

૭૫૦૭

॥ નમો નિત્યસ્સ ॥

જૈન યુગ

[શ્રી૦ જૈન શ્રવે૦ કાન્દેશ્વરજીભાઈ માસિક-પત્ર]

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ત્રણ.

પુસ્તક ૪

અંક ૧

ગાનદ તંત્રી

મોહનલાલ દલીપ્તેશ દેશાઈ

બી. એ. એલએલ. બી.

વડોદરા હાઇકોર્ટ, મુંબઈ

ભાદ્રપદ

૧૯૮૪

૧/૭

વિષયાનુક્રમ.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
શ્રીમદ્ યશોવિજયકૃત અપ્રકટ સ્તવનો	... ૧	પુત્ર પ્રથમનો છતાં જ્યેષ્ઠ નહિ.	
તંત્રીની નોંધ:		(વાર્તા)—રા. ચિંમનલાલ	... ૨૦
૧ પર્યુપણ પર્વ, ૨ સંવત્સરી, ૩ આગામી		અભ્યન્તરે તપનું સ્વરૂપ.	
કૅન્દ્રસ્ત્રી બેઠકમાં ખાસ કરવા યોગ્ય		રા. સમયધર્મ	... ૨૫
ખાખનો, ૪ દ્રવ્યગુણપર્યાય રાસ, ૫ શહી		મંદારીર છવનનો મદિમા	
ફરમાનો	... ૨૮	પં. બહેચરદાસનો રા. લાંઘનને ઉત્તર	... ૨૮
મૃત્યાંક લેખા. (એક જૈન કથા)		પ્રાચીન જંગાળ તથા તત્સંબંધી	
રા. મહુસુદન ચીમનલાલ મોદી M. A.	... ૯	બીજા પ્રદેશોની ભૂગોળ	... ૩૨
નવચક		જર્મનીથી આવેલા પત્ર.	
પં. સુખલાલજી અને બહેચરદાસ	... ૧૫	શ્રી જિતવિજય	... ૩૮

સૂચનાઓ—

- આ પત્રમાં પ્રકટ થતા લેખો માટે તે તે લેખના લેખકો જ સર્વ રીતે જોખમદાર છે.
- અભ્યાસ, મનન અને શૈલ્પબોળતા પરિણામે લખાયેલા સર્વ લેખો, પાતાંઓ અને નિર્મલોને પ્રથમ રચના મળશે.
- લેખકોએ તેમજ અવલોકન માટે પુસ્તકો મોકલવા હચ્છતા સજ્જનોએ તંત્રી સાથે પરખારો પત્રવ્યવહાર કરવો.
- કાષ્ઠપણ લેખ પૂર્વે જાને કે બીજાએ અન્ય સ્થળે પ્રસિદ્ધ કર્યો હોય તો તે કૃપા કરી ન મોકલવો.
- લલાજમ સંબંધી તેમજ જૈનયુગ મંગાવવા કે ન પહોંચ્યાની ફર્યાદ કરવા વગેરે સર્વ ખાખતનો પત્ર વ્યવહાર જૈન સ્વેચ્છ કૅન્દ્રસ્ત્રી આદિસ, ૨૦ પાલકુની મુંબઈ નં. ૩ એ સરનામે કરવો. તે માટે તંત્રીને તાર્હી આપવી નહિ, તેમ તે પર તંત્રી ધ્યાન આપી સકશે નહિ.

મોહનલાલ દલીપદ દેશાણે, B. A. LL. B.

વકીલ હાઈકોર્ટ શોહારવાલ, મુંબઈ, માનક તંત્રી.

જૈન યુગ.

“અનસુપત્યેત તમારો કંઈપણ અપરાધ કે અવિનય આ છવથી થયો હોય તે નમ્ર ભાવથી અમારું હું.”

જે નિયમોમાં અતિચારાદિ પ્રાપ્ત થતા હોય તેનું યથાવિધિ દૂષણ મુનિશ્રીઓ પ્રત્યે પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરી આત્મશુદ્ધતા કરવી યોગ્ય છે, નહિ તો ભયંકર તીવ્ર બાંધનો હેતુ છે. નિયમને વિષે સ્વેચ્છાચાર પ્રવર્તન કરતાં મરણ શ્રેય છે એવી મહાપુરુષની આજ્ઞાએ વિચાર રાખ્યા નહિ, એવા પ્રમાદ આત્માને ભયંકર કેમ ન થાય ?

‘તું ધર્મ પામ્યો નથી,’ ‘હું ધર્મ કેમ પામીશ ?’ એ આદિ જોઈ નહીં કરતાં વીતરાગ પુરુષોનો ધર્મ, જે દેહાદિ સંબંધીથી હર્ષ વિષાદવૃત્તિ ફર કરી આત્મા અસંગ શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે એવી વૃત્તિનો નિશ્ચય અને આશ્રય ગ્રહણ કરી તેજ વૃત્તિનું બળ રાખવું, અને મંદવૃત્તિ થાય ત્યાં વીતરાગ પુરુષોની દશાનું સ્મરણ કરવું; તે અદ્વિત્ય અવિન પર દક્ષિ પ્રીતે વૃત્તિને અપ્રમત્ત કરવી, એ સુગમ અને સર્વોત્કૃષ્ટ ઉપકારક તથા કલ્યાણસ્વરૂપ છે.” S R

પુસ્તક ૪

વીરાત્ સં. ૨૪૫૪ વિ. સં. ૧૯૮૪ ભાદ્રપદ.

અંક ૧

શ્રીમદ્ યશોવિજયકૃત અપ્રકટ સ્તવનો.

મધુપલગ્નિન સ્તવન.

અગ્નિતનાથ સ્તવન.

મધુપલગ્નિન સુખકારી, જગતચર મધુપલ

વસ્તી દાન દેહને જગમે, ધલતિ ધતિ નિવારી,

તૈસે કાદે કરત નહિ કરણ્યા, સાહિબ વેર હમારી

જગત. ૧

માંગત નહિ હમ હાથી ઘેરે, ધન કન કંચન નારી,

કિં નિજ અરણ્યકમલગી સેવા, ધયાહી લગે મોહે

પ્યારી. જગત. ૨

બવવીલાવાસિત સર ઝરે, તો પરિ સખી હવારી,

મેં મેશે મન નિશ્ચત્ કરિકે, તુમ આજી સિર ધારી.

જગત. ૩

દેવ નહિ દૂતે કાષ્ટ જગમે, યાસું હેઈ દિલ-યારી,

દિલહી દલાલ પ્રેમકે મીચિં તિહાં હક ખાચિ ગગારી.

જગત. ૪

તુમ્હ હો સાહિબ મેં હું બંદા, ધયા મત દે પીસારી,

શ્રી નયવિજય ત્રિપુષ મેવક કે, તુમ્હ તો પર ઉપગારી.

જગત. ૫

અગ્નિતદેવ સુખ વાલ હો, જિહં મોશ મેહા,

જિહ મધુકર મનિ માવતી, પંથી મનિ મેહા. અગ્નિત. ૧

મેરે સુનિ તુહિ રમ્યો, પ્રણુ કંચન દેહા,

હરિહર બંધ પુરંદરા, તુજ આ ગમ્ કેહા. અગ્નિત. ૨

ભેરિ અગોચરશ નહી, સજ્જન યુન રેહા,

ચાહે તાક આહિર્ષ, ધરિ ધર્મ સનેહા. અગ્નિત. ૩

જગતવચ્છલ જગ તારનો, તું યિહ વટેહા,

વીતરાગ હૃષ વાલહા, કિં કરિ હો હેહા. અગ્નિત. ૪

જે જિનવર હૃષ ભસ્તમે, ઐશ્વત વિદેહા

જસ કહે તુમ પદ પ્રણુતિ યદ, સખ પ્રણુમે તેહા.

અગ્નિત. ૫

—પાટણ ભંડાર.

તંત્રીની નોંધ

૧ પર્યુપણ પર્વ.

આમેમિ સઘ્વ જીવે સઘ્વે જીવા સમંતુ મે ।

મિત્તિ મે સઘ્વ મૂલસુ વેરં મજ્જં ન કેણહ ॥

(૧) સર્વ જીવોને હું ખમાવું છું-તેમને ક્ષમા આપું છું, (૨) સર્વે જીવો અને ખગો-ક્ષમા આપો. (૩) સર્વ જૂત-પ્રાણીઓ પ્રત્યે મારી મૈત્રી છે અને (૪) કોઈ સાથે મારે વેર નથી.

આવી ગાથાઆપણે દર વર્ષે પર્યુપણ પર્વમાં સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરતાં તો અપરંપ્ર જોશીએ છીએ; છતાં તેમાં રહેલ ચાર આખતોનો કદિ પણ લક્ષ્ય પૂર્વક-ઉપયોગ દષ્ટિ આપણે કોઈએ વિચાર કર્યો છે? વિચાર બે બરાબર કરવામાં આવે તો તો તે પ્રમાણે અસ્પર્શનું વર્તન પણ હોય-પૂર્ણપણે નહિ તો ધણે અંશે હોય, અને એક ખીજ વચ્ચેની મારામારી-પક્ષાપદી-તડા-તડી-વેર ઝેરને દેશવરો મળે તથા બધા નહિ તો વીરપ્રજ્ઞાની સર્વ સંતાનો, વીરશાસનના એક છત્ર નીચે રહી સાચી શાંતિ અને પ્રગતિ મેળવે.

પરંતુ એવું દેખાતું નથી. આ વર્ષે બે શ્રાવણ આઠ્ઠા તેમાં અમુકાએ પહેલા શ્રાવણથી અને અમુકાએ ખીજ શ્રાવણથી પર્યુપણ પર્વ આરાધ્યાં-તેમાં એકતા ન રહી, વિચારવાનું સવાલ કરે છે કે આમ જુદા જુદા સમયે પર્યુપણ પર્વ કરવામાં બધા ગમ્મળના આચાર્યો એકસંમત ન થઈ શકે? અથવા મળીને એક માર્ગ પર આવી શકાય તો તો તે ધન્ય દિવસ મળાય. છતાં જો એમ ન બની શકે તો સૌ સૌની માન્યતા અનુસાર દરેકે પોતાની માન્યતાના દહ મમત્વને લીધે તે સાચી મનાવવાના મમપણા સિવાય પોતપોતે માનેલા સમયે પર્વની સાચી આરાધના કરવી ઘટે.

અમુક ગમ્મળના ખીજ ગમ્મળના સામે વિરોધક શબ્દો લખે, ખીજ ગમ્મળના સામા ગમ્મળના સામે પ્રતિશબ્દો ફેંકે એ ચાલુ સમયને ઝોળાખના બરાબર નથી એટલું જ નહિ, પરંતુ વીર પ્રજ્ઞાના ઉપદેશને વિપરીતપણે વર્તનમાં ઉતારી સમાન છે.

મતભેદ હોય તે અભિનંદનીય છે. મતભેદને લીધે હૃદયભેદ ન થવો જોઈએ. મતભેદનું પ્રકાશન લખવું

ન જોઈએ. દરેક વ્યક્તિને પોતાનો મત પ્રકટ કરવાનો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે. તે હક્કને છીનવી લેવાનો પ્રયત્ન કરનાર આ જમાનાનો પવન લેતોજ નથી એમ સમજાય છે. મતભિન્નતા પ્રત્યે સહિષ્ણુતા હોવીજ જોઈએ. જન દર્શન તે અનેકાંત દર્શન છે તેમાં સર્વ દૃષ્ટિઓ-દૃષ્ટિબિંદુઓ-મતો-વાદોને સ્થાન છે. દરેક પ્રકારના મતને અમુક અપેક્ષાએ યોગ્ય અનુકૂલ સાધી શકાય; તો દરેક કાર્યકર્તાએ આ વાત લક્ષમાં રાખી, મતભેદ પ્રત્યે ક્ષમતા, મતભેદીઓ પ્રત્યે મૈત્રી રાખનાર એવું અંતઃકરણ પોતાનું બનાવવું જોઈએ.

દીકાકારોના બે પ્રકાર છે. ૧ સન્નિષ્ઠાવાળા, ૨ અસન્નિષ્ઠાવાળા. સન્નિષ્ઠાવાળા જો કાળજી રાખે તો વધારે વિશ્વસનીય ખજારો મેળવી તે પ્રસન્નિષ્ઠાથી દીકા કરી શકે છે અને તેવાની સમાજને બહુ જરૂર છે. અસન્નિષ્ઠાવાળા તો સાચી વાતને ખજારોને પણ છિન્નભિન્ન અને વિકૃત સ્વરૂપમાં મૂકી પોતામાં રહેલ સ્વાર્થ જિતિ અને અધમતાને પોષે છે, અને નીચી ગતિનું બાધું ગાંધે છે. કાર્યકર્તાઓએ આવા બંને જાતના દીકા કરનારા પ્રત્યે અડગ અને નિર્ભય રહેવું જોઈએ. જેના પર દીકા થતી નથી તે જાહેર વ્યક્તિજ નથી.

કુટુંબમાં પિતા પુત્ર વચ્ચે, ભાઈ ભાઈ વચ્ચે, સાસુ વડુ વચ્ચે, જ્ઞાણી દેરાણી વચ્ચે, નણંદ ભાગી વચ્ચે રહેતા ઝઘડાઓ-વેરઝેર, વૈમનસ્ય બહુ સામાન્ય છે. ધર ધર હોળી છે. આ સ્થિતિ જાતોવે છે કે ક્ષમા માગવાની, ક્ષમા આપવાની કથાણુ દિશા આપણે સમજ્યાજ નથી-સમજ સહિત તેનો વિચાર કર્યો નથી. શ્રી વીરપ્રજ્ઞાના ઉપદેશ કંઈપણમાં એ રીતે ગૂંથેલો છે કે—

સમિયવ્વં સમાયિયવ્વં ઉવસમિયવ્વં ઉવસમિયવ્વં ।
જો ઉવસમદ તસસ આથિ આરાહણા । જો ન ઉવસમદ તસસ નથિ આરાહણા । તમ્હા અપણ્ણા ચેવ ઉવસમિયવ્વં ।
સે કિમાહ મંતે ॥ ઉવસમસારં જુ સામણ્ણં ।

એટલે—ખમવું ઘટે, ખમાવું ઘટે, ઉપશમવું ઘટે,

ઉપશમાવતું ધટે. જે ઉપશમે છે તેને આરાધના (પ્રાપ્ત) થાય છે, જે ઉપશમતો નથી તેને આરાધના (પ્રાપ્ત થતી) નથી, માટે આત્માથી પોતેજ ઉપશમતું. ભગ-વન! આ(કશું તે)નું શું કારણ? (કારણ એ કે) ઉપશમ નિશ્ચયે શ્રામણ્ય-સાધુત્વનો સાર છે.

સદ્યવન-સાધુજવન ગાળવામાં ઉપશમ-શાંતિ, વેર વિરોધનો ત્યાગ પ્રથમ પાયો છે. એવો ત્યાગ જે રીતે થાય તે સર્વ સાધનો મેળવી તેવી મનોદશા -ચિત્તદશા કરવી જોઇએ. પ્રભુએ બતાવેલો ધર્મ-માર્ગ સાંભળી વારંવાર વિચારવો-અવધારવો ને આચરવો ધટે.

શ્રૂતાં ધર્મે સર્વસ્વં શ્રુત્વા જૈવાવધાર્યતામ્ ।

આત્મનઃ પ્રતિકૂલાનિ પરેષાં ન સમાચરેત્ ॥

એટલે ધર્મનું સર્વસ્વ સાંભળો, સાંભળીને તેનેજ અવધારો અને (પેનાના) આત્માને જે પ્રતિકૂલ હોય તે બીજાઓ પ્રત્યે આચરો નહિ.

‘Without halting, without rest

Pushing better up to Best.’

એટલે કે ‘અટક્યા વગર, થાક પાધા વગર-અવિ-રતપણે, અવિશ્રાંતપણે વધારે શુદ્ધને ઠેઠ સૌથી શુદ્ધ-શુદ્ધતમ-ઉત્તમ પ્રત્યે લેઇ જાઓ’ એ એક અમેરિકનના શબ્દો ધ્યાનમાં લઇ આગળને આગળ કૂચ કરતા જાઓ.

આ ભાવના સહિત જૈન સમાજની અખંડ સુખ શાન્તિ અને હૃદયની પવિત્રતા ઇચ્છી તે સમાજ પ્રત્યે થયેલ અમ દોષ-દુષ્ટત મિથ્યા યાઓ-તેનું પુનઃ પ્રવ-ર્તન ન યાઓ એ હૃદયગત વાંછા પ્રકટ કરીએ છીએ.

૨ સાંવત્સરી—ભાદ્રપદથી જૈનેનું નવીન વર્ષ શરૂ થતું હતું અને તેથી પશુપણ પર્વ તે પહેલાના અને ભાદ્રપદથી શરૂ થતા દિવસોમાં રાખી છેલ્લા દિવસને સાંવત્સરી એ નામ રાખેલું એમ માનવાને કારણ મળે છે. અને તે ‘ઇન્ડિયન ઐથિક્સ’ના પૃ. ૨૩ ના ૧૮૯૪ ના સપ્ટેમ્બર માસના અંકમાં પૃ. ૨૩૮-૨૪૯ સુધીમાં આવેલ ‘Jacobi’s Age of the Veda and Tilak’s Orion-જેકોબીએ વેદનો મનિષો કાળ અને તિલકનો ઓરાયન નામનો ગ્રંથ’ એ નામના લેખપરથી

સ્પષ્ટ થાય છે. આ લેખમાં ઘણી ઉપયોગી બાબતો છે પરંતુ તે સર્વનો અનુવાદ કરવાનું ધણું મન હતું, પરંતુ તે ગ્રંથ વાંચના મેળવી આપનારે મંગાવી લેવાથી તેમાંથી જે ઉપયોગી અનુવાદ થોડા કરી રાખ્યા હતા તે નીચે આપીએ છીએ:—

“પ્રોફે. જેકોબી અને પ્રોફે. તિલકનાં કથન પ્રમાણે અમુક હલેખો પરથી જણાય છે કે વૈદિક કાલમાં ક્રાશ્ચ-નની પૂર્ણિમાથી વર્ષનો આરંભ કરવામાં આવતો હતો. વળી પ્રોફે. જેકોબી જણાવે છે કે બીજા હલેખો પરથી જણાય છે કે ખ્રીસ્તુ વર્ષ જારામર ૭ મહિના પછી પ્રૌઢપદ એટલે ભાદ્રપદમાં શરૂ થતું હતું. તેજ પ્રોફેસર વિશેષમાં જણાવે છે કે ત્રીજા વર્ષની ગણતરી માર્ગશીર્ષ (કે જેને ગૃહ સૂત્રોમાં અને પાણિનીના વ્યા-કરણમાં આગ્રહાયણ અથવા આગ્રહાયણિક કહેવામાં આવે છે તે) માસથી આરંભ કરી કરવામાં આવતી.

આ રીતે વૈદિક કાલમાં ત્રણ વર્ષો છે: ૧ ક્રાશ્ચ-નવર્ષ, ૨ ૭ મહિના પછી પ્રૌઢપદ-વર્ષ, અને ૩ ત્રણ માસ પછી માર્ગશીર્ષ-વર્ષ, આમ જુદી જુદી વર્ષની શરૂઆતથી આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી એમ જેકોબી જણાવે છે, કારણ કે હિન્દુઓ ઐતિહાસિક કાલમાં જૂના જૂના પ્રારંભિક દિવસો પોતાની ગણતરી માટે વાપરતા અને હજુ પણ વાપરે છે. એકજ પ્રાંતમાં કેટલીક વખત બે પા ત્રણ વાપરે છે. ‘ઐતિહાસિક’ હિંદમાં વર્ષ, સાત જેટલા જુદા જુદા મહિનાઓથી શરૂ થતું યા થાય છે જેમકે (૧) ચૈત્ર (૨) વૈશાખ (૩) આષાઢ, (૪) ભાદ્રપદ, (૫) આશ્વિન, (૬) કાર્તિક અને (૭) માર્ગશીર્ષ; જ્યારે ક્રાશ્ચનથી શરૂ થતું વર્ષ લંકામાં જોવામાં આવે છે એમ પ્રોફે. કને બતાવ્યું છે. આ પૈકી પહેલા ત્રણ પ્રારંભિક માસો તેમજ પાંચમા અને છઠ્ઠા માસો ખગોળ શાસ્ત્રીઓના ગ્રંથો પરથી અને શિક્ષાલેખો પરથી જણાયા છે. ચોથા નંબરનો (ભાદ્રપદ) ખેરનીએ (જુઓ ઈન્ડિયા વૉલ્યુ. ૨, પ. ૮) સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યો છે અને તેજ પ્રમાણે સાતમા નંબરનો (માર્ગશીર્ષ) જણાવ્યો છે કે જે પોતાના વખતમાં ઉત્તર અને ઉત્તર-પશ્ચિમ હિંદના જુદા જુદા પ્રાંતોમાં વપરાતા હતા. આમ હોવાનું પ્રમાણ

ભગવદ્ગીતા ૧૦, ૩૫, મહાભારત ૧૩, ૧૦૬, ૧૧ અને અમરકોશ આપે છે. આમ બનતું એ હિંદુ જેવા મોટા દેશ માટે સ્વાભાવિક છે કારણ કે તે દેશ અસંખ્ય રાજકીય અને બીજા ખંડોમાં વિભક્ત હતો. વેદિક યંત્રોમાં પણ એવાં પ્રમાણુ છે કે જે પરથી એ સંબંધિત જણાય છે કે વર્ષના પ્રારંભની એક કરતાં વધુ રીતે ગણતરી કરવામાં આવતી હતી, એટલે એક સરખી એકજ ગણતરી નહોતી. (દાખલા તરીકે ઋતુઓની સંખ્યા એકબીજાથી જુદી જુદી ભિન્ન ભિન્ન સ્થળે બતાવી છે):

હવે જોઈએ કે પ્રાચીન આર્યો પોતાનાં વર્ષો ઉપર શેત્ર ત્રણ જુદા જુદા માસથી આરંભી કેમ ગણતા હતા? આ બુદ્ધિમાં સદૃજ આવી શકે તેમ છે, કારણકે જો Winter Solstice દ્રશ્યનમાં, Vernal Equinox જ્યેષ્ઠમાં, Summer Solstic પૌષપદ-ભાદ્રપદમાં અને Autumnal Equinox માર્ગશીર્ષમાં પડે છે, તો પછી તે માસો પૈકી કાંઈપણ એક માસથી વર્ષનો આરંભ લઈ શકાય. અને એ સમજમાં ઉતરે તેમ છે કે જુદી જુદી શાળાના ખગોળ શાસ્ત્રીઓ વર્ષને આ ચાર માસ પૈકી કોઈ એક જુદા જુદા લઈ તેનો આરંભ કરવાનું નક્કી કરે અને તે માટે અનુક્રમે હિમ, વસન્ત, વર્ષા યા શરદ વર્ષો પસંદ કરે. કારણકે તેમ કરતાં, દ્રશ્યુત અને પ્રૌષ્ઠપદ એ દરેક અયનના દ્વિતીય માસો છે, અને માર્ગશીર્ષ તે Autumnal Equinoxથી એક માસ પાછળ છે. "

૩. આગામી કૉન્ફરન્સની યોજકમાં ખાસ કરવા યોગ્ય બાબતો—આ સંબંધમાં કેટલાક બાહ્યોની આપસ આપસમાં નિમંત્રણા યતાં સામાન્ય રીતે એવું વિચારવામાં આવ્યું હતું કે: (૧) જૈન કૉન્ફરન્સનું જે બંધારણ મુંબઈમાં મળેલી યોજકે પસાર કર્યું હતું તે હજુ સુધી આદ્યું આવે છે તેમાં તેનો પ્રદેશ વિશેષ વિસ્તૃત કરી અત્યાર સુધીના અનુભવથી જે કંઈ ખામીઓ મત તત્ત્વ દેખાય તે દૂર કરી બહેળા પ્રમાણમાં કાર્યકર થાય તેવું પુત્ત: રચવું અને તે પાર પડી શકે તે દ્વારા સમાજિકતાનાં કાર્યો સ્થાયે સ્થાયે કરી શકાય તે માટેની યોજના કરવી.

(૨) જૈન તીર્થોત્તુ રક્ષણ-વિશેષપણે યદ્ય શકે અને તેના સંબંધીની સર્વ અતિદાસિક હડીકતો તથા હક્કોનાં પ્રમાણો મેળવી શકાય, અગ્રાઓ ન ઉપન થાય તેવા સર્વ ઇલાજ લેવા છતાં પણ કદાચ અને અસનિશ્ચિતે લઈને તે ઉપરિચિત થાય તો તેની સામે બચાવ કરવો અને યોગ્ય પગલાં ભરવાં, કાયદા જાળુનાર સર્વ બંધિતઓનો લાભ લઈ શકાય, અને યોગ્ય ખર્ચથી વિશેષ કાર્ય યદ્ય શકે તે માટે સર્વ કરવું. શ્રી આચાર્યજી કદ્ધાજીના પ્રદેશ અને વહીવટને બાંધ આવ્યા વગર ઉપરનાં સર્વ કામ કરવા માટે તીર્થરક્ષક કમિટી બને તો નીમતી કે જે આખા ભારતનાં તમામ શ્વેતામ્બર તીર્થો પર યતા આક્રમણને બંધ તેટલા બચાવે. તે માટે ફંડ કરે, તે સંબંધીનાં જૂનાં પુસ્તકો, ચિલાલેખો, નકશાઓ, અતિદાસિક વિગતો પૂરાં પાડનાર સર્વ માયાનાં યંત્રો-રીપોર્ટો, ફાઇલો, વગેરે એકઠાં કરે, તૈયાર રાખે વગેરે વગેરે.

(૩) ઔદ્યોગિક કમિશનની નિમણૂક—જેનેના હાથ-માંથી લોર્ડકર્કનના માનવા પ્રમાણુ હિંદુનું અર્ધું નાણું પસાર થતું હતું તેની સ્થિતિ તો શું પણ તેની સોમા ભાગ જેવી સ્થિતિ રહી નથી, હાથમાં જે હુન્નર હતા તે ચાલ્યા ગયા છે, વેપાર હતા તે બીજાએ ખુચવી લીધા છે. બાજવડું, શરારી, અવેરાત વગેરે ધંધા નહિ. વત્તુ યથા છે પૂર્વજોના આદ્યા આવતા બધાસાધોમાં સાર રહ્યો નથી અને આમ વર્ગ અને મધ્યમ વર્ગ દુઃખની અનેક પરંપરાઓથી પીડિત થતો જાય છે. નાણું જતું રહ્યું છે—કાંઈ ધીરું નથી, કમાણી થતી નથી—ખર્ચ યોગ્ય કરી શકતાં નથી—આવી બચકર રીતે દિનપ્રતિદિન થતી જતી સ્થિતિમાંથી માર્ગ શોધી તાત્કાલિક—ચાંપતાં ઉપાય નહિ લેવામાં આવે, તો બંધિતમાં જોનાની દશા શું થશે તે સમજી શકાય તેમ છે. પ્રશ્ન જોની લાજ રાખશે તેની રહે તેમ છે એમ અનેક સ્થળેથી પોષાર પડે છે. આ અધઃસ્થિતિ દૂર કરવા માટે—આવશ્યક ઉપાયો લેવા માટે એક જૈન ઔદ્યોગિક કમિશન નીમવામાં આવે અને તે દરેક ધંધાના અનુભવી જોનાની જુગાની લઈ તે પર વિચાર કરી સાચા ઉપાયો સૂચવતો રીપોર્ટ ધડી કાઢે તો તે પરથી ધણું જાણવાનું મળી શકશે, અને ઉદ્યતા ઉપાયો

પ્રાપ્ત થશે. (૪) આનું કમિશન કેળવણી સંબંધી પથુ નીમવાની જરૂર છે. જેનોમાં વ્યવહાર શિક્ષણ આપું છે, ઉચું શિક્ષણ તો ધણું જ આપું છે અને હુનર કૌશલનું ઉચું શિક્ષણ તો પ્રાયઃ છે જ નહિ. વ્યવહાર શિક્ષણનો દાખલો લખ્યો તો ૫ થી ૧૫ વરસના અભ્યાસ કરવા લાયક ૧૫૦૮૦૯ છોકરામાંથી ૫૨૧૭૬ છોકરાઓ શાળાઓમાં અભ્યાસ કરે છે એટલે ૧૦૦૦ છોકરામાંથી ૬૫૯ છોકરાઓ કેળવણીથી બેનસીય રહે છે. તે જ પ્રમાણે ૫ થી ૧૫ વરસની અભ્યાસ કરવા લાયક ૧૩૬૫૬૦ કન્યાઓમાંથી ૧૩૨૨૨ કન્યાઓ અભ્યાસ કરે છે એટલે ૧૦૦૦ કન્યાઓમાંથી ૯૦૦ કન્યાઓને લાણતર મળતું જ નથી. આવી આફસોસ કારક હકીકત છે છતાં જૈન શ્રીમતો અને આગેવાનોની આંખ ઉઘાટીત નથી. જૈન પાઠશાળાઓની સ્થિતિ-આર્થિક તેમજ શિક્ષણોગ્ય અને સ્થિતિ અતિ ખરાબ છે; કોઈ જાતની ઈર્ષ વ્યવસ્થા નથી; તેને પથુ ખૂબ ક્રાંતિકારક પગલાં ભરી નવીન આકારમાં પથુ સુંદર પાયા પર લાવવાની જરૂર છે. આ માટે કેળવણી કમિશન વિશેષ અજવાળું પાડી ફલદાયક માર્ગો સૂચવી શકે.

(૫) કાશી હિન્દુ યુનિવર્સિટીના સંબંધમાં થયેલ ફંડની વ્યવસ્થા હાર પાડવાની છે. આ ફંડ સંબંધે જૂદા જૂદા અભિપ્રાયો ધરાવવામાં આવે છે. ધણીઓ એમ માને છે કે તેને 'ચેર' એટલે એક પ્રેફેસર નીમવા જેટલા કાર્યમાં વાપરવા માટે કાશીની હિન્દુ યુનિવર્સિટીને સોંપી દેવામાં આવે, તેના કરતાં દરેક યુનિવર્સિટીમાં જૈન સાહિત્ય શિક્ષણનો પ્રચાર થાય તે અર્થે સ્ટેન્ડરડિય ક્રાંતિવામાં, તે શિક્ષણને યોગ્ય સાહિત્ય અંગ્રેજી નોટ્સ વગેરે સહિત રચાવવામાં તેનો ઉપયોગ કરવો વધુ ઉચિત યોગ્ય છે. આ સંબંધી બાબત સત્તે. નંદ્રપ્રસાદ વગેરે કાશી યુનિવર્સિટીથી વાકેફ ને તેમજ ખીન્ન વિદ્વાનો વગેરેને પૂઞાવી-નિમંત્રણ કરી સર્વ-વ્યાપી યોજના તેમાંથી કરવાની જરૂર રહે છે. (૬) સામાજિક સ્થિતિ સુધારના માટેના પ્રયત્નો-વસ્તીપત્રક દર દશ વર્ષે થાય છે ને દરેક વસ્તીપત્રકમાં જૈનો ઘટતા જાય છે, બાળકોનું જન્મપ્રમાણ વધતું રહે છે, જૈનો જૈનેતર થતા જાય છે, વિધવાઓ વધતી જાય છે

(૨૩૮૮૦૮ થરણેલી સ્ત્રીઓમાં ૧૪૩૯૯૫ વિધવાઓ છે) એટલે કે સ્ત્રીની વસ્તીમાં અર્ધા કરતાં વધુ વિધવાઓ છે; સાધુઓનો વિહાર ભરતખંડના ચારે ખુણામાં થતો નથી, સમયને ઝોળખાયો નથી, જૂના વિચારો અને પ્રણાલિકાઓ, કુદરીઓ અને કુપ્રચારો, કુરિવાજો ને ક્રિસ્ત ખર્ચો નાબુદ થયાં નથી. આવી શોષનીય સ્થિતિમાં ઉદ્ધારના ઉપાયો શોધી અમલમાં મૂકવાની જરૂર છે, વગેરે વગેરે. કૉન્ફરન્સ રૂપી મહાસંઘ એકઠો મળે તેમાં આવ્યા કરાવો જે થાય તે કાળજીપર ન રહેતાં તે દરેક અમલમાં મૂકવા માટે દરેક મોટાં રથોએ સ્થાનિક કાર્યવાહક સમિતિ યા શાખાઓ ઉઘાડવાની જરૂર છે ને તે તે સ્થળના સર્વ પ્રયત્નો ઉઠેલ કરવા તેમજ મુખ્ય-હેડક્વોર્ટસને ફંડથી સમૃદ્ધ કરવાને કેન્દ્ર બનાવવા ઉપરાંત તેની પાસેથી પથુ સમસ્ત ભારતના જૈનોને ઉપયોગી કાર્ય લેવાની જરૂર છે.

રાજકીય પ્રયત્નોમાં જૈનો ઝોંકલા પડી જાય અને ઉદાસીન રહે એ હવે પાસે તેમ નથી. રાષ્ટ્રના ઉદ્ધાર માટે સર્વ કેમોએ ભારતીય રહી હાથમાં હાથ મિલાવી કાર્ય કરવાની જરૂર છે, કેમિક રહીએ તો Comie બનાવ તેમ છે પથુ જૈનોને રાજકીય જાગૃતિમાં વધુ ભાગ લેતા-સક્રિય કાર્ય કરતાં અને આગળ આવતા કરવાની જરૂર છે. આપણા જૈન ખિસદર રા. સારા-બાઇ નેમચંદ હાજી કેટલું સુંદર કાર્ય કરી રહ્યા છે તે છેલ્લી વડી ધારાસભાની બેઠકમાંથી સારી રીતે જણાઇ ગયું છે. એવા અનેક બંધુઓને આગળ લાવવાની જરૂર છે.

આ બંધી પ્રવૃત્તિઓને પોષક, તથા તેના સર્વ પ્રકારના પ્રચાર માટેના આ મુખપત્રને વિશેષ સંગીન, નિર્મય, અને જીવનપ્રદ કરવું પડશે.

૪. દ્રવ્યગુણપર્યાયરાસ-શ્રીમદ્ યશોવિજયકૃત દ્રવ્યગુણપર્યાય રાસમાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાનને ગૂંચરાતી ભાષામાં મૂકવામાં આવ્યું છે અને તે ઉપર તેમનો પોતનો કરેલો-સ્વેપસ ગદ્ય બાલાવગોષ (ટપો) પથુ છે, તે સહિત તે ગ્રંથ અભ્યાસ માટે અતિ ઉપયોગી અને મનનીય છે. આ સંબંધમાં એક પ્રસિદ્ધ જૈન સાક્ષરતું એવું વક્તાવ્ય છે કે:—

“દ્રવ્યગુણ પર્વાનો રાસ એ પ્રવચનસાર. દ્રવ્યસં-
ગ્રહ અને તત્ત્વાર્થ સૂત્રના પંચમ અધ્યાય કરતાં પણ
ધારે મહત્ત્વનો છે. કેટલીક દૃષ્ટિએ અને કેટલીક જાગ
ભામાં તે સંમતિ તર્કના મૂળનું સ્થાન લે છે, તેથી
એનું સંસ્કરણ એટલું જ મહત્ત્વનું છે. એનું સંપાદન
યોગ્ય રીતે થાય તો સર્વત્ર તાત્ત્વિક પાઠ્યક્રમમાં એ
પ્રથમ સ્થાન લે. ભાષામાં હોવાથી ઘણા લોકોને ઘણો
જ્ઞાન સહેજે થાય અને આયોગ્યાપ વિવિધ ભાષા-
ઓમાં પરિણમે. એ ગ્રંથ સેકંડો ગ્રંથોના દોહનરૂપ છે.
તેમાં ઉદ્દેશો પણ એટલાજ છે અને ક્યાંક ઉલ્લેખો
ન હોય છતાં પણ ઘણા જૈન જૈનેતર ગ્રંથોનાં સ્થળો
મુક્યાં છે. તે બંને સંપ્રદાય ઉપરાંત જૈનેતર
વિશિષ્ટ ગ્રંથોનું એમાં આપણુ છે. ભાષામાં આટલી
બધી વિશિષ્ટ યસ્તુ હોય તેથી તે મારે મન સંમતિ-
તર્કથી પણ વધારે મહત્ત્વનો ગ્રંથ ! છે. તેથી એનું સં-
પાદન ધૈર્યપૂર્વક ઉદ્ધારતાથી કરવું ઘટે. તેમ થતાં તત્ત્વા-
ર્થની સુંદરથી દૂર થશે અને પાઠ્ય તત્ત્વગ્રંથનું નવુંજ
પ્રસ્થાન શરૂ થશે.

(ક) આ માટે સર્વ અંગારમાંથી આની પ્રતો
જૂની મેળવવી. પાઠાંતરો પુષ્કળ અને મહત્ત્વનાં છે.

(ખ) પાઠાંતરો લીધા પછી જે પ્રત વધારે મૌ-
લિક હોય તેને મૂળ માની બાકી પાઠાંતરો નીચે આ-
પવાં અને ચાંદુ ભાષા હુંકામાં આપવી. ખાસ કંઠજ
સ્થળોએ સમજૂતી આપવી.

(ગ) જે જે ગ્રંથોનાં નામો ઉપાધ્યાયજીએ પટે
પટે આપ્યાં છે તે બધાનાં અસલી સ્થળો નીચે આપવાં
અને નામ ન છતાં જે ઉલ્લેખો છે તેનાં સ્થળો પણ
આપવાં અને તે બધાં ગૂજરાતી અર્થ સાથે.

(ઘ) અંદર જે જે સંસ્કૃત પ્રાકૃત અવતરણો
છે તેના નીચે અર્થો અને સ્થળો આપવાં.

(ઙ) આ ગ્રંથ જૈન પરિભાષાનો ખાસ કોશ છે
તેથી પાછળ શબ્દકોશ આપી પૃથ સૂચવવાં એટલે
પારિભાષિક શબ્દકોશની ગરમ રહે.

(ચ) ઘણે સ્થળે બૌદ્ધ વૈદિક દર્શનોના વિચારો
અને પરિભાષાઓની તુલના કરવી.

(છ) ઉપોદ્ધાતામાં ગ્રંથનો હુંક સાર અને ગ્રંથ-
કર્તાનું જીવન આપવાં.

આ સર્વ તદ્દત્ત વિદ્વાન પાસે તૈયાર કરાવવામાં લગ-
ભગ એક હજાર અને છપાવવામાં રૂપીઆ એક હજાર
એમ બે હજાર રૂપીઆ ખર્ચ થાય. તે આ ગ્રંથના
મહત્ત્વ તરફ લક્ષ રાખતાં વિશેષ ન ગણાય. આટલી
રકમ બહાર પડી કેમ ખરચવા તૈયાર થાય તો તેથી
એક ઉપયોગી તાત્ત્વિક ગ્રંથની જરૂર હાલના ઉપરતા
વિદ્યાર્થી પૂરી પાડી શકાય. જૈન શ્રીમતો હજારો
રૂપીઆ ગમે ત્યાં ગમે તે પ્રકારે ખરચે છે તો આવા
એક મહા પ્રતિભાશાલી યશોવિજયજી જેવા સમર્થ
વિદ્વાન અને શ્રુતઘની કૃતિની સુંદર આકારમાં સામા-
નિક આદૃતિ વિદ્વાનોના આશ્રયથી કાઢવામાં પણ ખરચે
તો કેવું સાઈ !

૫. શાહી ફરમાનો—અમદાવાદ ગૂજરાત કો-
લેજના પ્રો. એમ. એસ. કોમિશરીઅટે ગૂજરાતના
ઇતિહાસ સંબંધી પોતાની યુનિવર્સિટીની આખ્યાનમા-
લામાં પહેલું વ્યાખ્યાન તા. ૧૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૮ ની
સાંજે સુઅષમાં યુનિવર્સિટી હોલમાં આપ્યું હતું. તે
વખતે તેમણે જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ હીરવિજયસુરિના જીવન
અને કાર્ય બતાવતા શુદ્ધવિચારિ પરના કેટલાક શિક્ષા-
લેખો તેમજ અકબર આદલાહે તેમની દ્વારા જૈનકોમને
ગૂજરાતના પાંચ પવિત્ર પહાડો આખ્યાનો ફરમાનો
ચિત્રપટ પર બતાવ્યાં હતાં. આ વખતે તેમણે જૈન-
કોમની વ્યવસ્થાપક સંસ્થા (શ્રી આણંદજી કલ્યાણ-
જીની પેઠીને) સૂચના કરી હતી કે ઉક્ત ફરમાનોનું
ફરીવાર ભાષાંતર કરાવે કારણ કે હાલનાં ભાષાંતરો
ઘણા પ્રમાણમાં અર્વાચીન ઐતિહાસિક વિદ્વાસની
દૃષ્ટિએ અધૂરાં-અપૂર્ણ છે. આ સંબંધી ૨૦ મીના
‘સાઇન્સ એન્ડ ઇન્ડિયા’ માં ૫. ૭ પર નીચે પ્રમાણે
જણાવ્યું છે:—

Prof. Commissariat hen exhibited
on the screen several Jain inscripti-
ons on Palitana Hill commemorating
the life and work of the Jain Saint;
Hir Vijaya Suri, and also the Firmans

granted by the Emperor Akbar to the Jain community through their Saint giving them perpetual possession of the five sacred mountains of Gujarat. The lecturer suggested to the managing body of Jain community to get the Firmans retraslated because the existing translations were to a large extent inadequate judged by modern historical developments.

શ્રી આચુંદજી કલ્યાણજીની પેઠી શ્રી શત્રુંઘ્ય તીર્થનો વહીવટ ધણાકાળથી કરે છે, છતાં તેણે તે તીર્થ પરનાં સર્વ શિક્ષાધેખોના રમિંગ્સ કે ઉતારા કે ફોટો-ગ્રાફ તૈયાર કરાવી સાચવ્યાં હોય એમ જણાતું નથી. તે શિક્ષાધેખો માટે ઝ. બુલ્લરે અને બીજાએ લાંબા નજરે કંઈ ઉતારા કરી 'એપિગ્રાફિક ઇન્ડિયા' માં છપાવ્યા હોય તે જ જણવા માટે ઉપલબ્ધ છે. તે ઉપરાંત અમુદિત અપ્રકટ અનેક છે અને અનેક તે હુમ થયા છે અને હુમપ્રાપ્ત થતા જાય છે. કેટલાક ઉપર તો અસાવધાનીમાં ચૂનાનાં પ્લાસ્ટર ફરી ગયાં છે. હક પત્રો કે હક્કના દસ્તાવેજો નેટલીન કિંમત શિક્ષાધેખોની છે, છતાં તે સમજવા નેટલી શું બુદ્ધિ નથી? કે પ્રમાદ છે? આ શિક્ષાધેખો પૈકી કેટલાક શ્રી જિનવિજયજીએ પોતાના પ્રાચીન શિક્ષાધેખ સંગ્રહ ભાગ ૨ નામાં પ્રકટ કરાવ્યા છે.

શાહીફરમાનો ક્યાં છે, કેવી રીતિમાં છે, તેનો ઉપયોગ અલ્તાર સુધીમાં થયો છે કે નહિ, થયો હોય તો ક્યાં ક્યાં થયો છે? હાલ તે કેના કમળમાં છે વગેરે હકીકત હતી અધારામાં છે, તેના કંઈ 'રીકૉર્ડ' રાખ્યો હોય તો આચુંદજી કલ્યાણજીની પેઠી જૂનારાતના ઇતિહાસના એક સાધન તરીકેની હકીકત પૂરી પાડી આભારી કરશે. અને જે કંઈ આ સંગ્રહી જણીએ છીએ તે નીચે પ્રમાણે છે:—

અકબર બાદશાહે આપેલાં ૭ ફરમાનો પૈકી (જુઓ ફારસ કોરા પ્રસ્તાવના પૃ ૧૭) એ ફરમાનો શ્રી જિન-

વિજયજી સંપાદિત સાંતિચંદ્રકૃત ફારસકોરામાં ફોટો-ગ્રાફ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા છે. આ સંગ્રહમાં ઉકત સંપાદક જણાવે છે કે:—

‘અકબરે જે ફરમાન જગદ્ગુર હીરવિજયજીરિને આપ્યાં હતાં તેમાંથી કેટલાંક હજી પણ વિદ્યમાન છે. આ ફરમાનોમાંથી બેનાં ચિત્ર આ પુસ્તકમાં જોડ્યા છે. પહેલું ચિત્ર એ ફરમાનનું છે કે જેમાં બાદશાહે પશુપાણના ૧૨ દિવસોમાં જીવવધ ન કરવાનો હુકમ આપ્યો છે, અને તે માલવાના રણા પરનું ફરમાન છે. તે હાલમાં જૈનનામાં રાજેલું છે. તેની લંબાઈ બે ફુટ અને પહોળાઈ ૧૦ ઇંચ છે. મોટા અને મજબૂત કપડા પર સોનાની શાહીથી લખાયેલ છે. સંરક્ષકની બેકફરીથી ઘણા સ્થળે છૂર્-શીર્ષ થવાથી કંઈક ફાટી પણ ગયેલ છે તો પણ મતલબ સારી રીતે સમજ શકાય છે. આ ફરમાનનો અંગ્રેજી અનુવાદ મેજર જનરલ સર જોન માલ્કમે પોતાની Memoirs of Central India નામના પુસ્તકના બીજા વોલ્યુમના ૫૦ પૃષ્ઠ-૬ પર આપેલ છે.’ (તે અનુવાદ તથા તેનું હાંદી ભાષાં ટીકેલ છે, પણ તે અંગ્રેજી અનુવાદ ભેધએ તેવો લાગતો નથી તેથી પુનઃ અનુવાદ કરાવવાની જરૂર છે એ નિઃશંક છે.)

‘બીજા ફોટો જે ફરમાનનો છે તેમાં શત્રુંઘ્યાદિ તીર્થોને હીરવિજયજીરિને સ્વાધીન કર્યાનો છે. તે ફરમાન અમદાવાદમાં આણંદજી કલ્યાણજી નામની જૈન-તીર્થ સંરક્ષક સંસ્થાના કબજામાં છે. તે ૨ ફુટ લાંબુ ને ૧ ફુટ ૫ ઇંચ પહોળું છે. તે પણ સીવણીક્ષેત્રોથી સફેદ વજ્ર પર લખાયું છે. ઉપર ડાબી બાજુ શાહી મહોર લગાડી છે. (જેનો પુણ્ય જુદો ફોટો ‘ઐન્-હાન્સ’ કરાવી પાકોને ભેળા માટે જોડ્યો છે) આ ફરમાનનો અંગ્રેજી અનુવાદ, રાજકોટ (કાઠિયાવાડ) ના રાજકુમાર કૉલેજના મુન્શી મહમ્મદ અબ્દુલ્લાહે કર્યો છે તે અત્ર આપવામાં આવ્યો છે (આ અનુવાદ પણ પુનઃ સંસ્કારિત કરવાની જરૂર છે.) આ બંને ફરમાનોનાં છાયા-ચિત્ર અમેએ સાંતિમૂર્તિ શ્રીમાન સુનિ હંસવિજયજી મહારાજની કૃપાથી પ્રાપ્ત થયા છે. એમ સંલગ્નાય છે કે આવા બીજા પણ કેટલાક બાદશાહી ફરમાન તપગચ્છના મુખ્ય ગાદીધર આચાર્યની પાસે મોત્તદ છે પરંતુ સંરક્ષકમાં વર્તમાન સમયની શિક્ષાનો અભાવ હોવાથી તે બીજાનાં હજી સુધી, જ્ઞની પેઠીઓમાં, શોચનીય હાલતમાં કેદ પડ્યા છે. કોઈ સાહિત્ય-રસિક તેને સુંદર સ્વરૂપમાં તૈયાર કરી જગતના પ્રકાશિત પ્રદેશમાં સ્થાપન કરે તો જૈનધર્મની વિભૂતિમાં

“૧ શાન્તિદાસ ઝવેરીનો રૂકો—આ શાહજહાન અને ઔરંગઝેબ બાદશાહના વખતનો, અમદાવાદના નગરશેઠ શાન્તિદાસ ઝવેરીને તેમનાં હવેલી દેહરે દુકાન, આગ વગેરેના ઉપભોગમાં કાષ્ટએ હેરાનગતિ ન કરવી એ સંબંધી ફરમાનનો રૂકો છે. આ એક અગત્યનો દસ્તાવેજ છે.”

૧૨ ચિંતામણિનો લેખ—આ સંજોગના કંસારી ગામના ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના જૈન દેવળ માટે બાદશાહે આપેલી જમીનની સનદની નકલ છે. આ સનદ ઐતિહાસિક અગત્યની છે.

૧૩ શાન્તિદાસ ઝવેરીને પરવાનો—આ, શાહજહાન બાદશાહના વખતમાં ઔરંગઝેબના ફરમાનથી અમદાવાદના નગર શેઠ શાન્તિદાસ ઝવેરીનું જૈન દેવલ તોડી પાડી તે સ્થળે મસજદ બાંધવાથી તેણે દિલ્લી જઈ કર્મીદ કરતાં શાહજહાને મદમદ દારા શિકોહની સહીથી લખી આપેલો પરવાનો છે; એમાં અમદાવાદના હાકેમને એમ ફરમાવેલું છે કે તેણે પુનઃ દેવળ મરજીને સ્થળે ઉભું કરી આપવું, મસ્જદ દેરાના મુસલમાનોએ લઈ લીધેલા સામાન સરજામનો પણ શેઠને પાછો કમળે સોંપાવવો અને હવે પછી કાષ્ટએ તેમને એવી હેરાનગતિ કરવી નહિ, તેમ અમુક અમુક જૈન તહેવારોએ શહેરમાં જીવહિંસા કરવા દેવી નહીં. આ દસ્તાવેજ ધણે ઉપયોગી છે અને શાહજહાન બાદશાહ પર્વત હિન્દુઓનાં દેવલો, ધર્મ ભાવના આદિ માટે કેવી ચિંતામરી લાગણી રખાતી હતી તેના દર્શાવતે રૂપ છે.

૧૪ જીવહિંસાની બંધીનો પરવાનો—આ, શાહજહાન બાદશાહના વખતમાં જૈનોના પૂજ્ય શત્રુંજય પર્વતની આસપાસના પ્રદેશમાં તેમ પાણીતાણામાં જીવહિંસા નહિ કરવાનો પરવાનો છે. આ મહત્વનો લેખ છે.

૧૫ જૈન ધર્મી ઉપાશ્રયો આદિની નગી—આ, જહાંગીર બાદશાહે સમસ્ત દેશ હિંસા અમુક અમુક પ્રસંગે નહીં કરવાનું અને જૈન ધર્મીઓના ઉપાશ્રયો આદિ સમસ્ત પરવાનગી આપવાનું ફરમાવેલું તેનું ફરમાન છે. હાસિક દ્રષ્ટિથી તે ધણેજ ઉપયોગી છે.

૧૬ આ, બાદશાહ શાહઆલમના સમયગચ્છ અને ખરતર ગચ્છના જૈન ધર્મીઓ વાં હોમાંહે ઉડેલા તંદાની પતાવટનો દસ્તાવેજ છે. હાસિક દ્રષ્ટિથી આ મહત્વનો તેમ ઉપયોગી છે.

૧૭ આ, અમદાવાદના નગરશેઠ શાન્તિદાસ જીવ હત્યા થતી અટકાવવાના સંબંધમાં મળેલ સનદ છે. શાહજહાન બાદશાહના સમયમાં સુભો એનો નાનો રાજકુમાર મુરાદખાન હતો ઔરંગઝેબ જોડે મળી દિલ્લી ઉપર હુલો લા આપને ગાદીએથી ઉઠાડવા જે પ્રયાસ કરેલે નાણાંની મદદ આપ્યા બદલ શાન્તિદાસને આ આપેલો છે. એ મહત્વનો છે. સહી મોરાદખાન શાહી બંદીન મદમદ સાહેબની છે.” પૃ. ૩૭૭

આ બંધી સનદો ફાર્મસ યુગરોતી સમાન છે; તેનો ઉકેલ કરવામાં ફારસી ભાષાના સુસા. શ્રી રા. રા. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવે A. LL. B, રોલકોઝક કોર્ટ બીફ જજને હતી, પરંતુ સમયનો અભાવ, વિષયના મહત્વથી રોકાઈને અર્થે વિશેષ સમયની અગત્ય આદિથી, સાવકાશે દીપણી, ભાષાંતરાદિ સાથે આમાંની પ્રકટ કરવાની ઇચ્છા હોવાના કારણે તેમણે માત્ર ક્રમાં શી શી મુખ્ય બાબત છે તેની તોષ કરાં તેને આધારે અતિ સંક્ષિપ્ત ટાંચણ અને અન્ય (ઉપર પ્રેમાણે આપીનેજ અત્રે સંતોષ માનવો છે.) ઉકેલ સાક્ષરશ્રી જટ તેને પોતાના ધારેલા પ્રકટ કરે એમ અમે ઇચ્છીશું.

મૃગાંકલેખા

જેનકવિ વચ્ચેના મૃગાંકલેખાસહસ્તવિખિત પ્રતમાં વાંચતા વાંચતાં છેવટે આ પકિતઓ દીડી:

મૃગાંકલેખા તાજુંય ચરિત સમકિતસત્તરીમાઠિ પવિત્ર તેહયું દ્વિવિં સત આધારિ અસત્ય તે મિહાદુક સારિ.

આ સમકિત સત્તરી તે હરિભદ્રચરિતી સમ્પત્ત-સમતિ. સમ્પત્ત્યમસતિમાં તેા ફક્ત સીતર પ્રાકૃત સ્થોકોજ છે, પરંતુ સં. ૧૪૨૨માં એજ સીતર સ્થોકોના સદૃશાન્ત અર્થ સમગ્રવતી એક બહોળી વૃત્તિ શ્રીમત્ સંધિસકાન્થાએ લખી, આ વૃત્તિના લખાણનો સમય કતાએ જાનેજ પુસ્તકના અંતમાં જણાવ્યો છે એટલે તે વિરે કોઇ પશુ પ્રકારની સદ્વિચિત્તાને અવગણ્ય છેજ નહિ, આ વૃત્તિમાં નીચેની દૃશાન્તરૂપે મૃગાંકલેખાની વાર્તા અપાવવી છે:

ન ચલન્તિ ગદાસક્તા મુમિજમાળા વિ મુદ્ધમ્માઓ ફગરેસિ ચલનમર્થે પદ્મભંગો ન દાદિ ॥

(સમ્યવચ્ચમત્તિ. ૫૪)

“અદ્ધા મનોમળવાળા જન બહુજ પીડાયા છતા શુદ્ધ ધર્મમાંથી ચળતા નથી, ખીખ (મન્દ મનોમળવાળા)નું અવન થાય પશુ (અદ્ધા મનોમળવાળાનો) આવી (એટલે પડાકાર પ્રયોગનથી) પ્રનિત્તા ભગ ધનને નથી.” પડાકાર નીચે પ્રમાણે ગણાવ્યા છે:

આગારા લલવાવા છ ચ્ચિય કીરતિ મગરક્ષત્તુ

રામગળ ઘલમુરક્કમ ગુરુનિમ્મહાવિત્તિ કતાર ॥

(એજન. ગાથા. ૫૧)

“એલેખા મનની રક્ષામાં છ આકારોજ અપવાદ બને છે.—ગામ, મથુ, બધ, મુર એમનો અભિયોગ, શૂરજનનો નિમ્દ અને અરપુરમાં આશ્ચર્યા.”

ઉપર જણાવેલા પડાકાર એજ ગ્રંથની પર તથા ૫૩ મી ગાથા સમાવે છે. આ ગાથાઓ આદિ ટાંપી નેના અર્થે બનાવવા પ્રસ્તુત છે; કારણ કે મૃગાંકલેખાની વાર્તા આ ધર્મચત્રના દૃશાન્તરૂપ હોઈ, જો આકારો એટલે છે તે પડાકારો ધર્મવલનમાં અંતગા-

જૂન સંકટો વર્તી ની નાવિકા અતુભવે છે, અને આ જોયે સંકટોના તાપમાં તવાઈ, હેમની વિશુદ્ધિ પરખાઈ આવે છે. આ છ હુંગર સરખાં દુઃખ વર્તીમાં કમોડીના પત્થરસમા છે, અને મૃગાંકલેખા કસોડીએ ચડી સોના જેગ શુદ્ધ નીકળી આવે છે. આ કારણે, વાર્તામાં જોયે આકારોની વધાર્ય સમગ્ર જરૂરની છે અને તેથી જ ગાથા પર તથા ૫૩ નીચે ટાંકવામાં આવે છે:

રાયા પુરાઈસામી જળતમુદાજો ગળો ઘલં ઘલ્લિયો વારંતી વંદનાઈ કસપવિ દાદ તદ મુરવિ ॥

ગુરુનો વુદિવિમ્મત્તા, જળનાઈ મિચ્છવિદિયો જેવં કતારો ઓનાઈ સીયળમિદ્ધ વિતિકંતારં ॥

“રામ એટલે પુર ઇલાદિનો ધણિ, ગણુ એટલે જનસમુદાય, બધ એટલે બધવાન પુરવની હક તથા મુરો (અન્ય મુદ્દ દેવો) પશુ (કસપવિ=સ્વવાવિ=અર્થાધારણુ એટલે સમ્પત્તિની દૃષ્ટિ પામતા માનવોને) વંદન છત્યાદિ કરારે છે એ, શૂરજન એટલે પાખડના લોકો બની, જેઓ મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા થયા છે તે પિતા ઇલાદિ, અને શ્રીક્રાતાર=અરપુરમાં આશ્ચર્યાકાંતાર એટલે વન અને તેમાં ભુખા છત્યાદિથી પીડાવું.”

નરસિંહ મહેતાએ એક રચનો ગાથું છે કે:

‘ગ્રેમરમ પાને તું મોરના પિન્છપર

તકુંતુ હુધણું તુન્ન લાગે.’

જૈનાચરિત્રોને પશુ બહુ વહેતું માનમ પડી આવતું કે શુદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાન અને નીતિગાજના મિહાન્નો એતાના ગળામાં રેખાયેથી, મ્હોકું રમગીકું તુદિં યાપ પશુ ગયું ચૂરક જશે. એમણે આ વાત જાણી, મૂલ પરખું અને જરાપ પશુ વિસારે મૂકી નહિ. એમણે ધર્મ મિહાન્નો જ્યા જ્યા ધરવાના આવ્યા, ત્યા ત્યાં રમજરી વાતોએના અચૂતપ્રાપ્ત લાડી મૂક્યા. જ્યાં જ્યાંથી એમને વાર્તાઓ ગળી ત્યાં ત્યાંથી તેમણે એકડી કરી અને સિદ્ધાન્તોની મમગવટનાકામમાં મિહાન્નસાદે દેસાર મ્હી, ડોસી રચી કરી. એ બધી વાર્તાઓના મૂળ માટે જૈનમ દિવ્યના રચયિતાસદામા ધણે ટાંકાએક

યથે છે; પણ વાદમાંથી હજુ કંઈ નિર્ણય કાઢી શકાયો નથી, અને એ બાબતની પાંડિત્ય અર્થમાં ઉતરવાનું આંદિ-વજૂદ પણ નથી. પણ એટલું તો નક્કી છે કે આ વાર્તા ધાર્મિક જીવોને સ્ફૂર્તિદાયક નિવડશે; સાહિત્યના અભ્યાસકાને વચ્છકવિના ગૂંચરાતી કાચ તથા સંઘનિવસકાચની સંસ્કૃત-કથાનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરી રસિક વિચેતન જનસમાજને અર્પણ આ વાર્તાથી પ્રેરણા થશે; અને કયા રસમરપર છે એટલે સાધારણ વાંચનારને મઝા તો જરૂર પડશેજ. આમ અનેક રીતે આ વાર્તાની ઉપયોગિતા છેજ. ત્યારે પ્રસ્તાવમાં વખત શું કરવા શુભાવશે ? આલો, ત્યારે હવે વાર્તાજી શરૂ કરીએ.

૨

શુભસ્થાન સાલવદેશમાં ઉજ્જવિની નામે મહાનગરી હતી; પોતાની સંપત્તિના વિસ્તારે તેને અશ્વક્ર-નગરીને પણ છતી લીધી હતી. ત્યાંનાં સ્ફટિકમથિનાં રમેશાં જિનગાદિના આમલાગની દુષ્તિ સર્પનાં તેજને હજીથી હતી અને દિવસના ધૈવનકાલેય ત્યાં માણસોને ગગન પ્રદેશમાં ચઢેલી એ કમલમિત્ર સૂરજની મૂર્તિને નગરમાં બળતા આગરના ઉંચા ચઢતા ધૂમથી ઢંકાયેલી જોઈ એક સંદેહ ઉગ્યો હશે એમ લાગણી થતી હતી. ત્યાં સત્યુચ્છે આજીવનએલી સેનાપતિ ધીમાન અવન્તિસેન નામે રાજ્ય રાજ્ય કરતો હતો, તેને ત્યાં ધનસાર નામેનો જિન વચનનો સાર સારી રીતે બજાવતો એક બેઠેપારી રહેતો હતો. તેને રમ્મા નામની મૃદિણી હતી; પોતાના લાવણ્યે એ રમ્માને ઉપકાસ પાત્ર બનાવતી; માગજીવોને દાન આપવાના સંરમ્ભમાં તે રોકાયેલી રહેતી; અને એણે પાપનો વ્યાપાર આરંભ્યો થ ન હતો. તે જન્મેને મૃગાંકેષના નામે પુત્રી યજ્ઞ; અને એણે પોતાનાં શીશ્વની કલાએ મૃગાંકેષના ઉતારી પાડી હતી; પોતાના સૌભાગ્યે પાર્વતીના ગર્ભનેય તે કસોટીએ ચઢાવતી; અને પોતાના ડકાપણે ભાષાની અવગા કરતી.

આ મૃગાંકેષના બાલ્યાવસ્થાથીજ જિનધર્મનાં કર્મમાં રચીપચી રહેતી. એક વેળા તે આઠ પ્રકારની પૂજનાં

સાધનો લેખ શ્રી વીતરાગદેવની પૂજા કરવા મંદિર ગઇ. એ રત્ન-મંડુ જિનમંદિર એના બાપે બાપની મંધે બાપાનું હતું. એવામાં લાં સાગરદત્ત શેકતો દીકરા સાગરચંદ્ર નામે પોતાના મિત્રો સાથે આવી પહોંચ્યો; અને એના મુખ ઉપર જુવાનીની નિશાનીઓ ફરી હતી. મૃગાંકેષના પણ પુષ્પ ધિયાદિથી જિનની પૂજા કરી ભાવ-પૂજા કરવાની ઇચ્છાથી કાઉસગંધા ધારીને ઉભી હતી. એનું આખું શરીર આમરણથી શણગારાયું હતું; અને એની કાનની છુટ્ટીએ બોપતી કુડલની ઝુલતી એક ચંદ્ર સૂરજ સમી શોભતી હતી. આમ ઉભેલી એને જોઈ સાગરચંદ્રે ધાંધું કે આ કાંઈ દેવતાની પ્રતિમા હશે અને એણે તો પગે પડીને નમસ્કાર કર્યો. આ જોઈ હાથલાલી લેઇ બંધા મિત્રો દસી પડ્યા; તોપ સાગરચંદ્ર એમના પ્રતિ બોલ્યો: ચરે કેમ...પણ બધાંય દેવોને નમસ્કાર કરવા જોઇએ; તેમાં તે તમને આંદિ હાસના ઉલ્લાસ ક્યાંથી ઉછળે છે ?”

“પણ લાઈ, એ ન્હોત દેવતાની પ્રતિમા” તેમણે પણ ઉત્તર આપ્યો, એ તો સર્વોગસુદૃઢ ધનસાર શેઠની સુતા મૃગાંકેષના—

જો થઇ હોત એ પહેલી તો લક્ષ્મી કાજ કે કૃતી મંચવાનું મહાધિને ઇચ્છે ચતુર ચિત્તમાં ?

આથીજ અસાર સંસારની મશ્બૂગિમાં અમૃત સરેવર સમી એને તું આંખે બરોબર નિરખ કે તારો જન્મ સદૃશ બને.”

મિત્રોના વચને એણે મનમાં આલ્યું: “જે એ તિરોત્તગાસમી ઉત્તગની સાથે ભોગન ભોગવું, તો મારો જન્મ, જોયન અને ધન એ બધુંએ સાર વિનાનું.”

એ તો પોતાને ઘેર ગયો; અને પ્રયત્ન કામ જતરથી એ ઝૂરવા લાગ્યો; અન્નમાં પણ એને અરચિ થઇ નિરપાય ચએશાં મામાપ રિગેરેએ પૂઠું પણ તે કાંઈ રપછ બેઠ્યો નહિ. પણ એમણે એના મિત્રોને મુખે કારણ બતાવું અને બોલ્યાં, “વસા, ઉભો જા, ખા, અને નક્કી ભણું કે એ બાસા તારા આશયથી

કમલમાં સ્થાપ કરતી હતી સખી યશ્ન "જશે." આમ તો તેજ નગરમાં સાગરદત્તે શ્રી નંદવલ્લભાચાર્ય રતનાચ ચૈત્ય બાંધાવી, પ્રતિષ્ઠાપના કરી દશાહિકા મહોત્સવને દશમે દિવસે ધનસાર શેઠને નેતૃત્વ. તેવામાં, અમયપ્રદાન, ગરીબજનને વિત્તદાન, જનસંઘની પૂજા ઇત્યાદિ કાર્યોમાં લગભગ તે દિવસ પૂરો થવા આવ્યો હતો અને ધન-સાર પશુ પોતાના બહેનના માણસના પરિવાર સાથે સાગરદત્તને ઘેર ગયો હતો. આ સમયે બેરોબર છે એમ સાગરદત્તથી પ્રેરાવતા નેશીઓ બેઠ્યા— "ચંદ્રસરજનો યોગ આજ અપૂર્વ છે ને વળી પૂણિમા છે; એટલે આજે પર્વનો દિવસ છે અને સંતોગેય ઠીક છે તમે બંનેને એકત્ર મળ્યા; માટે અમારા વચને, એક બીજા સાથે કાંઈ સારો સુંદર સંબંધ બાંધો."

પછી સાગરદત્તે કહ્યું: "મહારા પુત્ર સાગરચંદ્રને પાણિમહાશય કાળે યોગ્ય આપની કન્યા મૃગાંકલેખા છે." આ પછી સાગરચંદ્રનું અપ્રતિમ રૂપ નેહને ધનસારે પશુ પોતાની દીકરી આપી. લગ્ન વિધિને નક્કી કરેલે દિવસે બંનેયને ઘેર વિવાહ સાગથી તૈયાર દ્રવ્ય ગઈ. વર વદ બંનેયને લગ્ન પાસે આવ્યું એટલે વર્ણકૃત્તમાં મૂલ્યવાં આવ્યાં. સાગરચંદ્ર મૃગાંકલેખાને નેવા કાળે ધણે આહુર થયો અને પોતાના મિત્ર ધનમિત્ર પ્રતિ બોલ્યો "ભાઈ, તે દહાડે દેવાલયમાં મારા ઉપર તમે બહુ હસ્યા એટલે મહારાથી એ બેરો-બર નેવાઈ નહિ માટે હાલ પશુ માફ એને આવશે-ક્યાનું કુલકેન પૂર." મિત્રે કહ્યું. "આ પીડી એળેલી છે અને એનો જાગ કરી તું ત્યાં કેવી રીતે જવાની ધમ્મા રાખે છે." મિત્રે રોક્યો તોય એણે તો હઠ લીધી, "જે થવાનું હોય તે આવ; મહારે તો એને નેહને મહારાં નેણીને ઉત્સવ કરવોજ છે." આમ દુરાગહની હઠે ચડેલો એને નેહ ચંદ્રિકાએ નેનાં અંધારાં નાથ કર્યા હતાં એવી રાત્રિએ સિદ્ધાર્થ નામના સિદ્ધપુત્રે આપેલું અંધપટ એાદીને એ સુંદરી બ્યાં પીડી એાદીને બેડી હતી ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. આ અવ-સરે મૃગાંકલેખા, ચિત્રલેખા, પત્રલેખા વિગેરે સખીઓ સાથે પરમ આનંદ બધી વાર્તાસરો કાંતતી ઉભી હતી. એટલામાં ચિત્રલેખા મૃગાંકલેખા તરફ બોલી:

"પ્રિય સખિ, આ પૂંદરી ઉપર તુંજ ધન્ય છે કે જેણે સૌભાગ્યસાગરના ચંદ્ર સમા સાગરચંદ્રને પ્રિયતમ તરીકે ગેળગ્યો. કારણ કે,

અતરૂપ કદારાશી વક્તા સવય ને સુધી ધનવાન અને રનેહી પુણે પામાય છે પતિ."

"પશુ અશી માંડી, ચિત્રલેખે" પત્રલેખા એના વચનો વિરુદ્ધ જતી બોલી, "તું તો ખરેખર ચિત્રમાં સિખિત જેવીજ છે; સાસારારું તને બાનજ નથી; મહારી સહિઅરને જુગતો, તારૂપને લીધે પવિત્ર લાવ-ણવાળો કામદેવ સમે કોડિયો ધનદેવનો પુત્ર અનંગ-દેવજ છે." એટલામાં વળી બીજી બોલી ઉઠી: "પત્ર-લેખે, તું પત્રલેખા જેવીજ છે; જરીકેય તને પાત્ર પરીક્ષાનું જ્ઞાન નથી, ખરેખર અનંગદેવને કોણું કામ-દેવ જેવો માનતું નથી? પશુ સંવર નાગના ચાતીને આપણી સહિઅરના વર કાળે પૂછ્યું હતું લારે જગત્ એકત્ર જેને બંધુરૂપ છે એવા તેણે કહ્યું: "એ અનંગ-દેવ મૃગાંકલેખાને ઉચિત વર છેજ નહિ કારણ કે એનું આયુષ્ય ફક્ત ત્રિસ વર્ષનુંજ છે." આ પછી બીજી તરતજ બોલી ઉઠી: "યોંડું પશુ, અમૃત બહુ સુખ આપે, વિપનો ભાર જરીકેય ના આપે; એનો બહેન તને ખમર નથી." મૃગાંકલેખા શાણી હતી તોયે એને પોતાની સખીઓને આંખને છંદારેય અટકાવી તદિ.

આ બાજુ સાગરચંદ્ર એગતો બધાય કર્ણકૃદ્ આલ્લાપ સાંભળતો હતો; કોપના આપેશથી એનો ભાવ-પ્રદેશ ઉલટ થઈ ગયો; અને જેવોતરવાર તાણી મૃગાં-કલેખાને ચારવા દોડતો હતો, એવોજ ધનમિત્રે એનો હાથ ઝાલી લીધો અને કહ્યું: "તું આ તે તારા કોપનો અવસર છે? વામા વામા હોય તોય વિનાશને પાત્ર નથી; અને વળી વિશેષમાં આ સમગ્રલીલ મૃગાં-કલેખા મૃગાંકલેખા સમીજ અગ્નીશુદ્ધ છે. તેની સાથે એની સખીઓ તો ફક્ત દુઃખ મસરીઓ કરે છે. એ કેમ વધને લાયક કહેવાય? " આમ સંબોધી જેમ તેમ કરી ધનમિત્ર એને ઘેર સેઠ ગયો.

આ પછી પાણિમહાશય ઉપરથી એનું ચિત્ર ઉઠી ગયું; તોય પોતાના પિતાના વચન બંધની બીકે એણે લગ્નવિધિ અટકાવ્યો નહિ. લગ્નવિધિના મુદર્તનને

જનોને આશ્વર્ય પમાડે એવો પાણિપીડનનો મહોત્સવ થયો. દશમે દિવસ પૂરો થયો એટલે સાગરદત્તે ખુશી થઇ નિવાસ કાળે મૃગાંકુલેખાને એક મહેલ આપ્યો.

લગ્ન કરી પસ્તાપલો સાગરચંદ્ર તે દિવસથીજ સુખથી રહેતી મૃગાંકુલેખાનું દુરવર્તન પેટે સ્મરણ સરખું કરતો ન હતો, જરી બે શબ્દ પણ બોલતો નહિ, અને આંખ સરખીય એના તરફ ગાંઠે નહિ; પણ ઉલટું બાજુ પોતાનું કોઇ દુશ્વરિત હોય એમ શૂંભેચ્છે એના નાગસરખાણું સંભારણું કરતો નહિ.

મૃગાંકુલેખાને તેની સાથે સંભાવણું નેટયો પણ અપસર ન મળવાથી બહુજ ખેદ થયો; પોતાનો પણ એને કોઇ પ્રકારનો હોય દેખાયો નહિ. એને તો પોતાના દુષ્કર્મનું જ આ પરિણામ લાગ્યું અને આમ એ તો પોતાની કાખી હથેળી રૂપી પક્ષગ પર પોતાના મુખચંદ્રને સ્વાદી બેસીજ રહેતી. ચિત્રલેખાનાં આધારન વચ્ચે એનાંથી સાંભળ્યાં જતાં ન્હોતાં; અને એ તો પોતાના હૈયે ઉઠતા વિરહહાલની શાંતિ કાળે અંગેથી અંસુનાં પૂર સ્મરતી, ખાતું, પીતું, લેપ કરવો, શણગાર સજવા વિગેરેને અંગારાના ઢગની જગમ લ્યાગતી; અને લગભગ પોતાના મરણના શરણાનીજ સરણિ શોધતી; આમ અંધારીયાંની ચંદ્રલેખા સગી બાનમૂલી મૃગાંકુલેખા પોતાનો સગવ ગાળતી હતી. અને એના વિરહના સંતાપને દૂર કરવાની ઇચ્છાએ એની સખીએએ સરોવરને કમલવિહોણું કરી નાખ્યાં, ચાશોકવનને પાનાં તોડી પદ્મવર્ષાવિહોણું કરી નાખ્યાં અને મલ્લવગિરિને ચંદનટુક્કવિહોણું કરી નાખ્યો.

પણ એના અંતરનો વ્યાધિ તો ભોગ તરફ અપ્રીતિ, નિસાસા અને મનમાં તાલાવેલી કરાવતો એનો પ્રિયતમ હતો; અને બીજો તો પહારનોજ ઉપચાર હતો ને ડહાપણ અને વ્હાલ ભર્યો છતાંય એને તો ખારો બન્યો. કોઇ વેળા તો એ દુઃખની જાળી સળીને આમજ કહેતી

કામ દાહ બળું જ્યાં મનડું ત્યાં

ચન્દને તું ચરચે શીદ ગાંતો ?

અંતરંગ અંધરંગ ઉપાયે

અંતરંગ ઉપચાર બરોબર.

૩

આમ દુઃખ અનુભવતાં એકવિધ વર્તો વધી ગયાં. એવામાં શ્રીમાન અવંતિમેન રામ ચતુરંગ સેના લેખ લાટ દેશના રામને શત્રુના અચ્ચો સહિત અચ્ચાને ચક્ષિત કરતો ચાલ્યો. તે સમયે આદર સહિત રામએ સાગરદત્તને પૂછ્યું: “તમારો પુત્ર સાગરચંદ્ર, સન્ધિ ઇલાદિ છ શુણેના સાગરના ચંદ્ર સભો છે; અને ચારેય નીતિના ચાતુર્યમાં વાચરપતિ જેવો છે; એને મોરી સાથે મોડલો; એના વિના મહારા અપાર સૈન્યમાં એવો બીજો કોણ લવણ; કપૂર વિગેરે વસ્તુના પૂરને પૂરો પાડવા સર્ગ્ય હોઇ શકે ?”

શેઠ પણ આ રામનો આચક્ર ભ્રેષ્ટ ઇચ્છા ન્હોતી તોય મૂંઝવણિ તરફ બોલ્યા: “સ્વામિન આપ એને આપના પગ આગળ માનો; સર્વ સામગ્રી સાથે આપની સમક્ષ સાગરચંદ્રને મોકલીશ.”

સાગરચંદ્રે પણ પિતાના આદેશ પ્રમાણે દશમે દિવસે સમગ્ર સામગ્રી તૈયાર કરી દીધી; પોતાના મિત્રમણને બોલાવી સત્કાર્યું: દાપી, પાડા, સાંઢ, ઘોડા, રથ, વેચવાની વસ્તુઓ ઇલાદિ સાથે લઈ જવાનાં સાધનો તૈયાર કર્યા; શુભ મુકતે એની માતા પુનઃએ એના કપાસમાં તિલક કર્યું; અને પ્રસાનની ગંગાવિધિ પણ ચંદ્ર ગઇ.

મૃગાંકુલેખાએ વિચાર્યું કે, “સૈન્યમાં ગયા પછી હું મહારા પ્રિયતમને કયારે ભેટશ ? માટે હાથ મહારાથી વિમુખ થયા છે છતાંય તેમને નિરખી લેશા ભેટએ-આમ વિભારી સખી સાથે આવી સાગરચંદ્રને ભેટો. સાગરચંદ્રે પણ એને જેમ તેમ ભેટ, પણ બહુ કામ હોવા છતાંય અને પોતાના નોકર સાથે કામ-કાજ વાતચિત કરવાની ઇચ્છા છતાંય એનો મૌનવનધારી લગો રહ્યો.

મૃગાંકુલેખા એના ચરણસરોજ પડી અને ગદગદ વાણીએ બોલતું શરૂ કર્યું: “પ્રિયતમ, ત્હમે શા કાળે મહારી ઉપેક્ષા કરો છો ? હું તમારામાંજ રચીપચી રહી છું; મહારામાં કોઇ રીતનો હોય નથી; મહારાથી આ સહુ જતું નથી. કારણ કે, પારખ ના કોઈ મહારો, કાલ નાય આટલો વહો તોયે ત્યાગી કલ્પિત દોષે, એ મહારાં પાપ કેઈ માહાત્મ્ય.

આના પ્રયાણ સમયે સહુ દસોની સાથ કરી વાતો,
મોલતું ત્યજ્યું, મુજ સાથે, હા હા ખામિણી એકલી હું છું.”

આમ બોલતી મૃગાંકલેખાની અવગણના કરી,
પિતાને પગે પડી, પોતાનું ખીલુંજ નળે સૈન્ય હોય એવા
રસાલા સાથે, પોતાના ગિત્રો સહિત સાગરચંદ્ર આદ્યો.
આ બાળકુએ તો મૃગાંકલેખાનું દુઃખ અપમાનને લીધે
સોઢણું વધ્યું; અને કડક ક્રાંસાતી કાળીની પેઠે આટલા
ઉપર પડી. ક્ષણમાં મૂર્છા પાગતી, ક્ષણમાં જાગતી,
કોષ્ટ ક્ષણે પોતાના લાગ્યને નિંદતી અને આમ એણે
જેમ તેમ કરી લાખ વર્ષની પેઠે પોતાને દિવસ ગૂંચળે.

આ બાળકુએ સાગરચંદ્રે તો પોતાને વળાવવા
આવેલાં માણસને વિગાય આપી દીધી. એટલામાં સંધ્યા
કાળ થવા આવી; એટલે એણે પોતાના કારલા સાથે
નદીને કાંઠે મુકામ નાખ્યો.

એવે સમે વિરહિણી-જન-તીવ-તાપ
હોલાલજા નવમ સરોજ તણે સુમિત્ર
ચોપાસથી કિરણમ્લક હરી રુદ્રાન્તી
અન્ય દોષે ઝટ આહો કરેને નિવાસ.
આકાશ-વાસયુદમાં રજની પ્રિયાએ
સભોગથી નવલ પ્રીતમ ચંદ્ર સાથે
શમે બરી સુખ ચતુ મહાપન્તી લેવા
હોલાલીઓ શરમથી જ્યમ સૂર્યદીપ.
નિદ્રાભરી નયન પાંખડી દીર્ઘ મ્હારી
નિસ્તેજ સુખ કમલા નક્ષત્રી નવોદા
ખીચલયા કમલમાં લગરા સ્વરેથી
જળે રડની રવિનાથ વિયોગદુઃખે.

ને સંધ્યકાલ રૂપ દુષ્ટ જંગલપતિએ
લોખી દીધી સકલ માનવ દૃષ્ટિ લોક;
પાણી થકી, મન ગમ્યું ફરવા રૂપી, ત્યાં
રાજ્યે જન્મવટ થઈ આસતી જનોની
શીમાં લઈ કિરણ ત્યાં તતખેવ ચંદ્ર
અધારમાં નિજ કરે ધરી પૂર્વ ભાગ
સીમન્તિની-જન-કાલક શરે વિધીને
જળે કરત જગ આ સહુ કામધેહુ.

આના સમયે પોતાના સપ્તમા રસાલાની ચિંતા
કરતો કરતો સાગરચંદ્ર પોતાના પલંગમાં સૂતો હતો.
એટલામાં એને કોઈ રડતી કિંતરીની સ્વર સાંભળ્યો.

તરવાર કાઢીને એતો નિર્લય અંતઃકરણે હર્યો. શબ્દની
દિશા તરફ લક્ષ આપી જતાં જતાં એ એક પત્ર
વીણવાના કુંજમાં આવી પર્યોગ્યો. ત્યાં એણે પોતાની
સામે પોલી એક સ્ત્રી જોઈ; એનાં નયન મૃગાંકલમાં
હતાં; અને એનાં રતનગદિત આભરણના તેજ દિગ-
ન્તમાં જ્યોતિ પ્રસરી હતી; એનાં ગાત્રો વિરહદાહ
જળતાં હતાં; અને વારે વારે ગાઢ મૂર્છા ખાઈને પડતી
અને પોતાનીજ મેળે શીળા પવનની ડહોરે જમી ઉઠતી;
સાગરચંદ્ર એના તરફ બોલ્યો: “કેમ, બહેન, તું મરવા
આઈરી ખેડી હો એમ દેખાય છે?”

“જગતમાં, ભાઈ, કોઈ પણ એવો પુરુષ નથી”
એણે પણ જવાબ આપ્યો. “જે આમારા દુઃખનો-વિ-
ભાગી બને, પણ મને લાગે છે કે પરોપકારપ્રિય આપના
જવાબી મારી ધારણા ક્ષીભૂત થશે; માટે મારું દુઃખ
સાંભળવા આપ લાયક છે. મહારા પ્રાણપત્નિ એ હરિ-
પ્રભ નામે એક કિંતરદેવ; તેમની હું હારાવડી નામે
બહુજ બહાલી વશજા. દૈવયોગે રસ્તે આવતાં આવતાં
મ્હારે કાંઈ પણ કારણ વિના એમની સાથે કલક થયો.
એમણે કહ્યું: ‘કામિનિ, આપણે તો પેતા કેળના કુંજમાં
વિવાસ ખેલીશું; મેં’ કહ્યું: ‘ના મહારા બહાલા આપણે
તો દેવગિરિનાં શિખરે રતિગોમ ભોગવિશું.’ આમ
વિવાહ થયો ને મહારા કાન્ત રીસાઈ ગયા ને એ કેળ-
કુંજે મુખ ફેરવી ગયા. સંધ્યાકાળ સુધી, જે જનમ
વહી ગયા ત્યાં સુધી મેં એમને રીઝવ્યા; તોય પણ
મહારા પ્રિયતમ રીઝવા નહિ.”

એતું હાથ આ કરણ વચનોએ ભીનું થયું. સાગર-
ચંદ્ર એ કિંતર સમીપ ગયો અને મધુર આલાપથી
એના સ્વસ્થાનો વેગ કરી કર્યો.

કિંતર હસતાં હસતાં બોલ્યો: “કેમ, તું મને પ્રિયા
વિયોગે દુઃખી થયેલા માને છે; પણ તને વિરહે ખૂંટતી
મૃગાંકલેખાનું જ્ઞાન નથી. એ ખીચારીને તે’ એકવિશ
વર્ષ સુધી ત્યાગી તોય ત્હારામાં રચીપચી રહી છે...હા,
મ્હારી પ્રિયતમાનું શું શું થયું હશે? એમ બોલી સા-
ગરચંદ્રના જનતેતામાં પોતાની પ્રિયતમાને પોતાની ગેદમાં
ધાલી કિંતર આકાશમાં ઉડી ગયો.

એટલામાં કિંતરીની ઘસી પ્રકટ થઈ અને સાગ-
રચંદ્ર પ્રત્યે બોલવા લાગી, “મ્હારી રચામિની મ્હારી

સાથે ત્હમને કહેવાડાવે છે કે: ત્હમારા ઉપકારનો બદલો
ને કે વાળી શકાય એમ નથીજ તો-પણ આ બે
મૂળીયાં લઈ મ્હાંડે નાથુ દેડે; એકનો લેપ ત્હમે પગે
કરશે તો ત્હમે આકાશમાં ઉડી શકશે અને બીજીથી
ને ત્હમે કપાલે લિલક કરશે તો તમાંડે રૂપ ફેરવાઈ
જશે.' આમ બે મૂળીયાં આપતી ને એ પથુ અંત-
ર્ધ્યાન યજ્ઞ ગમ્.

સાગરચંદ્ર પોતાના સૈન્યમાં આવી કિંતરબેડના
પ્રેમનો વિચાર કરતો ખેડો. મનમાં વિમાસવા લાગ્યો:
દેખે ધણુય દોયો જલરેખા સમ તોય કોપ ધરે
ધન્ય ખરેખર જગમાં તેજ નરો નહિ દૂર મુગ સરખા.
કાંઈનું કાંઈ કણુ કરી મેં દોષ ન જોયા તોય વ્હાલીને
તરછેડી પામ્યો હું રયાન અધમત્રેક-અગ્રણીનું.

આમ પોતાના મિત્ર ધનમિત્રને પોતાનો અભિપ્રાય
જણાવ્યો. એણે પથુ સાગરચંદ્રને ઉત્તર આપ્યો:—
વારે ન કોઈ તોયે, દોષવિહોણી લગમયથી એને
દેહ તોય ડોડશે ના એ માન તું ફલ પુણ્યનાં ત્હારાં.
આજ પથુ તું-ત્યાગી એ ને રીતે દેહ અંત ના આણે
એમ દિલાસો એને દે તું જ્યમ મેહ સૂકી વેલડીને.

આમ એ બંનેએ વિચાર કર્યો; કિંતરીએ આપેલા
મૂળને ધરી એનો-લેપ પગે કર્યો; અને દુષ્ટજનોના
મન સમું રયામ ગગનતલ જોળંગી મૃગાંકલેખાના
રહેવાના ધરને ખારણે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં પવન
ઉપર દુઃખમયો ધણુય ઉડારો કાઢતી વિરહજૂરતી મૃગાં-
કલેખાને 'સાગરચંદ્ર' ને બોલ. અણુપૂરતા પાણીમાં પરેલી
માછલી જ્યમ આમતેમ તે તરકડતી હતી; અને સખી-
જનો એને ફરી ફરી દિલાસો આપતાં હતાં તોય એના
નિરાશાના તાપે રાખાઉપર પાંચરેલાં કમળો કરગાઈ જતાં
હતાં અને દેહસરજોય તેનાથી સહી શકતો નહતો.

સાગરચંદ્રના કહેવાથી ધનમિત્ર અંદરને જોરડે
પ્રવેશ કરતો હતો એવામાં તો મૃગાંકલેખાએ જીમ
મારી: 'અરે, કોણ છું-ક્યાંથી આવ્યો છે ? કે પછી
ત્હારા ઉપર કાળ કોપ્યો છે ? હાલ ને કે તું સાગર-
ચંદ્રની પ્રેયસીના ધરે પેડો છું પથુ હન્યુય જો ત્હારે
જીવવાની ઈચ્છા હોય તો આંહિથી ઝટ આવ્યો જ;

આંહિ આર્થપુત્રવિના, ઇન્દ્રસરખાનોય પ્રવેશ ન સંભવી
શકે તો ત્હારો તો ક્યાંથીજ હોય ? ને નહિ જાય તો
મ્હારા શીલરૂપી અસ્થિએ ત્હને લાકડાની પેઠે બરમચાત
કરી નાંખીશ...અરે વિચરેજો. આ દુરાચારીને હાથે
પકડી પ્હાર તાણી કાઢ."

પથુ એટલામાં તો એણે ઉત્તર આપ્યો: "એ સ-
તીશિરોમણિ, હું ત્હારા પ્રિયતમનો પ્રાણપ્રિય મિત્ર ધનમિત્ર:
મિત્રના અણુ જેમજો મને જાણ્યો; માટે તમારે જોર:
ડેથી વિરહસૂચક દુઃખના કારણરૂપ સાધનો દુર કરો;
હવે તો તમને સંભારી ત્હમારા હૃદયસાગરના ચંદ્ર-
સાગરચંદ્ર આવી પહોંચ્યા છે."

મૃગાંકલેખા ખિન્ન યજ્ઞ-એના પ્રત્યે બોલી: "ધન-
મિત્ર, અમિત જ્યમ દુર્ભાગીયથુ તરફ શા સાંડે હસે
છે ? સમર્થ છતાંય મ્હારા તરફ ત્હારા મિત્રને બાવમર્થો
કેમ કરતો નથી ?"

એવે એકદમ મૃગાંકલેખાનાં વચન રૂપી પ્રેમાશ્રુત
સારતી વાણી સજ્જતાં સાગરચંદ્ર પ્રવેશ કર્યો. એ તર-
તમ લાજભરી સેજેથી સદાગી બેઠી યજ્ઞ ગમ્.

સાગર પછી પોતાની પ્રિયા પ્રત્યે બોલ્યો: "જીવિ-
તેશ્વરિ, હવે પ્હીશ નહિ; મ્હારા જેવા ઉતાવળીયાની
ફરતાએ તું બહુ પીડાઈ; જોને ત્હાંડે શરીર કેટલું સુકાઈ
ગયું છે ? ઉલટું મ્હાંડે નશિય સાંડે કે તું મને જીવતી
મળી." આમ વદતાંજ એણે મૃગાંકલેખાને પોતાના
કરકમતે હાથમાં લીધી (જાણે કે પોતે પોતાનું નરુંજ
લગ્ન ઉજવતો હોય એમ.)

મૃગાંકલેખાએ ઉત્તર આપ્યો: 'નાથ, એમ ગા
વલ્યો; હું તો હંમેશ ત્હમારા અંકની દાસીજ છું.'

આમ દંપતી-એડું વધારે નિકટના પ્રેમમાં પડ્યું
જોઈ અને એમનું મન પારખી ધનમિત્ર બોલ્યો: "બાપ
તું પથુ આવજો; હું હવે આપણા કાકલામાં જઈશ." એમ
બોલ્યો ન બોલ્યો એટલામાં તો તે ગગનને આંગણે
ઉડ્યો. ચિતરેખેખ પથુ પ્હાતું કાઢતીક ને પ્હાર જતી
રહી. અને આગ લાંબા સમય સુધી એ બેળા મળેલા
યુગ્મે ને રતિસુખ અનુભવ્યું તે શેષનાગની અતિ ચપળ
જીભે પથુ વણું ન કરવા સમર્થ નથી.

આ પ્રમાણે પ્રભાત થવા આવ્યું અને અરુણના ઉદયની વેળા થવા આવી; તેવે ગાઢ રતેદહી સાગર મુગાંકલેખા પ્રત્યે જોઈયો: “પ્રિયે, હવે મને જવાદે; કારણ કે જો વિજય થશે તો પિતા તેમજ શ્રીમદ્ અવન્તિસેન રાજા બંનેય મ્હને સ્વછંદી કહેશે.”

મુગાંકલેખાએ જવાબ આપતાં ધ્યાન ખેંચ્યું: ‘નાય, હું તો કમધર્મિણી કહેવાઈ; અને જો કહાય દૈવયોગે મ્હને ગર્ભ રહી જાય તો ત્હારા વિરહમાં મ્હાફે શું થાય? પદ્મ હું દોષ વિનાની છું છતાંય

મ્હને ધરતી બહાર કાઢી દેશવટો દેશે. ત્હમને કયાં ખચર નથી કે સાસુવહને વેર એટલે કુતરાગિલાગ જેમ ?”

સાગરે ઉત્તર આપ્યો: ‘પ્રિયે, એ બાબતનો ઉકેલ કદાચ મ્હારો સંકેત સૂચવતી, નામ કોતરેલી આ રતન-જડિત મુકા લે અને ત્હારો હાર મ્હને આપ.” આમ કરી, એની રત્ન લેખ એ પોતાની છાવણી તરફ પવન મારે આવ્યો ગયો. (અપૂર્ણ)

મધુસૂદન ચિમનલાલ મોદી. M. A.

નયચક્ર

પ્રાકૃત સાહિત્ય એ જૈન સાહિત્યનો મૂળ પાયો છે. પણ જેમ સર્વત્ર પાયા કરતાં ધ્રુવારત મોટી દોષ વધી જાય છે, તેમ કાળ જતાં સંસ્કૃત સાહિત્ય જૈનવાદમયમાં બહુ વધી ગયેલું છે એ સંસ્કૃત સાહિત્ય કાષ્ઠ એકજ વિષય ઉપર નથી લખાયું: ભારતવર્ષમાં ચર્ચાવેશ અને જોડાયેલા એવા તત્કાલીન એકે વિષય નથી કે જેના ઉપર જૈન વિદ્વાનોએ સંસ્કૃતમાં થોડું થલું લખ્યું ન હોય.

(૧) ન્યાયમાં તો જૈન સાહિત્ય લંગમગા બહુ સંસ્કૃતમાંજ લખાયેલું છે. જૈન ન્યાયની વિશેષતા એના અનેકાન્તદર્શનામાં છે. અનેકાન્ત દર્શન એટલે નય અને પ્રમાણનો મેગ. જૈનેતર દર્શનોમાં ચર્ચાયેલી જ વસ્તુ જ્યારે જૈન દર્શન ચર્ચે છે ત્યારે કક્ત મુખ્ય વિશેષતા અનેકાન્ત દૃષ્ટિની જ હોય છે. એજ વસ્તુને જ્યારે નય અને પ્રમાણથી એટલે એક એક દૃષ્ટિગિ-રુપી તેમજ અનેક દૃષ્ટિગિ-રુપી ત્રિચારવામાં આવે છે, ત્યારે તે જૈન દર્શનની કસોટીમાં ઉતરી તેને માન્ય થાય છે. વિષય ગમે તે હોય પણ તેને જ્ઞેષ્ઠ અને ત્રિચારવાની પદ્ધતિ જૈન દર્શનમાં એક છે અને તે પદ્ધતિ અનેકાન્ત વાદની. આ કારણથી આજેકાન્તજ જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો આત્મા છે. ‘કષ્ઠ વસ્તુ માનવી, કષ્ઠ ન માનવી, માનવી તો કેવા રૂપમાં માનવી, દેશકામ

પરવે કયા અંશમાં પરિવર્તન કરવું અને કયા અંશમાં ન કરવું’ એ બધું જો અનેકાન્ત દૃષ્ટિએ ત્રિચારાય તો તે જૈન ત્રિચાર.

(૨) આજ કારણથી અનેકાન્તનું મહત્ત્વ રચાય-નારા અને તેનું સ્વરૂપ વર્ણનાવાળા સેકેકા મયો જૈન સાહિત્યમાં લખાયેલા છે. દસમા સૈકા પછી લખાયેલ તેવા ગ્રંથોને બાદ કરીએ તો તે વિષયના બે મહાન ગ્રંથો જૈન સાહિત્યમાં છે. એ બેમાં એક સન્મતિ તર્ક અને બીજો નયચક્ર. નયચક્રમાં તેના નામ પ્રમાણે મુખ્ય વિષય નયનો છે અને સન્મતિમાં નય ઉપરાંત જ્ઞાન અને જ્ઞેષ્ઠનું પણ વર્ણન છે. સન્મતિ મૂળ પ્રાકૃ-તમાં છે. અને દીકા સંસ્કૃતમાં છે: જ્યારે નયચક્ર મૂળ અને દીકા બન્ને સંસ્કૃતમાં છે. સદીક સન્મતિનું પ્રમાણ પચીસ હજાર શ્લોક જેટલું છે, અને સદીક નયચક્રનું અઠાર હજાર જેટલું. સન્મતિ ચત્ર મૂળ દિવાકર સિદ્ધસેન સરિતું રચેલું અને દીકા તાલિકે ગી અજયદેવસરિતી છે. નયચક્ર મધ્વવાદિનું રચેલું અને દીકા શ્રીસિદ્ધ કાશ્મીરમથુની રચેલી છે. આ ચારે ધુરંધર મંથકારેના ઇતિહાસની ચર્ચા બીજા પ્રસંગ ઉપર રાખી અત્યારે એટલું જ કહેવું બસ છે કે આ ચારે વિદ્વાનોએ જૈન ન્યાયના ત્રિચારમાં અસાધારણ ક્ષો આપ્યો છે. પ્રસ્તુત બે ગ્રંથોમાં સન્મતિ તર્ક

મૂળ ઉપલબ્ધ છે જ્યારે નયચક્ર મૂળ ઉપલબ્ધ નથી. માત્ર તેની દીકા સુલભ છે.

(૩) અનેક વિશેષતાઓમાંની એક વિશેષતા આ એ ગ્રંથના સંબંધમાં પ્રતિજ્ઞા વિશેષી પશુ છે. અને તે એ કે સન્મતિ તર્કની લખેલી પ્રતિજ્ઞા જેટલી નયચક્રની પ્રતિજ્ઞા નથી. સન્મતિની પ્રતિજ્ઞામાં અપૂર્ણ પશુ તાડપત્રની પ્રમાણમાં વિશેષ શુદ્ધ પ્રતિજ્ઞા ગણે છે અને કાગળની પ્રતિજ્ઞા પશુ ચારસોથી પાંચમો વર્ષની જુની મળે છે; જ્યારે નયચક્રની બાબતમાં એમ નથી. એની તાડપત્રની પ્રતિજ્ઞાની વાત તો બાબુએ રહી પશુ કાગળ સુદાંતી પ્રતિજ્ઞા અઢીસો વર્ષથી જુની હજી જોવામાં નથી આવી. સન્મતિ તર્કની પદન પાદન પરંપરા ભણે અખંડ ન હોય છતાં તેની પરંપરા અખંડ રહી હોય એમ લાગે છે. જ્યારે નયચક્રમાં એ પરંપરા પશુ ખંડિત થયેલી જાણે છે. તેથી જ ગમે તેટલી અશુદ્ધિ અને પાદનું ખંડિતપણું હોવા છતાં પ્રમાણમાં સન્મતિ તર્ક ખૂબ શુદ્ધ મળી આવે છે જ્યારે નયચક્રની બાબતમાં તદ્દન ઉલટું છે. ઉપાધ્યાય શ્રી યુગોવિજયજીએ નષ્ટ ભ્રષ્ટ અને ખંડિતપ્રાય પ્રતિજ્ઞા ઉપરથી નયચક્રનો છેલ્લો આદર્શ તૈયાર કર્યો હોય તેમ તેની કોષ કોષ પ્રતિમાં મળતા છેલ્લા ઉલ્લેખથી દેખાય છે. તેઓશ્રીને મૂળ નયચક્ર મળ્યું હશે કે નહિ એ કહેવું કઠણ છે. પશુ એની દીકાની જેટલી અને જેની પ્રતિજ્ઞા તેઓશ્રીને મળી હશે તે ઉપરથી તેમણે એક આવૃત્તિ તૈયાર કરી હશે અને અત્યારની ઉપલબ્ધ અધી પ્રતિજ્ઞા જોજ આવૃત્તિના ઉતારા હોય એમ લાગે છે. તેઓશ્રીના પહેલાના વખતની એક પ્રતિ કયાંય જોઈ કે સાંભળી નથી છતાં તે હોવાનો સંભવ છે. તેથી એ મેળવવા પશુ પ્રયત્ન કરવો ઘટે. ઉપાધ્યાયજીશ્રીએ તૈયાર કરેલ અસલ આવૃત્તિની પ્રતિ કંઈ અને તે ક્યાં છે, તે હજી જાણવું બાકી છે. છતાં તેના ઉપરથી લખાયેલ અત્યારની ઉપલબ્ધ અધી પ્રતિજ્ઞા જોતાં એમ માન્ય પડે છે કે તેમાં અશુદ્ધિનું રાજ્ય નહિ પશુ સામ્રાજ્ય છે. એમાં ભાગ્યે જ એનું કોઈ વાક્ય હોય છે કે જે કોઈ પશુ જાતની અશુદ્ધિ વિનાનું હોય. એક બાબુ

મૂળ પ્રાપ્ત નહિ અને બીજી બાબુ આની અશુદ્ધિઓ. તેથી એ ગદન વિષયનો ગદનતર ગ્રંથ ગદનતર બની ગયો છે. અને જોજ કારણથી તેનું મદત્ત ગાનારા અને સમજનારા સુદાં તેનાથી બહાર દૂર જાય છે. વસ્તુસ્થિતિ પશુ એની જ છે. મૂળ નહીં, વિષય, નયનો, ચર્ચા, સૂક્ષ્મ, પદ્ધતિ વિવિધ ભાંગા બાળી અને શાસ્ત્રોર્થો લાંગા અને દાર્શનિક, ભાષા સંસ્કૃત અને વધારામાં જેટલાં વાક્યો તેટલી અશુદ્ધિઓ. આ સુગેરના ગદન નકન વન ઉપર જવા ઇચ્છા છતાં તૈયાર કોણ થાય ?

આની સ્થિતિમાં પશુ એ ગ્રંથ સચવાઈ રહ્યો છે. એ માત્ર જૈન સાહિત્યનું નહિ પશુ ભારતીય સાહિત્યનું સુદાં સદ્ગામ્ય છે. ઉપાધ્યાયજીશ્રી સાધન અને સમય પરંતુ પોતાનું કામ કરી ગયા પશુ આજે નયચક્રની બાબતમાં આપણી ફરજ અનેક ગણી વધી જાય છે.

(૪) છાપાકળાનો વિકાસ, ઉપયોગી-સાહિત્ય અને સાધનોની પૂરી સગવડ, દેશ દેશાંતરનાં વિદ્વાનોનાં જૈન સાહિત્યની અભિરુચિ, કામ કરવાની અનેક પદ્ધતિઓ અને પ્રાચીન અર્વાચીન બંડારોની સુગમતા ઉપરાંત લોકોની સાહિત્ય છપાવવા અને તૈયાર કરવા તેમજ શુદ્ધ કરવા તરફની અભિરુચિ-આ બધી વસ્તુઓનો વિચાર કરતાં ઉકત મહાન ગ્રંથ તરફનું આધુનિક જૈન સમાજનું કૃત્ય અનેકગણું વધી જાય છે. સન્મતિનું સંશોધન તો ગૂજરાતની રાજધાની અને જૈન પુરી ગણાતા અમદાવાદમાં ગૂજરાત પુરાતત્વ મંદિરે પ્રારંભ્યું. લગભગ નવ વર્ષના તેના સંશોધન અને સંપાદન વિષેના અનુભવ પછી નયચક્રના સંશોધન અને સંપાદન માટે કેટલીક સુચનાઓ કરી અગત્યની લાગે છે. તે અહિં કરવા ધારી છે. કેટલાક વર્ષ પહેલાં નયચક્રને પશુ સન્મતિની પેઠે તૈયાર કરવાનો જે વિચાર હતો તે જો તાજે જ રહ્યો હોત તો આ સૂચનાઓ કરી સતોષ માનતાં પહેલાં એને જ અમલમાં મુકત પશુ ફરે લાગે છે કે માત્ર સૂચના કરીને સતોષ માનવો. સાહિત્ય પ્રકાશક સંસ્થાઓ અને તેમાં કાર્ય કરનારા વિદ્વાન સુતિઓ તેમજ ગૃહસ્થો જે આ સૂચનાઓને અનુભવસિદ્ધ તેમજ ઉપયોગી સમજે

તો તે ઉપર વિચાર કરે અથવા આમાંથી દ્વિતિય યતી ખીજ સૂચનાઓ વડે પ્રેરણા મેળવી નયચક્રનું કામ કોઈ શરૂ કરશે તો તેનું સંસ્કરણ ખરેખરો ઉપયોગી નમુનો બનશે.

(૫) જેવો ઉપયોગી નમુનો કલ્પનામાં આવે છે. અને જે પ્રમાણમાં અંચ અશુદ્ધ છે. તેનો વિચાર કરતાં તે માટે સવાક્ષાપ રૂપીયા અને દસ વર્ષ સમય આવશ્યક છે. આમાં જેટ જેટલા પ્રમાણમાં વિદ્વાન મુનિઓ જોડાશે તેટલે તેટલા પ્રમાણમાં ખર્ચ અને સમય ઓછો થશે.

નીચે બતાવેલી પદ્ધતિઓ કાર્યનો આરંભ કર્યા પહેલાં બે વિશિષ્ટ વિદ્વાનો-જેઓ ન્યાય, વ્યાકરણ અને આગમશાસ્ત્રમાં નિપુણ હોય તેમજ સિધ્ધિશાસ્ત્રના અને બાપાશાસ્ત્રના પારંગત હોય-મળીને કાર્યની બુમિકાને બાંધે. એ બુમિકા આ પ્રમાણે છે:

(અ) બેમાંના એક વિદ્વાને સમગ્ર નયચક્રનું અર્થ-વિચારણાપૂર્વક સંજોગોના તદ્દરૂપથી વાચન મનન કરી શેતું જોઈએ અને સાથે સાથે આ જાતની નોંધો કરી લેવી જોઈએ.

૧ મૂળ મૂળ પ્રતીકાની નોંધો કરી રાખવી.

૨ જે જે સંપાદક કે ખંડનીય અવતરણો આવે તે બધાં અકારાદિ ક્રમે જુદાં તારવી રાખવાં.

૩ આગમના જે જે પાઠોના ઉતારા આવે તે બધા મૂળ સ્થાનોની નોંધ સાથે લખી રાખવા.

૪ વૈશેષિક, નૈયાયિક, મીમાંસક, જૈદ કે જૈન ન્યાય અંથોનાં તથા વ્યાકરણ અંથોનાં જે જે અવતરણો આવે તે બધાં પણ અકારાદિ ક્રમે તારવી રાખવાં જોઈએ.

૫ આ બધા ઉતારાઓ કોઈ એક પ્રતિના પાનાના નંબર સાથે લખવા અને તેની જ કલગમાં જ-છાગ્યા પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવાની છે.

૬ વિષયવાર મથાળાં પણ પ્રતિના પાનાના નંબર સાથે નોંધી રાખવાં અર્થાત્ સમગ્ર નયચક્રના વિ-પયને દર્શાવતી એક સંવિસ્તર અનુક્રમણિકા તૈયાર કરવી આ કામ તો એક વિદ્વાનનું. ત્રીજા વિદ્વાને જે તૈયારી કરવાની છે તે આ છે.

(આ) તેણે નેપાળી, તિબેટી અને ચીની શાપાનો તથા સિપિની સારો અભ્યાસ કરી લેવો જોઈએ. શ્રી મલ્લવાદીના ઇતિહાસ પ્રમાણે જ જોતાં નયચક્રમાં વધારેમાં વધારે બૌદ્ધ અંથોની સમાવેશના આવે છે. એ અંથોનો મોટો સમૂહ એ ત્રણે સિપિઓમાં અને બાપાઓમાં છે, તેમાંના ઘણા યોડાજ ભાગ મુદ્રિત છે પણ સિપિનજ અધિક ભાગ છે. પૂર્વોક્ત ત્રણે સિપિઓનાં અને બાપાઓના અભ્યાસ વિના બૌદ્ધ અંથોનાં અવતરણો શોધવાં અસંભવ છે અને એ બધાં અવતરણો મૂળ અંથોમાંથી મેળવ્યા સિવાય નય-ચક્રની શુદ્ધિ સર્વથા સંભવિત નથી. નયચક્રમાં નાગા-જ્ઞાન, વસુમંજુ, રિચરમનિ, શુશ્રુમતિ અને અસંગ વગેરે બૌદ્ધાચાર્યોના અંથોનાં અવતરણો આવે છે. અને આ બધા અંથો નાગરી સિપિમાં તો લખ્યા નથી અને રોમન સિપિમાં પણ નહિવત્ છે. એ સિપિઓ અને બાપાઓનો અભ્યાસ કર્યા પછી પણ તે તે દેશના જ્ઞાન બંધારોના અધ્યક્ષો સાથે સાદર પત્ર-વ્યવહાર કરીને તે તે અંથો મેળવવામાં મોટી લાભ-વગતી જરૂર પણ જરૂર રહેશે. બૌદ્ધ અંથોનાં મોટાં મોટાં સ્વરૂપે પત્રો તો હાવાયાં છે અને એ કોઈ પણ વિદ્વાન પુરાતત્ત્વ મંદિરે આદિમાં જઈને વાંચી શકે છે. આ જાતના અભ્યાસને પરિણામે બૌદ્ધ બંધારમાંથી અનેક મૂળ કે અનુવાદિત જૈન અંથો મળી આવવાનો પણ વધારે સંભાવ છે.

આ પ્રકારે એકરસિયા બે વિદ્વાનો એ જાતનું કામ વડેથી લઈ પૂરું કરે તે પછીજ અર્દાજલાલેશી રૂપા મગજે કાર્યની શરૂઆત થઈ શકે. અનુભવથી લાગે છે કે આ કાર્યની બુમિકાજ બાંધવા માટે એ એ વિ-દ્વાનોએ ચાર વરસ સુધી સતત પરિશ્રમ કરવો જોઈએ અને અસંત રિચરતા રાખવી જોઈએ.

કામની રૂપરેખા.

(ક) મળી શકે તેટલી વધારેમાં વધારે પ્રતિઓ એકત્ર કરવી અને તે પ્રતિઓને અંદરે અંદર સરખાવવી. જે જે પ્રતિઓ સરખી લાગે તેનો એક વર્ગ અને તે રીતે મળેલી પ્રતિઓના પડી શકે તેટલા વર્ગ પાડવા.

(ખ) એક એક વર્ગમાં દાખલ થતી પ્રતિજ્ઞાનું જુનાપણું તપાસી તેમાં જે જુની હોય તેને તે વર્ગમાં પ્રથમ સ્થાન અને બાકીની પ્રતિજ્ઞાને તેના સગમ પ્રમાણે અનુક્રમે તે વર્ગમાં સ્થાન આપવું આ રીતે છેવટે એકંદરે બધા વર્ગોમાં સૌથી જુની પ્રતિ ક્ષ છે એ નક્કી કરવું અને કોના કોના ઉપરથી ક્ષ ક્ષ પ્રતિ લખાયેલી છે. અથવા કોની સાથે ક્ષ પ્રતિનો વંધારે સંબંધ છે એ નક્કી કરવું; એટલે કે વર્ગવાર પાડેલી પ્રતિજ્ઞાનું પૌર્વાવર્ચ અને તે ઉપરથી એકંદર પ્રતિજ્ઞાનું પૌર્વાવર્ચ તેમજ તેઓના અરસપરસ સંબંધ નક્કી કરી એક વંશરૂપ તૈયાર કરવું.

(ગ) ઉપરની રીતે સૌથી જુની અગરતો અર્વાચીન છતાં સૌથી વધારે શુદ્ધ પ્રતિ ઉપરથી પ્રેસકોપી કરાવવી. એ કોપીમાં એક લીટી લખી નીચે જે લીટીઓ ખાલી સુધી વળી એક લીટી લખવી.

(ધ) થયેલી કોપીને બાકીની વર્ગશુદ્ધ પ્રતિજ્ઞા સાથે મેળવવી અને જેટ જેટલા પાકંતરો આવતાં ત્યાં એ બધાને જુદા કાગળોમાંજ કોપીના નખરે પ્રમાણે નખરે રાખી લખતા જવાં અને તે તે પાકંતરને તે તે પ્રતિનું સંકેતિત નામ આપવું.

(હ) પાકંતર લેતી વખતે એકજાણુ જે અતિ કુશળ હોય એટલે ભાષાશાસ્ત્રી અને અર્થજ્ઞ હોય તે કોપી રાખે અને ઓઝામાં ઓઝા પ્રતિજ્ઞાના વર્ગ જેટલા બીજા માણસો સામે બેસે અને ભાગે આવેલ વર્ગવાર પ્રતિજ્ઞામાંથી આવતા પાકંતરો કહેતા જાય. એ બધા પાકંતરો મુખ્ય પુરુષ લખતો જાય. આ ક્રિયા એટલી બંધરથા, શાન્તિ અને કાળજી પૂર્વક થવી જોઈએ કે તેમાં એક પાકંતર રહેવા ન પાગે અને લેવાયલા પાકંતરો આઠા અવળા ન લખાય. પાકંતર લેતાં કોપીનું એક પાનું પૂરું થાય કે તુરંજ ત્યાં સુધીમાં આવેલ દરેક પ્રતિજ્ઞાના પાના અને લીટી જુદા નોંધી લેવા. જેથી આગળ ઉપર અકસ્માત્ કામ પડતાં કોઇ પણ પ્રતિનું સ્થળ જાહેરી કાઢી શકાય.

(ચ) ઉપર પ્રમાણે કોપીના અંક મુજબ પાકંતરો લખાઈ ગયા પછી અગર લખાતા હોય ત્યારે સાથે જ મુખ્ય પુરુષ પાકંતરોને પસંદ કરે એટલે ઓઝામાં

ઓઝા બે કુશળ વિચારકો મળી ભાષા અને અર્થ દૃષ્ટિએ અંધને વિચારે અને વિચારતાં તે સ્થળે આ-વતા પાકંતરોમાં વધારે શુદ્ધ કયો છે એ નક્કી કરે. જે વિશેષ શુદ્ધ જણાય તેને અંદર દાખલ કરી બચેલા પાકંતરોને શુદ્ધ અશુદ્ધિના તારતમ્ય પ્રમાણે જુદાજ કાગળમાં ગોઠવી દે અને સાથે પ્રતિજ્ઞાના નામ આપે.

(છ) અશુદ્ધ જણાતાં પણ પાકંતરો નોંધવાં અને તેમાંથી છેવટે અશુદ્ધનો ક્રમ તેમજ તેનાં કારણો તારવવાં મુગમ પડે અને વધારે અનુભવ પછીજ તદ્દન અશુદ્ધ અને અનાવરયક પાકંતરોને કાઢી નાંખવાં હોય તો પછી કાઢવો.

(જ) અંધ વિચારતી વખતે અશુદ્ધિને લીધે વિષયની કડીનતાના લીધે કે બીજા કોઈ કારણથી અંધ ન સમજાય ત્યારે એ વિષય બીજા કયા કયા અંગોમાં કયા કયા દર્શનોમાં આવેલો છે તે શોધી કાઢવું અને એ બધું સાહિત્ય વાંચી અને વિચારી જવું. શોધાતા અંધ ઉપરથી લખાયેલું પાછું સાહિત્ય અને જેના જેના ઉપરથી શોધાતો અંધ લખાયો હોય તે બધું મળ સાહિત્ય તેમજ શોધાતા અંધ સાથે સહેજ પણ મળવું આવવું બીજું સાહિત્ય વાંચી લેવું અને ત્યાર પાછા એ અશુદ્ધ ભાગ અગર નહિ સમજતા ભાગને સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો અને તેમ કરીને પાકંતરોની શુદ્ધિ અશુદ્ધિનો વિવેક કરવો-તે પહેલાં નહિ.

(ઝ) શુદ્ધિ અશુદ્ધિના નિર્ણય માટે જોવામાં આવેલા અંગોને ૫૪ વાર ટિપ્પણમાં નોંધવાં અને બીજા પણ અંગો જે માત્ર સરખામણી માટે જોવા હોય તે પણ ટિપ્પણમાં નોંધવા. જે જે અંધના જે જે પાક ઉપરથી શુદ્ધિ કરવામાં મદદ મળી હોય તે તે ૫૪ અંધના નામ સાથે નોંધવા. કોપીમાં અશુદ્ધ જણાયેલ પાકને કાયમ રાખી શુદ્ધ કેલેલ પાકને ત્યાંજ કાપકમાં નોંધવો.

(ઞ) અંદર આવતાં અંધતરણો મળ અંધમાંથી શોધી કાઢવાં અને તે અંધના નામ સાથે જોડવાં. જે અંધતરણોના મળ અંગો ન મળે ત્યાં કોઈક ખાલી સુધ્ધ છતાં એજ અંધતરણો બીજે ઉતારવાં મળે તો એ બીજા અંગોના નામે ૫૪ વાર ટિપ્પણમાં આપવાં અને તેમાં પાકમેદ હોય તો પણ નોંધવો.

(૨) આ બધું કામ ચાલતું હોય ત્યારે વિષય પ્રમાણે મથાળાં બાંધતા જવા અને પ્રેરેઆદિ પશુ અર્થ દૃષ્ટિએ પાડતા જવા.

(૬) આ પ્રમાણે કોપીનું બોધું તૈયાર થયા પછી જો જરાએ ચેકમચેક થઇ હોય તો છેવટની તદ્દન સુંદર પ્રેસ કોપી કરાવવી અને પછીજ છપાવવા આપવી. પ્રેસ વિશિષ્ટ વિદ્વાનજ જુએ અને તેજ છાપવાને રૂમ આપે.

ઉપરની પદ્ધતિએ આધુનિક સંશોધન પદ્ધતિનું હુંકં અનુભવ ચિત્ર છે. એ 'પ્રમાણે નયચક્રનું કામ કરવા માટે એકંદર ત્રણ વિશિષ્ટ વિદ્વાનો જોઈએ. જેમાં જે તો સર્વ દર્શનના અભ્યાસીજ અગર અવલોકનકાર હોવા જોઈએ. તે ઉપરાંત પાઠાંતરો લેવા, કોપી કરવી, અને બીજાં સાહિત્ય જોયું વિગેરે કામો માટે દશ માણસો ન રાખી સકાય તો છેવટે સાત વિના કામ નહિજ આવે. આ રીતે પહેલાં કાર્યકર્તાઓનો સંઘ જામવે જોઈએ. અને સતત કામ ચાલ્યા કરે તે માટેની બધી ગોઠવણ કરી લેવી જોઈએ.

નૂન અંધના સંશોધન પછી કેટલાંક અતિ ગદ્દત્વાના કામો તો રહેજ છે. જેમકે વિશેષ પરિભાષાઓનો કોશ, ખામ ખાસ પરિશિષ્ટો, અંધનું અનુવાદીમાં તારણ, અંધ અને અંધકારનો ઇતિહાસ વિગેરે; છતાં એને અહિં ગણાવવામાં નથી આવ્યાં તે એટલા માટે કે અંધ તૈયાર થાય તોય ઘણું છે.

જો કે ઉપર આપેલું રેખાચિત્ર તદ્દન હુંકં છે; છતાં એનો વિશિષ્ટ સાક્ષાત્કાર કરવા ઇચ્છનારે સત્ત્વરે તદ્દન છપાવેલા ભાગો આ દૃષ્ટિએ જોઈ લેવા તેથી કાંઈક વધારે ખાતરી થશે. ઉપર આજેખેથી પદ્ધતિ પ્રમાણેજ એ ભાગો તૈયાર થયેલા છે. જો કે એમાં ઉપર લખેલ મુદ્દા ઉપરાંત બીજા પશુ અનેક કામના મુદ્દાઓ નજરે પડવાનાજ.

નયચક્રનું કામ સાધુ વર્ગમાંથી કોઈ આગેવાન થઇ હાથમાં લે તો નીચેનાં પરિણામો આવે.

(ક) પુસ્તકો છપાવવામાં થતો નિર્ગલ ખર્ચ બચવરિથત પદ્ધતિ સર અંધમાં વપરાયથી અંધ વિદ્વાનો

સમેક્ષ દોષી ઉકરો. અને તે અંધો બહુ ઉપયોગી સિદ્ધ થશે.

(ખ) કાગળી નિર્દોષ હરીફાઈની વૃત્તિ જામવાથી અભ્યાસ વધશે, વિચારનું ઉદ્ગ્રાણ વધશે. અને બહુ-શ્રુતતાને પરિણામે મધ્યસ્થપણું તેમજ પ્રમાણિકપણું આવશે. અને નવશાસ્ત્રી નીપજતાં અગર હુંકં આદર્શથી નીપજતાં માણં પરિણામોથી સંધ અને સમાજ મુક્ત રહેશે. તેથી બીજા સમાજો સમક્ષ જૈનયુરોઓનું ગૌરવ વધશે.

(ગ) ઘણા કાળથી નહી વપરાયેલા અને પ્રાચીન વારસામાં મળેલા વિવિધ વિષયના અનેક અંધો જોવાને પ્રસંગ મળવાથી ભંડારો સજીવન થશે, અને તેની ભરતી પાછી નિર્દોષપણે થશે. તથા નષ્ટ થતું કિંમતી સાહિત્ય સચવાયું અર્થ જ્ઞાનતથ સંધારો.

સુખસાત્ત્વ અને એચરદાસ.

[મદ્રાસના હાથેશ્વર નયચક્રની પ્રા. પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજીના વડોદરાના ભંડારમાં નં. ૨૯ તેમજ ડોસાગાજી અનેચંદ્ર ભાવનગર સંધના ભંડારમાં આં. અણુનિધાન સ્પરિ પટ્ટર ધર્મમૂર્તિ સ્પરિએ (આચાર્યપદ સં. ૧૬૦૨ સ્વર્ગારથ સં ૧૬૭૦) લખાયેલી પ્રત વિદ્યમાન છે. તેમજ કહેવાય છે કે શ્રી સિદ્ધર્ષિએ આ અંધ. પર વૃત્તિ રચી છે, અને શ્રી યશોવિજય ઉપાધ્યાય કૃત વૃત્તિ મુનિ મહારાજ શ્રી અમરવિજયજી પાસે પોતાના ડોસાધમાં રાખેલ પુસ્તક સંગ્રહમાં છે. આ અંધ ઘણો ઉપયોગી અને જૈન ન્યાય-તર્કના એક વિભાગ નામે નય પર પ્રકાશ પાડનારો છે છતાં તે કહિં હોવાથી તેમજ તેનો-વિષય પશુ શુદ્ધિના સર-ળતાથી ઉતરે તેવા ન હોવાથી તેનું પડન-પાઠન રહું નથી એ દુઃખદ બાબત છે; હવે તેનો ઉદ્ધાર કરવાની પૂરી જરૂર છે. અમને ખબર મળી છે કે પાદરાવળા રા. મોહનલાલ હીગચંદ વકીલ આ માટે સર્વ જાતની વ્યવસ્થા કરવા ઉત્કુન્ન છે તો તેઓ પોતાના મંડળ તેમજ શ્રીમાન જ્ઞાની સહાયથી આ મહાકાર્ય ઉઘાડી લઈ મહાયશના ભાગી થશે એમ અમે તેમને વિનવીએ છીએ.

તંત્રી.]

પુત્ર પ્રથમનો છતાં જયેષ્ઠ નહિ.

અંગ્રેજપરથી અનુવાદિત વાર્તા—રા. ચિમનલાલ.

મુકુંદરાય ધણી વર્ષ પછી જ્યારે રંચુનથી પાછા મુંબઈ આવ્યા ત્યારે તેમનું સર્વથી પહેલું કાર્ય તેમના કોલેજનાં મિત્ર શાંતિલાલને શોધી કાઢવાનું હતું. તેઓ વચ્ચે સાધરણ જોવાં રહેલ હતાં.

મુકુંદરાય ધણા દેશભો ફરી આવ્યા હતા, છતાં પણ લગ્નની બાબતમાં કસાયા ન હતા. પરંતુ શાંતિલાલે તો લગ્ન કરી મુંબઈમાં જ રહી પોતાનો ધંધો જમાવ્યો હતો. તેમને ત્રણ બાળકો થયાં હતાં.

શાંતિલાલનો માલતી સાથે લગ્ન થયાં ત્યાર પછી રત્નજ મુકુંદરાય રંચુન જવા ઉપડી ગયા હતા. ત્યાર પછી આજે બાર વર્ષ પછી પોતાના મિત્રને ત્યાં યોગ દેવસ રહેવાનું આમંત્રણ સ્વીકારતાં તેમને આનંદ થયો, તથા ભૂતકાળની યાદ તાજી થઈ આવી.

શહેરની ગીચ વસ્તીમાં જ રહેનાર મુકુંદરાયને શાંતિલાલનો સાંઠાકુમાં આવેલા સુંદર બંગલો, દરનો સુશીરનો દેખાવ, બગીચામાં ખીલેલાં પુષ્પોની સુગંધ, તથા ત્યાં ફેલાયેલ રહેલી શાંતિથી ધણેજ સતોષ થયો.

બંગલાના દરવાજા આગળ કંઈક અચકાયા, પણ તે એકજ ક્ષણ, બીજી ક્ષણે તો દરવાજો ઉઘડી ગયો, અને શાંતિલાલ સામા આવ્યા. ‘આવો આવો મુકુંદરાય, આજે ધણે વર્ષે મેળાપ થયો.’

મુકુંદરાયનું હૈયું ભરાય આવ્યું, ધણા એકલા માણસોની માફક તેઓ પણ શાંત સુખી ધરનું વાતાવરણ તરત પામી ગયા, અને તે સંદેહ તેનું રહે તેમ હજીયું.

અંદર જતાંજ તેમને લાગ્યું કે તેઓ પોતાના કુટુંબીઓમાં આવી પહોંચ્યા છે. શાંતિલાલનાં પતિના સુખ પર બાર વર્ષ પહેલાંના તત્તમનાટને બદલે કંઈક ફેરવપાંડું જણાતું હતું. બે આઠ નવ વર્ષના સુંદર બાલકો તથા બાર વર્ષની બાલિકા ત્યાં રમતાં હતાં.

જમ્યા પછી બાળકોએ તેમના કુતરા ટોળીની ઓળખાણ કરાવી. તે બાળકોના ધણો માનીતો હતો.

ત્યાર પછી ધણી વાતચીત થઈ. આગળ પાછળના રમણ પ્રસંગો યાદ કરાયા.

હવે ધણે વર્ષે મળેલા બંને મિત્રોને ધણી વાતચીત કરવાની બાધી હશે એમ સમજી શાંતિલાલના પતિ બીજા ઓરડામાં ચાલી ગયાં.

શાંતિલાલે પોતાની પાંદપ સળગાવી, મુકુંદરાયે પણ એક સીગારે લીધી. થોડો સમય બંને જણા ઉભે જતા ધુમાડાના ગોડાઓ જોઈ રહ્યા.

નાની બાલિકા ચંદ્રિકાને હાલમાં ગાતાં શાંતિલાલનાં પતિના દરના ઓરડામાંથી આવતા અવાજ શિવાય આખા બંગલામાં તદ્દન શાંતિ હતી.

થોડાક સમય બંને મિત્રોએ સાંમઝ્યાં કીધું. મુકુંદરાયે શાંતિલાલ તરફ જોયું. તેઓ પાસેના કોથ પર ઉઘડતા પોતાના બે પુત્રો તરફ જોઈ રહ્યા હતા.

‘એમાંથી ગોડું કોણ ? મુકુંદરાયે પુછ્યું.’

શાંતિલાલ હજી પણ સ્વભામાં હોય તેમ જોઈ રહ્યા, ‘સુંદરલાલ અમારો પહેલો પુત્ર છે. પણ તે સૌથી મોટો નથી.’ તેમનો અવાજ શાંત અને ગમગીની ભર્યો હતો.

આ વિચિત્ર જવાબથી મુકુંદરાય ચમક્યા. ‘હું સમજ્યો નહિ.’ તેમણે કહ્યું.

શાંતિલાલે એક નિશ્ચય નાખી પોતાની નજર ફેરવી. ‘આજગત તમને ખબર નથી—માઘ—તમે મૃતુ રિપે કંઈપણ જાણતા નથી.’

‘ના’, મુકુંદરાય બોલ્યા. તેઓ તરત સીધાં બેઠા. ‘તેમને લાગ્યું કે કંઈ નવુંજ વૃતાંત છે. તેમજ બન્યું. પરંતુ શાંતિલાલે વાત શરૂ કરતાં પહેલાં દિવગીરી બપોં હાસ્ય સાથે મુકુંદરાય તરફ જોયું.

‘અને ધણી સુખી છીએ,—હું તથા માલતી,—આ ધરમાં. પરંતુ અમારે પણ હમેશાં તેમ ન હતું. એક વખત અમારી સુખ નૌકા પણ કમલના ખડક પર નાથ પામવાની અણી પર હતી. તે એક નાના બાળકે બચાવી લીધી હતી. માઈ તથા માલતીનું આ સુખ તેને આભારી છે. તેને અમે કદી ભૂલીશું નહિ. તે અમને માર્ગ બતાવી જેવો આવ્યો હતો તેવોજ અંધકારમાં અદસ્ત થઈ ગયો.’

શાંતિલાલનો અવાજ ધીમે ધીમે ગયો. તેમની આંખો બીની હતી.

‘સમય ચારો જાય છે, માઈ, અમારાં બાળકો મોટાં થશે. કદાચ પોતાનો ધાર્યો માર્ગ લેવા માટે અમને છોડી-જશે. પરંતુ તે તો સદા એવોને એવોજ અમારી પાસેજ રહેશે. અમારો વહાલો-પંડુલો-બાળક મનુ !’

બંગલામાં સર્વે શાંતિ પથરાઈ રહી હતી. હાસરડાંની અવાજ પશુ બંધ થઈ ગયો હતો. શાંતિલાલે ફરીથી પોતાની પાછળ બરીને સળગાવી.

સુંદરોપ પશુ નાના મનુની સુંદર પશુ ધરણીનું કથા સાંભળવા તૈયાર થઈ રહ્યા.

* * *

અમને પરજ્યા પછી ત્રણ વર્ષ વીતી ગયાં હતાં. માલતી અને હું એક બીજાને ચકાતાં હતાં, અમારે ત્રણ વર્ષમાં એક વખત પશુ તકરાર થઈ ન હતી, છતાં પશુ મને જણાયું કે અમારાં હૃદય કંઈક જુદાં થતાં જતાં હતાં.

મારી આવાજ વધી હતી. એટલે માલતી બહાર ફરી શકતી. જાહેરમાં ભાગ લઈ શકતી. મેં તેને કદી અટકાવી નથી. જો કે મેં પોને તેમ કરવા ના પાડી હતી.

આને લીધે તે ધણી વખત વાંધો ઉઠાવતી, અને હું તેના જરા પશુ વાંક કાઢી શકતો ન હતો. પરંતુ મને ધામધુંમનો કંટાળો આવતો, અને ચોરીસના સખત કામને લીધે યાદી ગયો છું. એવું કારણ આગળ ધરતો. અને ખરેખર હવે પશુ તેમજ; તેથી માલતી તરફની થોડીક નિષ્કળ ગયેલી હતીજો પછી, હું એકરો સાંજના ઘેર રહી વાંચતો, અને અમે બંને જુદાજ પ્રવાહોમાં તણાયાં જતાં હતાં એવો વિચાર કરી કરતો.

કેટલીક વખત હું ઇરાદાપૂર્વક તેના કાર્યક્રમમાં ભંગ પડાવતો. અને તેને ઘેર રહેવાને કહેતો. માલતી ધણી વખત જરા પશુ વાંધો ઉઠાવ્યા શિવાય તેમ કરતી. કેટલીક વખત તો મને મારા સ્વાર્થપિણા માટે શરમ આવતી.

મારી પાસે જેસીને તે કંઈ વાંચતી હોય. અગર હારમોનિયમ, કે સિતાર પર સુંદર અવાજથી ગાતી હોય ત્યારે હું સ્વર્ગનું સુખ અનુભવતો. પરંતુ માલતી

તેટલાથીજ મનોપ માની શકતી નહતી, અને તેને લીધે મને પશુ મારા સુંખમાં કંઈક અપૂર્ણતા લાગતી. અમારાં જીવનમાં શું અપૂર્ણતા હતી? તેનો જવાબ કુદરતે મારા માર્ગમાં મુક્યો. તો પશુ તેને સમજતાં ધણી વખત ગયો.

એક દિવસ સવારના હું લોકલ ટ્રેનમાંથી જોરી-બંદરના સ્ટેશને ઓફિસમાં જવા માટે ઉતર્યો. ત્યાં મને પહેલી વખત મનુનો ભેટ થયો.

સ્ટેશનના પગથીયા પર ખેસતા એક લંગડા છોકરા પાસેથી હું રોજ છાપું ખરીદતો. મને તેની દયા આવતી.

વિચારમાં ને વિચારમાં રોજના નિયમ પ્રમાણે છાપાં-વાળાના હાથમાં એક સિલ્કો મુકી છાપું લીધું. માંડ બાજેજ ધ્યાન ખેંચાયું હશે કે રોજના લંગડા છાપા-વાળાની જગા એક નાના બાળકે તે દિવસે લીધી હતી. છાપું લઈ હું આગળ વધ્યો.

‘નિસ્તર! તમને પેસો છોકરો ખોનાવી રહ્યો છે.’ મારી સાથે ચાલતા એક ગૃહરથે. માંડ ધ્યાન ખેંચ્યું. ‘શું છે?’ એમ કહી કંઈક કંટાળાથી મેં પાછળ જોયું. છાપાંવાળા છોકરો એક હાથમાં છાપાંનું બંડલ પકડી દોડતો મારા તરફ આવતો હતો.

‘કેમ રે, શું છે?’ મેં પૂછ્યું. છોકરોને દોડતાં આસ ચઢી ગયો હતો. તે જલ-દીથી જોલી શક્યો નહિ. મને ઉતાવળ હતી. ‘શોક, તમે બાકીનું પરચુરણ લેવાનું ભૂલી ગયા છો.’ તેણે કહ્યું.

મને નવાઈ લાગી. આં છોકરો આવી શુદ્ધ રૂબ-રાતીમાં જોલી શકે તેવું મેં ધાર્યું ન હતું.

‘તું ધણી પ્રમાણિક છે.’ મેં કહ્યું. તેની આંખ આંદલો ચમકી, ‘બાકીનું પરચુરણ તુંજ રાખ.’ તેણે લેવાની ના કહી.

‘વાહ, તું પશુ અજબ છોકરો છે,’ તેની તરફ ધ્યાનપૂર્વક જોતાં, મેં કહ્યું. મને લાગ્યું કે તેને એક રખડતો છોકરો ધારી લેવામાં મેં ભૂલ કરી હતી. તેનાં કપડાં જૂનાં પશુ બરોબર સાંધેલાં હતાં. (પાછળથી મને અગર પડી કે તેની માતાને હાથે ઉછેલી વાર સંધાએલાં હતાં) તેના સુંદર વાંકડીયા વાળ કાળજી પૂર્વક ઓળેલા હતા. તેનું મોહું સુંદર હતું, તેની આંખો

તેની ચાલાકીની ગવાહી આપતી. મને લાગ્યું કે તેની ઉમર આઠ નવ વર્ષથી વધારે નહિ હોય.

મારી ઉતાવળ હતી બૂલી ગયો. મને તેની સાથે વધુ વાત કરી તેનો અવાજ સાંભળવા ઇચ્છા થઈ.

‘હું કાલે જરૂર માધુને કહીશ, કે તારી બદલી-વાળો છોકરો ઘણાજ પ્રમાણિક છે. છોકરા સાહેબજ.’

હું આગળ વધ્યો. પણ ફરીથી, ‘શેક’-હું અટક્યો. તેની આંખમાંથી એક વધુ ચમકારો.

‘આવતી કાલે માધુ અહીં આવશે નહિ. તે ગઈ કાલે મરણ પામ્યો છે. મેં તેની જગા લીધી છે. અને-

‘અને-થું કહેવું છે બાપુ !’ મેં કંઈક લાગણીથી પૂછ્યું.

‘હવે હું અહીં છાપાં વેચીશ. માધુનાં બધા ધરાકો મારી પાસેથી છાપાં લે તો સાફ. સાહેબ તમે પણ-

‘તું તો પાકો વેપારી છે,’ હું હસ્યો, ‘આશો, સાહે નહીં. અરે પણ તારું નામ શું છે ?’

તેણે ડોકું ઊંચું કર્યું. ‘મનુ, સાહેબ. મનમોહનદાસ અમૃતલાલ’ તેનું નામ સાંભળી મને વધુ નવાઈ લાગી. ‘કેવું મધુરું નામ !

‘પરંતુ, તારા મિત્રો તો તારું નામ હુંકાવી નાંખતા હશે; ખરું ને ? મેં પૂછ્યું. તેણે મિત્રો શબ્દ પર ધ્યાન ન આપ્યું.

‘ધેર તો બધા મને કાળીઓ કહે છે કદાચ મારા લાંબા કાળાવાળાને લીધે હશે. પણ મને તેમમનું નથી’ તેણે તરત મારી તરફ જોયું. તેને લાગ્યું કે કદાચ હું તેને હસી કાઢીશ. પણ તેવું કંઈ બન્યું નહિ.

તેણે આગળ ચલાવ્યું ‘મારી મા મને મનુ કહી બોલાવતી.’ છેતરતું વાક્ય તે ધીમા અવાજે બોલ્યો.

‘જરૂર, ત્યારે તો હું તને મનુ કહીને બોલાવીશ’ મેં કહ્યું. તેના મોઢા પર ખુશાલી પ્રગટી નકળી.

‘સાહેબજી, મનુ.’

‘સાહેબજી, શેક’ તેણે મને સલામ કરી.

આ મારી મનુ સાથેની પહેલી ‘મુલાકાત’ હતી. હજી મધ્ય કાલેજ તે ઘઈ હોય તેવી તે મારા રમરણ પટમાં કોતરાઈ રહી છે.

તેજ દિવસે સાંજે ખાલતીને તેના કુતરા ટોળીને

ગોદમાં લઈ વડાસથી ખીરકીટ ખવડાવતી જોઈ મને કેટલો કંટાળો ઉપજ્યો હતો, તે મને હજી પણ યાદ છે.

‘તમે શું વિચાર કરો છો ?’ તેણે પૂછ્યું. મને લાગે છે કે મારી મુખમુદ્રા જોઈ તે જરૂર સુચવાકમાં પડી હશે.

‘હું વિચાર કરું છું કે, તારી પાસે આ કુતરાને બદલે વડાસ કરવા માટે એક બાળક હોય તો કેવું સાફ ?’

માસતીને કંઈક જોડું લાગ્યું, છતાં પણ એક હાસ્યથી તેણે તે છુપાવ્યું. તેણે કુતરાને મુડી દીધો.

‘આજે, તમે આમ કેમ બોલો છો ? તેણે પૂછ્યું. મેં તેને મધુર અવાજ તથા સુંદર આંગણવાળા નાના બાળક વિશે કહ્યું.

તેણે ખખે ચલાવ્યાં, મારો કુતરો જતવાન છે, ત્યારે તમારો રસ્તાનો રખડો છોકરો, કાણ જાણે કેવાએ કુળનો—

‘ખચરદાર ! તેની સરખામણી એક કુતરા સાથે કરતી નહિ, માસતી !’ મને યુસ્સો ચડ્યો. તેણે તે જોયું. ‘કેવું મુખીઈ જારેલું !’ કહી હસતાં હસતાં તે ઝારડો છોડી ગઈ.

* * * *

ત્યાર પછી લગભગ દરરોજ હું મનુને મળતો. મનુના કુળ સખંધી માહિતી પણ મને થોડાં દિવસમાં તેનાજ મોઢેથી મળી ગઈ. ઘરઆતમાં તો મને પણ સુકેશી પડી. કારણ કે મનુ ગપ્પાં ચારવાનો શોખ ધરાવતો ન હતો. તો પણ તેને મારા પર ધીમે ધીમે વિશ્વાસ આવ્યો.

જ્યારે હું સંજના ઓફિસમાંથી રેશન તરફ જવા નીકળતો, ત્યારે મનુ પણ તેની નિશાળે જવા તેની જગાએથી નીકળતો. રોજ થોડો સમય અમો જને સાથે ચાલતા; કારણ કે તેની નિશાળ પણ તેજ દિશામાં હતી. એકાંતે તે થોડીક પળે પણ મને આખા દિવસની સખત મહેનત પછી, આનંદિત કરતી.

થોડાં દિવસે મેં તેનો હુંકા પણ કરણ પ્રતિહાસ બાંધી લીધો.

તે એક અનાય બાળક હતો. તેના પિતાની તેને ઝાંખી યાદ હતી. પરંતુ તેની માતા ! જ્યારે તે પોતાની માતા સંબંધી બોલતો, તે વખતનો તેનો અવાજ શબ્દોમાં હું ઉતારી શકું તો કેવું સારું ! તેમાં શ્રદ્ધા અને પ્રેમ હતાં. મૃત્યુથી પણ જે પર તેની શ્રદ્ધા; મૃત્યુને જે જાણુતોજ નથી એવો પ્રેમ. તેની માતા છ માસ પૂર્વે સખત બીમારીને અંતે મૃત્યુ પામી હતી. તેના પિતાની યોડીક પુછ પણ તે સાથે ખલાસ થઈ હતી.

મૃત્યુક્રિયા ખલાસ થયા પછી કોઈ સગાંઓ કુટી નીકળ્યાં. તેમણે તે નાના બાળકનો કબજો લીધો; કે જેથી તેઓ ખાકીની મીઠોનો પણ કાપદેસર રીતે કબજો લઈ શકે.

તે સગાંઓ-છાટુ કાકા-અંચળ કાકીથી ગતુ તદ્દન અજાણ્યો હતો અને તેની માતાની યાદ તેનું દિલ વિંધી રહી હતી. તેને બહુ સુતું લાગતું.

એક દિવસ તેણે મને કહ્યું કે તેની માને જોવાને માટે તેની માદગીના બિહાના પરથી તેને બોલાવતી હતી તે અવાજ ફરી સાંભળવાને માટે તે ગમે તેવો જોગ આપવા તૈયાર હતો.

તેના કંપતા હોહો, તથા તેની આંખમાંનાં આંસુ જોઈ મને હૃદયમાં સખત આધાત થયો. તેણે જલદીથી હું જોઈ નહિ તે ધરાધારી આસું લુછી નાખ્યાં. મેં તેને 'દિલ્લાસાના ચખ્દો કલા.

'તમે બહુ ભલા છો, શાંતિ કાકા,' (મેં) તેને તે નામથી મને બોલાવવાને કહ્યું હતું) તેણે કહ્યું, 'ખરત બીજા તો હસીને મારી મરકી કરે છે. તેઓ કહે છે તેણેજ મને રૂઝી સુરત બનાવ્યો છે, જ્યારે હું કહું છું કે મારી માતા તો સ્વર્ગમાં છે, ત્યારે તેઓ કહે છે કે તદ્દન ગપ. તેઓ સમજતા નથી. તેઓ ન સમજી શકે-તેણે એકદમ ઉચું' જોયું. 'પણ તમે તો સમજો છો, ખરેખર શાંતિ કાકા ?'

'જરૂર' મેં તેને ખાતરી આપી.

બીજાઓ અને તેઓ-એટલે તેના કાકાનાં છાક-સંઓ. મને પાછળથી ખબર પડી કે તેઓ અજાણ્ય અને તોફાની હતાં.

મને એક વિચાર આવતાં પૂછ્યું, 'મનુ ! તારી મા તો ઘણી માયાળુ અને સુંદર હશે.' જવાબમાં તેની આંખોએ આભાર દર્શાવ્યો ને બોલ્યો,

'હા, શાંતિ કાકા, તમારે મારી માને જોવી છે ? 'હા,' મેં કહ્યું.

તેના કદના ઓંદના ખીસાતું ખટનું ઉઘાડ્યું. તેમાંથી કાગળમાં વીંટળાળી તેના પર એક દોરી બાંધેલું એક બંડલ કાઢ્યું. જ્યારે તે ઉઘાડ્યું ત્યારે તેમાંથી એક રેશમી પુટદાર રમાલ દેખાયો. જરૂર કોઈ સારા કુટુંબની સ્ત્રીનો હોવો જોઈએ. તેણે આગુઆગુ જોયું તો કોઈ પાસે ન હતું. મને તેણે એક નાનો ફિટાચાક આપ્યો, ત્યારે આસપાસ સુવાસ પ્રસરી રહી.

તેની માતા ! પહેલીજ જગરે કોઈ પણ તે કહી શકે તેમ હતું. ચહેરાના મળતાપણાથી મને જરા પણ નવાઈ ન લાગી. એવે કંઈ ઉપર શોભી રહેલું ટટાર માથું, સુંદર વાળથી વીંટળાયેલો નાનુક જોળ ચહેરો, એવુંજ સીધું નાક, નમ્ર છતાં પણ કદતાથી મુખની શોભામાં વધી કરતું હાથ. ખાસ ધ્યાન ખેંચનારી તો તેની તેજસ્વી અને ચમકતી આંખો હતી. તે આંખોની બીજી જોડી તો ફક્ત મારી આગુમાં ઉમેષા બાળક તેના પુત્રનીજ હતી.

'તું ખરો છે. મનુ'-મેં કહ્યું. 'આ જાણી તું કેટલાંમાં વેચીશ ?' મેં રહેજ પૂછ્યું.

તેણે એક દિલગીરી અને કપકાઢરી નમ્મર ફેંકી, 'આખી કુતીઆની દોલત માટે પણ નહિ.'

'માફ કર મનુ, હું દિલગીર છું કે મેં તને દુઃખવ્યો.' ત્યાર પછી તો ગતુ મારા રોમના કાર્યક્રમનો એક ભાગ થઈ ગયો. કામકાજ કરતાં પણ તેનો વિચાર આવતો. જ્યારે જ્યારે સાંજના ખાલતી ઘેર રહેલી ત્યારે હું તેને મનુ સખધી વાતો કરતો.

જ્યારે તે બહાર જતી ત્યારે એકલો રહેતો હું મનુનાજ વિચારો ફેરવતો. તે પણ કોઈ રથજે એકલો નિરાધાર હતો. તેણે મારી સાથે વાતચીત કરતાં, વગર ફરીઆદે રહેજ સ્વભાવે વર્ણવેલાં એવાં તેનાં બેદરકાર લાગણીહીન સગાંઓ સાથે તેનો વખન શી રીતે જતો હશે તેની હું કલ્પના કરતો.

મનુ તેના કાકા સાથે લોડી. ખમરમાં આવેલી એક નાની ચાલીમાં રહેતો. બાળુના લોખંડના કાર-ખાનામાંથી ચાલુ ઘેંઘાટ થયાં કરતો. તેના મંજેરી કાકો, તથા તકરારમાં શુરી કાકી, પુરતાં ન હોય તેમ તેમનાં પાંચ તોફાની છોકરાંની સાથે રહેતાં મનુની શી દશા થતી-હશે તેની તો કલ્પનાજ શક્ય શકે. તે છોકરાંઓ તેને નિયમિત અભ્યાસ કરતો જોઈ તેની ખરકરી કરતાં, તેની ચોપડીઓ છુપાવી દેતાં, કોષક વખત છેડું કાકાને મનુની દયા આવતી, અને પોતાનાં છોકરાંઓને ધમકાવતો પરંતુ અંચળકાકી પાસે તેનું કંઈ ઉપજતું નહિ.

મનુને ઘણી અગવડો વેઠવી પડતી. ઘણી વખત તેને ખાધા વગર ચઢાવી લેતું પડતું. કાકી કહેતી કે વાંચનાથી પેટ ભરાઈ ગયું હશે. કંઈ કામ પડે તો મનુનેજ મોકલવામાં આવતો. અને જ્યારે તે પાછો આવતો ત્યારે તેની ચોપડી ગમે ત્યાં ફેંકી દીધેલી મોઢિયું પડતી. આ ઉપરાંત તેના સગાંઓને ધર્મમાં જરા પશુ શ્રદ્ધા ન હતી. તેને લીધે મનુ અને તેમની વચ્ચે મેળ ખાતો નહિ.

‘તેઓ ધર્મને આનતાં નથી’ તે ઘણી વખત મને કહેતો, ‘તે કાકી કહે છે કે ગારા છોકરાંઓનાં મન-જમાં એવા નિર્માલ્ય વિચાર ભરવા નથી.’

એમ અઢવાડીયાંઓ નીકળી ગયાં. રોજ મનુ મને મળતો, અને પોતાના દિલની વાત કરતો. તેમાં મને ઘણો રસ પડતો.

એક વખત મેં તેને પૂછ્યું કે તે મોટો યદને શું કરશે? એક પળેતો તેણે જવાબ ન આપ્યો. મેં પાર્યું કે તેણે સાંભળ્યું નહિ હોય. મારા સવાસે તેના દિલમાં જ તોફાન ઉત્પન્ન કર્યું, તેના મને ક્યાંથી ખ્યાલ આવી શકે? તે ધીમે અવાજ શાંતિથી બોલ્યો, ‘એક વખત મને સંગીતશાસ્ત્રી થવાનો વિચાર હતો, મારા પિતાશ્રી

સારંગી ઘણી સારી વગાડી બંધુતા, તે તમે જાણો છો.’

મને તેની ખજાર નહતી, તેથી રહેજ અભયન થયો.

‘ત્યારે તને સંગીતનો શોખ છે?’ મેં પૂછ્યું.

‘ધજોજ,’ તે ઉત્સાહથી બોલવા લાગ્યો, ‘વળી મેં વચન આપ્યું હતું કે હું મોટો સંગીતશાસ્ત્રી થઈશ. અલગત હવે તો તેના ભંગ થયો છે.’

‘ભંગ થયો છે? શી રીતે? તે કંઈ સંગીત શીખવાનો ધરાદો મૂકી દીધો નથી.’ મેં પૂછ્યું.

‘તે વાત ખરી છે. પણ જુઓ, વાત આમ છે. એક દિવસ મારી મા પોતાની પેટીમાંથી કંઈ શીધી રહી હતી, ઘણા વખત પહેલાંની વાત છે. તે વખતે તો મારી મા તદ્દન તંદુરસ્ત હતી. પેટીને તળાએ એક સારંગી મુકેલી હતી. માએ કહ્યું કે આ તારા પિતાની સારંગી છે. તેની આંખમાં આંસુ હતાં. તેણે કહ્યું કે તને જોઈને મને તારા પિતા યાદ આવે છે. સારંગી હાથમાં કેમ પકડવી તે બતાવતાં તેના હાથ ધ્રુજતા હતા. પરંતુ મેં જ્યારે તેને કહ્યું કે હું પણ મારા પિતાની માફ બનવાતાં રીખી ખુશ થન કમાઈશ ત્યારે તેની આંખમાં આંસુ છતાં તે હસી, પછી મેં કહ્યું કે હું તને રેશમી, તથા જરીની સાડીઓ લાવી આપીશ. વળી એક સુંદર શ્યામતા ધરીયા સાથેનું ધર લઈ આપીશ. તેને શુભાચનાં પ્રયોનો ઘણા શોખ હતો. પણ અરસાસ! હવે હું તેમકરીશકું એમ નથી.

મેં તેને પુછ કરવા થત કયો, ‘જરર મનુ. તું તેમ કરી શકે. હજુ તું નાનો છે. ભવિષ્યમાં તને જરર ફતેહ મળશે.

તેણે મારી સામે જોયું. ‘જરર, પણ મારી માને ખાતર તો નહિ ને?’ એક પુખ્ત માણસના જેટલીજ ગંભીરતાથી તે બોલ્યો.

તેના હું શું જવાબ આપી શકું? (અપૂર્ણ).

અભ્યંતર તપનું ટુંકે સ્વરૂપ

‘બાહ્યતપ’ના ઉપયોગ, હેતુ અને ફાયદાઓ હૃદયમાં ધરી આપણે ‘અભ્યંતર તપ’ પર આવવું છે. સ્થૂત અથવા ઔદારિક શરીરનો કચરો દૂર કરવાને તથા શુભાવેલી શારીરિક શક્તિ પાછી મેળવવાને જેમ ‘બાહ્ય તપ’ ઉપયોગી છે, તેમ સૂક્ષ્મ શરીરોને (તૈજસ અને કાર્મણુ શરીરોને) લગનો કચરો દૂર કરી તે શરીરોને નિર્મળ અને વધારે ઉપયોગી બનાવવા માટે ‘આભ્યંતર તપ’ની જરૂર રહે છે. આ પ્રકારના તપને જૈન ફિલસૂફીએ છ પ્રકારમાં વહેંચી નાખ્યો છે: પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાટ્ય, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન અને કાયોત્સર્ગ.

(૧) ધારો કે મહેં કોઇ સજ્જનના સમ્યન્ધમાં ખોટી વાત ફેલાવી છે, અર્થાત્ ત્હેના સમ્યન્ધમાં લોકોમાં ખોટો મત બંધાય એવી નિંદા કરી છે. હવે જો હું મહારી આ બૂલ જોઇ શકું-મહારૂં આ ફૂલ ખૂતી જેવું તિરસ્કારપાત્ર છે એમ સહમજ્જા પામું-નો મહેને તે માટે મનમાં ઘણો પશ્ચાત્તાપ થાય; મહારૂં માનસિક સૂક્ષ્મ શરીર પશ્ચાત્તાપની સૂક્ષ્મ અગ્નિમાં બળે અને શુદ્ધિકરણની ક્રિયા બાદ તે માણસની બાળતમાં ખરી વાત લોકોને જાહેર કરવા રમયં જહાર પડું અને તે માણસની ખરા દીક્રયો ક્ષમા ચાટું, એટલું જ નહિ પશુ પ્રમંગ આવે ત્યારે તે માણસની સેવા બળવવા કે વાજબી રીતે ત્હેની કીર્તિ કરવા ચૂકું નહિ. આનું નામ ‘પ્રાયશ્ચિત્ત તપ’ છે. પ્રાયશ્ચિત્ત અચુક મંત્રો બોલવાથી કે અચુક ટંક બરવાથી થતું હોય તો ખુતીઓ અને વ્યભિચારીઓને નરકમાં જવાનો ડર જ રહેત નહિ । આપણાથી વડીલ યાત્રી કે શુણી પાસે પાપનું સ્વરૂપ પ્રકાશવાથી તે માણસ આપણને જે યાત્ર આપે છે, તે પાપનું નિવારણ કરવામાં ઉપયોગી થઇ પડે છે; માટે ગંભીર, વિદ્વાન, પવિત્ર પુરુષ પાસે પાપ જાહેર કરીને પ્રાયશ્ચિત્ત સેવાનું ફરમાન ધર્મ શાસ્ત્રોએ કહ્યું છે. પરંતુ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે પ્રાયશ્ચિત્ત તપ બાહ્ય તપનો વિભાગ નથી, પણ આભ્યંતર તપનો છે; અને એટલા માટે એમાં બાહ્ય

ક્રિયાનો નહિ પણ આભ્યંતર પશ્ચાત્તાપ, અને બૂલ સુધારવા માટે બનતું કરવાનો નિશ્ચય: એ બે તત્ત્વો અવશ્ય હોવાં જ જોઇએ. બાર મૂકીને કહેવું જોઇએ છે કે, જે માણસ પોતાથી થતા અપરાધો માટે આવો હાર્દિક ખેદ કરવાને તથા થયેલા અપરાધની અસરનું બને તેટલા પ્રમાણમાં નિવારણ કરવાનો ઉદ્યમ કરવાને તૈયાર થઇ શકતો નથી તે માણસ ધ્યાન કે કાયોત્સર્ગ જેવા ઉચ્ચ કોટિના તપ માટે હજી લાયક થયો નથી.

(૨) વહેગો અને સંકુચિત બુદ્ધિને જડબૂળથી ઉબેડી નાખવાની શક્તિવાળા સહા ધર્મ, તે ધર્મની શીલસુરી, તે ધર્મનાં ફરમાન મુજબ જ વર્તનારા પવિત્ર હૃદયવાળા ધર્મગુરુઓ, તે ધર્મના શુદ્ધ સ્વરૂપનો પ્રચાર કરનારા પુરોહો, તે ધર્મના પ્રચાર અને રક્ષણ માટે સ્થપાયેલી સંસ્થાઓ; ઇત્યાદિ તરફ માનની દૃષ્ટિ ધરાવવી અને સામાન્યતઃ શુણીઓને પ્રત્યે નમ્રતા દાખવવી એ ‘વિનય તપ’ છે. જ્યાં શુણુ-દોષ સહમજ્જાની શક્તિ અર્થાત્ ‘વિવેક બુદ્ધિ’ (discrimination) નથી, ત્યાં ‘વિનય તપ’ નું અસ્તિત્વ સંભાવે જ નહિ. જ્યાં શુણુ-દોષ પીઠાનવા જેટલી શક્તિ છે ત્યાં આપોઆપ શુણી પ્રત્યે નમ્રતા કે વિનય બતાવવાની પ્રવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને એવા વિનયથી તે મનુષ્યનું હૃદય પોતાના બીજાના સદ્ગુણોનું આકર્ષણ કરવાને લાયક બને છે.

(૩) ઉપર જે ધર્મ, ધર્મગુરુ, ધર્મ પ્રચારક, ધર્મ-રક્ષક ધાર્મિક સંસ્થાઓ વગેરેનો વિનય કરવાનું કહેવામાં આવ્યું તે સર્વનો તરફ વિનય બતાવીને જ નહિ અટકતાં, તેથી આગળ વધી યથાશક્તિ ત્હેમની સેવા કરવી અર્થાત્ ત્હેમને ઉપયોગી થવું એ ‘વૈયાટ્ય તપ’ કહેવાય છે.

(૪) પશ્ચાત્તાપ, વિનય અને સેવાનત્પરતા એ ત્રણ ગુણો ધરાવતા માણસનું મગજ તેમજ હૃદય એટલું નિર્મળ થતા પામે છે કે ત્હેને જ્ઞાન મેળવતાં સુરેક્ષી પડતી નથી. તેથી ચોથે નંબરે ‘સ્વાધ્યાય તપ’

અથવા ચાનાબ્યાસને મૂકવામાં આવેલ છે. જ્ઞાન મેળવવું-અભ્યાસ કરવો-એ ફરજિયાત તપ છે તે ભૂલ્યું જોઈતું નથી. અને તહેને માટે પાંચ પગથીયાં સૂચવવામાં આવ્યાં છે:- (૧) 'વાચના' એટલે શિક્ષક અથવા ગુરુ પાસેથી અમુક પાઠ લેવો, ધારવો અથવા ગુરુનો જોગ ન હોય તો પોતાની મેળે પુસ્તકનો અમુક ભાગ વાંચી જવો. (૨) 'પ્રવચના' એટલે તેટલા ભાગમાં જાણીતી મુશ્કેલીઓ કે સંશયો ગુરુને કે કેાઈ અનુભવીને પૂછી લેવા. (૩) 'પરાવર્તના' એટલે શિષ્યેશો ભાગ ફરીથી યાદ કરી જવો: (૪) 'અનુપ્રેક્ષા' એટલે અભ્યાસ કરાવવા વિષય પર ઉંડું મનન કરવું. (૫) 'ધર્મકથા' એટલે મેળવેલું જ્ઞાન બીજાઓને કહેવું, રહ-મજાવવું, વ્યાખ્યાન, વાતચીત, ચંચરચના તથા શાન ગચ્છાં ધ્યાન દ્વારા બીજાઓને જ્ઞાન આપવાનો ઉદય કરવાથી પોતાનું જ્ઞાન વધે છે અને બીજાઓમાં જ્ઞાનપ્રચાર થાય છે, જેથી વળી પોતાના જ્ઞાન-ત્તરાથી કર્મ ઓછાં થઈ વિશેષ પ્રમાણમાં જ્ઞાન મેળવવાની લાવકાત આવે છે.

સધર્મી શક્તિઓ એકજ વિષય ઉપર એક સાથે ઉપ-યોગમાં આવે છે, અને તેથી ઇષ્ટતાર્થ પ્રાપ્ત કરવામાં બહુ સરળતા થાય એ સ્વાભાવિક છે. અસાધારણ વિ-જયોને વરશે મહાન નેપોલીયન લશ્કરની તોપોનાં મારા વચ્ચે રાજ્યની કન્યાશાળાઓ માટે ધારાઓ ધડતો, એટલી હદ સુધી તે ઓકામતા રાખી શકતો. વળી લાગે-લાગટ કેટલાક દિવસો અને રાત્રિઓ સુધી બહુ કામ હોવાથી સુવાનો ટાઇમ તે લડાઈના તોફાન વચ્ચે ૧૦ કે ૧૫ કે ૨૦ મીનીટ સુધી ઇચ્છા મુજબ જ લઈ શકતો! આવા માણસો વિજયને મૂઠીમાં બાંધી રાખે એમાં શું આશ્ચર્ય! શ્રમાવેશી ચિત્તશાન્તિ પાછી મેળવવાના કામ માટે, વ્યાપાર કે પરમાર્થના કામમાં આવતી ગુંચવણોના વ્યવહાર નિરાકરણ કે તોડ માટે, વસ્તુસ્વરૂપ ઓળખવા માટે, અને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ માટે પણ 'ધ્યાન'ની ઉપયોગિતા અનિવાર્ય છે. શાસ્ત્રકારો વાજબી કહે છે કે:-

નિર્જરાકરણે કાલ્યાણેષ્ટમાધ્યન્તરં તપઃ ।

તત્રાચોક્ષાતપત્રવત્, ધ્યાનસ્ય મુનયોઃ જગુઃ ॥ ૧ ॥

“નિર્જરા કરવામાં (કર્મને નિર્જરવાના કામમાં)

જરા પણ આધાર સિવાય કરે છે. જે પદાર્થની હયાતી લાંબા વખતથી બંધ થઈ હોય તેવા પદાર્થ પણ આત્મા સમક્ષ ખડા થાય છે. એક વાર ભૂલઈ ગયેલા પદાર્થ પણ અગાઉ કરતાં વધારે સ્પષ્ટ રીતે તે યાદ કરી શકે છે; અને દેખાવો, કૃત્યો અને પ્રાણીઓની ગેરહાજરીમાં પણ તે દેખાવો, કૃત્યો અને પ્રાણીઓને તે, બહારનું કોઈ પણ ભાવનું કારણ ન મળવા છતાં, તેજ શકે છે.

“આત્મા યાદ કરવાનું, તર્ક કરવાનું, જોડવાનું અને સહસરૂને નિર્ણય કરવાનું કામ કરે છે અને તંને લાગણી પણ થાય છે. અને જો સર્વ દશ્યમાન પદાર્થોનો નાશ કરવામાં આવે તો પણ આત્મા હાલની માફક જ એ ક્રિયાઓ બાબતમાં કરશે.

“આત્મા સમજાની વિચાર કરનાર શુભવાદી બધને બાહ્ય પદાર્થોમાં તહેની સરખામણી શોધવા લાગે છે. પરંતુ આત્મા સમજાની તત્વજ્ઞાન ખીલ કરતાં બહુ જ ભાવનું છે. કારણ કે જે સત્ય ઉપર તે શાસ્ત્ર ઉભું છે, તે સત્ય ‘ચેતન્ય’ (Consciousness) માન છે. જે શક્તિવંતે તે બ્રહ્મણને યાદ કરી શકે છે અને ભવિષ્ય માટે સાધન સંગ્રહ છે, જે શક્તિવંતે તે એક દુનિયાથી બીજી દુનિયામાં અને એક પદ્ધતિથી બીજી પદ્ધતિમાં અવ્યાખ્યા (નિષ્કંટક) પૂરે છે અને શાશ્વત કારણ (Eternal Cause)નું મનન કરે છે, તે શક્તિ-તે અત્મશક્તિને તે કયા જડ પદાર્થોની સાથે સરખાવી શકવાનો હતો ? તે તત્ત્વ કે જે પ્રેમ કરે છે અને ડર છે, આનંદમય બને છે અને ખેદિત થાય છે, આશામય અને નિરાશ બને છે: તે તત્ત્વને જડ-દશ્યમાન પદાર્થ સાથે સરખાવાય જ કેમ ? આ સ્થિતિઓને (પ્રેમ, આશા આદિને) બહારની અસર સાથે કે શરીરની સ્થિતિ સાથે પણ કાંઈ સમજાવ્યું નથી. શરીરની સ્થિતિ તદ્દન શાન્ત હોય તેમ છતાં વિચાર, ખેદ કે ચિંતા અંદર પૂરી રહેલાં હોય; અને અત્યંત ભયંકર દરદથી રીખાતા શરીરમાંનો આત્મા શાન્તિ અને આશામાં મરાણું પણ હોય. ‘પ્રાણીશુદ્ધર્મશાસ્ત્ર’ (Physiology) ઉપરથી તે જાણે છે કે, તંબેના શરીરના દરેકદરેક ભાગનું ક્ષણેક્ષણે રૂપાંતર થઈ જાય છે અને અમુક મુદતની અંદર તે શરીરનો દરેક પરમાણુ બદલાવે નવા થવાનો છે; પણ આ

બાહ્ય તપ કરતાં આભ્યંતર તપ શ્રેષ્ઠ છે; અને તેમાં પણ ‘ધ્યાન તપનું’ તો એકછત્રપણું છે; તે તપ ‘અકર્મતા’ છે એમ મુનિઓ કહે છે.” (કારણ કે-)

અન્તર્મુદ્ધર્મમાત્રં યદેકાપ્રચિન્નતાન્વિતમ્ ।

તદધ્યાનં ચિરકાલીનાં, કર્મણાં કાયકારણમ્ ॥

“અન્તર્મુદ્ધર્મ માત્ર જે એકાગ્ર ચિત્તાણું” તે ‘ધ્યાન’ કહેવાય છે; એવું ધ્યાન ધણી કાળનાં અધિકાં કર્મોનો કાય કરવામાં કારણભૂત છે.”

જહ ચિત્તંચિત્તમિષ્ઠમનમ્લો ય

પવણ સહિતો દુઃકં લહહ ।

તદ્દર્શનમિષ્ઠમનમિષ્ઠં ચણેણ જ્ઞાણણો લહહ ॥

“જેમ ચિત્તકાળનાં એકાં કરેલાં કાષ્ટોને પવનની સાથે રહેલો અગ્નિ તત્કાલ ખાળી નાંખે છે, તેમ અનન્ત કર્મ રૂપી પવનને એક ક્ષણમાત્રમાં જ ‘ધ્યાન’ રૂપી અગ્નિ ખાળી નાંખે છે.”

વિદ્વાઃ સિધ્ધ્યન્તિ સેત્ત્યન્તિ, યાવન્તઃ કેડપિ માનવાઃ
ધ્યાનતપોભક્તૈઃ, તે સર્વેડપિ શુભાશયાઃ ॥

“જે કોઇ મનુષ્યો સિદ્ધ થયા છે, સિદ્ધ થાય છે અને હવે પછી સિદ્ધ થશે તે સર્વે ‘શુભ આશયવાળા ધ્યાન’ તપ વડે જ સિદ્ધપણું પામે છે એમ જાણવું.”

ધ્યાનમાં બેઠે, રસ્તા વગેરે સંબંધમાં ઘણું ઘણું જાણવા અને શિખરા જેવું છે, પણ તે સર્વનો આ એક લેખમાં સમાવેશ કરી શકાય નહિ ‘ધ્યાન’ના સિદ્ધાંત ઉપર પાશ્ચાત્યોએ દરદો મટાડવાનું, કુટેવો સુધારવાનું, એક સ્વયં બેસી દૂરથી સંદેશ મેળવવાનું

ફેરફાર છતાં તે જાણે છે કે, તે આત્મા કે જોડેને તે ‘હું’ કહે છે તે તો એના એ જ રહેવાનો છે. આ પ્રમાણે તે સત્ત્વ કે જોડેને આપણે આત્મા કહીએ છીએ તે જોડારે ઇન્દ્રિયોના પરિણામોથી આટલું બધું ભિન્ન છે ત્યારે જડની કોઈ ગોઠવણથી તે આત્માને કાંઈ અસર કરી શકાય એવું માનવાને આપણી પાસે શું કારણ છે ?” (આ વિદ્વાન ‘આત્મા’ શબ્દ ‘મનસ્’-Mind ના અર્થમાં વાપરે છે. મનને જગ્ય ભાવનામાં જોડવા માટે દૃશ્ય કે બાહ્ય અથવા જડ પદાર્થની મુદ્દલ જરૂર નથી એમ તે માનસશાસ્ત્રી સાબીત કરે છે.)

દત્તાદિ અદ્ભૂત ઉપયોગી કાર્યો સાધ્યાં છે, અને આર્થ વિચારકેએ એ જ ધ્યાનગળ વડે મુક્તિમાર્ગ સાધ્યો છે. એવું આ અદ્ભૂત શાસ્ત્ર, બુદ્ધિશાળીઓએ-ખાસ કરીને ધર્મગુરુઓએ-લક્ષ્યપૂર્વક અને ક્રમસર સિખતા જેવું છે.

(ક) ધ્યાનથી આગળ વધતી એક રિયતિ 'કા-યોત્સર્ગ' ની છે. એમાં કાયાને-સ્થૂલ દેહને તદ્દન મુડદાલ બનાવી-'વોસીરાવી' સૂક્ષ્મ દેહો સાથે ઉચ્ચ પ્રદેશોમાં આત્માને લઇ જવાનું હોય છે. એ વખતે

શરીર બળી જાય, હેઠાઇ જાય તો પણ તેનું બાન ન રહે, કારણ કે જે 'મન'ને બાન હોય છે, તે મન અથવા માનસિક શરીર આત્માની સાથે ઉચ્ચ પ્રદેશોમાં ઉપડી ગયું હોય છે. આને કોઇ 'સમાધિ' પણ કહે છે. આ વિષય એટલો ઉંડો છે, કે એમાં માત્ર વાચન કે તર્ક કામ કરી શકે નહિ; એ 'અનુભવ'નો વિષય છે; માટે એટલી યોગ્યતા વગરના મહારા જેવા પામરે આ બાબતમાં મૌન જ ભગવું જોઇએ છે.

—'સમયધર્મ'.

‘મહાવીર જીવનનો મહિમા.’

પં. બહેચરદાસનો શા. લાલનને ઉત્તર.

શા. શા. લાલક્રી મોહનલાલ,

તા. ૪-૬-૨૮

મારો 'મહાવીર જીવનનો મહિમા' એ નામનો લેખ કે જે ગત ચૈત્ર માસના જૈનયુગના શ્રી મહાવીર જયંતી ખાસ અંકમાં વધારા તરીકે આપના તરફથી મુકવામાં આવ્યો છે તે લેખ વાંચ્યા પછી ખરિત લાલને-મને એક પત્ર લખ્યો તે પત્ર મને મળતો નથી પણ તેનો સાર આ નીચેના બે મુદ્દામાં છે:—

૧ શ્રી મહાવીર જીવન લખવા માટે આટલા બધા અભ્યાસની જરૂર એ જ્ઞાનમોહ લાગે છે.

૨ ગાંધીજીની આત્મકથા પ્રમાણે, જીવન લખાવું જોઈએ અને એ કામ ગાંધીજી સરજતાથી કરી શકે.

આનો જવાબ આ સાથે છે. તે યુગમાં હાવવા મોકલું છું.

—આપનો બહેચરદાસ.

આપનો પત્ર મળ્યો તેનો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે.

ભગવાન મહાવીરનું જીવન એક પાનામાં પણ લખી શકાય અને એથી એક મહાભારત પણ ભરી શકાય. મારી કલ્પના એ જેમાંની એકે રીતે લખવાની નથી. મધ્યમ માર્ગ છટ છે. સાથે એમ પણ સમજું છું કે સ્થિત મુદ્દાઓમાંનો એકાદ પણ મુદ્દો ઉપેક્ષિત કરવામાં આવે તો જરૂર ભગવાનની અને ભગવાનના અનેકાંતવાદરૂપ શાસનની આશાતના થવાનો મને પોતાને ભય રહે છે.

મુદ્દાઓમાં સચ્ચેલ સામગ્રી આપને સવિશેષ લાગી જણાય છે એથી જ આપની દૃષ્ટિએ એ કદાચ ગ્રાન-મોહ જેવું બાસે એ સંભવિત છે. મારી દૃષ્ટિ તો આપનાથી જુદી અને પુરાતત્ત્વ તરફ અભિરુચિવાળી છે તે, આ નીચેના લખાણ ઉપરથી આપના બ્યાસમાં કદાચ આવી શકશે.

આપે મહાગાજના 'સત્યના પ્રયોગો' વિષે લખ્યું અને પ્રયોગો જે રીતે લખાય છે તે રીતે જ જે ભગવાનનું જીવન લખી શકાય તો પછી મારે કાંઈ કહેવાપણું જ નથી.

આપની સ્મૃતિમાં હોવું જ જોઈએ કે, એ 'આત્મકથા'માં કયાંય અતિશયોક્તિ, કવિત્વ, કે આડંબરનો એક પ્રયોગ મુદ્દા નથી, વળી આત્મકથાનો નાયક સૌથી પ્રત્યક્ષ છે, કોઇ નવા ધર્મનો સ્થાપક નથી તેમ તેના અનુયાયિઓએ તેને હજી સુધી તો જુદે જુદે રૂપે કલ્પેલો નથી, એ તો મનુષ્ય જ હોવાનો દાવો રાખે છે, અને મનુષ્યસદ્ભૂ દેખેનો પાંત્ર હોવાનું પણ પોતામાં સ્વીકારે છે, એ આત્મકથામાં એકે એવી બાબત નથી કે જે સુર વાંચનારની સમજમાં ન આવી શકે.

ત્યારે ભગવાન મહાવીરની આત્મકથા જે વર્તમાન ઐતિહાસિક ઉપલબ્ધ છે તેમાં પરંપરા બેદને લીધે એવી

અનેક બાબતો આવે છે, જેનું સમાધાન આજના ગિરનારોને બહુ દુર્લભ છે.

દિગંબરો કહે છે કે, ભગવાન સ્વપ્નને દેશના આપતા જ નહતા પણ એમના મરતકમાંથી હું..... એવો હુકાર જ નીકળતો હતો અને એમના અતિશયને લીધે એ હુકારને જ બધા શ્રોતાઓ પોતપોતાની બાપામાં સમજી લેતા હતા. શ્રેતાંબરો કહે છે કે, ભગવાન અર્ધભાગથી બાપામાં જ દેશના દેતા અને એમના પ્રભાવે બિન્ન બિન્ન પ્રાંતના કે દેશના શ્રોતાઓ એ બાપાને સમજી લેતા.

શ્રેતાંબરો માને છે કે, ભગવાનની બે માતાઓ હતી. એક દેવાનંદા બ્રાહ્મણી અને બીજી ત્રિશક્તા ક્ષત્રિયાણી. ભગવાન અમુક સમય સુધી દેવાનંદા બ્રાહ્મણીના ઉદરમાં રહ્યા અને બ્યારે ઈંદ્રને ખચર પડી કે, ભગવાન તો નીચ કુળમાં આવતયા છે-આવા છે ત્યારે તેણે પોતાના સેવક દ્વારા ભગવાનના ગર્ભને ત્રિશક્તા ક્ષત્રિયાણીના ઉદરમાં અપહરણનો અર્થાત્ એ બંને સ્ત્રીઓના ગર્ભની અદલામત્ કરવામાં આવી. દિગંબરો આ વાતને માનતા જ નથી.

શ્રેતાંબરો માને છે કે, ભગવાન વિદ્યાર્હિત હતા અને તેમને એક પુત્રી પણ હતી. દિગંબરો એ હકીકતની સાક્ષી ના બચે છે.

આચાર્યશ્રી કહે છે કે, ભગવાને યુદ્ધ થયા પછી તુરત જ સૌથી પહેલાં દેવોને ધર્મ કહ્યો અને પછી મનુષ્યોને કહ્યો. આજ રૂપાંત આચાર્યશ્રી પછીના ચરિત્ર અંગેમાં ‘પ્રથમ દેશના નિષ્કૂળ ગર્હ અને એ પછીની દેશના સફળ યદ્ધ’ એ રીતે વર્ણવ્યાએથી છે અને દિગંબરો કહે છે કે, કેવળજ્ઞાન થયા પછી એક પ્રહર સુધીમાં ભગવાનના મરતકમાંથી દિવ્યધ્વનિ નીકળ્યોજ નહિ પણ પછી બ્યારે ઇંદ્રે ગૌતમદિકને ‘તેમની ખાસે મોહકતા ત્યારે જ એ દિવ્યધ્વનિ નીકળ્યો.

મેરના કંપન વિષે સૂત્ર અથવા મૌન છે, નિર્ચલિત મૌન છે, અને આચાર્ય હરિશ્ચંદ્ર પણ મૌન છે ત્યારે એ પછીના ચરિત્રમાં એ વાત કેવી રીતે આવી ગઈ? મને યાદ છે ત્યાં સુધી દિગંબરો એ વાતને નથી માનતા. ‘મહાવીર જીવનનો મહિમા’ના મારા લખાણમાં શ્રીકૃષ્ણને જન્મ પ્રસંગ આપે વાંચ્યોજ હશે.

એમાં પણ પૌરાણિક રીતે પૃથ્વી કંપનો ઉદ્દેશ્ય કરાએથી છે. એટલુંજ નહિ પણ ભગવાન મહાવીરને લગતા ઘણા ખરા દિવ્ય પ્રસંગો અને અતિશયો બૌદ્ધ ગ્રંથ લક્ષિતચિરતર મહાપુરાણમાં શ્રી કૃષ્ણના સંબંધે પણ વર્ણવાએલા છે.

અનિશ્ચયકારો કહે છે કે, કેવળી ભગવાન મહાવીર બધાં બધાં વિચરતા ત્યાં ત્યાં તેમની સાથે ઝોઝામાં ઝોઝા સાડા ત્રણ કાટિ દેવો તો રહેતાજ. આજનો મનુષ્ય પૂછે છે કે, એ દેવોને અવગાહવા કેટલું રથાન હોતું નેત્રએ, કેહ પણ પ્રાચીન નગરીને અડતાલીશ ચોજનની માની લઈએ તો પણ સાડા ત્રણ કાટિ માટે કેટલી જગ્યા જાય? આવેજ પ્રશ્ન ભગવાનના સમવસરણ વિષે પણ છે. નવાંગી દીકકાર અમય દેવસૂરિના શિષ્ય આચાર્ય હરિશ્ચંદ્રે સ્વેચ્છી પ્રશ્ન પદ્ધતિ (આત્માનંદ સમાદારા સુત્રિ)માં આવેજ એક રમુજ ઉપજાવે એવો પ્રશ્ન છે અને તે આ છે: ભગવાનનું સમવસરણ ચોજન પ્રમાણ હોય તો જ નગરીમાં ભગવાન રહેલા હોય તે નગરીમાં ચોજન પ્રમાણ જમીનમાં આકાંધરો વગેરે શું પાડી નાખવામાં આવતાં હશે?

મોટે ભાગે ભગવાનનો વિહાર મગધ અને તેની આસપાસ થએલો છે, ભગવતીસૂત્રના ઉદ્દેશ્ય પ્રમાણે ભગવાન સિંધુ સૌતીરમાં પણ વિહર્યા હોય, પણ ભગવાન સૌરાષ્ટ્રમાં તો આવ્યા જણાતા નથી અને આચાર્ય હેમચંદ્ર પણ પોતાના મહાવીર ચરિત્રમાં ભગવાનની સૌરાષ્ટ્રમાં આવ્યાની હકીકતનો ધસારો સરખોય કરતા નથી તો પછી વડવાણ (આજાવાડ)માં શૂલ્કપાણિ યક્ષની દેરી થતી એ કેવી વાત કહેવાય? પૂજ્યોની પૂજા જરૂર થતી નેત્રએ પણ એમાં કશી જનાવટ શોભે ખરી? વળી, “નેમ વિના ત્રેવીશ પ્રભુ આવ્યા વિમલગરિંદ” એ તથા “વીરજ આવ્યા રે વિમળાચક્રે મેદાન” એ અર્થમાં વચનો પ્રમાણ મૂલક કહેવાય ખરાં?

દિગંબરો શ્રી મહાવીરને નગ્ન વિહારી માને છે અને એમના સિદ્ધાંતને ‘નગ્નવાદ’ તરીકે જ ઝોળાયે છે, શ્રેતાંબરો અમુક સમય સુધી ચેત્રધારી માને છે અને પછી અચેત્ર વિકારી માનતા છતાંય એમના મતને ‘ચેત્રવાદ’ જ સમજે છે. શ્રેતાંબર મૂળ સૂત્રોમાં તો એકત્રો ‘ચેત્રવાદ’ જ મને મળતો નથી. રથાનક.

વાસી સંપ્રદાયના કોઈ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ દશ શ્રાવણ-
માંના કોઈ એકનું ચિત્ર આવેલું, તેમાં એ શ્રાવણને
મુખે મુદપતી બાંધેલી ચિતરેલી, આ ઉપરથી ભગવાન
મહાવીરના વેપ વિષે એ સંપ્રદાયની કેવી માન્યતા છે
તે કળા શકાય ખરી.

વર્તમાનમાં સૂત્રોમાં જે જે હકીકતો ઉપસાધ્ય છે
તે બંધીને આપણે 'સર્વજ્ઞ પ્રણીત' રૂપે સમજીએ
છીએ એથી એ વિષે કરી શકાને સંભવ ન હોવો
જોઈએ પણ આધુનિક વિદ્યાને ભૂગોળ અને ખગોળ
સંબંધે જે અનેક પ્રત્યક્ષ રૂપ શોધો કરી છે તેની
સાથે આપણી હકીકતો લેણ પણ ન મળે એનું શું
સમાધાન ? 'સર્વજ્ઞ પ્રણીત સત્ય જ હોય' એ એક
સમાધાન છે પણ તેને આજનો માનવી સમજશે ખરો ?

હિંદુધર્મના અને બૌદ્ધ ધર્મના અંશોમાં અને સર્વ-
પ્રણીત એવા જૈન સૂત્રોમાં સ્વર્ગ અને નરકને લગતી
જે જે હકીકતો આવે છે તેનો મેળ પણ બેસતો
નથી એટલે એ હકીકતો પરસ્પર મેળ ખાતી નથી
એનું શું ? શું એમ માનવું કે, હિંદુ સર્વજ્ઞો, શ્રીયુદ્ધદેવ
અને જૈનસર્વજ્ઞો એ ત્રણેનું સ્વર્ગ અને નરકનું દર્શન
ભિન્ન ભિન્ન હતું ? કપિલ જેવા મહાધુનિ-કે જેને આચાર્ય
હરિભદ્ર 'સર્વજ્ઞ'ના વિશેષણ સાથે સંબોધે છે-ચેતાના
સાંખ્યતત્ત્વજ્ઞાનમાં નરકની વ્યવસ્થા દર્શાવે છે, યુદ્ધ જેવા
મહાપુરુષ-કે જેને આચાર્ય હરિભદ્ર 'ભવવ્યાધિનિપગૂર'
નું ઉપમાત આપે છે-અભિધર્મપિટકમાં રૂપાવચર,
કામાવચર વગેરે શબ્દોથી દેવલોકની હકીકત આપે છે
અને આપણા સર્વજ્ઞ પુરુષ સ્વર્ગોદિ વિષે જે મત ધરાવે
છે એ બધા સર્વજ્ઞા ભિન્ન ભિન્ન કેમ છે ? સિદ્ધપુરુષરૂપ
કપિલ, યુદ્ધ અને ભગવાન મહાવીરની એ ભિન્ન ભિન્ન
માન્યતાઓ વિષે કોઈ વિચારણીય નથી લાગતું ? અથવા
તુલનાત્મા અભ્યાસ કર્યા વિના એ ત્રણમાંથી આપણે
એકનેજ સાચા માનીએ એ સાકસ નથી ? શું એમ
બને ખરું કે, એ ત્રણે પુરુષો રાજગૃહનગરના પરિવિત
હોમને રાજગૃહનાં પરિગણાણુ, વસ્તી, લ'બાહ, પહેળાહ,
શેરોનો, વસ્તીનું મનસ, સમૃદ્ધિ વગેરેનું તદ્દન ભિન્ન
ભિન્ન વર્ણન આપે ? ભૂગોળ વિષે પણ આવોજ પ્રશ્ન
ઉઠે છે.

ભગવાન મહાવીરની દેશનામાં આ બધી વિચારણા

આવે છે માટેજ એ વસ્તુઓ વિચારવા અને દેશનાની
સ્પષ્ટતા કરવા ભૂગોળ ખગોળ, સ્વર્ગ અને નરકને લગતા
મુદ્દાઓ સૂચવેલા છે. ભગવાનની દેશનાની સ્પષ્ટતા ન
થાય ત્યાં સુધી આપણાથી એમનું ઉપદેશક જીવન શી
રીતે સમગ્ર ?

કોઈ પેર્ગંબરના જીવનટાંત્રાંતું અવલોકન કરો તો
જણાશે કે, દરેક પેર્ગંબરના જીવનમાં જન્મથી તે
અવસાનસુધીના પ્રસંગોમાં ઇંદો, ઇંદોણીઓ, દેવો, દેવી-
ઓ, દેવદૂતો અને અપ્સરાઓના ચમત્કારો ભરેલા છે
તો શું એ કિમ્મત પણ જોઈ શકાય ? તમે
તો યોગમગ્ન કહેવાઓ છો એટલે તમને અંધની શી
પરવા હોય પણ એકજ વાર યાત્રાધાર્યનું નિરૂકત
જોશો તો વળી તેમાંથી ઇતિહાસિક વિષે કંઈ મુદ્દો જ
સમગ્રજી નીકળશે. 'મહાભારતની સમાલોચના' ?
(વૈષ્ણવી અને સાતવજીરની) 'માનવેર આદિભૂમિ'
(કોઈ બંગાળી લેખકનું) મૃગશીર્ષ (ગોરાવન) (લોક-
માન્યતા) એ વગેરે તમે કેટલાંક પુસ્તકો જોશો તો
વળી નામ, કિન્નર, અસુર અને દેવો વિષે સર્વવિષય પ્રકાશ
પડશે. એ બધા અંધોની હકીકતો સામે કોઈ જૈન પંડિતે
જરૂર જરૂર ચર્ચા કરવી પડે.

'સર્વજ્ઞ' શબ્દના અર્થ વિષે પણ સર્વવિષય વિચાર
કરવા પડે છે, યુદ્ધે પોતે પોતાની જાત માટે એ વિ-
શેષણ નથી વાપર્યું. પાતંજલ યોગસૂત્રમાં સર્વજ્ઞતાને
આત્મસમાધિતાની જેવી લખ્તિ મળી છે એ તો આપના
અજ્ઞાન બદાર ન જ હોય.

અહિંસાનો માર્ગ તો વેદવેદાંગોમાં પણ છે ત્યારે
એવા કેવા સંયોગોમાં ભગવાને અહિંસાના સિદ્ધાંતને
પુનરજીવિત કર્યો ? એ બાબત સમજવા માટે સમગ્ર
હિંદુ સંસ્કૃતિને સૂક્ષ્મ રીતે અવલોકી એ શું આવ-
શ્યક નથી ?

દુનિયાવા અને અર્વાચીન બધા ધર્મગ્રંથોનું અવ-
લોકન કર્યા વિના ભગવાનની અનેકાંતવાદશૈલી સમજ
શકાય ખરી ? સમ્મતિતર્ક પ્રકરણમાં (કોડ ૩, ગા. ૭૦)
શ્રીમાન સિદ્ધસેન દિવાકર કહે છે કે,

“મહં મિચ્છદ્વંસનસમૂહમદ્યસ્ય અમયસારસ્ય ।

જિજ્ઞવણસ્ય ભગવજો ॥” ઇત્યાદિ

અર્થાત્ “ભદ્ર થાઓ તે જિનવચનનું કે જે અસ-
તસારરૂપ છે, મિથ્યાદર્શનના સમૂહમય છે અને

મગવદૂષ છે.” આ ઉપરાંત “ પદ્ધતિન જિન ઐગ મણી જે ” “રામ કહો રહેમાન કહો કાષ કાન કહો મહાદેવ રી, પારસનાથ કહો” ઇત્યાદિ શાનિઓમાં વચનો આપની રચ્ચિત્તાં જ હશે. મારા નજીક ત્રણ પ્રગણે ભગવાનની અનેકતદિષ્ટિ જેને આપણે વ્યાપકદિષ્ટિ કહીએ છીએ તેજ છે. એ દિષ્ટિએ ભારમાં ભાર જિન જિન વિચારોમાં પણ કદી પણ ધર્મ નિમિત્તે અથગમણ ચવાને સંભવ જ નહોત્ય; તેથી ઉલટું એકીકરણનો અવકાશ હોય. સંસારમાં જેમ જિન જિન શરીરોને પૂરતો અવકાશ છે, જિન જિન ચિત્તોનું પણ તેટલુંજ ઔચિત્ય છે તેમ એક લક્ષ્યનેજ અવલંબતા જિન જિન ધર્મવિચારો પણ તેટલા જ સમુચિત છે. વિચારક એ વિચારોના મૂળમાં રહેલો ઉદ્દેશ સમજીને તેનું એકીકરણ કરી શકે છે એટલે વિવેકદશામાં તો એ વિચારો અચામણના નિમિત્ત ન જ હોઈ શકે. મને લાગે છે કે ભગવાનોના નયનાદ આપણને સમન્વયનું શિક્ષણ આપે છે. આ બધું સમન્વય દુનિયામાં પ્રવર્તતા મુખ્ય મુખ્ય નયો(મતો)નું અવલોકન શું વધારે પડતું જણાય છે ? નપમાને સમજ્યા વિના શ્રી મહાવીરને આપણે કેમ સમજી શકીએ ?

ભગવાનની પછી તેમણે પ્રરૂપેશા જૈન ધર્મની કેટલી કેટલી શાખા પ્રચાળાઓ થયું, એ દરેક શાખાનો અનુયાયી પોતાની શાખાને ભગવાનની પ્રરૂપણા લેખે છે. અહીં એ વિચારનું આવરણ છે કે, એ શાખા પ્રચાળા થવાનાં શું શું કારણે હત્યાં ? એ વાત બરાબર સમજ્યા વિના ભગવાનની મૂળ પ્રરૂપણા અને શાખાઓની પ્રરૂપણાનું પૃષ્ઠકરણ કેમ શક્ય શકે ? એમ થયા સિવાય ભગવાનનું માનસ આપણથી કેમ જણી શકાય ?

મારી એવી ઇચ્છા નથી કે, આ જમાનામાં મહાવીરની કયા લખાણ-પણ બની શકે તેટલી સામગ્રીને એકત્રિત કરીને મહાવીરનો ઇતિહાસજ લખાય. આખા ખ્યાલમાં જ હશે કે, ઇતિહાસમાં ‘ નામુલ્લે સિલ્લત્તે કિચિત્ ’ એ નિયમ બરાબર જાળવવો પડે છે.

આપે બાણ બંધિમનું કૃષ્ણચરિત્ર તો જ્ઞેયુંજ હશે. મૂળ બંગાળી છે અને અનુવાદ કૃષ્ણલાલગાદા ઝવેરી મદાગમેનો છે. એ ૧૯૨૨ નોંધ લેજો.

ઉપરના લખાણથી મુદ્દાઓ વિષેની મારી દિષ્ટિ આપના ખ્યાલમાં આવી જશે. મને પુરાતત્ત્વનો રસ છે અને મારી વર્તમાન પ્રવૃત્તિ પણ એ દિશાએ વહે છે એટલે આમાં મને ‘સાનમોહ’ જેવું ન લાગે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. કદાચ આપની દિશા મારાથી જુદી હોય એથી આપને આ બધું જાણીને જેવું પણ ખાસે. નરસિંહ મહેતાનું વાક્ય છે કે, “ અંચ ગરબડ કરી વાત નહિ ખરી કહી ” એ કાંઈ તદ્દન ખોટું જ છે એમ તો નથીજ.

શ્રી મં. જીવન લખનારનું આંતર જેવું હોય તે વિશે મારી સૂચનાઓને આપ મળતા હશે ખરા !! આપે લખ્યું કે, મહાત્માજી ભગવાનનું જીવન લખી શકે અને એઓ જ બરાબર લખી શકે, એ બાબતમાં હું પણ મળતોજ છું માત્ર એટલું જ કે, મહાત્માજીએ એ જીવન લખના માટે કેટલોક સમય પોતાની દિષ્ટિ ઇતિહાસ તરફ વાળી પડે અને મહાવીર જીવનને અંગે ઉક્તા પૂર્વેકત તમામ પ્રયત્નોનાં સમાધાન જરૂર કરવાં પડે. એમ કયાં સિવાય મહાવીરનો ઇતિહાસ તો નજ લખી શકાય.

મારા એ હુંકા એવાનિયાના આદિના અને અંતના એકનો બાપ આપ બરાબર સમજ્યાજ હશે. અન્યથા જરૂર સમજી લેશો.

સાધુઓ નિવૃત્ત છે, સામગ્રી મેળવી શકે એવા છે, માત્ર બપોર દિષ્ટિ નથી તે મેળવવા તૈયાર થાય અને અણુક મંડળ બની મંડળની જુદી જુદી વ્યક્તિ મહાવીર જીવનના જિન જિન પ્રયત્નો વિશે વિચારવા મટે તો જરૂર એ પ્રવૃત્તિનું સુંદર પરિણામ આવે; માટે આપ શ્રી મહાવીરના લક્ષ્મી એ સાધુઓને જ ગમે આ કામને નાખો. આમ થવાથી જ એમનો તેમજ સમાજનો વિકાસ છે.

તા. ૧૩-૫-૨૮

એન સિ.—આપનો યેચરદાસ

તા. ૬.—આ સિવાય “ અભિષેકનો કળશ રૂપ યોજન ઉંચો બાર યોજન પહોળો અને એક યોજનનું નાળયું ” ઇત્યાદિ અનેક વર્ણનો પણ ભગવાનના જીવનમાં છે. એમાંસાના રવાંધાય દરમિયાન કાંઈ સુનિરાજ કે આવક બધું આ વિશે ઉદ્ધાપેદ કરી જણાવશે તો જરૂર ફરજીય ધર્મશા. ૪-૬-૨૮. યેચરદાસ

પ્રાચીન બંગાળ તથા તત્સંબંધી બીજા પ્રદેશોની ભૂગોળ

જે સ્થળે આર્ષેતર બંગ લોકો ખાસ કરીને રહેતા તે સ્થળ નક્કી કરવા માટે મહાભારત અને પુરાણોમાં આપેલી પ્રાચીન સમયની ભૂગોળ તપાસીએ. માર્કે ચોક્કસ મત છે કે જે ભાગને પહેલાં 'કાલકવન' કહેતા તથા જે ભાગ આર્ષાવર્તની પૂર્વ સીમા ગણાતો તેની પૂર્વ તરફનો મોટો પ્રદેશ લગભગ ચોડાં વર્ષો પર 'ઝાડખંડ' ના નામથી ઓળખાવા લાગ્યો. વળી, એટલું તો ચોક્કસ છે કે ગયાની દક્ષિણે, શાહગાદની પૂર્વે, ભાગલપુરની દક્ષિણે તથા ઝાંકુરા અને મિદનાપુરની પશ્ચિમે જે પ્રદેશ આવેલો છે તેને 'ઝાડખંડ' કહેવામાં આવતો. બંગાળમાં (હાલ મિહારમાં) આવેલા દેવગઢ ગામનું વૈદનાયનું મંદિર ઝાડખંડના પ્રદેશમાં આવેલું છે એમ હજુ પણ માનવામાં આવે છે, કારણ કે વૈદનાયના પુત્રીઓ વૈદનાયની પૂજામાં એક મંત્ર બોલે છે જેમાં આ ભૂગોળ વિષે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. જૈન ગ્રંથો ઉપરથી જણાય છે કે ઝાડખંડના એક ભાગને 'રાઠ' અથવા 'લાઠ' કહેતા. જૈનોના કાર્યારંગ ક્ષત્રમાં બૌદ્ધ સમયનાં અને તે પહેલાંનાં વર્ણનો આવે છે તોપણ તે ગ્રંથને બહુ પ્રાચીન ગણી શકાય નહિ. તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે વૈદનાયનું મંદિર રાઠ અગર લાઠ પ્રદેશમાં આવેલું છે, તથા તેમાં રહેનાર લોકો ત્રયામ વર્ણના અને ચાસબ્ય હોષ પવિત્ર જૈન પુરુષને લૂંટવામાં આનંદ માણતા. ભવિષ્ય પુરાણના બ્રહ્માંડ પ્રકરણમાં જણાવ્યું છે કે દ્વરકેશ્વર નદીની ઉત્તરમાં પંચકોટની ટકરીઓ સુધીનો ભાગ રાઠ પ્રદેશ કહેવાય છે અને વૈદનાયનું મંદિર તેમાં આવેલું છે.

ગૌડ, રાઠ અને બંગ.

સખેદ જણાવતું પડે છે કે દસમા અને તે પહેલાંના સૈકામાં ગૌડનો અર્થ બંગાળ થતો હતો એવું અનુમાન ઐતિહાસિક શોધખોળમાં રસ લેનાર કેટલાક બંગાળી વિદ્વાનોએ કર્યું છે. ગૌડ નામ ધર્મ પ્રાચીન નથી, તથા રૂઝ રાજ્યોના વખતમાં એ નામ વપરાયેલું જોવામાં આવતું નથી. એ વાત સર્વસંમત થવી જોઈએ. મલ્લપુરાણની કલકતાની પ્રતમાં (પ્રકરણ

૧૨, ૩૦) એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે ધર્મરાજ કુળના સુવનાશ્વના પુત્ર રાજ્ય આવરતે ગૌડ દેશમાં અવસ્થિતની સ્થાપના કરી.^૧ આ વચનનો સમય જણવામાં નથી, પરંતુ એટલું તો કહી શકાય કે જે પ્રખ્યાત શહેર આવસ્થિતની સ્થાપના રાજ્યે ગૌડ દેશમાં કરી હોય તો ગૌડ દેશ કોશલની ઉત્તરમાં અને મિથિલાની ઉત્તર-પશ્ચિમમાં હોવો જોઈએ. ઇ. સ. ના આઠમા સૈકામાં ગૌડની ભૌગોલિક સ્થિતિ આ પ્રમાણે હતી એ વાત કવિ વાકપતિના ગૌડવલ્લે કાવ્યમાં સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. આ કાવ્યને નાયક પ્રથમતો મગધનો રાજા જે ગૌડનો પણ રાજા છે તેના તરફ દ્રુમ કરે છે, અને તેનો સંહાર કરીને બંગાળના રાજા ઉપર ચડાઈ કરે છે. બંગાળનું રાજ્ય પૂર્વમાં સમુદ્ર પર્યંત પહોંચેલું હતું. (શ્લોકો-૪૧૭, ૪૧૭, ૪૧૮, અને ૪૧૯.) મૌર્યવંશ બંગાળના અન્ય કોઈ પ્રદેશ તરફ ગયા ન હતા, તેમજ ચડાઈને અતે ધેર આવ્યા પછી મગધની છત્તના સ્મરણથી અયોધ્યામાં એક રત્ન ભલો કરવાને તરતજ આઉંધમાં આવ્યા હતા; આ વાતો ઉપર વિચાર કરતાં આપણે એટલો નિર્ણય કરી શકીએ કે આ વખતે ગૌડ મગધથી ઉત્તરમાં હતું.

ગૌડ શબ્દનો અર્થ સ્પષ્ટ રીતે સમજાય એમ નથી. ઝોરિસ્સામાં દોર રાખનાર તથા દ્વંષ વેચનાર લોકોને ગૌડ કહે છે; ચાર્ડી ગૌડ શબ્દ 'ગોપાત્ર' શબ્દનો અપભ્રંશ હશે, અગર તો વૈદિક શબ્દ 'ગૌર' જેનો અર્થ જંગલી બગદ અથવા ભેંસ થાય છે તેનું રૂપાંતર હશે. જે ગૌડ શબ્દને ગોપાત્ર સાથે કાંઈપણ સંબંધ હોય તો આપણે ગૌડદેશ અને મહાભારતમાં આવેલા ગોપાત્ર કક્ષને એક ગણી શકીએ, કારણકે

૧ આ પુરાણમાં જોતાં એમ સ્પષ્ટ જણાશે કે તેમાં ઈશ્વાક રાજ્યોના પ્રાચીન કોશાળનું વર્ણન આવે છે તથા આક્રુષ્ અને તેની નજીકનાં સ્થળોની ખાસ ચર્ચા કરેલી છે. તેથી આવસ્થિતનો આ ઉલ્લેખ આક્રુષ્ની બહાર આવેલા કોઈક બીજા પ્રાંતના આવસ્થિત માટે છે એમ અનુમાન કરવાને આવકાશ રહેતો નથી.

લગભગ કોશિશી કચ્છ (કુશી નદીની ખીણ) થી થોડે દૂર ગોપાલકર્ણ અખ્યાત જાણ્યું છે (મહા માં સમાન ૩૦, ૩) પુરાણોના પ્રમાણ ઉપરથી પણ આ એકતા સિદ્ધ થઈ શકે તેમ છે. માર્ક- ડેવ પુરાણના ૫૭ મા અધ્યાયના ૪૪ મા શ્લોકમાં પૌર્ણસ જાતિઓની ગણતરીમાં મગધના નામ પછી ગોમત (હોર રાખતાર) થોડોતું નામ આવે છે. વાલ્યુ- પુરાણમાં (૪૫, ૧૨૩) આસામ અને ઉત્તર બંગાળની જાતો ગણ્યા પછી વિદેહ તથા ઉત્તર મિહાળની અન્ય જાતોનો ઉલ્લેખ આવે છે; આ ગણતરીમાં મગધ પછી ગોવિન્દ જાતનું નામ આવે છે. માર્કડેવ પુરાણમાં ગોવિન્દ અને મહદેવ ગોમત નામ આવે છે. ઉપર જણાવેલી ગાંડ દેશની ભૌગોલિક પરિચયિત, તથા ગાંડની નજીકમાં ગોમત અગર ગોવિન્દ જાતની હવાઈ ઉપરથી હું એમ માની શકું છું કે હોર પાળતારી કોઈ જાતિના નામ ઉપરથી ગાંડ શબ્દ ઉત્પન્ન થયેલો છે.

જ્યારે આસપાસની હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો ત્યારે યાજ્ઞ- શ્વર, ગાંડદેશમાં ગણ્યું હતું. ગાંડ દેશના આ વિસ્તાર વિષે મી. જેકસને સત્ય કથન કર્યું છે કે પવિત્ર સર- સવતીના સારસ્વત બ્રાહ્મણોને ઉત્તમ ગાંડો ખાતવાનું, તથા ઈ. સ. ૮૧૨ ના વર્ષેલા લેખ (જયેશ્વરપુર)માં ગાંડો અને બંગોને જીવ જાણવાનાં આ જ કારણ છે. મી. એ. કે. આયરના “કેમ્બ્રિજ ઇસ્ટર્ન ઇન્ડિયન” નામના પુસ્તકમાં જણાવેલું છે કે તે દેશના બ્રાહ્મણો જેઓ પોતાને ગાંડ બ્રાહ્મણ કહેવાય છે તથા જેઓને ઉત્તરહિંદની ભૂગોળ વિષે કોઈ જાણ નહોતી તેઓ પોતાના વંશની દંતકથાના આધારે એમ જણાવે છે કે ત્રિહોતપુર નામનું રાજ્ય તેમનું મૂળ રહે- ણ્યું હતું. આ ત્રિહોતપુર તેજ તિર્હત અગર તેહરી હતું જેમને, જે એક વખતે ગાંડદેશમાં ગણ્યું હતું. મી. આયર જણાવે છે કે હવે પણ આ બ્રાહ્મણો પોતાની ભાષામાં કેટલાક શબ્દો વાપરે છે જે મગધ અને મિથિલાની પ્રાકૃતમાંના છે. તે પછી જાતે જોયું છે કે આ બ્રાહ્મણોની સ્ત્રીઓ મિથિલા અને જંગળની સ્ત્રીઓ મદદ જોડેલી સારી પડે છે, પણ હિંદી જાતની અન્ય સ્ત્રીઓ માફક નેમો વડો પહેરતી નથી.

ઈ. સ. ના આઠમા સદ્દશના ઉત્તરાર્ધથી પારમા સેક્રા સુધી, પાંચ રાજ્યોના સમયની રાજનીતિ પરિ- સ્થિતિનું વિશદ વર્ણન થાયુ રખાવદાસ જેતરજીએ બે પુસ્તકોમાં આપેલું છે તેથી તે સમસ્યાની જે જે બાબતો મારા વિષય સાથે અપરોક્ષ સંબંધ ધરાવે છે તે તે બાબતોનો સંક્ષેપમાં ઉલ્લેખ કરવા હું ઇચ્છું છું. આ- રંજના પાંચ રાજ્યો ખસ કરીને ગાંડ તથા મગધ પર રાજ્ય કરતા હોઇ, મિદારમાં રહેલાયુ રાખીને બંગાળ ઉપર અમલ ચલાવતા. ઉત્તર જંગળ જે મિથિલા અને આસામની વચ્ચે આવેલો છે તે મગધ અને ગાંડને ખડીયો હોઇ આ વખતે ગાંડ અગર ગાંડના સમય તરીકે યોગ્ય રાખાય; પરંતુ, સાથે સાથે એટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે પુરાણોમાં આપેલી ભૂગોળમાં ઉત્તર જંગળને હંમેશાં ગાંડ તથા મિથિલાની બંધારેના ગણ્યો છે. આ વિગત વધારે સ્પષ્ટતાથી સમજાવવાને એક સદૃશ દાખલો દાંડુ છે. જ્યારે ઓરિસ્સા જંગળ હાલમાં ગણ્યું ત્યારે હિતિહાસ અને ભૂગોળના ક્ષેત્રોમાં જંગળ શબ્દ ઓરિસ્સા તથા જંગળ એમ બેક ગાંડે બેજો વપરાયો; અને જેમ જંગળ હાલમાં ઓરિસ્સા ગણ્યો તો પછી તેમના મિત્રપણ વિષે ગુંચવાડો ઉભો થયો નથી, તેમ દમમા સંકાના અગર તે પહેલાના ગાંડ દેશને બિન્દ દેશના કોઈ પણ ભાગ સાથે મેળવી શકાય નહિ.

જ્યારે મુર્ખો અને રાષ્ટ્રકૂટો પશ્ચિમથી આવ્યાને આખા મિદારમાં ઉપરિપણું કરવા લાગ્યા, ત્યારે નારા- ચણ પાલના વંશજોએ ગાંડ અને મગધ પ્રમાણમાં હતાં, અને એક સંપાદિત પ્રદેશ જેને રાહદેશ તરીકે માન- વામા આવતો ત્યાં તેઓ રાજ્ય કરતા. જ્યારે નારાયણ- પાલના વંશજોએ આધિપત્ય પ્રમાણ્યું ત્યારે ઉત્તરજંગળ પ્રાંત એક મજબૂત જન જન જેને હિતિહાસમાં કાશ્યોજ કહે છે તેના હાથમાં આવ્યો. ઘણે જાગે આ કાશ્યોજ કોઈ દૂર ઉત્તરમાંથી આવેલા હતા; પરંતુ એ વિષય અહીં અપ્રસ્તુત. હોવાને લીધે તેની ચર્ચામાં આપણે ઉતરીશું નહિ. જ્યારે મહીપાલે ઉત્તર જંગળ પુનઃ મેળવ્યો ત્યારે પોતાના વંશની પૂર્વ ખ્યાતિ સંભારીને તે પોતાને ગાંડેશ્વર કહેવા લાગ્યો. બે કે મહીપાલ અને તેના વંશજોએ મિથિલા અને મગધમાં પોતાનું પૂર્વ

સ્થાન મેળવ્યું તો પણ પહેલાંનો સુખી સમય તેઓ પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહિ. પશ્ચિમ તરફથી બિહાર ઉપર વારંવાર હુમલા થતા, તેમજ એવા પાશ્વર્ય લોકોનું વારંવાર અધિપત્ય થવાથી બિહાર અને બંગાળમાં મહત્વના ફેરફાર થયા હતા.

આપણે ઉપર જોયું કે રાઠ, પુંડ્રવર્ધન અને બંગ, જેટલે કે આખા બંગાળમાં, ઘણા વખતથી માગધી સંસ્કૃતિ તેમજ માગધી ભાષા પ્રચલિત હતી; અને હવે આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે પાલ રાજ્યોએ પોતાની રાજધાની મગધમાંથી કાઢી બંગાળમાં રાખવાથી, બંગાળમાં માગધી સંસ્કૃતિને ઉત્તરોત્તર વિકાસ પામવાને પૂરું અવકાશ હતો. હાલ પણ જો આપણે પૂર્વની બિહારી ભાષાઓને બંગાળી સાથે તેમજ પશ્ચિમની બોજપુરી સાથે સરખાવીએ તો આપણને જણાયે કે ધરમત બિહારી ભાષાઓ ઘણી મુખ્ય મુખ્ય બાબતોમાં બંગાળી સાથે સામ્ય ધરાવે છે, અને બોજપુરી સાથે વૈષમ્ય રાખે છે. હોર્નેસ અને મીઅર્સને આ વિષયમાં ઉલ્લેખ કરેલો છે. આનું મુખ્ય કારણ એ છે કે પશ્ચિમના લોકોથી થયેલી ઘણા અસરને લીધે આધુનિક બિહાર મૂળ બિહાર કરતાં ઘણાજ નિમ્ન છે, પરંતુ બંગાળ મૂળ બિહારના પ્રતિનિધિ તરીકે ખડું છે.

બ્યારે કણ્ઠ-સુવર્ણમાં વિકાસ પામેલી સંસ્કૃતિ વંગ દેશની સીમાના પ્રદેશમાં પોતાની સત્તા જગાવતી હતી ત્યારે રાઠ દેશમાં મધ્યમ વર્ગમાં કયા લોકો હતા એ નક્કી કરવું અશક્ય છે, કારણ કે ત્યાં અનેક જાતો વારંવાર આવગન કરતી હતી. પુરાણોમાં પુંડ્ર વિશે બે વાર ઉલ્લેખ આવેલો છે; એકવાર સુહોત્રી સાથે, અને બીજવાર આસામની સરહદ ઉપર ઉત્તર બંગાળમાં પ્રવિષ્ટો અને બાર્ગિવો સાથે. એમ જણાય છે કે ઉત્તર બંગાળમાં પુંડ્ર લોકો સારી ઉન્નતિને પમ્યા હતા. પરંતુ રાઠમાં તેઓ સારી રીતે જાગી શક્યા નહિ. માર્કેટ પુરાણમાં પ્રવંગ (વંગ સરહદની જાતો) એવા સામાન્ય નામ તળે, અગરતો માલ, માહિસિક, અને માનબદ્ધિક એવાં વિશેષ નામો તળે કેટલીક અન્ય જાતોનાં નામો આપેલાં છે. આમાંના માલ લોકોના વંશને હાલ બાંકુરા અને માનબૂમમાં જોવામાં આવે

છે. તથા માન અગર માનબદ્ધિક વિશે જેટલુંજ અનુમાન કરવાનું કે તેઓ ' માનબૂમ ' એ નામના ઉત્પાદક હતા.

હસમા અને અગીયારમા સૈકામાં ગોરિસસા તથા દક્ષિણ કોશાળના કેટલાક ભાગના રાજકર્તાઓની વંશાવળી જોતાં બંગાળના ઇતિહાસમાં. ઉપયોગી થઈ પડે એવી કેટલીક બાબતો હસ્તગત થાય છે. અન્ય સ્થળે મેં આ રાજકર્તાઓનું નામ ' કોસમેન્દ્ર ' આપ્યું છે. કારણ કે તેમની રાજકીય ખટપટો ધણુંખડું સંબંધપૂર જીલ્લામાં થતી હતી. જો કે આ કોશલ સુખો તેમના પૂર્વજ રાજામ અને રતનપુરના (છત્તીસગઢ જિલ્લા સેન્ટ્રલ પ્રોવીન્સીઝ) શિવચંદ્રના વંશમાંથી અગર તો કોશલવંશની એક શાખામાંથી ઉતરી આવેલાં હતા, તો પણ બંગાળના રાજકારમારમાં તેમનો હાથ હતો. આ વંશના બીજા રાજા યથાલિતા તામ્રેષોમાં એવો ઉલ્લેખ કરેલો જણાય છે (જુઓ જર્નલ ઓફ બિહાર એન્ડ આઉથ, માર્ચ ૧૯૧૬ માં મારો લેખ) કે તેનો પિતા જનમેજય, તથા તે પોતે કોશલેન્દ્રા અને ત્રિક્ષિંગ (ગોરિસસા અને મંગમ તરફના સમુદ્રની બાજુનો પ્રદેશ) ના રાજાઓ હતા, તેમજ જે કુળનાં તેઓ હતા તે કુળ, રાઠ અને વરિન્દ જેટલું જ્યાં બામેલું હોઈ, વંગદેશમાં કોઈક સ્થળે રાજ્ય કરતું હતું. આ કોશલ સુખોએ બંગાળી કાયસ્થોની એક મોટી સંખ્યા પોતાની સેવામાં રાખી હતી (જુઓ એપી. ઈડી. ૧૧, માં મારો લેખ); વળી, સંબલપુર પ્રદેશમાં તેમણે હુમલા કર્યા તે સમયમાં તેઓએ ઘણા બંગાળી લોકોને સમ્બલપુર, સોનેપુર તથા બોલાગિરપોટનામાં કાયમ રહેણાં કરવામાં મદદ કરી હતી. જે સંખ્યાબંધ તેવર (તિવર, ધિવર) લોકો બંગાળ છોડીને ગયા તેઓ પોતાને બોંગાલી કહેવડાવે છે, જેકે ભાષાની તથા અન્ય બાબતોમાં તેઓ-એરીયા બની ગયા છે અને બંગાળ ક્યાં છે તે પણ તેઓ જાણતા નથી. જે સ્થળે તેવર લોકો રહે છે તે સ્થળને ગોરિયા લોકો બંગાલી પણ કહે છે. એક રમુજ વાત. બહાર આવી છે કે જે તેવર લોકો હાલ બંગાળની સરહદથી ચારસો ગૈલ દૂર રહે છે તેઓએ, બંગાળી ભાષાનો એક

અક્ષર પશુ જાણતા નહીં હોવા છતાં, ૧૯૧૧ તી વરતી ગણતરી વખતે ગોસાંભીર ખાટના અકસ્મરને પોતાની માયા બંગાળી હોવાનું જણાયું હતું. ઉત્તર બંગાળમાં ઘણા કક્ષિતા લોકો મળી આવે છે, તથા સંજયપુર પ્રદેશમાં ઘણા કુલ્તા લોકો રહે છે. આ કક્ષિતા અને કુલ્તા લોકો ઘણાજ ભિન્ન હોવા છતાં વ્યવહારમાં ખૂબ મળતા આવે છે, તે ઉપરથી હું એવી એક સ્થના કહે છું કે પુલ્ક લોકોની એક જાતનું ઉપ-કુલ્તા (તેવર) નામ હતું તથા તેમાંના જે લોકો ઉત્તર બંગાળ તરફ ગયા નહિ તેઓ કોશલેન્દ્રના વખતમાં શુદ્ધ ખેતુ તરીકે સંજયપુર પ્રદેશમાં ચાલ્યા ગયા. જંગલી જાતોથી બરેલા દેશમાં નવા રાજ્યોને સંજયા-બંધ આર્ય લોકોની જરૂર હતીજ એ વાતની ના પાડી શકાય તેમ નથી.

સંજયપુરના પ્રદેશમાં ઓરિયા બાબા ઉપર બંગાળી બાબાની થી થી અસર થઇ તે હવે પછીના વ્યાખ્યાનમાં જુની બંગાળીનાં કેટલાંક રૂપો લખને જણાવીશ. ખાસ બંગાળ, કોશલયુગ તથા ચોક્ક રાજ્યોનાં બાબાવિષયક ઇતિહાસો ઉપરથી જોઇશું તો સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ થાય છે કે પાછલા પાત્ર રાજ્યોના વખતમાં બંગાળનાં જુદા જુદા ભાગને ચૈત્ર્ય, ઉત્તરરાદ, દક્ષિણરાદ અને વંગ એમ જુદાં જુદાં નામ મળ્યાં હતાં, જે કે વંગ એનું સામાન્ય નામ તો આખા દેશને લગાડવામાં આવતુંજ, વળી, એટલું યાદ રાખરા જેનું છે કે સુલ નામ જે ઘણી વખત યથાં જહું રહ્યું હતું તે વંગદેશના એક ભાગ તરીકે ઓળખાવા લાગ્યું હતું, તથા કુતાઇ નામનો જે પ્રદેશ હતો તેને દંડકુલિત નામ મળ્યું અને તે વંગી ભુક્તિ (વિભાગ) તરીકે ઓળખાવા લાગ્યો.

પાલ અને સેન રાજ્યોના વખતમાં બંગાળની પ્રમુખીય અવ્યવસ્થા દર્શાવતી કેટલીક બાંજોતો લેવી જોઇએ, જે ઉપરથી બંગાળી પ્રમુખમાં કયા કયા લોકો બોલેલા છે તે જાણી શકાય. કોશલયુગોની સેનામાં રહેલા બંગાળી કાયરો વિશે મેં હમણાંજ ઉપર ઉલ્લેખ કર્યો હતો. આ કાયરોને ધોમ, દત્ત અને નામ એવી અવટકો હતી, તેઓ પોતાને રાજ્યકો એટલે કે

કોશલના રાજ્યોનાં અનભિવિક્રત કુટુંબીજનોના વંશજો તથા ક્ષત્રિય તરીકે, ઓળખાવતા. કોશલયુગો ક્ષત્રિયો હતા, જે કે તેમના ઘણા જુના પૂર્વજ શમર જાતિના હતા, કારણ કે આ વંશના તિયરદેવ પછીના રાજ્યો ઉત્તરહિંદના પ્રખ્યાત ક્ષત્રિય કુટુંબનાં લગ્ન સંજય બાંધતા હતા. કોશલના રાજ્યો અને તેમના વંશજોએ મગધયુગો સાથે સંજય બાંધ્યા પછી 'શુભ' નામ ધારણ કર્યું. અહીં મારે જણાવતું જોઇએ કે ઓરિસ્સાનાં રાજકુટુંબોમાં એક એવો રિવાજ છે કે રાજકુળના અનભિવિક્રત જનોના વંશજોને 'આર્ય' કહેવામાં આવે છે, તથા તેમને રાજ્યવચરયામાં કારભારીઓ તરીકે નીમવામાં આવે છે.

આ કરતાં વધારે રસાયક ઇતિહાસ બંગાળના વૈદ્યોનો છે, જેઓ કાયરોની માફક ભુદ્ધિ અને નીતિમાં બ્રાહ્મણીય જરાપશુ ઉતરતા નથી. આપણે જાણીએ છીએ કે વૈદ્ય શબ્દ બંગાળમાં ખાસ 'જાતિ'ના અર્થમાં વપરાય છે; વૈદ્યકીય પરિભાષામાં આ શબ્દનો અર્થ આખા હિંદુસ્તાનમાં સર્વ લોકો જાણે છે બંગાળમાં એક ઉચ્ચ જાતિનું નામ વૈદ્ય કેવી રીતે પડ્યું એ જાણતું બહુ રસુછ છે. સર્વ સ્થળે વૈદ્યો કુલપર-પરામત દંતકથાના આધારે જણાવે છે કે તેઓ બંગાળના સૈન રાજ્યોમાંથી ઉતરી આવેલા છે; તેથી આપણે સેનોનું મૂળ તપાસવા ઇતિહાસ તરફ નજર કરીએ.

સેન લોકો પોતાને કયુંકે ક્ષત્રિયો, એટલે કે ક્ષત્રિય દેશના ક્ષત્રિયો તરીકે ઓળખાવે છે એ વાત વિશ્વ વિખ્યાત છે. આ સેનો અને તેમની જાતના અન્ય રાજ્યકર્તાઓ, જેઓ ઉત્તર મિથિલામાં એક વખતે આ-ધિપત્ય ભોગવતા, તેઓ વિશે ઉલ્લેખ કરતાં આર. ડી. બેનરજી એસિયાટિક સોસા. બંગાળ, પુ. ૫, નં. ૩ માં જણાવે છે કે-

એળ રાજના હુમલાથી દેશના રાજકીય વિભાગમાં કોઇ ફેરફાર થયો નહિ, પરંતુ તેની સાથેના કેટલાક માણસો ત્યાં ધર કરીને રહ્યા અને પાલ રાજ્યોના પાછલા દિવસોમાં તેઓ સેન અને કયુંકે વંશજો તરીકે બંગાળ અને મિથિલામાં રાજ્ય કરતા હતા (પા. ૭૩)

જર્મનીથી આવેલા પત્ર.

૧

Hamburg, 14-8-28

પ્રથમ શ્રાવણ વદ ૧૪, મંગળવાર, સં. ૧૯૮૪.

પ્રિય.....

લંડનમાં હું લગભગ પોણા બે મહિના રહ્યો. તે દરમિયાન જગતના એ મહાનગરનું ઉપર ઉપરથી વિહંગાવલોકન ઠીક કરી લીધું. શહેરના ધણા ખરા ભાગો અને ધણાં મુખ્ય સ્થળો જોઈ લીધાં. અવશ્ય અને ઉંડા અવલોકનની દૃષ્ટિએ તો પોણા બે મહિનાને બદલે પોણા બે વર્ષ પણ પુરતા નથી તેથી કોઈ પણ એક બાબત વિશે વધારે ઉંડાણથી ન જોતાં બધી વસ્તુઓનું માત્ર સ્વસ્પર્શન કરી લેવાનુંજ વધુ પસંદ થયું. એમ કરવાથી મને મારા હવે પછીના વસ્તુસ્પર્શનમાં ધણી સરલતા અને સહાયતા મળી શકશે.

તા. ૨૬ મી જુલાઈએ લંડનથી નીકળી ૨૭ મીની સવારે એંટવર્પ પહોંચ્યો. ત્યાં વર્ષમાન સન્સ વાળા શેઠ શ્રી ચિમનલાલભાઈને પ્રથમથી લખી દીધું હતું તેથી તેઓ પોતાની મોટર લઈ બંદર પર તે યાદમે આવીને ઉભા હતા. ઉતરવા કરવા માટે બધી સગવડ તેમણે કરી રાખી હતી. બાઈશ્રી ચિમનલાલ ધણા ઉત્સાહી, સૌન્યમૂર્તિ અને સદ્ભાવ પૂર્ણ જણાયા. તેમને મળીને મને ધણોજ આનંદ થયો. તેમના પત્ની શ્રીમતી મણીબહેન પણ તેટલાજ સુશીલ, સરસ અને સહૃદયવાળા દેખાયા. એંટવર્પ હું ૬ દિવસ રહ્યો પણ એ બધા દિવસોમાં ધણે પખત શ્રી ચિમનભાઈ સાથે ગયો, શેઠ જાતે મોટર હાંકવામાં બહુ શોખીન અને પ્રવીણ છે. તેમણે પોતાની મોટર દ્વારા આખા યુગ-પની મુસાફરી કરી છે. પશ્ચિમમાં એંટવર્પથી લેઈ પૂર્વમાં ઠેક છટલીના કાંઠા સુધી તેઓ જાતેજ મોટર હાંકી ફરી આવ્યા છે. સારી પેટે શ્રીમંત હોવા છતાં પણ, તેઓ મોટર હાંકવાની માફક જ બીજાં પણ ધણાં કામો જાતેજ કરી લે છે અને તેમ કરી સમય અને શક્તિનો સદુપયોગ કરે છે. તે જેટલા સદુદ્યોગી જણાયા તેટલાજ સહાયારી પણ દેખાયા, જે યુરોપમાં વસનારાઓ અને ખાસ કરીને ધ્રુવસંપન્ન એવા હિન્દી

માણસોના વિષયમાં ધણુંજ ઝાણું જોવામાં આવે છે. સ્વિત્ઝરલંડ દિવસે નાર્સે વગેરે કરી ૧૧ વાગે મોટરમાં બેસી બહાર ફરવા નીકળી પડ્યા. એંટવર્પથી ૩૦-૩૨ માઈલ છેટે બેલ્જિઅમની રાજધાની બ્રુસેલ્સ છે ત્યાં થઈ જગ પ્રસિદ્ધ રજીયૂમિ વાટરલૂના દર્શન ગયા. ૧૯૦૮ની સાલમાં, સરસ્વતી માસિક પત્રિકાના એક અંકમાં, મારા જીવનમાં સાથી પડેલું મેં વાટરલૂનું નામ અને ચિત્ર જોયું હતું. ત્યાર પછી અનેક વાર એ સ્થળનું વાચન, શ્રવણ, મનન વગેરે થયેલાં હોવાથી જોનું પ્રત્યક્ષ દર્શન એ એક ધન્ય દર્શન જેવું જ મને લાગ્યું. યુરોપની આધુનિક રજીયૂમિની બીજાણતાએ ગતશતાબ્દીની એ રજીયૂમિની મદતોને ઝાંઝપ આણી છે એ વાત ખરી પણ જ્યાં સુધી જગતના દત્તિહાસમાં વીરવર નેપોલિયનનું નામ ઠાપ્યું છે ત્યાં સુધી વાટરલૂની વિશેષતા પણ રહેવાની જ છે. આજે પણ અસંખ્ય લોકો, એ સ્થળ જોવા આવે છે ને ધડીભર ઉમા રહી ૧૦૦ વર્ષ પહેલાના યુરોપનું અંત-દર્શન કરે છે. જ્યાં આગળ નેપોલિયનની છેલ્લી હાર થઈ ત્યાં એક માટીનો લગભગ સો સવાસો શીટ જેટલાં ઉંચો બનાવટી ટેકરા કરી તે પર વિજયી સિંહની એક પ્રચંડ મૂર્તિ બનાવીને ખડી કરેલી છે. ફ્રાંસની ભૂમિ તરફ વિકરાળ આંખે અને તિરસ્કાર પૂર્ણ લાવે એ સિંહ તાકી રહેલો છે. જે અંજોને અને જર્મનોએ મળીને એ વિજય રમારક સિંહ સમજ્યો હતો. તેઓ આજે પરસ્પર મહાન શત્રુ છે અને ૧૦૦ વર્ષ સુધી એ સિંહના તીવ્ર કટાક્ષો જોઈ જોઈ મનમાં મરી જતા ફ્રેંચો અને એજ ઈંગ્લેન્ડે આજે મહાન મિત્રો છે. એ ટેકરાના મૂળમાં બે ચાર હોટલો છે જ્યાં આગળ દર્શકો ચઢા વગેરે લઈ ધડી ભર વિશ્રાંતિ લે છે. અમે પણ ત્યાં ધડી ભર થોભ્યા. સાથે લાવેલું ભાણું ખાઈને પેટ પૂર્ણ કરી અને ટેકરીની યાત્રા કરી. કોઈ ૬૦-૭૦ વર્ષની એક યુદ્ધી મા દક્ષિણના લેબે ઠેક ટેકરી પર સાથે ચઢી અને જેમ કોઈ પ્રેક્ષક સર નેપોલિયનના યુદ્ધક્ષેત્ર પર યાજ્ઞાન આપતો

હાય તેમ અર્ધા કલાક સુધી તેણે પોતાના બાળપણના દારા અમને આપી રણભૂમિનું સ્વરૂપ દર્શન કરાવવાની અમારી હજી ન હોવા છતાં પણ, હીક હીક તરફી લીધી. એક બાળુના ખૂણા ઉપર ઉભા રહી ડોસી મા અમને બોલાવીને ધણા ભાવ પૂર્વક કહેવા મોઝે કે, જુઓ તે ને ઝારો દેખાય છે ત્યાં આગળ તેપોલિ-અન ઉભો હતો. તેની પાછળ ને ઝારી દેખાય છે, ત્યાં આગળ તેવું અમુક લોકો ઉભું હતું. આ બાળુ પેલા ને ધરો દેખાય છે ને રસ્તો જણાય છે ત્યાં ઇંગ્લેન્ડનો અમુક જર્મન કે કામદાર ઉભો હતો. પેલી બાળુએ ને ખેતર દેખાય છે. તેમાં અમુક જર્મન લોકો ગેકવાયું હતું. ગામ માલસો સુધીનાં ગામડાંઓ, ખેતરો અને ઝારીઓ વગેરે બતાવી બતાવી ડોસી માએ આપી રણભૂમિની તાદશ પરિસ્થિતિનું સવિસ્તર ખમાન કરી દેખાડ્યું. પણ જ્યારે અમે ટેકરી પરથી નીચે ઉતરી તેના તળમાં બધેલા મુનિજમમાં ગયા અને રણભૂમિનું સંપૂર્ણ ચિત્રપટ જોયું ત્યારે જણાયું કે ડોસી માએ કહી બતાવેલી બધી વિગત આ ચિત્રપટને જ આભારી હતી. એ મુનિજમમાં એક મોટી ગોળાકાર ધુમ્મટ કરી તેમાં આપી રણભૂમિનો નિશાળ દેખાય એવી રીતે ચિત્રિત કરેલા છે કે ને જોનારને, સિનેમાના ચિત્રપટની માફક સાક્ષાત, તેજશ્ણથી સર્વ કિયાતું પ્રલક્ષમાન કરાવે છે. વાટરલુનું દર્શન કર્યા પછી ચિમનમાઇએ પોતાની મોટર બેલજીઅમના સુરતમ પ્રદેશ તરફ દોડારી અને કલાકના ૪૦-૫૦ માઇલની ઝડપે આગળ વધતા અનેક પહાડો, ખીણો, જંગલો અને નદીઓનાં સૈદ્ધ્યને સિનેમામાં જોતા હોયએ તેમ જોતા યાદ, આખા દેશના આ છેડાથી પેલા છેડા સુધી ફરી આગ્યા. લગભગ દિવસોમાં બેવજીઅમનું ભૂગોળ હીક વાદ યદ ગયું હતું અને લીમ, નામર, કીના, માલીન વગેરે ગામો ને મયકો નક્કસમાં ધણી વાર જોઇ રાખ્યા હતા તેમાંના ધણા ખરાનું પ્રલક્ષ દર્શન એ દિવસે ચિમનમાઇએ કરાવી આપ્યું. લગભગ ૨૦૦ માઇલ જેટલી અરખમિત ગતિએ મુસાફરી કરી શતના ૧૧ વાગે પાછા મકાને પહોંચ્યા.

એટલેમાં આપણા ગામ વલપતમાઇ અને તેમના

નિહુધી પાત્રી સા. બાતુમતી પણ ત્યાં મળ્યા. એમના સિવાય બાકીના ખંધા આપણા જેન બાઇઓ છે અને વધેમાંન સન્સવાળા સિવાય બધા હીરાનાં બાપારી છે. એટલેમાં એ હીરાનું મોટું મયક છે. ૧૪-૧૫ હજાર માણસો હીરાનું કટીમ કામ કરે છે. તે સિવાય એટલેમાં મુસાફરનું એક મોટું બંદર ગણાય છે, ને રાજ્યને ને બેલજીઅન પ્રાંતને એ બંદરથી ધણી મોટી આક્ર મળે છે, તથા-સાડા તથા લાખ માણસની વસતી વાળું સહેર છે પણ એટલું બધું સ્વચ્છ, સુંદર અને બચ છે કે મુંબઈનો કાંતોના માગ પણ તેની આગળ બહુ મદરતો ન દેખાય. બેલજીઅનની બધી પ્રાંત રોમન કેથોલિક ધર્મને માનતરી છે. ગામે ગામ સુંદર અને કળાપૂર્ણ બુનાં ખ્રીસ્તી મંદિરો શેષથી રહેલાં છે. સ્થાપત્ય અને કળાની દૃષ્ટિએ એ મંદિરોમાં ધણું ધણું જણવા જેવું રહેતું છે. આ વખતની તો મારી મુસાફરી ગાત્ર સરનાની ઉઝી હતી તેથી હું જોવા કરવાના સોમમાં પડી શકું તેમ ન હતું. મેં મારા અવલોકન અને અવ્યાસનો ક્રમ એ રીતે રાખ્યો છે કે પ્રથમ એકવાર કેઘ પણ સ્થળ કે વસ્તુને સામાન્ય રીતે જોઇ જાણી લેી. પછી ફરી બીજાવાર તે વસ્તુને વિગતવાર જોી જાણી. આમ કરવાથી એ વસ્તુ વિશેનું જ્ઞાન સંપૂર્ણ અને ચોક્કસ થત જાય છે. એટલે જ્યાં જ્યાં અવકાશ હશે ત્યાં ત્યાં તો હું આવી રીતે મારી આ દિવ્યદક્ષિ: નો ઉપયોગ કરવા ઇચ્છીશ. જેમ સંસ્કૃતમાં કહેવત છે કે દિવેન્દ્રે હુવદે ભવતિ તેમ હું પણ માનું છું કે દિર્ઘાંતે હુજાતે ભવતિ. પછી તો બાવિના હાથની વાત છે.

બેલજીઅમ મુસાફરના બધા દેશો કરતાં પ્રમાણમાં સસ્તું પણ હીક કહેવાય. મારે તરત જર્મન બાપાનો અવ્યાસ ચાલુ કરવાની આત્મચકતા હતી અને તે જર્મન પ્રાંતની વચ્ચે જ વડું ઝડપથી થઇ શકે તેમ લાખનું હોવાથી હું એટલેમાં વંટું ન રોક્યો અને અહિં હામ્યુર્થ આવનો રહ્યા.

અહિં પણ ધણા સારા મિત્રો ગળ્યા છે અને બહુ આનંદમાં છું. તમારા બધાના શુભાશીર્વાદોના

પ્રતાપે હજી સુધી જ્યાં જઈ છે ત્યાં આચુકદેશી સગવડ અને સહાયતા મળતી આવી છે, અહિં આવે આવતી કાલે એક પખવાડીયું થઈ જશે, પ્રો. યાકોબી અહિં જ મળી ગયા છે. મેં મારા જર્મન અભ્યાસ પછી સારી પેઠે ચાલુ કરી દીધો છે. પ્રો. શુર્ચોગ રમના દિવસો હોવાથી બહાર ગયા છે પણ મારા માટે બંધી જતની ગોઠવણ કરી આપવાની બીજા સજ્જનોને બક્ષામણુ કરતા ગયા છે. એ વગેરે બધું હવે પછીથી લખીશ.

૨

Hamburg, તા. ૮-૮-૨૮

હામ્બુર્ગ જર્મનીના લગભગ ઉત્તર કિનારા પર આવેલું છે. મુંબઈ જેવું શહેર છે. આખા જર્મનીનું જ નહિ પણ લગભગ યુરોપના ધણા ખરા ભાગનું વ્યાપારનું મુખ્ય મથક છે. દુનીઆના ધણા ખરા ભાગનું વ્યાપારનું મુખ્ય મથક છે. દુનીઆમાં સૌથી મોટું બંદર ગણાય છે ને હજારો રીમોર આવે છે ને જાય છે. અહિંના બંદરની લંબાઈ લગભગ ૧૦ માઈલ જેટલી કહેવાય છે. દુનિઆની સૌથી મોટામાં મોટી રીમોર અહિં જ બંધાય છે. શહેર સુંદર અને રણીઆમણું છે. આશ્મે અને આસ્ટર આ નામની નદીઓ શહેરની વચ્ચે વહે છે ને એ નદીઓમાંથી કેટલીએ નહેરો શહેરના જુદા જુદા ભાગોમાંથી કાઢેલી છે જેમાં વહાણોની અને તે વડે માલની આવજા થયાં કરે છે. x x

આ દેશમાં તો ગામડે ગામડે ને ખેતરે ખેતરે નવું જોવાનું ને જાણવાનું હોય છે. પ્રખ્યાત હિસાહ, ઉદ્યોગ, સામર્થ્ય અને સંગઠન જેઠ જેઠને ચક્રિત અને દુર્બિત બને થવાય છે. લગભગ લીધે જર્મની

પ્રમાણમાં ઘણું મરીગ થઈ ગયું છે. દેશના માથે અગ્નિને રૂપીઆનું દેવું છે એવું એક એક મનુષ્યને અહિં બાન છે અને તે માટે દરેક સ્ત્રી પુરુષ પોત પોતાનું કર્તવ્ય ખતથી જાળવી રહ્યું છે. વ્યાપારની દૃષ્ટિએ એટલું અને અહિં મેં કેટલોક વિચાર કર્યો છે ને હજી કર્યું કરું છું. x x

૩

Hamburg તા. ૧૫-૮-૨૮

હામ્બુર્ગ એ આખા યુરોપમાં વ્યાપારનું મોટું મથક છે. અહિંના બંદરેથી હજારો રીમોરની આવજા થાય છે ને લાખો ટન માલ અહિં ઉતરે છે. આપણે ત્યાંથી અહીં કોઈ માલ આવે છે કે કેમ?... વ્યાપારની પરિસ્થિતિ તો જેવી મુંઝવણ છે તેવે બધે આખી દુનીઆમાં સમજવી. લંડનવાળા તો કહે છે કે મુંઝવણમાં હજી સાફ છે પણ ઇંગ્લાંડમાં વધુ ખરાબ છે. એમ જ બધે યુરોપમાં છે. છતાં આ લોકો પુરુષાર્થ અને ઉદ્યોગની પાછળ અખડ મંથ્યા રહે છે. તેથી એમને કશું જણાતું નથી. અસીરે તો અમેરિકા સિવાય બધે ઠેકાણે નાણાંભીડ ધણીજ મોટી છે અને ઘણી મહેનતે ખર્ચ પુરતું બધા પેદા કરે છે. આમ જના જેવા નફાની વાતો અહિં પણ નથી જ. પણ અહિંના લોકો વર્તમાન કાળમાંજ વધુ માનનારા હોવાથી આજનું ખર્ચ આજે મળ્યું એટલે સંતુષ્ટ થઈ રહે છે. આવતી કાલની વાત આવતી કાલે થઈ રહેશે, એમ આ લોકો વર્તે છે. જર્મનીની અત્યારે તો કલ્પ્ય હિંદુસ્થાન કરતાં એ વધુ મરીગ-હશે પણ પ્રખ્યાત આનંદ, વિશ્વાસ, હિસાહ અને ઉદ્યોગ ઇંગ્લાંડ, ફ્રાંસ કે અમેરિકા કરતાં જરાએ ઉતરે તેમ નથી.

તમારો જિનનિમિત્ત.

॥ नमो नित्यस्त ॥

जैन युग

[श्री० जैन श्वे० डा० रत्नसुभाषिक-पत्र]

वार्षिक सवागम ३. प्रवृ.

पुस्तक ४

अंक २

आसो

१९८४

मानव तंत्री

मोहनदास दलीचंद देशाई

जी. ए. एस. एस. जी.

वकील हाफेदारी, मुंबई

વિષયાનુક્રમ.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

વિષય.

નયસુન્દરીનું સન્નનવિધાન ...	૪૧
જૈનધર્મનાં ત્રણ તત્ત્વો ...	૪૭
શકિના વિચારને દૂર કરો ...	૪૯
સમયસુંદર કૃત અપ્રકટ કાવ્યો ...	૫૦
પુત્ર પ્રથમનો પણ્ય જ્યેષ્ઠ નહિ ...	૫૧
વ્યાપાર વિભાગ ...	૫૬
લંડનથી આવેલા પત્ર ...	૬૦
સમયપ્રમોદકૃત જિનચંદ્રસૂરિ નિર્વાણ કાવ્ય ...	૬૩
મૃગાકલેષા ...	૬૬
વિવિધ નોંધ: ...	૭૧
૧ સ્ટેન્ડિંગ કમિટીની ખેડકો
૨ જૈનચર્ચા અને દીક્ષા પ્રકરણ
૩ ગોધરાનો અત્યાચાર

૪-વિરપુર
૫ સંવતસરીનો જાહેર તહેવાર
૬ જનારસ દિગ્દુ યુનિવર્સિટી
૭ જૈનધર્મ, યુનિમહારાજો, તથા તીર્થો
૮ ઉપદેશક વાઠીલાલ સાંકચર્યદ શાહ
૯ ઉપદેશક કરસનદાસ વનમાલી શાહનો પ્રવાસ
૧૦ સીનેમા અને રંગભૂમિનો જોનોને જવાબ
૧૧ વાહરડનો વધ-ખાસ મળેલી કમિટીની સભા
૧૨ શ્રી સુકૃતભંડાર, ફંડમાં આવેલી વસુલાત
૧૩ સીનેમા અને રંગભૂમિ તથા તેના જોવા અન્ય લખાણો સંબંધે થયેલ ફંડ

સૂચનાઓ—

- આ પત્રમાં પ્રકટ થતા લેખો માટે તે તે લેખના લેખકો જ સર્વ રીતે જોખમદાર છે.
- અભ્યાસ, મનન અને શોધખોળના પરિણામો લખાણમાં સર્વ લેખો, વાર્તાઓ અને નિબંધોને પ્રથમ સ્થાન મળશે.
- લેખકોએ તેમજ અવલોકન માટે પુસ્તકો મોકલવા ઇચ્છતા સભ્યોનોએ તંત્રી સાથે પરમારો પંત્રવ્યવહાર કરવો.
- કોઇપણ લેખ પૂર્વે જાને કે બીજાએ અન્ય સ્થળે પ્રસિદ્ધ કર્યો હોય તો તે કૃપા કરી ન મોકલવો.
- લવાજમ સંબંધી તેમજ જૈનયુગ મંગાવવા કે ન પહોંચ્યાની ફર્યાદ કરવા વગેરે સર્વ આગતનો પંત્ર વ્યવહાર જૈન શ્રવેન્ કોન્ફરન્સ ઓફિસ, ૨૦ પાયલુની-યુનિયન નં. ૩ એ સરનામે કરવો. તે માટે તંત્રીને તરફી આપવી નહિ, તેમ તે પર તંત્રી ધ્યાન આપી શકશે નહિ.

મોહનલાલ દલીપદેશાધ, B. A. LL. B.

વડોદરા હાઇકોર્ટ લોહારચાલ, મુંબઈ. માનદ તંત્રી,

જૈનયુગ.

પુરતક ૪

વીરાત સં. ૨૪૫૪ વિ. સં. ૧૯૮૪

આસો અંક ૨

નવસુન્દરીનું સૃજનવિધાન

કવિ શ્રી ન્હાનાલાલનું વ્યાખ્યાન.

[વિન્યાદરામને દિને થી મુંબઈ મંથિરોજ જૈનસમાજને ૩૭ મે વાર્ષિક મહોત્સવ ઉજવાયો હતો; તે વર્ષે તે સમાજ સભ્ય શ્રીચુત સેવકલાલ દલસીદાસ કરાણી એકલેહોટી પરીક્ષા પાસ થયા તે માટે તેમને અભિનંદન આપવામાં આવ્યું હશે આ ઉત્સવ નિમિત્તે આસ અમદાવાદથી આવી કવિ શ્રી ન્હાનાલાલ દલપતરામે પ્રમુખપદના સ્વીકારી એ સુન્દર કાવ્યમય વાણીમાં વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું તે અવ આપવામાં અમે ભાગ્યશાળી થયા છીએ.

—તંત્રી, જૈનયુગ.]

જૈન સંસ્કૃતિનાં પ્રતિનિધિ નરનાર !

‘સંસારને ત્રી જોટી નિર્મળી છાંટશે જોટલો
સંસાર નિર્મળ રહેશે’ એ માત્ર ભારતવર્ષનું સસ નથી,
સર્વદેશીય સસ છે.

જન્મામૃત ઝીલવનાર નારી ! તું નારાયણી:

કવિ કે મંસારાજી જેવા મૂલ સુન્દરીનાં આં-
કશે, એવાં કવિનાં ને સંસારશાસ્ત્રીનાં મૂલ સંસાર
આંકશે. નારીને નારાયણી ઉચ્ચરનાર કવિ આપણે
ગોધામૃતો ગુર્જરહીરણ છે. સુન્દરીનાં સસ્યાં મૂલ
પારખે છે એ આખો દેવકાકીએને પામેલી જ છે.

દલપતરામ કહે છે કે ધન હો, વૈભવ હો, જીવર્થ
હો, પણ ‘માર્પા વિના અતિતના મઠ તુલ્ય લાસે’.

નવયરામઆઈ કહે છે:

સંસારનું દર છે નાર,

સન્ન ! સંસારનું દર છે,

ખરખર ! સંસારની સૌન્દર્યજ્યોત સુન્દરી છે.

સન્નનો અને સન્નારીઓ ! શ્રી માગરોજ જૈન-
સમાજી પ્રધાન પ્રગતિઓ આજે જે છે: કન્યાશાળા
કાંજે મમા પ્રતિવર્ષ પાંચઠ દુનનર રૂપિયા ખર્ચે

છે, જૈન સંસ્કૃતિની રૂપપ્રતિમાઓ ધરવા મળે છે.
સુન્દરીની સૌન્દર્યપ્રતિમાના સૃજનવિધાનની કંઈક
વિચારણા આજે આપણે કરીશું.

આજે આપના વાર્ષિક સંચારકામાં આશ્ચર્યપદે
મળે નહોતર્થો છે માટે આભારી છું. પ્હોર નહોતર્થો
હતો, નહોતું અવાધું. જે-મે વર્ષનાં આમન્નજીને માટે
આજ આભારી છું.

શ્રી માગરોજ જૈનસમાજ મહારે અપરિચિત નથી. વર્ષો-
ને વીતતાં કાંઈ વાર લાગે છે ? થીશકે વર્ષો ઉપર
‘મહાસુન્દરાત’ તું લાપચુ આપની સમામાં રહે’ આપ્યું
હતું. શ્રીચુત કૃષ્ણવાવ અવેરી પ્રમુખપદે હતા. ઉદારથી
સુન્દરાત મહાસુન્દરાતને વિચારતું થયું. એ વર્ષમાં
છંદુકમાર પ્રગટ થયો. એ વર્ષથી સુન્દરાતને
પાંખડી વસ નેપાળી જોગજીનાં દર્શન થયાં. એકલા
શ્રી મોતીચંદ કાપડિવાના ભાખણમા મળે પ્રમુખપદે
ગોધામૃતો હતો. કેટલીક વેળા ગોધામૃતો છતાં નથી
અમાધુ. છતાં આવેળી આપની પ્રવૃત્તિઓને અભ્યારી
રહો છું. સન્નારીઓ ને સન્નને !

અગે વાના વશુધ્યા પાન, આઘ્યાં કે વળી આપણું.

આપની સંસ્થા હવે પ્રૌઢવસ્થાને પામી છે, આજે ૩૭ મી વર્ષગાં છે. પ્રૌઢવસ્થાનાં ડહાપણ ને દૂર અદેશીને પ્રમાદની ધૂળ નહિ ચડવા ઘો તો અનુભવનો પાક સરસ ઉતારશે. જૈન હાથરકુલ ને જૈન પુસ્તકાલયનો ભાર હવે ત્હમારે માથેથી ઉતર્યો છે તો અચેક્ષી શક્તિનો સદુપયોગ સાધજો. જૈન પંચાંગ, જૈન સંધ્યાગાર, જૈન ધાર્મિક વર્ગો, અહિંસાધર્મપ્રચારણ, ગુણીમનોનો સત્કાર, જેનોતું સર્વદેશીય કલ્યાણદર્શન: કોનફરન્સના કે પ્રતિનિધિસભાના અગ્રાગ્યોથી નિરાળા રહીને યથા-શક્તિ એ સહુ ત્હમે કર્યું છે. છતાં ધણું કરવાનું હજી બાકી છે. ધનનો અભાવ ધનાહીને ન હોય. કન્યા-શાળાનું મદદન તો ત્હમારી જ પુત્રીઓને કાળે છે. નિષ્ઠમ ને દહતા કેળવશો તો હજી ધણું સાધશો. ત્હમારા હિતચરીએ ને ત્હમારા સદ્ગત મિત્ર સ્વ. રણમિતરામે આપના રજતમહોત્સવને પ્રસંગે કહ્યું હતું તે આજ સ્મરણું છું: 'બૂલશો મા કે ત્હમે જૈનો છો, પણ હિન્દીઓ છો.'

ત્હમારા એક હિતચિન્તક તરીકે-ત્હમારા ગુરુ નહિ પણ ગૌરતરીકે જૈન ઇતિહાસ ને જૈન વર્તમાનતા વિશે ધણું ધણું કહેવાનું મન થાય છે. ત્હમારે નાવ ઝોલે ચડ્યું છે, બાહોશીથી સાગર ખેડશો તો તરાશે. સિદ્ધાચળના સંગેતશિખરજીના કેસરિયાજીના તારંગા-જીના અગ્રા હજી તાજ ન છે. ગોધરા શુક્રતીર્થે પીરપુરની કથનીઓ મઘ કાલે બની છે. દેવદ્રવ્ય ને દીક્ષાપ્રકરણ મોડમોડ ચાન્ત પડ્યાં છે. સુનિ મહા-રાજાનેમાં દેખાય તો છે સંપ. ત્રીસ કરોડમાં અગિયાર લાખ જૈન છો, ને પાંચ લાખ સ્વેતાંશુર છો. ભોગવેા છો એ પદને જાળવવું હોય તો શ્રેષ્ઠિ હતાં એવા શ્રેષ્ઠ રહેજો. ત્રણે ફિરકાઓમાં સંપ સાધજો. સંધના ચારેય અંગને પોષજો. ત્હમે ક્ષત્રિય હતા: સમશેરા દીપી ગજ કીધા છે: હવે ગજને દીપી દીપી સંમશેરા ધડતા મા. અમરે વેદધર્મમાં સંન્યાસિનીઅશ્રમ હતો: આજે ત્હમારે ત્હાં જોગણોનાં જુડ છે. અમારા સંન્યા-રીઓ યે પરિવાજક હતા: ત્હમારા સંન્યાસીઓ આજ સાચા પરિવાજક છે. ગુર્જર સાહિબને જૈનોએ જન્મા-વ્યું ને વૈજ્યવેાએ પોષ્યું. પંચાસરના રાજકુલને જૈન-

સૂરીએ જીવાડ્યું હતું, અણુદિલ્લપુર પાટણુતી પાટનગ-રીની રથાપનાને મહાઅવસરે સાચા આચાર્ય શ્રી શીલગુણસૂરી હતા. સૈકાઓ સંધી ગુજરાતની વૈદિક સંસ્કૃતિનું તીર્થ સિદ્ધપુર હતું, ગુજરાતની જૈન સંસ્કૃતિનું તીર્થ પાટણ હતું. પાટણના રામસિંહાસને સૈકાઓ પર્વત રાજજીવ જૈનોએ ધર્યું હતું. વિમળશાહ જગ-દુશાહ હેમચન્દ્રાચાર્ય હીરવિજયસૂરી ગુજરાતની જૈન અમરવેલનાં એ સર્વોત્તમ અમૃતદ્રવ્ય કાળને યે ભૂંસવા કપરા પડે છે એવા અમર આશ્વરે શત્રુનુગ્ધે ગિરનારે તારંગાજીએ અંશુદાયજી-ગુજરાતના ગિરિગિરિને વજ્રદાયે જૈન ઇતિહાસ આદેખાપેસો છે. જૈન સંસ્કૃતિની વિશેષતાઓ છે; ને એ ન રહમજનાર ઇતિહાસના અણુરહમજીઓએ-યનરાજ ચાવડાની વાર્તાથી માંડીને ત્હમને વગોવ્યા છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં ને સાહિત્યના ઇતિહાસમાં ત્હમને અન્યાય થયો છે. કવિતાદેશમાં કલાશણુગારમાં સંસ્કૃતિવિકાસમાં ગુર્જર ઇતિહાસે જૈનોનો ફાળો ન્હાનોપડતો નથી. હમણાં હમણાં તો અહિંસા ધર્મ જગત્કર્મ થતો જાય છે. જગત્કૃતિહાસમાં અપૂર્વ એવા અહિંસાના તંદનામા ઉપર ચારેક અઠ-વાડિમાં ઉપર જ મિં. કૃતીને મહારાજ્યોની સહીઓ કરાવી. એ War against War ની મહાવિચો-રણના જગસમારેબમાં અધ્યક્ષપદે દા જૈનાચાર્યે હોત તો અધ્યક્ષપદ ખરેખર ! ઇતિહાસગૌરવવનું ચાત.

આવાં આવાં ઇતિહાસદિલ્લપુરી ચર્યવાતો લોભ થાય છે, જતો કહે છું. અમનનિગંમની વાતો મૂકીને આજનાં આપણાં આંગણાનાં જ પરમ પ્રથમે મિતા-ક્ષરી છાંટીશ.

પણ પહેલાં એ નૌચુવાનને-ભાઈ સેવકલાલને ત્હમારા આશિષ ને અમિનન્દન આપી લઉં. લાઇ સેવકલાલ ! અલ્પચર્યાશ્રમની અવધો જય ફરકતા તરી ઉતર્યાં તે પ્રસંગે ત્હમારાં ત્હમને અન્તરનાં અમિનન્દન છે. ત્હમારે આજ જીવનની ગંભીર તિથિ છે; આજે ત્હમારો આશ્રમપથરો છે. અલ્પચર્યાશ્રમ વટાવી આજ ત્હમે મૃદસ્યાશ્રમની સીમમાં પમલાં માંડી છો. પણ બજુવાની વેળા સમાપ્ત થઇ માનવાની બૂલ કરશે મા. જીવંતર

આપું અનુભવની નિશાળ છે. એક વેળુ કહું છું, સારું લાગે તો સંધરશે. એકોફેટ એટલે એકપક્ષી પંખી, જડગ એટલે એપક્ષાળો ગરૂડ. કેટલાકનું થાય છે એમ ધંધાની સંકેપિતતાથી જીવનને રંગાવા દેશે મા. સંસારમાં બે આંખે નિહાળતા વિચરએ. પૂરા શદ્દ નહાળ્યા છે: સંસારસાગરે નૌકાને સાનન્દ જૂઠાવે. ત્હમ્હારી સંસારમાત્રા સફળ થાવ !

પ્રનામ જીતતારી બાળાઓને, કન્યાશાળાની શિક્ષિકાઓને, અને પેલી ન્હાનકડી કોલિંગકીને પણ ત્હારાં અભિનન્દન છે. આજનો મેળાવડો એ જ ત્હમારા અમની સફળતા દાખવે છે.

સન્મનો! ઓશિક્ષણપદ્ધતિના પાંચેક પ્રયોગો આપણે દેશે થયા છે: ૧ સરકારી ઓશિક્ષણપદ્ધતિ; ૨ મન્દધર કન્યાગુરુકુલપદ્ધતિ; ૩ વનિતાવિદ્યામંડલપદ્ધતિ; ૪ પ્રો. કર્વેની શારદાપીઠ; ૫ રાજકોટની હિન્દુ કન્યાશાળા.

પ્રથમ પગથિયે જ ક્લકી લઉં છું કે આજે હવે એ પ્રશ્ન નથી કે સ્ત્રીકેળવણી આપવી કે નહિ ? આજની પ્રજાચર્ચાનું મધ્યબિન્દુ તો એ છે કે કેવા પ્રકારની સ્ત્રીકેળવણી આપવી ?

સરકારી પુરુષશિક્ષણપદ્ધતિથી જનતા સન્તોષાણી નથી, એમ સરકારી ઓશિક્ષણપદ્ધતિથી ચે જનતા અસન્તોષાણી છે એ કાંઈ આજની ત્હારી નવી શોધ આપને કહેતો નથી. પુરુષકેળવણી Clerk ધનતારી કહેવાઈ છે. સ્ત્રીઓને એ જ ઉઝી કેળવણી આપી Clerk ધડતી છે ? એક ભણીતા નવકથાકાર આજે કોલેજવિદ્યાર્થિનીને શરણખાનામાં ખડી કરે છે; ખીજા પ્રોફેસર કોલેજની કન્યાનું નાટક લખે છે; ત્રીજા પ્રોફેસર કોલેજ મેગેઝીનમાં જ લખે છે કે That strange modern creature the New Woman. 'કોલેજની કન્યાનું નાટક ત્હમે આજે જોયું હતો: the New Woman ના પ્રદર્શનનો ખેત્ર વિચુકવિચય ને the New Man ના પ્રદર્શનનો ખેત્ર ખેરિસ્ટર મ્હું તો પચ્ચીશોક વર્ષ પહેલાં જોયા હતા. ભદ્રંભદ્ર છપાયો પડી તરત જ ભ્રમણચન્દ્ર છપાયો હતો. સનાતનીઓના ભદ્રંભદ્ર લખવાં ને હસવાં

સહેલાં છે: સુખારાતા ભદ્રંભદ્ર લખાવ ત્હારે સેન્સોર સંભારવા છે. કહેવું રહેલું છે, સાંભળવું એ જ કપડું છે.

જતાં પરદેશના કે આપણા નવસુન્દરીના રીક્ષાદારને ત્હારી વિનિતિ એક જ છે: Halt; it is yet early to judge.

નવસુન્દરીને ચે ત્હારી વિનિતિ છે: એટલું તો હેવામાં ક્રીડાએ કે ત્હમ્હારી અતિશયતાઓ જનતાને ગમતી નથી. પુરુષોના બાવડાવેડા ત્હમને ન જ ગમે; સ્ત્રીઓના બાવડાવેડા પુરુષોને ગમતા નથી.

સરકારી સ્ત્રીકેળવણીમાં માત્ર પ્રાથમિક ધોરણમાં બાળપણશિક્ષાની શિક્ષણપદ્ધતિમાં થોડો ફેર છે: માધ્યમિક ને ઉચ્ચ કેળવણીના પ્રદેશે તો સરકારી સ્ત્રીકેળવણી તે સરકારી પુરુષકેળવણીનો યથાતથા પડથો જ છે. Woman is not undeveloped man: સ્ત્રી તે અલકચરો ભાષરો નથી. તેમજ આમ ને પાતાળ એક કરો, પુરુષકેળવણીમાંથી હૃદય નીકળશે નહિ, ધવરાવી શકશે નહિ.

સરકારી કેળવણીથી પ્રજા અસન્તોષાઈ છે, ઉદ્ધાસની નથી; જતાં હોયે-નોયે સરકારી ઓશિક્ષણપદ્ધતિમાં જ એને ઉછરવું પડે છે. પચ્ચાસેક વર્ષો ઉપર સ્ત્રીકેળવણીના દિમાયતીઓએ પ્રજાને આપેલાં વચ્ચનો ફરોથી આજ વાંચી જોજો. પ્રજાને દીધા એ કોષ કેટકેટલા ફળ્યા છે ?

સન્મનો! ધર્ણાપરાં વનિતાવિદ્યાઓમાં તો મ્હોટે ભાગે Female Training Collegeનાં સરકારી ધોરણ દાખત્ર થયાં છે, એટલે શિક્ષણપ્રયોગો પરત્વે વનિતાવિદ્યામંડલ વિશેષતા થોડી રહી છે. ને રાજકોટ હિન્દુકન્યાશાળાનો શિક્ષણપ્રયોગ તો બે-એક વર્ષ યાત્રી બન્ધ પડ્યો, એટલે એ પણ વિચારવાનો આગ રહેતો નથી. 'બાલિકાઓનો બગીચો' નામના ઉષાના ત્રીજા પ્રકરણમાંની ત્હારી ઓશિક્ષણપદ્ધતિની બાવના જીવનમાં સજીવન કરવાનો એ પ્રયોગ હતો.

તો હવે વિચારવાની ઓશિક્ષણપદ્ધતિઓ બે જ રહે છે: મન્દધર કન્યાગુરુકુલપદ્ધતિ ને પ્રો. કર્વેની શારદાપીઠ. સરકારી ઓશિક્ષણપદ્ધતિ ત્હામે એ બે જ બળવા આજ

ખડા છે. અસહકારે તો સ્ત્રીજનવણીના કોષકારને આંગણી થે આડકાડી નથી. એમની સ્વદ્રીયતા તો નવપુરુષો સંજવાને હતી, નવસુન્દરી સંજવાને નહોતી. અસહકારને મન તો પ્રભ એટલે પુરુષધંધ.

સાધુચરિત પ્રો. કવેંએ એ જોયું કે નવસ્ત્રીશિક્ષણ એ એક Accomplishment થયું છે. સ્ત્રીશિક્ષણ માત્ર અવકાર નથી, પ્રમદેહનું આનંદ છે. સરકારી સ્ત્રીશિક્ષણ ગૃહિણીઓ સંજનું નથી; ને ગૃહિણીઓ વિના ગૃહ ન હોય, ગૃહસ્થાશ્રમ વિના સંસાર ન સંભવે. પ્રો. કવેંના શારદાપીઠનો મનોરચાર જ એ છે કે નવયુગની નવગૃહિણીઓ ધરો, એમની બી. એ. ની પઠી નથી, જી. એ. ની પઠી છે. પ્રો. કવેં મન મહારાજનું યુગયુગસિદ્ધ સૂક્ત ઉચ્ચરે છે કે ગૃહિણી ગૃહમુચ્યતે. પ્રો. કવેંની શારદાપીઠની શાખાઓ યુજ્જરાતે છે; પણ એ શિક્ષણપદ્ધતિમાં યુજ્જરાતને હજી શક્તિ નથી મેડી. અમદાવાદમાં તો સ્વયં પ્રધાન સંચાલકની જ એક્ટ્રે પુત્રી એ શાળામાં ભણી નથી.

Yarrow Unvisitedની પેટે હો કે કુમર દરથી રજિયામણા હોઃ મહને પક્ષપાત છે જનન્ધર કન્યાશુરુકુલો. પ્રો. કવેં સમા લાક્ષ દેવરાજ સાધુચરિત સન્ત છે; પણ શીખ શુરુઓની પેટે એ સન્ત વીરત્વવર્ણી છે; એમનું કન્યાશુરુકુલે વીરત્વવર્ણ છે. એ કહે છે: સંસારમારમાં દુઃખપેશી-દુઃખપેશી, દુઃખોને સહી લેનારી, દૌપદીઓ ને કુસુદે બહુ યધઃ વિવાસપંખાળી ઉવેશીઓ ને અપસરાઓએ ધર માંડયાં નહિ, સંસાર જ્યા નહિ. માંડુની રૂપમતી રૂપાળી હતી; પણ અહ-મહનગરની ચાંદ જેવી ચાંદખીખીએ અકગરસાહેને હરાવેલા. Life is not a song; long or short, life is an epic. વીચતીશ વર્ષોથી યુજ્જરાતને હું તો એ કહું છું: સંસારને જીતનારી નેપાળી જોશુઓ જ્યાઓ ને ઉડઓ મહારે તો નવયુજ્જરાતે જોષએ છીએ: શીશ્રમૂર્તિ, અલવચ્ચસ્તી, તપેશ્વરી: દુનિયાને એક મીટમાં માપે ને પાંખને પલ્લકારે તરે. એમાંની એકે સંસારજન્યનોને માંડી નથી, એકેએ સંસારને અપમાન્યો નથી. સ્ત્રી એટલે આલશક્તિ - the Primal Energy. એનાં આનંદજ્યોત ને

બીયજ્યુજ્યોત બન્ને સ્વશ્વે, અંધા ને કાલિકા, આપણે દેશે તો પૂજ્યાં છે. આલશક્તિની અવનારશ્પિણી ભારતની નવમુન્દરી આનંદજ્યોત ને વીરત્વજ્યોત અવતરશે. શંકરને નચાવનારી, રાવણને યંભાવનારી; સરસ્વતીચન્દ્રને મોહનકામાંથી જગાડનારી, જગતજ્યોતોની પ્રેરણા સમી નવસુન્દરી ઝગદળશે. ભારત ! હારાં ભાગ્ય મોટાં છે.

શિક્ષણ માત્રનો હેતુ એક જ છે-આત્મવિકાસ. ને સ્ત્રીશિક્ષણનો હેતુ પણ છે આત્મવિકાસ.

છંદ્રાંડની પ્રધાન શારદાપીઠ ઓક્સફર્ડ ને કેમબ્રીજ. ઓક્સફર્ડ કેમબ્રીજની વ્યૂત્પત્તિ તો સ્વમળે છે ને ? કેમ નદી ઉપર જ્યાં ખીજ છે ત્યાં વસેલું ગામનું તે કેમખીજ. એ શારદાપીઠ જગત્પદ્મીને જોળાવે. અને ટેમ્સ નદીને તીરે એક ગામનું હતું, ને તે ગામ જાને ઘાટે નદીને ઉતાર હતો. વજામાં ચરી જમના ઉતરી ધણ ગોધુળ આવતાં એમ સ્થાને તીરેથી ચરીને ધણ ટેમ્સ ઉતરી એ ગામડે આવતાં. ટેમ્સનો જ્યાં ઉતાર હતો, ને એ ઉતારને આરે જ ગામનું હતું ત્યારે નામ Ox-ford-બળદોનો ઉતારઘાટ. પં. મોક્ષમુદ્ધરે એનું સંસ્કૃત નામસંસ્કરણ કીધું-કસતરણ. સજ્જનો ! સાચું છે: બળદિયાને થે તરી ઉતરતાં શીખવે એ જ સાચી શારદાપીઠ: પછી એ છંદ્રાંડની હો કે શંકરાચાર્યજીની હો !

કેળવણીનું એ ધ્યેય: સંસારને તરી ઉતરતાં શીખવવું: જમને જીતતાં શીખવવું.

સંસારતરણ કાજે એક જ હોડી છે: આત્મમગ્ન. આત્મમગ્ન ભારતનો જૂનો કામિયો છે. મધ્યયુગમાં જૂલાયો હતો, નવયુગમાં જમને એ શીખવતો છે.

ગાનગાનું જોષએ છીએ: ગાનમાતા વિના સંસારમા ન મંડાય. સાગર જોળાવના ને શિખરે મહાડવાં, વાતાવરણમાં ઉડવાં ને સિન્ધુને તળિયે વિચરવાં, વીજળીને વશ કરવી ને વાયુને યંભાવવો, મેઘને ઉતારવો ને પૃથ્વીતા સાત પેટાળના પટારા ઉઘાડવા: પાંચ વતાનાં મહાજળોને જીતવાં ને વશ કરવાં: જૂઓળ ખજોળ ને વિશ્વકુંજનાં પાંડે પાંડે વાંચી વળવાં ને પુષ્પે પુષ્પના પરિમળ સંધરવા: એ માનવયુદ્ધિનો ધર્મ છે. શ્રાદ્ધાજ્ય વિશ્વનો ગાનમંડારી છે. વસીજનો એ

ધર્મ છે એટલે જ અરન્ધતીતા એ એ ધર્મ છે. પણ રાનલક્ષ્મી તો રાવણને ઘેરે ક્યાં જોઈ હતી ? એની ગહેસાનોમાં મેઘ પાણી ભરતા, વાયુ વાશીકુ વાગતા, વીતળી દીવા કરતી. એટલેએ રાનભાર છતાં રાવણથી આત્મા એ છતાંયો નહોતો, તો સંસાર તો ક્યાંથી છતાય ?

સંસાર તરવાની નૌકા આતમખળ: ને શિક્ષણ માત્રનું ધ્યેય એ માનવીના માનવપણાનો વિકાસ, આત્મધારીના આતમખળનો વિકાસ.

ત્યારે આતમખળ એટલે શું ?

આત્મા હાથેળીમાં લઈ દેખાડતો નથી, કે આતમખળ પોંગપોંગના ટેબલ ઉપર ઉછાળી દાખવાય નહિ. વાયુના વેગ અતુભવિયે છીએ એમ આતમખળે અતુભવાય ને સ્વમન્વય.

ઠેરનોતી એક સંજ્ઞાય છે: રાહનેમીની સંજ્ઞાય:

દેવરિયા મુનિવર ! ધ્યાનમાં રહેજો.

રાજુલ જોગણનાં એ વેણુ તે આતમખળનો અખંડ ઝરો.

કયા મ્હારા કરતાં આપને સુવિદિત છે. પણ મુકાના એકાન્તમાં રાહનેમીની આંખડી એ ફરકી ત્યાં સંખ્યા-સિદ્ધીએ પડકાર ઠીપા:

દેવરિયા મુનિવર ! સંયમમાં રહેજો:

સંયમથી હોય ભવનો પાર રે !

દેવરિયા મુનિવર ! સંયમમાં રહેજો.

વિકટ વેળાએ ઉગારે એ ઘણાસ. પુરોનાં પ્રસે-
ઓને. સંસારની મોહમાયાને, જગતના રાવણોને, પરા-
વ્ય પમાડનાં વિશ્વસીઓને મો ! તિવ્ડ ત્વામ્નો
પડકાર સંભાળે એ આતમખળ. પૂરને ખાળે કે પડતા
પડ્યરને ઝીની ઉછાળે: પ્રારબ્ધનાં તીરની દાલ ચાપ કે
માનવીના ભાસ્યાઓને ઉડાના ઝલે, એ આતમખળ.
રડામે પૂરે તરી ઉતરે, Struggle of Existence
છને, પૃથ્વીના ભીષણ ઘેરાઓને-એ ફેડે, ચોમેર અખંડ
વીંછળાના, ફૂમાડના મથના વાતાવરણને વિદારે: એ
આતમખળ.

જગતને છતવું, સંસારના Victor કે Victoria-
બ્યા કે જ્યન્ત થવું એ માનવજનનું ધ્યેય ને માન-
વકેળવણીનું ધ્યેય.

આજે જ મરણે ઝીલનારીઓએ માથું:

અસ સખિ ! આજ આજ ઉપાના તેજે આંધોળા: કાપશે જોડે છે તે પોતે રહમત, તો ખાળાઓ પોતાનું જોલ્યું રહમતે. નિઃશ્વાસું ખાળાએ! કાંઈકે રહમતે તો દેશ ઉપર ઉપા આજે ઉપડે.

સરી પડતા સરસ્વતીચન્દ્રને સચેત કરે, રાહનેમીનાં મોખ્યાનાં પલકારને આણુ દે, અશોક વનમાંથી રાવણને એ પાછો વાળે, જીવનની મહાવાતાને પ્રસંગે જ્યન્તને કહે 'હવે ખડુ થયું: ' પડના તારાને એ ધંભાવે એ કુમુદનું રાજવતું સીતાનું જ્યાનું આતમખળ: વિકટ વેળાનું તારચુદાર ને અટપટા અવસરનું ઉદારક.

સજ્જનો ! સંસારને સ્ત્રી નિર્મળી છાંટશે એટલે સંસાર નિર્મળ રહેશે.

સંસારને નિર્મળી છાંટતી, સંસારના અન્ધકાર અજવાળતી, ડે-ટેની બિયેટ્રિસની પેઠે ઉર્ધ્વગમનની પ્રેરણા પાતી, દ્રૌપદી જેવી મહાકર્મોની વિશ્વવિધાપિત્રી નવસુન્દરી સજ્જની એ નવસ્ત્રીશિક્ષણનું આદર્શ. શું સ્ત્રી કે શું પુરુષને કાળે અમારે તો એવું નવશિક્ષણ જોઇએ છીએ જે જગતને છતવતાં સીખવે.

રાજજનો ! પુરુષવર્ગને રમો કે ન રમો, આવનો જમાનો સ્ત્રીયુગનો છે. ઇંગ્લાંડમાં આજ પુરુષ મતાધિકારીઓ કરતાં સ્ત્રી મતાધિકારીઓ વધારે છે ! કાવનો ઇતિહાસ સ્ત્રીમગાન ધસશે. સુન્દરી ધરમાંથી ખહાર નીકળી છે, શરીરનું નાકું વટાવી ગઇ છે, ચૌડાના ચોક વાંધી ચાલે છે, રાજઘરગરમાં પ્રવેશે છે. પુરુષો ! સન્માનજ્ઞ: યુગવિધાતાના આદેશ જૂલના ગા:

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા

Conservative પ્રધાન જોડાડીને ઇંગ્લાંડમાં વધારી લીધી: ભારતના Conservatives ! જ્યન્ત-
દશાન્ત સન્મુખ છે, ને સદ્મોષે છે.

સુન્દરી ! તું એ સુન્દર રહેજો: પુરુષની વિકૃત પ્રતિમા જનની ગા. સુન્દરી સુન્દરી રહેશે તો Chi-
valry સજીવન રહેશે, જીવનની રસિકતા પાંગરશે, જગતની કવિતા જીવશે. તું વિશ્વાસની પૂતળા નથી, તું મોહદીપતું ફૂંદ નથી. તું મહામાયા છે. પ્રારબ્ધની

ધડાતારી, મહાભારતની પ્રેરણા, માનવકુલની પાંખ તું છે. પરશ્વહાની યોગમાયા, પુરુષની પ્રકૃતિ છે. Victor ને Victoria સંગાથે વિચરજે, 'જગત્જેતા યદ્ય સન્નેઝે સંચરજે. ભારતની નવસુન્દરી ! વિદ્યાસવૈભવને હજ વાર છે: ભારતનાં ભાગ્ય હજ ધડાનાં બાજી છે. જગત્કલ્યાણના ઇતિહાસ ભારત હજ લખી રહ્યું નથી.

શ્રીશિક્ષણના પ્રવર્તકોને ઠહું છું: ભાત તે કપડું નથી, પોત તે કપડું છે. ભાત જગત્મનોદરા પાડજો, પશુ પોત વર્ષોનાં વર્ષો ટકે એવાં વણજો.

કીર્તિ: ધીર્વાક્ર ચ નારીણં સ્મૃતિમેધા ઘૃતિ: સમા. શ્રીમાં હું કીર્તિ વાણી શ્રી સ્મૃતિ મેધા પૂતિ ક્ષમા. ભગવાનના વિભૂતિયોગનો એ ૩૪ મો શ્લોક.

નવસુન્દરી સંધના દીકાકારો ! જરા ધીરા થાવ. નવપુરુષોની પેઠે નવસુન્દરીનાં ચે આજ પુલ્કાં પૂર છે: બન્ને ચે નિર્મળાં નથી. શ્રીશિક્ષણનો સાચો માર્ગ પ્રજ્ઞને લાધશે ત્હારે વીજ્ઞાનીકયકન્તી જ્યોતીશ્વ જોગમાયાઓ કાકે સરજશે. ધડાતા ઇતિહાસનો મહાશે અભ્યાસ કહે છે કે કાકે માનવકુલનું મહાકલ્યાણ ભારતવર્ષ ધડશે. એ જગત્ધડતર શું ભારતનો પુરુષવર્ગ એકધવાથો જ ધડશે ? પરશ્વહ મહામાયાવિદ્યોણા તો સહિને સરજી શકતા નથી.

પ્રકૃતિ સ્વામવદ્યમ્ય વિલજામિ પુન: પુન:

મૂલગ્રામમિમં કૃત્સ્નમવશં પ્રકૃતેર્વશાત.

આલંબી પ્રકૃતિ મહારી, પ્રકૃતિવશ થૈ સહી,

ભૂતનો સંધ આ સર્વે સર્જુ છું હું ફરી ફરી.

ગીતા, અ. ૮, શ્લો. ૮

સહિને સજ્જતાં પરશ્વહોને ચે યોગમાયાનાં અવતરજન આલંબવા પડે છે. તો એકધપંખાણો પુરુષ કેટલુંક ધડવાનો હનો ? કે કેટલુંક સજ્જવાનો હનો ? જગત્પરકૃતિ ધડનો ભારતનો નવઆલંબ કાકે જન્મશે ત્હારે નવસુન્દરી ચે શીલમૂર્તિ ને સૌમાગમૂર્તિ અવતરશે. કોઇ દાર્તિમૂર્તિ કોઇ લક્ષ્મીમૂર્તિ કોઇ વાણીમૂર્તિ કોઇ સ્મૃતિમૂર્તિ કોઇ મેધામૂર્તિ કોઇ ધૃનિમૂર્તિ કોઇ ક્ષમામૂર્તિ કોઇ દયામૂર્તિ ભક્તિમૂર્તિ પ્રીતિમૂર્તિ, કોઇ વીરતામૂર્તિ રસમૂર્તિ પ્રેરણામૂર્તિ કવિતામૂર્તિ કલ્યાણમૂર્તિ નવસુન્દરી

કુલે કુલે અવતરી હશે; ધાવને ધાવજો નહિ, પોતાનાં હયાનાં ઊરે ભારતની મહાપ્રજ્ઞને ઉછેરતી હશે; પવિત્ર ને પાવનધારણી કુલકુલને તારતી હશે; સંસારને નિર્મળા છાંડી નિર્મળો કોધો હશે. ભારતનો પુરુષસંધ જગત્ધોરી જેવો પૃથ્વીનાં પડ જોડતો હશે. વિધિ લખાવે ને વિધાત્રી લખે એમ, ત્હારે ભારતનો પુરુષસંધ માનવકુલનાં ભાગ્ય ધડતો હશે, ભારતનો સુન્દરીસંધ માનવકુલનાં ભાગ્ય ત્હારે લખતો હશે. પૃથ્વી અને આમ જેવો, લક્ષ્મી અને નારાયણ જેવો, પ્રકૃતિ અને પુરુષ જેવો, યોગમાયા અને પરશ્વહ જેવો શ્રીપુરુષનો પરસ્પર સંબંધ છે. પુરુષનાં બુદ્ધિ પુરુષાત્મા સજ્જશે ને નારીની હૃદયભાવનાઓ નવસંસ્કૃતિને ધંધરાવશે. માનવકુલને મસ્તક વિના ચે નહિ ચાલે, હયા વિના ચે નહિ ચાલે. Super Woman વિના ભારતના Super Man ના જીવનદોડ વણપૂર્ણ ને અધૂરા રહેશે. પાંખને આધારે પંખી ઉડે છે, નારીને આધારે નર ઉડે છે. નરના મહાકર્તવ્યોની પ્રેરણા નારી છે: ભીમસેનના ભીમ કર્મોની પ્રેરણા દ્રૌપદીની છુટ્ટી વેણી હતી. કુરુક્ષેત્રનો મહાસંઘામ એટલે વેણીસંહાર. જ્યાં નારીપ્રેરણા નથી ત્યાં નર નિષ્પંખાણો છે: ચાલી શકે, ઉડી ન શકે. પશુ સજ્જનો ! શું ભારતમાં કે શું અન્ય દેશે ઇતિહાસસંસ્થા, કાળને ધડનારાં, પડતા આમને ક્ષણેક યથો દેતાં, પૃથ્વીસોદનતાં Super Man કે Super Woman ધર્મના નીતિના સત્યના પરમેશ્વરના પરિત્યાગથી નહિ, પરિપાલનથી પાકશે. મન્દિરો તજનારાં નહિ, હૃલ્યોને માત્ર સેવનારાં નહિ; મયદાનની મહાનગીને જીતનારા ને ધર્મનીતિની ભગવી પામરી જોડેલા દયાનન્દ, વિવેકાનન્દ ને રામતીર્થ નવભારતનો જગત્કલ્યાણ નો મહાસંદેશ માનવકુલને સંભળાવશે. ત્હારે નવ ભારતની શીલમૂર્તિ-સૌન્દર્યમૂર્તિ નવસુન્દરી ચન્દ્રની ચન્દ્રિકા સગી અમૃતઝરણી ને અન્ધકારઅજ્યાળજી હારણી જગત્કરૂપે વિરાજતી હશે. એ ધન્ય તિથિ-ઓનાં પ્રભાત પ્રજ્ઞ સત્તર પ્રગથાવે ! નવભારતની નવ સંસ્કૃતિના એ જગત્કલ્ય જેવાને જીવતાં હશે તો ત્હારે વિધપડજીવ શપ્દે ગાશે કે:—

જન્મામૃત ઝીલવનાર નારી ! તું નારાયણી.

જૈનધર્મનાં ત્રણ તત્ત્વો.

પ્રાચીન કાળથી ચાલતા આવતા ધર્મ તરફ જોવાની અનેક દૃષ્ટિઓ છે. આજના જમાનામાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિ પ્રધાન પદ ભોગવે છે. તે પ્રમાણે અમુક ધર્મ ક્યારે પ્રચારમાં આવ્યો, કેવા સંયોગોમાં પ્રચારમાં આવ્યો, તે કેવા સ્વરૂપમાં આગળ ચાલ્યો, તેમાં કેવા કેવા ફેરફારો કર્યા કર્યા કારણોથી થયા હતાદિ બાળ-તોળો વિચાર કરવામાં આવે છે, પણ મારે કયુલ કરવું જોઈએ કે ધર્મને જોવાની આ ધાર્મિક દૃષ્ટિ નથી. ધાર્મિક દૃષ્ટિમાં આદરની મર્યાદાથી વિચાર કરવામાં આવે છે, બ્યારે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિ આદર-અનાદરને-બાજુ રાખી વસ્તુસ્થિતિ તપાસવા ઇચ્છે છે. આ સિવાય બીજી એક દૃષ્ટિ છે-આપણે જે કંઈ કરીએ છીએ, આપણા વર્તમાન ઇત્તરમાં જે પ્રયત્નો થાય છે તેનો ઉકેલ કરવાની દૃષ્ટિથી પણ ધર્મ તરફ જોઈએ છીએ. આ દૃષ્ટિને આપણે વ્યવહારિક કહીએ. આપણે વહેવાર બરાબર ચાલે, આપણી મુશ્કેલીઓ દૂર થાય તે માટે આપણને અમુક રીતે વર્તન કરવું દેશકાળને લીધે જરૂરી થઈ પડે છે. આ વર્તનનું સમર્થન આપણે આપણા વ્યક્તિ આવતા ધર્મમાંથી ચાલે એમ ઇચ્છીએ છીએ તેથી ઐતિહાસિક દૃષ્ટિને બાંધ આવે કે ન આવે એનો બહુ વિચાર કર્યા વિના આપણે કહીએ છીએ કે જે સિદ્ધાન્ત આપણી પરિસ્થિતિમાં આપણને અભિપ્રેત છે, તે તેજ પ્રાચીન સમયમાં પ્રચારમાં આવેલા ધર્મને અભિપ્રેત હતો. ઉદાહરણ તરીકે:-

શકંતાર્થને અમુક ગાયત્રાવાની દૃષ્ટિ ઇષ્ટ હોવાથી તે આપણને એમ સાબીત કરી આપવા પ્રયત્ન કરે છે કે ઉપનિષદ ગીતા અને ઇલ્લસૂત્રોને પણ એજ દૃષ્ટિ અભિપ્રેત છે. અથવા આજે અહિંસાની અને પ્રતિ-નિવૃત્તિની અમુક દૃષ્ટિ આપણને ઇષ્ટ હોય તો તે દૃષ્ટિ પ્રાચીન જૈન ધર્મને અભિપ્રેત છે એમ આપણે ઇચ્છીએ છીએ. આ બંને દૃષ્ટિમાં યા એક દૃષ્ટિએ હું આપની સમક્ષ કંઈ કહેવા માગતો નથી, એનો અર્થ એવો નથી કે તે ખોટી છે, અથવા અમુક અમુક અંશે અભિપ્રેત નથી.

હું આ બંને દૃષ્ટિ બોલી કરી ધર્મ તરફ ધાર્મિક દૃષ્ટિએ એટલે કે ઇતિહાસને આદરની મર્યાદા આપી આપની સમક્ષ કંઈ કહીશ. મારે એક પ્રસંગે મારો મા સમક્ષ કલ્પસૂત્ર વાંચવાની જરૂર પડી હતી. કલ્પસૂત્ર પૂરું થયા પછી જૈનધર્મના ૨૬૨૫ સંજ્ઞાથી વાત શરૂ થઈ. કલ્પસૂત્રના છેવટના ભાગનું વાંચન જૈનધર્મના ૨૬૨૫ તરીકે ગૂઢ્યું. “ઉવસમસારં સુ સામગ્રમ્” અને એની પહેલાનું જો ઉવસમદ્ તસ્સ અતિય આરાદણા, જો ન-ઉવસમદ્ તસ્સ નતિય આરાદણા, શ્રામણ્યનો સાર ઉપશમ છે, જે ઉપશમ પામે છે તેને આરાધના થાય છે, જે ઉપશમ નથી પામતો તેને આરાધના થતી નથી. એટલે કે ઉપશમ શ્રામણ્યનું એટલે કે જૈન ધર્મનું પરમ ધ્યેય છે. અહિંસા ઉપશમનો અર્થ મારી સમજ પ્રમાણે માનવા વિકારોનો ઉપશમ છે. આપણે જેને ક્રામ, ક્રોધ, મોહ, આદિ નામે આપીએ છીએ તે વિકારોનો ઉપશમ આનો વધારે ચોક્કસ અર્થ આગળ સમજાશે. આ ઉપશમને ધ્યાનમાં રાખી દેશકાળ પ્રમાણે જૈન મુનિઓએ પોતા માટે, તેમજ શ્રાવકો માટે આચાર ઘડવ્યા છે. પંચ મહાનનો તથા બીજાં અણુવ્રતો જૈનથી આપ બધા પરિચિત છે તેનું દરેક પણ આ ઉપશમ સાધવાનું જ છે. પણ આ બધાં મહાનવ્રતો અને અણુવ્રતોની પાછળ વિચાર કરતાં જણાઈ આવે છે કે અહિંસાનો પ્રધાન વૃત્તિ છે. બીજા સંબંધમાં કહીએ તો અહિંસા એ ઉપશમ સાધવાનું પરમ સાધન છે. એને માનસિક સ્થિતિમાં સાધન અને સાધ્ય એક જ ક્રિયાના અંશે હોવાથી એમ કહી શકીએ કે અહિંસા એજ ઉપશમ છે. આ જૈન ધર્મનું ખીતનું મહાન તત્ત્વ-અહિંસા-વૃત્તિ બીજાને ખંડિત કરી પોતાના આત્માને ખંડિત થવા ન દેવો. હિંસા કરવાથી પોતાને હિંસા થાય છે, એ સર્વત્ર યુક્તિને અર્થેનું ઉક્તિ દર્શન: કારણ ઉપરની દૃષ્ટિએ ક્રોધ, મોહ આદિથી પ્રેરાયેને બ્યારે આપણે બીજાને ખંડિત કરીએ છીએ ત્યારે આપણને એમ લાગે છે કે આપણે સમૃદ્ધ થયા,

આપણે અર્થ સર્જો-પણ આમ થતાં આપણે આત્મા પાંડિત થયો-આપણા આત્માની દિંસા થઇ એની આપણને ખગર નથી પડતી, ન પડે એ સ્વાભાવિક છે, કારણ આપણાં આવરણો બહુ ઘન હોય છે, પણ પણ આ વાત સાચી છે એવી કોઇકવાર આપણને ઝાંખી થાય છે. કોઇકવાર કોઇમાં આરી આપણે આપણા પ્રિય જાળકને માર્ગે હોય ત્યાર પછી આપણે આપણી જાતનેજ જાણે મારી હોય એમ લાગે છે, કે કોઇ ચર્ચાના આપેશમાં પ્રિય મિત્રનો માનભંગ કર્યો હોય ત્યાર પછી જમીન ઉપર જોવાનું મન થઇ આવે છે. અરે શત્રુ ઉપર પુરેપુરું વેર લઈ લીધા પછી શું થાય છે? જાણે મન ઉપર વેર લેવાઇ ગયું. આપ ને મહાભારતમાંથી શાંતિપર્વમાંથી શરૂઆતનો ભાગ વાંચ-શો તો જ્ઞેશો કે કૌરવોનો સંહાર કર્યા પછી યુધિષ્ઠિરને રાજ્ય અકાર્ણ લાગે છે. એટલે જ્ઞે કે આપણને આપણા કપાલના પ્રમાણમાં અહિંસાનું અવિદ્યક્ષણ સ્વરૂપ-પરતી હિંસા કરતાં સ્વતી હિંસા થઇ જાય છે એ બરાબર સમજાવું નથી, છતાં એની કાંઈક ઝાંખી તો આપણામાંના અધમને પણ થાય છે, અને તેથીજ પ્રત્યેક જીવને આપણે મુશ્કેલી કહીએ છીએ. આ રીતે હિંસા નહિ કરવાના આગ્રહથી કામ કોષાદિ ડાખ વિનાના થઇ જાય છે. અને એમ થતાં ચિત્તમાં ઉપશમ પેદા થાય છે. પણ એક બાજુ જેમ ઉપશમનો અભાવ-કામ કોષાદિ એ કરાનેલી હિંસાથી હોય છે તેમ બીજી બાજુ યુદ્ધ જે અનેક પ્રકારનાં જ્ઞાન રજુ કરે છે તેથી ઉત્પન્ન થતી મુંઝવણને લઈને પણ ઉપશમનો અભાવ થાય છે. ઈન્દ્રિયોથી ઉત્પન્ન થતાં જ્ઞાનોમાં જે દોષો આવી જાય છે તેને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યા પછી અને તર્કથી સાધ્ય જ્ઞાનના પણ દોષો દૂર કર્યા પછી યુદ્ધ આગળ અનેક સામસામાં વિરૂદ્ધ જ્ઞાનો ઉત્પન્ન થાય છે, જેમાંના એકને સ્વીકારતાં બીજાનો ત્યાગ કરવો પડે છે. પણ એ ત્યાગ કરતી વખતે આપણને એમ લાગે છે કે આપણે કેટલાક સાચા અનુભવોને જતાં કરવાં પડે છે.

ઉદાહરણ તરીકે:—

જગત્માં જે વિવિધ ફેરફારો થતા દેખાય છે તે ઉપરથી આપણે એની દૃષ્ટિ બાંધીએ કે બધું નિકારી

છે. કશું સ્થિર નથી. બધું ક્ષણિક છે; પણ બીજી રીતે વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે મારા જ્ઞાનમાં ફેરફાર થયાં કરે છે. પણ હું જ્ઞાની તો એકજ છું, એનો એ છું. અને એ જ્ઞાતાની એકતાથી આગળ વધી જાય પદાર્થોમાં પણ એકતા-સ્થિરતા દેખાય છે; નાનો છોડ મોટો થઈ જાય તો પણ તેનામાં એકતાનો આરોપ કરીએ છીએ. હવે પ્રશ્ન થાય છે કે જમનને નિકારી કહેવું કે અવિકારી? જે નિકારી છે તેને અવિકારી કહેતાં યુદ્ધ હસે છે. અને છતાં એક પક્ષનો ત્યાગ કરતાં આપણી દૃષ્ટિ અધૂરી લાગ્યા કરે છે. અસુક સાચા અનુભવોને ખોટા મંત્રી નાખી દેવા પડે છે. આ મુંઝવણમાંથી યુદ્ધ એક એવો રસ્તો કાઢે છે કે બંને ખોટા છે; આપણે સાચા જાણી શકતાજ નથી. તત્ત્વોપલક્ષ્યનો લેખક જ્યારણ ભટ્ટ કહે છે કે તે પ્રમાણે ‘અવિચારિતરમણીયા: સર્વે વ્યવહારાઃ બાસન્તે’-અર્થ દૃષ્ટિઓ વિચાર ન કરવાથીજ રમણીય લાગે છે-એ જાતનો અગ્રેયવાદ જન્મે છે; અને અગ્રેયવાદમાંથી તો કોઇ પણ જાતનો ધર્મ ન જ જન્મી શકે. બ્યારે કંઈજ સાચું નથી ત્યારે આપણે જે કહીએ તે બધું સરખું છે. અથવા એવું કહેવું પણ ચોખ્ખું નથી. અગ્રેયવાદને સર્વ મુંઝ રહે-વુંજ પડે. પણ આ મુંઝવણ દૂર કરવાનો બીજો રસ્તો પણ છે. અને તે દૃષ્ટિઓને સમજાવે તેના ભેદ સાથી ઉપજાય છે તેનું કારણ શોધીને અર્થ દૃષ્ટિઓનો સમન્વય કરી લેવો એ છે. પ્રત્યેક જીવાત્મા એ બિન્ન બિન્ન વ્યક્તિ છે તેનામાં સંસ્કારની રચિની પરંપરાની અને કેળવણીની ભિન્નતા હોય છે. તેથી નિર્વાર્પ યુદ્ધ-દોષોને દૂર કર્યા પછી પણ વ્યક્તિઓનાં જ્ઞાનગ્રહણમાં ભેદ દેખાય છે. આપણે જ્ઞે આપણી વ્યક્તિત્વની મર્યાદા ઓળંગી સામા માણસની દૃષ્ટિ સમજવા જેટલી ઉદરતા કેળવી શકીએ તો તેની વાત બરાબર સમજાય અને એ સાચો લાગે; એટલે જ્ઞે કે બધી દૃષ્ટિઓ-અર્થમાં જ્ઞાનો છેવટે એક જ્ઞાન-એક દૃષ્ટિમય થઈ જાય છે તો પણ જ્યાં સુધી માણસને માણસ તરીકે કરવાનો વ્યવહાર હોય છે, ત્યાં સુધી અનેક દૃષ્ટિઓથી વ્યવહાર કરવો પડે છે. આ સ્થિતિ સ્વીકારી લખ

(જુઓ પૃષ્ઠ ૮૯.)

થાકના વિચારને દૂર કરો.

ધણા લોકો જલદીથી થાકી જાય છે. તે શાથી? સહનશક્તિની ખામીથી. તેમનાથી કોઈ પણ કાર્યમાં મનને લાંબો સમય એકાગ્ર રાખી શકાતું નથી. તે શાથી? શારીરિક નુકીઓથી.

ધણા માણસો થાકી જવાની ફરીઆદ કરે છે; અને તેજ તેમની સફળતાના માર્ગમાં આડે આવનાર સુધ્ધ વસ્તુ છે.

તમે કોઈ પણ કાર્યની સિદ્ધિ ઇચ્છતા હો તો તેને માટે સહનશક્તિ એ સર્વથી વધુ આવશ્યક વસ્તુ છે.

કાર્યસિદ્ધિ માટે અવિચલ પ્રયત્ન ચાલુ રાખવાની શક્તિ તમારે કેળવવી જોઈએ.

ધણા લોકો દિવસનો કાર્યક્રમ પુરો કર્યા પહેલાં થાકી જાય છે. તેઓ તદ્દન શક્તિહીન બની જાય છે. એટલું તો નક્કી છે કે જેઓ હમેશાં આ પ્રમાણે થાકી જાય છે, તેઓને કાર્યસિદ્ધિના માર્ગમાં અનિવાર્ય મુશ્કેલીઓ આવે છે.

જીવનનું સાફસ્ય આવા લોકો માટે નથી. તેનું મૂલ્ય આપવાની આ લોકોમાં શક્તિ નથી.

આરોગ્ય અને તેનાથી ઉદ્ભવતી શક્તિના કુદરતે આપણને વારસો આપેલો છે. આપણે સુદૃઢ અને શક્તિમાન થવું જોઈએ.

સાધારણ કામથી થાકી જવું એ સ્વાભાવિક નથી. કદાચ થાક લાગે તો તે તરત શમવો જોઈએ. થોડાજ સમયમાં પુરો જોડાઈ આગળ વધવાની શક્તિ આપણમાં જોઈએ.

થાકની લાગણી વારંવાર જણાય તો તમારામાં કંઈક ખામી છે, એમ એક્સ માનજો. તમારું આરોગ્ય બચમાં છે.

કદાચ એમ બને કે આખા દિવસના શારીરિક શ્રમથી તમે તદ્દન થાકી જાઓ, અને તે થાક માત્ર નિદ્રાથી જ ઉતરે. સાધારણ રીતે આવું તો અસાધારણ રહેતત્તે લીધે બને, અથવા તો શારીરિક અથવા માનસિક શક્તિઓની સખત દરેકી દરનાર કસાકાના કસાક સુધીના શ્રમને પરિણામેજ બને.

રોજનું સાધારણ કાર્ય કરતાં તમારી સર્વ શક્તિઓનો અંત આવી ન જવો જોઈએ. તમને એમ લાગવું જોઈએ કે સાંજના બીજા વધુ કામ હોય તો તે પણ પુરું કરવાની શક્તિ તમારામાં છે.

થાકી જવાનાં કેટલાંક કારણો છે. વધુ પડતા શારીરિક અથવા માનસિક શ્રમને લીધેજ સામાન્ય રીતે આમ બનેલું નથી. તે શક્તિઓના દુર્વ્યયનું પરિણામ છે.

આખા દિવસના શ્રમ પછી પુરતી નિદ્રાની જરૂર છે, જે કે સામાન્ય રીતે ૭ થી આઠ કલાકની ઉંધ પુરતી થઈ પડે.

પાંચથી ૭ કલાકની ઉંધ પુરતી છે એમ કેટલાકો કહે છે. અને જો આટલો સમય માત્ર નિદ્રામાં જાય તો તે બેસક પુરતો છે; કેટલાકોને માટે આટલો સમય પુરતો છે, છતાં ૬ થી આઠ કલાક ઉંધવું વધારે ઠીક થઈ પડે.

ઉંધ કરતાં, બોરાક અને પાણી વગર તમે વધારે વખત ચલાવી શકો. કૃપાળુ નિદ્રાદેવી થાકેલાં શરીરની પુનર્વચના કરે છે. ક્ષીણ થયેલી શક્તિ પાછી બહે છે. તે મનુષ્યને નવું જીવન આપે છે. જો તમે ધંધા અગર મોજશોખને ખાતર રાત્રિનો દિવસ બનાવી દેધ, તમારી નિદ્રાના સમય પર કાંપ મુકો તો તમારી જીવન શક્તિ જરૂર ક્ષીણ થતી જશે. તમારામાંથી સહનશક્તિ જતી રહેશે, અને થાક તથા કંટાળો તમારા હંમેશના મિત્રો થશે.

આ ઉપરાંત અતિશય બોરાકને લીધે કે શરીરને થોપણુ આપનાર તરેર રહિત બોરાકને લીધે, પણ થાક તથા કંટાળાની લાગણી હંમેશની ઉદ્ભવે છે. હદ ઉપરાંત ખાયાથી પાચનક્રિયા બરાબર ચાલતી નથી. જ્યારે તમે જરૂર કરતાં વધારે ખાઓ ત્યારે વધારો કાઢી નાખવામાં શારીરિક શક્તિનો ખોટો વ્યય થાય છે. આંતરડાઓમાંથી આ કચરાને પંદાર કાઢી નાખવાનો બીનજરૂરી બોળો પાચનક્રિયા કરનારાં અંગો ઉપર પડે છે.

ચાક અને કંટાળાની ફરીઆદ કરનાર લોકોમાંથી ધણીઓ જો તેમનો ખોરાક ઘટાડે, તો તરત તેમની ફરીઆદ દુર થાય મતલબ કે પોતાનાથી સહેલાઈથી પાચન થઈ શકે તેટલું જ ખાવું. ખરી ભૂખ લાગે ત્યારે જ ખાશે તો ખોરાકની ખરી હેઠેલત અતુમભવશે.

પેટમાં જરા પણ વધુ ન સમાઈ શકે ત્યાં સુધી ખાવાની સાધારણ રીતે ધણીને ટેવ હોય છે. આવા ચુંદા કરનારે રોજનો ચાક તથા કંટાળાની લાગણી રૂપી સગ્ન ભોગવવી પડે છે.

પોષક તત્ત્વોવાળો ખોરાક ખાવાની ખાસ જરૂર છે. માત્ર પેટને ભરી દેતા નિઃસત્ત્વ ખોરાકથી જીવન-શક્તિ ક્ષીણ થાય છે. આ પ્રકારનો ખોરાક ખાનાર ચાકેલોજ હોય છે અને આખો દિવસ ચાકેલોજ રહે છે. સંપૂર્ણ શાંતિ શું છે તે આવા માણસને જાણ થઈ પડતું નથી. શક્તિ અને ઉત્સાહ સાથે આગળ વધવાની મહત્વાકાંક્ષાઓ તેના સ્વપ્નમાં પણ આવતી

નથી. આવો આનંદ જો ન મેળવી શકાય તો જીવન નિરર્થક છે.

જો જીવનસાક્ષ્ય કરતું હોય તો સર્વ પ્રકારના પ્રયત્નો કરવા ઘટે છે. પશુવત્ જીવન ગાળવાને આપણે જાગૃત્તાથી પ્રભાવશાળી અને તેજસ્વી યૌવનનો મૂર્તિ-ગત આર્વિર્ભવ-કુદરતનો મહાન વારસો-આપણામાં હોવો જોઈએ.

વ્યવહારિક લાભ મેળવવા માટેની આપણી જવાબદારીઓ સુક્રોચ્ચા પછી પણ જીવનની દૃઢાણ લેવા માટે પુરતી શક્તિ આપણામાં હોવી જોઈએ.

આવા ફેલેદમંદ થયેલા મનુષ્યોને ચાક તથા કંટાળાની લાગણી કદી થતી નથી.

જ્યારે આપણે આ નિયમોનું પાલન કરતા થઈ જઈએ ત્યારે શક્તિ હરી લેનારી ચાક અને કંટાળાની લાગણીઓ વિશે આપણે સાંભળીશું નહિ. C.

સમયસુંદર કૃત અપ્રકટ કાવ્યો.

૧ ભૂદેવ પર સહજાય. (નાગલાની સગાય).

રાગ દેદારો.

ભૂદેવ ભાઈ ધરિ આનિયારે, પ્રતિજોધવા મુનિરાયરે,
હાયે દેહ ધીને પાતરેરારે,

વીરા મુહને આધેરો વોલાયરે. ૧

અર્ધ મંડિત નાગસારે, ખટકે ગોસા હયડલા માંહિરે,
સાયે ગોસા હયડલા માંહિરે,

નવધ પરણિત ગોરિ નાગસારે

નવધાવન ગોરિ નાગસારે-અર્ધ ૦ ૨

હમ કહિ ગુરજ પારો આનિયારે, ગુરજ પુછે દ્વિધાનો

કાંધ ભાવરે,

લાગે નાકરો નવ કીયારે, કિશ્તી લીધી લાછને પાસરે-

અર્ધ ૦ ૩

ચંદ્રવંદની મુગલોયણીરે વસવંતી તે મુકી ધરની નારરે,

ભૂદેવ ભાઈએ મુઝને ભોલવોરે ઠવે કરસું કિયા નિય-

રે-અર્ધ ૦ ૪

હા હા ગુરખ મેં સું કરોરે, કાંધ પડિકં કદ જાગસારે,
ખાર વરસ ધણિપરિ ઉગિયારે, હૈયે ધરના નાગલાનો
ધ્યાનરે. અર્ધ ૦ ૫

ભૂદેવ ભાંજે ચિત્તે આનિકરે, અણુઓળખ્યા પુછે વાટરે,
કોહો કિણિ દીડી ગોરી નાગસારે, અમ ધત છોડવાને
માટરે. અર્ધ ૦ ૬

નારિ ભણે સુણો સાધુછરે, વખો કાઈ નવિલીયે આહારરે,
હરિત ચડી ખર કો નવ ચડેરે, ચેતો ચેતો ચતુર
સુમણરે. અર્ધ ૦ ૭

નાગલાએ નાહ સમઝાળીઓરે, વલી લીધી સંજમ ભારરે,
ભૂદેવ દેવકોક પામીઓરે, સમયસુંદર મુખધારરે. અર્ધ ૦ ૮

૨ ૨૪ જિનસ્તવન.

રાગ હવિત.

છવ જપે (૩) જિનવર અંતરમગી,
નપમ અગિત સંભવ અગિનંદન, સુગતિ પદ પ્રભુ
શિવગતિ ગામી. ૧ જિન.
સુપાસ ચંદ્ર પ્રભુ સુવિધ શીતલ શ્રેયાંમ વાસુપુત્ર્ય
વિમ્બા અનંત દિતકામી.
ધર્મ શાંતિ કૃત્ય અરિ મરિચ મુનિમુખન નમી નેમિ
પાર્થનાથ મહારીર સ્વામી. ૨ જિન.
ચોવીસ તીર્થંકર ત્રિભુવન દિનકર, નાગ ગ્રહણુ નનકે
નાનિધિ પામી,
મનવાંછિત પૂરણ સુરતર સગ પ્રણમન સમયલુંઃર
સિદનામી. ૩ જિન.

૩ ધનાની રાજાય.

વીર નિષ્ઠંદ સમોત્સર્ગી, રાજમઢી ઉધાન,
સમોત્સરણ સુરવર રમેણ, ગેકા ત્રિભુવનભણુ,
જગિ છવત વીરણ કવણિ તમારે શીય,
આપ તરે ઐર તારવે ઉમ તપ ધરે નિશસ્ત્ર-જગિ ૧

પ્રભુ આમગ સુણી કરીછ, હરખો શ્રેણિક રામ,
પ્રમુખવંદન આ શીયોછ, હય ગય રથ પરિવાર-જગિ ૨-
શ્રેણિક પ્રમુ દેશના સુણીછ, પ્રમ કરે સુવિમાર,
ચક્રમહારા જણુગારમાંછ, કવણુ અધિક અશુભાર-જગિ. ૩
કાકદી નગરી વમેછ, હાડા માત મહાર
સંયમદેમણી આદરીછ, જાણી અધિર સંમાર-જગિ ૪
છડ તપ આંગશે પારણુછ, ઉચિત લીએ આહાર
માથા મગતા પરકરીછ, દેહે દીએ આધાર-જગિ ૫
શીખ દુવદિં પાપે લાલીછ, શમદમ સંયમમાર,
તપ જપ પ્રમુખ ગુરે કરીછ, અધિક ધનો અણુમાર.
જગિ ૬

ધનો નામ સુણી કરીછ; હરખો શ્રેણિક રામ,
વણુ પ્રદક્ષણ દેષ કરીછ, વાહે મુનિવર પાપ. જગિ ૭
નામે અગે એઅછેછ, ધનાનો અગિમાર,
સોહમ સ્વામી ઉપદેશીછ, જમ્પરે દિતકાર. જગિ ૮-
એહવા મુનિવર વાદીએ, ચરણકમલ ચિત લાય,
સમયમુદર ભગતે ભાણેછ, નિરૂપમ શિવસુખ થાય.
જગિ ૯

પુત્ર પ્રથમનો પણ જ્યેષ્ઠ નહિ.

અંગેશજીવરથી અનુવાદિત વાર્તા-સ. ચિમનલાલ ગતાંક પૃ. ૨૪ થી સંપૂર્ણ.

આ નાનકડો બાળક મારા હૃદયને કેટલું આકર્ષા
રહો હતો, તેના મને શરૂઆતમાં ખ્યાલ ન હતો,
પરંતુ બપોરે માલતી એ અડવાડીયા તેનાં સમાંઓને
મળવા ગઇ હતી, હારે મને તેનું બાન થયું.

ઉનાળાના દિવસો હતા, ઐદિસમાં કાગડાજી ઠડું
હતું. મનુના કાઢને ગમે તેગ સમજાવીને થોડા દિવસ
તેને મારે ત્યાં આવતા દેવાની ગોઠવણ કરી હતી પરંતુ
થોડા દિવસોને જાહેરે પુરાં ગે અડવાડીયાં થયાં.

આઠા ! તે કેવા સુખી દિવસો હતા ? મેં નહું
જીવન અનુભવ્યું. મનુનું હારય મને આનંદિત કર્યું.
તેના ચહેરાપરની દિવળીરી હવે અદૃશ્ય થઇ ગઇ હતી.

તે હવે તો જહાહુર છાકરા બની ગયો હતો. હું તેને
હરીએ તરમનું શીખવતા લઇ જતો. તેને પાણીમાં
ડુગડી મારવામાં તથા રેતીમાં કુદામાં ધસી મગ્ન આવતી.

હું તેને મેળામાં લઇ ગયો. 'જાવન્ટ વ્હીક્સ' (ફરતાં
ચક્રોળ) માં અગે ગેકા. બપોરે અમે ગેકા હતા તે
મીટ ઝાંથી ઉપર આવી ત્યારે અમારી આગળની
મીટમાં મેકેન્સ એક ચંદ્રચ ગચરાઈને જીમ પાડી ઉઠ્યા
તે જોઇ અમને ધણું હમયું આવ્યું હતું. સાંજે ઘેર
ગયા તો પથ્ર મનુ ને વાક કરીને હસ્યો કરતો હતો.

રાત્રે સ્નાં પડેલાં તેણે મારી પામે આરીને કંચુ
હતુ કે, 'આરી મન તો ગે' જીંદગીમાં પહેલીજવાર
અનુભવી છે.

જેટલાં જેટલાં રમત ગમતનાં રથગો મારા ધ્યાનમાં આવ્યાં તે બધે રથગો હું મનુને લઇ ગયો. બાગ, બગીચા, મ્યુઝિયમ, સીનેમા, કંઇ બાકી રાખ્યું નહી. મારે સમય હતો, અને આ ત્યજીએલા અનાથ બાળકને હું સુખી-કદાચ થોડા સમયને માટે-કરી શકું તેમ હતું. તેને ધણો આનંદ થતો. તે જોઇ મને સંતોષ થતો. અહા ! નાનાં બાળકને આનંદિત કરવાનું સદ્ભાગ્ય તો કેટલા થોડાને મળે છે ! મને એમ થતું કે માલતી પણ આ આનંદિત બાળકને જુએ તો કેવું સાઈ ! જો કે માલતીને મેં જ્યારે જ્યારે મનુ સંબંધમાં વાત કરી હતી, ત્યારે તેણે તો તેણે કદી ન જોએલા આ નાના અનાથ બાળક તરફ વગર કારણે જ સખત અણગમો બતાવ્યો હતો. અને જ્યારે તેને ખબર પડી કે હું આ 'રખડતા છોકરા'ને ઘેર લાવી મોગ કરાવતો હતો ત્યારે તેને ધણું દુઃખ થયું.

છતાં મનુને દુઃખી જોઇ મને જે દુઃખ થતું હતું તેના હિસાબે તે કંઇજ ન હતું.

મનુ સાથે જ્યારે હું તેને ઘેર ગયો હતો ત્યારે, તેના કાકા, દાદી, વગેરેને જોઇને મને એમ થયું કે આ વાતાવરણમાંથી હું મનુને થોડા દિવસ પણ મુક્ત કરી શકું છું તે ધણું ઇચ્છવા લાયક છે.

જ્યારે મનુને હું મારે ઘેર લઇ આવ્યો ત્યારે તેને ધણો આનંદ થયો, પરંતુ કંઇ પણ નવાઇ ન લાગી, કારણ કે તેનો જન્મ પણ આવાજ સારા ઘરમાં થયો હતો. ફક્ત કમનસીબે, તથા તેના પિતાના મૃત્યુએ તેનો હક છીનવી લીધો હતો.

બધે ફર્યો પછી મેં તેને પૂછ્યું કે 'મનુ તને અહીં ગમે છે ?' 'ધણુંજ, શાંતિકાકા, મને લાગે છે કે જાણે હું મારેજ ઘેર આવ્યો છું.' એમ જોડતાં તેની આંખમાં પાણી ભરાઇ આવ્યાં, તેનો અવાજ કુજતો હતો.

'શું છે, મનુ ?' મેં પૂછ્યું.

'કંઇ નહિ-ફક્ત મા અહીં નથી' તેણે હસવાને ચલ કર્યો, બાળુના ટેબલ પર પડેલી માલતીની છબી તરફ તેનું લક્ષ્ય ખેંચાયું. મેં તેની જોળખાણુ આપી.

'તે કેવાં બાંધાં અને માયાળુ દેખાય છે !' પછી તે કંઈ વિચારમાં હોય તેમ જોલ્યો, 'મને તેમને મળવાનું મન થાય છે.'

તેના નવાજમાં મેં શું કશું તે મને યાદ આવતું નથી, પરંતુ 'જરર એક દિવસ, જરર એક દિવસ' એમ કંઇક હું જોલ્યો હતો. તે એક દિવસ કદી આવ્યો નહિ.

જે અઠવાડીયાં મેં સુખી કરવા બની શકે તેટલો ચલ કર્યો હતો તે વિચારથી મને આજે દિવસો મળે છે.

જે અઠવાડીયાંથી જલદીથી પુરાં થયાં, અને માલતીનો ઘેર આવવા સંબંધી પત્ર આવ્યો.

તે આવી ત્યારે 'ઘરમાં બધું વ્યવસ્થિત હતું. ઓશીકાંઓ ફેંકીને કરેલાં યુદ્ધ, તથા બેન્કેટ ઓટીને કરેલા રીંછ વાંદરાના તમાચા, તથા, પુરથીઓ ઉંચી મુકીને બનાવેલી આમળોટાની કંઈ પણ નિશાની હતી નહિ. તો પણ મેં મનુ સાથે કેવો આનંદમાં વખન ગાવ્યો હતો તે મેં તેને કશું. તેની સારંગી પણ મનુએ કેવી સુંદર રીતે વગાડી હતી તે કશું.

હું જાણતો હતો કે તે બધું માલતીને પત્રદં નહિ આવે, પરંતુ તેથી જ તોફાન થયું તેનો તો મને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહતો.

મેં અમારા આ આશરદાર મકાનમાં એક રખડતા છોકરાને લાવી રાખ્યો હતો તે વિચારે તેને ધણો ક્રોધ ચઢ્યો.

મેં તેને સમજાવવા ચલ કર્યો. મેં કશું કે હું ફરીથી એક વખત મનુને લઇ આવું, કે જેથી તે સુંદર બાળક માટે તેના મનનો ખોટો ખ્યાલ દુર થાય. પરંતુ તેને લીધે તો બળતામાં પાણી પડવાને બદલે ધી હોમાયું.

'જે દિવસે તમે તેને અહીં લઇ આવશો, તે દિવસે હું આ ઘર છોડી, મારા પિતાને ત્યાં જઈ રહીશ, અને તે કાયમને માટેજ' તેણે કશું.

હું અન્યથા ચઇ ગયો. માલતી વગર કારણે એક નાના અનાથ બાળકની અદેખાઈ કરતી હતી. માલતીએ મનુને રખડતો છોકરો કહેવાથી હું હરકે-રાઇ ગયો.

'હું તેને લારીશ, એટલુંજ નહિ પણ મારો દત્તક પુત્ર કરીને રાખીશ.'

માલતી કેધેથી લાલચોળ ચઇ ગઇ. હું પણ કદી તેની વિરૂદ્ધ આવશે બધે ગયો ન હતો.

‘તમે આ-આ-છોકરાને મારે એટલા બધા માંઝ યધ બધા છો ?’

‘મેં નરમાયથી તેને સમજાવવા ચલ કપોં. માલતી ! હું તેને ચાહું છું.’ તે ખડખડાટ હસી પડી.
‘જે તમે તેને મારા કરતાં વધારે—’

તે અમારી પહેલીજ તકરાર હતી. ત્યારપછીનાં અઠવાડિયાઓમાં અમારું ધર તે ધર રચું નહતું. તે તો ફક્ત એક યુસારખાનું હતું, કે જ્યાં અમે મળતાં, અને યંત્રણ સંબંધતાથી (અંતરમાંની કડવાશ છુપાવીને) બોલતા.

મારો તે વખત ધણે દુઃખમાં ગયો. મારા માલતી માટેના પ્રેમ તથા મારા હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયેલા આ નવા (જાળક માટેના) પ્રેમ વચ્ચે હું ખેંચાઈ રહ્યો હતો. હું મનુને પાળી ચડું તેમ હતું, અને મારે તેની જરૂર હતી. મારે મારાં પોતાનાં જાળકો પલ્લુ જોઈતાં હતાં.

અમારા પરિણીત છાત્રમાં શાની ઉછુપ હતી તે એકાએક મારા લક્ષમાં આવ્યું. ધરમાં જાગ્રોતો અવાજ; તેમનું હાસ્ય; દોડાદોડી કરતાં તેમનાં પગલો અવાજ; તેની ઉછુપ હતી, માલતી ધારતી કે જે હું તેનાં જાળકોને વધુ ચાહું તો મારો તેના પરનો પ્રેમ ઓછો થાય. મારે તેના વાંધા છતાં તેની જૂન તેને જાંતી આપવીજ જોઈએ.

હું ચોક્કસ માનું છું કે દરેક સ્ત્રીના હૃદયમાં માતૃત્વની લાગણી હોય છે. માલતી બહી અને રોહાણ પત્ની હતી, ફક્ત તેની માતૃત્વની લાગણી જાગ્રત યધ ન હતી. ફક્ત તે મનુને જાણતી હોત તો કેવું સારું. તેનો બાલિકા અવાજ, તેનું મધુર હાસ્ય, તથા તેની આંખોની ચમક, જે માલતીએ જોઈ હોત તો, મારા ધારના પ્રમાણે જરૂર તેનું હૃદય પીગળ્યા વગર ન રહેત. મારી માફ જ તે મનુને ચહાતાં શીખત. મારાં મગજમાં મોજના ધડાટી હતી. મેં કંઈ માલતીને ખાલી ધમકી આપી ન હતી. તે અમલમાં મુકાવાને એક બનાવની જરૂર હતી.

ચોખાસોની એક સવારે મનુ તેની જગાએ છાપું વેચવા આવ્યો ન હતો. મને આખો દિવસ તેનેજ

વિચાર આવ્યો. બીજા દિવસે પલ્લુ તે આવ્યો નહિ. તેની જગાએ ઉમેરા છોકરાએ મને જણાવ્યું કે મનુ મોઢો હશે. નિશાળે પલ્લુ તે આવ્યો નહતો. તે દિવસે મને કામને લીધે ઝોરીસમાં મોડું યધ ગયું. પલ્લુ બીજા દિવસે તો જરૂર તેની ખબર કાઢવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો.

બીજા દિવસે તો મેં આનંદ સાથે જોયું કે મનુ તેની જગાએ આવ્યો હતો. પલ્લુ, તે ધણે દુઃખી દેખાતો હતો. તે મારા તરફ જોઈ હર્યો. તેની ચોપડીઓ લાઇ રોજના નિયમ મુજબ મારી સાથે નિશાળ તરફ ચાલ્યા.

‘મનુ, દેરનાં તને થું થયું છે.’ મેં પૂછ્યું. તેણે તરફ ફેરવી નાખી. ‘હું મોઢો હતો,’ તેણે પોતાનો હોઠ દાંત નીચે દબાવી રાખ્યો.

‘મનુ !’ હું એકદમ ઉભો રહ્યો, તેનો ખભો પકડી તેને મારા તરફ ફેરવ્યો. તેણે મારા તરફ જોયું ત્યારે મને જણાયું કે તેની જમણી આંખ તથા માલ સુત્રી આવ્યાં હતાં. તે સુત્રો પલ્લુ હતો.

‘તેણે તને થું કયું ?’ મેં પૂછ્યું. તેણે તેની આંસુ ભરી આંખો નીચી કરી.

‘કાકીએ-હા-મને માર્યો છે.’

મને યુરસો ચડ્યો. ‘કંઈ કારણ ?’ મેં પૂછ્યું. એકે કારણતો મારા લક્ષમાં આવી ગયું હતું.

‘હજીયું ચોઝ દિવસથી છાત્રાં પુરતાં વેચાતાં નથી.’ તેની આંખમાંથી અણુનો પ્રવાહ વહી નીકળ્યો.

‘શાંતિકાકા, આના કરતાં તો મને મોત આવે તો કેવું સારું.’

કેટલાક સમય પછી અમે બંને જયારે સ્વસ્થ થયા ત્યારે મારા મનમાં રમી રહેલા એકજ સવાલ મેં તેને પૂછ્યો. તે મારા સાથું જોઈ રહ્યો, રમને તેની સમજ ફેર થઇ હોય.

‘એ તમારો દિકરો ચલાનું ગમે ?-તમારો દિકરો-શાંતિકાકા, ધણુંજ સરસ ! ધણુંજ સરસ !’

‘હું આજે સાંજે તારા કાકા, કાકીને મળવા આવીશ.’ મેં કહ્યું.

‘ખરેખર, તમે મને તમારે લાં રાખશો ?’ કંઈક

ભૂલ થતી હોય તેમ ધારી તે વિચારે અને ફરી ફરીને પુછતો હતો. મને જરા હસતું આવતું.

‘ નકી, મનુ તું મને ધણે ગમે છે, ’ તે એક પળ સુધી રહ્યો. વળી તેના મગજમાં બીજો વિચાર આવ્યો.

‘ અને મેં ટેન્શન ઉપર જેમની છબી નેષ્ટ હતી, તે બાદને પણ હું ગમીશ ? ’ મેં તેના સામું ન જોયું. ‘ જરૂર, તે તને જોશે ત્યારે તું તેને વહાલો લાગીશ. ’

મેં માફ વચન પાઠ્યું. સાંજના હું તેના કાકા કાકાને મળ્યો. તેનું વધુ વર્ણન નહિ કરું. હુંકામાં એટલુંજ કે મને તેમને સમજાવતાં બહુ મુશ્કેલી પડી. મનુને તેઓ ચલાતાં હતાં, તેટલા માટે નહિ, પણ તેઓને તો રૂપિયા કમાવા હતા. મેં તેઓને જણાવ્યું કે તેઓ બાળક તરફ ધ્યાન રીતે વર્તતાં હતાં, તેટલા માટેજ તેમની પાસેથી હું મનુને લઈ જઈ શકું તેમ હતું, પણ તકરાર કરવા બાદ તેઓને થોડીક નાણાંની હદ કરવા તૈયાર હતા.

જ્યારે મેં માફ પાછીટ કાઢી તેમાંથી થોડીક નોટો લીધે, કે તેમના ચહેરા બદલાઈ ગયા. આખરે મનુના કાકા માટે તેઓ તેમના વાલી તરીકેનો હક ઉઠાવી તુ મને સોંપવા તૈયાર થયા. મનુને દત્તક લેવાનાં રીતસરનાં કાગળીઆં મારા વકીલને હાં તૈયાર થતાં બીજા પાંચ છ દિવસ ગયા. હવે મનુ મારા-મારો જ થયો.

શનિવારે સવારે ચડા પીતાં પીતાં મારી પત્નીને મેં કહ્યું ‘ માલતી, મેં મનુને દત્તક લીધો છે. હું સાંજે સાંજના તેને આપણે ઘેર લઈ આવશીશ. ’

માલતીએ ચડા પી લીધી. તેણે અજબ કંડકથી જવાબ આપ્યો- ‘ ખરેખર, સાચું કહેા છો ? ’

‘ ખરીત, ’ મેં તેને કાગળીઆં બતાવ્યાં. શાંતિથી તેણે કહ્યું. ‘ ઠીક. ’ તરતજ એકાએક ઉઠી આવતી થઈ.

હું જરાવારતો મારાં આ પગલાંના પરિણામથી મભકાઈ ગયો. શું તે ખરેખર મને છોડી જશે ? મને તેની પાછળ દોડી, તેને સમજાવવાનો ચલ કરવાનો વિચાર થયો. પણ નહિ-માફ સ્વમાન આડે આવ્યું. મેં શું જોડું કર્યું છે ? ફક્ત હું જેને ચલાવો હતો તેને મારી પાસે રાખવા માંગતો હતો. માલતી કુતરા બિલાડાંપર વહાલ કરતી તેને માટે મેં કદી

વાંધી લીધી નહોતો. મેં મન મનજીન કર્યું, અને ઝોરીસમાં ગયો.

હું ઝોરીસમાંથી વહેલો નીકળ્યો, અને મનુને મળવા અમારા રોજના સ્થાન તરફ ગયો.

‘ કેમ છે ! આદો તો આપણે છેલ્લીજ વખત મળીએ છીએ, ખરેખર મનુ ? ’ મેં કહ્યું. ત્યારે મને બધા નહોતો કે એક કરતાં વધુ અર્થમાં તે શબ્દો સાચા હતા. મનુ પણ ખુશમીનજમાં હતો.

‘ આવો, શાંતિકાકા, હું પણ વખતસર આવી પહોંચ્યો છું. ’ તે આનંદથી બોલ્યો.

‘ મને શું કહીને જોડાવ્યો ? કુત્રા ? ’ જ્યારે તે મારા કહેવાનો ગર્ભ સમજ્યો ત્યારે તેના ચહેરાપર મમરણને બદલે હાસ્ય દેખાઈ ગયું.

‘ એટલે કે-આપુ. ’ મેં તને એકદમ ઉંચકી લીધો, તેના હાથ મારા ગળાની આસપાસ વિંટળાઈ ગયા. મારાં માથું મેં તેના ખમા ઉપર મુક્યું. તે પણ આશ્ચર્યાચ્છના લોકોની આમને જરાપણ દરકાર ન હતી. પછી મેં એક ટેકી બોલાવી. હું મનુને કંપડાં વિગેરે અપાવવા એક મોટી દુકાને લઈ ગયો. જ્યારે તે સુટ, ટોપી વગેરે પહેરીને તૈયાર થયો, ત્યારે તેને નેષ્ટ માફ હેયું હર્ષથી ઉમરાજ જતું હતું.

એને દુકાનમાંથી પાછા બહાર નીકળ્યા ત્યારે અમારા હાથમાં બંડોનો પાર ન હતો. મનુને જોઈતી કોઈ પણ ચીજ ખાજખી ન મંગાવવી પડે તેવો મારો ઇરાદો હતો.

‘ મનુ તને ખબર છે કે આપણે ક્યાં જઈએ છીએ ? મેં પુછ્યું. ‘ ક્યાં ? ’ તે સુચવાઈ ગયો.

‘ આપણે ઘેર. ’ મેં કહ્યું. કુટપાથની કોનારપર આવી મેં એક ટેકસી બોલાવી.

ટેકસી તરત કુટપાથ પાસે આવી ઉભી રહી. પરંતુ મનુએ કદી પણ તેમાં પગ મુક્યો નહિ. નસીબ કેટલીક વખત કેટલું નિર્દય હોય છે ! એક પળમાં તે બની ગયું. પવનથી મારી ટોપી ઉડીને ‘રસ્તાપર’ જઈ પડી. મનુ તેના હાથમાંના બંડો પડતાં મુકીને તે લેવા દોડ્યો, એક મોટરકારના ભુંગળાનો અવાજ, એક કારની ચીસ; ધરી જતાં લોકોનાં ટોળામાં મનુ અદૃશ્ય થઈ ગયો.

દિવાનાની માફક લોકોનાં ટોળામાંથી માર્ગ ફરી હું આગળ ધરી ગયો તે મારા ખ્યાલમાં છે. ત્વરાથી મનુવું નાનું શરીર ઉચકી ટેલીમાં મુકી જલ્દીથી નજદીકની હોસ્પીટલમાં લઇ જવા ગણરાધ મહેસાણા પહોંચતો હતો. મારી ખાતર મનુને આમ થયું તે વિચારે હું દુઃખથી દિવાના બનેો થઇ ગયો.

હોસ્પીટલમાં તરત તેના પર ઓપરેશન કરવામાં આવ્યું. મેં ડાક્ટરને પૈસા માટે જરા પણ પરવા ન કરવા જણાવ્યું. મને ખાતરી છે કે તેમણે બધા પ્રયત્નો કર્યા. છતાં પણ તેમને કહેવું પડ્યું કે મનુના જીવવાની આશા થોડી હતી, કદાચ તે રાત્રિ પસાર થઇ જાય તો કંઇક આશા રાખી શકાય.

મને મારી બીજી જવાબદારીનું બાન આવે તે પહેલાં તો મનુના જિંદગાના પાસેજ મારા ફેટલાક કસાક પસાર થઇ ગયા. માસતીને મારે ખચર આપવી જોઇએ. મને વિચાર આવ્યો કે તે ઘેર દરેક કે કેમ? તેની મને તે વખતે ઝાંઝી દરમિય ન હતી. ફક્ત હું મનુ પાસેથી દુર જવા માંગતો ન હતો.

મેં ટેલીફોન કર્યો. મારે કશુંય કરવું જોઈએ કે માસતીને અવાજ જોળખી મને કંઇક નિરાંત સ્થળ, અને તેના ચલાવમાં ચિંતા હતી તેથી મને એક પ્રકારે આનંદ થયો.

‘અરે, અસાધ્ય સુંધી તમે ક્યાં રોકાયા છો?’ મેં તેને જણાવ્યું કે હું હોસ્પીટલમાં છું. તેણે ગમ-રામને સ્મિત પાડી. તેને ગમરાવવામાં મને સંતોષ મળતો હતો.

‘દિવાની ન થા,’ મેં કરમ અવાજે કહ્યું, ‘ને મને કંઇ ઇજા થઇ હોવા તો હું ટેલીફોન પર વાત ન કરી શકું.’ મનુ મોઢર નીચે આવી ગયો છે. હું આજે રાત્રે ઘેર આવેશ નહિ.’ એકદમ ટેલીફોન બંધ કરી મેં રીસીવર પાછું મુકી દીધું.

પાંડો મનુલાળા ઓરમમાં જઇ તેની પાસે બેસી તેના ચહેરા સાથું જોઇ રહ્યો. ફેટલાક વખત પછી મને કહેવામાં આવ્યું કે બહાર કોઇ મને જળ્યા મોજે છે. માવતી આવી પહોંચી હતી. તેની આંખો લાલ હતી, તેના મોઢાપર દિલગીરી છવાઇ ગઇ હતી.

‘વહાણા, મારે આવવું પડ્યું છે, હું ઘણી દિલગીર છું.’

તે પછે તો મનુની આ દશા માટે મેં તેનોજ વાંક કાઢ્યો. તેને મનુ ધરમાં જોડતો નહતો.

‘તને અહીં આવવાનો કંઇ પણ લક નથી,’ હું પીછ ફેરવી આજવા લાગ્યો. તેણે મારો હાથ પકડ્યો.

‘હું અહીંથી નહિ ખસું, શું તેને-નેવે જાવું વાળું છે?’

‘વાળું છે? તેતો મરણ પામવાની તૈયારીમાં છે,’ મેં જણાવ્યું.

માસતીની આંખમાંથી આંસુ વહી રહ્યાં.

‘માસતી!’ મેં તેના જમાખર હાથ મુક્યો.

‘મારે તેને જોવો છે,’ ધીમા અવાજે તે બોલી,

‘મને તમે આવવા દેશો?’

હું તેને મનુના ઓરમમાં લઇ ગયો. તે તેના જિજ્ઞાસા પાસે બેસી.

‘કેવો સુંદર બાળક! હું ધારતી હતી તેનાથી તદ્દન જુદાજ પ્રકારનો.’ તે બોલી પહેલાંથીજ જો તે મનુને મારી માફક જાણતી હોત તો!’ દુઃખી હૃદયે હું મનુની પાસે બેઠેલી માસતી તરફ જોઈ રહ્યો.

તે એકાએક વાંકી વળી, અને મનુના મ્મેત કપાળને તેના હોઠ અડ્યા.

મેં મારી ઘડીઆળ કાઢી. મધ્ય રાત્રિ થવા આવી હતી. મનુએ આંખો ઉઘાડી. આંખો કંઇક અવર્ણનીય તેજથી ચમકી રહી હતી. પણ તે એક ધળને માટે, પાછી ઝાંખી થતી જતી હતી. હું બપોળીન થયો. ડાક્ટર તરફ જોયું. તેમણે રોડું ધુણાવ્યું, અને નજર ફેરવી નાખી. હું વાંકા વળ્યો.

‘મનુ’ મહા સુસીમને હું બોલી શક્યો, ‘મનુ, દિકરા, મને તું જોળજો છે?’

‘હા-માપુ,’

‘અને મને પપુ-’ માસતીએ ધીમા અવાજે પુછ્યું. મનુએ માસતી તરફ નજર ફેરવી, તેની આંખો સિંધર ન હતી, શક્યો હોય તેમ ધીમેથી આંખો બંધ કરી. તેના ચહેરા પર એક શીમ્સ હાસ્ય ફેલાઇ રહ્યું.

‘ મને ફરીથી સુખન કરા-ગા. ’

તે ફરીથી વાંછી વળી, તેની આંખમાંથી મનુના ઉંચું નેધ રહેલા ચહેરા પર ઉનાં આંસુઓની ધાર વહી રહી હતી. આમુની ઘડીઆળમાં આરના ટકેરા થયા.

• * * *

સુકુંદરણે જોયું કે સાંતિલાક્ષની આંખમાંથી એક આંસુનું ટીપું પડ્યું. તેમણે ચક્ષુચું, ‘ એક વર્ષ પછી સુંદલાક્ષનો જન્મ થયો. હવે મારાં પોતાનાં આળે છે તો પણ ધણી વખત સ્વપ્નચિહ્નો હું જોતો જાણે અનુભવું છું. ’

વ્યાપાર વિભાગ.

[લેખક-રા. અમલદાસ કેશવલાલ મોદી.]

મકરણ ૧ લું.

વેપાર-કાર્યની ચીજોની ખનાવટ.

વેપાર મુખ્યત્વે ત્રણ પ્રકારનો છે:—

(૧) વસ્તુનો, (૨) નાણાનો, (૩) બુદ્ધિનો.

વસ્તુનો વેપાર એ વેપારનું મુખ્ય અંગ છે અને તેનો વિચાર પહેલાં કરીએ. વસ્તુનો વેપાર ત્રણ મુખ્ય પ્રકારમાં વહેંચાયેલો છે:—

(૧) વસ્તુની ખનાવટ (Production) (૨) વસ્તુનું એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે લઈ જવું. (Transport) (૩) વસ્તુની વહેંચણી Distribution.

વસ્તુની ખનાવટના પણ મુખ્ય ત્રણ ભાગ છે:—

(૧) Collection of natural raw produce (Raw Products) કુદરતી ચીજો જેવી પાકે છે તેવી અથવા પાકવામાં મદદ કરીને ભેગી કરી તે-કાર્યની ચીજો.

(૨) Manufacture in semi-finish products (Semi-finished) કુદરતી ચીજોને કારખાના અથવા બજારને લાયક બનાવી તૈયાર કરી તે. અર્થાં બનેલી ચીજો.

(૩) Finished products as used by man (Finished products) તૈયાર ચીજો કે જે તરત માણસના ઉપયોગમાં આવી શકે છે તે, આખી બનેલી ચીજો.

વસ્તુની ખનાવટના પહેલાં વિભાગમાં મુખ્યત્વે ત્રીજેની ચીજોનો સમાવેશ થાય છે, જેવી કે માટી,

રેતી, પથ્થર, સુનો, કાંકરી, વનસ્પતી તેનાં મૂલીઆં છાક, ફળ-ફૂલ પાન તથા તેમાં રહેલા રસાયણ સાથે. વનચર, ખેતર-જલચર પ્રાણી તથા તેમાંથી ઉત્પન્ન થતી ચીજો જેવી કે તેલ-અરિય, મોતી, ચામડાં, વાળ, પોષક તથા વૈદક તત્ત્વો સાથે. તેમજ કુદરતી પાણી સાથે તેમજ રસાયણ મિશ્રિત વિગેરે ચીજો. તેમજ જીવ જીવ પ્રકારનાં ખતીજ જેવાં કે કાકસા, સોડું, સોનું વિગેરે ધાતુ, હીરા-પાનાં-અકીક વિગેરે કૌમતી પદ્ધતિ, જાતના જાતના ખતીજ તેમજ વિગેરે. દુની-આમાં ઘણાં મોટા વેપાર આ પહેલાં વિભાગમાં આવે છે. કારણકે માણસને જરૂરીઆતની ચીજોની ખનાવટ આ કુદરતી તત્ત્વો શીવાય અશક્ય છે.

[બીજા વેપાર અર્થાંખનાવટી ચીજોનો છે. આ વેપાર ઘણાંબરા ભાગો જ્યાંયાં જ આવે છે. અને તેથી મોટા સુકીકરેને આ જાતનો વેપાર કરવામાં ઘણીજ સરળતા પડે છે.]

[ત્રીજો વેપાર તૈયાર ચીજોનો છે. આ વેપાર જ્યાંયાં તથા છુટક બંને રીતે આવે છે: અને આ વેપાર ઘણાંજ મોટા પ્રમાણમાં રહે છે. અને ઘણી સંખ્યામાં માણસનું રોજાણું આ પ્રકારના ધંધાઓ સમાવી શકે છે.]

વસ્તુઓ તો દુનીઆમાં ચારે પાસે પડેલીજ છે પરંતુ તે વસ્તુઓને માણસોના ઉપયોગમાં કેમ લેવી, ઉપયોગમાં આવે તેવી કેમ બનાવવી અને ઘણાં માણસો તેનો લાભ લઈ શકે તે માનવી બનાવટી એ જાન ઉપરજ વેપારી દ્રષ્ટી શકે છે અને નહિ ધારેલા લાભ મેળવી શકે છે.

વેપાર તે જ ચીજોનો થઈ શકે છે કે જે ચીજો સીધી અથવા અડકતરી રીતે મનુષ્યના ઉપયોગમાં આવી શકે છે. જે ચીજોને માટે તેવો ઉપયોગ શોધાયો નથી તેનો વેપાર પણ ચાલતો નથી, અને બધાં સુધી તેનો વેપાર ચાલતો નથી ત્યાં સુધી તે દ્રવ્યો મફત મળે છે. જે ચીજો મફત મળે છે તે ચીજોનો ઉપયોગ શોધી શકે અને તેનો વેપાર ચાલે, એ સિધ્ધિમાં એ ચીજોને લાવે છે તેવા શોધકો ફક્ત પોતાને જ દ્રવ્યોનો લાભ કરે છે એટલું નહિ પરંતુ સમાજને પણ ધણો લાભ કરે છે.

આપણો દેશ વિશાળ છે: અને તેમાં અનેક ઉપયોગી તત્ત્વો હજુપણ ઉપયોગરહિત રહેલાં છે: જે હુશીયાર વેપારી શોધકો દેશમાં હોય તો તેમાંના ઘણાંજણ તત્ત્વો ઉપયોગમાં લઈ વેપાર ચાલે એ સિધ્ધિમાં એ તત્ત્વોને મૂકે તો સ્વર્ણ પણ નહિ ધોરેલું ધન ઉઘાળી શકે તેમ છે. વરતુનો વેપાર ખીસ-વવાનું એક જ સાધન છે અને તે “વરતુનો નવો ઉપયોગ શોધવો,” એ જ છે.

આ વિષયમાં ઘણાં ઇખલાસો આપી શકાય તેમ છે. જે એરંડીઆને પાતળું અને બળતી વખતે કાળજી ના આપે એવું બનાવી શકીએ તો ધાસવેડોને કાયમની તિલાંજલી આપી શકીએ. આથી ધાસવેડોનો પરદેશીઓનો એક હથુડી રાખવાનો ઇખલાસ-ખેડો Monopoly વગર મુરકેલીએ તોડી શકીએ અને જાર મલીને આડથી દશ કરોડથી પણ વધારે જગ્યા કરી શકીએ:

એરંડીઆમાંથી મોટરોને માટે તેમજ મશીન-રીના વપરાસ માટે જોઈએ તેવા Lubricating oils બની શકે છે. જે આપણે તે બનાવી લઈએ તો દર વર્સે જોજામાં જોહો બેથી ત્રણ કરોડનો ફાવે લઈ શકીએ એટલું જ નહિ પરંતુ દેશમાં ઘણાં માણસોને રોજ આપી શકીએ.

Walsefield નું castrol oil એરંડીઆમાંથી જ બને છે. જે આપણે Vegetable oils ને fuel તરીકે ઉપયોગમાં આવે તેવા બનાવી શકીએ તો આપણે સાફ આંધીકનો કોલસો ખરીદવાની ઉધાધિ-

માંથી બચી જઈએ અને દેશમાં પાકતી ચીજોની જ વપરાસ finished પ્રોડક્ટરો વધારી શકીએ એટલું જ નહિ પણ ઘણું ખર્ચ નકામું transoart અટકાવી શકીએ.

આપણા યુજરાતમાં જ પંચમહાલ વિગેરે જીલાઓમાં Flex અને Hemp પાકે છે. જે તેની પદ્ધતિસર ખેતી વધારી શકીએ, તેની ગાંસડીઓ બંધાવીએ અને તેમાંથી કંતાવી વણાવી શકીએ તો છેક બંગાળથી શણના કોથળા અને તાકા મંગાવવા ના પડે. અને તેથી નકામું રેલખરચ બચાવી લઈએ અને આપણી જરૂરીઆતો આપણી નજીકમાંથી જ ઉભી કરી શકીએ.

જે આપણે લાકડાની વળીઓ ઉંચી અને મજબુત થાય તેવી રીતે પાકવા દઈએ તો તાર તથા ટેલીફોનના ધાંત્રણો લોહાના પરદેશથી ખરીદવા પડે છે તે ન ખરીદતાં આજ વાપરી શકીએ. યુરોપમાં બધે આ કામમાં લાકડાના ધાંત્રણ વપરાય છે.

જે ડુંગરપુર અને તેની આસપાસના જંગલમાં તથા ખીજ જંગલોમાં થતા જંગલી સાગને પદ્ધતિસર વચસી શકીએ અને જોહા ખરચે Transport કરી શકીએ તો તો આપણે ઇમારતી લાકડું લેવા વોલ્કેનની ઓરડીમાં ના જવું પડે અને બરમામાંથી કે મથવારમાંથી ઉચકી લાવવાની ફરજ આપણે માંચે ના પડે.

જે આપણે જોઈતા બટાકા આપણે જ વાવી લઈએ તો હટાલીના બટાકાની બરેલી રીમરો મુંબાઈ આવવી અટકે અને મીસોને સેગો ફરેર લેવા પરદેશ ના જવું પડે.

યુજરાતમાં ઘણી જગ્યાએથી ચામના કવેની માટી મળી શકે છે: જે આપણે તે બરાબર સ્વચ્છ અને સરંગધારી તૈયાર કરી શકીએ તો ચામનાકવે હબરો ટન વિલાયતથી આવે છે તે અટકાવી શકીએ.

દેશમાં રમર તથા સુનર બને પાકે છે; અને મોટર વિગેરેના ટાયર બનાવવામાં રમર તથા સુનર જે ચીજોનો ઉપયોગ થાય છે. પરદેશીઓને ર તથા

રત્નર બંને અગ્રેથી લઈ જવા પડે છે; રાપર બનાવી પંદર ટકા જગત ભરી મોટા નહેા રૂપી ફરી અગ્રે વેચવા પડે છે. જે આપણે રત્નરની બનાવટો અગ્રે તૈયાર કરીએ તો કુદરતી સંજોગ નેટલાં આપણને મદદ રૂપ છે તેટલાં કાઢીને નથી. બધે કુદરત પ્રતિકૂળ છતાં ફાવી જાય છે, તો તે આપણને અતુકૂળ છતાં કેમ ના ફાવીએ? આપણને તો એક પશુ ચીન પરદેશ લેવા જવાની નથી અને વેચવાનું ક્ષેત્ર પણ દેશમાં જ છે. પરદેશમાં વેચવા જવાની જરૂર નથી. તો આ વિષયનો અભ્યાસ કરવા કસાવવાની અગત્ય છે.

ગિરનાર અને ખીખ પ્રદેશમાં વાંસ પ્રુકળ થાય છે; અને વાંસના માવામાંથી કાગળ સારો બને છે; આપણે કદાચ હંચી કોલીટીનો કાગળ ના બનાવી શકીએ પરંતુ મીથે અને ખીખ ઉદ્યોગમાં straw-board ની હળવે ગાંસડી ખપે છે તેવી તો જરૂર બનાવી શકીએ.

દેશમાંથી ચીંથરાની હળવે ગાંસડીઓ પરદેશ ચડે છે. જે આ ચીંથરામાંથી અગ્રે કાગળ બનાવી લઈએ તો ધણીજ હંચી કોલીટીનો કાગળ બની શકે. અને કાગળનો ખપ દેશમાં ઘણો છે. કારણ કે વિશ્વ-યત્રમાં નેટલી સપ્લા ચોપડીઓની હપાય છે તેના કરતાં હિંદુસ્તાનમાં ધણીજ વધારે હપાય છે.

બાવળનો શુંદર ખાવાની આદત અમેરીકામાં ઘણી છે; આપણા દેશના બાવળમાંથી શુંદર એકઠો કરાવી સાફ કરાવી શુંદર પેકેટો ભરી તૈયાર કરાવી શકીએ તો એ એક મોટા નીકારનો વેપાર ચક્ર ચક્રે તેમ છે.

દેશમાં ધણ વિગેરે ખાકે છે. તેના હુંફમાંથી સેંધુ-લોસ-રંગ-ખાંડ વિગેરે Bye products ઘણી નીકારી શકે તેમ છે; તે હુંફ બાળી નાખવા કરતાં તેમાંથી આ ઉપયોગી તત્ત્વો કઢી લીધા પછીજ બાળી નાંખીએ તો ઘણું ખન પેદા કરવાનું નવું સાધન પેદા કરીએ. તેમાં પણ સેંધુલોસ તો મોટર વિગેરેના રંગ તૈયાર કરવામાં ઘણુંજ વપરાય છે.

દેશમાં આકાંડાનું ૩ ઘણું થાય છે. તેનું રીતસર વાવેતર નથી તેમજ તે ઘણું સરવું વેચી નાંખવું પડે

છે, આ રીતો મોટા ધરાક જરમતી છે; તે તેમાંથી Artificial silk તૈયાર કરે છે. હાલમાં આપણાં દેશમાં આ Artificial silk નો વપરાસ ઘણોજ વધી પડ્યો છે, જે આપણે આ ૩ અહીંજ કાંતી શકીએ તો બે રૂપીએ રતલનું આરડીરીશીયલ ચાર આને રતલના આકાંડાના રૂમાંથી બનાવી શકીએ.

દેશમાંથી તાંબા પીતળનો ઘણો બંગાર પરદેશ ચડે છે. આપણે તાંબા પીતળના પતરા પરદેશથી મંગાવવા પડે છે. જે આપણે આ ભંગારના પતરાં અગ્રેજ બનાવી લઈએ તો આ બંગાર ચઢાવી પતરાં લાવવાની ફેટસીક ગાથાકુટ મટી જાય.

[આવા પતરાં બનાવવાનું કારખાનું મેં કાઢેલું હતું અને હું અનુભવથી કહી શકું તેમ છે કે આ કામ જરાય મુશ્કેલ નથી જોટલુંજ નહિ પરંતુ સાફ નફાકારક પણ છે.]

મહુડાં વિગેરે ઘણી ચીજોમાંથી Spirit બનાવી શકાય છે. જે આપણે fine spirit - આમાંથી બનાવી લઈએ તો આપણે પરદેશથી Petrol ખરીદી લાવવાની અને તેના ઉપરની ભારે જગત. તથા પરદેશી કંપનીઓના હાથમાં આ વેપારની મોનોપોલી હોવાથી તેમના મોટા નફાઓ વિગેરે આપવાની જરૂર ફેટલાક પ્રમાણમાં બચાવી લઈ શકીએ.

આપણને લાકડાના કોલસાની ભૂડી હળવે ટન ફેંકી દેવી પડે છે. જે આપણે તેમાંથી Compressed fuel બનાવીએ તો ઘણા ધરમતુ ઉપયોગમાં તેને લઈ શકીએ અને કોલસાની તંગી ફેટલાક પ્રમાણમાં રાળી શકીએ.

જે આપણે જંગમોમાં soft-woods ની પેદાશ પદ્ધતિસર કળતીએ તો દીનાસળી, folding ફરનીચર, છખીઓની ફેફમ, પેન્સીઓ વિગેરે ઘણી જરૂરીયાતની ચીજો માટે તેનો ઉપયોગ વધારી શકીએ તેમ છીએ. તે ઉપરાંત Packing Materials તરીકે પણ તેનો સારો ઉપયોગ થાય તેમ છે.

આપણા દેશમાં લાકડાનો વેર તદન ખીનઉપયોગી છે. જે તેના Binding cement સાથે steam

compressed કરીએ તો સુંદર નાણુક લાકડાનાં પાટીઆં સીદીંગ વિગેરે ધણી કામમાં લાઇ શકીએ.

એરડીઆના કામજા સાથે જુદા જુદા રંગો ભેળવી તૈયાર કરીએ તો આપણે ટાઇપરાઈટરની રીબનો અને કારખાન પેપરનો ગંજવર જયો તૈયાર કરી દેશ તથા પરદેશમાં જ્યાંજ્યાં વેચી શકીએ તેમ છીએ.

બાંડાં વણેલાં કાપડ કે જે દેશમાં ધણીજ અને છે અને પહેરવા શીવાય બીજા ઉપયોગના અભાવે ધણી જ સરતાં વેચી નાંખીએ છીએ. તેવાંજ પણ જરા closely woven કાપડ જે Rubberised કરી લઇએ તો સુંદર વોટરપ્રૂફ કપડું-મોટરના દડ, ઝોવર-કોટ-અને મીણીઆ તરીકેના વપરાશનું બનાવી શકીએ અને સારો ભાવ ઉપજાવી શકીએ.

આપણે જરાક તરદી લઇએ તો રમવાનાં પતાં અહીંજ છાપી લાઇ શકીએ. ધ્યાનમાં લેવા જેવો વિષય છે કે બાર મહીને હામર કરતાં વધારે પેટ્રી રમવાનાં પતાંની પરદેશથી આવે છે, કે જેના ઉપર સરકારી જકાત પણ સારી ભરવી પડે છે.

આપણે ચેસમાં રમવાની કુંકરી કે પાસાં જેવી ચીજ પણ પરદેશથી ત્રીસ ટકા જગત હારી લાવીએ છીએ કે જે ચીજો સહેલાઈથીજ અંગ્રે બનાવી લાઇ શકીએ તેમ છીએ.

Bookbinder's ના ઉપયોગમાં આવતું Cloth આપણે ધણી સહેલાઈથી બનાવી શકીએ તેમ છીએ. તે પરદેશથી લાવવાની જરૂાય જરૂર નથી છતાં આપણે લાવીએ છીએ. આપણે પરદેશ કરતાં ધણુંજ સસ્તું બનાવી શકીએ તેમ છીએ તે બુલવું જોઈતું નથી. કારણ કે તે બનાવવાને જોઈતી દરેક સામગ્રી દેશમાં અને આપણી નજદીકમાંજ પડેલી છે. અને તેનો વપરાશ પણ દેશમાં સારા પ્રમાણમાં છે.

દેશમાં વાળ અને હાડકાં ઝોટલાં બધાં છે કે આપણે એનો મોટા નીકાશ પરદેશ ખાતે કરીએ છીએ. છતાંય તે જેવ ચીજોથી તૈયાર થતાં Shaving

Brush અને Tooth Brush એકનાં દશગણીં દામ આપી પરદેશી લેવાં પડે છે આજસ હોકી હિંદીઓ મહેનત કરે તો ધણીજ સહેલાઈથી આ ચીજો બનાવી વેચી શકાય તેમ છે.

બનાવવી ગળીના ઉઘોંગથી સાચી ગળીના વેપારને મોટા ધોકા લાગ્યો છે અને આપણે કપડાં રંગવાનો રંગ ધણી મોટા પ્રમાણમાં પરદેશી લેવો પડે છે પણ તેથી દરેક રંગ પરદેશી લેવાની જરૂર નથી.

ધોળવાના કામમાં વપરાતા રંગ કે Confectionary મીઠાઈમાં વપરાતા રંગ હજુ પણ દેશમાં સસ્તા અને પરદેશી કરતાં વધારે સારા બનાવી શકીએ તેમ છીએ.

મગફળીના ખાલી ફેલાં જો ભેગાં કરી બાળવામાં આવે તો જ્યાં જ્યાં તેનો મોટા પાક છે ત્યાંની મ્યુની. સીપાલીઓના Water works માટે નજીક પ્રમાણમાં કોલેસો બાળવો પડે.

આ ઉપરાંત કુદરતી ચીજોના અનેક ઉપયોગો તે જેવી પાકે છે તેવીજ લગભગ વાપરીએ તો પણ નીકળી શકે છે. આ દિશામાં વિચાર કરી તે વિચારનો અમલ થાય તેવાં સાધનો અને સંયોગો તૈયાર કરીએ તો આપણી બેઠારીમાં જાણવા જોગ સુધારો જરૂર થાય. શરૂઆતમાં મુશ્કેલીઓ જરૂર પડે પરંતુ માણસનું કામજા મુશ્કેલીઓમાંથી પાર નીકળવાનું છે. અને પ્રયાસ કર્યા વગર કશું કામ સિદ્ધ થઈ શકે? વિચાર કરતાં જેટલી મુશ્કેલીઓ જણાય છે, તેટલી મુશ્કેલીઓ કામ કરતી વખતે લાગતી નથી. અને એમ છતાં મુશ્કેલીઓ નડે તો તેમાંથી નીકળવાનો માર્ગ પણ જડે છે. શરૂઆતમાં કમાણ યશે એવી આશા આપી શકાય નહિ. પરંતુ સતત પ્રયાસ ચાલુ રાખવાથી દેશમાં નવા ઉદ્યોગો એવા સ્થપાશે કે જે કદાચ આપણને લાભદાયક ન પણ નીવડે પરંતુ આપણી બાવિધની પ્રજાને તો જરૂર આવકારદાયક થઇ પડે.

લંડનથી આવેલા પત્ર.

લંડન તા. ૧૩-૬-૨૮

૧

પ્રિયશ્રી.....

× × પરદેશમાં સાચેજ રહેલિઓના પત્ર એ અદ્ભૂત આશ્વાસન આપનાર વસ્તુ છે. આપના રાસા-ઓમાં ને કથાસાહિત્યમાં જે વિરહી અને વિરહિણી-ઓના પત્રો વિષેના ઉદ્દેશો આવે છે અને તેમાં જે ભાવ પ્રદર્શિત કરેલા હોય છે તેની કિંમત અહિં એકાં સમગ્રજ છે. દેશમાં છ છ મહિના કોઇને કાગળ નથી લખતો કે નથી કોઇનો કાગળ આવતો. તેણે કશું મનમાં ન આવતું; પણ અહિં તો કાગળની જખના એટલી બધી થઇ રહી છે કે કાંઈ વાત ન પૂછે. મને રહી રહીને વિચાર આવે છે કે ઇંગ્લેન્ડે હિંદુસ્થાનનો જેલ કેલી લાવવાનો કેમ પ્રયત્ન ન કર્યો. ગ્રામાટે આઠ દિવસમાં એકજ વાર ટપાલ આવે કે જાય. આટલા દૂર દેશ માટે તો વધારે જલ્દી જલ્દી ટપાલ આવે તેવી સગવડ થવી જોઇએ. ગ્રેટના દિવસે કાગળ નાંખવો બુધી ગયા કે લેખક થયા તો બસ બની આવ્યું. ફરી આઠ દિવસના નિસાસા નાંખવા પડે. ×

તમારા બધાના રહેઠાણથી અને આશીર્વાદથી ભરપૂર અનેશો હું સ્ટીગરમાં જોયે પેડા કે નવા જગતનાં દર્શન થવા લાગ્યાં. બાઇ ચિ.....ટેક સુધી કેમ્બિનમાં હતા. સ્ટીમર ઉપડવાની તૈયારી થતાં તેનીચે ઉતર્યાં. હું ડેકપરે ચઢ્યો અને એક દલિ સમુદ્ર તરફ ને એક દલિ જમીન તરફ એમ દર મિનિટે કાકના ડોળાની માફક આમ તેમ જોયાં કર્યું. સ્ટીમર ઉપડી મુંબઈના કાંઠા છોડ્યો. ધીમે ધીમે દૂર ચલી ગઇ અને બે ત્રણ કલાકમાં તો મુંબઈ મહાનગરની તેની આસપાસનો પ્રદેશ પણ આંખો આગળથી અદૃશ્ય થયે. પછી દુરબીન લઇને જોયાં કર્યું. કલાક અડધો કલાક પછી તેની શક્તિ પણ ક્ષીણ થઇ ને છેવટે ઉપર આકાશ ને નીચે સમુદ્ર એ બેજ વસ્તુઓ દેખાવા લાગી ને એ બે અનંત વચ્ચે જગત જેવી કાંઈ વસ્તુ હોય તો તે માત્ર ૫૦૦-૭૦૦ માણસોને પોતાના

પેટમાં બેસાડીને લઇ જનારી સ્ટીમર મોરેયાજ અમને જણાવા લાગી. પાંચમે દિવસે એડન આવ્યું ત્યારે ફરી જમીનના સ્ટીમર સિવાયના જગતના અસ્તિત્વનું ભાન થયું. + + +

એડન પછી પોર્ટ સેયદને ત્યાંથી ગાર્સેસ તા. ૨૫ મીએ સાંજે પહોંચ્યા. ગાર્સેસ રાત રહી બીજે દિવસે સવારે ૬ વાગે નીકળ્યા ને સાંજના ૭ વાગે પેરીસ પહોંચ્યા. બાઇ ન. એ અમને ત્યાં ખૂબ મદદ કરી. પેરીસમાં પછી તો આપણા બીજા બધા બાઇઓ મળ્યા. રોજ જુદા જુદા બાઇઓને ત્યાં જગવા કરવાનું થતું. પેરીસમાં તો મને મુંબઈ જેવુંજ લાગ્યું. ત્યાં ૧૦ દિવસ રહ્યા પછી તા. ૭ મી જૂને હું અહીં આવ્યો છું. + + +

પ્રથમ તો હાલ લંડનના લતાઓ ને મુખ્ય મુખ્ય રસ્તાઓનું વિહંગાવલોકન કરી રહ્યો છું. જગતનું મહાનગર છે. આના ગર્ભમાં શું શું સમાયેલું છે તેની કાંને બમર. જમીનની ઉપર અને અંદર બધે સરખું પથરાયેલું છે. + +

પણ આ દેશ ખરેખર બહુ અર્થજ છે. + + સુતરાઉ કે શીશ્ક ખાદીનો અહીં કશોજ ઉપયોગ નથી. કેવળ જીન જીન ને જીન જ અહિં તો કામની છે. થંડી ખૂબજ પડે છે. આપણા દેશવાળાઓને તો અહિંની થંડીની કડખનાયે પૂરી ન આવે. અત્યારે અહિં ઉનાળો કહેવાય છે પણ મને તો આપણા શિયાળા કરતાંએ આ વધારે થંડો લાગે છે. દેશમાં લર-શિયાળામાં પણ બ્યારે એટલાં કપડાં નથી પહેરવા પડતાં જેટલાં અહિં અત્યારે પહેરવાં પડે છે. મકાનના બારી બારણાં બીદકુલ બંધ કરીને સૂવાનું અને વળી બે ત્રણ બ્લેકેટ એકવાના. ખરેખર વિચિત્રભૂમિ છે.

પણ ભારત કરતાં મને એ વધારે ગૌરવવાળી નથી લાગી. ભારત પર કુદરતની જે મહેરબાની છે તે અહિં નથી. ભારતની પ્રજામાં જે દૈવીપણું છે તે અહિંની પ્રજામાં નથી. પુરુષાર્થ, સાહસ, ઉદ્યોગ, શુદ્ધિ વગેરે સર્વ કાંઈ આ લોકોના આજે શ્રેષ્ઠ છે પણ

ારતની અહિંસા, દયા, તિતિસા અહિં નથી અને તે
ના આપણા અંતરને તૃપ્તિ થાય તેમ નથી. જો
મારત સ્વતંત્ર હોત તે તેના સપુત્રો તેની સેવા માટે
જીવ્ય હોત તો ખરેખર ભારત જમતો સમ્રાટ હોત,
પણ એ બધું અત્યારે શ્યાં લખું! હવે પછી જોવાશે.
આજે તો પ્રથમ પત્ર છે. + + +

૨

લંકન તા. ૧૨-૭-૨૮

બાળકોનો ઉછેર.

અહીં આવીને જ મેં બાળકો જોયાં ને તેમનું
તેજ અને શુભિર્તિ વગેરે નિહાળ્યાં તેથી તો મારું
કાળજી જ ચીરાઈ જાય છે, પ્રભુએ આપણાં બાળકોમાં
પણ એવીજ ચેતના પૂરેલી છે પણ આપણી બેદરકારી
અને ઉપેક્ષાને લીધે એ ચેતના મૂંઝવેલ થાય છે પણ
વધતી નથી. અહીંના ગરીબમાં ગરીબ કુટુંબના બાળ-
કમાં પણ જે આનંદ ઉત્સાહ અને ચાંચલ્ય જોવામાં
આવે છે તે આપણે ત્યાંના કરોડાધિપતિઓના બાળ-
કોમાં પણ નથી. શું હું તમને અહીંની બાળસંસ્થાનું
જ્ઞાન કરાવું. તમને તેની કંપના પણ આવવી કઠિણ
છે. મેં જો કે ત્યાં ઘણું વાંચ્યું અને જાણ્યું હતું છતાં
મને પણ, અહીં આવીને જોવાથી જે જાણ્યું તેની
ત્યાં કંપના થતી કઠિણ હતી. અહિંના ૫ વર્ષના
બાળકમાં જે તેજ છે તે આપણા જેવા ૪૦ વર્ષના
યોધામાં પણ નથી. ૧૦ વર્ષનાં છોકરાં છોકરીઓ તો
અહિં મોટાં હોમને છે ને તળાવોમાં હોડકાંઓ દહાવે
છે. અહીં હાઇડ્રાફો છે. તે લંકનનું સૈન્ય મોટું
મેદાન છે, હજારો લાખો માણસો દરરોજ એમાં દરવા
ફરવા આવે છે ને હજારો બાળકો આખો દિવસ રમે
છે. હજારો માતાઓ પોતાનાં બાળકોને સાથે લાવીને
બપોળે ચમચાર કલાક એ બગીચામાં ફેરવે છે. પગે
ચાલી શકે એવા એક પણ બચ્ચાને કોઈએ ઉપાડીને
ચકવતો મેં જોયો નથી. પગલાં ન જ ગાંડો શકે
તેટલી નાની ઉમરના બચ્ચાને હાથગાડીમાં બેસાડીને
માતાઓ જાતેજ આખા બગીચામાં ફેરવે છે, તે એટલે
સુધી કે ૧ મહિનાના જન્મેલા બાળકને પણ અહિં
એમજ બધાર ફેરવે છે. લક્ષાધિપતિઓની સ્ત્રીઓ પણ
પોતાનાં બચ્ચાંઓની ગાલીઓ પોતેજ ચકવે છે. કોઈ
સારી જગ્યા જોઈ મા કોઈ પેપર કે પુસ્તક લઈ વાંચવા

એસે છે ને છોકરાંઓને છૂટાં રમવા મૂકી દે છે. દસ
દસ હજાર બાળકોને મેં એક સાથે એ બગીચામાં
રમતા દૃશ્તા જોયા છે પણ હજી સુધી કોઈને રડતો
જોયો નથી. ઈંગ્રેજ જાતનાં છોકરાંઓ રડતાં કેમ હશે
તે જોવાની મારી ઘણા દિવસની ઉઠાંક છે પણ તે
હજી બરાબર પૂરી થઈ નથી. આ જાતનો અહીં
બાળકોનો ઉછેર છે. મેં ઘણું ઘણું જોયું છે પણ
તમને ક્યાં સુધી લખું?

વ્યાપારપદ્ધતિ.

આવુંજ મેં વ્યાપારનું જોયું. અહિંના વ્યાપારની
પદ્ધતિ અને માણસોની બધવસ્યા જોઈને લાગ્યું કે
આપણે તો આ મોટી દુકાનોમાં કલાકે થવાને પણ
લાલક નથી. શાકભાજી વેચનારની દુકાનમાં કામ કરનારી
૧૫-૧૬ વર્ષની છોકરીમાં જે હોંસિયારી, જે ઝડપ,
જે આજ બતાવવાની રીતો, જે વાત કરવાની શીક્ષણ,
આકર્ષકે પુરા કરવાની તત્પરતા વગેરે જોવામાં આવે
છે તે આપણે ત્યાંના કરોડાધિપતિમાં પણ દેખાતી નથી
અને શી બધવસ્યાશક્તિ! એક એક દુકાનમાં પેસે અને
જુઓ કે કેવી રીતે તેઓ પોતાનું કામ યંત્રની માફક
નિયમિત અને વ્યવસ્થિત કરી રહ્યા છે. એક એક
‘શોપ’માં બપોળે હજાર માણસો કામ કરતા હોય. એકી
સાથે એકેક દુકાનમાં પાંચ પાંચ હજાર આદક ઉમા
હોય છતાં તમને એમ ખબર ન પડે કે અહિં કોઈ
ધંધો ચાલે છે. સંવત્સરીના દિવસે મોડીજના ઉપાસ-
નામાં પ્રતિક્રમણ કરવા માટે ‘ભોગા ચએલા બે હજાર
પુરોષો બપોળે ૪૦ લોગરસનો કાઉસગ કરતા હોય છે તે
વખતે પણ ત્યાં જેટલી અબધવસ્યા અને અસ્થિરતા
દેખાય છે તેટલી અહિં મોટી માર્કેટ જેવી દુકાનમાં
૧૦ હજાર માણસોની લેવડચેવડ વચ્ચે પણ દેખાતી
નથી. આ ઉદાહરણ ઉપરથીજ અહિંના લોકોની સર્વ
જાતની રીતમાતનો તમને ખ્યાલ આવી શકશે. આનું
નામ વ્યાપાર છે, આનું નામ ઉદ્યોગ છે, આનું નામ
બધવસ્યાશક્તિ છે અને આનું નામ લોકોની સભ્યતા છે.
આ જાનું આપણે જાણવાનું છે અને શીખવાનું છે.
એ જાણવા અને શીખ્યા સિવાય આપણો ઉદાર નથી-
આપણી સુકિત નથી. સ્વાતંત્ર્ય મળવાની કોઈ આશા
નથી. જે આતો બહુ લાખવાનું ને રડવાનું છે.

x

x

x

૩

લંડન તા. ૧૯-૭-૨૮.

ખાળકોચિત પુસ્તકો.

.....માટે કેટલાંક નાનાં નાનાં ઇંગ્રેજી પુસ્તકો અને ચિત્રોની ચોપડીઓ વગેરેનું એક પાર્સલ આ મેલમાં રવાના કર્યું છે. તેની પહેાંચ લખરો, બચ્ચાં-ઓના અભ્યાસ અને જ્ઞાન માટે અદિ' ને જ્ઞાતનાં વિવિધ સાધનો મળે છે તેની કદમના ધણું આપણુને લાં યાય તેમ નથી. ને જ્ઞાતની થોડીક ચોપડીઓ આજે મોકલી છે તે અદિ' હજારો જ્ઞાતની મળે છે. ખાળકોને જન્મથી જ યંત્રજ્ઞાનું જ્ઞાન યાય તે માટે રેલ, બોટ, વિમાન, મોટર, કારખાનાંઓ વગેરેના લાખો 'મોડેલ' બનાવી રાખ્યા છે અને બચ્ચાંઓ રમતની સાથે આ બધી કળાઓના પરિચય મેળવી લે છે. ને ચોપડીઓ મોકલું છું તેમાં જ્ઞાતજ્ઞાતની રચનાઓ પણ યાય છે. કેટલીક ચોપડીઓ એવી રીતે ગોઠવી સમય છે કે જેથી ઘરનો દેખાવ થઇ આવે છે, તેવીજ રીતે ખીન પણ દેખાવો યાય છે. જરા ધીમેથી ખોલીને ગોઠવશે તો બરાબર સમજણ પડી જશે.

મુસાફરીમાં સગવડતા.

અદિ' યુરોપમાં કોઇપણ ઠેકાણે પહેાંચવા માટે લાંખી મુસાફરીની તકલીફ છે જ નહિ, અને દરેક ઠેકાણે એટલી બધી સગવડ છે કે તમારે એક નાની હેન્ડબેગ લઇને આખા મુઘકમાં ફરી આવવું હોય તો ફરી આવો.

આરોગ્ય-આનંદનાં સાધનો.

અદિ' ઇંગ્લાંડમાં એક પ્રખ્યાત દરિયા કાંઠે હવા ખાવાનું જે સ્થળ ગણાય છે તે જોઇ આવશે. જીવનનો આનંદ અને સમયનો સદુપયોગ કરવાની આ પ્રજાની જે રીત મેં એ સ્થળે જોઇ તેથી તો હું ચકિતજ થઇ ગયો. આરોગ્ય અને આનંદ મેળવવાનાં કાંઇ કાંઇ સાધનો એવા ઠેકાણે એ લોકોએ ઉમાં કરેલાં છે ને તેનો લાભ એકે એક સ્ત્રીપુરુષ અને બાળક સરખી રીતે લે છે.

સ્ત્રી જાતની પ્રગતિ.

સ્ત્રી જાતની જે પ્રગતિ અદિ' થઇ છે તેનું વર્ણન તો થી રીતે આપું. આપણી ત્યાંની રીત પ્રમાણે કહીએ તો, આપણી સ્ત્રીમાં અને ગાય બેંસમાં જેટલો તફા-

વત આપણે ગણીએ તેટલોજ તફાવત અદિ'ની સ્ત્રી અને આપણા દેશની સામાન્ય સ્ત્રીમાં સમજવો. અહીંની સર્વ પ્રવૃત્તિમાં સ્ત્રી અને પુરુષ સરખોજ ભાગ ભજવે છે, અને જેમાં કોઇપણ જાતનો તફાવતજ નજરે પડતો નથી. આ બધું જોતાં સમજાય છે કે એક પ્રજાને મદાન થવું હોય તો તેણે કેટલી બધી પ્રગતિ કરવાની જરૂર છે.

વ્યાપાર.

વ્યાપારનું જ્ઞાન મેળવવાનાં અને માહિતી મેળવવાનાં અદ્યત્ત સાધનો અદિ' તૈયાર છે. માણસ માત્ર ફરનાર જોઇએ-નજર નાંખનાર જોઇએ. પોતાનો રસ્તો શોધી કાઢનાર જોઇએ. માર્સેલ્સ આખા યુરોપ માટે 'ગિજનેસ'નું 'સેન્ટર' છે તેમજ હેંગર્ગ પણ તેનું છે. આ બે ઠેકાણે ધંધો ઘણો સારો ચાલે છે, પણ ધંધાર્થે આવનાર માણસમાં આકાશી ખૂબજ જોઇએ. અદિ' મિનીટ મિનીટની કોમત છે. સર્વ કામ વિજળીના વેગે ચાલે છે. ચારે બાજુ નજર રાખીને મોટરની ઝડપે ચાલવાનું છે.

૪

લંડન તા. ૨૫-૭-૨૮

તે દેશના લોકોના રીતરીવાજો.

આ દેશના લોકોના રીતરીવાજો ઘણાજ જુદા હોય છે, એટલે અદિ' રસ્તે ચાલને ધણીજ થોડી ઝાળખાણ થઇ શકે. મદિનાઓ સુધી આપણે સાથે રહીએ ને એકજ ટેમલ પર બેસીને જમીએ છતાં કોઇની સાથે આપણાથી વાત ન ચાય. 'ગિજનેસ-મેન' ને મળવા માટે એના ટાઇમે એની ઑફિસમાં જવું જોઇએ. એને કાર્ડ વગેરે આપી મળવાનો વખત લેવો જોઇએ તે પછી ધણીજ કળાપૂર્વક અને સાવ-ચેતીપૂર્વક એની સાથે વાતચીત કરવી જોઇએ. આ લોકો ઘણા કુશળ અને બોહોશ હોય છે, વ્યાપાર અને વ્યવસાય કરવાની એમની અદ્યત્ત શક્તિ અને જુદી છે. કલાકોના કલાકો સુધી વાતો કરે છતાં આપણને એમ ન ખબર પડે કે એ આપણી સાથે કાંઇ લેવડ-દેવડ કરવા ઇચ્છે છે કે નહિ. લંડન કરતાંએ હેંગર્ગ અને માર્સેલ્સ એ બંને યુરોપના 'ગિજનેસ' નાં ઘણાં મોટાં મથકો છે ને ત્યાં જો કોઇ હોશિયાર મનુષ્ય રહે તો ઘણું કરી શકે તેમ છે.

જિનવિજય.

સમયપ્રમોદકૃત જિનચંદ્રસૂરિ નિર્વાણ કાવ્ય.

સમયપ્રમોદ એ જિનચંદ્રસૂરિના સમકાલીન હતા અને તે તેમના શિષ્ય જ્ઞાનવિદ્યાસ ? ના શિષ્ય યામ એમ સમયપ્રમોદકૃત ૧૭ કડીનું વરકાણુ પાર્શ્વનાથ સ્તવન મળી આવ્યું છે તેની હેઠલી તીચેની કડી પરથી અનુમાન થાય છે:-

ઇમ યુષ્ણિષ્ઠ શ્રી પાસદિયુંદ, વરકાણુર્ષ જિયુચંદ્રે,
જ્ઞાનવિદ્યાસ નિપુણ નિરંદા જંપધ સમયપ્રમોદારે, ૧૭

પણુ આ કાવ્યની પ્રથમ કડીમાં યુષ્ણનિધાન ગુરૂ પાલનમાં એ સમ્પ્રદાયપરથી તેમના ગુરૂનું નામ યુષ્ણનિધાન હોય એમ પણ અનુમાનાય છે.

જિનચંદ્રસૂરિના કેટલોક વૃત્તાંત વિસ્તારથી શ્રી કર્મચંદ્ર મંત્રિ-વંશ પ્રમુખ નામનો ગૂર્જરાતી પદ્ય પ્રમુખ તેમના શિષ્ય જયસીંગના શિષ્ય યુષ્ણનિધે સં. ૧૬૫૫ માં રચ્યો તેમાંથી મળી આવે છે. (જુઓ શ્રી જિનવિજય સંપાદિત 'જૈનઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય-સંચય' પૃ. ૧૦૬-૧૩૪ અને તે પ્રમુખનો મેં લખેલો સાર પૃ. ૪૨-૭૪, .

ખરતરગન૭ પદ્યવલીમાં ૬૧ માં જિનચંદ્રસૂરિ છાંડા તે આ યરિ છે. તે સંખંધમાં ત્યાં જ કહેવામાં આવ્યું છે તે માટે જુઓ જૈન ગૂર્જર કવિઓ ભાગ ૨ ને પૃ. ૬૮૩-૬૮૪.

આ કાવ્યનો સાર એ છે કે:-'યુગપ્રધાન' જિનચંદ્રસૂરિનો જન્મ રીહણ કુદમાં (પિતા) થીવંત અને (માતા) સિરિયાદેને ત્યાં સં. ૧૫૮૫ માં થયો. જન્મ નામ મુરતાણુ હતું. શ્રી જિનભાણુક્યસૂરિના સ્વહસ્તથી સં. ૧૬૦૪ માં દીક્ષા લીધી. સં. ૧૬૧૨ માં તેમને જસવેરમાં રાકડ ગાલ રાજ્યે કરેલા ઉત્સવ પૂર્વક સુરિપદ લીધું. ઉગ્રવિકાર કરતાં ગૂર્જર ખંડમાં આવી સ્થિતિ (લોકોઓ) સાથે વાદ કરી તેમને છુટ્યા. આ પૂન્યની ગદિમા સાંભળી અકબરશહે સંભાની લાહોરમાં 'યુગપ્રધાન' પદવી આપી અને તેના ઉત્સવમાં કર્મચંદ્ર મંત્રીએ સવા કોડ ધન ખચ્યો તે તે વખતે આચાર્યપદ થયો (એટલે જિનસિંહેને સુરિપદ આપ્યું) સં. ૧૬૪૮. સં. ૧૬૫૨ માં જિનચંદ્રસૂરિએ પંચનદી

સાધી અને કાશીમાં જય પ્રાપ્ત કર્યો. ધણુ રાજ રાજ્યો નમતા થયા. તેમણે સ્વહસ્તે ધણુને દીક્ષા આપી અને પદવીઓ આપી. દોસી સોમ અને સિવાને સંધવી કર્યા એટલે તેમની પાસે સંધ કરાવ્યો. અકબર પછી સલીમ (જહાંગીર) પાદશાહે પણ માન આપ્યું.

સલીમ પાદશાહેને દરસણીયાં (સાધુઓ કે જેમાં જૈન તેમજ બીજા બંધા સાધુઓના સમાવેશ થતો હતો) પર કોષ આવ્યો કે તેઓ કામણુગારા, કામી હરામી છે મારે દેશમાંથી દૂર કરવા, તેમના પગ પાંધી મારો, પખાલી કરો, બંદીખાનામાં નાખો, દેશપરો લો એમ શાહી હુકમ નીકળતા માંડ્યા. આથી ચારે બાજુ ત્રાસ વરતાયો. કોણ ભાગી ગયા, કોણ જંગલમાં ગયા, કોણએ ગુફા સેવી, કેટલાકને ભાગી જતા પકડીને કેદમાં નાંખ્યા. આ શાસનહેલના સાંભળી જિનચંદ્રસૂરિ ગૂર્જરાતમાંથી વિદાર કરી પાદશાહ પાસે આશ્રમમાં પહોંચી મળી બંદીખાનેથી સર્વને છોડાવવાનો હુકમ મેળવ્યો. અને સર્વ રથે સાધુઓ નિર્ભય વિચરી શકે ને કોણ તેમને આટકાયે નહિ એવું વચન લીધું.

મંડાવર દેશમાં ખિસાણ ગામમાં ચોમાસું કરવા ત્યાંના સંધે જઈ મેડને થીપૂજ્યને વિનંતિ કરતાં ખિલાડાયાં ચોમાસું ક્યું. અને ત્યાં ૧૬૭૦ ના ચાસો ગાસમાં સ્વર્ગવાસ કર્યો. પછી પાલખીમાં લઈજઈ રાખના દાદ ક્યોનું વણું ન છે. જિનસિંહેસૂરિ તેમની માદીએ અગ્ર્યા.

આ કાવ્ય માટે બે પ્રત સુરતમાં મારા જ્ઞાનપ્રવાસ દરમ્યાન મળી તેનો ઉપયોગ કર્યો છે. ત્યાંના જિનદત્ત સૂરિ જંડરમાંથી એક પ્રત સાલ વગરની મળી તે ઘણી અશુદ્ધ હતી તે પરથી પહેમાં ઉનારી લીધું પછી વગા-ચૌડાના ઉગ્રાચપમાંથી એક સારી પ્રત મળી તે સાથે તેને મેળવી લીધું.

તંત્રી.

રાગ આસાહરી દહા.

યુષ્ણનિધાન ગુરૂ પાપ નથી, વામચાંણુ આધારિ
યુગપ્રધાન નિરવાણુની, મદિમા કહિસિ વિચાર.

યુગપ્રધાન જંગમ જતિ, ગિર્યા યુગે ગંભીર,

શ્રી જિનચંદ સુરિંદર, ધુરિ ધોરી ધર્મધીર. ૨

સંવત પંનરપચાનૂયે રીહડ કુલ અવતાર,

શ્રીવંત સિરિવાદે ધર્મો, સુત સુરતાય કુંભાર. ૩

સંવત સોલચડોત્તરે, શ્રી જિનભાણિક્ષ સર,

સં હય સંયમ આદર્શો, મોટ મહંત પંડર. ૪

મહિપતિ જેસકમેરમે, યાપ્યા રાકત માસ,

સંવત સોલખાણોત્તરે, શનુ તણે સિર સાસ. ૫

હાલ જયતરિરી ૧ કરનેડી આગસિ રહી એહની

આજ વધાવો સિંધ મે દિન દિન વધતે વાનેરે,

પૂજ્યપ્રતાપ વાવે ધણે, હસમન કીવા કાનેરે. આ. ૬

સુવિંહ તપક ઉજનાલીધક, પૂજ્ય પરિહરક પા (૧) યારે

ઉચિદાર વિહરતા પૂજ્ય, ગૂજ્જર ખંડ આવારે. આ. ૭

અધિ મતિયાંસુ તિહાં યથો, અતિ જૂડી પોથી વાદેરે

પૂજ્ય વખત બસ કુમતીયાં પરગટ ગાલા નાદેરે. ૮

પૂજ્યતણી મહિમા સુણી સન્માન્યા અધ્ધર સાદિરે.

‘યુગપ્રધાન’ પદ આપીયો, સહર લોહાર ઉછાંહિરે. ૯

કોડી સત્તા ધન ખરગીયો, મંત્રી કંમચંદ ભૂખાણેરે,

આચારિજ પદ તિહાં યથો, સંવત સોલ અડતાલેરે. ૧૦

સંવત સોલખાવને પૂજ્ય પંચનદી સાધીરે

જિત કાસી જય પામીયો કરી ગૌતમ જનું સિદ્ધિ

વાંધીરે. આ. ૧૧

રાગ રાણાં મંડલીક, આધ નમે નિજ ભાવેરે,

શ્રી જિનચંદસરીચર, પૂજ્ય સુસળદ નિત પાવેરે.

આ. ૧૨

સેંહચકરિ જે દીખિયા, પૂજ્ય સીસતણા પરિવારો રે

આગમનિ અર્થે ભર્ષા, મોટી પદવીચર સુનિચારે.

આ. ૧૩

દોસી સોમ સિવા સમા, પૂજ્ય કીધા સધવી સાચારે.

અવદાત સુચરતણા, જાણે હોરા માણેક જાચારે. આ. ૧૪

હૂહા સેરદા.

મહા સુનીસર સુગટમણિ, દરસણીયાં દીવાંણ,

ચોધારી ગચસેહરો, સાસણુનો સુરતાણ. ૧૫

અતિશય આગર આદિવનિ, જુક કદ્દં તો નેગ,

જિમ અધ્ધર સનમાનીયો, તિમ વડિ સાદિ સયેમ. ૧૬

દાસ.

પતિસાદ સયેમ સટોપ, કીયો દરસણીયાં સોં કોપ,

જો કામણુગારા કામી, દરગારથી દુરિ દરગામી. ૧૭-૨

એકનકું પાગ બંધાવો, નએકનકું નાસ અણાવો,

એકનકું દેસવટો જંગલદીજ, એકનકું પખાલિ

કીજે. ૧૮-૨

એસાહિ હુકમ સાંભલીયા, તસ કોપ યકી ખસમલીયા,

જંગાન મિલી સંજતના, દરહાલ કરે ગુર જતના. ૧૯-૩

કે નાસિ હોંદ્ર પુદિ પડિયા, કેઇ મધવાસેં જઇ ચડીયા,

કેઇ જંગલજઇ બેઠા, કેઇ દોડી ગુફા જઇ પછડા. ૨૦-૪

કેઇ નાસતજ વને ગાલા, તે આણિ. ભાખરી ધાલા,

ખાણી ને અન જ પા(રા)લા, વયરીઝ વયરસું સાલા. ૨૧-૫

ઇમ સાંભલી સાસનહીજા, જિનચંદસરીસ સુસીઝા,

શુજ્જરાતિ ધરાથી પધારે, જિનસાસન વાન વધારે.

૨૨-૬

અતિ આસતિ ખસિંગાલી, અસુરાં ભય દૂરે પાલી,

ઉચસેન પુર પાવધારે, પૂજ્ય સાહિ તણેદરગારે. ૨૩-૭

પૂજ્ય દેખિ દીલારે મિલીયા, પતિસાદ તણા કોપ ગલીયા,

શુજ્જરાતિ ધરા કથું આએ, પતિસાહિ ગુર વતસાએ.

૨૪-૮

પતિસાહિકું દેશુ આસીસ, હમ આએ સાહિ જગીસ,

કાહે પાયા દુઃખસરીર, મંઓ જૈવ કરો ગુર પીર. ૨૫-૯

ઇક સાહિ હુકમ જહ પાવાં, બંદીયાં બંદિ છોડવાં

પતિસાહી ખયરાતિ કરીજ, દરસણીયાં હંઓ દીજ.

૨૬-૧૦

પતિસાદ હતો જે જૂડો, પૂજ્ય ભાગ્ય બલે અતિ વડો,

જાઓ વિચરો દેસ હમારે, તુમ્હ દિરતાં કોઇ ન વારે.

૨૭-૧૧

ધન ધન ખરતરગજ રાયા, દરસણીયાં બંદિ છૂડાયા,

પૂજ્ય સુગસ કરી જગિ છાયા, ફિરિ સદ્ રમતે આયા.

૨૮-૧૨

ધન્યાસિરી હૂહા.

આવક આવિકા બહુ પરિઈ ભગતિ કરે સુવિશેષ,

આણુ વડે ગુરંગજની, ગૌતમ સમવડિ દેખિ. ૨૯-૧

+ પાંચ એકનકું દેસવટો દિલાવક, એકનકું પખાલી

કોજઇ, એકનકું બેદિખાને દીજ, ૧૮

ધરમાચારિજ ધર્મગુરુ ધર્મ તથો આધાર,
હિવ ચોમાસો જિહાં કરે, તે નિસુણો સુવિચાર. ૨૯-૨
ધવલ ધન્યાસિરી દાલ ચિંતામણિ પાસ પુજિયે.
દેસ મંડાવરિ દીપતો, તિહાં બિલાડા નામેરે
નગર વસે વિવહારિયા, સુખસંપદ અભિરામેરે.
ધોરી ધવલ જિહાં રહે, ખરતર સંધ પ્રધાનેરે ૩૦ દેસ. ૧
કુલદીપક કટારીયા જિહાં ધરિ ખડુ ધન ધાનેરે.

૩૧ દેસ. ૨

પંચ મિલી આસોચિયા ધ્રુહાં પૂજ્ય કરે ચોમાસોરે
જનમ જીવિત સદ્ધેશ હુનો સમણાં પૂજ્ય આસોરે.

૩૨ દેસ. ૩

ધમ મિલિ સંધ તિહાં યજી, આવે પૂજ્ય દીદારે રે,
મદિમા વધારે મેડતે. પૂજ્ય વંદી જનમ સમારે રે.

૩૩-દેસ. ૪

જુગ પર ગુરુ પાડધારીયે, સંધ કરે ગરદાસોરે
નયર બિલાડે રંગસું, પૂજ્યજી કરે ચોમાસોરે. ૩૪
ધમ સુણી પૂજ્ય પધારીયા. છીસાડે રંગેસલરે
સંધ મહેાસવ માંડીયો, દીલે દુરત તંગેસલરે. ૩૫ દેસ. ૫
દૂધા.

પૂજ્ય ચોમાસો આવીયા, શી સંધ હરખ ઉઠાંહ,
વિવિધ કરે પરમાવના, દ્યે લખખોનો લાહ. ૩૬
પૂજ્ય દીપે નિત દેસના, શી સંધ સુણે વખાણુ,
પાખી પોસહિતા જિમે, ધન જીવીત સુખ માણુ. ૩૭
વિધિસું તપ સિદ્ધાંતના, સાધુ વડે ઉપધાન,
પૂજ્ય પભૂમણુ પડિકમે, જંગમ યુગપ્રધાન. ૩૮
સંવત સોલે સતરે આસ, માસ ઉદાર,
સુર સંપદ સુહરુ લડી, તે કહિસું અધિકાર. ૩૯
દાલ ભાવનરી.

નાણુમ નધ નિહાલે હો પૂજ્યજી આડખેરે તેડી
સંધ પ્રધાન,
જુગયર આપે હો રૂડી સીખડીરે સુણુજ્યો પુણ્ય
પ્રધાન. ૪૦ નાણુ.
ચરકુલ વાસે હો વસિજ્યો ચેલજ્યારે મત લોખો
ચર કર સાર.
અનઈ વલિ સંયમ પાલજ્યારે સયો સાધુ આચાર.

૪૧ નાણુ.

સંધ સદ્ધર્મે ધર્મલામ કાગલેરે લિખિજ્યો દેસ વિદેશ,

ગચ્છ ધુરા જિનસંધ નિરવાહિયેરે કરગ્યો તસુ
આ દેસ. ૪૧.

સાધુ બણી ધમસીખ વેં પૂજ્યજીરે, ચારિત સિદ્ધ સુમાખિ,
સેં સુખ અણુસણુ પૂજ્યજી જાયરેરે, આસ પહિલે
પાખી. ૪૪

જીવ ચકરાસી લખ ખમાવિનેરે, કંચણુ તણુ સમનિંદ,
મમતા ને વલિ માયાભોસો પરિહરીરે, ધમ નિજ

પાપનિકંદ. ૪૫

વધર ક્રમાર જિમ અણુઅણુ લીયોરે. પાત્રિ પહુર ચ્યાર, .
સુખને સમાધેરે ધર્મનેરે પહુચે સરગ મતાર. ૪૬

દિંદ તણી તિહાં અપજર ઉલ્લોરે, સેવા કરે સુરદંદ,
સાધુ તણુ ધર્મ સૂધો પાલિયેરે, તિણુ ક્ષયિયા તે
આણુદં. ૪૭

ગોડી રાગઇ દૂહા.

ગંગોદક પાવન જલે પૂજ્ય પરવાલી અંગ,
ગોવા ચંદન અગરજ સંધ લગાવે રંગ. ૪૮

વાજળ વાજળે જન મિત્રે, પાર વિદૂણા-પાત્ર,
સુરતર આવે દેખવા પૂજ્ય તણી સુભગ. ૩

વેસ વણીની સાધુનો ધૂપિ સખક સરીર,
બેસારી પાલખીયે, લોપરિ ખડુત અખીર. ૪૯

રામ ગોડી-ત્રેણિક મન અચરિજ થયો. એ દેશી.
દાહકાર જગત હુઓ મોટો પુરુષ 'સમાચેરે,

વડ વર્ણત વિશ્રામીયો, દોવે બધું યુગાણેરે,
પૂજ્ય પૂજ્ય યુખે ઉચરે નયણે નીર નવિ માયેરે;

સુહરુર સાલે સાંભરે લીયડું તિલ તિલ યાગેરે. પૂજ્ય. ૫૦
સંધ સાધુ સહુ નિલ વિલે હા ખરતરગચ્છ ચંદોરે,

હા જિણુસાસણુ સામીયા, હા પરતાપ દિણિદોરે.
પૂજ્ય. ૫૧

હા મરજલ-મહેાદધિ હા સરણુગત-પાકરે,
હા ધરણીધર ધારિયા, હો નરપતિ સમ બાહરે. પર

બહુ વન સોલે શ્રમિકા બાણુ ગંગાનધ તીરે,
આરોગી કિસણુગરુધ વાજલ સુરશી સમીરે,

બાવના ચંદન કાંઠી, સુરહા તેલની ધાર;
ધૂત વૈશ્વાનર તરપિનધ કીવડ તસુ સંસ્કાર. ૫૪

વૈશ્વાનર કેદનક સુગો. પિણુ અતિ સડસોં યોગેરે,
નવી દધી પૂજ્ય મુકપતી, દેવૈ સગલા લહોદોરે. ૫૫

પુરતરતન ત્રિલ કરી સાધિ નગરચો(પાવન મરવો)યાવેરે
સાંતિનાથ સમરણુ કરી, સિંધ સહુધરિ આવેરે. ૫૬

રાગ ધન્યાસરી.

સુવિચારી હો. પૂજ્યજી તુમ્હ વિષુ ધરીરે છ માસ,
દરસણુ દિવાડો આપણો હો. સેવક પૂજે આપ. ૫૭
એક રસો પાવ ધારીયે હો દીને દરસણુ રસાત્ર,
સિંધ ઉમાહો અતિ ધણો વંધણુ અરણુ ત્રિકાત્ર. ૫૮
વાદહેસર રલીયામણુ હો, જે જગિ સાચા મિત્ર,
તિચુથી પાંગરો (પાં પધારો) પૂજ્યજીરે, મો મન એ
પરતીત. ૫૯
ધણુ ભવિ ભવે ભવાંતરે હો તું સાદિય સિરતામ,
માત પિતા તું દેવતા હો, તું ગિરો ગઝરામ. ૬૦
તું પૂજ્ય અરણુ નિત ચરચતાં હો, વંદિત વંદિત જોઈ
અલિય વિધન અલગા ટલે હો, પગ પગ સંપદ હોય. ૬૧
સાંતિનાથ સુખસાહસે હો, શ્રી જિનદત્ત સુરિંદ,
તિમ જીગવર શરસાંનિયે હો, સિંધ સગલ આણુંદ. ૬૨

ગઝપતિ તું સિરતામ.

ગીકા શુણુ શ્રી પૂજ્યતા હો, જેહવી સાકર દ્રાપ,
રંચક ફૂડ છેલ્લો નહી હો, ચંદ્ર સુરિમ જિમ સાપ. ૬૩
તાસ પાટ મિહિમા ગિરો હો સોહગ સુરતર કંદ,
સર જેમ ચઢતિ કલા હો, શ્રી જિનસિંહ સુરિંદ. ૬૪
સુંગવર નામ જપે જય જયકાર, વંસ વધારે ચોપણ હો
• દિન દિન અધિકો વાન,
પાટાધર પૂજનીતિયો હો ચિરનંદો શ્રીમાન. ૬૫

સુખકારી હો યુગવર નામે જય જયકાર,
યુગપ્રધાન શુણુ ગાવતાં હો નવ નવ રંગ વિનોદ,
એહનુ આમા ફરે હો જપે સમયપ્રમોદ. ૬૬

—શ્રી જિનચંદ્ર સુરિ નિર્ગોષ અધિકાર સમાપ્ત
સં. ૧૮૫૩ રા મિ. રાજમંદ્રય હેતવે શ્રી સુરત
જંદર મધરે ૪-૧૩ મો. નં. ૧૬ વડાયોડા ઉ. સુરત.
તત્રી.

મૃગાંકલેખા.

[લેખક: રા. મધુસૂદન ચિમનલાલ ભાદી M. A.]

ગતાંક ૫. ૧૫ થી આશુ.

૪.

આ તરફ મૃગાંકલેખાની કૂપે લાખોનાં પેઝરે
એવો ફાઇક આમા સ્વર્ગથી જીતયો; અને તેના
અપજ્જશની સાથેસાથ વધવા માંડયો. એટલે તો
પદ્માનો ક્રોધ વધ્યો અને સાગરદત્તની સંમતિ લેઈ
એણે મૃગાંકલેખાને તરછોડી કાઢી.

“અહલ પાપિણિ, તારા જેમ પક્ષરૂપી કક્ષને
ખાળનારી, કલંકકાલે ખરડાયત્રી, આ શું તારામાં
અણુછીડું ને અણુસાંમર્યું ઉપનું છે ?”

મૃગાંકલેખા નમસ્કાર કરતી પગે પડી અને કર-
ગરવા લાગી “માતાજી. તમારાજ પુત્ર, એમના મિત્રની
સાથે પ્રયાણદિવસની રાત્રિએ આવ્યા હતા અને મારે
સંગે રહ્યા હતા. અને એ સંકેતતા ચિહ્ન તરીકે પો-
તાની નામ-કેંદાનેરી મુદ્રા આપી પોતેજ મારો મોલીના
હાર સાથે લેઈ આંહીથી ગયા છે. એ અર્ધું હવેખી
પછી જે હંડ તમને જીગતો લાગે તે મૂનરો.”

પણ કુટિલ હારથ કરી વિષ વામની નામિણી
સમી પદ્માએ ઉદ્ગાર કાઢ્યો: “ઓ જીખડેશ, એમ

પ્રપંચો કરવા અમનેય આવડે છે: ત્રીચરિત્રમાં અમે
પણ વિચારદ છીએ:—અને વળી અમારા દીકરાની
ગત અમે બરાબર જાણીએ છીએ; એટલે તારાં વચ-
નમાં અમને ક્યાંથી પત પડે ? મેલા મનની જોએ
અચિંત્ય અને અનાચ્ય જેવી વસ્તુઓ કરતાં કાંઈ
પાછી ફરતી નથી: કારણ કે
ધારતું જે નથી જીગતું બોલતું જે પણ ચોગ્ય ના હોયે
હતાશ જનતી નારી, ખરેજ તે પણ કરે અને કરાવે.
માટે જા, ચાલી જા, તારું મોહુ કાળું કર; હવે તો
જે તારા જેવી દંભિયીને રમ્યા રહેવા દે તો.”

પદ્માએ આમ મૃગાંકલેખાને ધૂતકારી કાઢી; ધર-
બકાર કાઢી મૂડી; સખી સાથે દેશવટો દીધો; અને
ધનસાર તથા રમ્યાને દારી મારફતે સંદેશો મોકલ્યા:
“તમારી દીકરીને બરાબર પારખજો; અને પછી ધરમાં
પેસવા દેજો; જે જે કાંઈ આહુતેકું ન કરી નાખો.”

એવામાં શિશિર-દગ્ધ પેયણી સમી મ્હાન-
વદના, સૂર્ય-તાપે જાંખી મૃગાંકલેખાસખી મૃગાંકલેખા
ચિત્રલેખા સખી સાથે પિયરનાં બારણે આવી પહોંચી.

મા-આપને સાસુએ પ્રથમથીજ બહેરી મૂક્યાં હતાં; એમણે એને ઘરમાં પેસતાંજ શેકી એટલે એનો બાષ્પ ધનન્ય બાપ પ્રત્યે બોલ્યો:

“પિતાજી, સાસરવસેથી દેશવટે કાઢેલી માટે બહેનને આપણે આમ તરકોડવી દીક નહિ. સાગરચંદ્ર સૈન્યમાંથી પાછા ફરે ત્યાં સુધી ઢાંકી કે બિઠાડી રાખવી એજ મને તો બહેન કાન્તે ઉચિત લાગે છે. એની સાસુનાં વચન ઉપર વિશ્વાસ મૂકી તમે એને સ્વીકારતા નથી તેથી અપમાનની મારી ખરેજ એ પોતાના પ્રાણ છોડી દેશે. સાસરે તરણાતોલ બનેલી સુતાનો આધાર વિચરજ છે. કૃપા ફરી એને મા કાઢી મૂકો; તમે પિતાજી છો માટેજ આમ મારાથી કહેવાય.”

પુત્રની આજીજી છતાંય, અમાગિએ, આવતી લક્ષ્મી જેમ પાછી વળે તેમ સારવિહાણુ ધનસારે એને કાઢી મૂકી. બાપના અપમાને ચાકી દોલથી મોતીસમાં રમૂલ શાંસુ સારતી નગરની બહાર નીકળી પડી. એકઠી ચિત્રસેખાજ સંજે હતી. દુર્લભો એના તરફ ઉપહાસ કરવા શાગ્યા, સભ્યનોએ એના તરફ અનુકમ્પા દર્શાવી; પૌરનારીઓએ એને આશ્વાસન આપ્યાં.

હંમેશ સાગરચંદ્રનો પત્ન્ય પૂછતી, કરગ સરજના તાપે સંતત યદ્ય મધ્યમાન્હે સરોવર પાસે આવેલા તરુએ દાણમર નિસાગો લેતી; અને પાછા પહોર થતાંજ પાછી પ્રિયમાર્ગે પરવરતી. એના પગ અનેક સોયસમા તીક્ષ્ણ અણિઆરા લમ્પરી ચીરાઇ જતા હતા; અને આંખી નીકળતી ચોણિતની ધારાએ જાણે મહીમણ્ણ યાળતાથી રંગાતું હતું. આમ દુઃખી થતી એ આગળ જતી, દરેક નિર્ઝરમાં પાણી પીતી, જલે જલે નિસાગો લેતી, કેટલાય દિવસ સુતા રાતમાં એ અટવાઈ. એક દિવસ તો એણે છૂટે મ્હોંએ રડના ગાંડયું અને મદ્યદ વચને બોલતું થરુ કહ્યું.

“અતિ આનન્દ-ભંડાર મેઢશો દુભરાજિને

સાગર-દો, છવિતેય, દેખારો તું કદા મને ?

“પ્રાણપ્રિય, મેં કહ્યું છતાંય દીર્ઘદર્શી જની એ પ્રવાણરાત્રિએ તમે તમારા આગમનતું નિવેદન માત-પિતાને ન કહ્યું; એ મારા જેવી પાપણીના કુર્મનાંજ વાનાં; ન્હોય એ તમારું હૂણુ ! હા, વનની, જલની અને ગગનની અધિજમી દેરીઓ, મારા સખી આમ દુઃખસાગરમાં ડૂબેલીનુ કથન પ્રિયતમને કેગ કરતાં નથી ?

એ તાત, અરે માતા, બાઈએ તમને કહ્યુંય ખરું; ને તમે વ્હાવસેપાંય દતાં; પણ એ માઈ પાપ કે તમે વજ-થીય અલ્હાં કહ્યું હેઠાં કર્યા. હા દેવ, તેં મને આપો જન્મમારો એટલાં બધાં દુઃખની પાત્ર જનાતી છે કે તેટલા તરંગોય તરંગનાય સમુદ્રના જલમાં નથી.”

આમ ફરી ફરી નિલાપ કરતી પક્ષિઓના કોલાહ-લથી જાણે તરંગાગ્નિઓને પણ રૂદન કરાવતી હતી. ત્રણ દિવસ સુધી આમ અરણ્ય મધ્યે એ નિરજાના પડી રહી; એવે એની સખી ચિત્રસેખા બોલી:

“પ્રિય બહેન, આ વનમાં ભક્ષ્ય ફલાદિ મળે એમ નથી; જો તું કહેતી હોય તો કાંઈક કંદમૂલાદિ ખાઈને પ્રાણુ ધારણુ કરાય.”

“સખિ, કંદમૂલાદિ અનન્ત દેહોનાં બનેલાં છે; ને શ્રાવકત્યાર પ્રમાણે અમદ્ય છે; વનની વસમી આ-ર્જવકામાં જો કે એ ખાવાની અતુર છે પણ આ અતિ અસાર પ્રાણુના રક્ષણ કાન્તે એ ખાઇ નિયમમંગ હતું નહિ કંઈ;” બૂણે પીડાતી હતી તોય તેવે મૃગાંક-લેખા બોલી.

એટલામાં ચિત્રચુમ તામે સાર્થવાહ ત્યાં આવી પહોંચ્યો; પોતાના સેવકોને સુબે એને ખરી વાત જાણી હતી એટલે એના દુઃખે દુઃખી થતો એ બોલ્યો: “બહેન, તું આમ કેમ મ્હોં મૂકીને રહે છે ? તું કયા સુમગ-શિરોમણિની પત્ની થાય ? તું બધાં મને કહેશે ત્યાં હતું તને લઇ જઈશ.”

એને પણ ચિત્રચુમતું વચન સાંભરી સંતોષ કાંઈક થયો; અને એના આગળ પોતાની વાન કરી ને કહ્યું: “જો બાઈ, તું મને શ્રીમાન અવન્તિસેન રાજની સેના તરફ લઇ જા.” એ પણ હા કહી, કુત્રદેવી પેટે એને આરધનો પોતાના કાફલામાં એને દોરી ગયો; અને તેને સાથે લેઈ તે આગળ ચાલ્યો. એને પણ એના સેવકજનોની સેવાથી કાંઈક શાંતિ વળી; પણ એટલામાં તો ચિત્રસેખા બળતણુ ઇલાદિ આણુના કાફલા બહાર ગઇ કે એને બિશ્વો પકડી ગયા. સાર્થવાહે એને સર્વત્ર શોધી પણ એ જડી નહિ. આમ પુનઃ તાત્રેતર દુઃખે સખી વિશેષમયી એવું તો રડવા ગાંડયું કે આબોય કાફલો અતિશય એલીયો યદ્ય ગયો.

“હા પ્રિયસખિ, કોની સાથે દુઃખાંતી વાત કરી

હવે હું મારા જીવને ઢળવો કરીશ કે તારા વિના હવે મારા જેવી દેવલક્ષ્મીને કોણ દિલ્લાસો દેશે ? ને મારી સાથે હુમ્મ કોણ સહેશે ? ” આમ વિલાપ કરતી એને જેમ તેમ કરી સાર્યવાડે શાંત કરી. પણ કેટલાક દિવસમાં એ નન્દિનપુરના પાદરે જેવો આવી પહોંચ્યો કે લાટ-દેશના અધિપતિ શ્રી શત્રુઘ્નના રાજના મિત્ર વિજયરાજે આ કાફલો માનવદેશથી આવ્યો છે એમ કહી આગ્રાપ રસાલો લૂંટી લીધો. આ સમયે પરતથી ચત્રાચમાન થતી ચંપકલતા સમી મૃગાંકલેખા આપ્તા અંગે કાંપતી પન્નાયન કરી બાગમાં આવેલા દેવગના એક ખુલ્લે ચંતાઈ ગઈ. ત્યાં રાત્રે સિંહની ગર્જના સંમળવાથી એ બહુ બહીની; અને જેમ પૂર્વદિશા રવિને જન્મ આપે તેમ એને એક તેજસ્વી પુત્રને જન્મ આપ્યો. તેના કુલરૂપી નમસ્તત્ત્વના ચંદ્રસખા એને જેમ્મ ચંદ્ર પણ આપ્યો ઉગ્રેષ્ઠ-અને વળી સત્પુરુષના જન્મે કોણ ઉદય પામતું નથી ? ચંદ્રની ચાંદનીએ પ્રકાશિત થયેલા એ દેવમવ-નમાં મૃગાંકલેખા પુત્રજન્મના વિચાર કરતી હુખના ઝાંધ વિસરી ગઈ અને હરખાવા લાગી. એણે એને ગાંઠમાં લીધી અને નાસામધું રડવા માંડ્યું:

“ હે વત્સ, હું નિર્ઝાગશિરોમણિ છું; તારા જન્મે હું શા ઉત્સવ કરું ? જો અત્યારે તારા બાપ પાસે હોત તો દેવેનેય આશ્ચર્યમાં નાખી દે એવો મોટો ઉત્સવ કરાયો હોત. જો વત્સ, હીંચી બાપકેખાવાળી મૃગાંકલેખાની કૂખે તું શો અવતર્યો ? ” આમ વિલાપ કરતી હતી તેવામાં વનદેવી આવ્યાં અને એને ઉપદેશ દીધો:

“ સમૃદ્ધિ કે હાનિ મોટાને નવ દીન હીનોને; ઉદય મંડળ વા હોયે ચંદ્ર સૂરજને ન તારાને.

કપાએ સિરના કેસો, પાંપણો તું કપાય છે ? વધતાં આત્મને નહીં પ્રસંગે છે વિપત્તિઓ.

આમ આશાસન આપી વનદેવતા અદરશ થઈ ગઈ અને રાત્રિ પણ ધીમે ધીમે પૂરી થઈ. એટલે સા-

મ્યણીદિવસંતી રાત્રિએ આત્મીયા મુદ્રારત્નકા વસ્ત્રો સજે રથા હતા. અને એ સંકેતના ચિહ્ન તર- ખુલ્લે તાની નામ-કોતરેલી મુદ્રા આપી પોતેજ મારો મોતીનો હાર સાથે લેખ આંહિયા ગયા છે. એ બધું ઉવેળી પછી ને હંડ તમને જીવોતો લાગે તે જીવો.”

પણ કુટિલ હારણ કરી વિષ વામતી નાખિથી સમી પકાએ ઉદ્ધાર કાઢ્યા: “ જો જીવડેવ, એમ

અન્યથાને કે આ ભવશુભ અશુભ ને કાંઈ કર્યું તે એ જીવ પામે છે દેશાન્તરમાં ગમ્ય કરી તોયે આટકે કરી સાગર પણ કુલપર્વન ને વેદંતો મોતે પણ નવ અન્ય જનમનાં નિત્યકર્મ અન્યાં દેવધરિયા પછી એ બાળક, પાસે નદીતટે શાયકાને આં

વેશમણ શેકની આગળ, એને જોતોજ દૂતરાના મુખ પડી ગયું. એણે ત્યાં પ્રવાસદેવથીયે ટોળા કમનન્ન કરચરણવળ બાળક જેયું. એને ધનવતી નામે ક હતી અને એનાં બાળક જીવતાં ન હતાં; તેથી રે ધણેજા આનંદ થયો અને આ બાળક એણે પોત પત્નીને આપી દીધું. એણે પણ તેજ સમયે જન્મ પોતાનું મરેલું બાળક દાસી મારેલો ત્યાગી દઈ એ રથાને આ નવીન બાળકને મૂકી દીધું. એ જન્મ માતવિતાની જેમ એનો જન્મમહોત્સવ કર્યો. બાર દિ પૂરા થયા એટલે સુરેન્દ્રદત્ત નામ પણ પાડ્યું. એ માદાભયે વેશમણ યોગ્ય સમયમાં વૈશવથી વૈશ્રમ એટલે ક્રોધે જેવો થયો; ધનવતીનો મરેલાં બાળક જન્મનો ગમ્મદોષ પણ જતો રહ્યો અને વળી એ નરદેવ અને ધનદ નામે બે પુત્રો થયા. સુરેન્દ્રદત્ત પ ધીમે ધીમે મોટો થવા લાગ્યો અને સુમત તાણ પહોંચ્યો; પિતાએ એને બચીશ વધુઓ પરણાવી; એ એણે ખરેખર દોણ-દુકાશીલા અનુભવી.

૫

મૃગાંકલેખા દેહ અને વસ્ત્રો ઘોષ જેવી સરોતો પાછી આવી જુએ છે તેવો એણે પોતાની આન કન્દલીના દન્ડસંભો પુત્ર ન જોયો. એ બેહોશ બની ગઈ, કુરંગિધિથી લંદાપત્તી, મૂર્છા આવવાથી ચૈત વિહારી વજળી હણથી હોષ એમ પડી મઈ; શિશિરમ્લુતી પવનવહરીએ એણે ચૈતન્ય પ્રાપ્ત અને વિલાપ કરવા માંડ્યો:

“ વત્સ, શ્રીવત્સમત્પાદિ-લક્ષણશ્રેણિ-લક્ષિત સુવર્ણ પૂર્ણ રુપે તું શી ગતે પડિઓ હશે ?

હા, કેમ હું મુણવિદોણી તને મૂકી જતી ર

પણ ખરેખર મને પ્રતિકૂલ વિધિએજ છેતરી. ર પ્રિયતમ, બાંડુ અને છેવટે પ્રિયસખીનો પણ વિ વળી કરાવી તને સંતોષ ના વળ્યો ? જો દુકાશય, આ વિત્તેજોયતા પુત્રને પણ કદ આપે-છે.”

આમ નિશ્ચય કરતી હતી એવે લક્ષિતા નામની ગોપવધૂએ એને જોયું. મુગાંકલેખાના હુમે હુન્ની થતી એણે એને કેમ કરી શાંત પાડી; અને એ પોતાના ગોકુલે લેઈ ગઈ. એણે એનું શરીર અતિ મધુર ગોર-સાથી સરસ બનાવ્યું. એક દિવસ એને એ ગોકુલના માસિક વસન્તે જોઈ. એનું શરીર સુકાઈ ગયું હતું તોય એનું રૂપ સુરમણીએને પણ છતી લે એનું હતું. મુગાંકલેખામાં અત્યંત અનુરક્ત યજ્ઞશા એણે લક્ષિતાનાં ગોકુલમાં વસતા લોકોને મૂંઝાંએ બહુ જ વખણી કરાવ્યાં. એણે પણ આવાં જનસમુદાયનાં આકર્ષણે હતાં તોય એ વસન્તને શત્રુ જેમ જોતા માંડ્યો. એ સુમનસિત લક્ષિતાએ મુગાંકલેખાનાં સુનિશ્ચય શીલ-આચરણ જોઈ લક્ષિતા-વચને ગોકુલપતિ પ્રત્યે બોલી: “સ્વામિન્, ખીંચ કોઈ પણ સપ્તિ હોય તે પૂજ્ય છે-તો આનો આપના ધરે આવેશી છે તે મ નહિ ?” પણ કામની ધૈન્યતાએ ઘેસા બનેલા એણે મનમાં વિચાર્યું: “ખરેખર, જ્યાં સુધી એ મારે ઘેર નહિ આવે, ત્યાં સુધી માફ વચન માનશે નહિ. આંહિ મારી સમીપ જોરભળી પશુ હું એને આણીશ.” પછી તો રાત્રે સુખે સૂતેલી એને પોને પકડી ઘેર તાણી આણી; અને એને બહુ બહુ પ્રાર્થના કરી. તેના શીલના પ્રતાપે એ પાતળી ઝેરી ઉલ્લીથી ત્યાંનો ત્યાં ગરી ગયો. માટેજ,

જશ લીલકેળો ગોકુલમાં ચંદ્રકિરણના નિવસન એનો કારણ, શું શું નિર્ભલ શીલ જગતમાં ખરેજ ના સાધે ?

વસન્તના પરિજનોએ એને સતકારી લક્ષિતાના ગૃહ તરફ મોકલી દીધી, રસ્તામાં તે બૂલી પડી અને જંગલમાં આવી પડી. માર્ગના અંતે ચાકેલી તે વડના ઝાડ નીચે બેઠી. પોતાનાં કર્મફલોને વિનાસલી એને મહારુદ નામના એક તપસ્વીએ જોઈ. કુરુણા-તરપૂર એણે એની વસ્તુચિંતિ પૂછી અને પોતાના આશ્રમે એને લેઈ ગયો અને કુલપતિ સમક્ષ આણી એણે એને પુત્રી તરીકે ગણી તાપસો સાથે મોકલી. તાપસોએ એને મદાર નામના ગામને પાદે છૂટી મૂકી. પણ જેની એ સંધ્યાકાળે ગામમાં પ્રવેશતી હતી તેરે તે ગામના સુદર નામના મુખીનાં આણસોએ એને પકડી અને બદ્ધગાળીના મંદિરે એમણીય કંદીઓની

વચ્ચે છોડી દીધી. સુદરે બાધા લીધી હતી કે “મારે ઘેર પુત્રનો જન્મ થાય તો દશ પુત્રો અને દશ સ્ત્રીઓનું અંકિતને મારે બલિદાન કરવું.” આ પ્રતિજ્ઞા પરિપૂર્ણ કરવાના હેતુથી એણે બદ્ધગાળીના મઠમાં બાધા કંદીઓને એકઠા કર્યા અને એ બોલ્યો: “રે રે બલિદાનના સાંભરો, ગામરો એ કુલ ધર્મ છે કે પુત્ર-જન્મ થયે વીરા કંદીનો બોમ કાલીને આપવો; માટે જીવિત સીધાજ ને કાંઈ તમારું ઇચ્છિત હોય તે માગો.” બલિદાન દેવાયું; “વજૂ પડો આ કુલ ધર્મ ઉપર કે આપો જીવન આપવો પડે; કહ્યું છે કે, ને નિજ-જીવિત-કાળે ત્યાગે અમરવતીનું પણ રાજ્ય તોયે હિંસા-પાતક તેનું કયમ અન્યદાનથી રીટે ? મરુભિર કનકંદાન જ્યતથા દે કાટિ દગતાઓ તેય દાનથી ન છૂટે મારે ને એક પણ જીવને.”

મિત્ર એ સહજ બને એવી હતી. જેની એ સમીપ આવી કે બાળાએ બોલવા માંડ્યું: “હે રાક્ષસિ, જો મારા હૃદયમાં સાગરચંદ્ર એજ પતિ મેં એકાગ્ર-તાથી ધાર્યો હોય, તો હું અહિં એકદમજ લથ્થાઈ જા.” આમ બોલતા સાથે તો તે રાક્ષસી હાથથી જેમ બગી ગઈ.

એ વડના ઝાડ નીચેજ એણે રાત્રિ ગાળી; અને સવારે સુસાફરી શરૂ કરી, સિદ્ધાચંદ્રપુરની બહારના બાગ-વાળા દેવળમાં માર્ગે યાત્રી જવાથી વિસામો લેવા બેઠી. દેવળોગે કામસેના નાગની ગણિકાએ નિરુપમ રૂપના લંકારસભી આ બાધાને જોઈ; એટલે તો એણે એને ઉપાડી પોતાને ઘેર આણી. એ ગણિકાએ કહ્યું.

“ગણિકાધર્મનો અંગીકાર કર; અને તારુણ્યતરુનું ફલ પ્રાપ્ત કર; અને સ્મરદેવને પૂજ.” આવાં કહેને ક્ષણમાં વચન સાંભરી તે બોલી: “જો રૂપજના, મેં મારા બાળપણથી શીલ પાળ્યું છે; અને મારાં બાળેય કુલરૂપી પર્વતો ઉપર વજૂસમું વેશપાલ હું નહિ રહી શકું.” આથી તો એ દુષ્ટ ધણીજ ગુસ્સે થઈ અને મુગાંકલેખાને એણે સખત જકડી; તો પણ સતીમતમાં રહી એવી મુગાંકલેખા પોતાના આચરણમાંથી બદ્ધ ન થઈ. દેવચરણ તેજ રાત્રે વેશ્યાએ કીનાશનિવાસ-વત આદ્યું; પૂરેપૂરે પાપનું ફલ મળશેજ એમ બાણવા છતાંય કાંકિનીઓએ એને બળભેરીથી વેશ્યાના પગ

આગળ મૂકી; તોય પણ મૃગાંકશેખા ત્રિકરણ શુદ્ધિથી પોતાના શીશને પાળતી બેસી રહી; અને એમનું કહેવું કોઈ રીતેય માન્યું નહિ.

છેવટે ગણિકાએ શ્રી કનકેશ્વરનામની આગળ એના રૂપસૌન્દર્યની અધિકતા વર્ણવી. રામનું મન એની સાથે રતિ-વિલાસની લાલસાએ આતિ વિવશ બન્યું; અને એને આણવા કાળે પ્રતિહારને પાક્યો. મૃગાંકશેખાએ તો એ પ્રતિહારને કોઢિયા જેમ જરી કેય સકાયો નહિ; આજ્ઞાપ સરખાથીય ગણકાર્યો નહિ. એ તો તેના તરફ ચપળ મધુરાં વચને બોલવા લાગ્યો: “હે સુહૃદ, આ રામનો અભિયોગ છે; અને એની વિશ્વ જનું એ બેરાખર નથી. તું જાતેજ વિચાર્યતુર છે.” તો પણ એ મૌનધારીજ બેસી; એટલે તો એ પ્રતિહારે તો એને જોરથી સુખાસનથી નીચે નાખી દીધી, મૃગાંકશેખાએ પણ મુક્તિ વાપરી; કપટથી એણે પણ ગોંડી હોય એમ વર્તેલા માંડ્યું. સુખાસનથી નીચે પડી કે તે ભૂમિ ઉપર આજોટવા લાગી અને ગમે તેમ બોલવા મંડી; વચ્ચે ફાડવા લાગી અને જાણે કસ્તૂરીના લેપ હોય તેમ આપે અંગે કાઢવચોળવા લાગી; અને પાસે બેઠેલાં માથુસોને, દેશાં, લાકડી કે મૂડી ઇચ્છાદિથી મારવા લાગી. એટલે વેશ્યાઓએ એને પાછી વાળો ઘેર આણી. એ દુઃખી બનેલાં આમ જ્યારે સર્વે મૃત્યુના ભયથી મૌન ધારી બેઠા હતા તે વખતે મૃગાંકશેખા તેના પ્રયે બોલી: “લાઈ, હું તને યાચના કરું છું કે તું મનેજ પ્રથમ માર; પછી તને જે રુચે તે કર. દેવતાના અને બલના આક્રમણને લીધે હું તને આ સીધું વચન કહું છું; નહિ તો સમકિત-ધ્વજનારનો વ્રતમંગ થાય. કેમકે: પ્રાણિવધ જોનારને પણ મહાપાતક બેસે છે... માટે મને પ્રથમજ મારી નાખ કે તારાથી મરતા અન્ય જીવો મારે જોવા ન પડે.”

આ વચન સાંભરી સુન્દરને સારી બુદ્ધિ ઉપજી અને મનમાં દયા પરિણમી. એણે મૃગાંકશેખાને કહ્યું: “બહેન, જા તું છૂટી છે-તું કે જેના મનમાં આવી અદ્ભુત મતિ ઉપત્તિ.”

એણે પણ અવસર મળ્યો જાણી તેના તરફ બોલી: “ભાઈ, આ લોકને પાછળ મરતા રહેવા દઈ, હું એકલી જીવતી આંદિથી નહિ જાઉં; માટે એ

બધને મૂકી મનેજ મારી નાખ અને કૃપા કર; શા કાળે વિજય કરે છે?”

એટલે સુન્દરે પણ તેનાં કૃપા બધી વચનો સાંભરી વિસ્મયથી માથું છુણાવ્યું; એના મનમાં થયું કે-“શી ઉપકારમરી ગતિ!” આમ વિચારતાં એના મનમાં એક સૂક્ત યાદ આવ્યું:

નિજપ્રાણે પરપ્રાણે રહે છે શ્રેષ્ઠ સજ્જનો,
અધમો પણ ‘કેરે જુદું’ આથી મુજ સમાજનો.

પછી તેણે એને પૃથ્થ, જીવવધ ત્યાગ કરવાનું વ્રત લીધું અને કેદીઓને છોડી મૂક્યા. તેઓ પણ એને કુલદેવતા જેમ સ્તવી, છૂટી ગએલા હોવાથી, ખોત પોતાને સ્થાનકે ગયા. પછી તે પણ આગળ આવી અને જોવામાં ગઈ લગતી જીમ વાળો અને દંડાંએ ત્રિકરાત મુખવાળો અને ચણેડીના પુંચસમાં રક્તવચનો વાળો સિંહને બક્ષણ કાળે તરાપ મારતો જોયો. એનું અંગ ભયથી કૂચવા લાગ્યું; એને લાગ્યું: “હવે મારી શી ગતિ થશે?—અથવા આમ શે વિમાસનું? મારા શીશની મોટપ એ મારા રક્ષણ કાળે મોડું અસ્ત છે.”

એટલે એ સિંહ તરફ બોલી: “ઓ સિંહ, જે મારા પતિ સીંચાય મેં કાઢને પણ મનથી વિચાર્યો હોય તો મને તું ખાઈ જા; નહિ તો તું તારા સ્થાનેજ થાંબી જા.” એની વાચાથી તસ્ત થઈ સિંહ તેજ સ્થાને થાંબી ગયો.

તે પણ આ દુઃખથી મુક્ત બની આગળ ચાલવા લાગી; ગિરિ, નદી, સરોવર અને વનો જોળાળવા લાગી; અને આમ કરતાં સંધ્યાકાળ સમયે એકવાર વિસામ કાળે વડના ઝાડ નીચે જતી હતી તેવામાં એણે એના બક્ષણ કાળે દોડતી રાક્ષસીને જોઈ. એનું મુખ ફાટેલું હતું; અને એનો દેહ તમાલમો શ્યામ હતો; કાશરાજની વેશ્યાઓએ મંત્ર, જંત્રના વાદી-ઓને બોલાવ્યા. એણે તો એ પાસે આવ્યા કે એમને લાકડીથી મારવા લીધા. આથી છેવટે એ રાખએ મહામંત્ર વિદ્યામાં વિચારદ એવા કનકમાહું નામના પોતાના અંગે રક્ષકને તેની દેવ પરીક્ષા કરવા મોકલ્યો. એણે પણ એ કનકમાં શ્રીચન્દ્રપ્રભરચામીની શાસનદેવતા જ્ઞાતામાદિ-નીને એ કન્યાના શરીરમાં ઉતારી અને મૃગાંકશેખાને

એના હોય પૂછવા. દેવી પણ તેના મુખથી બોલીઃ
“ મહા સતીના શરીરે કદીય પણ હોયતો લવચેશ પણ
હોતો નથી; અને આતો મહાસતીઓમાં આંક પામેલી
સતી મૃગાંશેષા છે. એ ભુવનપ્રસિદ્ધ સામર્યદ્રવી
અતિ પ્રેમવતી પ્રિયતા છે; અને એની મનિ જિન-
મતના પાઘનથી વિરુદ્ધ બનેલી છે. એ વિધિવશાત્
આદિ આતી પડી છે અને પોતાના શીતના પાઘન-
કાન્ને ઘેરી બનેલી છે. માટે તારે તો એને મૃતિમતી
કુસદેવી નેમ રક્ષતી નોંખએ. ”

એણે પણ દેવીને વિસર્જન આપ્યું અને રાગને
ખરી વાત કહી. એ મૃગાંશેષાને જગાડી લક્ષ્મીની
પેઠે એને પોતાને ઘરે તેડી ગયો. એ પણ, જેને
સુરલોકે પ્રતિદારસમા બન્યા હતા, જેનો શીતપ્રભાવ
પ્રકટ થયો હતો-એની એ પણ જનોની પૂજની ત્યાં
રહી ચિત્તવન કરવા લાગી:

પુત્ર પડ્યો અન્ય સ્થળ, એમજ વદનમ અને ઘરની
સકલકુટુંબ બલિ જપમ, વિદ્યોદિયું એ ફૂર વિધાતાએ.

[અપૂર્ણ.]

વિવિધ નોંધ.

(કાન્દુરન્સ ઓફિસ-પરિષદ્ કાર્યાલય તરફથી.)

૧ સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની બેઠકો.

આ સભાની એક બેઠક દ્વીતીય શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૧
સોમવારના રોજ (૨૭-૮-૨૮) રાતના મળી હતી.
જે વખતે આવતાં અધિવેશન સમયે રા. મોહનલાલ
ખોડીલાસને તા. ૨૩-૮-૨૮ નો આવેશ પત્ર રજુ
કરવામાં આવ્યો હતો; અને ચર્ચાને અંતે સર્વાનુમતે
કામલામાં આવ્યું હતું કે ચાલુ સંજોગે અને તૈયારી
માટેનો અવકાશ એતાં ભાદ્રાદ શુદ્ધ ૧૪-૧૫ ના
દિવસોમાં શિવપુરી મુકામે અધિવેશન મેળવવાનો સમય
અનુકૂળ નથી જેથી કોસ્ટમસ નેવા બીજા અનુકૂળ
સમયે કાન્દુરન્સનાં અધિવેશન માટે ગોઠવણ થાય તો
હીક એવો પત્ર વ્યવહાર કરવા રા. મોહનલાલ
ખોડીલાસને જણાવ્યું.

૨ મરંચાનો આવક જવકતો હિસાબ સમય તથા
પુરતી સંખ્યાના અભાવે મુલતતી રાખવામાં આવ્યો.

૩ જૈનયુગ તથા સુકૃત બંદાર ફંડના આવક
જવકના આંકડાઓ રજુ કરવામાં આવ્યા હતા.

તા. ૬-૬-૨૮ ના રોજ એક બીજી સભા
મળી હતી જે વખતે આ સંરચના એક રેસીડેન્ટ
જનરલ સેક્રેટરી રા. શેઠ નગીનદાસ કરમચંદ તરફથી
પોતાના ઓફિસનું તા. ૨૭-૭-૨૮ ના પત્રથી આપેલું
રોજનાયું રજુ કરવામાં આવતાં સદરજુ રાજનાયું ન
સ્વીકાર્યા અને સ્વીકારેલી જવાબદારી ચાલુ રાખવા
સર્વાનુમતે કસવમાં આવ્યું હતું. બાદ સંવત ૧૯૮૮ ના
અશાઢ વદ ૦)) સુધીનો આવક જવકતો હિસાબ તથા

સરવાયું રજુ કરવામાં આવતાં તેની નોંધ લેવામાં
આવી હતી. અને જૈનયુગ ખાતે રહેલી બેટ કોન્ડ-
રન્સ નિભાવ ફંડ ખાતે લાઇ જવા અને માંડી વાળવા
કરાવવામાં આવ્યું હતું.

ચાલુ સાલનો હિસાબ તપાસવા માટે ઝંઝારીદર
તરીકે રા. શેઠ નરોત્તમદાસ ભગવાનદાસ શાહની સર્વા-
નુમતે નિમણુંક કરવામાં આવી હતી. બાદ સમાનું
કામલા પૂર્વે યત્ન સમાપ્ત પિસર્જન થઇ હતી.

૨ જૈન ચર્ચા અને દીક્ષા પ્રકરણ.

આ ચર્ચાના લેખકે પોતાની મુંઝવણ સમાચારમાં
એક અંકમાં જે ચર્ચા લખી છે તેથી કેટલીક
જેરસમજુતિ ઉત્પન્ન થવા પામી હતી. આ સમયે
અમને ઘણી લેખિત અને રૂબરૂ પૂછપરછ યત્નાં તે
સમયે બે ખુલાસા ઉત્તરોત્તર બહાર પાડવામાં આવ્યા
છે જે આ નીચે આપીએ છીએ. પ્રથમ સામાન્ય
ખુલાસો પ્રકટ કર્યા પછી પણ સાંજવર્તમાનમાં એક
ભાષણે તે સમયે ઉલ્લેખ કરેલો હોઈ બીજો ખુલાસો
તેના એક અંકમાં બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો.

‘જૈનચર્ચા’ માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે ‘વર્ગી
જૈન દીક્ષાના લેખ સમયમાં પોતાની મનાતી બદ-
નશી કરનાર સામે કાયદેસર હજાજ લેનાર એક
શ્રીમંત ગૃહસ્થ તે માટે આગેવાની લે અને ખર્ચ
કરવા તૈયાર થાય તો એ બાપત કાયદેસર પગમાં
ભરવા કેટલાકોએ ચર્ચા કરી હતી પણ પાછળથી તે
બાપત પણ વધુ સંખ્યા એથી આજ તે સંગા માટે

મુક્તરી રહી હતી. " આ હકીકત જણાવતાં વિસન-ગર વાંગા રા. મહાસુખભાઇ સુનીલાલ તરફથી અમને જે પત્ર લખવામાં આવ્યો હતો તે જાહેર પેપરમાં પ્રકટ થયો છે જેથી અત્રે ઠાંકવામાં આવતો નથી. સદરહુ પત્રોના અમારો જવાબ તેમણે પ્રકટ કરેલો ન હોઈ તેનો ઉદ્દેશ કરવા બદલ રહે છે, તેમને જવાબમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે 'જે હકીકતોનો ઉદ્દેશ મુગ્ધ સમાચારમાં પ્રકટ થયાનું જણાવવામાં આવ્યું છે તેની કોઈ જાતની ચર્ચા આ સંસ્થાની કમીટીમાં લાવવામાં આવી નહોતી તેમજ તે સમ્બંધી ચર્ચા લાવવાનું સદરહુ મીડિંગના કાર્યક્રમ પર નહોતું.

કોઈ પણ જિન જવાબદાર વ્યક્તિ આવી જાતની હકીકતો પ્રકટ કરે તે ભરૂંસાપાત્ર ગણાય નહિ. '

જાહેર ખુલાસો—મુગ્ધસમાચાર તથા અન્ય સ્થળે પ્રકટ થયેલો છે.

(૧) આ કોનફરન્સ અને તેની કમીટીની કાર્યવાહી તેમજ તે અંગે ચાલતા ખાતાઓ સંબંધે કેટલીક ખીનજોખમદાર વ્યક્તિઓ તરફથી એવી હકીકતો પ્રકટ કરવામાં આવે છે કે જેથી જૈનસમાજ આડે રસ્તે દોરાવા દરેક સંભવ રહે છે. આવી પ્રકટ થયેલી ખીના સંબંધે કેટલીક રૂબરૂ અને લેખીત પુછપરછ કરવામાં આવે છે, જેથી જાહેર હિતના કારણે અમારે સ્પષ્ટ જણાવવું જોઈએ કે આ કોનફરન્સ અને તેના કાર્યવાહી અગર તેને લાગતી વળગતી કોઈ પણ બાબતમાં 'જૈન ચર્ચા' ના લેખક અગર બીજી કોઈ પણ ખીનજોખમદાર વ્યક્તિ પોતાને રૂબરૂ હકીકતો પ્રકટ કરે તેથી અત્રે માર્ગ ન દોરાવા વીનંતી કરવામાં આવે છે. તેમાં પ્રકટ થયેલી ખીના સત્યથી બીલકુલ વેગળા છે. આવી બાબતોમાં અમારા તરફથી સત્તાવાર રીતે અગર અમારી સહીવાલી પ્રકટ થયેલી ન હોય તે ભરૂંસાપાત્ર ન ગણવા અમે જૈનસમાજને ચેતાવીએ છીએ.

(૨) અત્રેથી જણાવવામાં આવે છે કે " જૈન ચર્ચા "માં પ્રકટ થતી આ કોનફરન્સને અંગેની હકીકતો સત્તાવાર રીતે અમારા તરફથી પ્રકટ થયેલી ન હોય તે તે જિન ભરૂંસાપાત્ર ગણા તે પર દુર્લક્ષ્ય કરવા સંબંધે એક સામાન્ય ખુલાસો અમારા તરફથી જાહેર

છાપાંઓ જોગો મોકલી આપવામાં આવતાં પ્રકટ થયો છે. તે તરફ જૈન સમાજનું અમે ફરીથી ધ્યાન ખેંચીએ છીએ; અને સદરહુ ચર્ચા તેમજ અન્ય લખાણોમાં આ કોનફરન્સના અંગે જે હકીકતોનો ઉદ્દેશ થયો છે અને થતો રહ્યો છે તેની બધી વિગતોમાં હાથ લેતાથી સિવાય તેને માટે અમારી પ્રથમની ચેતવણી ધ્યાનમાં રાખવા કહીશું; પરંતુ દીક્ષા જેવા મહાત્મ પ્રથમની ચર્ચા સાથે આ કોનફરન્સને સંડોવવા સદરહુ ચર્ચાના લેખકે જે પ્રયાસ કર્યો છે તેથી લોકો આડે રસ્તે દોરાવા સંભવ છે એટલુંજ નહિ પરંતુ આ જિન પાયાદાર હકીકત ઉપરિચિત કરવામાં અને કોનફરન્સને સાથે જોડવામાં સદરહુ લેખકની ગમે તે જાતની નેમ હોય પરંતુ અમારે સ્પષ્ટ કહેવું જોઈએ કે આવી જાતની અસત્ય હકીકતો તે જાહેરાત આપવાથી જૈન સમાજનું અને આ સંસ્થાનું દિત કરવા તેઓ આહતા હોય તો તેમાં તેમની ગંભીર ભૂત્ર ચાય છે, એટલુંજ નહિ પણ સમાજ અને સંસ્થાને દરેક હાનિ થવા સંભવ રહે છે.

અસત્ય અને જિનપાપેદાર હકીકતો લખી પ્રકટ કરાવવાની અધમ પ્રતિષ્ઠા—સમાજ દિત ખાતર પણ લેખક મહાશયને દૂર રહેવા જણાવવામાં આવે છે.

આ કોનફરન્સની કમીટીની બેઠક વખતે જણાવવામાં આવેલી દીક્ષા સંબંધે ચર્ચા મિલકુલ ચર્ચા નથી એટલુંજ નહીં પરંતુ તે જાતનું કામ કમિટી જોલાવનારા સરક્યુલરમાં જણાવાયેલા કાર્યક્રમમાં દાખલ કરવામાં પણ આવેલ નથી. જેથી આ પ્રકટ કરવામાં આવેલી હકીકત તદ્દન અસત્ય છે.

શેક નગીનલાસ કરમચંદ જેઓ આ સંસ્થાન એક એ. ર. જનરલ સેક્રેટરી છે તેઓએ પોતાના ઓફિસનું રાજનામું આપેલું હતું પરંતુ સદરહુ રાજનામું કમિટીએ મંજૂર કર્યું નથી. આ હકીકત સંબંધે પણ એક ભાષણે ગઈ કાલ તા. ૧૨-૯-૨૮ ના સાંજમાં ચર્ચા કરી છે. પરંતુ છાપાઓમાં પ્રકટ થયેલી હકીકતો પરથી તેમના જણાવવામાં આવ્યું હશે કે સદરહુ રાજનામું મંજૂર કરવામાં આવ્યું નથી.

છેવટે અમે જાહેર જનતાને ફરીથી ચેતાવીએ છીએ કે જે હકીકતો પ્રકટ થાય તે સત્તાવાર થયેલી ન હોય તો તે પર વજન મૂકવું નહિ.

જૈનચર્યાના—જેમકે ઉપરોક્ત ખુલાસાઓ પ્રકટ થયા પછી પોતાની સ્થિતિ સંભળવા અને સુચવરિયન કરવા એક મેંસેજ બહાર પાડી છે. જેનો ઉત્તર આપવા અને જરૂર જોતા નથી કેમકે જાહેર પત્રો અને જાનની વ્યક્તિઓને એ સમયે લખાણ અને પૂછ પરછ કરવા જરૂર પડી છે એજ તેનો ઉત્તર હોઇ નિરર્થક કાળક્ષેપ કરવા અને જરૂર જોતા નથી.

૩ ગોધરાના અત્યાચાર—આ પછુ પરગ પવિત્ર સંવત્સરીના દિવસે ગોધરામાં વરધોડાના પ્રસંગે લખેલ અત્યાચાર ત્યાંના ધર્મી મુસલમાનોએ કર્યો હતો જેને પરિણામે ઘણાંજોને ઇજા થઇ છે અને વીર પુર-પોતમદસનું ખેદજનક અવસાન નિપજ્યું છે. આ વીર તેમજ ત્યાંના આગેવાન જૈન ડોક્ટર મણિકાશવ અને મુંબઇ ધારાસભાના ગોધરાના સભ્ય શ્રી. વામનરાવ મુક્તદમે આ રમખાણુ અટકાવવા અને લાગતા વળગતા અધિકારીઓનું ધ્યાન ખેંચી ધડતું કરવા તનનોડ પ્રયાસો કર્યા હતા. શ્રી મુક્તદમે પશુ સખ્ત ઇજા થઇ હોવાથી તેઓ આ લખાતાં સુધી સીવીલ હૅસપીટલમાં પડ્યા છે. આ અત્યાચારની વિગતો અમને મઝી કે તુરતજ ના. ગવર્નર તથા ગોધરાના કલેક્ટરને નીચે મુજબ તાર આપવામાં આવ્યા હતા. બાદ ગોધરાથી તા. ૨૨ મી શનિવાર (૨૫-૭-૧૨) ના રોજ એક બધ ઉપજાવે તેવો તાર મળતાં તે તારની વિગતોનો અક્ષરશઃ સમાવેશ કરી ના. વાઇસરૉય મુંબઇના ના. ગવર્નર તથા ઉત્તર વિમાગના કમિશનર (અમદાવાદ) અને ગોધરાના કલેક્ટરને નીચે મુજબ તાર કરવામાં આવ્યા હતા. સરકાર અમને મળેલ તાર અંગેના સ્થાનિક અંગ્રેજ મુજરાતિ છાપાંઓમા પ્રસિદ્ધ થતાં પૂનામાં કાઉન્સિલ Council વખતે સરકાર તારની અર્થો થઇ હતી અને ના. સરકારનું ધ્યાન ખેંચાયું હતું. વળી આ સરવાળા ઉત્સાહી પ્રતિક સેક્ટરી શ્રી. મૂળચંદ આશારામ ઝવેરીને પશુ શનિવાર (તેજ દિવસે) એજ મતક્રમનો તાર આપતાં છે. નિ. કમિશનરને રજા મળી આજ કરવા તથા તાત્કાલિક ઉપાય ચોખવામાં આવે એવી તજવીજ કરવા જણાવવામાં આવ્યું હતું. તેઓ આશરો તાર પોતાને મળતાં રહેજ કમિશનરને મળવા શાકીયામ ગયા હતા પરંતુ કમિશનર

સારેજ પૂતે જવા ઉપડી મળેલા હોવાથી વળતે દીવસે સવારના કલેક્ટરને મથ્યા હતા અને તેમના મારફતે મુંબઇ સરકારને જ હોજરત માટે સખ્ત શત્રામણ કરવામાં આવી હતી અમને મળેલી બધી વિગતો જાહેર પત્રોમાં પ્રકટ કરવામાં આવે છે જેથી અત્રે સ્થળ સંકેતને લઇ પુનરાવર્તન કરવામાં આવતું નથી. અમારા તરફથી એક ખામ પ્રતિનિધિને પશુ મોકલવામાં આવ્યો હતો જેણે ઘણી હકીકતો મેળવી હતી. જે બધી અન્યત્ર પ્રકટ થએલી છે.

૧. On behalf of All India Jains beg respectfully to draw your Excellency's attention to recent Hindu muslim riot at Godhra on Jain Samvatsari occasion and the reported official indifference. Request early searching inquiries and due justice for those who have suffered and to bring real offenders to book. (To H. E. The Governor of Poona). અનુવાદ: જૈન સંવત્સરી પ્રસંગે તાજેતરમાં થયેલ હિંદુ મુસ્લીમ હુકુમ તરફ તેમજ કહેવાતી અગમશ્રેણી બેદરબારી તરફ આપ નામદારનું સખકુમાન સમયે દિલ્લા જૈનો વતી ધ્યાન ખેંચીએ છીએ, અને તાત્કાલિક અને પૂરતી તપાસ કરવા, જેઓને સદન કરતું પડ્યું હોય તેને ઘટનો ન્યાય આપવા, અને ખરા મુન્દેબારોને સખ કરવા આજ કરીએ છીએ. (મુંબઇના ના. ગવર્નર પૂના.)

૨ ગોધરાના કલેક્ટરને તેજ મતલબનો તાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૩ નીચે મુજબ ના. વાઇસરૉય. ગવર્નર મુંબઇ, ઉ. વિ. કમિશનર ગોધરાના કલેક્ટરને તારો કારવામાં આવ્યા હતા. (૨૨-૬-૨૮)

Our Godhra Agent wires situation still grave last night sudden attack upon Jain temple and certain Hindu streets mohamadan fired shots people panic-stricken local authorities indifferent. Please expedite necessary steps and immediate police protection,

સાર-અમારો ગોધરાનો આડતીઓ તારથી જણાવે છે કે સ્થિતિ હજી ગંભીર છે. ગાંધી શાંતે એકાએક જૈન દેરાસરજી અને કેટલાક હિંદુ લગાઓમાં હુમલો થયો હતો. સુસક્ષ્મને જોળીઓ છોડી. સ્થાનિક સત્તા-વાળાઓ બેદરકાર છે. બેદરતાની કડી ચોગ્ય પગલાં તાત્કાલિક લેવી અને ચોક્કસ સંરક્ષણ સત્તરે મોકલો.

શ્રી પુરષોત્તમદાસ, શાહના કુટુંબ ઉપર દ્વિસોજનો પત્ર લખવામાં આવ્યો હતો, તથા શ્રી. વામન મુકાદમે કરેલ સહાય બદલ ધન્યવાદ આપતાં તળીવતનો મુકાદમો ઇચ્છવામાં આવ્યો હતો. આ સિવાય જૈન આગેવાનો સાથે ધરતો પત્રવ્યવહાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૪ વિરધુર--(ગોધરા)માં જૈન દેરાસરમાં મોટી ચોરી થવાનું ગોધરાથી જણાવેલા આગેવાન શેઠ પાનાચંદ દલસુખભાઈ તરફથી જણાવવામાં આવતાં તે બદલ વાઘસીતોરના દિવાન સાહેબ સાથે પત્ર વ્યવહાર કરવામાં આવ્યો છે.

૫ સંવત્સરીનો જાહેર તહેવાર--આ પવિત્ર દિવસને જાહેર તહેવાર તરીકે પાળવા ના. મુંબઈ સરકાર તરફથી આપણી માંગણીને માન આપી કાન્યાનું અમે ગાંધીમાં જાહેર કરી ચુક્યા બાદ આ તહેવાર દરેક સરકારી ખાતાંઓ હાથકેટ, શાળાઓ અને જાળવા માળવા ના. સરકાર તરફથી સરકારી ગેઝેટમાં જાહેર થયા છતાં અંગ્રેજી સ્થાનિક સંબંધ કોર્ટ કોર્ટ Small Causes Court માં સહસ્ત્ર દિવસે કામ કરનાર હોવાનું અમને આ પત્રના માનદ તંત્રી શ્રી. મોહનલાલ દલીવીંદ દેશાઈ તરફથી જણાવવામાં આવતાં મુંબઈ સરકાર સાથે પુનઃ પત્ર વ્યવહાર કરી સહસ્ત્ર કોર્ટ પંચ રખાવવા પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. સહસ્ત્ર કોર્ટ તરફથી ના. સીક જજ સાહેબ શ્રી કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ જવેરી સાહેબ તરફથી આપણી માંગણીને અનુમોદન આપવામાં આવ્યું હતું. અને કોર્ટ તે દિવસે બંધ રાખવા ના. સરકારે હુકમ બહાર પાડ્યો હતો.

૬ બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટી.

551

The Benares Hindu University,
25th August 1928.

To,

Seth Chinubhai Lalbhai Esquire,
Acting Resident General
Secretary,

Shri Jain Svetamber
Conference.

20, Pydhoni, Bombay 3.

Dear Sir,

With reference to the correspondence ending with your letter No. 760 dated the 16th instant. I beg to inform you that we have already instituted courses in Jain Logic & Philosophy in the College of Oriental learning and the Central Hindu College. We have combined courses in Jain and Buddhist Philosophy as the two are best studied from a comparative standpoint. As a matter of fact, we teach, from a general historical point of view, Jain, Logic and Philosophy. Jain thought forms an integral part of Hindu thought. So at every stage where we have a course in Hindu logic & philosophy, students have to study and appreciate the Jain standpoint.

In addition to this, a special course in Jain philosophy combined with Buddhist philosophy is prescribed for the B. A. (Honours) and M. A. Examinations in philosophy. We have also an independent course in Jainism as an optional subject for the M. A. Examination in Sanskrit.

I understand that our Pro-Vice-Chancellor had a talk with your representative at Bombay in July. I trust that you will kindly expedite

the arrangements for the endowment of a chair in Jain Logic & Philosophy at the University.

Yours faithfully,
Sd/ I. D. Tiwary.
Acting Registrar.

અનુવાદ—આપના ચાલુ માસની તા. ૧૬ મીના પત્ર નં. ૭૬૦ થી પુરા થતા વ્યવહાર સંબંધી હું જણાવવાની રત્ન હવે હું કે અગ્રેએ ‘ઝોરીઅન્ટલ લર્નીંગ’ અને ‘ધી સેન્ટ્રલ હિન્દુ કોલેજ’માં જૈન તર્ક-શાસ્ત્ર અને તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ દાખલ કર્યો છે. અગ્રેએ જૈન અને બુદ્ધિસ્ટ તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયો સાથે રાખ્યા છે. કારણ કે તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ જનનેતા અભ્યાસ ઉત્તમ રીતે થઈ શકે. ખરી રીતે જૈન તર્ક શાસ્ત્ર અને તત્ત્વજ્ઞાન અગ્રે સામાન્ય ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ શીખરીએ છીએ. ‘જૈન ઈર્શન’ એ ‘હિન્દુ ઈર્શન’નું એક ખાસ અંગત્યનું અંગ છે. તેથી અગ્રેએ જ્યાં જ્યાં હિન્દુ તર્કશાસ્ત્ર અને તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયો દાખલ કર્યા છે તેમાં પણ વિદ્યાર્થીઓને જૈન ઈર્શન શીખવાનું અને તેની કદર કરવાનું હોય છે.

આ ઉપરાંત બી. એ. (ઝોનર્સ) અને એમ. એ. ની તત્ત્વજ્ઞાનની પરીક્ષાઓમાં પણ જૈન સાથે બુદ્ધિસ્ટ રીસેસરીનો ખાસ અભ્યાસક્રમ દાખલ કર્યો છે; અને એમ. એ. ની સંસ્કૃતની પરીક્ષામાં પણ ઔચિત્ક વિષય તરીકે ‘જૈનીકમ’નો સ્વતંત્ર અભ્યાસક્રમ ચોલવામાં આવ્યો છે.

હું માનું છું કે અમારા પ્રો. વાલ્મીકી-એન્ડ્રુસ તમારા પ્રતિનિધિઓને મુલાકાતમાં તા. ૧લી જુલાઈના રોજ મળ્યા હતા. હું આરા રાખું છું કે આ મુનીવરસીદીમાં જૈન તર્કશાસ્ત્ર અને તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયો માટે જૈનચેર રાખવા માટેનો ફાળો આપવા મહેરજાનીકરશે.

૭ જૈન ધર્મ, મુનિમહારાજો, તથા તીર્થા-સંબંધે કેટલાક અણુષ્ટતા આલેખવાળા ‘સીનેમા અને રંગભૂમિ, નામના એક અગ્રેથી પ્રકટ થતાં સામાહિકતા અંક ૨૦ પુ. ૧ મા ‘આડઅર ખાદ અને જૈનો’ એ મથાળા હેઠળ એક લેખ પ્રકટ થયો છે. સદરહુ લેખ પ્રકટ થતાં આ સામાહિકતા ‘પ્રીન્ટર’ અને ‘પબ્લી-

શર’ ને એક સખ્ત પત્ર લખવામાં આવ્યો હતો જેમાં સદરહુ લેખના લેખક મી. ‘કાપાલિક’ તથા પત્રના તંત્રીનાં નામો મંગવામાં આવતાં જણાવવાનું હતું કે સદરહુ લેખથી જૈન કોમની લાગણી ઉદ્દેશ્યેલી છે અને આ બાબતમાં અમને સલાહ મળ્યા મુજબ પગલો લેવા ધરાદો ધરાવીએ છીએ માટે મંગવામાં આવેલાં નામો સત્વરે પૂરાં પાડવાં. (પત્ર નં. ૨૨૨૧ તા. ૨૬-૯-૨૮). આ પત્ર લખ્યા પછી તા. ૨૮મી એ મુખ્યમંત્રી જૈન બંધુઓની એક જાહેરસભા યોજાવવામાં આવી હતી જેનો અહેવાલ આ નીચે આપીએ છીએ.

મુખ્યમંત્રી પ્રમુદ થતાં આવાહીક ‘સીનેમા અને રંગભૂમિ’ પત્રના પોતાના તા. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૮ ના અંકમાં જૈન મુનીરાજો અને મહાન તીર્થો પર મલીય હુમલાઓ “કાપાલીક”ની ગુપ્ત સંગ્રાધા-રીની સહી હેઠળ કર્યા છે. આથી મુખ્યમંત્રી જૈન સમાજમાં ભારે ખળભળાટ મચી રહ્યો છે. આગલીય નીંદનીય અને તીરસ્કારણીય હુમલાઓ સામે સખ્ત તીરસ્કાર જાહેર કરવા અને તે સામે ધટલાં પગલાં લેવા માટે શ્રી જૈન સ્વેતાંબર કોન્ફરન્સના આચાર હેઠળ મુખ્યમંત્રી જૈનોની જગી જાહેર સભા તા. ૨૯-૯-૨૮ ના દિને સહવારના ૮-૩૦ કલાકે પાય-ધુની, શ્રી ઝોડીજીના ઉપાશ્રવમાં મુનીમહારાજ શ્રી વીજયસભ્ય સરજીતરા પ્રમુખપણુ હેઠલ મળી હતી, જે વેળાએ આપું સમારથાન જૈન સ્ત્રી પુરોધાથી ચીકર બરાલ ગયું હતું અને કેટલાકોને તો જગાના અમાલે પાછા ફરવું પડ્યું હતું. અને દાદરપર અમા-રીના બારણામાં માણસોને મોટી સંખ્યામાં ઉમા રહેવું પડ્યું હતું.

સમાવું કામકાજ શર થતાં શ્રી જૈન સ્વેતાંબર કોન્ફરન્સના રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી મી. વીતુમાલ લાલમાલ શેઠે આજની સભા યોજાવવાનું સરકારીય વાંચી સંબળાવ્યું હતું.

મી. હેટાલાલ પ્રેમજીએ જણાવ્યું કે ‘સીનેમા અને રંગભૂમિ’ નામના આવાહીક પત્રે પોતાના તા. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બરના અંકમાં જૈન ધરગ ઉપર ‘કા-પાલીક’ની સહી સાથે ખરાબમાં ખરાબ, અણુષ્ટતા અને ખોટા આલેખો કરી આપણી સામુદાયી દુઃખાવી

જો ઉત્સાહ આપનાર હોય તો યુવાનભાઈ દીંદુલ સાર કર્ય આ લતામાં કરી શકે તેવું છે. તો દરેક અંદરથી જરૂર ધ્યાન આપશે. નીપાણી અહીં જૈનના પંદર વીસ થર છે, દેરાસરજીની વ્યવસ્થા ખાસ વખાણવા જેવી છે. અહીં વ્યાખ્યાનમાં 'જૈનોનું કર્તવ્ય' એ વિષય સમગ્રવ્યાપ્ત બાદ કોન્ફરન્સના ઉદ્દેશ અને સૂકૃત ભંડારની યોજના સમગ્રવત્તા શેડ આભારામ નેમચંદ બાઈના પ્રયાસથી સાર ફંડ થયું હતું.

તાસગામ અહીં જૈનના દસ પંદર થર છે. દેરાસરજી ભવ્ય વિશાળ અને મનોરંજક છે. વ્યવસ્થા સારી છે. અહીં મુનીરાજશ્રી રાજવિજયજીના વ્યાખ્યાનમાં કોન્ફરન્સના ઉદ્દેશ અને સૂકૃત ભંડાર ફંડની યોજના સમગ્રવત્તા અને મુનીરાજ શ્રીરાજવિજયજીએ પણ સારી પુષ્ટિ કરવાથી ફંડમાં સારી રકમ થઇ હતી અહીં શેડ ભગવાન ઉમેચંદ તથા બાઇ ચત્રજીજીની ધર્મ લાગણી સારી છે. રહેમતપુર અહીં જૈનના આઠ દસ થર છે, દેરાસરજી પણ સારું છે અહીં રાત્રીના સંઘ (પંચ) મેળવતા "જૈનોની પરિસ્થિતિ" વિષે સમગ્રવ્યાપ્ત બાદ સૂકૃત ભંડાર ફંડની યોજના મુકતાં શેડ મુલચંદ વેલાજીની પહેલથી સાર ફંડ થયું હતું. કોરેગામ અહીં જૈનના દસ થર છે એક સોથી સારી છે સૂકૃત ભંડાર ફંડમાં શેડ નેમચંદ લખમીચંદની આગેવાનીથી સાર ફંડ થયું હતું. દેહિર અહીં જૈનના પંદરેક થર છે. દેરાસરજીની વ્યવસ્થા સારી છે સાંજના સંઘ (પંચ) મેળવી "જૈનોની ઘટતી જતી વસ્તી" વિષય ઉપર ભાષણ આપ્યા બાદ સૂકૃત ભંડાર ફંડની યોજના સમગ્રવત્તા ઉત્સાહી શેડ નેમચંદ બાપુચંદભાઈની પહેલથી સારી રકમ થઇ હતી. વાઈ અહીં જૈનના આઠ નવ થર છે દેરાસરજી પુરાતની વખતનું હોવાથી સુધારવા જરૂર છે વળી અહીં નજીક પંચગીની જૈનોને હવા ખાવાનું સ્થાન હોવાથી ધણી લાખજો અહીંજ સેવા પુખ્ત વીજેરેના લામ લઇ રહ્યા છે તો આ દેરાસરજી સુધારવા માટે શ્રીમંત અંદરોએ ધ્યાન આપવા જેવું છે અહીં રાત્રીના પંચ (સંઘ) મેળવતા "સંપ" ઉપર વિવેચન કર્યા બાદ સૂકૃત ભંડાર ફંડ માટે સમગ્રવત્તા ધર્મ પ્રેમી શેડ ધુલાજી લાંબાજીના ઉત્સાહથી સાર ફંડ થયું હતું.

એકસંઘ અહીં જૈનના દસ બાર થર છે દેરાસરજીની વ્યવસ્થા સારી છે. રાત્રે પંચ (સંઘ) મળવાં

"માનવધર્મ" ઉપર વિવેચન કર્યા બાદ સૂકૃત ભંડાર ફંડની યોજના સમગ્રવત્તા શેડ ધુલાચંદ અમથાચંદની સહાયથી સારી રકમ મળી હતી. ઈચ્છાસકરજી અહીં જૈનના આઠ દસ થર છે દેરાસરજીની વ્યવસ્થા સારી છે. અહીં સાધારણ રીતે જોઇએ તેવી એક સંપ્રી જોવાની નથી માટે આગેવાનોએ તે તરફ ખ્યાલ લેવા જેવું છે. અહીં રાત્રીના સંઘ (પંચ) મળતા "આપણું જીવન" તે વિષય ઉપર ભાષણ કર્યા બાદ સૂકૃત ભંડાર ફંડની હકીકત સમગ્રવત્તા સાર ફંડ થયું હતું. પુતા-બારામતી-સુખા-મોરગામ વગેરે તેમજ ઉક્ત ગામોમાં ફરતા દરેક ઉત્સાહી અંદરોએ સૂકૃત ભંડાર ફંડને લાગણી પૂર્વક વધાવવાથી સારી રકમ મળી હતી પૂનામાં સાર ફંડ થયું હતું.

૧૦ 'સીનેમા અને રંગભૂમિ'ના જૈનોને જાણખ. મી. કાપાલિક અને સુદરજી પંડ્યા માફી માંગે છે,

તા. ૬-૧૦-૧૯૨૮

રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓ,

શ્રી જૈન સ્વેત્તાંતર કોન્ફરન્સ; ૨૦, પાંચુની મુખ્ય, ૩.

વિશેષ આપના આગ્રહ પત્રોના જવાબમાં જણાવવાનું કે 'સીનેમા અને રંગભૂમિ' ના એક ૨૦ તથા ૨૧, પુસ્તક ૧ માં અનુક્રમે 'આડંબરવાદ અને જૈનો' તથા 'જડ પૂજવાદી જૈનકોમને' એ મથાળાં હેઠળ જે બે લેખો 'કાપાલિક'ની સંસાર હેઠળ લખાએલા પ્રકટ થયા છે અને જેથી જૈનકોમની લાગણી અત્યંત દુઃખાઈ છે તે લખાણો લખવા તથા પ્રકટ કરવા માટે અમે અંતઃકરણથી દિલગીર છીએ. સદરજી લેખો અમે ધીનશરતે પાછા ખેંચી લઇએ છીએ.

સમગ્ર જૈનકોમની સદરજી લેખો લખવા તથા પ્રકટ કરવા બદલ અમે માફી માંગીએ છીએ અને ખાતરી આપીએ છીએ કે ભવિષ્યમાં જૈનકોમની લાગણી દુઃખાય તેવા લખાણો લખીશું અગર પ્રકટ કરીશું નહિં.

અમેને આશા છે કે જૈનકોમ અમારી આ મુલાકાત દિલની માંગણી સ્વીકારશે.

આ પત્રની વધારે નકલો તૈયાર કરીને રૂપથી

છાપાઓમાં તથા જૈનકોમળા છાપાઓમાં પ્રગટ કરવા માટે મોકલવાને હું આપને અધિકાર આપું છું.

‘કાપલિક’

સુંદરજી પંડ્યા

નોટ:—તા. ૨૮-૯-૨૮ ના રોજ આ કાર્યમાટે મજેલી જાહેર સભામાં ઠરાવ્યા અનુસાર નિમજ્જેલ કમિટીએ પોતાની તા. ૩૦-૯-૨૮ ની બેઠકમાં કરેલા નિર્ણય અન્વયે, મી. સુંદરજી પંડ્યા-તંત્રી-પ્રકાશક-પ્રીન્ટર-ને એક પત્ર લખી જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તમારા ‘સિનેમા અને રંગમુખિ’ અંક ૨૧ પુ. ૧માં પ્રકટ થયેલ ‘જૈનકોમળા’ને માટે જવાબ’ એ લેખ એક સંપૂર્ણ માફી તરીકે અને સ્વીકારી શકીએ નહિ. જેથી તમે મિનશરને સદરજી દ્વિત્વ-દુઃખાવનારા તમારા લેખો પાછા ખેંચી લ્યો અને જૈનકોમળા સંતોષકારક રીતે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં માફી માગો તો તે સંબંધે અમારી કમિટી વિચાર કરી શકે નહિતો સુઝાઈ મદદા મુજબ પગલાં લેશે. ‘કાપલિક’નું ખર્ચ નામ જાણવા આવ્યું બનાવવામાં આવ્યો હતો. જેના જવાબમાં જે જાનની માફી આપણે ચક્રાતા હોઈએ તેનો ખર્ચ મેકલી આપેથી તેપર સહી કરી આપવા તપસ્વતા દેખાડવામાં આવતાં તેવો ગ્રાફ્ટ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો કે જે સદરજી કાર્યમાટે નિમજ્જેલ કમિટીએ પોતાની તા. ૫-૧૦-૨૮ ની બેઠકમાં મંજૂર કરવામાં આવતાં મી. સુંદરજી પંડ્યાને મેકલી આપવામાં આવતાં ઉપર મુજબ માફીપત્ર અમને મળી ગયો છે જે આ છપાતાં અમારું રચાનિક અને બહારગામના દૈનિક અને અન્ય પેપરોમાં પ્રકટ થયો છે.

‘સીનેમા અને રંગમુખિ’ માં પ્રકટ થયેલ લખાણો તથા તેવા અન્ય કાર્ય માટે પગલાં લેવા વગેરે કોમિટી માટે તા. ૨૮-૯-૨૮ ની સભામાં અપીલ થતાં યજ્ઞેલું ફંડની દીપ:—

- ૨૦૧) શેઠ નગીનદાસ કરમચંદ
- ૨૦૧) „ મોહનલાલ હેમચંદ ઝવેરી
- ૨૦૧) „ જીવાભાઈ પ્રતાપશી
- ૧૦૧) „ રણજીભાઈ શેખરજી
- ૫૧) „ છોટાલાલ પ્રેમજી
- ૫૧) „ લલ્લુભાઈ ગુલામચંદ

- ૬૧) „ લલ્લુભાઈ કરમચંદ દલાલ
- ૫૧) „ હરખચંદ કપૂરચંદ માસ્તર
- ૫૧) „ પોપટલાલ ધારશી
- ૫૧) „ સુનીલાલ વીરચંદ
- ૫૧) „ કેશવલાલ મોહનલાલ
- ૫૧) „ મણીલાલ સુરજમલ
- ૫૧) „ સાકરચંદ નગીનચંદ કુલચંદ
- ૫૧) „ ચીમનલાલ પોપટલાલ
- ૫૧) „ જેસંગભાઈ મંગલજી
- ૨૫) „ પ્રેમજી નાગરદાસ
- ૨૫) „ માવજી પરસોતમ
- ૨૫) „ ભાઈચંદ અમુલખ
- ૨૫) „ બેચરદાસ હરિચંદ
- ૨૫) „ ઝવેરભાઈ પનાજી
- ૨૫) „ સવચંદ કચરાભાઈ
- ૧૫) „ પરસોતમ ઝવેરભાઈ

પરસુરજી—

શેઠ મુલચંદ હીરાચંદ ૧૧) મુલચંદ છમ્બાચંદ ૧૧) રતનજી જ્યંદ ૧૧) મુલચંદ મોતીલાલ ૧૧) હરીચંદ મીનાભાઈ ૧૧) મોતીચંદ અમરશી ૧૧) નીકમલાલ ન્યાલચંદ ૧૧) રતિલાલ કપૂરચંદ ૧૧) હીરાચંદ ખુખચંદ ૧૧) તીજેચંદ ૧૧) કાલીદાસ પટેલ ૧૦) રીખવદાસ નિહાલચંદ ૧૧) નરોત્તમ મનસુખ ૧૧) હરજીવન જીપાલજી ૧૧) સોમચંદ જસરાજ ૧૧) ડી. શાંતિલાલ કાલિદાસ ૧૧) મી. શાદ રોકડા ૧૦) જીવાભાઈ ચતુરભાઈ ૧૧) દલેશસિંહ દીલીવાલા ૧૧) ગુલામભાઈ કાલીદાસ ૫) આયુલાલ મનસુખ ૫) મોતીચંદ વસ્તાચંદ ૫) ભગુભાઈ રીખચંદ ૫) ચંદ્રાજી ખુશાલચંદ ૫) હરિલાલ લાલચંદ રોકડા ૫) સુનીલાલ ગુલામચંદ રોકડા ૫) કુલચંદ વેલજી રોકડા ૫) દલીચંદ મોતીજી ૫) રૂગનાથ જીવજી ૫) મોહનલાલ દીપચંદ ૫) વાડીલાલ સોંકલચંદ ૫) રૂગનાથ કેવજી ૫) નવચંદ સોમચંદ ૫) હીરાભાઈ રામચંદ મલખારી ૫) પૂનમચંદ સુખલાલ ૫) લલ્લુભાઈ સુનીલાલ ૫) નરોત્તમ કેવજી ૫) લેહરજી સુનીલાલ ૫) ત્રીમુખન વસરામ ૫) હીરાભાઈ ગોરધન ૫) કુલચંદ (વલસાડાવાલા) ૫) બાલુભાઈ જીવજી ૫) મોતીલાલ દેવચંદ ૫) જીવજી ૫) કરમચંદ ૫) મંગળદાસ નીકમલાલ ૫) પરસુરજી રોકડા ૧૬૧

સૂચના:—આ ફંડમાં રકમો ભરી આપનાર ગૃહ-સ્થાને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે પોતે ભરી આપેલી રકમ અમને મોકલી આપી ન હોય તો સત્વરે મોકલી આપવા મહેરબાની કરવી.

૧૧વાછરડાનો વધ-ખાસ મળેલી કમિટીની રાહબ.

શ્રી જૈન સ્વેતાંશર કોન્ફરેસની રેન્ડોંગ કમિટીની એક એક ગણ-તા. ૧૬-૧૦-૨૮; આશ્વિન શુદ્ધ ૩ મંગળવારના રોજ રાંતના ૭-૩૦ વાગે સંસ્થાની ઑરિસમાં મળી હતી. સભાનું પ્રમુખ સ્થાન રા. શેક જીવનલાલ પ્રતાપશીએ સ્વીકાર્યું હતું, જે વખતે આમદાવાદ ખાતે પોતાના આશ્રમમાં વાછરડાના અકલે પ્રાણ લેવા, વાંદરા વગેરેને મારી નાંખવા સમયે અણુ-ઘટતા વિચારો પ્રકટ કરી શ્રીયુત ગાંધીજીએ જૈન કોમની અહિંસાની ભાવના પર પોતાના વિચિત્ર વિચારો વડે જે પ્રયત્ન આઘાત કર્યો છે તે બદલ સર્વાનુમતે નીચે મુજબ દર્શાવ કરવામાં આવ્યો હતો.

“શ્રીયુત ગાંધીજીએ પશુઓ, વાંદરાઓ વિગેરેના વધ સમયે જાહેર કરેલા વિચારો તરફ શ્રી જૈનસ્વે-તાંશર કોન્ફરેસની રેન્ડોંગ કમિટીની આ સભા સખત વિરોધ જાહેર કરે છે. કોઈ પણ પ્રાણીનો કોઈ પણ સંયોગોમાં વધ કરેવા તેને હોંસા તરીકે આ સભા માને છે અને તેવી હિંસા કોઈ પણ સંયોગોમાં કરવી ઇષ્ટ નથી તેવું ભારપૂર્વક જાહેર કરે છે.”

દરેક સ્થળના શ્રી જૈન સંયોગે વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે ઉપરોક્ત દર્શાવ લક્ષમાં લઈ કમિટીએ કરેલા સદરહુ દર્શાવને અનુમતિ આપતાં શ્રીયુત ગાંધીજી પર વિરોધના દર્શાવો મોકલી આપવા ઇષ્ટ છે.

૧૨ શ્રી સુદૃઢભંડારેફંડમાં આવેલી વસુલાત.
(તા. ૧૮-૭-૨૮ થી ૬-૯-૨૮ સુધી.)

મી. કરસનદાસ વનમાલી શાહ:—આરા-મતી ૮૯, સપા ૫૩, મોરગામ ૧૯, તલેગાવ-દેડેરા ૨૬, રહિમતપુર ૨૩૦, નિપાણી ૬૦, એક-સંખા ૩૧, કોલ્હાપુર ૭૩, કોલ્હાપુર ૧૪૦, ઈચ-લકરજી ૧૯, સાંઘવી ૮૮, તાસગાંવ ૪૧, કોરે-ગાંવ ૩૦, દેહડેર ૩૫, વામ ૫૫, કુલ રૂ. ૬૨૭-૪-૦

મી. રાજમલ ભગવાંનદાસ શાહ:—ગેડા ૭) ચાચુડેરી ૧૫, વીળપુર ૧૫, સેવાહી ૩૧, સુઘસા ૩૭, સીંદર ૪, વાલી ૧૫, ગાંતી ૨. વાગેળ

૭), ડાયેન્ડા ૧૧, મંગરતલાવ ૫, પનોતા ૫, જો-નંવર ૭, વાસણી ૨, દુરગાજી ૫, ધરશે ૮૦, ધમ્મલી ૨, જાણુદો ૫, દેવલીયા ૭, આહિયા ૨૧, ખાનાશનવિગઢ ૧૧, પાંચેડીજો ૯, ભીમાંલીયા ૬, જોતમિગજીરા ૫, રાચેપુરીયા ૨, રૂમરી ૫, વણદાર ૭, કુલ રૂ. ૨૫૧-૪-૦

મી. વાડીલાલ સાંકલચંદ:—દેલવાડા ૧, મથુના ૭, મોટપ ૧૧૦, આદોલા ૧, ઊગેર ૪, બાગચુલા ૪, ખાલેજી ૭, મણીઆરી ૬, મીડી ધારીઅલ ૭, આનાલાડા ૩૦, વણપર ૪, સામા-વાડા ૧૦, ડોડીવાડા ૬૦, સંખાપુર ૨૮, કાલરી ૧૬, બેયર ૪, બેયરાજી ૫, દેયડો ૬, ડેડાણા ૪૦, સોંજુન ૪૦, ગુનમ ૧૦, રદાન ૪, ડામસરા ૨, ચાચુરમા ૨૮, રોજ ૧૯, આ-સલેજ ૧૭, નંદાસા ૬, બેડોલ ૩૦, સાનચંદ ૧૧, જોડાણ ૪૧, તેલાલી ૨૦, સાંકલજી, ૨૫૦ કુલ રૂ. ૩૪૨-૨-૦

૧૩. ‘સીનેમા અને રંગભૂમિ’ તથા તેના જેવા અન્ય લખાણો સંબંધે થયેલ ફંડમાં જે રકમો તા. ૨૮-૬-૨૮ ની જાહેરસભા વખતે શ્રી ગોડીજીના ઉપાશ્રમમાં ભરી આપવામાં આવી છે તે પૈકી નીચેની રકમો અમને મળી છે જેનો સાંભાર સ્વીકાર કરીએ છીએ. શેક જીવનલાલ પ્રતાપશી ૨૦૧) શેક નગીનદાસ કરમચંદ ૨૦૧) શેક હરખચંદ કપૂર-ચંદ મારતર ૫૩) સુનીલાલ સીચંદ ૫૩) શેક પોપટલાલ ધારશીમા ૫૧) શેક ભાષચંદ અમુલજી ૨૫) શેક રામીલાલ કસ્તુરચંદ ૧૧) શેક શ્રેમજી નાગરદાસ ૨૫) શેક મોતીચંદ અમરશી ૧૧) શેક ઝવેરભાઈ પનાજી ૨૫) શેક રતનજી જ્યંચંદ ૧૧) શેક સુનીલાલ ચુલામચંદ ૫) શેક હરિલાલ લાલચંદ ૫) શેક સાંકલચંદ વેલજી ૫) શેક કાલીલાલ પટેલ ૧૦) શેક નવચંદ સોમચંદ ૫) શેક મોહનલાલ સાંકલચંદ ૧૧) શેક નરોત્તમ મનસુખ ૧૧) શેક રંગનાથ કેવલ-દાસ ૧૧) શેક મોમોવન વિશ્રામ ૫) હીરાચંદ ગોરધનભાઈ ૫) ગાબાભાઈ કાલીદાસ ૫) શેક દલીપચંદ મોતીજી ૫) હીરાચંદ મીડામાઈ ૧૧) ચીકમલાલ ન્યાયચંદ ૧૧) મોતીચંદ વસતાચંદ ૫) મુલચંદ લીમચંદ ૧૧) પડોતમ અરે ૧૧) ગોદામ પગચાળા ૧૬૧

એકાન્ત દહિનો-એકાન્તનો આશ્રય છોડી દેવો તેનું નામ અનેકાન્ત. આ અનેકાન્ત માણસને સંસાર અને અગ્નેપવાદમાંથી મુક્ત કરી બુદ્ધિમાં એવી સમાનતા-મધ્યસ્થતા ફેળવી શકે છે કે જેથી ઉપશમ શાંતિ થાય. આપને વાદ દશે કે મેં શરૂઆતમાં- ઉપશમનો અર્થ ગરબર રપટ નથી કર્યો, કારણ તેમ કરવા અમુક વિચારોથી પરિચિત થવું આવશ્યક હતું. હવે આપ બ્દેશો કે ઉપશમમાં એ તત્ત્વ દેખાય છે. એક કામ કોષાદિનો અત્રાવ અને ખીન્નું જગત્ તન્ન સર્વશ્રી અનેકાન્ત દહિયો ઉત્પન્ન થતી પ્રણાની સમતા. વારત નિક રીતે આ એ તત્ત્વો નથી. સમજવા માટે કરેલું પ્રયત્નરૂપ છે. આત્માની ઉપશમ સ્થિતિમાં આ જન્મે ઉપશમના પ્રમાણમાં હોય છે. એક બાથુ અહિંસા-અને અંતે ઉપશમ. આ જૈન ધર્મનાં મુખ્ય ત્રણ તત્ત્વો છે. અથવા એને ત્રણ તત્ત્વો કહેવા કરતાં એક આધ્યાત્મિક તત્ત્વના ત્રણ પાસા કહીએ. આપણે બધાને એક અહિંસાના નામથી સંબોધી શકીએ, કારણ જ્ઞાનની અનેક દહિઓમાં અહિંસા તે સ્વાદવાદ અને ઉપશમ એટલે વિદ્યારોને અહિંસાગપ કરી નાખ્યાને અથવા ત્રણે ઉપશમ કહી શકીએ. જ્ઞાનમાં ઉપશમ; વ્યક્તિની મર્યાદાથી ઉત્પન્ન થતાં એકાન્ત આશ્રયનો ઉપશમ; તે સ્વાદવાદ અને વિકારોનો ઉપશમ તે અહિંસા ગથવા આપણે એમ કહીએ કે જ્ઞાનના પ્રદેશમાં જે મધ્યસ્થતાને અનેકાન્ત કહીએ છીએ તેને આવનાના પ્રદેશમાં અહિંસા કહીએ છીએ અને તેને અહિંસા પ્રદેશમાં ઉપશમ સાધકચારિત્ર કહીએ.

આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં જૈન ધર્મનાં આ ત્રણ મુખ્ય તત્ત્વો મને સમજાયાં છે. આ ત્રણ તત્ત્વો આજે આપણને

કામના છે કે નહિ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જૈનધર્મ આજે કામના છે કે નહિ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આવી જશે. આજે આપણને કામકોષાદિને વશ કરવાની જરૂર લાગે છે કે પોષવાની? આજે જગતમાં જે અનેક જાતનું માણસની બુદ્ધિને ગાંડી બનાવી દે છે એટલી વિવિધતા-જાણું જ્ઞાન પ્રગટ થતું જાય છે, તેનો સમન્વય કરવાની આપણને જરૂર છે? અને આ બધાથી મોટા પ્રશ્ન એ છે કે આ જમાનામાં આપણને આપણો આત્મા અપાર્જિત, અકલિપિત રાખવાની ગરજ છે? જે ઉત્તર હા આવશે-તો જૈન ધર્મની જરૂર છે. જો ના આવશે તો નથી. આ ત્રણ તત્ત્વો કેવી રીતે સાધવાં એ દેશકાય અને વ્યક્તિની સ્થિતિ સલામ છે. જુના જમાનામાં એ કેમ સાધાતો તે કહેવું ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિનું કામ છે. મેં આજે ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિ ગોણુ રાખી છે, એટલે એના વર્ણનમાં અને ગુણદોષોમાં હું નહિં પડું, તેમ એમ પણ નહિં કહું કે આજે આપણા માથા ઉપર પરચક-પારકું રાજ્ય-ઝડૂમે છે માટે જોના આત્માના સંસ્કારો એને સંસારના જ્વલદારથી બંને તેટલા ગરબર રહી સાધવાની સ્થિતિ કરે એવા હોય તે તે પ્રમાણે ન સાધે. હું તો ફક્ત જૈન ધર્મમાં ધાર્મિક શક્તિની દૃષ્ટિએ ક્યાં તત્ત્વો મને શ્રદ્ધે જણાયાં છે તે આપને જણાવું છું. આ વિચાર મેં કયા પ્રસંગે કરેલો તે આપને મેં જણાવેલો છે. તે જણાવવાનું કારણ એ છે કે મારી મા સમજ વાત કરતાં બીજી મને વધારે સદગ દહિઓ રાખી શકું એમ હતું નહિં. મારે કશું કહું નોંધ્યું કે એ ત્રણ તત્ત્વો જીવનમાં ઉનારના જેટલી ધાર્મિકતા હજી મને સહેજ નથી.

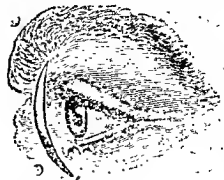
—રસિકલાલ ઓઠાલાલ પરીખ.

[અમદાવાદમાં ૫૦ સુખલાલજીએ ગત પર્વપુણ્યપર્વમાં જ્ઞાનમય ચોખ્ખું હતું અને તેમાં જે વ્યાખ્યાનમાળા થઈ હતી તેમાં આ વ્યાખ્યાન રા. રસિકમાણે આપ્યું હતું અને તે સાંના જૈન વિદ્યાર્થીજીવનના એક વિદ્યાર્થીના હસ્તાક્ષરમાં અમને મળ્યું તેવું અને નિવેદન થયું છે, અને તેનું ગયાળું પણ આમે કરીને મૂક્યું છે. તાંત્રી.]

“કુકસાઈટ ગ્લાસ”

ગરમીના કીરણોને આંખમાં જતાં
અટકાવે છે અને એટલેજ તે
ઉત્તમ છે.

Heat Rays
Ultra Violet

Can not pass through the glass.

તમારો ચસ્મો આજેજ કુકસાઈટ કાચનો બનાવો અને તમારી આંખો જેના ઉપર
જીંદગીનો અને મોજશોખનો આધાર છે તેનું રક્ષણ કરો.

મનસુખલાલ જેઠાલાલની કું.

(જૈન-ચસ્માવાલા)

આંખો તપાસી ઉત્તમ ચસ્મા ખંનાવનારાં.

કાલબાદવી રરતા, સુરજમલ લહુભાઈ જીવેરીની સામે,
મુંબઈ.

અમારા અમદાવાદના એજન્ટ:-

રા. જગશીભાઈ મોરાર

કે. અંબાલાલ હીરાલાલ પટેલના ઘર પાસે,
માદલપુરા-અમદાવાદ.

આ માસિક અમદાવાદમાં તેમના મારફતે ગ્રાહકોને પહોંચાડવા ગોઠવણ કરવામાં
આવી છે. અમદાવાદના અમારા ગ્રાહકોને તેમજ અન્ય બંધુઓને જણાવવાનું કે
નીચેના પુસ્તકો પણ તેમની પાસેથી વેચાતા મલી શકશે.

“જૈન ગુર્જર કવિઓ” (પ્ર. ભાગ), “જૈન ચૈતામ્બર મદિરાવલિ”;

“જૈન હીરકદરી” ભાગ ૧-૨,

“જૈન ગ્રંથાવલિ”, વિગેરે.

અમદાવાદના ગ્રાહકો પ્રત્યે વિજ્ઞાપ્તિ:-આપનું લવાજમ હજી સુધી મોકલાયું ન હોય
તો સત્વરે અમારા એજન્ટને આપી પહોંચ લેશે.

॥ नमो वित्त्यस्तः ॥

जैन युग

[श्री० जैन श्रवण शास्त्रसंग्रह भासिक-पत्र]

वार्षिक लेखाग्रहणः प्रवृत्तः

पुस्तक ४

अंक ३४

मानव तन्त्र

“कार्तिक-भागशर”

१९८५

मोहनदास दलीयंद हेसाई

जी. जे. अद्वैत, श्री.

वर्गीय हाथी, मुंबई

વિપયાનુક્રમ.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
At The mother's feet—[સ્વ. લાલા		આપણા સંસાર અને કલ્પા રા. રાવણ	૧૨૮
લગ્નપતરાય	૮૧	ભાષા-એક દિન્દી વિકાસ. અનુ. તંત્રી	૧૨૯
માતાને ચરણે „ નો અનુવાદ C ...	૮૩	નૂતનાં મુલાપિતો. (સંપ્રાદ્ય તંત્રી) ...	૧૩૩
શ્રીમદ્ હેમચંદ્ર સ્તુતિ (કાવ્ય) તંત્રી ...	૮૪	પં. વીરવિજયના ગુરુ મુલવિજય (તંત્રી)	૧૩૪
આમંત્રણ-સ્વાગત („) „ ...	„	પં. વીરવિજયજીનો દુકા પ્રબંધ-રા. ગિરધર-	
શ્રીમદ્ યજ્ઞવલ્ક્યજીની	„	લાલ વીરાભાઈ	૧૩૨
સ્મૃતિ-સ્તુતિ („) „ ...	„	દીપવિજયજીત સુરતની ગઝલ-રા. (સં. તંત્રી)	૧૪૧
વીરની વીણા-કાવ્ય રા. મુંદરલાલ અંબાલાલ		અલ્પચર્ચ-રા. પ્રાણીજનન-મોદરજી શાહ.	૧૪૦
ધર્મપરીક્ષા B. A.	૮૫	રાત્રિ બગરણ-રા. ગોરધનભોજ વીં શાહ.	૧૫૧
નૃપસંહરકૃત શ્રી ગિરિનાર તીર્થોદ્ધાર રાસ. તંત્રી	૮૫	વિવિધ નોંધ-૧ આપણી કાન્દરસનું અંધારણ	
કે. જે. સિંઘ લાલન	૯૦	૨ કન્યેન્દન વખતે ભરાએલ શ્રી મુકુત ભંડાર	
ગાનની અભિરુચિ રા. મોદનલાલ		ફાંટની બાકી રહેલી ઉધરાણી ૩ શત્રુગ્ય પ્ર-	
દીપચંદ્ર ચોકસો	૯૨	ચારકાર ફાંટની બાકી રહેલી ઉધરાણી ૪	
શત્રુગ્ય કરાર સંબંધી રા. સા. મોભાભાગી		‘શ્રીગેમા અને રંગભૂમિ’ તથા તેના જેવાં	
અભિપ્રાય	૯૩	અન્ય અણુકૃતતાં લખાણો સંબંધે યોગ્ય કરવા	
જમનાના પત્રો (શ્રી ગિરવિજય) ...	૯૫	અથેલ ફાંટની રકમો ૫ ‘શ્રીગેમા’ અને રંગભૂમિ’ ૧૬૦	
જૈન દષ્ટિએ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય અને વત્તમાન		તંત્રીની નોંધ-૧ અમારો પ્રયાસ ૨ નવમી.	
જૈનો. (સ્વ. શ્રી મનમુખલાલ કિ. મહેતા)	૯૯	ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ-નડિયાદ ૩ નરકે-	
પૃથ્વીચન્દ્ર ચંરિત્રનું ગુજરાતી સાહિત્યમાં સ્થાન		સરી અને લાલા લગ્નપત્રરાયનું દેહાવમાન. ૪	
(રા. પ્રદેશ-ચંદ્રશેખર દીવાનજી M. A.		આપણી સંસ્થાઓ અને દેશી રાજ્યો ૫	
LL. M.)	૧૧૯	સંમતિવપસમિતિ ૬ ‘આરિતકાનું કૃતવ્ય’	
		૭ ગોધરા પ્રકરણ.	૧૬૬

સૂચનાઓ—

- આ પત્રમાં પ્રકટ થતા લેખો માટે તે તે લેખના લેખકો જ સર્વ રીતે જવાબદાર છે.
- અભ્યાસ, ગતન અને શૈક્ષણિકતા પરિણામે લખાણોમાં સર્વ લેખો, વાર્તાઓ અને નિબંધોને પ્રથમ સ્થાન મળશે.
- લેખકોએ તેમજ અવલોકન માટે પુસ્તકો, ગોઠવવા ઇચ્છતા સજ્જનોએ તંત્રી સાથે પરમારો પત્રવ્યવહાર કરવો.
- કોષપણ લેખ પૂર્વે અને કે બીજાં અન્ય સ્થળે પ્રસિદ્ધ કર્યો હોય તો તે કૃપા કરી ન મોકલવો.
- લગભગ સંબંધી તેમજ જૈનયુગ મંજાવવા કે ન પડેલાં ગાંધી કર્યાં કરવા વગેરે સર્વ જાણતો પત્ર વ્યવહાર જૈન-સ્વેચ્છા કાન્દરસ આદિ, ૨૦ પામધુની મુગધ નં. ૩ એ સરનામે કરવો. તે માટે તંત્રીને તરફી આપવી નહિ, તેમ તે પર તંત્રી ધ્યાન આપી શકશે નહિ.

મોહનલાલ દલીપ્ત દેશાઈ, B. A. LL. B.

વકીલ હાઇકોર્ટ લોહારવાલ, મુંબઈ. માનક તંત્રી.

જૈનયુગ.

સંઘામ. સંઘામ: સંઘામ-સંઘામ એ પ્રગતિનો પાયો છે. સત્ય ને અસત્ય વચ્ચે, સદ્ગુણ ને દુર્ગુણ વચ્ચે, પ્રમાણિકતા ને ચોટાઈ વચ્ચે, ઝન્યુતા અને ધાલમેલ વચ્ચે, આજસ અને હિંસાદ વચ્ચે, સાદસ અને હંદાસિનતા વચ્ચે, સમવૃત્તિયા સ્વાર્થપરાગણતા અને સહકૃષ્ટ નિસ્વાર્થતા વચ્ચે સંઘામ !—હા—ને એવા સંઘામ શિવાય કશું કોઈ શક્ય ન મહાન બની શકે, ન બળવાન બની શકે એવા સંઘામમાં આપણે હવે અંખવાંધું છ.

X X X X X X

સાગ ભારતવર્ષમાં એકદેશીય બાવના નબત્ત કરવા માટે કોઈ પણ કોમને નાણુ કરવાની નરુ-ગાં દિંદી દોવા છતાં દિંદી મુસ્લીમ કે દિંદી ખ્રિસ્તી તરીકે સુખેથી રહી શકાય. એમ દરેક ધર્મને સ્વતંત્રતા એક અને અલેધ દેશની બાવના સંસ્થાપિત થાય નહિ ત્યાં સુધી, રાષ્ટ્રોન્નતિનો વિચાર પણ વૃથા આવ્યા એકબી સમિ મને સારી દુનિયાની સંપત્તિ કે સત્તાની પરવાહ નથી.

X X X X X X

ધાર્મિક અને સામાજિક વિષયો પરત્વે જે આપણે કેવળ ઉદાસીન રહીએ અને સંપૂર્ણ શાંતિ નબળીએ તો આપણા રાષ્ટ્રને તથામાર પણ આપણે આગળ વધારી શકવાના નથી એવી શાંતિનો અર્થ તો એકજ હોય: રાષ્ટ્ર ઇબનના સુક્રામણા ને આખરે સમૂળે વિનાશ !

—લાલા લજપતરાય.

પુસ્તકે ૪ અંકે ૩-૪

વીરાત સં. ૨૪૫૫ પિં ૨૦, ૧૯૮૫

કારતક-માગશર.

“ AT THE MOTHER'S FEET.”

Mother Mine! “What should I offer thee? I own nothing that is worthy of thee I am poor indescribly poor. Yet, there is one thing that I can always place at thy altar as it knows no exhaustion That is LOVE. Oh, mother, wilt thou pardon my saying, I love thee, I adore thee, worship thee? It sounds presumptuous, impertinent, but you, who are inshrined in my heart, know whether it is true. If it is true, then I am certain thou wilt not reject my offering. Sweet

Mother, it is perhaps foolish for me to say that I love thee. The word is so common. The sentiment is so cheap. People “Love” every thing for which they have a strong liking. They love books, flowers, pictures, candy and ice-cream. Boys love girls and girls love boys. Men and women love their sweethearts. Politicians love pride and power. To say I love thee sounds rather commonplace, but Mother Mine, I do love thee. Sometimes I feel that I love thee as I have never loved even

my God; as never did a Hindu Yogi, a Mahomedan Sufi, and a Christian Saint love his God. But thou art a goddess, not a god, and are not godless mothers of gods, worthy of greater homage than is paid to gods? In the whole range of creation there is nothing so beautiful, so sublime as woman, but to think of them as mother, beats all imagination. As mother, woman is the goddess of creation. Thou, Mother Mine, standest on a higher pedestal, as thou art the Mother of Mothers.

"Mother! Some critics find fault with me because sometimes I so act and speak as to hold you above humanity. They do not like it because they say it narrows one's sympathy and breeds international hatred and jealousy. But I do not agree with them. I see humanity in you and through you I can love humanity better, because of you. For me, there is no humanity without you. My love for you, my Mother, is not narrowing, because through you I can serve the whole universe. Your heart has always been in unison with the Universe. You have always thought in terms of universe. Humanity has been your family. And all mankind your children. Did not your sons, among them Buddha and Shankara, live and think and die for mankind? Did they make any

distinction of colour and creed? Oh Mother, you are the source of all that is grand and beautiful in humanity—universal love, universal life, the life of the soul. Am I wrong then in loving you and thinking that through you I can love all nature, the whole of universe?

"Mother! I love every thing that is related to thee. I love thy mountains, hills, valleys, rivers, plains, streams, fruits, flowers, even thy deserts. Where else in creation has nature created such beauty as lies in thy bosom, on thy lap and in thy arms? I love your children too, Mother. People say they are dark, unpatriotic, disunited superstitious and what not. Sometimes in moments of anger and disappointment I also feel like that but only momentarily, and because I feel sore at their forgetfulness of thee. At times they call me names. But I mind them not as they know not what they say. I love them because they are thine, because in their veins courses the same blood as in mine. I cannot hate them, I cannot think ill of them, I cannot forsake them. All what I am and all what I have is theirs. This is my New Year's offering to thee sweet and gracious Mother, accept it."

Thy Humble Son [Lajpatrai]

માતાને ચરણે.

મારી મા ! હું તને ચાની ભેટ ધરું ? તને અર્પણ કરવા ચોખ્ખી મારી પાસે કંઈ નથી. હું ગરીબ છું, મારી ગરીબાઈ અવધૂનિય છે. છતાં, એક એવી ચીજ છે કે હું સદા તારા ચરણે ધરી શકું, કારણકે તે અખુટ છે, તે પ્રેમ છે. અહો, માતા, હું તને એમ કહું કે હું તને ચાહું છું, વંદુ છું, તો મને હામા કરીશ ? માઈ કમન અહંકાર, તથા અવિનયભર્યું જણાય, તોપણ તું-મારા હૃદય મંદિરમાં વિરાજતી માતા-તે સત્ય છે કે નહિ તે જાણે છે. જે

તે કમન સત્ય હોય તો, મને ખાતરી છે કે મારી ભેટનો અસ્વીકાર કરીશ નહિ. મધુરી માતા, કદાચ હું તને ચાહું છું એમ કહેવામાં મારી ચૂપાઈ હોય; તે શબ્દો તદ્દન સામાન્ય છે. તે ભાવના સસ્તી ઘષ્ટ પડી છે. પોતાને ધણીજ પસંદ પડતી દરેક ચીજને મનુષ્યો આહે છે. તેઓ પુસ્તકોને આહે છે, પુષ્પો, ચિત્રો, અને મિશ્રાઈને પણ આહે છે. છોકરાઓ છોકરીઓને આહે છે, છોકરીઓ છોકરાઓને આહે છે. સ્ત્રીઓ તથા પુરૂષો, પોતાનાં પ્રિય પાત્રને આહે છે. રાજ્યદારી પુરૂષો, માન તથા સત્તાને આહે છે. હું તને ચાહું છું એ શબ્દોજ તદ્દન સામાન્ય જણાય છે, છતાં પણ મારી મા ! હું તને ચાહું છું. કોઈ વખત મને એમ લાગે છે કે મેં મારા પ્રભુને પણ કદી નહિ આજ્ઞા હોય તેવા ભાવથી હું તને ચાહું છું. તેટલા ભાવથી તો એક હિંદુ ચોગી, અગર તો મુસ્લીમ સૂફી કે ખ્રીસ્તી સતે પોતાનો પ્રભુ પર પ્રેમ નહિ કીધો હોય. વળા તું તો દેવી છે, દેવ નથી. અને શું દેવીઓ સર્વ દેવીની માતા નથી ? તથા દેવોને અર્પણ થાય છે તેના કરતાં વધારે ભક્તિભાવ તથા પૂજનને ચોખ્ખી દેવીઓ નથી ? સમગ્ર સૃષ્ટિમાં સ્ત્રી જેવું સુંદર અને દીવ્ય બીજું કંઈ નથી, અને તેનામાં માનવનું આરોપણ સર્વથી શ્રેષ્ઠ કલ્પના છે. માતા તરિકે સ્ત્રી, સમગ્ર સૃષ્ટિની અધિષ્ઠાત્રિ છે. માતા મારી ! તું પણ ઉચ્ચ આત્મને વિરાજે છે, કારણકે તું તો માતાઓની પણ માતા છે.

માતા ! હું તને માનવજાતથી ઉચ્ચ ગણું છું, તેવું દર્શાવનાર કંઈક કંઈ અગર જોઈ તો રીકાકારો મારો દોષ કાઢે છે. તેઓ કહે છે કે તેનાથી મન સંકુચિત થાય છે, તથા આંતરરાષ્ટ્રિય ધિજ્ઞાર અને ધર્મી ઉત્પન્ન થાય છે, તેને લીધે માઈ કાય પસંદ નથી કરતા. પરંતુ હું તેમની સાથે સહમત નથી થઈ શકતો. હું તો તારામાંજ અને તારા વડે સકળ માનવ જાતનું દર્શન કરી રહ્યો છું. હું તારે લીધેજ માનવજાતને વધારે ચાહી શકું.

મારે માટે તો, તારા શિવાય માનવજાત હોઈ શકેજ નહિ. મારી મા ! તારા પરનો પ્રેમ મને સંકુચિત બનાવતો નથી, કારણ કે તારા વડે તો હું સકલ સૃષ્ટિની સેવા કરી શકું. તારૂં હૃદય તો સકલ સૃષ્ટિની સાથેજ એકતાનમાં છે. તેં સદા સકલ સૃષ્ટિ માટેજ વિચાર કીધો છે. સકલ સૃષ્ટિ તારૂં કુટુંબ છે. અને આખા માનવજાત તારાં બાળકો છે. શું તારા પુત્રોમાના છુદ્ધ અને શંકરે, માનવજાતને માટે જીવન અર્પું ન હતું ? શું તેઓએ રંગ અને દરબાનનો ભેદ પાડ્યો હતો ? આહો માતા ! આ દુનિયામાં જે કંઈ લગ્ય અને સુંદર-વિશ્વપ્રધુત્ય, વિશ્વનું જીવન અને આત્માની જાગૃતી-છે તેનું મૂળ સુંજ છે. ત્યારે હું તને ચાહું, અને એમ ધારૂં કે તારા વડે હું સકળ કુદરત, તથા આખા વિશ્વને ચાહી શકું, તો તેમાં શું મારી ભૂલ છે ?

માતા ! તારી સર્વ ચીજોને હું ચાહું છું, તારા પરવો, ટેકરીઓ, ખીણો, નદીઓ, મેદાનો, અજુબા-ઓ, ફળો, પુષ્પો, અને તારાં રણોને પણ હું ચાહું છું. તારા વક્તવ્યજ, બોળા, તથા હસ્તમાં જે સુંદરતા છે, તેની સૃષ્ટિમાં કુદરતે બીજી ક્યાં સર્જી છે ? મા ! તારાં બાળકોને પણ હું ચાહું છું. લોકો કહે છે કે તેઓ કાળાં, દેશાલિમાનરહિત, કુસંધી, વહેલી, છે. કોઈ વખત ગુસ્સા અને નિરાશાની પાજે, મને પણ તેમ લાગે છે, પણ તે તો તેમની તારા તરફની બેદરકારીના પરિણામે ઉપજતા ગુસ્સાને લીધે એકાદ

પળને માટે લાગે છે. કોઈક વખત તેઓ મને તિર-
સ્કારે છે. પરંતુ તેઓ શું કરી રહ્યા છે, તેનું તેમને
ભાન ન હોવાથી (તેમ કહે છે તેથી) હું તેની દર-
કાર કરતો નથી. હું તેમને ચાહું છું, કારણ કે તેઓ
તારાં છે, જે લોહી મારી નસોમાં વહે છે, તેજ લોહી
તેમની નસોમાં વહી રહ્યું છે. હું તેમનો તિરસ્કાર કરી
શકું નહિ, તેમનું અહિત ચિત્તી શકું નહિ, તેમનો
ત્યાગ કરી શકું નહિ, હું જેવો છું તેવો તેમનો છું,
તથા માફ સર્વસ્વ તેમનુંજ છે. નવા વર્ષની મારી
આ તને ભેટ છે. પ્રિય કૃપાળુ માતા, તેનો સ્વીકાર કર.

તારો વિનીત પુત્ર [લજપતરાય.]

શ્રીમદ્ હેમચંદ્ર સ્તુતિ.

રાગ કલ્યાણ.

કલિસર્વજી ! ત્રિકાલવંદન હો ! ! !

સિદ્ધ કુમાર નૃપ પ્રતિષેધી,

પ્રભાવ વધાર્યો, જૈનશાસન હો—કલિસર્વજી ! ૧

અમારીપણ વજકાવી પ્રાણી,

દાન અભય દીધું, હેમ સુધન્ય હો—કલિસર્વજી ! ૨

શાનામૃત ભોજન જગ આપ્યું,

કોરા ને શમ્ભુશાસન હો—કલિસર્વજી ! ૩

ધવલપ્રતિગીત, ગાઈએ તારાં,

ગૂંજરે ખાલ થઈ સુપ્રસન્ન હો—કલિસર્વજી ! ૪

—તંત્રી.

આમંત્રણ—સ્વાગત.

માઠ.

આવો અમારે ઘેર, વ્હાલાં ! આવો અમારે ઘેર.

સ્વાગત કરિશું મુખ દર્શનનો લેશું મળનો વ્હાલ,

તન મન ધનથી કરિશું બને જે, પૂરો ખતાવી ભાલ

—વ્હાલાં ! ૧

વાતો કરીશું સુખદુઃખની ને લુગલુગની કંઈએય,

હિતવચનો સાંભળશું સ્નેહે, મૂકી અમારો દોર—વ્હાલાં ! ૨

જૂનાં સ્મરણાં તાજાં કરીને હૈયું હલવશું પ્રેમ,

રસતરબોળ પિંથું બહુછોળે, અમૃત ખાલા હેમ—વ્હાલાં ! ૩

—તંત્રી.

[સને ૧૯૦૭ ના ન્યુયોર્કના માસિક નામે
Young India (તરુણ ભારત) ના ન્યુયોર્કના
અંકમાં 'તારો વિનીત પુત્ર' એ તખલ્લુસથી 'માતાને
ચરણે' એ નામનો લેખ પ્રસિદ્ધ થયો હતો. તે લાઘા
લાજપતરાયે લખ્યો હતો એવું ડા. હર્ષકર હમણાં
તેમના સ્વર્ગપાસ પછી જાહેર કરે છે. તે હૃદયની
ભાવનાથી પરિપૂરત છે. 'દરેક શબ્દમાં ભારતમાતાના
સંબંધી તેના અંતરમાં રી રી ઉર્મિઓ ઉછળતી
હવી તેનું માપ સ્પષ્ટપણે નીકળે છે. આ નવીન વર્ષમાં
તેમનું દેહાવસાન થાય છે તેથી આ નવીન વર્ષમાં
તેમણે ઇસુના ૧૯૦૭ ના નવીન વર્ષ માટે લખેલો
લેખ અહીં સાદર નિવેદિત કરવામાં આવે છે. તંત્રી.]

શ્રીમદ્ યશોવિજયજીની સ્મૃતિ—સ્તુતિ.

ભામપદાસી.

શ્રી જ્ઞાનપુંજ ! યશોવિજય ! પ્રણામ તું મહાત્મને—

ત્રિવર્ષ કંશીમાં અભ્યાસ, 'ન્યાયવિશારદ' ખાસ,

વાદીકલેશ હતીને, ધ્વજન ચકાવી ધર્મને—શ્રી. ૧

શુદ્ધા અનેક શાસ્ત્રગ્રંથ, અધ્યાત્મ ન્યાય વિકટ પંથ,

ચેતના જ્યોતિ જગાવી જૈન સનાતનને—શ્રી. ૨

શાસ્ત્ર માર્ગ દાખવી, પ્રેમાણુ સહુ નયે-ભરી,

સ્તુરાવી શક્તિ ને પ્રવેશી, ભવ્યતા મુશાસને—શ્રી. ૩

ભવ્યતા શાસનકાજ, અધ્યાત્મનું નહિ કલ્યાણ,

ભેટી અર્પી 'અષ્ટપદી', યોગી આનંદધનને—શ્રી. ૪

સાઠ અધિક વર્ષ હતી, પુણ્ય આત્મા સંચર્યો,

કાર્તિકાટ બાંધી કરી, સદા વિખ્યાત અમને—શ્રી. ૫

નિશ્ચયે અમારા પ્રાણ, સાંધે સંધી આપની,

પ્રાર્થતાં રહો સદા, અપૂર્વ શાંતિ આપને—શ્રી. ૬

સ્મરીએ ગુણ સરતવી, પૂજ્યપાદ ! તુજ નામ,

હૃદય પ્રેમ પુષ્પથી, વધાવી ધર્મવર્તનને—શ્રી. ૭

—મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ.

જામો મહાવીરસ્ત્ર ।
' વીરની વીણા '

વાગી હો, વાગી વીણા મારા વીરની,
સૂણ્યને જગત નરનારને;
વાગી વીણા મારા વીરની રે લોલ,
એની તે પપદે ભેદ નહી જરી,
કુલ કે' ભતિનો લગારને;
વાગી વીણા મારા વીરની રે લોલ.

દેવ દાનવ વહી માનવગણ ને,
તિર્યચનો નહી પારને. વાગી૦
વેરા બૂઠ્યાં સહુ નૈસર્ગિક હો,
બૂઠ્યાં ભતિદેવ ને. વાગી૦
એકામતાએ સૂણી રથા સહુ,
વીરની વીણાના વેણને. વાગી૦
દૂર સુદૂર એના સુર સૂણાયને,
યોજનગામિની વાણ ને. વાગી૦
એના તે સુરે સુરે સરે છે,
ભાગનાં આણમૂલ સૂત્ર ને. વાગી૦
ભાગ્યાંતા એણે એકજ ક્ષણમાં,
ક્ષણિક રાન્યનાં મોહ ને. વાગી૦
અનંત દુઃખ ઉત્પાદક ભણી,
ભાગ્યા સ્વજનનાં ક્રોધ ને. વાગી૦
કાવાથી આત્મા પરમ નિરાશો,
દેહની કીધી નવ ચિંત ને. વાગી૦

શાનપંચમી ૧૯૮૫.
અમદાવાદ.

}

સુંદરલાલ અંબાલાલ કાપડીઆ બી. એ.

નયસુંદરકૃત શ્રી ગિરિનાર તીર્થોદ્ધાર રાસ.

નિવેદન.

કવિનાર નયસુંદર એક નામી જૈન કવિ વિક્રમ
સંવત્સરી સપ્તમી સદીના પૂર્વાર્ધમાં યદ્ય ગણેલા છે,
અને તેનું જીવન વિસ્તારથી આનંદ કાવ્ય મહોદધિ
મૌકિક ૬ કામાં મારે લખેલું પ્રસિદ્ધ યદ્ય ચુક્યું છે.
તે જોઈ જવા વાચકને વિનંતિ છે. તેની અંદર તેમની
ઉપલબ્ધ કૃતિઓનો નિર્દેશ કરેલો છે, પરંતુ આ કૃતિ
તે લખવાના સમયે ઉપલબ્ધ યદ્ય શકી ન હતી તેથી
તેનો નામનિર્દેશ પણ યદ્ય શકી નહોતો. હમણાં મુનિ
મહારાજની બાલવિજયજીએ આ કૃતિની હસ્તલિખિત
પ્રત તથા તેની કચેરી પ્રેસમાં મોકલવા માટેની નકલ
મારા તરફ મોકલી આપી અને તેથી એક વિશેષ કૃતિ
સાપકી, તે વાતથી મનમાં આનંદ થયો.

રાગ ને દેવની રાખ કરીને,
તોડ્યાં મોહનાં બંધ ને. વાગી૦
મહન એના માને ઝરે છે,
ધ્યાના દિવ્ય ઉપદેશ ને. વાગી૦
બ્રાતૃત્વ સારા વિશ્વમાં વ્યાપ્યું.
પ્રત્યેક આત્મ પ્રદેશને. વાગી૦
કર્ણુ બેઠામાં તિલેણ કીલકથી,
તોયે ન રોય લવલેશને. વાગી૦
ચંડકારીના કંસને અવગણી,
શિખરો કામનો મંત્ર ને. વાગી૦
રતનમયી એવાનેય દીધી,
અપકારી પ્રતિ ઉપકારને. વાગી૦
દશે દિશામાં એણે તો પ્રેમી,
અદિસાના સંદેશ ને. વાગી૦
ભાગ, અદિસા એ મહાસૂત્રો,
વરસા વીરવાગધાર ને. વાગી૦
ભાગ્યવતી મારી ભારત માટે,
ગીત્યા વીરતાનાં વેણ ને. વાગી૦
ધન્ય માત ભારતી ! ધન્ય ગીત્યાં તે
વિશ્વમાહી સૌએ પ્રેસારને,
વાગી વીણા મારા વીરની રે લોલ.

'નદીન'

સુંદરલાલ અંબાલાલ કાપડીઆ બી. એ.

તે મુનિશ્રીની આગાથી તે પ્રેસ કોપી એક પ્રત.
પરથી કરાયેલી હોવાથી અશુદ્ધ હતી, તેથી નવીનજ
પ્રેસ કોપી એ તૈયાર કરી છે, અને આ પ્રસ્તાવના
લખી છે. આ તક આપવા માટે તે મુનિશ્રીનો ઉપ-
કાર માનું છું.
આ ગિરિનાર તીર્થોદ્ધાર સંબંધી નાનો રાસ
કવિએ દધિયામ એટલે દધિરથસિ-રાસની દેયલી એ
ગામમાં રચેલો છે, કે જે ગામ સિદ્ધપુર પાસે આવેલું
છે, અને જે પરમાર્દત કુમારપાળ નરેશની જન્મભૂમિ
તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. આ રાસપરથી એ સિદ્ધ થાય છે
કે, કવિએ સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલા ગિરિનાર તીર્થની યાત્રા
કરી છે. આવોજ હુંકો રાસ કવિએ સૌરાષ્ટ્રમાં આ-
વેલા મહાતીર્થ નામે શાનુંગય સંબંધે પણ રચેલો છે,

કે જે સુપ્રસિદ્ધ છે. અને તે ઉપરોક્ત મૌકિકમાં પશુ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. ને તેની રચના સાલ સંવત્ ૧૬૨૮ આસો શુદ્ધ ૧૩ મંગળવાર છે. ગિરિનાર સંબંધીનો રાસ ક્યા વર્ષમાં રચવામાં આવ્યો, તેનો ઉલ્લેખ કવિએ કરેલો નથી, તેથી કવિની કૃતિએ જ્યારે સં. ૧૬૨૮ થી સં. ૧૬૬૬ સુધીની મળી શકી છે, તો તે દરમ્યાન તે રાસ રચાયેલો હોય એ સંભવિત છે.

સાર.

જેના ચરણકમલમાં સર્વ છંદ શિર બ્રુવે છે, એવા ચોવીશ જિનવરને પ્રણામ કરી, તે પૈકીના બાવીસમા જિનવર શ્રી નેમિનાથ શીશરત્નગંડારના પદ્મ પંકજ જ્યાં ગિરાજે છે, એવા મઠ ગિરિનારનો મહિમા કવિ ગુરૂની આગ્રા લઇ કિચિત્ વર્ણવે છે.

કારમીરના નવહુલ નામના નગરમાં નવહંસ નામનો રાજા હતો, અને તેને વિન્યાદે નામની રાણી હતી. ત્યાં ચંદ્રશેઠ વસતો હતો, કે જેને ત્રણ પુત્ર નામે રત્ન, મદન અને પૂર્ણસિંહ હતા, આમાંના જ્યેષ્ઠ પુત્ર રત્નને પદ્મિની નામની સ્ત્રી હતી, અને તેણીથી કેમગજ નામનો પુત્ર થયો હતો. આ રત્નશેઠના સમય સંબંધી ગ્રંથમાં એવો પાઠ છે કે, નેમિનાથના નિર્વાણ થયાને આઠ સદસ્ર વર્ષે તે શેઠ થયા. (જુઓ ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ-રત્ન શેઠ સંબંધી ત્યાં ઉલ્લેખ છે.)

એક સમયે વનમાં એક ઝાની મહામુનિ પધાર્યા. તેને જાંદવા રાજા, રત્નશેઠ વગેરે સર્વે ગયા. તે વખતે તેમણે દેશના આપતાં જિનપૂજનો અધિકાર લઇ તેથી થતા લાલ ખતાવી, તથા તે નિમિત્તે તીર્થ નામે શત્રું જય અને ગિરિનારનો ઉલ્લેખ કરી ગિરિનાર સંબંધી વિશેષ મહિમા દાખવ્યો કે:- 'ગિરિનાર તીર્થમાં નેમિનાથના ત્રણ કલ્યાણક (કલ્યાણ-દિવસો નામે નિષ્કમણ-દીક્ષા, કેવલજ્ઞાન, અને નિર્વાણ-આ ત્રણે) થયેલ હોવાથી તેનો મહિમા અપાર છે. પરંપર્યાય પ્રમાણપુરાણમાં પણ આ રૈવતગિરિ-ગિરિનારનું માહાત્મ્ય વર્ણવેલું છે. (તેના શ્લોકો પણ ટાંક્યા છે.) હવે આ રૈવતગિરિ અને તે પરની નેત્રીશ્વરની મૂર્તિની ઉત્પત્તિ જીર્ણપ્રમથપરથી કવિ ઉક્ત મુનિના મુખમાં મૂકે છે કે:-

“અતીત ચોવીશી (ચોવીસ તીર્થકર) વૈશ્રી ત્રીજા સાગર સ્વામીને ઉજ્જેણી રાજા નરવાહને એવો પ્રશ્ન કર્યો કે, ‘મારી મુક્તિ ક્યારે થશે?’ આના

ઉત્તરમાં જિનવરે જણાવ્યું કે, આગામી (આવતી ચોવીશીમાં નેમિ જિનના સમયમાં થશે. આથી રાજાએ દીક્ષા લીધી, અને અંતે પાંચમા કલ્પનો પર્વ દેવતા થયો. (૩) તેણે અવધિજ્ઞાનથી નેમિનાથનું ચિંતન વજ્રમય મારીતું બનાવ્યું, કે જેની દશ સામરોપ સમય સુધી ઇંદ્રાએ પૂજા કરી, પછી પોતાનું આણું હુંકું બાણી તેણે તે પ્રતિમા રૈવતગિરિ કે જ્યાં નેમિનાથનાં ત્રણ કલ્યાણક થયાં છે ત્યાં આણી. એ શુદ્ધમાં મનોહર ચૈત્ય બનાવી તેના ગર્ભગૃહમાં સુવર્ણ રત્ન અને મણિની એમ ત્રણ મૂર્તિ સ્થાપિત કરી અને તે આપ્પા ચૈલ-ભવનનું (શિખરનું?) ના ‘કંઠનમજ્જાનક’ આપી તેમાં ઉપરોક્ત વજ્રમુક્તિકા મૂર્તિ સ્થાપી. પછી તે દેવ નેમિનાથના સમયમાં પુણ્યસાર નામનો રાજા થયો કે જે પોતાનો પૂર્વજ નેમિના મુખેથીજ જાણી ગિરિનાર આવ્યો. પોતાના પૂર્વજવમાં પોતાને હાયેજ બનાવેલ જિનપ્રતિમા પૂજા પોતાના પુત્રને રાજા સોંપી, પછી નેમિ પાસેજ તે દીક્ષા લીધી. આ પ્રમાણે રૈવત તીર્થની ઉત્પત્તિ પૂ પુરોષેએ જણાવી છે, અને તેવીજ રીતે શત્રુંજય મહાત્મ્ય નામના ગ્રંથમાં દાખવેલ છે. (૧) હરતાલ વિમલગિરિ-શત્રુંજયના ઉદ્ધાર કરાયા તે વખતે રૈવત ગિરિના પશુ ઉદ્ધાર કરાયા છે. (૨) જ્યારે પાંડવોએ ઉદ્ધાર કરાવ્યો, ત્યારે તેમણે ઉત્તમ પ્રાસાદ બધાં તેમાં લેખમય પ્રમુની મૂર્તિ સ્થાપી, એવો અધિકાર આવે છે. આમ ગિરિનાર તીર્થનો મહિમા-જાણીને ભવિ લોકો! નેમિનાથની ત્યાં સેવા કરી અનાં સુખ મેળવો.”-આ પ્રમાણે દેશના પૂરી થઈ.

આ સાંમળી રત્ન શ્રાવકે હવિત થઈ સભાની મધ્યમાં એવો અભિગ્રહ (નિયમવિશેષ) લીધો કે, જ્યાં સુધે સંધ લઈ ગિરિનાર નેમિજિનને ભેટું નહિ ત્યાં સુધે મારે આજથી પાંચ વિવ્રતિ (વિગમ) નો ત્યાગ છે જુમિપર શપથ, બ્રહ્મચર્યનું સેવન, અને એક વખત આહારનું ગ્રહણ છે.

સંધ લઈ જવાનું મુદ્દતે લઈ કંઠાત્રી સર્વત્ર મો કલાવી અન્ન, ગન્ન, રથ અને સૈન્ય લઈ વાજતેગામને સંધ લઈ, રત્ન શ્રાવકે પ્રયાણ કર્યું. સંધ સાથે કોઠા ધિપતિ વણિકો, અને દેરાસરો, ગંધર્વો, બાટ, અર્મત યાત્ર એટલે પાણીની મસદા વગેરે સર્વ લઈ, યુ સદિત માર્ગે યાત્રતાં યાત્રતાં રોડાતોલા ગિરિ કુશ લક્ષ્મ તે આવી પહોંચ્યા. એવામાં એવું બન્યું કે

એક વિકાસ પ્રેત અતિસ્થાન રૂપનો, ‘આર્ધ’ મનુષ્ય બને આર્ધસિંહના દેહવાળો. આવી, સર્વ લોકને શીવરાવવા લાગ્યો, અને મારી સરત પાખા વગર એ કોઇ એક ડગ પણ ભરશે તો યમપુરિમાં પહોંચાડી દર્શક એમ બોલવા લાગ્યો. સંઘભયથીત બન્યો. સરત જાણવા માંગી તો પ્રેતે જણાવ્યું કે, ‘મને એ સંઘમાંથી એક પ્રધાન પુરુષ આપો તો સંધને જવા દઉં.’—આ વાતની રત્ન સંધપતિને ખબર પડી કે તુરતજ તેણે જણાવ્યું કે, ‘કોઈ પણ ફિર કરતા ના, હું આ રથાનકે રહી પ્રેતને માફ શરીર સોંપવા તૈયાર છું. તમે સૌ સંઘ સુખેથી જઈ નેમિ પ્રભુનાં દર્શન કરો.’—આથી સંધના કેટલાક તે સરત પોતે જાળવશે, એમ કહેવા લાગ્યા. રત્નના નાના બે બાઈ મદન અને પૂરંજી પોતાને તે કાર્ય સોંપવાતુ વિનવવા માંડ્યા, સતી સ્ત્રી પદ્મિની વિદાય કરી એ ઉપસર્ગ પોતે સદન કરવા તૈયાર છે એમ પુકારી કહેવા લાગી, ત્યારે પુત્ર કોમલ પિતાને બહેલે પોતે પ્રાણ આપશે એવું બોલ્યો. આખરે શેઠ રત્ન, તેની પત્ની પદ્મિની અને સુત કોમલ એ ત્રણે તે સરત પાળવા અર્થે રહી, શેઠે મને તેમ સમજાવી સંધને યાત્રા કરવા રવાના કર્યો.

ચેતો પ્રેત સંધપતિને મહાનાદ કરી એક ગુફામાં લઇ ગયો, જ્યારે તેની સ્ત્રી તથા પુત્રે કાપોત્સર્ગ ધ્યાન થયું, અને મનમાં સંકલ્પ કર્યો, કે જ્યારે સંધપતિ આ કષ્ટથી છુટશે, ત્યારે અમે અન્નપાન લઇશું. આવે સમે રૈવત પર્વતપર સાત ક્ષેત્રપાલ અંબાદેવીને વાંદવા જતા દત્તા, તેમજે આ ઉપાદે સાંભળ્યો, અને અંબાદેવીને વિનવ્યાં કે આ શું છે ?—દેવીએ ધ્યાન ધરી જોતાં જાણ્યું કે, કોઇ મહાપુરુષને કોઇ કષ્ટ ઉપદ્રવ કરે છે, એટલે પોતે સાતે ક્ષેત્રપાળને સાથે લઈ પ્રેતના રથાનકે આવ્યાં. મારી અને કુમારને ધ્યાનરથ જોઇ દિશમાં કૃપાભાવ-અકિતભાવ જાગ્યો. પ્રેતને કહ્યું કે, હું નેમિ પાસે વસું છું, અને આ માથે સદૃશમાં છે તેને મુક્ત કર, અગર તો મારી સાથે લુહ. કર. બંને વચ્ચે યુદ્ધ થયું. તેમાં પ્રેતને પોતાના પગ નીચે ધરી નાંખ્યો, અને ધણે અશ્વલ્યો. આખરે ને પ્રેતે પોતાની માયા સંધરી પોતે અસલ દીપ્ત કંચન કાચ ધરી, વૈમાનિક

દેવ તરીકે પ્રકટ થયો. સંધવીપર પુષ્પદષ્ટિ કરી, તે કહેવા લાગ્યો, ‘હે વ્યવહારી ! તને અને તારી સ્ત્રી તથા પુત્રને ધન્ય છે, તેં ગુરુમુખે જે નિયમ લીધો હતો, તે મરણાંતક કષ્ટ પડતાં છતાં પાળ્યો. તારા સાહસનું ખારણું લેવાજ ને’ આ સર્વ કીધું હતું. પછી તે દેવતા સ્વયંકે સિંવાળ્યો, અંબાદિક જનરથાનકે ગયાં, અને સંધપતિએ સંધ સાથે ગિરિનાર પર્વતપર જઈ નેમિનાથનાં દર્શન કર્યાં. મૂર્તિનું સ્નાન કરતાં વિરમવકાંક વાત એ બની કે, લેપમય બિંબ હતું તે ગળી ગયું. આથી રત્ન સંધરી ખિન્ન થયો, અને પોતાની કંઈક આશાતના ચઇ દરો તેથી તેમ બન્યું દરો, એમ ગણી પોતાને ધિક્ ગણવા લાગ્યો. પછી તેણે બાધા લીધી કે, જ્યાં સુધી તે બિંબને બહેલે રત્નનું બિંબ ન રચાઈ, ત્યાં સુધી જલ અન્ન લઈશ નહિ. સર્વ સ્ત્રીજ તણ ઉપવાસ કરી તપ કરવા માંડ્યું, અને સાઠ ઉપવાસ થયા કે અંબાજી માતા પ્રસન્ન થયાં. તેણી રત્નશ્રાવકને જ્યાં કંચનપલાનક નામનો પ્રાસાદ હતો ત્યાં લઇ જઈ નેમિનાથના સમયમાંજ શ્રીકૃષ્ણે વિનિર્મિત પ્રધાન બિંબ તથા સુવર્ણ, રત્ન, રૂપું મણિ એમ દરેકનાં અદાર મળી ૭૨ બિંબોનાં દર્શન કરાવ્યાં. તેમાંથી કોઇ પણ લેવા માટે કહ્યું, રત્ને તો રત્નનું બિંબ લેવા વિચાર કર્યો. ત્યારે અંબાદેવીએ કહ્યું કે, આગળ કલિયુગ આવે છે, અને તે વખતના અતિ લોભી લોકો ચતાં પ્રતિભાનું વિપરીત થાય, તેથી પાપાણુ બિંબ થયો તો સારું. હવે તે બિંબ કેમ લઇ જવું ? ત્યારે અંબાદેવીએ કહ્યું કે, કાચે તાંતણું વીંટી ચલાવશે તો એની મેળે આવી આવશે; પણ તેમ કરતાં પાણું ન જોવું, અને જોયું તો તરતજ તેજ રથાનકે રથબી થશે. આથી રથામ પાપાણુનું બિંબ લીધું, અને તે વિરમવકાંક રીતે એમને એમ ચાલતાં ચાલતાં, આવે છે કે નહિ એમ વિમાસતાં રત્ને પાણું જોયું કે તરતજ ત્યાં બિંબ રિચર થયું. ત્યાં પ્રાસાદ કરાવી, તેમાં તે બિંબને પ્રતિષ્ઠિત કર્યું. આજ લગી તે રથજે તે બિંબ પૂજાય છે.

સંધ પાછો વળી શનુંનય આવી નયબા જિનેશ્વરને વાંદી પછી સ્વરથાનકે ગયો. રત્ન શ્રાવકે બંનેને દ્રવ્ય અર્ચ્યાં સંકૃત કર્યું. આ પ્રમાણે હકીકત જણ્યું

પ્રમંથમાં જણાવેલી છે. આ કંચનજ્ઞાનક પ્રાસાદ તથા રતનશ્રાવકે રચાવેલ કરેલ જિંબના મંબધમાં ગિરિનાર કદમમાં આ પ્રમાણે હકીકત છે:—

ગિરિના મધ્યમાં ઈંદ્રે વજ્રવટે વિંવર કરીને (પેલો ભાગ કરીને) કંચનજ્ઞાનકમય રતન ચૈત્ય બનાવ્યું. તે ચૈત્યના મધ્યમાં શ્રી નેમિપ્રભુની રતનમયી મૂર્તિ પ્રભુના દેહમાન અને વર્ણ પ્રમાણે ઇંદ્રે સ્થાપિત કરી, અને તે ઉપરાંત ખીન્ન નથુ જિંબને ઈંદ્રે દેવતાઓ પાસે તે ચૈત્યના મધ્યમાં સમવસરણમાં સ્થાપિત કરાવ્યા. તે ગિરિના ચૈત્યમાં અવશેષકનવાળા (ખુદલા) ઊપરના રંગમંડપમાં અંગનાની મૂર્તિ અને બક્ષાનકમાં શાંખની મૂર્તિ જેવું બીજું ચૈત્ય નેમિપ્રભુના નિર્વાણરચાને પૂર્વ સન્મુખ ઇંદ્રે નિર્માણ કર્યું હતું. ઇંદ્રે કરેલા ચોખ્ખા બક્ષાનકમાં રહીને મેઘવોત દેવ પ્રભુનું અર્ચન કરતા હતા. નેમીશ્વર પ્રભુની લેપમણી પ્રતિમા બે હમ્બર વર્ષ સુધી (૨૪) રહી. તે લેપમય મૂર્તિનો નાશ થયે સતે અંગના દેવીના આદેશથી અને રતન નામના શ્રાવકે જ્યાં પશ્ચિમ સામું (નવું) ચૈત્ય રચાવ્યું. કંચન બક્ષાનકની અંદરના સમવસરણમાંથી રતન શ્રાવકે કાઢ્યા સુતરના તાંતણા વડે જેમ્બીને આ (આજ કાલે વિદ્યમાન) જિંબ અહીં આપ્યું.

ત્યાર પછી કલિકાલમાં જિનશાસનદીપક શ્રાવકે અનેક થયા છે, તે પૈકી ચુર્જર રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહનો પ્રધાન મંત્રી નામે સજ્જને બાર વરસની સોરહની બંધી કમાઇ ખર્ચા નાખી નેમિપ્રસાદનો ઉદ્ધાર કર્યો; રાજા સિદ્ધરાજે આખરે તે જોષ પ્રશંસા કરી. (સરખાવો ગિરિનાર કદમનો ભાગ:—થાકુડી અમાત્ય અને સજ્જન દેવ પ્રમુખ અનેક ઉત્તમ જનોએ નેમીશ્વર પ્રભુના ચૈત્યનો ઉદ્ધાર કર્યો છે.)

પછી શ્રી વસ્તુપાલ અને તેજપાલ એ બે મંત્રીઓએ જૈન ધર્મને દીપાળ્યો અને એવાં કાર્યો કર્યા કે જે જોએ દર્શનવાળાઓને ભાવ્યાં. શત્રુંજયપર અદાર કોડ અને બાણું લાખ, ગિરિનાર પર બાર કોડ અને એરેલી લાખ; આપ્ત ઉપર ભુશંગવસહી નામે પ્રાસાદ કાવવામાં બાર કોડ ત્રેપન લાખ દ્રવ્ય ખર્ચ્યા, ૧૨૪ જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યાં, ૨૩૦૦ જીર્ણ પ્રાસાદનો ઉદ્ધાર

કર્યો, ૯૮૪ પૌષધશાળા (ઉપાશ્રય) બંધાવ્યાં, અને જૈન ભંડારો માટે પુસ્તકો લખવામાં ૧૮ કોડ ખર્ચ્યા. ૫૦૦ સિંહાસન, ૫૦૦ સમોસરણ (ના પડે) કરાવ્યા, સવા લાખ જિંબ પ્રતિમાઓ કરાવી, ૨૧ ને સુરિપદ અપાવ્યું. દર વર્ષે બાર સ્વામી વાંસત્ય (જમણ) આપી નથુ વાર સંધ પૂજા કરી. આ સિવાય પરધર્મો આ વાસ્તે પણ અનેક કાર્યો કર્યા-જેવાં કે. ૩૦૨ શિવાલય, ૭૦૦ બ્રહ્મશાળા બંધાવી. કાપાલિકો માટે એટલા મઠ બંધાવ્યા કે જેમાં હમેશાં એક હમ્બર જોગી જમતા; ૭૦૦ ધર્મશાળાઓ કરી, હમ્બરો ગોત્ર દાન કર્યું. ૭૦૫ વિદ્યામઠ; ૭૦૦ કૂવાઓ બંધાવ્યા; ૪૬૪ વાવ, અને બ્રહ્મપુરી કરી, ૮૪ રોડોરો, ૩૨ પથ્થરના કિંદાઓ બંધાવ્યા. શત્રુંજયની બંધી મળી ૧૨૫ યાત્રાઓ કરી. તેરમી વખતે યાત્રા કરતાં માર્ગમાં (વસ્તુપાલ) સદ્ગતિ પામ્યા. જૈનથી અન્ય ધર્મોઓ માટે પણ અનેક કાર્યો કરી સમદૃષ્ટિ દાખરી પોતાની નામના વધારી, અને તે એટલે સુધી કે દક્ષિણમાં શ્રી પવેત, પશ્ચિમમાં પ્રભાસ પાટણ, ઉત્તરમાં કેદાર અને પૂર્વમાં વાણારશી (કાશી) સુધી તેની કીર્તિ પ્રસરી, ખર્ચેલાં સર્વ દ્રવ્યની સંખ્યા ત્રીસ કરોડ, ચૌદ લાખ, આઠાર હમ્બર, આઠસો ને નથુ થાય છે. આ સર્વ અદાર વર્ષની અંદર ખરડ્યું.

(સરખાવો ગિરિનાર કદમ-ગિરિનારની મેખલા-કદારોને રચાને તેજપાલ મંત્રીશ્વરે નથુ કલ્યાણક સંબંધી ચૈત્ય કરાવ્યું, અને વસ્તુપાલે તે ગિરિપર શત્રુંજય, સમેત શિખર અને અષ્ટાપદ તીર્થોની રચના કરી.)

શ્રી રતનાકર સુરિના ઉપદેશથી શા પેયડશાહે બાણું જૈન વિકાર (જિન ચુક) બંધાવ્યા. સિદ્ધાચલ (શત્રુંજય) માં આદિચુત્રનાં એકતીસ ઘટિકા સુવર્ણ આપ્યું, તેના સુત નામે ઝાંઝણે શ્રી શત્રુંજયથી આવી ગિરિનાર પર સુવર્ણ ધ્વજા સહિત નેમિપ્રાસાદ કરાવ્યો. (સમરાવ્યો.)

શ્રી જયતિલકસુરિના ઉપદેશથી શ્રીમાલી વંશીય હુરપતિ શાહે વિક્રમ સંવત ૧૪૪૯ માં રેવતાચલ (ગિરિનાર) પર નેમિ પ્રાસાદનો ઉદ્ધાર કર્યો.

આમ અનેક મહાભાગ આવકો યથા ગયા કે જેમણે ગિરિનાર તીર્થનો ઉદ્ધાર કર્યો છે. ઉપસંહારમાં જોઈએ તો આતિ પ્રાચીન-પૌરાણિક ઉદ્ધારો—૧ ભરતાદિકે, ૨ પાંડવોએ, ૩ કલ્યાણિત દેવતાએ અને ૪થો રત્ન આવકે કરેલા ગણ્યાપ, ત્યારપછી ગણાવેલા સર્વ ઐતિહાસિક છે, નામો:—(૧) સિદ્ધરાજ નય-સિંહના વખતમાં *સજ્જન મંત્રીએ, (૨) વરતુખાસ તેજપાસ નામના મંત્રીએ (૩) પેયડ સુન કંઠએ અને (૪) સં. ૧૪૪૯માં હરપતિ શાહે કરેલા ઉદ્ધાર છે. આટલો ટુંક સાર આ રાસનો છે.

સંશોધન કાર્ય—

એક હરતપ્રત ઉપરથી સંશોધન કાર્યમાં સંપૂર્ણ થા સંતોષકારક નિજમ મેળવવો હુર્ખા નિવડે છે. પહેલાં એકજ પ્રત અને તે પછી ઘણી તરી-પં. ૧૯૪૭ માં લખાયેલી (નીચે જણાવેલી ધ પ્રત) મુનિ મહારાજ શ્રી બાલવિજયજી તરફથી મળી, અને તે ઉપરથીજ કરેલી પ્રેસકૉપી પણ સાથે મળી. આ ઘણી અચૂક હોવાથી બીજી બે પ્રતો મેળવ્યા વગર

●સંવત અચાર ચાસસીઈ, સાહ સાનજિ' મોડો નેમિપ્રાસાદ કરાવીએ, શિવ વહુ સિર થોડો—
જગમાં જગતા જસ કરી—૩૮
આજ ગિરનાર સિર જોય ધિ', સુર ગિરિ નિમ કલકિ' મોહીઆ માનવી મુનિવર, તિહાંથી નવિ' સલકિ'—
પંચવર કોડિ સોનઈઅડા, ઉપરિ બહોત્યરિ લાખ રાય વિત વાવરતાં થયો, જિન બવન રાન શાખ—
રાય બ'સેરિએ અરિઅણે, રાએ' અનમાંહી દુહવાણો પેખ પ્રાસાદ વિસારીએ, રાએ પૂર' પરિઆણો—
ધિન ધિન માત જેહનિ' મુનિ' એહવો બવન કરાવ્યો ધિન મણપદ્મ દે માવડી, સુવિ' એહ સમરાવ્યો—
સાનજિ સુણિ ન મુઝ માવડી, ધિન ધિન કિમ જાણી, રાય તુઝ દોડે નીપનો, જીવન એહ મુઝ વાણી—
એક દીનાર અહંથા નિજમવણ, વિઓ પ્રુવય સિવ દાનિ રાય કંઠઈ સુકૃત થો સોવિનઈ, મુઝ માવડી લાજઈ,—
નિજ મવણ પ્રુવય રાઈ મહુ, સાહ સાનજિ' રીધું, ઇજિ લવિ' જીતિ' સળકી દુઈ આગઈ સંખડ કીધું,—
રાય જેસિંગ દે જગે જયો ઘણું બદક લાવી નિજિ' નિમ કરી કહું' તિમ કહું, એહવો સકલ સમાવી.
—એક જુની પ્રતમાંથી— ૧૯૪૦ ૪૬.

આ કૃતિને પ્રસિદ્ધિ આપવી અયોગ્ય લાગવાથી બીજી પ્રતો મેળવવાને પ્રયાસ કરતાં ઉક્ત મુનિ મહારાજશ્રી બાલવિજયજીએ પોતાનાં પુસ્તક ભંડારમાંથી બીજી બે પ્રતો (ક તથા ખ) પ્રત મોકલાવી. મુંબઈ વિરાજતા મુનિ મહારાજશ્રી હંદવિજયજી ઉપાધ્યાયે મુંબઈના એક દેરાસરના ભંડારમાંથી પ્રાપ્ત કરેલી એક પ્રત (ગ પ્રત) મને આપી. આ રીતે સર્વ મળી ચાર પ્રતમાંથી મેં મારી મેગે તદ્દન સ્વતંત્ર સંશોધિત પ્રેસ-કોપી કરી કે જેમાં જુનામાં જુની સં. ૧૨૯૭ માં લખાયેલી ક પ્રત પરજ ખાસ અને પ્રધાનપણે આધાર રાખેલા છે. જોડણી પણ તેનાજપરથી મૂકેલી છે. જે ફેરફાર કર્યો છે તે એટલેજા કે પહેલાં 'એ' પ્રસવને બદલે 'ઈ' લખાતો 'ઓ'ને બદલે 'ઉ' લખાતું, તો તે 'યુ' અને 'ઉ' ને બદલે પ્રચલિત એ અને ઓ મૂકેલ છે. 'સ' ને બદલે પ્રાય: 'સ' વપરાતો તે બનતાં સુધી કાયમ રાખેલ છે જ ને બદલે ય લખાતો હાં જ વાપરેલ છે. લખણ તરીકે સંભારઈ-સંભારે, આપજુઈ-આપજે, પિકરિનઈ-પેહરીને, પુરવનઈ-પુરવને, એહવઈ-એહવે; વડઈ-વડો, બીનઈ-બીને, સાંમજુ-સાંમજો, પુહુજુ-પોહોજો, કાસમીર તે કાસમીરને બદલે હોવો જોઈએ-પણ અત્ર કાસમીરજ રાખેલ છે, દેસ (દેસ), સેહિ (શેહ)-શેહે; મુજુથો-મુજુથો. યવ-જવ, યમ-જમ; બાકી તે સિવાય બધાં બહુ અચૂકતા હોય ત્યાં શુદ્ધતા કરી જોડણી પ્રતનીજ મૂકી છે કે જેથી સંવત સત્તરમા સૈમ્મની શુજરાતી ભાષાનો પરિચય થાય. કૃતિ સત્તરમા સૈમ્મનીજ છે અને તેજ સૈમ્મમાં લખાયેલી પ્રત મળી છે, એ ધટનાથી સંશોધન કાર્યમાં ઘણી અનુકૂળતા આવી છે. કડીઓ પણ તેના પ્રમાણે મૂકી છે.

મળેલી પ્રતો.

ક—આમાં પ્રથમ હંદ નમ: સિદ્ધ એમ લખ્યું છે, અને છેવટે જણાવ્યું છે કે 'ઇતિ શ્રી ગિરિનાર તીર્થોદ્ધાર મહિમા પ્રવંધ સંપૂર્ણ: ॥ શ્રી: ॥ સંવત ૧૬૯૭ વર્ષે માગસર વદિ ૨ પુણે લખતં'। થી: થી: થી:

ખ—આમાં પહેલું પાતું નથી, તે ધણું છૂંચું પાન

પર છે પણ તેમાં લખ્યા સંવત છેવટે મૂકેલ નથી. ક ની સાથે સરખાવતાં તે ખ પ્રત ક ની આખાઈ અક્ષરશઃ નકલ છે.

ગ—આ પ્રતમાં પહેલાં પ્રથમ એ શબ્દો મૂક્યા છે કે 'પં. શ્રી કમલવર્દન ગણિ ગુરુઓ નમઃ' છેવટે લખ્યા સંવત કે લેખકનું નામ જણાવેલ નથી. આ પરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે લેખક કમલવર્દનગણીનો શિષ્ય થાય છે. પાનાં જોતાં તે ૧૯મી વિક્રમ સહીના અંતમાં લખાયેલ છે.

ઘ—તેમાં પ્રથમ 'હં નમઃ શ્રી જિનાય અંબિકાયે નમઃ પૂજ્યારાધ્ય ધ્યેતમ પંડિત શ્રી કલ્યાણકુશલગણિ શિષ્ય પંડિત શ્રી તત્ત્વકુશલગણિ સદ્ગુરુ ચરણ કમલેષ્વરો નમો નમઃ' એટલું જણાતી છેવટે 'સં. ૧૯૩૭ ના બાદવા શુદ્ધ ૧૧ ને વાર રવીઈ સંપૂર્ણ. લ. જોસી લાખા ૧૦ મયારાંમ-વાતી વણિક શ્રીમાલી શ્રાવકુ રોહ શ્રી ૫ પ્રાગજીને અર્થે

લખું' છે, શ્રી શ્રી' એ પ્રમાણે લખ્યા સંવત ને લેખકના નામનો નિર્દેશ કરેલ છે. આ નવામાં નવી પ્રત છે ને તે ગ ની સાથે સરખાવતાં તેની આખાઈ અક્ષરશઃ નકલ જ સિદ્ધ થાય છે. ફેરાં કયાંક વધુ (નવીન) મુકી છે અને કયાંક રાગમાં ફેરફાર કે રાગની સાથે તાલ મૂક્યો છે.

આ ઉપરાંત અધરા શબ્દોની ટિપ્પણી પણ નીચે આપી છે કે જેથી અર્થ સમજવામાં સરલતા ધાય. આવી રીતે સંશોધન અને ટિપ્પણી આપવાનું કાર્ય ફરેક જૈન ગુર્જરકાવ્ય પ્રકટ કરતાં તેના પ્રકાશકો લક્ષમાં લેશે એમ ઇચ્છું છું.

તવા બિહડીંગ, લોહાર આલ, મુગધ માસ બાદ ૧૬૭૫	}	મોહનલાલ દલ્દીઅ'ક દેશાઈ, બી. એ. એલ એલ. બી. વકીલ હાઇકોર્ટ.

ધાતુનો અર્થ સરળતું અને છોડવું એવો એ પ્રકારે થાય છે. આત્મા પોતાની બાજ શક્તિવડે સજે છે, અને આંતર શક્તિવડે તજે પણ છે.

આમ છતાં તે પોતાના નિત્ય સ્વરૂપને-જ્ઞાનાદિ સ્વરૂપને છોડતો નથી, કારણ કે જ્ઞાન કે વીર્ય, કે આનંદ એજ પોતે છે અને પોતે પોતાથી છોડાય નહિ, માટે આત્મા પરપુણ્યને છોડે છે અને પર એવા પરમાણુઓને નેરે છે.

કેઈ એવું માને છે કે Man can make a box, can he make a tree?—માણસ પેટી બનાવે છે, પરંતુ તે વૃક્ષ બનાવી શકે ? લેખક ઉત્તર આપે છે કે હા. ત્યારે આત્મા વૃક્ષરૂપે દેખાય છે, ત્યારે તે સજીવ વૃક્ષ કોણે રચ્યું ? એ વૃક્ષમાં રહેલા આત્માએ પોતાની પ્રદુર્ગત પરમાણુઓને પરિણામવાની બાજ શક્તિથી વૃક્ષ રચ્યું અને એ વૃક્ષમાંથી આત્માએ જ પેટી બનાવી માટે વૃક્ષસ્વરૂપનો કર્તા જેમ આત્મા તેમ પેટીને આકાર આપનાર પણ આત્મા.

જડ પદાર્થો ભિન્ન ભિન્ન રૂપે બને છે તે આત્માની શક્તિ વડે જ જડ પદાર્થ માત્ર એ પ્રકૃતિનો સમૂહ છે. તેને પથ્થરરૂપ, પાણીરૂપ, મનુષ્યરૂપ, દેવરૂપ આપવું એ આત્મા આપે છે. અર્થાત્ તેમાંથી તેવાં તેવાં શરીરો રચવાં, બનાવવાં, સર્જવાં, એ આત્માવડે જ બને છે. હાં ! શક્તિ તો તેમાં પણ અસીમ છે, છતાં જે કાણ જેટલી શક્તિ ફેરવે, તેવા તે થાય છે. એટલે પથ્થરરૂપ કે મનુષ્યરૂપ બનાવું એ પોતાની ન્યૂન કે અધિક શક્તિવિશેષવડે થયું છે અને થાય છે. જેમ એકજ પદાર્થ લિમ્બરૂપે, જળરૂપે કે બાષ્પરૂપે પ્રતીત થાય છે. આમાં માત્ર તે સ્વરૂપોમાં Forms માં આત્માની ન્યૂનાધિક શક્તિવિશેષવડે કારણ છે. ત્યારે આત્મા ઉધવાજેની રિયતિમાં હોય છે ત્યારે તે પોતાનું પથ્થર જેવું બાજ સ્વરૂપ ધરે છે, ત્યારે સુસ્ત હોય છે ત્યારે માટીરૂપતા રચી લે છે. ત્યારે ઝોકા ખાતો હોય ત્યારે વનરૂપલિપ્ત બનાવી લે છે. ત્યારે સ્વાસ-ઉશ્વાસ લેતો હોય એવો જ માત્ર જણાય છે ત્યારે પશુરૂપ કરી લે છે. ત્યારે

મનન કે વિચાર કરતો હોય ત્યારે મનુષ્યપણું ઉત્પન્ન કરે છે. ત્યારે પ્રકાશતો હોય ત્યારે દેવોના રમે છે આમ એજ પરમાણુઓને પરિણામવાની થોડી થા ઘણી કે નાના પ્રકારની શક્તિવડે આત્મા નાનાપ્રકારનાં રૂપો કારણ કરે છે, નાના પ્રકારનાં વસ્ત્રો અલંકારો ધરતો ચાલે છે.

એક માણસ પ્રથમ પર્ણકુટિ, પછી ઝુંપરી, પછી ઝુંપડું, પછી ઘર, પછી બંગલો, પછી મહેલ બનાવે છે. ઘણા ઘણા મળી ગામડું, શહેર, નગર, પ્રાંત, ઇલાકો, ખંડ પણ રચે છે. આ કોણે રચ્યાં ? આત્મા-એજ. તેમજ પૃથ્વી કોણે રચી ? પૃથ્વીમાં રહેલા આત્માએ. આમ પૃથ્વીમાં રહેલા આત્માએ પૃથ્વીને રચી તેમજ પૃથ્વીમાંથી ખંડાદિ બનાવ્યા એ પણ માણસમાં રહેલા આત્માએ રચ્યા. આત્મારૂપી ધૃત્વે પૃથ્વી રચી, આત્મારૂપી ધૃત્વે શહેરો બનાવ્યાં માટે કર્તા તો આત્માએ જ છે.

કર્મનો કર્તા પણ આત્મા છે, અને એ કર્મ-વડે પશુઆદિ શરીર પણ આત્મા જ રચે છે. દેવના દેવતાઈ કે મનુષ્યાદિ શરીરો શુદ્ધાં કર્મના ધરેલાં કહેવાય છે. કર્મો પણ આત્મા જ કરે છે. દેવાદિ ઋદ્ધિ કે ચક્રવર્તિની ઋદ્ધિ પણ આત્માજ હાંસલ કરે છે.

જેમ એક સુતાર હથિઆર બનાવે, અને પછી હથિઆર વડે પેટી બનાવે, તેમ જીવ કરેલાં કર્મ રૂપી હથિઆર બનાવે, એટલે જડ એવા પરમાણુ-ઓમાં પોતાની શક્તિ ફેલાવે એટલે એ પરમાણુઓ શક્તિવાળાં થઈ કર્મ બને. એ કર્મોવડે જ નાના પ્રકારનાં શરીર બનાવે, એ શરીરો વડે નાના પ્રકારની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે, આ પ્રકારે સર્વકર્તા આત્મા-એ જ જણાશે, મનુષ્યાદિ કે દેવાદિ શરીરોનો ખર્ચ કર્તા કર્મ નથી પણ આત્મા છે. કારણ કે એતો આત્મા પ્રથમ કર્મ બનાવી પછી મનુષ્યાદિ શરીરો રચે છે, અને જેવા જેવાં કર્મ રચે, તેવાં તેવાં કર્મોથી સારાં, વિશેષ સારાં એવાં શરીરો રચી શકે.

જન્મ અને મરણ.

આત્મા એક ક્રિયા કરે છે. 'ચાલવું, બોલવું, કરવું, લેવું, દેવું, એ બધી એની ક્રિયા છે. તેમ

જન્મવું અને મરવું એ પણ ક્રિયા છે. એટલે અમર પ્રાણના પુરુષલોનો સંચય કરવો અર્થાત્ જન્મવું અને તે પુરુષલોને અમુક કાળે છોડી દેવાં એ કૃતિ પણ આત્માની જ છે.

જેમ સુથાર કે કડીઓ એક ઘર બાંધે, યા તેમાં રહે કે તોડે તો તેમાં સુથારમાં કે કડિયામાં વસ્તુતઃ ફેરફાર થતો નથી, તેમ શરીરરૂપી ઘર છવ બાંધે, કે તેમાં રહે, કે તેને તોડી નાંખે, અર્થાત્ પાછો થવાને

મરી જાય, કે નિરંતરને માટે મરી જાય એટલે પુરુષલોને સર્વથા છોડી દે એટલે મોક્ષ પામે તેમાં છવમાં કંઈ વસ્તુતઃ ફેરફાર નથી થતો. વસ્તુતઃ એટલે નિશ્ચય એટલી વાત લક્ષમાં રાખવાની છે. આજ પ્રકારે જન્મવું એટલે ડગલો બનાવી પહોંચવો અને મરવું એટલે ડગલો જૂનો થતાં ફેંકી દેવો. અને ટાઢ ન વાય એટલે તજી દેવો, તેમાં હર્ષ શોક શો ?

પ્રકારની છે. પણ હિગતા જૈન વર્ગમાં ધર્મશ ક્યાં છે? વ્યાપારમાં તલ્લીન વર્ગને ઓછવ, મહોત્તવ કે જમણુ કરતાં જ્ઞાનની કિંમત વધુ નથી સમજાઈ અને પશ્ચિમ અવધરમાં વર્તતા શુદ્ધગો આજે પોતાનો અવકાશ માત્ર સંધ સાતિના કે તેવા જ ખીજા ઝગડામાં વ્યતિત કરી રહ્યાં છે.

આજે 'કલિકાળ સર્વજ' હોમચંદ્ર ચરિત્રી 'ત્રિ-પણ્ડિ યજ્ઞાકા પુરૂષ ચરિત્ર' રૂપ કૃતિને નિહાળવાનો અવકાશ ઘણુ થોડાનો છે. કેટલાકને ત્યાં ભાષા-તરના પાનાં બેઠક થાકે મટે ત્યાં કાવ્યચમત્કૃતિ કે પ્રભાવપૂર્ણ વલુનશૈલીની વાત કેના આગળ કરવી? ઉપદેશથી ભરપૂર મહેત્વરૂપ એવો ઉપદેશ પ્રાસાદ એટલો બધો સરળ અને કથા સાહિત્યથી અલકૃત ગ્રંથ છે કે વાંચક હોશિ હોશિ તેમાં પ્રગતિ કરી સમ્યક્ત્વ, દેશવિરતિપણું અને સર્વવિરતિપણું આદિ શ્રાવક સાધુ ધર્મ રૂપ અરિદંત પ્રજુના માર્ગનું સુંદર જ્ઞાન મેળવી શકે; પણ આક્રમણ એટલો જ કે એ ધોરણમાં ભાણે જ કોડી વિદ્યાર્થી પણ નોંધાતા હોય! મુનિસુંદર ચરિત્રા અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમની કે દેવચંદ્રજ્ઞના આગમસારની કે યજ્ઞા-વિજયજ્ઞના જ્ઞાનસારની વાનકી તો પછી સખા-

ખીજા કેને? ઉપર વણવેત્રા ગ્રંથ બહુ સરળ તો નથી, પણ ત્યાં ઇતિહાસ કે કથાનક જેવા વિષય-માંથી રસ મેળવવાનું મુશ્કેલ જણાતું હોય ત્યાં આધ્યાત્મ, દ્રવ્યાનુસંગ કે જ્ઞાન વિષયમાં પ્રવેશ કરનાર જ વિરલ!

જ્ઞાનની અભિરુચિ-શ્રાવસા જેટલી મુખેથી બોલાય છે, હિત્તવ સમારંભમાં પાનાં પોથી મૂકી શોભાવાય છે તેટલી ખરેખર વર્તનમાં નથી ઉતારી શકાઈ! તે વિના જૈન સમાજની આવી દશા ન જ સંભવે! હવે તો નિદ્રા, વા પ્રમાદ અવસ્થા છોડી નાત્રન થવાની જરૂર છે. પ્રારંભિક જ્ઞાન કે તાત્વિક વિષયની કુંઝીરૂપ પ્રકરણના જ્ઞાન વિના સૂચકાંગ કે ભગવ-તીજના મનોહર પણ મૂઢ વ્યાખ્યાન યથાર્થિત નહિ જ સમજાય. એનુક્રેશન બોર્ડે તો નિરાશ થયા વિના સ્વકાર્ય કપાવેજ જનું. અત્યારે વેરત્રામાં આવના બીજેમાંથી કાઢે કરી જુલો જન્મશે, ફોજો બેસશે, ત્યારે જ તેની કિંમત અંકાશે. એને તો ફળની આશા વિના ખંતથી ઉઘમશીલ રહેતું એજ ધર્મ છે. Try Try again એજ મુદ્રાક્ષેપ હોવો ધરે.

માહનલાલ દીપચંદ ચાકસી.

શ્રી શત્રુંજય કરાર સંબંધી રાવસાહેબ સોમાભાઈનો અભિપ્રાય.

[અમદાવાદના પ્રસિદ્ધ વકીલ અને પબ્લિક પ્રોસીક્યુટર રાવસાહેબ સોમાભાઈભાઈવાલની ઓળખાણ આપવાની જરૂર નથી તેમણે જે અભિપ્રાય અમારી વિનંતિને માન આપી મોકલી આપ્યો તે રજૂ કરીએ છીએ.] -તંત્રી.

સુસાધી,

૧. આપનો તા. ૫-૭-૨૮ નો પત્ર મળ્યો હતો. જ્યાં કરવામાં ત્રીજ થઈ છે તે બદલ હામા મારું છું. શ્રી શત્રુંજય તીર્થ સંબંધી થયેલી સમજુતી તથા કરારો સંબંધમાં મારો અભિપ્રાય જાણવા આપ મારો છો. પણ આ સવાલની સમાધાની થઈ ગયા પછી એ પ્રશ્નની વિગતવાર ચર્ચા કરવાથી કંઈ ફળ થાય તેમ લાગતું નથી. આ સવાલના થયેલા ફક્તના પરીણામે જો તથા પાલીતાણા દરબાર વચ્ચે શુલ્ક લાગણી ઉત્પન્ન થઈ છે તે ટકાવી રાખવા બંને પક્ષે

કાળજી રાખવાની જરૂર જણાય છે. અને આ સંતોષ-કારક વાતાવરણ ટકાવી રાખવા નામદાર હાકોર સાહેબ ઉદાર દીક્ષથી ભવિષ્યમાં કામ લેશે એવી મને સંપૂર્ણ આશા છે કેમકે તેઓ સાહેબની ઉદાર વૃત્તિ તથા શુભ ધૃષ્ટિ જાણત મેં ઘણું સાલજેલું છે. તોપણ આપની ધૃષ્ટિનુસાર થયેલા કરારોને લગતી એક એ જાણત સંબંધમાં મારો અભિપ્રાય આપને જણાવવાની મારી ફરજ સમજી છું.

૨. કરારનામાતા કરાર નં. ૨ માં કરાયું છે કે ગઢના અંદરના તમામ જમીન, ઝાંડ, મકાનો વગેરેને

૩. પાછલા કરાવ મુજબ આખા ગઠનો કચરો ભોગવટો જૈનોનો છે. પરંતુ નવા કરારના પાના કલમ ૯ મુજબ ગઠના અંદર આવેલા મહાદેવના દેવાસય ઉપરના કચરો ભોગવટોનો હક જૈનોનો છોડી દીધો છે. તે નામદાર ઠાકોર સાહેબની લાગણીને માન આપવા ખાતર થયું છે એમ લાગે છે તે વિશ્વ કંઈ કહેવા જેવું નથી. કેમકે રાજની લાગણીને માન આપવું તથા રાજનું તથા રાજ્યનું ભયું ધ્વિજનું તે દરેક જૈન પોતાની ફરજ સમજે છે.

૪. કરારનામાની કલમ ૧૪ માં પાલીતાણા દરખાસને આપવામાં આવતી વાર્ષિક રકમ રૂ. ૧૫૦૦૦ ના વધારીને રૂ. ૬૦૦૦ જેટલી કરવામાં આવી છે. જે વધારો ઘણો મોટો છે એમ ઘણાનું કહેવું છે. પણ આ વધારેલી રકમમાં જનરાણીઓ પાસેથી લેવાતી જકાતનો પણ સમાવેશ થયો હોત તો રકમમાં ઘણેમો વધારો કાઢીને ખટકત નહીં. સને ૧૯૨૬ માં કેલપન થયેલી તકરારને લીધે યાત્રાત્યાગ શરૂ થયો તે પહેલાં જકાતને અંગે જનરાણીઓને જે હાડમારી તથા ત્રાસ વેઠવો પડતો હતો તે સહ કાર્મના જાણવામાં છે. અને એ જકાત લેવાની રીત પણ જૈનોની લાગણી દુખાવામાં એક કારણભુત હતી. અને આ વધારેલી રૂ. ૬૦૦૦૦ની રકમથી સંતોષ માની પાલીતાણા દરખાસે યાત્રાણીઓ પાસેથી લેવાતી જકાત સુધી દીધી હોત તો જૈનોની લાગણી દુખાવામાં એક મહત્વનું કારણ હતું તે હમેશને માટે નાશ પામત.

આશરે પાંચેક વર્ષ ઉપર મારે પાલીતાણા જતું થયેલું ત્યારે યાત્રાણીઓ પાસેથી લેવાતી જકાતની ઉપજ પાલીતાણા રેલ્વેને કેટલી થાય છે તે બાબત પડપૂજ કરતાં મને કહેવામાં આવેલું કે દર વર્ષે આશરે રૂ. ૧૦૦૦૦ ની ઉપજ થાય છે એ કંઈ ભારે નથી. કરારનામાની કલમ ૧૨ માં દરાયું છે કે મૂર્તિઓને ચક્રાવવા માટે દાગીના આણુંદણ કલ્યાણજીની પેઠી તરફથી લાવવામાં આવશે તેના ઉપર જકાત અગર ખીન્ને કોઈ કર પાલીતાણા દરખાસે લેશે નહીં. તો હવે જનરાણીઓ પાસેથી લેવાતી જકાત નામદાર ઠાકોર સાહેબ જતી કરવાની ઉદારતા બતાવશે એવી આશા રાખી શકીએ. તેવું થશે તો વાર્ષિક રકમ રૂ. ૧૫૦૦૦ થી વધારીને રૂ. ૬૦૦૦૦ જેટલી કરવામાં આવી છે તેથી ઘણો મોટો વધારો કરવામાં આવ્યો છે એવું કોઈને કહેવાનું નહીં રહે, અને નામદાર ઠાકોર સાહેબની આ ઉદારતાને લીધે જૈનોની તેઓ સાહેબ તરફની માન ભરેલી લાગણીમાં વધારો થશે અને હમેશને માટે કાયમ રહેશે.

૫. શ્રી શંતુજીય તિર્થ સંબંધમાં પ્રસરેલું શાંતિમય વાતાવરણ ટકાવી રાખવા કાળજી રાખવાની જરૂર છે તથા અને તો તે પ્રદ કરવાનો પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે એમ હું માનું છું તે વાત ધ્યાનમાં રાખવા આપને વિનંતિ છે.

આપનો વિનિત

સોમાભાઈ ભાઈલાલ શાહ.

જર્મનીથી આવેલા પત્ર.

ગતાર્ક પૃ. ૪૦ થી આણુ

૪

Hamburg તા. ૨૨ ૪ ૨૮

જર્મનપ્રજા

આ મહેર બહુ મળેલો (તું) છે અને મને ઠીક ગમે છે. જર્મન લોકો સ્વભાવે ખુશ્ખા મનના અને મજાનાવા છે. અંગ્રેજો બહુ અભિમાની અને અતડા હોય છે. જર્મનપ્રજા બહુ ઉદાસી અને વિદાયગ્રી છે. એ પ્રજાને પૈસા કરતાં જ્ઞાન અને સાહસની બહુ

હોંસ હોય છે. અજબ પ્રજા છે. એકે એક સ્ત્રીપુરુષ અને છોકરો છોકરી ઉત્સાહ અને ઉદ્યોગની સાક્ષાત્ મૂર્તિ જેવા છે. ભારે મહેનતુ છે. અને જેટલી મહેનત કરે તેટલોજ પાછો આનંદ પણ કરે. જે છોકરીઓ આખો દિવસ નૌકરી કરતી હોય અને ઘરમાંના બંધનથી સાફ કરતી હોય તેજ છોકરીઓ સાંજના વખતે બાણે પ્રીસેસ મેરીઓ નટિ હોય તેવી થઈને બહાર ફરે ફરે અને આનંદ લે, અને

આ રીતે કાંઈ ગરીબ છોકરીઓના આયુ' કામ કરે છે એમ નહિ સમજવું. શ્રીમંત કુટુંબની છોકરીઓ પણ ઘરમાં એજ રીતે કામ કરે. અમારી ડૉસાએના રેસ્ટોરાંની માલેકની છોકરી પણ બીજી નોકર છોકરીઓની સાથે તેમનાં જોટલુંજ કામ કરતી હોય છે. ઘરમાં જોટલાં માણસો હોય તે દરેક આવી રીતે કામ કરે છે. કામની વખતે કામ અને આનંદની વખતે આનંદ એ આ પ્રજાના જીવનનો મૂળ સિદ્ધાંત છે. કાષ્ઠપિણુ માણસ ઉદાસીન કે મડદાલ મેહરાવાળો દેખાતો નથી. સર્વનાં મન અને શરીર એક સરખાં તેજસ્વી દેખાય છે. ગરીબ માણસ જે રીતે જીવન વ્યતીત કરે તેજ રીતે કરોડાધિપતિ પણ કરે. સાધારણ માણસ જે ખાતો, પીતો, પહેરતો હોય તેજ મોટા અમલદાર કે શ્રીમંત પણ ખાતો, પીતો, પહેરતો હોય છે. આમ આ પ્રજાએ મનુષ્ય જીવન વચ્ચેની ઘણી વિષમતાઓ દૂર કરી નાંખી છે.

x

x

x

૫

પ્રિયભાઈશ્રી

હાંશુર્ગ તા. ૧૨-૯-૨૮

બીજા શ્રાવણ વદ ૧૩ શુક્રવાર સં. ૧૯૮૪

હિંદોનો કુખતો વેપાર

x x હિંદુસ્થાનનો વ્યાપાર દિવસે દિવસે ફૂજતો જાય છે અને હજુ વધુ ફૂજશેજ. કારણ આ બધા દેશોની હરીફાઈમાં આપણી અજ્ઞાન અને નિરક્ષમી પ્રજા શી રીતે નબી શકે. યુરોપના લોકો જે વસ્તુઓ આજ સુધી પેદા નહોતા કરી શકતા તે બધી વસ્તુઓ હવે અહિં પેદા કરવાની ધમધોકાર તૈયારીઓ ચાલી રહી છે. અમેરિકા દિવસે દિવસે દુનિયાનો ધંધો પોતાના હાથ કરવું જાય છે. આપણે નથી જાણતા ખેતીવાડી, નથી જાણતા સાયન્સ, નથી જાણતા યંત્રકળા. આ દેશોની સર્વ દિશાઓમાં થતી પ્રગતિ અને હરિકાષ્ઠની શી તુલના કરી શકાય. આપણે તો સર્વરીતે પાછળ પડતા જઈએ છીએ અને દિવસે દિવસે સામર્થ્ય ઓતો જઈએ છીએ. પણ હવે એનાં રોદળાં રોવાથી કશું વળવાનું નથી. આપણને જો કાંઈ સમજવું હોય તો આપણે તે દિશામાં

પ્રયત્ન કરવું (વો) અને આપણી જાતને તૈયાર કરવી. દેશ, સમાજ કે ધર્મના સામું જોયાં કરવાથી કશું વળવાનું નથી. ઉત્સાહ રાખીને ઉઘમ કર્યોજ કરવો. જ્યાં ઉત્સાહ અને ઉદ્વાગ છે ત્યાં સર્વકાર્યની સિદ્ધિ છેજ. કોણ શું કરે છે અને કોણ શું કહે છે એની દરકાર પુરુષાર્થદીન મનુષ્ય કરી શકે છે. પુરુષાર્થની એની કશી પરવા હોતી નથી. પુરુષાર્થ તો કોઈની દરકાર રાખ્યા વગર અને કોઈની દયા ઇચ્છ્યા વગર પોતાના અભિપ્રેત માર્ગે આગળ ધપવાનોજ પ્રયત્ન કરતો હોય છે. હજારો નિષ્ફળતાઓ પછી પણ એક એવી સફળતા મળી રહે છે જે બધી નિષ્ફળતાઓનો પૂરો બદલો વાળી આપે છે, માટે નિશ્સાહી ન થતાં પૂરા ઉત્સાહ સાથે પોતાનો ઉદ્વાગ કરતા રહેવું અને આગળ વધવાની ઇચ્છાને પોખ્યાં કરવી.

x

x

x

૬

પ્રિયભાઈ

હાંશુર્ગ તા. ૨૫-૯-૨૮

પુરુષાર્થે કાર્યસિદ્ધિ

x x દુનિયા જે છે તે છેજ, તેમાં ફેરફાર થવાનો નથી. દુનિયામાં ફેરફાર થાય એટલે આપણામાં પણ ફેરફાર એવી આશા બાંધીને ખેસનારની ક્યારે પણ કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી. આપણે આપણું લક્ષ્ય નિશ્ચિત કરીને એ માર્ગે પ્રયાણ કરવું એટલે દુનિયા આપણને બદલાએછી દેખાશે. બધા પુરુષાર્થીઓનો આજ ક્રમ રહ્યા છે અને ઉત્કર્ષનો એજ રાજમાર્ગ છે. બીજા વ્યાપારીઓ ગમે તે કરતા હોય આપણે તેની સામું જોઈને કાંઈ પગલું ભરવું તેમાં પુરુષાર્થ નથી. આપણે આપણો ઉદ્વાગ આપણા લક્ષ્ય પ્રમાણે કર્યો કરવો. ઇચ્છા અને દેવનાં કારણો દૂર કરવાં અને જે નિષ્કાલસતાપૂર્વક પ્રામાણિકપણે ઉઘમ કરે છે તેને તેવું અવશ્ય સુંદર ફળ મળે છે. જેવી જેવી સાધના હોય તેવી તેને સિદ્ધિ મળે છેજ.

અંગત અને હવાના ખખર

મારો અવ્યાસ બંરાબર ચાલે છે. શરીર હજુ સુધી તો દીક રહ્યું છે. હવે શિયાળો આવે છે.

છેલ્લા ૪ દિવસથી મોસમ બદલાઈ છે. અને વાતા-
વરણ ચંડું થતું જાય છે. આવતી પેલી તારીખથી
તો અહિં બધાં ઘરોમાં ગરમી આપવાનું શરુ થશે.
આપણુ જેવા શરીરવાળાઓને ચંડી વધારે લાયકારક
લાગ્યાં કરે. આપણે ત્યાં ભર શિયાળામાં જેવી તાદ
હોય છે તેવી તાદ તો અહિં અત્યારેજ છે અને
આતો અહિં ઉનાળો કહેવાય.

x x x

૭

તા. ૨૯-૯-૨૮

.....સંબંધમાં ઘણો છો તે હુંતો આજેવંચોથી
બહુતો આવ્યો છું અને સારાથી કરાય તેટલી સ્વચ્છ-
નાઓ કરી ચુક્યો છું. પછી તો જેતું જેતું લાગ્ય
તેતું તેતું કર્તવ્ય અને છે. એમાં આપણે ઉદ્વસીન
રહેતું એજ સતોપકારક છે. જેતું જેતું કર્મ હશે
તેતું તેતું ફળ મળશેજ. બાકી લોકોની વાતોનો
વિચાર કરવાથી આપણો ઉદ્ધાર થવાનો નથી આપણા
આત્માની વૃત્તિનો વિચારજ આપણો ઉદ્ધારક છે.

x x x

૮

હાંથુર્ગ તા. ૧૦-૯-૨૮

ભલે થોડું વિચારો પણ અમલમાં મૂકો

x x પર્યુપણામાં તમે અમદાવાદ ગયા હોત તો
ડીક થાત. ત્યાં આ વખતે એ લોકોએ બહુ સારી
વ્યવસ્થા કરી હતી. આઠે દિવસ સાંજના પ્રસિદ્ધ
વક્તાઓની જાહેર ભાષણે આપણા મકાને રાખ્યાં
હતાં અને ઘણો આનંદ આવતો હતો.

તમારી વાતો ઘણી ખરી તો મનોરથ રૂપે જ
રહી જાય છે. અમલમાં તો ધણીજ થોડી આવે છે.
તમે ઘણીવાર ઘણા ઘણા વિચાર કરો છો અને બીજી
ક્ષણે તે બધા માંડી વાળો છો એટલે સરવાળે તેમાં
કશુંજ નથી રહેતું. ઘણા સારા અનુભવવાના અને
જેવાના પ્રસંગો તમે નાહકના ગુમાવો છો અને પછી
તેના માટે લાંબા સમય સુધી પુંગપા કરો છો.
મનુષ્યે ભલે થોડું વિચારવું પણ જેટલું વિચાર્યું હોય

તેટલું અમલમાં લાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.
એક વિચાર આજે કર્યો ને આવતી કાલે પડતો
મુક્યો, બીજો વિચાર કાલે કર્યો ને પરમ દિવસે
પડતો મુક્યો એમ કરવામાં જીવનનો કોઈપણ ઉદ્દેશ
પૂરા થતો નથી.

આ દેશ અને આપણો દેશ.

આ દેશમાં ઉદ્ધમ અને હિંમત એ બે વસ્તુજ
મોટી ગણાય છે. એના પ્રતાપેજ આ દેશો ઉત્ત-
તિના શિખરે પહોંચ્યા છે. આપણને તો ક્ષણે ક્ષણે
વૈરાગ્ય આવી જાય છે. જે ખરી રીતે વૈરાગ્ય નથી
પણ અકર્મક્યતાનો આવેશ છે. આવી કર્તવ્ય પરા-
ફુલ્ભતાને આપણે સંતોષ અને શાંતિના નામે સમજી
આપણા આત્માને છેતરીએ છીએ.

‘આપ ભલા તો જગ ભલા’

જગત તો અનાદિકાળથી આવું ને આવું ચાલ્યું
આવે છે. પહેલા સાઈ હતું અને હવે ખરાય છે.
પહેલા લોકો પ્રામાણિક હતા અને હવે બદલાઈ ગયા
છે એ માન્યતાજ આપણી અચાનકતામાંથી જન્મી
છે. આપણે જો બરાબર પુરુષાર્થી હોઈએ અને આપણું
જીવન જો ધારેલા લક્ષ્ય તરફ ચાલ્યું જતું હોય તો
જગત વિષે આપણને કરું કહેવાનું રહેતું નથી. આ-
જના જગતમાંજ મહાત્મા જન્મી શકે છે અને
જગતને મહાન આદર્શ આપી શકે છે. તો પછી
જગત ખરાય થતું જાય છે એમ શામાટે આપણે
માનવું જોઈએ. સારા નરસાની કસોટી તો ફક્ત
આપણા પોતાનાજ આત્માને લક્ષ્યને છે. “આપણુ
ભલા તો જગ ભલા” એ સૂત્ર સદાથી ચાલ્યું આવે
છે અને ચાલુ રહેશે.

અંગત

અહિં બધું હીક છે. અભ્યાસ સારી પેઠે ચાલે
છે. કોઈ જાતની અગવડ નથી. અહિં પણ ઘણા
મિત્રો મળી રહે છે અને સમય પૂખ સરસ રીતે
પસાર થાય છે. હમણાં તો એકતું ઈંગ્રિજ અને
જર્મન વાંચવાનું ચાલુ છે. બીજો અનુભવ તો ઘણોજ
મળતો જાય છે. અહિં તો કમલે ને પગલે-માથુસ

ભાણુસ દીક નવું નવું બેવાનું ને બાણુવાનું મળે છે.
 ॥પણને તે સમજવાની શક્તિ હોવી જોઈએ.

૯

૧૫ લાઘવી

હાંશુર્ગ તા. ૧૭-૧૦૨૮

અંગત

અભ્યાસ બરાબર ચાલે છે. અનેક નવા નવા
 વિદ્યાનોની સાથે મુલાકાત થયાં કરે છે અને મારે જે
 બાણુવાની જરૂર છે તે બધું બાણુતો બાળું છું. પ્રો.
 મુર્ધાંગને ત્યાં તો અવારનવાર...વગેરેનું થાયજ છે.
 બી રીતે બીજા બીજા વિદ્યાનોને ત્યાં પણ થાય છે.
 આવતી કાલે અહિંની એક પ્રસિદ્ધ રજૂલ બેવા
 જવાની ગોઠવણ થઈ છે અને તેના અધ્યાપકો વગેરે
 સાથે મળવાનું છે. બીજાં પણ તેવાં સ્થળો વગેરે
 જોવા કરવાનું યથાચોગ્ય ચાલુ છે. અહિંના વિદ્યાનો
 ઘણા મળતાવડા સ્વભાવના અને ઘણાજ આદર ભાવ-
 વાળા હોય છે. ત્યાં જવાનું થાય છે ત્યાં જાણે ઘણા
 દિવસોનો પરિચય હોય તેવીજ રીતે આદરભાવ મળ્યાં
 કરે છે. જિજ્ઞાસો તો વળી પુરો કરતાંએ વધુ લાગણી
 બતાવતી હોય છે.

૧૦

હાંશુર્ગ તા. ૭-૧૧-૨૮ આસો વદ ૧૦
 પ્રિયભાઈ શુધવાર સં. ૧૯૮૪

ટાઇમસર થવું ઘટે.

x x આપણે સૌથી પ્રથમ સમયને અનુસરવાનું

શીખવાની જરૂર છે, પછી તે ગમે તો પાછું કામ
 હોય કે પચાસનું કામ હોય. જે માણસ નજીવાં અને
 નાનાં કામોમાં પણ પૂરતું લક્ષ્ય આપી શકે અને
 સમયને સાધી શકે તેજ માણસ મહાન કાર્યોમાં પણ
 સફળ થઈ શકે છે. આપણી પ્રજામાં સૌથી મોટી
 ખામી એજ બાબતની છે. ખાસ કરીને ત્યારે પર-
 દેશ સાથેનો વ્યવહાર હોય ત્યારે તો એક મિનિટનો
 પણ ફેર ન થયો જોઈએ. અહિં મને આવી ઘણી
 બાબતોનો અનુભવ મળ્યાંજ કરે છે અને આ હોટા
 વખતના કેટલા બધા કાયલ હોય છે તેનો પગલે
 પગલે અનુભવ થાય છે.

અંગત

અહિંની યુનિવર્સિટી ૧ લી તારીખથી ઉઘડી
 છે અને તેમાં ગ્રોફસરોના ક્લાસ જોવા અવારનવાર
 બાળું છું. પ્રો. શુદ્ધાંગ તો ઘણોજ આદર બતાવે છે
 અને ખૂબ કાળજી રાખે છે. એમણે આ વખતે
 પોતાના વિદ્યાર્થીઓને શીખવવા માટે માફ સંપાદન
 કરેલું કુમારપાલપ્રતિવોધ નામનું પુસ્તક રાખ્યું છે.
 ક્લાસ વખતે મને હાજર રહેવાનું એમણે ખાસ
 આમંત્રણ કરેલું હોઈ હું બાળું છું અને ઘણી વખતે
 તો હુંજ તે વાંચું છું ને કાંઈ ઈંગ્રેજી, કાંઈ જર્મન
 અને કાંઈ સંસ્કૃત ગમે તે ભાષા વડે સમજાઉં(હું)
 છું. ઘણી મજા પડે છે.

જિનવિજય.

જૈનદ્રષ્ટિએ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય અને વર્તમાન જૈનો.

(પ્ર૦ ૨૧૦ શ્રી મનસુખભાઈ વિ. કિરતચંદ મહેતા.)

[શ્રી મુંબઈની માંગેશજી જૈન સભામાં તા. ૧૪ મી જુલાઈ, ૧૯૦૭ રવિવારે રાત્રે શેઠ :અમરચંદ તલક-
ચંદના પ્રમુખપદ હેઠળ મેદાનીવાળા મી૦ મનસુખભાઈ વિ. કીરતચંદ મહેતાએ ઉપરોક્ત વિષયપર આપેલું બાણ્ય
તેમના સ્વર્ગવાસ પછી હાલમાં તે અત્ર પ્રકટ કરીએ છીએ. તંત્રી.]

હૃદય

મંગળાચરણ.

નમો દુર્વાચરાગાદિવૈરિવારનિવારિણે ।

અદંતે યોગિનાયાય મહાવીરાય તાયિને ॥

શ્રી યોગશાસ્ત્ર—

શ્રીમન્ પ્રમુખ સાહેબ અને અન્યપ્રિય બંધુઓ,

મંગળાચરણમાં કરેલી પરમકૃપાળુ દેવાધિદેવ શ્રમણ

ભગવન્ શ્રી મહાવીર દેવ-

વિષય અને હેતુ. ની સ્તુતિ જેમણે શ્રી યોગશા-

સ્ત્રના પ્રારંભમાં પ્રકાશી છે તે

“શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય અને વર્તમાન જૈનો”

એ આજના ભાષણનો વિષય છે. આ વિષયનો શો

હેતુ હશે, એની જિજ્ઞાસા સર્વને થાય એ સ્વાભા-

વિક છે. બંધુઓ ! સર્વના મહાપુરુષો પોતાની હરેક

કૃતિ-ચાહે તો તે વાણી દ્વારા કે લેખિનીદ્વારા પ્રકાશ

પામી હોય, નો ગૌણ કે મુખ્ય હેતુ, સીધી કે આડ-

કતરી રીતે પ્રકાશતા. તેઓની એક પણ કૃતિ અહે-

તુક, નિરર્થક, લક્ષ્ય વિનાના બાણ્ય જેવી ન હતી.

તેઓનું દિવિત્ત પણ કાર્ય નિષ્ફળોજન ન હતું.

તેઓનું જીવન એકાંત ધાર્મિક હતું; અને ધર્મને

અવગંબીરે તેઓ પોતાની હરેક કૃતિ પ્રકાશતા.

ગૃહસ્થો, આજે આપણે ધર્મના સ્વરૂપના મંબંધમાં

કે આત્માના અસ્તિત્વ-નાસ્તિત્વ, કે તેની અનાદિ

શાશ્વત-સ્થિતિ સ્વરૂપમાં ઉત્તરવા કે તેનું ધ્વણીપ્રદરૂપ

નિરાકરણ કરવા માગતા નથી. આજનો એ આપણો

વિષય પણ નથી, તેમ એટલો અવકાશ પણ નથી,

પણ પ્રમંગલશાસ્ત્ર-આટલું તો કહેવા દો, કે જીવ

અનાદિ કાળથી પોતાનું સ્વરૂપ વિસરી ગયો છે,

વિભાવ દશામાં પડ્યો છે; જે વસ્તુ પોતે નથી વા

પોતાની નથી, તે પરબુદ્ધગાદિમાં પોતાપણું માની

બેઠો છે; એ મમત્વને લઇને, એ પોતાપણાની જીલ્લે

લઇને, એ મિથ્યા ભ્રમણાને લઇને એ ચતુરશક્તિમાં

દેવ-મનુષ્ય-તિર્થિંગ-નારડી રૂપ સંસારમાં સંસારી-

રહ્યા રહ્યા છે; અવનવા દેહધારણ કરી રહ્યા છે;

જન્મ-જરા-મરણ ચાલિનાં દુઃખ ભોગવી રહ્યા છે:

મુખની વાંચી કરી રહ્યા છે; પણ સત્મુખની ખબર

નથી, અને એ કેમ પ્રાપ્ત થાય તેથી તો વિશેષ

અસ હોવાથી મુખ પામી શકતો નથી, દુઃખનાં કારણ

કેવળ સ્વદોષ, અજ્ઞાન એ જણી, ટાળી શકતો નથી.

બંધુઓ, પ્રત્યેક સંસારી જીવની થોડે-ઝાડે અંશ આવી

દયામણી સ્થિતિ છે. આપણે પોતે આપણને મુખી

બાલદ્રષ્ટિએ જણતા-દેખતા-હોઈએ, પણ જો આપણે

અંતરુ દ્રષ્ટિએ આપણી સ્થિતિનો વિચાર કરીએ તો

અવસ્થ આપણી પણ દયામણી સ્થિતિ છે એમ

લાગશે એ દયામણી સ્થિતિ, દુઃખદ ભવ-ભ્રમણનાં

કારણ શું છે, તે અને તે કેમ ટળે, એ દેખાડવા

રૂપ હેતુ પ્રાયઃ પૂર્વ મહાપુરુષોની પ્રત્યેક કૃતિમાં પ્રગટ

કે અલિપ્ત રહેતો. અનંતર અને પરંપર એવા બે ભેદ

તે પ્રયોજનના તેઓ પાડતા; અનંતર-તત્કાલિક-

વર્તમાન (Immediate) અને પરંપર-પારિણામિક-

ભાવિ (Re-mote). સંસાર શોકનું-ગતિ-ભ્રમણનું,-

શું કારણ છે, એ આદિનું જ્ઞાનબોધ થવા રૂપ તત્કા-

લિક પ્રયોજન હતું, અને એ જ્ઞાન-બોધથી તે કારણો

દૂર કરવાના પ્રયાસના પરિણામે પ્રગટનું નિવૃત્તિ-

મુખ, સિદ્ધ-ગતિ, એ પારિણામિક, પરંપર હેતુ-ભૂત

હતું. બંધુઓ, આજના વિષય પરનો પણ આપણે

ધારિએ તો એ અનંતર-પરંપર હેતુઓ દેહાત્મી શકિતે.

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય તો એક યોગી મહાત્મા

દત્તા, પણ સુર જીવને, જિજ્ઞાસુને તણખડું પણ

બોધ આપે છે; લોક દ્રષ્ટિએ સાવ નજીવી લાગતી

ચીજ, તત્ત્વપર્યેકને પરમ બોધનું કારણ થઈ પડે છે.

શ્રી કરકંડ, નમિરાજપિ આદિ પ્રત્યેક છુદ્ધનાં ચરિત્રોથી આ સિદ્ધ થઈ શકે એમ છે. મરહુમ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે એક સ્થળે શતાવધાન કરતાં “કાંકરો” શું સૂચવે છે, એના પ્રત્યુત્તરમાં એક સદ્-બોધક કાવ્ય કહ્યું હતું:—

“એમ સૂચવે કાંકરો, મનદગ્ધ જોલી દેખ;
મનખા કેરા મજ સમા, વિના ધર્મથી લેખ.”

અંધુઓ, શું કહ્યું! તત્ત્વજિજ્ઞાસુને કાંકરો બોધ આપે છે, કે હે ભાઈ! તું તારી મનરૂપી આંખો, વિચાર રૂપી આંખો, ઉધારી ને તો ખરો, કે ને આ તારો મનખો, મનુષ્ય અવતાર, ધર્મ વિના એજે જવા દઈશ, તો તારા અને મારામાં કાંઈ ફેર નથી. કાંકરો અને ધર્મ વિનાનો મનખો એ બંને તૂલ્ય છે. ગૃહસ્થો! બ્યારે કાંકરો જેવી જડ-નિર્જીવ વસ્તુમાં આવો અને આટલો બોધ શમાયો છે, તો પછી શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા મહાપુરુષના ચરિત્ર વિચારપરથી આપણને તાત્કાલિક કેટલું અંધ જાણવાનું મળે, અને એ ધડાપરથી આપણા વર્તનમાં ફેરફાર થઈ પરિણમે કેવો અનહદ લાભ થાય? આમ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય સંબંધી વિષય આપણને સહેલું છે.

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યનું આખું જીવનદત્ત આજે આપણે ચર્ચવાના નથી. એ પ્રસ્તાવના. જૂતાંત તો એટલું અંધ વિશાળ છે, કે તે ચર્ચવાનો આપણને આજે અવકાશ નથી. આપણે તો તેના ચરિત્રપર થોડા દૃષ્ટિપાત કરીશું, અને એમાંથી આપણને ઘણું જાણવાનું મળી આવશે. આજના વિષયનો પ્રધાન ભાગ, મુખ્ય (prominent) ભાગ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યના ચરિત્ર વિચારનો રહેશે; અને “વર્તમાન જૈનો”. અર્થાત્ એ ઉપરથી આપણે વર્તમાન જૈનો એના મુકાબલે શું જિએ અને આપણે શું ધડો લેવો એ ગૌણ-ગણિત (of secondary importance) રહેશે. પ્રશંગવશાત્ એ મુકાબલો કરી બતાવવામાં આવશે, અથવા આપણે લેવાના ધડા સંબંધી ઇતિહાસ કરવામાં આવશે, પણ કદાચ વખ-

તના સંક્રાન્તને લઈ અથવા સ્મૃતિભ્રંશને લઈને ગૌણ ભાગ રજુ થવો રહી જાય, તોપણ અર્થોપત્તિન્યાયે (By implication) એ આપ ઉપજાવી કાઢશે; અર્થાત્ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય તો જૈન-દૃષ્ટિએ આવા હતા; એ જાણતાં આપણે, એની અપેક્ષાએ શું જિએ, અને શું નેઈએ, એ આપોઆપ સમજાઈ જશે.

ગૃહસ્થો, આપને સહેજ પ્રશ્ન થશે કે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યના ચરિત્રની શી Hemchandra- જરૂર હતી? ખીજા ક્યાં ઓછા charya a મહાપુરુષો. અને આચાર્યો થઈ Jesus of ગયા છે, કે તેના ચરિત્રપરથી Jainism. આપણને બોધ ન મળે? અંધુઓ, સંભવ વાત છે, ઘણા પ્રસિદ્ધ પ્રભાવક પુરુષો થઈ ગયા છે. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર, શ્રી પાદલિખત સૂરિ, નાગાર્જુન આદિ અનેક મહાપુરુષો શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા અને તેનાથી ચઢીયાતા થઈ ગયા છે. તે બધા પવિત્ર મહાપુરુષોનાં ચરિત્ર અતીવ બોધક છે. વર્તમાન શાસન નાયક શ્રી મહાવીર પ્રભુ આદિનાં ચરિત્રો તો પરમ કલાણુકારિ છે. એ બધાં ચરિત્રો ચર્ચવાનાં વિષયોએ છે; પણ આજે આપણને શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યનું ચરિત્ર પ્રસંગવશાત્ ઉપસ્થિત થયું છે. શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર પ્રભુના નિર્વાણ અને કેવલ જ્ઞાનાદિ વસ્તુઓ વિચિત્ર ગયા પછીથી આજ સુધીના વખતના ચંતરાણમાં એક કાળે શ્રીમદ્ એવો ભાગ ભજવ્યો છે કે તે અંગે આપણે એના અત્યંત ઓર્ડીગણ જિએ. અંધુઓ! એમ કહેવાય છે કે ખ્રીસ્તી ધર્મના મૂળ સ્થાપક ઈશુ ખ્રીસ્તે (Jesus Christ) લોકોના કલ્યાણ અર્થે, પાપ નિવારણ-અર્થ પોતાનો દેહ અર્પો હતા. પોતે શુલ્કિય ચડ્યા હતા. (Jesus was crucified); પણ મને કહેવા દો કે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જૈનશાસનના અનન્યજસસ (Jesus of Jainism) થઈ ગયા; આત્માર્પણ કર્યો. (An Extra-ordinary self sacrificer), જૈન શાસનના અર્થે, લોકોના અનુગ્રહ અર્થે, સ્વ

આત્માની ઉપેક્ષા કરી ધણા ભવ બેઠારી લીધા !
“અમારું તો ગમે તેમ થાઓ, ભલે અરે દુઃખ વધારે
ભવ ભોગવી લેશું, પણ આ લોકનું, આ શાસનનું
તો રક્ષણ અંત આવશ્યકજ છે.” એમ કહી-વિ-
ચારી જેઓએ આત્માપણું કર્યું, અહો ! તે કલિકાલ
સર્વચરિત્રરૂઢધારી શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યને નમસ્કાર
હો ! નમસ્કાર હો ! એઓનું ચરિત્ર આપણને ભોધક
કેમ ન થાય ? એમાંથી આપણને પુરુષાર્થની ભગ-
વતિની પ્રેરણા કેમ ન થાય ? બંધુઓ ! લેનીક્રમના
આ હસસના ચરિત્રને આથી આપ અભિનંદ્વો.
બંધુઓ ! શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય

૩૩૦૦૦ ઘરને આવક કંપા

હતા. શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યને ઘણું ગયા આજે લગ-
ભગ આદેશો વરસ થયાં, તે અંતરાણમાં કોઇ ખીન્ને
એવો પ્રભાવશાળી પુરૂષ ભગવાની આ પવિત્ર જિન-
શાસનના અંગે જાડુજ નજર હતી. એવા પ્રભાવક
પુરૂષના અભાવે વક્ત્રની સંપ્રદાય આદિથી સીધી કે
આડકતરી રીતે જૈન ધર્મને બાડુ શોષનું પડ્યું છે.
ગૃહસ્થો ! પરમ જ્ઞાનીઓએ ભાવિકાળનું વારતવિક
સ્વરૂપ જેવું દીકું છે, અને ભવિષ્ય ભાષ્યું છે, તે
પ્રમાણે તો અત્યંત યત્નજ નેહએ. પવિત્ર જિનશા-
સનપર અનેક વિપત્તિઓ આવરીજ નેહએ; અને
પૂર્વના મુકાબલે વર્તમાન સ્થિતિ એના પુરાવા રૂપ
છે. પણ પૂર્વનું સારું અને ત્યાર પછીનું ખરાબ એમ
બેતાં તેની પર્વાસોચના રૂપ પૂર્વનાં સાશના અને
પછીનાં નારાનાં કારણો શોધવાની તો આપણને
જિજ્ઞાસા થાયજ.

આ તો નિર્વિવાદ વાત છે કે પ્રત્યેક સંસદ-
આદેશો ધર્મની, કે રાજની કે
પૂર્વનું સારું, પ- વ્યવહાર આદિની-માં તે સંસદના
હીનું ખરાબ, ઉપાસકોની બાજુ અને અંતર
કારણ ? નાથ- શ્રુતિ-દશા, સ્થિતિ નેહ જાણી
કની ખોટ. શકે, તેને દેશ-દાણાનુસાર, દ્રવ્ય-
ક્ષેત્રકાળ-સાવપૂર્વક, (accord-
ding to circumstances, time &c.), શ્રેય
માટે યોગ્ય વસ્તુ આપી શકે, તે બધાંને ઉચિત

કાણમાં રાખી તેઓનાપર અમલ કરી શકે, તેઓને
“ સારણ, વારણ, ચોપણ, પડિચોપણ ” રૂપ શાસન
કરી શકે, એવા નાયક-નેતાની તો આવશ્યકતા છે;
ધર્મમાં આચાર્યની, રાજ્યમાં પ્રધાનની, વ્યવહારમાં
શકે કે પટેલની ધર્માદિ. બંધુઓ ! આ અવસર્પિણીના
ત્રીજા આરાને છેડે પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી રૂપભદ્રેવે તીર્થ
પ્રવર્તીયું, ત્યારથી ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પ્રભુ
સુધીના વખતમાં તો બાડુ ભવ જેવું ન હોતું. કેમકે
મોક્ષની વાટ વહેતી હતી; પરમ કેવળ જ્ઞાનીયોની
દેશાતી હતી; કેવલ્યને ચોગ્ય શરાર બળ-મનોબળ
આદિ સામગ્રી પણ સુલભ હતી. જો કે તે વખતે
કાંઈ ધર્મને વિક્ષ કરનારા બાડુલકપાથી, મિથ્યાત્વને
અવલંબનારા, જાડુલ સંસારી, ભારેકર્મી જીવો ન હતા
એમ નહોતું, તે વખતે પણ ભારેકર્મી જીવો આજની
પેઢે હતા. કેમકે પ્રકૃતિ ફેરને લઈ પ્રત્યેક કાળમાં
ભારેકર્મીઓનું તો જોર ઓછું-વધારે હોય છે. પણ
તીર્થંકરાદિના વારામાં ભવભીદ્યોને, તત્ત્વ જિજ્ઞાસુઓને,
મુમુક્ષુઓને, ધર્મરૂચિ જીવોને, હળુકર્મી જીવોને અ-
ત્યંત લાભ-સુલભતા હોય છે. તીર્થંકરો, સામાન્ય
કેવલીઓ, તીર્થંકરોના ગણધરો તથા અન્યશાસના-
ચાર્યો ધર્મનું ભાન ન હોય એવા હળુકર્મીઓને ધર્મનું
ભાન કરાવે છે, તેઓમાં સદ્ધર્મનું ખીજ રોપે છે,
તેઓના આ ભવ પરભવના હિતરૂપ અને પરિણામે
સિદ્ધિપ્રાપ્તિરૂપ વસ્તુ તેઓની દશા અનુસાર તેમને
આપી તેઓપર અનુગ્રહ કરે છે. જીવોને શાસનના
રસિક કરી પોતે પરના હિતમાં પોતાનું હિત સાધે
છે. બંધુઓ ! કેવળજ્ઞાનીઓના વારામાં આમ થવું
સાવ સુલભ છે અને શ્રી રૂપભદ્રેવથી માંડી શ્રી જ-
ગદ્વાસી (ચરમકેવલી) સુધી તો મુમુક્ષુ જીવોને આવી
સુલભતા હતી. પણ શ્રી જગદેવલી પછી પરંપર
આત્મીય તુટી ગઈ, સિદ્ધિચોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ સામગ્રીનો
વિચ્છેદ થયો. હાલ એવા પરમકેવળજ્ઞાનીયોના વિર-
હરૂપ આ કાળ વર્તે છે, અને ધાર્મિક સ્થિતિ ઉત્ત-
રોત્તર ક્ષીણપ્રાય થતી દેખી સહસ્વનાં અંતર રહે છે,
દ્રવે છે. બંધુઓ ! એવા કાળમાં તીર્થંકરોની, કેવળા-
ઓની નજર ! પણ તે આપણા હીન ભાણે ક્યાંથી
પુરી પડે ! તેના પવિત્ર પરમાત્મસ્વરૂપ પામેલા પુર-

શ્રી કંરકંકે, નમિરાજધિ' આદિ પ્રત્યેક શુદ્ધતાં ચરિત્રોથી આ સિદ્ધ થઈ શકે એમ છે. મરહુમ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે એક સ્થળે શતાવધાન કરતાં “કાંકરો” શું સૂચવે છે, એના પ્રત્યુત્તરમાં એક સદ્-બોધક કાવ્ય કહ્યું હતું:—

“એમ સૂચવે કાંકરો, મનદૃઢ બોલી દેખ;
મનખા કેરા મજ સમા, વિના ધર્મથી લેખ.”

બંધુઓ, શું કહ્યું ! તત્ત્વજિજ્ઞાસુને કાંકરો બોધ આપે છે, કે હે ભાઈ ! તું તારી મનરૂપી આંખો, વિચાર રૂપી આંખો, ઉઘાડી બે તો ખરો, કે બે આ તારો મનખો, મનુષ્ય અવતાર, ધર્મ વિના એજે જવા દધરા, તો તારા અને મારામાં કોઈ ફેર નથી. કાંકરો અને ધર્મ વિનાનો મનખો એ બંને તૂટ્ય છે. ગૃહસ્થો ! જ્યારે કાંકરો જેવી જડ-નિર્જીવ વસ્તુમાં આવો અને આટલો બોધ શમાયો છે, તો પછી શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા મહાપુરુષના ચરિત્ર વિચારપરથી આપણને તાત્કાલિક કેટલું બધું બજાવવાનું મળે, અને એ ધડાપરથી આપણા વર્તનમાં ફેરફાર થઈ પરિણામે કેવો અનહદ લાભ થાય ? આમ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય સંબંધી વિષય આપણને સહેલુક છે.

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યનું આખું જીવનવૃત્ત આજે આપણે ચર્ચાવાના નથી. એ પ્રસ્તાવના. વૃત્તાંત તો એટલું બધું વિશાળ છે, કે તે ચર્ચાવાનો આપણને આજે અવકાશ નથી. આપણે તો તેના ચરિત્રપર થોડા દૃષ્ટિપાત કરીશું, અને એમાંથી આપણને ઘણું બજાવવાનું મળી આવશે. આજના વિષયનો પ્રધાન ભાગ, મુખ્ય (prominent) ભાગ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યના ચરિત્ર વિચારનો રહેશે; અને “વર્તમાન જૈનો”. અર્થાત્ એ ઉપરથી આપણે વર્તમાન જૈનો એના મુકાબલે શું છિએ અને આપણે શું ધડો લેવો એ ગૌણ-ગર્ભિત (of secondary importance) રહેશે. પ્રશંગસ્થાત્ એ મુકાબલો કરી ગતાવવામાં આવશે, અથવા આપણે લેવાના ધડા સંબંધી ઇસારો કરવામાં આવશે, પણ કદાચ વખ-

તના સંકોચને લઈ અથવા સ્મૃતિભ્રંશને લઈને ગૌણ ભાગ રહી થયો રહી નાથ, તોપણ અર્થાપત્તિ-ન્યાયે (By implication) એ આપ ઉપખતી કાઢશે; અર્થાત્ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય તો જૈન દૃષ્ટિએ આવા હતા; એ બજાતાં આપણે એની અપેક્ષાએ શું છિએ, અને શું બેધિએ, એ આપોઆપ સમજાઈ જશે.

ગૃહસ્થો, આપને સહજ પ્રશ્ન થશે કે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યના ચરિત્રની શી Hemchandra- જરૂર હતી ? બીજા કયાં બોજા charya a મહાપુરુષો. અને આચાર્યો થઈ Jesus of ગયા છે, કે તેના ચરિત્રપરથી Jainism. આપણને બોધ ન મળે ? બંધુઓ, સસ. વાત છે, ઘણા પ્રસિદ્ધ પ્રભાવક પુરુષો થઈ ગયા છે. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર, શ્રી પાર્શ્વભક્ત સૂરિ, નાગાર્જુન આદિ અનેક મહાપુરુષો શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા અને તેનાથી ચઢીયાતા થઈ ગયા છે. તે બધા પવિત્ર મહાપુરુષોનાં ચરિત્ર અતીવ બોધક છે. વર્તમાન શાસન નાયક શ્રી મહાવીર પ્રભુ આદિનાં ચરિત્રો તો પરમ કલ્યાણકારિ છે. એ બધાં ચરિત્રો ચર્ચવાના વિષયયોગ્ય છે; પણ આજે આપણને શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યનું ચરિત્ર પ્રસંગવશાત્ ઉપસ્થિત થયું છે. શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર પ્રભુના નિર્વાણ અને કેવલ જ્ઞાનાદિ વસ્તુઓ વિચિત્ર ગયા પછીથી આજ મુશ્કીના વખતના અંતરાળમાં એક કાળે શ્રીમદ્ એવો ભાગ ભજવ્યો છે કે તે અંજે આપણે એના અત્યંત ઓશીંગણુ છિએ. બંધુઓ ! એમ કહેવાય છે કે ખ્રીસ્તી ધર્મના મૂળ સ્થાપક ઇશુ ખ્રીસ્તે (Jesus Christ) લોકોના કલ્યાણુ અર્થે, પાપ નિવારણુ અર્થે પોતાનો દેહ અર્પ્યો હતો. પોતે શુલ્કિયે ચડ્યા હતા. (Jesus was crucified); પણ મેને કહેવા દો કે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જૈનશાસનના અન-વચસસ (Jesus of Jainism) થઈ ગયા; આત્માર્પણુ કર્યો. (An Extra-ordinary self sacrificer); જૈન શાસનના અર્થે, લોકોના અનુગ્રહ અર્થે, સ્વ

આત્માની ઉપેક્ષા કરી પણા ભવ વહેરી લીધા !
 “અમારું તો ગમે તેમ ચાઓ, ભલે અમે હજી વધારે
 ભવ ભોગવી લેશું, પણ આ લોકનું, આ શાસનનું
 તો રક્ષણ અન્ને આવશ્યકજ છે.” એમ કહી-વિ-
 ચારી જેઓએ આત્માપણું કર્યું, આણે ! તે કલિકાલ
 સર્વવિનિરુદ્ધધારી શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યને નમસ્કાર
 હો ! નમસ્કાર હો ! એઓનું ચરિત્ર આપણને બોધક
 કેમ ન થાય ? એમાંથી આપણને પુરુષાર્થની ભજ-
 તિની પ્રેરણા કેમ ન થાય ? બંધુઓ ! જૈનીજમના
 આ હસસના ચરિત્રને આથી આપ અભિનંદ્યો.
 બંધુઓ ! શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય

૩૩૦૦૦ ઘરને આવક કર્યા

હતા. શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યને થઈ ગયા આજે ભવ-
 ભગ આદ્યો વસ યમાં, તે અંતરાણમાં કોઈ બીજો
 એવો પ્રભાવશાળી પુરુષ ભગવાની આ પવિત્ર જિન-
 શાસનના અંગે બંધુજ નર નહી. એવા પ્રભાવક
 પુરુષના અભાવે વસ્ત્રબી સંપ્રદાય આદિથી સીધી કે
 આક્રમકરી રીતે જૈન ધર્મને બંધુ રોપવું પડ્યું છે.
 શુદ્ધથો ! પરમ જ્ઞાનીઓએ ભવિકાળનું વાસ્તવિક
 સ્વરૂપ જેવું દીકું છે, અને ભવિષ્ય ભાષ્યું છે, તે
 પ્રમાણે તો અક્ષત થયુંજ નેહ્યો. પવિત્ર જિનશા-
 સનપર અનેક વિપત્તિઓ આવવીજ નેહ્યો; અને
 પૂર્વના મુકાબલે વર્તમાન સ્થિતિ એના પુરાવા રૂપ
 છે. પણ પૂર્વનું સાદું અને ત્યાર પછીનું ખરાબ એમ
 બેતાં તેની પદ્ધતિએના રૂપ પૂર્વનાં સારાંના અને
 પછીનાં નહારાંનાં કારણો શોધવાની તો આપણને
 જિજ્ઞાસા થાયજ.

આ તો નિર્વિવાદ વાત છે કે પ્રત્યેક સંસદ-
 ચાહેતો ધર્મની, કે રાજની કે
 પૂર્વનું સાદું, પ-વ્યવહાર આદિની, માં તે મંસદના
 છીનું ખરાબ, ઉપાસકોની બાલ અને અંતર
 કારણ ? નાય-સ્થિતિ-દશા, સ્થિતિ નેઈ બાબી
 કની ખાત. શકે, તેને દેશ-કાળાનુસાર, દ્રવ્ય-
 સ્થેતકાળ-ભાવપૂર્વક, (ac-
 cording to circumstances, time &c.), શ્રેય
 માટે યોગ્ય વચન આપી શકે, તે બધાંને ઉચિત

કાણમાં રાખી તેઓનાપર અમલ કરી શકે, તેઓને
 “સારણ, વારણ, ચોણ, પડિચોણ” રૂપ શાસન
 કરી શકે, એવા નાયક-નેતાની તો આવશ્યકતા છે;
 ધર્મમાં આચાર્યની, રાજ્યમાં પ્રધાનની, વ્યવહારમાં
 શેક કે પટેલની ધૃત્યાદિ. બંધુઓ ! આ અવસર્પિણીના
 ત્રીજા આરાને છેડે પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી રૂપભદ્રેવે તીર્થ
 પ્રવર્તીવ્યું, ત્યારથી ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પ્રભુ
 સુધીના વખતમાં તો બહુ ભવ જેવું ન હોતું. કેમકે
 મોક્ષની વાટ વહેતી હતી; પરમ કેવળ જ્ઞાનીયોની
 દેવાતી હતી; કેવલ્યને યોગ્ય શરીર બળ-મનોબળ
 આદિ સામગ્રી પણ મુલબ હતી. જો કે તે વખતે
 કાંઈ ધર્મને વિદ્ય કરનારા બહુલકપાત્રી, મિથ્યાત્વને
 અવર્ણનાર, બહુલ સંસારી, ભારેકર્મી જીવો ન હતા
 એમ નહોતું, તે વખતે પણ ભારેકર્મી જીવો આજની
 પેઢે હતા. કેમકે પ્રકૃતિ દેરને લઈ પ્રત્યેક કાળમાં
 ભારેકર્મીઓનું તો જોર ઓછું-વધારે હોય છે. પણ
 તીર્થંકરોના વારમાં ભવભીરુઓને, તત્ત્વ જિજ્ઞાસુઓને,
 મુમુક્ષુઓને, ધર્મરૂચિ જીવોને, હજીકર્મી જીવોને અ-
 ત્યંત લાભ-મુલબતા હોય છે. તીર્થંકરો, સામાન્ય
 કેવલીઓ, તીર્થંકરોના ગણધરો તથા અન્યશાસના-
 ચાર્યો ધર્મનું જ્ઞાન ન હોય એવા હજીકર્મીઓને ધર્મનું
 જ્ઞાન કરાવે છે, તેઓમાં સદ્ધર્મનું બીજ રોપે છે,
 તેઓના આ ભવ પરભવના દિતરૂપ અને પરિણામે
 સિદ્ધગતિપ્રાપ્તિરૂપ વલણ તેઓની દશા અનુસાર તેમને
 આપી તેઓપર અનુગ્રહ કરે છે. જીવોને શાસનના
 રસિક કરી પોતે પરના દિતમાં પોતાનું દિન સાધે
 છે. બંધુઓ ! કેવળજ્ઞાનીઓના વારામાં આમ થવું
 સાવ મુલબ છે અને શ્રી રૂપભદ્રેવંથી માંડી શ્રી જ-
 બ્ધવામી (ચરમકેવલી) સુધી તો મુમુક્ષુ જીવોને આવી
 મુલબતા હતી. પણ શ્રી જ-બ્ધકેવલી પછી પરંપર
 આમનાય છુટી ગઈ, સિદ્ધિયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ સામગ્રીનો
 વિચ્છેદ થયો. હાલ એવા પરમકેવળજ્ઞાનીયોના વિર-
 હરૂપ આ કાળ વર્તે છે, અને ધાર્મિક સ્થિતિ ઉત્ત-
 રોત્તર હીણપ્રાય થતી દેખી સહૃદયનાં અંતર રડે છે,
 દ્રવે છે. બંધુઓ ! એવા કાળમાં તીર્થંકરોની, કેવળ-
 ઓની જરૂર ! પણ તે આપણા હીન ભાગ્યે ક્યાંથી
 પુરી પડે ! તેવા પવિત્ર પરમાત્મસ્વરૂપ પામેલા પુર-

પોતા વિરહ પછી આધાર કોણ ? તો કે તે તીર્થક-રાદિની આજ્ઞાએ ચાલનાર, આચરનાર, આચાર બતાવનાર પ્રરૂપનાર આચાર્ય.

“આથમતાં જગ કેવળ મૂરજ,

“ચંદ્રે જે જગ દીવો,

“ભુવન પદારથ પ્રગટન પડુ તે,

“આચારજ ચિરંજીવો.”

—“શ્રીમદ્ધર્મશાસ્ત્રવિજયજી-નવપદ પૂજન”

ખંધુઓ! શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય એક એવા આચાર્ય થઈ ગયા. વીરભગવાનના વારા પછી સામાન્યપણે જૈનધર્મ પર બ્રાહ્મણધર્મ આદિના બહુ હુમલા થવા માંડ્યા હતા. શંકરાચાર્ય, કુમારિલ ભટ્ટ આદિએ મિમાંસા ધર્મ ફેલાવી, જૈન દર્શનનું જેમ કાળ્યું તેમ ખંડન કરી, બ્રાહ્મણધર્મ અને જૈનધર્મમાં વિરોધનું જાણી જાણી રોપી દીધું હતું, ખુદ તીર્થંકરાના વારામાં પણ અનેક મતો ઉપસ્થિત થયા હતા, તો પછી તેઓના વિરહ કાળમાં તો તેમ થઈ તેઓના શાસનપર હુમલા થાય તેમાં નવાઈજ શું ? એમ ધવું તે સ્વાભાવિકજ છે. જીવની જીદિ પહેંચે ત્યાં સુધી તે વિચારી શકે.

કોઈ જીવની જીદિ સામાન્ય જનસમૂહ કરતાં જરા વધારે હોય, લખવા-ઓલ-જીવને પરમચૂડ-વાની શક્તિનો ક્ષયોપચય જરા પની પ્રતીતિ કેમ વધારે વંતરો હોય, તો તે મનમાં નથી થતી ? આવી જાણ પોતાને સર્વસ્વરૂપ માને-સ્થાપે-ધર્મ પ્રવર્તવે; અને

માનમાં આવી જતાં એની જીદિ-શક્તિ વિશેષ વિકાસ પણ ન પામે; માનરૂપી રાહુએ ગ્રસેલી હોવાથી એ વૃદ્ધિ પામતી અટકે; માનકોટ એને વિશેષ જાણવા-દેખવા ન દે; માન એના મનઃચક્ષુ આડો એવા પાટા રૂપ થઈ પડે કે એથી વિશેષ જીદિ-શક્તિ-જ્ઞાન હોઈ શકે કે નહીં, બીજામાં હોય કે નહિં, એપણુ એ જોઈ જાણી શકે નહિં. ખુદ તીર્થંકરાના વારામાં આવા માનાવિષ્ટ જનો તીર્થંકરાદિ કેવળીયોનું મહત્ત્વ જોઈ-જાણી ન શકે તો પછી તે તીર્થંકરાદિ ન હોય તેવા આ કાળમાં તો પુછવુંજ શું ? ભગવાન મહાવીર દેવના મુખ્ય શિષ્ય ગણધર યૌતમ સ્વામી પણ એવા

માન-ગર્વથી અભિભૂત હતા; પરાભવ પામ્યા હતા; તેઓનાં ચક્ષુ પણ માનના પાટાથી ઢંકાઈ જઈ પોતાને સર્વસ્વરૂપ માની શી વીરને જાણી શકવા સમર્થ ન થયાં. એ તો શ્રી યૌતમસ્વામી પરમ પુણ્યાત્મા હતા; તેઓની ભવસ્થિતિ પાટી રહી હતી, કે જેથી તેઓને ચિત્ત-વિત્ત-પ્રાપ્તો યોગ થયો; પરમાત્મા શ્રી મહાવીર દેવનો પવિત્ર દર્શન-લાભ થયો, તેઓનું માન ગળી ગયું અને તેઓની સિદ્ધિ થઈ; પણ ગંધા જીદિશાળી પુરોહી શ્રી યૌતમસ્વામી જેવા ક્યાંથી થાય ? આગ તીર્થંકરાદિના વારામાં પણ માનાવિષ્ટ જનો પોતાનો કલ્પિત ધર્મ પ્રવર્તાવતા; જનને દૂષણ આપતા. ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર દેવના નિર્વાણ પછી જૈન દર્શનના વિરોધીઓ વધારે વધારે પ્રગટ થયા. એ વિરોધીઓના પંજામાંથી પવિત્ર શાસનને બચાવવા, તેને અપાતાં દૂષણમાંથી તેને છોડાવવા, નિરાધાર સ્થિતિમાં તેની બહાર ધાવા શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય સમય વચ્ચે; આત્મભોગ આપ્યો; જૈન શાસનના Jesus નું કામ કર્યું. ખંધુઓ! શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય દેવાધિદેવ મહાવીર દેવ પછી આશરે સોલસો વરસે થયા, તે ચરમામાં શાસન રક્ષક-પ્રભાવક મહાન આચાર્યો નથી થયા એમ કહેવું નથી. શ્રી ભદ્રબાહુ આદિ પૂર્વધરો, શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરાદિ પ્રભાવકો; શ્રી પાદસિમ્સરિ આદિ વિદ્યાચારણો ધણા ધણા થઈ ગયા છે અને તેઓએ તીર્થંકરી યથાવસર રક્ષાં પણ કરી છે; શ્રીમદ્ની પૂર્વના પણ તે છતાં કાળજીપતે લઈ મહાપ્રભાવકો. જૈનના વિરોધીઓ બહુ થતા ગયા. ખુદ જૈનમાં પણ મતભેદો થવા માંડ્યા. શાસનની સ્થિતિ ધીમે ધીમે અસ્તદશામાં આવવા માંડી. વીર ભગવાન પછી આત્માર્થી અને શાસનની દાઝ જાણનારા ધણા મહાનુભાવ પુરોહી થયા. પણ વીર ભગવાનનાં નિર્વાણ પછી અને કેવલ્ય આદિ વસ્તુઓ પરંપરાઆભ્યાસથી વિચ્છેદ ગયા પછી વીર ભગવાનના વિરહનો પ્રભાવત સુસુષ્ક-આત્માર્થી-શાસનચારાધિકારના હ-વીરનો વિરહ દયમાં એવો મચોટ લાગ્યો, કે આહો! હવે શાસનનું શું થશે ?

અહો ! વીર ભગવાનના નિર્વાણથી કુમતિ કૃતક ઉદ્દેશ !
અહો ! ગાસનની રક્ષા કોણ કરશે ?—

“ માતા વિહુણું બાળ જયુરે,

“ અરહો પરહો અથડાય,

“ વીર વિહુણા છવડારે,

“ આકુળ વ્યાકુળ થાયરે—

—વીર પ્રભુ સિદ્ધ થયા—”

“ સંપ સકળ આધારેરે,

“ હવે આ ભરતમાં,

“ કરશે કોણ ઉપકારેરે,

“ વીર પ્રભુ સિદ્ધ થયા—”

સંશય . છેલ્લે વીરનેરે,

વિરહ તે કેમ ખમાય, ” ઇત્યાદિ.

—શ્રી દેવચંદ્ર—

આમ જેમ કોઈ મનવાનના ઘરમાથી ધનનો નિધાન જતો રહે, અને તે શોકાવિષ્ટ થાય, તેને કાર્થ ન સજે તેમ શ્રી વીરના વિરહથી જાણે ધા તેમના આરાધનારાના હૃદયમા લાગ્યો. શ્રી જૈનમ સ્વામી જેવાને પણ એ ધા કારી લાગ્યો હતો, અને શોકા વખત તેઓને પણ હા, હવે શું થશે ? વીર ગયો !—એમ શોકશેષ થયો હતો. એમ કેવલદીપ જ્ઞાતાં ઘણા આત્માર્થી પવિત્ર મહામુનિઓને ખરમ આલંબનનો વિરહજોક, વિરહવ્યથા ઉપજેલ—તે અંજે વીર્ષ દમાઈ રહ્યું; ગંતરુ દશાના પોપણુ અર્થે વપ-રાયું, જૈનના વિરોધિયો જાગ્યા હતા, કાળનું ઉચ્ચ સ્વરૂપ પ્રકાશ પામતુ હતું. તેવા સમયે ઘણા પ્રતિ-ભાશાળી મહાન્ આચાર્યો પણ હતા. શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી, શ્રી કાલિકાચાર્ય, શ્રી મુરારાચાર્ય, શ્રી જિન-વિજયપાદિ અનેક પુરોગોએ યથાવસ્તર શાસન રક્ષા કરી હતી કાકલેપને લઈ જિનકલ્પાદિ પરંપર આત્માયથી વિચ્છેદ ગયેલ, છતાં શ્રી સંમતભદ્રાચાર્ય જેવા સુમુ-ક્ષુ-આત્માથીઓ વનવામી થયા હતા. (૧) એક તો વીરપરગાત્મા જેવાનો આ કાળે આ ક્ષેત્રે વિરહ; (૨) બીજું લોકોની બહિષ્કુલ વૃત્તિ; શ્રી સંમતભદ્ર, (૩) ત્રીજું નૈનાલાસ, જૈન આનંદધન આદિ- વિરોધિયાનું પ્રગટલું; નિન્દલોનું ની વનવચાર્યા ઉપજવું; અને (૪) પવિત્ર ગાસન કારણ ? પ્રતિ લોકોની જેકર—આ બધા કારણોએ પરના દિનમા પોતાનું

હિત સમજનારા શ્રી સંમતભદ્રાચાર્ય જેવા મહાન્ પરોપકારી પુરોગોને પણ લોકાનુગ્રહ ત્યજ આત્મહિત અર્થે વનવાસ સેવવા વૃત્તિ થઈ હતી. મહાત્માઓની તો સદૈવ વૃત્તિ બધા છવોનું કલ્યાણ થાઓ એવી હોય છે ! બધા છવોનો સુખરૂપ થવામાં, તેઓને અનુ ગ્રહ કરવામાં એઓનું પ્રવર્તન હોય છે. એકાંત સ્વા-ર્થ—એકલપેટી વૃત્તિ એઓની હોતી નથી; અને એવી એકલપેટી વૃત્તિથી તેઓનું આત્મકલ્યાણ થાય પણ નહિં ! પણ એટલું ખરું કે લોકાનુગ્રહ કરવા જતા લોકને ઉપકાર થતો ન હોય અને હિલકું વિપરીત પરિણામ આવતું હોય અને વધારામાં પોતાના આ-ત્મકલ્યાણમાં પણ બાધા ઉપજતી હોય, તો તેવે વખતે સમય વિચારી તે સમયનુ (સમયનુ) પુરોગો લોકાનુગ્રહને ગૌણ કરી દઈ આત્મહિતમાં પ્રધાનપણે પ્રવર્તતા હમણાજ એ સૈકા પૂર્વે થઈ ગયલા શ્રીમાન આનંદધનજીનો દાખલો બસ છે, શ્રી આનંદધનજી એ નામે વિખ્યાત શ્રી લાલાનંદજીએ પ્રથમ તો લોકોને ઉપકાર થાય એમ પોતાનું વીર્ષ ફેરવ્યું; પણ ધર્મક્ષીણતાનો કાળ આવી પહોંચ્યો હતો; લોકો શ્રી લા-લાનંદજીના એ અનુગ્રહ—પ્રસાદની કદર ન કરી શક્યાં; ઉલટા કાળ દોપને લઈ કંઈ વિપરીત આવચતાં. અત્રે શ્રીમદ્ આનંદધનજીનું ચારિત્ર આપણે ચર્ચતા નથી, (એટલે ટુંકમાં) શ્રી આનંદધનજીએ જાણ્યું કે આ તો બનેથી પતિત થવાય છે; નથી ચતું લોકોનું હિત અને એવા આજળ પ્રયાસમાં સ્વહિતને બાધા પહોંચે છે. માટે જેમાંથી એકતો સાધવુંજ, એમ ધારી લોકાનુગ્રહવૃત્તિ ગૌણ કરી દઈ, જે પ્રકારે આત્મહિત સુલભ થાય એમ પ્રધાનપણે વનવાસ સેવન આદિમાં પ્રવર્ત્યાં. આ શ્રી આનંદધનજી તો શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય પછી છસો વરસે થયા; પણ એના જેવા કઈક આચાર્યો તેઓની પૂર્વે પણ થઈ ગયા છે. જૈનમાં મતમર્તાતર ઉલવા માંડ્યાં હતાં; તેઓમા ગચ્છસેદની શરૂઆત થઈ ચુકી હતી. તેઓ પણ પરસ્પર અણગમ્યાં મંડ્યા હતા. આત્મણે પણ બહુ ઈર્ષ્યા કરતા હતા. આમ જૈન શાસનપર વિપત્તિનું જન્મક વાદળ આવી લાગ્યું હતું. ધર્મક્ષી-ણતા ધુરવેજે ચાલી હતી. તેવા સમયમાં શ્રીમદ્

હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા પ્રભાવશાળી પુરુષનું જન્મનું થયું. એ મહાયોગીએ રોગનું નિદાન કર્યું.

વિક્રમ સંવત ૧૧૪૫ ની કાર્તિકી પૂર્ણિમાએ ધંધુકામાં મોઢ વણિગ ગ્રહસ્થ જન્મતિથિ, ક્ષેત્ર ચાચિગશેઠ પિતાને ત્યાં માતા લોકાનુગ્રહ જીવન ચાહરીની કુક્ષિએ જન્મેલા શ્રી ચાંગદેવ (અપર નામ હેમચંદ્રાચાર્ય) નિ. સં. ૧૧૫૪ ની સાલમાં નવ વરસની વયે શ્રી દેવચંદ્રસુરિના પવિત્ર હસ્ત કમળથી શ્રી સોમચંદ્ર સુનિ એ નામે દિક્ષિત થયા. સં. ૧૧૬૨ માં સત્તર વરસની વયે શાસનાધિપ થયા. સં. ૧૨૨૯ માં ૮૪ વરસની વયે જૈનના અનન્ય ભક્ત કુમારપાળ જેવા રાજા વગેરેને શિષ્ય કરી જૈન-શાસનની રક્ષા કરી ક્ષણભંજુર દેહ છોડી ગયા.

બંધુઓ, એ મહાપ્રભાવક શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે જૈન શાસનપર વિપત્તિનું વાદ્યું દેખ્યું. પોતે ૫૨-મસત્તવશાળી હતા; વિદ્યાસિદ્ધ હતા; મંત્ર સિદ્ધ હતા; શાસનનો પ્રભાવ વર્તીથી શાસનની રક્ષા કરવા સમર્થ હતા. તત્ત્વદષ્ટિથી વિમુખ, વિદ્યા-મંત્ર આદિથી વ્યામોહ પામતા રાજા-મંત્રી વ્યાપારી શેકા વગેરે અન્ય દર્શની વિદ્યા સિદ્ધિના વિદ્યા-મંત્રાદિના ચમત્કાર દેખી સ્વધર્મથી ચ્યુત થતા હતા-ચાચ એવા ભય હતા. એવા દાખલા બન્યા હતા. અન્ય કારણે તો-સાધુ પુરુષો પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ લાભ-સિદ્ધિનો ઉપયોગ ન કરે, શાસન-હિત હેતુએ કરતાં પ્રાયશ્ચિત આવે, તો પછી અન્ય હેતુએ તો પુછવું જ શું? બીજા કોઈ આચાર્યો કદાચ દુષ્કર્મ કળનો પ્રભાવ જાણી જાનિઓએ દીકરું યશે, એમ ધારી, નિશ્ચિત રહી આત્મોપયોગમાં સાવધાન રહી કદાચ આ સમયની ઉપેક્ષા કરતા; પણ શાસનની રક્ષા અર્થે જન્મેલા આ Jain Jesus શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય કાળના ઉગ્ર સ્વરૂપની ઉપેક્ષા ન કરી શક્યા. લોકો બિચારા ગભરા ગાડર છે; તેઓને સત્યાસત્યની કદર નથી. તેઓ બિચારાં વિદ્યા-ચમત્કારથી પરાભૂત થઈ, મુગ્ધ થઈ, સત્યથી પતિત થઈ, અસત્ય ભણી વળે છે. અહો! સત્ય માર્યું જાય છે! નિર્દોષ સત્ય સ્વરૂપ જૈનને Advocate ની જરૂર છે. ગૃહસ્થો!

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જૈનના એડવોકેટ થયા; તેની આંધ ધરી. અમારું તો ગમે તેમ થાઓ! અમે પાંચ પંચવિંશ ભવ વધારે કરી લેશું; પણ હાલ તો જૈનના ઉદ્યોત અર્થે, લોકના અનુગ્રહ અર્થે કોઈ રાજા-રાણા જૈનના ઉપાસક થાય, તો જૈનના પ્રભાવ વર્તે, લોકોને એ પવિત્ર શાસન ભણી ખેંચાણ થઈ સત્ય માર્ગ સાંપડે; પરિણામે તેઓનું હિત થાય. માટે અમે તો એવા કોઈ રાજાને જૈન સેવક બનાવવામાં અમારું વીર્ય દેરવશું. એકાંત આત્મહિત અર્થે પ્રવર્તેલા, ઘરબાર ત્યાગેલા, સાધુ પથમાં પડેલા પુરુષને આવો ભગીરથ પ્રયત્ન, તે સાધુશ્રુતિને, ત્યાગ ધર્મને, સંયમમાર્ગને વિરોધરૂપ હતા. પણ ચા ગતિ: સા મતિ: એ અનુસાર શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યને આ વિચાર રડ્યો હતો. હજી ભવ કરવા બાકી હતા. સાંભળ્યા મેળે તેઓએ શાસનદેવીની આરાધના કરી તેમને શ્રી મહાવિદેહે વર્તતા શ્રી સીમધર પ્રભુ પાસેથી પોતાનો મોક્ષકાળ પુછવા મોકલ્યા હતા. હજી ઘણા ભવ કરવા બાકી છે, એવા પ્રત્યુત્તર શ્રી શાસનદેવીદ્વારા જાણી, તેઓએ હવે એકાંત લોકાનુગ્રહમાં ગ્રીપલાન્યું. અમારું તો ગમે તેમ થાઓ પણ આ લોકનું અને આ પવિત્ર શાસનનું તો હિત અવશ્ય કર્તવ્ય છે;—એમ ધારી પોતે અનેક ભવ—ભ્રમણ રૂપ જોખમ માથે બેઠારી લઈ, આત્માર્પણ કરી Jain ના એક અનન્ય Jesus નું કામ સાર્યું,—તે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યનું ચરિત્ર, બંધુઓ આપણને કેવું બોધક થાય!

વાર, ગૃહસ્થો! આ પ્રસ્તાવનારૂપ સામાન્ય અવલોકન થયું. શ્રી કુમારપાળ

પછી બીજા હેમચંદ્રાચાર્યની ધર્મનું જન્મક પોપણ કર્યું. જરૂર, મંત્રથી, સિદ્ધાથી, કળથી, બળથી, સારણથી, વારણથી, ચોપણથી,

ખંડિયોણથી લોકોને શાસનાભિમુખ કર્યા; શાસનનો જય—ચોપ વજ્રાચ્ચો. તેનીશ હજાર નવાં ધરને આવકા કર્યા—એવા એક બીજા હેમચંદ્રાચાર્યની આ આસો વરસના અંતરાળમાં બહુ જરૂર હતી. બંધુઓ! આપને જાણાવ્યું. તેમ ગૃહસ્થોમાં પ્રાય:

પોતાના ગૃહવ્યવહારને લઈ તત્વદષ્ટિની ન્યૂનતા હતી. એટલે તેઓ સહેજે બાહ્ય ચમત્કારાદિથી વ્યા-
મોહ પામી, પોતાની વિભાવિક દશાને અતુકુળ ધર્મ-
વ્યવહારથી તરત લલચાઈ, સત્ય ધર્મથી પતિત થાય,
વિમુખ થાય એ સ્વાભાવિક હતું. વલ્લભી સંપ્રદાય
વગેરેની જૈન સમુદાયપર પણ આવી અસર થઈ.
છવે મૂલે વિભાવિક દશામાં તો પડેલા છે; તેઓને
રંગ—રાગ આદિમાંજ ધર્મ છે, એવું સમજાવવામાં
આવે, બળે—અન્નપૂરે એવું તેઓ સમજે, તો પછી
તેઓ એવા ધર્મપ્રતિ કાં ન ખેંચાય ?

બધુંઓ ! એ વલ્લભી સંપ્રદાયથી ઘણા જૈનો
અન્યધર્મી થયા; શિવાય જૈન આચાર—વિચારમાં
પણ એની કેટલી અસર થઈ ! બધુંઓ ! જૈન દ-
ર્શનના આચાર-વિચારપર મધ્યકાળના અન્ય
દર્શનની રી રી અસર થઈ, એ આજનો
વિષય નથી, એટલે એ નિરાળો ચર્ચાશું, પણ
અસર થઈ એ સાચી વાત. હમણાંમાંજ સ્વામીના-
રાયણનો પંથ નિકળ્યો છે, તેમાં પણ ઘણાં જૈન
કુટુંબો લભ્યાં છે. તુસિંહાચાર્યનો શ્રેષ્ઠસાધક અધિ-
કારીશર્ગ નિકળ્યો છે, તેમાં પણ ઘણા જૈનો લભ્યા
છે; બ્રહ્મજ્ઞાન નામક Theosophy નો રંગ કંઈ
કંઈ જૈનોને લાગ્યો છે. કંઈ કંઈ બાર્ધ સમાજ
તરફ ખેંચાયા છે. આમ વર્તમાનમાંજ આપણે
દેખીએ છીએ, તો વલ્લભી સંપ્રદાયની સ્થાપના વખતે
પણ તેમ થવું સંદર્ભ હતું. પ્રત્યેક નવો સંપ્રદાય
ઉભો થતાં અસહ્ય ધમના ધર્મથી અનભિત છવે
પ્રાયઃ તે નવા સંપ્રદાય લણી આકર્ષાય એ સ્વાભા-
વિક છે, પણ તે નવા સંપ્રદાયના સ્થાપકના જેવો
તેનો સમોવહિયો કે વધારે શક્તિવાળો દ્રવ્ય—ક્ષેત્ર—
ભાવ આદિ સમયર આચાર્ય તે અસહ્ય ધર્મમાં
તેજ વખતે કે તે આસપાસમાં થાય તો તે અસહ-
ધર્મથી ન્યૂન થતા લોકોને તે અસહ્ય ધર્મની ખુબી
સમજવી તેઓને પડતા અટકાવે છે, સન્માર્ગમાં
મુકે છે, ગ્રેરે છે; એટલુંજ નહિ બલ્કે નવા ઉપાસકો
પણ ઉમેરે છે. વલ્લભી સંપ્રદાય આદિની સ્થાપનાના
અરસામાં શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા આચાર્યનું
અસ્તિત્વ થયું હત, તો તે નવીન પંથની અનિષ્ટ

અસરો બહુ ઓછી થાત, પ્રતિભાવિત્થાપક માર્ગ
પણ અટકત. આમ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય અને
આજના કાલના અંતરાળમાં એવા એક મહાપુરુષની
અવસ્ય જરૂર હતી, પણ તે કાળને પોતાની વાત ન
હતી. એટલે ગૃહસ્થો ! આપણે તો રી બેસી
રહેવાનું.

બધુંઓ ! શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય સંયંધે આ સા-
માન્ય અવલોકન પછી આપણે એઓનીના ચરિત્ર-
પર થોડા વિશેષ દષ્ટિપાત કરશું. એઓનાં વર્તન
પરથી આપણને આ બેચાર બાબતોપર બહુ શિખ-
વાનું મળે છે.

બધુંઓ ! શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય એક વખત
પોતાના ગૃહ આ દેવચંદ્ર સરિ
શ્રીમદ્નું અખંડ અને અંગોપાંગની રીકાના કર્તા
બ્રહ્મચર્ય શ્રી મહાયોગિરિ મહારાજ સાથે
અને કાશ્મીરમાં વિચરતા હતા. લાં
સત્વરીસ એક કપડાંપર બમરો લખતા

હતા. મુગંધી તેમાંથી આવતી
હતી. તે ત્રણે મહાત્માઓને એ પરિમલ આપનું કાનું
વસ્ત્ર હશે, તે બાળવા ધ્વજા થઈ. ઘોળીએ કહ્યું કે,
અહીંના અમુક અધિકારીની સ્ત્રી પંચિની છે, તેનું
આ વસ્ત્રચર છે. તે મુનિયો ત્યાંથી ચાલતા ચાલતા
તે અધિકારીના મકાને પધાર્યા; અને ત્યાં તેની આજ્ઞા-
પૂર્વક આતુર્મસ રહ્યા. દરમ્યાન તેને યથાવસર યથો-
ચિત્ત પ્રતિજોષિતા. આતુર્મસના અંતે તેઓએ અધિ-
કારીની રમ માગી. અધિકારીએ કાંઈ કામસેવા કર-
માવવા વિનય કર્યો. ત્રણે મહાત્માઓએ કહ્યું: “ભાઈ,
અમને તે ઉપકૃત કર્યો છે. પણ તે કંઈ કામ બજાવ-
વા કહ્યું, તો અમે સંકેતાર્થ એક બાબત તારી
પાસે માગી લઈએ છીએ. એ વાત તને પણ સંકેત
ઉપગતવે એવી છે. તારી સ્ત્રી પંચિની છે, તે એકાંત
નમ અવસ્યામાં રહે અને અમારે તેની સમીપે વિદ્યા
સાધવી છે. તું તત્ત્વવાર ઉઘાડી રાખી અમારી સમીપે
ઉભો રહે, અને તારી નવપૌષ્પના નમ પશિણીને દેખી
અમારું શોભાય પણ વિકારહેતુએ ખડું થયું દેખ,
અથવા અમારા મન-નયન-કાયાના કોઈ યોગ વિકાર-
હેતુએ કોઈ પામ્યા લાગે, તો તે ઉઘાડી તત્ત્વવાર

વડે અમારાં શીર ધડથી જુદાં કરજે. અધિકારિએ એમ કર્યું અને તે મહાયોગીઓએ વિદ્યા સાધી. બંધુઓ, આ આપણને શું શીખવે છે ? ધન્ય છે, એ મહાપુરુષોની સત્વશીલતાને, અહ્મશક્તિને, નિર્વિકાર દષ્ટિને ! કેટલી તેઓની યોગપર શક્તિ ! કેવો તેઓનો મનોયોગપર કાણ ! કેવી તેઓની શુભિ !—ગોપન શક્તિ ! અહો ! સત્ય વાત છે, કે અહ્મશુભ વિદ્યા એવી નિર્વિકાર દષ્ટિવિના, વ્યભિચાર રહિત યોગ—ત્રિકરણયોગ વિના સિદ્ધ નજ થાય ! બંધુઓ ! એમ કહેવાય છે, કે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે સાડા ત્રણ કોડ શ્લોક સંખ્યા લખેલ છે. આમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. અરે ! આ તો સાડા ત્રણ કોડની સંખ્યા છે, પણ એથી વધારે હોય તો તે પણ વાજબી લાગે એમ છે ! એક નવયૌવના પત્નિની સમીપે તે નગ્ન છતાં જેની દષ્ટિ નિર્વિકાર હી હશે, તે મહાબુલાવની યોગશક્તિ કેટલી પરાક્રમ્યે પહોંચેલી હશે ! એવી અહ્મશુભ યોગશક્તિવાળા, અહ્મશતલીન, સત્ત્વશાળી શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે ત્રણ કોડ શ્લોક બરાંક વધારે લખ્યા હોય ! તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી, કાંઈ સંદેહ કરવા યોગ્ય નથી. બંધુઓ ! આપણી અહ્મચર્ય રિયતિ એવી અધોગતિએ પહોંચી છે, આપણી દષ્ટિ એટલી બધી વિકારી થઈ ગઈ છે, આપણા મન—વચન—કાયાના ત્રિકરણ યોગો એવા વ્યભિચારી થઈ ગયા છે, કે આપણને યોગશક્તિનો, તેના મહાત્મ્યનો ખ્યાલ વરીક ન આવે ! તો તે શક્તિની પ્રતીતિ તો ક્યાંથીજ હોય ? બંધુઓ ! અહ્મચર્યનો નિરાશો વિષય ચર્યાવા યોગ્ય છે. મરહુમ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર એક રચેલ પ્રકાશ છે કે—

“ નિરખીને નવ યૌવના,
“ લેશ ન વિષય નિદાન;
“ ગણે કાષ્ટની પુતળા,
“ તે ભગવાન સમાન—”

શ્રી મોક્ષમાળા—

શું કહ્યું ? તોફ નવયૌવનવંતી સ્ત્રી, તેને નિરખી નિરખીને, તાકીતાકીને તેનાં અંગોપાંગ જરાબર જોવા

છતાં તે જેને લેશ માત્ર, જરાએ, વિષયના કારણરૂપ થતી નથી, તેને જોઈ જેને જરાએ કામવિકાર, પશુ-ભાવ, પેદા થતો નથી, વાવત્ જે એને કાષ્ટની પુતળા પેડે ગણે છે—કાષ્ટની—કાકડાની પુતળા દેખી કાષ્ટને વિકાર થાય ? નજ થાય,—તે ભગવાન સમાન છે. નવયૌવના સ્ત્રીને તાકીતાકીને અંગોપાંગ નીરખવા છતાં, જે પુરુષ-ભાવથી, આત્મસ્વરૂપથી ખતિત થતો નથી, વિકાર પામતો નથી, તેમાં અને ભગવાનમાં ફેર નથી. બંધુઓ ! શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય એવા ભગવાન સમાન હતા. અને એવા અહ્મચર્યના પ્રભાવે એઓએ વિદ્યા સાધી હતી. વિદ્યામંત્ર આદિ એ આત્માનીજ અનંત શક્તિમાંની નમુનારૂપ પ્રસાદી છે. અને એ અનંત શક્તિનો ધણી—આત્મા જ્યાં મુધી પરવશ પડ્યો હોય, ત્યાં મુધી એ શક્તિઓ કયમ આવિર્ભાવ પામે ? નજ પામે. પણ ન્યારે પરવશતા છાંંડી, સ્વવશ આવે, ત્યારે એ શક્તિઓ સહેજે સ્ફુરે, કામવિકાર, વિષયવિવશપણ એ પરવશપણ છે, અને એ પરવશતામાં આત્મિક શક્તિઓ દબાઈ રહે, હણુઈ રહે, દબાતી જાય એ સ્વાભાવિક જ છે. માટે જ્ઞાનિઓ આત્મશિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા અહ્મચર્યનો ફરી ફરી ઉપદેશ આપે છે. એજ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ફરી પ્રકાશે છે કે—

“ પાત્ર વિના વસ્તુ ના રહે,
“ પાત્રે આત્મિક જ્ઞાન;
“ પાત્ર થવા સેવો સર્વ,
“ અહ્મચર્ય મતિમાન—”

શ્રી મોક્ષમાળા—

કાણાવાળું—ફુટેલું વાસણ હોય તો તેમાંથી વસ્તુ ધવી જાય, તેમ છવપાંત્રમાં વ્યભિચારરૂપ કાણું હોય તો આત્મિક જ્ઞાન ધવી જાય. આત્મજ્ઞાનની પાત્રતા માટે અહ્મચર્યની આવશ્યકતા છે. બંધુઓ ! અહ્મચર્યનો વિષય બહુ બહોળો છે, અને તેનો અશગ વિવેક થવો જોઈએ. પણ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યનું જ્ઞાન આપણને એવો અતિ અહ્મશુભ બોધ આપે છે.

બંધુઓ ! એઓની સત્ત્વશીલતા અંગે કહેવાયું.

હવે એના બીજા બીજા ગુણો

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રા- કહું છું. મરહુમ પ્રો. પીટરસન ચાર્યની નિરૂપ- Prof. Peterson તો શ્રીમદ્ હિતા-તેનું નિષ્પ- હેમચંદ્રાચાર્યના નિરૂપદિપણા- ક્ષપાતપણું નિષ્પક્ષપાતપણા પર શીદા શીદા અને ચર્ચ ગયા હતા. તે વખત પરત્વે નિરૂપેક્ષપણું. અમને કહેતા કે—Among

so many Sanskrit scho-

lars whom I have had occasion to study, I find Hemachandra and Merutunga to be the most impartial. આટલા સંસ્કૃત વિદ્વાનોના હોષોનો અભ્યાસ કરવાની મને તક મળ્યા છે, તેમાં મને હેમચંદ્ર અને મેરુતુંગ બહુ પ્રામાણિક, નિષ્પક્ષપાતી લાગે છે. આમ કહેવાનું કાંઈ પ્રયોજન ? શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યના ચરિત્રના એક વર્તનથી તેનાપર જીદુષ અસર થઇ હતી. આજથી અગ્યાર બાર વરસપર એણે પુનામાં ડેકન કોલેજમાં હેમચંદ્રાચાર્ય સંબંધી લાપણુ પોતાના વિદ્યાર્થીઓ સન્મુખ આપ્યું હતું. એ લાપણુમાં એણે “ચાર સંજીવની” ન્યાયની યશોમતીની વાત કરી હતી. શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે સિદ્ધરાજના પુછવાથી આ ચાર સંજીવનીન્યાય કહી સંભળાવ્યો હતો. આ ન્યાયે Prof. Peterson ને શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યની નિષ્પક્ષપાતપણાની ખાતરી કરી હતી. વાત એમ છે કે એક વખતે શ્રીમદ્ હેમચંદ્ર પ્રભુને ગુજરાતના રાજ્ય સિદ્ધરાજે પ્રશ્ન કર્યો, કે સાહેબ ! જગતમાં આટલાં ગદાં મત-દર્શન છે, તેમાં કયો સાચો ? સત્ય તત્ત્વ શામાંથી મળે ? સિદ્ધરાજ પ્રાયઃ વિદ્યાવિદ્યાસી હતો. મુસલમાની રાજ્યપૂર્વેના હિંદુ રાજ પ્રાયઃ વિદ્યાવિનોદી હતા. મુસલમાનોના એશઆરામની અસર એઓપર હજી નહોતી થઈ. સિદ્ધરાજના વખતમાં હજી મુસલમાનોનું બહુ પરિબલ સિદ્ધરાજનો સમ- ન હતું; શરૂઆત હતી. સિદ્ધ- ચ તેનો પ્રશ્ન. રાજ જીદા જીદા દર્શનવાળાઓને પોતાની સલામાં આમંત્રણ આ- થવા તેઓ સમીપે તે જોતો અને વિધવિધ તત્ત્વ-

વેપક પ્રશ્નો પુછતો. શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યનો સમાગમ- લાલ મળતાં, તેઓને આ ઉપહું પ્રશ્ન સિદ્ધરાજે કરેલ. શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય એક અનન્ય જૈન હતો; તેઓને જૈનમાં સંપૂર્ણ તત્ત્વ માલમ પડ્યું હતું. સિદ્ધરાજ પણ જાણતા હતા કે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય એક સુરત જૈન છે, અને એથી જૈન ધર્મ સંપૂર્ણ સત્યસ્વરૂપ છે, એમ અને કહેવામાં આવ્યું હત તો તેમાં તેને નુવાઈ કે કાંઈ ગેરવાજબી પણ ન લાસત. પણ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે એમ ન કહેતાં ચાર સંજીવની ન્યાયની વાત કહી પ્રશ્નનો ઉત્તર આ- પ્યો શ્રીમદે આ શા માટે કર્યું હશે, એની કલ્પના- સુકત પર્મલોચના આપણે હવે પછી કરશું પણ એ ઉપરથી Prof. Peterson તો તાલુબ થયો હતો. સિદ્ધરાજપર પણ તાત્કાલિક કંઈ અસર થઈ હતી.

શ્રીમદે પ્રકાશ્યું કે—રાજન સિદ્ધરાજ ! અમને તમારા આવા પ્રશ્નથી બહુ આનંદ થાય છે. રાજ આવા ધર્મ તત્ત્વનાં પ્રશ્નો પુછે, તેની જિજ્ઞાસા રાખે, એ એક સારા પરિણામનું લક્ષણ છે. ધર્મ- જિજ્ઞાસુ રાજની પ્રજા પણ તેવી થાય છે. યથા રાજા તથા પ્રજા તેમ. વાર, તમે જે પ્રશ્ન પુછ્યું છે તેના પ્રત્યુત્તર રૂપે તમને શંખ પુરાણમાંની યશો- મતીની વાતજ સંભળાવિયે છીએ. તેનો ઉપનય— પરમાર્થ વિચારશો, ધારશો, તે પ્રમાણે વર્તશો તો તમને સત્ય સમગઈ જશે. જુઓ કાંઈ યશોમતી નામની સ્ત્રીએ સ્ત્રીલુહિત્યે—પ્રમદા ચાર સંજીવની લુહિ પાતિયે,—તુચ્છ દૃષ્ટિથી પો- સત્યનો જિજ્ઞાસુ તાના પતિને બળદ કરી મુક્યો સત્ય પામે. હતો. એ સ્ત્રી હતી તો પતિપર જિજ્ઞાસા સાચી પ્રેમવાળા, પણ મૂર્ખ અને જોળા જોઈએ. હતી. તેની બેનપણીને મળવામાં વખતપર તેનો પતિ પ્રત્યવાય નાંખતો હશે,—એથી એ મુંઝાણી-રડી; તેના કાંઈ અતિથિએ રડવાનું કારણ પૂછતાં કહ્યું. અતિથિએ અંતે એક ઔપધી આપી કહ્યું કે આ તારા પતિને આપને એટલે એ બળદ થઈ જશે. સ્ત્રી પોતાનું ઇચ્છિત થવાની ઉત્સુકતામાં—આવેશમાં પરિણમી ન

વિચારી શકી. ઔપધીના પ્રયોગથી પતિને બળદ કર્યો, પણ પછી બોળી પતિભક્તા સ્ત્રી પસ્તાઈ પતિને બળદ કર્યો પણ બળદમાંથી પુરૂષ કેમ કરશે એ શરૂઆતની ઉત્કુહતાને લઈ, આવેશને લઈ પુત્રી ન શકી. હવે તો હમેશ રહે અને બળદ થયેલા પતિને વનમાં ચરવા લઈ લય. મનમાં તો ધન્યા હોંસ કે પતિ પુરૂષરૂપ કેમ અને ક્યારે પામે ? એમ કરતાં સાચા દીકની લાવના કૃણા યાદશી આવના તાદશી મિદ્ધિ મેવેત્. જેની લાવના તેવી સિદ્ધિ; મોળી લાવના હોય તો મોળી સિદ્ધિ; તીવ્ર હોય તો કૃણ તીવ્ર ! મંદ ! હોય. તો મંદ જેવી લાવના તેવું કૃણ. ગિચારી બોળી બ્રાહ્મણીની લાવના ઉત્કટ હતી, તો તેને તરતમાં એક વિદ્યાધરનું નેડકું ઝાડપર અંત રિશ્તમાં મોક્ષતાં સાંભળ્યું. વિદ્યાધર પોતાની સ્ત્રીને કહે છે કે:-આ બળદ ચરે છે, એ સાચો બળદ નથી પણ પુરૂષમાંથી ધર્મ ગયેલો બળદ છે. આ ઝાડ નીચે એક ઔપધી છે તે એના ચરવામાં આવે તો તે પૂર્વનું પુરૂષ-રૂપ પામે. સ્ત્રીતો ગિચારી આવી કાઈ ખજારની શહ નેકને બેઠી હતી. તેને ઔપધીની ખજાર નહતી, પણ પોતાના પતિ-રૂપમને ઝાડ હેઠળ ચરવા છુટા મુકી દીધો. ચરતાં ચરતાં વિદ્યાધરે સચવેલી ઔપધી ચરવામાં આવી ગઈ, અને એ પુરૂષ-રૂપભ તરત પૂર્વનું પુરૂષ-રૂપ પામ્યો. હે ! સિદ્ધરાજ ! આ જગતમાં અનેક ધર્મ મતો છે, તેમાં સત્ય તત્વ શોમાં છે, તે જાણવું હોય તો તમે તે પુરૂષ-બળદની જેડે વર્તો-ઝાડ હેઠળ અનેક ઔપધીઓ હતી; કઈ ઔપધીથી પુરૂષ-રૂપભત્વ ટળે એ ખજાર નહતી. એવી એક ઔપધી તો હતી એ ચોક્કસ હતું, માટે એ પુરૂષ-રૂપભ તે ઔપધી પામવાની લાવના પૂર્વક ચરવા મંડ્યો, અને તે ઔપધી પામતાં પૂર્વ પુરૂષ રૂપ પામ્યો; તેમ રાજન્ ! આ બધાં દર્શનોમાં એક એવું સત્યસ્વરૂપ દર્શન છે, એ ચોક્કસ છે, બધાંમાં વિચારપૂર્વક, જિજ્ઞાસાપૂર્વક, લાવનાપૂર્વક ગવેયણ કરો, અને તમને સત્ય પ્રાપ્ત થશે. ખરી જિજ્ઞાસા જેને જાણી હોય, અને તે તે જિજ્ઞાસા પ્રમાણે પ્રયાસ કરે તો તેની જિજ્ઞાસા પુરી થાયજી. થાય, તે પ્રકારે તત્વમાર્ગ સુલભ છે.

સિદ્ધરાજને પરમાર્થ થયો; શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય પ્રતિ પ્રેમભાવ-ભક્તિ ભાવ સ્પૃધો. એઓ તો જાણતા હતા, કે જૈન ધર્મ સત્ય સ્વરૂપ છે એમ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય કહેશે, અને શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય તો જૈનને સંપૂર્ણ સત્યસ્વરૂપ ધારેલો-એટલે એમ કહેતાં તો કાંઈ ખોટું નહોતું, પણ એમણે એકાંત નિરૂણી વૃત્તિથી, નિષ્પક્ષપાત વૃત્તિથી ઉપલી વાત કહી, એથી તો સિદ્ધરાજને બહુ આનંદ-પ્રેમ-ભક્તિ ઉત્પન્નયાં. Prof. Peterson ને પણ એમજ થયું. બધા ધર્મ-મત-પંથવાળાઓ પોતાના ધર્મને સંપૂર્ણ સત્ય સ્વરૂપ કહી બોધે, લોકોને આકર્ષે.

“મત મત ભેદે હો, ને જઈ પુછિયે,

“સદુ થાયે અદ્ભવ”-શ્રી આનંદધનનંદ-

અને આતો નિરૂણતાથી ફૂલે છે, કે સત્ય જિજ્ઞાસાથી હુલે અને સત્ય મળશે. અહો ! ધન્ય છે ! શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યની નિરૂણવૃત્તિને ! સિદ્ધરાજને અને Prof Peterson ને શ્રીમદ્ પ્રતિ પ્રેમ ઉપજ્યો તેમાં શું નવાઈ ?

બંધુઓ ! હવે આપણે આ વર્તનની પથોંઓચના કરીયે. પ્રથમ-શ્રીમદે લાગજીન કેમ કહી નહિં દીધું હોય, કે સત્યસ્વરૂપ જૈનદર્શન છે ? બંધુઓ ! આ સંબંધમાં એક કલ્પના મનમાં આવે છે. એ એક કલ્પના છે. સાચી ખોટી સર્વજ્ઞ જાણે. પણ જે મનમાં આવે છે, તે આપ જાગળ રહી કહો છું. જૈનદર્શન એ દૂધપાક રૂપ છે, તે જેમ કોઈ મંદ જઠરાગ્નિવાળાને આપિયે અને તેને ન પચે, ઉઘટો અજીર્ણનું કારણ થાય, પણ થોડું થોડું સીજે એવું ખવડાવતાં, ખાવાનો પરિચય કરાવતાં જઠરાગ્નિ-પ્રકારવતાં પછી તેને દૂધપાક પચે, તેમ જેને ધર્મતત્વ-સત્ય-નીતિની ખજાર ન હોય, અથવા ઓછી હોય એવા મંદ સત્ત્વવાળાને સત્યની પરાકાષ્ઠાએ પહેલેજી તત્વ કહી. દેવું એ પરિણામ નહિ પામે, વિપરિણામ પામે. માટે પ્રથમ તો એને જિજ્ઞાસા કરાવવી; જિજ્ઞાસા હોય તો તે સતેજ કરાવવી; અને સત્ય ચાળી કાઢતાં શીખવવું; તો એમ સત્ય આપોઆપ પામશે. આમ વિચારી પાત્રબેદ

દાન્ય શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે, તાત્કાલિક, જૈનની સ-
ત્તા ન નિરૂપી હોય.

વાર, બધુઓ, બીજું એમ, કે જૈન દર્શન સં-
પૂર્ણ સત્ય સ્વરૂપ છે તો તે
તત્વને સીધારસ આપણા કહેવાથી સિદ્ધ થઈ
શી ? નહિ નાથ, એતો સ્વતંત્રસિદ્ધ છે.
તત્વની ખરી જિજ્ઞાસા જેને
ખગી દશે, તે તે માંગે વિચારશે, તો તેને તત્વ સ્વય
મેવ મળી આવશે. સત્ય એ ત્રિકાળ સત્ય છે. એને
સિદ્ધારસ કે Certificate ની જરૂર ન હોય. જૈન-
દર્શન સત્યસ્વરૂપ છે, તો તે જૈનનેજ પ્રાપ્ત-સુલભ
હોય અને ખીનને ન યાય, એમ કાંઈ નથી. નામ-
માત્રથી જૈન કહીને એ સત્ય ન પ્રાપ્ત થાય અને
કેવળ સત્યના ગવેષકો જૈન નહિ ગણાતાંએને એ
સુલભ યાય, મારે સત્યની જિજ્ઞાસાપૂર્વક ખોજ
કરતાં-કરાવતાં સત્ય તત્વ, જૈન તત્વ, સર્વજ્ઞ પીત-
રામ ભાષિત તત્વ, તેઓએ અનુભવેલ તત્વ, સહેજે
પ્રાપ્ત થશે; પરિણામ એકદમ કઠી દઈ એ સ્વાભાવિક
ક્રમમાં પ્રત્યવાય ન નાંખવો એમ ધારી શ્રીમદે ચાર-
સંજીવની ન્યાય કહ્યો હોય.

વાર, મદરસો ! ત્રીજું, એક સંપૂર્ણ સત્ય તત્વ
પામવા-નિશ્ચય પૂર્વે પ્રાયઃ પ્રત્યેક મનુષ્યની વિચાર
શક્તિ અમુક પ્રકારે કેળવાયલી-ખીલેલી-વિકસેલી હોવી
જોઈએ અને એવી વિચારશક્તિ કેળવાયલી હોવાથી
તે યથાર્થ ગહાપોહ કરી સત્ય
તત્વગવેષણા તેના આળા કાઢી શકે. જે તેમ ન
એકડે એકથી કરવામાં આવે અને શુદ્ધ અપ-
થવી ઘટે. રિપકવ હોય, તો તેને સત્યાસત્યની
ગમ ન રહે; તેમ તે પોતાથી

વિશેષ શુદ્ધિશાળીના કહેવાથી દુષાધ નાથ; ભલે તે
શુદ્ધિશાળી પડી ખોટું કહેતો હોય; પણ માણસ શુ-
દ્ધિયુગથી, તર્કશક્તિથી ખોટાને સાચું અને સાચાને
ખોટું કરી બતાવે છે, એ પ્રત્યેક માણસનો હમેશનો
ચોટો-ગોટો નતિઅનુભવ છે. પણ સલ પામવાના
એકડે એકથી માંડી ક્રમપૂર્વક જેણે અભ્યાસ કર્યો
હોય, સત્યની જિજ્ઞાસાપૂર્વક શોધ કરી હોય, તર્ક

અનુમાન આદિના જેને એ શોધ દારા સીધી કે આ-
ક્રમતરી રીતે પરિચય થયો હોય, તેવા માણસને ખબર
પડે છે કે સત્ય પામવામાં કેટલાં વિધો રહેલાં છે,
કેટલું શુદ્ધિયુગ, વિચારબળ જોઈએ છીએ. તેવા
પ્રકારે જેણે શુદ્ધિને, વિચારશક્તિને, કેળવી હોય છે,
તે મનુષ્યે સત્યપ્રતિ સાચી ભાવના હોય તો અવશ્ય
સત્ય પામે છે. બધુઓ, વીતરાગ પરમાત્માએ શોધેલું
અનુભવેલું તત્વ એ એવું પરમ તત્વ છે, કે તે તેગજ
સત્ય સ્વરૂપ છે, તેમ માની લેતાં જીવ સહેજે આંચકો
ખાય; પણ વિચારશક્તિ ખીલેલી હોય, તો તે તેનો
તોલ કરી શકે; અને કદર કરી તેને એવી રીતે અં-
ગીકૃત કરે કે તેથી ફરી કંઠી ચ્યુત ન યાય. કદાચ
કોઈએ અંધવ્રતએ અંગીકાર કર્યું હોય, તો પણ
તેને કોઈ તર્ક વિતર્કવાળા વધારે પ્રગણીતની ખોટી
સાચી દલીલથી પડી જવાનો, ઓસરવાનો ભય રહે
છે. આમ ધારીને પણ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય તત્વજ્ઞાનના
એકડે એક રૂપ, સર્વ દર્શનને જિજ્ઞાસાપૂર્વક ખોજવા
રૂપ, શુદ્ધિ શક્તિને ખીલવવા રૂપ, કારણે ચારસંજી-
વની ન્યાય બતાવ્યો હોય. કદાચ શ્રીમદ્ના કહેવાથી
સિદ્ધારજ કે અન્ય ખીનને કોઈ, જૈનને સંપૂર્ણ સત્ય
સ્વરૂપ તરીકે પ્રતિ-અંગીકાર કરી લે, પણ તેને તત્વ-
જ્ઞાનની જુદી જુદી school ની ખબર ન હોવાથી,
તેમ પોતાની શક્તિ એ બધાને ત્રીલી શકે એટલી ન
હોવાથી, જુદા જુદા તત્વજ્ઞાની-
પરીક્ષાની આવ- એની દલીલથી વીતરામ દર્શનથી
રચક્તા. પ્રાપ્તને વિમુખ થવાનો પ્રસંગ આવે;
હુર્ગમ તે અજ્ઞાને અને એમ એક સંપૂર્ણ દર્શનથી
સુગમ !!! પોતાની અચોગ્યતાને લઈ વિમુખ
થતાં ફરી તે દર્શન સંમુખ થવું
ભારે વિકટ થાય છે. એક સર્વોત્કૃષ્ટ સ્લાધ્ય વસ્તુની
તે શા માટે સ્લાધ્ય છે એ નાથના વિના એકદમ
પ્રશંસા કર્યા પછી, તેજ મનવાણીએ તે સર્વોત્કૃષ્ટ
વસ્તુની પોતાની તેને કદર કરવાની કચાસને લઈ
નિન્દા કરવાનો હાનિકારક પ્રસંગ આવે, તે કરતાં
બધુઓ, તે સર્વોત્કૃષ્ટ વસ્તુથી અજાણ રહેવું અથવા
કમે કરી તેના સંમુખ થવું જવું, અથવા તે લણી
મધ્યસ્થ રહેવું પરમ હિતકર છે. તત્વની ખરી જિજ્ઞાસા

હશે, તો સહેજે પ્રયાસ કરતાં તત્વ પામશે, એમ ધારી શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે અર્ધાં ધર્મ-અતેભાંથી સત્ય ચરી લેવા કહ્યું હોય. બંધુઓ! આ અંગે શ્રીમાન સિદ્ધસરિનો પ્રબંધ યાદ આવી જાય છે. તે આપને કહું છું. જે કામ આપણે સહેલું ગણીએ છીએ, તે કદાચ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યને બહુ ભારે, વિચારણીય લાગ્યું હોય. આપણે એમ માનિયે કે, અહો! આ જગતમાં સંપૂર્ણ તત્વ, સત્ય સ્વરૂપ એ જૈનનું છે. સત્ય વાત છે, કે સંપૂર્ણ સત્ય તત્વ, સત્ય સ્વરૂપ એ કેવળ સર્વજ્ઞ વીતરણનુંજ આધેહું-અનુભવેલું છે, એ સત્ય સ્વતઃ સિદ્ધ છે; પણ તે છતાં એ આપણાથી સિદ્ધ ધર્મ શકે એમ નથી, એજ આપણી શોકપ્રદ ખામી છે. બંધુઓ, જૈન સિદ્ધાંત પ્રતિ આપણને ગમે તેટલું માન હોય, તે ભણી ગમે તેટલી ઝોષા બદા હોય, પણ ન્યાં સુધી આપણે વિચારપૂર્વક, પરીક્ષાપૂર્વક, તત્વાવબોધના શ્રવણ-બોધન-પઠન-મનન-નિદિધ્યાસનપૂર્વક, ઉદ્ધાપોહ-પૂર્વક તેની કદર કરતાં, તેનો તોલ કરતાં શિખ્યા નથી, ત્યાં સુધી ન્યાયમાં, દાખલા દલીલમાં, તર્ક એ આદિમાં, આપણાથી વધારે શક્તિવાળા અન્ય દર્શ-નીથી પણ, આપણે મ્હાત થવાના, બેજાનવાના, સત્ય સ્વતાથી પતિત થવાના, ભયમાં છિયે, છિયે અને છિયે. સત્ય સ્વરૂપ પામતાં. “કેટલી વીશે સો ચાય છે” એ જે એ પથે પળા એનો વિચાર કરવા મથે છે, તેને ખચર પડે છે. બંધુઓ. એ વિચારદશાની-ખામી આપણામાં પોણી સો (૯૯૯૯) ટકા વર્તે છે. જેની વિચારશક્તિ, મનનશક્તિ, તોલનશક્તિ, ન્યાય-શક્તિ અગાધ વિકસી છે તેવા શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય-સાહજનજીકેડ શ્લોક ગ્રંથ પુર્યાં હશે? એવી આપણને શંકા ચાય!! કાં ન ચાય?

આપણા વિચાર-આપણી તોલનશક્તિ ક્યાં છે? બળને તાણું વ-આપણે તો બાપદાદાની મિલકત-સાચું છે; પૂર્વજો-પર બેઠા છીએ. બાપદાદાને અ-ની મિલકતપર થીત આપણા પૂર્વીચાર્યોને એ તાગડધીન્ના. ક-પરમાર્થ સત્યરૂપ મિલકત પ્રાપ્ત દર ક્યાં છે? કરતાં-શોધતાં-પામતાં કેટલો શ્રમ વેઠવો પડ્યો હશે, કેટલું લોહીનું

પાણી થયું હશે, કેવો સફળ ઉપયોગ રાખવો પડ્યો હશે, એની આપણને શી ખચર પડે? તો જે દ્રવ્ય આપણે સ્વજાતમહેનતે પેદા ન કરી શક્યા હપ્તએ તે દ્રવ્યની આપણને શી કદર હોય? તે વેકરી મારતાં શી વાર? તે અંગે ભોળવાઈ નજ નિર્ધન થતાં શી વાર? આપણે તત્વજ્ઞાનના અંગે એકડે એકથી શરૂઆત કરવાની છે; આપણે સ્વતઃસિદ્ધ એવું વીતરાગ-કથિત પરમ તત્વ આપણને પોતાને સિદ્ધ કરી બતાવવાનું છે. જે તત્વ આપણે આપણને પોતાને સિદ્ધ કરી શક્યા નથી, તે આપણે બીજા પાસે કેવા પ્રકારે મુકી શકીશું, અને મુકી શકીશું-તો બીજા કેવા પ્રકારે અંગીકાર કરી શકશે? ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે જે જે દર્શનો નિકળ્યાં તે બધાના પ્રણેતાની વિચારશક્તિ ઘણી ઘણી વિકસેલી હતી. પોતાના ક્યોપ-શમ બસ અનુસાર ન્યાં સુધી જેની શુદ્ધિ ખીલી ત્યાં સુધી તેણે વિચાર કરેલ, વસ્તુતત્વ નિર્ધારિત; અને અજ્ઞાન તિમિરપટે વિવર નહોં આપવાથી તેઓ ત્યાં અટકેલ, અને તેટલી હદ તત્વની બાધી સ્વોપદિષ્ટ માર્ગ રચાવેલ. બંધુઓ! અર્ધાં દર્શન પંથવાળા આ-હે તો પેદાંત લ્યો, સાંખ્ય લ્યો, નૈયાયિક, વૈશેષિક, મિમાંસક લ્યો, પણ તે બધાના પ્રણેતા ઝાઝે-ચોડે અંશે શુદ્ધિમાં વધેલા હતા. તેઓએ બોધેલ તત્વ એક દેસે જૈન તત્વજ્ઞ છે. આપણી શુદ્ધિ તો એ જુદા જુદા પ્રણેતાઓથી પણ ન્ધત છે. આપણે તો વિચારશક્તિને તાણું વાસેલું છે. આપણે તો એ જુદા જુદા દર્શનવાળા કરતાં પણ આગળ વધવાનું છે. સત્યની જિજ્ઞાસા-લાવના પૂર્વક વિચારશક્તિને સમર્થાંગે પ્રવર્તીવવાની જરૂર છે અને એમ કરતાં આપણે સંપૂર્ણ તત્વ પામીશું.

“આ ભવ વણ ભવ છે નહિં,

“એજ તર્ક-અનુકૂળ,

“વિચારતાં પામી ગયા,

“આંતરજ્ઞાનનું મૂળ-”-શ્રીમદ્ રાજવંશ-

આ ભવ વિના બીજો ભવ નથી, અર્થાત્ આ ભવમાં જીવ નવો ઉપજ્યો, અને દર્શનોની ઉત્પત્તિ; મરણ, પંચભૂતમાં ભળી ગયો,

વિચાર ખજાની માટી સાથે માટી ભળી ગઈ,
જરૂર. છવ જેવું કાંઈ નથી એ આદિ

નાસ્તિક વિચારને અનુકૂળ તર્ક

કરતાં ઘણા મહાપુરૂષો આત્મજ્ઞાનનું મૂળ પામી ગયા. કેમકે નાસ્તિકતાથી વિચારશ્રેણી શરૂ કરતાં નાસ્તિકતાં સ્વીકારવામાં એમને અનેક વિરોધ આવતા ગયા; એથી છવનું અસ્તિત્વ સ્વીકાર્યું; પણ તે છવ હાણિક વિચારથી, પણ એમ વિચારતાંએ અનેક વિરોધ આવ્યા એટલે છવનું નિત્યત્વ સ્વીકાર્યું; પણ તે દૃઢસ્થ આત્મા એમ નિર્માણ; કર્તા-ઓક્તા નહિ; પણ આમ માનવામાં પુનઃ અનેક વિરોધ આવ્યા. એમ કંમે કરી છેવટ વિરુદ્ધમાં વિચારતાં તેઓને આત્મજ્ઞાનું કર્તાલિપ્તતાપણું, તેનો મોક્ષ, અને મોક્ષનો ઉપાય એ બધું સ્વીકારવું પડ્યું. બધુઓ! પણ હશેન વિચાર અને તેની ઉત્પત્તિ-એ રૂપ આ વિષય અલગ ચર્ચવા યોગ્ય છે. પણ કહેવાનું તાર્થ્ય એ કે, નાસ્તિકત્વથી સમગ્ર વિચારશ્રેણી બાંધતાં કંમે કરી બધા વિરોધને દૂર કરતાં કરતાં તત્ત્વગવેષકને આત્મવસ્તુ અને તેના મૂળ ધર્મ પ્રત્યે આવ્યા વિના સાથે એમ નથી, નથી ને નથી. અને એ આપણને વિચારખજાની આવશ્યકતા સૂચવે છે. બધુઓ, એવા વિચારખજા વિના, વિરોધ અનુભવી તે ટાળવાના વિચારખજા વિના, સંપૂર્ણ સત્યસ્વરૂપ ભક્તે આપણને કહેવામાં આવે પણ તે ભેંસ આગળ લાગવત અથવા કુકર આગળ મુકતાઈ (Pearls before the swine) જેવું છે, આપણા બાપદાદા પુંછ કેમ કમાણા એ આપણે શીખવાનું છે કે ને શીખવાથી આપણે બાપિકા ધંધાથી પડિયે નહિ.

બધુઓ! શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે આ કારણે ચારસંજીવની કલાં હોય. શ્રી સિદ્ધર્ષિ જેવા મહાન જૈન આચાર્ય, જે જૈન સિદ્ધાંતમાં સમ્યક્ પ્રકારે નિષ્ણુત થયા હતા, શ્રીમાન્ ગર્ગ્યાચાર્ય જેવા જૈન ગુરૂ હતા, તેવા સિદ્ધર્ષિસરિ પણ એ ત્રણ વખત બૌદ્ધમાં પસંદાઈ ગયા હતા. શ્રી સિદ્ધર્ષિ સરિના નામથી આપ બધા પ્રાયઃ બોલિના હશે. શ્રી ઉપનિષિતલવ-પ્રખ્યાનો દાર્શનિક (concrete) કર્મચંચ એએએ

રચ્યો છે. એ આપે પ્રાયઃ વાંચેલ

શ્રી સિદ્ધર્ષિ પ્રબંધ; પણ છે. જૈન સિદ્ધાંતને વ્ય-તેઓનાં હિંચોળા વહાર પ્રકાર (practical અને લલિત- light) એમાં આપેલ છે. વિસ્તરા. એવા એક અપૂર્વ ગ્રંથના

પ્રણેતા શ્રી સિદ્ધર્ષિ સરિ બૌદ્ધ

આચાર્યોના દાખલા-દલીલથી બોળવાઈ ગયા! બૌદ્ધ મતની દિક્ષા લેવા પ્રવર્તા. પોતાના જૈન ગુરૂ પાસે આવે, ત્યાં તે ગુરૂ દાખલા-દલીલથી જૈન સિદ્ધાંત હંસાવે, તે બરાબર લાગતાં તે સ્વીકારે; પુનઃ બૌદ્ધ આચાર્ય પાસે જતાં તે સિદ્ધાંતોનું તે આચાર્યો. તર્ક આદિથી ખંડન કરી બતાવી બૌદ્ધ સિદ્ધાંતની એક બાજુ બતાવી બૌદ્ધમાં સ્નાત કરે. આમ શ્રી સિદ્ધર્ષિ સરિને ત્રણ વાર થયું. તેઓના ગુરૂ ગર્ગ્યાચાર્યને તો જાડુ ખેદ થતો, કે અહો! આવો વિચ-લણ શિષ્ય કેવો ફસાય છે! સિદ્ધર્ષિ સરિને બને સંપ્રદાયના પોતાના ગુરૂ પાસે પ્રતિજ્ઞાને લઈ જવું પડ્યું. આદિવાથી આદિ આવે ત્યારે પહેલા ગુરૂ કહેશે કે, ત્યાંના અભિકારી-શિક્ષિત થાઓ, તે વખતે જરા અહીં આવી જશો. પ્રતિજ્ઞાપાલક શિષ્ય આમ આવે, ત્યાં ગુરૂ અનેક પ્રકારે તેને સમજાવી એક બાજુનું સત્ય હંસાવે. છેવટ એમને એમ થયું કે હવે તે બૌદ્ધ મતની દિક્ષા લેવી પણ તે પ્રથમ પ્રતિજ્ઞા સાચવવાનાં કારણે તેઓ પોતાના જૈન ગુરૂ ગર્ગ્યાચાર્ય પાસે આવ્યા, અને ત્યાં કહી દોધું કે હું તો બૌદ્ધ દિક્ષા લેવાનો છું. આ તો આપની પાસે આવી જવા વચન આપેલ તે કારણે આપ સરોપે આવ્યો છું. ગુરૂએ કહ્યું, જેવી તમારી ઇચ્છા. ગર્ગ્યાચાર્યને ખેલ્તો થયો, કે અહો! આવો સત્ય જિજ્ઞાસુ શિષ્ય કેવો ફસાય છે! પણ હશે! ધર્મ કાંઈ પરાણે આપી શકતો નથી. એવો સૌ કામના ખુશીનો સોદો છે. એમ વિચારી થોડીવાર વિચાર આવતાં સિદ્ધર્ષિને કહ્યું, મહાનુભાવ! જરા આવે ખેલો, આ પુસ્તક વાંચો, અને દેહધર્મિતાએ બહાર જઈ આપિને ત્યાં સુધી ટેરો; એમ કહી શ્રીમાન્ હરિભદ્ર સૂચિત લલિતવિસ્તરા કાઢી વાંચવા આપી. સમયના બાજુ મહાત્મા શ્રીમદ્ ગર્ગ્યાચાર્ય બહાર પધાયા.

લલિતવિસ્તર વાંચતાં, વિચારતાં શ્રી સિધ્ધર્ષિનું અમાનતિમિરપદ ખુલી ગયું; તેમને સસની બને ખાલુ સમન્નઘ ગઈ; અને બૌદ્ધ યતાં તેઓ આટ-ક્યા. આ વાર્તાનો સાર એકે, શ્રીમાન સિધ્ધર્ષિ સુર જેવા જૈન તત્ત્વમાં નિખુલત મહાપુરુષને સમર્થ બૌદ્ધ અનુયાયીઓએ ભેળખી દીધા હતા, તો જૈન દર્શન સત્ય છે, અમારા જૈન ધર્મ સાચો છે, એમ કેવળ બોધશ્રદ્ધાએ માનનારા, બોલનારાએ તો કેટલું બધું સાવધ રહેવાનું છે. જૈન ધર્મ સ્વતઃ સાચો છે; આપણા કહેવાથી વીતરાગ દર્શન નહિ. પણ આપણે આપણને સ્વતઃ સત્ય છે; એ સિધ્ધ કરી ખતાવશે બેઠાં સ્વતઃ સિદ્ધ છે, છે. અશોક રાજા જૈન હતા; પણ આપણને પણ તે ફરી બૌદ્ધ યર્ષગયાનું સિદ્ધ સ્વયં કરી સાંભળિયે છીએ. હમણાં ખતાવણું બેઠાંએ. વાત કરતાં આ આપની સામે બેઠેલા આપણા બંધુ મિ. ઉમે-

દ્યંદ બેઠાડીયાએ પુછ્યું કે બુદ્ધદેવ જૈન હતા તે તમે સાંભળ્યું છે? મેં કહ્યું, કેમ કહી શકાય? શ્રી દર્શનસાર નામના દિગંબરી ગ્રંથમાં એમ લખેલ છે, અને શ્રીમદ્ આત્મારામજી મહારાજે એ શાખ વીધી છે. સાચું બોલું સર્વજ્ઞ બાણે; પણ કહેવાની મતલબ એ કે આપણે બહુ બહુ વાંચવા,

અશોક અને યુદ્ધ અભ્યાસવા, વિચારવા, અવલોકન હતા? કવાનું છે, અને ત્યારે આપણે જૈનને સત્યસ્વરૂપ નિર્ધારિ શકશું.

આપણે નિર્ધારી શકશું તો બીજાને બોધી શકશું; નહિં તો બીજાના પ્રવાહમાં ખેંચાશું.

વાર, શુદ્ધરથો, ચૈત્ય પ્રત્યક્ષ અને પરાક્ષ આ બે પ્રમાણથી અબાધિત વચન તે સંપૂર્ણ સત્યતત્ત્વ, પ્રમાણ. પરાક્ષ તે તો આગમપ્રમાણ, શ્રુતગ્રાન્થ, પરમ-શ્રુત કેવલીઓએ અનુભવેલું અને બોધેલું અને ઉત્તરોત્તર ઉતરી આવેલું તત્ત્વ તે આગમ પ્રમાણ. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ તે એ તત્ત્વ આમજ છે, એવા સ્વાનુભવ. બંધુઓ, શ્રીમદ્ હિમચંદ્રાચાર્યે શ્રુત ઉપયોગ બજાવેલા જૈનદર્શન સંપૂર્ણ સત્યસ્વરૂપ પ્રમાણ બે; પ્રત્યક્ષ છે એમ નિર્ધારિલ; સર્વજ્ઞ તબી-

ને પરાક્ષ; ૬૭૮- રાગ-પરમાત્માએ બોધિલ- તત્ત્વ બાધિત વચન તે સત્ય હોયું ઘટે,—એમ એ પ્રમાણ. પરમાત્મ પુરુષોના આપતપણાને લઈ એઓએ નિર્ધારિલ. બાકી

પોતાને હજી સંપૂર્ણ કૈવલ્ય અનુભવ નહિં થયેલ. અને બધાં મુખી એક વાતનો પોતાને સ્વાનુભવ ન થાય ત્યાં લગણુ થવ તે પર છેલ્લી (Seal) મોહ-ર—આપ મારી શકતો નથી, મારે એ ચોગ્ય પણ નથી; આ આમજ છે એમ નિશ્ચયાત્મક કહી શકતો નથી; ભલે જેણે અનુભવ્યું છે, તેવા પુરુષોનાં વચન-ને લઈ, તેઓ પરમ વિશ્વસનીય હોવાથી, તે ગંગે નિઃસંદેહ રહે, પણ તે પોતાના અનુભવની વાત છે, એમ તો એ કહી શકેજ નહિં. સાકર ગણા છે કે નહિં,—એતો જે સાખે—અનુભવે તેને ખબર પડે; તેમ આ વસ્તુ આમજ છે, તે તો જૈને તેના અનુભવ યાચ તેને ખબર પડે. આ કારણે શ્રીમદ્ હિમચંદ્રાચાર્યે વિચારિલ, કે આ જગતમાં સંપૂર્ણ સત્ય-સ્વરૂપ કોણ દર્શન હોય તો તે વીતરાગ—કથિત માર્ગ હોવા ઘટે છે. સર્વતીવરારાગના પરમાત્મપણા મારે આમ કહેલ. એક સ્થળે તેઓ કહે છે કે:—

“યયાવદાત્માત્પરીક્ષયા

॥સ્વામેવ ધીરપ્રમુદાધિતાઃ સ્મઃ”

હે! વીર, તુંજ પ્રભુનો અમે આશ્રય કરી રહ્યા-છીએ; કેમકે પરીક્ષા કરતાં યથાવત્ આપતપણું આપમાંજ લાસે છે. આમ એઓની પરમ વિશ્વસનીયતાની કસોટી કરી તેઓનાં વચનપર પ્રતીતિરૂપ પરાક્ષ પ્રમાણશ્રુત નિર્ધાર કહેતા, પણ તે તેમજ છે, એમ બધાં મુખી સ્વાનુભવગોચર ન થાય ત્યાં મુખી બોણુ રાખતા. શ્રીમદ્ હિમચંદ્રાચાર્યે ચારસં-થવની બોધવામાં આ હેતુ બજાવ્યો હોય. સત્યસ્વરૂપ મારે વર્તમાનની આ પ્રધા હોવી ઘટે છે. ૬૭૮ (પ્રત્યક્ષ) અને ૬૭૯ (પરાક્ષઆગમ)થી અબાધિત તે વચન તત્ત્વ—પ્રમાણ. પૂર્વના મહા પુરુ-ષોની આ પ્રમાણવિકા હતી; અને એ અનુકરણીય છે. વર્તમાનમાં એ પ્રકારે વિચારશ્રેણીએ ચડેલ મર-હુમ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આપણને પ્રતીત ધાય છે.

ધણા ધણા વિચારો અંગે બધાં દર્શન—પ્રધાના, તેઓના પ્રણેતાઓના મુકાબલા કરી તેઓ પ્રકાશે છે, કે આ જગતમાં કેઈ સંપૂર્ણ સત્યદર્શન હોય તો તે શ્રીમદ્ધર્મને કે મહાવિરે બોધેલું હોવું ઘટે છે. જો કે શ્રી કૃષ્ણાદિ સર્વેશ્વરી વીરરાજના પરમાત્મપણા-નેલઈ તેઓએ આ નિર્ધાર કયો હશે, પણ તે છતાં ન્યાં લગણ પોતાને એ વાત સ્વાનુભવગોચર ન થાય ત્યાં લગણ એ એમજ છે, એમ છાપ મારતાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણને વિરોધનો પ્રસંગ આવે. શ્રીમદ્ હે-મચંદ્રાચાર્યે સિધ્ધરાજના પ્રજ્ઞાન ઉત્તરમાં કહેલ ચારસંહત્યનીન્યાયની આ પર્યાયોચના ગદ્ય બધુંએ! શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યની નિબ્ધક્ષપાત શુધ્ધિ, નિરપેક્ષ વૃત્તિ, નિષ્પૃહતા કેવળ ધન્યવાદને પાત્ર છે. આપણને એમાંથી બહુ બહુ શીખવાનું છે.

બધુંએ, યુનીવર્સિટીમાં જૈન સાહિત્ય દાખલ કર-વાનો અર્થોત્તો પ્રથમ પ્રસંગવચાપ યાદ આવે છે. યુનીવર્સિટીએ જૈન સાહિત્ય આટલું બધું બહોળું છતાં તેને તેના અભ્યાસક્રમમાં દાખલ નથી કરેલ તે કેવળ જૈનને અન્યાય આપવા સરખું ગણાય, અને જૈન કોન્ટ્રીસે એ વિષય ઉપાધી લીધા છે, એ એણે ઘટલુંજ કહ્યું છે. એ કાયં અતિ પ્રશંનીય છે. પણ એ દાખલ કરાવી દેવાની ઉતાવળ કરવા યોગ્ય નથી. યુનીવર્સિટીને અત્રે ક્યારેય ધારા કે પચાસ વરસ થયાં, તેમાં જૈન સાહિત્યને ન્યાય ન મળ્યો; તો હજી પાંચ-દસ વરસ ખર્ચન જાય તો એટલી પ્રતીક્ષા કરવી કેઈ રીતે અયોગ્ય નથી. એ અરસામાં કોન્ટ્રીસે કે વિચક્ષણ માતખર જૈનોએ સારો

એક વ્યાસ કયા; જૈન તત્ત્વ જાણનારા કેળવણી શુનિભુસિદ્ધી વર્ગ ઉભો કરવો જરૂરનો છે. અને જૈન પાંચ સાત યોગ્ય જૈન ગ્રેજ્યુ-સાહિત્ય. એટલે કે એવી કેળવણી લીધેલા

પગાર આપી પાંચ સાત વરસ સુધી તેઓને જૈન સાહિત્ય, તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવશે, તો તે યુનીવર્સિટીમાં જૈન સાહિત્ય દાખલ કરવા માટે, તથા દાખલ થયા પછી ટેકાવી, ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કરવા

માટે બહુ સહાયક થશે. હમણા વેદાંત દાખલ કરેલ છે, ન્યાયના અંધ દાખલ કરેલ છે, તેના અભ્યાસકે છે, છતાં વેદાંત કે ન્યાયપ્રતિ જોઈએ તેવો વિકાસ થયો નથી, ચતો નથી. Intermediate માં સંસ્કૃત વિદ્યાર્થીઓને ન્યાયમાં રસ પણ પડતો નથી; એ તો નકામી વેડ છે, એ રૂપ લાસે છે, જોકે બહુ સારો વિષય છે, છતાં તેવા મહાવનનાર આદિની ખામીને લઈ નીરસ લુંખો લાગે છે; તો પછી જૈન સાહિત્ય, કે જેના જાણકાર કેળવણી નથીજ, એમ કહીએ તો આવે, અને જે બાલ સરળ દેખાતાં છતાં બંદર ગૂંઠ રહાયથી ભરપૂર છે, તે તેના નિષ્ણુત કેળવણીના અભાવે નીરસ અથવા સામાન્ય ન થઈ જાય તેની શી ખાત્રી છે? તો જૈન સાહિત્યને ખરેખર ન્યાય આપવો હોય, તેનું ગૌરવ વધારી પ્રસાર પમાડવું હોય, તેનો પચાર્ય લાલ જનસમૂહને આપવો હોય, તો શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યો મહાપુરોએ રચેલ અથોનો કેળવણી વગેરે ખાસ અભ્યાસ કરાવવો પ્રથમ ઉચિત છે. અને એના પરિણામે પછી યુની-વર્સિટીમાં જૈન સાહિત્ય દાખલ થશે, તો મોટા અને ઇષ્ટ લાભ લાણી થશે. અત્યારે તો વિચારદશા પણ તથાપ્રકારની જાગી નથી, તો વિશેષ શું થઈ શકશે, એ અગાઉ કહેવાઈ ગયું છે, ઉત્તુકતા કે અવેશમાં ખંચાઈ જઈ ચલું કાર્ય વિપરિણામ આપે છે, અથવા પરિણામ આપતું નથી. કદાચ મારી લુલ ચતી પણ હોય, પણ મને તો એમ લાગે છે, કે માન ખાટી જ્ઞાના આવેશને લઈ, ઉત્તુકતાને લઈ, સંપૂર્ણ ચચાર્ય વિચાર થઈ શકતો નથી; કચાસ રહે છે, કચાસ ત્યાં ખટારા અને ખટારા ત્યાં વિપ-રિણામ,—આ સ્વાભાવિક છે. ન્યાં સુધી ઉડા ઉતરી મગ્ગસમજવાનું ન થયું હોય ત્યાં સુધી બધું મહેલું છે, જાણું છું એમ લાગે છે, પણ ઉડા ઉતરતાં “નવ નેજે પાણી ઉતરે” છે. ચોખ્ખો ભૂત-હરિ કહે છે કે—ન્યાં સુધી નું કાંઈ નહોતો જાણુતો ત્યાં સુધી નું બધું જાણું છું એમ લાગતું, પણ દવે માનમાં ચાચ જોગી ત્યાંજ માલમ પડે છે, કે, અરે, હું કાંઈ નથી જાણુતો. બધુંએ, શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યની અપૂર્વ કૃતિઓના અંગે, યુનીવર્સિ-

ભીમાં જૈન સાહિત્ય દાખલ કરવા બાબતનો આ સંગ સધાયો.

અહમચર્ય, નિષ્કૃષ્ટિતા, નિષ્પક્ષતા, નિષ્કલ-
પણા આદિ ગુણો વિશે યથો-
શ્રીમદ્ હેમચંદ્રા- ચિત કહેવાયું. હવે શ્રીમદ્ના
ચાર્યની સરળતા બીજા ગુણો સંબંધી વાત કરિયે.
-નિર્માનતા. શ્રીમદ્નું નિર્માનીપણું અંતુકર-
ણીય હતું. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરે
એના નેટલી કૃતિ લેખ રૂપે કરી નથી, છતાં તેઓના
સંબંધી શ્રીમદ્ શું કહે છે ?

“ક સિદ્ધસેનસ્તુતયો મહાર્યાઃ
અશિક્ષિતાલાપકલા વચ ચેપા”

ક્યાં મહા અથવાળા સિદ્ધસેનની સ્તુતિઓ,
અને ક્યાં આ અશિક્ષિત એવા જે હું તૈની આ
આલાપકલા ? અહો ! કેવો લઘુત્વ લાવ ! કેવું
નિર્માનીપણું ! એ લઘુત્વ લાવેજ શ્રીમદ્નાં આચરણ
ટાળી નાંખ્યાં અને શ્રીમદ્ અસંખ્ય શ્લોકો સ્ત્રી
લોકાનુગ્રહ કરી શક્યા. ગુરૂ પ્રતિ લક્ષિતલાવ
ધરાવનાર શિષ્ય ગુરૂ કરતાં કેમ ન ચડે ?

શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે તેત્રીશ હજાર ઘરને આવક
કર્તા હતા. અને તેઓ ધારત તો એક મહાન
પંથ પ્રવર્તાવી શકત, પણ નહિ, તેઓને શ્રી વીતરાગ
માર્ગ દારોહાદ્યા વ્યાપ્તો હતો. તીર્થના પ્રવર્તાવનારા
તો ખરા સર્વજી વીતરાગ તીર્થકર. પોતે તો તેઓની
આજ્ઞાએ વર્તનારા તેઓના એક ઉપાસક. ગંધુઓ !
આપ નથી જોતા, કે જનસમૂહથી શુદ્ધિજનમાં જરા
વધારે આગળ વધેલો હોય, તો તેને તેઓના એક

● આ વિષય છપાતી વેળાએ “જૈન સાહિત્ય”ને
સુંઘ સુનિવર્ણીએ ન્યાય આપી દાખલ કરવાનું કહ્યું
છે, એ સંતોષપ્રદ છે. હજી જે ચાર વરસ વધારે શુદ્ધ
હત તો હરમત નહોતી, પણ દાખલ ક્યું એ ઘણું સારું
ચલું છે. ખુસ્તકો પણ બહુ સારાં રાખ્યાં છે. હજી જે વર-
સની મુદત છે, તો લવિષ્યના જૈન ગ્રંથગુરુઓએ તે વિષયો
B. A. M. A. માં લઈ તે વિષયને સારો અભ્યાસ
કરી જૈન સાહિત્યનું ગૌરવ વધારતા, પ્રસારવા અને “જૈન”
નું છે એ પોતે જાણી બીન ને બતાવવા અભ્યારથી તૈયાર
ચલું ઘટે છે. લી. ૦ મ. ડી. મહેતા.

એ સુંઘની સુનિવર્ણી જૈન સાહિત્યને દાખલ
કર્તા ગઈ છે એ સંતોષપ્રદ જિના છે. તાંત્રી.

ધર્મનાયક થવાનો મનોરથ યદ્ય આવે છે ?
શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય તો અગાધ શક્તિના ધણી હતા.
પણ એથી કાંઈક ઉતરતી શક્તિના છવ હોય,
તેઓ પણ ધારે તો એક પંથ પ્રવર્તાવે. તેત્રીશ હ-
જાર ઘર જૈન ક્યાં ! દરેક ઘરની સામાન્ય રાસ પાંચ
માણસની લઈએ, તો લગભગ દોઢ લાખ માણસને
ધર્મમાં પાવન કર્યા. અત્રે નવો નીકળેલો સ્વામીના-
રાયણનો પંથ માંડ એક લાખ
શ્રીમદ્ની દર્શન- ઉપાસકો ધરાવતો હોય તો કેણ
શુદ્ધિતીર્થનો નાથ બનશે ? તો શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય
તીર્થકર.

પણ ધારત તો પોતાના નામે
દોઢ લાખ માણસને પાવન કરી
શકત, પણ નહિ, તેઓને માન નેહતું નહતું. સર્વજી
વીતરાગ અરિહંતની, શુદ્ધ પરમાત્મપદ પામેલાની
શક્તિનું એઓને લાન હતું; તે પ્રતિ તેઓને માન
હતું. પોતાને પ્રાપ્ત થએલ શક્તિઓ, વિદ્યા સિદ્ધિઓ,
પરમાત્મપદ પામેલા વિશુદ્ધતમ આત્માની શક્તિઓ
પાસે કાંઈ ગણ્યોમાં નથી, એમ એઓ બળજીતા હતા.
દેવ તો ખરો અરિહંત એવા નિરાકંતા, નિરાકાંક્ષા
આદિ દર્શનાચાર બળજીતારો સેવનારા એ મહાપુરુષ હતા.
અમરદાર, વિદ્યાસિદ્ધિ, મંત્ર આદિ પ્રલાપ એ આત્માની
અનંત શક્તિ પાસે કાંઈ નથી; સામાન્ય છવો કદાચ
એ શક્તિઓથી વ્યામોહ પામી શ્રીમદ્ને દેવતા
તુલ્ય ગણી માનમાં ખેંચવાનો પ્રસંગ આવ્યો; પણ એ
માનથી ધર્મ આત્મધર્મ, આત્મ દ્રવ્યની રૂઢિ હારી
જવા જેવું છે, એની સાવધતા શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય
માં હતી. અને આને લઈ તેઓએ જુદો પંથ ન
પ્રવર્તાવ્યો. પોતાને ગમે તેવી વિદ્યાદિ લભિષ્-સિદ્ધિ
પ્રાપ્ત થઈ હોય, લોકમાં પૂજા-સનાઈ શકે એવી
લોક કરતાં પોતાને ગમે તેટલી વધારે શક્તિ પ્રાપ્ત
યદ્ય હોય, પણ જે તે જીવને અરિહંત દેવની શક્તિનું
લાન હોય, તો તેનું પોતાની શક્તિનું ગુમાન ટળી
બન્ય. જગતમાં જુદા જુદા મત-દર્શનો નિકળે છે
એનું કારણ શું ? એનું કારણ એ કે સર્વજી વીત-
રાગ અરિહંતની શક્તિની ખેખખર, મુખ્ય વૃત્તિએ
તો પોતાના ગુરૂત્વનો, માનનો અંકુરોજ પોતાથી
વિશેષ શક્તિવાળાને ઓળખવા દેવામાં પાટારૂપ-

અંતરાયરૂપ થાય છે. શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યને તો એ માન ગળી ગયું હતું, અને એથી તેઓ પોતાથી મગાધ શક્તિના ધણી અરિહંતને ઓળખી શક્યા હતા. આવાં નિર્માનીપણાની આપણાપર અસર જાડુ રશે. દર્શનાચાર્યનો વિષય પણ નિરાશા ચર્યવા જેવો છે. બંધુઓ! દર્શનાચાર્યનાં અંગ નિઃશક્તતા આદિ શ્રીમદ્દે આચાર્યો દતાં, તે આપણે યથાવત્ અનુકરણ કરવાં ચોગ્ય છે.

બંધુઓ! શ્રીમદ્ સ્વામીવાત્સલ્યનો પણ દર્શાવત-
રૂપ પ્રકાર બતાવ્યો હતો. સા-
શ્રીમદ્ હેમચંદ્રા- દમી વચ્છલ શું? “સાહુમી”-
ચાર્યનું “સાહુ- સાધર્મિક “વચ્છલ-” વાત્સલ્ય.
મી વચ્છલ.” જૈન શું કહે છે! સાધર્મી કોણ? સાધર્મિક વાત્સ- પોતાના જેવા ધર્મવાળા. જીવ
લ્ય એટલે શું? માત્ર જીવણું કરી પોતાના
ધર્મવાળા છે. અહો! તેઓ
પ્રતિ વાત્સલ્ય; તેઓ પ્રતિ પ્રેમ; ખરેખર ‘આન્
જૈન ધર્મનું’ વાત્સલ્ય અંગ. મિત્તિ મે સવ્યમુએનુ.
ખ્યા ભૂત જીવ પ્રતિ મારે મૈત્રી ભાવ એ પવિત્ર
જૈનનો વાત્સલ્ય ભાવ. બંધુઓ! આ સ્વામી વાત્સ-
લ્યનો વિષય નથી. પણ કહેવાનું તાત્પર્ય કે જીવ
માત્ર પ્રતિ પ્રેમ ભાવ એ એનો પરમાર્થ. આવો
“સાહુમી” પ્રેમ, સાધર્મિક વાત્સલ્ય, જીવણું
એક ધર્મવાળા જીવ માત્ર પ્રતિ પ્રેમ! —જીવ માત્ર
પ્રતિ સહોદર રૂપે મિત્ર રૂપે, વર્તે, એ એનો દાર્દ!
બંધુઓ! શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે આનું, “સાહુમી
વચ્છલ” પરિણામે કરવાનું થાય એવા સર્વ જીવ
પ્રતિ દયાની નજરે જોનારા જૈન સમુદાય અર્થે સ્વામી-
વાત્સલ્યનો એક ચાનક આપનારો દાખલો શ્રી
કુમારપાળ રાજાને આપ્યો હતો. ખરું સ્વામી વાત્સલ્ય
તો પ્રથમ જે પરમાર્થ બતાવ્યો તેનું હોવું ઘટે છે.
અને જીવ માત્ર અંગે એ પ્રમાણે વ્યવહારમાં વર્તે
એમ હચ્છવું જોઈએ છે; જીવ માત્રની, આપણી,
એવીજ ધૃષ્ટિ હો; શક્તિ હો. વાર, પણ એટલી શક્તિ
ન વર્તતી હોય તો, જે સમુદાયથી એ વાત્સલ્ય સિંધુ
યદ શકે એમ હોય, તે સમુદાયમાં યથાશક્તિ

વાત્સલ્ય કરવું ઘટે. Charity begins at home.
સંભાવતની શરૂઆત ઘરને આંગણેથી થાય છે. ખુદ
જૈનિયોની સાર સંભાળ કરવામાં આવી હશે તો
તેઓ પછી યથાશક્તિ બધાંની કરી શકશે, બધાંની
સાર સંભાળ કરવા ચોગ્ય શક્તિ તો કેવળ ઈષ્ટ છે;
પણ તેમ ન હોય તો જેટલી શક્તિ હોય તે પ્રમાણે
પરિણામ વિચારી, લાભ-હાનિ વિચારી, વહિગ
શુદ્ધિ ગ્રહી, બધાંની સાર સંભાળ જે દારા ચર્ચ શકે
એ દારને પોષવાની આવશ્યકતા છે, શ્રીમદ્ હેમ-
ચંદ્રાચાર્ય એ દાર રૂપી જૈનિયોની સાર સંભાળ
અર્થે એક અચુક પુરાવો પુરો પાડ્યો છે. એક
વખત પોતે કોઈ ભક્ત ગ્રંથસ્થ પાસેથી જાડી કામળ
વ્હોરી લાવ્યા હતા, તે કામળ ઓઢી સમયના જાણ
શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે ઉપદેશ આપતા હતા. શ્રી
કુમારપાળ રાજા ત્યાં હાજર હતા. પોતાના ઉપદેશ
ગ્રંથ, પોતે તેનો આવો શ્રીમંત શિષ્ય છતાં, આવો
સાદો કામળ ઓઢે, એ પોતાને હીણપત રૂપ છે,
એમ ધારી શ્રી કુમારપાળે શ્રીમદ્ને પુછ્યું, કૃપાનાથ!
આપ આવો કામળ ઓઢો છો, એ મને, આપના
શિષ્યને, હીણું લગાડવા રૂપ છે. શ્રીમદ્ પ્રત્યુત્તર
આપ્યું, રાજન્! આમે તો ધરખાર ત્યાગી દીધેલ
છે, સારી નરમી વસ્તુ પ્રતિ અમને મૂઝાઈ નથી.
ઉંચી નીચી વસ્તુ સાથે અમને અપેક્ષા નથી. અમને
કામળનો ખર્ચ હતો, તારા ધર્મબંધુ અચુક સામાન્ય
સ્થિતિના ગૃહસ્થને ભક્તિ શુદ્ધિ; અમને પોતાની
શક્તિ અનુસાર આ કામળ વ્હોરાવ્યો, એમાં તમને
હીણપત શાની? હીણપત તો તમારે એ ગણવાની
છે, કે તમે આવા શ્રીમાન્ રાજા
શ્રી કુમારપાળને જેવા ધર્મબંધુ છતાં, તમારા
મળેલો બોધ. ધર્મ ધર્મબંધુઓ કોઈ નિર્ધનતામાં.
બંધુઓનું દારિદ્ર્ય કોઈ અન્ય પ્રકારે રીખાય,
ટાળ્યું. ધર્મ- દુઃખી થાય! તમારે એ દીનુ-
પ્રભાવના. પત ટાળવું હોય, તો તમારા
ધર્મબંધુઓની સાર સંભાળ
કરો. શ્રીમદ્નાં આ વચનોની જાણ અસર શ્રી
કુમારપાળ રાજા ઉપર થઈ. અને પોતાના અનેક

ધર્મખંડુઓનું દારિદ્ર્ય દાખ્યું, શ્રી કુમારપાળનાં ચરિત્ર ઉપરથી આ પ્રતીત થાય છે. આતું વાતસલ્ય શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે દાખવ્યું હતું. એ પ્રભાવક પુરુષે ધર્મનો પ્રભાવ પણ આવા પ્રકારે પ્રવર્તાવ્યો હતો. ધર્મમાંથી પડતાને 'કોઈને ઉપદેશથી, કોઈને ને તે ધર્મમાંથી પડતો અટકે એવી બીજ સદાચથી, પડતા અટકાવી રિચરે કરી રિચરીકરણ અંગ સાચવ્યું હતું. આવા વીતરાગ દર્શનની શુદ્ધિ કરનાર-આચરનાર-બોધનાર શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યને નમસ્કાર હો!

ખંડુઓ! આ પ્રકારે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય સંઘંધી યોગ ગુણોનો ઉલ્લેખ કર્યો. હવે એક વધારે ગુણ પર ચર્ચના. દષ્ટિપાત કરી આ વિષયને ઉપસંહરિશ. શ્રીમદ્ એક પરમ વિદ્યામંત્ર સાધક હતા, એવો નિઃસંશય છે. કહેવાય છે, કે શ્રીમદ્ની હૃદયતાની પછી યોગ્ય પાત્ર ન હોવાથી એ વિદ્યા-લક્ષ્મિ આદિ પરંપરાથી તૂટી ગઈ. છુટાછવાયા કોઈ એવા વિદ્યાસંપન્ન-જીવે સ્વાત્મબળે, નૈસર્ગિકપણે, વિદ્યા પ્રાપ્ત કરતા;-કરે; પણ પરંપરા-પૂર્વક, શુરપૂર્વકથી ચાલી આવતી વિદ્યાઓ તો ત્રિચ્છિન્નપ્રાય થઈ. શ્રીમદ્ને એકવાર કુમારપાળ રાજાને ચમત્કાર દેખાડવાનો પ્રસંગ આવ્યો હતો. પાટણમાં કોઈ બ્રાહ્મણ આવેલ; તે વિદ્યાનિષ્પન્ન હતો; પણ બહુ અહંકારી હતો. શ્રીમાન કુમારપાળ રાજા શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યને આધીન થતા દેખી એ બ્રાહ્મણને બહુ ઠગિયાં-ખેદ ઉપજ્યાં. પોતે વિદ્યાબળે કુમારપાળને યુનઃ બ્રાહ્મણધર્મમાં આવેલો તો ફીક એવી ઇચ્છા રાખતો હતો. જેનું શરીર બહુ રચૂલ હતું; છતાં કેળના કાંઠાની પાલખીમાં, કાચા તાંતણે આંધેલી પાલખીમાં, બહુ કિંદોર વચના ચાર છોકરાએ ઉપાડેલી પાલખીમાં, પાછળ પુસ્તકોની પોકો રાખી-એ બ્રાહ્મણે પાટણમાં પ્રવેશ કર્યો. શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યના બોધથી શુચિસિત બ્રાહ્મણને તો આથી વ્યામોહ ન થયો; પણ બીજા આત્માની શક્તિથી અનલિન જીવે ચમત્કાર પામે તેમાં શું નવાઈ? એ બ્રાહ્મણે એકાદ પ્રસંગ જોઈ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય બહાર-પહોરેલા

જોઈ, શ્રી કુમારપાળ રાજાને સંશયમાં નાખવા ચાર-ચલ કપોં, વિદ્યાબળે ઈદ્રજળ વિકલ્પ્ય; તેમાં કુમારપાળને એમ દેખાડ્યું, કે તેના ઘણા વંશના વંદિતો રહે છે; આકંદ કરે છે, નરકમાતના ભોગવી રહ્યા છે, અને કુમારપાળને ગાળો-નાપ ઈદ્રજળનીઓ સં-દેતા એકબે દે છે, કે હે! ન્યાસી; ઈદ્રજળ-કુમારપાળ, તે ન્યાસથી આ નાં કૈાતક; શ્રી કુ-શિવમાર્ગ છોડી જૈનમાર્ગ અમારપાળની અમ્ય-ગીકાર કર્યો છે, ભારથી અમારી બ્ર-શ્રદ્ધા; પરમર્થ. આથી અધોગતિ થઈ છે. શ્રી કુમારપાળ રાજાને તો શ્રીમદ્

હેમચંદ્ર પ્રભુ પ્રતિ અનન્ય ભક્તિ વસેલી હતી. તેથી તેઓ ભોળવાયા નહિ, પણ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રપ્રભુને યુનઃ યોગ પામતાં એ સંઘંધી વાત તેમને કહી-ખતાવી તેનો પરમાર્થ પુછ્યો. શ્રીમદે કહ્યું, હે! રાજા! તમે કેમ આ મોહ પામો છો? તમોને બીજો ચમત્કાર દેખાડીએ? એમ કહી પોતે સાત બાળેક ઉપરાઉપર મંડાવી તે ઉપર ટાચે પોતે ગિરાળ્યાં અને પછી બધા બાળેક કદાવી લઈ પોતે અંતરિક્ષમાં અધર ગિરાળ્યા હોય એમ દેખાડ્યું. તેમજ ચોવીશ તીથકર ભચવાનનાં બિંબ પાસે જાણે શ્રી કુમારપાળનાં પૂર્વજે હપ-પૂર્વકે ભક્તિ કરે છે; અને રાજેન્દ્ર કુમારપાળને પ્રાશિષ્ઠ આપે છે, કે હે! ભાઈ, તે અમારું કુળ અજવાળ્યું, ધન્ય છે તને; અમારી બંધાની તે સદૃશિ કરાવી; ન્યાસથી તે શ્રી જૈન ધર્મ અંગીકાર કર્યો છે, ભારથી અમારો નકમાંથી છુટકારો થયો છે. ઇલાદિ પ્રકારે ચમત્કાર શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે શ્રી કુમારપાળને બતાવ્યા. અને છેવટે પુછ્યું કે, રાજા! આમાંથી શું સાચું? પહેલો ચમત્કાર કે આ? રાજેન્દ્ર! આમાં કોઈ મોહ પામવા જેવું કે વિકલ્પવચ થવા જેવું નથી. આ બધી ઈદ્રજળની રચના છે. ઈદ્રજળથી તેના સાધક કંઈ કંઈ ચમત્કાર બતાવી મુખ્ય જીવેને ભરમાવે છે. સુવિચિત્તણ જીવે પણ એમાં ફસાતા નથી. તમને દર્શનાચારું

“અમૂદ દૃષ્ટિ” અંગ અચાર

અમૂદ દૃષ્ટિ અંગ. ધ્યાનમાં દશે. તમને દર્શનાચાર

રતું “નિઃસંકતા” અંગ પણ

ધ્યાનમાં દરો. સર્વેસ વીતરાગ અરિહંતથી કેાઈ ઉ-
ત્કૃષ્ટ નથી. આ જે ચમત્કારો તમે જોયા તેથી દેવ-
તત્ત્વમાં પણ જુલાવો ખાવો યોગ્ય નથી. પૂર્વે ચર્ચ
ગયેલા એક પરમ ધુરંધર આચાર્ય શ્રી સંમતભદ્ર-
સરિ ભગવાનની સ્તુતિ કરતાં પ્રકાશે છે કે:—

“દેવાગમનભોયાનચામરાદિવિમૂતય:

માયાવિષ્ણુષિ દુર્યંતે નાતસ્ત્વમસિ નો મહાન:”

શું કહ્યું?—હૈ! નાથ! દેવતાઓનું આગમન,
ચામરાદિનું વિંચાવું, એ વગેરે વિભૂતિઓ તો ઈંદ્રજી-
ળાયા, માયા તંત્રીઓ પણ ખતાવી શકે છે, તેનામાં
પણ દેખાય છે; એટલે આપનામાં એ વિભૂતિ છે

તેથી આપ અમારે મન મ્હોટા

શ્રી સંમતભદ્ર- હો, એમ નથી. તાત્પર્ય કે
સૂરિ; તીર્થંકરનું આપના સર્વેસપણાને લધને,
મહત્ત્વ વધારે શા- આપના નિરાગીપણાને લધને,
થી? બાહ્યવિભૂ- આપના આત્મપણાને લધને આ-
તિથી કે અંતર પને અમે પૂજિએ છીએ. રાજેન્દ્ર!
વિભૂતિ આત્મપ- શ્રી સંમતભદ્રાચાર્યની આત્મુતિ
જુદાથી? બહુ મનનીય છે. માયાવિચાનના

ફંદમાં ફસાવા જેવું નથી. મુજ

વિચિક્ષણુ છવોએ પરમ કૃપાળુ વીતરાગ સર્વેસ અ-
રિહંત લખીજી દૃષ્ટિ રાખવી ધટે. અન્ય વિદ્યા આ-
દિના ચમત્કારમાં મુર્ચ્છિત થવું, મુગ્ધ થવું ન ધટે.
એ સ્વાત્મસિદ્ધિ પામેના પરમાત્માઓની વ્યક્ત શક્તિ
એટલી બધી અદ્ભુત હતી, કે લોકનો અત્રોક્ષ અને
અત્રોક્ષનો લોક કરી શકે; પણ એમ કરવાનું કાંઈ
કારણ? આત્માની શક્તિ આત્મામાંજ છે, બહાર
નથી. બહાર દેખાતા ચમત્કારો એ શક્તિનાજ
કણ છે. ઇત્યાદિ પ્રકારે બહુ રી રીતે શ્રી
કુમારપાળ રાજાને શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે પ્રતિજોધ્યા
હતા. એક વખત શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે પોતાના
ગુરુ શ્રીમદ્ દેવચંદ્રસૂરિને શ્રી કુમારપાળ રાજાને
સુવર્ણસિંધિ આપવા વિનંતિ કરી. વિનંતિ કરતાં

કહ્યું, કે કૃપાનાથ! આ રાજાને

સોના સિંધિ અને સુવર્ણસિંધિ આપો, તો તેથી

પ્રાયશ્ચિત્ત એ ધણાને કલ્યાણનાં કારણિક

યશે. શ્રી દેવચંદ્રસૂરિએ કહ્યું,

ભો! હેમચંદ્ર! તમે કેમ તમારા ધર્મથી ચ્યુત
થાઓ છો? શ્રમણ ધર્મને એવા વ્યવહાર કલ્પે?
તમારા આવાં વિકલ્પવિચારપન, અર્થે તમારે પ્રાયશ્ચિત્ત
લેવું પડશે. સદ્ગુરુ પ્રતિ અનન્ય ભક્તિવાળા, આત્મ-
હિતના અપેક્ષી શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે સદ્ગુરુનું વચન
તહત કહ્યું, માથે ચગવ્યું; સમ્યગ્ચાત્રોચના પૂર્વક
પ્રાયશ્ચિત્ત લીધું, ધન્ય છે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યની
નિર્માનતાને; તેઓની સરજતાને; તેઓની ગુરુભક્તિને;
અગાધ શક્તિના ધણી છતાં જુલ થયે તે કણક
કરવી, તેના અર્થે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું, એ બંધુઓ! આ
કાળના અલ્પ શક્તિવાળા, પણ અનલ્પ ગર્વવાળા
જુલ થયે પોતાની જુલને કણક નહિ કરતાં, તેનો
વાંક પીછેડો કરનારા, તે હુપાવવા બીજા અનેક જુલો
કરનારા પામર છવોએ બહુ ગેર કરવા, મનન કરવા
જેવું છે. બંધુઓ! જુલ એ શલ્ય છે. તેમાં પણ
આત્માર્થી છવોને તો એ શલ્ય કાણે કાણે સાલે છે.
વેદાય છે; બીજાઓ તો કદાચ મંત્રુછિંમ પેરે એ
ભેકાતાં છતાં જાણી શક્તા નથી. પણ શ્રીમદ્ હેમ-
ચંદ્રાચાર્ય જેવાને તો એ વેદાયજ; અને એ શલ્ય

નીકળી ન્ય ત્યારેજ કળ વગે.

જુલ એ શલ્ય; માયા, નિદાન, મિથ્યાત્વ એ
ત્રિશલ્યઆલોચ- ત્રણ શલ્ય છે, તે ન્યાં સુધી
નાથી નિવારો. અંતરમાં રહે, ત્યાં સુધી જીવ
લક્ષમણ સાધ્વી- સિદ્ધિ ન પામે. લક્ષમણ સાધ્વી-
નો પ્રખંધ. એ રવદોષરૂપ શલ્ય કાઢી નહોતો.

નાંખ્યો, એથી બીજાં અનેક

તપશ્ચર્યાદિ સાધનો સેચ્યાં છતાં, તેઓની સિદ્ધિ ન
થયાની વાત શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ આદિ સત્સાસ્ત્રમાં સુવિ-
દિત છે. બંધુઓ! શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે સમ્યક્ પ્રકારે
આલોચનાપૂર્વકે પ્રાયશ્ચિત્ત કરી એવા જુલ-દોષ-
શલ્યને નિવાર્યું. આપણે બધાંએ, આપણા શ્રાદ્ધ વર્ગ,
આપણા ઘમણ વર્ગ, આ અવસ્થ ધ્યાનમાં લેવા
જેવું છે. બીજાં પણ એવા એક પ્રમંથ બન્યો હતો,
અને તે વખતે પણ તેઓએ તથાપ્રકારે આલોચના
પૂર્વકે પ્રાયશ્ચિત્ત લીધું હતું. રાસમાળા, શ્રી કુમાર-
પાળ ચરિત્ર આદિથી પ્રાપ્ત થતી આ વાત છે, કે
એક વખત અમાવાસ્યાને દિવસે શ્રીમદ્ના કેાઈ શિ-

બને બહાર કાઢ્યો આજે સી તિથિ છે, એ પ્રશ્ન કર્યું, તેના મતુલરમાં ભુલ્યથી શિષ્યથી પૂર્ણિમા કહેવાઈ ગઈ. ઉપાશ્રયે આવતાં પોતાની ભુલ યાદ આવી અને શ્રીમદ્દને નિવેદન કરી. બહાર એમ બન્યું કે પોતે ભુલ્યથી કહેલી તિથિ માટે જૈનતા વિરોધીઓ હાસ્ય કરવા લાગ્યા. શ્રી કુમારપાળ રાજાએ શ્રીમદ્ સમીપે આવી પુછ્યું, સાહેબ ! આજ ખરી તિથિ કઈ છે ? શ્રીમદે કહ્યું ને હશે, તે રાત્રે ખબર પડશે. શ્રીમદે દેવીનું આરાધન સમ્યક્ પ્રકારે કર્યું, કે તે દેવીએ કહ્યું આજે રાત્રે બાર ચોળનામાં ફરતો ચંદ્ર દેખાશે. રાત્રિએ જૈનનું હાસ્ય કરનારા વિરોધીઓ સુષ થઈ ગયા. શ્રીમદ્નું આ અમાસની ચાંદ-કૃત્ય ગમે તે હેતુને અવગળી રાત્રે અને પુનર્મી-થયેલ હોય, ગમે તો શાસનનો યા માસની ઉ-મહીમા જળવવા કે ગમે તો તેના તપતિ. વિરોધીઓને કળબળ શાસન આપવા, પરાસ્ત કરવા, સારા હીણા ગમે તે હેતુએ થયું હોય, પણ તેનું તેઓએ આલોચનાપૂર્વક પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું છે. પુનર્મીઆ મહીનાની શરૂઆત અર્ધિથી થઈ કહેવાય છે. શ્રીમદ્દના આલોચનાના સ્વરોપ જાણી ટાળવાના આ પ્રકારે આપણે લક્ષમાં રાખી અનુસરવા યોગ્ય છે. શાસનના હિતનાં કારણે શ્રીમદ્દને આવી અનેક યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ કરવી પડી હતી. તેમાં તેઓનો આશય એકાંત હિતરૂપજ હતો, એ તો નિઃસંશય છે. આ તો વાત ચોક્કસ છે, કે બ્રાહ્મણોનો ઇર્ષ્યાઅગ્નિ, શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય જેવો કુશળ શાંતિ કરનાર પાસે નહતો, શ્રી જૈન શાસનને અનેક પ્રકારે બાળી નાખત. શ્રી સિદ્ધરાજના વખતમાં શ્રીમદે એક અદ્ભુત વ્યાકરણ રચ્યું. સિદ્ધરાજ બહુ પ્રસન્ન થયા, પણ તેણે બ્રાહ્મણોને પુછ્યું કે આ કેવો ગ્રંથ છે ? ઇર્ષ્યાળુ બ્રાહ્મણો શ્રીમદ્દનો ઉત્કર્ષ ન ખામી શક્યા. બ્રાહ્મણોએ કહ્યું આને તો નદીમાં બોલો અને સલામત રહે તો એ સાચું; સિદ્ધરાજ વિચક્ષણ હતા. એને તો બ્રાહ્મણોની ઇર્ષ્યાનું ભાન થયું; અને હવે એ પ્રયોગને વારત; પણ શ્રીમદે કહ્યું, ભલે પુરૂષીથી

એને પાણીમાં બોલો; પાણીમાં બ્રાહ્મણોની ઇર્ષ્યા બોળતાં એ સલામત રહ્યું. અને સિદ્ધહેમ આમાં શ્રીમદ્દની શક્તિનો વ્યાકરણ. પ્રભાવ હતો, પણ કહેવાનું

એ કે બ્રાહ્મણ આદિ વિરોધીઓના સમીપે શ્રીમદ્દને કળથી કામ લેવું પડ્યું હતું. સર્વ નીતિના જાણુ. શ્રીમદ્દને એ જાણ્યું હતું. શ્રી સોમનાથ પાટણ તરફ શ્રીમદ્દ વિદાર કરતાં પધાર્યા હતા. શ્રી કુમારપાળ અગાઉથી ગયા હતા. ત્યાં શ્રી કુમારપાળને બ્રાહ્મણોએ અગાઉથી ભવિષ્ય કે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય આપણા મહાદેવને નમશે નહિ. શ્રી કુમારપાળને હજી શ્રીમદ્દનો પ્રતિજ્ઞા સર્વવ્યાપી થયો નહોતો. પણ સમયના જાણુ સુવિક્ષણ (સમયદ) શ્રીમદે મહાદેવની મૂર્તિ પાસે જઈ સાધાંગ નમસ્કાર કરી સ્તુતિ કરી કે—

મવચોજાંકુરજનના રાગાચા:

ક્ષયમુંપાગતા ચસ્ય ।

બ્રહ્મા યા વિષ્ણુર્વા હરો જિનો યા નમસ્તસ્મૈ ॥
બ્રહ્મા હો, વિષ્ણુ હો, (હરશંકર મહાદેવ) હો, કે જિન હો, ગમે તે હો, પણ બે જય-સંસારના બીજનાં અંકુરાનાં કારણરૂપ ને રાગાદિ તે તેના નાશ થયા હોય, અર્થાત્ ને વીતરાગ વિરાગી હોય તેને નમસ્કાર હો. આ સાથે મહાદેવ કેવા હોય, અર્થનાત્મક સ્તુતિ મહાદેવાબ્દક નામે કરી. સમય સારીપણાને લઈ શ્રીમદ્દ પર શ્રી કુમારપાળને બહુ આરથા બેઠી. ચૂહરથો !

હસ્તિના તાહ્યમાનોપિ ન પ્રવિશેત જિનમંદિરં ।
ભલે હાથી આરતો હોય પણ પાસે જિન મંદિર હોય તોપણ ત્યાં રક્ષા અર્થે પ્રવેશ ન કરવો: આવો તીવ્ર વૈરલાવ, વિરોધ ને કાળે જૈન પ્રતિ અન્ય જીવોને વર્તવો હોય તે વેળા શ્રીમદ્દના જેવું આચરણ અતિ આવશ્યક છે. શ્રીમદે જૈનતા એક અપ્રતિમ હીમાયતી (Pioneer)નું કામ કર્યું છે. શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યને નમસ્કાર હો !

બંધુઓ ! આપને બહુ ખોટી કથા છે. શ્રીમદ્દના અભયર્થ, નિષ્પૃહ વૃત્તિ, નિષ્પક્ષપાતપણું, સરજતા,

ગુરુ ભક્તિ, સાહામી વાત્સલ્ય, ઉપસંહાર. દૃઢ સમ્યક્ત્વ, સમયચૂકતા આદિ ગુણો આપણે અત્યંત ભક્તિ ભાવે વિચારવા-જોર કરવા યોગ્ય છે. દરેક દર્શનનાં સિદ્ધાંતો કરતાં, તે દર્શનના ઉપાસકોનાં મદ્યવર્તનની, આચરણની સામાન્ય જોવાપર બહુ સારી અસર થાય છે. પવિત્ર જૈન દર્શન આતિ અદ્ભુત છે. એનાં સિદ્ધાંતો શ્રી સર્વજ્ઞ વિતરાગ કથિત અદ્ભુત છે. એવા અત્યંતિમ સિદ્ધાંતો છતાં આપણે એવા અત્યંતિમ સિદ્ધાંતો પ્રતિ જૈન સમૂહને શ્વિ આપણા વર્તનથીજ

કરાવી શકિયે. મોટો ભાગ સિદ્ધાંત અવગાહવા નથી જતો એટો આપણાં બાહ્ય વર્તનથી આપણા આવા ધર્મની તુલના કરે છે. આટલું વિચારી સારી રસ્તે ચાલવું, સમય ઓળખવો એમ શ્રીમદ્જો આજનો વિષય આપણને શિખવે છે. બંધુઓ! હેય તેમ ઉપદેશ, જાણવા યોગ્ય જાણવું, આદરવા યોગ આદરવું, છોડવા યોગ્ય છોડવું, સારાસાર વિચારી, સાર ગ્રહવું અસાર ત્યજવું એ વિવેક ધર્મ સંબંધી ઇસારો કરી હું બેશી જવા રજા લઉં છું.

ૐ શાંતિ:

પૃથ્વીચન્દ્રચરિત્રનું ગુજરાતી સાહિત્યમાં સ્થાન.

લેખક:—રા. પ્રદેહાદ ચન્દ્રશેખર દીવાનજી. એમ. એ. એલ. એલ. એમ.

[નરીઆદ નવમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદમાં વંચાયેલો નિબંધ.]

વડોદરા રાજ્ય તરફથી લગભગ ૧૭-૧૮ વર્ષથી ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય ગ્રન્થમાળામાં ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય આપણી મધ્યકાલીન સંસ્કૃતિ ગ્રન્થમાલા અને ઉપર મહત્વનો પ્રકાશ પાડે તેનો તેરમો એવાં પુસ્તકો અવારનવાર પ્રસિદ્ધ મળુકો. થયાં કરે છે, તેમાંનો તેરમો મળુકો તે સ્વ. ચીમનલાલ દલાલે સંશોધન કરીને તૈયાર કરેલો અને ઇ. સ. ૧૯૨૦ માં પ્રસિદ્ધિમાં આણેલો 'પ્રાચીન ગૂજર કાવ્ય-સંગ્રહ' છે. તેમાં જુની ગુજરાતી ભાષા જેને ડૉ. ટેરિયેરી 'જુની પાશ્ચાત્ય રાજસ્થાની' ભાષા કહે છે તેમાં લખેલાં ૧૪ કાવ્યો છે, અને જો કે એનું નામ 'કાવ્યસંગ્રહ' રાખવામાં આવેલું છે છતાં એમાં ૭ ગદ્ય લેખો અને ૧૦ પરિશિષ્ટોમાં ગ્રન્થ-સ્તિઓ છે. સંશોધક મહારાજનો મૂળ વિચાર એવો હતો કે એ સંગ્રહોને એક વિદ્યાર્થીપૂર્વક લખેલા ઉપોદ્યાત સાથે પ્રસિદ્ધ કરવા પરંતુ તેમના અકાળ-મૃત્યુને લીધે એ લેખોમાંના ઘણાના કાળ નિર્ણયનું કમજ અધુરું રહ્યું તો ઉપોદ્યાત તો લખાયજ શેનો? સંસ્કૃત પુસ્તકાલયના એમના પછીના અધ્યક્ષે રા. રા. કેશવલાલ ધ્રુવ જેવા પ્રાચીન ગુજરાતીના અ-

ભ્યાસી પાસે તે સખાવી લેવાનો પ્રયાસ કીધો હતો પરંતુ તે સફળ થયેલો નહોતો એમ એ સંગ્રહની પ્રસ્તાવના ઉપરથી જણાય છે. તેથી હેવટે જેવી સ્થિતિમાં એ સંગ્રહ મળી આવ્યો તેવી સ્થિતિમાં એમણે તેને ઇ. સ. ૧૯૨૦ માં છપાવી નાંખીને પ્રસિદ્ધિમાં મુક્યો હતો તેથી તેમાંના ઘણાખરા લેખોના રચનાકાળ તેમાં આપેલા નથી પરંતુ કેટલાકના આપેલા છે તે નીચે મુજબ છે:—

આરાધના (સં. ૧૩૩૦),

તેમાંથી પૃથ્વીચન્દ્ર અતિચાર (૧) (સં. ૧૩૪૦), ચરિત્ર નિબંધ માટે સર્વતોયેનમસ્કારસ્તવન પસંદ કરવાનું (સં. ૧૩૫૮), અતિચાર (૨) કારણ. (સં. ૧૩૬૯) અને પૃથ્વી-

ચન્દ્રચરિત્ર (સં. ૧૪૭૮).

જો કે એ સંગ્રહમાંના બધા લેખો લખવાનો ઉદ્દેશ દેખીતી રીતે જૈનધર્મના બોધ કરવાનો છે તોપણ હેવટે લેખમાં વિશિષ્ટતા એ છે કે એના રચનારનો ઉદ્દેશ તે કરવા ઉપરાંત એક ઉચી પંડિતની સાહિત્યકૃતિ તૈયાર કરવાનો પણ હોય એવું લાગે છે. વળી તે આખા સંગ્રહમાં મોટામાં મોટો લેખ છે, તે ૬૩ થી ૧૩૦ પાના સુધીના વિસ્તારવાળો છે. તે વાં-

આથી તત્કાલીન ઐતિહાસિક, ભૌગોલિક, ધાર્મિક અને સામાજિક સ્થિતિનો ચિતાર દેટલેક અંશે ખડો ગાય છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ ઇ. સ. ના પંદરમા સૈકાની શરૂઆતમાં પ્રચલિત ગુજરાતી ભાષા વિશે તેમાંથી બહુ સારો ખ્યાલ આપી શકે છે માટે તે આ નિબંધ માટે પસંદ કરવામાં આવ્યો છે.

એ ચરિત્રમાંની કથા એવી છે કે મરહટ્ટદેશ (મહારાષ્ટ્ર)માં પહુડાણપુર પાટણ ચરિત્રનો સાર. (પેટણ) નામનું નગર હતું. ત્યાં પૃથ્વીચન્દ્ર નામે એક પ્રતાપી રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને એક રાત્રે સ્વપ્ન આવ્યું. તેમાં તેને એક દેવીનાં દર્શન થયાં અને તેણે એના કંઠમાં એક વરમાળ આરોપી. તે એના કંઠમાં પડી એટલે એકદમ તે બગી ઉઠ્યો.

પ્રાતઃકાળનું નિત્યકર્મ આટોપીને તે નિત્યનિયમ પ્રમાણે રાત્રીસલામાં બેઠો હતો પરંતુ તેના મનમાં રાત્રીના સ્વપ્નનો શો અથ હશે તેના વિચાર આવ્યાં કરતા હતા. થોડીકવારે પહેરેગીરે નિવેદન કર્યું કે કોસલદેશના રાજા તરફનો એક દૂત આવ્યો છે અને તે આપને મળવા માગે છે, તેને તેણે અંદર મોકલવાતું કર્યું અને ખબર અંતર પુછ્યા પછી તેને આવવાતું પ્રયોજન પુછ્યું એટલે તેણે નીચે પ્રમાણે હકીકત કહી-કોસલ દેશમાં અગ્રેાધ્યાનગરી છે ત્યાં શ્રી સોમદેવ નામે મહાપ્રતાપી રાજા રાજ્ય કરે છે. તેને કમલક્ષોમના નામની એક પવિત્ર રાણી છે અને રત્નમંજરી નામે એક કન્યારત્ન છે. તે ખોતેર કળામાં પ્રવીણ છે અને અતિરૂપવતી છે. તે રાજા આસો સુદ ૫ ને દિવસે એક સરોવરની પાળ ઉપર હવા ખાતો બેઠો હતો. ત્યાં ૧૮ પુરાણો અને ૧૮ સ્મૃતિઓમાં પારંગત બ્રાહ્મણો એકત્ર થયા હતા. ત્યાં રાજકુમારી રત્નમંજરી કૌતક જોવા આવી. તેને રાજાએ ઉચકીને પોતાના ઉત્સર્ગ ઉપર બેસાડી એટલામાં એક હંસ ઉડતો ઉડતો આવ્યો અને રાજાના હાથ ઉપર બેઠો. તે પક્ષીને જોઈને રાજા કન્યાને તેને પોતાના હાથમાં લેવાતું કૌતક થઈ આવ્યું અને પોતાના પિતા પાસે તેની માંગણી કરી. પિતાએ તેને તેના હાથમાં આપ્યું અને તેને કુમારી

નિહાળીને જોય છે એટલામાં તે હંસે પાંચો પ્રસારી અને કુમારીને તેમાં ધાલીને ઉડી ગયો. આ અમત્કાર જોઈને સૌ અચંચો થામ્યા અને ગભરાટમાં પડ્યા. પછી તે પક્ષી જે દિશાએ ઉડી ગયું હતું તે દિશામાં રાજાએ માણસો મોકલ્યાં. તેમણે પક્ષીને લલચાવીને નીચે ઉતારવાના અનેક પ્રયત્નો આદર્યા પણ તે સર્વે નિષ્ફળ ગયા અને આખરે તે પક્ષી સરોવરમાંના એક કમળમાં ભરાઈ ગયું. તારાએ સરોવરમાં પડ્યા પણ હંસ હાથ લાગ્યો નહીં તેથી તે નિરાશ થઈને પાછો આવ્યો. પછી શોકાતુર, મુદ્રાએ રાજા અન્તઃપુરમાં ગયો. રાણીએ તે વાત જાણી એટલે તેને મૂર્છા આવી. રાજાએ તેને વાળવાના અનેક ઉપાયો કર્યા અને કંઈકે સમય વીસા બાદ તે વળી અને રાણી પાછી સાવધ થઈ. પછી પુત્રીના શોકમાં તે શોકમાં તે યુગલે છ માસ વીતાડ્યા એટલે વસંતઋતુ બેઠી. તે ઋતુમાં એક દિવસે રાજા ફરી પાછો તે સરોવર ઉપર આવ્યો એટલે તેને કુંવરી સાંભરી આવી. તે ત્યાં વિચાર કરતો બેઠો હતો એટલામાં એક પુરુષે આવીને તેને એક કમળ આપ્યું. રાજાએ તેને હાથમાં લીધું એટલે તેમાંથી કુંવરી નીકળી અને રાજાના આનન્દ અને આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહીં. રાણીને તે વાતની ખબર કરતાં તે પણ આવી પહોંચી અને માતાપિતાએ પ્રિય પુત્રીને આલિંગનો દીધાં. પછી બેઠો બેઠો રાજા કુંવરીનું સૌંદર્ય જોઈને વિચારમાં પડ્યો હતો તેવામાં એક આકાશવાણી થઈ કે એ કુંવરી હવે પરણાવવાને લાયક થઈ છે અને તેના સૌન્દર્યને અને આતુર્યને જોય એવો એક પતિ તૈયાર છે માટે તું તબીબ કર. તે ઉપરથી રાજાએ પોતાના મન્ત્રીને બોલાવ્યો અને તેને સ્વયંવર રચવાની આજ્ઞા કરી. મન્ત્રીએ નગરમાં જે તૈયારીઓ કરવાની તે કરવા માંડી અને દેશપરદેશના રાજાઓને આમંત્રણ મોકલ્યાં તેમાં આપને આમંત્રણ આપવા મને મોકલ્યો છે તેથી હું અત્રે આવ્યો છું માટે આપ ત્યાં પધારીને શ્રી સોમદેવના આનન્દમાં વધારો કરો.

આ સંભળીને રાજા પૃથ્વીચન્દ્રે સ્વયંવરમાં જવાની તૈયારી કરવાની આજ્ઞા આપી. તૈયારી પૂરી

રામાંજ ખડાં થયાં અને તેણે આવેશમાં આવી જઈને પોતાના હાથમાંની વરમાળ તે રાજના કંઠમાં આરોપી દીધી.

ત્યાં એકઠા થયલા રાજાઓમાં જે ધૂમકેતુ નામે હતો તે ધૂમકેતુ દેવ જે ૮૮ ગ્રહમાંનો એક ગ્રહ છે તેના સાધક હતો. જેવી કુંવરીએ રાજ પૃથ્વીચન્દ્રના કંઠમાં વરમાળ આરોપી તેવી તેને રીસ ચઢી, અને તેણે પોતાના ઇષ્ટદેવો મન્ત્ર સંભાર્યો. તે મન્ત્ર એવો હતો કે તેથી માણસ જે ધારે તે કરી શકે. તેથી તેને સંભારીને ધૂમકેતુએ પોતાનું ખડ્ગ ઉઠાવ્યું એટલે તે ખડ્ગ મટીને તેના વેતાલ બની ગયો. તે વેતાલ નવતાલ ઉઠ્યો હતો, તેના કંઠમાં ફંદમાળ હતી, હાથમાં કપાલ હતું, તેને શરીરે વિભૂતિ ચોળેલી હતી અને તેનો દેખાવ યમદૂત જેવો બચકર હતો. તેને જોઈને સૌ મળેલાં સર્વ માણસો ભયભીત થઈ ગયાં અને ગભરાટમાં પડ્યાં. એટલે ધૂમકેતુએ ઉઠીને રાજકન્યાને ઉઠાવી લીધી અને પોતાના રથમાં બેસાડવા લઈ ગયો તેની પછવાડે સૌ જે રાપરાણીઓ બેઠા હતા તે ધસવા લાગ્યા. એટલે વેતાલ હતો તેણે ગાઢ અંધકાર પ્રસાર્યો. એ ગર્ભવાસના જેવો અંધકાર દિવસના એ પ્રહર અને રાત્રીના ચાર પ્રહર સુધી રહ્યો. તેને લીધે બધું મુંડળ સ્તબ્ધ થઈ ગયું. કોઈને કોઈ સુઝે નહીં અને તેથી બધા જડવત્ બેસી રહ્યા.

ન્યારે પ્રાતઃકાળ થયો અને સર્વેના પ્રકાશ પાડ્યો ત્યારે બીજાં બધાં દેખાયાં પણ કુંવરી રત્નમંજરી દેખાય નહીં. તેના વગર સ્વયંવરમંડપ, લવણહીન સસવતી, વ્યાકરણહીન સરસવતી, ગન્ધરહિત ચન્દન, ધૂતરહિત ભોગ્યન, ખાંડરહિત પકવાન, માનરહિત દાન, લંકારહિત રાવણ, ફળરહિત વૃક્ષ, તપરહિત ભિક્ષુ, પ્રેમરહિત સંગમ, તાપ્તુલરહિત ભોગ, વસ્ત્રરહિત શૃંગાર, કંકણરહિત શ્યામ્લદંડ, રાત્નરહિત ભૂષાણ, અને પાણીરહિત સરોવર હોય તેવો દેખાવા લાગ્યો. તે જોઈને રાજા સૌમદેવ, પૃથ્વીચન્દ્ર તથા અન્ય રાજાઓ બહુ દુઃખમાં પડી ગયા અને આ શું કૌતક થયું એમ વિચાર કરતા હતા એટલામાં ધરતિકમ્પ થયો. તેને લીધે સભા બધી ખળભળી ઉઠી, પૃથ્વી ફાટી

અને તેમાં એક મોટું ખાડું પડ્યું. તેમાંથી એક સિંહાસન ઉપર બેઠેલી સ્ત્રી અને તેના ઉત્સર્ગ ઉપર બેઠેલી રત્નમંજરી દેખાઈ, તે સ્ત્રીએ રત્નમંજરીને બે હાથવડે પકડીને સિંહાસન ઉપરથી નીચે જમીન ઉપર મુકી. તે જોઈને સૌ આશ્ચર્યચકિત નયને જોતા હતા તેવામાં તે સ્ત્રી અદસ્ય થઈ ગઈ અને પૃથ્વી પાછી હતી તેવી સપાટ થઈ ગઈ.

ત્યાર પછી રત્નમંજરીને મંગળરત્નના વગેરે કરાવીને રાજા સૌમદેવે પૃથ્વીચન્દ્રની સાથે તેનું પાણીગ્રહણ કરાવ્યું અને પછી તે તેને લઈને પોતાના ઉતારા ભણી ગયો. ત્યાર પછી બીજા રાજાઓ હતા તે પણ પોતપોતાના સ્થળે ગયા અને પછી પોતપોતાને ગામ ગયા.

વિવાહ થઈ ગયા પછી પણ રાજા પૃથ્વીચન્દ્ર શ્વસુરશૃંગે કેટલોક વખત રહ્યો. એ દિવસે તેની સાથે રાજા સૌમદેવ રાજસભામાં બેઠો હતો તેવામાં એક દૂતે આવીને ખબર આપી કે આપના ઉદ્યાનવનમાં શ્રી ધર્મનાથ તીર્થંકરદેવ પધાર્યા છે. તે રત્નપુરના ભાનુ નામના રાજા અને તેની સુમત્રતા નામની રાણીના પુત્ર થાય છે. તે સાંભળીને બન્ને રાજાઓ ઉદ્યાનમાં જવા નીકળ્યા. સૌ પહોંચીને તીર્થંકરદેવને પ્રણામ કરીને બેઠા. એટલે તીર્થંકરે રાજા પૃથ્વીચન્દ્રને મુક્લજ, સુપુત્ર વગેરે કોને કહેવાં તે વિસ્તારથી સમજાવ્યું. પછી તે રાજાઓ પ્રશ્ન કર્યો કે હે મહારાજ! એક વનમાં, એક સંગ્રામમાં અને એક સ્વયંવરમાં એમ ત્રણ ચત્રકાર થયા હતા તેનું શું રહસ્ય છે તે સમજાવું નથી માટે તે આબતનો મારો સંશય દાખો.

તે ઉપરથી તીર્થંકરે કહેવા લાગ્યા કે એ તારા પૂર્વજન્મના સમ્બન્ધનો અનુલવ હતો. તે એવી રીતે કે નર્મદાતીરે ભુચુકચ નામે નગર છે. તે પદ્મશ્રી નામના સરોવરથી સુશોભિત છે. ત્યાં શેણ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને સાગર અને પૂરણ એ નામના બે દીકરા હતા. તેઓ નર્મદા નદીમાંથી માછલાં પકડીને ખાતા હતા. તેમણે જે મચ્છાને પકડ્યા હતા તેમાંથી એક મચ્છ બોલી ઉઠ્યો કે હે હુસારી! તમે આ પાપ કરો છો તેથી તમને નર-

કમાં સંતાપ થશે અને તે કેમે કયું ટળશે નહીં. જે તમને આ બાબતની ખાતરી ન થતી હોય તો તમારા પિતાને જઈને પુછી આવો. એ સાંભળીને કુમારે ભયભાન થયા. પછી તેમણે નદીને કાંઠે એક મુનીશ્વરને દીઠા એટલે હોડીમાંથી તેમને નમસ્કાર કર્યા. પછી તે મુનિએ કહ્યું કે આ મત્સ્ય પૂર્વજન્મમાં મારા એક શિષ્ય હતો. તેને તમે ઉદાર્યો એ બહુ પુણ્યનું કામ કર્યું છે. પછી તેઓ પોતાને ઘેર ગયા અને ઘણું પુણ્યદાન કર્યું. પછી કંઈ કાળ વીસ્યા બાદ રાત્રી દોણે પોતાના પુત્રોને રાત્રી સોપાને પોતાની રાણીને સાથે લઈને ચારિત્ર લીધું. તે પછી તે બલીદત્ત તરીકે અવતર્યો અને તેની રાણી ઇન્દ્રાણી તરીકે અવતરી. વળી પૂરણને પદ્મશ્રી નામની એક સમ્યક્ચરિત્ર સ્ત્રી હતી. તે બન્ને તથા સાગર પ્રવેશ કરીને પરલોક પામ્યાં ને ત્યાં મુખ ભોમવીને મનુષ્યલોકમાં પાછાં અવતર્યાં. તેમાંથી સાગર તે સોમદેવનો અવતાર છે, તું પૃથ્વીચન્દ્ર તે પૂરણનો અને રત્નમંજરી તે પદ્મશ્રીનાં એ ત્રણેનો હવે પાછો સમ્યન્ધ જોડાયો છે તે યોગ્ય થયું છે.

હવે તેં જે સંદેહ પૂછ્યો છે તેનો ખુલાસો એવો છે કે ન્યારે રત્નમંજરી રાત્રીના જોળામાં બેઠી હતી ત્યારે તેને કાને આપવી તે બાબતની તેને ચિંતા પેદા હતી. તે વખતે બલીદત્ત દાનવેશ્વરે હંસનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું અને તેને પૃથ્વીચન્દ્રને માટે અનામત રાખવાની હતી તેથી તેને લઈ ગયો અને પોતાને ત્યાં જ મારા રાખી અને થોડા અવસર આવ્યો. એટલે તેને પાછી મુછી ગયો. તેણે જ તને અટવીમાં અને સંઘ્રામમાં મહાસામંધ્ય કરીધું હતું અને ન્યારે સ્વપ્નમાં ધૂમકેટુએ તારાધિકાર વિસ્તારીને રત્નમંજરીને સ્થમાં ઘાલી હતી ત્યારે બલીદત્તણી ઇન્દ્રાણીએ તેને છોડાવીને પાતાળમાં જ પ્રવેશ રાખી હતી અને સવારમાં પાછી પ્રકટ કરી દેખાડી હતી. એ રીતે તેણે પોતાનો પૂર્વજન્મનો રત્નદે દેખાડ્યો હતો. આ વાત સાંભળીને રાત્રીઓના મનને સંતોષ થયો અને પછી સપરિવાર સ્વધાર્મ ગયા અને તીર્થંકરે પણ વિદ્યારંભ શરૂ કર્યો.

પછી કેટલાક દિવસ રહીને રાત્રી પૃથ્વીચન્દ્ર

રત્નમંજરીને લઈને પહિલાણપુર પાટણ ગયો. ત્યાં તેઓ રાત્રીવૈભવ જોળવતાં રહેતાં હતાં તેવામાં રત્નમંજરીને ગર્ભ રહ્યો અને પછી પૂરે માસે એક સુન્દર પુત્રનો જન્મ થયો. તેણે નામ મહીધર પાડ્યું. પૃથ્વીચન્દ્રને રાત્રી કરતાં કરતાં ઘણું વર્ષ વીસ્યો. ત્યાર પછી કાનડદેશનો રાત્રી સિદ્ધેશ્વર પહિલાણપુર પાટણ ઉપર વ્યાધી લઈને આવ્યો અને પ્રમતે ઘણો ત્રાસ આપવા લાગ્યો. રાત્રી પૃથ્વીચન્દ્રને તે વાતની ચેતની મારફતે ખબર પડી અને તે વિમાસણમાં પડ્યો. ચિંતા કરતાં કરતાં તેને શુકલધ્વાન થયું અને તત્કાળ કેવળગાન ઉત્પન્ન થયું, દેવ પધાર્યા તેની તેણે સેવા કરી, દેવે વેરીને નરમ પાડ્યો, તે આવીને રાત્રી પૃથ્વીચન્દ્રને નમ્યો અને નગરમાં મહોત્સવ ઉજવાયો. પછી દેવે રાત્રીને વેપ કરી, તે રાત્રીએ લીધો. ત્યારબાદ તેણે રાત્રીને ઉપદેશ કરી. તે ઉપરથી રાત્રીએ પૃથ્વીમંડળ ઉપર વિદ્યારંભ કરીને સિદ્ધિસામ્રાજ્ય લીધું અને એના પુત્ર મહીધરે પહિલાણપુરમાં અખંડપ્રતાપી રાત્રી કર્યું.

આ ચરિત્રને છેડે નીચે પ્રમાણે અન્ય લેખ છે:—

શ્રીમદ્બ્રહ્મલગ્નચેત્રીયુગમાનિક્યસુરિણા ।

પૃથ્વીચન્દ્રનરેન્દ્રસ્ય ચરિત્રં ચારુનિર્મિતમ્ ॥

સંવત ૧૪૭૮ વર્ષે શ્રાવણસુદિ ૫ રવો

પૃથ્વીચન્દ્રચરિત્રં પવિત્રં પુરુષપત્તને નિર્મિતં સમર્થિતમ્ ।

એને પાંચ ઉલ્લાસમાં વહેંચી નાંખવામાં આવેલું છે અને રેંક ઉલ્લાસને અન્તે નીચે પ્રમાણે લેખ છે:—

હિત્તિઓ અશ્વલગ્નચેત્રીયુગમાનિક્યસુન્દર-સુરિકૃતે શ્રીપૃથ્વીચન્દ્રચરિત્રે.....ઉલ્લાસ: ।

ઉપર જે આપ્યો છે તે તો માત્ર ચરિત્રનો સાર જ છે. મૂળચરિત્રમાં તો ઠેકઠેકાણે ઘણાં લાંબાં વચ્ચુનો છે અને અનેક ઠેકાણે વિસ્તાર પણ ધણો જ છે. જે આખા પુસ્તકનું લાંબાન્તર કરીું હોય તો એક ખાસું મધ્યમ કદનું પુસ્તક જ થાય. પરંતુ આ નિબંધને ઉપયોગી સર્વ બાબતોનો સમાવેશ આ સારમાં થઈ ગયો છે એટલે હવે એ ગ્રન્થનું અન્તે દર્શિએ મહત્વ કેટલું છે તે આપણે જોઈએ.

આતિહાસિક દ્રષ્ટિએ જોતાં આ ચરિત્રમાં અનેક રાજાઓનાં નામો આવે છે. એનું મહત્ત્વ, (અ) તેમાંથી જેમાંનાં હામોકાણાં આ-
 ઐતિહાસિક તથા પેલાં નથી તે સર્વનાં નામો
 લૌગાલિક બાદ કરીએ તોપણ બીજાં ઘણાં
 દષ્ટિએ. નામો છે કે જે ઉપરથી કર્તાના
 મતે તે પૃથ્વીચન્દ્રના સમકક્ષીન

હતા એમ માની શકાય. તેમાં એક કેસક (અયોધ્યા) નો સોમદેવ, બીજો પદ્મપુર (નાશિક)નો સમરકેતુ, ત્રીજો મગધ (રાજગૃહ)નો મકરધ્વજ, ચોથો વારાણસી (કાશી)નો કર્મચન્દ્ર, પાંચમો વિદર્ભ (કુડરીનપુર)નો મકરધ્વજ, છઠો ગૌડ (હંસપુર પાટણ)નો સિંહરથ અને સાતમો અલવા (અલવાર)નો સિંહરથ છે. વળી બ્રહ્મકૃષ્ણ (ભર્ય)નો કોણ નામનો રાજા તેની પૂર્વે થઈ ગયો હશે એમ પણ જણાય છે. વળી એમાંથી એમ પણ જણાય છે કે એ રાજા પૃથ્વીચન્દ્ર સોમદેવની દીકરી રતનમંજરી જેડે પરવેશે હતા અને તેમને મહિધર નામે પુત્ર થયો હતો. તે શિવાય પહિલાણપુર (પેહણ) જેણે વસાવ્યું તે પૃથ્વીશેખરનો તે પુત્ર હતો એમ પણ જણાય છે. તેમ જોના પિતામહનું નામ દેવાનીક હતું એ પણ સમજાય છે અને તે વંશના માણસો પોતાનો વંશ ભગીરથ રાજાના પુત્ર કુંતલથી ઉતરી આવેલો છે એમ માનતા હતા એમ પણ ધારી શકાય. એ કુંતલને જોના બાપે પ્રથમ મરહુદેશ (મહારાષ્ટ્ર)માં રાજ્ય આપ્યું એમ પણ તેમાં કહેલું છે. નાનાપાટના શિવાલેખ ઉપરથી એમ જણાય છે કે સિંહક અથવા શિરુક સાતવાહન જેણે આન્ધ્ર અથવા સાતવાહન વંશ સ્થાપ્યો તેની પછીના રાજા કૃષ્ણની રાજ્યધાની પૈઠલમાં હતી. સ્વ. ડૉ. રામકૃષ્ણ ભાંડારકર પણ લખે છે કે સાતવાહનોની એક શાખાની રાજ્યધાની પૈઠલમાં હતી. પરંતુ સિંહકે પૈઠલ વસાવ્યું એવું કોઈ કોઈ ઠેકાણેથી જણાતું નથી. ત્યારે આ ચરિત્ર ઉપરથી જણાય છે કે પૃથ્વીચન્દ્રના પિતા પૃથ્વીશેખરે પૈઠલ વસાવ્યું હતું. વળી દક્ષિણાપથમાં સાતવાહનોનું રાજ્ય થયું ત્યારથીજ વસતી થઈ એમ

કાંઈ નથી. ઈ. સ. પૂર્વે આદ્યમા અગર સાતમા સૈકાના બૌદ્ધાધન મૂલસૂત્રમાંથી પણ જણાય છે કે દક્ષિણાપથ તે વખતે આવેલો જણાતું હતું. ઈ. સ. પૂર્વે પાંચમા અગર ચોથા સૈકામાં આપરતર પોતાનું ધર્મપ્રત્ય દક્ષિણમાં રચ્યું હતું. ચન્દ્રગુપ્તના સમયમાં દક્ષિણમાં બીજાં રાજ્યો હતાં. વાલ્મીકિ રામાયણ-બાલકાંડમાં વસિષ્ઠિય દક્ષિણાપથના રાજાઓને દંશરથના પુત્રેષિવસ માટે યોલાવવાનું સુમન્ત્રને કહે છે. આ બધા ઉપરથી એવું અનુમાન થઈ શકે એમ છે કે આન્ધ્રો અથવા સાતવાહનોના પહેલા પૈઠલમાં કાંઈ બીજો વંશ રાજ્ય કરતો હોવાનો જોઈએ અને જે અર્થે આમાં કહેલું છે કે મરહુદેશનું રાજ્ય પૃથ્વીચન્દ્રના પૂર્વજ કુંતલને પ્રથમ મળ્યું હતું તે અર્થે એમ માનવાને કારણ છે કે પૃથ્વીચન્દ્ર રાષ્ટ્રીકા કે જોના નામ ઉપરથી મહારાષ્ટ્ર નામ પડ્યું છે તે વંશનો અગર આન્ધ્રોના પહેલાં રાજ્ય કરતા કાંઈ બીજા વંશનો હશે. પરંતુ એ બાબતમાં વિશેષ સંશોધન કરવાની જરૂર છે. તેથી હાલ કાંઈ ચોક્કસ મત આંધી શકાય એમ નથી.

બીજું જો કે આ ગ્રંથનો રચનાર જૈન સાધુ હતા તોપણ એને હિન્દુધર્મ (આ) ધાર્મિક અને બ્રાહ્મણો પ્રત્યે માન હતું દષ્ટિએ. એવું એ ઉપરથી દેખાય છે કે પૃથ્વીચન્દ્ર પાસે આવેલો જૈન રતનમંજરીની હકીકત કહેતાં જણાવે છે કે રાજા સોમદેવ સરોવરની પાળે બેઠો હતો ત્યાં બ્રાહ્મણોનો સમૂહ એકત્ર થયેલો હતો અને તેમાંનો દરેક અઢાર પુરાણો અને અઢાર સ્મૃતિઓમાં પારંગત હતો. તે પુરાણો અને સ્મૃતિઓનાં નામો નીચે પ્રમાણે જણાવે છે—

પુરાણો—ભાગવત, ભવિષ્યોત્તર, મત્સ્ય, માર્કંડેય, વિષ્ણુ, વારાહ, શિવ, વામન, અક્ષ, અક્ષાંક, અક્ષવૈવર્ત, આગ્નેય, પદ્મ, લિંગ, નારદ, રુદ્ર, કૃમ્ અને ગરુડ.

સ્મૃતિઓ—ગાનવી, આત્રેયી, વૈષ્ણવી, હારી-તકી, પારવલ્લી, રાત્રીશ્વરી, અંગીરા, આપસ્તમ્બી, સાંવતકી, કાલ્યાણની, શુદ્ધસ્પતી (?), પારાશરી, શંખી, લિખિતા, દાક્ષી, ગૌતમી, શાતતપી અને વાસિષ્ઠી.

આ ઉપરથી એ પણ ચોક્કસ ચામ છે કે ઉપ-
દેક્ત પુરાણો અને સ્મૃતિઓમાંથી કોઈપણ ગ્રન્થ
સં. ૧૪૭૮ (ઈ. સ. ૧૪૨૨) પછીનો નથી.

ત્રીનું પૈઠ્યનું વર્ણન કરતાં માણિત્યસુન્દરસરિ
લખે છે કે ત્યાં બીજા ધંધા-

(ધ) સામાજિક દારીઓ સાથે દોરી, નેત્રી,
દ્રષ્ટિએ. સોનાર, ધાંચી, મોચી, ભાડ-
બૂંન, મુખડીઆ, કસારા વણ-
કર, લોહાર, સાણુચર, કદોઈ, દાળીઆ વગેરે હતા.
આગળ ચાલતાં હલકા યવેમાં એ વાસુરી, ખાટકી,
મઘપ, ધાંચી, આચરી, બીસ, કેળી, માટી વગેરેને
ગણાવે છે. વળી એક દેકાણે એ ચોર્ધાંશી જ્ઞાતિઓ
ગણાવે છે. તેમાંની કેટલીકનાં નામો જોડણીમાંના
ફેરફારની ઉપેક્ષા કરીએ તો આપણે હાલ જે કદીએ
છીએ તેજ છે તે નામો નીચે પ્રમાણે છે:—

શ્રીમાળી, અઉસવાળ, વાધેરવાળ, પુષ્કરવાળ, રી-
સાવાળ, નાગર, ખડાવના, વાયાગ, મેવાગ, રાયકવાળ,
અગરવાળ, શ્રીગઉડ, વાસ્મીકિ, ચિત્રઉગ, લોહાણા,
ભાટીઆ, કાયતથ અને ગોસા. આ ઉપરથી એમ
જણાય છે કે હાલ જે જ્ઞાતિઓ તથા ધંધાદારી-
રીઓનાં નામ પ્રચલિત છે તે ઈ. સ. ૧૪૨૨ લગી-
માંજ રૂઢ થઈ ગયલાં હતાં અને તે ઉપરથી એ
અનુમાન થઈ શકે કે તે કાળ પહેલાં જ્ઞાતિઓના વાકા
આજથી ૪૦-૫૦ વર્ષ ઉપર જ્યાં હતા તેવા બંધાઈ
ગયલા હતા.

ચોધું, ઉપલાં નામો ઉપરથી એવું અનુમાન
થઈ શકે કે ગુજરાતી લાપામાં
(ઈ) સાહિત્યની વપરાય છે તેવા ઘણા શબ્દો
દ્રષ્ટિએ. હાલના સ્વરૂપમાં અગર તે પહે-
લાંના સ્વરૂપમાં તે વખત પહે-
લાંથી રૂઢ થઈ ગયલા હતા.

આ શિવાય નીચે જણાવેલા તળખા ગુજરાતી
શબ્દો તેમાંથી મળી આવે છે:—

ખાંડ, ઉતારો, રીસ ચડી, વાજઈ=વાજે=વાગે,
માંડિં ૭ઈ=માંડું છે, સિરિ=સેરો, મહમહઈ ૭ઈ=
મધમધે છે, પુરિયા=પૂર્ણ, ટાલઈ=ટાળે=ટાળતો,

ચાપિં=ચાપીયું=ચાપું, ભરિયા ૭ઈ=ભર્યા છે,
ટલઈ=ટલે, ઉઝાલિં=ઉઝાળીં=ઉઝાળ્યું, લીધઈ=
લીધો, દીધઈ=દીધો=આપ્યો, ઉપગવિં=ઉપગવ્યો,
ચડી આવિં=ચડી આવ્યું, ચિતા પઈડી=ચિતા-
પેડી, કઈં=કાંટે.

આમાંનાં કેટલાકે શબ્દો તો એવા છે કે તે હજી
કવિતામાં તેજ સ્વરૂપમાં વપરાય છે.

ઉદાહરણાર્થ:—માંડિં, પુરિયા, ચાપિં, ભ-
રિયા, ઉઝાળિં, ઉપગવિં, આવિં=આવિયું,
વાજઈ=વાગે.

છઠી વિભક્તિના પ્રત્યય તરીકે હાલ કવિતામાં
તણો-તણી-તણું અને તેના અણુવચનનાં રૂપ તણા-
તણી-તણાં વપરાય છે તેમાંથી ‘તણો,’ ‘તણું’ એ
સ્વરૂપમાં જોવામાં આવે છે. ઉદા.—‘ધનદતણુ ઉચ-
તાર.’ ‘તણા’ તથા ‘તણી’ તેના તેજ સ્વરૂપમાં
દેખાય છે, ઉદા—કૃષ્ણાગરજ બાધિતણા પરિમત્ત’,
‘મોતીતણી સિરિ’. ફેર માત્ર એટલોજ છે કે હાલ
શબ્દને છેડે ‘આ’ અને ‘ઈ’ ની સંધિ કરીને ‘એ’
કરવામાં આવે છે જેમકે ‘૭ઈ’=‘છે’, ‘વાજઈ’=
‘વાગે’. પરંતુ તે વખતે બંને સ્વરો જુદા જુદા
લખવામાં આવતા હતા, સર્વત્ર વિભક્તિનો પ્રત્યય
હાલ ‘માં’ છે તેને બદલે હજી મૂળ સંસ્કૃત રૂપ પ્રત્યયની
જાયા કાયમ છે, ઉદા.—‘તીણી પાટણી’=તે પાટણમાં.

પૂરતી ધુરસહના અભાવને લીધે હું આનાં ઘણાં
ઉદાહરણ એકાં કરી શક્યો નથી પરંતુ આ ચરિ-
તની લાપામાં હજી ‘જુની પશ્ચિમ રાજસ્થાનિ’ના
આંશો કાયમ રહ્યા છે એ આટલા ઉપરથી પણ
સ્પષ્ટ થાય એવું છે.

આ ચરિત્રના કર્તાની શૈલી જોરદાર અને ચિત્તા-
કર્ષક છે તથા બાણભટ્ટની કાદમ્બરીનું સ્મરણ કરાવે
છે. તે મધ્ય છે છતાં એમાં પદ્યનું લાક્ષિત્ય છે.
ઉદાહરણાર્થ:—પદ્ધિહાણુપુર પાટણીની રાજસભાનું વર્ણન
કરતાં એ લખે છે:—

રાજસભા કિસી છદ્! નીળો રાજસમાં
કુંકુમજલિ છટા વીધી છદ્, વિવિધ મુક્તાફલિ
ચતુષ્ક પુરિયા છદ્, કરૂંરતણા શંખ આલિ-

ગ્યા છઈ, કૃષ્ણાગરજ વાધિતણા પરિમલ
મહમહઈ છઈ, મોતીતણી સિરિ લહલહઈ છઈ,
ફુલપગર ભરિયા છઈ, કટિપ્રમાણ પાયપીઠ-
સંયુક્ત પુરુષપ્રમાણ સુવર્ણમય સિંહાસન માંડિઉં
છઈ । તિણિ સિંહાસણિ રાજા વઢા । કિસડ
રાજા વોસઈ છઈ । મસ્તકો પ્રવેતાપત્ર છઈ,
પાસઈ હલઈ ચામર પવિત્ર, વાજઈ વિવિધ
વાદિત્ર. મસ્તકિ મુગટ, કાનિ કુણ્ડલ, દુદવિ
હારાદ્ધેહાર, મહા ઉદાર, ધનદત્તણડ અવતાર
રૂપતળડ ભણ્ડાર.

આ પ્રમાણે જો કે આ ચરિત્ર વસ્તુની દૃષ્ટિએ
આપણને બહુ ચિંતાકર્ષક લાગે એવું નથી તે પણ
એમાં ભરેલી ઐતિહાસિક, ભૌગોલિક, ધાર્મિક અને
સામાજિક માહિતીને લીધે તથા એની ભાષા અને
શૈલીને લીધે એ વિદ્યાર્થીઓને મનનીય ગ્રંથ છે.
વળી મારો તો એવો અભિપ્રાય પણ થઈ શકે છે
કે મુખ્યવશોધ ઐતિકને રા. રા. દરિ હર્ષદ કુવે,^૧
મરબોર્ન ગ્રીમરસને^૨ તથા ડૉ. ટેસીયરીએ^૩ જે
મદન આખું હતું તે આ ચરિત્ર પ્રસિદ્ધિમાં આ-
વ્યાથી જાણ રહ્યું છે.

આ અભિપ્રાયના સમર્થન માટે મુખ્યવશોધ
ઐતિક એ શું છે તથા આ ચરિત્રની તેની સાથે
લેવના કરતાં તે કેમ હલકી પાવરીનો ગ્રંથ ગણના
જેવો છે તે થોડું વિવેચન કરી સ્પષ્ટ કરવાની જરૂર છે.

રા. કુવે જે પુસ્તકને “A Grammar for
beginners of the Guj-
મુખ્યવશોધ ઐ-
સિક એ શું છે? આખું છે. તેની પછાડે પરિ-
શિષ્ટો છે તેમાં “Advocate
of India” માં પ્રસિદ્ધ કરેલા ૧૩ પત્રો છે. તે-
માંથી ૭ એમણે લખેલા દેખાય છે. તેમાંના એક

૧. મુખ્યવશોધ ઐતિક App. P. II; ૨. Linguistic Survey of India, Vol; IX. Part II. P. ૩૨૭. ૩. Indian Antiquary, Vol, XLIII (1914) P. ૨

પત્રમાં પણ એમણે લખેલું^૧ છે:—“It is not simply a Collection of idioms of the language but it is an attempt at a grammar of the language too I am shortly to edit the work for the Gujarati Vernacular Society.”

સર બોર્ન ગ્રીમરસના આ પુસ્તકની નોંધ લેતાં
લખે છે કે આ અભિપ્રાય યોગ્ય છે અને પોતે એવો
અભિપ્રાય જણાવે છે કે “It is a very ele-
mentary Sanskrit grammar with ex-
planations written in an old form of
Gujarati.” ડૉ. એલ. પી. ટેસીયરી તે અભિપ્રાય
માન્ય રાખે છે. કે ઉપર ઉપરથી જોતાં આ મત ખરો
લાગે એવું છે પરંતુ આરિકાઈથી અવાલોકન કરતાં
એમ લાગે છે કે તે સત્ય નથી, કારણ શરૂઆતમાં
જેમણે તો પોતે આગળ શું લખવા માગે છે તેનો
નિર્દેશ કરતાં પ્રથમના સંસ્કૃત શ્લોકમાં કીધો છે
જે નીચે પ્રમાણે છે:—

અર્થ પ્રણમ્ય મુગ્ધાનાં વૌધદેતોવિધીયતે ।
પ્રાયઃ પ્રાકૃતતત્ત્વોનાં કિશિદાગ્નિયસદ્ભદ્રઃ ॥

આ ઉપરથી જણાય છે કે કર્તાને ઉદ્દેશ સંસ્કૃત
વ્યાકરણના નિયમો સમજાવવાનો તો નહોતોજ. ત્યારે
શંકા એ ઉત્પન્ન થાય છે કે તેણે એમાં સંસ્કૃત-વ્યા-
કરણના નિયમો કેમ દાખલ કીધા? સન્ધિ અને
સમાસના નિયમો ઉપર ટીકા કરતાં રા. કુવે પણ
એ Sanskritisms છે એવો અભિપ્રાય દર્શાવે છે.^૪
જુલ્યાતીમાં “દિવચન” અને “ભાવ લક્ષણિ સત્રપિ”
ન હોય એ પણ જાણીતી વાત છે. એમાં જે વા-
ક્યોનાં ઉદાહરણો આપ્યાં છે તે પણ લખે લખે
સંસ્કૃત છે અને જે પ્રાકૃત છે તેનાં પાઠ્યથી સંસ્કૃત

૧. મુખ્યવશોધ ઐતિક, App. P. II.
૨. Linguistic Survey of India Vol. IX. Part. II. p. ૩૫૩.
૩. Indian Antiquary Vol. XL III (1914) P. ૨૮.
૪. મુખ્યવશોધ ઐતિક પા. ૧૦ અને ૧૨ ઉપરનાં

રૂપો આપેલા છે. આનો ખુલાસો મને એવો લાગે છે કે હેમચન્દ્ર અને તેની પૂર્વના વૈયાકરણીઓ પણ પ્રાકૃત ભાષા માત્રને “સંસ્કૃતયોનિઃ” એટલે કે સંસ્કૃતમાંથી ઉદ્ભવેલી માને છે.^૧ ડૉ. કાવેશ્વર,^૨ પિણ્ડ,^૩ ડૉ. ભાંડારકર^૪ વગેરે આધુનિક વિદ્વાનો પણ તેમજ માને છે. વિકારો થતાં પણ સામાન્ય વાક્યરચનાની પદ્ધતિ તેમાં સંસ્કૃતના જેવીજ રહેલી હોતી જોઈએ અને તેથી ઔત્સર્જિક ફેરફારો દરેક પ્રાકૃતમાં કેવી રીતે થયલા તે જે જાણતા હોય છે તે કોઈપણ પ્રાકૃતભાષાના વાક્યને મુળ સંસ્કૃત સ્વરૂપમાં ઝટ મુદી શકે છે. એટલે સંસ્કૃત વ્યાકરણના કેટલાક નિયમો પ્રાકૃતને લાગુ પડેજ અને તથા તે આ પુસ્તકમાં સમજાવેલા છે અને કેટલાંક ઉદાહરણો પણ સંસ્કૃતમાંજ આપેલાં છે. પરંતુ તે ઉપરથી કંઈ તે સંસ્કૃત વ્યાકરણ થઈ જતું નથી, અન્યકર્તાએ શરૂઆતમાં કહ્યું છે તેમ ‘પ્રાકૃત ઉક્તિઓના નિયમોનો નાનકડો સંગ્રહ’ જ રહે છે. એ સંસ્કૃત વ્યાકરણ નથી એ બાબત ઉપરથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે એમાં ઉદાહરણો ઘણાં ખરાં પ્રાકૃતમાં આપ્યાં છે, લખવા તરીકે—‘ચીતરાગ વાંછિત દિદ્’, ‘વૃશ્તતઃ પાન પઢ્’^૫, ‘મેધિ ચરસતદ્ મોર નાચદ્’, ‘ગુરિ અયું કહતદ્ પ્રમાદિઝ ડંચદ્’, અને એક ઠેકાણે એમ પણ લખેલું ‘જેપામાં આવે છે કે “ઢહડં પદત્ત તઝ ડમલઝ હુંત્તિ” આદિ ડક્તો ક્રિયાતિપત્તિઃ.”

વળી સર જ્યોત્સના ઓચરસન એમ કહે છે કે એમાં સમજૂતીઓ જુના સ્વરૂપની ગુજરાતી ભાષામાં આપેલી છે તે પણ માત્ર અંશતઃજ ખરૂં છે. કારણ

કે જો કે શરૂઆતમાં ૧-૧૨ માં પાના સુધી એમ છે ખરૂં તોપણ ૧૩ માં પાનાના બીજા કોષ્ટકથી માંડીને તે ૨૩ મું પાનું કે જ્યાં પુસ્તક પુરું થાય છે ત્યાં લગી રહેજ અપવાદ શિવાય સમજૂતીઓ ઉદાહરણો વગેરે સર્વે સંસ્કૃત ભાષામાંજ આપેલાં છે. અપવાદ તરીકે માત્ર ૧૬-૧૭ માં પાના ઉપર કેટલાક પ્રાકૃત શબ્દો અને તેના સંસ્કૃત પર્યાય શબ્દો આપેલા છે. ઉદાહરણાઃ—‘તિદ્વાં, તત્ત્વ, તસ્મિન્સ્થાને વા, જિદ્વાં યત્ત, યસ્મિન્સ્થાને વા; માદરડં, મમ, મામકમ્ મામકીનમ્, મદીયમ્; અઘારડં, અસ્માકમ્, આસ્માકમ્, અસ્માકીનમ્, અસ્મદીયમ્; હેટડં, અધોમુલમ્; કેયડં, કુતોમુલમ્; પદિલડં, પ્રથમં, આદિમમ્, આઘમ્. પરંતુ તેમાં સમજૂતીઓ સંસ્કૃતમાં છે એ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે. બીજા અપવાદ તરીકે ૨૧ માં પાનાના બીજા કોષ્ટકમાં બે ત્રણ લીંટીમાં પ્રાકૃત ઉક્તિઓની સમજૂત આપેલી છે જેમાંની એક ઉપર ટાંકેલી છે.

ઉપલા પૃથ્વરણ ઉપરથી એટલું સ્પષ્ટ થતું હશે

કે ‘મુઘાવગોષ્ઠ’ નથી ધડ સંસ્કૃત

તેની સાથે આ તરું વ્યાકરણ, કે નથી ધડ પૂરું ચરિત્રની છલના પ્રાકૃતરું વ્યાકરણ પરંતુ કેટલું અને તે ઉપરથી લીક પ્રાકૃત ઉક્તિઓને લાગુ નિર્ણય.

પડતા સંસ્કૃત વ્યાકરણના નિયમોનો સંગ્રહ છે; તેમ નથી એ

સળંગ સંસ્કૃતમાં લખેલું કે નથી સળંગ પ્રાકૃતમાં લખેલું; વળી તેમાં એવો પણ દ્રઢ નિયમ સચવાયો નથી કે નિયમો માત્ર સંસ્કૃત વ્યાકરણમાંથી લીધેલા હોવાને લીધે તે સંસ્કૃતમાંજ લખવા અને ઉદાહરણો પ્રાકૃત ઉક્તિઓજ સમજાવવાનું માથે લીધેલું માટે પ્રાકૃતમાંજ લખવાં. “મુઘોને ગોષ્ઠ આપવાના હેતુથી” એ પુસ્તક લખનાર પણ કોઈ ‘મુઘ’જ

૧. અપર્ણાકાવ્યવૃત્તી, (ગાયકવાડ પીઠાલય ગ્રન્થમાલા મ ૩૭) મૂલિકા પૃ. ૮૧.

૨. તેજ.

૩. Grammatik der Prakrit Sprachen § 5.

૪. Journal of the Bombay Royal Asiatic Society, Vol. XVII Pt. 1, (The Prakrits and Aṣṭadhyāyī p. 1-48.

૫. મુખાવગોષ્ઠ ઔદિક ૫૮. ૬.

૬. તેજ પા. ૭

૧. ગુજરાતી સાહિત્ય ખંડ ૫ માં ભાગ ૩ ને નિભાગ ૪ માં પ્રકરણ ૧૧ માં ૧૨૮ એ પાને ‘શ. મોહનલાલ દ. દેસાઈ એવું’ નામ કલમંડતરૂદિ છે એવું જણાવે છે.

લાગે છે. ઇ. સ. ૧૮૮૯ માં એ ગ્રન્થ ગુ. વ. સો-
સાયરીના ગ્રન્થસંગ્રહમાંથી હાથ લાગ્યો તે વખતે
નરસિંહ મહેતાની પહેલાંના સાહિત્યદેશ નિસ્તપાદપ
મનાતા હતા એટલે એ એરડા પશુ વૃક્ષમાં ગણાયો.
પરંતુ હવે તો જૈનો તેમજ જૈનેતરોની ખત અને
મહેનતને લીધે તે દેશ નાનાવિધ વૃક્ષોથી અલંકૃત
થયો છે. પૃથ્વીચન્દ્રચરિત્ર એ વૃક્ષોપૈકી એક સુ-
પ્રશ્નવિત અને સુવાસમય કુસુમોના પ્રાવરણથી સુશો-
ભિત વૃક્ષ છે. એના અને 'સુધાવખોધ'ના કાળ
વચ્ચે માત્ર ૨૮ વર્ષનો જ ફેર છે. બન્નેની લાવા
સરખાની જોતાં તેમાં ખાસ નોંધવા જેવો ફેરફાર
જણાતો નથી. તેથી આશ્ચર્ય છે કે એ આખાં જોધને
તે જીવ કોઈ ગિરિકાતર કે જંગલમાં લગાઈ જશે
અને રા. રા. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ એવેરી જેવા કોઈ

૨. તેજ પ્રકરણ ૬ થી ૧૦.

ગુજરાતી સાહિત્યના ઇતિહાસના લેખકને નરસિંહ
મહેતાની પૂર્વના કાળના ગદ્યના નમુના આપવાની
જરૂર પડશે ત્યારે તે વૈદ્યકના ગ્રન્થમાંથી ફરજ
મૂલ ગાઈ તળાઈ-સુવસું પીજઈ. હરત. જાઈ ।
છાસસુવં પાકવં વીઠું પીજઈ હરત. જાઈ ।
એવાં ઉદાહરણો શોધીને ન આપતાં અંશતઃ પણ
સાહિત્યની દૃષ્ટિએ લખાયેલા આ શ્રી માણિક્યસુન્દ-
રચરિત્ર પૃથ્વીચન્દ્રચરિત્ર તરફ વળશે અને તેમાંથી
કોઈ સહેર કે સરોવર, ઉદ્યાન કે ઉપવન, મહેલ કે
મંડપ, રાગ કે રાણી, કુંવર કે કુંવરીના વર્ણનમાંથી
અનંતકરણને પ્રયુક્ત કરે એવાં ઉદાહરણો શોધી
કોટી વાયકવાર્ગને ગમત સાથે જ્ઞાન આપશે.

इति शिवम् ।

1. Milestones of Gujrati Literature Vol.
I. ch. II.

આપણાં સંસાર અને કલા.

આ સંસારમાં શાંતિ અને સૌંદર્યની છાયા લાવવા
મથતા દરેક જીવ કલાકૃતિ સરજવા લાગીદાર હોય છે.
સરિતા અને સંગમ આગળ ઉંચી લેખડે દેવાલય કર-
નાર કે કરાવનાર કલાદાર છે. કબરની આગળ યુલવેલા
રોપનાર ફરીર પણ કલાદાર છે. સરિતા તટે જલ ભરવા
જતી નારીઓ વિવિધરંગી વસ્ત્રોથી દેશમાં રંગતી
મનોહર લીલા ઉત્પન્ન કરે છે, તેઓના દિલમાં પણ
કલાની અંગેલ લાવના હોય છે. સંસારને સુખ અને
આનંદ આપવા તેઓ શણગારે છે. પોતાની બધી
કુશળતા વાપરી તેઓ છટાણીઓ પંખાઓ વગેરે
ભરે છે. મુંદરતાના સાજ વધારે છે. ચિત્રકાર તો
એમનાં ચિત્રોજ કરે છે. પણ કળાસંજ્ઞા તો એ
નારીહૃદયમાંથી જ થાય છે. કળાસંજ્ઞામાં મમતા ન
હોય તો તે કોળ માત્ર રહેવાની. આપણે હાલ જૈને
ફેશન કહીએ છીએ તે ફેશન આવી મમતાહીન
પ્રવૃત્તિમાંથી જ જન્મી છે. એક વાયરો આવે છે.
જેમાં જાણે અંગણે બધાં ખેંચાય છે. અમુક જાતનો
પોપાક કે અમુક જાતનું વર્તન અથવા ખાનપાન માત્ર
દેખાદેખીથી પ્રચાર પામે છે. વળી ખીજ ઝડપમાં તે
લોપ પામે છે. આવા વાયરોમાં સપડાએલી પ્રજા
હંમેશાં અસંતુષ્ટ રમધાંધોર અને યકેલી રહે છે.
કોઈએ ઇંગ્લેન્ડની ઓપીસમાં જવાને પોશાક બદલ્યો
કે તુર્કી તે પોશાકથી સુંધેરલામાં ખપવા નગર આ-

ખાએ તે પહેલો. ઓફિસનાં પોશાક દુકાનોમાં ધરમાં
અથવા લગ્નમાં આવવા માંડ્યા તે દિવસથી આપણે
આપણા દેવાભાવિક સંસારને વિચિત્રતાના વાધા
પહેરાવ્યા. આપણી હુલતી હુલતી વસ્ત્ર સજ્જિમાં મા-
નવટોપડિયા જેવા ઓળા જોતા થયા. Human
Torpidoes એ શબ્દો માંદા નથી, પણ દિલ્હીનો
શાહી દરબાર ચીતરવા આવેલા એક અંગ્રેજ ચિત્ર-
કારે પોતાનાજ દેશવાસીઓ માટે વાપર્યો છે. માંદ
પુરૂષો ઉપરજ આ ઝેરી પવન પસરીને અટક્યો હોત
તો આપણા ઉંઘરાની અંદર આવનારજ તે ઝેરનું
નિવારણ થઈ જાત. પણ તેમની સાથે એ સીવાએલાં
હાથપગનું ખોખું સરખું રાખવાને ખુરસીઓ ટેબલો
અને કબાટોની કતાર ધરમાં પેડી. સાથે તેને અનુરૂપ
શોભાનાં સાધન ફલાવર પોટ, ટ્રે, ચીમની વગેરે
આવ્યાં. સ્વામીને રીઝવવાનીજ ચીવટ રાખનારી
ગ્રહિણીને માટે બીજે માર્ગ ન રહ્યા, તકીયા અને
ગાદી ઉપાડી લીધાં. અંબર અને ઊંચલો આ સ્થાનમાં
જુના લાગવા માંડ્યા. જર્મન ફરેશ કે જપાની
સાડીઓ અને લેસ તથા જાળીવાળી ઝાલરામાંથી
દિલ્હીનારી દેહ પંચરૂપી વિદ્યુતિનાજ આવનાર અન્યો.
ખુરોપી સ્ત્રીનેમા શીલગેમાં આફ્રીકાના માણસોને ખુરોપી-
યતો સાથે ગોઠવાતા જેમણે જોયા હશે તેઓ આ
ખીચડાપરિધાનથી મળતી શોભામાં માનલક્ષ નહિ શકે.
'ગાંધીવ'માંથી.

—રા. રાવલ.

ભાષા.

પ્રાચીન ભાષા.

સર્વથી પ્રાચીન ભાષા કઈ છે એ જાણવું ઘણું કઠણ છે; પરંતુ જેટલા પ્રાચીનમાં પ્રાચીન ગ્રંથો મળ્યા છે તે બધા પરથી પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો એ સંભતિપૂર્વક નિર્ણય પર આવ્યા છે કે સર્વથી પ્રાચીન વેદ છે. આથી એમ કહી શકાય છે કે જેટલી ભાષાઓની હયાતી આજ દિવસ સુધી જણાઈ છે તેમાં બધાંથી પ્રાચીન વૈદિકભાષા છે અને એક વખત ભારતવર્ષમાં આ ભાષા પણ બોલાતી હતી.

કોઈ એમ પૂછે કે જે કોઈપણ વખતે બધા ભારતવાસી વેદભાષા બોલતા હતા તો આજ બધા શબ્દો કેમ ભૂલી જવાયા? અને નવી ભાષા ક્યાંથી શીખી લીધી? જે વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી જોઈએ તો આ કથને કોઈ અધ્યયનું કહેવું સમભવ તેમ છે; કારણકે ભારતવાસી બધા શબ્દો ભૂલી ગયા નથી પણ ઉલટું અત્યારસુધી ભારતના ગામડાંમાં વસનારી બીજીઓ પણ વૈદિક ભાષાના હજારો શબ્દો જાણે છે અને નગરનિવાસી લખતાં વાંચતાં જાણનારા પુરોહિતો તો પૂછવુંજ નહિ. (પરમેશ્વર, દેવતા, જન્મ, આકાશ, તારા, મહણ, ઉત્તર, પાતાલ, કમલ, ચંદ્રમા, તિલક, વિગ્રહ, પિતા, માતા, ગર્ભ, પતિ, એક, હોમ, નદી, સમુદ્ર, ઘટા, તીર, સુખ, દુઃખ, આનંદ, બાલ, અર્થ, ધન, જન, દેહ, મન, સાધુ, રામ, ઘાસ, રથ, કાચ, બાલક, ધર્મ, કર્મ, ગુર, મત્ત, ચિંતા, રોગ, વિષવ, ઘન, ઉપકાર, વીર, રાજા, વગેરે શબ્દ કોઈ મૂખ પાસે પણ કહીએ તો તેનો અર્થ સમજાવામાં તેને વાર નહિ લાગે.) અને આવા શબ્દ તો હિંદની ભાષાઓમાં ધણું કરી ધણા હોય છે. આપરથી આટલું સચન થાય છે કે પૂર્વે વેદ ભાષાના બધા શબ્દ હતા, પણ કાલ જતાં ભગવતી પ્રાકૃત ભાષાની પરિવર્તિની અવસ્થી જનારી શક્તિથી બધાના કંઈ કંઈ આકાર બદલી ગયા છે.

ભાષામાં ફેરફાર.

તત્ત્વજ્ઞાનનાં શાસ્ત્રોથી એમ સિદ્ધ લગભગ થાય છે કે પ્રકૃતિના પરિણામો ક્ષણ ક્ષણ બદલાય છે.

આકાશમંડળમાં દૂર હોવાને લઈને તારાઓ બધાં છે ત્યાં ને ત્યાં ભડે જણાતા દેખાયે. પરંતુ જ્યોતિષ વિદ્યાથી જ્ઞેતાં બધું ક્ષણ ક્ષણમાં જુદી જુદી દશામાં ફેરવાય છે. દૂરબીનેથી સૂર્ય જોનાર એવી સાક્ષી આપે છે કે સૂર્ય પણ પોતાની ગતિશક્તિમાં ફેરફાર કરતો જણાય છે. આવડાં વિશાળ પૃથ્વી અને સમુદ્રની દશા આપણી આંખોથી જોઈ શકીએ છીએ. પૃથ્વીમાં જ્યાં એક દિવસ જલ હોય છે ત્યાં બીજે દિન રેતીનો પર દેખાય છે, અને અનેક જલ જંતુનાં હાડકાં તે રેતીમાં એવાં મિશ્રિત જણાય છે કે તે પરથી જણાય છે કે પૂર્વે ત્યાં અધાગ જલ હોવું જોઈએ. કોઈ સ્થળે સમુદ્ર ફાટે છે અને ત્યાં પૃથ્વી ચડી આવે છે, અને ક્યાંક પૃથ્વી ફાટી જલધારા નીકળે છે. કોઈ ઠેકાણે ઉંચા ઉંચા પહાડો પડીને પૃથ્વી સાથે મળી જાય છે, અને કોઈ સ્થળે પૃથ્વીમાંથી જમીરો નવાળાસુખી પહાડ અચાનક નીકળી આવે છે. કોઈ ઠેકાણે (હડતાલો પડી.) નગર ઉગડ બની જાય છે, અને કોઈ સ્થળે જંગલમાં મંગલ થાય છે. જેવી રીતે આ પ્રકૃતિસિદ્ધ ભેદ બધી સૃષ્ટિમાં થતા જાય છે, તેવી રીતે તે પ્રકૃતિ પોતાના મનુષ્યો અને હથેલો પર, શરીરો અને વ્યવહારપર ભેદ બતાવતી રહે છે. અચરે આમ છે તો તે પ્રકૃતિ પોતાનું કામ ભાષાપર કરવાનું કેમ છોડશે? જેમ વાડુ, પાણીના સ્વભાવમાં જેવું તારતમ્ય રહે છે, જેવી ઘટનાઓ થાય છે, જેવું સંઘર્ષ થાય છે, અને જેવી દશા સુખ અને મુશ્કેલીના શિક્ષકો અને શિક્ષાના અધિકારની થાય છે તેવી રીતે ભાષાઓમાં પણ ફેરફાર થાય છે.

ફેરફારનાં કારણ.

ભાષાના ફેરફારનું મુખ્ય કારણ સાંભળી નવાઈ લાગશે. તે એ છે કે નાનાં બાળકો પોતાના તોતળા-પણાથી શબ્દોના આકાર બગાડી બોલે છે કારણકે તેમનાં કંઠે તાલુ આદિ દુર્બલ રહે છે અને શ્વાસ, છલ તથા શબ્દજનક નાદીઓ પર તેઓનો પૂરો કબજો હોતો નથી તથા સ્મરણશક્તિ, ધારણશક્તિ ઓછી રહેવાથી જે શબ્દ સાંભળવામાં આવે તેનો ઉચ્ચાર

કેમ કરવો તે સમજતાં નથી. આ બાળકોના શબ્દમાં જુદ પડતી જોઈ માતાપિતા વગેરે બહુ પ્રસન્ન થાય છે અને તેનું અનુકરણ કરીને કંઈ તેઓ કરવા લાગી જાય છે. આજ રીતે મૂર્ખજન પણ ભણતર નહીં હોવાને લીધે શબ્દબ્રંશ કરે છે અને બીજા તેનું અનુકરણ કરે છે તથા પોતાની પ્રકૃતિ સાથે તેની પ્રકૃતિનો આભાસ કંઈ જુદું જ ફલ દેખાડે છે. વિશેષ વિદ્વાન લોક હમેશાં એવા યત્નમાં રહે છે કે પુરાણી ભાષા એમને એમ રહે અને બગડે નહિ, તેથી ગોટાં ગોટાં વ્યાકરણ, અને કેશ બનાવી તેનો પ્રચાર કરી ભાષાને રિથર કરે છે. પરંતુ અણુક વર્ગના શબ્દોના બ્રહ્મ ઉચ્ચાર દિન દિન વધતા જાય છે અને તેથી બનેલા અપભ્રંશ શબ્દોનો એટલો બધો સમુદ્ર થઈ જાય છે કે તેનાં મોજાંથી કેળવાયેલાનાં ઘર પણ તેમાં ડૂબાડે છે. કેળવાયેલાને પણ હરહમેશ તે લોકો સાથે કામ પડે છે અને બોલવું પડે છે અને કાંઈ વખત તો પોતાની શુદ્ધ ભાષામાં પણ અપભ્રંશ શબ્દો ઘણા કાલથી પ્રચલિત થયા હોય તે ધ્રુસી જાય છે. આ રીતે અપભ્રંશથી વિદ્વાન ભાષા બની જાય છે.

ભિન્ન ભાષા.

જેમ જેમ આ અપભ્રંશ ભાષા અધિદંશ બોલાતી જાય છે તેમ તેમ તેના ચોક્કસ રૂપાંતરો એટલાં બધા પ્રબલ થઈ જાય છે કે શિક્ષકમંડલ તેનું મૂળ શોધવામાં અશક્ત થાય છે, ત્યારે તે ભાષાને એક જૂદી ભાષા સમજી અર્થાત્ મૂળ ભાષાનો એક પ્રકાર સમજી તેમાં કાવ્યાદિ રચના થાય છે અને તેના વ્યાકરણ વગેરે રચાતાં તેની યોગ્યરિથિતિ ચિરસ્થાયી થાય છે.

આ રીતે વ્યાકરણ રચનારા બીજા ઘણા સારા અધિકૃતોએ લોક સદા એક ભાષાને રિથરરૂપે સ્થાપન કરે તે માટે તેનું મૂળ બાંધે છે, પરંતુ મૂર્ખ વર્ગ તે ભાષાને સ્વચ્છંદરીતિથી નિરંકુશ બોલી બોલી વગર ધમ્માએ તેનું રૂપાંતર કરવામાં જબરો શ્રમ લેતા રહે છે. વિદ્વાન વર્ગની સંખ્યા થોડી હોય છે તોપણ તેમના લેખ અને સિદ્ધાંતોનું એ મહાત્મ્ય છે કે તેના ઉદ્દેશ્ય સદા રાજમાન્ય થાય છે અને તેમાં રહેલ સંદર્ભ ગામેગામ અને નગર નગર સોડી

મારી મારીને શીખવવામાં આવે છે. અહીં મૂર્ખ વર્ગ પાસે સારા લેખો નથી. તેમ તેને એવી શી હોતી નથી કે પોતાના બ્રહ્મ ઉચ્ચારના ક્રમ બીજા શીખવવા માટે ભારે પ્રયત્ન કરે, પરંતુ પ્રકૃતિ સહાયતાથી એક બીજાના સંઘટનથી પ્રાયઃ તે ૩ તના રહેવાસીમાં ઘણાબરો મૂર્ખ વર્ગ હોવાથી તેમ અપભ્રંશોનો એટલો બધો પરિચય થઈ જાય છે આ પ્રમાણે હમેશાં બોલવા મંડી જાય છે, આ તેથી વિદ્વાનોની ક્ષિપ્ત ભાષા દ્વારા પ્રથેમાં ર જાય છે અને સર્વ સાધારણ એવી બોલાતી ભા થોડી થોડી જૂદી અને ફરકવાળી થાય છે.

કુસંસ્કારોનો પ્રભાવ.

વિદ્વાનોથી ભાષાનો તો મૂર્ખ ઉપર એટ બધો પ્રભાવ પડે છે કે છુદિમાન સંખ્યોના સમગ્રથી તેની સાથે વાતચીત કરતાં પોતાની અપભ્રંશ ભાષા બોલતાં કાંઈ વખત તેઓની શૈલીના બેચ વાક્ય બોલી દે છે અને તેઓની વાતો સમજ લાગે છે; પરંતુ નવી નવી ભાષા અને નવી ન બોલાયાલીથી વાકેફ રહેતા વિદ્વાન લોકોની એ પ્રજાલી છે કે તેઓ પ્રાયઃ બીજાની બોલચાલ અનુકરણ કરવા લાગે છે અને તેથી બ્રહ્મ ભાષા સંસ્કાર તેમના પર થાય છે. મૂર્ખનું હૃદય એટ બધું સ્વચ્છ નથી હોતું કે જે સબ્ધ વિદ્વાનોના એ જે વાક્ય સાંભળીને તે પરથી સાધારણ નિયમ ઉતારી ગ્રહણ કરી શકે; પરંતુ વિદ્વાનવર્ગ પણ તેઓ બોલાચાલી સાંભળીને તેના નિયમોના અનુભવી થા છે, પણ કેટલીક વખત મૂર્ખમંડલીના સંગે વિદ્વાનોને પણ કુસંસ્કાર લાગે છે.

આવી પ્રકૃતિસિદ્ધ ઘટનાને અનુસાર કાંઈ સમ વેદભાષાનો પણ આકાર બદલતો ગયો અને તે ભાષા દેશભેદ તથા કાલભેદથી ભિન્ન થવા લાગી. તે સમયના વિદ્વાનોએ જોયું કે આ ભેદ તેઓથી રોક શકાય તેમ નથી ત્યારે પોતાની પ્રકૃતિ અનુસાર એવું વિચાર કર્યું કે જેટલા ભેદ થઈ ચૂક્યા છે તે ભાષા તેટલાજ રહે, પણ ભેદ વધુ ન થાય તેટલા માં વ્યાકરણદ્વારા તે ભાષાના દૃઢ સંસ્કાર રહે તેમ કર આપવું જોઈએ. ત્યારપછી તેનું વ્યાકરણ થયું.

(એક ભાષાત વિદ્વાનના લેખ પરથી).

જૂનાં સુભાષિતો.

પદ્મપાની ઉપર મિલે અંતર મિલો ન હીર,
કિં ઉમરાવ નીરહ તણ કીઈ ગહી પીઈસુ પીર. ૩૨
વાતિ કીઈ કવણુ શુણુ જિહાં નવિ મલિકે મન,
મનવિહુણો પ્રેમરસ, જાણે અણુણો અન. ૪૮
મનુતોલો તનુ રાજની, હે સખી ! નેહ દેતામણુ હોય,
લાંગતે લેખુ નહીં, દૂરદ ટાંક ન હોય. ૪૯

દીસઈ વિવિધ ચરિયાં જાણિહીઈ સદીસુ દુઝીણુ વિસેસો,
અપ્પાણુ ચ કલિહીઈ, લિહિહીઈ તેણુ પોહવીઓ. ૬૬

સુખ ગયાં સવિ સાસરઈ, પીહર ટલીકે માન,
કંતવિહુણી ગોરડી, જિહા જાઈ તિહા રાન. ૮૬
દિયકા ! ઝૂર મ મુશ્કર, ઝૂરત નયણે હાણિ,
કવણુ મુણેઅઈ રાનમાં, રાયું કંકે પરાણુ. ૮૭
દેવે કીધાં દૂરિ દોહિહી કેતુ આણીઈ,
હીમકા કરિ સંતોસ, કરમ કિખીયું ફલ પાછઈ. ૮૮

ગોરી તેતો માન કરિ જેતો અંગ સમાય.
જો લખણીયા નહી તો પહરીઝીઈ પાય. ૨૪૭
ધરણ ગણુમિ મસાણુ, જાત્ય ન દીક્ષતિ ધૂલિધૂ-
સરગ્યાય,
આડતિ પડતિ રડતકાણ દો તિત્ત ડિમાઈ ન
દીક્ષતિ. ૨૫૫

—અદિચંદ્રકૃત સંસ્કૃત મૃગાંકચરિત્રમ્

ભાવણુ ભાવઈ હરિણુલો, નયણે નીર અંત,
મુનિ વહરાવત કરિ કરી જઈ હું માણસ હુંત,
—સં. ૧૬૬૦ મોંદવિવિજયકૃત સં, પાંડવચરિત્ર પૃ. ૪૯૪
કર ધડી નક પંડેરા સગજણુ દુનજણુ હ્યમ,
સના દેઉલ સેવીઈ, તુજા ખસાઈ જૂઝા(જૂઝાર.)
એજન પૃ. ૧૩૫
સીચત્ત ભોગ્યાણુ ધૂઅધણુ, રંગ વિહુણુ ધરવાસ,
માણસ નઈ માયાવિહ, એ ચિહું કેરી આસ.
એજન પૃ. ૧૬

—તંત્રી

કવિ વીરવિજયના ગુરુ શુભવિજય.

[ઐતિહાસિક ટૂંકે નોંધ લખનાર તંત્રી.]

[વીરવિજય મહારાજ વિ. ૧૯મા સૈકાના અંતમાં ધણા ઉત્તમ પ્રકારના જૈનગુર્જર કવિ થઈ ગયા. તેમના ગુરુ શુભવિજય સંબંધી તેમણે પદ્યમાં 'શુભવેલે' નામનું કાવ્ય રચેલ છે તેની થોડી નકલ છપાવેલી છે. તેમાંથી સારરૂપે ખાસ નોંધવા જેવી હકીકત અમે નોંધેલી તે નીચે પ્રમાણે છે :]

શુભવિજય તે જયવિજયના શિષ્ય. મૂળ સોરામાં વીરમગામના લીમાલી વણિક કુલના રહિદાસના ભાઈ રાજકુંવરથી એ પુત્ર નામે મહિદાસ અને કેશવજ થયા. આ પૈકી કેશવજનો જન્મ સં. ૧૭૮૮ ધન-તેરસને દિને. સં. ૧૭૯૯ માં મહિદાસની સગાઈ થઈ. ને કેશવજને સ્વન થયું. સં. ૧૮૦૪માં કેશવજ ખંભાત ગયા ને લાડુખાઈને ત્યાં ઉતર્યા. સં. ૧૮૦૬માં વળી ખંભાત આવ્યા. સત્યવિજયજી કે જેના 'વાચક જરા પક્ષી થયા' તે સુરસોકે સિ-ધાવ્યા, તે સત્યવિજયજીના શિષ્ય ક્ષમાવિજય ને ક્ષમાવિજયના શિષ્ય જયવિજય ખંભાતમાં (નંખા-તીમાં) માણેકચોક સમીપે ધર્મશાલામાં રૂઢેલા હતા ત્યાં કેશવજ ગયા. ને તે કેશવજએ સં. ૧૮૦૬ ચૈત્ર પાંચમે દીક્ષા લીધી ને શુભવિજય નામ રાખ્યું. તે શુભવિજયના ગુરુભ્રાતા હર્ષવિજય હતા. સુરત ચોમાસું. ત્યાં શુભવિજયે ખાંતિવિજય પાસે યોગે વણા. એ ચોમાસાં સિદ્ધાચલ-યોધા ખંડ. ૫છી

ખંભાત ચોમાસું. શુભવિજય, મોહનવિજય પંચાસ પાસે પાટણમાં રહી ભણ્યા. સં. ૧૮૨૩માં 'ગુરુ (જયવિજય)નો સ્વર્ગવાસ, ખંભાતમાં જો ચોમાસાં. ત્યાં પદ્મવિજય ખંભાત આવ્યા. સિદ્ધાચલ જત્રા કરી ભાવનગર ચોમાસું કર્યું. સં. ૧૮૨૬. સિદ્ધાચલ ચોમાસું. એ ચોમાસાં લીબડી, એકે ચોમાસું વડવાણુ એ લીબડીમાં કર્યું. તિલકવિજય સાથે દના. પછી રાજનગરમાં દોશીવાડાના ડેસે આવ્યા. સાથે મુનિ ભાણુવિજય હતા. પછી પાટણુ, વીસનગર, ને પછી ચૈત્ર ગુદિમાં વિરમગામ, ત્યાંથી નવાનગર, ખંભાત, સુરત, સિદ્ધાચલ આવતાં ખંભાત. ત્યાં વીરવિજયને દીક્ષા આપી. વીરવિજય સારસ્વતાદિ ભણ્યા. પાંચ વરસ ભગવત્યાદિ અંગોના ખંભાતમાં અભ્યાસ. પાદરામાં ઉપધાન. વડોદરા વગેરે ગમન. સં. ૧૮૫૭ માં ખેડા ચોમાસું. અમદાવાદમાં સં. ૧૮૬૦ માં ફાગણ શુ. ૧૨ શુધવરે સ્વર્ગવાસ થયો. અને આ શુભવેલી વીરવિજયે ચૈત્ર ગુદિ ૧૧ ને દિને રાજ-નગરમાં રજી.

પંડિત શ્રી વીરવિજયજીનો ટુંકો પ્રબંધ.

[અમદાવાદના શા. ગીરધરલાલ હીરાભાઈએ ‘અથ પંડિત શ્રી વીરવિજયજી મહારાજનો ટુંકો પ્રબંધ’ એ નામે એક નાની ૩૨ પાનાંની ચોપડી સં. ૧૯૭૬ માં અમદાવાદના જૈન વિદ્યાવિજય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં કિંમત ‘શ્રી’ રાખી પોતાના કાકા શા. લલુભાઈ પુંજસાના શ્રેયાર્થે છપાવી ભેટ તરીકે આપી હતી. આ ચોપડી હાલ મળતી નથી, પણ તેની એક નકલ રા. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી વકીલ અમદાવાદ તરફથી અમને પ્રાપ્ત થઈ અને તેનો ફેલાવો વિશેષ થાય તે ઈચ્છી છે તેથી આ પત્રમાં છાપવામાં આવે તો વધારે સારું થશે અને તેમાં પોતાની સંમતિ આપી છે તેથી આમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. શ્રી વીરવિજયજીનો નિર્વાણ રાસ શ્રી જિનવિજયજી સંપાદિત જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સંચયમાં પ્રકટ થયો છે તે તેમની સાચી પ્રમાણિક હકીકત પૂરી પાડે છે. આ રાસ અમદાવાદમાં વીરવિજયના અપાસરાનાં તેમની તિથિને દિને વંચાય છે ને તે ઉપરાંત તે વખતે તેમના શુર શુભવિજયના સંબંધી પોતે રમેલ શુભવેલિ પણ વંચાય છે કે જોનો સાર અગોએ નોંધી આ અંકમાં ઉપર આપ્યો છે. આ સર્વ સામગ્રી શ્રી વીરવિજયના સંબંધમાં ઘણું પ્રકાશ પાડશે. તન્ત્રી.]

શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનમાં સંવેગ પાક્ક મુનિ શ્રી વીરવિજયજી મહારાજ સાંપ્રત સમયમાં નામાંકિત થયા છે. એમના ચરિત્ર વિશે થોડીક હકીકત એમના ચેલા પંચાસ રંગવિજયજીએ કવિતામાં લખેલી છે. વળા શ્રાવક સુખાજી રવચંદલાઈ જેયંદે પુનઃઓની નવી આદ્યત્તિ છપાવેલી તેમાં એમની (વીરવિજયજીની) કાંઈક હકીકત દાખલ કરી છે. એ બન્ને લેખ, તથા વીરવિજયજીએ પોતાના શુર શુભવિજયજીના ચરિત્ર આખત જે બીના કવિતામાં લખી, તેનું નામ શુભવેલી રાખેલું છે તેનો આધાર લેધને તથા મારા બાળુવામાં એમના વીશે જે કાંઈ આવેલું છે તે ઉપરથી આ ટુંકો પ્રબંધ હું લખું છું.

૨ ભરતખંડ (હોદ્દુરયાન) ના ગુજરાત દેશમાં અમદાવાદ શહેર છે. જૈન સંપ્રદાયમાં તેને રાજનગર કહે છે. તેમાં પાનકોરને નાકેથી દીલ્હી દરવાજે જવાના રસ્તા ઉપર શેઠ મગનભાઈ કરમચંદ અને શેઠ ડાલાભાઈ અનોપચંદની વાડીએ આવેલી છે. તેના વચમાં કોઈક ઠેકાણે શાંતિદાસનો પાડો (મેહલ્લો) છે. પ્રથમના વખતમાં એ રચળના નજીક વીંના કાંટો હતો. એ શાંતિદાસના પાડામાં જન્મેશ્વર નામે અવદીય બ્રાહ્મણ અને તેમની સ્ત્રી વીજકોરબાઈ રહેતાં હતાં. તેમને ગંગા નામે દીકરી અને કેશવરામ નામે

દીકરો હતા. કેશવરામનો જન્મ સંવત્ ૧૮૨૯ ના આસો સુદ ૧૦ ને રોજ થયો હતો. આશરે ૧૮ વરસના તેઓ થયા તે અગાઉ તેમને દેહગામ પરણ્યા હતા. તેમની વડનું નામ રળીઆત હતું. એ અરસામાં એમના બાપ મરી ગયા હતા. અને તેવામાં જ કેશવરામ અને તેમનાં મા વીજકોરબાઈને કોઈ કારણને લીધે ખટખટ થઈ. તેથી ઘેરથી રીસાધને કેશવરામ જતા રહ્યા. તેમની બોળ કરવા વીજકોરબાઈ પોતાની બેહેનને જોડે લઈને અમદાવાદ નજીકના ગામેમાં ફર્યા પણ કેશવરામની ભાળ મળી નહીં. આથી હબકના માર્યા વીજકોરબાઈ કોઈ ગામે મરી ગયાં. અને આ માઠા સમાચાર કેશવરામની બેહેન ગંગાએ ઘેર સાંભળતાં જ મા તથા ભાઈના વિજેગના કાસકાને લીધે પ્રાણ ખોયા.

૩ અમદાવાદ તરફ આવ્યા હુઝાદાયક બનાવ બન્યા ત્યારે કેશવરામ ધોળેરા નજીક ભીમનાથ ગામમાં કે સિદ્ધાયજી નજીક પાલીતાણામાં મુનિ મહારાજ શ્રી શુભવિજયજીના સમાગમમાં આવ્યા હતા. સંવેગ પક્ષિ મુનિરાજ મહારાજ સત્યવિજયજીની પાટ પર પરામાં પંચાસ જસવિજયજી થયા, તેમના ચેલા શુભવિજયજી મહા ગુણવાન હતા. હવે તે સમયમાં કેશવરામને કાંઈ માંદગી થયેલી તે શુભવિજયજીની સહા-

યતાથી દૂર થઈ હતી. તેથી શુભવિજયજીના ઉપકાર તળે કેશવરામ આવેલ; એટલે શુભવિજયજીની અનુભવ અનુસાર રાખી તેઓ ઘેર પાછા ના ગયા. પણ શુભવિજયજીની પ્રેરણા પ્રમાણે તેમની સાથે પાલીતાણેથી ખંભાત ગયા; ત્યાં નજીકમાં પાનસર ગામ છે ત્યાં કેશવરામના આગ્રહથી શુભવિજયજીએ તેમને સં. ૧૮૪૮ ના કાર્તિક વદમાં શુભ દિવસે દિક્ષા આપી વીરવિજયજી નામ પાડ્યું. આ ખખર ખંભાત ગઈ. ત્યાંથી સંધે સાંધેયું કર્યું અને સારા આગરથી ગુરૂ ચેલાને ખંભાતમાં એક પોપધશાળામાં પધરાવ્યા. શુભવિજયજીને પ્રથમના બીજા બે ચેલા ધીરવિજય અને ભાણવિજય નામે હતા.

૪ આસરે પાંચ વરસ લાગ્યા એટલે સંવત ૧૮૫૩ ના જ્યેષ્ઠ સુદ ૫ સુધી શુભવિજયજી ખંભાતમાં રહ્યા અને વીર મુનિને સારી પેઠે લાણુવ્યા. એમ લાગે છે કે સંસ્કૃત ભાષા કોઈ અધ્યાપક પાસેથી વીરવિજયજી શીખ્યા હતા. પણ તેના નામ વિગેરેની કશી દહીકત માલમ પડી નથી. શુભવિજયજી મોટા વિકાસ હતા. જૈનાગમ વિગેરેનું જ્ઞાન વીરવિજયજીએ તેમના પાસેથી મેળવ્યું હતું. સંવત ૧૮૬૦ ના ફાગણ વદ ૧૨ ને રોજ શુભવિજયજી અમદાવાદમાં દેવગત થયા. તે પેઠેલાં ગમે તે સમયે તેમણે વીરવિજયજીને જોગ વેદેવરકારી પચાસપદ આપ્યું હતું. વીરવિજયજીનો ખુબ પ્રેમ શુભવિજય ઉપર હતો, ગુરૂની ભક્તિ અને ગુરૂનો વિનય કરવામાં વીરવિજયજીએ મણુ રાખી નહોતી. તેમજ શુભવિજયજીનો ભાવ વીરવિજયજી ઉપર બહુ સારો હતો. શુભવેલીમાં વીરવિજયજીએ લખ્યું છે તેમાં નીચેના દુહા જાણવા જેવા છે:—

“ એ ગુરૂના ગુણ જાળનિધિ ॥
સુજ મતિએ ન કહાય ॥
ગુણનિધિ જાળનિધિ જાળ ભર્યો ॥
ગગર્ગીમે ન સમાય ॥ ”

૫ શુભવિજયજીની સાથે વીરવિજયજી આશરે ૧૨ વરસ રહ્યા તે દરમિયાન ગુરૂ પાસેથી જે જે શીખવા જેવું હતું તે વીરવિજયજી શીખી ગયા હતા.

તેમજ જૈનમત અને પરમતનાં ઘણુંક પુસ્તકો ખુબ ધ્યાન દેખને તેમણે વાંચ્યાં હતાં. જે એમ ના બન્યું હોત તો સંવત ૧૮૬૦ નું વરસ પૂરું થતાં સુધીમાં એમણે પોતાના કર્મની નિજરા થવા અને પરને ઉપકાર કરવા માટે જે નાના મોટા ગ્રંથો કવિતામાં રચીને પોતાની કુશળતા દર્શાવી હતી તે થવું અશક્ય હતું.

૬ નીચે કહેલા નાના મોટા ગ્રંથો સંવત ૧૮૬૦ થતાં સુધીમાં એમણે રચ્યા હતા:—

- (૧) મોડીપાર્શ્વનાયજીનાં દાળાઓ સં. ૧૮૫૩
- (૨) આઠાણું ચોલનું સ્તવન (આ સ્તવન શુભવિજયજીનું રચેલું છે.) સં. ૧૮૫૫
- (૩) સુરસુદરીનો રાસ સં. ૧૮૫૭
- (૪) વીરપ્રભુનું ઠપ વાણીનું સ્તવન સં. ૧૮૫૭
- (૫) અથપ્રકારી પૂજન સં. ૧૮૫૪
- (૬) શુભવિજયજીના અમદાવાદના મુખ્ય શ્રાવકોના નામસૂચક ગુંદળી સં. ૧૮૫૮
- (૭) શુભવેલી સં. ૧૮૬૦

૭ દિક્ષા લીધા પેઠેલાં વીરવિજયજી બ્રાહ્મણ હતા. તેથી મને લાગે છે કે એમણે કોઈ પણ વિદ્યાભ્યાસ કર્યો હશે ખરો. અને તેમનું મન પણ કોઈકે કેળવ્યું હશે ખરું. તેમજ એમના મન તનની શક્તિઓ સારી અને છદ્ધિ તીવ્ર હોવી જોઈએ. જે એમ ના હોત તો ઉપર જણાવેલી મુદત સુધીમાં તેઓ સારા કવિ અને ઉપદેશક નિવડવા અશક્ય હતા.

૮ શુભવિજયજી સાથે વીરવિજયજી અમદાવાદમાં આવેલ ત્યારે દોસીવાડાની પોળમાં રહેલાને અપાસરે કે લવારની પોળના અપાસરે રહેલા. શુભવિજયજી દેવગત થયા પછી વીરવિજયજી અમદાવાદમાં આવતા ત્યારે કોઈકવાર બીજે અપાસરે રહ્યા હશે પણ બ્યારથી લડીની પોળમાં અપાસરે થયો ત્યારથી તેઓ ત્યાંજ રહેતા. એ અપાસરે સંવત ૧૮૬૫ માં લાલભાઈ કીકુ, લવાનચંદ ગમાનચંદ, હરખચંદ કરમચંદ તથા ગણાખચંદ જેચંદ વીગેરે શ્રાવકોએ મળીને બંધાવ્યો હતો.

૯. વીરવિજયજી શુભરાતના ઘણાક શહેરો તથા ગામોમાં જતરા કરવા તથા ઉપદેશ કરવા માટે વખતો વખત ગયા હતા. મેવાડમાં કેસરીઆનાયજીની જતરા-કપડવણજવાળા કોઈ સાહુકારના સંઘ લેખાં તેમણે કરી હતી; ત્યારે કેસરીઆનાયજીનું તેમણે સ્તવન રચ્યું હતું, તે મેં વાંચેલું છે. પણ હાલ એ સ્તવનનો પતો મળતો નથી. આજુજીનું તેમણે સ્તવન રચેલું છે તેથી પંચતીરચની તેમણે જતરા કરી હશે એમ લાગે છે પરંતુ એ વીશેના કંઈ દાખલો નથી. સંવત ૧૮૯૬ માં અમદાવાદના શેઠ હીમાભાઈ વખતચંદ, હડીસંઘ કેસરીસંઘ અને મગનભાઈ કરમચંદ મળી પંચતીરચનો સંઘ મોટા આડંબરવાળો કાઢાડ્યો હતો તેમાં વીરવિજયને બીનતી કરી સાથે લીધા હતા પણ શુભરાતની સરહદ બહાર એ સંઘ જઈ શક્યો નહોતો. એમાં કાલેરાના ઉપદ્રવનો તાસ થયાર્થી પાલનપુર રાજના ગીતાસણી ગામે તે પાછો ફરી અમદાવાદ આવ્યો હતો, એ સંઘ ધણી મોટો હતો અને તેની શાખાનો પાર નહોતો. પણ તેમાં બંગાળી પડયું ત્યારે તે તાંતર વાંતર થઈ ગયો હતો. જેમ જેને સવડ મળી તેમ ટોળાંએ થઈ ગઈ ને નાહા. સંઘવીના આશ્રય તીએ બધા રહી શક્યા નહી. વીરવિજયજીના જે પરમ રાગી શ્રાવકો હતા તેમની ટોળાં જુદી પડી. તેમાં મારા દાદા પૂંજસા પીતાબરદાસ સહકુટુંબ હતા. વીરવિજયજીને સાચમાં લેઈ એ ટોળાં સહીસલામત અમદાવાદ આવી પહોંચી હતી. જ્યાં એ ટોળાંને સુકામ રસ્તામાં ચતો તેના ફરતુ, વીરવિજયજી મહારાજ મંત્રોને જે પાણી આપતા તે ઊંટવામાં આવતું. સંઘના લોકને કેટલાક દિવસ સુધી સરકારે રોકી શહેર બહાર રાખ્યા હતા. તેથી લોકોને ઘણી આપદ પડી હતી; ને કંઈકે-જેનું ધર ધર કરતા ગરી ગયા હતા. સરકારની સખાઈ છતાં ધણાક લોકો જાના જપના શહેરમાં પેટી પણ ગયા હતા.

૧૦. વીરવિજયજીની ફેરના દેવાની કળા ધણીજ ઉચા પ્રકારની હતી. વ્યાખ્યાન વખતે સાંભળનારાઓની દહ જમતી હતી. એમના ઉપદેશથી ધણી લોકો પોતાનો મન છોડી દેઈ જૈનધર્મી થયા હતા.

સંવત ૧૮૭૧ માં અક્ષયનિધિ તપનું સ્તવન વિજયજી સુરત ચોનામું રહેલા ત્યાં બનાવ્યું હતું. વખતે ત્યાંના જતિઓએ કજીઓ મચાવ્યો હતો. ર વિજયજીના લખાણથી એમ સમજાય છે કે જિળાગત કજીઓ થયો હતો. મારા સાંભળવા મુજબ જતિઓની રજા વિના વીરવિજયજીએ શ્રાવકોને ૬ ધાન વેહેવરાવ્યાં તેથી જતિઓએ કજીઓ મચાવેલા ગમે તેમ હોય પણ જતિઓ કોઈ અધ્યા અને તેમાં તેઓ કાવ્યા નહોતા. આ સંબંધી સસ્તર બીનાનો લેખ મળ્યો નથી તેથી વધારે લાગુભિત નથી.

૧૧ સંવત ૧૮૭૮ માં અમદાવાદમાં ટુંદીય કજીઆથી શ્રાવકોમાં મોટી ઉશકેરણી ફેલાઈ હ અમદાવાદના રીસ્પીક્ટ જજ સાહેબની કોર્ટમાં સાદાના કોઈ ટુંદીયાએ અમદાવાદના બીસાશીમાળી અકની નાત ઉપર ઘાવો કર્યો હતો; કાનમાં જજ સાહેબ ટુંદીયા અને તેના પક્ષના વિકાન સાધુ અને અકને યોદ્ધાવ્યા હતા. તેમાં વીરવિજયજી હતા. મોજાજની ગેરહાજરીમાં આ વીશે વધારે લખ્યું; રીક લાગતું નથી. મગનલાલ વખતચંદ કેહેતા કે ફેસનો રીપોર્ટ અંગ્રેજીમાં જપાયો હતો, અને વખતે સદર અદાલત સુરતમાં હતી. એ રીપોર્ટ આવે તો બધી બીનાનું સ્વરૂપ સમજાય.

૧૨ મુંબાઈવાળા શેઠ મોતીરાએ શરૂઆતમાં ટુંદી ઉપર નવી ટુંક બંધાવેલી તેની અંગનારાહાકાનો એ જ સંવત ૧૮૯૩ માં થયો હતો. વળી શેઠ હડી કેસરીસંઘે અમદાવાદમાં દોહડી દરવાજા બહાર આવેન જિનાલથી મોટું દેહડું બંધાવેલું તેની અંગનારાહાકાનો એજ સંવત ૧૯૦૩ માં થયો હતો. બન્ને મોટા એજાજોમાં પ્રતિષ્ઠાનો વિધિ કરાવવા વીરવિજયજી અગ્રસરી હતા. અને તેમની અતુલ મુજબ બધું કામ થયું હતું. એ બન્ને એજાજો શોભા અને સમ્રણા હરીકેતન વણીને વીરવિજયજી તેનાં હાળામાં તેના તે વખતે રચાને કાલમ રાખેલ.

૧૩ સંવત ૧૯૦૫ ની સાથમાં ઉભી સોરઠ એટલે સિદ્ધાચળ અને ગીરીનાનો સંઘ અમદાવાદ

નગરશેઠ હીમાભાઈ વખતચંદની હવાતીમાં તેમના પુત્ર શેઠ પ્રેમાભાઈએ કહાડ્યો હતો તેના લેગા વીરવિજયજી ગયા હતા. એ સંઘનાં ટાળીયાં પણ તેમણે તેની તે વખતે રચીને સંઘની શોભા અને હકીકત જીવતી રાખી છે.

૧૪ વીરવિજયજીના પ્રથોથી તેમની વિદ્વતા અને કવિતા કરવાની શક્તિ પ્રદર્શિત થાય છે. એમની રચેલી પૂજાઓ દેર દેર હરેશાં ગવાય છે. એમના પ્રથોમાં નીતિ ધર્મનું શિક્ષણ બહુ સારી રીતે આપેલું છે; અને તે મનોરસ અને આનંદદાયક હોવાથી બહુ વાહાલું લાગે છે. બાળકને પુછીએ કે દરીઓ કેવડે, તો તે પોતાની વામ પોહોળા કરીને તેનું માંપ જતાવે છે તેમજ વીરવિજયજીની આવડતની પરીક્ષા કરનારને જેનું ચાન હશે તેવી તે પરીક્ષા કરશે. વીરવિજયજીની વાણી, યુગરાતી ભાષા એકલી બાજુતો હોય તેને, મીરપ્રભુની વાણીનું ભાન કરાવવાને આ સંપ્રત સમયમાં ઘણી ઉપયોગી છે, એટલુંજ નહીં પણ કવિ અને પંડિતાર્થનું માન મેળવવાની હંસ ધરાવનારને પણ સારા નમુના તરીકે ગ્રહણ કરવા લાયક છે. મારાથી બની શકે તે મુજબ મેં વીરવિજયજીના લેખોનાં નામ એકઠાં કર્યા છે અને તેની દીપ મેં પરિશિષ્ટમાં દાખલ કરી છે. દીક્ષગીરીની વાત છે કે એમના રચેલા તમામ ગ્રંથો-ખસકે થોડા પણ, એમનો પુસ્તક ભંડાર જે કે ભઠીની પોળના અપાશરમાં છે તેમાં નથી. એમણે જે પરચુરણ સ્તવનો-ચુંદ-લીઓ વિગેરે રચેલ તેનો સમાવેશ એક પ્રતમાં કરેલો હતો તેનું નામ તેમની હેઆતીથીજ સ્તવનાવળી પાડેલું. એ સ્તવનાવળીમાં જે જે કંઈ છે તેનો ટૂંકો પોતે કરેલો છે પણ એવા ટપાવાળી પ્રત હાલ મળતી નથી. એ સ્તવનાવળી પ્રસિદ્ધ થયા પછી જે સ્તવન વિગેરે એમણે રચેલાં છે તેમાંના કોઈ કોઈ મારા બાળુવામાં આવ્યાં તેના નામ મેં દીપ અંદર દાખલ

કર્યા છે. સુરસુંદરીનો રાસ, ધમ્મીલ કુંવરનો રાસ, ચંદ્રશેખરનો રાસ અને પ્રશસ્તિતામણી એ ચાર મોટા ગ્રંથો એમણે રચેલા છે. તેમાં પહેલા ત્રણે યુગરાતી કવિતામાં છે અને ચોથો ગ્રંથ સંસ્કૃત ગદ્યમાં છે એમની પૂજાઓમાં ચોસકપ્રકારની પૂજા સૌથી મોટી છે અને તે અનોખમ છે. કર્મગ્રંથ આવડતા હોય, તેનાથી એ બરોબર સમજાય તેવી છે. પૂર્વે વીરવિજયજી પ્રત્યે જેમને બહુ લાવ નહોતો એવા સખસોએ ચોસકપ્રકારની પૂજા કર્મગ્રંથ ભંધવા પછી વાંગી ત્યારે તેમને વીરવિજયજીની કાબેલીઅતની પ્રતિત યદ્દ હતી.

૧૫ રંગવિજયજીએ પોતાના ગુરુ વીરવિજયજીની જે હકીકત લખી છે તેમાં વીરવિજયજીના અમદાવાદના મુખ્ય ભાવિક શ્રાવક અને શ્રાવિકાનાં નામ આપ્યાં છે તે આ પ્રમાણે છે:-શેઠ પ્રેમાભાઈ હીમાભાઈ, શેઠ હુરાભાઈ (મોતીચંદ), દલીચંદ ભવાનચંદ, હીરાભાઈ પુનસા, ઉમાભાઈ રૂપચંદ, અને ત્રીકમદાસ નથુભાઈ તથા શેઠ હડીસંઘ કેશરીસંઘની વિધવા શોહણી હરકુંવરબાઈ.

૧૬ સંવત્ ૧૯૦૮ ના શ્રાવણ માસમાં વીરવિજયજીને માદગી થઈ. સંઘના લોકોએ એમની ઘણી વૈધાવ્ય કરી; અને દવા પણ બહુ કરી પરંતુ આરામ થયો નહીં. છેવટે ભાદરવા વદ ૩ ને ગુરુવારે પાછલા પોહોરે તેઓ દેવગત થયા. આ સમાચાર અમદાવાદમાં ફેલાતાં તમામ શ્રાવક મંડળમાં અત્યંત શોક વ્યાપી ગયો. લોકોનાં રોજી રોજાં એમનાં શરીરનાં દર્શન કરવાને ગયાં. બીજે રોજ શહેરમાં હડતાલ પડી અને હજારો શ્રાવકો ભઠીની પોળમાં અપાશરે બેળા મળ્યા. રાત્રે તાસથી મહેલી શોભાલમાન સિખિકા તૈયાર કરાવેલી તેમાં વીરવિજયજીના શરીરને મુનિવેશ સહિત પદ્માસને પધરાવ્યું. પછી તાણાં ઉઠાવ્યા અને કુપતી ઘટા સાથે સિખિકાને ચીટા વડે યદ્દને સાબરમતી નદી ઉપર દુધેશ્વરને આરે લેઈ જવામાં આવી. ઉભે રસ્તે બંને બાજુએ હજારો લોકો વીરવિજયજીનાં છેલ્લાં દર્શન કરવાને કાઠ ખેડા કોઈ ઉભા હતા. સિખિકાની સાથે હજારો શ્રાવકો આવતા હતા અને એકઠા મળેલ લોકોમાં ભાગ્યેજ કોઈની

● લેખક આ છપાયા પછી પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે કે “પરંતુ આ પ્રબંધ ત્યાંયા પછી તેમના ઘણા બધા ગ્રંથો એકઠા કરી તે બંધારમાં રાખવામાં આવ્યા છે સંવત ૧૯૬૬ ના આશરો મુદ્દ ૧૧ સિનવાર તા. ૨૩ માંડે અક-ટોબર સને ૧૯૨૦ અમદાવાદ.

આંખ આંધું વિનાની રહીઈહશે. ચંદન વિગેરે કાઢતી રચેલી ચિતામાં જે વખતે શિખિકા પધરાતી તે વખતનો દેખાવ ઘણોજ ગંભીર અને કર્ણુજનક હતો. હનરો આવકોની આંખમાંથી આંસુ ધારાઓ વહેતી હતી.

૧૭. સંવત્ ૧૯૦૯ ના માહા સુદ ૬ ને સોમવારે વીરવિજયજીનાં પગલાં સંધે-અમદાવાદમાં ભડીતી પોળના અપાશરની વારીમાં એક યુલ બંધાવીને તેમાં રથાખાં. તે વખતે આશરે પંદર દિવસ સુધી-સ્વામીવજી સાથે સારો બેશ ઓછવ આવ્યો હતો.

૧૮ વીરવિજયજીની તિથિને દીવસે હર હમેશ માણિક્યોકમાં હડતાલ પડે છે. અને ભડીતી પોળનાં અપાશરે ઘણા આવક આવિકાઓ પોસા કરે છે અને વ્યાખ્યાનમાં વીરવિજયજી અને શુભવિજયજીનો એહવાલ વંચાય છે અને યુલમાં આંગી રચાવવામાં આવે છે. અને બીજે દીવસે પૂલ ભણાવવામાં આવતાં પોસાતી જમાડવામાં આવે છે.

૧૯ કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈએ વીરવિજયજીની રચેલી યુગાભરતી શીયળવેલ વાંચીને વીરવિજયજીના કવિપણ માટે ઘણા સારો અભીપ્રાય બતાવ્યો હતો.

૨૦ એકવાર તપગચ્છના શ્રીપૂજ્ય દેવેન્દ્રસુરિએ વીરવિજયજીને ઉપાધ્યાયની પદવી આપવાને મરજી બતાવી પણ વીરવિજયજીએ નમ્રતાપૂર્વક એવો જવાબ દીધો કે “ હું એ પદવીને લાયક નથી. ”

૨૧ એકવાર કેઈ ગામનો આવક આનંદધનજી મહારાજના પદોનો અર્થ આનંદધનજીના હેતુ પ્રમાણે કરે છે એવી વાત વીરવિજયજીને કેઈએ કહી ત્યારે તેઓ એવું બોલ્યા કે-પદોનો અર્થ ‘વિદ્વાન માણસ કરી શકે પણ કર્તાના હેતુ મુજબ કરે છે એની ખાત્રી થાય નહીં. બીજે રાજ એ આવકને વીરવિજયજીએ “ શહેનનંદી શીતળ મુખ ભોળીતો ” એ પદથી શરૂ થયેલુ પોતાનું બનાવેલું સ્તવન અર્થ કરવા આપ્યું. પેલા આવકથી એ સ્તવનનો અર્થ થઈ શક્યો નહીં, એટલુંજ નહીં પણ ક્રીયા પ્રણવું એ સ્તવન છે તે પણ તે બતાવી શક્યો નહીં. પછી તેને

વીરવિજયજીએ કહ્યું કે-“ મારા રચેલા સ્તવનનો તમે અર્થ પણ ના કરી શક્યા તો-મારા હેતુની વાતનો તમારા સમજવામાં આવેજ શેની ? અને એજ રીતે આનંદધનજીના પદોનો અર્થ તમારી હુદ્દિ અનુસાર તમે કરો ખરા, પરંતુ કર્તાના હેતુ મુજબ તમે એ અર્થ કયો છે એમ મનાય નહીં. ’

૨૨ ઉપરની ત્રણે વાતોખ મગનલાલ વખતચંદને મોહોરથી મેં સાંભળી હતી. તેઓ વીરવિજયજીના પરમ રાગી હતા અને એમના ચરિત્રની હકીકત સારી પેઠે જાણતા હતા એટલુંજ નહીં પણ તે તેમણે લખી પણ હતી પરંતુ તે હવે હાથ આવતી નથી.

૨૩ મુનિરાજ મહારાજ વીરવિજયજી એક રતન-પુરષ અને સારા રસીકા કવિ હતા. એમની કવિતામાં પદ લાવવ્યતા ઘણી સરસ છે; અને વાંચનારના ચિત્ત રંજન કરી નાંખે છે.

૨૪ વીરવિજયજીને સંસ્કૃત-આગધી (પ્રાકૃત) અને ગુજરાતી ભાષાઓનું જ્ઞાન ઉત્તમ પ્રકારનું હતું. જૈન શાસ્ત્ર અને બ્રાહ્મણ શાસ્ત્રના તેઓ ઉડા અભ્યાસી હતા. આગમ વિશ્વ એમણે પ્રશંસા કર્યાનું જણાયું નથી. એમના ગ્રંથોમાં સૂત્ર સિદ્ધાંત અને પ્રમાણિક પુરોગના વચનની સાખ્યો (સાક્ષીઓ) જરૂર પડે ત્યાં આપેલી છે. અને એ સાખ્યો ઉપરથી જુવના થઈ શકે છે કે એમણે ઘણા ઘણા ગ્રંથો વાંચેલા હતા. વિશેષાવશ્યકની મોટી ટીકા એમણે સલા સમક્ષ વ્યાખ્યાનમાં વાંચી હતી. અને તે વખતના આતાઓમાં કેટલાક સારી હુદ્દિવાળા અને જૈનાચમના વાકેદગાર હતા તે વીરવિજયજીના જ્ઞાનની પ્રશંસા કરતા. વીરવિજયજી દીર્ઘ દષ્ટિવાળા અને વિશાળ વિચારના હતા. ખરેખાર તેઓ ગીતાર્થ હતા. સંઘમાં જગડા રગડા પડે એવું કામ એમના હાથે થયું નથી. પૂર્વાચાર્યોની નીતિ રીતિ એમણે જાળવી રાખી હતી. એમની કારકીર્દીમાં મોટા મોટા ધર્મના કામ કરનારા શ્રીમંત આવકા એમની સલાહ બહુ કીમતી ગણીને

* આ મગનલાલ વખતચંદે અમદાવાદનો ઇતિહાસ લખી શિલાલખપર્શ ઉપાધ્યો હતો તેની એક નકલ ગુજરાત પર્નાકચુદર સોસાયટીની લાયબ્રેરીમાં છે. તંત્રી જૈનયુગ.

એમની તરફ પૂર્ણ પૂજ્યભાવ રાખતા હતા. વીરવિજયજીના સદકાળીક નામકિંત પંડિત અને કવિ રૂપ-વિજયજી હતા. એ બન્ને એક બીજાના પ્રતિરૂપિય હતા ખરા; પણ બન્ને વિકાન હોઇને એક બીજા તરફ વિવેક અને મર્યાદાથી વર્તતા હતા. વિચારધ્યાથી મને એમ લાગે છે કે એ બન્ને મદાન ગુરોની પ્ર-નિરૂપધાએ લેન મંડળને ઘણો લાલુ કર્યો છે. કોઈ જાતની શ્રંધ રચના વીરવિજયજીની પ્રસિદ્ધ યર્ધ કે રૂપવિજયજીએ જાણે નવો શ્રંધ બહાર પાડ્યોજ છે. આમ ઘણી ફેરાં બન્યું હતું. આ બંને પંડિતો પૂજ્ય-ઓ વિગેરે ઓછવના પ્રસંગે આચાર્ય એકલા મળતા તો ભાતભાવથી વર્તતા. અને તેથી બહુ રજાઆમણું દેખાતું. અરૂપત સાધુ વિગેરે જેમ એક બીજાની અદેખાઈ કરે છે તેમ આ બન્ને પંડિતોએ કર્યું નથી.

મુનિ નેમસાગરજી મહારાજ ત્યારે પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા ત્યારે અમદાવાદ, પેથાપુર, મેસાણા, વીસન-ગર, વડનગર વિગેરે રૂઝાળના શ્રાવકોમાં બે તડ ઉભા થયા જેવું બન્યું હતું, એ મહારાજની પ્રકૃતિ બોલ-વામાં આકર્ષા હતી અને તેઓ વીરવિજયજી વિગેરે સવિગ પક્ષના કેટલાક સાધુઓનું જેમ તેમ ઘસાતું બોલતા તેથી એવો માહો બતાવ શ્રાવક મંડળમા થયો હતો. હાથ તો એ નેમસાગરજી સંબંધીનું કાષ્ટ દેખાતું નથી. નદીએ પુર આવ્યું અને વહી ગયું. એ વખતની બધી કલાણી યથાસ્થિત કહેવા જેવા સાધન નથી તેમ કહેવામાં માલ પણ નથી. નેમ-સાગરજી મહારાજના મુખ્ય એવા રવીસાગરજી મહારાજને એકવાર આ સંબંધી બધી બીના સંભળાવવા મેં વિનંતિ કરેલી ત્યારે પોતે ના કહી અને વધારે એમ કહ્યું કે હાંક્યો અગ્નિ ઉઘાડવામાં કાંઈ સાર નથી. નેમસાગરજી મહારાજને જે કેટલીક બાજતોમાં ચાલતી રીતીથી ઉઘડું ચલાવેવું તે વિશે વીરવિજયજી કહેતા કે તે નભવાનું નથી અને ખરે તેમજ બન્યું છે. આ બિના સુખાજ રવચંદ્રભાઈ જેચંદના કહેવાથી હું જાણું છું.

૨૫ વીરવિજયજી મહારાજે લાલણ્ય ધર્મ છોડી પોતાનો જન્મભાર સંભળ કર્યાંની સાથે શ્રી મહાવીર

પ્રભુનું શાસન દીધાવ્યામાં મણા રાખી નથી; અને ભત્રી પ્રાણીઓના લાલને આર્થે બહુ કીમતી વારસો પોતે મુકી ગયા છે. એ વારસો એમના અમૂલ્ય શ્રંધોમાં સંકેરેલું થીકાર જ્ઞાન છે. તા. ૨૮ અષ્ટોજીર સને ૧૯૦૮ સંવત ૧૯૬૫ ના કાર્તિક સુદ ૩ વાર. શુધ. મુકામ અમદાવાદ.

ગિરધરલાલ હીરાભાઈ.

પરિશિષ્ટ ૧.

શ્રી વીરવિજયજી મહારાજના રચેલા મંથે જેમાં સંવત છે તે.

- ૧ શ્રી ગોડીપાશ્વનાયજીનાં દાળાંમાં. ત્રંજાવંતિ (ખંભાત) સંવત ૧૮૫૩ જેક સુદ ૫ સોમવાર
- ૨ આઠાણું બોલતું રતવન સં. ૧૮૫૫ માગસર વદ ૧૦
- ૩ વીરપ્રભુનું ૩૫ વાણીનું રતવન સં. ૧૮૫૭ આસો વદ ૦))
- ૪ સુરસુંદરીનો રાસ રાજનગર-અમદાવાદ સં. ૧૮૫૭ શ્રાવણ સુદ ૪ ગુરવાર.
- ૫ શુભવિજયજીના અમદાવાદમાં શ્રાવકતાં નામ-સચ્ચક શુંડળી સંવત ૧૮૫૮ આસાડ સુદ ૧૪ થી તે સંવત ૧૮૫૮ ના કારતક સુદ ૧૪ ના વચેના સમયમાં રચેલી.
- ૬ અષ્ટપ્રકારી પૂજા. રાજનગર સં. ૧૮૫૮ ભાદરવા સુદ ૧૨ ગુરવાર
- ૭ નેમનાયજીનો વિવાહશ્લોક. રાજનગર સં. ૧૮૬૦ ના પોસ વદ ૮
- ૮ ગુણવેલી-રાજનગર. સં. ૧૮૬૦ ચૈત્ર સુદ ૧૧
- ૯ રશ્મીલીલદ્રની શીયલવેપ રાજનગર સં. ૧૮૬૨ પોસ સુદ ૧૧ ગુરવાર
- ૧૦ દશાણુભદ્રની સત્રાધ. લીંબડી સંવત ૧૮૬૩ ગેર-તેરસ ગુરવાર પોસ સુદ ૧૩
- ૧૧ ચોખાશી દેવ. ગજનગર સં. ૧૮૬૫ આસાડ સુદ ૧
- ૧૨ આઠધનિધિ તપનું રતવન. સં. ૧૮૭૧ શ્રાવણ વદ
- ૧૩ સિદ્ધાચળનું રતવન સં. ૧૮૭૩

- ૧૪ ચોસક પ્રકારી પૂજા. રાજનગર સં. ૧૮૭૪
અક્ષયત્રીજ વૈશાક સુદ ૨
- ૧૫ શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથયુગ સ્તવન. સં. ૧૮૭૭ માગ-
સર વદ ૧
- ૧૬ શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથયુગ સ્તવન. સં. ૧૮૭૮ ફાગણ
વદ ૧૩
- ૧૭ પીસ્તાળી આગમની પૂજા. રાજનગર સં. ૧૮૮૧
મૌન અગ્નિઆરસ માગસર સુદ ૧૧
- ૧૮ અધ્યાત્મસારનો ટ્યો. સં. ૧૮૮૧ ચૈત્ર સુદ ૧૫
- ૧૯ વિમળાચળયુગ સ્તવન નવાણું જગત્રાતુ. સં. ૧૮૮૪
મહા સુદ ૧૧
- ૨૦ બાર વ્રતની પૂજા. રાજનગર સં. ૧૮૮૭ આસો
વદ ૦))
- ૨૧ શેઠ મોતીસાના બુધ્ધિખળાના ઢાળીયાં. સં. ૧૮૮૮
આસો સુદ ૧૫
- ૨૨ પંચકલ્યાણક પૂજા. રાજનગર સંવત ૧૮૮૯
ત્રીજ વૈશાક સુદ ૩
- ૨૩ શેઠ મોતીસાની અંજનસિલાકા. શેતુંજનાં ઢાળીયાં
સંવત ૧૮૯૩
- ૨૪ ધર્મિય કુંવરનો રાસ. રાજનગર સં. ૧૮૯૬
આવણ સુદ ૩
- ૨૫ મહાવીરસ્વામીનું ૨૭ લવનું સ્તવન સં. ૧૯૦૧
આવણ સુદ ૧૫
- ૨૬ ચંદ્રશેખરનો રાસ. રાજનગર સંવત ૧૯૦૨ આસો
સુદ ૧૦
- ૨૭ શેઠ હડીસંઘ કેસરીસંઘની અમદાવાદની અંજન-
શલાકાનાં ઢાળીયાં. સંવત ૧૯૦૩
- ૨૮ શેઠ પ્રેમાભાઈ હીમાભાઈના ઉભી સોરઠના સંઘનાં
ઢાળીયાં. સં. ૧૯૦૫ માહા સુદ ૧૫ બુધવાર
- ૨૯ કુરણીકનું સામૈયું.
- ૩૦ પ્રથમ ચિંતામણી. (સંસ્કૃતમાં)

સમજીતી—ઉપર રાજનગર બોગેરે શહેરનાં નામ
લખ્યાં છે, ત્યાં એ અંધ પુરો રચાયેલાં અને એ સંવત
છે, તે અંધ પુરો ધયાનો સમજવાનો છે.

પરિશિષ્ટ ૨.

શ્રી વીરવિજયજી મહારાજનાં રચેલાં પરચુરણ
સ્તવનો વિગેરેની અનુક્રમણિકા—અને જેના
અંતે સંવત નથી તે સંક્રાયો.

- ૧ શ્રી ગણધરની સંક્રાય—સ્તવનાવળી ગીરધરલાલની
લખાવેલી તેનું પાનું ૧ ગાથા ૭
- ૨ દસ શ્રાવકની સંક્રાય ગાથા ૯ પાનું ૧૫
- ૩ સદરકું ગાથા ૯ પાનું ૧૫-૧૬
- ૪ સહેજનંદી આત્માની સંક્રાય. ગાથા ૧૧ પાનું
૨૧-૨૨
- ૫ વેરાગની સંક્રાય—“સુણ સોદાગર જે દીલકી બાત
હમેરી”—ગાથા ૬ પાનું ૨૩-૨૪
- ૬ ગુહપતીનાં ૫૦ બોલની સંક્રાય ગાથા ૬ પા.
૨૪-૨૫
- ૭ સમકીતની સંક્રાય—ગાથા ૧૧ પાનું ૩૦ “સમ-
કિતના પંચ બેઠ એ, સુણજ્યો સમજન લોકરે”
- ૮ સામાયકના ૩૨ દોષની સંક્રાય ગાથા ૯ પાનું
૪૯-૫૦ “શુભ ગુરૂ ચરણે નામી સીસ”
- ૯ મિચ્છા દુષ્ટક સંક્રાય ગાથા ૧૪ પાનું ૫૯-૬૦
“ગુરૂ સનમુખ રહી વિનય વિવેક”
- ૧૦ રહેનેમી સંક્રાય ગાથા ૧૩ પાનું ૬૨-૬૩ “રહે-
નેમી રાણુલ દીપર ભોળધ”

ચૈત્યવંદન.

- ૧ માહાવીરસ્વામીનું ચૈત્યવંદન ગાથા ૩ પાનું ૧-૨
“વર્ધમાન જગદીસર”
- ૨ ચૌસે બાવન ગણધરનું ચૈત્યવંદન ગાથા ૬ પાનું
૧૭-૧૮ “ગણધર મહિરાસી કલા”
- ૩ સિદ્ધાચળ ચૈત્યવંદન ગાથા ૭ પાનું ૩૨ “સિ-
દ્ધાચળ શિખરે ચદી”
- ૪ બાવન જિનાલય ચૈત્યવંદન ગાથા ૩ પાનું ૬૨
“શુદ્ધિ આક્રમ ચંદ્રાનન”
- ૫ પંચસણ ચૈત્યવંદન ગાથા ૯ પાનું ૬૩ “પર્વ-
પંચસણ ગુણવિશે”

સ્તવન.

- ૧ શ્રી સીમંધર જિન સ્તવન ગાથા ૧૨ પાનું ૬
“ગુણનિધિ સાહેબ વંદીએ”

૨ સદરહુ ગાથા ૮ પાતુ ૧૦

“ગુણુ અનંત અનંત બિરાજે”

૩ ચોગીસ ૩૪ અતિથયાન્વિત સીમંધર જિન
સ્તવન ગાથા ૧૫ ઢાળ ૩ કળસ પાતુ ૧૯-૨૦

“સીમંધર તુજ મિલને”

૪ શ્રી સીમંધર જિન સ્તવન ગાથા ૮ પાતુ ૧૦
“ધ્યાનમાં ૩ રે જિનરાજ સિયા મે ધ્યાનમાં”

૧ સિદ્ધચક્ર સ્તવન ગાના ૧૧ પાતુ ૭-૮ “અતિ-
શય અઉતિસ શોભતા”

૨ સદરહુ ગાથા ૧૦ પાતુ ૮ “સકળ સુરાસુર
વંધ નમીજે”

૧ સિદ્ધતું સ્તવન ગાથા ૫ પાતુ ૩૦ “સિદ્ધ જગત
શિર શોભતા”

૧ શ્રી રીખવદેવ સ્તવન ગાથા ૫ પાતુ ૮-૯
“નાલિનરેદનો નંદન વંદિએ”

૨ સદરહુ-ગાથા ૭ પાતુ ૩૫-૩૬ “ઉમે રહેને
હો છઉરા”

૧ સિદ્ધાચળજીનું સ્તવન ગાથા ૧૧ પાતુ ૨૮
“જિતારી અભિગ્રહ લીધો” સંવત ૧૮૭૩ ના
માસચર વદ ૧૩ ને ચૌજી જાત્રા કર્યો મતલબનું
સ્તવન છે

૨ સિદ્ધાચળજીનું સ્તવન ગાથા ૬ પાતુ ૪૯ “મન
તનના મેળા કરી સેજો”

૩ સિદ્ધાચળજીનું સ્તવન ગાથા ૧૧ પાતુ ૫૬-૫૭
“શીનળ વર સિદ્ધાચળ જાયા”

૧ સિદ્ધાચળજીનું સ્તવન ગાથા ૧૫ ગીરધરલાલના
આપ હીરાભાઈના હાથની લખેલી ચોપડીમા પાને
૪૫૦ “વિવેકી વિમળાચળ વસીએ”

૨ સદરહુ ગાથા ૯ સદર પાતુ ૪૫૯
“સુહંકર સિદ્ધાચળ શેરી”

૩ સદરહુ ગાથા ૭ સદર પા. ૪૬૩
“વિમળાચળ વિમળા પાણી”

૧ શ્રી સંભવજિન સ્તવન ગાથા ૫ પાતુ ૨૩ સ્ત-
વનાવળીનું “મનમોહન લાગે છેલલીછ”

૧ શ્રી સુવિધિનાથજીનું સ્તવન ગાથા ૧૧ પાતુ
૨૧ સદર “ગુણવંત સહુલુ સ્વામી”

૧ શ્રી વિમળજિન સ્તવન ગાથા ૮ પાતુ ૬૧ સ્ત-
વનાવળીનું “સ્વામી વિમળ વિમળજિન નામે”
('સારંગ' શબ્દ આ સ્તવનમાં ધણુ છે)

૧ શ્રી શાંતિજિન સ્તવન ગાથા ૯ પાતુ ૧૭ સદર
“હુમ દેખત અમ આસ્ય ફલીરી”

૧ શ્રી નેમી ગીત ગાથા ૩ પાતુ ૨૬ સદર “શ્રી
નેમીનાથ વદનકી શોભા”

૨ સદરહુ ગાથા ૭ પાતુ ૨૬ સદર “તોરણ
આધ ક્યું ચઢે”

૩ સદરહુ સ્તવન ગાથા ૭ પાતુ ૩૦-૩૧ સદર
“સુણો સખિ સંજન ના વિસરે”

૪ સદરહુ સ્તવન ગાથા ૮ પાતુ ૩૪ સદર “અખી
આવણુની છટ ઉજળા”

૫ સદરહુ સ્તવન ગાથા ૯ પાતુ ૩૫ સદર “દર-
સન દોડે દોલકાં દરિયા”

૬ સદરહુ સ્તવન ગાથા ૯ પાતુ ૫૮ સદર “પિઉછ
ચાલ્યા પાછા વળારે”

૭ સદરહુ સ્તવન ગાથા ૯ પાતુ ૬૧-૬૨ સદર
“મત જાએ મત જાએ મત જાએ રાજ”

૧ શ્રી પાર્શ્વનાથજી સ્તવન ગાથા ૬ પાતુ ૨૨-૨૩
સદર “મન મીઠી મુરતી ખારી વશીયા”

૨ સદરહુ ગાથા ૯ પાતુ ૫૭ સદર “હીતકર પાસ
જિનેસર દેવ સેવકરણ મન ઉદરયો”

૩ શ્રી સંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું સ્તવન ગાથા ૯ પાતુ
૪૦-૪૧ સદર “સહજનનદિ શીતળ સુખ ભોગી
તો, હરિ દુખ હરિ ધરિતાવરી”

૪ શ્રી સંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું સ્તવન ગાથા ૭ પાતુ
૪૮ સદર “સારકર સારકર સ્વામી સંખેશ્વર”

૫ ભાલાપાર્શ્વનાથનું સ્તવન ગાથા ૬ પાતુ ૧૦-૧૧
સદર “સાનાચર અરિહા શંભુ નિરિહા”

૬ ગોડીપાર્શ્વનાથનું સ્તવન ગાથા ૫ પાતુ ૧૧
સદર “વામાનંદન જિનવર ગોડી”

૭ શ્રી ચિંતામણ પાર્શ્વનાથનું સ્તવન ગા. ૭
ગીરધરલાલના આપ હીરાભાઈના હાથની લખેલી
ચોપડીમા પાને ૭૪૮ (સંવત ૧૮૮૯ ના
આવણુ સુદ ૧૨ નું લખેલું તે ઉપરથી ઉતારેલું

- એવું હીરાભાઈએ તુઘી રાખેલું છે) “ત્રેમે
ગાવોરે શ્રી ચીંતામણી પાસ ”
- ૧ શ્રી વીરજિન સ્તવન ગાથા ૫ પાં ૧૩-૧૪
સ્તવનાવળીનું “રસિયા શ્રી અરિહંત પ્રભુ ભગ-
વંત નમોરતુ તેરેલો ”
- ૨ શ્રી વીરજિન સ્તવન-આમલકી કીડાનું ગાથા
૯ પાં ૩૬ “ માતા ત્રિસલા નંદ કુમાર ”
- ૩ શ્રી વીરજિન સ્તવન-જન્મ કુંડળીનું ગાથા ૧૦
પાં ૪૮-૪૯ “ સેવધિ સંચ હથેરિયા ”
- ૪ શ્રી વીરજિન સ્તવન-દીવાળીનું ગાથા ૭ પાં
૬-૭ “ જ્ય જિનવર જ્ય હિતકારીરે ”
- ૫ સદરહુ સદર ગાથા ૭ પાં ૭ “ સકળ સુરા-
સુર સેવિત સાહેબ ”
- ૬ શ્રી વીરજિન સ્તવન-પીરતાળીસ આગમનું
ગાથા ૧૫ પાં ૧૪-૧૫ “ મુજ વંદન નંદન
ત્રિશક્તારો ”
- ૭ શ્રી વીરજિન સ્તવન-સમોસરણનું ગાથા ૧૫
પાં ૫૮-૫૯ “ દરશને નયન દરાવળે નિજુંદણ ”
- ૧ સાધારણ આંગી વર્ણન સ્તવન ગાથા ૫ પાં
૯-૧૦ “ આંગી ચંગી આજની સુખ લહિએરે ”
- ૨ વૈરાગનું સ્તવન ગાથા ૬ પાં ૨૯-૩૦ “ કાયા
ધરી છે કારમીરે પ્રભુ દિલમાં ધરીએ ”
- ૩ સાધારણ ખ્યાલ સ્તવન વૈરાગનું ગાથા ૩ પાં
૨૫ “ સાંછસે દિલ્લગા પ્રાણી ”
- ૧ વસંત સ્તવન-નેમેશ્વર રાણુલનું ગાથા ૧૧ પાં
૧૧-૧૨ “ આયો વસંત હસંત સહેલી ”
- ૨ વસંત સ્તવન-સુમતિનાથનું ગાથા ૭ પાં ૨૩
“ સાચા દેવ ભજન મન કરહો ”
- ૩ વસંત સ્તવન-વીરપ્રભુનું અલંકારીક ગાથા ૧૪
પાં ૩૨-૩૩ “ ચૌદ સહસ યુનિ વણીજ
વેપારી ”
- ૪ સર્વાર્થસિદ્ધ સ્તવન ગણિત રીપલહેવ સ્તવન
વસંત. ધુવાર ગાથા ૧૨ પાં ૫૫-૫૬ (ગોત્રી
વીશે) “ સમકિત પામી દસ ભવ વામી ”
- ૫ વસંત-વાસુદેવ સ્વામી સ્તવન ગાથા ૭ પાં
૫૬ “ ચંપા બાગસી ચંપા વાસતી ”
- ૬ વસંત-હોરી-નેમેશ્વર સ્તવન ગાથા ૯ પાં
૨૮-૨૯ “ શીવાનંદનકું હરિ ગોરી ”
- ૧ વીસ સ્થાનક સ્તુતિ ગાથા ૪ પાં ૧૮ “ પુછે
ગૌતમ વીર નિજુંદા ”
- ૨ શ્રી સીમંધર સ્તુતિ ગાથા ૪ પાં ૨૦-૨૧
“ શ્રી સીમંધર દેવ સુહંકર ”
- ૩ શ્રી સિદ્ધચક્ર સ્તુતિ ગાથા ૧ પાં ૨૧ “ સિદ્ધ-
ચક્ર નમી પુછ સુણીએ ”
- ૧ છપત્રદિગકુમરી ગસકીડા ગાથા ૧૭ ટાળ ૨
પાં ૫૬-૫૪ “ માતાજી તુમે ધન્ય ધન્યરે ”
- ૧ શ્રી પાર્શ્વનાથજીની લાવણી ગાથા ૧૦ પાં
૨૫-૨૬ “ સુણો સયણ એસે સાંઈ સહુણો ”
- ૨ શ્રી રઘુવીભદ્રજીની લાવણી ગાથા ૯ પાં
૩૪-૩૫ “ સુણો સખારી રંગ મેહેલમાં મેં
શીરતીતી દીવાની ”
- ૧ આરતી-પાર્શ્વનાથજીની ગાથા ૯ પાં ૨૯
“ આરતી કીજો પાસકુમરકી ”
- ૧ રગણાંકીત ૬૩૬ અક્ષરાતમકે કાવ્ય પાં
૩૩-૩૪
- ૧ નવ અંગ પુત્રના દુહા ગાથા ૯ પાં ૩૬-૩૭
- ૨ સિદ્ધાચલ ખમાસમણ દુહા પાં ૪૫-૪૬-૪૭
ગા. ૩૯
- ૩ અક્ષયનિધિ તપ ખમાસમણવિધિ દુહા ગાથા
૨૬ પાં ૪૪-૪૫
- ૧ દીવાળી પુત્રના દુહા
- ૧ રઘુવીભદ્ર નાટક પાં ૩૭-૩૮-૩૯ “ પાડલિ-
પુરનો રાજિયો, નંદ નરેસર નામ ”
- ૧ વપર સ્વામીનાં દુલહાં ગાથા ૮ પાં ૩૯
“ સખિરે મેં કૌતક દિકું ”
- ૧ હરીઆળા ગાથા ૯ પાં ૩૯-૪૦ “ ચેતન
ચેતો ચતુર અખોલા ”
- ૧ નેમીનાથ રાજમતી ૧૨ માસ ગાથા ૧૮ પાં
૫૦-૫૧ “ સખિ તોરણ આઈ કંત ગયા
નિજ મંદિરે ”
- ૧ હિત શિક્ષા જીતીસી ગાથા ૩૬ પાં ૫૧-૫૨-
૫૩ “ સાંભળજો સંગળન નર નારી ”

- ૧ સિદ્ધચક્ર ગુંદળી ગાથા ૧૨ પાં ૯ “આવો સખિ સંજમિયા ગાવા”
- ૨ ભગવતીસુત્રની ગુંદળી ગાથા ૭ પાં ૧૬ “વીરજી આયા રે ગુણશિલ ચલા મોઝાર”
- ૩ ૨૮ લખિંધની ગુંદળી ગાથા ૯ પાં ૧૮-૧૯ “ગણધર ધી ગૌતમ પ્રભુરે”
- ૩ પર્વસણની ગુંદળી ગાથા ૯ પાં ૨૦ છરે “લલિત વચનની ચાતુરી”
- ૫ ગુંદળી-મુનિની, ગાથા ૯ પાં ૨૬-૨૭ “મુનિવર મારગમા વસિમા”
- ૬ ગુંદળી મુરની ગાથા ૫ પાં ૨૬-૨૭ “ચરણુ કરણુચું શોભતા”
- ૭ ગુંદળી સુકૃતની ગાથા ૬ પાં ૨૭ “સુકૃત તરનીરે વેલિ વધારવારે”
- ૮ ગુંદળી સાધુજીની ગાથા ૬ પાં ૨૭ “જ્ઞાન-દિવાકર શોભતા”

- ૯ ગુંદળી દરદુરંકની ગાથા ૮ પાં ૪૭ “રાજ-ગૃહી વન ખંડ વિચાર”
- ૧૦ ગુંદળી મુનિની ગાથા ૭ પાં ૪૭-૪૮
- ૧૧ અષ્ટાંગ યોગ ગુંદળી ગાથા ૭ પાં ૫૩ અથવા જ્યંતિ પ્રશ્નની ગુંદળી “મુદિતા મુની મંડ-લિએ વસ્યા”
- ૧૨ ગુંદળી અંબક તાપસની ગાથા ૬ પાં ૫૪-૫૫ “અરિહા આયા રે ચંપા વનકે મેદાન”
- ૧૩ પલુસણની ગુંદળી ગાથા ૫ પાં ૫૫ “સખિ પર્વ પલુસણુ આવિયા”
- ૧૪ ગુંદળી ગાથા ૬ પાં ૬૦-૬૧ “ચતુરા ચતુરી ચાલસુરે ચલી ચોખે ચીરે”
- ૧૫ જ્યંતી પ્રશ્ન ગુંદળી ગાથા ૯ પાં ૫૭-૫૮ “ચિતહર ચોવીસમે જિનરાજ”

દીપવિજયકૃત સુરતની ગજજલ.

૨મ્મા સંવત ૧૮૭૭ [સંપાદક તંત્રી]

‘કવિ બહાદુર’ એ નામથી ચોતાને ઝાળખા-વતા દીપવિજય મુનિ વિક્રમ ૧૯ મી સદીમાં થઈ ગયા છે તેની ગૂં, ભાષામાં અનેક કૃતિઓ નામે સોહમકુલ પદાવલી આદિ છે કે જેની વિગત હવે પછી છપાનાર અમારો અંશ નામે જૈન ગૂંજરે કવિઓ ભાગ ત્રીજો બહાર પડશે તેમાં આવશે.

આ કવિના સમય પહેલાં મુસલમાન રાજ્ય ગૂંજરાતમાં ઘણી સદીઓ થયા હોવાથી પર્સિયન શબ્દો ગૂંજરાતી ભાષામાં ખૂબ પ્રવેશ પામ્યા હતા અને પર્સિયન ભાષાના ખાસ જાણકાર હિન્દુઓમાં પણ મુનરાંઓ અને મુસદ્દીઓ તરીકે કાર્ય કરી ગયા હતા. કેટલાક હિન્દુઓએ પર્સિયન ભાષામાં અથવા પછી-કૃતિઓ પણ રચેલ છે. કવિના સમયમાં ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની બહાદુરનું રાજ્ય પણ ગૂંજરાતપર શરૂ થયું હતું. આ કવિએ ગૂંજરાતી ભાષામાં પર્સિયન (ઉર્દુ) શબ્દોને સેળમેળ કરી એક વિચિત્ર જાતની

‘ગજલ’ કરી છે; અને તે એક સુરત પર નહિ પણ બીજાં શહેર નામે ખંભાત, જંખસર, ઉદેપુર પર પણ ખતાવી છે. પ્રાસ લાવવા અને તે અક્ષરો અને તેમ મેળવી દીધા છે.

આ સુરતની ગજલમાં પહેલો દુહો છે તે વચમાં ત્રણ દુહા છે અને છેલ્લો છપ્પય છે. ૭૮ કડી ગજલમાં છે કુલ ૮૭ ગાથા છે. ૨મ્મા સંવત ૧૮૭૭ માગશર શુદ્ધ ૫ છે. આ લખવાનો હેતુ કવિ જણાવે છે કે સુરત શહેર સુંદર અને વેપારનું મથક હોવાથી હું જોવા આવ્યો અને ગજલપતિ આચાર્યશ્રીને વિરમિતિ લેખ-ચિત્રલેખ મોકલવામાં આવે છે તે પ્રમાણે આ ચિત્રલેખ લખી મોકલવા માટે આ ગજલ મેં બનાવી. આ કવિના ચોતાના સ્વદસ્તાક્ષરમાં ૨મ્મા પછી ચોથે દહાડે લખેલી ૧૩ પંક્તિવાળું એક એમ પાંચ પાનાની પ્રત કે જે વિજયધર્મ શ્રી પાસે હતી તે ઉપરથી આ ઉતારી છે.

વિક્રમ સં. ૧૬ (સા) માં સુરત નામની ગણિ-
કાના નામ પરથી તેના પરની પાતસાહની મહેર
ચતાં સુરત શહેર વસ્યું. ગોપીશા નામના સાહુકારે
ગોપીપુર વસાવ્યું અને ગોપી નામનું તળાવ તેમજ
વાવ પથ્થરબંધ બંધાવ્યાં (તે) ગોપીદાસે સુરજમંડન
શ્રી પાર્શ્વનાથની સ્થાપના કરી. પાતસાહે તાપી (નદી)
પર મોટા કિલ્લા બંધાવ્યો. તેનો પાયો ઉડો કરી
અને સીંચું ભરી મોટા શુરજ કરાવ્યા. કોટને ફરતી
ખાદ કરાવી તે કિલ્લામાં જલ ગોળા-તોપ ગોળાનો
સાજ રાખ્યો કે જે એવા હતા કે તેને છોડતાં
જખેરો અવાજ થતો હતો. અહીં દિલ્લીના પાતસાહે
તે કિલ્લો બનાવ્યો તે ત્યાંથી મોટા સૂઆ-ખાન
આવતા. કિલ્લાને ખાર દરવાજા હતા. એ નીકા-
સુંદર સુરત શહેર પર તાપી માતાની મહેર હતી.
તાપી નદીમાં એ વખત વેળ ચઢતી હતી, ને તેમાં
હોડી-ફતેમારી ચાલતી હતી. તે હોડીઓના પ્રકારનાં
જુલું જુલું નામ આખાં છે તે જાણવા જેવાં છે.
હરિયા મહેલ હતો. લાખો રૂપીઆનો માલ સફરી
જહાજમાં આવતો. ૭૨ જાતનાં કરિયાણાનો વેપાર
વેપારીઓ કરતા હતા. દુરગમમાં માલ આવતો તે
પર ઘણું લેવામાં આવતું.

આ વખતે નવાજ નસિરુદ્દીન ખાન હતો અને
તે પોતાની સવારી કાઢતો ત્યારે સારા જગજાજ
મૂલતા અને કાણુલી કેનોજ કચ્છના ઘોડાઓ તેમાં
ચાલતા હતા. વળી બક્ષી તરીકે બહારતેગ અને
કાજ તરીકે મમદ હસન હતા. અને તેઓ કંપની
બહાદુરના હુકમથી હકગી ચલાવતા હતા. તે બહાદુર
કંપનીનો સરદાર મિસ્તર વાન સાહેબ હતો અને
સુરત-પરગણાના અધિકાર વાળો કિલ્લેદાર માલેસન
(નામનો સાહેબ) હતો.

નગરશેઠ લખગીદાસ નામનો હતો કે જેની પ્રજા
શહેરમાં પડતી હતી; ઈમાની મિરન્યાં, કાપદો જાણતા
પિરાજશાહ, જુલિયાલી સણવી નામે નાજરશાહ
અને મહેતા વલ્લભ અને ગિરધરલાલ બંને પુખ્ત-
શાલી હતા. રાસ્ત્રી તરીકે આજુદરામ, મોટામકાન-
વાળા ખાખા દમરો નામના હતા.

હવે શહેરના શાહુકારોમાં અગણિત લક્ષ્મીવાળા
તરવારી નામની અટકના આતમારામ ભૂખણ
નામના ભણુશાલી હતા કે જેમનું પુણ્ય ઘણું હતું,
નવજામ લક્ષ્મી હતી. ખીજ નામે લાલી ગિરહ
સુનીલાલ લક્ષ્મીવાન હતા, કલાશાહ, શ્રીપત એ
નામના શ્રીમતો ઉપરાંત ઢાગી જાતના દૂલાબંદ,
મોટરમલ્લ, જોષતાદાસ અને માધોદાસ હતા.
મારવાડી શાહુકારો મુવિલાસી અને મોટી પેઢીઓ
રાખી લાખોની હુડી લખનારા અને ગુડી પાધડી
બાંધનારા-એવા ઘણા શાહુકાર હતા. તેથી કેટલાંનાં
વર્ણન કરું ?

ગુજરીમાં જે ચીજ મલતી હતી તેનું વર્ણન
કરું છું. ગુજરી કિલ્લા પાસેના મેદાનમાં ભરાતી.
ત્યાં મશરૂ, હિમરૂ, કિનખાખ, જરખાખ દોશી વેચતા
હતા. જાવલ, છિંટ રોકક લઈ અખાતા, કાપડ બંગાલી
સરતા, બિલાતી, ચીન મધરાજ નગરી સોરડી નવ-
નવ જાતનાં પટફૂલ વેચાતાં દલાલ કછયા મદાવતા.
ઘોતી-કિરમજ દોરા, ફુપટા કસબવાળા, મશરૂ,
મિસ અરડા [?], રંગીન વસ્ત્ર શોભતાં. પાધડી બાંધી
વેચતા, સારી સાલ દુશાલા લહેરીલાલાઓ ખરીદતા.

ઘણી જાતના ચોક હતા. એક પાસ મુગલીસરા
કે બ્યાં મુગલી લોકો રહેતા, ખીજ બાજુ ચિનાઇ
માલની દુકાનો, પટવા-રેશમ વેશનારનાં મકાનો હતાં.
ઘણાં હજવાઇ [?] બેસી સુંદર માલ બતાવતા. નવ
નવી ચીજો મળતી તેમાં કેટલી જોઇએ.

ફરીને નાણાવટમાં આવ્યા પછી કેલા પીઠમાં
જવાનું મન થાય કે બ્યાં લાત લાતનાં મેવા, લાલાલોક
લેતા. કમરખ, કમરખાં, ખિરની, કિસમસ ત્યાહ આપે
તેવા હતા. સીતા નામનાં ફળ-સીતાફળ, જાંજી,
કન્નસ, નારંગી, દાડમ, ફાલસા, અનાસ, ની સુંદર
મધુરી વાસ આવતી હતી. શેરડી, અંબા [?] એમ
અનેક લાતનું શી રીતે વરણાય ?

ઘણા તંબોલી પાનની ચોળી લઈ બેસતા,
અત્તરદાર સરૈયા ચોકબંધ રહેતા. ઘણા કંદાઇઓ
સારો માલ-જાડુ જાતનાં પકવાન કરી બેસતા.
સરત શહેરની એ 'સોગાત' (સારી ચીજ) જુદી-

જુદી જાતની ખરડી હતી ગોખ પાટયા (!) ચક્રા
વાળા ગોખીપુરામાં મહેસો-મોટાં મકાન હતાં, કે
ત્યાં જુવરગ-કૃદ લોકો કહે છે કે ગોખીશાહ રહેતો
હતો તેના નામનું ખજાર હતું ને ત્યાં આખી દુનિ-
યાનો વેપાર ચાલતો, મં. ૧૬૭૮માં સેનચરિ (વિજય-
સેન ચરિ)ના (હસ્તથી) ગોખીશાહે મુસ્લિમોન પા-
ર્શ્વનાથ સ્થાપ્યા.

ઝવેરી લોક મોજ કરતા અને બીજી કંઈપણ
શોધ-વાતમાં ન પડતાં હીરા નંગ પાંચે જાતનાં
મોતી પરખતા હતા. પન્ના પીગેજ લાલ લકોને
દલાસ કરતા.

સર્વે પોતપોતાનો ધર્મ પાળી પોતાનાં પદ્કર્મ
સાધના. કોઇ વેદપારી. કાઠવાળી લાપાના રચનાર,
જોતીધી, નિગિસિયા, હંદ પદનાર, વાદ કરનાર વાદી,
ફૂલ લાઇ કરતા માલી, ફૂલ ચૂર દઇ લેનારા બોગીઓ,
લાંબા ઘૂંટનાર લંગી, અમલ લેનારા રંગી અમલીઓ
(અરીથુના અમલવાળા), કંસાર, ઘાટ ધડનાર
સોનીઓ, ચુંડા, મરજી પ્રમાણે મીવનારા દરજી,
નંગને જડનારા જડિયા, ચૂડા કરનારા દંતારા,
ચૂડીઓ પહેરનારી સ્ત્રીઓ એમ ચોરાસી ખજારમાં
જુદા જુદા વેપાર વાણીઓ કરતા હતા. વળી
બહુ પારસી લોક હતાં તે શેકડા દમડા લાઇ વેપાર કરતા.

આમ સર્વલોક સુખીઆ હતા. કોઇ વાતનું
કુખ નહિ હતું. અજેજી રાજ્યમાં શહેરના લોકોને
સર્વ સુખની સામગ્રી હતી. શહેરમાં ઘણા કમકાન ?
ઝર્યા, અને ઉંચી ચાંદની વાળી દલેલીઓ હતી કે
જેના ગોખમાં નરનારીઓ બેસતા.

દેલાલોમાં ગંબા બહુચરા માતાજીના સ્થાનો,
કે જેને લોકો સન્માનતા, વિશ્વ ને શિવના પ્રાસાદો
કે ત્યાં ઘેરા નાદો થતા, જેનોના સુંદર પ્રાસાદો કે
જે જેનો આહ્વાદ થતો. જેનોનાં દહેરામાં સુસ્તમંડન
પાર્શ્વનાથનું ખાસ દેવલ, શંખેશ્વર (પાર્શ્વ)નું ઉ-
ખરવાડીમાં, ગોડી પાર્શ્વ, શાંતિનાથનું, આદિનાથનું,
મહાવીરનું, ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ એમ ૭૨ દેવલ
હતાં. વિજયદેવ (ચરિ)નું આલય (ઉપાલય) ઉંચા
ગોખ ને માળવાનું હતું. વિજયાનંદ (ચરિ)નું આલય

ઉપરાંત સાગર ગચ્છનો, ખરતર ગચ્છનો, અંચલ
ગચ્છનો, પાસચંદ, કમલ શાખા, કલશ શાખા,
કત(પુરા) શાખા, આગમગચ્છ, પૂનમીઆગચ્છ,
હંકાગચ્છ એમ સહુ સહુ ગચ્છનાં સ્થાન હતાં.
ચોરાસીગચ્છના પોતપોતાના ગચ્છવાસી હતા. મંવેગી
સાધુઓ નિરૂપાધિક પણે આગમ વાંચતા, ને તાત્વિ-
ક ગ્રંથો પઠતા. દિગંખરાના સાત દેવલ હતાં. આમ
જેન (ધર્મ) વિખ્યાત હતો.

હવે પુરાઓ વર્ણવું છે. ગોખીપુરા, સાહપુર,
હરિપુરા, રંગનાથપુરા, મહિધર પુરા, મહેઝર (!) પુરા,
રામપુરા, મંજરપુરા, બેગમપુરા, સલાતપુરા, સગરામ-
પુરા, રત્નમપુરા, સુલતાનપુરા, રૂદરપુરા, નાંનપુર,
નવાપુરા, સર્ધવદપુરા, ઇદરપુરા, એમ અઢાર પુરાં છે.

આમ વત આરામમાં મોજ વિશ્રામ લેતા. ફૂલથી
મહમહતા. હરીપાલી ભૂગિ હતી. બાગમાં ફરતા.
કરંજ (!) ઉંચા ઉડતા, ખમાલીઓ શેતરંજ બેસતા.
ફિરંગી લોકના કમકાનમાં રાગ તાન થતાં.

શહેરમાં અઢાર વર્ણુ હતી. સુરત સુંદર શહેર
હતુ ને તેનાપર પ્રભુની મહેર હતી. નવલાખ (!)
ધરો હતાં ને રાજ કુંપતીનું હતું. જેમ દેખું તેમ
વર્ણુન કર્યું છે.

હે તપગચ્છલાનુ ! (આચાર્ય), અહીં કૃપા કરી
શહેરને પોતાનું જાણી આવો. સંધ પોતાનો માની
અહીં પૂજ્યજી ! ચોખાનું કરવા આવો. સં. ૧૮૭૭
માગશર માસની (શુદ્ધ) બીજને દિને દીપ કવિરાજે
શહેરમાં સમ્રાટ એવા સુરતનું વર્ણુન કર્યું છે.

જેનું દેખું તેનું લખી ચિત્રલેખ દીપવિજયે
ગચ્છપતિને મોકલ્યો.

તંત્રી.

શ્રી સુરપ્રેમ પ્રતાપજી ઉપતિ ઉપાધ્ય અવદલ
વરનું સુરત સોદેરકી અભિનવ ખુબ ગજજલ ૧

અથ ગજજલ.

સારદ ચરન ચિતલાઈક શુદ્ધિ દેન મહમાઈક
ગજજલ ખુબ અનુસર વુદ સુરત મેહેરકું ખરતુદ્ ૧
સુરત સોદેર સુયાનાઈ બંદિર દીપતા દાનાઈ
લાથું આદિસે ઉતપત, સુશિઈ સુનિજના ઇકચિત ૨

સંવત:સોલ વિક્રમરાજ, સુરત નામ ગણિકાસાળ,
 તાપર પાતસાહકી મહેર, તાને વરયા સુરત સેહેર. ૩
 ફરક ગોપિસા સહુકાર, ગોપીપુરા વાસ્યા સાર
 ગોપી નામ સરવર વાવ, પથ્થર કેલખંધી સાવ. ૪
 સરજમંડલા થી પાસ, ચાપન કિયા ગોપીદાસ,
 તાપિ છદ્ધરાંસી પતસાહ, કિલ્લા કીન વડઉચ્છાંહ. ૫
 કિલ્લા ખૂબ હેઉં ચાફ સીસાગારસેં સિચાફ
 ગાઝા વડસેં ચોઝાફ ઉચા ધુરજ હેં પ્રોઝાફ. ૬
 અલકા બુમ ધધિ આઘફ ફિરનેં કોટ સેં ખાઈફ
 કિલ્લે નાલ ગોલા સાળ, સખરે હોત હે અવ્યાળ. ૭
 ધુરજેં તાલકી પાંતાંક, નિરખણ હોત હે ખાતાફ
 નવગજ બારગજકે માન, માનું જોગણકા ધ્યાન. ૮
 ધણુણું બાળતી ધંડાફ માનું ગેધકા ગડઝાફ
 કિલ્લે ફિરત ખાઈ ખૂબ, બરિ હેં નીરસેં મહમુખ. ૯
 તાપિ છદ્ધરાંસી પતસાહ, કિલ્લા કિયા દિલ્લિસાહ,
 કિલ્લા પાતસાહી માંન, ફરકે વાવટા અસમાન. ૧૦
 બ્યા પર પાતસાહકા માન, આતે બડે સુને ખાંન,
 સુરત સેહેર હેં નીકાફ માનું ધરનિ કાઠી કાફ. ૧૧
 નીકે બાર દરવાજેફ અલકાનયરકે લાજેફ
 નીકા નાંમ સુરત સેહેર, તાપી માતકી હે મહેર. ૧૨
 ભટણી માન તાપી સાર, ચઢતી વેઢ હોનું વાર,
 ચઢતે પાંણિયાંકે પૂર, હોડી આતહેં સસતુર. ૧૩
 બેડી બેડ વેઢ હોણ, ખાદર બખસ ફરકેં સૌણ,
 ગદખદ ફેર ફતમારીફ, બ્યાકી પવનગત ચારીફ. ૧૪
 પીનસ કથય પનસો ઇફ, વગ્ગપટલ હા હોઈફ
 બતેલા પલ્લવારા નામ, બેલણુ પીનગત અબિરામ. ૧૫
 ઈસે બહોત નાર્યા નામ બ્યાકા ચંલ હેં અસમાંન,
 સફૂપેં દોર હે ખાસાફ ખેફૂત દેતદ લેસાફ. ૧૬
 અટવે ઉંબરે સેં હોય આપે જિહાજ સખી કાય,
 ગોલા નાલ સેં છોડીફ બંદિર આત હે હોડીફ. ૧૭
 સુલ્લાં બારિનિ ચૌમાજ, છુટેં નાલ ગોલા વાજ
 દરિયા મેહેલ નિચી આપ, ફરકે વાવટા સસુલથ. ૧૮
 લાપી માલ ચલ આવેફ, સફરિ જિહાજ લર લાવેફ
 બહોતર કિયાણુકે થોક, લેવે સાહુકારાં લોક. ૧૯
 ધુરજેં આત હેં જખ માલ, સખકા લેત હેં સંલાલ,
 લાંણિ કરત તીપર છાપ, જેસો ડલ તેસા આપ. ૨૦

બરતું મેહેરકા રાજન, નેકી રાજ હેં યુનખ
 નસિરદિન હેં નવ્યાપ, બ્યાકા દેસ દેસોં મ
 અચ્છે બહોતે ગજરાજ, માનું મેધ જેસો ગ
 નવ નવ જાત થોડે વ્યાંહ, મોહેં સવારિકે મ
 કાખિલ કનોછ કછીક, જિનકી જાલ હેં. ૨
 બેહારતેગ બખસી છક, મમદહસન હે કાછ:
 કુંપની હુકમ સેં આયાફ હાકમ હાકમી લ્ય
 હાકમસેંદર હુકમીદાર બહાદર કુંપની સરદાર.
 મિસ્તર વાન સાહેબ નાંમ સમગજ બહોત હોઈ
 માલેસન હે કિલ્લેદાર સુરત પરગણે અધિકા
 નગરશોક લખમીદાસ જ્યાકો મેહેરમેં ઉજાગસ
 મિરબ્યા ધમાની બહાર માનું લાગકો સસન
 પિરોજસાહજ યુનવંત બ્યાકો કાયદો મહમં
 સણુવી નામ નાજરસાહ બ્યાકી પ્રગલ છુંદિ ય
 મેહેંતા વલ્લભ ગિરધરલાલ હોનું પુન્ય થેં
 સાલિ નાંમ આણુંદરાંમ બ્યાયા દુખરો બઝ
 બરતું મેહેરકે સાહુકાર બ્યાકું લાલિજો અપિ
 અગણિત લખમી લારીફ બ્યાકી અટક, તરવા
 આતમારાંમ બુપણુનાંમ, પેસેં બહોત કોઈ
 લણિ તેજ લણુસાલીફ, પરગટ પુન્ય પરનાલ
 લજમીવાસ નવલખાફ સખલી ખાતસેં દરખા
 લાલી મિરહ યુનીલાલ લણિ તેજ થેં વડલા
 કલાસાહ હેં શ્રીપત બ્યાકોં લણિ પરથલવિ
 ખતરી જાત ફૂલાચંદ મોટરમલ્લ કુખેં ચંદ
 જોયતાદાસ માધોદાસ લણિ તેજકો ઉજાગસ
 મહધરિ સાહુ સુવિલાસીફ પેલ્યાં બડી હેં ખારી
 લિખતે લખી કો હુડીફ પઘડી બાંધતે ચુડી
 ઇચ્છે બહોત સાહુકાર બરતું નાંમ કિતને સા
 યુગરી ચીજ બ્યા મિલતીફ તાકું બરનવુ ત
 કિલ્લા પાસ હેં મેંદાન યુગરી ભરત હેં બહોમા
 મિસફ બેચતે કેઇ લાલ, કનિયા મેટતે દલ્લા
 હિમ્મ વેચતે કિનખાખ, દોસી બેચતે જરખાખ
 છાલલ છિટકે લે તેફ રોકક દાંમકું દેતેફ
 કાપડ અગાલી સરતાફ દોસી લોકહેં મરતાફ
 બિલાતિ ગીન મધરાજક નગરી સોરકી તાજફ
 નવનવ જાતકે પટફૂલ, અલલ કરત તાકો ચૂદ

કપડે બેસતે પડેક શેકડ સેતહેં ખુરુદેક
જદે અડતહેં અલમસ્ત અપને હાલ મોં મદમસ્ત. ૩૯
ધોતી કિરમજ કોરાંક ફુપેં કસખકી લેહેરાંક,
મિસર મિસ ઝરડો દો ધાક રંગત વસ્ત્ર સૌહૈ ધાક. ૪૦
પાથોં દોરિ એ વિકતેક, અલમ મૂલહી કરતેક
સાહી સાલ દોસાવાક ખરિદાં કરત હે લાલાક. ૪૧
બહોવિધ ચોકકીહેં રીજ બરન જત હેં તબ્બીજ
મુગલીસરા હે એક પાસ મુગલી લોકકે આવાસ. ૪૨
ચિનાઇ માલકી દુહાન પટવે રેસમી મજ્જાન
ખેડે બહોત હજવાઇક નીકે માલ અતલાઇક. ૪૩
મિલતી નવનવી ચીખંક દેપન હોત હેરી ઝીક
નાણાવદમેં કિરઆય, કેલાપીકમેં મન લાય. ૪૪
ભાંતો ભાંતકે મેવેક લાલા લોક બહોલે એક
કમરખ કમરખાં ખિરનીક કિસમસ સ્વાસ્તેં બરનીક ૪૫
સીતા જનમેકે ફલ ચંગ જાંબુ ફલસે નારંગ
દાઝમ ફાલસે અન્નાસ બ્યાકી મેંહેર મધુરી વાસ. ૪૬
ધક્કુ ખંડ અર અખાક, ભરકે ખેડેતે લખાક
છંસી બહોત ભાંતો જત, બરતું કૌન વિધસેં ભાંત. ૪૭
ખેડે બહોત તબોલીક, લેકર પાનકી ચોલીક
અતરદાર સરિયા લોક, ખેડે ચોલ ચોકા ચોક. ૪૮
ખેડે બહોત કદોઇક, અજે માલ વહાં હોઇક
બહોવિધ ભાંતકે પકવાંન, મિલતે બહોત યાનોયાન. ૪૯
સૂરત સેહેરકી સોગાત, બરડી હોત નવનવ જત
અઝીખ પાદ્યા વડવાક, ગોપીપુરાક મેહેલાક. ૫૦
ગોપી સાહ જિહાં રેહેતેક જુજરક લોક સો કેહેતેક
ઉનકા નામકા બાબર કરતે ખલક વહાં વેપાર. ૫૧
સંવત સોલ અગન્યાસીક કાલા માસ ચુનરાસીક
સૂરી સેન ગોપીદાસ, યાપે સુરજમંડન પાસ. (૫૨)
ઝવેરી લોક કરતે મોજ, નાંહી કરત કિનકી મોજ
હીરા પરખતે હેં નંગ, મોતીપન્ને પાંચો રંગ. ૫૨
પન્ના પિરોજ અર લાલ, લેકર ફિરત હેં દહવાલ
સખહી માંનતે નિજ ધર્મ, અપને સાધતે ખટકર્મ. ૫૩
છલી મર્દખીકે તેક, દાંની દાંનકું દેતેક
કિતને વેદકે પાઠીક, લાપા રચત કે દાઠીક. ૫૪
જેતપ જેતપી જેતેક, કેતે નિમિતિયે હોતેક
કેને જંદકે પદતેક, વાદી વાસ્તેં બીડતેક. ૫૫

માલી ફિરત હેં લે ફલ, ભોગી સેત હેં દે મૂલ
ભાંગાં ઘૂંટતે ભંગીક, અમલી અમલકે રંગીક. ૫૬
ખેડે સીખ કંસારાક, ધારી ઘડત સોનારાક
ગુડે બહોત હેં દરજીક, સીવેં આપકી મરજીક. ૫૭
જરિયે જરજત હેં બહો નંગ, મોતી પના પાંચી રંગ
ચૂડે ચીરતે દંતાર, ચુડિયાં પેહેંરતી બહો નાર. ૫૮
એસે ચોરાસી બાબર, બહિયે કરત હે વ્યાપાર
ફિર કેં પારસી બહો લોક, વણજાં કરત દમડે રોક. ૫૯
ચોં સખ લોક હેં સુખિયેક, નહિ કાઈ ખાતસેં દુખિયેક
સેહેરમેં અંગરેજીરાજ, પાવત લોક સખ સુખ સાજ. ૬૦
પુરમેં બહોત હેં કમદાંન, ચાંદની પોહોચતી અસમાંન
ઉચી હવેલાં ભારીક ખેડે ગોખ નરનારીક. ૬૧
અખા બેહેંચરકે યાન, આલમ કરત હેં સનમાંન,
વિષ્ણુ સિવાંકા પરસાદ, વામેં ગાળે શુદ્ધિરા નાદ. ૬૨
નીકે જૈનકે પ્રાસાદ, દેખત હોત હે આલ્હાદ
સૂરતમંડના શ્રી પાસ, ફિરકે ધર્મ દેવલ પાસ. ૬૩
સંખેસરા શ્રી જિનરાજ, ઉત્તરવાડી શ્રી મહારાજ
ગોડીપાસ જિનવરદેવ, સારેં ભક્ત જન પ્રભુ સેવ. ૬૪
સાંતીનાયકા દેહરાક, માતું સિવપુરીસેં રાક
આદીનાથ જિનવર વીર, તારેં ભવાં સાગર તીર. ૬૫
ચિંતામની પારસનાથ, એસેં સિવપુરાંકે સાથ
દેવલ ઝડેં બેહેંતાલીસ, વડેં મુરતરાંકા ધસ. ૬૬
વિજ્યાદેવકા આલાક, ઉચા ગોપ હેં માલાક
આલય ફેર વિજ્યાનંદ, સાગરગજ ખરતરવંદ. ૬૭
લોટી વડી હેં ખોસાલ, પરગટ ધરમકી પરનાલ
અંચલગજ પાસચંદ સૂર, કમ્બલ કલસ કંત
પ્રભસૂર, ૬૮
આગમ પુનમેં છુકેક, સખ સખ ગજકે સકેક
ધમેં ગજ ચોરાસીક, અપને ગજ મત વાસીક. ૬૯
ફિરકે સંવેગીકે સાધ, આગમ વાંચતે નિરૂપાધ
સાધુ સાધતે સિવપંથ, પદતે તત્વકે બહુ ગ્રંથ. ૭૦
દેવલ દિગંજરાકે સાત, યાવિધ જૈનકા વિખ્યાત
બરતું પુરકે અહિહાન, વ્યામેં સહસ લાખો ચાંન. ૭૧
પુરા શુદ્ધિ કેહેવંત હોય, વસ્તિ સેહેર સરસિ સોય
આગે તરક મિલકે સાર, વસ્તિ પુરાંકી અદાર. ૭૨

હોદરા.

ગોપીપુરા દિર સાહપુર, હરિપુરા રૂઢનાથ
મેહેધર મેહેઝર રામપુર, મંછર બેગમ સાથ. ૧-૭૩
સલાતપુરા મગરામપુર, રૂસ્તમપુર સુલતાન
રૂદરપુરા અર નાનપુર, નવાપુરા બડ થાન. ૨-૭૪
સાઈદપુરા ઈદરપુરા, પુરે આકાર બપાન
બંડે બંડે થાનક સરસ, ભૂમ સાત આરામ. ૩-૭૫
પુનઃ ગળગલ.

બરતુ બાગ વન આરામ, ગોશ કરત હેં વિસરામ
દાપત ફૂલસેં ફૂલેક, નીકે રસભરે મૂલેક. ૭૬
દિરતે બાગ બહો ફૂલેક, માનુ સુરસકે ફૂલેક
નીલી ભૂમ હરિયાલીક, નિરપત દષ્ટિ ભરલાલીક. ૭૭
હંચે ભાંતે કારંજ, બ્યાલી ખેલતે સેતરંજ
દિરગિ લોકકે કમઠાન, હોતે રોગ ઇતિસ તાંન. ૭૮
પુરમે આકારીં હી બરન, સબકે જૂલૂએ આગરન
સુરત નયર ચાવા સેહેર, ન્યા પર દેવતાકી મેહેર. ૭૯
નવધમ ધરાં વસ્તિમાન ન્યાકો કુંપતી રાગન,
કાનો સેહેર બરનન એહ, અપની દષ્ટિ દેખો નેહ. ૮૦
કરકે કૃપા તપગણભાન, આંના સેહેર અપનો જાન
જાંણી સંધ અપનો ખાસ આના પૂજ્યજી ચોખાસ. ૮૧
સતોતર સંવત્તાં અકાર મગસિર ખાસ દિતિયાં સાર
બર-ચો દીપશ્રી કવિરાજ સુરત સેહેરકે સાગ્રાજ. ૮૨
કલસ-છરવ.

બંદિર સુરત સેહેર, તા બરનન ઇહ કાનો,
તપ સેહેરાં સિરતાજ, સુરત સેહેર નગીનો;
નીકા સુરત સેહેર, લપ કોસાં લગ ચાવો,
દેખનકી જસ હીંસ સો દેખપેં આવો,
શ્રી ગણપતિ મહારાજકું ચિત્ર લેખ લિખને લીહ
દીપ વિજય કવિરાજને ઇહ સુરત સેહેર બરનન
કિં. ૧-૮૩

—ઈતિ શ્રી પં. દીપવિજય કવિરાજ બહાદરેણુ

વિસ્મિતામા સુરતકી ગળગલ.

સુરતકી ગળગલ ૮૩ ગાથાકી ૧, ખંભાતકી
૧૦૩ ગાથાકી ૨, જાંજીરકી ગળગલ ૮૫ ગાથાકી
ગળગલ ૪, હરિપુરકી ગળગલ ૧૨૭ ગાથાકી ગળગલ
૫, એ પાંચ ગળગલ બનાઈ હે. સં. ૧૮૭૭ સાકે
૧૭૪૨ પ્રવર્તમાને માગસિર સુદિ ૫ રવિવારે લિ.
પં. દીપવિજય કવિરાજ બહાદરેણુ.

—(કવિના હસ્તાક્ષરમાં વિનયધર્મસુરિ પાસેની
નકલ ૫-૧૩)

દીપવિજયનાં કવિત.

યોરેકું ઘોરા ગધેકું મધા કેહેંસી
કાયરકું કાયર અર સુરનકું સુર હેં
પૂતકું સપૂત કપૂતકું કપૂત કેહેંસી
ન્યાપકું ન્યાઈ અર અન્યાઈકું દૂર હેં
સાહનકું સાહ ચોરનું ચોર કેહેંસી
મૂરખકું મૂરખ અર પંડિતકું પૂર હેં
કહત કવિરાજ દીપ સુનિઓ સુગન લોક
કવિ તો દેખસી તેંસી કેહેંસી જર હેં. ૧

પુનઃ-

જતીકું જતી અર સતીકું સતી કેહેંસી,
કચરીકું કચરી અર ખ્યાનીકું ખ્યાની હેં
ચુંછકું ચુંછ અર ધીરનકું ધીર કેહેંસી,
દાસીકું દાસી અર રાંતીકું રાંતી હેં
ગંડિએકું ગંડિએ અર મરદકું મરદ કેહેંસી
સુંબનકું સુંબ અર દાંતીકું દાંતી હેં
કહત કવિરાજ દીપ સુનિઓ સુગન લોક
કવિતો દેખસી તેંસી કેહેંસી પ્રમાંની હેં. ૨
(સુરતની ગળગલ પછી લખેલાં કવિના હસ્તાક્ષરમાં)

અહ્યયર્થ.

[વ્યાખ્યાતા—રા. પ્રાણજીવન મોદારજી શાહ, રાજકોટ.]

વિષયનું મહત્વ—આજકાલ ત્યાં જુઓ ત્યાં ગરીબાઈનો, નળખાઈનો, વેરવેરનો, મંદશક્તિનો, વિવિધ રોગોનો, અને માથાપનો દુઃખ દેનાર સંતાન પેદા થાય છે તેનો પોકાર પરી રહે છે. આ બધી ફિયાદોનાં અને દુઃખોનાં કારણો શાધવા જઈએ તો ઘણાં એ મળી શકે; કારણકે કપાલે કપાલે જૂદી જૂદી શુદ્ધિ હોય છે, એટલુંજ નહીં પણ દરેક કારણ કાંઈ ને કાંઈ રીતે એ બાજતોને લાગુ પડે; પરંતુ જે આખાદ કારણ હોય તેજ અગત્યનું તે ઐષ્ટ ગણાય છે. એ બધાં દુઃખોનું આખાદ કારણ, ખરેખર સ્તન-સરૂપ કારણ તો અહ્યયર્થની ખામી છે. અહ્યયર્થની ખામીમાં અહ્યયર્થની સાવ ગેરહાજરી, વીયનો ઘતો ગેરબાજબી ખરચ, વીય સંરક્ષણની બેદરકારી, વીય જમાવવાની કુદરતી શક્તિનું અદાનપણ, પરાણે વીય જમાવવું વગેરે ઘણી બાજતોનો સમાવેશ થઈ શકે છે. એટલા માટેજ અહ્યયર્થનો વિષય દુનીઆદારીના કામેમાં એકસરખો ઉપયોગી ને સરસાઈ બોગવે છે. આ વિષય અતિ ગહન અને ઔઠ છે જેમાં મારા જેવા સાધારણ માણસની મતિ ચાલી શકે નહીં, તોપણ મારી શક્તિ પ્રમાણે હું તેને ચર્ચાશ. કૃપા કરી આપ સૌ ભાઈઓ અને બેાતાઓ એક ચિત્તે સાંભળી મને ટીપાવશો. હું નથી વિકાન, નથી બહુ ભણ્યો, કે નથી વક્તા, તો મારા બોલવામાં કે ચિત્તારવામાં કે ધારણામાં કાંઈ ફેર લાગે તો તે દરજ્જા કરશો અગર તો મને સુધારશો.

અહ્યયર્થનો અર્થ—અહ્યયર્થને ખાસ કરીને જૈન કામમાં શિયળ એવા નામથી ઓળખાવવામાં આવે છે. અહ્યયર્થ ને શિયળમાં કાંઈ ફેર નથી. પંચમહાભૂતો એટલે પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ ને આકાશ, તો આપણે દરપણે ઉપયોગ કરીએ છીએ. દરપણે શ્વાસ લઈએ છીએ તે વાયુથી, પીએ છીએ તે પાણીથી, ખાઈએ છીએ તે ખોરાકથી, તથા બીજી

ઉપયોગમાં લેવાતી વસ્તુઓથી શરીરમાં લોહી, માંસ, આયુ, લાક, વગેરે બને છે. પરંતુ તે સૌ કરતાં જે શક્તિ ઉપર ચકન-હલન-વકન, અને શુદ્ધિનો મોટામાં મોટો આધાર છે તે વીય કે જેને વીય કે ધાતુ કહે છે તે પણ બને છે. આ વીયનું સંરક્ષણ કરવું એટલે તેનો સદુપયોગ કરવો એજ ખરોપુરુષાર્થ છે. મનને પરમાત્મા સાથે જોડવામાં એ વીય ઉત્તમ સાધન છે. વીયનો અર્થ અહ્ય પણ થાય છે, અને એ વીયનું શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે સંરક્ષણ કરવાથી અહ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. અહ્ય એટલે વીય ને ચર્ચ એટલે નિયમસર ઉપયોગ એમ બે શબ્દથી તે શબ્દ બન્યો છે. એ શબ્દ સંસ્કૃત ભાષાનો છે. જૈનધર્મમાં એજ શબ્દને અંભ મત એમ કહે છે. અહ્યયર્થ ખરોખર ખાળનારને અહ્યયારી કહે છે. અને એ અહ્યયારીને પ્રભુતુલ્ય ગણેલ છે. જેમ જૈનમાં તેમ દરેક ધર્મમાં પોતાની વીય શક્તિનો સદુપયોગ કરનારને અતિ ઉત્તમ દશાવાળો ગણવામાં આવેલ છે. અહ્યયર્થ એ ગુણ બીજા બધા ગુણોમાં પ્રધાનરૂપે ગણાય છે. બધા ગુણોનું બીજું તે ગુણ છે એમ કહીએ તો જરા પણ અતિશયોક્તિ નથી. અહિંસા, સત્ય, સાચીદાનત, નિર્દોષ, ક્ષમા, પવિત્રતા, એ બધા ગુણોમાં આ ગુણ વૃક્ષતુલ્ય, મહાસાગરતુલ્ય છે, અને બીજા ગુણો કાળારૂપ અંગર નદીનાગારૂપ છે. જૈન ધર્મનાં મુખ્ય પાંચ વ્રતોમાં આ ગુણનો નંબર ચોથો છે પણ તેનો પ્રભાવ, પેહેલે નંબર છે. આખું અહ્યયારીમાં બીજા બધા ગુણો સ્વાભાવિક રીતે હોય છે જ.

વીયનો જમાખરચ—આપણા ખાન-પાનનું ઉત્પત્તિ પરિણામ એટલે ઉત્પત્તિ ખરો સાર વીયની ઉત્પત્તિ છે. આપણે જે ખાઈએ છીએ તેમાંથી પ્રથમ હોજરીમાં રસ થાય છે, તે પછી રક્ત એટલે લોહી, તે પછી માંસ, મેદ, અસ્થિ, મજ્જા, અને

હેવટ વીર્ય થાય છે. વીર્ય એજ શરીરનું સત્ત્વ, તત્ત્વ અને રાજ અરે શહેનશાહ છે. પ્રાચીન વેદક આચાર્યો ખાધેલા ખોરાકનું ૧ માસ ને ૯ ધરીમાં વીર્ય બને છે એમ જણાવે છે. શુદ્ધ અને સાદા ખાનપાન વિહારથી શુદ્ધ વીર્ય અને તેથી ઉત્તરી રીતે વર્તવાથી અશુદ્ધ વીર્ય ઉત્પન્ન થાય છે. શુદ્ધ વીર્યથી પ્રજા ઉત્તમ, શરીર નિરોગી તેમજ બળ-બુદ્ધિ-પરાક્રમ અને આચાર ઉત્તમ બને છે. જેમ દુધમાં ઘી અને શેરડીમાં રસ ગુમપણે છૂપાયેલા છે તેવી રીતે આપણા શરીરમાં દરેક રચને વીર્ય રહેલ છે. સ્ત્રી સમાગમ, સ્ત્રીના તર્કવિતર્ક, તેવાં નાટકો, સ્ત્રી ચિત્તવન વગેરે સ્ત્રી સંબંધી સર્વ ચેષ્ટાઓથી, વીર્ય આપ્યા શરીરમાંથી ખેંચાઈ એક રચને એકઠું થઈ તેનો રેચ લાગે છે; એટલે બહાર નીકળી જાય છે. કાપી કળા તોડી નાંખવાથી જેમ કુલ તેમાંથી ફળ ને તેમાંથી બીજ અને હેવટ વૃક્ષ થતું નથી તેમ નાનાં બાળકો, જે સ્ત્રી સંબંધી વિકારોમાં સપડાય છે તે તેનું પરિણામ તેલુંજ આવે છે; માટે નાનાં બાળકો, અને વીર્યની ઉત્પત્તિ ન હોય તેવાં માંદાં અને વૃદ્ધ માણસોએ સ્ત્રી વિપયથી દૂર રહેવું. રોજ બરેર અન્ન ખાઈએ તો ૪૦ દિવસે ૨ મણ ખોરાક ખાવાથી ૨૫ રૂા ભાર વીર્ય પેદા થાય છે. પ્રણ તે ૪૦ દિવસોમાં માંદગી, ઉપાધિ વગેરેના દિવસોનો વિચાર કરવાનો છે. એ ૪૦ દિવસ સાંગોપાંગ ખોરાક લેવામાં આવે તો ૮૦ શેર અન્નમાંથી ૨૫ ભાર વીર્ય એટલે એકવાર સ્ત્રી સંસર્ગ થાય તેટલું વીર્ય પેદા થાય છે, માટે આ ઉપરથી વારંવાર સ્ત્રી સમાગમમાં શરીરને અને તે ઉપરથી મનને કેટલી હાની છે તે સિદ્ધ થાય છે. સ્ત્રી સમાગમ એ માત્ર પ્રજા એટલે છોકરાં ઉત્પન્ન કરવા માટે છે ને તે જો આ પ્રમાણે બરેબર રીતે ગણેલા ૪૦ દિવસે કરવામાં આવે તો ઉત્તમ સંતતિ પેદા થાય છે તેથી વિરૂદ્ધ વર્તનારને સંતતિ થતી નથી, થાય તો રોગી-દુર્બળ થાય છે બગર મર્યાદા મરી જાય છે. ૪૦ દિવસથી હુંકી મુદતે સ્ત્રી સમાગમ થાય તો, દિવાળીઆની કુકોનો જેવું બને છે, કારણકે દર વખતે ૨ થી ૨૫ ભાર વીર્ય તો રેડાજળ, અને ઉત્પત્તિ એટલે પેદાશ તેટલી હોય નહીં. આથી જન્મ કરતાં

અર્થ વધુ થાય છે, મૂડીમાં ટોટા પડે છે જેને લીધે આખા શરીરમાંથી વીર્ય નહીં થયેલો એવો. પંદાર્થ પરાણે ખેંચાઈ તે બહાર નીકળે છે તેથી કળતર, અર્ધગવાયુ, નબળાઈ, મંદ ચક્રલ વગેરે ઘણા રોગો થાય છે. રાજા વિના નગરીની જે દશા હોય તેવી દશા દેહ નગરીની થતાં સઘળા અવધવો અવ્યવસ્થિત બની જાય છે. અને મૃત્યુ સમીપ આણુવા ક્ષય ઉત્પન્ન થાય છે. વીર્યનો ગેરવ્યાખ્યા અસ્ત, વીર્યનું દિવાળું એજ બરેબર ક્ષય રોગ છે. આપણામાં કુદ્ર વીર્ય છે કે નહીં, આપણે તૈયાર છીએ કે નહીં તેની ખબર દરેકને હોય છે છતાં અવજે-રસ્તે શોખને ખાતર, પ્રેમને ખાતર, જેને ખતાવવા જેઓ મડે છે તેઓ બધી રીતે હેરાન થયેલા આપણે જોયા છે ને સાંભળ્યા છે. ઝાતી પુરો અને સાધુદશામાં આવેલા ત્યાગી પુરો તેમ નહીં પરણેલા પુરોએ આ બાબતમાં ઉત્પન્ન થયેલા વીર્યને શરીરમાં એવી રીતે ફેલાવી દેવું કે તેનો રેચ થતો અટકે. એ ફેલાવવા સાર, સ્ત્રી સંબંધી વિપયથી દૂર રહેવું અને સત્સંગમાં, અભ્યાસમાં અને સત્પુરોની સેવામાં તથા ભગવદ્ ભજનમાં તેમજ કળા વગેરેના કામમાં પોતાની વખત ગાળવો; તેમજ વીર્યની મસ્તી ઉત્પન્ન કરનાર પદાર્થોનું સેવન કરવામાં વિવેકબુદ્ધિ રાખવાની છે. જેઓ ભગવદ્ સ્વરૂપમાં લીન છે, જેઓ સદાચારે રહેવામાં યુક્ત છે, જેઓ પોતાની તથા પોતાનાંઓની ધન ને ધર્મની દ્રષ્ટિએ ચડતી કરવામાં મંડ્યા છે તેવાં માણસોને વીર્યનો રેચ થાયજ એમ કહેનાર તેમજ તેવા મહત્ત્વ પુરોને વીર્યને અટકાવવાથી રોગ થાય એમ કહેનાર એ બંને ઘણીજ ભૂલ કરે છે. દ્રઢ મનોબળ વાળા, પુરોને માટે કોઈપણ કામ અશક્ય નથી.

અભ્યર્થ શું સાધુનેજ પાળવાનું છે ?

કેટલાક અગાની જનો, કેટલાક વિપયવાસનામાં રચ્યા પચ્યા મનુષ્યો એમ બંને છે કે સાધુને સ્ત્રી ન હોવાથી તેમજ તેણે સંસાર ત્યાગ કર્યો હોવાથી તથા પ્રભુમાં ને તેના નિયમોમાં રહેવાનું હોવાથી તેમણેજ અભ્યર્થ પાળવાનું છે. આમ સાધુનેજ અભ્યર્થ પાળવાનું. કહેનારાઓની મોટી ભૂલ થાય છે. બેશક ત્યાગી એટલે સાધુ અને રાગી એટલે ચ-

હસ્થ બને એક સરખી રીતે અક્ષર્ય પાળી શકે નહીં. ત્યાગી મહાત્માઓ તો તમામ સ્ત્રીઓ, તેમજ પશુ-ઓની સ્ત્રીઓ, અને દેવીઓ વગેરે સર્વ સાથે મન, વચન અને કાયાથી અક્ષર્ય એટલે શિયળ પાળી શકે. આવા શિયળને સંપૂર્ણ અક્ષર્ય કહે છે. ગૃ-હસ્થ તેટલે દરજ્જે પાળી શકે નહીં, તે સંસારમાં હોવાથી પંચની સાક્ષીએ-દેવોની સાક્ષીએ તેમજ બ્રાહ્મણની સાક્ષીએ જે સ્ત્રી પરપુષો છે તે સિવાય તમામ સાથે તેને અક્ષર્ય હોવું જોઈએ. આણું અક્ષર્ય મર્યાદા વાળું ગણાય છે. પરણેલી સ્ત્રીમાં પણ તેણે ધણી ધણી રીતે વિવેક તેમજ સંતોષથી કામ લેવાનું છે; અને તેટલીજ છૂટ રાખીને બાકી તમામ સ્ત્રી જાત સાથે અક્ષર્ય પાળનાર ગૃહસ્થ પણ ધણેજ વખાણે-માનને-અને પૂજ્યને લાયક છે; પણ ગૃહસ્થને અક્ષર્ય હોયજ નહીં, ગૃહસ્થથી અક્ષર્ય પાળાયજ નહીં, એમ કહેનાર, નરકના રાજ્યનો અધિકારી છે. ગૃહસ્થને અક્ષર્ય પાળ્યા વગર આલેજ નહીં, ન પાળે તો કુદરત તેની પાસે પરાણે પગાવે, મારી મથરાડીને ડુબી કરીને પગાવેજ. ગૃહસ્થ એટલે સંસારમાં રહેલો માણસ અક્ષર્ય ન પાળે તો કુદરત તેની પાસેથી તેની માલમતા (મનુષ્યનો અવતાર-શરીરનું સુખ-અખંડ અંગ ઉપાંગ-નિરોગીપણું વગેરે) છીનવી લેવાની સત્ત કરેજ. કુંકમાં અક્ષર્ય વગર આ જગત્તરી હયાતી રહેજ નહીં. મારી અચ્છલ પ્રમાણે તો ત્યાગી તો શું, ગૃહસ્થ તો શું, પણ પશુએ, અરે સર્વ પ્રાણીએ, એ અક્ષર્યનો ગુણ સર્વાશે, સર્વાશે નહીં તો હદમાં, હદમાં નહીં તો કાષ્ઠને કાષ્ઠ રીતે પણ પોતાના શારીરિક, માનસિક તે આત્મિક લાભને અર્થે પાળ્યા વિના છૂટકો નથી. કુદરતના કાપદા વિરૂદ્ધ કરી કાષ્ઠ ચઢી શક્યું નથી ને ચર્મ ચઢનાર પણ નથી. અને એ કુદરતની પરીક્ષા કરનાર પણ નિશાળ દણિવાળા મહાત્મા હોય તેજ કરી શકે. સાધારણ માણસોનું એમાં કામ નથી. સાધુઓ અખંડપણે અક્ષર્ય, સ્ત્રી સેવન કર્યો વગર પાળી શકેજ અને કાષ્ઠપણ રીતે વીર્યને, અલના સ્વરૂપમાં વાપરી શકેજ અને સાવ (પરી જવું, સખસિત થવું) થવા ન દેજ. તેને માટે સિદ્ધ અને પારેવાનો લાખલો ધણેજ

અકસીર છે. સિદ્ધ દરજ્જે માંસાહાર કરે છે, અતિ-શય પૌષ્ટિક વસ્તુઓ ખાય છે, વનનાં પ્રાણીઓ, વનની ઉત્તમમાં ઉત્તમ વનસ્પતિઓ, હવા અને પાણી-નો મહાન્ રાજ છે છતાં તે પોતાના વીર્યનું સર-ક્ષણ એવું તો દ્રઢ મનથી કરે છે કે આખી ઉમરમાં એકજવાર સિદ્ધણ સાથે કામવાસના તૃપ્ત કરે છે; અને તેથી પોતાનો વંશ આખાદ રાખે છે. પારેવું કાંકરા માત્ર ખાય છે છતાં રોજ સ્ત્રીસંગ કરે છે. આ ઉપ-રથી જણાશે કે સિદ્ધ કરતાં મહાત્મા પુરો ધણેજ વિવેકવાળા ને ઉત્તમ આહાર વિહાર વાળા છે અને રોજ ઉત્તમ વિચારોમાં મગ્ન રહે છે તો તેઓને આખી જીંદગીમાં એકવાર પણ શા માટે સ્ત્રી વાસના થવી જોઈએ ? ન જ થાય-અને પારેવા જેવા પુરોને તો આજકાલ શોધવા જવું પડે તેમ નથી. છીડીની પેઠે ઉલ્લસાઈ જાય છે.

ઉપરના દ્રષ્ટાંત ઉપરથી બીજી સાર એ પણ લેવાનો છે કે, વીર્યની ઉપસ્તિને માટે જાત જાતની દવાઓનું સેવન, ઉત્તમ રીતે રાંધેલા ખોરાકોનું ભોજન એજ શોખની મસ્તી, અને કેશી પીણું વગેરેની કાંઈ જરૂર જ હોય એમ કરવું નથી. નિયમ પ્રમાણે સાદો ખોરાક-હવા-પાણી સેવનાર પણ વીર્યની ઉત્પત્તિ કરી શકે છે. વીર્યને માટે તરફડીયાં મારનારા, દવા ને ટાપડીપમાં મરી રહેનારા, નાહક ઉપાધિ વહોરી ભોજન-પાણી-હવાને શોખનાસ્તામાં વાપરનારાઓએ, પારેવાનો લાખલો સદા નજરમાં રાખવાનો છે. અનેક સાધનોથી ભરપુર રાજ્ય અને ટાંકા દુકાડમાં નસતો ખેતરમાં મહેનત કરતો એક બંને વિવેકશુદ્ધિ વાપરે તો વીર્યની પેદાશમાં સરખા ઉતરે. સાદી સમજની એકાન્તરીમાંજ વીર્યની અને તેને લીધે અક્ષર્યની અધોગતિ થઈ છે.

સાધુદશામાં રહી અક્ષર્ય પાળનાર પુરો બધા એવા હોતા નથી; માટે દ્રઢ મનોબળ ન થયું હોય ત્યાં લગી નીચે પ્રમાણેની રીતે વર્તવાનું છે.

૧. વસતિ-એટલે રહેણાણ કેવું રાખવું ?

જે સ્થળમાં મનુષ્યની સ્ત્રી, દેવતાની સ્ત્રી અને પશુ સ્ત્રી એટલે બાઈડીઓ, દેવીઓ, તથા ગાય બેંસ

છે. વિક્રમને સોળમે અને સત્તરમે અઢારમે સૈકા કે જે આ રિધિતિને ઉત્પાદક હતો, તે કાળનું પ્રાકૃત જૈન સમાજને માટે લખાયેલું-અર્ધ રાત્રીનો રાસ અને એવું ખીલું સાહિત્ય આ વાતનો ચોચ્ય ચિતાર રજૂ કરે છે.^૨

સારા હેતુપર્વક આદરાયેલા એ અનુદાને તે વખતે ચોચ અસર ઉપજાવી દશે; અને એથી સારો યથા પ્રાપ્ત કર્યો હશે. પણ દરેક વાતમાં બને છે તેમ, એમાં પણ કાળના બેલા સાથે વિકૃતિ દાખલ થઈ છે. અને 'આધુનિક જૈનો'ને કળાવિદીન ધાર્મિક જીવનની વિવાદાસ્પદ લેખમાળાના સમર્થ લેખકે કહ્યું છે તેમ-મનુષ્યની અસાધ્યતાઓ પોતાના હોપોથી તેમાં મલીનતા દાખલ કરી છે.^૩

જીવનકલહના પ્રવૃત્તિમય વ્યવહારમાંથી દિવસને અંતે પરવારીને, મનુષ્યનું મન આરામ અને વિનોદ શોધે છે. એમાં વિદ્ય નાંખનારાં સાધનો રાત્રિકાળે ઉપસાંત હોવાથી, એની એ ઈચ્છા એ કાળે પરિવ્રમ થાય છે. જે મનુષ્ય સંસ્કારી હોય, આત્મકલ્યાણની ભાગણી ધરાવતો હોય, સદૃશ્યસદૃ વિવેકથી યુક્ત હોય, તો પોતાની એ ઈચ્છા, ઉચ્ચ સાધનોદ્વારા વ્યક્ત કરે છે. નહિતો બાકીનો વર્ગ એ કાળ અધમ રીતે વ્યતિત કરે છે. જેઓએ વર્તમાન કાળની અસર વગરનો કામદાર વર્ગ કારખાનાઓમાં રહેતો જોયો હશે, તેઓના કાને-રાત્રિના વખતમાં, તંબુરા મંજરાં અને ઢોલકના વાદ પ્વનિ સાથે લગ્નના સુરો અથડાયા હશે. આમાં આરામ અને વિનોદ સાથે ઈશ્વરને ઓળખવાનો સાત્ત્વિક આનંદ હોય છે.^૪

● રાત્રિ ભગરણની પ્રથા પ્રાચીન કાળની હોવા જોઈએ, થી હેમચંદ્ર લગતાનના ત્રિ. ય. પુ. દશમા પર્વના મહાવીર ચરિત્રમાં સુલસાસ્રાવિકાએ રાત્રિ ભગરણ કર્યું નું જણાવ્યું છે. પણ તે કાળે તે કેવી પ્રવૃત્તિથી આવરણ હતો, તે વિચારનો વિષય છે.

* હું આ લેખકના બધા વિચારો સાથે મળતો નથી.

† આ આશ્રેપ હું દરેક સ્થળે થતાં રાત્રિ ભગરણને અર્થે કહેતો નથી. જ્યાં આ દોષ પ્રવેશ છે તેટલા પુરતો જ છે.

* આવી ઈશ્વરનું ચચાર્ય ઓળખાણ થાય છે કે કેમ એ તુલો વાત છે.

રાત્રિ ભગરણ આ વસ્તુનોજ પ્રકાર કરે છે. સંગીતની આનંદબળક અસર નીચે સ્વાધ્યાયોના યોધ-પ્રધાન અંશોને હૃદયમાં ઉતારવા, અને આત્માની એ રીતે શુદ્ધિ તાપતી એ કીક પડે છે. વાદની સરળતા અને સર્વજોગ્યતા, પહેલામાં વિવિધ રસને લાગ સાથે ઝલતુતાયુક્ત પ્રાસાદિકપણું અને ગીતમયતા-આથી આમાં સ્વાભાવિક આકર્ષકપણું રહેતું છે. અને વળી આ અનુદાન પશુપંથના દિવસોમાં, પ્રોટી તપશ્ચર્યા કરતાં, કલ્પધર અને પારણાં થેર લાવીઉત્સવ-આરંભમાં કરાતું હોવાથી, પ્રભાવતાની પણ ચોક્કસ તેમાં નિર્મલી હોય છે તેથી પણ એ આકર્ષકતામાં વૃદ્ધિ થાય છે પણ જે વિષયમાં નિર્મલપણે મનુષ્યો ભાગ લેઈ શકે, એવી રિધિતિ તેની હોય છે ત્યાં સુખવસ્થા, અને સુધરના બનને કાણ અંતર સિવાય વૃદે છે. રાત્રિ ભગરણની પણ એજ સ્થિતિ થઈ છે. અને ઘણી જગ્યાએ એના મૂળ રચનાથી ધણે દુર. એવું રચનાંતર થયા પામ્યું છે.

સંગીત વાંચો તરિકે ત્યાં કંઠીનો ઉપયોગ થાય છે, ત્યાં સ્વરંદ-ઉત્સારી બાળકો, અને તોલના અગ્નણ પુરો-તાજ લગંથી ત્રાસ આપે છે અને ગીતોની હાલોમાં ખાસ કલાવિધાન કે લાક્ષિલ ખતાવવાનું ન હોવાથી તેમાં રસ જામતો નથી; તો પછી તેમાં ઉપદેશ રંગથી હૃદયને રંગવાની શક્તિ તો ક્યાં રહી? અને પ્રભાવના! પ્રભાવનાની શું રિધિતિ છે તે જનવર્ગથી ક્યારે અજાણી છે?

ધર્મ બંધુઓના શુણાનુરાગને લેઈ, તેમના તરફ જે લક્ષિત કે વાતસલ્યભાવ પ્રદર્શિત કરવાનો છે, તે પ્રદર્શિત કરતાં જે ચિત્ર ઉપરિચિત થાય છે તે કેવું ઘૂણા ઉપજાવે છે! શિષ્ટાચાર અને સ્વભાવનો લંગ, કેટલાં આપે તેવો કોલાહલ, ઉત્તેજિત થતી પરિસ્થિતિ તૃણજુ-આ સપ્રણું જોઈ ક્યા વિચારવાન માણસે, દુઃખમિશ્રિત ખેદના નિઃશ્વાસ નહિ મૂક્યા હોય!^૫

૧ પ્રમાણમાંથી ખીલું કાઢી નહિ તો ધર્મનું બાહ્ય અંગ સુધર બને છે. અને તે વગર તેની લગ્નવદા અને ગીરવતા નથ થાયછે. ગીરવતા અને લગ્નતાથી જાંતરસાવના વિકસ્વર થાય છે. એ અને એવા બીજા લાભો આમાંની બાજુ બહાર નથી. એના દોષ ભાગનું દર્શન એટલા પુરું હું કરાવું છે, કે તાજ્ય ભાગ કોઈ પણ ઉપાયે તાજ્ય કરવો ઘટીત છે.

આથી વધારે શોકનનક સ્થિતિ—વર્તમાન જમાનાની અસરવાળા વર્ગ—કે જે વર્ગ ઉપરની પદ્ધતિના મેળાવણામાં વધારે પ્રમાણમાં ભાગ લેતો નથી, અને ઈન્દ્રિયમંથન રહિત બની શ્રેષ્ઠાશ્રેયના વિચારથી તદ્દન અંધ હોય છે—તેઓના હાથે બની છે. કેટલીક વિદ્યાઓ જેમ અધ્યયન કેટિના જોનાના હાથમાં બંધ પડી છે તેમ સંગીતને માટે પણ બન્યું છે. એક કાળે એ વિદ્યા સિદ્ધ જોનાના આદરને પાત્ર હતી, અને ઉત્તમ ચારિત્રશીલ મનુષ્યો તેનું મેળન કરતા. પ્રાચિન સાહિત્યમાં આ જાતના દાખવા પુષ્કળ પ્રમાણમાં મળી આવે છે. હાલિવાસના માધવિકાશિમિત્રમાં, બાણીની કાદંબરીમાં, ભાસની સ્વપ્નવાસવદત્તામાં, તેમ મહાભારતમાં વિરાટ રાજાની પુત્રી ઉત્તરાને અભ્યુત્પન્ન નૃત્ય-કળા શિખવતો, અને વળી આપણા સાહિત્યની વાત કરીએ તો—યુગાર્દ્ધિય મુદ્રપદ્મદેવજીએ પોતાની પુત્રીઓને એ વિદ્યા શીખવ્યાનું, રામાયણમાં મંદોદરીએ અશ્વપદ પૂર્વત પર નૃત્ય કર્યાનું, તથા ઉદયન રાજાની પત્ની ભાર્યાએ જિનભુવનમાં નૃત્ય કર્યાનું આપણે જાણીએ છીએ. પણ એ સ્થિતિ અત્યારે રહી નથી. હુ ચારિત્ર જોનાર એના વિશેષ ઉપાસક બન્યા છે. આ કારણને લેધને રાત્રિ જગરણમાં એ કેટિના મનુષ્યોનું સંભાવન—દર્શન બરાબર રીતે થાય છે. રાત્રિજગરણમાં પ્રધાન ભાગ સંગીતનો હોવાથી આ વર્ગ તેનો અધિષ્ઠાતા બને છે, અને માવાનાં ગીતો પ્રસંગસરના હોય કે પ્રસંગ બહારનાં, તે ઉપર મુદ્દલેષ વિચાર થતો નથી. ઉદ્દેશાત્મક અને જન સંસ્કૃતિથી નિર્ધન ગણાતુ રાત્રિ જોનાર—આ ડુધ અને અભક્ષ્ય તેમ આ દિવસોમાં ત્યાગ કરવા યોગ્ય પાન આદિ તાંબુજનો છુટ્ટી ઉપયોગ થાય છે, અને આવી રીતે આ રાત્રિ જગરણ સંયમપ્રધાન વીતરણ માર્ગથી ખસીને સંગીતના જગસામાં રૂપાંતર પામે છે.

આ ઉપરથી આપણે જોઈ શકીશું, કે એને આથી જુદું રૂપ મળવું જોઈએ, અને તે એવું કે એમાં સર્વ કેટિના ઇવો—પછી તે વિદ્યાન હો કે પ્રાકૃત જન હો, શુદ્ધ હો કે તરણ હો: જ્ઞાનપ્રિય હો કે ભક્તિપ્રિય હો, પણ તે દરેકને એક સરખી રીતે

આકર્ષક અને ઉપકારક હોય. આ સિવાય રાત્રિ જગરણ આપણા ધર્મદેહનું મહત્વનું અંગ બનશે નહિ. આ સ્થિતિ લાવવા માટે તેનામાં ઉચ્ચ અંશે ભરવા જોઈએ, કે જેથી તેની યોગ્યપદ્ધતિ ઘણાં સર્વને તે આચરની મુગમ થાય.

આ પદ્ધતિ ઘડવા માટે આપણે બહુ દૂર જવું પડે એમ નથી પણ તેને હસ્તગત કરવામાં મોટું કષ્ટ રહેતું છે. એ જાતની તૈયારી કરવામાં આપણા સંજોગો હલુ બંધી રીતે અનુકૂળ નથી; પણ જો એ દિશાએ આપણે રસ લેતા ચઢીએ અને એ જાતની તૈયારી કરવા શ્રમ લેઈશું તો, સ્વસ્થ કાળમાં આપણે એમા પારંગત થઈશું.

આશય ધર્મમાં થતાં આપ્થાનો અને હરિકીર્તનો (હરદાસની કથા) કે જેનો દાક્ષિણાત્યેમાં વિશેષ પ્રચાર હોય તેઓ તેને સારી રીતે કરી શકે છે, અને હવે ગૂંજરાતમાં પણ સારા સારા કીર્તનકારો છે—તે જોણે સાભળ્યા અને જોયાં હશે તેઓ આનંદ-પૂર્વક કહેશે કે આમાં કેવી મુંદર મધુરતા—પૂર્વક ઉપદેશ—યોજના છે!

શુ આ જાતની યોજના આપણે આપણા રાત્રિ જગરણ માટે ન કરી શકીએ? જો કરી શકીએ તો, તેની અધોગતિનું નિવારણ થઈ તેનામાં ઉન્નતતા આવે; ગૌરવહીનતાને સ્થાને તે પ્રભાવશાળી બને, અને મુંદર કલાથી જ્ઞાનને પ્રદર્શિત કરનારના જ્ઞાનનો તેમ મનોહર વક્તૃત્વનો ઉત્તમ લાભ પ્રાપ્ત થાય.

આપણો પ્રાકૃત વર્ગ કે, કેળવણી વર્ગ ગમે તે વર્ગ હોય—અને જુઓ કે તેઓ આપણા કથા—સાહિત્યથી તે કેટલો પરિચિત છે? અનુભવથી સમજશે કે આપણી સ્થિતિ શોચનીય છે.

વિવિધતા અને યુગની સમૃદ્ધિમાં અસાધારણ એવા આપણાં કથારત્નો, સાહિત્યાગારમાં પુરા ભરી હોવા છતાં આપણો જન સમાજ એથી દરિદ્ર રહે એથી વધારે શોચનિય સ્થિતિ બીજી કંઈ? જો આ ગ્લાનિ-કર સ્થિતિ નિવારણી હોય તો, રાત્રિ જગરણમાં, કથાસાહિત્યને આપ્થાનરૂપમાં સ્થાન આપવું. સંભાવણું અને સંગીતનો એમાં સુભગ સંયોગ હોવાથી તે રૂચિ-

મૃગાંકલેખા.

[લેખક—રા. મહુસુદન ચિમનલાલ મોદી M. A]

ગતાંક પૃ. ૭૧ થી સંપૂર્ણ.

૬

મુરેન્દ્રદત્ત તો વ્યવહારકક્ષામાં કૌશલ્ય મેળવવા લાગ્યો અને બહુજન ધન પેદા કરતો; એટલે પિતાને શ્રવિનથીય વ્હાલો થયો. એવા અવસરે એનો સર્વ કૃત્યમાં ઉત્કર્ષ દેખતી ધનવતીના મનમાં હવકી શુદ્ધિ ઉપતી અને એણે વિચાર કર્યો કે ત્યાં મુઠ્ઠી મુરેન્દ્રદત્ત છવે છે ત્યાં મુઠ્ઠી મારા એવ પુત્ર તો ખરેખર વૃક્ષની જેમજ હલકા ગણાવાના. આમ શાકિની સમી એણે દુષ્ટ નિશ્ચય આદરી એને મારવા ખાતર એને માટે એક ઝેરનો લાકુ બનાવ્યો અને બીજા પુત્રોને માટે બે ઝેર વિનાના લાકુ બનાવ્યા; અને દારી માર-કતે પેદા ઉપર મોકલાવ્યા અને કહ્યું કે મોરો લાકુ મુરેન્દ્રદત્તને આપવો અને બીજા બે નાના લાકુ નરેલ અને ધનદેવને આપવા. એણે પણ જઈને તે પ્રમાણેજ કર્યું; પણ મુરેન્દ્રદત્તે, કામમાં રોકાયેલો હોવાથી, તે લાકુને એક બાલુએ મૂકી દીધો. પેલા બે લાકુ-એએ તો નાના લાકુ ખાવા માંડ્યા. કામમાં બહુજ રોકાઈ જવાથી એ લાકુ ખાવાનો વખત તો મળ્યો નહિ એટલામાં તો બંનેય નાના લાકુએ ફરીથી ભૂખ્યા થયા. એટલે એણે તો લાકુને લાગી વહેંચી આપ્યો; અને એ બંને ખાઈ પણ ગયા. આથી તરતજ એમને ઝેર વ્યાપી ગયું અને તે મરી ગયા. ને આપણે બીજામાટે કરીએ છીએ તે આપણા ઉપરજ આવી પડે છે.

આ વાતની વૈશ્રમણને ખબર પડી અને ધનવતીની દુષ્ટ આશય જાણી તે પિન્ન થયો અને મુરેન્દ્રદત્તને ડાની રીતે કહ્યું “તારા સ્વાર્થની સિદ્ધિ કાનું તું તામસિથી નામની નગરીએ જા; આંહિ ક્ષણ પણ ઉભો ના રહીશ; ન્યારે મા જાતેજ શાકિની બને ત્યારે કેટલો વખત છવાય ?”

મુરેન્દ્રદત્તે વળી પૂછ્યું “હે તાત, કેવી રીતે એ બને ?”

એટલે શેડે એ નગરમંધિ પુરેપુરું જતાનત કહ્યું; અને સાગરચંદ્રના નામથી અંકિત બનેલું મુદારજ પણ આપું અને કાફલાની યોજના પણ ગોઠવી આપી. આમ મુરેન્દ્રદત્તને તામસિથી નગરીએ મોકલી દીધો. તે પણ પોતાનાં માખાપને શોધવાની ચિન્તાથી ગામે ગામે પુરે પુરે સાગરચંદ્રની લાળ કાઢતો તામ-સિથી નગરીએ આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેણે બહુજ ધનનું ઉપાગન કર્યું. અને એક દિવસ શ્રી ઝાપ્ત-દેવના પ્રાસાદે પૂજા માટે ગયો; અને ત્યાં મહા-પ્રભાવ-વાળી શાસ્ત્રદેવના શ્રીચરેશ્વરીને અષ્ટમ તપથી અને પૂજનેપચારથી આરાધી. તે પણ પ્રકટ થઈ અને તેના પ્રત્યે બોલી:

“હે વત્સ, તારા પિતા સાગરચંદ્ર અને તારી માતા મૃગાંકલેખા સિદ્ધાચરપુરમાં ત્રિપ્રભેશક નામના બાગમાં તને મળશે માટે ખેડ મા કર. એમને ઓળખવા આ નિશાની-તને જોઈ તારી માતાના સ્ત-નેથી ધાવણની સેરા ફૂટશે; અને તારી માતા અને લોકો સાગરચંદ્રને જોઈ આ મુરેન્દ્રદત્તનો પિતા એમ બોલશે. આજના દિવસથી બરોબર એક માસ પછી તારો માખાપ સાથે મેળો થશે.” આ પ્રમાણે બોલી દેવી અનન્તધ્યાન યઈ ગઈ.

પછી એ પરમ આનન્દના અમૃતથી ન્હવાઈ ગયો; શ્રીનાભેષપ્રચુની અર્ચના કરી પારણાં કર્યા; અને મોટા કાફલા સાથે સિદ્ધાચરપુર તરફ ચાલી નીકળ્યો.

૭

શીમત અવન્તિસેન રાજાએ શત્રુજય રાજાને હરાવ્યો; એટલે તરતજ પોતાની પ્રિયાના દર્શનકાળે ઉત્કેષિત થયેલો સાગરચંદ્ર સૈન્યમાંથી છૂટો પડી પોતાને ઘેર ચાલી પહોંચ્યો. પોતે પેલા કરેલા સર્વ દ્રવ્યનો સંચય એણે ખાપને આપી દીધો. પ્રિયા-વિષાગ-રૂપી અગ્નિથી એનું અંગ બળતું હતું; અને મૃગાંકલેખાના વાસવવને ગયો ત્યાં તો એણે તે રાજ્ય

દીકું જાણે નયન-વિહોણું વદન કે હિમાળાં ફિરલુ-
વાળા ચંદ્ર વિનાનું ગગન; એણે વિચાર કરતા માંડ્યો:

‘શું કોઈ કારણસર એ પિયર ગઈ? કે પછી
એ ફર વિધિએ કાંઈ અવગાળ ચેટક કર્યા?’

પછી તો એ પોતાની મા આગળ ગયો અને વહયો:

‘બા, મારા મનકુમુદને વિકસાવતી મૃગાંકલેખા
સમી મૃગાંકલેખા હાલ ક્યાં છે?’

આ સાંભળી એને શંકા તો આવી પણ જરા
ઘીટ બની એ બોલી: “વત્સ, એ પાપિણીનું નામ
પણ મા લેશિ; તારા ગયા પછી તો એને ગર્ભ
રહ્યા; અને કુષ પર કલક આપ્યું; એટલે એને
દેશવટો દેવા પડ્યો.”

આવું સૂણવા અશુભનું સૂણી-હા હા કરી મોટીથી
રાહ નાખી મૂર્છિત થઈ પડ્યો; આગળ પાછળના
નોકર આકેશમે ઘણા ઠંડા ઉપચાર કર્યા તેથી જ્ય
તેમ કરી મૂર્છા ઊતરી કે પાછું એણે વિશ્વપવા માંડ્યું:
‘હે કૃષ્ણિ, તેં કહ્યું હતાય મેં માયાપ આગળ
મારા આગમનનું નિવેદન ન કર્યું. એ મારા મનને
મારા મોત-સૂધી બાળશે.’ આમ અનેકવાર રડતો
રડતો મા પ્રત્યે બોલ્યો: ‘મારા નામથી અંકિત થએલી,
હાંબા કાળથી તારી પરિચિત, મારી વાંટી બેઠી,
તોય એ મહાસતીને તેં શેં દેશવટો દીધો?’ ‘કે
પછી કુપતિ સંતોષાય કે શેષ પામે તોય મારેતોજ
આવે એમ વિચારી હે વનદેવતાઓ, પિયર અને
સાસરેથી કાઢી મૂકાયલી, સતીવ્રતને ધારતી મારી
પ્રાણપ્રિયાનું રક્ષણ કરો, રક્ષણ કરો! હા, એ સ્ના
ગ્રામમાં ગર્ભના ભારે લયલી ગયેલાં ગાત્રવાળા એનું
શું થશે?’ આમ પ્રજાપ કરતા એણે પિતા તેમજ
અસરાના પક્ષના સર્વેનય આકાશ-પૃથ્વી (સિદ્ધી)નેય
બલકાવે તેટલું શેવડાવ્યા.

પછી તો હુનિયાંની રીતને સારી રીતે જાણતા
કુટુંબના ધરપત્રોએ એને બહુ સમજાવ્યો તોય એનો
શોક છૂટ્યો નહિ; ઉઘટો એણે વિચાર કર્યો કે જ્યાં
સુધી મૃગાંકલેખાને હું આજે ન બેઠું ત્યાં સુધી
દગ્ધર વર્ષ વહી જાય તોય ઘેર નહિ આવું. આની
પ્રતિજ્ઞા લેઈ મિત્રોનેય પણ જણાવ્યા વિના એકદમ

લાયું અને ધનુષ્ય સાથે લેઈ સાગર નગરની બહાર
નીકળી પડ્યો.

આમ આખી પૃથ્વી ઉપર ભ્રમતો, પદે પદે
મુસાફરને ભાળ પૂછતો, એકેએક ગિરિની ગુફાઓમાં
તપાસ કરતો, દરેકે દરેક ગુફે શોધતો, સર્વે નદીમાં
તટ અને કાંતરો નિરૂપતો, છેવટે હેડઅવનના એક
ભાગમાં એ આવી પહોંચ્યો. ત્યાં દરિણી ઇલાદિ
પશુસમૂહને બેઠે એણે બોલવા માંડ્યું: “કુરંગિ,
મારી પ્રિયાનું સુરંગ આંખનું તેજ, હે કમલ, એના
મુખકમલની શોભા, હે કલાપી, એના કશકલાપની
લીલા, હે અશોક, એના કર, ચરણ, અંગુલીરૂપી
પદ્મવ-સૌન્દર્ય, હે ચંદ્ર એના ગાત્રની બાજુઓની
શોભા હરી લેઈ બે કે તમે જુદાં જુદાં રચાને સંતાર્થ
ગયા છો તોપણ હાલ મારી પ્રિયાની જુદા જુદા
સ્વરૂપે દરેલી કાન્તિ આખી દો નદિ તો ધમરાજની
જેમ કેપિત બની સર્વનો સંહાર કરીશ.” આમ
મોહ-પિશાચના ઘટે ઘેરા બની એ સર્વત્ર રખડતો
હતો. ત્યારે એવા ઠંગમાં એને બેઠે હેડઅવ નામનો
રાક્ષસ કૌતુકને લીધે પ્રકટ થયો અને બોલ્યો: “અરે
માનવ, કેમ આ મૃગાદિ ઉપર કોપે છે? કેમ આ
બધાને પ્રિયારૂપની પૂછપરછ કરે છે? એ સુલોચ-
નાના ગળનાર મને એકલાનેજ પૂછ.”

આ વચન ધણી સાગરચંદ્ર મહાદેહના આવે-
શમાં આવી ગયો; અને એનો વિનાશ કરવા તરવાર
ખેંચી લડવા સામેા ચર્ચિ ગયો. એટલે તો એ બંનેનું
મહાયુદ્ધ બન્યું. પરસ્પર પ્રહાર કરતાં બંનેની તરવાર
ભાગી ગઈ. અને જેવો સાગરચંદ્ર ઝાડ ઉપાડી એના
માથા ઉપર મારવા ગયો, એ વિકરાલ સ્વરૂપવાળો
બેગણી, ત્રણગણી મોટી કાયાવાળો બની ગયો. આ
વિકરાલ વેતાલ બેઈ સાગરચંદ્રે પંચપરમેષ્ઠિ-નય-
સ્કારનેય મહામંત્ર સંભાર્યો; અને તે સંભાર્યો એટ-
લામાં તો ઝેરસમો એ વેતાલ ક્યાંક રમી ગયો.

પછી તો સાગરચંદ્રે પણ ગિરિ, સરોવર અને
સસ્તિઓમાં શોધવા માંડી; પણ ક્યાંય એની વાચકા-
માત્રેય મળી નહિ. પોતાની પ્રિયાની પ્રતિમા
અભાવે એ મહાદુઃખે દોહલ્યો બન્યો. એણે લાકડાં

બેગાં કરી, અગ્નિ સળગાવી માંલ ઝંપાપાત કરવાનો વિચાર કર્યો. તે પહેલાં તે પર્વતના શિખરે ચઢ્યો અને તાર-રવરે બોલવા લાગ્યો:

“હે સર્વ દેવો અને દેવીઓ! સાંભળો, આખો જન્મ મેં મારી નિર્દોષ પ્રિયપ્રણયિની અપાર દુઃખના ધરામાં નાખી દીધી છે. એનું એક પણ વચન માન્યું નથી. અને હાલ તેની કાંઈ પણ ભાગ મને મળતી નથી; એટલે દોષગતે મથિન હું મુગ્રગટેલ અગ્નિએ પ્રવેશ કરીશ.” આમ બોલી જેવો એ માંલ કંદવા ગયો કે સુવશ નામના સિદ્ધપુત્રે તેને એકદમ અટકાવ્યો અને કહ્યું: “તું આત્મઘાત મા કર; તને તારી પ્રિયા સળશે; અને બધાં કર્મોનું ઉન્મૂલન થઈ જશે અને તમે મુખી વધુર બનશો. વળી તું તારા પુત્ર સુરેન્દ્રદત્ત અને તારી પ્રિયાને સિદ્ધાર્થપુરમાં પ્રિયમેલકબાગમાં શ્રીઆદિદેવના મંદિરે મળીશ. આજે તને ભિલ્લના ગામઠેથી નાશી આવી ચિત્રલેખા મળશે, એ તારે કાળે ઓળખાણની નિશાની. એને સાંધે લેઈ તું પહેલપહેલો સિદ્ધાર્થનગરે જા અને મને નંદીશ્વર નામના ઉત્તમ ટાપુ ઉપર આવેલા જિનમંદિરે નમસ્કાર કરવા જવાની અનુચ્છા આપ.” આમ બોલી એ નો આકાશમાર્ગે ઉડી ગયો.

સાંગરઅંકે વિચાર કરવા માંડ્યો: ‘ખરેખર હું ધન્યજ કે મને પુત્ર સાથે જીવતી મૃગાંકલેખા મળશે.’ એણે મરવાનો વિચાર છોડી દીધો. ગિરિશૃંગથી ઉતરી થોડેક ગયો દશે એટલામાં તો દુઃખભર્યો વિલાપ કરતી કોઈક સ્ત્રીનો રુદનધ્વનિ માંલભ્યો. “હા દેવ, એ મારી પ્રિયસખી, પ્રિયથી છૂટી પડેલી, સાસરા તથા પિયરમાંથી કાઢી મૂકાયેલી, ગર્ભહારે લયડેલા દેહવાળી મારા પિતા એકલીનું શું થશે?” આશંકાળળી સાદ ઉપરથી આ ચિત્રલેખા છે એમ અનુમાન કરી આગરચંદ્ર તેની રમીપ ગયો, એને આશ્વાસન આપ્યું, અને મૃગાંકલેખાની ખખર પૂછી. તે પણ સ્વામીને ઓળખી ગૃહગદ વચને બોલી: ‘દેવ, સાસરા અને પિયરમાં અપમાન પામી, તમને મળવા કાળે ચિત્ર-ચમ નામના સાર્થવાદ સાથે તે જતી હતી તેવે હું કાંઈસામાંથી છૂટી પડી ગઈ અને દુષ્ટ શખશ ધનના

લોભે પકડી એમના ગામડે લેઈ ગયા. એ ગામડું તો હવણું શ્રીવિજયરાજના હાથીએ વડતરી જેમ ઉગેડી નાખ્યું; અને હું ત્યાંથી નાશી છૂટી આંહિ આવી અને તમને મળી.’

એણે પણ એને પોતાનું બધું વૃત્તાન્ત કહ્યું; અને તેની સાથે સિદ્ધાર્થપુર પાસેના પ્રદેશે આવી પહોંચ્યો.

૮

સુરેન્દ્રદત્ત તો પ્રિયમેલકબાગના અન્નકારરૂપ શ્રી આદિનાથના જિનભવને આવી પહોંચ્યો. એ ત્રણ સંધ્યા સમયે ભગવાનને પૂજવા લાગ્યો. એણે પોતાના કૃત્તની સાધના કાળે અષ્ટાન્હિકા નામનો મોટો ઉત્સવ આરંભ્યો. સર્વજનને આશ્ચર્ય પમાડતા, દુરન્ત પાપને વિદ્યરતા, બહુજ દ્રવ્યે આદરાયલા મહોત્સવમાં પૌરજનો સાથે મૃગાંકલેખા પણ આવી. લાં એ મુગના આદિજિનના પાદયુગમે નમી વિક્રમતાં નેત્રપત્રે પુત્રની ભાવનાથી ફરી ફરી સુરેન્દ્રદત્તને બેતી હતી; તેવેજ તેના સ્તનોમાંથી દૂધની સ્રેરો ફૂટી ધરાતમને સિંચતી હતી. સુરેન્દ્રદત્તે એને આ પ્રમાણે બેઈ અને એના ગાત્રે શેમાંચ થયાં. એણે ખરેખર આ મારી માતા છે એમ તકે કર્યો એટલામાં તો સુવશ નામનો સિદ્ધપુત્ર નંદીશ્વરની યાત્રા ગોઠવી લાં આવી પહોંચ્યો અને સુરેન્દ્રદત્તને આદેશ કર્યો: “વત્સ, શા કાળે સંશય કરે છે? શી મરુદેનીના પુત્ર આનન્દ આપતા પદના પ્રસાદે આંહિ તારી માતા પોતેજ આવી પહોંચી છે; માટે માતાના ચરણને નમસ્કાર કર; હે સુભગ મૃગાંકલેખા, આ તારો પુત્ર કે જે તેં યસના મંદિરે મૂક્યો હતો; એ તારા ભાગ્યે આંહિ આવી તને મળ્યો.”

સુરેન્દ્રદત્ત પણ સત્વર તેની સમીપ આવ્યો; અને દરખને લીધે નયનથી સરતાં આંસુએ પોતીના હારની જેમ જનનીના પાદકમલને પૂજતા એણે એને નમસ્કાર કર્યો. માતાએ પણ એને પોતાના ઉત્સર્ગે લીધો અને નેત્રથી સરતાં આનન્દાશુકળે જાણે એને નદવ-ગાવી નાખ્યો, માથે સુબન કરી એણે એનું વૃત્તાન્ત પૂછ્યું. એણે પોતાની હકીકતનું નિવેદન માતાને કર્યું. આનન્દના હારે જેની છાતી ફૂલી હતી એવો સુવશ સુરેન્દ્રદત્ત પ્રત્યે બોલ્યો:

“ હે વત્સ, આ પરમ ઉત્સવને લીધે તારા અ-
બુદ્ધ થાય છે. એકલો પોતાની પ્રિયાને વન ધિયા-
દિમાં શોધતો હાલ સાગરચંદ્ર આ નગરની નજીકજ
આવી પહોંચ્યો છે. ”

આ સાંભળી મૃગાંકલેખાની ચોળાની કસોના બંધ
તૂટવા લાગ્યા; અને એનાં ગાત્ર રોમાંએ અંકિત થઈ
ગયાં. સુરેન્દ્રદત્ત માતાની સાથે સુયશ તરફ બોલ્યોઃ
“ કહે, મારા પિતા ક્યાં ભેગા થશે ? ” આમ બોલી
સુરેન્દ્રદત્ત પૌરજન અને જનની સાથે પિતા સંમુખ
ચાલ્યો. સુયશ આગળ ગયો અને સાગરચંદ્રને પ્રિયા
અને સુતનું આગમન નિવેદ્યું. ત્યાંજ પ્રિયભેલક ઉ-
દ્યાનના છેડે તેમનો, વિયોગ દુઃખની રમતમાં અવ-
હેલના કરતો મેળો થયો. સુરેન્દ્રદત્ત તે દિવસનેજ
પોતાનો જન્મદિન માની પિતાના પગે પડ્યો. સાગર-
ચંદ્ર પણ પોતાના પુત્રને ભેટશે અને પોતાના ઉ-
ત્સંગે એને લેઈ સોપારીના ઝાડ નીચે બેઠો. મૃગાંક-
લેખા પરમ આનન્દ રૂપી અમૃતરસના પૂરે તરબોળ

પહોંચ્યો. અને સાંધી તેને તેની પત્ની સાથે રાજ-
દાથી ઉપર બેસાડી સુરોચિત કરાવેલા પોતાના
પુરમાં પ્રવેશ કરાવડાવ્યો. એક મારા સુધી બરોબર
સત્કાર સાથે રાખી સૈન્ય આપી સાગરચંદ્રને રસાલા
સાથે ઉજ્જવનીએ મોકલી દીધો.

અવન્તીસેન ગ્રન્થએ સુયશને મ્હોંએ આ વૃત્તાન્ત
જાણ્યું હતું. તે સાગરદત્ત સાથે સાગ્રો આવ્યો. ગૌરવ
અને સૃષ્ટા સહિત પૌરજનોથી અવલોકાતો સાગરચંદ્ર
પુરમાં પ્રવેશ કરી અને માતાને નમ્યો. મૃગાંકલેખાને
તો માંએ ક્યારનીય ક્ષમા આપી દીધી હતી. મૃગાં-
કલેખા પણ ગુરુજનને નમી પોતાને આવાસે આવી
ગઈ. સાગરચંદ્રે પણ પોતાના પુત્ર સાથે વિવિધ રીતે
વિત્તનો વ્યય કર્યો; અને જિતમંદિરોની રચના છતાંદિ
ધર્મ-કાર્યોથી પોતાના આત્મા ઉપરથી પાપરૂપી
પંકને દૂર કર્યો.

રહેતો હતો. આજ નગરમાં ઘેર તપ આચરતો લોક-
પ્રસિદ્ધ શતકીર્તિ નામનો પરિવાજક રહેતો હતો. નિ-
ષ્કારણ ડસિલો પુરોહિત આનું ગૌરવ સહન કરી
શયો નહિ. એણે રાજપુત અનંગદેવ મારફતે કંદર્પ
બ્રાહ્મણને ‘તું આ શતકીર્તિને કોઈ રીતે અપવાદરૂપી
મેંસથી મલિન કર’ એમ કહેવડાવ્યું. કંદર્પને લાન
ન રહ્યું કે આ પ્રકારનો ગુરૂનો અનુગ્રહ અને રાજનું
આક્રમણ દુઃખ આણે છે. એણે તો વચનનો સ્વીકાર
કર્યો. હવે આજ શહેરમાં કમલા નામે પદ્મદેવી
છોકરી હતી. એનું ચિત્ત લલિતાંગ શેકના પુત્ર ઉપર
લાગ્યું હતું. તે છાત્રી રીતે કોઈને પણ પોતાનું વૃત્તા-
ન્ત કહ્યા વિના ક્યાંક જતી રહી. દૈવયોગે તેજ દિવસે
અર્થ-વિહોણું જીવતો એ શતકીર્તિ જનોને કાંઈ પણ
કહ્યા વિના બીજા ગામ જતો રહ્યો. એટલે લોકોમાં
આ પ્રમાણે વાર્તા ચાલી, કે કમલા કોઈ અનાદી
બ્રાહ્મણ સાથે આવી ગઈ. તેજ સમયે કંદર્પે, પોતાના
પુરોહિત-ગુરુનું આજ્ઞાપાલન કરવા, અને રાજકુમારના
આગ્રહથી જનોમાં થોપણા કરાવી. “કમલાને તો
શતકીર્તિ શેષનેજ ચાલ્યો ગયો; કારણ, તે તેને હંમેશ
આરાધતી હતી; અને આથી એક બીજામાં લુપ્ત
થયેલા બન્નેનો સંબંધ બંધાયો હોય એ સંભવિત
છે.” આ વચન મानी ખરી વાત ન જાણનાર સર્વ
ધર્મ વિહોણા થયા. એક દિવસ શતકીર્તિ બીજા ગા-
મથી પાછો આવ્યો. કંદર્પને પોતાનાં વચન અસત્ય
દરો એવી બીક લાગી. આથી એણે તો એને દડા
અને મુકા વિગેરેથી લોકો સાથે જઈ મારવા માડ્યો.
એણે તો આ સર્વ પોતાનો અંત આવ્યો ત્યાં સુધી
સહ્યું. આ પછી સાતમે દિવસે કંદર્પની જીલ ઉપર
એક ઘણેજ દુષ્ટ ફોડો થયો. આ પડાથી, આત્મ-
ધ્યાન કરી તે મરી ગયો. ફરીથી તે કુતરાના અવ-
તારમાં આવ્યો અને એવાજ દુષ્ટે તે મરી ગયો.
આ પછી તે વેસ્વારૂપે અવતર્યો. એ વેસ્થાને ચન્દન
નામના ધનિકના પુત્ર સાથે સદવાસ થયો. આથી
આ વેસ્થાને જિનધર્મમાં નિશ્ચલતા આવી. એના
પરિચયથી વેસ્થામાં સૌભાગ્યનો ઉદય થયો. એ જ્ઞાતિના
તરફ કટાક્ષો કેંકટી, તેને તેને એ કંદર્પરૂપી સર્વ ડસતો.

એક દિવસ સરોવરને તીરે એ વિશ્વાસ ભોગવતી હતી.
ત્યાં તેણે રાજહંસનું જોડું કીડા કરતું જોયું. કુદરત-
લથી એણે હંસને પકડ્યો અને એના શરીરપર કંકુનો
લેપ કરી એને છોડી દીધો. આથી હંસીએ હંસને
ચક્રવાક તરીકે ધારી કડુણાભરી ચીસો પાડવા માંડી.
એકવીશ ઘડી સુધી એને હંસની સાથે વિશ્વાસ ન
મળ્યો અને ત્યાં સુધી તે વિરહદુઃખે મૂર્છામાં પડી
રહી. વેરયાને દયા આવી અને તેને પાણીથી કંકુ
ઘોઈ નાખ્યું. હંસ હતો તેવો ધવલ થયો અને હં-
સીએ એને પ્રેમથી આદર્યો. પછી તો વેસ્થા એ પ્રદે-
શથી પોતાને ઘેર ગઈ અને લાંબા કાળ સુધી ધર્મનું
અનુપાલન કરી સમાધિ ધારણ કરી મરણ પામી.
મામાના દોષને લીધે તે સૌધર્મ-છન્દની પટરાણી બની.
અને તે પછી શીલમાં જેણે રેખા પ્રાપ્ત કરી છે એવી
તું મૃગાંકલેખા તરીકે એ અવતરી. તે અનંગદેવે પણ
કંદર્પદિને કરેલા પાપને અનુમોદના આપી; એટલે
તે પણ લાંબા કાળ સુધી ભમી ચિત્રલેખા તરીકે
અવતર્યો. તે અનંગદેવ પણ તે વખતે કલંકિત હતો
અને એનું પાપ ધોવાઈ ગયું નહતું એટલે તમને
પણ એનું કલંક લાગ્યું. તમે તપસ્વીને માર્યો હતો
તેથી તમે દુરન્ત દુઃખ પરંપરા અનુભવી. ચિત્રલેખાએ
પાપમાં અનુમોદન આપ્યું હતું એટલે એને પણ ત-
મારી સાથે દુઃખ અનુભવવું પડ્યું. તમે એકવીશ ઘડી
હંસને હંસીથી વિખૂટો પાડ્યો હતો તેમ એકવીશ
વર્ષ સુધી તમારો પણ પ્રાણધરથી વિરહ થયો.
કહ્યું છે કે:

જે જે કર્મ કરે છે વિવિધ-ફલોએ તેહ કર્મતણા,
પરિણામ વરો પામે, ફલ નહી તે હનર પણ જન્મે.
માટે દુષ્કર્મના સંહાર કાળે આવક યતિના ધર્મનું
અનુપાલન કરો.”

ત્યાર પછી સાગરચન્દ્ર ગૃહસ્થના ધર્મ પ્રમાણે
પોતાની પ્રિયા સાથે તે જ્ઞાતીને નમસ્કાર કરી પોતાના
ધામે ગયો. પૌરલોક પશુ ત્યાર પછી ગયા. ત્યાર પછી
કેટલોક સમય સુધી આદ્યધર્મનું અનુપાલન કરી
પરિવાજ-ધર્મને સ્વીકાર્યો; અને સર્વ કર્મોને ઉચ્છેદી
પરમસુખની રિશનિને પામ્યો.

વિવિધ નોંધ.

(કૉન્ફરન્સ આંદોલન-પરિષદ કાર્યાલય તરફથી)

૧. આપણી કૉન્ફરન્સનું બંધારણ:-

આ બંધારણ સુધારીને સમયાનુકૂળ બનાવવા માટે સં. ૧૯૮૧ માં સુંઘ સુકામે મેજલાં કન્વેન્શન વખતે અમદાવાદ યાત્રા શેડ કરવડલાઈ લાલ-ભાઈના પ્રમુખસ્થાન હેઠળ ઘણી ચર્ચાઓ થઈ હતી અને તેના પરિણામે કેટલાક સુધારા બહુ વિચાર પછી સૂચવવામાં આવ્યા હતા. એ સંબંધે દરરોજ પાંચ કરવામાં આવ્યા હતા જે અન્યત્ર આ સાથે પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે. આપણું ચાલુ બંધારણમાં શી શી ખામીઓ જણાય છે વગેરે પ્રત્યે સંબંધી એક પ્રધાનવલિ મારફતે જણાવતા આગેવાનોના વિચારકોના અને અન્ય બંધુઓના અભિપ્રાયો માર્ગવામાં આવ્યા હતા. જેઓ તરફથી સૂચનાઓ કરવામાં આવી હતી તે પર પુનઃ વિચાર ચલાવી તે પર રિપોર્ટ કરવા નિમાએલી સમિતિએ વિચાર ક્યો હતો અને ત્યાર પછી સં. ૧૯૮૧ ની કન્વેન્શન ઉપર જણાવ્યા મુજબ કેટલાક સુધારા માટે આગામી કૉન્ફરન્સના અધિવેશનને બચામણે કરી હતી.

બંધારણ ગમે તેવું સમયને બંધ બેસતું ધડાકું હોય અને તેના પાછળ ગમે તેટલી શક્તિઓ ખર્ચાઈ હોય છતાં કામના વહન સાથે કાંઈ ને કાંઈ નવું થકે અને નવી જરૂરીઆત ઉભી પણ થાય એ સ્વાભાવિક છે. કન્વેન્શન વીત્યાને સારા જેવો સમય પસાર થઈ ગયો છે. અને તે પછીથી સુધારાઓ બંધારણ સામાન્ય અધિવેશનમાં મૂકી પસાર કરાવવાનો મુયોગ અમને આઘાપિ સોંપાયો નથી એ એક કમનસીબીજ છે. પશ્ચિમ તીર્થધારાજ શી રાજુજીના મહાન અને ગંભીર મામલાના ઉપરિચિત થવા પ્રસંગે આ કૉન્ફરન્સનું ને ખાસ અધિવેશન યોજવામાં આવ્યું હતું તે તકે આ નવું બંધારણ રજુ કરી મંજૂર થવાની આશા રખાતી હતી પરંતુ દેવશાસ્ત્ર મોક્ષસંજ્ઞે-ગોમાં સમયાલાભે એ પ્રથમ મુદ્દાની રાખવા જરૂર જણાઈ હતી.

પુનઃ કોઈ પણ સામાન્ય અધિવેશન સમક્ષ રજુ કરી ઘટતું કરવાની જવાબદારી સૌની અને અમારી પણ રહે છે. આતું અધિવેશન મેળવવા સંબંધેની તબીબી એ અમારે પ્રથમ બેધ છે અને તેવો મુયોગ પ્રાપ્ત થાય તે વખતે આ બંધારણ અને મુયવાઓના સુધારાથી કામના દરેક અંગ પરિચિત થઈ પોતાને વ્યાજબી જણાતા સુધારા હજુ પણ સચવે એ માન્યતા પર આપ સમક્ષ અમે પુનઃ બંધારણ વગેરે મોકલીએ છીએ. તે પર પુનઃ વિચાર કરી આપની સૂચનાઓ વગેરે અમને મોકલી આપવા આપ સીને વિવરિત કરવામાં આવે છે.

બંધારણ હવે એવા પ્રકારનું થવા જરૂર જણાય છે કે 'રાષ્ટ્રીય મહાસભા'ની માફક દરેક પ્રાન્ત, જિલ્લા, શહેર અને ગામમાં આ આપણી મહાસભાની શાખાઓ, પ્રાંતિક શહેરની અને ગ્રામ્ય મહાસભા સમિતિઓ દરેક સ્થળે સ્થપાય જેના દ્વારા સમાજના ઉત્કર્ષનું કાર્ય સહેલાઈથી થઈ શકે એટલુંજ નહિ પણ દરેક સ્થળ શહેર-ગામ-આ પ્રાન્ત અને જિલ્લા પોતાના સ્થાનિક પ્રશ્નો અને બાબતોપર ધ્યાન આપી શકે અને ઉપરાંતમાં 'મહાસભા'ની સમગ્ર સંસ્થા તરીકેની સંપૂર્ણ ઉગતિ, ઉત્કર્ષમાં ધટતો ફાળો આપી, મહાસભા-કૉન્ફરન્સના કાર્યને ચેતનવન્તું જીવન્ત બનાવે. ભાગ્યેજ કહેવાની જરૂર હોય કે સમાજનું દરેક અંગ, દરેક વ્યક્તિ ને સમગ્ર કોમની, કૉન્ફરન્સની પ્રવૃત્તિ, કાર્ય દિશા વગેરેમાં ઉત્સાહપૂર્ણ ફાળો આપે તોજ આપણી કૉન્ફરન્સ કામ કરી શકે. સમાજની દરેક વ્યક્તિનાં કાર્યોના સરવાળો એજ કૉન્ફરન્સનું કાર્ય.

આટલી હદીકત આપ સૌના ધ્યાનપર મૂકી દરીથી જણાવવામાં આવે છે કે આપ આ ચાલુ બંધારણ પર પૂરો વિચાર કરી આવશ્યક સુધારાઓ અને તે સંબંધે સૂચનાઓ જરૂર મોકલી આપશો કે

જેથી તે પર વિચાર કરી આવતા સામાન્ય અધિવે-
શન વખતે રહ્યું થઇ શકે.

૨. કન્વેન્શન વખતે ભરાએલ શ્રી સુકૃત-
ભંડારકુંડની બાકી રહેલી ઉઘરાણી.

૩. ૧૦૦૧ શેક જીવાભાઈ મોહકમચંદ, દે. અવેરી
ખતાર, મુંબઈ.

૧૦૦૧ શેક જેઠાભાઈ જેચંદ, દે. ઇમરા સ્ટ્રીટ, કલકત્તા.

૧૦૦૧ શેક રાવબાહુદર બટ્ટીદાસજી, હરીસનરોડ,
કલકત્તા.

૭૫૧ શેક પ્રેમચંદ રતનચંદની કું. છીપીયાલ, મુંબઈ.

૫૦૧ શેક ગુલાબચંદ વનાજી, ભીંડી ખતાર, મુંબઈ.

૫૦૧ શેક દલીચંદ વીરચંદ, કવરિડ, મુરત.

૫૦૧ શેક દેવચંદ લાલભાઈ, અવેરી ખતાર, મુંબઈ.

૫૦૧ શેક વાઠીલાલ સારાભાઈ, અવેરી ખતાર, મુંબઈ.

૧૫૧ શેક લાલભાઈ કેશાબુભાઈ, મલખાર દિલ, મુંબઈ.

૧૫૧ શેક સુનીલાલ જગનચંદ શ્રીદ. દેશાધ્યાય, મુરત.

૧૦૦ ડૉક્ટર નાનચંદ કરસુરચંદ મોદી, મોતી ખતાર;
મુંબઈ.

૧૦૧ શેક શિરચંદ નાનચંદ, ગુલાલવાડી, મુંબઈ.

૧૦૧ શેક અંબાલાલ લક્ષ્મીભાઈ પટવા, મહેસાણા.

૫૧ શેક મોતીચંદ દલીચંદ અવેરી, છીપીયાલ, મુંબઈ.

૧૫ શેક ભોગીલાલ રતનચંદ, અમદાવાદ.

૧૧ શેક રામચંદ લાલચંદ ડોકર, દુલગવી, મુંબઈ.

૧ બહેન ચારદા મોતીલાલ (દિકાણું મળતું નથી).

૩. ૧૪૪૦)

૩. શ્રી શમુંજય પ્રચારકાર્ય કુંડની બાકી
રહેલી ઉઘરાણી.

૩. ૨૦૧ શેક લખમીચંદજી વૈદ, આગરાવાલા, મુંબઈ.

૫૧ શેક દુલસજી ઉમેદચંદ. મુંબઈ.

૫૦ બહેન માણેક બહેન મણીલાલ ઉત્તમચંદ અવેરી,
સેન્ડહર્સ્ટ રોડ, મુંબઈ.

૭૧ ઘી દીટોઇ ગામના શીસંધના દા. શેક પુનમ-
ચંદ ગુલાબચંદ.

૨૫૫ શેક મેઘજી હીરજી જગ્યાલી, મુંબઈ.

૨૫ શેક હેમા ખેતુની કંપની મુંબઈ.

૨૫ શેક મણીલાલ એમ શાહ, મુંબઈ.

૨૫ શેક મુલચંદ મોહકમચંદ. મુંબઈ.

૨૫ શેક ચતુરદાસ પુરશોતમ અમદાવાદ.

૧૫ શેક ગાંડાભાઈ ગુલાબચંદ, વલસાડ.

૧૧ શેક હીરાચંદ હકમાજી, કરજણ.

૧૧ શેક નવલચંદ હેમચંદ, મુરત.

૧૧ શેક વીરમ રામસી, મુંબઈ.

૧૧ શેક ઉજમશી ભુરાભાઈ ડોહારી, મુંબઈ.

૧૧ શેક બી. બી. ડોહારી દે. ભીખાભાઈ જીધરદાસ
ડોહારી, ૮૭ અબ્દુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ મુંબઈ.

૧૧૧ શેક જેઠાભાઈ દેવજી નાગડા, મુંબઈ.

૧૦ શેક સવાઈચંદ જગજીવન, વડોદરા.

૧૦ શેક જગજીવન નથુ, મુંબઈ.

૭ શેક કેશવલાલની કું. કંસારાયાલ, મુંબઈ.

૫ જતિ ગણપત સાગર-સોજત અને સિકંદરાભાઈ.

૫ મોતી બહેન મણીલાલ, મુંબઈ.

૫ શેક સખારામ આગને લિંગ, લિંડીખતાર, મુંબઈ.

૫ શેક વીરજી કરસનદાસ, પુના લક્કર.

૫ શેક બાપુલાલ મનસુખભાઈ મુંબઈ.

૫ શેક મોતીચંદ નવલચંદ.

૫ શેક માણેકલાલ ધનંજી.

૨ શેક મણીલાલ લગુભાઈ પારસીગલી, મુંબઈ.

૧ શેક ગિરધરલાલ નાગોરી પ્રતાપેચદ, હાલ મુંબઈ.

૧૧ શેક લાલજી હીરજી દે. મેઘજી હીરજી શુક્સે-
લસં, પાલધોની, મુંબઈ.

૨૫ શેક ઉજમખાઈ મોતીલાલ નાનચંદ.

૧૪૦૧

૪. 'સીનેમા અને રંગભૂમિ' તથા તેનાં
જેવાં અન્ય અણુઘટતાં લખાણો સખંધે
ચોગ્ય કરવા થયેલ કુંડમાં નીચેની રકમો
અમને મળી છે:—

૫૧ શેક કેશવલાલ મોહનલાલ.

૫૧ શેક સાકરચંદ નગીનચંદ દુલચંદ,

૫૧ શેક ચીમનલાલ પોપટલાલ.

૫૧ શેક જેતંગભાઈ મંગલજી.

- ૨૫ શેઠ માવજી પરશોતમ.
 ૧૧ શેઠ મૂલચંદ ઇચ્છાચંદ.
 ૧૧ શેઠ મૂલચંદ મોતીલાલ.
 ૧૧ શેઠ હીરાચંદ ખુબચંદ.
 ૧૧ શેઠ હરજીવન મોપાલજી.
 ૧૧ શેઠ સોમચંદ જસરાજ.
 ૫ શેઠ ચંદાજી ખુશાલચંદ.
 ૫ શેઠ મોહનલાલ દીપચંદ.
 ૫ શેઠ લહેરલાઈ ચુનીલાલ.
 ૫ શેઠ મણિકલાલ પોપટલાલ.

સૂચના:—આ ક્રમાં ૨૬મો ભરી આપનાર મુદ્દરથોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે પોતે ભરી આપેલી રકમ અમને મોકલી આપી ન હોય તો સત્વરે મોકલી આપવા મહેરબાની કરવી.

૫. 'સિનેમા અને રંગભૂમિ':—આ સાપ્તાહિકના આવૃત્તિ. મી. સુંદરજી પંડ્યાએ જૈનકોમની ભાગણીને આઘાત પહોંચાડનારાં જે લખાણો કર્યા હતા તે સંબંધે આપણી કૉન્ફરન્સ દ્વારા જે પ્રવૃત્તિઓ કરવામાં આવી હતી તે જૈન યુગના ગતિક્રમાં ઉલ્લેખવામાં આવી છે. ત્યાર પછીથી આવાં ચીથરીઆ પ્રવૃત્તિવાળાં પત્રો અને પત્રકારોની દલા ચાય છે તેમ તેના તંત્રીજી જૈન સમાજની માફ માંજ્યા પછી કેટલીક મુશ્કેલીઓમાં મંડેલાવા અને મી. ભાનુસંકર નામના એક બીજા તંત્રી આ ગાલિપ્રદાનનું કાર્ય શરૂ કરવાનું માન (!) ગેલવવા લાગ્યાથી બન્યા (!) જણાય છે. તેઓએ પણ પોતાના સાપ્તાહિકની નીતિ ચાકુ કરી જૈનસમાજ પર ઉતરી પડ્યા છે અને

પોતાથી બને તેટલી ગંદી ભાષાના પ્રયોગો શરૂ કર્યા. આ તંત્રીજીના જૈનસમાજને ઉદ્દેશીને લખાણોના પ્રથમ લેખ તરફ આમાં જ્યાં ખેંચવામાં આવતાં તેમને સહજીવિ ઉદ્ભવે અને આવી પ્રવૃત્તિઓથી દૂર રહેવા જણાવવા માટે આમારા તરફથી એક પત્ર લખવામાં આવ્યો હતો જેનો પ્રત્યુત્તર પત્રદ્વારા પાઠવવા સરખી પણ એમની લેખિની વિનયશીલ ન નિવરી એ એમનું મહાભાગ્ય સમજવું? સામાન્યતા પરસ્પરનો વિનય બલવવા ખાતર પણ એમણે આમારા પત્રની પહોંચ સરખી તો સ્વીકારવા જરૂર હતી. તેમ ન કરતાં તેમણે સ્વમતાપ્રદી બની પોતાની પ્રવૃત્તિમાં વિશેષ મક્કમતા દાખવતા હોય એવો એક પ્રત્યુત્તર પોતાના તેજ પત્રમાં પ્રકટ કર્યો છે. ત્યાર બાદ પણ આજ પદ્ધતિ ચાકુ રાખી જણાય છે. આ બાબતમાં વિચાર કરવા માટે આવાં દાર્થો માટે નિમાએલી ખાસ સમિતિની એક બેઠક બોલાવવામાં આવી છે જેનો નિર્ણય હવે પછી જણાવવામાં આવશે.

આવા લેખકો કાંઈ પણ સમાજનું હિત કરી શકે નહિ એટલુંજ નહિ પણ સમાજ અને ધર્મ એ બન્નેને હીનદશાએ પહોંચાડવાના ભાગીદાર બને છે. તેઓએ પોતાની આવી પ્રવૃત્તિઓને અભરાઈપર ચમત્તી શિષ્ટ રીતે પોતાના મતો વિચારે પ્રકટ કરવા નેહંએ, ખીનઓ પ્રત્યે દ્રેષ, ધુખ્પી, કે અચર્યાદિન લખાણો પ્રકટ કરી ખીનઓની લાખંણી પર આઘાત પહોંચાડવાનું કાર્ય સમેરી લેવું નેહંએ, અને એમાંજ ખર્ચે હણપણ સમાજેહું છે. પોતાના વિચારો પ્રકટ કરવામાં પણ ભાષાની શિષ્ટતા તો જરૂર સચવાવી જોઈએ. એમ અમારું માનવું છે.

તત્રીની નોંધ.

૧ અમારો પ્રવાસ—નદીઆદમાં નવમી ગૂજ-રાતી સાહિત્ય પરિષદ ગત અક્ટોબરની ૨૬ થી ૨૮ થી તારીખે ભાગ લેવાની ઈચ્છાથી અહીંથી ૨૩ મી અક્ટોબરે રાત્રે ઉપડી વડોદરા સાક્ષર પંડિતશ્રી લાલચંદ લગવાનદાસ ગાંધીને ત્યાં ૨૪ મીએ ઉતર્યો અને ત્યાં બે દિવસ તેમના મનસમા-ગમનો લાલ લીધો—પાટણુલ'ડારની સચિનાં છપાયેલ કામોં જોયાં—તેમના કાર્યાલયમાં રહી ત્યાં રહેલ અનેક પુસ્તકો પૈકી જેની સદાય લેવાની હતી તેની લીધી—કોહીની પોળની સામેના ઉપાશ્રમમાં 'મોહનવિજય-સરિના સુરની જ્યંતી' હતી તેમાં આગ્રહ થતાં થોડું વ્યાખ્યાન આપ્યું. ૨૫ મીએ ત્યાં થવાની સાક્ષારીનો કંઈક ખ્યાલ લેવાની ઈચ્છા થતાં અગડના મેદાનમાં પંડિતશ્રી સાથે અમે ગયા ને ત્યાં મસ્જીદની કસરત, મસ્જીદુસ્તી, ઘેરાંની કુસ્તી, અને હાથીની ને ગેંડાની સાગાસામી થતી જોઈ. આવી સાક્ષારી બ્રિટિશ-દિંદમાં ક્યાંય થતી નથી ને આ એક દેશી સંસ્થા-નમાં થતી ચાલુ છે તેનું શું કારણ હશે એમ વિચા-રતાં કલ્પના એ પણ આવી કે દેશી સંસ્થાન અસલી આવશે નજીવી રાખવા સાથે યુરોપિયન અમલદારો-પરોણા વગેરેને એક મળનું સાધન. પૂરું પાડવાની મક્કસદથી તે સર્વેનું ખર્ચ નલાવ્યે જતું હોય એ ખનવાબેગ છે. તે દિવસે અમારા રનેહી અને ત્યાંની કોલેજમાં ઇતિહાસના પ્રોફેસર-અધ્યાપક કેશવલાલ કામદારે આતિથ્યસત્કાર કરી પોતાના મ્હાનનો-વિનોદ-ગોળીનો લાલ આપ્યો. તેઓ જૈન છે અને તેઓનો ઇતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્ર વિષયપર ઘણો જજીરો અખ્યાસ હોવા ઉપરાંત તેમણે અનેક પુસ્તક, લેખ વગેરે લખ્યા છે. શાળાપ્રયોગી દિંદનો ઇતિહાસ ઘરગણુ સાદી ગુજરાતી ભાષામાં લખી વિદ્યાર્થીઓને રસમય ઇતિહાસ તેમણે પૂરો પાડ્યો છે, અંગ્રેજીમાં પણ એક બે પુસ્તકો બહાર પાડ્યાં છે, અને ખીજા લખ્યે જાય છે. તેમની મેવાનો લાલ જૈનસમાજ લે એમ ઈચ્છીએ છીએ. પંડિત લાલચંદલાલ 'સિદ્ધરાજ અને જૈનો' એ નામના લેખની દાર-

માળા જૈન'પત્રમાં આખે જાય છે તે માટે તેમણે સાધનો મંગલવામાં, તથા એક એક હકીકત તેના પ્રમાણસહિત મૂકવા ઉપરાંત ઘણી બાબતો બેગી થતાં તેમાં તથ્યાંશનો, વિવેકદષ્ટિથી વિચાર કરી જણાવવા માટે જે શ્રમ લીધો છે તે જોતાં પ્રો. કામદારે કહ્યું તે પ્રમાણે તેઓ લેખ યુરોપના દેશમાં દાઈએ લખ્યો હોય તો તે જરૂર પી. એચડી. જેવી મોટી ડીગ્રી મેળવે એમ અમને પણ લાગ્યું. તેમને અમારા 'જૈનસાહિત્યના ઇતિહાસ' ના હસ્તલિખિત પ્રકરણો બતાવ્યાં ને કેટલીક બાબતપર તેમની સાથે જોડાપોદ કર્યો. વડોદરાનાં એ બે દિવસો તેમના સમાગમ માટે ખાસ લીધા હતા. તે સંકલ્પ થયા. પંડિતશ્રી પરિષદમાં આવવા એટલા બધા ઉત્સુક નહોતા છતાં અમારી તથા શ્રી. ભાઈશ્રી મંજુલાલની આગ્રહભરી વિનંતિથી ત્યાં જવા અમેાને સાથ આપ્યો તે માટે તેમના ઉપકૃત છીએ. પ્રો. કામદાર સાથે જ હતા. તેઓ અને અમે બંને તા. ૨૬મી એ રનેહી સ્વજન શ્રી. હેમચંદ જસવીર મહેતા B. A. B. S. T. ને ત્યાં નદીઆદમાં ઉતર્યા. શ્રી. હેમચંદભાઈ જૈન છે અને એક વખત ગુંબા-ઈમાં હતા ત્યારે આપણી જૈનએબ્જુકેશન બોર્ડમાં થોડો વખત મંત્રીપદે કામ કરી ગયા હતા. હાલ તેઓ નદીઆદની હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક છે. તેમણે અમારા માટે સર્વ સાતુકલતા કરી રાખી હતી. ત્યાં શ્રી. ગોકુળદાસ નાનજી ગાંધી પણ અમારી સાથે જોડાઈ ગયા. સુવાનું ત્યાંના મુખ્ય દેરાસર પાસેના તેના મકાનમાં હતું અને સવારમાં દેરાસરમાં ન્હાઈ દેવપૂજા-સેવા કરવાનો લાલ આનંદપૂર્વક મળેતો અને મુત્રે દેવદર્શનનો લાલ મળેતો. નદીઆદમાં ત્રણ દેરાસરની ચેત્યપરિપાટી પણ કરી. મુખ્ય દેરાસરમાં સં. ૧૬૬૬ ની સાલની વિજયસેનસરિના પદ્ધર વિજયદેવસરિએ નટપદ (નરીઆદ) માં હીરવિજય-સરિની પાકુશની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી તે છે, ને તે ઉપરાંત સં. ૧૫૦૫ ની તપાગચના રત્નશેખરસરિ થી પ્રતિષ્ઠિત પંચતીર્થ તથા સં. ૧૪૯૫ માં વૃદ્ધ-

તપાગચ લખિસાગરસરિથી પ્રતિષ્ઠિત ધાતુની પ્રતિમા છે. આ તેમજ અન્ય લેખો એક પડિતદ્વારા લેવાયા હતા અને તે સ્વ. જીહ્વિસાગરસરિના ધાતુપ્રતિમા સંગ્રહ બીજા ભાગમાં પ્રકટ થયા હતા એમ જાણવામાં આવ્યું. ત્યાં વિરાજતા સાહુઓનાં દર્શન કર્યો ને જાણ્યું કે તેમની પાસે પાંચ દસ્તલિખિત જૈન પુસ્તકોની પ્રતો ક્યાંકથી આવી હતી. તે પણ જોઈ. (આના સંબંધી જાહેરખબર જૈનપત્રમાં આવી ગઈ છે). ત્યાં ભરાયેલી ચૂં સાં પરિપદમાં (કે જેના સંબંધી અમે જુદી નોંધ કરી છે) લાગ લીધા પછી સોમવાર તા. ૨૬મી ઓક્ટોબરે ખેડના જૈન એન્જીનીયર રા. હરિલાલ દોશી પોતાની મોટરમાં અમેને તથા પ્રો. કામદારને લઈ જઈ સ્વામીનારાયણ સંગ્રહાલયનું એક મોટું ધામ નામે વડતાલે જતાવ્યું. આ સંગ્રહાલયનાં ત્યાંનાં મકાનો કઠીઆવાડના મોટા રાજવંશીના દરબારગઢને જૂલાવે તેવાં છે. તેમની વ્યવસ્થા, ત્યાં વસતા સાહુઓને રહેવા સૂવા વગેરેની ગોઠવણ, દરેક યાત્રાળુને પૂરી પાડવામાં આવતી સગવડો વગેરે જોતાં તે બીજા સંગ્રહોથી ચડી જાય એમ લાગ્યું. જે જે શહેર-ગામમાં તેમનાં મંદિરો છે ત્યાં ઉતરવા રહેવાની તેમના 'સત્સંગીઓ' માટે ઘણી સારી સગવડો ખરીદી વડતાલમાં મુખ્ય પ્રભુતા સહજનંદનાં ઘુમણ, આખડી વગેરે અનેક વસ્તુઓ સંગ્રહવામાં આવી છે ને તેમની તથા તેમના પટ્ટધર આચાર્યોની છબીઓ પણ મૂકેલી છે. ત્યાં તેમના વ્યવસ્થાપકો તરફથી આ પાણી લઈ આણુંદ ચરોતર એન્જીકેશન સોસાયટી જેવા ગયા. તે એક આદર્શ જ્ઞાનસંસ્થા છે. ભાંના એક કાર્યકર્તાએ સર્વ વ્યવસ્થા ખતાની, શિક્ષણ પ્રયોગો દાખવ્યા, અને જે પદ્ધતિથી ત્યાં કાર્ય ચર્ચ રહ્યું હતું તેની વિગતો આપી. આથી અમે ખરેખર મુગ્ધ થઈ ગયા. આત્મભોગી કાર્યકર્તાઓ બહાર પડે તો સુંદર નમુનેદાર કાર્ય થઈ શકે એમાં શક જ નથી. જોતોમાં આવા નમુના પર એક જ સંસ્થા નીકળે તો જૈનસમાજ ક્યું ચર્ચ જાય! પણ એ દિવસે કોણ જાણે આરે આવશે? તે સંસ્થા 'જ્ઞાનપ્રચાર' નામનું નાનું માસિક કાઢે છે તેમાં

આવતા લેખો તથા તેના તરફથી બહાર પડતાં પુસ્તકો કેળવણીના કાર્યમાં અતિ માર્ગદર્શક હોય છે. આપણાં દરેક જાનાલય તે માસિક ને પુસ્તકોને મંગાવી તેનો સફુપયોગ કરશે એમ અમે ધિચ્છીયું. અહીંથી નદીઆદ મોટરમાં જઈ પછી અમે અમદાવાદ તરફ રાત્રે પ્રયાણ કર્યું.

અમદાવાદમાં પડિત સુખલાલજીને ત્યાં ઉતર્યાં. તેમને અમારા ઉપરોક્ત જૈન સાહિત્યના ઇતિહાસનાં પ્રકરણો વાંચી સંભળાવ્યાં. તેમાં તેમણે અત્યંત સચ્ચના કરી તે મોંધા લીધી અને તેમણે તથા પડિત જાહેરદાસજી લેગા મળી જૈનપત્રના રજતોત્સવ નિમિત્તે લખેલો 'સન્મતિતર્કનું મહત્ત્વ' એ નામનો લેખ 'સિદ્ધસેન યુગ' નામના એક પ્રકરણ માટે ઉપયોગમાં લેવા અર્થે પૂરો પાડ્યો, તે માટે તેમના બંનેનો આભાર માનીએ છીએ. ૩૦ મી એ સાંજે 'મિજલસે ફિલસુફી'ની સંસ્થાનો પ્રગટપણે ઉદય સાક્ષરશ્રી આનંદશંકરજીના મુખારક હસ્તે થવાની ક્રિયામાં પડિત સુખલાલજી સાથે લાગ લીધે, અને ત્યાંનું સુંદર વ્યાખ્યાન પ્રમુખશ્રીનું સાંભળ્યું. પછી સ્વાહવાદમંજરીનું અંગ્રેજી ટિપ્પણી સહિત સંશોધનનું કાર્ય પ્રમુખશ્રીએ ઘણાં વર્ષો પહેલાંથી મુંબઈ ગવનમેંટ સંસ્કૃત સીરીઝ તરફથી લીધેલું તેનું શું થયું-કેટલેક આંખ્યું એ સંબંધી એમને અમે પૂછતાં તેમણે જણાવ્યું કે મેં તે કરીને પ્રેસવાળાને આપી દીધું છે તો તમે ત્યાં (મુંબઈ) પ્રેસવાળાને પૂછો. તે પ્રેસવાળા કવચિત કવચિત મુદ્રો મોકલે છે ને ખૂબ પાડે છે કે અક્ષર સારા નથી, પણ મુદ્રો બહુ સારાં આવે છે એટલે હું કાંઈ બોલતો નથી; અમે પૂછ્યું કે કયું પ્રેસ? તેમણે જણાવ્યું કે 'તત્ત્વ-વિવેચક' પ્રેસ. હવે આ પ્રેસમાં તબીબ કરવાની રહી. આનંદશંકરજીએ તો કાર્ય પૂર્ણ કરી નાંખ્યું એ જાણી ધણી આનંદ થયો. ૩૧ મીએ પં. જાહેરદાસ સાથે તેમણે તૈયાર કરેલી અને ઉદારતાથી જૈનયુગમાં છાપવા આપેલી 'પ્રાકૃત પાઠાવલી' (કે જે જૈનયુગના સ. ૧૯૮૩ ના કારતક-માગસરના અંકમાં પ્રગટ થઈ ગયેલ છે ને જેની જુદી

૫૦૦ નકલ કૉન્ફરન્સ ઓફિસ તરફથી કરાવી છે) તેના ચુલ્લયાતી અનુવાદ તથા પ્રાકૃત-સંસ્કૃત શબ્દ-કોશને તૈયાર કરવા સંબંધી વાતચીત ચર્ચા તેમણે પુરાતત્ત્વમંદિર તરફથી સન્મતિ તર્કના સંશોધન કાર્ય તમામ શીઘ્ર પૂરું કરવાનું હોવાથી તેમજ ખીજા વ્યવસ્થાપાદિના કારણથી અવકાશનો અભાવ હોવા છતાં તે વખતની રજામાં બનશે તો કરી આપવાની વિશાલચિત્તા બતાવી. (રજામાં તાવ આવી જતાં તે કાર્ય ન બની શક્યું એટલે અમે અત્ર પાછા ફરતાં તેના એ પાઠ સિવાય સર્વનો ચુલ્લયાતી અનુવાદ કરી નાંખી હમણાં તેમનાપર તેને બેઠું સુધારવા માટે મોકલી આપ્યો છે. પ્રાકૃત શબ્દ-કોશને ગોદવવાનું કાર્ય રા. રાંભુલાલ જગસીએ કર્યું છે, હવે તેના મમાનાથી સંસ્કૃતશબ્દો ચક્રવાત બાધી છે, તે પણ પં. બહેચારંગસ કરી આપશે તો અતિ પ્રામાણિક અને વિશ્વસનીય બનશે, નહિ બને તો તે પણ અમે અમારી અંદાશકિત અનુસાર કરી તેમને બેઠું જન્મા જેટલી તરફી આપીશું.) આ પ્રમાણે ગોઠી ક્યાં પછી રાયમંડ પ્રેસવાળા રા. પોપટભાઈને મળી તેમની સાથે વ્યવહારની તેમજ બીજા કેટલીક વાતો કરી. ત્યાં રા. મણિલાલ નથુભાઈ દોશી B. A. મળ્યા ને કેટલીક આહ્વાન વાતો તેમજ પ્રોત્સાહકરક વિચારો સાંભળ્યા. અમદાવાદ એ દિવસો પૂરા ગાળી ૧લી નવેમ્બરે અમારા જન્મદેશ કાઠિયાવાડ પ્રત્યે પ્રયાણ કર્યું. રાજકોટમાં આત્મીયજનને મળી આનંદ લેવા ઉપરાંત રા. ગોકુળદાસ નાનજી ગાંધી પાસેનાં હસ્તલેખિત પુસ્તકો પેદા થોડાં બેઠાં તેમાંથી મળા આવતી કેહ ઉપયોગી પ્રશસ્તિઓ નોંધી લીધી. દીવાળીનું પર્વ રાજકોટ ગાળી ૧૬ ની નવેમ્બરે મુંબઈમાં દાખલ થઈ ગયા ત્યાં એની એ અતિપ્રશંસિત અને ધર્માલ-ધર્માચક્રી-અશાન્તિ ! આવા વાતાવરણમાં પણ હૃદય શાન્તિ મેળવી શકે એવું પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થાએ થીએ.

૨ નવમી ચૂં સાં ૧૦ પરિપદ-નડીઆદ—
પ્રમુખરથાને સાક્ષર શિરોમણી વિદ્વાન્-માન્ય તત્ત્વચિંતક અને ઈતિહાસ-દર્શિથી નિબ્ધસ તોલ કરનાર અ-

સાધારણ વિદ્વાન એવા પ્રો. આનન્દશંકર આપુભાઈ કુવ M. A. હતા, અને જુદા જુદા વિભાગના અધ્યક્ષો સાક્ષરશ્રી રામનારાયણ પાઠક, શ્રી નર્મદા-શંકર દેવશંકર, રા. સા. ઓઝાજી, શ્રી કુંવરજી નાયક હતા તેથી પરિપદનો રંગ એવ જામશે એમ અમને લાગ્યું હતું તેથી અમે અને અમારા જેવા કંઈક ત્યાં દોડ્યા હતા. ત્યાં પ્રમુખ અને અધ્યક્ષોનાં વ્યાખ્યાનોએ સંતોષ આપ્યો. પ્રમુખસાહેબ અને રા. પાઠકનાં તો પ્રતિભાથી ચમકતાં હતાં.

વિષયવિચારણી સમિતિમાં સભ્યોની મુંટલોની ધમાલ ચર્ચા તે વખતે બંધારણનો અમલ થતાં બંધારણ શું છે તે બંધાને સમજાયું. અને પછી પરિપદ મોટી કે પરિપદ મંડળ મોટું એ પ્રશ્ન બહુમતી ને તેની વિચારણા મુખ્યત્વે વિષયવિચારણી સમિતિમાં કુંભેસપર્વક માલી, અમારા જેવા તત્ત્વ આ પરિસ્થિતિ-ને મુંબઈમાં પડેલા પડોની સભાઓ-વાદવિવાદ-સાક્ષરો વચ્ચે તમાટી વગેરે બેઠા હુલ્લથી દુષ્પિત થયા. સાહિત્ય પરિપદમાં 'સાહિત્ય' ને અતિ જાણુ સ્થાન આપાયું અને 'પરિપદ' તત્ત્વ અતિશય પ્રમાણમાં વધી ગયું. સાહિત્યના નિર્મલ, વિશાલ પવિત્ર અને લોકહિતસાધક પ્રદેશમાં 'સાહિત્યકો'ની લગાવડી થાય-અંગત હુમલા-કબીલોવચનોનો જન્મ થાય એ અતિ અનિષ્ટ અને વિધાતક રિયતિ છે અને તે દાબી કેઈ-નિર્મલ કરી વાતાવરણને સ્વચ્છ ને નિમલ બનાવવા માટે સર્વ સાહિત્યરસિકોએ કટિ-જલ થવું ધટે. પ્રમુખસાહેબનો તે પ્રત્યેજ અવિરત પ્રયાસ હતો. વિભાગપતિઓની પણ એ જ દૃષ્ટિ હતી. આખરે ઝઘડાનો નિકાલ પરિપદ મંડળના ચણેલા બંધારણમાં ફેરફાર સુધારા કરવા માટે અને તેમ કરવામાં 'પરિપદ' ને પ્રધાન પદ આપવા માટે એક કમિટીની નિમણૂક દ્વારા કરવામાં આજો.

આ ઝઘડામાં આવેલા નિર્ણયો વાંચવા માટે પાંચ પાંચ મિનિટ આપાક, કે જેથી નિર્ણયકારો રસ ઉપભવી શક્યા નહિ, શ્રાતાઓ રસ લઈ શક્યા નહિ. બંધારણના પ્રશ્નો આખરી નિકાલ હવે નિમા-યેલી કમિટીદ્વારા આવતી પરિપદમાં કરવાનો રહ્યો છે

તપાગચ્છ લખિધસાગરસુરિથી પ્રતિષ્ઠિત ધાતુની પ્રતિમા છે. આ તેમજ અન્ય લેખો એક પઠિતદ્વારા લેવાયા હતા અને તે રવ. શુદ્ધિસાગરસુરિના ધાતુપ્રતિમા સંગ્રહ બીજા બ્રાગમાં પ્રકટ થયા હતા એમ જાણવામાં આવ્યું. ત્યાં વિરાજતા સાધુઓનાં દર્શન કર્યો ને જણાઈ કે તેમની પાસે પાંચ હસ્તલિખિત જૈન પુસ્તકોની પ્રતો ક્યાંકથી આવી હતી. તે પછી જોઈ (આના સંબંધી જાહેરખબર જૈનપત્રમાં આવી ગઈ છે). ત્યાં ભરાયેલી ગૂઠ સાઠ પરિપદમાં (કે જેના સંબંધી અને જુદી નોંધ કરી છે) ભાગ લીધા પછી મિત્રવાર તા. ૨૮.૪.૧૯૮૫ના રોજ તેના અંકેસાથ પાંચ પઠિત સુખલાલજી, અને આદિતી દાજરી હતી. તે પૈકી રા. ગાંધીએ જે નિબંધો નામે ૧ જૈનો અને શુભરાતી ભાષા-સંકલ્પ સંકલ્પના નમુના (આવે લેખ તો પોતે આગળ વિસ્તારથી શુભરાતી શાળાપત્રમાં પ્રકટ કરાવ્યો હતો-જૈન શ્વે. કા. હેતુ-દર્શમાં પછી પ્રકટ થઈ ચૂક્યો છે) ૨ આચારંગમુત્ર (પ્રાકૃતભાષાનું સાથી પ્રાચીન પુસ્તક-જૈનધર્મનું જૂતામાં ભૂતું મુત્ર), ૩. ત્રિભોવનદાસે દાહ કરે-વાતા અશોકનાં શાસનો તે સંપ્રતિની છે એ પૂરવાર કરવા માટે લખેલો નિબંધ, પઠિત સુખલાલજીએ શુભરાતનું દાર્શનિક સાહિત્ય એ વિષયપર અને રા. રસિકલાસે કળાનું સ્વરૂપ એવા વિષયપર નિબંધો પરિપદ માટે તૈયાર કર્યા હતા. અવકાશભાવે રા. મોતીચંદલાલ કે અને કંઈપણ લેખ લખી મોકલી શક્યા નહિ. રા. પાદરાકરનો 'શુદ્ધિસાગરજીની સાહિત્યસેવા' એ નામનો નિબંધ પ્રસિદ્ધને યોગ્ય તે નિમિત્તની સમિતિએ ન ગણ્યો એમ જાહેર થતાં તે ભાષ પરિપદમાં આવ્યા નહિ એમ ત્યાં સંભળાયું. આમ જણાતાં તે ભાષને ખેડું લાગેલું દૂર કરવાના હેતુથી કે ગમે તેમ તે નિબંધને વાંચવા માટે મુકેલો પછી તે વાંચનાર ભાઈ દાજર નહોતા એટલે વંચાયો નહિ. ડા. ત્રિભોવનદાસે અને રા. ગોકુળદાસે પોતાના નિબંધ વાંચવા અપાયેલી પાંચ પાંચ મિનિટનો ઉપયોગ કર્યો હતો બ્યારે ૫. સુખલાલજીએ તેવા ઉપયોગ કર્યો જ નહિ. પાંચ મિનિટમાં નિબંધકાર યું સંભળાવે ને ખ્યાલ આપી શકે તે કંઈ સમ-

આવતા લેખો તથા તેના તરફથી બહાર પડતાં પુસ્તકો કેળવણીના કાર્યમાં અતિ માર્ગદર્શક હોય છે. આપણાં દરેક જાનાલય તે માસિક ને પુસ્તકોને મંગારી તેનો સદુપયોગ કરશે એમ અને ઉચ્છ્રીયું. ગાંધીથી નરીઆદ મોટરમાં જઈ પછી અને અમદાવાદ તરફ રાત્રે પ્રયાણ કર્યું.

અમદાવાદમાં પઠિત સુખલાલજીને ત્યાં ઉત્યાં. તેમને અમારા ઉપરોક્ત જૈન સાહિત્યના ઇતિહાસનાં પ્રકરણો વાંચી સંભળાવ્યાં. તેમાં તેમણે અત્યંત મહત્વનાં જૈનકેસરી ત્રીપા. સુરેન્દ્રનાથ તથા પઠિત વલ્લભ ૪૫ વર્ષની પુણ્યકળ મંકરો લેદીને પાછા જૈનકેસરી અંતર્વર્ધત કરી સ્વાધીન ભારતવર્ષ રહતો રહતો મળે સિધ્ધાંતો. તેમના જીવનમાં ઉતરતાં જણાશે કે તે મહાન નર થયા સર્ગયેલો જ હતો. તેના ખમીરમાં ક્ષાત્રીય તેજ હતું-શુદ્ધ સેવાભાવ હતો. સામાજિક સુધારા કરનાર, કેળવણીને પ્રચાર કરવામાં, ધાર્મિક વલણ દેશની બહારી ધર્મને દેશહિતકાર્યમાં યુક્ત કરવામાં, અને રાજકીય રણાંગણમાં પ્રમાણિક આત્મબલિદાન આપવા તત્પર એવા સૈનિક-સેનાપતિ તરીકે નત્રપણે સંદોષિત કાર્ય કરવામાં તેણે પોતાનું સર્વસ્વ-નત્ર મન ધન અર્પણ કરેલું હતું-નાપણું હતું. કીર્તિની વેલણ કે લોભ રાખ્યો નહોતો. ભારતમાતાના ચરણે એક ભક્ત પુત્ર તરીકે સદાકાલ ખડોજ રહ્યો.

'અદિસા પરમેશ્વર ધર્મ' ને સ્વીકારી ચાલનાર જૈનધર્મ પાળનાર કુળમાં પોતાનો જન્મ હતો, પરંતુ તે અદિસા માત્ર નાના જન્મ આદિતી રક્ષા કરવા જેટલે દરજ્જે થઈ સમાપ્ત થઈ જાય એવી પોતાના દાદા-પિતાની રહેણા કરણથી અમંતોપ થતાં તે અદિસાના નિકૃત સ્વરૂપને તેણે તથા દીધું, અને શુદ્ધસ્વરૂપ તેણે તે ધર્મગોળ રહી ફેલાવવાનું કાર્ય પોતાથી ન બની શક્યું, અને પોતે જ્ઞાતા-ધર્મના સિદ્ધાંત જ્ઞાતા-ખીન ધાર્મિક વિચારો કર્યા અને છંદે આર્થસમાજનો ક્ષાત્રધર્મ સ્વીકાર્યો. આર્થ-સમાજના એક સ્તંભ તરીકે-તેની શરૂઆત અને તેની ખીજ સંસ્થાઓને જ્ઞેસ દષ્ટ પ્રદુષિત કરી પોતાની વચીલાતની કમાણીનો મોટો ભાગ તેનાં તે કાર્યો

તથા ખીજાં સાર્વજનિક દિતનાં કાર્યોમાં ખચ્ચો. ગાંધીજી અહિંસાને ગૃહસ્થીય તત્ત્વમાં દાખલ કરવાની શરૂઆત કરતા હતા ત્યાં તેણે જણાવ્યું કે અહિંસા એ એક fact છે. આનો ઉત્તર ગાંધીજીએ સુંદર રાખેલોમાં આપ્યો છે. આખરે સાલાજી શરીરખજમાં મનતા હોવા છતાં દાલના સંજોગમાં અહિંસા ધારી અસહકાર આદિ જેટલાં ખીજાં બળો છે તે મૂલ્યો ઉપયોગ કરી ભારતની સ્વાધીનતાનું ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવાના નિશ્ચયવાળા આગ રજૂ. તેમનું 'અહિંસા' પરનું વિધાન જે હતું તે સંબંધી પુસ્તક ૧ના સં. ૧૯૮૨ ના માધ્યમા અંકમાં પૃ. ૨૦૧ પર લખી ગયા છીએ. સ્થાનકવાસી લાઈબ્રેરીની કોન્ફરન્સ વીકારે ભરાય ત્યારે તેમણે જે તાર કંઈ હશે તે જૈનયુગના ૧૯૮૪ ના કાર્તિકના અંકમાં પૃ. ૬૩ પર મૂકેલ છે તે ફરી યાદ આપીએ છીએ:—

As a grandson of a Sthanakvasi Jain I have fullest sympathy with the objects of your conference and wish it all success. Hope your conference will propagate true principles of Jainism:—Universal love, tolerance and purity of life'

—એક સ્થાનકવાસી જૈનના પૌત્ર તરીકે તમારી કોન્ફરન્સના ઉદ્દેશો સાથે મારી સંપૂર્ણમાં સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ છે અને તેની સર્વથા ક્ષેત્રે મદદ કરું છું. આશા રાખું છું કે તમારી કોન્ફરન્સ જૈન ધર્મના મૂળતત્ત્વો-વિશ્વવ્યાપક પ્રેમ, મન-સહિષ્ણતા અને જીવનની પવિત્રતાનો પ્રચાર કરશે.'

જૈનધર્મનાં મૂળતત્ત્વો પોતે જણાવ્યાં તે પર પોતાનું સન્માન આમાં પ્રતીત થાય છે. તે ધર્મની ઉત્પત્તિ વગેરે સંબંધી તેમણે હિંદોમાં લખેલ 'ભારતીય ઇતિહાસ'માં અનેક લખીકતો રજૂ કરી હતી તે પ્રાપ્ત હતી-પૂર્ણ પ્રમાણ વગરની હતી એ સંબંધમાં જૈન એસોસિયેશન ઓફ ઇન્ડિયાએ એક મોટો લેખ તૈયાર કરાવી મોકલ્યો હતો તેનાપર લલિત્યમાં સંપૂર્ણ લક્ષ આપશે એમ તેમણે નિરલિખાનપણે

જણાવ્યું હતું ને પોતે જે લખ્યું હતું તે અચૂક. આધારે લખ્યું હતું તે સ્પષ્ટ થયું હતું. મનસહિષ્ણતાના પાઠ જૈનસમાજે જરૂર શીખવાના છે એમાં શક નથી.

તેમની સેવાઓ એટલી બધી છે કે તેનો ઇતિ-હાસ પૂરો લખાશે ત્યારે હવે પછી જણાશે. તેમના લેખો, પુસ્તકો વગેરે વાંચતાં જણાય છે કે તે એક મહાન વ્યક્તિ હતી. લજપત તે એક જ હતા. વ્યારે તેમનું મૃત્યુ થયાના સમાચાર જર્મનીમાં થી જિન-વિશ્વપત્રએ માંલખ્યા ત્યારે તેમણે તુરંતજ તા. ૨૧-૧૧-૨૮ ના પત્રદ્વારા એક લાખને જણાવ્યું તે અત્ર નોંધવા યોગ્ય છે:—

'ગદ કાલે બપોરે જમતી વખતે સમાચાર માંલખ્યા કે—જાલાજીનો સ્વર્ગવાસ થયો છે અને તે પણ સરકારી મોળાગારના ભોગે, સાચી લખીકત થી છે તે તો દેશનાં છાપાઓ મળશે ત્યારે સમ-જશે, પરંતુ એ દુઃખદ સમાચાર સાંભળી દિશ્વમાં બહુજ આઘાત થયો. ખાવાનું ન લાગ્યું અને ખાધા વિના આમને આમ ઉડી જવાયું. આખ-માંથી માંસું પણ આવ્યાં જે આજસુધી કોઈપણ નેતાના તેવા સમાચાર સાંભળતાં નહોતું બન્યું. મને લાગ્યું કે દેશનો એક મહાન-અનિ મહાન પુરુષ ચાલ્યો ગયો અને હિંદુસ્થાન વધુ અનાય બન્યો. હું જાલાજીને હિંદુસ્થાનના એક સાચામાં સાચા અને ઉંચામાં ઉંચા નાયક સમજતો આવ્યો છું અને અચૂક અંશમાં તે મારા મોટે ગાંધીજી કરતાં પણ વધુ દેશ દિનેથી લાગ્યા છે. આજે સાંજે અમે બધા દિંદોલાઈઓ ભેગા થઈ એમના અવસાન માટે દુઃખદલાવ પ્રકટ કરવાના છીએ.'

છેવટે અમે તે સ્વર્ગસ્થ મહાન આત્માને પર-માત્મા પરમપદ અર્પે અને આવતા લેલોમાં પણ ભારતમાતાની સેવા વિશેષ ઉત્કટ અને સાથે કરે એમ પ્રભુપ્રત્યે પ્રાર્થાએ છીએ.

૪. આપણી સંસ્થાઓ અને દેશી રાજ્યો:— હમણાં બટલર કમિટી નીમાઈ છે તે અંગ્રેજ સર-કાર અને તેના ખંડિયા (કે મિત્ર) દેશી સંસ્થાનો વચ્ચેના અતિ જૂના સંબંધને વિશેષ વ્યવસ્થિત અને

નિશ્ચિત કરવા અને સામ્રાજ્યવાદને ખૂબ દૃઢ બનાવવા નીમાઈ છે એમ વિદિત થયું છે. આ દેશી સંસ્થાનેમાં મહિંસુર જેવા આદર્શ સંસ્થાન તો કોઈ જ હશે. ખીછ બાણુ સમસ્ત હિન્દના માટે પ્રત્યક્ષ હિત સાચવતું બંધારણ ધરાવે માટે લોકનાયક પ્રસિદ્ધ વીરપુરુષ મોતીલાલ નેહરૂના પ્રચુરપદે નીમા-વેલી લોકસેનકાની કમિટીએ —નેહરૂ કમિટીએ પોતાનો રીપોર્ટ બહાર પાડ્યો છે તેમાં સંસ્થાનેનું સ્થાન નિર્દિષ્ટ કરેલ છે. દેશી સંસ્થાનો પૈકી કેટલાંક ભેગાં મળી અસ્પર્શ સુદ્ધતેગો કરી પોતાના હિતને સાચવવા માટે પૂરું મંથન કરી રહ્યા છે. આવી સ્થિતિમાં પ્રજાનો શું ધર્મ છે તે ખાસ જાણવાની જરૂર છે. દમણી કાઠિયાવાડમાં રહી અનેક દુન્યો સહેવા છતાં પોતાની ટેક અને હૃદયગત સિદ્ધાન્તો નહિ છોડનારા એક વીર રા. મોહનલાલ પીતામ્બરદાસ સંધવીએ સં. ૧૯૮૫ના કારતક વર્ષ ૪નો શ્રી મુંબાઈની જીવદયા મંડળીને ખુશ્નો પત્ર બહાર પાડ્યો છે તેમાં તે મંડળીએ હાલના ધાંધા નરેશને ગત ૨૪મી નવેમ્બરે આપેલ માનપત્ર સંબંધી અનેક વિચારો કેટલીક વિગતો સહિત બહાર પાડ્યા છે અને તેની નકલ અમને પૂરી પાડવામાં આવી છે. અમે તેમાંની વિગતોમાં ઉત્તરથી વગર તેમાં કેટલાક સર્વમાન્ય અને સામાન્ય રીતે વ્યાપક વિચારો અમને જણાયા છે તે ઉક્ત મંડળી તથા આપણી સંસ્થાઓ જરૂર ધ્યાનમાં લેશે એમ સમજી આવ રહ્યું કરીએ છીએ:—

‘આપણી જીવદયા કે અન્ય સંસ્થાઓ માનપત્રો જેવાં કાર્યો પછાતર પોતાની શક્તિને વ્યય કરવામાં કૃત્ર-હૃત્યતા માને તેના કરતાં અનાથ દુખીઆરા મહુઓની અહુડાંના આણી તેને સચવાનીયતાના લીપણ તાપથી રક્ષણમાં લેવાય તે તે વધારે હચ્છવા યોગ્ય અને કુદરતને વહાલ હપતે તેહું જણાય એમ આપને નથી જણાઈ?’

‘જીવદયા જેવા પારમાર્થિક કાર્યમાં આનારની સેવા અર્થનાર જગતની દૃષ્ટિએ માનનીય જણાય શકે, વળી ધણે ભાગે કુદરતની અલકૃતતા અને વ્યવહારમાં સુખી આત્માઓને જોવા પરમાર્થ તરફ વળવાની ધગશ થાય એટલે તેઓ જો આદે તે પોતાની રતનતા કે સત્ય રહેણી કચણી દીપાળી શકે છે. આરા રાખવાને કારણે છે કે વિરોધ ધન-સંપત્તિ કે રાજ્ય-સત્તાના મદમાં તણાઈ રહેલા રાજ મહારાજના વૈજય તેઓની સાચી રાહ સુમધી શકે નહીં.’

‘નિર્જાળ પ્રજા પોતાનો રૂંધાવેલો અવાજ ને રીતે જગત સન્મુખ પહોંચાડવો એટલે તેટલા જળ પૂર્વક પહોંચાડી રાખી નથી.

‘હું પણ જગન્નિધતા પરમેશ્વરની લાવપૂર્વક પ્રાર્થના કરું છું કે પ્રજામાં સ્વમાનનું જળ રેડવા હપરાત આત્મસંધ્યા પ્રગટાવે અને રાત્રમાં સદૃશ્ય પ્રવેશાની સાચા રાજ બનાવે ને વડે રાજ-પ્રજા ઉભાય’ સુખમય જીવન શુભરે.

‘જેવે મુંબઈના લક્ષ્મીનંદનો પાસે એક પ્રાર્થના કરી લેવા લલગાર્ક’ હું કે કાઠપણ દેશી રાજ્યની પ્રજાના સ્થિતિ-સંવેગોની સાચી કેશીયત જણાવવા સિવાય આપ આપની મહેળગત તરફ તણાઈ રાજ્યોના મદમસ્ત અભિ-માનમાં એર વધારો ન કરાવો, આથી બને છે એ કે રાજ પોતાની પ્રજાની પામરતા કદપી તે તરફ તિરસ્કારની દૃષ્ટિએ ભેગાં કરે છે અને એથી પ્રજાના નવાં સંકટો બુકાય છે આ સ્થિતિ અલુપ્તની જાણી શકે તેહું છે. દેશી રાજ્યની પ્રજાના હુઝમાં સકાય કાવનો આપનો ધર્મ છે એટલે આપ જો દેશી રાજ્યની પ્રજાને ખીછ રીતે મદદ કરી ન શકો તો પણ જલસાના આવા તમા-સાપરથી આપનું લક્ષ ઉઠાવી લેશો તો રાજ્યોને પોતાની પ્રજાની મહેળગતો મોઢ હપવન થશે, તે તરફ માનુષ્ય અભિ-જાણો ને કાંઈ નહિ તો એ પ્રજા તિરસ્કારથી યુક્ત રહેશે એવી મારી અધ્યા છે.’

૫. સંમતિવ્ય સમિતિ—સંમતિવ્ય શું રા-ખાને કાપેલો ધડો એ માટે સરકારે લુદા લુદા પ્રાન્તોમાં જઈ સર્વ પ્રકારના અભિપ્રાયો મળે તે એકચિત્ત કરી તેના પર રિપોર્ટ કરવા માટે એક કમિટી નીમી છે. આ સમિતિ પાસે રા. મહેનજી ને મહેતા ઍસિસ્ટર સિવાય બીજા કોઈ જૈન મહારથે આવી પોતાના અભિપ્રાય રજુ કરી હોય એવું જો-ણામાં નથી. રા. મહેનજીભાઈએ મુંબઈમાં માંગેશ જૈન સલાના માનદ મંત્રી તરીકે મુંબઈમાં તે સમિતિ પાસે ગત આક્ટોબર માસમાં અભિપ્રાય દર્શાવેલ હતા તેનો હુંકે સાર અમે નીચે આપીએ છીએ:—

પ્રમુખના પ્રશ્નના હપરમાં મી. મહેતાએ જણાવ્યું કે જૈનોમાં લગ કરવા માટે યોગ્ય વય ધીમે ધીમે મોટી થતી જાય છે. આથી ૧૪ વર્ષની વય સુધી તે પહોંચી ગયેલ છે. તેઓ પોતાનો અભિપ્રાય એ છે કે લગ વિષયક આજતોમાં સંમતિ વધતી હદ ૧૬ વર્ષની અને તે

સિવાયની બાળતામાં ૧૮ વર્ષની નક્કી કરી રાકાય. એ ખરું છે કે જૈન કોમમાં વિધુરોની મોટી સંખ્યા છે, અને જ્ઞાના વિચારના હિન્દુઓ લગ્ન માટેની ઉંમર ૧૬ વર્ષપર જોડી જવામાં વિરોધ દર્શાવે છે. જાહેર મનુ સમાધાન કરવા માટે પહેલાં ૧૪ વર્ષની વયપર સંમતિ વધુ લઈ જવી અને લગ્નલગ ચાર વરસ પછી તેને ૧૬ વર્ષ સુધી લઈ જવી. છાકરાઓ માટે પહેલા પગદિયા તરીકે ૧૮ વર્ષની લગ્ન માટેની ઉંમર રાખવાનો પોતાનો અભિપ્રાય છે. સંમતિવધુ વધુ કરવા માટેના મી. સારદાના બિલની પદ્ધતિએ ક્રિસ્ટિ હિંદમાં જુદો કાયદો થાય તે ઇન્ડિયન પીનલકોડમાં ફેરફાર કરી તેમ કરવા કરતાં વધારે સારું છે. એમ થશે તો હિંદમાં દેશી રાજ્યો પણ તે સુધારો દાખલ કરશે અને પછી હિંદના દેશી રાજ્યોની પ્રત્યક્ષ ક્રિસ્ટિ હિંદમાં આવે તો કંઈ જાતનો સુધારો ઉભો નહિ થાય.

પંડિત કનેવાલાવના ઉત્તરમાં ૨૮ મનુસાધાએ જણાવ્યું છે લગ્નમાં રજીસ્ટ્રેશન (નોંધણીપત્રક) રાખવાથી ધણી મહેનત તથા ધણા ખર્ચમાં ઉતરવું પડશે. આખા પ્રદેશમાં અભિપ્રાય અર્ધ રજીસ્ટ્રેશન રાખવાં એ સહેલું નહિ થાય, કારણકે કેટલીક બાળતામાં ઉંમર સંબંધી સાગી હાજર પૂરી ન પણ પડે. લગ્ન વિષયક કેસો સમાધાન કરી રાખવા તેવા કરવાનો મત પોતાનો નથી. તેમાં કેસ ચલાવતા મેજસ્ટ્રેટને સુનસૂકી આપવી જોઈએ. તે સિવાયના બીજા કેસોમાં બહાલાર આદિ શુદ્ધિમાં પોતાની રચના એ છે કે શુદ્ધી કરનારને જાહેરમાં ફટકા મારવાની સત્ત્વ કરવી. આવી શિક્ષાથી બીજા તેવો શુદ્ધી કરતાં અટકશે. પોતાના પતિ સાથેના નાની ઉંમરમાં થયેલા સંસર્ગ થયાના કેસો વિરલ મળશે.

મી. મિત્રતા જાણનાં પોતે કહ્યું કે સંમતિવધુ લગ્ન સિવાયના બીજા કેસોમાં ધણી જગ્યા હોવી જોઈએ.

લગ્ન નાની ઉંમરમાં કરવું જોઈએ એવું ધાર્મિક ફરમાન-શાસ્ત્રના નથી. નાની વયમાં સુવાચન આવે તેથી માવા-ઓની અને બાલકોની મરણ સંખ્યા વધુ આવે છે. લગ્નમાં અને લગ્ન સિવાયના સંસર્ગજન્ય શુદ્ધિના કેસોમાં શ્રી. મહેતાએ એવી મહામણ કરી હતી કે તે સામાન્ય રીતે પ્રાંતી કોર્ટ-અધીવતમાં ચલાવવા ન જોઈએ. લગ્નવિષયક શુદ્ધિઓને 'સમન્સ કેસો' ગણવા ધટે.

“મુખ જુવાનીમાં જણાવ્યું કે જૈન કોમમાં વિધુરો જુવાન-નાની કન્યાઓ પરણે છે એ ખરું છે. આવાં જગ્યામાં ૧૫ વર્ષ નીચેની કન્યાને પ્રસૂતિ થવાનું જોખમ છે.

બાળલગ્ન સંબંધી જૈન કોમનું સામાન્ય વલણ છે એ ખરૂંવામાં આવતાં મી. મહેતાએ જણાવ્યું કે છેલ્લાં વર્ષોમાં બારાયેલી જૈન કોન્ફરન્સે બાળલગ્ન સામે ઠરાવો કરેલા છે. જો કે અમુક વયની મર્યાદા નક્કી કરી નથી પરંતુ લગ્ન માટે લાયક ઉંમરની હદ પોતાની કોમમાં થતી જવાની વધુ વધુ મોટી સામાન્ય વલણ છે.” (જુઓ ‘ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા’ ૨૭ મી અને ‘ઇન્ડિયન ડેઇલી મેલ’ ૨૬ મી અક્ટોબરનું)

બાળલગ્ન હવે ઘણાં જોખાં થાય છે એ જૈન-સમાજનું સુલગ્ન છે. જે રૂપમાં ખાસમાં થતાં હોય તે તદ્દન નાણું થયાં-કરવાં ધટે. ઘોડીઆમાં થતાં લગ્નો તો હવે થતાં નહિજ હોય. જેટલે અંશે બાળલગ્નો જોખાં, તેટલે અંશે ચા તેના ધણે અંશે બાળવિધવાઓ જોખી. વહુ પુરૂષો નાની સુવાન કુમારિકાઓ પરણે છે એ પણ દૂર થવું ધટે છે. અકાળે પ્રસૂતિ અને સુવાન વયમાં રંડાપો-એ અતિ તીવ્ર વિધાતક મરણપ્રાય કંઈ છે. એના શ્રાપે સમાજ બળે છે-હીન અને દીન બને છે અને છેવટે મરણને શરણ થવા પ્રત્યે પ્રયાણ કરે છે. બીજા કોમો કરતાં જૈન કોમમાં નાની બાળવયે લગ્ન થતાં નથી એ માટે જૈનકોમને ધન્યવાદ દઈએ છીએ; પણ તેની સાથે બીજા હાનિકારક પ્રયાઓ દૂર થશે તો તેને પ્રગતિ કરવાની તક મળશે. નાતો ચેતશે ? ‘હવે તો ચેતો’ એ પોકાર થઈ રહેલા છે. ચેતવા જેટલી શુદ્ધિ કે દીર્ઘદષ્ટિ નહિ હોય તો જન્મનો ચેતા-વશે, કાયદો ચાલુક જનીને દંડશે. સામાજિક બાબ-તોમાં સુધારો કરવા કાયદો આવે એ એક રીતે અનિષ્ટ છે, પણ સમાજ કોઈ રીતે સમજતી ન હોય-સમજવા ન માગે તો પછી કાયદો એ અનિ-વાર્ય છે, કારણકે પછી કાયદો થાય તો જ સુધુ સુધુ દેકણે આવે.

૬. ‘આસ્તિકોનું કર્તવ્ય’—આ નામનું વ્યાખ્યાન અમદાવાદના ઉપાધ્યક્ષ શ્રી સાગરાનંદ સુરિએ આપી તેમાં જે વિચારો જણાવ્યા છે તેનાથી સમસ્ત જૈનકોમમાં ખળભળાટ જાગ્યો છે. તેમાં અ-મુક સાધુઓ પ્રત્યે આલોપો છે તેમાં અને ઉતરતા નથી. તે તેમનો વિષય છે તેથી તેમણે તે સંબંધી કરવાનું રહે છે. શ્રાવક સંબંધમાં અને તેની સંસ્થાઓ

તેમજ તેમાંની કેળવણી સંબંધી જે ઉદ્દગારો ઉકત મુરિ-
મહારાજે કાઢ્યા છે તે પર મૌન રાખવાની ધર્મી અંત-
ર્ગત ધૃષ્ટિ હોવા છતાં અસારના જમાનાને અનુરૂપ
પ્રગતિને આડે આવનાર હોવાથી તેમજ કૌ-કર-સના
ધણુ સમયથી વ્યાવહારિક કેળવણીની ઉપયોગિતા તથા
ઉત્તેજનાના કારણે દરવેશી વિરૂદ્ધ હોવાથી તે સંબંધી
સ્પષ્ટ કથન યથાશક્તિ કરવાની ફરજ પ્રાપ્ત થાય છે.
તે આચાર્યના સંબંધે અંગત કંઈપણ-એક અક્ષર
પણ લખવાનું અત્ર આરથાને સમજી તેના સ્પર્શ કર્યા
વગર ખળભળાટ કરનાર તેમના ઉદ્દગારો તરીકે જે
પ્રકટ થયેલ છે તે પહેલાં ઉતારી તે સંબંધી આમારે
જે કહેવાનું છે તે કહીશું. તે ઉદ્દગારો નીચે પ્રમાણે છે:-

“વૃક્ષ કે અંગારા ?-જોડિંગો, સ્કુલો, સ્કોલરશિપો,
પાછળ ૩૦ વરસ સુધી સચે પેસો ખરચ્યા તેમાં એકે
વૃક્ષ પાક્યું કે અંગારાજ પાક્યા ? ત્રીસ ત્રીસ વરસો
સુધી ખરચેલા પૈસાનું ફળ અંગારાજ જેખાંજે તો પછી
પૈસા શા માટે હોમવા નેહંજે ? આપણાં તીર્થો શરૂ નય,
ગિરનાર, શમેતસિખર, મક્કીય મગેરેના કામ માટે તેમાંથી
એકે ધસી ચોપડવા નેવેજી કામ ન ચાલ્યો તો પછી
એ સંસ્થાઓને આમારે શું ગણ્યું ? અહીંયા સવાલ
એક છે. ધર્મનું પાલન કરીને આવકને પોષવાના છે,
ધર્મનો નાશ કરીને નહીં. ધર્મની કિંયાઓ જ્યાં હુમલો
ગણાય તેને શા માટે પોષાય છે ?

“ધર્મકિયાથી ધર્મ”-x * વિદ્યાવયમાંથી ૧૦-૧૫
વર્ષમાં જે નીકળ્યા છે તેઓ કેટલીકવાર પીપધાદિ વતો
કરે છે ? આવક, આવિકા એ જેન નર જોયવા લાયક
છે, પણ ધર્મના સુદાથીજ. આપણે યતિઓને પોષતા
નથી કેમકે તે મહાવત પાળતા નથી. અહીંની ભોજનશાળા
હુમરો ગણવાવાળાંજે નથી કરી. આવક આવિકા તરીકે
પોષવા તૈયાર છીએ પણ વિદ્યાવતના સંધ તરીકે પોષવાને
તૈયાર નથી. સેંકડો કુટુંબો ધર્મી શ્રીમતોની ચઢાવથીજ
પોષાય છે. હું અનતા સુધી નામ લઈને બોલતો
નથી જેને લાગુ પડે તે સમજી લે.”

(ઇ. સ. ૧૯-૧૨-૨૮)

આટલા શબ્દો સંપૂર્ણ સર્વ જાત્રાલો એટલે
જોડિંગો, તથા સર્વ સંસ્થાઓ જે અંગ્રેજી લાજતા
વિદ્યાર્થીઓને સંધરતી હોય યા સ્કોલરશિપ આપતી
હોય તેને સામાન્ય રીતે લાગુ પડે છે અને ખાસ

કરી શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાવયને લાગુ પડે છે.
જેને લાગુ પડે તે સમજી લે. તેના ગર્ભમાં ઉતરતાં
સામાન્ય રીતે સમસ્ત વ્યાવહારિક કેળવણી પર તેમજ
તે કેળવણી લેનારાના પર આક્ષેપ છે. તેઓ ધર્મ-
ક્રિયા કરતા નથી-ખાસ કરી પીપધાદિ વતો કરતા
નથી. વિદ્યાવત વિદ્યાર્થીઓનો સંધ-સમુદાય જ્યારે
પોષવાને તેઓ તૈયાર નથી. પોતે તો નથી, પણ બીજા
તૈયાર હોય તો તેને પણ ચટકાવવામાં આસ્તિકતા
છે, અને છતાં બીજા પોષણ કરે તો તે નાસ્તિક છે.

હવે જેઓ વ્યાવહારિક કેળવણીને પોષે-અનુમેદે
-ઉત્તેજે કે સહાય કરે તે પણ નાસ્તિક છે એવો
આખો ભાવણો અર્થ છે. તે નાસ્તિક છે એટલે
આસ્તિકના શત્રુ છે. પોતે આસ્તિક રહ્યા એટલે આ-
સ્તિકોએ નાસ્તિકો સામે શું કરવું ? તેનો પણ પોતે સાધુ
તરીકે જે ઉપદેશ આપ્યો છે તે અત્ર નોંધવા જેવો છે.

“શરૂના જેવાંજ લલિયાર રાજો તો પ્રતિકાર થઈ શકે.
નાસ્તિકો ભાવણ કરી, છાપાં છપાવી, લેણો લખી વળવળ
કરે છે તે વખતે આપણું ‘કંઈ નહિ. જે કરશે તે વારસો’
એમ કહેવાથી નાસ્તિકોનો પ્રતિકાર નહિ થાય. તેમજ
રસ્તે તેમની સામે યાજો. તે કાચિક પ્રયત્ન કરે તો
કાચિક પ્રયત્ન કરે. પ્રતિકાર નહિ કરવાની શક્તિવાળો
તેમાં છાપાંજોનો અસહકાર કરે. તમારા મુખ્ય માણસોને
તેમની સામેની ચળવળમાં મદદ કરે. નાસ્તિક છાપું
છપાવે અને પાંચ રૂપીયા ખરચે તે હુમલો અને
હુમલોડવા માટે, તો તમે તરવા અને તરાવવા
માટે કેમ નહિ ખરચો રોકો ? તમે એમ નહિ માની
હ્યો કે નાસ્તિકોમાં નૂર છે; અને તમારામાં નથી. આ-
સ્તિકોએ હવેશો કઢિયજ રહી નાસ્તિકોનો અસહકાર અને
શક્તિ હોય તો પ્રતિકાર કરી આસ્તિકોની વૃદ્ધિ
કરવા નેહંજે.”

આમાં હિંસાનો ઉપદેશ પણ ચોક્કસ રીતે
કરવામાં આવ્યો છે. શ્રાઠં પ્રતિ શ્રાઠ્ય-જૈનાંક
તેસા એવો ઉપદેશ કાચિક પ્રયત્ન સામે કાચિક
પ્રયત્ન કરવામાં અપાયો છે. જૈન સાધુ પોતે આવો
ઉપદેશ કરી શકે એમાં કલિકાચાર્યનું દષ્ટાંત આપી
પોતાનો બચાવ કરશે, પરંતુ એવા અપવાદ માર્ગમાં
પણ ચતી હિંસા અહિંસા અને કે કેમ તે એક
સવાલ છે. તે દૃષ્ટાંતમાં તો પર રાજ્ય-જુલમી રાજ્ય

સાધ્વીનું અપહરણ કરનાર રાજા મામે કાલકાચાએ અન્ય રાજાઓના સૈન્યથી લડાઇ કરાવી હતી. અહીં લૈનસમાજના એક અંગને જૂદા વિપરીત અર્થમાં 'નાસ્તિક'નું લેખક આપી તે સામે પોતાના ભવિક શ્રોતાને-વર્ગને 'આસ્તિક' જણાવી-તે સમાજના ખીન્ન અંગને અચકામણીમાં લાવી બઝાડવાનો-લડાવવાનો ઉપદેશ થયો છે. એ સમસ્ત સમાજને વિષાતકરૂપે છે ને' તે રૂપે પરિણમવાનો ભય છે.

જૂના વિચારનાઓ પોતાનો જમાનો યોગ્યપણા વગર પોતાને ચીસે શાંતિ અને સંઘમપૂર્વક* આટ્યાં નય તેમાં એટલી પીડા નથી, જેટલી તે નવા વિચારવાળાની પ્રગતિ સામે થઇને તેને શકવા કટિબદ્ધ થાય તેમાં છે. હાલની કેળવણી વગર હવે ચાલી શકે તેમ નથી. તાર આદિ કરવામાં પણ તેજ સૂરિને અગ્રિય ભાષાનો ઉપયોગ કરાવવો પડ્યો છે. તે અગ્રિય કેળવણીના લાભ થું હણ સમન્વવવાના નહે છે ?

'સર્વ' મનુષ્યજાતિને, વિશેષતઃ વિદ્યાચારસંપન્ન અને પ્રગતિના ઈચ્છક દેશને શિક્ષણ જેટલો મહત્ત્વનો વિષય ખીન્ને નથી. મનુષ્ય માનવી સુદ્ધિની અને નીતિની દૃષ્ટિથી સ્વાભાવિક પ્રગતિ કરનાર એક ખડું સાધન શિક્ષણ જ છે, એટલું જ નહિ, પરન્તુ સર્વ પ્રકારની પ્રગતિનાં ખીન્ન શિક્ષણમાં છે. અનજાન નિરહાર લોકો-હાલની કેળવણીથી બેનસીબ લોકો ધર્મ, નીતિ અને વ્યવહારમાં પૂરા પાડવા કુશલતાથી વંધી શકતા નથી, તેઓમાં જડ પાલેલી કુઅચારો દૂર થઈ શકતી નથી અને તે અધરશનું લોકોને સંસાર-કે ત્યાગ દશામાં ઉત્તરિતો માર્ગ સાંપડતો નથી. આની સત્યતા દરેક દેશનો ઇતિહાસ સ્પષ્ટપણે જતાવે છે. યુરોપમાં ધર્મકાન્તિ વેળાએ હ્યુધર, સ્વિન્ડલી, કાલ્-વ્લેન ઇત્યાદિ નાયકોને એજ પ્રતિત થયું અને પછી તેમણે ધર્મની સાથે સાથે શિક્ષણનો પુરસ્કાર કર્યો. આપણે સાં ગમે તે આજનમાં અત્યંત જરૂરી સુધારણાની પાત આવી એટલે અજાણુ સામાન્ય જન-સમૂહ તે કામમાં કેટલી નડતર નાંખે છે અને પ્રજા-તિનું કાર્ય કેટલું મંદ પાડે છે એ તે તે કામ કરનારા નાયકોથી પૂરી રીતે સમજવામાં આવ્યું છે.

એટલાજ માટે આજ આપણા દેશભરમાં પ્રત્યેક સારાસાર વિચાર કરનારા માણસ 'સાવ-નિક શિક્ષણ નોંધજો' એમ બધે રથલે પુકારી પુકારી કહે છે અને લાપજોમાં, લેજોમાં, ધારાસભામાં, વાલિવાદ દ્વારા તેજ એક તરફનો થોપ હિમાલયથી તે કન્યાકુમારી પર્વત કરતા રહે છે. આનું મુખરિ-ણુમ આજ નરિ, પરંતુ કાયાંતરે ખાસ આવશે. દેશમાં શિક્ષણ સાર્વનિક થવાનો આનંદદાયક-સ્વિસ ગમે ત્યારે પણ ઉગશે, એવી ખાસ કરી સુશિક્ષિ-તોની આશા છે. આ કામમાં આજ કરતાં હજારો ગણા વધારે શ્રમ લેવો નોંધશે, અધિક જોરથી ચળવળ કરવી પડશે, રાષ્ટ્રની મળ તળમાંથી ભગતિ થવી નોંધશે એ નિર્વિવાદ છે.'

આ દેશની સર્વ કોમો પોત પોતાની કોમમાં એક પણ શિક્ષણથી બેનસીબ ન રહે તે માટે પ્રયત્ન કરતી જાય છે. આપણી કોમે જો છવવું હોય-જો વધવું હોય-જો આગળ આવવું હોય તો તેણે પણ તેજ નિર્ધાર કરી પ્રયત્ન કર્યાં છે તેમાં અખંડ સહિદિત વધારો કર્યજ જવાનો છે. આજ 'નિર્ધારથી શ્રીમતી કોન્ફરન્સના જુદા જુદા અધિવેશનોમાં વ્યાવહારિક કેળવણીની હિમામત કરનારા હરોવો થયા છે. તે વૈદી એક નમુના તરીકે અન્ય મૂકીશું :—

"સામાન્ય શિક્ષણ"—જેન સમાજમાં એક પણ જેન, કેળવણીથી બેનસીબ રહે નહિ એવી રિથતિ લાવવાની ખાસ અગત્ય છે, તો તે માટે આ કોન્ફરન્સ ભલાં મણ કરે છે કે :—

- (૧) પ્રત્યેક જેને પોતાની પુત્રી અને પુત્રોને વ્યાવહારિક શિક્ષણ આપવું.
- (૨) દરેક સ્થળના આગેવાન જેનોએ પોતાના સ્થાનિક બેનવિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ લેવા માટેનાં દરેક સાધનો જેવાં કે ચોપડીઓ વગેરે પૂરાં પાડવા પ્રયત્ન કરવો.
- (૩) હિંદનાં મુખ્ય મુખ્ય શહેરો કે જ્યાં કેળવણી લેવાનાં સારાં સાધનો હોય ત્યાં બેનવિદ્યાર્થીઓને માટે જેન શ્રીમતો, નેતાઓએ ઓર્ડિંગ સ્થાપવી.
- (૪) હવે શિક્ષણ લેવા હસુક બેન વિદ્યાર્થીઓને અને ખાસ કરીને બેનપુત્રો, થયા પછી દેશ પરદેશ અખ્યાસ આગળ કરવા હિન્દનાર વિદ્યાર્થીઓને મોટી સ્કોલર-શિપ બેન શ્રીમતો તથા બહેન સંસ્થાઓએ આપવી."

આમાં બોર્ડિંગ-જાનાલયોનો ખાસ નિર્દેશ છે. આ કોન્ફરન્સને ઉત્પન્ન થયાને ૩૦ વર્ષો થઈ ગયાં. તે દરમ્યાન તેણે વ્યાવહારિક શિક્ષણ સંબંધી બહાનુ પોઠ ચળવળ કરી વિચાર-વાતાવરણ ફેલાવ્યું છે. તેને પરિણામે તેમજ સ્વતંત્ર વિચારના પરિણામે તથા ભાષ્યબંધ દિગ્ગંજકામે રચાને રચાને જાનાલયો સ્થાપી પોતાની કામગીરી પ્રગતિ કરવા માંડી તે જોઈને આપણી કામમાં ઘણું રચણે જાનાલયો ખોલાયાં છે-ખોલાતાં જશે-ખોલવાની અતિ જરૂર છે. યુગ્મ, પૂતા, પાટણ, સુરત, અમદાવાદ, ભાવનગર, લીંબડી, રાજકોટ, વતમનગર, પાલીતાણા ખોલાઈ ગયાં છે. યુગ્મમાં બાણ પનાલાલ પુનમચંદના ટ્રસ્ટીઓએ જૈનહાઈસ્કુલ પણ ખોલ્યાં. ધણાં વર્ષ થઈ ગયાં. અમદાવાદના ગ્રેન્યુએટ વેપારી રા. સારા-ભાઈ મગનલાલ મોદી તરફથી લોન-રોકાસરશિપરૂંડ માટે ૩૫૦૦૦ રૂ. ની નાદર રકમ ધી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયને અર્પણ થઈ ગઈ છે. વળી ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે જૈન વિદ્યાલયક સહકારી મંડળ શિમિરેડ તે ભાઈના પ્રયાસથી સ્થાપિત થયેલ છે, અને તે પહેલાંનું સુરતના અવેરી ધરમચંદ ઉદયચંદનું ટ્રસ્ટરૂંડ અનેકને હિંદુમહાર-વિદ્યાલયમાં ઉચ્ચ શિક્ષણ લેવા માટે જૈનવિદ્યાર્થીઓને સહાય આપતું રહ્યું છે.

વિશેષમાં વ્યાવહારિક શિક્ષણ આપવા સાથે સાથે ધાર્મિક શિક્ષણનો અનાદર કે તેની ઉપેક્ષા કરવામાં આવેલી નથી. કોન્ફરન્સે તેદ્રા પર તે વ્યાજ શિક્ષણના કરતાં પણ વિશેષ ભાર આપ્યો છે, દરેક બોર્ડિંગમાં તે આપાય છે અને ધાર્મિક શિક્ષકો ખાસ તે માટે રાખી ધાર્મિક અભ્યાસ કરાવી તેની પરીક્ષા પણ લેવાય છે, ને વિશેષમાં દેવદર્શન-પૂજા આદિ ધર્મ ક્રિયાઓ પણ થાય છે.

આ સર્વને પરિણામે અનેક જૈનવિદ્યાર્થીઓ શિક્ષણ લઈ ડીગ્રીઓ લઈ પોતપોતાના ભાગ્યનુસાર કમાણી પામી પોતાના કુટુંબનો ઉદ્ધાર કરી રહ્યા છે, ધર્મ-તત્ત્વગ્રાનમાં રસ લઈ રહ્યા છે એટલું જ નહિ પરંતુ પોતાથી અને તેટલી સેવા જૈનસમાજને આપી રહ્યા છે. કોન્ફરન્સે સાધુઓની દ્વા-તે પર સન્નિધિ કરીને તેમની શરીરવ્યાધિ

ટાળી છે. વડીલબેરિસ્ટરોએ પોતાની સલાહ લેવામાં આવે ત્યારે સલાહ આપીને-કામ લેવામાં આવે ત્યારે કામ આપીને યકિંકચિત્ત સેવા બજાવી છે. એકંદરે સૌ યથાશક્તિ યથામતિ સમાજસેવા કરી રહેલ છે; જતાં કોઈ તીર્થના કાર્યમાં ધસી ચોપડવા જેટલા કામમાં આવ્યા નથી એવું ધસાતું બોલવું એમાં સત્યતા કે શિષ્ટતા નથી.

શ્રી શત્રુંજય તીર્થ સંબંધી ત્યારે જમરા મામલો ઉપરિચિત થયો ત્યારે તેની ભારી ચળવળ કરવામાં અને કોન્ફરન્સનું ખાસ અધિવેશન ભરવા-ભરાવવામાં કેળવણીઓનો યુખ્ય હાથ હતો અને તેમની સાથે અનેક શ્રીમતો-નાયકોનો સાથ હતો. મુનિ-મહારાજઓનું સમેલન ભરવાનું તેવા મહાન પ્રયત્ન મીટે પણ ન બની શક્યું. પૂર્વીચાર્યો જેવી સહાન શક્તિ ધરાવનારી કોઈપણ પ્રભાવશાળી વ્યક્તિ તેમણે સંતોષકારક લાવવા માટે ન જણાઈ અને આખરે વાઈસરોયના તખ્ત પાસે વાટાઘાટ, થઈ ને તેની દરમ્યાનગિરીથી નિકાલ આવ્યો તે આવ્યો. આ સર્વ સ્થિતિ હજી તાજીજ છે. એ નિકાલ વળતે પણ જે જોતો હતો તે કેળવણીવાળા સભા બીજાં તીર્થો-અંતરીક્ષ આદિ સંબંધમાં પણ તેવીજ બીના છે. સમેતશિખરના કેસમાં વિલાયતે દોડનાર જૈન વકીલ રા. મોદી પણ કેળવણેજ જ છે. કેળવણેલાજ તીર્થનું રક્ષણ કરી શકશે.

હાલની કેળવણી વગર યા કેળવણી વગર હવે ચાલવાનું નથી. વેપારવણજમાં-હુંડીપત્રના કે શરા-શીના-ગોતીના કે કરીઆણુના-ગાંધીના કે કાપડના, દેશી કે પરદેશી વસ્તુના વેપારમાં અંગ્રેજ કેળવણીની અવશ્ય જરૂર છે અને રહેશે.

અંગ્રેજ કેળવણીપર એવો આલેષ છે કે તે ધર્મ-ક્રિયાથી વિચુષ્ટ બનાવે છે. આ આલેષ તદ્દન સત્ય નથી. ધર્મક્રિયામાં રહેલા શુભારથો સમગ્રતાં તેનું ગ્રહણ-આચરણ થશે. આજકાલ થતી સામાયિક પૌષ્ટિકાદિની ક્રિયાઓમાં સામાન્યરીતે લાવચન્યતા જણાય છે તેનું કારણ ઉંઝા સત્ય ગ્રાનને અભાવ છે. તે દૂર કરવા માટે તે ક્રિયાની દરેક પેટા ક્રિયામાં ઉંઝા

ઉત્તરવાની બુદ્ધિ-તર્કશુદ્ધિને સંતોષ પમાડે તેવાં વિવરણ-વિવેચનોની અપેક્ષા સાધુ મુનિ મહારાજઓ પાસેથી રહે છે. આણું વિવરણ સામાયિક સૂત્ર માટે કરવા અમે પ્રયત્ન કર્યો છે, તેવી રીતે અન્ય ક્ષિપ્ર-જ્ઞાનાં વિવરણો મુનિઓ પ્રકટ કરશે. અંગ્રેજી શિક્ષણ વાધણનું દૂધ છે. તે દરેક બાબતમાં તર્કશુદ્ધિ લાગવવા અને તાગ મેળવવા તે મથશે. આંતરદીપ્તિની સમાધાન કરવાની અપેક્ષા રાખશે. તેમ કરવામાં કદાચિત્ ઉદ્ધત પણ કંઈક અંશે કરાવશે, પણ છેવટે તેને રહસ્ય સમન્વયતાં-ગણનાં રહેલા તત્ત્વને પરિખાવતાં તે નમી જશે. અને જ્ઞાનમૂલક સાચી આસ્તિકતા પ્રાપ્ત કરશે અને તેમની દ્વારા જનધર્મની ખૂશીઓનું લાન સમસ્ત જગતને કાલાન્તરે થશે.

હવે આચાર્યોએ-મુનિઓએ સમગ્ર જનીને ધર્મોપદેશ આપવાનો છે, સમયત્રય પગર ઉપ-દેશકનું મૂલ્ય અંકવાનું નથી. સમય એટલે શાસ્ત્ર અને સમય એટલે જન્મનો-વર્તમાન ટૂંક ક્ષેત્ર કાળ-ભાવ. એ જાને પૂરાં સમજ્યા પછી જ ધર્મોપદેશ સમાજને હિતાવહ થાય છે. હિંસાની સામે હિંસા, ને જાપાની સામે જાપાં એ ધર્મોપદેશ નથી. એ દલીલને લંબાવીએ તો ફૂંડની સામે ફૂંડ, માથાની સામે માથા, કોંધની સામે કોંધ અને અભિમાનની સામે અભિમાન, ગાળની સામે ગાળ, પ્રહારની સામે પ્રહાર-એ જનનો ઉપદેશ આપીને ઉભો રહે છે તે ખરેખરો ધર્મોપદેશ નથી. ઉત્સર્ગ માર્ગતો બળવાન હોવા છતાં વીરતાથી કામા આપવી અને માર્ગવી એ છે. અપવાદ માર્ગતો સ્વાદ્વાદનાં અનેક દર્શિષિંદુ-ઓથી ભરેલો છે.

શ્રી સાગરાનંદસરિ પોતે જોને 'આસ્તિક' કહે છે તેવા 'આસ્તિકો' ઉત્પન્ન કરવા માટે શાળાઓ કાઢે-કાઢાવે સંસ્થાઓ સ્થાપે સ્થપાવે તેમાં અમને વાંધો નથી. જૂના વિદ્યાગ્રો અને શાસ્ત્રના પંડિત્યજ્ઞાનને પણ અવરસ થયાન છે. માત્ર પ્રાકૃત-સંસ્કૃતના અભ્યાસીઓ પણ ગણ્યા ગાંડ્યા છે, તેમાં પણ વધારો કરવાને મહાન પ્રયત્ન થયો નથી, તે થવાની જરૂર છે-તેથી લાલ છે. જૂની પદ્ધતિપરની વિદ્યા કામની

છે પણ તેની સાથે સરખી. એસ. શિવસ્વામી આપરે દમણીજ દક્ષિણમાં કોચીન રાજ્યમાં ત્રિપુનિતુરામાં સર રામવર્મા સંસ્કૃત કોલેજના વાર્ષિક સમારંભમાં પ્રમુખસ્થાનેથી એ નીચેનું જણાવ્યું છે તે પણ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે :—

The reasons for the neglect of the ancient learning and the disfavour into which it had fallen were obvious. The battle between the advocates of oriental learning and the champions of western learning was decided in favour of the latter nearly a century ago by the famous minute of Lord Macaulay. The speaker was not one of those who wished that the issue had been decided otherwise, nevertheless, he could not help regretting the reaction of that decision upon the orthodox type of scholarship < x

We feel that in profundity of learning and insight into the spirit of the Shastras, the orthodox Pandit has merits which deserve to be encouraged in the interests of Sanskrit learning. It is gratifying to find that during the last 20 years a number of institutions have grown up for the intensive study of Sanskrit, especially shastras and that they have been affiliated to the University.

One question which has to be faced at the very outset of our efforts is: what are the aims and ideals we should set before ourselves in seeking to revive the old learning. If knowledge of modern ideas and thoughts is good and necessary for other classes of community, it should be equally good for the professors of ancient learning. It is futile to think of reproducing learned fossils dead to all the quickening influences and condition of the society in which we live. The importation of an element of modernity in the course of instruction provi-

ded in these institutions is to my mind absolutely essential. An acquaintance with the critical methods of western scholarship cannot but be beneficial in the prosecution of research, in the discovery of truth and in promoting a better appreciation of our own achievements and those of other countries. The mentality of our pandits should be changed from one of credulity to one of inquiry. The question with him should be not what and why he should disbelieve but what and why he should believe."

Times of India, 3-1-29 p. 13

“પ્રાચીન સાહિત્યની ઉપેક્ષા અને તે પ્રત્યેના અનાદર યથાનાં કારણો હ્રદયમાં છે. પૂર્વના શિક્ષણના હિમ્નયતીઓ અને પાશ્ચાત્ય શિક્ષણના અશક્તીઓ વચ્ચેના યુદ્ધનો નિર્ણય ન્યારથી હોઈ પ્રેક્ષકોએ કેળવણી સંબંધી પોતાની પ્રસિદ્ધ ‘મિનિટ’ હાથે ત્યારથી-દગમગ એક સદી પહેલાંથી પાશ્ચાત્ય શિક્ષણના લાભમાં રહી ગયા છે. આ નિર્ણય ખીટી રીતે (પૂર્વના શિક્ષણના લાભમાં) થયો હોત તો વધારે સારું હતું એવા અભિપ્રાય ધરાવનારામાંનું હું પોતે નથી, છતાં વિદ્વાતાના ભૂવા વિચારના વર્ગપર તે નિર્ણયથી જે પ્રત્યાઘાત થયો છે તેથી પોતાને શોક થયા વગર રહેતો નથી.

અમને લાગે છે કે વિદ્યાના ઉદ્ધારમાં અને સાક્ષિના બાંવની સમજમાં ભૂતાવિચારના પંડિતમાં જે શુભો રહ્યા છે તે સંસ્કૃત જ્ઞાનના લાભ માટે હિતજન્ય ઘટે છે. જે ભણીને ઉપદ્રુત બીજે કે છેલ્લાં ૨૦ વર્ષ થયાં સંસ્કૃતના અતિ પાક્કા અધ્યયન-ખાસ કરી સાક્ષિના અધ્યયન માટે ઘણી પાઠશાળાઓ થઈ છે અને તે સુનિવર્સિટી સહિત સંબંધ પણ ધરાવે છે (જેનોમાં તો કાશીની યરોવિજયજી પાઠશાળા ક્યારની બંધ થઈ ગઈ ને હાલનામની માત્ર મહેરાણી પાઠશાળા છે, નામલિધિ પાઠશાળાનું તો જેનોમાં નામનિશાન નથી.)

જે એક પ્રશ્ન આવી રાજાઓ માટેના આપણા પ્રયત્નોના પ્રારંભમાં ઠેક છે તેને જેનો તોડ કરવાનો રહે છે તે એ છે કે ભૂતા શિક્ષણનું પુનરુત્થાપન કરવામાં આપણી પાસે કયા ઉદ્દેશો અને આદર્શો છે? વર્તમાન વિચારો અને ખ્યાલોનું જ્ઞાન સમાજના બીજા વર્ગો માટે ઈલ અને અંધારકંડ છે તે તે પ્રાચીન વિદ્યાના અધ્યાપકો માટે પણ

સરખી રીતે ઈલ હોઈ ઘટે. જે સમાજમાં આપણે રહીએ છીએ તેની બધી પ્રેરક અસરો તથા અવસરોથી અમલ એવા પંડિતોના ભૂતા અવશેષો ફરી ઉત્પત્ત કરવાનું વિચારું એ નકારું છે. આવી પાઠશાળાઓમાં જે શિક્ષણ આપાય છે તેમાં વર્તમાનતાનું ઘટત ફાળવ કરવું એ મારે મન તદન જરૂરનું છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાતાની વિવેચનાત્મક શોધ-ખોળ કરવામાં સત્યને યોગી કાઢવામાં અને આપણે કરેલી પ્રતિભા તથા બીજા દેશોમાં થયેલી પ્રગતિઓની વધારે સારી કદર કરવામાં લાભદાયક થયાં વગર રહેશે નહિ. આપણા પંડિતોનું માનસ અધઃશ્રદ્ધામાંથી વાળીને અન્વેષણમાં લાવવું જોઈએ. તેવા પંડિતોને તો પ્રશ્ન એ હોવો ન જોઈએ કે તેણે શું અને કેમ ન માનવું પણ શું અને શા માટે માનવું એ હોવો જોઈએ.

જૂની વિદ્યાના અધ્યયનમાં પણ વર્તમાન પદ્ધતિનો સ્વીકાર કયાં વગર છૂટકો નથી. વર્તમાન તત્ત્વ એવો પ્રાણદાથી હવા છે તે તેથી જૂનાં અવશેષોમાં પ્રાણ પૂરાય છે. પ્રાણદાથી હવા સંબંધી જે એક દર્શન આપું છું તે સાગરાનંદ્યએ આપેલાં દર્શનોથી લાત પાડે તેવું છે.

“પ્રાણદાથી હવા—એક ગામડાના લોકો બહુજા બોળા અને ભલા હતા. મોટેરનાં વચનને માન આપતા અને તેઓ કહે તેમ કરતા.

તે આમાં ભૂતા જમાનાનો એક ડોસો રહેતો હતો. તે હમેશાં કહેતો કે ‘હેમંત ઋતુની હવા બહુજા નરવી હોય છે. તે નેટલી શરીરમાં જાય તેટલો માણસ વધારે તંદુરસ્ત અને બળવાન બને. હેમંતની હવા જોઈએ શુદ્ધ પ્રાણ.’”

કાણે કરીને ડોસો દેરહોક પામ્યા એટલે લોકો તેને વધારે સંભારવા લાગ્યા તેવા આક્રમે દિવસે સૌ ગામલોક ભેગા થતા અને તેનાં વચનો યાદ લાવતા.

એક વખત એક જાણે કહ્યું ‘બાઈજો, ડોસો કહેવા હતા તે પ્રમાણે ચાલીશું તોજાં સુખી થઈશું. આપણે એમ કરીએ કે હેમંત ઋતુ પુરી થતા પહેલાં ધરનાં બારી બારણાં બંધ કરી પ્રાણદાથી હવા સંધરી રાખીએ. ખીલ હેમંત આવશે ત્યાંસુધી તે પહેાંચશે ધરમાંથી બહાર નવાડું’ નવાડા સુધી જોઈશું રાખીએ, અને તે પછી એક નાનકડું બોઝાં રાખીને તેમાંથીજ પ્રસંગ પડશે જરા લથાકયું કે તરત બંધ !”

આ સલાહ કૈને ગમે ઉતરી અને બધા તેમજ કરવા લાગ્યા પરિણામ શું આવ્યું તે કહેવાની જરૂર નથી.

ફિલ્ડ-કોપાસક પુરાણપ્રિય ચુસ્ત સનાતની હિન્દુ સમાજ તે પરિણામ હમેશાં અનુભવે જ છે.”

કાકા કાલેલકર-મધ્યકાલ પૃ ૧૨૬.

આ દષ્ટાન્ત આપણી સમાજને પણ ચચારિયન લાગુ પડે છે. વર્તમાન દવાની અસર પુરાણપ્રિય સાગરાનંદ સરિને પણ અવશ્ય થઈ છે તેના ઉદાહરણમાં તેમણે જૈન પવિત્ર આગમોનું મુદ્રાપણ કરાવ્યું તે છે, અને તે માટેની તેમની સેવાએ આખી જૈનસમાજને ઉપદ્રુત કરેલ છે એ સંબંધી અને સં. ૧૯૮૨ના માગસરના અંકમાં પૃ. ૧૨૪ મે કહી ગયા છીએ. છતાં એ ઘટના બની તે પહેલાં જે વિચારો એમના હતા તે જ્ઞાનજન હતા. (૧) આગમોને છપાવામાં આસાતના છે અને તે છપાવવા ન ધરે. (૨) તેનાં ભાષાંતર ન થવું જોઈએ. (૩) તે આવકાથી વંચાવ નહિ એવા વિચારો-પંથાઓ ધીમે ધીમે ગળી ગયા, અને પહેલાં પ્રથમ એકદમ છપાવવાના કાર્ય કરવા પહેલાં ‘આગમવાચના’નો પ્રબંધ કર્યો-આગમોદય સમિતિ રચાવી. દ્રવ્યદંડ એકઠું કર્યું. આગમો છપાવા લાગ્યાં. પછી ‘વાચના’ બંધ થઈ અને આગમોતે દીકા વગેરે સહીત છપાયાં અને છપાવે જાય છે. વિશેષાવશ્યકત્વ ભાષાંતર છપાઈ ગયું. આ સમયગતતા માટે સાગરાનંદસરિને પુનઃ પુનઃ ધન્યવાદ આપીએ છીએ. એજ રીતે તેઓ છેલ્લેન મૂળ અને દીકા સહિત તેમજ અંગે-હિપાગેનાં ભાષાંતર પ્રકટ કરાવશે. આ પ્રમાણે તે સૂરિ વર્તમાન કેળવણીમાં પોતાને આવશ્યક લાગતા મુદ્દાઓ સૂચવી તેને ઉત્તેજન, પ્રોત્સાહન, પ્રેરણા આપી પોતાની સમયગતતા બતાવે એમ અને ઇચ્છીશું. શ્રેષ્ઠ ગોકળભાઈ મળ્યાવંતી મોડિર્નની શરૂઆત થઈ ત્યારે તે સૂરિ સુંબઈમાં હતા. તેમાં ધાર્મિક શિક્ષણનો પ્રબંધ કરવા તેમજ ધાર્મિક અસુક નિયમોની સૂચનાઓ તેમણે કરી હતી અને ગાયકવાડ સરકારને તેના રાજ્યની દરેક સ્કૂલોમાં જૈન વિદ્યાઓએ માટે ધાર્મિક શિક્ષણ પડે પાડવા માટે પોતે તૈયાર છે એવું શ્રેષ્ઠ મણિલાલ ગોકળભાઈના તરફથી અરજી કરાવવામાં તેઓ નિમિત્તભૂત હતા એ

અમને બરાબર યાદ છે. તો તે વિચારો તાત્ત્વ કરી પ્રાણપ્રદ વિચારોને હમેશાં વર્તમાન દ્રવ્ય ક્ષેત્રકાળ ભાવો લક્ષમાં રાખી પ્રકાશનો રહેશે એમ ઇચ્છીશું. પોતે કરેલા ઉપરના વ્યાખ્યાનને ધણા વિચારશીલ જેનો ૫૦ વર્ષ પાછા પાઠનાઈ લેખે છે કારણકે તેમાં અનેક જાતના ગર્હિત આલેખો છે એમ તેઓ માને છે; આ સાચી યા ખેટી સમજૂતી તેઓ લવિષ્યમાં દૂર કરશે એ પણ સાથે સાથે ઇચ્છીશું. ‘વિતરતિ મુદ્ધઃ પ્રાણે વિદ્યાં ચયૈવ તથા જલે’ એ ભવજીતિના શબ્દો તેમની પાસે રહ્યું. કરી અને અત્યારે અત્ર અટકીએ છીએ. શુભં મઘતુ-ધર્મલાલ સૌને.

૭. ગોધરા પ્રકરણ:-આ સંબંધમાં પંડિત શ્રી દરબારીલાલ ન્યાયતીર્થ એક મુંઝવે લેખ ‘જૈનપ્રકાશ’ ના ૩૦-૧૨-૨૮ ના અંકમાં હિંદીમાં લખે છે તે અતિ મનનીય હોવાથી અત્ર અને અનુવાદ કરી આખો ઉતારીએ છીએ:-

“ગુરુદેવી ઘટનાઓથી ગોધરાનું નામ જોના માટે મમજોદી પીઠાનું કારણ થયેલ છે. હમણાં એક જૈન કુટુંબ સાથે મુસલમાનોએ જે ભયંકર પૈશાચી અત્યાચાર કર્યો હતો તેનું સ્મરણ કરતાં હૃદય કાંપે છે, પરંતુ એથી પણ વધુ દુઃખ તો ત્યારે થાય છે કે ત્યારે અત્યાચારી, અત્યાચાર કર્યા પછી પણ હંધું માથું કરીને ચાલતા રહે છે.

આ પહેલાં ગોધરામાં એક જૈન વરધોડા ઉપર જે આક્રમણ થયું હતું અને તેમાં ત્યાંના હિન્દુ નેના વીરવર પુરોષોત્તમલાલ મગનલાલનું મરણ થયું હતું તે કેસનો ફેસલો આવી ગયો. ૨૨ મુસલમાનોની ઉપર મુકદ્દમા ચલાવ્યો હતો પરંતુ કોઈ પ્રમાણ નહિ મળ્યું તેથી સર્વને છોડી દીધા. બસ! હવે વિશેષ શું જોઈએ? જૈનોની બેઈજાજતી થઈ, એક વીરનું મરણ થયું પરંતુ અપરાધી કોઈ કંઈ નહિ. અને માનીએ છીએ કે કદાચ એ ૨૨ આદમીઓમાં કોઈ પણ અપરાધી હશે નહિ, અથવા કોઈ હશે તો પણ સાબીતી ન મળતાં તેને છોડી દેવો પડ્યો હશે. પણ નવાઈ તો એ છે કે સાંખીતી કેમ ન મળી? આ ઘટના કંઈ ચોરી છૂપીને કરેલી નહોતી. એક વરધોડા પર આક્રમણ હતું અને એક આદમીનું ખૂન થયું હતું

એ છતાં એક આદમી પણ ન પકડ્યો? આ કેટલી વિચિત્ર વાત છે?

સરકારની છૂપી-પોલીસ કે પ્રગટ-પોલીસ શું કરે છે એ પ્રશ્નને બાલુએ મૂક્યો! અમારે તો એ શબ્દ આપણા બંધુઓને કહેવાના છે:—

બીજાઓ પર આક્રમણ કરવું અનુચિત છે, પાપ છે, પરંતુ પોતાના ઉપર થયેલા અત્યાચારને ચુપચાપ સહી લેવો એ મહાપાપ છે. એક મુનિને માટે જે વાત ઉચિત છે તે વાત એક ગૃહસ્થને માટે પાપ બની શકે છે. હાથ-હાથ કરીને ચુપચાપ-મુંગે મોઢે અત્યાચારને ખમી લેવો એ એક ગૃહસ્થને માટે પાપ છે.

આત્મરક્ષાને માટે પૂણું પ્રયત્ન કરવો એ પ્રત્યેક ગૃહસ્થનો જન્મસિદ્ધ અધિકાર છે. આત્મરક્ષાને માટે કરેલી હિંસા-સંકલ્પી હિંસા નથી-એ વિરોધી હિંસા છે અને, વિરોધી હિંસાને તજનાર ગૃહસ્થ નથી, પરંતુ આજ તો આપણે આ ધર્મસત્રોને સાંભળવા સમ-જવાને માટે એક રીતે અધિકારી જ નથી. શું હિંસા કહેવાય, શું અહિંસા કહેવાય એ વાનનો વિચાર તે કરી શકે છે કે જે વીર હોય; કારણકે અહિંસા વીરોના, ધર્મ છે. આજ આપણામાં તે વીરતાજ નથી. તે માટે સાચા અહિંસક આપણે બની જ શકતા નથી. હાં, અહિંસાની ઝોટમાં કાચરતાને છૂપાવી શકીએ છીએ.

આપણે સમજી લેવું જોઈએ કે જો આપણે સ્વાલિમાનપૂર્વક જીવવા ચાહતા હોઈએ તો આપણે વીરતાપૂર્વક મરવાનું શીખી લેવું પડશે. જે પોતાના પગના બંધ પર ઉભા રહી શકે છે તેઓને બીજાની મદદ પણ મળી શકે છે. બકરાની પેઢે બે-બે કરીને શિર કટાવવા વાળા જીવતા રહી શકતા નથી. જો આપણામાં બધા હશે તો પડેાશી પણ મદાય કરશે અને સરકારને પણ પૂરો ખ્યાલ આવશે.

આજકાલ આપણા ભાઈ સર્વશી વધારે કમબેર છે તે છતાં તેના વરધોષ નીકળે છે. અને વરધોષમાં સોના ચાંદી અમકે છે અને તે સર્વ કામ પ્રભાવના માટે કરવામાં આવે છે. પરંતુ ત્યારે ચાર-ચુધ આવી તમારી અને બહેન દીકરીઓની ઈજાત-લૂટી લે છે અને તને પ્રતિકાર રહિત નિરોધ પડ્યા રહે

છો! ત્યારે તે પ્રભાવના આપણા ધર્મ અને જાતિને કલંકરૂપ બને છે. એક વાર સરકારનું આરણું ખખડાવ્યું અને પછી ન્યાય મળ્યો તો દીક, તે ન મળ્યો તોયે દીક, બસ એમાં કલંકની છતિ થી-પરિસમાપ્તિ થઈ ગઈ. આવી દશામાં આપણા બંધુઓએ જીવસ-વરધોષો બંધ રાખવો જોઈએ અને એવી જાતના જીવતા બની જવું જોઈએ કે આપણા ઉપર કોઈ હાથ ઉઠાવે તો આપણે તેના હાથ તોડી નાખીએ.

ક્ષમા! આપણા ઘણા ભાઈઓ આવા સમયે પણ ક્ષમાની વાત કરશે. પરંતુ શું આ રીતે અત્યાચાર સહન કરી લેવો, ધર્મ અને જાતિનું અપમાન કરાવવું તે ક્ષમા છે? ક્ષમા અને અહિંસા એ વીરોના ધર્મ છે. ક્ષમા વીરને માટે ભૂપણ છે પરંતુ કાયરને માટે દૂપણ છે. જ્યારે અપમાનની જ્વાલાઓથી તમારું હૃદય બળી રહ્યું છે, અપરાધીને પોતાના પાપનો પશ્ચાત્તાપ નથી તેમ પ્રાર્થનાનો લિખારી પણ તે નથી, ત્યારે આપણે પોતાને ક્ષમાશીલ કહેવડાવી શકતા નથી. હા, નિર્જીવ કહેવડાવી-શકીએ છીએ.

પ્રત્યેક દેશની પ્રજા આ સમયે સૈનિક બની રહી છે. માગીન ભારતમાં ચારે વણું સૈનિક થતા હતાં. હા, સૈનિક બનીને આજીવિકા કરવાનું કામ ક્ષમિ-ઓનું હતું પરંતુ આત્મરક્ષાના કામમાં પ્રત્યેક પુરુષ સૈનિક હતો, એટલું જ નહિ પરંતુ સ્ત્રીઓ પણ આત્મરક્ષાને માટે વીરોંગના બનતી હતી.

આજ એ આવશ્યક છે કે આપણે એટલા વીર અવસ્થ બનવું કે જેથી સ્વયં આત્મરક્ષા કરી શકીએ. દેશરક્ષાને માટે તો આપણે એવા બનવાની જરૂર છે જ પરંતુ ધર્મ અને સમાજરક્ષાને માટે તો આપણે વીર બનવું જ જોઈએ. આપણા યુવકોમાં શારીરિક બળ-સંમયાનુસાર શસ્ત્રબલ, અને સર્વથી વધુ તો આત્મ-બલ અને સ્વાલિમાનપૂર્વક જીવનની અલિલાપા હોવી જોઈએ; ત્યારે ગોધરા પ્રકરણની આવૃત્તિ બનવાનું બંધ થઈ શકશે અને આપણે જીવતા છીએ એમાં કહેવાઈ શકાશે. જ્યાં સુધી આપણે એવા નહિ બની શકીએ ત્યાં સુધી આપણી પ્રભાવનાની એલા બિલકુલ બચત છે.”

॥ नमो तित्थिस्त ॥

जैन युग

[श्री० जैन श्वे० डॉ० दे० सनु भासिक-पत्र]

वार्षिक सत्राजम ३. प्रश्न.

पुस्तक ४

अंक ५

मानव तंत्री

प्राप

१९८५

मोहनलाल दलीचंद देशाई

जी० जे० जेलजेल, जी०

- वशील दाष्टाई, मु० अ०

વિષયાનુક્રમ.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧ માતૃશીલું ચતુરું (કાવ્ય) મ. દ. દેશાઈ	૧૭૭	૮ આપણી જાત્રાકથાને જ્ઞાનપ્રચાર	૨૦૫
૨ એક્ષોરા-અજન્તા ગુફાનું આનંદ પર્વટન. (રા. અવેરચંદ નેમચંદ શેઠ)	૧૭૮	૯ લંડનનો પત્ર. (શ્રી જિનવિજય)	૨૦૭
૩ સ્ત્રીકાર અને સમાસોચના.	૧૮૪	૧૦ જૈનધર્મને અહિંસા. (રા. દરબારીલાલ ન્યાયતીથ)	૨૧૪
૪ જૈન ચિત્રકળાનો વિકાસ. (રા. ડૉ. મોતીલાલ જગનલાલ સંઘવી)	૧૮૫	૧૧ વિવિધ નોંધ.	૨૨૦
૫ જર્મનીના પત્ર. (શ્રી જિનવિજય)	૧૮૬	૧ મંત્રીપદનું રાજનામું.	
૬ વ્યાપાર-વિભાગ. (રા. બખ્શચંદ કેશવલાલ મોદી)	૧૮૭	૨ કોનફરન્સના બંધારણ સંબંધે સચવા.	
૭ શ્રી વાલ્મીકિચરિત્ર પ્રમાણુનપત્રવાલોકા-લંકાર. (રા. મોહનલાલ લાગવાનદાસ અવેરી)	૧૮૫	૩ શેઠ કકીરચંદ પ્રેમચંદ રોકેલરશિપ.	

સૂચનાઓ—

- ૧ આ પત્રમાં પ્રકટ થતા લેખો માટે તે તે લેખના લેખકો જ સર્વ રીતે જોખમદાર છે.
- ૨ અભ્યાસ, મનન અને શોધખોળના પરિણામે લખાયેલા સર્વ લેખો, પાત્રોઓ અને નિબંધોને ધ્યેય સ્થાન મળશે.
- ૩ લેખકોએ તેમજ અવલોકન માટે પુસ્તકો મોકલવા હચ્છતા સમયનોએ તંત્રી સાથે પરમારો પત્રવ્યવહાર કરવો.
- ૪ કોઈપણ લેખ પૂર્વે જાને કે બીજાએ અન્ય સ્વયે પ્રસિદ્ધ કર્યો હોય તો તે કૃપા કરી ન મોકલવો.
- ૫ લલાજમ સંબંધી તેમજ જૈનયુગ મંગાવવા કે ન પહોંચ્યાની કૃપા કરવા વગેરે સર્વ આખતનો પત્ર વ્યવહાર જૈન શ્રવે કોનફરન્સ આદિસ, ૨૦ પાપકુની ચુંમઈ નં. ૩ એ સરનામે કરવો. તે માટે તંત્રીને તરફી આપવી નહિ, તેમ તે પર તંત્રી ધ્યાન આપી શકશે નહિ.

મોહનલાલ દલ્દીચંદ દેશાઈ, B. A. LL. B.

વકીલ હાઇકોર્ટ લોદારગાલ, અંબઈ, માનદ તંત્રી,

જૈનયુગ.

નવયુગનો ધર્મ

‘આપણા પુનરેક્ષાર્થે મૂળ મન્ત્ર-સિદ્ધ મન્ત્ર સ્વાધીનતા છે સ્વાધીનતામાં સૌ મુખ, પરાધીનતામાં સૌ દુઃખ પરાધીનતામાં-પાનરામાં રહેવા, એમનું અપવા’ સિદ્ધાંત, મેકેએક પણ પાપી એટલા બધા નિરાનન્દ રહે છે, કે તે બન્ધા પણ જાણી ગયા નથી આપણે અને પેટીઓથી મુગમીમાં ગદા છતાં પાર વિનાની શુભવદ જાણીએ છીએ ને ભારત ભૂમિનો બાર વધારી મૂકીએ છીએ’ પણ પાપીઓને આપણે નપાવડાં પણ આપણે આપણને ભાન થયું છે ? સ્વાધીનતા એજ સાચી સ્વર્ગભૂમિ રાત્રિયા, પ્રભાત, સમાજના, સંસારના, સર્વના આજે આપણે સ્વાધીનતા સાધવી છે

‘આપણે સ્વાધીનતા સાધવી છે ને બીજાને સાધવા દેવી છે બીજાનો ચોગ્ગ સ્વાધીનતામાં આપણાથી પણ આડખીવી ના નાપ આપણે આપણા નિબંધમાં ગ્વાધીન હોઈએ, બીજાના નિબંધમાં તેની સ્વાધીનતા ન ગણાય, એટલા માટે સંયમ રાખવો ધર્મ સ્વાધીનતા અને સંયમ સહોદરની જેડે રહે નહીં સ્વાધીનતા હોય તો સ્વચ્છ રહી કાઠાના ગામની સેવા મરતી સાગર સંગમ પામે એની વહેવાની સ્વાધીનતા બન્ધ થઈ જાય તો એ ઉભરાઈ જાય ગામડાં બોળી કાઠે ને પછી એ તજાન થઈ જાય બન્ધાઈ થયે, એટલે પાણી ગંધાઈ જાય, માટે એને સ્વાધીનતા તો હોવીજ ધર્મ પણ એ સ્વાધીનતા સંયમને ના મારે, જે બાહ્યના કાઠાને ના મારે, તોય ગામડાંને બોળી કાઠે અને કરવાની સેવા ના મરી શકે માટે સ્વાધીનતા અને સંયમ સાથેજ રહેવા ધર્મ”

નરસિંહભાઈ ઇશ્વરભાઈ પટેલ

પુસ્તક ૪

વીરાત રજાપ વિં સં. ૧૯૮૫ પોપ

અંક ૫

માતૃશ્રીનું મૃત્યુ.

ઓ ! માતૃ ! અમ માતૃ ! નરીને મદા ચાલી ગઈ,
રે ! શોકસાગરમાં સુવારી જનની ! ક્યા ? ચાલી ગઈ
મત્યક્ષ સજ્જન મર્તિ તુજ જુસી ચ જુસાતી નથી,
દુઃખ દ્વ દિન ચાતુ અનિ એ ! મૃત્યુ જુનાતુ નથી
સાદનત ગ્વાત્ય જીવન તાડ, દુઃખ લમતા તે મદા
પોપી કુટુંબી જાવના વિય છુટડા પીધા ક્યો
કપાત માન ક્યો જતી મુજ દોષ મે બાધવા ના,
પણ તે સમ દિય સદયથી મમ દોષ છિર આજ્ઞા નહી
તાજ અપાવે યાદ તાત અતિ અતિ પ્રિય બેનની,
અસ્થ માતની બેસત ચાતા માર્ગ પણ જડશે નહી
નાચાડ પણ જાનના જીવો બધા કાપેદો છે કમનો
માજ બધી આધીન એને ગોચ ત્યા શુ કામનો
મરદાડ ઉચા આત્માના તે દેવ ગતિમા દેગજે
માનર બપાની કર્મ સડુ છ મોક્ષ રથાને વિરમશે

મ. દ. દેસાઈ.

એલોરા-અજંટા શુક્રાનું આનંદ પર્યટન.

(ગત નાતાલના દિવસોમાં શ્રી મદાપીર જૈન વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીઓ અજંટા શુક્ર જોવા ગયા હતા તે મુસાફરીનું વર્ણન તે સંસ્થાનાજી ઈન્ટરમિનિયેટ કોમર્સમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થી પંત્રા રૂપે અમને મોકલી આપે છે તે અત્ર આપીએ છીએ. તેની સાથે હૈદરાબાદના પુરાતત્વ વિભાગે તે શુક્રાનાં પ્રકટ કરેલાં છબીપંત્રા તેમણે મોકલ્યાં છે તે અન્યત્ર મુપ્રસિદ્ધ છે તેથી તેના ખ્લોક કરાવી પ્રકટ કરવાની જરૂર અમે જોતા નથી.

શીત ઋતુનો એ પ્રાતઃકાળ. મંદ મંદ પવનની હોરે અમારા વિદ્યાલયના સામેના મેદાન પરથી આવીને અમને સ્પર્શ કરતી હતી. પવનની ગતિ મંદ હોવા છતાં અમને ધુભવતી હતી. બીજી તરફ સવારમાં કામ ઉપર જતા માણુસોથી ઉભરાઈ જતો રસ્તો અમને અમારા કામમાં પરોવાને દિશા બતાવતો હતો. વળી એક તરફ મોટરોનાં છુટાં છવાયાં બુગલો થોડા થોડા અંતરે વાગતાં હતાં. આવે સમયે પ્રાચી દિશામાં ભગવાન સુર્યનારાયણ પોતાના ક્રમશઃ અશ્વ ઉપર સ્વાર થઈને અમે જે શુક્રાઓ જોવા જતા હતા તેમને વિદ્યાધમીરી આપવાને આવ્યા હોય તેમ જોલતા હતા.

આશરે સવાસાતનો સુમાર હતો. અમારા સામાન માટે એ મોટરો આવી. તેમાં તેની બેસરથા કરી, અને અમે ફામમાં બેસી વીકટોરીયા ટર્મીનસ રેશને આવી પહોંચ્યા. ગાંડીના ઉપડવાનો સમય સાડા આઠ વાગ્યાનો હતો, અને અમે રેશને આઠ વાગે પહોંચ્યા હતા. એટલે તે આઠ કલાકમાં સામાનનું વળન કરાવી રેશનના પ્લેટફોર્મ ઉપર આવ્યા.

ગાંડી ઉપડી. અમારો ઉત્સાહ પણ પુર વેગમાં વધવા લાગ્યો. મંદ મંદ વાતાવરણ રાહ ચલે.

* * *

પત્ર ૨

અમે જે કબજામાં એકા હતા તેજ કબજામાં એલોરાનું કોલેજનું એક રકાઉટ સપ્તક શુક્રાઓ જોવાને માટે અમારા ઉત્સાહની સ્પર્ધા કરતું બેઠું હતું. થોડીક જ વારમાં અમે એના સમાગમમાં આવી ગયા. એનો આગેવાન પણ બહુ ભલો હતો. એની એક અધ્યાપક તરીકેની નમ્રતા, એક સગળન મનુ-

ષ્યને છાત્રે તેવી વચનપ્રિયતા, એક રકાઉટ-લીડરને જોલાવે તેવી અમારા પ્રત્યેની દિલસોજી, અને છેવટમાં એક લશ્કરના કમાન્ડરને યોગ્ય પોતાના વચનથી અને પ્રેમથી બીજાને વશ કરવાની શક્તિ-એ બધું અમને ભવિષ્યનો આછો આછો ખ્યાલ આપતું હતું. “સગળન માણુસની મંત્રી દેવને પણ હુલ્લે છે.” એ આમાં સાક્ષીભૂત થાય છે.

એકદ પ્રદર રમત ગમતમાં વીની ગયો. અને સાડા અઘ્યાર વાગ્યા એટલે હુધાએ પણ અમારી શારીરિક સંપત્તિ સાથે પાસા ખેલવાનું શરૂ કર્યું. વખત તો હવે વસમો ગયો, અને થોડીક જ વારમાં ‘ઇગિતપુરી’ આવી પહોંચી. ત્યાંથી થોડુંક ખાવાનું લઈને બોજન રાહ કર્યું.

બોજન પછી અમે નિદ્રાદેવીની સોડ લીધી, કારણકે ન્યારે માણુસને બહુજ થાક લાગ્યો હોય, કોઈ કામ જડનું ન હોય, અથવા તો ન્યારે વાતો કરી કરોને થાકી ગયો હોય ત્યારે તે ‘નિદ્રા’ની જ મદદ લે છે.

કહે છે કે ‘વખતે’ તો અન્યેક ચક્રવર્તિ રાજાઓનાં રાજ્ય ફેરવી નાખ્યાં, મોટા મહેલો અને ચીનની પ્રથક દિવાલો સરખી મનુષ્યની અજળ્ય કૃતિઓને જળી નદોરત કરી નાખી છે. તો પછી અમારા ચાર કલાક વીતી જ્યાં એ કોઈ મોટું કામ નથી. પાંચેક વાગ્યા એટલે જલગાંવ આવ્યા.

* * *

પત્ર ૩.

અમારી ગાંડીની મુસાફરી દરમ્યાન અમે ઘણું જોયું. પૃથ્વી એટલે જ નવીન વસ્તુઓને નીરખવાની

વૃદ્ધિ અને અમે પણ એક એવી પ્રથમ સારી રીતે નીરખેલી નહિ એવી સૃષ્ટિમાંથી પસાર થતા હોવાથી કેટલીક મુદ્દર વસ્તુઓ બેઠે. સામેના ડુંગરો અમને કુદરતની અજબ કૃતિનો ખ્યાલ આપતા હતા. પાનેના ખેતરોમાં ઘઉંનો, લાગનો, દીવેલીયાનો અને રૂનો પાક થતો હોય એમ લાગ્યું. મુખ્યત્વે કચીને ડોનો પાક બહુ જ છે. ઘઉંનો તેના પ્રમાણમાં થોડો છે. જલગાવ અને તેની આજુબાજુનો પ્રદેશ ૩ માટે પ્રખ્યાત છે. ભક્ત્ય જલ્યાના ડોનો સાથે પાણી કલાશ સ્પર્ધા કરે. બીજું અમે દોર બેઠ્યા. અમને લાગ્યું કે તે પ્રદેશના દોર ગુજરાતના દોર કરતા કેટલાક પ્રમાણમાં વધારે મજબૂત, શરીરે મુદ્દર અને દેખાવમાં છે. જળદના જિંગડા વાકા નહિ પણ મીઠા છે. પણ આતો જરા ખારીક અવશોકનની વાત થઈ. તેના શિવાય બાલ દૃષ્ટિથી તો સાધારણ મનુષ્યને તે પ્રદેશ વેરાન જ લાગે. મનુષ્યની વસ્તી ગુજરાતના કમના ઘણી થોડી હોય એમ લાગ્યું. ચાલીસગાવ પછી જ વીમ ગાઉએ એકાદ જીર્ણોદ્ધારી મહામ પડતી. આ જલ્યાનો મુખ્ય પાક રૂ, ઘઉં અને તેલી બીયા છે. અહિંયા જમીન પણ ગુજરાતના કરતા જુદી છે. ગુજરાતની માટી જ્યારે કાળી હોય છે ત્યારે અહિંની લાલાશ પડતી હોય છે. વળી જ્યારે ગુજરાતની જમીન જગ પોચી હોય છે ત્યારે અહિંની કંઠણ હોય છે.

ભાગ્યવાન મનુષ્યને પગલે પગલે નિધિ હોય છે જેવા અમે જલગાવ સ્ટેશને ઉતર્યા તેવા જ અમને એક સફળદાયક મળ્યા. એઓએ અમને પોતાના થોડા મોતર્યા. ત્યાં અમને બંધી જતની સગવડ કરી આપી.

પત્ર ૪

ગત્રિ થઈ ગઈ હતી. ચંદ્ર પણ સ્વચ્છ આકાશમાં અમને નેવાતે આવી લાગ્યો. બીજી તરફ કુધાએ પણ પોતાનું કામ શરૂ કરતા માણ્યું. વળી ત્રીજી તરફ આખા દિવસના શ્રમથી અમારું શરીર પણ કામ કરવાને અસક્ત થવા લાગ્યું. એટલે અમે જમવાની વ્યવસ્થા કરવા માડી. થોડીક વાર પછી

જમવાનું થઈ ગયું. અને અમે બધા ખાણને ઈન્સાફ આપવા બેઠા. કહે છે કે 'ભૂખ ન જુએ લાખગે અને ઉંખ ન જુએ માથગે' જમણમાં હતો તો કેસ-રીયો ભાત અને એક શાક, પણ એ બંને અમને પકવાન જેવા થઈ પડ્યા.

પત્ર ૫

રાત્રિ વીતી ગઈ, પ્રાતઃકાળ થયો. અને અમે બીજા દિવસની મુસાફરી માટે તૈયાર થઈ ગયા. બે મોટરો ભાડે કરી લાવ્યા અને પછી અજન્ડા ગુફાઓ જેવા જવા માટે પ્રયાણ કર્યું. ગુફાઓ ત્યાંથી આશરે પાત્રીસ માઈલ દૂર છે. એટલે અમને બે કલાક પહોંચતા લાગરો એમ અમે ધાર્યું.

અમારી બેમાની એક મોટરને રસ્તામાં બે પંકચર થયા. અને તે દરેકને સમારતા પોણી કલાક થયા. આથી અમને ગુફાએ પહોંચતા ચારેક કલાક થયા. ચારેક વાગ્યા એટલે અમે ટેકરીની તળેટીએ આવી પહોંચ્યા. જતા વેંતજ ખાવાની તજવીજ કરવા માડી. કારણકે—

શત્તં વિહાય મોક્ષ્યં સહસ્રં સ્નાન માચરેત્ ।
લક્ષં વિહાય દાતવ્યં કોટિં વિહાય હરિં મજેત્ ॥

એક વાગ્યાના શુભારે અમે ટેકરી પર ચઢ્યા. સૂર્યનાગયણ તો માથા પર હતા. અને અમે ગુફાઓ જેવાનું શરૂ કર્યું એક દરે અહિંયા ૨૯ ગુફાઓ છે. તેમાં ૪ ગુફાઓ ચિત્રમય છે અને બીજી ગુફાઓ ચિત્ર વગરની છે. સૌથી આકર્ષક અને મનરંજનીય ગુફાઓ તો પેલી ચાર ચિત્રમયી જ છે. તેમાં જુદા જુદા રાજકુંવર હતા તે વખતે કેવા કેવા વિવાસ અને મોજશોખ કરતા હતા તેના ચિત્રો છે. વળી તેમાં જુદા જુદા આત્મચાન થયું ત્યાં પછી તેઓ કેવી ચિત્રિતામાં વર્તતા હતા તે પણ સુદર રીતે ચિત્રમાં આલેખાયું છે. સાતમી સદીના ચિત્રો આજે વીમમી સદીમાં પણ પુરતી રીતે જોઈ શકાય, ચિત્રમાં રહેલા મનુષ્યો કેણું હતા અને કેવી રીતે રહેતા હતા તે પણ ખરાખર રીતે કળા શકાય, અને તે વખતમાં હિંદુઓને સાયન્સ વગેરેમાં કેટલી નિપુણતા મેળવી

હતી અને તેની પાસે કેટલું અટળક દ્રવ્ય હતું તે સર્વે બાળતોનો આ ચિત્રો જે સારો ખ્યાલ આપે છે એજ એક આશ્ચર્યજનક છે. સાતમી સદીમાં રંગથી આલેખાયેલાં ચિત્રો અત્યારનાં મુંદરમાં મુંદર ચિત્રો કરતાં ટપી જાય તેવાં છે.

કેટલાંક ચિત્રો ગ્રીક અને રોમન સ્ટાઇલથી દોરાયેલાં માલમ પડે છે. વળી કેટલાંક ચિનાઇ ચિત્રો જેવાં દાસે છે. પણ મુખ્યત્વે કરીને તો હિંદી ચિત્રો જ ત્યાં છે એમ પુરવાર થાય છે.

રંગો ઘણાજ પાકા અને ચકચકતા છે. ઈજીપ્તની કબરો કરતાં પણ વધુ સરસ છે. “કોઈ પણ રચના દુનિયામાં એવું જણાતું નથી કે જ્યાં આવા રંગોથી દોરાયેલાં ચિત્રો આટલા વખત સુધી ટકી શક્યાં હોય!”

પહેલી શુદ્ધિમાં યુદ્ધની પ્રતિમા છે. જે કે-અત્યારે તો એના ઉપરથી તેજસ્વિતા ઘણી જ નાણદ થઇ છે છતાં પણ તે કળાની ઉત્કૃષ્ટતા છે એમ કેટલેક દરજ્જે લાગે છે. તે યુદ્ધની પ્રતિમાનું મુખારવિંદ ખૂબ આશ્ચર્યકારક છે. જે હાથમાં પુષ્પ છે તે હાથ મુંદરતાની અનુપમતાનો નમુનો છે. બીજી પ્રતિમાઓ પણ કદાચ તેની નહિ તો તેથી જરા ઉતરતી, પણ આટલાદક જ છે. જાણે કે આપણે તેમને વારંવાર જોયાં જ કરીએ, તેમની મુંદરતાનું અદર્શ એક જ બાને અને એકી દસે પાન કર્યાં કરીએ! એક ચિત્રકારને તો જરૂર લાગશે કે “અહા! આતો સાક્ષાત્ સ્વર્ગજ ઉતર્યું છે, અને એને તે એમ કહેતું હોય કે સ્વર્ગ એક નથી પણ બે છે. શુદ્ધિઓ તે બીજું સ્વર્ગ.” સત્તરમી શુદ્ધિમાં માતા અને બાળકીનું ચિત્ર અનુપમ સૌન્દર્યતાનો બીજો નમુનો છે. તેમાં માતા શીશુહૃદય પાસે બિજા માગે છે. માતા પોતાની બાળકી તરફ આંગળી કરી કંઈક યાચના કરે છે. હસ્તનો અંગુલિનિર્દેશ, અને મુખાકૃતિઓ ભવ્ય છે. આવાં આવાં ચિત્રો ઉપરથી દરેક મનુષ્યને એમ ખ્યાલ આવ્યા શિવાય રહેશે જ નહિ કે “આરે ચિત્રોને જન્મ આપનાર મનુષ્યે ચિત્રો આલેખવામાં જ પોતાનું સઘળું ધન ખર્ચી નાખ્યું છે ત્યારે તેની પોતાની પાસે શું રહ્યું હશે? અને આરે ચિત્રો જ

આટલાં અનુપ મુંદરતાથી લરપુર છે ત્યારે તેમની જગની કેટલી મુંદર હશે?”

સિલોનનું રામ રાવણ યુદ્ધ પણ જોવા લાયક છે.

સત્તરમી શુદ્ધિનું પ્રવેશદાર સઘળા શુદ્ધિઓનું ચેતન્ય છે, જેમ માણસના શરીરમાં રહેલો આત્મા માણસની ક્રાન્તિ, છુદ્ધિની નિર્મળતા, પ્રયત્ન બળની સમૃદ્ધિ વગેરેનો સારો ખ્યાલ આપી શકે છે તેમ સઘળા શુદ્ધિઓ રૂપી શરીરમાં આપી રહેલો સત્તરમી શુદ્ધિનો પ્રાણ તેમનો ખ્યાલ આપી શકે છે.

આવી દિવ્ય શુદ્ધિઓને અતિશય ભૂખ્યાં વરઝોની માફક પેટ ભરીને જોઈને અમે પાંચેક વાગ્યે ટેકરી પરથી નીચે ઉતર્યા. મનુષ્યનું મસ્તક એ શુદ્ધિઓ હોય અને તેના પાદ ને ટેકરીની તળેટી જ હોય તેમ તે તળેટી પાસેનો ગ્રંથ વિદેશગામી રચિતા રક્ત કિરણોથી રંગાયેલો મુંદર રીતે શાલતો હતો. તેમાં જ અમે રનાન કર્યું, અને તેનાથી જ અમારા આત્માને કૃતકૃત્ય માની તે ગગનચૂંબી ટેકરીઓને વિદાયગીરી આપી અને ત્યાંથી તરત જ રવાના થયા.

પત્ર ૬

ઔરંગાબાદ ત્યાંથી ૬૦ માઇલ દૂર છે. ત્યાં જવાને અમે વિચાર રાખ્યો હતો. રસ્તો પણ સારો હતો. એટલે એટરના પૈડામાં પંકચર પડે તેમ અમને પ્રથમ ન લાગ્યું પણ પચીસેક માઇલ ગયા હજુ અને પંકચર પડ્યું. તેને સમારતાં ઘણો વખત ચયો. એટલે બહુ મોડું થયું. વળી તે રાત્રે ઠંડી વધારે હતી. ફક્ત શાલ અથવા ગરમ ઓદવાનું ન જ ચાલે. એટલે અમારે રસ્તામાં શિલોર નામના ગામડાની નજીક એક મુસા-દરો વાસ્તે બંગલો છે તેમાં રાત્રી ગાળવી પડી. યાદે તો અમને એક બાલુએ મુકેલીમાં નાંખ્યા હતા. અમારી પાસે ઓદવાનાં સાધનો પુરતાં ન હતાં. એટલે એની તો મુંઝવણ હતી જ. પણ બીજી બાલુએ ભૂખ પણ કકડતી લાગી હતી. તેથી તેની શાંતિને અર્થે અમારે સગવડ કરવાની હતી. પાસે કોઈ જગાદાય પણ ન હતું. એટલે આ બીજી મુંઝવણ થઈ. કેટલીક

વારે ખાવાનું ગામમાંથી લઈ આવ્યા, અને નાખતો ક્યો દાઢ વધુ હતી એટલે એકદમ મુઈ ગયા.

પત્ર ૯

સવારમાં પાછી મુસાફરી શરૂ કરી. સુરનારાયણ પ્રાચી દિશામાં આવી ગયા હતા અને અમારી માથે મુસાફરી કરવાનું શરૂ કરી તોડું હતું કેટલીક વારે અમે ઔરંગાબાદ પહોંચ્યા, ત્યાંનો મખખાગ અને ગેજા બેવાનો અમારો વિચાર હતો.

ત્યાં અમે ઔરંગાબાદ પહોંચ્યા ત્યારે માઠા દગ થયા હતા ત્યાંથી અમારે દોહતાબાદ જવાનું હતું, પણ ત્યાં જતા ત્રણેક વાગે એમ વાગવાથી રસ્તામાં કાંઈક ખાઈ લેવાનો અમે વિચાર રાખ્યો. આથી ઔરંગાબાદમાંથી કેટલીક વસ્તુઓ લઈ આવ્યા. ઔરંગાબાદ કાંઈ બહુ મોટું મહેલ નથી નાનું શહેર કહીએ તો બસ વસ્તી બંધી મુમયમાં નોની છે. શહેરમાં રોજા અને મખખારા શિયાય ખીજી કાંઈ આકર્ષક અને બેથા લાયક વસ્તુ નથી. આશરે પાંચમો ધરતી વસ્તી હોય એમ લાગ્યું ત્યાંના લોકો બહુ કેળવણી અને આગળ પડતો ભાગ લેનારા ન વાળ્યા.

મખખારો બેથા લાયક છે ત્યાં ઔરંગઝેબની ખીમીને દાટવામાં આવી છે. તાજમદાયને વળુ દરજ્જે અનુમરવાનો પ્રયત્ન કરામાં આવેલો છે મૌથી મોટા મિનારા જોવાના આકાર છે તેના ઉપર અર્ધચંદ્ર રાખવામાં આવેલો છે. ખીજી ચાર નાના મિનારાઓ તેની આજુબાજુ ચારે દિશામાં ચાર એ પ્રમાણે બાંધવામાં આવેલા છે. થોડેક છેટે વળી પાંચ ચાર મિનારાઓ ચાર દિશાઓમાં રહ્યા છે. મુખ્ય મિનારાની નીચે કાચ છે કાચ ચાર જાગીઓથી ચિટાણાય છે તે જાગીઓ બહુ મુઠા રીતે ઝનરેય છે ક્રેક્ટ જાગીઓ મિનારા ખીજી બહુ કાચ પરચગુ છે. જાગીઓ આમપદાજીની છે કાચની પામે ચારે દિશાઓમાં ચાર કુવારાઓ છે અને તે દરેકની નજીક આગ છે. આ મખખારો એકદર રીતે દેખાવડો છે. તેની આજુબાજુ કુંગંગ

છે અને તેજ તેની મુઠાનામાં ખૂબ વધારો કરે છે, જાણે નિર્જન વનમાં એક મહેલ ન હોય.

પછી અમે રોજા બેથા. તે બહુ મુઠા ન લાગ્યા નજીકમાં ચોસમાંનીયા કોલેજ છે. તેને પણ અમે બેઈ લીધી તેમાં અમે એક વસ્તુ બેઈ ને વસ્તુ ખીજી ઘણી કોલેજોમાં અને શાળાઓ હોય એમ લાગતું નથી. તે કોલેજના મુખ્ય હોલમાં દરેક દિવાલે મુઠા ચિત્રો દિંદીકળાના અને દિંદી-ઓનાજ દાગવામાં આવેલા છે આ ઉપરથી એમ માલમ પડતું કે આ કોલેજમાં ચિત્રકળા ઉપર ખૂબ ધ્યાન આપવામાં આવે છે. અને ખીજી કે કોલેજ ચિત્રોથી જ શણગારવામાં આવે છે. વળી ત્યાં શિક્ષણ પણ દિંદીકળાની કોઈ પણ એક ભાષા માફક આપવામાં આવે છે. આવું ખીજી કોલેજોમાં હોય એમ માલમ નથી.

આ બેથા પછી અમે દોહતાબાદ આવ્યા. ત્યાં સાચે જમવાની વ્યવસ્થા કરી અને આખો દિવસ કરવાથી થાકી ગયેલ હોવાથી તેજ દિવસે ખીજી કાંઈ ન બેથા બાકીના વખતમાં આરામ લીધો ગામની બહાર એક મુસાફરખાનું હતું ત્યાં ઉતરી દત્તા.

પત્ર ૮

સવારમાં કિલ્લો બેસાને ઉપડ્યા આ કિલ્લો એક દિંદીકળા રામરેવ કરીને હતો તેણે બધાંવેલો છે કિલ્લો બહુ દેખાવડો અને ઘણો પ્રાચીન છે. તેની આજુબાજુ ખાઈ છે અત્યારે પણ ખાઈમાં પાણી કે અઘ શુદ્ધ રસ્તાઓ, પ્રવેશદારો, દુરમ-નથી છુપાઈ મહેલ માટેના અનેક મથાનો, તેપેને ગખસાને ચારે બાકેરા ધરે વગેરે ઘણું છે કિલ્લો એક ટેકરી ઉપર આવેલો છે તેની ઉપર કોઈ ચટ્ટી ન રહે માટે તેને એક બાજુએ કાંધી નાખવામાં આવ્યો છે કિલ્લાના અંદરના ભાગમાં ચાદ મિનાર, ચિત્ર મહાલ, ગમ્હેવનો ગંગ મહાલ, સોનેરી મહાલ, નાનકડું જગાશય, જનારદન મ્વામિની પાહુંકા વગેરે બેથા લાયક રથાનો છે. આ મહાલોમાં રાજ

ત્યારે રહેતો હશે અને ત્યારે દોષતાપ્તિ આપારનું ગામનું નદિ પણ એક રાજધાનીનું શહેર હશે ત્યારે બધું કેટલું સુંદર અને સમૃદ્ધિવાળું હશે તેનો ખ્યાલ આદિ આવે છે. રામદેવનું શપ્તરથાન રંગમલાલમાં હશે એમ જણાય છે. સૌથી ઉંચે પણ એક મહેલ છે. તેના અડધામાં એક ‘શીફૂંગ’ નામની તોપ છે. ત્યારે અસ્થાઉદિને રામદેવને દરાઓ ત્યારે અસ્થાઉદિને મહેલની દુર્દશા કરવામાં પાછીપાની નથી કરી. બધુંયે મુસલમાનોને યોગ્ય બનાવવામાં આવ્યું. આજ કિસ્સામાં કરણપેલાની પુત્રી દેવળદેવી અસ્થાઉદિની પાછળ પડેલી એક ધવાપેલી દરણીની માફક આવીને સંતાઈ હતી. અને તેણીના લીધે જ રામદેવને કિસ્સા છોડવો પડ્યો હતો એમ કહેવામાં આવે છે. આ કિસ્સો અને એ કલાક સુધી બેઠો અને પ્રાચીન કાળનાં મીઠાં મીઠાં સ્વપ્નોને મંથની માફક આપ્યાં.

પત્ર ૯

પછી એલોરાની ગુફાઓને નિહાળવાને શોખ વખતમાં જ ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું. આશરે ત્રણ વાગે અમે સાં પહોંચ્યા. આ ગુફાઓ એક રીતે એજન્ટા કરતાં ચડી જાય છે. કોતરણી કામ ઘણું જ મનમોહક અને ચિત્ર પ્રસન્ન કરનાર છે. આ પણ બે રીતે જોવી હોય તો દિવસો તો દિવસો નીકળી જાય. મુખ્ય ગુફા કૈલાસની છે. એ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે. સુંદરતાની દૃષ્ટિએ કોતરકામની દૃષ્ટિએ અને ચોર જંગલમાં ગગનચુંબી કૈલાસ હોય અને તેની કેટલી અપૂર્વ શોભા હોય તેની દૃષ્ટિએ ઘણીજ આસ્વાદ્યક્ષક છે. જાણે બાહ્યની નાબીમાં એક કમળ ઉત્પન્ન થયું હોય તેમ તે પ્રદેશની સર્વ ટેકરીઓ રૂપી બાહ્યના શરીરમાંથી જ કમળ રૂપી કૈલાસની ગુફા ન નીકળી પડી હોય તેમ લાગે છે. એક ગોટી પુલ્લી જગ્યામાં, જેમ વનરાજ બગાનક જંગલમાં શોભે, તેમ મંદિર શોભે છે. અને તે વનરાજ પોતાની શાળના સુચ્છથી ગર્વિત લાગે તેમ આ મંદિર પણ દોસે છે. તેને સુંદર બારણું છે. માળ

ઉપર ચડવાને નીસરણીઓ છે. દવા, અજવાળા માટે બારીઓ છે. અને મહેલની માફક અડધા પણ છે. આ પુલ્લી જગ્યામાં મંદિરની બાહુપર કૈલાસની લખ્ય મૂર્તિ છે. જાણે સાક્ષાત્ શિવ જ ન હોય. અને જાણે દુનીયાની સઘળી એવી પ્રચંડ મૂર્તિઓની સાથે આ મૂર્તિ પણ દરેક બાબતમાં સ્પર્ધા કરતી ન હોય તેમ દેખાય છે. એક બાહુ ઉપર ઉત્તર દિશામાં દક્ષિત છે. તે જાણે હિંદનો ચૈરાવત હસ્તિ ! મંદિરની એક દિવાલ ઉપર સમગ્રું રામાયણ મૂર્તિ-મંત રીતે આલેખાયેલું છે. આ તો કૈલાસની વાત થઈ પછી ત્યાં જોનાની અને છુદ્ધની ગુફાઓ છે. તે પણ આકર્ષક છે. ત્યાંની મૂર્તિઓ સારી રીતે કોતરેલી છે. અને એઓ જાણે આપણને કહેતી ન હોય કે “અમે પણ સુંદરતા દેવીના લકતો છે. અમે પણ એજન્ટા ગુફાવાસી મૂર્તિઓની માફક સ્વર્ગમાંથી આવેલી છીએ.” અને વળી કહે છે કે “હે પન્થી-જનો ! અમે બધા મનુષ્યના હસ્ત જન્ય છે. અને કુદરતના ખોળામાં રમીએ છીએ ત્યારે તમને એસ શાય કે દુનીયા એટલે દુઃખનો સમુદ્ર ત્યારે અમારી પાસે આવજો, અમે તમને દુઃખીયાને આશરો આપશું અને તમારાં દુઃખોને દૂર કરશું.”

પત્ર ૧૦

સાતેક વાગ્યાના શુભારે અમે ટેકરી ઉપરથી ઉતરી પુરતજ મનમાડ તરફ પ્રયાણ કર્યું. મનમાડ આદિ આંધી આશરે સીતેર માઈલ દૂર છે. એટલે ક્ષણ પંકચર ન પડે તોયે ત્યાં પહોંચતાં અગીયાર વાગે એસ અમે પહોંચી શોડે દૂર ગયા હઈશું અને પંકચર પડ્યું. એટલે અમે તાપણી કરી. અને પેલી નાની કવિતાની અનુસાર—

આવો આવો આજ, હળીયે તમામ,
રૂઢી ભલી વાંતમાં, તાપીએ અમામ.

આનંદ કરવા માંડ્યો. પોણે કલાક લગભગ પીતી ગયો એટલે મોટર સાઇ ચર્ક. ફરી થોડેક દૂર ગયા, અને બીજા મોટરને પંકચર પડ્યું. ત્યાં પણ પહેલાંની માફક તાપણી કરી—

સાર સાર ખાણુ લઈ તમ ઘડ્યે આજ,
મીઠું મીઠું ગાન કરી, રહેલ કરીએ આજ.

ત્રણેક વાળા એટલે મનમાની ધર્મશાળામાં
આવી પહોંચ્યા. અહિંઆ અમને ધર્મશાળામાં
રહેવાની રગ ન મળી. એટલે ગમે બહાર ઓટલા
પર જ મુઠ રહેવું પડ્યું. સવાર થતા એકે ભલા
સહૃદયે અમને અંદર રહેવાની સગવડ કરી
આપી. દિવસના તો અમે ત્યાજ રહ્યા. અને મિષ્ટાન્ન
જમ્યા પછી ત્યાથી ટાસા સરોવર નેવા જવાને
રાતના સાઠા ત્રણ વાળાની ગાડીમાં બેઠી અડગાવ
તરફ જવાના થયા.

વ્યવસ્થા કરી આપી. ખરેખર, તે દિવસની મળેલી
ગાન માટે તો અમે તેના જ આભારી છીએ.

પત્ર ૧૩

કલ્યાણથી સવારમાં 'નેરલ' જવાને આઠ વાગે
ગાડી ઉપડે છે. તેમાં બેસી અમે નેરલ રેલને દશ
વાગે આવ્યા. ત્યાથી અમારે માથેરાન જઈને દર
માથેરાન અહિંથી સાત માઈલ દૂર છે. જે કે દ્રામ
અહિંઆથી ટેકરી ઉપર જાય છે છતાં અમે તો
પહેલાંથી જ ઉપર જવાનું પહેલું કર્યું ત્રણેક કલા-
કમાં તો અમે માથેરાનમાં આવી પહોંચ્યા.

પત્ર ૧૧

અડગાવમાં ગાડી દેશ વાગે પહોંચી ત્યાથી
ટાસા સરોવર આઠ માઈલ દૂર એક ટેકરી ઉપર
આવેલું છે. તે જોવાને અમે ટેકરી ઉપર ચાલ્યા.
આશરે દોઢ વાગે અમે સરોવર પહોંચ્યા.

સરોવર જે મુખાળા ત્રણ ભાગને પાણી પુર
પાડે છે, જેને આધના દોઢ કોડ રૂપિયા ખર્ચ
થયો હતો, જે છ માઈલ પહોંચું છે અને એ
માઈલ ઉંડું છે તે કેટલું સુદર હશે? આજુબાજુ
ટેકરીઓ છે. ત્યાથી પંચાવન માઈલ લાંબી નહેર
બાધી છે, કે જે રસ્તે ચાલે પાણી મુંઝવે શહેરમાં
લઈ જાય છે એ મંગેવર તો એક ટેકરીઓ રૂપી
ઉઘાનમાં મુલાખના છોડ સમાન લાગતું.

તે સરોવરને છોડીને અમે અડગાવ પાછા ફર્યા
અને ગાડીમાં બેઠી કલ્યાણ આવ્યા.

પત્ર ૧૨

કલ્યાણમાં એક લાંબા અને દેશપ્રેમી ટીકીટ
કસેક્ટર અમને રાત્રે રહેવાને સારી સગવડ કરી
આપી. જમવાનું પણ સારી વીંચીમાં નહીં કરી
આપ્યું. સવારમાં આન કરવાને માટે નરમ પાણીની

પત્ર ૧૪

માથેરાન એક સુદર હવા ખાવાનું સ્થળ છે.
એટલું જ નહિ પણ એ ધનવાનોને પેમાનો ચલકિ-
ચિત્ત ઉપયોગ કરવાનું ધામ છે. વળી એ કુદરતી
શોભાથી ભરપૂર છે. જેને કોઈને કુદરતી અનુપમ
રસ આપવો હોય તો તે ત્યા જાય. જે મનુષ્ય પોતાના
ધંધાને અંગે કંટાળી ગયો હોય તે પણ આવા કોઈ
સ્થાનમાં રહીને પોતાના કંટાળાને દૂર કરી શકે.
અહિંઆ 'પોઈન્ટમ'—હવે ઉંચી ટેકરીઓથી દૂર
દરના દરબી—ધણી સુદર અને નેવા લાલકે છે.
'પોનોરામાં,' 'ગારળટ,' 'ચાલેકાન્કા,' 'ચોદ,' 'ઈકો,'
'નુર્સિ,' વગેરે. તેમાંના સુદર પોઈન્ટમાં જે ત્યા જે
સંગેવરો છે તે પણ ચિત્તજનીય છે તે સાવાટ
અને મીઠાસન લેકમ અને ટેકરીઓથી
વીંટળાયેલા છે. અને અને બાજુ ઝોગરાના
પુલોની કલગીની અંદર અથવા તેમની માળાની અંદર
જેમ મુલાખ જાહે તેમ શોભી રહ્યા છે.

અહિંઆ અમે ત્રણ દિવસ રહ્યા, અને ચોથે
દિવસે સવારે મુખાળ તરફ પાછા જવાના થયા.

હવેર્યંદ નેમર્યંદ શકે.

સ્વીકાર અને સમાલોચના.

આદર્શ જૈન—લેખક શ્રી. ગંડી પ્ર૦ જૈન-સરવૃ સાહિત્ય પ્રચારક કાર્યાલય કલોલ બીજી આગ્રતિ—આહિત્ય મુદ્રણાલય અમદાવાદ પૃ. ૨૪+૮૪+૧૨= ૧૨૦ કિંમત લખી નથી. લેખક રા. જસી તે રા. પ્રભુદાસ મહેતા એક તરફ જૈન લેખક છે. તેનામાં કલ્પનાનાં ઉર્ધ્વશુ, શબ્દોની ગુંથણી કરવાની કલા, અને યૌવનવૃત્તિ છે. એના મિશ્રણથી તેનામાં એક વિશિષ્ટ શૈલી આવી છે કે જેમાં અંધધ્વનિ કવિશ્રી ન્હાનાલાલનું અનુકરણ દેખાય છે. વિચારને સ્વોદશ્પ આપવાની ઝમક બતાવવાનો પ્રયત્ન નવીન દૃષ્ટિબિંદુઓ ખર્ચ કરે છે. ઘણા કાળથી રૂઢિપ્રધાન બૂને ચીસે ચાલનારી સમાજમાં કંઈ ઓર નવીન અને અમકાવે તેવાં કિરણો લેખક ફેંટા મણે છે. તેની થોડી વાનગી અમે આપીએ:—

(૧) 'જૈન'ને ભૂતિનું બંધન નથી, પ્રકૃતિજ જૈન (ને) 'ધર્મી' શકે છે, કો દેશ, પંથ કે ભૂતિનો ક્ષેત્રપણ જ્યવંત પુરૂષ તે 'જૈન'! (૨) એકાન્તમાં યોગ કરનારા યોગીઓ દુનિયામાં બહુ થે છે: સમુદાય વચ્ચે હમા રહી 'સામાયિક' કરનાર એક જ વીર જૈન છે: (૩) જૈનની પ્રકૃતિ-મંથી આનંદ, શક્તિ ને પ્રેમમાંથી રાજે 'શાશ્વતી' જગતમાં જન્મે છે: (૪) (આદર્શ જૈન) વર્ષે વર્ષે 'મરે'ની ભુવા-વરો કરવા કરતાં બાર વર્ષે એક સિંહને જન્માવે (૫) પાપરના દેહને જૈન પૂનર્જા નથી, પણ પત્યરના ભીતર-રને-મૂર્તિના 'અંદર' ને પૂરું છે: ખૂબ શક્ષામી, ખૂબ હેતુથી એ મૂર્તિને-મૂર્તિના (ના) સ્વરૂપ દેહને કલ્પનિક આકૃતિને દૃષ્ટિ સમીપ રાખી 'વસ્તુ'ના ગર્ભને પૂરું છે. એ મૂર્તિની પ્રભુભાવું પ્રતિબિંબ પોતાની 'અંદર' ઉતારે છે. (૬) સંસારમાં રહીને-સંસારીના, તેમ સજીને પણ-પ્રમાદભવનમાં વસીને પણ-આ બોલભણો તોડીશ-વિરાગી રહીશ! 'સંસારી સાધુ' બનીશ-ને બતાવેશ કે આહુ' નામ 'વૈરાગ્ય'—આહુ' નામ બીરોચિત 'વૈરાગ્ય'. વૈરાગ્યને આ પણ એક ઉચ્ચ કોટિ છે. અને વૈરાગ્યનો સાચો આદર્શ જૈનસમાજને પહેરે પાડેશ. ભજમાં સ્વેતા છતાં કમળ રામ નિર્લેપ હવન છબી બતાવીશ.

ક્યાંક સજલ પ્રશ્નને જલસે શુદ્ધતા દેખાય છે, અર્થ-ગોલીધને બદલે માલ શબ્દભજ દેખાય છે તે

ધામે ધામે દૂર થઈ અંદરના અધ્યાત્મ-શબ્દો હૃદયમાં સોંસરા જઈ ઉઠેા ધ્વનિ કરે એવું લેખક પાસેથી ઈચ્છીએ છીએ. છતાંયમે આ પુસ્તક દરેક વિચારવાનને આ વિચારની પીછાન કરનારને વાંચી જવા લલામણુ કરીએ છીએ. તેથી અન્યેક દૃષ્ટિબિંદુઓ સાંપડશે અને વિવેકને કમોડીપર મૂકી શકાશે. લેખકને એમના શબ્દોમાં કહીશું કે જૈન યૌવનને પવિત્ર ધર્મ માને. ધર્મ જેટલી પવિત્રતાથી યૌવનને જળાવે, દોડતા યૌવનને સંયમની લગામથી જોતરી દોડાવે. x x x નક્ક નક્કમાં હવંત લોહીના ધ્વજાકાર (ભક્ષે) થાય, (પણ) હલની મીઠાશે પત્યર પણ પીગળી જાય. સૌમ્ય શાંત અને વીરતા ભરી સુવચનો, સોંસરા ઉતરી જાય; (તથા) સ્વાર્પણી રાશની શ્વાસો-શ્વાસમાંથી જ પ્રગરી રહેા. એવું જૈનસમાજ તમારી પાસેથી ઇચ્છે છે. શબ્દોની ટુંલગુંથણીનાં લેખકનાં શબ્દ ચિત્રો અર્થર્જભીર, પ્રસાદપુરુષ અને મધુર બને, અને તેઓ ખૂબ વાંચન અને સ્વાધ્યાયથી સાથે સાથે પરિપક્વ વિચારનો ફાલ વધુ વધુ આપે એમ અમે ઈચ્છીએ છીએ. નવીન વિચારોની પ્રણાલિકા શરૂ થઈ છે અને તેમાં આ લેખક ફાળો આપતા જાય છે એ :તો અભિનંદનને મોગ્ય છે.

હવે પછી પોતાના દરેક આવાં પુસ્તકમાં દરેક વિચારકણિકા પર 'કુંક' મથાણું મૂકવાની તે તેની અનુક્રમણિકા આપવાની લેખકને લલામણુ કરીએ છીએ. રા. કૃત્યેદલાઇના આ મુખમાં 'સેવ'બોધ' ની ગાથા અશુદ્ધ છપાઈ છે તેમજ તે શ્રીમદ્ આનંદ-ધનંજની જણાવેલ તે બૂલ છે. તે ગાથા અમે રત્ન-રાખર સંગ્રહીત સંબોધ સતરીમાં જોઈ છે; તે તેમજ ક્યાંક નોંડણીમાં ભૂલ રહી છે તે હવે 'પછીની આવૃત્તિમાં સુધારાશે. લેખક પોતાનાં લેખન-વ્યવસાય માત્ર રાખી એક તેજસ્વી સાથે ગૌરવશાલી લેખક નિવરે એ અમારી હૃદય પ્રત્યે પ્રાર્થના!

જૈન ચિત્રકળાનો વિકાસ.

[અનુવાદક—ડૉ. મોતીલાલ છગનલાલ સંઘવી M.B.B.S. રંગુન]

જૈન ચિત્રકલા એટલે જૈન વિષયો સંબંધી ચિત્ર કામ. હિંદી કળાના ઇતિહાસમાં જૈન ચિત્ર-કળાનું સ્થાન અનેક છે. મુગલ ચિત્રકળા અને રાજપુત ચિત્રકળાના મુકાબલે હિંદી કળાના વિકાસમાં જૈનકળા વધારે પુરાણી છે છતાં તેના તરફ બહુજ ઓછું લક્ષ્ય આપવામાં આવ્યું છે. જૈન-કળા ઉપર જાણુવેલ બન્ને મુગલ અને રાજપુત ચિત્રકળાને તદ્દન લગતી છે. આ બીના અત્યાર સુધીમાં થોડોના લક્ષ્યમાં આવી નથી.

હું અહિં જૈન ચિત્રકળાનો વિકાસ મૂળથી કેમ શરૂ થયો તેનું બ્યાન હુંકમાં આપીશ. મારા અંધર્બાહરમાં વખતો વખત ઉમેરાતાં પુસ્તકો ચિત્ર-વાળા ખુંદોએ તેમજ ચિત્રામણ કહેલી હાથપોથી-ઓની સારી સંખ્યાના અભ્યાસના પરિણામે તેમજ ન્યાં ન્યાં મારો પ્રવેશ થઈ શક્યો તેવા મંદીરો તેમજ ઉપાશ્રયોને લગતા જૈનભંડગો અથવા પુસ્તકાલયોમાંની ચિત્રવાળાં પોથીઓના અભ્યાસને પરિણામે જે બન્યું છે તે અહીં આપવામાં આવે છે. મારી પહેલાના કામ કરનારાઓએ તેમને મળેલી અથવા યાત થયેલી એવી થોડી પ્રતોમાંજ મોતાનું ક્ષેત્ર સંકુચિત કર્યું છે. પણ જૈન હસ્તલિખિત પ્રતોના ચિત્રમય પુંઠાઓ જૈન કળાના અભ્યાસ માટે બહુજ મહત્વની વસ્તુઓ છે અને તે કળાને જેમ આધાર સુધી છોડી દેવામાં આવી છે તેમ તદ્દન લક્ષ્ય બહાર છોડી દેવાની જરૂર નથી.

* * * *

વસ્તુતઃ જૈનકળાવિષયક મહત્વપૂર્ણ બહુજ જુના અવશેષો હાલ મળી આવતા નથી. સૈન્દ્ર્ય ગ્રાહીન્સીઝ (મધ્ય હિંદુસ્તાન) માં આવેલ રામ-ગઢના પર્વતમાંની જોશીમારતી ગુફાઓમાં લિપિ ચિત્રોનાં અવશેષો મૂળે જૈન હાથ એમ જાણાય છે. ઓરીસામાં ભુવનેશ્વર નજીકની જૈન ગુફાઓમાંની

એકમાં જૈન ચિત્રકળાના કંઈકે અવશેષો હજી છે. મહાન પદ્મવરાજ મહેન્દ્રવર્મા પહેલો કે જે ઇ. સ ૬૦૦ થી ૬૨૫ આસપાસ થયો હતો અને જે પોતાને 'ચિત્રકારપુલિન્'—એટલે ચિત્રકારોમાં વાઘ જેવો—અર્થાત ચિત્રકારોના રાજા જેવા ગણાવતો તેના વખતનાં એટલે સાતમી શતાબ્દિમાંના સ્તીત્તવસલના લિપિ ચિત્રો પણ જૈન હોવાનું મનાય છે.

આ લિપિ-ચિત્રો કળાનિર્મણમાં (tech-
naïque) અજડા અને બાધના લિપિચિત્રોને મળતા આવે છે પણ જૈનધર્મની હસ્ત લિખિત પ્રતોમાં આપેલા લઘુ પ્રમાણના ચિત્રો સાથે કંઈ સંબંધ ધરાવતા નથી. જૈન ચિત્રમય પ્રતોનો પ્રદેશ શુન્-રાત અને રાજપુતાના છે. ન્યારે જૈન ચિત્રકળાનો વિકાસ અભિવૃદ્ધિમાં હતો ત્યારે આ દેશોમાં તેના સંસ્કાર (culture) નું સેળમેળ-મિશ્રણ (Int-
raction) ઘણુંજ હતું, અને તેના ઉપર ઉઠી છાપ પણ પાડી હતી.

ચિત્રમય જૈન હસ્તપ્રતોમાં કલ્પસૂત્ર અને કાલકાચાર્ય કથા ખાસ ઉપયોગી છે. કાલકાચાર્ય કથા ઘણી વખત કલ્પસૂત્રની સાથે પણ આપેલી હોય છે. સૌથી જુનામાં જુની ચિત્રમય મળેલી હસ્ત પ્રત તાડપત્ર ઉપર છે અને તેની તારીખ ઇ. સ. ૧૨૩૭ આપેલી છે. દેવોની અને અર્ધદેવિક (લ્યંતર, અપ્સરાઓ આદિ) પ્રતિમૃતિઓ-છબી-ઓના ચિત્રામણ સિવાય હિંદુસ્તાનના જુનામાં જુના છબી ચિત્રામણના નમુનાઓ તરીકે આપણને આ હસ્તપ્રતમાં ઉપવચ્ચ યાય છે તે આ પ્રતનું બહુજ મુંઝવે લક્ષણ છે. આ છબીઓ હેમચંદ્રા-ચાર્ય નામના જૈનમંત્રિની તેમજ મહારાજા કુમાર-પાલની છે. કાચળ ઉપર ચિત્રેલી હસ્ત પ્રતો પંદ-રમાં સંકાની વિશ્લેષ જાણીતી છે. ઇન્ડીયા ઓરીસ લાયબ્રેરીમાં ૧૪૨૭ ઇ. સ. ની હસ્તલિખિત પ્રત

એ જીનામાં જીની ચિત્રમય પ્રત છે. તેનાથી જીની પ્રત કે જે હાલ ખોવાયેલી છે તેના પુરાના કાગળ ઉપર ચિત્રમય છબી વાળી ઘોપ સંક્રહમાં એક નકલ છે.

ઉપલબ્ધ થતાં સાધનોના સંપૂર્ણ પરીક્ષણને અંગે આપણે જૈન ચિત્રકળાના ત્રણ ભાગ પાડી શકીએ એમ છીએ:—

(૧) સૌથી પુરાણી શૈલી.

આ શૈલીને જૈનકળાના સાહિત્યમાં સૌથી જૂની પુરાણી પદ્ધતિ તરીકે વર્ણવીએ તો ચાહે. આ શૈલીના કાળ ઇ.સ. ના ૧૩ મા સૈકાથી ઇ.સ. ના ૧૬ મા સૈકા સુધીનો ગણાય. આ કાળના પણ આપણે બે ભાગ પાડી શકીએ. એક પુરાતન-તેની અંદર આ લેખમાં આપેલ પ્રતના પુરા ઉપરના ચિત્રોનો તેમજ ઉપર લખ્યા મુજબ પંદરમા સૈકાના વીસ વર્ષોમાં ચીત્રાયેલ બે હસ્ત પ્રતોનો સમાવેશ થઈ શકે. બીજો ત્યાર પછીનો જેમાં પંદરમા અને સોળમા સૈકામાં બનાવેલી ચિત્રમય હસ્તપ્રતોનો સમાવેશ કરી શકાય.

(૨) મુગલ કળાના સંસર્ગના સમયની શૈલી. જેનો કાળ લગભગ ૧૬ મા સૈકાના અંતથી તે સંતરમા સૈકાની મધ્યનો ગણાય.

(૩) સતરમી સદીના ઉત્તરાર્ધની શૈલી. બ્યારે જૈન કળા રાજપુત કળાની અસર નીચે આવી હતી. અને અદ્યારમા સૈકામાં સમકાલીન રાજપુત કળા જે લગભગ નષ્ટ થવા આવી હતી તેમાં જૈન કળા સંપૂર્ણ પણે સમાઈ ગઈ હતી.

જૈન કળાના ઉપર ગણાવેલ ત્રણે વિભાગો તેના મુખ્ય મુખ્ય લક્ષણોમાં એક બીજીથી જુદા પડે છે. પ્રથમ પુરાતન શૈલી કળામાં આપણે વિચિત્ર અને દંગધડા વગરના પાર્શ્વચિત્રો-આજુથી દેખીએ તેવાં ચિત્રો આવે છે, ત્યાર પછી મુગલ કળામાં સુસ્પષ્ટ દેરેલાં અંગ પ્રત્યંગ બતાવતાં ચિત્રો આવે છે, અને છેવટે રાજપુત કળાની ચડતીના સમયે મુંદર લંબગોળ ચહેરા વાળા સ્ત્રીઓના અને મુઠાના

થોભીયા વાળા મોઢાં વાળા પુરોનોનાં ચિત્રો આવે છે.

પ્રાચીન જૈન કળા એ ગંભીર કળા છે તેમજ શાસ્ત્રીય અવલોકન મુજબ દર્શન કરાવનારી કળા છે. તે કળા ઘણીજ મુંદર ચિત્રકળા રચના સાર પકડેલી છે એટલુંજ નહિ પણ કળાની નિપુણતા ઉપરાંત તેની અંદર અત્યંત હાર્દિક છુબી છે. ઘણા ખરાં ચિત્રો જોકે કંઠાર ને લાવણ્ય છે તો પણ ક્યારેક ક્યારેક મુખમુદાલેખન અને લાવણ્યમાં ચડી જાય છે. અને જનજરમાન સુવર્ણમય અથવા રકતવર્ણ પૃષ્ઠ ભૂમિ ઉપર આળેખેલા આસમાની અને સ્વેત રંગો બહુજ આનંદ આપે છે. ખરેખર જૈન પ્રાચીન કળાનું કોઈ ખાસ મહત્વનું લક્ષણ હોય તો તે ખાસ શાલાયમાન ચિત્રોથી છબીઓ શણગારવાનું હતું. ચળકતા સુવર્ણ રંગો અને વિધ વિધ રાતા રંગના મુંદર રંગથી રંગવાની કળા કળાકારની છુબીમાં ગીધુ ન હતી પણ તે તો તેના મુખ્ય પાયો હતો. વળી અલંકાર અને શરીર અવલંબી દરેક ઝીણવટમાં ખરાબર માપ અને આકારનું ખરાબર જ્ઞાન ચિત્રકારની અલંકરણ કરવાની તીવ્ર લાલસાથી અંકાયેલ છે.

કળાનિર્માણ દૃષ્ટિથી પુરાણી જૈન છબી કળા બહુજ મજબૂત વિષય છે. તેમાં યૌદ્ધ નાના ચિત્રો દોરવાની કળાનું અનુકરણ કરતા નથી. હોંદી ચિત્ર કળામાં મુંદર કળા નિર્માણ અર્થે આગળના એક પણ દૃષ્ટાંત વિના મૂળ બનાવટ સાર નહિ, પણ તેના ઉપયોગ સાર જૈન કળાને માન ઘટે છે. ચિત્રકારનો કામ કરવાનો રવિયો નીચે પ્રમાણે હોવાનું સમજાય છે:—નાનાં ચિત્રો કાઢવાની પત્ર ઉપર ખાસ રાખેલી જગ્યામાં પ્રવાહી સુવર્ણ શાહી અથવા સુવર્ણના ઝીણામાં ઝીણા પાનાં જેટલી જગ્યામાં ચિત્ર દોરવાનું હોય તેટલી જગ્યામાં પ્રથમ લગાડવામાં આવતાં. તેની પાછળની પીઠિકા ઘેરા રાતા રંગની કરવામાં આવતી અને સોના ઉપર રંગની ભુકી એવી રીતે લગાડવામાં આવતી કે ચિત્ર પોતે સુવર્ણમયજ લાગે. બાહરેખાઓ અને આંખો, આંગળાં પોપચાંઓ, કાનો, આંગળાઓ વિગેરે પછીથી કાળા

રંગમાં રંગવામાં આવતા હતા. જૈન છબી ચિત્રો આ રીતે દોરવાનું પરિણામ એ આવ્યું કે સ્ત્રી અને પુરુષોની મુખાકૃતિઓ, તેમનાં વસ્ત્રો અને પુષ્પાદિથી રચેલાં બીજા અલંકારો જાણે સોનાથી સંપાટ ચીતરેલાં હોય એમ જણાય છે. ત્યારે આપણે ચિત્રને બાહ્ય ઉપરથી ન તપાસતાં હોઈએ ત્યારે આવી છબીના ચેહરામાં નાકને કેટલીક વખત લાલ રંગવામાં આવતું હતું.

યદ્યપિ ચિત્રકારે તેજ અને હાયાને ઉપયોગ ચિત્રને ઉઠાવવામાં-આર પડતા દેખાડવામાં કયો નથી તો પણ એમ માની લેવું નહિ કે કળાકારે Plastic forms-જ્યામાં ત્રણ-લંબાઈ ઉંડાઈને પહોળાઈમાં અવગણતી મૂર્તિઓ-ને દોરવાને જરાએ પ્રયત્ન કયો નથી. આ દેખાવ ભરાવદાર અંગો દોરીને વખતે દાઢી આદિના વળાકને પ્રમાણ કરતાં વધારી કરતા, અને ત્યારે ચિત્ર આપણે બાહ્યએથી જોતા હોઈએ તેવું બતાવતા કળાકાર ખન્ને આંખોને એવી રીતે દોરતા કે આપણને છબી તદ્દન સંપાટ ન લાગે.

આ રીતે ચિત્ર સંપૂર્ણ દોરાતું પણ હજી તેમાં રંગ પુરવાને પીછી ઉપર આસમાની રંગ લેવાતો અને વસ્ત્ર તથા બીજા ભાગો ઉપર જરૂર પુરતો મુકવામાં આવતો, તેમજ મનુષ્ય અને પ્રાણીઓના શરીરના ગોળ ભરાવદાર ભાગો જેવી કેટલીક જગ્યાઓએ જાડી પીછીથી રંગ પુરીને પ્રમાણથી ઘટ. સ્ત્રીના દેખાપ તેમ કરતો. એટલાથી જગ્યાઓ કોઈકે વાર ધરાધાપૂર્વક રાખવામાં આવતી પણ ક્યારેક સુવર્ણના પાનાં ચોટાકતાં અક્ષરમાત્રથીપણ રંગી જતી. તેમજ મોતીના રંગ જેવો ઘોળો રંગ ક્યારેક ક્યારેક સાધુઓનાં કપડાં ચીતરવામાં વપરાતો.

બહુજ ઓછા પ્રસંગે એક પાંચગો રંગ વપરાશમાં લેવાતો. તે રંગ બહુજ મુંદર ઘેરા મોરચુથા જેવો લીલો રંગ. અસલ્લી હસ્તપ્રતોના ચીતરનારા-ઓના રંગ સંભારમાં બીજા કોઈ પણ વધારે રંગો મળી આવતા નથી. પણ પછીના વખતની હસ્ત પ્રતોમાં કેટલીક વાર સુવર્ણ રંગની જગ્યા પીળા

રંગે લીધી છે અને રાતા રંગની પાછલી બૂમિકાની જગ્યા આસમાની રંગે લીધી માણમ પડે છે.

x x x x

જૈન કળામાં નાનાં ચિત્રો દોરવામાં શરીરના પ્રત્યેક અંગ પ્રત્યેક દોરવાની રચના વારંવાર તુલના ઉપર બાંધવામાં આવી હતી. શિલ્પ કળાના શૃંગાર આમાં મુખ્ય ભાગ ભળે છે.

કોતર કામવાળી ઉપસેલી વેશે અને છાડવાઓ કાંતો એકજ શૈલીના બનાવાતા અગર કુદરત ઉપરથી પણ બનાવવામાં આવતા. પશુઓ અને પક્ષીઓનાં ચિત્રો, ખાસ કરીને બહુ રંગથી રંગીન રાજકો, કીનારીની ઉપર શોભા આપનારા પદાર્થો તરીકે યોજવામાં આવતા. તેમજ પવિત્ર આંક નીશાનીઓ-અધ્મગંજ-કળસ-સાધીયા આદિ તે પણ તેવીજ જાતનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો.

માર્દીન સાહેબે જે હુરીરી પ્રતોને સાર કહ્યું છે તે જૈન હસ્તપ્રતો સાર તેટલુંજ તથ્ય છે. તેઓની નાની છબીઓનાં ચિત્રો સિવાય 'આપણો' તે જુના કાળનો પરિચય નહિવત્ અથવા બહુજ અલ્પ હોત' આ પ્રતો તે સમયના જીવનનું અને સંસ્કારનું જે જ્ઞાન આપણને પુરું પાડે છે તે બહુજ દીર્ઘતી છે. ખરેખર આપણે તે ઉપરથી જન્મથી માંડી મરણ પર્યંતના જીવનના દરેક ભાગોના બનાવોનું વિશ્લેષણ અને બહુવિધ ચિત્ર પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ.

આવા નાના છબીના ચિત્રમાં ચિત્રાચેલ વ્યક્તિઓના ચારિત્રની તેમાં છાપ પાડવાની શક્તિ ચિત્રકારમાં હોય એમ ધ્વજીવું બહુજ પડતું જણાય. વસ્તુતઃ સર્વ મહાપુરુષો અને સાધુઓ, રાજા અને રાણીઓ, મુજાદો, અને સ્ત્રી પુરુષો જે જૈન ચિત્રકારે ચીતર્યા છે તે જાણે એક ચોક્કસ બીજામાંથી નીકળ્યા હોય તેમ જણાય છે. તે ચિત્રો એકજ ટાઈપના-તરાહના કહી શકાય પણ તે પ્રત્યેક વ્યક્તિત્વ દર્શક નહિં. વળી આવી આ સુંદર કળાને રૂપ વ્યક્ત કરનારી કળા સિવાય બીજી કોઈ હોવાનું આપણે આશા રાખી શકીએ નહિ.

હસ્તપ્રતની અંદરનાં નાનાં ચિત્રો જૈન એકજ હોય છે તેમ પ્રતના પુઠાની ઉપરનાં ચિત્રો એકજ તરેહનાં તેજ દેખાવો રજુ કરે છે એવું કાંઈ પ્રાયશઃ હોતું નથી. ધણે વખતે જુદા જુદા પુઠાઓ ઉપર એક એકના વિષયો ફરી ફરીવાર કળા વિષયક ખાસ સુંદર ખુબીઓ અને સુંદર આલંકારિક અક્ષર રંગમાં ઉપજાવવાના ઉમંગી હતા તેટલા નવીન શોધખોળથી નહું ઉપજાવવાની અસલ શુદ્ધિવાળા ન હતા. તો પણ અંદરનાં નાનાં ચિત્રો કરતાં પુઠા ઉપરનાં ચિત્રોમાં વિષય અને તેના આલેખનની પસંદગીમાં જૈન ચિત્રકારોએ ઘણુંજ વ્યક્તિત્વ દર્શાવેલું છે. તેઓ હાર્દિક છંદગી રજુ કરનારાઓ હોવાથી અને સમકાલીન જીવનમાંથી પ્રત્યક્ષ દેખીને ઉપયોગ કરતા હોવાથી જીવનના દૃશ્યો ખતસાવવામાં ઘણીજ સારી સફળતા તેમને પ્રાપ્ત થઈ છે.

* * * *

જૈન ચિત્રકળાનું ચોક્કસ મૂળ શોધી કાઢવું એ આપણા હાલના પરિમિત જ્ઞાનથી મુશ્કેલ છે. મારી દૃષ્ટિએ પંજમાં સૈકાની, મળી આવતી ધાર્મિક પોથીઓ અને ત્યાર પછીની પણ પ્રતો ઉપરથી આપણને જણાય છે કે જૈન કળા એ એક ખાસ કળા હતી અને તત્કાલીન પ્રજાની કલાવિષયક ભાવ રજુ કરતી સુંદર શૈલી હતી. સાધુઓની પરંપરાથી ચાલી આવતી ભાવવાહી કળા એકજ રૂપે મોઢવાયેલી તે આ જૈન કળાનું એક વિશેષ છે. સ્ત્રી પુરુષોના સાંકેતિક રૂપાલેખન અને દરેક પ્રતોમાં ફરી ફરી આવતાં ચિત્રોના રેખાલેખનની એકતા-સમાનતા એક પણ અપવાદ સિવાય એક પ્રતના ચિત્રોનું બીજી પ્રતોના ચિત્રો સાથે તદ્દન મળતા આવતું તે આ જૈન કળાની સંકુચિતતા દર્શાવે છે.

પ્રજાપ્રિય કળાલેખનને ન્યારે જૈન મહાપુરુષોના

જીવન પ્રસંગોજ આલેખવાને ખાસ વપરાય તેને આપણે જૈન કળા તરીકે ગણીએ. પંદરમા સૈકાના જૈન નાના ચિત્રાકૃતિઓ વચ્ચે અને મારા સંગ્રહમાં બંગાલમાંથી સમકાલીન ચિત્રેલા પ્રતોના પુઠાઓ વચ્ચે શૈલીની બહુજ સમાનતા છે, તેનો એક અનન્ય દાખલો ઇ. સ. ૧૪૯૦ની સાલમાં બંગાળમાં લખાયેલી વિષ્ણુપુરાણની હસ્તપ્રતના પુઠાનો છે. મુખ્યકૃતિના બાજુથી દોરેલા ચિત્રો પ્રમાણુ બદારના કાણાકારો, કાન સુધી પાંચતી આંખોના આકારો, શરીરના જુદા જુદા આસનો અને છબી આલેખતાં ત્રાંસ આદિમાં વપરાતા રૂપાલેખનમાં બહુજ સામ્ય છે. દરેકનું રંગકામ જુદું જુદું છે પણ પાછલી પીઠિકા રંગવામાં સિંદૂરનો ઉપયોગ પંદરમા સૈકાના બંગાળી કળાકાર અને તેના સમકાલીન જૈન કળાકાર બન્નેને એકજ -સામાન્ય છે.

જૈન કળા ઘણા ભાગે સંપૂર્ણ રીતે ચિત્રમય છે. તે મુખ્યત્વે નાનાં છબીચિત્રો કરવાની કળા છે. આપણી પાસે જુના અત-સિવાયના ઘોર પાપના તથા નરક યાતનાઓનાં ચિત્રો છે તે બહુજ આધુનિક અને કંગઠપ્ર વગરનાં રંગીન છે તેમજ વસ્તુનું આલેખન તદ્દન ઉપરજીવું છે. ક્યાંક સંભાળ પૂર્વક અને બ્યારીકાઈથી ચિત્રું હશે તો ત્યાં કળાની દૃષ્ટિએ તેની કાંઈ કંઈત નથી હોતી.

જૈન કળા એ નટ થયેલી કળા છે. હજી પણ જૈન દેવાલયોમાં ચિત્રકામ કરતા કેટલાક જૂન ચિત્રકારો મળી આવે છે. પણ ભારતવર્ષમાંથી જૈન કળા કળાના વિશિષ્ટ રૂપે નાશ પામી છે જે હવે કદી પણ સજીવન થવાની નથીજ.

બાણ અજીત ઘોષના સ્ટેટસમેન પત્રના તા ૨૬ એપ્રિલ ૧૯૨૮ ના લેખ નામે The Development of Jaina Painting નું બાધાર

ખૂબ ઉત્સાહ વધ્યો. હાંશુગમાં વસતા આપણા લાઇબ્રેરીઓએ તો મને સૌજન્યથી નવરાવ્યોજ હતો. વિદ્યાર્થી થતી વખતે બધા લાઇબ્રેરીસ્ટોને આવ્યા હતા અને પ્રો. શુક્લે પણ ખાસ હાજર મળા હતા.

છેલ્લા મહિનામાં મારી તખીયત ત્યાં જરા બરાબર ન રહી. ખાવાની મુશ્કેલી તો છેજ. મારા નિર્વાહ તો, દૂધ, ટક્કા, બરેડ વગેરે પર ધ્યાન છે બપોરે સાંધારણ રીતે કોઈ શાક લાજ અને ઘોડા ભાત લઈ લઈ છું. હાંશુગમાં બે ત્રણ વેચરિઅન રેસોરા હતા અને અહિં પણ કેટલાક છે તેથી વેચરિઅન ખોરાક માટે ખાસ કરી સગવડ નથી. અહિં તો એક બંગાળી ધરતારી બંધુ છે તેમણે મારા માટે શુદ્ધ શાકહારની સરસ ગોઠવણ કરી આપી છે. એ બંધુ તથા બે જર્મન કુટુંબમાં એ રહે છે તે પણ મારા નિમિત્તે બપોરના ખાણમાં આપણને અસહ્ય એવું કર્યું કરતા નથી.

અહિં આવીને તરત પહેલું કાર્ય તો અહિંની બે મુખ્ય લાઇબ્રેરી છે તેના પ્રંય સંપ્રદ બેવા કરવાની વ્યવસ્થા કરવાનું હતું તે કર્યું. એ માટે પ્રો. શુક્લે અહિંના એરિએટલ વિભાગના લાઇબ્રેરિઅનને બધું વિગતથી લખી મોકલ્યું હતું તેથી તર-

તજ તે માટે બધો પ્રબંધ થઈ ગયો, તે માટે ૫ માર્કની કિંમતનું એક કાડ અને ૧૦૦ માર્ક ડીપોઝીટના એમ ૧૦૫ માર્ક આપવા પડ્યા. એ લાઇબ્રેરી અને એના પ્રંયસંપ્રદાદિ વિષે તમને હવે પછી લખીશ. તે પછી પ્રો. લ્યુકસને પણ મળી લીધું અને તેમણે ચોતાના ચોચ્ય બે કાંઈ કાર્ય હોય તે કરવા બહુ ખુશી બતાવી છે. એમના કથાનોમાં પણ જવાનું શરૂ કર્યું છે. એ હાલ પાલી સુત્તનિપાત અને સંસ્કૃત ઋગ્વેદ વાંચે છે. એ વિષે પણ પછી લખીશ.

અહિં આવ્યા પછી જરા સરહી થઈ ગઈ છે અને સત્તેજને હેરાન કર્યો છે. ઠંડીના ભોર ખૂબજ છે. વચ્ચે વચ્ચે બરફ પડવા માંડે છે અને જમીન વેત વેત ભર જેટલું થર નમી નય છે.

વધુ હવે પછી લખીશ. કુશલ પત્ર લખશો. તમે તો હાલ હાંશુગના ટેકાણેજ કાગળ લખશો એટલે તે મને અહિં મળી જશે. અહિંનું ટેકાણું હજી ચોક્કસ નથી.

તમારો.

જિનવિજય.

વ્યાપાર-વિભાગ.

[લેખક શ્રી. બબ્લસચંદ્ર કેશવલાલ મોદી.]

પ્રકરણ ૨ ભુ.

કાચી ચીજોની ખનાવટ (ચાલુ)

હવે વસ્તુની ખનાવટના ખીજ વિભાગનો વિચાર કરીએ. તે વિભાગ Semi-finished products નો છે. સારા પૈસાદાર માણસોને આ વિભાગમાં આવતી ચીજોનો વ્યાપાર કરવો વધારે સરળ હોય છે કારણ કે આ ચીજો ન્યાં મળે છે ત્યાં જ્યાંબધ મળે છે અને વેચવાની પણ ઘણેપરે ભાગે જ્યાંબધ હોય છે. માટી વેચવાને બદલે માટીના નળાંમાં, પાઇપો વિગેરે ખનાવીને વેચે તે Semi-finished products કહેવાય. તેવીજ રીતે રેતીના ધડ પાડીને વેચી હોય. જેમકે કાચના ઉદ્યોગ માટે, સીમેન્ટના ઉદ્યોગ માટે, મકાનના ચણતર માટે તો તે પણ આ વિભાગમાં આવે તેવીજ રીતે પથર-માંથી કુંભી, નળા, કાતર કામ વિગેરે તૈયાર કરીને વેચે કે પીસેલો સુનો, લાંગેલી કાંકરી કે સીમેન્ટ તૈયાર કરીને વેચવો તે પણ Semi-finished products માં આવે. લોડું, તાંબુ, જસત, પિત્તળ, એલ્યુમીનીયમ વિગેરે ધાતુઓની પાટો, સળાંઆ, પાઇપો, ભરત વિગેરે તૈયાર કરી વેચવાં તે પણ Semi-finished માં આવે. તેવીજ રીતે સોના ચાંદી વિગેરે ધાતુઓ માટે પણ સમજવું. ખાણમાંથી નીકળના કાચસામાંથી કાક કે કોલટાર ખનાવીને વેચવો, લુધ લુધા ઉપયોગને માટેના રંગ તૈયાર કરવા, લુધ લુધા ઉદ્યોગ માટે રસાયણો તૈયાર કરવા, તેમજ ઘણાંપણં કારખાનાંઓ માટે ઉપયોગનો રેટાર તૈયાર કરવો તે પણ Semi-finished products માં આવે છે. આટલો, તેલનો, કમાવેલા ચામડા વિગેરેનો વેપાર પણ Semi-finished products માં જ આવે. કનિસા રેશમ ઊન, શણ, રૂ વિગેરે પણ Semi-finished products ગણાય છે.

આપણા દેશનો વિચાર કરતાં કારખાનાંઓનું પ્રમાણ એટલું બધું ઓછું છે કે આવો અગત્યનો વેપાર પણ ઘણાજ ઓછા માણસોને શકી શકે છે. આ પ્રકારનો ધંધો ખીસવવા માટે આપણી પાસે બન્ને પ્રકારનાં કારખાનાંઓની જરૂર રહે છે. Raw products માંથી Semi-products ખનાવનારાં કારખાનાં તેમજ Semi-finished માલ ખરીદી તેને તૈયાર કરનારાં કારખાનાં. Capital-સુડીના અભાવે આ પ્રકારનો ધંધો ખીસવવા ઘણાજ મુશ્કેલ થઈ પડ્યો છે; અને તેથીજ પરદેશી સુડીદારો આ પ્રકારના વેપારો એવી રીતે હાથ કરી એકા છે કે જેથી ફક્ત તેમની સુડીને શકાય મળે છે તેટલુંજ નહીં પરંતુ તેમનાં કારખાનાંઓને પણ કામમને માટે વિકાસવું ક્ષેત્ર મળે છે.

બીજા પ્રકારનો વ્યાપાર Finished Products નો છે. દરેક વ્યાપારનું કેંદ્રસ્થાન આ વ્યાપાર છે. આની અંદર આપણી જરૂરીયાતો તેમજ બીજા જરૂરીયાતોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આ પ્રકારનો વ્યાપાર ઘણા મોટા પ્રમાણમાં employment-રોજ આપી શકે છે. કુદરતના દરેક તત્ત્વોને ઉપયોગમાં લેવા માટે માણસ મથી રહ્યા છે. એ તત્ત્વોને ઉપયોગમાં લેવાથી માણસને આરામ વધશે એવું માનવું છે. આરામ વધારવાનાં સાધનોને હાલના સમયમાં Progress of civilization તરીકે ઓળખાએ છીએ. આરામ વધારવાનાં એ સાધનો ઉત્પન્ન કરવાને માટે કુનિયા મથી રહી છે અને તેનો પ્રવાસ એટલો ભારે પડે છે કે આ જમાનામાં નિશ્ચિતમય છવન મેળવવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે અને આ જમાનો પ્રજ્ઞિતમય છવન તરીકે ઓળખાય છે. સાધનો વધારવાથી સા-વેજ આરામ વધશે કે કેમ એ પ્રશ્ન વિશે આપણા

દેશમાં બે મત છે; પરંતુ પશ્ચિમના દેશોમાં તો ચોક્કસ મત એવો છે કે સાધનો વધારવાથી આરામ વધી શકે છે અને તેથીજ સાધનો વધારવા માટે અતિશય પ્રયાસ ચાલુ છે. કુદરતના દરેક તરફો ખનિજ, વાયુ, વનસ્પતિ, પાણી કે ગ્રાણી દરેકનો પુરતો ઉપયોગ કરવા મનુષ્ય મથે છે અને તે ઉપયોગ કરવાનો પ્રયાસ કરવાથીજ વેપાર જેવી ચીજ ઉપસ્થિત થાય છે. પરંતુ મનુષ્ય કુદરતી તરફોનો ઉપયોગ વધારવાનો પ્રયાસ, જ્યારે તેના વિચારો જડ તરફોમાંથી ખસીને આત્મ વિચારણામાં જાય છે ત્યારે એણે કરે છે તે સમજવું વેપારીને મુશ્કેલ પડે છે કારણકે તેના વિચારો વેપારના મુખ્ય પાયાનેજ હન્યમાવી નાંખે છે. વેપારની શ્રદ્ધા ધવાથી જડવાદ પણ વધે છે એવી માન્યતા ફેલાયેલી છે તેનું મુખ્ય કારણ આ જ છે કે મનુષ્ય કિવસે કિવસે જેમ અને તેમ કુદરતી તરફોનું પૃથક્કરણ કરતો જાય છે અને તેને પોતાના ઉપયોગમાં સીધી અથવા વ્યાકતરી રીતે લખવા માટે પ્રયાસ વધારતો જ જાય છે. એ પ્રયાસ મનુષ્યના આરામના સાધનો વધે તે માટે કરવામાં આવે છે છતાં પણ એનો દેખીતો વાંત છે કે એ સાધનો વધારવામાં જ આપણી શક્તિનો મોટો સંચય ખર્ચાઈ જાય છે અને તેથી એ પ્રયાસ આપણે આપણે માટે કરીએ છીએ કે ભવિષ્યની જનતા માટે એ સવાલ આગળ આવે છે.

સાગરનાં મેળાં અત્યાર સુધી કુદરતની મહાન ગતિ વિચારવા પુરતાં જ વપરાતાં હતાં. તે હવે વિજ્ઞાનિક બળ પુરું પાડ્યા માટે કેમ વાપરતાં તેના વિચાર કરવા માટે વપરાય છે. વાયુદેવનો ઉપયોગ કુવામાંથી પાણી એવી કાઢવા માટે થાય છે. ભગવાન સર્વનારાયણનાં કિરણોનો ઉપયોગ સ્ત્રીમ ઉત્પન્ન કરવા અથવા વિજ્ઞાનિક બળ ઉત્પન્ન કરવામાં થાય છે. જે જે તરફોને થોડાં વર્ષો પહેલાં મનુષ્ય, દેવ સંમળને પૂજતો હતો તે તે તરફો આજે મનુષ્ય પોતાના ઉપયોગમાં આવે તેમ વાપરવા મથે છે. તેમાં સંશય થાય છે કે કેમ તે પ્રશ્ન આજુએ મુઠીએ તો પણ મોક્ષ એટલે સંપૂર્ણ આરામની સ્થિતિ તે વસ્તુઓનો પૂરો ઉપયોગ કરવાથી પ્રાપ્ત થાય કે ઉપયોગ ન કરવાથી પ્રાપ્ત થાય તે પ્રશ્નનો જવાબ હિંદુઓ

અને ખીણ દુનિયા જુદી રીતે આપે છે કારણકે આપણે મોક્ષની સ્થિતિ સર્વ દ્રવ્યોનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવાથીજ પ્રાપ્ત થાય તેવી માન્યતા કલ્પેલી છે જ્યારે પશ્ચિમવાસીઓ મોક્ષ એટલે સંપૂર્ણ આરામની સ્થિતિ, સર્વે તરફોનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરવાથી જ પ્રાપ્ત થાય એમ માને છે અને તેથી જ જ્યારે તેમનો પ્રયાસ દિન પ્રતિદિન મંતુષ્યોની માદકરીની ચીજો વધારવા તરફ છે ત્યારે આપણી માન્યતા તે ઘટાડવાનું કહે છે. જે કે સંચય પૂછીએ તો આપણે તે ઘટાડી તો શક્તા જ નથી પરંતુ એમનો પ્રયાસ જોઈ આપણને આપણી કલ્પના વિશ્લેષનું પરિણામ અનુભવી મુન્વાડો ઉત્પન્ન થાય છે અને તે મુન્વાડો તે ઘરડાઓ અને નવા ઉજાતા બાળકોના વિચારોના ભેદનું કારણ છે.

આપણનો વિચાર કરીએ તો વ્યાપારી તરીકે આપણું હિત, ત્યાગશક્તિ કેળવાય તેના કરતાં મનુષ્ય વસ્તુઓનો દિન પ્રતિદિન વધારે ઉપયોગ કરે તેમાં જ સમાવેશ છે અને તેથી વેપારી તરીકે આપણે જાહેરાત કરીને સમાજને નવી નવી ચીજો ખરીદવાનું આમંત્રણ કરીએ છીએ. દેશના ધાર્મિક જીવનનાં વિચારોને લીધે આપણે ત્યાગને વધારે પડતું માન આપ્યું અને તેથી દેશના વેપારને જખરજત કરેલો પડ્યો. પરદેશીઓ જેમ વસ્તુઓનો વપરાશ કાયમ વધે તેવી રીતની જ જાહેરખબરો આપતા જાય છે ત્યારે આપણી શક્તિનો ઉપયોગ વસ્તુઓનો વપરાશ કેમ વધે તેનો જ વિચાર કરવામાં અને તેના જ પ્રકારની જાહેરાત કરવામાં ક્યો છે અને તેથી જ આપણે ત્યાં Trade depression-વેપારની મંદતા કાયમ રહે છે.

આ પ્રકારનો Finished Productsનો વ્યાપાર મુશ્કેલ કરીને નીચેની જરૂરીયાતની ચીજોનો છે. મનુષ્યના શરીરનું રક્ષણ કરવા માટે મહાન, કષ્ટાક્રમવાળો અને Sanitation-આરોગ્યની ચીજો છે, મનુષ્યની ઈ કિરોની તૃષ્ણિ માટેની જરૂરીયાતો જેવી કે રસેદિય માટે ખાવાની પીવાની તથા હોંઠા ખીડી પીવાની વસ્તુઓ, કાણુંદિય માટે સુગંધિક દ્રવ્યો, દવા તથા તમાકુ, આરોગ્ય માટે પ્રકાર પ્રકારનાં વાજીન, વાદ્ય કવિતા, રસિયો વિગેરે, આખને માટે સુંદર ચિત્રો

નાટકો, સીનેમાઓ, પ્રકાર પ્રકારના રંગો, કળાના નમુનાઓ, કુદરતી તેમજ પ્રાણીની સુંદરતા વિગેરે, સ્પર્શદ્રિય માટે ટાઇલેટ સાણુઓ, પાઉચરો અને બીજી અનેક ભોગની ચીજો મનુષ્યની ગતિ માટે પ્રકાર પ્રકારનાં વાહનો, રસ્તાઓ, પુલો, Safety signalls વિગેરે મનુષ્યની ધાર્મિક માન્યતાઓ માટે પ્રકાર પ્રકારની મૂર્તિઓ. દેવળો અને ચીજો મનુષ્યના હાસ્ય અને શરીરના આનંદ માટેની વસ્તુઓ તેમજ મનુષ્યના આનંદ અને જ્ઞાન માટેની ચીજો, મનુષ્યના સુવા બેસવાનાં સાધનો, મનુષ્યને જોઇતાં પ્રકાશ, હવા વિગેરે ઉત્પન્ન કરવાનાં સાધનો તેમજ મનુષ્યની જરૂરી વ્યવસ્થા કરવા માટેનાં અનેક સાધનો, મનુષ્યના કામ કોષ, લોભ, માન મોહાદિક વાસનાઓને તૃપ્ત કરવાનાં જરૂરી તત્ત્વો તેમજ મનુષ્યને ઉપયોગી વનસ્પતિ, વિગેરે પ્રાણીના ઉપયોગની ચીજોનો વ્યાપાર છે. આપણો દેશ વિશાળ તેમજ ખંડોળા વસ્તીવાળો હોવાને લીધે આપણા આવી પ્રકારની વસ્તુઓના વ્યાપારનું પ્રમાણ ઘણું મોટા પ્રમાણમાં છે અને વધી શકે તેમ છે. થણો ઉડા વિચાર કરતાં દરેક માણસને કાંઈને કાંઈ નવો વ્યાપાર સહેલાઈથી જરી આવે તેમ છે.

સનાતન કાળથી મનુષ્ય વધારે ને વધારે તત્ત્વો મનુષ્યના ઉપયોગમાં આવે તે માટે પ્રયાસ કરી રહ્યો છે અને શરૂઆતમાં જ્યારે જીવલેલીઓનો કાળ એટલે નિષ્ક્રિયકાળ હતો ત્યારે મનુષ્યો કુદરત જે તૈયાર ફળ આપે તેજ ખાઈ જતા, કુદરત સુવાડે ત્યાં સુતા. જીવનની સહ્યારી તરીકે પોતાનીજ બેનને માની લેતા અને કોઈ પણ પ્રકારનું કામ કર્યા વગરજ જીવન વીતાડતા. એક મહાપુરુષ ઉત્પન્ન થયા અને તેમને લાગ્યું કે જીવનનું ખર્ચ ખાવામાં અને સુવામાં જ સમાપ્ત થતું નથી પરંતુ આ અનેકનીય ક્ષતિઓ મનુષ્યની હાથવેંતમાં જ પડ્યા છે તેનો ઉપયોગ કરવામાં છે. તેમણે વિચાર કરી મનુષ્યની જરૂરીયાતો વધારવાના ઉદ્દેશો સ્થાપ્યા. અમી કેમ સંગ્રહાવવો તે બતાવ્યું. વાસણ કેમ તૈયાર કરવાં તે સમજાવ્યું. સમાજવ્યવસ્થા કેમ કરવી તે સમજાવ્યું. વિધવાઓ ચાલે તેને દરી પરણીને પણ સંસાર કેમ નલાવવો અને મનુષ્યની જરૂરીયાતો કેમ વધારી સહાય તેના

જ માર્ગો પ્રજાને બતાવ્યા. ધીમે ધીમે દ્રવ્યનું માસ-કીપણું આખી પ્રજાનું નદિ પરંતુ વ્યક્તિઓનું છે તેવું બંધારણ કર્યું અને તેથી મનુષ્યનો કામ કરવાને નવું ઔત્સાહન મળ્યું. અત્યાર સુધી જેથી રહેવામાંજ જીવન વીતાડનારને આ નવી દીશમાં ધણોજ આનંદ આવતો થયો અને ઘણીજ નવી શોધો થઇ ગઈ મનુષ્ય એનું વિગેરે ધાતુઓ તેજ આરસામાં ઉત્પન્ન કરતો બની ગયો. મનુષ્ય જીવનને પ્રગતીના આ માર્ગે દર્શાવનાર મહાપુરુષ ભગવાન આદિનાથ હતા.

ઉત્તરોત્તર આ માર્ગે પ્રગતી એટલી બધી વધી ગઈ કે પોતાની જરૂરીયાત કરતાં વધારે ઉત્પન્ન થયેલાં દ્રવ્યો પરદેશ મોકલાવી પોતાના શોખની ચીજો પર-દેશથી લાવતો મનુષ્ય થઈ ગયો. અને ભગવાન જીવ અને ભગવાન મહાવીરના સમયમાં તો એવો કાળ આવી ગયો કે નીકાશ વેપાર વધી જવાથી પ્રજાની પાસે જરૂરી ધણાં ખરાં દ્રવ્યો પુરતા પ્રમાણમાં હોવાથી મોજશોખ વધી પડ્યા. માંસાહાર તેમજ દરેક પ્રકારના માદ્ય પ્રકારનો ઉપયોગ વધી પડ્યો, જીવાર ધણા મોટા પ્રમાણમાં રમાતો થઈ ગયો અને પૈસાનો લોભ વધવાથી જીવન બોલવું. ચોરી કરવી. વિગેરે ફુગણો ધર કરી ગેલાં. મોજશોખમાં જ જીવન વી-તાડવાથી લોકોનાં આરોગ્ય પણ શીથીલ થઇ ગયાં. અને ભગવાન આદિનાથે બતાવેલા શુદ્ધ વિધવાધર્મ માંથી પ્રજાએ જીવનપર ઉતરી પડી કે સારામાં સારા જીવ્ય કુટુંબોમાં પણ હવેથી સ્ત્રીઓનો પરીચય એ સંકેતનું સ્થાન ના રહ્યું.

આવા સમયમાં સમયના જાણુ ભગવાનને લાગ્યું કે વસ્તુઓનો ઉપયોગ વધારતાં વધારતાં આપણે એવી સ્થિતિએ પહોંચ્યા છીએ કે સમાજનું બંધારણ જે ભગવાન આદિનાથે બાંધેલું અને ઉત્તરોત્તર ફેરફારો સાથે પણ મજબુત ટકી રહેલું તે ભાંગી પડ્યો. અને સમાજ વ્યવસ્થા એજ મનુષ્ય જીવન આગામી દરેક વસ્તુનો મુખ્ય પાયો હોવાથી તેમણે ત્યાગની દેશના આપવાની વ્યવસ્થા કરી અને તેથી વસ્તુઓનો ઉપયોગ જેમ અને તેમ બોલે કરવાથી પણ મનુષ્યજીવન ટકી શકે છે અને સમાજવ્યવસ્થા વધારે સંગીન બને છે તે પોતાનાજ જીવનથી બતાવ્યું. પારદી માલીકીના

દ્રવ્યો પોતાનાં બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવા કરતાં ઉદા-
રતાથી દાન કરવામાં ઔર પ્રકારનો આનંદ છે તે
પોતે દાન કરીને બતાવ્યું. સમાજવ્યવસ્થા વિશે પો-
તાને અનહદ માન છે તે અતુલિય સંધ રચાવીને
બતાવ્યું. દ્રવ્યોનો ઉપયોગ ફક્ત ખાવાપીવામાં નહિ
પરંતુ દરેક રીતે ઓછો કરવાનો ઉપદેશ ચાલુ રાખી
સમાજને નવા કાનુનો આપી ફરી વ્યવસ્થીત કર-
વાનો પ્રયત્ન આદર્યો. આ પ્રયત્નથી સમાજનું ચારીત્ર
ઉત્તરોત્તર સુધરતું આવ્યું પરંતુ આ આદર્શોની એ-
ટલી હદ સુધી પાછળથી દેશના દેવાઈ કે પરીણામે
નવી શોધો કરવાની ઈચ્છા મૃતપ્રાય થઈ ગઈ અને
લોકોના વપરાશમાંથી કેટલીક ચીજો એવી ઘટી ગઈ
કે તે બનાવવાની કળાઓ તેના કારીગરની સાથે મૃત-
પ્રાય થઈ ગઈ. આથી એક બીજા સમયના જાણુ
મહાપુરુષની જરૂર ઉત્પન્ન થઈ. પરંતુ તે જરૂર પૂર-
નાર કોઈ નહિ પાકવાથી આપણા કરતાં વધારે સારાં
સાધનો અને તેનો ઉપયોગ સમજનાર પંરદેશીઓ
આપણા ઉપર સત્તા જમાવી ગયા અને આપણી
ગરીબાઈ ફક્ત દ્રવ્યોની તોટથીજ નહિ પરંતુ આપણી

જરૂરીઆતોનો ઘટાડો કરવાના ચાલુ પ્રયાસોથી વધતી
ગઈ. કારણકે નવી શોધ કરનારને ઉત્તેજન મળતું
અટક્યું. અને તેથી પરદેશ સાથેના વેપારને ધોડો
લાગ્યો એટલું નહીં પરંતુ Internal tradeને પણ
સખ આંચકો લાગ્યો જે આંચકામાંથી હજુ પણ
આપણા વેપારને મુક્ત કરી શક્યા નથી.

જ્યારે આપણે વસ્તુઓનો વપરાશ ઘટાડવાને
મઠીએ છીએ ત્યારે હુનીઆના બીજા ભાગો તે નવી
શોધો કરવામાંજ યુક્તાન છે. મુખ્ય દ્રવ્યોનોજ વિચાર
કરીએ તો પાણીનો ઉપયોગ ફક્ત પાણી તરીકે વરાળ
તરીકે કે disinfectant તરીકે નહિ પરંતુ બીજી
અનેક રીતે કરવાનો પ્રયાસ ચાલુ છે. તે ત્યાં સુધી
કે પાણીમાંથી Hydrogen જુદું પારી તે હાઈડ્રો-
જનને Explode કરી તેનો શક્તિ તરીકે ઉપયોગ
કરવો અને પાણીમાંથી છુટા પડેલા Oxygenને તે
Explosion માં મદદરૂપ થવા માટે ઉપયોગ કરવો.
આથી પાણી જેવી સહેલાઈથી મલી શકે તેવી મીજ-
નેજ શક્તિરૂપ બનાવી દેવી. અને તેમાં અગ્નિના
ઉપયોગની જરૂર ના રહે.

॥ ॐ अहं ॥

श्री वादिदेवसूरि कृत प्रमाणनयतत्त्वालोकालंकारः ।

भूल-गूढराती अनुवादसहित.

अनुवादक—भोलुनलाल अग्रवालदास अवेरी B. A (Hons). LL. B. Solicitor.

प्रथमः परिच्छेदः ।

रागद्वैतविजेतारं ज्ञातारं विश्ववस्तुनः ।

शक्रपूज्यं गिरामीशं तीर्थेशं स्मृतिमानथे ॥१॥

प्रमाणनयतत्त्वव्यवस्थापनार्थमिदमुपक्रम्यते ।१।

स्वपरव्यवसायिज्ञानं प्रमाणम् ।२।

अभिमतानभिमतवस्तुस्थीकारतिरस्कारक्षमं हि प्रमाणमतो ज्ञानमेवेदम् ।३।

न धै सन्निकर्षादेरज्ञानस्य प्रामाण्यमुपपन्नं तद्व्याप्यन्तरस्येव स्वार्थव्यवसितौ
*साधकतमत्वानुपपत्तेः ।४।

न खल्वस्य स्वनिर्णीतौ करणत्वं स्तम्भादेरिवाचेतनत्वात् नाप्यर्थनिश्चितौ स्व-
निश्चितावकरणस्य कुम्भादेरिव तत्राप्यकरणत्वात् ।५।

तद् व्यवसायस्थभावं समारोपपरिपन्थित्वात् प्रमाणत्वाद् वा ।६।

अतस्मिन्स्तद्व्यवसायः समारोपः ।७।

त विपर्ययसंशयानव्यवसायभेदात् त्रिधा ।८।

गूढराती अनुवाद.

अनुवादकं भगवान्तरथ.

ऐदवं परमं ज्योतिर्विश्ववस्तुप्रकाशकं ।

हृदिसंस्थं चिरं ध्यात्वा कुर्वे वाङ्मयचोषकं ॥

—अंतर्भां रडेस अंदरवश्य विश्व वस्तुने प्रकाश करार परम न्योतितुं विश्रकाण ध्यान करी हुं वासान-
बोध करे छु.

પ્રથમ પરિચ્છેદ.

અંશકેર્તાનું મંગલાચરણ—રાગ અને રૂપને જોણે જાણ્યા છે (અર્થાત્ જે નિર્દોષ છે—વાયશીલ છે) તથા જે વિષ્ણુના સર્વ પદધોને જાણે છે (અર્થાત્ જે સર્વજ્ઞ છે—કોઈપણ પ્રકારના અજ્ઞાનથી ભૂતને પાત્ર નથી) તથા જે ઈન્દ્રી પૂજિત છે (પરમ-સ્વર્ગને લઈને જે તદ્દન નિર્લોક છે—અર્થાત્ જે ભયથી અસત્ય કથન કરે એમ નથી) તથા જેને વાણી વશવત્તિની છે (અર્થાત્ જે વાણીની કુટિને લઈને અપૂર્ણ કે અસત્ય કથે એમ નથી) એવા શ્રી ચતુર્વિધ સંધર્ષી તીર્થના નાયક—શ્રી મહાવીર સ્વામિ ભગવાનનું હું સ્મરણ કરું છું. ૧

અત્ર ભગવાનના ચાર મૂળ અતિશય સુચવ્યા છે

[આ પ્રથમ પરિચ્છેદમાંનાં સૂત્રોમાં બીજા રૂપે રહેલ તીર્થની ચર્ચાઓ—વાદસ્થસો દીકામાં વિસ્તારથી આપેલાં છે: આદિવાક્ય કરણુ—અકરણુ, બૌદ્ધ માન્યતા પ્રમાણે શબ્દાધર્મના અસંબંધથી આદિ વાક્ય પ્રયોજનને કહી શકેનું નથી એ મતનું ખંડન; નૈયાયિક મીમાંસક પ્રમાણુવ્યાખ્યા ખંડન; જૈનપ્રમાણુ લક્ષણુ દ્વપણુ સમાધાન; સન્નિકર્ષ પ્રમાણુ નિરાસ; બૌદ્ધ સંમત નિર્વિકલ્પક પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ નિરાસ; વિવેક-ખ્યાતિ માનનાર પ્રાભાકરમતખંડન; ધન્યવાદખંડન—અવયવિવાદ નિરાકરણુ; બ્રહ્મવાદિ સમીક્ષા બાહ્યાર્થ-વ્યવસ્થાપના; ભાટમતનિરાકરણુ; જ્ઞાનાન્તરવેદ જ્ઞાનવાદી મૌળોનું ખંડન; રત્ન: પ્રમાણુ પરત: આપ્રાણવાદી મીમાંસકમતખંડન, સ્વમત-સ્થાપના. આવાં વાદસ્થનો—ચર્ચાઓનો સાર વાંચક સમજી રાખે તે દીકામાં કરેલા વિસ્તાર સમજવામાં સુગમતા થાય એ હેતુથી તે સર્વનો અત્ર નામનિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.]

સૂત્રો

અંશપ્રયોજન—પ્રમાણુ નય તથા વત્ત-પદ્ધ-યની (પ્રયોજની) વ્યવસ્થા કરવા-સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવા આ શાસ્ત્રનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. ૧

દીકાકાર વત્તનો અર્થ વિશિષ્ટ-અભાધારણુ સ્વરૂપ એમ કરે છે.

પ્રમાણુવ્યાખ્યા—પોતાના સ્વરૂપનો તેમજ અન્ય પદાર્થનો નિશ્ચય કરનાર જ્ઞાન તે પ્રમાણુ. ૨

સન્નિકર્ષાદિનું અપ્રમાણુ—કૃષ્ટિ વસ્તુનો સ્વીકાર તથા અનિષ્ટ વસ્તુનો તિરસ્કાર કરવામાં જે સમર્થ હોય તેજ પ્રમાણુ (યષ્ટ શકેનું) હોવાથી જ્ઞાન એજ પ્રમાણુ છે. ૩

અત્ર પ્રમાણુની વ્યાખ્યામાં આવતા જ્ઞાન શબ્દની સાર્થકતા દર્શાવી છે.

અજ્ઞાનરૂપ સન્નિકર્ષાદિકનું પ્રમાણુ યુક્તિસિધ્ધ નથીજ, કારણકે પોતાના સ્વરૂપના નિશ્ચયમાં અન્ય પદાર્થની મારફતે તેનું વિશિષ્ટ સાધકપણું નથી. ૪

પ્રમાણુ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે એમ આ સૂત્રથી મીમ પ્રકારે સિદ્ધ કર્યું છે.

જેમ રત્નભાદિ અચેતન હોવાથી સ્વનિશ્ચયમાં કરણુ નથી, તેમ સન્નિકર્ષાદિક પણ અચેતન હોવાથી સ્વનિશ્ચયમાં કરણુ નથી. તેમજ સ્વનિશ્ચયમાં અકરણુ (કરણુ ન) હોવાથી—કુલાદિની જેમ તેમાં પણ અકરણુતા હોવાથી—સન્નિકર્ષાદિ અર્થનિશ્ચયમાં પણ કરણુ નથી. ૫

અત્ર ચોથા સૂત્રમાં કહેલા હેતુમાં અસિદ્ધિ દોષ નથી એ દર્શાવ્યું છે.

તે (જ્ઞાન) સમારોપનું વિશદી હોવાથી અથવા પ્રમાણુત્વના કારણથી (પ્રમાણુત્વવાળું હોવાથી) નિશ્ચયાત્મક છે. ૬

અત્ર પ્રમાણુની વ્યાખ્યામાં આવતા 'વ્યવસ્થા' શબ્દની સાર્થકતા સિધ્ધ કરી છે.

સમારોપ અને તેના ભેદ—જે વસ્તુ તેવા પ્રકારની નથી છતાં તેમાં તેવા પ્રકારનો નિર્ણય તે સમારોપ. ૭

તે (સમારોપ) વિપર્યય, સંશય તથા અનધ્ય-પસાથ એવા ભેદ કરીને ત્રણ પ્રકારનો છે.

વિપરીતૈકકોટિનિષ્ટક્રૂનં વિપર્યય: ૧૧।

યથા શુક્તિકાયામિદં રજતમિતિ ૧૨।

સાધકવ્યાધકમપમાણાભાવાદનવસ્થિતાનેક-કોટિસંસ્પર્શજ્ઞાનં સંશય: ૧૩।

યયાયં સ્થાણુર્વા પુરુષોવેતિ ।૧૨।

કિમિત્યાલોચનમાગ્રમનધ્યવસાયઃ ।૧૩।

યયા ગચ્છતસ્તૃણસ્પર્શજ્ઞાનમ્ ।૧૪।

જ્ઞાનાદન્યોડર્થઃ પરઃ ।૧૫।

સ્વસ્ય વ્યવસાયઃ સ્વાભિમુખ્યેન પ્રકાશનં
વાદ્યસ્યેવ તદાભિમુખ્યેન કારિકલભકમહમા-
ત્મના જાનામીનિ ।૧૬।

કઃ ચલુ જ્ઞાનરૂપાલ્પન્યનં વાદ્યં પ્રતિભાતમ-
ભિમન્યમાનસ્તદપિ તત્પ્રકારં નાગિમન્યેત
મિદિરાલાંકયત્ ।૧૭।

જ્ઞાનસ્ય પ્રમેયાવ્યભિચારિત્વં પ્રામાણ્યમ્ ।૧૮।

તદિનસ્ત્વપ્રામાણ્યમ્ ।૧૯।

તતુભયમુત્પત્તૌ પરત્ત ઇય ઇત્તૌ તુ સ્વતઃ પર
તથેતિ ।૨૦।

॥ ઇતિ શ્રી દેવાચાર્યનિમિત્તે પ્રમાણનયતત્વા-
લોકાલંકારે પ્રમાણસ્વરૂપનિર્ણયો નામ પ્રથમઃ
પરિચ્છેદઃ ॥

૬ના પ્રકાશને બાજુ વ્યવસાય-નિશ્ચય કહે છે તેવીજ
રીતે પોતાની તરફના આંતર પ્રકાશને સ્વવ્યવસાય
કહે છે:-જેમકે દ્વાથીના બચ્ચાંને હું આત્મા વડે બળું
હું (એ જ્ઞાન સ્વપ્રકાશ છે અર્થાત્ સ્વવ્યવસાય છે-
પોતાનો નિશ્ચય કરાવે છે. ૧૬

પ્રમાણની વ્યાખ્યામાં જ્ઞાનનું “સ્વ વ્યવસાય” વિશે
પણ છે તે અને સમાવેશું છે.

જેમ પટાદિ પદાર્થ જે સૂર્યના પ્રકાશનો વિષય
છે તેને પ્રતિભાત-જાત માનનાર પુરુષ સૂર્યના પ્રકા-
શને પણ પ્રતિભાત-જાત માને છે, તે કોણ એવો
પુરુષ છે જે જ્ઞાનના બાજુ આલમ્બન વિષયને-પટ-
પટાદિ પદાર્થને પ્રતિભાત માનતો હોવા છતાં જ્ઞાનને
પણ તે પ્રકારનું પ્રતિભાત ન માને. ૧૭

આ સૂત્રમાં ૨૫૯ દશાન્વદ્વારા સ્વવ્યવસાયિત્વ ૬૬
શ્લોક છે.

પ્રામાણ્ય અપ્રામાણ્ય-પ્રમેય જે પટપટાદિ
પદાર્થ તેની સાથે જ્ઞાનની જે અન્યભિચારિતા-નિયત

તદ્વિપ્રકારં સાંવ્યવહારિકં પારમાર્થિકં ચ ।
તજ્ઞાથં દ્વિવિધમિન્દ્રિયનિવન્ધનમનિન્દ્રિયનિ-
વન્ધનં ચ ॥૧॥

પતદ્વિતયમવગ્રહેહાવાયધારણાભેદાદેકશઘ્ન-
વિકલ્પકમ્ ॥૬॥

વિપયવિપયિસન્નિપાતાનન્તરસમુદ્ભૂતસત્તામાષ
ગોચરદર્શનાજ્ઞાતમાષમવાન્તરસામાન્યાકાર-

વિશિષ્ટવસ્તુગ્રહણમવગ્રહઃ ॥૭॥

અવગૃહીતાર્થવિશેષાકાદ્ગુણમીદાં ॥૮॥

ઈહિતવિશેષનિર્ણયોઽવાયઃ ॥૯॥

સ પચ દૃઢતમાવસ્થાપણો ધારણા ॥૧૦॥

સંશયપૂર્વકત્વાદીહાયાઃ સંશયાદ્ભેદઃ ॥૧૧॥

કથંચિદ્ભેદેઽપિ પરિણામવિશેષાદેવાં વ્યપ-
દેશભેદઃ ॥૧૨॥

અસામસ્યેનાપ્યુત્પદમાનત્વેનાસંકીર્ણસ્વભાવ-
તયાનુભૂયમાનત્વાદપૂર્વાપૂર્વવસ્તુપર્યાય પ્રકાશ-

કત્વાત્ ક્રમભાવિત્વાચ્ચેતે વ્યતિરિક્ત્યન્તે ॥૧૨॥

ક્રમોઽપ્યમીપામયમેય તથેયસંવેદનાત્-

પર્વં ક્રમાવિર્ભૂતનિજકર્મણ્યોપશમજન્યત્વાદ્ ॥૧૪॥

અન્યયા પ્રમેયાનવગતિપ્રસંગઃ ॥૧૫॥

(તયાહિ) ન સ્વલ્પદુષ્ટમવગૃહ્યતે ન જ્ઞાનવગૃ-

હીતં સન્દિગ્ધતે ન જ્ઞાસન્દિગ્ધમીદ્યતે ન જ્ઞા-

નીહિતમયેયતે નાપ્પનવેતં ધાર્યતે ॥૧૬॥

બીજે પરિચ્છેદ.

કરામલકલત્સર્વં પ્રત્યક્ષં યેન દ્રશ્યતે ।

વન્દે કૈવલ્યચિદ્જ્ઞાનં સર્વોજ્ઞાનનિવૃત્તયે ॥

જેનાથી હાથનાં કંકણની જેમ સર્વ વસ્તુ પ્રત્યક્ષ

દેખાય છે તેવા કેવલ આત્માના જ્ઞાનને-કેવલ જ્ઞાનને

સર્વ અજ્ઞાનની નિશ્ચિત માટે નશું છું.

[આ પરિચ્છેદમાંની ચર્ચાઓ-વાસ્તવ્યો પ્રત્યક્ષ

અને પરાક્ષ એ બે ૧ પ્રમાણની સ્થાપના અને

બીજા પ્રમાણોનો તેમાં અંતર્ભાવ ૧, પ્રાપ્તકારિત્વ

અપ્રાપ્તકારિત્વ ચર્ચા ૨, ગ્રંથકાર અને છાયાનું દ્રવ્ય-

પણું સિદ્ધ કરવું ૩, સર્વગતિસિદ્ધિ-મીમાંસકમત નિરાસ

૪, જગત્કર્તૃત્વ ખંડન ૫, કેવલિકવત્રાહાર સિદ્ધિ-

દિગ્અરમત અપુનઃ ૬.]

પ્રમાણસંખ્યા—તે પ્રમાણ પ્રત્યક્ષ અને પરાક્ષ

એવા બેદે કરીને

પ્રત્યક્ષ વ્યાખ્યા—૨૫૪ જ્ઞાન તે પ્રત્યક્ષ. ૨

૨૫૪૮૫ નિરૂપણ—વિશેષોનું અનુમાનાદિ

(પરાક્ષ) પ્રમાણ કરતાં અધિક પ્રકાશન તે જ્ઞાનનિષ

૨૫૪૮૫. ૩.

પ્રત્યક્ષ પ્રકાર—(પૂર્વોક્ત) પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ સાં-

વ્યવહારિક તથા પારમાર્થિક એવા બેદે કરીને બે

પ્રકારનું છે. ૪,

સાંવ્યવહારિક ભેદોપભેદ—તેમાં પહેલું (સાં-

વ્યવહારિક પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ) તે ઇન્દ્રિયનિબન્ધન

તથા અનિન્દ્રિય નિબન્ધન ભેદોને લઈને બે પ્રકાર-

રતું છે. ૫.

પૂર્વોક્ત ઇન્દ્રિય નિબન્ધન તથા અનિન્દ્રિય નિ-

બન્ધન સાંવ્યવહારિક પ્રત્યક્ષ દરેક અવગ્રહ, ધંધા,

અવાય, તથા ધારણા-એ ચાર ભેદોથી ચાર ચાર

પ્રકારનું છે. ૬.

અવગ્રહ લક્ષણ—(સામાન્ય વિશેષાત્મક) પદાર્થ

તથા અશુ વગેરે વિપ્રભિનો (બ્રમેાત્પાદક નહિ એવો)

અવગ્રહ નિપાત (ચોગ્ય દેશાદિમાં રહેલું) થયા પછી

ઉત્પન્ન થતાં સત્તા જ્ઞાન વિપયક દર્શનથી-સામાન્ય

બોધથી ઉત્પન્ન થતા પહેલાં અવાન્તર સામાન્યવાણી

(તિનાથી વિશિષ્ટ) વસ્તુનું ગ્રહણ-જ્ઞાન તે અવગ્રહ. ૭.

ઈહાલક્ષણ—ઉક્ત અવગ્રહ તથા જ્ઞાનથી ગ્રહીત

પદાર્થ સંબંધી વિશેષ આકોક્ષા તે ઈહા ૮.

અવાય લક્ષણ—ઈહાના વિપયભૂત પદાર્થના

વિશેષ ધર્મનું મથાર્થ અવધારણુ તે અવાય. ૯.

ધારણા લક્ષણ—તેજ અવાય અત્યંત નિ-

શ્ચિત અવરધાને પ્રાપ્ત થતાં ધારણા કહેવાયઃ ૧૦.

ઈહા સંશય પૃથક્કર્તવ્ય—ઈહા ૧૫ જ્ઞાન સંશય-

પૂર્વકે ચતું હોવાથી જુદું પડે છે. ૧૧.

દર્શનાદિક ભેદની સાર્થકતા—પૂર્વોક્ત દર્શ-

નાદિકનો કથંચિદ્ (કાઈ અનુક પ્રકાર) અભેદ

હોવા છતાં (દરેકમાં) પરિણામ વિશેષ ભિન્ન હોવાથી

જુદો જુદો નામ-નિર્દેશ સાર્થક છે. ૧૨.

દર્શનાદિક ભેદ હેતુ—યજ્ઞા એક સાધેજ

ઉત્પન્ન ન થતાં હોવાથી તથા ભિન્ન સ્વભાવવાળો

વસ્તુ પર્યાયના પ્રકાશક હોવાથી તથા ક્રમભાવિ હોવાથી દર્શનાદિક પરસ્પર ભિન્ન છે. ૧૩.

[એક સાથેજ ઉત્પન્ન ન થાય; એટલે કોઈક વખત માત્ર એક કોઈક વખત માત્ર બે કોઈક વખત માત્ર ત્રણ એમ બુદ્ધિ બુદ્ધિ અનુભવાય. અહિંયાં વ્યાપ્તિ જ્ઞાનાથે પ્રયોગ આમ બહુવો:-જે પદાર્થ ભિન્ન સ્વભાવવાળા અનુભવાતા હોય અથવા અપૂર્વ અપૂર્વ વસ્તુપર્યાય પ્રકાશક હોય અથવા ક્રમભાવી હોય તે પરસ્પર ભિન્ન હોય છે, જેમકે સ્તંભાદિ, અનુમાનાદિ, અંકુર, કન્દસ, કાષ્ઠાદિ પૂર્વોક્ત હેતુવાળા હોવાથી પૂર્વોક્ત સાધ્યવાળા છે-ભિન્ન છે; તેમ દર્શનાદિક પણ ભિન્ન છે.]

દર્શનાદિક ક્રમનિશ્ચય-દર્શનાદિકનો ક્રમ પણ એજ છે, (અર્થાત્ દર્શન પછી અવગ્રહ પછી ઇલા, અવાય, ધારણા એમ ઉત્તરોત્તર છે). તેજ રીતે અનુભવમાં આવતું હોવાથી, અને એમજ ક્રમથી આવિર્ભૂત નિગૂઢમ્ ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થતા હોવાથી ૧૪.

અન્યથા અસિદ્ધિ-એમ ન માનીયે તો પ્રમેયની (પ્રમાણના વિષયભૂત પદાર્થની) અનવગતિ-અસિદ્ધિનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે. ૧૫.

તેવોજ અનુભવ-અરેખર જે પદાર્થ દર્શનનો વિષય થયો નથી તે અવગ્રહ-મહણનો વિષય પણ થતો નથી; જે અવગ્રહનો વિષય થયો નથી તે ઇલાનો વિષય પણ થતો નથી; જે ઇલાનો વિષય થયો નથી તે અવાયનો પણ વિષય થતો નથી; અને જે અવાયનો વિષય થયો નથી તે ધારણાનો પણ વિષય થતો નથી. ૧૬.

કચિત્ ક્રમસ્યાનુપલક્ષણમેપામાશૂત્પાદાદુત્પલપત્રશતવ્યતિમેદક્રમવત્ ૧૭]

પારમાર્થિકં પુનરુત્પત્તાવાદમમાપ્રાપેક્ષમ્ ૧૮।

તત્ર વિકલમવધિમન-પર્યાયજ્ઞાનરૂપતયા દ્વિધારઃ અવધિજ્ઞાનાવરણવિલયવિશેષસમુદ્ભવં મય-ગુણપ્રત્યયં રૂપિદ્રવ્યગોચરમવધિજ્ઞાનમ્ ૧૨૧।

સંયમવિશુદ્ધિત્તિવચ્છનાદિશિદ્ધાવરણવિ-

ચ્છેદાજ્ઞાતં મનોદ્રવ્યપર્યાયાલમ્બ્યતં મનઃપર્યાયજ્ઞાનમ્ ૧૨૨।

સકલે તુ સામગ્રોવિશેષતઃ સમુદ્ભૂત સમસ્તાવરણક્ષયોપેક્ષં નિશ્ચિદ્રવ્યપર્યાયસાક્ષાત્કારિ-સ્વરૂપં કેવલજ્ઞાનમ્ ૧૨૩।

તદ્દાનર્હેન્નિર્દોષત્વાત્ ૧૨૪।

નિર્દોષોડસો પ્રમાણાવિરોધિવાકૃત્વાત્ ૧૨૫।

તદિદ્રષ્ટ્ય પ્રમાણેનાવાધ્યમાનત્વાત્ તદ્વાચસ્તેનાવિરોધસિદ્ધિઃ ૧૨૬।

ન ચ કવલાહારવચ્ચેન તસ્યાસર્વજ્ઞત્વં કવલાહારસર્વજ્ઞત્વયોરવિરોધાત્ ૧૨૭।

इति प्रत्यक्षस्वरूपनिर्णयनाम द्वितीयः

परिच्छेदः ॥૨૧॥

કવચિત્ ક્રમનું જ્ઞાન ન થવાનું કારણ-કોઈક દેહાણે (દર્શનાદિકના પૂર્વોક્ત) ક્રમનું જ્ઞાન નથી થતું તે આ દર્શનાદિકની શીઘ્ર ઉત્પત્તિને લધને છે, જેમ સોકમલપત્રના (એક સાથે થયેલા) લેદમાં (દરેક પત્રના લેદના) ક્રમનું જ્ઞાન થતું નથી. ૧૭.

પારમાર્થિકે પ્રત્યક્ષ લક્ષણ-પારમાર્થિકે પ્રત્યક્ષ તો ઉત્પત્તિમાં માત્ર આત્માની અપેક્ષા દરે છે-આત્મકારણ થાય છે. (ઈન્દ્રિયાદિકની અપેક્ષા રાખતું નથી). ૧૮.

તેના બે લેદ-પૂર્વોક્ત પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષ વિકલ તથા સકલ એમ બે પ્રકારનું છે. ૧૯.

પદાર્થનો અપૂર્ણ પરિચ્છેદ કરનાર તે વિકલ, સંપૂર્ણ પરિચ્છેદ કરનાર તે સકલ.

વિકલના બે લેદ-તેમાં વિકલ પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષ અવધિ તથા મનઃપર્યાય જ્ઞાનરૂપ હોવાથી બે પ્રકારનું છે. ૨૦.

અવધિજ્ઞાન લક્ષણ-અવધિજ્ઞાનના આવરણના વિશય વિશેષથી-ક્ષયોપશમ વિશેષથી ઉત્પન્ન થનારે તથા જન્મ અને સમ્પન્ન દર્શનાદિ કારણવાળું રૂપી દ્રવ્યને વિષય કરનાર જ્ઞાન તે અવધિજ્ઞાન. ૨૧.

મનઃ પર્યાયજ્ઞાન લક્ષણ-સંયમ વિશુદ્ધિ જેનું કારણ છે એવા વિશિષ્ટ આવરણવિચ્છેદ-ક્ષયો-

નણુ સૂત્રથી સાધ્યત્વ નિરૂપણ—વ્યાપ્તિના
નાના સમયની અપેક્ષાએ સાધ્ય ધર્મજ છે, કાર-
ણકે બીજી કોઈ રીતે તેની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. ૧૮

ત્યાં ત્યાં ધૂમાડો છે ત્યાં ત્યાં આગ્નિની માફક
પર્વત પણ સાથેજ હોતો નથી (પર્વતની અનુવૃત્તિ
કોતી નથી.) ૧૯

માટે આદિયાં અગ્નિ સાધ્ય છે પર્વત નહિ.

અનુમાન વડે ચતાં જ્ઞાનની અપેક્ષાએ તો “પક્ષ”
એવા બીજા પર્યાય-નામ વાળો વ્યાપ્તિજ્ઞાનના સમ-
યનાં સાધ્ય ધર્મથી વિશિષ્ટ પ્રસિદ્ધ ધર્મો સાધ્ય
હોય છે. ૨૦

ધર્મિપ્રસિદ્ધિપ્રકાર—ધર્મોની પ્રસિદ્ધિ કોઈક
સ્થળે વિકલ્પથી—અધ્યવસાય માત્રથી, કોઈક સ્થળે
પ્રમાણથી, તથા કોઈક સ્થળે વિકલ્પ અને પ્રમાણ
બન્નેથી હોય છે. ૨૧

નણુ પ્રકારનાં ઉદાહરણ—જેમકે સમસ્ત વ-
સ્તુને જાણનાર છે, આ પર્વતની ખીણ ધૂમાડાના
મિશ્ર વાણી છે, ખવિ પરિણુતિવાળો છે. ૨૨

પક્ષહેતુવચનાત્મકં પરાયેમનુમાનમુપચારાત્ ૧૨૩।
સાધ્યસ્ય પ્રતિનિયતધર્મિતંચન્ધિતાપ્રસિદ્ધયે
દેતોરુપસંહારવચનવત્ પક્ષપ્રયોગોડ્વયવદ્યમા
શ્રયિત્ત્વયઃ ૧૨૪।

ત્રિવિધં સાધનમભિધાયૈવ તત્સમર્થનં વિદધાનઃ
કઃ સ્વલુ ન પક્ષપ્રયોગમક્ષીકુરુતે ૧૨૫।

પ્રત્યક્ષપરિચ્છિન્નાયાંભિધાયિ વચનં પરાયં પ્ર-
ત્યક્ષં, પરપ્રત્યક્ષહેતુત્વાત્ ૧૨૬।

યથા પદ્ય પુરઃ સ્ફુરત્કરણમણિલગ્નકમ્પિન્ડ-
તાભરણભારિણીં જિનપ્રતિમામ્ ૧૨૭।

પક્ષહેતુવચનલક્ષણમવયવદ્વયમેવ પરપ્રતિ-
પતેરજ્ઞં ન દૃશાન્તાદિવચનમ્ ૧૨૮।

હેતુપ્રયોગસ્તંથોદપસંસ્ત્રયાનુપપત્તિભ્યાં દ્વિપ્ર-
કારઃ ૧૨૯।

સત્યેવસાધ્યે દેતોરુપપત્તિસ્તથોપપત્તિઃ, અસત્તિ
સાધ્યે દેતોરુપપત્તિરેવાન્યયાનુપપત્તિઃ ૧૩૦।

યથા કુશાનુમાનયં પાકમદેશઃ સત્યેવ કુશા-
નુમત્યે ધૂમવન્તવસ્યોપપત્તેઃ, અસત્યનુપપત્તેર્વર્ગી ૧૩૧।

પરાયર્થાનુમાનનિરૂપણ—પક્ષ તથા હેતુ કથ-
નાર્થ વચન, તેને ઉપચારથી પરાયર્થાનુમાન કહીએ. ૨૩

‘ઉપચારથી’ એટલા માટે કે પક્ષહેતુ વચન તો જડ છે
પણ તેથી નીચજીવ જ્ઞાન પરાયર્થાનુમાન છે. અને કારણમાં
કાર્યનો ઉપચાર કરવામાં આવ્યો છે. દીકરાકર કાર્યમાં
કારણનો ઉપચાર પ્રતિષાદકના સ્વાર્થાનુમાનના કાર્યરૂપે
પક્ષહેતુ વચન હોવાનું કહી સિધ્ધ કરે છે.

પક્ષ પ્રયોગની આવશ્યકતા—સાધ્યનો ચો-
ક્કસ ધર્મો સાધેનો સંબંધ સિધ્ધ કરવાને જેમ હેતુના
ઉપસંહારવાળો વચનનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે
તેમ પક્ષપ્રયોગનો પણ અવશ્ય આશ્રય લેવો જોઈએ.
પક્ષપ્રયોગ પણ કરવો જોઈએ. ૨૪

ઉપાલમ્ભપૂર્વકં તેતુંજ સમર્થન—નણુ પ્ર-
કારના હેતુને કલા છતાં તે હેતુનું સમર્થન કરતો
(અર્થાત્ અસિધ્ધિ આદિ દોષ દૂર કરીને હેતુનું સા-
મર્થ દેખાડતો)—એવો ખરેખર કોણ હોય જે પક્ષ-
પ્રયોગનો અંગીકાર ન કરે. ૨૫

હેતુના નણુ પ્રકાર તે કાર્ય, સાધન, અને અનુપપત્તિ,
પક્ષપ્રયોગ નહી કરનાર બીજા મતનું ખંડન.

પરાયે પ્રત્યક્ષ લક્ષણ—પ્રત્યક્ષથી જ્ઞાત પક્ષ-
યને કહેવાવાનું વચન, પરપુરુષને પ્રત્યક્ષમાં હેતુરૂપ
હોવાથી, પરાયે પ્રત્યક્ષ-સમજવું. ૨૬

પરાયે પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ—જેમકે સામે સ્કુ-
રતા કિરણોવાળા મણિઓના ખંડોથી શોભતાં આ-
ભુષણથી શણગારેલી જિનેશ્વર લગવાનની પ્રતિમાને
જીએ. ૨૭

જેજ અવયવની આવશ્યકતા—બીજાને બોધ
કરાવવામાં પક્ષ હેતુ કથનરૂપ જે જ અવયવ કારણ
છે, પરંતુ દર્શનઆદિ કથન (કારણ) નથી. ૨૮

હેતુપ્રયોગના બે પ્રકાર—સાધ્યના હોવાથી
હેતુની ઉપપત્તિ તથા ન હોવાથી હેતુની અનુપપત્તિ
રૂપ તથા—ઉપપત્તિ અને અન્યથા—ઉપપત્તિ વડે હેતુ-
પ્રયોગ બે પ્રકારનો છે. ૨૯

પ્રકારદ્વય નિરૂપણ—સાધ્ય હોવાથીજ હેતુની
ઉપપત્તિ તે તથોપપત્તિ, અને સાધ્યના ન હોવાથી
હેતુની અનુપપત્તિ તે અન્યથાનુપપત્તિ. ૩૦

ઉદાહરણ—જેમકે આ પાકપ્રદેશ અગ્નિવાળો છે, કારણકે અગ્નિવાળો હોય તોજ ધૂમાડાવાળો સંભવે, અથવા અગ્નિવાળો ન હોય તો ધૂમાડાવાળો ન સંભવે. ૩૧

અનયોરન્યતર પ્રયોગેણૈવ સાધ્યપ્રતિપત્તૌ દ્વિ-
તીયપ્રયોગસ્યૈકત્રાનુપયોગઃ ૧૩૨

ન કૃદાન્તથચનં પરપ્રતિપત્તયે પ્રભવતિ, તસ્યાં
થચનયોરેવ વ્યાપારોપલબ્ધેઃ ૧૩૩

ન ચ હેતોરન્યથાનુપપત્તિર્નિર્ણયતે, યથોક્ત
તર્કપ્રમાણાદેવ તદુપપત્તેઃ ૧૩૪

નિયતૈકવિશેષસ્વભાવે ચ દૃષ્ટાન્તે સાકલ્યેન
વ્યાતેરયોગતો ચિપ્રતિપત્તૌ તદન્તરાપેક્ષાયા-
મન્યસ્યિતેર્દુર્નિવારઃ સમવતારઃ ૧૩૫

નાપ્યવિનાભાવસ્મૃતયે, પ્રતિપદ્મપ્રતિવચ્ચસ્ય
પ્યુત્પન્નમત્તેઃ પક્ષદેતુપ્રદર્શનેનૈવ તદ્વપ્રતિષ્ઠેઃ ૧૩૬

અન્તર્વ્યાપ્ત્યા હેતોઃ સાધ્યપ્રત્યાયને શક્તાવ-
શક્તૌ ચ વહિર્વ્યાપ્તેરુદ્ભાવનં વ્યર્થમ્ ૧૩૭

પશીકૃત પવ વિપયે સાધનસ્ય સાધ્યેન વ્યા-
પ્તિરન્તર્વ્યાપ્તિરન્યથા તુ વહિર્વ્યાપ્તિઃ ૧૩૮

યથાડનેકાન્તાત્મકં વસ્તુ સત્ત્વસ્ય તથૈવોપપત્તે-
રિત્તિ, અગ્નિમાન્યં દેશો ધૂમશ્વચાત્ ય પવં સ
પવં યથા પાકસ્યાનમિતિ ચ ૧૩૯

નોપનપનિગમનયોરપિ પરપ્રતિપત્તૌ સામર્થ્ય
પક્ષદેતુપ્રયોગાદેવ તસ્યાઃ સન્નાવાત્ ૧૪૦

સમર્થનમેય પરં પરપ્રતિપત્તયજ્ઞમાસ્તાં તદન્ત-
રેણ કૃદાન્તાદિપ્રયોગેડપિ તદસંભવાત્ ૧૪૧

મન્દમર્તીસ્તુવ્યુત્પાદયિતું દૃષ્ટાન્તોપનયનિગ-
મનાન્યપિ પ્રયોજ્યાનિ ૧૪૨

પ્રતિવચ્ચપ્રતિપત્તેરાસ્પદં કૃદાન્તઃ ૧૪૩

સ દ્વેધા સાધર્મ્યતો વૈધર્મ્યતઃ ૧૪૪

યત્ર સાધનધર્મેસત્તાયામવશ્યં સાધ્યધર્મેસત્તા
પ્રકાશ્યતે, સ સાધર્મ્યકૃદાન્તઃ ૧૪૫

યથા યત્ર યત્ર ધૂમસ્તત્ર તત્ર વદિર્વ્યથા મહા-
નસઃ ૧૪૬

યથાડગ્ન્યભાવે ન ભવત્યેવ ધૂમો, યથા જલા-
શ્ચ ૧૪૮

હેતોઃ સાધ્યધર્મિણ્યુપસંહરણમુપનયઃ ૧૪૯

યથા ધૂમઘાત્રપ્રદેશે ૧૫૦

સાધ્યધર્મસ્ય પુનર્નિગમનમ્ ૧૫૧

યથા તસ્માદગ્નિરત્ર ૧૫૨

પતે પક્ષપ્રયોગાદયઃ પઞ્ચાપ્યવયસંજ્ઞયા કી-
ર્ત્યન્તે ૧૫૩

એકજ પ્રયોગ પૂરતો છે—પૂર્વોક્ત જે પ્રયો-
ગમાથી (કાઈ પણ) એક પ્રયોગથીજ સાધ્યની
પ્રતિપત્તિ—નિશ્ચય થતો હોવાથી એજ સ્થળે બીજો
પ્રયોગ (કરવો) અનુપયોગી છે. ૩૨.

દૃષ્ટાન્તવચ્ચનની અનાવશ્યકતા—દૃષ્ટાન્ત
કથન કંઈ અન્યને નિશ્ચય કરાવી શકતું નથી કારણ
કે તે નિશ્ચય કરાવવામા તો પક્ષ તથા હેતુના કથનનીજ
પ્રવૃત્તિ નજરે આવે છે. ૩૩.

દૃષ્ટાન્તકથન હેતુની અન્યથાનુપપત્તિના પણ
નિશ્ચય કરાવી શકતું નથી, કારણ કે તેના નિશ્ચયની
ઉત્પત્તિ તો આગળ વાંચવેલા સ્વરૂપવાળા તર્ક પ્રમા-
ણથીજ થાય છે. ૩૪.

અગ્નિ આદિ સાધ્ય ન હોય ત્યાં ધૂમાદિ હેતુનું ન
હોતું એ ધૂમાદિ હેતુની અન્યથાનુપપત્તિ.

અનુપસ્થાદોપ—અનુક એક પ્રકારના સ્વભા-
વવાળા દૃષ્ટાન્ત હોવા છતાં વ્યાપ્તિ પૂરેપૂરી બનતી
ન હોવાથી વિવાદ થતાં બીજા દૃષ્ટાન્તની જરૂર પડતી
હોય તો અનુપસ્થાદોપ લાગતો અટકાવી શકાશે
નહિ. ૩૫.

વ્યાપ્તિ સંબંધ નિશ્ચય માટે પણ દૃષ્ટાન્ત
કથનની નિષ્ફળતા—વળી દૃષ્ટાન્ત વચ્ચે અવિના-
ભાવ (વ્યાપ્તિસંબંધ)ના સ્મરણ માટે પણ કાર્યકારી નથી
કારણ કે પહેલાં જેને વ્યાપ્તિ જ્ઞાન થયું છે એવા
શુદ્ધિમાન પુરૂષને તો પર્વતરૂપ પક્ષ તથા ધુમરૂપ
હેતુ દેખાડવા માગ્યથી તે અવિનાભાવ સંબંધનું સ્મ-
રણ થાય છે. ૩૬.

પરપ્રતિપત્તિમાં બહિર્વ્યાસિ નિર્દેશ વ્યર્થતા
અન્તર્વ્યાસિદ્ધારા હેતુ સાધ્યનો નિશ્ચય કરાવવાને
શક્તિમાન હોય તો અને અશક્ત હોય તો પણ
બહિર્વ્યાસિનો નિર્દેશ વ્યર્થ છે. ૩૭.

અન્તર્વ્યાસિ બહિર્વ્યાસિ લક્ષણ—જેને
પક્ષ કરવામાં આવ્યો છે તેમાંનાજ સાધ્ય સાથે
સાધનની હેતુની વ્યાસિ તે અન્તર્વ્યાસિ પરંતુ બીજે
સ્થળે બહિર્વ્યાસિ. ૩૮.

બન્ને વ્યાસિનાં ઉદાહરણ—જેમકે વસ્તુ
અનેકાન્તવાળી છે, કારણ કે સત્તા માત્રમાં રહેલ
સર્વની તેવીજ સિદ્ધિ-નિર્ણય-નિશ્ચય થાય છે; આ
પ્રદેશ ધૂમાડાવાળો હોવાથી અગ્નિવાળો છે, જે
એવો (ધૂમાડાવાળો) હોય છે તે એવો (અગ્નિવાળો)
હોય છે જેમકે રસોડું. ૩૯.

પરપ્રતિપત્તિમાં ઉપનય-નિગમનનું અસા-
મર્થ—ઉપનય તથા નિગમન પણ અન્યને નિશ્ચય
કરાવવા અર્થે નકામા છે. કારણ કે તે નિશ્ચય તો
પક્ષ તથા હેતુના પ્રયોગથીજ સિદ્ધ છે. ૪૦.

પરપ્રતિપત્તિમાં હેતુ સમર્થન મુખ્ય અંગ-
હેતુનું સમર્થનજ અન્યને નિશ્ચય કરાવવામાં મુખ્ય
અંગ છે, કારણ કે તે સિવાય દષ્ટાન્તાદિકના પ્રયોગ
કરવા છતાં પરપ્રતિપત્તિ અસાધ્ય છે. ૪૧.

મન્દમતિ વ્યાસિ પ્રયોગ—ઝોછી છુદિવા-
ળાએને બોધ કરાવવા માટે તો દર્શાત, ઉપનય, અને
નિગમનનો પણ પ્રયોગ કરવો. ૪૨.

દર્શાત લક્ષણ—વ્યાસિનું સ્મરણકથાન તે
દર્શાત. ૪૩.

દર્શાત પ્રકાર—તે (દર્શાત) સાધ્યર્થથી અને
વેધર્થથી એવી રીતે બે પ્રકારે છે. ૪૪.

સાધ્યર્થ દર્શાત લક્ષણ—ત્યાં સાધનરૂપ
ધર્મના અસ્તિત્વથી સાધ્યરૂપ ધર્મનું અસ્તિત્વ પ્રકટ
થાય તે સાધ્યર્થ દર્શાત. ૪૫.

ઉદાહરણ—જેમકે ત્યાં ધૂમાડો હોય ત્યાં અગ્નિ
હોય છે જેનું રસોડું (ધૂમાડાવાળું) હોવાથી અગ્નિવાળું
હોય છે. ૪૬.

વેધર્થ દર્શાત લક્ષણ—ત્યાં સાધ્યના અભા-
વથી સાધનનો અવસ્થા અભાવ દર્શાવવામાં આવે તે
વેધર્થ દર્શાત. ૪૭.

ઉદાહરણ—જેમકે અગ્નિના અભાવે ધૂમાડો
થતોજ નથી, જેમ જ્વાલારૂપમાં.

ઉપનય લક્ષણ—હેતુનું પક્ષમાં ફરીથી કથન
કરવું તે ઉપનય. ૪૮.

ઉપનય ઉદાહરણ—જેમકે તે (વહિ વ્યાસિથી
વિશિષ્ટ) ધૂમાડો આ પ્રદેશમાં છે. ૫૦.

નિગમન લક્ષણ—સાધ્યરૂપ ધર્મનું પક્ષમાં
કથન કરવું તે નિગમન. ૫૧.

નિગમન ઉદાહરણ—જેમકે તેથી (વહિ વ્યાપ્ય
ધૂમાડાવાળો હોવાથી) આ પ્રદેશ અગ્નિવાળો છે. ૫૨.

પક્ષવચનાદિક પૂર્વસંજ્ઞા—આ પૂર્વોક્તની
પક્ષ પ્રયોગાદિ પાંચેને પણ અવધવ એવી સંજ્ઞા
અપાય છે. ૫૩.

સૂત્રમાંના “અપિ”—પણ સમ્બંધી પાંચ અવધરોથી
જન્ય જ્ઞાનેને પણ અવધવ સંજ્ઞા અપાય છે એમ ટીકા-
કાર કહે છે.

અકલકલ્પણો હેતુર્દિપ્રકાર ઉપલબ્ધ્યનુપલબ્ધિર્મયાં
મિદ્યમાનત્વાદિતિ ૧૬૩.

ઉપલબ્ધિવિધિનિવેધયોઃ સિદ્ધિનિવચનમનુ-
પલબ્ધિચેતિ ૧૬૫.

વિધિઃ સદંશ इति ૧૬૬.

પ્રતિવેધોઽસદંશ इति ૧૬૭.

હેતુના બે પ્રકાર—પૂર્વોક્ત લક્ષણવાળો હેતુ
ઉપલબ્ધિ અને અનુપલબ્ધિ એ પ્રકારથી ભેદવાળો
હોવાથી બે પ્રકારનો છે. ૫૪.

દ્વિપ્રકાર હેતુ સાધ્ય—ઉપલબ્ધિ તથા અનુ-
પલબ્ધિ એ બન્ને પ્રકારનો હેતુ વિધિ અને નિવેધની
સિદ્ધિમાં સમર્થ છે. ૫૫.

વિધિ નિરૂપણ—વિધિ એટલે (વસ્તુનો) ભાવ
રૂપ અંશ. ૫૬.

પ્રતિવેધ નિરૂપણ—નિવેધ એટલે (વસ્તુનો)
અભાવરૂપ અંશ. ૫૭.

આપણું છાત્રાલયોને.

છાત્રાલયોના પ્રશ્નોની વિચારણા અને અભ્યાસ માટે ગુજરાતનાં છાત્રાલયોમાં સક્રિય કામ કરનાર લાઘવ્યોનું સંમેલન જન-મહાશ્વેત્રના તહેવારોમાં આયુદ્ધ ચરોતર કેળવણી મંડળના મકાનમાં મળ્યું હતું. તેમાં થયેલી ચર્ચાને પરિણામે નીચેની વાતો ખાસ જાણવા જેવી હોઈ અત્ર ઉતારીએ છીએ.

૧. છાત્રાલય માટે ત્રણ ત્રણ ચાર ચાર વિદ્યાર્થીઓ એક ઓરડામાં રહે તેવું કે ૧૫-૨૦ છાત્રા એક કોમ્પ્યુટરમાં રહે તેવું મકાન ઇષ્ટ છે ?

૨. ગૃહપતિઓ પરણેલા કે કુંવારા, ધરડા કે છુવાન, વગેરે નેછએ ?

૩. ગૃહપતિએ છાત્રોના પત્રો વાચવા કે નહિ ? ચર્ચાને પરિણામે વધુ મત નીચેના નિયુષો તરફ હતા:-

૧. નાના છાત્રો માટે ૧૫-૨૦ છાત્રો રહી શકે તેવા મોટા ઓરડા વધારે અનુકૂળ પડે. એકાદ શિક્ષક દરેક ઓરડામાં રહે એ ઇષ્ટ છે. હાઈસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓ માટે એક ઓરડામાં ત્રણથી ઓછા છાત્રો રાખવા નેછએ નહિ.

૨. ગૃહપતિ ધરડો, છુવાન, પરણેલો, કુંવારો, હંદુશ્વરો વગેરે અનેક પ્રશ્નો ગૌણ છે. ગૃહપતિ તરીકે કામ કરવાની લાયકાતને જ પસંદગીમાં ગ્રાહ્ય આપાય એ ઇષ્ટ છે.

૩. છાત્રોની ખાનગી બાબતો નહેર કરવાના અને તેમને બીજાઓ આગળ જાંખા પાડવાના અને દબાવવાના હેતુથી પત્રો વાંચવા તે તો નિષેધ જ છે. પત્રો વાંચવામાં શુધ્ધ શુભ હેતુ પણ હોય છે. આ આખો પ્રશ્ન ઘણો જ મુશ્કેલ છે. તેનો નિર્ણય દરેક છાત્રાલય પોતાની મેજે જ કરી દે એ ઇષ્ટ છે

“છાત્રાલય મંડળ કેમ છાત્રાલયોને કેવી રીતે ઉપયોગી થઈ શકે ?” એ પ્રશ્ન ચર્ચામાં પરિણમી નહીં થયું કે મંડળ તે છાત્રાલયોને નીચેની મદદ કરી શકે:-

૧. છાત્રાલય મંડળ કેમ છાત્રાલયોની મુલાકાત લેવાની વ્યવસ્થા કરે અને તેમનાં ચાલકોને છાત્રાલય વધારે સાફ ચલાવવા માટે વ્યવસ્થા રચનાઓ કરે અને છતાં કાંઈ ન થાય તો વર્તમાનપત્રોમાં તે સંબંધી લેણપોણ કરી કેમના અગ્રેસરોનું તે તરફ ધ્યાન ખેંચે.

૨. છાત્રાલયોને યોગ્ય ગૃહપતિઓ મેળવી આપવામાં મદદ કરે અને ગૃહપતિ તરીકેની લાયકાતમાં સર્ટિફિકેટ આપવાની કાંઈકે યોજના કરે.

આદર્શ છાત્રાલયની રૂપરેખા સંબંધી ચર્ચા થઈ અને પરિણામે નીચે પ્રમાણે રૂપરેખા દોરાઈ:-

૧. ગૃહપતિ:

(ક) અધ્યાપનના અનુભવવાળો, બનતા મુધી આખા વખતનો.

(છ) કર્તા હર્તા પોતે થાય વા અન્ય સાથે મળીને કામ કરે તેવો. સંતોષ જેટલી આશુચિકા ન મળે તો જગ્યા છોડવાની હિંમતવાળો.

(ગ) સમયપત્રકનો આગ્રહ રાખનાર અને તેમાં સ્થિરતા જાળવનાર.

૨. ગૃહપતિનું વ્યવસ્થામાં સ્થાન: ગૃહની સઘળી આંતર્યવસ્થામાં ગૃહપતિને પૂરેપૂરી સ્વતંત્રતા હોવી નેછએ.

૩. સંખ્યા: ગૃહપતિની શક્તિ પ્રમાણે છાત્રોની સંખ્યા હોય કે જેથી કૌટુંબિક જેવું વાતાવરણ રાખી શકાય. એક ગૃહપતિની જેમરેખ નીચે ૩૦ થી વધારે વિદ્યાર્થીઓ ન હોય. વધારે ગૃહપતિઓની જરૂર હોય ત્યાં એક મુખ્ય ગૃહપતિ અને અન્ય મદદગારો હોય.

૪. ખોરાક: જે સમાજમાંથી છાત્રો આવના હોય તેમના ખોરાકથી બંધુ દૂર નહિ તેવો ખોરાક ત્રીજ વખત હળવો ખોરાક આપવાની વ્યવસ્થા જરૂરી છે.

૫. અવસ્થાસ: છાત્રાલયોમાં શાળાના પાંદોમાં મદદ કરવા કાર્યાગિની વ્યવસ્થા તો ન જ હોવી નેછએ. સામાન્ય મદદની પ્રથા પણ ઓછી રહે તેટલું સાફ વિદ્યાર્થીઓની પરસ્પર મદદનું વાતાવરણ ઇષ્ટ છે.

૬. પાલકો સાથેનો સંબંધ: જાત્રાલયનું વાતાવરણ ઉત્તમ રહે અને કેળવણી સફળ થાય તે માટે શુદ્ધપતિઓએ પાલકોના ગાંઠ પરિચયમાં આવવા પ્રયત્ન કરવો. માત્ર તેમના ધરતી વાતોમાં 'માયુ' નહિ મારવું.

૭. સ્વચ્છતા: કાનણ, કાગળના કડકા, પેસાળની જગા, જગા કેરી રાખવી, જગર ઉપર માટી નાખવી, ખાળ સાફ રાખવા, ગોળ, ઘી, દૂધ, ઉપર માખી ન બેસે તેવી વ્યવસ્થા, પીરસેલું ભાણું ઉઘાડું ન રાખવું, પથારી અને કપડાં તડકામાં રાખવાં, ઓરડામાં ફીનિશરતી વ્યવસ્થા દર અઠવાડિયે બદલવી, વગેરે.

પુસ્તકાલયની સ્વચ્છતા માટે પુસ્તકો ઉપરની ધૂળ ઊડાડવા નાની ધમણ રાખવી.

માટી, તાપ, પાણી, ખુલ્લી હવા અને દેવતા દ્વારા જ આ બધી સ્વચ્છતા થાય એ હજી છે.

૮. આરોગ્ય: ૭ થી ૮ કલાક પૂરી ઉંઘ, તાબે ખોરાક, સૂતા પહેલાં શૌચાદિ કરવું, ઠંડા પાણીથી આંખ સાફ કરવી, સવારમાં ઉઠીને તુર્ત શૌચાદિ ક્રિયા કરવી. શનિએ ગ્રહ ઉપર રહેનાર વિદ્યાર્થીઓ માટે એમ્બર પોટ (વિશાળ કરવાનું વાસણ)ની વ્યવસ્થા રાખવી.

૯. વ્યાયામ અને રમતો: વ્યાયામ અને શારીરિક શ્રમની આવશ્યકતા છે. શારીરિક મહેનતના વ્યસ્ત પ્રમાણમાં વ્યાયામ રાખવો. રમતોમાં મેદાની રમતો રાખવી. ધરતી રમતોને સ્થાન આપવું નહિ. વ્યાયામ અને રમતો બંને તેટલી જોડી ખર્ચાળ હોય. સરપંચ સિવાય રમત ન જ રમાય એવો આગ્રહ રાખવો. રમતોમાં ભાગ! જેવા અંગ્રેજી શબ્દો નહિ વાપરતાં યોગ્ય ગુજરાતી શબ્દો વાપરવા પ્રયત્નો કરવા.

૧૦. નવરાશનો ઉપયોગ:—બધાં સ્વાવર્ણન અને ઉદ્યોગ છે ત્યાં નવરાશ મળતી મુશ્કેલ છે. છતાં નિયમ કરતાં વધારે અવકાશ ન મળે તે તરફ લક્ષ આપવું. રજના દિવસોમાં નવરાશનો ઉપયોગ ઉત્તમ રીતે કેમ કરવો તેની ચક્ર વિદ્યાર્થીઓને હોવા જોઈએ.

૧૧. શારીરિક શ્રમનાં કામ:—ઉદ્યોગ અને આવસ્યક ભણતરને આડે ન આવે તેટલું વધારેમાં વધારે સ્વાવર્ણન: ખાસ કરીને પોતાની ઓરડી સાફ કરવી, કપડાં ધોવાં, થાળા વાંકડા ઉટકવા, સંસ્થાના અંગતું કાંઈક કામ કરવું, માંદગી માવજત, અતિથિસેવા, સાર્વજનિક પ્રસંગો અને ઉત્સવોમાં સ્વયંસેવકનું કામ, વગેરે.

૧૨. પ્રવાસ:—દક્ષ પ્રેક્ષણીય સ્થળોનો જ ન હોય. વિશુદ્ધિઓની મુલાકાતો અને ગરીબના ઉદ્યોગ ધંધા તપસવા માટે પણ હોવા જોઈએ.

૧૩. સંગ:—મુખ્ય સિદ્ધાન્ત: સંગ ન જ હોય. જાત્ર સમજી શકતો નથી વા ભણતો નથી તે માટે સંગ કરવી એ શરમ ભરેલું છે.

શુદ્ધપતિ ઉપર ક્રોધ વા રીસ સવાર થઈ હોય તે વખતે તે અધિકારશ્રદ્ધ થયો છે એમ જ તેણે માનવું જોઈએ.

વિદ્યાર્થીઓને ઓરડીમાંથી કઢારી મૂકવા, કાંઈ કામમાં ભાગ લેતા અટકાવવાં, વા જાત્રાલયમાંથી રજ આપવી આવશ્યક ગળુણ તો તેમ કરવું એ સંગ નથી, પણ વ્યવસ્થાની આવશ્યકતા છે.

૧૪. વિદ્યાર્થી સ્વરાજ્યનો અવકાશ:—સ્વરાજ્યના અધિકારની વાત સમજવાને બદલે કામ કરવાની તક અને જવાબદારીનું જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરવાના સાધન તરીકે આ ગણવું જોઈએ.

૧૫. ધાર્મિક શિક્ષણ:—ધાર્મિક શિક્ષણ શુદ્ધિની વિરોધી નહિ પણ હુદયો પર એવી શ્રદ્ધાનો વિષય છે. એવી શ્રદ્ધા જેનામાં હોય તે જ પોતાની આસ્થાસ ધાર્મિક વાતાવરણ રજી કરી શકે. તેની પ્રાથમિક તૈયારી તરીકે વા ધાર્મિક માહિતી તરીકે નીચેની આગતો આવશ્યક છે:—

(ક) ધાર્મિક ઉત્સવો અને તહેવારો ઉજવવા.

(ઘ) ઉત્સવો અને તહેવારોનું રહસ્ય બતાવવું. અત્તરો અને સાધુ પુરોહીની વાતોએ કહેલી રામભણુ, મહાભારતમાંથી દ્રુપદો વાંચવા, ધાર્મિક સિદ્ધાન્તોની તાર્કિક ચર્ચા કરવી. ધર્મ

સંકટના પ્રસંગો ચર્ચવા. ધર્મનો ઇતિહાસ કહેવો. ધાર્મિક યુદ્ધનાં કારણો તપાસવાં.
(ગ) અન્ય ધર્મોની આદરપૂર્વક માહિતી આપવી. તેમની પરસ્પર તુલના કરવી. વ્યવહારમાં ધાર્મિક સિદ્ધાન્તો ઘટાવવા. મનુષ્ય હૃદયમાં ધર્મતત્ત્વનું સ્વાભાવિક સ્થાન કેટલું છે તે તપાસવું. ધર્મના સ્થિત્યંતરો નોંધવા. લિન્ન લિન્ન વર્ગોના વિશિષ્ટ ધર્મો સમજાવવા અને નક્કી કરવા. ધાર્મિક સંપ્રદાયો અને સંસ્થાઓનું અવ્યયન કરવું. કાવ્ય, સંગીત અને કલામાં ધર્મ કેમ ઓતપ્રોત છે એ સમજાવવું. સામુદાયિક પ્રાર્થનાઓ

ચલાવવી. એકાન્ત, મૌન અને શાન્તિનું રહસ્ય જતાવવું. પશુ, પક્ષિ, આદિ માણસના પૌખ્યવર્ગ પ્રતિ ધર્મ સમજાવવો, ધર્મમાં ધુસ્તી ગણેલા વહેમો અને ખરાબ રૂઢિઓ વખોડવી. યાત્રાઓનાં સ્થળો અને મંદિરોનાં માહાત્મ્ય કહેવાં. ઉપનિષદ, ગીતા, ધર્મપદ, આદિ ગ્રંથોના કુદરાઓ મોડે કરાવવા. ઉપવાસ, પૂજા, આદિ વિધિમાં ભાગ લેવો. ક્ષમાપના (પાપ કબૂલ કરવા) નું માહાત્મ્ય સમજાવવું.

‘જ્ઞાનપ્રચાર.’

લંડનનો પત્ર.

લંડન, તા. ૧૧-૬-૨૮.

પ્રિય—

હું ગયા ગુરુવારે એટલે ૭ મી જુને પેરીસથી નીકળી અહિં આવ્યો છું. તેના આગલા દિવસે ભયરે અહિં આવવાનો વિચાર નક્કી કર્યો ત્યારે રાત્રિએ એક પત્ર લખી રાખ્યો અને સવારના નીકળતી વખતે ટપાલમાં નાંખી દર્શક એમ વિચારીને બેગમાં મુક્યો. પણ સવારે નીકળવાની ધમાલમાં કાગળ પોષ્ટ કરેલા રહી ગયો અને તે બેગમાંજ પડ્યો રહ્યો. સાંજે અહિં આવીને બેગ ઉઘાડતાં તે હાથમાં આવ્યો પણ મેલ નીકળી ગયો હોવાથી લાચારીએ તે રાખી મુક્યો પડ્યો. તમારી પ્રતીતિની ખાતર તેને પણ આ સાથે મોકલું છું. પેરીસથી નીકળવાના સમાચાર એમાં છે તે ફરી નથી લખતો. તાર પછીના આ કાગળથી જાણશે.

આજે સોમવાર થયો. ગુરુવારે અહિંથી મેલ રવાના થાય. બે દિવસ બેઠેલા લખવાની શરૂઆત કરું છું કારણ વખતે વચ્ચે કાંઈ અંતરાય આવી નામ તો બધું વિગતથી ન લખાય અને પેરીસના કાગળની જેમ અવ્યવસ્થા થાય. મારા તો કાગળો

તમને દર અઠવારોએ મળ્યાંજ કર્યા હશે પણ તમારા સમાચાર કાંઈ નથી એટલે એ જાણવા મન કેટલું ઉત્સુક થઈ રહ્યું છે તે ભગવાનજ જાણે છે. અહિં આવ્યા પછી બે ત્રણવાર મન ભરાઈ આવ્યું છે અને આંખોમાંથી નીકળી પડનારા આંશુઓને મહા-મુસીબતે દાખી રાખવા પડ્યા છે. આજે પણ વારં-વાર એમજ થયાં કરે છે. આવતી કાલે તમને મુક્યાને ૧ મહિનો પુરો થશે. એ દરમ્યાન હું તો જગતના કયા ભાગમાંથી કયા ભાગમાં આવી પહોંચ્યો છું તેનો જે ઉડાણથી વિચાર કરું છું તો મનમાં કાંઈ કાંઈ કલ્પનાઓ અને વિચારો આવે છે. એ દિવસોમાં જગતના બે મહાનગરો નેઈ લીધા. બે મહાપ્રજ્ઞઓ નેઈ લીધી. ત્રણ ચાર મહાસમુદ્રો નેઈ લીધા. હજારો પર્વતો, લાખો ક્ષેત્રો અને અસંખ્ય વનરાજ નેઈ લીધાં. ૩૦-૩૦ વર્ષથી જે પ્રદેશ, જે શહેર અને જે પ્રજાની પ્રગતિના ચબ્દચિત્રો અતિ ઉત્સુક ભાવે જોવા માંડાળવા સંજ્ઞા રહેતા હતા તે વસ્તુ આજે નરી આંખે નેઈ લીધી અને તેની વચ્ચે આવીને વાસ પણ કરી લીધો. જીવનમાં ન કલ્પેલી વસ્તુ પ્રત્યક્ષ થઈ રહી અને જાણે અતિ પરિચયવાળી હોઈને તે માટે કરી ઉત્સુકતા રાખ-

વાની જરૂર નથી એમ પણ લાગવા માંડ્યું. થોડા દિવસમાં કંટાળો પણ આવી જશે !

પેરીસથી સવારે ૧૦ વાગે નીકળી સાંજના ૫ વાગે અહિં પહોંચ્યો. મારા સાથીદાર ભાઈ કાલે ૪ દિવસ અગાઉ આવેલા તેમને તાર કરીને રેલ્વેને બોલાવ્યા હતા તે સામા આવ્યા અને આ હોટેલમાં ઉતારો કરાવી આપ્યો. હોટેલ ઘણું સારા લતામાં આવેલી છે આખા લંડનના વચ્ચે વચ્ચે જે હાઇ-ડપાક કરીને મોટો બાગ છે અને જે લંડનના જીવનના ફેફસાંરૂપે ગણાય છે તેના કંપાર્ટ્મન્ટી પડે-સમાંજ આ મકાન છે. એ બાગ બે અડી માઇલ લાંબો અને માઇલભર પહોળો હશે. સફરના લોકોને ફરવા હરવા અને મોજમજ કરવાનું મુખ્ય સ્થળ છે, બાગમાંજ થોડાકજ પ્રકારના ઝાડો છે. બાકી બધી ખુલ્લી જગ્યા છે. વચ્ચે વચ્ચે ફરવાના પાઠા બાંધેલા રસ્તાઓ છે. અત્યારે અહિં વસંત ઋતુ ચાલે છે. આખો બગીચો લીલોતરીથી લીલોજમ અનેલો છે. આપણે ત્યાં લાદરવા માસમાં જે જાતનાં જંગલનો દેખાવ હોય છે તેવો દેખાવ અત્યારે અહિં છે. પણ થંડી તો પોપ માધ જેવી છે. ખરી રીતે આપણને લાંબેકે આ દેશની થંડીની કલ્પના આવી શકે તેમ નથી. અત્યંત જ થંડો દેશ છે. હું અત્યારે મકાનમાં બેઠો છું. બાનીબારણા સર્વથા બંધ છે. શરીર પાંચ ૭ વસો લપેટયો છે. ૪ ગરમ અને ૨ સુતરાઉ છતાં જાણે થંડી વાયા કરે છે. બહાર નીકળીએ છીએ તે મુજબ લાગીએ છીએ. આવી થંડી તો આ ઉનાળામાં છે. કોણ જાણે શીયાળામાં કેવીય પડતી હશે અને મારા જેવાના શા હાલ ગશે. પેરીસમાંથી જે એવરક્રાંટ લીધા. એક શીયાળાની ગોસમ માટે અને એક આ ઋતુ માટે. ખરી રીતે અહિં કપડાં પુષ્કળ જ નેહ્યે. ત્યાં જે ગણતરી કરી હતી તે નકામી હતી. સુતરાઉ કપડાંનો અહિં કશોજ ઉપયોગ નથી એકાદું મંજુશ્રાવ સૌથી પ્રથમ પહેરવા માટે નેહ્યે એટલુંજ. બાકી બધા ગરમજ કપડાં નેહ્યે. ત્યાં જે ગરમ સુટ કશોયો તે સાવ નકામા જેવો નીકળ્યો. કારણ અંદર આટલાં કપડાં પહેરી પડી તે ઉપર કામજ આપતો નથી. અહિં જે કપડાંની શીલક

અને સફાઈ હોય છે તેની આગળ એ સર્વથા રહી લાગે છે. પહેરીને બહાર નીકળું છું ને કપડાં નેહ્યે લોકો મનમાં ને મનમાં હસે છે. એટલે પેરીસમાં એક નવો સુટ તૈયાર કરાવો આપ્યો. તેની કીમત ૭૫૦ ફ્રાંક એટલે લગભગ ૮૦ રૂપિયા જેટલી થઈ છે. એક એવરક્રાંટ પણ તેટલાનોજ લીધો. બીજો સાદો એવરક્રાંટ ૩૦ રૂપિયાનો લીધો અને તેવોજ એક સાદો સુટ પણ તેટલામાં લીધો. અહિં આવીને આજે એક ફેરારી ગાઉન લેવા પડ્યો એના ૨૫ શીલકીંગ બેડા.

દેશ બહુજ ખર્ચાળ છે. લાંબેકે મહિને ૨૦૦ની ગણતરી કરી હતી તે પણ બરાબર નથી. અહિં ૩૦૦ પૂરા નેહ્યે. એકલા હોટેલમાં રહેવાનાજ એાજામાં એાજા ૧૯૦ મહિને નેહ્યે. આ હોટેલમાં મને જે રૂમ આપવામાં આવે છે તેના રોજના ૮ શીલકીંગ ચાર્જ છે. આતો સાદામાં સાદો રૂમની વાત છે.

તા. ૧૩-૬-૨૮ સુધવાર.

ગઈકાલનો આખો દિવસ એક બે કોણે મળવા જવાનું હતું તેમાં ગયો આજે નાસ્તો કરીને અત્યારે ૧૦ વાગે આ લખવા બેઠો છું.

આજે સવારે ૭ા વાગે ભાઈ હુરગોર્વિલ્લકાસનો તા. ૨૬ ગીનો લખેલો કાગળ પેરીસથી અહિં આવ્યો તે મળ્યો. કાગળ નેહ્યે અહિં કેટલો દુર્ધ થાય છે તેનો શો ખ્યાલ આપું. બરાબર ૧ મહિને આજે સ્વજનના સમાચાર મળ્યા. એ કાગળથી જાણ્યું કે તમે મારા નીકળ્યા પછી ૫-૬ દિવસ મુંબઈ રહીને પાટણ, પાલવપુર તરફ નીકળી ગયા હતા. હું ધારું છું કે હવે તો મને દર મેહલે તમારા પણ સમાચાર મળતાજ રહેશે. હવે આગળ—

પેરીસથી નીકળ્યો તે વખતે કશી અડચણ આવી નથી. ભાઈ નગીનદાસ નાણાવટી જે ત્યાંથીજ સાથે હતા, તેમની મદદ મને ઘણી ઉપયોગી થઈ પડી. સામાન વગેરે ગારીમાં મુકાવાની સર્વ વ્યવસ્થા તેમણે કરી આપી. બરાબર ૧૦ વાગે ગારી ઉપડી તે ૧૧ વાગે શીધી કેલે બંદર ઉપર આવીને ઉભી રહી વચ્ચે કયાંયે થોભી નહી ને કોઈ પેસેન્જર લીધો નહિ.

દિવસનો ટાઇમ એટલે જોવાની પણ ખૂબ મળ પડી. કેલે ઉતરતાં જ કરંટમાં ચોરીસમાં જઈને પાસપોર્ટ અને બેગ વગેરે બતાવવા પડે છે પણ કોઈ જાતની તકલીફ નહિ. પોર્ટર જે મળે છે તે એટલા બધા હોંશીયાર અને નમ્ર હોય છે કે આપણને બધી સ્વચ્છતા આપતા જાય ને ક્યાં જતું ક્યાં બેસવું ક્યાં શું કરવું તે બધું સમજાવી દે છે. એ બંદર પર જ આવાલાલ શેઠના કુટુંબનો મોટો યાદ ગયો. એ પણ એ જ ટ્રેનમાંથી ઉતર્યા અને લંડન આવતા હતા. પછી તો શું પૂછવું. જાણે વિદ્યાપીઠ જ દેખાયું. કેલે બંદર પર ટ્રેનની અડોઅડ સ્ટીમર ઉભી હતી તેમાં જઈને બેઠા. ૧૦-૧૫ મિનિટમાં તો સ્ટીમર પણ ઉપડી. મારી ટીકીટ તો સેકન્ડ ક્લાસની હતી. એટલે મારે એ બાણુ જનું પડવું અમ બાલાલ શેઠ ફર્સ્ટ ક્લાસમાં હતા. સ્ટીમર ચાલ્યા પછી થોડીક મિનિટ શેઠ અને તેમના મોટા પુત્રી બંને મારી પાસે આવ્યા. વાતોચીતો કરી. લંડનમાં મળવાનું કહી શેઠનો ચાલ્યા ગયા પણ લીના (?) બહેનનો આખો વખત ઉભા રહ્યા અમે ખૂબ વાતો કરી. વિદ્યાપીઠમાં આ વરસે આવવાનો એમનો નિશ્ચય જાણી મને ખૂબ આનંદ થયો. વાતોમાં ને વાતોમાં ઇંગ્લીશ બાડી પસાર થઈ ગઈ. કલાક સવા કલાકમાં ઇંગ્લાંડનું ડોવર બંદર આવ્યું. સ્ટીમર થોભી ને ઝટપટ બધા ઉતર્યા. અહિં તો મેં કોઈ પોર્ટર કરવાનો વિચાર ન કર્યો. બે બેગ હતી તે બંને હાથમાં લઈ લીધી. કારણ બીજા સામાન તો લગેજમાં હતું એટલે તેની કશી ચિંતા ન હતી. તે તો ઠેક લંડનમાં જ જોવાનું હતું. અહિં પણ કરંટ હાલિસ છે અને પાસપોર્ટ બતાવવા પડે છે. પણ તે માટે બધી જગ્યાઓ એવી રીતે ગોઠવી છે કે સુસાફર આવતો આવે ચાલ્યો જાય અને બધી ક્રિયાઓમાંથી વગર વિલંબ અને વગર દરકતે પસાર થઈ જાય. વ્યવસ્થા અને ચોજના એ બે વસ્તુઓના પ્રતાપેજ આજે આ પ્રજા જગતપર સામ્રાજ્ય બોગવી રહી છે. અહિં પણ ટ્રેન તૈયાર હતી. ફર્સ્ટ ક્લાસ વાળાની જુદી અને સેકન્ડ ક્લાસ વાળાની જુદી એમ બે ટ્રેનો બે પ્લેટફોર્મ ઉપર સામસામે પડી હતી અને વચ્ચે એક મંદુખ્ય ઉભો હતો જે

પૃથ્વી તો જાય કે ફર્સ્ટ એર સેકન્ડ જેની જે ટીકીટ હોય તે બોલ્યાથી ઝટ તે આદરથી કહી દેતો કે આ બાણુ પધારો! બે મિનિટમાં આ બધી કાર્યવાહી થઈ રહી ને ગાડીમાં દાખલ થઈ ગયા. બરાબર આ ગાડી ઉપડી તે સીધી પાંચ વાગે લંડનના ચિક્ટોરિયા સ્ટેશને આવીને થોભી. ગોરીબંદર જેવું જ આ સ્ટેશન છે. અહિં લાઇથી કાને સામે લેવા આવ્યા હતા. લગેજના સામાનની જે રસીદ હતી તે એક પોર્ટરને આપી કે તરત ત્રણ મિનિટમાં તે સામાન લઈ આવ્યો. કરંટમાળા પાસે લઈ જઈને તપાસરાખ્યો. અને પછી હોટેલમાં જવા માટે ટેક્ષી લઈ આવ્યો આપણે તો ફક્ત ઉભા ઉભા જોયા કરવાનું ને જે પૂછે તેનો જવાબ આપવાનું કામ જ બાકી રહે છે. આ બધું કરતાં તેમ બે શિક્ષીંગ આપ્યા તે લઈને ધન્યવાદ આપતો વિદાય થયો. આપણા ત્યાંના પોર્ટરોનો ત્રાસ અને અસાનની શી કલ્પના કરીએ. મુંબઈ પૂના કે અમદાવાદમાં આટલું કામ કરવા કરાવવા માટે પાંચ રૂપિયા પણ પૂરતા ન થાય અને જાતે ત્રાસ સહેલો પડે તેની તો કિંમત જ નહિ. અહિં સ્ટેશને પાછા અમ બાલાલ શેઠ મળ્યા. મને પોતાની હોટેલનું ટેકાણું આપ્યું અને મળવા આવવા આમ્રહૃવક કહેતા ગયા. સ્ટેશને શ્રીમતી અનસુયા બહેન પણ, લાઇને લેવા આવેલા તેથી તેમનીયે મુલાકાત થઈ ગઈ.

ટેક્ષીમાં બેસીને હું આ હોટેલમાં આવ્યો ને પાંચ વાગે જગજગ સૌથી મોટા નગરના એક મકાનમાં સામાન સુકી વિસામો લીધો. આજે અહિં આવે કે હો દિવસ છે. એ દિવસોમાં ખૂબ ફર્યો છું. લંડનના ઘણા બરા સ્થાનો અને ભાગો જોઈ કાઢ્યા છે હજી તો સ્થાનો અને લાગ્યા જ માત્ર જોયા છે. કારણ સ્થાનોની બરાબર કલ્પના ન આવે અને દિશાનું બરાબર ખ્યાલ ન થાય ત્યાં સુધી કશું ધ્યાનથી જોવાનું ન બને માટે હાલ તો હું એ જ કામ કરું છું. તેની સાથે ઉપલક્ષ્ય લેવા લેવા સ્થાનો હોય તે જોઈ પણ કાઢું છું. આ કરતાં કોઈ બીજી સસ્તી હોટેલ છે કે બીજી રીતે સસ્તું રહી શકાય તેમ છે કે નહિ તેની પણ તપાસ કરી રહ્યો છું.

અહિં મિત્રીસ નાઈદ કરીને એક બાઈ છે તે હિંદીઓ માટે નિરામિય બોળન અને રહેવા ફરવાની વ્યવસ્થા કરે છે. તેને ત્યાં ગયો હતો. ખાવાકરવાનું ફીક હોય છે પણ રહેવાની જગ્યા ખીલકુલ નથી. બધી ભરેલી છે. મહિના પછી ત્યારે રજા પડશે ત્યારે ૧-૨ જગ્યા ખાલી થશે એમ તે કહે છે. આ હોટેલથી નજીકજ તેનું મકાન છે. નજીક એટલે આપણા મકાનથી એલીસથીજ રેશન ગ્રેટહું. એ સિવાય એક દક્ષિણી ગ્રેટરથે મને એક આપણા મારવાડી ભાઈની જોળખાણ કરાવી છે. તે કલકત્તાના અમવાળ છે અને થી જમનાલાલજીના કાંઈ સગા થાય છે. તેમણે એક પોતાનું નવું મકાન તૈયાર કરાવ્યું છે અને તેમાં નિરામિય બોળજીઓના માટે રહેવા-ખાવાની સગવડ કરનાર છે. હું ત્યાં જઈ આવ્યો. પણ હજી તૈયાર નથી. કહે છે ૧૦-૧૫ દિવસમાં થઈ જશે. જે હતામાં બિરલાએ પોતાનું હિંદુ મંદિર બંધું બાંધ્યું છે તે જ હતામાં એ પણ મકાન છે. તેવાર થયેથી ફરી નેહ આવીશ. એ ઉપરાંત બીજી પણ તપાસ કરૂં છું જ.

પેરીસવાળા હિંદીવાલના બાઈ સોમચંદ શાહ પણ અહિં છે. ગઈ રાતે તેમની સાથે જ આણું લીધું હતું. તે પણ મને મળત કરે છે.

સર ચિતુભાઈના ચી. પણ અહિં છે. પરમ દિવસે સવારે શ્રી આવકંકર મને મળવા આવ્યા હતા અને સાંજે સર ચિતુભાઈના ચી. સાથે ખાવા આવવાનું કહી ગયા હતા. પણ એ રથજ બહુ દૂર હોવાથી તેમ જ હંટાળો આવનાથી હું ન જઈ શક્યો. પણ આવકંકરમાં જઈ આવીશ ને મળી આવશ. દિવાનજી બહુ યાદ કરે છે.

રહેવાની જગ્યાની તપાસ કરતાં, આ કરતાં, એટલે જેમાં હું આવ્યારે હું તે કરતાં વધારે સરસી જગ્યા મળવી કહિયું છે એમ લાગે છે. સ્વતંત્ર રૂમ લઈને તેમાં જતને કરી ખાવાની જે કલ્પના ત્યાં કરતા હતા તેની કરી અગવડ અહિં મળી શકે તેમ નથી. કારણ અહિં એવી પદ્ધતિના મકાન છે જ નહિં. આપણને મુંબઈની ચાલોમાં કે માળાઓમાં જે જન-

તની કોટડીઓ હોય છે તે જોઈને તેવી રીતે રહેવાની કલ્પના થાય પણ અહિંના મકાનોની પદ્ધતિ જ સાવ લુદ્ધી છે. અહિં આખું મકાન હોય તેમાં રસોડા વગેરે માટે નીચે બોમ્બદમાં સગવડ હોય પાણી વગેરેની પણ નીચે જ ગોઠવણ હોય. સામાન સુમાન લાવવા-સુકવાની જગ્યા તેમજ રસ્તા વગેરે સાવ નોંખા હોય છે અને ઉપર તો માત્ર સુવા બેસવાની જગ્યા જ બધી હોય છે. મકાનની જમીન બધી લાકડાંની હોય છે. દાદર કે રૂમ બંધે દેકાણે ગાલીચા પાથરેલા હોય છે. પેરીસની હોટલોમાં તો દરેક રૂમમાં પણ ગરમ ને થંડા પાણીના નળ અને હાથ મોહું ધોવા કરવા માટે પાઇપવાળી કુંડીઓ હોય છે. પણ અહિં તેની પદ્ધતિ નથી. અહિં રૂમમાં ફક્ત પાણી ભરીને એક મોટું ચિત્તી માટીનું વાસણ મુકી દે છે. તેની સાથે એક મોટી ટળ હોય છે. હાથ મોહાં ધોવા હોય તો તે ટળમાં ધોવા ને પછી તે પાણી પાસે પડેલી બાકરીમાં નાંખી દેવું. સવાર સાંજ નોંકરી આવીને તે બધું સાફ કરી જાય છે. આવી અહિં પદ્ધતિ છે. મને પેરીસની પદ્ધતિ બહુ ગમી. કારણ ત્યાં તો હું, રૂમ બંધ કરીને રૂમમાં કે નાઉં મોટું કપડું જતે ધોઈ પણ શકતા. અહિં તેમ અને તેમ નથી. પણ અહિં બીજી સગવડ છે તે વધુ સારી છે. ૫-૬ રૂમ વચ્ચે એક લગ્નરૂ અને બાથ-રૂમ છે. અહિંના લગ્નરૂ તે તો આપણા દિવમંદિર કરતાં પણ વધુ સાફ રહે છે તે તો સમજી જ શેવું. તેથી સાથે જ બાથરૂમ છે. તેમાં ગરમ ને થંડા પાણીના નળ છે હાથ મોહું ધોવા માટે કુંડી છે તેમજ નાંખા માટે મોટી ટળ છે. પાણીના બે મોટા નળ એમાં છોડવાથી ભરાઈ જાય છે અને વળી ગંદકી ખૂબ નાવાની મજા પડે છે. ગરમ પાણી તો ચોવીસે કલાક ઉઠગળું આવ્યાં જ કરે છે. આમ રહેવા માટેનું મકાન તો ફીક ફાતે તેમ છે. પણ ખાવાની ઘણી મોટી અગવડ હોય છે. હોટેલમાં સવારે ૮ થી ૯ વાગ્યા સુધીમાં નારતોનો ટાઇમ હોય છે. એ નારતો તો હોટેલમાં જ લેવા પડે છે. એ મારા માટે વેજીટેરિયન ખોરાક બનાવવાનું કહી દીધું છે અને તે ફીક થઈ પડે છે. એ ખોરાક હાથ તો આ

પ્રમાણે છે; પ્રથમ ચઢાની એક કીટલી આવે છે આપણે ત્યાં જે નાની એક દોઢ કપ ચઢાવાળી કીટલી છે તે જાતની એક કીટલી આવે છે. તેમાં ચઢાના પાનડા નાંખી ગરમ પાણી રેડીને લાવે છે. પણ ચઢા ઉંચા પ્રકારની હોય છે અને પાનડા પણ સારા પ્રમાણમાં નાંખે છે? ખાતીઆઇ નાંખે તેમ ચપટી ભરીને નહિ પણ હું નાંખતો હતો તેમ મુઠી ભરીને નાંખે છે એટલે એ કીટલીમાંથી લગભગ ૩ કપ ચઢા ચાય. કીટલી તો એકજ કપની હોય છે પણ સાથે બીજા એક જગમાં ગરમ પાણી પણ સાથે આવે એટલે જેમ જેમ આપણને જરૂર લાગે તેમ તેમ આપણે ચઢા લેતા જઈએ અને બીજું એ ગરમ પાણી કીટલીમાં રેડતા જઈએ. આથી ચઢા કડક પણ નથી થતો અને ખગડતો પણ નથી. એની સાથેજ સાકરની એક ખાલી અને એક નાનકડા જગમાં દૂધ આવે. અહિં ચઢા માટે સાકર આપણે ત્યાંની જેમ ભૂખીવાળી નથી હોતી પણ ચોરસ લંબચોરસ વગેરે આકારની ટીકડીઓ હોય છે. એ ટીકડીઓ ઉપાડીને જેટલી લેધએ તેટલી કપમાં નાંખી લેવી. આ ચઢા હોય છે, પાણીના ઠંડાણે વચ્ચે વચ્ચે ચઢાજ પીવી પડે છે. પાણી અહિં કાંઈ લેવુંજ નથી. આ લોકોતો દુધકા પ્રકારનો, પાણી જેવો, વાઈનજ હંમેશાં લે છે.

‘ચઢા મુકીને’ પછી તરત પીરસનાર જેને ઇંગ્લિશમાં વેઈટર કહે છે તે પોરીજ આપી જાય છે. પોરીજ એટલે જવની ઘેંસ. તેમાં થોડુંક દૂધ સાથે એક ખાલીમાં ભૂખીવાળી સાકર મુકી જાય. આપણને જરૂર હોય તેટલી સાકર લેવી ને ચમચાવતી પોરીજ ખાઈ જવી. તે રકાબી ઉપાડી જાય પછી એક રકાબીમાં બાશીને તળેલું શાક અને બીજી રકાબીમાં એક કાઠી ઉકાળેલા ભાત મુકી જાય. કોક દિવસે એ ભાતમાં મરી અને થોડુંક મસાલું પણ નાંખે છે. આને એવાજ ભાત આપ્યા હતા. લગભગ મસાલાવાળી ખીચડી જેવો એનો સ્વાદ હતો. મને તો હીક લાગ્યા. આપણે ત્યાંના કરતાં પણ સારા. એ સાથે પાંચના સેકેસ ૪ ત્રિકોણ કંકડાં આપે છે જેને ટોસ્ટ કહે છે. એ ટોસ્ટ આ બધું

ખાતી વખતે વચ્ચે વચ્ચે ખાવા માટે હોય છે, એની સાથે માખણ હોય ને સંતરાનો મુરખો હોય. છરીથી માખણ ને મુરખો એના ઉપર ચોપડતા જવું અને ધીમે ધીમે ખાતા જવું. ઉપર ચઢા પીતા જવું. આ પ્રમાણે નાસ્તાનો ક્રમ છે અને મને તે હીક ફાવી ગયો છે. નાસ્તો લઈને અહિં લોકો બહાર નીકળી જાય. બપોરે બારથી એક સુધીમાં જમવાના વખતે લંચ કહે છે. એ લંચ ગમે તે રેસ્ટોરામાં (રેસ્ટોરા એટલે ખાવાનું સ્થાન-બોજનાલય-પીરો) જઈને લઈ શકાય. શેરીએ શેરીએ એમ અહિં અસંખ્ય રેસ્ટોરાં છે. લગભગ સર્વ લોકો રેસ્ટોરામાંજ બપોરે જમે છે. ઘેર કાંઈ જમતું નથી. બપોરની ચઢા પણ ગમે તે ઠંડાણે લઈ લેવાય. પછી સાંજના છ થી આઠ સુધીમાં જમવાનું તેને ડીનર કહે છે. એ ડીનર કેટલાક લોકો પોતાની હોટેલમાં લે છે અને કેટલાક બહાર રેસ્ટોરામાં પણ લે છે. આ હોટેલો અને રેસ્ટોરાઓના ચાર્જ એટલા બધા જાતજાતના હોય છે કે કાંઈ કહીને નહિ કરાય. એક ઠંડાણે ચઢાના કપની બે પેની ગેસે અને બીજો ઠંડાણે તેનીજ બે શિકીંગ પણ બેસે! ગઈ સાંજે ભાઈ સોમચંદ સાથે એક મોટી હોટેલમાં જમવા ગયો. ત્યાં તેમણે બે પાઉંડ ચાર્જ આપ્યો! એવું વર્ણન તો પછીથી લખીશ. આમ સવારનું તો જાણે હોટેલમાં ગોઠવાઈ ગયું એટલે પાત્રું પણ હવે બપોર ને સાંજે કયા અને શું ખાવું તેની પંચાયત પડી. બે ત્રણ દિવસનો અચકાવો ને ભૂખે મર્યો. ચઢા કાશી લઈને રહ્યો. પણ એમ ક્યાં સુધી રહેવાય. પછી એક ઠંડાણે એક રેસ્ટોરા નજરે પડ્યું. તેના દરવાજા એક ઊંચેલું લીટ લગાડેલું. તેમાં ચઢા, કાશી, કેક વગેરે સર્વ ખાવાની વસ્તુઓના ભાવ લખેલા. વેજ-ટેબલ પુડની પણ ચોડીક ચીમ્ને હતી. તેમાં ગયો. ટોમટોની સુપ લખેલી હતી તે મંગાવી. લગભગ અડધી વાટકી જેટલી સુપ એક રકાબીમાં લાવીને આપી. તે ચમચાવી પીધી. સુપનો ચાર્જ ૧૦ પેની. દરેક ચીજ અસુક પ્રમાણમાંજ આપે. વધારે લેઈતી હોય તો બીજવાર લઈને આપે ને તેનો પણ તેટલો જ ભુલો ચાર્જ કરે. પછી કાશી પીધી. એ બધું

મળાને લગલગ બે શીલીંગ નેટલું થયું. એટલે આપણે ૧૧ રૂપીઆ થયો. મને એ ટેકાણું બતાવી કાઢ્યું. પણ પેટ કોંઈ પૂરું લરાય નહિ અને આમને આમ ક્યાં સુધી નલાવી શકાય. આ રીતે તો શેઠના ૧૦ શીલીંગ પણ પૂરું ન પડે એટલે મહિને ૧૫ પાઉંડ તો ખાવાનાજ નોંધે એ ! આફત લાગી. મુંઝાયો. એક બટર વગેરે બજારમાં છુટા બહુ સારા ને રસ્તા મળે પણ હોટેલમાં તે શી રીતે લવાય ને કેમ ખવાય. હોટેલમાં ચઢા મંગાવીએ તો એકે કપતો અડધો શિલીંગ ચાર્જ કરે. પણ શોધતાં શોધતાં પદમ દિવસે જણાવું કે અમુક કંપનીના લંડનમાં હવેરો રેસ્ટોરા છે અને તે સાધારણ વર્ગ માટે જ ખોલેલાં હોઈ ચાર્જ બહુ પ્રમાણસર છે. તપાસતો તપાસતો એ રેસ્ટોરામાં ગયો તો સાચેજ જણાવું કે ચાર્જમાં ઘણો ફેરફાર હતો. જે રૂપની જે બે દિવસ ૧૦ પેની આપી તેજ સુધી અહિં ૪ પેની કિંમત. જે ચઢા કંપનીને ૬ પેની આપી તેની જ અહિં ૨૨૩ પેની કિંમત. એક રતલ દૂધના ગ્લાસની ૩ પેની, આમ એ રેસ્ટોરામાં બધી ચીજો સસ્તી પડી. '૧ શીલીંગમાં રતલભર દૂધ, સુપ ને એક ખાવા બખાં' ને પેટ લરાયું. ત્યારે કાળજે થંકક પડી ને જીવ હેંઠો બેઠો. હવે તો એ બધા રેસ્ટોરાં નોંધ લીધાં. લાખનસ કંપનીના એ રેસ્ટોરાં કહેવાય છે. લંડનના દરેક લતામાં આ ૧૦-૨૦ રેસ્ટોરાં છે અને બધે ટેકાણે બપેલા લીધે ટેબલપર પડેલા હોય છે. આપણને જે ચીજ નોંધેએ તે માંગવાથી ૫ મિનિટમાં મળે છે. છેતરાવાનો કે બીજા કશાનો ભગ નથી અલબત્ત વેળેએજ ચીજો ગણી ગાંડીજ હોય છે. પણ મને આગી ચીજોની જરૂર નથી હોતી એટલે હું તો હવે દૂધ સુપ ને એક કે કેક વગેરે સર્જને વાપ થઈ જાઉં છું. દૂધનો ગ્લાસ પીતાં પાંડિ-તણતું ખૂબ સ્મરણ થાય છે. કારણ જે ગામના દૂધ માટે ત્યાં જંખતું પડે તે અહિં સર્વોદ્દેશ અને વળા સરતું મળે છે. કારણ આ આખા મુલ્કમાં ગાયનું દૂધ હોય છે, બેંસ તો અહિં છેજ નહિ. દૂધ બહુ સરસ, સ્વાદિષ્ટ અને સ્વચ્છ હોય છે, ને

અમદાવાદનાજ બાવે અહિં મળે છે. આ પ્રમાણે હાલ કેમ ગોઠવાયો છે.

ખાવાકરવા માટેની ગોઠવણ તો હવે હું વધુ અતુલ્ય કરી લઉંશ. રહેવા માટેની તપાસમાં છું. જે આ કરતાં કાંઈક સરતું મળશે તો ત્યાં જઈશ, નહિ તો પછી અહિંજ રહીશ. કારણ આ રથાન બીજા બધી દૃષ્ટિએ ઘણું સારું છે. સામેજ હાઈડ-પાર્ક હોવાથી હરવા ફરવાનો ને ચોખી હવા લેવાનો ઘણો મોટો લાભ છે. લસો બહુજ મોખો અને મધ્ય ભાગનો છે. બીટીશ મ્યુજઅમ વગેરે સર્વ ભાગો અહિંથી વધુ નજીક છે. આજે કાળગો લખવામાં જ ટાઈમ પસાર કરવો છે, નહિ તો બીટીશ મ્યુજઅમ જોવા જવાનો આજે વિચાર હતો.

અહિં એક તો રોજ સવારે ઉઠીને દાડી કરવાનો મોટો ત્રાસ લાગે છે. આપણને તેનો અભ્યાસ નહિ ને વળી રોજ ઉતરતા ફેરવી ચામડીને આળી કરવી તે સહન થતી નથી. હજી તો એકે એક દિવસના આંતરે દાડી કરે છું પણ તે અહિં બહુજ આમ લાગે છે. સવારે નાસ્તાના ટેબલપર બઈને બેસીએ તે વખતે બધાના મોંઢા સાદ મઠમકિત ધોએલા બોડેલા હોય ત્યારે બીજા આપણું મોંઢું નોંધ મનમાં ડાણ બાણ શું વિચાર કરતા હોય છે. બીજો ત્રાસ કપડા પહેરવાનો છે. જાણમાં જાણો એક કલાક લાગે છે ને કોલર ને મેકટાઈની તો હક થાય છે. જે કે હવે બાંધતાં આવડી ગઈ છે પણ મનને ગમતી નથી. તે ન પહેરીએ તો બહુજ વિલ-ક્ષણ લાગીએ, અખતરા ખાતર એક બે દિવસ ફેરી ટોપી ને લાંબો કોટ પહેરીને બહાર નીકળ્યો તો બધા લોકો મારા સાચું નેખાં કરે છે ને કેટલીક છોકરીઓ તો હસ્યા કરે ! આથી છેવટે મને આવી વળી પાછો તેજા ટ્રેસ પહેરું છું.

બીજું, આપણે ત્યાં જે કોટ પાટલન કરાવ્યા તે સાવ નકાશા નીવડ્યા. અહિં ચીડીના લીધે અંદર પ-ફ કપડાં પહેરવાં પડે છે ને તે ઉપર પછી ત્યાં ફરવેલા કોટ નાકીટ આવતા નથી. એથી એ આખો સદ નકાશા જેવો થઈ પડ્યો છે અહિં પેરીસમાં

નીકળતી વખતે ૨૫ રૂપીઆનો એક સાદો સ્ટ
લીધો તેજ હાલ પહેરવામાં કામમા આવે છે. બીજો
જે સારો સ્ટ પેરીસમા નવો સીવડાવવા આપ્યો
તે હજી મળ્યો નથી. કારણ પેરીસથી કોઈ આવશે
ત્યારે તે આપશે. અહિંના લોકો કપડાની બાબતમા
બહુજ કાળજી રાખનારા છે. કપડા પરથીજ સાધા-
રણ રીતે સારા દરજ્જાનો સાધારણ દરજ્જાનો માણસ
સમજાય છે. આપણી રીત પ્રમાણે આપણે જો
સાદાઈના આદર્શને વળગી ચાલવા પ્રયત્ન કરીએ
તો અહિં રખડતા માણસોમાં ખપવા જેવું બને છે.
કોઈ માણસ આપણી સાચું પણ જોતું નથી. વાત
પણ કરતું નથી. કોઈને મળવા જઈએ કે હોટે-
લમા ખાવા જઈએ તો ઉપેક્ષાની દૃષ્ટિએ લુએ. જો
સારા ને ઉંચા કપડા હોય તો લોકો સંબંધતાથી
વરતે. એ રીતે અહિં માત્ર કપડાં એજ એક જાતનું
ઉંચા-નીચાનું ધોરણ થઈ પડ્યું છે. કારણ બાકી
તો અહિં બધાનો ફ્રેસ એક જેવો છે. કોણ કોડા-
ધીસ છે કોણ સત્તાધીશ છે અને કોણ મોટર હાક-
નાર કે ગટરો સાફ કરનાર છે તેની કશીજ ઓળ-
ખાણ બીજી રીતે પડે તેમ નથી.

અહિં ઋતુ બહુજ અનિયમિત હોય છે, ધીકમા

વરસાદ આવી જાય ને ધીકમાં તાપ પડવા માંડે.
તાપ એટલે સૂર્ય દેખાય. તાપનો અર્થ આપણે જો
સમજીએ તે તો અહિં છેજ નહિં. બહાર નીકળીએ
ત્યારે તો થંડી હવા ને થંડજ લાગ્યા કરે છે. રાત્રે
જે ત્રણ ગરમ કપડાં પહેરીને સુઈ જતું પડે છે ને
ઉપર બે બ્લેકેટ ઓડવા પડે છે. આત્યારે અહિં દિવસ
બહુ મોટો હોય છે લગભગ સવારના પાંચ વાગે તો
સૂર્યદેવ ક્ષિતિજ ઉપર આવી પહેંચે છે તે આખો
દિવસ ફરતાં ફરતાં સાંજના નવ વાગે અસ્ત પામે છે.
૧૦ વાગ્યા સુધી પ્રકાશ રહે છે ને આમ પાછો ૪
વાગે પ્રકાશ દેખાવા લાગે છે. આજે આકાશ સાવ
ચોકળો દેખાય છે. પણ હું આ કાળજી પૂરો કર-
વાના લોકો હજી બહાર નીકળ્યો નથી.

હવે આ કાળજી પૂરો કરૂં છું. ત્યાં બધા રને-
લિએને વધારોગ્ય કહેશે— x x x

હવે તો મને બધા વિગતથી કાળજી લખો એટલે
જરા આશ્ચર્ય મળે. એજ

તમારો બધાનો,
જિનવિજય.

જૈન ધર્મ મેં અહિંસા ।

જો જન્મ લેતા હૈ વહ એક ન એક દિન મરતા અવશ્ય હૈ । યાં તો એક પ્રાણી દૂસરે પ્રાણી કો માર ડાલતા હૈ અથવા મૃત્તિ હી ઉસકા જીવન સમાપ્ત કર દેતી હૈ । ઇનમેં સેં પ્રાણી કો મૃત્તિ કી અપેક્ષા દૂસરે પ્રાણી કા ડર ન્યાદા હૈ । એક પ્રાણી દૂસરે પ્રાણી કે ખૂન કા ખાસા હૈ । ઇતી લિયે નીતિવાક્ય ભી બન ગયા હૈ—“જીવો જીવમ્ જીવનમ્” અર્થાત્ એક જીવ દૂસરે જીવ કે જીવન કા આધાર હૈ । મનુષ્ય સભમેં એક પ્રાણી હૈ । જુદિમાન હોને સે બચવાનું ભી હૈ । ઇસલિયે વહ ઉપદ્યુક્ત નીતિ વાક્ય કા સંબંધે ન્યાદા દુરપયોગ કર સકા હૈ । અપને સ્વાર્થ કે લિયે વહ ઐસી હિંસા ભી કરતા હૈ જો આવશ્યક નહીં કહી જા સકતી । પરન્તુ વહ કાર્ય પ્રાણિસમાજ ઔર મનુષ્ય સમાજ કી શાન્તિમેં બાધક હૈ । ઇસમેં આત્મિક ઉન્નતિ ભી રક જતી હૈ । ઇસલિયે અત્યેક ધર્મમેં ચોટે બહુત રૂપમેં હિંસા કે ત્યાગકા ઉપદેશ દિયા ગયા હૈ ઔર ઇસલિયે ‘અહિંસા પરમોધર્મ’ અત્યેક ધર્મ કા મૂલ મંત્ર બનગયા હૈ ।

લેકિન જૈનધર્મને ઇસ મંત્ર કી નૈસી સૂક્ષ્મ વ્યાખ્યા કી હૈ વહ બેબેડ હૈ । જૈનધર્મ કી અહિંસા, અહિંસાકા ચરમ રૂપ હૈ । જૈનધર્મ કે અનુસાર મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, કીડે મકાડે આદિ કે આત્મિકતા પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ, ઔર વનસ્પતિ મેં ભી જીવ હેં । મિટ્ટી કે ઢેબેમેં કીડા આદિ જીવ તો હેં હી, પરન્તુ મિટ્ટી કા ઢેલા સ્વયંપૃથ્વીકામિક જીવો કે શરીર કા પિંડ હૈ । ઇસ તરફ જલબિન્દુમેં યન્ત્રોં કા દારા દિખાને વાલે અનેક જીવો કે શરીરકા પિંડ હે । યહી બાત અસિકાય આદિ કે વિષય મેં ભી સમજની આલિયે ।

ઇસ પ્રકાર કા કુજ વિવેચન પારસિયોં કી ધર્મ પુસ્તક ‘આવસ્તા’ મેં ભી મિલતા હૈ । જેમેં દસારે યહો ભી પ્રતિકમજ્જ કા રિવાજ દે ઉસી તરફ ઉનકે યહો ભી ‘પશ્ચાત્તાપ કી ક્રિયા’ કરને કા રિવાજ હૈ ।

ઉસ ક્રિયા મેં જો મંત્ર બોલે જતે હૈ ઉનમેં કુજ કા ભાવાર્થ ઇસ તરફ હૈ—

“ધાતુ ઉપધાતુ કે સાથ જો મૈને દુર્વ્યવહાર (અપરાધ) ક્રિયા હો ઉસકા મેં પશ્ચાત્તાપ કરતા હૂં” । “જમીન કે સાથ મૈને જો અપરાધ ક્રિયા હો ઉસકા મેં પશ્ચાત્તાપ કરતા હૂં” । “પાની અથવા પાની કે અન્ય બેદોં કે સાથ જો મૈને અપરાધ ક્રિયા હો ઉસકા મેં પશ્ચાત્તાપ કરતા હૂં” । “વૃક્ષ ઔર વૃક્ષ કે અન્ય બેદોં કે સાથ જો મૈને અપરાધ ક્રિયા હો ઉસકા મેં પ્રાયશ્ચિત્ત કરતા હૂં” । “મહતાપ આદિ તાપ, જલતી અગ્નિ આદિ કે સાથ મૈને જો અપરાધ ક્રિયા હો ઉસકા મેં પશ્ચાત્તાપ કરતા હૂં” ।

પારસિયોં કા વિવેચન જૈનધર્મ કે પ્રતિકમજ્જ પાઠ સે મિલતા જુલતા હૈ જો કિ પારસી ધર્મ કે ઊપર જૈનધર્મ કે પ્રભાવ કા સ્પષ્ટ હૈ । મતલબ વહ હૈ કિ જૈનધર્મ મેં અહિંસા કા બહોલી સૂક્ષ્મ વિવેચન ક્રિયા ગયા હૈ । એક દિન યાં જન્મ સંસાર ને ઇસ સૂક્ષ્મ અહિંસા કા આશ્રય, ઔર હર્ષ કે સાથ દેખા યા ઔર અપનાયા યા ।

યહો પર વહ પ્રશ્ન હોતા હૈ કિ જન્મ જૈનધર્મ કી અહિંસા ઇતની સૂક્ષ્મ હૈ તો ઉસકા પાલન કશાપિ નહીં હો સકતા—વહ અવ્યવહાર્ય હૈ । ઇસલિયે ઉસકા વિવેચન અર્થ હૈ । પરન્તુ જૈનધર્મ ને હિંસા ઔર અહિંસા કા વિવેચન ઇતને અચ્છે રૂપ મેં ક્રિયા હૈ કિ વહ જિતના હી ઉત્કૃષ્ટ હૈ ઉતના હી અવ્યવહાર્ય ભી હૈ ।

જૈનધર્મ કે અનુસાર અપને દારા કિસી પ્રાણી કે મર જાનેસે યા દુઃખી હો જાને સે હી હિંસા નહીં હોતી । સંસાર મેં સર્વત્ર જીવ પાયે જાતે હેં ઔર વે અપને નિમિત્ત સે મરતે ભી રહતે હેં । ફિર ભી જૈનધર્મ ઇસ પ્રાણીધાતુ કો હિંસા નહીં કહતા । વાસ્તવમેં હિંસારૂપ પરિણામ હી હિંસા હૈ । દ્રવ્ય હિંસા કો તો સિદ્ધ ઇસલિયે હિંસા કહા હૈ કિ

हिसा लावहिंसा के साथ सम्बन्ध है। फिर भी यह बात याद रखना चाहिये कि द्रव्यहिंसा के होने पर लावहिंसा अनिवार्य नहीं है।

अगर द्रव्यहिंसा और लावहिंसा का इस प्रकार अलग न किया गया होता तो जैनधर्म के अनुसार कोई भी अहिंसक न बन सकता और निम्नलिखित शंका भड़ी रहती—

जैसे जंतुः रथवे जंतुराकाशे जंतुरेव च ।

जंतुमासाकृते होके कथं भिक्षुरहिंसकः ॥

—जन्म में जंतु हैं, आकाश में जंतु हैं जन्म समस्त लोक जंतुओं से भरा हुआ है तब कोई भिक्षु (मुनि) अहिंसक कैसे हो सकता है? इस प्रश्न का उत्तर यों दिया गया है—

सूक्ष्मा न प्रतिपिप्यन्ते प्राणिनः स्थूलभूतयः ।

ये शङ्कास्ते विवर्त्यन्ते का हिंसा संयतात्मनः ॥

—सूक्ष्म जन्तु (जो अदृश्य होते हैं) तथा न वे किसी से रक्षते हैं और न किसी को रक्षते हैं) तो पीड़ित किये नहीं जा सकते, और स्थूल जन्तुओं (जिनकी रक्षा की जा सकती है) उनकी भी जल्दी है; फिर मुनि का हिंसा का पाप कैसे लग सकता है? इसमें मायम होता है कि जो मनुष्य जन्मा की हिंसा करने के लाय नहीं रहता अथवा उनका जन्माने के लाय रहता है उसके द्वारा जो द्रव्यहिंसा होती है उसका पाप उसे नहीं लगता। धृतीविये कदा है—

वियोजयति वासुनिर्न च वधेन मयुज्यते ।

—अर्थात् प्राणी का वियोग करने पर भी हिंसा का पाप नहीं लगता। इस बात का शास्त्रकारों ने और भी अधिक स्पष्ट करके लिखा है—

उक्त्वा दग्धि पादे धरिया समिष्टसंखिगमर्हण्ये ।

आवादेवज कुंखिगे भरेवज तन्नेवेग भासेवज ॥

अहितस्स तपिखिभित्ता अंधे सुदुमेवि देसिद्वे

समये ।

अर्थात् जो मनुष्य देष देष के रास्ता यत्र रदा है उसके पैर उठाते पर अगर कोई जन्तु पैर के नीचे आगवे और कुत्तल कर भर जन्ते तो इस

मनुष्य को उस जन्तु के मरने का बोझ से भी बोझा पाप नहीं लगता।

हिंसा का पाप तभी लगता है जन्म कि वह यत्नाचार से काम न लेता हो—

अरदुव निवदुव ज्वे अयद्यारस्सखिगिद्धा हिंसा ।
पयस्सखुत्थि जन्धे हिंसाभेतेषु समिदस्स ॥

अर्थात् जन्म चाहे जिये चाहे मरे, परन्तु जो अयत्नाचार से काम करेगा उसे अपश्य ही हिंसा का पाप लगेगा। लेकिन जो मनुष्य यत्नाचार से काम कर रहा है उसे प्राणिवध हो जाने पर भी हिंसा का पाप नहीं लगता। आशाधरज ने भी इसी विषय पर अच्छा प्रकाश डाला है—

विष्वज्ज्व यितेतेके छयरनकोप्यमोक्षयत ।

लावैकसाधनौ जन्धमोक्षौ येनामविष्यताम् ॥

जन्मकि लोक जन्मों से भयाभय भरा है तब यदि जन्म और मोक्ष लावों के बिपर ही निर्भर न होते तो जैन आत्मी मोक्ष प्राप्त कर सकता।

जन्म जैनधर्म की अहिंसा लावों के बिपर निर्भर है तब उसे कोई भी अव्यवहार्य कदने का दुस्ताहस नहीं कर सकता। जैनधर्म के समाधिमरत्य मत के बिपर विचार करने से तो साक्ष मायम होता है कि मरने से ही हिंसा नहीं होती। इस सत्येचना मत के महत्व और स्वरूप को न समझकर किसी आत्मी ने ओक पत्र में लिखा था कि जैनी लोग भलीभाँति बूझों रहकर मरने में पुण्य समजते हैं। अगर इस लाई ने सत्येचना का रहस्य समझ होता तो कभी ऐसा न बिभता, और न सत्येचना को आत्महत्या का रूप देता। सत्येचना जैसी अवस्थाओं में ही जाती है—

उपसर्गे दुर्बिक्षे जरसि ज्गयां च निःप्रतीकारे ।

धर्मोय तनुविमोचनमाहुः सत्येचनामार्थाः ॥

—जन्म कोई उपसर्ग, दुर्बिक्ष, युद्धपा, और रोग अग्नी होवन में पहुँच जल्दी कि धर्म की रक्षा करना मुश्किल हो तो धर्म के लिये शरीर छोड़ देना सत्येचना या समाधिमरत्य है।

समाधि लेने पर उपर्युक्त आपत्तियों को दूर करने की द्वािरे येष्टा नहीं की जाती-विषयार्थ व्यक्तीरुष्य अर्द्ध करके वह अंत में अनशन करते करते प्राणत्याग करता है। सम्भव है कि विषयार्थ करने से वह कुछ दिन और छ जाता। परंतु जिस क्षण के क्षिये जीवन है, जन्म पक्षी नष्ट हो जाता है तब जीवन का मूल्य ही क्या रहता है। यह याद रखना चाहिये कि आत्मा का साध्य शान्ति और सुख है। सुभिक्षा साधन है धर्म और धर्म का साधन है जीवन। जन्म जीवन धर्म का आधार बन गया है तब जीवन को छोड़ कर धर्म की रक्षा करना ही उचित है। हर जगह साध्य और साधन में विरोध होने पर साधन को छोड़कर साध्य की रक्षा करना चाहिये। समाधिभरण्य में धिमी नीति का पावन किया जाता है। धिमी आत्मको अक्षय्य के होने स्पष्ट किया है:—

“यथा वसुधैः विविध पदम दानादान संयम परम्य गृहविनाशोऽनिष्टः तद्विनाशकारण्ये योपस्थिते यथाशक्ति परिहरति दुष्परिहारे य पदमविनाशो यथा भवति तथा मते। येष गृहस्थोऽपि प्रतर्था-धनुष्यसंयम प्रवर्तमानस्तदाश्रयस्य शरीरस्य न पातमभिवान्छति तदुपवकाशे योपस्थिते न्यग्रुणा-विरोधेन परिहरति दुष्परिहारे य यथा स्वग्रुणुवि-नाशो न भवति तथा प्रवर्तति कथमात्मवचो भवेत्”।

भावार्थ—कोई व्यापारी अपने घर का नाश नहीं चाहता। अगर घरमें आग लगती है तो उसके बुझने की येष्टा करते हैं। परंतु जन्म देवता है कि धिमी बुझाना कठिन है तब वह घरकी पक्की न करके धनकी रक्षा करते हैं। धिमी तरह कोई व्यापारी शरीर का नाश नहीं चाहता। परंतु जन्म उसका नाश निश्चित हो जाता है तब वह उसे तो नष्ट होने देता है और धर्म की रक्षा करता है। धिमीयें यह आत्मवच नहीं कहा जा सकता।

धिस पर कहा जा सकता है कि सर्वश के विना यह कीन निश्चित कर सकता है कि यह भर हो जायगा, क्योंकि देखा गया है कि जिस रोगी की

अच्छे, अच्छे चिकित्सकों ने आशा छोड़ दी वह भी लगया है; धिमीयें संशयारुध मृत्यु को सत्येचना के द्वारा निश्चित मृत्यु बना देना आत्मवच ही है। दूसरी बात यह है कि चिकित्सा से कुछ समय अधिक जीवन की आशा है, जन्म की सत्येचना से वह पक्षि हो भर जायगा। अतः यह भी आत्म-वच कहलाया और सत्येचना करने वाले मनुष्य-धातक कहलाये।

निःसन्देह हम लोग सर्वश नहीं हैं; परंतु दुनिया के सारे काम सर्वश के द्वारा नहीं कराये जा सकते। हम लोग तो लविष्य के एक क्षण की भी बात निश्चित नहीं जान सकते, परंतु काम तो जैसे भी किये जाते हैं निश्चय सत्येच लविष्य के क्षणों से ही नहीं, युगों से होता है। मनुष्य के प्राप्त जितना ज्ञान और शक्ति है उसका उचित उपयोग करना चाहिये। सर्वशता प्राप्त नहीं और थोड़े ज्ञान का उपयोग नहीं किया जा सकता, और ही दाहक में मनुष्य जिसके लक्ष्य में हो जायगा। धिमीयें उपशब्द शक्ति का शुभ परिणामों से उपयोग करने में कोष्ठ पाप नहीं है। दूसरी बात यह है कि लौकिकजीवन ही सभ कुछ नहीं है—लौकिकजीवन का सभ कुछ समझने वाले जना ही नहीं जानते; वे जने दुखे भी मृतक के समान हैं। जैसे भी अनेक व्यवसर आते हैं जन्म मनुष्य को स्वच्छासे जीवन का त्याग करना पड़ता है। युद्ध में आत्म-समर्पण कर देने से या लाग जाने से जन्म जय करने पर भी सत्येच चीर ये दोनों काम न करके भर जाते हैं। वह जीन, जिसके क्षिये वे जीवन का त्याग कर देते हैं, अनन्य ही जीवन की अपेक्षा अदुर्लभ है। धिमीयें जिनका यह काम आभासता नहीं कहलाता। अदुत दिन दुखे किसी पत्र में हमने एक कहानी पढ़ी थी; उसका शीर्षक था “पतिहत्या में पातिनय”। उसका अंतिम इथानक यों था—युद्धक्षेत्र में रात घायल पड़ा था, रानी पास में बैठी थी। यवन सेना उन्हें कैद करने के क्षिये आ रही थी। रात ने अनेक कर्णध्वजों रानी से कहा

‘देवी ! तुम्हें’ पातिव्रत्य की कठिन परीक्षा देनी पड़ेगी’ । रानी के स्वीकार करने पर राजा ने कहा कि—‘मेरा अवित शरीर यवनों के हाथ में जलने धसके पहिले तुम मेरे पेट में कटारी मार दो ।’ रानी धनराध, किन्तु जन्म शत्रु पिलकुल पास आगये, तब राजा ने कहा—देवि ! परीक्षा हो ! सच्ची पतिव्रता भनो । रानी ने राजा के पेट में कटारी मार दी और उसी कटारी से अपने जवन का भी अंत कर दिया । यह था पतिव्रत्या में पातिव्रत्य । धिससे माध्व होता है ऐसी भी थीनें हैं’ जिनके बिये जवन का त्याग करना पड़ता है । आत्मव्रत्या कायस्ता है परन्तु उपर्युक्त घटनाओं वीरता के जलनस्थमान उदाहरण हैं । मन्दी उदाहरणों के भीतर समाधिभरण की घटनाओं भी शामिल हैं ।

हो, दुनियाँ में अत्येक सिद्धान्त और अत्येक विचार का दुरुपयोग हो सकता है और होता भी है । जंगल में कुछ दिन पहिले ‘अतर्किया’ का बहुत दुरुपयोग होता था । अनेक लोग वृद्धा स्त्री का गंगा के किनारे ले जाते थे और उससे कहते थे—‘हरि भोज’ । अगर उसने हरि भोज दिया तो उसे छोटे ही गंगा में फेंक देते थे । परन्तु वह हरि नहीं भोजती थी धससे उसे पार पार पानी में डुबा डुबा कर निकालते थे और जन्म तक वह हरि न भोजे तबतक उसे धसी प्रकार परेशान करते रहते थे, जिससे धनराध कर वह ‘हरि’ भोज दिया करती थी और वे लोग उसे स्वर्ग पहुँचा देते थे । ‘अतिम किया’ का यह हैसा लयानक दुरुपयोग था ! फिर भी दुरुपयोग के दर से अच्छे काम का त्याग नहीं किया जाता, किन्तु यथासाध्य दुरुपयोग को रोकने के बिये कुछ नियम बनाये जाते हैं । अपने और पर के प्राणत्याग के विषय में निम्नलिखित नियम उपयोगी हैं—

(१) रोग अथवा और कोई आपत्ति असाध्य हो ।

(२) सजने रोगी के जवन की आशा छोड़ दी हो ।

(३) प्राणी स्वयं प्राणत्याग करने के तैयार हो ! (यदि प्राणी की धृष्टता जलने का कोई भाग न हो तो धस किया के कराने वाले के शुद्ध हृदय से विचारना चाहिये कि ऐसी परिस्थिति में यह प्राणी क्या याद सकता है ?)

(४) जवन की अपेक्षा उसका त्याग ही उसके बिये श्रेयस्कर (धर्मादि की रक्षा का कारण) सिद्ध होता है ।

धसके अतिरिक्त और भी बहुत से कारण हो सकते हैं जिनसे परिस्थिति न हो सकता आदि; परन्तु उपर्युक्त कारण तो अवश्य होना ही चाहिये । धस कार्य में ओक जात सजसे अधिक आवश्यक है । वह है परिश्रमों की निर्मलता, निरवधारिता आदि । जिस जव को प्राण त्याग करना है उसीकी लजाई का ही लक्ष्य होना चाहिये । निश्चयार्थ का पास भी न दृष्टने देना चाहिये । धससे पाठक समझे होंगे कि प्राणत्याग करने और कराने से ही हिंसा नहीं होती—हिंसा होती है तब, जन्म हमारे भाव दुःख देने के होते हैं । मतलब यह कि कोई द्रव्य-हिंसा, हिंसा नहीं कहल सकता । साथ में घतना और समझना चाहिये कि कोरा प्राणविशेष हिंसा तो क्या, द्रव्यहिंसा भी नहीं कहला सकता । प्राण-विशेष स्वतः द्रव्यहिंसा नहीं है परन्तु वह दुःख-रूप द्रव्यहिंसा का कारण होता है धसबिये द्रव्य-हिंसा कहलाता है । अकलंकदेव की निम्नलिखित पंडितियों में यह बात ध्वनित होती है—

‘स्या-भत’ प्राणेषोऽन्य आत्मा अतः प्राण-विशेष न आत्मनः किंविद्विषयवर्तीत्य धर्माभावः स्यात् प्रति, तब, किं कारण ? तद्दुःखोत्पादकत्वात् प्राणव्यपेक्षोपेक्षेहि सति तत्संभविना अवश्य दुःखमुत्पद्यते धर्मधर्मसिद्धिः ।’

आत्मा तो प्राणों से पृथक् है धसबिये प्राणों के विशेष करने पर भी अधर्म न होगा । यह कीक नहीं है; क्योंकि प्राणविशेष होने पर दुःख होता है धसबिये अधर्म सिद्ध हुआ ।

धर्मसे भावपूर्ण हुआ कि द्रव्यहिंसा तो दुःखरूप है। प्राणवियोग दुःख का एक भडा साधन है धर्म-विधे वह द्रव्यहिंसा कहलाया। यह द्रव्यहिंसा भी लावहिंसा के बिना हिंसा नहीं कहला सकती। नो योग आक्षरूप देभ कर ही हिंसा अहिंसा की कल्पना कर लेते हैं वे भूलते हैं। धर्म विषय में आचार्य अमृतसर की कुछ कारिकाओं उल्लेखनीय हैं—

अविधायिपि हि हिंसां हिंसाइवमान् न लपत्येकः ।
कृत्वाप्यपरे हिंसां हिंसाइवमान् न स्यात् ॥
येकरवात्मा हिंसा ददाति काले इवमनल्पम् ।
अन्यस्य महाहिंसा स्वल्पइवा लपति परिपाके ।
कस्यापि द्दिसति हिंसा हिंसाइवमेकमेव इवकाले ।
अन्यस्य सैव हिंसा द्दिसत्यहिंसाइव विपुल ॥

हिंसा इवमपरस्य तु द्दिसत्यहिंसा तु परिश्रुता मे ।
धर्तरस्य पुनहिंसा द्दिसत्यहिंसाइव नान्यत् ॥
अवशुध्यहिंस्य हिंसक हिंसा हिंसाइवानि तत्वेन ।
नित्यमवशुद्धानैर्नैज शक्या त्यक्त्यतां हिंसा ॥

—येक मनुष्य हिंसा (द्रव्यहिंसा) न करके भी हिंसक हो जाता है अर्थात् हिंसा का इव प्राप्त करता है। दूसरा मनुष्य हिंसा करके भी हिंसक नहीं होता ॥ येक की थोड़ीसी हिंसा भी बहुत इव देती है और येक की बड़ी लारी हिंसा भी थोड़ा इव देती है ॥ किसीकी हिंसा हिंसा का इव देती है और किसी की बड़ी हिंसा, अहिंसा का इव देती है ॥ किसी की अहिंसा, हिंसा का इव देती है और किसीकी हिंसा, अहिंसा का इव देती है ॥ हिंस्य (जिस की हिंसा की गयी) क्या है ? हिंसक कौन है ? हिंसा क्या है ? और हिंसा का इव क्या है ? इन भातों के अन्धगी तरह समझकर हिंसा का त्याग करना चाहिये ॥

यहाँ तक सामान्य अहिंसा का विवेचन किया गया है जिसके भीतर महाव्रत भी शामिल है। पाठक देखेंगे कि धर्म अहिंसा महाव्रत का स्वरूप भी कितना व्यापक और व्यवसाय है। अथ हरे अहिंसा अश्रुत के ऊपर भी थोड़ासा विचार करना है जिसका पालन गृहस्थों द्वारा किया जाता है।

हिंसा चार प्रकारकी होती है—संकल्पी, आरम्भी, उद्योगी, और विरोधी। जिन अपराधों के, जननशुद्धकर, नष्ट किसी जव के प्राणों विधे नाने हैं या उसे दुःख दिया जाता है तो वह संकल्पी हिंसा कहलाती है, जैसे कसार्थ पशुध करता है। आने शुद्धारने में, रादी बनाने में, आने नाने आदि में यत्नाचार रभते हुये भी नो हिंसा हो जाती है वह आरम्भी हिंसा कहलाती है। व्यापारिक कार्य में नो हिंसा हो जाती है उसे उद्योगी हिंसा कहते हैं; जैसे व्यापार का व्यापारी नहीं यादता कि अनाज में कीड़े पड़े और भरे परतु प्रयत्न करते पर भी कीड़े पड़ नाने हैं और भर भी नाने हैं। आगरक्षा या आत्मीय रक्षा के विधे नो हिंसा की जाती है वह विरोधी हिंसा है।

गृहस्थ रथार जवों की हिंसा का त्यागी नहीं है, सिद्ध तस जवों की हिंसा का त्यागी है। वेकिन तस जवों की उपयुक्त चार प्रकारकी हिंसा में से वह सिद्ध संकल्पी हिंसा का त्याग करता है। कृषि, आदि में होनेवाली हिंसा संकल्पी हिंसा नहीं है, इसविधे अहिंसाश्रुतों ये काम कर सकते हैं। अहिंसाश्रुत का निर्दोष पालन दूसरी प्रतिभा में दिया जाता है ! और कृषि आदि का त्याग आह्वी प्रतिभा में होता है। किसी भी समय जैन समाज का अत्येक आह्वी आह्वी 'प्रतिभाधारी नहीं हो सकता। वतमान जैन समाज में हजर पीछे येक आह्वी भी सुस्केल से अश्रुतधारी मिल सकेगा। आह्वी प्रतिभाधारी तो बहुत ही कम है। जैनियों ने नो कृषि आदि कार्य छोड़ रक्खा है वह जैनी होने के कारण नहीं किन्तु व्यापारी होने के कारण छोड़ा है। दक्षिण मान्त में जितने जैनी हैं, उनका जडलाज कृषिज्वी ही है।

कुछ लोगों का यह ज्वाल है कि जैनी हो नाने से ही मनुष्य, राष्ट्र के काम की जीन नहीं रहता—वह राष्ट्र का जार जन जाता है। परंतु यह भूल है। यद्यपि धर्म भूल का बहुत कुछ उत्तरदायित्व वतमान जैनसमाज पर है, परंतु यह भूल है।

રાષ્ટ્ર છી રક્ષા કે લિયે એસા કોઈ કાર્ય નહીં હે જો
જૈની ન કર સકતા હો, અથવા ઉસ કાર્ય કે કરને
સે ઉસકે ધાર્મિક પદ મેં બાધા આતી હો । જૈનિયો
કે પૌરાણિક ચિત્ર તો ઇસ વિષય મેં આશાતીત
ઉદારતા કા પરિચય દેતે હે । યુદ્ધ કા કામ પુરાને
સમય મેં ક્ષત્રિય ક્રિયા કરતે થે । પ્રજા છી રક્ષા
કે લિયે અપરાધિયોંકા કઠોર સે કઠોર દંડ બી ક્ષત્રિય
દેતે થે । ઇન્દ્રી ક્ષત્રિયોં મેં જૈનિયોં કે પ્રાપ્ત: સભી
મહાપુરુષોંકા જન્મ હુઆ હે । યૌબીસતીથીકર, બારહ
ચક્રવર્તી, નવ નારાયણ, નવ પ્રતિનારાયણ, નવ બલ-
બદ, યે શલાકા પુરુષ ક્ષત્રિય થે । રૂઢ કામદેવ તથા
અન્ય હજારોં આદર્શ વ્યક્તિ ક્ષત્રિય થે । ઇન સભી
કા યુદ્ધ ઔર શાસન કા કામ કરના પડતા થા ।
ધર્મ કે સખ મે બડે અચારક તીર્થકર હોતે હે ।
જન્મ સે હી ઇનકા જીવન સાથે મે દલા હુઆ
હોતા હે । ઇનકા સારા જીવન એક આદર્શ જીવન
હોતા હે । લેકિન તીર્થકરોં મેં શાન્તિનાથ, કુંથુનાથ,
અરનાથ ઇતને તો એક આચાર્યજી ઔર જ્ઞાન મ્હે-
જીખણોં છી વિજ્ય છી થી । ભગવાન નેમિનાથ
બી યુદ્ધ મેં શામિય હુએ થે । ઇસ યુગ કે પ્રથમ
ચક્રવર્તી સમ્રાટ જરત કા વૈરાગ્યમય જીવન પ્રસિદ્ધ
હે । લેકિન પ્રાણ-દણ્ડ છી વ્યવસ્થા ઇન્દ્રી ને નિકાલી
થી । જૈનિયોં કે પુરાણ તો યુદ્ધોં સે ભરે પડે હે;
ઔર ઉન યુદ્ધોં મેં અચ્છે અચ્છે અણુવ્રતિયોં ને બી
ભાગ લિયા હે । પદ્મપુરાણ મેં લગભગ પર જતે હુએ
ક્ષત્રિયોં કે વણીન મેં નિમ્નલિખિત સ્થાક ધ્યાન દેને
ચોચ હૈ—

સમ્યગ્દર્શનસમ્પન્ન: યત: કશ્ચિદ્જીવતી ।

પૃથતો વીક્ષ્યતે પથ્યા: પુરન્નિદરાક-મયા ૭૩ । ૧૬૮

અર્થાત્ કિસી સમ્યગ્દષ્ટિ ઔર અણુવ્રતી સિપાહી
કા દેવકન્ધાપે દેખ રહી હે ।

અગર જૈનધર્મ જિલકુલ વૈરો કા હી ધર્મ
હોતા તો ઉસકે સાહિલ મેં એમે દશ્ય ન હોતે ।
ઇસલિયે મહ અચ્છી તરફ સમજ લેના ચાહિયે કિ

અપની, અપને કુટુંબીયોં છી, અપને ધન ઔર
આજીવિકા છી રક્ષા કે લિયે જો હિંસા કરતી પડતી
હે વડ સંકલ્પી હિંસા નહી હે । જો હિંસા સંકલ્પી
નહી હે, ઉસકા ભાગી સાધારણ જૈની તો ક્યા અણુ-
વ્રતી બી નહી હોતા । ઇમને સાદ માલમ હોતા હે
કિ જૈનધર્મ છી અહિંસા ન તો અન્યવહાર્ય હે, ન
સંકલ્પિત હે, ન અધિક ઉન્નતિ છી બાધક હે । વર્ત-
માન કે અધિકાંશ જૈની અપની કાયરતા થા અક-
મેષ્યતા કે જિપાને કે લિયે બડી બડી જ્ઞાતે મારા
કરતે હે પરંતુ વાસ્તવ મેં અહિંસા કે સાધારણ રૂપ
કે પાલક બી નહી હોતે; હાં, દોઝ કઈ ગુણા ઈખ-
લાતે હે । ઇન્દ્રે દેખકર જૈનધર્મ છી અહિંસા નહી
સમજી જન સકતી ।

દરબારીલાલ ન્યાયતીર્થ.

મહાત્માજીકા પત્ર.

ભાઈ કરવારી લાલજી,

આપકા પત્ર ઔર લેખ મીલા । લેખ પઠકર
મુઝકા આનન્દ હુઆ, ઉસમેં ખહોતારી, ખાતે હે
જિનમેં મેં સહમત હું । ક્યા જૈન જનતા આપકે
અભિપ્રાય કે માન લેગી ।

સલામદ આગ્રમ

આપકા

પર્યા. તા. ૩૦-૧-૨૯.

મોહનકાસ આંધી.

[આ લેખ લખનાર જિન્ગરી પંડિત છે.
તેમણે જિન્ગર જૈન ગ્રંથોમાંથી અવતરણો અને
ઉદાહરણો આપી પોતાના લેખ લખ્યો છે. શ્વેતાંબર
જૈન ગ્રંથોમાંથી તે ગ્રંથો અવતરણો અને ઉદાહ-
રણો આપી કોઈ વિદ્વાન શ્વેતાંબર જૈન જૈનધર્મમાં
આહિંસાનું ખરું સ્વરૂપ શું છે તે લખા જણાવશે
તો અમે જરૂર પ્રકટ કરીશું. આ લેખના ઉત્તર રૂપે
સૌમ્ય ભાષામાં કોઈ લેખ લખશે તેને પણ સ્થાન
આપીશું. આ વિષયને અંગત હુમલા વગર સામ્ય-
ભાવે ખૂબ છણવા જોયો છે.]

તંત્રી.

વિવિધ નોંધ.

(કૉન્ફરન્સ આફિસ તરફથી)

૧. મંત્રીપદનું રાજીનામું:—

આ સંસ્થાના એક એક્ટિંગ સેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી શેઠ નગીનદાસ કરમચંદ સંઘથી તરફથી પોતાના ઓદ્ધાતું રાજીનામું તા. ૨૭-૮-૨૮ ના પત્રથી આવતાં તે સંબંધે તા. ૯-૧૨-૨૮ ની રેન્ડોંગ કમિટીએ નિમેશ સભ્યોએ શેઠ નગીનદાસ કરમચંદને રૂબરૂ મળ્યા પછીની હકીકત તા. ૨૦-૧-૨૯ ના રોજ મળેલી રેન્ડોંગ કમિટીની મિટીંગ સમક્ષ રજૂ કરી હતી. તે વખતે રાજીનામાં સંબંધે પુનઃ વિચાર કરતાં સર્વોન્મતે હંસવવામાં આવ્યું હતું કે "શ. શેઠ નગીનદાસ કરમચંદ જેઓએ આ કૉન્ફરન્સના સેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરીના હોદ્દા ઉપર રહી અત્યાર સુધી જે સેવા ધાનવી છે તેની આજની સલા નોંધ લે છે અને તેમની નાદુરસ્તીના કારણસર તેમનું રાજીનામું દિશગીરી સાથે સ્વીકારે છે."

૨. કૉન્ફરન્સના બંધારણ સંબંધે સૂચના:—

પ્રત્યેક ગામના શ્રી જૈન સંઘો, જૈન બંધુઓ અને ખંડેનો તેમજ જૈન સંસ્થાઓના કાર્યાલયકેને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે આપણી કૉન્ફરન્સનું ચાલુ બંધારણ જે મુંબઈ મુકામે મળેલી દશમી બેઠક વેળાએ પસાર કરવામાં આવ્યું છે તેમાં યોગ્ય સુધારા વધારા ચવાની આવશ્યકતા જણાતાં સદસ્ય બંધારણની ઓપેલી પ્રતો તૈયાર કરવામાં આવી છે, જે આ સંસ્થાના મુખ્યપત્ર 'જૈનયુગ'ના તમામ ગ્રાહકોને

ગત માસના બેંક સાથે બાંધી પહોંચતી કરવામાં આવી છે. તેમજ કમિટીના દરેક અન્યથે આપણી કોમની વસ્તીવાળાં લગભગ દરેક શહેર યા ગામના આગેવાન, અને શ્રી સંઘ તરફ તથા મુનિ મહારાજના અને આપણી સંસ્થાઓ જેઓનાં નામો અમને મળી શક્યાં છે તેમને તેમજ ગ્રેન્યુએટેને, જૈન પત્રોના અધિપતિઓ, અને અન્ય આગેવાનોને એક એક જાપેલી પ્રત મોકલી આપવામાં આવી છે. જેઓને આ પ્રતો મળી હોય તેમણે બંધારણ ઉપર પોતાની સૂચનાઓ અને ઘટતા સુધારાઓ સંબંધે યોગ્ય હકીકત સત્વર લખી મોકલવા વિનંતિ છે. આ પ્રતો લગભગ દરેક જગ્યાએ મોકલવામાં આવી છે છતાં જેઓને જોઈતી હોય તેમણે મંગાવી લેવી.

૩. શેઠ ફકીરચંદ પ્રેમચંદ સ્કોલરશીપ (પ્રાઇઝ)

આ સ્કોલરશીપ (પ્રાઇઝ)ની શરતો મુજબ આવેલી અરજીઓ તપાસતાં મી. કાંતિલાલ નાયાલાલ શાંક (શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થીન) સંસ્કૃતના વિષયમાં સૌથી વધારે માર્ક્સ મેલવનાર તરીકે શ. ૪૦)નું ઇનામ આપવા હર્ષ્ય છે. સુરતનાં વતની અને કુલે સૌથી વધારે માર્ક્સ મેલવનાર તરીકે અમેને કાર્ધ પણ વિદ્યાર્થીની અરજ ન મંગવાથી બીજું ઇનામ કોઈને પણ આપવામાં આવેલ નથી. જાહેર થયેલ ઇનામ મેળવનારે માર્ક્સ સંબંધી ખાત્રી આપી નહીં થયેલ ઇનામ લઈ જવું.

॥ नमो विद्युस्त ॥

જૈન યુગ

[શ્રી૦ જૈન મયે૦ કુંજર-સત્તુ' માસિક-પત્ર]

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ત્રણ

પુસ્તક ૪

અંક ૬-૭-૮

ગાંધી તંત્રી

માહ-ફાગણ-ચૈત્ર

૧૯૮૫

મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ

ગી. જી. એલએલ. ગી.

વહીસ લાઇકાર્ટ, મુંબઈ

विषयानुक्रम.

विषय.	पृष्ठ.
१ तंत्रीनी नोंध-१ श्री महावीर ज्यन्ती	
विषे क'धेक वडतव्य २ मानहानिना अटलो	
३ जैन द्वाभ्यां ४ पुस्तकां जैनोनी दशां.	२२६
२ स्वीकार अने सभासोयनां.	२३५
३ दक्षिणभां जैन धर्म. साररूपे नोंध. तंत्री.	२३७
४ भीमाकृत शैल्य प्रयाडि स्तयन. सं. तंत्री.	२५२
५ अमरलीक मुनिवर काव्य.	२५३
रा. सुंदरदास जे कापडीया B. A.	
६ श्रीओना दक्षे विषे संवाद. योजक तंत्री	२५६
७ जैन धर्मभां श्रीओनुं स्थान.	२५६
रा. परमानन्द कुंवरज कापडीया	
B. A. LL. B.	
८ प्रह्लादयथ.	२६३
रा. ब्राह्मचवन मोरारज शाह.	
९ जैन समाजमें स्त्रीयोकी कमीका प्रश्न	२७२
(हिंदी) श्री भाटदासज जैन B. A.	
१० जेक अंतर्गत आवस्यक योजना.	२७६
(रा. कुलकर्ण हरियं दशरी)	
११ क्षीलावती सति रास.	२७८
संभादक मुनि संपतविजय.	
१२ संस्थाओनी डीरेडरी भाटे जेडरी नोंध.	२८३
रा. कुलकर्ण हरियं नोंध.	
१३ डे. लोडिदाशनां संस्कृत जैन पुस्तकांनी	
निगतवार हकीकत रा. ज. वि. रावद.	२८४
१४ वीर संनिवेश (काव्य).	२८७
रा. सुंदरदास जे. कापडीया B. A.	
१५ विद्यार्थी संस्थाने यरलो.	२८६
रा. शांतिदास भगनदास शाह.	
17 Ahinsa Anuvrata	291
Mr. S. P. Badami B. A. LL. B.	

विषय.	पृष्ठ.
१८ जगद्गुरु श्री होरविजयसरि.	२९६
श्रीशशिभूषण शास्त्री.	
१९ जैन कथाओ अने प्राचीन सुभाषितो.	३००
रा. भंजुदास २० भंजुदास B. A. LL. B.	
२० संघना जेक पात्राणनी सूचनाओ.	३०१
२१ वीरतोतन (अपभ्रंशना गू अनुवाद).	३०२
पंडित दासदास भगवानदास गांधी.	
२२ विद्यार्थीओने.	३०४
श्री देवाशंकर महंजु डिदासी.	
२३ हिन्दु मदासला अने जैनोनुं कतव्य.	३०८
रा. छागमल नोपाज शाह.	
२४ जेक प्रार्थना श्री गिरिधर शर्मा.	३१३
२५ परिश्रम यासना रा. सुशील.	३१३
२६ लायनासधि प्रकरज (अपभ्रंश)	३१४
-सं मुनि यगुरविजय.	
२७ श्री वाहिन्यसरि कृत प्रभासुनय तत्त्वालोका-	३२०
लंकार:-मूल तथा लापांतर. रा. मोहनदास	
भा. जेवरी सोबिसिटर.	
२८ श्री वीरजिनस्तयनम् (जयचन्द्रदास)	३२२
रिक्तत)-मुनि यगुरविजय.	
२९ वचनाको प्रगति यद मानवजीवनको	३२६
अधोगति है । श्री रामपतिमिश्र.	
३० धर्मश्रुओनुं जगतो कथाओ भाटे कतव्य.	३२८
-जेक वैजय.	
३१ अभिराजकृत: भंडपायद (भांडवगद) शैल्य	३३२
परिपारी	
३२ भांडगारिक नेमिचंद्र तंत्री.	३३४
३३ छिंदगद शैल्य परिपारी.	३४१
३४ कापसिदिनुं रहस्य.	३४३
(स्व. साक्षरधी गनुं सुगदास किं भंडेती)	

જૈનયુગ.

DEGRADATION OF RELIGION.

The aim of all education and progress is to develop the collective instinct in man; to teach him to co-operate with his neighbour, and to make him feel that his individual good depends on the good of society as a whole. Only thus can the selfish and individualistic instinct be suppressed and the energy of mankind be diverted from mutual competition to co-operation for the common good. Religion as practised to-day is, however, the greatest separatist force. It puts artificial barriers between man and man and prevents the development of healthy and co-operative national life. Not content with its reactionary influences on social matters, it has invaded the domain of politics and economics, and affects every aspect of our life. Its association with politics has been to the good of neither. Religion has been degraded and politics has sunk into the mire. Complete divorce of one from the other is the only remedy.

—Pandit Motilal Nehru's Presidential Address Calcutta Congress. 1928.

પુસ્તક ૪

વીરાત્ ૨૪૫૫ વિ. સ. ૧૯૮૫ માહ-ફાગુ-ચૈત્ર

અંક ૪-૫-૬

તંત્રીની નોંધ.

૧ શ્રી મહાવીર જયન્તી વિષે કંઈક વક્તવ્ય.

અર્હન સિદ્ધઃ પ્રબુદ્ધઃ પ્રકટગુણગણઃ,

પારનોડનજ્ઞમેવો

વીરો વિશ્વાધિનાયઃ કિશલપતુ સ વો

૬ તુલ્યમાંગલ્યમાલાય ।

ઘ્યોમેવાયાપિ યસ્ય પ્રવિદિતમહિમોલ્લાસનં

શાસનં તત્

ચિત્રં સૂર્યાદ્યમપ્યુજ્જ્વલસુશશિકુલં

માતિ નિસ્તારકં યત્ ॥

યદ્દમાન જિનેશસ્ય વચનાય નમોનમઃ

અજ્ઞાનધ્વાન્તવિધ્વંસાપદેય દિવસાયતે ॥

—વિશ્વસિત્રિવેણી.

—સૂર્યથી યુક્ત છતાં ઉત્તમવય અંદકુલવાળું જે

આકાશ નિરતારક લામે છે તેની પેઠે જેનું શાસન સૂર્ય

ન છતાં હજી સુધી પ્રસિદ્ધ મહિમાના ઉદ્ઘાસવાળું જણાય

છે કે જે એક વિચિત્ર વાત છે, તે અર્હન, સિદ્ધ, પ્રબુદ્ધ,

પ્રકટ ગુણના સમૃદ્ધવાળા, પારપામેલા, કામદેવને ભેદનારા

વિશ્વાધિનાય વીરપ્રભુ તમારી માગલ્યમાલા અતુલપણે

વિકસાવે.

જે અજાનફી અંધકારનો નાશ કરીને પોતેજ

દિવસરૂપ થાય છે એવા વર્ધમાન જિનેશના વચનને

નમોનમઃ

ચંદ્રીરચાસતરનામિસુરાંગનામિ,

રશોમિ શોમિતશમ નં હિ યસ્ય ચૈત્ ॥

પીયૂષપૂષ્પ ભરવૃષ્ટિમમ સ્વદટ્ટિ,

મિદાં મયિ ક્ષિપતુ વીરજિનેશ્વરોડસૌ ॥

—ગંભીર અને મુંઢ નાભિવાળી દેવતાની સ્ત્રી-
એએ શમતાથી શોભિત એવા જેના ચિત્રમાં લોભ
કયો ન હતો—કામચિદાર કયો નહતો. એવા શ્રી વીર-
પ્રભુ મારે વિશે અમૃતની વૃષ્ટિ સમાન પોતાની વૃષ્ટિ
આરોપણ કરો.

શ્રીવર્દમાનઃ સ જિનઃ પ્રમુત

વિમૃતયે સ્તાત્સુલકંદકંદઃ ।

યદાગમઃ સવૃહદયંગમો ડચ

દીપાયતે તત્ત્વપથ પ્રકાશે ॥

—હૃદયને પ્રિય એવું જેનું આગમ—શાસ્ત્ર તત્ત્વ-
માર્ગને પ્રકાશ કરવામાં દીપક જેવું છે, અને જે
સુખરૂપ વૃક્ષના અંકુરરૂપ છે એવા શ્રી વર્ધમાન
પ્રભુ યશી વિશ્વતિને અર્પે થાઓ !

—સોમસૌભાગ્ય ૧-૫; ૩-૧.

હિંસા કે હિંચે તે હરિ, દયા કે ભરે ભવ્યભાવ
જગમે જગાર્ધ જૈન જ્યોતિ જગમગન્તી હૈ.
માયા મહ લોભ મોહ રાગકે જટિલ જલ
જપતે જરાય ધારી વિજય વૈજ્યન્તી હૈ.
પાહન સે હિંચે હુ પ્રાપ્તિ અમૃત ઉપદેશકેં
દ્યારસ લીજે લહી મોક્ષ સુખવન્તી હૈ
હિંસા કે નિવારક ત્રત અહિંસાકે પ્રચારક
જૈનધર્મકે ઉધારક મહાવીરકી જયન્તી હૈ.

આવા શ્રીમન્પ્રભુ મહાવીરની જયન્તી તેના
વારસ તરીકે આપણે જગે જગે ઉજવીએ તેમાં તેમના
ચરિત્ર અને ઉપદેશના રમરણ કરવા ઉપરાન્ત કંઈ ન
કરીએ, તો ખડે અને મોઢે ફલ કેમ પ્રાપ્ત કરીએ ?
તે મહાત્મે પોતાના યુગનું કાર્ય બજાવ્યું. માતૃપિ-
તાનો વિનય જળવી ત્યાગી બન્યા—મસ્ત નિર્ગ્રન્થ
થયા; ધર્મને નામે જડ નાખી બેઠેલી અનેક ગૃહી-
પ્રખંથી પ્રધાઓ ઉખેડી કેંદ્રી દીધી, વિપત્તાનું ઝેર
ઉતારી નાંખી શુકલ સમભાવની ધારા પહેડાવી, એક
ચીજ સમાન ગણાતી સ્ત્રીની પ્રતિષ્ઠા અપરિગ્રહના
એક વ્રતમાંથી ચોથા અને પાંચમા એ બે વ્રત કરી
વંધારી, સર્વ વર્ણોની ધર્મપ્રાપ્તિના સરખા દક્ષ આપી
એક 'સંઘ' માં દાખલ કર્યાં, હિંસાને તોટી શુદ્ધ
અહિંસાનો ખજ દરકતો કર્યો, અનેક પરિપક્ષો વેદી
તે પરિપક્ષો આપનાર પ્રત્યે ક્ષમા આપી એવા અનંત

સુણાના ધારક શ્રીમન્ ભગવાન્ મહાવીરનું ચરિત્ર
અનેક બોધપાઠો આપણને આપે છે.

જગો ઉકો જૈનિયો ! જગાય દો જનોમે જોશ
અખતો જગમાંહિ જગિયે દો લુગ આયો હૈ.
આંખે ખોલિ દારો નેક ઘરકી નિહારો દશા
દુ પાપિનીતે લુમપે શાસન જમાયો હૈ;
દુરેકો મુદારિ પેટ ભેટ ભેટિ આપુસમે
સંગઠન સરાહો સંગઠનકો રાજ આયો હૈ.
ધર્મકી મુદાહ માંહિ મારો ? મીર ખાંછ વીરો !
તખ તોલમ જને આજ રવર્ણદિવસ આયોહૈ

શ્રી મહાવીરના જન્મ થયાંને આપણી ગણનાના
હિસાબે ૨૫૨૭ વર્ષ થયાં છતાં તેમનાં જીવન અને
કથનને તેમના લાસને ન્યાં સુધી વીસાઈ નથી ત્યાં
સુધી તેમનું શાસન અવસ્ય ચાલવાનું છે—ચાલેજ
જવાનું છે. મહાન કાલચક્ર પોતાનું કાર્ય કર્યે જાય
છે, છતાં શ્રી વર્ધમાનના ઉપદેશને તેનો અંતુષાથી
વર્ધમાન ન રાખે, તેમનો વાવંદો-વિશ્વપ્રેમની ભ્યોતિનું
નિશાન અશ્વનમનું નહિ રાખે તો તે પોતાનું કે-
અન્યનું કલ્યાણ સાધી નહિ શકે.

શ્રી મહાવીરના અનુયાયીઓને જીવંત - પ્રજા
તરીકે રહેવું હોય તો તે પ્રભુના આદર્શોને અમરમાં
ગૂંકવા બેઠશે, તે આદર્શ મહાત્મનની જયન્તીએ
ઉજવી સમાજમાં નવીન બ્રહ્મ વર્ધમાન કરેવું પડશે,
અને આપસ આપસની દૂટ-સાધુઓ સાધુઓ વચ્ચેની-
શ્રાવક શ્રાવકો વચ્ચેની, સંપ્રદાય સંપ્રદાય વચ્ચેની—દૂર
દરી ઉઘરતા, સહિષ્ણુતા અને અભેદવૃત્તિ ગ્રહણ કરવી
પડશે; ભારેજ તેમની વિશ્વબંધુ ભાવની દિશસુધીનો
વિસ્તાર વિષયક પર ફેલાવી સારો. એ સુવર્ણદિન
આવ્યો છે. લાલ લ્યો. તજારતુ !

૨ માનહાનિનો ખરડો—રાધણપુરના વાસી
અને મુંગધમાં વ્યાપાર કરતા શેઠ જીવનમાલ પરતા-
પસી એક શ્રીમંત આગેવાન ગૃહસ્થ છે અને હમ-
ણાંજ પોતાની પ્રતિમા પ્રમાણે શત્રુજયનો સંઘ રાધ-
નપુરથી કાઢી સંઘપતિ બન્યા છે. આ સંઘ કાદયા
પહેલાં વીસનગરના પ્રસિદ્ધ શેઠ મહાસુખભાઈ યુનિ-
સાલે સોજવતમાનના તા. ૨૬-૬-૨૮ ના અંકમાં

‘દીક્ષા માટે દોડધામ’-પોતાના કામ માટે પારકાનું બળાદાન બીચારી ડોળીને મળી આવેલો શુભ યથેક્ષો દીકરો’ એવાં મથાળાંઓ નીચે એક લેખ પ્રકટ કરેલો તેમાંનું અમુક લખાણ પોતાને લાગુ પડે છે અને તેથી પોતાની માનહાનિ થઈ છે એ જાતની પોલીસકેટમાં ફરિયાદ શેઠ જીવનલાલે શેઠ મહાસુખ-ભાઈ સામે નોંધાવીને ૫૮૪-૧૯૨૮ નો સમન્સ કેસ તા. ૩૧-૭-૨૮ ને રજા માંડેલો અને ત્યાર પછી તેની ધણી-મુતાવણીઓ થઈ અને આખરે બંને પક્ષકારોએ સમજુતીપર આવી તે કેસની મરમેલે માંડવાળ કરી છે તેથી અમે તે બંનેને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

તે સમજુતી એ રીતે થઈ હતી કે શેઠ મહાસુખભાઈએ નીચે પ્રમાણે લખિતવાર ખુલાસો કર્યો કે:-

Having been satisfied that the information about the Complainant having taken a bow to produce five ‘Chelas’ by Kartik Vad 5th and on his failure to do so, to become a Sadhu himself was not correct, the accused withdraws the allegations to that effect contained in the article and all comments based thereon. The allegations about “મનુષ્યદરણુ” and “શુદ્ધકાટ” contained in the last paragraph of the article in question were never intended by the accused to apply to any particular individual, but were by way of general criticism. If, however they were understood to apply to the complainant the accused withdraws the same. The accused says that he had no intention to injure the feelings of the complainant. Bombay 2nd November 1928.

— ફરિયાદીએ કાર્તિક વદ ૫ મુહૂર્તમાં પાંચ ગ્રહો વ્રતન કરવાની-કંડી આપવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, અને

તેમ કરવામાં નિષ્ફળ તે જ્ય તો પોતે સાધુ થવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે એવી ખબર સાંચી નહોતી એમ પોતાને સંતોષ થવાથી જવાબદાર પોતાના લેખમાં તે જાતના કથન અને તે પર કરેલી સર્વ દીક્ષા જેથી લે છે, ‘મનુષ્યદરણુ’ અને ‘શુદ્ધકાટ’ સંબંધીનાં તે લેખના છેલ્લા પાસામાં કરેલ કથનો કોઈ ખાસ વ્યક્તિને લાગુ પડે છે એમ કહીપણ જવાબદારે ઇચ્છેલ નહોતું પણ સામાન્ય દીક્ષા રૂપ તે કરેલાં હતાં, છતાં પણ તે ફરિયાદીને તે લાગુ પડે છે એના તેના લાવાચર થતો હોય તો જવાબદાર તેને ખેંચી લે છે જવાબદાર કહે છે કે ફરિયાદીની લાગણી કુલવગનો તેના ઇરાદો હતો નહિ. મુંબઈ તા. ૨ જ નવેમ્બર ૧૯૨૮”

આ ખુલાસો એકે કર્યો અને બીજાએ સ્વીકાર્યો એ એકંદરે જોતા સંતોષકારક મિના છે અને બંને પક્ષકારોએ કોર્ટ દરબારે જઈ વધુ ખર્ચો કરવાનું અટકાવી પોતાના દ્રવ્યનો સદુપયોગ બીજી રીતેજ થઈ શકે છે એ બોધપાઠ પોતાને તેમજ જનતાને આપ્યો છે તે માટે અમે બંનેને મુબારકબાદી આપીએ છીએ. આ મુબારકબાદી આપવામાં અમે મોડા છીએ એ કબૂલ કરીએ છીએ, છતાં જે વખતે ઉપરનો મુકદ્દમા ચાલતો હતો તે વખતની અને તે માંડવાળ થયો તે વખતની જે જાતની ગરમ હવા હતી, તે હવે દૂર થઈ શાંતિના વાતાવરણમાં તે આપવાથી તેની કદર વધુ થશે એ પણ સાથે સાથે અમે માનીએ છીએ.

ઉપરના લેખની પુનરુક્તિ નથી કરના-કરવાથી જાનિતો ઉદ્દેશ સધાય તેમ નથી. આવા આવા લેખો તો શુ છે, પણ દમણા દમણાં બીજાનેખમદાર વ્યક્તિઓ તરફથી અનેકગણાં તીખા અને ગલીચ લખાણો પ્રકટ થાય છે તેનો ઉપાય અમને તો તે પ્રત્યે તદ્દન દુર્લભ આપવા સિવાય આ સમયમાં બીજાં લાગતો વર્ધી. આ માનહાનિના ખાટલામાંથી શુ બેઠું મળે છે તે આપણે કંડે પેટે હવે વિચારીએ. એકબાઈ બીજા માટે કંઈ લખે તેમાં શું ઉદ્દેશ છે તે નરક પટ્ટેલાં લક્ષ રાખી તે ઉદ્દેશ વ્યક્તિગત આપ-માન કરવાનો નહિ, પણ જાહેર દિનના સવાલ ચર્ચવાનો હોય તો, અને લખનાર કંઈ સમજુ હોય તો તેની ચેરસમજુતી દૂર કરવા માટેની ચરત્પરત્સ

લાગે એવી ખાત્રી આપી હતી અને તે માટે પોતે પાંચ હજારની રકમ માંદાની પથારીઓ માટે આપવાનું નાહરે કર્યું એટલુંજ નહિ પણ હોસ્પિટલ કરવા માટે ખાસ સારા ગૃહસ્થોની સમિતિ તે વખતે નિર્માવી તેમાં પોતે એક સભ્ય થઈ તે માટે સર્વ કરવા વચન આપ્યું હતું તે માટે અમે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. હોસ્પિટલનાં સ્વખર્ચ સફળ થાય અને સાથે સાથે સરતા લાડાની ચાલીઓ જૈનો માટે ઉભી થાય એમ કરવામાં સર્વ શ્રીમંત જૈનોને પરમાત્મા પ્રેરણા કરે એમ અમે ધ્વજીએ છીએ. બાણ પનાલાલ પુનમચંદના નામથી ચાલતું જૈન દવાખાનું પણ આ યોજનામાં આમેજ થાય તો કેવું સારું!

૪ હુલ્લડમાં જૈનોની દશા—મુંબઈમાં ગયા ફેબ્રુઆરીમાં જે કોમી હુલડો થયાં તેમાં જૈનોની જે દશા થઈ હતી તે દયા અને ખેદ ઉપજાવે તેવી હતી. 'અહિંસા'ના વાતાવરણમાં નિષ્પ્રાણ રીતે ઉછરેલી જૈન કોમ હુલડા જેવા પ્રસંગની ખૂબ પડતાં કે હુલડા થતું દેખવામાં આવતાં કાંપી ઉઠે છે, થરથરી જાય છે અને તેના પ્રાણુ ઉડી જાય છે, ત્યારે હુલડામાં સપડાઈ જતાં તે કેવલ અસહાય. રહી કાંઈ પણ હાથપગ હલાવ્યા અથવા વગર તેના ભોગ અને તે રહેજે સમગ્ર શકાય તેવું છે. એમ કહેવાય છે કે આવી ગરીબડી માંચકાંગલી કોમને માટે તેના આગેવાનોએ તે વખતે કંઈ જીવ જેવું કર્યું નથી, અને ભારીઆ તેમજ અન્ય ગૃહસ્થોએ અને ભારીઆ સ્વયંસેવકોએ ભારીઆની મહાજનવાડી ખુલ્લી કરી તેમાં બીકના મારેલા સર્વને-જૈન જૈનોતર સર્વ હિન્દુઓને સંગ્રહા એ માટે તેમને ધન્યવાદ અમે આપીએ છીએ. સ્થાનકવાગી જૈન કુટુંબમાં ઉછરેલ યા જગજીવન હજાર મથી તલસાણાઓ આપી યુનિફોર્મમાં બીજાઓની 'સંસાધતા લઈ અનેક જૈન કુટુંબોને હુલડાના લતાઓ-માંથી મોટર લોરીઓ દ્વારા ખસેડી લયમુક્તા કરેલ છે તેને માટે તે માન ખાત્રી ગયા છે.

જે પોતાનું રક્ષણ ન કરી શકે તે બીજાનું કેમ કરી શકશે? જે આગેવાનો પોતાની કોમના-સમાજના ભાઈપહેનોની વ્હારે-ધાઈ આવા વખતમાં ન બચાવી શકે તે બીજાનું લીધું શું કરી શકવાના હતા એમ પણ પ્રશ્નો ધણુઓ હવે પૂછે છે; કોઈ એમ કહે છે કે 'આપ આપની સંભાલીઓ, મેં' જેવી ફાડતા દુઃ' એ સત્ર પરજ બધાએ આધાર રાખ્યો હશે; ગમે તેમ, પણ સર્વ આગેવાનો તદ્દન સુષ્ટ રહ્યા હતા

એવું નથી. કેટલાએ પોતે મહાજનવાડીમાં જઈ અજર અંતર પૂછી હતી, સહાય આપવાની માગણી કરી હતી, અને બીજી રીતે વ્યવસ્થા કરી હતી. જૈનોના સામાન્ય વર્ગમાં પણ બધા વર્ગ કાયર નહોતા બન્યા. તેમાંના કેટલાકે સ્વરક્ષણના ઉપાયો લીધા હતા એટલુંજ નહિ પણ અનેક સગાં સંબંધીઓ તેમજ સ્વર્ધર્મી ગાંધિ લાઇઓ-વર્મ લાઇઓને તેમના કુટુંબ સહિત પોતાને ત્યાં લાવી તેમની ખાતર ખરદાસ અને તેટલી કરી હતી. જૈન કોમ તદ્દન નિસ્તેજ ને નિષ્પ્રાણ છે એ પ્રકારના તે સમરત કોમ પર નિદામક આક્ષેપ કરવા તે બુદ્ધ યોગ્ય નથી, છતાં એટલું તો કહેવું પડશે કે બીજા કોમો કરતાં આપણે વધુ દીન, અને અસહાય છીએ તો હવે પછી વધુ કંઈ કરી ખતાવીએ, વીરત્વ દાખવી શકીએ, ક્ષાત્રતેજને વારસો પ્રકટ કરીએ તોજ આપણા ઉપરના ઉપલા આક્ષેપો નિર્મૂળ થશે.

આયામ લેવી, દંડ પીલવા, કુસ્તી કરવી, અપામ

ખેલવા આદિથી શરીરને મજબૂત બનાવવા ઉપરાંત મનની શિથિલતા ને દુર્બલતા દૂર કરી હિંમતે બહા-દૂર બનવું પડશે. બીજા કહે છે કે 'હિંમતે મદી તો મદે ખુદ' તે પ્રમાણે એક હિંમતવાન પાતળો માણસ પણ નાહિમત જાડા માણસોના ટોળાને મહાત કરી શકે છે. આ મહાન ચળવળના સમયમાં-કોમી બોડી ફિલચાલોના પરિણામે ડેરી મામલામાં આપણે સ્વરક્ષણ કરવા જેટલાયે પ્રાણુવાન નહિ હોઈશું તો જૈન કોમ તરીકે જીવતા રહેવાનું કેમ બની શકશે?

શ્રી મહાવીરના સંતાન જૈનો! હવે નહિ એતો તો ક્યારે એતશો? વીરના પુત્રો વીર હોય છે તે બતાવો. હિંમત કદિ પણ ખોશી નહિ, અને મરણની ભવિતિ ટાળી નાંખશો. આત્મા તો કદી મરતો જ નથી, અને મનુષ્ય રૂપે ધરેલો દેહ એક વખત પડવાનો જ છે, માટે મવાલી બદમાશો કે બુલ્લમી સામે નિરર રહી બધી શક્તિઓને ઉપયોગ હિંમતપૂર્વક કરી તેમને હઠાવશો-પોતાનાં સ્ત્રી બાળકોની પહેલાં રક્ષા કરજો અને તેમ કરવામાં મરણ આવે તો તે વીરમરણને પ્રેમપૂર્વક ભેટશો. એથી સદ્ગતિજ થવાની છે. આ સલાહ આપણે સોચે હૃદયમાં ધારી તેનો અમલ કરવાનો છે. હમણાં પણ પાછા હુલ્લડના પડધાઓ સંભાળાય છે, હમકલાં થાય છે ને હવે પછી પણ ચવાના હશે તો યશે, તો તે માટે તૈયાર રહી બહાદુરી અને હિંમત દાખવશો એ પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના!

સ્વીકાર અને સમાલોચના.

પ્રસ્થાન-નાટક અંક ફાગળ ૧૯૮૫. તંત્રીઓ શ્રી રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક અને શ્રી રસિકલાલ છોટાલાલ પરીખ. આ અંકની કિંમત એક રૂપીઆ. માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. પાંચ. પ્રાં પ્રસ્થાન કાર્યલય, અમદાવાદ.

પ્રસ્થાન નામનું માસિક નીકળ્યાં ને ૪ વર્ષ ને પોંચ્યો મહિનો ચાલે છે ને તે માસનો ખાસ અંક 'નાટક અંક' તરીકે બહાર પડ્યો છે. નાટક એ વિષય લેતાં નાટક, નાટક લખનાર, નાટક લખવાનાર-નટ, અને તે લખવાનું પ્રધાન એટલે રંગ-ભૂમિ, તેમજ નાટ્યકલા એ સર્વનો સમાવેશ થાય છે. નાટક તરીકે 'રાધના પર્વત' એ નામનું સ્વ. સર રમણભાઈનું રંગેલું નાટક લઈ તે પર સાક્ષર તંત્રી શ્રી રામનારાયણ પાઠકે સમીક્ષા-વિવેચન આપી ઉરી ગવેપણાપૂર્વક કર્યું છે, નાટકે લખનાર તરીકે કવિ મૂલશંકર મૂલાણીને લઈ એક અત્યંત લેખકે તેનાં રંગેલાં કેટલાંક નાટકોમાંથી ઉતારા લઈ 'એમણે રંગભૂમિની ઉત્પત્તિ માટે કેટલાં સતત, સજ્જ અને સખજ પ્રયત્ન કરેલા છે' તે સમજાવ્યું છે. સાચે સાચે તે બ્યાનથી ફરીઆદ કરે છે કે 'હતાં જે સાક્ષર વર્ગમાં એમની નેષ્ટિએ તેવી કદર ગણ નથી. પણ સાક્ષરોથી એમની મૌન સેવા સાવ અજાણી રહી છે એમ તો નજ કહેવાય. સદગત શીયુત રણુ-જીતભાઈએ એમનાં નાટકોમાંથી કેટલાંક ભાગો પ્રસિદ્ધ કરવાની માગણી કરી હતી પણ દેવોગે ચોખ્ખા વખત પછી એ ભાઈનો સ્વર્ગવાસ થયો.' એવા સમભાવી નિષ્પક્ષી રસમ રણુજીતભાઈની ગૂજરાતી સાહિત્ય-કોશમાંથી હણુ સુધી કેઈએ ખોટ પૂરી નથી. આ કહિયાવાડી કવિ મૂલશંકરનાં નાટકોમાંથી મુંદર સુંદળી કરેલા ભાગો પ્રસિદ્ધ થાય અને એ રીતે એની એટલી કદર થાય એમ માનિત્યસંસ્થાએ કરે તો સાફ. આ વખતે સ્વર્ગસ્થ ડાહ્યાભાઈ ધોળશાસ્ત્ર, સ્વ. વાલજી આશારામ સ્વ. નરુરામ મુંદરજી પણ સારા નાટકકારો થયા છે તે યાદ આવે છે. તેમનું મૂલ્ય હણુ પૂરું અંકાયું નથી. તેમના સંબંધમાં પણ તે

પ્રમાણે ચતું ઘરે. હરીન્દ ચટ્ટોપાધ્યાય કલાનિપુણ અને અંગ્રેજી આદિમાં મનોહર નાટક લખનાર છે, તેમના સંબંધી રા. પ્રાણુજીવન પાઠકે આછી દૃષ્ટિ ફેંકીને ઘણું જાણુવા જેવું પૂરું પાડ્યું છે.

શ્રી ગજનન પાઠકે 'આપણી પ્રાચીન નાટક-શાળા' નો શ્રમ પૂર્ણ પુરાતત્ત્વના તત્ત્વથી યુક્ત લેખ લખ્યો છે તે લેખકની વિદ્વતા સાબીત કરે છે. પાઠકે ભાઈઓની ત્રિપુરીને અમે અભિનંદન આપીએ બીજા વિદ્વાન તંત્રી રસિકલાલે 'ગાનગોચરી', માં નાટકના જૂઠાં જૂઠાં તરનો પર, તેમજ બીજી તે મળેલી હકીકતો પર જુદા જુદા લેખકો-જૂના તેમજ નવા, પૌરાણ્ય તેમજ પાશ્વિમાત્ય-ના પ્રશ્નોમાંથી થોડા ઉતારાઓ લઈ પોતાના ઉડા મતનપૂર્વક સ્વાધ્યાયનું ફલ વાંચકો પાસે રણુ કર્યું છે. અન્ય લેખો નામે સાક્ષરશ્રી બી. કે. કોકરનો 'મિતાહરી', કૌમુદીના તંત્રીથી વિજયરાયનો 'આ રંગભૂમિ ક્યારે સુધરે?' ને 'કાલેજની કન્યા' એ નાટકના લખનાર રા. ગજેન્દ્રરાયનો 'આપણી રંગભૂમિ કેમ સુધરે?' રા. ડાહર-રાય માંકડનો 'નાટકનાં તત્ત્વો', રા. કંકુરનો 'આપણી ગૂજર રંગભૂમિનાં વર્તમાન અધોગતિનાં કેટલાંક વિશિષ્ટ કારણો' ડા. મન્દુરનો 'તરણીના તરંગ કે કોલેજની કન્યા', શ્રી મેઘાણીનો એક પારસીનાટક મંડળીની દિન્દી રંગભૂમિ અને બીજી બંગાળી રંગ-ભૂમિ એ બે વચ્ચેનો 'એક સુકાયાલો' સાક્ષર શ્રી દેરાસરીનો 'ગૂજરાતી રંગભૂમિ' અને રા. દિવાનનો 'રંગભૂમિ' એ સર્વ લેખો અને બંને તંત્રીની એકેક નોંધ વાંચવાથી આપણા નાટક અને રંગભૂમિ સંબંધી ઘણું જાણુવા જેવું, આદરવા જેવું અને સમજવા જેવું ગણે છે.

વર્તમાન ગૂજરાતી નાટકો અને રંગભૂમિનું ક્ષેત્ર બેતાં તેમાં ઘણાં સુધારા કરવા જેવું છે; પરંતુ હલકી બાતના (taste) વાળા પ્રેક્ષકોની અતિ સંખ્યા છે ને તેના પર કમાણી કરવાનું નાટકસમાજોના માલે-કેતુ' લક્ષ્ય છે અને સંસ્કારી શ્રીમતોનું ઉત્તેજન નથી ત્યાં, શ્રી દેરાસરી કહે છે તેમજ થવાનું કે 'આવા આણુસોને આનંદ આપવો અને બેચી કક્ષાએ

પહોંચ્યું એ એકકાળે બને એમજ નથી. માટેજ આપણી હાલની નાટકમંડળીઓ, કવિજાન હોય તો પણ, દિવસાનુદિવસ ઊંચી તો નહિ પણ નીચી કક્ષાએ જતી જાય છે. 'જતાંયે તેમના શબ્દોમાં 'સમગ્ર જનમંડળની ભાવનાઓ ઉચ્ચ થાય, શિક્ષણ વધે, તો બધી બાબતમાં તેમ નાટકોમાં પણ સુધારો થવાની આશા રખાય.'

આવા અંકો બહાર પાડવામાં સમગ્ર જનમંડળની ભાવના ઉન્નત કરવાનો હેતુ છે અને તે હેતુ થોડો ઘણો અંશે સફળ થશેજ એમાં શંકા નથી. આ માટે આ માસિકના કાર્યવાહકો-લેખકોને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

ગૂંચરાતી માસિક-સાહિત્યમાં પ્રસ્થાવને અગ્રસ્થાને અમે મૂકીએ છીએ. તેનામાં ખાસ લક્ષણ એ છે કે તેમાં આવતા દરેક લેખ મુખ્ય વિષયને પરિશ્રમ પૂર્વક છણી તેનાં ઉડા તત્ત્વમાં ઉતરી તેનું નવનીત આપતું સુસંસ્કારને ગોપતું ગંભીર લાંચન પૂરું પાડે છે. આ માસિકને સર્વ સંસ્કારી જનો સર્વ પ્રકારનું ઉત્તેજન આપશે એમ તેમને અમે નમ્રપણે પણ આગ્રહપૂર્વક લાગ્રામણ કરીએ છીએ.

અર્ધ-લુ-લેખક રા. મુશીલ પ્ર. જૈન ક્રાફિસ ભાવનગર ૫. ૧૬+૧૪૫ કિંમત સવારપીઓ. આનંદ પ્રિ. ગ્રેસ ભાવનગર.] જૈનપત્રની ધસુ સત ૨૮ની બેટ છે ને તે આ વર્ષે સમાલોચના અર્થે મળી તેનો સાદર સ્વીકાર કરતાં અમને આનંદ થાય છે. રા. મુશીલ એક સિદ્ધહસ્ત લેખક છે એમાં કંઈ પણ શંકા નથી, પરંતુ 'જૈન' પત્રના અગ્રલેખો અને તેની નોંધો લખતાં તે એટલા બધા યાત્રી જાય છે કે વિશેષ કંઈ કરી-કંઈ ચિરંમરણીય કરી શકવાનું શુદ્ધિસામર્થ્ય જતાં તેવું કંઈ કરી બતાવવાના હોલકોશ તેમને રહેતા નથી એમ કહેવાય છે. અમે તે પોતે કહે જતાં પણ તે માનવા તૈયાર નથી. તે પોતે અપરિણીત છે, મરત છે. તેનામાં ઉત્સાહ છે, વિનોદ છે અને સાથે મૌલિકતા છે. આ જતાં પણ જૈન સમાજને તેની પાસેથી કંઈ ન મળે તો અમે કહીશું કે તેમનો એક પ્રમાદજ તેમાં નિમિત્તભૂત છે. આટલું મર્મવચન સુહૃદના દાવે તેમને કહીએ છીએ અને તેમાં સાક્ષર શ્રી અવેચનદે મોધાણી અ-

મોને આની પ્રસ્તાવનામાં લખીને દેશ આપે છે કે-
'આજે એમના જીવનના એ આઠઠી ક્રમમાં આ પુસ્તક એક અત્યંત આદરણીય અપવાદ નોંધાવે છે. સ્વતંત્રતા, મૌલિકતા અને ભાવ-ભાષાનો અધનયુક્ત પ્રવાહ આજે પહેલીજવાર આ લેખકના આત્માની નજીકની ગર્હ કંદરામાંથી છલે ! છલે ! ફરતો ફરતો છે. અને પ્રમાદના પરચરે કે મોહલી પ્રકૃતિરૂપી રેલીનાં શ્લુ ને આડે નહિ નહે તો ચોડા સમયમાંજ આપણે આજના એ નહાના શા નિર્ગૂણને, બંને કંઠે ભરપૂર બની મંથિર નાદે વહતા મહાનરનું સ્વરૂપ ધારણ કરતું નિહાળી શકીશું.'

આ કૃતિ તરફ વળીએ. જૈન કથાસાહિત્ય એક રત્નકોશ છે, તેમાં અનેક જાતનાં નાનાં મોટાં રત્નો પડ્યાં છે કે જેને કોઈ સર્જક લેખકની કલાવંતી કલમ પહેલ પાડી આપે, તો વિશેષ પ્રકાશવંતી થઈ અનેક આત્માઓના જીવનમાં સત્પથદર્શક નિવડે. આમાં દસ કથાખંડો લીધાં છે: તેનાં નામ ૧ ગૌતમ સ્વામીનો શિષ્ય ૨ નિઃશંક શ્રદ્ધા (૩) કદરેષો-નંદો-જેણુ (નંદિજેણુ), ૪ સદાલસુખનો નિયતિવાદ, ૫ દરિશળ-માછી ૬ આદિકુમાર ૭ વાત્સલ્યપેલી માતા (૮) દરિશીખળ ૯ કાલકુમાર ૧૦ મિથિલાપતિ ન મિરાજ છે. આ મથાળાના એ પ્રકાર જોવામાં આવે છે. આંકે વાતાંના નાયકનાં નામ પરથી, અને આંકે વાર્તાના વિશિષ્ટ મોધપરથી. આમાં સર્વત્ર એકજ પ્રકાર અનુસર્યો હોત તો ફીક હતું, પણ વધુ સારું તો તે બંને પ્રકારનું અનુસરણ દરેક વાર્તાના શીર્ષકે બાંધવામાં રાખવું અમને લાગે છે. 'સદાલસુખનો નિયતિવાદ' એ એકજ મથાળામાં બંને પ્રકાર સચવાઈ જાય છે. વાત્સલ્ય પેલી માતાને બદલે અદ્દાનકની વાત્સલ્યપેલી માતા યા લાત્ર-વાત્સલ્યપેલી માતા એમ મથાળું રાખી શકાયું હત. વગેરે. આ એક માત્ર સૂચન રૂપે છે.

કથા કહેવાની શૈલી મનોરમ્ય છે અને સિદ્ધહસ્ત લેખક રા. મુશીલના હાંધે જૈન કથાઓ લખાઈ બહાર પડી છે તે દરેક જૈન સત્કારશે. અમે ઇચ્છીશું કે તેઓ સમસ્ત જૈન કથાસાગરને ડાળી તેના મન્યન રૂપે અનેક કથાનૃત-પિંડુઓ કાઢી ગૂંચરાત પાસે ધરશે અને એ રીતે પોતાની સંસ્મરણીય કૃતિઓથી સાહિત્યના કાળમાં વૃદ્ધિ કરશે.

દક્ષિણમાં જૈનધર્મ.

[Jainism in South. India]

પ્રસ્તાવ:—[Introductory]

દક્ષિણ ભારતે પોતાનું વ્યક્તિત્વ ધર્મ, મંત્રકૃતિ, રીતરીવાજો આદિપરતે આખાદ સાચવી રાખેલ છે. સાહિત્ય, કલા, ધર્મ વગેરે મંત્રધે દક્ષિણભારતે ઉત્તર ભારત કરતાં વધુ કાળે આપો છે. ઉત્તર ભારતપર પરદેશીઓનાં જેટલાં અને જેવાં આક્રમણો થયાં છે તેટલાં ને તેવાં દક્ષિણ ભારત પર થયાં નથી, તેથી ઉત્તર ભારતની પ્રાચીન સંસ્કૃતિ, કલા, સંસ્થાઓ વગેરે સાચવી શકાય નથી, જ્યારે દક્ષિણભારતની ધણે અંશે રક્ષિત રહી શકી છે.

દક્ષિણભારતમાં આર્ય સંસ્કૃતિ દ્રાવિડ સંસ્કૃતિને પોતાનામાં લઇને આગળ વધી છે. આર્ય તત્ત્વજ્ઞાનમાં વેદાન્તના સંબંધે દક્ષિણ ભારતનાજ સંતાનો શંકર, રામાનુજ, અને મધ્વની જગ્યરી અસર ત્યાંથીજ ઉદ્ભવી, તેમ બૌદ્ધને મહાયાન પણ તેનાજ સંતાન નાગાજીને રચાધો અને જૈનનો દિગંબર સંપ્રદાય શ્રીભદ્રબાહુ દક્ષિણમાં ગયા પછી વિસ્તૃત થયો. આ સર્વમાં જૈન વિદ્વાનોએ અતિ વિશાલ અસર પોતાની વિદ્વાતાના પ્રભાવથી દક્ષિણની સંસ્કૃતિ પર કરી છે એ નિઃશંક છે. દ્રાવિડ સાહિત્ય પણ જૈનોના આશ્રય નીચે વિસ્તૃત થઈ કાઢ્યું.

કાનડી, તામિલ, તેલુગુ એ સર્વ ભાષાનું પ્રાચીન સાહિત્ય જોશે તો તેમાં મહાન કૃતિઓ-શિષ્ટ સાહિત્યકૃતિઓ—classics જૈન ગ્રંથકારોથી રચેલી જોવામાં આવે છે.

કલા અને ધર્મ એ બે વચ્ચે ગાઢ સંબંધ છે, જે Iconography-શિલ્પકળા જૈનો અને બૌદ્ધોએ દક્ષિણમાં દાખલ કરી તેનું અનુકરણ બ્રાહ્મણ શિલ્પકારોએ કર્યું છે. જૈનોના સુંદર અસ્તિઓ (જૈન મંદિરાનું વિશિષ્ટ નામ) રચવામાં જૈનો પ્રથમ હતા કે જેમનું અનુકરણ હિંદુઓએ-સિંગાપત, શેવ, વૈષ્ણવાદિએ પછી કર્યું. કચ્છસેન કહે છે કે દક્ષિણ કણી-

ટકમાં મુદ્દબિદિના મંદિરો જેવા શિલ્પના નમુના આખા હિન્દમાં નથી. કદાચ તેને નેપાલની શિલ્પકળા સાથે સરખાવી શકાય.

પ્રકરણ ૧.

પ્રાચીનતા. મહાપ્રયાણ.

[Antiquity. The Great Migration]

પાટલિપુત્ર કે ઉજ્જનમાં મૌર્ય ચંદ્રગુપ્ત રાજ કરતો હતો ત્યારે બાર વર્ષનો હુકાળ પડશે એમ લદખાહુ શ્રુતકવલીએ અગાઉથી ભાખ્યું. તે કારણે (૧૨૦૦૦) જૈનોનો મોટો સમૂહ દક્ષિણમાં ઉતર્યો કે જેમા (લદખાહુ ? સહિત) ધણા મરણ પામ્યા. આ બનાવ મહિસુરમાં શ્રવણ મેલગોલામાં બન્યો. ચંદ્રગુપ્ત લદખાહુની સાથે હતો.

મહિસુર શ્રવણમેલગોલાના શિલાલેખ આશરે ૬૦૦ ઇ. સ. ના છે તે આનો ઉલ્લેખ કરે છે. હરિયેણનો પૂલવ કયાકોશ સન ૯૩૧ નો તેમજ બીજા પુસ્તક નામે લદખાહુ ચરિત પણ આનો ઉલ્લેખ કરે છે. આનો સ્થિત્ય સ્વિકાર કરે છે.

લદખાહુનું મરણ ૨૯૭ ઇ. સ. પૂર્વે થયું, ત્યારે જૈનો દક્ષિણમાં કયા ભાગ સુધી વધુમાં વધુ જઈ પહોંચ્યા હતા તે ચોક્કસ કહી શકાય તેમ નથી, પરંતુ તેની પહેલાં જૈનત્વ દક્ષિણમાં હોય કે નહોય પણ લદખાહુથી ને ત્યાર પછી જૈનત્વ દક્ષિણમાં વિશેષ ને વિશેષ વિસ્તાર પામતું ગયું એ નિર્વિવાદ છે.

પ્રકરણ ૨.

અશોક અને દક્ષિણમાં જૈનધર્મ.

[Asoka & Jainism in the South]

ચંદ્રગુપ્તજૈન-તેનો પુત્ર બિંદુસાર. તેના અશોક.

દક્ષિણભારતમાં મહિસુરમાં તેના શિલાલેખ છે. તેના બધા શિલાલેખોમાં 'શ્રમણ'નો અર્થ બૌદ્ધ તેમજ

જૈન સાધુ અને થાય છે. અને અનેનો જુદો જુદો ઉદ્દેશ્ય 'સંઘ' અને 'નિર્ગથ'થી કર્યો લાગે છે. દક્ષિણના લેખમાં શ્રમણોનો ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે ને તેમાં જૈનોનો સમાવેશ થાય છે. અશોકની દક્ષિણની રાજધાની સુવર્ણગિરિમાં હતી ત્યાં તેમજ ઉત્તરમાં તેના તરફથી ધર્મ-મહામાત્રો ખોદ, બ્રાહ્મણો, આશ્વવેદો, નિર્ગથો, અને ખીળ સંપ્રદાયો પર દેખરેખ રાખવા રહેતા. આપરથી જણાય છે કે તે સર્વ ધર્મોપર સમદષ્ટિ રાખતો. અશોકનો પૌત્ર સંપ્રતિ શ્વેં આર્થ સુદસ્તિથી જૈન થયો હતો. અનેએ અનુક્રમે ખોદ અને જૈન ધર્મના પ્રચાર માટે ખૂબ પ્રયાસ કર્યો હતો. સંપ્રતિએ દક્ષિણમાં પણ જૈન પ્રચારકો મોકલ્યા હતા. આ પરથી દક્ષિણમાં શ્વેતાંબરીઓ તે વખતે હોવા ભેદએ અને ત્યાર પછી પણ થયા હશે એમ નિશ્ચિત થાય છે.

કથા પ્રમાણે ભદ્રબાહુના દિગંબરો ને સ્થૂલભદ્રના શ્વેતાંબરો. શ્વેતાંબરોમાં પણ વસ્ત્ર સંગ્રંધી પ્રશ્ન હતો. આર્યમહાગિરિ ગિનકલ્પ-નગનલના માટે, આર્યસુદસ્તિ રથવિરકલ્પ-વસ્ત્રધારિત્વ માટે હતા. આર્યમહાગિરિ પોતાના સિદ્ધાંતમાં ન કાઢ્યા એટલે દશાણુભદ્રમાં જઈ અનશ્ન કરી પ્રાણત્યાગ કર્યો. આથી સંપ્રતિ શ્વેતાંબરના પ્રચાર માટે હતો એ નક્કી થાય છે. તેણે દક્ષિણમાં પણ તેનો પ્રચાર કર્યો હતો. ત્યાર પછી શ્વેતાંબરોનો પ્રચાર કાલિકાચાર્યે એક દક્ષિણના રાજ સાથે મુલાકાત લીધી તે પરથી જણાય છે. પૈટળના રાજ-પબ્જસણુની કથા. પાંચમે ઈંદ્રનો ઉત્સવ કરવાનો હોવાથી તે સિવામનો દિવસ હોય તો પોતે વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવે માટે જઈને દિવસ તે માટે રાખવો એવું રાજાએ કહ્યું. આવાયો ભદ્ર-પદ ૪ નો રાખ્યો. તે રાજાએ કબજું. આથી પાંચમને જાહેર થાય.

અશોક પછી દક્ષિણમાં સાતવાહનો યથા. આમાંનો એક આ રાજા હશે. પહેલો સૈકા ઇ. સ. પૂર્વે.

અશોકના કરમાન-શાસન મુજબ ત્રેક ધર્મ સાથે સદિષ્ટતા રહી તેથી જૈનધર્મે પ્રગતિ પણ કરી.

પ્રકરણ ૩.

તામિલ શિષ્ટ સાહિત્યમાંથી પ્રકાશ.

(Light from the Tamil Classics.)

વિક્રમ સદીના પ્રારંભે દક્ષિણ હિન્દના જૈનોમાં સાહિત્ય અને ધર્મ સંગ્રંધી ભારે હલચલ થઈ. મહા પુરુષો અનેક જન્મ્યા ને દક્ષિણ હિન્દનું સાહિત્ય ખાસ કરી તામિલ સાહિત્યનું નવનીત ઉત્પન્ન કર્યું. તામિલ ભૂમિમાંજ નહિ પણ ત્રણ સૈકા સુધી જૈન ધર્મે દક્ષિણમાં સર્વ રથજે સુગંધ ફેલાવી.

પછીના ત્રણ સૈકા સુધીમાં તો જૈનધર્મ દક્ષિણ હિન્દનું હૃદય કબજે કરી સમર્થ રાજકુલોનો રાજવંશી ધર્મતરિકે સ્થાપિત થયો. આ આખા ૫૦૦ વર્ષના કાળમાં તેના પર ખીટ સમર્થ ધાર્મિક દિલ્લવાલોએ હુમલો કર્યો છતાં તે વિદ્યમાન હતો.

આનું કારણ તેનામાં જીવનનું પુષ્કળ તત્ત્વ હતું અને તેમાંથી પ્રતિભામય સક્રિયતા જન્મી. સંસ્કૃતિમાં જૈન ધર્મનો ફાળો જુદા પ્રકરણમાં ચર્ચાયું. હાલ તત્કાલીન સાહિત્યમાંથી પડતા પ્રકાશ તરફ વળ્યો.

મુખ્યત્વે તામિલ પ્રાંત ભૂમિમાં થયેલું સાહિત્ય હતું. ખીળ પ્રાંતો પણ કંઈક કરી રહ્યા હતા. આંધ્ર રાજ-સાત વાહનનો હાલ કે જેને ગાથા સમશતિ પ્રાકૃત ગાથાઓ એકત્રિત કરી પુરતકાકારે ચૂકી છે તે જૈન હતો એમ અગાઉ કહેવાયું છે. સામંતભદ્ર કે જે કલ્કીટકમાં થયા તેણે આભિમાંસા રમી કે જેમાંનો ત્યાદવાદનો સિદ્ધાંત શાસ્ત્ર સમાન લેખાય છે. ડા. લંપરકર કહે છે કે સામંતભદ્રનો અવતાર, 'marks an epoch not only in the annals of Digambar tradition, but also in the history of Sanskrit literature'

દોકોની લાપાનો ઉપયોગ—તામિલ Classics નો સમગ્ર હલ્લો જોઈએ તેવો નિશ્ચિત નથી થયો. તો પણ સંગમ સાહિત્ય (Classical period of Tamil literature સંગમ-મૂળ academy ના અર્થમાં) સંગમમાં Scholars કેંદ્ર

નિર્ણય પર આવ્યા છે. તેને ઈ. સ. ના પહેલા બે સદીમાં તેઓ મૃદે છે.

જૈન Classic નામે સિલ્હપ્પધિકરમ છે તેમાં ઉલ્લેખેલ સેન્નુયવન-ચેરા સીલોનના ગજ્જાહુ પ્રથમના સમકાલીન હતા એ પરથી ઉપરનો કાલ મૂક્યો છે.

આ યુગના સાહિત્યના યુગટરૂપ તો કુરલ-તિરુકુરલ (તિરુપવિત્ર) નામનું તિરુવલ્લુવરનું કાવ્ય છે. આ પહેલા સૈકાનું ગણાય છે. તેમાં દરેક ધર્મને લાગુ પડે તેવી બાબતો-બોધ મૂકેલ છે. એક મહાશય તો તેના યુર કુંદકુંદાચાર્યનું રચેલ જણાવે છે, તે જૈન કૃતિ છે એ નિર્ણયવાદ છે. તેમાં યજ્ઞોનો નિષેધ, હિંસાનો ત્યાગ વગેરે બતાવેલ છે ને તે યુગ મેળવવાનું એક શાસ્ત્ર છે.

ત્યાર પછી બે વીરસ કાવ્યો નામે સિલ્હપ્પધિકરમ અને મણિમેખલર્ધ આવે છે તે પૈકીનું પ્રથમ તે જૈન ઇલ્લંકા-અદિગલ કૃત છે ને બીજું કુલવનિકન સત્તનર નામના બૌદ્ધ કૃત છે. બંને મિત્રો હતા અને જૈન કર્તા રાજવંશી હતા. બૌદ્ધ કૃતિ બે કે પહેલી કૃતિ છે, છતાં તેમાં કેતા જૈન કૃતિના નાયક અને નાયિકાનું છેલ્લું પ્રકરણ આવે છે. આ બૌદ્ધ કૃતિમાં પણ જૈન ધર્મ મંબંધી પણ ઉલ્લેખ છે. જૈન કૃતિમાં તો નિર્ણયો અને તેમના મંડોના પુષ્કળ ઉલ્લેખો છે. આ પરથી જણાય છે કે તે વખતે દક્ષિણ હિંદમાં જૈન ધર્મનો વિકાસ ઘણો થયો હતો. આ વખતે બૌદ્ધ અને આજીવક પંથ પણ ચાલતા હતા. જૈન કર્તા પોતાના લાંબને રાજ્ય આપી નિર્ણય સાધુ થયો. તે ભાર્ગવે ક્ષાહણ ધર્મી હોઈ રાજસ્ય યદ કયો અને પદ્મિ-દેવીનું મંદિર વંછમાં બંધાવ્યું. તે વખતે સીલોનનો બૌદ્ધ રાજ ગજ્જાહુ પ્રથમ (૧૧૦-૧૪૦ ઈ. સ.) હાજર હતો તે પરથી આ રચનાનો સમય નિશ્ચિત થાય છે. એક માખાપના પુત્ર તથા એક બીજા મિત્રો લુદા લુદા સંપ્રદાયમાં હોવા છતાં એક બીજા પ્રિયે ર્નેદ, સંદિહ્યતા રાખતા હતા એ આ જમાનાનો પ્રભાવ હતો.

પ્રકરણ ૪.

તામિલ ઇતિહાસનું બીજું પૃષ્ઠ.

(Another Page of Tamil History.)

મંગલ ભગવાન વીરો મંગલ ગૌતમો ગણિ:

મંગલ કુંદકુંદાર્યો જૈનો ધર્મોસ્તુ મંગલ !

—જૈન પ્રાર્થના.

રકાલરો ગમે તેમ કહે, પણ હકીકતો પરવાર કરે છે કે પહેલા પાંચ સૈકાજ નહિ પરંતુ, બીજીથી તે ૮મી સદી સુધી જૈન ધર્મ એ દક્ષિણ ભારતમાં predominant faith-ધર્મ હતો. જ્યારે રાજાઓનો-રાજવંશીઓનો તે કુલધર્મજ નહિ, પરંતુ સાધારણ લોકોમાં પણ તે પ્રચલિત ધર્મ હતો. અને તે એટલો બધો પ્રભાવશાળી અને dynamic force વાળો વધીને થઈ ગયો કે સ્થિતિચુરત હિંદુ ધર્મને બધાં resources તેની સામે થવાને વાપરવા પડ્યાં, અને તેમ કર્યા છતાં પણ pyrrhic હત મેળવી એટલે કે જૈન ધર્મના ખાસ આકર્ષક જે તરફ હતાં તે બધાં પોતાનામાં દાખલ કરી દેવાં પડ્યાં. આ પાચસો વર્ષનો જૈન ધર્મનો પ્રભાવ હોવા છતાં તેને 'જૈનયુગ' ન કહીએ તો પછી યુગલ યુગ ને ક્રિશ્ચિય યુગ પણ હિંદના ઇતિહાસમાં પાડી શકાય નહિ.

ગોથા પાચમા સૈકાના મંબંધી records નથી મળતાં છતાં તામિલ ભૂમિમાં જૈન ધર્મ વધ્યો જતો હતો અને તેની સામે કેાઇનો વિરોધ થયો નહોતો એ બાબતના પુરાવા મળે છે. આથી એક વિદ્વાન જે જણાવે છે કે બીજીથી ૧૧ મી સદી સુધીમાં રાજ્ય કરનાર મહિસુરના મંગવંશી રાજાઓએ તામિલ ભૂમિમાં જૈન ધર્મના પ્રચારમાં સહાય કરી હોવી ન્નેઇએ એમ ધારણું ત્રાલાવિક છે. તામિલ ભૂમિમાં કુંદકુંદ એ મહા પુરુષ થયા. તે Colossus છે. જે મધ્યાગાઓએ જૈન ધર્મનો પ્રચાર કરી તેને યક્ષરવંતો કયો તેમાં કુંદકુંદ પ્રથમ શોભે છે. શ્રવણ બેલ-ગોલાના લેખમાં તેના મંબંધી ઉલ્લેખ જે છે તે ભુઓ.

દિગ્ગજો ઉપલી પ્રાર્થના પણ કરે છે કે મંગલ ભગવાન વીરો-તોમાં કુંદકુંદનો ઉલ્લેખ છે.

મંત્રાદિક કરતાં છતાં સાગ્ને ન થયો. પણ તિર-
શાન સંખંદર નામે શૈવ સંતે સાગ્ને કર્યો, આથી
આ અકસ્માતનો ઉપયોગ તેણે કરી રાજની શ્રદ્ધા
મેળવી શૈવ બનાવ્યો. તે વેદ વેદાંગમાં નિપુણ હતો.
અને તામિલ સાહિત્યમાં અનુપમ હતો. જૈન અને
બૌદ્ધ પ્રત્યે કદો વિરોધ હતો. તે આખી તામિલ
ભૂમિમાં ફરી ગીતો ગાતો ને દરેક ગીતમાં શૈવ બન-
વામાટે આગ્રહ હતો ને તે દરેક ગીતની ૧૦મી કડીમાં
જૈનોની નિંદા હતી. રાજા શૈવ રાણી અને મંત્રી
શૈવ, અને આ શૈવ સંતના પ્રયાસથી શૈવ ધર્મને
થોડો વિજય મળ્યો.

આજ પ્રમાણે પલ્લવભૂમિમાં રાજા મહેન્દ્રવર્મ
પલ્લવ મૂળ જૈન, તે અપ્પર શૈવ બની રાજાને શૈવ
કર્મો. ને જૈનોને તે ભૂમિમાંથી કાઢ્યા. અપ્પર મૂળ
જૈન હતો અને તેની બેન તિલકાવતિ શૈવ હતી
તેણીએ તેને પછી શૈવ કર્યો. વળી અપ્પર પદ્માતાપ
પામી જૈન બન્યો હતો-આથી શૈવાએ તેને મારી
નાંખ્યો-રેખેને જે તેણે કહ્યું તે ન કહ્યું કરી નાંખે.

આ બે શૈવ મહાપુરુષો કરતાં બીજા પણ સંતો
મળી ૬૩ હતા. (આ સંખ્યા જૈનોના ૬૩ શલાકા
પુરુષો-મહાપુરુષોની સંખ્યા સાથેજ મળે છે તે જૈનોનું
અનુકરણ છે.)

આ ક્ષાત્રિયોના reaction-પુનર્વિધાનથી તામિ-
લભૂમિમાં ભુલગો થયા. કહેવાય છે કે મુંદર રાજાએ
૮૦૦૦ નિર્દોષ જૈનોને ફાંસીએ ચડાવ્યા. આ Zed of
a convert. આકાંટના ત્રિવતુરના મંદિરમાં અગ્રકટ
શિલાલેખોમાં આ ચિત્ર-કરેલું છે. રિમય આમાં
અત્યુક્તિ દરે એમ કહે છે. આનો બરાબર કાલ ચૂકા
ન શકાય કારણકે મુંદર એ પાંડ્ય રાજાઓનું સમ્રાજ્ય
નામ હતું. અને ચોલા રાજેન્દ્ર (મુંદરની વહુનો ભાઈ)
એક કરતાં વધુ થયેલ છે. અત્યુક્તિ દરે, કારણકે
ભાર પછી થયેા વખત જૈનો, જોકે ગૌણ સ્થિતિમાં,
પણ વસવાટ કરી રહ્યા હતા. વળી જૈનાચાર્ય લક્ષ્મ-
ણસેન કુંદકુંભના મૂલ સંઘનાએ આખા દેશમાં
ફરી જૈનધર્મના પુનરુદ્ધાર અર્થે એમ અને શાંતિના
સિધ્ધાંતોનો ઉપદેશ કરતા ફર્યા હતા. પોતાનું મિશન

પોતા પછી પણ ચાલુ રહે તે માટે ચાર પિંતમ
ધર્મકેન્દ્રો રચાયાં તેમાં ત્રણ ભારત હિંદમાં-કાલ્હા-
પુર, પેન્ડકોંગા અને બિન કાંછમાં હતાં. આ પૈકી
કાલાનુક્રમે અસ્ત પામ્યાં પણ છેલ્લું ચિત્તમુરમ્
દક્ષિણ આકાંટ જિલ્લામાં લઈ જવામાં આવ્યું તે
હજી વિદ્યમાન રહ્યું છે.

મુંદરપાંડ્યનો સમય શામશાસ્ત્રી ૭૨૦ અને ૮૨૦
સત વચ્ચે મૂકે છે, કે જે સમય તેના કહેવા પ્રમાણે
તિરુમાન સંબંધર, અપ્પર, દરદત અને બીજા શૈવ
સંતોનો છે, પણ Dorenil ૬૪૦-૬૫૫ સત માં
સંબંધરને મૂકે છે તે કંઈક ચોક્કસ લાગે છે. આચાર્ય
મુંદર પાંડ્યના વાર્તિકોનો ઉલ્લેખ શંકરાચાર્યની
બ્રહ્મસૂત્ર પરની દીકામાં છે ને તે પાંડ્ય તિર...એ
શૈવમાં લીધેલો તે હોય તો શામશાસ્ત્રીનો નિર્ણય
સમય આરાધ્ય બને.

આતો ચોક્કસ છે કે મુંદર પાંડ્ય પછી જૈન-
ધર્મ તામિલમાં ધોગે ધોગે ફીણ થતો ગયો ને તે
શૈવ થયો ત્યાં સુધીની જે પ્રતિષ્ઠા-સત્તાને પ્રાપ્ત કરી
હતી તે કદી પણ પ્રાપ્ત ન થઈ. ઇ. સ. ૮મા સૈકામાં
મહાન શંકરાચાર્યે પોતાના એકાન્તવાદથી જૈન
ધર્મના પાયા દલાવ્યા. દ્વિલમુશી સિદ્ધાંતો હવે પછી.
વેરણ્ણવ અલવશૈવ શૈવ નથનરા સાથે મળી જૈનો સામે
invectives કાઢ્યા. આ જણાવે છે કે જૈનો બધે
પ્રસરીલા હતા. નરમલવરના સમયમાં (કે જે વૈષ્ણવ
છેલ્લો saint હતો) જૈન ધર્મ લગભગ તામિલ ભૂમિમાં
ચાલુ વશ થયો કારણ કે તે તેના સંબંધી બહુ જ
થોડા ઉલ્લેખ કરે છે.

ફરના દક્ષિણમાં રાજકીય સત્તા જૈનદેવી ચો-
લાના હાથમાં ગઈ. ચોલાએ વિરોધ જાહેર કર્યો.
મધુરા (પાંડ્ય રાજધાનીમાં) જૈનોની પડતી યદ્ય. પદ્મ-
વોની વિક્રમાદિત્ય ચાલુક્યના હાથે ઇ. સ. ૭૪૦ માં હાર
થઈ ત્યારપછી ચોલાનું જોર કામી ધોમે વધતું ગયું.

નવમી સદી લગભગ વિજયલયે ગાદી પર આવી
૩૪ વર્ષ રાજ્ય કર્યું તેનો પુત્ર આદિત્ય ૮૮૦-૯૦૭
(ઇ. સ.) રાજ્ય કર્યું. અપરાજિત પદ્ધતે જીતી પલ્લ-
વનો છેવટનો તદ્દન અંત કર્યો. તેના મહત્ત્વાકાંક્ષી પુત્ર

તરાવિકારી પરંચક પ્રથમની નીચે પાંડય રાજ-
ની મધુરા ક્ષેત્ર લીધી અને તેના રાજ્યને દેશપાર
થો. એક સદીમાં કુડલ મંગમની પ્રસિદ્ધ લડાઈ
૧૦૬૨-૬૩ ઇ. સ.) કૃષ્ણા ને તુંગભદ્રા નદીના
મંગમ સ્થળે વીર રાજેન્દ્ર ચોલાએ ચાલુક્યોને હરા-
યા. (લાઇલાઈની લડાઈમાં એકને મદદ કરવા જતાં.)
આમ ૧૦ અને ૧૧મા સૈકામાં રાજકીય સત્તામાં
ચોલાને કોઈ દરીદ્ર ન હતો. આથી તેમની સત્તાતળે
શૈવધર્મ વિસ્તાર પામ્યો એ સમજાય તેમ છે. કુલો-
દ્વગ કે જેણે ૪૯ વર્ષ (૧૦૭૦ થી ૧૧૧૮) રાજ્ય
કર્યું તેણે વૈષ્ણવો પર પણ ભુક્ષમ કર્યો અને ચિદ-
અમમાં વિષ્ણુ મૂર્તિને દરિયામાં નાંખી. આ વખતે
વૈષ્ણવ આચાર્ય રામાનુજ થયો. (બીજા પ્રકરણમાં).
આ વખતે પણ તામિલમાં જૈનધર્મનો અસ્ત છેવ-
ટનો થયો ન હતો.

પ્રકરણ ૬.

વિસ્તારનું કેન્દ્રસ્થાન.

(Center of Radiation.)

મહિસુર-દિગંજોની પહેલી જન્મભૂમિ. ભદ્રબાહુ.
ચંદ્રગુપ્ત શ્રવણ બેલગોલામાં આવતું. ૨૦૦૦ વર્ષ
પૂર્વે. ત્યાંજ હમણાં પણ દિગંજોનો heart-મુખી
રહે છે. તે મહાતીર્થ (મહા, જેસલેમ જેતું) પહેલું આ
ને છેલ્લું refuge-આશ્રયસ્થાન પણ આ.

તામિલભૂમિમાં શું બન્યું તે જાણ્યું આંધ્ર અને
મહારાષ્ટ્રમાં પણ તેમને-જેનોને બહુ સારું ન હતું.
જેનોની પડતી થતી હતી ત્યારે કણ્ઠાટકમાં તેમને
સારું હતું.

આંધ્ર—જાતિ પ્રાચીન વંશ શતવાહનોનો પ્રસિદ્ધ
થતો. પ્રાયઃ દિંદુ છતાં જૌદ અને જેનોને સારો આ-
શ્રય આપતા. પણ આનો હાલ તે જેનો પોતાનો
જૈન-વિકાસ રાજ્યો પામીને માને છે. વળી બધા
રાજ જૈનને માન આપતા. પામેના કવિજ્ઞ રાજ્યમાં
મહારીરોના ધર્મ સ્થાપિત થયો હતો એમ આરવે-
લના શિલાલેખો જણાવે છે. આરવેલ પોતે જૈનધ-
ર્મનુયાયી કુટુંબના જન્મ્યો હતા. કાર્પેન્ટિયર પ્રમાણે

જૈનધર્મ માટે તેણે ઘણો ઉત્સાહ બતાવ્યો કે જે
ધર્મ હુએન્સ્યાંગની યાત્રા સુધી (૭મા સૈકાના મધ્ય
સુધી) વધતો રહ્યો. આંધ્ર દેશમાં જૈનધર્મ મોર્ચકાલ
ઘટેલાનો હતો એમ શેપગિરિશાઓ ધારે છે. તેની પ્રા-
ચીનતા ગમે જોટલી હોય પણ એક સાંકળ પૂરી પાડે
છે. શાતવાહનીની સત્તા દક્ષિણમાં પતન પામી અને ચા-
લુક્ય, ગાંગ, તથા પરિચ્છેદી પશુપતિઓ (કે જેઓ
વૈદિક ધર્મના પ્રચારક માટે હતા.) ને પૂર્વ દક્ષિણમાં
ઉદય થયો તે બે વચ્ચેનો ગાળો પૂરો કરે છે.

બ્રાહ્મણ ધર્મના ઉદયનાં પગલાં જૈનનાં જગરો
કેન્દ્રસ્થાનોના નાશથી જાણીએ છે. આંધ્ર કણ્ઠાટક જૈન
ધર્મ અને પુસ્તકમાં જૈન પદ્મ-જૈનાવશેષની અનેક
વાત છે. હમણાં જ એક અંગ્રેજ એજીનીયરે એક
જૈન કેન્દ્રસ્થાન ગોદાવરી નદી પર જૈનગાંધવાના ગા-
મમાં હોવાનું શોધી કાઢ્યું છે. ત્યાંથી ૭ મૈથ દૂર
રામચંડ્રા એક સુંદર મંદિરનું કાર છે તે જૈન
લાગે છે, તેની સામેનું સિતારામ મંદિર પણ જૈન
લાગે છે. જૈનગાંધવાં અનેક જૈન મૂર્તિઓ મળી આવે
છે. કૃવા ઘણા સુંદર બનાવ્યા છે.

જેનોનાં કલામંદિરો વગેરેનો, ૧૨ મા સૈકામાં
વરગલ પર આક્રમણ કરનાર મુસલમાનોએ નહિ, પણ
હિંદુઓના કોઈ સંપ્રદાયના હાથથી નાશ થયો છે.
૧૧૬૨માં હનમકોન્ડાનું એક હનર થાંભલાના શૈવ-
મંદિરની શિલ્પકળા પરથી જાણાય છે કે તે ૧૧૬૨
પહેલાં શૈવકલા ઉદયમાં આવી હતી.

આંધ્ર દેશમાં જૈન અસરના પતનનો પ્રારંભ,
રાજમહંદીના રાજરાજ નરેન્દ્રના રાજ્યથી થયો એમ
સામાન્ય રીતે કહેવાય છે. તે ૧૦૨૨ સનેમાં ગાદીએ
આવ્યો તે વૈદિક ધર્મનો પહેલો પ્રચારક હતો
એમ નહિ પણ તે પહેલાંના રાજ્યો પણ વૈદિક
હતા, પરંતુ આપણને જાણાય છે કે પંચા ને પોત્તા
નામના બે મહાકવિઓ કણ્ઠાટકના થયા, તે પહેલાં
બ્રાહ્મણ ધર્મી હતા અને પૂર્વના ચાલુક્યોની રાજધાની
વેંચીના હતા તે પછીથી કણ્ઠાટકમાં જઈ જૈન થયા.
બીજા બાણ નગમ જેવો કવિ બ્રાહ્મણ તેમજ ભારત
સ્થીને આંધ્રની રાજધાનીમાં આશ્રય પામ્યો, ત્રણ

સેકામાં ફેરફાર ધીમે ધીમે થતો ગયો કારણકે ૪૫૮ સનમાં લોકવિભાગ-દિગંબર જૈન વિશ્વ રચના પરનો ગ્રંથ કહલોરમાં રચાયો લાગે છે સિલ્હવર્મન- (બીજા) કાંચીના રાજાના રાજ્યમાં. બે સૈકા જતાં જૈન-ધર્મને જે આશ્રયદાતા હતા તે બદલાઈને તેઓ કાંચીના રાજાઓ તેના પર લુલ્લમ કરનારા થયા.

આ પછી આંધ્ર દેશમાં જે કંઈ જૈનધર્મની સત્તા હતી તે કર્ણાટકમાંથી આવી. છેવટે પૂર્વ આલુ-કોના પહેલા રાજાઓ જૈનધર્મને આશ્રય આપતા હતા. એમના દાખલા:—

પૂર્વ આલુકાવંશના વિષ્ણુવર્ધન (૩૧૦)એ શક કુટુંબમાં કશ્મિલદ્રાચાર્ય જૈનને એક ગામનું આપણેક દાન તાલુ કરી આપ્યું.

કૃષ્ણ વિષ્ણુવર્ધન (૧)ની રાણીએ ગિજવાડામાં જૈન બંદિતને એક ગામનું દાન કર્યું. આમા (બીજા) એ જૈન મંદિરને દાન આપ્યાં વગેરે.

પછીના રાજાઓ આંધ્રના શૈવ હતા; તેથી પૂર્વ પ્રાંતમાં જૈન ધર્મ આલુ ન રહે તેમ પ્રયત્ન થયા. માન્વકટકના કોટા (બૌદ્ધને નાશ કરનાર) એ મૂળ બૌદ્ધ કે જૈન મંદિર હતું તેને અમરેશ્વર મંદિરમાં ફેરવી નાંખ્યું. પસ્ચિમી પશુપતિઓએ ભેગવાડામાં જૂઝીની પૂજા સ્થાપી અને તેની પૂજાથી વૈદિક ધર્મ તરફથી યુદ્ધ કરતા ગયા. આ બધામાં જૈનો પરના લુલ્લમો પૈકી ખાસ નોંધપા યોગ્ય તે વરંગલના કકટિય ગણપતિએ લુલ્લમ કરેલ છે. પણ કર્ણાટકમાં આવું જોવામાં આવ્યું નથી. ત્યાં પ્રાંતિ મૂળથી અનુલભાઈ છે. જો કે છેવટમાં લિંગાયત સંપ્રદાય બાળો ને તેથી જૈન ધર્મ પર ફટકો પડ્યો. મહિસુર કે જે કર્ણાટકનું ખરું હૃદય છે ત્યાં એક હનર વર્ષ સુધી જૈન ધર્મની આજી ઇતિ-દાસ પરંપરા આગાદ ચાલી આવી છે. રામાનુજની આસરથી બિટ્ટ દેવ બ્રહ્મણ ઉર્લ વિષ્ણુવર્ધનનું ૧૨મા સૈકામાં ધર્માન્તરપણું થયું તેથી તામિલ અને તેલુચુ રાજ્ય કરતાં એમણે ખરાબ પરિણામ આપ્યું. વિષ્ણુ-વર્ધન વૈષ્ણવ થયા પણ તેની રાણી ને મંત્રીઓ તો જૈન જ રહ્યા. અવલુ બેઘગોલા એ જૈન કેસ્ટિયોન તે રહ્યું.

મકરણુ ૭.

ગંગાનો મુવર્ણશુગ.

[The Golden Age of the Gangas]

બીજા સૈકાથી તે ૧૨મા સુધીના ૧૦૦૦ વર્ષના ગાળામાં કર્ણાટકના ૭ મોટા રાજવંશ થયો. ૬૬૫, ગંગ, આલુકા, રાષ્ટ્રકૂટ, કલચુરી અને હોયસલા આ પૈકી એએ મહિસુરમાં રાજ્ય કર્યું ને બાકીનાએ દક્ષિણમાં (મુંબાઈના Kanarese Districts) માં કર્યું આ ઉપરાંત કોંકણના શિલહરા, સૌદત્તિના રં, અને દક્ષિણ કનરાના ઉલુવ રાજાઓ જેવા નાના નાના અનેક રાજાઓ-રાજવંશો થયા. આ બધાએ રાજકીય સત્તામાં લાગ લગ્યો છે છતાં અહીં તો ધાર્મિક વિષય હોવાથી તેને લગતું ચર્ચાયું.

કર્ણાટકના ઇતિહાસમાં આ એક નોંધપા લાયક બિના છે કે આ રાજાઓ પૈકી મોટા ભાગ જૈન હતા ચાલો જૈન ધર્મના મોટા મિત્ર હતા. બીજા પ્રાંતમાં, આપણે જોયું છે, જૈનોને આશ્રય આપનાર ઘણા ઘોડા રાજા હતા અને જૈન ધર્મ સ્વીકારનાર રાજાઓના અપવાદ જેવા દાખલા છે.

કર્ણાટકમાં જૂદીજ વાત છે. દક્ષિણ હિંદમાં જૈનશુગ વર્તેલા તો તે કર્ણાટકમાંજ વર્તેલા હતા. ત્યાં બ્રાહ્મણ ધર્મો રાજાના યા જૈનધર્મ પર લુલ્લમ કરનાર (?) રાજાના દાખલા અતિ વિરલજ મળશે.

મુંબઈ પ્રજાકાના Kanarese Districts માં કુપારે જૈન ધર્મ દાખલ થયો તે નક્કી થયું નથી પણ એવો કહેવું ઉચિત છે કે તેમાં અવલુબેઘગોલાની અસર થઇ છે. બીજી સદીમાં દક્ષિણના સારી આવા આપતા રાજા નામે કદંબોનો તે ધર્મ થયો હતો. અને તે તે વંશના ઉત્તરાવર રાજાઓએ જૈન શુર અને મંદિરોને અનેક દાન પત્રો કરી આપ્યા છે તે પરથી સિધ્ધ થાય છે. ઘોડા દાખલા:—

૧ કકુલ્લથ વર્મા (તે વંશનો પહેલો) તેના સેના-પતિ ચુત્તિકિર્તિએ જૈનોને દાનપત્ર કર્યું.

૨ રુત્તેચર્મા (કકુલ્લથનો પાત્ર) એ પણ વૈભવ-તિના જૈનોને જમીનો આપી.

૩ હરિવર્મા (યુગેશનો પાત્ર). વીરસેનાચાર્યના સંઘના ચંદ્રશાન્તને એક ગામ આપ્યું.

તદુપરાંત આ દાનોમાં ઘણા જૈન આચાર્યો જેવા કે દમકીર્તિ, જયકીર્તિ, બંધુસેન અને કુમાર-દત્ત જણાવ્યા છે. 'વૃત્ત વિલાસ'ના 'જૈન ધર્મ' પ્રકાશમાં વૈજયન્તિ હલસિના જૂના કદંબોની નીચે જૈનોનું અગત્યનું ધામ-કેન્દ્રસ્થાન હતું એમ જણાવેલું છે. શાંતિવર્મા (કક-રચનો પુત્ર, યુગેશનો પિતા) સમય કહ્યુંટ ભૂમિનો આધિપતિ હતો ને રાજધાની પાલસિક (હલસિ) હતું. ૮મી સદી સુધીનો જૂનો પદ્મવ શિલાલેખ દન્તિદુર્ગનું લગ્ન કદંબવંશ મુગટ-મણિ એવા રાજાની પુત્રી વેરે થયું હતું. તેમ જણાવે છે. પરંતુ આ કાલ સુધીમાં તેઓની રાજકીય સત્તા દક્ષિણના બીજા જૈન રાજવંશ નાગે મહિસુરના ગંગાએ ઝાંખી કરી નાંખી હતી. કદંબો ધર્મમાં પણ જૈન ધર્મથી ચ્યુત થયા કારણ કે તેઓના પત્રીના ઉત્તરાધિકારીઓ પ્રાયઃ બ્રાહ્મણધર્મી હતા.

મહિસુરના ગંગો જતા વખતે કહ્યુંટકમાં જૈન ધર્મના અનુયાયી તેમજ આશ્રપદાતા હતા. સ્મિથ કહે છે કે એક ખાસ નામીયો રાજવંશ ગંગોનો હતો કે જેમણે મહિસુરના મોટા ભાગ પર બીજીથી તે ૧૧મી સદી સુધી રાજ કરી મધ્યકાલીન જર્મની લઝાર્ડોઓમાં અગત્યનો ભાગ લગ્યો. ઘણા વખત સુધી કદંબોના હરીફ ને શત્રુ રજા ને તેમનું પતન કરવામાં નિમિત્તભૂત થયા. જે કે વખતોવખત સમાધાની થતી જતી હતી. મધ્યકીર્તિના લગ્ન કદંબના કૃષ્ણવર્મા (બીજા !) ની બહેન સાથે થયા. બીજી સદી સુધીમાં જઈએ તો તેઓ મેન્સુયુપન ચેરાએ પ્રસિદ્ધ ઉત્તર દિશ્માં અગ્રા કરી ભારે તેના મિત્રો હતા તે પરથી તેમનું મહત્વ જણાય છે. અને પછી ૭મા સૈકામાં પણ આકુષ્મ પુલકેશી બીજાએ પદ્મવ અને દક્ષિણના બીજા રાજ્યો સાથે લાંબી લઝાર્ડો કરી તેમાં તે પુલકેશીના તેઓ મિત્રો હતા.

આ ગંગાના જૂના રાજ્યોનો સમય નિર્ણૂતિ મર્ધ શકે તેમ નથી છતાં એતો કહી શકાય તેમ છે કે ગંગ રાજ્યનો પાત્રો જૈનાચાર્ય નામે સિદ્ધનંદીના

પ્રભાવથી નંખાયો હતો. આ વાત ગોમટ સાર અને કૌન્થુદેસ-રાજકેવ' પુસ્તકમાંથી મળી આવે છે. ચોથા થી તે ૧૨ મા સૈકાના આસપ્સ શિક્ષાલેખો એ વાત જણાવે છે કે જૈનમૂર્તિઓ, જૈન મંદિરો, જૈનગુફાઓ જૈન આચાર્યોને ગંગવંશીય રાજાઓએ દાન કરાવેલ, યા કરેલ છે. દાખલા-સિદ્ધનંદીએ ગંગરાજને આ કહેલ કે-જે કહેલું પાળો નહિ, જૈનશાસ્ત્રની જીલ પડો, વિપ્પાસકત બનો, નીચનો સમાગમ કરો, ગરીબોને દાન કરો નહિ, યુધ્ધમાંથી નાસી જાઓ-તો તમારો વંશ નાશ પામશે. બાહુબલિચરિત્રમાં જણાવ્યું છે કે સિદ્ધનંદી એ આ રાજાના પ્રથમાચાર્ય હતા અને તે રાજા જૈનમતના અભિવર્ધક હતા. આના દાખલા-મરસિદ બીજાને અને રચમદલ ચોથાનો મહાન (Glorious) મંત્રી ચામુંડરાય છે. મરસિદ બીજાને એક મોટો રાજા પરાક્રમી અને અનેક લડાઈઓ જીતનાર થયો અને છેવટે સંસ્થાપનાથી સ્વર્ગસ્થ થયો. તેણે ચેરા, ચોલા, પાંડ્ય અને પદ્મવોનો પર વિજય મેળવ્યો હતો. ૯૭૧ નો કારગડા શિલાલેખ જણાવે છે કે મરસિદે ઉચ્છંગીના રાજદિત્ય આકુષ્મ પર જીત મેળવી હતી અને શ્રવણમેલગોલાના શિક્ષાલેખ પરથી જણાય છે કે જૈન રાષ્ટ્રકૂટ રાજા છઃ ત્રીગ્ગનો રાજ્યાભિષેક મરસિદે કર્યો હતો. આથી શિલાલેખોમાં મરસિદ માટે ભારે ખિસ્સો વધારાય છે જેમાં કે સત્તવાક્ય-કોણિ-વર્મા-ધર્મમહારા-જાધિરાજ, ગંગ ચંડામણિ, અલદત્તરંગ, મંડલિકત્રિનેત્ર, ગંગવિદ્યાધર, ગંગકલ્પ, ગંગવજ્ર, અને ગંગસિદ્ધ.

ચામુંડરાય. એ મરસિદના પુત્ર રચમદલ સત્ય વાક્ય જનો (કદાચ મરસિદનો પણ હશે) મંત્રી. તે 'રાય' એ ટુંકા નામથી શિક્ષાલેખોમાં કહેવાયો છે. તે પરથી તે ઘણો લોકપ્રિય હોવા બેઠ્યો. તેનું સ્મરણ ઘણી રીતે થયેલ છે. ચામુંડરાય-પુરાણ છે કે જેમાં ૨૪ તીર્થંકરોનાં ચરિત્ર છે ને સાથે તેના જીવનવૃત્તની હકીકતો છે. તેના કર્તા તરીકે તે કહેવાય છે, પણ તે તેના આશ્રય નીચે કાંઈએ બનાવેલું વધુ સંભવિત છે. તેણે ચામુંડરાય ગણિત નામનું જૈન મંદિર બંધાવેલ છે. પરંતુ વધારે ભવ્ય કાર્ય તો શ્રવણ મેલગોલામા મોટી અદ્ભૂત મૂર્તિ ગોમટની

તેણે શ્રવણ બેલગોલામાં બનાવી છે કે જે જૈન કલાનું આશ્ચર્ય છે અને તેની જૈન ધર્મપ્રત્યેની લાગણીનું મહાસમરણ છે. હનરો યોગિકો ત્યાં જાય છે અને પૂજા કરે છે ને અનેક મુસાફરો ત્યાં જઈ કૈાલુકી બને છે. આ ઇજમતી-મીસરની રફોલ્સ કે પીરામીડ જેવું કૈાતક ઉત્પન્ન કરે છે.

શ્રવણ બેલગોલાના આસપાસ શિક્ષાલેખમાં ત્રણ મહાવ્યક્તિઓ દર્શાવેલ હિંદમાં જૈન ધર્મના પ્રચારક તરીકે આપણી આગળ ખરી થાય છે:—

૧ 'રાય' (ચામુંડરાય) ઉપરોક્ત રજમદ્સ રાજ્યનો મંત્રી ૨ ત્યારપછી ગંગ (રાજ) તે હોયસાલ રાજ વિષ્ણુ (વર્ધન)નો મંત્રી ૩ ત્યારપછી હુલ્ક, તે હોયસાલ રાજ નૃસિંહ દેવનો મંત્રી.

નેમિચંદ્રે ચામુંડરાયના આશ્રય નીચે દ્રવ્યસંપ્રદ નામનો જૈન સિદ્ધાંત વિષયે ગ્રંથ રચ્યો. તેજ કર્તાના ગોમ્મદસરની પર અલયચંદ્રે કરેલી ટીકાની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે કે તે ગ્રંથ ચામુંડરાયની ઇચ્છાથી જૈન સિદ્ધાંતો સમજાવા માટે રચ્યો હતો. નેમિચંદ્રના ત્રીજા ગ્રંથ ત્રિલોક સારની એક જૂની સચિત્ર પ્રતમાં ચામુંડરાય પોતાના અનેક દરબારીઓ સહિત નેમિચંદ્રનો ઉપદેશ સાંભળવા બેઠો છે એવું એક ચિત્ર છે.

મહિસુરમાં ગંગોના મૂળથી તે અસ્ત સુધી તેનો ઇતિહાસ કથોટકમાં અવિરત વધે જતી જૈન પ્રગતિનો ઇતિહાસ છે. 'આંધ્રકથોટ જૈનીગ્રંથ' ના કર્તા ૧૧૬ પૃષ્ઠે જણાવે છે કે 'ઈ. સ. ચોથા સૈકાના આસપાસ ગંગાવદિ દેશમાં બ્રાહ્મણધર્મ પોતાની સત્તા જૈન ધર્મ કે જેની મદદથી રાજ્ય સ્થપાયું તેની સામે જમાવવા માગતો હતો.' વળા તે કહે છે કે 'માધવ (તત્તીય ?) ની કીર્તિ ધણી વખતથી નષ્ટ પામેલા તેવા બ્રાહ્મણો પ્રત્યેના દાનને સજીવન કર્યાથી ધણી વધી. આ બરાબર ચોખ્ખ કથન બ્રાહ્મણધર્મની પ્રબલતા સરખવા માટે લાગતું નથી. કારણકે રાજ્યો દરેક ધર્મને માન આપતા આવ્યા છે તે પ્રમાણે દાન કર્યા હોય. જે વીસી પહેલાં માધવ બીજાએ દિગંજનો દાન કર્યો. માધવ તત્તીયનોજ ઉત્તરાધિકારી અવિનિત (૪૩૦-૪૮૨ સને) નો ચૂર વિજયકીર્તિ

નામનો જૈનાચાર્ય હતો. બાકીનો બધા રાજ્યો જૈન હતા. અવિનિતનો પુત્ર અને ઉત્તરાધિકારી દુર્વિનિત પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ગ્રંથકાર પૂજ્યપાદ સ્વામીનો શિષ્ય હતો. તેના પુત્ર મુરકર ચા મુખર નીચે જૈન ધર્મ 'રાજધર્મ' બન્યો હતો. ૮મા સૈકામાં શ્રી પુરપની બક્ષીસોમાં ઘણા જૈન ગુરૂનાં નામોનો ઉલ્લેખ છે અને તેના પુત્ર શિવામરે જૂના ગંગ શિક્ષાલેખ પ્રમાણે એક જૈન મંદિર બાંધ્યું હતું. ત્યાર પછી મરસિહ અને રચમદ્સ તેમના પ્રસિદ્ધ મંત્રી અને સેનાધિપતિ ચામુંડરાય સહિત આવે છે. ચામુંડરાય પુત્રે પોતાના પિતા સમાન ચાલુ રાખ્યું ને તેના ચૂર જૈનાચાર્ય અગ્નિતરેન હતા. ૧૬૦૪ સુધીના સમયમાં તિમ્મરાજે (ચામુંડરાયના વંશજે) દર્શાવેલ કનરામાં યેતુરમાં મોટી વિશાળ જૈન મૂર્તિ (શ્રવણ બેલગોલા જેવી પણ તેનાથી ઘણી નાની) પ્રતિષ્ઠિત કરી. આ પરથી એકહજાર વર્ષ સુધી જૈન ધર્મને રાજ્યાશ્રય મળ્યો જ ગયો એ સ્પષ્ટ છે.

ગંગ પછી આવેલ હોયસલ વંશના વિજયવર્ધન હોયસાલનો ઉત્સાહી સેનાપતિ ગંગરાજ હતો તે તેના નામ પરથી ગંગવંશીય છે. પોતાનો રાજ સમાવું જમાવવાથી વૈષ્ણવ બન્યો છતાં પોતે જૈન ધર્મને વળગી રહ્યો હતો. આ પરથી ગંગવંશીય રાજાને જૈન ધર્મ પ્રત્યેની ભક્તિ અને વફાદારી સંપૂર્ણ હતી એમ જણાય છે. એક શિક્ષાલેખ શ્રવણ બેલગોલાનો નં. ૬૯ માં જણાવ્યું છે કે ગોપનદિગ્વેપુત્ર જૈનધર્મની ઉન્નતિ જેની ગંગોના વખતમાં હતી તેવી કરી એ રાખ્દો પરથી ઉપરની વાતને પુષ્ટી મળે છે.

આ પરથી નિર્વિવાદ છે કે કથોટકમાં ગંગવંશીય યુગ તે દર્શાવેલ હિંદમાં જૈનધર્મનો સુવર્ણયુગ હતો.

મકરણ ૮.

મહાન ચાલુક્યો. Great-Chalukyas.

દર્શાવેલમાં જે રાજવંશો થયા તેમાં ચાલુક્યોએ પોતાની ખ્યાતિ અને છાપ જેવી પાટી તેરી કાઢ્યે પાટી નથી. તેઓ ધર્મ અને કલાના આશ્રયદાતા હતા એ અજંતાની ગુફા ને બદામીના મંદિરોપરથી

જણાય છે. અજંતામાં એક ચિત્ર પુલકેશી (બીજી) ને ધરિનનો પુશર (બીજી)નો દૂત મળવા ગયો છે એમ જણાવ્યું છે. બદામીનાં મંદિરો વૈષ્ણવ હિંદુ ધર્મનાં ચાલુક્ય શિલ્પ કામો બતાવે છે. પરંતુ ચાલુક્યોએ બીજી હીંદુશાસક પેઢે સહિષ્ણુ બની જૈન અને શૈવ બંનેને આશ્રય આપ્યો.

તેના માંડલિકો પૈકી મોટા એવા ત્રણ-ચૌકણના શિલ્પકરો, હલસિના કદબો અને મહિસુરના હોયશાય-જૈનો હતા. ડા. ભંડારકરે ખરાખર કહ્યું છે કે જૈન ધર્મ બદામીના જૂના ચાલુક્યોના સમયમાં અત્રપરે આવ્યો. તે વખતે તેમને આશ્રય મળ્યો એ જૈન મંદિરોને કચેલાં દાનપત્રો પરથી જણાય છે. વૈષ્ણવ પણ એજ સતના છે કે જૈનો જૂના ચાલુક્ય વંશના પછીના રાજ્યોના વખતમાં લોક અને રાજ્ય બંને તરફથી અત્રપદ પામ્યો હતો. આમ બૌદ્ધ ધર્મ માટે નોંધાવું એ હુએન્સ્યાંગના તે પડતી દશામાં હોવાના કથન પરથી જણાય છે. પુલકેશી પહેલાંએ અશ્વમેધ કર્યો તે પરથી હિંદુ ધર્મનું પુનરુત્થન થયું જણાય છે છતાં તે રાજ પણ જૈનોને આશ્રય આપેલા હતા. ચાલુક્યોએ બૌદ્ધ ધર્મને આશ્રય આપ્યો. એવું એક પણ લેખ પરથી જણાતું નથી, વળી બીજી જાણ્યુંએ હિંદુ અંશાઓનું સાહિત્ય તેમના રાજ્યમાં દક્ષિણ હિંદમાં ઉદભવ્યું. છતાં ચાલુક્યો સહિષ્ણુ હતા.

અવજી બેલગોલાનો ૬૯ મો લેખ જણાવે છે કે ગુણચંદ્ર નામના જૈનાચાર્ય અધિપુરમાં મસ્તિશ્કગ્રોહ શાંતિવ (ચાલુક્ય જયસિંહ ૧૧૫૦ ખ્રિષ્ટ)ના ચરણે પૂજક હતા. વળી તેજ લેખ જણાવે છે કે વસુચંદ્ર નામના પ્રસિદ્ધ આચાર્ય ચાલુક્ય રાજધાનીમાં 'જ્ઞાત સરસ્વતિ' નામનું ખ્રિષ્ટ પાઠ્યા. તેજ લગભગ કાળના (૧૧૨૯ સન)ના લેખ પ્રમાણે વાહિરાજની ચાલુક્ય રાજધાનીમાં પ્રસિદ્ધ થઈ અને તેને જયસિંહ પહેલાંએ આદરમાન આપેલું હતું. વાહિરાજે પોતાનું 'ધાર્શનાથ ચરિત્ર' ચાલુક્ય રાજસભામાં રજેલું એમ કહેવાય છે. આ પરથી જૈનોનો ચાલુક્ય રાજ્યના સાથે ગાઢ સંબંધ હોય તેમ જણાય છે. આ સંબંધ વળી, તે જયસિંહના ઉત્તરાધિકારી પુલકેશી પહેલાંએ અલકેત નગરમાં જૈન મંદિર બંધાવ્યું એ પરથી

જણાય છે. આ પુલકેશીએ અશ્વમેધ કર્યો, છતાં આમ કર્યું ને તદુપરાંત એક જૈન દાનપત્ર તેણે કર્યું હતું કે જેમાં સિદ્ધનંદી, જિનનંદિ, અને નાગદેવ એ જૈનાચાર્યોનો ઉલ્લેખ છે.

પુલકેશી પ્રથમ પ્રગણ રાજ પોતાના નામધારી પૌત્ર પુલકેશી બીજી (કનોજના દર્પનો સમકાલીન) પેઢે હતા. તેણે પદ્મવો પાસેથી વાતપિ, લઈને પોતાની રાજધાની તેને કરી. પદ્મવોની રાજધાની કાંચીમાં જઈને તેમના પર હસ્તો કર્યો. આવા રાજ્યનો આશ્રય હોય તેથી જૈન ધર્મને લોક અને રાજ્યમાં વધારે બળ મળે તે સ્વાભાવિક છે.

પુલકેશી પ્રથમ પછીના કીર્તિવર્મા પ્રથમના રાજ્યમાં તેવોજ રાજ્યાશ્રય જૈનધર્મને ચાલુ રહ્યો. તે રાજના લેખોમાં પ્રભાચંદ્ર અને પરણુરના વિજયનંદી જૈનાચાર્યોનો ઉલ્લેખ છે. તે રાજ્યએ પોતાનો રાજ્યવિસ્તાર નલો, મૌર્યો અને કદબો પર જમાવ્યો. કદબ રાજ્યના ગભર્મા-ધારવારમાં જૈન મંદિરો સંભાળ કરી હતી. છતાં તે યુક્ત વૈષ્ણવ હતા અને વિજયના નિમિત્તે બદામીમાં ત્રીજી ગુફા કોતરણી હતી.

કીર્તિવર્મનનો ઉત્તરાધિકારી તેનો નાના ભાઈ મંગલેશ હતા કારણ કે તેનો પુત્ર સગીર હતા. મંગલેશના અનેક શિશ્યલેખો છે તે પૈકી એક પરથી જણાય છે કે પોતાના ભાઈએ આરબેલી વૈષ્ણવ ગુફા બદામીમાં (૮૮૦૦ સન) પૂજ્ય કરી. પુલકેશી બીજી તેના પછી પ્રથમ રાજ થયો, કે જેણે જૈનોને આશ્રય આપ્યો. તેની નીચે રવિશર્માને સંભાળ મળી. તેનું ખ્રિષ્ટ 'સત્યાશ્રય' હતું. ઉત્તરના દર્પનો તે સમકાલીન હતા.

આ પુલકેશી પછી તેના રાજ્યની છિન્નચિન્નતા શરૂ થઈ. તેના રાજ્યમાં પદ્મવો બળવાન થયા હતા. તેણે હસ્તો કર્યો. વાતપી ચાલુક્યની રાજધાની પડી. પુલકેશીના પુત્ર વિક્રમાદિત્યે પદ્મવોની રાજધાની કાંચીપર હસ્તો કર્યો પણ આખર તે ન કાવ્યો, છતાં મુખ્ય રાજ્ય ગયું પણ ચાલુક્યો ૧૧મી સદી સુધી વેંગીના પૂર્વ ચાલુક્યો ને કંથ્યાણીના પશ્ચિમ ચાલુક્યો એમ બે શાખામાં પડી રાજ કરતા રહ્યા. બે કે

રાજસત્તા એાદી ઘટ ને વૈજ્ઞાન્ય ધર્મ પોતાનો હતો, છતાં તેમના રાજ્યમાં જૈનધર્મ વિસ્તરતો રહ્યો. જ્ય-સિંહ (તે નામનો બીજો)ને નિરવઘ પંડિત નામનો એક જૈન ગુરુ હતો. તેના ઉત્તરાધિકારીઓએ કરેલ જૈન દાનપત્રો મળે છે જેવા કે વિનયદિત્યે મૂળ સંધના દેવગણને દાન કર્યું. તેણે પદ્મવો મુદ્ધાં બધા દક્ષિણના રાજાઓપર છત મેળવી ચાલુક્ય સત્તા પાછી મેળવી હતી. અને વાતપિને કરી ચાલુક્ય રાજધાની કરી. તેના પુત્ર ઉત્તરાધિકારી વિજયાદિત્ય સત્યાશ્રયે તેજ સ્થિતિ કાયમ રાખી. તેણે પદ્મકલ્પમાં સંગમેશ્વરનું હિન્દુ મંદિર બંધાવ્યું પરંતુ પોતાના પૂર્વજો પેકે જૈન ધર્મનો આશ્રયદાતા બની રહ્યો. પ્રસિદ્ધ વૈષાકરણુ ને વિકાન પૂજ્યપાદના શિષ્ય ઉદયદેવ પંડિત ઉકેં નિરવઘ પંડિતને જૈન મંદિરના સાધન માટે એક આપું ગામ આપ્યું. આ જૈન ગુરુ જ્યસિંહના ધાર્મિક ગુરુ તરીકે અગાઉ જણાવેલ છે. વિજયાદિત્યના પુત્ર વિક્રમાદિત્ય બીજાએ જૈન મંદિરનો પુનરુદ્ધાર કર્યો ને વિજય પંડિત કે જેણે બધા વાદીઓને મીન કર્યા અને જે ખાસ વાદી હતો તેને દાનપત્ર કરી આપ્યું. વિક્રમાદિત્ય જૈન કહ્લંટક કે કહ્લડાના શિલહર રાજાની પુત્રી ચંદ્રલેખા પરણ્યો હતો.

તેના ઉત્તરાધિકારી કીર્તિવર્મા બીજાના વખતમાં ચાલુક્યોને રાષ્ટ્રકૂટોએ હાલના મુંબઈના કાનરીસ પ્રાંતોમાંથી હાંપી કાઢ્યા. બીજે રથલે ચાલુક્ય રાજ્ય હતા ને તેમણે જૈનોને મદદ કરી હતી. જેવા કે વિમલાદિત્ય ચાલુક્ય (વૈશાવર્મનનો પુત્ર અને બલવર્મનનો પૌત્ર). જૈન ભારતના કર્તા પંપાએ અરિકેસરી ચાલુક્યનો ઉલ્લેખ કરેલ છે કે જે તે કવિનો આશ્રયદાતા હતો.

રાષ્ટ્રકૂટો બે સૈદા મુઝી (૭૫૪-૮૫૪ સન) સત્તામાં રહ્યા. પછી છેવટના રાષ્ટ્રકૂટોએ પોતાની સત્તા જવાબી જૈનધર્મ પ્રત્યેની વલણ બહલી નાંખી હોય તે સંભવિત છે કારણ કે દક્ષિણમાં વીર-શૈવ ધર્મ બગ્યો. તેલપ બીજાથી માંડી કેટલાક રાષ્ટ્રકૂટોએ અતિ સુસ્ત શૈવો રહી જૈનધર્મ પર જીનમ કર્યો કહેવાય છે છતાં ચાલુક્યના માંડલિકો જૈનધર્મને આશ્રય આપતાં બંધ નહોતા પડ્યા. સૌદંતિ (બલ-

ગામ પ્રાંત) ના એક જૈનમંદિરને તેમણે દાનપત્ર કર્યું હતું. તેલપના પૌત્ર, જ્યસિંહ ત્રીજાએ પોતાની રાજધાનીઓ પછી પોદ્દલકેરે કે જે જૈન કેન્દ્રસ્થાન હતું તેને એક રાજધાની બનાવી હતી. એમ પણ કહેવાય છે કે આ રાજ વીરશૈવમાં તેની રાણી મુગ્ગવદેવીની અસરથી ગયો. પછી તેણે જૈનોપર કરેલા બૂલ્કમ બસવ અને ચત્રાખસવ પુરાણોમાં બતાવ્યા છે, છતાં ત્યાર પછી થોડા વખતમાં જૈનોએ પોતાની પુનઃસત્તા જમાવી રાજ્યાશ્રય મેળવ્યો હતો. સોમેશ્વર પ્રથમ-ત્રૈલોક્યમલ્લે ઉદ્દગીર્તિ નામના જૈનાચાર્યને બક્ષિસ આપી હતી. તેમ કરવામાં કો-કેને તેણે સમજાવવા પડ્યા હતા તે પરથી જણાય છે કે જૈનધર્મ સામે લોકમાં વિરોધ હતો.

શૈવ સંપ્રદાયનું ગોવું ચાલુક્ય પ્રાંતોમાં જ નહિ પણ આખા દક્ષિણ હિંદ પર આ વખતે પસાર થતું હતું એમ જણાય છે. સોમેશ્વર પ્રથમના વખતમાં ચાલુક્ય દેશપર ચડાઇ કરનાર ચોક્કા રાજાએ પેરમાદિત્ય (૧) એ બંધાવેલ પુલિગેરે કે લક્ષ્મણેશ્વરના જૈનમંદિરો નાશ કર્યા કહેવાય છે. શ્રવણ બેલગોલાના ૬૭ મા લેખ પ્રમાણે 'શબ્દ ચતુર્મુખ' એ નામનું ગિરિદેવશી નામના જૈનાચાર્યે 'રાજ' અલ્પમલ્લ (૧૦૪૨-૧૦૬૮) કે જે ચાલુક્ય સોમેશ્વર ત્રીજો હોયો જ એણે તેના હાથથી મેળવ્યું. સોમેશ્વર બીજાના રાજ્યમાં તેના એક માંડલિકે ચોલા રાજાએ નાશ કરેલ પુલિગેરના જૈનમંદિરને સમરાવ્યાં. ને ત્યાર પછી લગભગ તરતજ જૈનધર્મ સામે દક્ષિણ હિંદમાં ભારેમાં ભારે વિરોધ થયો. તૈલ (ત્રીજા) ના રાજ્યમાં કલચુરી વંશના સેનાપતિ બિન્નલે ચાલુક્ય સત્તા છીનવી લીધી. પોતે જોકે સુરત જૈન હતો છતાં તે ધર્મ સામેનાં બળો તેની રાજધાનીમાં જ બળમાં હતા અને જે વંશને સ્થાપવા માગતો હતો અને જે વંશ જૈનધર્મને રક્ષણ આપત તે વંશને તુરત નાશુદ કરવામાં આવ્યો. વીરશૈવધર્મની ભરતી કરી વળી, રાજ્ય દરબારમાં પ્રપંચ વધ્યાં. આ પછી ચાલુક્યો સંબંધી વિશેષ મળી શકતું નથી. ઉત્તરના દેવગિરિના વાદ્યો અને દક્ષિણના દારસમુદ્રના હોયશાસી તેમને ગળી ગયા.

પ્રકરણ ૯.

રાષ્ટ્રકૂટો અને કલિચૂરિઓ.

Rastrakutas & Kalichuries.

રાષ્ટ્રકૂટોના સારા વખતમાં જૈનધર્મે દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર અને મહિસુરમાં સાહિત્યમાં ઘણું ઉત્તમ કાર્ય કર્યું એમ ડા. કિરના સ્વામી કહે છે. છતાં સાહિત્ય પ્રદેશમાં જ નહિ પણ બીજી રીતે પણ પ્રગતિ કરી છે. ચાલુક્ય રાજાઓ પૈકી કેટલાકના મુરતિઓ જૈનાચાર્યો હતા, છતાં તે સુરત જૈનજ હતા એવું જણાતું નથી. પણ રાષ્ટ્રકૂટોની વાત જુદી છે. તેના રાજા એક યા બીજાને ધર્મ પાળતોજ. કૃષ્ણ બીજાને જરૂર હિન્દુ હતા અને તેણે ઇસોરાના કેલાસ મંદિરમાં કોતરણી ને શિલ્પકળામાં આશ્ચર્યચકિત કરે તેવી એક આખી શુદ્ધ કરાવી હતી. ઈદ્ર ચોથો સુરત જૈનજ હતો ને સંલેખનાપૂર્વક મૃત્યુ પામ્યો હતો. શૈવ અને જૈન એ બે ધર્મો લોકોમાં સમાન સત્તામાં હતા. આ રાજાઓની મંખ્યા પરથી જો વિચારીએ તો મુખ્ય ભાગે તેમાં જૈનોની મંખ્યા વધારે હતી. જ્યારે રાષ્ટ્રકૂટોની પડતી પોતે કરી ત્યારે ચાલુક્યોએ લિંગાયત સંપ્રદાયને ટેકા આપ્યો છે તેમજ તૈલ બીજાએ અને તેના ઉત્તરાધિકારીઓએ જૈનોપર જીવલમ કર્યો છે તે આ વાતને પુષ્ટિ આપે છે.

રાષ્ટ્રકૂટોમાં જૈન હતા એમાં મહાપરાક્રમી બળવાન રાજા અમોઘવર્ષ પહેલો હતો. જોકે તેની પહેલાં ઘણા રાજાઓએ પણ જૈનોને આશ્રય આપ્યો હતો. જેમકે જિનસેને હરિવંશ રમ્યું તે અમોઘવર્ષના પૂર્વાધિકારી ગોવિંદ બીજાના સમયમાં રમ્યું હતું; અમોઘવર્ષ પહેલાના પિતા ગોવિંદ ત્રીજાના મોટાભાઈ કબે વર્ધમાન નામના જૈનાચાર્યને એક ગામ બક્ષિસ કર્યું હતું. ગોવિંદ ત્રીજાએ પણ ગંગવંશીય ચગિરાજના કહેવાથી શનિની અસર તોડવા વિજયકીર્તિના શિષ્ય અરિકીર્તિને બક્ષિસ આપી હતી. આ રીતે અમોઘવર્ષ પહેલાના પૂર્વજોની જૈનધર્મ પ્રત્યે વલણ યથા ગર્ભ હતી. વીરાચાર્યના સારસંગ્રહ ગણિતમાં ધર્માન્તર કરી ઉક્ત અમોઘવર્ષ જૈન થયો

એમ કહેલું યોગ્ય નથી. જૈનતા સંસ્કારો હતા ને જૈન થયો એમ કહેવું યોગ્ય થશે. તેણે પ્રત્યેકત્તર-રત્નમાલિકા નામનો ગ્રંથ રચ્યો. તેને જિનસેનના શિષ્ય તરીકે તેના શિષ્ય ગુણકદે પોતાના ઉત્તર પુરાણમાં જણાવેલ છે. આ જિનસેને 'પાર્શ્વબુદ્ધ' નામના કાવ્યમાં અમોઘવર્ષ લાંબું રાજ્ય કરે એવા આશીર્વાદ આપ્યા છે 'જયધવલ' નો મહાગ્રંથ પણ અમોઘવર્ષના રાજ્યમાં રચાયેલ છે. રત્નમાલિકામાં જણાવેલ છે કે અમોઘવર્ષ વૈરાગ્યને લીધે પોતાના રાજ્યનો ત્યાગ કર્યો. આ દકીકન બીજા શિક્ષાલેખથી મળે છે. તેમ ન હોય તો સૌદત્તના કૃષ્ણરાજ બીજાનો (શક ૭૬૭) નો લેખ અને અમોઘનો કાન્દરી શિલાલેખ (૭૮૯ શક), બંને તારીખનું સમાધાન ન થઈ શકે. ૭૮૯ અમોઘવર્ષના રાજ્ય ત્યાગ પછી બે વર્ષે હોવાની જોઇએ. અમોઘવર્ષ જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો હતો તે નિર્વિવાદ છે.

અમોઘવર્ષનો પુત્ર ઉત્તરાધિકારી કૃષ્ણ બીજાને સુરત શૈવ હતો એ જરા વિચિત્ર છે. તે કૃષ્ણે ઇસોરાની કેલાસમંદિરની શૈવ શુદ્ધ કોતરાવી હતી. આ અશોકથી તે અકબરે બતાવેલી મતભેદાંતર ક્ષમાની સાખીતી છે. તેના પૂર્વજોમાં પણ તેમ જણાય છે. ગોવિંદ પ્રથમના રાજ્યમાં બ્રાહ્મણોએ ઘણા યશો કર્યા કહેવાય છે. ગોવિંદ ત્રીજાએ રામેશ્વરના શિવમંદિરને દાન કર્યું કહેવાય છે. આ કેટલાક રાજાની શૈવ પ્રત્યેની વચ્ચે છતાં જૈનધર્મ સામાન્ય લોકમાં પોતાની સત્તા જળવડાવે ગયો. ડા. લંડારકર કહે છે કે ઘણા નાના રાજાઓ ને ઉત્તરતી વર્ણના લોકો ખાસ કરી વૈશ્યો તેના અનુયાયી હતા. દાખલા તરીકે કૃષ્ણ બીજાના માંડલિક પૃથ્વીવર્માએ સૌદત્તમાં પોતાના રાજ્યાલિપેક વખતે (શક ૭૬૭) જૈન મંદિરને દાન કર્યું. માલગુડ (ધારવાર જિલ્લા)ના જૈનમંદિરના એક લેખમાં એક વણિક કે વૈશ્યે શક ૮૨૪ માં (કૃષ્ણ બીજાના રાજ્યમાં) આવું દાન કર્યું હતું.

મી. વૈદ્ય કહે છે કે છેલ્લો રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ઈદ્ર ચોથો તે પ્રથમના ગંગની કન્યાથી કૃષ્ણ ૩ નાનો

પુત્ર હતો. તે સુરત જૈન હતો. સંલેખના લઈ પ્રાણ ત્યાગ કર્યો. (૬૮૨ ઈ.સ). રાજ્યો માત્ર જૈનધર્મ માનતા એટલું જ નહિ, પણ તપ આદિ આદરી પાળતા.

કલચૂરી—

તેમનું રાજ્ય શેડા વખત રહ્યું, પણ તે ઉપ-યોગી છે. વસ્તુતઃ તે જૈન અને સિંગાયત વચ્ચેના જીવન મરણની હોંસાતોરીનો સમય હતો. દક્ષિણમાં ચાલુક્યની પડતી થતાં ચોલાનો દુરના દક્ષિણમાં ઉદય થતાં કલચૂરી, યાદવો, અને હોયશાસક જેવી સ્વતંત્ર સત્તાઓ આગળ આવી. આમાં કલચૂરીઓ ભાંડારકરનાં કથન પ્રમાણે એક વખત દક્ષિણ (Deccan) ના મોટા ભાગપર અને પશ્ચિમ કિનારાથી તે ઉત્તરમાં લાટદેશ સુધી રાજ્ય કરતા હતા. તેઓ લગ્નની ગાંધી દક્ષિણ હિંદના રાજકર્તા રાજવંશ સાથે બંધાયા હતા. તે રાજવંશ પૈકી અગ્રપદ ધરાવતા રાષ્ટ્રકુટો પણ હતા. આવા સંબંધને પરિણામે અમોઘવર્ષ ૧ કે જે મહાનમાં મહાન જૈન ચાલુક્ય રાજા હતો તે ચેદિના કલચૂરી રાજા નામે કોણલ ૧૬૫ નો પ્રપૌત્ર હતો. ચાલુક્ય મંગલેશના સમયમાં શંકરચળના પુત્ર છુદની સરદારી નીચે કલચૂરીઓને હરાવવામાં આવ્યા હતા. પણ પછીથી ચાલુક્યની સત્તા કલચૂરીઓ તોડી અને કલચૂરીને સાથે દેવગિરિના યાદવો, વરગલના કાંકટો, અને મહિસુરના હોયશાસક સામે લડતું પડ્યું હતું. મંગલેશનાં દાને જણાવે છે કે જૂના કલચૂરીઓ શૈવ હતા યા વૈષ્ણવ હતા, પરંતુ તેઓ જૈન અને બૌદ્ધ બંને ધર્મને આશ્રય આપતા હતા. તેઓ ક્યારે જૈન થયા તેનો સમય નિર્ણય થતો નથી, પણ બિજ્જન કે જે ચાલુક્ય સત્તાનો નાશ કરનાર હતો તે જૈન ધર્મનો મહાન પક્ષ લેનાર હતો. જૈન ઉત્તરાધિકારીઓના વખતમાં થયેલ ઝડપાનું જ્ઞાતાંત જ. રા. એ. સો. ૪, ૫. ૧૯ ક્રિસ્તીયમાં આપેલ છે.

બિજ્જનના રાજકીય સત્તા પ્રભાવની વાત એક બાણ રાખીશું. ધાર્મિક બાબતમાં તેણે સિંગાયતોપર કૃપા લાં સુધી દર્શાવી હતી કે ન્યાં સુધી સિંગાયતો તેના તંદન વિરોધી ચર્ચ ગયા. ને તેઓના હાથે

તેનો અંત આવ્યો. ફલીટ કહે છે કે બિજ્જનના વખતમાં જૈનધર્મ એ પ્રગપ્રિય ધર્મ હતો કે ન્યારે બસવે શૈવ ધર્મનું સિંગાયત સ્વરૂપ સ્થાપ્યું. બિજ્જન-લનના જીવનનું જ્ઞાતાંત જૈન ગ્રંથ નામે 'બિજ્જન-રાય ચરિત' માં છે. તેનું મરણ સન ૧૧૫૪-૫ માં જૈન જ્ઞાતાંત પ્રમાણે થયું ન્યારે શિલાલેખના પુરાવા ધ્યાનમાં લેતાં ૧૧૮૭-૮ ગણાય. તેણે દશ વર્ષ રાજ્ય કર્યું ને પછી પોતાના ચાર પુત્રોને ગાદી સોંપી. તે પુત્રોએ ૧૦ વર્ષથી ઓછા સમય સુધી રાજ્ય કર્યું. તેઓનું પતન સિંગાયત નેતા બસવ અને તેના અનુયાયીઓએ કર્યું. બસવે બિજ્જનના પગલે આવી પોતાની કારકીર્દી બિજ્જનના એક અમલદાર તરીકે શરૂ કરી અને છેવટે પોતાના માલેકના કુટુંબ સાથે રાજકીય ઉત્ક્રાંતિ કરી તેનો નાશ કર્યો. બિજ્જનનું મરણ એ સિંગાયતો માટે વિજયોત્સવ હતો જેને તેઓએ પોતાના ગ્રંથોમાં વર્ણવેલ છે.

૩. કૃષ્ણ સ્વામી જણાવે છે કે વીર શૈવ સંપ્રદાયના બે સુધારકો નામે બસવ અને ચળખસેવનો ઇતિહાસ અંધારામાં છે, તેનાં પુરાણોમાં ઈતકથાઓ જ છે. 'વિજ્જનરાય' ચરિત' નામના જૈન ગ્રંથમાં બસવે બિજ્જનને શોધી રાજધાની બહાર કાઢી કૃપામાં નાંખી મારી નાંખ્યો એમ જણાવ્યું છે. બસવ પછી તેના ભાણેજ ચન્નબસવે તેનો ક્રુડો ઉપાડ્યો. પરંતુ રાજધાની કલ્યાણી જૈનધર્મનો કિલ્લો હોવાથી યા તો રાજવંશની અકૃપાથી સિંગાયતો માટે ભારે ચર્ચ પડવાથી તેઓને રાજવંશના હાથ પહોંચે નહિ એવે સ્થળે પોતાના ધર્મને વિસ્તારવા જવાની દુરજ પડી. પરંતુ આ શેડા વખત માટે રહ્યું અને 'બિજ્જનના મરણ સાથે જૈનધર્મ કલચૂરિના રાજ્યમાંથી નિકળી ગયો.' બિજ્જનના પુત્ર સોમેશ્વર પછી કલચૂરી સત્તાનો અંત આવ્યો. ખરા ધા તો 'તેમને વિરચ્છવામ બીજની સરદારી નીચે હોયશાસક નામના દક્ષિણના હરિદે-તરકથી પડ્યો. પરંતુ આ બન્યું' તે વિગત છે, કારણકે કલચૂરીની પેઢી હોયશાસક પણ પ્રાધાન્યે જૈન હતા તેથી પોતાના સામાન્ય શત્રુ સિંગાયત સામે તો બંને સમાનધર્મી એકઠા થાય, પણ રાજકીય હરીફાઈ જ

એવી છે કે જે કોઈ પણ નિયમથી બંધાયેલી હોતી નથી.

મહિસુરમાં વૈષ્ણવ તરફનો પ્રત્યાધાત મળજીત થતો હતો. બિજ્જલનો ઉત્તરાધિકારી સોમેશ્વર પોતાના પિતાના ખૂતી સિવાય બધા પ્રત્યે સહિષ્ણુ હતો. જેમકે તેણે બ્રાહ્મણોને તથા બેલગામના સોમેશ્વર મંદિરને દાન આપ્યા હતાં તે પરથી જણાય છે કે સિંઘાયતોના પર આ વખતે થયેલા કહેવાતા જૂલમ જો સત્ય રીતે થયેલા હોય તો ભારે પડતી ધાર્મિક વલણને લઈને હોય. સોમેશ્વરનું રાજ્ય ૧૧૦૦ માં પૂરું થયું અને કલચૂરી સત્તા ત્યાર પછી લગભગ ચાર વર્ષ ચાલી ગઈ. થોડા વખત આલુક્ય સત્તામાં આવ્યા પણ આખરે આખું રાજ્ય યાદવોએ લીધું અને યાદવો પાસેથી પછી મુસલમાને લીધું. યાદવોની રાજધાની દેવગિરિ-દોલતાગ્રામના કિલ્લામાં હજુ જૈન મંદિરના અવશેષ છે કે જેમાંથી મૂર્તિલગ્નક ઔરંગઝેમે મસીદ પછીથી બંધાવી હતી. પરંતુ યાદવો જૈન ધર્મ પ્રત્યે પક્ષપાતી જણાયા નથી અને તેથી એ સ્વાભાવિક છે કે જૈન મંદિર અને જયેલી નગન મૂર્તિઓ તે કલચૂરીઓ તરફથી થયેલી હોય.

કલચૂરી રાજ્યમાં જૈન ધર્મનો નાશ એકાંતડ-રામચ્છા નામની વિચિત્ર વ્યક્તિને લીધે થયો એમ કહેવામાં આવે છે. ડા. કૃષ્ણસ્વામી કહે છે કે જૂના શિલાલેખનો પુરાવો એકાંતડ-રામચ્છા નામના બ્રાહ્મણને લીધે વીરશૈવ સંપ્રદાય જન્મ્યો એમ ટેકો આપે છે. ધારવારમાં અબ્દુર શિલાલેખ પ્રમાણે આ રામચ્છા પુરુષોત્તમ હતોના પુત્ર હતો અને જૈનધર્મનો અંત લાવવા શિવની ખાસ કૃપાથી જન્મ્યો હતો. તેમાં જણાવ્યું છે કે ‘ધરતી સમક્ષ ખાનગી મુલાકાત લેવાનો હક્ક’ તેને હતો. આના ઇતિહાસમાં અમત્કરો લખી છે. જેમકે એમ કહેવાય છે કે ઘણી વખત પોતાનું મરતક કાપી પોતાના પ્રભુ શિવની શક્તિ પોતાના સમકક્ષીન રાજાઓ પાસે જતાવી હતી. તેણે જૈનોને આત્માદન કર્યું પરંતુ, આવી જાન-દુગરીથી દોરાવાની તેમણે ના પાડી. પણ જેમ વરને શિયાણી વાત છે તેમ પોતાનો વિજ્ય જૈનોપર થયો જણાવ્યો. એવાં પણ વૃત્તાંત છે કે એકો-રામે જૈનોનો લખેલો કાગળ બિજ્જલ પાસે રજુ કરી જણાવ્યું કે જે જૈનો પોતાનાં ૭૦૦ મંદિરોની હોડ

કરે તો તે બિજ્જલ પાસે અમત્કાર કરી કરી જતાવે. આ પછી એમ કહેવાય છે કે બિજ્જલે એકો-રામને ‘જયપત્ર’ આપ્યું અને સોમનાથની પૂજા માટે એક ગામ અર્પણ કર્યું.

ડા. કૃષ્ણસ્વામી ટીકા કરે છે કે ‘જે ખસવ પહેલાં થોડો વખત પહેલાં રામચ્છા થયો કારણ કે બિજ્જલને રાજા નહિ પણ મહામંજીશ્વર તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યો છે’ તે એમ કહે છે કે અબ્દુરના બ્રહ્મેશ્વરના મંદિરના શિલા લેખમાં રામનો આ અમત્કાર કોતરવામાં આવ્યો છે પરંતુ તે ઐતિહાસિક બિના હતી એમ અનુમાન કરવું વારત્તવિક નથી. છતાં સિંઘાયત કે જે બે ખસવ પહેલાં થયેલા જણાવાય છે તેના ચાર સતો પૈકી રામનું નામ છે વળી તેના વિવિધ પ્રસંગમાં એવી પ્રથા સિંઘાયતોમાં છે કે ચાર જયપત્ર ચારને (ચેવન, માર્હલ, એકો-રામ અને પંડિત આરાધ્ય) ને અર્ધ-આપવા માટે વપરાય છે. તેથી ડા. કૃષ્ણસ્વામી કહે છે કે આ સંપ્રદાયને ખરી રીતે ઉત્પન્ન કરવામાં રામ હતો અને ને સંપ્રદાયના ઉપદેશને પદ્ધતિસર મૂકવાનું કામ તેનાં વધુ પ્રસિદ્ધ ઉત્તરાધિકારીઓએ કર્યું.

સિંઘાયત સંપ્રદાયના જન્મનો આ ટુંકો આહેવાલ ૧૨ મા ઇ. સ. ના સૈકામાં કાનરીક બોલના પ્રાંતોમાં જૈન ધર્મ કેવી રીતે નષ્ટ પામ્યો, એટલું જતાવવા માટે પૂરતો છે. આ દિંદુ પુનઃઉત્થનની અળવળથી વેપારી અને ખેડૂત વર્ગ કે જે જૈનધર્મના ખરા અનુયાયીઓ હતા તે તેમાંથી નીકળી ગયા ને જૈન મૂર્તિઓની અહલીમાં શૈવ મૂર્તિઓ મૂકવામાં આવી. આજ પ્રમાણે વધુ દૂર દક્ષિણમાં પણ જન્યું. તામિલ અને આંધ્ર પ્રાંતોમાં ગિરાશ થવા પછી અને સાથે સાથે દક્ષિણ (Deccan)માં સિંઘાયન સંપ્રદાય સાથે ઝઘડા ઉપર જણાવ્યા તે કરીને ક્ષીણ પામતા જૈન ધર્મની છેલ્લી લગાઇઓ મહિસુર અને કનરા પ્રાંતોમાં લડાઈ.

તંત્રી.

[આ એક બ્રાહ્મણ ઇન્ડ્યુએટ રા. રામીએ સમ-લાવપર્વક લખેલા અંગ્રેજ નિબંધમાંથી ઉતારેલી ટુંક નોંધ છે. તેમાં ખીજાં પણ પ્રકરણો છે. આ આખો નિબંધ દિગંજો તરફથી પ્રગટ થવાની ખાસ જરૂર છે અને તેથી તેમના ધર્મ પર જળજો પ્રકાશ પડે તેમ છે. તંત્રી.]

ખીમા કૃત ચૈત્ય પ્રવાહિ સ્તવન.

પહિલા પ્રણમું પ્રથમ નાય, શ્રી આદિ જિણેસરઈ,
ખીમા અનિય જિણું દેવ, વાંદું પરમે સરઈ. ૧

એ શ્રી સંભવ ભવસમુદ્ર, તિહું (અ)ણુને ઉતારણું,
અભિનંદણ નઈ સુમતિનાય, હુલ દુરગત વારણું. ૨

પદ્મપ્રભસિરિ સુપાસજિણું, સિરિ ચંદ્રપલ સામિ,
પિહિ ઉદિનઇ પણમસું, જિમ હુવઇ નવઈ નિધાન. ૩

વિધિસુ વંદું સુવિધિનાય, સીતલ સુપદ્યવકઈ,
શ્રીઆંસ નઇ વાસુપજિ, જીવન જગિ દાયકઈ. ૪

વંદું વિમલ અનંત ધરમ, એ અચિત ચિંતામણિ,
શાંતિકરણ શ્રી શાંતિ કુંથુ, અર મહિ સુગટમણિ. ૫

શ્રી મનસુવત વંદસાં એ, શ્રી નમિ નેમકુમાર,
પાસ વીર નિત પ્રણમિય, જિમ હુવ દરપ અપાર. ૬

ત્રિભુવનમાંદિં જે જીન પ્રસાદ, સાસતાં ઉસાસતાં,
તે સવિ વંદું વરતમાન, હું અતીત અજાગતઇ. ૭

શ્રી સીમંદર વિહરમાન, તિહાં વીસ તીર્થકરઈ,
અઢિઆં દીપાં માહિ સાધુ, જે મદા મનીસર. ૮

તે સવિ વંદું ભગતિ ચરે, શ્રી જિણ સાસણ સાર,
અહનસિ જે આરાહસિં, તે તરસઈ સંસાર. ૯

શ્રી સેતુજઈ સિદ્ધ સ્વામિ, વંદું ઊજગરિરે,
અષ્ટાપદ સમેતસિમિરિ, વંદું નીં(સ)દીસ રે,
દોઢે નવખંડ કુલ પાસ, જે જિણ જગતારઇ,
જીવત સામિ જયુગાદેવ વંદું મોપારઇ. ૧૦

ભરૂઅચિ વંદું મણસુવએ, થંભણ પરશી પાસ,
પાટણ શ્રી પંચાસરઈ, તે પૂરઇ પ્રભુ આસ. ૧૧

દહિઉદરઈ શ્રી સંતિનાય, હુલ દુરિય વિહંડણુ,
નવપદ્યવ જુહાઈ વીર, સાચ્યઉરો મંડણુ. ૧૨

ગહડી જીરગિદ પાસ, વંદું વરકાણું,
દ્વિવિધિ રાવણુનઉ પ્રતાપ, સદ્ગેઠ જગિ નણુઈ. ૧૩

રાજગરિ વીલારગરિ, વંદું વીર જિણું,
મુદર પાસ રવામી નમું, પામું પરિમાણું. ૧૪

નલજી વિમાન સમાન, રાણુપર વંદું ચઉમખે,
નવપદ્યવ નઈ ચિત્રકોટ જે જન દિવં સિખ્ય. ૧૫

મંડવ વંદું શ્રી સુપાસ, મગસી નવસારી,
વિવનગર છાર જીપારિ, વડનગર જુહારિ. ૧૬

આરાસણિ અરખદસિરે, વંદું વિમલવિહારિ,
નાણુઇ નઇ વલી નાંદિય, જીવત સામિ જુહાર. ૧૭

શ્રી સેતુજ સમાનિ દસ, દેવ દીઠા લોટાણુઇ,
વંદું ધંભણવાડ વીર, જિણુવર જે દ્રાણુઇ. ૧૮

અવર જ કે છઈ કામિ કામિ, જે સવિ હું જણાશે.
સીરાડી શ્રી આદિ પ્રમુખ, વંદું ત્રિહું કાલે. ૧૯

ધમ તીરથ ખીમઉ ભણુઈ, જે વદે એક ચિતિ,
તે અગરામર પદ લહઈ, પ્રામઇ મુખ અનંત. ૨૦

જિ કિય નામ તિલ્ય સગ્ગે પચાલે માણસે લોપ
જાઈ જિર્ણવિવાદ, તાઈ સત્ત્વાઈ વંદામિ ॥૨૧॥

—છતિ શ્રી ચૈત્ય પ્રવાહિ સ્તવન સ્તોત્ર.
—એક હસ્તલિખિત પાના પરથી ઉતારેલી છે. તંત્રી.

‘અરણીક મુનિવર કાવ્ય.’

[કાવ્ય વિષે ટુંક નોંધ:—અરણીક મુનિનું ખરું નામ ‘અર્દન્નક’ છે. તેમના માતાપિતા ધનિક ને ધર્મી હતા. પાછલી અવસ્થામાં તેમને સંતાન-મુખ્ય જોવાતો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો, અને તેજ કાવ્ય-નાયક અર્દન્નક. દંપતીએ કેટલાક કાળ પછી મંચમ રવીકાએ ત્યારે પુત્ર પ્રત્યેના રતેહતે વશ થઈ પિતાએ, તેની લઘુવય છતાં પ્રવર્તિત બનાવ્યો. અર્દન્નકની વય બાળકની છતાં શુદ્ધિ ઉંચા પ્રકારની હોવાથી અભ્યાસમાં તેણે ઠીક પ્રગતિ કરી. શાસ્ત્રના અધ્યા-હન કરી, આત્મા-કર્મ વિશેના શુંય ભયો કોયડાને ઉકેલવા લાગ્યો. પુત્રપ્રેમી પિતાએ એણે અધ્યયન અને સાધુ જીવનની ક્રિયા સિવાય બીજી જાગૃતતા નિષ્ણાત ન થવા દીધો. ગોચરી કેવી રીતે જનું ? ક્યાં જનું ? ક્યારે જનું ? ઇત્યાદિ વિષયમાં તેની સ્થિતિ અન્યથા પચિકે તુલ્ય રહી. કાળવશાત પિતા પંચત્વ પામ્યા. કેટલાક દિનો સુધી અન્ય સાધુઓએ ગોચરી લાવી આપી. એ પ્રથા લાંબી ન ચાલી. અજ્ઞાત એવા ‘અર્દન્નક’ જાતે એક વેળા સમય મર્યાદાથી નિકળ્યા. તે વેળાના પ્રસંગથી કાવ્ય શરૂ થાય છે. સંધ્યાકાળ કાળનું વર્ણન એમાં ઠીક આલેખાયું છે. મુનિજીવનની રહેણી વિશેનો ચિતાર પણ છે. વસ્તી વિશે અજ્ઞાન એવા ‘અર્દન્નક’ વિલાસી લલનાથી વમાયલા એકાંત ભાગ પર આવેલા લતામાં આવી પહોંચે છે. આલ્પકાળથી પરાભવ પમાડવાની તક જોઈ રહેલ મોદરાજ સાગ આવ્યો નિરખી શરસંધાન કરે છે. ગવાહમાં રહેલ એક વિરહીણી વામા મુનિની દ્રષ્ટિએ પડે છે. ઉલ્લાસનાં હૃદય પુષ્પધન્વાની જાદુઈ અસરથી ધવાય છે. મોદક વહોરાવવાના મિર્ચ દાસી આવી તેહી જાય છે. મોદક પદાર્થ મિશ્રિત લાકુઓ ‘અરણીક’ના કિંમતી જીવનનો લાડવો વાળી નાંખે છે. સાધુજીવનથી પતિત બની સંખ્યા અર્દન્નક, પિત્રામી ને વૈભવી બની મજા લુંટતો વખત વીતાવે છે.

આ વાન પુત્રવત્સલ માતાને કાને પકાંજ

એના હૃદયના તાર ગૂંચળાઈ ઉઠે છે. સંસારને ગળી પીધેલા એવા પોતાના જીવનસદ પુત્રના જીવનને એકદમ સંયમ માર્ગે લઈ જવામાં થયેલ ઉતાવળ પ્રતિ માતાનું લક્ષ્ય જાય છે છતાં થયું તે ન થયું થનાર નથી પણ ‘એક વાર પ્રદણ કરેલ પ્રતિજ્ઞાનું ખંડન જીવના ભોગે પણ ન કરાય’ એ ઉમદા સત્ય, અચળ નિશ્ચય નારીહૃદયમાં-સાધી જીવનમાં યથાર્થ પાળે ઉતરેલ હોવાથી પોતે ‘અરણીક’ની શોધમાં નિકળી પડે છે. નથી તે ક્યુવા પિપાસાના પરિવર્તની દરકાર કરતી કે નથી તે જનતા પોતા પ્રત્યે કેવી નજરે નિહાળે છે તે નરક લક્ષ આપતી. માત્ર દર-કને એકજ પ્રશ્ન કરતી કે ‘મારો અરણીકો મરે છે’ ?

ખરેખર મોદરાજની અગમ્ય લીલાનો અહીં તાદૃશ ચિતાર રણ થાય છે. એના પાશમાં વિંટા-વેલા શ્રીરામ જેવા નીતિને ‘સ્રીતા, સીતા’, કશી વનના પશુઓને અને જંગલના વૃક્ષોને શું પ્રત્નો નહોતા ક્યો ? નળની શોધમાં દમયંતીની પણ એજ દશ હતી. પ્રેમની ગતિ ન્યારી છે એ ઉપરના દ્રશ્યથી અલ્પ સમજાય તેમ છે.

મૂંઝામાં લલના સદ વિદરી રહેલ ‘અર્દન્નક’ની અચાનક નજર ગાઝ સરખી ભમતી માતા પ્રત્યે પડી. અજ્ઞાન પડળ ખુલી ગયાં. પોતાની પહેલાની અવસ્થા નજર સન્મુખ ખડી થઈ. મોહમદિરાનો નિશો ઉતરી ગયો. પૂછવા પણ ન રહ્યો. તરતજ મદિરા પગથીયાં ઉતરી માતાના ચરણમાં નમી પડ્યો. પોતાના અપરાધને ખમાવતો આચરેલ દુશ્વ-રિતને વિંદ્યા લાગ્યો. એમાંથી પુનિત જીવન જીવ-વાનો માર્ગ પૂછવા લાગ્યો. માતાએ વીર બની શ્રી વીરના સાધુજીવનને જીવવાનો માર્ગ જ બતાવ્યો. પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ પતિત અર્દન્નક પુનઃ સાધુ થાય છે, અને તપ્ત શિલા પર અનશન આદરી સ્વજીવનનું શ્રેષ્ઠ સાધે છે. માતાનું પ્રેમાળ હૃદય પતિતને કેવો ઉદાર કરે છે તેનો પૂર્ણ ખ્યાલ લઘુ કાવ્ય ઉપરથી મળી આવે છે.

‘સુમન.’]

ખીમા કૃત ચૈત્ય પ્રવાહિ સ્તવન.

પહિલા પ્રણમું પ્રથમ નાથ, શ્રી આદિ જિજ્ઞેસરઈ,
ખીખા અગિય જિજ્ઞેદ દેવ, વાંકું પરમે સરખ. ૧
એ શ્રી રાંભવ ભવરામુદ, તિહું (અ)ણુનો ઉતારણઈ
અભિનંદણુ નઈ સુમતિનાથ, હુદ દુરગત વારણ. ૨
પદ્મપ્રભસિરિ સુપાતજિણુ, સિરિ ચંદ્રપલં સામિ,
પિહિ ઉદિનઘ પણુમસું, જિમ હુવઘ નવઈ નિધાન. ૩
વિધિસુ વંકું સુવિધિનાથ, સીતલ સુપદાયકઈ,
શ્રીઆંસ નઈ વાસુપૂજિ, જીવન જગિ દાયકઈ. ૪
વંકું વિમલ અનંત ધરમ, એ અચિત ચિંતામણિ,
સાંતિકરણુ શ્રી સાંતિ કુંથુ, અર મહિસ મુગટમણિ. ૫
શ્રી મનસુવત વંદસાં એ, શ્રી નમિ નેમકુમાર,
પાસ વીર નિત પ્રણમિપ, જિમ હુવ હરપ અપાર. ૬
ત્રિશુવનમાહિં જે જઘન પ્રસાદ, સાસતાં ઉસાસતાં,
તે સવિ વંકું વરતમાન, હું અતીત અણાગતઈ. ૭
શ્રી સીમંદર વિહરમાન, તિહાં વીસ તીયકરઈ,
અઢિઆં દીપાં માહિ સાધુ, જે મદા મનીસર. ૮
તે સવિ વંકું ભગતિ ચરે, શ્રી જિણુ સાસણુ રાર,
અહનસિ જે આરાહસિં, તે તરસઈ સંસાર. ૯
શ્રી સેતુજઈ સિદ્ધર ત્યામિ, વંકું ઊજલગિરે,
અણપદ રાગેતસિખિરિ, વંકું ની(સ)દીસ રે,
ઘોથે નવખંડ કુલ પાસ, જે જિણુ જગતારઈ,
જીવત સામિ જ્યુગાદદેવ વંકું સોપારઈ. ૧૦
ભાગ્યમિ વંકું મણુસુવએ, થંભણુ પરશી પાસ,
પાટણુ શ્રી પંચાસરઈ, તે પરઘ પ્રણુ આસ. ૧૧

દહિહિદરઈ શ્રી સંતિનાથ, હુદ દુરિય વિહંડણુઈ,
નવપદ્મવ જુહાઈ વીર, સામ્યઉરો મંડણુઈ. ૧૨
ગહદી જીરાઉલ પાસ, વંકું વરકાણઈ,
દ્રવ્યવિધિ રાવણુનઈ પ્રતાપ, મહકો જગિ મણુઈ. ૧૩
રાગ્યારિ વીભારગિરે, વંકું વીર જિણુદ,
સુદર પાસ રવામી નમું, પામું પરિમાણુદ. ૧૪
નવણી પિમાન સમાન, રાણપર વંકું ચક્રમખે,
નવપદ્મવ નઈ ચિત્રકોટ જે જન દિવં સિખ્ય. ૧૫
મંડવ વંકું શ્રી સુપાસ, મગસી નવસારી,
વિભનનગર ધડર જીધારિ, વડનગર જીહારિ. ૧૬
આરાસણિ અરખદસિરે, વંકું વિમલવિહારિ,
નાણુઘ નઈ વલી નાંદિય, જીવત સામિ જીહાર. ૧૭
શ્રી સેતુજ સમાનિ દલ, દેવ દીકા લોટાણુઈ,
વંકું ખંભણુવાડ વીર, જિણુવર જે ઘાણુઈ. ૧૮
અવર જ કે છઈ હામિ હામિ, જે સવિ હું જણુએ.
સીરોહી શ્રી આદિ પ્રમુખ, વંકું ત્રિહું શશે. ૧૯
ધમિ તીરથ ખીમજી ભણુઈ, જે વદે એક ચિત્તિ,
તે અજરાગર પદ લહઈ, પ્રામઘ મુખ અનંત. ૨૦
જિ કિય નામ તિત્ય સગ્ને પચાલે માળસે લોપ
જાઈ જિજિવિવાઈ, તાઈ સઘવાઈ વેદામિ ॥૨૧॥
—છતિ શ્રી ચૈત્ય પ્રવાહિ તવનં સ્તોત્ર.
—એક હસ્તલિખિત પાના પરથી ઉતારેલી છે. તંત્રી.

‘અરણીક મુનિવર કાવ્ય.’

[કાવ્ય વિષે ટૂંક નોંધ:—અરણીક મુનિનું ખરું નામ ‘અર્હન્નક’ છે. તેમના માતાપિતા ધનિક તે ધર્મી હતા. પાછલી અવસ્થામાં તેમને સંતાન-મુખ લેવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો, અને તેજ કાવ્ય-નાયક અર્હન્નક. દંપતીએ કેટલાક કાળ પછી સંયમ સ્વીકાર્યો ત્યારે પુત્ર પ્રત્યેના સ્નેહને વશ થઈ પિતાએ, તેની લઘુવય છતાં પ્રવર્તિત બનાવ્યો. અર્હન્નકની વય બાળકની છતાં શુદ્ધિ હંચા પ્રકારની હોવાથી અભ્યાસમાં તેણે ફીક પ્રગતિ કરી. શાસ્ત્રમા અવમા-હન કરી, આત્મા-કર્મ વિશેના શુદ્ધ બર્ણા કોપડાને ઉકેલવા લાગ્યો. પુત્રપ્રેમી પિતાએ એણે અધ્યયન અને સાધુ જીવનની ક્રિયા સિવાય બીજી જાણતમા નિષ્ણાત ન થવા દીધો. ગોચરી કેવી રીતે જવું? ક્યાં જવું? ક્યારે જવું? કત્યાદિ વિષયમાં તેની રિયતિ અજ્ઞપણા પચિક તુલ્ય રહી. કાળવશાત્ પિતા પંચત્વ પામ્યા. કેટલાક દિનો સુધી અન્ય સાધુઓએ ગોચરી કાવી આપી. એ પ્રથા લાંબી ન ચાલી. અચાત એવા ‘અર્હન્નક’ ભતે એક વેળા મમય થઈ જવાથી નિકળ્યા. તે વેળાના પ્રસંગથી કાવ્ય શરૂ થાય છે. મધ્યાહ્ન કાળનું વર્ણન એમા ફીક આલેખાયું છે. મુનિજીવનની રહેણી વિશેનો ચિતાર પણ છે. વસ્તી વિશે અજ્ઞાન એવા ‘અર્હન્નક’ વિલાસી લક્ષનાથી વસાવડા એકાત ભાગ પર આવેલા લનામાં આવી પહોંચે છે. બાલ્યકાળથી પરાભવ પમાડવાની તક જોઈ રહેલ મોદરાજ લાગ આવ્યો નિરખી શરસંધાન કરે છે. ગવાક્ષમાં રહેલ એક વિરહીણી વામા મુનિની દ્રષ્ટિએ પડે છે. ઉભ-વનાં હૃદય પુષ્પધન્વાની ઝાઝૂઈ અસરથી ઘવાય છે. મોદક વહેરાવવાના મિત્રે દારી આવી તેરી ભય છે. માદક પદાર્થ મિશ્રિત લાડુઓ ‘અરણીક’ના કિંમતી જીવનનો લાડવો વાળી નાંખે છે. સાધુજીવનથી પતિત બની સંયમી અર્હન્નક, વિલાસી ને વૈભવી બની મગા હુંડતો વખત વીતાવે છે. .

આ વાત પુત્રવત્સલ માતાને કાને પડ્યાંજ

એના હૃદયના તાર ઝાંખાળી ઉઠે છે. સંસારને ગળી પીધેલા એવા પોતાના જીવનસદ પુત્રના જીવનને એકદમ સંયમ માર્ગે લઈ જવામાં થયેલ ઉનાવળ પ્રતિ માતાનું લક્ષ્ય ભય છે છતાં યદુ’ તે ન યદુ’ થનાર નથી પણ ‘એક વાર ગ્રહણ કરેલ પ્રતિજ્ઞાનું ખંડન જીવના મોગે પણ ન કરાય’ એ ઉમદા સત્ય, અચળ નિશ્ચ નારીહૃદયમાં-સાધ્વી જીવનમાં યથાર્થ પણે ઉતરેલ હોવાથી પોતે ‘અરણીક’ની શોધમાં નિકળી પડે છે. નથી તે ક્રુધા પિપાસાના પરિપક્વની દરકાર કરતી કે નથી તે જનતા પોતા પ્રત્યે કેવી નબરે નિદાણે છે તે તરફ લક્ષ આપતી. માત્ર દરે-કને એકજ પ્રશ્ન કરતી કે ‘મારો અરણીયો દોડે છે’? ખરેખર મોદરાજની અગમ્ય લીલાનો અર્હો તાદૃશ ચિતાર રહ્યો થાય છે. એના પાશમાં વિંટા-વેલા શ્રીરામ જેવા નીતિએ ‘સીતા, સીતા’, કહી વનના પશુઓને અને જંગલના વૃક્ષોને શું પ્રમ્નો નહોતા ક્યાં? નળની શોધમા દમયંતીની પણ એજ દશા હતી. પ્રેમની મતિ ન્યારી છે એ ઉપરના દ્વંદ્વતથી મદળ સમજાય તેમ છે.

ઝરખામા લલના સદ વિદરી રહેલ ‘અર્હન્નક’ની અચાનક નજર ગાડા સરખી ભમની માતા પ્રત્યે પડી. અજ્ઞાન પડળ ખુલી ગયાં. પોતાની પહેલાની અવસ્થા નજર સન્મુખ ખરી થઈ. મોદકમદિરનો નિશો ઉતરી ગયો. પૂછવા પણ ન રહ્યો. તરતજ મંદિરના પગથીઓ ઉતરી માતાના ચરણમાં નમી પડ્યો. પોતાના અપરાધને ખમાવતો આચરેલ દુશ્વ-રિતને નિંદવા લાગ્યો. એમાંથી પુનિત જીવન જીવ-વાનો માર્ગ પૂછવા લાગ્યો. માતાએ વીર બની શ્રી વીરના સાધુજીવનને જીવવાનો માર્ગ જ બતાવ્યો. પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ પનિત અર્હન્નક પુનઃ સાધુ થાય છે, અને તત્પ શિક્ષા પર અનશન આદરી રવજીવનનું શ્રેય ગ્રાપે છે. માતાનું પ્રેમાળ હૃદય પંતિતનો કેવો ઉદ્ધાર કરે છે તેનો પૂર્ણ ખ્યાલ લઘુ કાવ્ય ઉપરથી મળી આવે છે.

‘સુમન.’]

જમો મહાવીરાણે.

હરિગીત.

નિઃસ્રીમ ક્રોધ કુરીત ભાતુ, ગગનમંડળ ગજંતો;
 ને અગ્નિદાહકે પડ્ય કરથી, વિશ્વ સધણું બાળતો.
 શત શત સહસ્ત્રારો ધકી, સહુ હૃદય તો વિધર્ષ ગયાં.
 રે પથિકજનતનપટ પરે, પ્રસ્વેદબ્દેહો વહી રહ્યાં.
 નભમંડળે નવ ખગ હતું, ચરતું ન ભૂમિપર પશુ;
 સહુ ક્રોધ વિશ્રાંતિ મુખદ આવાસને યાત્રી રહ્યું.
 વાણિજ્ય પ્રવૃત્તિવડે જનસમૂહ આકર્ષાય ન્યાં
 ત્યાં દિવસનાથ પ્રકાપથી એ માર્ગે નિર્જન થઇ ગયાં.
 સૂરતાપ ઉબ્બીકૃત વાલુકા બધે ધગધગી રહી.
 વિષુ ઉપાનહ જનનારો શાંતિતણી આશાય નહી.
 અવગણી ભાસ્વરદમનને ચાર એક ચાલી નીસર્યો
 સુકુમાલવદન પ્રસ્વેદસ્નાપિત નમ્રપાદ જતો હતો.
 શર તિદશુ અધિક કર્યા સૂરે શાસનતણાં ભંજક ભણી
 વિષુ આતપત્ર-વિહીનમધ્ધજ-શિર્ષ મુનિનું દીધું વિધી.
 સુકમારમાલતી પુષ્પ સમ જે રાજતું મુખ ન્યોતિથી
 કરમાવ્યું ઉદતસૂરને નિર્દય અને નિર્ધર્મ થઈ.
 તપ તપી અતપ્ય મુનીશ ગોચરી માટ મધ્યાન્હે જતાં
 વીરદેવસુવિહીતનિયમપાલન વીરયુત ખરાં હતાં.
 આતો સમય સંયમતણાં વિશુદ્ધ પરિપાલન તણો
 ભય હોય અરણિક મુનિને શું સર્વ કે સુરેશનો ?

(લગભગ સંકેશ ભરણ)

એમ એ મુનિવરા માર્ગમાં ચાલતાં
 એક પ્રાસાદની પાસે જોભા.
 જગતનાં દુઃખ સહુ ઊર વિચારતાં
 સંયમીના ગુણોને સમરતાં.
 વિભવપ્રેરીત વિલાસ આનંદનું
 કેન્દ્રસ્થળ એ હતું હર્ષ્ય રહ્યું.
 સમજૂમિકથી શોભતું, સ્પર્શતું
 ગગનસત્રાટ એ દિવસકરને.

શિખરિણી.

ગવાક્ષરથા નારી જગતજન આકર્ષતી હતી.
 વૃત્તીયા ભૂમિધી પથિક જનમન ફર હરતી.
 અપખ અશુભોથી સંકળદિશા અટક કરી રહી.
 અધઃ જોભા રજવા મુનિવર પરે દ્રષ્ટિ ફરી.

સ્વરૂપ નિહાલીને સુરવદન મુનીશ્વર તણું
 મદનશર વિદ્ય થયું ઊર તુરત એ માનિની તણું
 ઋષિપણુ બેદાયાં રમણી અશુ કામ શરથી
 ઘડીક સ્થિર સ્થંભ્યાં રસિલીરસમાં હુબ્ધ થઈ બધ.

(લગભગ સંકેશભરણુ જોવા)

મુનિસુરૂપ મોહથી મુગ્ધ થઈ માનિની
 હૃત આશા કરે કિંકરીને
 “ભ, સખી, કાલ નવ વ્યર્થ ગૂંમાવતી
 “આણુ એ હૃદય આનંદકરને.”
 ભૂમિકાને ત્યજી ઉતરી જતાવલી
 શ્રેષ્ઠિની ઉર્મિઓ ઊરકળે
 અચિર આતી ઉભી ઋષિજી ન્યાં હતાં,
 વિદ્ય દયિતાતણા દ્રષ્ટિબાણે.
 “ગૃહ પાવન કરો મુનિવરા ! મુનિવરા !
 “આજ અમ ભાગ્યવત્સી ફૂલી છે”

એમ કહી કિંકરી ગોચરી કારણે

ગૌરીઆવાસ મુનિજીને લાવે.

ધન્ય ધન્ય ભાગ્ય હમારકાં ઋષિજી પધાર્યા
 પૂનિત કીધાં આજ સંઘનો હમારાં
 સારા સારા મોહકો પકવાનો તાજાં
 રસવતીઓ રસપૂર મેવાં મીઠાં.
 બ્દોરો બ્દોરો રાજ અનુગ્રહી દાસી ગણુને
 ઘોને દરશનો લાલ નિત્યે હમને
 પૂર્યોવનમાં દેવ ! ત્યજને મુખદ મહેલો
 સંયમ. મહીને કારણે કાયા શિદ બાળો.
 યૌવન જશો વ્યર્થ ફરીથી માગ્યું ન મળશે
 અનુભવો યૌવનસુમન રહે આવાસે
 રંગાઓ રસરાજ ! સ્નેહથી મોજ વિલાસે
 આજથી તમ અમ પ્રાણુ આનંદો ઉલ્લાસે.
 ચંદ્રવદની મનહારિણી મુગાસીથી લોભ્યો
 નિરૂતર થઈ ઘડીક મુનિ તો થોભ્યો
 અંતે રમણીરાગ આકર્ષિત થઈ મોહો
 ભવદુઃખતરણુ-જહાજ-શુભસંયમથી ચૂક્યો.
 કંઈકે ભવોમાં દુઃખ ગસાલ સહીને
 કંઈકે પુણ્યના પુંજથકી સમક્રિતને પામે
 કંઈકે સમે સંયમની કાંક્ષા રાખી
 પુણ્યોદયથી આજ સુખડી ચાખી.

વીરતણા શુભ માર્ગે પરે સદ્ભાવથી ચાલ્યો
પંચ મહાવ્રત યુક્ત ગોચરી જતો નિહાળ્યો
મંચમી ગુણ સુયુક્ત તપસ્વી એતો
માર્ગપતનમંદિહ દીલમાં નહોતો.

કૃપાણુ કેરી ધાર તિક્કણુ કદી નમ કરીને
તે પર નિશ્ચયયુક્ત થર દેા ચાલી શકશે
મીન વિનિર્મિત દશન મુખમાં રાખી
લોહચણુને ચાવી શકે શરરીરય કોષ.
શિર્ષ તણો કરી છેદ કદીક કો પાછું સાધે
મેરુનેય ઉખારી અખિલ ભૂમંડળ ચાલે
સકળ જળધિને પીવે એક ધુંટડે કો
તેથીય દુઃખતર વીરચિહીત સંપન્ને વહાવો.
દુષ્કર સંપન્નેય સ્ફેલથી જે પાલતો
દદ થઇ નિઃસંદેહ એમ પથમાં ચાલતો
વિધાયો પણુ તેહ કામિની મદન શરેથી
ભૂંચો બધુય લાન અને હાથે સંપન્નથી.
કદીક હોય એ સ્ફેલ મહાવ્રત લેયાં
નૃથી બાળના ખેલ પ્રતો અનુચરવાં
વ્રતરક્ષણસંદેહ જેહને જરીયે નહોતો
તેવો અરણીક આજ પંથને ખેતો.
એક પનનથી જેમ પનન ગંગાનું
શતમુખ થયું ત તેમ થયું અરણીકનું
નયન કટાક્ષથી લુબ્ધ વચનથી હાથો
૩૫ સાંદ્યથી મુગ્ધ મુનિ લોભાયો.

(ઈગ્ગગગગગગગગગગ)

રમણી સાંદ્ય સુખ ભનિન આહવાદમા
નિશાદિન એ રલો મુગ્ધ થઇને
ક્રીડતો કામિની સાથ ઉત્સાસથી
ભૂતને ભામિને બૂલી જઇને.
દીલને ભાવનાં લોભને સ્વાદના
ક્રીડથી સાથ હિંચોળનાંતા.
વિચસતાં દિવસ કંઈ એમતો વડી ગયા
ખખર રાી રીત પડે રતિ ક્રીડનમાં ?
પુત્રસંયમપનન વાન થવલે થના
માતનું હૃદય તો ચૂર્ણ થઈ ગયું
રખડી રમણતી મ્યાન પરચાનમા
એક ખસ નામ મુખથી નિઃસર્ત.
પચિકને પૂછતી વણિકને પૂછતી

પૂછતી સર્વ પુરવાસીઓને
સર્વને પ્રશ્ન ખસ એક એ પૂછતી
છે દીકો અરણીકો માહરો કે ?
એમ રખડતી આવી ચડી એક દી
પુત્ર વિલાસ કેરું સદન લ્યાં
રે ગવાલો સ્ફેલ સાથ લઈ માનિની
ક્રીડનોન્મત થયલો કુંવર ત્યાં.
‘અરણીક’ નામ ઉચ્ચારને સુણીને
જેણું તો લાળી નિજ માત દુઃખે
તૂટ આવાસ લઇ અધઃ આવી અને
સાશુનયને નમ્યો માન ચરણે.
માત ! એ માત ! હું દુષ્ટ છું, નીચ છું,
ગુહ સંયમ ત્યજ્યું વિપય માટે
કેટિ ધિક્કાર હો મુજને માહર
સર્વ કર્મ નષ્ટ એ વાસનાયે.
ધિક્ક મુજ જીવનને, વીરસંપન્ન ગ્રહી
ત્યજ દીધો ધિક્ક એ વાસનાને.
કઈ રીતે માત ! ગ્રહું વીરની વાટડી ?
લજ્જા આ અવિચારી કાંઈ.
વત્સ ! કેટિ ઘણા પુણ્યથી જે મળ્યું
તેજ તરછેરીયું ક્ષણ મહી તહે
ક્રીડન કંઈ એ નથી મૂક ખાલકતણું
કષ્ટથી પૂછું વીરપંથ તો છે.
પાલવો પૂણ અતિ-દુઃખકર એક છે
૬૫ મહાશિવપુરી ધામ સાથે
ના ઘટે તેહથી ચૂકું તાહરે
વીર થઈ માર્ગે ફરીથી ગ્રહી લે.
એમ સમજવીને કંઈક રીતો શકી
માર્ગમા લાવી શકી માત સુતને
સદગુરૂ સમીપ આણી શકી એહને
સત્ય ઉપદેશની ખાલી પાઈ.
સુદૃઢ વૈરાગ્યવાસિન વ્રતિ થઈ
પુનઃ સંયમ અનુસરણ કીધું
અગ્નિ ત્વંધતી શિથે અનદાન આદરી
‘નલીન’ થઈ મુક્તિનું ધામ લીધું.

‘નલીન.’

મુંદરલાસ એ, કાપડીઆ, બી. એ.
અહમદાબાદ.

સ્ત્રીઓના હકકો વિષે સંવાદ.

[આ સંવાદ બાબુ બ્રહ્મચંદ્રના સમાનતાના લેખ પરથી ઘડવામાં આવ્યો હતો અને તે મુંબઈ માંગરેશ જૈનસભાની કન્યાશાળાની બાળકીઓએ લખી જતાવ્યો હતો.]

૧ શાન્તા—અધાં મનુષ્યો સરખા હક વાળાં છે. સ્ત્રીઓ પણ મનુષ્યો છે આથી સ્ત્રીઓ પુરુષના જેટલા જ હક વાળી છે. જે જે કામમાં પુરુષોનો અધિકાર છે, તે તે કામમાં સ્ત્રીઓનો અધિકાર હોય તે ન્યાય યુક્ત છે. કેમ બહેનો ! તમને શું એમ નથી લાગતું ?

૨ કાન્તા—મને તો એમ લાગે છે કે સ્વાભાવિક રીતે સ્ત્રી અને પુરુષમાં અસમાનતા છે. પુરુષ બળવાન છે સ્ત્રી અળગ છે. પુરુષ સાહસિક છે અને સ્ત્રી બીર એટલે બીકણ છે; પુરુષ સંકટ સહવા સમર્થ છે અને સ્ત્રી કોમળ પ્રકૃતિની છે.

૩ બાળા—ભાં આંહું કુદરતી અસમાનપણું છે ભાં અધિકારની બાબતમાં અસમાનપણું રહે એ યોગ્ય છે કારણ કે જે બાબતમાં જે અસકત હોય તે બાબતમાં તે અધિકારી થઈ શકે નહિ. આનો ઉત્તર શાન્તાબહેન ! તમારી પાસે શું છે ?

૪ શાન્તા—તેના એક નથી પણ અનેક ઉત્તર છે. કુદરતી અસમાનતા હોય તેથી શું અધિકારમાં અસમાનપણું રાખવું તે ન્યાયયુક્ત છે ? એમ જો હોય તો સમાનતાનાં તત્વોનો નાશ થાય છે છુટ્ટો તેના લાખલો આપુ જેમ સ્ત્રી પુરુષમાં કુદરતી અસમાનપણું છે તેવું વિષમપણું અંગ્રેજો અને ભારતવાસીઓમાં પણ છે. અંગ્રેજો બળવાન છે અને ભારતવાસીઓ નિર્બળ છે. અંગ્રેજો સાહસીક છે, અને ભારતવાસીઓ બીર છે અંગ્રેજો સંકટ સહવા સમર્થ છે અને ભારતવાસીઓ કોમળ પ્રકૃતિના છે. વગેરે. વગેરે. કુદરતી અધિકારમાં અસમાનપણું ન્યાયરૂપ હોય તો અંગ્રેજો અને ભારતવાસીઓનાં અધિકારનું અસમાનપણું જોઈને આપણે શી રીતે નોકાર કરી શકાએ ?

૫ ઉપા—હા બહેનો ! શાન્તા બહેન બરાબર કહે છે. જો સ્ત્રી દાસી છે અને પુરુષ પ્રભુ છે એજ વિચાર યોગ્ય હોય તો પછી ભારતવાસીઓ દાસ અને અંગ્રેજો પ્રભુ એ વિચાર યોગ્યજ નહીં.

૬ વિમળા—એ વિચાર તો યોગ્ય નથી. ભારતવાસીઓએ બળવાળા નિર્ભય અને સાહસીક થવું જોઈએ અને યશ પણ તે ન્યાંમુધી તેવા થાય નહિ ત્યાંમુધી અંગ્રેજોએ હિંદીઓને સમાન અધિકાર આપવામાં અટકાવ કરવો ન થયે.

૭ શાન્તા—સ્ત્રી પુરુષમાં બધી બાબતમાં જે અસમાનપણું દેખાય છે તે બધું સ્વાભાવિક નથી. પણ જે કાંઈ દેખાય છે, તે બધું સમાજના નિયમોના દોષોને લીધેજ દેખાય છે, એ બધા નિયમોનો સંશોધન કરવું, એ સમાનતાની નીતિનો ઉપદેશ છે.

૮ કાન્તા—બીજા દેશોમાં સ્ત્રીઓ પુરુષોની દાસી છે. જે દેશમાં સ્ત્રીઓને પાંજરામાં પુરી રાખવાનો વહેવાર નથી ત્યાં પણ સ્ત્રીઓને પુરુષોનીજ આશ્રીત બનાવેલી છે અને બધી રીતે પુરુષની આધારીન થઈ રહે એવી વ્યવસ્થા કરેલી છે ખરું જો બાબુ બહેન !

૯ ઉપા—હા, આ રીત સર્વ દેશમાં અને સર્વ ક્ષણમાં લાંબા કાળથી ચાલુ છે છતાં પણ આત્યંક અંગેરીકા અને ઇંગ્લાંડમાં એક પ્રકારના સમાજ તત્ત્વોના સ્ત્રીઓ તેના વિરોધી છે. તેઓ સમાનતામાં માનનારા છે. તેમનો અત એવો છે કે સ્ત્રી પુરુષમાં સર્વ પ્રકારે સમાનતા રહેવી જોઈએ. જ્યાં જ્યાં પુરુષોનો અધિકાર છે ત્યાં ત્યાં સ્ત્રીઓનો અધિકાર હોવો યોગ્ય છે. પુરુષો નોકરી કરે વેપાર કરે તો સ્ત્રીઓ તે કેમ ન કરી શકે ? પુરુષો રાજસભામાં સભાસદ થાય તો સ્ત્રીઓ શા માટે સભાસદ ન થાય ? સ્ત્રીઓ પુરુષની પત્ની છે—અધીગના છે તે માત્ર દાસી શા માટે થાય ? આપણા પરાધીન દેશમાં શું સ્થિતિ છે ?

૧૦ બાળા—જે દેશ પરાધીન છે ત્યાં બધી જાતની પરાધીનતાનાં બી વેરાઈ, જોરથી ઉગી નીકળે

એ બનવા બેગ છે. અહીંઆ જે રીતે પ્રજા રાજને આધીન છે તેમ બીજા દેશોમાં નથી અહીં અશિક્ષિત લોકો જેવા આરાધીન છે તેવા આરાધીન બીજે દેકણે નથી. અહીં શુદ્ધિક કેમો બ્રાહ્મણની જેવી ચરણુર બનેલી છે, તેવી કાઈ પણ પ્રજા ધર્મોચારોને આધીન બનેલી નથી. અને તેજ પ્રમાણે અહીંઆં સ્રીઓ જેવી રીતે પુરોની આરાધારી છે તેવી બીજા દેશમાં નથી. વિમળા બહેન! તમારો શો વિચાર છે ?

૧૧ વિમળા—આપણી રમણીઓ તો પાલકમાં પૂરેલી મેનાઓ જેવી દશામાં છે. જે બોલી પડાવે તે બોલી પડે છે અને જે આહાર કરાવે તેજ આહાર કરે છે, નહિ તો ઉપવાસ કરે છે. આવી સ્થિતિમાં પતિ દેવનાસ્વરૂપ કો ન હોય !

૧૨ શાન્તા—બહેનો ! આયોનો પતિવ્રતા ધર્મ ધણો સરસ છે એ નહિ બુલતા. એના પહેલ આયોના ધરો સ્વર્ગ જેવા સુખમય છે એ વાત સાચી છે. સમજી પતિવ્રતા ધર્મથી વિરૂદ્ધ હોયજ નહિ. પરંતુ સ્ત્રી પુરુષની દારી માત્ર છે અને સંસારના મોટા ભાગના કર્તવ્યોમાં તેમનો બીલકુલ અધિકાર નથી એટલીજ જાણતમાં મારો વિશ્વાસ છે.

૧૩ બાળા—શાન્તા બહેન ! આપણી સ્રીઓ તો ઘરની રાણીઓ છે અને તેને ઘરનાં કાર્યોમાં વિશેષતા આપી છે. તમે જતાવશો કે સ્રીઓને શું અસમાનતાઓ છે અને તેથી તેમને શું અન્યાય થાય છે ?

૧૪ શાન્તા—બધી સમાજના મોટે ભાગે સ્રી પુરુષમાં જે અસમાનપણું દેખાય છે તેમાં વડીલા-પાર્જિત સંપત્તિના વારસાના નિયમો ભયાનક અને શોકળનક છે. દીકરો બાપની મીલકતનો સંપૂર્ણ હકદાર છે પરંતુ દીકરીને કશુંજ નહિ. પુત્રને પુત્રી બને એકજ પિતા અને એકજ માતાથી જન્મેલાં હોય, બંનેને ઉછેરવામાં માતાપિતાને સરખોજ શ્રમ પડ્યો હોય તોપણ પિતાના મરણ પછી પુત્રને બાપની મેળવેલી કરોડો રૂપિયાની મીલકત મળે પરંતુ કન્યાને જરૂરના કામ માટે એક ટુટી બદામ પણ મળી શકે નહિ. આનું શું કારણ ? આનું એકો અન્યાય છે ?

૧૫ ઉપા—આનું કારણ મને તો એમ લાગે છે કે હિંદુ શાસ્ત્રમાં એમ કહ્યું છે કે અપુત્રની ગતિ નથી. અને પુત્રજ શ્રાધ્ધ આપી શકે. શ્રાધ્ધનો જે અધિકારી તેજ સંપત્તિનો અધિકારી.

૧૬ વિમળા—આપણે જાનો તો તેવા સિધ્ધાંતો માનતા નથી. શ્રાધ્ધ શું ને અપુત્રની ગતિ ન થાય તે શું ? તે કાંઈ મુશ્કેલીને પહોંચતા દરો ? પુત્ર હોય કે પુત્ર ન હોય પણ જેવી કરણી કરે એવી ગતિ પામે એજ ખરો સિદ્ધાંત છે.

૧૭ શાન્તા—આઠી વાત બાલ્યે મુકો. શ્રાધ્ધનો અધિકારી તે સંપત્તિનો અધિકારી એ દલીલ તદ્દન લુલી અને એટલી બધી જોટી છે કે અત્યારે તે વળુંવળું નકામું છે. આવા કાયદાનું બીજું કંઈ કારણ હોય તો જણાવો.

૧૮ શાન્તા—એમ કહી શકાય કે સ્રી તેના પતિની સંપત્તિમાં તેના પતિ જેટલીજ હકદાર છે, પતિને ઘેર ગૃહિણી થવાથી સ્વામિની સંપત્તિને ભોગવનારી છે. એટલે તેને પિતાની સંપત્તિમાં હકદાર થવાનું પ્રયોજન નથી.

૧૯ ઉપા—જે વારસાના કાયદાનું આજ ખરેખર કારણ હોય તો પુછી શકાશે કે વિધવા પુત્રીનો સંપત્તિમાં હક થાય કે નહિ ? અથવા જે પુત્રી ગરીબ અને પરણાવેલી છે તેનો કાંઈ હક ખરો કે નહિ ?

૨૦ શાન્તા—હા બહેનો ! ઉપા જાહેરનું કહેવું બરાબર છે.

૨૧ વિમળા—આપણે ત્યાં તો એવું છે કે સ્રીએ પતિની ચરણુસેવા કરવી. પતિ દુષ્ટ હોય કટુભાષી હોય કે દુરાચારી હો. પરંતુ બધુંજ સહન કરવું પડે છે. પુત્ર ગણિ હોય કૃતધ્મ હોય કે કુષાત્મા હોય છતાં પુત્રની મરજી સાચવવી; નહિ તો સંપત્તિ સાથે સ્રી ગતિનો કશો સંબંધ ન રહે !

૨૨ શાન્તા—હાજી, પતિ કે પુત્ર તાડન કરે તોપણ સ્રી ગતિએ સહન કરવું. સહનશીલતા વિના તેની પાસે કશો ઇલાજ નહિ. સહનશીલતા સિવાય તેની બીજી ગતિજ નહિ. આ બાજુ પુરુષ સર્વજ હક-

દાર ગણાયો. સ્ત્રીનું ધન પણ તેનું ધન ગણાય, તેની મરણ થતાં તમામથી તે સ્ત્રીને અળગી કરી શકે. પુરુષને સ્વતંત્ર હોવાથી કશીજ દરકત નહિ. આ અસમાનતા ન્યાય અને નિતી વિરૂધ્ધ છે.

૨૩ કાન્તા—અગતે તો એમજ પદાબ્ધું છે કે હાલ જે વ્યવસ્થા છે તે અતિ ઉત્તમ છે. એ વ્યવસ્થાનેજ પ્રતાપે સ્ત્રીઓ સ્વામીને આધીન રહે છે અને તેથી જ ગૃહસ્થાશ્રમ સારો ચાલે છે.

૨૪ શાન્તા—હિંદુશાસ્ત્ર પ્રમાણે સ્ત્રી કદાચિત્ ધનની હકદાર થાય પણ તે ક્યારે કે પતિ અપુત્ર મરણ પામ્યો હોય ત્યારે! આટલી નાની નાની છુટો હોવાથી જ આર્યોનાં ધારાશાસ્ત્રોને કેટલાક અંશમાં હાલનાં સુધરેલાં સુરોપનાં ધારાશાસ્ત્રો કરતાં ઉત્તમ કહીને વખાણ્યાં છે. પરંતુ એમાં વડાધ બધું ચોરી લેવાની છે. સંપત્તિની હકદાર સ્ત્રી બસે રહી, પરંતુ જ્ઞાન કેવળનાં કે વેચવાનો તેનો કશોજ હક નહિ. કહેા આ હક કેટલો છે? માત્ર પોતાનું બચણ પોપણ કરી શકે એટલોજ. જીવન પર્થત તે તેમાંથી કશું કોઈને દઇ શકે નહિ. પુત્ર પામી થાય ને બધું વેચી મોજ શોખમાં ઉઠાવી દે, તેમાં હિંદુશાસ્ત્રને કશો વાંધો નહિ. સ્ત્રી મહા ધર્મનિષ્ઠ હોય, છતાં પણ કોઈને પ્રાણરક્ષા અર્થે એક કટકો પણ જમીન આપવા શક્તિવાળી માની નથી.

૨૫ વિમળા—હિંદુ કાયદા પ્રમાણે સ્ત્રી કદાચિત્ ધનની હકદાર થાય પણ તે ક્યારે? પતિ અપુત્ર મરણ પામે ત્યારે. આટલી બધી હિંદુ શાસ્ત્રની વડાધ છે.

૨૬ શાન્તા—હાલની જે વ્યવસ્થા છે, તે પુરુષોએજ કરેલી છે. તમામ બધાનો વડે સ્ત્રીઓનાં હાથપગ બાંધી તેમને કચરલામાં આવે છે. બસે મરણ પ્રમાણે પુરુષ તેને લાતો મારે, ગરીબ નારી

અવાજ પણ ન કરી શકે. સ્ત્રીઓના હાથપગ દોરીઓથી બાંધે છે. આ અધર્મ નહિ તો બીજું શું?

૨૭ કાન્તા—સ્ત્રી જાતિએ યોગી અને અચિર જીવિવાળી છે. સંપત્તિ સાચવવામાં અશક્ત છે. એકદમ બધું છિન્નભિન્ન કરી નાંખે છે. અને વારસ પુત્રાદિકને હાનિ પહોંચાડે એટલે તેનાથી મિશ્કત બીજાને અપાય નહિ. એથી એવો કાયદો કરવાનું યોગ્ય મનાયું હતું.

૨૮ શાન્તા—આવાત હું સ્વીકારતી નથી. સ્ત્રીઓની જીવિ રિચરતામાં અને ચતુરાઈમાં કોઇ પણ અંશે પુરુષો કરતા ઉતરે તેમ નથી. સંપત્તિ સાચવવા માટે જેટલી સમજણ જેમણે તેટલી તેમાં નથી એ ખરું પરંતુ એમાં પણ પુરુષોનોજ હોય છે.

૨૯ ઉપા—હા પુરુષોએજ પાંચરાખમાં ટોર પુરે તેમ સ્ત્રીઓને પાંચરાખમાં પુરી રાખી આવી બાળ-તોથી તેમને અમળણ રાખી છે એટલે તેમનામાં એ બાળનતું જ્ઞાન હોય નહિ. પુરુષોને અપરાધને સ્ત્રીઓ અશિક્ષિત છે અને તે છતાં અપરાધનો દંડ સ્ત્રી જાતિના ઉપરજ નાંખવામાં આવ્યો છે.

૩૦ કાન્તા, બાળા, ઉપા ને વિમળા—પણ શાંતા! બહેન! આનો કંઈ ઉપાય?

૩૧ શાન્તા—આનો ઉપાય શિક્ષા-દેણવળી એ એકજ છે. જે સ્ત્રીઓ સુશિક્ષિત થાય, તો ધરમાં ધન ઠારી રાખવાની રીતી દૂર થાય. જેમ મુદ્દત રકમ ધોરનાં વ્યાજ ઉત્પન્ન થાય, તેમ સ્ત્રીઓમાં વિશેષ શક્તિ આવે છે.

એવી રીતે આ દેશનાં તમામ સ્ત્રી પુરુષો વિદ્યામાં સુશિક્ષિત થાય તો વિદેશી વેપારીઓ, અને વિદેશી કારીગરો અહીંથી દ્રવ્ય તાણી જઇ શકે નહિ. તાત્પર્યે કે સુશિક્ષા જ સામાજિક અદિત અટકાવવાનો મુખ્ય ઇલાજ છે અને તેથીજ બધાને માટે રસ્તો ખુલશે રહેશે.

જૈન ધર્મમાં સ્ત્રીઓને સ્થાન.

સ્ત્રીઓને સમાજમાં શું સ્થાન હોઈ શકે તે આજકાલ બહુ ચર્ચાનો વિષય થઈ પડ્યો છે. સ્ત્રી પુરુષથી હલકી છે, સ્ત્રી સેવક છે, પુરુષ સેવ્ય છે—આ ભાવનાએ જગતના લોકો ઉપર બહુ સામાન્ય મઠાવ્યું છે, અને વર્તમાન સંસ્કૃતિએ 'તે ભાવના સામે મોટો પોકાર ઉઠાવ્યો છે. સ્ત્રી વર્ગને અત્યાચારથી અપાયલા અન્યાયનું પુરુષવર્ગને ભાન થવા લાગ્યું છે અને કાર્યક્ષેત્રો લિનન હોવા છતાં સ્ત્રી અને પુરુષ સમાન છે એ ભાવના પુરુષ વર્ગમાં પ્રચાર પામવા લાગી છે. જે ખાવા પીવાની કે સંસારમાં સુખ માણવાની એપણાઓ પુરુષવર્ગ અનુભવે છે, તેવીજ એપણાઓ સ્ત્રીઓ પણ અનુભવે છે; જે જ્ઞાનપ્રાપ્તિના, સમાજસેવાના, આધ્યાત્મિક ઉન્નતિના ઉદ્દેશ આશયો પુરુષ-હૃદયમાં ઉદ્ભવે છે તેવાજ મુદ્દિત આશયો સ્ત્રી હૃદયમાં ઉદ્ભવે છે, અને જે શક્તિ પરાક્રમ તથા ઉપયોગિતા પુરુષવર્ગ આ સંસારમાં દાખવે છે તેવીજ શક્તિ, પરાક્રમ તથા ઉપયોગિતા, જે અવકાશ તથા સચવડતા મળે તો સ્ત્રીવર્ગ પણ દાખવી શકે—આવા વિચારો, સ્ત્રી તેમજ પુરુષવર્ગના સહભાગ્યે, જનસમાજમાં સંચાર પામી રહ્યા છે અને સુખજ ભાવિની આશા આપી રહ્યા છે.

હિંદુધર્મનાં પ્રાચીન પુરાણો, સ્મૃતિઓ તથા કથાઓ વિચારીએ તો માહુમ પડે છે કે તેમાં સ્ત્રીઓને પુરુષ કરતાં ઉતરતું સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓને દક્ષ ઓછા અને દુરબળ વધારે—આ હિંદુ ધર્મનાં સારાંશ છે. ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યમર્દેતિ આ સૂત્રમાં પણ ઉપર્યુક્ત કથનનો પ્વન છે. સતી થવાનો રીવાજ, ધર્મશાસ્ત્રોમાં વેદાધ્યયનનો સ્ત્રીઓને પ્રતિષેધ, સંસ્કૃત ભાષાના ઉપયોગની મના, સ્ત્રી સંન્યાસ લઈ ન શકે તેવી આજ્ઞા, પુરુષ અનેક સ્ત્રીઓ કરી શકે તેવી પ્રચલિત રૂઢી અને તેને દર્શનની સંમતિ, વારસામાં પણ સ્ત્રીને માત્ર ભરણ પોષણનોજ દક્ષ કે તથા દ્રશ્યવ્યવ વૈધ-

વ્ય—આવી અનેક બાબતો ઉપરથી હિંદુ ધર્મે સ્ત્રીઓને સમાજમાં શું સ્થાન આપ્યું-છે તે સદજ સ્પષ્ટ થઈ શકે તેમ છે.

દયા અને ન્યાયના સિદ્ધાન્ત ઉપર રચાયેલ જૈન ધર્મે પ્રથમથીજ હિંદુ ધર્મની આવી ભાવનાનો પ્રતિપક્ષ કર્યો છે અને પ્રસંગેપ્રસંગે સ્ત્રી વર્ગને યોગ્ય ન્યાય આપવા પ્રયાસ કર્યો છે. સ્ત્રી-વર્ગ સંબંધી જૈન દર્શનની વિશાળ ભાવના અને હિંદુ ધર્મની સંકુચિત ભાવના વચ્ચે મહદ્ અન્તર રહેલું છે. પ્રથમ તો સ્ત્રી અને પુરુષને જૈન દર્શન સમાન ધ્યેય પ્રાપ્ત કરાવે છે અને તે ધ્યેયને સર્વ લભ્ય બનાવે છે. મોક્ષ—સર્વજીવ-આત્મસાક્ષાત્કાર માત્ર પુરુષને નહીં પણ સ્ત્રીને પણ પ્રપાત્ન કરતાં સ્ત્રી-પણુમાજ પ્રાપ્ત થઈ શકે એવું જૈન દર્શન પ્રતિપાદન કરે છે, અને આના અનુસંધાનમાં સ્ત્રીઓને ચરિત્ર—સંન્યાસ અંગીકાર કરવાની અનુજ્ઞા આપે છે. જૈનોના ઓગણીશમાં તીર્થંકર મસ્તીનાથ સ્ત્રી હોઈને, સ્ત્રીઓ તીર્થંકર—પદને પણ કવચિત્ પ્રાપ્ત કરી શકે છે—આવો વિચાર જૈન દર્શન પ્રગટ કરે છે. જે સ્ત્રીઓ ધારે તો સ્વતંત્ર રીતે સ્વપ્રયાસથી પુરુષોની માફક ઉંચામાં ઉંચી કોટિને પામી શકે છે—આ સિદ્ધાન્ત જૈન દર્શન સ્ત્રીકારે છે એટલુંજ નહિ પણ ઉપદેશ છે. ચંદનબાલાનું દર્શન પણ એટલુંજ મનોહર તથા ઉપર જણાવેલી બાબતનું સમર્થક છે. ભગવાન મહાવીરે જે તીર્થંકર સ્થાપન કર્યું, તેનું ભગવતી ચંદનબાલાએ અંગીકરણ કર્યું; તે ભગવાન મહાવીરની પ્રથમ શિષ્યા થઈ, અને તેમના સદુપદેશનું પાન કરી, કેવળજ્ઞાન સાધી, મોક્ષ-પદને પામી.

સ્ત્રી વર્ગ સંબંધી જૈન દર્શન હિંદુ ધર્મથી બહુ જુદા તથા વધારે વિશાળ ખ્યાલો ધરાવે છે—તે વાત 'સતી' શબ્દનો પ્રત્યેક ધર્મમાં શું અર્થ થાય છે તે વિચારવાથી વધારે સ્પષ્ટ થશે. હિંદુ ધર્મ

પ્રમાણે જે સનારીઓને 'સતી' ની કાટિમાં મૂકવામાં આવી છે તેમનાં ચરિત્રો ધ્યાનમાં લઈએ તો માલુમ પડે છે કે જે સ્ત્રીએ અસાધારણ ધૈર્ય, સહનશીલતા, તથા ધર્મશુદ્ધિથી પોતાનાં શિયલનું પરપુર્યથી રક્ષણ કર્યું હોય તેને 'સતી' ગણવામાં આવે છે. સ્વપતિની વિચિત્રતાઓ જે સ્ત્રીએ માત્ર મૌન ભાવે સહન કરી હોય અને ગમે તેવા સંયોગો વચ્ચે 'હાય' એવી શુભ પાણુ જોણે પારી ન હોય તેને 'સતી' તરીકે પૂજવામાં આવે છે. સારાંશ કે કાં તો અસાધારણ સંકેટો કે લાફાઓ વચ્ચે શિયળસર-ક્ષણ કર્યું હોય અથવા તો સ્વપતિની વિંટળનાઓ, વિચિત્રતાઓ, તથા વિકૃતિઓ શાન્તિથી તથા મૌન ભાવે સહન કરી હોય તેવીજ સ્ત્રી હિંદુધર્મમાં 'સતી' પદ પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી થઈ છે. આ ભાવના ઉત્તમ છે તથા તેમાં ઉત્કૃષ્ટ તુષ્ણ તથા આત્મભોગ રહેલાં છે. જૈન દર્શન સતીત્વપદપ્રાપ્તિ અર્થે આ ભાવનાઓ સ્વીકારે છે, પણ તેટલાથી સંતોષ પામતું નથી. જૈન દર્શન તેથી પણ આગળ વધે છે અને સતીત્વપ્રાપ્તિ અર્થે અત્યંતદારિ પ્રત્યાક્ષ કરે છે. શિયળ-સંરક્ષણને તો જૈન દર્શન પણ સતીત્વ અર્થે એટલુંજ આવશ્યક ગણે છે. પણ સતીત્વની પ્રાપ્તિ અર્થે શિયળની કસોટી કરે તેવા અસાધારણ પ્રસંગો ઉત્પન્ન થવાજ જોઈએ એમ તે સ્વીકારતું નથી. અન્ય-ક્ષેત્રોમાં મહત્તા દર્શાવનાર સ્ત્રીઓને હિંદુધર્મ 'સતી' પદથી અલંકૃત કરતું નથી. જૈન ધર્મમાં જે સતીની નામાવલી રચવામાં આવી છે તેમનાં ચરિત્ર નિહાળતાં માલુમ પડે છે કે શિયળસંરક્ષણના વિકટ પ્રસંગો પ્રાપ્ત થયા ન હોય, પતિ સંબંધી બહુ સહન કરવું પડ્યું ન હોય. તોપણ અન્ય ક્ષેત્રમાં મનુષ્યત્વને જાજે તેવાં પરાક્રમ કે મહત્તા દર્શાવ્યાં હોય તો તેને પણ 'સતી' તરીકે ગણવામાં આવી છે. દાખલા તરીકે આલી, સુદરી, ચંદનબાળા, સુદર્શના, રાજમતી, જયંતી, હસાદિ. આ દષ્ટિએ લીલાવતી, ચાંદબીખી, જોન એક આર્ક કે. ફલોરે-સ નાઇટગિલને પણ સતીની કાટિમાં મૂકી શકાય.

'સતી' શબ્દના પ્રયોગમાં આ પ્રમાણે બેદ પડનારું મૂળ કારણ પ્રત્યેક ધર્મની ભાવનામાં રહે-

લી ભિન્નતાનું પરિણામ છે. હિંદુ ધર્મ પ્રમાણે સ્ત્રી સેવક છે, પુરૂષ સ્વેચ્છ છે; સ્ત્રીને પતિ ધૈર્ય સમાન છે તથા આ જગતમાં સ્ત્રીને પતિ સમાન અન્ય કોઈ તરજવારણ નથી. જૈન સિદ્ધાન્ત અન્ય પ્રકારે કહે છે. જૈન દષ્ટિએ સર્વ આત્માઓ-પણ તે પુરૂષ-દેહી હો કે સ્ત્રીદેહી હો-સરખા છે અને પોતપોતાની ઉત્તતિ સાધવાને લક્ષ્યાર છે. પુરૂષની ઉન્નતિ માત્ર સ્ત્રીને અધીન નથી; તેમજ સ્ત્રીની ઉન્નતિ માત્ર પુરૂષનેજ અધીન નથી. એક અન્યના ઇષ્ટદેવ હોવાને બદલે એકબેકના સહચારી-સહાયકારી-છે અને ઉભયના ઇષ્ટદેવ તો પરમાત્મા જ છે કે જેની ઉપાસના કરીને પરમ પદને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. પુરૂષના પરમ પૌરૂષની સિદ્ધિ માત્ર સ્વસ્ત્રીઅનુશીલનનેજ અધીન નથી, તેમ સ્ત્રીનું સતીત્વ માત્ર સ્વપતિ-અનુશીલનનેજ અવલંબતું નથી. ઉભયનું દંપતી જીવન માત્ર મૈત્રીભાવ ઉપરજ રચાવું જોઈએ. કોઈ 'કામનું' શુભામ છે એવા વિચાર જૈન દર્શનને જરાપણ સંમત નથી. આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે સ્ત્રીને જૈન દર્શન પુરૂષ જેટલુંજ સ્વાતંત્ર્ય બક્ષે છે અને જેમ પુરૂષને, જો સ્ત્રી પોતાના માતૃમાં અયોગ્ય રીતે બાંધી આવે તો, સ્ત્રીની અવગણના કરવાનો અધિકારી ગણવામાં આવે છે, તેવીજ રીતે સ્ત્રીને પણ એવા અપવાદ-જનક પ્રસંગો વચ્ચે પુરૂષની અવગણના કરવાનો અધિકાર મળે છે. આના સમર્થનમાં સુદર્શનાનાં દષ્ટાન્ત આપવું બસ છે. સુદર્શના ભગવાન મહાવીરની પુત્રી થાય. તેનું લગ્ન જમાલી સાથે કરવામાં આવ્યું હતું. જમાલી બ્યારે ભગવાન મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધી ત્યારે સુદર્શના પણ જમાલીની શિષ્યા થઈને તેની સાથે રહેતી. આગળ જતાં જમાલીને ભગવાન મહાવીર સાથે અમુક સિદ્ધાન્તના વિષયમાં જર્જરા વિચારવિરોધ ઉભો થયો. આ ઉપરથી જમાલીએ ભગવાન મહાવીરના શાસનનો અનાદર કરી સ્વતંત્ર મત સ્થાપિત કર્યો. સુદર્શના કેટલાક વખત તો જમાલી સાથે રહી, પણ વિરોધ વિચાર, મનન તથા અવલોકનના પરિણામે ભગવાન મહાવીરના કથનમાં તેને સાત્ય પ્રતીત થયું. આ ઉપરથી સુદર્શ-

નાએ જન્માલીને બહુ સમજવવા પ્રયત્ન કરીયો તથા બનનેએ ભગવાન મહાવીરના શરણે જતું એમ વિનંતિ કરી, પણ જ્યારે જન્માલી પાતાના દુરાગ્રહથી ડગ્યો નહિ ત્યારે સુદર્શનાએ જન્માલીનો ત્યાગ કરીયો અને ભગવાન મહાવીરના શાસનને પુનઃ અંગીકાર કર્યું. આવી સ્ત્રીને હિંદુ ધર્મ કદાચ અસતી કહેશે. જૈન ધર્મ તેને સતી ગણે છે.

• જૈન દર્શન સ્ત્રીઓને ક્ષત્રિજાત ગૃહસ્થાશ્રમનો આગ્રહ કરતું નથી. જૈન કથાઓમાં નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારિણીઓનાં દષ્ટાન્તો કાંઈ થોડાં નથી. બ્રાહ્મી, મુંદરી, રાજમતી, ચંદનબાળા, આદિ અનેક સતીઓ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારિણી હતી.

કેટલીક જૈન સતીઓનાં દષ્ટાન્તો ખરેખર બહુ મનોહર તથા વિચારણીય માધુર્ય પડે છે, અને સ્ત્રીત્વની ઉત્કૃષ્ટતાને સમજવવામાં બહુ સહાય કરે છે. મહનરેખાનું દષ્ટાન્ત આલુજ છે. મહનરેખા યુગબાહુની પત્ની થાય, યુગબાહુનો મોટો ભાઈ કેટલાક દુર્વિચારથી યુગબાહુને પ્રાણહર શસ્ત્રપ્રહાર કરે છે, અને તેથી તે મરણાવસાન દશામાં બહુ પીડાય છે. તે વખતે મહનરેખા પોતાના પતિને સંસારની વિનશ્વરતા તથા શબદક્ષણશૂંચરતાનો ઉપદેશ કરે છે તથા પરમાત્મચિન્તનમાં પ્રેરે છે. તેના પરિણામે યુગબાહુ શાન્તિ પામી, સમાધિમરણ અનુભવી સ્વર્ગ લોકમાં સંધાવે છે. હવે આગળ ઉપર અમુક વિવાધરતી સહાયથી મહનરેખા નંદીશ્રદ્ધીપતી યાત્રાએ જાય છે, અને ત્યાં વસતા કોઈ જૈનાચાર્ય સમક્ષ બેસીને ધર્મ સાંભળે છે તેવામાં યુગબાહુ જે સ્વર્ગ લોકમાં દેવપદને પામેલ છે તે ત્યાં આવી ચડે છે અને પૂર્વભવની સ્વસ્ત્રીને જૈનાચાર્ય સમીપ બેઠેલી જોતાં, જૈનાચાર્યને પ્રથમ વંદન કરવાને બદલે પૂર્વભવની સ્વસ્ત્રી મહનરેખાને વંદન કરે છે. આવા અધર્મિત આચરણથી ત્યાં બેઠેલ વિવાધર અકિન થાય છે અને જૈનાચાર્યને આ બાબતમાં પ્રશ્ન પૂછે છે ત્યારે જૈનાચાર્ય તેના સંશયનું નિવારણ કરતાં કહે છે કે “આમાં યુગબાહુદેવે કાંઈ પણ અધર્મિત કર્યું છે એમ માનવાનું

કારણ નથી. જેનાથી પોતાને ધર્મપ્રાપ્તિ થઈ છે અને જે પોતાની સદ્ગતિનું નિમિત્ત બનેલ છે તેનેજ પ્રથમ વંદન થતે છે.” સ્ત્રી દલકી એટલે પતિને કદિ પણ નમન થોડાં થઈ ન શકે એ વિચારનો આ દૃષ્ટાન્તથી સર્વથા અધિકાર થાય છે અને ગુણાઃ પૂજાસ્થાનં ગુણિષુ ન ચ લિજ્ઞં ન ચ વયઃ । એ ન્યાયપૂર્ણ સિદ્ધાન્તનું સ્વોદિત રીતે સમર્થન થાય છે.

સતી થવાનો એટલે કે પતિ પાછળ જળી મરવાનો રીવાજ જૈન શાસ્ત્રથી સર્વથા અસંમત છે, અને તે માત્ર માનસિક નિર્બંધનાનું પરિણામ હોયને તેને આપધર્મતાનીજ કોટિમાં જૈન શાસ્ત્ર મુકે છે. એક પણ જૈન સતી એવી નથી કે જેણે પતિમરણ પાછળ આતું આચરણ કર્યું હોય !

જાનપ્રાપ્તિના વિષયમાં સ્ત્રીઓને પૂર્ણ અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે તે બાબત, બ્રાહ્મણ જેમ વેદને સર્વશાસ્ત્રોનું મૂળ ગણે છે તેમ જૈનોમાં ગણાતા સર્વ શાસ્ત્રોના મૂળ સમાન આવડો વાંચવાની જૈન સાધ્વીઓને છૂટ આપી છે તે ઉપરથી સમજી શકાય તેમ છે. અનેક જૈન શ્રેષ્ઠીઓની પુત્રીઓના કથાવિભવ તથા શાસ્ત્રપારંગતતાનાં સુંદર વર્ણનો જૈન કથાઓમાં જ્યાં ત્યાં દ્રશ્યમાન થાય છે. જયંતી અને ભગવાન મહાવીરની પ્રશ્નપદપરા સૌ કોઈને સુવિદિત છે. ભગવાન મહાવીરને અનેક વિદુષી તથા કેટલીક તો સર્વવૈદ્યને પામેલી સાધ્વી શિષ્યાઓ હતી તે વાત મશહૂર છે; એટલુંજ નહિ પણ વર્તમાન સર્વ વિદ્યાઓનો મૂળ પ્રચાર પ્રથમ તીર્થંકર ભગવાન ઋષભદેવે પોતાની પુત્રી બ્રાહ્મીને અક્ષરવિદ્યા આપીને તથા મુંદરીને અંકવિદ્યા આપીને કર્યો છે એ જૈનોમાં પ્રચલિત માન્યતા એટલીજ ઉપયોગી તથા રહસ્યપૂર્ણ છે. ત્રીશક્ષણના વિદ્યાર્થીઓને અથવા તો ત્રીઓને બહુ સંકુચિત શિક્ષણ આપવાના પક્ષકારોને આ દષ્ટાન્તમાંથી બહુ ઘડો લેવા જેવું છે.

ત્રીઓને કોઈ કોઈ બાબતમાં તો પુરપથી પણ ઉત્તમ યત્ની આપેલી છે. સર્વ ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં

સ્વસ્તીને જન્મણું આસન આપવાની પદ્ધતિ જૈન દર્શને સ્વીકારી છે. આનું રહસ્ય વિચારવાં હાયક છે.

લગ્ન સંબંધમાં જૈન દર્શને આગળ પડતું પગલું ભર્યું છે. રજસ્વલા યથા પહેલાં કન્યાને પરણાવી દેવાની સ્મૃતિકાર મનુ ભગવાનની આનાં વેદકીય નિયમથી વિરૂદ્ધ છે તથા બાળલગ્નાદિ અનેક દાનિકારક રીવાજોની મૂલક અનેલ છે. જૈનશાસ્ત્રમાં કન્યાની ઉમ્મર સંબંધી આનું કાંઈ પણ અંધન જોવામાં આવતું નથી. ઇચ્છાવરનાં નેમજ અન્ય અન્ય વર્ણો વચ્ચે યથેલાં લગ્નોનાં દષ્ટાન્તો કાંઈ જૈન કથામાં થોડાં નથી. આવી બીજી ઘણી બાબતો નવું અજવાળું પાડે તેવી મળી શકે તેમ છે, પણ સ્થળ-સંક્રાંતિના કારણે વિશેષ ઉદ્દેશ્ય થઈ શકે તેમ નથી.

આ સર્વ ઉપરથી એમ કહેવાનો આશય નથી કે જૈન દર્શનકારો સ્ત્રીઓની સંસારમાં થું પડવી હોઈ શકે તે વિષે વર્તમાન ભાવનાને સર્વાંશે સ્વીકારે છે. સમયના બળે તથા પરિસ્થિતિના બળે જૈન શાસ્ત્રકારોએ પણ સ્ત્રીઓ સંબંધી કેટલીક સાધારણ બાબતોમાં અણુઘટતા પ્રતિબંધો કર્યા છે અને પુરુષોને વિશેષ સ્વાતંત્ર્ય આપ્યું છે પણ ઉપરની સર્વ વાતો ઉપરથી એટલું નો ચોક્કસ છે કે જૈન ધર્મનું મૂળથી વલણ સ્ત્રીઓને અસોગ્ય અંધનોથી મુક્ત કરાવવા તરફ તથા સમાનતા તરફ રહેલું છે અને ને દિશામાં જૈન શાસ્ત્રકારો યથાશક્તિ પ્રયાસ કરતા

આવ્યા છે. જૈન ધર્મનું રહસ્ય આ પ્રકારે વિચારતાં જૈન સ્ત્રીઓની વર્તમાન હાલત ઉપર નજર ગયા વિના રહેતી નથી. વર્તમાન વસ્તુસ્થિતિ નેથી તદ્દન વિપરીત છે. તે જોઈ કોઈ પણ સુખ જૈન વિચારકને ખેદ યથા વિના રહે તેમ નથી. કન્યાવિક્રય, વૃદ્ધ-વિવાહ તથા વિધવાબલુલતાનો અત્યારનો જમાનો કયાં અને દીર્ઘદૃષ્ટિ ધરાવતાં અને સમયને અનુકૂળ ફેરફાર કરતા જૈન પૂર્વજોનો જમાનો કયાં? સ્ત્રીઓને અજ્ઞાન અંધકારમાં સદા સડવા દેવી એવો આગ્રહ ધરાવનાર કેટલાક આપણા બંધુઓ કયાં અને બ્રાહ્મી, સુદરી, ચંદનબાળા, રોણા, વેણા, રેણા, જ્યંતી આદિ સર્વ વિદ્યાસંપન્ન સનારીઓના યુગ કયાં? જો કોઈ પણ ધર્મ સ્ત્રીઓને પરાધીનતામાંથી મુક્ત કરવાના માર્ગમાં તથા પુરુષ સમાન ઉત્તરપદે સ્થાપવામાં સહાય કરે નેવો હોય તો તે જૈન ધર્મજ છે અને ને ધર્મનાજ અનુયાયીઓ આ વિષયમાં અગ્રણી ન બનતાં દિંદુ ભાઇઓની પાછળ પાછળ ચાલે અને તે પણ મંદતરગતિએ—આ જૈનોને ખરેખર શરમાવા જેવું છે. આશા છે કે જૈનો આ વિષયમાં સ્વશાસ્ત્રરહસ્યને યથાર્થ રીતે સમજીને વિશેષ પ્રગતિમાન થશે અને સ્ત્રી જીવનના ભાવી ઉદ્ધારમાં બહુ ઉપયોગી ભાગ લઈવશે.

તા. ૧૪-૮-૧૮. } પરમાનન્દ કુંવરજી કાપડિયા.
લાવનચર. } બી. એ. એલ્એલ. બી.

અહમચર્ચ.

(વ્યાખ્યાતા—રા. પ્રાણીયવન મોરારજી શાહ, રાજકોટ).

ત્રિવચચક—જાની મહાત્માઓએ થોડા શબ્દોમાં કેવું ચમત્કારી સ્વરૂપ બતાવ્યું છે તે અહમચર્ચના નવ પ્રકાર પર જેમ જેમ વિશેષ વિચાર કરીએ છીએ તેમ તેમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. આ નવ પ્રકારને જનધર્મમાં નવ વાડ કહે છે; અને તે નવવાડો અધ્યા ધર્મના ત્યાગી મહાત્માઓને લાગુ પડે છે; એમાં જરા પણ સંશય જેવું નથી—જેમ આખાના વૃક્ષને બરોબર ફળનો ફાલતો બેવાને રક્ષણ કરવાની જરૂર છે, જેમ રાજના ખતનાને સાચવવાને કિલ્લાઓની જરૂર છે, તેમજ આ અહમચર્ચ રૂપ ઉત્તમ વૃક્ષને અને સાક્ષાત્ કલ્પવૃક્ષને સાચવવા સાર આ નવવાડ રૂપ નવ કિલ્લા છે અને એ કિલ્લાઓ આખાદ હોય તોજ એ અહમચર્ચરૂપ કલ્પવૃક્ષ ટકી શકે છે અને તોજ અમૃત રૂપી મોક્ષફળ મેળવી શકાય છે, અને આ ભવમા જાનમૂર્તિ બની અનેક સુખંધી ફેલાવી શકાય છે.

આ નવવાડો બે આપણે ગૃહસ્થની દૃષ્ટિએ બેઘણે તો એમ નહીં કહી શકાય કે તે માત્ર સાધુ-ઓનેજ માટે છે. ગૃહસ્થને એમાનો ધણીખરો ભાગ તદ્દન લાગુ પડે છે, માટે એક પાત્રીમત પાળવા, તેમજ સ્ત્રીએ એક પતિવ્રત પાળવા આ નવવાડોનું શરણુ લેવુંજ બેઘણે. નપુંસકને સંગ-સ્ત્રી પુરૂષોના બિભત્સ ચિત્રો બેવા, ઠેરોના સંભોગો નિહાળવા, ગુપ્ત અંગોપર તથા વિકાર ઉત્પન્ન થાય તેવા ભાગો પર નજર સરખી કરવી, નાટકોના ધૃંગારિક દેખાવો, ધૃંગારિક ગ્રંથો, આજકાલ વધી પડેલા ન્યાં ત્યાના વીચને પાણી કરી નાંખનાર દેખાવો, બીજાનું પછી પણ મા, બેન, દીકરીના આસનપર એક સાથે બેસવું, જેના તેના વિષયભોગ સંભારી સંભારીને લવારો કરવો, અગર ગનમા નવા નવા વિચારવાયુના મહેલો રચવા, કુતકો કરવા, અતિપૌષ્ટિક દવાનું ખોરાકનું મઘમાસનું ને એવી બીજી ચીજોનું કેવળ વિષયસુખ માટે, તથા રાતા પાશ જેવા થવા માટે

સેવન કરવું, ખાનપાન ઉધ-આરામમાં હદ વડી જતી અને ચરીત્રો પહેરવેશ, શણગાર, વાળ, ચહેરા વગેરેમાં થતી ટાપટીપ વગેરે ધણું ધણું અહમચર્ચ જનન-વવા માટે તજ દેવાની જરૂર છે, અને તેને બદલે વિવેકપુવક ઉપરની નવવાડો સેવવાની-કરવાની છે.

ગૃહસ્થ પણ અમુક અંશે સાધુ છે, બાળખંડ્યાંની નજર આગળ, તેનો પિતા ને માતા છે તે સાધુ છે, તેમજ ગૃહસ્થ પણ કોઈ દિવસ સંપૂર્ણ સાધુ દશામાં આવનારો છે, વગેરે કારણો બોનાં પણ ગૃહસ્થે ઉપરની નવવાડો પોતાના અહમચર્ચ રૂપી અમૃદ્ય રત્નના ઘાબડાને જાળવવા ને તેને કોઈ ચોર ચોરી ન બાપ તે સાર ઉપરની વાડોથી સાચવવાની પૂરેપૂરી જરૂર છે. આજના લાપણુમાં એ સર્વસામાન્ય અહમચર્ચની વાડો લાવવાનો હેતુ પણ એજ છે.

અહમચર્ચના ખરો આધાર કોના ઉપર છે ?

અહમચર્ચ એટલે શિયળ પળાવવાનો ખરો આધાર માથાપ પર છે. માથાપજ અહમચર્ચનો મૂળ પાયો છે. બે માથાપ, સુશીલ, સદૃશુલી, નીતિને રસતે ચાલનાર, હકગુ ખાનારા, પ્રજાપરાયણ અને આદાર વિદાર વ્યવહારમા શાસ્ત્ર પ્રમાણે વર્તન કરનારાં હોય તો તેના ફરજદો અહમચર્ચના નમુનારૂપ ઉદ્ભવેજ. તેવા બાળકો તેજસ્વી, પૂરેપૂરા થોડા અંગ ઉપાંગ-વાળાં, નિરાગી, રૂઢપુઢ, પરાક્રમી અને સુશુદ્ધિમાન હોય છેજ. બાપ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટેટા એ કહેવન પ્રમાણે માથાપે જોતે ભવિષ્યની તમામ પ્રજાના સુખ સાર પ્રામાણિકપણે પોતાની જાંઘી ગાળી બેઘણે. એક નાનામાં નાના વડના બીજમાં જેમ હજારો વડો રજા છે તેમ એક માતાના ઉદરમાં પિતાના સંસર્ગથી હજારો વંશ સમાયેલા છે. “બાળક એ પુરૂષોનો પિતા પણ છે, ભવિષ્યની દુનિયાજ બાળક છે, દેશનું જીવન દેશનું જીવન બાળક છે” વગેરે મહાવાક્યો પર વિચાર કરવાથી

પણ માખાપોને બ્રહ્મચર્ય પાળવાની કેટલી બધી જરૂર છે તે સિદ્ધ થાય છે. એક માખાપ બગડે તો હમ્મરો કુંડુંબો ચરે હમ્મરો દેશ પણ બગડે છે, અગર નારા પામે છે. મનુષ્ય તરીકે ગણાવવાની મુખ્ય ફરજ બીજી ગણે કરતાં આ બ્રહ્મચર્ય ઉપર વધુ રહેલી છે; વધુ સગવડવાળાં અંગ ઉપાંગ મળવાથી કે મનુષ્યને જેટ જન્મવાથી કાંઈ મનુષ્યપણું હક થયું ગણાતું નથી.

જૈન શાસ્ત્રોમાં આણુંદાદિ ૧૦ આવકો, મુદર્શન શેક, ૧૬ સતીઓ, વગેરેનાં જીવનચરિત્ર વાંચીએ છીએ તો સાદ જણાય છે કે તેઓ પોતાના શિષ્યજીવનમાં મેરૂતી માફક અડગ હતા અને ગૃહસ્થ ધર્મનું પાલન પણ બ્રહ્મચર્યને પ્રથમ જગ્યાએ ઉત્તમ પ્રકારે કરનારા તેઓ હતા. તેઓને બ્રહ્મચર્ય જગ્યાવાગા ધણી ધણી મુશ્કેલીઓ પડી, લાલચો મળી તો પણ કેવળ મોક્ષના અક્ષય સુખને માટે તેમણે પોતાની દૃઢતા ચળાવી નથી. માટે માખાપોએ પોતાના સ્વાર્થની સાથે, ભવિષ્યની પ્રજ્ઞના લાંબા કાળના સુખને વાસ્તે બ્રહ્મચર્યનો પાયો મજબૂત રાખવાની જરૂર છે. તેના જેટલો મજબૂત પાયો બીજો કોઈ પણ રોપી શકે નહીં; કારણ કે જગતમાં જે કંઈ મહાત્માઓ, સદ્ગુણીઓ, ઉત્તમ વક્તાઓ, ઉપદેશકો, શાધકો, ધીરપુરુષો, સતીઓ, ચરે ભગવાન તુલ્ય ગણાયેલા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ સર્વેનું મૂળ સ્થાન માતાનું ઉદર છે. બ્રહ્મચર્યનો પાયો રચવામાં સદ્ગુરુ, ઉપદેશક, મિત્ર, પુસ્તકો, દુઃખ, સત્સંગ વગેરે ધણું કામ બળવી શકે પણ તે સૌ માખાપથી ઉતરતાં સાંધતો છે. માખાપ નામ ત્યારે જ શોભે છે કે ભવિષ્યનાં બાળકોનાં સુખને માટે પોતે મુશ્કેલીઓ વેઠીને પણ સદાચાર તેમણે પાળ્યો હોય.

સાધુજી મહારાજનો નંખર માખાપ પછી આવે છે; કારણ કે સાધુજીને અનુસરનારા ઘણા વર્ગ હોય છે માટે સાધુ દશાવાળા મહાત્માઓએ, પોતાના પરલોકના કલ્યાણને વાસ્તે બીજા તમામ સાધુ મહાત્માઓને પણ દાખલો મળે તે સાર તેમજ શાસ્ત્ર મર્મોદોને સત્ય દર્શાવવા ને અનુકુળ રહેવા સર્વથા

બ્રહ્મચર્ય પાળવાનું છે. જૈન ધર્મમાં તેવા સાધુ દશાવાળા સંપૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય પાળનારને જ સંયમી, મુનિ, મહારાજ, પૂજ્ય, સંયમી, સ્વામી, ઇત્યાદિ અનેક ઉત્તમ નામો આપણે લાગુ પાડીએ છીએ. ગઈ સાધુપણું તેમાં રહેલા ગુણોને લીધે છે, કાંઈ વેશ, કે શુષ્કક્રિયામાં નથી. માટે સાધુજીએ પોતાના, પોતાના સેવકોના લવ પરલવના કલ્યાણ અર્થે ઉત્તમ સંયમી બનવું. તેનું ફરવું હરવું દરેક રથને થતું હોવાથી, તેના ઉપર બીજાઓ સુધરશે કે બગડશે તેનો ઘણો આધાર છે. એક માખાપ બગડે તો ઘણી પેઢીઓ બગડે છે તેમ એક સાધુ બગડે તો તેના સંસર્ગમાં આવનાર દેશ પરદેશ ગામના તમામ લોકો બગડે છે. કારણ કે લોકોનો ઘણો ભાગ ભોળો શ્રદ્ધાળુ ને માડરીઆ પ્રવાદ જેવો હોય છે માટે સાધુએ સ્ત્રી સંબંધી મન વચન કાયાએ સમાગમ વર્જવાનો છે. પોતાની ઈર્દિયો સ્હેજ પણ છડી જાય, મનમાં સ્હેજ પણ વિકાર થાય, તો તુરત ચેતી જઈ ઈર્દિય-દમન કરવા, ઉપવાસ, પૌષ્ટિક વસ્તુઓનો ત્યાગ, નારી સાથે બેઠકઉઠક વાતચિત પણ બંધ, દેહદમન, દ્રઢ પ્રતિજ્ઞાઓ, વગેરે અનેક પ્રયોગોનો અનુભવ લઈ ઈર્દિયો અને તેનો રાજા જે મન તેને મહાત કરી દેકણે લાવવા ને સદ્ઉપયોગમાં વાપરવા, પોતાના વીર્ય-અળ-પરાક્રમ-પુરુષાર્થને આખા શરીરમાં વ્યાપ્તમાન કરી તેનો ઉપયોગ, જ્ઞાન લેવામાં, ક્રિયા જાળવવામાં, ઉપદેશ વગેરેથી જગતને માટે પોતાના માટે કલ્યાણકારક થવામાં, અને ખ્યાન વગેરેથી આત્માની એકાગ્રતા કરવાનો છે. વિષયવાસનાનો સ્હેજ પણ ભલુકો અંતરમાં ન ઉઠે તેવી દશામાં રહેવાનું છે. લોક કરતાં તેને પ્રભુપરાયણ સહી કુદરતના કાચઘાથી વધુ ડરવાનું છે. જેમાં સૌ ખુશા છે, જેને સૌએ રમાડ્યા છે, જેમાં સૌ ભોળવાણા છે, જેમાં સૌ ભમ્યા છે, તે નારી, તે વડી મોહની, તે મહામાખા, તે વિષયપાશનો તો તેણે ધોળે દિવસે, ખૂબ સમજીને, ધરાદાપૂર્વક, ગાજતે વાજતે રથ વગેરેમાં પૂર્ણ ધામધુમથી ગેરૂતીને ત્રિવિધે ત્રિવિધે ત્યાગ કર્યો છે. મન વચન કાયાથી તેનો સંગ કે ખ્યાન પણ

કરવું નહીં, કરાવવું નહીં ને કોઈ કરે તો તેથી પોતે રૂંડું ન બાણવું એમ નવ પ્રકારે બરોબર સાગ કર્યો છે તો પછી જેમ ઉઘડીનો કોષ આહાર કરે નહીં, અરે અરે નહીં-અરે નજરે નિહાણે પણ નહીં તેમ, વિદ્યાની સામે તિરસ્કાર છૂટે અને ગ્રહણ કરે નહીં તેમ, મરેલાને જેમ કોઈ ઘરમાં રાખે નહીં તેમ, ખા-ળનાં પાણી કોઈ પીએ નહીં તેમ, સાધુએ નારી તરફ રહેવાનું છે. વિપવની ખરેખરી પ્રૌઢ મૂર્તિ, વિ-પવનો અખૂટ ખન્નનો, અને ફસાવનારી મહાજળ રૂપી જે સ્ત્રી તેને સાધુએ કામવાસનાના લેશ પણ વિચારથી નિહાળી નહીં, તો વાતચીત તો શાની થાય, સ્પર્શ તો અનેજ શી રીતે અને ભોગની તો વાતજ શી ?

માખાપને સાધુછની માફક, બ્રહ્મચર્ય જાખતનો બોલો, મહાજનોપર, વડીયોપર, આગેવાન ગણાતા પર પણ રહે છે માટે તેવા કોઈને કોષ રીતે આગ-ળની હારમાં ગણાતા શેક, કે મહાજનોએ પણ પો-તાના ને પોતાનો દાખલો લેનારાના સર્વોત્તમ સુખ વાસ્તે, પ્રમદાની જળમાં ન ફસાઈને બધાં સુખનું મૂળ જે બ્રહ્મચર્ય તેને બરોબર પાળી પોતે શુદ્ધ વ્યવહાર આચરનારા છે એમ સિદ્ધ કરી બતાવવું. મોટા યજું ધણું સહેલું છે, પણ મોટાઇનાં લક્ષણો, મોટાઇની સ્થિતિ જળજી રાખવી ઘણીજ અઘરી છે. નહીં તો ચતુરાઈ ચૂકે પડશે ને અકલમા આગ ઉઠનાં મોટાઇશી મૂઠીનું દેવાણું, ડુંકારો.

અમે શિયળ પાળવા રાજ છીએ પણ અમને સ્ત્રીઓ ફસાવે છે તેથી શું કરીએ ?

સ્ત્રી એજ શું છે અવગુણની ખાણ છે, પર-સ્ત્રીઓ જેઓ પોતાના સરીર ને મન સંપત્તિઓનો દુરુપયોગ કરે છે, અને પોતાની સ્ત્રી પણ પોતાના પતિની વિપવવાસના વૃમ કરવા અનેક રીતે દુઃખી કરે છે તે તમામ નરકની ને અવગુણની ખાણ છે એમ જરૂર કહી શકાય; સત્તી-મદાસત્તી-પતિવ્રતા-ભુગદંબા-ગંગા ભાગીરથી વગેરે ઉત્તમ નામોને જે લાયક છે, તે પોતાના પતિની ઈન્જા પ્રમાણે વર્તી, કામવાસના ધર્મ અને ન્યાયપૂર્વક વૃમ કરે છે, ધણીને અને આસપાસનાં સુધારે છે તથા ઉત્તમ ચંતાન

રૂપ ફેટાઓ પોતાની પાછળ મૂકી જઈ અનેક રીતે જગતનું કલ્યાણ કરે છે. અને તેજ માતા જગતમાં વીરવિક્રમ, મદાવીર, ભરત, રામ, હનુમાન, વગેરે પેદા કરે છે. આવી માતાઓ જે દેશમાં હોય તે દેશમાં દળદર, રોગ, કુસંપ વગેરે નામમાત્રે પણ ન હોય, ત્યાંજ ચોથો આરો અથવા સત્યયુગ હોય. કુલટાઓ અનેક રીતે નીંદવા યોગ્ય છે પણ તે ઉપરથી એમ નથી ઠરવું કે પુરોને તે રખાવે છે. બ્રહ્મચર્ય-લ-

ગમાં, શિયળવ્રતની શિયળતામાં તેવી કુલટાઓજ દોષિત છે એમ કહેનાર ખરેખર નિર્બળ છે. ‘એ સ્ત્રીઓ સુધરે તો જ જગતમાંથી વ્યભિચારનું નામ નિશાન જાય; અમે તો ઘણા સદ્ગુણી થવા માહીએ છીએ પણ એવી સ્ત્રીઓજ અમને વ્યભિચારના કુવામાં ધકેલે છે’. આવી માન્યતા સાવ ખોટી છે. વ્યભિચાર કે ખરાબ રીતે કામવૃત્તિમાં એકથી કાંઈ કામ સરવું નથી તે રીતે સ્ત્રીએ ભાગીદાર છે પણ

મૂળ દોષ પુરોનો જ છે. સ્ત્રીઓ કદાચ ખરાબ ધર્મ જન્ય પણ થાય કેની સાથે ? ને પુરો પરાક્રમી, બળ-વત્તર અને દૃઢ પ્રતિજ્ઞાવાળા હોય તો સ્ત્રીઓ એકલી બગડશે કેની સાથે ? સ્ત્રીઓને ખીજે વખતે આપણે, નમાલી, ભેગમ, મૂર્ખ, રોક, ગમાર, ખગની પેતીએ શુદ્ધિવાળી, નિર્બળ ગણીએ, અને આવા કામમાં એ જ કુલટાઓ અમને નિર્બળ બનાવી ફસાવે છે આમ બોલનાં શરમ નથી આવતી ? મદા સમર્થ અધિકાર તો સાસ્રોમાં, વ્યવહારમાં, ધંધામાં, ને કામકાજોમાં પુરોએ લીધો છે, છતાં ગમાર ચોરસ તેને બગાડે એમ અનેજ શી રીતે ? એટો સસલાને શીંગ આવવા જેવું, સિંહને હાથી હરાવે તેવું તથા શોડાથી ગધેડો આગળ જાય તેવું વિચિત્ર ને અસંભવિત છે. વિચાર તો કરો કે એવી બગડવા ચાહતી સ્ત્રીઓ, કંઈ આ-પણ પર ભુલ્મ નથી કરતી, આપણને ખાંધીને નથી લઈ જતી, માછલાની જળ નથી પાથરતી, અરે એમ કરે તો સરકાર દરબારના કાયદા ખુદ્દા છે, પણ ખરી વાત તે નથી. આપણી મરજ જ ફસાવાની છે, આપણે નખળા-દીકા-રોક-દળી જઈએ એવા છીએ, જેમ દૂધને શોડા મેળવણીની જરૂર છે તેમ આપણા

કુશીળીઆ માથે ત્રણ જ્વતના કોપ.

આસપાસનાંઓનાકોપ-સગાંરનેહી પાડેલી, વ્યભિચારી તરફ અવિશ્વાસની સાથે તિરસ્કાર દર્શિથી જુએ છે. કારણકે એવા વ્યભિચારીથી આમા કુળતું નામ મોળાય છે અને સૌને પોતાની આખર પણ, આ પાપીના પ્રતાપે થોડી ધણી મઠ એમ લાગે છે. સૌને નીચું જોવું પડે છે. નાતજાત-સગાં વેવાઈનાં મેણું ખમવાં પડે છે ને છાતી કાઢી ચલાવું નથી. આથી આ બધાં મંબંધી તે વ્યભિચારીને અનેક રીતે ધિછારે છે. વ્યભિચારીને ત્યાં વિવાહ-સગપણ-મરણ-વગેરે અવસર હોય તો તથા તે રાજદરબારનાં કેએવાં કંઈ દુઃખમાં હોય તો કોઈ મદદ કરવું નથી અને એ રીતે તેની ટેવ સુધારવાને તેઓ કનડે છે. કેટલાક એના જેવા ખુશામતીઆ તેના ધનમાં અંબઈ મદદ કરે છે તો, તેઓને પણ ખરા હિંમતવાન સદાચરણી માણસોં ધિછારે છે. તે વ્યભિચારીનાં બાળ બચ્ચાંને પણ કંસારમાં અનેક વિપત્તિઓ પડે છે-તેની પોતાની સ્ત્રીજ તેને ૨૪ કલાકમાં અનેક રીતે સમજાવેને અગર તો તિરસ્કારયુક્ત વચનો કહીને વીંખી ખાય છે. ફિટકાર પણ આપે છે. કદાચ તે સતી હોય, અગર રોક હોય તો તેવું અંતર બજે છે ને તે નિસાસાની અસર, તે તિરસ્કાર બતાવે ને મેણું મારે તેથી પણ વધુ થાય છે. અંતે એ નિસાસાથી એ વ્યભિચારીનાં દરેક કામો નિબ્ધ જાય છે. વ્યભિચારમાં તે તમામ ઉડાવી દે તો તેનાં બાળબચ્ચાંના નિસાસા પણ પડે છે. આ નિસાસાનું કળ, તે સ્ત્રી કે બાળબચ્ચાં નથી માગતાં તોએ તે વ્યભિચારીને લાગે છે. કારણકે કુદરત સાંખી શકતી નથી. ધણી કાંઈ રીતે ન સુધરે ને સ્ત્રી વગેરે મનનાં નિર્બળહોય તો પછી સ્ત્રી, પુત્રી, બેન ને છોકરાં સૌ વ્યભિચારી બની નાત વધે છે. અને સૌ બગીરી જૂમિતિ પ્રમાણે બીજાઓને બગાડે છે. એ બગાડનાર ૩ હોય તો મોડા વખતમાં ૩x૩x૩x૩ એમ ત્રણ ત્રણ ગણે બગાડે બીજા માણસોમાં ફેલાય છે. વડીલો-આખાપો ને સ્ત્રી બની રીતે તે પાપીને સુધારવા ધણું ધણું સમજાવે છે, લાલચ દે છે, છતાં તે સુધરતો નથી તો

તો પછી મરી ગયો છે એમજ માને છે, અને તે વ્યભિચારી સાવ ઉપજી જાય છે.

રાજકોપ-રાજ, રાજના નામને લાયક રાજ એવા વ્યભિચારીને મેથો છોડતો નથી. હરેક રીતથી તેમને પકડી પાડી સુધારે છે, દંડ લે છે, ધરખાર હરરાજ કરાવે છે, કેદમાં નાંખે છે, અને તેથી એ ન સુધરે ને ખરાબી વધુ નીપજાવે તો તેવાં તમામને ખીજાં બાકીનાંઓનાં લવિવિધનાં સુખને માટે એક યા બીજી રીતે (કાંસીથી-તોપને ગોળે ઉરાડી) મારી નાંખે છે. નાણાંને દંડ, માર, કેદ, હાથાર, હોદ્દો હક છીનવવા, વગેરે અનેક શિક્ષાની અસર ન થાય તોજ પોતાની શિક્ષા કરે છે.

દયાળુ રાજ રાંડ ને રંકવા બંનેને તકપર તક આપે છે, પણ ધણા રાજઓ તો આ ચામચોરીના મુન્દેગારને એવી તો સજા કરે છે કે તે માણસમાં રહ્યા છતાં માણસ તરીકે સદાને માટે તેને નાવાયક બનાવે છે. હાથ પગ જીભ કાંન દિંદિ-વગેરે કપા-વવાની શિક્ષા પણ આગળ થતી. આથી બીજાઓ પણ સુધરી જતા. દેશમાં ખરા વીરધ્યાન પેદા કરવા, મનુષ્યત્વ બળવી રાખવા, પરસ્પર સ્ત્રીઓને સંતોષવા, દુઃખ દરદોનો નાશ કરવાને, રાજઓએ એવા વ્યભિચારીઓનો નાશ કરવાની પૂર્ણ જરૂર છે. વ્યભિચારીઓમાં રહેલો દુરુણ નાશ પામે એટલે તે નાશ પામ્યા છે એમ ગણવાનું છે પણ તેઓ છાંછી સુધી અનેક-તક આપ્યા છતાં, અનેક નાની સગથી ન સુધરે તો પછી દેહાંત પણ ન છૂટકે કરે જ. રાજઓએ આવા હરામીઓને જરા પણ ઉત્તેજન આપ્યું તો ધરમાં સાકરતી ૧ કણી વેરાતાં હજાર કીડીઓ ઉભરાઈ જાય છે-ગમે ત્યાંથી ભેગી થઈ જાય છે તેમ હજારો રાંડ રંકવાઓ ભેગા થઈ જશે અને તેઓને લીધે હજારો દુરુણ ને દુઃખ દરદો ઉપાધિઓ પણ જન્મા થશે. માટે રાજઓએ આવા કામ તરફ જરા પણ આંખમાં આમણું, બે-પરવાહ, દયા રાખવાની નથી. પોતે કદાપિ તેવાં હોય તો પણ દયા રાખવાની નથી. પોતાની ફરજ ખરી રીતે તો રૂંધતાં છોડાને એટાબેટી સમાન ગણવાની

તો પોતે પણ શુદ્ધ શુદ્ધ થયું, નહીં તો મને
 ના સખત કાવદા છતાં આ વ્યભિચારીઓનો દેહ-
 ડો વધશે કારણ કે આ દુનીયામાં, સૌ પ્રજા
 યે મોટામાં મોટો દેખાતો હર રાત્રનો છે, અને
 જા ડચી સૌ હદમાં-મર્યાદામાં રહે છે. કાલકા
 ણુ એવા બાંધવા બેઠકએ કે તેથી તેવા વ્યભિચાર-
 ને ઉત્તેજન ન મળે, ને અટ પકડાઈ નાથ. નહીં
 ૧ પછી રાત્રીથી તે નરકથી એ દેહવત પ્રમાણે,
 જાને માટે નરકખાનું તૈયાર છે. રાત્રને જેમ
 મુદ્દિ વધારે તેમ ફરજ પણ ધણી મોટી છે. હ-
 ત્રો છોકરાઓનાં દુઃખ દરદો, મરીબાઈ, નિરૂપમી-
 ણું, વગેરેની તપાસ કરી ફિકર રાખવાની છે. કાલ-
 ની બારીકીમાં શુદ્ધગાર લાગના એવા વ્યભિચાર-
 યો છૂટી નજ નવા બેઠકએ. ફરિયાદ કાંઈ કરે
 જા કામ ચાલે એમ પણ તે શુદ્ધ માટે નજ
 ણું બેઠકએ. રાત્રએ પોતે ફરિયાદી થઈને વ્યભિ-
 ચારીનો નાશ કરવો, પોતાના રાત્રમાં એવા વ્યભિ-
 ચારીની નાત ન વધવા દેવા, એટ પણ ફકાલ રાત્રની
 લડવાની કે કુટણીઓની થવા ન દેવી એ ઉપ-
 તંત કોઈ પણ બાળ, બાળા, સ્ત્રી, પુરૂષ, વિધવા,
 વા વ્યભિચારને રસ્તે કોઈ પણ વખતે વળી ન
 નય તેમજ પોતાના રાત્રમાં વાંદાઓ કે વાદીઓ
 ભરાઈ ન નય તેની બારીક તપાસ રાખી ઉપાય
 રવા. આને માટે શાસ્ત્રના સંપૂર્ણ જ્ઞાનવાળા, વ્યવ-
 હારમાં પૂર્ણ જાણનારા, ઉત્તમ આચરણવાળા તેમજ
 માસ કરીને અભિચારને માટે ખૂબ અભ્યાસ કરેલો
 એવા ઉત્તમ વક્તાઓ એવાની પોતાના રાત્રના એક
 કાથી બીજા છોડા લગી હામ હામ શિયળનો મહિમા,
 વલ્લ્યર્થના લાભ, વ્યભિચારનાં કડવાં ફળો, શિયળ
 ન જળવાય વગેરે બાબતોનો બોધ કરાવવો
 મેઈએ. અને રાત્રના પૈસા તેમાં છૂટે હાથે વાપરી
 કેવળ વધારવી બેઠકએ. ખેડૂત કરજ નાણું
 નહીં પ્રથમ જમીન સુધારે છે પણ પછી ભવિષ્યમાં
 દેહું છું પોતે પૈસાદાર બને છે તેવીજ રીતે તો
 માવા ઉપદેશકોથી, વ્યભિચાર રૂપી કાંકરા-ખટ-
 ગેરે કાઢવાથી રાત્રને લાભ થશે. બાળકને અટ-
 રિવાં કે જેથી વિધવાઓ ધણે ભાગે અટકશે, વાં-

દાઓ શા માટે વધે છે તેનું કારણ શોધી રસ્તો
 કરવો અને દરેક નાનના પટેલીયાઓ સાથે મળી
 વ્યભિચાર થવાના જે જે સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ કારણો હોવા
 તે દૂર કરવાં. કન્યાની અજાત નાતે પણ વહેવારના
 ખર્ચેને લીધે વાંદાનો વધારો, વગેરે જે જે રિવાજો
 હોય તે દૂર કરવાં. કન્યા વિક્રયને તો સખત કાચદો
 બાંધી દેશવટે મોકલવો. મોટી ઉમરની કન્યાઓ
 પૈસા સાથે માથાપ ન કરે, લોકોનો વધારો ન થઈ
 નાથ, દારૂખાનાં જુગારખાનાં, ચંદુલખાનાં, અને
 એવી એવી છીનાળાં દલગોનું નિકંદન કાઢવું, રા-
 જના ખર્ચનાનો છૂટે હાથે ઉપયોગ કરવો ને લોકો
 ધર્મને રસ્તે વળી પછી રાજપ્રતીથી વ્યભિચારને
 નિંદે તેમ કરવું. આ કામને માટે રાત્રએ ખર્ચનો
 ખાલી કરવાની સાથે લોકો સાથે ધણી મળીને બાપ
 છોટી પ્રમાણે રહેવાનું છે અને તોજ વ્યભિચાર
 રૂપ વૃક્ષનું જડમૂળ ક્યાં છે તે જણાશે. અને પો-
 નાનું રાજ રૂપાંતુલ્ય-રામરાજતુલ્ય થશે. દેશમાં
 ધર્મના ઉંચા જ્ઞાન સાથે. ધિયાનો વધારો, કરાવવો.
 વાચવા લખવાની જ ફકત વિદ્યા શીખવાથી કેટલેક
 દેકાણે ઉઘટાં દુઃખો વધે છે માટે લોકોને ધર્મપરા-
 યણ કરવા અને તે પ્રયાસ કરવો. વિક્રમ, ભોજ,
 અશોક, ધર્મ, રામ વગેરે પંકાઈ ગયા અને હાલ
 પણ કાળજમાં કોરાણા છે તેનું કારણ તેઓ રૂપાળા
 હતા તે નહીં પણ પોતાની પ્રજા એજ પોતાનું
 ખર્ચ જીવન, ખર્ચ તેજ, ખર્ચ બળ અને ખર્ચ ખ-
 નનો તેઓ ગણતા ને તેઓના સુખે સુખી ને
 દુઃખે દુઃખી તેઓ રહેતા. અરે ખાતા પણ નહીં,
 ઊંઘતા પણ નહીં. માટે હજી મંદાર છે. સવળા
 અવયવો માંદાં-ધવાયેલો રોગી હોય ને પેટમાં પલા-
 ડવા ખાધા હોય તેથી લાલ શો ? જે બાપ પાસે
 પુષ્કળ ધન, અને પુષ્કળ પરાક્રમ હોવા પણ તેનાં
 છોકરાં, નિર્ધન, નમાલાં, લોકર, રોગી, અને નિસ્તેજ
 હોય તો બાપની સમૃદ્ધિ શા કામની ? માટે રાત્રએ
 પોતાની પ્રજામાં વ્યભિચાર જેવા મહાન દુર્ગુણો
 પર સખત કોપ કરવો, તે જડમૂળથી નાશ કરવો કે
 ફરી ન થાય. દાલના રાત્રઓ તેવા થાય એમ પ્રબુ

પાસે માગીએ છીએ, અને દેશમાંથી વેચાઓ દેશે થાય એ પણ માગીએ છીએ.

પ્રભુ કોપ, કુદરત કોપ કે કર્મી કર્મનાં ફળ-રાખના કોપથી તે સૌથી મોટો કોપ પ્રભુનો થાય છે. પ્રભુના કોપને કેટલાક કુદરતી કોપ કહે છે, કેટલાક કર્મ પ્રમાણે શિક્ષા થવી નોંધે એમ કહે છે. જેમ કહે તેમ પણ એ કોપ સૌથી મહાન છે. આ કોપ ધણીજ ચોક્કસ, નિર્દોષ અને પૂરેપૂરો છે. કારણ કેણે વ્યભિચાર કર્યો છે, કોણ મદદગાર છે, મૂળ ગુન્હેગાર કોણ છે, હાથ ગુન્હેગારો કોણ છે, નિર્દોષ કોણ છે, વગેરે તમામ વાત ખરાબર ને ક્રમ પ્રમાણે જાણી શિક્ષા થાય છે. સાક્ષી પૂરાવાની જરા પણ જરૂર નથી કારણ કે ન્યાયાધીશ પોતે તમામ વાત પોતાની નજર આગળ જાનવી જુએ છે. આ કોપમાં શરીરમાં અનેક જાતનાં દરદો, જેવાં કે બાંધી, પરમા, ખદ, વિરેકાટક, રક્તપિત્ત, હાથ પગ આંખ વગેરેની ખોડ, નખુસકપણું વગેરે થાય છે. વળી વાંઝીવાપણું, નરકનાં દુઃખો, અધમ યોનિમાં જન્મવું, પુત્ર વગેરે વહાલાંઓનાં મરણ, પોતાનાં ઘરનાં પણ વ્યભિચારમાં લપટાયેલાં જોવાં, કમોતે મરણ અગર મરણ ટાળે ખરાબ વાસનાઓથી લપેટાતાં મરવું, વગેરે ઘણાં દુઃખો આવે છે. સર્ગનાં રાજાને કોપ પણ આમાં લઈએ તો લેવાય છે. આ મહા સમર્થ પ્રભુના ડરથી જેઓ ડર્યા, જેઓ બીના, જેણે શેહે ખાધી, તેજ ખરેખરા અભયર્થ પાળનારા થઈ શકે છે. જોકે લોકલાજથી, કુળ મરજાથી, રાજ્યી થતા પુત્રસાનેની બીકથી, એક બીજાના કરપથી, બહોળા કુટુંબની હાજરીથી તથા એકાંતવાસ ને સંજોગોની ગેરહાજરીથી અભયર્થ જેઓ પાળે છે તેને લાભ છે પણ સર્વ શક્તિમાન પ્રભુના ડરથી, આ ભવ પરભવના ઉત્તમ સુખને વાસ્તે પોતાની ફરજ સમજી જેઓ અટકે છે અને અભયર્થ પાળે છે, તેઓને જે લાભ થાય છે તેજ અત્યુપમ છે અને તેજ ઉત્તમ છે.

કામીનું ચિત્ત ચક્રોળે ચડે છે-હઠકવા થાય છે-વ્યભિચારમાં પડેલા માણસની આતુરતા

લોભીઆને ધનની આતુરતા વધે છે તેમ દિન પ્રતિ દિન વધતીજ જાય છે. તેને પોતાને વિષય વાસનાની આતુરિ રહે છે-“અઝો બોગી તે અઝો રોગી.” એ કહેવત આપણામાં સામાન્ય છે. પોતાની ખૂરી વાસના પાર પાડવા તેને મગજમાં અનેક કુતકો થયાં કરે છે, અનેક વિચારો નવા નવા રચે છે, બાંહે છે ફરી રચે છે, આંહીથી આંહી ને ત્યાંથી ત્યાં એમ ઓખરીઆં દોરની પેઠે અનેક બાનાંઓ કાઢી ન્યાં ત્યાં બેસતો ફરે છે, ન્યાં ત્યાં આંટા મારે છે, અને જેમ પારથી જંગલમાંના નિર્દોષ પ્રાણીને સપડાવા અનેક કપટ રચી ફસાવે છે તેમ કોઈ નિરપરાધી નિર્દોષ બાળાને આ કામી પોતાની વાસના વૃક્ષ કરવા અનેક કુતકો રચે છે. તે પોતાનો વખત નકામો દાટે છે. વખતે વખતે તો એવી એવી યુક્તિઓ રચે છે કે તેવી યુક્તિઓ ને અશ્વ તો પોતાના ધંધામાં વાપરે, પ્રભુ લંબનમાં વાપરે, પ-રોપકરમાં વિદ્યાભ્યાસમાં નથી. શાધમાં વાપરે તો એડે પાર થઈ જાય.

દાહરો

જેસી પ્રીત હરામસે, એસી-હરસે હોય,
ચલા જાઓ વૈકુંઠમે, પલાન પકડે કોય;

પણ તે વ્યભિચારીને, તે કાછડીછૂટને પોતાના વ્યભિચારનાં ફાંફાં સિવાય કાંઈ સુઝવું નથી. નથી ધંધો કરતો, ઘેર સૌ જુખમાં દુઃખમાં મરે છે તેની પણ પરવા નથી કરતો. માત્ર એકજ નિશામાં તે રથવાયો ફરે છે. શાસ્ત્રમાં આવા કામી પુરૂષને માંટે જે દૂતરાના કાનમાં જીવડા પડ્યા હોય છે ને તેની જેવી દશા થાય છે તેની દંશા વણૂંધી છે. કાનમાં જીવડાવાળા સડેલા દૂતરાને જરાપણુ વિસામો નહીં, જે કાન ફૂડાવતો જ જાય, ન ખાવું, ન પીવું, ન જીંધવું, માત્ર રથવાયાની પેઠે અહીં તહીં આથડવું. ને પોતાનો જીવ માત્ર-માયામાં ફેલીખાતા જીવડા માંજ. તે પ્રમાણે આ કામીને માટે પણ સમજવું. તેનો જીવ પોતામાં શકિત હોય ન હોય, પોતે માંદો હોય કે સાજો, આખર જાય કે રહે, તો પણ પરજી-માંજ ધ્યાન રહે છે અને હડકાયાની પેઠે ન્યાં ત્યાં

રળગીને આગરના, ધનના, બળના, મનુષ્ય પશુના કાંકરા કરે છે.

કામી પુરૂષ દેશને ભારરૂપ છે, સ્વર્ગનાં ખારણું પણ તેને માટે બંધ છે—કામી પુરૂષથી સંતતિ થતી નથી. કારણ કે તેણે પોતાની જુવાનીનું તત્વ ગમે ત્યાં દફ કરતાં વધુ વાપરી નાંખ્યું હોવાથી તેનામાં વીર્યનું બીજ બળી નય છે, અને વખતે પુરુષાર્થમાંથી પણ જઈ નપુંસક—હીજડો બને છે. પછી અનેક દવાઓ, અનેક ખોટી જાતિના ઉપાયો કરે છે, તેથી પણ તે ગયેલી શક્તિ પ્રાપ્તિ થતી નથી. આથી તેને ધણે પશ્ચાત્તાપ થાય છે પણ તેવા પશ્ચાત્તાપ કાંઈ બધાને થતો નથી. તેવા પશ્ચાત્તાપથી હવે અવસર ગયા પછી શું વજે ! આવા કામી જનોને સંતાન હોતાં નથી; હોય છે તો નિર્બળ, રોગી, ને અધૂરે આવળે મરી નાય છે. આથી દેશમાં રોગી અને નબળાં માણસોનો વધારો થાય છે જેથી દેશમાં નવા નવા હુન્નર ચલાવી શકે તેવા શુદ્ધિશાળી માણસો દિવસે દિવસે બંધ થાય છે અને તેની જગ્યાએ શંકા, બાવલા, બીકણ, શુદ્ધિરૂપ, કચ્છાખોર, માખાપ જેવાજ કામવાસના વાળા પેદા થતાં દેશ, પરાધીન થાય છે ને તદ્દન કંચાળ નિર્બળ થાય છે. પરદેશીઓ તેના પર રાજ કરી તમામ ચૂસી નય છે. માટે એક પણ વ્યભિચારી દેશને ઘણો બોખરૂપ છે.

વળા એવા વ્યભિચારીઓથી પ્રભુ પણ દૂર રહે છે. ધડામાં ન્યાં લગી પાણી લાઈ હોય ત્યાં લગી તેમાં ઘી સમાઈ શકે નહીં તેમ કામી પુરૂષના માયામાં પરસ્ત્રીઓનાં, ટાપડીપનાં અને એવા અધર્મી વિચારોનાં વાદળાં હોય ત્યાં લગી જ્ઞાન, ધ્યાન, પ્રભુ-ભક્તિ પૂજન, સેવા, તમામ સર્થ નય છે અને તેથી તે દિનપ્રતિદિન પ્રભુથી દૂરતો દૂર રહે છે. ધ્યાનમાં, માળામાં, દર્શનમાં, કથામાં, તેનું ચિત્ત દરનુંજ નથી. પરાણે દરે તેા તે ક્ષણવાસી થતું નથી. આવા મનુષ્યો જે દેશમાં હોય તે દેશમાં પ્રભુની અવકૃપા દર્શો કે દુદરતી કોપ હવે પણ દુકાળ-મરડી-મૂખમરે-કચ્છ-વા-લદાર્ધ-ધરતીકંપ વગેરે આક્રોતો વરસે છે કારણકે તે વિના એવા વ્યભિચારીઓનાં ઝુંડનાં ઝુંડને પૂરી

શિક્ષા થતી નથી. હજુ એટલું સારું છે કે આ દેશમાં સત્પુરુષો છે, સતી સ્ત્રીઓ છે, મહાત્માઓ છે; અને દેશનો ધણો ભાગ લાજ-ભય-દંડ વગેરેથી પણ અલભ્ય પાળે છે. પણ હવે જે ખોટી ટાપડીપ; ખોટા ડોળ, આછકલાઇ, નહી મૂકાય, ને અધર્મ, પહેરવેશ, વગેરેમાં સુધારો નહીં થાય તો તેવી આક્રોતો વરસશે.

સંક્ષેપમાં—વિષય ઘણો લાંબો થઈ ગયો હોવાથી હુંકામાં એમ કહેવાનું જ; વ્યભિચાર દોષમાં પારાવાર તુકસાન છે. માટે પરસ્ત્રીનો દરેક ગૃહસ્થે ત્યાગ કરવો. અરે સિંદ્ર હાંદગીમાં એકવાર, કૃતરાં પણ પોતાની ઋતુ આવે જ, સ્ત્રી સાથે વ્યવહાર કરે છે તેમ આપણે પરસ્ત્રીનો તો ત્યાગજ કરવો પણ ધરની સ્ત્રી તરફ ઋતુ સમયે જ વ્યવહાર કરવો તેમાં પણ સંતોષ રાખવો. દિવસે મૈથુન કરવું નહીં, પર્વની તિથિઓએ વિષય સેવવો નહીં, માંદગીમાં-મરણમાં, બહુ ચાકેલ હોઈએ સારે, વગેરે સમયે પોતાની સ્ત્રી પણ વર્જવાની છે. નહીં તો પોતાની સ્ત્રી સાથે પણ વ્યભિચાર કરીતો દોષ લાગે છે, અને આપણાં ધરની સ્ત્રીઓ, બાળકો, વગેરેને આવી લગ્નડાંની ટાપડીપ, ઘણાં ઝીણાં વસ્ત્રો, નામનો તકલીદી પહેરવેશ, વાળની ખોટી શોભા. જાત જાતનાં ખોટાં ખાણાં પીણાં, નાટકોનાં બંધાણ વગેરેથી દૂર રાખવાં, નહીંતો તેઓ એટલપણે વ્યભિચારી બનશે અને નાનપણમાં તમે તેની સંભાળ ન રાખી તેથી એ સ્થિતિ થઈ તેનું પાપ સાખાપને લાગશે. આપણા બાળજમ્યાંની શરીર-સ્થિતિની બેશક સંભાળ રાખવી પણ કદાચ તેમાં ખામી લાગે તો દરકત નહીં પણ તેમનાં આચરણની તો પાછી દેખરેખ રાખવી અને ખાસ કરીને આપણાં કોયાં પ્રકારનાં વર્તનથી તેમના પર છાપ પાડવી. ધરની સ્ત્રી કે દીકરી ઝીણાં લગ્નડાં પહેરી મથે ૧ ધણી છતાં હજારો પુરુષોને પોતાનું મોં ને છાતી ને વાંસો ને એટલો લગ્નડાંમાં છતાં દેખારીને નખરાં કરની નય ને તે આપણે જાણતાં છતાં ન અટકાવીએ તો તે શામાટે વ્યભિચારી ન થાય. આવી ધણી બુદ્ધો આપણે નળગા-આઈડીવલા થઈને ચલાવીએ છીએ તે સારે ભયંકર-દે-ધર્યાંઓના દિવાળેને

એકદમ તરછોડા 'માં. એ રિવાજોના રહસ્યને સમજે નહીંતા વજર વિચારે એવા રિવાજો ધરકાના છે એમ બાણી તરછોડી દીધાથી, તે નાણુદ થઈ જશે ને નવા ખોટાં, તકલાદી ચાલથી આપણને અને આપણાં સંતાનોને ભવિષ્યમાં પારાવાર નુકસાન થશે, તેનું પાપ આપણા પર છે વળી તે નુકસાન ભોગવવા ટાણે ધરકાનો મૂળ રિવાજ તેને છોડી દીધાં ધણો વખત થઈ ગયો હોવાથી જડશે નહિ માટે ચેતો ને ધરકાને પગલે ચાલો.

આપણા મુંબઈગરાઓ માટે દેશમાં જઈએ છીએ ત્યારે બે કલંક ચોંટ છે. એક શહેની ચોરી ને બીજી રાંડો સાથે વ્યભિચારની ચોરી. આ બંને ચોરી છે. આપણામાં ધણા ભાઈઓ અંદર અંદર મિત્ર થઈ પછી વ્યભિચારે ચડી જાય છે, અરે મિત્રની વહુને, બેન કે માતા જરાબર ગણવાને જાહેર, તેના પર કદાચ નાંખી અનેક રીતે ગેર રીતે વરતે

છે ને મિત્રની આંખ આંજે છે. કેટલાક વ્યભિચાર સાદે જ દોરતો યાય છે અને પાછળથી જુગારમાં બંધાણમાં ચડી, શેઠની રોકડ ઉચાપત કરી ભાગી જાય છે ને દેશમાં જઈ, સોનાનાં બટન ને કડકડાટ વાળાં લુગડાં પહેરી ફરે છે પણ પાછળથી ભોખાણ ફૂટતાં કેદખાને જાય છે. આ પ્રમાણે આપણી આજ પરદેશમાં તેમ દેશમાં બે પ્રકારે હલકી થઈ છે તે તે સાચું છે. ધણા જણ તેમાં પાપમાલ ચલા છે માટે આજનો શિયળનો મારો વિષય, સાંભળી આપણા ભાઈઓમાં કાંઈક સુધારો થશે તો હું ધણેજ રાજ ચક્રશ.

હવે છેવટે કહેવાનું કે મારા ભાઈઓમાં કાંઈ ભૂલ ચૂક હોય તો હું પ્રથમ કહી ગયો છું તેમ હું વિદ્વાન કે વક્તા નથી તેથી મારી આપી દરજુજર કરશો એમ બે હાથ જોડી કહી બેસી બાઉ હું.

જૈન સમાજ મેં સ્ત્રિયો કી કમી કા પ્રશ્ન.

(લેખક:—શ્રીમાત્ માર્કેટલાલજી જૈન બી. એ. આનર્સ સોનીપત.)

યહ બતાવે કી આજ કોઈ આવશ્યકતા પ્રાતીત નહીં હોતી કિ જૈન સમાજ ખરે તીવ વેગ કે સાથ કમ હો રહા હૈ, કોઈકે ઇસે આજ જૈન બચ્ચા ૨ બનતા હૈ । સમાજ કોઈ કમ હો રહા હૈ, ઇસકે અનેક કારણ હૈં ઔર વે સખ કારણ પરરપર સમ્બન્ધિત (Inter-related) હૈં । વે સાદે simple) કારણ નહીં હૈં વરન વે એક દૂસરે કે આશ્રિત (complex) કારણ હૈં । એક કારણ કો દૂસરે સે અલગ કરના અત્યંત કઠિન હૈં । યહ બાત કોઈ જૈન-જન સંખ્યા સમસ્યા કે સાથ મેં હી નઈ નહીં હૈં, કિન્તુ જન સંખ્યા કી સમસ્યા હી એસી હૈ—એસા બરે ૨ વિદાનો કા મત હૈઃ અસ્તુ । ચૂંકિ

સખ કારણો કે વિષય મેં એકદમ એક હી લેખ મેં લિખના અત્યંત કઠિન હૈ, મેં આજ ઇસ લેખ દ્વારા અપને ભાઈઓ કા ધ્યાન એક ઈસે કારણ કી ઔર આકર્ષિત કરતા હૂં જિસ પર આજ તક અચ્છી નરહ વિચાર હી નહીં હુઆ યાધું સમજિયે કિ જિસકી તરફ હંમારા ધ્યાન પૂરી તરફ નહીં ગયા । કારણ જૈસા કિ લેખ કે શીપ કસે જના જાયગા 'જૈનસમાજ મેં સ્ત્રિયો કી કમી' હૈ ।

અખ યહો સંક્ષેપ સે ચાર પ્રશ્નો પર વિચાર કરના હૈ—(૧) ક્યા જૈન સમાજ મેં સ્ત્રિયો કમ હૈં ? (૨) યદિ વે કમ હૈં, તો ક્યા ઉસકા કલ્-હમારા દોસ હૈ ? (૩) સ્ત્રિયો કી કમી કે કારણ ક્યા હૈં ? ઔર (૪) ઉસ કમી કો કેસે પૂરા કિયા જા સકતા હૈ ? આઈએ પાઠક ગણ ! અખ ઇન પર બારી ૨ સે વિચાર કરે ।

* "This Population Problem is highly complex."—"Population" by Wright, Page 117-118.

किसी समाज अथवा देश की जनसंख्या विषयक बातों के जनने के वास्ते हमारे पास दो, देकर ओक ही विश्वासपूर्ण (Reliable) साधन है और वह सरकारी मनुष्यगणना की रिपोर्टें हैं।

अतः जनकी ही सहायतासे हमें पड़िये प्रश्न पर विचार करने पड़ेगा। इस समय मेरे सामने सन् १९११ और १९२१ की मनुष्य गणना की रिपोर्टें हैं, जिनकी सहायता से मैंने नीचे वाला कोष्टक तैयार किया है।

—जैन जनता—				प्रतिसहस्र	विधवाओं की संख्या कम कर
सन्	जनता	पुरुष	स्त्रियों	पुरुषों के पीछे स्त्रियों	दोने पर प्र० स० पुरुषों के पीछे स्त्रियों
१९११	१२४८१८२	६४३५५३	६०४६२८	८३६.६	१५३२६७ ७०१.५
१९२१	११७८५८६	६१०२७८	५६८३१७	८३१	१४३६६५ ६८५

+ १९११ के वास्ते देखो—Census of India. 1911. vol. I part II. page 45 और १९२१ के वास्ते. Census of India 1921 vol. I. part II. page 47.

ऊपर के कोष्टक के पांचवें भाग के ध्यानपूर्वक देखने से यह स्पष्ट रूप से विदित हो जायगा कि जैनसमाज में स्त्रियों की असाधारण कमी है और वह कमी धन दस वर्षों में और भी बढ़ गई है। और लविव्य में भी, यदि समाज की अवस्था ऐसी ही रही तो, स्त्रियों की संख्या बराबर कम ही होती जायगी, क्योंकि प्रथम तो वह अणु लय-कर रूपसे कम होती जा रही है और दूसरे उस कमी का रोकने के लिये जैनसमाज कुछ प्रयत्न ही नहीं कर रहा है। जन्म कि १९११ से १९२१ तक समस्त जैन समाज में ५.५७ प्रति शत के किसानों से ह्रास हुआ है वहाँ धन की दस वर्षों में जैन पुरुषों में ५-१६८ प्रतिशत और जैन स्त्रियों में ६ प्रतिशत से कुछ अधिक ह्रास हुआ है, अर्थात् पुरुषों से स्त्रियों अधिक कम हुआ है। यह तो कमी सग व्यापक भागों में हुई है। १० से ५ वर्ष तक के बच्चों की कमी के अंकों का सुन्दर जैन सहस्र समाज-गणना का पता चला है। ० से ५ वर्ष के पुरुष बच्चों (Male children) में जन्म घटकों दस वर्षों में १३.४७ प्रतिशत कमी हुई है तथा दस

वी समय में इसकी व्यापक स्त्री बच्चों (Female children) में १३.५४ प्रति शत कमी हुई है। यद्यपि धन में कमी का अंतर (difference) बहुत अधिक नहीं है किन्तु जन्म दस धन धन पर विचार करते हैं कि हमारे देश में पुरुषों की अपेक्षा स्त्रियों अधिक भरती हैं इस समय यह अंतर बहुत बड़ा हो जायगा। अतः ऊपर के विवेचन से यह नतीजा लकी लांति निकाला जासकता है कि हमारे समाज में लगभग ३०० पुरुष प्रति सहस्र सदा के वास्ते, विप्रातः और अनिवार्य रूप से, स्त्रियों की कमी के कारण कुंवारे-धी-गाँधी की थलकारी रहेगे और जनकी संख्या में दिन प्रति दिन वृद्धि ही होती है।

क्या स्त्रियों की इस कमी से समाज पर कुछ प्रभाव पड़ता है? क्या इससे कुछ बड़े बड़े भी समाज को अपने पड़ते हैं? क्या जैनसमाज ह्रास में इस कमी से भी केवल सहायता ग्रहण करती है? भलादि प्रश्न हमारे हृदय में उठे बिना नहीं रहसकते। किसी समाज के अकेल तिलाक लागू के लग-लग पुरुषों का कुंवारा रचना बड़ा ही लयकर है। इससे न के लीनिये हम उदा रहे हैं, जिनका विषयना अत्यन्त रोमाञ्चकारी है, हृदय काँप उठता है और आँषों से आँसू उपाड्य गिरने लगता है। किन्तु ओक हम है कि आँषों जन्म दिव्य जेठे हैं, और

अपने आप को सर्वथा सुरक्षित समजते हैं। मैंने अपने पिछले लेख में बताया था कि कन्पाविकस, अनमेल् विवाह, झोटा सौदा (मेडी का जहदा करके मेडा विवाहना) और वृद्ध विवाह स्वतः रोग नहीं परन्तु एक लक्षण रोग के सिन्द (Symptoms) हैं। वह रोग किये की कमी है। इन कुप्रथाओं को और धनसे होने वाली छानियों का आज सभ जनते हैं कदना व्यर्थ है। उपरोक्त कुप्रथाओं द्वारा इस श्रेणी के पुरुष अधिकतया व्याधे जाते हैं जो पक्षीन, रतान उत्पादन के सर्वथा अयोग्य और समाज के वारते कष्टक रूप होते हैं। इनके द्वारा ईसी संतान है और इस संतान के लोरोसे कलक समाज का क्षतिग्रस्त होना न सकता है। इस पर आप स्वयं विचार करें। धन भंडारणियों की धर्मपत्नियों कितनी सुशीलायें हो सकती हैं, इस पर बिजना जैनसमाज का कष्टकमय परदा हाथ करता है। और इन भंडारणियों का हास जो इस प्रतिस्पर्धा (Competition) में अविविहित रह जाते हैं, कुछ न पृथिये। उनका नैतिक जीवन कितना पतित होता है उसके वास्ते हर जगह की आवश्यकता नहीं। आप अपने गली मोहल्ले और शहर के ऐसे आलसियों के आंतरिक जीवन (Private life) से ज्ञान सकते हैं। वे किस प्रकार लक्ष्मी पुरों की वह भेटियों की आग्रह भराव करते हैं, ईसे वेश्याओं के पवित्र (1) स्थानों की गुप्त यात्राओं करते हैं और किस प्रकार समाज के ऊँचे २ नव-युवकों के जीवन को अपने दुष्चारित्र से पतित करते हैं इसकी जड़ भी आपसानी से पाई सकती है। क्या कोई समाज जिसी व्यवस्था में इस कृष सहता है? वह तो मिटा दी जाहता है। हमारा समाज भी इस हवा का प्राप्त हो चुका है इससे मानने का मैं हर समय तयार हूँ।

हरजोके कार्यका कुछ न कुछ कारण व्यवस्था हुआ करता है। हमारे यहाँ स्त्रियों के उग्र होने के भी कारण हैं। जैनसमाज में स्त्री जन्म (Female

children) हम पैदा नहीं होते। सन् १९११ में पचास वर्ष की आयुवाली लड़कियाँ उसही आयु वाले प्रति सहस्र लड़कों पीछे १०२३ थी और सन् १९२१ में १०१० से अधिक थी। अर्थात् दोनों मनुष्यगणनाओं में लड़कियाँ लड़कों से अधिक थी। और सभ आयुवाली स्त्रियाँ प्रति सहस्र सभ आयु वाले पुरुषों के पीछे इन दोनों मनुष्यगणनाओं में लड़कियाँ लड़कों से अधिक थीं। और सभ आयुवाली स्त्रियाँ प्रति सहस्र सभ आयु वाले पुरुषों के पीछे इन दोनों मनुष्य गणनाओं में कम से ८३८५ और ८३१ थी जो बहुत बड़ी है। किन्तु वास्तविक अंतर (Real difference) विधवाओं के अंक निकाल देने पर पड़ता है जिनका द्रष्टव्य उपर दिया न्य युक्त है। उपर के अंकों की सहायतासे मैं अपने विचारवान पाठकों को से निम्नलिखित तीन नतीजों (Conclusions) पर ला सकता हूँ। प्रथम, जैनसमाज ने लड़कों से लड़कियों अधिक पैदा होती है। दूसरे इनमें से ८५-८० प्रति सहस्र, अर्थात् आठ, साढ़े आठ प्रतिशत स्त्रियाँ पूरी अवस्था तक पहुँचते २ कम हो जाती हैं। और तीसरे वास्तविक कमी अत्यंत अधिक विधवाओं के हो जाने से होती है। अथ दूसरे और तीसरे नतीजों पर विचार करने से हरजोके शुद्धिमान यह स्वीकार करने पर बाधित किया न-सकता है कि स्त्रियों की कमी के कारण हमारी वर्तमान सामाजिक व्यवस्था में ही कहीं पाये न-सकते हैं। श्रीयुक्त जनश्रीनाथदास जी. जे. साहित्य नृपलु ने सन् १९११ की गवाक्षर की मनुष्यगणना रिपोर्ट में पृष्ठ ४७ पर स्त्रियों की कमी के जो कारण दिये हैं वे जैनसमाज पर भी लागू होते हैं वे निम्नलिखित कारण होते हैं (१) लड़कियों का मारना (यह कहीं नहीं पाया जाता) (२) लड़कियों का उचित पालन पोषण न होना; (३) व्याधिविवाह और व्याधिवेश्याओं की जन्मो पैदा होने का दुष्परिणाम, (४) अधिक जन्मो होना और जन्मो जन्माने के पुराने दंग (५) स्त्रियों विशेषतया

विधवाओं के साथ कठोर व्यवहार और (१) स्त्रियों से संपन्न काम लेना । विधवाओं की संख्या बढ़ने के कारण बड़ी गिरपड़ियाँ आब-विवाद कथा-विक्रयदि दुप्रथाओं, अज्ञान (Ignorance) और सामाजिक दितों की व्यक्तिगत दितों (जो वास्तव में दित नहीं होते) के सामने अवलोकना करना है । मैं समझता हूँ कि स्त्रियों की कमी के इन कारणों के अनिश्चित और कठोर प्रधान कारण नहीं हैं ।

अथ हम लेभके वास्तविक केन्द्र पर अथवा विचारस्थल पर आगये । प्रश्न तो यही है कि स्त्रियों की इस कमी का कैसे पूरा किया जाय ? इसी विषय में आपकी सम्मति की आवश्यकता है-नित्य पर विचार के बिना आप में प्रायः ही होती है । यह प्रश्न एक ही से नहीं चल सके है । इस प्रश्न का सम्बंध किसी सम्प्रदाय अथवा जाति विशेष से नहीं है, वरन् सभ्य से है । यदि नैनसमाज वास्तव में संसार में; अपना अस्तित्व ग्राहता है, यदि उसके वर्तमान कर्तव्य वास्तव में उसे मृत्यु के गढ़ से अलग ग्राहते हैं, यदि प्रत्येक नैनधर्मवर्धनी कुछ वर्ष अति रहने का धर्म है तो उसे अनिवार्य रूप से इस प्रश्न पर विचार करना पड़ेगा-आँखों पर डीकरी रखने से काम न चलेगा । सभ्य समाज कि यदि किसी अन्य जनप्रति देश में ऐसी लपेटें समझाया जाती तो आकाश पृथिवी ओके कर दिये जाते, और स्वतन्त्र रूप से उन कारणोंका जोखन और उनके दूर करने का प्रयत्न अनेक नेत्र से होता किन्तु ओके हम हैं कि ऐसे प्रश्नों पर भी चुप रहते हैं, ज्ञान जोखने नहीं और बे-अनी यकति नहीं । अस्तु ।

यह सभ्य जनते हैं कि किसी कार्य के कारण का हटा देने से वह कार्य अदृष्ट हो जाता है-जैसे लाप का अदृष्ट करने से रेलका धम जाना । इससे यह कहा जा सकता है कि यदि हम उन कारणों का दूर कर दें कि नित्यसे हमारे समाज में स्त्रियाँ कम हैं तो समाज में स्त्रियों की संख्या अदृष्ट-स-

कती है । किन्तु यह कह देना नित्यता आसान है उतना ही करना कठिन है । इस समय-तक नैन-समाज में इस प्रश्न पर कुछ विशेष विचार नहीं हुआ है और इसलिये मेरे लिये यह बनाना कठिन है कि कौन २ बदलाव इस समस्याका हल दते हैं । इस प्रश्न के हल करने में मैं स्वयं असमर्थ हूँ और कुछ भी अभिप्राय (Practical) उपाय नहीं सोच सका । फिर भी इस नतीजे पर मैं विद्वानों के लेख पढ़ने, भाषण सुनने और स्वयं विचार करने से पहुँचा हूँ उनका मैं मूर्तिपुष्प समजते हूँ, समाज के विचार के वास्ते, उसके सामने उपस्थित करता हूँ, और साथ ही उनकी चुटियाँ भी लिखता हूँ । प्रथम उपाय, इस कमी के पूरा करने का, यह हो सकता है कि समाज में स्त्रियों के उचित पालन पोषण और संरक्षण तथा ऐसे कारणों का हटाने का प्रयत्न किया जाना चाहिये जिनसे विधवाओं न अने । इसका रचनात्मक (Construction) कार्य कम कहा जा सकता है । किन्तु इसमें दो गरी २ भागोंमें है-प्रथम यह कि इसके पूरा होने में धीनता समय लगेगा कि धीनते समाज नष्ट हो जायेगा; और दूसरे यह कि यदि समाज अथवा भी रहा, और स्त्रियों की संख्या अदृष्ट तो नैन-समाज का उन कठिनाइयों का सामना करना पड़ेगा जे कि आज उन देशों का जहाँ स्त्रियाँ पुरुषों से अधिक हैं करना पड़ता है, क्योंकि विधवा स्त्रियों के अधिक भिक्षा देने से इस समय नैनसमाज में भी स्त्रियाँ पुरुषों से अति अधिक होंगी । दूसरा उपाय है-विधवा विवाद जिसका नाम देते हुये कापते हैं । इसका मैं विधायक (Destructive) कार्यकम कहता हूँ । यह रहे कि नाम लेना अथवा विचार करना सुरा नहीं है । निपका नाम लेने से अथवा हथेली पर रखने से कुछ नहीं भरता, भरता है उसका भाव लेने से । आज हम भी विधवा विवाद की उप-योगिता और इससे होने वाली हानियों पर विचार करते हैं, इसका गरी कर देने का प्रस्ताव

નહીં કરતે । કિન્તુ કયા વિધવાવિવાહ આસાની સે જરૂરી ક્રિયા જા સકતા હૈ ? કયા સમાજ હિત કે વાસ્તે સમાજ કી વિધવાઓં કેા ઉસ કાર્ય કે વાસ્તે બાધિત કરના અથવા ઉસકી ઉનસે આશા કરના ઉચિત હૈ જસે છુરા ઔર અપને આદર્શ કે વિપરીત સમજતી હૈ ? સમાજ કી વર્તમાન સ્થિતિ બી વિધવા વિવાહ કે અનુકૂલ નહીં હૈ । અતઃ મેરે વિચાર મેં ઉપર લિખે હુએ દોનોં હી ઉપાય શીધ ક્ષણાયક ઔર અમલી (Practical) નહીં હૈ । ફિર કયા ક્રિયા જાય ? કયા કોઇ એસા માર્ગ હો સકતા હૈ જિસ પર ચલને સે સમાજ ઇસ વિપત્તિ સે નિકલ સકતા હૈ ?

જાનત મેં મેં સખ વિચારવાન મહાનુભાવો સે નમ્ર નિવેદન કરતા હું કે હિ વે ઇસ પર વિચાર કરેં ઔર અપને વિચારોં કેા પત્રોં મેં પ્રકાશિત કરને

કે અતિરિક્ત, મુઝે બી લિખ દેં ક્યોંકિ મેં એક પુસ્તક જૈન સમાજ કે વિષય મેં લિખા રહાહ । મેં ચાહતા હું કે ઇસકે લિખને મેં ઇસ પ્રશ્ન કે વિષય મેં આપકે વિચારોં સે કુજ લાભ ઉઠાઉં । કિસી બી મહાનુભાવ કા નામ ઉનકી આજ્ઞા બિના પ્રકાશિત નહીં ક્રિયા જાયગા । મેં ચાહતા થા કે હિ ઇસ પ્રશ્ન કો એક જતા જગતા પ્રશ્ન બનાઈ કિન્તુ મેરે વર્તમાન સાધન ઔર મેરી પરિસ્થિતિ ઇસકે અનુકૂલ નહીં હૈ । ફિર બી વદિ આપ સખ સંજ્ઞન ઇસ પર કુજ ૨ લિખેગે તો કાશી આંદોલન હોજાયગા । મેં પત્ર સંખ્યાઠોં સે વિશેષ રૂપ સે નિવેદન કરતા હું કે ઉનસે અજ્ઞા સહાયક ઇસ કામ મેં ઔર કોઇ નહીં હો સકતા અતઃ વે અપને ૨ પત્રોં દ્વારા અવસ્ય ઇસ પ્રશ્ન કો અપને પાઠકોં કે કાનોં તક પહુંચાએ ઔર પાઠક મુઝે અપને વિચાર લિખને છી કૃપા કરેં ।

એક અત્યંત આવશ્યક યોજના

એ તો સૌ કોઇ કષ્ટ કરશે અને તે પણ ગૌરવપૂર્વક કે જૈન સિદ્ધાંત, જૈન સાહિત્ય ને જૈન તત્ત્વજ્ઞાન અદ્વિતીય-સમૃદ્ધ અને વિશાળ છે, એવી કોઈ શાખા નથી, એવો કોઈ વિષય નથી, શું ન્યાય કે શું વ્યાકરણ શું વિજ્ઞાન કે શું અધ્યાત્મ, શું ઇતિહાસ કે શું ચરિત્ર, શું કથા કે શું નાટક, શું જ્યોતિષ કે શું વૈદ્યક, શું વિધિ વિધાન કે શું લઙ્ગનાદિ કે જે વિષે જૈન સાહિત્યમાં પુસ્તકો નહોય. હજારો મહાન શાસ્ત્રવિદ્ધ ધર્મધુરંધર વિદ્વાનો વિવિધ વિષયોનાં જૈન સાહિત્યના અમૂલ્ય ખજાનાઓ તેના સાચા ખપને માટે ખુલ્લા છોડી ગયા છે. તે અમૃત રસ પીનારા તેને પચાવનારા તેનો પ્રચાર કરનારા મજે તો દુનિયાના ખૂણે ખૂણેમાં શુદ્ધ-પરમશાંતિમય-અદ્વિસાનો ગગનભેદી ગ્રંથેશ ને સત્ત્વ-માર્ગનું ગાન પહોંચી શકે. પણ ક્યાં છે અભ્યાસકે, વિચારકે પ્રચારકે ?

આજે તો જૈનસાહિત્યને તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસકે શોખા નથી જડતા-હા, જે વિદ્વાનો આજસુધીમાં અમુક અમુક અભ્યાસ કરી સાહિત્ય સેવાના કામ કરે છે તે તો છેજ પણ નવા યુગના બાળકો-વિદ્યાર્થીઓને નવયુવકો-લવિષ્યના સાચા શહેરીઓને-આ જાળનાના વારસોને યુગમ સર્વશુદ્ધ અને શુદ્ધિગમ્ય રસિક સાહિત્યને માટે આપણી જૈનસમાજની જૈનજ્ઞાનપીરોની જૈન મંસ્થાઓની શું તૈયારીઓ છે ?

આજે તો કેટલીએ જૈન સાહિત્યના વિદ્વાનોની જરૂર છે તે જાણો છો કે ? શાંતિનિકેતન કે વિશ્વભારતી દિંદુ યુનીવર્સિટી કે મહાવીર વિદ્યાલય, પંચગમી જૈન મુરકુળ કે પાટણ બોર્ડિંગ, લીબ્રરી વિદ્યાર્થીવૃંદને કે જૈન બાળાશ્રમ-અથવા મંસ્થાઓમાં જૈન સાહિત્યના ઉચ્ચ કોટીના વિદ્વાનોની જરૂર છે.

સમાજમાં તો મધ્યમ ક્ષેત્રના વિદ્વાન કે નવીન પદ્ધતિએ શિક્ષણ આપનાર એકદમ બે ગણ્યા ગોઠ્યા વિદ્વાનો સિવાય તે કામમાં ગીરકતાર રહીને પ્રેમપૂર્વક કામ કરનાર કોઇ નથીજ નથી.

સારામાં સારો પગાર અને ભવિષ્યની કારકીર્દી માટે ચાન્સ આપ્યા છતાં પણ નથી મળતા-નથીજ તેનું શું ?

આજસુધીમાં લાખો રૂપીઆ સંસ્થાઓ પાછળ જૈન સમાજે આપ્યા છે છતાં આ સ્થિતિ છે તે ઓછું શાનનીય નથી.

જૈન સમાજના સદલાગણે વગભગ આ વર્ષમા-જ શ્રીયુત સાચલાઈ ગોદીએ માધ્યમિક કેળવણી માટે શ્રી વિદ્યાલય હસ્તક અને પ્રાથમિક કેળવણી માટે શ્રી પાલીતાણા જૈન ગુરુકુળ હસ્તક એક યોજના શરૂ કરાવી છે તે અત્યંત પ્રશંસનીય અને જરૂરી ગણાય-પણ તે સાથે દરેક સ્કોલર ને ધાર્મિક-વાંચન દરજ્જામાં રાખી શકાય અને તે માટે ખાસ સ્કોલરશીપ રાખી હોત તો બન્ને રીતે બહુજ સારું પરિણામ આપી શકત-જેને સાહિત્યના સ્કોલર-વિદ્વાનોને માટે સમાજના અનેક દાનપાત્રોમાંથી કોઇ બીજા ગોદી નહિ નીકળે શું ?

આવા અતિ ઉપયોગી કામ માટે એક સારામા સારી રકમ કાર્યેજ છટકો-આ યોજનાના નજરે દેખાતાં કૃષ્ણની કલ્પના કરતાં જૈન સમાજના દરેક હિતેષુ આ વધાવી લેશે એમ મારી દાહાઈ પ્રાર્થના છે.

રૂપરેખા.

- ૧ પાંચ ગ્રેન્યુએટ (પાંચ ગ્રેન્યુએટ ન મળે તો બે અ-ડરગ્રેન્યુએટને ચોથા લાગે તો લેવા) ને જૈન સાહિત્યના તુલનાત્મક અભ્યાસ માટે પર્મ્ન કરવા-
- ૨ દરેકને રહેવાના-ખાવા-ખીવાનાં, અભ્યાસનાં સાધનો-પુસ્તકો વગેરેનાં સાધનો સ્ત્રી આપવા-
- ૩ એ ઉપરાંત દરેકને માસિક રૂ. ૨૫) સ્કોલર-શીપ આપવી.

૪ પુરૂષ ત્રણ વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરવાને આ સ્કોલરશીપ બંધાવું બેઠકએ.

૫ તેઓની ભવિષ્યની કારકીર્દી વધારે ઉત્તમ બને તે માટે છેલ્લી પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થનાર દરેકને પાંચ વર્ષ સુધી માસિક રૂ. ૧૦૦) વેતન મળે તેવી ગોઠવણ કરી આપવી પણ તે માટે જે મર્યાદામાં કમીટી મોકલે ત્યાં કામ કરવાનું સ્વી-કારવું પડશે.

૬ ગ્રેન્યુએટ પુરસદના વખતને ઉપયોગ કરી એમ. એ. ની પરીક્ષા આપી શકશે.

૭ ત્રણ વર્ષમાં દરેક વર્ષની આખરે ખાસ પરીક્ષા લેવામાં આવશે અને છેલ્લી પરીક્ષામાં પાસ થનાર દરેક સ્કોલરને પ્રમાણપત્ર તથા જૈન-સાહિત્ય-જન યા-Scholar of Jain Philosophy S. J. P. ની લીટી આપવામાં આવશે.

૮ આ માટેનો પાઠ્યક્રમ જૈન વિદ્વાનોની એક સમિતી નક્કી કરશે ને તે પદ્ધતિસર અને તુલનાત્મક દ્રષ્ટિએ આપી શકાય તે માટે કમીટી બ્રહ્મીક્ષત કરશે.

અભ્યાસમાં મુખ્યત્વે-જૈન તત્ત્વમાન-જૈન આગમ-જૈન સાહિત્ય-જૈન ઇતિહાસ-પ્રાકૃત-માગધી-જૂની ગુજરાતી-હિન્દી વગેરે ભાષાશાસ્ત્ર-તુલનાત્મક દ્રષ્ટિએ જૈન ધર્મ-જૈન પુરાતત્ત્વ વગેરેનો રહેશે-

પ્રમંજોપાત જૈન વિદ્વાનો તરફથી વ્યાખ્યાનો આપાવવાની ગોઠવણ રહેશે-તેમજ દરેકને અમુક નિ-બંધ અને વ્યાખ્યાનો તૈયાર કરવાના રહેશે.

રૂ. ૧૦૦૦૦) દરા હવેરની રકમથી શરૂઆત થઈ શકે તેમ છે. અને ત્રણ વર્ષના અખતરા પછી આ યોજના મારી માન્યતા પ્રમાણે એવી તો કૃળ-વતી બનતી જશે કે તે કાયમ રાખવા માટે પૈસાની બીજા નહિ માગવી પડે પણ તે કળ પૈસાને બેચી લાવી શકશે. આમાં સ્કોલરોની ભવિષ્યની કારકીર્દી માટેના પ્રશ્નનું પણ નિરાકરણ લેવાથી એક વધારે

સુગમતા છે. તેમ તેઓ ખીછ રીતે સાદિલનાં પુરતકા લખી-સંશોધન કાર્ય કરીને પણ પોતાની પ્રતિષ્ઠા તેમજ આર્થિક સ્થિતિ વધારી શકે છે. તેમજ સારામાં સારા જૈન શ્રીલોભાશીનો માનનીય હોદ્દો ભોગવી શકશે.

વળી સંલેગો અનુકૂળ મળ્યા આવે તો જે એક રોકાણને જર્મની, કે અમેરિકા પણ એક વખત મોકલવાને તક લઈ શકાય.

સમાજને સંરચાઓને તેમજ રોકાણને આમાં બધી રીતે હું પોતે તો સારામાં સારો લાભ બેઠું શકું છું.

આજે તો શ્રી મહાવીર વિદ્યાલય ધારે તો આ ચોળના સ્વીકારીને અપનાવી શકે તેમ છે. અને તેનાં ખાંચ વર્ષમાં વધારે સંજીન ફળ પણ આપણે બેઠું શકશું.

આથા છે કે શ્રી મહાવીર વિદ્યાલયના માનનીય સેક્રેટરી શ્રીયુત મોતીચંદલાઈ આ ચોળના કમીટીમાં રહી કરશે ને તેને પહેલામાં પહેલી તકે શરૂ કરવાના પરિપૂરા પ્રયત્નો કરશેજ કરશે.

કુલચંદ હરિચંદ દોશી.

લીલાવતી સતિ રાસ

સંઆહક મુનિ સંપતવિજયછ

૧૧૦૧ પહેલું લખો દરવીનલુંને સુધાવો દગદીરલો વરવીર
સુદૃઢદિ દીછ મુને નિરમલો, ગુણચાલક ગંભીર ૧
દેવ મહિચર કુહિલુયાને પારવતીને પુત્ર
તમ સમરે શિદિ પામીઈ અણુકલખ્યાં ધરસત ૨
પહિલું સમરે શારદાને એછે બાલ કુયારિ
બહા ઉદર કલિ અવતરી આર વેદ મુખમાંહી ૩
આદિનાય સમરીએ ને અપવીયાં આધાર
ગુણ તે ગાઉ લીલાવતી ને સરસો મુમતિ વિલાસ ૪
જંજીપ માંહી લહુરે ભરતક્ષેત્ર અતિ ચાર
કોસંબી નયરી લલી બેચણ આર વિસ્તાર ૫
રાજ કરે તિહાં રાજ્યો કનકસેન બુખાલ
મુખમુદરી રાણા સમે ભોગવે ભોગ વિલાસ ૬
કિન્જળી અવતીકા ને ચંપા નગરી બેએ
માયા ને મથુરાંપુરી તે સમું નહી કોય એ ૭
કવિ કહે હું કિમ વરણું તે નગરતણો મંડાણ
વાવ સોતર છે ધણાં કુલકુલાં આરામ ૮
ચોરાસી ચોહટાં લલાં ને હાટતણો નહી પાર
પીસ સંહિસ વિવહારીમાં સેઠ સદાકુલ સાર ૯
તસ ધરણી અતિ શ્વરી ને સહિજલેદ સુવિચાર
દાન પુતે રે આગલી ઇદાણી અવતાર ૧૦

તેલ તણે ધરિ પુત્રજ એક, થોડે વરસે ધણો વિવેક;
નગર લોક રાજા બહુમાન, દીસંતો બાળિયો ગોકલ કાન્હ૧૧
દેહ દિસે જિમ સોવનસલા, ચંદ તણીપરિ અંડતી કલા
થોડા મોલો અંગિ નવિરીસ, પૂરણપૂરપ લક્ષણ બનીસ ૧૨
નવમા વરસની પોહતી સીમ, સત્ર લણુયાં મેહલો ધીર;
લણુવે ગુણવે અમર લહે, ને લણુવાની પાતિજ લહે ૧૩
આકરણ એને હિયડે વસે, ચંદર વચણાં મન ઉલ્લસે;
રાણા માણસ ચંપે પંચ, સને સને લણીયા અંચ ૧૪
સાત સંધાતી સાથે ફરે, દીધા વન્યાં ધાઈ ને કરે ગ્રહે
ચૂપા ચંદન કચોલા ભરી, સરપા સાથી ટોસે મલી ૧૫
જવ કુંવર સેરી સાંચરે, ખેલી ગણિકા નિરક્ષણ કરે
નારી પુછે સહીય વિમાસ, એ કહિયે કેહતો મુકમાલ ૧૬
ધનવગ્રહે ધન દરહરે, અણુ અવારીએ ધરિ વરે;
સદાકુલ કોસંબી વાસ, તેહનો કુંવર મુમતિવિલાસ; ૧૭
નારી હાથે ન માએ રંગ, દોઢે હરિ વાલી સસંગ;
નાદે ચોહો જિમ મુચલો ફરે, ભાતી વલતાં બાંહે ધરે; ૧૮
તહિ માયા નિત માંડિ ધણી, એ લક્ષમીનો સેઠ હું ધણી
અવર પૂરપ મુજ લાઈ ને બાપ; લીહલો હુંતો વરસિ સાપ;
આહું-મહિલું અંત નવિ ધરે, વિદવારીયો વરપતે કરે;
જે બોલુ તેમને સાચ, જમણે લાચિ લીધી વાચ; ૨૦

દાસ

ખીજ એકકર સાહિને ફાલીયને વલી ખેંચ સાહી કેસર
સુકડના છાટનાં મરતક કુલ ભરીય ૨૧
લીલા તે સહીને બોલરે ને રહેને સારી રાતિ
કુંયર કહે જુગતુ નહી જુએ સહુ ધરે વાટ ૨૨
મંદિર રહી વગારીયું સંસારનાં સુખ એહ
કાંમસેનને ધરિ જઈ રહીને વિલસુ તેહ ૨૩

દાસ ત્રીજી

એહવાત જે મનમાં ધરિ જે ગણિકાને ધરિ સંચરે;
ગાંઠે ટંકાઉત્રનો દાર, મન વંછિત પહિર્યો સજ્જાર; ૨૪
નિત લીલા નિત અધિકી કરો, સારસ પ્રીતે નિત સંવરો;
જિમ જલ આંધો મછો રહે, નિર નહી જિમ પ્રાણિ દહે; ૨૫
અધિકા નેહ ગણિકાસુ, ધરે તાત વચન દાલાંદલ કરે;
સેઠ વિમાસે હિયડામંદિ જઈ મહેલિ વીનવીયો રાય; ૨૬
સાવકસિસેમણિ ગેઠો પાટ વરને ગણિકા પારે વાટ;
અલીયર દેશ તણો તું ધણી અમરા અવધારે ઘણી; ૨૭
અમરાવતુ વિન મનિ ધરેઈ એહનારિ દેસાવડો કરઈ;
રાજ કહિતુ સાભડિ સેઠ ગાલવોહ એની કીજે વેઠ;
અરતા ફરતા જઈ ભૂપ પિમાપણથી જનક ફય;
ઢેર પીપાક કરસણું ચરે ન્યાય હીડતાં રાય સુ કરે; ૨૮
ઉવંખાની કેહી પેરિ ચાલો જઈએ એહને ધરિ;
નગરસેઠ ભૂપતિ ભગાય ગયા ગણિકાની તોરણુ બાર; ૩૦
સામી આવી ગલતું કરે ચાર પદકલીષ ચાલી ધરે;
નેઈ ભેટને ઠેલી ચાલ તુમે કણે માયુ બૂપાલ; ૩૧
પ્રથમીસુ તું મોરે પ્રીન એ કુંયર કાટે નવ નીત;
કેહનું કહું નવ માંનિ કાએ સરણુ ઉપરિસું દોહલું દોઈ; ૩૨
રૂઠો રાય જિમ સૂક્ષી ધરે તે ઉપરિ કિસું દોહલું તું કરે;

ફદા

કાંમસેન કહિ રાજીઉ છોડો છુટયો કિમ ચાય;
જિમ કાયા માહુ પ્રાણીઉ તે કિમ અવડો ચાય ૩૩
પાંચ દાઢ મોકલીને નારી ઘો વરદાન
વર પરણવુરે મનિરૂલી રૂડી ને ભાવે જાણુ ૩૪

દાસ ચૌપાઈ

પાણીગ્રહણ કરાયા ભણી સેહિ વનન વગારી ધણી
વાવઘાટ ઉચંધા દેસ જઈ ઉતરીયા નગર નરેસ ૩૪

સામું સેઠ સામહિયું કરે હાથી ઘોડા રથ જોતરે
વિવાદીષ વેવાંખાન પ્રથવી દીધાં ફેરલખાંન ૩૫
જાણીયા સાંભો કટક દુપાં, પાજા લાડઉ બહોલાં લીધાં;
વિવાહતણી કીરતિ વિરતરી, ધનધન્ય કુમરી એઅવતરી ૩૬
વિદવાઇ રલીઆઇત્રિ ફાર સરવે આચાર ખતે કરે
ચોરી બાંધી મંગળા રૂઢિયા પડન ઉપવીત ૩૭
સહુ કાછયે ન માઈ રંગ વરને બાપે માટીડો જંગ;
ચાલી જાણવી સામે રહી નગરલોક જમાવ્યાં સહી; ૩૮
તેજ દેખો રાજ સુણી ગાવ્યો વરને જોવા ભણી
મેહેલા ચાઉસ દીધા માંન વર દીસે ઉગમતો ભાણુ ૩૯
રાજ વચન ધમ્મુ ઉચરે રમે સેઠ ગર્થ ચિતે ધરે
એહવા વચનસુણીને વલી સહુ પહિરાવ્યહ મન નીરમલી ૪૦
બહુવસુ પહિરાવી જાણુ દેસ વિદેસે ચાવું નામ
નીચા નગીને દીધા માંન બહુ રંગે ચાલાવી જાન ૪૧
વજતા સદને કરે જુદાર
વસામુને (સુ) કરો જુદાર કુસલે ધરિ પોહચો વરરાય
મંદીર ઉભી દે આસીસ છવે જગાઈ કાઠિ વરીસ ૪૨
ત્રણ પીપાણુ(દહાડા)વાટે વહાં ચોથે દન કાસખી ગયાં ૪૩

ફદા

કુંયર ખરજીને આરંધા વાંગા ઢોલ નીસાન
વર ગયો મંદિર પારકે નારિ વાદલ છાહો લાંણુ ૪૪
નારી નીકે દીહરડાં ને સ્થણાં ઝુરે બાલ
નાણું દુધન લાવજ(રી) તિહાં નહી નીર જગાર ૪૫
પીહરપનોતે સુ કંઈ ને જિણિ સાસુપ નહોઈ
વને જગઝ પેપીયે પ્રીતિલે વિનેજ ૪૬

દાસ ચૌપાઈ

દનિ ઝુરતિ પીહરિ ગઈ વાન અમલમ માને કહિ
એકજ બેટી જાઈતુમેઠો કિસા પાપ કયાંતા અમ્હો ૪૭
કેવર મોટી દાઢમગલ કેવર ફોટી સંગવર પાસિ
લક્ષણે લંપટ જાણે નહી થોહું દીઠઉ દુધને દળી ૪૮
કે પ્રાણી ધન પીરાંધા હર્ષા એ ભરતારને શ્રી અવનથી
માય આપ ન જાણે ભેદ બોલુ તો કુમર લહે પેદ ૪૯
કુંયર હોયે મવાનસ દહે જાતુ વસતું કરવન વહે
નાહની હતી તારે મા (ધરે)આલ તુમેઠો પણાવી-
ભાં યુસાલ ૫૦

કાંઈ દોહિલું અમ્હોને કહો બેટી પુત્ર સમાંણા રહો
એણિ-હુખડે વચ્ચું વેર યુક્ષાપણિ યઈ ગણિયાને દસું

૫૧

દ્રહા

સદાશિવ સામળ્ય જાણી બોલે મીઠાં બોલ.
કાઠાં ઉગો કાઠાં આશિરો વાત વિમાસી જાએ પર
પેહલું તે આણું આવીઈ મન વોહણા માંન
કોહિલું કાજ આવે નહીં જિમ નાગરવેલી પાંન પડ

ચૌપઈ.

આણું પાછળ વાણું સહી સેટ નીસાસો મેહલ્યો વહી
કે ઉપરિયો કરી રીસ, લાગણગકણ કરણ જગ દીસ પડ
વહી ધુ (ધુ) મીને (મહીને) આણે જાય, પુછાં વહુને
કિમો ઉપાય

રક્તાં રક્તાં સાંપડે ધનિ ભણતાં ભણતાં આવે શુદ્ધિ
સેવતાં સેવતાં વાસે મન રહિતાં રહિતાં પાંમઈ યુખ
એહવી વાત વીધામાંહિ ધરી ઉઠી (હા) મનસું ઉછમ
કરી ૫૬

ધણા દિવસ જો ગયા પીહેર જઈ ગણિકાકાં વાણું વયર;

દ્રહા

વરહે વરાસી જો નહીં કુડો નહીં કરતાર
દેસ કેહનઈ દીર્ઘ અક્ષર લહે લલાડિ

૫૭

દાવ.

સંસાર (સાસર) વાસો સગર ક્યોં માહરા, દાદાજી
અવધારે

પ્રાણનાથઈ પ્રીતડી જઈને માડું માય

૫૮

આણો ચીર પટોલમાં આજાં જાઓલ સાર

ચારવા સહ કાં ચલી રીતી દેહ સમાણ

૫૯

મેહ મુંદી માણવ (જવ) ધણી વેગે લીતું પીઠ

ભર્યય કેરી પાટડી (સારી) લીલી તે સમસેણ ૬૦

વીટી તે વણિયા પદ કીટીને હાકડાં સેલિત દાર

જેવજેદ વેરી લેપવે વત્તે દેન સાર ૬૧

પાંચ વસ્ત્ર પેહરાવીયા માહેરાં, સસરાજીને સાર

નવરત્ન કેટો ઉઝણો મોહે તે સેનાતાર ૬૨

સાજ પડ મુંદે ભરી ગાદી (છે) છા મહાદ

દેહ કરમાન દીપતો જાણિ પુનિમ ચંદ ૬૩

વેહેલ ધોરી વેગડા કેટે ધુધરમાલ
ગ્રોવન ગોલી રીંગડે ચાલે પવનને ચાલ ૬૪
છેડી (છાડી) વે (થે) વેહેલને સંચરી નગર તણે
ઘરથી નીસરિ સાસરે [નરવેસ
નરવા નીસર સાસરે જોવઈ દેસ વિદેસ ૬૫

દાવ

પીહરેયે ચાલી પ્રથમ, સાહમી માહણી આપ મલી
છાજ ભરી ચંપક તે જાય વેહલે બેડી વહે નારિ ૬૬
જમણો હણમંત કામો પર સાસી નંદણ માથો મોઠ
કામો સાસર સંક રીયાલ જમણે અંગે વરતા માલ ૬૭
કામો દુરયા દુરને ઘડે જમણો મેહલાલી બેડી વડે
કામો વાયસકા-(કા) રવકરિ વલી જમણો વિસહર

ઉતરે ૬૮

માસે તેડા બી માગી પરી, કુંલ સામે જિમણી ચીખરી;
તોરણ બાંધો લીલો વાસ, વલી યુપનાંતર દોઢો હંસ; ૬૯
વલી વણાય જમણો જાણિ, સાચા મોહણા ફલ નીર-
વાણિ;

એહવો મહણો સદેવ છલહિયો, રણિ ભમંતો ધન્ય
પામીયો; ૭૦

આધધ પીધધ સકને સદુ મોલી યદને પુછે વડું
પંપ જાતિ પવન મું ફરે રાતિ દિવસ રણુડે વસે ૭૧
એક કાલી એક ગાલેયમું ભાલા સાવિજ કદિ છે
સસરા કહિતું સાંભલિ માય સહી આપણુને તુંડે રામ ૭૨
લેહણું આપે લાપ સહણું, વેર દીધો ભાંગે

ગણિકા તણુ

મુદ મુરખે અલીવર લણિ વાંજ હોષ તે બેટા જણે ૭૩

તુસે દેવા હડસત નામ જણ વાઠાં ઉપરિ અનાંમ

કાલા કુકર લોહની છરી ઉપરિ આપે કોડી પરી ૭૪

એહવે મુકને કટકિ ચઢે પેડું મુંકી રણમાં ભડે

સાચિ કાજ પોતાનું વેર તે કીપાને આવિ ઘેરિ ૭૫

જેહતો પ્રિહ દીયઈ ગયો, આર વસસ પટ માસી રહો

મંદિર જાણિ પોલો પલે રાતિદિવસિ રણુ આણો રસે ૭૬

સખલ સાંધી સકને સહી બેહુ જણાં આબ્યાં ધરિ વહી

એહવી વાત દિયાનું ધરે જગી કરીને શુદ્ધિ આદરે ૭૭

ગનિ વીચાર કરી ધમ સહી પેનહરાવઈ ગણિકા વહી ૭૮

ફાલ

સાસુ(સુ) તે સસરા મુજ ભણી વીનતરી અવધાર;
મેલ મુંચી છે મુજ ઘણી નેહિ વસાવઉ ચાર; ૭૯
ઘાલ

દુધદહીના ચક્રે કરે કાંઈ તખી જે મટકી ભર
એહરી વાત રચી મનમાંહિ પેહેલુ નેટ વસાવઉ ચાર ૮૦
સેરમાંદ જે હોય સાર વલીય મનાવઉ રૂઠો નાદ
સાસરા ગતને શ્રવણે સુણી ઉર થોરીને પાછલિ ઘણી ૮૧
લાળે આમલે ચોટે ખાય દેખી નેહિ વખાણે રાય
નાહને સંગિ આતિ સાંમંલી પાતલચંબી ને

ભાભલી ૮૨

વેસે હીરેકાંજલ સરી મહી માંપણુને આતિ ચીકણી
જેય એહના ઘર માંડણી જેય એહના ઘરનો ઘણી ૮૩
મુકી માને પુછે નણુંદ તું દેપાડે ને માહરે કંઈ (ય)
ગણિકામંદિર કેતે દૂર પ્રીતિ બેદુ ઉગમતે સર ૮૪
દાતન કરતાં દીકો જસો સોલક સ-(સ) હરજસો
લોચણુ દીસઈ મૃગનાં જસાં હીરા વરય વદન મુપ
તસા ૮૫

ફાલ

વિણ અપરાધિરે હું તણને એહરી નિરધાર
પણવરસા સોરે પરી ગયો સખીએ વિણ ભરધાર ૮૬
પ્રિયવિણાં નવ રહી સકું ને ગેણુ વરસારો ચાઈ
તુમ્હે વિગોએ નીસરી રહિયું કેહને સુદામ ૮૭
રે સગળુ તુજ મલ યજાને દાઢે ગોઈ મન
અવ ફરિ તુજ પાપરિ ઉગલ ચરેરે મુનંગ ૮૮
સગળુ વસા માઈ વછાં ને વલીય વિરોઝ પ્રાણ
ગયા તે સગળુ પાંપીયા પ્રાણ તે મટે સમાન ૮૯
અસ કરણા રે ભદ્રો નહિ પહિયું કા માટી પ્રીતિ
બોલે દેહને પાવરીય એ નરી ઉત્તમ રીત ૯૦
પાંખી તે આવી ચોદવટે ને કરે વસાણું નેહ
દીકે નાદ ન ઉલખે કર નવયો વેસ ૯૧
અનોખમ ઉઃણુરી ને મટકી મુલ લદત
આજ મયા મહીયારી પ્રીતિને નેટ કરત ૯૨
થોલી તે ધાવત પિવરણે ઉઠણુ આજા ચીર
કંઠણુ પ્રીતિ કમરે ઝાડો દીસઈ સકલ સરપ ૯૩
મહીયારી મહી વેચતી ને મેરી પાડે સાદ
વેરણુ પેલા ભવનપી તેહું કરવો વાદ ૯૪

ચાપાણ

જવ દીકી તવ બોલો અમું મુલ કહેા મહીયારી કમું
મુલ કરતા દીસઈ દીણુ સર નામાને બોલાઈ દીણુ ૯૫
ગોદર એક ને મટકી લહે એ દીનારજ કાંઈ લલિ
આયો (છો) ધુધર પાછો પાંણુ વાત કરે ને માં(નાં)
ગે પાંણુ ૯૬
દેહ મોડેને વદને હસિ અધર રસજે દસણુ ડસે

ફાલ

દીકી નારી મન ઉલસુ બેડો ઉચે કાંમ
કેહે મહીયારી કિહોં વસે કેહે સું તાહરે નાંમ ૯૭
જલિ દીણુ ભરધારી ને સીલ ઝલુંણી નાંમ
પાંતે થોડીરે કાંઈ કરિ માહરે ધરે છે કાંમ ૯૮
પરજો તે લીધ નિ કાંઈ કિહિ ને મ કરવડ વેનીસાલ
અહણુંખાણી ગોરી રાજપુરે મોરો વાસ ૯૯
હાંસો હણુંવો જસાને વગાં માંહિલું જન
તુ લાગેણુરે ગોરી તો કિમ બાણુ શુડ ૧૦૦
પગવ્યાગલિ પેરે નહી કરે પીયારી તાત
સ્ત્રી જરી પ્રીતિ પાતસો અણુમલતો ધરવાત ૧૦૧
જરી તે નારી સોદામણુ મંદિર કેંઈ રૂપ
આજી નારી પાનલી નવિ માને કોઈ ભૂપ ૧૦૨

ચાપાણ

કદિ રે મહીયારીનાહરા મહીતણુમુલ કાયાસક્રમલ ચંપાટુલ
સંચસ પેરે દોડસાવનર તુ ગાલિ સહુંણી નારિ ૧૦૩
મહોર એક ને મટકી લહે ને મહીયારી વાસો રહે
દસકો તો દીનારજ નાદ તો વાસાનો કિસો વિચાર ૪
કામસેન ને પ્રિતિને કદિ અવતુ વચન દીવાસું દહે
વધુ તારીરે કેહની મુઠ એહી જણું સમઢે નવિ વેચુ
દુધ પ
જવ પીયારી લીધા સહી પાઈ કોઈએક ન પરચે કહી
મનગમતા પુરપની નારિ સું પરચે દહીનો દીનારી ૬
ને મદિ તાત્તં ચંચીચિત ગમઈ કુરમતી જે તુમ્હમુંરમહ
ધાંચણી મોચણી સઈ સુતાર અડકી ઉડીને લાલો હારિ ૭
ભરધારિ ને માવવણી થોમે રૂપે સહી મોહલી
જે ધરિ ભેસિ ન ગાડું સું જવે અવિત બાપકું ૮
લહે સરજ ભરધારડ નાર દુધ દહીનો અમકો સાર ૯

દહા

મન મહ્યું મહિયારી ચતે ચાલુ જાપ
આજ રહેરે તુમ્હ સમી જાપ સેસધ દિય વિલાસ ૧૦
ચોર ચાકર ખાનાં ભલાંને પ્રગટ ન કીની પ્રીત
મુજ ભરતાર જાણિ રો તુમ્હ ધરિવસ તેહ ૧૧

દાલ ચૌપદ

લિખમી તણી જે આવી હાર ન મલે તારે શ્રી ભરતાર
ધણા દિવસિ એણિ પરિ ગયા આરવરસ પટ મારી

૨૬૧ ૧૨

જે ધરિ આવે સંવર દાન ભેટી નાર ન પરચિ દ્રામ
એહ કણે છે મોહન વસિ એણી દહી સાથે કરી

રૂપારેલિ ૧૩

વલી આવીને મટકી ધરી વેશ્યાએ દષ્ટિ વાંકી કરિ
નત ખાઈ તું આવે કાય નરસગહલી વાલે છાંદિ ૧૪

અંગ ઉધારે મટકા સાર મેહેતો છ માંગે મુવિચાર
પાછી વલીને પુછે નારિ જે મટકી કે લાવઈ આર ૧૫

જમણી મહીયારી ગત કાંકરે વર પોતાનું હિયડે ધરે
ઉધારે લેધ પાધમ કિસુ ગાંઠિ ગર્થ ન લોકાં હસું ૧૬

એ મટકી છે રાજસ રાય પપ હોધતો આવો આજ
ઉધારાનું કસું લેધવઈ એણિ મસિ મંદિર દેધવઈ ૧૭

રીસ ભરી નારી ડહાલી શું દેવો છા ધરમાં વલી,
એ સમી નહી દાગિમ દ્રાપ, એહ સમી નહી આંગ્યા

સાપ ૧૮

એ સવાહની જાણે પેરિ નિત દીવાલી તેહને ધરે
પેહરણુ અરણો ઉદય ધાટ લેઈ પરણીને લીઈ સાથ ૧૯

મનમોહનશું બાધી ગુજ મહેતા આસપુરો સવિ મુજ
દહા

સાર જેવન વિલસીયા ધન સીયાલા રાત
હધ્યાસુરહે, તે કહુ જાતિ હીણુ ભર્યાડિ ૨૦

જે નાંણું એ અવરકો મયામીનારો સાર
લાંવર ઉડણુ ઉધકે અવણ્યાનો સાય ૨૧

ખોલે પ્રીદે બાપડો તો કિમ આવી ખાસ
લાજે દાપડ પહિરીઈ કીરતિ દેસ વિદેસ ૨૨

લોક માહુ લગ વડી સાચુ દહિ સદીસ
અતુર અથાપક જે હતો વે સામાકા જાણુ ૨૩

પાપ પંડોલાં તેલીને પાંતે ઉટે સાન
૨૪

લીધારે કીધ કચ્ચને તેથી અધિકી જાણુ
તુ ગોવાંલની ગોરડી તો શું કંઈ વખાણુ

દાલ

ઉચી દષ્ટિ નારી જાપ નીચી દષ્ટિ સાથિ નાહ
એમ સાથે નહી આવઈ ઘાટ આડી અવલિ ન

ધરો દ્રષ્ટ ૨૬

એક એકમના તુમ્હો ચાલો વાટ ચિંતા ચિંતન કરો શેઠ
જે મહિતાછ વલ દમે એદનો પ્રીઉડો વનપાંડિ

ભમે ૨૭

તેહને તો થયા હમાસ છહાં રાપુ તીહાં રહો આવાસ
અંગ અનોપમ કીધીપિર સામી આરસી સરસી

ધરિ ૨૮

દાલ

કરતી સેરિય ફરવો અણેયો પટકી માંહે
આધા પધારો ઉરડે સારી આવો કમાડ ૨૯

આજ અપૂરવ દીહડો હનુયો નાહી ધરે
હનુયો ગયો દોર આરવા આજુઆ હમાસ; ૩૦

સાચું તે પુછે સણુણી મુણો મહિતાછ વાત
કહે પરણી કે અણુસરી કિહાં છે માયને બાપ;

આજુ ૩૧

દારીને લાધો શોધતો તેમું લાણુ છધ વેર
આપરેસીલા આહેરડી કુણુ જે કેલહ મ માંડ ૩૨

અરચને ગરથ સવિ હણો તેહનો કોડો તું છોડિ
પરણી નારિ કાં પરદરી તેમાં સી છે ર પોડિ; આજુ ૩૩

તેહને અહાં તેગવીધુ તુમં સરખી છે જોડ
સોરગપુરનો સે કીઉ તેહને આપુંહુ દૂધ; આજુ ૩૪

આજો છાહિલ પહિરીને દીકુ તુતતણુ મુધ
મહિતાછ કહિરે મહીયારી આહા તેહનું શુ કાંમ; ૩૫

જેહને દાહડો પાધરો તેહને દૂધડે છે આલ આજુ ૩૬

દાલ ચૌપદ

પરણીને ઉતારે ગયા કુર મંપીને આગલિ થયાં
આપણુ મેહુઈ ધલદલ અહાં લીલાયે તિહી મિણિજ ૩૭

નોથે પાવસ બાપો દોર વણુ આબેકા ગાણા મોર

તે પણ બોલાં મુંઝવ(વ) સદમે નળુ પ્રીઢ પડસે વાદ ૩૮
લપાં સંજોગ ને પડાં વજોગ કરમે મલીધાં સર્વ સંજોગ
અહલી વાત બે તમસે ગઈ નવિ નળુ હું તુ
વિસે યદિ ૩૯
ગણિકાને ધરિ આવત વહી નાદ સું બોલુ માણસમલી
મે નળુ પ્રીઢ થોડો રવીરી બાળી ગણિકા અતિ
વિકરાલ ૪૦

માનો બોલ ઉચારે વહી નાચો નાહતો હટથી પડી
વેશ્યાના ધરિબાર કોડિ - વેરણે પાધ પ્રીઢ તેડી ૪૧
વેશ્યા વીણા ને વીળણો કરપસાદ છે મુખ ઘણો
મુણિ મહિતાઈ કહુઈકવાન હાટે ખેડા જુરે તાત ૪૨
માતા મનસુ અતિ દુપ ધરે એકજ પુત કલિ સાયું
નવિ કરમ ૪૩
કર છાંટણા ઢોહું વાપ મનને હેને ચાપું પાપ ૪૩
કુધ ફલીનાં ગોરસ લાર એહવો વિનય સદામે કરે
ખાંડ ગોલનાં કર પદવાન જિમ શરીરિ આવે પાન ૪૪
પદ્ધિસે પદુરિ બોજન કરો ઉપરિ લાલા પાન વાવરો
ફાંડા.

લીલાવતી પુત જનમીયો નામ લીધુ વીરવિવાસ
અનુક્રમે તિહાં વધીયો હુયો ખીજનો ચંદ ૪૫

સાત વરસ પરમાણુને મહિલો મુત નિસાલ
મુત નિસાલિ લાણવીડ હુયો શાસ્ત્રો નળુ ૪૬
જોખનવધ હવે આવીયો પરણ્યો સુંદર નારિ
વીરવવાસ સુખ ભોગવે કોસળી નયરી ઉઘાંન ૪૭
ધરમધોપ સમોસર આ કોસળી ઉઘાંન
ખડુ પરવારિ પરવયો વાંદે સુમતિ વિવાસ ૪૮
સુમતિવિવાસ પરતન પુછેયો મુનિ સામી અવધારિ
પ્રીઢ લરવાર વજોગડે કહો સું લાણુ પાપ ૪૯
પોપટ ઘાલ્યો પાંજરે ધરી વે સાદી બાર
તેડ તણે વિજોગડે તે તુમ લાણુ પાપ ૫૦
સુમતિવિવાસ સંયમ લીયો પાલિ સદ્દ આચાર
કર્મ (કરમ) પાપી મુકિત ગયા પામઇ સુખ અપાર
હુયો તે જય જયકાર ૫૧

इति श्री लीलावती रास समाप्तः ॥

[આ રાસની મોકલેલી નકલ ધણી અશુધ્ધ
અને યથાર્થ શબ્દઉદ્ધ કર્યા વગરની હતી તે અમે
બને તેટલી સુધારી અત્ર મૂકી છે. તમ્ની]

સંસ્થાઓની હીરેકટરી માટે જરૂરી નોંધ.

૧ સંસ્થાઓમાં—

અ જૈન સંપ્રદાય (અગ્રિય ગુજરાતી), કન્યાશાળાઓ,
સ્ત્રી હોદ્દોગ શાળાઓ.

ક બ્રાહ્મણ-ગુરૂકુળ. બાળાશ્રમ-વિદ્યાર્થી ભુવન.

લ વિદ્યાર્થીઆશ્રમ વિદ્યાલય-વગેરે.

મ જૈન પાંડશાળાઓ-આવિકા શાળાઓ.

ન જૈન સ્વયંસેવક મંડળ-પુલક મંડળ-જાનોદય
સભા-પુસ્તકાગ્રાંથ.

ગ પુસ્તક પ્રકાશન સંસ્થાઓ.....વગેરેનો સમા-
વેશ કરવો.

૨ મળી શકે તે બધાના રીપોર્ટ મંગાવવા-આધી-
નાની નોંધ પ્રાંતપ્રાંતમાંથી મંગાવવી—

૩ એક ફોર્મ છપાવવું જે જૈનપત્રોમાં છપાવી હેલું
તે પ્રમાણે પીગત તથા હકીકતો ભરીને દરેક

સંસ્થાના અધ્યક્ષપદો મોકલી આપે) તેમજ
રીપોર્ટો પણ મોકલાવે—

૪ પહેલામાં પહેલી તકે એક નિરીક્ષણ સમિતિ
વધારેમાં વધારે ત્રણ વા બે સંસ્થાની નીમીને
ઓછામાં ઓછા બે મહિના માટે મુંબઈ ઇલા-
કથી શરૂ કરીને ત્યાં ત્યાં સંસ્થાઓ હોય ત્યાં-
મુંબઈથી ભાવનગર સુધી-મારવાડ-ધ.પી-પંજાબ
વગેરે જગ્યાઓ ફરીને યોગ્ય નીરીક્ષણ કરી સં-
સ્થાની સ્થિતિ-જરૂરીઆત તથા સુધારો સૂચવે
અને તેનું તારણ રીપોર્ટ રૂપે રજુ કરે. આ
સમિતિ બીજી પણ ઘણી વિગતો મેળવી શકશે.

આ માટે શિક્ષણના કામમાં રસ લેનાર અને
યોગ્ય ગૃહસ્થાનીનીમણુંક કરવી-મુસાફરી ખર્ચ
બે સંસ્થાનું ડોનર-સ આપે-નિરીક્ષણ સમિતિને એક

યાદી દરેક સંસ્થામાંથી કંઈ કંઈ ખાસ વીગતો મેળવવી તેની આપવી.

૫ આ ઉપરાંત કોન્ફરન્સની બેઠકની સાથે જ સંસ્થાઓના વ્યવસ્થાપકોનું એક સંમેલન બોલાવીને સંસ્થાઓનું સંગઠન કરવાને જરૂરી માર્ગ તેમજ શિક્ષણના પ્રશ્નો અચૂંચ પ્રયત્ન કરવો—

(આમાં અન્વ જે વિભાગના વ્યવસ્થાપકોની જ મુખ્યત્વે જરૂરીઆત રહે).

આ રીતે જૈન સંસ્થાઓની ડીરેક્ટરીનું કામ હાથ ધરવામાં આવે તો જ વધારે સંગીન ને અમલી કામ થશે.

કુલચંદ હરિચંદ દોસી.

જૈન-ડીરેક્ટરી.

સંસ્થા-વિભાગ.

- ૧ સંસ્થાનું નામ.
- ૨ સ્થાપના તિથિ અને જે સંજોગોમાં સંસ્થા શરૂ થઈ હોય તેની નોંધ.
- ૩ ઉદ્દેશ. (પ્રથમ નક્કી કરેલ અને હવે પછીનો) ને આદર્શ.
- ૪ સ્થાપી કંડ-મકાન-તેમજ આજદિન સુધીમાં થયેલ અંદાજ વાપક ખર્ચની નોંધ—
- ૫ સંસ્થાના આજદિન સુધીના કાર્યની કુંકામાં કુંકી રૂપરેખા—

(બીજી શરૂ તેટલી સાગી ને માહિતીવાળી થીના સહિત).

- ૬ મુખ્ય સંચાલક અને અન્ય કાર્યકર્તાઓ—(નાના નોકરો સિવાય).

ગામ.

- ૭ જરૂરીઆતો-કંડ માટે યોજના, શિક્ષકો અધ્યાપકોને માટે તેમજ ખીટા કાર્ડગતની જરૂરીઆત.

સૂચના—૧ નં. ૪-૫-૭ ને માટે કુંકામાં કુંકી અલગ વીગતો લખીને આ સાથે જોડવી—

- ૨ જરૂરી વીગતો રહી જતી હોય તો જણાવવી—

- ૩ ઉક્ષામાં ઉલ્લેખી રીપોર્ટ આ સાથે જરૂર ગોકલગી.

ફોર્મ મોકલવાનું ઠેકાણું.

કે. ડૉ. ભાઉ દાદાનાં સંસ્કૃત જૈન પુસ્તકોની વીગતવાર હકીકત.

(લેખક:—રા. છગનલાલ વિદ્યારામ રાવલ—હુણાવાડા)

આપણા પ્રાંતમાં કે. ડૉ. ભાઉ દાદાનું નામ એકંદ્રાના શોધક તરીકે પ્રખ્યાત છે. તેમના પછી ભગવાનલાલ ઈંદુલ અને તે પછી સ્તીરામ દુર્ગારામ મહેતાદાએ તે દિશામાં સારો પ્રયત્ન કર્યો હતો. રા. જોડાટ વોટસન મ્યુઝીયમના કમ્પ્યુટર કે. વલ્લભરાય દરિદ્ર આચાર્યનો શોધ વખાણવા લાયક હતો તેમ હાથ તેમના ચિરં. ગિરિજાશંકરભાઈ આચાર્ય એમ. એ. આ વિષયમાં સારો રસ લે છે પણ સંખ્યાના

મ્યુઝીયમમાં તેમને કામથી રહેવાનું હોવાથી બહારના દુર દુરના ભાગમાં તેમનાથી નવીન શોધ માટે જઈ શકાય તેમ નથી. ફ્રાન્સ અને કે. કવિ દલપતરામ ભાઈએ પણ આ દિશામાં ઘણી સારી મહેનત ઉઠાવી હતી. જેના ફળ રૂપે રાસમાળાનાં બે મોટાં દલદાર ઐતિહાસિક પુસ્તકો આપણને વારસા રૂપે મળેલાં છે.

ડૉ. ભાઉ દાદાનું અવસાન સન ૧૮૭૪ના મેની

તારીખ ૨૬ મી એ થયું હતું તે વખતે તેમના પ્રાચીન શૈથ માટે મરાઠી તેમ ગુજરાતી માસિક પત્રોએ તેમ અઘ્વાડિક ને દૈનિક પત્રોએ ધૂળી પ્રસંસા કરી હતી.

તેમણે પોતાનાં જુનાં પુસ્તકો અને વસ્તુઓ માટે કે. વિશ્વનાથ નારાયણ મંડલિકને ટ્રસ્ટી નીમ્યા હતા. તેમ જતાં તેમના સંપ્રદાનો થોડોક ભાગ મુંબઈના તે વખતના પ્રખ્યાત શુક્રસેનર કે. જેષ્ઠરામ મુકુંદજી પંડિત અને કે. મનઃસુખરામ સર્વરામ ત્રિપાઠી પાસે ગયો હતો તેમ સદજ ભાગ મુંબઈના પુરાતન વસ્તુઓના સંપ્રદાયના માટે પ્રખ્યાત યયેલા રાભરન શેઠ પુરુષોત્તમ વિશ્વામ મહાવજી જે. પી. પાસે પણ હતો.

શેઠ પુરુષોત્તમ વિશ્વામ મહાવજી જે. પી. નો સંસ્કૃત પુસ્તકોની સંપ્રદા તપાસનાં તેમાંનાં (ડા. ભાઉ દાણના સંપ્રદામાંનાં) થોડાંક પુસ્તકો આ લેખકના જોવામાં આવ્યાં, તેમાંથી 'લેખપદતિ'નું પુસ્તક ઘણું જૂનું અને છાપવા લાયક જણાતાં તે કામ શેઠ કે. મોગરે બી. એ. નામના (પ્રખ્યાત મરાઠી કવિ મોગરેના બનીજા) એક સંસ્કૃતના ગાતા શુદ્ધરથને સોંપ્યું હતું. પણ તે પ્રત પુરેપુરી શુદ્ધ કરતાં પહેલાં તેમના ક્ષયરોગથી કાળ થયો.

પાછળથી વડોદરા સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીના કુરેટર કે. કુમ્મલકર પાસે પણ આ પુસ્તકની એક પ્રત હતી તે છાપવાની હોવાથી તેમણે શેઠ પાસેની પ્રત મંગાવી હતી પણ તે વખતે શેઠની પ્રત તેમની પાસે ન હોવાથી મોકલી શક્યા ન હતા. છેવટે તે મોકલી આપવા માટે દીવાન સાહેબ શ્રી મણુભાઈ સાહેબને પત્ર આવતાં આ પ્રત મોકલવામાં આવી હતી. જેનું પાઠાંતર મેળવનાં સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીની પ્રત કરતાં શેઠની પ્રતમાં અરેબનાં દશ પાનાં વધારે હતાં, તે બંને ઉપરથી આ પુસ્તક છપાઈ પ્રસિદ્ધ થયું છે. આ પુસ્તકમાં વનરાજ આવડાના રાબ્યાભિપેક્ષથી એટલે વિ. સં. ૮૦૨ ની સાલથી તે આશરે વિ. સં. ૧૪૬૦ સુધીની હકીકત આપેલી છે. પુસ્તકમાં સંસ્કૃત સાથે કોઈ કોઈ રચને જુની ગુજરાતી ભાષા પણ જોવામાં આવે છે.

શેઠ પુરુષોત્તમ વિશ્વામ મહાવજી જે. પી. નો આ સંપ્રદા તપાસતાં તેમાંથી આશરે પાંચેક ઈંચ લાંબી અને આશરે ચારેક ઈંચ પહોળી બધા કોંગળની કાપલીઓની એક થોડકી ઢાંચ આવી. જેને એક બીડી સુતરીના દોરે બાંધેલી હતી. આ દરેક કાપલી ઉપર સંસ્કૃત પુસ્તકનું અને તેના કર્તાનું નામ આપેલું હતું. એટલુંજ નહિ પણ શ્લોક સંખ્યા, રચના ને લખ્યા સાલ તથા કર્તાની વિશેષ માહિતી પણ આપેલી હતી. તેથી તેને ઘણી ઉપયોગી જાણી. આ લેખકે તેની ઉપરથી એક પત્રક બનાવેલું. જે આ સાથે સામેલ કર્યું છે. (પણ તે અત્રે રચનાભાવે પ્રકટ કરેલ નથી. તાંત્રી).

આ પત્રક ૨૫. તનસુખરામભાઈ મનઃસુખરામ ત્રિપાઠી બી. એ. ને જોવા આપેલું તે ઉપરથી તેમણે કહેલું કે “પત્રકમાં મેં કેટલે નેવું ટકા જૈન શ્વેતાંબરીનાં પુસ્તકો છે ને દશ ટકા દિગંબરીનાં છે વળી તેમણે કહેલું કે આ પુસ્તક તમે રા. રા. ડા. વિશ્વનાથભાઈ પ્રભુરામ વેદ્ય. બી. એ. બારીસ્ટરને બતાવશે તો ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે.

આ ઉપરથી આ પત્રક તેઓને બતાવતાં તેમણે વાંચીને કહ્યું કે “હાલ રાયલ એશિયાટિક સોસાયટી પુસ્તકોની નવેસરથી યાદી થાય છે, માટે તમે ત્યાં જઈ ગ્રેદિસર એચ. ડી. વેલ્લુકરને આપશો તો તે મદદમાં વેશે.

તે ઉપરથી ત્યાં આપવા માટે ગયો, પણ ગ્રેદિસર સાહેબ, ન મળવાથી ત્યાંના લાયબ્રેરીયનને પત્રક આપ્યું. ને તેમણે ગ્રેદિસર સાહેબને આપ્યું. ફરી તે લેવા માટે બે ત્રણ વખત (બે ત્રણ ત્રણ વરસના આંતરે) હું ગયો પણ તેઓ મળ્યા નહિ. છેવટે તેમના ઘરની તપાસ કરી ત્યાં ગયો ત્યારે તેમણે કહ્યું કે હજી કામ ચાલે છે તેથી પત્રકની જરૂર છે. કામ પૂરું થયે હું તમારી ઉપર રજીસ્ટર શુક્રપોસ્ટથી મોકલી આપીશ તે પછી બીજે વરસે રૂબરૂ જઈ આવ્યો.

આ આપેલા પત્રકમાં બે જાતના અનુક્રમ નંબર છે. પહેલા અક્ષરવાર તે બીજા વરસવાર. અક્ષરવાર અનુક્રમમાં તો કોઈ જાણવા જેવું રહેતું નથી. પણ

વરસવાર નંબર જોતાં તેનો આરંભ ૩૦મા નંબરથી થાય છે તે તે પુસ્તકની સાલ વિ. સં. ૧૦૪ કાર્તિક સુદિ ૧૪ આપેલી છે. તો તેના પહેલાંના એટલે ૧ થી ૨૯ માં નંબરનાં પુસ્તકો ક્યાં ગયાં તે કાંઈ સમજાતું નથી. બ્યારે ૩૦ માં નંબરનું વરસ વિ. સં. ૧૦૪ નું આપેલું છે તો ૧ થી ૨૯ માં નંબરનાં વરસ, તેની પહેલાંનાં હોવાં જોઈએ.

આ પત્રકનાં એક આસન (નવચું) ખાલી રાખ્યું છે તે લુદા લુદા જૈન ભંડારો અને શોધકો તરફથી ભરાઈ આવે તો તે બધાં પુસ્તકોનો શોધ નક્કી થયે તે બધાં લોકસમૂહને કામ આવે. તેટલા માટે આ પત્રકની અધ્યાયી નક્કો છપાવી લુદે લુદે રચણે મોકલવાની જરૂર છે. આશા છે, કે આ કામ મુંબઈની શેયલ એશિયાટિક સોસાયટી, ગુજરાતી કાર્પસ સભા, ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, કે આનંદ કાવ્ય મહોદધિના મૌકિકા બહાર પાડનાર શેક જીવ-લુચંદ સાંકરચંદ કે તેવી કોઈ જૈન સંસ્થા અર્થવા જૈન ગૂર્જર કવિઓના ભાગ બહાર પાડનાર મોહન-લાલ દહીંગંદ દેશાઈ બી. એ. એલ. એલ. બી. જેવા ઉત્સાહી વિકાન ઉપાદી લેશે.

પત્રકનાં પુસ્તકો વાંચી જોતાં તેમાંનાં ઘણાં ખરાં પુસ્તકો જૈન ધર્મનાં છે. એટલે તે, તે ધર્મનાં લોકોને ઉપયોગી ગણાય. આ વાત ખરી, પણ તેવાં પુસ્તકો વિના પત્રકમાં અન્ય ધર્મનાં લોકોને પણ કામમાં આવે એવાં ઘણાં છે. જેવાં કે વ્યાકરણ, પીંગલ, કોશ, નાટક, ને કાવ્યો. આ પુસ્તકો જરૂરે તો તેનાં ભાષાંતર થયાથી હાલના આપણા ગુજરાતી સાહિત્યમાં સારી વધારો થાય. લાસ કવિનાં ૧૩ સંસ્કૃત નાટકો જડવાથી તેનાં ભાષાંતર થયાં છે તે પ્રમાણે આ બધાંનાં થાય તો નિઃસંદેહ જનસમૂહને ઘણુંજ કામ લાગે.

આવાં પુસ્તકો કીયાં કીયાં છે તેની નંબરવાર યાદી આ નીચે આપવામાં આવી છે તેથી સહેજ લક્ષમાં આવશે, કે પત્રકમાં જણાવેલાં પુસ્તકો ઘણાં જ કામતી છે.

કોશ

જન્દ: કોશ. પ્રાકૃત (૧૪) કિયા કોશ. (૭૩)

શારદી નામમાલા. (૧૨૦) પ્રલમ્બ કોશ. (૧૫૬) વિશ્વનામાવલી. (૧૬૭) અને શબ્દપ્રકાશ. (૩૪૪).

પીંગલ

જન્દ: શાસ્ત્ર. (૩) વૃત્તપાદ (૪) જન્દ: પ્રકાશ. (૫).

અક્ષંકાર શાસ્ત્ર

અક્ષંકાર ચિન્તામણિ (૬).

વ્યાકરણ

બૃહજ્ઞૈનેન્દ્ર વ્યાકરણ. (૧૧) શબ્દમણિ દર્પ-ભૂષ્ય દીકા. (૪૮) પાણિનીય સૂત્ર વૃત્તિ (૯૦) પાણિની સૂત્ર વૃત્તિ કારિકા (૧૪૯) જૈનેન્દ્ર વ્યાકરણ લઘુ દીકા. (૧૫૨) પ્રકિયાબદ્ધ જૈનેન્દ્ર વ્યાકરણ (૨૬૬) અને ચિન્તામણિ વ્યાકરણ ટિપ્પણ. (૩૧૩)

નાટક

જીવંધર ચરપ: (૧૮) મહનપરાજય નાટક (૨૨) રાનમૂર્ગોદય નાટક પ્રાકૃત (૩૭) રાનોર્ગોદય નાટક (૩૯) રાન ભાનુદય નાટક (૧૩૫) રાન સ્વર્ગોદય નાટક (૨૫૫) કીમતી કથાણી નાટિકા (૩૧૨) વિકાન્તકૌસલ પૌરવીય નાટક (૩૩૬) મુલદ્રા નાટિકા (૩૩૯) અંજના પવનજય નાટક (૩૩૮) મુલોચના નાટક (૩૩૯) અને મહનપરાજય નાટક. (૩૪૨).

કાવ્યો.

મુનિમુન્દત કાવ્ય (૧૯) વદ્ધમાન કાવ્ય (૨૦) પ્રાકૃત ગાથા (૪૨) કુન્દેન્દુ પ્રકાશ (૫૫) ચંદ્રપ્રભ કાવ્યરસ દીકા. (૬૭) નેમિનિર્વાણ કાવ્ય દીકા (૬૯) યશોધર કાવ્ય દીકા (૭૦) પાર્શ્વ નિર્વાણ કાવ્ય દીકા (૭૧) ચતુ: સંધાન કાવ્ય-દીકા (૭૬) વિવેક વિલાસ (૮૧)

વિવેક વિલાસ બીજો (૮૨) પાર્શ્વોન્મુદયકાવ્ય દીકા (૮૭) નેમિ નિર્વાણકાવ્ય પંચિકા (૯૧) નેમિ કાવ્ય (૯૨) દિસંધાન કાવ્ય દીકા (૧૦૪) દિસંધાન કાવ્ય દીકા (૧૨૫) નેમિદૂત કાવ્ય (૧૨૬) દિસંધાન કાવ્ય બીજું (૧૨૭) નેમિદૂત કાવ્ય (૧૩૧)

યશસ્તિલક કાવ્ય-દીકા (૧૪૬) સપ્તસંધાન કાવ્ય દીકા (૧૪૭) દિસંધાન કાવ્ય દીકા (૧૪૮) પંચા-

રિતકામ ટીકા (૧૭૧) આત્મ સંબોધન કાવ્ય
(૧૭૩) ચતુઃ સંધાન કાવ્ય (૧૯૦) નાગકુમાર કાવ્ય
(૧૯૧) ધર્મશર્માભ્યુદય કાવ્ય (૧૯૬)

પ્રદુષ્ક કાવ્ય (૧૯૭) દ્વિસંધાન કાવ્ય ટીકા (૨૦૩)
દ્વિસંધાન કાવ્ય ટીકા (૨૦૭) ધર્મશર્માભ્યુદય કાવ્ય
ટીકા. (૨૧૫) પ્રદુષ્ક કાવ્ય ટીકા. (૨૧૬) નેમિ-
નિર્વાણ કાવ્ય (૨૫૨) ક્ષત્ર ચૂડામણિ કાવ્ય (૨૫૬)
અવધર કાવ્ય (૨૫૭) દ્વિસંધાન કાવ્ય-ટીકા. (૨૬૭)

ચંદ્રપ્રભ કાવ્ય (૨૭૫) માલ માલીન્દુ કાવ્ય
(૨૭૭) ચતુઃ સંધાન કાવ્ય. (૨૯૩) નેમિ નિર્વાણ
કાવ્ય પંજિકા (૨૯૮) પાર્શ્વભ્યુદય કાવ્ય ટીકા.

(૩૨૧) માલ માલીન્દુ કાવ્ય-ટીકા. (૩૨૮) યશસ્વિ-
લક કાવ્ય (૩૭૦) અને રતનમાલા કાવ્ય (૩૪૧)

આ પત્રકનો ઉપયોગ જન અને જનનેતર વિ-
હાનો કંઈક પણ કરશે તો આ લેખક પોતાની
હીથેલી મહેનત કંઈક સાર્થક થયેલી જોઈ ખુશી થશે.

અસહ્ય પત્રક તૈયાર કર્યાની પ્રીતિ વિ.સં. ૧૯૭૬ ના
લાદરવા સુદિ ૨ તેમાં સુધારો વધારો કરી ફરી
તૈયાર કર્યું. વિ. સં. ૧૯૮૪ લાદરવા સુદિ ૬

હૂણાવાડા.

સાક્ષરોનો

ચરણરજ સેવક

છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ.

વીર સંનિવેશ

જય શ્રી મોહન મહાવીર ॥

‘ઉપનતિ’ છંદ.

(૧)

‘રે વીર! તે’ તો’ છતી કામવાસના
છતીશ થું હું નહીં એહને કહી ?
હું. શિષ્ય તારો, કંઈ ભક્તિ ત્હારી,
વિચરી રહ્યા છું સુખંધ ત્હારા.
નિસ્વાર્થ ભક્તિ નથી માહરી પ્રભુ !
નથી ક્રિયા માહરી અર્થહીન.
તું જેમ સ્વાર્થી હું છું ખરો વીર !
મુજ ભક્તિમા એકજ સ્વાર્થ ગૂઢ.
તે’ તે દિને છતી હીથેલ કામને
તોડી, ભગાડી સહુ એની સેના.
અજ્ઞેય થઈ તું જગમાહી સંચરો
ને સાધ્યું એ દુર્જય તારું સાધ્ય.
છે એજ સાધ્યભણી સર્વ પ્રવત્ન મારા.
યાતું અજ્ઞેય જગમાં તુજ જેમ વીર !
દેજે અરિહન ! બલ એ અતુલ
રે કાયતું ને વહી આતમ કેડું.
તેના વડે સજ્જ થઈ હું યુદ્ધે
છતીશ સહુ આંતર રીપુઓને

છનાવી એ સૌ દલ કામ કેડું
તું જેમ દુર્જય થઈને પછી જગે
સાધીશ એ અંતિમ સાધ્યને અને
આવી વસીશ હું તુજ પાસ વીર !

ઉપનતિ છંદ

(૨)

ચતુ હતો એક મહાન વીર !
પિર્યે જતો એ સહુને સમાન.
દેલાવી સર્વ રથજા એની પાશ
સતાથી ઘેરેલું અખિલ વિશ.
હતો અતિ કુશળ એની નીતિમાં
નિષ્ણાત ને કૂરમ સૌ કળામાં
એ મોહ સમ્રાટનું સૈન્ય મોહું
એનાથી તો વિશ્વ બધું જ બીજું.
સદાય રહેતું હતું રાજસજ્જ
વહી હતા સૈન્યપતિ ઘણાં શર.
અનંત આકર્ષણ એહનાં હતાં
અસંખ્ય સુખોનીય આશ અર્પતાં.
લોભાઈને મુખથી તે હુંદાતાં
ને પાશથી બદ થઈ પિણાતાં

ઇવો સહ એમ પડ્યાં દુઃખોમાં
 હા, મોહ ! તહારી અતિવજ દૂરતા.
 ક્ષત્રિ ખરો સાંખી શકે નહી કદી,
 બળે કે બાળે બધી શક્તિ શત્રુની.
 બચહી હનરોય થયા હતાશ
 ત્યહી થયો વિજયી તું જ વીર !
 તેં તોડી અંધી બધી મોહબળની
 અન્યે આકર્ષણથી રહ્યો વલી.
 ને મોહિનીના અભિમાન ઓસર્યા
 સૌ કામસૈનિક હતાશ તેં કર્યા
 લક્ષ્મી હતી, રાવ્ય હતું મહાન,
 ચોપિત હતી સુરી થયી રમ્યા,
 યૌવન વલી ફાલતું, સુખ તહારા
 ઝંખી રહ્યાં સુર ત્યજ વિમાન.
 તેં નાણું દુઃખોનું ખરું નિદાન,
 હતું દુઃખોનું સુખ જેમ લાન—
 જેને મૂકો સુખજ નામ દેતાં
 જેને વલી તેઓ અધિકે મ્હાનાં.
 જેનુંજ ધરતાં નિરાદિન ધ્યાન
 હતું દુઃખોનું ખરું એ નિદાન.
 યૌવન હતું મહાન અનર્થકારી
 લક્ષ્મી હતી વિપથપ્રાય એરી
 સત્તાભિમાની કુળનાં સ્વયં અને
 હુબાવતાં મૂખે બધાંય સાચને.
 છે કામ તો સૌથીયે દુષ્ટ દાનવ
 ચાતાં બધાં વીરવિહીન માનવ
 પ્રમળી સૂકેતો ગંગ એ બધાનું
 કાયા તણું ને વલી આત્મ કેરું.
 ત્યજ બધુંએ ક્ષણમાંહી નિમર્યો
 નિર્ઝય થઈ તું જગમાંહી સંચર્યો.
 મહાં સહ કષ્ટજ મોહ મોહક્યાં
 નગો વલી ઉગ્ર ધણ્યાંય તેં તપ્યાં.
 રે મોહની બાજ બધી ઉંધી વલી

સેના થઈ નિર્બલ લાગી નિસરી.
 એ મોહસત્રાટ થયો નિરાશ ને
 શોધી રહ્યો કોઈકે ગુપ્ત સ્થાનને.
 તેં વીર ! એની હણી છેલ્લી આશા
 સમરાંગણે ગળતી થઈ પતાકા.
 તેં સત્યવસ્તુ કહી દીધ સર્વને
 ને મુક્ત કીધા કંઈ પાસબદને.
 પટલ વળાડીને જાણી દીધો
 મુમુક્ષો માર્ગજ શુદ્ધ મીથો
 અનેક એ મારગ આવી નિકળ્યાં
 ને વીર ! આવી તુજને પછી મત્યાં.
 રે વીર ! તે દિન હતો હું મૂઢ
 સમગ્ર્યો નહી સત્યજ તારું જૂઠ
 ગ્રહો નહી એ પથ દીવ્ય તારો
 રહ્યો વલી મોહસુખે હું રાચ્યો.
 આજેજ આપ્યું પ્રભુ ! લાન મુજને
 નિહાલી મારી જૂત મૂર્ખતાને.
 માથુંછું એ તારી ઉદાર સ્થાપને
 હતી દીધી તેં ધણી મોહહબને.
 હા, દોષ મ્હારાથી થયાં ધણાં હશે,
 પાપો વલી દુષ્ટ કર્યા ધણાં હશે,
 સર્વજ ! શું કરું ? તુંજ જાણતો બધું
 એ નાથ ! કમજે હું ધણો દુઃખી છું.
 દેજે દયાપૂર્ણ હરે હવે મને
 હે વીર ! તારું બલ ઉગ્ર. એને
 હું પાખી બેદીશ મહાન મોહના
 બધાંય દુર્ગો-દુર્જય લસે રહ્યાં.
 નિર્ઝય થઈને પછી તુજ જેમ
 હુંયે વરીશ મુક્તિ તણુંજ ધામ.

વસેત પંચમી,
 અહમદપુરમાં.

નલીન.
 સુંદરલાલ એ. કાપડિઆ.
 ખીએ.

વિદ્યાર્થી સંસ્થાને ચરણે.

૧ અધ્યાપક

અધ્યાપક એટલે મહર્ષિ: સમાધિષ્ઠ યોગી—

તેના અંતરમાં સદા અખૂટ શાંતિ હોય: અપૂર્વ દક્ષતા હોય: સમાનતા-સમભાવ હોય: ગંભિરતા હોય: વિદ્યાર્થી ગમે તેવા જડ હોય, ગમે તેવા છુટા હોય, ઘણીએ વાર શિખવ્યા છતાં ન આવડતું હોય છતાંય તે પોતાની ચિત્તશિથરતા ન ખુએ: શાંતિનો ભંગ ન કરે: કંટાળે પણ નહિ: ફરી ફરી પ્રસન્નતા-પૂર્વક શિખવે:

અધ્યાપક એટલે પિતા:—

વિદ્યાર્થી ગમે તેવું ઉદ્ધત વર્તન ચલાવે, મર્યાદા મૂકે, છતાંય પોતાની ચિત્તસમાધિ ન ત્યાગે: શાંતિથી, દક્ષતાથી અને શુક્તિથી તેને પ્રસન્નતાપૂર્વક સમજાવે, માર્ગ બતાવે, માર્ગમાં લાવવા યત્ન કરે: તેનું કતવ્ય સમજાવે: તેની પર ક્રોધ ન કરે, તેને મારથી અંગર ખીકથી વશ ન કરે પરંતુ શાંતિ અને પ્રેમથી ક્ષતે-નશ કરે, નિરરકારયુક્ત વચન ન કરે. પરંતુ અપૂર્વ શાંતિથી નીતરતાં બોધવચન કરે. પોતાના કોઈ દોષથી કે યાતાવરણના દોષથી-શાથી તેનું વર્તન ઉદ્ધત અને દુષિત બન્યું તે જોધે અને તે દોષનો જડમળથી કઈ રીતે નાશ થાય તે વિચારે અને તેને માટે પોતાથી બનતાં પગલાં લે:

અધ્યાપક એટલે માતા:—

કોઈ વિષય ફરી ફરીને શિખવ્યા છતાં બાળકને ન આવડે કંટાળે અને પોતાની અદ્યક્ષ શક્તિ અને જડતાનું ભાન થતાં તે નિરાશ થાય: તેનું અંતર રડે, તે વિષય પરત્વે અને પોતા પરત્વે પૂર્ણ કંટાળો આવે, દીરાશયન્ય બની મુઝાય ત્યારે અધ્યાપક તેને સાંત્વના આપે અનીદ્રિયી નવરાવે: તેને આશ્વાસન આપવામાં માતા જેટલું સામર્થ્ય ધરાવે: તેની મુંઝવણ શુક્તિ પ્રશુક્તિથી ટાળે: અંતરેથી આશિષ આપે.

અધ્યાપક એટલે મિત્ર:—

વિદ્યાર્થીનો પૂર્ણ વિશ્વાસ મેળવી લે: પ્રેમથી

વશ કરી લે: એવો મિત્ર અને સલાહકાર બની જાય કે વિદ્યાર્થી પોતાના જીવનની ગુંથો પણ તેની પાસે મૂકે: પોતાની ખાનગીમાં ખાનગી વાતો પણ વિના મંકેચે તેમની પાસે મૂકે, અર્થાત્ તેમનાથી કંઈ પણ ખાનગી ન રાખે: ગુંથવાડો ઉઘો થાય ત્યાં સલાહ લે: અંતર ખોલી વાત કરે: જરૂર પડે તો હૃદય ખોલી રડી શકે અને પેટભરી હસી પણ શકે અને તે તે દરેક પ્રગંથે અધ્યાપક તેને એક માયા મિત્ર તરીકે સાચા સલાહકારતરીકે યોગ્ય માર્ગ બતાવે.

અધ્યાપક એટલે માનસ શાસ્ત્રી:—

અધ્યાપક શિખવવાના વિષયમાં બરાબર રસ ઉત્પન્ન કરે: હેવટ સુધી રસ ટકાવી રાખવા યત્ન કરે છતાંય તે વિષયમાં કોને કોને રસ નથી પડતો તે તરત જોધી કાઢે. રસ ન પડવાનાં કારણ જોધે. તે વિષયને બદલે તેને કયો વિષય વધુ પસંદ છે-તેનું સ્વાભાવિક વજન કયા વિષય તરફ છે તે જોધે વિદ્યાર્થીને કંટાળો ન આવે અને તે નિરુત્સાહી ન બને તે ખાસ લક્ષમાં રાખવા યત્ન કરે: કોને કોને ક્યાં ક્યાં કેટલો કંટાળો છે તે બરાબર સમજી લે.

વિદ્યાર્થીમાં અમુક અમુક શક્તિ એટલી હોવાનાં કારણોની બારીકાઈથી તપાસ કરે: અને તે તે શક્તિ ખીજવવા શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ પણતાં બરે: જરૂર પડે ત્યાં વાલી, વૈદ્ય અગર મિત્રોની મદદ લે:

એ બધું કરતા જતાં પણ વિદ્યાર્થીને કદી એમ ન લાગવા દે કે તે પોતે અશક્ત, જડ, હુલિવિહીન અને દોષ છે:

અધ્યાપક એટલે બાળક:—

વિદ્યાર્થીને જે વિષયમાં રસ પડે, ત્યાં ત્યાં વિદ્યાર્થી કોલે ત્યાં ત્યાં તેની સાથે પોતે પણ કોલે: વિદ્યાર્થીના રસમાં રસ પુરે:

એકંદરે અધ્યાપકે પોતાનું જીવન બાળક જેટલું નિર્દોષ અને સરળ, સુવાન જેટલું ઉત્સાહી અને ઉજાળા મારતું અને જડ જેટલું શાંતી અને અનુભવયુક્ત બનાવવા યત્ન કરે: વિદ્યાર્થીના જીવન

સાથે એકમેક કરી નાંખે; બેઉનો સુર એકજ નીકળે. એક સરખાજ તાલ પડે; પછી એવા અધ્યાપક તરફ વિદ્યાર્થીનિ ગુરુભક્તિ ન ઉપજે ? !

૨ શિક્ષકોને—

[મંદકાન્તા].

આવો માળા-યુવક મનની વાલીના, ઉન્નતિનાં,
વાવો બીજે જીવનપટમાં દિવ્ય એ અર્ભકોનાં.
સીંચી તેને પ્રણયરસથી પૂર્ણ ભાવે તમારા,
અર્પો શક્તિ, અડગ વિરતા, ધીરતા સત્ય વાચા...૧
રોપી તેના વિમળ ઉરમાં, નિશ્ચલી આત્મશ્રદ્ધા,
આપો તેને અવલ નવલા પાઠ કર્તવ્યતાના;
ના ધ્વજે એ જીવન સુસતા શુષ્ક પાકો તમારા,
ના ધ્વજે એ જડ હૃદયના ડોળ ખાલી તમારા...૨
ના ધ્વજે એ વચન તમ જે કોધથી ધુંધવાતા,
ના ધ્વજે એ કળ વગરના માર કે' ચૃષ્ટિકાના,
તે ધ્વજે છે જીવન નવજુ, હર્ષકુ' વેગવન્તુ;
તે ધ્વજે છે જગ નિરખવા પૂર્ણ ને પ્રેમવન્તુ...૩
પેસે તેના હૃદયપટમાં મિત્ર સાચા બનીને,
બધે ભાવો ઉર ઉછળતા, પ્રેમ તેનો પ્રહીને;
પુરે જે કે જીવન ગુરુઓ અંતરે શિષ્ય કેરા,
'શાન્તિ' શાન્તિ અજળ લહાને પાદ પૂજે ગુરના...૪

૩ શ્રદ્ધપતિ—

—તેનું જીવન અને કર્તવ્ય—

શ્રદ્ધપતિ એટલે બાળકોની રજેરગ અને નસેનસ બાળનાર હોંશીઆર હરીમ.

શ્રદ્ધપતિની પાસે બાળકો પોતાનાં હૃદય ખોલતાં
જરા પણ સંકોચ કે શરમ નજ રાખે.

શ્રદ્ધપતિ એટલે બાળકોનો સાચો મિત્ર, સાચો સલાહકાર:

શ્રદ્ધપતિ બાળકોને ઉદ્ભવતા વિવિધ પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કરેજ:

શ્રદ્ધપતિની પાસે બાળકો પોતાની મુશ્કેલીઓ જણાવતાં સંકોચ નજ પામે:

શ્રદ્ધપતિ એટલે આનંદમાત:—

શ્રદ્ધપતિ એટલે વાધ તો નહિજ—તેને દેખતાં બાળકો અકસર જેવાં બની આત્મા ઉઠાવે તે બીજકુલ:

યોગ્ય નજ ગણાય: શ્રદ્ધપતિને દેખી બાળકો ત્રાસવાં ન જોઈએ. કિંતુ તેનો હાસ્યપૂર્ણ ચહેરો દેખતાંની સાથેજ બાળકોમાં માતાને દેખતાં ઉદ્ભવતા પ્રેમ અને આનંદ ઉદ્ભવવાં જોઈએ: શ્રદ્ધપતિની આંખોનો ભયથી નહિ, પરંતુ પ્રેમથી અમલ થવો જોઈએ. શ્રદ્ધપતિનો સ્વભાવ દરેક અને મળતાવડો જોઈએ: શ્રદ્ધપતિ એટલે સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થાનો આદર્શ નમુનો:

શ્રદ્ધપતિથી પ્રમાદ નજ સેવાય: બેદરકારી પણ નજ રખાય: તેણે પૂર્ણ સ્વચ્છ અને વ્યવસ્થિત રહેવું જોઈએ, જેથી બાળકો તેનું અનુકરણ કરી શકે: શ્રદ્ધપતિ એટલે માનસશાસ્ત્રી—બાળમાનસશાસ્ત્રી:—

શ્રદ્ધપતિએ બાળકોના વિવિધ સ્વભાવો અને ખાશીયતોનું ખારીકાઈથી પૃથક્કરણ કરવું અને અભ્યાસ કરવો: શ્રદ્ધપતિ પોતાના સ્વભાવને ક્ષીધે બાળકને નિરુત્સાહી તો નજ કરે: બાળક અક્ષલહીન અગર શક્તિવિહીન છે તેવું પણ તેને નજ કહે, અગર તેને તેમ માનવા પણ નજ દે:

શ્રદ્ધપતિ એટલે આદર્શ બાળક: શ્રદ્ધપતિએ એક આદર્શ બાળક બનીનેજ વિદ્યાર્થીઓ સાથે રહેવું ઘટે; પોતાની દરેક પ્રવૃત્તિમાંથી બાળકને નવા નવા પાઠ શિખવે: બાળકોની દરેક પ્રવૃત્તિમાં રસ લઈ શકે: તેમાં રસ ઉમેરી શકે: દોષ ટાળી શકે: બાળકોની પ્રવૃત્તિનું શાન્તિપૂર્વક નિરીક્ષણ કરી શકે અને તેને નવા માર્ગ બતાવી શકે:

શ્રદ્ધપતિએ સવારથી સાંજ સુધી વિદ્યાર્થીઓની વચ્ચેજ રહીને પોતાનું કાર્ય કરવું જોઈએ. શ્રદ્ધપતિને માથે વિદ્યાર્થીઓની જવાબદારી સિવાય બીજો બોલો નજ લદાવો જોઈએ: શ્રદ્ધપતિના કાર્યમાં બીજા કોઈએ તેમની મરજ અને સંમતિ સિવાય આડે નજ આવવું જોઈએ. કારણ તેથી બાળકોપર ખોટી અસર પડે:

શ્રદ્ધપતિ બાળકોને નોંધપોથી રાખવા સૂચવે તેમાં બાળક આખા દિવસની પ્રવૃત્તિ, પ્રગતિ, નવા નવા અનુભવો અને અવલોકનોની નોંધ કરે: નવી સલાહ અને ઘટિત સૂચના આપે: તેમાંથી તારવવા

જેવા નિયમો, સખલનાઓ, અને તેના ઉપાયો તથા તેની સારી બાબુઓને તારવી કાઢી બાળ લાપામાં સુંદર રીતે લખીને સંસ્થામાં આલતા હસ્તલિખિત યા. છપાતા માસિકમાં મુકે. અન્ય ગૃહપતિઓ બાળકો કે સંસ્થાઓને ઉપયોગી થઈ પડે તેમ લખતું હોય તો કોઈ જાહેર માસિકમાં મુકે.

ગૃહપતિ વિદ્યાર્થીઓની રમત ગમત વિગેરેમાં ભાગ લે: તેમની સાથે સાંજે ફરવા જાય, નવી નવી વાતો અને પ્રત્યેના ઉકેલ કરે. વિદ્યાર્થીઓની ખાનપાન રહેણી કરણી વિગેરે પર પણ પૂર્ણ ધ્યાન રાખે: સ્વચ્છતા ને વ્યવસ્થાના પાઠ પોતાનાજ વર્તનથી શીખવે:

વિદ્યાર્થીઓ જ્યારે વર્ગમાં રોકાયેલ હોય ત્યારે ગૃહપતિ સુંદર સુંદર પુસ્તકો વાંચે, સાયકોલોજીનાં પુસ્તકો પણ વાંચે: બાળ કેળવણીને લગતું સાહિત્ય પણ વાંચે તેમાંથી બાળકોપયોગી તોંધ કરે...સ્વયં સ્પુરણા થાય તો બાળકોપયોગી કંઈક લખે: બાળ સ્વભાવનું પૃથક્કરણ કરે: તેમાંથી નિયમો તારવે: અદ્યપશક્તિ, અદ્યપશુદ્ધિ અને અન્યાવાગ્તવાળાં બાળકોના વિકાસને માર્ગ શોધે: તે સંબંધી વિચારણા અને પદ્ધતિસરની યોજનાઓ ધરે:

મોઢા વિદ્યાર્થીઓની માવજતની વ્યવસ્થા કરે: વિદ્યાર્થીઓ સ્વાસ્થી, આત્મશુદ્ધિ, આત્મસંયમી,

સેવાલાવી અને નિહર અને તેવા દરેક ઉપાયો યોજે: ગૃહપતિ વિદ્યાર્થીઓની વર્તણુક અને ચારિત્ર માટે દિનરાત પૂર્ણ ધ્યાન રાખે, જણાતા દોષો દૂર કરે: તેઓનું ચારિત્ર ધરે:

ચારિત્ર જગતવામાં કારણભૂત ખાનપાન, નિવાસ, રીતભાત અને કાર્યક્રમ વિગેરેના દોષો ટાળે:

વિદ્યાર્થીઓને અસજ્ય ભાષા બોલતો અટકાવે, અને એમ બોલવાનો ફરી પ્રસંગ ન આવે તેવી યોજના ધરે: પરસ્પર ભ્રાતૃભાવ કેળવાય તેવાં પગલાં લે.

વિદ્યાર્થીઓ પોતાના વિચારો સ્પષ્ટ મુદ્દાસર અને નીહરપણે જણાવી શકે તેવી વક્તવ્યશક્તિ અને લેખનપદ્ધતિ તેઓમાં કેળવે. બની. શકે તો ગૃહપતિ વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસકાર્યમાં પણ મદદગાર થાય: વિગેરે બાળ વિકાસનાં અનેક પગથીયાં ધરે અને બાળ વિકાસની આખી સીડી તૈયાર કરી પોતાનાં બાળકોને-વિદ્યાર્થીઓને તે પર ચડતાં શિખવે.

ગૃહપતિ વિદ્યાર્થીઓને પદ્ધતિસર તાલ સાથે ખુલ્લે સ્વરે ગાતાં પણ શિખવે. એકંદરે બાળકોને આત્મા કચરાઈ ન જાય, તેઓની શક્તિ દબાઈ ન જાય તેવી રીતે બાળવિકાસનાં દરેક પગલાં ભરે.

શ્રી જેન વિદ્યાભુવન સંધનપુર,

શાંતિલાલ મગનલાલ શાહ.

Ahimsa Anuvrata

or

Ahimsa to be observed by the Jain laity

In this article, I propose to say something on the question of Ahimsa which a Jain layman or house-holder, accepting the first out of the twelve vows-laid down for his observance, is enjoined to observe.

Jainism recognizes two distinct classes, viz (1) Sadhus i. e. Ascetics, and (2) Grihasthas, i. e. laymen or

house-holders. The final aim of both these classes is the attainment of Moksha or deliverance from the bondage of Karmas by treading the path laid down by Tirthankaras who have fought and conquered Death and destroyed the demon of Darkness.

This path mainly consists of observing five Vratas or vows. The

first of these five **Vratas** is what is known as **Ahimsa** i. e. abstinence from injuring living beings.

The **Sadhus** are enjoined to observe **Ahimsa** with respect to all living beings and from all points of view. The laymen are unable to keep pace with their more advanced brethren the **Sadhus**, in the observance of the **Vratas** or vows, and so the vows prescribed for **Sadhus** are reduced to a milder form with respect to laymen, the object being that by practising these milder vows, they would by degrees be able to reach their ideal which consists of the full vows of **Sadhus**. Rules of conduct laid down for the guidance of laymen are thus tempered to the capacities of their less evolved souls, though they are enjoined always to keep before their minds' eye as their ideal the necessity of observing the strict rules laid down for **Sadhus**, to have high regard for those rules, and to yearn for the day when they would be able to get sufficient strength of mind and body to observe those rules. The rules laid down for laymen are thus a stepping stone to the attainment of strength to observe strictly the rules for **Sadhus**. The **Vratas** of **Sadhus** are called **Mahavratas** and those of laymen **Anuvratas**. These latter are twelve in number, and **Ahimsa Anuvrata** is the first of them.

It may be stated at the outset that **Ahimsa** includes not merely

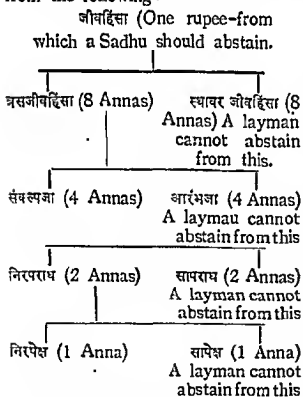
abstaining from taking away the life of a living being, but it includes abstaining from all sorts of injury that may be done to a living. In order to explain **Himsa** in all its aspects, several divisions and sub-divisions of it are mentioned in the **Shastras**. I refer to four divisions of **Himsa** here. They are these:—

- (1). **Dravya** and **Bhava Himsa** i. e. physical and mental **Himsa** i. e. the **Himsa** of a deer by a hunter who had made up his mind to do it.
- (2). Only **Dravya** but not **Bhava Himsa** committed by a **Sadhu** observing **ईयांतमिति** i. e. diligence in all his movements to avoid doing injury to any living being.
- (3). Only **Bhava** but not **Dravya Himsa** i. e. mental though not physical **Himsa** e. g. (1) **Himsa** done by **Angarmardaka** (अंगार-मर्दक) who was treading over coals believing them to be insects with the intention of killing them or (2). **Himsa** of a rope taken to be a serpent owing to dimness of light.
- (4). Neither physical nor mental **Himsa** e. g. the action of a **Sadhu** perfectly pure in mind, speech and body.

A **Sadhu** is enjoined to avoid all **Dravya** and **Bhava Himsa** in all its three forms and by mind, speech and body. The three forms are:—

- (1). करवुं actual commission of the harmful act by oneself (2) करावुं its abetment when done by another (3) अनुमोदवुं the encouraging of those who have already committed it independently of oneself by expressing one's feeling or praise or satisfaction etc.

Compared to this vow of a Sadhu, the vow of a layman is milder and so the former is called **Maha Vrata**, while the latter is called **Anuvrata**. The scope of the former as compared to the scope of the latter is in proportion of a rupee to an anna. This proportion will be clearly understood from the following :—

From this table it appears at a glance that Ahimsa which a Sadhu can and is required to observe is one rupee, while that which can be observed by a layman is one anna only.

Jivas or living beings are divided into two main divisions, (1). Trasa Jivas i. e. those which can move or which possess 2, 3, 4, or 5 sense-organs and (2) Sthavara Jivas, i. e. those which cannot move or possess only one sense-organ viz that of touch. These Sthavara Jivas are subdivided into five parts (1) Prithvi Kaya Jivas i. e. lives in earth, (2) Apkaya Jivas i. e. lives in water (3) Tejask'aya Jivas i. e. lives in fire, (4) Vayu Kaya Jivas i. e. lives in air and (5) Vanaspati Kaya Jivas i. e. lives in vegetable world.

For a householder it is not possible to abstain from doing injury to **Sthavara Jivas** of the five sorts mentioned above. He is therefore enjoined to abstain from Himsa of Trasa Jivas. Thus out of the full rupee Ahimsa, only half remains for a layman. Eight annas are thus lost.

It should be stated at this stage that this does not mean that a layman is allowed full freedom to injure Sthavara Jivas. For doing Himsa of Sthavara Jivas, he has to suffer the necessary consequences. It is his own inability that comes in his way, and so he is expected to be always repentant for what he is unable to avoid and thus reduce to a minimum the consequences of his actions. The law of Karma is quite rigid and is no respecter of persons. All acts mental, physical, or vocal, have their

own effects on the soul. These effects vary according to the force with which the acts are done. So a layman should always in order to avoid the severest consequences of his acts be of a soft temperament and sorry for his inability, and have a desire to obtain sufficient strength to be able to observe full Ahimsa.

We have seen above that a layman on account of his inability is unable to abstain from Himsa of Sthavara Jivas and so loses half a rupee of Ahimsa. But this Sthavara Himsa, he is not able to avoid in all respects. This may be of two kinds. It may be done (1) with the object of injuring Jivas, or (2) without having a set purpose of doing so in the course of doing other actions. The first is called संकल्पजा हिंसा i. e. Himsa committed after a mental resolve to do it, while the second is called आरंभजा हिंसा i. e. Himsa which follows while doing other actions. In doing agricultural and other such work, it is possible that Himsa of lives having two or more sense-organs would be committed and without doing these acts it may not be possible for a layman to maintain one's body and family. A layman is thus unable to abstain from this आरंभजा Himsa. Out of half a rupee represented by दसजीव Himsa, half represented by आरंभजा is lost, and the other half संकल्पजा only remains for consideration of a layman. Thus the rupee is reduced to four annas.

Again a layman is not able to abstain wholly from संकल्पजा Himsa. This Himsa is of two kinds. It may be (1) with respect to living beings who are निरपराध i. e. who have done or are likely to do no offence or (2) with respect to those who are अपराध i. e. who have committed an offence or are likely to commit an offence. A layman is not able to abstain from doing injury to अपराध Jivas. He is however enjoined to discriminate while doing Himsa or injury to these beings. The injury should not exceed the magnitude of the offence. It should be always in proportion.

A householder can thus abstain from संकल्पजा दसजीवहिंसा only so far as, निरपराध Jivas go and not in connection with अपराध Jivas. The four annas are thus reduced to two annas only.

Further निरपराध Jivas may be divided into (1). आपेक्ष and (2) निरपेक्ष. Those in regard to whom we have अपेक्षा i. e. necessity, or in whom we take interest are आपेक्ष, and those in regard to whom we have no अपेक्षा are निरपेक्ष. Even if a buffalo, a bullock, a horse or any like creature be quite निरपराध, one who has to take necessary service from it has to do some sort of injury to it as occasions arise. So also one has to chastise his children, pupils and others in whom he takes interest if they are found negligent or disobedient even though they may be निरपराध.

The only Himsa which a layman can thus avoid is संकल्पजा दसजीवहिंसा.

with respect to निरपेक्ष निरपराध. Jivas and not with respect to सापेक्ष निरपराध Jivas. Out of the two annas, therefore half is lost, and the Ahimsa which a layman can observe is reduced to one anna only as compared with the rupee Ahimsa which a Sadhu can and is required to observe.

It may be carefully observed again that a layman is not given a pass-port to commit Himsa other than संकल्पजा प्रसूनीवदिसा with respect to निरपेक्ष निरपराध Jivas, that he cannot do any Himsa with impunity and without being liable under the rigid law of Karma for his acts; and that therefore, in order that the liability may be as little as possible and such as could be removed with small efforts, he is asked to be always of a tender heart full of compassion in all his doings. He should keep himself away from all unnecessary Himsa even of Sthavara Jivas; while for the necessary Himsa which he has to commit on account of his circumstances and inability to avoid, he is to feel repentant and by such repentance to lighten as far as possible the effect in the form of Karma Bandh produced on his soul by that Himsa. He should keep the ideal of Mahavratas where full Ahimsa could be observed before his mind's eye, so that in any of his future births, if not in this, he would be so circumstanced as to attain that ideal, and finally Moksha i.e. the pure, and real position and state of his soul.

This finishes what I have to say about Ahimsa Anuvrata of a Jain layman. As already stated above the Vratas of a Jain layman are twelve in number and Ahimsa tops them all. It may however be added that the acceptance and observance of all these Vratas have as their foundation what is called in Jain terminology सम्यक्त्व-Samyaktva which literally means right belief and is a stage in the development of a soul. Unless the Soul reaches that stage, it does not possess the true qualification of one who could accept and observe these Vratas. Samyaktva is called the basis or root of Shravaka Dharma. If it does not exist i.e. if the soul has not risen so high, the vows are almost like seeds sown in a barren land and bear no fruit or rather very scanty fruit. So it is necessary to make efforts to prepare the ground by developing the Soul at least so far that it reaches the stage which is known as Samyaktva.

In the end I may state that what I have said above is based on my very limited knowledge and so it is likely that there may have crept in it something which may not be quite in keeping with what is laid down in the Shastras. If this is so, it is due to my ignorance and I would tender my apology for it.

Ahmedabad. } S. P. Badami.
Dated 31st March 1919.

जगद्गुरु श्री हीरविजयसूरि ।

दया देवी के परम उपासक, जैनध्वेता-स्वर सम्प्रदायके प्रभावक आचार्य श्री हीरविजय सूरि का नाम आजसमस्त जैनेतर समाजमें भी बड़े गौरव तथा आदर के साथ लिया जाता है। उनका जीवन सर्वतोभावेन पेश्वर्यशाली तथा तेजोमय था। गुरु महाराज जी का ही प्रताप था कि अकबर जैसा मुगल सम्राट भी उनके प्रतों, नियमों तथा तपस्याओं को देखकर चकित हो गया था। और उसने सहर्ष उन्हें अपना धर्मगुरु बनाया था।

श्री हीरविजय सूरिजी महाराज की जीवन घटनाएँ अभी तक अविकल रूप से किसी भी पुस्तक पत्रिकादि में प्रकाशित नहीं हुई हैं। हम इस क्षुद्र लेखमें अपने पाठकों के सम्मुख उनके जीवन वृत्तान्त को रखते हैं। आशा है सज्जनवृन्द इस से लाभ उठायेंगे।

मुनिराज का सच्चा जीवनवृत्त मुख्यतया संस्कृत के तीन ग्रन्थों (१) जगद्गुरुकाव्य (२) हीरसौभाग्य काव्य (३) कृपारसकोश से मिलता है।

श्री हीरविजयजी महाराज का जन्म १५२६ म गुजरात देशके पालनपुर नगर में एक जैन के घर हुआ। अभी आप पूरातिया अपने पैरों पर भी खड़े न हुए थे कि एक विपत्ति-शैल आप पर दृढ़ा। माता पिता का प्रेममय सुख आपसे शीघ्र ही छिन गया। तेरहवर्ष की अवस्था में ही उनके माता पिता बालक को निःसहाय छोड़कर परलोक सिंघार गये। अब मातृपितृ विहीन बालक ने स्वयं अपना मार्ग घटाया। माता पिता के वियोग-दुःख को भूलने के लिये श्री सूरिजी पाठन पढ़ने, जहाँ उनकी वहिन विवाहित थी। यहाँ पर भी वे बहुत दिनों तक न रहसके लिये कि

वे एक अलौकिक जीवन की तैयारी कर रहे थे। संसार के आसार जीवन को देख कर आप इस क्षणभङ्गुर संसार से विमुख हुए। प्रबल वैराग्य का बीज आप की हृदय-स्थली में अङ्कुरित होने लगा। इसी सन १५३८ में १३ वर्ष की अवस्था में ही संसार को त्याग कर श्री विजयदान सूरिस्वर महाराज से निर्मल तप तथा संयम के भावों के साथ दीक्षा ली। इस जीवन में मुनिराज ने पकान्त जीवन विताना प्रारम्भ किया और शास्त्रों के पठन पाठन तथा ध्यानमें ही चिते लगाया। कुछ दिन पश्चात् 'देवगिरि' पहुँच कर उपाध्याय 'धर्मसागर'जी से न्याय शास्त्र का अध्ययन किया और उपाध्यायजी की कृपासे आप न्याय शास्त्र में प्रवीण हो गये। इसी सन १५५१ में अपनी मातृभूमि में गुजरात में आए और यहाँ पर आप 'धाचक' तथा 'सूरि' की पदवी से विभूषित किये गये।

चन्द्रन की गन्ध छिपाने से छिप नहीं सकती। ठीक इसी प्रकार मुनि महाराजजी की ख्याति भी चहुँ ओर फैलने लगी। बड़े २ यति, साधु, और महात्मागण उनके दर्शनार्थ दूरदूर से आने और उनसे अनेक प्रकार के उपदेशों को ग्रहण कर अपने जीवन को सफल बनाने लगे। भारतवर्ष के तात्कालीन सम्राट् अकबर ने भी उन की गुणगाथा सुनी और उनको बुलाया।

अकबर यद्यपि मुसलमान था तथापि वह एक धर्मजिज्ञासु पुरुष था। भारत के भिन्न भिन्न धर्मों का स्वाध्याय वह बड़े चावसे किया करता था अस्तु। मुनिराज की धर्म महिमा का किस प्रकार अकबर को पता लगा। इस की भी एक कथा जगद्गुरुकाव्य में लिखी है, जिस को हम यहाँ उद्धृत करते

हैं। सम्राट् अकबर एकवार फतहपुर के शाही महलमें धेड़े हुए राज मार्ग का निरीक्षण कर रहे थे। कि इतने में एक जुलूस उनके दृष्टि-गोचर हुआ। उस में एक स्त्री पालकी में सवार होकर जा रही थी। उसके सामने फल पुष्पादि के थाल रखे हुए थे। बादशाह को पूछने पर पता लगा कि वह स्त्री एक जैन श्राधिका है और आज अपने पर्वके दिन जैन मन्दिरों के दर्शनार्थ जा रही है। उस की तपोमयी भूति को देखकर सम्राट् का कुतूहल बढ़ा और उस ने उस के जीवन के रहस्य जानने की प्रबल इच्छा प्रकट की। राजा ने उस श्राधिका को अपने महल में बुलाया और १३ महीने तक अपने पास रख कर उस के जीवन के रहस्यों को जानता रहा। अन्त में बादशाहने श्राधिका से पूछा कि 'हेमात'। तू इतना कठिनतप क्यों और कैसे कर रही है? तपस्विनी ने कहा 'महाराज' मैं अपनी दोपमयी आत्मा को शुद्ध करने के लिये यह तप कर रही हूँ। और यह धर्मभूति, महात्मा दीरघिजयसूत्र जैसे धर्म गुरुओं की कृपा का एक मात्र फल है।

जैन श्राधिका के मुख से श्री हीरविजय-जी महाराजका पवित्र नाम सुनते ही उसके चित्त में उन से मिलने की इच्छा अत्यधिक जागृत हुई। उसी समय अहमदाबाद के सुवे-दार शहाबुद्दीन अहमदखां के नाम एक फर-मान पत्र लिखकर अपने दो कर्मचारियों को गुजरात भेजा। सम्राट् ने सुवेदार को आज्ञा दी कि महाराज हीरविजयजी की कीर्ति और शिक्षा से समस्त उत्तर हिन्दुस्तान गूँज रहा है उनकी शीघ्र ही मेरे दरबार में भेज दो।

आज्ञा पाते ही अहमदाबाद के सुवेदार ने प्रधान प्रधान श्राधकों को एकत्रित किया और श्री महाराज को उपस्थित करने की

प्रार्थना की। उस समय श्री सूरिजी महाराज गुजरात में न थे।

वे गन्धारबन्दर पर चतुरमास कर रहे थे। श्राधक लोग यहीं पर पहुंचे और प्रार्थना की कि आप को सम्राट् अकबर ने याद किया है। महाराज ने भी देरी नहीं की और चलने की तय्यार हो गये। गन्धारबन्दर से चल कर आप अहमदाबाद पहुंचे। यहां पर श-हाबुद्दीन सुवेदारने उनका बड़ा आदर सत्कार किया और महाराज के सामने राज्य की बहुमूल्य वस्तुओं की रक्सा और ग्रहण करने की प्रार्थना की। श्रीश्वर ने संसार की इन समस्त चीजों से निःस्पृहता दिखाकर अपने उन्नत जीवन का परिचय दिया।

सत्य है जो मनुष्य संसार की माया के पीछे भागते हैं-माया उन से जल्दी ही पारे हो जाती है और जो माया का त्याग करते हैं, माया उनके पीछे पीछे फिरती है। श्री स्वामी रामतोर्थजी ने ठीक ही कहा है- भागती फिरती थी दुनिया,

जब तलय रकते थे हम।

जब से नफरत हम ने की,

वह वे करार आने को है।

कुछ दिन अहमदाबाद ठहर कर मुनी-राजने अपने शिष्यों सहित पैदल ही फत-हपुर की तरफ प्रयाण किया और संघत १६३८ के ज्येष्ठ मास में अनेक कष्टों पर वि-जय पाते हुए फतहपुर पहुंचे। अकबर ने उनका आगमन सुनते ही अपने प्रधान शीख अयुबफजल को महाराजका यथायोग्य आदर-सत्कार करनेकी आज्ञा दी। आदेश पातेही उसने मुनीश्वरजी की शिष्य सहित अपने महलमें ठहराया। अबुलफजल ने भी उसे एक उत्तम अवसर समझकर महाराजसे 'खुदा' तथा 'कुरान' पर अनेक प्रश्न किये, जिन का महाराज ने निश्चयतासे खण्डनात्मक उत्तर दिया। अबुल फजल उत्तरों को सुनकर बड़ा प्रसन्न हुआ

और कहा कि 'आपके कथनसे यही सिद्ध होता है कि हमारे कुरान में बहुत सी तथ्येतर (असत्य) बातें लिखी हुई हैं।'

अपने कार्यों से निवृत्त होकर सम्राट् अकबर दरबार में आये और महाराज की बुलाने के लिये अबुलफज़ल के पांस नौकर को भेजा। ख़रि महाराज को आता देखकर सम्राट् ने अपना आसन छोड़ कर नम्र भाव से प्रणाम किया।

पाठको! प्राचीन समय में धर्मगुरुओं, सन्यासियों तथा साधुओं के सामने बड़े बड़े राजा भी झुका करते थे। मर्यादा पुरुषोत्तम श्रीरामचन्द्रजी अपने धर्मगुरु जी के सम्मुख झुकने में अपना अहोभाग्य समझते थे—यह थी धर्मगुरुओं की प्रतिष्ठा। अजकल धर्मगुरु ही (archbishop) राजा के सामने नतशिरस्क़ दोते हैं। राजदरबार में धर्म का कितना मान तथा सत्कार रह गया है यह इस से स्पष्ट है।

परन्तु अकबर के चित्त में धर्मगुरुओं के प्रति अपार श्रद्धा व भक्ति थी। इस लिये वह ऐसे धर्मगुरुओं का यथायोग्य सत्कार करता था। अस्तु।

श्री महाराज का कुशलक्षेमादि पृछने पर अकबर ने उनकी यात्रा का हाल सुना और वह चकित रह गया कि महाराज ने इतने तपों से अपने शरीर को कैसे परिमार्जित कर लिया। उस समय मुनिराज के मुनि-व्रतों और त्यागमय जीवन को देखकर सम्राट् के आश्चर्य की सीमा न रही। मुनिजी से सुशिक्षण ग्रहण करने की उत्कट लालसा उत्पन्न हुई। महाराज को अपने एकान्त भवन में ले गया और कई प्रकार अपने सन्देशों को निवृत्त किया। समयानुकूल ख़रिकी ने उसे जैन धर्म के पांच व्रतों का उपदेश दिया जिन को साधु पालते हैं। वे व्रत यह हैं—

अहिंसा, सत्य, अचौर्य, ब्रह्मचर्य और अपरिग्रह। सम्राट् अकबर साधुओं के ५ व्रतों और ईश्वर, सुरुष, सद्धर्म के विषयमें ख़रिजी के विचारों को श्रवण कर बड़ा सन्तुष्ट हुआ। मुनिराज की विद्वत्ता, निःस्पृहता और पवित्रता की भूरि भूरि प्रशंसा की।

अब से उस के आत्मिक विचारों में हलचल पैदा हो गई और उस से जैन धर्म में अपनी असीम श्रद्धा दिखानी प्रारम्भ की।

अकबर के मन में मुनि महाराज को भेंट में कुछ जैन साहित्य की पुस्तकें देने का विचार हुआ। कहते हैं कि अकबर के पुस्तकालय में जैन साहित्य की बहुत सी पुस्तकें थीं जो कि उसने किसी ऐसे ही महात्मा को भेंट करने के लिये रख छोड़ी थीं। सम्राट् ने मुनिराज से इन पुस्तकों को गृहण करने की प्रार्थना की पर मुनिराज ने अपने "अपरिग्रह" व्रत की तरफ संकेत करते हुए उन पुस्तकों को ग्रहण करने का निषेध किया। अन्त में अबुलफज़ल तथा सम्राट् के बहुत अनुपम, विनय करने पर ख़रि महाराज ने उन को सादर स्वीकार किया। और उन पुस्तकों को तुरत ही आगरे आकर एक पुस्तकालय में "अकबरीय भाण्डागार" के नाम से रखवा दिया। यह था सच्चा मुनीश्वर का अपरिग्रह व्रत।

कुछ दिन फतहपुर ठहर कर मुनीश्वर चातुर्मास करने के लिये आगरे पधारे उस के पदचात फिर फतहपुर आये। ख़रि जी को शहर में आये हुए सुन कर अकबर ने पुनः उनके दर्शनों से लाभ उठाना चाहा। ख़रि जी के दर्शन किये। भेंट में राज्य के बहु मूल्य वस्तुयें—हाथी, घोड़े, रत्नादि ग्रहण करने की प्रार्थना की पर महाराज ने इन सब को लृणवत् छोड़ दिया और कहा कि "हे राजन! यदि आप मुझे कुछ देना चाहते

हैं तो आप मेरे कहने से अपने सब कैदियों को और पिंजरो में बन्द किये हुए समस्त पक्षियों को मुक्त कर दें। हमारे पर्युषणों के पवित्र दिनों में आप के सम्पूर्ण राज्य में कोई भी पुरुष किसी प्रकार के प्राणी की हिंसा न करे—ऐसे फरमान लिख कर आप मुझे दें। यही मेरे लिये भेंट है।”

अकबर ने इन आदेशों को सहर्ष स्वीकार किया। कैदी तथा पक्षी स्वतंत्र किये गये। और पर्युषणों के दो दिन नहीं पर उन के ४ दिन और भी बादशाह ने अपनी ओर मिलाकर १२ दिन तक जीववध न करने के फरमान लिख दिये।

मुनिराज के उपदेशों से अकबर के जीवन में एक आश्चर्यजनक परिवर्तन हुआ। उस ने महाराज को अपने ५ प्रकार के चित्रानों की श्रेणी में सिरमौर बनाया और महाराज को 'जगद्गुरु' की पदवी से सत्कृत किया।

महाराज के पीछे उपाध्याय भानुचन्द्र, विजयसेनसूरि, शान्तिचन्द्रादि जैन साधुओं ने अकबर के जीवन को बहुत सुधारा। अकबर जैन धर्म से स्नेह करता था, इस का

कारण उसकी क्षणिक उत्तेजना नहीं थी। उस के जीवन का अन्तिम भाग ऐसे ही जैन साधुओं के उपदेशानुसार बीता था।

बादशाह का क्रियात्मक जीवन जैन ही था। अब इस में कोई भी सन्देह नहीं रहा है। इस की पुष्टि के लिये भाण्डारकर मेमोरियल (बोल्डूम प्रथम के २६६ पृष्ठ में प्रकाशित पट्टावलि को पढ़िये।

अकबर की राज्यपद्धति और फरमानों का अध्ययन करने से यही विदित होता है कि अकबर जैन धर्म का श्रद्धालु था। हमारे पास इतना यहाँ स्थान नहीं कि हम अकबर की कृतियों का उल्लेख कर अकबर की जैन धर्म श्रद्धा प्रमाणित करें।

अन्त में पाठक महोदयों से प्रार्थना है कि सूरीजी के जीवन को धार धार पढ़ें और मनन करें।

सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः।

शशिभूषण शास्त्री

संस्कृत अध्यापक श्री आत्मानन्द
जैन हाईस्कूल अंबालाशहर।

જૈનકથાઓ અને પ્રાચીન સુભાષિતો.

[લેખક:-શ્રી મંજુલાલ રણછાડલાલ મજમુદાર, બી. એ. એલએલ. બી. રિસર્ચ
સ્કોલર, મુંબાઈ યુનિવર્સિટી.]

કથાઓમાં બોધકહેતું પ્રધાનપણે ઉપર તરી આવેલો ન જોઈએ. એમાંનો ઉપદેશ પારસ્પરિક લાભે રહે, પરંતુ તે પ્રત્યક્ષ તો નજ હોવા જોઈએ; તેમજ વ્યંગ્ય હોય તે જ ઉત્તમ બોધ-તથા ‘વાર્તાનો સાર કાઢવો એટલે વાર્તાનું વિષ કાઢવું’-એવા એવા સિદ્ધાંતો શિષ્ટ સમાજના વાંચકો અને શ્રોતાઓ માટે સમ-જવાના છે. પરંતુ સમાજના મધ્યમ વર્ગને અને નીચલા ઘરને માટે તો કાઠીકાઠીને ખુલ્લો ઉપદેશ ખતાવવામાં ન આવે તો તેમને તે શોષ્યો જડતો નથી. કારણ કે તેમનામાં, સંસ્કારી વાંચકના જેવી પરીક્ષણ શક્તિ તથા બોધ તારવવાની વિવેકશુદ્ધિ હોતાં નથી. તેથી તેવાઓને માટે સ્પષ્ટ ઉપદેશ આપવાની શૈલી કેટલાક લેખકો, ઉપદેશકો અને નીતિ-ધર્મના પ્રશસકો સ્વીકારે છે. એકલો નવો બોધ તો વેદની આરાની પેટે કડવાજ લાગે. અને તેને ગ્રહણ કરનાર શ્રોતા મળવા પણ મુશ્કેલ; તેથી હિતકારક અને મનોહારી એવા ઉપદેશને વાર્તારસકારા પાછ દેવાની વૃત્તિ ધર્માચાર્યો અને સાહિત્યકારોએ યોગ્ય છે. તેથી જ વાર્તાકારો, વચમાં વચમાં ન્યાં તક મળે ત્યાં સુભાષિત દ્વારા ઉપદેશ આપવાનું ચૂક્યા નથી; કારણકે સમય અને પાત્રતાનો વિચાર કરી આપેલો ઉપદેશ ભાવિક છતાં અરાની શ્રોતાના હૃદયમાં તરત ખૂંપી જાય છે.

બોધાત્મક (Didactic) શૈલીમાં કવિને કવિ મટી, વખત આવે ઉપદેશક થઈ જવું પડે છે તે વાત સાચી છે. “રાસા” કાર જૈન સાધુઓનો-અથવા તો જૈન ધર્મના મિશનરીઓનો ઉદ્દેશ કેવલ વ્યવહાર હતો. ખાસ સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવું અથવા તો સાહિત્યને સમૃદ્ધ કરવું એવા ઘણા જૈન ચિંતકોનો ઉદ્દેશ નહોતો જ, એમ કહેતાં સંકેત પાચવાનું કારણ નથી. તેમનો એકાંતિક હેતુ સાંપ્રદાયિક

ધર્મસાહિત્ય વધારવાનો હતો, જેમ હરિશ્ચંદ્રન નારાઓ અને પુરાણીઓ તથા ખીન કથા કરનારો અમુક પ્રસિદ્ધ પ્રસંગ-પૌરાણિક કે ધાર્મિક પસંદ કરી, તેને પોતાની સન્નિપત્તિ એકઠા મળે શ્રોતાઓ આગળ વિવિધ રસદ્રવી જમાવટ કરી, | સ્તારે છે: અથવા તો જેમ એક અંગ્રેજ પાદરી ૫ ઇંગ્લેન્ડમાંથી અમુક ભાગ, અમુક પ્રસંગ કે અંગ્રેજી વાક્યપંચ પસંદ કરી, તેના ઉપર પોતાનો ઉપદેશ sermon નિજ ધર્મોના આગળ વાંચી સંભળે છે-તેવી જ કોઈ પદ્ધતિને અનુસરીને આ સાંધું જિનરાસનમાંથી અથવા તો કોઈ પ્રચલિત લોકવાકે આખ્યાયિકા અથવા તો સમકાલીન ઇતિહાસ મહત્વનો (તેમની ધર્મપ્રચારની દૃષ્ટિએ) પ્રસંગ કે પોતપોતાની શૈલી તથા શક્તિ અનુસાર પ્રબંધો અરસાઓ રચતા હતા. ગુજરાતમાં ન્યાં સુધી સંસ્કૃત સાહિત્યની ગોઠની રહી અને, સંસ્કૃત ભાષામાં લખે તે શાસ્ત્ર એમ મનાતું રહ્યું, ત્યાં સુધી જૈનોએ પ કથાઓ અને પ્રબંધોને સંસ્કૃતદ્વારા સમાજમાં ફેલાવ્ય પરંતુ મૂળ ધર્મની ભાષા માગધી હોવાથી, અસિદ્ધરાજના વખતમાં અપભ્રંશ એ ગુજરાત રાજભાષા અથવા તો લોકભાષા તરીકે બહાર સ્વીકારી, ત્યારથી, એ ભાષામાં જૈન ધર્મનું સાહિત્યીકવા માંડ્યું અને લોકગમ્ય થતું ગયું. પરંતુ ન્યાં સંસ્કૃતમાં કથાઓ રચાતી થઈ ત્યારે, પ્રાકૃત અ અપભ્રંશ તેમજ અર્ધગાગધીમાં સુંદર, રસકર અ સચોટ લાગનારાં સુભાષિતોને તેમાંથી ખાતલ કરે તે હીક લાગ્યું નહીં. એટલે એ લોકસાહિત્યની પે ચલણી સીકા જેવાં બની ગયેલાં અપભ્રંશ અ જ્ઞની ગૂજરાતી ભાષાનાં સુભાષિતો કથાઓની વચ વચમાં દાખલ કરવાનો પ્રયાસ ચાલુ રહ્યો. આ રીતે ગૂજરાતનું દસમા શતકથી તે પંદરમા શતક સુધી:

લોકસાહિત્ય આવી જૈન કથાઓ, ગ્રંથો અને ચરિત્રોમાં સચવાઈ રહ્યું છે. તે ગુજરાતી ભાષા તેમજ સાહિત્યના વિકાસના અભ્યાસીને માટે ખૂબ કીમતી ખજાનો છે.

આ દ્રષ્ટિ લેખ લખવાનો ઉદ્દેશ હવે જણાવી દઉં. ત્યારે આવા મુલાપિત સાહિત્યની આટલી બધી કીમત છે, અને એ સાહિત્યથી સામાન્ય-એટલે સાહિત્યને ઉત્પન્ન કરનારા નહી, પણ સાહિત્યના રસનો ઉપભોગ કરનારા-સમાજને પણ ખૂબ લાભ થવા સંભવ છે તો મારી નજર સૂચના રજુ કરવાની આ તક હું લઉં છું કે દસમા શતકથી આરંભીને છેક સત્તરમા શતક સુધીના સંસ્કૃત પ્રાકૃત તેમજ ગુજરાતી જૈન ગ્રંથોમાંથી આવાં મુલાપિતોનો એક

“મુલાપિત રત્ન ભાંડગાર” અથવા તો “સદુક્તિ કર્ણમૃત” કે “મુલાપિત ગ્રંથદ” જેવો વિષયવાર, સૈકાવાર અને ભાષાની દૃષ્ટિએ પ્રાચીનતા સાચવી રાખીને એક મોટો ગ્રંથદ તૈયાર કરાવવાનું વિધાયોગિક જૈન સંઘ લાયકામાં હો તો જૈનધર્મીઓ ઉપર તેમજ ગુજરાતી ભાષામાં રસલેનાર, અને ગુજરાતી ભાષાને માતૃભાષા ગણનાર દરેક ગુજરાતી ઉપર ભારે ઉપકાર થશે કહેવાશે. તે માટે વિદ્વાન સાધુ મહારાજોનો, જૈન પંડિતોનો અને એવા જ બીજા નિષ્ણાત લાઘ્યોનો સહકાર સાધવાની યોજના જૈન-શ્રવેતાંબર કોન્ફરન્સ જેવી વગવાળી સંસ્થા ઉપાડી હો તો આ સૂચના કરનારનો શ્રમ કંઈક સાર્થક થશે; અને તેને પરમસંતોષ થશે.

સંઘના એક યાત્રાળુની સૂચનાઓ.

છરી (છરી=વટ્ટી) પાળતાં સંઘમાં ગમેલા એક યાત્રાળુની કેટલીક અંગત સૂચનાઓ:—

૧ અમદાવાદથી પાલીતાણું જતાં સામાન્ય રીતે સંઘોમાં ૧૮ મુકામ કરવામાં આવે છે.

૧૫ ઉમરાળા	૮
૧૬ સતોસરા	૮
૧૭ નવાગામ	૮
૧૮ જાનવાવ અગર પાલીતાણું	૧૦

	માઇલ.
૧ સરખેજ	૬
૨ મોરિયા	૬
૩ બાવળા	૮
૪ ધનવાડા.	૮
૫ કોહ	૧૦
૬ ગુંદી	૧૦
૭ કુંદેરા	૧૨
૮ ખડોળ	૮
૯ ધંધુકા	૪
૧૦ તગડી	૬
૧૧ પોશારપર	૫
૧૨ બરવાળા	૭
૧૩ મુળધરધ	૧૦
૧૪ વળા	૧૦

સદરહુ મુકામો પંદરી કેટલાંક મુકામો સાધુ સાધ્વી વિગેરેને લાગ્યા પડે છે. તેથી ઓછામાં ઓછાં એ મુકામો વધારવાની જરૂર છે. કોહથી ગુંદી મુકામ કરી કુંદેરા જવાની હવે આવશ્યકતા નથી, કારણકે ગુંદીનું દેરાસર ઉપાડી નાંખવામાં આવ્યું છે, તેને બદલે કોહથી જવારજ, જવારજથી ઉતેલીઆ અને ઉતેલીઆથી કુંદેરા મુકામ કરવામાં આવે તો વધારે સગવડ ભરેલું છે. તેમજ બરવાળાથી વળા જતાં મુળધરધનું મુકામ કરવાને બદલે જો બરવાળાથી પાન્દરી અને પાન્દરીથી કાનપુર અને કાનપુરથી વચ્ચે પછેગામ દર્શન કરી વળે મુકામ કરવામાં આવે તો વધારે સગવડ થાય તેમ છે.

ખરી રીતે વળેથી પાલીતાણું જવાનો રીથો રસ્તો સોનગઢ થઈને છે. અને સોનગઢથી પાલીતાણું

સુધી સડક પહોં છે. પણ દેરાસરના અભાવે સનો-સરાતા રસ્તે સંધી જાય છે. નવાગામથી પાલીતાણે સીધે ના જતાં જમણવાવ મુકામ કરીને જવું તે વધારે સગવડ ભર્યું છે.

સંઘમાં ખાસ જશ અપયશનો આધાર ઉકાળેલા પાણીની સગવડ અને સાધુ સાધ્વીને ઉતરવાના પાદ તંજુની સગવડ ઉપર ખાસ છે. અને ત્યાં સુધી સંઘવી સંઘવણુ તથા દેરાસર તથા સાધુ સાધ્વીઓને તરત આશ્રય મળે તેવા તંજુઓતા ડબલ સટ રાખવામાં આવે અને એક દીવસ અગાઉ દરેક સટ ડોકાય તો ઘણી સગવડ રહે.

છરીમાં સચિત્ત પરીહારી વાળી રી સામાન્ય રીતે શ્રાવકો સાચવી શકતા તથી. ને કે એકલદારી (એક-

સણા) કરતાર હોય છે પણ સચિત્ત પાણી વીગેરેનો ઉપભોગ કરાય છે. તે તરફ સાધુ સાધ્વીઓએ શ્રાવક શ્રાવીકાઓનું વિશેષ ધ્યાતે ખેંચવું જોઈએ.

પાલ તંજુ ડોકવાની પદ્ધતિ સંબંધી ખાસ ધ્યાત અપાતું નથી. અને ત્યાં સુધી સાધુ સાંધીના તંજુ અગર પાલોનાં બારણાં એક એકની સામે પડતાં ના ડોકવાં જોઈએ. અને ત્યાં સુધી દરેકનું બારણું ઉત્તર તરફ એટલે પેસતાં દ્વિતીય તરફ રાખવામાં આવે તો દરેક રીતે વધારે સગવડ પડતું થાય.

થાલી વાડકો દરેક યાત્રાળુ પોતાનો લાવે તો એકું તલિ જેવું રહેવાનો અને તેથી જીવદયા સચવાવાનો ખાસ ઋણ છે. તા. ૩૧-૩-૧૯૨૯

એક યાત્રાળુ.

વીર-સ્તોત્ર.

(અપભ્રંશ પરથી આધુનિક ગુજરાતીમાં અનુવાદ)

[અનુવાદક-પં. લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી.]

જૈનયુગ પુ. ૩, અં. ૮માં સં. ૧૯૮૪ ચૈત્રના મહાવીર જ્યંતી ખાસ અંક (૫. ૨૬૫)માં અપભ્રંશ ભાષામય એક મહાવીર સ્તોત્ર પ્રકાશિત થયેલ છે, તેની નીચે તંત્રીજીએ મહારા નામનો ખાસ નિર્દેશ કરી એ સ્તોત્રને આહુ ગુજરાતી ભાષામાં ભાષાંતર કરી મોકલવા સૂચન કરેલું, પરંતુ તે તરફ મહાર્જી લક્ષ્ય બહુ મોટું ગયેલું અને એ પછી અન્યાય પ્રવૃત્તિને લીધે તેનું રૂપાંતર મોકલવા શકાયું ન હતું. તે હવે આ વર્ષના ખાસ અંક પ્રાટે. મોકલાવું હું. ત્રીશ ગાથા (કરી) વાળા એ સ્તોત્રના કર્તા સંબંધમાં અથવા રચના સમય સંબંધી કંઈ રપજતા એ સ્તોત્ર પરથી થઈ શકતી નથી; તેમ છતાં એ સ્તોત્રમાં શ્વેતાંબર જૈનોની માન્યતા પ્રમાણે સક્ષિપ્ત વીર-ચરિત્ર દર્શાવેલું હોવાથી એ સ્તોત્રના કર્તા શ્વેતાંબર જૈન હોય તેમ જ જણાય છે. એ સ્તોત્રને

તંત્રીજીએ કયાંની કોની કેટલા વખતની જૂની પ્રતિ પરથી પ્રકટ કર્યું છે, એ પ્રતિમાં આપાં બીજાં સ્તોત્રો કોઈ છે કે કેમ? હોય તો કયા કયા કવિનાં અને કયા કયા સમયનાં? એ વિગેરે સંબંધમાં ખાસ કંઈ સૂચન કર્યું નથી; તેમ છતાં ભાષા પરથી વિચાર કરતાં એ સ્તોત્રની રચના તેરમી સદીમાં કોઈ ગુજરાતના કવિએ કરી હશે એમ અનુમાન થાય છે. પ્રકટ થયેલ એ સ્તોત્રમાં પદ્મજીવિગેરે સંબંધી કેટલીક અશુદ્ધિઓ મળે જણાય છે, મહારી મત્તિ પ્રમાણે તેમાં શુદ્ધ પાઠ કશી મૂલ સ્તોત્રનાં પદો અને આશયને લક્ષ્યમાં રાખી આહુ ગુજરાતી ભાષામાં એજ પદોમાં એ અનુવાદ કરી મોકલ્યો છે; આશા છે કે સુજોને એ આનંદ આપશે.

લા. ભ. ગાંધી.

વીર-પ્રણામ.

ધરે સિદ્ધાર્થના જન્મો જિન, ચોવીશમે જો વીર;
તે પ્રણમતાં લગ્ય જનોનું, શીતલ યાપુ શરીર. ૧
જસ કારણે સંગમ સુરો, પડિયો ભવ સંસારે;
પ્રણમો વીર મ રતિ કરો, મદા ધર-વ્યાપારે. ૨
અયવન.

અવતર્યો પુષ્પોત્તરથી, સ્વામી ચરમ જિનેન્દ્ર;
બ્રાહ્મણ-કુંભે કર્મના વશે, ચિતે એમ સુરેન્દ્ર. ૩

ગર્ભાપહાર.
આદેશે સેનાધિપતિ, કુંડાગ્રમે જઈને;
તે ગર્ભથી અપહર્યો જિન, ત્રિશલા-હરે મેલ્યો. ૪
આશ્ચર્યો.

સ્વામી ! તુઝ આશ્ચર્યો, મહીતસે થયા એ ચાર;
પૂર્વકૃત કર્મના વશે, ન જ છૂટે સંસાર. ૫
તેમાં પહેલું જગાંદરણુ, પછી રૂપસર્ગ શતેય;
વીરના પ્રથમ સંગોસરણે, જેન પ્રતિજ્ઞા જ કોષ. ૬
ચંદ્ર સૂર્ય સ્વવિમાને ત્યાં, સદ સ્વપરિજન અવતીર્ણ;
અતિશયવંત જિનવરના, પ્રણમે પાપ(ક) સુરેન્દ્ર. ૭
જન્મ.

નવ માસે આઠ દિને, જયો (જન્મો) ત્રિભુવન-નાથ;
પ્રજ્ઞવી સિદ્ધાર્થની ગૃહિણી, લવને મહોચ્ચવ વંત. ૮
મેરુ પર.

હરિણુમેષી લઈને જિન, ત્રિશલા સ્વાપિની દબને;
શક-ઉત્સંગે નિવેશિયો, મેરુ-શિખરે જઈને. ૯
શકની શંકા.

પેખી બાલ અતિ લઘુતવુ, ચિતે એમ સુરેન્દ્ર;
કેમ સહેશે જલ-નિવડ ? એક કાયાએ પડત. ૧૦
મેરુ-કંપન.

ચરણાંગુલે મેરુ પછી, જાણી શકતો લાવ;
બાલપણે ચલાવીઓ, ચિતે નિજ-મન રાવ. ૧૧
શંકા માટે શકનો પશ્ચાત્તાપ.

પેખીને બાલ અનંતજલ, આશંક્યો સુરેન્દ્ર;
દુષ્ટ દુષ્ટ મેં ચિતવ્યું, ફરી ફરી નામે સુરેન્દ્ર. ૧૨
અલિચેક-નામકરણ.

જિનને કરીને મન્જરન, પછી જનની-ધર લઈવંદય;
સુરસાગી પરિવૃષ્ટ થઈ, વીર નામ તસ દેવ, ૧૩
ગૃહવાસ-પ્રતિબોધ.

ત્રીશ સંવત્સર દેવ ! તે, રાજવીલા પરિભ્રુક્તા;
પ્રતિબોધો દીક્ષા-સમય, લેણાંતિકા સંપ્રાપ્ત. ૧૪

ત્યાગ-દીક્ષા.

એક યશોદા વાલહી, અને પ્રિયદર્શના દુહિતા (પુત્રી);
નીકળ્યો મેલિને રાજશ્રી, વીરે દીક્ષા લીધી. ૧૫
છંદની પ્રાર્થના.

સુર-સાથે વીનવ્યો જિન, તું તપ-ચરણ ચરીશ;
અતિ દારણુ ઉપસગ ત્યાં, બાર વરસ સહીશ. ૧૬
હું રહું તુઝ પાદ-તલે, તું પરિત્યક્ત નિઃસંગ;
સંગમાદિકથી થનારનો, જેમ હું ભાંગું માર્ગ. ૧૭
પ્રભુનો પ્રત્યુત્તર.

તપ બોલે ત્રિલોક-શુર, છંદ ! ન હોશે એમ;
અન્ય-નિશ્ચયે નહિ જવ, કર્મ ખપાવશે એલ. ૧૮
ઉપસર્ગો.

સદસનપન સૌપર્મે ગયો, જિન વિહરવા લાગ્યો;
સ્વામી ત્યાં પ્રવેશ કરે, જ્યાં દેખે ઉપસર્ગ. ૧૯
અનગાર પરમેશ્વરના, પાયે રાંધી ખીર;

ગોવાલીઆએ સદૃને, તે પણ સહે શ્રીવીર. ૨૦
પરમ પ્યાન પ્યાવતા, ત્યાં આગ્યો આહીર;
બળદ લગાવ્યા જિનવરને, તે નવિ જોયા વીર. ૨૧

આપણુ ચરવા તે ગયા, ફરી આગ્યો આહીર;
પૂછે બળદ કયા ગયા ? ઉત્તર દેવ ન વીર. ૨૨
તે અતિ રહ્યો નિજ મને, લઈને ખેરના ખીલ;

કાને ખોડે (ધાલે) જિનવરના, આહીર એ નિર્મૂલ. ૨૩
નિશ્ચલતા.

કાને ખીલા ખોડતા, વેદના થઈ અસંત;
તે અધ્યામે (સહે) વીરજિન, મન ન ચળે નખ માત્ર. ૨૪
બાર સદસ ચક્ર શિક્ષા, સંગમકે એ મૂકી;

સરસવ માત્ર ન મન ચળ્યું, જેણે જાનું મહી ખુલારપ
જિન રજની એકે સંગે, વીશ સહે ઉપસર્ગ;
તે અધ્યામી (સહી) વીરજિન, છેદે ચતુર્ગતિ-માર્ગ. ૨૬
કેવળજ્ઞાન.

પાપકર્મ છેદી જિન, પછી ઉપાડ્યું (ઉત્પાદ્યું) જ્ઞાન;
લોકલોક પ્રકાશિયો, ચતુર્દશ રજણુ પ્રમાણ. ૨૭
સમવસરણુ.

બાર જોજન ગૃધિની ગયો, મગધમાં ગોખર ગામે;
દેવોએ રમ્ય સંગોસરણુ, ત્યા ઉપવિષ્ટ (ખેડો) સ્વામી. ૨૮
ગણધર-પરિવાર.

અગીયાર ગણધર જિનના, અને ચાર સદસ;
ચાર સોએ અધિકા વળી, વીરે દીક્ષા દઈ કર્યા શિષ્ય. ૨૯
ગૌતમ મોક્ષ.

પૂરક મનોરથ જિનવરને, લાધ્યો ગૌતમ શિષ્ય;
ગૌધી મેલિની લવ-જલધિ, સાશ્વત સુખ સંપ્રાપ્ત. ૩૦

વિદ્યાર્થીઓને.

વ્યાખ્યાતા-શ્રીયુત દેવાશંકર બાદવજી ઉદાણી.

[રાજકોટની શ્રી દશા શ્રીમાળી અને વણિક જેન વિદ્યાર્થીશ્રવનના તા. ૧૦-૩-૨૬ ને દિને ધનામના મેળા-વડાના પ્રસંગે પ્રમુખપદે આપેલું બાપણ.]

કુમાર સાહેબો, ગૃહસ્થો, બહેનો અને વિદ્યાર્થી બાપણો,

આ સંસ્થાની કાર્યવાહક સમિતિએ આજના આ મેળાવડા માટે પ્રમુખપદ લેવા મને આમંત્રણ મોકલ્યું ત્યારે પ્રથમ તો હું અચકાયો. જેણે જેન બાપણોની કશી સેવા સાધી નથી તેવાને પ્રમુખ થવાનો શો અધિકાર? પણ મેં મનને મનાવ્યું કે મારે મારા વિદ્યાર્થીઓ પાસે આવવામાં શું વાંધો! મેં તમારા આમંત્રણને વધારી લીધું:—

૨. આજે આ બોર્ડિંગમાં પણ મુકતાં મારા બોર્ડિંગ-શ્રવનના ફિલ્સો મારી આંખ આગળ આવે છે. નાનીશી એ બોર્ડિંગમાં અમે ત્યારે એક કુટુંબ માફક રહેતા. મારામારી કરતા. લડતા, રમતા અને હસતા. શ્રીયુત ઠાકરશીબાઈ ત્યારે અમારા બોર્ડિંગ મંત્રી હતા. શ્રીયુત પુરોતમબાઈ જેને અત્યારે સૌ કોઈ આ સંસ્થાના પિતા તરીકે ગણે છે તેનું સ્થાન તે વખતે પણ તેજ હતું. તે જીન સમયની એક વ્યક્તિ મને અત્યારે પ્રુખ યાદ આવી છે તે અમારા રસોયો તુલસી. અલગજી છતાં પિતા જેટલું બહાવ ખતાવી અમારી સંભાળ લેતો અને તે સેવાભાવી હતો.

૩. આવે વખતે શીખામણનાં વચ્ચે બેલવાં એ એક જીનો શિષ્ટાચાર છે. મને તો તે ગમતું નથી. હું તમેને એવાં વચ્ચે નથી કહેવા માગતો. આજ તો માફ હૃદય તમને જોઈને આપણા ઉજ્જવત રાણીની આગાહી કરે છે.

૪. હું તમને જગત્પર દષ્ટિ નાંખવા નથી કહેતો. હું તમને દિલ્લ પર દષ્ટિ નાંખવા નથી કહેતો, હું તો કહું છું, આપણી આસપાસ આ કાલીઆવાડમાં કયાં અધિકાર એણે છે! જરા આંખો ખોલો. જમાનાથી

ધર કરી બેસેલ રૂઢિનાં બંધનો આજે આપણને કેદી બનાવી રહ્યાં છે. આજે આપણે રૂઢિચુસ્ત થઈ ગયા છીએ. પહે પહે આપણે તમારે, અને મારે, અત્યા-રતા ઉછરતા યુવાનોએ મહાન ફેરફાર કરવાના છે.

૫. આટલો આટલો યુવાનો 'છતાં આપણા' જેન બાપણો બાળલક કેમ કરી શકે છે? તમે તમારા ઘરમાં કાં તોફાન નથી જગાવતા? આજે કન્યાઓ કેમ વેચાવા દો છો? ધૌનમાં ઉછરતી નિર્દોષ બાલિકાને "વિધવા" નામ આપી કાં જીવનભર રડાવો છો? આપણી પાસે કયાં એણું કરવાનું છે? બાળ-લક હરામ કરો, તમે લકમી ઉમર ચોકસ કરો, અને એક નિશ્ચય ઉપર આંખો નહોતો કે 'ન્યાં લગી તમે તમારા કુટુંબનું યજ્ઞરાન ચલાવવા શક્તિમાન ન થાઓ ત્યાં સુધી સંસારની ધુસરીમાં ન પડો. આપ-ણેજ આ કરવાનું છે. વિધવાનાં આસુઓ યુવકોએજ લુછવાનાં છે.

૬. તમારામાંના ઘણા-લગભગ બધા-એ ચાર વર્ષોમાં પરણીશો. તમે ઘરોમાં કાં પડ્યા રહો છો? તમે યુવાનો બંધ જગાવશો તો બીજાઓની તાકાત નથી કે એ રિવાજે ચાલી શકે.

૭. આપણે સ્વરાજ્યની વાતો કરીએ છીએ, આપણા ઘરો તમે વિચાર તો કરો. જે જીવન, પુરુષમાં જેજ સ્ત્રીમાં. ત્યારે બેઠ કેમ રાજો છો? આજે હજી આપણે એમને સમાન હક કયાં આપ્યા છે? સ્ત્રીઓ ચેતન અને પ્રેરણા-દાતા છે. મને તો લાગે છે કે દિલ્લેનું સ્વરાજ્ય સ્ત્રીઓની હથેલીમાં છે. પણ તમે એમને તક કયાં આપો છો? યુવાન બાપણો, યાદ રાખજો કે આજે સ્ત્રીઓને સ્વાતંત્ર્ય નહિ આપો તો આવતી કાલે તેઓ શાંત પણ લખંકર

બળવો જંગમવાની છે. સૈનિકઓના કાયદા અને ગેર-કાયદાના આંકડા મુદ્દી પગલું ભરનાર ધરડાઓ આ બધા ફેરફાર કરવાના નથી. એ માન તો આપણેજ લઈ શકશું. આપણે ધારીએ તો કાચી કલાકમાંજ આખા કાઠીઆવાડને બદલી શકીએ.

૮. જમાનાઓની ધરડામાંથી બહાર આવતાં હજુ આપણને આંચકા લાગે છે. મને લાગે છે કે તમે તોફાની યાત્રા; અસત્ય, અસબ્ય એક પણ ચીજને સાંખતા નહિ. મુનિ મહારાજને ધારે તો મોટામાં મોટો સમાજ સુધારો કરાવી શકે પણ આજે એવા-મુનિ મહારાજને ક્યાં છે ? તેમને સંસાર સાથે સંબંધ નથી. આપણા જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો આજે જે કોઈ બીજા દેશ પાસે હોત તો તે જગતને કંઈક નવું જ બતાવત. આજે આપણે ધર્મ દેશને અને જાતિને રીખાતી બચાવવાના છે. લાખોનાં ઉના ચાંચુઓ આપણે લુછવાનાં છે.

૯. પણ આજે તો આપણને શરીરજ ક્યાં છે ? વીસ વરસના જુવાન, આજે “જુવાન” શબ્દને લગવી રહ્યો છે. એના મોઢા પર ત્રાણ નથી, લાક્ષણ નથી, જીવનમાં આનંદ નથી; આપણે પહેલાં તો આપણું શરીર-ઘડવાનાં છે. આપણે મારશું નહિ, પણ બચાવ માટે મારતા શીખશું તો ખરાજ. લાકડી મારતા નહિ પણ ફેરવતા તો શીખીજ. તમે scout movemets મા લાગ લ્યો. જગતની એ પ્રગતિ સાથે લગા, દરિયાકિનારે વિશાળ બતાવો. તમને ખજાર હશે કે નામદાર સરકારે વિદ્યાર્થીઓ રાફડેલની પ્રેક્ટીસ કરી શકે એવા કસ્ટમ સ્વીકાર્યો છે. આજે હું રાજકોટના નામદાર ઠાકોર સાહેબને વિનંતિ કરું છું કે અહીંની શાળાઓમાં એવા પ્રયોગો થવા માંડે.

૧૦. આજે આપણે બાવડા છીએ; બીક પેસી ગઈ છે. બીકને લીધે પુરા આસ પણ લઈ શકતા નથી. મુરકેલ ધારી આપણે કાગો નીચે મુકીએ છીએ. હું તો કહું છું કે તમે બીકની વાતજ ન કરતા. તમારી આંખમાં નિર્લપતાનો તોર રાખજો અને હૃદયમાંથી કરી જગતમાં ચાલજો. તમે પોતે નિર્લપ બનો કે એવી બીજા નિર્લપનાથી જીવનાં શીખો.

નિર્જાતાના વિચારે બાવડા ન બનવું. જેને પોતાને માટે ખુમારી છે તે ખુમારી જન્મવાની શકે છે. તમે પાણીદાર હશે તો બધાં બધાં તમારાં પગલાં પડશે ત્યાં ત્યાં પાણી પ્રકટશે.

૧૧. તમને દુરોપના યુવકોની સહેજ ઓળખાણ અત્રે કરાવું તો અસ્થાને નહિજ ગણાય. ત્યાંના યુવક એટલે તે પ્રદેશની હવિષ્યની આશા. તેવીજ નજરથી તેના વડીલો તેને જુએ છે, તે બધા વિપ-યોમાં નાનપણથી રસ લેતો થાય; તેવા પ્રયોગો તેના વડીલો આદરે છે. નાનપણથી તેના દેશ શું છે, તેનું તેને જ્ઞાન કરાવાય છે. સ્વદેશાભિમાની બને તથા સ્વદેશમાં બનતી ચીજો વાપરે, બધા કરતાં પોતાનો દેશ અને તેમાં રહેતાં પોતાના બાંધવો બીજા બધા દેશોથી શ્રેષ્ઠ છે તેવા ગર્વ તેનામાં પેદા થાય, તેના માટે વડીલો પગલાં લે છે. નિઃસ્વરતાથી રહેવું તથા કોઈથી પણ ન દબાવું તેના પાઠ તેને પહેલો શીખવવામાં આવે છે.

૧૨. તેના નિશાળના અને કોલેજના જીવનમાં તે ઉમંગભર રમત, ગમત, કસરત વિગેરેમાં લાગ લે છે. Oxford, Cambridgeની કોલેજ ની ડીપેટિંગ સોસાઇટીઓ અને વિદ્યાર્થીઓની તેને ગાંઝે “Political”-રાજદારી કક્ષોમાંથી તો લાવિના રાજકર્તા અને અમલદારોની નિમણુંક થાય છે. જાહેર જીવનમાં તે રસભર લાગ લે છે. હંમેશા નુસખેપેરો ઉમંગથી વાંચી તેના દેશમાં તથા દુનિયામાં શું શું થાય છે તેનું ધ્યાન રાખે છે. તેઓની પરીક્ષાઓ એટલે આપણી પરીક્ષાઓ જેવી મજબૂત સુસી લેનાર નહિ, પરંતુ તેના General knowledge (સામાન્ય જ્ઞાન) તથા તે પોતાના પગ ઉપર ઉભી રહી શકે તેમ છે કે કેમ તેની પરીક્ષાઓ.

૧૩. ત્યાંના યુવક તે ભાર્વી પ્રજાને ઉત્તમ હિરી. રાજ્યદારી બાબતમાં કે પોતાના દેશની સેવા કરવામાં ઉમંગથી અંકુશવાવાળો. આપણો યુવક પણ આવો કો ન બને ? આપણા વડીલોના કહેવાથી દેશની સ્થિતિમાં કે રાજદારી પ્રશ્નોમાં કે સંસાર સુધારામાં લાગ નહિ લ્યો તો આપણો ઉદાર કેમ થાય ? હું કહું છું કે જે લોકો કહે છે કે યુવકોએ દેશની પરિ-

સ્થિતિ તથા રાજદારી પ્રશ્નોમાં રસ નહિ લેવા તેઓ આપણા હિતેચ્છુ નથી. યુવકો રાજદારી પ્રશ્નોમાં રસ નહી લે તો દેશનું ભાવિ કાણુ ઘડશે ?

૧૪. હિંદના યુવકોએ હવે ખાસ કરીને રાજની કે સરકારની નોકરીઓ વાસ્તે ફાંફાં મારવા છોડી દઇને વેપાર ક્ષેત્રમાં અપલાવવાની ઘણીજ જરૂર છે. કાઠીઆવાડ એવા તો પ્રદેશ છે કે જેનો હજુ વેપાર-દષ્ટિએ વિકાસ થયો નથી. કાઠીઆવાડમાં આજે એવી એવી લાઇન દોરીઓ પડેલી છે કે જેથી વેપારની વૃદ્ધિ થઇ શકે તેમ નથી. વેપારને ક્રિકેટની રમત સાથે સરખાવીએ તો ક્રિકેટમાં ચાલાશી ત્યાં એકાદ્રતાની જરૂર પડે છે અને જે તેનો વધારે ઉપયોગ કરે છે તે ઇતી બધ છે, તેવીજ રીતે વેપારમાં પણ છે.

૧૫. વેપારમાં જેને પડવું હોય તેને ત્રણ બતના ઝણો મેળવવાની જરૂર છે-સખ્ત કામથી ન કરવાનું, સાચાઈ અને સીધાપણું અને ત્રીજું ધીરજ. જે માણસ આ ત્રણ બાણે છે તથા પોતાનો મીઠાજ ગમે તેવા વિકટ પ્રસંગમાં આવી પડતાં છતાં ખોતો નથી તે છેવટે ફતેહમંદ થાય છે.

૧૬. આપણા જૂના રીત રિવાજો પ્રમાણે વેપાર હાલ થઇ શકે તેમ નથી. આથી જો હિંદુસ્થાનને આપણે સ્વરાજ્ય અપાવવું હોય તો પ્રથમ આપણે વેપારમાં સ્વરાજ્ય મેળવવાની જરૂર છે. તે આપણે જો પશ્ચિમ પદ્ધતિથી કામકાજ કરીએ તોજ તેમાં આગળ વધી શકીએ તેમ છીએ.

૧૭. હિંદુસ્થાનમાં અત્યારે એવા માણસોની જરૂર છે કે જે વિચારી શકે. જે બજારભાવમાં શું શું ફેરફાર થશે તે બાણી શકે. જે નફા તોડાનો હિસાબ બેંચાળ કરી શકે. જે પોતાની આબજ આંટ બરાબર જાળવી શકે. જે તમે તમારી નિરીક્ષણ શક્તિનો આવી રીતે વિકાસ કરી શકો તો તમે આ જગ્યા શા માટે ન લઇ શકો !

૧૮. કદી પણ મટો કરતા નહિ. મટો દેશને પાયમાલ કરવાનું એક સાધન છે. હિતાવજે પૈસા ભેગા કરવાને લક્ષ્યાંત નહિ. જે કામ કરો તે કામ પાકા પાયા ઉપર કરજો. હળવે હળવે આગળ વધજો. તમારા

પોતાના પગ ઉપર ઉભાં રહેતાં શીખજો. હિંદુસ્થાનને અત્યારે મોટાં કારખાનાંની કે મોટી મેંકાની જરૂર નથી. કારણકે તેમ ઘવાથી આપણે પરદેશો સાથે હરીફાઈમાં પહોંચી શકતા નથી, અત્યારે તો ખરી જરૂર ભત મહેનતથી જમાવેલાં નાનાં નાનાં કારખાનાંઓ અને ગામડે ગામડે શરાફોની જરૂર છે.

૧૯. જર્મન યુવકોની માફક તમારા રજના દહાડાઓમાં ગામડે ગામડે ફરતાં શીખજો અને ગામડાનાં રહેવાશીઓને સ્વચ્છતાથી રહેતાં શીખવજો. વાંચન તથા કેળવણીમાં રસ લેતા કરજો. દેશની પરિસ્થિતિથી વાકેફ કરજો. 'ફર્સ્ટ એઇડ'ના સિદ્ધાંતો શીખી તેનો અમલ કરી ગામડાનાં રહેવાશીઓને તે શીખવજો. તેઓનાં સુખ દુઃખના લાગીદાર થવા પ્રયત્ન કરજો. તેઓનાં દુઃખો સમજ લઈ તેને દુર કરાવવા પ્રયત્ન કરજો. રાજ મહારાજાઓને આવાં દુઃખોથી વાકેફ કરી તેઓને તેમના ધર્મનું ભાન ફરાવજો. અને તેઓ હાલની પદ્ધતિ અનુસાર રાજ્ય કરે તેવાં પગલાં લેજો, પરંતુ જે રાજ મહારાજાઓ તમારી વિનંતિનો અનાદર કરે તો સાફ સાફ કહી દેજો કે હવે આપ-ખુદીનો યુગ નથી.

મે. કુંવર સાહેબો !

આપ અગ્રે પધાર્યા છો : ત્યારે બે રાખો આપણને પણ કહી લઉં : આપ થોડા સમયમાં ગાદીનશીન થશે, ત્યારે આપ આપશ્રીની પ્રજા પ્રત્યેની ફરજ બરાબર અદા કરજો, પ્રજા આપની બાળક છે. પ્રાચીન હિન્દમાં ચાલ્યા આવતા રિવાજ મુજબ પિતા પુત્રનો સંબંધ આપ ફરીથી અસલ હતો તેવા દાખલ કરજો. સેવાભાવી થજો : પ્રજાને દુઃખે દુઃખી, અને સુખે સુખી થજો. પરદેશ-ગમન, ગાદી ઉપર આવ્યા બાદ કરતાં ચુકજો નહી. યુરોપ, ઉત્તરાદી ફરી ત્યાં રાજ કેમ થાય છે તથા રાજધર્મ શું છે તે શીખી આવજો.

૨૦. તદ્દમને-બધા સુવાન ભાઈઓને જોઇને આજે માફ સુવાન લોહી ધગી ઉઠે છે. અને સર પ્રકુલ્યંદ શયના હાકાના સુવકોને કહેલા રાખો યાદ આવે છે : -
'ચીનની અપમાન લરી દુર્દશામાંથી થોડાજ બખતમાં ત્યાં જે ઉત્કપ થયો છે, તેનો બધો યશ

ત્યાંની યુવક પ્રવૃત્તિને ઘટે છે. જે સિદ્ધિ ત્યાંના યુવાનોમાં છે તે હિંદના યુવાનોમાં પણ છે. હિંદી વિદ્યાર્થી ચીની અંધુને પગલે ચાલે, ત્રણ વસ્તુ પાછળ પાગલ બને, તો કાલે જે ચીનમાં બન્યું તે આજે હિંદમાં બને, અને એ ત્રણ વસ્તુ કય? વિદેશ ભ્રમ અનેક વિદ્યાર્થી શીખવી, પરદેશી માલનો બિદિષ્કાર કરવો, અને રાષ્ટ્રપણાને નબળા કરવો.”

“છેલ્લા ચીન અને જાપાનના યુદ્ધ પછી ત્યાંના દુનિયો ચીની વિદ્યાર્થીઓ અનેક યુરોપી દેશોમાં ઉપડેલા. હિંદીઓની માફક સિવિલિયન બનવાને નહિ પણ પાછા ફરી દેશનું પુનર્વિધાન કરવા. એ યુવાનોએ ઈનની જાહેર તોડી, અને આજે એ પ્રગતિ જગતમાં જનત મસ્તકે પોતાનો વિજય ગાઈ રહી છે.”

૨૧. યુવાન લાઈઓ! કાફીઆવાડને જગત મનાવવો આપણા હાથમાં છે. મને તો કહેવાનું મન થાય છે કે આ વખતે મોરખીમાંજ તમે “કાફી-આવાડ યુવક સંમેલન” શું કામ ન ભરો? આગળ ધક્કો અને જગતના ઠંડા ગળવો. કાફીઆવાડને આંગણે તમે ધૌન-મંગળ વર્તાવો; ધૌનમા આશિર્વાદ છે—

૨૨. અને મુરખીઓ! આજે આ બોલિંગમાં વર્ષો પહેલાં હતો એજ બાળભાવથી આપને બેચાર વિનંતિ કરી લઉં. આપે વિદ્યાર્થીઓ માટે શુદ્ધ ખાંધા છે પણ અભ્યાસ પર પુરતું ધ્યાન આપ્યું છે? તમે બધા બેળા થઈ એક દ્વાત્રાલય મંડળ સામાટે ન કાઢી શકો? આપની સલાહ-સમિતિમાં આપ ધારો તો જીનનરને લઇ શકો; તેમ થાય તો ઉલટું કામ શુંદર થશે.

૨૩. વિદ્યાર્થીઓ સહુ, ધૌનના નિર્દોષ પંખીયા છે. એમની રમતોમાં આડે ન આવતા, એમનાં જીવનો ફાલવા દેવો. માનસિક શિક્ષણ આપવામાંજ નહિ રહેતાં. જીવનનું શિક્ષણ મળે એ જરૂરી છે. આજે બને તો કાફીઆવાડમાં Technical Institute ની ખાસ જરૂર છે. આમ થાય તો યુવાનો પોતાના પગ ઉપર ઉભાં રહેતાં શીખે.

૨૪ અને મુરખીઓ! ખીજ એક પણ લવામળુ આપ રજા આપો તો કરી લઉં. મંત્રીજી તેના અહેવાલમાં સંસ્થામાં ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને મારી તરીકે નિભાવવા બે પ્રકારની યોજના હોવાનું કહી ગયા છે. પહેલી યોજના તે કાયમી નિભાવ ફંડમાં રૂ. ૨૦૦૦ ની રકમ જે દાતા આપે તેના નામ ઉપર એક રકો-લર નિભાવવો અને ખીજી યોજના તે દર માસે રૂ. ૧૦ જેના તરફથી મહે તેના નામ ઉપર એક રકો-લર નિભાવવો. મને તો ખીજી યોજના ખટું મુંદર લાગે છે કારણ જાહેર ભાગે મોટા કાયમી નીભાવ કરો. ધરાવતી જાહેર સંસ્થાઓ પ્રગતિશીલ મટી કાંતો રિયલિટીસ્ટ થઈ જાય છે અગર તો ઉલટાની નીચે જાય છે. કારણ મોટું લડાઈ દામ ત્યારે જાહેર ભાગે કાર્યવાહકો લોકમતથી બેપરવા અને બિનજવાબદાર બને છે એટલે મારા અંગત અભિપ્રાય પ્રમાણે તો જાહેર સંસ્થાઓએ સાઈ કાર્ય ખતાવી લોકમત આકર્ષી તેને પરિણામે છુટક છુટક મળતી સદામ ઉપર નિભાવ ચલાવવો તે સંસ્થા માટે આતિ લાભદાયી છે. હું આપ મુરખીઓને જલધરના ‘કન્યા મદદા વિદ્યાલય’ ની ‘પોલિસ્ટી’ હુંકામાં અત્રે દાખલ કરવા વિનંતિ કરું છું. ત્યાંના કાર્યકર્તાઓને તેમાં પણ લાલા હુંસરાજને નેત્રએ તેટલા રૂ. કાયમી ફંડ વારસે મળતા હતા. પરંતુ તેઓ તેને નહોતા સ્વીકારતા. અહીંના મિત્રો, શુભેચ્છકોને કહું છું કે, કાયમી ફંડ થવાથી અમે આજીવન બનશું. અમારું કામ જુઓ અને જે યોગ્ય લાગે તો દર વર્ષે અમારા ખર્ચ પેટે મદદ કરો. તમે જ્યારે તમારી કાર્યસમિતિમાં એવા ઉત્સાહી માણસો ધરાવો છો, ત્યારે તેવી પદ્ધતિ અત્રે દાખલ કેમ ન કરો.

૨૫. લાઈઓ! મને એક વાત જણાવતાં દુઃખ થાય છે—આપણી ગાતિ ધનાઢ્ય હોવા છતાં જેટલો પૈસો ધમને નામે વપરાય છે તેટલો પૈસો કેળવણી પાછળ ખર્ચાતો નથી. હું ગાતિના ઉદ્ધાર શ્રીમંતોને વિનંતિ કરું છું કે કેળવણી પાછળ બને તેટલો પૈસો ખર્ચો અને આજીવિકા-સાળા રચાવો, માનમંદિરો

રથાપો, અખાડાઓ ખાંધો તો પૈસો વપરાયો જોલશે.

૨૬. વિદ્યાર્થી લાઘવો ! માત્ર ખોલી જવા માટે હું અહિં નથી આવ્યો. આપણે સૌ કાંઈકે કરીએ એવી મારી ખાસ ઇચ્છા છે. આપણે આજથી જ સ્વદેશી ચીજો વાપરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈએ. કસરતથી

શરીર સુદૃઢ કરી આત્મ-રક્ષણની શક્તિ મેળવવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરીએ. તમને કાગિઆવાડને તમારા યૌવનથી, આનંદથી, નિર્ભયતાથી, રંગી નાંખો અને સર્વત્ર સૌંદર્ય અને સૌરભ પ્રસારવો એ મારી અંતરની અભિલાષા છે.

હિંદુ મહાસભા અને જૈનોનું કર્તવ્ય.

લે. રા. જોગમલ તોપાણ શાહ, સુરત.

સુરત ખાતે મળેલી ખારમી અખિલ ભારતીય હિંદુ મહાસભા વખતે હાજર રહેવાનો શુભ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હતો. મહાસભાના ઠરાવો અને ઉદ્દેશો પરથી જે વિચારો ઉદ્ભવ્યા તે લખવા પ્રેરાયો છું.

હિંદુ મહાસભાની વિશાલ વ્યાખ્યા મુજબ 'હિંદુ ધર્મ' એટલે હિંદમાં ઉત્પન્ન થયેલો કોઈ પણ ધર્મ. તે ન્યાયે હિંદુ, બૌદ્ધ, જૈન અને શીખ એ ધર્મો હિંદુ ધર્મમાં સમાઈ જાય છે. હિંદુ મહાસભાનું કાર્ય પણ એ વ્યાખ્યા પ્રમાણે જ થાય છે. તેના બધા ઠરાવો એ બધા ધર્મોને બાંધક ગણી શકાય છે.

બધા ધર્મોના મુખીઓને હિંદુ મહાસભાની કાર્યવાહીમાં સરખોળ હક છે. પછી તો મહાસભા માટે જે વધારે ભોગ આપે, મહાસભામાં જે વધારે રસ લે તેના હાથમાં તેની દોરી જન્ય એ રવાનાવિક છે.

મહાસભાની કાર્યવાહીમાં જૈનોનો આર્થ સમાજ એ જોડાઈ જાય છે છતાં આજે આપણે શું જોઈએ છીએ ? આજે મહાસભા આર્થસમાજ એ ચલાવે છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી. અને તેટલું જ સાચું એ પણ છે કે હિંદમાં હિંદુત્વના રક્ષણ ખાતર, વિધર્મીઓના જળસાધના ધર્સારથી ખવાઈ જતી હિંદુ જાતિને અર્થે સમાજ એ જોડાઈ આહુતિ બીજા કોણે આપી છે ? આર્થ સમાજે હિંદુત્વની ખાતર સ્વામી શ્રદ્ધાનંદનો અને 'રંગીલા-રસુલ'ના લેખક મી. રાજપાલનો ભોગ આપ્યો, પડિત માલવીયા અને ડૉ. મુંજે જીવને જોખમે હિંદુત્વનો દાસ અટકાવવા ખૂબ પ્રયત્ન કરે છે.

હવે આપણે જૈનોએ શું કર્યું ? જૈનો હિંદુ હોવાનો દાવો કરે છે, હિંદુઓની સાથે હળીમળીને રહેવા ઇચ્છે છે અને મહાસભા પણ તેમને પોતાના ઉદ્દરમાં માનપૂર્વક જગ્યા આપે છે. ગોધરાના છેલ્લા હુલ્લડ વખતે રા. પુરુષોત્તમદાસ શાહનું મુસલમાન મવાલીઓના હાથે હત્યા પુન થયું. મી. શાહ હિંદુ સભાના પ્રમુખ હતા અને હુલ્લડ ગોધરાના જૈનોના વરધોડાના કારણે થયું હતું. ગોધરાના હિંદુઓએ જૈનોના વરધોડાને સમસ્ત હિંદુઓનો વરધોડો માન્યો, અને તોફાનમાં જૈનોને સહાય આપી. મી. વામન મુકાદમ આદિ જૈનેતરોએ પણ હુલ્લડમાં માર ખાધો, અને મી. શાહે પ્રાણ બચાવવા ખાતર નાસવાની કાયરતા ન કરતાં હસતે મુખે મવાલીઓના હાથે માર ખાઈને વીરશ્રી વરવાનું પસંદ કર્યું.

આ પ્રસંગથી હિંદુઓ અને જૈનો વચ્ચે રોહની સાંકળ મજબૂત બની. જૈનોને માલમ પડ્યું કે હિંદુઓ તેમના દોરતો છે. જૈનોને મુસલમાનોની જેમ Non-Hindus તરીકે જીવવામાં લ્હાણ નથી; અને તેઓએ હિંદુ રાજદની વિશાળ વ્યાખ્યા પ્રમાણે હિંદુ ગણાવવામાં માન લેવું ઘટે છે.

આટલું જતાં પણ દિલગીરીની વાત એ છે કે જ્યારે ગુજરાતને આંગણે મહાસભાને મંડપ બંધાયો ત્યારે ગુજરાતના જૈનેતર હિંદુઓએ એમને ગોધરામાં સહાય કર્યા છતાં પણ એક જૈન આગેવાન સુરતની હિંદુ મહાસભામાં જણાવો નહોતો. નહોતો એક પણ જૈન આગેવાન કે નહોતો એક પણ સહાનુભૂતિ

સંદેશ. પંચતથા પચસજ જૈન આવે પણ અમદા-
વાદ કે મુંબઈથી જૈન સહૃદયરૂપ કોઈ ન આવે.
મહાસભાના કાર્યમાં જૈનોનો ટેકો છે એવી લાગણી
દર્શાવવાની આપણને કુરસદ નહોતી મળી. મી. પુર-
ષોત્તમદાસ શાહનું સ્મારક કરવા મહાસભા લાઘામણ
કરે પણ જૈનોને તેમના કુટુંબની સેવા કરવાની પરવા
ન મળે. ક્યાં લગીની બેઠકદારી-એકદરપણું !

હવે મહાસભાના ઠરાવો વિચારીએ. મહાસભાનો
એક ઠરાવ એ હતો કે હિંદુ ભરના હિંદુ, જૈન,
વજેરે સઘળા હિંદુઓએ સંગઠિત થઈ વિધર્મિઓના
હુમલાથી હિંદુત્વનો યતો નાશ અટકાવે.

ઠરાવોને જો મૂળ સ્વરૂપમાં જૈનો અમલમાં મૂકી
શકે તો સારી વાત પણ જો તેટલી હૃદયની ખાલવટ
ન હોય તો આપણા પોતાના સમાજ પરતો એનો
વિચાર જરૂર કરી શકીએ. મહાસભાનો એકે એક
ઠરાવ એવો છે કે જો આપણા આગેવાનો તેને ફક્ત
સમાજના હિતની ખાતર પણ અમલમાં મૂકવા પ્રયત્ન
કરે તો જૈન સમાજને ધણો લાભ થશે અને
મહાસભાનો ઉદ્દેશ પણ પાર પડશે.

આપણે સમસ્ત હિંદુ સમાજના સંગઠનમાં ફાળો
ન આપી શકીએ તો આપણે સમાજ આજે મુખ્યતઃ
શ્વેતાંબર, દિગંબર અને સ્થાનકવાસી એ ત્રણ ફિર-
કાઓમાં વહેંચાએલો છે. એ ત્રણ ફિરકાઓ ઊંચ
ભિન્ન અવસ્થામાં સડી રહ્યા છે. આંતરિક કલહો,
તીર્થના ઝગડાઓથી આપણી શક્તિઓ ચૂતપ્રાય
થઈ રહી છે. બ્યારે ચૂરતે હિંદુઓ પણ હસ્તિના
તાહ્યમાનોડોપિ ન ગચ્છેજ્જૈન મંદિરમ્ । ની
સંકુચિત બાવનાને છોડીને વેદને ન માનનારાઓ સાથે
સલાહસંપ અને સહકારથી વર્તવા તૈયાર થયા છે,
ત્યારે આપણે એકજ વીરના પુત્રો, એકજ વીતરાગને
ભજનારા ત્રણે ફિરકાઓ શામટે પરસ્પર સલાહ
સંપંથી ન વર્તીએ ? આપણી માન્યતાઓમાં એટલી
ભિન્નતા નથી કે જેટલી વેદધર્મિઓ અને આપણામાં
છે. આત્મરક્ષા આર્થિક સમયમાં આપણી આવી નાની
અને સત્ત્વલીન કોમ જો સંગઠિત ન થાય તો
United we stand and divided we

fall-એ ન્યારે આપણી અસ્તિ ભયમાં આવી પડે
તો નવાઈ નથી. એકજ ખુદમાં માનનારા મુસલ-
માનોમાં જેટલો સંપ છે તેટલોજ એકજ વીરમાં માનનાર
જૈનોમાં કુસંપ છે. અંદર અંદર લડી આપણે લાખો
રૂપિયા વેડીએ છીએ અને એ રીતે આપણી શક્તિનો
કુલ્લેય કરીએ છીએ. કલું છે કે સંવશક્તિઃ કલિ-
યુગે । માટે જે કોઈ કોમ આ વખતે જીવવા માંગતી
હોય તેણે સંઘબળ વધારેજ છૂટકો.

આપણે દર વર્ષે સેંકડાખંધ ધરીએ છીએ તેનો
આપણે ક્યારે યે વિચાર કર્યો છે ? આપણા બાળ-
મરણનું પ્રમાણ કેટલું છે ? આપણી શારીરિક સંપત્તિ
કેટલી ગરીબ છે ? આ બધો વિચાર કરવો મૂકી
આપણે બીજા દિશામાંજ શક્તિનો વ્યય કરીએ છીએ.
એ વાત તો મોઢસ છે કે આપણે જગતમાં જૈન
તરીકે જીવું છે, જૈન ધર્મને જગતના ખૂણે ખૂણે
પ્રસરાવવાના આપણા આદર્શો છે-આપણે સ્વર્ણ
રેવીએ છીએ; તે બધું ક્યારે અને ? આમ અંદર
અંદર લડવાથી જૈન ધર્મ દિગંતવ્યાપી થશે કે ? તા,
ના, એમ કદી નહીં બને. ઉઠીને જગવાથીજ સંઘ-
બળ વધારવાથી સૌ થશે. વીરનું સંઘબળ જુઓ.
ત્યારનો જૈન માત્ર 'જૈન' શબ્દ સાંભળીને હૃદયથી
રોમાળીત થતો, ત્યારનો જૈન સાધુ બીજા સાધુની
ખાતર જમેતેશં જોઈને એડતો. આજે એ દશા છે
કે ? મહાવીરનું સંઘબળ એટલું અભેદ હતું કે
તેમના નિર્વાણ પછી સેકાઓ મુધી એમના દુર્ગમાંથી
કાંકરીએ નહોતી ખરી.

આજુ રમાનંદ એટરજી બારમી હિંદુ મહાસભાના
પ્રમુખપણે સંગઠન વિષે ચોક્કસ કહે છે કે,
" This would be possible if our
social organizations were such as would
make every Hindu, whatever his birth
or lineage, proud of the Hindu name."

આજુજીના વિચારો આપણા જૈનોને પણ હિંદુઓ
જેટલાજ લાગુ પડે છે. આજે આપણે 'જૈન' નામ-
થીજ ગૌરવ નથી થતો. આજે આપણને 'જૈન' શબ્દ
પ્રત્યે તે પ્રેમ નથી કે જે અબેદ મંગલન ઉત્પન્ન

કરી શકે. આપણે તો પૂછીએ છીએ કે, લાઇ તમે કાણ છે ?”

‘જૈન.’

“કેવા જૈન.”

“શ્વેતાંશર.”

“પણુ ઓસવાળ કે પોરવાડ ?”

“ઓસવાળ”

“કેવા ઓસવાળ ?”

“વીસા”

હું, એતો ‘વીસા’ ઓસવાળ છે. આપણે ‘દશા’ છીએ આપણે એની સાથે શું લેવા દેવા. એવી આપણી સ્થિતિ છે. એ સ્થિતિ ન્યાં લગી ન સુધરે ત્યાં લગી સંગઠન અસકપ જેવુંજ છે.

હિંદુઓનું સંખ્યાબળ વધારવા માટે મહાસભાએ શુદ્ધિની ચળવળને જોશ ભેર ઉપાડી લેવાનો ફરાવ કર્યો છે.

જૈનોની સંખ્યા દિન પ્રતિદિન ઘટે છે એ તદ્દન દેખાતી વાત છે. કરોડોમાંથી આપણે લાખો પર આવ્યા છીએ. ત્યારે મહાસભામાં એ ફરાવ આવ્યો ત્યારે જ્ઞાતિવાદી શીતળપ્રસાદજીએ (જૈન) એ ફરાવને શાસ્ત્રના પુરાવા સાથે અનુમોદન આપ્યું હતું. ખુદ મહાવીર પ્રભુએ રજપુત રાજાઓને જૈન ધર્મનો ઉપદેશ દીધો છે. રત્નપ્રભ સુરિજીએ હજારો રજપુતોને જૈન બનાવ્યાનો દાખલો તદ્દન તાજેજ છે. અનેક આચાર્યોએ પોતાના શિષ્યો વિપવત્પટ બન્યા છતાં-સાધુધર્મથી ચ્યુત થયા છતાં શુદ્ધ બનાવી પાછી દિક્ષા આપી છે. શુદ્ધિ કરવી એટલે પ્રાપ્તિ આપી શુદ્ધ બનાવવું. શુદ્ધિ તેનીજ કરીએ છીએ કે જે અશુદ્ધ છે-અપવિત્ર છે. દાખલા તરીકે એક કસાઇ છે, તેણે અનેક પાપો કર્યા છે; છતાં જો કોઇ મહાત્માના ઉપદેશથી તેનું હૃદય પવિત્ર બાકાતે પોતાનાં કાર્યો માટે તિરસ્કાર છૂટે અને પોતે જૈન બનવા માટે તો શું આપણે તેને જૈન ન બનાવવો ? તેને શોભ પ્રાપ્તિ આપી જરૂર જૈન બનાવી શકાય છે. વિપવત્પટ થતિને શુદ્ધ કરીએ, કસાઇને પણ શુદ્ધ કરીએ-શુદ્ધ થતી વખતે બનેલાં હૃદય શુદ્ધ થતાં

છે. માટે બંનેને શુદ્ધ કરી શકાય. (હરિપદ) માછીની જનકથા આ સંબંધે સુપ્રસિદ્ધ છે) મહાસભામાં એક સ્વામિજીએ કહ્યું હતું કે, “શાસ્ત્ર સાક્ષી આપે છે તેટલા ખાતર નહીં, ઇતિહાસ દાખલા પર પાડે છે એટલા માટે નહિ પણ અત્યારના જીવનકલહના જમાનામાં કેઈપણ સમાજનું જીવન ટકાવવા માટે શુદ્ધિની હીલચાલની જરૂર છે માટે હું તેની હિમાયત કરું છું.”

એજ પ્રમાણે આપણે પણ મોટા પાયા પર શુદ્ધિની ચળવળ ઉપાડી લઈ અનેક કહેવાતા દલકા હિંદુઓ જેઓ દિવસે દિવસે હિંદુ ધર્મ છોડી વિધર્મમાં ભેગા છે તેમને જૈનધર્મનું રહસ્ય બરાબર સમજાવી શામાટે જૈન ન બનાવીએ ? પણ દિલગીરીની વાત તો એજ છે કે આપણા વીર ધર્મના ઉપદેશકા વીરશાસનને ઉન્નત કરવાનો દાવો કરનારાઓ માંહે માંહેના ઝઘડા કરતાં પરવારતા નથી. એમને અંજોજ મીથ-તરીઓની જેમ અનાયોના પ્રદેશોમાં જઈ કાર્ય કરવાની પુરુષદ નથી. પ્રભુ વીરે જેમ અનાય પ્રદેશમાં ઉપદેશ આપ્યો તેમ તેમની પાદ પર ખેસનારા-તેમની ગાદી સાચવનારા નથી કરી શકતા.

એ બાબતમાં સાધુ કરતાં શ્રાવકોના દોષ ઓછા નથી. શુદ્ધિ કરવાની વાત તો દૂર ગઈ પણ જેઓ જૈનધર્મ પાળેજ છે-પ્રભુ વીરને પૂજે છે એવા લાડવા શ્રીમાળી અને લાવસાર જૈન લાઇઓને આપણે અત્યારે નથી અપનાવી શકતા. સુરતનો જૈન સંઘ સંઘ તથા સ્વામિવાત્સલ્ય જેવા પવિત્ર જમણુવારોમાં એમને અરપૂર્ય ગણી હડધૂતી કહાડે છે. ન્યાં સુધી સંઘ કે સ્વામિવાત્સલ્યનો ઉદ્દેશ ન સમજાય ત્યાં લગી તેમાં કરેલો દ્રવ્યવ્યય ખેસાનો ધૂમાડો છે. ત્યારે જૈન જૈનતેજ અરપૂર્ય ગણી આધો ખેસાડે ત્યારે એનાથી વધુ દલકું શું હોઇ શકે ? સુરતની જૈન બોજનશાળામાં જમવા આવનાર લાડવા શ્રીમાળી લાઇને દૂર ખેસાડામાં આવે છે એ સુરતના સંઘ માટે શરમાણું છે.

આપણી ઘટતી જતી સંખ્યા વખતે આપણી આવી વર્તણૂકે જૈન સમાજનો ખ્વંસ કરનારી છે. જો લાડવા શ્રીમાળી લાઇઓ, લાંબો વખત આવી

વર્તણૂક સહન ન કરી શકે અને ત્યાં તેમને સારું માનવર્ણ્ય સ્થાન મળે ત્યાં જાય તો એ કાંઈ નવાઈ ભર્યું ન કહેવાય, અને તેને માટે મુસ્તનો જૈન સંઘજ ન્યાયદાર ગણાય. મુસ્ત શહેરના કેટલાંએ વૈષ્ણવ વધિકા થોડાજ વખત પર જૈન હતા. કેટલાંએ 'શાહ' અટકધારી અત્યારે વૈષ્ણવ છે. હાંસોટના શ્રીમાળી-ઓએ થોડાજ સમય પર વૈષ્ણવ ધર્મ સ્વીકાર્યો છે. તેનું કારણ તેમની નાની સંખ્યા અને મળતું અપમાન.

મહાસભાના એક એવો પણ દરાવ હતો કેહાલના હિંદુ યુવાનોની શારીરિક સ્થિતિ ઘણી નબળી છે, અને તે સુધારા માટે ઠેકાણે ઠેકાણે અખાડા ખોલવા અને લાડી-છરા તથા રીવાલ્વરની તાલિમ આપવી.

આપણી સમાજના યુવાનોની શારીરિક દશાનું ચિત્ર દોરતાં કોઈપણ સહૃદયી માણસને આઘાત પહોંચ્યા વિના ન રહે. આજે વીરના ધર્મ કાયરના હાથમાં જઈ રહ્યા છે. આજનો વાણીઓ એટલે મર્તિમંત કાયરતા. સાહિત્યમાં પણ વાણીઓ શબ્દ કાયરતા સૂચક થઈ પડ્યો છે. આપણને હજુ પણ શારીરિક બળની આવશ્યકતા જેટલા પ્રમાણમાં નેત્રએ તેટલા પ્રમાણમાં નથી જણાઈ. આપણા ધર્મીયો કસરતની આવશ્યકતા સ્વીકારતાં હજુ અચકાય છે. ગોધરાના દુહલ વખતે શારીરિક બળ વધારવાની હિમાયત કરવાને બદલે મૈત્રીભાવના ખીલવવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. હાલના જમાનામાં અને ખાસ કરીને મુસલમાન જેની પ્રભુ મૈત્રી ભાવનાથી કદીયે સુધરે એવી છે નહીં. દરેક પ્રજાએ પોતાના ધર્મના અને જાતના રક્ષણને અર્થે મળજીત થયેજ છૂટકો.

વિધર્મીઓના હુમલાને પહોંચી વળવા માટે આપણે શારીરિક સંપત્તિ મેળવ્યેજ છૂટકો. તેમાટે જાગ્રે જામ યુવકમંડલો સ્થપાવ્યાં નેત્રએ અને અખાડામાં કસરત તથા લાડીનો ઉપયોગ શીખવવો નેત્રએ તે પછી રાષ્ટ્રિક અને છરાના દાવનું શિક્ષણ પણ આપવું નેત્રએ.

દરેક હિંદુ કારખાનામાં હિંદુઓએ રોકવા નેત્રએ અને હિંદુઓએ પોતાની દરેક જરૂરીયાત હિંદુઓ મારફતે પૂરી કરવી નેત્રએ એ આજત પર મહાસભાએ ખ્યાન ખેંચ્યું હતું.

આપણે કસરતનો ઉપદેશ કરીએ; પણ કસરત સાથે સારા ખોરાકની પણ તેટલીજ જરૂર છે. અત્યાચારના યુવાનોમાં બેકારી (Unemployment)ને લીધે ગરીબી પુષ્કળ વધી ગઈ છે. તેમને દૂધ, ઘી માટે પૈસા મળતા નથી. એ બેકારી દૂર કરવા માટે દરેકે દરેક જૈને પોતાના કોઇ પણ કાર્ય માટે જૈનનીજ પસંદગી કરવી નેત્રએ. એમ કરવાથી અનેક જૈન યુવકો ધંધે વળશે. મેંકડો જૈન કુટુંબોને સુખે રોટલો મળશે. આપણા શ્રીમંત જૈનો ઘણીયે મીઠો અને ફેકટરીઓ તથા પેટીઓ ચલાવે છે. તેમાં મેંકડો જૈનોતરો કામ કરે છે. જો જૈન શ્રીમંતો તેમની જગ્યાએ જૈન યુવાનોને ખરાબર કેળવણી આપી રાખે તો તેમના કાર્યમાં ઘણો લાભ થશે તે ઉપરાંત સાધર્મિ ભાઈઓના આશિર્વાદ મળશે. પહેલાં ઉમેદવારોને Apprentice-શિખાઉ તરીકે કાર્ય શીખવી પછી તેમને પચારાંબ નોકરીપર મોકલવા. એમ થાય તો બેકારી ઘણી ઓછી થઈ જાય. પણ એ સર્વે ત્યારે અને કે ત્યારે 'જૈન મારો ભાઈ' પછી ગમે ત્યાંને હોય, કચ્છ, કાઠિયાવાડ કે મારવાડ. તેનું દુઃખ તે મારું દુઃખ." એ ભાવના ત્યારે ખીલે-ખડે સાધર્મિ વાતસ્ય કરતાં આવડે ત્યારે.

હિંદુ મહાસભાના એક દરાવ Intermarriages સંબંધમાં છે. તે દરાવ પ્રમાણે કોઈપણ હિંદુ કોઈ પણ દેસ અગર ધર્મની કોઇ પણ વ્યક્તિ સાથે તેને હિંદુ ધર્મમાં ફેરવીને લગ્ન સંબંધથી બેઠાઈ શકે છે.

શું આ દરાવ આપણને લાલદાસી નથી? આપણી સમાજમાં કોઈપણ કરતાં માલમ પડશે કે હમ્મેરો યુવકો અપરિણીતાવસ્થા ભોગવે છે. તેને પરિણામે અનેક માનસિક પાપો અને છૂપા અત્યાચારો થાય છે. આપણી નાતો પેટા નાતો અને વાડઓમાં વિલક્ષ્ત છે. આપણે અમુક ગામોમાંજ કે અમુક ઘરોમાંજ લગ્નવ્યવહાર કરી શકીએ. કચ્છનો ઓસવાળ ગુજરાતના ઓસવાળ સાથે લગ્ન સંબંધે ન બેઠાઈ શકે. આવા કુરિવાજો અને કુરદીઓ આપણા સમાજમાં ધર ધાલી બેઠેલ છે.

શામાટે લાહોરમાં રહેતો જૈન લ'કમાં ન પરણી

શકે? સા માટે શુદ્ધ પ્રેમે ગંધારેલ એક જૈનયુવક એક નિર્દોષ ઉચ્ચ કોમળી છોકરીને તેને જૈન બનાવી ન પરણી શકે? એથી સમાજને ગેરલાલ શે? આપણું ક્ષેત્ર વિશાળ બનશે. હુમાં પાપો અટકશે. સમાજના ભાવી નામકો-યુવકોની દરા સુધારશે. સમાજમાં નીતિ અને ચારિત્ર વધશે.

દિવસે દિવસે ઘટતી જતી સંખ્યાના સમયમાં આવા વાડાઓમાં ગોંધારી રહેવાથી આપણે ખુલ્લી હવાના અભાવે ગુંગળાર્થ મરશું. હવે આપણે આપણું ક્ષેત્ર વિશાળ બનાવી રાજમાર્ગે ચાલવું જોઈએ. આ કાર્ય યુવાનોજ કરી શકશે. ભલે વૃદ્ધ તમને ઈપકાંદે; તેને તમે શાંતિપૂર્વક સમજાવો અને ન માને તો એમની સલાહ ન માંલવો. એ વાડાઓ આપણે તોડીને ફેંકાઈ. એમ ક્યેંજ આપણે છવી રાકીશું.

મહાસલાએ ડો. મુંજેનો નીચેના ઠરાવ પસાર કર્યો હતો.

‘ત્યાં સુધી મુસલમાનો નહેરિપોટ’ છે તે સ્વરૂપમાં ન સ્વીકારે ત્યાં લગી હિંદુઓએ તે ન સ્વીકારવો.’

હિંદુ ભરના રાજકીય વાતાવરણમાં નહેરિપોટ’ સૌથી વધારે ધ્યાન ખેંચે છે. હિંદુ ભરની નાની મોટી બધી કોમોએ એ રિપોટ’ સંબંધે પોતાના અભિપ્રાય આપ્યા છે. ત્યારે જૈન કોમ એ વિષય પર ચર્ચાજ નથી કરતી; જાણે કે રાજકીય બાળતોમાં માયુ મારવું એ જૈનોનો ધર્મજ ન હોય. મુસલમાનો પોતાને લઘુ-મતિમાં માની વધુ મતાધિકાર મેળવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. તે સમયે હિંદુઓ પોતાની સલામતી ખાતર તેમની સામે વાંધા ઉઠાવે એ સહજ છે. જે જૈનોમાં વાંધા ઉઠાવવાની શક્તિ ન હોય, જે મુત્સુદીપણું સુકારી ગયું હોય તો જૈનો એટલું તો જરૂર કરી શકે કે તેઓ હિંદુ મહાસલાને ટેકા આપે. હિંદુ મહાસલા કે જે સમસ્ત હિંદુ કોમના રાજ્યદારી લકકો માટે ઝૂકે છે તેને કહેવું જોઈએ કે તમારી ઝૂકે-શમાં અમારો ટેકો છે.

જે જૈનોના પૂર્વજો અમાલપણું વારસામાં મેળવતા, જેમણે કટોકટીના પ્રસંગે પોતાના મુત્સુદીપણથી મહા રાજ્યોનો બચાવ કર્યો તે જૈનોના પૂરાજોમાં અત્યારે રાજ્યદારીપણું કયો છે?

જૈન કોમ તદ્દન નાની કોમ છે. તેજ પ્રમાણે શીખો પણ નાની કોમ છે. છતાં નહેરિપોટમાં શીખો માટે સ્થાન હોય અને જૈનો માટે નહીંજ. એવું કારણ એજ કે આપણે રાજ્યદારી બાબતમાં એવું કંઈ કરી નથી બતાવ્યું કે જે દેશના નેતાઓનું ધ્યાન ખેંચે. આપણે ફક્ત નામધારી સમાજ તરીકે રહીએ છીએ. આપણામાં શીખો જેવું આત્મબળ નથી. દેશને માટે, શીખો જેટલો ભોગ આપણે નથી આપ્યો. આ સમયમાં તો ‘બળીયાના બે ભાગ’ની નીતિ રાજ્ય કરે છે. લઘુમતિ કે બહુમતિનો સવાલ નથી. લઘુમતિમાં હોવા છતાં આત્મભોગ અને બળિ-દાન વધારે હોય તો આપણા હાથમાં સત્તા આવે એ સહજ છે.

વધુ વિસ્તાર ન કરતાં જે આપણે અધિકાના જમાનામાં એક જીવંત સમાજ તરીકે રહેવું હોય, જે આપણું અસ્તિત્વ લાંબો વખત ટકાવવું હોય તો આપણો સીલો ગદલેજ છૂટકો. આપણે હિંદુ મહાસલા સાથે સહકાર કરવો જોઈએ. હું કદી પણ એમ નથી કહેવા માંગતો કે આપણે તેની ક્યા પર જીવું. આપણને આપણું સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ છેજ. પણ જે સંસ્થા સમસ્ત હિંદુ પ્રજાનું રક્ષણ કરવા તેની ખાતર લડવા મંથે છે, જે આપણને સંકટમાં મદદ કરે છે તે સંસ્થા સાથે આપણે સહકાર કરવો જોઈએ. એના ઠરાવો અમલમાં લાવવા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. મહાસલામાં આપણો અવાજ રહે એવું કાર્ય આપણે કરી બતાવવું ધટે. મુસલમાનોના તોફાન વખતે આપણું મંદિર બચે એથી આશા રાખીજ ન શકાય. એ લોકો તો શૈવ કે જૈન બનનાં મંદિરો ભાંગવાનાજ. આવી સ્થિતિમાં આપણે હિંદુઓ સાથેજ રહેવામાં કાયરો છે. કોઈ પણ હિંદુ દેવળપર આક્રમ આવે ત્યારે આપણે તેમને મદદ કરવી જોઈએ. જૈનો હિંદુઓથી અલગ રહી શકેજ નહીં, માટે હું ફરીથી હિંદુ મહાસલાના ઠરાવોને અમલમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરવાની હિમાયત કરું છું. તેમ કરવાથી જૈન કોમને ખાસ અને હિંદુ સમાજને સામાન્યતઃ લાભ થશે. હું આશા વાલો છું કે આગેવાનો પોતાનું બનવું કરશે. પ્રજા સૌને સદૃશિ આપો.

આમ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

એક-પ્રાર્થના.

શિખરિણી,

ભાગ્યે છું ક્યાં ક્યાં હું
ખબર કંઈ એની નહિ, અને—
જવું છે ક્યાં તે ચે
તમ મહિ કંઈ દેખીં ન શકું;
ન જાણે કો' પુણ્યે
મનુજકુલમાં હું અવતર્યો:
વિભો દોરો દોરો
શિવભણી મહાવીર મુખે.

નવરાત્ર સરસ્વતી ભવન,
આવરાપાટણ રાજપુતાના.

}

ગિરિધર રામાં.

પરિણય-યાચના.

(દોરી.)

લાલ હવે કયમ કરશે, કરી છળ કેમ છટકશે—
એક દિન સરસ વસંત સમયમાં, વૃજપતિની સહુ વામાં,
નેમ પ્રભુને પરિવારિ લાઘ ગઈ, લલિત લવંગ-લતામાં,
નેમજી કેમ નિસરશે ?—લાલ હવે—
કુંકુમ અગ્નિર વતિ અતિ પ્રભુને, માનનીઓયે માર્યા;
જોરભરી-જીવતિજન આગળ, હજળધર બંધુ હાર્યા !
હવે સ્થિર થઈ દીક કરશે—લાલ હવે—
કણ્ઠલ કરો, નટવર નાનડીઆ, વાત વિવાહની આજે;
નહીંતર બાધી અમે આહી રાખશું, સુંદરીઓની સમાજે !
છેવટ દોરી "હા" વદશે.—લાલ હવે—
મદન મદન સમ સહુ સ્થામાઓ, વિધવિધ પદોલ
વધારે;
મન પ્રભુનું મન્મથવસ કરવા, રસભર રાગ ઉચારે !
રતિરસમાદિ વિહરશે.—લાલ હવે—
રતિપતિ અંક નિવાસ છતાં પણ, રોમ નધી
રસવાણું,
તે પ્રભુ નેમ તણા નવીનીપદ, પ્રેમ ધરી શીર નાણું.
દૃઢયમમ એ બળ ભરશે—લાલ હવે—

મુશીલ [સીમજી હરજીવન]

॥ શ્રીઃ ॥

ભાવનાસંધિપ્રકરણમ્.

[એક અપભ્રંશ કાવ્ય]

પણુમવિ શુણુસાયર શુણુ દિવાયર,
જણુચઉવીસઈ ધક્કમણિ;
અપ્પ પરિગોહધ મોહ નિરોહધ,
કોઇ ભવ્ય ભાવણુ વિસણુ.

૧

રે જીવ ! નિસુણિ ચંચલસહાવ,
મિલ્હેમિણુ મયલવિ વળ્લજલાવુ;
નવમેય પરિગોહ વિવલ્લનલ,
સંસારિ અતિય સહુ ઈદિયાલુ.

૨

વિય પુણુ મિત ધરધરણિ જાય,
ધહિલોધય સવિય વચ્ચહુ સહાય;
નવિ અતિય કોઈ તુહ સરણિ મુકખ,
ધક્કલઉ મહસિ તઉ નરય દુકખ.

૩

અમ્મજી તા દૂર જિય વરગેહુ,
નિયદેહુ નવિ અપ્પણે એહુ;
ધણુ કારણિ મન કરિ મૂઠ ! પાવુ,
સિદ્ધ નિવ જીમ હોસિધ પતિયાણુ.

૪

મનરચિયરમણિ રમણીય દેહિ,
વસમંસરહિર મલમુત્તગેહ;
દદ્દેવિરત્ત માલવુ નરિદ,
ગયરજ્જ પાણુદ્ધય પુહવિચંદુ.

૫

ધકકેણુવિ આ મવિ પુરિસામતુ,
અહ પડિધ ઝત્તિ સિદ્ધિલેવિ ગતુ;
પંચાસવ સત્તઉ જીનિજ હોઇ,
તસ કા ગઇતિ નવિ મણુઈ કોઈ.

૬

પંચિદ્ધિય વિસાય પસંગ રેસિ,
મણુ વયણુ કાય નવિ સંવરેસિ;
તં વાહસિ કત્તોગલએ એસિ,
જં અટ્ટકમ્મ નવિ નિગ્ગરેસિ.

૭

અહ સત્ત નરય તિરિ મર પંચ,
અસ્સંખ દીવ સાવરપવંચ;
વારહ નવસંગ પંચઉણુત્તરોઈ,
ધહિ લોગંહ વિધ્યર નયણુ જાણિ.

૮

ચઉવિહ કસાય વિસહર જીમંત,
જણુવયણુ મુણુઈ જે પુન્નવંત;
ધણુ પુલ્લય અંગમણિ સદ્દંતિ,
સિવલચ્છિ વચ્છિ તે હારહંતિ.

૯

વર હરિ કરિ ભક સજ્જ પાવિજ્જ,
ધભ વિભવિ જીરિ ભજ્જ;
નવિ લખ્ખહુ દુલહઉ પુણુ પવિતુ,
અરિહંત દેવગુરુ સાહુ તત્ત.

૧૦

ધમિ બારહ ભાવણુ મુવણુમહાવણુ,
ભણુવિ હેવ જીવ ! હં સરિસઉ;
દુલહુ મણુયત્તણુ ધમ્મપવિત્તણુ,
દસંદિટ્ઠિતિય વળ્લરિસુ.

૧૧

ધમ્મ અણુયામિ સંસાર તમણુધમ્મો,
આસિગોલેસુ કમ્મેહિ મુમ્હાધમ્મો;
તો અણુતંઉ કાલઉ પાવહિમ્મો,
તં નિગોયાઉ લાવિયવ્વયા કટ્ઠિમ્મો.

૧૨

પુહવિકારાઈ જ્ઞકાય કાયહિમ્મો,
સંખ કાલમિ પુણુ મરવિ તત્તહિમ્મો;
તો અકામેણુ નિગ્ગરિય કમ્મસેમ્મો,
તસિ ઉપ્પન્ન કલકલવિ માણુરસેમ્મો.

૧૩

સુલ્લગાધય દિટ્ઠંત, દસસ દુલ્લહે,
જીવ સંપંતિ મણુયત્તણે વલ્લહે;
જં જણુધમ્મ સામગિ મુખંકરી,
સજ્જ તુહ જાય સજ્જોવરો મંજરી.

૧૪

પુણુવિ રે જીવ ! સામગિ એવંવિહા,
અન્ન જમ્મંમિ મન્નામિ તુહ દુલ્લહહા;
તા પમાએણુ સા કીસ વિહલિજ્જએ,
મણુયભવતરહ ધમ્મદલ્લ લિજ્જએ.

૧૫

દહધ ગોસીસુ સિરિખંડ જારજ્જએ,
જગલ ગહણુર મેરાવણુ વિજ્જએ;
કપ્પતર તોડિ એરંડુ મો વવ્વએ,
જીનિજ વિસએહિ મણુયત્તણુ હારએ.

૧૬

સુમિણ પત્તમિ રાજામિ મો મુચ્છએ,
સશિલ સંકેસસિ ગિન્દિહ વંછએ;
અવિય ખિત્તેસુ ધનાર્ધ સૌકંખએ,
ભુગિજ ધરમેણ વિણ મુકખમાવિકખએ. ૧૭

કિં દુમં ધોસિ કિં વાવિ ધન્નરિઓ,
અહવ કિં સન્નિવાએણ આહરિઓ;
અગીયસમ ધમ્મુ જં વિરૂવ અવમન્તમે,
વિસયવિસ વિસમુ અમયં વળાદુમંનસે. ૧૮

તિન્નિજ દુહ નાણ વિન્નાણ ગુણ ડંબરા,
જલણ જલાસુ નિવડંતુ અપ નિખભરા;
પયઈ વાગેસુ કાગેસુ જં રજ્જીએ,
જેહિ પુણપુણવિ નરમાનવે પચ્ચસે. ૧૯

અસુરસુરમણિ ભોગેહિ જં ન વુટ્ટએ,
મણ્ણવિસએહિ તાકિ હોસિ અપ પુટ્ટએ;
ધત્થ ધત્થમિ અણ્ણ ભણ્ણિ સિદ્ધંતએ,
સુણ્ણં ઈગાલ દાહરસ દિટ્ઠંતએ. ૨૦

જિમ વુહમણ્ણ રિપ્પિહિં વિસય સમૂપ્પિહિ,
તિમ જં ધંમિવિ હોઈ અપ;
તા સિવ ઉકકંઠિય કરમવસંઠિય,
સુરનરસહ અણ્ણ સંમિ દુય. ૨૧

મો ધન્નઉ ધન્નઉ સાલિભદ્,

તે સરહં ભરદ સગરાઈ રાય,
ખચરિંદ નરિંદિહં નમિખ પાય. ૨૨

અપ્પેણ વિ કારણિ ઋતિ જેહિં,
થેરગ્ગા ભરિય માણ્ણમેહિં;
હરેવિણ્ણ ધરપુરરમણિ સત્થ,
ચઉ ગિન્દિય સાહિય પરમઅત્થુ. ૨૩

તં પુણ વિય પરભવ તાડિઓસિ,
દાલિદ્દરોગ સયપોડિઓમિ;
નોઝયસિ ધરિલ્લ કુફ્ફરવ્વ,
જં અચ્છસિ ગહ્ધા સ્થરવ. ૨૪

કિં લોહઘ ધરિહં દિયં વુલ્લ,
જનવિ મુણ્ણિય વુહ વુણ્ણં ગઈતુ;
જં પત્તઈ પિયમરણ્ણાધ દુકિખ,
નવિ પુટ્ટઈ નવિ લટ્ટઈ મુકિખ. ૨૫

પંઆસવિ અહિંય પર્થજ દુકખ,
અણ્ણદવસિ તાઈ તવેવ તિકખ;
અણ્ણિ અવિ કરંજઉ ખદ્ધએવ,
સહિસઈ સવિદંજઉ સયયમેવ. ૨૬

જં અંન જંમ કરૂણં રૂપંત,
પથ મારિય નિગ્ધણ્ણ જંવુહંત;
તં રોગસોગ દુહ વિહુર દેહ,
અઙ્ગાસવિ વચ્ચસિ મુચ્ચગેદિં. ૨૭

જં કૂડકવડ પયડવિ અસાર,
પર વંચિય કિઉ દવ્યાવહાર;
તિણ્ણિ વુલ્લ જડસડિય અહ,
અનુહય દલિદ્ધી મનિજ લીહ. ૨૮

નવ જુવણિ મયણ્ણપરાવસેણ,
પરદાર વિડંખિય તં નિજેણ;
તં જયઉ કટ્ટિણ્ણ ગણિગતુ,
સોહઅરૂવસાધન્નવત. ૨૯

પરદાર પરિગ્ગહ વાવડેણ,
પર્થ ધમ્મ અતુ ધણ્ણવંપડેણ;
હિ નરયપડંતા વુલ્લ મૂદં,
કો દેસઈ દત્થાલ્લંથુ મૂદં. ૩૦

આરંભ કરેવિણ્ણ અપ વિહેવણ્ણ,
વિવિહ વાહિ કિમ સદસિ અપ !
સલસલંતા સંપઈ દિયડઈ કંપઈ,
વંકા પડિસિધ ડંભ વુહ. ૩૧

અપ્પરોગેદિં કિં હોસિ અપ ! કાપરો,
જેણ વુહ પાસ નિયમાય પિયભાયરો;
કિં ન સંભરસિ નિગ્ગોઝ પુત્તવાઈયિં,
દુકખમણ્ણ હયં પુવ્વંત એ લાપ્પયં. ૩૨

સમગમાહાર નીહાર કય વેયણ્ણ,
જુચવ ઉસાસ નીસાસ નિચ્ચેયણ્ણ;
તં નિગ્ગોઝેસુ અન્નુન લવબીડિઓ,
આસિરે અપ ! સીય તાવ પરિપીડિઓ. ૩૩

અદ્ મૂલો અ સત્તાવરી પટ્ટેરો,
ણંતકાએસુ તં વિહિય સયજ્જેરો;
કિસકકન્નિ નવ વત્થલો સરણ્ણ,
તિલ્લ તિલ્લિઓસિ કટ્ટિઓસિ ક્યપૂરણ્ણ. ૩૪

તો સમુપ્પન્ન પત્તે ય તરસંગઓ,
મુલકલ બિંદુલ ધીય પુષ્પંગઓ;
જો કુહારોહિ નો વદ્યો અદ્યો,
તાવ હિમ જલણ જલાવધી દદ્યો. ૩૫

પુદવિકામ પીલિય પલિહોવલો,
લવણિમણિરપણ હરિઆલ હય હિંગુલો;
કુસયકુદાલહલ સુંસુયમયુનિઓ,
સપરસતથેહિ તિક્કથેહિ તં તત્થિઓ. ૩૬

નીરનીરણ તિક્કથેણ ખારેણ વા,
કેકયકસાએણ અભિલેણ મદુરેણ વા;
સિસિર ઉન્હેણ ઉન્હાવિ સિસિરેણ વા,
પવણ પવણેણ નિહિણિજ્જ ખલણેણ વા. ૩૭

જલણ સલિલેણ અન્નેણ વા ખિન્દિઓ,
એવમિહ સપરસતથેહિ જ્ય ભિન્દિઓ;
કથ્ય ઉપ્પન્ન અન્નાણ તં તાડિઓ,
રોગ લેસેણ કિં મૂઆસિ આરાડિઓ. ૩૮

કહનિ બેષ્ઠિ તેષ્ઠિ ચરોરિડિઓ,
તં જ નાઓસિ અસ્સન્નિ પચિદિઓ.
તત્થ સીય તાવન્નુહ જલણ સંતાવિઓ,
લોગ્ગા જવ ! પંચતણ પાવિઓ. ૩૯

અસણપાણંમિ ખાઈમ તલ સાઈમે,
તં જ દલિહિ તલિઓસિ ઉગ્ગાદિમે;
થેવ દુકખેહિ મનિ હોસિ જ્ય ! કાયરો,
તામુ કેવિદ જો પીઈ કિર સાયરો. ૪૦

ધણકમિહિ ઇપ્પિ પાણિયામોઈ,
તલ કાલ મિન્જત જ્ય;
જગિ નતિય કાઉ જવલ કાઉ,
જહિં ન હપ જંગણ મરણ. ૪૧

અહલુય પારહી પુહવિપાવ,
મન્જહિ અનુ મન્જહિ ગુત્તિપાણ;
આદિ વામ્પસીલ ચિહ વિચિત્ત,
મારેવિ જંતુ તં નરમ પત્તુ. ૪૨

પનરહ પરહમિય તત્થ તત્થ હંતિ,
તા ધાઈયિ દિસિ દિસિ કિલકિલંતં,
ધટ્ટિયાલા કટ્ટિહ તેહિ તેમ,
નાલેર મનિજં ખંડહિય જમ. ૪૩

તે ખાડિય તંકખણિ મિલિયખંડ,
પારમ જમ નારહુય પિડ;
ખર તાવ દાવ દહણેણ દીણ,
લૂણપિંડિ જિમ તાવ લીણ. ૪૪

અસિપતિ મંહિણિ આરીણ જવ,
ઉવવિટ્ઠ પહરણ નિયરિ તાવ;
જં સરઈ જંતુ વેયરણિ સિધુ,
તાં વેલુય જગ્ગઉગલિ મુદ્ધ. ૪૫

અતુદંકહિ ભુત્તહિ તડકંત,
જંતેહિ નિપાડિય કડયકંત;
રહિ ભુત્તહિ ઉટ્ઠહિ તડયકંત,
વળ્લનવલિ પક્કહિ કંઠકંત. ૪૬

કથમ ધણ મુગ્ગર મારિઓસિ,
ખર સિખલિ મુલિય વિધઓસિ;
કથ્ય ય નિયમંસં ખાઈઓ સિ,
અન્નતથ વ તઉઓ પાઈઓસિ. ૪૭

તલ ખંડો ખંડ વિખંડ ખંડ,
દિસિપાલહ વલિ કિય તં જ જંડ;
ધ્ય કિત્તિ કહિનજાલ તરઈ દુકખ,
જં જવ ! સહિય પઈ અઈવ તિક્કણ. ૪૮

વડવાહણ બંધણ તળજાણી,
હુહ ઉન્હ તિન્હ દહણંકણાઈ;
આરંકુસે કુસલપ તાડણાઈ,
સહિયાઈ જવ ! તિરિએસું તાઈ. ૪૯

માણ્યેસુવિ દોહર રોગ સોમ,
દાવિદ પરાભવ વિપ્પઓગ;
ધણહરણ મરણ ચારયનિરોહ,
સહિયાઈ પરચચસિ વિવહટોહ. ૫૦

પરભવ પેસતણિ સુરદાસતણિ,
દેવતણિ પત્તહ સહિય;
તા જિણુવર ધમ્મ કુણ્ણ સુરમ્મ,
જિમ નવિ પામહ દુકખ જવ ! ૫૧

ધંયુ ન કરેસિ ચિતેસિ સુહ મુત્તિઓ,
ચણુય વિક્કસિ વંહેસિ વરમુત્તિઓ;
જં જ વાવિજ્જો તં જ ખણુ લુજ્જો,
લુજ્જો જં જ ઉગાર તરસ કિજ્જો. ૫૨

પુત્રકય કમ્ભદોમેણુ વાહીગણો,
તા ન ધીરેણુ દેયં વિસાએ મણે;
સુણિ મુણુંકુમર ચણ્ણિસ આદિયાસિયા,

૧ ૨ ૩ ૫૩

મુણવિ સિરિ વીરગિણુ સહિય ઉવસમ્મએ,
કીસ વુહ મૂદા ઉમ્મણિ મણુ લગ્ગએ;
સુહડચરિએણુ મુણિએણુ ઈદિ કાપેરા,
હોસિ ખમ્મ જેણુ સોરીર ગુણુસાપેરા. ૫૪

સુધ્ધ ડાણેણુ બહુ લહિય સિધ્ધાલઓ,
તહય સમારિજ્ઞેસુ ગયમ્મકુમાલઓ;
જરસ સિર જલિય જલણેણુ ચિરરૂદય,
અદ્ધુલ્લકમ્ કંતારમવિ દુદ્ધયં. ૫૫

આણુમદ્ ય રદ્ ય તાવજ્ઞેએ,
જેણુ જોગેસુ મણુસુધિ સહિ તિજ્ઞેએ,
ઈત્થ પુઠ્ઠરિઆ મારદેવિ ભારહેસેરા,
પસંનચદો ય દિઠ્ઠત સમણોદરો. ૫૬

જા ન રોગેહિં સોગેહિં વાહિજ્ઞેએ,
જા ન જરમરણુરૂપેહિ ભિક્ખુજ્ઞેએ,
તય મુણિધમ્મ ધરિઆ હવ ગેહિવ્વએ,
ધરિજ પલિતં મિ ખણિ સકઈંકા કૂવએ. ૫૭

જનવ કરચરણે નયણેહિ તં સદ્ધેએ,
તાવ હય હોમ્મ આવરસએ ઉત્તલુએ;
કદ્ધંભાવંમિ પુણુ મલિસિ નિયદત્થએ,
વુદ્ધિ ગુણિ જેમ ધારણુ કરણુ મત્થએ. ૫૮

છંદિ ધરધરણિ સુય લાઈ ભત્તિજ્ઞેએ,
દેહ દાણાણિ હય! ધંમ સંચિજ્ઞેએ;
એહિં સવ્વેહિં નવિ જમ્મદ રિક્ખિખ્ખજ્ઞેએ,
ઈત્થ દિઠ્ઠત નદોવિ નિસુણિજ્ઞેએ. ૫૯

સરહ હણુ સિધ્ધ મુણિધમ્મ ચઉત્તરણ્ણયં,
જેણુ નવિ હોઈ મોહાહિ પુણુ મરણુયં;
સુહડ એગોવિ સરણાગથં રકખએ,
કિં પુણુ બહુરે હવ! રિઉણો જએ. ૬૦

દુકમ્ નિદેસુ કરિ સુકય આણુગોમણુયં,
સયલ હવેસુ મિત્તીય મુણિ ચોમણુયં;
જેણુ ભત્તણુ સુરસુકખ નીસલ્લયં,
લહસિ કેવલ્લ કલ્લાણુ બાહુલ્લયં. ૬૧

નિમ્મલગુણુભરિહિં સિવદિવ સરિહિં,
પદમ રીસુ જયેદ્ધવમુણિ,
કિય ભાવણુસંધી સિલાણુ મુગંધી,
નિસુણુદ અન્નવિ ધરહિ મણિ. ૬૨

—ઈતિશ્રી ભાવના સધિ પ્રકરણુ.

[આહ બાબુવાળા ચાર પાનાની એક પ્રત કે જેમાં દરેક બાબુમાં ૨૦ પંક્તિ છે અને હજાર પંક્તિમાં ૬૦ અક્ષર છે તેમાં શુર્વાવલી રાસ ગાથા ૩૬, આવક વિધિપ્રકરણુ ગા. ૨૨, પવનગ વિહાણુ ગા. ૨૮, દાનકુલક ગા. ૨૦, શાંતિનાથ નમસ્કારાદ્યકં ગા. ૮, ચારિત્ર મનોરથમાલા ગા. ૭૦ અને ભાવનાસધિ ગા. ૬૨ એ માત કૃતિઓનો સમાવેશ કરેલ છે. તે પૈકી અપભ્રંશ ત્રણ છે નામે શાંતિનાથાદ્યક, શુર્વાવલિ રાસ અને ભાવનાસધિ. આ જેલ્લી કૃતિ ઉતારીને મુનિમહારાજશ્રી અમરવિજયજીના શિષ્ય ચતુરવિજયે મોકલી છે તે અત્ર મૂકી છે. બીજી તે હવે પછી અવસરે મોકલશે. આતી મૂળ પ્રત સાથે સરખામણી યદી શકી નથી અને તેટલી શુદ્ધ કરના લલ રાખ્યુ છે. હવે પછી ઉક્ત મુનિ મૂળ પ્રત સાથે પોતાની કરેલી નકલ તેના ચૂ ભાષાતર સહિત મોકલે એવી અમારી વિનંતિ છે.]

તંતી.

શ્રી વાદિદેવસૂરિ કૃત પ્રમાણનયતત્વાલોકાલંકારઃ

અનુવાદકઃ—મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી સોલિસિટર.

ગતાંક પૃ. ૨૦૪ થી આરંભ.

સ ચતુર્ધા પ્રાગભાવઃ પ્રધ્વંસાભાવ इतरेतराभावोऽत्यन्ताभावश्च ॥૫૮॥

यन्निवृत्तायेव कार्यस्य समुत्पत्तिः सोऽस्य प्रागभावः ॥૫૯॥

यथा मृत्पिण्डनिवृत्तायेव समुत्पद्यमानस्य घटस्य मृत्पिण्डः ॥૬૦॥

यदुत्પત્તौ कार्यस्यावश्यं विपत्तिः सोऽस्य प्रध्वंसाभावः ॥૬૧॥

यथा कपालकदम्बकोत्पत्तौ नियमतो विपद्यमानस्य कलशस्य कपालकदम्बकम् ॥૬२॥

स्वरूपान्तरात् स्वरूपव्यावृत्तिरितरेतराभावः ॥૬૩॥

यथा स्तम्भस्वभावात् कुम्भस्वभावव्यावृत्तिः ॥૬૪॥

કાલત્રયાપેક્ષિણી હિ તાદાત્મ્યપરિણામનિવૃત્તિરત્યન્તાભાવઃ ॥૬૫॥

यथा चेतनाऽचेतनयोः ॥૬६॥

उपलब्धेरपि द्वैविध्यमविरुद्धोपलब्धिविरुद्धो-पलब्धिश्च ॥૬७॥

તપ્રાચિરુદ્ધોપલબ્ધિવિધિસિદ્ધૌ પોઢા ॥૬૮॥

साध्येनाविरुद्धानां व्याप्यकार्यकारणपूर्व-चरोत्तरचरसहचराणामुपलब्धिः ॥૬૯॥

તમસ્થિન્યામાસ્વાચમાનાદાપ્રાદિફલરસાદેક-સામઞ્યનુમિત્યા રૂપાચનુમિતિમમિમન્યમાનૈ-રમિમતમેવ કિમપિ કારણં હેતુતયા યજ્ઞ

शकेरप्रतिस्खलनमपरकारणसाकल्यं च ॥૭૦॥

પૂર્વચરોત્તરચરયોર્ન સ્વભાવકાર્યકારણભાવૌ તયોઃ કાલવ્યવહિતાવનુપલમ્ભાત્ ॥૭૧॥

न चातिक्रान्तानागतयोजाप्रदृशासंवेदनमरणयोः प्रबोधोत्पातौ प्रति कारणत्वं, व्यवहि-तत्वेन निर्व्यापारत्वात् ॥૭२॥

स्वव्यापारापेक्षिणी हि कार्यं प्रति पदार्थस्य कारणत्वव्यवस्था, कुलालस्येव कलशं प्रति ॥७३॥

न च व्यवहितयोस्तयोर्व्यापारपरिकल्पनं न्याय्यमतिप्रसक्तैः ॥७४॥

परम्પराव્યवहितानાં પરેષામપિ તત્કલ્પનસ્ય નિવારયિતુમશક્યત્વાત્ ॥૭૫॥

સહચારિણોઃ પરસ્પરસ્વરૂપત્યાગેન તાદાત્મ્યા-નુપપત્તેઃ, સહોત્પાદેન તદુત્પત્તિવિપત્તેશ્ચ, સહ-ચરહેતોરપિ પ્રોક્તેષુ નાનુપ્રવેશઃ ॥૭૬॥

અભાવના ચાર પ્રકાર—એ (પ્રતિષેધ) પ્રાગ-ભાવ, પ્રધ્વંસાભાવ, ઇતરેતરાભાવ (અન્યોન્યાભાવ), તથા અત્યંતાભાવ એવા બેઠો વડે ચાર પ્રકારનો છે. ૫૮.

વિધિ-આવના પ્રકાર પૂર્વાચાર્યેએ બતાવેલા ન હોવાથી સૂત્રપ્રકારે કહ્યા નથી અને નિષેધના બતાવેલા હોવાથી દર્શાવેલ છે.

પ્રાગભાવ—જેની નિવૃત્તિ ચતાંજ કાર્યની છે-ત્પત્તિ યાવ તે (પદાર્થ) એ કાચનો પ્રાગભાવ કહેવાય. ૫૯.

ઉદાહરણ—જેમકે માટીના પિંડા-ગોળાની નિ-વૃત્તિથીજ—મટી જવાથીજ ઉત્પન્ન થનાર ઘડાનો, માટીના પિંડા પ્રાગભાવ છે. ૬૦.

પ્રધ્વંસાભાવ—જે (પદાર્થ)ની ઉત્પત્તિ ચતાંજ ને કાર્યની નિધમે કરીને સ્વરૂપદાનિ—મટી જનું આય તે પદાર્થ આ (કાર્ય)નો પ્રધ્વંસાભાવ કહેવાય. ૬૧.

ઉદાહરણ—જેમકે કપાલસમૂહ-દીકરાના સમૂ-હની ઉત્પત્તિ ચતાંજ અવશ્ય નાશ પામનાર ઘડાનો એ કપાલસમૂહ પ્રધ્વંસાભાવ છે. ૬૨.

ઇતરેતરાભાવ—એક સ્વરૂપનું બીજા સ્વરૂપથી હુદાપણું તે ઇતરેતરાભાવ (અન્યોન્યાભાવ) કહેવાય. ૬૩.

અન સ્વરૂપનું હુદાપણું બિન્ન સ્વભાવથી સમજવું—ચેતાના સ્વરૂપથી હુદાપણું નહિ, કારણ કે તેમ તો સ્વ-રૂપના અભાવનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે.

ઉદાહરણ—જેમકે સ્તંભસ્વભાવથી કુંભસ્વ-ભાવનું બુદ્ધપણું તે ઇતરેતરાભાવ (અપરનામ અન્યો-ન્યાભાવ), ૬૪.

ઇતરેતરાભાવને “અપોહ” પણ કહે છે.

અત્યન્તાભાવ—જૂત લવિષ્ઠ અને વર્તમાન એ ત્રણ કાળમાં પણ એકતા રૂપ પરિણામની નિ-શ્ચિતિ—એકસ્વરૂપ ન હોવું તે અત્યન્તાભાવ. ૬૫.

ઉદાહરણ—જેમકે ચેતન અને અચેતનનો અત્યન્તાભાવ. ૬૬.

ચેતન અને અચેતન કદાપિ એકસ્વરૂપ ન હોવાથી તે બેના અત્યન્તાભાવ છે.

ઉપલબ્ધિના પણ બે પ્રકાર—અવિરુદ્ધોપ-લબ્ધિ અને વિરુદ્ધોપલબ્ધિ એ બે ભેદને લક્ષને ઉપલબ્ધિના પણ બે પ્રકાર છે. ૬૭.

“પણ” શબ્દથી એમ સ્વચ્છું છે કે ઉપલબ્ધિ અને અનુપલબ્ધિ એવા બે ભેદથી માત્ર હેતુના જ પ્રકાર છે એમ નહિ પણ ઉપલબ્ધિના પણ બે પ્રકાર છે. અનુપ-લબ્ધિના પણ તેમજ બે પ્રકાર છે તે હવે પછી કહેવાયો.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય પ્રમાણમાર્માંસા—૧—૨—૨૨
સ્વભાવઃ કારણં કાર્યમેકાર્યં સમવાયિ વિરોધિ ચેત્તિ
પથથા સાપન્મ્ । એ સૂત્રથી પાંચ પ્રકારનો હેતુ વર્ણન છે.
અત્ર બાધો કહે છે કે ઉપલબ્ધિહેતુ માત્ર વિધિ-ભા-વનો જ સાધક છે, અને અનુપલબ્ધિહેતુ માત્ર નિવેધ-અભાવનો જ સાધક છે. સૂત્રકાર દરેક ઉપલબ્ધિહેતુ અને અનુપલબ્ધિહેતુ ભાવ તેમજ અભાવનો, સાધક છે એમ સિદ્ધ કરે છે. તેમાં અવિરુદ્ધોપલબ્ધિહેતુ વિધિ-સાધક છે, અને વિરુદ્ધોપલબ્ધિહેતુ નિવેધસાધક છે; તથા અવિરુદ્ધાનુપલબ્ધિહેતુ નિવેધસાધક છે, અને વિરુદ્ધા-નુપલબ્ધિહેતુ વિધિસાધક છે. પરીક્ષામુખ્યકાર આ મઠિ આસ સૂત્ર આપે છેઃ—ઉપલબ્ધિર્વિધિપ્રતિષેધયોગુપલગ્નિચ
૩-૫૮ । તેમ પ્રમાણે આ અંશકારે આજ પરિચેદમાં
૫૬ થું સૂત્ર રચ્યું છે.

અવિરુદ્ધોપલબ્ધિના છ પ્રકાર—ઉક્ત બે પ્રકારની ઉપલબ્ધિમાંથી અવિરુદ્ધોપલબ્ધિ ભાવરૂપ નિશ્ચયમાં (કારણજૂત હોમ) છ પ્રકારની છે. ૬૮.

અવિરુદ્ધોપલબ્ધિ ભેદ નિર્દેશ—સાધ્યથી

અવિરુદ્ધ એવા વ્યાપ્ત, કાર્ય, કારણ, પૂર્વચર, ઉત્તર-ચર, તથા સહચરની ઉપલબ્ધિ એમ અવિરુદ્ધોપ-લબ્ધિના છ પ્રકાર છે.

વ્યાપ્તિરુદ્ધોપલબ્ધિ, કાર્યવિરુદ્ધોપલબ્ધિ, કારણ-વિરુદ્ધોપલબ્ધિ, પૂર્વચરવિરુદ્ધોપલબ્ધિ, ઉત્તરચરવિરુ-દ્ધોપલબ્ધિ તથા સહચરવિરુદ્ધોપલબ્ધિ એવાં એ છનાં નામ નીચેનાં. અહિંયાં “સાબ્દ” પરિણામ ધર્મવાળો છે. કારણ કે પ્રયત્નન્ય છે.” એવા અનુમાનમાં સાધ્ય તે સ-બ્દનું પરિણામિપણું તેનાથી અવિરુદ્ધ વ્યાપ્ત તે (નીચે વર્ણવેલા સ્વરૂપનું) પ્રયત્નાત્તરીયકલ્પ અર્થાત્ પ્રયત્નન્યત્વ તેની ઉપલબ્ધિ તે વ્યાપ્તિરુદ્ધોપલબ્ધિ. અત્ર બાધો કહે છે કે ભાવરૂપ નિશ્ચયમાં સ્વભાવ અને કાર્યહેતુ જ ચોખ્ખા છે પણ કારણરૂપ હેતુ ઠીક નથી, ચાથી ને, કાર-ણમાં અવશ્ય કાર્ય ઉત્પન્ન કરવાપણાને મગ્ગાવ છે, દાખલા તરીકે રોકાયલા અથવા નદી ચડતા ધૂમાડાવાળો પણ અગ્નિ ભેવામાં આવે છે; એવા અગ્નિ (કારણ) ધૂમાડા (રૂપ કાર્ય)ને ઉત્પન્ન કરતો નથી. બાધો પ્રતિપક્ષીને કહે છે કે જો તમે કહેશો કે અપ્રતિબદ્ધ સામર્થ્યવાળો તથા જગ સામગ્રીવાળો હેતુ સાધ્યનો ભાષક થાય છે, તો એમ કહેવું તો ઠીક છે, પણ એવા નિશ્ચય બાલ દષ્ટિથી ચર્ચા શકે નહિ. સૂત્રકાર નીચેનાં સૂત્રથી બેના ઉત્તર આપે છે.

કારણાવિરુદ્ધોપલબ્ધિનું ઉદાહરણ વડે સમર્થન—ગંધધારી રાત્રિમાં ચપ્પાતા આગ્નિદ્વિજ્વળા-રસ પરથી (તેને ઉત્પન્ન કરનારી) અમુક સામગ્રીની અનુભૂતિથી કેરીના રૂપની અનુભૂતિ સ્વીકારનારા બૌદ્ધોને પણ કોઈ એક કારણ હેતુ તરીકે અભિમત છે જેમાં શક્તિની રમણના ન થવાનો (અપ્રતિબ-ન્ધનો) તથા અપર કારણમાં અપૂર્ણતા ન હોવાનો નિશ્ચય થાય છે. ૭૦.

આ રીતે બાધોએ જણાવેલા વાંધા ટકી શકે એમ નથી, અને કારણાવિરુદ્ધોપલબ્ધિનો જુદો નિર્દેશ થયાઈ છે.

પૂર્વચર-ઉત્તરચરના અન્ય પ્રકારના હેતુમાં અત્તર્ભાવની અશક્યતા—પૂર્વચર તથા ઉત્તર-ચર (હેતુ) સ્વભાવ કે કાર્યકારણ (હેતુ) રૂપ નથી કારણ કે સ્વભાવ તથા કાર્યકારણભાવ કિન્નકાળમાં-સમયને આંતરે હોઈ શકતા નથી. ૭૧.

સરખાવો પરીક્ષામુખ ૩-૧૧ સુધ, કે જેમાં કહે છે કે સાધ્ય સાથે પૂર્વચર-કર્તરચર હેતુનો તાદાત્મ્ય કે તદુત્પત્તિ સંબંધ નથી, કારણકે સમયને આંતરે તે વેક હોઇ શકતા નથી, (અને પૂર્વચર-કર્તરચર હેતુ તો સમયને આંતરે જ હોય છે.) એ રીતે પૂર્વચર તથા કર્તરચર હેતુનો અંતર્ભાવ સ્વભાવ હેતુ કે કાર્યકારણરૂપ હેતુમાં થઈ શકતો નથી. અત્ર બૌદ્ધો કહે છે કે સમયનો આંતરો હોય ત્યાં પણ કાર્યકારણભાવ હોય છે, જેમકે આચારી-અધિધ્યમાં થનારે મરણ અરિષ્ઠ-અપશુકનનું કારણ હોય છે, તથા અતીત જૂતકાળનું જ્ઞાન ઉચીને ઉઠતાં થતાં જ્ઞાનનું કારણ હોય છે. કર્તર એ છે કે ક્ષત્ર દદાહરણોમાં કાર્યકારણ બાબત નથી, શાથી ને, તે કાર્યકારણભાવ કારણમાં વ્યાપાર-ક્રિયાની અપેક્ષા રાખે છે ને અર્થિયાં નથી. મરણ હજી નથી તો તેનો વ્યાપાર ન સંભવે; અને જૂતકાળનું જ્ઞાન જ્યારે નહિ થઈ ગયું ત્યારે તેનો પણ વ્યાપાર ન સંભવે. એજ વાત દદાહરણ સાથે સૂત્રધર નીચેના બે સૂત્રથી કહે છે.

સમયના આંતરે કાર્યકારણભાવનો અસંભવ—અતીત-બ્રહ્મ દશાનું જ્ઞાન તથા અનાગત મરણ ક્રમે (ઉઘીને ઉઠતાં થતાં) જ્ઞાનનું તથા ઉત્પાતનું કારણ નથી કારણકે સમયનો આંતરો પડતો હોવાથી તે બેઉ (બ્રહ્મ દશાનું જ્ઞાન અને મરણ) વ્યાપાર-યુક્ત-ક્રિયાયુક્ત નથી. ૭૨.

કાર્યકારી થવામાં કારણને વ્યાપારની અપેક્ષા—પદાર્થમાં કારણપણાની વ્યવસ્થા (એવી છે કે) પોતામાં ક્રિયાની અપેક્ષા રાખે છે, જેમકે ધડાકા કાર્ય કરવામાં કુંભારમાં ધડો બનાવવા ૩૫ ક્રિયાની અપેક્ષા રહે છે. ૭૩.

લિન્ત સમયવર્તી પદાર્થમાં વ્યાપાર માનતાં અતિવ્યાપ્તિ—લિન્ત સમયવર્તી તે બન્નેમાં વ્યાપારકલ્પના યોગ્ય નથી, નહિ તો અતિવ્યાપ્તિનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે. ૭૪.

અતિવ્યાપ્તિદર્શન—પરંપરાથી લિન્ત એવા અન્ય પદાર્થોમાં પણ તેવી કલ્પના કરતાં રેણી સકારી નહિ. ૭૫.

ઉક્ત હેતુઓમાં સહચરહેતુના અંતર્ભાવની અશક્યતા—તાદાત્મ્યમાં પરસ્પર સ્વસ્થત્યાગ થતો હોઈ સહચારીઓમાં તાદાત્મ્ય ઘટતું ન

હોવાથી, અને સહચારીઓની ઉત્પત્તિ એકી સાથે થતી હોવાથી તદુત્પત્તિ સંબંધ ઘટતો ન હોવાથી સહચરહેતુનો ઉક્ત (સ્વભાવ કે કાર્યકારણ) હેતુમાં અન્તર્ભાવ થઈ શકતો નથી. ૭૬.

ધ્વનિઃ પરિણતિમાન પ્રયત્નાનન્તરીયકત્વાત્, યઃ પ્રયત્નાનન્તરીયકઃ સ પરિણતિમાન, યથા સ્તમ્ભો, યો વા ન પરિણતિમાન સ ન પ્રયત્નાનન્તરીયકો, યથા વાન્ધ્વેયઃ, પ્રયત્નાનન્તરીયકઃ ધ્વનિસ્તસ્માત્પરિણતિમાનિતિ વ્યાપ્યસ્ય સાધ્યેનાવિરુદ્ધસ્યોપલબ્ધિઃ સાધ્યર્થેણ વૈધર્મ્યેણ ચ ૭૭.

અસ્ત્યગ્ર ગિરિનિકુલે ધનજયો ધૂમસમુપલમ્ભાદિતિ કાર્યસ્ય ૭૮.

અધિષ્ઠ્યતિ વર્ષ તથાવિધવારિયાહવિલોકનાદિતિ કારણસ્ય ૭૯.

ઉદેષ્યતિ મુહૂર્તાન્તે તિષ્ઠ્યતારકાઃ પુનર્વૃદ્ધયદર્શનાદિતિ પૂર્વચરસ્ય ૮૦.

ઉદયમુહૂર્તાત્પૂર્વ પૂર્વફલગુન્ય ઉત્તરફલગુનીનામુદ્ગમોપલબ્ધેરિત્યુત્તરચરસ્ય ૮૧.

અસ્તોદ સહકારફલે રૂપવિશેષઃ સમાસ્વાયમાનરક્તવિશેષાદિતિસહચરસ્ય ૮૨.

વિરુદ્ધોપલબ્ધિસ્તુ પ્રતિષેધપ્રતિપત્તૌ સત્પ્રકારા ૮૩.

તપ્રાણ સ્વમાવચિરુદ્ધોપલબ્ધિઃ ૮૪.

યથા નાસ્ત્યેવ સર્વથેકાન્તોડનેકાન્તસ્યોપલમ્ભાત્ ૮૫.

પ્રતિષેધ્ય ચિરુદ્ધવ્યાપ્તાદીનામુપલબ્ધયઃ પદ્મ ૮૬.

ચિરુદ્ધવ્યાપ્તોલબ્ધિર્થયા નાસ્ત્યસ્ય પુંસસ્તસ્વેપુ નિઘયસ્તગ્ર સન્દેહાત્ ૮૭.

ચિરુદ્ધકાર્યોપલબ્ધિર્થયા ન ચિયતેડસ્ય કોધાપુપશાન્તિર્વેદનવિકારાદેઃ ૮૮.

ચિરુદ્ધકારણોપલબ્ધિર્થયા નાસ્ય મહર્ષેરસત્યં વયઃ સમસ્તિ રાગદ્રેષકાલુષ્યાકલક્ષિતજ્ઞાન સંપન્નત્વાત્ ૮૯.

ચિરુદ્ધપૂર્વચરોપલબ્ધિર્થયા તોદ્રમિષ્યતિ મુહૂર્તાન્તે પુષ્યતારા રોદિષ્યુદ્ગમાત્ ૯૦.

ચિરુદ્ધવૃષ્વરોપલઙ્ઘિયયા નોદગાનુહૂતત્પૂર્વ
મૃગશિરઃ પૂર્વફલ્ગુન્યુદયાત્ ૧૨૧

ચિરુદ્ધ સહચરોપલઙ્ઘિયયા નાસ્ત્યસ્ય ચિ-
વ્યાજ્ઞાનં સમ્પર્ગદર્શનાત્ ૧૨૨

વ્યાખ્યાવિરુદ્ધોપલઙ્ઘિયું ઉદાહરણ—ધ્વનિ
રાખે પરિણુતિવાળો—પરિણામધર્મવાળો છે [પ્રતિગા],
કારણ કે પ્રયત્નજન્ય છે [હેતુ], જે પ્રયત્નજન્ય
હોય તે પરિણુતિવાળો હોય [અન્ય વ્યાપ્તિ], જેમકે
સંસાર [સાધ્યર્થ દર્શન], અથવા જે પરિણુતિવાળો
ન હોય તે પ્રયત્નજન્ય ન હોય [વ્યતિરેક વ્યાપ્તિ], જેમકે
વધ્યાપુત્ર [વેદ્યર્થ દર્શન], અને ધ્વનિ પ્રયત્નજન્ય
છે [ઉપનય], તેથી પરિણુતિવાળો છે [નિગમન];
આ વ્યાખ્યાની સાધ્યથી અવિરુદ્ધની ઉપલઙ્ઘિ સાધ-
ર્થ તથા વેદ્યર્થ છે.

કાર્યાવિરુદ્ધોપલઙ્ઘિયું ઉદાહરણ—આ પર્વ-
ના નિકુળમાં આપિ છે, કારણકે ધૂમાકાનો યથાર્થ
બોધ થાય છે; આ (સાધ્યની સાથે) કાર્યની અવિ-
રુદ્ધોપલઙ્ઘિ છે. ૭૮.

કારણાવિરુદ્ધોપલઙ્ઘિયું ઉદાહરણ—(આજે)
વરસાદ પડશે કારણ કે તેનાં વાળાં દેખાય છે; આ
(સાધ્યની સાથે) કારણની અવિરુદ્ધોપલઙ્ઘિ છે. ૭૯.
‘તથાવિધ’ એટલે વરસાદ વરસે એવાં ખાસ શુભવાનાં-
અતિશયક્રમ.

પૂર્વચરાવિરુદ્ધોપલઙ્ઘિયું ઉદાહરણ—મુહૂર્ત
પૂર્વ થતાં પુષ્ય નક્ષત્ર ઉગશે કારણ કે પુનર્વસુનો
ઉદય નજરે પડે છે; આ (સાધ્યની સાથે) પૂર્વચરની
અવિરુદ્ધોપલઙ્ઘિ છે. ૮૦.

ઉત્તરચરાવિરુદ્ધોપલઙ્ઘિયું ઉદાહરણ—
મુહૂર્ત પૂર્વે પૂર્વફલ્ગુની નક્ષત્ર ઉગ્યું, કારણ કે ઉત્તર
ફલ્ગુનીનો ઉદય નજરે પડે છે; આ (સાધ્યની સાથે)
ઉત્તરચરની અવિરુદ્ધોપલઙ્ઘિ છે. ૮૧.

સાદ્યચરાવિરુદ્ધોપલઙ્ઘિયું ઉદાહરણ—આ
આત્મકળમાં વિશિષ્ટ રૂપ છે, કારણકે વિશિષ્ટ રસનો
આસ્વાદ આવે છે; આ (સાધ્યની સાથે) સદ્યચરની
અવિરુદ્ધોપલઙ્ઘિ છે. ૮૨.

પ્રતિષેધ જ્ઞાનમાં વિરુદ્ધોપલઙ્ઘિના સાત
પ્રકાર—અભાવરૂપ પ્રતીતિમાં વિરુદ્ધોપલઙ્ઘિ તો
સાત પ્રકારની છે. ૮૩.

પરીક્ષાપુષ્પકાર માણિક્યનદી જળ પ્રકાર કહે છે,
સ્વભાવવિરુદ્ધોપલઙ્ઘિ દર્શાવતા નથી.

પહેલી સ્વભાવ વિરુદ્ધોપલઙ્ઘિ—તેમાં
પહેલી સ્વભાવવિરુદ્ધોપલઙ્ઘિ છે. ૮૪.

પ્રતિષેધ પદાર્થનો જે સ્વભાવ-સ્વરૂપ તેની સાથે
સાક્ષાત્ વિરુદ્ધ તેની ઉપલઙ્ઘિ તે સ્વભાવવિરુદ્ધોપલઙ્ઘિ.

સ્વભાવ વિરુદ્ધોપલઙ્ઘિયું ઉદાહરણ—
જેમકે સર્વથા એકાન્ત નથીજ, કારણકે અનેકાન્ત
અનુભવમાં આવે છે. ૮૫.

સર્વથા એકાન્ત અને અનેકાન્તનો વાવ અને અભાવ
જેવો સાક્ષાત્ વિરોધ સ્પષ્ટ છે. “જે હં છું પ્રતિષેધ છે
તે બધો અનુપલઙ્ઘિથી સિદ્ધ થાય છે” એવું વચન
હોવાથી આ અનુપલઙ્ઘિરૂપ હેતુ છે એમ કહેવામાં આવે
તો તે અજ્ઞાનમૂલક છે, કારણ કે અદિર્ઘો ઉપલ્ભાભાવ
હેતુ તરીકે થાળ્યો નથી. હવે જો એમ કહેવામાં આવે કે
વિરુદ્ધ એવા સર્વથા એકાન્ત અને અનેકાન્તનો વિરોધ વનિદ
અને શીતરૂપરૂપની જેમ પ્રથમ સ્વભાવાનુપલઙ્ઘિથી મા-
લમ પડે છે, તેથી અનુપલઙ્ઘિમૂલક હોવાથી સ્વભાવ-
વિરુદ્ધોપલઙ્ઘિયું અનુપલઙ્ઘિપદ્યું થાયજ નહીં, તો અગે
કહીશું કે સાધ્યધર્મો પર્વત તથા સાધનરૂપ ધૂમાકા પ્રત્યક્ષ
જોવાથી એ અનુમાન પ્રવર્તે છે તેથી પ્રત્યક્ષમૂલક હો-
વાથી તેને પણ પ્રત્યક્ષ કેમ ન કહેવાય? આ રીતે પૂર્વોક્ત
કથન યુક્તિયત્વ હોવાથી સ્વભાવવિરુદ્ધોપલઙ્ઘિ અનુપ-
લઙ્ઘિરૂપ નથી પણ સ્વતંત્ર છે એમ સિદ્ધ થયું.

બાકીની છ વિરુદ્ધવ્યાપ્તિઓ ઉપલઙ્ઘિ-
ઓ—જે પદાર્થનો નિષેધ કરવાનો છે તેથી (સાક્ષાત્)
વિરુદ્ધ વ્યાખ્ય વગેરેની (બાકીની) છ ઉપલઙ્ઘિઓ છે.
૮૬.

૧ વિરુદ્ધવ્યાપ્તોપલઙ્ઘિ, ૨ વિરુદ્ધકાર્યોપલઙ્ઘિ, ૩
વિરુદ્ધકારણોપલઙ્ઘિ, ૪ વિરુદ્ધપૂર્વચરોપલઙ્ઘિ, ૫ વિરુ-
દ્ધઉત્તરચરોપલઙ્ઘિ, ૬ વિરુદ્ધસાદ્યચરોપલઙ્ઘિ એ નામની
છ ઉક્ત સ્વભાવ વિરુદ્ધોપલઙ્ઘિ સાથે મળી સાત વિરુદ્ધો-
પલઙ્ઘિઓ છે.

વિરુદ્ધવ્યાપ્તોપલઙ્ઘિ ઉદાહરણ—વિરુદ્ધ
વ્યાપ્તોપલઙ્ઘિ જેમકે આ પુરુષને તત્ત્વનો નિશ્ચય
નથી કારણ કે તેમાં (તેને) સન્દેહ છે. ૮૭.

જ્ઞાદિ તત્ત્વવિષયક નિશ્ચય પ્રતિષેધ છે, તેથી વિરુદ્ધ અનિશ્ચય તેથી વ્યાપ્ત સંબંધની હપલબ્ધિ તે વિરુદ્ધવ્યાપ્તોપલબ્ધિ.

વિરુદ્ધકાર્યોપલબ્ધિ ઉદાહરણ—વિરુદ્ધ કાર્યોપલબ્ધિ જેમકે આને કોષાદિનો ઉપશમ નથી, કારણકે મુખવિકાર (માલમ-પડે) છે. ૮૮.

‘મુખવિકાર’ તે મોંપર લાલારા ‘આદિ’ સબ્દથી હોહનું ક્ષરકંઠે લેવાયું છે. અહિંયાં પ્રતિષેધ કોષોપશમ, તેથી વિરુદ્ધ અસાંતિ, તેનું કાર્ય મુખવિકારાદિની હપલબ્ધિ છે તે વિરુદ્ધકાર્યોપલબ્ધિ.

વિરુદ્ધકારણોપલબ્ધિ ઉદાહરણ—વિરુદ્ધ કારણોપલબ્ધિ જેમકે આ મહાત્માનું વચન અસત્ય નથી, કારણ કે તે રાગદોષ રૂપ કાલુષ્યથી અકલંકિત ગાનવાળા છે. ૮૯.

પ્રતિષેધ અસત્યથી વિરુદ્ધ સત્ય, તેનું કારણ રાગ દોષરૂપ કાલુષ્યથી અકલંકિત જ્ઞાન, એ પ્રકારનું જ્ઞાન કોઈ સારી કક્ષિતી સિદ્ધ થતાં, સત્યને સિદ્ધ કરે છે, અને તે સિદ્ધ થતાં અસત્યનો નિષેધ કરે છે.

વિરુદ્ધપૂર્વચરોપલબ્ધિ ઉદાહરણ—વિરુદ્ધ પૂર્વચરોપલબ્ધિ જેમકે મુહૂર્ત પૂર્વે થતાં પુણ્ય નક્ષત્ર ઉગશે નહિ કારણકે રોહિણીનો ઉદય થયો છે. ૯૦.

અહિંયાં પ્રતિષેધ પુણ્ય નક્ષત્રનો હવ્ય છે, પુણ્યોદય વિરુદ્ધ મૃગશીર્ષોદય, પુણ્ય નક્ષત્રનું પૂર્વચર પુનર્વસુ અને મૃગશીર્ષનું પૂર્વચર રોહિણી; તેથી, વિરુદ્ધ એવાં મૃગશીર્ષનાં પૂર્વચર રોહિણી નક્ષત્રની હપલબ્ધિ તે વિરુદ્ધ-પૂર્વચરોપલબ્ધિ.

વિરુદ્ધોત્તરચરોપલબ્ધિ ઉદાહરણ—વિરુદ્ધોત્તર ચરોપલબ્ધિ જેમકે મુહૂર્ત પૂર્વે મૃગશીર્ષ નક્ષત્ર ઉગ્યું ન હતું કારણકે પૂર્વોક્ષાદ્યુનીનો ઉદય થયો છે. ૯૧.

પ્રતિષેધ મૃગશીર્ષોદય છે, તે મૃગશીર્ષોદયથી વિરુદ્ધ મધ્યોદય; મૃગશીર્ષનું ઉત્તરચર આદ્રી અને મધ્યાત્ન ઉત્તરચર પૂર્વોક્ષાદ્યુની; તેથી વિરુદ્ધ એવાં મધ્યા નક્ષત્રના ઉત્તરચર પૂર્વોક્ષાદ્યુની નક્ષત્રની હપલબ્ધિ તે વિરુદ્ધોત્તરચરોપલબ્ધિ.

વિરુદ્ધ સહચરોપલબ્ધિ ઉદાહરણ—વિરુદ્ધ સહચરોપલબ્ધિ, જેમકે આને મિથ્યાજ્ઞાન નથી કારણ કે (એને) સમ્યગ્ દર્શન છે. ૯૨.

પ્રતિષેધ મિથ્યાજ્ઞાનથી વિરુદ્ધ સમ્યગ્જ્ઞાન, તેનું સહચર સમ્યગ્ દર્શન. તે સમ્યગ્દર્શન જીવદશા વગેરે એકાદ હેતુથી સિદ્ધ થતાં સહચર સમ્યગ્જ્ઞાન સાધે છે, અને તે સિદ્ધ થતાં મિથ્યાજ્ઞાનનો નિષેધ કરે છે.

આ સાતે પ્રકારની વિરુદ્ધોપલબ્ધિ સાક્ષાત્ વિશેષ આશ્રિં છ, પરંપરાથી વિશેષ આશ્રિને તો તે અનેક પ્રકારની સંભવે, પણ તે સર્વેનો ઉક્ત પ્રકારોમાંજ અન્તર્ભાવ કરવો, જેમકે કાર્યવિરુદ્ધોપલબ્ધિ, વ્યાપકવિરુદ્ધોપલબ્ધિ, કારણવિરુદ્ધોપલબ્ધિ—એ ત્રણેનો અંતર્ભાવ સ્વભાવવિરુદ્ધોપલબ્ધિમાં તથા કારણવિરુદ્ધકાર્યોપલબ્ધિ આદિને વિરુદ્ધકાર્યોપલબ્ધિમાં કરવો.

અનુપલબ્ધેરપિ દ્વૈરૂપ્યમ્, અવિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ-વિરુદ્ધાનુપલબ્ધિષ્ચ ૧૨૩।

તથાવિરુદ્ધાનુપલબ્ધિઃ પ્રતિષેધાવબોધે સમ-પ્રકારા ૧૨૪।

પ્રતિષેધ્યેનાવિરુદ્ધાનાં સ્વભાવવ્યાપકકાર્ય-કારણપૂર્વચરોત્તરચરસહચરાણામનુપલબ્ધિઃ

૧૨૫।

સ્વભાવાનુપલબ્ધિર્ધર્થયા નાસ્ત્યત્ર મૂતલે કુમ્મ ઉપલબ્ધિલક્ષણપ્રાપ્તસ્ય તત્સ્વભાવસ્યાનુપલ-મ્ભાત ૧૨૬।

વ્યાપકાનુપલબ્ધિર્ધર્થયા નાસ્ત્યત્ર પ્રદેશે પનસઃ પાદપાનુપલબ્ધેઃ ૧૨૭।

કાર્યાનુપલબ્ધિર્ધર્થયા નાસ્ત્યત્રાપ્રતિહતશક્તિકં ચીજમદુરાનવલોકનાત ૧૨૮।

કારણાનુપલબ્ધિર્ધર્થયા ન સન્ત્યસ્ય પ્રથમપ્રમૂ-તયો માથાસ્તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનાભાવાત ૧૨૯।

પૂર્વચરાનુપલબ્ધિર્ધર્થયા નોદ્રમિષ્યતિ મુહૂર્તાન્તે સ્વાતિનક્ષત્રં ચિત્રોદયાદર્શનાત ૧૩૦।

ઉત્તરચરાનુપલબ્ધિર્ધર્થયા નોદ્રગમત પૂર્વેમદ્રપદા મુહૂર્તાત્પૂર્વેમુત્તરમદ્રપદોદ્રમાનવગમાત ૧૩૧।

સહચરાનુપલબ્ધિર્ધર્થયા નાસ્ત્યસ્ય સમ્યગ્જ્ઞાને સમ્યગ્દર્શનાનુપલબ્ધેઃ ૧૩૨।

વિરુદ્ધાનુપલબ્ધિસ્તુ વિધિમતીતૌ પદ્ધથા ૧૩૩।
વિરુદ્ધકાર્યકારણસ્વભાવવ્યાપકસહચરાનુપલ-મ્ભભેદાત ૧૩૪।

વિરુદ્ધકાર્યાનુપલબ્ધિર્થયાત્ર શરીરિણિ રોગા-
તિશયઃ સમસ્તિ, નીરોગવ્યાપારાનુપલબ્ધેઃ
૧૨૦૬।

વિરુદ્ધકારણાનુપલબ્ધિર્થયા વિચતેડપ્રાણિનિ
કષ્ટમિટસંયોગામાવાત ૧૨૦૬।

વિરુદ્ધસ્વભાવાનુપલબ્ધિર્થયા વસ્તુજાતમનેકા-
ન્તાત્મકમેકાન્તસ્વભાવાનુપલબ્ધાત્ ૧૨૦૭।

વિરુદ્ધવ્યાપકાનુપલબ્ધિર્થયા અસ્ત્યગ્રચ્છાયા,
ઔષ્ણ્યાનુપલબ્ધેઃ ૧૨૦૮।

વિરુદ્ધસહચરાનુપલબ્ધિર્થયા અત્યસ્ય મિથ્યા-
જ્ઞાનં, સમ્યગ્દર્શનાનુપલબ્ધેઃ ૧૨૦૯।

॥ ઇતિ સ્મરણપ્રત્યભિજ્ઞાનતત્કાનુમાનસ્વરૂપ-
નિર્ણયોનામ તૃતીયઃ પરિચ્છેદઃ સમાપ્તઃ ॥

અનુપલબ્ધિના પણ બે પ્રકાર—અનુપલ-
બ્ધિના પણ બે ભેદ છે; અવિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ અને
વિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ. ૯૩.

જે પદાર્થનો પ્રતિષેધ કરવાનો છે તેથી અવિરુદ્ધની
અનુપલબ્ધિ-અભાવ તે અવિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ, અને પ્રતિ-
ષેધથી વિરુદ્ધની અનુપલબ્ધિ તે વિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ.

પ્રતિષેધમાં અવિરુદ્ધાનુપલબ્ધિના સાત
પ્રકાર—તે બે ભેદમાં અવિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ, પ્રતિષેધ-
અભાવ સ્વરૂપ જ્ઞાનની ગ્રાસિમાં સાત પ્રકારની છે. ૯૪.

સપ્ત પ્રકાર નિર્દેશ—જે પદાર્થનો પ્રતિષેધ
કરવાનો છે તેથી અવિરુદ્ધ જે સ્વભાવ, વ્યાપક, કાર્ય,
કારણ, પૂર્વચર, ઉત્તરચર, સહચર તેની અનુપલબ્ધિ
ઉક્ત સાત પ્રકારની છે. ૯૫.

અવિરુદ્ધસ્વભાવાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
સ્વભાવાનુપલબ્ધિ જેમકે—આ જુતક-જમીન
પર ઘટ નથી કારણ કે ઉપલબ્ધિ-જ્ઞાનના કારણજૂત
ચક્ષુ આદિ ધ્રુવિયના વિષયની યોગ્યતાને પ્રાપ્ત થયેલ
તેના સ્વભાવ (સ્વરૂપ) માલમ પડતો નથી. ૯૬.

સરખાવો શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય સ્તબ્ધ પ મ્થેષ્ઠ ૩
ઉપલબ્ધિલક્ષણપ્રાપ્તોડયોંયન્તોપલબ્ધતે । તત્ત્વાનુપલ-
બ્ધ્યૈવ, તદ્દમાવોડયલીયતે ॥

જ્ઞાન કારણ ચક્ષુ વગેરે સામગ્રી હોવા છતાં ઘટાદિ
પદાર્થ માલમ પડતો નથી તેથી એમ અનુપલબ્ધિથીજ

તેનો અભાવ સિદ્ધ થાય છે. સરખાવો પ્રમાણભીમાંસ
સૂત્ર ૧-૨-૨૨ ની ટીકા “નાત્ર ઘટો દ્રષ્ટું યોગ્યસ્યાનુ-
લબ્ધેઃ ” ।

અવિરુદ્ધ વ્યાપકાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
વ્યાપકાનુપલબ્ધિ જેમકે—આ પ્રદેશમાં પનસ (વૃક્ષ-
વિશેષ) નથી કારણ કે કોઈ પણ વૃક્ષ નથી. ૯૭.

અત્ર પ્રતિષેધ પનસથી અવિરુદ્ધ વ્યાપક વૃક્ષની
અનુપલબ્ધિરૂપ હેતુથી પનસરૂપ વ્યાપ્યનો નિષેધ કરવામાં
આવે છે.

અવિરુદ્ધકાર્યાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
કાર્યાનુપલબ્ધિ જેમકે અણુદણ્ડી શક્તિવાળું ખીજ
નથી કારણ કે અંકુર માલમ પડતો નથી. ૯૮.

“અપ્રતિહતશક્તિઃ” એટલે કાર્યની પ્રતિ કારણનું જે
અણુશોકાયલા સામર્થ્યનું હોવાપણું તે. આ વિશેષણથી
અંકુર ન હોવાથી ખીજ માત્ર ન હોવાનું અનુમાન કરતાં
જે બલિયાર થાય તે અટકે છે.

અવિરુદ્ધકારણાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
કારણાનુપલબ્ધિ જેમકે—આ પુરુષમાં પ્રશમ-શાંતિ
આદિ લાવો નથી કારણ કે એને તત્ત્વાર્થમાં શ્રદ્ધાનો
અભાવ છે. ૯૯.

‘પ્રશમઆદિ’ એટલે પ્રશમ, સન્નિવ, નિવેદ, અનુકંપા,
આસ્તિકયરૂપ છત્વના પરિણામવિશેષ. ‘તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન’
એટલે સમ્યગ્દર્શન, જેનો અભાવ ટીકાકાર કહે છે કે જે-
વ્યવચક્ષુ આદિ પાપકર્મથી સિદ્ધ થતાં તેના પરથી
તેના કાર્યરૂપ પ્રશમ આદિના અભાવનો બોધ થવો એ
અવિરુદ્ધકારણાનુપલબ્ધિ.

અવિરુદ્ધપૂર્વચરાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
પૂર્વચરાનુપલબ્ધિ જેમકે—મુહૂર્ત પૂરું થતાં સ્વાતિ
નક્ષત્રનો ઉદય નહિ થાય કારણ કે મિત્રા (જે હંમેશા
સ્વાતિ પડેલાં ઉગે છે) તેનો ઉદય નજરે પડતો નથી.
૧૦૦.

અવિરુદ્ધઉત્તરચરાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
ઉત્તરચરાનુપલબ્ધિ જેમકે—પૂર્વાભાદ્રપદા નક્ષત્ર
મુહૂર્ત પૂર્વે ઉગ્યું ન હતું કારણકે ઉત્તરભાદ્રપદા
(જે નિયમથી પૂર્વાભાદ્રપદાનું ઉત્તરચર-પછી ઉગનારું
છે) તેનો ઉદય નજરે પડતો નથી. ૧૦૧.

અવિરુદ્ધસહચરાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
સહચરાનુપલબ્ધિ જેમકે:—આને સમ્યગ્ જ્ઞાન નથી
કારણ કે સમ્યગ્ દર્શન માલમ પડતું નથી. ૧૦૨.

આ સાતે પ્રકારની અનુપલબ્ધિ સંપ્રદાનું અનુપવ-
શ્ચાથી કહી છે. પરંપરાથી પણ તે સંભવ છે, તેથી
તેના તેવા અનેક લેદને આ સાતમાં અંતર્ભાવ કરવો.
પરંપરાથી થતી વ્યાપકાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ જેમકે એ-
કાંત નિરન્વય દ્રવ્ય નથી કારણકે ક્રમાંકમની અનુપલબ્ધિ
છે. અતઃ અર્થક્રિયારૂપ જે નિરન્વય તત્ત્વકાર્થી છે તેનું
વ્યાપક જે ક્રમાંકમ છે તેના અનુપલબ્ધ છે તેથી તેના
વ્યાપકાનુપલબ્ધિમાં અંતર્ભાવ થાય છે.

ભાવાત્મક જ્ઞાનમાં વિરુદ્ધાનુપલબ્ધિના
પ્રકાર—વિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ ભાવાત્મક પ્રતીતિમાં તો
પાંચ પ્રકારની છે. ૧૦૩.

પરીક્ષામુખકાર ત્રણ પ્રકાર કહે છે. તેઓ વિરુદ્ધવ્યા-
પકાનુપલબ્ધિ તથા વિરુદ્ધસહચરાનુપલબ્ધિ એ જે પ્રકાર
દર્શાવતા નથી.

વિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ પ્રકાર નિર્દેશ—(વિધેય
પદાર્થથી) વિરુદ્ધનાં કાર્ય, કારણ, સ્વભાવ, વ્યાપક,
તથા સહચરની અનુપલબ્ધિ (એમ પાંચ પ્રકાર છે.)
૧૦૪.

વિરુદ્ધકાર્યાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—વિરુદ્ધ-
કાર્યાનુપલબ્ધિ જેમકે:—આ દેહધારી-પુરુષને શયનો
અતિશય છે, કારણ કે (તેનામાં) નીરાશી પુરુષની
ચેષ્ટા-ક્રિયા માલમ પડતી નથી. ૧૦૫.

વિરુદ્ધકારણાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—વિરુદ્ધ-
કારણાનુપલબ્ધિ જેમકે:—આ પ્રાણિને કષ્ટ છે, કારણ
કે (એને) કષ્ટ સંયોગનો અભાવ છે. ૧૦૬.

વિરુદ્ધ સ્વભાવાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
વિરુદ્ધ સ્વભાવાનુપલબ્ધિ જેમકે:—વસ્તુ માત્ર અને-
કાંતસ્વરૂપ છે, કારણકે (વસ્તુનો) એકાંત સ્વભાવ
પ્રતીત થતો નથી. ૧૦૭.

વિરુદ્ધવ્યાપકાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
વિરુદ્ધવ્યાપકાનુપલબ્ધિ જેમકે:—અહિયાં હાથ છે
કારણ કે ગરમી માલમ પડતી નથી. ૧૦૮.

અહિયાં વિધેય હાથથી વિરુદ્ધ તકે તેની વ્યાપક
ગરમી તેની અનુપલબ્ધિ હોવાથી વિરુદ્ધવ્યાપકાનુપલબ્ધિ
થાય છે.

વિરુદ્ધસહચરાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
વિરુદ્ધસહચરાનુપલબ્ધિ જેમકે:—આ (પુરુષ)ને મિથ્યા-
જ્ઞાન છે, કારણ કે એનામાં સમ્યગ્દર્શન માલમ
પડતું નથી. ૧૦૯.

વિધેય મિથ્યાજ્ઞાનથી વિરુદ્ધ સમ્યગ્જ્ઞાન તેનું સહચર
સમ્યગ્દર્શન તેની અનુપલબ્ધિ હોવાથી વિરુદ્ધસહચરા-
નુપલબ્ધિ થાય છે.

॥ इति प्रमाणतयत्तत्वालोकार्णवगुर्जरभाषा-
नुवादे स्मरणमत्यभिज्ञानतर्कानुमानस्वरू-
पनिर्णयोनम कृतोयः परिच्छेदः समाप्तः ॥

वृहत्तपागच्छाय श्रीदेवसुन्दरसूरिशिष्य-श्रीजयचन्द्रसूरिविरचितं सावधूरिकं
समस्यान्तयापराभिधानं

श्री वीरजिनस्तवनम् ।

(१)

तथ गुणकणतुल्यां वीरतीर्थेश ! पाच-
स्पतिमतिरपि यस्यां देव ! कुण्ठस्थमेति ।
निविडजडिभभाजोऽप्यत्र यन्मे प्रवृत्तिः
प्रभवति स दृढस्ते भक्तिभूयीऽनुभावः ॥

(२)

सकलमचकलज् श्रीपद्म ! पद्मेशयाण्डो-
दरगतमिह विश्वं येऽन्ययूष्या यथार्थम् ।
अवितथतममेतत् तीर्थनेतस्तदेपां
“तिलतुपतटकोणे कीटिकोष्ठं प्रसूता ॥”

(३)

दशशतशतमानं योजनेर्लीलया रवं
सुरगिरिमिचिकम्पास्तद्दिनमातजन्मा ।
इति मुदयमपि नेतर्नार्थदन्ते न जाने
“तिलतुपतटकोणे कीटिकोष्ठं प्रसूता ॥”

(४)

अवितथपथनायाऽपप्रयः सप्रय त्वं
भुवनहितविधित्सुर्या द्यां देवयन्धः ।
जिनधर ! भयि नित्यं सा समानानुभावा
“तिलतुपतटकोणे कीटिकोष्ठं प्रसूता ॥”

(५)

जनजनितविवादाः शाक्यसाङ्ख्याक्षपादा
गलितसकलशस्ता अथ यूय समस्ताः ।
विलसति जिनराजे युष्मदुन्मन्यहेतो
“तिलतुपतटकोणे कीटिकोष्ठं प्रसूता ॥”

(६)

हृतमद ! भवदीयज्ञानदुष्टौ निविष्टं
सकलमपि सकर्णावपरेनिर्यण्यं ! विश्वम् ।
सरभसमिदमूचुः कौतुकाकान्तचित्ताः
“तिलतुपतटकोणे कीटिकोष्ठं प्रसूता ॥”

(७)

विदशपतिपुरः पस्तपुरः सान्द्रहपाः
सरसयिविधभङ्ग्या नाटयमसाक्षुरीश ! ।
इदमपि किल काचित् भक्तिमुग्धाऽत्र चक्रे
“तिलतुपतटकोणे कीटिकोष्ठं प्रसूता ॥”

(८)

तथ पदपरिवस्यासुस्थितानां जनानां
गतनृजिन ! समस्ता लब्धयः स्युः प्रशस्ताः ।
अपि रचयितुमेतद् यदश्रादु शकं नो
“तिलतुपतटकोणे कीटिकोष्ठं प्रसूता ॥”

(९)

कुमन्तमयन ! जन्मन्यप्यतीर्यास्त्यदीये
विविधिमिदमदर्शनेयमुत्पातजातम् ।
उचलदनलक्षलत्काध्वन्द्रयिम्बादपत्तं-
“तिलतुपतटकोणे कीटिकोष्ठं प्रसूता ॥”

(१०)

प्रणमदमरनेतर्नय चेतः प्रवृत्ति-
जंगतुपकरणार्थं जायते त्यत्परेषाम् ।
इति जगति कदाचिद् बुद्ध्यते केनचित् किं
“तिलतुपतटकोणे कीटिकोष्ठं प्रसूता ॥”

(११)

अथगतगणनानां संस्तुतो त्यदगुणानां
विशदमति समेतास्तेऽपि नालं सुरेशाः ।
विलसति जिन ! येषां शक्तिरेवं विधातुं
“तिलतुपतटकोणे कीटिकोष्ठं प्रसूता ॥”

(१२)

श्रेयःसर्जनसज्ज सज्जनमनो विश्रामकल्पदुष्मं
भक्त्येति प्रतिपासर जिनधर ! त्वां ये
स्तुवन्ति ध्रुवम् ।

कञ्जानप्रवृद्धसुन्दरयशः सङ्कीर्णविश्वत्रया-
ऽमीपामीश ! दधोपसी न पदवी निश्रेयसश्रेयसः ॥

॥ इति समस्यास्तयः । सिद्धज्ञानगणिना

लिखितः ॥

—मुनि यत्तुर्विद्युः

श्री:

॥ वंचनाकी प्रगति यह मानवजीवनकी अधोगति है ॥

मुझे जहांतक विश्वास है वहांतक यह कहनेका अधिकार है कि वंचनाकी प्रगति यह मानव जीवन की अधोगति है। वंचनाकी प्रचीणता कहना यह मानव जीवन का अपमान करना है। मानव जीवनकी सफलता या उत्कृष्टता उसकी बुद्धिमत्ता पर अवलम्बित है। बुद्धिमान वही है जिसके कुल व्यवहार निर्दोष होनेके कारण पैदिक या आमुष्मिक बन्धनके कारण नहीं बनते। बुद्धिमान मनुष्यका यह कर्तव्य नहीं है कि वह अपने व्यवहारोंको कलुषित रहने दे यह मानकर कि हमारी युक्ति दुर्गम है दूसरों के साथ वंचनाका प्रयोग करे। किसी की युक्ति कुर्वोधि नहीं होती है। देश और काल निरवधिक पदार्थ हैं प्रकृतिके उदरमें बड़े बड़े बुद्धिमानोंका अस्तित्व संस्कार रूपसे विद्यमान है। ऐसा भी समय आता है कि वह कुर्वोधिसे दुर्बाध विषयको सुबोध बना देता है आडम्बरका भण्डा फोड़ देता है वंचकको वंचक सिद्ध कर देता है उसकी कीर्तिको विपरीत रूपमें परिणत कर देता है। समयकी भी पराधीनता ने अपना दास बनाया है उसको यह अधिकार नहीं है कि किसीके अनुरोधसे

वंचनासे सरलतासे कार्यकी सिद्धि होती है “सर्वैरुपायैः फलमेव साध्यम्” तो वंचनाकी प्रगति निन्द्य क्यों मानी जाय ? इस प्रगल्भ सन्देहका उत्तर यह है कि वंचना की प्रगतिसे विश्वासका अस्तित्व नामशेष हो जाता है। प्रत्येक व्यक्तिको अन्यव्यक्ति वंचकही मालूम होने लगते हैं। पदे पदे सन्देहको स्थान मिलने लगता है। चिन्ताका साम्राज्य अजेयरूपसे बुद्धिगत हो जाता है। प्राणिमात्र चिन्तित होनेके कारण दुःखी बन जाते हैं उनके लिए सुख दुर्लभ हो जाता है, मानव जीवनका कर्तव्य सदाके लिए विस्मृत हो जाता है। अतः यह मानना कि वंचनासे सरलतासे कार्यकी सिद्धि होती है सर्वोशमें भूल है। जिसकी प्रचलतासे अपना स्वभाव अविश्वासु बने, माता पिता गुरु आचार्य पुत्र पत्नी आदिसे भी शंका बनी रहे, उस वंचनानीतिसे सुखकी आशाकरना निजकी विक्षिप्तता बताना है। ‘सर्वैरुपायैः’ इस वचनका यह आशय है कि किसी या सर्ववैध उपायोंके द्वारा कार्यको सिद्ध कर लेना चाहिये न कि अवैध नीतिसे। इस नीति वाक्यका लक्ष्य भी समष्टिका हित न व्यष्टिका नहीं। समष्टि-

भांतिभांतिके उपायोंसे निर्धन बनाई जाती है, पापी स्वार्थ के उद्देशसे शिष्यगण पारस्परिक निन्दा स्तुतिके प्रचारक बनाए जाते हैं, दलालोंकी सहायतापर प्रसिद्धि अवलम्बित है, सत्यानृतका ज्ञान अलभ्य हो रहा है। इन सब अनर्थों का कारण एक मात्र वंचनाकी वृद्धि है। यह भी वञ्चनाहीका फल है कि उद्देशके समान होने परभी धार्मिक जनता परस्पर द्वेष भावसे वर्तती है, रागद्वेषके परिणामसे निश्चिन्त हो जाती है। तत्तद्दर्शनके विषयोंसे नितान्त अपरिचित, ग्रन्थोंके नाम मात्र से भी अज्ञात व्यक्ति दार्शनिक बनने का साहस करता है—

वञ्चना नाम है वशीकरण के उपायका। निजके भावोंकी छिपावेना, दूसरों को अनुकूल बनाने के लिए उसके स्वभावसे परिचित होकर अपने स्वभावको भी अरूप समय के लिए तदनुकूल परिवर्तित कर देना और सिद्ध साधक भावसे अग्रेसर बनना इस व्यवहारका नाम है वशीकरणका उपाय।

वंचनाका मूल दूरगामी हो गया है सहसा इसका अभाव होना संभावनासे बाहर है। इसका सर्वथा अभावतो असाध्य है तभी इसके बढ़ते वेगकी स्थिति कर देना साध्य और समयसंगत है ॥ मुझे विश्वास है कि जनता जीवनको सार्थक बनानेके उद्देश से देशान्तर से आई हुई उच्छृङ्खलताके दुष्परिणाम पर दृष्टिपात करने लगेंगी तो वचनका वेग स्थिति हो जायगा। प्रत्येक भारतवासीको यह जानने के लिए जाग्रत होना चाहिए कि भारतका स्वर्गीय जीवन दिनों दिन उल्लिख कर्ता होता जाता है। अभय और सत्यसंशुद्धि इन दोनोंका साहचर्य नित्य है इस सिद्धान्तसे हम भारतवासी दूर कथीं होते जाते हैं। जहां वंचना रहती है वहां भय अचक्षु रहता है अर्थात् भय और वंचना

का साहचर्य भी नित्य है इस सिद्धान्तकी क्यों नहीं सादर अपने विचार में हम स्थान देते हैं। ?

हिन्दु जनता आजभी संसारके सर्व जातीय जनतासे अधिक सुखी सुसन्तुष्ट है, उसका कारण यही है कि अन्य देशोंकी अपेक्षा यहां (भारतवर्षमें) वंचनाका वेग न्यून है। गरीब भारतवासी भी कुटुम्बी हैं, एक दूसरे से सात्त्विक हार्दिक सहानुभूतिकी समर्थक नीतिकी पसन्द करते हैं। अन्य देशवाले श्रीमान और सभ्य कहानेके मिथ्या सम्मान से विभूषित होने परभी अधिकांशमें कुटुम्बी नहीं हैं, उनका ग्राम्यव्यवहार वेश्याओंसे और भोजनव्यवहार होटलोंसे निर्बहता है, ये विदेशी शास्त्री “पल्लवप्राहिपाण्डित्यं क्रयकीर्तं च भैरुणम्। भोजनं च परार्थीनं तिष्ठः पुसां विडम्बनाः” में ओतप्रोत हो रहने परभी वंचनानीतिके समर्थनमें संलग्न हैं स्वयं क्लेशसागरमें पड़े हैं दूसरों को पड़नेके लिए बाधित करते जाते हैं। भारतवासी जनसमुदाय विशेष कर जैन समुदायकी सावधान कर देना आवश्यक मालूम होता है कि आपलोग श्री मल्लीनाथजीके इतिहास पर विशेष रूपसे ध्यान दीजिए। उक्त तीर्थङ्कर महाशयकी वंचनासे विशेष भयावह न होने परभी उनको खो शरीर प्राप्त करने लिए बाधित कर दिया। खो शरीर तीर्थङ्कर हो सकता है कि नहीं इस विचारवैषम्यको उपस्थित कर वह छोटी वंचना भी जैन जनतामें सिद्धान्त भेद उपस्थित करादी। अन्य भारतवासी समुदायों में भी मतभेद अवगत होते हैं उनमें भी किसी न किसी महा पुरुषकी वंचना ही हेतु है। वर्तमानकाल में भी जो जनता भावदुष्ट बन रही है इस अनर्थ में भी किसी न किसी अप्रणामी पुरुषकी या पुरुषोंकी वंचनाही

કારણ હૈ। શુદ્ધ હૃદય સે દર્શાવ ગવ વિચારોસે બના સિદ્ધાન્તમેદ કેવલ વિદ્વાનોં મેં રહતા હૈ વહ પામરોંકો નહીં વિષમ્ક કરતા। ફનકો અલગ કરનેવાલી કેવલ યંચના હૈ

અંતઃ સપ્રમાણ કહા જા સકતા હૈ કિં વચ્ચના કી પ્રગતિ વહ માનવ જીવનકી અધોગતિ હૈ ॥
શુભમ્ રમાપતિ મિથ્ર
મોહનલાલજી પાઠશાલા-અધ્યાપક.

ધર્મશુરુઓનું જગત્ના કલ્યાણ માટે કત્તવ્ય.

‘યથાદાચરતિ શ્રેષ્ઠસ્તત્તદેવેતરો જનઃ।

સ યત્પ્રમાણં કુરુતે લોકસ્તદનુવર્તતે ॥

શ્રી. મ. ગીતા, અ. ૩, શ્લોક ૨૫.

—જે પ્રમાણે શ્રેષ્ઠ પુરુષો આચરણ કરે છે, તે પ્રમાણે બીજા માણસો આચરે છે. મોટા પુરુષો જે કરે છે તે પ્રમાણ ગણાય છે, અને લોકો તે પ્રમાણે વર્તે છે.

હરકોઈ સંબંધન એટલું તો સ્વીકારશે કે શ્રેષ્ઠ પુરુષોની ગણનીમાં ધર્મશુરુઓ પ્રથમ પંક્તિમાં અને તે પછી પ્રથમ સ્થાનમાં આવી શકે; અને શામહત્ત-ગવદ્ગીતાના ઉપર જણાવેલા વચનાનુસાર ધર્મશુરુઓનાં આચરણ પ્રમાણે તેઓના સેવકો આચરણ કરે, એ નિર્વિવાદ છે. માટે ધર્મશુરુઓ જેઓ જગત્ના ઉદ્ધારક કહેવાય છે તેઓનું વર્તન સર્વ રીતે અનુકરણીય, નિર્મળ, પવિત્ર, નિષ્પાપ, નિર્દોષ, સરળ અને ચાહવા લાયક હોવું જોઈએ. જેવા ધર્મશુરુઓ હશે તેવાજ સમાજ પેદા થશે, તેથી કોઈ પણ સમાજના કોઈ પણ પ્રજાના કલ્યાણ કે અકલ્યાણનું જોખમ ધર્મશુરુઓના વર્તન ઉપર રહે છે. જેના વર્તન ઉપર આટલું બધું જોખમ રહે છે તેવા ધર્મશુરુઓની લાયકાત કેવી હોવી જોઈએ તે માટે આપણે પ્રથમ ‘ધર્મશુરુ’ શબ્દની વ્યાખ્યા વિચારીએ. ‘ધર્મશુરુ’ શબ્દનો અર્થ—

‘ધર્મશુરુ’ એ ધર્મશુરુ એ જે શબ્દનો સમાસ છે. તેમાંથી ‘ધર્મ’ શબ્દ સંસ્કૃત ધાતુ ધૃ (ધારણ કરવું) ઉપરથી થયેલો છે તેથી ‘ધર્મ’ એટલે ધારણ કરનારો અથવા, ‘ઉદ્ધાર કરનારો’ અર્થાત્ જે પાપથી ઉગારે અને દુઃખતિથી ઉદ્ધારે તે ‘ધર્મ’ કહેવાય.

‘ધર્મ’ની બીજી વ્યાખ્યા એ ધર્મ શકે કે—

યતોઽમ્યુદયતિઃશ્રેયસસિદ્ધિઃ સ ધર્મઃ।

(વૈશેષિક દર્શન.)

—જેનાથી ઉત્પત્તિ અને પારલૌકિક કલ્યાણની સિદ્ધિ થાય તે ‘ધર્મ’.

વળી ત્રીજી વ્યાખ્યા એ પ્રમાણે ધર્મ શકે કે—

યં તુ આર્યાઃ ક્રિયમાણં પ્રદેશન્તિ સ ધર્મઃ।

યં તુ ગૃહ્યન્તે તઃ અધર્મઃ।

(અંબસ્તવ ધર્મસૂત્ર.)

જે આચરણને આપણે ‘પુરુષો વખાણે તે ‘ધર્મ’; અને જેને આપણે ‘પુરુષો નિંદે તે ‘અધર્મ’.

ચોથી વ્યાખ્યા એ થાય છે કે—

આરંભાદ્ ન્યાયયુક્તો યઃ સં હિ ધર્મઃ इति સ્વતિઃ।

(શ્રીમદ્ભાષારત્નાતર્કત વનપર્વ.)

—આરંભથીજ જેમાં ન્યાય નીતિ હોય તેનું નામ ‘ધર્મ’.

વળી પાંચમી વ્યાખ્યા એવી થાય છે કે, જેવો પ્રતિહિતો ધર્મઃ। પેદમાં કલા પ્રમાણે આચરણ કરવું તે ‘ધર્મ’, અથવા The service of the humanity is ધર્મ.

આ પ્રમાણે ‘ધર્મ’ શબ્દની વ્યાખ્યા કર્યા પછી

હવે આપણે ‘શુરુ’ શબ્દની વ્યાખ્યા કરીએ.

‘શુરુ’ શબ્દસ્વન્યકારોડસ્તિ ર શબ્દસ્તમિરોધકઃ।

—‘શુરુ’ એટલે ‘અધિકાર’ અને ‘હ’ એટલે ‘નાશ કરનાર’ અર્થાત્ ‘અધિકારનો નાશ કરે તે શુરુ’. મતલબ એ કે શિષ્યના અસાનરથી અધિકારનો જે નાશ આપી નાશ કરે તે ‘શુરુ’. યુગાતિ તત્ત્વમાતિ ગુહઃ। જે તત્ત્વનો ઉપદેશ કરે તે ‘શુરુ’ કહેવાય.

સંસ્કૃતે: પ્રાકૃતૈશ્વ મયપચાકરૈસ્તથા ।

શિષ્યં ચો દેશમાપામિર્વિધવેરા મુઃ સ્મૃતઃ ॥

અર્થાત મંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાનાં ગદ્યપદ્ય વાક્યોથી તથા દેશી ભાષાથી જે શિષ્યને ઉપદેશ કરે તે 'ગુરુ' કહેવાય અર્થાત ગુરુને મંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને દેશી ભાષાનું પણ મંપૂર્ણ જ્ઞાન હોવું જોઈએ. ધર્મગુરુ કેાને કહેવા ?

ધર્મગુરુની વ્યાખ્યા એક પ્રાસ્તવિક શ્લોકમા આ પ્રમાણે આપેલી છે:—

વિદલયતિ કુવોધં વોધયત્યાગમાર્થં ।

મુગતિકુગતિમાર્ગા પુણ્યપાપે વ્યનકિ ॥

અવગમયતિ કૃત્યાકૃત્યંભેદં મુતે યઃ ।

નવજલનિષ્પોતસ્ત્વં વિના નારિત્ત કથિત્ ॥

ભાવાર્થ—કુઓધને દણે છે, આગમના રહસ્યનો ઓધ આપે છે, સન્માર્ગ અને કુમાર્ગ, પાપ અને પુણ્યનો વિવેક કરાવે છે, કરવા અને કરવા યોગ્ય કૃત્યોનો ભેદ દર્શાવે છે. એવા હે ગુરુ ! ભવ તરવાળી નૌકા તારા વિના કેાઈ નથી.

ઉપર પ્રમાણે આ જીને રાજદના મૂળ ઉપર વિચાર કરતાં ધર્મગુરુમાં કેવી જખરી લાયકત હોવી જોઈએ, તે સ્પષ્ટ થાય છે. લોકો હજુ એટલા બધા અજ્ઞાન દશામાં છે કે, ધર્મનો આવો નીતિયુક્ત વિશાળ અર્થ નહિ કરતાં તેના ટીકાં ટપકાં, માળા, સ્નાન ઈત્યાદિ બાહ્યપચારમાંજ સમાવેશ કરી દે છે, પરંતુ ઝાપિયુનિઓ અને આર્ચ વિદ્યાનોથી સ્થાપિત થયેલી 'ધર્મ' અને 'ગુરુ' રાજદની ઉપર દર્શાવેલી વ્યાખ્યાઓથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જેમાં કંઈ પણ ગંધાધુધી કે અનીનિ હોય તે ધર્મ કહેવાય નહીં અને જે કોઇ અનીતિનો વા અનાચારનો ઉપદેશ કરે તે ધર્મગુરુ કહેવાય નહીં; પરંતુ જ્ઞાનાથી શિષ્ય વર્ગનું આ લોક અને પરલોકનું કંઠ્યાણુ થાય તેવા નૈતિક, પવિત્ર માર્ગ તે ધર્મ કહી શકાય અને ઐહિક અને પારલૌકિક સાધનો સંપાદન કરવાને જે ખરો માર્ગ બતાવે તે 'ધર્મગુરુ' કહેવાય. વળી જેને જોડેર રસ્તામાં હજારો માણુઓની વચ્ચે અથવા એક ઝાંવારા ખુણામાં પણ શુદ્ધ અંતઃકરણથી અને તિર્મજ

ભાવથી આચરી 'શકાય તે 'ધર્મ' અને એવા નિર્દોષ ધર્મને દર્શાવનાર તથા શિષ્યોને એવા ધર્મ દોરનાર 'ધર્મગુરુ' કહેવાય. અજ્ઞાનથી માણુઓ અનેક લાલચોમાં સપડાય છે; અજ્ઞાનથી માણુઓ અનેક કુટિલ ધંધા આચરે છે; અને અજ્ઞાનથી માણુઓ અત્યંત નિર્દય કામો કરે છે. તેવા અજ્ઞાનમાંથી શિષ્યને સદુપદેશથી જે છોડાવે તે 'ધર્મગુરુ' કહેવાય. અજ્ઞાનમાં ખડેલા લોકો જૂત, પ્રેત, પિશાચ આદિ, તથા જનુ, મંત્ર તંત્રના વહેમમાં સપડાઈને શાસ્ત્રમાં કહેલા ધર્મ અને જગતપિતાનો આશ્રય લેવાનું છોડી અનેક મ્લેચ્છ વાંછનાવાળા જૂત પિશાચોને નિર્દોષ પ્રાણીના બોજ ધરવે છે, તેવા વહેમો અજ્ઞાનીઓ અને પાપાત્માના અંતઃકરણમાં એકજ જગતપિતાનો આભાસ ઉત્તમ સત્ય તત્વના ઉપદેશથી પ્રગટ કરી તેઓને ધર્મ પ્રત્યે જે વ્યક્તિ દોરે તે 'ધર્મગુરુ' કહેવાય.

પરંતુ સેવકો પામેથી ધન એકકું કરી મોજમજ કરવી, નાચ તમાસા અને ખેલ લેવા, ઇન્દ્રિયોની કુચીસળા સંતોષવી અને એવાજ બીજા અનાર્થ માર્ગ આચરવા, એમાંજ જે કોઈ ધર્મગુરુઓ પોતાનું કર્તવ્ય સમાજેલું સમજે અથવા એવાજ અનિષ્ટ માર્ગમાં પોતાની સત્તાનો દુરુપયોગ કરે તો તો તેને કોઈ પણ રીતે 'ધર્મગુરુ' કહી શકાશેજ નહિ. ધર્મગુરુઓને પરમેશ્વર ! એવે આડે રસ્તે ન વાળો ! જે તેઓ એવે આડે રસ્તે વળે તો જગત પણ ઉધું વળે, એ નિર્વિવાદ છે. ધર્મગુરુઓ પોતાને ભગવાનના અવતારરૂપે મનાવા ઇચ્છે છે, અને ખરા ધર્મગુરુઓ ભગવાનના અવતારરૂપજ છે, જાકે એથી વિશેષ પણ છે એમ કહી શકાય. પરંતુ ગોતે અવતારરૂપે મનાવા માગતા હોય છતાં પ્રભુના અવતારના જેવા ગુણો પોતાનામાં લેશ પણ ન હોય અને કેવળ અવતારના નામે જગતને ભોળવી છેતરી ખાવા જેવું કર્મ કરે તો તેઓ પોતાના ધર્મગુરુ પદને પાત્ર રહેતા નથી. જે ધર્મગુરુઓ સદ્ગુણ, સદ્ધર્મ, અને સદ્વર્તનથી બદિમુષ્પ થયેલા હોય તે કાન કુંડળને શિષ્યો સ્થાપે તો તેમના દિલમાં સદ્ધર્મ અને સદાચારની કેવી ઝાપ પડે, તે દરેક જણુ વિચારી શકશે.

ધર્મશુદ્ધિઓમાં કેવા ગુણ હોવા જોઈએ ?

ધર્મશુદ્ધિઓનું જીવનવૃત્ત તે સ્ફાર્તિક જેવું નિર્મળ અને ગંગાજળ જેવું પવિત્ર હોવું જોઈએ. ધર્મશુદ્ધિઓ સત્યવક્તા, જીતેન્દ્રિય, દયાળુ, નિરુદ્ધ, સ્વચ્છ વૃત્તિના અને ધર્મની મૂર્તિરૂપ હોવા જોઈએ. ધર્મશુદ્ધિઓમાં શ્રી રામચન્દ્ર જેવું સદ્વર્તન, લીધમ. હૃદયમાન કે લક્ષ્મણ જેવું અહમયર્થ, ગુરુ શ્રી હતાચ્ય જેવા સમભાવ, યુધિષ્ઠિર જેવું સત્ય, વસિષ્ઠ જેવી શાન્તિ (ક્રોધના અભાવ), વ્યાસ જેવી વિદ્વત્તા અને રાજર્ષિ જનક વિદેહી જેવું તત્ત્વજ્ઞાન હોવું જોઈએ. હુંકામાં ધર્મશુદ્ધિનું જીવન સર્વ રીતે પવિત્ર અને અનુકરણીય હોવું જોઈએ.

ધર્મશુદ્ધિઓની તુલના (સરખામણી)—

ધર્મશુદ્ધિઓમાં પણ અન્ય માણસોની પેઠે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર આદિ વાસો કરતાં હોય તો પછી તેમનામાં અને સામાન્ય મનુષ્યોમાં શો તફાવત રહે છે ? નિર્મળ દર્પણનું પ્રતિબિંબ જેમ ઉજ્જવળ અને નિર્મળ પડે છે, તેમ સદ્વર્તનશીલ ધર્મશુદ્ધિઓની પવિત્ર રહેણી કરણીની છાપ શિષ્યોના અંતઃકરણમાં શુદ્ધ સ્વરૂપમાં પડે છે, અને સ્વાભાવિક રીતેજ શિષ્યવર્ગની તેવા ધર્મશુદ્ધિઓ પ્રત્યે પ્રેમ્ય શ્રદ્ધિ થાય છે તથા તેઓ કૃતાર્થ થઈ અંતે ભવસાગર તરી જાય છે. એથી ઉલટું જેમ મહિન દર્પણનું પ્રતિબિંબ મહિન અને નિસ્તેજ પડે છે તેમ દુર્વાસનાથી ભરેલા ધર્મશુદ્ધિની છાપ પણ શિષ્યોના અંતઃકરણમાં મહિન રૂપમાં પડે છે તેથી શિષ્યોને ઉદ્ધાર થવાને બદલે તેઓ સદાકાળ દુર્ગતિની ખાડમાંજ રીળાયાં કરે છે, અને ચોર્લાસીના ફેરામાં અટવાયાંજ કરે છે. ત્યાં સુધી ધર્મશુદ્ધિઓમાંથી રાગ (કામ ક્રોધાદિકના વેગ) ન જાય ત્યાંસુધી તેઓની લાભકાતના ટકા શ્રવણ લેખાય અને ત્યાંસુધી તેઓ હરકોઈ સામાન્ય મનુષ્ય જેવાજ લેખાય. ધર્મશુદ્ધિઓને ખરા ગુણ આપી સાચેસાચા દેવાંશી બનાવો ! કહ્યું છે કે—“નિઘ્નતરણસ્ય ચઢં તપોવનમ્ । જે મનુષ્યનો રાગ શાંત થઈ ગયો છે, તેનું ધરજ તપોવન છે.” અર્થાત્ તે જાતેજ તપસની જેવા છે. જે સામાન્ય મનુષ્યમાંથી કામક્રોધાદિ જતાં તે તપસની

જેવા બની શકે છે, તો પછી ધર્મશુદ્ધિઓમાંથી કામ ક્રોધાદિ નીકળી જાય તો તેઓ સાક્ષાત્ દેવ કેમ ન બની શકે ? પરંતુ—

ગુણો વહવઃ સન્તિ શિષ્યવિત્તોપહારકઃ ।

ગુણો વિરલા સન્તિ શિષ્યવિત્તોપહારકઃ ॥

“શિષ્યનું વિત્ત દરણ કરી લે એવા તો જગતમાં ગુરુઓ પુષ્કળ છે, પરંતુ શિષ્યનું વિત્ત દરણ કરી લે તેવા ગુરુઓ વિરલ છે.”

વિત્ત દરણ કરવાનું કામ તો દરેકને આવડી શકે, પરંતુ વિત્ત દરણ કરવાનું કામ પુણ્યશીલ ગુરુઓનેજ ભાગ્યે આવે છે. શિષ્યનું વિત્ત દરણ કરવાનો મહામંત્ર એજ છે કે પોતે જાતે સદ્ગુણ અને સદ્ધર્મના મૂર્તિરૂપ બની નિરંતર પ્રમાદ વિના સેવકોને સત્ય તત્ત્વોનો એટલે ખરા જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરી દરેકને સત્ય વસ્તુના ઉપદેશથી દૂરી લીધેલાં છે વિત્ત જેનાં એવા શિષ્યો પોતાના ધર્મશુદ્ધિને ધર્મશુદ્ધિ ગણે છે, અને મહા પુરોણનું વાક્ય છે કે “ગુરુ અને ગોવિંદની એકતા થવાનો ખરા આધાર શુદ્ધ સદ્વર્તન ઉપર છે.”

ધર્મશુદ્ધિઓનો ત્યાગ—

ધર્મશુદ્ધિઓએ ખાસ કરી કાયામોહ, કનક અને કાન્તાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, કોઈ પણ અન્ય ધર્મની નિંદાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. હુંકામાં પ્રવૃત્ત, પરદાર અને પરદ્રોહથી ધર્મશુદ્ધિઓએ નિરંતર છેડા રહેવું જોઈએ કહ્યું છે કે—

વેદા દેશા ભ્રમં ચક્રે કાન્તાસુ કનકેષુ ચ ।

તાસુ તેષ્વપ્યનાસકઃ સાશ્વત્કર્મો નરાકૃતિઃ ॥

એટલે કે વિધાતાએ કાન્તા અને કનકરૂપી બે બળના મોહવાશ રચેલા છે. તે બંનેથી જે વિરક્ત રહે છે તે માણસના આકારમાં રહેલો દેવ છે. આ વાત હરકોઈ મનુષ્યને પણ લાગુ પડે છે અને જે નિરંતર આ ઉમદા શિખામણ પ્રમાણે વર્તે છે, તે ત્રણે કાળે સુખી રહે છે, અને દેવતાની માફક જગતમાં પ્રેમ્ય છે. જે સામાન્ય મનુષ્ય પણ આ બે વસ્તુના ત્યાગથી આટલી હંચી કાઢીએ પહોંચી શકે, છે તો ધર્મશુદ્ધિઓ તે બંનેના ત્યાગથી સાક્ષાત્ દેવાંજ બની શકે અને સાક્ષાત્ દેવોનુંજ કામ કરી શકે. બદ્ધ દેવથી પણ વિશેષ કામ કરી શકે, કારણ કે

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એ ત્રણે અનુક્રમે ઉત્પત્તિ રિયતિ અને લય પૂરતું કામ કરી રહે છે, પણ ખરા ધર્મગુરુઓ તો પ્રાણીઓને સદ્ગુપદેશ વડે તત્ત્વજ્ઞાન આપી ધર્મશરના દિવ્ય સ્વરૂપમાં બેઠે છે. ધર્મશર એ પ્રાણીઓની નજરમાં રહેલા અગોચર દેવ છે પરંતુ ખરા ધર્મગુરુઓ તો દૃષ્ટિગોચર દેવ છે. વળી અવ્યક્ત કરતાં વ્યક્તથી કાર્યની સાધના સહેલાઈથી થાય છે, તે ઉપર શ્રીમદ્ ભગવતગીતા સાક્ષી આપે છે કે અવ્યક્તા હિ ગતિર્દુસ્મ્ । પરંતુ ધર્મશરનું અવ્યક્ત સ્વરૂપ ધર્મગુરુના વ્યક્ત સ્વરૂપથી જાણી શકાય છે, માટે દુનિયાની હજારો ધાંધલ, હજારો ધમાલ, કરોડો વિદંબણા, અને કેટલાયધિ આપત્તિ, વચ્ચે આ લોક અને પરલોક શોધી શકાય એવા અપરકર માર્ગ ખતાવનાર સદ્ગુરુઓને હજાર હજાર વાર પ્રણામ હો ! ધર્મગુરુઓમાં બીજા નાના ગુણો ઘણા હોય પરંતુ પરદાર પ્રત્યે જે પોતાની લાગિની, પુત્રી આશય માતા સમાન તેમની દૃષ્ટિ ન હોય તો તેમના અનેક નાના ગુણો આ એક મોટા દોષમાં દંકાઈ જાય છે.

અમીતગુણોપિ પદાર્થો દોષેષેકેન નિર્દિતો ભવતિ ।

નિખિલરસાયનસહિતો ગંધોનોદ્રેણ લગ્નુરિવ ॥

અર્થાત્ ‘લસણ’ જે કે અનેક રાસાયણિક ગુણોથી ભરપૂર છે, પરંતુ માત્ર એક દુર્ગંધના મોટા દોષથી તન્મય છે તેવી રીતે ધર્મગુરુમાં અનેક ગુણો હોવા છતાં જે આ એક મોટા દોષ હોય તો તેઓ નિંદાય છે—તન્મય છે—હલકા થાય છે, અને દુર્ગંતિમાં જાય છે. પરિહરતુપરાજ્ઞાનુવર્ગે શ્વમતિગીવિતમસિ વાહનં ચેત । હરિહરિ હરિણીદશો નિમિત્તં વ્રણવ્રણકંઠમૈલયો લુલ્લે ॥

“જે તમને તમારું જીવિત વધારું હોય તો તમે પ્રાંગનાને સંગ તજ્યો. કારણ કે કુટ્ટ છુદ્ધિથી સતી સીતાને મેળવવાનો પ્રયાસ કરતાં દયકંધરના (રાવણ)ના દશ માથાં અરે અહીં તહીં રખડ્યાં.” કુમારપાળ અને સિદ્ધરાજનું દંપતી,

માટે પોતાનું કલ્યાણ ધર્મગુરુઓએ તેમ જ સર્વ અન્ય પુરોહિતોએ પરસ્પરી પ્રત્યે પવિત્ર, સહોદર ભાવ નિરંતર રાખવા નોંધ્યો.

તે વિશે એક આખ્યાયિકા જાણવા જેવી છે: એક વખતે કુમારપાળ નામના રાજાએ પોતાના વૃદ્ધ મં-

ત્રિઓને પૃથક્કે “મારા અને સિદ્ધરાજના ગુણદોષનો મુદાખલો કરો.” વૃદ્ધ મંત્રિઓએ કહ્યું કે, “મહારાજ ! આમે આપને જાણવાથી તે પૂર્વે અમને આપે અલય-વચન આપવું નોંધ્યો.” કુમારપાળે અલયવચન આપ્યું, એટલે વૃદ્ધ મંત્રિઓએ કહ્યું કે, “મહારાજ ! સિદ્ધરાજનાં અટ્ટાણું ગુણ અને માત્ર જે જ દોષ હતા અને આપમાં માત્ર જે જ ગુણ અને અટ્ટાણું દોષ છે.” આ જવાબ સાંભળી કુમારપાળે એકદમ પોતાની કટારી ખેંચી. મંત્રિઓ ગભરાયા, પરંતુ તેમને તેણે કહ્યું કે, તમારે કરવાનું નથી હું પોતે જ મરવા ધવિલું છું. કારણ કે હું મારી રહેણી કરણી સિદ્ધરાજ કરતાં ઘણે દરજ્જે સારી રાખવા માન કરું છું, છતાં તમે કહો છો કે સિદ્ધરાજનાં અટ્ટાણું ગુણ અને માત્ર જે જ દોષ હતા, અને મારામાં અટ્ટાણું દોષ અને માત્ર જે જ ગુણ છે. આ સાંભળી મંત્રિઓએ કહ્યું, “ગ્રામધિરાજ ! અમારું કહેવું ખરું છે, પણ આપ તેનું સ્વસ્થ સમજ્યા નથી. સિદ્ધરાજનાં અટ્ટાણું ગુણ અને જે દોષ હતા પણ તે જે દોષ એવા મોટા હતા કે તેથી તેના જે અટ્ટાણું ગુણ દંકાઈ જતા, કારણ કે સિદ્ધરાજ પરસ્પરી પદ તથા રણમાં પાછો હારનાર હતા, અને આ જે દોષ પૈકી પહેલો દરેક માણસ માટે અને બીજો ખાસ ક્ષત્રિય માટે બહુ નિંદ છે. પણ પરસ્પરી સાથે સહોદર ભાવ તથા રણમાં શૈર્વ, એ જે આપના ઉત્તમ ગુણોથી આપના બીજા નાના અટ્ટાણું દોષ દંકાઈ રહે છે.” અર્થાત્ તમે સિદ્ધરાજ કરતાં શ્રેષ્ઠ છો. તાત્પર્ય એ છે કે માણસમાં અનેક ગુણ હોય તથાપિ અધિચાર જેવો એક લાંબકર દોષ જેનામાં હોય તો તે સર્વથા નિંદાય છે. આ વાત દરેક સ્તુત્યે અને ખાસ કરીને ધર્મગુરુઓએ સર્વદા પ્રત્યેક ક્ષણે ધ્યાનમાં રાખવી નોંધ્યો.

ત્યાં સુધી જાણી દૃષ્ટિથી નિરખશે લોકો બધાં સ્નેહથી, ત્યાં સુધી ચિત્તમાં અખંડ મનો આનંદ, ઉદાસથી; કીર્તિવંત સુશીલ, ધીર નર તે લેખાય છે ત્યાં લગી, ન્યાં સુધી પરદારસંગરસમાં લેવાય ના તે જતી. ૧

આ નીતિનું ધર્મગુરુઓ સર્વદા પાલન કરતાં રહેશે તો તેઓ પોતે તરી પોતાના સેવકોને પણ અવશ્ય તારી શકશે.

એક વૈષ્ણવ

ખેમરાજકૃત મંડપાચલ (માંડવગઢ) ચૈત્યપરિપાટી.

માહવામાં માંડવગઢ એ સુપ્રસિદ્ધ છે. ત્યાં મંડનમંત્રી યર્ધ ગયા ને તેણે અનેક સંસ્કૃત ગ્રંથો રચ્યા. જૈન શ્રીમતો ત્યાં અદ્યક સંપત્તિ વાળા, અને સારી સંખ્યામાં વસતા હતા. ‘માંડવગઢનો રાજ્યો નામે દેવ સુપાસ’ એ ઋષભદાસના સ્તવનમાં આપણે બોલીએ છીએ. ત્યાં જે જે જૈન ચૈત્યો અને જિંમો હતાં તેની પરિપાટી કરનારે સ્તવન સોમધ્વજગણિના શિષ્ય ખેમરાજગણિએ રચેલું, તેની એક ત્રણ પાનાની પ્રત મળેલી તેમાં આગળ પાછળ ટુંકા સ્તવનો ને વચમાં આ સ્તવન પાનાં એ અને ત્રણ પર છે તેની નકલ મુનિ પુસ્તકાલયે કરેલી, તે અને શ્રી જિનવિજય પાસે મોકલે કરેલા સંગ્રહમાં હતી તે આમારી પાસે આવી. તે મૂળ સાથે પુનઃ લેખ સુધારી અત્ર મૂકી છે. તેમાં બાવીસ દેહરાનો-મૂલનાયક બોવીસ જિનની પ્રતિમાના અને તેમાં સર્વ મળી કુલ ૫૬૨ જિનચિત્રોનો ઉલ્લેખ છે. તે ઉપરાંત જાવડે કરાવેલ રૂપાનાં, રત્નમય અને સુવર્ણનાં જિંમો ભંડારમાં મૂકેલાં હતાં તેનો પણ ઉલ્લેખ છે. આ જાવડ તે કોણુ તેનો પત્તો હજી લાગ્યો નથી, પણ તે ઐતિહાસિક વ્યક્તિ થયેલ જણાય છે. ૨૨ દેહરામાં (૧) હું મોટામાં મોટા દેરાસરનું વર્ણન છે. તેમાં મૂલનાયક પાર્શ્વનાથ છે. તે ઉપરાંત ઋષભ, શાંતિ, અષ્ટાપદ અવતાર, સમવસરણ, બીજી બાજુ પાર્શ્વ, સુપાર્શ્વ, અજિતનાથ, નંદીશ્વર અવતાર છે. રજિયામણો રંગમંડપ છે જેમાં ઘંટ વાગ્યાં કરે છે વળી તેમાં રેવગિરિ (ગિરનાર), અને પુંડરિક ગિરિના અવતાર, વીરપ્રભુના કલ્યાણક, અષ્ટાપદ, પાર્શ્વ કુમારના દશ ભવ, નેમિનાથ ભગવાનની જ્ઞાન વગેરેનાં ચિત્રો લઈ ઉપર ચીતરેલાં છે. એ ઇદ્રવિમાન સમા જિનસુવનમાં પાર્શ્વનાથને નમવાનું છે. ૧૫૪ જિનચિત્ર બીજા છે. (૨) માં સુપાર્શ્વનાથની સ્થામ મૂર્તિ છે. ને ૯૫ જિનચિત્ર છે. (૩) માં શાંતિનાથ (૪) માં સંભવનાથ (૫) માં આહિનાથ, (૬) માં સુપાર્શ્વનાથની મૂર્તિ છે. આ રીતે મૂલચિત્ર પાનપુરામાં છે. (૭) માં સીમધર સ્વામી (૮) માં શાંતિનાથ (૯) માં ઋષભનાથ (૧૦) માં પણ ઋષભનાથ અને બીજાં ઘણાં જિંમો (૧૧) માં નેમિનાથ (૧૨) માં ચિત્રામણિ પાર્શ્વનાથ (૧૩) માં સુમતિનાથ અને ૨૪ જિન સહિત અષ્ટાપદ (૧૪) માં જરાવલી પાર્શ્વનાથ (૧૫) માં શાંતિનાથ (૧૬) માં પાર્શ્વનાથની સ્થામ મૂર્તિ (૧૭) માં શાંતિનાથ, (૧૮) માં અજિતનાથ (૧૯) માં શાંતિનાથ, (૨૦) માં ઋષભનાથ અને મહાવીરની મૂર્તિ છે. ક્ષેત્રપુરી-ક્ષેત્રપુરામાં (૨૧) માં શાંતિનાથની મૂર્તિ છે અને (૨૨) માં હસંગાયાદમાં નેમિનાથની પ્રતિમા છે. આમ ૨૩ દેહરામાં ૨૪ મૂલ ચિત્ર છે. સર્વ જિંમોની સંખ્યા ૫૬૨ છે. કાવ્ય ફાગળમાં રચ્યું છે. દ્વદ્વા સિવાય બીજાં છંદો રેખતાની પેરે ગાઈ શકાશે. [તંત્રી.]

ફાગ-દાઘ.

પાસજિજેસર પથ નમિય, કમિય ફલ દાતારો;
ફાગ બંધિ દલ સધુણિય, જિજુવર બિંધ અપારો. ૧
અદે ભાવદેસ મઝારસાર મંડવગઢ સોહમ,
જિદિ જિજુદર ઉતુંગવેગ ભવીયાય મન મોદમ;
નિર્મલ સીતલ વદમ નીર નીઝણ અપારો,
ફલીય ફલીય અદારભાર વનસપતી સારો.

મૂલ ભવણિ થી પાસનાહ અલિનવડે વસતો,
ચારહ માસ સુદામણુદિ સંજમ સિરિકતો;
મુંદરિ કરિ સિંગાર ફાર જિજુભવણિ દિ આવર્ધ,
કોહલ જિમ અતિ મધુર કદિ જિનવરણુલ ગાવર્ધ. ૩
ભાસ.

રિસદેસર સિરિસાંતિજિજુ, અષ્ટાપદ અવતારો;
૨. રવિજિમ તેજદિ ઝિગમિઝ, સમવસરણુયજિજુ. ૪

અહે ઉત્તિદિ પાસમુપાસ અનિયતિજી મંડિય દીસઈ,
નંદીસરી આવન દેવત્રિયુ(૧૬) બવણિ સલીમજયે;
રંગમંડપિ રલીયામણુજી જયધંટ નિનાદો,
ખોજે કિરિ જિણુમવણુ કરંધ સરગદ સિંઘે વાદો. ૫
દેવયગિરિ સિરિ પુંડરિક ગિરિવર અન(વ)નારો,
કથ્યાગિક જિણુ વીરતાયા અષ્ટાપદ સારો;
દસ ભવ પાસકુમાર નેમિજિણુ જન લેખજય,
ભીતિ કિખી ચિત્રામ દેખિ જિદિ મન મોલીજય. ૬

ભાસ.

એરિસ ઈન્દ્રિયામાણુ સમા, જિણુમવણિદિ જયવતો;
પાસજિણેસર ગુણનિવહ, નમિયું દરખિ દસતો. ૭
અહે કેસર ધનધનસાર સારચંદન ધસિલેસો,
ઘડસઉ ચઉપન મિય સદિય પ્રભુ પૂજ કરિસો;
કુન્નમ માલ સુચિ સોલ કરી જિનકંઠિ હવેસો,
નામિય ગાધ્ય વિવિદ, અંદિ ભાવન ભાવેસો. ૮

ભાસ.

ખીજય જિણુદરિ હરિખ ભરિ, વંદિ સુસામિ મુપાસો;
સુરતરજિનિ અતિસય ગુણુદિ-જય જન પૂરંધ આમો. ૯
અહે દીસઈ સુરતિ સામલીએ સોભાગિદિ ચંગી,
જયજય જયકથ રતનજગિત જયુ અંગિદિ અંગી;
રાસ ભાસ ઉચ્ચાસ ધરી નારી ગાવંતી,
જયુ ભવણિદિ પ્રભુ પૂજકાજિ મોદઈ આવંતી. ૧૦
સાત પદ્મીય સતીય સીત મરૂતિ જયુ ચાપી,
દેસ વેરસિદિ ધરીય સામિજીરતિ જગિ વ્યાપી;
પંચાગ્રયઈ જિણુદિ મિય પરિવાર મનોહર,
કુસમકરંઠે ભરેવિ રંગિ પ્રજિસુ પરમેસર. ૧૧

ભાસ.

સંતિનાદ તીજય ભવણિ, ચઢઈ સંભવ સામિ;
આદિજિણેસર પંચમઈ, પ્રણમઉ સુભ પરિણુમિ. ૧૨
અહે હઠઈ જિણુદરિ શ્રીમુપાસ આસા મન કેરી,
પૂરંધ ચૂરંધ દુઃખરાસિ વાજય જસ-ભેરી;
ખા(વા)નપુરિ દિ જિણુ મૂલમિય ઇણિપરિ જોદારઉ,
જય ભાવ ખિદંબેટિ પૂજ કરિ દુરિય નિવારઉ. ૧૩
ધરમધુરંધર ધાર માંહિ સીમંધર સામી,
સત્યમ જિણુદરિ કણુધવન સેવઈ નિતુ ધાંખી;

ઉરિ મુમનાદય દાર સાર ખિદં કાનિદિ કુંડલ,
સિરિવર જય વિસાલભાવ મોદય ભામંડલ. ૧૪

ભાસ

અકમ જિણુદરિ સંનિજિણુ, નવમઈ રિસઈ જિયુદો;
ભાવિક ચક્રારદ રંગવઈ, જયુ મુખ પૂનિમચદો. ૧૫
અહે દસમઈ દેહિસ મદિય માણુ મરદેવાનંદણુ,
ખંડુય ખિંબરૂઈ નમિસુ દેવજણુમણુઆનંદણુ;
ધ્યારમઈ રમઈ આપારમનિ નેમિકુમારો,
ચાલ્લકુલસિંગારદાર રાજસ-ભરતારો. ૧૬
ખારમ જિણુદરિ હરિય પૂરિ ચિંતામણિ પાસો,
માધયુ ગદ્યઈ રંગિ અંગિ આણી ઉચ્ચાસો;
સુમતિ તણુદિ દાતાર સુમતિ તેરમઈ જુદારઉ,
અષ્ટાપદિ ચઉવીગ દેવ સેવા નિતુ સારઉ. ૧૭

ભાસ.

ચઉદસમઈ જિણુવર જયઉ, જિરાવણિ પ્રભુ પાસો,
પનરસ જિણુદરિ રોતિજિણુ, સેવકે મહિમનિવાસો. ૧૮
અહે સોતમજિણુદરિ પાસનાદ સલહીયઈ આપારો,
સામકવન પસજ જયઉ અસોણુમસ્તારો;
સંનિજિણેસર સતરમઈ એ નિય મણિ સમરવઉ,
પૂજય અનિય અદારમઈએ જીવિય દસ લેવઉ. ૧૯
એણુલીસમ દેવભવણિ સંતીસર વંદઉ,
શિશુ દિસાવર પીસમઈ એ ચારચીય વીર નંદઉ;
સુપરિ ક્રોતેપુરિ સતિનાદિ ઇકવીસમ જિણુદરિ,
નમિય પુંગંચાઆદિ નેમિ ગાધયુ મધુરઈ સરિ. ૨૦
જગિ જયવત જુદારીયઈ, મૂલમિય ચઉવીસ;
ભાવ ભગતિ પૂજ કરી, પૂરિસુ મનહ જગિસ. ૨૧
અહે સયલમિય સયપંચ અનઈ પાસદિ નમોજય,
લંડારિદિ જે અઈઈ દેવસેવા નિતુ કીજઈ;
રૂપયણુ સોવન ખિંબશ્રી જયવકારીય,
નમિસુ અનેરી સયત તિત્ય નિયમણિ સંભારીય. ૨૨
ઇણિપરિ ચૈત્યપ્રવાહ રચી મંડવચઠિ હરિસિદિ,
સિંચીય સુકતભંડાર સુગર સોમધજગણિ સીસિદિ,
દ્વાયથાંધિ જે યુન્યવંત નારી નર ગાયઈ;
એમરાજનૃણિ લણુધ તેધ યાત્રાદલ પાવઈ. ૨૩
॥ કૃતી શ્રીમળદપાવલચૈત્યપરિપાટી સમ્પૂર્ણા ॥

ખેમરાજકૃત મંડપાયલ (માંડવગઢ) ચૈત્યપરિપાટી.

માલવામાં માંડવગઢ એ સુપ્રસિદ્ધ છે. ત્યાં મંડપમંત્રી ચર્ચ ગયા ને તેણે અનેક સંસ્કૃત ગ્રંથો રચ્યા. જેન શ્રીમંતો ત્યાં અદળાક સંપત્તિ વાળા, અને સારી સંખ્યામાં વસતા હતા. 'માંડવગઢનો રાજગો નામે દેવ સુપાસ' એ ઋષભદાસના સ્તવનમાં આપણે બોલીએ છીએ. ત્યાં જે જે જૈન ચૈત્યો અને ખિંબો હતાં તેની પરિપાટી કરનારે સ્તવન સોમધ્વજગણિના શિષ્ય ખેમરાજગણિએ રચેલું, તેની એક જાણ પાનાની પ્રત મળેલી તેમાં આગળ પાછળ ટૂંકા સ્તવનો ને વચમાં આ સ્તવન પાનાં ખે અને ત્રણ પર છે તેની નકલ મુનિ પુણ્યવિજયે કરેલી, તે ખંને શ્રી જિનવિજય પાસે પોતે કરેલા સંગ્રહમાં હતી તે અમારી પાસે આવી. તે મૂળ સાથે પુનઃ લેખિ સુધારી અત્ર મૂકી છે. તેમાં બાવીસ દેહરાનો-મૂલનાયક ચોવીસ જિનની પ્રતિમાના અને તેમાં સર્વ મળી કુલ ૫૬૨ જિનખિંબોનો ઉલ્લેખ છે. તે ઉપરાંત જાવડે કરાવેલ રૂપાનાં, રતનમય અને સુવર્ણનાં ખિંબો લગ્નદરમાં મૂકેલાં હતાં તેનો પણ ઉલ્લેખ છે. આ જાવડ તે કોણ તેનો પત્તા હજી લાગ્યો નથી, પણ તે ઐતિહાસિક વ્યક્તિ થયેલ જણાય છે. ૨૨ દેહરામાં (૧) હું મોટામાં મોટા દેરાસરનું વર્ણન છે. તેમાં મૂલનાયક પાર્શ્વનાથ છે. તે ઉપરાંત ઋષભ, શાંતિ, અષ્ટાપદ અવતાર, સમવસરણ, બીજી બાજુ પાર્શ્વ, સુપાર્શ્વ, અજિતનાથ, નંદીશ્વર અવતાર છે. રણિયામણે રંગમંડપ છે કે જેમાં ઘંટ વાગ્યાં કરે છે વળી તેમાં દૈવચંચિર (ગિરનાર), અને ધુંડરિક ગિરિના અવતાર, વીરપ્રભુના કલ્યાણક, અષ્ટાપદ, પાર્શ્વ કુમારના દસ ભવ, નેમિનાથ ભગવાનની જાન. વગેરેનાં ચિત્રો હાંતિ ઉપર ચીતરેલાં છે. એ ઉદ્ભવિમાન સમા જિનભુવનમાં પાર્શ્વનાથને નમવાનું છે. ૧૫૪ જિનખિંબ બીજાં છે. (૨) માં સુપાર્શ્વનાથની શ્યામ મૂર્તિ છે. ને ૬૫ જિનખિંબ છે. (૩) માં શાંતિનાથ (૪) માં સંભવનાથ (૫) માં આદિનાથ, (૬) માં સુપાર્શ્વનાથની મૂર્તિ છે. આ રીતે મૂલખિંબ ખાનપુરામાં છે. (૭) માં સીમંધર સ્વામી (૮) માં શાંતિનાથ (૯) માં ઋષભનાથ (૧૦) માં પણ ઋષભનાથ અને બીજાં ઘણાં ખિંબો (૧૧) માં નેમિનાથ (૧૨) માં ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ (૧૩) માં સુમતિનાથ અને ૨૪ જિન સહિત અષ્ટાપદ (૧૪) માં જીરાવલી પાર્શ્વનાથ (૧૫) માં શાંતિનાથ (૧૬) માં પાર્શ્વનાથની શ્યામ મૂર્તિ (૧૭) માં શાંતિનાથ, (૧૮) માં અજિતનાથ (૧૯) માં શાંતિનાથ, (૨૦) માં ઋષભનાથ અને મહાવીરની મૂર્તિ છે. રૂત્તપુરી-રૂત્તપુરામાં (૨૧) માં શાંતિનાથની મૂર્તિ છે અને (૨૨) માં હુસંગાબાદમાં નેમિનાથની પ્રતિમા છે. આમ ૨૩ દેહરામાં ૨૪ મૂલખિંબ છે. સર્વ ખિંબોની સંખ્યા ૫૬૨ છે. કાવ્ય ફાગળવંશમાં રચ્યું છે. દૂદા સિવાય બીજાં જોદો રેખતાની પેરે ગાઈ શકાશે. [તંત્રી.]

ફાગ-દાલ.

પાસજિજોસર પથ નમિય, કામિય ફલ દાતારે;
ફાગ બંધિ હજ સયુક્તિસુ, જિજીવર ખિંબ અપારો. ૧
અહે માલવદેસ મગરિસાર મંડવગઢ સોહધ,
જિદિ જિજીવર ઉરુમવેગ લનીઅણુ મંન મોહધ;
નિર્મલ સીતલ વદધ નીર નીરણુ અપારો,
ફલીપ ફલીપ અદારબાર વનસપતી સારો.

મૂલ લવણી શ્રી પાસનાદ અભિનવકે વસતો,
ચારહ માસ સુદામજીક સંજમ સિરિકેતો;
મુંદરિ કરિ સિંગાર ફાર જિજીવણિ દિ-આવઈ;
કોઇય જિય અતિ મધુર કોઈ જિનવરણુ નાવઈ. ૩
ભાસ.

રિસદેસર સિરિસંતિજિણુ, અષ્ટાપદ અવતારો;
૨. રવિજિય તેવદિ ગિામિગ્રધ, સમવસરણુકાવો. ૪

અહે ઉચ્ચિદિ પાસનુપાસ અભિયજિણ મંડિય દીસર્ધ,
નંદીસરી બાવન દેવનિયુ(૫૯) ભવણિ સલીસજ્ઞ;
રંગમંડપિ રલીયામણુ જ્યથંટ નિનાદો,
ગ્નણે કિરિ જિણુભવણુ કર્ધ સરગદ સિર્ધ વાદો. ૫
રેયયગિરિ સિરિ પુંડરિક ગિરિવર આન(વ)તારો,
કલ્યાણિક જિણુ વીરતણુ અષ્ટાષ્ટ સારો;
દસ ભવ પાસકુમાર નેમિજિણુ જન જોષજ્ઞ,
ભીતિ ત્રિષી ચિત્રામ દેખિ જિદિ મન મોહીજ્ઞ. ૬

ભાસ.

એરિસ ઈંદ્રવિમાણુ સમા, જિણુભવણિદિ જ્યવતો;
પાસજિણેસર ગુણનિલહિ, નમિરયું દરખિ હસતો. ૭
અહે દેસર ધનધનસાર સારચંદન ધસિયેસો,
ધક્કહ ચહિપન બિય સદિય પ્રભુ પૂજ કરિસો;
કુસુમ માથ સુચિ મોલ કરી જિનકંઠિ દુવેમો,
નામિય ગાધય વિવિહ બંદિ ભાવન ભાવેમો. ૮

ભાસ.

ખીજ્ઞ જિણુહરિ હરિખ ભરિ, વંદિ સુસામિ સુપાસો;
સુરતરજિભ અતિસય ગુણુદિ, જગ જન પૂજ આમો. ૯
અહે દીસધ સુરતિ સામલીએ મોહાગિદિ ચંગી,
અયઅય અયકધ રતનજરિત જસુ અંગિહિ અંગી;
રાસ ભાસ ઉત્સાસ ધરી નારી ગાવંતી,
જસુ ભવણિહિ પ્રભુ પૂજકાજિ મોદર્ધ આવંતી. ૧૦
સાલ પદ્મીય સતીય સીત સુરતિ જસુ ચાપી,
દેમ વેદસિદિ ધસીય સામિજીરતિ જગિ વ્યાપી;
પંચાણુવધ જિણિંદ બિય પરિવાર મનોહર,
કુસમકરંડ ભરેવિ રંગિ પૂજિસુ પરમેસર. ૧૧

ભાસ.

સંતિનાદ તીજ્ઞ ભવણિ, ચહિયર્ધ સંભવ સામિ;
આદિજિણેસર પંચમર્ધ, પ્રણમહ સુલ પરિણામિ. ૧૨
અહે હર્ધ જિણુહરિ શ્રીગુપાસ આસા મન દેરી,
પૂર્ધ ચૂરધ કુખપરામિ વાજ્ઞ જસ-ભેરી;
ખા(વા)નપુરિ દિ જિણુ મૂલબિય ઇણિપરિ જોહારહ,
દ્રવ્ય ભાવ જિહુંભેદિ પૂજ કરિ દુરિય નિવારહ. ૧૩
ધરમધુરંધર ધાર માંદિ સીમંધર મામી,
સત્તમ જિણુહરિ કણુવવન મેવર્ધ નિતુ ધીમી;

હરિ મુગતાકૃત દાર સાર જિહું કાનિદિ કુંડલ,
સિરિવર જન વિસાદભાસ સોદધ ભામંડલ. ૧૪

ભાસ

આઠમ જિણુહરિ સંતિજિણુ, નવમર્ધ રિગર્ધ જિણુદો;
ભાવિક ચક્રોદર રંજવર્ધ, જસુ મુખ પૂનિમયદો. ૧૫
અહે દસમર્ધ દેહલિ મલિય માણુ મરદેવાતંદુણુ,
બદુય મિંબમેંદ નમિસુ દેવજણુમણુઆળુંદણુ;
ધ્યાઅરમ્ધ રમર્ધ અપારમતિ નેમિકુમારો,
યાદ્યકુલસિંગારદાર રાજલ-ભરતારો. ૧૬
બારમ જિણુહરિ હરિય પૂરિ ચિંતામણિ પાસો,
ગાધસુ ગદ્યર્ધ રંગિ અંગિ આળી ઉત્સામો;
સુમતિ તણુદિ દાતાર સુમતિ તેરમધ જુહારહ,
અષ્ટાપદિ ચહિવીમ દેવ સેવા નિતુ સારહ. ૧૭

ભાસ.

ચહિદસમર્ધ જિણુવર જ્યહ, જિરાવણિ પ્રભુ પાસો,
પનરસ જિણુહરિ સંતિજિણુ, સેવહ મહિમનિવાસો. ૧૮
અહે સોલમજિણુહરિ પાસનાદ સદ્લીયર્ધ આપારો,
સામકવનન પસલ જ્યહ અસસેણુમહારો;
સંતિજિણેસર સતરમધ એ નિય મણિ સમરેવહ,
પૂજ્ય અભિય આદારમધએ અવિય દૂલ લેવહ. ૧૯
એણુણુવીસમ દેવભવણિ સંતીસર વંદહ,
રિસક દિલાવર વીસમધ એ અરચીય વીર નંદહ;
સુપરિ ફનેપુરિ સંતિનાદિ ધકવીસમ જિણુહરિ,
નમિય હુંગંગાયાદિ નેમિ ગાધયું મધુરર્ધ સરિ. ૨૦
જગિ જ્યવંત જુહારીયર્ધ, મૂલબિય ચહિવીસ;
ભાવ ભગતિ પૂજ કરી, પૂરિસુ મનહ જગીસ. ૨૧
અહે સયલબિય સયપંચ અનધ બાસકિ નમીજ્ઞ,
ભંડારિહિ જે અહર્ધ દેવસેવા નિતુ કીજર્ધ;
રૂપરયણુ સોવનન બિયશ્રી જનવંકારીય,
નમિસુ અનેરી સયલ તિત્ય નિયમણિ સેહારીય. ૨૨
ઇણિપરિ ચૈત્યપ્રવાડિ રચી, મંડવગદિ હરિસિદિ,
સિંચીય સુકેતભંડાર સુગર સોમધજગણિ સીસિદિ,
દાગબંધિ જે પુનવંત નારી નર ગાવર્ધ;
એમરાજગણિ ભણુધ તેધ યાત્રાકલ પાવર્ધ. ૨૩
॥ રૂત્તી શ્રીમળદપાચલચૈત્યપરિપાટી સમ્પૂર્ણા ॥

ભાંડાગારિક નેમિચંદ્ર.

આ પરમશ્રુત શ્રાવક હતા. તેમણે પછીશત મા પછીશતક પ્રકરણ લખેલું છે કે જે પ્રાકૃત ભાષામાં ૧૬૦ ગાથામાં બદ્ધ છે અને જેનું નામ તે ગાથાની સંખ્યા પરથીજ અપાયું છે. આ ગ્રંથ હજુ સુધી આ નામથી અને શુદ્ધ છપાયો નથી, એમ તેની મૂળ પ્રત જેવાથી જણાય છે. (હાલમાં પંડિત હીરાલાલ હંસરાજ નરહથી છપાયો છે.) તેની દસ્તખિખિત પ્રત મુંબઈની શ્રી મોહનલાલજી સેટુલ લાઇબ્રેરીમાં તે સંબંધે માશા મિત્ર શીશુત નાથુરામ ગ્રેમીને જોઈતી હતી તેથી પૂછપરછ કરતાં મળી આવી. તેમાં છેલ્લી ગાથામાં એવું મંદારિયજેમિચંદ્ર રજ્યા વિકલ્પદિ ગાદ્ધજો એટલે એ રીતે ભંડાગારિક નેમિચંદ્ર રચેલી છેલ્લીક ગાથાઓ એ કથન મળી આવે છે, તેથી તેના સમયનો નિર્ણય થઈ શક્યો નથી. પરંતુ તેની અવ્યૂરિ તપાસતાં નીચે પ્રમાણે માલુમ પડ્યું:—

પહેલું પૂર્વોક્તિ યુક્ત્યા ભાંડાગારિક: સ વાસો નેમિચંદ્રજ્ઞ સજ્જનસુત: શ્રી જિનેશ્વરસુરિપિતા ચ તેન રચિતા: કતિચિદ્ ગાથા: ૬૬૦ ॥ માના: વિધિમાર્ગરતા મન્યા: પઠંતુ સુવત્તો જ્ઞાનત્વથે પરિજ્ઞાનેન તત્ત્વજ્ઞેતસ્પાઠયા ।

કે નેમિચંદ્ર ભાંડાગારિક (ભંડારી)ના પિતાનું નામ સંજ્ઞન હતું પણ તે કેવી રીતે જિનેશ્વરસુરિના પિતા થઈ શકે તે સમજાનું નહિ એટલે મંગલાચરણ પર દર્શિ દેવતાં એવું જણાયું કે:—

“ હહ પ્રાતસકલમાનુષ્યાદિસામગ્રી-કેન પુંસા જ્ઞાતચારિત્રાધારમુત્તેશ્રી સમ્પત્ત્વ પથ પ્રયતિતત્ત્વમિત્યાકલય નેમિચંદ્ર નામા શ્રાવકસ્તુપદેદગીતાર્થ સંવિજ્ઞ ગુરું પરીક્ષયત્ત ચિરાય પરિબ્રમ્ય તત્કાલર્થસિ સંવોદગીતાર્થ મુનિજનાયગ્ન્યં શ્રી જિનપતિસુરિ સુગુરં લબ્ધ-વાન । તતસ્તેમ્યો જ્ઞાતશુદ્ધદેવાદિતસ્વપરાશ્ચ દેવાદિતત્ત્વેષુ દટ્યન્નિદં પ્રકરણં ચક્રે ॥ ”

જિનપતિ સુરિ નામના સુશુરને પ્રાપ્ત કરી શુદ્ધ ગુરુ, દેવ અને ધર્મના સંબંધી આ ગ્રંથ લખેલો છે.

અને આ અવ્યૂરિ શ્રી ધવલચંદ્ર ગુરુના કોઈ શિષ્યે લખેલી-રચેલી જણાય છે.

સ્વસ્મૃતિ વીજકમેતત્ પછીશિતપ્રકરણસ્ય સદ્વૃત્તે: ।

અગિલહોલ્લકવદ્યં શિષ્ય: શ્રી ધવલચંદ્ર-ગુરો: ॥

હવે જિનપતિસુરિ સંબંધી ક્ષલાટની ખરતર

ગમ્ય પદાવલિ તપાસી તો જણાયું કે:—

તે ૪૬ માં પાટે હતા. તેમનો જન્મ સંવત્ ૧૨૧૦ ચૈત્ર વદિ ૮, પિતાનું નામ શાહ યશોવર્ધન, માતાનું નામ સુદવદેરી; દીક્ષા સંવત્ ૧૨૧૮ ના ફાલ્ગુન વદિ ૮ ને દિને દિલ્લીમાં લીધી. સંવત્ ૧૨૨૩ ના ભાદ્ર-પદ વદી ૧૪ ને દિને મુખ્ય પદ્ધતિ જિનચંદ્રનો સ્વર્ગવાસ દિલ્લીમાં થવાથી તેમને સુરિપદ મળ્યું. ત્યાર પછી કાર્તિક શુદિ ત્રયોદશીએ તેમનું પદસ્થાન જ્યેષ્ઠવાચ્યે કર્યું અને સંવત્ ૧૨૭૭ માં ૬૭ વર્ષની વયે પાલણપુરમાં સ્વર્ગવાસ કર્યો. આના પદ્ધતિ જિનેશ્વર (૪૭ માં) થયા કે જેનો જન્મ મરોટમાં સંવત્ ૧૨૪૫ માર્ગશીર્ષી શુદિ ૧૨ ને દિને થયો હતો. પિતાનું નામ ભાંડાગારિક નેમિચંદ્ર અને માતાનું નામ લક્ષ્મી હતું. મૂળ નામ આગમ્ય, દીક્ષા ખેડા નગરમાં સં. ૧૨૫૫ માં લીધી અને વીરપ્રભ નામ આપ્યું. સં. ૧૨૭૮ ના માધ શુદિ ૬ ને દિને સર્વદેવાચ્યે તેમનું જ્ઞેયોર નગરમાં યજ્ઞસ્થાપન કર્યું સંવત્ ૧૩૩૧ ના આશ્વિન વદિ ૬ ને દિને સ્વર્ગ-વાસ કર્યો. [આ આત્મચંદ્રના હાથથી સંવત્ ૧૨૯૯ માં શ્રાવક લાયનને લખુવા માટે તાડપત્ર પર લખેલી હરિહરસુરિ રચિત સમરાદિત્ય ચારિત્રની પ્રતિ કાલ પણ અંભાતમાં મોજૂદ છે. વળી આ આત્મચંદ્ર-પ્રભ સ્વામિ ચરિત્ર નામના ગ્રંથ પર વિપમપદ વૃત્તિ રચી છે. આ આગમ્યના શિષ્ય અભયતિલક ગણિએ દ્વાથ્રથ કાવ્ય પર તથા દ્વાથ્રથકોપ પર શ્લોકબદ્ધ ટીકાઓ રચેલી છે.]

આ જે પદ્ધતિના ઇતિહાસ જેતાં તુરતજ જણાયું કે ૪૭ માં પદ્ધતિ જિનેશ્વરસુરિના પિતાનું ને નામ

ભાંડારીક નેમિચંદ્ર છે તેજ આ છે. ભાંડારી એ ઝોસવાળ વણિકમા તેમનો જન્મ મૂલ્યે છે. અને નેમિચંદ્રનાં પતિનું નામ લક્ષ્મી હતું. તેનો નિવાસ મરોટ ગામમાં હતો. તેની સંમતિથી પોતાના પુત્ર અંખડે દીક્ષા લઈ આખરે આચાર્ય થઈ પદ્મધર પદ મેળવ્યું હતું. આ દીક્ષા સં. ૧૨૫૫ માં લેવાઈ, અને જિનપતિ સુરિએ આચાર્યપર સં. ૧૨૨૩ માં મેળવ્યું, તો આ બેની અંતરાસમાં એટલે સં. ૧૨૨૩ થી સં. ૧૨૫૫ સુધીમાં નેમિચંદ્ર એવરય વિવ્રમાન હોવા બેઠાંએ એ નિર્વિવાદ છે. આ રીતે સંવત્ તેરમા સૈકામા નેમિચંદ્રનો સમય સ્પષ્ટ રીતે નિર્ણયિત થાય છે, કે જેમાં તપાગચ્છની ઉત્પત્તિ જગવ્યંદ્ર સુરિએ કરી. (સં. ૧૨૮૫.)

હવે સને ૧૮૯૮માં જયચંદ્ર સીતારામ શ્રાવણે નામના વર્ધો નિવાસી સેનાવદ્ર જેને 'શ્રીમાન્ ભંડારી નેમિચંદ્ર આચાર્ય' વિરચિત ઉપદેશ સિદ્ધાંત રત્નમાલા' નામનું પુસ્તક ગાથાના મારાની હાંદી અર્થે અને વિવેચન સહિત બહાર પાડ્યું છે તેની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે કે 'અનુમાન હોતા હૈ કિ કિસી સમય રક્તામ્બર સ્વેતામ્બર દિ મિથ્યા બેપધારી પાખંડિયોને' જૈનસમાજકો બહુકર અપના વ રાગદ્વેષી કહેવો કે લક્ષ્મીના જિનમત્સે ઉદ્દે માર્ગમે' લગા દિવા ઉત્તર દવા દષ્ટિ કરકે' શ્રીમાન્ પંડિતાર્ય' નેમિચંદ્ર ભંડારીને' વદ ઉપદેશસિદ્ધાંત રત્નમાલા નામક ગ્રંથ રચકર બોલી ભાલી જૈનસમાજકો બહુત ઉપકાર કિયાહે. વર્તમાન સમયમેં ભી અનેક બેપધારી પાખંડી દમારી જૈનસમાજમેં દેખે જતે હે. જો કિ અપને કે ગુર મનાકર બોલે ભાષમેં પાવ પૂજા કર ધનાદિક કમતે ફિરતે હૈ અૌર જિનમતમે ઉદ્દે માર્ગપર ચલા કર કહેવો કે લક્ષ્મી જના આજ્ઞાનકારમેં ક્ષો દિવા હૈ. અૌસે ભાષમેં કે સુદેવ કહેવ સુચર કુચર સમજાનેકે કિયે વદ ગ્રંથ અતિશય ઉપયોગી સમજ દમારે મિત્રવર્થ' પંડિત પન્નાલાલજી બાકલીવાલ સુગણજી નિવાસીને શ્રીમાન્ પંડિતરીય' ભાગ્યંદ્રજી કૃત વચનિકા ટીકા કે સહારસે સરલ સિન્દી ભાષામેં અનુવાદ કર ધસ ગ્રંથ કે છપા દેનેડી પ્રેરણા કરી..."

આ ઉપરથી કંઈક એવું સમગ્રય છે કે દિગંબરી પંડિત ભાગ્યંદ્રજી કે જેનું મરણશય્યાવાણું ચિત્ર જૈન પ્રભાતના હમણાજ પ્રસિદ્ધ યથેલા ભાદ્રપદના અંકમાં આપવામાં આવ્યું છે. તેણેજ વિક્રમ સંવત્ ૧૯૧૨મા વચનિકા કરી. નેમિચંદ્રને દિગંબરી લેખી તેના મૂળ ગ્રંથ પછીશતકને ઉપદેશસિદ્ધાંત રત્નમાલાનું જુદુંજ નામ આપી રક્તાંબર (દિગંબરી લક્ષારકો) શ્વેતામ્બર પર આલેષ કરવાનો માર્ગ ગ્રહણ કર્યો છે અને તેથીજ પંડિત ભાગ્યંદ્રજી ન્યાય પ્રિય શ્રીયુત પન્નાલાલ બાકલીવાલ જેવા સન્માનને તથા ઉક્ત જયચંદ્ર સીતારામને ભૂલથી દોરાવું પડ્યું હોય અને ઉપરની આલેષપાતમાક પ્રસ્તાવના લખવા પ્રગટ કરવાનો હોય વહોરી લેવો પડ્યો હોય એવું કંઈ સારામાં સારો વિચાર કરીએ તો જણાય છે.

સ્વ. પંડિત ભાગ્યંદ્ર નિષ્કર્ષ' રૂપે જે સર્વથો બનાવ્યો છે તે આ ગ્રંથને છેવટે આપેલ છે કે—

રાજાદિક દોષ જનમે' પાછથે કુદેવ સોય,
તોડો ત્યાગ વીતરાગ દેવ ઉર લાછથે;
વસ્ત્રોદિક ગ્રંથ ધાર કુચર વિચાર તિનું,
ગુર નિગ્રંથકો વચાર્થરૂપ આછથે.
દિસામય કર્મ મો કુધર્મ ત્યાગ,
દ્વામય ધર્મતાદિ નિશદિન ભાછથે;
સમજ કર્મ મૂલ કારણ પ્રધાન ચેદિ,
ઈતકે વિચારમે' ન કરું અવસ્થાછથે.

આમા કુચર શ્વેતામ્બરદિ વચ્ચધારી મુનિઓને જણાવ્યા છે અને તેથી તે પર આલેષ કર્યો છે એ સ્પષ્ટ છે, અને વરજ રતિને નિર્ણય કદી તેને સુચર તરીકે ધ્યેય ગણ્યા છે તેથી પોતાના પક્ષને પોતા આપો છે એ પણ સ્પષ્ટ છે. પરંતુ મજ ગ્રંથ શ્વેતામ્બરી હોવા છતાં તેને દિગંબરી ગણાવી તેના પર આપા વધનો કરવાં તેને બદલે કોઈ દિગંબરી ગ્રંથ પર ટીકા કરના એવા કથનો કાઢ્યાં હોત તો કદાચ કંતવ્ય ગણાત. આ ઉપરાંત શ્વેતામ્બર ગ્રંથની મૂળ ગાથાનો અર્થ કરનાં વર્ધો વર્ધો 'સુચર' શબ્દ આપેલો છે તેનો અર્થ પોતાનો પક્ષ સિદ્ધ કરવા નિર્ણય ગુરુ બાવાજીવંતર પરિગ્રહ રહિત શુદ્ધ ગુરુ એવા

કરેલા છે. લુઓ ગાથા ૨૩ નો અર્થ, તેમજ બીજી ગાથાઓ દાખલા તરીકે:—

સન્નો-વિઘ્નરહદેવો સુગુરુ ગુરુમળઈ જામમાત્તેણ !
તે તિ સરુપ સુહૃદ્યં પુણ્યવિહૂર્ણાં જ પાવંતિ ॥૩૩॥

હિંદી અર્થ—અદિત દેવ ઔર નિર્ગન્થ ગુરુ ઇસ પ્રકાર તો સભીનામ માત્ર કહતે હૈ પરંતુ ઉનકા યથાર્થ સ્વરૂપ ભાગ્યદીન હવ હૈ વે નહિ પાતે. ભાવાર્થ—નામ માત્ર કર તો અદિત દેવ નિર્ગન્થ ગુરુ શ્વેતામ્બરાદિક ભી કહતે હૈ પરંતુ યથાર્થ સ્વરૂપ નહિ જનતે. ઇસ કારણુ જિન વાણિકે આનુસાર અ-હંતાદિકકા સન્ન્યા સ્વરૂપ અવસ્થાથી નિશ્ચય કરના આહિયે.

આમાં ખરા અર્થ એ છે કે તીતરાગ દેવ અને સુગુરુ સર્વે નામ માત્ર કહે છે, પરંતુ તેનું સ્વરૂપ-સૌભાગ્ય પુણ્યવિહીન જનો પામતા નથી; છતાં તેને મારી મચડીને કેવો જોરા ભાવાર્થ બેસાડી દે છે ! આમ કરવાથી જ ને સંપ્રદાયો વચ્ચે વિશેષ ને વિશેષ વિરોધ રહે તેમાં નવાઈ શું છે ?

આવી જ રીતે એક ઢેકાણે કુગુરનો ભાવાર્થ કરતાં શ્વેતામ્બર સામે વિરોધમાં લખ્યું છે કે જે વાંચી વિવેચનકાર માટે ખેદ થાય છે.

જઈ કેઈ સુકુલ વહુણો સીલેં મહાલંત લિંતિ
કુલળામં ॥

મિચ્છત માયરંત વિવહંતિ તહ સુગુરુકેરંત્તા ॥૩૪॥

હિંદી અર્થ:—જેસે કુલંવધૂ અપને શીતકો તો મલિન કરૈ-અભિચાર સેવૈ ઔર કુલકા નામ લેય કહે કિ હમ કુલીન હૈ, તેસેહી કુલરૂ હૈ તે મિથ્યા-ત્વકા આચરણુ કરતે સન્તે ભી કહૈં હમ સુગુરુનકે શિષ્ય હૈ. ભાવાર્થ—ઇસ કાલમે શ્વેતામ્બર ર-ક્રતામ્બર આદિ જનમતમે ભી ભેપી હૈ! ગયે હૈ; ભગવાનની આજ્ઞાકે વિરુદ્ધ વચ્ચાદિ પરિવ્રજધારતે હુયે ભી અપને ભદારક આચાર્યાદિ પદ માનતે હૈં ઔર કહતે હૈં કિ હમ ગણધરાદિકે કુલકે હૈં ઉનકે કહા ગયા હૈ કિ અન્યથા આચરણુ કરૈયા વહ મિથ્યાદિ હી હૈ કુલસે કુછ સાધ્ય નહિ હૈં જૈસેં બડે કુલકી

ભી સ્ત્રી હૈં ઔર અભિચાર સેવૈગી તો અભિચારિની હી હૈ, કુલીન નહીં હૈ.

(હિંદીઆઓ કે જે મૂળ લેખકના સમયમાં વિદ્યમાન હતાજ નહિ તેને પણ વિવેચનકાર પોતાની ચુંગાલમાંથી છોડ્યા નથી. લુઓ વિવેચન ગાથા ૯૯.)

પોતાના દિગંબરી ગુરુ જે માટે બડાઈ કાંકશ માટેનો અર્થ એવો ઘુસાડી દીધો છે કે જે પર હાસ્ય આવ્યા મગર રહે નહિ.

અજ્ઞાવિ ગુરુણો ગુણીણો સુદ્ધા સીસન્તિ તદ્વદા
કેચિ ।

પહુજિજિવહ્લહ સરિસો પુણો વિ જિજિવહ્લહો
ચેષ ॥૧૦૭॥

“હિંદી અર્થ:—ખાહ્ય લિંગરહિત, જિન-રાત્રી હૈં પરમ ઈષ્ટ જિનકો જિનેન્દ્ર ભગવાનકી સદશ નમ્ર દિગંબર ઔસે પવિત્ર ગુણોકે ધારકે કોઈ કોઈ ગુરુ અથ ભી દેખજોએ આવતે હૈ.

ભાવાર્થ:—જહાં પર કોઈ મિથ્યા ભેષધારી કહે કિ ઇસ સમય ઇસ ક્ષેત્રમેં મુનિ તો દીખતેહી નહીં ઔસા બચન કૈસે કહા: તો ઇનકો ઉત્તર હૈ કિ વહ બચન ફક્ત તુમારીહી અપેક્ષા નહીં હૈં પરંતુ સમગ્રી અપેક્ષા હૈ સો કિસીન કિસીકે પ્રત્યક્ષ હોં યહી હેગે ક્યોંકિ દક્ષિણમેં અખારલી મુનિયોંકો સદ્ભાવ શાસ્ત્રમેં કહા હૈ. ” (દિગંબર શાસ્ત્ર !)

શ્વેતામ્બરીય ગ્રંથ હોવાનાં આંતરિક પ્રમાણો.

આ ૧૦૭ મી ગાથાનો અને આની પછીની ગાથા કે જે નીચે પ્રમાણે છે:—

વયજે વિ સુગુરુ જિજિવહ્લહસ્ત કિંતિજિન ઉલ્લ-
સર્દ સમ્મં ।

અહ કહ દિનમણિ તેયં ઉલ્લયજં દરદ અંધતં
॥૧૦૮॥

તેને સામરો અર્થ એ છે કે:—“અવધિ પણ કેટલાક ગુણી અને શુદ્ધ ગુરુઓ જોવામાં આવે છે, પરંતુ જિનવસ્ત્રભરી સમાન તો જિનવસ્ત્રભરિજ છે; પરંતુ જિનવસ્ત્રભરના વચનોથી જો કોઈને સમ્ય-કત્વ ઉદ્વેગપ્રમાણ થાય નહિ તો તેમાં તેનો શું દોષ ?

જેવી રીતે સૂર્યનું તેજ ધ્રુવનું અંધારું દરણુ ન કરે તેમાં તેનો શું દોષ ?

આ પર સંસ્કૃતિ વૃત્તિ આપેલી છે કે—“અસ્મિન્નપિ કાલે ગુરુઘો ગુણિનો જ્ઞાનાદિયુક્તાઃ શુદ્ધાઃ શુદ્ધમરૂપકાઃ સાક્ષાદ્ ધીક્ષ્યન્તે, તદ્વચ્છત્તિ દેવશ્વત્વાત્ક્રિયાકટોરાઃ કેપિ કિયન્તોઽપિ, પરં જિનવહ્નમસદ્દશઃ પુનરપિ જિનવહ્નમ પથા સ હિ જિનેશ્વરાચાર્યદોક્ષિતોઽપિ ચૈત્યકાવાસં સકલુચિપાકં મત્વા સંવેગાત્સુવિહિત શિરો-મણિ શ્રીમદભયદેવસુરિ પાર્શ્વમુપસંપન્ન વચ-નાત્સુગુહ જિનવહ્નમસ્વાપિ કેવાંચિત્ સમ્ય-પત્યં ઉહ્સત્તિ । અગ્ર દૃષ્ટાન્તમાહ । અયેતિ પશ્યાન્તરે દિનમણિતેજ્જ હલુકાનામન્ધત્વં કયં કેન પ્રકારેણ હરતિ ॥ ”

આમાં આ ગ્રંથ સ્વેતાંગરી હોવાનું આતરિક પ્રમાણુ મળ્યા આવે છે કે જિનવદ્ધલસુરિએ પ્રથમ ચૈત્યવાસી જિનેશ્વરસુરિ કૃષ્ણપુર ગચ્છના પાસે દીક્ષા લીધી હતી, પરંતુ ચૈત્યવાસ એટલે સાધુઓને જિન-મંદિરમાં વાસ કરવાનો મન અપોગ્ય સમગ્ર પરમ સંવેગી સુવિહિતશિરોમણિ શ્રીમદ્ ચમ્બલપદેવસુરિની પાસે ઉપસંપદા-બીજ દીક્ષા લીધી હતી (અને પાછ-ળથી તે તેમના પટ્થર ૪૩ મી પાટે યથા હતા.)

આ રીતે જિનવદ્ધલના અર્થ જિનરાજ, જિન જેને વદ્ધલ છે એવા કરી વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે, પરંતુ ગાથાનું સ્વરૂપ જોતાં ઉપરના અર્થ-ઐતિ-હાસિક સ્વેતાંગરી સુરિ જિનવદ્ધલ સિવાય બીજો અર્થ છેજ નહિ. આનો બીજો ઉદ્દેશ ગાથા ૧૩૫

× અસયદેવસુરિ—(ખં ગચ્છના ૪૨મા પટ્થર) તે ૪૧ મા જિનચંદ્રના લઘુ શાઈ હતા. પિતાદેવ નામ ધાર-નગરીના શ્રેષ્ઠ ધન અને માતાનું નામ ધનદેવી હતું. મૂળ નામ અસયકુમાર હતું. અતિશય આત્મપીઠન કરવાથી તેને ક્રોધ ગયા હતા. હાથ તૂટી પડ્યા હતા તે ચમ્બલકાંચી સાલ કરી સર્વ રોગ નાશ પ્રમારથે હતો. તેમણે સ્ત-ભનક (ખંબાળ) પાસે પાર્શ્વપ્રતિમાને નયતિહુયણ સ્તો-ત્રથી પ્રાર્થના કરી હતી તેમણે નવ અંગપર દીકાઓ લખી અને ગુર્જર દેશમાં કપડવણિ (કપડવજ) ગામમાં મૃત્યુ પામ્યા. (પરતર પદ્મવલિ) સ્વાર્વાસ સમય સંવત્ ૧૧૩૫ (બીજો ૧૧૩૬ નહોતો છે)—(તપમગ્ધ પદ્મવલિ).

માં કરેલ છે કે જે ગાથા આ લેખને અંતે આપેલ છે. આ ઉપરાંત બીજું પણ આંતરિક પ્રમાણુ છે કે જે ખતાવી આપે છે કે આ સ્વેતાંગરીય ગ્રંથ છે, તે આ પ્રમાણુ:—

તિરિ ધમ્મદાસગણિના રહ્યં ઉપપસ-

માલસિદ્ધસં ।

સધેયિ સમજ સદ્દામણ્ણન્તિ પઢન્તિ પાઠવ-ન્તિ ॥૧૬॥

હિં-અર્થ:—શ્રી ધર્મદાસજી આચાર્યદેવ ઉપ-દેશકી હે માલા જિનમે એસા યદ સિદ્ધાન્ત રચ મયા હે તિસકો સમસ્ત હી મુનિ વ શ્રાવક શ્રદ્ધાન-પૂર્વક માનતે હે, પઢતે હે. ભાવાર્થ:—યદ ઉપદેશ પદિલે ધર્મદાસજી આચાર્ય મદારાજને રચા હે સો હી મેને કહા હે. કોઇ કપોલકલ્પિત નહી હે. ઈસી કારણ યદ પ્રમાણુજીત હે ઔર સમ્યકવાદિક કો પુષ્ટ કરનેમે કલ્યાણકારી હે.

આમા ધર્મદાસ ગણિ કે જેને સ્વેતામ્બર આમ્નાય પ્રમાણુ પ્રભુ મહાવીરના હસ્ત દીક્ષિત શિષ્ય ગણવામાં આવે છે તેમણે રચેલી ઉપદેશમાલા કે જે સ્વેતામ્બરમાં સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ અને માનનીય ગ્રંથ છે, તેનો ઉદ્દેશ ઉક્ત ગાથામાં સ્પષ્ટ રીતે કરવામાં આવ્યો છે, છતાં તેને ઉગ્રવી દ્રઢ થા તો તે સમ-જમાં ન આપતાં ઉપદેશ જેમાં માલા છે એવું સિદ્ધાંતનું વિશેષણ ખતાવી અર્થ કરવામાં આવ્યો છે. વળી ધર્મદાસ ગણિ (આચાર્ય નહિ) સ્વેતામ્બર સંપ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ છે, ન્યારે તેવા નામના કોઇ આચાર્ય દિગંબરમાં થયેલા નહોવામાં નથી.

આ રીતે ખડે સ્વેતામ્બર પ્રમાણુ સમજવામાં આવ્યું નથી, અને સમજવામા આવ્યું હોય તો તેને ઉગ્રવી દીધું છે. આ બેમાંથી પાછળું વધારે યોગ્ય કાઢીને લાગે અને તે એ રીતે કે સ્વેતામ્બરમાં ઉપદેશ-માલા નામનો મુનિશ્રાવકને હિતશિક્ષા રૂપે અતિ ઉત્તમ, માન્ય અને પ્રમાણુજીત ગ્રંથ ગણાય છે કે જેના પર સં. ૯૬૨ માં વિવમાન સિદ્ધર્થિ (ઉપ-શિતિ લવપ્રપંચ કથાના રચનાર) જેવા મહા વિદ્વાને દીક્ષા રચી છે, અને તે ઉપરાંત બીજા અનેક

ડીકાઓ લખાઈ છે. તેવો ગ્રંથ મ્વેતામ્બરમાં હોય તો દિગમ્બરમાં શામાટે ન હોય? માટે તે બતાવવા (ચદાતદા) આ ગ્રંથનું મૂળ નામ (પશ્ચીસતક) પણ ઉઘાડી દ્યને તેનું નામ તે નામનેજ મળતું. ઉપદેશ સિદ્ધાન્ત રત્નમાલા એ આપી દીધું, એટલુંજ નહિ. પરંતુ આ ગ્રંથના લેખક મ્વેતાંબરી શ્રાવક નેમિચંદ્રને આચાર્ય નેમિચંદ્ર બનાવી તેને પોતાના દિગંબરી મહાપુરુષ ગણાવી દીધા, પરંતુ નક્લી ટોળાવ ક્યાં સુધી ટકે? અસત્યતાના કેટલા દેવો થાય છે તે આ પરથી સમજી શકાશે.

આ પુસ્તક લખવાનો હેતુ-સમયસ્થિતિ.

આ પુસ્તક લખનારના સમયમાં દેશની ધણી અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિ હતી; તેના ઇતિહાસમાં મેધિલો મિતાર વિચારતાં એમ જણાય છે કે જેન મુનિ-ઓનો ભ્રમભુકાળ અનેક વિધ્નેશી પરિપુરિત દશે, શ્રાવકો ક્ષીણેલા, લાગતા નાસતા, અને જનમાલના રક્ષણ માટે દુઃખી અને ધર્મહીન ગાળતા દશે; અને તેથી ધણું હુંકમાં ઉપદેશમાલાની ઘાટી પર આ પુસ્તકનું નિર્માણ કરવું લેખકને યોગ્ય લાગ્યું દશે. દેશ-સ્થિતિ સંબંધી વ્નેષ્યો તે:-

“આ વખતે હિંદુસ્તાનના રાજ્યોને માથે તેઓની માઠી દશાનું કાળચક્ર ફર્યું કરતું હતું, તેથી તેઓ પરસ્પર નજવા કરણેથી ચોતરફ વેર પાચરી એકા હતા; પોતાના દેશના અને ધર્મના કંઠા શત્રુ મુસલમાન લોકો તેઓને માથે ઝુમી રહ્યા હતા; તેઓને અટકાવ કરવાને સર્વ એકત્ર થવાને બદલે ઉલટા શત્રુઓને એક બીજા સામે તેઓ મદદ કરતા; પણ આખર અમારી પણ એજ દશા થવાની છે

* એવે શ્રાવક હતા તેથીજ ૧૫૬ મી ગાથામાં આ-ભનિન્દામી પોતે જણાવ્યું છે કે—

જે લીલિયમસં પિદુ ધરેમિ જામંપિ સાવકાળ ચ ।

તે પિયદુ મહાકુલ્લે રૂદ્ધ વિત્તને વૃક્ષમે કાલે ॥

આ વિષય પંચમ કાલમાં જે હું જનિવમાત્ર પ્રાણ હું અને આપકહું નામ ધારણ કરું છું તે હે પ્રભો ! મહા આશ્ચર્ય છે !

વળી પોતાની અકલ બંદારી આપી છે છતાં તેને આશ્ચર્ય કેમ કહેતામાં આન્યા એ પણ મહા આશ્ચર્ય છે ।

એમ કહેવને સુઝતું. નહિ.”—ગુજરાતનો પ્રાં ૭૦ પૃ. ૨૦૫.

આ વખતે ગુજર દેશમાં અણહિલપુર પાટણમાં પ્રખ્યાત ભોજા લીમંદેવ રાજ્ય કરતો હતો. તેણે આણના પરમાર રાજાપર તેની કુવરી ઇચ્છતીને માટે આકમણ કરી તેને હરાવ્યો અને પછી અજમેરના ચોદાણ પર ચડ્યો, ત્યાં તે હકયો. વળી ફરી ચડ્યો અને પૃથ્વીરાજના પિતા સોમેશ્વરને માથે. આથી પૃથ્વીરાજ અને ભીમ વચ્ચે વેર બંધાયું. ગુજર દેશમાં બંને વચ્ચે યુદ્ધ થયું. પૃથ્વીરાજની છત થઈ. ત્યાં તો શાહસુદીન મહમદ ગોરી ગિજનીની સત્તા હાથમાં લઈ ફોજ લઈ આવ્યો. પ્રથમ દિલ્લી, અજમેર, કનોજ વગેરે તામે કર્યો અને છેવટ ગુજરાતનો વાશ આવ્યો. ઇ.સ. ૧૧૬૧ (વિ. સં. ૧૨૪૭)માં પૃથ્વીરાજે તેને હરાવ્યો, પણ બે વર્ષ પછીની લડાઈમાં પૃથ્વીરાજ હાર્યો. શાહસુદીન ગોરી પછી અજમેર ગયો અને ત્યાં પણ ફૂર રીતે ધણા હિંદુઓને મારી નાંખ્યા, પછી તે દેશ છોડતો છોડતો ધર તરફ ચાલ્યો. પાછો બીજો વર્ષ (ઇ. સ. ૧૧૬૪) ફરી આવી જમના કાંઠે કનોજ તથા બનારસ સહર લઇ ત્યાંની મુસ્લિમો ભાગી નાંખી હિંદુ ધર્મ ઉપર ઘણો જીલમ કર્યો. પછી તુસ્તજ ગુજરાતમાં તેના સરદાર કુતશુદીને અણહિલવાડ પાટણ ઉપર ફોજ લઈ ભીમનો સરદાર જીવાજીરાય મરતા અને તેથી તેનું લશ્કર પિખરાતાં છત ગેળવી. ભીમ રાજ્ય મૂકી નાશી ગયો. પાછો ઇ. સ. ૧૧૬૬માં (વિ. સં. ૧૨૫૨) નાગોરના અને બીજા હિંદુ રાજા સાને લડાઈ કરી, પહેલાં હાર્યો, પછીથી બીજા ફોજ લઇ અજમેર પાસે તે ગુજરાતની સેનાને હરાવી કુતશુદીને વાપી અને નાંદોલના કિલ્લા તામે કરી પાટણ આવ્યો. પાછી વાલીન અને ધારાખરજ, પાટણના રાજા સાથે યોધાઈ કરી સિરાહી પ્રાંતમાં આણચક્ર પાસે પડ્યા છે અને ગુજરાતમાં પેસવાના રસ્તાનું રક્ષણ કરે છે. એ વાત સાંભળી ત્યારે કુતશુદીને ત્યાં જમ તેમને હરાવી ગોરી લંદ મેળવી ગુજરાતમાં પાછા આવી દેશને ઉજડ કર્યો. આખર પાટણમાં ચાલું. બેસારી કુતશુદીને અજમેર થઈ

દિલ્લી પાછો ગયો; પરંતુ આ થાણું થોડા વખતમા ઉઠારી મૂક્યું હશે અથવા કાઠી મૂક્યું હશે, કારણ તે રહ્યું હોય એમ ખીન્ને કાઠી ટેકાણે લખેલું જણાતું નથી.

વળી આ મામલામાં દેવાશ્રયો, મંદિરો વગેરે બાંગ્લી-ફેરથી તેમાં મશીદો કરવામાં આવી અને મુર્તિ-ઓને તોડી નાંખવામાં આવી. વગેરે વગેરે વર્ણન જોતાં તેવા સમયમાં જૈન સમાજની સ્થિતિ કેવી દુઃખદાયક, અને શિથિલ થઈ હશે તે સહેજે કલ્પનામાં આવી શકે તેમ છે.

આ વખતે જૈનોમાં ચૈત્યવાસી સાધુઓનો કેવો દોર હતો તે સંધ્યદંડ નામના જપાયેલા ગ્રંથને મન-નપૂર્વક વાંચવાથી સ્પષ્ટ સમજ શકાય તેમ છે.

જિનવાણીથી વિરૂદ્ધ આચાર-મિથ્યાત્વનો તીવ્ર ઉદ્ધમ હશે ક્યાં ? જ્યાં શુદ્ધ ઉપદેશ પણ વૃથા જતો હશે (ગા. ૧૭), મોહથી પ્રસિત થઈ પુત્રાદિક સ્વજનોમાં પ્રસન્ન, ગૃહવ્યાપારના પરિશ્રમથી ખિન્ન થઈ પેટ ભરતા અને સ્ત્રીમાં વિશ્રામસ્થાન લેતા, લોક હશે (ગા. ૧૯, ૨૦), ધનનો વ્યય મુકલ્પમાં નહિ કરતાં વિવિધભોગોમાં થતો હશે. (૩૧). શુર ભટ્ટ-ભાટની માફક પૈસો રાખતા હશે-જેમ ચૈત્યવાસી પાછળથી કરતા હતા અને હાલ જતિઓ કરે છે તેમ (ગા. ૩૧) પરિશ્રદધારી અને મિથ્યાદષ્ટિઓને શુર માનવામાં આવતા (૩૪-૩૫), આના શુર બાહ્ય વેગ દેખાડી ભોળા જીવોને નરકમાં નાંખે છે. (૪૦), પટકાય જીવોની રક્ષા થતી નહિ (૪૩) સમયના જીજ્ઞાસુ જ્યાં અસમર્થ હતા અને સમયના જીજ્ઞાસુ નહિ એવા સમર્થ હતા. (૪૬-આમાં શ્રાવક શબ્દ અર્થકરે મોંઘી દીધો છે), અમરંબર, કીર્તિ, ખાતર ઉત્તર ઉપદેશ અને તેથી ધર્મની દારી, અને મિથ્યાદષ્ટિઓના વિપરીત આચરણની પ્રશંસા, (૫૫-૬૧), હે બાઈ ! જ્યાં ગૃહવ્યાપારલિન મુનિઓમાં પણ સમ્યક્ત્વ નથી તો ગૃહવ્યાપારમાં તત્પર એવા ગૃહસ્થોની તો વાતજ શું કરતી ? (૬૪) જિનવચનથી વિરૂદ્ધ આચરણ થાય તો પછી તપશ્ચરણાદિ વ્રત પડતી છે. (૬૫) લોકપ્રવાદ (અર્થકરની લોકમૂલ્યા) રૂપ ઉત્કટ પવનની પ્રચંડ લહે-રોથી દૈવ સમ્યક્ત્વ મહાવળગેલું થાય છે અને ભારી

પણ લથુતા પામે છે-એટલે લોકપ્રવાદનું પ્રબળ ઘણું છે. (૬૮) ટેટલાક કુલકમમાં આસક્ત છે. જેવા કે પાપનવમી (દધારા) વગેરે. જે પાપનવમીને દિન (દશે-રાત્રિ દિન) લાખો પશુ પાડાનો હોમ થાય છે તે પાપી નવમીને જે પોતાને શ્રાવક કહેવડાયે છે એવા પૂજે છે તે સદા વીતરાગ દેવની નિંદા કરાવે છે. (૭૫-૭૬) એટલે કુંડા ચતુર્થી, (ચિત્ર ચોથ), નવમી (ગિયા નવમી), બારસ (વચ્ચ બારસ) શ્રાદ્ધ-પિંડદાન વગેરે વગેરે કે જેમાં મિથ્યાત્વ કપાતી ઉન્નતિ છે તેમાં સમ્યક્ત્વ નથી. આમ મિથ્યાદષ્ટિ દિંસામય પર્વોતું પાલન શ્રાવકોમાં થતું હતું. (૭૮) યથાર્થ જિનપૂજા નહોતી થતી-કુશર સેવન થતું હતું-લોક રીતિ દ્વર કરી અન્ય દેવોનું પૂજન ત્યાગ કરી વીતરાગની પ્રજા અને સુશુર સેવન કરવાં યોગ્ય છે. જે જે જિન આગા વિષે કહેલું છે તે તેને માને અને લોક પ્રવાદમાં તત્ત્વ નથી એમ જાણે તેજ તત્ત્વ-જાની છે. (૮૦-૮૧-૮૨) જિનરીક્ષાનો હેતુ મંસાર પર વૈરાગ્ય અને પોતાથી અતિરિક્ત એવું શુદ્ધ આત્મા રૂપી પરમ તત્ત્વનું ધ્યાન છે. (૮૫) આગમ સંહિત તપશ્ચર્યાદિ ક્રિયાનો આશંકર કરવામાં આવતો હતો. (૧૦૦) આ મારો શુર, આ ખીન્નનો એવું મમત્વ હતું-અહાની છલો-શ્રાવકોને આ મારો આ પરથો શુર એવું કરી હોતું નથી. જિનવચન રૂપ રત્નોના આભૂષણથી કર મંડિત છે જેના તે સર્વ સુ-શુર છે આમ ગચ્છમમત્વ, શુર મમત્વનો ત્યાગ કરવા સ્વયંવેલું છે (૧૦૫) આમાં અકાંક્ષીત મૂલ શુણ્ય પારક શુર તે સુશુર એવું વિવેચનકરે લખેલું છે.) વળી શ્રાવકોમાં સંસારાસક્તિ બધું હતી. મરેલાં માટે ઉંચે રસ્તે રોપું, મરતક છાતી ફૂટવાં એ બધું હાલની પેઢે પણ તે સમયે હતું, તો તે તાત્ત્વ છે. (૧૧૦) મૂળ લેખક પોતાના સમય માટે કહે છે કે આ દુઃખમકાલમાં ધર્મોથી સુશુર અને શ્રાવક દુર્લભ છે અને રાગદ્વેષસંહિત નામ માનના શુર અને નામ માનના શ્રાવક ઘણા છે (૧૧૨) શુદ્ધ ચિત્તાવાળા જિનવચનના મોનાઓ (કહે છે કે) એકજ મહાદુઃખ છે અને તે એ છે કે અનેક મૂઢળ ધર્મનું નામ લઈ પાપ મેવન કરે. (૧૧૪) ખરે જોતાં સમ્યક્ત્વ વગરનો આ

ધર્મ ઘટાટોય છે. (૧૧૧) કમણું પણ જે અતિપા-
પિષ્ટને શુદ્ધ ગુરૂ તરીકે જિનવર સમાન માને છે તે
પવિત્ર ધર્મથી વિમુખ છે. (૧૨૦) જેમાં શ્રેષ્ઠ દુઃખી
છે અને દુષ્ટોનો અભ્યુદય છે એવા આ પંચમકા-
લના દંડ સહિત લોકમાં જે ધન્યપુરુષોનું સમ્પત્તિ
ચક્રાવમાન થતું નથી તેને હું પ્રણામ કરું છું. (૧૩૩)
હાલ જે ગુરૂ જોવામાં આવે છે તેની પૂજા સાચવી
પરીક્ષા કરીને કરવામાં આવતી નથી. પુનઃ એક
શ્રદ્ધા કરવી કદિન છે તો શાવતશ્વ ચરિત્ર ધારણ
કરવું એવું તો પૂછવું શું? (૧૩૬) માટે એક
યુગપ્રધાન-આચાર્ય-ગુરૂને મધ્યસ્થ, મનથી
શાસ્ત્રદૃષ્ટિથી લોકદૃષ્ટિ-પ્રવાહ છોડી સમ્યક્ પરીક્ષા
કરીને નિર્ણયિત કરવો જોઈએ છે. (૧૪૦-અમાં શા-
સ્ત્રને સિંખરી રત્નકરંડ શાવકાચારનું વિવેચનકાર
નામ આપી ઓળખાવેલ છે) આ દુઃખમકાલમાં
સંપ્રતિ નામપણીયમાત્રથી જનોમાં મોહ જનિત થયો
છે તેથી નિપુણ પુરુષો શુદ્ધ ધર્મથી ચક્રાવમાન થાય
છે તો યહ જનપ્રવાહનું શું? (૧૪૧) જગત્સમાં સુવર્ણ
રતાદિ વસ્તુઓનો વિસ્તાર તો સુલભ છે, પરંતુ સુ-
માર્ગમાં પુત્રનો મેળાપ નિત્યમેવ અતિ દુર્લભ છે.
(૧૪૩) પ્રભુ પૂજા અને ગુરૂ સ્તવનમાં પણ માન
સમજવામાં આવે તે પાપનો ઉલ્લેખ છે (૧૪૪) અન્ય
લોકાચાર મેલવામાં આવે છતાં મોટે ભાગે કહેવાયે
એ શું? (૧૪૫-૮) સાધર્મી અંધ પર જોઈએ તેવો
ખિલકલ શ્રેમ નહિ પણ ઉલટું વેર-જેને સાધર્મી
ભાષ્યોથી અહિત છે અને બંધુ, સુતાદિથી અગ-
રામ છે તેને સિદ્ધાંતના ન્યાયે સમ્પત્તિ નથી. (૧૪૭)
જે જિનદ્રવ્યે માનનાર તે ધર્મર દેવને પૂજે છે તે
મિથ્યાત્વ છે. (૧૪૮) હવે જિનદ્રવ્ય સંબંધી ઘણું
ઉપયુક્ત કથન લેખક કરે છે તે ગદ્યા સહિત અહીં
આપવું જોઈએ છે:—

પગો સુગુહ પગો ચિ સાવગો વેદ્યાદિ વિચિત્રાણિ
તત્ત્વય જ જિનદ્રવ્ય પરસ્પરંતે ન વિરુદ્ધંતિ

॥૧૫૦॥

તેજ ગુરુણો સદાજ પૂઠહોઈ તે દિ જિજ્ઞાસા દી।
સદાજ મોહ, ઈર્ષ સાળ જદ સમયણિજનેદિ ॥૧૫૧॥

અર્થ—સદગુરૂ તે એક છે, શાવક પણ એક
છે, અને વિવિધ ચેત્ત્વો પણ એક છે, તો તે કેટલા
જે જિનદ્રવ્ય પરસ્પર તે કાષ્ટોમાં ખચીતા નથી તે
ગુરૂ નથી તેમ શાવક નથી અને તેણે જિનદ્રવ્ય
પૂજ્યા પણ નથી, આવી તે મૂઠ્ઠાની મિથ્યા પરિચ-
તિ-મોહ રિચિત સમયનિપુણ-ચાત્રમાં કશવ પુરુષો
પામેથી બાધી સકાય છે.

સો જ ગુરુ જુગપચરી જસત વચણમિ વદ
પ મેડા।

ચિયમવળ સદ્ગુણ સાદારણ દ્રવ્ય માર્દિંગ ॥૧૫૨॥

—જેના વચનમાં ચેત્ત્વસુવન-જિનમંદિર, શા-
વકા, અને સાધારણ દ્રવ્યઆદિમાં બેદ વર્તે છે તે
યુગપ્રધાન ગુરૂ નથી.

[આ ઉપરથી એમ શું સમજાતું નથી કે જિન
દ્રવ્ય મંદિર, શાવક, અને સાધુ માટે વાપરી શકાય
તો તે શાસ્ત્રાધાર છે?—આ સંબંધી વિદ્વાન મુનિ-
મહારાજઓએ પ્રસાસો કરવો જોઈએ છે તેમને તેમ
કરવાની વિનંતિ છે.]

એવે શી મનમિચંદ્રના શબ્દો અહીં ઉતારી
આ લેખ પૂરો કરું છું:—

વિદ્વાવિ કેવિ, ગુરુણો દિયપ જ રમેતિ
મુનિયત્તજાણ।

કેવિ પુણ્ણા અવિદ્વાવિય રમેતિ જિજ્ઞાસાહો જેમ
॥૧૨૨॥

તદ વિહુનિય જડવાપ કમ્મ ગુરુતસ્તજેવ
વીસસિમો.

ધણાણ કયત્થાણં સુદ્ધ ગુરુ મિલ્લદ પુણ્ણોજ
॥ ૧૩૬ ॥

અહવં પુણ્ણો કુટતો તાજદપત્તો વરણ પત્તોય।
તદવિહુસો મહસરણં સંપદ જો જુગ પહાણ
ગુહ ॥ ૧૩૬ ॥

—કેટલાએક ગુરૂ દૃષ્ટિમાં આઆ છતાં તત્ત્વ-
જાનીના સનમાં રમતા નથી, અને કેટલાક વળી
એવા ગુરૂ છે કે જે દૃષ્ટિમાં નથી આઆ છતાં જિન-
વસ્ત્રાલ સુત્રી પેડે હવથમાં રમી નામ છે,

આ રીતે-તથાવિધ પરીક્ષા કર્યા છતાં કર્મના તીવ્રોદયથી અજ્ઞાનતાના કારણે-ગુરુનો વિશ્વાસ પડતો નથી પરંતુ ધન્યવાન કૃતાર્થ પુરોનાં શુદ્ધ ગુરુ પુ-રુષોદયથી મળી જ રહે છે.

જે ગુરુ પુરુષસ્વરૂપ, સાગથી યુક્ત અને ચારિ-

ત્રથી સંયુક્ત હોય તેવા યુગ પ્રધાન ગુરુ માફે શરણ મંપાદન થાયો એટલે તેજ ગુરુ માફે શરણ છે.

ગ્રિન્સેસ સ્ટીટ,
મુંબઈ
તા. ૨૭ સપ્ટે-
મ્બર ૧૫. } મોહનલાલ દલીયેદ દેશાઈ.
બી. એ. એલ. એલ. બી.

ઈડરગઢ ચૈત્યપરિપાટી.

ઇડર (સં. ઈલાહગ)નો ગઢ પ્રખ્યાત છે. 'ઇડરી-ઓ ગઢ છુલા' એ લોકગીત-ઝીગીત ગૂઢરાતમા નજીવું છે. તેનો ઇતિહાસ ટૂંકમાં અમેએ લખેલો તે જૈનયુગમાં અંકમાં પણ પ્રકાશિત થઈ ગયો છે. આ ઇડરની એક ચૈત્યપરિપાટી રચેલી તે પણ પ્રકટ થઈ ગઈ છે આ બીજી ચૈત્યપરિપાટી તપાગચના પ્રસિદ્ધ આચાર્ય સોમમુંદરસરિના શિષ્ય પરંપરાના સુધાનંદન સરિના શિષ્યે સં. ૧૫૩૩ માં લક્ષ્મી-સાગરસરિએ લીં પ્રતિષ્ઠા કરી તે પછી તુરંતમાજ રચેલી નજીવું છે.

ઇડરમાં લાઘુરાય રાજ્ય કરતો હતો. તેના મઠની તલેડીમાં પાર્શ્વનાથનો પ્રાસાદ હતો. પછી 'અમલુ વસહી' આવતી, ને આગળ આરિન્દ્રિન મંદિર હતું. તે મંદિર કુમારપાલ નરેશ્વરે બંધાવી તેમાં આદિના-થની પ્રતિમા સ્થાપિત કરી હતી. તેથી તે 'રાયવિ-હાર' (રાત્રીએ કરાવેલ વિહાર એટલે મંદિર) કહેવાતું. ઓસ વંશના સોની ધનરાજને સાત નામની લાર્પાંથી ઉત્તમ ત્રણ પુત્રો નામે સોની ગોવિંદ, સોની પતરાજ, અને સોની ઇશ્વર થયા. તે ત્રણેએ સંધસહિત તીર્થ-યાત્રા કરી. વડનગરમાં (મધ્ય)ભની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ ત્રણ પૈકી સોની ઇશ્વરને જિનપ્રાસાદ કરાવવાની હોશ થતાં ઇડરગઢમાં 'કુમાર વિહાર'ની પાસે સં. ૧૫૩૦ માં દેવમંદિર બંધાવવાનો આરંભ કર્યો. કાર-ણીવાળાને તેરણવાળા સ્થળ યુક્ત મંડપ તેમાં કરા-વ્યો અને આખું ધવલમંદિર ધણું ઉંચું કરાવ્યું. તેમાં મમ્માણી આણુમાંથી (આરાસણ પાસેની) એક ફલક લાવી તેમાંથી સુંદર અન્નિતનાથની પ્રતિમા

ધોળા દૂધ જેવી ધવલ કરાવી સં. ૧૫૩૩ માં તેની પ્રતિષ્ઠાને મહોત્સવ તેણે કર્યો. અમદાવાદથી ગાયકોને બોલાવ્યા. લક્ષ્મીસાગર સરિએ તે અન્નિતનાથના મિળની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ રીતે સોની ઇશ્વરે પોતાના કુલમા આગળ નરસિંહ શાહે આવાં કાર્યો કર્યા છે તેને અનુવાળ્યાં.

છેવટે (તપાગચના) લક્ષ્મીસાગર સરિ, સોમ-દેવ સરિ, સુધાનંદન સરિ, સોમજય સરિ, સુમતિ-મુંદર સરિનાં નામ ગણ્યાની કર્યાંએ આ સ્તવન પૂર્ણ કર્યું છે. કર્તા આ સરિઓ પૈકી સુધાનંદન સરિના શિષ્ય લાગે છે.

આ સ્તવનની હરતલિખિત પ્રત નવીન છે, તે અને તે પરથી મુનિ પુણ્યવિજયે કરેલી નકલ શ્રી જિનવિજય પાસેથી મળેલી તે બંને સરખાવી નકલમાં થથાચોગ્ય મંથોધન કરી અત્ર તે પ્રકટ કરીએ છીએ.

તંત્રી:—

સરસતિ સરસ ને વણુ દિહિ, મજ સામિણિ સામિણિ;
ચિતિઅપૂરણરૂપ વેલિ, વરગય વરગામિણિ. ૧
ગાઇસ તાઇસ આઇસ લહીઅતાસ, ઇડરગઢ કેરી;
ચેત્ર પ્રવાહિ કરેઈ રસાલ, આણુંદિ ન ચોરી. ૨
પોલિ પગાર વિસાલસાલ મોહક ચિહ્ન ફેરી,
કૂઆવાવિ આરામહામની ઝરણુ નિ ફેરી;
વાજઈ ગાજઈ બાર માસ જિહાં મેઘાંબર,
ગેર દીંગારવ કરંધ નાવ અવપોઈ અંબર. ૩
તસ તલહકી અતિવિસાલ, જાણે કિરિ કામી;
ધરમ ધનવંત અચ્છ, જિહાં લોક નિવાસી. ૪

ગઢ મઢ મંદિર વરતવાલ જલ પારઠ માસી;
 પોલિ વિપુલ અતિહાટ, એવિ ચડુટાં ચઢિરાસી. ૫
 રાજ કરઈ તિહાં ભાણુરાય, ભુપતિ સપરાણુક;
 આણુ ન ખંડઈ તસતણી એ, કાંઈ રાઘ ન રાણુકિ. ૬
 વ્યવહારી બહુલા વસઈ એ, વ્યાપારી મહેતાં;
 વરણુ અદારઈ વિવિધ જાતિ, ધરમઈ ગઢગઢતાં. ૭
 તલહદાઈ શ્રી પાસનાહ, પ્રાસાદ નિહાલઈ;
 પૂજ્ય પણુમીઅ પાસમાસિ, પાતગ સવિ ટાલઈ. ૮
 'અમણુ વસહી' થેપિ હરપિ ગિરિસિરિ વરિવરીઆ;
 આગલિ આદિ જિણુદં, ભવણુ દીસઈ પાવહીઆ. ૯
 ગઢ બપરિ ગિરિસમીસુષ, પ્રાસાદ કરાવી;
 કુમર નરેસરિ આદિનાહ, પડિમા સંધાવી. ૧૦
 જાણુ અજાણુ સહ કોઈ,
 'શય વિહાર' વિહાર કેતિ ઇણિ કારણિ કહીઈ. ૧૧

ચંપક વેલિ ગુલાબ ફૂલ, જાસફ અનોપમ;
 જાઈ જાહી મચકંદ કંદ, મંદાર મનોરમ. ૧૨
 પાકલ પરિમલ મહમહંત, બહકંતલિ વાલઈ;
 વાલઈ બેવડી કેવડી એ કરિ લેઈ નિહાલઈ. ૧૩
 વહલસિરી જિભરીય. માલ, મરૂં અનઈ દમણુક;
 સેવંત્રી સોવન જાઈ જેહ પરિમલ ખિમણુક. ૧૪
 ફૂલ અમૂલિક ઇસિયાં વેલિ, આદીસર પૂજઈ;
 મનહ મનોરથ તેહ તણા સવિ સંપદ પૂજઈ. ૧૫

વરતુ.

કુમર નરવરઈ કુમર નરવરઈ, ગુરુઅ વિહાર,
 ગિરિ બપરિ કારવીઆ, આદિનાહ જિણુજિણ દાવિઅ;
 સંધ આવહ દહદિસિ તણા, ભવિઅ લોક બહુ ભાવિ
 ભાવિઅ,
 નિરમલ ઘોવિ કરી અનઈ, પૂજઈ આદિજિણુદં;
 મનહ મનોરથ તાહં, ફલ પામઈ પરમાનંદ. ૧૬
 કુમરનરંદ વિહાર પડિ પાસાય પધકિઅ,
 અજિઅ જિણુસર વનવેસુ અવવબુઅ તિદિઅ;
 સિરિ જિયથાનુ નરેસવંસ ગણુગણુ ભાસણુ,
 ભાણુ સમાણુ સમાણુ લોકમનિઅ બહુ માસણુ;
 સોવન કેતિઈ ઝલકંતલિ, ગયવર લંછન જાસ,
 સો સામીઅ કામીઅ કરણુ, નિરમાલરીએ નિરમલ

નાણુ પચાસ. ૧૭

એસ વંસ વરકમલ વિમલ કલહંસ સમાણુ,
 માણુ ન આણુઈ નિયચિત જિણુ મનઈ આણુ;
 નિયકુલકેવ. કમલખંડા ઉલ્લાસણુ રાજ,
 ધરમકર્ણિ બહુ ભુદિ શુદિ સોની ધનરાજ;
 સીતુ ધરણી તસતણી સીલઈ સીતાચાર,
 વિનયવિવેક વિચાર પણુઈ નિર લંચિતંતણુકિ અવતાર. ૧૮
 તાસ ઉચરિ અવતરિઆ તિનિ કુંઅર ગુણવંતા,
 ધરમવંત ધનવંતપણુઈ દિનિ દિનિ ઉદયવંતા;
 ગોવિંદ ગોદંદ પરિકરઈએ શોની પતરાજ,
 ઈસર અવિ ઉદારચિત મનઈ નરરાજ;
 કાજ કરઈ પુણ્યક તથાં મંહુતિં મેર. મંમાણુ,
 દાણુ માણુ દિધ અંતિ ઘણાએ નિરં

જાણુઈ જાણુ અજાણુ. ૧૯

વરતુ.

તિણિ બંધવ તિણિ બંધવ કરઈ શુભ કાજ,
 રંધ સહિત તીરથ તણી કરઈ જાંઝ સનાંત અનુપમ;
 કલિયુગ કૃતયુગ પરિ કરઈ, વરતુપાલ તેજપાલ સમ,
 વરધનગરિ જિણુ (મંપ)ભતી. કેરાવઈ પધઈ;
 વિત વેચઈ આદરણુ, ઉત્સવ કરઈ ગરિ. ૨૦
 જિણુ પ્રાસાદ કરાવિવા. તુ ભં, સોની ઇસર મનિરંગ;
 અભંગ દામ અવનિ આજઈ, તુ ભં ઇકરગઢ ગિરિ-
 ધૂંગ. ૨૧

તિહાં પ્રાસાદ કરાવિઈ તુ ભં, કુમરવિહારહ પાસિ;
 અનુપમરૂપ નિહાલતાં તુ ભં થાઇ મનિ ઉલ્લાસ. ૨૨
 સંવત પનર ત્રીસોતરઈ તુ ભં કાંઈ જલ આરભ;
 મંડપિ જનમન મોહિઈ તુ ભં કોરણિ તોરણિ ચંભ. ૨૩
 ધવલપણુક અતિ ઝલહલઈ તુ ભં, જિયંપણુક કેલાસ;
 જસ રમણિ ચચિત કાંઈ તુ ભં, સુરસુંદરિ રમઈ રામ.

૨૪

મમ્માણી ખાણી તણી. તુ ભં, આણી એક ફલહી સાર;
 અંજિતનાથ પ્રતિમા ધરી તુ ભં ધવલ ચંપક ફુલ
 ધાર. ૨૫

પનર તેત્રીસઇ સંવતસરિ તુ ભં ઉત્સવ કરઈ અપારં;
 ચિહુ દિશિં આવઈ સંધ ધણા તુ ભં ગણુનાં ન
 લહઈ પાર. ૨૬

ઈકિ વાહિણિ વાહિણિ ચડિઆ તુ ભં ઇકિ ઘોડે અચાર

અહમ્મદવાદ થિયા સંચરઈ તુ ભં ગાયલુ બજબજ
કાર. ૨૭
લદમીસાગર સરિ સુહગ રે તુ ભં કીયઈ જિંબ પછઃ;
ધન હોચન તીણુ તણા તુ ભં જેઠે ઉત્સવ દીઠ. ૨૮
સંગ ભગતિ પહિરામણી તુ ભં મહિસાવટૂચ સુરંગ;
મગ્ગણુ કણુય કપાહિ દીછ તુ ભંઈડર ગદિ બહુ બજ. ૨૯
છસિયા પુણ્ય ધણિ કુશિ આગઈ તુ ભં કીધા નરસિંગ
સાહિ;
તે સધલાં અનૂઆસિયાં તુ ભંઈસરિ અધિક ઉત્સાહિ. ૩૦
અનિતનાથ ચિર થાપિયા તુ ભંકારિઅ ચુરુઅ વિહારી,
છંડગદ બિપરિં તુ ભં મહિ મહિલા ઉરિ દાર. ૩૧
આદિ જિણેસર વીનહું એ માં વીનતહિ અવધારિ;
કરમિ વિગાયલે અતિધણુએ માંસામી તું સાધારિ. ૩૨

ચિહું કપાએ ધણુડ રોલવિહિ એ માંલાખ ચઉરાસી થોનિ;
અરહટધટિકા પરિ ભમી એ માંપામી માણસ થોનિ. ૩૩
તું દાકુર તિહા પામીઈ, માં કલ્પતર(ર) અવતાર;
મનવંછિત કલ પૂરવહિ એ માં સેવકની કરહિ સાર. ૩૪
લદમીસાગરસરિ સહગરએ માં સોમદેવ, સરિરાય;
મુધાનંદનસરિ ગુરૂપવર માં નરવર સેવઈ પાય. ૩૫
સિરિ સોભળચસરીસર એ માં મુમતિમુંદર સૂરીસ;
ધન ધન તે નરનારિ વર માં જે વદઈ નિસિદીસ; ૩૬
ધણિ પરિ બહુ ભગતિ કરી એ માંએ કર કાડિ નિધાડિ;
ઈંડરગદ ચિરિવર તણી માં કીધી ચેત્ર પ્રવાડિ. ૩૭
ભણુઈ ગુણુઈ જે મંલવઈ એ માંઅગઈ જે નિમુણુતિ;
તીહં ધરિ શિદિ જીવિ મંપજઈ એ માંવંછિત કલ પામંતિ. ૩૮
इति श्री चैत्यपरिपाटी समाप्तः ।

કાર્યસિદ્ધિનું રહસ્ય.

૨૧૦ સાક્ષરશ્રી મનઃસુખલાલ કિરતચંદ મહેતા.

પુરુષાર્થનું પ્રાબલ્ય.

"Men, be up and doing."

"કાલો સદાવ નિર્મય, પુન્નકયં પુરિસકારેણ પંચા
"સમવાપ સમ્મત્તં, યંતે હૈઈ મિચ્છત્ત ॥

શ્રી સમ્મતિ તર્ક.

અનેકાંત શૈલી—સ્વાદ્વાદ અપર નામ અને-
કાંતવાદ સદા બ્યવંત છે. વીતરાગ પરમાત્માએ
ઉપદેશેષ અનેકાંતવાદનું ન્યાં સુધી જીવને ભાન
નથી, ભાં સુધી એની સિદ્ધિ નથી. એકાંતને ભગવાન
મિથ્યાત્વ કહે છે; સાપેક્ષ દષ્ટિએ ભગવાન સમક્રિત
કહે છે. એકનો એક પુરૂષ પિતા હોય, પુત્ર હોય,
કાકા હોય, મામા હોય, પૌત્ર હોય, પ્રપૌત્ર હોય,
દાદો હોય—આમ એક બ્યક્તિ અનેક મંબંધ અને-
કાંત શૈલીને અવલંબી ધારે છે. કોઈ આવી શંકા
કરે કે, અરે! એમ કેમ અને? એકજ જન પિતા
પુત્ર, પૌત્રાદિ કેમ હોઈ શકે? આ એકાંતવાદી અ-
ચાનને લઈ આવી શંકા કરે છે, પણ ત્યાગે
તેને સમજપૂર્વક અપેક્ષાઓ સમજપવામાં આવે,

ત્યારે તેને ખાતરી થાય છે, કે અનેકાંત શૈલીજ તત્ત્વ
પ્રામથાને કુંચીરૂપ છે. હવે ઉપર બેતાવેલ શંકા
કરનારને ન્યાયપુરસ્કાર સમજાવિયે કે, ભાઈ! એકજ
પુરૂષ તેના પુત્રનો પિતા ખરો કે નહિ? તેજ કરી
તેના પિતાનો પુત્ર ખરો કે નહિ? તેના ભત્રિજાનો
કાકા ખરો કે નહિ? તેના ભાણેજની અપેક્ષાએ મામા
કહેવાય કે નહિ? તેના દાદા તરફ દષ્ટિ કરતા તેના
પૌત્ર ગણાય કે નહિ? તેના બાપના બપાવા તરફ
જેતા તેના પ્રપૌત્ર ગણાય કે નહિ? તેના પૌત્રની
અપેક્ષાએ દાદો ખરો કે નહિ? તેના નાનાભાઈનો
મોટાભાઈ ખરો કે નહિ? તેના મોટાભાઈથી નાનાભાઈ
ખરો કે નહિ? આમ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ લઈ
સમાધાન કરવામાં આવે તો જવાબમાં અનેકાંત-
વાદિથી 'હા' જ કહેવાય, તેમજ વસ્તુ માત્રનો જુદી
જુદી અપેક્ષા, જુદા જુદા નય, જુદાં જુદાં પ્રમાણ,
જુદા જુદા ભંગ, જુદા જુદા નિર્દોષ ઈત્યાદિ જુદી
જુદી ચિત્રચિત્રિત પણ સમંબંધ રીતિએ ચાનીઓએ
નિર્ધાર કયો છે; આને અનેકાંત કહેવામાં આવે છે;
આ સ્વાદ્વાદ નામે ઓળખાય છે; આ સાપેક્ષશૈલી.

સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોના હૃદયમાં આ શૈલી રમી રહેલી હોય છે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મના પ્રયજ્ઞ ક્ષયોપશમવાળો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ હોય, અને તેના વચનયોગ સતેજ હોય તો તેના મુખકમળમાંથી જે જે વચનામૃતો ઝરે છે, તેના પવિત્ર કરપક્ષવથી જે જે પવિત્ર અક્ષરો ધવળપત્ર પર આલેખાય છે-તે બધાં અપેક્ષા-યુક્ત હોય છે. જ્ઞાનાવરણીયનો ક્ષયોપશમ મંદ હોય, છતાં સમ્યગ્દષ્ટિ જીવની ક્રિયા પણ સહજ સ્વભાવે અપેક્ષાયુક્ત હોય છે. સમકિતી જીવોના આ બધા, વિચાર, ઉચ્ચાર, આચાર-મન, વચન, કાયાના યોગ, તેનાં કાર્યો સહજ સ્વભાવે સાપેક્ષ હોય છે; આમાં કારણભૂત તેઓનું સમ્યક્ત્વ છે. અનેકાંત શૈલીને ઝોળખનાર કે આચરનાર, ઝોળખનાર અને આચરનાર સમકિતી હોય છે. સમકિતી અનેકાંત-શૈલીને ઝોળખે છે કે આચરે છે; ઝોળખે છે અને આચરે છે. આ બધા નય, બધી અપેક્ષા પરત્વે દષ્ટિ ક્યાં વિના વસ્તુનું યથાર્થ જ્ઞાન થતું નથી; માટે જ્ઞાનિઓ અનેકાંતને અવલંબે છે.

ભગવાન્ સિદ્ધસેન દિવાકર શ્રી સમ્મતિત-
કર્મ કાર્યસિદ્ધિનાં પાંચ સમવાય-
પંચસમવાય. કારણો દર્શાવતાં પ્રકાશ છે કે:-

“(૧) કાળ (૨) સ્વભાવ, (૩) નિપતિ (૪) પૂર્વકૃત અને (૫) પુરુષકાર-આ પાંચ સમવાયનો સ્વીકાર તે સમકિત; આમાંથી એકજનું જ્ઞાનનું તે મિથ્યાત્વ” સમવાય એટલે વત્તમવત્તે કાર્યમુત્તરવત્તે”-જેના મળવાથી કાર્યનિષ્પત્તિ થાય, તે સમવાય. ત્યારે શું મળવાથી કાર્ય નિપજે? (૧) કાળ, (૨) સ્વભાવ, (૩) નિપતિ, (૪) પૂર્વકૃત, (૫) પુરુષાર્થ:-આ પાંચ મળે તો કાર્ય નિપજે. માટે એ પાંચને સમવાય કહ્યાં. આ પાંચમાંના કોઈ એકથી, બેથી, ત્રણથી, કે ચારથી કાર્ય સિદ્ધિ થાય, એમ જ્ઞાનનું નહિ; એમ જ્ઞાનનાર એકાંતિક છે; એકાંત ત્યાં મિથ્યાત્વ છે. કાર્યસિદ્ધિમાં પાંચેની પરમ આવશ્યકતા છે. આ વાત આપણે આગળ વિચારીએ છીએ; અને એ આપણને વાસ્તવિક અને ન્યાયયુક્તજ્ઞ બાજશે.

ચોડા અંધ નેત્રવાળાઓને એક હાથિનો સમા-
ગમ થયો. તેમાં એકને હાથિનો
હાથિની
આકૃતિ.
પગનો સ્પર્શ થયો; બીજાને સુંદરો
સ્પર્શ થયો; ત્રીજાને કાનનો થયો,
એમ જુદાં જુદાં અંગોનો જુદાં.

જુદા અંધ નેત્રિયોને સ્પર્શ થયો. પછી હાથિના સ્વ-
રૂપ વિશે પરસ્પર વિવાદ થતાં જેણે જેવું જોયું હતું,
તેવુંજ હાથિનું સ્વરૂપ તેણે પ્રકાશ્યું. એક કહે હાથિ
ચાંબલા જેવો હોય; બીજો કહે નહિ, તે તો કળના
સ્થંભ જેવો; ત્રીજો કહે નહિ એતો સુપકા જેવો
હોય; ચોથો કાંઈ જુદુંજ કહેવા લાગ્યો, આમ દરેક
પોતપોતાની વાતને જેવતાં લડવા ઉપર આવી ગયા.
એટલામાં એક નિર્દોષ દષ્ટિવાળો ભાઈ. ત્યાં આવી
ચડ્યો; તેણે કહ્યુંજાનું કારણ સમજી લઈ, તેમને
સમજાવ્યા, કે ભાઈઓ! હાથિની આકૃતિ તમારા-
માંના કેહેલા મુજબ નથી. એતો તમે કહો છો એવી
જુદી જુદી આકૃતિના પિંડવાળા જુદા જુદા અવધ-
વોનો બનેલો અજબ ભારે પ્રાણી છે. તમારી પ્રત્યે-
કની દષ્ટિમાં હોય હોવાથી તમને દરેકને હાથિના
જે અવધવનો સ્પર્શ થયો, તે મુજબ તેના સ્વરૂપની
તમે કલ્પના કરી લીધી. હાથિને પગ છે; સુંદર છે;
કાન છે; ઇલાદિ અનેક અંગોપાંગ છે; તેમાંના એ-
કજ અંગોપાંગને લઈ હાથિની આકૃતિની પરિકલ્પના
કર્તવ્ય નથી. આ સદૌષ દષ્ટિવાળાની લઘઈનું સમા-
ધાન નિર્દોષ દષ્ટિવાળાએ કરી આપ્યું.

સારબોધ-એકાંત છે ત્યાં ખુહારી છે, ખુહારી
છે ત્યાં મિથ્યાત્વ છે, તે ટાળવા વિવેક બ્યાતિની
પરમ આવશ્યકતા છે. પરમ પુરુષયોગે, સદ્ગુરુની
સેવાથી, વીતરાગનાં વચનપર દ્રઢશ્રદ્ધાથી, વીતરાગની
લક્ષિતથી, સત્સમાગમે એ વિવેક જાગત થાય છે,
જ્ઞાનિઓ એને સમ્યગ્ દષ્ટિ કહે છે, એને દિવ્ય નેત્ર
કહેવાં ચોગ્ય છે; એની નિર્વિકાર, નિર્દોષ, નિષ્પક્ષ-
પાત, નિર્પક્ષ દષ્ટિમાં ગણના થાય છે. આપણને એ
દષ્ટિ આરાધનીય છે; તે પ્રાપ્ત કરવા તેને અનુકૂળ
શ્રાવ્યો, સત્સમાગમ, સત્સેવા, વીતરાગ, ભક્તિ,
પુણ્યોપાજ્ઞન સતત કર્તવ્ય છે. આપણને પ્રાપ્ત
થએલ અમૂલ્ય મનુષ્ય જીવનું પરમ સાર્થક એ છે.

વસંત ઋતુ આવી; જલ્દી નવ પદ્ધતિ યથા
ફળપ્રદ થયા. મધુમાસ આવ્યો.
સમવાય વિ- સદકારને સુંદર મોરો બેઠી હતી;
વેચન. તેમાંથી ધોમે ધોમે મિષ્ટ આમ-

(૧) એકાંત ફળ પામ્યાં. આવો ગ્રીષ્મનો મહિમા.
કાળ કારણ. શીતળ રતુમાં આંખ પાકે છે? ના.

માટે ઉન્હાળોજ આંખાતું કારણ;
કાળજ કાર્યનું કારણ. વરસાદ ઉન્હાળામાં આવે છે? ના, તે તો તેને વખતે તેની રતુએ આવે છે. કાળે કપણ; કાળે જનમ; કાળે મરણ; કાળે ખર્ચ; માટે કાળજ કારણ. કાળનેજ લઈ બધી વસ્તુ થાય છે.

વર્ષા રતુ આવી; પર્વતપરની ઔપધિએ ફાલી
ફળી; ખીચાઈ “જવાસા” નું તુલ્ય

(૨) એકાંત સુકાઈ ગયું, કારણ? ખીજ ઔપ-
ધિએનો જનસિંચનથી ફાલીપુલી
રણ. નીકળવાનો સ્વભાવ; બિચારા “જ-
વાસા” માં એમ ફાલીપુલી નીક-

ળવાપણનો અભાવ માટે અમને તો સ્વભાવ કા-
રણ લાગે છે, લીંબડો વાવિયે તો આમો થાય? ના
લીંબડાથી લીંબડો, આંખાથી આંખો; કારણ કે લીં-
બડામાં લીંબડાનો સ્વભાવ લીંબડાપણું, આંખામાં
આંખાપણું છે. સ્વભાવનેજ લઈને બધી વસ્તુઓ
થાય છે. ચુકા તળે હાંડલીમાં મગ બાફવા મૂક્યા;
મગ બકાષ ગયા, પણ મગ સાથે રહેલા “કોરુ”
ગમે તેવા ઉબ્બ આંધણ છતાં કોરાને કોરા. કારણ? તાપ તપે ઉબ્બોદકમાં મગનો ચડવાનો સ્વભાવ, કો-
રુ સ્વભાવેજ એવા કે ગમે તેટલો વખત પચાવે,
મીઠાવે, પણ સીંચેજ નહિ. માટી પાણીમાં નાંખી
એકદમ પલળી ગઈ; પાપાણુ (કાળમિદ પાપાણુ)
નદીમાં રાત દિવસ ધણા વરસ રહ્યા, પણ એની એ
રિયતિ; કંઠણને કંઠણ. મીઠું પાણીમાં નાંખ્યું; ઓ-
ગળા ગયું. સાકર પાણીમાં નાંખી; સાકરનું પાણી
યથા ગયું; પાણી સાથે એક એક થઈ ગઈ. આ
બધી વસ્તુનો જુદો જુદો સ્વભાવ; તે તે સ્વભાવે તે
તે કાર્ય થયું; માટે સ્વભાવજ કાર્યનું કારણ છે.

યોગાનુયોગ, યોગ પણ એવા બન્યો કે-મારા

(Professor) શિક્ષાશુરેએ મને
(૩) એકાંત બહુ સારી રીતે જે પ્રશ્નો આવ-
નિયતિ કારણ. વાના હતો, તેજ સમગ્રની દીધા
હતા; લાયજેરી આદિનાં પુસ્તકોની

યોગવાઈ પણ થતું સારી મળી ગઈ હતી; ખીજને
આ સદાય નહોતી. આ નિયત કારણથી-આ યોગ-
વાઈથી હું મારી B. A. ની પરીક્ષામાં પાસ થયો.
માટે હું તો માનું છું; કે જે કાંઈ થાય છે, તે નિ-
યત ભાવિને લઈનેજ થાય છે, થવા યોગ્ય તે થાય
છે; ભાવિને એવી યોગવાઈ મળી જાય છે. જે વાત
પણ સાંભળી છે, કે એક પક્ષીનું યુગલ વૃક્ષપર બેઠું
હતું. તેનો શીકાર કરવા શિકારી બાણ તારી હેઠળ
ઉભો છે; એ પક્ષિઓની ઉપર ઉડે બાજ પક્ષી
ઉડી રહ્યો છે. આ પંખીના બેઠકાને બચવાનો સં-
ભવ નથી; કેમકે નીચે શીકારી છે; ઉપર બાજ છે;
એટલે આ પક્ષીયુગલે હવિતવ્યની આશા તો છોડી
એટલામાં યોગાનુયોગ, તેઓનું નિયતભાવિ,
થવા કાળ તે કોઈ અભેદ વિપદે શિકારીને ડસ
માર્ચો; ડસ લાગતાંજ શિકારી પ્રાણ રહિત થઈ
જમિપર લાંબો પડ્યો; તાકેલું બાણ સરકી જઈ ઉડે
જઈ બાજને લાગ્યું; બાજ મરણશરણ થયો; અને
પક્ષીનું બેઠકું ભાવિના ગુણ ગાતું, ભવિતવ્યતાથી
બધી જઈ, ઉડી ગયું. આવા તો અનેક પ્રસંગો શ્રુત
થયા છે; માટે અને તો નિયતિજ કાર્યનું કારણ
લાગે છે.

કોઈ માણસને અચોગ્ય વર્તનથી શરીરમાં ગરમી
વિકાર ઉભરી આવ્યો. યોગ્ય વૈદ્યક

(૪) એકાંત પૂ- અભિપ્રાય મુજબ ધૃતતા ઉપચાર
વિકૃત કરાયું. કરવા માંડ્યા; રતુ શીતળ હતી;
એટલે વિકારને સામાન્ય રીતે શા-
મક હતી; તે માણસ ઔપધપાન યથાવિધિ લેતો;
પથ્ય પણ વૈદ્યની આજ્ઞાપૂર્વક પાળતો. છતાં શારી-
રિક વિકાર ઉપશમવાને બદલે ઉલટો પ્રાણધાતક થયો.
આમાં તેનું કર્મ, પૂર્વકૃત, પ્રારબ્ધ તેને મૃત્યુનું કારણ
થયું માટે અમે તો પારિકલ્પીએ છીએ કે પૂર્વકૃતજ
બધાં કાર્યનું કારણ છે. પૂર્વકૃત અનુકૂળ હોય તો

તરત કાર્ય સિદ્ધ થાય છે; પ્રતિકૂળ હોય તો વિધેય લાગે છે; અથવા નથી પણ થતું; આવા અનેક દાખલા સાંભળ્યા છે; માટે પૂર્વકર્મજન કારણ લાગે છે.

હું હંમણુ M. A. L. L. B. થયો. હાલ મને

૨૪ વરસ થયાં. મેં એ ઉપાધિ (?)

(૫) એકાંત વહેારી; ઊંચી મેળવી. એમાં શું પુરુષકાર કા- નવાઈ? મેં પુરુષાર્થ કેટલો કર્યો? રણ.

રાત્રિ-દિવસ મહેનતજ કરી ત્યારે પાસ થવાયું. લાઈ! પુરુષાર્થ વિના કંઈ રહે પડ્યું છે? માટે પુરુષાર્થજ અર્થ કાર્યનું પરમ રાહસ્યિક કારણ છે. પુરુષાર્થ કરનારનો જય થયો છે; પ્રમાદી નિષ્ફળ થયા છે. આવા અનેક દાખલા મેં જુદા છે. માટે ઉચ્ચ કારણરૂપ છે.

આમ પાંચે જણ પોતે માનેલા કાર્યસિદ્ધિના કારણનેજ એકાંત કારણ કહી હક સમવાય શા- કદામદમાં ખેંચાય છે, પણ તે અ- ધન, અનેકાંત જ્ઞાનમૂલક છે. તેઓ અધાએ કહેલાં નિરૂપણ. અર્થ કારણો જો એકજ થાય તો કાર્યસિદ્ધિ સફળ છે; જુઓ! આગળ સમજશે.

આમિ! શ્રીભક્તગુપ્તા પાકે છે, એ સત્ય વાત છે.

પણ તેથી આપ કહો છો કે શ્રીભ-

(૧) એકાંત ઋતુજ એનું કારણ, એના પરિપા- કાળ કારણ હતું કારણ, એતો બંધનેસલી વાત માનનારનું સ- નથી. તમે એમ કહો કે શ્રીભકાળ માધાન.

પણ આંખને પાકવાનું એક કારણ છે, કાળે કરીને ખેતી, વરસાદ,

જનમ, મરણ, ગર્ભ આદિ થાય છે, તો તે દીક; પણ તમે કહો કે શ્રીભકાળજ આત્રના પરિપાકનું કારણ છે, અથવા વસ્તુ માત્રને ઉપજનાનું કારણ કાળજ છે, તો તે નહિ માની શકાય; તે કથન મિથ્યા છે, કાળ સિવાય બીજા, માનિએએ જોયેલાં અને આપણને જોયેલાં, અને હવે આપણને પણ સફળ સિદ્ધ થતાં નીચેનાં કારણો મળ્યાં, તેથી આમિ પરિ- પાકવે થયો, વરસાદ થયો, ખેતી પાકી, ગર્ભ રેલો, જનમ થયો, મૃત્યુ થયું, એમ કહેવું યોગ્ય છે, જુઓ

તે કારણ આ છે. આંખમાં આંખાપણું ન હત, તેની ગોટલી વંધ્યા-વાંઝણી હત તો આમિ પાકત કે? બીજ વાળ્યું. પણ તે દષ્ટ્યબીજ હોય તો અંકુરો ફૂટે કે? બીજમાંથી બીજપણું, તેમાંનો બીજ સ્વભાવ, તેની ઉત્પાદક શક્તિ નાશ પામી હોય તો તે ઉગે કે? નજ ઉગે, વસ્તુ માત્ર વસ્તુ સ્વભાવે થાય છે. વંધ્યા સ્ત્રી પુત્રને જન્મ આપશે? નહિ આપે. યદ્યપિ અતુ- કૂળ કાળ હોય, અતુકૂળ રતુ હોય, જોઈતો વખત હોય, તથાપિ જો વસ્તુ નિપજવા માટે તે વસ્તુમાં સ્વભાવમણું ન હોય તો તે કદી નિપજશે નહિ. ખેતી, જનમ, મરણ, ગર્ભ આદિ માટે આમજ સમ- જનું. ગમે તેટલી શ્રીભક્તગુપ્ત જાય, પણ લીંબોળી વાવી હોય તો તો તે પાકે કે? શ્રીભ છતાં કેટલાંક વૃક્ષ કેમ પાકતું નથી? કારણ કે તે કાળે તેનો ફળ- પ્રદ સ્વભાવ નથી; માટે પ્રિય લાઈ! સ્વભાવ પણ કાળ સાથે મળ્યો ત્યારે આમિ પાક્યો. આમિ પાક- વાને તથાવિધ નિયતિ મળી હતી; તથાવિધ પાણી સિંચન, રતુની અતુકૂળતા, ભૂમિની અતુકૂળતા આદિ જોગવાઈ મળી હતી, એ જોગવાઈ ન મળી, હત, તો તો ગમે તેવા આંખાને પાકવાનો સ્વભાવ છતાં, ગમે તેટલાં વસંત, મધુમાધવી પસાર થવા છતાં તે પાકત નહિ. ગર્ભધારણને યોગ્ય નવધોવના સ્ત્રી હોય, પણ ગર્ભોત્પાદક શક્તિવાળા પુરુષની નિયતિ ન હોય તો તે સંતતિરૂપ ફળ કેમ આપે? ખેતી આદિ માટે પણ આમજ સમજવું. માટે કાળ, સ્વભાવ અને નિયતિ આ ત્રણે સાથે થયાં. હજ પણ એ બાજી રહ્યાં છે. આમિ એકેન્દ્રિય સ્થાવર વનસ્પતિકાય જીવ છે. પૂર્વે એવું કમ ઉપાનતું છે, કે આંખારૂપે, એણે, એ જીવે, સૂચવેલ ધારણ કર્યો. એ પૂર્વ કર્મ ન હત તો આંખારૂપે જન્મતજ નહિ; માટે પૂર્વ પ્રારબ્ધ પણ એના પરિપાકમાં તેમજ ગર્ભ આદિમાં કારણજીવ સમજવાં. જીવે જે પૂર્વ પ્રારબ્ધ હોય, પ્રારબ્ધ હોય- તે તેને ઉદય આવી જુદા જુદા વિપાકનું કારણ થાયજ થાય. આમ આંખાના પરિપાકમાં, તેમજ ગર્ભ, જનમ, મરણ, કર્ણ આદિમાં કારણરૂપે કાળ, સ્વ- ભાવ, નિયતિ અને પૂર્વકૃત મળ્યાં. એતો દીક છે, પણ સ્થાવર એકેન્દ્રિય સૂચક જીવ છતાં પાણી આ-

દિની જે જે જોગવાઈ એને મળી હતી તે સેવામાં અવ્યક્ત પુરુષાર્થ પણ જો એ હવે, એ વસ્તુ, ન ફેરવ્યો હત, તો મારા બહાલા બાઈ! તમે શું એમ ધારો છો કે, એ પૂર્વે કહેલાં ચાર કારણ એકત્ર છતાં આ મિષ્ટ ફળ આપત ? નહિંજ. લલેને કાર્યપ્રાપ્તિને અનુકૂળ કાળ હોય, વસ્તુમાં કાર્ય નિપજાવવાનો સ્વભાવ હોય, તે કાર્યનિષ્પત્તિ માટે બીજા અનુકૂળ જોગવાઈ મળી હોય, તે માટેનું પૂર્વ પ્રારબ્ધ પણ અનુકૂળ હોય, છતાં ત્યાં સુધી તે માટે તથા-વિધ પુરુષાર્થ ન થાય, ત્યાં સુધી તે કાર્ય પરિણામ નજ, પામે. આપણા હાથમાં ખાવાનું પડ્યું છે, અથવા મોઢામાં પણ પડ્યું છે; મોઢામાં ક્યારે મુકારો, અથવા પેટમાં ક્યારે ઉતરશે? હાથમાંથી મોઢામાં મુકવારૂ અથવા મોઢામાં પડેલ ચાવી ગળે ઉતારવારૂ પુરુષાર્થ ન થાય ત્યાં લગણુ એ કાર્ય નહિજ કરે. માટે મારા પ્રિય બંધુ! આપે વિચારનું જોષએ, અને વિચારી નિર્ધારનું જોષએ, કે આત્રના પરિપાકની નિષ્પત્તિ, અથવા કર્મણુ, ગર્ભાધાન, જન્મ, મરણાદિ એકલા કાળનેજ લઇને નથી, પણ આપને નિવેદન કરેલાં પાંચે કારણોના મળવાથી થાય છે; આથી હું ધારું છું કે તમારા મનનું સમાધાન થશે.

મારા વહાલા બંધુ! તમે કાર્ય માત્ર સિદ્ધ થવા મા સ્વભાવનેજ કારણ માની બેસો.

(૧) એકાંત છો. અને બીજાને મનાવવા હક કરો સ્વભાવ માન- છો, એ તમારી માનિનતા અને નારનું સમા- અસમજસ અને હક અજાનરૂપ ધાન.

લાગે છે. આખો પાક્યો, કારણ કે તેમાં આખાપણુ હતું, આંખારૂપે પાકવાનો સ્વભાવ હતો; મીઠું પાણીમાં ગળી ગયું; કારણ કે તેમાં તે પ્રકારે પરિણામ પામવાનો ગુણ હતો; માટી પાણીમાં લીળઈ ગઈ, કારણ કે તેમાં દ્રવ્ય ગુણ હતો; એ આદિ પોતપોતાના સ્વભાવને લઈ તે તે વસ્તુઓ સ્વભાવોગ્ય પરિણામને પામી, એટલા ખરૂં, અને સ્વભાવને લઈ એ કાર્ય થયાં એમ તમે કહો તો તે પણ ખરૂં; પણ તમે એમ કહો છો કે સ્વભાવનેજ લઈ એ કાર્ય નિપજાવ્યાં, અને સ્વભાવજ બધા કાર્યમાં કારણભૂત છે, તો તે ખોટું-મિથ્યા

છે. આંખાપણું હતું તે ઠીક, પણ તે પાકવાને તથા-રૂપ કાળ ન હત તો પાકત કે? વાળ્યો કે તરત ઉગત કે? પાણી આદિ, અનુકૂળ ભૂમિ આદિ જોગવાઈ ન મળી હત તો ઉગત કે? આંખારૂપે જન્મવાનું, સ્થૂલ એકેદ્રિય વનરૂપતિકાય રૂપે જન્મવાનું પૂર્વકૃત ન હત તો તે ઉગત કે? ફળ આપત કે? પ્રમદાએ પુત્ર રત્ન જ્યો, કારણ કે તે અવધ્યા હતી; અમુક સ્ત્રીમાં પુત્ર આપવાનો સ્વભાવ હતો, માટે તેણે પુત્ર પ્રસવ્યો; પુત્રપ્રસૂતિનું એકાંત કારણ તે બાઈનું અવધ્યત્વ; આમ કહો તો ચાલે કે? નહિંજ. પુત્ર પ્રસવવા યોગ્ય ગમે તેવા તે બાઈનો સ્વભાવ છતાં, અકાળે અથવા અલ્પ કાળે, અથવા પ્રતિકૂળ કાળે તે પ્રસૂતા થાય કે? નહિંજ. નિર્બાળ, અથવા શુષ્કબીજ, અલ્પબીજ અથવા ચેનકેન પ્રકારેણુ રોગીષ્ઠ પતિની સેવારૂપ યોગ મળ્યો હત, એવા પતિની નિયતિ યઈ હત તો ગમે તેથી (Prolific) પુત્રદા સ્વભાવવાળી છતાં તે સ્ત્રી ગર્ભ ધારત કે? નહિંજ. વારૂ, કાળ-સ્વભાવ લવિ-તવ્યતા અનુકૂળ છતાં પૂર્વકૃત પ્રતિકૂળ હતો; તે ગર્ભ ધારણુ કરત કે? એ પણ અનુકૂળ સતે, તેમાં પુરુષ-કૃત ધરતો ઉદ્ભવ તેમજ શુદ્ધ-શોણિતને ધારી રાખવારૂપ અવ્યક્ત ઉદ્ભવ ન થયો હોય તો ગર્ભ ધારણુ થાય કે? નહિંજ. આમ સ્વભાવ છતાં, બીજા કાળ, નિયતિ, પૂર્વકર્મ, ઉદ્ભવરૂપ કારણો એકત્ર ન મળે તો મારા બંધુ! કાર્ય નિષ્પત્તિ ન થાયું હું ધારું છું, તમે આ વાત અંગીકાર કરશો; અને આ પાંચે સમ-ધાય સ્ત્રીકારી હક તબજશો. કોઈ વિશેષ પણ હું કહું છું. એકાંત ચિત્તે શ્રવણ કરો.

શીમણુ ભગવાન મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા. ક્યારે?

મોક્ષપ્રાપ્તિ ક્યારે થઈ? (૧) કાળ-

શી મહાવીર- લગ્નિય થઈ ત્યારે; કાળ પરિપાક નું નિર્વાણુ. થયો ત્યારે; તથાવિધ કાળ આખ્યો

ત્યારે. અનંતા ભૂતકાળમાં તથાવિધ-

કાળ તેમને કોઈ વખત નહિ મળ્યો હોય? મારા બંધુ!

અનંતા ભૂતકાળમાં મોક્ષ આપે એવો અનુકૂળ કાળ

એમને અને આપણને પણ અનંતાવાર મળ્યો હશે,

પણ બીજાં કારણોની ઉત્પત્તિ નહિ થઈ હોય, તમે

અસહી દેશી ફેશન (Fashion) ની અથવા હાલમાં

ઉચ્ચે જ્ઞાનનાં એક જાતનાં તાળાં બેળાં છે ? તે તાળાં લાંબાં ગોળ હોય છે, અને તેની સીધીર ઉપર ફરતાં ચાર, પાંચ કે વધારે ઝોળાં એક બીજાને અડાઅડ ચઢી હોય છે; તેમાં દરેકપર લુદા લુદા અક્ષર પાડેલા હોય છે-અનુક્રમિક સાંકેતિક અક્ષરો ત્યારે સીધી લીટીમાં આવે ત્યારે તે તાળું ખોલી ચકાચ અથવા બંધ કરી શકાય, ત્યારે તે તાળાં પાંખીયું જેવી શકાય અથવા અંદર નાંખી શકાય-આવી એમાં ગોઠવણ કરેલી હોય છે જેમકે-એવા એક તાળાંમાં એવી સુક્તિ છે કે તેમાં બીજા ઘણા અક્ષરો છે પણ “ગૌતમ” એ ત્રણ અક્ષરો સીધી લીટીમાં આવે, ત્યારે તે તાળું ઉઘડી શકે છે, અથવા બીડી શકાય છે. બે કે આંકા પાડેલ સીધી લીટીમાં “ગૌ” અનેકવાર આવે, પણ “ત” અને “મ” તેજ વખતે (Simultaneously) તેજ લીટીમાં આવ્યા વિના તે તાળું ઉઘડે અથવા બીડાય નહિ; તેમજ “ગૌ” અને “મ” અથવા “ગૌ” અને “ત” અથવા “ત” અને “મ” આમ એક અથવા બે પણ અનેક વખત સીધી લીટીમાં આવ્યા હોય, પણ બધાં સુધી એ ત્રણે એક વખતે સાથે ન આવે ત્યાં લગણુ જેમ તાળું ઉઘડે યા બીડાય નહિ, તેમજ મારા બધું ! એક, બે, ત્રણ, કે ચાર કારણે લલે ભેગાં ચર્ચા હોય પણ પાંચ બધાં લગણુ ભેગાં ન થાય ત્યાં લગણુ કાર્યસિદ્ધિ ન થાય.

શ્રીમન્મહાવીરને અનેક વખત નિર્વાણધ્યાન કાળ પ્રાપ્ત થયો હશે. તેઓ ભવ્ય હતો; અર્થાત્ તેઓનો સ્વભાવ ભવ્યત્વ (મોક્ષ પામવા યોગ્ય) હતો; ભવ્ય તેજ નિર્વાણ પ્રાપ્ત થાય. આમ ભવ્યત્વ અનાદિકાળનું હતું, પણ તથાદિપ યોગવાદ, સદેવ, સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિ ત્યારે થઈ ત્યારે સમક્ષિત પ્રાપ્ત કરી તેઓએ મોક્ષનું નિયત કારણ ઉપાન્યું. પૂર્વકર્મ પણ પ્રારબ્ધ પણ, મોક્ષ પ્રાપ્તિ પ્રથમનું પૂર્વકર્મ પણ, તીર્થંકર નામ કર્મરૂપ હતું; અર્થાત્ પૂર્વ અપૂર્વ ભાવત્યા પરિણામે મોક્ષ આપે એવું પ્રારબ્ધ સંચ્યું હતું; એવું પુરુષાત્તમથી પુરુષ ઉપાન્યું હતું-ત્યાં સુધી પૂર્વનું પ્રતિદૂષ પ્રારબ્ધ પ્રખળ હતું ત્યાં લગણુ મોક્ષ ન પામ્યા; અને પ્રતિદૂષ પ્રારબ્ધ સતે પ્રખળ પુરુષાર્થથી, ઉપશમ ખગધી, વેદાગ્રધી, શાંતિથી, ઉપસર્ગ પરિ-

સહ સમભાવે વેદા ત્યારે અનંતી અનંતી ધ્યાતિ કર્મની નિર્જરા કરી પરમસિદ્ધિ વર્ધી.

આમ બંધુ ! એઓને પણ પાંચે કારણ પ્રાપ્ત થયાં, ત્યારે તેઓ શીઘ્ર સિદ્ધ થયા. આપણને પણ, વિચારિએ તો, કાળ-અનુદૂષણ છે. આપણું ક- આપણે જેજ પરમાત્મા મહા-તત્ત્વ. વીરના શાસનની શીતળ, પવિત્ર, અનુપમેષ છાયા તમે છિએ; જેજ

(એ પવિત્ર શાસનમાં હોવા રૂપ) આપણને પરમ અનુદૂષણ કાળ છે. પચમ આરો દુષમ કાળ છતાં આ આરાના છેડા લગણુ એ પવિત્ર શાસન, એ પવિત્ર “ધર્મઆરા” એ પવિત્ર ધર્મરાજ્ય, જ્યવંત વર્તવાનાં પરમ જ્ઞાનિયોનાં વચન છે. તેવા પવિત્ર કાળમાં આપણું હોવાપણું આપણને પરમ કલ્યાણનું કારણ છે. ભવ્યત્વ (મોક્ષ પ્રાપ્તિની યોગ્યતા) એ આપણો સ્વભાવ છે, કેમકે નહિતો આપણને આવા પ્રશ્નોત્તર ઉદ્ભવતજ નહિ. અથવા તો હું ભવ્ય છું, કિંના અભવ્ય છું ? એ સંવાદજ ભવ્ય હોવાનું પ્રાયઃનિરાકરણ કરે છે. વાર દેવ, રૂર, ધર્મ, દયામય ધર્મ, દયામય ઉત્તમકુળ, આર્થ ક્ષેત્ર, ઉત્તમ આર્થ આચાર વિચારોદિ રત્નપ્રધાનાં અનોખ કારણોની નિયતિ થઈ છે, પૂર્વ કર્મ પણ શૂલ છે. ફક્ત આપણે મથાવિધિ અપ્રમત્ત-પણે પુરુષાર્થ કર્તવ્ય છે; અશુભ કર્મોના ઉદય લાગતો હોય તો વિશેષ વિશેષ પુરુષાર્થ કર્તવ્ય છે, આમ આપણને પણ પાંચે કારણો સિદ્ધ થાય એમ છે. ઉપર જણાવેલ તાળાના સાંકેતિક અક્ષરો એકજ લીટીમાં વખતો વખત સહેજે આવી પણ જાય છે; ફક્ત પાંખીયું જેવચ્ચ રૂપ પુરુષાર્થ કર્તવ્ય છે. આ કાળે પણ આપણને એવી યોગવાદઓ છે, તેનો લાભ બ્રહ્મા વીરા ! આપણે પુરુષાર્થ દોરવી લેવા યોગ્ય છે-આપણને મહેલ આ અમલ્ય, દુલભ મનુષ્યભવનું, આ સમવાય કારણો જાણનાં, ચત્ત્યાંત્ર, શ્રી સિદ્ધસેન સુરિનાં પવિત્ર વચનોનું, એઓશ્રીએ ગણીત પવિત્ર પ્રસાદીરૂપ રાસમતિતકના પ્રારંભમાં લખેલી ગાથા વાંચ્યાનું સાચક ત્યારે છે. મારા બ્રહ્મા બંધુ ! તમે કે હું, કે આ વિપવના વાંચનારા, ચર્ચનારા બધાએ એકસ સમજવાનું છે, કે આ પાંચ સમવાયનો વાદ

વાદ કરવા માત્ર હેતુએ કરાયો નથી; જીવને એ પાંચ સમવાય સુલભ છે કે દુર્લભ ? એ પાચમાંથી પોતે તત્કાળ કયા સાધી શકે એમ છે ? એ બધાં કેમ ભેગાં થાય ? પોતાના હાથમાં હોય તેવો તેણે ભેગાં કરવાં, બાકીના માટે સાધ્ય દૃષ્ટિથી ચોકસ રીતે સાવધ રહેવું. અનેક વખત આ કારણો ભેગાં થઈ જાય છે; પણ તેમાં વીયરેપુરણા ન હોવાથી તે નકામાં થઈ પડે છે. અરે ! એવું સાંભળેલ છે કે, કંઈક કંઈક મુનિઓએ તીર્થંકર નામકર્મ ઉપજાવ્યા જેટલાં ટંબાં ભેગાં કરેલાં, પણ તેમાં વીયરેપુરણા ન હોવાથી, તેમાં (લાવ રૂપ) રસ ન હોવાથી, તે બધાં પ્રમાદરૂપ વાયરાથી વિખરાઈ ગયાં. અરે ! આપણને પણ અનંતકાળની ઉપેક્ષાએ કદાચ એ અતુલવ થયો હશે ! મારા બહાલા બંધુ ! પુરુષાર્થ તો આપણા હાથમાં છે, તેથી કાર્ય સહેજ સિદ્ધ થાય છે, ઉપર જીજ્ઞાસે તાળાના સંકેતિક અક્ષરો એક લાદનિમા લાવવા આપણે પ્રયાસ કરિયે છીએ. એક અક્ષર મળતાં તેનાપર ચોકસ સાવધ રહી, જેમ બીજા અક્ષરો સ્વાવધપણે શોધિયે છીએ, અને બધા અક્ષરો સીધી લીંદીમાં આવતાં જેમ. એકદ સાવધાનીથી પાખીયું ખેંચી આપણે તાજું ઉઘાડિયે છીએ, તેમજ આ પાચે સમવાય કારણો બાધી, તે પ્રમાણે તે પ્રાપ્ત કરવાં, તે ભેગાં કરવાં, સાધક બાધક ટાળી, સાધક ત્રહી, તે સાધ્ય કરવાં, તે ભેગાં યતાં જોવા, તે ભેગાં ચએ તેનો તરત લાભ લઈ લેવા આપણે સાધ્ય દૃષ્ટિ રાખવી યોગ્ય છે. મારા બહાલા બંધુ ! આપણી સાધ્ય દૃષ્ટિ, સાવધપણું, એજ આપણો પુરુષાર્થ. જેમ લાડું કરવા માટે બધા લુદા લુદાં પુદ્ગળોનો સંચય થાય, પણ તેમાં ચીકણ ન હોય તો બધા પુદ્ગળો વીખરી જાય, તેમ કાર્યસિદ્ધિ માટે પાચે સમવાય ભેગાં થાય, પણ ભેગાં થવાની સાથે પ્રમળ પુરુષાર્થ રૂપ આત્મમગ્નિ ન હોય તો કદી કાર્ય સિદ્ધિ ન થાય. આપણને આ સમવાયો જાણવાનો પરમ હેતુ, તેનું પરમ સાર્થક એજ છે, કે આપની અનંતકાળની ચએજ સંસરણગતિનો છોડો આવી આપણે સિદ્ધિ પામીયે. આ જો ન થાય તો પાંચ

સમવાય જાણ્યા ન જાણ્યા બરાબર છે, ચચ્યાં ન ચચ્યાં બરાબર છે, મિથ્યા કાળજ્ઞેષ, વાગાડ'બર, અને માનકપાય એવવારૂપ છે. મારા બહાલા બંધુ ! કદાચ એમ કહિયે, કે અનુકૂળ કાળ નથી, તો તેથી ! એમ નથી કરતું. કે બીજાં કારણો પ્રતિ અલક્ષ રહેવું. બીજાં કારણો પર તો ધ્યાન આપી તે સાધતા જઈએ, ત્યાં કાળ પરિપાક થશે; કાળજ્ઞિય પણ થશે અને દૃષ્ટિ સાધ્ય હશે, તો સહેજે સિદ્ધિ થઈ જશે. મારા બહાલા વીર ! મુક્તિ પામવી એ રાધાવેષ સાધવાથી પણ વિશેષ કંઠ્ય છે. શ્રી મહાવીર ભગવાને કેટલી બધી સાધ્ય દૃષ્ટિ રાખી હશે ? અરે ! એમ કહેવાય છે, કે કેવલ્ય પાખ્યા પહેલાં ભગવાન સાગ બાર વરસ સુધી કષ્ટ, તપ, સમ્યક પ્રકારે એવતા રહ્યા; તેમાં નિદ્રા માત્ર અરધો કલાક લીધી ! અને તે પણ શારીરિક પ્રકૃતિને લઈ, શારીરિક ધર્મના યોગે, આવી ગઈ ! તેમાં વળી પત્નાદીવાળીને તો પ્રભુએ કદી સુખવૃત્તિ (નિદ્રા) કરીજ નથી. નિદ્રા આવી ગઈ તે પણ કાષોત્સર્ગ. મુદ્રાએ, અથવા ગોદાદાસને; બહાલા બંધુ ! કાર્ય સિદ્ધિ માટે, નિર્વાણપ્રાપ્તિ માટે, આત્મસાધન માટે, ભગવાનને આવી સત્ત્વર અપ્રમત સાધ્ય દૃષ્ટિ રાખવી પડી છે; તેવા પુરુષાર્થે એ તો કેવલ્યશ્રી વધાં તેવોજ બલકે તેથી વિશેષ પુરુષાર્થ આપણે કર્તવ્ય છે.

“જામ લગ નેનમે નિંદે ન આવે,

“નર તખલિજ નારાયણ પાવે.”

મુન્દરદાસ.

ભગવાને જો જરાપણ પ્રમાદ કર્યો હત, તો તેઓને પણ કાણ બંને કેટલો કાળ વધારે ભમવું પડત ? એ દૃષ્ટાત આપણે વિચારવા યોગ્ય છે.

વેદાત્મા ચોરાશીલાખ ભવ દેરા કલ્યા છે. તેમાં એમ કલ્ય છે કે, ચોરાશીલાખ દેરા કરતાં વચ્ચમાં ભીંતમાં એક સુક્ષ્મદાર આવે છે વેદાંતનું દૃષ્ટાંત ત્યાં જો સ્પર્શ તે તરી જાય છે, તેને મોક્ષ મળે છે. હવે જોવાનું છે કે એ સ્પર્શ થવા કેટલો બધો મુશ્કેલ છે. પ્રયત્ન સાધ્ય દૃષ્ટિ હોય તોજ એ સ્પર્શ થાય, જીવ જાણે

કે ઓચિંતો મળ્યા, જાય તો ઠીક છે. કાણુ જાણે કયા ભવે કયારે એ દારનો સ્પર્શ થાય ? માટે આંખો મીચી ખાઓ, પીઓ, મળ કરો, આમ કર્યે કદી પણ એ દારનો સ્પર્શ ન થાય. દાર આવે ત્યાં તો મોહના પાટા આંખપર આડા આવી જયા હોય, આમ અનંતીવાર ચોરાશીલાખ ચોનિ ભમવું પડે. માટે મારા બહાલા બંધુ ! આપણે જાત્રત અવસ્થા રાખવી યોગ છે. ચાતક જેમ વર્ષાસુતી ગ્રાં ફાડી રાહ જોતું બેસે છે, તેમ આપણે પુરુષાર્થપૂર્વક સાધ્ય દૃષ્ટિથી કાળપરિપાકની રાહ જોવી થટે છે. પુરુષાર્થ હશે, જગતદશા હશે, તો પાંચ દારણો સહજ ભેગાં થઈ જશે. બંધુ અન્ને શ્રી આનંદધનજીનું પદ યાદ આવે છે.

“કાળલબ્ધિ લઈ પંથ નિહાળશુરે,

એ આશા અવલંબ;

“એ જન જીવેરે જનજી જાણુજોરે,

‘આનંદધન મતિ અંબ.’”

અહો ! શ્રી આનંદધનજીનો કેટલો બધો પ્રબળ પુરુષાર્થ હશે ? તેઓશ્રીના સ્તવન મુજબ તેઓએ બધાં કારણો હાથતળે રાખી મુક્યાં સાગે છે; અર્થાત્ હવે તો તેઓ ચાતક વરસાદ માટે જેમ, તેમ મહોં ફાડી સાવધ થઈ બેઠા છે. કાલલબ્ધિ, કાળ પરિપાક થાય અને મોહમાં અમૃત પડે ! રીધ મોક્ષ પધારે ! અર્થાત્ હવે તેઓએ કાળપરિપાક શિવાય બીજા કશાની વિશેષ આવશ્યકતા જણી નથી; તેઓએ તો તથાસ્ત્ર કાળ પ્રાપ્ત થએ સતે સિદ્ધ થવાનું નીર્ધાર્યું છે. શ્રી આનંદધનજીનું એ પવિત્ર ચરિત્ર વ્હાલા વીર ! આપણને પુરુષાર્થનો બોધ આપે છે.

અન્ને એક બાળતનો ખુલાસો કર્તવ્ય છે. સાધ્ય દૃષ્ટિમાંજ કદાચ આયુ કર્મ પૂર્ણ થયે દેહ પડી જાય, અને કર્મવશાત્ એકાદ બે ભવ કરવા બાકી હોય તોપણ જે કારણો સાધ્યાં હોય છે, તે તો કાર્યપ્રાપ્તિમાં સહાયજીત રહેજા છે; કેમકે નાશ થયો તેતો દેહને; કારણ પરત્વે દૃષ્ટિ રાખનાર, તેનો વિવેક કરનાર, તે પ્રતિ સાવધ રહેનાર તો અવિનાશી સદા હૃપયોગી ચિત્ત-ચાતક આત્મા છે. માટે એમન સમ-

જનું કે આ દેહમાં સાધ્યાં કાર્ય અથવા કારણ આ દેહ સાથેજ લય પામશે. જેટલા મહાત્માઓ તરી ગયા છે, તે બધા કાંઈ એકજ ભવના પુરુષાર્થથી તરી ગયા છે. એમ નથી; ધણાએને ધણા ધણા ભવ સુધી પ્રબળ પુરુષાર્થ કરવા પડ્યો. પણ છે; કેમકે પૂર્વજીત પ્રબળ હોય તો તે સામે પુરુષાર્થ-જગૃતિ પણ પ્રબળ પ્રબળ બેઠાં. કાળાનુસાર હાલ પરમ જ્ઞાનનો વિચ્છેદ છે; તેમજ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પણ ઓછું જણાય છે; નહિતો આપણને આપણા પૂર્વ ભવના પુરુષાર્થ આદિ સહેજે યાદ આવી જાય. મતિજ્ઞાનથી તથા પ્રકારની નિર્મળતા આપણમાં નથી. છતાં પરમકૃપાળુ, વીત-રાગદેવ પ્રતિ, તેઓનાં પવિત્ર વચન પ્રતિ શ્રદ્ધા ભક્તિથી આપણને કંઈ શીતલ આદહાદ થાય છે. કોઈ કોઈ મહાનુભાવ મહત્પુણ્યશાલીઓને અનુભવ પણ થતો હશે; તેઓ ધન્ય છે. નક્કર દેહની અપેક્ષા કરી વિના આપણે તો સતત રૂઢા ઉદય કર્યે જવો એ કહેવાના સંબંધમાં આ પ્રસંગ થશે.

હવે બંધુ ! એક વ્યાવહારિક દંટાંત લઈએ. આપણે B. A. ની પરીક્ષામાં પાસ થયું છે. તે માટે બધાં કારણો મળ્યાં છે. પણ પરીક્ષાનો કાળ હવે આવવાનો છે, ત્યાં સુધી સાધ્યપણે બીજા કારણોમાં દૃષ્ટિ રાખી અભ્યાસ કરતા રહી પરીક્ષાના કાળે પરીક્ષા આપિયે, તો નષ્ટા ફૂટેહ પામીયે. બીજા બધાં કારણો પ્રાપ્ત કર્યા છતાં પરીક્ષાનો કાળ અસાવધપણે વીતી જવા દઈએ તો જેમ વળી બીજા કાળના અગમન માટે શોધ કરતાં બેસી રહેવું પડે અને તે કાળ દરમ્યાન પણ જો વાંચવાનો અભ્યાસ ન રાખિએ તો જેમ વાંચેહ કટાઈ જાય અને પરીક્ષાનો કાળ આવ્યે તેમાં બેસતાં કદાચ નાપાસ પણ થવાય, તેમ આપણી સિદ્ધિ માટે સમજવાનું છે. પ્રત્યેક કારણ ઉપર આપણે લક્ષ રાખવાનું છે; મારા વ્હાલા બંધુ ! એકાંત સ્વભાવ કારણ માનનારાના સંબંધમાં તમારા મનનું સમ્પ્રધાન કરતાં આ વિસ્તાર થયો, પણ આથી તમારું સમ્પ્રધાન થશે. અને મારા બહાલા વાંચનારાઓ પુરુષાર્થ જાણી વળશે; આ શેખની સાદૃશ્યતા થશે; અને શેખકને પુણ્ય તથા નિર્જરા પણ હાંસલ થશે.

કેમકે તેણે નિસ્વાર્થવૃત્તિથી, એકાંત હિતચુદ્ધિથી જેવું તે સમજ્યો છે તેવું આ લખ્યું છે, તેથી એ યોતા ઉપરાત ધીનનો પુણ્ય તથા નિર્જરનો કારણિક છે. મારા બહાલા વાંચનારાઓ! તમે પણ સ્વપરને નિર્જર તથા પુણ્યનાં કારણરૂપ થાઓ! પુરુષાર્થ કરો, સંસાર તરી જાઓ.

મારા એકાંત નિષ્કાંતપ્રશ્નક વીર! પ્રત્યેક કાર્યસિદ્ધિમાં યોગવાદ, નિષ્કાંત, લવિ-
(૩) એકાંત નિષ્કાંત તત્વતાની જરૂર છે, એ સાચીવાત; યતિ માનના- અને એવો યોગાનુયોગ સાધી, રતું સમાધાન પામી તમે પરીક્ષા પસાર કરો એ સાચીવાત; સંઘાણાનું યુગલ પણ એવું “યથા યોગ્ય” પામી વ્યાધને થયેલ સર્પ દંડના ભાવિયોગે, તત્કાળ તો મૃત્યુથી બચી ચકું. પણ તમે કેમ જીવી જાઓ છો? કાળના પરિપાક વિના તમે પાસ થાત? તમે નાના હતો, ત્યારે ઝટ લઈ પાસ થઈ જાત કે? નહિજ, તમારું યોગ્ય વય, અભ્યાસમાં ગાંઠેલ કિચિત્ પણ કાળ, આ પણ તમારી B. A. ની સાદૃશ્યતામાં કારણરૂપ છે. તમે પાસ થાઓ એવો સ્વભાવ તમારામાં હતો; ને વિના તમે ખચીત નાપાસજ થાત. નિષ્કાંત ભાવિ તો તમે કશુંક રાઓ છો. તમારા પૂર્વ ઉપાર્જન કરેલ કમયોગે B. A. માટેનું સાધ્ય થયું. કાં તમે વેપારી થા બીજા કંઈકાર્થી ન થયા? આમાં તો અમે પૂર્વકર્મ પ્રબળ માનિયે છીએ. એવો બહુ દીક; પણ બધી સામગ્રી મળ્યા છતાં તમે અગ્રધારથી અભ્યાસ ન કર્યો હત, તો તમે પાસ થાત? નહિજ. નહિજ માટે મારા બહાલા ભાઈ! તમારે ચોક્કસ માનવું કે તમારી ફતેદનાં કારણમાં ફક્ત નિષ્કાંત નથી; પણ તે સાથે બીજા સમવાયિ કારણો પણ છે. હવે તમારું મન શાંત થયું? તમને સંતોષ થયો?

ખાસાભાઈ! તમે કેમ જાણ્યું, કે તેના વર્તન-
(૪) એકાંત એવો, તે પ્રથમ મણે વખત થયાં પૂર્વકર્મ એવું વર્તન ચલાવતો હતો. પણ

માનનારનું સ- ન્યારે કાળ પરિપાક થઈ તેના વ-
માધાન. તાંની અવધિ આવી રહી ત્યારે તે રોગ થયો, મારા બહાલા વાંચ-
નારાઓ! આપણા વર્તનનાં ફળ આપણને તત્કાળ મળે છે; કમચિત કાલાંતરે મળે છે. આપણે અધે-
અ અર્થ કરિયે તેનું ફળ, પુદ્ગળ ભેગા થઈ પાકવા ઉપર આવે, તે કાળે દારણ વિપાક આપે છે. હાલતો આપણે અજ્ઞાનયોગે વિષયાદિમાં આનંદ માનતા રહિયે પણ પરિણામ દારણ છે. આ scientific truth (પદાર્થ વિજ્ઞાનથી સિદ્ધ થતું સત્ય) છે, (બહાલા બંધુઓ! આ માટે આપણે કમર્ચ-
યાદિ દ્રવ્યાનુયોગ વિણ ખાસ અભ્યાસ કર્તવ્ય છે) તેમજ આ ભાદને કાળપરિપાક થયો. સ્વભાવ વિકાર યોગ્ય હતો. સામગ્રી, ખાનપાન, વિષયભોગ, એવા પ્રાપ્ત થયા, ભોગવાઈ એવી મળી કે, બીજા સદકારી કારણો મળ્યે સતે તેને શારીરિક વિકાર થાયજ. પૂર્વ પ્રારબ્ધ પણ એવાં કે એ વિષયાદિનું ભાજન થયો. ઓછામાં પુરું અનાચાર સેવવા રૂપ એવો અશુભ ઉદય આદર્યો કે એ તેને શીઘ્ર મૃત્યુનું કારણ થયો, આમ પાંચે કારણ મળતાં તેનું મૃત્યુ થયું.

બહાલાભાઈ! તમે તો મને બહુ ગ્રિય લાગો છો. તમારો સદા જ્ય છે. આ-
(૫) એકાંત પણ અધાના હાથમાં કાર્યસિદ્ધિ-
ઉદય માન- અર્થે કોઈ પણ સ્વાધીન કારણ હોય તો તે પુરુષાર્થ છે. પણ
નારનું સ- બહાલા વીર! એકલો ઉદય કાર્ય-
માધાન. સાધક નથી. તમારા પૂર્વના બીજા

ચાર ભાઈઓના મનનું સમાધાન કરેલ છે; તે તમારા ધ્યાનમાં આવ્યું દશે. એટલે મને ખાતરી છે, કે તમે તમારો હલ છોડી દેશો. કાર્યસિદ્ધિનાં કારણમાં ઉદયને પ્રધાન પદ આપવું યોગ્ય છે. છતાં એ એકજ કારણ છે, એમ નથી, કાર્યની નિષ્પત્તિ માટે પાંચ સમવાય ને ઉપર વિસ્તારથી જણાવ્યાં છે, તેની ખાસ જરૂર છે.

નીચેનાં પુસ્તકો વેચાતાં મળશે.

શ્રી ન્યાયાવતાર	રૂ. ૧-૮-૦
જૈન ડીરેક્ટરી ભાગ ૧ લો	રૂ. ૦-૮-૦
જૈન ડીરેક્ટરી ભાગ ૧-૨	રૂ. ૧-૦-૦
જૈન શ્વેતામ્બર મંદિરાવળી	રૂ. ૦-૧૨-૦
જૈન ગ્રંથાવળી	રૂ. ૧-૮-૦
જૈન ગુર્જર કવિઓ (પ્ર. ભાગ)	રૂ. ૫-૦-૦
પાદ્યઅલચ્છી નામમાલા (આકૃત કોપ)	રૂ. ૧-૦-૦

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ

૨૦, પાયધુની મુંબઈ ૩

જૈન ગ્રેન્થુએટો તથા સંસ્થાઓ પ્રત્યે.

જૈન ગ્રેન્થુએટો અને સંસ્થાઓનું એક રજીસ્ટર ગત કન્વેન્શન વખતે થયેલા કરાવ અન્વયે આ સંસ્થાની યોગીસમાં રાખવામાં આવ્યું છે, જેથી વિનંતિ કરવાની કે પોતપોતાના નામો વિગત સાથે સત્વરે ઉક્ત રજીસ્ટરમાં નોંધાવવા માટે નીચેના સીરનામે લખી જણાવવું.

એસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી,

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ.

૨૦, પાયધુની મુંબઈ ૩.

અમારા અમદાવાદના એજન્ટ :-

૨૧. જગશીલાઈ મોરાર

કે. અંબાલાલ હીરાલાલ પટેલના ઘર પાસે,
માદલપુરા-અમદાવાદ.

આ માસિક અમદાવાદમાં તેમના મારફતે આહોકોને પહોંચાડવા ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. અમદાવાદના અમારા આહોકોને તેમજ અન્ય ખંધુઓને જણાવવાનું કે નીચેના પુસ્તકો પણ તેમની પાસેથી વેચાતા મળી શકશે.

“જૈન ગુર્જર કવિઓ” (પ્ર. ભાગ), “જૈન શ્વેતામ્બર મંદિરાવલિ”,

“જૈન ડીરેક્ટરી” ભાગ ૧-૨, “જૈન ગ્રંથાવલિ”, વિગેરે.

અમદાવાદના આહોકો પ્રત્યે વિગતિ:—ચાપતું લવાજમ હજી સંધી મોકલાયું ન હોય તો સત્વરે અમારા એજન્ટને આપી પહોંચ લેશો.

—વિના વિલંબે—

વાંચો વિચારો અમલ કરો.

શ્રી શત્રુજય અંગે ખાસ અધિવેશન ભરી તે સમયે શત્રુજય પ્રચાર કાર્ય સમિતિ નીમી, સલાઓ લાપણો પત્રિકાઓ દારા, ઉક્ત સમિતિના સહયોગના સત્તા પ્રવાસ દારા કોન્ફરન્સે કોમમાં ઐક્ય, ભેષ અને ચેતન ટકાવી રાખવા પ્રયાસ કર્યો છાપાઓ દારા તેમજ ટપાલ દારા દેશ વિદેશમાં આ પ્રશ્નને જાણીતો કરી પ્રગતિ-માન કરવા સત્તા કાર્ય કર્યું તે કોન્ફરન્સના અસ્તિત્વનેજ આભારી છે.

—કોન્ફરન્સનું અસ્તિત્વ ચાહતા હોતો—

એજ ખાસ અધિવેશનનો નીચેનો ઠરાવ વાંચો.

૧૩ “શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સનું આ ખાસ અધિવેશન સમસ્ત હિંદના જૈન સંઘોને સુદૃઢ બંડાર ફંડમાં પેસા ભરવા આગ્રહ પૂર્વક ભલામણ કરે છે.

વિશ્વસિ. આ ઠરાવ વાંચી આપ સંઘની સલા યોજાવી કર વર્ષે આપના સંઘનો ફાળો ટુરતજ એકઠો કરી મોકલી આપો, અને પ્રતિવર્ષ મોકલતા રહો.

કેળવણી આદિ અનેક કાર્યો આ ફંડ ઉપરજ આધાર રાખે છે. જરૂર પુણ્ય કાર્ય કરે.

નોટ. આ ફંડની ઉત્પન્નમાંથી ખર્ચ જતાં અર્ધાં નાણાં કેળવણીમાં ખર્ચાય છે. બાકીના અર્ધાં નાણાં કો. નિભાવ ફંડમાં લઈ જવામાં આવે છે જેમાંથી સમાજ હિતના અનેક કાર્યો થઈ શકે.

શ્રી જૈન શ્વે. કોન્ફરન્સ.

૨૦, પાપધુની, સુભષ ડે.

તારનું સરનામું—

Hindsangh.

શ્રી ૦ સેવકો,

ચીનુલાઇ લાલલાઇ શેઠ.

જો. રેસીડેન્ડ જનરલ સેક્રેટરી.

॥ नमो नित्यस ॥

જૈન યુગ

[શ્રી૦ જૈન સ્વે૦ કોન્ફેરન્સનું માસિક-પત્ર]

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ત્રણ.

પુસ્તક ૪

અંક ૯

માનદ તંત્રી

પૈશાખ

૧૯૮૫
૧૧/૧૨

મોહનલાલ દસીચંદ દેશાઈ

બી. એ. એલએલ. બી.

વજીલ હાઈકોર્ટ, મુંબઈ

વિષયાનુક્રમ.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧ સમયસુંદરકૃત ગીતો-પદો.	૩૫૩	૮ નેમિનાથ દ્વાનિશિક્ષા [અપભ્રંશ]	૩૭૫
૨ આપણું રક્ષણ.	૩૫૪	શ્રી. તંત્રી.	
[પ્રો. નગીનદાસ જ. શાહ] Ph. D.		૯ પરલોકમાંથી સહાય કરતા મિત્રો.	૩૭૭
૩ સુલસાખ્યાત: શ્રી દેવચંદ્રસરિનું એક		(વાર્તા. રા. ચીમનલાલ)	
અપભ્રંશ કાવ્ય	૩૫૬	૧૦ રશિયાની શિક્ષણપદ્ધતિ.	૩૮૧
[રા. મધુસૂદન વિ. મોદી M. A.]		(એક જૈન ગ્રેન્ડુએટ)	
૪ સિદ્ધપુર ચૈત્યપરિપાટી. [આચાર્ય કાવ્ય]	૩૬૩	૧૧ શલાકા પુરુષોત્તમ જન્મ ક્ષત્રિયકુલમાંજ	૩૮૪
૫ જૂનાં, કવિઓએ રચેલાં વસન્તવર્ણન	૩૬૬	કેમ થઈ શકે? (શ્રી. બાલચંદ્રજી)	
[સંપ્રદાન-રા. જગનલાલ વિહારામ રાવળ]		૧૨ શ્રીમદાવીરબ્રહ્મની અનુપમેય સંહનશીળતા.	૩૮૬
૬ જૂની ગૂજરાતી ભાષાનું વસન્તવિશ્વાસ.	૩૬૭	કુંવરજી આણંદજી	
(" " -રીકા સાક્ષર કે. હ. ધ્રુવ)		૧૩ સતત યૌવન.	૩૮૭
૭ વિનયવિગ્રહકૃત નેમિનિન ખારમાસ સ્તવન.	૩૭૪	(સૌ. શુભાખજહેન મકનજી મહેતા)	
(સં. સ્વ. મણિલાલ બ. વ્યાસ)		૧૪ એક પત્ર.	૩૮૯
		૧૫ સ્વીકાર અને સમાલોચના.	૩૯૨

સૂચનાઓ—

૧. આ પત્રમાં પ્રકટ થતા લેખો માટે તે તે લેખના લેખકો જ સર્વ રીતે જોખમદાર છે.
૨. અભ્યાસ, મનન અને શોધજોળના પરિણામે લખાયેલા સર્વ લેખો, વાર્તાઓ અને નિબંધોને પ્રથમ સ્થાન મળશે.
૩. લેખકોએ તેમજ અવલોકન માટે પુસ્તકો મોકલવા ઇચ્છતા સંસ્થાઓએ તંત્રી સાથે પરભારે પત્ર વ્યવહાર કરવો.
૪. કાષ્ઠપિણ લેખ પૂર્વે જાતે કે બીજાએ અન્ય રચને પ્રસિદ્ધ કર્યો હોય તો તે કૃપા કરી ન મોકલવો.
૫. લલાજમ સંબંધી તેમજ જૈનયુગ મુગાવવા કે ન પહોંચ્યાની કૃપા કરવા વગેરે સર્વ બાબતો પત્ર વ્યવહાર જૈન સ્વેં કૃત્તિ-સં. આદિસે, ૨૦ પાપધુની મુગાવ નં. ૩ એ સરનામે કરવો, તે માટે તંત્રીને તરફી આપવી નહિ, તેમ તે પર તંત્રી ધ્યાન આપી શકશે નહિ.

મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ, B. A. LL. B.

વમીલ હાઈકોર્ટ લોદારચાલ, મુંબઈ, માનક તંત્રી.

જૈનયુગ.

—જેઓ કપટપણથી મિત્રને ઈચ્છે છે, મનના મલિનપણથી ધર્મ કરવા ઇચ્છે છે, અન્યને પીડા ઉત્પન્ન કરી સમૃદ્ધિ મેળવવા ઇચ્છે છે, સુખ ભોગવીને વિદ્યા મેળવવા ઇચ્છે છે, અને કઠોરતાથી સ્ત્રીને આધીન કરવા ઇચ્છે છે, તે મનુષ્યો ખરેખર અપરિત મૂર્ખજ છે.

—શ્રી શાંતિસૂત્રિત ધર્મરત્નપ્રકરણ.

પુસ્તક ૪

વીરાત રજપ વિ૦ સં. ૧૯૮૫ વૈશાખ

અંક ૯

સમયસુંદરકૃત ગીતો-પદો.

૧

રાગ સારંગ.

પ્રીતડિઆ ન કીજઈ હો નારિ પરદેખીયારે,
 શણે શણે શણે દેહ.
 વીજડિઆ વહાલેસર મલવો કુહિલોજ,
 સાલે સાલે અધિક રતેહ—
 પ્રીતડિઆ ન કીજે નારી પરદેસીઆ રે.
 કાલ આવીયા નેં આજ ઉડી ચાલસો રે,
 ભમર ભમતો નેઈ
 સાજણિયા વળાવીને પાછા વળતાજ,
 ધરતિ ભાર ન હાઈ. પ્રીત૦
 મનના મનોરથ સવિ મનમાં રહ્યાજ,
 કહીએ કેદનિ સાધિ;
 ઝાગલીઓ લખતાં ભીનો આસુએજ,
 ચડિએ હો કુર્બાન હાથ. પ્રીત૦
 શૂનભદ્ર કેસા શુભરીજ, પાણિ હો પૂરવ પ્રેમ,
 મીઠ સુરંગી પેહરો ચુનડિજ, સમયસુંદર કહે એમ.પ્રી૦

૨

રાગ મારણી.

રીપલદેવ મેરા હો,
 પુન્ય સયોગે પામીયા, મેં દરસણુ તેરા હો—
 રીપલદેવ મેરા હો. ૧
 લખિ ચોરાસિ હું લખ્યો, સ્વામી ભવકા ભેરા હો,
 દુખ અનતા મેં સલા, સામી તીહાં બહોતેરા હો. ૨
 અરણુ તુમારાં મેં ગલાં, સામી અખટી વેલાં હો,
 સમયસુંદર કહે તુમહથી, સામી કોણુ ભલેરા હો. ૩
 ૩
 રાગ ગુજરી.
 મેરા જીવ આરતિ (આર્તિ) કાઢા ધરે,
 જેસા વ ખાતમે લખિત વિધાતા, તિનમેં ધટે ન બડે.
 મેરા. ૧
 ચકવતિં સિર છત્ર ધરાવન, કેક ન મંગલ કરે,
 એક સુખીયા એક દુખી દોસે, એ સખ દરમ કરે.
 મેરા. ૨
 આરતિ અખ છોર દે જીહડા, મેતે ન રાજ ચડે,
 સમયસુંદર કહે ને સુખ પોંછે, કર ધરમ ચિત ખરે.
 મેરા. ૩

આપણું રક્ષણ.

લેખક:—પ્રોફેસર તર્જીનલાલ જગજીવનદાસ શાહ Ph. D.

[સન ૧૯૨૯ના ગત માર્ચના અંતે અને એપ્રિલના આરંભમાં અમદાવાદમાં 'જૈનયુગ'ના સપ્તાહ દર-
મ્યાન રમતગમતના મેલાવણ પ્રસંગે વંચેલું બોધવાનું.]

આ ચાલુ સપ્તાહનો કાર્યક્રમ જોતાં, અમદાવાદના જૈન યુવકોને તેમનામાં થયેલ જગૃતિ અને ઉત્સાહ માટે મગર થવા ઉપરાંત જરૂર થયેલા આપણા ઘરે, સામાજિક અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ સાથે, ધર્મના સાધનભૂત એવા શરીરના વિકાસને પણ તમેએ યોગ્ય સ્થાન તમારા કાર્યક્રમમાં આપ્યું છે તે યોગ્ય કહ્યું છે. શુભ વિચારો અને ઉચત આત્મા, નિરોગી અને વિકસિત શરીરમાં જ વસે છે; ત્યારે રોગી અને નિર્બળ શરીરવાળા મનુષ્યો, પોતાને, પોતાના કુટુંબને તેમજ પોતાના સમૂહને ભારરૂપ થવા સિવાય બીજું કંઈ કરી શકતા નથી. તેમાં ખાસ કરીને આપણે વહીવટો તો બીકેજી તરીકે જોળખાઈએ છીએ; આપણી પ્રતિભા જી-રૂતા પેઠી ગણ છે, કારણે ગમે તે હોય, પણ વસ્તુ-સ્થિતિ એટલી ગંભીર અને શોચનીય થઈ પડી છે કે જો એ પ્રશ્ન તરફ પુરતું લક્ષ નહિ આપવામાં આવે તો મને ખાતરી છે કે આપણા સમાજને હાલના સંજોગોમાં અબાધિત જીવન અશક્ય થઈ પડશે.

હાલના કોમી રમખાણો પરથી જાણ્યું ગયું છે કે આપણે પોતાનો તેમજ બેરો છોકરાં, માલ મિલકત વિગેરેનો ખ્યાલ કરી શકતા નથી, તો પછી આપણામાં ખીનજોને ખ્યાલવાની તાકાત તો ક્યાંથી જ હોઈ શકે? આવા સંજોગોમાં આપણાં મંદિરાં, ત્યા તીર્થોની રક્ષા આપણે હાથે થશે કે કેમ એ શંકાભરેલી વાત છે. આપણે આપણા સ્વીયર્ચની સ્થિતિ એની દયાજનક અને નિરાધાર કરી મૂકી છે કે ન તો તેઓ પોતે પોતાનો ખ્યાલ કરી શકે કે ન તો આપણા ખ્યાલ ઉપર આધાર રાખી નિર્ધિત પણ રહી શકે. કુંઠ્યો, મવાલીઓ-અદમાસોથી અને કોઈપણ પ્રકારની તકરારથી રૂનારી આપણી પ્રજાનો જીવવાનો

હક પણ હાનિધમ્યાં ભયમાં આવી પડે તો અગત્ય થવા જેવું નથી.

હિંમત અને બળ ઘણે ભાગે શરીરના બંધા-ગણ અને વિકાસ પર આધાર રાખે છે. ધણીને કમ-નશીબે જ-મયીજ શારીરિક સંપત્તિ એટલી મળેલી હોય છે. પછી વહીવટોના સંકુચિત વિમારો, કેટલાક કુરિવાલો, કુમાર્યતાઓ, સાધનોનો અભાવ, ભયવા બીજા પ્રતિકુળ સંજોગોને લઈને તે બીજા પામતી નથી. જીવનસંક્રામની તીવ્રતા તેમજ શિક્ષણના ખોળ રૂપ અનેક કારણોને લઈને પ્રથમથીજ શારીરિક બંધારણનાં પ્રશ્ન તરફ દુર્લક્ષ આપ્યું છે. આપણા જીવનક્રમમાં તથા અભ્યાસક્રમમાં તેને યોગ્ય સ્થાન હલુ મુકી આપ્યું જ નથી. પરિણામે, આપણે એટલા બધા સવહીન થયા છીએ કે નથી આપણામાં શૌર્ય, નૈતિક હિંમત, આરોગ્ય, તર, કે લાવણ્ય.

આ બધું જ જોતાં, આપણે માટે બે મોટા સવાલો ઉભા થાય છે કે જોને કુદ્યો બનેલી ત્વરણે કુદ્યો છૂટકા છે. પ્રથમ, શારીરિક ખીલવણી અને ખીન, સ્વરક્ષણ કરવાની શક્તિ અને તેના ઉપાયો. આ સવાલો માત્ર આપણા કોમના જ નથી પણ આખા દેશના છે એમ કહીએ તો કોઈ ખોટું નથી. એ સર્વેશમાં માંડે માંડેના કસલને લઈને કે સ્વરાજ્યનો ભારવહન કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવાને દેશમાં અત્યારે ઘણે બહાપોહ થઈ રહ્યા છે; તે માટે અનેક પ્રવૃત્તિઓ શરૂ થવા લાગી છે, લુદી લુદી કોમોએ પોતપોતાની ક્ષીત્રયાંત્રો ઉપાડી લીધી છે; અને એ પ્રશ્નને આજે રાષ્ટ્રવરૂપ પણ આપવામાં આવ્યું છે. દરેક રાજાઓમાં અને કોલેજોમાં, શારીરિક તાલીમ ફરજિયાત કરવાનો આગ્રહ લોકો તરફથી સરકારને થઈ રહ્યા છે; એટલુંજ નહિ, પણ રાષ્ટ્રની દરેક બ-

કિતને અપાતી કેળવણી દરમ્યાન લશ્કરી તાલીમ પણ ફરજિયાત રીતે અમુક મુદત માટે આપવી નોંધએ એ દિશામાં બહેરમત કેળવાતો નથી છે.

એ વાત ચોક્કસ છે, કે જો આપણને મળનારા સ્વારાજ અને રાજતંત્ર સુધે લોગવવા હોય, આપણા પાઠોશીઓના સ્વાર્થી હુમલાઓથી બચવું હોય, અને આંતરરાષ્ટ્રીય સલાહો અને પ્રગતિઓમાં દેશનું માન અને દિત સાચવવું હોય, તો ઉપરની મુશ્કેલીઓનો મોટે કે જોલે અમલ કર્યા સિવાય છુટકો નથી. આપણામાં કહેવન છે કે મરીમ ગાયના સૌ કોઈ દાત જેવા તૈયાર થાય, તેમ હિંદુસ્તાન જેવા નિરાધાર અને નિર્બળ દેશને ઘણી પરદેશી જાતો સ્વાર્થી સલાહ અને સ્વાર્થી રક્ષણ આપવાને તૈયાર થાય તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. પરંતુ એવી સલાહ કે રક્ષણ સ્વીકારવા જતા એટલું જરૂર પાદ રાખવું નોંધએ કે આપ મુઝા વિના સ્વર્ગે જવાવાનું નથી. ભાડુતી રક્ષણ ઉપર આધાર રાખીને ઉચ્ચ પ્રકારનું રાષ્ટ્રીયજીવન ઘડવાની કે ખાલ બધથી સુરક્ષિત રહેવાની આશા ફેકટ છે.

એક લેખકે બરાબર લખ્યું છે કે:—

“Neither the League of Nations nor the Locarno Pact nor the Kellogg Anti-war Pact will ever save a country from attack if it appears to be defenceless.” ટુંકમાં દરેક રાષ્ટ્ર કે વ્યક્તિએ હંમેશાં પોતાના બચાવ પુરતા તૈયાર રહેવું જ નોંધએ. નિર્બળતા એમાંજ રહેલી છે. વ્યાવહારિક સુવેદનશીલ પણ તેનાથી જ જળવાય છે.

આ તો રાષ્ટ્રની વાત થઈ. રાષ્ટ્રીય બચાવની તૈયારીઓ ક્યારે સંગીનપાયા ઉપર મુકાશે તે હાલમાં કહી શકાતું નથી. તેનો કેટલોક અંશે સહાનુભૂતિ પર આધાર છે. તેમ છતાં તે બાબતમાં વ્યક્તિગત કે સામાજિક પ્રગતિએ આપણે થોડું શકીએ છીએ. જે જે કેળવણીની મર્યાદાઓમાં જેવી કે શાળાઓ, કોલેજો, યાત્રાલયોમાં આપણે વર્તવટ હોય તેમાં તો શરીરને ખીસવવાની અનેક પ્રકારની કસરતો અને

તાલીમો ફરજિયાત કરી નાખવીજ નોંધએ, તેમજ આ બાબતમાં રસ ઉત્પન્ન કરવાનું પ્રચારકાર્ય કરવાને કેટલીક જાહેર સંસ્થાઓ સ્થાપવી નોંધએ, તેને થોડું વાનાવરણ ઉભું કરવું નોંધએ; અને તેને માટે સમાજે છુટકી દ્રવ્યનો પુરતો વ્યય પણ કરવો પડશે.

આપણી સમાજમાં થોડો વખત થયાં વ્યાયામ-શાળા વિગેરેનો પ્રયાસ ચાલુ થયો છે. પણ હજી મુઠ્ઠી બોહાળી સંખ્યામાં તેનો લાભ લેવાતો હોય એમ લાગતું નથી. કેટલીક જગ્યાએ દ્રવ્યના અભાવે અથવા તો સામાજિક સહાનુભૂતિના અભાવે આવા પ્રયાસો મંદ થતા મંલગાય છે, તેવા વખતે અમદાવાદના જૈન યુવકોની મહેનતથી ઉદ્ભવેલો આગનો પ્રસંગ જરૂર બીજાઓને પ્રેરણારૂપ અને ઉત્તેજક થશે. અત્રે એકાગ્રિત થયેલા યુવકબંધુઓને મારી આમદપૂર્વક વિનંતિ છે કે આટલેથી ન અટકતાં આ ચળવળને સંગીન પાયા પર મુઠ્ઠી વિશેષ લોકપ્રિય અને લેડિપયોગી બનાવશે.

આ પ્રસંગે આપણા સંજોગોને અનુકૂળ અંગ કસરતો અને રમતગમતો મંબંધી કેટલીક ચર્ચા કરે તો અરથાને નહિ ગણાય. આપણે અત્યારે વિચિત્ર સંજોગોમાં મુકાયા છીએ. આપણને હથિઆરનો તો પ્રતિબંધ છે. લશ્કરી તાલીમનો હજી થોડું બંદોબસ્ત થયો નથી. સામાન્ય શારીરિક કેળવણી ફરજિયાત થઈ નથી. અને તેને લગતી સગવડો હજી પુરતી નથી. સ્વરક્ષણ માટે આપણી પાસે હાથ પગ અને લાકડી સિવાય બીજાં સાધનો નથી. આપણું રક્ષણ બીજાના હાથમાં છે કે જે ખરે વખતે પુરતું નીવડતું નથી. વળી આપણી પ્રજા મોટે ભાગે ગરીબ છે. આ બધા સંજોગોના વિચાર કરતા જણાય છે કે આપણી અંગવળ ખીસવવાની પદ્ધતિ એવી હોવી નોંધએ કે જેમાં શારીરિક ખીસવાણી અને રમત ગમત ઉપરાંત એ રક્ષણનો હેતુ પણ સમાતો હોય, અને તે બધાને સુલભ હોય. કેટલીક રમત ગમતો કે જે હાલમાં બહુ પ્રચલિત થઈ પડી છે તે એવી છે કે જેમાં અંગબળની ખીસવાણી, અથવા તો આનંદ સિવાય બીજો ઉદ્દેશ પાર પડતો નથી.

પરંતુ, આપણી પાસે વંશપરંપરાથી વારસામાં આ-
વ્યા આવતા આપણા દેશી અખાડાઓમાં શરીર કેળ-
વાની એવી એવી પદ્ધતિઓ છે કે જેથી આપણી
હાલની બધી જરૂરીઆતો પૂરી પડે છે. તેમાં ખાસ
કરીને કુસ્તી, દંડ અને પદ્મા મુખ્ય વસ્તુઓ છે. અને
તેમાં જો નળાનનો લુ-લુત્થનો દાવ પેચ ઉમેરી
એ તો આપણી વ્યક્તિગત રક્ષણની પદ્ધતિ જરૂર
આદર્શરૂપ ગણાશે.

આ બધા વિચારો સ્ત્રી પુરુષ બંનેને સામાન્ય
રીતે લાગુ પડે છે. છતાં મને લાગે છે કે આપણે
આપણી સ્ત્રી-સમાજ માટે આ અખતમાં વિશેષ
વિચાર કરવો જોઈએ. સમાજબંધારણમાં સ્ત્રીવર્ગની
એવી કંઈકો રિયલિટી થઈ પડી છે કે તેઓ શરીરને
મજબુત બનાવી પોતાના રક્ષણ માટે સ્વાર્થથી થઈ
શકી નથી. તેમજ તેઓને એવા વર્ગ ઉપર આધાર
રાખવો પડે છે કે જે પોતાના બચાવ વાસ્તે પણ
પુરતો લાયક નથી. મને આશા છે કે તેઓ આવી
દયાળનક રિયલિટી સંતોષ માની લાંબો વખત મૌન
ખેસી રહેશે નહિ. યુરોપ, અને અમેરિકા જેવા દેશો-
માં એવી એકપણ રમતગમત કે કસરત નથી કે જેમાં
સ્ત્રીઓ ભાગ ન લેતી હોય, કે પુરુષો સાથે હરિકાઈ
ન કરતી હોય. તેઓની સાથે સરખાવતાં આપણો
સ્ત્રીવર્ગ કેટલો પાછળ છે તેનો ખ્યાલ બાંધવો પણ

મુશ્કેલ છે. આપણી જુની, ધરમત કામકાજમાં રહેલી
કસરતો ક્યારનીએ મુકાઈ ગઈ અને તેને બદલે
હાલના જમાનાને અનુસરતી બીજી કાઈ કસરતો
બહોળા પ્રમાણમાં દાખલ થઈ શકી નથી. આ બા-
બતમાં ખાસ બહાવો કરી તેમના સંજોગોને અનુ-
કૂળ ઉપાયો યોજવાની જરૂર છે. ચૂલડાતમાં સ્ત્રીમં-
ડળો ઘણાં થયાં છે. પરંતુ આ સવાલ ઉપર ક્યાંય
પણ યોગ્ય ધ્યાન અપાયું હોય એમ ગણવામાં નથી.
હવિષ્યમાં આ પ્રશ્નનો ગમે તે નિકાલ થાય, પણ
કન્યાશાળાઓમાં તો શારીરિક કેળવણી વિષયક યોગ્ય
ઉપાયો યોજવામાં ખાસ મુશ્કેલીઓ આવે એમ દે-
ખાતું નથી. મને આશા છે કે આ સમાહતા ઉત્સ-
વમાં મળનાર સ્ત્રીમંડળ આ મંત્રણમાં વિશેષ વિચાર
કરશે અને કાઈ રચનાત્મક કાર્યક્રમ હાથ ધરશે.

છેવટે, આજની રમતગમતમાં ભાગ લેનારા બંધુ-
ઓને ઉદ્દેશીને ટુંકમાં એટલુંજ કહેવાતું રહે છે કે
તમે સાચા ખેલાડી બનજો; અને હાંફી પર્વત વ્ય-
વહારમાં પણ સાચા ખેલાડી રહેજો. ખરો ખેલાડી
હંમેશાં ન્યાયપૂર્વક ખેલે છે, મુખ ખેલે છે, અને
ખરા મનથી ખેલે છે. વિજય પામે છે તોયે વિવેક
ચૂકતો નથી. પરાજયને ખેદથી નહિ પણ હસ્તે મોઢે
વધાવે છે, અને હતેલાને અભિનંદન આપે છે. જો
તમે આવા ચારિત્રવાન ખેલાડીઓ થશો તો જીવન
સંગ્રામમાં પણ જીત તમારીજ છે.

‘મુલસાખ્યાન’: શ્રી દેવચન્દ્રસૂરિનું એક અપભ્રંશ કાવ્ય.

[લેખક: ને. મધુસૂદન ચિમનલાલ મોદી M. A.]

કેટલીક વાર અમુક વસ્તુ સાથે પરિચય અને
પ્રેમ વધવાનાં કારણો એ પ્રકારનાં હોય છે: વૈયક્તિક
અને સર્વસામાન્ય. વૈયક્તિક કારણોની ઉપયોગિતા અ-
ન્યજનને ન હોય પણ સર્વસામાન્યની તો અખિલ
જનતાને હોયજ; અને તે અમુક કારણ દ્વારા દીક્ષિત
થએલી વ્યક્તિએ સ્વદેશીયતાં જોઈએ. એ તો તે

દીક્ષિત વ્યક્તિનું આદ્ય કર્તવ્ય. એ આદ્યવિધિ સિ-
વાય કાર્યપ્રવૃત્તિ માયા વિનાના ધસમી.

અપભ્રંશના અભ્યાસમાં હું જોડાયો મારા ભાષા-
શાસ્ત્રના પ્રેરે; અને એ પ્રેમ અદકો ને અદકો ઓ-
જસ્તી થયો કારણકે અપભ્રંશમાં દરિયાપાત કરતાંજ
સાક્ષ્ય દર્શક થયો કે ગુજરાતી ખૂણમાં નાખી પડેલી

ધરતી પણ તેજલી આંખવાળી માતા—આ અપભ્રંશ ભાષા જેની સગવડ ઉપેક્ષા આપણા ગુજરાતે: ભાષા-શાસ્ત્રીઓ અને ભાષાશાસ્ત્ર-પ્રવિવિધોએ કરી રહ્યા છે કે ગદ્ય, સાહિત્ય—પરિપક્વતા પ્રમુખ-અધ્યાપકવર્ગ—આનંદ-રાંકર ક્રુવે આ અંધારામાં નાખી મૂકેલી: ડાર્શની મે-ભાંજી સેવા કહ્યું તું. પણ વચન બોધાયાં, સંભળાયાં, વંચાયાં અને બુઝાયાંય ખરાં. માનવ વિરમ્ભનિરીત છે: અને શ્રમ આપનારી વસ્તુ પ્રત્યે જરા વધારે વિરમ્ભ-તિશીલ. પણ મેંતો આ અભ્યાસ બે વર્ષથી શરૂ થયો અને સાધારણ ચંચુપ્રવેશ અત્યારે કરી શક્યો છું. જેમ જેમ અપભ્રંશસાહિત્યમાં હું વધારે આગળ જાઉં છું તેમ તેમ ભાષાશાસ્ત્ર સિવાય તેની ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા મારી પ્રજ્ઞતિમાં કરણાત્મક બને છે. જૂ-જરાતમાં બારમી તેરમી સદીમાં સામાજિક રિથિતિ થી દત્તી તેતું ભાન અપભ્રંશ કાવ્યોમાંથી ફીક મળે છે: અને તેમાંય વણિક કેમળા રીતરીવાજ અને મનો-દશા તો એમાં અચ્છાં તરી આવે છે. જૈનધર્મનું જ્વર આ સૈકામાં કાંઈ ઓછું ન હતું; અને ઘણી ખરી વણિક—સાતિઓએ જૈનધર્મ—અંગીકૃત કર્યો હતો. અને ઘણાય વણિકોએ દીક્ષા સ્વીકારી યતિત્વ લીધું હતું. ઘણા વણિક સાધુઓ આટલ વિદ્વાન હતા: કયા મોઢવણિક—ચૂડામણિ અસ્થર્ધ—યતિચન્દ્ર હેમચન્દ્ર ગુજરાતી—ભોમને અજણ્યા છે? અને આવા યતિઓના લૌકિક ભાષામાં અને ઘણાજ સાધારણ જનો માટે લ-ખાયેલાં અપભ્રંશકાવ્યોમાં એમના પૂર્વજ-મની યાદ અસ્ખલિત આવ્યે જાય એમાં કાંઈ અચ્છાં બા જેતું નથી. અને તેમાંય ઘણા મંરૂત કાવ્યોની છૂટકપારી વિદેહાણી ઝીણી નિર્ચંત્રણના પાંજરે અપભ્રંશ કાવ્યોને પડવાનું ન હતું; એટલે નિસર્ગ—વિનિસ્ત કવિની વાણી સીધીજ માનવહૈડે જાય. કદાચ મંરૂતભાષાની શાહિણ્ય ભરી છટા અપભ્રંશમાં નથી એમ કહેવાય; અને ઘણે મોટે અંશે એ ખરૂંય પણ છે; પણ તેથીજ આપ-ણને તે વખતની વસ્તુરિથિની ખબર ઉઘડી જત અને સારી રીતે પડે છે. મંરૂતકાવ્યો ઉપરથી સા-માજિક ઇતિહાસનાં પ્યાનો સાશંક રહે પણ અપ-ભ્રંશ ઉપરથી લીધેલાં પ્યાનો નિઃશંકજ માની શ-કાય. આ બાબત ઉપર પ્રમાણ, પરાવા આપી શ-

કાય પણ એ અત્ર અપ્રસ્તુત છે; એટલે નિર્દેપથીજ ખસ, જૈનધર્મની વાતો, ઉપદેશો તરીકે અપભ્રંશની ઉપયોગિતા ખરી; પણ ખીન્ન સાધનોથી તે વધારે સારી રીતે જાણી શકાય માટે એ તો ગૌણ. આ પ્રમાણે અપભ્રંશના અભ્યાસમાં પ્રવિવિધા પ્રેરતાં કેટલાંક સર્વસામાન્ય કારણો.

પ્રોક્ષક માસ યધાં મેં અપભ્રંશ કાવ્યો એકલાં કરવાનો ધંધો કાય લીધો છે; અને એ કાર્યના મેં વડોદરાજ ગણેશ ચાંડ્યા પડિત લાલચંદ્રભાઈએ આ કાર્યમાં બતાવેલું પ્રોત્સાહક સૌજન્ય તો અનન્યજ છે. જે કાવ્યો તો મેં વડોદરા સેંટ્રલ લાયબ્રેરીના મંરૂતવિભાગમાં સંઘરેલી કાયપ્રતો પરથી ઉતાપ્યાં. આ પછી પ્રવર્તકથી કાન્તિવિજયજી મદારાજની ભંડારની તાડપોથી ઉપરથી એક કાવ્યજ સમયના અભાવે ઉતારી શક્યો. ખીન્ન હજુ ઉતારવાં છે. પણ ત્યાં પાટણના ભંડારમાં સંઘરેલાં અપભ્રંશ કાવ્યોના મદાશ્રમે કરાવેલા ઉતારાઓની એક પોથી દત્તી. અને તે કાન્તિવિજયજી મદારાજની કૃપાએ મને યુવાઈ શુકામે મળી. આ પ્રત મેળવી આપ-વામા પડિત લાલચંદ્રભાઈની સહૃદયતા ઉવેખાય નહિ. આ પોથીમાં ઉતારેલાં અપભ્રંશકાવ્યોમાંથી મેં કેટલાંક કાવ્યો ઉતાપ્યાં છે અને હજ્ય કેટલાંક ઉતારવાં બાકી છે. આ ઉતારેલાં કાવ્યોમાં શ્રી દેવ-ચન્દ્રસૂરિનું અપભ્રંશ કાવ્ય: ‘સુલસાખ્યાન,’ એ એક.

આ સુલસાખ્યાનનો પરિચય કરાવતાં પહેલાં મારે ‘અપભ્રંશ કાવ્યત્રયી’ ન જે કાગળ ગામકવાડ ઝોરીએન્ટલ સીરીઝમાં પડિત લાલચંદ્રભાઈના વિ-દ્વાલભાઈ ઉપોદ્યાત અને વિવરણ સાથે પ્રસિદ્ધ થઈ છે તેનું સવિસ્તર વિવેચન કરવાનો વિચાર હતો. તે સંબંધી લેખનું ‘જોણું’ પણ તૈયાર કરી ગ્રાખું હતું અને લખવાનો વિચાર પણ કરતો હતો તેવામાં આ દેવચંદ્રસૂરિનું આખ્યાન આવ્યું. આં સુંદર રસિક અને રોમાંચક કાવ્ય! કેાનું મન વાંચ્યા પછી ઝાલ્યું રહે! શ્રેણિક રાજની! અને સુમનેષક

+ જિનદત્તસૂરિનાં ત્રણ ધર્મ અને નીતિ પ્રબોધતાં કાવ્યોનો સંગ્રહ

એલણાની પ્રેમ, પરાક્રમ, પરિચામના ઉદ્દેશ લરી પાત અને તેને જોડાયેલી અન્ય ધર્મસિદ્ધિએ પહેલે-એલી સુલસા-આવિકાની પુત્રપ્રાપ્તિ અને અંબાદ્રુદ્ધર્મ-નતી અપૂર્વ પાતો-આં પ્રમાણે બનેલું સુલસાખ્યાન; એના તરફ પ્રાકૃતજનસુલલ, વાર્તાપ્રેરે જે ચારી જવાયું એટલે અપૂર્વશકાવ્યત્રીની સમાલોચના પૂરી ન થઈ અને તેની પૂર્વેજ આ વાર્તાની કથની થઈ ગઈ. એ ત્રણ કાવ્યોનો પરિચય તો હવે આવતી ફેરજ હાથ તો આ પ્રસ્તાવ કરી સુલસાખ્યાનમાંજ હુબકી દેવાની એટલે એજ માનસ-નૃપ્તિ બાણે થઈ એટલે

‘જાતો મનાડ્યંવિશદઃ પ્રકામં પ્રત્યર્પિતન્યાસ
સ્થાન્તરાત્મા ।’

૨

મેં હણ મૂળ પ્રત પાટણ નહીં લેઈ નથી. હાથ જે પરિચય હું આપું છું તેનો આધાર કાન્તિ વિજયજી મહારાજના ઉતારાની પ્રત ઉપરજ રાખીને આપું છું. જો કે ઉતારામાં લલિઆની ત્રુટીઓ તો ધણીય છે; પણ ઘણે સ્થળે તો લલિઆએ કહેલી ભૂલોને સ્થળે ખરે પાઠ શો હશે તે કરૂપાય એમ છે. વળી વાર્તાપ્રવાહમાં ત્રુટીઓ જાણી આડે આવતી નથી. આ કૃતિની પાટણમાં સંધરેલી મૂળ પ્રતિ ધણીજ ભૂતી છે એ નીચે ઉતારેલા અંતર્યામ ઉપ-રથી માલમ પડશે.

इदं पुस्तकं श्रीमदण्डिलुपुराणसंनस्यसंघयो
पाठकचित्कोशगत संवत्. ११९२ भूद्रपद
शुदि ८ भाँमे अयेह घवलकके समस्त
राजावलीचिराजितमहाराजाधिराजपुरमेस्वर।
श्री त्रिभुवनगडसिद्ध चक्रवर्तिश्री जयसिंह
देव कल्याणविजय राज्ये । एवं काले
वर्तमाने तत्पादपसादात् महं श्री गंगिल
श्री करणाद्री व्यापाराम् करोति । अयेह
श्री खेटकाधारमण्डले राजं सोमनदेवप्रति-
पत्तौ । श्रीखेटकास्थानात् निनिमिहवास्तव्य
पंडित चायुकेन गंगिणिदेवसिस्त्रि योग्य पुत्र-
वती कया लिखितमस्ति ।

આ ઉપરથી એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે આ બારમા સંકાની પ્રતમાં આ વાર્તા આપણને અત્યારે માલમ પડી શકે એવા સંજોગ-સિદ્ધ પૂરાવા ઉપર આધાર રાખી આપણે લકી શકીએ કે આ કાવ્ય હેમચંદ્રસરિના ગુરુ દેવચંદ્રસરિએ લખ્યું છે. આ વાત માટે બીજો અપ્રતિહત ત્રીયો પૂરાવો હોવાની અને માહિતી મળી. હેમચંદ્રાચાર્ય તો ત્રિપટિસાલાકાપુરુષચરિત્રની છેવટની પ્રશસ્તિમાં તો ફક્ત પોતાના ગુરુ વિરચિત શાન્તિનાથ ચરિત્રનોજ ઉલ્લેખ કરે છે. પણ કદાચ એનેજ હોય કે સુલસાખ્યાન નહાતું કાવ્ય એટલે એનો ઉલ્લેખ ન કર્યો હોય. અને શાન્તિનાથચરિત્ર વિના કોઈ અન્ય ગ્રંથ શ્રી દેવચંદ્રસરિએ નહિ લખ્યા હોય? પણ કોઈનાય કોઈ ખાસ ઉલ્લેખ હેમચંદ્રસરિએ કર્યો નથી. આ હેમચંદ્રાચાર્યનો શ્લોક,

शिष्टपस्तस्य च तीर्थमेकमवनेः पावित्र्यक-

ક્ષત્તર્ગમ

स्याद्वादविदशोपगાદિમિરિવિશ્વપ્રવોધાર્યમ ।

૧ હેમચં નજાવે છે તેમ નથી. શાન્તિનાથ ચરિત્ર ઉપરાંત સ્થાનકે જતિને પણ પોતે નાથચંડીકાં શ્લોકમાં ઉલ્લેખ છે. શાન્તિનાથ ચરિત્ર અંબાદર્માં સં. ૧૧૯૦માં પ્રાકૃત ગદ્ય પદ્યમય રચ્યું તેમાં અપૂર્વશ બાજા પણ વપસાયેલી છે. તેની તાકમતની પ્રત પાટણ બારમાં છે. (પી. ૫, ૭૩ તથા પી. ૪, ૧૦). તે ઉપરાંત ઉક્ત સ્થાનકે જતિ તેમના પ્રગુરુ યશુવન્દસરિત મુલ શુધ્ધિ અપર નાથ સ્થાનકાનિ, તેના પર દીકરા સ્વર્ણ (પી. ૫, ૧૬૫). આ બંને ઉપરાંત ત્રીજો ખાસ અપૂર્વશ ભાંખા-સાંજ ‘ સુલસાખ્યાન ’ તેમણે જ રચ્યું અમને લાગે છે. તેમાં રાંકા કરના ચોગ્ય બહુ નથી. વાર્તાના વખામાં તેની અને હેમચંદ્રે આપેલ સુલસા સંખ્યાની લકીકાતમાં કંઈ ભૂલ ફેરફાર રહે તેમાં અસ્તવાધિક જેવું કંઈ નથી. એક જ કથા તરીકે તરીકે એકાંતે તરીકે તરીકે રીતે સમમાણીને હોવા છતાં નજાવે તે સંભાવનિક છે. હેમચંદ્રસરિના ગુરુ દેવચંદ્રસરિ થયા અને હેમચંદ્રના એક શિષ્યત્ નાથ પણ દેવચંદ્ર હતા કે જે શિષ્ય પ્રતિજે ચંદ્ર હોવા વિનય પ્રકરણ રચ્યું હતું. નજારે આ સુલસાખ્યાનના રચનાર દેવચંદ્રની સાથે ‘ પૂર્વ ’ પદ લગાડ્યું છે તેથી તે હેમચંદ્રના ગુરુ દેવચંદ્રસરિ હોવા થર એમ અમારું મતંત્ય છે. ત્રી.

કૃત્વા સ્થાનકવૃત્તિશાન્તિચરિતે પ્રાપ્તઃ પ્રતિ-
દ્વિ પરં
સૂરિર્નૃરિતપઃ પ્રભાવવસન્તિઃ શ્રીદેવચન્દ્રોઽમ-

ઘત્ ॥ ત્રિ. શ. પુ. ચ. પ્રશસ્તિ ૧૪

આ કાવ્યનો પ્રથમ ઉદ્દેશ્ય શ્રી. ચિમનલાલ દલાલે આક્રમી ગૂઝરાત સાહિત્ય પરિષદ માટે તૈયાર કરેલા પાટણના લાંડાર વિષયક લેખમાં કર્યો હતો; અને ત્યાર પછી અને તે ઉપરથી પ્રો. ગુણે એ ભવિ-સપત કહાના ઉપોદ્ધાતમા અને શ્રી. મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈએ ‘વૈન ગૂઝર કવિઓ’ ભાગ ૧ ના અપભ્રંશ ભાષા ઉપર લખેલા અત્રિનિબંધમાં કર્યો છે.

સુલસાખ્યાનની વાર્તાવસ્તુ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના ત્રિપણિશલાકાપુરુષચરિત્રમાં પણ સવિસ્તર છે. મુળેય સુલસાખ્યાનમાં સમાએલી શ્રેણિકગ્નની વાત તો વૈન કવિ વર્ગમાં ઘણીજ ત્રિષ હતી અને યાપ તેમા કાઇ નવાઇ પણ ન હોય. ઘણા વૈનકવિઓએ શ્રેણિકચ-રિત્ર લખ્યાં છે. હેમચંદ્રએ સુલસાખ્યાનમા કહેલી વાર્તા (ત્રિ. શં. પુ. ચરિત્ર પર્વ ૧૦. સર્ગ ૬ શ્લોક ૪૬-૬૩. સુલસાની પુત્રપ્રાપ્તિ અને બત્રીશ પુત્રોનું શ્રેણિકગ્નના અનુયાયી થવું; એજન. પર્વ ૧૦. સર્ગ. ૬ શ્લોક. ૧૦૪-૨૦૦ સુભેષ્ઠા અને ચિલ્લણા સાથે શ્રેણિકની પ્રણયવાર્તા, ચિલ્લણા સાથે લગ્ન અને સુલસાના પુત્રોનું મરણ અને માળાપને અભયકુમારે આપેલું સાન્તવન; એજન. પર્વ ૧૦ સર્ગ ૯ શ્લોક. ૨૭૩-૩૧૧.) ત્રિપણિશલાકા પુરુષચરિ-ત્રમા જણાવી છે.

દેવચંદ્રના સુલસાખ્યાનમા ૧૭ કડવા છે. ૧-૭ કડવા સુલસાની પુત્ર પ્રાપ્તિ અને પુત્રોનું શ્રેણિકગ્નના અનુયાયી થવું; ૮-૧૩ શ્રેણિકની પ્રણયકથા; ૧૪-૧૭ અંબડની વાર્તા. આ પ્રમાણે વાર્તાવિસ્તાર આખા કાવ્યમાં છે.

હેમચંદ્રાચાર્યની સુલસાની વાર્તા અને દેવચંદ્રના સુલસાખ્યાનમાં અનેક પ્રસંગે ઘણા ઝીણા ફેરફાર જોવામાં આવે છે. ચોટા અને ઉપલકચાંચને ય ધ્યાનમાં આવે એવા ફેરફાર તો શ્રેણિકગ્નની સાથે પ્રેમમાં પડેલી બે બહેનોના નામનો. હેમચંદ્રની વાર્તામાં નામ-

-ચિલ્લણા અને સુભેષ્ઠા છે; દેવચંદ્રની વાર્તામા-ચિલ્લણા અને ન્યેશ છે. આ બધા ફેરફારો લક્ષમાં રેતા સાધારણતઃ મનમાં સંશય પેદા થાયઃ હેમચંદ્ર-એ ત્યારે ત્રિપણિશલાકાપુરુષચરિત્ર લખ્યું હશે ત્યારે શું આ કાવ્ય તેમની દષ્ટિસમક્ષ હશે? આપણે આ-ગળ જોયું છે કે ત્રિપણિશલાકાપુરુષચરિત્રની ‘છેલ્લી પ્રશસ્તિમાં કાંઈ દેવચંદ્રને નામે ‘સુલસાખ્યાન’ ચઢાવ્યું નથી. પણ એ તો કદાચ ઉપર જણાવેલા હેતુએ નાવ જણાવ્યું હોય. પણ શિષ્ય ત્યારે ગુરુએ લખેલાજ વિષય લખતો હોય ત્યારે શું પોતાના ગુરુનું લખેલું કાવ્ય સમક્ષ ન રાખે? તે યુગ તો ગુરુને પ્રભુત્વ માનતો હતો-અને ગુરુવચન એટલે તો અખાધિત સત્ય એમ માનતો હતો. તો પછી જો આ કાવ્ય હેમચંદ્રના ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રસૂરિએ લખ્યું હોય તો હેમચંદ્ર તે કાવ્ય તે પોતાની નજર સમક્ષ રાખી શા મારે પોતાની વાર્તામા તેને ન અનુસરે? અને કદાચ ધારીએ કે કાવ્ય તેમની દષ્ટિ સમક્ષ હતુ તો આ અનેક ફેરફારો કેમ સમજાવવા? બીજું હેમચંદ્રની રચનામાં જેટલી સ્વાભાવિકતા છે તેટલી દેવચંદ્રના આખ્યાનમાં નથી. હેમચંદ્રની રચના-માં મહાવીરજીના ચરિત્રને વર્ણવતાં મહાવીરજીના ભક્તોના તેમને સંબંધે બનેલા ભક્તજનોના છવન-ના બનાવોની કહાણીઓ સ્વાભાવિક રીતેજ મહાવી-રજીના ચરિત્રના પ્રવાહને કાંઈ પણ ક્ષતિ પહોંચાડવા વિના આવ્યે જાય છે. ત્યારે દેવચંદ્રની કૃતિની વાત જુદીજ છે. સુલસાખ્યાન વાચના એમ સાધા-રણ રીતેજ ચિત્તમા ઘટના યાપ છે કે અચુક ગ્રંથ-માથી સુલસાના સંબંધના બનાવો એકઠા કરી પોતે આ સ્વતંત્ર આખ્યાન બનાવવાની પેરવી કરી છે. અને કદાચ એમ પણ ધારી શકાય કે એ ગ્રંથ દેવચંદ્રજી અને હેમચંદ્રજી એ બંનેનેય પોતાના લ-ખાણમાં સહાપણુત થયો હોય, સુલસાખ્યાન એ જૂનું અપભ્રંશ કાવ્ય છે એ ખરૂં પણ એના લખનાર દેવ-ચંદ્રસૂરિ એ હેમચંદ્રના ગુરુજ અને બીજા નહિ-એ વિશ્વાસ માનવું એ સમજા પૂરાવાને અસાધે શ-કરજદ તો કહેવાય જ. નવી શોધખોળોને પરિણામે

બીજા પ્રમાણે હાય આવે અને પ્રસ્તુત સંકાનું નિરાકરણ થાય તો આ બાબત વિષે કાંઈ ચોક્કસ નિશ્ચયપર આવી શકાય.

સુલસાખ્યાનમાં દેવચંદ્રચરિત્રો નામોદ્ધેષ બે વાર આવે છે:

(૧) અંબાની એકાક્ષરા સ્તુતિ (કડવું. ૧૪) ની છેલ્લી પંક્તિમાં:—

અલલિયસાસળ પ્રવભયસા(ના?) સળ વીરનાહ
પહુ વિગલમલ
વીળહં દય કિજ્ઞડ મહ સિવુ દિજ્ઞડ દેવ-
ચંદ નયપયકમલ ॥

“અરબલિત શાસન ભવભયનાશન વીરનાથપુ
વિગલિતમલ;
દીનપરે દયા કરશે; અને સિવ દેવો; દેવચંદ્ર
નવપદમલ.”

૨) કાવ્યના અંતભાગમાં: (કડવું ૧૭)
પદ સંવિ પુરિસત્યપસત્તિય દેવચંદ્રચરિત્
સમતિયય

દય વહુગુણમૂલિડ, જિણસુપસંતિડ, સુલસવ-
રિવ(ય?) ન્મત્તિયવહુ
નિસુગંત પદંતહ સસળં દદ મોહુમોહવિપદં ૧૭
“એક સર્વ પુરુષાર્થ-પ્રશસ્ત દેવચંદ્રચરિત્રી સમર્થિત
આ બહુગુણભૂષિત જિન-સુપ્રસંસિત સુલસાચરિત્ર
મંથનારને

સુભુનાર-પદનારને મત્ત દે મોહ મોહે ઉભાને ॥”
કાવ્ય તો ઘણું જૂનું છે; અને હેમચંદ્રની પહેલાંનું હોય. પણ આ કાવ્યના કર્તા દેવચંદ્ર એ હેમચંદ્રના ગુરુ એમ કહેવું હજી સંકરમદ છે.

૩

દેવચંદ્રને મૂળથીજ શ્રેણિકની પ્રણયકયાની વસ્તુતો અરેખરો કામદો; અને તેની સાથે ભળ્યો સુલસાની પુત્રપ્રાપ્તિ અને પતિપ્રેમનો અદ્ભુતરસ. અંબાની કથાનો પણ ગૌરવભર્યો ભક્તિ-રસ કાંઈ નાખી દેવા ભેગો નથી. અને આ ત્રણેય સુલસાના ચરિત્રને સંગ્રહાયતાં ત્રણ જ્ઞાનાંતો સુલ-

સાના નામને દોરે દેવચંદ્રએ બાંધ્યાં. બે વાર્તા બે પ્રમાણે વસ્તુમાં રસભરી છે તે પ્રમાણે ન હોત તો કાંઈ પણ રીતે, દેવચંદ્રએ શ્રાતાઓને મંત્રમુગ્ધ કરી શક્યા નહોત. આ વાર્તાના ટૂંકડાઓને નામને દોરે બાંધી આણેલી એકતા જરૂર ભાગલાં હાંકલાંના તો-મ્મ સમી દીસત. આવી સુંદર વાત સુંદર રીતે કહી છે છતાંય એકતાની ભાવના ઘણીય વાર વિસારે પડે છે. શ્રેણિકની વાર્તા બાંધતી વખતે સુલસા જરૂર યાદ આવતી નથી. શ્રેણિકની વાર્તાનો સુલસા સાથે સંબંધ માત્ર એટલોજ કે સુલસાના બત્રીશ પુત્રો શ્રેણિકના અનુયાયી થયા અને ચિલ્લણ રથમાં નાખી નાસી જતા શ્રેણિકને સમય આપવા, મુર-ગકારે લડતાં તે બત્રીશ પુત્રો હજીયા; અને સુલસા અને નાગ ચરિત્રને શ્રેણિકનો પુત્ર અભયકુમાર સા-ત્વન આપે છે;—આટલોજ સંબંધ! અને વાર્તા સુલસાખ્યાનમાં આ પ્રમાણે આણેલી એકતા વાર્તા સુંદર ન હોય તો ઘણી બેડોળ લાગે. આખા અ-ખ્યાનની રસિકતા વસ્તુના મૂલસૌન્દર્યની છે; દેવ-ચંદ્રએ આણેલી ત્રણ જૂદી જૂદી વાર્તાની એક-તાની એકતાથી બે રસિકતિ નથી થઈ એમ મા-નીએ તો પણ વાર્તાની રસિકતાને સૌન્દર્ય વધ્યાં એ બચીત કષ્ટક કરી શકાય એવું નથીજ.

આવા પ્રાકૃતિક મુણદોષોને યાદ કરીએ તો ભાષા અને રચનાના સૌન્દર્યને આજુબા દેવચંદ્રએ ઘણીજ ચાન લીધો જણાય છે. અને તે બાબતમાં સંકલતાય પામ્યા છે એમ કહી શકાય. અર્થથીજ કાવ્યચર્ચાના માનદે કાવ્યની આંકણી કરવી અ-રથાને ગણાય. કવિની વૈષિક્તિકતા કે માનસોન્મથન આલેખવા કવિતાનો ઝાઝો ઉપયોગ હતો કે નહિ. એ તો કદાચ ભર્તૃહરિનાં મુકતકોમાં કોઈ વેળા-કે કોઈ વાર કાલિદાસ, ભવજીત કે બાણની કૃતિમાં વૈષિક્તિકતા દેખા દેતી હોય તો;—પણ લગભગ બ-ધાય લખાણમાં અર્થકારણાત્મના નિષ્ક્રોધી સૂચ-વિત રચના; વસ્તુસંકલના અને શબ્દ-અકાર એ સર્વસાધારણ તત્ત્વો હતાં. સાહિત્યદર્શીના કર્તા વિચિત્રતાએ કહ્યું છે:

કાવ્ય રસાત્મક વાક્ય દોષાસ્તસ્વાપકર્ષકા:
ઉત્કર્ષહેતવઃ પ્રોક્તા ગુણાલંકારરીતયઃ ॥

—“કાવ્ય એ રસાત્મક વાક્ય: તેને ઉતારી પાડનાર તે એના દોષ; ગુણ, અલંકાર, અને ઢગ એ તો તેના ઉત્કર્ષહેતુઓ કહેવાયા છે.” પણ સંસ્કૃત સાહિત્યની કૃતિઓની સમીક્ષા કરીએ તો રીતિને જેટલું ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે તેટલું રસના પ્રાદુર્ભાવને નથી આપવામાં આવ્યું; અને રસના પ્રાદુર્ભાવ કાળે બેઠીઓ ઘડવામાં ક્યાં સાહિત્યાચાર્યો પાછા પડ્યા છે? શૂંગારરસના પ્રાદુર્ભાવનમાં, અમુક વસ્તુમંભાર, અમુકજ મીઠાન-સ્થાન, અમુકજ પ્રકારના નામકનામિકાના હાવભાવ અને પ્રેમોદ્દેશી-તેવીજ શૂંખલાઓ વીરરસ કે શાન્તરસ કાળે, આવી શૂંખલાઓમાં અંધારું જે કાવ્ય લખાયું હોય તેજ કાવ્ય અને એનાથી અનિર્બંધ રહી લખાયેલ હોય એ દૂષિત પ્રબંધ. કાલિદાસ અને ભવ-ભૂતિ જેવાઓએ પણ આ બંધો સ્વીકાર્યા છે; અને આ બંધોમાં રહી પ્રાસાદિક કૃતિઓ રચતા આ કવિઓની પ્રતિભાએ કેટલો મહત્ત્વ ક્યો હશે! ભવ-ભૂતિ જેવાથી તો રહેવાયું નહિ અને એણે તો ચો-કથું અને ચટ કહીજ દીધું:

સંપત્સ્યતે ચ મમ કોઽપિ સમાનજન્મા
કાલો હ્યં નિરવધિવિપુલા ચ પૃથ્વો ॥

આ એની કૃતિઓની ચર્ચાચૂંચણી કરનારને રહિયો! આ પ્રમાણે જોતાં તો જે આપણે સંસ્કૃત સાહિત્ય-પ્રશ્નો પરીક્ષણ કરી અનુસૂત નિષ્પત્તી સાધારણતા તારવતી હોય તો કાવ્યની વ્યાખ્યા કરતાં સંવર્ધી અનેાખી વ્યાખ્યા આપતા વામનની સાથે કહેવાઈ જાય છે કે

“રીતિરાત્મા કાવ્યસ્ય”-આ માન્યતા પ્ર-સ્તુત સુલસાખ્યાનનું (અપભ્રંશ કાવ્યને સંસ્કૃતકાવ્યની સાધારણતા કેમ લગાડવામાં આવી એ પ્રશ્ન અપેક્ષિતજ છે અને તે સંબંધે કહેવામાં આવશેજ; પણ જરા પાછળથી.) કાવ્ય તરીકે મૂલ્ય ઘડવામાં ધ્યાનમાં રાખતી પડશે.

સાહિત્યશાસ્ત્રના મહારથીઓમાંથી એક ટાંચણની જરૂર પડશે. વૈયક્તિક જ્ઞાનામુખીનાં પ્રવેશન, વિ-સ્ફાલન કે ધગધગતા અનિષ્ટિત રસના વહનોમાં કે પ્રેમશામના રંગીન પાટાઓના આલેખનમાં કવિતા-સૌત વહકાવવાની રજા અલંકારશાસ્ત્રીઓએ આપી જણવામાં નથી. મગ્ગે કાવ્યનું પ્રયોજન ખતાવતા કહ્યું છે કે,

કાવ્ય યશસેઽર્ચકૃતે વ્યવહારચિદે શિવેતરક્ષતયે
સઃ પરનિર્ઘૃતયે કાન્તાસંમિશ્રતયોપદેશયુજે ॥

વૈયક્તિક ઉભારણી કાળે, કાવ્ય હોય-એમ જ જણાવ્યું નથી. અને સંસ્કૃત કવિઓ તેને અનુસર્યો. કવિતા આ પ્રમાણે ઢગ અને રીતિમાં રહી.

પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ કવિઓએ અનિષ્ટિત અને અણુઘડામણી લૌકિક રીતિને મહત્ત્વ આપ્યું અને એ રીતે સંસ્કૃત કાવ્યથી પ્રાકૃત અને અપ-ભ્રંશ કાવ્યોની રીતિ અને વિચારણા જૂદી પડી. પણ સુધરેલી, વિદ્જનનમાન્ય સંસ્કૃતભાષાની અસર શક થયા વિના રહે?

મહાકવ્યકર્તાહુ તાદૃશતણિય કિર કવણ કદ ॥
કિં ઉઝ્ઝ મર્યકિં જોયંગળં મ કરડ પદ ॥

(ભવિસયસત્કથા. ૧. ૨.)

“મહાકાવ્યના રચિતા તો કવિઓની આગળ તે ખરેખર અમારી કથાનો શો હિસાબ? પણ શું ચંદ્ર ઉઝો હોય સારે શું તારાઓએ ન પ્રભા કરતી?”-આમ પ્રાકૃત કવિઓ બોલતા ગયા અને સંસ્કૃત કવિઓની અનુષ્ટેય અસર લેતા ગયા. વૈયક્તિક ભાવના દર્શાવવા કાળે કાવ્યનો ઉપયોગ પ્રાકૃતમાં થયો નહિ, અપભ્રંશકાવ્યની સધિઓમાં સંસ્કૃતકાવ્યના સર્ગ જેવા અવિચલ બંધો આવ્યા અને મોટા સમાસોનો ઉપયોગ પણ તેમાં આવ્યો. અને કાલાન્તરે લૌકિકતાની ભાવના અને રૂચિથી ઘડાયેલી અને સંસ્કૃત રચનાની અસરથી મિશ્રિત એવી જુદીજ રીતિથી અપભ્રંશકવિઓએ પોતાને આંખા. સાધારણ નિષ્ણો નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:

૧. અપભ્રંશ કાવ્યોના લેખકો અત્યાર સુધીની શોધખોળ પ્રમાણે જૈનો કહી શકાય. જૈનસિદ્ધાંતોને કથામાં વીટાળી કહેવા કાવ્યનો ઉપયોગ તેમણે કર્યો

છે. આથી અપભ્રંશકાવ્યો એ પ્રકારનાં છે: એક, કથાઓ; બીજાં, ઉપદેશ-શીષા ઉપદેશ સંગ્રહો. ધર્મથી કે ઉપદેશથી કાવ્ય છૂટાં નથી પડ્યાં. બૈનેતર અપભ્રંશ કાવ્યો હશે એમ હેમચંદ્રજીના પ્રાકૃત વ્યાકરણનાં દર્શાવેલા ઉપરથી માલમ પડે છે. પણ હજી કંઈ તે હાથ આવ્યાં નથી. સુલસાખ્યાનનું વસ્તુ ધાર્મિક વાતજ છે. વૈષ્ણિક કે હેતુ કાળે કાવ્યોનો ઉપયોગ થયો નથીજ.

૨. મોટાં કાવ્યોના વિભાગ સંધિમાં થએલા હોય છે. સંધિઓના વિભાગ કરવામાં હોય છે. અને દરેક કરવામાં દુષ્ટિ કે ચીપછની કેટલીક ટુંકે હોય છે અને છેવટે ધત્તા હોય છે.

૩. કથા શરૂ કરતા પહેલાં કેટલીક વાર કવિ પોતાનો પ્રસ્તાવ આપી કાવ્ય શરૂ કરે છે કે પછી ઇશ્વર-સ્તવના કરી વાતથી શરૂ કરે છે. વાત કહેવાનો પ્રકાર ધણોજ શીષા સદ છે કાખલા તરીકે અત્યંત સમત્યવીચમજ્જકિંટુ જંબુદીવુ અગાહ પદકિંટુ

તસુ દાદિપમરહેદિયિસિદ્ધ મજિમલણડુ
જિણિદુ વિટ્ટુ ॥ (.....સુલસા ૦ ૨)

ધાહિલના પઠિસિરિ-ચરિપમાં

હય મરહિ અત્યંત ઝજલસુવેસુ, સુપસિદ્ધનામીં
મજ્જદેસુ ધત્તાદિ (સંધિ ૧. ૩. ૨.)

આજ પ્રમાણે લવિસપત કહામાં સંધિ. ૧ કડ-
વકે ૫ ની શરૂઆતમાં બેઈ લેવું.

૪. અમુક જાતનાં વર્ણનની છટા પણ બધેય શકિસ્ત અને લગભગ એક મરખીજ છે:

અ) દેશ અને શહેરનું વર્ણન

સુલસાખ્યાન:

મગહજેણવડ તર્હિ સુપસિદ્ધ

વહુવિહજણવણધવ્રસમદિહ

ગામાનરગોડલેહિ રવન્નડ

નાળાધિહતરુવરસંજ્ઞનડ

મદધિહારઆરામેહિસંદિહ

પરચક્કાગમમખણ અસંદિહ...ધત્તાદિ.

લવિસપતકહામાં પણ આજ દળનું વર્ણન છે
જ્યેઓ સંધિ. ૧. કડવાં ૫ અને ૬.

પઠિસિરિ ચરિપમાં પણ આ પ્રમાણે છે. કાવ્ય હજી છપાયું નથી અને ઉતારા આ નિર્બંધમાં રચક સંક્રમ્યને લીધે અપાય તેમ નથી.

સુલસાખ્યાન (શહેર વર્ણન).

અત્યંત નવરુ રાયગિહુ પયાસડં

રમ્મંતણિ સુરપુરિસંકાસડ

કૂપતલાવવાવિષ્ણસોદિહ

કળયવિણિમ્મય સાલપરોદિહ ॥

(જ્યેઓ લવિસ. કહા સંધિ. ૧ કડવું ૬).

ચ) નાયક અને નાણિકાનું વર્ણન, વર્ણનમાં શરીરસૌન્દર્યને વર્ણવતાં કામોત્તેજકતા પ્રેરવા પ્રાકૃત તેમજ અપભ્રંશ કાવ્યોનું વલણ વધારે છે. આ લોકિકતાની અસર લવિસપતકહાના વાંચનારને પણ ઝટ બજાશે. સુલસાખ્યાનમાં આપું બીજું કડવું આમાંજ રોક્યું છે. કાખલા તરીકે (સુલસાખ્યાન કડવું. ૨.)

જીપ સોદિહિ કુમ્મુનયા વ્હળળયા

નં મહોવીડસંચારિ માળળળયા

જીપ જંધાણુપં રેદ્દપ સોદળં

નં રદ્દનાહભવળંમિવરસોદળમ્ । ધત્તાદિ....

ક) કેટલાંક વર્ણનો કે જોને ગ્રામ્ય કહી સંસ્કૃત કવિઓએ કાઢી નાખ્યાં હોત, તેમાં વર્ણનો ઘણી વાર લોકિકતાની અસરને લીધે આવે છે. સંસ્કૃત કવિઓની શકિસ્ત વર્ણનશૈલીની જોડે અસર થયેલી છે પણ બાહ્યજનનાન્ય-કૃત પદિતજનમાન્ય નહિ-રસોદ્વેખન અને વર્ણનશૈલી ઘણીવાર આવે છે: કેટલીકવાર વર્ણનો ધરગથ્ય (homely) પ્રકારનાં આવે છે.

આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારની કાવ્યશકિતી સામાન્યતા અપભ્રંશ કાવ્યોમાં આવે છે. આમજનના વાક્યને અસંદિગ્ધ પ્રમાણ ગણતી પ્રજનાં કાવ્યોમાં શકિ ઝટ પ્રવેશ કરે તેમાં કંઈ નવાઈ છેજ નહિ. નવા પ્રયોગો અને નવા કીનારે જિતારા કવિઓની અને સાહિત્યાચાર્યોની અવિશ્વાસુ દૃષ્ટિએ ડાઘાવા એટલે એમનું આગમન ઝટ ચર્ચ રોક્યુંજ નહિ. મ-

ધર્મ' ભરત અને પિંગળને નામે ચટતું;—કાંઈક સહજ નહું હોય અને એમને નામે ચટે તો પ્રમાણભૂત લેખાય...પછી કાવ્યમાં અમુક રચના, 'હં, અને વલુ'નો—આ મૌલિક કાવ્યશૈલીના, અને કવિની તૃતીયનેત્રપ્રસાદીના યમદ્વેતો કાવ્યને રૂઢિપાસત્રસ્ત કરી મૃત્યુપ્રદેશે વહી જાય તેમાં અરવાભાવિક શું હોઈ શકે?

એક વાત કહેવાની રહી નહ; સંસ્કૃત કાવ્યો કરતાં પ્રાકૃતકાવ્યોમાં સાધારણ રીતે ગેયતા વધારે છે. અર્ચકારશાસ્ત્રીઓએ પણ મહારાષ્ટ્રભાષાની ગેયતા સ્વીકારી છે. રાજશેખરે પણ કહ્યું છે: પરહા સ્વલ્પચન્દ્રા પાટબન્ધો વિ દોહ

સુદમારો

પુરિસમલિલાણ જેતિયમિતરં તેતિયમિમાનમ્॥

પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ કવિઓને પણ આ ગેયતાનું તત્ત્વ માહિત હતું. દેવચંદ્રસરિએ ત્રણ સ્થળે સુલસાખ્યાનમાં ક્રમક્રમા તત્ત્વની પરાકાષ્ઠા ખતાવી છે. બીજેય ક્રમક્રમા તે છે. ત્રણ સ્થળો: (૧) સુલસાના

તપથી પ્રેરિત મુરતું અવતરણ અને તેનું 'વર્ણન; ૨) પુત્રોત્સવવર્ણન; ૩) અંબડની એકસ્વર સ્તુતિ: અંબડની એકસ્વર સ્તુતિમાં દેવચંદ્રસરિએ દંદ કરી છે; અને દેવચંદ્રસરિએ રાજદાસકૃતિ પોતાની કાવ્યપ્રતિભાનું ફલ છે એ જણાવવા માટે ૧૪ મા કડવાને છોડે પોતાનું નામ પણ ઘાડ્યું છે. એજ 'અંબડસ્તુતિમાંથી વાનગી—

જય અમરનયચરણ મયધરણકરચરણ
મયમરણ મયકલહ હયમ(ર?)ન મયકલહ (?)
જયકમ્મરયસમણ કયબળહગણસમણ
જય ભવ્યજગસરણ તથ ચરણઘણસરણ ધત્યાદિ.

આમ ૧૧ પંક્તિ મુધી ચાલ્યું જાય છે.

બીજ કડવામાં સુલસાના સૌન્દર્યનું વર્ણન કરતાં વરસાવેલી અનેક ઉપમાની ઝડી અને 'હં'ની ભિન્નતા પ્રાકૃતકાવ્યશૈલીની ધણીજ ચોતક છે. આ બધું 'તો કાવ્ય પ્રસિદ્ધ થાય ત્યારેજ પરખાય. કોણ જાણે ક્યારે કાવ્ય પ્રસિદ્ધ થશે?

સિદ્ધપુર ચૈત્ય પરિપાટી.

સિદ્ધરાજ જ્યસિંહે પોતાના નામથી આ સિદ્ધપુર વસાવ્યું તે તે સરસ્વતીના કાંઠે ગૂજરાતની 'રાજધાની' પાટણ પાસે, અહિં સિદ્ધરાજ જ્યસિંહે 'રૂદ્રભાગો' નામનું પ્રસિદ્ધ શિવાલય કર્યું તેના અવશેષો હાલ છે, પણ તેણે બીજાં કરાવેલા ધર્મીયથો 'સિદ્ધવિહાર' 'રાજવિહાર' આદિ જેન દેવાલયો વગેરેનો નાશ મુસલમાનો આદિથી થયો છે. આ સિદ્ધપુરમાં હીરવિજયસરિના સમયમાં તેના શિષ્ય કુશલવર્દન ગ્રંથિએ જે જેન ચૈત્યો હતો તેનું કંઈક વર્ણન આ સ્તવન સં. ૧૬૪૧ ના ભાદ્રપદ શુદ્ધ ૬ ને દિને રચી આપ્યું છે. તે વખતે બે પૌયધશાલા અને પાંચ જિલ્હર-ગિનધર-ગિનશુંહો હતો. તે પાંચ દેહરાં પૈકી (૧) મા નેમિનાથની મૂલનાયક તરીકે પ્રતિમા હતી. તે સિવાય બીજાં અનેક બિંધ હતો; (૨) સુપાર્શ્વનાથની સ્વામમૂર્તિ હતી (૩) માં ભોંયરામાં કાકઅભાલ હતું ને ચાર પ્રતિમાઓ હતી. ત્રણ વર્ધમાનગિનની અને ચોથી નેમિનાથની. ધાતુપ્રતિમામાં પીત્તલની શાંતિનાથની મૂર્તિ હતી. ભોંયરાથી નમીને આવતાં સુપાર્શ્વનાથ અને નેમિનાથની મૂર્તિ આવતી. (૪) માં ચંદ્રપ્રભાની મૂર્તિ હતી. પછી (૫) મું ખાસ-મેઝાં જુવન હતું તેમાં ભમતી હતી ને પ્રદક્ષિણા કરી શકતી. મૂલનાયક પાર્શ્વનાથ હતા. ફરતી દેહરીમાં ૨૪ ગિનની મૂર્તિઓ હતી. ચોમુખ ચાર બાજુ ગિનની પ્રતિમા પણ હતી. આ પાંચ દેરાસરો પાંચ મેઝાં સમાન, પંચતીર્થો જેવાં હતાં.

આની જૂની લખેલી પ્રત અને તે પરથી કરેલી મુનિ પુણ્યવિજયની નકલ બંને શ્રી ગિનવિજય પા-મેથી મળતા બંને મુનિ સરખાવી નકલને સંશોધી-સુધારી અત્ર મૂકેલ છે.

ૐ નમઃ

સયલજિજ્ઞેસર નમિય પાપ સરસતિ સમરીજ્ઞ,
 શ્રીગુરુચરણ નમી કરી મનિ હરખ ધરીજ્ઞ;
 દોય કર જોડી કમુ હેવ વખે ચિય પરિવાડી,
 જિમ વાધધ જિનધરમ પવર તરુર વનવાડી.
 જ'જ્ઞદીવિહિ, ભરતખેર મઝિમખંડ જાણું,
 તે માહે છઈ નયર ધણું તે પાર ન જાણું;
 નયર અનોપમ અતિવિસાલ વાડી વનરાજ,
 દૂપ સરોવર વાવિતણી સોભા છઈ તાજ.
 રાજઈ જિહાં વરહાટએણિ મઠ મંદિર દીપઈ,
 આયવંત ઠાકુર ભણુ વધરી સખ છપઈ;
 વવહારી ધનવંત વસઈ દાનિં કરિ સરા,
 માન મુહુત પાંમઈ ઘણું બહુ મંપતિ પૂરા.
 સીધુપુર નયર વખાણીઈ અવનીતલિ ચંગ,
 આવક આવી બહુ વસઈ જિનધરમિ રંગ;
 પોપધસાલા અતિભલી ખેદ તિહાં સોહઈ,
 જિજ્ઞહર પંચ મનોહર દીઠઈ મનમોહઈ.

દાલ.

ચહવિહ સંઘ મિલી કરી હિયડછ હરખ ધણુ ધરી;
 અતિખરી જિજ્ઞુવરભગતિ કરઈ સદાએ,
 સહિએ અતિખરી જિનવર ભગતિ કરઈ સદાએ. ૫
 પહિલઈ જિજ્ઞહરિ સોહઈ એ, ભવિયણનાં મન મોહઈ એ;
 આરોહઈ એ સમકિત તરુર દીપતુએ, સહિએ. ૬
 નયર મુરીપુર જાણીઈ, જાદવવંસ વખાણીમ;
 જાણીઈ સમુદ્રવિજય તિહાં રાજિજ્ઞે, સહિએ. ૭
 તસ પટરાણી સાંભલી, નામિ સિવારાણી બલી;
 નિરમલી સીલગણે કરી સોભતી એ, સહિએ. ૮
 લસદફખઈ જિન અવતરિહિ, નેમિનાય બહુ યુજ ભરિહ;
 જિનવરિહિ અનુક્રમિ સિવરમણી વરીએ, સહિએ. ૯
 તે શ્રી નેમિ જિજ્ઞહુએ, દીઠઈ અતિઆજ્ઞહુએ
 વંદુ એ ભાવ ધરી પહિલુ સદા એ. સહિએ. ૧૦
 અવર બિંબ જે છછ બહુ, મઠ છડી પ્રણમઈ સહ;
 તે લહ મનવંજિત સુખસંપદા એ, સહિએ. ૧૧

દાલ.

હિવ ખીજઈ, જિનમંદિરિ જવ જાછઈ,
 તવ દેખીરે શ્રીમુપાસ સુખ પાઈઈ;

જસ મૂરતિરે મૂરતિ દીપઈ અતિભલી,
 મનમોહનરે નીલરચણ સસામલી.
 સામલી મૂરતિ અતિહં સોહઈ શ્રી મુપાસ જિજ્ઞહ
 ભવિજોઢ દેખી હરખ પાઈ સયલ વંછિય દાયિની.

૧ વાણુરસીરે નગરીના નાયક મુંદ્ર,
 પ્રયલીપંતિરે શ્રીમુપઈ નરસ
 તસ ધરણીરે પ્રથવી નામ મનોહર,

તસ દૂપઈરે અવતરિહિ જગહિતકર. ૧૪
 ૨ હિતકર જિજ્ઞુવર નમઈ સુરવર, પવર સતિય લંછણ;
 ભવભીડીભંજણ મોહગંજણ, પાપતાપ વિહંડણ. ૧૫
 જગજવનરે શ્રીમુપાસજિન નાયક,

તુમ મૂરતિરે ભવિયણુનઈ સુખદાયક;

૩ ચિંતામણીરે કામકંભ સામલખીઈ,
 તુમ મૂરતિરે દેખીનઈ મનિ હરખીઈ; ૧૬
 હરખીઈ તુમ મુખ દેખી જિનપંતિ પવરચુપણુ આહીઈ;
 તુમશ્રી મુપાસ જિજ્ઞહ વંદન ભવિયમન ઊમાહીઈ. ૧૭

દાલ.

હિવ ત્રીજું જિજ્ઞમંદિર પેખું, જુંહરાંમોહિ અંજઈ
 સવિસેખું;

દેખું આક જમાલતુ જયુ જયુ દેખું આકજમાલતુ. ૧૮
 તે માહિ છઈ પ્રતિમા ચ્યાર, રૂપતાણુ નવિ લાણુ પાર;
 દીઠઈ હરખ અપાર તુ જયુ જયુ. ૧૯

જાણે સાસમ જિજ્ઞુ અવતાર, સમચહિરસ ભણુ આકાર;
 વંજિત ફલ દાતાર તુ જયુ ૨૦

દેસ દેસના ભવિયણુ આવઈ, પૂજ કરી વર ભાવન
 ભાવઈ;

ગાવઈ ગીત રસાલ તુ જયુ ૨૧
 પરધમાન જિનનાયક કેરી, પ્રતિમા તીન અજઈ મુલભેરી,
 બેરી બૂંગલ નાદ તુ જયુ ૨૨

ચહિથી નેમિનાયની જાણું, પીતલમઠ શ્રી સંતિ વખાણું;
 હિયઈ હરખજ આણુ તુ જયુ ૨૩

ભાવિ ભગતિ જે તુમ વંદઈ, સયલ પાપ દુહ હરસિ
 નિકંદઈ;
 નિંદઈ તે ચિરકાલ તુ જયુ ૨૪

છણિપરિ જુંહરં બિંબ નમીજઈ, શ્રી મુપાસ વલતા
 પ્રણમીજઈ;

નેમિનાય સુખ દીજઈ તુ જયુ ૨૫

હિવ ચલિયઇ જિણુમંદિરિ જસ્યું, શ્રી ચંદ્રપ્રભ
જિણુવર ગામ્યું;
ચાસ્યું સખલ સનાય તુ જસ્યું ૨૧
દાલ. માલંતડેની
તિહાથી આધા વલિયાએ માલંતડે
અતિમોટઈ મંડાણિ સુણિ મુંદરી અતિ મોટઈ મંડાણિ ને.
બેરી ભૂગલ વાજતઈ એ માલંતડે, દોલને ફેરી જાણિ,
સુણિ મુંદરિ ૨૭
કાકિલ કંઠ મનોહરુ એ માલંતડે, આવી દિધ વરલાસ,
સુણિ ૦
ગીત ગાન ગંદ્રવ કરઇ એ માલંતડે,
પુદુચઇ વંજિત આસ સુણિ ૦ ૨૮
છણિપરિ ઉછવ અતિદણુ એ માલંતડે,
શ્રી જિનશાસન રાજ સુણિ ૦
વિધિસ્યું મારગિ ચાલતા એ માલંતડે,
સીમઇ વંજિત કાજ સુણિ ૦ ૨૯
ખાસ ભવતિ હિવ આવીઆ એ માલંતડે
મનિ આણી ઉચ્છાદ સુણિ ૦
ત્રિણિ પ્રદમિણુ દીછઇ એ માલંતડે
લીજઇ ભવતુ લાદ, સુણિ ૦ ૩૦
મૂલ નાયક પ્રભુ પેખાઈ એ માલંતડે
ખાસજિણુસર હેવ સુણિ ૦
દિરતી દેહરી મેલના એ માલંતડે
ચલિતસ જિણુવર દેવ, સુણિ ૦ ૩૧
ચલિમુખ પ્રમુખ વ્યવર ભલી એ માલંતડે
શ્રીજિન પ્રતિમાસાર, સુણિ ૦
ભાવ ધરી ને વાદસિધ એ માલંતડે
તે ધરિ જમકાર, સુણિ ૦ ૩૨
દાલ.

છણિપરિ ચલિવિદ મંદમિલી તુ ભમરૂલી,
કરની ચિધપરવાડિ, સા નવરંગી કરની ચિધપરવાડિ તુ

બોધિખીજ પામઇ ઘણા તુ ભમરૂલી,
નાસઇ કુમતિ ધાડિ, સાહેલડી ૦ ૩૩
પંચય જિણુહર મનોહર તુ ભમરૂલી,
પંચય મેર સમાન સાહેલડી ૦
પંચય તીરથ અતિભલાં તુ ભમરૂલી,
પંચમગતિ સુખયાન સાહેલડી. ૩૪
ચિધપરિવાડિ ને કરઇ તુ ભમરૂલી;
પ્રહ ઉગમતઈ સર, સાનવરંગિ;
તે ધરિ ઉછવ નવનવા તુ ભમરૂલી,
વાજઈ નવનવ તર, સાહેલડી. ૩૫
તસ ધરિ ચિંતામણી ફલિઉ તુ ભમરૂલી,
તસ ધરિ મોહણુવેલિ, સાહે ૦
ભાવ ધરઇ ને નિત કરઇ તુ ભમરૂલી,
ચિધપરિવાડી ગેલિ, સાનવરંગી ૩૬
આધિ વ્યાધિ નાવઈ કદા તુ ભમરૂલી
તિહના નાસઇ રોગ, સાહે ૦
ઘણ કણ કંચણુ માણિક તુ ભમરૂલી,
તે પામઇ વરબોગ, સાહે ૦ ૩૭
ચંદ્ર અનઇ રસ જાણીઈ તુ ભમરૂલી,
વેદ વલી સસિ જોઇ, સાહેખ.
તે સંવજર નામ કહું તુ ભમરૂલી,
જાણવ મુદિ જઈ હોઇ. સાહેખ. ૩૮
કલસ
સીધપુર નવર મજારિ ઝીધી ચઘતપરિપાટી ભલી;
ને ભણઇ ભવિષ્ય કલકઈ કવિયણુ તાસ ધરિ સંપદ મિલી.
તપગજમંડન દુરિયખંડન શ્રી હીરિવિજય સૂરીસર,
કવિ કુસલવર્દન સીમ એ ભણઈ સકલ સંધ મંગલકરૂડ
ઈતિ સીધપુર જિનચૈત્યપરિપાટી સ્તોત્રં સમ્પૂર્ણમ્ ।
શુભં ભવતુ ॥

જુના કવિઓએ રચેલાં વસન્ત વર્ણન

[લેખક—રા. છગનલાલ વિહારામ રાવલ]

કવિતાના ચાર ભેદ થઈ શકે. સૃષ્ટિ સૌન્દર્યના દ્વિત દેખાવોના વર્ણનનો, મનુષ્યના મનોભાવ માણસોના; સ્ત્રી પુરુષના પ્રેમના વર્ણનનો, ને ચોથો ધરભક્તિ, રાગ અને વેરામ તથા છુટક બોધનો.

આમાં સૃષ્ટિના કુદરતી બનાવોની કવિતા ઉત્તમ કારની ગણાય છે. કારણ કે તે વાંચતાં માણસનું મન તેમાં તલ્લીન થઈ જાય છે. હજારો વાર એકની એક કવિતા વાંચતાં છતાં તેનો જરા પણ અભાવ થતો નથી ત્યારે ત્યારે વાંચીએ ત્યારે ત્યારે આનન્દ થયા વિના રહેતો નથી. તેમાં કરેલું વર્ણન વાંચી એકાએક ચિત્તે ચક્ષુ સમીપ ખડું કર્યું હોય તો તે ધણું પ્રિય લાગે છે તેમ નજર આગળ પ્રત્યક્ષ દેખાઈ આવે છે.

આવી જ જાતની કવિતા ચિરસ્થાયી રહી શકે છે. કુદરતના દેખાવોમાં ધણે કાણે, પણ ફેરફાર થતો નથી. કામલા તરીકે મહાપ્રભુશ્વરના કોનાટપિક ઉપરથી અસ્ત પામતા સૂર્યનો જે અવર્ણનીય દેખાવ આજે દેખાય છે તેવોજ દેખાવ આજથી હજાર વરસ પહેલાં થઈ ગયેલા ત્યાંના મૂળ વતની દ્રાવિડોના જોવામાં આવ્યો હશે જ. જો તે વખતનાં કોઈ કવિએ તેનું વર્ણન કર્યું હોય તો તેમાં અને આજના કેટલાક કવિએ કરેલા વર્ણનમાં જરા પણ ફેર પડે નહિ.

આજ પ્રમાણે કવિ કાળોદયના ગેધદત્ત કાવ્યનું પણ સંમજનું. ચોમાસાની એક અંધારી ઘેર રાત્રિએ એક અલિસારિકા નાયકા પોતાના પ્રિય તમને મળવા જતાં કવિ કથે છે કે:-

“શું અંધારું આ! સોય તો ખરે ખુંખી રહે રે;”
રખે વરસી કે ગરજ બીવકાવતો, તે વ્યાકુળ છે રે;
હરે હો તો વ્યાકુળ છે રે.

(ન. લ. મેષદત્તનું ભાષાંતર)

આ વાતને આજ સેંકડો વરસ થઈ ગયાં તેમ છતાં હજુ પણ આ ચાલતા અપાક મહિનાની કૃષ્ણ-

પક્ષની ચોમાસાની અંધારી રાત હજુ તેવીજ અંધારા વાળી છે. તમે જો એકાદ તેવી રાતે તમારા મેઘના કંઠરામાંથી જોશો તો જરૂર જરૂર તમને આ વિષેની ખાત્રી થશે. મુશળધાર વરસાદથી તેવામાં પાણી માતું નથી, રસ્તામાં ઘુંટણ ઘુંટણ સુધી વરસાદનું પાણી જોસળું વહી રહ્યું છે. જતાં આવતાં એક બીજાનું મોં બીલકલ દેખાતું નથી. આકાશમાં સુરમા જેવાં કાળાં વાદળાં જોસળેરે ચાલ્યાં જાય છે. પળે પળે વીજળીના ચમકારા થયાં કરે છે. તેવા વખતનું આ એક અલિસારિકા નાયકાનું કવિએ જે ચિત્ર આપ્યું છે તે આજે પણ તેવી એક નાવિકાને અક્ષરસઃ મળતું આવે છે.

તે પ્રમાણે આપણા ગુજરાતી જુના કવિઓએ આવાં વર્ણનની કેટલીક કવિતા રચી છે, તેનો ચિતાર આજે પણ તેવા ને તેવાજ જોવામાં આવે છે.

આવાં વર્ણનમાંથી થોડીક વસન્ત ઋતુના વર્ણનની કવિતા સુઠી કાઢી આ નીચે આપવામાં આવી છે.

આમાં પહેલું ‘વસન્ત વિલાસ’ નું જીવું કાવ્ય આવ્યું છે. આ કાવ્ય આપણા વયોદ્ધ સાક્ષર રા. બ. કેશવલાલ ભાઈ ધ્રુવે ગુજરાતરાજાપત્રમાં આપેલું તેમાંથી લેવામાં આવ્યું છે.

તે વિના જીવજીવદાસ, હરિદાસ, ગોતિરામ, રઘુનાથદાસ, ભવાન ભક્ત ને ચોલાજીની કવિતા આપી છે.

આજ પ્રમાણે જુના કવિઓની રચેલી કવિતામાંથી શરદ અને વર્ષાઋતુનાં વર્ણનની કવિતા સુઠી કાઢી હોય તો તે પણ વાંચવા લાયક છે. કેમકે બીજી બધી ઋતુઓ કરતાં આ ત્રણ ઋતુનાં વર્ણન વધારે જોવામાં આવે છે.

+ સન ૧૮૮૨ ના અપ્રેલ, મે, જુન, જુલાઈ અને અગષ્ટનાં ગુજરાત રાજાપત્રમાંથી ચોરાક લાગેલાં ઉતારો.

જૂની ગૂજરાતી ભાષાનું વસન્ત વિલાસ

(૧)

(લેખક સાક્ષર શ્રી રા. જ. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ ખો. એ.)

વસન્તનો સમારંભ—

મુનિ જનનાં મન બેઠઈ, હેઠઈ માનિની માન;

કામી મનિ આણુંદઈ, કંદઈ પથિક પરાણ. ૭

મુનિ ઇ—વર્મત ઋતુ મુનિજનોનાં પણ મન
બેઠી-વીધી નાંખે છે. કંદઈ ઇ—પ્રવાસી પાનીથી
વિખૂટા પડેલા પુરોનાં ઇવ જતા રહે છે.

વનિ વિરચ્યા કદલીદર, દીદર મંડપ માલ;
તલીઆ તોરણ મુંદર, ચંદવા છિ વિશાલ. ૮

કદલીદર—કદલીશુદ, ચારે ખુણે ચાર કેળ
રોપીને કરેલો માડવો. દીદર ઇ—માડવાની અર્થાત્
કદલીશુદના માંડવાની લાંબી (વીંચ) દાર શોભે છે.
તલીઆતોરણ—તરિયાતોરણ, વરક ચઠાવેલા બો-
યાના ત્રિઠાણનું તારણ.

ખેશન વાવિ સુખાલી અ, ગલી અ ગુખ વિશ્રામ;
મૃગમદપરિ કેપરિદિં પરિદિં જલ અલિરામ.

લેલન—જલક્રીડા કરવાને. વાપિ (સં. વાપો-
ઉતરવા ચારે તરફથી પગથિયાં બાધેલા હોય એવો
કુંડ. જાલો ઇ. વિશ્રામ લેવાને ગોખ અને જાળી-
જાળી વાળી ખારી છે. મૃગમદ ઇ—મુંદર નિર્મળ
જળ કરતુરીના ચૂર્ણથી અને કેપરથી પૂરાય છે.
પુષ્કળ કેપર અને કરતુરી મેળવી ખુશબોદાર કરાય છે.
રંગભૂમિ સજકારી અ, ઝારી અ કુંડમ યોલ;
સોવન સાંકળ સાંધી અ, બાધી અ ચંપકશેલ. ૧૦

સજકારી—સજ કરાવીને. ઝારી ઇ—કેસર (કુંડુમ)
નો રસ(ઘોલ)ઝારીને, કેસર હાંટણાં હાંટીને, સોલન
સાંકળ ઇ—સોનાની સાંકળ લટકાવી ચંપાની કળિ-
યોનો હિંડોળો બાધ્યો છે.

ચંદનવન અવગાદી અ, નાહી અ સરોવરિ નીર;
મંદ સુરભિ દિમ લક્ષણ દક્ષણ વાઈ સમીર. ૧૨

અવગાદી—પેશીને, મંદ ઇ—મંદ સુગંધિ (સુ-
રભિ) અને શીતળ (દમિ) એવાં શુભ લક્ષણવાળાં

દક્ષિણ દિશાનો—મલયાચળનો પવન (સમી)ર
વાય છે.

અભિનવ પરિ શિલ્પગારી અ, નારી અ રમઈ વિસેસિ;
ચંદન ભરઈ કચોલી અ ચોલી અ મંડન રેસિ. ૧૩

અમિનવ ઇ—નવી જ તરેહે શલ્પગાર સજેલી
સ્ત્રિયો. ઇ ચંદન ઇ—ના કચોલા (કચોલી) માં
ચંદન ભરે છે. ચોલી ઇ—દારિયાની જાતની (વેસિ)
ચોળી શલ્પગાર રૂપે શોભે છે.

જ્યરનિ શોધીય તીવન ઇવન તણુજે ભુ વાન;
વાસભુવન તિહા વિલસએ જલસએ અલીઅલ આણ.

જ્યરનિ ઇ—તે (ઉપર વર્ણી તેવી) ઝી
(તીવન) પ્રાણજીવનનું શરીર જય પરાજયના મુદ્દમાં
આવે છે. જુ મી. વાવત્તી-પેટે લેખક છે. વાસ-
ભુવન—રંગ ભુમિ. વિલસપ—શોભે છે. જાલસપ—
જલાશય કે કમળમાં અલોઅલ—ભંભરા. માળ—સ-
મજ, જાણ.

નવપૌવન અલિરામ તિ રામસિ કરઈ સુરગિ;
સ્વર્ગિં જિશાં સુર ભાસુર રાસુ રમઇ મન રંગિ. ૧૫

નવ ઇ—નવા—ખીલતા જોખને મનોહર. તિ—તે
પુરુષ. રામસિ—રમત, ક્રીડા. સ્વર્ગિં—મનમાં ઉવડ
ધરીને દેહીપ્રમાન (માસુર) દેવ અને દેવાંગના (સુર)
જેવાં સ્વર્ગમાં રાસ રમે છે. ઇ

વન વર્ણન.

કામુક જનમન ઇવન તીં વન નગર સુરંગ.
રાણું કરઈ અલંગિદિં રંગિદિં સહ અનંગ. ૧૬

કામુક ઇ—વિલાસી જનોને શ્વાસ પ્રાણ વહાલો
અનંગ—કામદેવ. તીં—તે અર્ધગિદિ—પરાભ્ય અથવા
અંતરાય મંગ વગર સહ (સં. સ્વયમ) પોતે પડે.
અલિજન વસઈ અનંગ, વર્મત તિહાં પરધાન,
તરંગર વામનિકતન કેતન કિશનમતાવ. ૧૭

વાસનિકેતન ઈ—રહેવાને ઘર, કેતન—કેટલું,
ધન. કિશલ સંતાન—કુળપણે (કિશલ સં કિશ-
લય) નો જયો.

વનિ વિરચઇ શ્રી નંદન ચંદન ચંદન્યુ મીત;
રતિ પ્રીતિ ચં સોહય, મોહય ત્રિભુવન ચીત. ૧૮.

વનિ—ચંદ્રનો મિત્ર, અર્થાત્ ચંદ્ર સરખું ઉજળું
ચંદન વૃક્ષ વનમાં નંદનવનની ખુબી પ્રગટાવે છે,
ઉજળવળ ચંદન વૃક્ષથી નંદનવન સરખાં વન દીસે
છે અને ત્રણે ભુવનનાં પ્રાણીનાં મન વિવાસની ઈચ્છા
(રતિ) યુક્ત તથા પ્રીતિયુક્ત શોભે છે, તથા મોહમાં
ફેળે છે.

ગરુડ મહન મહીપતિ દીપતિ સહિષ્ણુ ન ભય;
કરઈ નવી પરિ ભુગતિ, ભુગતિ પ્રતાપ ન માધ. ૧૯
ગરુડ—ગરવો, મોટો, મદન—કામદેવ દીપતિ
સં. દીપ્તિ) તેજને લીધે, પ્રતારે કરીને. સહિષ્ણુ ન
જાઈ સહો જતો નથી; અર્થાત્ કામ દેવનો તાપ
સહેવાતો નથી. જુગ—જગત જુગતિ—જગતમાં.
કુસુમ તથા કરિ ધણુદ રે, યુધ્ધ હ ભમરલા—માલ;
લખ લાધવ નવિ ચૂકએ, ચૂકએ સર મુકુમાલ. ૨૦

કુસુમ—ફૂલ. કરિ—હાથમાં ધણદ—ધનુષ્ય. ગુણ
દોરી પથુછ, ભમરામાલ—ભમરાઓની હાર. લલ
નિશાન, લક્ષ્ય, લાલચ—ચતુરાઈ, હુશિયારીને લીધે.
સર મુકુમાલ—મુકામળ ફૂલ રૂપી બાણ. હ તથા ર
લેખક છે.

ધમ દેખી રિહિ કામની કામિની કિનરકંઠિ
નેહગહેલી અ માનિની માનની મૂંઝઈ ગંદિ. ૨૨
કિનરકંઠિ—કિનરનો જેવા સાદ (કંઠ) વાળો;
કિનેરો દસ દેવોના કિંવા ઉપદેવમાંના એક છે; તેઓ
ગાયન કળામાં બહુ કુસળ કહેવાય છે, ને તેમનો કંઠ
બહુ મધુર મનાય છે, નેહગહેલી—વહાલગેલી, પ્રેમથી
ગાંરી બનેલી કંઠિ—ગાંઠ, વળ.

કોઈવિ આંહુગચિહિં આચિહિં કરમ નિનાદ;
કામ તથા કરમ આપસ આ ઈસ પાડઈ સાદ. ૨૩

સખિયોમાં—સખિયો પ્રત્યે આંખના કાળ ઉપર
રહીને કોયલ ટીકા (નિનાદ) કરે છે; બાણે કામ-
દેવની આણુ ફેરવતી હોય તેમ તે સાદ પાડે છે. આ-
યસ (સં. આદેશ)—આગા. હસુ—એવો.

જં બણુ ચિર ન પયોહર મોહરુ મગ મારિ,
માન રચુ કિશ કારણુ ? તારણુ દીહ વિચારિ. ૨૪

આ કોયલનું બોલવું છે. જં મણુ ધ—કહે વારં
તમે શા માટે માન કરો છો—રીસાઓ છો ? પયોહર
—પયોધર, સ્તન, મોહરુ—તેમાં પછી, તેમાં વળી
(મગ) આંખના મોરનો માર ચાલી રહ્યો છે.
આંખનો મોર કામદેવનું બાણ મણુાય છે.
નાહુ નિહિ છિ ગામટિ સામટિ મયણુ—અબણુ;
મયણુ મહા ભડ અસહિષ્ સહી ! હિંમત હણુઈ બાણુ.

નાહુ—નાય, સ્વામી, કંચ. નિહિ—નિશ્ચય, નહીં.
(?) ગામટિ—ગામડી, ભડો. સામટિ—કુલ, કેવળ.
મયણ અજાણિ—અસિક, કામતંત્રમાં અણુવાદિક,
કામની પીડાથી અ અસહિદ—(સં. અસહ) ન
અભાય એવાં (બાણથી) હિંદિ—હિંદય વીધે છે. આ
વિરહિણી ઉડિત છે.

ધણુ પરિ કોઈવિ ફૂંજઈ, ફૂંજઈ ભુવતિ મણેર;
વિધુર વિયોગિની ધૂંજઈ, ફૂંજઈ મયણુ કિશોર. ૨૧

ફૂંજવરિ—એ પ્રકારે, એ પ્રમાણે. ફૂંજઈ (સં. ફૂંજ)
ટીકા કરે છે. ફૂંજઈ (સં. ફૂંજ)—વધે છે. પ્રીતિ
થાય છે. જુવતિમણોર—જોખનપંતી સ્ત્રીઓના મનો-
રથ. વિધુર—વ્યાકુળ. ફૂંજઈ ધ—આંખેરો કામ કિશ-
કારી કરી મૂકે છે (?).

જિમ જિમ વિહસએ વિલસએ વિલસએ માનિની માન;
યૌવનમદિહિં જિહંપ તી દંપતી યાઇ ભુ વાન. ૨૫

યૌવનમદિહિં—તે દંપતી જોખનના મધ્યે શ-
રીર (વાન=વાનિ) મસ્ત (ક્રોધેપ સં. ઉદ્વર્પ-
હવામ દર્પયુક્ત) થાય છે. પૂર્વોર્ધ જરાં અરપછ છે.
જે કિમઈ જગતિ આલઈ સાલઈ વિરહિણી અંગ;
બોલએ વિરહ કરાલી અ બાલી અ ને બહુ લગ. ૨૬
પૂર્વોર્ધ અરપછ છે. વિરહ કરાલી—વિયોગથી
ખીબડ રહેલી, બગીચળી. વહુમંગ વોલપ—બહુ પ્ર-
કારે બોલે છે.

ધૂમછ મધુપ સકેસર કેસર મુકલ અસેખ;
આલતછ રતિપતિ મરછ પુરછ મુંબટ કિં શોખ. ૨૯

અમંખ્યાત (અસંખ) રેસાદાર (સંકેસર) કેસની કળિયો (સુકુલ) માં ભમરા (મધુપ) ધ્રુમે છે; ધ્રુમ અવાજ કરે છે, ગુંઝારવ કરે છે; તે શું (કિ) બહા-દુર (સુર) કામદેવ (રત્તિપત્તિ) ચાલતાં અર્થાત્ કામદેવની સવારીમાં સુભટો શંખ પૂરે છે. વળેડે છે ? કેસર-બોળસળીનું ઝાડ.

પુલશરી ભીમલ મહૂઅર બહુ અ રચઈ ઝણકાર; મયણનઈ આણંદિણ વંદિણ કરઈ કષ્ટ વાર. ૩૦

સુલશલી મીમલ—બોરસળીના મુવાસથી વિકળ (મીમલ) મં. વિહ્વલ પ્રા. (વિઘ્મલો) ભમરો (મહૂઅર મં. મધુકર) બહુ ગુંઝારવ કરે છે. તે શું (કર) આ વારે કામદેવને આનંદયુક્ત વંદના કરે છે -કામદેવનો બંદિજન બની તેની આનંદયુક્ત સ્તુતિ કરે છે ?

ચાંપુલા તરબરની કુલી નીકલી સોવનવાનિ; માર માર હૌઆ દીપક દીપક જીઅ સમાન. ૩૧
ચાંપુલા ધ—ચંપાના ઝાડની સોનાતા રંગની (સોવનવાનિ) કળી નીકળી છે. માર-કામદેવ. હૌઆ -ધયા. ઉત્તરાર્ધ અરપટ છે.

બાંધઈ કામનિ કરકસ તરકસ પાડક ફૂલ, મોંદિ રચાં કિ રિ કેસરને શરનિકર સમૂળ.

પાટલ ફૂલ (મં. પાટલા) પાડવનાં ફૂલ. પૂર્વર્ધ અપપટ છે, તે પાડવના ફૂલમાં જે રેસા છે તે શું મૂળ સાથે (સમૂલ) કામદેવનાં બાણોના સમૂહ રેખાં છે ? અર્થાત્ રેસા રૂપે કામદેવનાં બાણો રેખાં છે શું ? રિ લેપક છે.

આંસુએ માંજર લાગી અ, બગી અ મધુકર માલ; મૂંકઈ માર કિ વિરહી અ હીઈએ ધૂમ વિરાલ. ૩૩
આંસુલે ધ—આંખાના ઝાડે મોર બેઠો છે, ત્યાં ભમરા હારબંધ વ્યથત બની ધૂમ મચાવી મૂકે છે તે શું કામદેવ વિયોગીના હૃદયના ધૂમઝાડાના ગોટા ઉઝાડે છે; અર્થાત્ ભમરા ભમે છે તે શું કામાન્નિયે ક્વંથ બનેલા હૃદયના ધૂમઝાડાના ગોટા ઉઝે છે ?

કેમુઆ કુલી અનિ વાંકડી આંકડી મયણની નાણિ વિરહિણીના ઇણ કાલિ જ કાલિજ કાલક તાણિ ૩૪
કેમુઆ કુલી -કેમુઆની કળી. મયણચી-કામ-

દેવની. જાણિ-જાણે ઈજકાલિ-આ વખતે કાલિજ-ધ-કાળજ તાણી કાઢે છે.

ધીર સુભટ કુસુમાયુધ આયુધ સાલ અશોક, કિશલ જિશાં અસિ અબકઈ અબકઈ વિરહિણી

લોક. ૩૫

કુસુમાયુધ-જેનાં આયુધ-બાણ અરવિંદ (વિણું કમળ) અશોક (=આસોપાલવનો ગુચ્છ) આમ્રસુકલ (=આંખાનો મોર) નવમસ્તિકા, અને નીલો-તપલ (ભૂર) કમળ) એ ફૂલો છે તે, કામદેવ સાલ (મં. શલ્ય) -બાણ. કિશલ ધ- ફૂંપેલો તે તરવાર સમાન જેના અબકારે (જાચકઈ) વિભેગણી સ્ત્રીઓ અબકે (અબકઈ) છે.

વિરહિણી વણ્નિ.

રહિ રહિ, તોરી અ જોઇ કિ કોઇલિ ! શં બહુ વાસ ! નાહુ અજી નવિ આવએ ભાવધ મૂન વિચાસ. ૩૬
અરે તોરથી ભરેલી (તોરી ?) કોયલ ! રહે રહે ? શુ બહુ દૌકા કરે છે. (વાસ) ? નાહુ ધ- નાથ-કંથ હજી આવતા નથી, અર્થાત્ વર્ષત બેઠા છતા ઘેર પાછા વળી આવ્યા નથી. તેથી મને સુખ ભોગ મળતા નથી.

હર વરિ હાર તે ભાર મૂ; સધરિ શૂંગાર અંગાર; ચીત હરધ નવિ ચંદન, ચંદ નહીં મનોહાર. ૪૦
ઘરિ (મં. ઉપરિ મરાડી ઘર)-ઉપર મુ- મને, સદ્ધરિ-હે સહિયરો ? શૂંગાર-શયુગાર વંચ આજપણ વગેરે ચીત-ચંદન ચિત્તને હરતું નથી. મનોહાર-મનોહર, સારો.

સંખિ દીલ દૂખ અ નીહઉ, દીલઉ ગમઈ ન ચીર ! ભોજન આજ અ બીહઉ, મીહઉ સદધ ન નીર. ૪૧
દીલ-દહાડો દુઃખ-દુઃખદ નીહ-ગળાણો, કદ્યો. ભોજન-આજ ભોજન બેસાણું છતાં અર્થાત્ હું ભોજન કરવા બેઠી છતાં, મીહું પાણી સરખું ભાનું નહિ (ન સદદ. મં. સ્વદ્)

સખી વચન.

સકલ લતા તું નિચાકર કલા ! શા કરં સધરિ સંતાપ ? અખત્રા મ મારિકલંકી અ શંકી અ બ્યા હવં પાપ. ૪૨

હે સર્વે કળાએ સંપૂર્ણ ચંદ્ર (નિશાકર) !
તું અમારી સહિયરને સંતાપ શા માટે (શા) આપે
છે, શા માટે બાળે છે ? હે કલંકી ! હવે પણ કાંઈ
પાપથી ડરીને, ભાઈ, અખળાને ન માર, સ્ત્રી
હત્યા ન કર.

ભમરલા ! જાંડિ ન પાખલ ? ખાંખલ આં અલસધરિ;
ચાંદુલા ! સધર સંતાપણ ? આપણ તાં નહીં વધરિ. ૪૩

હે ભમરા ! અમારાં સહિયર છેક અસકત
(ચાંચલ) થયા છતાં તું કેમ કેડ (પાચલ)
મૂકતો નથી ? સખીને બાળનાર અંધ ! આપણે તો
કાંઈ વેર નથી. તેમ છતાં તું કેમ બાળ્યા કરે છે ?

વિરહિણી વચન.

બહિર રહિ નહી મનમય મન મયતુ દીદ રાતિ;
અંગ અનોપમ શોષએ શોષએ વધરિણિ રાતિ. ૪૪

મનમય-કામદેવ. (સં. મનમય) મનમયતુ-
હૃદય મયી નાખતો. દોહરાતિ-રાત દહાડે. અનો-
પમધ-સરખાવી ન શકાય એવી રીતે બેસીતમ શરીર
શોષે છે, અને વેરણ રાતને પોસે છે-સાંધી કરે છે.
અર્થાત્ શરીર ધીકી ગય છે તે રાત કેમે નીકળી નથી.
કહિ સખી મુઝ પ્રિય વાતરી, રાતડિ કેમ દિ ન બધ;
દોહિલુ મકરનિકેતન, ચેત નહીં મુઝ ઠાંધ. ૪૫

પ્રિયવાતરી-વહાલા સંબંધી વાત. કિમહિ-
કેમે દોહિલુ-કપેરા, કુખદ. મકર નિકેતન-કામ-
દેવ. ચેતધ-મારું ચિત્ત ઠેકાણે (ઠાઈ) નથી, અર્થાત્
ભમે છે, વ્યાકુળ છે.

શુભ શકુંત.

સખી મુઝ ફરકધ બં ધરી, તાં ધરી બિહું લગધિઆબ;
હૂમે સવે હવ વામિસું, પામિસું પિય તણું રાજ. ૪૬

તાં ઘઢી-પગથી વિહું-બે વામિસુ-વાળીરા,
ખોઈશ. સવે (સં. સર્વ) બધું.

વિરહ સહ તે ભાગલું, કાગલું કરલઉ પેખિ;
વાયસના રાણુ વરણુએ અરણુ એ ત્વચ્છવિશોભિ. ૪૭

કંચના દાસનો (કરલઉ) કાગળ બેંધ વિશેષનું
બધું કુખ ભાગલું. વાયસ-કાગડો. વરણ-વખાણે

૧ તે તપરથી ધંધા-પગ, મધું દસે.

છે. અરણ-(સં. અરણ્ય)-જંગલ, રાત. વિશોભિ
-ખસસ કરીને. (સં. વિશેષ)

ધન ધન વાયસ તૂ સર, મું સરવસ તું દેઉ;
ભોજનિ ફર કરાં બલુ આપલુ જરિહું લહેઉ. ૪૮

હે કાગડા તારો સ્વર ધન્ય છે ? તું મને સર્વેવ
આપ, અર્થાત્ મારું તન મન અને ધન જે મારા
કંચ તેમની માથે તું મને મેળવ. સુંદર (વલુ) ?
ભાતનું તું ભોજન કર (કરાં) અને જૂતું (જરહું)
આંખલું લે. મતલબ કે હું તને શાળ જમાડીશ અને
પાકું આંખણું આપીશ, તું જરા વાશ, જેથી મને
મારા પિય મહે.

દેસુ કપૂરચી વાસિ રે, વાસિ વહી સર એઉ;
સવિન આંચ નિરૂપમ, રૂપમ પાંખુડી બેઉ. ૪૯

દેસુ-કપૂરની ખુશબો આપીશ; તું એક વાર
ફરીને એ તારો સ્વર વાશ. સોવન-સોનાળી. રૂપમ
-રૂપાની. પાંખુડી-પાંખ.

પ્રિય સમાગમ.

શકુન ત્રિચારિ સંભાવિઆ આવિઆ તિહાં વાલંભ;
નિશિભરિ નિજ પ્રીય નિરખી અ હરખી અ રિઈ
પરિરંભ. ૫૦

શકુન ત્રિચારિ ઈ-શકુનના ભાવથી અટકળ
પ્રભાણે વાલંભ (સં. વલ્લભ)-પિય. નિશિમરિ-
નિશ્ચ બેર, નિશ્ચ પૂર્વક, ખાતરી સાથે. પરિરંભ
-આલિંગન.

રંગિ રમધ અખલા-વનિ, લાવનિમય જ્યુ રંગ;
સદજિ સલીલ મદાલસ, આલસિયાં તાંહાં અંગ. ૫૧

લાવનિમય ઈ-જેની (જસુ) કાંતે લાવણ્યમય
છે; અને ગાત્રો (અંગ) સ્વાભાવિક રીતેજ લીલાધુકલ

૧ છત્રી વિશક્તિનો ધી, થો, થા, પ્રત્યેય જે નર-
સિંહ મદેતાએ પોતાનાં પદોમાં પાપથો છે, તેનો આ
બીજો દાખલો છે. બહુ જુના વખતથી આ પ્રત્યેયો
આપણી લાષામાં વપરાતા આવ્યા છે. ૨. આજ પણ
કેટલીક વાર પારદેશથી માણસ આવવાની વાટ જોતાં કહે
છે કે “કાગડા, કાગડા લાડી સોનાની ચાંચ, રૂપાની ચાંચ,
મારો હલસાસ આવે તો હડી બેસશે” તપરનો દોહરો
આને મળતો છે. છ. વિ. રાવળ.

અને ખુમારી (મદ)થી વિવરા (અલસ) અને નરમ (આલસિયાં) છે.

રંગિ રમઈ અતિ દરથી અસરસી અનિજ ભરતારિ;
દીસછે તે ગયગમણી અ નમણી અ કુચ ફલ ભારિ.૫૧

ભરતારિ સરસી-ભરતાર સાથે ગયગમણી-દાથી (ગય સં. ગળ) સરખી ચાલ વાળી કુચપલ્લ ભારિ નમણી-કુચ ફળના ભારથી જરા લચકાતી.

કામિની નાહુલા છં મુખ, તીં મુખ મુખ કદિહું ન બંધ;
પામી નઈ પ્રીઅ સંગમ, અંગ મનોહર ચાર્ધ. ૫૨

મુખ કદિહું ઈ-મુખે કહું જન્ય નહિ, વર્ણી શકાય નહિ. પ્રીઅ સંગમ-પિયુષો સમાગમ.

ખૂપ ભયો શિર કેતકિ, સેત કિયા શિલુગાર;
મિલ્લીઆ મંડન સારી અ, નારી અથ ભરતાર.૫૩

માથે કેવડે ખૂંપ ભયો છતાં, મ્વેત શલુગાર ક્યો છતાં, કાંઠાક કરી કંચ પત્તીને મળ્યા. સેત (સં. શ્વેત) ધોળા.

સહજ સલીલ મદાલસ, આલસિયાં તેહ અંગ;
રાસ રમઈ અખશા વનિ, લાવનિ લઈર સુરંગ. ૫૪
લ્લવનિ સુરંગ-લાવણ્યને લીધે મનોહર કંતિ લાળી.
સ્ત્રી રૂપ વર્ણન.

વીણી ભણું કિ બુઝંગમ, જંગમ જમ નવરંગ;
રાખડી જડી અ કિ માણિકિ, જણિ કિ ફણિ મણિ ચંગ. ૫૫

ચીર્ણ (સં. વેળી) વેણ, ચૂંથેલો ચોટલો. હું એમ કહું છું. અર્થાત્ મને એમ લાગે છે, તે મૃત્વતી (જંગમ) ભલકાદાર વેણ છે તે જણે (જમ) નામ (ચૂંજંગમ સં. ખુજંગમ) છે; અને માણિકે જડેલી સુંદર (ચંગ) રાખડી તે જણે કે એ નાગના માથાનો મણિ છે. રાખડી-માથાનું રત્ન જડિત ધોરણ; આવા અર્થમાંજ વસ્ત્રને શલુગારના ગરજામાં તથા પ્રેમાનંદ નળાખ્યાનમાં એ રાખ વાપર્યો છે, પરંતુ ન સમજાવાથી 'દાસને પોંચિ' બાંધવાની રાખડી એવો કાંઈ અર્થ આપી દીકાકારે ગોટાળો કર્યો છે. (જુઓ. ૨). દામુલાઇ તથા હગનલાલે હપાવેલું નળાખ્યાન.)

કાનિ અખડે વીજનું, બીજનું ચંદ કિ ભાલિ!

ગદ્ય હસઈ સકલંક હ, મયંકલ યિજ વિશાલ. ૫૬

કાને વીજળીનો ચમકાર જેવામાં આવે છે; અર્થાત્ મણિમય કુંડળ વીજળી સરખાં ચમકે છે. કપાળમાં (માલિ), બીજનો ચંદ શું પ્રકાશે છે; એટલે કે કપાળે લીંગની જે આડ (લલ્લાટિકા) ચોટી છે તે બીજના ચંદ જેવી ચળકે છે. તેના ગાલ (ગહ્વ) ચંદ્ર (મયંક. શં. મુગાંક) ના સંપૂર્ણ (વિશાલ) યિજને હમે છે; અને તે બરાબરજ છે, કેમકે ચંદ્ર તો કલંકવાળો (સકલંક) છે.

મુખ આગલિ તું મલિન રે, નલિન જઈ જલિ નાહિ; દંતદ બીજ દિખાડિ મ દાડિમ તું મુખ માલિ. ૫૭

હે કમળ (નલિન)! તેના મુખ આગળ તું મલિન દેખાય છે, જા જા પાણીમાં જઈ મ્હો ધોઈ આવ. ચરે દાડિમ! તેના મુખમાના દાંતના આગળ તારા દાણા દેખાડ માં.

મણિમય કુંડળ કાનિ રે, વાનિ હસછે. હરીઆલ;
પંચમ આલવઈ કંઈ, કંઈ મુકાહાર. ૫૮

તેને કાને રત્ન જડિત કુંડળ છે. તે શરીરે કરીને હરિયાળીને હસે છે, એટલે કે તેના શરીરની શોભા વળી હરિયાળી કરતા પણ સુંવાળી થેરા રંગની છે; જુઓ પ્રેમાનંદનું નળાખ્યાન 'શોભા અંગની શોભાવળી વનસ્પતિ રૂપે મરે બળી' તે કહેથી પંચમ સર અલપે છે, એટલે કે પંચમ સ્વરથી ગાનારી ક્રોધ-લના જેવો તેનો સ્વર છે. વળી તેના ગળામાં ચોતીનો દાર છે.

ભમલિ કિ મનમય ધણહિ અ, ગુણ દિઅધઈ વર હાર;
બાણુકિ નયન કઠાખશા, નાક રચ્યાં નલીઆર. ૫૯

ચર્ચા છે તેની સાથે રા. હગનલાલ મોદીનો અર્થ જે હાથના પોંચા પર બાંધવાનું ચાંદી કે સોનાનું ઘેર અર્થ કરે છે તે પણ ખરો છે. આજ પણ સીમંત (જોળાબરણ) વખતે ધેનને હાથે તે બાંધવામાં આવે છે તેને પણ રાખડી કહે છે. નણ્ડી બાંધે છે ને પ્રસવ થતા સુધી તેને રાખડીમાં આવે છે. માથે બાંધવાની રાખડી રાખડને કહેણે 'ખોર' બાંધવામાં આવે છે તે પણ રાખડીના 'ખોર' જેવડું તે કાતિક હોય છે. રાખડૂત કન્યાઓ વિશેષ કરી બાંધે છે. અન્ય વર્ણમાં તેનો ચાલ બહુજ કમી છે. પણ છે તો ખરોજ. છ. વિ. રાવળ.

તેની લમર (મમહિ) તે શું કામદેવનું ધનુષ્ય છે, છાતી ઉપર પહેરેલો સુંદર હાર તે તેની પલ્લવ-દોરી છે, નેત્રના કટાક્ષ (કઢાણલા) તે શું તીર છે, અને નાક તે ભાથો છે. રચ્ચાં-રચ્ચું-ખનાચું છે. નલીઆર (સં. નાલીક પુ. તીર. અગાર પુ. ધર)-ભાથો.

સીમંત સીદુરિહિ પૂરિહિ, પૂરિહિ મોતી અ ચંગ; રાખડી જડી અ કિ માણિકિ, જાણિ કિ ફણિમણિ ચંગ. ૧૦

પદ્મવ પેશલ પાણિરે, જાણિ કુસુમ કુકુમાલ; સરલ તરલ જુજદંડરે, દંડ કમલિની નાલ. ૧૧

સીમંત-સેથે પદ્મવ પેશલ ધ-હાય અર્થાત્ હાથેથી રંગે નવી કુંપળ સમાન મનોહર (પેશલ) અને કુલ (કુસુમ) સમાન કોમળ જાણાય છે. સરલ-સીધા. તરલ-હાલત. કમલિની-કમળનો છોડ, નાલદંડ-કમળનો દંડો, મુજાલ. મુજદંડ જેના હાય કમળના દંડા સરખા છે.

હરિણ હરાવઈ જેતી અ, મોતી અ નાં ચરિ જલ; રંગિ નિષ્પમ અધરે, અધર જિશાં પરવાલ. ૧૨

તે દષ્ટિએ જેતાં હરણને હરાવે છે, અર્થાત્ હરણ કરતાં તેનાં નેત્ર વધારે ગોઠ ઉપજાવે એવાં છે. તેને માથે (ચારિ) મોતીની લટકે (જાલ) છે. તેનાં જોડ (અધર) લાલાશમાં ઉપમા વગરના (નિ-રુપમ) છે. પ્રવાળ જોડ આગળ એટલાં ગાંધાં જ-ણાય છે કે પ્રવાળ જોડ જેવાં છે એમ કહેવું પડે છે.

વિલાસ વર્ણન-

અલવિહિ લોચન મીચઈ, હીચઈ હીડાલડે એકિ; એક હણઈ પ્રીય કમલિરે; રમલિ કરઈ જલિ એકિ. ૭૧
એક દિં ઉપાલંબરે, પાલંબ રહઈ સુ વિચાર; ખાલઈ એકિ અહઅર અહ અ રચઈ ઝલુકાર. ૭૨

અલવિહિ-ઉતાવળથી, એકદમ. રમલિ-રમત, ગમમત, ક્રીડા. ઉપાલંબ-અપે, મર્મવાપ્ત. પાલંબ રહઈ-વલ્લભ પ્રત્યે, પ્રિયુષ્ઠ પ્રત્યે. નાલદંડ ધ-લમરો મુખ આગળ આવી ગુંભારવ કરી ખાળ્યાં કરતાં એક તેને ઉધારી મૂકવા કંકણનો બાડ ઝલુકાર કરે છે. (આલે કંકંક અર્થ દસો).

મુરકલઈ મુખ મચકોડઈ, મોડઈ લલવલ અંગ; પાનિ મુવણ વખોડઈ, લોડઈ નિતુ નવ રંગ. ૭૩

મુરકલઈ ધ-મરકલડું (સ્મિત હાસ્ય કરી) મોં મચકોડે છે, અને મુકોમળ શરીર આમ તેમ લચ-કાવે છે. વપુના વાનથી જેનો વણું ઉતમ મનાય છે એવા મુવણ (હિમ)ને પણ વખોડે છે, મતલબ કે કુંદનથી પણ તેનું શરીર વધારે તેજસ્વી છે. નિત્ય પ્રતિ (નિતુ) તે નવનવા ખેલ ખેલે છે. (લોડઈ). અ-ચોકિત--

કંટક મેઠઈ એવડઈ, કેવડઈ પધસી અ હંગ, હમણપણઈ ગુણ માણુધ, જાણુધ પરિમલ યંગ. ૭૪

લમરો કેવડમાં પેશીને એવડું હારે કંટક વાગ-વાનાં દુષ્પ વેડીને પણ વિકાસીપણા વડે તેની ખુબી (ગુણ) અનુભવે છે, કેમકે તે તેની પ્રુશબોજાણ છે. છયળ (પ્રા. છપ્પળ)-વિકાસી. છયળવળ-વિકાસીપણું.

પાડલ છઈ અતિ દૂંઅલી, વં અલીઅલ મધધાસિ; વં શુલ્પેલ તે સાચઈ કાચઈ મહીમ વિરોલિ. ૭૫

પાડલ (સં. પાટલી) પાડળના ફૂલની કળી. કુંઅલી-કુમળી. અલીઅલ-લમરો. મ મધધોલિ-દંદોળ માં, ખાઝ માં. ગુણવેદ-શુણ જાણનાર. ખુબી પરખનાર. કાચઈ ધ-કાચું એટલે પૂરું ન જમેકું દઈ વલોવ મા. (મ વિરોલિ).

શુલશરી મદ ભીલલ ધ ભલ અલિ તલુ રાજ; સંપતિ વિણુ કુમાલતીમાલ તી વીસરી આજ. ૭૬

શુલશરી ધ-ઓરસલીના મદથી મરત. ફ-આ સંપત્તિ ધ-ખુશબો વગેરે સમૃદ્ધિ. (સંપત્તિ, સં. સંપત્તિ) વગરની ફૂરી માલતી ફૂલની માળાં તે (તી) આજે વીસરી. મતલબ કે આ વસંત ઋતુમાં યોર-સલીની સુગંધથી મરત બનનાથી લમરો જોમાસાની શ્રીકી માલતી ભૂલી જાય છે.

ખાલઈ ત્રિસિ પાપિ તર લમર નિહાળએ માગ; આવરિયાં ઈણ નીશુણ (નીશુણ) થુ તુઝ લાજ. ૭૭

આ કહીના આશર અસદ્યમાં પૂરા વંચાતા નથી. અર્થ પણ ખેસેતો નથી.

ખાલઈ મેદપરાણુ, ન જાણુ ભલુ સખી હંગ; અદ્ય ચિકે ગુણુ બિમલુએ દમલુએ લિઈ રસરંગ. ૭૮

હે સખી, નેહ પરાયણુ (નિહ પરાણ સં. સ્નેહ પરાયણ) એટલે પ્રેમાળ માણસને ભરો આળે છે. તું રખે એને લક્ષે સમજતી. અલગ ચિત્તું-અવગ છતાં. ઉત્તરાર્ધ અરપદ છે.

કેસ્યા ગરવ મ તૂં ધરિ, મ શરિ ભર અધઃ; માલતીવિરહ બહુ વહધ હું હવં ભણી અ પદઃ. ૯૨
હે કેસ્યા! મારે માથે ભરો બેઠા હવે મારા વિષે ભરો પેઠા એમ કરી તું ફલી જ માં. એ માલતીને વિરહ બહુ ધારણ કરે છે એટલે કે માલતીને જાંખા કરે છે. માલતી હણુ તેને લગારે વીસારે પડી નથી.

સખી અણિ ચરણુ ન આંપધ આંપધ સિ નવિ ગંધ; રૂઝ દોહન લાગધ, આગધ ઇશુ નિખંધ. ૯૦

હે સખી! ભરો આ ચંપાના ફૂલને પગે આંપતો પણ નથી, અને સુગંધ પણ લેતો નથી. અહો આવા રૂઝ ફૂલ વિષે પણ દુઃખાગીપણું (દોહન સં. દૌર્ભાગ્ય) વસે છે? અથવા પૂરું એવો નિખંધ હશે.

નિતુ નિતુ ચરીઅઈ મરહિ, મરહિ ગંધ કુરંગિ; ભર ભમી ભમી રીણુ બે લીણુ તસ રસ રંગિ. ૯૧

રીણ (સં. જરણ) - જંગલ, હે ભરમ મરવો તો રોજ ખવાય છે (ચરીઅઈ) પરંતુ કુરંગી (એળ-ચીનો છોડ) બહુ ખુશબોદાર હોય માટે આખા જંગલમાં ભમીને પણ રંગેર તેનો રસ લેવો. (લોણ)ગુણુ કરઈ અગરમ કરી અ જાઇ,

અણ અજ તીણું વસં સધ વંશ વિભૂયણુ સોધ. ૯૨
અસહમાં અક્ષર પુરા ઉકલતા નથી તેથી અર્થ એસતો નથી.

મુરખા પ્રેમ સુહાતી અ જાતી અ ગધ મ ચીતિ; વિહસી અ નવ નીમાલી અ ખાલી અ માંડિ ન પ્રીતિ. ૯૩

જાતી (મં. જાતિ) - ભાઈ. મ ચીતિ - આ

વિચાર. વિહસી વનિ નવમાલી અ વાલિ અ માંડિ અ પ્રીતિ. આવું બે ખીજું ચરણુ લખે તો 'વનમાં ખાજેરી નવમાલિકા ખીલી છે. (વિહસી) તેની સાથે પ્રીતિ નેહ' એવો અર્થ થાય.

ભર પલાસ કરાં બધા, આંખલા આંખલી છાંડિ; કુચ ફલિ ફલિત કિ કરણી અ તરણી અ ચં રતિ માંડિ. ૯૪

હે ભરમ તું આખરાના ફૂલ (પલાશ કેસ્યા) ને બધા તરફે ગણીને તણ દે (વલા કરાં) તથા આંખા અને આંખલી તણ દે, અને કુચ ફળથી ફળેલી નેખનવંતી સ્ત્રી જાણે (કિ) હોય તેવી ફલથી લયેલી કરણી સાથે પ્રીતિ નેહ.

દમણુ એ ગુણુ મદી માતઉ રાતઉ રૂપિહિ કુંગ; કુંદ કુંસમ રમાડએ છાંડએ આંપલિ સંગ. ૯૫

કુંદના ફૂલના છોડ (દમણ સં. દમન કે દમનક) ના વિષે તેની ખુબીને લીધે મસ્ત અનેશો (માંતડ), તેની ખુબસૂરતીથી (રૂપિહિ) આસક્ત અનેશો (રાતડ) ભરો કુંદ ફૂલને રમાડે છે, અને તે ચંપાના ઝાડ સાથે સમાગમ તરે છે.

સમાસિ—
છણું પરિ નિજ પ્રીય રંજવઈ મુંજવયણુ છણું છાઈ; ધન ધન તે ગુણવંત વસંત વિલાસ ને ગાઈ. ૯૬

એ પ્રમાણે આ ટેકાણે (ફેણ ટાઈ) અર્થાત આ પૃથ્વી ઉપર મીરાબોલા પુરુષો (મંજુ વચન સં. મંજુ વચન) પોતાની પ્રિયા (નિજ પ્રીય)ને રંજન કરે છે. (રંજવઈ) તેમના વસંત ઋતુના વિલાસ મંજુધી આ કાવ્ય ને ગાય તે ગુણવંત પુરુષને ધન્ય ?

કે. હ. ધ્રુવ.

* સન ૧૯૮૨ ના માહે અગ્રેષ, એ, જૂન, જુલાઈ અને અગ્રતા ગુજરાત રાજાપત્રમાંથી ઉતારે.
જ. વિ. રાવ.

[આ વસંતવિલાસ અમને જૈન કવિનું લાગે છે. આને વધારે સંશોધી શા. કુવ સાહેબે 'પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય'ના પુસ્તકમાં બહાર પાડ્યું છે. વર્મતનો અંક-વિશેષાંકમાં આને રચાન ન મળ્યું તેથી અત્રે પ્રકટ થાય છે. સુધારેલા અર્થ સદિન લાજ અક્ષરખીઆના રમારક ગ્રંથમાં પ્રકટ થયું હતું. અહીં તો ધણું જૂનું મંસકરણ રા. જગનનાથ રાવળે મૂ. રાજાપત્રમાંથી ઉતારી મોકલ્યું તે પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે એટલે તે સર્વની સરખામણી થઈ શકશે. વંચી.]

વિનયવિજયકૃત નેમિજિન આરમાસ સ્તવન.

સં. સ્વ. મણિલાલ બકોરલાઈ વ્યાસ.

૨. સં. ૧૭૨૮.

“ઓધવ માધવ નઈ કહો” એ દેશી.

પંથીઆડ૧૨ે સદેસડો, કહયો૨ે નેમને એમ;
છટકી છેલ ન દીટઈ, નવ લવનો પ્રેમ. પંથિઆડ૨ે.૧
માગસિર આસપ મોહિલ, મોહનીએ મન;
ચિતમાંહિ લાગી ચટપટી, લાવપ ઉદક ન અવ. પં. ૨
ખેત ક્યાં સવિ સાહિના, ૩ ગાઈ ગોપી ખીત;
કામકલારસ કેલવપ, પિલિ આવો ચિત. પં. ૩
પોસપ રોસ ન રાખીઈ, ધ્રીયાસુ વિલુહોસ;
એ દિન કાપા પોસીઈ, ન કરો તપ સોસ. પં. ૪
ટાઈગાદ પ્રાલભ્યા, ૪ જઈ કુલ પાસ;
નાહ ૫ નિકર ૬ મેહલીગયો, મુનઈ આવાસ. પં. ૫
નાહ વિના માહ માસની, રચી ન વિહાપ; ૮
સને સેજઈ તલપતાં, વરસા સોલ યાપ. પંથિ. ૬
પ્રહ ૧૦ ભીડ પિલિ પ્રેમરથું, જિનીષ ભન્ડા અન્ન;
ધરિ આવો તો વાલહા, ઘણા કરે જતન. પં. ૭
તેલ તમોલ જઈ તલિકા, ૧૧ તરણી તન તાપ;
સેજ સભઈ સજ કરે, ન હોઈસીત સંતાપ. પં. ૮
ફાણુના દિન ફટકા, ને હોષ પિલિ સંગ;
ખેલુ લાલ ગુલાલ સું, ચલતઈ હિરંગ. પં. ૯
ભોલી ટોલી સવિ મિલી, હોલી ખેલત;
કંત વિછોલાં ૧૨ માંજુસાં, એ દિન સાલંત. પં. ૧૦
જૈવે ૧૩ તરખર ચિતધી, ફૂલી વનરાય; ૧૩
પરિમલ મહકઈ કુંડુમના, મધુકર ગુણ ગાય. પં. ૧૧
ને પિલિ એલ વસંતમાં, ધરિ આવપ વસંત;
મુઝ હીચું હેનરથું, ૧૪ પરિમલ વિહસંત. પં. ૧૨
વેસાખઈ સાકર જિટી, પાકી આખા સાખ;
પ્રીસું ૧૫ કરિ કાતલિ, ૧૬ પિહડા રસ આખ. પં. ૧૩
જેકઈ મિટી છાંલડી, દેહ પીલિ ગલ્યાંહિ,
વન વાડી આરામમાં, રમીષ ઉત્ખાંહ. પં. ૧૪
ભરીય ખડોખલિ ૧૭ કમકમપ, કેસર કપર;
આવો હો નેમજી ઝીલીષ, રીસ મુંકો દરિ. પં. ૧૫

આસાકઈ આવી જાનયો, ૧૮ ચિહું દિસિ ધનધોર;
મંદિર આવો મોહનાં, કાં આમો કહોર. પંથિ. ૧૬
ચલણ ૧૯ ધુકકપ ધૂંધલો, ૨૦ મેર કરપ દિગર;
વીજલડી ગળ ગળ કરપ, અખસા કોલ આપાર. પં. ૧૭
શ્રાવણ અવણે મઈ સુણયો, જગમાં વરસંત;
પીલિ ચોવા નઈ ૨૧ અલભ્યા, ૨૨ નયણાં નીર જરંત. પંથિ. ૧૮

નીલંખર ધરણી ધરઈ, જલધર પીલિ સંગ;
મુનઈ પટોલી લ્યાવયો, મનિ આની રંગ. પં. ૧૬
ભાવવપ જલ લીલઈ, ભયી નદી નિવાંલ;
પ્રાંણ વલલ મુઝ વેગલો, કિમ રાખું પ્રાણ. પં. ૨૦
રાતિ વિદાઈ દોહિલી, જપતાં તુંગે નાંમ;
સાજન સાસુ માંનયો, નયણી નીદ હરામ. પં. ૨૧
આસો આસો દોહિલો, જસ વાલિંભ દરિ;
પિલિ સાયઈ દીવાસડી, છઈ સુખ લરપૂર. પં. ૨૨
નીર નીવાણું નીતયો, થયાં મારગ સૂધ;
આખાનો અવસર થયો, આણો હિત છુદ્ધિ. પં. ૨૩
કાતી માતી કમિની, રાતઈ પિલિસંગ;
દેખી મુઝ મન ઉલ્લસપ, તુંગે સેવા રંગ. પં. ૨૪
એહલા સુલી સદેસડા, નેમજી કહણ ગંગ;
ગુગલી મંદિરમાં આવયો, મિલરથું મન રંગ. પં. ૨૫
નેમિ રાણુલ એહુ મિલ્યા, પાખ્યા સુખ અનંત;
વિનય સદા સુખ પાંગીષ, ભજતાં ભગવંત. પં. ૨૬
ચંવત સગર અઠાવીસઈ, રહી રાંનેર ગોમાસ;
રાણુલ નેમિ સદેસડો, ગાયો હરખ ઉલ્લાસ. પં. ૨૭

(૧) પંથી=મુસાફર જતા આવતા સાથે સદેશ મોકલવાનો આલ હતો. કારણ કે ખાસ ખેપીએ મોકલ્યો એ ચલું અર્થાથ કામ હતું. (૨) કહેન્યા ન તે સ્થાને ન લખવાના રિવાજને લીધે જે તે બદલે થા લખ્યા છે. ભૂતા વાંચનાર તો એને “જે ન” વાંચતા હતા. (૩) શાલિયા ન્યાસજિર. (૪) હરાવિલાંચકવી તાખેલાં. (૫) નાય. (૬) નિષ્કુસંદ્યા વગરનો. (૭) સને. (૮) ભય. (૯) ચો વર્ષે એટલી. (૧૦) પ્રસાંત. (૧૧) રમઈ. (૧૨) વિખૂટાં. (૧૩) વનરાજિ. (૧૪) હેતથી. (૧૫) પીરસું. (૧૬) ચારિયાં. (૧૭) હોજ. (૧૮) ચડી આળ્યો. (૧૯) ગળ. (૨૦) વ. સયેલા. (૨૧) જોવા માટે. (૨૨) અમિલાપાનાના.

નેમિનાથ દ્વાત્રિંશિકા.

[એક અપઘંસા ટુંકું કાવ્ય.]

સંશોધક-તંત્રી.

સયત્ત જગ લલિય લાવન્ન સોભાવદં,
 નમવિ સિરિ નેમિ જિજ્ઞા પાપ પંકથમહં;
 યુલુવિ નમ્મ ચરિય જાડુ ભલિયરે પરિહં,
 મણુ વપણુ કાપ આણુદિ અંદરિહં. ૧

નાણુ વિન્નાણુ ઘણુ જાણુ દેસણુ ગુણુ,
 કરણુ દમચરણુ પરિચરણુ ધી ધારણા;
 સયત્ત ક્કલવંત કિર દોઢિ ભવિયણુ જળે;
 તાત તુદ યુલુણુ રસ રમિય ભવિયણુ લખે. ૨

અયર તેતીસ અવરાજિ એ ચુર લયો,
 કરિય સોરિયપુરે સમુદ્ધવિજ્યાદિવો;
 તત્ત સિવદેવિ કુચ્છં (કપ્પ) સિહિ વ વન્નુહં,
 નિદુપણુણુદ સોદમ્મ સંપુન્નહં. ૩

માસિ સાવણુ સિએ પંચમી વાસરે,
 નાદ તુદ જમ્મ જગિ મિલિય સચરાચરે;
 દસ કુમરિય સુદકિમ કરઇ શેમચિયા,
 નદપઈ સુરસેલિ ઇદાઇ આણુપિયા. ૪

પ્રતિમાયદં જિમ નયણુ આણુદિલો,
 સંખ લંછણુ ચપ્પો જલિય જગિ રંજિણો;
 રૂપ લાવન્ન ખલિ કુણુઇ નદુ નામિહં,
 રમ્મ રામેણુ ગોવંદિ સિહિ સામિહં. ૫

મપણુ ભડ ભરિ ભડવાપ ભર ભંજણો,
 સંખ સદિણુ જરા સિંધુ બલ ગંજણો;
 વામ ભુય દંડ હરિ હેલિ દિંડાલણો,
 ધરિય ધારિમ ધરા ગેર ગિરિતોલણો. ૬

જોગ ભંગી ભુચંગી પુરી વન્જણો,
 સામિતણુ વિમલતણુ સિરિ શિવાનંદણો;
 લલિય ગપ લલીય મઈ લલિય સંવર ધરા.
 તિન્નિસઈ વરિસ ધરિ રહિહં નેમિસરો. ૭

મિલિય જલદંસ નરનારિ રજ્જુદગ્ગે,
 રાસયવિચ્છિદિ વીવાદ વરિ ચલ્લ એ;
 પચ્ચ ઘણુ પિખિ કર્ણભાપગે વલિયહં,
 સુરમિ કેલ્લાવિ કિ ખંધણે કવિયહં. ૮

સમય જાણેવિ લોગંતીયા આગયા,
 નમવિ સિરિ નેમિ જિજ્ઞા વન્નિવલ્લ દેવયા;
 ધમ્મવર નિત્ય જગિનાહ તુમ્હિ પપરીહં,
 મરિ જિમ મોદ અંધાર ઉરોડહં. ૯

તણુ જિજ્ઞા વરિસ દિલ્લ દાણુ દેઇ કરી,
 માય પિપરાણુ પદુ અણુમયં અણુસરી;
 પરમ સંવેગ રસ રસિય સાદસ પુરો,
 પારઈ મનિજ મન્નજેણુ જિજ્ઞેસરો. ૧૦

મિલિય સુર અસુર નર કોડિકાટી ગુણુ,
 જ્ય જ્યાકાર ભરિ કરઇ જિજ્ઞાવર ગુણુ;
 માસ સાવણુ સીએ જહિ દિલ્લિ સામીહં,
 ચડિય રેવંતગિરિ નેમિ શિવ ગામીહં. ૧૧

રામપઈ રામપદ રદિયહં,
 સદસ સદકારવણુ સદસજળુ સદિયહં;
 લેઈ સંજમ સિરિ નેમિ જિજ્ઞેસરો,
 જહિ તપિ કિન્નરા સામિ પરમેસરો. ૧૨

નિય મનિ કસાપ સંસાર સિવસમ મણો,
 બીય દિલ્લિ વલિય વરદત્ત ધરિ પારણો;
 દસ દિસાગંત બુદ્ધ જત રૂપણુકગ્ગે,
 નેમિ જિજ્ઞા ધણુદ દસ માણુ કરિ સોદએ. ૧૩

માસ આસોય અમાવમી સુદહિણે,
 દિવસ ચઉપન્ન હણિય ચુરિ ભવરિહિગણે,
 વિ(હિ)ન્નિ ઉવવાસ કરિ દિક્ષિખણુ હિહં;
 પરમ સંવેગ કેવલ સિરિ વરિયહં. ૧૪

સયલ સુરવર સયલ સુરવર મિલિય બુદ્ધ ભલિ,
 આણુદિય ઉલ્લસિયમણિ સમવસરણિ નિમ્મવઈબુદ્ધપરિ;
 સિંહાસણિ સિંદ જિમ નેમિનાહવ વસઈ તિહિ ગિરિ,
 જ્ય જ્યકાર સમુલ્લસિયહં વરંસીય જિજ્ઞા ધમ્મ;
 મોજનવાણિય અમિય જિમ સામિય મહિમારંભ. ૧૫

ધમ્મ દેસણુ સુણિય ગુણીય ભવજંભયં,
 કેવિ ચારિત્ત મહ કેવિ સાંવધવયં;
 કેવિ સમ્મત ગિણુદવિ ઉત્તમતમં,
 નેમિ જિજ્ઞા પાસિ ગુર ભાવિ વાસિદિ સમં. ૧૬

સહસ્ર અદ્ધાર સહસ્રથિ મુણિ દિક્ષિખયા,
સહસ્ર ચ્યાલીસ સાહુણિ મયં નમ્મિયા;
ધગુણહત્તરિ સહસ્ર લક્ષણ ધગુ સાવયા,
સહસ્ર છત્તીસ સયલકખ તિનિ સાવીયા.

૧૭

નમિર સંધુણિર સુર અસુર નારી નરા,
વિન્નવર્ધ નાહ તુહ પાય સેવાપરા;
ઉલ્હસિર ભત્તિભર ભરિય રોમંચિયા,
મણુ મણુરહ ભણુઈ નાહ ચિર સંચિયા.

૧૮

દેવ ભાવારિ ગણુ જેહિ તુમ્હિ નિતઉ,
તેહ હહિં નિતુ છઈ નાહ તુહ ભતઉ;
કરિય સેવક ક્યા પસુય નિભ સામિહિ,
કમ્મ બધાહિ જેલહાવિ ગો સામીહિ.

૧૯

અણુત પુગ્ગલ દિરિય ચઢિદ રજગોચરે,
શવ ચઢિરાસી એ લક્ષણ ઠાણુતરે;
તિરિય ગઈ મણુય ગઈ નરય ગઈ સુર ગઈ,
તુમ્હ દંસણુ વિણુ કુપ્પ મઈ અણુલઈ.

૨૦

નેમિ નિણુવર નેમિ નિણુવરમેહ માહ પ્પઈ,
હીણુઈ હીણુ મણુ ચઢિકસાપ વિપયલ વિગનિય;
મિત્યત મહ ગણુકસિહિ ટોડિ રવ પાપંડ રનિય,
કુચર કુદેવ કુતિય કુંલ, કોડાકોડિ ભમંતુ

૨૧

તુહ સરણુઈ હોઈ કરિ, હિવ હૃદિ નિહિતુ.
નયણુમણિ વપણુ તણુ અમીય રસ રસીયઈ,
દેવ તર પેણુ મણિ કુંલ કરિ વસીયઈ;
જન્મ મહ દિવસ મહ પુરયતર કવિયઈ,

૨૨

અનન્ય દેવતગિરિ તુમ્હ જઈ મિલિયઈ.
વય ગહણુ નાણુ સિવ ઠાણુ ઈહ પામિઈ,
તત્ય ગિરિ ચાવિ મણુ તુમ્હ સિરિ નામિઈ;
ધરિય ગરખાદિ ધણી સાર હિવ દિલ્લખએ;

૨૩

એગદુત વિસ વેમ મવએ દિલ્લખ એ.
કમલ દલ ભમર નિભ લીણુ છઈ તુમ્હ પંચે,
એગ સંવાસિ હિવ વાસ દિઈ સિવ પંચે;
રિદિ બહ માણુ દાણુલ સામી સયં,

૨૪

કરઈ ગર આનંદિ નિય સમં સેવયં,
ગમણુ હિવ કરઈ રવિ કમલ પડિએહણુ
હર દિય તુલસી જગણુણુ તિમસોદણુ;
ગુરુ દેવતગિરિ સોવિ સિવદાયગો,
બેઠિહિ કટરિ મહપુત્ર નર નાયગો.

૨૫

ધન વાસર ધન વાસર અનન્ય મહ નાહ,
મિરિ દેવયગિરિ ચરિય નેમિનાહ નયણુહિ દિહિ,
આઈ કલિહિ પુન્નતર અમિય મેહ મહ દેહિ વૂહિ;
તુહ ગઈ તુહ મઈ તુહ નિ ગુર, તુહ સામિય તુહ દેવ,
તિમ કરિ હિવ નિભ હોઈ મમ, ભાવિ ભવિ તુમ્હ
પયસેવં. ૨૬

મયણુ નિણુ નિત જગજંતુ જગદતર,
સોવિ ગોહેણુ સંહણિય હેલા ભરે;
એહ માહપ્પ તુહ સપલ જગિ-ગજગજો,
જગદ દુલ્લખ જગે કવણુ નહ છગજગે.

૨૭

વય પ્રાહણુ નિણુ ભુવણુ મિમ બહુ સુંદરો,
સંજ મજ્જન અવસોય સિદ્ધરાવરો,
ગઈદમય કુંડ કંચણુ બધાણુણુઈ,
અનિદા પસુલ બહુ ઠાણુ દેવણુમઈ.

૨૮

એહુ દેવતગિરિ સુકય જણુ સદસહો
તિત્ય તિયલેય ગુર નેમિ જગિવસ્સહો,
નમિય મણુ રંગિ ગુણુ રંગિ તણુ યુણિયઈ,
વરસ એ માસ દિણુ ધન કરિ મુણીયઈ.

૨૯

નાહ લહઈ નાહ લહઈ મણુઅ ભવ એહ,
કલ નિમ્મલ સુગર ગુર વીતરાગ નિણુ ધમ્મ સંજમ,
તુહ દંસણુ પૂયણુ નલવણુ ગુણુલ ગાન ગિરનાર ઉત્તમ,
ધતિય ચઢિહિ ઈહ હિવ, હત્યાલંબણુ દેહિ;

નિમ હેલાઈ હઈ ચઢઈ, આઈ ગુર આઈ સિવ
ગોસિ, ૩૦

પુહવિ પૂરિય પુહવિ પૂરિય સમલ વરિસાઈ,
સિરિ દેવયગિરિ ચરિય નાણુ ઠાણુ માસોપવાસિદિ,
આસાદ અદમિ રણિય ધવલ પમિ મુણિયણુ
વિભાણિય,

પંચ સયા છત્તીસ સઈ, ઉમ્મહિય ભવકંદ,
સોહગસુંદર સિદ્ધિપુરિ, પત્તિ નેમિ નિણુદં. ૩૧
ધય નેમિનિણુવર ભવણુદિણુવર વાસુદેવ નમસિઈ
ગોમેધ અનિદા જલ્પ જલ્પિણિ વિદિય
સાસણિ સંસિઈ,

ધગવીસ ઠાણુ સુદ ઝાણિદિ વિનયભત્તિ સંયુઈ
જગિ જણુય રીજ બોધિણીજ દેદિ વંચિય
પરહિ. ૩૨

—છતિ શ્રી નેમિનાથી દાનિસંઠા સતપત્ન.

પરલોકમાંથી સહાય કરતા મિત્રો.

[એક સાચી બનેલી વાત.]

કરોડપતિ, રેલ્વેઓ આંધનાર, અને ક્ષેત્રક આ-
થર્ એડવર્ડ સ્ટીલવેલ ૨૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૮ મા
૩૦૫ વેસ્ટ એન્ડ એવેન્યુ ન્યુયોર્કમાં મૃત્યુ પામ્યો.
તે આધુનિક જમાનાના એક અદ્ભુત વૃત્તાંતનો
મુખ્ય નાયક હતો. આ, હેન્રી ફોર્ડ, વેસ્ટીંગહાઉસ,
અને સ્વેબ (Sewab) નો અંગત મિત્ર, માનતો
હતો કે તેની જીંદગીનું દરેક કાર્ય તેને અદ્રશ્ય આ-
ત્માઓ તરફથી સચવવામાં આવતું હતું, અને તે
દલ્તાથી તેના મૃત્યુ સુધી કહેતો હતો કે તેની ફત્તેહ
સર્વેશો આ દોરવાનાર આત્માઓને આભારી હતી.

આ વૃત્તાંતમાની સૌથી ધ્યાન ખેંચનાર બાબત
તો એ છે કે સ્ટીલવેલના કથનને તેની વેપારની
કારકીર્દીની અદ્ભુત વિગતો, આશ્ચર્યજનક રીતે
ટેકા આપે છે. તેના કહેવા પ્રમાણે અસામાન્ય રીતે
જે સલાહો તેને મળ્યા તેનાથી તે પોતાને તથા બી-
જાને માટે અત્યંતક ડબ્બ કમાયો.

જીંદગીની શરૂઆતમાજ યુવાન સ્ટીલવેલને
જશ્ણાં કે તેના મિત્રો કરતાં જુદાજ પ્રકારના
મિત્રો અને મહાન રક્ષકો તેને હતા. તે તેના પર-
લોક સાથેના મંબંધનું અસાધારણપણું સમજવા
જેટલો મોટો થાય તે પહેલાં તો તે મંબંધ તેને
માટે સામાન્ય યાત્રા પડ્યો. તે એક પ્રકારની સમા-
ધિમાં પડી જતો, અને તેને સલાહ, ચેતવણી કે
લવિષ્યવાણી મળતી. તેના 'રક્ષકો' સાથે વાતચીત
કરવાની રીતનું વર્ણન આગળ ઉપર આવશે.

તેના પંદરમા જન્મદિવસે તેને સંદેશ મળ્યો
કે ચાર વર્ષમાં તે જેનીવીવ એ. એ. વુડ (Gen-
eviene A wood) નામની એક બાળાને મળશે
અને પરણશે. તે તેની કાઠ બાળાને તે સમયે જા-
ળખતો પણ નહતો, તો પણ તેને પરલોકમાંથી આવના
ધીમા અવાજ માટે શંકા ન થઈ. ફક્ત તેણે નામ
તથા કહેલી તારીખની તોધ કરી લીધી.

ખરેખર ! તે ૧૯ વર્ષનો થયો પછી થોડાજ
સમયમા તે જેની વુડને એક દેવળના મેળાવામાં
મળ્યો. અનન્ય રીતે જે બનાવો બનતા જતા હતા
તેનાથી તેને પણ પહેલાં તો આશ્ચર્ય થયું. પરંતુ
તેના મીસ વુડ સાથેના પરિચય વધતો ગયો. પહેલે-
થીજ નિર્મિત થયું હતું તે મુજબજ તેઓ પરણ્યાં.
ઇતિહાસમાં આના કરતાં વધુ અદ્ભુત અંકેશ તો-
ધાયુ નથી, તો પણ આ મંબંધ અને એકમ સ્ટી-
લવેલના મૃત્યુ સુધી ચાલુ હતાં. અને.....પછી
પણ !

મન ૧૮૧૮ મા આર્થર સ્ટીલવેલ અને જેની
સ્ટીલવેલનો ગૃહમંસાર શરૂ થયો. સ્ટીલવેલ ૪૦) હોલ-
રનો માસિક પગાર કમાનાર કલાકર હતો, અને
દેખીતી રીતે દુનિયામાં તે ધણો આગળ વધશે તેવું
માનવાના કારણ હતા નહિ.

પણ અદ્રશ્ય મિત્રો સ્ટીલવેલને આમ પડી રહેવા
દેવા તૈયાર ન હતા. સ્ટીલવેલના કહેવા મુજબ, તેને,
પશ્ચિમ તરફ જઈ રેલ્વે લાઇન બાધવાની સલાહ
આપ્યા કરતા હતા કે:-

'પશ્ચિમ તરફ જા, અને રેલ્વે લાઇન બાધ.'
સ્ટીલવેલ મુન્ડવાળ ગયો હતો. નાણાં સંબંધી વ્યવ-
સ્થા કરવાનું તો તેને સારું જ્ઞાન હતું. પરંતુ રેલ્વે
લાઇનનું એન્જીનીયરીંગ કેમ કરવું તેની કંઈ ખબર
ન હતી. છતાં પણ ભેદી અવાજ તેને કાનમા સંભ-
ળાયાજ કરતો. આખરે તેણે ધરખાર ઉપાડી લીધાં
અને પશ્ચિમમાં કાન્સાસ (Kansas) શહેરમાં ગયો.
તેણે શારી તથા બોન્ડઝ પાછળ પોતાનો થોડો
સમય ગાળ્યો. પરંતુ ધીમે ધીમે તેના વ્યાપાર વધતો
ગયો, અને ૨૧ વર્ષની ઉંમરે પોતાની પહેલી રેલ્વે
લાઇન બાંધી શરૂ કરી ત્યાં સુધી તે દેખાવમાં નાના
છોકરા જેવો લાગતો હતો.

તેને એકલે હાથે મનીટ્રસ્ટ (Money Trust)
નામની સીડીકેટ માટે થયું પડ્યું હતું તે છતાં પણ

શરઆતથીજ તેની કૃતેહ અદ્ભૂત હતી તે સમયે દેશનું નાણું પ્રકરણ એવા થોડા માણસોના હાથમાં હતું કે જેઓ બહારના કોઈને ફાવવા ન દે. આમ છતાં પણ તેના અદસ્ય મિત્રોની મદદથી પોતાની યોજનામાં તે આગળ વધે ગયો. વૉલ સ્ટીટની લાક્ષણિકતા તથા ધમકીઓની પરવા કર્યા વિના તેણે કાન્સાસ સીટી ખેલે લાઇન બાંધી અને આવજન કરવાની સગવડો વધારી. તેનો નિશ્ચય હતો કે તેની રેલ્વે લાઇન સડોને ઉત્તેજન નહિ આપે, તેમજ બળતી ઉલ્લસાવવા કરી લોકોને સટોડીયાના ભોગ નહિ બનાવે.

આ સમયે લોકમતને રમ્પડી લઇને તથા પર-લોકમાં મિત્રોની સલાહ લઇને સ્ટીલવેલ કૃતેદર્મદ થયો હતો.

આ અરસામાં ત્યારે તેને કંઈ મુશ્કેલ સવાલનો નિષ્કર્ષ કરવો પડતો ત્યારે રાત્રે તેના બિઝાના પાસે લખવાનાં તથા નકશા દોરવાનાં સાધનો મુકીને બે-સતો. સવારે તે ઉઠતો ત્યારે અદસ્ય મિત્રો સાથેની વાતચીત તેને સંપૂર્ણ થાદ રહેતી એટલુંજ નહિ પણ બાહ્યમાં મુકેલા કાગળો પર સંભાળપૂર્વક ગણિત કરીને દોરેલા રેલ્વે લાઇનને લગતા નકશા પણ તૈયાર થઇ જતા. તેની દરેક મુશ્કેલીનો જવાબ પણ લખાઈ જતો. અને તે તેના પોતાના હસ્તાક્ષરોમાં નહિ પણ તેના અદસ્ય મિત્રોના હસ્તાક્ષરોમાં આવતો.

એક વખત તેના અદસ્ય મિત્રો સાથે મંત્રણા કરતા સ્ટીલવેલને વિચાર આવ્યો કે તેની બીજી યોજના કાન્સાસ સીટીની દક્ષિણથી મેક્સિકોના અખાત સુધીની રેલ્વે માટેની થવી જોઈએ. તેને જવાબ ન હતો કે આ યોજના આધુનિક જમાનામાં 'પરલોક-માંની મદદ' નો એક સચોટ પુરાવો થઇ પડશે-તો પણ યોજના તેને ઠીક લાગી અને કાન્સાસ સીટી ખેલે લાઇનનો ફોટો દક્ષિણ તરફ લઈ જવા ઘટવો ફેરફાર કર્યો. થોડાજ સમયમાં તેને માલુમ પડ્યું કે આ યોજના પશ્ચિમ તરફના અવધારમાં અગત્યનો ભાગ ભજવશે.

પણ તેના માર્ગમાં ઘણી મુશ્કેલીઓ હતી. પહેલાં તો તે દેખાવમાં નાનો લાગતો. તેથી લોકોને તેની યોજના પર શંકા આવતી ન હતી. આથી સ્ટીલવેલે મોટી મૂંછો ઉગાડી, જે પાછળથી ઘણી જાણીતી થઈ છે. મૂંછાને લીધે તેનો દેખાવતો ફેરી ગયો. પણ નાણાં બજારના સત્તાધિશો હજી પણ તેની વિરુદ્ધ હતા. સ્ટીલવેલ ક્યોં નહિ; તેની મદદમાં સાચા, કસોટીએ ચડેલા અને મનુષ્ય જાણી શકે તેના કરતાં વધુ રાનવાળા મિત્રો તૈયાર હતા.

સાધારણ રીતે નવી રેલ્વે લાઇનનો છેડો ગ્રેન્ડ વેસ્ટન બંદરે આવવો જોઈતો હતો. સ્ટીલવેલે પણ આ ચહેરે પસંદ કર્યું હતું. નવી લાઇનને લગતી નાણાંની વ્યવસ્થા કરવામાં તથા તેની યોજનાનો નાશ ધ્વંસતા તેના દુશ્મનોને હંકવવામાં તે એટલો બધો રોકાઈ ગયો હતો કે તેના 'પરલોકના મિત્રો' સાથેનો તેનો સંબંધ બંધ થઈ ગયો હતો. તેનાજ શબ્દોમાં કહીએ તો, 'મેં મારે માટે દરેક તૈયાર રહેતી અદસ્ય મદદ પર આધાર રાખવાને બદલે, મુશ્કેલીમાં, મારી જાત તથા નજરે જાણતી ચીજો પર આધાર રાખવાની સામાન્ય મનુષ્ય માફક ભૂલ કરી હતી.'

નવી લાઇન પર કામ આગળ વધતું હતું, ત્યારે એકાએક સ્ટીલવેલ માંદો પડી ગયો, અને તેની યોજના કેટલોક સમય પડતી મુકાઈ. રેલ્વે લાઇન પર કામ બંધ થઈ ગયું.

પણ સ્ટીલવેલ હાર કબુલ કરે તેમ ન હતું. તેણે થોડો સમય આરામ લીધો. તે અરસામાં તેના 'મિત્રો' સાથેનો સંબંધ ફરીથી ચાલુ થયો. તેની તબીબીત સુધરી. આરામનો ઘણો સમય તેણે પોતાના 'મિત્રો' સાથે સલાહ કરવામાં ગાળ્યો.

આ અદસ્ય મદદ વિશે જાહેરમાં તે ચોક્કસપણે કંઈ કહેતો નહિ. કારણકે લોકોના મનમાં ગેરસમજુતી થાય તેવો આ વિષય હતો. તેને મન મૂલ્ય એટલે એક જુદાજ પ્રકારની જગતિમાં જવા સમાન હતું. આપણે આપણી ફરજોથી વિમુખ ન થઈએ તેટલા ખાતર તે બીનાથી આપણને કુદરતે અચાનક રાખ્યા છે તેમ તે માનતો.

એક વખતે તેણે કહ્યું હતું કે તેના 'મિત્રો'નું મંડળ ત્રણ યંત્રશાસ્ત્રી (engineers) એક કવિ તથા બે લેખકોનું બનેલું હતું. પાછલાં વર્ષોમાં તેમાં થોડો ફેરફાર થયો હતો.

તેને મિત્રો સાથે વાતચીત કરવી હોય ત્યારે તે અંધારા ઓરડામાં બિજાના પર સુઈ રહેતો, અને જે પ્રશ્નનું નિરાકરણ કરવું હોય તેના પર પોતાનું ચિત્ત એકાગ્ર કરી પડી રહેતો. આ સમયે તેના મિત્રો જે કંઈ કહેતા તે તેના મનમાં જગાઈ જતું.

સ્ત્રીલવેલના કહેવા પ્રમાણે આ 'મંડળ' આ દુની-આમાં રહીને અનુભવ લીધેલો હોય તેવાઓનું હતું. તેમનું જ્ઞાન સ્ત્રીલવેલને ઘણું ઉપયોગી થઈ પડ્યું હતું. આ જ અરસામાં તેના પુસ્તક નામે 'જીવો અને યુવાન થાઓ' (Live and Grow Young) માં લખેલી સલાહ તેને મળી હતી. તે હવે ફરીથી રેલ્વે લાઇન બાંધવાના કામમાં આગળ વધ્યો. ચળ-કતા લેખકના પાટા દક્ષિણ તરફ આગળ વધવા લાગ્યા. ત્યારે ગેલવેસ્ટનથી ઉતરે આશરે પચાસ સાંઠ માઇલ ડોસન ફાર્મ (Dawson farm) સુધી આવ્યા ત્યારે સ્ત્રીલવેલે એક વિચિત્ર દ્રશ્ય જોયું. એક રાત્રે તે અખડોને જોયો અને તેના 'મિત્રો' તેના આસ-પાસ હતા. તેમના મોઢાં પર સપ્તાર્ધની ડાપ હતી. "રેલ્વે લાઇન ગેલવેસ્ટન તરફ નજી જોઈએ." તેઓએ ગેતવણી આપી. "બે ગેલવેસ્ટન રેલ્વેનું છેલ્લું સ્ટેશન થશે તો તારી જીંદગીની મહેનત ધૂળમાં મળી જશે, હજારોના જન જશે, કારણકે ગેલવેસ્ટનનો નારા થશે."

સ્ત્રીલવેલ બિજાનામાં બેઠો યદ્ય ગયો. 'નારા થશે ?'

તેના મિત્રોએ ડોકાં ધૂણાવ્યાં. તેમાંના એક માયાણુ અહેરા વાળાએ ઓરડાના એક ખુણા તરફ આંગળી કરી ત્યાં સ્ત્રીલવેલને તેના મિત્રો જેવુંજ ગંધું ધૂમસનું વાદળ જોયું. તે સ્તબ્ધ બની જોઈ રહ્યો. ધૂમસ દુર થઈને એક ચિત્ર દેખાયું. સ્પર્શના પ્રકાશમાં એક શહેર દેખાયું, જેને તેણે તરતજ ગેલ-વેસ્ટન તરીકે ઓળખ્યું. થોડા રસ્તામાં પોતાના કામ-કાળે જતા હતા. ફેક્ટરીઓની ચીમનીઓમાં ધૂમાડા નીકળતા હતા. જે ખંડ પર તેણે (ગેલવેસ્ટ) પશ્ચિ-

મનો પાક લાવવા ધાર્યો હતો ત્યાં વહાણો માલ લેતાં હતાં.

તે જોઈ રહ્યો. એકાએક આકાશમાં વાદળાં ઘેરાઈ આવ્યાં. દરીઆમાં તોફાન થયું. દુર દુરથી એક મહાન મોજનું ઉછળ્યું, અને શહેર પર અઘડાયું. ત્યાં એક મોટું મુસ્સર શહેર હતું ત્યાં નાનાં ભાગેત્રાં કાદ-વનાં ખંડેર રહ્યાં.

ખીજેજ દિવસથી સ્ત્રીલવેલે દિશા બદલી. રેલ્વે લાઇન ગેલવેસ્ટન તરફ આગળ વધતી અટકાવી. કુદ-રતી રીતેજ ગેલવેસ્ટનના રહેવાસી, તથા તેના ધંધાના ભાગીદારોએ સખ્ર વાંધા ઉઠાવ્યો. સ્ત્રીલવેલે 'તેમનું' કંઈ પણ સાંભળવા કે પોતાના વિચારનું કારણ દર્શા-વવા ના પાડી. પોર્ટ આર્થર (સ્ત્રીલવેલના નામ પરથી) બાંધવામાં આવ્યું. તેની જગ્યા તેના 'અદ્રશ્ય' મિત્રો-એજ પસંદ કરી હતી.

રેલ્વે લાઇનનું કામ આગળ વધ્યું અને લાઇન મેક્સીકોના અખાત સુધી પહોંચી. ગઈ, અને નવું શહેર ઝડપથી વધી ગયું. ત્યાં એક ઉજ્જડ વેરાન હતું ત્યાં સૂએજના જેવી મોટી કેનાલ બંધાઈ, અને ગાવોને ચરવાનું ખીંડ હતું ત્યાં નવું શહેર ઉઠ્યું થયું.

બા જતાંતેના પાછળનો ભાગ આખો દુનીઆ જોણે છે. સ્ત્રીલવેલની રેલ્વે લાઇન પુરી બંધાઈ ગયા પછી માત્ર ચાર દિવસ પછી પશ્ચિમે ટેક્સાસના અ-ખાત તરફ દરીઆમાં મોટું તોફાન થયું. નજરે જો-નારાઓએ સ્ત્રીલવેલે જણાવેલું મહાન મોજનું 'દરીઆ-માંથી ઉછળતું' જોયું. નારા અને નુકસાનથી ગેલ-વેસ્ટનનું કમનસીબ શહેર ભાંગી પડ્યું.

ત્યારે ગેલવેસ્ટનના રસ્તાઓ મુઠાંઓ તથા ખ-રીઓથી ઉભરી જતા હતા ત્યારે પોર્ટ આર્થર તદન સલામત હતું. ત્યારે તોફાન પોર્ટ આર્થર સુધી પહોંચ્યું ત્યારે તેનું જોર તદન ઘટી ગયું હતું. પોર્ટ આર્થરમાં રોજ માફક કામકાજ હતાં, અને આ શહેર ખચી ગયું તેથીજ ગેલવેસ્ટનને જલદીથી ચલ્લ મોકલી શકાય હતી.

મિત્રા સ્ત્રીલવેલને ઘેર વળ્યા અને તેના હાથપણ અને દુરબિંદી માટે મુઆરકબાદી આપવા લાગ્યા.

તેને લીધે તેના હૃદયે માણસોની હંદગી તથા ભાગીદારોનાં નાણાં બચી ગયાં હતાં. પોર્ટ આર્ચર બંધાણું અને તદના બચી ગયું એ એક અદ્ભૂત બનાવ હતો.

રીડવેલ માનતો હતો તે મુજબ તેના અદ્રશ્ય 'મિત્રો' ની ચેતવણી ખરી પડી હતી. પાછળથી તેણે કહ્યું હતું કે જો આ બનાવ ક્યારે બનવાનો છે તેની તેને ચોક્કસ ખબર હોત તો તેણે સહેર-માંના બધાને ચેતવણી આપી હોત. ગમે તેમ હોય, પણ તેણે ચેતવણી આપી હોત તો પણ તે કોઇ માનત નહિ. તેને સ્વપ્નમાં વિશ્વાસ મુકવા માટે બધા યુષ્મં કહેત.

રેલ્વે બંધવા ઉપરાંત બીજાં પણ ઘણાં કાર્યોમાં તેના મિત્રોએ તેને મદદ કરી છે. તેના દરેક મંધામાં-જે કોઈ-જર્મનીની ખોશવણી-ખાણામાં-તેના 'મિત્રો' તેને સલાહ આપતા, અને તેથી તેના મૃત્યુ મુધી તેને દૂરેક મળ્યા છે.

મંધાના સાદસે ઉપરાંત રીડવેલે પુસ્તકો પણ લખ્યાં છે. કેટલાંક નાણાંપ્રકરણ, વ્યાપાર, અને આંતરરાષ્ટ્રિય પ્રશ્નો, તથા હુનીઆની શાંતિના વિષયો પર લખાયાં છે. વીસેક નવકથાઓ પણ છે. તેમાંનું *Light that never failed* 'સદા વિજયી પ્રકાશ' સારી રીતે જાણીતું છે રીડવેલે કહેતો હતો કે તેણે જે કંઈ લખ્યું છે, તે તેના 'મિત્રો'એ તેને લખાણું છે. તે તો સાધન માત્ર હતો. પુસ્તકો પ્રકટ થયાં પછી વરોં મુધી તે આજુ પુસ્તક બોલી જઈ રહેતો, અને ખુલાસામાં કહેતો કે એકજ રાતમાં ઘણું ગદ્ય તેને ચાલ રાખવું પડતું હોવાથી તેના કમરેણુ પટમાં કોતરાઈ રહેતું.

ખરેખર તેનાં પ્રથમનાં પુસ્તકોમાં લવિષ્મના બનાવોનું અદ્ભૂત વર્ણન છે. જે રીડવેલના કહેવા મુજબ તેના 'મિત્રો'એ તે લખાવેલાં ન હોય તો તે પોતે મહાન લવિષ્મવેતા હોવા દ્રષ્ટેએ.

સન ૧૯૧૦ માં તેના 'મિત્રો'એ તેને જીહ્વાન લગ્નની આગાહી કરી હતી, અને વિચ્છી શાંતિ પર એક પુસ્તક લખવા કહ્યું હતું. તેમાં ત્રણ મહાન

પ્રમના આદરણી-ઈગ્લાંકના રાજા લેર્ન-જર્મનીના પીટરેમ અને રશિઆનો નિકોલાસ-દરેકને ઉદ્દેશીને એક એક પ્રકરણ લખવામાં આવ્યું છે. ખરેખર જો કોઈ લગાઈ અટકાવી શકે તેના હોય તો તે આ ત્રણ માણસોજ હતા.

આ પુસ્તક લખાયા પછી તેને ન્યુયૉર્કની લે-ક્સ' પબ્લીશીંગ કંપનીએ કંપોઝેશને બહાર પાડ્યું હતું. અને આજે પણ લક્ષ્કર લગાઈની ચોક્કસ આગાહી તરીકે મોલુદ છે.

સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪ માં સર્વિઆ અને ઓસ્ટ્રીઆ વચ્ચે આખી દુનિયાને લગાઈમાં વસડનાર યુદ્ધની શરૂઆત થઇ ત્યારે રીડવેલે 'To All the World Except Germany'-'જર્મની સિવાયની આખી દુનિયા' એ નામનું પુસ્તક લખવું શરૂ કર્યું. જેમાં જર્મની તથા તેના મિત્રોની દાર, રશિઆની એક દાઘની સત્તાનો નાશ-અને શીનલેન્ડની સ્વતંત્રતા-વગેરેની આગાહી કરી હતી.

નીચું પુસ્તક-'The great plan'-મહાન યોજના-૧૯૧૭ માં બહાર પડ્યું. જેમાં પ્રેમીયટ વુડ્રો વિલસન (Woodrow Wilson) ની લીધે એક નેશનની યોજનાનો સારાંશ આપી જાય છે, કે જે યોજના પુસ્તક બહાર પડ્યા પછી ઘણા મહિના પછી જાહેર થઇ હતી.

એવું લાગે છે કે રીડવેલની તેને મળતી 'મિત્રો' ની મદદની વાત ખાસ ન હોય તો તે પોતે ચોટો લવિષ્મવેતા અથવા તો બ્રોહેમ, માણસ હોવા જોઈએ. વળી તેના અદ્રશ્ય 'મિત્રો' ની સાથેના સંબંધનું વલુન એવું ચોક્કસ છે કે દેહને પણ તેનું પતાંત માનવાની ફરજ પડે.

પોતે વૃદ્ધાવસ્થામાં તંદુરસ્ત હતો અને તેની હંદગીના તે પાછલા ભાગમાં પ્રાંતેમાની શીએ માટે પ્રતિરોધી (વાર્તા) રોજના આદ આદ કલાકે મુધી લખતો. તેના કહેવા પ્રમાણે આ બધું તેના 'પરલોકના મિત્રો' ને આભારી હતું.

તેની હેસ્લી માંદગી પહેલાં તેણે પોતાના એક મિત્રની લખ્યું હતું કે 'જો આમાંનું ઘણું ખર્ચ મારે

માટે લખાઈને તૈયાર ન થતું હોય તો, મારા જેવો સીતેર વર્ષનો માણસ આ બધું લખવાની મહેનત શી રીતે ઉઠાવી શકે? 'હું તો સાધન માત્ર છું, અને છેવટ સુધી મારું કામ બનવીશ' અને તે પ્રમાણેજ તેણે કીધું. પણ સ્ટીલવેલના પરલોક સાથેના સંબંધમાં એક બિના અસાધારણ છે કે પરલોક સાથેની વાતચીતથી પુષ્કળ નાણાં મળ્યાં હોય, એવો આ એકજ નમૂનો દાખલો છે. સ્ટીલવેલે પોતાને તથા બીજાને માટે લાખો મેળવ્યા. તે એક લાંબી સુખી જીવન જીવ્યો. આ બધાનો યશ તે તેના 'મિત્રો'ને આપ્યો. તે તેની ૬૮ વર્ષની પત્નીના હાથમાં હાથ રાખી પોતાના પરલોકમાંના

મિત્રોને મળવાજ જતો હતો તેવી દૃઢ માન્યતામાં મૃત્યુ પામ્યો.

૯ મી ઓક્ટોબરે, સ્ટીલવેલના મૃત્યુ પછી પળવાડીઆની અંદરજ મીસીસ આર્થર સ્ટીલવેલ પણ પોતાના પતિની પાસે જઈ પહોંચી, (મૃત્યુ પામી) આગલેજ દિવસે તેણે પોતાના લાખને કહ્યું હતું કે 'આર્થર વિના જીવવાની સુની લાગે છે, પણ કોઈ વખત મને એમ લાગે છે કે તે અહીંજ છે.....'

કેટલાકે કહે છે કે પરલોકમાંથી હુતો આવીને મીસીસ સ્ટીલવેલને તેને માટે વર્ષો પહેલાં પસંદ કરેલા પતિ (આર્થર સ્ટીલવેલ) પાસે લઈ ગયા હતા.

—ચીમનલાલ.

રશિયાની શિક્ષણ-પદ્ધતિ.

રશિયા અને હિંદુસ્થાનની શિક્ષણ પદ્ધતિમાં શું ભિન્નતા છે, તે જાણવું આવશ્યક થઈ પડશે. રશિયા તેમજ હિંદની જરૂરીઆતો વચ્ચે સામ્ય છે. રશિયામાં મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતી છે, તેમજ હિંદમાં પણ છે. રશિયામાં ઝારના સમયમાં અચાનકતા થઈ હતી, તે પ્રમાણે હાલ હિંદમાં છે. રશિયાએ પોતાનો શિક્ષણનો પ્રશ્ન શી રીતે ઉકેલ્યો તે હિંદની જનતાને ઉપયોગી થઈ પડશે.

પ્રથમ તો રશિયાનાં દાલનાં શિક્ષણ કામે યુવાન વર્ગને કેળવવામાં ખાસ ધ્યાન આપે છે. કારણ કે જ્યાં સુધી યુવાન વર્ગ કેળવાય નહિ ત્યાં સુધી જનતા ઉચી કક્ષાએ પહોંચે નહિ. તેથી યુવાન-વર્ગને કેળવવા ત્યાંના સારામાં સારા માણસોને ત્યાંની સરકાર રોકે છે. હજી તો બળવાનો અંત આવ્યો નહોતો એટલામાં શિક્ષણનો કાર્યક્રમ ત્યાંની સરકારે બહાર પાડ્યો. દસ વર્ષમાં આખા રશિયામાંથી અચાનકતાનો નાશ કરવાનો ત્યાંની સરકારે નિશ્ચય કર્યો. અને કુદરત પ્રતિકૂળ હોવા છતાં, દુષ્કળ છતાં, દેશમાં લગાઈ ચાલુ રહેવા છતાં તેમની આશ્ચર્ય ધણે ખરે અંશે સફળ થઈ.

તેમણે માત્ર યુવાનોને શિક્ષણ આપવાનું બીજું ઝડપું નહોતું, પરંતુ પાછી ઉમ્મરના માણસોને પણ કેળવવાનું માથે લીધું છે.

ત્યાંની શિક્ષણ પદ્ધતિની નવાઈ એ છે કે ત્યાંનાં શિક્ષણકામે શિક્ષણ અને જીવન વચ્ચે જેમ બને તેમ ઓછો ભેદ રાખે છે. જે શિક્ષણ જીવનમાં કામ ન આવે તે નકામું છે, એમ તેઓ માને છે અને આવી માન્યતાઓને અમલમાં મૂકવા માટે શિક્ષકોને વારંવાર ખેતી ઉદ્યોગ વગેરે સાથે પ્રત્યક્ષ સમાગમમાં લાવવામાં આવે છે.

આથી શિક્ષણ માતૃભાષાદ્વારા રશિયામાં અપાય છે. રશિયામાં ભાષાઓ ઘણીજ છે. હિંદ કરતાં પણ વધારે છે. છતાં પણ ત્યાં દરેક પ્રાંતમાં તે પ્રાંતની ભાષાઓ દ્વારા શિક્ષણ અપાય છે. આ સિદ્ધાંતનો અમલ કેવી રીતે થાય છે તેનો એકજ દાખલો આપવો શ્રેષ્ઠ થઈ પડશે. સાઇબિરિયાના ઇગિત્સ્ક પ્રાંતમાં એક કારાગ્રાસ નામની ગત છે. તેની સંખ્યા માત્ર ૪૦૫ છે. આ લોકો, તર્કિશને. મળતી ભાષા બોલે છે, અને શિકાર કરી પોતાનું જીવન નિભાવે.

છે. આવા લોકોનાં બાલકો માટે પણ એક ખાસ શાળા ઉઘાડવામાં આવી છે. આ શાળા માત્ર શિયાળામાં ચાલે છે, કારણ કે ઉનાળામાં બાળકો પોતાના માખાપના વ્યવસાયમાં ભેડાય છે. છપ્પીએને માટે પણ ત્રણ શાળા છે. બૌદ્ધ સંસ્કૃતિનો અભ્યાસ કરવાને લેનિનગ્રેડમાં ખાસ પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો છે. અને સુદિસ્ટ ઍન્સાઇક્લોપિડિયાં (સાનચક) પણ ત્યાંની સંસદ તૈયાર કરે છે.

બરકોર અને ટોટરની સ્ત્રીઓ કે જેઓ અત્યાર સુધી યુરખા પહેરતી હતી તેમને પણ શિક્ષિકાઓ બનાવવામાં આવે છે.

રશિયાના શિક્ષણની બીજી વિશેષતા એ છે કે શિક્ષણ સમગ્ર જનતાને આપાય છે. બીજા સુધરેલા દેશોમાં ઉચ્ચ શિક્ષણ માત્ર ધનિકોને માટે હોય છે. અહિંયાં તેવું નથી. રશિયન શિક્ષણનો હેતુ માત્ર બ્યક્તિગત જ્ઞાન મેળવવું એટલું જ નથી, પરંતુ તે જ્ઞાન બીજાને આપવાની શક્તિ તથા બીજા પાસેથી મદદ કરવાની શક્તિ કેળવવામાં છે. શિક્ષણ સમગ્ર જનસમાજ માટે તથા સમગ્ર જનસમાજનું સહકારિત્વ વધારવાવાળું હોવું જોઈએ.

ઝારના સમયમાં શિક્ષણ જૂના વિચારવાળા પાદરીઓના હાથમાં હતું, અને તેનો હેતુ ઝારમાં તથા પાદરીઓમાં ભક્તિ પેદા કરવાનો હતો-જેમ હિંદમાં શિક્ષણનો હેતુ સરકારને કસ્ટોડિયન પાડવાનો છે. પછાત વર્ગની કોમોને શિક્ષણ આપવામાં નહોતું આવતું. ઝારના એક મંત્રીએ એવો સિદ્ધાંત રચ્યો હતો કે, ગાદીવાળા, નોકરો, રમેલ્યા, તથા ધોળી વગેરેનાં બાળકોને તેમના ધંધાથી આગળ જવા કંઈ પણ મદદ કરવી નહિ. બાળકોને નીચે પ્રમાણે શીખવવામાં આવતું.

પ્રશ્ન-આપણો ધર્મ-આપણા ઝાર માટે શી ફરજ શિખવે છે.

જવાબ-પ્રાર્થના, રાજભક્તિ, અને નિયમિત કરો આપવા.

લાલની રશિયાની સરકારે પ્રથમ પાદરીઓને કેળવણીમાંથી ફજા પાડ્યા, પછી સહશિક્ષણ તથા

બીન-રશિયન જ્વતોને પોતપોતાની ભાષામાં શિક્ષણ આપવાનો પ્રબંધ કર્યો. ત્રણથી સાત વર્ષના બાળક માટે એક પ્રકારનું શિક્ષણ, આઠથી બાર વર્ષના બાળક માટે પ્રાથમિક શિક્ષણ, અને તેરથી સોળના બાળક માટે માધ્યમિક શિક્ષણ. આ બધું શિક્ષણ મફત અને ફરજિયાત છે.

આથી એવો સિદ્ધાંત ફક્ત થાય છે કે પંદરથી સોળ વર્ષના બાળકના શિક્ષણનું કામ રાખ્યું છે, નહિ કે પ્રખરું; બદલે એથી પણ વિશેષતા એ છે કે ઉચ્ચ શિક્ષણ પણ દરેક રશિયન લઈ શકે.

હવે આ શિક્ષણ શી રીતે આપાય છે, તે વિશે તે તપાસીએ.

ત્રણથી સાત વર્ષની વય છે; ત્યારથી રાખ્ય તેની સંજ્ઞાળ રાખે છે. પ્રસૂતિના ચાર મહિના પહેલાં તથા પછી ચાર મહિના સુધી માતાએને પૂરા પગારથી રજા આપવામાં આવે છે; અને દાકતરી સલાહ મફત આપવામાં આવે છે. અને ત્યાર પછી પણ બાળકોને ધ્યયગાન કરવા કરખાનામાં ખાસ ગોલવણ કરવામાં આવે છે. દરેક કરખાનામાં નાના બાળકોને રાખવા ખાસ ક્રેચિસ (creches) મૂકવામાં આવે છે અને તે કરખાનાવાળાઓ તેનો ખર્ચ નિભાવે છે.

ત્રણથી સાત સુધીનાં બાળકો માટે ખોરાક, ઉંઘ તથા સુધડતા તરફ ખાસ ધ્યાન રાખવામાં આવે છે, અને શિક્ષણમાં રમતગમત, વાતીઓ, નાટક સંગીતનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. આ ઉમ્મરે પણ સહકારિત્વ વધારવા પર ખાસ ધ્યાન રાખવામાં આવે છે. અને થોડા સમયમાં લગભગ આવી ૧૦,૦૦૦ શાળાઓ ખોલવામાં આવી છે. પ્રાથમિક તથા માધ્યમિક શિક્ષણ સાથેજ અપાય છે. આ શાળાઓનો અભ્યાસક્રમ સાતથી નવ વર્ષનો છે. દાખલ થવા માટે ત્યાં પરીક્ષા લેવામાં આવતી નથી, અને આખા વર્ગના આખા વર્ષના અભ્યાસ બેઠક ઉપરના વર્ગમાં બાળકોને ચકાવવામાં આવે છે. દરેક શાળામાં સહશિક્ષણ હોય છે. વખતોવખત દરેક વિદ્યાર્થીની તપાસ કરવામાં આવે છે. અને તેની શક્તિ પ્રમાણે તેનો અભ્યાસક્રમ યોગ્ય છે. બધી

ખંડી શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓનોજ વહીવટ હોય છે, અને તેમ કરવામાં તેમને ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે. શાળાનો કાર્યક્રમ વિદ્યાર્થીઓ પોતેજ લગભગ ઘડી કાઢે છે. શિક્ષણમાં ભાષણનો ઉપયોગ થોડાજ કરવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીઓને વારંવાર મુસાફરીએ લઈ જવામાં આવે છે. તેમને પ્રદર્શન-સરતુ સંગ્રહાલય (મ્યુઝિયમ), ઐતિહાસિક જગ્યાઓ, કલાના સંગ્રહસ્થાનોમાં લઈ જવાય છે, અને જેમજે તેમ કુદરતના અભ્યાસ તરફ વધારે ધ્યાન આપાય છે. લાંબી મુસાફરી માટે પૈસાની સગવડ ન હોય તો વિદ્યાર્થીઓ રસ્તામાં કમાય છે ને મુસાફરી કરે છે.

રશિયન શિક્ષણની ખીજ વિશેષતા એ છે કે લાં સમૂહશિક્ષણ હોય છે. પ્રખ્યાત તરીકે ગ્રામ્ય સમૂહના શિક્ષણમાં ગ્રામ્યજીવન, ગ્રામ્ય પાક તથા લાણુદોષો સમગ્ર, ગામડાંઓની મુશ્કેલી, ગામડાંઓનું સામાજિક જીવન, ગામડાંઓ તથા શહેરી વચ્ચે અસ્પર્શસેના સંબંધ, ગામડાંઓમાં જે ખામીઓ હોય તેની મુદ્દારજાના ઉપાય વગેરે ગામડાંને લગતી તમામ દૃષ્ટિકોણો સમાવેશ થાય છે. આ વિષયો શીખતા વિદ્યાર્થીઓને ગામડાંમાં જઈ પોતાના સિદ્ધાંતોનો અમલ કરવામાં ઉત્તેજન આપાય છે. તેવીજ રીતે આરોગ્ય સમૂહશિક્ષણમાં વ્યક્તિગત આરોગ્ય, ફીટ-સિમ્લક આરોગ્ય તેમજ જનનના આરોગ્યનો સમાવેશ થાય છે. અને વિદ્યાર્થીઓ ઉપર એવું દસાવવામાં આવે છે કે સમગ્ર જનતાના આરોગ્યમાંજ વ્યક્તિગત આરોગ્ય તેમજ ફીટ-સિમ્લક આરોગ્યનો આધાર રહેલો છે. આ પ્રમાણે ખીજ સમૂહો લઈ શકાય. આ સમૂહશિક્ષણનો હેતુ એ છે કે મનુષ્યે વ્યક્તિગત મેવા કરતાં સમગ્ર જનતાની મેવા કરવી અને જે જ્ઞાન સંપાદન ન કરે તેનો સમગ્ર જનતાના ભલા માટે ઉપયોગ થાય. આ સમૂહો માટે મોટા વિગતવાર કાર્યક્રમ ઘડેલા હોય છે, પરંતુ શિક્ષકોને તે કાર્યક્રમમાં ફેરફાર કરવાની સંપૂર્ણ છૂટ છે. વિદ્યાર્થીઓને વિચાર કરવાનો સંપૂર્ણ અવકાશ હોય છે.

ફરેક શાળામાં ન્યાં ન્યાં તે આવી હોય ત્યાં ત્યાં નજીવીકનાં સ્થળો પ્રમાણે વિષયો શિખવાય

છે. ગામડાંઓની શાળામાં ગ્રામ્ય વિષયો ખેતીવાડી, ધત્યાદિ, કારખાનાં નજીવીક શાળાઓમાં કારખાનાંને લગતા વિષયો શિખવાય છે.

રશિયાના ખેડૂતો શિક્ષણમાં ખુબ રસ લે છે, અને ફેરફાર ઠેકાણે પોતાને ખરચે શાળાઓ બાંધે છે. વળી નધાઈની વાત તો એ કે શાસ્ત્રીય રીતે તપાસતાં એક ખેડૂતનું બાળક એક શ્રીમંતના બાળક કરતાં વધારે હુશિયાર માલમ પડ્યું છે.

શિક્ષણ ઘણી ઝડપે રશિયામાં વધ્યે જાય છે. સન ૧૯૨૩ માં રશિયામાં ૨૮૦૦ ગ્રામ્ય પોસ્ટ-ઓફીસ હતી, અને ૧૯૨૬ માં ૬૪૦૦૦ પોસ્ટ-ઓફીસ થઈ ગઈ છે. 'પોસ્ટ-ઝેડેટ' (ખેડૂતપત્ર) નામના પત્રની દશલાખ નકલો ખપે છે, સિનેમાનો પણ શિક્ષણમાં ઉપયોગ થાય છે, અને ગ્રામ્યજીવનને લગતી ફિલ્મો દેખાડવામાં આવે છે.

ક્રાન્તિની શરૂઆત જો કે શહેરમાં થઈ, છતાં ખેડૂતો દવે રાજકીય પ્રયત્નોમાં વધારે ને વધારે રસ લે છે. અને જોનિને ગ્રામ અને શહેર વચ્ચે સંલેકાર વધારવા ખુબ પ્રયત્ન કર્યો છે. મજૂરોની મંડળી, કલ્કો વગેરે દ્વારા શિક્ષણ વધારવા પ્રયત્ન થાય છે. લાખિયેરી-વાંચનાલયો યથર્થ જાય છે. પુસ્તકો પણ વધારે ને વધારે છપાતાં જાય છે.

લશ્કર મુખ્યત્વે ખેડૂતોનું ખનેકું છે. અને લશ્કરી સિપાઈને અમુક શિક્ષણક્રમ એ વર્ષ મુખી લેવો પડે છે. આ રીતે પણ શિક્ષણ ધણુંજ વધે છે, અને તે શિક્ષણ ન્યાંરે સિપાઈ લશ્કરમાંથી પાછો પોતાને ગામ જાય છે ત્યારે તેના જીવનમાં કામ આવે છે.

'રિસચ'—શોધખોળ માટે તેમજ 'ટકનિકલ'—ઔદ્યોગિક શિક્ષણ માટે પણ ખાસ સંસ્થાઓ છે. બહેરાં મૂળાંઓ માટે પણ સંસ્થાઓ છે. તેજ પ્રમાણે સંગીત, સાધકીકોણ (માનસશાસ્ત્ર) ને માટે પ્રખ્યાત સંસ્થાઓ છે. આ સંસ્થાઓમાં મોટા પ્રખર-તે તે વિષયોના અનુભવીઓ શિક્ષણ આપે છે, અને શોધખોળ કરે છે, તે ઉપરાંત, ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે

વિદ્યાપીઠો પણ છે. તેમાંના એ આસ: વિદ્યાપીઠો મોડકોમાં છે.

ક્રાન્તિ થયા પછી તરત જૂના વિદ્યાન લેખકો તરફ અલગમો પેદા થયો હતો, પરંતુ ધીમે ધીમે તે અલગમો ઓછો થતો ન્થાય છે. જે કે હાલમાં ધાર્મિક શિક્ષણ ઓછું છે છતાં રસિયન એકુતને કથા તરફનો પ્રેમ ઓછો થયો નથી. ખુદ લેનિનને પણ જૂના લેખકો ઉપર આદરભાવ હતો. દ્વંદ્વાલના શિક્ષણખાતાના વધને કલાપ્રેમ એટલેજ છે. કમલિનનું પ્રખ્યાત સંગ્રહાલય તેના કબજામાં છે. બળવા વખતે કમલિનનું સંગ્રહાલય બંધમાં છે એમ સાંભળીને તેને ઘણો ખેદ થયો હતો, અને પોતે પોતાના ઓહાનું રાજનામું આપવા પણ લેનિન તૈયાર થઈ ગયો હતો; પણ ન્યારે છેવટે તે સંગ્રહાલય તેના હસ્તક મૂક્યું ત્યારેજ રાજનામું પાછું ખેંચી લીધું લેનિનની વિધવા

કૃપકયા શિક્ષણમાં બહુ રસ લે છે, અને તેણીએ ઘણા પુસ્તકો અહાર પાઠ્યાં છે. લેનિનના મરણ પછી કોન્ગ્રેસમાં તેણીએ જે ભાષણ કર્યું છે તેનો છેવટેનો ભાગ નીચે મુજબ છે.

‘જીવો! તમારી પાસે એક વાચના કરવા હું માગું છું-લેનિનને બાલ આદરની જરૂર નથી ને તે તમે આપશો નહિ-તેના માનમાં તેનાં પૂતળાં બાલકાં ઉભાં કરશો નહિ-પૂતળાંની લેનિને દરકાર કરીજ નથી-આ દેશમાં ઘણી ગરીબાઈ છે-લેનિન માટે તમને માન હોય તો બાળકો માટે ગૃહો, ડિન્ગરજીન શાળાઓ-ચાળાઓ, વાંચનાલયો, દવાખાનાંઓ, પાંચળાંઓ માટે ગૃહો અને તેવીજ ભાતની બીજી કંઈકાંઓ બાંધી-તૈયાર કરો.’

—એક જૈન ગ્રેન્યુએટ.

(અર્થ)

શલાકા પુરુષોનો જન્મ ક્ષત્રિય કુલમાંજ કેમ થઈ શકે ?

તથા

અક્યાત્મ જ્ઞાનનો વારસો શું ક્ષત્રિયોનોજ છે ?

(લેખક:—શ્રી બાલચંદ્રાચાર્યજી—ખામગાંમ.)

કલ્પસૂત્રના મહાવીર ચરિત્રમાં એવા ઉલ્લેખ છે કે “ભગવાન મહાવીરદેવને હરિયુગમેષિ દેવતાએ દેવાનંદની કુક્ષિમાંથી ઉપારીને ત્રિશક્ષ ક્ષત્રિયાણીના કૃપમાં સંક્રમાવ્યા. આનું કારણ એ જણાવવામાં આવે છે કે—“ત સૈવર્ણ જીળિ જન્મ નિવલ્લમણે જ” અર્થાત્ ક્ષત્રિયકુલ સિવાય અન્ય કોઈ પણ કુલમાં શલાકા પુરુષો જન્મ લેતા નથી. મહાનથી મહાન પુરુષ જ હોય તેને શલાકા પુરુષ કહે છે. તેવા મહા-પુરુષોમાં ઉત્તમોત્તમ તીર્થંકર, ઉત્તમ સમ્મત ચક્રવર્તી અને ઉત્તમ જ્યોત્ય વાસુદેવ પ્રતિ વાસુદેવ અને બલજદ એમ ૬૩ મહાપુરુષોને શલાકા પુરુષ માનવામાં આવે છે. અને આ વિચાર કરવાનો છે કે ક્ષત્રિય કુલમાં એવી શું વિશેષતા રહેલી છે કે જેના લીધે

ક્ષત્રિય કુલ સિવાય અન્ય કોઈપણ કુલમાં શલાકા પુરુષ જન્મ લેતા નથી ?

મહાવીર ચરિત્રની આલોચના આજ સુધીમાં ઘણી થઈ ચુકી છે. શ્રીયુત સુશીલ અને મોહનલાલ દેશમી જેવા પુરંધર લેખકોએ ઘણો મારો પ્રકાશ પાડ્યો છે. છતાં મારા મત પ્રમાણે ઉપરના મુદ્દા ઉપર હજુ કેટલોક વિચાર કરવાનો બાકી રહેલો છે. મારા મુદ્દા જૈનયુગના ત્રીજીએ ચેત્ર માસના અંક માટે લેખ મોકલવાની માંગણી કરેલી છે. માટે તેઓના આદેશને માન આપી આજે આ મુદ્દાપર લેખ લખવાની ફરજ પડી છે. અરુત,

જે કથને કોઈપણ દૃષ્ટિથી લલકાવણું આવેલું

* એક અંગ્રેજ લેખના સારસે આ લેખ છે.

ન હોય અને જેની ગરિષ્ઠતા નૈસર્ગિક હોય એવા વિશુદ્ધન્તતિ કુલવંશમાં શલાકા પુરુષ જન્મ લે છે. એ તાંતુપુચ્છ દારક કૃપણ અને ભિક્ષાચરદિ કુલોમાં શલાકા પુરુષો જન્મ લેતા નથી. કારણ બ્રાહ્મણ કુલ નૈસર્ગતઃ ભિક્ષાચર કુલ છે. બ્રાહ્મણો બૌદ્ધિક કામ કરી શકે છે પણ શારીરિક કામ કરી શકતા નથી તેના લીધે-પુરોહિત કે -દૂતકર્મ તથા ભિશુકનો ધંધો કરી નિર્વીઢ કરે છે. રાત્ર્યકર્તૃ પ્રજા નથી. હિંદુશાસ્ત્રોમા પણ એક ઠેકાણે આવેા ઉલ્લેખ છે કે “યોગ્યા ચ, ભિક્ષાયોગ્યા પુનઃ પુનઃ” (પરશુ-રામ) માટે બ્રાહ્મણ કુલમા સર્વ પ્રકારની નૈસર્ગિક શ્રેષ્ઠતા રહેલી નથી તેથી શલાકા પુરુષ જન્મ લેતા નથી અને વૈસ્ય કુલમા કૃપણતા કાપરતા અને ભિક્ષતાના દોષો નૈસર્ગિક રહેલા છે. તેમજ શુદ્ર કુલમાં ઘસતવ દોષ છે માટે ઉપશુકત કુલોમાં શલાકા પુરુષો જન્મ લેતા નથી અને ક્ષત્રિય કુલ નૈસર્ગતઃ બૌદ્ધિક અને શારીરિક કાર્યો કરવામા કુશલ હોય છે, પરાક્રમશાલી હોય છે, કર્મ કરવામાં અને ધર્મ કરવામા વીર હોય છે માટે પ્રભાવશાલી પુરુષો આવા કુલોમાં જન્મે છે. પૃથિવીની રક્ષા કરવાની પણ શક્તિ ક્ષત્રિયોમાંજ રહેલી છે. માટે ક્ષત્રિય કહેવાય છે. વર્ણશ્રમ ધર્મ માનનાર હિંદુઓના સ્મૃતિ ગ્રંથોમાં બ્રાહ્મણવર્ણ માટે ઘણો પક્ષપાત કરેલો છે તથાપિ ક્ષત્રિયોની વિશેષતા સ્મૃતિ ગ્રંથોને પણ માન્ય છે. હવે આપણે આ વાત જાણવાની જરૂર છે કે-કલ્પસૂત્રના ઉપલા મુદાને હિંદુધર્મ શાસ્ત્રોમા ટેકો મળે છે કે કેમ ?

મારી જાણ પ્રમાણે તો હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રો અધ્યાત્મ જ્ઞાનનો વારસો ક્ષત્રિયોમાં રહેલો માને છે. બ્રાહ્મણો આત્મવિદ્યા ક્ષત્રિયો પાસેથી લખ્યા. હાદિઅ ઉપનિષદમાં એવી એક કથા છે કે-આત્મવિદ્યા મૂલમાં ક્ષત્રિયોનેજ અવગત હતી. બ્રાહ્મણો આ વિદ્યા જાણતા પણ નહોતા.

પ્રાચીનમા પ્રાચીન કાલમાં મહારાણ-મહાશ્રોત્રિય ઉપનયનો પૌત્ર સ્વેતકેતુ નામનો બ્રાહ્મણ પંચાલ-દેશના રાજા પ્રવાહણ (જીવન રાજાનો પુત્ર) પામે ગયો ત્યારે પ્રવાહણે સ્વેતકેતુને આત્મવિદ્યાના સંબંધમા

કેટલાક પ્રશ્નો કર્યા પણ સ્વેતકેતુ આ વિદ્યાનો અભ્યાસી ન હોવાથી ઉત્તર આપવામાં તેણે અશક્તતા દર્શાવી અને તરતજ તે ત્યાંથી નિકલી પોતાના બાપ પાસે ગયો. અને પ્રશ્ન કર્યો કે હે તાત ! તમેજે મને ! સર્વ વિદ્યાઓ લણુવાની પણ આત્મવિદ્યા કેમ લણુવાની નહીં ? ત્યારે સ્વેતકેતુને પિતા ઉદાલક ઋષિ પોતે પ્રવાહણ રાજા પાસે ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે હે રાજા ! મને આત્મવિદ્યા લણુવો ત્યારે પ્રવાહણ બોલ્યો કે હે ગોતમપુત્ર ! આજ સુધી આ વિદ્યા બ્રાહ્મણોને અવગત નથી. ક્ષત્ર ક્ષત્રિયોમાં આ વિદ્યા જાણે છે. પણ તું જિજ્ઞાસુ થઈ સરલ ભાવથી મને પુછે છે માટે હું તને કહું છું. એમ ઉત્તર આપી રાજાએ ઉદાલક ઋષિને આત્મવિદ્યા લણુવાની પછી બીજા ઘણા શ્રોત્રિય બ્રાહ્મણોને ખબર પડી કે ઉદાલક ઋષિ આત્મવિદ્યા જાણે છે. ત્યારે અનેક મોટા મોટા શ્રોત્રિય બ્રાહ્મણો એકત્ર મળી ઉદાલક પાસે ગયા. અને આત્મવિદ્યા લણુવાની જિજ્ઞાસા પ્રકટ કરી ત્યારે ઉદાલક ઋષિએ વિચાર કર્યો કે હજી મને પૂર્ણ વિદ્યા આવડતી નથી માટે બરાબર સમજાવી શકીશ નહીં. એમ વિચાર કરી ઉદાલક ઋષિ બોલ્યા કે હે બ્રાહ્મણો ! તમે કેમ પુત્ર અશ્વપતિ રાજા પાસે જાઓ, તે આ વિદ્યામાં નિષ્ણાત છે. ત્યારે તે બધા બ્રાહ્મણો અશ્વપતિ રાજા પાસે ગયા અને તે રાજાના વિદ્યાર્થી બન્યા. રાજાએ તે બ્રાહ્મણોને આત્મવિદ્યા લણુવાની. ”

આ કથા પરથી એમ સાર નીકળે છે કે આત્મજ્ઞાનનો વારસો મૂળથી ક્ષત્રિયોનો હતો; અને તીર્થંકરો સવશ્રેષ્ઠ ક્ષત્રિયો હોય છે અને આત્મજ્ઞાનનો પૂર્ણ પ્રકાર તીર્થંકરોમાં હોય છે. માટે કલ્પસૂત્રના કથનને ઉપરની કથા ટેકો આપે છે. મહાવીર પ્રજ્ઞ ક્ષત્રિય હતા અને હિંદુધર્મમાં બ્રાહ્મણો મહાવીરના શિષ્ય બનીને આત્મવિદ્યા પ્રાપ્ત કરી ગણધરો થયા.

હિંદુ સાહિત્યમાં અંબરીષ અને જનક આદિ અનેક ક્ષત્રિય રાજાઓ આત્મજ્ઞાની હોવાના દાખલાઓ મળે છે. શંકરાચાર્ય માટે જે દંતકથા પ્રચલિત છે તેમાં પણ શંકરાચાર્ય પણ કેટલીક વિદ્યા

જાણવા માટે ક્ષત્રિય રાજાના શરીરમાં પ્રવેશ કરી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી હતી. એમ કહેવામાં આવે છે.

માટે શલાકા-પુરુષોનો જન્મ સર્વ ઐષ્ટ્ર ક્ષત્રિય કુલમાંજ થાય છે. અને પૂર્ણ આત્મજ્ઞાનનો પારસો

ક્ષત્રિયોનોજ છે. આ વાત સાચી હરે છે. “કમ્મે-સરા તે કમ્મેસરા” આ કથન સત્ય છે. અને એ દષ્ટિએ, હિન્દુ સાહિત્ય પણ તીર્થંકરોની સર્વજ્ઞતાનો સ્વીકાર કરે છે.

શ્રી મહાવીર પ્રભુની અનુપમેય સહનશીળતા.

મહાવીર પ્રભુને છવાસ્યાવસ્થાના આર વર્ષમાં અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગો થયાં છે, તેમાં તેઓશ્રીએ જે સહનશીળતા બતાવી છે, તે અનુપમેય છે. કેમકે એવી સહનશીળતા બીજા કોઈએ બતાવી નથી.

જુઓ ! ચંડકોશીયા સર્પનું પ્રથમ તો સૂર્ય સામે નોંધને દ્રષ્ટિનું કેકરું કે જેમાં અપાર ને અસહ્ય વિષ ભરેલું હતું. તે દ્રષ્ટિ પડતાં પ્રભુને પાસવાર વેંદના થઈ છે. નથી થઈ એમ ન સમજવું, પણ તે તેઓશ્રીએ સમભાવે-દેહ ઉપરના વિરક્ત ભાવે સહન કરી છે. ત્યાર પછી તે સર્પે જાતે આવીને ડંશ માર્યો. તેની વેદના પણ ઓછી સમજવી નહિ. માત્ર ઉત્તર સહનશીળપણું હોવાથી અને પ્રથમ સંઘ-મથુ-ને પણ પ્રબળ હોવાથી સહન કરી શક્યા છે. બીજા જીવોના તો તેની દ્રષ્ટિ પડતાં કે તેનો ડંશ ચતાંજ પ્રાણ ચાલ્યા ગયા હોય-આવી સહનશીળતા રાખવી એ સહેલી વાત નથી.

બે પગના પોંચા ઉપર હાંડલી ગોઠવી, નીચે અગ્નિ સળગાવી ફીર રાંધનાર ગોવાળાઓએ કંઈ ઓછી વેદના આપી નથી. પરંતુ પ્રભુએ તે વેદના પણ સહન કરેલી છે.

સંગમ દેવના ઉપસર્ગ અગાઉ પૂર્વભવની અણુ-માંનીતી રાણી જે વ્યતરી થઈ હતી, તેણે તાપસીનો વેષ કરી પાણી ભરેલી જટાવડે આંજોટન કરી શીતવેદના પથુ જેવી તેવી કરી નથી એમાં પણ સહનશીળતા અત્યંત રાખેલી છે.

સંગમદેવે એક રાત્રીમાં કરેલા (૨૦) ઉપસર્ગો કે જે અકેક ઉપસર્ગ, અન્ય મનુષ્યનો પ્રાણ લેવા માટે ખસે છે તે તમામ સહન કર્યો એટલુંજ નહોતું

પણ તેણે એક હજાર ભારનું કાળચક્ર આકાશમાંથી પ્રભુના મસ્તક ઉપર પડતું મૂક્યું કે જેના ભારના દબાણથી પ્રભુ હીંચણ સુધી જમીનમાં ખુંચી પડ્યા. આ ઉપસર્ગ કંઈ જેવો તેવો કર્યો નથી પણ આ તો સમગ્રતાના સમુદ્ર, ક્ષમાના સમુદ્ર, દયાના સમુદ્ર ને સહનશીળતાના પણ સમુદ્ર, તેણે એ ઉપસર્ગ પણ સમભાવે સહન કર્યો. તેને પરિણામે સંગમદેવ ઉપર દેષ કે એક કરવા તો બાહુ ઉપર રેલા પણ ઉલટી દયા આણી-દયા આવી કે આ બીંચારો નિ-મિત્તને પામીને અનંત ભવમાં પરિભ્રમણ કરશે ને મહાદુષ્ટ પામશે. આવું સહનશીળપણું, આવી ઉ-દાર ભાવના અને આવી અપરાધી ઉપર પણ દયાળુ શક્તિ બિન્દેશ્વર કે તેના માર્ગમાં વર્તતા મુનિવર શિ-વાય બીજે સભ્ય થઈ શકે તેમ નથી.

પ્રતિ કાનમાં ખીલા નાખનાર ગોવાળોના ઉપ-સર્ગો તો હદ વાળા. શરીરના કુદરતી ભાગને જેદી કાસડના બે ખીલાની આણીઓ મેળવી દીધી. ઉપ-રાંત બહારથી દેખાય તો કોઈકે કાઢવા ધારે માટે અચ્છાભાગ કાપી નાખીને ન દેખાય તેમ કરી દીધું. એમ છતાં પણ ખરક નામના પ્રવીણ વેદે પ્રભુનું શરીર શલ્યવાણું જાણ્યું. અને તપાસ કરતાં કા-નમાં ખીલા નજરે પડ્યા. એટલે તે કાઢવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેને પરિણામે શલ્ય તો -ઠાડી નાખ્યું. પણ તે વખતે પ્રભુને પીડા અસહ્ય થવાથી ચીસ પડાઈ ગઈ.

અહીં અધ્યવસાય પરત્વે પુન્ય ને પાપનો બંધ થાય છે તે જુઓ. વેદે ખીલા કાઢવા તે વખતે ખીલા નાખતી વખતની પીડા કરતાં અત્યંત વધારે પીડા થયાં છતાં તેવી પીડા કરનારે શુભ કર્મનો બંધ

કર્મો, પુન્ય આધ્યું અને અર્જુના મુખ મેળવ્યા. પ્રથમનો ગોવાળ મરણ પામીને નરકના દુઃખનો ભાગ્ય ન થયો.

આ પ્રમાણેના અસહ્ય ઉપસર્ગો વખતે પીડા નથી થઈ તેમ નથી. અસહ્ય થઈ છે, પરંતુ પરમાત્માનું આત્મવીર્ષ પારાવાર હોવાથી તેને સહન કરી આત્મ-પરિણતિ બગડવા ન દીધી એમા વૃજ્ઞપલ નારાય મંથયણ પણ કારણભૂત છે. પરંતુ જેમ સંનયણ શ્રેઠ-શરીરશક્તિ વિશેષ તેમ ક્ષમાવાન ક્ષમા ધારણ કરી શકે. એટલે તે શ્રેઠ મંથયણ ઉત્તમ જીવેને ઉપગારી છે અને અધમ જીવેને પ્રજાળ પાપ બાધવામા મદદગાર થાય છે.

આવી અનુપમેય સહનશીલતાને ધારણ કરનાર પરમાત્માને પગલે પગલે ચાલવું તે આપણું કામ છે. તેમજ ખરો મોક્ષનો માર્ગ છે. તેથી જ આત્માની

સિદ્ધિ થવાની છે. તે વિના ત્યજ્ય માર્ગે કે તેથી વિપરીત માર્ગે આત્માની સિદ્ધિ થવાની નથી. આ વાત ચોક્કસ રીતે હૃદયમાં ધારણ કરવી.

મહાવીર પરમાત્માનું શાસન અત્યારે પણ તેમના આગમોથી તેમજ તે આગમોના ઉપદેશોથી જ્યવંતું વર્તે છે. પૂર્વ પુન્યના પ્રજ્ઞયોગથી તે શાસનની આ જીવને પ્રાપ્તિ થઈ છે. તો તેનો લાભ અવસ્ય લઈ લેવો. તેમા પ્રમાદ કરવો નહિ. ફરી ફરીને આ સ્થિતિ પામવી અતિ દુર્લભ સમજવી.

જે હજુકર્મી જીવ એ પરમાત્માના શાસનને આરાધક-એવશે, તેની ઉપાસના કરશે તે અલ્પ કાળમા આત્માનું દિન મંપાદન કરી પરમપદને પ્રાપ્ત કરશે. તથાસ્તુ.

કુંવરજી આણંદજી.

સતત યૌવન.

યૌવનક:-સૌાં શુભાખન્દેન મકનજી મહેતા.

આખા દેશમા ન્યારે યુવ લીગ (Youth League)નું વાતાવરણ પ્રસરી રહ્યું છે, પ્રત્યેક યુવક પોતાની યથાશક્તિ યથામતિ સમાજ અને દેશસેવાના ત્રત વેવા તત્પર થાય છે; દેશનેતાઓ કલ્પલ કરે છે કે રાજ્યકક્ષિતિઓ અને રાજ્યવિશ્વવે યુવક વિના ક્યાએ સંભવ્યા નથી, અને આ દેશની શુભામગીરી દુર કરવામા સમજી અને જવાબદાર યુવક મંડળની ખાસ જરૂર છે તેવે વખતે યૌવન ઉપર એક સાધારણ મનુષ્યની દૃષ્ટિએ થોડો વિચાર કરીએ તો અસ્થાને ન મળીય.

તખીમ કે શીયસુકની દૃષ્ટિએ આ લેખ લખવાનો ધરિદા નથી. પરંતુ એક સામાન્ય મનુષ્ય જો જીવનમા ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસ દેખે તો તેની યુવાવસ્થા એટલે કે તેની દેશની અને સમાજની સેવા કરવા યોગ્ય જીવંતી વીસથી ત્રીસ વર્ષ વધુ લંબાની શકે.

આત્યારે ૧૮-૩૦ વયનો યુવક યુવ લીગનો સભ્ય થઈ શકે છે. ૩૦ વર્ષ માગુસ યુવાન મટી જઈ

અને એ મને તો કેવળ હાસ્યજનક લાગે છે. ત્રીસ વર્ષ પહેલા યુવકના સાધારણ ગુણો નેનામા હોય છે, પરંતુ તે વખતે તેની મહત્વાકાંક્ષા માત્ર શેખશક્તીની પણ હોઈ શકે. તેની કતધ્ય-પરાયણતા અણસમજી બાળકના જેવી સંભરી શકે. તેની ભાવનાઓ બીજાની પણ જની શકે. તેના મનોવિકાસ હજી પૂર્ણ થયા નથી, તેના વિચારો હજી દૃઢ બન્યા નથી, હજી તે સારાસારમા સમજી શકેતા નથી, હજી તેના જીવનની જવાબદારી જાણતો નથી, એટલે ત્યા સુધીની જીવંતીને તેના અચપણનો ઉત્તરાર્ધ કહીએ તો ખોટું ન કહેવાય. ન્યારે તેનાં વિચારો અને ભાવનાઓ અનુભવ અને શિક્ષણથી દૃઢ બને, અને કર્નવ્યમાં મુકવા તેનું જીવનનું ધ્યેય બને, અને તે પાર પાડવાનું તેનામા બળ આવે, ત્યારેજ તે દેશની અને સમાજની સેવા કરવાની ખરેખરી લાયકાત મેળવે અને 'યુવક' મજ્દનો બધો અર્થ ખરો કરે. એથી ઉચ્ચ એક સીમળાએવા-જીવંતી કંદાએવા-કુટુંબી જન્ન-

ગથી થાકેલા એક નિરાશાવાદી ૨૫-૩૦ વર્ષના કહે-
વાતા યુવકને યુવક કહેવામાં હું તો મોટી ભુલ દેખું
હું. જે આપણે પશ્ચિમનાં દેશોના યુવાન તરફ નજર
કરીશું તો તેના હરવામાં, ફરવામાં, પહેરવેશમાં અને
રહેણીકહેણીમાં યૌવનની રુપરતિ દેખાય છે ત્યારે હિંદુ-
સ્થાનનો ત્રીસ વર્ષનો ઉગતો યુવક નિર્માલ્ય, નિરતે-
જ, નિરાશાવાદી, કમરમાંથી વળા ગમેલો, મોટે કર-
મણી પડી ગમેલો, અને હાથમાં પોતરી પકડીને
એક બિચારો યુદ્ધા જેવો ચાલતો દેખાય છે. જે કે
આને અપવાદો હશે તો પણ ખુશ્ખા દિલથી વિચાર
કરતાં દરેક નિષ્પક્ષપાતી માણસને સલ જણાશે.
અને જે બારીકબારી કારણો તપાસીશું તો દોષ યુવ-
કનો નહિ પણ દેશની આર્થિક અને સામાજિક અ-
ધોગતિનો લાગશે.

હુંક્યાં જે આપણે તેનાં કારણો તપાસીશું તો
મને નીચેનાં કારણો મુખ્ય લાગે છે:—

પહેલું કારણ બાળકગનનું. આપણા ઋષિ મુ-
નિએ ૨૫ વર્ષ મુધી બ્રહ્મચર્ય પાળી શાસ્ત્રાભ્યાસ
કરતા પણ આજ તો ભ્યાં જેમએ ત્યાં આ લોક-
ગીતની ઝાંખી થાય છે.

શું ખાર વર્ષે બાળકી કદાપિ માતા થઇ હતી ?

શું અગ્યાર વર્ષ પ્રજા લ્હાવે પુત્રનો લેતી હતી ?

આ વિશે મહારા કરતાં વધારે લાવક લેખકો
અને લેખિકાઓએ બહુ લખ્યું છે; એટલે મ્હારે વધારે
લખવાનું ન હોય. તો પણ આટલું તો કહ્યા વગર
તજ ચાલે કે સમાજમાંથી આ રીતો નાશુદ કર્યા
વગર દેશનાં ભવિષ્યના રચકો ચનારા Strong
and Healthy યુવકો કેવળ હુલ્લભજ છે.

બીજું કારણ આજની પાશ્ચાત્ય કેળવણી માટે
ભણીતી કરી ટાંકું તે ખોલું ન ગણાય.
મેટ્રિક થતાં માંદા પડીયા, બી. એ. થયા બેઠાવ;
એમ. એ. મરણ પધારીએ, એ વિદ્યાના હાલ.

પહેલાં મને આ કવિ માટે બહુ તિરસ્કાર હતો
કે વિદ્યાને માટે લોકો આવું ખોલે! પણ હું જેમ
એ લોકોના પરિચયમાં આવતી જાઉં છું તેમ તેમ
મને એ પહેલાંની માફક હઠહઠનું જુઠાણું નથી લા-

ગતું પણ કેટલેક અંશે સત્યજ દેખાય છે. એક ના-
નપણથી રાત દીન વાંચી આંખ અને શરીર તાલી
નાંખી, લાવવા અને સંભોગો વચ્ચે. અથડાતો
આજનો જૈનયુગેટ શું ક્યાને પાત્ર નથી ? નથી એના
જીવનમાં બ્રહ્મચર્યના ઔજસ કે આત્માના ઉલ્લાસ.
એને બદલે એને તો પડી છે પરીક્ષા પાસ કરવાની
અને કુટુંબનાં ભરણપોષણની પીડા. લાયકાત રૂ. ૩૦
કમાવાની, જરૂર રૂ. ૧૫૦ ખર્ચવાની, નસીબમાં
ખાસકાં અને ઉમેદ દેશનેતા થવાની. એમાં દોષ
કોનો ?

એ લોકોનો કેળવણીનો મોજો જેમ અને તેમ
ઝાંઝા કરવો, અને રમત ગમત અને આનંદોત્સવમાં
લાગ લેવા દેવો, જીવનનાં ઉલ્લાસ અને ઉર્મિઓ
અનુભવવા દેવા યૌવન શક્તિઓ ખીલવા દેવી અને
જરૂર પડ્યે જરૂર જેટલોજ ભાર મુધી એમની
Natural growth વધવા દેવી. એવો એક યુવક
પોતાને હમેશાં યુવાન માનશે અને મનાવશે.

ત્રીજું કારણ સાંસારિક અને સામાજિક બંધન.
આપણી સામાજિક અને સાંસારિક રીતોએ દરેક
જણને એવો તો જકડી લે છે કે તેમાંથી
બહાર નીકળી શકવાની શક્તિ લાગ્યેજ કાઢના
જેવામાં આવે છે. જે આપણે યુવકની અને દેશની
આબાદી ઇચ્છતા હોઇએ તો સમાજ સડો દુર કરવા
તન, અને ધનથી મદદ કરવી જોઈએ. આ સડાઓ
જનમથીજ બાળકનાં ઉપર એવા દાખો મુકે છે કે
તેની Natural growth ખીલકુલ થતીજ નથી,
અને બાળક યુવક થવા પહેલાં ઘરડો થઇ ગયેલો
જાતને માને છે.

ચોથું કારણ દેશની આર્થિક અધોગતિનું છે.
જે દરેક યુવક કરકસરથી રહેતાં શીખે, અને
કેંચા નીચાનો ભેદ ગણ્યા વિના શારીરિક મહેવત
કરતાં શીખે, તો કેટલેક અંશે પોતાના પગ ઉપર
ઉભો રહી શકે. ઘણી બાબતોમાં આપણા લોકો પશ્ચિ-
મમાંના લોકોનું અનુકરણ કરે છે તો પછી આ
બાબતમાં કંઈ નથી કરતા ? યુરોપ કે અમેરીકાનાં
તવજર કુટુંબનાં યુવકને પણ જે મોટર ૧૯૪૨-

ખલાસી-એજીનીયર-કે મીલ મજુરનું કામ કરતાં શરમ નથી આવતી, તો આપણા ગરીબ દેશના લોકોને શા માટે આવવી જોઈએ? આથી થતા આર્થિક ઉપરાંત શારીરિક લાભો પણ આપણા યુવક વર્ગે ભુલવા ન જોઈએ.

પાંચમું કારણ આપણી રાજકીય ગુલામગીરી.

કોઈપણ પરતંત્ર દેશની પ્રજા ઉપર અણુધતો દાખ સહજ અને સ્વાભાવિક છે પરંતુ પંડિત મોતી-લાલના શબ્દોમાં કહીએ તો સ્વતંત્રતાની લડત એક વખત શરૂ થયા પછી અટકતી નથી. જે આજે બારડોલીએ કરી બતાવ્યું તે કાલે આખો દેશ કરી બતાવશે. યુવક મંથનો કાળો કાળે અળખે છે? અને આપણો સ્વતંત્ર યુવક વર્ગ પરદેશ જોડે દરિ-કાષ્ટમાં ઊતરી શકશે.

આ તો આપણે યુવકના વિકાસનો વિચાર કર્યો, પણ યુવતિનું શું? જો દેશનું એ અંગ સહેલું હશે તો ઉપહું સધળું અગમ્યજ છે. આજની ભારતવર્ષની યુવતી એટલે મોટે ભાગે કુટુંબજન્ય બંધા-એલી, સાસુ સસરા નણંદના હાથે કચડાતી એક ફીનભાગી બાળા-યા તો બાર ધૂટ લાંબા અને ૧૪ ધૂટ પહોળા ઝોરડામાં ઢુંકી આવકવાળા પતિને સંતો-પતી એક અભાગી અબળા-યા તો-અંમાર અને

સમાજના અંધનમાં રીખાતી એક નિર્ભાગી ગૃહલક્ષ્મી. યુવકને માટે જે કંઈ તે યુવતિને માટે ધણેજ મોટે ભાગે સત્ય છે. તેમને માટે નિર્દોષ આનંદ કરવો એટલે સમાજ રૂપી રાક્ષસને છુટો મુકવા જેવું છે. રમવું, હરવું, ફરવું એ વંકી ગયા જેવું લાગે છે. આ જમાનામાં પણ ચાંદનીમાં ગરબા ગાર્દ કલ્પોલ કરવા પણ કેટલાકને મન પાપ છે, તો પછી કેળવણીની તો વાતજ શી? આવી યુવતિ જીવનમાં ક્યાં સુધી આનંદ અને ઉલ્લાસ અનુભવી શકે? યુવકને માટે જે કોઈ કંઈ તે યુવતિને માટે પણ આવશ્યક છે.

જો સમાજમાં બળીદાન અટકાવવાં હોય અને એને સુદૃઢ બનાવવો હોય તો યુવતિને પણ છુટથી દગ્ગા ફરવા દો, ફળીમળી વિચારોની આપ લે કરવા દો, જીવનના આનંદોલાસ અનુભવવા દો. સમાજ અને સંસારની બેરી નાંખવા ઊતાવળ ના કરો; અને ભવિષ્યમાં આદર્શ ગૃહિણીઓની અને વીરાંગનાઓની ખાત ન પડવા દો.

આખાલવદ્ધ યુવાન બનો. દેશની, સમાજની અને મનુષ્યત્વની સેવા કરો, જગતમાં આનંદ અને ઉલ્લાસ પ્રસારો, ઉર્ધ્વરમણ અને ઉર્ધ્વગમન જીવનના ધ્યેય રાખો! અરજુ.

એક પત્ર.

જીહુ.

તા. ૨૩-૪-૧૯૨૯.

મુરબ્બી શ્રી મોદનભાઈ,

તમને જાણીને આનંદ થશે કે હાલ ઘરેલુ માંડ કાર્ય હવે પૂર્ણ થયું છે-એમ. એ. ની રીઝી માટેનું માઈ Thesis મેં ગઈ કાલેજ યુનિવર્સિટીને સોપી દીધું છે. તૈયાર કરેલા આ પુસ્તકનું મથાણું એવું રાખ્યું છે કે:-

Jainism in North India-800 B. C. -526 A. D." "ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં જૈન ધર્મ-૪. સ. પૂર્વે ૮૦૦ થી ૫૨૬." ટુંકામાં, જૈનોનો

દેવર્ધિગણી સુધીનો ઇતિહાસ મેં તૈયાર્યો છે. પ્રથમ તો તમે જાણો છો તેમ મારો વિચાર વીસમી સદી સુધી પહોંચી જવાનો હતો, પરંતુ જેમ જેમ કાર્ય કરતો ગયો તેમ તેમ વિષયની વિશાળતાનું મને ભાન થતું ગયું, અને છેવટે એવાજ નિર્ણય ઉપર આવ્યો કે દેવર્ધિગણીથી હાલ તુર્ક આગળ ન વધવું. એક વાર વચ્ચની છેલ્લી પરિપદ સુધીના જૈનોના ઇતિ-હાસની સારી રીતે સંકળના થઈ. જય તો પછી પાછલા ઇતિહાસની કંઈ ખાસ મુશ્કેલી નથી રહેતી. આથી વિશેષ મારા આ નજવા પ્રયાસ બાબત મારે તમને કહેવાનું ન હોય. તમારા જેવા મુરબ્બીઓના

આશીર્વાદ અને મદદનું આ પરિણામ કહું તો કંઈ ખોટું નહિ.

આજ અટી વર્ષો મેં માફ આ કાર્ય પુરું કર્યું, છતાં તે કમી બદલ કોણ જાણે કેમ મને કંઈ સંતોષ નથી. આજ છેલ્લા ચાર છ મહિનાથી મને એમજ થાય છે કે હાલ બનેલા દેવાળીઆઓના (પૂર્વજોના) ઇતિહાસ શા લખવા? એવાઓની બૃત્ કીર્તિનાં ગીતગાન કરવાથી શું વળે? કોઈ દેવાળીઓ પોતાના જીવનમાં આગલું દેવું આનો પાઈ ચૂકવી સાહુકાર થાય અને પછી એનું જીવનવૃત્તાંત લખીએ તો એમાં કંઈ અર્થ પણ ખરો? એવા જીવનવૃત્તાંતમાંથી વર્તમાન તથા ભાવી જનતાને કંઈ ચાર સારી બાબતો : જાણવાની પણ મત્રે, પરંતુ જે દિન પ્રતિદિન વધુને વધુ કુખ્યો જાય છે અને જે એ બાબત તરફ નજર ધરી ગયો છે તેના જૂત જીવનનાં બાંધુગાં કોને ગંભીર ઉતરે? મોહનભાઈ! આજનો આપણો સમાજ આવા એક દેવાળીઆથી કંઈ રીતે મક્કો છે? ત્યાં જુઓ ત્યાં થોડા અંધકાર બાપી રહ્યા છે. આપણા જીવનમાં એક પણ વસ્તુ એવી નથી રહી કે જેથી દુનિયાની બીજી પ્રજા યા સમાજનું ધ્યાન આપણા તરફ ખેંચાય. આપણા સાધુવર્ગ બાબત તો તમે જાણો છો. સમાજનો તે મૂળ આધાર હતો. તે લગભગ અસ્ત થતો જાય છે. દુઃખની વાત તો એ છે કે હવે તો નાના મોટાની કોઈ મર્યાદા પણ નથી જાળવતું. આજે જૈન સાધુઓ માટે ખરી ખોટી ગલીય વાતો પણ આપણે સાંભળીએ છીએ. આવી ગલીય વાતો કરનારા જૈનોમાંથી મને છે. આમાં કેવળ જૈન સમાજ નહિ, પરંતુ સારાએ હિંદે નામોશી લેવાની છે, કારણકે એક વખત એવા હતો કે ત્યારે જૈનોનો સાધુવર્ગ આ દેશને એક ગૌરવ લેવા જેની વસ્તુ ગણાતી. આ સિવાય જૈન જનતા તરફ નજર કરીએ છીએ તો ત્યાં પણ કંઈ આશાનાં ચિન્હ નથી દેખાતાં. જનતાનો મોટો ભાગ તો એટલો ‘બધો’ શ્દિગ્રસ્ત અને સાંકડા વિચારનો છે કે અમારા જેવા બીન અનુભવી ઉમતા જુવાનીઆઓને તો મુંઝાવે પાછાજ પડતું પડે. બીજા બાજુ કેળવણીનો વર્ગ ધણું અર્ધ ધાર્મિક

બાબતો અને સંસ્થાઓ તરફ ઉદ્દેશીન થતી ધરાવતો હોય છે. આ બધું સકારણ છે. પરંતુ મૂળ પરિસ્થિતિ ધન્યવા ગોચર તો નથીજ. વાતાવરણ એટલું બધું જડ અને પ્રતિકૂળ હોય છે કે કોઈ પણ સંમત માણસને ચાકીને ઘેર બેઠેજ છુટકો.

દુકમાં આ સમાજની અત્યારની પરિસ્થિતિ. ઐતિહાસિક કથા કાળમાં એણે દેવાળુ પુકથું એનો અત્યારે વિચાર નથી કરવાનો. આપણે આપણો વારસો ગુમાવી બેઠા છીએ, અને હર હમેશ વધુને વધુ કુખ્યતા જઈએ છીએ એમાં મને તો કંઈ શંકા લાગતી નથી. આવી એક સમાજનો ગૌરવ ભયો ઇતિહાસ પણ એના કલ્યાણમાં સક્રિય પાઠ નથી ભળતી શકતો. તેથી એટલું થાય કે દુનિયાની બીજી સમાજો આજળ ખરી ખોટી બધાઈ માણવાનું સાધન હાથ આવે; વધુમાં ધમને અંગે અને એના ઇતિહાસને અંગે દુનિયામાં ચાલતી કેટલીક ગેરસમજે દર થાય. આટલું છતાં આવા પ્રયાસોની ખરી સફળતા તો હું ત્યારેજ જોઈ શકું કે ત્યારે સમાજ એવી મહોટાઈને જાણે તેવું ગયાન ભોગવતો હોય. દુનિયાને એમ કહીએ કે પ્રભુ મહાવીરના અહિંસા વાદે માનવતાનું મહાન હિત સાધ્યું છે તો તેમાં મને કંઈ અર્થ નથી દેખાતો. ધરી ધરી “ખામેસિ સન્ને જવા...” બોલનારા આપણે બધા અને આપણા ગુરુઓ અંદર અંદર લડતા હોઈએ, એકબેકનાં માથાં ફેડતા હોઈએ અને કોરી દારા લાખો રૂપીઆનું પાણી કરતા હોઈએ તો એ અહિંસાવાદના ગુણ ગાંધીથી આપણા સા દહાડા વળ્યા? અત્યારે આપણને જૈનોની સંખ્યાની પરવા ન હોય, પ્રજા જીવનની આ રિથિતિમાં પણ જે આપણી ત્રાતિ સંસ્થાઓ આપણે દર કરવા ન ધન્યતા હોઈએ, અને બીજી સમાજનાં જૈનધર્મ અંગીકાર કરી આવેલાં ‘સી પુરયોને’ પણ આપણે અપનાવી ન શકતા હોઈએ તો પછી મહાવીરના વખતમાં આટલા જૈનો હતા યાનંદ અને મૌર્ય સમયમાં જૈનોનું પ્રાધાન્ય હતું એવો વૃથા બકવાદ કરવાથી કેાનું હિત સધાયું? હું તો કહું છું આપણે એક વખત સોના જેવા હતા, અને આપણો ઇતિહાસ દુનિયાની કોઈ પણ મહાન

પ્રજાને ગૌરવ આપે તેવો હતો. તો તેથી શું અત્યારની આપણી સાધુ સંસ્થામાં (કે શ્રાવક સંસ્થામાં) એક મોટું પરિવર્તન થોડુંજ થવાનું છે ? એવું વધુ પડતું પ્રાધાન્ય આપા ગીત ગાવાથી થોડુંજ હેતું પડવાનું છે ? આવા પરિવર્તનો ઈચ્છનારાઓને માટે તમને નથી લાગતું કે એકજ રસ્તો હોઈ શકે અને તે એ કે પોતાનું બધા વધારતું અને એકનિષ્ઠાથી જીવેશ ચલાવતો ?

આજથી આડેક દિવસ ઉપરજ એક સહૃદયી ભાઈએ મારા અખ્યાસ આખત કંઈ પુછ પડછ કરેલી. ત્યારે એમને ઉપરના નિબંધ બાબત કંઈવામાં આવ્યું ત્યારે એનો ઉત્તર લખુડી ઉઠ્યા:- " સાહે તમને તે આવું શું સુગ્યુ દશે ? ત્યારે દેશમાં ચારે તરફ એક ભયંકર દાવાનળ સળગી ઉઠ્યો છે ત્યારે તમને જેન ધર્મના ઇતિહાસની મંકળતા કરવાનું મુકે છે ? હું તો તમને કહું છું કે એક વાર માની લો કે જેનોના જેવો જ્યસ્ત અને ગૌરવ ભર્યો ઇતિહાસ બીજા કોઈ મંત્રદાયકો નથી તો તેથી તેમા આપણા શા હક્કાર વલ્યા ? જે મર્ષાદિત ક્ષેત્રમાજ કામ કરતું છે તો એવું કંઈ કરો કે જેથી તમારો સમાજ પણ દેશના સ્વાતંત્ર્યની લડાઈમાં પોતાનો પાઠ ભજવી કુટે. હિંદના ભાગી ધંધરમા જે જેનો પાછી પાની કરશે યા એ તરફ આખમિયામણું કરશે તો પછી ઇતિહાસને પાને શું લખાશે તેમા કોઈએ વિચાર કયો છે ? "

આવું આવું એ ભાઈએ બીજું પણ કેટલુંક સંભળાવ્યું, છતાં આ મારો ચેત્તો પત્ર હવે અહિંજ બંધ વાળું છું. મુબારક આવવાનું યશે ત્યારે તમને મળીશ. બાકી એકાદ રવિયારે તમે અહિં આવી ચકો તોયે એ પરી આનંદ થશે.

લી. ચીમન શાહના
વદમાતરમ્.

—આ યુવક એલ્યુએટનું હૃદય કેવા કેવા ઉજાળાઓ મારી રહ્યું છે તેનો ખ્યાલ તેનો આ પત્ર આપશે. અનેકાંત-સાપેક્ષ દૃષ્ટિથી વિચારીશું તો તેના વિચારબિન્દુમાં તથાઈશ; અને તેથી વર્તમાન

સ્થિતિ પર નજર રાખી તેને મુદારવા માટે કટિબદ્ધ થઈ ઉત્કટ પ્રયાસ કરવાના કર્તવ્ય પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરવાની નથી; પરંતુ બીજી દૃષ્ટિથી વિચારતા તે ભાઈને જણાશે કે સર્વ કોઈ વર્તમાન સામાજિક કે રાજકીય પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા જેટલા બળવાળા-શક્તિવાળા-સંગેશવાળા હોતા નથી તેથી જેઓ તે બાબતમાં રસ લઈ પ્રબલ પુરુષાર્થ સેવી ન શકે તે બીજા પોતાના રસપ્રદ વિષયમાં પડી તે વિષયને બલવાવી શકે. ઇતિહાસ વિષય તે જૂતકાલની સમગ્રી ને સ્થિતિ પર પ્રકાશ નાંખે છે છતાં તે પણ ધર્મ અર્થ કામ મોક્ષના ઉપદેશવાળો બની શકે છે એમ તેની સંસ્કૃતના એક શ્લોકમાં કરેલી વ્યાખ્યા જણાવે છે:-

ધર્માર્થકામમોક્ષાણા મુપદેશ સમન્વિતમ્ ।
પૂર્વેવૃત્તં કથાયુક્ત મિતિશક્તં પ્રચક્ષતે ॥

જૂતકાલનું બાહક તે વર્તમાન છે, અને વર્તમાન તે ભવિષ્યકાલનું જનક છે, જૂતકાલનું ગૌરવ કે અપ્રતિષ્ઠા-ચુલ્લ કે દોષ વર્તમાનને મુદારવામાં ખપ લાગે છે, અને વર્તમાન પરથી વધુ સુંદર અને ગૌરવાન્વિત ભવિષ્ય જે ઉપાયોથી બની શકે તે ઉપાયો વર્તમાનને મુદારવામાં ઉપયોગી નિવડે છે, જે પોતાની પુંછ શું હતી, જે પોતાનો વૈભવ જૂતકાલમા કેવો હતો તે જુલી જાય છે, તે વર્તમાનમાં પ્રગતિકરવાની ઈચ્છાશક્તિ કેળવી શકતો નથી. સર્વની જરૂર છે, તેથી જે જેનાથી બની શકે તે તે કરે-કર્ષ કરે તેજ ઇષ્ટ છે. અમુક કરતું નોંધ્યે છતાં તે ન બની શકે તો પછી બીજું જે કંઈ બની શકે તે ન કરતું ને હાય જેડી એદ પામતા જેડી રહેતું તે થોભ-ઈષ્ટ નથી. યયાશક્તિ યતનીયં શુભે । બાકી હાલનો જૈન કે હિન્દુ સમાજ જે જાતની નિર્મળતાઓ દેખાડી રહ્યા છે તેને ઘણા સમજુઓ કાયરતા-નિષ્પ્રાણતા એ નામ આપે છે. શ્રી મહાવીરના સિદ્ધાંતોનો વ્યવહાર અમમ તેના અનુયાયી સમાજમાં ન દેખાય તેમાં આપણો બધોનો વાક છે અને સામાન્ય જાતના દોરનાર આગેવાનો-ધર્મોપદેશકોના શિરે તેનો મોટામાં મોટો હિરસો છે. દેશનું

દારિદ્ર્ય શીટવાની મોટામાં મોટી ચાવી તે સ્વરાજ છે. કરવાની-કરીને કંઈક કાર્યરૂપે ખતાવી આપવાની તે મેળવવા માટે દેશની સર્વ કામોએ (કે જેમાં જોનોનો પણ સમાવેશ થાય છે,) ચોતાની નિર્બળતા દૂર કરી પ્રગતિના પથે વિચરવા પ્રબલ પુરુષાર્થ

કરવાની-કરીને કંઈક કાર્યરૂપે ખતાવી આપવાની અતિ-અતિશય આવશ્યકતા છે, શ્રી મહાવીરનો પ્રબલ પુરુષાર્થ સર્વને વીર થવા પ્રેરે એજ અત્યારે હુંકમાં હૃદયની પ્રાર્થના ! તેવી.

સ્વીકાર અને સમાલોચના.

પ્રાણપ્રેમ પુષ્પમાળા—યોજક રા. પ્રાણસુખ માનચંદ નાયક, સં. ૧૯૮૭. ૫૦ ન્યુ. પ્રિ. પ્રેસ અમદાવાદ યુ. ૨૪+૨૧૮ [ડિ. સવા ૨૦] આમાં પ્રભુભક્તિ વૈરાગ્ય તથા નીતિનાં પદો-ગાયનોનો ગ્રંથદ છે. શ્રીસુત પ્રાણસુખ એક સુંદર ગાયક હોવા ઉપરાંત હૃદયના ઉર્મિઓ ઉછાળી પ્રેરણા પામી કંઈ કવિતા પણ કરનાર છે, અને તે કવિતા ન્યારે પોતે સંગીત સાથે ગાઈ ખતાવે છે ત્યારે અતિ આસ્વાદ આપે છે. આ સંપ્રદાઈ અંદર અનેક પ્રાચીન કવિઓનાં પદો અને ગીતો આપ્યાં છે અને તે ઉપરાંત સ્વરચ્ચિત ગાયનો મૂક્યાં છે અને તે દરેક પર રાગ અને તાલ આપ્યા છે. મુંબઈની જૈન સમાજમાં રા. પ્રાણસુખે એટલો બધો ભાવ ચોતામાં ઉત્પન્ન કર્યો છે કે તેના પુસ્તકના અનેક ગ્રાહકો અગાઉથી મળી આવ્યા છે અને મળી આવશે એવી ખાતરી છે. ભક્તિતત્ત્વ મર્તિપૂજક સમાજમાં બહુ ખીલ્યું ને વિકાસ પામ્યું છે, તેનો આનંદ કંઈ જોર છે અને ન્યારે સંગીતના લય સાથે પ્રભુનાં સ્તવનો વૈરાગ્ય પદો અને નીતિની ઉપદેશક સમીચો મવાય છે ત્યારે તેના ગર્ભમાં રહેલ ભાવ ઘુરત સમજવામાં આવે છે અને શ્રોતાનું ચિત્ત રંગ્મન થાય છે. સંગીતનું શિક્ષણ જેમ બને તેમ વધુ પ્રચાર પામે તેમ કરવાની સમાજને જરૂર છે અને તેમાં રા. પ્રાણસુખ જેવા વધુ ભાગ આપે તેમ કરવું યોગ્ય છે. કર્તાના પ્રયાસને સંજ્ઞા ધક્કાએ છીએ.

કંઠા પહોરની વાતો ભાગ ૧ લો. લેખક શ્રીસુત હનનલાલ વિદ્યારામ રાવળ લણવાડા. પ્રાં રોક પુસ્તકોત્તમ વિદ્યામ માવજી મુંબઈથી લલ્લમી ઈલેક્ટ્રીક પ્રિ. પ્રેસ. વડોદરા. યુ. ૨૧૭) આમાં

સાડેક દૂંઠી વાતો છે અને હાસ્યરસ ઠીક ઉત્પન્ન કરે તેવી છે. નાનાં બાળકો હાસ્યરસનો મધુરો લ્હાવ અને તેથી નિર્દોષ આનંદ લે એ ખાસ જરૂરું છે. હિંદુ સમાજમાં મીઠી નિર્દોષ મસ્કરી કરી હસતા રહેવા અને રાખવાની ટેવ નથી. ધર્મના-અધ્યાત્મના વિચારોથી ઓતપ્રોત રહેલી હિંદુ સમાજમાં ભદ્રેશ્વર પછું, ગંબીરતા, અને ઉદાસીનતા બહુ તજરે પડે છે; તેમાં રોજના સામાન્ય બ્યવહારમાં જીવનને ઉલ્લાસવનું રાખવા માટે હાસ્ય ઉત્પન્ન કરે અને સાથે શોધક હોય એવી વાર્તાઓનું અચૂક સ્થાન છે. તેવી વાર્તા પૂરી પાડવાના લેખકના પ્રયત્નને અમે અભિનંદોએ છીએ. લેખક વચોવટ છતાં હજી પણ સુવકને શરમાવે એવું બેસ અને બેમ રાખીને કંઈને કંઈ લખતાજ રહે છે. પ્રાચીન ગુજરાતી કવિઓની કવિતાઓ શોધી કાઢવાનો તેમનો પ્રયાસ નજીનો છે; ને સાથે સાથે આવી વાતોના સંપ્રદ તેમણે કર્યો છે. કિંમત ઘણી વધુ છે.

જૈન દર્શન—અનુવાદક મુનિ તિલકવિજયજી પંચળી વિ. સં. ૧૯૮૪ યુ. ૨૨૧ પ્રાં આત્મતિલક ગ્રન્થ સોસાયટી પુના. હનુમાન પ્રેસ.) મહાન દર્શન શાસ્ત્રી પરમ સુધારક નિષ્પક્ષ ધુરધર વિદ્યાન શ્રીમત હરિભદ્ર સુરિએ રચેલા પદ્મદર્શન સમુચ્ચય પર ગુણ-રત્નસરિની બહુલ દીકા છે તેમાં છઠ્ઠે દર્શનો પૈકી જૈનદર્શન સંબંધીના ભાગનો પાંડિત બહેચરદાસ જીવરાજે ગુજરાતીમાં સુ-દર અને યથાર્થ અનુવાદ સ્વ. મનઃસુખલાલ રવજીભાઈ મહેતાની પ્રેરણાથી કરી તે સ્વર્ણરશ્મિ તરફથી બહાર પડી ગયો છે. તેનું હિંદી ભાષાંતર પાંડિત સુખલાલજીની પ્રેરણાથી મુનિ તિલકવિજયે કરીને હિંદીભાષી જૈનો તેમજ જૈને

તરોને જૈનદર્શનનો અચ્છો ખ્યાલ આપવાનું સાધન પૂરું પાડ્યું છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. સાથે સાથે પં. બહેચરદાસે પ્રસ્તાવનામાં હરિભદ્રસૂત્રિ સંબંધી જે વક્તવ્ય કર્યું છે તેનો અનુવાદ આમાં આપ્યો હોત તો ગ્રંથનું ગૌરવ વધત. શામાટે તેમ કરવાનું છોડી દીધું છે તે સમજાતું નથી. આ પુસ્તક હિન્દી ગ્રંથ રચનાકર કાર્યાલય હીરાબાગ, ગિરગામ મુંબઈ પાસેથી મળી શકશે. મુંદર કાગળો પર મુંદર છપાઇ છે, અને આ ગ્રંથ દરેક જૈન હિંદીભાષીને સંગ્રહવા લાયક અને મનનીય છે.

ન્યાયાવતાર—મૂલ પ્રણેતા શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર, તે પર દેવભદ્રસૂત્રિનું ટિપ્પન અને સિદ્ધિર્ગિગ્ણિની ટીકા. સં. ડા. પરશુરામ વૈષ M. A. D. Litt. (Paris) સાંગલીની વિલિંગ્ડન કોલેજના સંસ્કૃત અને અર્થભાગધીના પ્રોફેસર અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના પૃ. ૪૩, મૂળ સંસ્કૃત ગ્રંથ પૃ. ૧૦૨. પરિશિષ્ટ અને અંગ્રેજી નોટ્સનાં પાનાં માત્ર ૯ પ્રકાશક શ્રી જૈન સ્વેનામ્બર કોન્ફરન્સ, મુંબાઇ સને ૧૯૨૮ મૂલ્ય રૂ. દોઢ) આ ગ્રંથ મુંબઈ યુનિવર્સિટીના કોલેજના અભ્યાસક્રમમાં નિર્ણીત થયેલ છે. મૂળ ગ્રંથ પાઠણી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય સલા તરફથી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય ગ્રંથાવલી ગ્રંથાંક ૨ તરીકે પં. ભગવાનદાસથી સંશોધિત થઇને સં. ૧૯૭૩ માં પ્રસિદ્ધ થયો હતો પણ તેની નેકલ બધી ખપી જવાથી કોલેજમાં અભ્યાસ કરનારા માટે તે અલબ્ધ હોવાથી તેનું આ બીજું મંકરણ આપણી શ્રીમતી કોન્ફરન્સ ઓફિસે બહાર પાડી તેમનાપર ઉપકાર કર્યો છે તે માટે તેના મંત્રી-ઓને ધન્યવાદ ધટે છે. પ્રમાણ અને નવની વ્યવસ્થા કરવા માટે નવીન શાસ્ત્રરચના કરવાનું કાર્ય કરવામાં અગ્રણી તરીકે સિદ્ધસેન દિવાકર હતા. તેમણે સૌથી

પહેલાં ન્યાયાવતાર નામના તર્કપ્રકરણની સંસ્કૃતમાં રચના કરીને જૈન પ્રમાણનો પાયો સ્થિર કર્યો, અર્થાત્ ન્યાયાવતાર એ સંસ્કૃત જૈન સાહિત્યમાં પદ્ય-ગદ્ય આદિ તર્કગ્રંથ હોઇ સમસ્ત જૈનતર્ક સાહિત્યનો પ્રથમ ખણો છે-તેણે જૈન તર્ક પરિભાષાનું જે પ્રસ્થાન શરૂ કર્યું તે આત્યાર મુધી અખંડિત છે, તેથી, એના પ્રણેતા સિદ્ધસેન જૈન તર્કશાસ્ત્રના પ્રસ્થાપક છે. ડા. વૈષની પ્રસ્તાવના ગ્રંથપર પ્રકાશ પાડે છે; ગૂજરાતી ભાષા બાણનારને આ ગ્રંથપર પડિત મુખવાક્યે કરેલું વિવેચન વધારે ઉપયોગી અને પ્રકાશ પાડનારું નિવડશે. ટીકાકાર સિદ્ધિર્ગિ ઉપમિતિ ભવપ્રખ્યા કથાના સં. ૯૬૨ માં કરનાર પ્રસિદ્ધ છે, ટિપ્પનકાર દેવભદ્રસૂત્રિ તે સિદ્ધરાજ જયસિદ્ધના રાજ્યમાં થયેલ પ્રસિદ્ધ મત્સ્યધારી અભયદેવસૂત્રિના શિષ્ય હેમચંદ્રસૂત્રિના શિષ્ય છે. આ ગ્રંથના અભ્યાસથી જૈન ન્યાયના પ્રાચીનમાં પ્રાચીન સૂત્રબદ્ધ ગ્રંથનું જ્ઞાન થતા જૈનોએ ન્યાયસાહિત્યમાં પ્રાચીનકાળથી ફાળો આપ્યો છે એ સમજશે, વિશેષમાં જૈન ન્યાયની વિશેષતાઓ ગૂજરાત પુરાતત્ત્વ મંદિર તરફથી આ મૂળ પ્રણેતા સિદ્ધસેનના સંપત્તિતર્ક પરની રાજગચ્છીય અભયદેવસૂત્રિની ટીકાના ભાગ પ્રકટ થતા ગયા ત્યારથી સમસ્ત જગતના વિદ્વાનોને સમજવા લાગી છે. જૈનોમાં ન્યાયનો આદર જોષ્યે તેવો નથી બદલે તદ્દન છે જ નહિ એમ કહિયે તો ખોટું નથી. દિવસાનુદિવસ તે પ્રત્યે લક્ષ વિશેષ બગત થઈ જૈન ન્યાયના ગ્રંથોનું પ્રકટીકરણ વધુને વધુ ચાલુ અને તે પરથી સ્વતંત્ર ગ્રંથો જૈન ન્યાયશાસ્ત્રના ઇતિહાસનું દિગ્દર્શન કરાવવા રૂપે તેમ જ સમસ્ત જૈન ન્યાયશાસ્ત્ર-પ્રમાણશાસ્ત્રનો સાંગો-પાંગ ખ્યાલ આપનાર તરીકે રચાય એવું અમે હૃદયપૂર્વક ઇચ્છીએ છીએ.

નીચેનાં પુસ્તકો વેચાતાં મળશે.

શ્રી ન્યાયાવતાર	રૂ. ૧-૮-૦
જૈન ડીરેક્ટરી ભાગ ૧ હો	રૂ. ૦-૮-૦
જૈન ડીરેક્ટરી ભાગ ૧-૨	રૂ. ૧-૦-૦
જૈન શ્વેતામ્બર મંદિરાવળી	રૂ. ૦-૧૨-૦
જૈન ગ્રંથાવળી	રૂ. ૧-૮-૦
જૈન ગુર્જર કવિઓ (પ્ર. ભાગ)	રૂ. ૫-૦-૦
પાદ્મલક્ષ્મી નામમાલા (પ્રાકૃત કોષ)	રૂ. ૧-૦-૦

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ

૨૦, પાંચધુની સુખમંડ ૩

જૈન ગ્રેજ્યુએટો તથા સંસ્થાઓ પ્રત્યે.

જૈન ગ્રેજ્યુએટો અને સંસ્થાઓનું એક રજીસ્ટર ગત કન્વેન્શન વખતે થએલા ઠરાવ અન્વયે આ સંસ્થાની ઓફીસમાં રાખવામાં આવ્યું છે, જેથી વિનંતિ કરવાની કે પોતપોતાના નામો વિગત સાથે સત્વરે ઉક્ત રજીસ્ટરમાં નોંધાવવા માટે નીચેના સીરનામે લખી જણાવવું.

એસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી,

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ.

૨૦, પાંચધુની સુખમંડ ૩.

અમારા અમદાવાદનાં એજન્ટ :-

રા. જગશીલાલ મોરાર.

કે. અંબાલાલ હીરાલાલ પટેલના ઘર પાસે,

માદલપુરા-અમદાવાદ.

આ માસિક અમદાવાદમાં તેમના મારફતે આહવાને પહોંચાડવા ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. અમદાવાદના અમારા આહવાને તેમજ અન્ય પાંધુઓને જણાવવાનું કે નીચેના પુસ્તકો પણ તેમની પાસેથી વેચાતા મળી શકશે.

“જૈન ગુર્જર કવિઓ” (પ્ર. ભાગ), “જૈન શ્વેતામ્બર મંદિરાવળી”,

“જૈન ડીરેક્ટરી” ભાગ ૧-૨,

“જૈન ગ્રંથાવળી”, વિગેરે.

અમદાવાદના આહવાને પ્રત્યે વિજ્ઞાપિત:-આપનું સવાજમ હજી સુધી મોકલાયું ન હોય તો સત્વરે અમારા એજન્ટને આપી પહોંચ લેશો.

॥ नमो त्रिपुस्त ॥

जैन युग

[श्री० जैन प्रबो० कौन्टिन्सन्तु भासिक-पत्र]

वार्षिक लवाग्रम ३. त्रय.

पुस्तक ४

अंक १०

नये

१६८५

भालद तंत्री

मोहनदास दत्तचंद देशाई

जी. आ. अययय. श्री.

वर्ष ६४३६, सुभाष

વિષયાનુક્રમ.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧ શ્રી આત્મારામ સ્તુતિ-કાવ્ય, તંત્રી.	૩૯૫	૭ શ્રી વાલ્મીકિય સ્મૃતિ પ્રમાણુનયતત્ત્વાલોક- લંકાર-ગૂં અનુવાદક રા. મોહનલાલ ભ.	
૨ શુદ્ધસ્તુતિ-કાવ્ય, તંત્રી.	૩૯૬	જવેરી સોલિસિટર.	૪૦૮
૩ શ્રી આત્મારામજી જ્ઞાતી પ્રસંગે કંઈક વ્યક્તવ્ય મંડિત સુખલાલજી.	૩૯૭	૮ બદામીની ગુફાઓ. અનુ. ડૉ. મોતીલાલ સંઘવી M. B.B. S.	૪૧૪
૪ સતલંગી મંડિત સુખલાલજી.	૩૯૯	૯ જૈન વિદ્યોત્તેજક સહકારી મંડળ દ્વિ- -મીએ વાર્ષિક રીપોર્ટ રા. સારાભાઈ મોદી	૪૧૬
૫ વ્યાપારવિભાગ-આપણી હાલની સ્થિતિ અને તે કેમ સુધારવી ?-રા. બખશદાસ કેશવશાસ્ત્રી મોદી.	૪૦૦	૧૦ અભિમન્યુ આખ્યાન. લેખક-પ્રો. બલવંતરાય ક. ઠાકોર.	૪૧૮
૬ લંડનનો પત્ર-હિરેલ પુરાણુ શૌચિનવિજય	૪૦૩	૧ વિવિધ નોંધ. તંત્રીની નોંધ.	૪૨૭ ૪૩૦

સૂચનાઓ—

૧. આ પત્રમાં પ્રકટ થતા લેખો માટે તે તે લેખના લેખકો જ સર્વ રીતે જવાબદાર છે.
૨. અભ્યાસ, મનન અને શોધખોળના પરિણામે લખાયેલા સર્વ લેખો, વાર્તાઓ અને નિબંધોને પ્રથમ સ્થાન મળશે.
૩. લેખકોએ તેમજ અવલોકન માટે પુરતો જોડવા ધન્યતા સંજ્ઞાઓએ તંત્રી સાથે પરસ્પર પત્ર-વ્યવહાર કરવો.
૪. કોઈપણ લેખ-પૂર્વે જાતે કે બીજાએ અન્ય સ્થળે પ્રસિદ્ધ કર્યો હોય તો તે કૃપા કરી ન મોકલવો.
૫. લવાજમ સંબંધી તેમજ જૈનયુગ મંગાવવા કે ન પહોંચાની ક્ષાંત કરવા વગેરે સર્વ આખતનો પત્ર વ્યવહાર જૈન સ્વેં કોન્ફરન્સ આદિસ, ૨૦ પામધુની યુગ્મી નં. ૩ એ સરનામે કરવો, તે માટે તંત્રીને તસદી આપવી નહિ, તેમ તે પર તંત્રી ધ્યાન આપી શકશે નહિ.

મોહનલાલ દલીપદેશભાઈ, B. A. LL. B.

વપીય હાઈકોર્ટ લોદારવાલ, મુંબઈ. માનદ તંત્રી.

જૈનયુગ.

‘મે’ આસ્પાસ જોયું અને મને જગત જગતું જણાયું. જગતમાં નવો પ્રાણ આવ્યો હતો; નહું તેજ આવ્યું હતું. જગત અનેસા સ્વર્ગો સેવી રહ્યું હતું. મે’ ભવિષ્યમાં નવર કરી અને મને જણાયું કે ભાવી સૃષ્ટિ અદ્ભુત અને ભવ્ય હતશે. મે’ જોયું કે છવનના આ અન્યાયો સામે, હૃદય બાળતાર જગતના પાખંડો સામે લાલ આંખે જોનાર, જગતની આ સ્થિતિ સામે બળવો પોકારનાર એક નાનો—અતિ નાનો વિશ્વવવાદી વર્ગ ઉભો થાય છે; અને તે વર્ગ તે જગતનો યુવાન વર્ગ. બહુ જ જુનું સ્વાધ્યાય દર્શી કુખી થતો, બહુ જ અલ્પ સમુદાય જગતમાં એક બીજાથી દૂર દૂર વિકસી રહે છે. સ્વર્ગ સેવી રહે છે. કદપનાવિનો ધર્મ રહે છે. કાન્તિ કરવા જગત સામે તહો-મતનાયું પોકારવા તે અધિરો બન્યા છે. મે પ્રશ્નો કર્યા કે હું ક્યાં છું?’ અભ્યારે યુવક માનસ નવા અને જૂના વિચાર વચ્ચે ઝોલા ખાય છે. અંતરનો અવાજ આપખુરી સામે બાય બીડવા પ્રેરે છે. પણ જ્યાં સમાજ વચ્ચે તે આવીને ઉભો રહે છે ત્યાં અનેક પ્રકારની નબળાઈઓ તેના ઉપર સ્વાર થઈ બેસે છે. પણ એ નબળાઈઓ નાબૂદ કરવી જ જોઈએ; અને સમાજસીતમે સામે બાય બીડવી જ જોઈએ.

—સૌરાષ્ટ્ર

પુસ્તક ૪

વીરાત ૨૪૫૫ વિં સં. ૧૯૮૫ જ્યેષ્ઠ

અંક ૧૦

શ્રી આત્મારામ સ્તુતિ.*

(ભીમપલાસી).

વિસમી સર્વોના પરમ સાધુ, આ તમા રામ છો અહો !
 દરકાની ધર્મની પતાકા, સાધુ હો તો ‘એવા’ હો ! —વિસમી.
 બ્રહ્મ તેજ ક્ષત્રિય વીર, પ્રખરતા હૃદય-ઓદાય,
 દાખવ્યું ‘ગંભીર’ ધૈર્ય, સાધુ હો તો એવા હો ! —વિસમી.
 ધર્મરહિત જડ પ્રદેશ, પંજાબને કર્યો વિશેષ,
 યુરત જૈન દે ઉપદેશ, સાધુ હો તો એવા હો ! —વિસમી.
 બી ત રા ગ ના સંદેશ, પાડવ્યા રૂપા વિદેશ,
 દિપાઓ જૈન મુનિ વેપ, સાધુ હો તો એવા હો ! —વિસમી.

* સ્વ. શ્રી આત્માશમજીની સ્વર્ગવાસ તિથિ જ્યેષ્ઠ સુદિ ૮, સં. ૧૯૮૫ ને શુક્રવારને દિને તેમની જ્યોતી શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયમાં શ્રી વિજયવલ્લભસુરિયા પ્રમુખશ્રયને કન્યાવામાં આવી હતી તે નિમિત્તે આ તથા આ પછીનું કાવ્ય સ્વવામાં આવેલ તે અત્ર મુદ્રેલ છે.

દુર્નિવાર શિથિલાચાર, નિવારી આત્મશીલાધાર,
 વિપક્ષીને દીધા પડકાર, સાધુ હો તો એવા હો ! —વિસમી૦
 તત્ત્વાદર્શ આદિ ગ્રંથ, રચ્યા અનેક શાસ્ત્રગ્રંથ,
 આદર્શ જેનો છે નિગ્રંથ, સાધુ હો તો એવા હો ! —વિસમી૦
 શિક્ષિત દીક્ષિત શિષ્યવૃંદ, પ્રસારે જ્યોતિ જે અમંદ,
 સમયવર્તી રહે પાવંદ, સાધુ હો તો એવા હો ! —વિસમી૦
 અ પ્ર મા દે કાર્યમસ્ત, સાઠ વર્ષ જીવન અસ્ત,
 મુરિ ગયા જગ્ગરદસ્ત, સાધુ હો તો એવા હો ! —વિસમી૦

૧૧-૬-૨૯

તંત્રી.

ગુરુસ્તુતિ. (ઘઉંલી)

૬૨ (હાથા ! માસ અસાદીલો મેઘ એ રતે વીનવું—એ ગરબાની શબ્દ.)

જેણે જ્ઞાનથી અંજન કરીને, નેત્ર ઉઘાડીયાં,
 જેણે સમજાવ્યા સમયના ધર્મ, સદ્ગુરુને વંદીએઃ
 જેણે ક્રોધ માન ને લોભ, માયા ત્યાજ્યાં,
 એવા ભાગી સાચા સંત, સદ્ગુરુને વંદીએ.

અંધાર જવાયું બધેય સ્થળે
 દિન અદિત જણાય ન એક પળે
 દુષ્ટકું અકળાય ધણું બળે
 ગુરુ જ્યોતિ ખતાવે તો કળ પળે

દ્રવ્ય ક્ષેત્ર તથા કાળ ભાવ, નોઈ વિચારતા,
 અનેકાંતને કરતા સિદ્ધ, સદ્ગુરુને વંદીએ—જેણે.

ઉપદેશ મીઠી વાણીથી કરતા
 સીંચી જ્ઞાતિને કલેશ સદા હરતા
 અતિ દુઃખ શાસનની દિલે ધરતા
 જગદિતની ભાવના આદરતા

એવા ગુરુની જુલું જપમાળ, ક્યારે સાંપડશે ?
 શોધ્યા મળ્યા તો મુઝ ધન્ય, સદ્ગુરુને વંદીએ—જેણે.

૧૧-૬-૨૯

તંત્રી.

શ્રી આત્મારામજી જ્યંતી પ્રસંગે કંઈક વક્તવ્ય.

[સં. ૧૯૮૫ના ત્રયેષ્ટ શુદ્ધ ૮ શુક્રવાદે શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયમાં શ્રી વિજયવલ્લભચરિત્રા અધ્યક્ષપણી નીચે ઉત્તરવાયેત્રી શ્રી આત્મારામજીની જ્યંતી પ્રસંગે તૈયાર કરેલ વક્તવ્ય.]

આજે જે હું કહેવા ઇચ્છું છું તેની જરૂરબદારી બીજા કોઈ ઉપર નથી. શ્રદ્ધા આચાર્યશ્રી વિશે બોલવાનો મારો અધિકાર ને કાંઈ હોય તો તે ફક્ત એટલો જ છે કે લગભગ ૨૫૦ વર્ષથી બંધ પડ્યા જેવા શ્રુત અભ્યાસનો જે વિશાલમાર્ગ ન્યાયાંભો-નિધિ શ્રી આત્મારામજી મદારાજે શરૂ કર્યો અને જેમાં સમયને છાજે એવું તેજ મૂક્યું તે માગતો હું સાધારણ પચિક છું. મદારાજશ્રીના જીવન વિશે ફક્ત એ બાબત ઉપર મુખ્યદષ્ટિ આપાદે મેં રાખી છે. ૧ જૈન ઇતિહાસમાં મદારાજજીનો દરજ્જો અને તેનાં કારણો. ૨ તેમની જગ્યા કોણ લઈ શકે ?

૧ મદારાજજીનો દરજ્જો અને તેનાં કારણો.

૨૫૦૦ વર્ષના જૈન ઇતિહાસમાં શ્વેતાંબર દિગંબર બન્ને સંપ્રદાયે કેટલીક વિભૂતિઓ એવી જન્મી છે કે ઇતિહાસના લેખક અને અભ્યાસીનું ધ્યાન તેની તરફ ગયા સિવાય રહેજ નહિ. એવી વિભૂતિઓમાં કેટલીક બિરલ વિભૂતિઓ છે. દા.ત. દ્વંદ્વ વર્ષમાં શ્વેતાંબર સંપ્રદાયે અર્ધી છે તેમાં મદારાજશ્રીનું સ્થાન આવે છે. વાયક યશોવિજયજી પછી તો જસો વર્ષે બહુશ્રુતપણાનું સ્થાન મદારાજજીએ જ વાસ્તવિક રીતે મંલાવી લીધું છે. તેથી છેલ્લા અઢીસો વર્ષના ઇતિહાસમાં તો શ્વેતાંબર કે દિગંબર બન્ને પંથમાં એક મહાન વિભૂતિ તરીકે મદારાજજીનું નામ આવે છે. તેમને આ દરજ્જો પ્રાપ્ત થયાનાં ખાસ વિશિષ્ટ કારણો છે. તેની ટુંકમાં નોંધ લઈએ.

(૧) શુદ્ધ અને શુદ્ધિ.

મદારાજજીમાં ગમે તેટલી અડગ શ્રદ્ધા હોત અને ગમે તેટલો શાસન અનુરાગ હોત છતાં ને તેમણે શુદ્ધિકાર શુદ્ધ ન મૂક્યું હોત અને મેળવી શકાય તેટલા સમગ્ર જાનને મેળવવા અખંડ પુરુષાર્થ કર્યો નહોતો તો તેઓ આચાર્ય પરંપરામાં માન નામનાજ દાખલ થયા હોત. તેમણે પોતાની શુદ્ધિને

શાસ્ત્રઆધારની કમોટીએ જિંદગીભર કરી. અને જે વખતે છાપેલાં પુસ્તકો બહુજ ઓછાં હતાં તે વખતે આત્મારામ જન્માનાનો માણસ ન કહી શકે તેટલાં જૈન જૈનેતર દર્શનોનાં અનેક વિષયોનાં સંખ્યાબદ્ધ પુસ્તકો વાંચી કાઢ્યાં. જે વખતે જૈન પરંપરામાં ઐતિહાસિક દષ્ટિ આવી ન હતી અને જૈન પુસ્તકો ઉપરાંત શિલાલેખો, તામ્રપત્રો, જુઓળ, ભૂસ્તર આદિ વિદ્યાઓને પણ બહુશ્રુતપણામાં સ્થાન છે એ કલ્પનાજ ભગી ન હતી તે વખતે મણેલાં બધાં સાધનો જાણી ઐતિહાસિક દષ્ટિએ જૈનદર્શનની પ્રાચીનતા અને મહત્તા સ્થાપિત કરવાનો પ્રયત્ન એમણેજ પહેલ વહેલાં કર્યો હતો. એમનું આશ્ચર્ય પમાડે એવું વિદ્યાળ વાચન, અદ્ભૂત સ્મરશુશ્રુતિ અને ઉત્તર આપવાની સચોટતા એમના સ્મરશીલ પુસ્તકોમાં પહે પહે દેખાય છે. એજ શુદ્ધિયોગે તેમને વિશિષ્ટ દરજ્જો આપ્યો છે.

(૨) ક્રાંતિકારિતા.

તેમનામાં શુદ્ધિયોગ ઉપરાંત એક બીજું તત્ત્વ હતું જે કે તત્ત્વે એમને મહત્તા અર્પી છે. તે તત્ત્વપરીક્ષકશક્તિનું અગર તો ક્રાંતિકારિતાનું. ઘણાં વર્ષ અપાર પૂજના ભાર નીચે એક સંપ્રદાયમાં બદ થયા પછી તેને કાંચગાંની પેઠે ફેંકી દેવાનું સાહસ એ તેમની ક્રાંતિકારિણી શક્તિ સૂચવે છે. એમના આત્મામાં કોઈ એવી સત્યશોધક શક્તિ હોવી જોઈએ કે જેણે તેમને રહિતા ચીજા ઉપર મેતુષ્ટ રહેવા ન દીધા. એમનું જીવન બીજાં ત્રીશેક વર્ષ લંબાયું હોત તો તેમની ક્ષત્રિયોચિત ક્રાંતિકારિણી પ્રકૃતિએ તેમને કઈ ભૂમિકાએ પહોંચાડ્યા હોત એની કલ્પના કરવી એ કઠણ છે પણ એટલું તો એમના તરવરતા 'જીવનમાંથી ચોખ્ખું' દેખાય છે કે તેઓ એકવાર પોતાને જે સાચું લાગે તેને કહેવા અને આચરવામાં કોઈ મોટા ખાનખાનાની પરવા કરે કે પ્રતિષ્ઠાથી લલચાર્યાં નય તેવા નહતા.

(૩) વારસામાં ઉમેરો.

જૈન શ્રુતિનો જે વારસો મળ્યો તેજ વારસો સંભાળી ખેતી રહ્યા હોત અને બહુશ્રુત કહેવાયા હોત તો પણ તેમનું આ સ્થાન નહોત. એમણે દેશકાળની વિદ્યાસમૃદ્ધિ જોઈ, નવાં સાધનો જોયાં અને ભાવિની જોખમદારી જોઈ, અને આત્મા તનમની ઉઠ્યો. તે સાથે જ તે માટે જેટલું પોતાથી થઈ શકે તે કરવા મંડ્યા. એમણે વેદો વાંચ્યા, ઉપનિષદો જોયાં, શ્રૌતસૂત્રો સ્મૃતિઓ અને પુરાણોનું પારાધણ કર્યું. સામયિક નહું ઉદ્ભવતું સાહિત્ય જોયું. મૃત અને જીવતી બધી જૈનશાખાઓનું સાહિત્ય, તેમનો ઇતિહાસ અને તેમની પરંપરાઓ જાણી, અને ત્યારબાદ પોતાને જે કહેવું હતું તે કર્યું. એમના કથનમાં શાસ્ત્રનો પ્રચંડ સંપ્રદ છે, વ્યવસ્થાની પ્રતિભા છે અને અભ્યાસની જગૃતિ છે. એમણે મળેલ વારસામાં આટલો ઉમેરો કરી હવે પછી આચાર્યપદે આવનાર વ્યક્તિઓને સચવી આપ્યું કે જૈનશાસનની ખરી સેવા ફક્ત લીધેલ શ્રેયોથી અગર ખરીદેલ પદવીઓથી નહિ થાય.

૨ એમની જગ્યા કેાણુ લઈ શકે? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર એજ જાળની સમસ્યાનો ઉકેલ છે. જેનામાં સ્વતંત્ર શુદ્ધિ વિનાની શ્રદ્ધા એટલે આજકાલ ચાલતી વ્યાખ્યા પ્રમાણે આસ્તિકતા માત્ર હશે અને ચિકિત્સા કરવાની, દેશકાળ પ્રમાણે પૂરવણી કરવાની, નવાં બળો પચાવવાની અને કિંમતી જીવંત બળો સાચવવાની, એક પણ બાધક બંધન સ્વીકાર્યા સિવાય-સંકુચિતતા રાખ્યા સિવાય બધી વિદ્યાઓને અપનાવવાની અને બદલાતા મંથેગો પ્રમાણે નવા નવા યોગ્ય ઇલાજો લેવાની નાસ્તિકતા જેનામાં નહિ હોય તે જો આચાર્ય પદે આવશે તો પણ ભાવિ ધર્મસમાજઘટનામાં તેનું સ્થાન કશું જ નહિ હોય. મહારાજશ્રીને પદે આવનારમાં લેાચનાન અને યોગેશ્વરી જેવી વિદ્યાનિષ્ઠ તથા ચિકિત્સાશક્તિ જોઈશે. આ, આનન્દશંકર ધ્રુવ કે ડા. સીશ જેવા તાત્ત્વિક

અને તત્ત્વશ વિશાલ અભ્યાસ જોઈશે. કવિ રાગો-રની કલ્પનાશક્તિ જોઈશે અને ગાંધીજીની નિર્ભયતા તેમજ નિર્ભાલસતા જોઈશે. આટલા શુભો ઉપરાંત એમનું સ્થાન લેવા ઇચ્છનાર અને જૈન-સમાજને જીવિત રહેવામાં ફાળો આપવા ઇચ્છનાર વ્યક્તિમાં પંથનો નહિ પણ અંદરનો લાગ જોઈશે. એનામાં ક્રાઇસ્ટની સેવાભાવનાની તપસ્યા અને એની બિશેપ્ટનો 'આગળ વધો' નો ઉત્સાહ જોઈશે. પોતાની પરિસ્થિતિમાં રહી નવા નવા માર્ગો યોજવાની અને તે દ્વારા જ્ઞાન અને ત્યાગની સમૃદ્ધિ વધારવાની શક્તિ જોઈશે.

જ્યંતીની પુષ્પાંજલિ માત્ર ગુણાનુવાદમાં પૂરી થાય છે પણ તેથી જે કૃત્રિમતા-અવાસ્તવિકતાનો કચેરો એકઠો થવાનો સંભવ ઉભો થાય છે તે લાલના પ્રમાણમાં બહુજ મોટો છે. તેથી કોઈ પણ પૂજ્ય વ્યક્તિની જ્યંતી વખતે ગુણાનુવાદમાં લાગ લેનાર ઉપર યથાર્થતા સામે દષ્ટિ રાખવાની ભારે જવાબદારી ઉભી થાય છે. એ વાત ધ્યાનમાં રાખી મારે કહેવું જોઈએ કે મહારાજશ્રીએ જે બહુશ્રુત-પણુની ગંગા શરૂ કરી છે તે નવી પરિસ્થિતિભેદતા માત્ર ગંગોત્રી છે અને સંપ્રદાયની ભૂમિકા ઉપર ઉભા રહી તેમણે જે સંશોધનશક્તિ તેમજ ઐતિહાસિકવૃત્તિ દાખવી છે તે ભાવી સંશોધકો અને ઐતિહાસિકોને ઇતિહાસનો મહેલ બાંધવા માટે પાયામાં મૂકતા એક પત્થરની ગરજ પૂરી પાડે છે. સંશોધનો, ઐતિહાસિક ગવેષણાઓ અને વિદ્યાઓ ક્યાં પૂરી થાય છે તે કોઈ ન જ કહી શકે. તેથી તે દિશામાં સમગ્ર પુરુષાર્થ દાખવી પગલું ભરનારો નાનકડો શો ફાળો પણ બહુજ કિંમતી ગણાવો જોઈએ. આ દષ્ટિએ 'અમરાન તિમિર ભારકર' ઉપર વિશેષ કામ કરવા ઇચ્છનાર પ્રોફેસર શંકર અને ઐતિહાસિકોને પુષ્કળ અવકાશ છે.

-સુખલાલ

સપ્તભંગી.

[એમ. એ. ના પદ્મીશાસ્ત્રી એક દક્ષિણી વિદ્વાન મહારાજે 'સમભંગી' એટલે શું તેનું દિર્ઘશન આપવાની વિનંતિ કરતાં પાંડિત સુખતલાજીએ સારંગગી-મુદ્રાંગી નીચેનું જણાવેલ તે અર્થ ઉપયોગી ધારી પ્રકટ કરવામાં આવે છે. તંત્રી]

૧ ભંગ એટલે વસ્તુનું સ્વરૂપ દર્શાવનાર વચનના પ્રકાર અર્થાત વાક્યરચના.

૨ એ સાત કહેવાય છે છતાં મૂળતો ત્રણ જ છે. બાકીના ચાર એ ત્રણ મૂળ ભંગોના પારસ્પરિક વિવિધ સંયોજનથી થાય છે.

૩ કોઈ પણ એક વસ્તુ વિષે એકજ ધર્મ પરત્વે લિંગલિંગ વિચારકોની માન્યતામા ભેદ દેખાય છે. એ ભેદ વિરોધ રૂપ છે કે નહિ અને જો ન હોય તો દેખાતા વિરોધમાં અવિરોધ કેવી રીતે ઘટાવવો? અથવા એમ કહે કે અમુક વિવક્ષિત વસ્તુ પરત્વે ભ્યારે ધર્મવિપયક દૃષ્ટિભેદ દેખાતા હોય ત્યારે એવા ભેદોના પ્રમાણપૂર્વક સમ-વચ કરવો, તેમ કરી બધી સાચી દૃષ્ટિઓને તેના ચોગ્ય સ્થાનમા ગોઠવી ન્યાય આપવો એ ભાવનામાં સમભંગીનું મૂળ છે.

દાખલા તરીકે એક આત્મદ્રવ્યની બાબતમા તેના નિત્યત્વ વિષે દૃષ્ટિભેદ છે. કોઈ આત્માને નિત્ય માને છે તો કોઈ નિત્ય માનવા ના પાડે છે. કોઈ વળી એમ કહે છે કે એ તત્ત્વ જ વચન અગોચર છે. આ રીતે આત્મતત્ત્વની બાબતમાં ત્રણ પક્ષ પ્રસિદ્ધ છે. તેથી વિચારવું એ પ્રાપ્ત થાય છે કે શું તે નિત્ય જ છે, અને અનિત્યત્વ તેમાં પ્રમાણબાધિત છે? અથવા શું તે અનિત્ય જ છે અને નિત્યત્વ તેમા પ્રમાણબાધિત છે. ? અથવા તેને નિત્ય કે અનિત્ય રૂપે ન કહેતાં અવકતવ્ય જ કહેવું એ ચોગ્ય છે? આ ત્રણ વિકલ્પોની પરીક્ષા કરતા ત્રણે સાચા હોય તો એમનો વિરોધ દૂર કરવો જ જોઈએ. ભ્યાંસુધી વિરોધ ઉભો રહે ત્યાંસુધી પરસ્પર વિરદ અનેક ધર્મો એક વસ્તુમા છે એમ કહી જ ન શકાય તેથી વિરોધપરિહાર તરફ જ સમભંગીની દૃષ્ટિ પહેલવેલી જાય છે. તે નક્કી કરે છે કે આત્મા નિત્ય છે પણ સર્વ દૃષ્ટિએ નહિ; માત્ર મૂળતત્ત્વની દૃષ્ટિએ તે નિત્ય છે. કારણ કે ક્યારે પણ તે તત્ત્વ ન હતુ અને પછી ઉત્પન્ન થયુ એમ નથી તેમજ ક્યારેક એ તત્ત્વ મૂળમાંથી જ નાશ

પામશે એમ પણ નથી. તેથી તત્ત્વ રૂપે એ અનાદિ નિધન છે તે જ તેનું નિત્યત્વ છે. આમ છતાં તે અનિત્ય પણ છે પરંતુ એનું અનિત્યત્વ તત્ત્વદૃષ્ટિએ ન હોતા માત્ર અવસ્થાની દૃષ્ટિએ છે. અવસ્થાઓ તો પ્રતિસમયે નિમિતાતુસાર બદલાતીજ રહે છે. જેમાં કાંઈ અને કાંઈ રૂપાંતર થતું ન હોય, જેમાં આંતરિક કે બાહ્ય નિમિત્ત પ્રમાણે મુદ્દમ કે સ્થૂળ અવસ્થાભેદ સતત ચાલુ ન હોય એવા તત્ત્વની કલ્પના જ નથી થઈ શકતી; તેથી અવસ્થા ભેદ માનવો પડે છે એજ અનિત્યત્વ છે. આ રીતે આત્મા તત્ત્વ રૂપે-સામાન્ય રૂપે નિત્ય છતાં, અવસ્થા રૂપે-વિશેષ રૂપે અનિત્ય પણ છે. નિત્યત્વ અને અનિત્યત્વ બન્ને એકજ સ્વરૂપે એક વસ્તુમા માનતા વિરોધ આવે: જેમ કે-તત્ત્વ રૂપે જ આત્મા નિત્ય છે એમ માનનાર તેજ રૂપે અનિત્ય પણ માને તો, એજ પ્રમાણે આત્મા નિત્ય અનિત્ય આદિ શબ્દ દ્વારા તે તે રૂપે પ્રતિપાદ્ય છતાં સમગ્ર રૂપે કોઈ પણ એક શબ્દથી કહી શકાય નહિ, માટે અસમગ્ર રૂપે તે શબ્દનો વિષય થાય છે છતાં સમગ્ર રૂપે એવા કોઈ શબ્દનો વિષય નથી થઈ શકતો માટે અવકતવ્ય પણ છે. આ રીતે એક નિત્યત્વ ધર્મને અવલંબી આત્માના વિષયમાં નિત્ય અનિત્ય અને અવકતવ્ય એવા ત્રણ પક્ષો-ભંગો વાળાની ઠરે છે.

એજ પ્રમાણે એકત્વ સત્ત્વ લિંગત્વ અભિલાખ્યત્વ આદિ સર્વસાધારણ ધર્મો લઈ કોઈપણ વસ્તુ વિષે એવા ત્રણ ભંગો બને, અને તે ઉપરથી સાત બને. ચેતનાત્વ, ઘટત્વ આદિ અસાધારણ ધર્મો લઈને પણ સમભંગી ઘટાવી શકાય. એક વસ્તુમાં વ્યાપક કે અવ્યાપક જેટજેટલા ધર્મો હોય તે દરેકને લઈ તેની બીજી બાજુ વિચારી સમભંગ ઘટાવી શકાય.

પ્રાચીન કાળમાં આત્મા, શબ્દ આદિ પદાર્થોમાં નિત્યત્વ અનિત્યત્વ, સત્ત્વ અસત્ત્વ, એકત્વ બહુત્વ, વ્યાપકત્વ અવ્યાપકત્વ, આદિની બાબતમાં પરસ્પર તદ્દન વિરોધી

વહો ચાલતા. એ વાદોનો સમન્વય કરવાની વૃત્તિમાંથી ભંગકલ્પના આવી. એ ભંગકલ્પનાએ પણ પાણું સાંપ્રદાયિકવાદનું રૂપ ધારણ કર્યું અને સમ્મતગીમાં પરિણમન થયું.

સાતથી વધારે ભંગો સંભવતા નથી માટે જ સાતની સંખ્યા કડી છે. મૂળ ત્રણની વિવિધ સંયોજના કરો અને સાતમાં અંતર્ભાવ ન પામે એવો ભંગ ઉપજાવી શકો તો જૈનદર્શન સમ્મતગીત્વનો આગ્રહ કરી જ ન શકે.

આનો ટુંકમાં સાર નીચે પ્રમાણે—

૧ તત્કાલીન ચાલતા વિરોધી વાદોનું સમીકરણ કરવું એ ભાવના સમ્મતગીની પ્રેરક છે.

૨ તેમ કરી વસ્તુના સ્વરૂપની ચોક્કસતા કરવી અને યથાર્થ જ્ઞાન મેળવવું એ એનું સામ્ય છે.

૩ શુદ્ધિમાં ભાસતા કોઈ પણ ધર્મ પરત્વે મૂળમાં

ત્રણજ વિકલ્પો સંભવે અને ગમે તેટલા શાબ્દિક પરિવર્તનથી સંખ્યા વધારીએ તોયે સાત જ થઈ શકે.

૪ જેટલા ધર્મો તેટલી જ સમ્મતગી છે. આ વાદ અનેકાંત દૃષ્ટિનો વિચારવિપયક એક પૂરાવો છે. આના દાખલાઓ જે શબ્દ, આત્મા વગેરે આપ્યા છે તેનું કારણ એ છે કે પ્રાચીન આર્ય વિચારકો આત્માનો વિચાર કરતા અને બહુ તો આગમ ગ્રામ્ય રૂપની ચર્ચામાં શબ્દને લેતા.

૫ વૈદિક આદિ દર્શનોમાં ખાસ કરી વલ્લભ-દર્શનમાં 'સર્વ' 'ધર્મ' સમન્વય છે તે આનું જ એકરૂપ છે. શંકર પોતે વસ્તુને વણવે છે છતાં અનિર્વચનીય કહે છે.

૬ પ્રમાણથી બાધિત ન હોય એવું બધું જ સંધરી લેવાનો આની પાછળ ઉદ્દેશ છે પછી ભલે તે વિરુદ્ધ મનાતું હોય.

મુખલાલ.

વ્યાપાર-વિભાગ.

આપણી હાલની સ્થિતિ-અને તે કેમ સુધારવી ?

૨૧. બખ્સલાલ કેશવલાલ મોદી.

આપણી વ્યાપારીક અને આર્થિક પડતીનાં કારણો મુખ્ય નીચે પ્રમાણે છે:-

૧ અંગ્રેજોનું આપણા દેશ ઉપર આધિપત્ય થવાથી દેશના વેપારનો પ્રકાર બહો દરજ્જે ફર્યો. પરંતુ તે ફેરવાયેલી સ્થિતિને અનુકૂળ તેટલીજ ઝડપથી આપણે ન થઈ શક્યા તેથી.

૨ કેટલીક પ્રકારના રાજ્યના નિયમો અને કાયદાઓ થવાથી આપણા ઉદ્યોગને ફટકો લાગ્યો તેથી.

૩ કેટલાક વેપારી રાજ્યે પોતે દસ્તગત કરવાથી.

૪ કેટલાક પ્રકારની નોકરીઓની લાખકાત આપણે મુશ્કેલીથી.

૫ વિજ્ઞાનની કેટલીક શોધોને પરિણામે આપણા મુખ્ય ધંધો પડી ભાગવાથી.

૬ અંગ્રેજોનું રાજ્ય થવાથી રાજકીય અને વેપારી ભાષા અંગ્રેજી બની. તે ભાષાનું જ્ઞાન આપણે ઝડપથી મેળવી ના શક્યા તેથી:-

દેશનો મુખ્ય વેપાર (૧) ખેતી, (૨) કાપડ અને તેની બનાવટો. (૩) જળ અને સ્થળના વહેવારનાં સાધનો (૪) શરારી અને રાજ્યની આદાવાળી નોકરીઓ.

ખેતીના ઉદ્યોગ ઉપર જૈનોનો મુખ્ય કાણ હતો. ખેડુતને વગર અવેજી તેમજ અવેજીથી તેની જરૂરી-આતના સમયે નાણાં ધીરજાનો મોટો વેપાર નહોતો હતો. આ વેપાર સરકારના ખેડુત રક્ષક કાયદાઓથી નષ્ટ થયો. અને તે કાયદાઓથી ખેડુતને ફાયદો થશે તેમ પુષ્કળ સમજાવવામાં આવ્યું. કમનશીમે ધાણ

પ્રમાણે ખેડૂતને કાયદો ના થયો. અને આપણો વેપાર ગયો. આપણે ખેડૂતને ખેતીની સામગ્રી ખરીદવા સારું તેમજ તેની સાંસારિક જરૂરીઆતોને પહોંચી વળવા ચોગ્ય સમયે નાણાં ધીરતાં હતો. સરકારના કાયદા થવાથી આપણાં નાણાંની સલામતી ગઈ, તેથી આપણે ધીરી શક્તા અટકી ગયા. ત્યારે ખેડૂતને સરકાર મોટા અવેજ લેઈતો હોય તોજ નાણાં ધીરતી થઈ. તેથી ઘણા ખેડૂતો નાણાં વગર અકળાવા માંડ્યા અને મોટા વ્યાજની આશા આપતાં છતાં ખેડૂતને નાણાં મળતાં અટકી ગયાં, કારણકે નાણાં પાછા મેળવવાની સલામતી ગઈ. આથી ખેડૂતને ચોગ્ય સમયે નાણાંની મદદ થઈ અને તેથી તેની ખેતીવાડીને મોટા ઘોંકા પહોંચ્યા. તે ઉપરાંત ખેડૂતની market credit-પ્રચલિત આંદ નઈ થઈ ગઈ અને સાધન છતાં પણ તેને નાણાં મળવા મુશ્કેલ થયાં.

ખીજે વેપાર, કાપડ તથા તેથી બનાવટો, ઘણા વિગેરે દેશની પેદાશોનો હતો, મોદીખાનાનો તેમજ ગાંધીઆટનો વેપાર આપણા હાથમાં હતો.

સાંચા કામથી બનતું પુષ્કળ કાપડ થવાથી દેશનો હાથ બનાવટનો વેપાર ભાંગી પડ્યો અને તે બનાવવાનું કામકાજ જે આપણાં હાથમાં હતું તે બંધ પડ્યું. તે ઉપરાંત દેશપરદેશજર કાપડ વેચવાના ઉદ્યોગનું બંધારણ આપણું હતું તે પણ તૂટી ગયું. ઘણા વિગેરે ચીજોની જરૂરીઆત પરદેશીઓને મોટા પ્રમાણમાં હોવાથી તેઓ જાતે અંગ્રે ખરીદના થયા અને તેથી આ વસ્તુઓનો વ્યવહાર (Handling) જે મોટા ભાગે આપણી મારફતે ચલતો તે પણ બંધ થયો.

ગળા વિગેરે કેટલીક અગત્યની ચીજો આપણા હાથમાં હતી તે પરદેશી બનાવટી ગળા બનાવવાથી વધતી બંધ થઈ અને તે સાથે એક અગત્યનો વેપાર આપણે ગુમાવ્યો.

મીઠાનો અને અશીળનો એમ બે મુખ્ય વેપારો હતા તે સરકારે પોતે કબજે કરી લીધા અને ધીમે ધીમે તે વેપાર ઘટાડવાનોજ પ્રયત્ન કર્યો. અત્યારે એની

સ્થિતિ ઉભી થઈ કે મીઠું દેશને પરદેશથી આયાત કરવું પડે છે અને અશીળ ચોખ્ખું મેળવવું પણ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે.

દરીઆમાં વડાણથી થતો મોટો વેપાર સ્ટીમ-રેના વપરાશથી તૂટી ગયો અને જમીન ઉપરના ટ્રાન્સપોર્ટની ચીજોની આવડા કરવાનો મોટો વેપાર રેલ્વે અને મોટરના વહેવારથી તૂટી ગયો. આ ધંધા-ઓ જવાથી અબજોનું નુકશાન વેલું પડ્યું. જમીન ઉપર હટ થોડા વગેરે પ્રાણીઓ દ્વારા પણ નુકસાન જે વેપાર હતો તે પણ ગયો ને તે પ્રાણીઓનો વેપાર બીજાઓના હાથમાં ગયો.

ખનીજ પદાર્થોનો વેપાર (પરદેશમાં નવી શોધો થવાથી) આપણો જે હતો તે તદ્દન બંધ થઈ ગયો અને હીરા માણેક પાના જેવી કીમતી ચીજો દેશમાં જડતી હતી તે Minerology-ખનીજશાસ્ત્રના જ્ઞાન વગર શોધાતી અટકી ગઈ. તેમજ તે ચીજોનો તેમ જ મેલતીનો વેપાર આપણા દેશમાં હતો તે પણ ધીમે ધીમે પરદેશીઓના હાથમાં ધણા જુદા જુદા મંજેગોને અંગે ચાલ્યો ગયો છે.

શરાશી વેપાર તે આપણો મુખ્ય વેપાર હતો અને તે વેપાર ઘણો ધમધમકાર ચાલતો હતો. આ-ખાવ દેશની શરાશી જોનાજ કરતા હતા અને પાંચસો પાંચસો વરસની પેઢીઓ જામી ગયેલી મળી આવતી અને જેમ જૂની તેમ આબરુદાર મનાતી હતી. કેટલીક પેઢીઓની હુંડીઓ દેશપરદેશ ખપતી હતી અને શરાશી વહેવાર તે વખતની જાણીતી આખી હુનીઆ ઉપર હતો.

આ રાજ્યના આવવાથી આ વેપારને મોટો ઘોંકા પહોંચ્યો અને પરદેશી ખેડાનો વહેવાર લાંબો જામ્યો. થોડોનો વિશ્વાસ Individuals-(શરાશી વ્યક્તિઓ)માંથી ખસી Corporationsમાં (શરાશી મંડળાઓમાં) ગયો. અને શરાશી વહેવાર વિશ્વાસ ઉપરજ નહતો હોવાથી મોટા પ્રમાણમાં ઘટી ગયો. અને જે રહેલા તેમાં પણ ભાતભાતની પ્રબલે હાથ ધાલ્યો.

રાત્નની ઓઢાવાલી નોકરીઓ પણ આપણા હાથમાંથી જતી રહી. પહેલાં તે એમ કહેવાતું કે વાણીઆ વિના રાવણનાં રાજ ગયાં. પરંતુ આ રાત્નની નોકરી માટેની લાયકાત જુદા પ્રકારની હોવાથી અને તે પ્રકારની લાયકાત આપણે કેળવેલી નહીં હોવાથી રાત્નની સઘળી નોકરીઓ જૈનેતરોનાજ હાથમાં ગઈ.

આ સંયોગોમાં આપણે કેટલાક વેપાર તેમજ નોકરીઓ ગુમાવ્યાં. હાલમાં નીચેના ઉદ્યોગોમાં આપણે મુખ્યત્વે રોકાયેલા છીએ.

શરાશી—ઘણા માણસો હજી શરાશી બાજ વટાવેલા અને તથા દલાલીના ધંધાઓમાં રોકાયેલા છે.

સહી—વાયદાના વેપારો જુદા, રોડ, ચાંદો, ર, અળાશી, અપ્રીણ, સોનું, ઘડે, સાકર વિગેરેના વેપાર કરવામાં તથા તેવા વેપારોની દલાલી કરવામાં પણ ઘણા ભાઈઓ રોકાયેલા છે.

માલના વેપારમાં—રૂ, લાણ, ગાંધીઆટું, મીઠા, રોડ, મોદર તથા સાપકદ જેવાં વાહનનાં સાધનોમાં કાપડમાં, તથા પરચુરણ કેટલીક લાઇનોમાં રોકાયેલા છે.

નોકરી—કેટલીક વ્યાપારી નોકરીઓમાં તેમજ હલકાં પ્રકારની સરકારી નોકરીઓમાં થોડાક ભાઈઓ રોકાયેલા છે.

અન્ય ધંધાઓ—વપ્રીકાત બારીસ્ટરી—ઘરકારી પગે કેટલાક ધંધાઓ professionsમાં પણ થોડા પ્રમાણમાં જૈન ભાઈઓ રોકાયેલા છે.

માલની બનાવટ—કાપડની બનાવટમાં કેટલાક જૈન ભાઈઓની મીસા વિગેરે છે.

હાલની સ્થિતિ સંતોષકારક નથી એમ બધાને લાગે છે. સારી આવકવાળાં કોઈ મુખ્ય ધંધાઓ આપણા હાથમાં નથી તેથી આપણને ખમતું પડે છે. દેશના ફેરવાયેલા વેપારી સંસ્થાઓને આપણે પહેલાંથી ચક્રવાત નથી.

રેલ્વે, ટ્રાન્સ, મોદરકો, પેટ્રોલ, વાડવેર, બી-ડીબી મનીરીયલ્સ-આધારમ કરવાની યોજના, કો-

ન્સ્ટ્રાક્ટર્સ, આ, રબર, લાકડાં, કાચસા, પ્રાવીજન, દવાઓ, ફૂટસ (ફો), આઇસ તથા મોડા ફેક્ટરીઓ, ઇન તથા પ્રેસો, તેલની મીલો, તંબાકુનો વેપાર, ઇલેક્ટ્રીકલ કન્સર્ન્સ વિગેરે નવા થતાં મોટા મોટા ઉદ્યોગોમાં આપણો જરાય ભાગ નથી. આ દરેક ધંધાઓ આપણી ધાર્મિક માન્યતાઓને લાંબા આંચકા આખા વગર આપણે કરી શકીએ તેમ છીએ. અને તેથી આ બાજુ આપણે લક્ષ્ય ખેંચવાની અગત્ય છે. પરંતુ તે તમામ પ્રકારના નવા ધંધાઓ કરવાને બેઠેલી લાયકાત અને નાણું આપણે ઉત્પન્ન કરવાનાં છે. અને તે શી રીતે ઉત્પન્ન કરવાં તે જોઈએ.

લાયકાત ઉત્પન્ન કરવા માટે આપણે થોડાક વખતથી કેળવણી આપવા ઉપર લક્ષ્ય માર્યું છે, પરંતુ હજી આપણી કેળવણી આપણને મળે તેવાં સાધનો આપણી પાસે નથી.

નાણું ઉત્પન્ન કરવાનું એક જ રીતે બની શકે અને તે એક એવી સંસ્થા થાય કે જેના ઉપર સમાજનો દરેક ભાગ વિશ્વાસ રાખી શકે, અને પોતાની ફાજલ પુરાંત તે સંસ્થાને મજબૂત બનાવવા તેમાં શેકે. આવી એક બેંક જેની વ્યવસ્થાની જરૂર છે. અને તેના મોખરે વિશ્વાસપાત્ર અને લોકોના હિત ખાતરજ કામ કરનારાં પાત્રોની જરૂર છે. સંસ્થા તે પાત્રોના સારિય ઉપર જ વિશ્વાસ સંપાદન કરી પગલાર થાય; પછી સંસ્થા લોકોનો વિશ્વાસ પોતાની નાણાંની મજબૂત સ્થિતિ ઉપર કેળવી શકશે. અને ભવિષ્યમાં સંચાલકો મોળા હશે તો પણ નાણો.

તેવીજ રીતે મજબૂત વિશ્વાસપાત્ર સમાજની નીતી પણ જરૂર છે.

એક યથાથી થોડા માણસોને ઉદ્યોગ ખીલવાને નાણાંની મદદ મળશે. વિમાનની યથાથી આપણી સાંસારિક જરૂર રીઆતો, આદત સામેનું રક્ષણ તથા રહેવાનાં મકાનોની સગવડો ઉત્પન્ન થઈ શકશે.

આ ત્રણે તરફતું કામ આપણી કોમના આજે-વાનો ક્યારે ઉપાદી લેશે અને આર્થિક રિયતિ સુધારવાનો પ્રયત્ન સાચી દીશામાં ક્યારે કરશે ?

થોડીક ધર્મોદ્ધાર સંસ્થાથી ઉદ્ધાર નથી થવાનો પરંતુ ઉંચી ઓદ્ધારી નોકરીઓ મેળવવાની લાપ-કાત કેળવ્યાથી અને અનેક પ્રકારના વેપારો દસ્ત-ગત કરવાનાં સાધનો ઉત્પન્ન કર્યાથી જ આપણે ઉદ્ધાર થવાનો છે.

સંપ અણધારી પરિણામ મેળવી શકે છે. આ-

પણે પણ સંપથી ઘણું કરી શકીએ તેમ જીએ. સંપથી વેપાર વધારી શકીશું. અને સંપ હોવાથી આંટ વધશે. સારી આંટ એજ વેપારનો મુખ્ય પાથો છે. આપણી આંટ કેમ વધારીશું ?

આપણી લાપકાત, આપણાં આરિષ્ટ, અને આપણાં સંપ ઘણું કળ આપી શકશે, વાણીઓ પારકા પેસા ધાવતો નથી પરંતુ તે બરાબર સાચવે છે એટલું નહિ પરંતુ તેમાંથી નફા રૂપ મીઠાં કળ ઉત્પન્ન કરી પોતે ખાય છે અને ખવરાવે છે. તેવી આંટ સારામ દેશમાં આપણે ઉભી કરવાની અગત્ય છે.

લંડનનો પત્ર.

‘હોટેલપુરાણ’

લંડન. તા. ૧૭-૧-૨૮

જેઠ ૧૬ ૩૦, રવિવાર. સં. ૧૯૮૪

(કેનસીંગ્ટન ગાર્ડન્સ હોટેલ, હાઇડપાર્ક.)

પ્રિય પંડિતજી, મોતીબાઇ અને બાળકો,

આજે જેઠમાસ પૂરો થાય છે. આવતી કાલે આપાઠ બેસશે. અત્યારે આપાઠસ્વ પ્રથમ દિવસે મેઘમાસિદ્ધસાનું વાળી કાળીદાસની પંડિતનું સહેજે સ્મરણ થાય છે. પણ એ પંડિતની પ્રભુતા તો ભારત વર્ષની અંદરજ હોય. અહિં તો રોજે આવા દેખાવો થાય છે. જેને વાદળ ચડે છે તે વેરાય છે. રાજ વર્ષા પણ પડે છે અને સૂર્ય પણ નીકળે છે. આજે રવિવાર છે એટલે લંડનમાં ઘણા ભાગે સુનકાર છે. અહિં રવિવાર એટલે લોકોને પૂર્ણ વિશ્રાંતિનો દિવસ. શનિવારના બપોર પછી જ લગભગ મોટી ઝાંઝિયો, દુકાનો વગેરે સર્વ બંધ થઈ જાય છે અને લોકોને મોટો ભાગ લંડન છોડી બહાર ચાલેો જાય છે. અહિં આજે ટપાલ પણ બિસ્ફુદ જહેવાતી નથી એમ જણાય છે. અત્યારે જે રસ્તા ઉપર જાઓ તે રસ્તો જાણે શન્ય થએલો દેખાય છે. એજ રસ્તાઓ પર અઠવાડિઆના બીજા દિવસોમાં ડ્રીડીઓની કનારની માફક માણસો અને મોટરો દોડતી હોય છે

અને આ બાલુથી સામે બાલુ જલું હોય તો પનું મિનિટ થોભ્યા સિવાય અને છંપને મુકીમાં લઈ દોડ્યા સિવાય જવાનું નથી. અહિં કેટલાક સેન્ટરવાળા રસ્તાઓ એવા છે (કે) જ્યાં દિવસના બાર કલાકમાં લગભગ ૬૦-૮૦ હજાર મોટરો પસાર થાય છે. એવા રસ્તાઓ પાસ કરવા એ કેટલી બધી મંભાળની જરૂર રાખે એ સમજી શકશો. તેવા કેકાણે પણ આજે ઉંઘતા ઉંઘતા પસાર થઈ રાકીએ એટલી ઓછી ધમાલ હોય છે.

આજે રવિવાર એટલે ખાવાના રેસ્ટોરાં પણ ઘણા ખરા બંધ હોય છે તેથી મારા જેવાને આજે જોનાદરી તપ કરવાનું અનાયાસે પ્રાપ્ત થાય છે. સવારના ૧૦ વાગે નાસ્તો કરીને ફરવા માટે જરા બહાર નીકળ્યો. હાઇડપાર્કમાં ખૂબ ચક્કર લગાવ્યા. આજે પાર્ક માત્ર સ્ત્રી પુરુષોથી ખૂબ ભરેલો હોય છે. શહેરના મુખ્ય ભાગ વાળી બાલુએ પબ્લીક લેકચર્સ કરવાની જગ્યા રાખેલી છે. એ જગ્યા એટલે મોએક ફૂટ પહોળા અને પા માઇલ જેટલી લાંબી રસ્તાની બાલુમાં ફૂટપાથ જેની કેલી છે. એના પર કેકેકાણે પાટલીઓ ઉભી કરી તે પર ઉભા થઈ માણસો લેકચર્સ આપી છે. અહિં ગમે તે માણસ લેકચર્સ આપી શકે છે.

પણ પાટલીઓપર ઉભો રહેનાર માણસ કોઈન-કોઈ સોસાયટી વગેરેનો મેમ્બર હોય અને તે કયા વિષય પર પોતાનું વ્યાખ્યાન આપે છે તે તેની પાટલી આગળ ઝાડ લગાડેલું હોય તે પર લખેલું હોય છે. ધાર્મિક, સામાજિક, રાજનૈતિક વગેરે દરેક વિષય પર એ જગ્યાએ વ્યાખ્યાનોની હારમાળા ગોઠવાએથી હોય છે, અને એક બીજી પાર્ટીના માણસો એક બીજાની બાલુમાંજ ઉભા રહીને પોતપોતાના વિચારો લોકો આગળ પ્રકટ કરે છે. આ વ્યાખ્યાનો ઉભા ઉભાજ સાંભળવાનાં હોય છે. કારણ એસવા માટેની સગવડ નથી તેમજ ધોરી રસ્તાની બાલુમાંજ આ જગ્યા આવેલી એટલે હજારો લોકો ત્યાંથી પસાર થતા જાય અને કોઈ એ મિનિટ, કોઈ પાંચ મિનિટ કે જેને રસ પડે તો વધારે ટાઇમ ઉભો રહે અને ચાલતા થાય. શ્રોતાઓમાંથી જેની હઠ્ઠા હોય તે વ્યાખ્યાનકારને પ્રશ્ન પૂછે અને લાંબી ચર્ચા પણ કરે. કેટલીકવાર ખૂબ પ્રશ્નાવળી થાય ત્યારે પૂચ્છક અને સમાધાનક વચ્ચે ટપાટપી પણ ચાલે. આજે મેં જેએલા એ ખેલમાં આ પ્રમાણે વિવેચાપર વ્યાખ્યાનો ચાલતાં હતાં. (૧) સોશિયલીઝમ વિરૂદ્ધ પાર્ટી તરફથી, (૨) થીડીસ એમ્પાયરની ઉદ્દોગ ખીલવણી કરનારી પાર્ટી તરફથી, (૩) મજુરવર્ગની પાર્ટી તરફથી, (૪) ફિક્શિયન સોસાયટી તરફથી, (૫) રા-મનકેથોલિક ચર્ચ તરફથી એમ જૂદી જૂદી પાર્ટીઓ તરફથી જુદા જુદા માણસો વ્યાખ્યાનોનો વર-સાદ વરસાવે જતા હતા. આ વ્યાખ્યાનોમાં સ્ત્રીઓ અને પુરુષો બંને સરખા જ રીતે ભાગ લઈ જતાં હતાં. એક જ પાટલી પર વખતે થોડી થોડી વાર પછી જૂદાં જૂદાં સ્ત્રી પુરુષો પણ આવી ચડતા.

એ સિવાય કેટલાક વ્યાખ્યાનો પાટલી સિવાય જમીન પર ઉભા ઉભા જ અપાતાં હતાં: એ કોઈ સભા કે સંસ્થાના પ્રતિનિધિ તરીકે નહિ હોય એમ મને લાગ્યું. એમાં એક ગૃહસ્થ સંતતિનિય-મનના વિષય પર બોલી રહેતા હતા ત્યારે તેની જ પડોશમાં એક પાદરી બાવા ઇશુખ્રીસ્તના ઉપદેશો સમજાવી રહ્યા હતા. એક બાળુ વળી કેટલીક સ્ત્રીઓ અને પુરુષો મળી ખ્રીસ્તી ધર્મને લગતાં ગીતો ગાતાં

હતાં. આમ કાંઈક પાર્ટીના વ્યાખ્યાનો મેદાન પર પ્રાયઃ હમેશાં આવી રીતે વ્યાખ્યાનોનો વાયરો ખૂબ વાધાં કરે છે.

એ ત્રણ કલાક આમ તેમ ફરી ફરી ૧-૧૧ વાગે જૂજ લાગી એટલે ખાવાનાં રથાનો તરફ વળ્યા. પણ જતાં જણાયું કે આજે તો સવિવાર એટલે કે-પતીઓના રેસ્ટોરાઓ તો બંધ છે, આમતેમ ખૂબ ફરતાં એક પ્રાઇવેટ રેસ્ટોરા ઉઘાડો દેખાયો. તેમાં ચહા અને એક કેક લીધા. એક શિલીંગ અને એક પેની ચાન્ડ આપ્યા, વિચાર કર્યો કે આજે સાંજે રેસ્ટોરામાં જવું નહીં છે તેથી સાંજ માટે થોડા કુટ લેવાના ઇરાદાથી એક કુટવાળાની દુકાનમાં પેઠો. મેં કેળાં, બે સફરજો અને ૪-૫ નારંગી લીધી, તેના પૈસા થયા ૧ શિલીંગ અને ૭ પેની ! તે લઈને હોટેલમાં આવ્યો ને વાંચવા બેઠો. ૭ વાગ્યા એટલે પેટમાં જૂજ જણાઈ એટલે હોટેલની ચાકરડીને ચહા લાવવા કહ્યું, તો તે કહે કે હવે તો ડીનરનો એટલે વાળુનો વખત થયો છે માટે આ આ વખતે ચહા ક્યાંથી હોય. મેં કહ્યું કે આજે મારે બહાર ડીનર લેવા જવું નથી તેથી અહીં જ ચહા લેવાનો વિચાર છે. તેથી તેણીએ વિચારીને કહ્યું કે હું પૂછું છું અને હશે તો લાવું છું. તેનીચે મઘ ને ૧૦ મિનિટમાં ચહા લાવી. ખરી રીતે અહીં ચહા માટે કશીજ નવી તૈયારી કરવાની હોતી નથી. ગરમ પાણી ચોવીસે કલાક નળમાં તૈયાર હોય છે તે કીટલીમાં ભર્યું ને તેમાં ચહાના પાનડા નાંખ્યા એટલે ચહા તૈયાર. પંજુ એ કામ પણ જે વખતે એ લોકો કરવા તૈયાર ન હોય એટલી એમની ખાવા-પીવાની નિયમિતતા છે. જે વખતે જે ખાવાનું અને જે વખતે જે પીવાનું હોય તે તેજ વખતે નિયમ સર બધું કરાય છે.

આપણે તો એ ચહા પીધી, એક કેળું ખાધું, અને ચાંત થઈને ખૂસી પર બેઠા. થંડના લીધે બહાર જતાનું મન ન થયું. ધડિયાળમાં નવના ટકોરા ચહા તોએ સાંમેના મકાનોની લીંતપર તડકો જણાયો તેથી વિચાર થયો કે લાંબા આજ કાગળ લખવાની શુરુઆત કરીએ, અને આ લખવા બેઠો. હવે ૧૦

વાળા છે. સૂર્ય આયમે ૪૦ મિનિટ ચર્ધ હશે. આ ૧૦ તે અર્ધિ લંડનના છે, તમારે ત્યાંતો અત્યારે સોમવા-રની સવારના ૩-૩૫ થયા હશે અને તમે તો ભરકૂંધમાં પડ્યા હશો, પૃથ્વી ગોળ છે કે ચપટી છે ? સૂર્ય ફરે છે કે પૃથ્વી ધૂમે છે—એવા ભૂગોળ અને ખગોળ વિષયક પ્રશ્નોનો વિચાર કરનારને આ ટાઈમ ફેરનો વિચાર સીધી પ્રથમ કતવ્ય છે. આપણા જૂના ગ્રંથોમાં કંઈ સંક્રાંતિના જે દિવસો વધારે લાંબા હોય તે ૧૮ મહર્તના હોય, એમ લખેલું છે. પણ અર્ધિ તો અત્યારે દિવસ લગભગ ૧૬ કલાક કરતાં એ વધારે મોટો હોય છે, એનું કેમ ? આ વિગેરે ઘણા વિચારણીય પ્રશ્નો મનમાં આવે છે. પણ એ તો આગળ ઉપર જોશો.

સોમવારની સંધ્યા. તા. ૧૮-૬-૨૮

બપરનો ભાગ લખી રહ્યા પછી ઊંધ આવવા લાગી એટલે સુધ જનું પડ્યું. આજે બપોરે ૧૨ વાગ્યા પછી બહાર નીકળ્યો. એક જાણી તરફથી સૂર્યના ચંદ્ર હતી કે ગાપરફીટ તરફ કેટલીક હોટેલો સસ્તા ભાડાવાળા મળે છે. તેથી આજે એ જાણી તપાસ કરવા નીકળી પડ્યો. બે ચાર હોટેલો તપાસી, તો ક્યાંએ જગ્યા નથી તો ક્યાંએ ખીજ સવડ નથી એમ બધે જણાયું. અત્યારે લંડનની સીજન ગણાય છે અને તેથી ઘણી મોટી સંખ્યામાં બહારના માણસો આવીને અર્ધિ રહે છે એટલે બધી હોટેલો લગભગ ભરાએલી હોય છે. અર્ધિની હોટેલો એટલે જગતના મુસાફરોના મોટા ધામો છે. જે મોટી મોટી હોટેલો છે તેમના ચાર્જ રાજના પાઉંડથી લઈને પાંચ પાઉંડ સુધી એકક રમના હોય છે. હોટેલો આગળ રાજ મહારાજાઓના મહેલો પણ ઘણીક વખતે આંખ પડે તેમ છે. કેટલીક હોટેલોના તો વર્ણુનનાં સચિત્ર પુસ્તકો હોય છે. એ હોટેલોમાં, મોટા ભોજનલવતો હોય છે જેમાં એક સાથે હજાર હજાર માણસોને જમવા બેસવાની ટેબલ ખુર્ચીવાળી સગવડ હોય છે. મધ્ય ભાગમાં જન-તજનનાં વાજિત્રો વાગતાં હોય છે અને જમનારઓ નિરાતે વાતો અને વિતોહ કરના બંધે કલાક સુધી બેઠા

બેઠા ખાતી કરે છે અર્ધિ મોટા મોટા અમીરો અને ઉમ-રાલો પણ ખાસ કરીને આવી હોટેલોમાં જ આવીને ખાય છે. ખાવાના માટે શી શી ચીજો તૈયાર કરેલી છે તેની યાદી દરેક વખતે છાપીને ટેબલ પર રાખી મુકવામાં આવે છે. એ યાદીઓ દરરોજ દિવસના ત્રણ વખ-તના ભોજન માટે જૂદી જૂદી છાપવામાં આવે છે. એ યાદી વાંચીતે જેને જે ચીજ જોઈએ તે, માંગી લે છે. આવી મોટી હોટેલોમાં એક વખતના મોરાકનો ચાર્જ એછામાં એછા લગભગ એક પાઉંડનો તો સમજવોજ.

પેરીસવાળા ભાઈ સોમરફેડ મને એક દિવસે સાંજના એક હોટેલમાં જમવા લઈ ગયા. એનું નામ મનિકા છે. દરવાજા આગળ જાણે ગવર્નરના અર-દત્તી ઉભા હોય તેવા ફ્રેસમાં સજ્જ થએલા બે દરવાજો ઉભા હતા. અંદર પેસતાંજ બે ત્રણ છાંટરાઓ, જે લગભગ ૧૨-૧૪ વર્ષના હશે તેવાજ લપકાવાળા પો-શાકમાં સામે આવ્યા. એમની ઉભા રહેવાની, બેલ-વાની, ચાલવાની, કામ કરવાની હોંશિયારીનું હું શું જ્ઞાન આપું. અમારા હાથમાં જે લાકડી હતી તે ઝટ લીધી પછી અમે ટોપી વગેરે ઉતારી તે લીધી ને મુરક્ષિત જગ્યાએ મુકી દીધી. અમારી જિનસો જે ટૂકાણે મુકવામાં આવી તેના નંબરનું એક ટેબ્લેટ અમારા ખાવાના ટેબલ ઉપર પાછળથી લાવીને મુકી દીધું. કારણ સેંકડો માણસોની આવી જાતની જિનસો ત્યાં મુકેલી હોય, એટલે આવા નંબર વિના તેનો પતો શી રીતે લાગે ?

અમે અંદર જઈને નિરાતે જમ્યા. (જમવા માટેની આ લોકોની કેવી વ્યવસ્થા હોય છે તે વિશે તો હવે પછી ક્યારેક લખીશ) શું જમ્યા ? એક રકાબી ભરીને વટાણાની સુપ, થોડીક ઘઉંના આટા-ની, સેવો જેવી ચીજ આ દેશમાં બનાવાય છે જેને મકરાની કહે છે તે, અને ટોમટાના કકડા, વગેરે અને એક કપ કૌશી. જમીને પછી બીજા માંગ્યું ત્યારે જાણી દીક લગભગ પાઉંડ ચાર્જ થયો ! આની આજ ચીજો બીજા રેસ્ટોરામાં બે-ત્રણ સિલીંગમાં પણ મળી શકે છે. જમીને બહાર નીકળ્યા કે તરતજ દરવાજા

આગળ પેલા છોકરાઓ પાછા હાજર થયા. નંખરતું ટેન્શન આપ્યું કે બધી ચીજો હાજર થઈ. ઓપર કાટ પહેરવો હોય તો તે પંજુ જાતે ન પહેરવો પડે છોકરાઓજ તે પહેરાવે અને ગુડનાઇટ સરૂ ગુડનાઇટ સરૂ કરતા અલખવાળીને ઉભા રહે. અલખત તેમને બક્ષીસ તો આપવીજ પડે ને ? બાઈ સોમચઈ તેમને પંજુ મેં સિદ્ધિંગ આપ્યા. દરવાજા ઉપરના દરવાજો ટેક-સી સરૂ ! ટેક્ષી સરૂ ! કરતા જટ ટેક્ષી લાખ્યા અને તેમાં ખેસી અને વિદાય થયા. આ તો એક ચડી કલાસ હોટેલની વાત છે. ફરફ કલાસ હોટેલો વળી કેવીએ હશે તે તો ભગવાન જાણે. આમ લંડનની હોટેલોમાં જગતના મુસાફરોના પૈસાની નીકા પડે છે.

આત્મે હોટેલ પુરાણજ લખાઇ ગયું છે તેથી એક હિંદી હોટેલનું બધાન પંજુ લખી નાંખું છું જેની મુલાખાત પંજુ મેં આ અલખવાળીને લીધી હતી. આનું નામ તાજમહાલ ઇન્ડિયા રેસ્ટોરા છે. કેઇ યુ. પી. તરફના ગૃહસ્થ આ મુલાખતા હોય તેમ લાગે છે. મને ખબર મળ્યા કે એ રેસ્ટોરામાં આપણા દેશ જેવો દાળ-ભાત રોટલીવાળો ખોરાક પંજુ મળે છે. તેથી એક સાંજે હું ત્યાં ગયો. રેસ્ટોરા બહુજ સાધારણ હતો આપણા દેશ જેવાજ ગરીબ અને પામર લાગ્યો. છતાં દેશના દાળ ભાત અહિં ખાવા મળે એ ઘણા દલાવાની વાત હતી. એમાં પંજુ ઇન્ડિયા પદ્ધતિ પ્રમાણે છાપેલું લીસટ હતું પણ આપણા સ્વભાવ પ્રમાણે ગાંડું લખેલું, ગાંડું છાપેલું, વળી વચ્ચે દાળજની સ્લીપ મીંટાડીને બીજું ઉમેરેલું આમ બધું હતું. પીરસનાં વગેરે બધા આપણા દેશોમાંજ હતા, લીસટમાં, દાળ, પૂરી, ભજ્યામાં, કમોરી, પંકાડા, જલ્દેખી, શુદ્ધી, લાડુ, બરસી, મલાઇ, બાસુદી, કદી, ખાચડી વગેરે સર્વ ચીજોનાં નામે હતાં. હિંદીઓ ઉપરાંત કેટલાક ઇંગ્રેજ સ્પીકરો પણ એ રેસ્ટોરામાં આવે છે ને આપણી ચીજો શોખથી ખાય છે. અલખત આપણી ચીજો સાથે બીજી માંસ વગેરેની ચીજો પણ સાથે એમાં રાખેલી હોય છે, જેથી એ લોકોને તેની ચીજ જોઇએ તો તે પંજુ પૂરી પાડવાની હોય છે. આપણે તો લીસટ પાંચીને સત્તામાં સત્તી વસ્તુઓ

લેવાનો વિચાર કર્યો અને પીરસનારાને કહ્યું કે પૂરી, ભજ્યામાં અને દાળ જોઇએ. એ દરેક ચીજના કાંઈક ચાર ચાર પાંચ પાંચ આના લખેલા હતાં તેથી આપણે વિચાર કર્યો કે ચાલો રૂપીઆની કિંમતમાં આજે પેટ ભરીને જમશું. પંજુ તેમાં તો બીજીજ ધૂંચ નીકળી. વેટર કહે. પૂરી વગેરે સાથે અંધારે ત્યાં 'કરી' ફરજિયાત લેવાની હોય છે. અને એ કરીને ચાલું દોઢ સિદ્ધિંગ રાખેલો છે. હું વિચારમાં પડી ગયો. દોઢ સિદ્ધિંગ એટલે, આપણો એક કલદાર, શું એક કલદારની કદી હું એકલો ખાઈ જઈશ. દેશમાં તો એક રૂપીઆની કદીમાં રૂપ માણસો ધરાઈ રહે, ૧૦ મિનિટ તો સ્વસ્થ થઈને ખેસી રહો. ફરી પાછો તે વેટર પૂછવા આવ્યો, ત્યારે તેને લાચારીએ કરીને પરીવાનો ઝોડર આપ્યો. કરીના લીસટમાં તુરિયા, બટાટા, રીંગણ, ભીંડા વગેરેનાં નામો હતાં જેથી કહેવામાં આવ્યું કે તમને આમાંથી શાની કરી જોઈએ. ત્યારે આપણે ભીંડાની, 'કરી' પસંદ કરી, કરી એટલે હું તો સમજીયા હતો કે મળના કદીની ખાટી જાણની સરસ મસાલાદાર કદી આજે ખાવા મળશે અને એક મહિનાનું 'પારણું' થશે. ૧૦-૧૫ મિનિટ થઈને એક રૂપીઆમાં એક પરીકા અને એક ખાવામાં પાણીવાળું ખેચાર ભીંડાનું શાક આવ્યું. તેમાં વળી કેાણુ જાણે કેવાયે પ્રકારનો મસાલો નાંખી તે ખાલો આખો ભરી દેવામાં આવ્યો જેથી ભીંડા કયાં છે તે તો 'પતોળ' લાગે નહિં તેની તપાસ કરવા માટે ચૂમચા અને કાંટા બંનેને તેમાં ડૂબાડી મારવાની ફરજ પાડવામાં આવી. મુસી-જાતે ભીંડા પકડાયા અને તેમને બહાર કાઢી પરી-દાવાળા રક્ષણમાં મુક્યા. છરી પતી પરીકાના કકડા કરતાં યંત્રવણ થતી હતી અને મનમાં આવતું હતું કે જટ છઈને હાથવતી કકડા લઈ ભીંડાની સાથે મોંઢામાં મુકી દઉં. પણ આસપાસ બીજા ખાનારાઓ બેઠા હતા તેથી સભ્યતાની ખાતર તેમ કરવું અનુચિત લાગ્યું. પરીકામાં, પુરણપોળીની માફક, ... સંભાર જરવામાં આવ્યો હતો અને લગભગ સમાન ભાર તેમાં મીઠું નાંખવામાં આવ્યું હતું. છતાં દેશની ચીજ હતી એટલે તેમાં ખૂબ સ્વાદ માન્યો અને તે

આનંદથી ખાધી. ભાંગતી બાકી રહેલી કરીમાં ભાત લીધા, અને પરમ હંસ જેમ છલને અડાડવા વિના ખડું ગળી નય તેમ હું પણ તે ભાત ગળી ગયો. પીરસનારે વળી આવીને પૂછ્યું કે “ઔર કુંહ સા-ખ?” મેં કહ્યું “નહિં સાખ પેટ ભર ગયા-બીલ દે હીછએ” તો ઝટ દબને પેન્સીલવતી કાગળના કકડા ઉપર બે શિલીંગ અને ૧૦ પેન્સ લખી આ-પ્યા. મારી પાસે ત્રણ શિલીંગ હતા તે કાઢીને આ-પ્યા અને આપણે ચાલતા થયા. આમ હજી હોટેલો અને રેસ્ટોરાઓના અખતરા ચાલે છે. આજે વળી આખા દિવસમાં ૧ શિલીંગનોજ ખોરાક લઇને કામ ચલાવ્યું છે. અહિં હોટેલમાં સવારનો નાસ્તો મળે છે તે જરાકીક હોય છે અને તેથી તે વખતે પેટ ભરાઇ નય છે એટલે પછી દિવસના ભાગમાં આમ અખતરા કરવામાં ખડું અગવડ નડતી નથી. પણ અધાને બધી વખત આમ કરવું અશક્ય છે અને તેથી લાંબો સમય રહેવા ઇચ્છનારા આપણા લોકો ધીમે ધીમે નિરાશિય ભોજનના નિયમને આજુએ મુકી દે છે. મારા એક પરિચિત ભાઇ અહિં એક ચિએસોફિક્સ ક્લબ છે તેમાં ઉતર્યા છે. એ ક્લબ કહેવાય છે વેલ્ટેરિયન પણ તેમાં ઈંગ્લેન્ડ ખોરાક

રવીકાર્ય છે. એ ભાઇ દેશમાં શુદ્ધ શાકાહારી હતા અહિં પણ તેમની તેમજ રહેવાની ઇચ્છા હતી પણ એ ક્લબના ખોરાકમાં ત્રણ વાનીઓમાંથી રોજ એક વાની ઈંગ્લેન્ડનીજ હોય, એ ચાર દિવસનો તેમણે એ વાની કરી પણ તેમ કરવાથી તેમનું પેટ ભરાય નહિ અને બીજે વધારાના પૈસા અપાય નહિ! તેથી આખરે તેમણે ઈંગ્લેન્ડની વાની લેવી શુરુ કરી.

આપણા દેશવાળા જે ધર્મચુસ્ત ભાઇઓ દેશમાં સઘનતો અને સામી વચ્છલો કરી કરી જેમ લોકો લેવામાં આનંદ અને પુણ્ય માને છે તેમ જો આ દેશમાં કેઈ એકાદું શુદ્ધ ભોજનાલય સારા પાયા ઉપર સ્થાપે તો તેમાં કેટલું પુણ્ય અને તેની સાથે દેશસેવા સાધી શકે છે! સાંભળવા પ્રમાણે કલકત્તા-વાળા ખીરલા બ્રધર્સે અહિં એક એવું મહાન બનાવ્યું છે જેમાં શાકાહારીઓને શુદ્ધ ખોરાક મળી શકશે અને થોડા દિવસ રહેવાની સગવડ પણ મળી શકશે. આવતી તા. ૨૫ મીએજ એની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા થનાર છે. મેં હજી પૂરી તપાસ કરી નથી. જઈશ અને તપાસ કરી આવીશ.

-જિનવિજય.

પણ અનંતજ હોવા જોઈએ, કારણકે વાચકની સંખ્યાનો આધાર વાચ્યની સંખ્યા પર છે, માટે સપ્તભંગીરૂપ સાતજ વચનપ્રકાર હોવાનું ઘટ્ટું નથી એના ઉત્તર રૂપે કલ્પ સૂત્ર છે તેમાં હેતુ નીચેનાં સૂત્રથી સૂત્રકર દર્શાવે છે.

હેતુ—વસ્તુમાં પ્રતિપર્યાય વિધિ નિષેધના પ્રકારની અપેક્ષાએ અનંત પણ સમ્બંધીઓજ સંભવતી હોવાથી (સમ્બંધી અસંગત નથી). ૩૮

સમ્બંધીનો હેતુ—(સમ્બંધીજ સંભવે છે કારણ કે) પ્રતિપર્યાય પ્રતિપાઘ પ્રશ્નો સાતજ સંભવે છે. ૩૯

સમવિધ પ્રશ્ન હેતુ—તે (પ્રશ્નો) પણ સાતજ (સંભવે) છે કારણ કે તે સંબંધી જિગ્રાસા નિયમથી સાતજ પ્રકારનીજ હોય છે. ૪૦

સમવિધ જિગ્રાસા હેતુ—તે (જિગ્રાસા) પણ સાતજ (સંભવે) છે કારણ કે તે સંબંધી સંદેહ સાત પ્રકારનોજ હોય છે. ૪૧

સમવિધ સંદેહ હેતુ—તે (સંદેહ) પણ સાત પ્રકારનો હોવાના નિયમનું કારણ સંદેહ-વિષયીભૂત વસ્તુધર્મો અસ્તિત્વાદિ સાત પ્રકારેજ ધટે છે. ૪૨

સમસંજ્ઞીના બે પ્રકાર—આ સમ્બંધી પ્રતિભંગ સંકલ્પાદેશસ્વભાવની તથા વિકલ્પાદેશસ્વભાવની હોય છે. ૪૩

સપ્તભંગીનો એકે ભંગ સંકલ્પાદેશ સ્વભાવનો તથા વિકલ્પાદેશ સ્વભાવનો હોય છે.

સંકલ્પાદેશ લક્ષણ—પ્રમાણથી પ્રહણ યયલી-પ્રતીત-માલમ પડેલી અનન્તધર્મોત્ક વસ્તુનું કલ્પાદિધી (ધર્મ અને ધર્મી વચ્ચે) અભેદભાવના પ્રાધાન્યથી અથવા (ધર્મ અને ધર્મી વચ્ચે) અભેદના ઉપચારથી-અધ્યારોપથી (અનન્તધર્મોત્ક વસ્તુને) સમકાંઠે પ્રતિપાદન કરનાર વચન તે સંકલ્પાદેશ. ૪૪

કલ્પાદિ એટલે કાળ, આત્મરૂપ, અર્થ, સંબંધ, ઉપાર, શુદ્ધિદેશ, સંસર્ગ, અને શબ્દ એ આઠ. “કાલાત્મસ્વ-

સંવન્ધાઃ સંસર્ગોપક્રિયે તથા । ગુપિદેશાર્થશબ્દાથે-ત્યથૌ કાલાદયઃ સ્મૃતાઃ ॥ ” એ પ્રત્યેક સંબંધી વિવેચન ટીકામાંથી જોઈ લેવું. પ્રમાણસપ્તભંગી સંકલ્પાદેશ સ્વભાવની હોય છે. અને નયસપ્તભંગી વિકલ્પાદેશ સ્વભાવની હોય છે. સમગ્ર વસ્તુ સંબંધી વચન તે સંકલ્પાદેશ અને વસ્તુનાં અંશને પ્રધાનતાથી કહેનાર વચન તે વિકલ્પાદેશ; પહેલું તે પ્રમાણનાક્ય અને પછીનું નયવાક્ય સરખાવે અનેકાન્તાત્મક વસ્તુ ગોચરઃ સર્વસંવિદામ્ । એકદેશવિશિષ્ટાડ્યોં નયસ્ય વિપયો મતઃ ॥ ન્યાયાન્તાર ॥૨૯॥

વિકલ્પાદેશ લક્ષણ—તે (સંકલ્પાદેશ)થી વિપરીત તે વિકલ્પાદેશ. ૪૫

નયના વિષયભૂત વસ્તુધર્મને ભેદભાવની પ્રધાનતાથી કે ભેદના અધ્યાસિપથી કમથી કહેનાર વાક્ય તે વિકલ્પાદેશ. નયની ચર્ચામાં આનું વિવેચન કરવામાં આપરા. અત્ર ધ્યાનમાં રાખવું કે સ્વાદ્દાદમાં પણ સ્વાદ્દાદ હોઈ નય સમ્યગ્ એકાન્તરૂપે છે. સપ્તભંગી તરંગિણી તથા સપ્તભંગી પ્રકાશ આદિમાંથી સ્વાદ્દાદનું વિશેષ વિવરણ જોઈ લેવું. જેન દર્શનોમાં અનેકાન્ત છે તે વિષે “દર્શન અને અનેકાન્ત” નામના પ. ૬ સરાજીવ ગ્રંથમાંથી જોઈ લેવું.

પ્રમાણનું અર્થપ્રકાશન પ્રતિબંધક દૂર થવાથી છે—તે (પ્રલક્ષ તથા પરાક્ષ એવા) એક પ્રકારનું પ્રમાણ પોતાના જ્ઞાનાવરણવિશેષના ક્ષય કે ક્ષણપશમથી પ્રતિબંધક દૂર થવાથી ઉદ્ભવતા સામ્યથી પ્રતિનિયત પદાર્થને પ્રકાશે છે. ૪૬

પ્રમાણનું અર્થપ્રકાશન તદુત્પત્તિ તદાકારતાથી નથી—(પ્રમાણ) તદુત્પત્તિ-કાર્યકારણભાવ છે તથા તદાકારતા (તાદાત્મ્ય) વડે (પ્રતિનિયત પદાર્થને) પ્રકાશનું નથી, કારણ કે અને પૃથક્પણે તથા સમસ્તપણે લેતાં વ્યભિચાર માલમ પડે છે. ૪૭

॥ ઇતિ પ્રમાણનયતત્ત્વા લોકોક્તકાર ગુર્જરમાયાનુવાદે આગમસ્વરૂપનિર્ણયો નામ ચતુર્થઃ પરિચ્છેદઃ સમાપ્તઃ ॥

અથ પંચમઃ પરિચ્છેદઃ

તસ્ય વિષયઃ સામાન્યવિશેષાચનેકાન્તાત્મકં વસ્તુ ॥૧॥

અનુગતવિશિષ્ટાકારમતીતિવિષયત્વાત,

પ્રાચીનોત્તરાકારપરિત્યાગોપાદાનાયદ્યાનસ્ય-

રૂપપરિણત્યાડ્યેક્રિયાસામર્થ્યઘટનાચ ॥૨॥
સામાન્યં દ્વિપ્રકારં તિર્યક્સામાન્યમૂર્ધ્વતાસામાન્યં ચ ॥૩॥

પ્રતિચ્યક્તિહુલ્યા પરિણતિસ્તિર્યક્સામા-

દિમિરભેદવૃત્તિપ્રાધાન્યાદભેદોપચારાદ્વા યોગ-
પયેન પ્રતિપાદકં ઘચઃ સકલાદેશઃ ૧૪૫।

તદ્વિપરીતસ્તુ ચિકલાદેશઃ ૧૪૬।

તદ્ દ્વિભેદમપિ પ્રમાણમાત્મીયપ્રતિચન્ધકા-
પગમવિશેષસ્વરૂપમામર્થ્યતઃ પ્રતિનિયતમર્થમ-
વધોતયતિ ૧૪૬।

ન તદુત્પત્તિતદાકારતામ્યામ, તયોઃ પાર્યેકયેન
સામસ્ત્યેન ચ દ્વયમિચારોપલભ્યાત્ ૧૪૭।

॥ इति आगमस्वरूपनिर्णयो नाम चतुर्थः
परिच्छेदः समाप्तः ॥

શબ્દના એકાંત વિધિપ્રધાનત્વ વિકલ્પનો
નિષેધ—ધ્વનિ-શબ્દ પ્રધાનપણે વિધિને જ કહે છે
એ કથન હીક નથી. ૨૨

સમજગીના પહેલા ભાગના એકાંતનો અર્થ નિષેધ છે.
હેતુ—(તેમ હોય તો) શબ્દથી નિષેધનું જ્ઞાન
ન થવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે. ૨૩

શબ્દ ગૌણપણે નિષેધ કહે છે, એમ
નથી—શબ્દ તે (નિષેધ)ને ગૌણપણે જ કહે છે એમ
કહેવું પણ માલ વગરનું છે. ૨૪

હેતુ—કોઈક સ્થળે, કોઈક સમયે, કોઈક રીતે
પ્રધાનપણે નહિ સમજાયેલા નિષેધનું ગૌણપણું ઘટી
શકેતું નથી. ૨૫

શબ્દના એકાંતનિષેધપ્રધાનત્વવિકલ્પનું
ખંડન—શબ્દ પ્રધાનપણે નિષેધને જ કહે છે તે
(કથન) પણ ઉપર ૨૨-૨૩ સૂત્રોમાં કહી ગયા તે રીતે
ખંડિત થઈ જાય છે. ૨૬

સમજગીમાં આવતા સાતે ભાગ એકાંતરૂપે લગાડી
રચાય નહિ તે ૨૨ મા સૂત્રથી માંડી ૩૬ મા સૂત્ર સુધીમાં
દર્શાવ્યું છે, અને એકાંતે દરેક ભાગો કેમ ઘટતા નથી તે
હેતુ સહિત કમે બતાવ્યું છે. અર્થ ખીજ ભાગના એકા-
ન્તનો નિષેધ છે.

ત્રીજા ભાગના એકાંતનો નિષેધ—આ
(શબ્દ) કમે બન્ને વિધિ તથા નિષેધને પ્રધાનપણે જ
કહે છે એ પણ વધારે હીક નથી. ૨૭

હેતુ—આ (શબ્દ)નો વિધિ તથા નિષેધમાથી
એકના પ્રધાનપણાને અનુભવ અબાધિત હોવાથી
(ઉક્ત ભાગો એકાંતરૂપે હીક નથી.) ૨૮

ચોથા ભાગના એકાંતનો નિષેધ—એ

(શબ્દ) સંમકાએ વિધિ નિષેધરૂપ અર્થનો અવાચકજ
હો એમ (કહેવું) પણ યુક્તિયુક્ત નથી. ૨૯

હેતુ—કારણ કે અવગતવ્ય પદ માત્રથી પણ
તે (શબ્દ)ના અવાચકત્વનો પ્રસંગ ઉભો થાય. ૩૦

પાંચમા ભાગના એકાંતનો નિષેધ—તે
(શબ્દ) વિધિ સ્વરૂપ અર્થનો વાચક હોઈને ઉભય
સ્વરૂપનો એકી સાથે અવાચકજ છે એવો એકાંત
પણ યોગ્ય નથી. ૩૧

હેતુ—શબ્દ નિષેધસ્વરૂપ અર્થનો વાચક હોઈ
(વિધિ નિષેધરૂપ) ઉભયસ્વરૂપ અર્થનો (એકે સંગે)
અવાચક હોવાનું પણ માલમ પડે છે. ૩૨

ઉપર કલા પ્રમાણે છઠા ભાગમાં માલમ પડ્યું હોવાથી
પાંચમા ભાગનો એકાંત હીક નથી.

છઠા ભાગના એકાંતનો નિષેધ—આ
(શબ્દ) નિષેધસ્વરૂપ અર્થનો વાચક હોઈ (વિધિ
નિષેધરૂપ) ઉભયત્મક અર્થનો એકે સંગે અવાચકજ
છે એવો એકાંત નિશ્ચય પણ સુંદર નથી. ૩૩

હેતુ—ખીજ રીતે પણ અનુભવ થતો હોવાથી
(ઉક્ત ભાગો) એકાંતરૂપે હીક નથી. ૩૪

શબ્દ પહેલા ભાગ વગેરેમાં વિધ્યાદિ પ્રધાનપણે
કહેતો માલમ પડતો હોવાથી જ્યાં ભાગનો એકાંત
હીક નથી.

સાતમા ભાગના એકાંતનો નિષેધ—
શબ્દ, કમથી કે કમ સિવાય (અર્થાત્ એકી સાથે
(વિધિ તથા નિષેધરૂપ) ઉભયત્મક અર્થનો વાચક
હોઈ અવાચક છે અને ખીજ કોઈપણ રીતે (વાચક)
નથી, એ (કથન) પણ ખોટું છે. ૩૫

કમથી વિધિનિષેધનો વાચક અને સુગપત્ વિધિનિ-
ષેધનો અવાચક અને ખીજ કોઈ પણ રીતે વાચક નહિ
એ હીક નથી એમ સમજવું.

હેતુ—એ (શબ્દ)ની કેવળ વિધિ વ્યાદિ (અર્થાત્
કેવળ નિષેધ) પણ પ્રધાનપણે (કહે છે) એવી પ્રસિદ્ધિ
હોવાથી (સાતમા ભાગો એકાંતપણે હીક નથી). ૩૬

સપ્તભંગી અસંગત નથી—એકજ વસ્તુમાં
વિધિ નિષેધરૂપે યોગના તથા નિષેધાતા અનંત
ધર્મના સ્વીકારથી અનંતભંગીનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત
થતો હોવાથી સપ્તભંગી યુક્તિયુક્ત નથી એમ
મનમાં ધારી લેશો નહિ. ૩૭

જ્યાદિ પદાર્થમાં હોવા રૂપે તથા ન હોવારૂપે અનંત
ધર્મેથી અંગીકાર કર્યો હોવાથી સ્વાધાર્મિક વચન પ્રકાશે

પણ અનંતજ હોવા જોઈએ, કારણકે વાચકની સંખ્યાનો આધાર વાચકની સંખ્યા પર છે, મઠિ સપ્તમગીરૂપ સાતજ વચનપ્રકાર હોવાનું ધટતું નથી-એના હિતર રૂપે હકત સૂત્ર છે તેમાં હેતુ નીચેનાં સૂત્રથી સૂત્રધાર દર્શાવે છે.

હેતુ—વસ્તુમાં પ્રતિપર્યાય વિધિ નિષેધના પ્રકાશની અપેક્ષાએ અનંત પણ સમભંગીઓજ સંભવતી હોવાથી (સમભંગી અસંગત નથી). ૩૮

સમભંગીનો હેતુ—(સમભંગીજ સંભવે છે કારણ કે) પ્રતિપર્યાય પ્રતિપાદ પ્રત્નો સાતજ સંભવે છે. ૩૯

સમવિધ પ્રશ્ન હેતુ—તે (પ્રત્નો) પણ સાતજ (સંભવે) છે કારણ કે તે સંબંધી જિજ્ઞાસા નિયમથી સાતજ પ્રકારનીજ હોય છે. ૪૦

સમવિધ જિજ્ઞાસા હેતુ—તે (જિજ્ઞાસા) પણ સાતજ (સંભવે) છે કારણ કે તે સંબંધી સંદેહ સાત પ્રકારનોજ હોય છે. ૪૧

સમવિધ સંદેહ હેતુ—તે (સંદેહ) પણ સાત પ્રકારનો હોવાના નિયમનું કારણ સંદેહ-વિષયીભૂત વસ્તુધર્મો અસ્તિત્વાદિ સાત પ્રકારજ ધરે છે. ૪૨

સમભક્તીના બે પ્રકાર—આ સમભંગી પ્રતિભંગ સકલાદેશસ્વભાવની તથા વિકલાદેશસ્વભાવની હોય છે. ૪૩

સપ્તભંગીનો એક ભંગ સકલાદેશ સ્વભાવનો તથા વિકલાદેશ સ્વભાવનો હોય છે.

સકલાદેશ લક્ષણ—પ્રમાણથી અહણ્ય ચયલી-પ્રતીત-માલમ પડેલી અનંતધર્મોત્તક વસ્તુનું કાલાદિધી (ધર્મ અને ધર્મો વચ્ચે) અભેદભાવના પ્રાધાન્યથી અથવા (ધર્મ અને ધર્મો વચ્ચે) અભેદના ઉપચારથી-અધ્યારોપથી (અનંતધર્મોત્તક વસ્તુને) સમકાલે પ્રતિપાદન કરનાર વચન તે સકલાદેશ. ૪૪

કાલાદિ એટલે કાળ, આત્મરૂપ, અર્થ, સંબંધ, ઉપકાર, શુદ્ધિદેશ, સંસર્ગ, અને રાખ્ધ એ આઠ. “કાલાત્મસ્વ-

સંવન્ધ્યાઃ સંસર્ગોપક્રિયે તથા । શુભિદેશાર્થશબ્દાયે-ત્યદ્દૈ કાલાદયઃ સ્મૃતાઃ ॥ ” એ પ્રત્યેક સંબંધી વિષયન રીકામાંથી જોઈ લેવું. પ્રમાણસપ્તભંગી સકલાદેશ સ્વભાવની હોય છે. અને નયસપ્તભંગી વિકલાદેશ સ્વભાવની હોય છે. સમગ્ર વસ્તુ સંબંધી વચન તે સકલાદેશ અને વસ્તુનાં અંશને પ્રધાનતાથી કહેનાર વચન તે વિકલાદેશ; પહેલું તે પ્રમાણવાક્ય અને પછીનું નયવાક્ય સરખાવા અનેકાન્તાત્મક વસ્તુ ગોચરઃ સર્વસંવિદમ્ ।

અનંતવિશિષ્ટાડ્યો નયસ્ય વિષયો મતઃ ॥ ન્યાયવતાર ॥૨૬॥

વિકલાદેશ લક્ષણ—તે (સકલાદેશ)થી વિપરીત તે વિકલાદેશ. ૪૫

નયના વિષયભૂત વસ્તુધર્મને ભેદભાવની પ્રધાનતાથી કે ભેદના અધ્યારોપથી કમથી કહેવાર વાક્ય તે વિકલાદેશ. નયની ચર્ચામાં આનું વિવેચન કરવામાં આવશે. અથ અનુધ્યાનમાં રાખવું કે સ્વાદ્વાદમાં પણ સ્વાદ્વાદ હોઈ નહ સમગ્ર એકાન્તરૂપે છે. સપ્તભંગી તર્વગિણી તથા સપ્તભંગી પ્રદાય આદિમાંથી સ્વાદ્વાદનું વિશેષ વિવરણ જોઈ લેવું. જેન દર્શનામાં અનેકાન્ત છે તે વિશે “દર્શન અને અનેકાન્ત” નામના પં. ડૉ.સરજનકૃત ગ્રંથમાંથી જોઈ લેવું.

પ્રમાણનું અર્થપ્રકાશન પ્રતિબંધક દૂર થવાથી છે—તે (પ્રલક્ષ તથા પરાક્ષ એવા) એક પ્રકારનું પ્રમાણ પોતાના જ્ઞાનાવરણવિશેષના ક્ષય કે ક્ષયોપશમથી પ્રતિબંધક દૂર થવાથી ઉજ્જવતા સાંખ્યથી પ્રતિનિયત પદાર્થને પ્રકાશે છે. ૪૬

પ્રમાણનું અર્થપ્રકાશન તદુત્પત્તિ તદાકારતાથી નથી—(પ્રમાણ) તદુત્પત્તિ-કાર્યકારણભાવ છે તથા તદાકારતા (તાદાત્મ્ય) વડે (પ્રતિનિયત પદાર્થને) પ્રકાશનું નથી, કારણ કે અને પૃથક્પણે તથા સમસ્તપણે લેતાં બ્યભિચાર માલમ પડે છે. ૪૭

॥ ઇતિ પ્રમાણનયતત્ત્વા લોકાલંકાર ગુર્જરમા-પાનુવાદે આગમસ્વરૂપનિર્ણયો નામ ચતુર્થઃ પરિચ્છેદઃ સમાપ્તઃ ॥

અથ પદ્યમઃ પરિચ્છેદઃ

તસ્ય વિષયઃ સામાન્યવિશેષાદ્યનેકાન્તાત્મકં વસ્તુ ॥૧॥

અનુગતવિશિષ્ટાકારપ્રતોતિવિષયત્વાન,

પ્રાચીનોત્તરાકારપરિત્યાગોપાદાનાયસ્થાનસ્થ-

રૂપપરિણત્યાડ્યક્રિયાસામર્થ્યવદનાચ ॥૨॥
સામાન્યં દ્વિપ્રકારં તિર્યક્સામાન્યમુચ્યતાસા-
માન્યં ચ ॥૩॥
પ્રતિબ્યક્તિભૂત્યા પરિણતિસ્તિર્યક્સામા-

ન્યમઃ શબ્દશાબલેયાદિપિષ્ટેષુ ગોત્વં યથા ।૪।
પૂર્વાપરપરિણામસાધારણં દ્રવ્યમુષ્યતાસામા-
ન્યં કદકકલ્પણાદનુગામિકાચ્છનવત્ ।૫।

વિશેષોઽપિ દ્વિરૂપો ગુણઃ પર્યાયઃ ।૬।

ગુણઃ સદ્ભાષી ધર્મો યથાત્મનિ વિજ્ઞાનવ્યક્તિ-
શક્ત્યાદિઃ ।૭।

પર્યાયસ્તુ ક્રમભાષી યથાતત્રેવ સુસદુઃસ્વાદિ ।૮।

॥ इति प्रमेयस्वरूपनिर्णयो नाम पञ्चमः
परिच्छेदः समाप्तः ॥

પાંચમે પરિચ્છેદ.

[આ પરિચ્છેદમાં મૂળ કે શીકમાં આવતી ચર્ચાઓઃ-
વસ્તુનું સામાન્યવિશેષાદિમય અનેકાન્ત સ્વરૂપ, એકાન્ત-
વાદબદ્ધન; સામાન્યના ભેદનું નિરૂપણ, બૌદ્ધમતખંડન;
વિશેષના પ્રકારનું નિરૂપણ, સ્વાદ્વાદપ્રતિપાદન.]

પ્રમાણનો વિષય—પૂર્વોક્ત પ્રમાણનો વિષય
સામાન્ય વિશેષાદિ અનેકાન્ત સ્વરૂપવાળા વસ્તુ છે. ૧

માત્ર સામાન્ય-દ્રવ્ય કે માત્ર વિશેષ-પર્યાય એ પ્રમા-
ણનો વિષય થતો નથી.

પ્રમેય અનેકાન્તાત્મક હોવાના હેતુઓ-
અનુવર્તનારી-આણુ રહેનારી તેમજ વિશિષ્ટાકાર પ્રતીતિ-
જ્ઞાનનો વિષય હોવાથી, તથા પૂર્વીકારના ત્યાગ તથા
નવીન આકારના અદાણુ વડે (થતી) રચિતિ એવી
વસ્તુસ્વરૂપની પરિણતિથી વસ્તુમાં અર્થ દ્વિધાનું
સામર્થ્ય ઘટતું હોવાથી અનેકાન્તાત્મક વસ્તુ પ્રમેય
છે-પ્રમાણનો વિષય છે. ૨

સરખાવો પરીક્ષામુખ ૪-૨૯નું મૂત્રઃ “અનુવૃત્ત-
વ્યાવૃત્તપ્રત્યયગોચરત્વાત્પૂર્વેત્રાકારપરિહારા-
વાસિસ્થિતિલક્ષણપરિણામેનાયક્રિયોપપત્તેષ્ઠ ।
દરેક ગાયમાં “ ગાય, ” “ગાય” -એવી અનુવર્ત-
નારી-કાયમ રહેતી પ્રતીતિ તેમજ જુદાં જુદાં
સ્વરૂપની ગાયમાં, “કાળા ગાય” “કાચરચિત્રી ગાય”
એવી વિશિષ્ટ પ્રતીતિ-ભેદજ્ઞાનના વિષય થવા રૂપ
હેતુથી તિર્યક્ સામાન્ય તથા ગુણનામક વિશેષ
લક્ષણવાળા અનેકાન્તાત્મક વસ્તુસિદ્ધિ થાય છે;
તેમજ ઉત્પાદવ્યયથીઆત્મક વસ્તુના પરિણામથી
વસ્તુમાં કાર્યકરણ ઘટતું એ હેતુથી બિધ્વંતાસામાન્ય
તથા પર્ણીય નામક વિશેષ લક્ષણવાળા અનેકાન્તાત્મક
વસ્તુસિદ્ધિ થાય છે. તેમજ ભાવાભાવરૂપ જ્ઞાનના

વિષય થવા આદિ હેતુથી સદસદાત્મક વસ્તુસિદ્ધિ
થાય છે. સૂત્રમાંના ‘ય’ શબ્દથી એ પ્રમાણે વિવિધ
હેતુથી અનેકાન્તસિદ્ધિ સમજની.

સામાન્યના બે પ્રકાર—તિર્યક્ સામાન્ય તથા
બિધ્વંતા સામાન્ય ભેદાથી સામાન્ય બે પ્રકારનું છે. ૩.

બે પ્રકારનાં ઉદાહરણ—દરેક વ્યક્તિની અ-
વેક્ષાએ જે સમાન પરિણુતિ-પરિણામ તે તિર્યક્
સામાન્ય જેમકે કાચરચિત્રનાં શરીર આદિ પિષ્ટોમાં
ગોત્ર. ૪.

અત્ર ગોત્ર સમાન પરિણામ વાચક છે અને દરેક
વ્યક્તિમાં ભિન્નતાથી રહેતું હોવાથી વ્યક્તિની સમાન
તેની સંખ્યા છે, માત્ર એક નથી.

પૂર્વનાં અને પછીનાં પરિણામમાં-વિવર્તમાં જે
સાધારણ દ્રવ્ય તે બિધ્વંતા સામાન્ય જેમકે કડાં, કેક-
ણમાં અનુવર્તનારે-આણુ રહેનારે સુવર્ણ. ૫.

વિશેષના બે પ્રકાર—ગુણ અને પર્ણીય ભે-
દાથી વિશેષ બે પ્રકારનું છે. ૬.

પરીક્ષામુખમાં વિશેષના પર્ણીય અને વ્યતિરેક એવા
બે ભેદ કલા છે, અને વ્યતિરેકની આખ્યા “અર્ચાન્તરગતો
વિસદૃશપરિણામો વ્યતિરેકો ગોમહિપાદિવત્” એમ
આપી છે. પરીક્ષામુખકારે એકજ દ્રવ્યમાં ક્રમભાષિ ન
હોય અને સદ્ભાવિ હોય એવા ધર્મ તે શું તે દર્શાવ્યું
નથી; વાદિ દેવસુર તે ગુણ છે એમ બતાવે છે, તેઓ
ભિન્ન દ્રવ્યમાં વિસદૃશ પરિણામ તે શું તે દર્શાવતા નથી.
બન્ને સૂત્રકારો સદૃશ પરિણામને તિર્યક્ સામાન્ય કહે છે
પરીક્ષામુખકાર ગુણનો કાઠક રીતે અંતર્ભાવ કરતા હશે
અથવા તેની વ્યાખ્યા જરૂરી નહિ સમજતા હોય
અને પ્રમાણનયકારને વ્યતિરેકની પ્રપણા બીજાજરૂરી
માલમ પડી હશે. બીજી દૃષ્ટિએ બન્ને સૂત્રકારો અસ્પષ્ટ
પૂર્તિ કરે છે.

ગુણની ઉદાહરણ સહિત વ્યાખ્યા-(દ્રવ્યમા
નિલ) સાથે રહેવાણો ધર્મ તેને ગુણ કહીયે, જેમકે
આત્મામાં શક્તિ તથા વિજ્ઞાનના આલિંગીય વગેરે. ૭.

પર્ણીયની ઉદાહરણ સહિત વ્યાખ્યા--
(દ્રવ્યમાં) કમથી થનારો ધર્મ તેને પર્ણીય કહીયે, જેમકે
આત્મામાંજ સુખદુઃખાદિ. ૮.

इति प्रमाणनयतत्त्वालोकालंकारमुर्ज-
भाषानुवादे प्रमेयस्वरूपनिर्णयो

नाम पञ्चमः परिच्छेदः ॥

બદામીની ગુફાઓ.

[અનુવાદક-ડૉ. મોતીલાલ સંઘવી. M. B. B. S. રંચુન]

હિંદુસ્તાનમાં પર્વતમાંથી કોતરી કાઢી બનાવેલાં મંદિરોમાંથી કેટલાંક બહુજ મહાદેવ છે, કારણકે તેઓ રેલ્વે અગર મોટા શહેરોથી નજીક છે અથવા મુસાફરોએ ધણીવાર તેમનું પૂજન કરેલું હોય છે. પણ બદામીની ગુફાઓ સાધારણ મુસાફરોથી આટલી બધી જાણીતી નથી કારણકે તે જોવા જવા સાદું વિશેષ જાણીતાં સ્થળોથી આથે અને દુર્ગમ રસ્તે જવું પડે છે.

પુરાતત્ત્વની શોધ જોગમાં રસ લેનારાઓએ ભારતવર્ષમાંના પર્વતમાંથી ઉપજાવેલાં ગુફા-મંદિરોના હેવાલનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ લેવો હોય તો અહીં બદામીમાં આવેલી ચારે ગુફાઓથી સારી રીતે વાકેફ થવું જરૂર છે. દુર્ભાગ્યવશાત્ બૌદ્ધ ભોક્ષા દક્ષિણના આટલા દૂર પ્રદેશમાં પર્વત કોતરી મંદિરો બનાવનારા તરિકે આગળ વધ્યા હોય એમ જણાતું નથી. જેને પરિણામે આપણે માત્ર બ્રાહ્મણ ધર્મીય અથવા જૈનધર્મીય નમુનાઓ તપાસવાનું રહે છે. આ નમુના તપાસતાં બહુજ આનંદ થાય તેમ છે કારણકે આની અંદર દોવાલો ઉપરનું શિલ્પકામ બહુજ મોટા પ્રમાણમાં આવેલું છે.

આવી જાતની બીજી ગુફાઓ કરતાં આ ગુફાઓમાં એક વિશેષ વસ્તુ છે કે જે પુરાતત્ત્વ શાસ્ત્રીઓની નજરે આ ગુફાઓના સમૂહને અધિક મહત્વ પ્રાપ્ત કરાવે છે. આ ગુફા મંદિરોમાંના ત્રીજા નંબરના મંદિરમાં એક શિલાલેખ આવેલો છે. તે લેખમાં આ ગુફા ક્યારે બાંધવામાં આવી તેની સાલ આપવામાં આવી છે. દેશભરનાં ગુફામંદિરોના ઇતિહાસમાં ચોક્કસ સાલ આપી હોય તેવા આ પ્રથમ જ દાખલો છે. શિલાલેખ જણાવે છે કે શક સંવત્ ૨૬૨ થયા પછી અગામર પાંચસોમાં વર્ષે રાજા કીર્તિવર્મન (પહેલા)ના કાલમાં આ મંદિર પર્વતમાંથી કોતરી કાઢવામાં આવ્યું છે આ સાલ ઈ. સ. ૫૭૮ ની છે. આ બધી ગુફાઓ લિન્ન લિન્ન સંપ્રદાયને લગતી

છે છતાં બધી ગુફાઓમાં ઘણુંજ મળતાપણું છે. આને લીધે દુરગ્ગુપ્તન સાહેબે એવી અટકળ કરી છે કે આ બધી ગુફાઓ ઈ. સ. ૫૭૫ થી ૬૮૦ સુધીમાં પર્વતમાંથી કોતરી કાઢવામાં આવી છે.

ચાલો ! આપણે ગુફાઓ એક પછી એક ક્રમશઃ જોઈએ, પ્રથમ ગુફા શૈવધર્મને લગતી છે. અગાડીના ભાગમાં એક ૪૨ ફીટ પહોળો અને ૨૬ ફીટ ઉંડો હોલ છે જેની અંદર પાંચ ફીટ ઉંચી અને અઢાર હાથલાંબી શંકર ભગવાનની મૂર્તિ છે. કાચી બાજુ ઉપર અંદરની પડશાળમાં ૭ ફીટ અને નવ ઇંચ મોટી હરિહરની મૂર્તિ છે. ત્યાં શિવ તથા પાર્વતીનાં કેટલાંક શિલ્પમાં કોતરેલાં કાર્યો છે.

આ ગુફાનો પ્રવેશદાર ઇશ્વરોની બૌદ્ધ ગુફાઓના પ્રવેશદાર કરતાં કાંઈક પહોળો છે, પ્રવેશદારમાં ચૌથાંલકાઓ પત્થરના છે તેથી પ્રવેશદારના ત્રણ વિભાગ અને છે. ચૌથાંલકાઓની કુંભીઓ તદ્દન સાદી તથા ઉપરનો ભાગ સહેજ કોતરણી કામગીરી છે. ગુફા જમીનથી લગભગ ૫૦ ફીટ ઉંચે છે અને ત્યાં પહોંચવા સાદું પત્થરમાં પગથીયાં કોતરી કાઢવામાં આવ્યાં છે.

હવે આપણે બીજી ગુફા તરફ વળીએ. ગુફાના પાયાની ઉપર કોતરી કાઢેલા કીર્તિચ્છાઓની દાર આપણું પ્રથમ ધ્યાન ખેંચે છે. પડશાળની બન્ને બાજુએ રાક્ષસી પત્થરની મૂર્તિઓ દારપાલની છે. તેઓ લગભગ ઉંચાઈમાં ૭ ફીટ હશે. ગુફાનું પ્રવેશદાર ચાર ચોરસ અને બહુજ કારીગરી પૂર્ણ કોતરણીવાળા ચૌથાંલકાઓથી સુશોભિત છે. કાચી બાજુએ વિગ્ન ભગવાનની પ્રરાહવતારની મૂર્તિ છે. પણ આ ગુફા, હવે આપણે હવે પછી જોઈએ તે ગુફાની જેમ, આપણા ઉપર હડી અસર પાડી શકતી નથી.

હવે આપણે ત્રીજી ગુફા જોઈએ. ચોક્કસ તારીખ દર્શાવેલો શિલાલેખ આ ત્રીજી ગુફામાં છે તેથી તેની મહત્તા સંબંધી આપણે ઉપર જણાવી ગયા છીએ

તદુપરાંત તે ગુફા શિલ્પકળાની દૃષ્ટિએ બહુજ ઉપ-
યોગી છે. આગળની પડશાળ લગભગ ૭૦ શીટ
છે. અંદરની ગુફા ૬૫ શીટ, લાંબી અને ૫૦ શીટ
ઉંચી છે.

આ ગુફાની બહાર પર્વતમાંથી બહાર પડતા
ખડકમાંથી કોતરી કાઢેલ વિષ્ણુ ભગવાનની મોટી
મૂર્તિ છે. તેનું સ્વરૂપ વામન અવતારમાં સ્વર્ગને એક
પગલાંની અંદર ઓળંગી જવાનું છે અને તેની નીચે
ધણાં ભસોની મૂર્તિઓ આવેલી છે. પણ મુંદરમાં
મુંદર મૂર્તિઓ પડશાળના જમણા તેમજ ડાબા ભાગ
ઉપર છે. પૂર્વ બાજુએ ચાર હાથ વાળી વિષ્ણુભ-
ગવાનની મૂર્તિ છે ને તે મહા વાસુકિ અનંત નાગ
ઉપર બેઠેલી છે. નાગરાજ પ્રભુજીના શરીર ઉપર
ત્રણ આંટા લીધા છે અને મસ્તક ઉપર પાંચ ક-
ણ્વો પ્રસારી છત્ર બનાવ્યું છે.

વિષ્ણુ ભગવાનના આગળે ડાબે હાથ પગની
પીઠી ઉપર આરામ લે છે ન્ખાંડે પાછો ડાબે હાથ
શંખ ધારણ કરે છે. આગળના જમણા હાથમાં
ફળોના કુમળો છે ને પાછલા જમણા હાથમાં એક
ભારી તલવાર છે. આની તલવાર હાથમાં પોતાના
ચતુરો તરફ ફેંકવામાં વાપરતા. વિષ્ણુ ભગવાનની
કેક ઉપર ત્રણ દાર આવેલાં છે તેમજ કમર પર
એક હીરાજીત કટિબંધ છે. મુખ્ય મૂર્તિની આસ-
પાસ નાની નાની કોતરેલી ઘણી મૂર્તિ શિલ્પની છે.
પડશાળની જમણી બાજુએ વિષ્ણુભગવાનની તર-
સિંહ રૂપ ધારી બહુજ સરસ કોતરેલી વાળી એક
મૂર્તિ છે. તે મૂર્તિને ચાર હાથ છે તેમાંથી ડાબી
બાજુના એક હાથમાં મોટી મદા (club) છે.
તેમના ખભા ઉપર આકાશમાં રહેલી કેટલીક મૂર્તિ-
ઓના હાથમાં બેટો તથા પુષ્પહારો દેખાય છે. આ
મૂર્તિના જુદા જુદા ભાગો ઉપર બહુજ મુંદર કારી-
ગરી કરી છે પણ તેમાં બહુજ ધ્યાન જેણે તેવું
તો ત્યાંના ઉત્તમ રીતે કોતરેલા ચાંલકાઓ છે કે
જેમાંથી કેટલાક તો કારીગરીના હીરાઓ સમાન
છે. ઉપરની છતમાં પણ બહુજ સારી
કોતરેલી કરી છે. આ ગુફામાં વિષ્ણુભગવાનની,

જુદા જુદા અવતારની જુદી જુદી મૂર્તિઓ મુંદર-
તાથી વિચિત્ર રહી છે.

ચોથી ગુફા જૈનધર્મને લગતી છે અને તેના
સર્વ લાક્ષણિક ચિન્હો જૈન સ્થાપત્યનાં છે. ઘણું
કરીને તે ગુફાઓમાં આ ગુફા સહુથી પાછળથી
બંધાયેલી છે. આની પડશાળ ૩૧ શીટ લાંબી છે.
અને તેમાં આગલા ભાગમાં ચાર ચોરસ સ્તંભ-
શીર્ષ (capitals) આવેલાં છે, ને તે દરેકમાં ભી-
તમાં ટેકવેલા સ્તંભશીર્ષો (bracket capitals) છે
આની અંદર કેટલીક જૈન પ્રતિમાઓ આવેલી છે
જેમાંથી મુખ્ય મૂર્તિ ચોવીશીના છેલ્લા તીર્થંકર
શ્રી મહાવીર-ભગવાનની છે. ત્યાંની ભીતોમાંથી
સિંહ અને મગરમચ્છના મસ્તકનો દેખાવ બહાર
પડતો કોતરી કાઢવામાં આવ્યો છે. મુખ્ય સ્તંભો
અને દીવાલોમાં જૈનધર્મની નાની નાની મૂર્તિઓ
પણ બેસાડેલી છે.

બદામીમાં ખાસ નેપા હાથે આ ગુફાઓ છે
છતા પણ જાણવું જરૂરનું છે કે બદામીનું ઐતિ-
હાસિક મહત્ત્વ પણ જુદું છે. પર્વત ઉપર મેદા-
નની સપાટીથી ૨૪૦ શીટ ઉંચે બે કીલ્લાઓ આ-
વેલા છે. બન્ને વચ્ચેનું અંતર ૩૦૦ વારનું છે.
જુના કાળમાં શહેરમાં દાખલ થવાને બહુજ મજ-
બુત દરવાજા હતા અને તેનું બહુજ સરસ રસણ
કરવામાં આવતું. ઉત્તર તરફના કીલ્લો જુદા જુદા
ટેકરાઓ ઉપર બાંધવામાં આવ્યો છે અને તેની
આસપાસની ખાદ ૩૦ શીટથી ૧૦૦ શીટ સુધીની
છે. અને આના ઉપર બહુજ મેલાળ પૂર્વક મજ-
બુત ચણતર કરવામાં આવ્યું છે.

દક્ષિણ તરફના કિલ્લો ગુફાઓથી આગળ ઉંચે
આવેલ ટેકરા ઉપર આવેલો છે. આ કીલ્લાની
ધતિહાસ છઠ્ઠા સૈકાથી પહેલવ પાંચમીના સમયથી
માંડી ધણેજ લંબાય છે. તે એક રાજ્યકુળમાંથી
બીજા રાજ્યોના હાથમાં વખતો વખત આવ્યો
હતો. સને ૧૭૪૬ માં તે પૈથા સરકારના હાથમાં
આવ્યો હતો. ત્યારે મરાઠાઓની નીચે તે હતો.
સને ૧૭૭૮ માં હૈદરઅલીએ તે છતી લીધો પણ

આઠ વરસ પછી તે નિઝામ સરકારના હાથમાં આવ્યો. તે પછી ઘણા વરસ સુધી મરાઠાઓએ આ કિલ્લો લેવા સાફ પ્રયત્ન કર્યા અને તેમ કરતાં આસપાસના ગામડાઓને બહુજ લુકસાન પોંચાડ્યું.

૧૮૪૦ માં અંધ આકાશની સરદારી નીચે આરબ લશ્કરે ફરી ઘેરા લાવ્યો. છેવટે સતીશ સરવૈસ વાળા મી. ખેડીંગટનની સરદારી નીચે શ્રીશીશ બહાદુરેએ પાછો કીલ્લાનો કબજો મેળવ્યો.

સને ૧૮૧૮ માં પાંચ દિવસના ઘેરા પછી તે શ્રીશીશ બહાદુરના હાથમાં આવ્યો પણ સને

તા. ૨૬ ઓગસ્ટ ૧૯૨૬ ના સ્ટેટસમેન પત્રમાં The Rock Caves at Badami એ નામના અંગ્રેજ લેખનું લાખાંતર.

જૈન વિદ્યોત્તેજક સહકારી મંડળ લીમીટેડ.

વ્યવસ્થાપક મંડળનો બીજા વર્ષનો રીપોર્ટ.

તા. ૩૧-૩-૨૬ ના રોજ પુરા થયેલા એક વર્ષનો મંડળનો રીપોર્ટ હિસાબનું સરવાળું તથા નફા તોટાનો હિસાબ ઓડીટરના દાખલા સાથે સભાસદો આગળ રજુ કરતાં વ્યવસ્થાપક મંડળને આનંદ થાય છે.

આ વર્ષમાં ૨૨ નવા સભાસદોના ૧૨૧ નવા શેરો ભરાયા છે; અલાર સુધીમાં કુલ સભાસદ ૨૧૪ અને એલોટ થયેલા કુલ શેરોની સંખ્યા ૩૭૬૮ થાય છે. એલોટ થયેલા શેરો પૈકી ૨૦૮ શેરોના એલોટમેંટના રૂ. ૨૦૮૦૦) પચીસ મેમ્બરો પાસેથી આવવાના બાકી છે. બ્યારે ૭ મેમ્બરોના ૪૫ શેરોના કોલના રૂ. ૪૫૦) અગાઉથી આવેલા છે.

મંડળ તરફથી વિદ્યાર્થીઓને લોન આપવાની જાહેરાત જૈન, જૈનયુગ, મુંબઈ સમાચાર તથા વીરશાસનમાં આપવામાં આવી હતી. ચાલુ વર્ષમાં બહોળા પ્રમાણમાં જાહેરાત થાય તે માટે ઘટ્ટું કરવામાં આવે છે.

વર્ષ દર્મીયાન ઘણા લાભઓ તરફથી ધંધો કરવા ઉછીના પૈસા મેળવવા માટે પત્રો આવ્યા હતા, તેમજ આ કલાકારની બહારના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ તરફથી પણ મદદ માટે પત્રો આવ્યા હતા; પરંતુ તેઓની અરજીઓ રીતસર નહિ હોવાથી તેમજ મંડળના ધારાધેરણ અનુસાર તેઓ લોન મેળવી શકે તેમ નહિ હોવાથી લોન આપવામાં આવી હતી નહિ. ગઈ સાલમાં ચાર સભાસદોને રૂ. ૧૬૫૦) ની લોન મંજૂર કરવામાં આવી હતી. ચાલુ વર્ષમાં, જુના સભાસદો પૈકી બે સભાસદોને રૂ. ૯૨૧) ની વધારે લોન અને પાંચ નવા સભાસદોને રૂ. ૮૧૦૦) ની લોન મળી કુલ રૂ. ૧૦૦૨૧) ની લોન મંજૂર કરવામાં આવી હતી. ગઈ સાલમાં મંજૂર થયેલી લોન પૈકી રૂ. ૬૬૭-૧-૦ ગઈ સાલમાં આપવામાં આવ્યા હતા; ચાલુ સાલમાં જુની તથા નવી મંજૂર થયેલી લોન પૈકી રૂ. ૫૭૧૯-૫-૦ આપવામાં આવ્યા છે; કુલે રૂ. ૬૪૧૬-૬-૦ ની લોન આપવામાં આવી છે.

લોન લેનાર લાભઓ પૈકી મી. ગોતીચંદ દરજીવનદાસને રૂ. ૧૦૦૦) કરંચીમાં બી. એ. માં અભ્યાસ કરવા; મી. મણીલાલ વાલીલાલ શાહને રૂ. ૫૭૧) અમદાવાદમાં હાઇકોર્ટ પ્લીડરની પરીક્ષાને અભ્યાસ કરવા; મી. કાન્તીલાલ મણીલાલ ધોલકીયાને રૂ. ૬૦૦) મુંબઈમાં એમ. બી. બી. એસ. ના

છેલ્લા વર્ષમાં અભ્યાસ કરવા; મી. હિમ્મતલાલ કેશવલાલ શાહને રૂ. ૮૦૦) અમદાવાદમાં એલ. એલ. બી. માં અભ્યાસ કરવા અને મી. જીવાલાલ મગનલાલ શાહને રૂ. ૭૦૦૦) માનચેસ્ટર (ઈંગ્લેન્ડ) માં પીર્વીંગનો આગળ અભ્યાસ કરવા માટે મંજૂર કીધેલા છે. એક ભાઈ જ્યન્તીલાલ યુનીલાલ બી. એ. એલ. એલ. બી. ને રૂ. ૫૦૦) ભોરસદમાં વડીલાતના ધંધાની શરૂઆત કરવા માટે, એક ભાઈ ગાંડાલાલ અંદરજી દોશી, એમ. બી. બી. એસ. ને રૂ. ૫૦૦) મુંબઈમાં વૈદકના ધંધાની શરૂઆત કરવા માટે અને એક ભાઈ દેવચંદ વનેચંદ પરમારને રૂ. ૫૦૦) મુંબઈમાં ઇન્કમટેક્સ એક્ષપર્ટ થવા માટેની લોન આપવામાં આવી છે. એક ભાઈ કેશવલાલ મંગળદાસની એમ. એ. એલ. એલ. બી. ના અભ્યાસ માટે રૂ. ૨૦૦) ની લોન મંજૂર કરવામાં આવી છે, પરંતુ વીમો ઉતરાવવાની કે જામીન મેળવવાની તબ્દીજ થવાની તેની તરફથી બાકી હોવાથી તેને લોન હજી મુદ્દી અપાઈ નથી.

મંડળનો આ વર્ષનો નફો રૂ. ૨૩૫૨-૬-૭ થાય છે, તેમાં ગ્રામ સાલના બાકી રૂ. ૭૪૪-૧૪-૮ ઉમેરતાં કુલ રૂ. ૩૦૯૭-૫-૩ થાય છે. જેની વહેંચણી નીચે પ્રમાણે કરવા બ્યવસ્થાપક મંડળ, ભલામણ કરે છે.

રીઝર્વ ફંડ ખાતે લઈ જવા	રૂ. ૫૮૮-૦-૦
૧૬૨ સભાસદોને તા. ૧-૪-૨૮ થી ૩૧-૩-૨૬ સુધી દર શેર ભરાયેલા				
રૂ. ૧૫) ઉપર ૩૬૬ ટકા લેખે એટલે દર શેર આઠઆના લેખે ૩૨૭૪ શેરો				
ઉપર ડીવીડન્ડ વહેંચવા.	૧૬૩૭-૦-૦
૨૭ સભાસદોના એક્ષાઇમેટના પૈસા તા. ૧-૪-૨૮ પછીથી બ્યાજ વગર				
આબ્યા છે તેથી તેમને જે તારીખે એક્ષાઇમેટના પૈસા આબ્યા છે તે				
તારીખથી તા. ૩૧-૩-૨૬ સુધી દર વરસે દર શેર આઠ આના લેખે				
૩૧૬ શેરો ઉપર ડીવીડન્ડ વહેંચવા.	૧૧૬-૪-૦
				<hr/> ૧૭૫૬-૪-૦
બાકી આવતી સાલમાં લઈ ગયા	૭૫૩-૧-૩
				<hr/> ૩૦૯૭-૫-૩

સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી, બોનરરી સેક્રેટરી.

અભિમન્યુ આખ્યાન.

(લેખક: ઓફિસર બલ્લવંતરાય કલ્યાણુરાય ઠાકોર.)

૧

૨

રા. રા. અંબુલાલ શુલાધીરામ જનની અને રા. રા. મંજુલાલ રણછોડદાસ મજુરદારે પ્રેમાનંદ જન્મ્યો તે અરસામાં ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં કયા કયા કવિઓ પોતાનાં કવન કરી રહ્યા હતા અને પૂરાં કરવામાં હતા, તેનો સારો ચિતાર આપ્યો છે. રા. મંજુલાલે ભરૂચ જિલ્લામાં ગામ રહિયાદના તાપી બંધારાનું અભિમન્યુ આખ્યાન સંશોધાને પ્રકટ કર્યું છે, તેની પ્રસ્તાવનામાં પ્રેમાનંદ અને તાપીના અભિમન્યુ આખ્યાનો વચ્ચે કેટલું મળતાપણું છે તે પણ તપાસ્યું છે. તાપીએ પોતાનું આખ્યાન વિ. સ. ૧૭૦૮ અને રા. શાકે ૧૫૭૪ ના આશો માસમાં પૂર્કે કર્યું. નાકરે પોતાના અભિમન્યુ આખ્યાનમાં રમ્યા સાલ આપી નથી. પણ જૈમિનીય અસમેષ, શિવપુરાણ, ભાગવત પુરાણ, મહાભારત, રામાયણ આદિ ઉપરથી એણે રચેલી કૃતિઓમાંથી કેટલીકમાં રમ્યા સાલો નોંધેલી છે, તેમાં સૌથી વહેલી વિ. સં. ૧૫૭૨ ની અને સૌથી મોટી વિ. સં. ૧૬૨૪ ની છે, તથા એની રચનાઓ મોટે ભાગે આખ્યાન વર્ષના માળામાં મધ્ય ભાગે થયેલી છે, એટલે એના અભિમન્યુ આખ્યાનની રમ્યા સાલ માટે ચોક્કસ પુરાવો ન મળે તથાપિ તેને તાપીના આખ્યાનથી આશરે એક શ્લોક જૂનું ગણી લેવામાં બાધ નથી. અને નાકરની કેટલીક કૃતિઓની પ્રતો સંખ્યાબંધ મળે છે એટલે એ કવિ લોકપ્રિય હતો, અને પ્રેમાનંદનો વધારે મોટો પ્રકાશ ફેલાતાં એના ફેલાવને-ખીજા કેટલાયના ફેલાવને લાગ્યો તેજ રીતે-પકકો લાગ્યો, ત્યાંસુધીમાં એની પાંચપંદર કૃતિઓ ગુજરાતી પ્રાંતમાં સારી રીતે ફેલાઈ ગઈ હતી એમાં શક નથી. તાત્પર્ય કે પોતાથી આશરે ચો વર્ષ જૂના લોકપ્રિય કવિનું અભિમન્યુ આખ્યાન તાપીએ સોવસા તો મેળવેલું વા સંભાળ-પૂર્વક સાંભળી લીધેલું હશે, એમ લાગે છે.

અભિમન્યુ આખ્યાનનો નામે જે વસ્તુ ગુજરાતી આખ્યાયકોએ વિસ્તાર્યું છે તેમાં એક વિશેષતા પણ છે. એ આખ્યાન લખતાં-કવતાં ગુજરાતી કવિઓ પોતાના મૂલ સંસ્કૃત આધારોમાંના વર્ણનને બહુ નથી વળગ્યા. મૂલમાંથી વસ્તુનું યોગ્ય જ ઉપાડી લઈને ગુજરાતી કવિઓએ તેને સ્વતંત્ર રીતે બિલવ્યું છે. એક વસ્તુને લગતાં નવું અને જૂનું એમ આવાં બે આખ્યાનો હોય, તેમાં મળતાપણું જણાતાં, પછીના કર્તાએ આગલામાંથી જ તે લીધું એવો નિર્ણય કરવામાં વાંધો આવતો નોં છે, કે તે બે વચ્ચેની સમાનતા બનેએ-મૂળ સંસ્કૃતમાંથી જ તે લીધું હોય. તેમાંથી પણ ઉતરી આવેલી સંભવે, પરંતુ ખુલ્લું છે કે મૂળમાં નહીં એવી વિગતોમાં બંનેની સમાનતાઓ જણાય, તેમને માટે આપણને જુદું અનુમાન કરવું પડે છે; અને ગુજરાતી અભિમન્યુ આખ્યાનોમાં તો મહાભારતમાં નહીં એવી વિગતો ઘણી ઘણી છે, જેમાંની કેટલીક જુદી જુદી દૃષ્ટિએ મહત્વની પણ છે. એટલે આવા દાખલામાં, એને એ નવીનતા બંને કવિમાં સ્વતંત્રપણે સ્ફુરી હોય, અથવા આપણને અચાત એવા કોઈ જુદા મૂળમાંથી બંનેએ તે લીધી હોય, અથવા તો

અથવા તો જે મૂળ ઉપરથી લીધેલું તેમાંથી બંનેમાં આવા હોય. દાત. નાકર તાપી અને પ્રેમાનંદ ત્રણેનાં આખ્યાનોમાંનું કેટલુંક ત્રણેએ "અભિમન્યુ જિજ્ઞાસુ" એ વિક્રમની સોળમી સદીના મધ્ય ભાગની કવિ ઉપરથી લીધેલું હોય. આ કવિ દેસળ હત "જિજ્ઞાસુ" માટે જુવો રા. મંજુલાલની પ્રસ્તાવના પૃ. ૩૬, ૫૬-૬, ૫૭-૮. નાકર હત કૃષ્ણ વિષય, બાકીકૃત પાંચ વિધિ, વિષ્ણુદાસ હત દ્રોણપર્વ, વીરહ હત સુરેષાદરણ. વગેરે માટે પણ જુવો એજ પ્રસ્તાવના અને જુવો નાકર અને નિષ્ણદાસ માટે જુદાંશબ્દોદાહન અંક ૮ માં રા. જનનીના નિબંધો (૧૯૧૩).

નના (પછીના) આખ્યાયકે તે પોતાના પુત્રોમાંથી લીધી, એ ત્રણમાંથી જ એક, જે બીજા પુરાવાથી વિશેષ સમર્થિત હોય, એવા નિર્ણય આપણે કુદરતી રીતે જ શોધીએ છીએ અને સ્વીકારીએ છીએ. મૂળ આધારોનાં કરતાં અર્વાચીન કવિઓની કળાએ સર્જેલું રૂપ બેટલું વધારે સ્વતંત્ર, તેટલી આ દલીલ, આંતર પ્રમાણ ઉપર જ અવલંબે છે તથાપિ, વધારે મજબૂત બને છે.†

૩

અનેક વર્ષ ચંદ્રેશા વિગ્રહમાં કાઢી પણ એક વર્ષના બનાવોને માટે આગલા બનાવો કારણ અને પછીના કાર્ય રૂપે હોવાથી તેમના કાર્ય કારણ સંબંધની, તેમ આખા ઇતિહાસમાં સમ્યક્રિતનો જય અને દુષ્કારિતનો, ક્ષય, ન્યાયે ચડતી અને અન્યાયે પડતી, આદિ નીતિભાષક અને સૌંદર્યશોધક સંકલના યદ્ય શકે છે. આગલી પાછલી છોડી દઈને એક જ વર્ષના બનાવોને જય પરાજયમાં પ્રવર્તતા નિયતિનિયમોના સ્વપર્યાસ આખ્યાન રૂપે વર્ણવવા હોય, તો ઉપલી સંકલના કામ લાગતી નથી, નવી યોજની પડે છે. આથી પણ વધારે સંકુચિત વસ્તુ, એક જ લગાઈને આમ સ્વપર્યાસ એક વસ્તુ રૂપે વર્ણવતાં વળી ભુદીજ સંકલના કરી પડે છે. મહાભારતની આખા સંકલના જતી કરીએ, અદ્વર દ્વિવસ કુરુક્ષેત્રમાં યુદ્ધ ચાલ્યું તેની સંકલના જ બેઠીએ, તો (૧) બીજા સેનાપતિ નિવૃત્ત થતાં અગિયારમા દ્વિવસથી અધર્મયુદ્ધ વધતાં જાય છે, (૨) કોણ સેનાપતિ બુધિધરને પકડી લેવાના મહા સાધ્ય માટે ગયે છે તેમા તો હારે છે, તેને મુકાબલે અભિમન્યુ પડે છે એ પાંડવ પક્ષને ગૌણ હાનિ છે, અને વળી (૩) કૌરવસેનામાં હાહાકાર વર્તાતી, કણ્ઠ દુઃશાસન જેવાના નાક વાઢીને, તથા કૌરવ નાપકો અને કૌ-

સ્વકુટુંબમાં પણ પોતાનાથી ઓછી નહીં એવી પદ્ધતિવાળાઓને પારીને અભિમન્યુ પડે છે, જે પોતે માથે લીધેલું જ નહીં તે માથે આવી પડતાં જ પડે છે, વગેરે પરિવેષનોથી પણ અભિમન્યુનું મત્સુ વીરશાહન મત્સુ છે, અને તેના મોતનો ધા ઓછો સાલે એવા બને છે. પરંતુ અભિમન્યુપતનના એકલ બનાવને આખું કાવ્ય બનાવવા ઇચ્છે તેવા કવિને આ મૂલ સંકલનામાં પોતાના કાવ્યને વિશિષ્ટતા અને એકલ (individuality અને unity) સમર્પે એવા આદિ કે અંત મળતાં નથી; કાવ્ય સ્વપર્યાસ એકમ બનતું નથી, કાંઈ વધારે મોટા તરવરની એક ડાળ જેવું જ રહે છે. આદિ-દાનવ પુત્ર અહિષોચન દાનવ તે જ પછીના અવતારમાં અભિમન્યુ-આદિ (કુંડલિની) માંથી જ મન્યુની “આસુરી માયા” ઉત્પન્ને છે, તેને તો દશમે જ છુટકો છે, કેમકે તેના આવરણનો બેશ આલે ત્યાં લગી આત્માને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપની પતીજ કે સ્થાથી અનુભૂતિ અશક્ય છે, વગેરે પુરાણકથા કે આધ્યાત્મિક રૂપકમાલા ઉપજાવીને આપણા કવિઓએ ડાળને જમીનમાં વાવી દઈ કલમક્રિયા વડે નવા નહીં તથાપિ નવોત્તર સર્જ્યો છે. તાત્પર્ય કે ઉપાદરણ અને બીજાં દર્શાત કાવ્યો જેવું અભિમન્યુનો ચકાવોx પણ દર્શાતકાવ્ય છે, parable-poem છે, દર્શાત છે, કાવ્યે છે.

અને રા. મજમુદાર જેવા વિશેષ વિચારણુ ચલાવતાં ચલાવતાં આનો નાપક પરમાત્મા કહેવાય કે અર્ધકાર એવી શંકામાં પડી જાય છે,† તે અ-

* કે કાંઈ બીજા અન્યથામાં લેવામાં આવેલી તેને અપવાદી અર્થ લાગુ પાડી દઈને-

* ચક્રવર્ત્ય માંથી ચકાવોx, જે શબ્દ વિ સ. સત્તરમા સોઠા લગી ચાલ્યો; અઢારમા સોઠામાં એ જ ઘસાઈને ચકાવો શબ્દ થયો. મતલબ કે ચકાવો શબ્દમાં બેર ગોળગો, માંડવો, લાડવો જેવા શબ્દોમાં છે એવા મહાદાર્શક પ્રત્યય નથી; બડવો જેવા શબ્દોમાં છે એવા લઘુદાર્શક પ્રત્યય નથી; બૂદ શબ્દમાંથી રહેલો શેષજ છે.

+ જુલો એમની પ્રસ્તાવના પૃ. ૫૪; ચોપડીને અંતે પૃ. ૧૪૬.

* સરખાનો રા. મન્યુદારની પ્રસ્તાવનામાં પૃ. ૭૦ “જ્યારે પ્રાચીન ગુજરાતી કવિઓ...અનુગામી કવિએ પહેલાનો આધાર લીધો હોવા ભેદ્ય છે. કવિ નાકરનું આખ્યાન દેહલ અને તાળીનાં ઘંચોની સાંકળનો એક ખૂશનો મહારનો આંકડો છે...”

અભિમન્યુ આખ્યાન.

(લેખક: ગ્રાફેસર બલવંતરાય કલ્યાણરાય ઠાકોર.)

૧

૨

રા. રા. અંબાલાલ શુભામીરામ જનની અને રા. રા. મંજુલાલ રણછોડદાસ મજમુદારે પ્રેમાનંદ જન્મ્યો તે અસ્સામાં ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં કયા કયા કવિઓ પોતાનાં કવન કરી રહ્યા હતા અને પૂરાં કરવામાં હતા, તેનો સારો ચિતાર આપ્યો છે. રા. મંજુલાલે ભરૂચ જિલ્લામાં ગામ રહિયાદના તાપી બંધારાનું અભિમન્યુ આખ્યાન સંશોધીને પ્રકટ કર્યું છે, તેની પ્રસ્તાવનામાં પ્રેમાનંદ અને તાપીના અભિમન્યુ આખ્યાનો વચ્ચે કેટલું મળતાપણું છે તે પણ તપાસ્યું છે. તાપીએ પોતાનું આખ્યાન વિ. સ. ૧૭૦૮ અને શા. શકે ૧૫૭૪ ના આશો માસમાં પૂરું કર્યું. નાકરે પોતાના અભિમન્યુ આખ્યાનમાં રમ્યા સાથ આપી નથી. પણ જૈમિનીય અશ્વમેધ, શિવપુરાણ, ભાગવત પુરાણ, મહાભારત, રામાયણ આદિ ઉપરથી એણે રચેલી કૃતિઓમાંથી કેટલીકમાં રમ્યા સાથો સાથેલી છે, તેમાં સૌથી વહેલી વિ. સં. ૧૫૭૨ ની અને સૌથી મોટી વિ. સં. ૧૬૨૪ ની છે, તથા એની રચનાઓ મોટે ભાગે આ આવનવર્ષના ગાળામાં મધ્ય ભાગે થયેલી છે, એટલે એના અભિમન્યુ આખ્યાનની રમ્યા સાલ માટે ચોક્કસ પુરાવા ન મળે તથાપિ તેને તાપીના આખ્યાનથી આશરે એક સદેા જૂનું ગણી લેવામાં આવે નથી. અને નાકરની કેટલીક કૃતિઓની પ્રતો સંખ્યાબંધ મળે છે એટલે એ કવિ લોકપ્રિય હતા, અને પ્રેમાનંદનો વધારે મોટો પ્રકાશ દેવાતાં એના દેવાવને-બીજા કેટલાયના દેવાવને લાગ્યો તેજ રીતે-ધકડો લાગ્યો, ત્યાંસુધીમાં એની માંચપંદર કૃતિઓ ગુજરાતી પ્રજામાં સારી રીતે ફેલાઈ ગઈ હતી એમાં શક નથી. તાત્પર્ય કે પોતાથી આશરે સો વર્ષ જૂના લોકપ્રિય કવિનું અભિમન્યુ આખ્યાન તાપીએ સોવસા તે મેળવેલું વા સંભાળ-પૂર્વક માંભળી લીધેલું દરો, એમ લાગે છે.

અભિમન્યુ આખ્યાનને નામે જે વસ્તુ ગુજરાતી આખ્યાયકોએ વિસ્તાર્યું છે તેમાં એક વિશેષતા પણ છે. એ આખ્યાન લખતાં-કવતાં ગુજરાતી કવિઓ પોતાના મૂલ સંસ્કૃત આધારોમાંના વળુનને બહુ નથી વળગ્યા. મૂલમાંથી વસ્તુનું મોખું જ ઉપાડી લખને ગુજરાતી કવિઓએ તેને સ્વતંત્ર રીતે ખિલવ્યું છે. એક વસ્તુને લગતાં નવું અને જૂનું એમ આવાં બે આખ્યાનો હોય, તેમાં મળતાપણું જણાતાં, પછીના કતાંએ આગલામાંથી જ તે લીધું એવા નિષ્કૃષ્ટ કરવામાં વધી આવશે-નકે છે, કે તે બે વચ્ચેની સમાનતા બંનેએ મૂળ સંસ્કૃતમાંથી જ તે લીધું હોય * તેમાંથી પણ ઉતરી આવેલી સંભવે પરંતુ બુદ્ધ છે કે મૂળમાં નહીં એવી વિગતોમાં બંનેની સમાનતાઓ જણાય, તેમને માટે આપણને બુદ્ધ અનુમાન કરવું પડે છે; અને ગુજરાતી અભિમન્યુ આખ્યાનોમાં તો મહાભારતમાં નહીં એવી વિગતો ઘણી ઘણી છે, જેમાંની કેટલીક જુદી જુદી દષ્ટિએ મહત્વની પણ છે. એટલે આવા દાખલામાં, એને એ નવીનતા અને કવિમાં સ્વતંત્રપણે સ્પૂરતી હોય, અથવા આપણને અજાત એવા કોઈ જુદા મૂળમાંથી બંનેએ તે લીધી હોય, અથવા તો

* અથવા તો જે મૂળ ઉપરથી લીધેલું તેમાંથી બંનેમાં આવી હોય. દા.વ. નાકર તાપી અને પ્રેમાનંદ ત્રણેનાં આખ્યાનોમાંનું કેટલુંક ત્રણેએ “અભિમનંદ ઊગ્રાણ” એ ચિકમની સોળમી સદીના મધ્ય ભાગની કૃતિ ઉપરથી લીધેલું હોય. આ કવિ દેસળ કૃત “ઊગ્રાણ” માટે જોવા રા. મંજુલાલની પ્રસ્તાવના પૃ. ૩૮, ૫૬-૬, વગેરે. નાકરે કૃત કૃષ્ણ વિદ્ય, ભાગ્યકૃત પાંડવ વિદિ, વિષ્ણુદાસ કૃત દ્રોણપર્વ, વીરજી કૃત સુરેષાદરજી, વગેરે માટે પણ જુદા એજ પ્રસ્તાવના અને જુદાં નાકર અને વિષ્ણુદાસ માટે જુદાંતકાગપદોદન ગ્રંથ ૮ માં સંખ્યાનીના નિબંધો (૧૯૧૩).

નવા (=પછીના) આખ્યાયકે તે પોતાના પુરાણ-
ભામાંથી લીધી, એ ત્રણમાંથી જ એક, જે બીજા
પુરાવાથી વિશેષ સમર્થિત હોય, એવો નિર્ણય આ-
પણે કુદરતી રીતે જ શાધિયે છિયે અને સ્વીકારિયે
છિયે. મૂળ આધારોનાં કરતાં અર્વાચીન કવિઓની
કળાએ સર્જેલું રૂપ જોટલું વધારે સ્વતંત્ર, તેટલી
આ દલીલ, આંતર પ્રમાણ ઉપર જ અવલંબે છે
તથાપિ, વધારે મજબૂત અને છે.

૩

અનેક વર્ષ ચાંસેલા વિગ્રહમાં કોઈ પણ એક
વર્ષના બનાવોને માટે આગલા બનાવો કારણ અને
પછીનાં કાર્ય રૂપે હોવાથી તેમના કાર્ય કારણ સં-
બંધની, તેમ આખા ઇતિહાસમાં સમ્બંધિતતા જ
અને દુષ્કરિતતા, ક્ષય, ન્યાયે ચડતી અને અન્યાયે
પડતી, આદિ નીતિઓષક અને સૌંદર્યઘોતક સંક-
લના યથ શકે છે. આગલી પાછલી છોડી દબને
એક જ વર્ષના બનાવોને જય પરાજયમાં પ્રવર્તતા
નિયતિનિયમોના સ્વપર્ણમાં આખ્યાન રૂપે વર્ણવવા
હોય, તો ઉપલી સંકલના કામ લાગતી નથી, નવી
ચોળતી પડે છે. આથી પણ વધારે સંકુચિત વસ્તુ,
એક જ લગાડને આમ સ્વપર્ણમાં એક વસ્તુ રૂપે
વર્ણવવા વળા લુટીજ સંકલના કરવી પડે છે. મહા-
ભારતની આખી સંકલના જતી કરિયે, અદાર દિવસ
કુરુક્ષેત્રમાં યુદ્ધ ચાલ્યું તેની સંકલના જ જોઈએ,
તો (૧) બીજા સેનાપતિ નિવૃત્ત યત્ન અગિયારમા
દિવસથી અધર્મયુદ્ધ વધતાં જાય છે, (૨) કોણ
સેનાપતિ બુદ્ધિધિરને પકડી લેવાના મહા સાધ્ય માટે
મથે છે તેમાં તો હારે છે, તેને મુકાબલે અલિમન્યુ
પડે છે એ પાંડવ પક્ષને ગોણું હાનિ છે, અને વળી
(૩) કૌરવસેનામાં હાહાકાર વર્તાવી, કર્ણ દુઃશાસન
જેવાના નાક વાઢીને, તથા કૌરવ નાયકો અને કૌ-

રવકુટુંબમાં પણ પોતાનાથી ઓછી નહીં એવી
પદ્ધતિવાળાઓને પાડીને અલિમન્યુ પડે છે, જે
પોતે માથે લીધેલું જ નહીં તે માથે આવી પડતાં
જ પડે છે, વગેરે પરિવેષનોથી પણ અલિમન્યુનું
ચતુ વીરશાહન ચતુ છે, અને તેના મોતનો ધા
ઓછો સાલે એવો બને છે. પરંતુ અલિમન્યુપત-
નના એકલ બનાવને આખું કાવ્ય બનાવવા ઇચ્છે
તેવા કવિને આ મૂલ સંકલનામાં પોતાના કાવ્યને
વિશિષ્ટતા અને ઐક્ય (individuality અને
unity) સમર્પે એવાં આદિ કે અન મળતાં નથી;
કાવ્ય સ્વપર્ણમાં એકમ બનતું નથી, કોઈ વધારે
મોટા તરવરની એક ગળ જેવું જ રહે છે. અહિ-
દાનવ પુત્ર અહિકેશવન દાનવ તે જ પછીના અવ-
તારમાં અલિમન્યુ, અહિ (કુંડેલિની) માંથી જ મ-
ન્યુની “આસુરી માયા” ઉત્પન્ન છે, તેને તો દબ્યે
જ છુટકો છે, કેમકે તેના આવરણનો જોશ ચાલે
ત્યાં લગી આત્માને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપની પતીજ
કે સ્થાયી અનુભૂતિ અશક્ય છે, વગેરે પુરાણકથા
કે આવ્યાત્મિક રૂપકમાલા ઉપજાવીને આપણા
કવિઓએ ગળને જમીનમાં વાવી દઈ કલમક્રિયા
વડે નવો નહીં તથાપિ નવોત્તર સંજોઈ છે. તાત્પર્ય
કે ઉવાદરણ અને બીજાં દર્શાત કાવ્યો જેવું અલિ-
મન્યુનો ચક્રાવોજ પણ દર્શાતકાવ્ય છે, parable-
poem છે, દર્શાત છે, કાવ્યે છે.

અને રા. મન્યુદાર જેવા વિશેષ વિચારણ
ચલાવતા ચલાવતાં આનો નાયક પરમાત્મા કહેવાય
કે અર્ધકાર એવી રાંકામા પડી જાય છે, x તે અ-

* કે કોઈ બીજા અન્યથામાં જેવામાં આવેલી તેને
અપનાવી અર્ધ લાગુ પાડી દબે-

* જગદગ્રહ માંથી ચક્રાવોજ, જે રાખે વિ સં,
સત્તરમા સેકા લગી ચાલ્યો; અશરમા સેકામાં એ જ
ધસાઈને ચક્રાવો રાખે થયો. મતલબ કે ચક્રાવો રાખેમાં
વેગ જોળે, માંડવો, લાડવો જેવા રાખેમાં છે એવો
ચક્રાવોજ પ્રત્યય નથી; લાડવો જેવા રાખેમાં છે એવો
લઘુચાલક પ્રત્યય નથી; બંધ રાખેમાંથી રહેલો રોપજ છે.

+ જુલો એમની પ્રસ્તાવના પૃ. ૫૪; ચાપડીને અંતે
પૃ. ૧૫૬.

* સરખાવો રા. મન્યુદારની પ્રસ્તાવનામાં પૃ. ૭૦
“જ્યારે પ્રાચીન ગુજરાતી કવિઓ...અનુગામી કવિએ
પહેલાનો આધાર લીધો હોયો તેજ્યે. કવિ નાકરડાં
આખ્યાન દેહન અને તાપીનાં કવ્યોની સાંકળને એક
ખૂટતો મહત્વનો આંકો છે...”

સ્થાને છે. શૃંગાર વીર કરુણ આદિ રસોતું ઇદ્રજાળ
જેની આસપાસ વીંટાતું હોય, તે જ નાયક.

૪

નથી, નહોતી, કદા, ક્યાં ચે, વળા એક ચની નંથી
વસ્તુત અત્યંત નિર્દોષ, વસ્તુ નિર્ગુણ કે નરી.

દરેક પ્રજામાં સ્વાભિમાન હોય છે, અને હોતું
પણ જોઇએ. દરેક વ્યક્તિમાંય હોય, અને હોય તે
ખોટું પણ નથી, જો તે યોગ્ય મર્યાદામાં રહે તો.
યોગ્ય મર્યાદાથી વધુ પડતું સ્વાભિમાન આપવડાઈ
કુલાશ કે એથી પણ એટલે અવગુણ ગણાય. પ્ર-
જાઓ વિશે પણ યોગ્ય અને વધુ પડતા આત્મ-
ગૌરવ વચ્ચે મર્યાદા છે જ, જો કે તે દેખાડવી
અધરી છે, અને એ પ્રજાના બાળકોને હાથે તે
પળાવી વધારે અધરી છે. આર્થોતું વચસ્વ
અને તેમની સંસ્કૃતિ, હિંદુઓની જાહોજવાહીના
સમયની સંસ્કૃતિ, શુભરાતીઓની વિચિત્રતા અને
સંસ્કૃતિ, શુભરાતી સાહિત્યની ખૂબીઓ, વગેરે વિ-
ષયો આથી કરીને એવા છે કે તેની કોઇ પણ ચ-
ર્ચામાં અતિશયોક્તિ અને એકતરી પક્ષવાદ અને
સમતોલપણના અભાવ છેક જ સાધારણ હોય છે.
પ્રજા પણ એવાં પ્રસન્નિમય લખાણોને નરી ભાટા-
ધને દેઠાણે નહીં સત્ય ગણીને હોંસે હોંસે વાંચે, સ-
ત્કરે, અને ફેલાવે, એમાં નવાઈ નથી. અને વળા
લખતાં આવડે એવી વ્યક્તિઓ વધતાં આમ લોક-
પ્રિયતાને જ વળગતા તથા સત્યપ્રીતિ અને સા-
ઓષતાને નિંદા ગણી ગણાવીને વેગાવનારા લોકોની
સંખ્યા વધતી જાય, એમાં જરાયે નવાઈ નથી.
પરંતુ—

દેશના માનસની ઉન્નતિ તેજ દેશોન્નતિ,

ખીલું આગમપાળ,—

એ સત્ય પ્રતીતિ જેને રોમે રોમે છે, તેવા વિ-
શ્વ સેવકો, લોકપ્રિયતાની પરવા રાખતા નથી એ-
ટલું જ નહીં પણ તેને તો વિકારરોપક પ્રયોજન
અને વિમાર્ગો આકર્ષણ ગાળીને તેનાથી ઉઘટા
ખસી જાય છે. શુભના સ્વીકાર સાથે, શુભની સ-
મીચીન સ્તુતિ સાથે સાથે તેઓ પ્રજાસંસ્કૃતિ અને
સાહિત્યના દોષો પણ જોવા મળે છે, એ દોષોનાં

જળ અને મૂળ વિચારે છે, તે કમ ઓસરે એ અતિ
વિકટ કાષ્ઠપ્રયોગ અનેકાનેક રીતે મુઠે છે, અને
અરધિયા પોણિયા કે કચુમરિયા જેવા જેવા જવાબ
તેમને લાધે છે, તે આ વિનમ્ર દેશપ્રેમીઓ પોતાથી
જની શક્તી ઉત્કૃષ્ટ સેવા લેખે પ્રજાના ચરણમાં ધરે
છે. તેમની ખંડનમંડનપટ્ટ-વાણીમાં વાકજટાનો
ભર્મિ—જાદુ હોય નહી; સંશય, શંકા, આધારોની
પરીક્ષા, પ્રમાણોની તુલના, નકાર, અને પ્રવર્તમાન
લોકમતના અસ્વીકાર જેવા અંશ વધારે હોવાના જ.
તેમની કસોટીઓ પણ ઘણાને અતિ આકરી લાગે
જ. અને આ સર્વને લીધે તેમની પ્રવૃત્તિની અસર
તત્કાળ તો ન જોવી જ થાય, અને પછી પણ
ધીમે ધીમે જ થવાની પરંતુ આમ બનતું કેટલું
કુદરતી છે તે આવા દેશસેવકો સમજી શકે છે, અને
પોતાની પ્રવૃત્તિને જ વળગી રહીને પોતે સ્વેચ્છાએ
પસંદ કરેલાં કર્તવ્ય શાંતિથી બજાવ્યા કરે છે.

૫

ઋગ્વેદ આયર્ષસંસ્કૃતિનું પ્રાકૃત શિખર છે, તો
અથર્વવેદ એજ શિખરની હાથા સરખું આયર્ષસંસ્કૃ-
તિને વળગેલું કલંક છે. અથર્વવેદના જાદુ અને મેદાં
કામણકુમળા તો અનાર્થ,—એમ ગણવા મને તેટલી
ધમ્મકા થાય, તથાપિ એવા એકાદ મતની પાછળ
આધાર જ ન હોવાથી, એવી ધમ્મકા અનૈતિહાસિક
અને અસાચીય રહે છે. પ્રાચીન આર્યો અગ્નિષ્ટોમ
કરતા તેમ જનીસાને પણ વધેરતા અને મારણ
મેંઝાને પણ સેવતા. ઐતિહાસિક આર્યોમાં નશા-
બાજ અને લુગડું કોઇ પણ મુઠધેરીથી પ્રબળ કે પારી
વેંદુટે એટલાં બધાં હત્યા. તેઓ બ્રહ્મચર્ય પાળતા
તો ઘણી પત્નીઓને પણ પરણતા; અને આકર્ષ
અતિ આકર્ષ તપ કરતા, પરંતુ એ તપશ્ચર્યોને જાદુ
લેખે, માત્ર સ્થૂલ શક્તિસમૃદ્ધિઓની પ્રાપ્તિના અને
દેવ અશુર જૂત પ્રેત તમામની ચોટલી મૂકીમાં આ-
ણવાના અંગ્રેષ સાધન લેખે પણ તપશ્ચર્યો કરતા
જાલકે તેમની સૌથી આકરી તપશ્ચર્યોઓ આમ સ્થૂલ
મહત્તેષણથી પ્રેરાયલી જ હતી. કાલક્રમે ઘણી ઘણી
અધમતા પાશવતા અને જંગલી હતો અનિષ્ટ મનાઈ
નિંદાઈ અને વામમાર્ગ લેખે અથવા શુભિ જાળ-

વીને જ સેવાતી થઇ, એટલે દરજ્જે આર્યોએ ચારિ-
ત્રવિજય સાધ્યો બેશક, અને તે વિજય મહાભોટો
હતો બેશક; એટલે દરજ્જે જૂતામાં જૂતા આર્યોના
કરતાં આ આપણા કીર્તિકાલના આર્યો વધારે સુધ-
રેલા બન્યા હતા બેશક. પરંતુ ભાવનાઓ પ્રમાણેનું
જ જીવન કોઇ યે સમાજમાં હોતું નથી, તેમ આર્ય-
સમાજમાં યે કોઇ કાલે હતું નહીં. કીર્તિકાલમાં પણ
આપણા આર્યો તો એમની ઉચ્ચ ભાવનાઓને પૂર-
વૂરી પાળનારા આદર્શોએ હતા, એવું દર્શન તે
ઇતિહાસ નથી, નહીં લાટાઇ છે. અથવા તો એમ
માની મનાવીને આપણે એમનાં સંતાનો અમારા
પૂર્વજો તો દેવ રે દેવથી યે ઉઠ્યા હતા, એવી
કુલાશ મારવાની કુદરતી નબળાઇને જ પોષિયે છિયે.

૬

ઉપાદેશ અને અભિમન્યુ આખ્યાન દર્શાવ
કાળો છે એ જોવાની સાથે તેમની અવળી બાજુ
પણ આપણે છે એવી જોવાની છે. ઉપાદેશ આ-
ખ્યાનનું ઉત્તમ સ્વરૂપ-ગુજરાતી સાહિત્યમાં-પ્રેમા-
નંદનું ઉપાદેશ, તેના અંત ભાગ વિચારો.

"મંત્ર કુંઠ્યો ને કૃષ્ણ કુંઠ્યો, મુક્યો કાળજ્ઞર;...
કુંઠ્યો મુક્યો એકંતરો તેણે ખીન્યા પંચનદન;
શિરે હંકાર્યો ટાટિયો, વારસે જેમ હુલાહન.
તરિયો મુક્યો ત્રીકો,
પથપાવો મુક્યો પિત્તાન્તર, વાતન્તર મુક્યો લક્ષ્મીવર;
સખાન્તર સ્તુતિ કરે, વહો બંધ્યો હા મહારાજ.
જ્યારે વર હરિએ આપ્યો-હરિકથા ન+ બને જોઈ,
નિંદા કરે શિવજી તણી, પીઠએ તેની રેઢ.
ઓખાદરણ જે સાંભળે, અંતર આણી ઝાલ,
કષ્ટ હોયે જ્વરતણું, મુક્યે તેનો ખવાલ."

મતાલય કે ઉપાદેશનું આખ્યાન એવું ઓસડ
કે જાડું પણ છે, કે તેનાથી નકારામાં નકારો તાવ
પણ ઉતરી જાય. અને ગુજરાત જેવા જ્વરપીડિત
પ્રદેશમાં ઉપાદેશ આટલું લોકપ્રિય, તેનું એક કારણ
બેશક તેના દર્શનકાવ્ય લેખે ઉઠ્યા ગયું; તેનું બીજું
કારણ બેશક એ પણ હરિકથાનું એક રૂપ; તેનું

ત્રીજું કારણ બેશક એ આખ્યાનના કાવ્ય લેખે
ઉઠ્યા ગયું; તેનું ચોથું કારણ બેશક એ આખ્યાન
લખ્યું તે કવિઓના ભાષાપ્રભુત્વ ઔચિત્ય પ્રસાદ
મીઠાસ આદિ કવિ લેખે ગયું; અને સાથે સાથે
બેશક એ આખ્યાન તાવનો એક ઉતાર છે એવી
અંધશ્રદ્ધા પણ એની લોકપ્રિયતાનાં અનેક કારણો-
માંના એક લેખે ગણ્યું જ પડે છે.

અકાલા આખ્યાનનો દાખલો આથી વધારે
જોડાવો છે, કેમકે આ પ્રકારનું તેનું એક લક્ષણ
તેનામાં માત્ર અંત ભાગે જોયેલા અંશનું નથી, -
તેમાંથી માત્ર કાતર વડે કદાવી નંખાય એવું નથી,
પણ આખા આખ્યાનમાં આદિથી અંત લગી આવે-
ત્રાત છે. ગલિણી યુવતીને છેલ્લા જતા હોય ત્યારે
વીણાચુંટા ઉપડે છે તો તે વેદના અસદ્ધ બને છે,
અને એ સમયે એ શરીરને શાતા આપવાની આ-
પણી શક્તિ એટલી બધી પરિમિત છે, કે એ સંજોગ
બધા જ માનવસમાજોમાં વહેજો ટુચકા આદિનું
માનીતું ક્ષેત્ર છે. શારીરિક ઉપચાર લાગુ ન પડે ત્યાં
માનસ ઉપચાર ચોજવામાં આવે તેને અશાસ્ત્રીય
વહેંચપણું પણ કહી શકાતું નથી. અને વળી મોનસ
ઉપચાર લાગુ પડી જવાનો આધાર વ્યક્તિની સર-
લતા અને શ્રદ્ધા ઉપર છે, તો વ્યક્તિનું વલણ ધણું
ખરું તો જે સમાજનું તે બાહક હોય તે સમાજમાં
પ્રવર્તતી શ્રદ્ધાના અસાધ્ય ઉપર અવલંબે છે. દરેક
સમાજમાં દાકતરો (-વૈદ્યો-હકીમો)માં વહેંચીના
શિરોમણીઓ પણ હોવાના જ. અકાલાનું કોલાયિત્ર
કરવું, તેની પૂજા કરવી, તેના ત્રાટક વડે મનોવૃત્તિ
રિથર કરીને શારીરિક બધા સહી લેવી, વગેરે શ્રદ્ધા-
પચાર આપણા પ્રદેશમાં સૈકાઓથી ચાલ્યો આવેલો
છે. વળી આ આખ્યાનનો આવશ્યક બનાવોમાં એક
એવો આવે છે કે ગલિણી સુલદ્રાને બીજા કોઈ
ઉપાયે મેન પડે નહીં ત્યાં પરમાત્મા જેવા સમર્થ
ભાઈએ પણ બીજા ઉપાયો છોડી આને જ અમોઘ
ઉપાય ગણી ચક્રવ્યૂહની રચના સુલદ્રાને સંભળાવવા
માંડી, અને એ ઉપાયની ઝટ અસર પણ થઇ.
સુલદ્રાને રસ પડ્યો, મનોવૃત્તિ રિથર થઇ, શાતા

+ જુદા જ મત્યાદાન (અંચ ૧)માં અહીં ન નથી, તે
મુદ્રણકાળ છે.

વળી, હંધ પણ આવી ગઈ. અને એ ગાઢ નિદ્રામાં પડી એટલે શ્રીકૃષ્ણે કથા અધૂરી પણ મુકી દીધી. ગર્ભ રાક્ષસી અને વળી લોકોત્તર પરાક્રમી, તે ગર્ભ-વાસના બંદીખાનામાંથી મુક્ત થવાને ઉદ્ધમાત કરે, તેના વીણાચુટા સાધારણ ન જ હોય, શ્રીકૃષ્ણ જેવા ઉપચાર કરે તે સફલ નીવડે જ, ગર્ભને પણ રસ પડી નય (જંગલી માનસની ગ્રહાને હદ જ હોતી નથી!) એવી ચોળનાઓનાં વર્ણન ઉદ્ધમાત મુકી હઈને તે એકચિત્તે સાંભળવા મંડે એટલે ઉદ્ધમાતની સાથે વીણાચુટાને અંત પણ કુસ્તરી રીતે આવી નય, અને નિદ્રા જાગેલી જેવામાં આપતાં જ આખ્યાન અધૂરું પણ રહે, રમે તે માત્ર અવાજથી ખીચારી જાગી નય અને પાછી પીડામાં પડે એવી દહેશતે. આમ આ ગુંથણીને દરેક અંશ બંધ બેસતો છે, તો ગર્ભનું ચક્રવ્યૂહનું રાન અપૂર્ણ રહી ગયું, જે અપૂર્ણને લીધે સમય પરિપક્વ અને સંતોષે આવી મળતાં એનું મોત પણ નીપજ્યું. કૃષ્ણને જે કતવ્ય હતું તે સંધ્યાં પણ અફે, અથવા ભાણેજ-ધાતનું કલક લાગવા ન પાડ્યું ને સંધ્યાં, એ રીતે આ છેલ્લો અંશ અભિમન્યુના કથાનકમાં પણ સંપૂર્ણ બેસતો આવે છે.

આ દુમકાને આમ અભિમન્યુના ચક્રવાનું રૂપ મળા ગયું તે પહેલાં એ કયા રૂપને હશે વાર ? આ સવાલનો જવાબ મેળવવાને માટે આપણી પાસે ન જેવાં જ સાધન છે, પણ છેક નથી એમ નથી. દુયંકાની અજમાયશ દર્શિયાન થાળીમાં જે આલેખ કરવામાં આવે છે, તે માત્ર સાધિવાએની ગુંથણી હોય છે, ભારતના ચક્રવ્યૂહને લગતા કોઈ-એની સમવર્તુલી ભૂલશુદ્ધાગણી જેવી આકૃતિ કરતાં તે છેક જુદી હોય છે. ખીન્નું વ્યૂહ શબ્દ રણસેનમાં લશ્કરોની ગોઠવણીના અર્થમાં પ્રુકળ વપરાય છે, પણ એનો મૂલ અર્થ ગોઠવણી જ છે, અને તે ગમે તે વસ્તુ વિષય વિચારણા આદિની ગોઠવણી માટે વાપરી શકાય છે. અને ત્રીજું ચક્ર શબ્દના પણ અનેક અર્થ છે, અને તે નાડીચક્ર, ચેતનચક્ર (nerve-cell), રક્તચક્ર (blood-cell), વગેરે માટે પણ વપરાય છે. મને લાગે છે કે દુયંકાનાં

મૂલ ચક્રવ્યૂહ તે વેદાંત-યોગમાં જેને પાંચ કે સાત કોષ કે ચક્ર કહે છે, ચિનાઇ દાખડાદુખરીની જેમ એકની અંદર એક, અને પાંચમા કે સાતમાનું મધ્ય-ખિંદુ આખા વ્યૂહ (આખી વ્યવસ્થા)નું મધ્યખિંદુ તે શરીરના અંતર્ધર્મી આત્માનું સ્થાન, એ પ્રમાણે વર્ણવે છે, તે જ આ સમયકવ્યૂહ કે પંચચક્રવ્યૂહ છે. વળી અભિમન્યુ કથાનકમાંનો એક અંશ ભીમને માથે કલક જેવા રહી નય છે, ત્યારે ચક્રવ્યૂહ કે ચક્રોના શબ્દ આ યોગદર્શનના અર્થમાં લેતાં, તે અંશ કથાનકના આ “વ્યૂહ” સાથે અન્ય જેવી રીતે બેસતો આવે છે. પાંચમાં ભીમ વાક-કુમાર કે વાણનો અવતાર ગણાય છે. ભીમે અભિમન્યુને ધારણ આપેલી, -હા છેલ્લો કોઠો હું ભેદીય, અને તહને છૂટો થવામાં સાહાય્ય કરીશ. ભીમ આ વચન બે અર્થમાં-અભિમન્યુને ઉગારી લેવા અને વિજયી બનાવવાના અર્થમાં આવે છે, તે અર્થમાં પાળતો નથી. પણ હવે જીડી નય, દેહમાંનું પોતાનું સ્થાનક છોડી આત્મા આ ચક્રોમાંથી મુક્ત થઈ શકે, માણસ મરી નય, છેલ્લો શ્વાસ નીકળી નય ત્યારે. આપણે મન્યુ કહિયે છિયે તે ક્રિયા છેલ્લો શ્વાસ નીકળી જવાની ક્રિયા છે. અર્થાત્ હવે વાણ આરંભ થઈને છેલ્લા કોઠામાંથી જીડી નય અને મુક્ત બને છે. ભીમ વપતશ્વર આવી પહોંચે હોત તો એની મદદે અભિમન્યુ ચક્રવ્યૂહ છૂટીને જવતો તેમાંથી પાછો તીકળત, એનો જવાબ દેહનાં ચક્રોમાંથી સાચી મુક્તિ ન મેળવત. ભીમ ન આવતાં જ અભિમન્યુનો જવા-સાચો અભિમન્યુ-વાણ આરંભ થઈને મુક્ત થઈ શકે, એ પ્રમાણે વચનજંબ જ વચનના ઉંચ અર્થના પાલનનો પ્રકાર બન્યો. અભિમન્યુ આખ્યાન લખનાર આપણા એકે કવિને રૂપકનો આ અંશ સુઝેલો નથી; ચક્રવ્યૂહનો યોગદર્શનનો અર્થ પણ તેમની આખી રચનામાં ક્યાંય લેવામાં આવતો નથી. પ્રેમાનંદ તો વળી ગપટા જ હાંકે છે.† મને લાગે

† જુદો પ્રેમાનંદના આખ્યાનમાં શ્રીકૃષ્ણ સુભદ્રા વર્ણવે છે તે, -પહેલે કોટે દાર આટલાં અને વાંકવામણ આટલાં, વગેરે વગેરે. એ પંક્તિઓનો આખો “વ્યૂહ” બેસતો આવે એવો દરો અર્થ જ નથી. પ્રેમાનંદ આપણે

છે કે પુરાણો દર્શનો વેદાંત અને બોધક કથાઓના વાઙમય માગરમાં કોઈક ફેકાણે આ આખ્યાન એક ટુંકા દદાંત રૂપે, મહાભારતમાંના ઇતિહાસથી જુદી રીતે, નિરૂપેલું હોવું જોઈએ, અને ગુજરાતી આખ્યાનો આ રૂપનાં ઘડાયાં તે આપણા કવિઓ તે આધારને વળગ્યા તેથી, એમની કલ્પનાની સ્વતંત્ર સર્જક શક્તિ વડે નહીં.

૭

ત્યારે અભિમન્યુ આખ્યાન કાવ્ય છે, દદાંત છે, દુચ્છેદા પણ છે. આપણી પ્રજામાં એની લોકપ્રિયતા આ ત્રણે લક્ષણોનું એકઠું પરિણામ છે. અને દુચ્છેદા ભેષે તેમ દદાંત ભેષે એનું મૂલ વસ્તુ ઉપાદેશ કરતાં બેશક અડિયાતું છે. બંને કાવ્યોની લોકપ્રિયતામાં કારણભૂત આથી ઉતરતા અંશો પણ છે. ફરીને પ્રેમાનંદે આપાદરણનો અર્થ ભાગ જુઓ.

“પ્રાણી માળો પાણી માળો પટરાણીરે,
મગ દહો મગ દહો દો રણીરે.....
પહેલે મંગલે ત્યાં સાર આપ્યા રથ સહિત તોખાર;
બીજા ઘેતુ આપા અપાર, ત્રીજે કુંજર ફેરી હાર;
ઠોઠા હું તો કાળો ન કળિયૈ;
ઠોઠા હું તે સ્ત્રીમંથાંથી રાજિયૈ.” વગેરે, વગેરે.

આ કવિતા કહેવાય ખરી? આને પદ્ય પણ કહેવાય ખરું? પ્રમંગે પ્રમંગે આપણા સંસારમાં આવી નેડકણ્યાં અને આમ ક્રિયાઓ કરતા કરતાં ગવાતાં રૂઢ પદો અને રાગ રાગડાને રચાન છે. વળી આપણા માણુભટ્ટો માણુ ઉપર વીંટીઓ ટકારતા ટકારતા મરદાની ઘટે ત્યાં મરદાની તથા બેરક ઘટે ત્યાં બેરક સ્વર અને લહેકા સાથે એક ઠંડા પ્હોરનો કેટલોક વખત આમ સાંસારિક દિવાળેની લાંબીટુંકા નકલો કરતા, એ ઐતિહાસિક હકીકત ઉપરથી આવાં નેડકણ્યાં શું કવિતા ગણવાને પાત્ર થઈ ગયું?

મેટો કવિ ‘જ્યાં ન પહોંચે રવિ ત્યાં પહોંચે કવિ’ એ કહેતા હાથ ધરે એના બરો ગખીદાસ પણ છે. એની કૃતિઓમાંથી એણે મનચાલ હાંક્યા ગપાયા ભેગા ફરિયે તો એક સારા જેમ નિબંધ બરાબ માત્ર મગ્યાં છે એટલા કારણ ઉપરથી એની કૃતિના કાંઈ કામને ક્ષેપક જણી તેના ઉપર કાતર મુકવાને હુતો નથી તૈયાર.

પ્રેમાનંદે કવિ હતો તેમ માણુભટ્ટ પણ હતો; મોટો કવિ હતો, લોકપ્રિય માણુભટ્ટ હતો. તાપી અને નાકર જાતે માણુભટ્ટ નહોતા પણ એમની રચનાઓ એમણે માણુભટ્ટને આપવા માટે કરેલી, માણુભટ્ટએ ઉપયોગમાં લીધી તેટલે દરજ્જે તે સજીવન થઈ અને ફેલાઈ, કેમકે તે સમયમાં વાંચનારા અત્યંત થોડા હતા, કવિતાનું પ્રકાશન જ્ઞાતાઓને તે સંભળાવાય એ રીતે જ થતું. ‘વૈશમ્પાયન એણીપેરે ઓચથી, સુણ જનમેજે રમથ; વિસ્તારી તુજને સંભળાવું ભારતનો મહિમાવજી’, એ માણુભટ્ટી નેડકણ્યાંના પરંપરા પ્રાપ્ત ડુંગર જેવા કે ખાણ જેવા નધણિયાતા ભંડારમાંથી જ કેટલાક ઉચ્ચ વિષયો ઉપર કેટલીક ઉચ્ચ કવિતા પ્રેમાનંદે અને બીજાઓએ સજી, જેથી એ વિષયો ઉપરનાં આગલાં અનેકાનેક કહેણા કવિઓના નેડકણ્યાં અસ્ત થઈ ગયાં, અને એ વિષયો ઉપર નવાં રચાતાં ઓછાં થયાં કે બંધ પડી ગયાં. પ્રેમાનંદે અને આપણા બીજા આખ્યાનકવિઓની કવિ ભેષે મહત્તા માપવાની ઐતિહાસિક કસોટી આ છે. પણ એ આખ્યાનકાવ્યોમાંની ઉચી કવિતા પણ આ વાઙમય રાશિમાં અથવા રૂપક ફેરવીને બેસીયે તો આ કુટુંબમાં અને આ સંજ્ઞામાં જ નથી, તેમાં સાથે સાથે માણુભટ્ટી અંશો અને બીજાં ઉતરતાં લક્ષણો વર્તાઓમાં રહી ગયેલાં છેજ. આપણી ગુજરાતી કવિતામાં કાદખમી આવવાદ જેવી શુદ્ધ મંરૂત કવિતાવંશની એટલે બ્રાહ્મણવંશની, કાન્દકરે પ્રબંધ જેની વીરસ રાસાઓના એટલે રજપૂત મારણુ વંશની, નરસીને નામે આદતાં પ્રભાતિયા જેની લક્તિરસતા એટલે સાધુસંતાના વંશની મુકાબલે ઝાઝી છે; આપણી જૂની કવિતામાં રાસ અને આખ્યાનોના વર્ગની એટલે વૈશ્ય શરૂ વંશની સંતતિ-સંપત્તિ જ વધારે છે. આપણા સમાજની પદવી-વ્યવસ્થામાં પણ બ્રાહ્મણ અને બ્રાહ્મણવિદ્યાનું પદ એટલું ઉચું નથી; ઉજળિયાત વર્ગમાં કેટલીક નાત બ્રાહ્મણોની કહેવાય તથાપિ ખડુ નીચી છે, બ્રાહ્મણની ઊંચી ગણાતી નાતોની વરતી ઘટી ગઈ છે, ઉજળિયાતમાં મુખ્ય વસ્તી વાણિયા પાટીદારની

જોવામાં આવે છે. ગુજરાતી કવિતામાં પ્રેમાનંદ આદિ જે જે સમયે થયા તે ધ્યાનમાં લઈ તેમની કૃતિઓમાંના ઉત્તરતા અંશેની ઐતિહાસિક અને પર્યેષક સમીક્ષા કરીને તેમને છે એવા નિરૂપવા, અને એમની કૃતિઓમાંના કાવ્યની દૃષ્ટિએ શુદ્ધ અને ઉચ્ચ અંશ જુદા પારી આપવા, એજ એમની કીર્તિની અને વળી ગુજરાતી કવિતાના ભૂતકાલની સાથે તેના ભવિષ્ય માટેની પણ સાચી સેવા છે.

તાપી બંધારાનું આખ્યાન રા. મુજમુદારે મળી આવતી પ્રતાનું સંશોધન કરીને છાપ્યું છે. તે ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે એ પણ માત્ર માણભટ્ટી કે માત્ર જોડકણું નથી. એમાં કવિ ઠેકાણે ઠેકાણે આખ્યાનની કવિતા બનાવી શક્યો છે.

વૈશ્ય નાકરનું અભિમન્યુ આખ્યાન તાપીની કૃતિથી વહેલું છે તેમ ઉત્તરનું પણ છે. એની એક પ્રત ઉપરથી રા. જાનીએ નમૂના લેખે કેટલોક ભાગ પોતાના ઉપરાકત નિબંધમાં છાપ્યો છે, તે નિબંધ ઇ. સ. ૧૯૧૩માં પ્રકટ થયો, તે પછી બાજુ લગીમાં એ આખ્યાનની બીજી એક પ્રત જાણવામાં આવી નથી. આ એકજ પ્રત છે તેના અક્ષર પાકા અને સુંદર છે, પણ તેમાં ભ્રષ્ટ ભાગ વિશેષ છે. વળી નાકરના વિરાટ પર્વ આદિ મહાભારતના પર્વોના સંક્ષેપોમાં એની જે કવિત્વશક્તિ જોવામાં આવે છે, તે ઉપરથી આશા બાંધિયે તે કરતાં એની આ કૃતિ ઉત્તરતી જણાય છે. તથાપિ બીજી પ્રતિ-પ્રતિઓ મળે નહીં ત્યાં સુધી એ તો જે છે તે એ. અને રા. જાનીએ એનું એક કડનું ઉપલા નિબંધમાં પ્રકટ કર્યું છે, તો અહીં એમાંથી બીજું એક કડનું જરા પણ ફેરફાર વગર અક્ષરશઃ ઉતારીને આ ટુંકા નિબંધ સમાપ્ત કરે છું. રા. જાનીએ આ પ્રતનો અભ્યાસ કરવા અને ઉપયોગ કરવાની મહેન પૂરેપૂરી સુગમતા આપી તે એમના સૌજન્ય અને સમભાવ માટે એમને ઉપકાર માનું છું. ન્હાના ન્હાનાં સત્તાવીસ કડવાના આખ્યાનમાંથી સૌથી લાંબુંજ ઉતારું છું.

● કાલિયાવાડ કચ્છમાં પાટીદાર નથી તો બાટિયા લવાણા રખપૂત છે.

નાકર કૃત અભિમન્યુ આખ્યાન : કડનું પહેલું
રાગ મારુ.

નગભણી ભડ ડગલાં ભરે ।
મન સંધાયે વીમાંસણુ કરે ॥૧૥૦
રો જાણે હાયકાનો રાય ।
મુજ ભાગો રમે નાકારી જાય ॥૨૥
અંતર્યામિ દેવ અનંત ।
અરોગી પોતા શ્રીકાંત્ય ॥૩૥
સુતા ઉડી પગથી જાય ।
ત્યજી નીકા ઉઠ્યા તત્કાલ ॥૪૥
જાન દ્રષ્ટે જોયું ન્યુગદોશ ૨ ।
અસુર તણું મેં છેદ્યું શીશ ॥૫૥
તેહ તણો મૃત આગ્યો સહી ।
કુધે તો જતાશે નહી ॥૬૥
જો આવશે નગ મોઝાર ।
વર આપ્યો છે શ્રી ત્રીપુરાય ૧ ॥૭૥
બીહરો લોક પલભક્ષર ગાંમ ।
જે સાંહાંના રીપૂ કીને કામ ॥૮૥
પછે દિગ્વેષ અસુરચર થઈ ।
સાંહાંના આવ્યા શ્રીગુર વહી ॥૯૥
ગંગા યમુના કર વીટી હાથ ।
તેજ ઘોતી પેહેરી જગતાત ॥૧૦૥
પન્થ જનોઈને કપ ટીપણું ।
અભરણ લીધું છે ધણું ॥૧૧૥
મધ વીવરતા ગલીત લોચન ।
હાય પાગળ સુકું છે તન ॥૧૨૥
આઘાં પાઘાં ડગલાં ભરે ।
મન્ય કાહોંની ચીંતા નવી કરે ॥૧૩૥
ત્યારે દ્રષ્ટે જોઈ રહીઆત્યજ થયા ।
આશીર્વાદ દેઈ ઉભા રહ્યા ॥૧૪૥

● લખુગર ઇ ઈ જી જો નો મેળ નથી. ય હ અને અનુસાર છુટ્ટે હાયે લખી નાંખ્યાં છે, કેટલેક ઠેકાણે લખાવો રહી પણ અ્યાં છે ચોક્કસ લેખન દાખ પણ છે. ખ ધ ગમે એમ લખ્યા છે. આપણે ચોગ્યતા પ્રમાણે વાંચી લેવાના છે.

હાથ પાગ સરપો છે વાન ।
 મ્યેં જાણું માહારો જગમાન ॥૧૫॥
 પછે અસુર વદે સુણો દિગરાજ ।
 ઘો હોકારો પુછું આજ ॥૧૬॥
 ક્યમ આવ્યા તમે આવે ગાંધ્ય ।
 શું કાર્ય વસો કાણુ હાંધ્ય ॥૧૭॥
 હું અસુરગુર વીળ્યુ અવીધાન^૧ ।
 કકુત્થલી મહારુ સ્વસ્થાન ॥૧૮॥
 નદી ગોમતી સાગરસંગ્ય
 નીત્ય સ્નાન કરું છું અંધ ॥૧૯॥
 નીત્ય સ્નાન કરું જેટલે ।
 યાદવ કૃષ્ણ આવે તેટલે ॥૨૦॥
 દેત્ય તણો ગુર જાણી કરી ।
 હારી કાઢે થી નરહરી ॥૨૧॥
 શું કીજે ને નહીં યનમાં^૨ ।
 હાકી ક્યમ કાઢે લગવાં ॥૨૨॥
 વધતો અસુર ધાંણી ઉચરે ।
 માહારે હાથે ચઢો તો નીચે મેરે ॥૨૩॥
 બેઠ કાઢો તો સાહુ અહો ।
 નીર્મે સ્નાન કરો ને તણો ॥૨૪॥
 ત્યારે કહતયેવ હરખા ઋષિરાય ।
 એહશે ક્યમ તે કાહો ઉપાય ॥૨૫॥
 તઠને વેર શામાટે વધુ ।
 એણે તઠાઈ વણુસાકુડું કર્યું ॥૨૬॥
 કૃષ્ણ જીત્યો જગસંસાર ।
 તમ કને તો નથી હધીઆર ॥૨૭॥
 હવે સાંભલો વીર કહું એક વાત ।
 એહદાનવ તે માહારો તાત ॥૨૮॥
 તે માયો એણે જગદીશ ।
 કહું માતાયે મુન્હે ચઢી છે રીસ ॥૨૯॥
 હું માતાને ઉદર જ હતો ।
 તાત મુએ યયો છું છતો ॥૩૦॥
 માતાનું કુખ તે મનમાં ધરી ।
 પછે પામ્યો વર શીવ અનુસરી ॥૩૧॥

વજ્રપંજર શીર માહારે જેહ ।
 સાહુ કૃષ્ણબદ્ધ^{૧૦} માહરું^{૧૧} તેહ ॥૩૨॥
 જે જન પેસે પેટી મોઝાય^{૧૨} ।
 નાવે બાહારય આંણે સંસાર^{૧૩} ॥૩૩॥
 વાત સુણી ને હરખા ધણુ ।
 મે બલ જાણ્યું અહીંશાયન^{૧૪} તણુ ॥૩૪॥
 તે તમ પીતા માહારો જગમાન ।
 વધગા કંઠય અસુર લગવાં ॥૩૫॥
 કંઠે વળગીને બેઠુએ રહે ।
 કપટો કૃષ્ણ ભોમકલ પડે ॥૩૬॥
 કૃષ્ણને ઉઠાડે દેત્યા^{૧૭}
 મુજ સાથે ઋષિ આવો સત્ય ॥૩૭॥
 પુત્ર આપણુ જેએ ને તેણે કાર્ય ।
 પેસવાને મુઠને કહો પ્રકાર ॥૩૮॥
 મુજ દેપાડો બલ તખ ધરી ।
 પોતે પેહેલું પેસો નીસરી ॥૩૯॥
 કહો ગુર કૃષ્ણ કેવડા ।
 બાપ મુજ સરપા ને તુજ જેવડા ॥૪૦॥
 તું માયે તો તે માયે સોય ।
 પેદીને પ્રમાણું નેય ॥૪૧॥
 ગણે બીટી કાજ ને તત્પર ચયો ।
 પેટી મધ્યે પેદીને ગયો ॥૪૨॥
 પેદીને પ્રમાણું લીધ ।
 તવ નારાયણે તાણું દીધ ॥૪૩॥
 હરી હાથે રૂંધું તાં દાર ।
 માંહે રાપો રયે^{૧૪} વડી વાર ॥૪૪॥
 બીટી દાર ગુર ઉભા રજા ।
 પવન રૂંધાણો ત્યારે વ્યાકુલ યયા ॥૪૫॥
 હવે કાઢો ગુરજ માહારા જયે છે પ્રાણુ ।
 લગારે રાપો તો તમને શીવની આજ્ઞા ॥૪૬॥
 ગુરજ તણો હસું^{૧૫} કાં કરો ।
 ને નેત્રિયે તે મુખ્ય ઉચરો ॥૪૭॥

૧૦ (૧) કૃષ્ણ અને બલરામ. અયુવા એમાં
 કૃષ્ણને સાહુ એ મ્હાણે બલ ૧૧ (૧) માંહે. ૧૨ (૧)
 અહિંનનવ. ૧૩ દેત્ય હપર કદી ૨૩ ને હેલો શબ્દ મેરે

પાતાલ પેશી સંપાસુર નડ્યો ।
હસે તાં જ્વાસંધ પડે ॥૪૮॥
હસે માર્યો રાવણુરાય ।
નવ ગ્રહને શિર દેતો પામ ॥૫૦॥
તે હસે મેં તુજને કહ્યું ।
અવધ^{૧૧} મુરખ તે હું કથમ કરે ॥૫૧॥
કહ્યું કપટે તપોતે ફલ્યું^{૧૭} ।
એ વ્યાધ્યનુ એ ઓસડ અમુ ॥૫૨॥
નહી ગુરે હું દેવ મોતાર્ય ।
અસુર તણો આપ્યો સંધાર ॥૫૩॥
હરી મુખ કેહે કમલાપતી ।
જીવતાં બાહ્ય નીસરતું નથી ॥૫૪॥
ગુરુ મુલ્યથો રાખો તો કરે હું લાડ ।
હવાં વાત બચે છે હાડ ॥૫૫॥
શીઠ ટલચલાં કરૂં છું કથી ।
જીવતાં તણો નીસરતું નથી ॥૫૬॥
હવાં જીવાની શી કરે આસ ।
કારાવતીમાં માહારો વાસ ॥૫૭॥
કૃત્ય કપટી તે એ શું કર્યું !
પેહેલાંતાંમ તે શે ન વેગઈ ॥૫૮॥
સહી સંકટ તે રાખ્યો નાથ^{૧૮} ।
નવ્ય દીક્ષા ત્યેં માહારા હાય ॥૫૯॥
રહે અણુબેલ્યો કરતોરતો રીસ^{૨૦} ।
પીતાતણું રમે છેલ્લું શીશ ॥૬૦॥
ત્યારોં કેહેતાં ક્રોધ બરાયો ધરો ।
મારી હાક લેડો ઉબરો ॥૬૧॥
પેટી જે ઉત્પત્તી આકાશ ।
ગ્રહ નક્ષત્ર પાંચા સર્વ ત્રાસ ॥૬૨॥
પછે આવી પૃથ્વીમાંહ પડી ।
ત્યારો હરીયે ઉજાલી કર ધરી ॥૬૩॥
મંડલ જે બેલું વલી^{૧૯} ।
સંકર્ષ સીધ્ય^{૨૦} ધરા પલમલી ॥૬૪॥

પાછી પેટે આવી પડી ।
ત્યારોં પ્રાણુ રહ્યા એક ઘડિ ॥૬૫॥
ગડ્યો મેરે બીહના દીગપાલ ।
છુટે સહી જમ મારે ફલ^{૨૦} ॥૬૬॥
બંધ્ય સર્વ થાશે તાં એક ।
વળે દૈત્ય વાલીને છેક ॥૬૭॥
દૈત્ય સારી ચયું રતપંડ ।
બાણું સધળે જગત બ્રહ્માંડ ॥૬૮॥
જીવ પડભડી તે માહે રહો ।
તવ નારાયણ પાસે ગયો ॥૬૯॥
રાય જનોજે^{૨૧} પુછે છે એમ ।
કહો ભગ^{૨૨} રહો તે કથમ ॥૭૦॥
તે સંભલાયો મુહને ભાવે કરી ।
એક વાર બોલો શ્રીહરી ॥૭૧॥
કડયું પયું સમાપ્ત.

પ્રત વિ.સં. ૧૮૩૦ ની ઉતારેલી છે. નાકારની બાપા મોટે ભાગે લલિયાના સમમની એટલે અર્વાચીન ઘાટની યદિ ગણ છે; મૂલ ઉપરથી નહીં પણ મૂલની નકલની આ નકલ એટલે બીજા પગથિયાની નકલ એમ ધારૂં છું. દશમી કડીમાં ગંગા યમુના તે શું ? માળા ફેરવવાની ગૌમુખી ? ૧૩મી કડીમાં મન્ય-મન્ય (યુનિ) લેતાં પણ ખેસતું નથી. જૂની ભાષા લલિયાને ન સમજાઈ ત્યાં એણે જે પ્રથમ સુચયું તે લખી નાખી પ્રાસ મેળવી લીધો. આવો વહેમ બીજાં સ્થાનોમાં પણ પડે છે.

પરંતુ એક પછી એક દાનવ માર્યા તે રહાડું હાસ્ય, મહારી લીલા, મહારાં લાડ, મહારું “હસું” એ હૂમર (humour) હક્તિરસના એ શાંત હૂમરની કડીઓ ગુજરાતી આખ્યાનકવિતામાં કામગી સાચવવા જેવી છે.

હૂમર-હૂમરિસ્ટ-હૂમરસ માટે આપણામાં ૬૭ ૨૬ રાખ્દો નથી; સૌ જુદા જુદા શબ્દ વાપરિયે છિયે; એક લેખક પણ જુદે જુદે વખતે જુદા જુદા વાપરે છે. હસું-હસુંકર-હસુંજી, ચાલી શકે વાર ?

(આ લેખ ખાસ એક માટે લખાયો હતો પણ તે ગોડો આવવાને લીધે તેમાં દાખલ ન થયો તેથી આ અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. ત.વી.)

૨૦મી. છુટા સહીએ ફર્યો તો, પણ આ પંક્તિ બરાબર બેસતી નથી. ૨૧ નજીક. ૨૨ ગમ્.

૧૬ (૩) અવધ્ય પુરુષ. ૧૭ (૩) કપટ તે ચોત. ૧૮ ? . ૧૯ પંક્તિ આરંભે રાખ્દ પડ્યા છે. અને કદાચ એક કડી પણ ઉતારની રહી ગઈ છે; કડીઓના આંકડામાં ૧૨ લગી બરાબર છે, પણ ૬૩ થી ૭૨ નજીક એ તેને બાકે લલિયાએ ૬૪ થી ૭૨ લખેલ છે.

વિવિધ-નોંધ.

(કૉન્ફ્રન્સ ઑફીસ તરફથી.)

શ્રીમાન્ શેઠ દેવકરજી મૂલજીનું ખેદજનક અવસાન:—મહુમ શેઠ દેવકરજી મૂલજીનાં પ્રાથમિક જીવનની શરૂઆતથી જીવનમુક્ત થતાં સુધીની તેમની સ્થિતિ ધનનો સત્ત્વ અને સદ્વ્યય કેવલથી પ્રત્યેનો અંગાધ ગ્રેમ સામાજીક ઉન્નતિ પરત્વે તેમનો કાળો વગેરે બાજતોથી સમાજ સુપરિચિત હોઇ એઓશ્રીના અવસાનથી જૈન સમાજને એક દાનવીર અને સમાજસેવકની ન પુરાય તેવી જોટ પડી છે એ વાત સૌ કોઇ સમજી શકે તેવી છે. શેઠશ્રીના અવસાનની નોંધ લેતાં આમને દિવસગીરી ઉપર છે. આ કૉન્ફ્રન્સની કમિટીના તેઓ સભ્ય હતા અને પરિપક્વ દરેક પ્રવૃત્તિમાં એમણે સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ ભર્યો ભાગ દરેક પ્રસંગે લગાવ્યો છે. સંસ્થાની કમિટીની એક ખાસ સભા તા. ૨૩-૬-૨૯ ના રોજ મોહાલવામાં આવી હતી જે વખતે નીચેનો ફરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. “ ૨૨-ડીજ કમિટીની આજની મેટીંગ, શેઠ દેવકરજી મૂલજી કે જેઓએ આ સંસ્થાની તેમજ જૈનકોમની ઘણીજ કિમતી સેવા બજાવી છે અને દરેક પ્રસંગે આ સંસ્થા પ્રત્યે પોતાની સહાનુભૂતિ દર્શાવી છે, તેમના જેવા ખરા ઉદાર, સમાજસેવાલાવી અને ઉત્સાહી આગેવાનના અવસાનથી જૈન સમાજને મ્હોટી જોટ પડી છે; અને તેથી આ સભા પોતાનો શોક પ્રદર્શિત કરે છે, સદ્ગતના આત્માને પરમ શાંતિ ધન છે, અને તેમના કુટુંબીઓ પ્રત્યે સંપૂર્ણ દિવસોજી પરાવે છે.”

શ્રી પાવાપુરી અંગે નિમાએલ કમિશન:— દિગંબરા સાથે ચાલતી આ તીર્થ અંગેની તકરાર માટે જુદા જુદા સ્થળોના સાક્ષીઓ તપાસવા માટે એક કમિશન દિગંબરાએ કલેવેલું હતું. આ કમિશનમાં તપાસ દરમિયાન કેટલેક સ્થળે સંખ્યાબંધ સાક્ષીઓ દિગંબરા તરફથી રજુ કરવામાં આવ્યા

હતા. આ કમિશનમાં પટણા કોર્ટ તરફથી નિમાએલ કમિશનર તથા બન્ને પક્ષના ધારાશાસ્ત્રીઓ દરેક સ્થળે ફરી સાક્ષીઓ તપાસી પુરાવા એકઠા કરવાનું કાર્ય કરતા હતા. આપણા તરફથી જે ધારાશાસ્ત્રીઓ સાક્ષીઓને ક્રોસ કરવા રોકવામાં આવ્યા હતા. આ બન્ને ધારાશાસ્ત્રીઓએ અત્રે આવીને બહુ કુનેહથી કામ બજાવ્યું હતું. આ કમિશન સાથે શ્રી પાવાપુરી તીર્થનો વકીલટ કરનાર- આતમભોગી બાજી ધનુસાલજી મુચન્તી પણ અત્રે આવ્યા હતા.

આ કમિશન અત્રે મુંબઈ આપવાની અમને અગાકેથી ખબર આપવામાં આવતાં બાણસાહેબ, તેમના વકીલો તથા તેમના નોકરો માટે થોડા મુકામ ઉતારાની ગોઠવણ માટે તબીબ અમારા તરફથી કરવામાં આવી હતી. આ સ્થળે એટલું કહેવાનું જરૂરનું છે કે મુંબઈ જેવા સ્થળમાં આપણા તીર્થોના, સમાજના અગ્ર અન્ય કાર્યો માટે બકાર-ગામથી આવનાર શૂદ્રસો માટે જલદેર ઉતારાનું એક પણ સાધન નથી એ ખરેખર ખેદની ચિન્તા છે. મુંબઈ જેવા સ્થળમાં કે ત્યાં આપણા શ્રીમન્તો પોતાનાં મુખમગ્નવ સત્ત્વસાથે તેવાં મકાનોમાં મુંબ-સાધનો વગેરેની ગોઠવણ કરી નિવાસ કરી રહ્યા છે ત્યાં આવા ઉપયોગો માટે જૈનકોમ પાસે એક પણ સાધન ન હોય એ ખરેખર શોકજનક છે. જો આ મંત્રણે મુંબઈ નિવાસી શ્રીમન્તો ધારે તો તુરંતજ ઘટતી ગોઠવણ કરી શકે તેવું છે. અમે તેઓનું આ પરત્વે સાદર ખ્યાન ખેંચીએ છીએ.

અમને આવું સ્થળ મેળવવા ધર્મીજ મુશ્કેલી હતી થઇ હતી પરંતુ અમદાવાદવાળા શેઠ મોહનલાલ હેમચંદ ઝવેરીએ પોતાનું ખેતવાડીમાં આવેલું “શ્રીક હાઉસ” તામનું મકાન આવા ઉપયોગ માટે આપવા ઉઘરતા દર્શાવતાં અમારી મ્હોટી મુશ્કેલી દૂર કરી હતી, તે બદલ તેઓનો અત્રે આભાર

માનીએ છીએ. કમિશન લગભગ ત્રણ અઢવાડીઆ અંતરે શેકાયું હતું અને તે દરમિયાન આપણા વકીલોની અને બાહુસાહેબની તમામ સંગવડો સાચવવામાં આવી હતી.

આ કાર્ય દરમિયાન મેશર્સ મોતીચંદ અને દેવીદાસ સોલીસીટરોએ પોતાનો એક ટાઇપીસ્ટ આપ્યો સમય કમિશનના કામકાજ માટે રોક્યો હતો. તે બદલ તેમનો પણ આભાર માનીએ છીએ.

દિગ્બરોએ કદેહ ગોઠવણ મુજબ ગુરુમુખરાય મુખાનંદની ધર્મશાળામાં આ કમિશને સાક્ષીઓની હુબાની લીધી હતી.

રા. મોહનલાલ લગવાનદાસ ઝવેરી, સોલીસીટર તથા આ સંસ્થાના રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરીએ કાળજીપૂર્વક કમિશન દરમિયાન દેખરેખ રાખી હતી તથા પોતાની સલાહ મુજબના નિર્ણય પડ્યે આપી હતી. રા. મોહનલાલ બી. ઝવેરીએ પોતાનો કીમતી સમયનો ભોગ આપી કમિશનના કામકાજમાં ભાગ લીધો બદલ અમે તેમનો આભાર માનીએ છીએ.

કી કેશરીઆજીના યાત્રાલુઓ માટે:—
સ્તલામ ધર્મ શ્રી કેશરીઆજી તીર્થની યાત્રાએ જતાં યાત્રાલુઓને ચિત્તોડ નંકશન ઉપર ટ્રેન બદલવામાં અનેક જાતની કઠિનાઈઓ વેઠવી પડતી હતી. વિશ્વલુ લોકોનું તીર્થ શ્રી નાયદારા પણ આ લાઈનમાં આવે છે, અને તેથી બંને મહાન તીર્થોની યાત્રાએ જનારાઓની સગવડતા સાચવવા, ધી રેસેન્ટર્સ ટ્રોલિક રિલીફ એસોસિએશન તરફથી રેલ્વે સત્તાવાળાઓ સાથે પત્રવ્યવહાર શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો. તે બદલ અમેને ખૂબ આપવામાં આવતાં આ સંસ્થા તરફથી બી. બી. એન્ડ સી. આઇ રેલ્વેના અજમેર ખાતાના ડ્રાફ્ટ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટને એક પત્ર, સ્તલામથી ઉદયપુર સુધી સીધી ગારી દોડાવવાની ગોઠવણ કરવા, લખવામાં આવ્યો હતો. રેલ્વેનાળાઓએ આ બાબત ધ્યાનમાં લઈ સ્તલામથી ઉદયપુર સુધી સીધી ગારી દોડાવવા પ્રબંધ કર્યો છે જેથી હવે યાત્રાલુઓને ચિત્તોડ ઉપર ગારી બદલવા

જરૂર રહેતી નથી. તે બદલ ઉપરોક્ત રેલ્વેકંપનીને ધન્યવાદ ઘટે છે.

કૌન્દર-સનું બંધારણ—આ સંસ્થાના બંધારણ સંબંધે વિચાર કરી સમયાનુકૂળ યોગ્ય મુદ્દાઓ સૂચવવા અનેક વિચારકો, પ્રત્યેક ગામના શ્રી મંથો અને સંસ્થાઓને લખી જણાવવામાં આવ્યું હતું; પરંતુ જેટની બિના છે કે હજુ મૂકી ગઈયા ગાંઠમાં જુજ અભિપ્રાયોજ અમેને હરતગત થયા છે.

જૈન શ્રવે, એજ્યુકેશન બોર્ડ:—આ સંસ્થા તરફથી લેવામાં આવતી 'શેક સારાલાઇ મંગન-લાઇ મોદી' પ્રેમવર્ગ અને 'શ્રી જૈન શ્રવે, કૌન્દર-સ સ્ત્રીવર્ગ' ધાર્મિક હરિકાષ્ઠની પરીક્ષાઓમાં આ વર્ષે કુલ ૧૦૬૦ વિદ્યાર્થીઓ મુજબ, મુજરાત, કાશીયાવાડ, રાજપુતાના, પંજાબ, માલવા, મારવાડ આદિ પ્રાંતોના જુદા જુદા સેન્ટરોમાં ભેઠા હતા. તેમાંથી બંને વર્ગમાં એકંદરે ૯૧૦ વિદ્યાર્થીઓ પાસ થયા છે, અને સારા માર્ક મેલવી ઉત્તીર્ણ થનાર વિદ્યાર્થીઓને શેક સારાલાઇ મંગન-લાઇ મોદી તરફથી રૂ. ૫૦૦)માંથી રૂ. ૪૨૭) અને આ સંસ્થા તરફથી રૂ. ૪૦૪-૮-૦ કુલ મળી રૂ. ૮૩૧-૮-૦ નાં ધનાભો આ વર્ષમાં નહેર કરવામાં આવ્યાં છે. આ પરીક્ષાઓનો લાભ લેનાર વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ઉત્તરોત્તર હેલ્લા વર્ષોમાં નિયમીત રીતે વધતી જાય છે અને સંમરત હિંદની જૈનકોમ દરેક સ્થળેથી લાભ લેતી થાય એ આશયથી દરેક સ્થળે સેન્ટરો ઉઘાડવાનો છે. જનહેર થયેલાં ધનાભો તથા ઉત્તીર્ણ થનારાઓને આપવામાં આવનાર પ્રમાણપત્રો હવે પછી જ્યાં તેને મોકલી આપવામાં આવશે. પરીક્ષકો અને સેન્ટરો પર બચરથા અને દેખરેખ રાખનારા કાર્યવાહકોને આભાર માનવાની આ તક લઈએ છીએ, અને કચ્છીએ છીએ કે સમાજની કેળવણી વિષયક આ પ્રવૃત્તિમાં અમને હમેશાં મદદગાર નિવડે.

શ્રી સુકૃતભંડાર કુંડની વસૂલાત.

તા. ૬-૯-૨૮ થી ૧૦-૫-૨૯ સુધી.

ઉપદેશક વાડીલાલ સાંકલચંદ શાહ.

શ્રી મીષોર જૈન સંઘ શ. ૨૦) મ. ઓ. થી;
શ્રી વિસનગર જૈન સંઘ શ. ૨૦) ઉણાદ, રા.
૫, ઉદ્ધ ૧૪૫, ઉડણી ૧૭૫, પીપલદર ૭, દેસાજ
૧૫૫, હસીપરા ૨, બાલસાસણ ૬૫૫, મુંવાલા ૧૫,
મોટી રાંતેજ ૬૫, મઢરીસણ ૨, અંબાસણ ૫,
નંદાસા ૨, શ્રી વરનગર ૩૬-૪-૦, ઉમતા ૫,
ડાંગરવા ૫, છોટા ઉદેપુર ૨૨૫, દેકાવાડા, ૧૭,
છનીચાર, ૨૧, મોડલ ૫૭૫, ઉલડા ૨, દસલાણ
૮, વાઘજોડા ૬, વરખડીઆ ૭૫, ખાવડ ૫, આગોલ
૩, અણદેજ ૨, કરમાલીઆ ૧, ડોભઈ ૧૫, આ-
ણદપુર ૧, માલધર ૪, રામેશ્વરપુર ૧, ડોભઈ ૮૦૫,
ખારેજ ૮, વેડા ૪, વડસમા ૧૨, પાલોજ ૩૭૫,
આમોદ ૭૫, ખરચા ૧, અંકલેશ્વર ૯, અંધ-
ડીઆ ૧૨, શુકલતીર્થ ૮૫, નિકોરા ૩, અંગારેશ્વર
૧, અણેર ૩૫ કાવીડા ૫, મહુવા ૬, બારડોલી ૫,
વાંકાનેર ૧૬૫, એજવાડ ૭, અનુ ૫, વોડોડ ૨૨,
બુહારી ૩૭૫, બાણપરા ૨૧૫ વ્યારા ૧૬૫૩૩૫
મઢી ૧૨, તરસલા ૧૫, મોડવી ૧૮, કડોદ ૨૬,
રેડી ૨, ખડુધાન ૩૭૫ તડેશ્વર, ૧૧, કુંડસદ, ૩,
કોમ ૧, કોર ૧૩૫, જોલવડ ૬, કામરેજ ૬૫,
સાયણ ૨૫ ઓરપાડ ૧૩૫, રાંદેર ૩૭૫, વરી-
આવ ૫૫૫, કોસાડ ૨, નવસારી ૧૪૫૫ કુલ રૂ.
૯૨૮-૪-૦

શ્રી કરાનદાસ વનમાળીદાસ શાહ. તા.
૬-૯-૨૮ થી ૩૦-૪-૨૯ સુધી—જોલ્લાપુર ૮,
(બાકી રલા તે) સામગામ ૭, પુના રૂ. ૨૯૮-૦-૦

સંગમનેર ૨૩, પીપવર્ગાવ ૨૫, નાસીક ૧૫, ચાકન
૩) અંતુલ ૨૫, જૂનેર ૨૫૫, મંચર ૮, ધોડા ૧૫
સીતોલી ૧૧, આગેગામ ૩૩, કુલ રૂ. ૪૮૩-૦-૦.

શ્રી. રાજભલ ભગવાનદાસ (મારવાડ)—
ખીમાડા ૧૫) સોવાસ ૫) વિલવણી ૯) ગેનડી
૬૫૫, રામાજીનો ગુડા ૫) નિવલ ૫) ખારલા ૭)
દેવલી હરજી ૨૮) સાંવલ ૫) છુઠારીઆ ૭) ઇંદંદરા
૯) સોમેશ્વર ૩૫૫, ભાદરજાઉ ૩) નિંખાડો ૧૦૫,
જુસી ૧૫) ટેવાલી ૫) ગુદોચ ૨૧) દડો ૭) બાસો
૬૫, કુરણો ૫) ચાણોદ ૨૫) વિડોરા ૫) કીરવા ૭)
જેતપુરા ૪) જવાલી ૭) સાલરીઆ ૩) કેનપુરા ૪)
રાણીરોજન ૭) રાણીગામ ૨૬) કરેણુવા ૧) પરથી
રાજેરાગુડો ૩) કુલ રૂ. ૨૭૩-૪-૦.

પરચુરણ ઓડીસમાં આવ્યા તા. ૬-૯-૨૮
થી ૩૦-૪-૨૯—જોલ. નરોત્તમ ભગવાનદાસ શાહ
૧, શ્રી દવાણા જૈન સંઘ, ૨૫, શ્રી વડોદરા સંઘ,
૧૫, શેક મોહનલાલ હાથીભાઈ તલાટી, ૨, શ્રી ડોલ-
ખાચ સંઘ, ૨૬, શ્રી ખનણા જૈન સંઘ ૨૫,
શ્રી ધંધુકા જૈન સંઘ શ. ૧૫, શ્રી જીવદયા ખાતે;
શ્રી મીઆગામ સંઘ શ. ૨૫, શ્રી જામનગર
સંઘ તરફથી શ. ૨૦, શ્રી આમોદ સંઘ શ. ૧૦,
શ્રી ગંભીરા જૈન સંઘ શ. ૨૦, શ્રી ઉના જૈન સંઘ
૬૫૫, શ્રી લાંબેર સંઘ ૩૫, પ્રાતિજ સંઘ ૪,
શ્રી મોટી ભલસાણ સંઘ ૪૫૫, શ્રી દિલોલ જૈન
સંઘ ૫૧૫, શ્રી રાજકોટ સંઘ ૨૫, પરચુરણ
રાના દા. ભાઈચંદ અમુલખ.

તંત્રીની નોંધ.

૧ શેક દેવકરણુ મૂલજીનો સ્વર્ગવાસ—
‘દાનવીર’ તરીકે તેમની પ્રસિદ્ધિ મથાર્થ’ હતી. મહા-
ભારતમાં કણુ ‘દાનેશ્વરી’ ગણાયો છે, આ દેવકરણુ શેક
પણુ, જાતિખળથી વ્યાપારી કુનેહથી ગરીબાઈમાંથી—
એક ફેરીઆની સ્થિતિમાંથી એક મોટા વેપારી તરીકે
આગળ વધી શ્રીમંતાઈ પ્રાપ્ત કરવા ઉપરાંત મહેલા
ધનનો સદુપયોગ દાન કરવામાં કરી જૈન કોમમાં
અને પોતાની વીસા શ્રીમાળી વણિક જ્ઞાતિમાં ‘દાની’
તરીકે નામ કાઢ્યું છે એમાં કોઈ જાતનો શક નથી.
તેમનું જીવનચરિત્ર અનેક બોધપાઠ આપણને શી-
ખવે છે, અને તેનું અરિત મથાર્થ’ હકીકતો ભેગી
કરીને લખનાર અને પ્રસિદ્ધ કરનાર સાંપડશે તો
ભવિષ્યની પ્રજાને ઘણું જાણવાનું મળશે.

દશેક લાખની તો તેમની જાણીતી સંખ્યાવતો
ગણાવી સકાય તેમ છે, વળી કોઈ પણ કાજો
આપ્યો તો તેમાં તેમની રકમઅમૂક હોયજ અને તે
સિવાય છૂટક અને શુભ સંખ્યાવતો તો અનેક છે—એ
સર્વનો સરવાળો તો તે સંઘની સર્વ સામગ્રી મળે
ત્યારેજ થાય. દાન કરવામાં છૂટી છિન્નલિન્ન રકમો
ત્યાં ત્યાં વેડફાઈ જાય છે તેને જાહેર એક સારી
રકમ સારી ઉપયોગી સંસ્થા માટે ખર્ચવામાં આવે
તો તેનો લાભ વ્યવસ્થિત રીતે ધણા લઈ શકે તેથી
તેની સંખ્યાવત વધુ ઉપયોગી છે એમ ધણાનું માનવું
છે. દેવકરણુ શેક મોટી સંખ્યાવતો પણ કરી છે.
જુનાગઢમાં જૈનવીસા શ્રીમાલો બોર્ડિંગ સ્થાપવામાં
ધણા મોટી રકમ આપવા ઉપરાંત મુંબઈના શ્રી
મહાવીર જૈન વિદ્યાલયમાં પણ તેમણે આપેલ ફા-
ળાઓ એકઠા કરતાં સારી રકમ તેમની જમા થયેલી
છે. તે વિદ્યાલયના મકાનનો પાયો નાંખવાનું કાર્ય
તેમનાં મુબારક હાથે થયું હતું. શ્રીમત મોહનલાલજી
સેંટ્રલ લાયબ્રેરી ને પાઠશાળાનું દૂર દુર તેમની સહાય
અને મહેનતને આભારી છે. પાલીતાણાનું સિદ્ધલેજ
આશ્રમ પણ તેમની સહાયથી નવું છે.

દાન આપી એક જાણુ રહેવું એક વાત છે.
જ્યારે દાન આપવા સાથે ખીન્ન’ રથજો અને વ્ય-
કિતઓ પાસે જઈ ખીન્ન’ દાનો મેળવી આપવાં એ
ખીજ વાત છે, અને તે વધુ મુશ્કેલ વાત છે. શેકજીએ
વિદ્યાલય માટે સમયનો ભોગ આપીને તેના મંત્રી
સાથે જઈ અનેક ધનવાનો અને ઉદારચિત વ્યક્તિઓ
પાસે જઈ સારી રકમો મેળવી આપી છે.

વિશેષમાં તેમણે માંત્ર સંખ્યાવત કરવામાં મેળવી
આપવામાંજ સતોપ નથી માન્યો પણ જાહેર કાર્યો કર-
વામાં જાત મહેનતથી ધણા ભોગ આપ્યો છે. અનેક
સંસ્થાઓની સાથે તેમનો સંબંધ હતો, અનેક સંસ્થા-
ઓના ખજાનચી હતા અને દૂરડી પણ હતા. આવી
જોખમદારીવાળાં કાર્યોથી કદી પણ તેઓ મુંઝાળા
નથી, પણ કાર્ય ધપાવેજ ગયા છે. દરેક સંસ્થાનાં
પોતાની પાસેનાં ફંડોનો અણિશુદ્ધ હિસાબ રાખી
વ્યાજ સહિત મૂળ રકમ વધારે’ ગયા હતા અને
તેમનો ચોખો વહિવટ રાખ્યો હતો. મુંબઈ લાલબા-
ગના દેરાસરનો વહીવટ ધણાં વર્ષો સુધી સંભાળ્યો, વળી
મુંબઈ લાયખલાના દેરાસરનો વહીવટ રીસીવર તરીકે
કર્ષો. લાયખલા દેરાસરમાં તેમણે પોતાને ખાનેના
નાણાંનું રીતસર વ્યાજ આપ્યું, પણ કાયદાની રૂએ
પોતાને ખાતેનાં નાણાં ન લેતાં તે નાણાં સારી
જમીનગીરીઓમાં રોકવાં જોઈએ, તેથી તે કામદાના
લજ માટે તેમણે રીસીવર તરીકે નીકળી જવું પડ્યું.
આમાં નૈતિક રીતે તેઓ પ્રમાણિક અને શુદ્ધ હોવા
જતાં કાયદાની જુસ્સે લઈને થયેલ પરિણામથી તેમને
ધણો આઘાત લાગ્યો. આ પ્રસંગથી સર્વ દેવદવ્ય કે
જાહેરખાતાના દ્રવ્ય તેમજ મિલકતના વહીવટદારોને
એક મોટો ધડો મળ્યો છે અને તે ધડો જો લેવામાં
આવે તો ધણી અવ્યવસ્થા મટી જાય અને તે તે
ખાતાના લાભાધિકારીઓને વિશેષ ને વિશેષ હિત
સાંપડે—સમુચ્ચયે આપી કોમનો ઉદ્ધાર થઈ શકે.

તેઓ શ્રીમંત હતા જતાં તેમનામાં કાર્ય કર-

વાની પૂરી વ્યવસ્થા હતી. સવારમાં વ્યાખ્યાનશ્રવણ અને પ્રભુપૂજા મુંબઈ લાક્ષણાગના દેરાસરમાં કરી આખા દિવસમાં જે જે કાર્ય કરવાનું હોય તે નિયમિતપણે કરતા અને અનેક સંસ્થાઓની સભાઓમાં પણ ગરામીર ભાગ લેતા હતા. વળી કાર્ય કરવામાં તેમની જવાબદારી અને ચિત્તવૃત્તી કામ ધણાં જવાની અગળ ધીરજ એટલી બધી હતી કે ગમે તેવા તરૂણ યુવકને પણ શરમાવે. કોઈ પણ કાર્ય હાથમાં લેતા તેમાં દત્ત ચિત્ત રહી તેને ફોટોફોન બનાવતા; આવા પુણ્યાર્થને વિન્ય મળે તેમાં ચક્ર નથી. તેથી તે પુણ્યશાળી મનાયા છે. તેમના આ વિરલ મુણ્યથી તેમણે આપૂર્વ લોકપ્રિયતા મેળવી હતી અને તેનું એક ન્હાનું ઉદાહરણ તેમના સ્વર્ગવાસને અંગે પ્રદર્શિત કરવાના શોકનો જંગી મેળાવડો મુંબઈની ૩૩ સંસ્થાઓના આશય નીચે ૨૫-૧-૨૬ તારીખે કરવામાં આવ્યો હતો તે છે.

સારી પૂરી કર્યા પછી તેમને નાસુરનું અસાધ્ય દરદ થયું એટલે હવે વહેલા મોડા પણ આ દાની શરીરનો ત્યાગ કરવાનો છે એ નિશ્ચિત કરી લઈ પોતાની હુનિયાદારીની સર્વ વ્યવસ્થા કરી લીધી. બહેર સંસ્થાઓ કે વ્યક્તિઓનાં નાણાં સૌને ધેર બેલાવી ચુકતે ચુકવી આપ્યાં, પોતાને દૂર કરવાનાં હતાં તે કરી લીધાં, વસિયતનામું કરી લીધું, સખાવતો આપવાની હતી તે આપી લીધી, પોતાના જીવન બાદ જે સખાવતો આપી શકાય તેમ હતું તે આપવાનું પોતાના વસિયતનામામાં દૂરદીઓને સોંપી દીધું અને શાંતિથી પરલોકગમન કર્યું.

વસિયતનામામાં મહાવીર વિદ્યાલયદિ સંસ્થાઓને વિસારી નથી એટલું જ નહિ પરંતુ ચાર લાખની રકમ જેનો અને ખાસ કરી કાઠિયાવાડના વીસા થોમાળાઓ માટે સસ્તા લાડાની ચાલ કરવા તેમજ બે લાખની રકમ ચાલુ હોસ્પિટલોમાં જેન દરદીઓ માટે બિજાનાંએ કરવા કાઢી ગયા છે.

જનસમાજમાં કેળવણીનો પ્રચાર થાય અને પોતાની કેમના આગળ વધે એ તેમનું ધ્યેય હતું તે વધારાકિત સારી રીતે પાર પાડ્યું. તે પોતાની કેમનો કેમ ઉત્કર્ષ થાય તે પરજ નજર રાખી

પોતાના દ્રવ્યનો વ્યય કર્યો છે. તે ઉપકાર તે ન બૂલે અને તેમનું શુભ સ્મારક કરી કંઈ કંદર કરે એમ ઇચ્છીયું.

જૈન વિદ્યોત્તેજક સહકારી મંડળ લિમિટેડની સંસ્થા થઈ ને તેમાં જૈન શ્વે. મૂર્તિપૂજક કેમના વિદ્યાર્થીઓને હિંદ તેમજ હિંદની બહાર અભ્યાસ કરવા માટે તેમજ અભ્યાસ કર્યા પછી તેમના ધંધાને ખીલવવા માટે ઉછીનાં નાણાં મળ્યા શકે એવી યોજના થઈ, ત્યારે તેમને એમ થયું હતું કે આવીજ યોજના બેકાર અને ગરીબ જૈનો માટે વેપાર આદિમાં નાણાંની સગવડ કરી આપવાની થવી જોઈએ. આ માટે બિહારમાં તેમણે કર્યો હતો, પણ તે મનમાં ને મનમાં રહેા ને શેઠ તે સ્વર્ગસ્થ થયા. કોઈ શેઠીઓ હવે નહિ નીકળે કે જે આવી યોજના હાથમાં લઈ તેને ફોટોફોન બનાવે!

એ આપકર્મી ઉદાર શિક્ષણપ્રેમી સમર્થ આત્મેવાનની જોટ દૂક સમયમાં પૂરી પડે તેમ અમને લાગતું નથી, છતાં ઇચ્છીએ છીએ કે પરમાત્મા તેવી જોટ જરૂરી પૂરી પાડે અને તે મહા ભડ દાનવીર શેઠ દેવકરણનો આત્મા વધુને વધુ ઉચ્ચ અને કલ્યાણકારી ગતિ મેળવે એમ અને પ્રાર્થાએ છીએ! આમીન!

૨ અમારી ગિરનાર તીર્થની યાત્રા—

ગયા મે માસની ૨૨ મી તારીખે રાજકોટથી નીકળી અમારા મિત્ર રા. રમણિકલાલ કેશવલાલ ઝવેરી સોલિસિટર તથા તેમના પત્ની સહિત અને અન્ય મંડળ સહિત ગિરનારની યાત્રાએ ગયા હતા અને ત્યાં મૂળ શેઠ કેશવજી નાથકના બંધાવેલ-કારખાનાની પાસેના-ગડમાં પ્રવેશદાર ઉપર કરેલ 'મકાન' કે જે હાલ જૂનાગઢ રાજ્યના 'ગેસ્ટહાઉસ' તરીકે વપરાય છે તેમાં ૨૩ મીએ સવારે ઉતર્યા. ત્યાં જીર્ણોદ્ધાર ખાતામાં કાર્યકર્તા શ્રી તારાચંદ્રલાલની સહાયથી બેઠતી ચીજો વગેરે મૂળાં શકતી હતી, તેથી ખાવા-પીવાની ગોઠવણ બહુ સારી રીતે થઈ હતી. એટલે ત્યાં છ દિવસ રોકાયા. સર્વ ગિનાલયોમાં પ્રમુદ્ધ કર્યો. પ્રભુપૂજા કરવા અને ગિરનારની આશિષવાદો

હવાનો લાભ લેતા. ત્યાં આરોગ્ય માટે આવેલ અનેક વ્યક્તિઓ પૈકી જીનાગઢવાસી અમલવાદના વર્ગીય રા. કુલશંકરભાઈ, સિંધવાસી અને પંદરપુરમાં પ્રેક્ટીસ કરતા ડા. મોતીરામ આલમચંદાની, નાકરોળાદની હાઇસ્કૂલના હેડમાસ્ટર રા. દવેના સમાજમતો લાભ પણ મળ્યો હતો અને તેઓ દ્વારા વર્તમાનપત્રો પણ વાંચવા મળતાં. પાણીનું ભારે દુઃખ હતું, કુડો ગળાવવા માટેની જૈન કારખાનાની મહેનત અફળ ગઈ હતી અને જૈનો ભાંડાં સુધી સાર્વજનિક વપરાશ માટે તેમનાં કુડો છે એવું જાહેર કરી અરજી ન આપે ત્યાં સુધી જીનાગઢ રાજ્ય તે કુડોને મળાવવા નહિ આપે, એવી સ્થિતિ છે એમ સાંભળી બહુ દુઃખ થયું. જીનાગઢ રાજ્યનું તંત્ર મુસલમાન રાજ-કર્તાના હાથમાં છે. તે દરમિયાન ગિરનાર તીર્થ સંબંધી અનેક સવાલો ઉપસ્થિત થતાં તેનું સમાધાન શાંતિથી થયેલ છે. ડા. ત્રિજીવનાદાસ મોતીચંદ જૈન હતા અને તે રાજ્યમાં સૂફી મેડિકલ ઓફિસર હતા તે દરમિયાન રાજ્ય તરફથી અનેક સગવડતાઓ મળી હતી અને ગિરનાર ગિરિપર પાંચે હુંક સુધી પથરોનાં પગથિયાં બંધાવવા માટે નિકળેલ લોકતરીયા અને બીજી અનેક સગવડોથી તે મહુરમ ડાહર સાહેબે પોતાની કેમરેખ નીચે તે પગથિયાં બંધાવ્યાં છે અને તે માટે તે મહુરમને તેમજ રાજ્યને ઉપકાર થયો છે. હમણાં શ્રી વિજયનીતિસિરિની ગૈરજીયા થયેલ ગિરનાર તીર્થ જીર્ણોદ્ધાર ફંડમાંથી સર્વ જિનાલયોનું સમારકામ ચુનાથી અને સીમેન્ટથી તેમજ રંગરોગાનથી થયેલું છે અને તેમાં પણ રાજ્યની અમીદદિ હતી. હજુ પણ ઝીણું ઝીણું સમારકામ ત્યાં ચાલે છે અને સત્રોડા અને કઢીયાઓ ત્યાં રહી કાર્ય કરે જાય છે. એકલો બીમકુંડ એવડો મોટો છે કે તે ગળાવવામાં આવે તો આખા વર્ષ સુધી તેનું પાણી જરૂર કામ આપે એમ છે. વજુથલીના બીમકુંડલીયા નામના જૈને તે બંધાવ્યો હતો અને તે જૈન માલી-કામે છે. તે તેમજ બીજા કુડો જૈનમાથેદ્રીના છતાં તે સાર્વજનિક ઉપયોગમાં બધા લે છે અને તેમાં જૈનોએ કોઈ દિવસ પ્રતિબંધ કર્યો નથી. તો રાજ્ય

પોતાનો પ્રતિબંધ દૂર કરી પાણીની સગવડતા જૈનો કરાવે તેમાં પોતાની સંમતિજ રાજ્યે એમ કૃત્તી થું.

ભાંતા સાતપુકાનું વહેણ છે તેનું પાણી અખંડ રહે છે અને આરોગ્યદાયી તરીકે તે વખણાય છે, પણ તે ધણું દૂર અને લઈ આવવાની મુશ્કેલી છે તેથી તેના એક ડયાના ચાર ચાના આવવા પડે છે. હરોથેના લગભગ એક રૂપીઓ પીવાના તેમજ વાપરવાના પાણી માટેજ અમરે ખરચવો પડતો. આ સ્થિતિ બંધાને પોષાય નહિ, એટલા માટે આટલું લખનું પડ્યું છે.

ગિરનાર એ મુંદર 'હિલસ્ટેશન'—ગિરિસ્થાન છે, અને સખત ઉનાળો છતાં તળેટીમાં આવેલા શહેરમાં ઉચ્ચતાપ હોય છતાં ગિરનાર પર ગયા તો ત્યાં તેવા તાપનું નામ નિશાન હોતુંજ નથી, વળી ત્યાંની હવા દરદીઓને પ્રાણદાયી છે અને ત્યાં રહેનાર વ્યક્તિ જરૂર પોતાનું આરોગ્ય વધારીને આવે છે, જૈનોની એક જૂની ધર્મશાળા છે તેમાં અગ્રુક બે ઓરડીઓ 'મટે' રાખેલ છે તે બાકીના રસોડા કરવા જેવી બંધારી ઓરડીઓ છે. આ સિવાય જૈનો ત્યાં વધુ વખત રહી શકે તેવી ગોઠવણ છેજ નહિ. આ ધર્મશાલાને સુધારીને સારામાં સારી ધર્મશાલા ગિરિ ઉપર કરવામાં આવે અને આરોગ્યના નિયમે ભરા-ખર સાચવીને ઓરડાઓ કરાવી શકાય એ ખાસ જરૂરનું છે. આમાં પણ રાજ્યનો વાંધો આડો આવે છે એમ કહેવાય છે. અગ્રે ધારીએ છીએ કે આલો વાંધો હોઈ ન શકે. છતાં એક આલો ૩૦ ના પ્રતિ-નિધિ સાહેબો રાજ્યના સુકાનીઓને મળી તેનો તોડ કરાવી શકે. રાજ્ય જૈનો પાસે પુષ્કળ દ્રવ્ય છે તે જરૂર નજર રાખી એક હોય એમ માનવાને પ્રત્યક્ષ કારણ નથી. રાજ્યમાં લોભવૃત્તિ સામાન્ય રીતે હોય છે, પણ જીનાગઢના સમૃદ્ધ રાજ્યને એવો લોભ લાગ્યો હોય એમ માનવાને મન ખચાય છે. છતાંય કઢી છઠ્ઠે કે જૈનો પાસે દ્રવ્ય પુષ્કળ હોવાની માન્યતા પણ જૂથ ભરેલી છે. શેડ આણુંદજી કબાણુ-છની પેટી-દરદી તરીકે કામ કરી રહેલી છે. તેને માથે શ્રી શંકરજી તીર્થના માટેના સાદનગર રૂપી-

આનો વાપક કર આપવાની ભેગમદારી તાજેતરમાં ઉત્પન્ન થઇ છે, તેને પહેાંચી વળવા માટે હારે કાંઈ મારવા પડે છે ને પડશે, તેથી જોનો પાસે પુષ્કળ દ્રવ્ય સંપત્તિ હોવાનો ખ્યાલ જોડો છે એમ જણાવીશું.

અમે ત્યાં જોનો માટેની સારી ધર્મશાળા, પુસ્તકાલય-વાંચનાલય, પાણીની સગવડ વગેરે કરવા માટે તે તીર્થના વહીવટદારોનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

વિશેષમાં તે તીર્થપરનાં મૂર્તિઓ-શિલાપટ્ટો-પાટુકાઓ વગેરે પરના અનેક શિક્ષણો નષ્ટ થયા છે ને થતા જાય છે તે સર્વના રક્ષિત કરાવી મંથરવા તેમજ સર્વ જિનાશયોના ઇતિહાસ આપવા ઉપરાંત તે સર્વના ફોટાઓ અને તે દરેકની ખાસ ઉમદા નિર્લખની કોતરણીના ફોટાઓ વગેરેનું એક આલ્બમ તથા 'ગાઇડ' કરાવવાની જરૂર છે કે જે ભવિષ્યમાં તે તીર્થપરના હક અધિકારની સાળિતિના જ્ઞાન પુરાવા તરીકે તેમજ જૂનરાતના શિલ્પકામના સંપ્રદરયાન તરીકે કામ લાગે. આમ દરેક તીર્થ માટે કરવાની આમારી શેઠ આણુંદજી કલ્યાણજીને નમ્ર સૂચના છે.

જોનોનાં દેવાશયોથીજ ગિરનારની શોભા છે. તે વગરનો ગિરનાર નિષ્પ્રભ કોઇ પણને જણાશે. અમે દરેક દેવાલય બારીકીથી જોયાં અને તેના શિક્ષણો વાંચી ઉતારી લેવાનો પણ પ્રયાસ કર્યો અને તે પરથી ઘણી ઐતિહાસિક હકીકતો મળી આવે છે, તેથી આનંદ થયો છે અને કેટલીક અપૂર્ણ મળે છે, ને તેના પૂરક હાથે સાંપડના નથી તેથી જોદ પણ અમેને થયો છે. દા. ત. સંપ્રતિરાજની, કુમારપાદરાજની, સંગરામ મોનીની હુંક એમ હદેરાનાં નામ છે છતાં તે પૈકી કોઇના ઉલ્લેખવાળો એક પણ શિક્ષણે નથી વગેરે વગેરે. જગ્યા ત્યાંથી સવાર એમ જણીને હજીએ મેતાય તો સાફ છે. કેટલાક શિક્ષણો સુનાથી ઘોળી દીધા છે ને કેટલાક ભુસાઇ ગયા છે તેનો ઉદ્ધાર કરવાની જરૂર છે.

અમેએ ઉતારેલા શિક્ષણો પૈકી અપ્રસિદ્ધ જૂનામાં જૂનો લેખ નંદીશ્વરદીપનો શિક્ષાપટ્ટ સંગ્રામ-મોનીના મંદિરમાં છૂટો પડ્યો છે તે પરનો સં. ૧૨૫૬ નો છે. કુમારપાદ રાજના સંજ્ઞાકાંડનંદ (?) દંડનાયકના

પુત્ર અભયદેના પુત્ર વસંતપાલે નંદીશ્વરદીપ જિન-શિખો જગદેવના પ્રજોધથી કરાવ્યાં અને શ્રીચંદ્રસુ-રિના શિષ્ય જિનેશ્વરના શિષ્ય દેવેન્દ્રસુરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી. સુખ્યમંદિરમાં ત્રણ મૂર્તિઓ એક સાથે મૂકી છે. નાની મૂર્તિ સં. ૧૨૭૫માં (ફૂજરા ?) અદ્વિય ચમ્પના શાંતિસુરિની છે ને તે સર્વદેવસુરિએ કરાવેલી છે. મોટી મૂર્તિ શ્રી હેમચંદ્રસુરિની અને તેના જેવડી મૂર્તિ શ્રી કુમારપાદ દેવની છે.

સં. ૧૩૩૦ માં અણુંદેવ રાજ્યે સુરાધ્રાયાં તન્નિયુક્ત ઠ. શ્રી પાણે શ્રીમદ્ ઉદયપ્રભસુરિ પ્રભૂતિ આચાર્યોએ મદં. ધાંધા પ્રમુખ પંચકુલે સમરત શ્રી સંધે મેવાડા રાતીય સૂ. (સુનધાર) ગોરા સુત સૂ. હરિપાલને શ્રી ઉચ્ચત મદ્કાતીયે શ્રી નેમિનાથ-પ્રાસાદાદિ ધર્મરયાને સુતધારપણું કૃપા કરી આપ્યું:- એવો લેખ મુખ્ય મંદિરના વચલા એક કમાડની બાજુએ ફેરેલો છે. સં. ૧૫૦૬ નો લેખ છે, ૧૫૧૬ નો માંડલિક વિજયરાજ્યને ઉદયવલ્લભસુરિના પ્રતિષ્ઠા લેખ, સં. ૧૫૨૩માં રત્નસિંહસુરિ, ઉદયવલ્લભસુરિ, ચાનસાગરસુરિ (એ બધા બૃહત્તપાગચમ્પના સમકાલીન આચાર્યો)ના પ્રતિષ્ઠાના શિક્ષણો છે. માંડલિક કે જે યાદવવંશનો જુનાગઢનો છેલ્લો હિંદુ રાજા તેના સમયનો અર્ધો લેખ કારખાનામાં ગોડો દાખલ થતાં તેના જદમાં જહાર ચોડેલો છે તેમાં પહેલાં માંડલિકના ૨૧ પ્રશસ્તિ શ્લોકો છે ને તેમાં તેના રાજવંશનું વર્ણન છે. પછી શાણુવર્ણન એમ લખી એક શ્લોક અધૂરો રલો છે ને ત્યારપછીના શ્લોકોનો શિલાલેખ મળતો નથી. આ શાણુ કોણુ તેનો પત્તા કદતાં જણાય છે કે તે સ્તંભતીર્થ (પ'ભાત)ના શ્રીમાલી વંશનો શાણુજી છે, તેની વંશાવલી વૃદ્ધ-તપાગચમ્પની એક પટ્ટાવલીમાં છે કે પૂના-જગત-વાલજીનો પુત્ર વિક્રમાદિત્ય થયો કે જેણે તિમિરપુર (તિમરી)માં પાશ્વનાથનું ઉત્તુ' વિશાલમંદિર બંધાવ્યું. તેના પુત્ર માલદેવે સંધ કાઢી ચતુર્જય ને ગિરનારની યાત્રા કરી 'સંધપતિ' બિરદ મેળવ્યું; તેના પુત્ર વય-રસિંદને બાર્ણી ધવલદેથી પાંચ પુત્રો થયા. ૧ હરપતિ ૨ વયર, ૩ કર્મસિંહ, ૪ રામ, ૫ ચંપક. હરપતિને સંજ્ઞાદિ પુત્રો થયા. હરપતિએ સં. ૧૪૪૨ માં

પડેલા દુકાળમાં બહુ અન વસ્ત્રદાન કર્યું, જ્યતિલક સુરિના ઉપદેશથી સં. ૧૪૪૯ માં ગિરનારપર તેમિ પ્રાસાદનો ઉદ્ધાર કર્યો. પાતશાહનું કરમાન લઈ ૭ દેવાલય સાથે સિદ્ધગિરિ અને ગિરનારપર સંધ લઈ યાત્રા કરી અને સં. ૧૪૫૨માં સ્તંભતીર્થમાં જ્યતિલકસુરિએ રત્નસિંહને આચાર્યપદ આપ્યું તેનો મહોત્સવ કર્યો. આ હરપતિના પુત્ર ઉક્ત સલ્લનસિંહનો પુત્ર તે શાણુરાજ. શાણુરાજે પોતાની બહેન કમોદેવીના શ્રેયાર્થે મહેસાણામાં ન્તપલદેવનો પરિકાર રચાવ્યો, મોટે-રાપુરવારી દિગ્જને વણિકભતિના બંદિવાનને છોડાવ્યા. તેણે વિમલનાથ પ્રાસાદ ગિરનારપર અધ્યાપ્યો. ચાર ગુજ્જર પાતશાહ અહમદાદિની પાસે સાઈ માન મેળવ્યું. રત્નસિંહસુરિના ઉપદેશથી માધુશી શાણુરાજે સાતે ક્ષેત્રમાં ધન ખર્ચ્યું. તે સુરિએ ગિરિપુર (ડુંગરપુર) નગરમાં 'ધીઆ વિહાર' નામના વૃષભદેવ પ્રાસાદમાં ૧૨૫થી અધિક મણુના પિત્તલના સપરિકર અપભદેવચિંતની ચૈત્ય પ્રતિષ્ઠા કરી. આ સુરિએ રથાને રથાને ચૈત્યચિંતોની પ્રતિષ્ઠા કરી. અમદાવાદના સુલતાન આદશાહ અહમદને પ્રતિષ્ઠાઓ, અને તે અહમદશાહે સં. ૧૫૦૯ માધ સુદિ ૫ ને દિને તે આચાર્યના પગની પૂજા કરી," આ શાણુરાજે ગિરનારપર કરાવેલા વિમલનાથ પ્રાસાદનું હમણું સ્થાન દેખાડું નથી તે જ્ઞાતનીય છે, પણ તેનો અર્થ ઉક્ત શિલાલેખ મળી આવે છે.

આ શિલાલેખો ઉપરાંત ખીજ અને ત્યારપછીના અનેક શિલાલેખો અને ઉતારેલા છે તે હવે પછી સમય મળ્યે પ્રકટ કરવામાં આવશે. આ તીર્થયાત્રાનો ઉપયોગ આ રીતે શિલાલેખો ઉતારવામાં થયો તેથી અમારી જ્ઞાનચાત્રા પણ સાથે સાથે યદ્ય અને તેથી અગ્રોને અતિ આનંદ થાય છે. શિક્ષિત સાધુ અને શ્રાવકો પ્રવાસમાં આવતા અનેક શિલાલેખો એકઠા કરવાની પ્રવૃત્તિ રાખે તો કેટલું બધું જૈન ઐતિહાસિક તત્વ સાંપડે !

એક વધુ આનંદપ્રદ શિલાલેખ ગિરનારપરથી ઉતર્યા પછી ૩૦મી મેની સવારે ઉપરકોટમાં જતાં ત્યાંના તળાવપર રાખેલા નળની પાસેના ખુણામાં ગદમોજ વડેલા એક શિલાપટમાં કોતરેલો સં. ૧૫૦૭

નો મળ્યો આવ્યો. તેમાં માંડલિક રાજાએ રત્ન(સિંહ) સુરિના પદ્માભિષેક વસરે સ્તંભતીર્થવારી અમુકવ-લ્લિકેની પ્રાર્થનાથી પોતાના રાજ્યમાં એકાદશીને અને અમાવાસ્યા વખતે અમારી હતી તેમાં પંચમી અથમી અને ચતુર્દશી એ દિનો વધારી મહિનામાં એ રીતે દશ દિવસો સમસ્ત રાજ્યમાં અમારિ પ્રવર્તે એવો રત્નહસ્ત ચિખિત લેખ કરી આપ્યો તેનો ઉલ્લેખ છે અને તેમાં માંડલિકનાં પ્રશસ્તિ શ્લોકો પણ છે. આ આખો લેખ ખાસ નોંધ કરવા લાયક છે અને તે પરથી કેટલીક ઐતિહાસિક હકીકતો મળી આવે છે. આ આખા લેખનું યરાખર રમિગ કરાવી તેને શુદ્ધ રીતે ઉકેલવાનો પ્રયાસ રાજકોટના ધૌડસન મુગિય-મના ક્યુરેટર રા. હિરકચકર સેવે તો તેમને ઘણું નળવાનું લખવાનું મળી આવશે અને જૂનાગઢના યાદવવંશી હિંદુ રાજાઓ અને ખાસ કરી ઉદ્ધવા રાજા માંડલિક સંબંધી ઘણી હકીકતો સાંપડશે.

છેત્તમાં આ અમારી યાત્રામાં સહાય કરનારા અમારા મિત્રો તેમજ ખીજ સુવે તેમજ જુનાગઢ રાજ્યનો ઉપકાર માનીએ છીએ, અને આંતોધમાં જોને જોને અમે સૂચનાઓ કરી છે તે તે તેને પ્રેમપૂર્વક ધ્યાનમાં લઈ તેનો અમલ કરશે એવું ઇચ્છીએ છીએ.

૩. અબ્લિનંદન—રા. મકનજી વૃક્ષાભાઈ મહેતા બેરિસ્ટર એટલો મુંબઈ સુનીવર્સિટીમાં એક ફેસો તરીકે ચુંટાયા છે તે માટે તેમને તથા રા. મોતીચંદ ગિર-ધરલાલ કાપડીઆ સોલિસિટર મુંબઈ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન (શહેર સુધરાણ)ના એક સભ્ય ચુંટાયા છે તે માટે તેમને અબ્લિનંદન આપીએ છીએ. આ બંને સુલક્ષિત જોને જૈન સમાજના નહર દિતકાર્યોમાં ભાગ લઈ રહ્યા છે અને અવકાશે મુંબઈ માંગરોળ જૈન સભા અને મુંબઈના ઘી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના ચાનદ મંત્રી તરીકે પોતાની સેવા આપે છે. જૈન સમાજના પરીયતી બદારના મોટા વર્ણુમાં દવે કાંઈ કરી બતાવવું બેઠઈએ એવી લાવનાથી તેમણે જે ઉક્ત કાર્યક્ષેત્ર જૈનસમાજની સેવા ઉપરાંત સ્વી-કાર્ય છે તે માટે અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને ઇચ્છીએ છીએ કે તેઓ તેમાં કંઈ પણ કચાસ રાખ્યા વગર કાર્ય કરી બતાવી આપે કે જોના માન

કોમી મેવામાંજ રચ્યાપચ્યા રહેવા માગતા નથી પણ સમય આજે યથાશક્તિ સામાન્ય જનહિતસેવામાં લાગ આપવા તૈયાર રહે છે. રાષ્ટ્રહિત તે પ્રેરક બળ છે. કોમની સેવામાં પણ રાષ્ટ્રહિતનો અમુક અંશ છેજ. મુંબઈના વિદ્યાપીઠમાં રહીને વિદ્યાપ્રચારમાં અને શહેર સુધારામાં રહીને મુંબઈ જેવા મહા શહેરની હિતકારી ઉત્તતિના કાર્યમાં લાગ આપીને પણ રાષ્ટ્રહિતનો અમુક અંશ જળવાય છે જ. તે કાર્યમાં યશનન્તી મેવા તે બેને લાભ્યો આપશે, વિશેષમાં રા. મકનજી સાથે બીજા જૈન ડૉક્ટર પ્રાણજીવનદાસ મહેતા પણ સુંદર છે તેમને પણ અમે અભિનંદન આપીએ છીએ. વળી રા. મોતીચંદ સાથે આપણા કચ્છી જૈન બંધુઓ ડૉક્ટર પુનર્શી મેશેરી, રા. બી. એન. મેશેરી રા. કાનજી માસ્તર તથા અન્ય છે તો બધા એક-બીજા સાથે સહકાર સાધી કાર્ય કરાશે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

૪. યુવાનોનો અવાજ—હવે પ્રૌઢ કે જુદોને સાંભળ્યા વગર છટકો નથી. આખી દુનિયામા યુવાનો જનમ્રત થયા છે અને તેમની આતરિક શક્તિઓનાં અખંડ વહેણો વહેવા લાગ્યાં છે. ચિનના, ઇજામના યુવકો શું કરી રહ્યા છે તે જાગ્રહર છે. ચિનમા પ્રજાસત્તાક શાસન લાવવામાં, ઇજામમાં આખું મિન્સર કમિશન કામ કરતું બંધ કરી દેવામા યુવાનોએ સફળ પ્રયત્નો કર્યા છે. ઇજામને કરી બતાવ્યું તેમ હિંદના યુવાનોએ ‘સાયમન કમિશન’ માટે કરી બતાવ્યું થટે એમ અહીંના કેટલાક આગેવાનોની હાર્દિક ઇચ્છા હતી. મુંબઈમા ‘યુથલીગ’ થઈ, તથા ‘યુથક પરિષદ’ પાળુ થઈ. તેથી જુદે જુદે મ્યજે તેની શાખાઓ થા તે નામની મંચાઓ રચપાઈ. કોમમાં સુધારા કરવા માટે કોમી ‘યુથલીગો’ ઉભી થઈ. મૂલીવાદ, સત્તાવાદ, શાલીવાદ તોડવા માટે રાજકીય લેખમાં યુવાનોએ મંચા ઉભી કરી અને કોમની કુપ્રચાઓ તોડવા માટેની કોમી યુવક મંચાઓ નીકળી. સર્વ સ્થળે સમાનતાના હક્કોની ઉદ્ધોષણ થવા લાગી. કોમના ભૂતા આગેવાનોની ઝુંસરી નીચે દયાઈ ગમે તેવા અન્યાયો અને રદિનાં બંધનો સ્વીકારવા સામે યુવકોનો અવાજ થયો.

તે અવાજ માત્ર બોલીને બેરો રહ્યા નહિ, પરંતુ કંઈ કાર્ય પણ કરી બતાવ્યું. દા.ત તં. અમદાવાદના જૈન યુવકોએ ત્યાં એક વૃદ્ધની સાથે એક જુવાન જૈન બાળાના લગ્ન થવાની તૈયારી હતી ત્યાં કોરટ-માથી તે વરની સામે કામચલાઉ મનાઈ હુકમ મેળવ્યો; લગ્ન ન થાય તે માટે તેના ઘરની પાસે ઘણા જુવાનોએ આખા રાત જાગીને યોગી કરી-વરે લગ્ન નહિ કરે એવા એ કરાર કરી આપ્યો ને પછી કોરટમાં તે કરાર પરાણે બળ જોરીથી લેવામાં આવ્યો હતો એમ જણાવતા તપાસ આગળ ચાલી અને જુવાનોએ ઝુંબેશ ચાલુ રાખી. અમદાવાદના વિચારશીલ જજ મી. કેવીસે એ ઝુંબેશની પાછળ રહેલા શુભ હેતુ અને લાવનાની કદર કરી અને તેણે ત્યાંસુધી જજમેન્ટમાં કહ્યું કે—

‘આ કેસમાં સૌથી વિચારવા જેવા સ્વાદ્ય તે છાદ-રીના જીવનસુખનો છે. આ યુવાન, કાણેશી, રૂપાળી ને શુદ્ધિશાળી બાળને એક વૃદ્ધ પુરુષની સગવડ ખાતર હોમી દેવાય એ વાત ધિમારપાત્ર હોય. ...જેના ચહેરા જોતાં પણ એને કમકમાડી છૂટે છે—એવા ધરકા વર સાથે આ બાળા પરણે તેના કરતાં એ પોતે મરણ જ પામે તોયે શું જોઈ?’

છવેટ એ લગ્ન ન થયું—અટક્યું અને તે માટે અમદાવાદના જૈનયુવકોને ગૃહરાતનાં અભિનંદન છે. તેમનું ‘એ દર્શાત ગૃહરાતને—ગૃહરાતના જુવાનોને ખૂબ માર્ગદર્શક બની શકે તેવું છે. અને એ દર્શાત તો સ્પષ્ટ કરે છે કે હવે પછી જો આણું કોઈ ડોસા—લગ્ન ગૃહરાતમા થાય તો તે જે સ્થળે થાય તે સ્થળના જુવાનોને વાંકે જ—તેમના આજમ અને શિયિ-લતાને પરિણામે જ થશે. તેમની પાછી યોગી હોય, અખંડ સાવધતાથી તેઓ સમાજ પ્રત્યે દષ્ટિપાત કરતા હોય, તો પછી આવા ડોસા—લગ્નો અને બીજા સામાજિક અનાચારો પર અંકુશ મુકવાનું કાર્ય તેઓ જરૂર કરીજ શકે.’ આજ રીતે તેજ શહેરમાં ઔદિ-અ આલમજી સંતિના યુવકોએ જુવાન મરણની પાછળ યથેશ જમણને યોગીપહેરી મૂકી અટકાવ્યું હતું—નિષ્ફળ કર્યું હતું.

‘ધીમે ધીમે સુધારાનો સાર’ એ રીતે કાર્ય કર્યાં પછી અનુભવાયું છે કે સામાજિક અદિઓ તેની સામે

પ્રયત્ન અવરિયત વિરોધ વગર જન્ય તેમ નથી. પરંતુ આવો વિરોધ કરવામાં ઉચ્છ્રાંખલતા, પરીક્ષાનું લાભ-કર અપમાન, અમર્યાદિત અવિનય, અને અવ્યવસ્થિત ક્રોધાહલ કરવાથી મુક્ત રહેવાની સુવકાને અમારી સલાહ છે. પોતાની જવાબદારીની ઉઠી લાગણી અને 'જોખું જોલો અને વધુ કામ કરો' એ જાતની હૃદયપૂર્વક ભાવના હોવી જોઈએ. માત્ર હૃદયના આવેશથી કેઈ સરવાળું નથી, પરંતુ શુદ્ધિ અને વિનયથી કાઈ ધપાવવું જોઈએ. તેથીએ હૃદયમાં કાતરી રાખવું જોઈએ કે:—

'We are not what the world is probably told we are, all heart and no head..... We believe that each of us can and must lay a brick in the rearing of that sublime edifice—the Indian Nation. Go ahead—We have resolved to, though it may prove a long obstacle race' —'Voice of Youth'

—કુનિયાને પ્રાયઃ એવું જો કહેવામાં આવે છે કે અમે હૃદયમય જીએ, અને અસરમાં બિલકુલ અજાન-શુદ્ધિ છે નહિ; એવા અર્થે નથી.....અર્થે માનીએ છીએ કે અમારામાં દરેક હિંદની પ્રત્યક્ષી તે હમણે જમારતને વધી કરવામાં એક એક ઇંટ આપી રહીએ—આપના જાંઘા. શેષ જ છીએ. અમે નિશ્ચય કર્યો છે કે આગળ વધો. પછી શકે તેમ કરવામાં વિપત્તીઓની લાંબી ટોળની સરવ કરવી પડે.

આ સુવાતોનો અવાજ છે. આજે સાંભળ્યો તો ખુદ સાંડે છે, આજે નહિ સાંભળો તો તે આવતી કાલે સાંભળો પડશે.

૫. 'દક્ષિણમાં જૈનધર્મ'—આ મયાળાવાળો લેખ અમેએ જૈનયુગના ગયા સંસ્કૃત અંકમાં આપ્યો હતો અને તેમાં અમે જણાવ્યું હતું કે આ શ્રીયુત સમોના નિર્બંધનાં કેટલાંક પ્રકરણોની અતિ દૃષ્ટી નોંધ છે. આ પરથી તે મૂળ નિર્બંધ વાંચવા માટે મળી શકશે કે નહિ તે જાણતી અનેક સુચિસિત જૈનો તરફથી પૂછાવળ અમને ચઢી હતી તો તેના ઉત્તરમાં સર્વની જાણ માટે અમારે જણાવવાનું કે નિર્બંધકાર શ્રીયુત રામો એ બ્રાહ્મણ ગ્રેન્યુએટ છે અને બી. એ. થયા પછી એમ. એ. ની પદવી લેવા માટે 'દક્ષિણમાં જૈન

ધર્મ' એ વિષય લઇને દેવરંડ હેરસ નામના મુંબઈની સેંટ એવિરના ઇતિહાસના ગ્રેડિસર નીચે રહી તે નિર્બંધ તેમણે અંગ્રેજીમાં લખી મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાં રજુ કર્યો હતો અને તે યુનિવર્સિટીએ તેને એમ. એ. ની પદવી માટે 'ફર્સ્ટ ક્લાસ' (પહેલા વર્ગ)માં ગ્રૂપી શ્રીયુતસમોને ગમે વર્ષે તે ડીગ્રી આપવામાં આવી હતી. તે નિર્બંધની હાલ હસ્તલિખિત પ્રત તેમની પાસે છે. તે જ્યાં સુધી છપાવ નહિ ત્યાં સુધી સર્વને વાંચવાને માટે ઉપલબ્ધ થઈ શકે તેમ નથી. દક્ષિણમાં જૈન ધર્મ એ આરમી સદી સુધીનું દિગંબર જૈનોનું દક્ષિણ પર પ્રભુત્વ સિદ્ધ કરે છે તેથી આ નિર્બંધ ઘણા દાખલાદલીલ-ગ્રંથો સહિત તે પૂરવાર કરે છે, તે માટે તેના પ્રકાશનને માટે જૈનોએ અને ખાસ કરી દિગંબર જૈનોએ જરૂર સાધન કરી આપવાં જોઈએ. તેની એક હજાર નકલ છપાવવામાં બે હજાર રૂપિયા લગભગ જોઈએ. નિર્બંધકાર તે છાપવા આપે તે માટે કેઈ પણ મૂલ્ય કે બદલા લેવા માહતા નથી. છે કોઈ શ્રીમંત સાસનરસિદ્ધ જૈન કે જે તેનું ખર્ચ આપે? બહુરનાની વસુંધરા.

૬ 'ઉત્તર હિંદમાં જૈન ધર્મ'—નમદાનદીના ઉપરનું હિંદ તે ઉત્તરહિંદ અને નીચેનું તે દક્ષિણહિંદ. દક્ષિણ હિંદમાં જે જૈનોનું પ્રભુત્વ વર્તતું હતું તે દિગંબર જૈનોનું અને ઉત્તર હિંદમાં જૈનોનો ઇતિહાસ તે સ્વેતાંબર જૈનોનો. 'ઉત્તર હિંદમાં જૈન ધર્મ' એ વિષય પર અંગ્રેજીમાં નિર્બંધ એમ. એ. ની ડીગ્રી માટે ૨૦ હેરસની નીચે રહીને પાટણના જૈન ગ્રેન્યુએટ બંધુ રા. ચીમનલાલ જેચંદ શાહ બી. એ. એ લખાને આ વર્ષમાં એમ. એ. ના પ્રથમ વર્ગમાં તે લાઇ પાસ થયા છે. આ માટે લાઇબ્રેરી ચીમનલાલને અમે હાર્દિક ધન્યવાદ આપીએ છીએ. આ લાઇબ્રેરી સાક્ષિકમાં વખતોવખત લખનાર છે અને તેમનો છેલ્લો લેખ એક પંચરૂપે ગત ના અંકમાં ૫. મે પ્રસિદ્ધ થયેલ છે આ નિર્બંધમાં શ્રી પાર્થનાથ પ્રભુથી લઈને ડેઠ થી દેવદિગ્ગજી ક્ષમાશ્રમજીના વસન્તી સંધ સુધીનો ઇતિહાસ જુદાં જુદાં પ્રકરણો પાડીને આપ્યો છે અને અનેક વિષયો પર ઐતિહાસિક પ્રકાશ પાડ્યો

છે. તેમાં અનેક ચિત્રો-શિક્ષાલેખોના ઉતારા વગેરે મૂકી વિપથને રસપ્રદ બનાવ્યો છે. તેમાં જે પ્રકરણો પાઠ્યાં છે તેનો હુંક સાર હવે પછી અમો આપીશું. આ પરથી જણાશે કે આપણા તે બંધુએ ઘણી જહેમત ભરી મહેનત લઈને અભ્યાસને શોધખોળ કરીને જૈન શ્વેતાંબર ધર્મની મોટી સેવા કરી છે. એમ કહેવામાં આવે છે કે જૈનોમાં શોધખોળ કરનારા નથી, અને શોધખોળમાં રસ લેનારા નથી, પણ તે વાત રા. શાહ અને ખીન્નએ ખોટી પાડી છે: પણ જે વાતની ખોટ છે તે અમને લાગે છે કે તેના વિદ્વાનોની કદર કરનારાની છે, આ નિર્બંધનું પ્રકાશન તેવા કદરવાન શ્રીમંતો સુશિક્ષિતો કે સંસ્થાઓની રાહ જુએ છે. તેમાં ઓછામાં ઓછાં ત્રીસેક ચિત્રો છે તેની ખેંચક કરી આખા નિર્બંધને છપાવતા ઓછામાં ઓછા ત્રણેક હજાર રૂપિયાની અમારા નામ

મન પ્રમાણે જરૂર છે. આખું પ્રકાશન કોઈ છપાવી આપે તો નિર્બંધકાર પોને કંઈ લીધા વગર તેનો કોપીરાઇટ પણ આપી દે. શ્રીમતી કૉન્કરન્સ પાસે દ્રવ્ય નથી કે જે આ માટે ફાજલ કરી શકે; આવા કાર્ય માટેનું ફંડ 'જૈન ગૂર્જર કવિઓ' પ્રથમ ભાગ અને 'ન્યાયસત્તર' છપાવવામાં વપરાયું છે અને તે જૈન-ગૂર્જર કવિઓના ખીન્ન બે ભાગ છપાવવામાં વપરાવાનું છે. અન્ય સંસ્થાઓ પાસેનાં ફંડ, જ્ઞાનખાતાંઓ, દેરાસરો પાસેનાં જ્ઞાનદ્રવ્ય વગેરેનો આવા કાર્યમાં સફલતાથી ઉપયોગ કરી શકાય. અમે ઇચ્છીશું કે કોઈ પણ ભાગ્યવાન વ્યક્તિ કે સંસ્થા કે ખાતું બહાર પડી આપણા વિદ્વાન બંધુ રા. શાહના નિર્બંધના પ્રકાશનની ગોઠવણ કરી આપી તેમની કદર કરે અને તેથી જૈનધર્મની મહત્તા વિદેશમાં પ્રમાણ-પૂર્વકે બનાવી આપવાનો જશ લે.

નીચેનાં પુસ્તકો વેચાનાં મળશે.

શ્રી ન્યાયાવતાર	રૂ. ૧-૮-૦
જૈન હીરકટરી ભાગ ૧ લો	રૂ. ૦-૮-૦
જૈન હીરકટરી ભાગ ૧-૨	રૂ. ૧-૦-૦
જૈન શ્વેતામ્બર મંદિરાવળી	રૂ. ૦-૧૨-૦
જૈન ગ્રંથાવળી	રૂ. ૧-૮-૦
જૈન શુર્જર કવિઓ (પ્ર. ભાગ)	રૂ. ૫-૦-૦
પાઇઅલચ્છી નામમાલા (પ્રાકૃત કોષ)	રૂ. ૧-૦-૦

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ

૨૦, પાંચધુની સુખમંડ ૩

જૈન ઐત્યુએટો તથા સંસ્થાઓ પ્રત્યે.

જૈન ઐત્યુએટો અને સંસ્થાઓનું એક રજીસ્ટર ગત કન્વેન્શન વખતે થયેલા ઠરાવ અનુસાર આ સંસ્થાની યોજીસમાં રાખવામાં આવ્યું છે, જેથી વિનંતિ કરવાની કે પોતપોતાના નામે વિગત સાથે સત્વરે ઉક્ત રજીસ્ટરમાં નોંધાવવા માટે નીચેના સીરનાંમે લખી જણાવવું.

એસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી,

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ.

૨૦, પાંચધુની સુખમંડ ૩

અમારા અમદાવાદના એજન્ટ:-

રા. જગશીલાલ મોરાર

કે. અંબાલાલ હીરાલાલ પટેલના ઘર પાસે,
મહાલપુરા-અમદાવાદ.

આ માસિક અમદાવાદમાં તેમના મારફતે આહવાને પહોંચાડવા ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. અમદાવાદના અમારા આહવાને તેમજ અન્ય બંધુઓને જણાવવાનું કે નીચેના પુસ્તક પછી તેમની પાસેથી વેચાતા મહી રોકશે.

“જૈન શુર્જર કવિઓ” (પ્ર. ભાગ), “જૈન શ્વેતામ્બર મંદિરાવળી”,

“જૈન હીરકટરી” ભાગ ૧-૨, “જૈન ગ્રંથાવળી”, વિગેરે.

અમદાવાદના આહવાને પ્રત્યે વિજ્ઞાપન:-આપનું લવાજમ હજી સુધી મોકલાયું ન હોય તો સત્વરે અમારા એજન્ટને આપી પહોંચ લેશો.

॥ नमो त्रितयस्स ॥

જૈન યુગ

[શ્રી૦ જૈન શ્રવે૦ કોન્કરેન્સનું માસિક-પત્ર]

વાર્ષિક લેવાજમ રૂ. ત્રણ.

પુસ્તક-૪

અંક ૧૧-૧૨

માનદ તંત્રી

અપાક-શ્રાવણ

૧૯૮૫

મોહનલાલ દલીચંદ હેશાઈ

જી. એ. એલ. એલ. જી.

વજીસ હાઇકોર્ટ, મુંબઈ

વિષયાનુક્રમ.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
પ્રાર્થના-દિ'દી કાવ્ય. શ્રી સૌભાગ્ય.	૪૩૭	જ્ઞાનગોચરી (ભૂતં.નવું ને બાલુવા જેવું.)	
'પંચદંડ' વાર્તાનું મૂળ અને તેનાં રૂપાંતરો.		૧ જેઠામાં મુદારો ૨ જેઠાનાં લીલામ ૩	
(રા. મંજુલાલ મંજુદાસ M.A.L.L.B.)	૪૩૮	તિથિઓની તકરારો ૪ ધર્મચર્ચાઓ આરો	
શ્રી જયસાગરકૃત-તીર્થમાળા સ્તવન.		અમૃત-અશો ૫ ધર્મભાવનાની અસરો	
(સં. સુનિ ચતુરવિજય)	૪૪૧	૬-યોવનની-પાંખો, ૭-સ્વામી વિવેકાનંદ	
નયચક્રનું પ્રકાશન (રા. ગોરધન વીરચંદ શાહ)	૪૪૩	અને મુતિપૂજન, ૮ જીવાનોની જવાંમતી ૯	
અર્ચાશાસ્ત્રનું સ્વરૂપ શું ?		યુવકોને પ્રદેશાદનું દષ્ટાન્ત, ૧૦ જૈનસમાજકે	
(રા. ઝવેરચંદ નેમચંદ શેઠ)	૪૪૫	વિદ્વનોનો પ્રશ્ન-૧૧ જીવાનોનું મીત.	૫૦૨
સાંતિભોજન-પ્રાર્થના અને અર્વાચીન		ધર્મ અધર્મનો નિર્ણય.	
(રા. ડાહ્યાભાઈ મનોરભાઈ પટેલ)	૪૫૨	(મૂળ લે. ડૉ. નિહાલકરજીજી, શ્રેણી M.A.	
આપણી સંસ્થાઓ-જૈન દવાખાનું મુંબઈ.	૪૫૮	અનુ. રા. ચંદુલાલ શાહ B.A.L.L.B.)	૫૧૧
Shri Antariksha Parshvanath		જૈનત્વની ખરાબી ચઢેલી નોંધ.	
Case Judgment.	૪૬૧	(રા. રતિલાલ જે. શાહ)	૫૧
જપદેવ મુનિનું ભાવના સંધિપ્રકરણ.		તંત્રીની નોંધ.	
(પ્રસ્તાવ લેખક રા. મધુસૂદન ચિ. મોલી M.A.)	૪૬૬	૧ જૈન સમાજની નોંધ કોણે છે ? ૨	
જડેશ્વર ઉપર સેનિટેરિયમની જરૂર.		'ઉત્તરમાં જૈનધર્મ' ૩ નવા રેસી જનરલ	
(રા. મોલીચંદ રતનશી શાહ)	૪૭૬	સેક્રેટરીઓ ૪ વિદેશમાં જૈન વસતિ ૫	
તાળ જૈન જોન્યુએટો.	૪૭૬	'જનોના ઘેર પાણી દાર ને છીંકાં ખવાય	
ભક્તામર રતોત્ર અને શ્રી માનનુંગાચાર્ય.		છે ? ૬ દીક્ષાનો પ્રશ્ન ૭ અંધ ધર્મચક્રન	
(સ્વ. શ્રી ચૌપટલાલ કે. શાહ)	૪૭૭	અને વિચારની અસહિષ્ણુતા, ૮ શ્રી	
પ્રેમચેલા ધાડોશીઓ.		આણંદજી કલ્યાણજીની પેટી અને ખરેખર	
(રા. સાંતિલાલ મકનજી મહેતા B.A.L.L.B.)	૪૭૮	વસિ'નો પ્રશ્ન ૯ સંધની મહત્તા.	૫
ગ્રો. ડાકરનો એક વિચારસીધ પત્ર.	૪૮૧	વિવિધ નોંધ. (કોન-ફ્રન્સ ઓફિસ)	
લંડનનો પત્ર. (શ્રી જિનવિજય)	૪૮૩	૧ શ્રી અંતરીક્ષજી કેસ અને રા. મોલીચંદ	
ભાંડોગારિક તેમજિંદ્ર (પં. લાલચંદ ભ. ગાંધી)	૪૮૪	ભાઈ ૨ રેસી જનરલ સેક્રેટરીની નીમણુક	
આત્મશોચ (સવિવેચન કાવ્ય)		૩ એસી. સેક્રેટરીનું રાજીનામું, ૪ જનો	
રા. ગોરધનભાઈ વીરચંદ	૪૮૫	હિંદુ ગણપત કે ? ૫ મુંબઈના જૈન સમા-	
દીક્ષા-મીમાંસા તંત્રી.	૪૮૮	જમાં અશાંતિ ૬-૭ જૈન ઓન્યુકેશન	
Religion of Mahatma Gandhi.		બોર્ડ તરફથી અપાયેલી રજાસરણિયો	
(J. K. Mehta M. A.)	૪૯૬	તથા પાઠશાળાઓને અપાયેલી મદદ.	

જૈનયુગ.

卐

‘એક માણસ લખે એવિયા મેળવે છતાં તેનું જીવન નિષ્ફળ હોય. પૈસા મેળવવો એજ મોટામાં મોટી ફત્તેહ નથી. એક ભાગીદાર કરોડપતિની છાંદશી ખરેખર ફત્તેહમંદ નહોતી, તેને માત્ર એકજ લોભ હતો. તેના આત્માના પાપ તેણે શિક્ષા પડયા હતા. સુવં શક્તિમાન પૈસા એજ તેનો રસ’ હતો અને તેની છબી હમેશાં તેના હૃદયમાં રહેતી. બીજી સઘળી લાભણીઓને, બીજી ઉત્તમ મહત્વાકાંક્ષીઓને તે દબાવી દેતો. મોતને ફટકો લાગવા સુધી તે પોતાના પૈસા મનજીત પકડી રાખતો—છોડતો નહિ. મોત વળતે એક આંખના પલંગનમાં હુનિયાના એક પૈસાદારમાં પૈસાદાર માણસની સ્થિતિમાંથી, હુનિયામાંથી પસાર થનાર નિર્ધનમાં નિર્ધન માણસની સ્થિતિમાં તે આવી ગયા.

એમસર્ન કહે છે કે હુંધારની ખરામાં ખરી કરોડી, વસ્તીપત્રક કે રાહેરોની લંબાઈ કે પાક નથી, પણ દેશમાં કેવા પ્રખરની માણસો નીવડે છે તે છે.’

—આગળ ધસો. પૃ. ૩૭૭.

પુસ્તક ૪

વીરાત રજપ વિ. સં. ૧૯૮૫

અપાઠ—શ્રાવણ, અંક ૧૧-૧૨

માર્થના.

ભગવન ધૈર્ય નિહારે વિપદા સત્તા રહી હૈ
કાલી ઘટાએ સર પર ધનધોર છા રહી હૈ ॥૧૧॥
ભાઈ પૈ ભાઈયોં કી આવાજ બનકે બિલુલી ।
એથી હૃદય કો, સ્થામિન, ડાકિન જગ્યા રહી હૈ ॥૨॥
લડકું જિભાને ખાતિર પૂરોં કો, અપ પ્રભુજી ।
કન્યા ખગર ઝિકતી ઓસૂ બહા રહી હૈ ॥૩॥
અનમેલ વ્યાદ કરને માતા પિતા ન કરતે ॥
વિધવાસમાજ થકિ ભાતિ કરા રહી હૈ ॥૪॥
જિનકે ન કર મે છુટી મેહરી કી સુખ રંગત ।
હોકર અનાથ વિધવા જીવન ગૈયા રહી હૈ ॥૫॥
અજલાઓં પડકે કુન્દે કાળી ધની નરો કે ।
નિજ ધર્મ શોલ ચ્યુન હો કચ્ચે ગિરા રહી હૈ ॥૬॥
રાવાદિ ભાવ સાગર ઇતના ઉમક રહા દે ।
ભાતિ કી નાવ ઉતરી મૈંઘધાર જારહી હૈ ॥૭॥
શીમાન બનિબ્રુપણ જિનકો સમગ્રતે હમ થે ।
હુણ્દિ નાથ ઉનકો, ભગવન, નચા રહી હૈ ॥૮॥
પરોં ને ન્યાય તજકર અન્યાય પરે કમરે કસ ।
લડકું પૈ મુંડે ઇનને અપની મુંડા લાઈ હૈ ॥૯॥
પડે સમાજ કે ‘જિન’, એસે ઝિગડ ગમે હૈ ।
હા ! જીવિકા ધરમ કી દલ્યા કરા રહી હૈ ॥૧૦॥
પાને દે, મેચતે દે મધુ મધ કી દવામેં ।
અકાદિ શુદ્ધ ઔષધ દુકાઈ ના રહી હૈ ॥૧૧॥

ધ્રુવ કુંડ કઈ જગહ કા ને હૈ દયા કે બેઠે ।
હૈ ધર્મવીર વે હી-આવાજ આ રહી હૈ ॥૧૨॥
કરતે વિરોધ ઉનકા ને શાસ્ત્ર છપ રહે હૈ ।
આમદ ઉસીકી લેકિન નખરે દિખાં રહી હૈ ॥૧૩॥
કહોં તક જમાન તુમસે અથ ‘વીર’ હમ કરે, અથ ।
તેરી, વિઓ, નજર મેં સજ દી સમા રહી હૈ ॥૧૪॥
કઈ બેપ ધાર ગુન્ડે મોલી સમાજ ભીતર ।
કરવત ને હૈ કરતે સખકો લગા રહી હૈ ॥૧૫॥
સુમતા કા દાન દેકર કુમતા હટાઓં સત્વર ।
કવિયુગ કો, નાથ, ચેલી સતયુગ ખતા રહી હૈ ॥૧૬॥
તેરા સુપસ જગત મેં ચઢ્યોં ચૌર છા રહા હૈ ।
ચાસે પુરાણ સે યદ આવાજ આ રહી હૈ ॥૧૭॥
સેરે કુદેવ કુચુર હમને હનરોં ભગવન ।
ઉનસે યદ શાન્તિમુદ્રા નરેન દિલા રહી હૈ ॥૧૮॥
જિનને પ્રભુ તુમહારી આકર કે ચણ્ય લીની ।
નિશ્ચ ઉન્હોં કી નૈયા ભવપર ના રહી હૈ ॥૧૯॥
બવ ભવ મેં નાથ તુમમે ‘સૌભાગ્ય’ એક આહતે ।
તેરા ન સાથ છૂટે ઇચ્છા સમા રહી હૈ ॥૨૦॥

—‘સૌભાગ્ય’ ઉર્ફે ડાકર ૧ ।

જન જગત્ ૧૩-૭-૨૯.

“ પંચ દંડ ” વાર્તાનું મૂળ અને તેનાં રૂપાંતરો.

(લેખક:—રા. મંજુલાલ રણછોડલાલ મજમુદાર, એમ. એ; એલ. એલ. બી.)

કવિ સામળલટે પોતાની “ બત્રીસ પૂતળી ” કાવ્યના ચોક્કસમાં ‘ પંચ દંડ ’ ની વાર્તા ગોઠવી છે. પરંતુ સંસ્કૃતશિલ્પાસન દ્વાત્રિચિકા માં મોજશ્રવણ માં, કે હલ્લકાસરિતસાગર માં તે વાર્તા મળી આવતી થી. શોધને પરિણામે વિક્રમકથા નામના એક બ્રહ્મત જૈન લેખકનો સંસ્કૃત કાવ્યગ્રંથ મળી આવ્યો; તેમાં આ પંચદંડાત્મક છવ્વણી ‘ સિંહાસનની કથા ’ આવી જાય છે.

સિંહાસન બત્રીસીનું બીજું નામ કેટલેક ઠેકાણે ‘ વિક્રમકથા ’ આપેલું મળી આવે છે. ઓદેસર પ્રેક્ષાનંદ, ‘ સિંહાસન ચત્રોત્તી ’ અને વૈતાલેષવર્ણિચરિત્ર ના વાર્તાગ્રંથોની ઉત્પત્તિ બૌદ્ધ ધર્મમાંથી થયેલી માને છે. પરંતુ, યુજ્ઞાકથા-જે ઇસ્વીસનના પહેલા અથવા બીજા સદ્કામાં થઈ ગયેલા માનવામાં આવે છે, તેણે પૈશાંચી ભાષામાં રચેલી (પણ હાલમાં ઉપલબ્ધ નહીં એવી) વૃહલ્લકા માં વૈતાલ પંચવિસીની વાર્તા મળી આવે છે. તે ઉપરથી જ, કાસ્મીરના સોમદેવે ઇસ્વીસનના અગીઆરમા સદ્કામાં વૃહલ્લકાસરિતસાગર નામનો વિસ્તૃત સંસ્કૃત ગ્રંથ રચ્યો છે.

તે ગ્રંથમાં ત્રિવિક્રમસેન રાજાની કથા ‘ રક્ષાંકવતી ’ નામના બારમા લંબકમાં આપી છે. આ ત્રિવિક્રમસેન, તે જ પછીનાં રૂપાંતરોમાંનો પરદુષ્પ બંજન વિક્રમ રાજા બની ગયો લાગે છે. વૃહલ્લકામાં આપ્યા પ્રમાણે દક્ષિણના પેદાણુ (પ્રતિષ્ઠાન) ના વિક્રમનો પુત્ર ત્રિવિક્રમ હતો અને વૈતાલની કૃપાથી તેણે વિદ્યાધરપદ પ્રેમગ્યું હતું. ત્યાં વૈતાલની વાર્તા, પ્રાચીન વાર્તા તરીકે ઉદાહરણમાં આપેલી છે. તે ઉપરથી આ વાર્તાનું મૂળ તેથી જે પ્રાચીન હોવાનો સંભવ છે.

વિક્રમના સંબંધની ‘ સિંહાસન બત્રીસી ’ ની કથાનાં પ્રાચીન મૂળ જાણી શકાવાં નથી. પરંતુ એ

* નોંધ: પ્રો. મોહનલાલ દવેનો ‘ સંસ્કૃત સાહિત્યના ઇતિહાસ ’ નો અનુવાદ, પૃ. ૪૯૬,

કથાઓ પ્રાકૃત સમાજમાં ખૂબ પ્રચલિત હશે એમ માનવા આધાર છે. ક્ષેમંકર નામના એક જૈન કવિએ, પ્રાચીન અને શ્રેષ્ઠ એવી, મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત ભાષાના કવિઓએ રચેલી, આ કથાઓ ઉપરથી સંસ્કૃત ભાષામાં ગદ્યપદ્યુક્ત ગ્રંથ રચ્યો છે. એટલે લગભગ ઇસ્વીસનના બારમા શતકના આ ગ્રંથની રચના, લોકોમાં પ્રચલિત અને પ્રસિદ્ધ એવી લોક-વાર્તાઓ ઉપરથી રચાઈ છે. આ ગ્રંથની રચનાનો હેતુ વિશ્વોપકાર અર્થે ગુણ કીર્તન હેતુ હોવાનો કવિએ જણાવ્યો છે.† સ્થાનમાં આવતા અમર પંડિતના હર્ષની ખાતર એ પદ ઉપરથી અમર પંડિત તે કથો ? તે વિચારવા જેવું છે.

આ પ્રકારે પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલી વાર્તા, ઘણા જણના જાણવામાં આવી નહીં હોય; તે તેના સંસ્કૃત સંસ્કરણને લીધે, દેશદેશની પ્રાકૃતને ન જાણનાર લોકોને પણ સુસલ થઈ ગઈ. કાળ કરીને ક્ષેમંકરનો સંસ્કૃત ગ્રંથ એટલો પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો કે પ્રાકૃત કવિઓનાં નામ અને કાવ્યો પણ જુલાઈ ગયાં; અને ક્ષેમંકરની જ વાર્તા તરીકે એ વિક્રમ પરાક્રમની કથાઓ જાણીતી થઈ. સં. ૧૪૯૦ માં રાગચંદ્રચરિત્રે ‘ ડોહાઈ ’ (દલિંકા ગામ) માં

- * સરખાવે: એ ગ્રંથની પુષ્પકા:
શ્રી વિક્રમાદિત્ય નરેશ્વરસ્ય ।
ચરિત્ર મેતલ્કવિમિનિચક્ષ્મ ॥
પુત્ર મહારાષ્ટ્રચરિત્ર માયા ।
મયં મહાશયેકરં નરણામ્ ॥
- † કવિ પોતાની રચનાનો હેતુ જણાવતાં કહે છે:
ક્ષેમંકરેણ ગુણિના વરંગચય ।
ચન્ધેન પુષ્પિકલસંસ્કૃતવચ્ચુરે ॥
વિશ્વોપકારવિલસદ ગુણીકીર્તિનાયા
ચક્રકિરિત્તમર પંડિતહર્ષદેવો: ॥

આ ગ્રંથ જામનગરના આગ્રહીરાલાલ દંડસાગરે ૧૯૨૩ ની આસમાં છપાવ્યો છે.

રહીને સંસ્કૃત પદ્યમાં વિક્રમચરિત્ર નામનું સિંહાસનની બીજીસ પૂતળાઓની વાતોનું ૬૦૦૦ શ્લોકપુરનું પુસ્તક રચ્યું છે. તે અસલ છપાયું નથી. તેનો ઐતુવાદ પ્રો. મણિલાલ નલુભાઈએ ૧૮૯૪માં પાટણ ભંડારની સંસ્કૃત પ્રત ઉપરથી કરેલો તે છપાયો છે.

તેના અંત ભાગમાં કવિએ લખ્યું છે કે; "શ્રી વિક્રમાદિત્ય નરેશનું આ ચરિત્ર પૂર્વે કવિઓએ, ઉત્તમ એવી મહારાષ્ટ્ર ભાષામાં બાંધેલું હતું; અને અને તે સર્વને અતિ આશ્ચર્યકારક હતું. વિશ્વોપકારપ્રયણ ગુણથી જેની મહાકીર્તિ વિસ્તરેલી એવા ક્ષેમંકર મુનિએ ઉત્તમ સંસ્કૃત ગદ્યથી યુક્ત આ ચરિત્ર જોઈ જોઈ, રમરણ રહે તે માટે તે આજુ મેં પદ્યમાં રચ્યું છે. દર્શિકા ગ્રામને વિશે આ કાવ્ય મેં પૂર્ણ કર્યું છે. તેને પરોપકારપ્રયાણ એવા સન્નતોએ સુધારીને દોષમુક્ત કરી વાંચવું" વગેરે.

આમ જોઈ શકાય છે કે, વિક્રમાદિત્યનું બીજીસ કથારૂપે બાંધેલું આ ચરિત્ર ક્ષેમંકરના ગ્રંથ ઉપરથી જ નિર્માયું છે. આ કાવ્યનું નામ 'વિક્રમ ચરિત્ર' છે; પણ એમાં તેના મંથંધી ઇતિહાસ બહુ અલ્પ છે. માળવાની રાજ્યાની ધારા તમરીના ભોજરાજને, એક દિવ્ય સિંહાસન પ્રાપ્ત થયું. તેને શુદ્ધ કરાવી તે ઉપર તેણે ભેમવાનો વિચાર કર્યો; પરંતુ બ્યાં એ સિંહાસન ઉપર પગ મૂકવા ગયો ત્યાં, બીજીસ પુતળાઓએ તે ઉપર ભેસતાં એને વાળો; એટલે ભોજરાજે તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. તેના ઉત્તરમાં દરેક પુતળા એક એક વાત કહે છે. આરંભમાં સિંહાસન ક્યાંથી આવ્યું, મૂળ કેાનું હતું-વગેરેની ઉત્પત્તિ અનાવવામાં આવી છે. તેમાં કંઈક વિક્રમનું ચરિત્ર કહ્યું છે. પછીની જે જે વાતો કહેવામાં આવી છે તેનો ઉદ્દેશ એટલો જ છે કે દાન, શૌર્ય, સાહસ, પરાક્રમ, પરોપકાર ઇત્યાદિ વિક્રમના દિવ્ય ગુણોનું તે કથાઓમાં વર્ણન કરવું-એમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે ગુણ જે ભોજ રાજામાં હોય તો જ તેમણે સિંહાસને ભેસવું-એમ પુતળાઓ કહે છે.

પરંતુ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે કે ક્ષેમંકરની 'સિ-

હાસન દ્વારિશિકા'ની વાર્તાઓમાંની પૂતળાનાં નામ તેમ જ વાર્તાઓનું વસ્તુ સમયદ્રના 'વિક્રમ ચરિત્ર' માં બીજકલ મળતાં આવતાં નથી. કોઈ કોઈ ઠેકાણે પાશ્વંતરથી વાર્તાનું સ્વરૂપ બદલેલું જોઈ શકાય છે ખરું. એટલે મૂળ મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતમાં તથા તેનાં સંસ્કૃત રૂપાંતરોમાં કેટલું ઓછું સામ્ય હશે, તે સહજ કલ્પી શકાય તેમ છે.

બીજીસ પૂતળાની વાતોનું આધુનિક સંસ્કૃત રૂપાંતર કલકત્તાના જીવાનન્દ વિવાસાગરે ૧૮૮૧માં 'દ્વારિશિકા પુત્તલિકા' એ નામથી કર્યું છે. તેમણે માત્ર તેમની જાણમાં આવેલી પ્રચલિત ભોજ સંબંધીની વાતો ઉપરથી સાર લીધા છે; અને પૂતળાનાં નામ પણ પાડ્યાં નથી. વિક્રમાર્ક ચરિત્રમાં 'સિંહાસન ઉપાખ્યાન'ના પ્રસંગે અપ્સરાભોજસંવાદ થયેલો તેનાં બીજીસ ઉપાખ્યાનો એ આપે છે. એમની વાતો વળી નવી જ આખ્યાયિકાઓ છે.

આટલા વિવેચન ઉપરથી એટલું તો ફક્ત થયું કે બીજીસ પૂતળાની વાતો બહુ પ્રાચીન છે; કેટલી પ્રાચીન તે કહેવા સાધન નથી. પ્રાચીન વિક્રમચરિત્રના સિંહાસનની શી વાતો હશે તે કલ્પી શકાય તેમ નથી. આપણી પાસે ક્ષેમંકરની આજ્ઞા છે તે ઉપરથી એટલું કહી શકાય કે અગીઆરમા શતકમાં યદ્દ ગએલા માલવેશ ભોજરાજ સંબંધીની જે પ્રસ્તાવના, સિંહાસનપ્રાપ્તિના ઉપાખ્યાનમાં અને આખી વાર્તાના સૂતરરૂપે રહેલી તે સિંહાસનની બીજીસ પૂતળાઓની વાતોમાં આતપ્રાત થયેલી છે. અને તેથી, ક્ષેમંકરનો ગ્રંથ ભોજની કીર્તિ સાંભળીને જ રચાયેલો હોવા જોઈએ. ગુજરાતના સોલંકી ભીમદેવ પહેલાનો સમકાલીન ભોજ બહુ પરાક્રમી અને વિદ્યાનિલાસી હતો. તેથી તેની કીર્તિ કવિઓએ વધારી છે.

બીજીસપૂતળાની વાતોનાં સંસ્કૃત રૂપાંતરોનો ઇતિહાસ તપાસ્યા પછી, તે વાર્તાસમૂહનાં ગુજરાતી રૂપાંતરો તરફ નજર હવે કરિયે. સં. ૧૫૬૧ માં નરપતિ નામના જૈનેતર કવિએ 'વિક્રમ કથા' નામથી દ્વાદા ચોપદ બદ જૂની ગુજરાતી ભાષામાં ગ્રંથ રચ્યો છે, એમાં માત્ર 'પંચદંડ છત્ર' મેળવ્યાનો પ્રગંઘ અતાવનારી એક જ વાર્તા આપે છે. ઉપર

જાણ્યું તેમ, વિક્રમ કથા, અને વિક્રમચરિત્રના નામથી અનેક ગ્રંથો રચાયલા મળી આવે છે; પણ એમાં વિક્રમનું આખું-બત્રીસે વાતોવાળું-ચરિત્ર છે, અથવા એમાંથી કોઈ પસંદ કરેલું એકાદ ચરિત્ર છે તે આખાં કાબો વાંચ્યા વગર જાણવું અંધરું પડે તેમ છે.

સામળબદ્દ 'પંચદંડ' નામની જે પાંચમી વાર્તા, પોતાની 'સિંહાસન બત્રીસી'માં હંસા નામની પૂતળીને મ્હોંએ હલેવરાવી છે તે ઉપર જણાવી ચલા તેમ, સંસ્કૃત સિંહાસનબત્રીસી કે વિક્રમકથામાં બ્રેઈ સકારી નથી. સંસ્કૃત જોગબ્રબંધનું નામ સામળબદ્દ કેટલીક વખત, પોતાના આધાર તરિકે લે છે; પરંતુ બલ્લાળ કૃત મોજગ્રંથ તથા એક જૈન યતિ-કૃત મોજગ્રંથ માં 'પંચદંડ'ના પ્રભાવની આ વાર્તા અજ્ઞી સારી નથી.

પંચદંડછાત્રામક સિંહાસનની પ્રાપ્તિ વિક્રમને કેવી રીતે થઈ અને ઈંદ્રે કેવાં પરાક્રમેથી પ્રસન્ન થઈ, વિક્રમ રાજાને એ સિંહાસન ભેટ કર્યું તે ખતાવતું "વંચદંડાત્મક વિક્રમચરિત્રમ્" એક જૈન લેખકે પાંચ પ્રસ્તાવમાં, સંસ્કૃત શ્લોકબદ્ધ રચ્યું છે. આ કાબની રચના સં. ૧૨૬૦ અથવા ૧૨૬૪ ના અરસામાં થયેલી છે. એની, આવક હીરાલાલ હંસ-રાજે ૧૯૧૪ માં છપાવેલી પ્રતમાં, રચનાસંવતનો ઉલ્લેખ નથી. પરંતુ રચના સંવતની છાપવાળી એક બાંદી હસ્તલિખિત પ્રત વડોદરાના ઓરિયન્ટલ પ્રેસ-ટુટના સંગ્રહમાં છે. આ વિક્રમચરિત્રના એક પંચદંડ-પ્રાપ્તિના પ્રસંગની કથા વાંચી જતાં, સામળબદ્દ કૃત "પંચદંડ" સાથે તેનું ખૂબ સામ્ય જણાયું.

આ પ્રમાણે 'પંચદંડ'નું મૂળ હાથ લાગ્યું. આ સંસ્કૃત ગ્રંથની વાત સામળબદ્દની કૃતિ સાથે સરખાવતાં, કથા ભાગમાં તે પૂરેપૂરી અનુસરે છે.

+ સમજાવો, બત્રીસ પત્રોની પહેલી હરજીની વાર્તા:
"સંસ્કૃત કાલિદાસ કૃત, નિરખ્યા ગ્રંથ ને નેદ:
તે પ્રાકૃત પ્રીતે કઈ." - કશી દ
કેટલીક પ્રતોમાં વળી નીચેના પાઠ મળી આવે છે:
"સંસ્કૃત માંદિયી ચોપિયું, પ્રાકૃત કેકે પુરાણ;
અક લખ્યો ભેદનો, તે વિક્રમ વીર સુભણ."

માત્ર જૈન લેખકે લખાવ કરેલા જૈનધર્મની મહત્તા સ્થાપનારા પ્રસંગો, ઉદ્દેશો તથા સુભાષિતો અને પ્રાકૃત તથા અપભ્રંશ ગાથાઓ સામળબદ્દે મૂકી દીધાં છે. લોક સાહિત્ય-જેવાં, જૈન તેમ જ જૈનેતર સમાજમાં પ્રચલિત એવાં સુભાષિતોમાં એક સામળબદ્દમાં બેતરી આવ્યું છે. તે સંસ્કૃત પંચદંડાત્મક વિક્રમચરિત્રમાં, તથા રામચંદ્રના બત્રીસ વાતોવાળા વિક્રમચરિત્રમાં પણ દેખા દે છે. સામળબદ્દ નીચે પ્રમાણે તે આપે છે.

"જુવારી પાસે રિહ્લી, ગાંકડ કોટે હાર;
ઘેહલી માથે બેડલું, જાજે કેતી વાર?" -

—પંચદંડ કશી ૩૦૨૬.

મૂળ સંસ્કૃતને અનુસરી એવી, પ્રાચીન શુભ-રાત્રી પંચદંડની વાર્તા સં. ૧૫૬૧ માં રચેલી નર-પતિની છે. તેણે ખૂબીથી કથાભાગ કાઢી લઈ, જૈન મતની બધી અસર ગાળી નાખી છે. એ કાબની એક હસ્તલિખિત પ્રત વડોદરા, ઓરિયન્ટલ પ્રેસ-ટુટના સંગ્રહમાં છે.

તે પછી એક રાજધરપ્રણિત "વિક્રમ પ્રબંધ" જણાવેલો જોઈએ. સંવતના સત્તરમા શતકના પૂર્વાર્ધની ભાષામાં રચાયેલો આ કાબગ્રંથ, એક અશુદ્ધ પ્રત ઉપરથી સ્વ. રણજીતરામે "જ્યોત્ષિપ્રકાશ"ના ૧૯૦૬, અને ૧૯૧૦ ના બે ત્રણ અંકોમાં છાપેલો શરૂ કર્યો હતો. પણ પછી કેણે બાણે કેમ તે અધૂરો જ રેલો છે. એમાં છાપાયેલા કાબખંડ ઉપરથી

* ઉત્કર્ષ.

"જુવારી ધર રિહ્લી, ગાંકડ કોટે હાર,
ઘેહલી માથે બેડલું, રહે કેતી વાર?"

(છાપેલી પ્રત) - વંચદંડાત્મક વિક્રમચરિત્ર

* "જુવારી ધર રિહ્લી ગાંકડ કોટે હાર;
ઘેહલી માથે બેડલું, જાજે કેતી વાર?"
રામચંદ્રચરિત્ર કૃત - વિક્રમચરિત્ર

ફગારામાઈ સાહના 'કહેવત સંગ્રહ'માં આ ફરો ન્તા ફેરફાર સાથે આપેલો છે.

"જુવારી હાથે વાંકડું, નાનર કોટ હાર;
ગાંકી માથે બેડલું, જાજે કેટલી વાર?"

કાગે છે કે એ કવિ પણ 'પંચદંડ' પ્રાપ્તિને જ પ્રસંગ વધુ છે. જાનેવારી ૧૯૧૦ ના સુધ્ધિપ્રકાશનો એક જોવાથી આ સંગ્રહી ખાતી થાય તેમ છે. આ કાવ્યની એક સારી પ્રત દી. બા. કેસવલાલ કુવ પામે છે.

તે પછીનું આ વાર્તાનું સંસ્કરણ કરનાર જૈન કવિ લખ્ખિગણિ છે. એનું સં. ૧૭૨૮ માં રચેલું "વિક્રમ પંચદંડ ચઉપાઈ"નું કાવ્ય, આખામા ચામળથી પ્રાચીન હતા, પણ તેમા સામળને ખૂબ મળતું-એવું જોવામાં આવ્યું છે. આ કાવ્યની સં. ૧૭૬૩ માં જોતારેલી પ્રત પણ ઉપરના સંપ્રદમા છે.

સામળની પંચદંડની વાર્તા ૧૦. ૧૭૭૭થી સં. ૧૭૮૫ સુધીમા રચાયેલી માનવા માટે, 'સિંહાસન બચીશી'ની પહેલી પંદર વાર્તા સં. ૧૭૮૫મા રચાઈ

ગઈ હતી. એવો કવિની ઉક્તિનો આધાર પૃષ્ઠ ૮૧ ઉપર આપી દીધો છે.

એકંદરે આ શાળાપથેથી ગ્રંથમા, તુલનાત્મક દૃષ્ટિથી પંચદંડની તુલના કરતી એ અરથાને છે. તેથી જ મૂળ અવતરણો આપી, અનેક ભતતું સામ્ય, વૈવિધ્ય, કવિની કલા-વગેરે પ્રશ્નોને ચર્ચવાનો મોહ અટકાવ્યો છે. ભવિષ્યમાં, સંશોધનપૂર્ણ આશ્ચિત્તિ, પુરાણાગ્રંથોનાં કાવ્યોને પરિશિષ્ટમાં આપી, મૂલ સંસ્કૃત કાવ્ય પણ સરખામણી માટે સાથે જાપી, સામળને તે કાવ્યો કેટલાં કેપકારક થયાં છે તે જાતાવી, તૈયાર કરવા ધારણા છે. તે પ્રસંગે આ વિષયોની સવિસ્તર ચર્ચા કરવાનું મુલતતી રાખી, આ લાગેા થયેલો પ્રતાવના લેખ પૂરો કરવામાં આવે છે."

શ્રી જયસાગરકૃત શ્રી તીર્થમાળા સ્તવન

સંશોધક:—મુનિશ્રી ચતુરવિજયજી.

સરસતી માત નમી કહું, મુજ મુખ કરો નિવાસ. ૧
તીરથના શુભ ગાયવા, દેશે વચન વિશાસ.
અરિદંત સિદ્ધ સદા નમુ, આચારજી ઉવચાસ.
સાધુ સકળ નમતાં યકાં, દિન દિન મંગલિક થાય. ૨
ન્યાયસાગર પ્રભુ મુજ ગુરુ, ગુરુ શુભનો ભંડાર.
જય કહે ચરણકમળ નમી, કરશું તીરથમાળ. ૩
ઢાળ.

ભવિષ્યજી હે ભવિષ્યજી.
સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં દીપતા શ્રેતુ'ને ગિરનારા, ભવિષ્યજી.
સિદ્ધ અનંતા તિલોં મુખા. ઋગ્ભજ નેમુ જુહારા.
ભવિષ્યજી
તીરથ યાત્રા તુમે કરો. ૪
નાનાં મોટા દેહરાં, ગ્રંથ સદે' ને જાસ. ભ૦
જિજ્ઞાસુ તણી મંથ્યા મુખો, પન્નરમેહે' પાસઠ ભ૦ તી૦ ૫
વદિઆર દેશમા વદિએ, શ્રી શંખેસરો પાસ.
પાટણમાહિ પંચાસરો, એકમે આઠ ચૈત્ય ખાસ. ૬

• "પંચદંડ અને બીજાં કાવ્યો" તામતા ૧૬૩૦ની મેટ્રીક પરીક્ષા મહેત્તા જુગલની પદ્ધતિભાગની મદારી આશ્ચિત્તિમાંથી.

તારંગે અજીત જીએસર, અષ્ટાપદિ આદિનાથ.
સમેતશિખર પીસસિદ્ધ મુખા, મુક્તિપુરીનો સાથ. ૭
અંપાયે વા મુપૂલ્ય સિદ્ધિ વર્ષા, પાવાયે વીર જીજીદ.
આજી દેવ જુહારીયે, એમુખ બાર જિનચંદ. ૮
વિમલ વસદિ વરતુપાધને, દેવે પ્રભુ અતિ ચંગ.
કોરણી કરધી અતિ ઘણી, પૂજો મનને રંગ. ૯
દીવ અને મયરોળમાં, વેલાવુલ પાટણ જાણ.
પુરગિર નવેનગર, જિન ચૈત્ય તે મનમાં આણ. ૧૦
બુનેગઢ ધોરાજીએ, મહુએ મહાવીર દેવ.
ભાવનગરિઆદિનાથજી, ધોધે.પાસ નવખંડો સેવ. ૧૧
સૌરીસો ને સામલો, અઝારો મોદેશ પાસ.
વાડીને વધી દાંકલો, સુરનર નારી ગાયો ભાસ. ૧૨
માંગીતંગી મુગતાગિર્થે, સિદ્ધ ઘણુનો કામ.
નાશક ચંચળ ને ગિર્થે, જિન ચૈત્યને કહું પ્રણામ. ૧૩
અવરંગાબાદ પુરદાનપુરે, ચ્યાર ને આઠ છે ચૈત્ય.
મુંગી પાટણ મુનિસુવન, પાસ અંતરીક નમુ
એકચિત ૧૪

આજીપુર મુલકાપુરે, માંદલી નંદરબાર.
અનવંચિતને રે, નમો, પાસ વિધનદેરો સુખકાર. ૧૫

દક્ષિણ માંહી જે હોયે નાહતાં મોહતાં ચૈત્ય.
 ભાવ ધરિને તે નમું, જિન નવસારી નિત્ય નિત્ય. ૧૬
 સુરત ને રાનેરમાં આઠ છે જિનપ્રસાદ.
 દેહરાસર અતિ દીપતાં, જગ માંહિં જશ્યાદ. ૧૭
 ભરૂઆય નધરમાં ભેટીએ, પાસ કંદલેરો સ્વામ.
 મુનિસુતત આદિનાથ છે, શાંતિનાથને કરે પ્રણામ. ૧૮
 સીનેર ગંધાર જ'શુસરે, ક્લોષ લોદણ પાસં.
 વડેદરે દાદો પાસછ, તે સહુની પૂરે આસ. ૧૯
 કાલી ખંભાત સોન્યંતરે, બેબે ચૈત્ય એકસો આઠ.
 મુખસાગર થંભણ પાસછ, તે ટાળે દર્મના કાંદ. ૨૦
 પેટલાદ નખ્યાદ ઘોળકે, ખારેજે સાણુંદ. ૨૧
 પાણે સાચો દેવ છે, બીડલંજણ બેરે આણુંદ. ૨૧
 રાજનગર રલિઆમણી, દેહરાં એકસો ચાલીસ.
 દેહરા માંહિ દેહરાં, જુમરે ભેટા જગદીશ. ૨૨
 દેહરાસર અતિ કૂટાં, બિંબ ઘણાં તિહાં બેચ.
 ભાવે ભગતે પૂજીયે, સમકિત નિરમળ હોય. ૨૩
 સુધે ઉમરેઠ ગોધરે, આંતરેશી કપડવાન.
 હુણુવાડે વીરપુરે, પ્રભુ નમતાં વાધે વાન. ૨૪
 હાડર મુદરો પ્રભુ, સાવલી પોસહો પાસ.
 મહેમદવાદી તારંગપુરે મોટી ટાળે ભવના પાસ. ૨૫
 અમનગરને વકનગર, મેંદેસાંણે માંડળ સ્વામ.
 ગાહરીયો ભાડેવો નમો, વળી જિન નમો વીરમગમ. ૨૬
 વીજપુર વડાળાયે, કુંભારીયે જિનપ્રસાદ.
 સીરાહી સાદહી રાણપુરે, તે તો સરગમું માંડે વાદ. ૨૭
 ઉજ્જેશુ માંહિ અવંતી નમો, વળી માળવે મમસી પાસ.
 કુશોદી ચિતમણી પ્રભુ, મુજ મનમાં કીધો વાસ. ૨૮
 સાંભાણર સારંગપુરો, છવંત પ્રભુ બવર.
 માંડવગદ કૃષ્ણગદ પ્રભુ, વળી જિન નમો રૂપનગર. ૨૯
 શ્રી નડેલાહણ યાદવો, વરકાણો મોહરી પાસ.
 છસવસો અમીરો, મનમોહનનો હું દાસ. ૩૦
 સુરત મંડણ કલિકુટે, વળી ભાગો કુતકલેશ.
 જગવજ્જલ ને સદસદણ, બેહરા જસા યોજ. ૩૧
 સિધપુર પાલણપુર પ્રભુ, રાધનપુર ચૈત્ય ચિરાદ.
 સાચેર ખંભણુવાયમાં, મહારીછ ગુણો અગાધ. ૩૨
 કટીયે જિન ચેવીસમે, ચૈત્ય સાંનગપુર મગર.
 ધમકે કટારીયે, જિનબિંબ નમો અગાર. ૩૩

કછ જુજમાં ચૈત્ય બે હોય, વળી લાહોર પટણ માંહિ.
 આગરે નાગર મેડતે, તે જિન નમું હું ઉજ્જાદિ. ૩૪
 આઠ ચૈત્ય ધીકાનેરે, જેશવનેર બિંબ જુહાર.
 બેધપુર બક્ષેર લિનમાળમાં, તે જિન નમિ
 આતમતાર. ૩૫
 અજમેર આંબેર સાંગાનેરે, મગસુદાવાદ જિનરાજ.
 કંડે જગનગરે પ્રભુ નમી, સારો પોતાના કાજ. ૩૬
 નાણે તે વળી નાંદિયે, બેહરા છવંતસ્વામ.
 દેવવાડે દેવ લોટાણો નમો, બે મુગતિ તણું
 હોય કામ. ૩૭
 રાજસાગર ને ચોમુખે, કપાલસાહે બિંબ કામ.
 પ્રતિષ્ઠા કરીને ચાપીયા, ધન ખરચી લાહો લીધ. ૩૮
 કુંગરપુર ઉદેપુર પ્રભુ, મોહરા માંહે દેહરા યોળ.
 વાગમમાં રિપલદેવજ, સંધ પૂજે દેશર ઘોળ. ૩૯
 નંદીશ્વર દોધે નમો, ખાવન ચોમુખ જગમી.
 એકસો ચોવીસ એકએકે, બિંબ ચોસક સહે અકતાલીસ. ૪૦
 આઠ કોડ છપન લાખ, વળી સતાણું હમર.
 અમીરાશે બચારી શાશ્વતા, પ્રસાદ તણેરે વિચાર. ૪૧
 કોટી પનરસે બેતાલીસ, જિનબિંબ અકાદન લાખ.
 જીસીસ હમર એંશી નમું, શાશ્વતાં છન એ ભાવ. ૪૨
 નંડપભાનન ચંદ્રાનન પ્રભુ, વારિણેય ને વધમાન.
 શાશ્વત જિન નામ સાંભળી, તે પ્રભુનાં કરો ગુણગાન. ૪૩
 શાશ્વતી ને અશાશ્વતી, વળી સ્વર્ગ અર્થ પાતાળ.
 છહાં છહાં જિન પ્રતિમા હોય, તે હું વંદું તણુ કાળ. ૪૪
 અતીત અનાગતે પ્રભુ, હુઆ ને હોસે જેઠ.
 વર્તમાન વરતે યદા, તે હું પ્રણમું ધરી નેઠ. ૪૫
 એકસો સિચર ઉદ્ધૃષ્ટા, શ્રી અપ્રતને વારે ગુણગામ.
 નવકોડ કેવળી નિત્ય નમો, નવ સહસ કોડિ સાધુને
 શિરનામ. ૪૬
 અનંત ચોવીસી જિન નમું, વળી સિદ્ધ અનંતી કોડ.
 કેવળગાની ચિવિર સવે, હું વંદું બે કર ભેડ. ૪૭
 બે કોટી કેવળધરા, વળી વિદરમાન જિન વીસ.
 સંકસ યુગલ કોટી નમું, વળી સાધુ સર્વે નિશદીશ. ૪૮
 માયા પૂજનું ક્ષણ સાંભળો, વળી દ્રવ્ય ભાવ હોય ગુહ.
 વૈમાનિક સુખ અનુભવી, વળી સિદ્ધિ લાહે કહે છુદ. ૪૯
 શ્રવત અકાર એકમાં, રહી રાજનગર ગોમાસ.
 જમાલપુરના પાડમાં મુજ ઉપજનો દ્યં ઉદ્ધાસ. ૫૦

નયચક્રનું પ્રકાશન

ગયા જેઠ માસમાં માટે મારા વનન પાદરામાં જવાનું થતાં આત્મસાની માણેકશાસલાઈને હું મલવા-અને તેથી જ્ઞાનલાલ પામ્યા-ગયો. એ જ્ઞાન-રક્ત પુરૂષ દ્રવ્યાતુચોગના અન્યથ અનુરાગી છે. વાત ઉપર વાત કરતાં નયચક્ર ઉપર વાત ઉપાડી: મદલવાદી કૃત દાદશાર નયચક્રની એક પ્રત કુંવરજી ભાઈ પાસે હોવાનું જણાતાં તે મંગાવેલી-તેમણે લખેલું કે, 'અક્ષરો ધણા ઝીણા અને સિધિ પડિમાના વાળી હોવાથી એનું વાચન ઘણું કટપાશ્ય છે. અને તે વાંચી તેનું યથાર્થ સંશોધન કરી આપનાર કાંઈ દેખાતું નથી. પંડિત સુખલાલ, અને પંડિત બેશ-રદાસ પણ તેનું સંશોધન કરવા અશક્ત છે.' આમ તેમણે મને હકીકત જણાવી. મેં કહ્યું: ઉપરોક્ત પંડિતો એનું સંશોધન ન કરી શકે એ સંભવતું નથી. આથી એમણે જણાવ્યું કે તમે એમને પુછાવો અને એ મંથની મૂળ અને કાંઈની કરેલી ટીકાવાળી સારી પ્રનના-જે મુલાવ્ય હોય તેનો પત્તા લાગે તો એને છપાવી ઉપ્ધાર કરીએ.

જેથી મેં આમોટ ઇતિહાસ અને ગુજરાતી સા-હિત્યના અપ્રતિમ વિદ્વાન મહાર શન શ્રી મોહન-લાલ દેશાઈ સાથે પત્ર વ્યવહાર કરવાનું માથે લીધું. આ મોમાસામાં જગમશદુર આમારામજી મહારાજ

૧ માનનિય જ્ઞાનરત્ન વકીલ શ્રી મોહનલાલભાઈ સાથે આ વિષે હું ફરી ન્યારે જિજ્ઞાસાશ્રમી રોજ પાદર ગયા ત્યારે વાત નિકળતાં-કુવરજી ભાઈએ મોકલેલી પ્રત અને કાગળ વિશે જણાવતાં તે પ્રત નયચક્રની નહિ પણ પ્રમાણ-નય તત્ત્વોમાલિકારની હતી.

ના શિષ્ય રત્ન પુણ્યપાદ મુનિ શ્રી અમરવિન્યજી સિનેર પધારેલા છે. તેઓ વિદ્વાન અને જ્ઞાનના અસાધારણ ઉપાસક હોઈ, પ્રાચીન અને અર્વાચીન હસ્તલિખિત અને મુદ્રિત ગ્રંથોનો જખરો સંચય ધરાવે છે. તેના શિષ્ય પંડિત જૂપણ ચતુરવિન્યજી જેઓ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાહિત્યના હૈંડ અભ્યાસિ છે, અને પ્રસિદ્ધ સંશોધક રા. હીરાલાલ કાપડીયાના કાર્યના અનન્ય સહાયક છે; તેમની સાથે મારા પણ ઘણા ભુનો અને ગાદ ગ્રંથો હોવાથી, પાદરામાં ઘણેલી વાત મેં એમની આગળ કહી. એટલે એમણે દાદશાર નયચક્રની ઉપા-ધ્યાય શ્રી યશોવિન્યજીની ટીકાની પ્રત પોતાના ભં-ડારમાં હોવાનું જણાવ્યું. એ પ્રત-એઓ શ્રી ન્યારે સર્વજનપ્રસિદ્ધ શેઠ અનુપચંદ મણુચંદ હયાત હતા તે વખતે ભરૂચ રિયન યથેશ ત્યારે કોઈ ઇલિયે બે નકલો ત્યાજી લખેલી લેઈ આવેલો તે તેની પાસેથી એક મહારાજશ્રીએ અને બીજી શેઠ અનોપચંદભાઈએ રાખી લીધેલી. દાદશાર નયચક્ર ઉપર શ્રી સિદ્ધાપિની કરેલી પણ ટીકા છે, એમ રા. હીરાલાલ કાપડીયાએ પ્રસંગોપાત મુનિ મહારાજ શ્રી ચતુરવિન્યજીને લખી જણાવેલું આ ઉપરથી મહારાજશ્રી માર્ફત રા. કાપડીયાને પુછાવેલું પણ એમનો એ વિષે કશો છુલાસો અમોને મળ્યો નહિ. માર્ફ ફરી અપાડ સુદમાં પાદરે જવાનું થયું; અને મારા પુણ્ય મુરખી શ્રી મોહનલાલભાઈ વરીવ જેઓ આધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળના આત્મા હોઈ આટલી ઉમરે પણ એક સમર્થ જુવાનને શરમાવે એવા ઉત્સાહ અને તરિત ગતિથી શ્રુતપ્રગટન કરી રહ્યા છે, જે પહેલી

વખતે મે વેકશન હોવાથી ખદાર ગયેલા જેથી મળી શકેલા નહિ તેમનું આ વખતે મળતું થતાં, મેં ઉપરની બધી હકીકત એમના પુછવાથી નિવેદન કરી. એ વયોવૃદ્ધ અને જ્ઞાનરદ્ધ માનનીય પુરૂષે એ ગ્રંથને જે કાંઈ શ્રમ લેતા પડે તે લઈને ત્વરિત ગતિએ પ્રસિદ્ધમાં મૂકવાની મુશ્કેલી બતાવી. અને હું સિનોર જઈ મુનિ મહારાજ શ્રી અમરવિજયજી પાસેથી પ્રત લઈ એમને મોકલું તો તે લઈ તેઓ અમદાવાદ પંડિત સુખલાલજી પાસે જઈ આવે. મેં એમને-મહારાજજી કબોઈથી પ્રત મંગાવી આપવાથી તે ભાદ્રપદમાં મોકલી વળી તેમને એક કાગળ મું-બાઈ રા. હીરાલાલ કાપડીયાને લખેલો તેનો જવાબ તેમના ઉપર આવેલો તેની ખબર મને એમણે કરી. રા. રા. શ્રી મોહનલાલભાઈ દેશાઈ સાથે ગયેલા પત્ર બ્યવહારમાં આ વિષે ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવેલો. નવચક ઉપર શ્રી યશોવિજયજીની દીકા છે એ જાણતાં એમણે આનંદશ્રવણ બતાવી અને પંડિત સુખલાલ ને બેચરલાલ એનું સંશોધન કરી શકે એ મારી શ્રદ્ધા એમને પણ અધ્યય લાગી. સિદ્ધર્થિની દીકાને ઉદ્દેશ્ય હમન જોશીએ 'સમરાઈવ્ય કહા'ની પ્રતાવનામાં કર્યો છે, એમ એ દીકા વિશે પુછપરછ કરતાં એમણે જણાવ્યું. આ દરમિયાન 'જૈનયુગ'માં એ પંડિતદ્વયે પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રકાશ કાર્ય ઉપર પ્રકાશ નાંખતો લેખ પ્રસિધ્ધ કરાવ્યો. આ ઉપરથી એ કાર્ય કેટલું ગંભીર વિરતીલું અને કટકાપ્ય છે અને ક્યા તથા કાળને કહેલા બધી ભાગ આપતો પડે એમ છે તેનો ખ્યાલ આવી શકે છે. તેમના તરફથી એકવાત એ જાણનામાં આત્મિક શ્રી યશોવિજયજીના નામથી જોગબાતી તે દીકા શ્રીસિંહ

શ્રમાશ્રમણની રચેલી અને શ્રી યશોવિજયજીએ તેનો છેલ્લો આદર્શ તૈયાર કરેલો. રા. રા. દેશાઈ શ્રી યશોવિજયજીનું ચરિત્ર તૈયાર કરે છે. તેમણે એમના ગ્રંથોની એક સંગિત યાદી કરવા માંડી છે. આ કામ પરત્વે નવચક દીકામાં કયા કયા રત અને પરદર્શનના ગ્રંથોનો ઉદ્દેશ્ય આવે છે તેની નોંધ કરી મોકલવા મહારાજશ્રીને વિનંતિ કરવાથી મુનિશ્રી ચતુરવિજયજીએ એ દીકા ઉપસક જોઈ જેથી ઉપલી હકીકતને ટેકા મળતો તેમને જણાયો. આખોઈય તપાસી જઈને તેમાંના રા. રા. દેશાઈએ માગ્યા પ્રમાણેના ઉદ્દેશ્યો તારની તેમને મોકલવા બન્યું નથી પણ આવ અંત્ય ભાગના ઉદ્દેશ્યના સંગ્રહ વાળું મુદ્દ કે જે રા. હીરાલાલ કાપડીયા તરફથી તપાસી જોવા માટે આવ્યું હતું-એમની પણ શ્રી યશોવિજયજીના જીવન કથાને અંગે એમના રચિત ગ્રંથોની યાદી તૈયાર કરી છે-તે એમને મોકલી આપ્યું. એ મુદ્દમાં કરેલો અંત્યભાગનો ઉદ્દેશ્ય મહારાજશ્રીની પ્રતમાં નથી.

આ દરમિયાન, હું કરી પાદરે ગયો ત્યારે મારા સુરજી, રા. રા. મોહનલાલભાઈ વકીશે આર્હત મત પ્રમાણે તરફથી, તેમના ઉપર તાબે આવેલો નિયેનો પત્ર મારા હાથમાં મૂક્યો.

તા. ૨૧-૧૦-૨૮

વિ. વિ. આપ દ્વારાજાર નવચક નામક નહિલે અંથનું આવરણક સંપાદન અને પ્રકાશન કાર્ય કરવાતા છે, એ સમાચાર મને જૈનયુગમાંથી જાણવા મળ્યા. તેમજ હોય તો આપને અનેકરા ધન્યવાદ ૧-ધન્યવાદ આપી બેસી રહેવામાં હું યોગ્ય નથી માનતો. આપને તદ્દવિષયક યોગ્ય એ જાણી મદદ કરી સજોરા. પંડિત સુખલાલ પાસેથી ઉક્ત ગ્રંથ છપાવવા પ્રેસ કૉપી રૂપમાં મેં એક જોડી કોપી રૂ.૧૨૦) માં મેળવેલી અને તે પણ તે અંથનું પ્રકાશનકાર્ય. અરજ કરવા મેં પાદરું તદ્દવર્તન: પત્ર જાણવાનો હેતુ એમ કે આપણે જેવ જણ્યું એકજ ગ્રંથ છપાવીએ એ રીત નથી. આદે અપ છપાવવા હજી ચોક્કસ હો તો હમ કૉપી રૂ. ૧૨૦) માં આપને આપી આમલું આ ગ્રંથપ્રકાશનકાર્ય હમું હજી કંઈએ કર્યું નથી, નહિ કરીએ. અને આપનેજ મદદ કરીએ. પત્રોત્તર આગાથી કૉપી મોકલી આપીશ. પત્રોત્તર જલ્દી મહે નેત્રો કરવા છે. કાર્ય રોજા લગશે.

લખપત્રીય મોતીલાલ.

* કબોઈમાં, શ્રી અમરવિજયજી મહારાજના ઉપદેશથી, ૧૯૨૪નું રા. ત્રીસ હજારના ખર્ચે જ્ઞાનમંદિર તૈયાર કરાવેલું છે એમાં તેમના પુસ્તકો રાખવામાં આવ્યાં છે. શ્રીરામ વિજયજી પણ પોતાના પુસ્તકો તેમાં જોડાવે છે. અને તે વસ્તુપાલના બંધાવેલો પુરાતન હિંદી. મહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજય ગણિના સમાધિ, અને કવિ દલારમના નિવાસરમાન તરિકે તે ઉત્તિપ્રાસપ્રસિધ્ધ છે. વર્તમાનમાં પણ તે વખાસલું અને આપણે એનું જ્ઞાન રખાવે છે.

પંડિત સુખલાલ અને પંડિત બેચરદાસનો સંપાદનકાર્ય પર પ્રકાશ નાંખતો લેખ બહાર પડ્યા પછી રા. રા. મોહનલાલભાઈએ હું તે અરસામાં પાદરે ગયો ત્યારે પોતાની ઝલ્મુતા પ્રમાણે મારા આગળ બેસીને કે, ગ્રંથનું સંપાદન તો ખરેખર એ પ્રમાણે થવું જોઈએ પણ લાખ રૂપિયા જેટલી રકમ હાથ પુરત એકઠી કેવી રીતે કરવી ? વળી તે દશ વર્ષો તૈયાર થનાર ગ્રંથને હું આ જીવનમાં સંપૂર્ણ કરી શકીશ કે કેમ ? કારણ કે અહીં કાર્ય મારે એકલે હાથે ઉપાડવાનું છે અને પચાત્ત તે પુરું કરે એવું કાંઈ નથી. પાંચેક હજારના અર્થથી એકાદ બે વર્ષમાં પતી બીજા એમ હોય તો તેને માટે પ્રયત્ન કરત. એમ વિચાર થવાથી મુનિ મહારાજ શ્રી અમરવિજયજી મહારાજ વાળી પ્રત તેમને

આપવા અને પાછી આપી, અને રા. રા. મોતીલાલ લાધાજીને પણ તેમના કાગળના લુવાખમાં એ મતલબનું તેમને લખી દીધું અને સાથે સાથે તે ગ્રંથ તેઓજ પ્રસિધ્ધ કરે એમ ખાસ લક્ષ્યમાં કરી. રા. મોતીલાલ લાધાજીનો તે પછી કાંઈ લુવાખ મળ્યો નથી.

આશા છે કે કાંઈ પણ સંસ્થા અગર વ્યક્તિ આ મહા મૂલ્યવાન ગ્રંથનું સંપાદન અને મુદ્રણ-કાર્ય ત્વરિત હાથ ધરશે અને એ રીતે એ ગ્રંથને અંધકારમાંથી બહાર લાવી શ્રુત-ઉદ્ધારણું પુણ્યનું બંધી પુણ્ય ઉપાર્જન કરશે.

આશા સુદ ૧૪ ગોરધનભાઈ વિરચંદ શાહ.
ચૌમાસી ચૌદશ.
મં. ૧૯૮૫

સિનોર.

અર્થશાસ્ત્રનું રહસ્ય શું ?

[લેખક રા. ઝવેરચંદ નેમચંદ શેઠ જીનીઅર બી. ડૉ. મ. મહાવીર જૈન વિદ્યાલય]

૧.

અત્યારે અર્થશાસ્ત્ર એટલું જરૂરનું છે કે દરેક મનુષ્યે પોતાના જીવનમાં તેનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરી તેને વર્તનમાં મુકવું જોઈએ. પ્રાથમિક દેશોમાં તો દરેક બાળક પુખ્ત ઉમરનો ચાપ ત્યાર સુધીમાં તે એને શીખી લે છે. અહિંઆ તો એને બહુજ થોડા જાણે છે. એને તો ઘરમથ્થનું ઉપનામ આપીને તો વાધો નહિ. અર્થશાસ્ત્ર એટલે ક્રૂપા પૈસા કેમ પેદા કરવા તે ખતાવનાઈ શાસ્ત્ર નહિ, પરંતુ સમાજમાં રહીને દરેક વ્યક્તિ પોતાની હાજતો પોતાની વાર્ષિક આવકના પ્રમાણમાં કેમ પુરી પાડે, દરેક ક્ષણે તેને ત્યારે પૈસા વાપરવાનો પ્રમંથ આવે ત્યારે તે વિચારે કે અમુક રીતે ખર્ચ કરવાથી વધુ લાભ થાય, અને અમુક રીતે કરવાથી એછા થાય. માર્શલ કરીને એક ગંજીજી અર્થશાસ્ત્રી કહે છે કે:-

man's actions in the ordinary business of life; it inquires how he gets his income and how he uses it.

અર્થાત્ અર્થશાસ્ત્ર એ જીવનના દરેક સામાન્ય વ્યવસાયમાં મનુષ્યના કાર્યની સમાલોચના છે. તે ખતાવે છે કે માણસ પોતાની વાર્ષિક આવક કેમ પેદા કરે છે અને તેને કેવી રીતે ગેળે છે.

વળી અર્થશાસ્ત્રમાં મનુષ્યને પૈસા માટે જ સંતોષે છે એવું કાંઈ નથી. પૈસા તેને માટે છે, તેના સુખને ગંજે છે, અને મનુષ્ય તેને ભોગવવા માટે છે.

અમેરીકાનો એક સમર્થ અર્થશાસ્ત્રી એલી કહે છે:

+ આ લેખ પ્રસિધ્ધ કરવાનો હેતુ એટલો જ છે કે કોઈને પણ ગ્રંથ ઉપાવી બહાર પાડવા વિચાર હોય તો, તેને માટે જોઈતી સાધનસામગ્રી મેળવવામાં મુગ્ધ મતા થાય.

Political Economy is a study of

Economics is the science which treats of those social phenomena that are due to wealth-getting and wealth-using activities of man. Economics treats of wealth; and of Man's activities in connection with wealth. Economics treats of man's welfare, studying man not simply as a producer of wealth, but as one for whose benefit all wealth is produced.

—અર્થશાસ્ત્ર એ એવી વિદ્યા છે કે જે પૈસા કમાવવાને અંગે અને તેને વાપરવાને અંગે માણસ જે જે કાર્યો કરે છે તેનાથી થતા સામાજિક પરિવર્તનનું બારીક રીતે અવલોકન કરે છે. અર્થશાસ્ત્રમાં અર્થ આવે છે, અને સાથે અર્થ માટે થતી તૈયારીઓ અને કાર્યો કે જે તે પૈસા કમાવનારો કરે છે તે પણ આવી જાય છે. વળી અર્થશાસ્ત્ર માણસને પૈસા મેળવનારો જ છે એમ કહેતું નથી, પણ સર્વે સંપત્તિઓ તેના જ સુખને ખાતર છે, એવું સાબિત કરી જતાવે છે.

આમ આપણે જો અર્થશાસ્ત્રને બરાબર અવલોકીએ તો જરૂર લાગશે કે એ કાંઈ નહતું શાસ્ત્ર નથી, એ કાંઈ ભૂગોળ, ઇતિહાસ, કે વિજ્ઞાનના જેવું નથી, પણ મનુષ્યની જીંદગીને પ્રતિસૂચી અવલોકતું, તેના જીવનના સુખમય રથને પહોંચતું, તેના અંતરને દૈન્યથી સુખને માટે પ્રેરતું જીવતું અને બળતું શાસ્ત્ર છે.

સાધારણતઃ અર્થશાસ્ત્રના મુખ્ય ચાર વિભાગો છે (૧) Production અથવા ઉત્પત્તિ, (૨) Distribution અથવા વહેંચણી, (૩) Consumption અથવા વપરાશ, અને (૪) Exchange અથવા બદલો. કેટલાક આ ચાર વિભાગમાં એક પાંચમો વિભાગ પણ ઉમેરે છે. તેને Taxation કહેવામાં આવે છે. આનો અર્થ કર અથવા વેસ એમ થાય.

Economics અથવા અર્થશાસ્ત્ર

Production ઉત્પત્તિ
Distribution વહેંચણી
Consumption વપરાશ
Exchange બદલો

હવે આપણે એક પછી એક વિભાગ તપાસીએ. પ્રથમ Production અથવા ઉત્પત્તિ લઈએ. તેના નીચે પ્રમાણે ચાર વિભાગ પ્રાપ્યમાં આવ્યા છે—

(૧) Land અથવા જમીન, (૨) Labour અથવા મહેનત, (૩) Capital અથવા સાધનો (૪) Organisation વ્યવસ્થા.

દરેક વસ્તુનું તેના જન્મ રથાનથી લઈને તેના નાશ સુધીમાં તેનું ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે મુખ્ય ચાર સ્થિતિમાં પરિવર્તન થાય છે. ખરી રીતે તો કાંઈ પણ વસ્તુ દુનિયામાં નવીન હોવાનું નથી, પરંતુ જેમ રૂ, ઘડે, ચોખ્ખા, બાજરી, વગેરે ઉત્પન્ન થાય છે તેમ તે નવીન થાય છે. રૂ ન્યારે થયું ત્યારે તેને ઉત્પન્ન કરવાને જુદા જુદા પદાર્થોની જરૂર પડી હતી, અને ત્યારે તેમાંના કોઈને પણ બહારની દુનિયામાંથી લાવવામાં નોંતા આવ્યા. તેથી જ રીતે અર્થશાસ્ત્રમાં ઉત્પત્તિ એટલે વસ્તુનું રૂપાંતર એમજ અર્થ થાય છે. અને તે રૂપાંતર એવી રીતે થાય છે કે જેથી તે રૂપાંતરનો સાચાં સાચો ઉપયોગ થઈ શકે. રૂ ભાંડુથી પીંજાયું ન હતું, વણાયું ન હતું અને તેમાંથી કપડું ઉત્પન્ન થયું ન હતું ત્યાં સુધી તે નકાસું હતું. પણ જ્યારે તેનું રૂપાંતર થયું એટલે રૂમાંથી કપડું થયું ત્યારે જ તે ઉપયોગમાં આવ્યું. આ રૂપાંતરને અર્થશાસ્ત્રમાં આપણે ઉત્પત્તિ કહીએ છીએ.

અર્થશાસ્ત્રમાં એક સિદ્ધાંત છે કે The increase of product is in general less than in proportion of the increase of capital and labour. અર્થાત્ સામાન્ય

રીતે જેમ જેમ વસ્તુની પેદાશ વધે તેમ તેમ તેની વધતી જતી કિંમત સાધન અને મહેનત એ બેના કરતાં ઓછી હોય છે. આને Law of Diminishing Returns કહેવામાં આવે છે. આપણે એને ઘટતી જતી પેદાશના સિધ્ધાંત કહીએ.

એક દાખલો લઈએ. એક વીધું જમીનનું ખેતર છે. તેમાં ઘઉં વાવ્યા છે. વરસને અંતે તે ઘઉં ઉગાડતાં આપણને ચાર બળદ, પચાસ મજૂરી એક કુવો, વગેરે કરાવ્યાનો ખર્ચ થયો. તે ખેતરમાંથી એકંદરે ૨ કર્ણી ઘઉં થયા. ને બધો ખર્ચ થયો તેની કિંમત રૂ. ૭૫ આવી, અને ઘઉંની કિંમત રૂ. ૧૩૮ થઈ. બીજે વરસે તે ખેતરમાં કુલ ખર્ચ રૂપિયા ૧૦૦નો કર્યો અને ઘઉં રૂ. ૧૫૦ રૂપિયાના થયા. ત્રીજે વરસે વળી ૧૨૫ રૂપિયા વાપર્યાં અને એકંદરે ૧૬૫ રૂપિયાના ઘઉં થયા. વળી ચોથે વરસે ૧૫૦ નો ખર્ચ કર્યો અને ૧૮૦ રૂપિયાના ઘઉં થયા આને આપણે નીચે પ્રમાણે કમવાર ગોઠવીએ—

વર્ષ	કુલ ખર્ચ રૂ.	કુલ પેદાશ રૂ.	એકંદરે નફો રૂ.
૧ છ.	૭૫	૧૩૮	૬૩
૨ છ.	૧૦૦	૧૫૦	૫૦
૩ છ.	૧૨૫	૧૬૫	૪૦
૪ છ.	૧૫૦	૧૮૦	૩૦

આમ જેમ જેમ આપણે ખર્ચ વધારતા જઈએ તેમ તેમ દરેક વર્ષે વધેલા ખર્ચના પ્રમાણમાં આપણને મળતી આવક ઓછી થતી જશે. પછી પણ ને આપણે આટલીશું નહિ તો એવું પરિણામ આવશે કે આપણો ખર્ચ ખૂબ વધી જશે અને તે વધતા જતા ખર્ચથી થતી પેદાશ ઓછી થતી જશે, અને આખરે તે રાજ્ય થશે. હજુએ ને આગળ વધીશું તો તે પેદાશ (અથવા નફો) વધુ ઓછો અથવા minus થશે. પ્રથમ વરસે આપણને ૬૩ રૂપિયા મળ્યા, બીજે વરસે ૨૫ રૂપિયાના વધુ ખર્ચથી ૫૦ રૂપિયા મળ્યા, ત્રીજે વરસે તેટલાજ રૂપિયાના ખર્ચથી ૫૦ રૂપિયા નહિ, પણ ૪૦ મળ્યા. આ આખરે આપણા સિધ્ધાંતની સત્યતા દર્શાવે છે.

આ સિધ્ધાંત સામાન્ય રીતે બધેય લાગુ પડે છે. ફક્ત તેના વખતમાં ફેર પડે છે. જ્યાં જમીન નથી હોય ત્યાં વધુ વખત લાગે, જ્યાં જમીન ફળદ્રુપ હોય ત્યાં પણ વાર લાગે, વળી જ્યાં ખાતર વગેરે સાફ વપરાતું હોય ત્યાં પણ વખત લાગે, અને જ્યાં જમીનને ખેડવાને વખત ઘણો થયો હોય, વળી તે ફળદ્રુપ ન હોય, ખાતર વપરાતું ન હોય ત્યાં આ સિધ્ધાંત જમ્મદી લાગુ પડે છે. અમેરીકા ક્રોવા નવા દેશમાં આ સિધ્ધાંત બહુ મોડો લાગુ પડે છે, અને હિંદુસ્થાન અને ચીન જેવા પ્રાચીન દેશમાં ક્યારેયો આ સિધ્ધાંત લાગુ પડ્યો છે.

ઉપરનો સિધ્ધાંત ન કિંતુ જમીન ઉપર, પણ ખાણોમાં, અને રહેવાના ઘર બાંધકામમાં પણ લાગુ પડે છે. પરંતુ ખાસ કરીને એને જમીન ઉપર લાગુ પડતો વધુ જોવામાં આવે છે.

હવે આપણે ઉત્પત્તિના દ્વિતીય વિભાગમાં એટલે મજૂરી ઉપર આવીએ. અર્થશાસ્ત્રમાં મજૂરી બે પ્રકારની છે. Productive labour અને unproductive labour, ઉત્પાદક-અથવા ઉત્પત્તિ કરનારી મજૂરી અને અનુત્પાદક-અનુત્પત્તિ કરનારી મજૂરી. વસ્તુતઃ દરેક મજૂરીના હેતુ કાંઈક ઉત્પન્ન કરવાનો હોય છે. પરંતુ કાંઈક મજૂરી એવા હેતુથી થાય કે જેથી સમાજને લાભકારક થવાને બદલે હાનિકારક થાય, અથવા તે હેતુ પાર ન પડે અને આરંભેલા કાર્યને વચમાં જ મુકી દેવું પડે. આમાં બ્યારે થાય ત્યારે આપણે તે મજૂરીને અનુત્પત્તિ કરનારી મજૂરી કહીએ. દાખલા તરીકે લડીયારો, રસોઇયો, વગીસો, દાકરો સર્વે ઉત્પત્તિ કરનારી મજૂરી કહે છે, પણ ચોર, કબ, વગેરે અનુત્પત્તિ કરનારી મજૂરી કહે છે.

દુનિયામાં મજૂરી બે વસ્તુઓ ઉપર આધાર રાખે છે. એક તો મજૂરીની મંખ્યા અને બીજી તેઓની કાર્યદક્ષતા અથવા efficiency. ને કામદારો વધારે હોય તો વધારે મજૂરી થાય, અને ઓછા હોય તો ઓછી થાય અને બીજી બાજુએ કામદારોની સંખ્યા ખૂબ હોય-જેમ આપણે હિંદુસ્થાન

અમેરિકા એમને જમ્યા ન આપે, આફ્રિકા ઘર ન આપે, ઓસ્ટ્રેલીયા પણ ખેસારો ન કરવા દે. યુરોપના લોકો તો ગમે ત્યાં જઈ શકે તૈમ છે, એટલે એમને કાંઈ હરકત નથી, પણ હિંદીઓ અને ચીનાઓને ખાસ વિચારવા જેવું છે.

અસ્તુ. હવે પછી આપણે કાર્યદક્ષતા કેમ વધે અને શાથી વધે તે જોઈશું.

૨

[આપણે ઉપર જોઈ ગયા કે અર્થશાસ્ત્રના ચાર વિભાગો છે. તેમાં Production અથવા ઉત્પત્તિના Land અથવા જમીન, Labour અથવા મજૂરી, Capital અથવા સાધન અને Organization અથવા વ્યવસ્થા એ ચાર ભાગો છે. જમીનમાં આપણે 'ઝોઈ થતી પેદાશ' નો સિદ્ધાંત જોયો. આપણે મજૂરીમાં મજૂરોની સંખ્યા શાના ઉપર આધાર રાખે છે તે પણ જોયું. હવે આ લેખ માળામાં આપણે મજૂરોની કાર્યદક્ષતા શાના ઉપર આધાર રાખે છે તે જોઈશું.]

કાર્યદક્ષતા પ્રથમ (૧) આખો હવા (૨) વંશ (૩) જીંદગીની જરૂરીયાતો (૪) તે મજૂરની શુદ્ધિ, કલ્પના ચક્રિત, વગેરે (૫) પ્રમાણિકતા, ખત, વગેરે નૈતિક ગુણો, (૬) આશા, સ્વતંત્રતા અને (૭) તારકાલિક અને યોગ્ય બદલો એ મુખ્ય સાત બાબતો પર આધાર રાખે છે.

(૧) પ્રથમ આખો હવા લઈએ. દાખલા તરીકે હિંદની આબોહવા અને યુરોપની. અહીં ઉનાળામાં તાપ સખત, ચોમાસામાં વરસાદ ખૂબ, અને શિયાળામાં પંજન્ય જેવા ભાગમાં ઠંડી પુષ્કળ; તેથી ઉલટી આબોહવા યુરોપની. ત્યાં તાપ થોડો, વરસાદ પણ થોડો અને ઠંડી પણ જોઈએ તેવી અને માફક આવે તેવી. અહીં ઉનાળાનો તાપ એટલે સુધી અસર કરે છે કે આપણે બપોરના મુવાનું મન થાય, કામ કરવાનું ગમે નહિ. વર્ષા આવે ત્યારે આસામ અને સમુદ્ર કાંઠાના પ્રદેશોમાં બદાર સુવાનું ગમે નહિ; અને જ્યારે શિશિર આવે ત્યારે સવારમાં ઉઠાય ગોડું, સુપાય પહેલું-આમ આબોહવા આપણી

કાર્યદક્ષતા ઉપર અસર કરે છે. યુરોપમાં મજૂરોને ઉત્સાહિત કરે તેવી આબોહવા છે. એટલે એ લોકો સાફ કામ કરી શકે છે.

(૨) પછી લઈએ વંશ. વંશમાં અગત્યતા જેવું કાંઈ જણાતું નથી. પણ એટલું કહીએ કે એક બાલુ ક્ષત્રિય વંશજોનો લગાવક સ્વભાવ, સુંદર સર્વિગ પ્રખર ઓજસ અને બીજી બાલુ વંશિક અને બ્રાહ્મણની કામગીરી કાયા, એ બેમાં ફેર પડે છે તેમ તે બંનેની કાર્યદક્ષતામાં પણ કેટલેક અંશે અને કેટલેક સમયે ફેર પડે છે. તેથી આપણે તેને પણ ગણતરીમાં લઈશું.

(૩) ઉપરની બાબતોથી પણ વધુ અગત્યની જીંદગીની જરૂરીયાતો છે. હિંદી મજૂરો અંગ્રેજ મજૂરો કરતાં શુદ્ધિમાં એક લેશ માત્ર પણ કમ નથી. કદાચ વધે પણ ખરા. પરંતુ તેમની હૃદય-દ્રાવક દશા જોઈને આપણી શુદ્ધિ કાંઈ કામ કરતી નથી. દુઃખ જોયું જતું નથી. એમનો ખોરાક ફક્ત દેહ અને પ્રાણને સંધી રાખવાની ખાતર જ. પગાર જોઈએ તેટલો શું પણ પોતાને પોષવાને પણ પુરતો નહિ મળે. પછી વસ્ત્રોનો સવાલ ક્યાં આવ્યો? યુરોપીય મજૂરોને અઠવાડિયાના સરેરાશ ૩ પાઉન્ડ મળે છે. એટલે ૪૦ રૂપિયા થયા. જ્યારે હિંદી મજૂરને અઠવાડિયાના સરેરાશ ૧-૭ રૂપિયા મળે છે! આપણું હૃદય ત્યારે આપણે એ બેને ક્યાં સરખાવીએ?

(૪) મજૂરની શુદ્ધિ તેના કામમાં નાનો મુનો ભાગ ભજવતી નથી. શુદ્ધિથી કાર્ય જેટલું સુંદર થાય છે તેટલું ચારીરિક બળથી ભાગ્યે થાય. એક અમલદાર મહીને રૂ. ૬૦૦ મેળવે છે, બીજો જ અમલદાર રૂ. ૩૦૦ મેળવે છે; એક ઝવેરી રાજાના રૂ. ૨૦૦ કમાય છે, બીજા બીજો જ ઝવેરી રૂ. ૫૦ સ્થેપ માંડ માંડ મેળવે છે.

(૫) આમ શુદ્ધિ, આતુરતા, પ્રમાણિકતા વ્યક્તિએ વ્યક્તિએ ફેર પાડે છે.

(૬) હવે લો સ્વતંત્રતા અને આશા. ગુલામ જેટલું અને જેવું કામ કરે છે તેના કરતાં અધિક સુંદર પગારદાર માણસ કરે છે. બારડોલીનો દુબળો ખેતરમાં આખો દિવસ કામ કરે અને રાતનાયે

થોડાક કલાક કામ આપે. તેનાથી ગુજરાતનો છ કલાક કામ કરતો મલુર વધુ કામ કરે છે.

(૭) ગરીબ વિચારી દુબળાને ખબર નથી કે એના સારા કાર્યની કિંમત એના માલીક પાસે કેટલી થશે. એને મન ગમતો બદલો મળશે કે નહિ. તેથી એ કામ એાહું કરે અને બીન કાળજીથી કરે.

કાર્યદક્ષતા વળી મલુરની કેળવણી ઉપર આધાર રાખે છે. દાખલા તરીકે એક રંગારો હોય. તેને તેના કામ માટે અમુક નતની, અમુક હંદ સુધીની અને અમુક પ્રમાણની કળાની જરૂર છે. રસ્તામાં ચાલતો માણસ એનું કામ સફાઈથી ન કરી શકે. તેની જ રીતે સુધાર, હુદાર, કડીયો, વગેરે. આ ઔદ્યોગિક કેળવણીની વાત થઈ. આની સાથે દરેક મનુષ્યને તેના માનુષિકપણને બંગે, થોડીક સર્વજન્ય-સામાન્ય કેળવણીની જરૂર છે. જેમકે એને લખતાં, વિચારતાં જાણવું જોઈએ. એ તો તેને જેટલું જીવન આપસ્યક હોય તેટલું જ બદલે તેથી ઉતરતું છે. મનુષ્ય પોતાનું કર્તવ્ય સમજે અને કરી જાણે એટલું તો તે જરૂર રાખે. આનાથી તે પોતાનું કાર્ય વધુ સરળ રીતે અને સારી રીતે કરી જાણે છે. મલુરને પણ, તેથી, આની જરૂર છે.

x

x

x

(૩) સાધન મૂડી વા Capital.

આ પછી આપણે ઉત્પત્તિના તૃતીય વિભાગ સાધનને તપાસીએ. આ જગ્યાનો એવો છે, વખત એવો છે અને સદી પણ એવી છે કે જેમાં પ્રતિક્ષણ ગાણ્યને સાધનોની જરૂર પડે છે. પૂર્વકાળમાં ઘણું કામ હાથથી થતું. તે વખતમાં સાંચા કામ નજીવું હતું. અત્યારની 'મીસો' તે વખતમાં 'ચરખા' હતી, અને 'રૂલ્' 'પગ' હતી. તેથી દરેક ઉદ્યોગમાં-મેતી-વાડી, રૂ કંતામણ, કાપડ વણાવ, મોટરો, એંજીનો, વગેરે સાધનોની ખૂબ જરૂર છે. સાધનો પૈસા ચિવાય ન મળે. એટલે મુડીવાંદોનો જમાનો આવ્યો છે એમ કહેણે.

તો પછી સાધનો દેશમાં એકંદર રીતે કેમ વધે, અથવા લોકો મુડીવાળા કેમ થાય એનો વિચાર

કરીએ. આ નીચેની બાબતો ઉપરથી જોઈ શકાય:-

(૧) જેટલે દરજ્જે લોકો લવિધ્યની જરૂરી-યાતોને આજે વિચારી શકે, તેને માટે આજથી વ્યવસ્થા કરી મુકે તેટલી મુડી દેશમાં વધે. આ મુડીથી દેશને ખૂબ લાભ થાય. દેશના ધંધાઓ એના ઉપરજ નમે છે. અને તેથી જેટલાં સાધનો વધારે તેટલા ધંધા વધારે, અને તેટલી લોકોની સમૃદ્ધિ વધારે.

(૨) પૈસાના બચાવ પાછળનો ધરાદો એક નથી હોતો. મુખ્યત્વે કરીને તે તેના કુટુંબની જરૂરી-યાતોને માટે પૈસા બચાવે છે. જેટલે અંશે તેની કુટુંબ પ્રત્યેની પ્રીતિ વધુ તેટલે અંશે તે વધુ બચાવે. આનો ધરાદો વળી પૈસાદાર થવાનો પણ હોય છે. સમાજમાં પોતે વધુ શ્રેષ્ઠ ગણાય તેથી તે વધુ પૈસા બચાવે. આથી પણ દેશમાં પૈસા વધે.

(૩) જરૂરીયાતોને પુરી પાડતાં બચતો હિસ્સો. હિંદીઓની માણસ દીઠ સરેરાશ વાર્ષિક આવક રૂ. ૨૬ ની છે તેમાંથી તેનો ખોરાક બાદ કરીએ. તો ભાગ્યે એકાદ રૂપિયો રહે. ખોરાક પણ પુરતો મળતો નથી. બીજી બાજુ અમેરિકા અને ઇંગ્લેન્ડ લો. અમેરિકાની સરેરાશ આવક રૂ. ૭૦૦ ની છે અને ઇંગ્લેન્ડની રૂ. ૪૦૦ ની છે. તેમનો ખરચ બાદ કરતાં તેઓ હિંદીના કરતાં વધુ બચાવી શકે છે.

(૪) હાંદગીની અને મિલ્કતની સહીસલામતતા. લોકો. પૈસા ત્યારે જ બચાવી શકે ત્યારે તેઓને એમ લાગે કે તેમનો જનમાલ સહીસલામત રહેશે. એઓ એમની ગમે તેટલી ઇચ્છા ધરાવે છતાં તે ફરજિયાત એમને પૈસા બચાવવા નહિ પડે. તેઓ જાણે છે કે પૈસા ગમે તેટલા બચાવ્યા છતાં તેઓ તેને લવિ-બમાં વાપરી શકશે નહિ. તો પછી તેઓ શું કરવા બચાવે? કંઠાય હુંટાર્જીઓ લઈ જાય, સરકાર વેશે નાખી મિલ્કતને હુંટવી લે, દુરમન સજા દેશને છટી લઈ તેને પાપમાલ કરે. આથી જે જે દેશમાં પ્રજાનો જનમાલ સહીસલામત હોય તે દેશમાં મુડી-દાર લોકો વધુ હશે, લોકો ધનવાન હશે, સમૃદ્ધ હશે, અને સુખી હશે. અફઘાનીસ્તાન એ દાખલારૂપ બસ છે.

(૫) પૈસાનો ઉપયોગ—દુનીયામાં યુરોપ એવા પ્રાચર અને સમર્થ પ્રગતિમાળ પ્રદેશ પણ છે, જ્યારે આફ્રિકા, અને દક્ષિણ અમેરિકા એવા પછાત પ્રદેશો પણ છે. આફ્રિકાની કેટલીક જ્વતો સિક્કા શું છે એ પણ જ્વજ્વતી નથી હોતી. તેથી તે લોકો પૈસાને ખચાવી તો શું શકે? ખચાવવાનું કાંઈ બાકી રહ્યું હોય તો તે અનાજ, વગેરે. પણ અનાજ તો અમુક પ્રમાણમાં અને અમુક વખત સંધીજ રાખી શકાય. તેથી તે બહુ ભેગું ન કરાય. તે ખગડી જાય, સળી જાય, ખજી જાય તેથી જે દેશના લોકો પૈસાનો ઉપયોગ સારીરીતે જ્વજ્વતા હોય તે જ પૈસાને ખચાવી શકે છે, અને તેજ લોકો ધનવાન અને સમૃદ્ધ હોઈ શકે.

(૬) ખચતના પૈસાને રોકવાના સહીસલામત અને કાયદાકારક સ્થાનો—આ સ્થાનો તે અત્યારે બેંકો, શેર કંપનીઓ, વગેરે છે. લોકોને પોતાનાં નાણાં સહીસલામત રાખવાં હોય તો તેમને જ્વની-નમાં દાવતા કરતાં બેંકોમાં અથવા દેશના ઉદ્યોગોમાં રોકે. આથી એ લોકોને કાયદો થાય અને દેશને પણ કાયદો થાય. વળી દેશમાં મુડી વધે અને દેશ સમૃદ્ધિવાન બને. જ્વનીનમાં દાટેલાં નાણાં બ્યાજ ન આપે. જ્યારે બેંકોમાં મુકેલાં નાણાં બ્યાજ આપે અને બેંકો તે નાણાંને ઉદ્યોગોમાં રોકતી હોવાથી ઉદ્યોગોને પોષણ મળે. પરિણામે દેશ સમૃદ્ધ થાય.

આથી જ્વનાં બેંકો વધુ હોય, તે સારી રીતે ચાલતી હોય, દેશના બ્યાપાર, ઉદ્યોગને અનુકૂળ અને યોગ્ય પ્રમાણમાં હોય જ્વનાં લોકો પૈસાને વધુ ખચાવશે. આ વાત યુરોપમાં દલીલૂત થઈ છે. લોકો તો નાણાં ખચાવે, પણ પછી તો તે નાણાંને સહીસલામત રાખવાને બેંક જ જોગવાના તેથી જ્વનાં બેંકો સુદઢ, સુયોગ્ય અને સુરક્ષિત હોય, જ્વનાં ઉદ્યોગો પથાયોગ્ય પ્રમાણમાં ચાલતા હોય જ્વનાં પૈસા વધુ બચે અને મુડી વધે એ નિર્વિવાદ છે. દિલ્હિસ્થાનમાં મુડી બહુ નથી એનું કારણ બેંકોની કુદૃશ પણ છે. કેટલાયે લોકો બેંકોને જ્વખાના પણ નથી!

(૭) બ્યાજનો દર—પૈસાને તો ખચાવ્યા પણ પછી કિંમત થાય જ્વકે એ પૈસા તકામા પાસે પડી

રહે એના કરતાં એને કાઈને ધીરી બ્યાજ કમાઈએ તો ઠીક. જ્વનાં બ્યાજ વધુ મળે જ્વનાં આપણી ચિત્ત-વૃત્તિ દોરાય. સાથે મિલકતની સુરક્ષિતતા પણ જ્વખા-વાઈ રહે તે આપણે જોઈએ છીએ તેથી જ્વનાં બ્યાજ સારા પ્રમાણમાં મળે અને મુડી સલામત હોય જ્વનાં પૈસા વધુ ધીરાય. વળી જ્વનાં જ લોકોને પૈસા ખચાવવાની લાલસા થાય. એ લાલચથી લોકો પૈસા ખચાવે.

ઉપર પ્રમાણે આપણે સાત વાતો કહી. જ્વનાં એમની ઉણપ હોય જ્વનાં મુડીની અને મુડીદારોની, સમૃદ્ધિની અને સમૃદ્ધિવંતોની અને છેવટે સુખની અને સુખીઓનીયે ઉણપ હોય. અત્યારના મુડીવા-દના જ્વનાનાં જ્વનાં મુડીની રેલછેલ હોય જ્વનાં સમૃદ્ધિ હોય. જ્વનાં મનુખ્ય પ્રયાન અને કુદરત કદાચ પાણી ભરે. યુરોપમાં દિલ્હિસ્થાનના પ્રમાણમાં આ સાતેય વાનાં વધારે ઠીક પ્રમાણમાં છે અને તેથી જ્વનાં કુદરત પ્રમાણમાં વિશ્વ હોવા છતાં ઉદ્યોગો સારી રીતે ચાલે છે, અને લક્ષી અદાળ છે. કર્મચીર દિલ્હિસ્થાન કુદરત હરતામલકવત્ હોવા છતાં ગરીબાઈનું પાણું સેવે છે. એનું ધન કહેવાય છે કે માથા દીઠ ૨૦ રૂપીઆ આવે છે; અને એકંદરે ૫૦૦ થી ૮૦૦ કરોડ રૂપીયા ગણાય છે. આના વડે એ દિંદ અન્ય વસ્તુઓ મુલલ હોય તો ધણુંયે કરી શકે. આ બ્યાજતરમાં મુખ્ય ખામી તો બેંકોગતી છે. અને તે સુધારવાની ખૂબ જરૂર છે.

(૪) વ્યવસ્થા પા Organisation

હવે છેવટે ઉત્પત્તિના ચોથા લાગ ઉપર આનીયે વ્યવસ્થા એ આ વિભાગ. એને અંગ્રેજીમાં Orga-nisation કહે છે, કાંઈ પણ ગીઢ હોય તેમાં ૨, લખખા તરીકે, કંતાનું હોય અને વજાનું હોય. તે ગીઢમાં આંતરવ્યવસ્થા તથા બહારની વ્યવસ્થા સારી હોવી જોઈએ. તેમાં ૨ સાદ કરવાનું કામ અમુક વિભાગમાં હોય, તેને પિંજવાનું કામ ખીજમાં, વજાનું નીતનમાં એમ દરેક જુદું જુદું કામ વહેંચાઈ ગયું હોય. પછી દરેક વિભાગમાં જોઈતી વસ્તુઓ ટુરત ટુરત આવતી જતી હોય. તેમાં વખતનો દુખાય ન થાય. વળી દરેક વિભાગ અરસપરસ આ-

ધાર રાખતો હોવાથી તે દરેકનું કામ યોગ્ય રીતે થાય. આ રીતની જે વ્યવસ્થા તેને આપણે Organisation અથવા વ્યવસ્થાનું સ્વરૂપ આપીએ.

આધુનિક ઉદ્યોગોની વસ્તુ સ્થિતિ બેતાં આ વિભાગમાં નીચેના મુદ્દાઓ ધ્યાનમાં લેવા ધટે છે:-

(૧) યંત્રો અથવા machinery (૨) કાર્ય વહેંચણી અથવા Division of Labour (૩) પ્રદેશીય ઉદ્યોગો અથવા Localisation of Industries (૪) બહોળી અને નાની ઔદ્યોગિક ઉત્પત્તિ અથવા Large-scale and small-scale Production (૫) વ્યાપાર નિયંત્રક અથવા Control of Business.

આ મુદ્દાઓને એક પછી એક લઈએ. અને તેમને તપાસી બેતાં માલમ પડશે કે આચારના સમયમાં વ્યવસ્થા અથવા Organisation ઉદ્યોગમાં

કેટલો અગત્યનો ભાગ ભજવી રહી છે. જુઓ યંત્રો ફુનીયાના દરેકે દરેક ઉદ્યોગમાં યાંત્રિક ઉત્પત્તિ પણ પેસારો કરી રહી છે. કાપડ વણાડ, ખેતી, એક ઠેકાણેથી બીજી જગ્યાએ લઈ જવાનાં વાહનો, ઘર બાંધકામ, વગેરે સર્વે ઠેકાણે યંત્રો કામ કરી રહ્યાં છે. તેમાંથી સૌથી પ્રાધાન્યતાવાળો દેશ જુઓ તો તે અમેરિકા છે. એ યંત્રોનો વિકાસ પ્રાચીન નથી. અઢારમા સદીમાં તો તેની ફક્ત શરૂઆત જ થઈ હતી. અને આજે દોઢસો, બસો વરસમાં તો તેણે બાજ પથરી દીધી છે. ઇંગ્લેન્ડ એ એની પહેલ કરનાર હતું. અને તેથી તે આજે સર્વ વાળતામાં શ્રેષ્ઠ પદ ભોળવે છે.

હવે પછી આપણે યંત્રથી થતા ફાયદા અને ગેરફાયદા વગેરે લેઈશું.

જ્ઞાતિભોજન

૧

પ્રાચીન

જગદ્ ભવન્તિ મૂતાનિ । અનથી પ્રાણીમાત્ર પેદા થાય છે. મનુષ્યમાત્ર કેઈ પણ પ્રકારના ભોજન વિના જીવી શકે નહિ. ઘણા પ્રાચીન કાળમાં મનુષ્યની વસતિ કરતાં વનસ્પતિ અને કાણી વધારે હતી. લોકો કંદમૂળ અને ફળ ઉપર જીવન ગુજારતા. મનુષ્યની વસતિ થોડી હોવાથી વનસ્પતિને જરૂરનો કાર્બન-આપાનવાયુ મળી રહેતો નહિ. આથીજ દ્રવ્યના યત્ન કરવાની શોધ; અને એ પ્રયાગે ધાર્મિક સ્વરૂપ લીધું. દ્રવ્યપદાર્થોની ઉત્પત્તિ ઘણી, આથી યત્નમાં હોમવાના દ્રવ્યનો દિસાખ ન હતો. યજુર્થી હવામાં આપાનવાયુનું પ્રમાણ વધી જતું, વનસ્પતિને પોષણ મળતું. વનસ્પતિથી વરસાદ આવતો. વરસાદથી અન્ન પાકતું. અનથી જીવમાત્રનું પોષણ થતું. આથી જ ગીતાજમાં કહ્યું છે કે :-

જગદ્ ભવન્તિ મૂતાનિ વર્જન્માદત્તસંભવઃ ।

યજ્ઞાદ્ ભવતિ વર્જન્મો યજ્ઞઃ કર્મેષુમુદ્ભવઃ ॥

ગીતા અ. ૩, શ્લોક ૧૪.

“પ્રાણીઓ અનનથી પેદા થાય છે, અન્ન વરસાદથી નિપજે છે, વરસાદ યજુર્થી વરસે છે, યજુર્ કર્મે કરવાથી થાય છે.”

પરંતુ આજ અનાહારીઓની સ્થિતિ દુઃખમય છે. અનેકને આજ અન્ન માટે વલખાં ખાઈ પડે છે. જંગલો કપાયાં અને કપાતાં જાય છે. આજ વીસમી સદીનો સમય છે. અંગ્રેજ શોષક રાજ્યની તિનો આજ અમલ થઈ રહ્યો છે. આને સમયે દ્રવ્યપદાર્થોની દુરપયોગ અસહ્ય છે. યજુર્માંથી ધૂતિને જ્ઞાતિભોજનમાં દ્રવ્યપદાર્થોની દુરપયોગ વધી ગયે છે. દુઃખી સ્થિતિને એ પ્રયા વિશેષ દુઃખમય બનાવે છે.

ફળાહારના એ સમયમાં મનુષ્યને વિવિધ વાનગીઓનું કે સ્વાદનું જ્ઞાન ન હતું. સ્વાદ લેતા, તે માત્ર સાત્ત્વિક જ. ખરી રીતે સૃષ્ટિને અનુરૂપ, પશુપક્ષીઓને અનુરૂપ મનુષ્યનું પણ જીવન હતું. તેમને આધિ, વ્યાધિ કે ઉપાધિ ન હતી. પૃથ્વી તેમની જ હતી. પેદા પુરતું ગોળવવાની જ તેઓ તરહી લેતા. જો સિતે મનુષ્યની શુદ્ધિએ કંઈ કંઈ

શોધી કાઢ્યું. રાજ્યો રથપાયાં, ધર્મના વાડા બંધાયા, સમાજો રથપાયા. ટાટ તાપ કે વરસાદનો ભય ન રહે, તેમાં ધર બાંધવાની કળા શોધાઈ. વસ્ત્ર તત્ત્વમાં અને ભાતભાતનાં વસ્ત્રો રચાયાં. અન્નમાંથી અનેક પ્રકારના રાજસિક અને તામસિક સ્વાદની શોધ થઈ. વિવિધ વાનગીઓ તૈયાર કરવાની રીતો શોધાઈ. મનુષ્ય જડવાદમાં ખુબ આગળ વધ્યો. છાંદગીની ભવિષ્યની આવશ્યકતાઓ અને એશઆ-રામની વસ્તુઓ વધારે અને ચિરસ્થાયી કેમ થાય, તે તે શોધવા લાગ્યો. ધનિક અને ગરીબના વર્ગ પડી ગયા. ઇન્દ્રિયોની વૃદ્ધિ અને લોભની પાછળ કામ, ક્રોધ, મોહ, મદ, મત્સર, દ્વેષ, ઇર્ષ્યા ઇત્યાદિ અનેક રોગોએ જડ થાલી. દેવવરૂપ મનુષ્યે કુદરતથી વિરુદ્ધ બની આસુરી સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. ચિન્તા વધી અને ઉપરથી સુખી જણાતું દુઃખમય જીવન પ્રાપ્ત થયું. સંસારના સ્વાદમાં તેને પરમ સુખ જણાયું. આ નવી સ્થિતિમાં તે પોતાને સુધરેશો માનવા લાગ્યો. જમવાજમાડવાની પ્રથા હવે ઉત્પન્ન થઈ. માંગલિક પ્રસંગોએ ભાષ્ટપિત્રાદિ, સગાંસંબંધીને અને મિત્રમંડળને તે આમન્ત્રણ આપવા લાગ્યો. દરેક ધાર્મિક ક્રિયાની પાછળ જમવાજમાડવાની રીત પડી. સગાંસંબંધી મિત્રો વળજે માન તથા કુળશુર સૌ ભેગા થાય, સૌ આનંદ કરે, ધાર્મિક ક્રિયા થાય અને ભેગા ભેરી સૌ જીવે. આમાં સંસારીઓ એક મહા આનંદ માનતા હોય અને તેથી આવી પ્રથા જન્મ પામી હોય, તો તેમા આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. સર્વત્ર બ્રાતૃભાવ હતો, ઇશ્વરરૂપાની ઉણપ ન હતી, સૌ દેવાના ઉમંગકાંથી શક્તિ પ્રમાણે પ્રસંગ ઉજવતા.

આ પ્રમાણે જાતિભોજનનું સરૂઆતનું સ્વરૂપ હશે, તેના પચાસ પૂર્વ આફ્રિકામાં વસતા ગુજરાતી ભાષ્યોના જીવનમાંથી કીક આવશે. દરેકને પોતાનું મિત્રમંડળ હોય છે. જેની સાથે સારો સંબંધ હેતુભાવ કે સગાઈ હોય છે, તેના આમાં સમાવેશ થાય છે. સાગે પ્રસંગે સૌ પોતાપોતાના મિત્રમંડળને જમવાનું આમન્ત્રણ આપે છે. આવા મિત્રમંડળમાં વીસથી પચાસ માણસ હોય છે. આવા પ્રસંગો

કેટલાક જાણી નેહને લાવે છે. કેટલાક ગ્રેડ મળે તો, પહેલી વખત પત્ની આવે તો, કોઈ મિત્ર દેશમાં જતો હોય તો, પુત્રનો જન્મ થયો હોય તો, અથવા એના કોઈ બીજા કારણથી આવાં જમણુવાર કરે છે. આ અયોગ્ય કે નિંષ્ઠ તો નથી જ, પરંતુ સમગ્ર શકાય છે કે આમાંથી જ જતે દિવસે ફરજઆત પ્રથા જન્મ પામે છે. ઘણી વખત જમણુ કરવાની વૃત્તિ ન હોવા છતાં, પગાર ઝોઝો હોવા છતાં, બીજાઓને ત્યાં સંબંધને ખાતર જમી આવેલા હોવાથી અને મિત્રોની હસતાં હસતાં થયેલી ટીકારથી ઘણાને આવાં જમણુ કરવાં પડે છે. પ્રાચીનકાળમાં પણ આવી કંઈક સ્થિતિ હશે અને તેમાંથીજ જતે દિવસે ફરજઆત શરૂ પડી ગઈ હશે. અહીં પણ જે કાપમનો વસવાટ થાય, તો દેશની માફક જમણુવારની શરૂ જડ થાશે.

જતે દિવસે ગામો અને ગોળ બંધાઈ ગયા અને સૌ પોતાની ફરજ સમગ્ર જમવા જમાડવા લાગ્યા. માંગલિક પ્રસંગો ઉજવવા લાગ્યા. પ્રેતભોજન કેવી રીતે જન્મ પામ્યાં, તેના નિર્ણય કરવો સહેલો નથી. હું માનું છું કે છેક શરૂઆતમાં પ્રેતભોજન નહિ હોય, માંગલિક પ્રસંગો જ ઉજવાતા હશે. શ્રાદ્ધની ધાર્મિક ક્રિયા હતી. શ્રાદ્ધની ક્રિયામાં શુંદર ભાવના હતી. ગરીબોને અને મંદિર, ગોશાળા, મકે, વગેરે ધાર્મિક સંસ્થાઓને દાન અપાતાં. ગાયની પૂજા થતી. બ્રાહ્મણો સમાજનું કલ્યાણ કરતા અને ત્રણે વર્ણે તેમને દાન આપી પોષતા, શ્રાદ્ધને નિમિત્તે પ્રેતને કલ્યાણાર્થે ભૂદેવને જમાડવાની ભાવના જાગી હશે. અને એ વિશાળ ચત્રાં શુદ્ધિ પામી કુટુંબ અને કુટુંબમાંથી આપુ ગામ જમાડવાની પ્રથા ઉત્પન્ન થઈ હશે. લોકો અન્નદાનને શ્રેષ્ઠદાન ગણતા. તેમનું અસાન વધતું થયું અને બ્રાહ્મણો લોભી થતા ચાલ્યા. અંધશ્રદ્ધા વધવા લાગી. પ્રેતની સદ્ગતિ થાય, એવી ભાવનાથી અન્નદાનની-પ્રેતભોજનની-પ્રથા જન્મ પામી હશે. સામાન્ય વર્ગ પાસે ધનધાન્ય ઘણું દત્ત; આથી જાતિભોજનને સ્વરૂપે અન્નદાન આપવાં એ સૌને સહેલું થઈ પડ્યું હશે.

છેક અંગ્રેજી રાજ્યના અમલ સુધી ઇશ્વરકૃપા સારી હતી. જમણમાં શું નોંધ્યો? ઘી ઘઉં, ચોખા, દાળ અને ખીચ કેટલીક પરચુરણ વસ્તુઓ. પ્રસંગ આવવાનો હોય તે પહેલાં છ માસથી ધરની ભેંસોનું ઘી એકકું કરવામાં આવતું, થોડુંઘણું ઉઝીનું લેવાતું; જવદશેજ કોઈ વેચાતું લે. આમ ઘીની સગવડ થતી. યાત્રિકોજનના ખર્ચના આંકડામાં ઘીના જ આંકડો મુખ્ય હોય છે. અસખત પહેલાં પૈસો મોથો હતો, પણ સાથે સાથે સોંધવારી પણ આશ્ચર્ય પમાડે તેવી હતી. આના પ્રમાણ માટે 'નવજીવન'ની પાછળની ફાઇલોમાંથી મોગલાધીના સમયના લાવના આંકડા નોંધ લેવા. ઘી એકકું થઈ શકતું, તે ઘણા માની શકશે નહિ; પણ અવલોકન કરનારથી જો વાત અનુભવી ન હોય. વીરોક્ષ વર્ષ ઉપર મારા કુટુંબમાં લગનખર્ચ માટે પાંચ મણુ ઘી એકકું કરવામાં આવ્યું હતું. વીશ વપ પહેલાં આટલું જો શક્ય હતું, તો તે પહેલાં જ્યારે એક ભેંસ દરરોજનું એછામાં એછું બે રતલ ઘી આપતી, ત્યારે શું નહિ હોય? સામાન્ય રીતે બે ભેંસ તો ઘણા ખેડૂતો રાખતા અને રાખે છે. એકજ ભેંસ દૂધથી હોય, તો પણ છ માસમાં પાંચથી આઠ મણુ ઘી એકકું થઈ શકે. ઉણપ રહે તો ઉઝીનું લે. ઉઝીનું પણ ઘણું મળે. લાતુલાવ સારો હતો. સૌ પરપર મદદ કરતા. ઘઉં, ચોખા, કઠોળ વગેરે ધાન્ય ખેતરમાં પાકતાં. ભ્યાં ઘઉં ન પાકતા, ત્યાંના લોક કેરીઓ અથવા બીજા અનાજના બદલામાં ઘઉં લાવતા, તે જાણીતું છે. કેરીઓના બદલામાં ભાણમાંથી ઘઉંનાં ગાંઠાં ખેડૂતો ભરી લાવતા, અને આજ પણ લાવે છે એ મેં નજરે જોયું છે. બાકીની વસ્તુઓ જાતમહેનતથી અથવા દામ ન આપવા પડે તેવા બદલાથી મળી રહેતી. સગાંવહાલાંને આપવાનો રોકડ નાણાંની વ્યવહાર અત્યારે ખૂબ વધી ગયો છે, પહેલાં છેક થોડો હતો. અત્યારની પેઢે જરૂરીઆતો વધી ગઈ ન હતી. જેની પાસે જેટલું હોય તેમાંજ તેની જરૂરીઆતો સમાવી. વાળદં ઈલાદિવસવાયાંને રોકડ કંઈ જ આપાતું નહિ, અલજ આપાતું. ગારીબાં, દીવાળતી લાકડાં, ઘાસ, મજુરી કે બેંકનું

તો મુદ્દલ ખર્ચ ન હતું. પૈસો રૂપીઆ બરાબર હતો. જીવન સોંધાં હતાં અને યાત્રિકોજન પણ સોંધાં હતાં. આજ જીવન મોંઘાં બન્યાં છે, ત્યારે યાત્રિકોજનનાં ખર્ચ પણ નિઃસીમ વધી ગયાં છે.

આ ઉપરથી નોંધ શકાય છે કે અંગ્રેજી રાજ્ય પહેલાં દેશ કેટલો સમૃદ્ધ અને કળદ્રુપ હશે. અંગ્રેજી રાજ્યમાં જમણવાર માટે રૂપીઆ પૈસા બરાબર ચક્ર ગયો છે, અગાઉ પૈસો રૂપીઆ બરાબર હતો. દેશનો સામાન્ય વર્ગ અત્યારે નિર્ધનતામાં પીડાય છે. અને કને એક ટંક પણ પેટ ભરીને ખાવાનું મળતું નથી. અગાઉ પૈસો ભલે ન હોય, પણ અટળક અન્ન પાકતું હોવાથી કોઈ જીએ ન મરતું. કાઠીઓ ભરીને ધાન્ય સંધરાતાં. લાતુલ સાઈ હતું. કળરી અનાજની મદદ કરવી, એ સહેલું હતું. કોઈ જીએ ક્યાંથી મરે? અત્યારની પેઢે મજુરી, ગાડીલાડાં, દીવાળતી, ભાતભાતનાં કપડાં, લાકડાં કે ઘાસનાં ખર્ચ તે વખતે ન હતાં. બહારનો ઠાંક ન હતો. જાતમહેનતથી થોડે ખર્ચે પર બાંધી શકાતાં. નવરાશના સમયનો ઉપયોગ રેંડીઓ કાંતી નોંધવું કાપડ ઉપાજન કરવામાં થતો. આજે અનેકે જીએ અંગ્રેજી રાજ્યના સમયને આપાદ ગણે છે, કારણકે તેઓ પૈસાને ટેકાણે રૂપીઆ વાપરી શકે છે. આવા માણસો પોતાની જાતને ભલે સુખી માને, પણ બીજા અનેકની સ્થિતિ તેમનાથી અનુભવી હશે. તે ભલે માને કે અંગ્રેજી રાજ્ય પહેલાં લોકો દરિદ્ર હતા. જ્યારે વરસાદ નિયમિત વસતો હતો, ભરપૂર ધાન્ય પાકતાં હતાં, જમીન કળદ્રુપ હતી અને મહેનતના બદલામાં બધો કસ આપતી; જ્યારે સ્ત્રીપુરુષો શરીરે શક્ત હતાં, અત્યારના જેવાં વિશાલી અને અશક્ત ન હતાં; જ્યારે ગાયબેંસ બહુ લીધે આપતાં; જ્યારે લાતુલ દડ હતું, ગામ અને સમાજ સંપેલાં હતાં; જ્યારે અનેક પ્રકારના કંઠગાને રચાત ન હતું; જ્યારે સર્વત્ર લીજોતરી હતી, જંગલો ઘણાં હતાં, ખેતરો લીજાંજમ હતાં; જ્યારે લોકોનાં જીવન પૈસા અને વરા પાછળ કુતરા જેવાં ન હતાં; જ્યારે અશ્વરવાન ઝોણું હતું, પણ ધર્મ-

નિષ્ઠ સત્ય પ્રેમ ભાવૃત્વ અને દયા જેવાં ઉચ્ચ તત્ત્વો વિશેષ હતાં; અમુક સ્થળોમાં મુસઝગાની રાજ્યના અપવાદ સિવાય જ્યારે રાજ્ય તરફથી તાસ હતા નહિ; જ્યારે જનસમૂહ પોતાની પાસે હોય તેમાંથી જ પોતાની બધી જરૂરીઆતોનો સમાવેશ કરેતો; જ્યારે સ્વાર્થનું પ્રમાણ ઓછું હતું; જ્યારે જાતિભોજનના ખર્ચને તારો દીકરીઓ દૂધપીતી કે અળખામણી નહોતી થતી; જ્યારે બાળવિધવાઓનું આવું ભયંકર પ્રમાણ ન હતું; જ્યારે રોગીઓનું, મુલાવની સ્ત્રીઓના મરણનું કે લુપ્તે મરતાંનું પ્રમાણ આત્માના જેવું હૃદયવેધક ન હતું; જ્યારે તીર્થયાત્રા થોડા ખર્ચમાં પગપાળા યઈ શકતી; જ્યારે કપડાંનું ખર્ચ આટલું બધું ન હતું, જનમહેનતથી ઉત્પન્ન કરેલા કપડાંમાંથી કાંતીને જરૂરનાં વસ્ત્રો બનાવી લેવાતાં-તે સમયને કાણુ કહેશે કે તે આત્માના સમય કરનાં અનેકગણો સમૃદ્ધ અને સારા ન હોતા ?

જમણની પ્રથા દિવસો જતાં દૃઢ થઈ; ગામો અને ગોળ બંધાઈ ગયા; રાત્રિઓ, પેટારાત્રિઓ અને ધર્મના વાડા રચાયા; રૂઢિએ મરજીઆત મટી ફરજીઆત સ્વરૂપ ધારણ કર્યું; અમુક પ્રસંગે અમુક લામ કે ખડકી જમાણી, અમુક પ્રસંગે ગામ જમા-કવું, એવી રૂઢિઓનું સ્વરૂપ ફરજીઆત થઈ ગયું. ખીજનું પ્રાધું, એટલે જમણ કરવું જ પડે; નહિ, તો કોઈ ટકોર મારે. આમ રાજ્યદંડ ન હોય, તો પણ રૂઢિદંડથી કેટલીક વસ્તુઓ ફરજીઆત થઈ જાય છે. રિયતિ સારી છે, મારે જાતિભોજનના ઉત્સવ કરવા એ વસ્તુનો લોપ થયો; ભાવૃત્વ હતું આવું, દેયભાવ જ્યેષ્ઠ થયો; દંધિરની પણ ચાચકૂપા થવા લાગી; જંગલો કપાવા લાગ્યાં, વરસાદ અનિ-યમિત થયો, જમીનના કંસ ઉતરવા લાગ્યા; ઘી, દૂધ અને ધાન્ય પરદેશ ઘસડાવા લાગ્યાં; કુસંસ્કારી બાળકોની પરમ્પરા ઉતરવા લાગી, બાળકન કરવાં અનિવાર્ય ગણાવા લાગ્યાં; જાતિભોજન આપવાથી કુળવાનપણું આવે છે એ માન્યતા દૃઢ થવા લાગી, પ્રેતની પાછળ મોટાં જમણ થવા લાગ્યાં; મોટાં જાતિભોજન ન આપી શકે તેઓ કુલહીન ગણાવા લાગ્યા; કન્યાની આપણે પણ વરની લાયકાત પ્રમાણે

નહિ, પણ કુળ પ્રમાણે થવા લાગી; જીવનની જરૂરીઆતો વધી ગઈ; અતીતિ, અતિ વિપથભોગ, સ્વા-દેન્દ્રિયની અતિશયતા-આવું આવું ખૂબ વધવા લાગ્યું. પરંતુ હવે આ સાથે અંગ્રેજી રાજ્યનો અમલ શરૂ થયો, તેનું અવલોકન આપણે હવે પછી કરીશું.

સારમાં, માંગલિક અને અમાંગલિક અનેક પ્રમંથોએ મરજીઆત જાતિભોજન અપાતાં. પણ તેને મારે એ સમૃદ્ધ લોકોને આપણે વગોડી ન શકીએ. શરૂઆત સારી કહેવાય. અંધશ્રદ્ધા અને અજ્ઞાનથી સમય જતાં અનર્થોએ પ્રવેશ કર્યો, એ જ વિનાશક યદ્યપ્ત કહી શકાય.

૨

અર્વાચીન.

અંગ્રેજી રાજ્ય આવ્યું. જુની વસ્તુઓ નાશ પામી, નવી દાખલ થઈ; રીતભાતમાં આડંબર વધ્યો, જરૂરીઆતો વધતી ચાલી, પૈસાની જગ્યાએ રૂપીઓ વપરાવા લાગ્યા; આગમીની આત્મા, દેશની નિકાશ સાથે દેશની આત્માદી અને તૂર પરદેશ ઘસડાવા લાગ્યાં. ઘી દૂધ અને ધાન્ય ઘટવા લાગ્યાં; જંગલો કપાવા લાગ્યાં, વરસાદ ઓછો અને અનિ-યમિત થઈ ગયો, કુકાળ અતિશયિત અનાદિ અને દિમ જેવા દંધિરી કોપ થવા લાગ્યા; જમીનના કંસ ઉતરી ગયા. ગાય, બેંસ બળદ વગેરે દોર ન-બળાં પડવા લાગ્યાં; મનુષ્યનું શારીરિક બળ અને તેની સાથે તેની જીવનશક્તિ ઓછી થવા લાગી. રોગ વધવા લાગ્યા; કામ કોષ દ્રેપ કુસંપ વગેરે દુરુણો વધવા લાગ્યા, પૈસા ગમે તે રીતે મેળવવા એ જીવનનું પ્રિય યઈ પડ્યું; ગ્રામ્ય જીવન નષ્ટ થવા લાગ્યું, શહેરો મનુષ્યોથી ઊભરાવા લાગ્યાં; પશ્ચિમનો ચંત્રવાદ દાખલ થયો, પ્રજાન યથો અને વ્યક્તિત્વતાંઓનો નાશ થયો; રેટિયો ચૂકામાં હોમાવા લાગ્યા, ગૃહઉલ્લેખ નષ્ટપ્રાય થયો; પૈસા હોય તો બધુંય મળે, એટલે ધાન્ય કરતાં ઘનની જરૂર વધી; ખેડુતોના દાંધમાં રોડક દામ પડવા લાગ્યા, પણ તે માણસોના પક્ષી જેવા, જરૂર પડે ત્યારે તેજ વ-

સ્તુના બેવડા દામ આપે; ટપાલ, આગગાડી, તાર વગેરે બહુ ઉત્તમ અને કલ્યાણકર સગવડો બણાવા લાગી; દૂધની ડેરીઓ સ્થપાઈ, બાળકો શક્તિહીન થવા લાગ્યાં, બાળમરણનું પ્રમાણ વધવા લાગ્યું; દિનપ્રતિદિન સંસ્કારહીન નિર્બળ બાળકોની પરંપરાઓથી આજે જેવામાં આવતી નિર્બળતાએ ધર કચું; ભૂખમરો વધતો ચાલ્યો, એક તો જમીનના કસ ઉતરી ગયા અને ખીલું એ કે ધનધાન્ય પરદેશ ચડવા લાગ્યું. આમ અંગ્રેજ રક્તશીપકે સભ્ય નીતિના અમલ સાથે સામાન્ય જનસમૂહ નિર્બળ અને નિર્ધન થઈ ભૂખે મરવા લાગ્યો. આ વિનાશ સીધો નથી, આકસ્તરો છે; ઉપરથી ભરાવાદાર તંદુરસ્ત દેખાય અંદરથી ફેલી ખાય. આ સ્થિતિને સૌ સુખી માનવા લાગ્યા.

પ્રાચીન કાળનો ઉલ્લેખ ઉપર વિસ્તારથી કર્યો છે. હવે વાચક વિચાર કરે, કે અગાઉ કેવી સ્થિતિમાં યાત્રિભોજન અપાતાં અને આજ કેવી સ્થિતિમાં અપાય છે, અગાઉ કેવાં મરજીઆત અને સાદાં હતાં, આજ કેવાં શક્તિ બધે (કે પછી મહેણાને બધે) ફરજીઆત અને નિરંકુશ થઈ ગયાં છે. જરૂરી વસ્તુઓ પહેલાં સ્વપ્રયત્ને વિના દામે મળી રહેતી, આજ મોં માગ્યાં દામ દેવા પડે છે. પહેલાં સામાન્ય વર્ગ સુખી હતો, આજ સ્થિતિ હૃદયબેદક છે. આજ બેવડા નુકસાનમાં યાત્રિભોજન થઈ રહ્યાં છે. કોઈ પ્રશ્ન કરશે, કે ‘આવી સ્થિતિ છે, તો યાત્રિભોજન થઈ શકે છે કેવી રીતે?’ ‘જમણનાં ખર્ચ કરવાથી કોણ લિખારી થઈ ગયું?’ આવા પ્રશ્નોના જવાબ માટે ‘પારીક્ષર’ માસિકના ચાલુ વર્ષના પોપ માસના એકમાંનો માર્ગ લેખ ‘પૈસા નથી છતાં છે’ વાંચી લેવો. આ પ્રશ્નોના જવાબ આવા કૃષ્ણ લેખમાં ન આપી શકાય.

‘આપદાદા મૂર્ખ’ હતાં?’ આજે પ્રશ્ન આજ સંસ્કૃત અને અસંસ્કૃત સૌ કરે છે. આવા માણસોએ વિચાર કરવો જોઈએ કે આપદાદાની સ્થિતિ કેવી હતી અને અત્યારે કેવી છે. માંગલિક પ્રસંગોએ અપાતાં બોજનો નિંદ્ર ન હોય, તોપણ તે

આપવા અત્યારનો સમય જ ના પાડે છે. આપદાદા પાસે પૈસા ન હતા. પણ યાત્રિભોજન માટે જરૂરી ચીજો અપ્રુટ હતી. અત્યારે પૈસા ઉછળતા લાગે છે, પણ વસ્તુતઃ ગરીબાઈ છે. જે આપણી સ્થિતિ યાત્રિભોજન આપવા જેવી ધનવાન હોય તો અનેક માણસોને યાત્રિભોજનના ખર્ચ માટે મુઝાવાનું ન હોય, નિર્દોષ બાળકોએ દૂધ પીતી કરવામાં આવતી ન હોય, વિધવાઓને આશ્રિકોનો સવાલ ન હોય, ધિરૂરી કોષ સામે ટકવાની અશક્તિ ન હોય, ચોતરફ ‘હાથ હાથ’ ના પોકાર ન હોય, જીવન અનીતિમય ન હોય, ધર કે જમીન ગીરા મુકવાનાં ન હોય, મોં માગ્યાં બ્યાજ આપી પૈસા લાવવાનાં ન હોય, દીકરીઓ અજાણમણી ન હોય, કન્યા વિક્રય કે વરવિક્રયને સ્થાન ન હોય, ખરતા કે પડતા ધરને સમરાવવા માટે મુઝાવાનું ન હોય, વફાઓ લઈ મરતી હોય તોપણ એક જ ધરમાં પડી રહેવાનું ન હોય, કજીઆ કુરંપ અને ભાતવતો અભાવ ન હોય, પૈસા એકઠા કરવા પેટે પાદા બાંધવાનાં ન હોય, આફ્રિકા જેવા દેશોમાં સાહસ માટે જવાનું હોય-વખાના માર્યાં જવાનું ન હોય, દી, દૂધ અને છાશ માટે બાળકો ટળવતાં ન હોય; આપું આપું અનેક ધનવાન સ્થિતિમાં ન હોય. વાત એમ છે કે યાત્રિભોજનનાં ખર્ચ ઉપર કુળદાન અને કુળહીનનાં ધોરણ મનાયાં છે, અને તે કોઈથી તોડી રાકાતાં નથી-નજીબી જોઈને ખાધેલો કાંસો ગળેથી છુટતો નથી; એટલે અનેક દલીલો કરવામાં આવે છે; નથી સમજાવું કે આપદાદાને પગસે ચાલવા જેવા હવે આપણે મુદ્દલ રહ્યા નથી.

આમ યાત્રિભોજનનો સમય હવે નથી પ્રેત-બોજન તો તદન સમજ્યા વગરનાં ગાઢરીઆ પ્રવાહ જેવાં છે, એને તો નિર્મૂળ કરવાં જોઈએ. આજ તો લગ્ન જેવા અનેક માંગલિક પ્રસંગોએ પણ યાત્રિભોજનને સ્થાન ન હોઈ શકે. બહુ તો નિકટનાં સગાં અને મિત્રમંડળ મળી વધારેમાં વધારે ૫૦ માણસોનો જમણમાં સમાવેશ થઈ શકે; સમય પણ એકાદ દોઢ દિવસથી એક સાથે વધુ ન હોવો જોઈએ. કોઈ પણ પ્રકારનું બંધન જ ન હોવું જોઈએ,

સમગ્ર મરણઆત હોવું જોઈએ. દીવામાં દિવેલ ખૂટવું છે અને વહેલું મોડું આમ થયેજ, નહિ તો હોલવાયે જ છુટકો છે. ત્યારે હજારો દેશબંધુઓ જુએ મરે છે, ત્યારે અનેક પુષ્પાભ્યાઓને પુનિત મંત્રાઓ માટે નાણાંની અનિવાર્ય જરૂર છે, ત્યારે પરદેશીઓ દેશનું રક્ત શેષી રહ્યા છે. ત્યારે સર્વજન હૃદયબેદક 'હાય' ના પોકાર થઈ રહ્યા છે, ત્યારે ગરીબોને લાચારીથી આંજી નાખતા ભાઈ પિત્રાઈની ટકાર ન સહન થવાથી જાતિભોજન આપવાં પડે છે, ત્યારે ધનિકો પણ નોગી કુળવાન-શાહીના તુચ્છ ધોરણ માટે જાતિભોજનનાં અટકાવે ખર્ચ કેમ કરી શકે? આજકાલ ધનિકોનું ધન પણ નૈતિક રીતે પ્રાપ્ત થએલું હોતુ નથી, અનેક ધનિકો હજારોનાં ગળાં રેશીને ધન પ્રાપ્ત કરે છે, જીવન કૃતરા જેવું ચર્ષી ગયું છે. સત્કાર્યમાં ધનિકોનાં દાન તે 'એરણી ચોરી અને સોયનું દાન' જેવાં છે. 'પૈસા છે તો પ્રભુની કૃપા છે, તો, ખરચ કરીએ છીએ. જાતિભોજન આપી જશ ન લેવાય, ત્યારે પૈસા શા કામના?' આવી દલીલો અનેક શ્રીમતો કરે છે અને કુળવાનપણું મેળવવા પાછલી પડે ધન વાપરે છે. એ ધન મેળવનાં બીજી અનેક વસ્તુનો લોપ થતો હોય-નીતિનો નાશ થતો હોય, તો તેની પરવા કરતા નથી, આ કેટલું દુઃખદાયક છે! ધનિકોએ પોતાના ગરીબ ભાઈની દયા લાવીને પણ જાતિભોજન બંધ કરવાં જોઈએ.

આજનાં જાતિભોજન બીજાને આંજવા. માટે થાય છે; ભાઈ કરતાં ભાઈ ચરે છે. જાતિભોજન ઉપર કુળવાનશાહીનાં ધોરણ મનાયા છે. જાતિભોજન આપે તેનામાં શક્તિ છે, તેની જ પાસે વતન છે, તેજ આખરે છે, એમ મનાય છે. (પાંચ દશ વરસની બાળા વિધવા થઈ હોયતો તેને બળાત્કારે વૈધવ્ય પળાવવું એમાં પણ કુળવાનશાહી છે; પછી ભલે બળાત્કારે પળાના વૈધવ્યમાં અનેક પ્રકારનાં દુરાચરણનો પ્રવેશ થાય. તેઓ જ કુળવાન ગણાય, તેમનાં જ દૂધ ભરી બાળકો પાસણમાંથી ઝડપાય, અનેક જણ તેના વૈવિશાળ માટે નજર રાખે! હાહીના બ્યવહાર થઈ

ગયા છે.) એકે જાતિભોજન આપ્યું, બીજે ગરીબ હોય પણ તેનો ભાઈ હોવાથી તેના જેટલું જ ખર્ચ કરે, કારણકે ન કરે તો પાંચ માણસો વચ્ચે મુંગા રહેવું પડે; સહેજ બોલવા બંધ તો કોઈ ટકાર મારે: 'હે, તારી ડોશીનું બારણું તો થયું નહિ અને સફાઈ શાની મારે છે!' આવી ઈર્ષ્યા એટલે સુધી પહોંચે કે તેના દીકરાનો કોઈ વિવાહ કરવા આવતું હોય, તો પિતરાઈઓ તેને આડુંઅવળું સમજાવી પોતાનો નેજ સાધે. આજ કારણથી સંસ્કારી યુવકો પણ વડીલોને વશ થાય છે. વસ્તુતઃ આ ધોરણ નથી. ઉપર બતાવેલા બધીથી, પૈસા ન હોય તો દેવું કરીને પણ ખર્ચ કરનાર આખરેદાર ગણાય, તેનાં છાકરાં ચર્ષા અક્ષયવગરનાં અને અબણુ હોય તો પણ તેને ભણેલી કન્યા મળે; બિચારી કન્યા આખો ભવ દુઃખી થાય. તેની દીકરી અભણ હોય, તોપણ તેનું લગ્ન કોઈ કેળાએલા યુવક સાથે થાય; કેળવા-એલા યુવકનાં માથાપ જાણે, અમને સારા ધરની કન્યા મળી. તે જ વધનાં અથવા વિચારોનાં કન્નેડાં થાય અને આ જીવનકલહ મચે. આવી રિયતિ દરેક ગામમાં સેંકડે નેવું ટકા જેટલાની છે. આ ધોરણ સર્વ રીતે વિનાશક છે, એ હવે રપષ્ટ સમ-જશે. એ ધોરણ જ આજકાલ બાળલગ્ન અને કન્નેડાં કરાવે છે, એ ધોરણથી જ બાળવિધવાઓની મંથ્યા વધતી જાય છે, એ ધોરણથી જ સમાજ દુઃખી થઈ રહ્યા છે; એ ધોરણનો સર્વથા નાશ કર્યેજ છુટકો છે. "અમને અમારા બરાબર મળતું નથી. શું કરવું? નાનો તો નાનો, સૌ આવી મળશે. ધર તો સાફ છે! કોઈ ખોડ તો નહિ કાટે!" આમ બધો પાંચસો રૂપિયા વધારે આપીને પણ વિવાહ કરે. આ શું? ઉપાડી આંખે આજ આવા અનેક દાખલા જોઈ છું! લગ્ન એટલે શું બજારની ચીજોના જેવાં સોદા? 'કન્યા મોટી છે, પણ હા પાડી ને હવે ના પડાય?' કેવી માંડછા! જીવનભરની દંપતીની જવાબદારીની આમ એક બે કલાક કે એક બે રાખોમાં માંડવાળ! વજ્રવેષ જેવું એકવચનીપણું! હા પ્રભુ! જે સમા-જમાં માથાપ જ આમ. લગ્ન કરી આપે છે, તે સમાજ નિર્જળ થાય તેમાં શી નવાઈ!

સાધકતા એ જ ધોરણ હોયું જોઈએ; સાતિભો-
જન નહિ, ગરીબનો મોટી વધતો સંસ્કારી અને
શક્તિ પુત્ર વિવાહ કરવા ચોખ્ખા મણાવો જોઈએ,
એથી ઉલટું પૈસાદારનાં પણમૂર્ખ છોકરાં કુવાસંજ
રહી જવાં જોઈએ.

અતિશયિ, અનાશયિ, હિમ ને દુકાળ જેવા મોટા
મોટા ઈશ્વરી ઠેપ થયા, અને છતાંય કેમની આંખ
ઉઘડતી નથી. ગમે તે થાય, સાતિભોજનોનાં અર્થ
તો જેમ ને તેમ રહેવાનાં. જુના વિચારના ગ્રીહ
પુરુષો જુના ધોરણને જ પોતાતું જીવન માને છે.
એ ધોરણ સાથે એમનાં જીવન વણુઈ જ ગયાં છે.
કદાચ અંતરતરું એકએક ધર પડી જાય, જાતિનમાં
-એતરોમાં મોટા મોટા ખાધા ટેકરા થઈ જાય અને
જીવવાનું કશું સાધન ન રહે, તોપણ એ વરીસોને
સુઝવણુ થવાની કે આવેલો પ્રસંગ કેમ ઉજવવો !
કદાચ બહુ શ્રીમંત હોવાથી થોડુંક ધન બચવા
પામ્યું હોય, તો જુએ મરતા પિતરાણને એક બે
દિવસ સાતિભોજન આપી જરા અને પુરુષ મેળવે !
પૈસા ન હોય તેઓ ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરે અને
પ્રાધાઓ રાખે. વરસાદ ન વરસે તો અનાજના વેપા-
રમાં નફો મળે, એ વાંછનાથી ઘણા સોઝા હંતુચ-
નજીને મળુ બે મળુ તેલ મદાવવાની બાધા રાખે
(એ નજરે જોયું છે) ! આમ જેને તેઓ પોતાનું
જીવન માને છે, તેને માટે તેઓ હલકામાં હલકું કામ
કરવાના; તેમાં રહેલું વિનાશક તત્ત્વ નહિ સમજવાના.]
દેહમાં જીવ હશે, ત્યાં સુધી તેઓ તેમનું જીવન નહિ
બદલવાના; ક્યાંથી બદલે ? શરીરમાંથી જીવ જાય
તો દેહ છુટી પડે. એમનાં જીવનમાં જ એ વસ્તુ-
સાતિભોજન આપવાં, કુળપાન થવું, આપણા સેવાના
બ્યવહાર રાખવા, પૈસા ન હોય તો દીકરીને દૂધપીતી
કરવી, વિધવાને તરછોડવી, વહને ડોકરે ચઢાવવી,
કુતરા જેવું જીવન જીવીને પણ પૈસા એકઠા કરવા,
એવી એની અનેક વસ્તુ-સર્વાંગ વણુપ ગઈ છે.

ત્યારે હવે સમજવાનું રહ્યું ઉછરતા જુવાન
શિક્ષિત વર્ગ. જુનો શિક્ષિત વર્ગ તો લગભગ બધાય
જુની માટીમાં ભેસી ગયો છે, નવી માટીમાં ભેસ-

વાનાં મોટાં તરુમાં ફૂંક્યા પછી પણ ધણુ તો જુની
માટીમાં ભેડેલા છે. આથી એ જુના ધોરણને તોડવા
ઉગતા જુવાનોના ત્યાગ અને આત્મબળની જરૂર
પડશે. યુવકોએ બંધ જગાવવાં જોઈશે. વરીસોનાં મન
દુલવાવાં પડશે, તેમનાં કડવાં અને ખીલતસ વેણુ
ધીરજથી સાંભળવાં જોઈશે, તેમનો માર સહન કરવો
જોઈશે, વિવિધ દુઃખ વેઠવાં જોઈશે.

સાતિભોજનની પ્રથા-જેના ઉપર કુળવાનશાહીનું
ધોરણ મનાયું છે તે-સમાજનો પ્રાણધાતક શેષ છે.
એનું નિવારણ બંધોષાર શિક્ષિત યુવકવર્ગની વધતી
જતી સંખ્યા ઉપર અવલંબે છે. આ વાંચનાર દરેક
યુવકને ઉપરની સ્થિતિ દીવા જેવી સમજાવી જોઈએ.
જુના ધોરણને તોડવા તેણે સાતિભોજનમાં મિલકુલ
ભાગ ન લેવો જોઈએ. 'હસતું અને લોટ ફાંચો'
સાથે નહિ બને. વરીસો, જેમનું સાતિભોજન એ જ
જીવન છે, તેમને રાજ રાખવાં હશે તો સાતિભોજન
કદાપિ બંધ નહિ થાય. યુવકે રામજીવું જોઈએ કે
કોઈ પણ પ્રકારનાં સાતિભોજનને અત્યારની સ્થિતિમાં
રથાન ન હોઈ શકે. વરીસોની સામે થવામાં વરીસોનું
જ ભણું સમાયું હોય, તો બંધ જગાવી શા માટે
તેમનું કદયાણુ ન કરવું ? શા માટે તેમને વશ થઈ
આડકતરી રીતે તેમનું અકલ્યાણુ કરવું ?

માળાપે ઉછેરીને મોટા કર્યા, એટલે તેમને
પગલે જ ચાલવું જોઈએ, તેમને દુલવાવાં એ વાપ
છે, તેમના પ્રત્યેનું ખજા અદા કરવું જ જોઈએ,
તે પછી જ સમાજસેવા કે દેશસેવા: આવી સ્ત્રીસો
અનેક મોળા શિક્ષિત યુવકો કરે છે અને વરીસોને
વશ થાય છે. શુભ કાર્ય પહેલું, સત્ય પહેલું કે માતા-
પિતાનો પ્રેમ પહેલો ? આ તત્ત્વના ઉદ્ધેષ માટે
'રાષ્ટ્રના પર્યંત' લખાયું છે. સત્ય માટે સર્વનો ત્યાગ
છટ હોઈ શકે. સત્ય ને પ્રેમ જુદાં હોઈ શકે જ
નહિ. સત્ય એ તો ત્રિકાશાખાધિન છે. સત્ય એ પ્રેમ
છે; પ્રેમ એ સત્ય છે. પ્રેમ જો સત્યથી - ભિન્ન
શિખરે, તો તે પ્રેમ નથી, પણ અગાને કરીને ઉત્પન્ન
થએલો મોહ છે. એ મોહને વશ થવું એમાં પુનઃપ્રથમ

સમાયો છે, એમ માનવું તે બ્રમ છે. આમાં બે મત હોય શકે જ નહિ. પહેલું સત્ય અને પછી વડોલેનો પ્રેમ.

મંદ એવું વાણીયરાપણું એ કાયરતા છે. ધૈર્ય આપણને સૌને શક્તિ આપે.

એ શુભ કાર્યની પહેલ કરનાર યુવકોને ધન્યવાદ થયે છે. બીજા અનેક યુવકો એમાં 'નેગ્રો' કાર્યમાં

દારેસલામ (ટાંગાનાવકા) } હાથાલાઈ મનોરલાઈ }
(પાટીદાર ગૃહ, અપાઠ ૮૫) } પટેલ

આપણી સંસ્થાઓ.

શ્રી જૈન દવાખાનું, પાયધુની મુંબઈ.

સ્થાપના—ઉપરોક્ત દવાખાનું, પ્રભુ મહાવીરના જન્મદિવસે એટલે મં. ૧૯૮૫ના મે ૧૩ ને સ્થાપના થઈ તેના મકાનના બોલતણાએ એક મેળાવડો કરી શેઠ કસલચંદ કમળસીના હાથે ખુલ્લું મુકવામાં આવ્યું છે. ખુલ્લું મુકતીવેળા થયેલા મેળાવડામાં હાજર રહેલા ભાઈઓએ અપવાદ સિવાય આવા ખાતાની જરૂરીયાત સ્વીકારી હતી અને કેટલાક ભાઈઓએ નાણાંની મદદ આપી હતી. કેટલાયે જાહેર કરી હતી. તેમાં પ્રમુખે આ ખાતાને વધારે પ્રગતિમાં મૂકવા માટે જાહેર કરેલી રૂપીઆ પાંચ હજારની રકમ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

ઉત્પત્તિ—આ દવાખાનાની ઉત્પત્તિ સને ૧૯૧૮ના ઈન્કુબેન્સી વખતે મુંબઈમાં જોલેલી શ્રી જૈનશીવર હોસ્પિટલના ડ્રૅગમાંથી વધેલાં નાણાં જે રૂ. ૫૬૨૬-૯૨ની ફ્રેસ વેલ્યુના ગવર્નમેંટ હોસ્પિટલમાં મોકલ્યા હતા તે શેઠ દેવકરણ મુલશભાઈએ પોતાના મંદવાડને લઈને તે રકમ તેના બીજા એક ટ્રસ્ટી શેઠ યુવાજીવ નગીનચંદ કપુરચંદ ને સોંપી હતી અને એમ દવાખાનામાં આવ્યું કે જૈન લતામાં એક સાઈ અને સગવડગણું દવાખાનું જોડવામાં આવે તો આ રકમનું બાજ તે ખાતાને આપવું અને લવિષ્યમાં જરૂર લાગે તો ટ્રસ્ટીઓ દાવા કરી તે રકમનો આ સંસ્થાને લાલ આપે.

પ્રગતિ—ઉપરની રકમનું નક્કો થયા પછી બે ત્રણ વખત કેટલાક ઉત્સાહી ભાઈઓએ મળી આ

ખાતાને પગભર કરવા વિચારો કરી એક વખતે રૂ. ૨૦૦૧) આપનાર પહેલા વર્ગના પેટ્રન, રૂ. ૧૦૦૧ આપનાર બીજા વર્ગના પેટ્રન અને રૂ. ૫૦૧) આપનાર ભાઈમેમ્બર તથા સભાસદ થવાના ત્રણ વર્ગ રાખવામાં આવ્યા તેમાં વાર્ષિક રૂ. ૧૦૧) આપનાર પહેલા વર્ગના સભાસદ, રૂ. ૫૧) આપનાર બીજા વર્ગના સભાસદ અને રૂ. ૨૫) આપનાર ત્રીજા વર્ગના સભાસદ થઇ શકે એવી યોજના કરવામાં આવી. હાલમાં ભાઈમેમ્બર તરીકે બે ગૃહસ્થ તથા પહેલા વર્ગમાં સાત મેમ્બરો, બીજા વર્ગમાં દસ અને ત્રીજા વર્ગમાં આસરે પચાસ મેમ્બરો થયેલા છે. તે સિવાય ફરનીયર માટે પરચુરણ રકમો ભેટ તરીકે લુદી લુદી વ્યક્તિ તરફથી સ્વીકારવામાં આવેલી છે. ઉપરાંત જવેરીજનના ચોલીના કાંટાના ટ્રસ્ટી સાહેબોએ પણ આ ખાતાને હાલમાં રૂ. ૫૦૦) ની રકમે આપી છે અને માસિક સારી રકમ આપશે એવી આશા છે.

ઉદ્દેશ—આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ જૈન દરદીઓને સારા અને સગવડગણા દવાખાનાનો લાલ આપી નીરામી અને તંદુરસ્ત બનાવવા એજ હોઇ શકે. અને આ દવાખાનાનો લાલ જૈન કોમના ત્રણે શીરકા જેવા કે શ્વેતાંબર દીગંબર તથા સ્થાનકવાસીનો કોઈ પણ જૈન દરદી લાલ લઇ શકશે.

કાર્ય—આ દવાખાનું પાયધુની ઉપર આવેલાં આપણું દરદીસરોની સામે જૈન લતામાં હોવાથી જૈન દરદીઓને આશીર્વાદ સમાન નીવડ્યું છે. એ

એટલા ઉપરથી જણાશે કે અદીથી ત્રણ માસ જેટલા ટુંકા વખતમાં આસરે પાંચ હજાર જેટલા દરદીઓએ આ દવાખાનાનો લાભ લીધો છે અને હાલમાં દર-રોજની દરદીની સંખ્યા સો ઉપર પહોંચવા લાગી છે.

સગવડતા—આ દવાખાનું સવારના ૮ થી ૧૨ તથા સાંજના ૫ થી ૭ વાગ્યા સુધી ખુલ્લું રહે છે. અને ડૉ. પૂનમચંદ મહેતા એમ. બી. બી. એસ તથા ડૉ. શાંતિલાલ પોપટલાલ એમ. બી. બી. એસ જેન ડાક્ટરોની નીમણુંક કરવામાં આવી છે. તે ઉપરાંત ડૉ. મીસ કુમુદ મહેતા લેડી ડોક્ટર કે જમણે એમ. બી. બી. એસ પાસ થઈ વિલાપત જઈ સ્ત્રીઓનાં દરદીનો ખાસ અભ્યાસ કરી ઉંચી ડીગ્રી મેળવી છે તેઓ સ્ત્રી દરદીઓ માટે અઠવા-ડીઆમાં બે દીવસ હાજરી આપી સેવા ભાવથી કામ કરે છે. વળી ડૉ. લામાણી જેઓ ૫૫૫ અને પાસ થઈ વિલાપતની ગળા કાન ને નાક તથા આંખની ઘણી ઉંચી ડીગ્રીઓ મેળવી આવેલા છે તેઓ ૫૫૫ આઠવાડીઆમાં બે વખત હાજરી આપી આ દવાખાનાને પોતાની સેવાનો અમૂલ્ય લાભ આપી રહ્યા છે. આ બન્નેનો સંસ્થા પર ઉપકાર છે.

કાર્યકર્તા મંડળી—આ ખાનું ચલાવવા તથા દેખરેખ રાખવા એક પ્રૌઢીજનલ (કામ ચલાઉ) કમિટી નીમવામાં આવેલ છે અને તે કમિટી પ્રૌઢીજનલ સેક્રેટરીઓ મારફત વહીવટ ચલાવે છે. તેમાં શેઠ નેમચંદ અબેદયંદ જવેરી પ્રમુખ તથા ડૉ. નાનચંદ

કરતુરચંદ મોદી, ડાહ્યાભાઈ ન્યાલચંદ, વીરચંદ, કેવલભાઈ તથા જેસંગલાલ રતનચંદ પ્રો. જોતરરી સેક્રેટરીઓ તરીકે મુંદર કામ કરી રહ્યા છે. વધુ મેમ્બરો થયેથી રીતસરના બંધારણ પૂર્વક સામાન્ય સભા તથા વ્યવસ્થા મંડળ વિગેરે ચૂંટી કાઢવામાં આવશે.

વિનંતિ—કોઈ પણ જાતના નાત જાત તથા શીરકાના બેદ સિવાય સંગીન અને જરૂરી કામ કરતા આ ઉપરોકત જેન દવાખાનાને યથાશક્તિ મદદ કરવા દરેક સાધનસંપત્તિ જનભાઈઓને આગ્રહપૂર્વક વિનંતી છે અને દુઃખ અને દરદી પીડાતા પોતાના સ્વધર્મી બંધુ તરફ સ્વામીવાત્સલ્ય દર્શાવવો એ દરેક સાચા જૈનની દરજ છે.

ભાવના—હાલમાં આ દવાખાનામાં એકથી બે બીજાનાંની સગવડતા રાખવામાં આવેલી છે કે જેથી નાનાં 'ઓપરેશન' કરી શકાય અને સાધારણ દરદી એમખાં હવા, આરામ અને ડાક્ટરી સારવાર મળવાથી સ્હેલાઈથી તનફુરતી મેળવી શકે. આથી સગવડનો લાભ હુલ્લસ વખતે ઇન્દ્રિય પામેલ એક જનભાઈએ શેઠ દિવસ લીધો હતો. કાર્યકર્તાઓની અંતિમ ભાવના એવી છે કે જે ઉદાર જૈન-લાઈઓ નાણાંની સહાય સારા પ્રમાણમાં આપે તો આ દવાખાનાને આધુનિક છેદથી ઢબની-સર્વ જોગજર સગવડ અને બિજાનાઓ વાળા જૈન હોસ્પિટલમાં ફેરવી નાંખવામાં આવશે.

Shri Antariksha Parshvanth Case.

Privy Council Judgment.

Privy Council Appeal No. 69 of 1927.

Ramasia Ramasa Lad Dhakad and others *Appellants*
v.
 Lachand Lalchand Patni Gujrathi and others *Respondents*

FROM

THE COURT OF THE JUDICIAL COMMISSIONER OF THE
 CENTRAL PROVINCES.

JUDGMENT OF THE LORDS OF THE JUDICIAL COMMITTEE OF THE
 PRIVY COUNCIL, DELIVERED THE 9TH JULY, 1929.

Present at the Hearing :

LORD BLANESBURGH.

LORD TOMLIN.

SIR LANCELOT SANDERSON.

[*Delivered by* LORD BLANESBURGH.]

at Shirpur, in the District of ... there has stood for five hundred years, and it may be for much longer, the Jain Temple of Antari-Parasnath. The Jains are ranged into two main divisions—Digambaris, represented in this by the appellants, and the Svetambaris, represented by the respondents. One of the essential religious differences between the two is that Digambari idols are worshipped in a state of complete nudity, while the idols of the Svetambaris are revered and decorated with jewellery and ornaments. This deep-seated

doctrinal or liturgical difference between these influential sections of the Jain community lies at the root of the dispute which has ripened into this portentous litigation.

In the temple at Shirpur there is an ancient idol, "Shri Antariksha Parnasnathji Maharaj," believed by the Svetambaris to be self-existent. The deity is held in deep veneration by them, also by the Digambaris. It has apparently been a subject of controversy time out of mind whether it is a Svetambari or a Digambari idol, and whether as originally existent it was covered at the waist by a tie or

band carved out of the stone or sand of which it is composed—as the Svetambaris assert—or whether, it being apparently agreed that the private parts are not visible to the worshipper, this resulted not from any tie or band or other physical covering but from the actual posture of the idol itself, as is the contention of the Digambaris. The Svetambaris had been used from time to time to plaster the idol's body as a result of which that which was alleged by them to be a self-existent waist band had in the Digambari view been produced and the immediate occasion of the suit was that on the 13th February, 1908, the defendants 1 to 7, with other Digambaris acting in the interests of that sect, chiselled, as the plaintiffs alleged, by means of iron instruments, the alleged self-existent tie and waistband from the body of the idol and removed the plaster and erased the lines on its hands and ears, outraging thereby the religious feelings of the Svetambaris. For all this the plaintiffs claimed Rs. 15,003 as damages. But the scope of the suit was not limited to that claim. It became the medium for vindicating Svetambari pretensions ranging far beyond its immediate occasion. By their plaint the plaintiffs asserted that the property in and right of management of the entire temple was and always had been

exclusively in the Svetambaris. On that footing they claimed substantive relief against the defendants as representing the Digambaris. And the defendants were not slow to take up the challenge so thrown down, for although from time to time objecting to the regularity of the suit during its progress in India, they joined, without regret apparently, in this prolonged conflict, which, after nearly 23 years of litigation in India, has at length been brought before His Majesty in Council for final adjudication.

The Svetambari case as put forward by them can be shortly stated. Both the Temple of Shri Antariksha Parasnath at Shirpur and that idol therein belong to their sect of the Jain community. It had been the uninterrupted privilege of the sect from time immemorial to worship the idol with the part showing the male organ covered up by a waist-tie and band and jewels and pastings on the body. The Svetambaris alone had uninterruptedly managed the affairs of the temple and of this idol, the Digambaris having no part or lot therein, until 1905, when, with due consideration, as it is put, for the desire of the Digambaris to worship the sacred deity in their own way, some members of the Svetambari sect disinterestedly effected an arrangement whereby the Digambaris

were permitted to worship the idol at specified times without ornaments and under certain rules which safeguarded the religious beliefs and the customs of the Svetambaris. But after two years' co-operation the Svetambari followers had become convinced that the continuance of the association with the Digambaris was detrimental to the religious sentiments, rights and management of the Svetambaris, and on the 13th February, 1908, matters came to a head, when the idol was mutilated by defendants 1-7 in the manner already referred to. Since then the defendants had been obstructing the Svetambaris in placing upon the deity its accustomed ornaments and in restoring it to its self-existent form. And the plaintiffs claimed damages: injunctions restraining the defendants and other Digambari followers from raising any obstacle to the management of the Samsthan by the Svetambaris or the restoration of the image to its original form by them. Declarations were asked for, framed so as to obtain a decision from the Court that the Svetambari management of the temple and idol was absolute and uncontrolled; that no worship of the deity except in its self-existent condition and covered as required by the religious principles of the Svetambaris should take place, and injunctions were sought to make

these declarations effective at the instance of the Svetambari.

The answering case of the Digambaris may not inadequately be described as a complete repudiation of the claims of the Svetambaris, with the counter-assertion, by themselves, of rights over the temple and the idol as extensive and as absolute as those put forward by the Svetambaris. Their case is to be found in the written statement of defendant No. 8, which was adopted as their own by the other defendants.

In the course of that statement the charges of the plaintiffs with reference to the alleged mutilation of the idol by defendants are repudiated, and the views of the Digambaris with reference to the original form of the idol are put forward. With reference to these charges it may at once be stated that the plaintiffs' allegations as to the defendants' responsibility were not established at the trial, and their claim for damages, which was resisted by the defendants on technical as well as on substantial grounds, has failed and is no longer persisted in.

For the rest, the case presented by the written statement referred to was that the temple in question originally and absolutely belonged to the Digambari Jains, the Digambaris at Shirpur doing all the management, with the help and advice of other followers at Khamgaon and Karanja.

the ejection of the Polkars and the quarrel over the plastering of the idol in 1908, the two sects managed the temple through their committee, and worship was carried on by each sect in accordance with its own ceremonies and observances as prescribed by the time-table propounded in 1905. And, in the view of the learned Trial Judge, these arrangements set at rest all disputes as to worship and as to the management of the Samsthan so far as the peculiarities of their worship and devotion went, and they practically set a seal upon the recognised privileges of each party. Giving effect, therefore, to a plea of estoppel set up by the defendants, he held that the plaintiff Swetambaris could no longer deny the right of the Digambaris to the joint management of the temple and to the worship of the idol in their own way as both of these matters were left in the year 1905.

The learned Judge's decree is dated the 27th March, 1918. Naturally no declaration that the Swetambaris are entitled to any exclusive right of management is made, while the claims of the Swetambaris to exclusive privileges of worship are disallowed. The parties are to adhere to the time table of 1905 and to obey the time regulations and procedure or worship in their own time as settled then. The collections of money and offerings are to be made by the two sects as

hitherto from the time of the separation of their *gadis* and cash. The Swetambaris are to be entitled to worship the image with the ornaments *chaksu*, *tika* and the like, according to their forms of worship, but only in their own time: no injunction is to restrain the Digambaris from insisting upon their right to worship the image without ornaments, and in their own way, and in their own time according to the time-table. Each party is therefore directed strictly to adhere to the time-table and the time limit imposed therein.

Finally, an injunction is granted against the defendants and all other Digambaris restraining them from interfering with the Swetambaris in the plastering of the idol so as to show the configuration on it of a waist-band and waist-tie and certain marks on the ears and palms, but the order directs that "these marks shall not be so bold and prominent so as to be offensive in any way, and that they shall be shown with as light a touch of plaster and as faintly as possible."

Both parties were dissatisfied, and the surviving plaintiff Swetambaris by notice of appeal and the defendant Digambaris by cross-objections to the decree, set up again before the Court of the Judicial Commissioner, Central Provinces, their respective cases as originally pleaded. Before that Court,

however, as stated in its judgment, the Swetambari appellants no longer contested the right of the Digambaris, as declared by the decree of the Trial Judge, to worship in their own way and in their own time, according to the time-table, to which must be added the statement of their Counsel before the Board that they now make no claim to the collections of money and offerings made by worshippers during the periods of worship assigned to the Digambaris. The cross-objections of the Digambaris having failed to impress the Court, the issue there, at the end of the day, resolved itself into the question whether the Subordinate Judge was wrong in refusing to grant to the Swetambaris a declaration of their exclusive right of management, Counsel for the Digambaris finally contending only for the retention of the joint management as decreed by the Subordinate Judge. In the result the Appellate Court declared and held that the Swetambaris were, on the facts found, entitled to the exclusive management of the temple, and that the plea of estoppel set up by the written statement had no reference to that position.

The conclusions of the Court are embodied in its decree of the 1st October, 1923. It is from that decree that the present appeal is brought.

On full consideration of the whole case their Lordships have reached the conclusion that the decree is right.

The plea of estoppel contained in the written statement is perfectly general in its terms, and the defendants, when asked, refused to give any particulars of its meaning. In the absence of such particular it seems to their Lordships impossible for the appellants to contend with success that it was thereby intended to set up against the plaintiffs' claim to exclusive management an estoppel which would at once be fatal to the same claim then being substantively put forward by themselves.

But the question is not only one of form or of pleading. It is also one of substance. The appellants' case forcibly presented to the Board was that the facts found by the learned Trial Judge imported an agreement between the two sects as definite and permanent in the matter of joint management, as the time-table in the matter of worship was now admitted to be. No such agreement, however, is pleaded even in the alternative. No issue with regard to it was directed. No such issue could have been directed as the existence of such an agreement was entirely contrary to the only pleaded case either of the plaintiffs or of the defendants. Moreover the evidence taken was not pointed

to any such issue, and, as it stands, is, in all its prolixity on this issue, incomplete. In saying this, their Lordships have specially in mind the absence of Kalyanchand from the witnessbox—an absence only justifiable by the fact that this matter on which his evidence must have been so direct was not in issue at the trial. Lastly, the concession of the time-table now made by the respondents does not, as it seems to their Lordships, carry with it any admission of a right on the part of the Digambaris to participate in the management. No one has, in fact, suggested that the time-table without management is valueless. On the contrary, the evidence shows that this has been the prevailing order since the final rupture between the parties took place in 1908.

Their Lordships need hardly affirm that what they may call the Digambari right to the time-table as now declared, with all its implications, is in no sense a matter of favour. It is a matter of right of being enforced

in execution. The Svetambaris will understand that any interference with the full enjoyment of that right by the Digambaris will bring them into conflict with the Courts. Nor will they forget that, by the admission of their learned Counsel before the Board, they make no claim to the collections of money and offerings made by worshippers during the Digambari periods of worship. With these matters kept fully in mind by the Svetambaris there seems to their Lordships to be no reason why under this arrangement the relations between the two sects should not in this matter be in the future entirely harmonious.

In the result, therefore, the appeal fails and their Lordships will humbly advise His Majesty that it be dismissed with costs.

Their Lordships will further humbly advise His Majesty that a petition lodged by the appellants for a stay of execution of the decree of the Judicial Commissioner be also dismissed with costs.

જયદેવમુનિનું ભાવનાસંધિપ્રકરણ કાવ્ય: એ અપભ્રંશ

કાવ્યનો પ્રસ્તાવ.

લેખક: રા. મધુસૂદન ત્રિ. ખોદી, M. A.

૨.

આત્માર મુદ્રી અપભ્રંશ કાવ્યો અનેક જૈનભાષાઓમાં અણ્વચાયતાં પડી રહ્યાં હતાં. હજુ ઘણાં પડી રહ્યાં છે અને નંધાયાં નથી. અપભ્રંશભાષાનું સાહિત્ય વિશાળ છે. સિદ્ધરાજ કુમારપાલ સમાચારક્રમ ગુર્જરાધિપોના જન્મવંત અને પ્રગતિમય કાળમાં અપભ્રંશ સાહિત્ય નિર્મલ વાધું. હેમચંદ્ર સમા સમર્થ પ્રાકૃતભાષાના અને વળી મુખ્યત્વે અપભ્રંશ ભાષાના સમર્થ પાણિનિ આ બંનેય નરાધિપોની કારકીર્દિમાં જ જન્મ્યા હતા. અપભ્રંશ તે કાલના સમર્થ, પ્રતાપી અને ઉર્જિત શુર્જર્યાની માનીતી લોકભાષા હતી. ઉત્તરે તે ઠેક જેસવમીરની પેલીપાર, અને દક્ષિણે ઠેક વિંધ્ય પર્વતના પ્રદેશમાં એણે પોતાની લોકકથા વગાડી હતી. અને તે એકદેશ જવંત અપભ્રંશભાષાની દુહિતા આપણી અર્વાચીન શુર્જરી. આત્મારમુદ્રી તે વિસરાઈ હતી. છેલ્લા દાયકામાંજ આપણે એના તરફ કાંઈક લક્ષ દોરાયું. જોઈએ છીએ તે ખરેખર આનંદદાયક છે. પણ હજુ કાંઈ અપભ્રંશનો અભ્યાસ વધ્યો એમ તો ન કહેવાય. ગર્ભજવનમાં છે એ ખરું. અને તેનાં વધવાનાં ચિન્હ વાતાવરણમાં તરવરે છે એ પણ ખરું. દિવસે દિવસે પ્રગ્નપ્રીય વ્યક્તિત્વની ઉગતી ભાવના અને પ્રાન્તીય લોકભાષાની વચતી જતી ઐતિહાસિક અને પ્રગ્નપ્રીય ઉપયુક્તતા જ સમગ્રની જાય છે. પ્રજના ઇતિહાસમાં ભાષા, પ્રજની મનોભાવનાના વ્યક્ત સ્વરૂપ તરીકે કાંઈ જોઈ મદત્તા લોગવની નથી. ભાષા સાધન છે અને સાધ્ય નથી એ વાત ખરી. પણ શરવીર યોદ્ધાને યુદ્ધમાં શત્રુએને મંડારતી પાણીદાર તરવારની ઉત્તમ ધાર એજ ઉપયુક્ત છે. રત્નજડિત મૂક કે સુશોભિત મ્યાન ઉપયુક્ત નથી. જતાં પાણીમયી ધારની સાથે સાથે તેને રત્નજડિત

મૂક કે સુશોભિત મ્યાન ગમે છે. નરી ઉપયુક્તતા માનવહૃદયને રવાભાવિક નથી; ઉપયુક્તતાની ઉપરાંત તું કાંઈક અમાલ ઝેવાને માનવહૃદય તલસે છે. અને તેજ તેજી હૃદય ભાષાને લલિત સાહિત્યમાં, શીવસુરીના ઝીણા વાદોમાં, ભાષાશાસ્ત્રના ઇતિહાસમાં કે રાજદશાસ્ત્રની સૂક્ષ્મ ગલીકુંચીઓમાં નિસર્ગત દોરી જાય છે. આ પ્રજના તેજવી જીવનમાં સારા પ્રમાણમાં અને છે. આતું જવન પ્રજમાં જે આવ્યું નથી તો પણ તેની આગાહિ જણાય છે. અને લલિત જના ભાષાશાસ્ત્રી અને ઇતિહાસકારને બદલાતાં મૂલ્યના તાંતણે પ્રયત્નો આદરવા પડશે. લલિત જના વૈયાકરણ અને ભાષાશાસ્ત્રીઓ પાસેથી અપભ્રંશ વધારે હડા ધ્યાન, પૃથક્કરણ અને ગવેપણની અપેક્ષા રાખશે.

હેમચંદ્રનું અપભ્રંશ (જે અપભ્રંશભાષાનું) સાહિત્ય આપણને મળ્યું છે તેને આપણી સમગ્ર ખાતર એ સંગ્રા આપી શકીએ) પશ્ચિમ દિશામાં જૂની લોકભાષાઓની માતા છે એમ કહીએ તો ચાલે અને અત્યારે પણ તે જૂની લોકભાષાની લગેલગ રાજદશાસ્ત્ર અને વ્યાકરણના દૃષ્ટિબિંદુથી તેના અભ્યાસ થાય તો ઘણાંજ ઉપયોગી પરિણામો મળ્યા આવે. જૂની લોકભાષામાં શોડાંક પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ પણ થયાં છે. દાખલા તરીકે પ્રાચીન શુર્જરકાવ્ય સંપ્રદ (સંપાદિત: ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ: ગાયકવાડ ઝોરીએન્ટ સીરીઝ) જૂનાં ડિગલ કાવ્યો (સંપાદિત: ડૉ. ટેસીટરી બીબ્લીઓગ્રાફી ઇન્ડિકા), પ્રાચીન શુર્જર કાવ્ય (સં. કે. હ. કુવ) કે ત્રિજુવન-દીપક ગ્રંથ (સં. લા. ભ. ગાંધી) ઇલાદિ જૂનાં શુર્જર, દિંદી કે રાજરથાની કાવ્યો જોવાં જોવાં છે.

૨.

આપણે જે કાવ્યની સાથે સંબંધ છે તેનું નામ

‘ભાવનાસંધિ પ્રકરણ’ છે. આ કાવ્ય અપભ્રંશ ભાષામાં લખાયું છે. તેમાં ૭ કડવાં છે અને દરેક કડવામાં દશ કડીઓ છે. છેલ્લા કડવામાં ૧૧ કડી છે; અને શરૂઆતમાં સ્તુતિરૂપ એક કડી વધારે છે. એટલે બધી મળી કાવ્યમાં ૬૨ કડી છે.

આ કાવ્ય ક્યારે લખાયું તે કહેવું મુશ્કેલ છે. કાવ્યમાં મુદત દર્શાવતો એક જ એકસ પૂરાવો કહી શકાય. કાવ્યની પાંચમી કડીમાં મુંજ અને વિદ્યા-સવતીની પ્રેમકથાનો ઉલ્લેખ છે. (ભૂઓ મૂળ કાવ્ય) અપભ્રંશભાષામાં આ પ્રેમકથા સાદું સ્થાન ભોગવે છે. એટલે આ કાવ્ય મુંજના મૃત્યુ (સં. ૧૦૫૪) પછી લખાઈ હોવી બેઠકો. ભાષાની કમ પલ્લ તેરમા ચૌદમા સંક્રમાં આ કાવ્ય લખાયું હોય તેવી છે. એટલે કદાચ એ આ કાવ્યનો સમય હોય એમ અનુમાન કરાય. મુંજ સંબંધી ગાથા નીચે પ્રમાણે છે:—

મનરચિ રમણીરમણીયદેહિ

વસમેસરહિર મલમુત્તગેહિ

દદ દેધિરજી મલબુનરિદ

ગવરજાપાળ હુય પુદ્ધિચંદુ ॥ ૬ ॥

આ કાવ્યમાં લેખકનું નામ તેના ગુરુ સાથે છેલ્લી કડીમાં નિર્દિષ્ટ છે.

નિમ્મલગુણધરિહિ સિવદિશ્વસુરિહિ

પદમસીસુ જયદેવમુનિ

કિય માધણસંધી સિમાબુસંગંધી

નિસુણવિ અન્ન ચિ ધરડમણિ ॥ ૬૨ ॥

એટલે જયદેવમુનિએ આ કાવ્ય લખ્યું અને તેના ગુરુનું નામ શિવદેવસુરિ હતું. કદાચ જૂની પદાવલિઓમાં આ ગુરુશિષ્યનાં નામ આવતાં હોય તે અને ખબર નથી. પણ એ એ પ્રમાણે હોય તે આ લેખકનો સમયનિર્ણય કરવો યોગ્ય સંદેશો થાય.

પ્રસ્તુત કાવ્યને ઉંચી કક્ષાની કેટિમાં ન મૂકી શકાય. સાધારણ જનતાને માટે તે લખાયું છે અને સાધારણ જનતાને એ એવી તેમાં સામાન્યતાઓ જ છે. લોકોના ઉપદેશની આ કવિતા છે. ઐહિક જીવનનાં સુખદુઃખબંધનો અને તેની હડડડટી જુલુસા, નરકનાં આસહ્ય દુઃખોનો ચિતાર અને જન્મ-મરણની ક્રૂપલાનાં વર્ણન એ આ કવિતાના વિષય છે.

કાવ્યકર્તાનો ઉદ્દેશ ભાવનાની યથાર્થિત સમજાવટ કરવાનો છે અને મનુજત્વની દુર્ગંધના દશ દશાનોથી ખતાવવાનો છે. એ ઉદ્દેશ કવિ નીચેની કડીમાં સમજાવે છે.

इय वारहमाचण सुवणसुहावण भणवि देव
जीवहंस किमु
दुलहु मनुयत्तण धम्मपवित्तण दसदिट्ठतिदि
वज्जरिसु ॥ ૧૧ ॥

ઉપરની જ કડીમાં કવિ ભાવનાઓ બાર છે એમ કહે છે; પણ એ બાર ભાવનાઓનું પદ્ધતિપુરસ્કાર વિવરણ એણે કર્યું નથી. કાવ્યમાં બાર ભાવનાઓ કહી છે તે જણાવ્યું સરખું જ નથી. આયરંગસુત (શ્રુતસ્કંધ ૨ ચૂલિકા ૩) માં આ બાર ભાવનાઓનો નિર્દેશ કર્યો છે. તે નીચે પ્રમાણે છે:

પદમમણિચ (૧) મસરણ, (૨) સંસારો (૩) પગાયા ય (૪) અન્નતં (૫)

અસુરતં (૬) આસવ (૭) સંવરો (૮) ય તદ નિજ્જરા (૯) નવમા ॥૭૬॥

લોગસહાવો (૧૦) વોદિયદુલ્હા (૧૧) ધમ્મ-સાદઓ અરહા (૧૨)

પયાઈ હુંતિ ચારસ જહકમ્મ માવળોયાઓ ॥૭૭॥

સંસ્કૃતશાયા:

[પ્રથમમનિત્યત્વ (૧) મશરણ (૨) સંસાર (૩) પક્તા (૪) વાન્યત્વ (૫)]

અશુચિત્વ (૬) માદ્રવઃ (૭) સંવર (૮) જ તયા નિજ્જરા (૯) નવમા ॥૭૬॥

લોકસ્વમાવો (૧૦) વોદિચ્ચ દુલ્હા (૧૧) ધર્મસ્વમાવોઽર્હતઃ (૧૨)

પતા ભવન્તિ દ્વાદશ યયાકર્મ માવનિકાઃ ॥]

અભિધાન શાસ્ત્રેન્દ્રમાં ‘માવના’ શબ્દઃ માલ્યન્તે મુમુક્ષુમિરમ્પસ્યન્તે इति भावना: એ પ્રમાણે સમજાવ્યો છે. તેમાં પણ આચાર્ય સૂત્રની પોતે બાર ભાવનાઓ ગણાવી છે:

માવયિતલ્યમનિત્યત્વમશરણત્વં તથેકતાન્યથે અશુચિત્વં સંસારઃ કર્માન્નવસંયરવિધિષ્ઠા

નિજ્જરણલોકવિસ્તર ધર્મસ્વાલ્પાતતત્ત્વચિન્તા વ યીધેઃ સુદુલ્ભત્વં ચ માવના દ્વાદશવિશુદ્ધાઃ ॥

અભિધાન રાજેન્દ્રમાં બારેય ભાવનામાં પ્રત્યેકનું સવિસ્તર વર્ણન કરેલું છે. તે અધિક ગ્રંથાસાવાળા-એ વાંચી લેવું. આ બાબતનું આદિ સંપૂર્ણ વર્ણન કરવું અપ્રસ્તુત છે.

૩

હેમચંદ્રસરિના વ્યાકરણની ભાષા કરતાં આ કાવ્યની ભાષા તદ્દન જૂની એમ છેજ નહિ. પણ એટલું તો ખાસ માલમ પડીજ આવે છે કે રચના, શબ્દ સંગ્રહ અને વ્યાકરણનાં રૂપ, રૂપાન્તરોમાં સિ-ચિત્તના અને છૂટછાટ આ કાવ્યની ભાષામાં છે. ભાષા-પ્રવાહ પશ્ચિમ દિગ્દશાની લોકભાષાના જૂના સ્વરૂપ તરફ દોષે છે. શબ્દોચ્ચારણ વિકારોની અનિ-યતતા કંઈ ઓછી નથી. રચનાશિષિચિન્તાનાં દશાન્તઃ ટુંક ૨૬ પં. ૧. પંચાસવિ અજિય પદં જિ કુ-લ્લ અણુદયસિ તાદં તવેષ તિલ્લઃ; ટુંક. ૪૬; ટુંક ૬૨ વિશેરે; સમાસની શબ્દ ગ્રહવણની અનિયતતા : ટુંક. ૧૪. સુલ્લગાદયદિલ્લંતદસદુલ્લદે; ટુંક. ૫. માલવુનરિદ, ધત્વાં ૭૬ પૂરણ કાળે પ નિપાતનો ઉમેર ને લોકભાષામાં ધર્મનાર વપરાય છે : ધરિ પલિલ્લમિ જણિ સકલ્લકો કુલ્લ પ ॥ ધત્વાદિ, ધત્વાદિં.

[૧] નામઃ વિલક્ષિતરૂપોઃ—

પ્ર૦ (એક વ૦) વજ્રભાવુ, નરિદ, નાચિઓ (ટું. ૧૨, મહાં) સત્તઝ (ટું. ૬).

(અનેક વ૦) નરય, તિરિયલ (ટું. ૮)

નપું૦ (અનેક વ૦) સહિયાદં, તજ્જનાદં

દ્વિ૦ (એક વ૦) સાયર, વડવોસદં, અવ્વં,

અળંતઝ, કાલઝ (ટું. ૧૨) મણુવત્તળં

ગત્ત (અનેક વ૦) અટ્કમ્મ, માવણુ,

સુવળસુહાવળ (ટું. ૧૧).

ત્ર૦ (એક વ૦) મણિ (ટું. ૧.) રૂકેળ (સં.

વિ.) નયળ (ટું. ૮. ૭૬ માટે લેખ)

અવ્વેળ, મુચ્ચમેદિ (ટું. ૨૭) (અનેક વ૦)

વિદ્ધિતિદિ, વામ્મેદિ, વિસપદિ.

ચ૦ મુત્તિપ (મૌલિકાવ) મુત્તપ (મુલ્લયે

સં૦ વિ૦ (ટું. ૫૨).

પ૦ જમહ (યમેમ્મય)

૫૦ વસુદુ, અવ્વળં, લોગહ (અનેક વ૦)

મણુવમયત્તહ (એક વ૦ ? ટું. ૧૫).

દાહસ (ટું. ૨૦) નિમ્મલગુણમુરિદિ

સિવવિવસુરિદિ (અનેક વ૦. ટું. ૬૨).

૨૧૦ સંસારિ, લોદ (૩) મન (૪) ગલપ

(૭) મણુવત્તળે દુલ્લદે (૧૪) વિસાપ

(૫૩. સં. વિ.) ચાદંમિ (ટું. ૪૦. પં.

૧.) (મધાં વિ૦) અળાંયમિ (૧૨)

સંલ્લકાલંમિ (૧૩) ગોલેસુ, જલળજા-

લાસુ (અનેક વ૦ સં. વિ.)

૨૨૦ જીવ, જીય, મૂદ ધત્વાદિં.....

વિશેષણો કે વિશેષણ માફક વપરાયેલાં કૃદંતોની વિભક્તિપ્રક્રિયા નામના જેવીજ છે એટલે વિભક્તિ પ્રકારનાં દશાન્તોમાં તેનો ઉપયોગ કરી શકાય. આ પ્રમાણે આ કાવ્યમાં વપરાયેલાં નામનાં વિભક્તિ રૂપોનું જ્ઞાન અને વર્ણન. *

[૨] સર્વનામઃ વિલક્ષિતરૂપોઃ તેનાં તદ્વિતરૂપોઃ

(૧) વિલક્ષિતરૂપોઃ—

પ્ર૦ કોદ (કોડપિ) લહુ (સર્વમ-દેશ્યતા ?

ગૂળશાલી; કોઈ) (૨) તઝં લુમ (સ્વમ

ટું. ૩; ૧૮.) પહુ (પવા ટું. ૪) લો,

સ (ટું. ૨૬) તો (નપું. એક વ૦; નર૦

પણ) સા (નારો) જી, જિ (ય: નર૦

નપું૦; અનેક) જે (અનેક વ૦ જે) તે

(અનેક વ૦: તદ્ નર૦) તાદં (અનેક

વ૦ નપું. ટું. ૨૬).

દ્વિ૦ નાં રૂપ પ્ર૦ જેવાંજ છે; આ કાવ્યમાંથી

એને કાળે ખાસ દશાન્તો ટોંકી શકાય

એમ નથી. *

૧૦ રૂળ (અનેક. ટું. ૪) પદં, પદ (સ્વયા)

જિણિ જેળ (યેન) તિણિ (તેન), જેદિ,

પદિ, સવ્વેદિ (અનેક વ૦).

૫૦ તદ (ટું. ૪૦ ?) (તસ્માત્: જૂઓ નીચે

સર્વનામનાં તદ્વિતરૂપોમાં).

૫. લુદ લુજ્જ (તવ) તાસુ (ટું. ૪૦) તત્,

તસ (તદય) રહ (અસ્ય જૂઓ. સર્વ૦

તથિતરુપો, નીચે) જસ્ત (ચસ્ય)

સ. સચ્ચિ (સર્વસ્મિન. ડું. ૩.)

(૨) તદ્વિતરૂપો—

હ—હઠ (ઈત્યં), હઠયાઃ વૈદિકે તદ્વ (તયા)
કદ (કયા વૈદિકે. કથં) જદ્વ (યયા)
અદ્વ (અથ).

ત્ય—ઈત્ય (અત્ર ડું. ૩૮) ઇત્યઈત્યમિ (વ-
ધારાની સમગ્રી. ડું. ૨૦) તત્ય (તત્ર)
કત્ય (કુત્ર) અત્ય (અન્યત્ર) (ડું. ૪૭).

ઈસ—ઈતિ (પતાવૃત્તી) કિત્તુ (કીવૃત્તઃ)
કીત્તવિદ્વ (કીદત્તિવિધમ).

ચ—ઈય (ડું. ૧૧, ૧૨. ઇદાનોં ? કે વિલ-
કિતરૂપ ? કેદાર નિપાતળ).

જિજ્ઞ—આ પ્રત્યય જુદોજ છે; અને ખીજે સ્થળે
ભાષ્યેજ માલમ પડે છે; કેટલાક શબ્દો
ભાષામાં એક સાથે વપરાય અને ઘણા
કાળથી વપરાતાં આવ્યા હોય તો તે એક
ખીજના અવિભક્ત અંગરૂપ બની જાય છે
એ ભાષાશાસ્ત્રનો નિયમ છે. નચિ (નાપિ)
તું કદાન્ત ગોખૂદ છે. ધણીય ફેરો અપિની
યથાર્થતા નચિ વાપરતાં વીસરાઈ છે, એ
આ કાવ્યમાં તેમજ અન્ય-અન્ય ગાલમ પડશે.
જિજ્ઞ=યદિ જુજિજ્ઞ (ડું. ૬. ડું. ૧૭ ચો
વદિ) તિજિજ્ઞ (તદ્ યદિ એટલે તસ્માત્
તથી) ડું. ૧૮.)

[૩] તદ્વિત પ્રત્યયો—

જહ—પક્કુલહ (પકાકો)

વળ—સુહાવળ (શોભન)

.. અણુ—સુહઅણુ (શોભન ડું. ૨૧)

“જિ” નો અર્થ “પત્ર” થાય છે અને તે પ્રમાણે
તેનો વપરાશ પણ વપડે છે. ‘પાદઅસદ્ મહાણુવો’
જિ=પવ આપે છે, એટલે તિજિજ્ઞ અને જિજિજ્ઞ
=તદેવ અને ચદેવ થાય; પણ જિ નો સંબંધ મળ
સર્વનામ સાથે હોયો નોહ્યો, માટે તે સર્વનામ
સાથેજ એનો સંબંધ રાખ્યો છે. બુની ગૂજરાતીમાં
પણ જિ અને તેનું વિદ્વતરૂપ જ સાથે સાથે મળે છે.
અર્વાચીન ગૂજરાતીમાં પણ ‘જ’ નિશ્ચયનિપાત
તરીકે વપરાય છે.

તળ—મણુયતળ (મનુજત્વં) પવિત્તણ (પ-
ચિત્તત્વં)

ઓ (કઃ સંસ્કૃત) માણુસ્તઓ (મનુષ્યકઃ)

કમ્મેસઓ (કર્મોશકઃ)

ઈહ—ગદ્દિહ (ગાદમ. ડું. ૨૪)

ઈર—સોહિર (ડું. ૫૪.) (શૌષ્ઠઃ)

[૪] નિપાત

ચ, ય, અ (ચ) નચિ
(નાપિ, બણે એક જ શબ્દ હોય તેમ એનો વપ-
રાશ છે; ધણીય ફેરો વિની યથાર્થતા વીસરાઈ છે)
તિજિ (સચઃ ? ડું. ૪ કે પછી આદ્યાર્થ ખીજો
પુરૂષ એકવચન સક્ક ?) તા અને વળી જાનતા
(યાવત-તાવત કે યદા-તદા વ્યાકરણી આ
પતાવતા નથી) જિમ-તિમ (યથા-તથા) જં-
તં (યદ્-તદ્ ડું. ૭ કેટલીક વાર તે ફક્ત અર્થ
વિના નિપાત ત- રીકે વપરાય છે. આ કાવ્યમાં
કદાન્ત મળશે)

જો-તો (અપભ્રંશમાં યદા-તદા; છુટા તો
અપભ્રંશમાં તતઃ; તદા; ખીજ પ્રાકૃતમાં તેનો
અર્થ તુ થાય છે.) અદ્વ (અથ) તિ (ઈતિ) વિ
(અપિ) જ્ઞતિ (જ્ઞટિતિ) રેતિ (તાદર્થ્ય સ્થક
નિપાત ડું. ૭) મૂરિ (મં. મૂરિ) યહુ (મંનસે
સાથે; સંસ્કૃત ઉપશેષ) કદવિ અને કદવકદવિ
(કયમપિ અને કથંકયમપિ) વ્ઞ (ઈવ ડું. ૧૮)
જઈ (યદિ) સયયમેવ (સતતમેવ ડું. ૨૧) હંત
(હન્ત. મં. ડું. ૨૭) હિ (હો મં. હે) સંપદ
(સંપતિ ડું. ૩૧). પાસ (પાશ્વં. ડું. ૩૧. સરખાવો.
ગૂજ. ‘પાસે’) જુગવ (યુગપત ડું. ૩૩) નો (નો
કે ન મં. ડું. ૩૫) જોગહા (અનેકવા) કિર
(કિલ) મજ્ઞિ (મધ્વે) પરચ્ચસિ (પ્રત્યક્ષેણ ડું.
૫૦) લહુ (લહુ ડું. ૫૫ ‘અટ.’) તવ (તાવ !
એટલે તાવત ડું. ૫૭) હેવ (અર્થ અપભ્રંશરૂપ
હવ્ય=હવ્ય એટલે ‘શીઘ્ર’ સરખાવો ગૂ. હવે અને
બુની ગૂજરાતી કવિનાનું ‘હવ’ ડું. ૧૧) પ (છં-
દોનિપાત)

આ સિવાય અન્ય નિપાતો સંસ્કૃતને મળતા છે;
તે. આદિ નોધવાની જરૂર નથી.

[૬] આખ્યાત

(૧) વર્તમાનકાળ:

૧. પુરૂષ (એક. ૧૦) મંત્રામિ
૨. „ (એક. ૧૦) સહસિ, સંવરેસિ, વાહસિ, સિ (અસિ) અવમેનસે હોસિ. (મ-વસિ. હુંક. ૨૦) નોગ્ધસિ (ન સ્વ-પિપિ. હુંક. ૨૪ પણ આનો ઉપયોગ આચાર્ય બીજા પુરૂષ એકવચનના અર્થમાં છે)
૩. પુરૂષ (એક. ૧૦) પહિવોહદ, નિરોહદ, અરિય, પહિદ, હોદ, મળદ, ઘઘ્વપ, હારપ, ઘિઘ્વપ (જૂઓ હુંક. ૧૬, ૧૭.) (અનેક. ૧૦) સદ્દંતિ, હં (હું)તિ. (હુંક. ૬)

અપભ્રંશભાષાએ સંસ્કૃતભાષાના અલંકારીય ગ-વિભાગ અને પરસ્પૃષ્ટ આત્મેપદના ભેદોની અ-ભિજ્ઞતા કરી છે. કેટલીકવાર સંસ્કૃત ધાતુઓના શુભિભાગ કરતાં અપભ્રંશ કેટલાક ધાતુઓ કાળે ઠીક ગણી સ્વીકાર્યા છે. પરસ્પૃષ્ટ અને આત્મેપ-ના ઉપયોગ જાહેરી આપતિઓ ટાળવા અનિયતિત રવામાં આવ્યા છે (જૂઓ હુંક. ૧૬, ૧૭.)

(૨) આશાર્થ:

- ૨ પુરૂષ (એક. ૧૦) નિસુણિ, ફરિ, સજ્જિ, ધરિ, સાદ (હિ ?=સાદય હું. ૪૦) ડ-ગ્ગાહિ (ડદ્ગ્ગાહય) (અનેક. ૧૦) સુળહં (૨૦) કુળહ, પામહ (૫૧)
- ૩ પુરૂષ (એક. ૧૦) અચ્છડ, ઘરડ (અનેક. ૧૦) નિષદંતુ

(૩) ભૂતકાળ

- ૨ પુરૂષ (એક. ૧૦) આસિ (આસીઃ) (હુંક. ૧૧. હું. ૩૩.)

(૪) વર્તમાનકાળ (કર્મણિપ્રયોગ)

- ૨ પુરૂષ (એક. ૧૦) રજસે, પશસે, વાદિ-જંસે, મફિસજ્જસે
૩. પુરૂષ (એક. ૧૦) સિજ્જપ, ભુજ્જપ, મિજ્જપ, કિજ્જપ, મુજ્જપ, ઘાવિજ્જપ, કહિજ્જપ

પાવિજ્જ, મજ્જ (હું. ૧૦) નિહિણિજ્જ (હું. ૩૭ પૂર્વવત) (આ સર્વ વિધ્યર્થ કૃદંત છે: પણ એમનો ઉપયોગ વર્તમા-કાળ કર્મણિપ્રયોગ જોવા થયો છે માટે આદિ ટાંક્યા છે.)

(૫) ભવિષ્યકાળ

૧. પુરૂષ અનેક વચન વજ્જરિસુ (૧૨) નિ-દેસુ (૬૧)
- ૩ „ એક વચન સહિસદ, દેસદ, પહિ-સિદ... ..

[૬] કૃદંતવિભાગ

- (૧) વર્તમાન કૃદંત: રવંત, પહંતા, કિલ-કિલંત, તહફહંત (નાદોત્પન્ન આખ્યાત) ધત્યાદિ. (જૂઓ હુંક. ૪૬)

(૨) હેતુવર્થ કૃદંત: ગિન્હિડં (ગૃહીતું: સં વિ. હું. ૧૭) સ્વણિ (હું. ૫૭):—આ કૃદંત કેટલીક વાર આખ્યાતને નામ ગણી તેના દિ. અ. કેપ. નાં વિભક્તિરૂપો મૂકી બ-તાવવામાં આવે છે. આ ઉપયોગ વેદમાં માલમ પડે છે. કેટલીકવાર મંબંધક ભૂત-કૃદંતનો ઉપયોગ પણ અપભ્રંશમાં હેતુ-વર્થકૃદંત તરીકે થાય છે.

- (૩) કર્મણિભૂતકૃદંત: આ કૃદંતનો ઉપયોગ ભૂતકાળ બતાવવાં મુખ્યત્વે થાય છે. અ-ર્વાચીન ગૂઢરાતીમાં તે આ સિવાય ભૂ-તકાળ દર્શાવવાનાં રૂપજનથી નિજ્જરિય, હુય (૨૧ ગાદય કહિઓ, દ્વિઓ, ડ-પ્પજ, ચત્તુ, ગિન્હિય, સ્વદ (૨૧) ધત્યાદિ.

- (૪) મંબંધક ભૂતકૃદંત: પળમચિ, મિલ્હેવિણુ, સિદિલેવિ, પયદવિ, મરવિ તોહિ, હંહિ, હંહેવિણુ, અણુહુય (હું. ૨૮. મં. વિ) મત્તળ (હું. ૬૧. પ્રા. વિ.)

- (૫) કર્મણિ વિધ્યર્થ કૃદંત: દેયં (સં. વિ.) (જૂઓ ૩૫: પાવિજ્જ, મજ્જ, નિહિ-ણિજ્જ કર્મણિ વર્તમાનકાળમાં)

આ પ્રમાણે આ કાવ્યમાં વપરાયેલા સામાન્ય વ્યાકરણપ્રયોગોનું બ્યાન પુર્ણ થયું.

આ કાવ્યમાં વપરાયેલા છંદો.

૪. આ કાવ્યમાં ત્રણ છંદો વપરાયા છે. કડવક. ૧. ૩. અને ૫. માં એક પ્રકારનો છંદ છે, અને બાકીનાં કડવામાં એટલે ૨, ૪ અને ૬ માં બીજો છંદ છે. દરેક કડવાની છેલ્લી કુટ્ટમાં અને કાવ્યના આદિમાં સ્તુતિની કુટ્ટમાં એક જ પ્રકારનો એટલે ઉપરના બે છંદોથી જૂદા જ પ્રકારનો છંદ છે. આ પ્રમાણે આખા કાવ્યમધ્યે ત્રણ જ છંદો વપરાયા છે: આ ત્રણ છંદોનાં નામ અને ઘટના નીચે પ્રમાણે છે.

૧) પદ્મહિય: આ છંદ પિંગલે નીચે પ્રમાણે વર્ણવ્યો છે.

ચડમત્ત કરહુ ગણ ચારિ ઠાઈ
ઠયિ અન્ત પશોદર પાઈ પાઈ.

ચડસદ્ધિ મત્ત પદ્મરદ્ધિ ઇન્દુ

૧૦૦૨૧૧

(પ્રાકૃતપિંગલસૂત્રાણિ (કાવ્યમાલા) પાન ૬૦)

આ ચત્ર પ્રમાણે આ છંદમાં ૪ પાદ છે; દરેક પાદમાં ૪ ગણ છે; અને દરેક ગણમાં ચાર માત્રા છે. છેલ્લા ગણ પયોધર છે એટલે તેની ઘટના ૪ છે. કડવાં. ૧, ૩ અને ૫ માં આ છંદ છે. દાખલા તરીકે:

૧ જો । વ નિસુણિ । ચંચલ । સદ્વાય etc

(કુંક ૨)

૨) આ છંદ કડવાં. ૨, ૪, ૬ માં વપરાયેલો છે. જંદુર્વ નામ મને માલમ નથી. જંદમાં ચાર પાદ છે; દરેક પાદમાં ૪ ગણ છે; દરેક ગણમાં પાંચ માત્રા છે; છેલ્લા ગણની ઘટના ૫ છે. મારા બાણવા પ્રમાણે પિંગલે આ છંદ વર્ણવ્યો નથી. પણ કદાચ પિંગલે જતાવેલો નિશિપાલછંદ આપણા જંદને મળતો આવે. આ જંદની વ્યાખ્યા—
દામ ધર તિણિ સર હિણિ પરિ તિમ્મના
પચ ગુરુ કુવળ લહુ અન્ત કુર રમગના

પત્ય સહિ ચન્દમુહિ ઘોસ લહુ માલના
કવ્યવર સપ્પ મળ છન્દ ણિસિપાલના ॥

—(એવન પાન ૧૭૧)

લાવાય: નિશિપાલ જંદમાં દરેક પાદમાં ચાર માત્રા—એટલે ૫ માત્રાના ૪ ગણ હોય છે: પહેલા ત્રણ ગણમાં ઘટના ૪ હોય છે અને એ છેલ્લામાં ૫ હોય છે.

આપણા જંદમાં પહેલા ત્રણ ગણમાં નિશિપાલ જંદમાં નિયમગતતા છે તેવી નથી. છેલ્લા ગણમાં બંને જંદોમાં નિયમગતતા સાધારણ છે. આપણે જંદ નીચે પ્રમાણે છે:

૧ અણ । યંમિસ । સાર તમ । ગાઈઓ ।
આસિ ગો । લેસુ ક । મ્મેહિ મુ । છારામો ।
(કુંક ૧૨)

૩) ઘતા: આ જંદ દરેક કડવાની છેલ્લી કડીમાં છે; સ્તુતિની કડીમાં—કાવ્યના આરંભની કડીમાં—પણ આજ જંદ છે. પિંગલે આ જંદ વ્યાખ્યા અને વર્ણન નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે:
પિંગલકદ્ધિદ્ધુડ જંદ. ડકિદ્ધુડ ધત્ત મહ
વાસદ્ધિ કર

ચડમત્તસત્તગણ વેચિ પામ મળ તિણિ તિણિ
લહુ અંત ધરિ ॥૮૧॥
પદમં દસ ઘીસામે વીપ મત્તાઈ અઘાઈ
તોપ તેરહ વિરઈ ધત્તા મત્તાઈ વાસદ્ધિ ॥૮૨॥

આ જંદમાં બે પાદ છે; ઉપરના બંને જંદોમાં ચાર પાદ હતા. આથી ઘતા એ દુર્વ (દ્વિપદો) પ્રકાર છે; ઉપરના જંદો ચૌપદ (ચતુષ્પદો)ના પ્રકાર હતા. આ જંદના એક પાદમાં ૪ માત્રાના ૭ ગણ + ૩ લઘુમાત્રા છે. આ પ્રમાણે દરેક પાદમાં ૩ માત્રા અને આખા કડીમાં ૬૨ માત્રા. દરેક પાદમાં ત્રણ યતિ આવે છે. તે યતિ પ્રમાણે પાદના ભાગ પાડીએ તો ૧૦+૮+૧૩=૩૧ પ્રમાણે ભાગ પડે આ જંદમાં દરેક પાદની પહેલી બે યતિના જંદને ગણતા આવે છે. આ જંદમાં ત્વરિતા ૩૧ છે એટલે એનો ઉપયોગ કડવાના ઉપસંહારની કડી તરીકે ધર્મોજી સુંદર થઈ શકે છે: આ જંદને કડવા

પણમવિ ^{૧૦}ગુણસાયર । મુવર્ણદિવાયર ।

^{૧૩}જીણચડવીસહ ^{=૩૧}દ્વકમનિ
અપ્પ પહિચોદ્દહ । મોહ નિરોદ્દહ । કોહ મબ્બ
માવળવિસણ ॥ (૬૬ ૧)

છ'દેના પધાર્થ નિરીક્ષણથી હાથપ્રતોમાં થયેલી લલિતાની ભૂલો કે કાવ્યની અવાચ્યતા અને તુટક શબ્દો મેળવી કે એસારી શકાય છે. છ'દે નિરીક્ષણ કાવ્યના પાઠ સિધ્ધ કરવામાં ઘણું ઉપયોગી છે અને તેમાં અપભ્રંશભાષા નેવી અનિયમિત ભાષામાં તો ખાસ.

૫.

આ કાવ્યની નકલ અને આ માસિકના તંત્રી શ્રી મોહનલાલ દલીપદેશાઈ પાસેથી મળીતી. તેમના એ કૃપાદાન ખાતર અત્ર તેમનો આભાર માનવો ઘટે. તેમને એ નકલ મુનિશ્રી આમરવિજયજી પાસેથી મળી હતી. આ કાવ્યનો ઉલ્લેખ શ્રી. ગો. દ. દેશાઈએ એમના "જૈન ગુર્જર કવિઓ" ભાગ ૧માં કર્યો છે. આ પ્રમાણે મને મળેલી પ્રત ઉપરથી જ મેં ઉપરની ગવેષણા લખી છે. એજ પ્રત ઉપર આધાર રાખી, અંશિજી ઉપોદ્ધાત, શબ્દકોષ અને સંસ્કૃતજાયા સહિત મેં આ કાવ્ય તૈયાર કર્યું છે. તે શોઝા સમયમાં ભૃંગનાદરા ક્યારે ભાણગરકર આદિએન્ટલ રીસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુટ નામના નિમાસિકમાં પ્રસિધ્ધ થશે. આ અર્ધ્ય આંગ્રજભાષાથી અપરિચિત અપભ્રંશ અને પ્રાકૃત પંડિતો સમક્ષ મૂકવા તૈયાર કર્યો છે:—અને વળી ગુર્જરીની માતા સંબંધે ગુર્જરીમાંજ લખવું સૂચોઅ. અસ્તુ. આ કાવ્યની મૂળપત્ર સીનોરના ભંડારમાં છે અને તેના ઉપરથી મને મળેલી નકલ ગૂજરાતી લીખિમાં હાથી છાપના ઝીણા કાળખમાં એક આલુએ રૂબરૂ આદરથી લખેલાં

[આ જયદેવમુનિના ભાવના સંધિ પ્રકરણ કાવ્ય અંગેએ જૈનધુમતા માસ જ્યેષ્ઠ અને વૈશાખ સં. ૧૯૮૫ના સંપૂર્ણ અંકમાં ૫૦ થી પ્રકટ કર્યું છે. તો તે મૂલ જોવા ઇચ્છનાર વાંચકે ત્યાંથી જોઈ લેવું. આ કાવ્ય સંબંધમાં વિશેષ પ્રકાશ પાડી શકે એવા સમર્થ જૈન પંડિતો શ્રી જયદેવદાસ અને શ્રી લાલચંદ છે તેઓ અને પૂર્વે સુધારા વધારા વગેરે મુલ્યવશે. ગૂજરાતી ભાષા સંબંધે વશારવ મેળવવા કે ખતાવવા ઇચ્છનાર અપભ્રંશ ભાષાનો અવસ્ય જીડા અભ્યાસ કરવોજ પડશે અને તે માટેના સાધનો પૂર્વ જૈનોએ કૃતિરૂપે-સંપ્રદરૂપે પુરાં પાડ્યાં છે તે બહાર પ્રકાશમાં લાવવાં ઘટે છે માટે મુનિ શ્રી આમરવિજય, ચતુરવિજય, પુણ્યવિજય-આદિ સાહિત્યરસિકો તે સંબંધી જે કંઈ મોકલશે તે અને આનંદથી પ્રકટ કરીશું. તંત્રી.]

તણ પત્રોની અનેલી છે. મૂળ હાથપ્રતમાં ૪ પત્રો છે. આપણા કાવ્યે દોઢ પત્ર રોક્યું છે—એટલે ૩ પૃષ્ઠો એક પૃષ્ઠ ઉપર સરાસરી ૨૦ પંક્તિઓ છે; અને દરેક પંક્તિમાં સાધારણ રીતે ૬૦ અક્ષર છે. આખીય હાથ-પ્રતમાં નીચેનાં કાવ્યો છે:

૧. ગુર્વલિલીરાસ ગા. ૩૬ અપભ્રંશ
૨. શ્રાવકવિધિપ્રકરણમ્ ગા. ૨૨.
૩. પવજ્ઞાવિદ્યાનમ્ ગા. ૨૮.
૪. દાનકુલકમ્ ગા. ૨૦.
૫. શાન્તિનાથનમસ્કારાટકમ્ ગા. ૮.

, અપભ્રંશ

૬. ચારિત્રમનોરથમાલા ગા. ૩૦.
૭. ભાવનાસંધિપ્રકરણમ્ ગા. ૬૨ અપભ્રંશ.

૬.

આ પ્રમાણે કાવ્યનો પ્રસ્તાવ પૂરો થયો. પ્રસ્તાવને સંવિસ્તર અને સંપૂર્ણ ખતાવવા પ્રયાસ તો આશ્યો છે. અપૂર્ણતા કે કદાચ પ્રમાદિય રહી ગયા હોય અને તે માત્રમ પડે કે તરતજ એની ચર્ચા થાય તો સાઈ. હજી કદાચ આ ઉપોદ્ધાતમાં નહિ ખતાવાયલી કે વીસરાયલી અધિકતા રહી ગઈ હોય તે પણ વિદાન વાંચકો બહાર લાવે અને ચર્ચે. આ પ્રસ્તાવ લખવામાં પાશ્ચાત્ય ગવેષણા-પદ્ધતિનો મેં આસરો લીધો છે. આ પદ્ધતિનો ઉપયોગ પ્રાકૃત અને અપભ્રંશના ગાનમાં અન્યે જૈન પંડિતવર્ગો કરે તો જૂની અને નવી પદ્ધતિનું, પાશ્ચાત્ય અને પૌર્ણીય શાસ્ત્રીય ઢોળાનું સુવગ્ન સંધાય. એમને કાળે આ નમ્ર અર્ધ્ય કદાચ ઉપયોગી થાય.

આચારિતોષાદિદુર્ગા સાધુ ન મન્વે પ્રયોગવિજ્ઞાનમ્ ।

ઘલઘલપિ શિક્ષિતાનામાત્મન્યપ્રત્યયં ચેતઃ ॥

જડેશ્વર ઉપર સેનિટેરિયમની જરૂર.

વાંકાનેર તા. ૨૨-૬-૨૯

શ્રીયુત ભાઈશ્રી. મોહનલાલભાઈ,
વિ. અહીંની હદમાં જડેશ્વર મહાદેવની ટેકરી ઉપર આવેલ સુવિખ્યાત જગ્યા આમોહવા માટે બહુ વખણાય છે. સાબળ થતા આવતા માણસો અહીં હવા ફેર સાફ આવે છે તેમને સારો લાલ પહેલો થાય છે. ક્ષય જેવા દરદમાં દાકતરો તે સ્થળમાં રહેવા લલા-મણ કરે છે અને શરૂઆતના દરદીને તેથી આરામ થઈ જાય છે. આ જગ્યા ટેકરીવાળા ભાગમાં ઉંચાણ-ઉપર આવેલ છે અને આજુ બાજુ ગામમાં ગાઉ બે ગાઉ દુર આવેલ છે તેથી બીજી રીતે શાંતિ વાળી છે અને દરદીઓને લાલચમાં પડે તેવી ખાદ્ય-ચીજ ન મળી શકે તેથી પર્ય પાળવામાં અત્યુકળતા વાળી છે.

શ્રી જડેશ્વર મહાદેવના મંદિરની હદમાં મકાનો નજીકથી માટે પુરાતા હોવાથી હવાફેર માટે આવતા માણસો સાફ તેમાંથી મકાન કાળજી પડી શકે છે પણ ક્ષયનું દરદ ચોપી ગણાતું હોઈને ક્ષયના દરદી માટે જરા છોટે અલગ મકાનની સેનિટેરિયમ તરીકે બહુ જરૂર છે એમ હવે કેટલાકેના અભિપ્રાય રહે છે તેથી પહેલા સ્ટેજના ક્ષયના દરદીઓને એકે હાલ કેટલાક સાવચેતીના ઉપાયો લેવાની સરતે ત્યાં અમુક

વખત માટે રહેવા દેવામાં આવે છે પણ બીજા પ્રકારના દરદીઓની તેમજ નજીકથી વિગેરે ના-હિતની ખાતર અલગ મકાનની જરૂરીયાત જણાઈ છે.

આ સ્થળે સેનિટેરિયમ માટે મકાન ચણાવવામાં શરૂમાં રૂ. ૧૫,૦૦૦) આશરેની જરૂર છે. સખી ગૃહસ્થો ધારે તો એકજ આશામાં આવી રકમ આપીને પુન્ય હાંસલ કરી શકે છે અને જન સમાજ તે ઉપયોગી થઈ શકે છે. અહીના એક સાધારણ સ્થિતિના ક્ષયના દરદના ભોગ થયેલા વણીક ગૃહસ્થે એવું મકાન કરાવવા સાફ રૂ. ૨,૫૦૦) વીલથી આપેલ છે તો વધારે રકમની જરૂર હોવાથી આપ આ સંબંધમાં મદદ કરી શકે તેવા ગૃહસ્થોના કાન-પર આ વાત લાવવા એ કરશો તો ઉપકાર થશે.

જરૂર ભોગ રકમ આ કામ માટે મળી આવશેથી તેને માટે જમીન મેળવવા, મકાન ચણાવીને તૈયાર કરાવવા અને તેની વ્યવસ્થા તથા દેખરેખ રાખવા સાફ એક કમીટી નાણાં ભરનારાઓ તરફથી નીમાય અને તે યોગ્ય વ્યવસ્થા રાખે તે સંબંધમાં જરૂરને વખતે આપની કીમતી સૂચનાઓ આપશો તેમ લશ્કો રાખું છું. તા. ૨૨ જુન ૧૯૨૯.

લિંઝો મોતીચંદ રતનસી શાહુના જયજીતેન્દ્ર.

તાબલ જૈન ગ્રેજ્યુએટો.

(શ્રી. મહાવીર જૈન વિદ્યાલયનું પરિણામ.)

આ વર્ષે વિદ્યાલયમાંથી મુખર્ષી યુનીવર્સીટીની જુદી જુદી પરીક્ષાઓમાં કુલ ૭૦ વિદ્યાર્થીઓ ભેગા. તેમાંથી (૫૩) વિદ્યાર્થીઓ ઉત્તીર્ણ થયા છે. ઉત્તીર્ણ થયેલા વિદ્યાર્થીઓ પૈકી ચાર ફર્સ્ટ ક્લાસ અને પંદર સેકન્ડ ક્લાસમાં આવ્યા છે. કુલ પરીણામ ૭૭ ટકા આવ્યું છે જે સંતોષકારક કહી શકાય. પરીણામ નીચે પ્રમાણે છે:—

એમ. બી. બી. એસ. ૨માંથી ૨, બી. એસ. સી. ૩માંથી ૪, જુનીઅર બી. એસ. સી. ૪માંથી ૩, ઇન્ટર સાયન્સ ૧૩માંથી ૯, બી. કોમ. ૧માંથી ૧, ઇન્ટર કોમર્સ ૬માંથી ૨, બી. એ. ૧માંથી ૧,

ઇન્ટર આર્ટ્સ ૩માંથી ૧, પ્રીવીઅસ રેડમાંથી ૧૭, એલ. સી. બી. એસ. ૧માંથી ૧; ઇન્ટર એગ્રીકલ્ચર ૧માંથી ૧ એમ. એલ. બી. પહેલી ૨માંથી ૨ એલ. એલ. બી. છેલી ૧માંથી ૧ સેનીટરી એન્જનીયરીંગ. ૨માંથી ૨ બી. ઇ. પમાંથી ૫. બી. ઇ. બીજી ૧માંથી ૧ એમ. એ. ૧માંથી ૧ એમ. ૭૦માંથી ૫૩ પાસ થયેલ છે તે ઉપરથી માલમ પડશે કે આ સાલ ઉત્ત વિદ્યાલયમાંથી પાંચ ઇન્ટરેડ, ત્રણ બી. એસ. સી., બે સેનીટરી ઇન્જિનિયર્સ, એક એમ. એ, એક બી એ, એક વ્યાપારી ગ્રેજ્યુએટ, એક વકીલ, અને એક દાકતર એમ પંદર ગ્રેજ્યુએટ થયા છે.

ભક્તામર સ્તોત્ર અને શ્રી માનતુંગાચાર્ય.

[લખનાર:—૨૫૦ શ્રી પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ, રાજકોટવાળા.]

જૈન ભાઈઓમાં પ્રસિદ્ધ એ ચમત્કારી સ્તોત્ર વિશે વિશેષ ચર્ચા થવાના હેતુથી નીચેની હકીકત જાણ્ય કરી છે.

આ સ્તોત્રના કર્તા શ્રી માનતુંગાચાર્ય ક્યારે થયા, તે સંબંધી ખાત્રીપૂર્વક કહી શકાતું નથી. કોઈ માનતુંગાચાર્યને બાણમથુરના સમકાલીન ઠરાવે છે. મથુરનું સૂર્યશતક, બાણનું દેવીશતક અને શ્રી માનતુંગચરિત્રું ભક્તામર સ્તોત્ર, એ ત્રણે સ્તુતિ-કાવ્યો એક સમયમાં—રાજ ભોજના વખતમાં થયાનું બતાવવા માટે આ પ્રમાણે આધાર બતાવી શકાય છે.

કવિ બાણભટ્ટને એક રાત્રિએ પોતાની સ્ત્રી સાથે અત્યંત પ્રણયકન્નદ થયો. સ્ત્રીને મનાવવા માટે બાણે અત્યંત દીનતા દાખવ્યા છતાં પણ સ્ત્રીએ કંઈ કાને ધર્યું નહિ, ને વધારે વધારે અપમાન કરવા લાગી ત્યારે કંટાળીને બાણે કહ્યું કે:—

ગતપ્રાયા રાત્રિઃ કૃશતનુશશી શીર્યત દ્યુઃ ।
પ્રદીપોયં નિદ્રા વશમુપગતો યુગિતદ્યુઃ ॥

પ્રણામન્તો માનસ્ત્યજસિત્ત ન યથા ત્વં કથમતો ।
કુચઃ પ્રત્યાસત્યા હૃદયમપિ તે સુષુ કઠિન્નમ્ ॥

બાણનો સસરા મથુર પ્રાતઃકાળે તે તરફથી જતો હતો. તેણે સંઘર્ષ સાંભળ્યું. પોતાની દીકરી પાસે બાણે કેટલા બધા કાલાવાલા કર્યા હતા તે મથુર પંડિતના ધ્યાનમાં હતું. તેથી ઉપરનો શ્લોક પૂરો થયો ત્યારે નીચેથી મથુર પંડિત બોલ્યો કે હે બાણ તારી સ્ત્રીને સુષુ શબ્દ વડતો નથી. એ સુષુ નથી, પણ અત્યારે તો મદા કોપાયમાન થ-એલી હોવાથી ચંડી છે. માટે સુષુને બદલે ચંડી કરો, આ પ્રમાણે મથુર બોલ્યા. દીકરીના મર્મપ્રકાશવાથી દીકરીએ બાપ મથુરને શાપ દીધો, ને તેથી મથુર કોટીએ થયો. સૂર્યની ઉપાસના કરી સૂર્ય શતક રચવાથી મથુરનો કોટ થયો, ને તેની કાયા કંચનવર્ણી—નિરોગી ચર્મ, તેથી ભોજ રાજના દર-બારમાં તેની પ્રશંસા થઈ, તે બાણથી સદન ચર્મ

નહિ. મથુરના જેવો ચમત્કાર બતાવવા માટે તેણે પોતાના હાથ પગ કાપી નાંખ્યા. દેવીની ઉપાસના કરી દેવી શતક રચવાથી હાથ પગ જેવા હતા તેવા થઈ ગયા. બંને પંડિતોએ પોતાનાં કાવ્યથી સૂર્ય-ચંદ્રીનો આવો પ્રભાવ બતાવેલો જોય. ભોજરાજ સાર્વજનિક પામ્યા અને બોલ્યા કે—શિવદર્શન વિના બીજા કોઈ દર્શનમાં આવો ચમત્કાર બતાવનાર છે ? તે વખતે સભામાં બેઠેલા શ્રાવક ભાઈ-ઓએ કહ્યું કે હાથ અમારા માનતુંગાચાર્યજી ચમત્કાર બતાવી શકશે. રાજાએ માનસદિન આ-ચાર્યને ઉત્તરબિનીમાં બોલાવી કંઈ ચમત્કાર બતાવવા કહ્યું:—ઉચ્ચાસનપર વિરાજમાન ઘણ રાજાને આ-શિર્વાદ દઈ આચાર્યજી બોલ્યા કે મજાનું કેમકાઠ વાળા ઝોરડામાં હાથ પગ સખત બેઠી બંધનથી બાંધીને મને પુરો. એ પ્રત્યેક બંધનને તાળાં દઈ આચાર્યજીને ચોટી કરનાર સિપાઈઓ સહિત ઝોર-ડામાં પુર્ણ. ત્યાં સુરિએ શ્રી આદીશ્વરની સ્તુતિ કરી, આ ૪૪ શ્લોકનું સ્તોત્ર રચ્યું. દરેક શ્લોકે એક એક બંધન છુટતો, છેલ્લે કેમકાઠ પણ તૂટી ગયું, ને આ-ચાર્યજી બહાર આવ્યા.

મથુર પોતાની દીકરીના મર્મપ્રકાશ, ને દીકરી તેને શાપ આપે અને આવો ચમત્કાર થાય, એ તરફ ઘણાં વાંચનાર સંદેહની નજરથી જોશે. માળ-વાની ગાદીએ જે પ્રખ્યાત ભોજરાજ થયો તે તો અગીઆરમા શતકમાં હતો. તેથી માનતુંગચરિત્રો કાળ અગીઆરમા શતકનો ગણીએ; પણ એક અંચ-કાર તેને આઠમા શતકની શરૂઆત થએલા ગણાવે છે. પ્રયંધ ચિંતામણીનું ભાષાંતર કરનાર વિદ્વાને યુટનોટમાં જણાવ્યું છે કે “ માળવાનીગાદીએ થનારા કેટલાક રાજ ભોજનાને ઝાળખાય છે. સંવત ૭૦૦ માં થએલા પેટા ભોજના વખતમાં માનતું-ગાચાર્ય હતા.” એમ તેઓનું લખતું છે, આ એક પક્ષનું કહેતું છે. શુભરાતના એક પ્રસિદ્ધ સાક્ષર કે

જેને માટે મને જાણ માન છે, અને જેમનો હું અનુભૂ થઈ શકું તેમ નથી, તેઓ માનવુંઆચાર્ય સંબંધી નીચે પ્રમાણે કહે છે:—

“ ભક્તામર સ્તોત્રના કર્તા માનવુંઆચાર્ય છે. એમ સમાપ્તિ શ્લોકના છેલ્લા ચરણ ઉપરથી જણાય છે. એ બાણ અને મધુરના સમયમાં થયાનું જે કહેવામાં આવે છે તે નિરાધાર છે; બધકે ખોદે પણ છે. મધુરે સૂચિતક નામે સૂચની સ્તુતિનું કાવ્ય રચ્યું છે. તેમાંથી ત્રેવીશમે શ્લોક ભક્તામર સ્તોત્રના ૧૬ માં શ્લોકનું મૂળ જણાય છે. અને શ્લોકો નીચે આપ્યા છે.

૧ નો કલ્પાપાયવાયોરદયરયદલત્કમાધર-
સ્વાપિ ગમ્યા ।

૨ ગાઢોદ્ગીર્ણોઽજ્જલધ્રોરહ્નિ ન રહિતા
નો તમઃકજ્જલેન ॥

પ્રાતોત્પત્તિઃ પતદ્ધાન્ન પુનરુપગતા મોષપુણ્ણ-
ત્વિષી ચો ।

૩ ધર્તિઃ સેવાન્યરૂપા સુલયતુ નિશિલક્રીપ-
દોપસ્ય દીપ્તિઃ ॥૨૩॥

૨ નિર્ધૂમવર્તિરપવર્જિતતૈલપૂરઃ

૩ કુલ્લં જગત્ત્ર પ્રયમિદં પ્રકટીકરોષિ ।

૧ ગમ્યો ન જાતુ મસતાં ચલિતાચલાન્તાં.

૩ દોષો પરસ્ત્વમસિ નાય જગત્પ્રકાશઃ ॥

નીશાનીવાળા ભાગ સરખાવવાથી જણાશે કે મધુરના શ્લોકની માનવુંગે નકલ કરી છે. સૂચને વિષે દીપ્તો આરોપ સાદરકે સ્ટ્રુટ ઉપપન્ન છે. તેટલે જલ્દે જિતેદ્ર કે અન્ય હેલ વિષે નથી, માનવુંગનું અપવર્જિતપદ સૂચ અને જિતેદ્ર બંનેને સામાન્ય બને તેવું છે. પરંતુ મધુરનું ત્રીજું ચરણ સૂચનાજ રૂપકનું જ અંગ બની શકે એમ છે. માનવુંગના ત્રીજા ચરણમાં પ્રલયકાળના પવનનો આક્ષેપ લેવા પડે છે એટલે કે તેમાં ન્યૂત પદ્ધત છે, મધુરનું તેને મળતું પહેલું ચરણ અન્યૂત છે. માનવુંગનું બીજું ચરણ તેનાજ ત્રીજા ચરણના છેલ્લા પદથી પુનરુક્ત છે. આ રીતે માનવુંગનો શ્લોક મધુરની યાથા લક્ષ્ય રચેલો છે એટલું જ નહીં; પણ બંનેની શ્રમિમાંજ તારનાય છે તેને લીધે માનવુંગનો શ્લોક

નિકૃષ્ટ બન્યો છે. હવે સમકાલીન વિરદ્ધ ધર્મના કવિઓ એક બીજાની ચોરી કરે એ સંભવતું નથી. સમજ માનવુંગ મધુર પછી થયેલ એમ માનવું પડે છે. વળી માનવુંગને જિતેદ્રે કરેલા સાહાય્યની ચમત્કારીક કથા બાણ મધુરને ચંદી સૂચે કરેલા સહાયની ચમત્કારીક કથા ઉપરથી થયેલી છે. ને તે ત્રણે કથાઓ તે તે દેવનોજ મહિમા વધારવા ઉપજેલી છે એ વાત પણ માનવુંગનું અર્વાચીનત્વ બતાવે છે.

માનવુંગ સંબંધી ચમત્કારીક કથાનું મૂળ, સ્તોત્રના શ્લોક ૩૪ થી ૪૬ જણાય છે. કલ્પાણુમંદિર સ્તોત્ર તેને અનુસરીને રચાયું છે. તેનો ખરો કર્તા કુમુદચંદ્ર છે. એમ છેલ્લા શ્લોકથી જણાય છે, તથાપિ લોકમાં તે સિદ્ધસેન દિવાકરને નામે પ્રસિદ્ધ છે. તે સિદ્ધસેન દિવાકર શકકાર વિક્રમના સમયમાં થમાની જૈન આખ્યામિકા છે. હવે કલ્પાણુ મંદીર સ્તોત્ર સિદ્ધસેનેજ રચ્યું માનીએ તો તેના આધાર જૂત ભક્તામરનો કાળ તેથી પણ પ્રાચીન થવા જાય છે, તેમ લઘુએ તો વિક્રમ સંવતના છઠ્ઠા સાતમા શતકમાં થયેલા બાણ મધુરના સમકાલીન માનવુંગ થઈ શકે નહિ.

બાણ મધુર સાથે માનવુંગનું નામ જોડવાનાં બે કારણ દિસે છે, એક તો ચમત્કારીક કથાઓનું સામ્ય, બીજું બાણ મધુરના સમયમાં બૌદ્ધ માર્તંગ દિવાકર થયો હતો તેના નામ સાથે પ્રાછળથી માનવુંગના નામનો બ્રમ થયો.”

જે સાક્ષરશ્રીએ શોધ કરી આટલું લખી જણાવવાની મહેરબાની કરી છે તેનો આ સ્થળે ઉપકાર માની મારે જણાવવું જોઈએ કે ત્યાં સુધી વિદ્વાનો અને આપણા આચાર્યો આ વિશે વિશેષ ચર્ચા કરશે નહિ ત્યાંસુધી આવા ચામત્કારિક સ્તોત્રના કર્તાના દેશકાળનો સંપૂર્ણ નિષ્કૃષ્ટ થશે નહિ.

ભક્તામર સ્તોત્રની સંરેફત ટીકા લખનાર સિદ્ધિચંદ્ર અકબર જલ્લાલુદ્દીન પાદશાદના વંશતમાં થયાનું નીચેના શ્લોક ઉપરથી જણાય છે.
અકબર સુરત્રાણ, હૃદયોજુજપદ્મદઃ
દધાનઃ શુષ્કદમિતિ, ચિરદં શાહિનાપિતમ્

તેન વાચકચંદ્રેણ, સિદ્ધિચંદ્રેણ તન્યતે
મકામરસ્ય વાઙ્માનાં, વૃત્તિર્વ્યુત્પત્તિદેતવે

આ ઉપરથી જણાશે કે ભક્તામર સ્તોત્ર ઉપર
ટીકા મેળામાં ફેકામાં લખાએલી છે તે તે પહેલાં
ભક્તામર સ્તોત્ર લખાણું હશે એટલું તો નિર્વિવાદ
છે. માનતુંગસુરિના દેશકાળ વિશે ટીકાકાર કંઈ
જણાવતા નથી, હિંદુસ્તાનીમાં ટીકા લખનાર કવિ
હેમરાજે પણ તે વિશે કાંઈ લખ્યું હોય એમ વાંચ-
વામાં આવ્યું નથી.

જૈન ધર્મના આચાર્યો આવા ચમત્કાર દર્શાવવા
રાગની સલામાં જાય અને જૈન ધર્મના તીર્થંકર
આદીશ્વર તેને સહાય કરે એ વાત જૈન ધર્મના
માનાનુયાયીઓને પર્મદ આવે નહિ એમ કેટલાકનું
કહેવું છે. એનો ઉત્તર એટલોજ છે કે અન્ય દર્શન
અને જૈન દર્શન વચ્ચે સ્પર્ધા ચાલતી હોય, ત્યારે
જૈન દર્શનનો મહિમા વધારવાને સંસાર ત્યાગી આ-
ચાર્યો તેમ કરે એ જાનવા જોગ છે યજ્ઞી દેવેક તી-
ર્થંકરના શાસનમાં રક્ષણ અર્થે યક્ષ યક્ષણી ચએલ
છે તેમ શ્રી આદીશ્વરના વખતમાં યએલ યક્ષ યક્ષ-

ણીએ માનતુંગસુરિને સહાય કરી હોય એ જાનવા
જોગ છે.

કહેવાય છે કે આ પ્રાભાવિક સ્તોત્રનો પાઠ ઘણા
લોકોએ એ ચમત્કાર પછી કરવા માંડ્યો. સહેજ
નજીવું દુઃખ આવી પડે તો પણ લોકો આ પાઠ
કરી આદીશ્વરની સહાય માગે. ગાય કે બેંસ દોવા
ન દે તો આ પાઠ પઢીને આદીશ્વરને બોલાવે. આથી
આદીશ્વરના શાસનની દેવીને બહુ મહેનત પડવા માંડી.
તે દૂર કરવા શ્રી માનતુંગાચાર્યે દરેક શ્લોક પછી
મંત્રના બીજ મુક્યાં તેથી હવે જે સ્તોત્રની સાથે
મંત્રના એ બીજને જણવો હોય તેને તેનો પાઠ
ફલદતા થાય છે પણ આમ સંકામ ભક્તિ એ
કનિષ્ઠ છે. નિષ્કામ ભક્તિમંજી શ્રેષ્ઠતા છે. આ
સ્તોત્રમાં સૂળ શ્લોક ૪૪ છે પણ ૪ શ્લોક ઉમેરાઈને
૪૮ થયા છે. કેટલાક શ્લોકો ઉપરથી જણાઈ આવે
છે કે આ કાળે અન્યદર્શન અને જૈન દર્શન વચ્ચે
સ્પર્ધા ચાલતી હતી. ૧૦ મે ૧૫ મે અને ૨૦ મે
એ ત્રણ શ્લોકમાં ત્રિપુટિમાંના ત્રણે દેવો ઉપર
કટાક્ષ છે.

ત્રેમધેલા પારોશીઓ.

(એક વિનોદાત્મક લેખ.)

(લખનાર—રા. શાન્તિલાલ મકનજી મહેતા B. A. LL. B.)

કોલેજના સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ પાસેથી ખખર મળી
કે આ ટર્મમાં હોસ્ટેલમાં રમ નહીં મળે ત્યાં
મુંબઈના કોઈ માળામાં એકાદ રમ મેળવવા તપાસ
શરૂ કરી. છેવટે કામ ચાલે તેવી એક રમ મળી.

એક શુભ યોધાડીયે હું મહારા નવા રમમાં ર-
હેવા ગયો. હજી મહારા સામાન લીટરાવી ગોઠવાનું
ત્યાં તો ચાર પાંચ મેસા ઘેસા છોકરાઓ રમ પાસે
બેગા થયા અને અંદર અંદર મોટેથી વાતો કરવા
તેમજ હોહા કરવા લાગ્યા. “અહ્યાઓ અહિ કેમ
એકઠા થયા છો ?” કરતો કકત ગોઠણ મુંબીનું
પોતીનું પહેરી...પેટ ઉપર હાથ ફેરવતો આધેક
વયનો એક પુરૂષ મહારા રમમાં જાણે પોતાના
આપનું ધર હોય તેમ દાખલ થયો...હજી હુંતો

કાઠી આખે જોઈ રેતા હતો ત્યાં તો મહારા
વણુ-હોતથો પરાણુએ મહારા ઈઝી ચેર ઉઘાડી.
લાખા પગ કરી નિરાતે બેઠા. હું એક રાખદ બોલું
તે પહેલાં તો ‘તમે કયા ના ?’ થી માડીને એક
પછી એક અનેક સવાલો જાણે કોઈ છાપાનો પ્ર-
તિનિધિ હોય તેમ પુછવા શરૂ કરી દીધા. એટલામાં
બીજા એક મિસ્ટર પણ વગર રત્નએ અંદર પધાઈ.
લાણું નાક, ખેસી ગયેલા ગાલ, મોટા ચસ્મા ને
ચકચકતો મેસો કોલર જેને જોઈનેજ મહેને ચીદ
ચીદ-તે પ્રથમ આવનાર સાથે સહકાર કરી અનેક
પ્રશ્નો પુછવા લાગ્યો. ‘બીડી પીઓ છો કે ?’
તેના જવાબમાં મહેને જવાબ ના કહી ત્યારે તેણે

સહેજ અન્યખી ખતાવી 'ને આજકાલ જરા ભણ્યા એટલે પહેલાં તો ખીડી પીતાં શીખે.' એવો તેણે અભિપ્રાય દર્શાવ્યો.

‘એ આપની ખેડી માન્યતા છે’ મહેં કહ્યું ‘કોલેજમાં આવનારામાં બાહુ તો પાંચ ટકા ખીડી પીતા હશે.’ પણ તેના અભિપ્રાય વિરૂદ્ધ મહારે અનુભવ તેને ગમ્યો નહીં. અને જરા ઉત્કેશયેલા અવાજે શ્રુમ મારી કહ્યું. ‘હવે બધી ખખર છે; બહાર હિંમતથી ન પીએ તો ચોરી છુપીથી પીએ.’

એટલામાં ત્યાં છાતું વેચવાવાળો આવ્યો ને મહેં ‘ટાઇમ્સ’ ખરીદ્યું. ‘આ ‘ટાઇમ્સ’ લ્યો એ ઠીક નહીં.’ મહારા હાથમાંથી છાતું લઈ પ્રથમ તો પોતે વાંચવાનું શરૂ કરી દીધું... ‘ટાઇમ્સની પોલીસી તો તમે જાણો છો. હમે અહિંયા સર્વેએ તેના બહિષ્કાર કર્યો છે. કેમ ખર ને ? જગનભાઈ !’ પ્રથમ આવનાર ગ્રહસ્થ જગનભાઈ છે તે મહેં હમણાં જ જણ્યું... ‘હા...હા...કોઈ શુજરાતી પેપર હોય તો મહારા જેવાય વાંચે...આ બીલાડામાં કંઈ આપણને ખખર ન પડે.’ રવાની જગનભાઈને અંગ્રેજી નથી આવડતું તેની પણ મહેં ખખર પડી.

ત્યાં વળી એક ગ્રહસ્થ કાઠિયાવાડી પાઘડી પહેરી મહારા રૂમ પાસેથી નીકળ્યા. ‘આવો મગનભાઈ !’ જાણે પોતાનું જ ઘર ન હોય તેમ જગનભાઈએ મગનભાઈને પણ તોતપ્યાં ને મગનભાઈ પણ ધખ ધખ કરતાં ક્યાંય જમ્યા ન મળ્યા કે મહારા ટ્રેંક ઉપર જ આવી બેઠા. મહેં એવી ચીડ ચડી કે એક ધોલ મારી એની પાઘડી જ બિડારી નાખું પણ લાચાર...ઘરિયામાં રહેવું હોય તો મગર સાથે વેર કેમ બંધાય !

‘હવે જરા નિરાંતે બેસો. શાક ક્યાં લાગી જવાનું હતું ?’ હાપામાંથી માથું રહેજ ઊંચું કરી ચકચકતા કોલરમાંથી હંસ જેવી ડોક કરી ‘ટાઇમ્સ’ નો વાંચનાર બોલ્યો ‘પાણું ખનજરમાં જવાનું મોઢું થાય ને.’ મગનભાઈ જેટલા ચાલવે કપધ-પીપા દના, એટલા બોલવે નરમ લાગ્યા.

‘મને લાઈચ કે કોઈ નાનું આપવું ટેયો.’ મા-

નની પીચકારીથી મહારા રૂમ પાસેની ગેલેરી ગંદી કરતા આ અને બાકીનું અધુરું વાક્ય પાન સાથે જ ચાવી જતા આ સુરતી કાકા પણ મહારા રૂમમાં એક ખુણામાં બિરાળ્યા.

ધીમે ધીમે મંડળી જામતી ગઈ ને છેવટે મહારા પ્રેમપ્રેલા પાડોશીઓ અનેક વાતોનું કચુંખર કરી એક પછી એક ઉઠવા લાગ્યા. જેમ દાખલ થતી વખતે મહારી રમતી જરૂર તેમને નહોતી લાગી; તેમ પાછા જતી વખતે મહારી રમત લેવાનું તેઓને ચોગ્ય નહીં લાગ્યું હોય. છેવટે એ ગયા ને હું હાશ કરીને ઈજીવેર પર પડ્યો.

હજી ઘડીયાળમાં એકનો ટકોરો થયો ત્યાં તો એક જગી જાડી બાહ મહારા રૂમ પાસે આવીને બેઠી ‘હમે તમારા પાડોશી છીએ; કંઈ કામ હોય તો કહેજો. મહેં સહવારે બચુના બાપે વાત કીધી.’

ત્યાં બીજી કેટલીક સ્ત્રીઓ હાજર થઇ ને ફરી મહારી ઉલટ પાલટ તપાસ શરૂ થઇ. મહારા માત પિતા ક્યાં રહે છે ? હમે કેટલા લાઈ બહેન ? હું પરણેલો છું કે કુંવારો ? વિગેરેની પ્રશ્નાવલી ફરી શરૂ થઇ. ‘તમે શું ધંધો કરો છો ?’ તેના જવાબમાં મહેં ન્યારે કહ્યું કે હજી હું લાણું છું ત્યારે તેઓની અન્યખીનો પાર ન રહ્યો. પણ હું બી. એ. નો અભ્યાસ કરું છું તે આ લોકોને કોઈ પણ રીતે ન સમજવી શક્યો. લગભગ એ કલાક માથા ફેડ કરી; છેવટે મહારી મદદે એક બંગડીવાળો આવ્યો. કારણ તેની શ્રુમ સાંભળતાં બુધીયે નીચે બંગડીઓ નેત્રો દોરી.

મહેં ખખર ન હતી કે રાત્રે પણ આ પ્રેમ-પ્રેલા પાડોશીઓ મહારા પીછે નહીં છોડે. ફરી સ્વ-વાર વાળા ગ્રહસ્થો-આખા દિવસના પરસ્પરાધી ગં-ધાતા-બીચારાઓને મેં ધોવાની પણ પુરસદ ક્યાં હતી ?-મહારા રૂમમાં એકલા થયા. શેરના લાવ, રૂનો બનર, વરલી ઉપર કોઈનું ખૂન...આખા દિવસના બધા સમાચાર અને સામાજિક, રાજકીય-વિન અનેક વાતોનું મિત્રણ કરી રાત્રે અગિયાર વાગે સહુ છુટા પડ્યા.

સાત સળાં કરતાં એક પાડોશી બેલો એ હું

માનતો હતો. અને પાઠોશીધર્મનું રહસ્ય સમજાવવા પાઠોશીઓ, તેમની સ્ત્રીઓ તેમજ તેમનાં છોકરાં-ઓએ આખા દિવસમાં મ્હારી ખુબ સારી ખબર લીધી હતી. એ લોકો તો એમની કરજ સમજતા હતા; પણ મ્હને કંટાળો આવતો હતો. અને એમના ઉપકારની લાગણી નીચે મ્હને દાખી ન દે તે સાર પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરી. ફરી આજનો પોત્રામ કાલે નહીં લગવાય એમી આશામાં હું ઘસ ઘસાટ ઉઠી ગયો.

“વૃષ્ણુવ જન તો તેને કહીયે.” વાળું લગ્ન કાઈ ભેંસાસર આવળે ગાતું હતું તે ઉઠીને બારણું ઉઘાડું ત્યાં તો મોઢામાં દાતણ સાથે ‘કા, દાસલાણ’ કરતા મ્હારા પાઠોશીઓ પાછી મ્હારી ખબર અંતર પુછવા લાગ્યા. ગઈ કાલનો ‘પ્રોત્રામ’ ફરી શરૂ થયો. ફેર એટલેજાનું હતો કે ગઈ કાલ કરતા આજે મ્હારી સાથે, મ્હારા ‘ફર્નિચર’ સાથે તેમજ બીજી વસ્તુઓ સાથે તેઓ વધારે છુટ લેતા હતા.

આ પીડામાંથી કેમ છૂટવું એ વિશે મેં અનેક વિચારો ચલાવ્યા. હું મ્હારા ઘરનો રાજા હતો. શા સારૂ આ લોકોને ‘નોટિસ’ ન આપું કે આમ મ્હને હેરાન ન કરે...ને મ્હારા ‘ફર્મ’ પર no admissionનું પાટિયું લગાવું..કે પોલિસને ખબર આપું...વ્યવહારની દૃષ્ટિએ એકે વિચાર અમલમાં મુકાય એમ ન હતો.

એક ઉપાય મુજબો ને દોઝયો ‘હોસ્ટેલ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ’ પાસે...ત્યારે બહુજ કરગરી મ્હને કંપાય જગ્યા નથી મળતી ને દર્મ ભર્મી સિવાય પાણું ઘેર જવું પડશે એમ કહ્યું ત્યારે તે ભક્ષા સાહેબે તેના અધિકારીને મળી એક બીજા વિદ્યાર્થી સાથે તેના ફર્મમાં સગવડ કરાવી આપી.

અને, તેજ સાંજે મ્હારા ગાંસડા પોટલાં ઉંચકી માળાવાળા રોડને પાંચ ફીયાનો ચાલેલા કરી-મ્હારા પાઠોશીઓની રજ લીધા વગર જ હું હોસ્ટેલ તરફ સીધાગયો.

પ્રો. ઠાકોરનો એક વિચારશીલ પત્ર.

સુનારવાડ, ભરૂચ: તા. ૧૯-૫-૨૬.

રા. રા. ભાઈ મોહનલાલ,

કે. હ. મુવનો ઈ. સ. પંદરમા સતતકના પ્રાચીન ગુજર્ કાવ્યનો મંત્રદ અહીં નવરાશમાં નેઈ ગયો હું. રણુમદ્દ હંદ સિયાલની કૃતિઓની ભાષા રચ્યા સાલની નહીં લખ્યા સાલની ગણવાની, એમ મ્હને લાગે છે. આ મંત્રદમાં ઉત્તમ છેલ્લી કૃતિ પ્રવોધ-ચિંતામણિ છે, પરંતુ તેની જૂનામાં જૂની પ્રતો ન મેળવો પાર ? ૧૬૨૨ ની લખેલી પ્રત તો રચનાસમય

પછી આશરે દોઢસો વર્ષે લખાયેલી. વિ. સં. ૧૫૨૨ લગભગની, એ એક બીજીથી સ્વતંત્ર પ્રતો મળે તો અત્યંત ઉપયોગી ચર્ધ પડે. કેમકે લેખક સારા કવિ છે. વિષય લખ્ય છે, અને રણુમદ્દ હંદ, વર્ગતવિલાસ, અને આ પ્રબોધ ચિંતામણિ કાન્હડ દે’ પ્રવંધથી જૂની એટલે આપણી જૂનામાં જૂની જેનેતર વિષયો ઉપરની કૃતિઓ છે અને તેમાં પ્રબોધચિંતામણિ સાહિત્યની દૃષ્ટિએ ઉત્તમ એમો શક જ નથી: મતભેદને અવકાશ જ નથી. કર્તા કે તેના કોઈ ભણીતા શિષ્ય કે ભણીતા શિષ્યપૌત્ર (શિષ્યના શિષ્ય)ના હાથની લખેલી

પ્રત મળે તો એના જેવું સહભાગ્ય એ કે નહીં. આ વિષયના મહત્વ પ્રમાણે જ હું એના ઉપર ભાર દઉં છું. અને ત્હમે સંમત થઈ આને માટે ખાસ શોધ ચલાવો એમ ઈચ્છું છું.

ઋષભદાસની પણ પ્રત્યેક કૃતિની સારી પ્રતો અને બને તો કવિના હસ્તાક્ષરની જ પ્રતો મેળી કરો તો સાઈ. મહારા પ્રવેશકમાં હમાયુની સ્લોકાંશને લગતી એક ઘોર વિગત એમના કુમારપાલ ચરિતમાંથી કહાડી આપી છે તે ઉપરથી મ્હને થાય છે કે બીજી પણ ઐતિહાસિક વિગતો એની કૃતિઓમાંથી મળી આવશે. ઐતિહાસિક વિગતો ઘણુંખરું કવિતામાં અલંકારિક flourishes સાથે એવી તો મળી ગઈ હોય છે કે તેમને તારવવી અશક્ય થઈ પડે છે. દાખલા તરીકે ખંભાત વર્ણન ઉપરથી એ મોટું ધનાઢ્ય વેપારવણજથી છલકાતું ચોરાશી ગંદરના વાવડા જેવું નગર હતું, એ ઉપરાંત ચોક્કસ વિગત જેવું આપણે થોડું જ મેળવી શકીએ. ચોક્કસ ઐતિહાસિક વિગત તારવવાની જેટલી મુશ્કેલી છે તે પ્રમાણમાં જ તારવી શકીએ તે વિગતની મહામૂલ્યવત્તા પણ છે.

અભિમન્યુ આખ્યાન ઉપરનો ત્હમને આખો તે નિર્ગૂળમાં મેં આપણા શિષ્ટ સાહિત્ય-ધ્યારામ લગીના સાહિત્ય-માંનાં આખ્યાનોમાં એક વર્ગ દર્શાવકાવ્યો નો જણાવ્યો છે અને અભિમન્યુ આખ્યાન તથા હિપાહરણને તેના દાખલા લેખે જણાવ્યાં છે. આ વર્ગમાં પ્રથમ સ્થાન, રમ્યા સાલની ગણનાએ પ્રથમ એટલે સૌથી વહેલું રચાયેલું હોવાનું લક્ષણ પ્રબોધચિંતામણિનું જ રહેશે એમ ધાર્દ છું અને કે. હ. ધ્રુવ એમની પ્રસ્તાવનામાં દલીલ કરે છે કે કવિએ નાટકને બદલે આખ્યાન રચ્યું તે રૂપપસંદગી ખરેખર ઉત્તમ ગણવાની છે; તથા એની તારીફમાં એમાં કવિએ યોગ્ય રીતે વાપરેલા વિવિધ કૃતો. અને દેશીઓને ગણાવે છે; તે એમની દલીલ પણ સર્વમાન્ય થાય એવી છે. કવિની આ રચનામાં ભાષા ઉપર જે પ્રભુત્વ જણાય છે, નજી રીંદાકાવ્ય જેટલી ઝડપથી લીલા કરતા હોય તેમ આ રચ્યું અને તેમાં રચણે રચણે યથાયોગ્ય અલંકરણ આપોઆપ પ્રકટ થતાં ગયાં, એવી પ્રતીતિ થાય છે, તે પણ આ કૃતિને ઉચ્ચ

સ્થાન અપાવે છે. એમણે બીજી ગુજરાતી કૃતિઓ પણ રચી હશે. વિશેષ શોધ કરો જોઈએ ? જેમણી આવશે તે સાઈ જ હોવાનો દરેક સંભવ છે.

છેવટ, એક આખત જરા દોઢકહાપણ જેવું કહું તે સહી જશે. મંકાલે, જોન્સન, આદિ યુરોપીય વિવેચકોને પૂછો તો દર્શાવત કાવ્યો allegories ઉંચી પ્રતિનાં ના ગણાય; ડે વળી ચોક્કસો બોધ આપતી કવિતા didactic poetry અધમ જ ગણાય. આ દર્શિબિંદુ હિંદની અર્વાચીન ભાષાઓના જોતેતર તેમ જૈન શિષ્ટ સાહિત્ય એટલે કે ઇ. સ. ૧૮૫૭-૮ (વિ. સં. ૧૯૧૩-૧૪) લખીના સાહિત્યનું અવલોકન કરતાં આપણે સ્વીકારી શકીએ એવું ખરું ? વિચાર કરી જોશો. એ દર્શિબિંદુએ સૈકાઓ સુધી જે આપણા લોકોમાં અત્યંત ઉચું પવિત્ર અને ખાસ મોંએ કરવા લાયક ગણાઈને ફેલાયું જીવ્યું અને આપણા લગી પહોંચવા પામ્યું, તેનું મૂલ્ય કેટલું તો બીજી જ્ય તે વિચારશો. ભાગવત જેવાં પુરાણો તેમ એમાંથી થયેલાં હરિશ્ચંદ્રાખ્યાન, દુવાખ્યાન, સુદામાખ્યાન જેવાં આખ્યાનોનું મૂલ્ય કેટલું બધું બીજી

ફ દર્શાવકાવ્યો સંબંધી આ પત્રના ઉત્તરમાં મેં તા. ૮ મી જુન ૧૯૨૯ ના મારા પત્રમાં પ્રો. ઠાકોર સાહેબને જણાવ્યું હતું કે 'દર્શાવ કાવ્યો દરેક પ્રભના સાહિત્યમાં વિરલજ છે. નૃતામાં નહું આખ્યાન વિશ્વમાં હું અત્યાર સુધીની આદિતી પ્રમાણે સિદ્ધિર્જીત સંસ્કૃત ઉપમિતિ ભવ પ્રપંચા કથા નામનું સં. ૯૬૨ માં રચાયેલું જોનાનું છે એટલે Didactic ઉપર જ તે સિવાયનું હોય તે તથા તે પુષ્કળ પ્રમાણમાં હોય તે રસભાવિક છે. તેની poetry સરલ અને જલ જેવી છંદબદ્ધ હોય છતાં તેનું સ્થાન તો તે તે જમાનામાં હતું. લોકોને તે સિવાય શું જ્ઞાન-સાંધન હતું ?' વગેરે. આના જવાબમાં પ્રોફેસર સાહેબે તા. ૧૨-૬-૨૯ ના કાર્ડથી જે મિતાક્ષરી જણાવ્યું છે તે બહુજા યોગ્ય છે: 'ઉપમિતિ ભવ પ્રપંચના તરજુમાનું એક વૈલ્લુપ મેં જોયું છે. દર્શાવકાવ્યોની ભવ કવ્યેદ-ભવકમાત્રા-એક દેસ્ટમેન્ટના નૃતામાં નહીં ભાગ અને તથા નહીં મિસરના સહિત્ય જેટલી નહીં છે. સાહિત્ય કે ચિત્રકલા રમ્પ થતાંજ દર્શાવકૃતિની ભવિ પણ ઉત્પન્ન થઈ ભવ છે. માનવમાનસનું એ એક વલણ જ છે'

પડે એ ખૂબ વિચારી જોશો. ઝમાને ઝમાને દેશે દેશે સંસ્કૃતિ સંસ્કૃતિએ થોડુંધણું મૂલ્યપરિવર્તન અનિવાર્ય છે. સાહિત્યના અને વિવેચનના ઇતિહાસમાં મૂલ્યપરિવર્તનના બનાવો બન્યા જ કરે છે. પણ એક ઘાએ સૈકાઓ લગી જે પરમ મૂલ્યવાળી વસ્તુઓ, આપણા જીવનના જીવન જેવી વહાલી આપણા પૂર્વજોએ ગણેલી, તે આપણે-આપણી ધર્મભાવના આપણી કલાભાવના કરતાં-આમ છેક ઉતારી પાડીએ, એ બ્યાબની પણ છે શું? પૂર્વજભક્તિ, દેશભક્તિ,

ભાષાભક્તિ; પુરાણભક્તિ સર્વ કરતાં સત્યભક્તિ પડે એ મહારો તો ખાસ સિદ્ધાંત છે. સત્યભક્તિ આટલું બધું મૂલ્યપરિવર્તન ફરમાવે તો તે ફરમાનને પણ હુંતો માથે ચડાવું. પણ સત્યનો કોરો આટલું મોટું મૂલ્યપરિવર્તન શું ખરેખર દેખાડે છે?—એજ મહારો સવાલ છે.

લાલ એ જ વિ.

ગિનવિજયજીના છેલ્લા સમાચાર ?

બળવંત ક. કાકોરના સલામ.

લંડનનો પત્ર.

લંડન તા. ૨૬-૬-૨૮.

ગયા અઠવાડિયામાં અહિંના કેટલાંક સ્થળોએ જ્યાં કેટલીક ચિત્રશાળાઓ (આર્ટગેલેરીઓ) અને પ્રસિદ્ધ ક્લાયલેરીઓ લેઈ. સેન્ટપૉલનું જે જગમખ્યાત મંદિર છે તે પણ ભેંયું. પાર્લિયમેન્ટ હાઉસ વગેરે બહારથી જોયા છે અંદર હજી નથી પેકો. જે ત્રણ ગાંધી છોકા ભેગી કરી લીધી છે અને પ્રથમ ઉપર ઉપરથી વાંચી જઈ હું જેથી બધા સ્થળોનું કાંઈક પ્રથમ રેખાદર્શન થઈ જાય. પછી તેમાંથી તારણ કરીને જે જે મુખ્ય જોવા લાયક છે તે પ્રથમ લેઈશ. બાકી અહિં શું ભેંયું ને શું ન ભેંયું તેવું થઈ જાય છે. હજારો વસ્તુઓ જોવા જેવી છે ને તેમાં કેટલીક તો એવી છે કે જે એકને જ સંપૂર્ણ રીતે જોતાં દિવસોના દિવસો લેઈએ. પરમ દિવસે એક આર્ટગેલેરી જોવા ગયો. તેમાં હજારો નવાં જૂનાં મહત્વનાં ચિત્રો ગોઠવેલાં છે. સેંકડો ચિત્રો તો એવા છે કે જેના પર કલાકોના કલાકો કલાવિદો પોતાના વિદ્યાર્થિઓ આગળ વ્યાખ્યાનો આપે છે ને તે ચિત્રના ભાવો સ્પષ્ટ કરે છે. આની ચિત્રશાળા આપણે ફક્ત કલાક-જે કલાકમાં જોઈ કાઢવાની હોય. હજી તો બીટીશમ્યુઝીઅમમાં પણ નથી મુકયો.

અહિં ત્યાં જુઓ ત્યાં એટલાં બધાં મોટા મોટાં મકાનો ખીચોખીચ આવેલાં છે કે જેથી બહારથી

તો સાધારણ રીતે કેાંઈ પણ મકાન વિશે કશી કલ્પના જ નથી આવી શકતી. ત્યારે તેનું પૂરું કામ કેકાણું મેળવ્યું હોય ત્યારેજ તેનો પતો ખાય. હજી રાયલ એશિયાટિક સોસાયટી ક્યાં આવેલી છે તેનો પતો નથી લાગ્યો. અહિંની ગાંધીમાં તો તેનો નિર્દેશ સરખોજ નથી. ત્યાં એના નામનો દિવસમાં દશ વાર જાય તો પણ અહિં તેનો શો પતો લાગે. જે કેટલીક જોન વગેરેની ડીરેક્ટરીમાંથી તેનો પતો મેળવી લઈશ પણ અહિંનાં સ્થળોની કલ્પના કરવા આ ઉદાહરણ કામ આવે એવું છે. અને સાચેજ આ મહાનગરમાં, બીજી બીજી મહાન સંસ્થાઓ અને કેંપનીઓના કારભારની આગળ એશિયાટિક સોસાયટી ક્યાં વિસાતમાં. એ સોસાયટીનો એક પંતુજની સંસ્થા ગણાય પરંતુ અહિં તો આખા ઈન્ડિયન એંપાયરની પણ એવી જ દશા સમજવી લેઈએ. આપણે જાણીએ છીએ કે બ્રિટીશ સામ્રાજ્યમાં જે કાંઈ મહાન વસ્તુ છે તે હિંદુસ્થાન છે અને તેથી લંડનમાં પણ હિંદુસ્થાનનું તે માહાત્મ્ય નજરે પડે તેવું કાંઈક હશે. પરંતુ અહિં તેવું કશુંજ નજરે નથી પડતું. નથી કાંઈ હિંદુસ્થાન વિશે ધ્યાન ખેંચનારું કાંઈ સવ્ય મકાન, નથી કાંઈ તેવી સંસ્થા, નથી કાંઈ તેવી પ્રજ્ઞતિ, કે નથી કાંઈ તેવું સમાચારપત્ર. અહિં રહેનારને તો લાગે જ એમ જણાતું હશે કે હિંદુસ્થાન જેવી કાંઈ મોટી

ચીજ ક્ષીરીશ પ્રગ્નતા જીવન-મરણ સાથે સંકળા-
એલી છે. અહિંનાં મોટાં મોટાં જાણાંઓમાં પણ
ક્યારે ક્યારે અઠવાડિયા સુધી એક અક્ષર સરખાવે
આવતો નથી. અહિંનાં જાણાંઓ અહિંનીજ પ્રવૃ-
ત્તિઓથી ભરેલાં હોય છે જેમાં એ ખાસ કરીને
પાર્લામેન્ટનાં ભાષણો ઉપરાંત તો, રેસોની ને રમતોની,
સિનેમાની ને નાટકોની, તરવાની ને ઉડવાની, નાંચ-
વાની ને કૂદવાની આવી આવી વાતોનાં જ તેમાં
ભરણું હોય છે. સર્વ સાધારણ પ્રભુ તો પોતપોતાના
પ્રાંતોની પ્રવૃત્તિ તરફ ખાસ ધ્યાન આપનારી હોય
છે. બાકી હિંદુસ્થાનમાં શું થાય છે તે શું થતું જોઈ-
એ તેનું જ્ઞાન માત્ર કેબીનેટ કે ઇન્ડિયા ઓફિસના
નોકરોનેજ હોય છે. હિંદુસ્થાન માટે કેબીનેટ કે
ઇન્ડિયા ઓફિસ શું કરે છે તેની પરવા ક્ષીરીશ
પ્રગ્નને હોય તેમ લાગતું નથી. પ્રગ્નતા મોટા ભાગને
તો હિંદુસ્થાન વિશે થયું જખૂં અજ્ઞાન દેખાઈ રહ્યું
છે. એવી સ્થિતિમાં ક્ષીરીશ પ્રગ્ન પાસેથી આપણા
દેશે શી આશા રાખવી? પરમ દિવસે રવિવારે હાઈ-
કપાકેનાં વ્યાખ્યાન મેદાનમાં ઇન્ડિઅન ક્રીકમ લીગ
નામની સંસ્થાના આશ્રપ હેઠળ કેટલાક ભાઈઓ
લેકચરો કરતા હતા તે વખતે જે શ્રોતા વર્ગ ત્યાં
દેખાતો હતો અને તેમાંથી જે કેટલાક શ્રોતાઓ
વિચિત્ર વિચિત્ર પ્રશ્નો કરતા હતા તે જોઈને મનમાં

ખૂબજ ગ્વાનિ થઈ. હિંદુસ્થાનના જીવન વિશે આટલી
બધી ઉપેક્ષા અને આટલી બધી ખેદકારી ને
પ્રગ્નને હોય તે પ્રગ્નને આપણા ભાગ્યની વિધાની
ગણવી કે માનવી એ વાત આપણી પામરતાની ચરમ
સીમા સિવાય બીજું કશુંજ સમજતી નથી. ક્ષીરીશ
પ્રગ્નને આપણી પરિસ્થિતિથી ને પૂર્ણ માહિતગાર
કરી હોય ને એની કુંભકર્ણી નિદ્રા ઉઠાડવી હોય તો
આપણા દેશે ઘણી મોટી ચળવળ અહિં ઉભી કરવી
જોઈએ અને તે માટે ઘણા મોટા દ્રવ્યની આહતિ
આપવી જોઈએ. પણ તે શી રીતે કરવી અને
કરવી આવશ્યક છે કે નહિ એ મુખ્ય પ્રશ્ન છે ના?
અસ્તુ.

હું તો લંકનના રસ્તાઓ ને મકાનોના વર્ણન
ઉપરથી એકદમ હિંદુસ્થાનના સ્વાતંત્ર્યના વિચાર
ઉપર જઈ ગેઠો. પણ તેમાં કાંઈ અનૌચિત્ય ન
માનશો. અહિં આવીને જે કાંઈ જોવાય છે અને
અનુભવાય છે તેની સાથે આપણા દેશની પરિસ્થિ-
તિનું જ્ઞાન જો ન થતું જાય તો પછી અહિં આવ્યા
તો અર્થ શો.

હવે દશ વાગ્યા છે. સુષ્ઠ જવું જોઈએ. બાકી
માટે આવતી કાલ ઉપર વાત.

—જિનવિજય

ભાંડાગારિક નેમિચંદ્ર

કાઠી પોળ, વડોદરા વીર સં. ૨૪૫૫ ધે. વ. ૧૧ સોમ.

અનેક સદ્ગુણ સંપન્ન-ઇતિહાસ પ્રેમી-સાહિત્ય
રસિક-સાક્ષર બન્ધુ-માનનીય-શ્રીયુત મોહનલાલભાઈ
દ. દેસાઈ ગોચર. સુંબાઈ.

જૈનયુગનો છેલ્લો ત્રિમાસિક અંક મળ્યો છે,
તેમાં આપનો જૂનો લેખ 'ભાંડાગારિક નેમિચંદ્ર'
જોઈને દિગ્ગજ બંધુઓએ જૈનયુગનાં તીર્થોની જેમ
જેન મ્હેનાંજર પ્રથમે પણ વિકૃત બનાવી સ્વીકૃત
કરવા અધર્મિન પ્રયત્નો કરી જણાય છે-એ તરફ

મ્હાફે લક્ષ્ય બેંચાયું છે. પરંતુ એ લેખમાં જણાવેલ
અંચ આપ જણાવે છે તેમ 'આ નામથી શુદ્ધ
છપાયો નથી' એ હરીકેત બરાબર નથી. પં. હી.
દં.ની આવૃત્તિ સિવાય અન્યત્ર મુનિ મોહનલાલજી
જૈન અંચમાલા નં. ૨ માં એ અંચ વીર સં. ૨૪૪૩
(ઈ. સ. ૧૯૧૭ વિ. સં. ૧૯૭૩)માં બનારસમાં
સદીક પ્રકાશિત થયેલો છે, જેનું સંશોધન પં. હર-
ગોવિંદદાસે કરેલું છે. કિં. ૭-૮-૦ આઠ આના છે.

ત્યાં એ ગ્રંથ 'સદ્વિચયપરણ' નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલો છે. આ લેખમાં ટંકેલા સં. ક્રકચ્ચો એ ગ્રંથની સાથે મુકેલી ટીકામાં છે, અને મૂળ પાઠો પણ એ જ છે. બીજું એ ભાં. નેમિચંદ્રે અપભ્રંશ ભાષા (ગુની ગુજરાતી)માં જિન વલ્લભ સુરિ-ગુણ વર્ણન ગીતો રચ્યાં હતાં, જેમાંની માત્ર છેલ્લી ત્રિ-ત્રિઓ અહિં આ. ઇ. માં રહેલી એક અપૂર્ણ પ્રતિ પરથી જણાય છે. આ મંબંધી સહજ સૂચન મેં જે. ભાં. સૂચી (અપ્રસિદ્ધ પૃ. ૩૬-૩૭)માં જિને-શ્વરસુરિના પરિચયમાં કહ્યું છે. તથા 'અપભ્રંશ કાવ્યત્રયી' (ભૂમિકા પૃ. ૧૧)માં જિનવલ્લભ સુરિ-પ્રશંસાપરનાં પદોને એજ 'સદ્વિચય પથરણ' (પદ્ધિ ચતુર્થ પ્રકરણ)માંથી ઉદ્ધરવા સાથે સૂચન કહ્યું છે. 'જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય-સંચય'માં જિનેશ્વર સુરિ-દીક્ષા વિવાહ વર્ણન રાસ (પૃ. ૨૨૪-૨૨૭)માં તથા તેના સાર (પૃ. ૧૧૪-૧૧૫)માં એનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તથા 'જૈનયુગ' (મં. ૧૯૮૩ કા. મા. પુ. ૨, અં. ૩-૪ પૃ. ૧૫૮-૧૬૮)માં પણ એ સ્થેના-

અર જૈન આવક ભંડારી નેમિચંદ્રના પુત્ર જિનેશ્વર સુરિના તથા તેમના શિષ્યોનો પરિચય કરાવ્યો છે. ભંડારી નેમિચંદ્ર એ જિનવલ્લભસુરિ પ્રકાશિત. વિધિ-માર્ગના અનુયાયી હતા કે જે માર્ગનો વ્યાસ અપભ્રંશ કાવ્યત્રયી અવલોકન કરનારને થઈ શકે તેમ છે. એમાંના કાવ્યદયના વ્યાખ્યાતા જિનપાલ ઉપા-ધ્યાયે ચર્ચારી અને ઉપદેશરસાયનની વ્યાખ્યા પ્રસ્તુત ભાંડારીક નેમિચંદ્રના પુત્ર (જિનેશ્વરસુરિ)ના ગચ્છા-ધિપત્યમાં રચેલી હતી. અપભ્રંશ કાવ્યત્રયીમાં દર્શાવેલ વિધિ માર્ગને યોગ્યતા વિષય પ્રસ્તુત ભાં. નેમિચંદ્રના સહિસય (પદ્ધિ શતક) પ્રકરણમાં છે, કે જેનું નામ, દિગંબર બંધુઓએ ઉપદેશ સિદ્ધાંત રત્ન-માલા' કહ્યું છે: એ સર્વ જોતાં નેમિચંદ્ર નામ પરથી દિગંબર બંધુઓને થયેલો વ્યાખ્યા હર થશે અને એ વ્યાખ્યાથી પરાણે એથી પકડીને સ્વચ્છ-તાથી કરેલા વિચિત્ર અર્થો અને વ્યાખ્યા માટે શરમાશે એવી ખ્હારી ખાની છે.

અસ્તુ.

આત્મ શોધ.

[રા. ગોરધનભાઈ વીરચંદ શાહ. સિનોર.]

કાઠ પ્રેમી અંશ અવતરે, પ્રેમરસ તેના ઉત્તમાં ફરે-એ રાહ મતિબ્રજ શું થયો ! જીવ ! તું મતિબ્રજ શું થયો ! બૂલી ભાન નિજ આત્મ કેડે, કારજ શું કરી રહ્યો ! માયાના રંગે રંગાઈ-કૃત અકૃત નવ લેલો.

જીવ તું મતિબ્રજ કાં થયો ? (૧)

ધરી જ્ઞાન સદ્ અસદ્ ભાવોનું કર્મભલીન કરી રહ્યો, યશે હા ! શું દળ હવે એહનું ? ભમાવ્યો ત્યમ કુમ ભમ્યો ?

જીવ અરે ! મનિબ્રજ શું થયો ? (૨)

મોહ અંધ થઈ જરા ન જોયું ! મારગ અવલે ચડ્યો ! અનુપપ્રેય વિમલ આત્મવિષ્ણુ અરે ! ઝંજો પડ્યો !

જીવ ! તું મતિબ્રજ સિદ્ધ થયો ? (૩)

દાણભંશુર આ પુદ્ગલ રચના મમત્વ તેથી ધૂષો, અનંત શુભ સાગર શુણ લક્ષ્મી જરા ન જોવા દૂષો.

જીવ ! તું મનિબ્રજ ક્યાં થયો ? (૪)

માનવ ભવની પ્રાપ્ત શક્તિનો શ્વેા ઉપયોગ થઈ ગયો ? કર્મ ભાર શિર પર લાધીને ભવ પંકે જઈ ગયો !

જીવ ! તું મતિબ્રજ ક્યાં થયો ? (૫)

સં. ૧૯૮૨ અસાહ વદી ૦)).

પ્રાસંગિક એ વચન—રા. રા. ચંદ્રશંકર પંડ્યાએ પોતાના એક કાવ્યને 'વસંત પત્ર' માર્કિત પ્રસિદ્ધ કરતાં કહ્યું હતું કે—'ભાવની નવિનતા નથી પણ સ્વરૂપની સમ્પ્રાદી તે છે', એજ શબ્દો હું આ કાવ્યને માટે પણ લાગુ પાડું છું.

ભાવ નવિન નથી પણ અંતર આત્માની સ્વ-પરિણતિનું સાચું ચિત્રાલેખન છે, અને એમાંજ એની રમણિયતા છે !

કવ્ય પાવોધિ મણુસ્તો, આલોહ્ય નિદિશ
યુક્ત સંગાસે !

હોઈ અફરેગ લહુઓ, ઓહરિઅ મહુવ માર,
વહો!!

પાપનો કરનાર એવો મનુષ્ય પણ, સુર પાસે કરેલા પાપને પ્રકાશતો તથા પાપની નિંદા કરતો. એટલે મિચ્છામિ દુઃકડ (મિથ્યા દુષ્ટત) દેતો ચક્રો ધણી પાપથી હલકો થાય; જેમ ભાર (ખાલો) લઈ બનાર માણસ ભાર ઉતારી હળવો થાય છે તેમ (પ્રતિક્રમણ કરતો) તે કાર્યરૂપ ભારે કરીને હળવો થાય છે.

આ કાવ્ય ન્યારે પ્રસિદ્ધ થશે ત્યારે એને અનુરૂપ-તુ ત્રાતાવરણ વ્યાપ્ત થયેલું જણાશે. પાપનો સ્વરોપને જોતું અને પોતાની જાતને તે પ્રમાણે જનમંડળ આગળ ઓળખાવતી; એ એ પાપના કંપના ઝેરની વેદનામાંથી મુક્ત થવાનો ખરો ઉપાય છે. પણ એજ દોષને તેના ખરા રૂપમાં જોવા અને તેના સેવનના ખજે થનારા ભાવિ ફળને વર્તમાનમાં જાણીને નમ્ર વિનમ્ર બનીને પોતાની જાતને નિંદવી-ગર્હવી તે મુશ્કેલ છે. લક્ષમણા નામની સાધ્વી મહાબીપણ તપસ્વિની હતી; બ્રાહ્મકાળથીજ વિધવા થયેલી હતી. કથનનું સાક્ષ્ય, એણે શ્રમણ ધર્મના આરાધનમાં માન્યું હતું. એક વખત એને ચક્રા ચક્રીનું મિથુન જોયું; અને પોતે આ મુખથી રહિત રહી તેને માટે પોતાને નિર્ભાગી માનવા લાગી; એટલુંજ નહિ, પણ-શ્રમણ માર્ગના સૃષ્ટા અર્હત દેવ પોતે નિર્વેદી હોઈ વેદોદયનું દુઃખ એઓ શું જાણે!-એમ એ સર્વશ પ્રભુને અસ કહ્યા; પણ તરતજ પોતે શું ચિત્તનું!-તેનું પોતાને ભાન થયું. અને આવી પતિ-તાવરણ અનુભવી તેને માટે તીવ્ર પરતાવો થયો. પાપની આલોચણ (પ્રાયશ્ચિત) લેઈ તેથી શુદ્ધ થવા તે અર્હત પ્રભુના સમોવસરણમાં જવા લાગી. રસ્તામાં તેને પગમાં કોટા વાગ્યો, આથી અપશુકન માની તે પ્રાયશ્ચિત માટે સંસાર-ઝેલાએ ચડી; આખરે તેને તે પાપનું પ્રાયશ્ચિત માગ્યું, પણ આણું પાપ પોતે કઈ છે એમ તે માનવચાત્ર કહી રાકી નહિ; અને પાપસત્ત્વથી મુક્ત પણ ચર્ચ રાકી નહિ. -મુશ્કેલ કહેવાનું કારણજ એ છે. સંસ્કારી જીવને-જેને પોતાનું આત્મદિન દેખે દાઝે છે તેને-પોતાના

પાપનો પશ્ચાત્તાપ થાય છે. કહેવાય છે કે ઐરાગ-ઐય બાદશાહ દક્ષિણ જીતવા ગયોલો, અને ત્યાં રોગથી મરણો-મુખ થયો ત્યારે તેને તેની છાતી ઉપર પાપો ચઢી બેઠેલાં તિને જણાયાં. એનો આત્મા સુસ્ત ધરિલામ સંસ્કારી હતો. અને એ ધર્મની મહાબળ મુજબ હું પુદને શું મોહું બતાવીશ! એના ધર્મોનું મેં પાલન કર્યું નથી-એમ એની નજર શ્રેયમાર્ગ જોળતી યદ. ગોશાળાએ ભગવાન મહાવીરની વિરૂદ્ધ અનેક પ્રવૃત્તિ આદરી; તેમનાથી પોતે અધિક છે એમ ધર્મડ રાખ્યું; અને પોતાનો પક્ષ વિસ્તાર્યો, પણ એણે ન્યારે કાળની કરાળ દાઢ નિરખી ત્યારે તેને પોતાનાં સમગ્ર કર્મો યથાર્થ રૂપમાં ભારયાં; એટલુંજ નહિ પણ એ કર્મોને અંગે પોતે કઈ રિય-તિને પાત્ર છે, તે પણ તેને પોતા ભકતોને ખુંલે પુલ્કું જણાવી દીધું. કેટલી નિખાલસતાં! પાપાચરણ માટે તીવ્ર લાગણી પૂર્વક પશ્ચાત્તાપ થયો, અને પોતે અધમાધમ છે એમ સ્પષ્ટ માનવું મનાવવું, એ હૃદય-પલટો કોઈ ધન્ય ક્ષણેજ થાય છે.

કેશલોચન મળધારણ સુણો સંતાળ

ભુમિશાખ્યા વતયાગ શુણવંતાળ

સુકર સકળ છે સાધુને સુણો સંતાળ

દુઃકર માયા ત્યાગ ભગવંતાળ

—શ્રી મણિવિજયજી:

માટેજ એ વાત ખરી છે કે—

અધમાધમ અધિકો પતિત સકળ જગતમાં હુંય,
એ નિશ્ચય આઘ્યા વિના સાધન કરશે શુંય?

—કવિ રાયચંદ રવજભાષ.

ઉચ્ચાત્માઓ અને નીચાત્માઓ એ વર્ગીકરણનું મૂળ આ તત્ત્વમાં રહેલું છે. વાસુદેવો પ્રતિવાસુદેવો તેમ રામચરકત ચક્રવર્તિઓ, અતિ ઘોર હિંસાઓ કરે છે, અને તીવ્ર રીદધ્યાની રહે છે, છતાં તે ઉચ્ચા-ત્માઓ છે. મહા ભયંકર ગહારવડીઓ બાબરદેવો, આચાર્યશ્રી વિજયવંધીસુરિને વિહાર પ્રસંગે મળેલો; તે કાળે એને તેમની સાથે જ વર્તન બતાવેલું તે ઉપરથી એમણે ધાર્યું હતું કે આ દૂર કંપ્યો કરવા છતાં ઉચ્ચાત્મા છે. અને એની ખાત્રી એ કે-એ ન્યારે વડોદરા રાજ્યના પોલિસ ખાતાના વડાના હાથે

ત્યારે ફાંસીએ ચઢાવવા માંગ્યો. ત્યારે પણ એનું હૃદય એનાં દુઃખતોના સ્મરણથી ભરાઇ આવ્યું. એના ફેવે ફેવે પાપડોની મહા આકરી વેદના યર્ષ. પશ્ચાત્તાપના મહાસાગરમાં તે કુળી ગયો. હાથમાં ગીતોપનિષદ રાખી મન તેની બાવનાને અનુરૂપ કરી તે મરણને બેઠ્યો!

મનુષ્યના હાથે ઘણી વખત નહિ ઇચ્છવા યોગ્ય અધમ કૃત્યો થાય છે. સારાસારનું સ્પષ્ટ અસ્પષ્ટ જ્ઞાન તેને હોય છે, પણ ત્યાં સુધી હૃદયને આધાત લાગતો નથી, ત્યાં સુધી તે તેનાથી પરાધર્મ થતો નથી. આધાત થતાંની સાથેજ તેના મનસ્કાર જાગૃત થાય છે અને પોતે ખુલ્લું જોડું કર્યું એમ ખિન્નતા પૂર્વક પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

પ્રતિક્રમણની ક્રિયા આજ વસ્તુતત્ત્વને પ્રગટ કરે છે. વ્રતોમાં લાગેલા અતિચારો માટે નિજ આત્માને નિંદી ગર્હી શુદ્ધ થવું એ પ્રતિક્રમણનો પ્રધાન ઉદ્દેશ છે: કલાપી ઠીક કહે છે:

રે પસ્તાવો વિપુલ ઝરણું સ્વર્ગથી ઉતરું ને
પાપી તેમાં કુળકી દબને પુષ્પશાળા અને છે.

પણ જીવનના ઉત્ક્રાંતિનો અંગ કરનાર, આવા સાહિત્યની જરૂર શી? શું જીવનનો ઉત્ક્રાંતિ જીવનના સાચા ઉદ્દેશનો સંપૂર્ણતઃ આનાદર કરીનેજ ભોગવવાનો છે? ઉત્ક્રાંતિના ઉપભોગમાં સ્વસ્થાનથી ચ્યુત થવું, એટલે સારાસાર વિવેકને તિલાંજલી આપનારને જ પાલવે. બાકી એની આવશ્યકતા છે: આત્મવિકાસમાં પણ એની આવશ્યકતા છે; અને તે સ્વીકારાઇ પણ છે. જૈન સાહિત્ય અને સાહિત્યકારોને ઉત્ક્રાંતિમાન જીવનના વિરોધીઓ તરિકે એકબાવતાં પહેલાં, વાસ્તવિક વસ્તુચિંતિ શું છે, તે જાણવા અને સમજવા આ જાતના વાદોએ પ્રયત્ન કર્યો હોય તો પોતાની જાતને અજાનતાથી ઉપહાસનીય બનાવી છે તેમ ન થાત!

જૈન શાસ્ત્રકારોએ દિવસના મધ્યાન્હ પહેલાં સંઝાપ-વૈરાગ્ય પડેને સંભળાવવાનો નિષેધ કર્યો છે, તે એટલા માટે કે દિવસના પ્રારંભકાળે ઉત્ક્રાંતિને

પકં છે. પ્રાતઃકાળના સાર્થ પ્રતિક્રમણની વિધિ, ઉત્ક્રાંતિ શ્રદ્ધિના ધોરણને અનુલક્ષી બંધાઇ છે, ત્યારે દિવસને અંતે કરવાના દેવરૂપી પ્રતિક્રમણની વિધિ, એ કારણ તરફ ઉદાસીન રહે છે. એમ જૈન શાસ્ત્રકારો કારણ ખરતે વસ્તુ સ્વીકાર કરે છે, અને યોગ્ય સ્થાને તેનું સ્થાપન કરે છે. જીવોની સ્થિતિ પ્રમાણે તેને તે તે વસ્તુ ગુણકારી થાય છે; એમ જૈનશાસ્ત્રો નિશ્ચયપૂર્વક માને છે. એ એનો અનેકાંતવાદ છે.

જરા વંધારે આગળ જવાયું: પણ સમય અને શ્રમ તદ્દન નિરર્થક ગયાં નથી. કાવ્યની વસ્તુ ઉપર જે પ્રકાશ નાંખવાની જરૂર હતી તે આમ નાંખ્યો છે. આથી કાવ્યની ખરી દિશા સમજશે.

જહા વિસં કુટ્ટમયં મંતમૂલ વિસારયા ।
વિજાહણંતિ મંતેહિ તોતં દ્વદ્વ નિવ્વિસં ॥

—મંત મૂળના વિશારદ વૈદ્ય કોટગત એટલે શરીર-વ્યાજ વિધને મંત્રોએ કરી હણે છે ત્યારે તે શરીર નિર્વિપ થાય છે.

इत्थं सहैतुकयथाक्रमसूत्रयुक्त्या
साधुःप्रतिक्रमणकृत्तिजकर्मजालं ।
सद्यो विमिष धृतकेयलविक्रमेण
मुक्तिं भजेत भृशमक्षयसौख्यलक्ष्मीम् ॥

—આ પ્રમાણે હેતુ સહિત અનુક્રમ પ્રમાણે સૂત્રો કહેવાની યુક્તિએ કરીને પ્રતિક્રમણ કરતા. એવા સાધુ પોતાની કર્મબાળા પ્રત્યે તત્કાળ બેદન કરીને કેવળ જ્ઞાન રૂપી પરાક્રમ વડે અત્યંત અને અક્ષય લક્ષ્મી છે ત્યાં એવી મુક્તિ પ્રત્યે પામે.

स्वस्थानाचरपरस्थानं प्रमाददृश्य चशाद्गतः ।
तत्रैव क्रमणं भूयः प्रतिक्रमणमुच्यते ॥

—પ્રમાદ વરો પોતાના સ્થાનથી પરસ્થાને ગયેલાએ મૂળ સ્થાને પાછું ફરવું તેનું નામ પ્રતિક્રમણ. પડિક્રમણં પડિઅરણં પડિહરણા વારણા નિયત્તોય ।

निंदा गरिहा सोही पडिक्रमणं अट्टहा होइ ॥

—પડિક્રમણ, પડિહરણ, પડિહરણા, વારણા, નિવૃત્તિ, નિંદા, ગર્હા અને શોધી-આ પ્રમાણે પ્રતિક્રમણના આઠ પ્રકાર છે. શ્રાવણ શુક્લ ૧૪ મં. ૧૮૮૨.

દીક્ષા-મીમાંસા.

લખનાર-તંત્રી.

ભાગ ૧ લો. પ્રાચીન.

શુદ્ધન્યાયવશાયત્તીભૂતસદ્ભૂતસંપદે ।

પદે પરે સ્થિતાવાસ્તુ શ્રી જિનમમથે નમઃ ॥

જયન્તુ તે પૂર્વમુનીશમેષા યૈ વિશ્વમાશ્વેવ હતોપતાપમ્ ।

ચક્રે મૃદ્વાદ્વાદ્મયસ્તિન્ધુપાનપ્રપન્નતુંગાતિગમીરરૂપૈઃ ॥

—મુનિચંદ્ર સ્વરિફત ધર્મવિદુ દોકા મંગલાચરણ

—શુદ્ધ ન્યાયને અનુસરનારી સદ્ભૂત-જ્ઞાન સંપત્તિવાળા અને પરમપદ-મોક્ષમાં સ્થિત એવા શ્રી જિન-પ્રભુને નમસ્કાર હો ।

—મહાન વાક્ય-સાક્ષિધ્યાન્ત રૂપ સમુદ્રનું પાન કરી પોતાનું સ્વરૂપ હવ્ય અને અતિ ગંભીર કરેલ છે, એવા ને પ્રાચીન આચાર્યો રૂપી મેષોએ આ જગતને સત્તર તાપરહિત કરેલું છે તેઓ જયવંતા રહે !

પ્રસ્તાવ.

દીક્ષા સંબંધી પૂર્વોચ્ચારોએ ને કંઈ વક્તવ્ય કર્યું છે તે શું છે તે સર્વનો આપણે સંગ્રહ કરવો-અને તેટલો યથાતથપણે અર્થને મત્તર્યા વગર દીક્ષાને અનુવક્ષીને આપણી લોકભાષામાં મૂકવો ધરે; કે જેથી તેના પર પૂરતો વિચાર અને હંકું મનન કરી શકાય-અને તે પર હાલની સ્થિતિ-સંજોગ ધ્યાનમાં રાખી બિહાપોહ કરી શકાય-સામાજિક અને ધાર્મિક દષ્ટિ-થી ચર્ચા કરી શકાય; અને તેના મંચન રૂપે થતા નિષ્ક્રિયા પ્રમાણે અનુસરણ-પ્રવર્તન થઈ શકે. મહા-ર્ષિઓનાં વક્તવ્ય ગૃહાશય વાળા અને પરિસ્થિતિને સમજીને યોગેશ્વર હોય છે તેથી તેના દરેક શબ્દને માત્ર વાચ્યાર્થમાં જ ધટાવવા ઉપરાંત તેના અંતરમાં ઉતરી તેનો પરમાર્થ શોધી કાઢવાની અને તે સાંપ્રત સ્થિતિને અનુસરીને યોજવાની પૂરી જરૂર છે.

શ્રી ગણધરોનાં ગુચેશ્વર અને દાસ મુદિત આગ્ર-મેમાં આગા વિધિરૂપે દીક્ષા સંબંધી શું પ્રકાશ છે તે તો કોઈ આગમને સંપૂર્ણ રીતે પ્રકટ કરવું ધરે.

અમને ન્યાં સુધી ખબર મળી છે ત્યાં સુધી દીક્ષા સંબંધી સીધે સીધું અને વિસ્તારથી સ્પષ્ટ વક્તવ્ય તેમાંથી બહુ ઉપલબ્ધ નથી. પંચકલ્પચૂલિ, નિશિ-ચૂલિ આદિ અપ્રકટ આગમોમાં કંઈક મળી આવે છે એમ સાંભળ્યું છે. ને કંઈ અંગ ઉપાંગાદિ આગ-મોમાં તે સંબંધી જણાવેલું હોય તે કોઈ મુનિ મહા-રાજશ્રી તેના ઉતારા કરી તેના ભાષાંતર સહિત મોકલી આપવા કૃપા કરશે તો તે પ્રકટ કરીશું.

આ કારણે આગમ સિવાયના અન્ય ગ્રંથોના રચનારા ને શ્રુતમાની મહાપુરુષો થયા તેઓ શું કહે છે તે જણાવવાનું રહ્યું. તે પૈકી શ્રીમદ્ હરિભદ્રચરિત્ર રચનાર અતિ મહત્વનું છે. તેમનો સમય પરંપરા પ્ર-માણે સં. ૫૩૦ (૫૮૫) લગભગ છે ન્યારે શ્રી જિન વિજય આદિ હાલની શાક્યમોળ પ્રમાણે સં. ૭૫૭ થી ૮૨૭ સુધીનો તેમનો સમય મૂકે છે. ગમે તેમ, પણ તેઓ એક સમર્થ પૂર્વોચ્ચાર છે. તેમણે રચેલા અનેક ગ્રંથો પૈકી પંચવક્ત્રુક નામનો ગ્રંથ સ્વોપચ

વસ્તુઓમાં પહેલીજ વસ્તુ પ્રવ્રજ્યા એટલે દીક્ષાનું વીળ ભાગનું નામ 'અર્વાચીન' રાખવામાં આવશે. ને તેમાં આ આખો દીક્ષાનો વિષય 'પ્રાચીન' ને લક્ષી તે પર જિહ્વાપોહ રૂપે-તેમાંથી નિષ્પન્ન થતા વિચારો રૂપે તથા સાથે સાથે તે સામાજિક દૃષ્ટિએ-ધાર્મિક દૃષ્ટિએ-તેમજ બીજી દૃષ્ટિએ દેશકાળને નજર સમીપ રાખી આપવાની ધારણા છે. વાંચકો ચોતાને યતા વિચારો, નિષ્ણુઓ, કલ્પનાઓ, શંકા-સંદેહો જે કંઈ ઉદ્ભવે તે પ્રસન્નતાથી અમોને જણાવે એવી વિનંતિ કરીએ છીએ કે જેથી હાલ ચર્ચાતા દીક્ષાના સવાલ પર અને તેટલે પૂર્ણ પ્રકાશ પાડી શકાય. આ લેખ લખવામાં જે કંઈ રખડતા-ક્ષતિ જણાય તે પણ તેઓ સૌજન્યપૂર્વક દર્શાવશે. આટલું પ્રતાવમાં જણાવી હવે વિષય પર આવીશું.

આ શ્રીમદ્ હરિભદ્રચરિ ઉપરાંત સં. ૧૧૪૦ આસપાસ નેમિચંદ્રચરિએ ચોતાના પ્રાકૃતમાં રચેલા પ્રવચનસારોદ્ધારના ૧૦૭ થી ૧૧૦ હારમાં જે દીક્ષાને માટે આપ્યા છે તે બતાવેલ છે અને તેના પર સિક્કેસેનચરિએ સં. ૧૨૪૮ માં સંસ્કૃત દીકા રચી છે કે જે મૂલસહિત શેઠ દેવ લાંબા નેત્ર પુ. ફંડ નં. ૬૪ માં પ્રકટ થયેલ છે. તેનો આશ્રય આં. જયશંખરચરિએ લખ ઉપદેશ ચિંતામણીમાં લખ્યું છે. તથા સં. ૧૭૩૧ માં માનવિજ્યે ધર્મસંગ્રહ નામનો ગ્રંથ રચોપર દીકાસહિત રચ્યો છે તેમાં ત્રીજા અધિકારમાં દીક્ષા સંબંધી ઉપરોક્ત ગ્રંથોમાં જે છે તેનું દોહન મૂકેલું છે. દીક્ષાના માટે આટલાં સાધનો આમારા લક્ષમાં આવેલ છે, આ ઉપરાંત બીજાં જે કંઈ સાધનો હોય તે પર અમારું લક્ષ દોરનારનો આભાર થશે.

આ લેખમાળાનું નામ દીક્ષા-મીમાંસા રાખવામાં આવ્યું છે તેમાં મીમાંસાનો અર્થ વિચારણા છે. 'મીમાંસા તુ ધિચારણા' इति हैम्यां ॥ તેના બે ભાગ કરવાના છે. પહેલા ભાગનું 'પ્રાચીન' એ નામ આપ્યું છે તેમાં જે કંઈ પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી

૧ પ્રવ્રજ્યાનો અર્થ:—(પંચવસ્તુક ૧, ગાથા ૫) પઠ્યવર્ણ પઠ્યજ્ઞા પાવકો મુદ્ધચરણજોગેતુ ।
इअ मुक्खं पद्वयर्णं कारणकज्जो वयाराओ ॥

—પ્રવ્રજન-પ્રવ્રજ્યાનો વ્યુત્પત્તિ અર્થ પ્રકર્યાથી મળે એટલે જવું એ છે. શેમાંથી ? પાપોથી એટલે પાપહેતુઓથી, અને તે પાપહેતુઓ શુદ્ધરૂપાકાન-વિશેષ કહેવાય છે, કારણમાં કાયના ઉપચાર થતો હોવાથી શુદ્ધચરણ યોગો એટલે સંયમવાળા વ્યાપારો-સુખવશ્ચિકાદિ પ્રત્યુપેક્ષણાદિ કહેવાય છે. એ-રીતે મોક્ષ પ્રતિ પ્રતિવ્રજન-પ્રકર્યાપણે જવું તેનું નામ પ્રવ્રજ્યા. તેમાં પણ કારણમાં કાયના ઉપચાર થયો છે તે આ રીતે કે કારણ તે શુદ્ધચરણયોગ અને તેનું કાર્ય તે મોક્ષ નામનું કાર્ય; અને શુદ્ધ ચરણયોગ તેજ મોક્ષ. જેમકે આપણે કહીએ છીએ કે હી તે આયુષ છે-જીવન છે.

આ પ્રમાણે મોક્ષનું કારણ શુદ્ધ ચરણયોગો છે અને તે શુદ્ધચરણયોગથી મોક્ષપ્રતિ વિશેષપણે જે લઈ જાય છે તે પ્રવ્રજ્યા છે. મોક્ષે લઈ જવામાં શુદ્ધ ચરણયોગ કારણ છે માટે પ્રવ્રજ્યા એટલે શુદ્ધ

ચરણયોગ. શુદ્ધ ચરણયોગ એટલે સંયત વ્યાપારો અર્થાત-સંયમવાળા વ્યાપારો તે પ્રવળ્યા.

[ખીખ પંચાશકમાં હરિહરસુરિએ જિનદીક્ષા વિધિ આપી છે, તેમાં દીક્ષાનું સ્વરૂપ બીજી ગ્રાંથમાં આપ્યું છે કે:—

દિક્ષા મુંડળમેત્યં તં પુણ ચિત્તસ્ત દોઢ

વિષેયં ।

ળ દ્વિ અપ્પસત્તવિત્તો ધમ્મહિગારી જહો

દોર ॥

—દીક્ષા એટલે મુંડન. (દ્રવ્યથી મુંડન તે કેશ ઉતારવા એ છે, લાવથી મુંડન તે ક્રોધાદિને ઉતારી નાંખવા તે છે, કહ્યું છે. કે પાંચ જાતના મુંડ-મુંડા-યેલા કહેલા છે-ક્રોધમુંડ, શિરમુંડ ઈત્યાદિ. ધાતુ પાઠમાં પણ દીક્ષા એટલે મૌંડય-મુંડન એ પ્રમાણે કહ્યું છે. અહીં શું દ્રવ્યમુંડન પણ દીક્ષા? તો ઉત્તરમાં જણાવે છે કે) અહીં જિનદીક્ષાના અધિકારમાં તે મુંડન, પુનઃ એટલે પૂર્વોક્ત અર્થના વિશેષણાર્થ રૂપે ચિત્તનું-લાવનું (એટલે મિથ્યાત્વ ક્રોધની યજ્ઞ ઈત્યાદિ) મુંડન છે એમ જાણવું. સર્વ વિરતિની દીક્ષામાં શિરોમુંડન પણ હોય છે તો આમ ચિત્તનું મુંડન કેમ કહ્યું? તો કહે છે કે અપ્રસાંત ચિત્ત એટલે ઉત્કટ ક્રોધાદિભાવ ન જ હોય તોજ ધર્માધિકારી એટલે સમ્યગ્દર્શનાદિરૂપ કુશલકર્મ રૂપ ધર્મમાં નિયોગવાળા થવાય છે. કહ્યું છે કે:—

તત્તાસ્ય વિપવત્તુજ્ઞા પ્રખયસુચે નં દુષ્ટિસંમોહઃ ।
અરુચિ નં ધર્મપથ્યે ન ચ પાપા ક્રોધકપ્પક્કતિઃ ॥

—તેને વિપવત્તુજ્ઞા પ્રખવતી નથી તેમ વિશેષ દુષ્ટિસંમોહ યતો નથી. ધર્મરૂપી પથમાં અરુચિ હોતી નથી તેમ પાપમય ક્રોધની યજ્ઞ યતી નથી.]
૨ પ્રવળ્યાના ચાર નિર્ણેષે લેઠ (પં. વ. ૧, ૬૫૮)

તે ચાર નિર્ણેષોથી ચાર ભેદ છે. ૧ નામ પ્રવળ્યા-માત્ર નામથી-નામ લેવારૂપ, ૨ સ્થાપનાપ્રવળ્યા-પ્રવળ્યાની સ્થાપના કરવામાં આવી હોય તે, ૩ દ્રવ્ય પ્રવળ્યા-ચરકપરિત્રાજકલિપ્તુ આદિની દ્રવ્ય રૂપે અપ્રધાન પ્રવળ્યા ૪ ભાવ પ્રવળ્યા-તે ભાવથી-પરમાધથી.

માવેળ જિણમયમ્મિ ઉ આરંભ પરિગઢવાઓ ॥

—આવી ભાવપ્રવળ્યા તો જિનમતમાં જ-વીતરાગ શાસનમાં છે કારણકે તે શાસનમાંજ આરંભ અને પરિગ્રહનો ત્યાગ છે, અન્ય શાસનોમાં તેવો ત્યાગ નથી-સમ્યક્સાધનો સંભવ નથી. ૬

આરંભ એટલે પૃથિવીકાય આદિનો સંઘટનાદિ રૂપ આરંભ; અને પરિગ્રહ બે પ્રકારના-બાહ્ય અને અભ્યંતર. બાહ્ય પરિગ્રહ તે ધર્મસાધનને છોડીને અન્યનું પરિગ્રહણ-અન્યમાં મૂર્છા, અને અંતરંગ તે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ દુષ્ટયોગો છે. આ પરિગ્રહથી જીવ કર્મવડે પરિગ્રહાય છે. આરંભ પરિગ્રહનો ત્યાગ સમ્યક્ પ્રકારનો-પ્રવચનથી કથેલી વિધિ પ્રમાણેનો-ત્યારે ગણાય કે જ્યારે તે મનવચન અને શરીર વડે આરંભ અને પરિગ્રહમાં પ્રવર્તન ન થાય. આવો ત્યાગ જેમાં હોય તેજ ખરી પ્રવળ્યા અને તેજ પ્રવળ્યા મોક્ષના ફલવાળી નિયમે-અવશ્ય થાય છે. ભાવ વગર આરંભાદિમાં પણ મનોપ્રવૃત્તિનો અસંભવ છે-કારણકે મનોપ્રવૃત્તિ એજ ભાવ છે અને ભાવથી આરંભાદિનો ત્યાગ થાય તોજ ભાવપ્રવળ્યા સંભવે-માટે ખરી-શુદ્ધ મોક્ષફલવાળી પ્રવળ્યા તો ભાવપ્રવળ્યા જ છે.

૬ આથીજ શ્રીકેમયંદ્રાચાર્યે વીતરાગ સ્તોત્રના બારમા પ્રકારમાં કહ્યું છે કે:—

દુઃસ્વહેતુવુ વૈરાગ્યં ન તયા નાથ નિત્યપમ્ ।

મોક્ષોપાયપ્રવીણસ્ય યથા તે સુખહેતુવુ ॥૨॥

દુઃસ્વર્ગમે મોહર્ગમે વૈરાગ્યેનિષ્ઠિતાઃ પરે ।

જ્ઞાનર્ગમે તુ વૈરાગ્યં ત્વવ્યેકાયનતાં ગતમ્ ॥૩॥

—હે નાથ ! મોક્ષના ઉપાયમાં એટલે સમ્યગ્જ્ઞાન-ચરીના આરાધનમાં કુરાજ એવા તને સુખહેતુઓમાં જેવો વૈરાગ્ય વત્તે છે તેવા ઈદ વિશેષાદિ દુઃખહેતુઓમાં સંભવતો નથી. દુઃખગર્ભિત અને મોહગર્ભિત વૈરાગ્યમાં જ્યારે અન્ય દર્શનો-શાસ્ત્રોના નિમગ્ન છે, ત્યારે તારા એકલામાં જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય રચાવ પામેલ છે-અર્થાત્ ભાવપ્રવળ્યા તારા શાસનમાં છે.

૩ ભાવદીક્ષા કેને અંતે ક્યારે થાય છે ?—

(પંચાશક ૨, ગાથા ૩ થી શરૂ).

અનાદિથી આત્મા આવતા ભવવાળા જીવોના પુદ્ગલ પરાવર્તમાં ન્યારે છેડેલા પુદ્ગલ પરાવર્ત રેલા હોય ત્યારે આ ભાવ-મુંડનરૂપી દીક્ષા શુદ્ધ સ્વભાવવાળા-પચાપ્રવૃત્તિ કરણથી દીર્ઘ કર્મસ્થિતિ અપચિત્ત એટલે એાછી કરવાથી થયેલા નિર્મલ સ્વરૂપ-વાળા તથા તે પ્રકારે તત્કાલોચિત્ત શુદ્ધિ વડે ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ થતી વિશુદ્ધિ અનુભવતા (એટલે કે સંકલ્પ-સ્થમાન નહિ એવા) જીવને થાય છે એમ જિનોએ કહ્યું છે. (પંચાશક ૨, ૩.)

આમ ચરમ પુદ્ગલ પરાવર્તમાં વિશુદ્ધ થતા જતાની એવી દીક્ષા થાય છે એમ કહી સામાન્ય અધિકારી જણાવ્યો. તેને વિશેષતાથી નિરૂપતાં જણાવે છે કે:—

૪ ભાવદીક્ષાનો વિશેષ અધિકારી—

પહેલાં જણાવેલ સ્વરૂપવાળા દીક્ષામાંજ તેને રાગ-અનુરાગ હોય છે (કે જે રાગનું સ્વરૂપ હવે કહેવામાં આવશે). તથા તેને લોકવિરૂદ્ધ એવાં અનુ-જ્ઞાનોનો ત્યાગ હોય છે. આમ દીક્ષાધિકારીનાં લક્ષણ બે કલાં-એક તો (૧) દીક્ષારાગ અને બીજું (૨) લોકવિરૂદ્ધનો ત્યાગ. હવે બીજો સંયોગ જતાવે છે કે વળી (૩) સુંદર શરૂ એટલે સમ્યગ્જ્ઞાન અને સદ્-જ્ઞાનથી સંપન્ન એવા દીક્ષાદાયક આચાર્યનો સંબંધ પણ હોવો જોઈએ. આ ત્રણ હોય તો તે જિનદી-ક્ષાને યોગ્ય થઈ શકે છે.

૫ (૧) દીક્ષારાગ એટલે શું ?—

પ્રકૃતિથી એટલે નિસર્ગથી પોતાની મેળે તેવા પ્રકારનો કર્મનો ક્ષયોપશમ થવાથી દીક્ષામાં શ્રદ્ધા થાય છે અથવા તો કેટલાક દીક્ષાના ગુણને પ્રતિ-પાદન કરનાર શ્રુત ધર્મને યા દીક્ષા લીધેલા જીવોના સંબંધીનું સાંભળીને દીક્ષામાં શ્રદ્ધા થાય છે યા તો કેટલાક દીક્ષિન જીવો કે જે સમ્યક્દર્શનાદિરૂપ મા-

ગને અનુસરી ચાલે છે તથા જે સદા ધાર્મિકજનથી બહુમત-સંમત હોય છે તેવાને આંખેથી જોઈને દી-ક્ષામાં શ્રદ્ધા થાય છે. અહીં સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિ નિસર્ગથી (એટલે પ્રકૃતિથી) અને અધિગમથી (સાંભળી વા જોઈને) એમ બે પ્રકારે થાય છે (તત્ત્વાર્થ યત્ર) એ સિદ્ધ કર્યું. દીક્ષા કે જે ભવજલધિમાં મહા-નાવરૂપ છે તેમાં શ્રદ્ધા નિરપેક્ષ એટલે રૂપહારહિત એટલે સાંસારિક ક્લેશોની અપેક્ષા વગરની તથા લૌકિક ધર્મ દેવ ગુરૂની પ્રતીતિની અપેક્ષા વગરની અને સાનુભૂતિ (તેના ભાવ સંતાનથી અવ્યવસ્થિત) હોવી જોઈએ. તેવી (૧) શ્રદ્ધા હોવા ઉપરાંત દીક્ષા લેતાં (૨) વિધોનો અભાવ હોવો જોઈએ અને કદાચ નિરૂપકમ કિલ્લટ કર્મના દોષથી વિધો આવી પડે તો દીક્ષા પ્રત્યે અત્યંત ચિત્તની રિચરતા-મનની દૃઢતા હોવી જોઈએ. આ પ્રમાણે શ્રદ્ધા, વિધોભાવ અને ચિત્તરથિય એ ત્રણ (કે જેનું સ્વરૂપ હવે પછી કહેવામાં આવશે) વાળો દીક્ષાનુરાગ જોઈએ. એ દીક્ષાનુરાગ સમયગોચરે કહેલ છે.

૬ (૨) લોકવિરૂદ્ધ અનુજ્ઞાન અને તેનો ત્યાગ.

સમસ્ત લોકની નિન્દા-જીરુખ્ષા લોકવિરૂદ્ધ છે કારણ કે જેની નિન્દા કરીએ તેજ નિન્દકપ્રતિ વિરૂદ્ધ થાય છે. તથા વિશેષે કરીને માનાદિ ગુણની પ્રદિવાળા-ગુણસમૃદ્ધતી નિન્દા પણ લોકવિરૂદ્ધ છે કારણ કે ગુણવાનોના લોકો પક્ષપાતી હોય છે તેથી તેમની નિન્દા વિશેષે કરી લોકવિરૂદ્ધ છે. સરલ-અ-વ્યુત્પન્ન છુદ્ધિવાળા સ્વચ્છદિ અનુસાર કુશલાનુજ્ઞાનોનું સેવન-ધર્મચરણ કરે તેઓના ઉપહાસ કરવો, જનો-માં જે પૂજનીય છે એવા રાજા, આમાત્ય, શ્રેષ્ઠી, તેના ગુરૂ વગેરેની હેલના કરવી, તથા ઘણા જનો-સાથે વિરોધ કરનારાઓ સાથે સંગ રાખવો, દેશા-ચારનું ઉલ્લંઘન કરવું, ઉગાઉ જેવા ભોગ કરવા-લગણ પહેરવા અને તેની પેટે દાનાદિ કરવું, એ પ્રકટ રીતે લોકવિરૂદ્ધ છે એમ બીજા આચાર્યો કહે છે; કારણ કે તેમ કરવાથી લોકમાં ઉપહાસ થાય છે. દુષ્ટ રાજા આદિએ ઉપજાવેલાં સાધુઓ-શિષ્ટ જનો પરનાં કબ્જોમાં પ્રમોદ રાખવો (કે જેમ કર-

વાથી તે સાધુઓ અને તેના પક્ષનાં વિરુદ્ધ થાય છે) અને સાધુઓપર આવી પડેલ સંકટ સમયે તેમાંથી તેમને ઉગારવાનું સામર્થ્ય હોય ત્યારે કંઈ ઉપાય ન કરવો—આ સર્વ લોકવિરુદ્ધ અનુષ્ઠાનો નજીવું.

૭ (૩) સુંદર ગુરુચોગ—

જ્ઞાનાદિ યુક્ત હોય તે ગુરુ, એટલે લોકવિરુદ્ધ એવા સર્વ જનની નિંદા આદિમાં, દીક્ષાઆર્થે ગુરુ સમ્યજ્ઞાન દર્શન ચારિત્રથી યુક્ત હોય તો તે ગુરુ સુંદર બને છે. તેનો યોગ કેવો હોય, તો કહે છે કે સ્વપ્નમાં જલ અગ્નિ ખાડ વગેરેમાંથી તેવો યોગ બચાવે છે તેથી ગુરુ સાથે દીક્ષાના ઉત્સુકનો યોગ, આ સુંદર ગુરુના યોગનું પરિણામ થવાથી સુંદર યોગ કહેવાય છે. એ રીતે પર્વત પ્રાસાદ વૃક્ષ શિખર વગેરે પર ગચ્છું છે વા તેજ પ્રકારે એટલે સ્વપ્નમાં તેની સાથે રહેવાથી જલ આદિથી તરાય છે તેવી રીતે વ્યાજ-સર્પ આદિથી રક્ષા થાય છે.

પંચાશક ૨, ૪ થી ૧૧ સુધી.]

૮ પ્રવ્રજ્યાતા પર્ચાય-સમાનાર્થવાચી શબ્દો.

(પં. વ. ૧, ૯)

પવ્વજ્ઞા નિકલ્લમણં સમયા ચાઓ તદ્દેવ

ચૈરગ્ગં ।

ધમ્મચરણં અહિંસા દિક્ખા પગઢિયાઈં તુ ॥

પ્રવ્રજ્યા, નિષ્ક્રમણ, સમતા, ત્યાગ, તેમજ વૈરાગ્ય, ધર્મચરણ, અહિંસા, દીક્ષા એ સર્વ એકાર્થી છે.

પ્રવ્રજ્યા—કે જેનો શબ્દાર્થ ઉપર કહેવાયો છે.

નિષ્ક્રમણ—દ્રવ્યસંગ અને ભાવસંગથી નીકળી જતું તે.

સમતા—સર્વે ઇષ્ટ અનિષ્ટ વિષયોમાં સમભાવ.

ત્યાગ—બાહ્ય અભ્યંતર પરિવ્રજ્ઞો ત્યાગ.

વૈરાગ્ય—વિષયોમાં વિરાક્તાતા.

ધર્મચરણ—દર્શનિ આદિ દશ ધર્મનું આસેવન.

અહિંસા—પ્રાણીધાતનું વર્જન—દોષને દુલભવાથી વિરત્તિ.

દીક્ષા—સર્વ સત્ય એટલે પ્રાણીને અભયદાન આપી ભાવસત્ર-ભાવપત્ર કરવો.

આ સર્વે શબ્દનયથી એકાર્થવાચી છે; સમલિ-
રૂઢ નયથી વિધવિધ અર્થવાળા છે. કારણ કે ઉક્ત શબ્દો લિન્ન લિન્ન પ્રવૃત્તિના નિમિત્તથી પ્રયોજ્યા છે. આનું તાત્પર્ય એ છે કે ખરી દીક્ષામાં આ સર્વના બધા અર્થોનો સમાવેશ થાય છે.

૯ દીક્ષા આપનાર ગુરુમાં કેટલી યોગ્યતાઓ

જોઈએ?—(પં. વ. ૧, ગાથા ૧૦-૧૩).

પહેલાં તો તે ગુરુ પ્રવ્રજ્યાને જે યોગ્ય હોય તેના સર્વ ગુણોથી યુક્ત હોવો જોઈએ. પ્રવ્રજ્યા લેનારમાં જે સોળ ગુણો હોવા જોઈએ (કે જે હવે પછી કહેવામાં આવશે) તે ગુણો દીક્ષા આપનાર ગુરુમાં પ્રથમ હોવા જોઈએ; કારણ કે તેમ હોય તો જ તે દીક્ષા આપવાને લાયક ગણાય. વળી

(૧) તેણે વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા લીધી હોવી જોઈએ. આ પ્રવ્રજ્યાની વિધિ હવે પછી કહેવામાં આવશે.

(૨) તેણે ગુરુકુલવાસ સમ્યક્ પ્રકારે સેવેલો હોવો જોઈએ.

[ગુરુકુલમાં વાસ કરવો એટલે ગુરુની આજ્ઞામાં રહેવું—ગુરુને પરતંત્ર રહેવું—ગુરુ એટલે જ્ઞાનમાં અધિક એવા આચાર્ય તેને આધીન રહેવાથી વિશિષ્ટ જ્ઞાન વચરનોને પણ જ્ઞાન—એક થાય છે એટલે ગુરુપાર-તંત્ર જ્ઞાનરૂપને સાધનાર છે. કહ્યું છે કે જે ઉપયોગ-ગરહિત શ્રાદ્ધ નિરતુળ્યંદ્ર દોષથી પાપભીર હોય છે

• શ્રી હરિસદ્દે આ યોગ્યતાઓ પંચવસ્તુકની વસ્ત્ર નાથાની દીક્ષામાં જણાવેલ છે તેમાં જણાવ્યું છે કે અન્યત્ર પણ કહેલ છે. તો તે ‘અન્યત્ર’ તે યોગ્યતાનો ધર્મ-બિંદુ ગ્રંથ છે કે જે આ પરથી પંચવસ્તુક પહેલાં રચાયેલા હોવા જોઈએ.

ગુરુદાર્દસ્તુકે ઇલંભૂત એવ—વિધિપ્રતિપત્તપ્રવ્રજ્યઃ ૧, સમુપાસિતગુરુકુલઃ ૨, અસ્થલિતશીલઃ ૩, સમ્યગધી-તામસઃ ૪, તત એવ વિમલતરવોષાત્તત્ત્વેદી ૫, ઉપ-શાન્તઃ ૬, પ્રવ્રવનવત્તલઃ ૭, રત્ત્વહિતરતઃ ૮, આદેયઃ ૯, અનુવર્તકઃ ૧૦, ગંભીરઃ ૧૧, અવિવાદી ૧૨, ઉપશમનત્ત્વોદિસંપન્નઃ ૧૩, પ્રવ્રવનાર્થવક્તા ૧૪, સ્વગુ-ર્વંશુશાતગુરુપદ ૧૫, ઘેતીતિ. ૪-૨૩૦.

તે પણ પ્રકરિત ગુરુ પ્રત્યે ભક્તિવાદો હોય તો તેના ફલથી જ્ઞાનીજ્ઞ થાય છે. એક દેખતો હોય ને બીજો તેના મત પ્રમાણે ચાલનારા અંધ હોય તો તે બંને જે માર્ગે જવું હોય તે માર્ગે અર્થ સાથે ચાલી શકે છે." ગુરુને વશ રહેવાથી જ્ઞાન ઉપરાંત શ્રદ્ધાન-સમ્યક્દર્શન થાય છે. એ જે એટલે જ્ઞાન અને દર્શન વગર કોઈ પણ ચારિત્ર ધારણ કરનારાને ચારિત્ર-સામાયિક થવું નથી. તેનું ઉદાહરણ આગમપ્રસિદ્ધ એવા અતિ જડ સાધુઓ માપવુંપ આદિ છે. એવા ગુરુની આજ્ઞામાં રહેનારાને સારા અનુષ્ઠાન પાળવા રૂપ ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે માટે તે વિધિ પ્રતિપેધવાળું સંનુયત્ત આચારના સારરૂપ જન-ભરું. આનું સમ્યગનુગ્રાહન અગીતાર્થને કેવી રીતે થાય ? ગુરુકુલવાસથી-ધર્મોચ્ચાર પાસે રહેવાથી ગુરુ-કુલવાસથી તે કેવી રીતે થાય ? કારણ કે ગુરુકુલવાસથી ગીતાર્થની આજ્ઞાને જ્ઞાનપૂર્વક અનુસરવાનું-આગમજ્ઞાના વચનનું જ્ઞાનપૂર્વક ચેતનમયતા તે ગી-તાર્થ થાય છે. x આજ્ઞા એ મોટી વસ્તુ છે-આજ્ઞા એટલે આપ્તોપદેશ અને તે આજ્ઞા પ્રકૃષ્ટ અર્થ સાધનની ઉપાય છે; એ પ્રસિદ્ધ વાત છે માટે ગુરુકુલ-ગુરુશ્રદ્ધા હોયું ન ધરે. કારણ કે આચારાગ નામના પ્રથમ સૂત્રમાં એ પ્રમાણે દર્શાવ્યું છે કે 'સુચં મે આટસંતેજ્ઞં ભગવત્તાવત્તમય'—એવું (ગુરુકુલમાં) વસનારા એવા મે' ભગવાનને એ પ્રમાણે કહેતા સાબળું. આ ગુરુકુલ તત્ત્વવાચી ખરેખર ભગવાનની આજ્ઞા તત્ત્વ છે, અને તે ભગવદ્વાસા લક્ષતા બંને લોકોનો ત્યાગ થાય છે એટલે ઉભય લોકથી વિરહ પ્રવૃત્તિ થાય છે. માટે ચરણના પરિણામ હોય એટલે ચારિત્રના અધ્યયનસાધ હોય તો આ ગુરુકુલનો ભાગ આદિ, સાધુ ધર્મમાં આસન્નજન થાય છે. આસન્નસિદ્ધિવાળા જીવોને પણ તેજ પ્રમાણે સમ-જનું એક આગમમાં કહ્યું છે:—'ગુરુકુલમાં વસનારા હમેશ જ્ઞાનજાનનો અભ્યાસ કરવાનો હોવાથી જ્ઞાનજાનનો ભાગી થાય છે તથા સ્વ ને પર સમપના તત્ત્વશ્રવણથી સમ્યક્દર્શનમાં અને ચારિ-ત્રમાં અનિશય ચિત્ત થાય છે માટે જેઓ ચાવ-જીવે ગુરુકુલવાસ હોય તો નથી તેને ધન્ય છે.' વળી

ગુરુકુલમાં વસનારાઓને આજ્ઞાનું સ્વશક્તિ અનુસાર પાલન કરવાથી જ્ઞાનાદિદૃષ્ટિના કારણે ચારિત્ર પરિ-પૂર્ણ થાય છે. ઝ્ઞાનાદિમાં બાલથી અનુગ્રાહનો અભાવ દેખાય છતાં ભાવથી-પરિણામથી સદ્ગુરુના ઉપદેશશ્રવણથી ઉપજેલા સંવેગવડે તેમનામાં ચારિત્ર પરિપૂર્ણ થાય છે.—પંચાશક ૧૧, ૭ થી ૧૭. વળી વિરોપમા જીવો તે ૧૧ મુ પંચાશક ગાથા ૧૮ થી ૩૩.]

(૩) તેનું શીલ સતત એટલે પ્રવચન લીધી ત્યારથી તે અંતઃસુધી અરણસિત-અખંડિત હોયું જોઈએ. વળી તેનામાં પરનો દ્રોહ કરવાનો અભાવ હોવો જોઈએ.

(૪) તેણે સમ્યક્ પ્રકારે-શાસ્ત્રોક્ત યોગવિધાનવડે મંત્રાનો અભ્યાસ કર્યો હોવો જોઈએ.

(૫) તેવા સૂત્રાધ્યયનથી તે સૂત્રા સંગ્રહી અતિ વિમલમોહ થતો હોવાથી તેવા સૂત્રાધ્યયન વડે તત્ત્વજ્ઞ-વસ્તુતત્ત્વનો જાણનાર તે હોવો ધરે.

(૬) ઉપશાત-ક્રોધવિપાકનો ઉપશમ તેનામાં જોઈએ.

(૭) પ્રવચન એટલે સંધ કે સૂત્ર, તે પર વાતસંભાવ વડે યુક્ત જોઈએ.

(૮) સત્ત્વહિતરત એટલે સામ-જો જીવોના હિતમાં-ઉદયુક્ત હોવો જોઈએ.

(૯) વિરોપમાં આદેય એટલે ગ્રાહ વાક્યવાળો—(જેના વચન અને ચેષ્ટા જીવોને પ્રદણ કરવા લાયક છે-ધર્મબિંદુ ટીકા.)

(૧૦) અનુવર્તક—આવાનુકૂળતાથી સમ્યક્પણે પાલન કરનાર.

(૧૧) ગંભીર-વિશાલ ચિત્તવાળો.

(૧૨) પરોપકમાં અવિવાદી-પરિપક્વથી શરીર પીડાતાં તેના સંરક્ષણની ચિન્તા વગેરેમાં દીનતા ન પામનાર.

(૧૩) ત્રણ લક્ષ્યો નામે ઉપગમ્યલક્ષ્ય, ઉપ-કરણલક્ષ્ય અને સ્થિરહસ્ત લક્ષ્યથી યુક્ત હોવો જોઈએ.

(૧૪) વળી પ્રવચનાર્થવક્તા-સૂત્રના અર્થને કહી શકે એવો.

(૧૫) જેનામાં સ્વગુરુ-આચાર્યે ગુરુપદ સ્થાપિત છે એવો જોઈએ.

—આવો ઉપરના ગુણોવાળો જે ગુરુ હોય તેજ દીક્ષા આપવાને ખરી રીતે યોગ્ય-કાયક છે એમ વીતરાગોએ પ્રતિપાદન કર્યું છે. આવો કહેતાં કાલદોષથી તેનામાં કોઈક ગુણ ન હોય તો અકુતર-ધણા વધારે ગુણોવાળો તો હોવો જોઈએ.

पञ्चारसेण गुरुणा सम्मं परिसाइ कज्ज-
रहिएणं ।

पवज्जा दायव्वा वयणुगमह निज्जरहाहेउ॥१४॥

—આવા ગુરુએ-આચાર્યે સમ્યક્પણે જો-કલે અવિપરીત વિધિવરે પર્ષદ્ આદિના કાર્યથી રહિતપણે એટલે ‘મારી પર્ષદ્ થશે-પાણી આદિનો લઈ આવનારો મંજારો’ એવા એવા ઐહિક કાર્યની અપેક્ષા રાખ્યા વગર તે દીક્ષા લેનારનો વિનયવરે અનુગ્રહ કરવા માટે અને તેની નિર્જીશ એટલે કર્મક્ષયને અર્થે પ્રત્યક્ષ-દીક્ષા આપવી.

૧૦ વળી દીક્ષા આપનાર એવા ગુરુમાં ખીજા કયા ગુણો જોઈએ ?—(પં. વ. ૧, ૧૫ થી ૩૧)

આવા ગુરુમાં તેનામાં નવી દીક્ષા લેનાર પ્રાણી બાલ વિનય રૂપી લક્ષિત અને અહુમાન-ભાવપ્રતિ-જેષ અવસ્ય-હાથ ધરે કારણકે તેમ હોય તો ચરણ-ચારિત્રમાં તેની અદ્ધા અને રિચરતા થાય છે; નહિ-તો નહિ. તે ગુરુ તો ગુણરત્નસમુદ્ર હોવો જોઈએ.

તેણે શિષ્યને આત્મ અનુવર્તક-અનુવર્તી-અનુ-ક્રમ રહેતું, (એ ઉપર ૧૦મા ગુણમાં જણાવ્યું છે) કારણકે તે જીવેતો, જીવેતોના અનુવર્તક યોગ્ય અનેક રૂપી જુદા જુદા સ્વાભાવોને તથા અનુવર્તવાના ઉપા-યને જાણે છે. (અનુવર્તક-એટલે વિચિત્ર સ્વાભાવવાળા પ્રાણીઓને વિશે તથા ગુણનું આરોપણ કરવાની શુદ્ધિ તેમને અનુસરનાર એટલે જે પ્રકારના સ્વાભાવવાળા પ્રાણી હોય તેને વિશે તે તે પ્રકારના ગુણોનું આરો-પણ કરવાને તેમને અનુસરનારો-મુનિચંદ્રકૃત ધર્મગિદ્દુ દીક્ષા) આમ અનુકૂલતાએ વર્તવાથી (પ્રત્યજ્ઞાહર)

શિષ્યો પ્રાયઃ મોક્ષપ્રતિની પરમ યોગ્યતા પામે છે કેમકે રત્ન પથ્થે રત્નશોધકના પ્રભાવથી ગુણોત્કર્ષ પામે છે તેજ રીતે સુશિષ્યો પથ્થ ગુરુ પ્રભાવથી ગુણોત્કર્ષ પામે છે. પ્રત્યક્ષાવિધાનમાં તો પૂર્વાભ્યાસથી જડ કરેલા એવા પ્રમાદથી-ભૂલો કેની નથી થતી ? માટે જે ગુરુ તેવી ભૂલોને સમ્યક્ પ્રકારે-શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી કાઢી નખાવે છે તેનું ગુરુપણું સફલ છે. જે સારથી સારા અશ્વોને દમે તેને સારથી કાણુ કહે ? જે નહારા અશ્વોને દમી સારા જાનાવે તેને લોકો સારથી કહે છે. જો આચરેણ પદમં પવ્વાચેરુણ નાણુપાલેહ । સેહે સુસવિહીપ સો પવચણપવ્ચણીઓ સ્તિ ॥૨૦॥

જે ગુરુ આદર-અહુમાનથી પહેલાં પ્રત્યક્ષા લેવરાવીને પછી શિષ્ય પાસે સૂત્રવિધિથી તેનું પાલન કરાવતો નથી તે પ્રવચનપ્રત્યનીક-શાસનશત્રુ છે.

(કારણકે) જે (શિષ્યો) પરમાર્થ-પ્રવચનમાં-નો સદ્ભાવ જાણ્યા વગરનાં વિરુદ્ધ આચરણ કરે છે, તે શિષ્યો આ ભવે તેમજ પરભવે જે અનર્થ પ્રાપ્ત કરે છે તે સર્વના નિમિત્ત તે ગુરુ છે. તે શિષ્યોને પાપ આચરતા જોઈને જિનશાસનની નિન્દા થાય છે તેના પણુ તે ગુરુ નિમિત્તભૂત છે. આવા ગુરુ અનનુવર્તક છે, માટે આમ થાય છે.

વળી જે (ગુરુ), સ્વાભાવની અનુકૂલતાથી (શિષ્યોને) અનુવર્ત-અનુસરે છે-હિતમાં યોગે છે, (આગમોક્ત) જ્ઞાન અને ક્રિયાપૂર્વકની વિધિથી તેની પાસે ક્રિયા લેવરાવે છે અને તેની પાસે આચરાવે છે તે ગુરુ તે શિષ્યોના તોજણ અન્ય જીવોના આત્માને પરમપદ પર-મોક્ષ પર લઈ જાય છે-મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવે છે. જ્ઞાનાદિ લાભથી ખરેખર અનુવર્તનારા શિષ્યો સ્થિર થાય છે, તેથી જ્ઞાન અને દર્શનનો લાભ મેળવે છે, તે લાભથી ખરેખર રોગાદિ દોષોનો

‡ સરખાવો—શ્રીયશોવિત્તયકૃત ૩૫૦ ગાથાનું સીમ-
ખર ૨૩૦ દાંત ૧,૧૪

જિમ જિમ બહુશ્રુત બહુજનસંગત, બહુ શિષ્ય પરચરિયો,
તિમ સિમ જિનસાસનનો વેરી, ભે નવિ નિક્ષપદચિયો.

ત્યાગ કરે છે અને આરિઞ વૃદ્ધિગત થાય છે. એ રીતે અબ્યાસના અતિશયથી તે જન્મમાં વા બીજા જન્મમાં કર્મક્ષય થતાં શિષ્યોને પરમપદ-મોક્ષ મળે છે.

આવા જ્ઞાનાદિયુક્ત ગુરુઓ આ જિનશાસનમાં ખરેખર છે એવું જોઈને ગુણપક્ષપાતી એવા બીજાઓના પણ અનુરાગ જિનશાસન પ્રત્યે થાય છે-આ જિનશાસન લાઘ્ય-શોભન છે એમ તેમને થાય છે. એથી સમ્યક્ત્વ રૂપી મોક્ષનું બીજા શેષાય છે-કેટલાક (અન્યશાસની) ના અનુરાગને અતિશય થતાં તેમની શ્રવણ પ્રવૃત્તિ થાય છે-જેન ગુરુઓને સાંભળવામાં તેઓ પ્રવૃત્ત થાય છે-શોભન શાસનને કેટલાક સાંભળે છે અને કેટલાક સ્વીકારે છે અને એ રીતે કુશલસંતાનની પ્રવૃત્તિ બીજા દર્શનીઓની શાસ્ત્રમાં કલા પ્રમાણે થાય છે એટલે કે તેમને વિજ્ઞાન આદિ ગુણોનો લાભ થતાં તેઓ પરમપદ પામે છે. [આ પરથી એ પશુ ક્ષમિત થાય છે કે જે તેવા ગુરુઓ ન હોય તો જૈનશાસનની અવહેલના અન્ય દર્શનીઓમાં થાય છે.] એવા ગુરુઓનો હેતુ કુશલ પક્ષમાં હોય છે, સ્વ અને પરના ઉપકારમાં તેઓ હમેશાં ઉચુક્ત રહે છે અને ‘ગુરુ’ શબ્દને સદૃઢ કરનારા તેઓ યથા હિચ્છિત કાર્ય-પરમપદને સાધે છે.

વિધિ વડે શિષ્યના અનુવર્તનારા ગુરુ બન્યા છતાં શિષ્યો (કર્મના પરિણામે) જે (સૂત્રમાં) પ્રતિષિદ્ધ-નિષિદ્ધ છે તેને એવે છે તો તેમાં ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે અનુવર્તન કરવાથી ગુરુ દોષિત નથી. કાઈ એમ કહે કે અન્યના ચેતનથી અર્થોત્ અનુવર્તિત શિષ્યના અપરાધના સેવનથી ગુરુને પાપ લાગે તેથી તે અનુવર્તન ન્યાયથી બાક છે, ત્યારે તેના ઉત્તર એ છે કે ભગવદ્દની આજ્ઞાનો લંગ થાય તો પાપ, તે શિવભાના બીજા કક્ષમાં પાપ નથી તો ગુરુનું અનુવર્તન કદાચ રીતે ન્યાયબાહ્ય કહેવાય ? ન્યાયબાહ્ય નથીજ. (૨૮) તે માટે શિષ્યોનું અનુવર્તન કરવું. ગુરુથીજ તે શિષ્ય ગુણયુક્ત છે, અનુવર્તના કરવામાં સમર્થ હોય એવા ગુરુઓજ પ્રત્યક્ષ આપવી-ધરે. આમાં અપવાદ એ છે કે ગુરુમાં ઉનરત કાચથી દોષ હોય તો એકાદિ ગુણથી વિલીન

એવા અન્ય શીવયુક્તે પ્રત્યક્ષ આપવી. આ બીજા શીવયુક્ત વિશેષે કાસોમિત ગુરુ કેવા હોવા જોઈએ તે જણાવે છે કે જે ગીતાર્થ એટલે જોઈ સૂત્રનો અર્થ પ્રદણ કર્યો છે તે, કૃતયોગી એટલે જોઈ સાધુના આચાર પાળ્યા છે તે, આરિઞી એટલે શીલવાન, આદ્યણકુશલ એટલે ક્રિયા કલાપના શિશ્યુમાં નિપુણ, અનુવર્તક એટલે (શિષ્યના) સ્વભાવને જોઈ વર્તનાર-સ્વભાવની અનુકૂલના પ્રમાણે હમેશાં જાગ્રત રહેનાર, લાવાગતિઓમાં અવિપાદી, બીજા અપવાદિક પ્રત્યક્ષનાચાર્ય-પ્રત્યક્ષ આપનારા ગુરુ હોવા જોઈએ.

૧૧ કોણ દીક્ષા લેવા લાયક છે ?-કેવાને દીક્ષા આપવી જોઈએ ?

[ધર્મખંડુમાં હરિભદ્રશ્રિએ ૪થા અધ્યાયમાં શ્રીભૂં સૂત્ર આપેલ છે કે:-અથ પ્રવ્રજ્યાદિઃ-સાર્યે દેશોત્પન્નઃ ૧, વિશિષ્ટ જાતિ કુલાન્વિતઃ ૨, ક્ષીણપ્રાયકર્મમલઃ ૩, તત પથ વિમલ શુદ્ધિઃ ૪, દુર્લભ માનુષ્યં, જન્મ મરણનિમિત્તં, સંપદ્ધપલઃ, વિપયા દુઃલ્લેષતઃ, સંયોગે વિયોગઃ, પ્રતિક્ષણં મરણં, દારુણો વિપાકઃ-इत्यवगत संसारं नैगुण्यः ૫, તત પથ તદ્વિરક્તઃ ૬, પ્રતનુકપાયઃ ૭, અલપદાસ્યાદિઃ ૮, કૃતંજ્ઞઃ ૯, ચિત્તોતઃ ૧૦, પ્રાગપિ રાજામાતૃયૌરજન ઘટુમતઃ ૧૧, અબ્રોદકારી ૧૨, ફલ્યાણાંગઃ ૧૩, શ્રાદ્ધઃ ૧૪, સ્થિરઃ ૧૫, સમુપસંપન્ન ૧૬, ચેતિ ।]

આ ૧૬ ગુણવાળા દીક્ષાદને પંચવરવ્રતકમાં પહેલી વસ્તુની ગાથા ૩૨ થી ૩૬ માં જણાવ્યા છે.

૧ આયંદેશ સમુત્પન્ન-આર્થ દેશ એટલે સારી જાતીસ દેશોમાં ઉત્પન્ન થયેલ

૨ વિશોભ-વિશુદ્ધ જાતિ અનેકૃષ્ણમાં ઉત્પન્ન થયેલ. માતામાંથી ઉદ્ભવેલ તે જાતિ, અને પિતામાંથી ઉદ્ભવેલ હોય તે કૃષ્ણ કહેવાય છે.

૩ શીલપ્રાયકર્મમલ-જેનાં કર્મમલ લગભગ શીલ થયેલ છે-જેનાં કર્મ આલ્પ છે.

૪ વિમલબુદ્ધિ-કર્મક્ષયથી જેની બુદ્ધિ વિમલ હોય; અને તેથી

૫ અવગતસંસારનૈશુર્ય-મનુષ્યત્વ દુર્લભ છે, જન્મ મરણ માટે છે, સંપદ ચપત્ત છે, વિષયો દુઃખના હેતુ છે, સંયોગમાંથી અવસ્ય-નિયમે વિશેષ છે, પ્રતિક્ષણ સમયે સમયે મરણ છે, કર્મનો વિપાક દારણ-અતિરોધ છે એવું જાણીને સંસારની સ્વભાવથી નિર્જીવતા જેને અવગત થઈ છે.

૬ સંસારવિરકત-સંસારના નિર્જીવ સ્વભાવથી સંસાર પર જે વિરકત થયેલ છે;

૭ પ્રત્યુકેપાય-જેના કપાય ઓછા થયા છે.

૮ અહ્યપહારય-જેનું હારય-રતિ અહ્ય થયેલ છે, થોડા હાર્યાદિ કરનારે

૯ સુકેતવ-ઉપકારીનો ઉપકાર ન ભૂલનાર, ક્યાં ગુણનો જાણ.

૧૦ વિનીત-વિનયવંત.

૧૧ રાજાદિનો અવિરૂદ્ધકારી-રાજા મંત્રી આદિથી અવિરૂદ્ધકારિ-વિરૂદ્ધ નહિ જનાર (પં. વ.) દીક્ષા લીધા પહેલાં પણ રાજા, મંત્રી અને પૌર જનોએ ખડુમાન કરેલો (ધ. ખિં.)

૧૨ અદ્રોહકારી-ક્રોધનો દ્રોહ નહિ કરનાર (ધ. ખિં.)-આ પંચવસ્તુકમાં નથી.

૧૩ કલ્યાણાંગ-કલ્યાણકારી અંગ વાળો.

૧૪ શ્રાદ્ધ-શ્રદ્ધાળુ

૧૫ સ્થિર-સ્થિરતાવાળો (આરંભેલા કાર્યને વચમાંથી ન ગુડી દે તેવો)

૧૬ સમુપસંપન્ન-સં એટલે સારી રીતે સર્વથા આત્મસર્પણ વડે ઉપસંપન્ન એટલે સમીપ આવેલો.

૧૭ અપવાદપક્ષ, (પં. વ. ૧, ૩૭ થી ૪૯)

ઉત્સર્ગથી આ સર્વગુણો હોવા નેષ્ટએ. હવે અપવાદથી જાણવે છે કે કાલપરિહાણ હોયથી-ઉતરતા કાલે એકાદિ ગુણથી રહિત હોય પણ બહુ ગુણથી સંપન્ન જે હોય તે પ્રવ્રત્ત્યને યોગ્ય જાણવા. મનુજ આદિ ધર્મથી યુક્ત જેઓ હોય તેટલાથી તેઓ યોગ્ય નથી, પ્રાયઃ આર્યગુણસંપન્ન હોય તેઓ ગુણપ્રકરણના સાધક અને છે માટે પ્રવ્રત્ત્ય લેનારે ગુણપ્રકરણ

સાધવો નેષ્ટએ. માટે એવા બહુ ગુણસંપન્ન હોય અને ભવ એટલે સંસારથી જેમણે ચિત્ત વિરકત થયું હોય તેમનેજ દીક્ષા આપવી કારણકે દીક્ષા તે અત્યંત દુષ્કર છે અને તેમાં સ્થિર આલંબન ભવવિરકત ચિત્તવાળાઓ સદા વૈરાગ્ય ભાવથી કરે છે. મોહરૂપી રૂક્ષ તે ઘણું મોટું અને અતિ ભયંકર છે, તેનું મૂળ અનાદિ ભવભાવનાથી-વિપક્ષરૂપાથી વ્યાપ્ત છે તેથી જેઓ અત્યંત અપ્રમત્ત હોય છે તેઓજ દુઃખનું ઉન્મૂલન કરી શકે છે. આ અપ્રમાદ સંસારથી વિરકત હોય તેમનેજ થઈ શકે છે, સંસારમાં અભિનંદનારાને થઈ શકતો નથી. કોઈ કહે કે જિનવચનથી તેવાને અપ્રમાદ થઈ શકે, તો તેના ઉત્તરમાં જણાવે છે કે ભવાભિનંદીઓને જિનવચન પણ પ્રાયઃ ગુણસાધક નિવડતું નથી.

ગુરુકર્મ એટલે પ્રચુર કર્મવાળા હોય છે. તેમનાં ચિત્ત પણ ક્ષિણ એટલે મહિન હોય છે, તેમને જિનવચનનો ભાવાર્થ-શુદ્ધ અવિપરીત અર્થ સમ્યગરૂપે પરિણમતો નથી. જેમકે કુંકુમ રંગ મહિન વસ્ત્રપર સારો આવતો નથી. જેમ શકરને ગમે તેટલો ઉપદેશ દઈએ યા નિવારીએ તોપણ તેને વિષ્ટામાં જતાં અટકાવી શકતો નથી-તે પરાણે પ્રવર્તે છે તેવી રીતે સંસારમાં શકર જેવો પ્રાણી સંસારમાં અવિરકત હોય છતાં તેને અકાર્યમાં જતાં અટકાવી શકતો નથી.

તા ધન્નાર્ણ ગોઝો ઉવાહિસુદ્ધાણ દેઙ્ગ પવ્વજ્જં ।
આયપર પરિચ્છાઓ વિવજ્જય મા હવિવ્જ્જત્તિષ્ઠ ॥

-તેથી આર્યદેશસમુત્પન્ન આદિ ઉપાધિ એટલે વિશેષણથી શુદ્ધ એવા ધન્ય-પુણ્યલાળુ જીવને ગીત એટલે ગીતાર્થ દીક્ષા આપે કારણ કે તેના વિષયમાં અર્થાત્ અધન્ય અને જે ઉપાધિધન્ય ન હોય એવાઓને પ્રવ્રત્ત્ય દેતાં આત્મપરપરિત્યાગ નિયમે-અવસ્ય થાય એટલે કે મોતાને અને યરને કુખાડે. એ અધન્ય-અવિનીત દીક્ષિત શિક્ષા શીખતો નથી અને પ્રતિષિદ્ધ-નિષિદ્ધતી સેવા કરે છે -અવિદિત અનુષ્ઠાનમાં પ્રવર્તે છે, માટે તેવાને શિક્ષણ

આપવાથી તેનો આત્મા સદા પરિવૃત્ત થાય છે એટલે કુળે છે. -માર્ગાઘ્રિષ્ટ થાય છે. તે અધ્ય-ન્યને-અ-શિક્ષામાં વર્તનારને આર્તધ્યાન થાય છે. તેનામાં શ્રદ્ધાનો ભાવ હોય-તે શ્રદ્ધા હોય છતાં તે અશિક્ષામાં પ્રવર્તે તો હોય તેથી ઉભયલોકમાં તેનું જીવન અકલ્પ થાય છે-આ લોકમાં બિદ્ધાટનાદિ યોગથી અને પરલોકમાં કર્મબંધથી. તેનો પરિભ્રાજ (વેદ)ક્રિયાના ઉદાહરણ જેવો છે. તે ઉદાહરણ એ છે કે જેવી રીતે આ લોકમાં પણ વેદ અસાધ્ય વ્યાધિવાળા રોગીએને જે ઔષધાદિ ક્રિયા કરે છે તે પોતાને તથા તે રોગીએને કલેશમાં પાડે છે; તેજ પ્રમાણે આચાર્ય તે ધર્મવેદ છે, તે ને અહીં જીણવેશ એવા અસાધ્યોને-કર્મવ્યાધિવાળાને કમરોગનો નાશ કરવા માટે પ્રમન્યારૂપી ભાવક્રિયા યોજે તો તેની-તે ધર્મવેદની પણ ઉપમા તેજ પ્રમાણે સમજવી-એટલે તે ધર્મવેદ જ્ઞાનને તથા તે દીક્ષિતાને કલેશમાં-વિટંબનામા નાખે છે.

જિનક્રિયાને અસાધ્ય-એટલે જિનક્રિયાની જેને અસર નથી એવા કાષ્ઠપણુ પ્રાણી આ લોકમાં વસતાનથી. પણ જિનક્રિયાના પ્રયોગને માટે કર્મવ્યાધિને લઈને જે અયોગ્ય છે તેજ અસાધ્ય સમજવા એમ અહીં કહેવાનો પરમાર્થ છે. -અર્થાત્ સ્વકર્મ એવું સંભવે કે જે અસાધ્ય વ્યાધિરૂપ હોય અને તેવા વ્યાધિગ્રસ્ત પર જિનક્રિયા સમર્થ હોવા છતાં કારણત નિવડતી નથી.

૧૩ બધા ગુણો કે ઓછા ?—

આ પ્રમાણે પંચવસ્તુકમાં દીક્ષા લેનાર માટે અપવાદમાર્ગ જીણુઓછા છે. અપવાદ માર્ગમાંથી એટલું તો ક્ષિત થાય છે કે દીક્ષા લેનાર માટેના જે ૧૬ ગુણો કલ્યા, તેમાં અપવાદમાં એકાદ બે ચાર ગુણો ન હોય તો ચાલે, પણ મોટા ભાગના ગુણો તો જોઈએ અને તેમાં પણ ઊંડો ગુણ સંસારવિરહિતતા તથા બીજો ગુણ ક્ષીણપ્રાયકર્મમૂલનો એટલે અદ્યકર્મનો, દશમે વિનીતતા, ચૌદમે શ્રદ્ધાજીનો અને સોળમે સમુપસન્નતા-આત્મપરપરિભ્રાજનો ગુણ એટલા તો હોવાજ નોંધએ. હવે ધર્મમિંદુ લઈએ-તેમાં

ઉપર પ્રમાણે દીક્ષા લેનારના ૧૬ અને ત્યારપછી દીક્ષા આપનારના ૧૫ ગુણો કલ્યા છે તે ઉપર કહેવાય ગયું છે અને પછી કહ્યું છે કે તે ઉત્સર્ગપક્ષ છે, અને અપવાદ તરીકે એવું સૂત્ર હરિભદ્રસૂત્ર ત્યાં આપે છે કે પાદાર્થ ગુણદોનો મધ્યમાડચરાચિત્તિ। આ સૂત્ર દીક્ષા આપનાર ગુણો પછી મુકાયેલું છે તેથી તે દીક્ષા આપનારને લાગુ પડે છે એ સ્પષ્ટ છે, પરંતુ વૃત્તિકાર મુનિચંદ્રસૂત્ર દીક્ષા આપનાર અને દીક્ષા લેનાર એ બંનેને લાગુ પાડે છે. હવે તે સૂત્ર (અધ્યાય ૪, ૫) જોઈએ:—

પૂર્વે જે ગુણો કલ્યા તેમાંથી ચોથા ભાગના ઓછા હોય તો-પોણાભાગના ગુણો હોય તો તે મધ્યમ અને અર્ધી ગુણુ ઓછા હોય-એટલે અર્ધી ભાગના ગુણો હોય તો તે જન્ય જીણુવો. એટલે બંને દીક્ષા લેનાર અને દીક્ષા આપનાર ઓછામાં ઓછા લાયક પણ ત્યારેજ કહેવાય કે તે દરેકના જે ગુણો કલ્યા છે તેમાંથી અર્ધા ગુણો તો હોવાજ જોઈએ પોણાભાગના ગુણો હોય તો તે મધ્યમ પ્રમાણમાં લાયક અને બધા ગુણો હોય ત્યારે પુરા પ્રમાણમાં લાયક ગણાય. ૧૪. તે સંબંધી ૧૦ પરમત—

આ બાબતમાં ધર્મમિંદુમાં ચોથા અધ્યાયમાં સૂત્ર ૬ થી ૨૧ માં દશ પ્રકારના પરતીથિકે (અન્ય મતિઓ) ના મત મૂલ સૂત્રકાર ટાંકે છે અને તે પર વૃત્તિકાર વિવેચન કરે છે: ૧ વાયુનો એવો મત છે કે (સર્વગુણો) નિયમે-અવસ્થા હોવા જોઈએ એટલે દીક્ષા લેનાર અને આપનારમાં તેના જે ગુણો પૂર્વે કલ્યા છે તે બધાએ અવસ્થા તેમનામાં હોવા જોઈએ. નહિ તો તે યોગ્ય કહેવાયજ નહિ; કારણકે સમગ્ર ગુણુ વડે સાધવા યોગ્ય એવા કાર્યની સિદ્ધિ તે ગુણોનો અર્થો ભાગ હોય છતાં પણ અસંભવ છે. ઉપલક્ષણથી ગુણોનો પોણો ભાગ હોય તો પણ કાર્યસિદ્ધિ ન સંભવે. ને એમ ન હોય તો કાર્ય કારણની વ્યવસ્થા-મર્યાદાનો લોપ થાય: ૨ વાસ્ત્વિક એમ કહે છે કે એમ નથી; એટલે વાયુ કહે છે તેમ બધાએ ગુણો હોવા જોઈએ એવું કંઈ નથી, કારણકે ગુણુ વગરનાને કથયિત્ ગુણુના ભાવની ઉપપત્તિ થાય છે-અર્થાત્ નિર્ગુણ જીવને

કોઈ પ્રકારે એટલે પોતામાં રહેલી યોગ્યતા વડે પ્રથમ ગુણભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે-દીક્ષા લેનારને તથા દીક્ષા આપનારને તેના ગુણો ઉત્પન્ન થવાની ઘટનાનો સંભવ છે; કારણકે તેનામાં તે તે ગુણોનો અભાવ છતાં તેનામાં રહેલ યોગ્યતા રૂપ વિશેષ ગુણ રહ્યા છે તેથી તે તે ગુણો પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ છે. જેમ નિગુણ જીવ પણ વિશિષ્ટ કાર્યના હેતુ એવા ગુણો પ્રથમ મેળવે છે, તેવી રીતે તે, તે ગુણોના અભાવે પણ કથંચિત્ વિશિષ્ટ કાર્યને પામશે તેમાં શું વિરોધ આવે છે? કંઈ નહીં. એમ જોવાય છે કે દરિદ્રને પણ કોઈની રાજ્યાદિ વિભૂતિનો અકસ્માત્થીજ લાભ થઈ જાય છે. ૩ વ્યાસ-જણાવે છે કે ઉક્ત વાક્યાદિનું કહેવું અકારણ-નિષ્ક્રમ છે કારણકે ગુણ માત્ર-પછી તે સ્વાભાવિક હોય કે તુચ્છ ગુણ હોય-તેની અસિદ્ધિ પ્રથમ હોય. તેની પછી બીજા વિશેષ ગુણની ઉત્પત્તિનો નિયમાએ અભાવ છે, માટે પોતાને અનુરૂપ-યોગ્ય એવા કારણ પૂર્વકજ્ઞ કાર્યનો વ્યવહાર હોય છે. કહ્યું છે કે 'કારણ વગરનું કાર્ય ન હોય, અને અન્ય કારણ જેનું કારણ છે એનું પણ કાર્ય ન હોય એટલે જેનું કારણ ન હોય તેજ તેનું કારણ કહેવાય, પણ અન્યનું કારણ અન્ય ન થાય. જે એમ ન કહીએ તો કાર્ય અને કારણ એ બેની વ્યવસ્થા કદી પણ ન થાય. જેમ સૂરનો પિંડ આદિ વસ્તુદિનાં કારણ છે તે ઘટ આદિનાં કારણ થતાં નથી. ૪ સમ્રાટ (નામનો રાજપિ) કહે છે કે વ્યાસ જેમ જણાવે છે તેમ નથી કારણકે સંભવથી-યોગ્ય-તાથીજ (સર્વ પ્રયોજનનોના) શ્રેયપણાની સિદ્ધિ છે: એટલે માત્ર ગુણથી અર્થાત્ કેવલ યોગ્યતાના અભાવથી શ્રેયપણાની સિદ્ધિ થતી નથી. તાત્પર્યથી એ છે કે ગુણ માત્ર છતાં પણ જ્યાં સુધી દીક્ષા લેનાર કે દેનાર જીવ વિવક્ષિત કાર્યપ્રતિ યોગ્યતા ન લાભે ત્યાં સુધી તે તેનું આરંભેલું કાર્ય પણ સિદ્ધ થતું નથી કારણકે તેનામાં અધિકારિપણું નથી; અને અનધિકારીઓના કાર્યમાં સર્વત્ર નિરોધ છે; માટે યોગ્યતાજ સર્વ કાર્યોમાં શ્રેયોભાવની સંપાદક-મેળવી આપનાર છે, ૫ નારદ કહે છે કે સમ્રાટનું કહેવું યોગ્ય નથી કારણકે યોગ્યતા માત્ર ગુણથી બીજા

ગુણનો ભાવ થાય છતાં પણ ઉત્કર્ષનો યોગ ન થાય; એટલે ઉત્કર્ષ ગુણોનો સંભવ ન થાય. જે તેમ થાય તો સર્વ પ્રાણીઓમાં પ્રાયઃ યોગ્યતા હોવાનો સંભવ છે, તેથી ઉત્કર્ષ ગુણના પ્રસંગ સર્વને સામાન્ય ગુણ રૂપે થાય પણ તેમ થતું નથી, માટે વિશિષ્ટ એવી યોગ્યતાજ ગુણના ઉત્કર્ષની સાધક છે એ વાત સિદ્ધ છે. ૬ વસુ એમ કથે છે કે તે પણ (એટલે ગુણના ઉત્કર્ષનો યોગ પણ યોગ્યતાના ગુણ માત્રથી બીજા ગુણનો ભાવ થતાં) એવીજ રીતે (એટલે પૂર્વ પૂર્વ ગુણોને ઉત્તરોત્તર ગુણોનું આરંભકપણું છે તેથી થાય છે. કોઈનું પણ નિર્બીજ કાર્ય કદી પણ થતું નથી એ પ્રમાણે વસુ કહે છે તે થોડુંક વ્યાસના મતને અનુસરે છે. ૭ દ્વીરકદંબ એમ કહે છે કે કાર્પાપણજ (એક અતિ હલકા રૂપાનો સિક્કો) જેનું ધન છે-સર્વસ્વ છે તેને તેમાંથી બીજા કાર્પાપણનું ઉપાર્જન થાય તો પણ તેનામાં કોટિ (ધ્વજ) ના વ્યવહારનું આરોપણ કરવું તે અશુભ છે. હલકો વેપારી કોટિધ્વજ પોતાને માને તે ખોટું-અધર્મિત છે. તેવા વ્યવહાર અતિ ખટું કાલે સાધ્ય થાય, પણ તેટલા કાળસુધી જીવનું સંભવતું નથી. આમ દ્વીરકદંબ અને નારદના મતમાં તત્ત્વથી ભેદ લાગતો નથી-માત્ર વચનમાંજ ફેર છે, ૮ વિશ્વ એમ જણાવે છે કે યોગ્યતામાં દોષ નથી. કાર્પાપણ ધનવાળાની યોગ્યતા થતાં-તથાવિધ ભાગ્ય થતાં સૌ, હજાર એમ કાર્પાપણ પ્રાપ્ત કરતાં કોટિ વ્યવહારીનું ઉચિત આરોપણ પામે. એવા દાખલા બનેલા સાંભળ્યા છે આ વિશ્વનો મત સમ્રાટના મતને થોડો મળતો છે. ૯ સુરગુર (પૃથ્વરૂપતિ) નો એવો વાદ છે કે કોઈ ગુણનું વિકલપણું-ઓછાપણું છતાં પણ ગુણોનું ઘણાપણું હોય, તેજ તત્ત્વથી યોગ્યતા છે. (એટલે પોણાભાગના ગુણવાળા તે મધ્યમ, અને અધીગુણવાળા તે જઘન્ય યોગ્ય ધર્ત્યાદિ ચિંતા ન કરતી; અને ૧૦ સિદ્ધસેન (નીતિકાર) કહે છે કે સર્વ યોગ્ય છે. પુરૂષ પરાક્રમથી સાધ્ય સમસ્ત ધર્મ અર્થ કામ મોક્ષના વ્યવહારોમાં જે જે કાલે નિમિત્તપણે સુદ્ધિમાનોથી ઉત્પ્રેક્ષા કરાયેલું-ઘટતું હોય તે તે સર્વ અશુભ અનુકૂલ છે. ઉપપન્નપણું તેજ યોગ્યતા.

૧૫ હરિભદ્ર સ્મરિતો મત.

આ દશવાદો અન્યમતીના જાણીતી સૂત્રકાર હરિભદ્રસૂત્રિ ધર્મશિંદુમાં પોતાનો મત જણાવે છે કે:—

भवन्ति त्वरूपा अपि असाधारण गुणाः
कल्याणोत्कर्ष-साधकाः ॥ ४-૨૧ ॥

—અસાધારણ ગુણો અર્થ હોય તોપણ કલ્યાણના ઉત્કર્ષના સાધક-સાધનારા છે. (કારણકે અસાધારણ

ગુણો નિયમાએ કરીને ખીખ ગુણોને ખેંચી લાવે છે માટે ઉપર જે જણાવ્યું કે પોણા ભાગના ગુણવાળા મધ્યમ અને અર્ધો ભાગના ગુણવાળા તે જન્ય તે સુક્ત છે. કેવળ યોગ્યતાજ પરિપૂર્ણ કાર્યની સાધનારી નથી. જેવાદ અસાધારણ ગુણવૃત્તિ પ્રતિપાદન કરે તે સ્વીકાર્ય છે. માટે દીક્ષા લેનાર અને દેનારમાં અસાધારણ ગુણો અવશ્ય જોઈએ, (ક્રમશઃ)

RELIGION OF MAHATMA GANDHI.

By J. K. MEHTA, M A.

The personality and principles of Mahatma Gandhi have attracted so much word-wide interest that the question as to what is the exact religious belief of this unique figure in the present-day world would prove interesting.

Mahatma was born of parents who were Vaishnavs (a Hindu Sect following Shri Krishna) and were orthodox. He himself never appears to have been orthodox and even at an early age manifested that love for abstract truth which in later life was to serve the purpose of religion. Beyond this love of truth and a rigid vegetarianism Mr. Gandhi had not any of the distinguishing signs of an orthodox Hindu when he was in London studying for the bar.

He began to study the Bhagvad-gita in fact at that very time. His keenly analytical mind and his ruthless self-introspection were not a fit pre-

paratory ground for evolving a religious or a mystical personality.

He remained in India and practised as a Barrister for a few years, after which he went to South Africa and settled there.

Throughout all this period he remained a devoted lover of truth, but in religious matters was more or less eclectic. In South Africa he came under the influence of Christian missionaries and friends, and the Message of the Man of Sorrows must have struck some responsive chord in his heart as he himself admits he was on the point of being converted to Christianity.

One thing with Mahatma Gandhi always is his transparent, reckless and courageous honesty, and the defects and deficiencies of Hinduism, as he saw it, could not be glossed over nor hidden away from sight even before his own inner self.

Having knocked, however, at the gates of Christianity, he retraced his steps towards his ancestral religion and took to Hinduism albeit with a tinge of Christianity.

His correspondence with Tolstoy must have also influenced his religious beliefs, specially when he realised that Christianity, as Tolstoy interpreted it, had room for the Passive Resistance movement as he conceived it for the relief of sufferings of his countrymen in South Africa. Probably what led to his final decision against Christianity was his extreme vegetarianism, which did not find a sufficient satisfaction in the Christian doctrines and precepts.

Only a few years back when I had occasion to point out to him the incomparable excellence of the Message of Christ, he remarked that even so far as the New Testament was concerned there was no prohibition or disapproval of the slaughter of animals. To him the animal life is so very important and precious that he cannot approve even of the silence of the New Testament (sometimes the silence even turns into approval), with regard to this question.

What moulded his mind and temperament with regard to such questions and religious beliefs in general was more than anything else teachings of a Jain merchant named

Rajchandra, whose writings evinced a very deep study of Jain Philosophy and Religion. These books are intensely ethical and have earned from the Jains his reputation almost of a later-day Saint.

Jainism like Buddhism, is mainly an ethical religion and is more or less materialism in its outlook. It does not recognise God but sees of the Universe as a system of Law and Order without beginning and without end. Though it does not recognise any one Prophet, it recognises several *Tirthankars*—great men who by their power of mind and religious exercises have been a powerful force for good in the world.

Mahatma Gandhi calls himself a Sanatani Hindu, that is, an orthodox Hindu believing not in castes and sub-castes but only in four principal castes. He does not, however, believe in untouchability nor in restrictions on interdining.

His love of truth has led him to write on not a few occasions in scathing terms regarding some of the evils of Hinduism and he has many a time several defects under his powerful and unflinching searchlight.

Though he styles himself as an orthodox Hindu, he is not recognised as such by the orthodox pandits, many of whom are opposed to him because of his fight for the un-

touchables and his radical views regarding social reforms.

His interpretations even of the religious Scriptures are all his own, and sometimes novel and original. Thus he reads even in the Bhagvat Gita (The Song of Songs) support to his favourite doctrine of Non-Violence, though this Gospel was preached by Shri Krishna to Arjun on the field of battle, and the Message was to cheer up the drooping spirits of the latter, who was entirely unnerved on seeing opposed to him in serial ranks his friends, his preceptors and his intimate relations.

Shri Krishna asked him on various reasons put forward one after another with the skill of a dialectician and the logic of a statesman to take up arms and fight.

Similarly the views of Mahatma Gandhi on Brahmacharya (rigorous chastity), though they find an echo in Hindu Scriptures, get their support from some Jain doctrines and beliefs. Mahatma Gandhi would ask husbands and wives to observe Brahmacharya and maintain brotherly and sisterly relations to each other. This is not a message of Hinduism but the doctrine of Non-Violence in its extreme form he enjoins is also

not a product of Hindu Religion but a direct emanation of Jain teachings and writings.

There are public prayers held in Mahatma Gandhi's Ashram twice a day, one at 4 a. m. and one at 6 p. m. There are religious songs sung on such occasions, but no passion or fervour is introduced in such songs on these occasions as is the case with Hindu religious songs generally.

The atmosphere at 4 a. m. is peaceful quiet and calm and under the light of the Stars peaceful and soft singing is followed by a few words generally explanatory of the songs from Mahatma Gandhi himself. His speech is chaste but incisive and the general tenor of worship is theistic. Members of any religion can take part in these morning and evening worships.

Mahatma Gandhi cannot be said to belong to any definite religious creed, and, as he reiterates often, his religion is the Religion of Truth and Non-Violence.

What has affected most, however, his beliefs and principles is Jainism and he may, therefore, be more of a Jain than of anything else.

[*The Mumbai Mitra*]

14-7-29.

જ્ઞાન ગોચરી.

જૂનું નવું ને જાણવા જેલું.

(જુદી જુદી વ્યક્તિ પત્રકાર કે ગ્રંથકાર કે લેખક પોત પોતાની શુદ્ધિ પ્રમાણે પોત પોતાનાં મતજ્યો બહાર પાડે તે આપણે ધ્યાનમાં લઈ તેનો તોલ કરવાની જરૂર છે. કોઈ પણ વક્તવ્યથી ભડકવાનું નથી, તેમજ તે સર્વથા સંમત માની લેવાનું નથી. અનેકાંતવાદ એ જુદી જુદી દષ્ટિબિંદુઓ પર નજર રાખી સર્વનું સમસ્ત પ્રકારે તોલન કરી જે વાત યોગ્ય લાગે તે ગ્રહણ કરવાનું શીખવે છે—પછી તે ઉત્સર્ગથી હોય કે અપવાદથી વાત કહી હોય. જૈનશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

તમ્હા સઘ્વાણુજ્ઞા સઘ્વનિસેહો ય પચવળે નરિય. ॥

ઝાવં ઘયં તુલિજ્ઞા લાહા કલિઘ્વ વાણિમો ॥

—માટે સર્વ આરા અને નિષેધ પ્રવચનમાં નથી, તેથી લાલની ઇચ્છાવાળા વાણીયાની પેઠે આવક તથા નવકનો તોલ કરવો.

તેવી રીતેગમે ત્યાં કોઈ વાત કહી હોય તે ધીરજથી સાંભળી જેમ અધિક લાભ થાય તેમ પ્રવર્તવું. કૂપ-મંદુક એટલે કુવામાં રહેલો દેડકો પોતાનો કુવોજ, સમસ્ત વિશ્વ માને તેવી દશામાં રહેવાથી દષ્ટિ વિશાળ થતી નથી. આ કારણે જુદા જુદા સામયિક પત્રોમાંથી તેમજ ગ્રંથમાંથી અવતરણો લઈ વિચાર માટે વાચક સમક્ષ મૂકવાનો અમે નિર્ધાર કર્યો છે. આ નિર્ધાર પ્રમાણે દરેક વખત તેવો વિભાગ પૂરો પાડવાની અશક્તિ અમે જાહેર કરીએ છીએ કારણકે એકજ-પડે બીજની સહાય વગર તંત્રી દરેક વખતે આ કડકડીલું કામ કરી ન શકે; છતાં જો સંસ્કારી વાંચકો અને સમાજના સુર લેખકો અને શિક્ષિતો વિચારણીય વસ્તુઓ પોતાને ત્યાં ત્યાં વાંચતાં મળી આવે ત્યાં ત્યાંથી તેની કાપલીઓ મા ઉતારાઓ કરી જોક-લાવી આપશે તો તે યોગ્ય લાગતાં જરૂર તેને આ પત્રમાં રચાન આપીશું.)

તંત્રી.

૧ જેલમાં સુધારો.

કોઈ પણ-જેલમાં ન જાય એટલે નિંદનીય ગુન્હો કોઈ ન કરે એ હિચ્છુ અને એ માટે ઉપદેશાદિના ચત્નો કરવાં ઇષ્ટ છે, છતાં કોઈ ગુન્હો કરી જેલમાં જાય તો ત્યાં શિક્ષા ભોગવતા ગુન્હેગારને મનુષ્યોચિત સુખ સગવડતા મળવાં જોઈએ. એવું જેલમાં ઘણુંય છે કે જેની સામે વિરોધ લઈ યોગ્ય સુધારા કરાવી શકાય તેમ છે. જૈન સમાજનું અને તેના લાગવગ ધરાવનારા આગેવાન-કાઉન્સિલરોનું નીચેની હકીકત પર ખાસ ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે. શ્રી કલ્યાણ-જીભાઈ ગૂજરાતના એક પ્રખળ અને સેવાભાવી કાર્ય કર્તા છે. તેમણે રાજકેદી તરીકે લીધેલા જેલના અનુભવો લખ્યા છે તેની દારખાળા સુરતના “ગાંડીવ” પત્રમાં આવ્યાં કરે છે તે ખાસ વાંચવા જેવી છે. તે પૈકીના એકમાં નીચેનું તા. ૮-૫-૨૬ના અંકમાં આવેલ છે.

‘આલ્હાબાદ વીસી: જેલની વીસીમાં ઉંચી નાતના હિંદુઓ અને જૈનોની ધાર્મિક લાગણી સચવાય એવો કશો પણ પ્રયંશ કરવામાં આવ્યો નથી. સાબરમતીમાં સારા નસીબે ‘આલ્હાબાદ વીસી’ જુદી છે, પણ તેનો લાભ આલ્હાબાદ કેદોનેજ મળે છે. અપવાદ રૂપે જૈન, પાટીદાર, વાણિયા ઇત્યાદિ માંસને ન અડનાર કેમના માત્ર રાજદારી કેદીઓનેજ એ વીસીનો લાભ મળે છે. ત્યારે એજ કેમના બીજા ગુન્હેગારોને સામાન્ય વીસીનો ખોરાકજ લેવો પડે છે.

આમિય નિરામિયનો કખો:—આલહાબાદની દષ્ટિ જેલમાં લાગેજ કોઈ રાખતું દશે પંજુ હું જે લખું છું તે આલહાબાદની દષ્ટિથી નહિ પણ રવિવારે માંસ-હારીઓ માટે માંસ પકાવાય છે તે પણ એજ સામાન્ય વીસીમાં, એના એજ ચૂલા ઉપર અને એનાં એજ વાસણોમાં!

માંસ ન ખાનારને પહેલાં દાળ વહેંચી દેવાય છે

અને તે પછી તેજ પવાલીમાં માંસનું પાણી અને રાજ જે કથકોડમાં રોટલા મૂકાના હોય તેમાંજ માંસના કકડાને લાવી પીરસાય છે. એ 'વાસણો' માંદાને સવારમાં પાછા કાંઈ ભરી લાવવાના ઉપ-યોગમાં ને જ્યોરે દાળલાજી લાવવાના ઉપયોગમાં લેવાય છે. સાફ કેટલી કાળજીથી ચતાં દોરો તેરામ ભલે !

આપણી દષ્ટિ:—ઉંચી નાનના દિંદુઓ અને જેનોની આ સંબંધમાં કેવી તીવ્ર લાગણી હોય છે એ જેમ સત્તાવાળાઓની અકલમ જા ઉતરી શ-કતું નથી. યુરોપમાં વેન્ટરિયનો હોય છે તેઓ છંડાં પછુ ખાઈ શકે છે; અને માંસ પકાવનાર તેજ ચૂલાપર અને તેજ વાસણોમાં એને માટે નિરામિય બોજન તૈયાર કરી આપે તેમાં કશી દરકત ત્યાં લેખાતી નથી. પણ આપણું દષ્ટિબિંદુ નિરાશું જ છે. અને તે આપણેજ સમજી શકીએ છીએ.

નૃદા રસોડાની વરર:—અમે માંસ પકાવવા માટે નૃદી નૃદી વ્યવસ્થા કરાવવાની ચળવળ ઉપાડી હતી. સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટને અને ત્રિમાસિક તપાસ સમિ-તિને એ સંબંધમાં ફરિયાદ કરી હતી.

મને સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ તરફથી જવાબ મળેલો કે તમારી રસોડા તો નૃદીજ ચાય છે. બ્રાહ્મણિયા વીસી તદન અલગ છે. મેં કહ્યું, કે મારા એકલા જિનેની ફરિયાદ નથી કરતો પણ મારી કે મારા કરતાંયે ઉંચી ગણાતી કામના જિનરાજદારી કેદીઓ અહીં ધણા છે. તેમને મારી પેડે બ્રાહ્મણિયા વીસીનો ખો-રાક મળતો નથી. તેમનો ધર્મ જળવાતો નથી તે માટે આ ફરિયાદ છે. મને પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો, “તેં વીસી જોઈ છે ?”

“ના...મને તો જોવાનું ઘણુંયે મન છે. પણ તમે ક્યાં અમને કશુંયે જતાવવાં દો છો ?” “ત્યારે વીસી જોવા વિના તમે કેમ કહી શકો કે ધર્મ સચવાતો નથી.” “જેઓ વીસીમાં જઈ શકે છે તેવા કેદીઓએ કેદલી હકીકત ઉપરથી.” “એ હ-કીકત ખોટી જણે. માંસ પકાવવાની વ્યવસ્થા નૃ-દીજ છે.” અમારે સારે નરોએ વાગરાવાળા લાઇ ઉમેદારને વીસી સુધારવા માટે ત્યાં કામ કરવાનું સ્વીકાર્યું હતું. તેમણે પણ કમિટીને આ સંબંધમાં

ફરિયાદ કરી અને પોતાના અનુભવ ઉપરથી ચતા ગોટાળા વિશે સૌની ખાતરી કરાવી આપી કે એક દિંદુ અને જેનોની દષ્ટિએ વીસીમાં કરી જ રસો-પકારક વ્યવસ્થા નથી.

થોડા વખત પછી વળી એક પ્રસંગે મેં મેજર ડાઇડને એ સંબંધમાં કહ્યું. તેઓ બોલ્યા ‘નૃદુ’ રસોડું બાંધવા નાણાં જોઈએ. સરકાર પાસે તે નથી. તું કેટલા આપે છે ?’

“કેદીઓનો ધર્મ સચવાય એવી ગોઠવણ કર-વાની સરકારની ફરજ છે. છતાં ધર્મની ખાતર હું જરૂર પડે અમુક ફાળો ઉધરાવી આપવા તૈયાર છું.” પછી એ વાત એટલેથી રહી.

યરોડાનું અંધિર:—યરોડા આખા ઇલાકામાં મોટી સેન્ટ્રલ જેલ ગણાય છે. જેલોના ઇન્ટરપેક્ટર જનરલના કચેરીવાળા શહેરમાં એ આવેલી છે અને છતાં તાજુબીની વાત એ છે કે ત્યાં બ્રાહ્મણિયા વીસી જ નથી ! જેલ મેન્યુઅલ પ્રમાણે આવી વ્ય-વસ્થા માટે સરકાર બંધાયેલી છે. લાઇ ભણુશાળી વગેરેએ યરોડામાં બ્રાહ્મણિયા વીસીની વ્યવસ્થા કરા-વવા પ્રયત્ન કરેલો. મેજર જેન્સે એમની માગણીની વાસ્તવિકતા સ્વીકારેલી અને બનવું કરવા વચન આપેલું. પણ કહે છે કે તે વખતનો જેલર આડો પડ્યો અને અંધિર ચાલુ રહ્યું. મને નવાઈ એ લાગી કે દક્ષિણ અને કર્ણાટકમાંથી મોટા મોટા નેતાઓ આ જેલને પાવન કરી ગયા હતા. તેમણે આ તુડી માટે ચળવળ ન કરી હશે ? મારી માગણી બીજા કેદીઓ કરતાં સારી વ્યવસ્થા માટે નૃદી વી-સીની નથી પણ નિરામિયાદારીઓની જે વ્યવસ્થા તાજુક લાગણી અને છીટ હેય છે તેને લઈને છે.

હું તો યરોડામાં પ્રવેશનાર સૌથી છેલ્લો અસ-હકારી કેદી હતો એટલે મારે માટે એ ચળવળ ચ-લાવવી ઘણી મોટી હતી. મારા પુરોગામીઓને ચાહ્યું તો મને કેમ ન ચાહે ! એ દલીલ તૈયારજ હતી. પરિણામે યરોડામાં રવિવારે સાંજનું ખાણું અને સો-મવારે સવારની કાંઈ લેવાનું અમારે માંડી વાળવું પડ્યું.

જેલ કમિટિના અને ધારાસભાના હિંદુ અને જૈન સભ્યોની ફરજ છે કે તેમણે દરેક જેલમાં માંસાહારી અને નિરાશિપાહારી માટેનાં રસોડાં જૂદાં કરાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને સાબરમતીની હાલની આહારિયા વીસીનો લાલ આહાર, વાણિયા, જૈન, પાટીદાર, અહલકાશ્રિય ઇત્યાદિ નિરાશિપાહારી તમામ કોમના દેહીઓને મળવો જોઈએ, મકાન અને વાસણ પણ જૂદાંજૂદાં.

૨ ભેટોનાં લીલામ.

‘આજ પ્રસંગમાં થોડો વિષયાન્તર થાય છતાં પૂ. બાપુજી જે રીતે સૂતરની દાર કે બીજી ભેટોનાં લીલામ કરે છે, તે પદ્ધતિ પ્રત્યે મારો અણગમો છે તે જણાવું છું. હું પૂજ્ય બાપુજીને સમજાવી નથી શક્યો એ મારી અશક્તિ છે, પણ સહજનનંદ સ્વામીની પ્રસાદીની ચરણ છાપનું, કે તેમનાં નળ કેશનું, વસ્ત્ર કે વાસણનું વેચાણ કે ઇશુના કોસના લોકડાનાં છોડિયાનું વેચાણ, કે ગેપોલિયનના બૂટનું વેચાણ એ જેમ આપ્રમાણિક વેપારનું સાધન બન્યાં છે, તેમજ આ પણ બને એમ છે.

સહજનનંદ સ્વામીનું વસ્ત્ર પ્રાપ્ત કરવામાં કે પૂ. બાપુજીનો દાર પ્રાપ્ત કરવામાં કોઈ વિશેષ પ્રયત્ન રહ્યું છે, એવી શ્રદ્ધા બંધાવા વિના એને માટે કોઈ મન-માની કિંમત આપે નહિ, અને એવી શ્રદ્ધા અંધ-શ્રદ્ધાને જ પોલે. જેમ પૂ. બાપુજીએ ફાળો મેળવવા માટે જે ધંધાદારી નાટકની મદદ લેવી નૈતિક દૃષ્ટિએ અથોગ્ય માની, તેમ ફાળો મેળવવા માટે આવી વસ્તુનાં લીલામને હું ધાર્મિક દૃષ્ટિએ અથોગ્ય સમજું છું. ભલે એ ધન આજે દેશહિતાર્થે જ વપરાતું હોય, પણ એને મેળવવાની આ પદ્ધતિ આગળ જતાં એવો શેષ નિર્માણ કરશે કે જેને માટે એમ કહી શકાય કે “એ છે પરપંચ સૌ પેટ ભરવા તણા.” તમારા મંદિરો પણ પેટ ભરવાનાં સાધન ન બની જાય તે સંભાળજો.

પ્રતાપ-૨૨-૬-૨૬.

આ જાનનું કથન મહાત્મા ગાંધીજી પ્રત્યે પૂજ્ય-ભાવ ધરાવનાર શ્રી દિગ્ગજશાસ ધ. મહારાજાજી બ્રાહ્મ સેવામંડળ દાંડાદના હડા વાર્ષિક ઉત્સવ પ્રસંગે

આપેલ વ્યાખ્યાનમાં કરેલું છે. તે કથન પર પુખ્ત વિચાર કર્યા પછી નિર્ણયપર આવવા માટે વાંચકોને અમારી વિનંતિ છે. તંત્રી.

૩ તિથિઓની તકરારો.

‘એ સુવર્ણ દિન કયાંથી કે એકજ સં-વત્સરી મનાય!’ એ લેખ દ્વારા શ્રી બિહારી સ્થાનકવાસી પત્ર નામે જૈનપ્રકાશના તા. ૨૩-૭-૨૬ અંકમાં નીચે પ્રમાણે ખેદ કરે છે !

“એવો સુવર્ણો દિન આપણા સમક્ષ જૈન-શાસન માટે ક્યારે ઉદય થશે કે જૈનધર્મના આ પંચમકાળના પ્રબળપણાને લીધે ત્રણ મુખ્ય કાંટા-ઓમાં એકહૃદય થઈ પોતપોતાના માર્ગ પ્રમાણે પોતપોતામાં માની લીધેલી તમામ વિહિત ક્રિયાઓ કરે પણ, ન્યાં ન્યાં જે જે રીતે થઈ શકે કે કરી શકાય તે રીતે ત્યાંત્યાં સાથે મલી હૃદયની શુદ્ધતાપૂર્વક શાસનની પ્રલાવના આપણે કરીએ ! અરતુ ! આ કામ તો એક વ્યક્તિ કે એકાદ પ્રસંગના પ્રયાસથી થવા સંભવ નથી પણ આપણી માનવતી કોન્ફરેસંદેવી બીજા આપણાજ અંગીકૃત એ અંગીની (ચૂર્ણપૂજક અને દિગ્ગમ્બર બન્ધુઓ) સાથે, એ એ અંગીની પણ એટલીજ અને એવી સદાનુભૂતિ અને સહિષ્ણુતા સહિત સહયોગપૂર્વક પ્રેમયોગની સાધના કરે તો હમણું નહિ તો હવે પછી પણ ઘણે અંશે સફળતા આપણે સાધી શકીએ.

આ રથાને હમણું તો આકાશ કુશભવતદેખાતા ત્રણે પક્ષની એક સંવત્સરીની ભાવના મનોરથ કરવાની કિંમત જેટલીજ મનાશે, પણ વ્યસ્તવિક રીતે આકાશ કુશભવત મનાતા આ કાર્યને ભાવિ પ્રગ્ન એના લાલ લીધા વગર નહિજ રહે એમ આ લેખક અચીતપણે માને છે.

આ રથાને કોઈ દિગ્ગમ્બર કે શ્વેતામ્બર ચૂર્ણપૂજક બન્ધુ આ લેખક કે આ લેખક જે ધર્મ માન્યતા ધરાવે છે તે દિરેકા માટે એમ કહાય કહે તો કહી શકવા શક્તિમાન જરૂર થશે કે અમો અને અમારા બેની ચિંતા તો આપખાપના સમુદયજ સાથે કરો છો એ તો પ્રચારત છો; એ માટે તમો

ધન્યવાદ પાત્ર છે. પણ અમો જાન્યેને એમ કહેવા દેશો— તમારા સાધમાર્ગિના તમામ મંદાકામાં એક રોજ સંવત્સરી વર્ષની આરાધના કરી શકો છો ?” હું આના જવાબમાં સ્પષ્ટપણે કબૂલ કરીશ કે હજી અમારામાં પણ એ ધન્ય દિવસ નોંધ શકાયો નથી ! અહો, ઇતિ મેદા જેદો !”

આટલું જણાવી તે લેખક નીચેના માર્ગ સૂચવે છે:—

“આવા મંચોગોમાં તીથીઓની આપણી તકરારો કેટલી નિર્બળ અને એકદેશીય છે ? કેટલી સ્વાર્થી અને સંકુચિત વૃત્તિવાળી છે. અને આપણામા પવિત્ર ભ્રાતૃભાવને નુકશાની અને નાશ કરનાર છે ? જ્યાં સ્વધર્મની, સ્વામિવાત્સલ્યની, વનમાન મંચોગોની વિવિધતાની, વિચિત્રતાની, આપણી અત્યારની મનોદશા અને જરૂરીઆતની જે પુરેપુરી લાગણી ધરાવીએ તો આપણા તમામ મુનિવરો અને હિન્દુસ્તાન ભરના તમામ શ્રાવકોએ આવી તકરારને જેમ અને તેમ ઉપશમાવવા સંપૂર્ણપણે પ્રયાસ સેવવો નોંધએ. હું તો એટલા સુધી પણ કહી શકું છું કે જે આપણા સાધમાર્ગિ સમાજમાં એકમંપી યર્ધશક્તી હોય તો કોન્ફરન્સ જેવી તરફથી જે પર્વની તિથી-ઓની ટીપ બાહર પડે એજ વગર આતાકાનીએ કશુંક મંજૂર કરી જેવી નોંધએ. સદુથી શ્રેષ્ઠ અને સદુથી સજ્જ રસ્તો હમણાતા સંયોગો પ્રમાણે આ એકજ મને દેખાય છે.”

૪ ધર્માચાર્યો જાગૃત કયારે થશે ?

આ નામના એક ચર્ચાપત્રમાં એક લાઇએ જુજરાતી તા. ૨૩-૭-૨૯ મા નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે.

“ધર્માચાર્યો ધર્મનું ઉત્કૃષ્ટ રહસ્ય કેમ સમજાવતા નથી ? ધર્મ ભાવનાને તેમના સિવાય બીજો કોણ જાગ્રત કરે ? દેશના ઉદારનો મુખ્ય આધાર ધર્મશુરઓ ઉપર અવલંબે છે. જ્યાં સુધી દેશના ધર્મશુરઓ તેમના ન થાય ત્યાં સુધી દેશ અધોગતિમાં ગરકાવ રહેવાનો જ. આખા દેશભરમાં ધાર્મિક ચળવળ શરૂ થવી નોંધએ. વેદ ધર્મના સિદ્ધાંતો જનસમૂહને

સમજાવવા માટે ઠેર ઠેર સભાઓ સ્થાપવી નોંધએ. ધર્મના ઉપદેશો આપવા નોંધએ. અને વનમાન પ્રજામાં અને ભારી પ્રજામાં ધર્મની જાગૃતિ આણવી નોંધએ. ધર્મ વિનાનો મનુષ્ય તે મનુષ્ય નથી. ધર્મ વિનાનો સમાજ તે સમાજ નથી. ધર્મ વિના સ્વતંત્રતા કદિ પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી. ધર્મ એજ સર્વ વિજયનું મૂળ છે. માટે ધર્મનેજ સર્વ સ્થાને અગ્રસ્થાન આપવું નોંધએ.

૫ ધર્મભાવનાની અસરો.

આ વિષય પર રા. અંબાલાલ શુ. જાનીએ સુરતમાં તા. ૧૫-૬-૨૯ ને દિને એક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું કે—

“ધર્મભાવનાનો અર્થ આપણા ધર્મ પ્રાણી લોકોને સમજાવવા પડે એવો નથી. આપણા દેશના મુલાગ્ને પરાપૂર્વથી ધર્મ આ લોક તથા પરલોકનાં જીવનને ઉજાગળનાઈ મહત્ત્વનું તત્ત્વ લેખાએલું છે. ધર્મ ભાવનાનું સ્વરૂપ અને લક્ષ્ય વિવિધ પ્રજાઓમાં કાળ કાળે જીવનના ધ્યેયને અનુસરીને બદલાતું બેવામાં આવે છે. તથાપિ આર્ષ પ્રજાનું જીવન તો ધર્મભાવનાથીજ કેન્દ્રિત થયેલું છે અને ધાર્મિક ભાવના ભવિષ્યમા પણ આપણી ભાવી પ્રજાના જીવનનું કેન્દ્ર રહેશે.

ધર્મભાવનાની પહેલી અસર એ છે કે આપણું મન જે અનેક લાલચો અને પામનાઓથી માંકડાની પેઠે ભમતું અને રજાળું રહે છે તેને ધર્મરૂપી કેન્દ્રમાં સ્થિર કરે છે; તે છે. આપણી જીવનતૈકા યોગ્ય લક્ષ્યને અભાવે લવસાગરમાં ગમે ત્યાં(ન) અટવાય અને નાશ ન પામે તેને સારૂ ધર્મરૂપી હોકાકાંચથી તેને ચોક્કસ લક્ષ્ય તરફ વાળવાની જરૂર છે. અને તેમ કરવામાં આવે તો આ લોકનું તથા પરલોકનું ક્ષિત સાધી શકાય.

ધર્મભાવનાની બીજી અસર એ છે કે, વ્યવહારને સિદ્ધ કરવાની આપણી શક્તિ વિખેરાઈને ઇન્ત-લિન્ન થઈ જતી અટકે છે અને યોગ્ય દિશામાં અને યોગ્ય કર્તવ્યમાં ધર્મભાવના વડે તે પ્રેરાય છે. એટલે એક તરફથી ધર્મભાવના વડે કર્તવ્યની દિશા

જાણવામાં આવે છે, તો બીજી તરફથી તે વડે તે કર્તવ્ય તરફની પ્રેરણા મળે છે.

આપણાં જાળકેતી કેળવણી જે બાહ્યાવસ્થાથી જ ધર્મ ભાવનાથી પ્રેરિત હોય તો તે તેમને તેમના આખા જીવનમાં ધણે અંશે કર્તવ્યપરાયણુ રાખે. ધર્મભાવના સુદૃઢ હોવાને લીધેજ આપણું જૂતકાળનું જીવન ઉત્તમવધ અને નિર્મલ હતું. કાળ બળે આપણી એ ધર્મભાવના શિથિલ થઈ અને અનેક રાજ્યક્રાંતિઓના પરિણામે હાલ તો એ ભાવના મંદ અને નષ્ટભ્રષ્ટ થઈ ગયેલી જણાય છે. બ્રિટીશ અમલ આવવા અગાઉ આપણી ધર્મભાવના પામર દશામાં આવી પરી હતી. પછી પાશ્ચાત્ય અસ્ત્રાંથી આપણે આપણા ધર્મને અને સમાજ વ્યવસ્થાને જેવા હામ્યા. અને હવે પાછો કંમે કંમે આપણા ધર્મના પથારી અવશોકનથી આપણે આપણી પ્રાચીન ધર્મભાવનાની ઝાંખી કરી રાષ્ટ્રીય એવી આશા રહે છે.

આપણી ધર્મભાવનાની સુપુત્ર દશામાં આપણા જીવનનું, કેળવણીનું અને વ્યવહારનું સ્વરૂપ કેવળ ઔદિક સુખની દિશા તરફજ હતું. હજી એ દશા સુધરી નથી. પણ સુધરવાની આશા રહે છે. આપણા દેશનું ભાવી ઉત્તમવધ કરવું હોય તો રાજા પાદ-શાળાઓમાં ધર્મ શિક્ષણ આપવાની વ્યવસ્થા થવી જોઈએ. ધર્મભાવનાને અભાવે આપણી લગ્ન ઇત્યાદિની ભાવનાઓ પણ પથટાવા લાગી છે. શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકાર લગ્નવિનિયંત્ર (ફટા છેડાનો કાયદો) દાખલ કરવા પ્રેરાય છે, એ દિલ્હીની ભરેલું છે. લગ્નની આપણી ધર્મભાવનાને કારણે સ્વરૂપ આપવાનું કોષ પણ પગથીઉં નાપસંદ કરવા યોગ્ય છે. બીજી તરફથી આપણે આપણા ગૃહસ્તંભારમાંથી કેટલીક નાની નાની બદલીઓ, બેદરકારીઓ અને દુ:ખોને દૂર કરવાને જે પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. આપણી વિધવાઓ બહુજ દુ:ખી છે. તેમને સતીનાં જીવન જાળવવાનું કદીએ છીએ, પણ સતી પ્રત્યે દાખલવેલો નેષ્ટોત્તમ પાત્ર ભાવ અને તેને ધોરે એનાં સાદાં નિર્મલ જીવન જીવવાની અનુકૂળતા આપણે કરી

આપતાં નથી. મહાજનોને આ મહત્ત્વની જાળત ઉપર ધ્યાન આપવાને મારી વિનંતિ છે. સમજાઓ પણ કેટલેક સ્થળે દુ:ખી છે, તેમનાં દુ:ખો અને સંતાપો દૂર કરવા એ ગતિઓના મહાજનોની આવશ્યક ફરજ છે. તેમની સ્થિતિ સુધરતાં લગ્ન સાગેની વિરૂદ્ધતા પણ જતી કરો.

આપણી અધોગતિ એ ધર્મભાવનાની શિથિ-લતાનુંજ પરિણામ છે. ધર્મના ઉચ્ચ આદર્શો પ્રેરવાને ધર્મ શિક્ષણની ખાસ જરૂર છે. અને તેને અંગે સંતો, મહંતો અને આચાર્યોએ પણ આ વિષયમાં માત્ર સહાનુભૂતિજ નહિ પણ સખળ સહાયતા અને પ્રેરણા આપવાની સર્વોપરિ અગત્ય છે. તેઓ ધારે તો સમાજને સચેત અને કર્તવ્યપરાયણુ કરી શકે અને સામાજિક અધાધુધીને વિદારી શકે. અત્યારે તેઓએ પરસ્પર કસલ કરવાનો વખત નથી. લોકોએ તેમજ ધર્મચાર્યોએ મળીને ધર્મશિક્ષણનું કાર્ય ઉપારી લેવું જોઈએ.”

—યુજરાતી ૨૩-૬-૨૯

૬ યૌવનની પાંખો.

“ જુવાનો નગો, દેશ અને સમાજમાં આવી રહેલી અળવળને તમારા જીવનમાં ઉતારો: સ્વદેશને સાથ આપો. આ જમાનામાં તમારી આંખો બિદાથી ધેરાય એ તો કેવળ કંગાલિયત ગણાય. ત્યારે રણુ-મેરયા મંડાતા હોય, સંભ્રામની શરણુણ બજી રહી હોય, પાણીદાર અસ્ત્વો ખુંખારા મારતા હોય, ત્યારે જેના સંગ્રામનાયુમાં યુવનનાટ ચાલ નહિ, તે સૈનિક શાનો ? વીર શાનો ? યુવાન શાનો ? યુવાન, તારું યૌવન, એટલે તો સમર્થ શક્તિધારો ! યુવાનનું અંગ એટલે અભેદ બખ્તર: લડવીર યુવાન, તું અલિખન્યુ યા: તારી પાસે તો, યુવાનીને ધટારી ગએલા અમારા જેવાને, કેટકેટલા ચકાવા વધાવવાના છે. કવિઓની કલ્પના પ્રમાણે ચંદ્ર અને સૂર્ય, એ નભોમંડળની જેમ આંખો છે; તેમ સાહસ અને પરાક્રમ, બે યૌવનની પાંખો છે. યુવાન, તું સાહસિક યા: પરાક્રમી યા. પુરષ તે જ, જે પુરષા-

તન દાખવે; જીવાન એજ, જે સેવાયને સંદેવ સંભળે હોય.

સુયકગ્નિધુઓ, કાન્તિ સિવાય શાંતિ નથી અને સમાજ સુધારા સિવાય ઉદ્ધાર નથી. કાળા કોલસા જેવા ઠંડાગાર પરી રહેવાથી જીવનરોગ કશે જ સાર નથી; કોલસાપર કીડી સરખો ઝીણો જાંતું પણ સ્વાર થશે; અંગાર સામે આવનાં વનનો વનરાજ પણ ડરશે; તમે અનિષ્ટ બીડો સામે અંગાર પેટે ભણુથી ઉડો; ભદ્રતાની ખાતર રૂદ્ર સ્વરૂપ ધારણ કરો; જ્ઞાતિનાં અનીતિ, અન્યાય, આપણું સત્તા, બળજેરી કે બેવકુશાઈ સામે બેઠો બળવો જ્યાંડો; તમારે હેડે, જ્ઞાતિહિતની, સમાજહિતની, દેશહિતની લગની લગાડો-તે માટે હોમાઉ બગ્નો-બપી બગ્નો અને, અને જીવનનું સાચું ધન કમાઓ—”

ગાંડીવ ૨૯-૫-૨૯.

૭ સ્વામી વિવેકાનંદ અને મૂર્તિપૂજા.

સંવત ૧૯૮૫ ના પોપના પ્રસ્થાનના અંકમાં સ્વામી વિવેકિયાનંદજીનો સ્વામી વિવેકાનંદ પર લેખ છે તેમાંથી મૂર્તિપૂજાની સિદ્ધિનો એક પ્રસંગ નીચે પ્રમાણે નોંધાયો છે.

“અલ્પવરના દેશી રાજ્યમાં અનેકા એક પ્રસંગનું હું અને વર્ણન કરું છું. સ્વામીજીનો ઉતારો રોટના દિવાન સાહેબને ત્યાં હતો, પણ તેમણે દિવાન સાહેબ સાથે એથી શરત કરી હતી કે મને મળવા આવનાર માણસ, પછી તે ભણેલ હોય કે અભણ, તવગર હોય કે ગરીબ, દરેકને અહીં આવવાની પૂરેપૂરી છૂટ હોવી જોઈએ. અલ્પવરના તે વખતના મહારાજ સાહેબ મંગળસિંહ રહેણીકરણી તેમ જ આચારવિચારમાં તદ્દન પાશ્ચાત્ય ઢંજના થઈ ગયા હતા અને તેમના મનમાં કહેવાતા સાધુઓ માટે પૂરેપૂરો તિરસ્કાર હતો. અંગ્રેજ લાધાનું તેમ જ આપણું ધર્મશાસ્ત્રોનું આગાધ જ્ઞાન ધરાવનાર એક સાધુ દિવાન સાહેબને ત્યાં આવેલ છે એમ સાંભળીને મહારાજને તેમને મળવાની ઇચ્છા થઈ, અને દિવાન સાહેબને ત્યાં પધાર્યા સાથે અધિકારી વર્ગના પણ મોટા સમૂહ હતો. સ્વામીજી અને મહારાજ

સાહેબ વચ્ચે ઘણી બોધદાયક વાતચીત થઈ. મહારાજ સાહેબે વાતચીત દરમિયાન કહ્યું:—“આખાજી મહારાજ, મને મૂર્તિપૂજામાં જરાયે શ્રદ્ધા નથી. અજ્ઞાન જનસમૂહની માફક હું લાકડા, માટી, પત્થર કે ધાતુની મૂર્તિને કેવી રીતે પૂજી શકું? જો હું મૂર્તિપૂજા નહિ કરું તો શું હું નરકે જઈશ?”

સ્વામીજીએ શાંતિથી જવાબ આપ્યો, “મારા ધારવા પ્રમાણે જેની જેની શ્રદ્ધા તે પ્રમાણે ફળ મળે છે.”

સ્વામીજીનો ભક્તગણ તે આ જવાબથી વિચારમાં પડી ગયો! મહારાજના ધર્મ શાસ્ત્રથી ધિરુદ્ધના મતને સ્વામીજી અનુમોદન કેમ આપી રહ્યા હશે? સ્વામીજીને તો મૂર્તિપૂજામાં ઘણી શ્રદ્ધા હતી. પણ એટલામાં તો સ્વામીજીએ અધિકારી મંગળને પોતાની ચતુરાઈથી આશ્ચર્યચકિત કરી દીધું. પામે ઉમેલા એક માણસને દિવાન પર લટકતી મહારાજની છબી લાવવાનું કહ્યું. તે છબીને હાથમાં લઈને સ્વામીજીએ દિવાનને તેના પર યુકવા કહ્યું. અધિકારી વર્ગના મેંડાં પર મહારાજના ચિન્હ દેખાવા લાગ્યાં. ભયભીત અધિકારીઓ સંગેજ ન થકયા કે સ્વામીજી શું કરવા માગે છે. સિદ્ધગંભીર અવાજે ફરીથી સ્વામીજી ગર્જી ઉઠ્યા, “યુકો, આ છબી ઉપર યુકો. આ તો એક કાગળનો ટુકડો જ છે.”

મુજતાં મુજતાં ભયભીત દિવાનજી બોલી ઉઠ્યા, “આ શું? સ્વામીજી, આપ મને શું કરવાનું કહો છો? આ તો અમારા મહારાજ સાહેબની છબી છે, તેના પર મારાથી કેવી રીતે યુકાય?”

આ જવાબ સાંભળી સ્વામીજી બોલ્યા, “તેમ કરવામાં વાંધો શો છે? તમારા મહારાજ સાહેબ એ કાગળના ટુકડામાં બેઠેલા નથી. છબી તો માત્ર કાગળનો ટુકડો છે. તેમાં કાંઈ હાડમાંસ નથી. તમે યુકતા નથી તેનું ખરું કારણ તો એ છે કે તેમાં મહારાજ સાહેબની છાયા છે. તેના ઉપર યુકવાથી તમે તમારા મહારાજ સાહેબનું અપમાન કરો છો એમ તમને લાગે છે.”

અધિકારી વર્ગના છવ આ સાંભળી હેઠા બેઠો. પછી મહારાજ તરફ ફરી સ્વામીજી બોલ્યાઃ-“મહારાજ, જુઓ એક રીતે કહીએ તો તમે આ જગતમાં નથી, પણ જરા વિચાર કરીશું તો ખીજી રીતે તમે આ જગતમાં છો, તેથી દિવાન અને તમારો ખીજો અધિકારી વર્ગ તેના ઉપર યુક્તવાને રાજ નથી, અને તેઓની આ નાખુશી તદ્દન વાળખી છે. મૂર્તિઓ દ્વારા ઇશ્વરની પૂજા કરનાર ભક્તગણની રિયત પણ આને મળતી જ છે. કોઈ પણ હિંદુ મૂર્તિને પથર કે લાકડાના ટુકડા તરીકે પૂજતો નથી. ભક્ત તો એ મૂર્તિદારા એક સર્વવ્યાપી, સર્વશક્તિમાન, સર્વગ્રંથ ઇશ્વરને જ પૂજે છે. મૂર્તિ તો મનને એકાગ્ર કરવાને માટે બાહ્ય સાધનરૂપ જ છે.” આ રીતે સ્વામીજીએ મૂર્તિપૂજનું રહસ્ય સમજાવ્યું. મહારાજને કબજા કરતું પડ્યું કે અત્યાર સુધી હું મૂર્તિપૂજનો ખરો મર્મ સમજ્યો નહોતો, તમે મારી આંખ ઉઘાડી છે.”

૮ જુવાનોની જવાંમંદી.

“ઓ નૌજવાનો, તમારી ધોરી નસોમાં ધસમસતા શક્તિસંપન્ન શ્વિરના પ્રજાળથી તમે સમાજને હચમચાવી મૂકો. તમે ભરતગોત્રને છો, સિંહબાળને બેલાવનાર અને સિંહ સામે થતાં તેની સાથે બાથ બીડનાર શકુન્તલાના વીર પુત્ર સર્વદમનના તમે ગોત્રને છો. પરમપૂજ્ય ઋષિમુનિઓની પાકજૂમિ ભરતખંડના આચાર્યકૃપામાં ઉત્પન્ન થએલા જવાંમંદ છો. તમારી જવાંમંદિ નિરર્થક નબળાઈથી રોળાઇ જવા ન હેતો. કોઈ પણ સંજોગોમાં કાયર ન થા. કાયરને છવવા માટે જગતમાં સ્થાન નથી. આપણો યશોભાવ્ય હતિદાસ સ્વચ્છ અરિસા ગેડે સદેવ દિલિ સમક્ષ રાજો અને કતધ્યપથે કુચ કરો. છુત બાળક જોડા મહેલોને ખમી રાક્યા નહિ, તેણે રાજભોલાવાતને પણ લાત મારી. તે ઉચ્ચ તપ તપ્યો અને પોતાની ચોખ્ખા તેણે પુરવાર કરી આપી. પ્રભાદ બાળક અનીતિયુક્ત આગાને તાળે યથો નહી. તેણે અપાર કંકટ વેડ્યાં અને આખરે ધીકતા અંગારાની બદીમાંથી તવાઇને સો દયના સુવર્ણ

સરખો તરી પાર ઉતર્યો. વાદ્યોદી રામાયણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે વિશ્વામિત્રની યજ્ઞવેદીને અભડાવનાર દાનવોનો નાશ કરવા, પંદર વર્ષનીજ વયના રામ-લક્ષ્મણ હથિયાર લઇને તૈયાર થયા હતા. “દશમે દીગ્યો” એ ઉપનામ તમે યશિમતા ઇતિદાસમાં વાંચ્યું છે ? ફર્ડીનાન્ડને હંદાવનાર એ જોન ડી. મેડીસાઈ માત્ર પંદર વર્ષનીજ વયે વડા ધર્મોદિકારીના પદે પહોંચ્યો હતો. ફ્રેંચ પ્રગ્નમાં સર્વોત્તમ ગણાઈ ચુકેલા પેલો ચેરકક ? તેણે સોળ વર્ષ જેટલી ઉંમરે મહાન ગ્રંથ લખ્યો હતો ! ગ્રીસનો મહાન ઇતિદાસવેતા ગ્રોસ્યસ ! તે સત્તર વર્ષથીજ જનતામાં અતિ જાણીતા થયો હતો. ક્રિસ્ટીનું નામ કોને પરિચિત નથી ? તેણે અશરની વયે કાસ્મીરનો પ્રવાસ કર્યો અને પ્રવાસનું પ્રશંસનીય પુસ્તક લખ્યું. જીવીસને વર્ષો તો તેનો દેહોત્સર્ગ થયો. તે દરમ્યાન ગુજરાતી સાહિત્યમાં તેણે કેવો સુંદર ફાળો આપ્યો હતો ! કાર્યજના મહાન યોદ્ધા હાનિબાલે પહેલીજ પગીસીમાં ઇટાલીને સર કર્યું હતું. ઇરાનમાં બળવાન રાજ્યને તારાજ કર્યું, ત્યારે સિકંદરની ઉંમર પણ પચીસ વર્ષનીજ હતી. તુર્ક રાજ્યનો પરાજય કરનાર ડોન જહોન પણ પહેલીજ પગીસીને આરે ઉભો હતો. નેપોલીયનનું નામ જગતભરમાં નામાંકિત થયેલું તે તેની પહેલીજ પગીસીમાં ! જવાંમંદો, યાદ રાખો કે “The history of heroes is the histroy of youth. Almost everything that is great, has been done by youth.”-માટેજ સમસ્ત વિશ્વની દિલિ નૃપસોહીયા નૌજવાનો પર હરે છે.”

ગાંડીવ ૨૯-૫-૨૯. (ખડાયત યુવકોની પરિપદના પ્રયુષ થી હીરાલાલ પારેખના ભાષણમાંથી).

૯ યુવકોને પ્રાહુલાદનું દર્શાવ.

“માતૃદેવો ભવ । પિતૃદેવો ભવ । આચાર્યદેવો ભવ ॥

દેવત્વ જેમાં છે, એવી માતા વાળા હો; દેવત્વ જેમાં છે, એવા પિતાવાળા હો; દેવત્વ જેમાં છે, એવા આચાર્યવાળા હો. હે માર્તંદેવ, તમારામાં દેવત્વ

છે, માટે તમને નમસ્કાર; હે પિતૃદેવ, તમારામાં દેવત્વ છે, માટે તમને નમસ્કાર; હે આચાર્યદેવ, તમારામાં દેવત્વ છે, માટે તમને નમસ્કાર. માતાપિતાએ સંતાનને પાળી પોષી મોટાં કર્યા, એટલા માટે સંતાન એમનાં ઋણી છે. દેવભાવે અને નિસ્વાર્થે સંતાનને આરા આપવાનો એમનો અધિકાર છે, તે પાળવાનો સંતાનનો ધર્મ છે. પણ માતાપિતામાંથી દેવભાવ ખસે અને પશુભાવ-સ્વાર્થભાવ વમે ત્યારથી એમનો એ અધિકાર ખસી પડે છે. પશુભાવે-સ્વાર્થ-ભાવે એમણે કરેલી આરા પાળવામાં ધર્મસંતાન અધર્મ કરે છે, અને શું એ સાચું નથી; કે આજે માતાપિતા ધર્મભાવે નહિ, પણ વિદ્વાસભાવે-પશુ-ભાવે-સ્વાર્થભાવે સંતાનને જન્મ આપે છે. પાછે છે, પોષે છે ને સંસારમાં એજ ભાવે એને વ્યવહારયુક્તે ચલાવે છે? અને ત્યારે એ પશુ સાચું જ છે કે એવે ભાવે એમણે કરેલી આરા પાળવામાં સુસંતાન સ્પષ્ટ પાપ આચરે છે. પ્રદુષાદ એવા સુસંતાન હતા. સુવકા, પ્રદુષાદ તમારા આચાર્યદેવ હો!

[પાટીદાર.]

૧૦ જૈન સમાજ કે વિદ્વાનોં સે પ્રશ્ન.

‘સ્વેતાંબર જૈન’ના ૪-૭-૨૯ ના અંકમાં યતિશ્રી ધરણીદ્રગણી નીચેના સવાલો પૂછે છે.

(૧) વિવાહ ધાર્મિક હૈં યા સામાજિક ?

(૨) જિન જાતિ મેં વિવાહ કરના શાસ્ત્ર સમ્મત હૈં યા શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ ?

(૩) વિજાતિવિવાહ સમાજ રક્ષા કે ઉદ્દેશ્ય સે ઉચિત હૈં યા અનુચિત ?

(૪) વિધવા કા વિવાહ હો સકતા હૈં યા નહીં ?

(૫) વિધવાવિવાહ ધર્મ સે વિરુદ્ધ હૈં યા અ-વિરુદ્ધ ?

(૬) જિન જાતિ વ્યક્તિ કો જૈન ધર્મ મેં આને પર ઉસસે રોટી બેટી વ્યવહાર કરના શાસ્ત્રા-નુસાર હૈં યા નહીં ?

(૭) અસ્પૃશ્ય જાતિયોં આજ કલ કૌન ર સી હૈં ?

(૮) જાન પાંન કા માનના જૈન ધર્મોનુકૂલ હૈં યા નહીં ?

(૯) અદ્ધત ભાઈ, જૈન મન્દિર, રથાનક એવં ઉપાશ્રય મેં જાકર દર્શન સ્વાધ્યાય ઇત્યાદિ કરને કે અધિકારી હૈં યા નહીં ? છતિ ॥

નોટ—સમાજ કે માનનીય ઉદ્દભટ વિદ્વાનોં સે પ્રાર્થના હૈં કે ઇન પ્રશ્નો કે ઉત્તર શાસ્ત્રાનુસાર નિઃસંકોચત્વયા દેને કી કૃપા કરે. ઉત્તર “સ્વેતાંબર જૈન” મેં હી આને ઉચિત હૈં. આ જૈનયુગમાં કોઇ વિદ્વાન ઉત્તર મોકલશે તો તેમાં પ્રસિદ્ધ થશે. તંત્રી.

૧૧ જીવાનાનું ગીત.

(ગાંડીય ૨૬-૭-૨૯ માંથી ઉદ્ધૃત)

એ પેટ કે ચુલામો ! ઉઠો કે વકત આપા
દુનિયાં કે બદનસીમો ! ઉઠો કે વકત આપા
રસમોરિવાજ સારે, તોડો જહાં કે જિતને
ઉઠો ચુલામી છોડો, પૈગામ નૌં યદ લાયા
ઇસાક હૈં ગરજતા, છોડૂંગા લેકે બદલા
દુનિયા નથી બનેગી, સુન હો હૈં યદ સુનાયા
હિર હો રહો હૈં પેદા, અજ સે નયા જમાના
સજ કુછ ઉન્હી કા હોગા, અજ તક જો હૈં બે માયા
ઉઠો ગરીબ ભાઇઓ ! અજ કમર બાંધ નિકલો
જંમ આખિરી લડો તુમ, ફર્માન યદ હૈં આયા
જીઓસિતમ હૈં જિતને, ઉગકો મિટા કર ઇકદમ
આરામ સે રહો તુમ, યદ ગીત હમને ગાયા !

ધર્મ અધર્મનો નિર્ણય.

[એક દિગંબરી સુશિક્ષિતના દિગંબરી સમાજ માટેના વિચારો.]

હિંદીમાં લેખક: શ્રીમાન ડૉ. નિહાલકરજી શેઠી, ડી. એસ. સી.

અનુવાદક: રા. ચંદુલાલ શંકરચંદ શાહ. B. A. LL. B.

આજકાલ જે કોઈ બાબતનો-વિરોધ કરવો હોય તો તે ધર્મ વિરૂદ્ધ છે એમ બતાવવું એ એક રીવાજ જેવું થઈ પડ્યું છે. અને જૈનસમાજના મોટા ભાગ માટે તો ધર્મવિરૂદ્ધ એ શબ્દજ નવદુષ્ઠ અસર કરે છે અને તેની સામે તેની સંઘર્ષા વિચાર-શક્તિ શિથિલ થઈ જાય છે. ધર્મવિરૂદ્ધ એ શબ્દ ભોક્ષ્યા કે પછી તે બાબતમાં કોઈ પણ સલાહ કરવાની કોઈને જરૂર લાગતી નથી. કોઈ બાબત ધર્મવિરૂદ્ધ છે એમ બતાવવાનાર વ્યક્તિ કોણ છે? તેણે ક્યા ક્યા ધર્મશાસ્ત્રોનું અધ્યયન કર્યું છે? અને અધ્યયન કર્યું હોય તો તેનો કેટલો અર્થ સમજે છે? અને એ શાસ્ત્રોના ઉપદેશોનો તેના મન ઉપર કેટલો પ્રભાવ પડ્યો છે? અને તેવા પ્રભાવનો કોઈ પણ અંશ તેના જીવનમાં કોઈ પણ પ્રકારે વ્યક્ત થયો છે કે કેમ?

ઉપરના સવાલો જવા દો. એનો અંતોષકારક જવાબ મેળવવો એ કંઈ સહેલું નથી. અમારા દુર્ભાગ્યથી ઘણી તપાસ કરતાં પણ જે વ્યક્તિના વ્યવહારિક જીવનથી કોઈને પણ જૈનધર્મના સિદ્ધાંતોનો આભાસ થાય તેવી વ્યક્તિ મળી શકતી નથી. અમારામાં સાધુઓનો તો સર્વથા અભાવજ છે. જે વ્યક્તિઓ પોતે પોતાને આ વખતમાં મુનિ-આચાર્ય આદિ પદવીઓ લગાડી અહીં તહીં (દિગંબર સમાજમાં) ફરતા દેખાય છે તેઓ અમારી દયાને પાત્ર છે x x x નથી તેઓને તેવું શિક્ષણ મળ્યું કે જેથી તેમને જૈન ધર્મનું જ્ઞાન થાય અને સમજે કે અસત્ય આચરણ ઘણું નિંદ્ર પાપ છે અને નથી તેઓ એવા સદ્ગુહરચોના કુળમાં ઉત્પન્ન થયા કે નથી તેમને બાળપણમાં સંસ્કારિત સત્ત્વનોની સાથે જન્મ ગાળવાનો મોકો મળ્યો કે

જેથી તેમનામાં ધાર્મિક લાવનાઓ સ્વાભાવિક રીતેજ ઉત્પન્ન થાય. આથી આવા કોઈ તરફથી આશા રાખીએ કે તેઓ અમને ધર્મ અધર્મનું વિવેચન કરી સત્ય માર્ગ બતાવશે તો તેની આશા વ્યર્થ છે. પંડિત નામ ધારણ કરનારા જીવો અહીં તહીં સર્વ જીવોમાં આવે છે તેમનો ઇતિહાસ પણ ઘણો જ હૃદયને ગ્રીસ્તાર છે. જે સંસ્થાઓમાં રહીને તે કોઈએ શિક્ષણ મેળવ્યું છે અને મેળવે છે ત્યાં જન્મને તપાસ કરવાથી તેનો થોડો ઘણો પતો મળી જશે. સમાજના ક્યા ક્યા ખુણામાંથી પંડિત બનવાની ઈચ્છાવાળા વિદ્યાર્થીઓ આની સંસ્થાઓમાં આવે છે, તેઓને ભોજન વસ્ત્ર ક્યાંથી મળે છે, તેમના માતૃપિતા ત્યાં તેમને કેમ મોકલે છે એ વાતોનો પતો ફર બેઠો મળી શકતો નથી. તેમને શિખવાડનાર કેવા છે, તેઓ કેવું શિક્ષણ આપે છે, તેમના ચારિત્ર્યના ઘાટ કેવી રીતે ધરાય છે અને તે શિક્ષણમાં ખટપટ કેટલો ભાગ ભજવે છે તેનો પતો સાધારણ તપાસથી પણ મળી શકતો નથી. દુર્ભાગ્યથી જેમને તે સંસ્થાઓના વહિવટ સાથે કોઈ પણ સંબંધ છે અને ત્યાંની કમિટી, વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો, નોકરો વિગેરેના મામલાઓ અને ગઝાઓ જેમને પતાવવા પડે છે તેઓજ આ કરણ હકીકતને જાણે છે. એ હકીકત પ્રગટ કરવાનું આ સ્થળ નથી. સંસ્થાઓમાંથી નિકળ્યા પછી તેઓને જીવન નિર્વાહ કરવાને કેવા ઉપાયો લેવા પડે છે. તે વૃત્તાંત તો જરૂર જનસમાજ થોડું ઘણું જાણે છે. પોતાને આશ્રય આપનાર ધનવાનોને ખુશ રાખવા માટે કંઈ કંઈ બાબતોમાં તેમને અધર્મ દેખાય છે અને કેવી કેવી નિંદ્ર વાતોને તેઓ

પરમ ધાર્મિક બતાવે છે તે કંઈ જાનું નથી. શાસ્ત્રો છપાવવાં એ અધર્મ એમ તેઓ બતાવે છે છતાં પોતે શાસ્ત્રોને છપાવી વેચે એ તેમનો નિત્ય કાર્ય-ક્રમ છે. અનેક પતિન કરવા જેવા કાર્યને ધાર્મિક બતાવવાને કલાકના કલાક સુધી ભાષણ કરવામાં તે લોકોને શરમ આવતી નથી. બાલવિવાહના સમર્થનમાં ઝડપથી સ્ત્રીના પતિને બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી દુર્ગતિ થાય છે તેવો ભય બતાવનાં આ સ્વાર્થોએ જરા પણ અચકાતા નથી. આવાના પૂર્વજો “ત્રિવર્ણ્યાર” જેવા ગ્રંથો લખીને, આચાર્ય પ્રણિત શાસ્ત્રોમાં સેળમેળ કરી બ્રહ્મ માર્ગનો પ્રચાર કરી ગયા છે. તેથી એ લોકો પાસેથી એવી આશા કેમ રાખી શકાય કે તેઓ અમને બરાબર વિવેચન કરીને અમુક કાર્ય ધર્મસંમત છે કે ધર્મવિરૂદ્ધ છે તે યથાર્થપણે બનવાની આપે ?

મુનિઓ અને પંડિતોના અભાવમા અમે શું કરીએ ? અમને કેમ ખબર પડે કે ધર્મ અને અધર્મમાં ફેર શો છે ? આચાર્યગ્રંથોમાં સામાજિક વાતોનો ઉલ્લેખ મળતો નથી. તેમાં તો જેટલો ઉપદેશ છે તે બધા સંસારથી વિરક્ત યથેચ્છા માણસો મારે છે. કેવી રીતે પોતાની ઇચ્છાને વશ કરી નોંધીએ, કેવી રીતે પોતાની વાસના અને ઈચ્છાનો નિરોધ કરવો નોંધીએ, તેનો કીંમતી ઉપદેશ એ ગ્રંથોમાં છે. એ ઉપદેશ અમારે મારે પછો મહત્વનો છે અને તે ઉપદેશ પ્રમાણે અમે જેટલું ચાલી શકીએ તેટલું અમારું ધાર્મિક જીવન ઉન્નત થઈ શકે પણ આથી એમ ન સમજવું કે અમારા ભંડારોમાં જેટલા આચાર્યગ્રંથો છે તે બધા ઉત્કૃષ્ટ છે. “ત્રિવર્ણ્યાર” જેવી અનેક હલકી કૃતિયો ભંડારોને હજી પણ કલંકિત કરી રહી છે. અહીં તો ફક્ત સાચા જૈન મુનિઓએ લખેલા ગ્રંથોની જ વાત છે. પણ તે ગ્રંથોથી પણ આજકાલના સર્વ પ્રશ્નોનો નીકાલ ચતો નથી.

એ ગ્રંથોમાં ખંડેલવાલ, અગ્રવાલ, ઓસવાલ આદિ જાતિઓનો ઉલ્લેખ નથી તેમજ અમુક

જાતિ સાથે ખાનપાનનો વહેવાર કરવો અને અમુક જાતિ સાથે ન કરવો તે પણ કયાંયે લખ્યું નથી. બોજન કેટલી શુદ્ધતાથી ખનાવવું જોઈએ, તે બનાવવામાં અને ગ્રહણ કરવામાં દિસાથી કેવી રીતે અને કેટલી દદ સુધી બચવું જોઈએ તે વાત તેમાંથી મળશે. ખંડેલવાલોનાં ૮૪ ગોત્રોનો તેમાંથી કંઈ પત્તો મળતો નથી તેમજ વિવાહ કરતી વખતે ચાર ગોત્ર ટાળવાં જોઈએ કે બે ગોત્ર તેનું પણ કાંઈ વિવેચન નથી. ખંડેલવાલ અગ્રવાલ સાથે લગ્ન કરી શકે કે નહિ એ બાબત ઉપર પણ એ આચાર્ય ગ્રંથો સર્વથા મૌન છે. કયા માણસે વિવાહ કરવો અને કયા માણસે વિવાહ ન કરવો તે વાતનો ખુલાસો પણ તે ગ્રંથોમાં શોધખોળ કરતાં ‘પણું મળતો નથી.

આવી દશામાં આજકાલના અમારા સામાજિક પ્રશ્નોની ધાર્મિકતા અથવા અધાર્મિકતાનો નિર્ણય આ ચરણાનુયોગના ગ્રંથોથી થઈ શકતો નથી; અને આ બાબત મારે તે ગ્રંથોના રચનાર આચાર્યોનો દોષ અમે કાઢતા નથી. કારણ કે તેઓ તો એ માર્ગ બતાવવા હતા કે, જેનાથી આ સંધળા, સંસારના ગ્રંથકાઓની નિવૃત્તિ મેળવી અમારો આત્મા પોતાના નિજસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવાને સંકલિતમાન થાય. તેમણે ઉપદેશ વેરાગ્યનો દરવાજો હલો. વિવાહ વખતે ક્યાં ક્યાં કાર્યો કરવા તેની તેમને શું પડી હતી કે તેના વિવેચનમાં તેઓ પોતાનો અમૂલ્ય વખત ગુમાવે ? તેઓમાં આ લોકનાં, અને, પરલોકનાં કાર્યોનો તદ્દાવન સમજવાની શક્તિ હતી અને પોતાના ઉપદેશને ચિરકાળ મારે ઉપયોગી બનાવવાના પ્રયત્નમાં તેઓ રહેતા હતા.

મુનિઓ, પંડિતો અને ચરણાનુયોગના ગ્રંથોથી નિરાશ થઈ હવે જેમની ઉત્તમ શક્તિના આધારે જૈન ધર્મ હજારો વર્ષોથી અનેક મોટી ટક્કરો સહન કરીને હજી સુધી જીવંત રહ્યો છે તેવા મહા પુરુષોનાં ચરિત્રોનું વર્ણન આવેલું છે તેવા ગ્રંથો તરફ આવીએ. પંડિત ન હોય તેવા સાધારણ માણસો મારે આ ગ્રંથો સમજવાનું તો વધારે સહેલું છે.

પરંતુ અહીંયા આવીને થે હુદ્દિ ચકરાવામાં પડે છે. આ મહાપુરોના સમયના સામાજિક જીવનનું જે દૃશ્ય આ ઐતિહાસિક પુરાણુ ગ્રંથોમાં દેખાય છે તે અને તેઓના પોતાના વ્યક્તિગત-જીવનના સામાજિક અંશનું જ્યારે અમે અવલોકન કરીએ છીએ ત્યારે અમારા અભ્યાસના સામાજિક જીવનમાં અને તે સમયના સામાજિક જીવનમાં એટલો મોટો તફાવત જોવામાં આવે છે કે તેની ધાર્મિકતાના વિષયમાં એકદમ કાંઈ પણ ચોક્કસ અભિપ્રાય આપવાનું સાદસ અમારાથી કરી શકાતું નથી.

અમને ચાહુ રીવાજ શીખવાય છે અને પંડિતો શાસ્ત્રોની દુકાઈ (કોણ જાણે ક્યાંથી લાવીને) આપીને તે રીવાજોની ધાર્મિકતાની ધણા જોરથી ધોધણા કરે છે કે મામાની છોડી સાથે લગ્ન કરવું તે મહા પાપ છે. પુરાણના મહાપુરો આ-આધુનિક નીતિ શુભ્યનું ધર્મવિરૂદ્ધ-કાર્ય વિના સંકેતે કરે છે અને કોઈ પણ આચાર્ય અથવા ગ્રંથકર્તાએ તેમને રોકવાનું સાદસ કંઈ નથી. ચાર ગોત્રી ટાળવામાં તો ઉદ્દેશ પણ શું છે ? તે લોકો તો બીજી જાતિની કન્યાઓ સાથે અને ભારતવર્ષની બહારની મ્હેરજ જાતિની કન્યાઓ સાથે પણ વિવાહ કરવામાં અધર્મ સમજતા ન હતા બલકે તેમાં તો પોતાનું જૌરવ સમજતા હતાં. આજ તો મ્હેરજના રપશંચી પણ ધર્મ કુબી જાય છે અને વૈશ્ય વરની સાથે વૈશ્ય વણુની કન્યાના લગ્નની વાત સાંભળતાંજ અમારા ધર્મધારી અને ધર્મધાર લોકો જૌરવ નરકનું દૃશ્ય દેખતા માટે છે. એ અર્થાત પ્રાચીન સમયમાં સ્ત્રીઓમાં કાંઈ સ્વતંત્ર હતું. તેમને પડછાની અંદર કેદ રાખવામાં મહાપાતક સમજાવામાં આવતું હતું. પુરોના જેવીજ હોય કેટિનું શિક્ષણ કન્યાઓને આપતું. તે દરેક પિતા પોતાની ફરજ સમજતો હતો અને વિદુષી સ્ત્રીઓ વિદ્યાનોની સલામાં બેસીને દરેક કાર્યમાં ભાગ લેતી હતી. જૈન ધર્મના ઉત્કર્ષના કાળનાં આ સર્વ કાર્યો પરમ ધર્મસંમત ગણાતાં હતાં. આજ એ સર્વ બાજોમાં પાપની ગંધ આવે છે અને અમારા પડિત ગણાતા લોકોને તેમાં પા-

શાત્ય સમજતા અને તેથીજ અધાર્મિકતા દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. જ્યાં અજ્ઞયર્થનું પાલન મોટા જૌરવની વાત હતી ત્યાંજ આજે નાનાં નાનાં બાળકો અને અગાન બાળિકાઓના અજ્ઞયર્થનો પરાણુ ભંગ કરવો એ ધર્મનું પરમ અંગ બની ગયું છે.

હાલના જૈન સમાજમાં અને પુરાણોમાં વર્ણન કરેલા આદર્શ જૈન સમાજમાં એટલો તફાવત પડી પડી ગયો છે કે તેનું શોધું પણ દિગ્દર્શન કરવામાં આવે તો પણ મોટું પુરતક ભરાય. તેથી તેનું અધિક વર્ણન ન કરતાં માત્ર અમે અમારી કહણુધઓ જતાવીએ છીએ. પુરાણુ ગ્રંથોના અવલોકનથી અમે મોટાં સંશયમાં પડી ગયા છીએ. આધુનિક અને પ્રાચીન સામાજિક દ્રષ્ટિબિંદુ એક બીજાથી તદ્દન ભિન્ન છે. જો પ્રાચીન જીવન-પ્રણાલી ધર્મથી પરિપૂર્ણ હતી એમ માનીએ તો એટલું નક્કી સમજશે કે આધુનિક રીતિ રીવાજોમાંથી તો એ ધર્મ તદ્દન હુમ થયો છે, અને આજકાલનાં પંડિતો સરાસરી અમને અધર્મનો ઉપદેશ આપી રહ્યા છે; અથવા જો એ પંડિત લોકધર્મની સાચી જાણવા સમજે છે તેમ હોય તો પુરાણકાળના સામાજિક નિયમો હલકા અને પાપમય હતા. આ બે ધરિણા-મમાંથી એક તો અનિવાર્ય છે. આવી સ્થિતિમાં સાધારણ હુદ્દિનો માણસ કયાં પરિણમીને વધારે સંભવિત અથવા સત્ય માનશે અને હાલના ધર્મ રક્ષકોની ધાર્મિકતાની પીછાનની કેટલી કોમત કરશે તે કહેવાની આવશ્યકતા નથી.

વળા, એક બીજો રસ્તો છે જેનોથી આ આકરી સમસ્યાનો ઉકેલ થઈ શકે. એ બીજો રસ્તો, કન્યા-નુરોગના ગ્રંથોનું અધ્યયન અને મનન કરવું તે છે. એ રસ્તા કહણુ છે કારણ કે તે કાર્ય માટે હુદ્દિ તીક્ષ્ણ અને પરિચાળિત જોઈએ. દરેક વિષય ઉપર ઉંડો વિચાર કરવાની પણ આવશ્યકતા છે. આવી શક્તિ ગ્રંથોનું મોપડની માફક રટણુ-કરવાથી પ્રાપ્ત થવી નથી. તે જોળવા માટે તકની આવશ્યકતા છે. દરેક વાતમાં શંકા-ઉઠાવની એ તક કરવા માટેનું અવ્યું સાધન છે. પણુ દુઃખની વાત છે કે સામા-

જરૂર સત્તા આ ધનવાનો અને પંડિત કહેવડાવના-
રાઓના હાથમાં આવી છે અને તેઓ તે સત્તાનો
એવો દુરુપયોગ કરે છે કે અત્યંત સાદસ કથાં વગર
કોઇ વિવેચન શક્તિને પૂર્ણ ખાઈલી શકતું નથી.

એ લોકો પોતાની મૂર્ખતા અને અંધશ્રદ્ધાને લીધે
એવા અસહિષ્ણુ બની ગયા છે કે એમણે કહેલી
કોઈ પણ વાતમાં શંકા યાને તર્ક કરવા તે સમાજ
દંડ કરી શકે તેવો શુભો સમજવા લાગ્યા છે. આધુ-
નિક વિદ્યાનની ઉત્પત્તિનો મૂળ મંત્ર-એ વિદ્યાનનો
દરેક પ્રેક્ષક પોતાના શિષ્યોને સર્વથી પ્રથમ શી-
ખવે છે તે-એ છે કે ન્યાંસુધી તમે કોઇ પણ વાત
તમે પોતે તમારી શુદ્ધિ, વિવેક અને પ્રયોગ દ્વારા
પરીક્ષા કરીને ન જોઈ લો ત્યાં સુધી કોઈ પણ વાત
ન માનો. પછી ચાહે તેટલા મોટા અથવા પ્રખ્યાત
માણસની કહેલી તે બાબત હોય. આના આધારે જ
રાજ રાજ નવી નવી વાતોનું જ્ઞાન થતું આવે છે.
અને પ્રકૃતિની શક્તિઓ ઉપર મનુષ્યનો અધિકાર
વધતો, આદ્યો આવે છે. અહીંયાં અમારા ધર્મધુરં-
ધરો કહે છે કે શંકા કરવી મોટું પાપ છે-ધાર્મિક
બાબતોમાં તર્ક કરવા તે મોટો અધર્મ છે એટલુંજ
નહિ પણ અક્ષમ્ય અપરાધ છે.

ચોરી, દરોજ, વ્યભિચાર, બાળકત્યા, ખૂન વિગેરે
સામાજિક ગુન્હાઓ છે. તેની સજા રાજ્ય કરે છે.
પંચાયતોના તેની સાથે કોઈ સંબંધ નથી, અથવા
બહુ તો પંચાયતો તેને નામ માત્રનો દંડ કરીને
ક્ષમા અવસ્ય આપી શકે છે જ. કિંતુ સામાજિક
નિયમ અને વિવાદ આદિના રીતિરીવાજોના સંબંધમાં
કોઈ પણ શંકા ઉત્પન્ન કરવી, તેમાં કોઇ દોષ બના-
વવા, તેને સુધારવાના ઉપાયોની ચર્ચા કરવી, તેના
સમર્થનમાં અને વિરૂદ્ધમાં જે તર્કો હોય તે સમાજ
પાસે રજૂ કરવા અને વિચારસ્વાતંત્ર્યને ઉત્તેજન
આપતું; આ બધા સર્વથા અક્ષમ્ય અપરાધો જ છે.
આ અપરાધ કરનાર તો મૂળમાંથી નાશ કરવા લાયક
છે. અને જે રાજ્યનો ભય ન હોત તો જરૂર આ
પંચાયતવાળાઓ આવો શુભો કરનાર વ્યક્તિને પ્રાણ
દંડની સજા ફરમાવત અને કદાચ તેને જીવંતો અગ્નિ

ઉપર સળગાવી દેત અને તેના બળી જવાના દરયને
જોઈને આનંદથી નાચવા લાગત. જે આ લોકોની
તરફેણમાં કોઇ અચ્છો પુરૂષ હોય તો તે એ માણસ
હોઇ શકે કે જે પોતાની બોપરીમાંથી મગજ બહાર
કાઢી તેઓના પગમાં અર્પણ કરે કે જેથી તેઓ
તેના નાશ કરી નાખે. પછી મંત્રજ વગરની વ્યક્તિ
બનીને પશુની માફક તેમનો નચવ્યાં નાચે અને તેઓ
જેને ધર્મ કહે તેનેજ પોતે પણ ધર્મ કહે. એ લોકો
પોતાની સલામાં એવો નિયમ કેમ પાસ નથી કરતા-
જેવા નિયમ તેમના જેવા મતના-તેમના પૂર્વજ
ઘટારકોએ ક્યોં હતો-કે શુદ્ધરથોએ ગ્રંથસ્વાધ્યાય
કરવોજ નહિ. બલકે આનાથી પણ સરસ ઉપાય તો
એ છે કે જે ગ્રંથોના અધ્યયનથી તેમની આરા-
ઓમાં લોકો અનૌચિત્ય બતલાવવા લાગ્યા છે તેવા
ગ્રંથોનો નાશ કરી નાખવો. શું એમનામાં એક પણ
એવા મહાત્મા નથી કે જે પોતાના ધર્મબળથી એવી
ચોળના કરે કે જેથી જૈન સમાજનાં બાળકોમાં પેદા
થવાના સમયથીજ મરતક યાને મગજ રહે જ નહિ
એમ થયાં કરે ?

પરંતુ જ્યાં સુધી તેઓ તેવો કોઇ ઉપાય નહિ
કદાડે ત્યાં સુધી તો જૈન ધર્મના અહિંસા અને
કર્મના સિદ્ધાંતોના આશ્રય લઇનેજ ધર્મ અને અ-
ધર્મનું વિવેચન કરવાનું છે. જે જે ઉપાયોથી શુદ્ધ-
રથોના પરિણામોમાંથી અશુદ્ધતા ઘટે, જે રિવાજોથી
તેનું જીવન વધુ સરળ અને સુગમ બની શકે, જે
બાબતોથી તેને દગાફટકાથી બચવાની વધારે તક
મળે, અને જે પ્રકારે પરાહિંસા અને આત્મસ્વાર્થનાં
કાર્યોથી તે દૂર રહે તે સર્વ સારાં અને ધાર્મિક કાર્ય
સમજવા જોઈશે. જે બાબતો કરવાથી પાપમાં પડેલા
દુર્જન આત્માઓ પોતાના આત્માને તે પાપોથી થોડા
પણ બચારી શકે તે કાર્યો તેમને માટે પરમ ધાર્મિક
કાર્યોજ છે. તેજ કાર્યો આગળ ચાલીને તેમને બીજાં
પાપોથી બચવામાં મદદ કરશે. આ બધો વિચાર
કરીને જ જૈન ધર્મમાં એવો ઉપદેશ નથી કયોં કે
દરેક વ્યક્તિએ અમુક એક પ્રકારનું કાર્ય કરવુંજ.
દરેક કાર્ય પોતાની શક્તિ અનુસાર કરવાની આજ્ઞા

છે. આથીજ મુનિધર્મના નિયમો ગૃહસ્થ ધર્મથી જુદા છે. તેજ કારણથી ગૃહસ્થ ધર્મમાં પણ જુદી જુદી પ્રતિમાઓની યોજના કરવામાં આવી છે. જે કામ એક વ્યક્તિને માટે શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે તેજ અન્ય વ્યક્તિ માટે નિષ્ઠ પાપ હોઇ શકે છે. આ બધી બાબતોનો વિચાર કરીને પછી ધર્મ અધર્મનો નિર્ણય કરવાનો હોય છે.

એક બીજી વાત પણ છે. ઘણા લોકોની એવી ધારણા છે કે જેકે કોઇ કાર્ય શાસ્ત્રસંમત હોય છતાં પણ જો તે કાર્ય લોકવિરુદ્ધ હોય તો તે અધર્મ છે. આ વાત કેટલી ભ્રમાત્મક છે તે સાબીત કરવાની આ રચણે જરૂર નથી. એટલુંજ કહેવાનું પ્રાપ્ત યાગ છે કે જો સંસાર આજ સુધી આ સિદ્ધાંત ઉપર જ ચાલ્યો હોત તો આજ પણ વૈદિક યજ્ઞો અને ભયંકર પશુ બલિદાનની પહેલાંની સ્થિતિ હોત, અને આજે પણ આખો હિંદુસમાજ માંસાહારી હોત.

જૈનધર્મનો આખો ઇતિહાસ આ સિદ્ધાંતનો વિરોધ કરે છે. પ્રત્યેક તીર્થંકર અને ધર્મોપદેશકનું જીવન આની સાક્ષી પુરે છે. પ્રચલિત રિવાજની વિરુદ્ધ જ શ્રી નેમીનાથ ભગવાને પશુ વધનો વિરોધ કર્યો હતો. ભગવાન મહાવીર તથા બુદ્ધ ભગવાને પણ તે સમયની ભયંકર બ્રાહ્મણ લીલા અને જાતિ પંક્તિના મિથ્યા અભિમાનનો સખત વિરોધ કર્યો હતો. આજ જે કાંઇ મનુષ્યત્વ, સમ્યક્તા અને પારલૌકિક ભાવ આ સંસારમાં દેખાય છે તે સર્વ તે મહાત્માઓની કૃપાનું ફળ છે કે જેમણે પોતાના કષ્ટની પરવા ન કરતાં, પોતાના ઉપર કરવામાં આવેલા અનેક અત્યાચારોને સહન કરીને પ્રચલિત, લોકસંમત પણ ભ્રમભૂલક અને અત્યંત નુકશાનકારક રીવાજોનો ધોર વિરોધ કરવામાં પોતાનું જીવન વ્યતિત કર્યું. એવા મહાત્માઓનું નામજ આ સંસારમાં ચિરસ્મરણીય રહેશે.

[જૈન જન્મતા. ૧૬-૬-૨૬].

પ્રભુની વાટ વસમી છે.

જવું ક્યાં ! ગાઢ જંગલમાં,
ભરી કાંટા અને પત્થર;
પડે ચીરા મૃદુ પદમાં,
પ્રભુની વાટ વસમી છે.
રમત રમતા ન શકે તું,
રવિ સંતાપ સંધ્યાએ;
જરા જો જમતી રજનિ,
પ્રભુની વાટ વસમી છે.
હવે છે આભ જલ સધળે,
તુરેલું નાવ તારું ત્યાં;
ન દે દર્શન વિવાહારી,
પ્રભુની વાટ વસમી છે.

અહો ! મગ દોડતું હારે,
'સુગંધી' કરતુરી સાડ;
ન સમજે પાસ પોતાની,
પ્રભુની વાટ વસમી છે.
પતિત થાતું સુગમ સહુને,
ચડે ઉંચે વિરલ કાષ્ઠ;
નજર કરતાં; ગળડતાં બહુ,
પ્રભુની વાટ વસમી છે.
જગત આજુમાન છે તુજમાં,
બધે એકત્વ અનુભવને;
પછી જો, દિવ્ય દ્રષ્ટિથી,
પ્રભુની વાટ અટકી છે.
—અણાલાલ દલીચંદ દેસાઇ.

જૈનત્વની ખરાબે ચઢેલી નૌકા.

લેખક :—રતિલાલ જેઠાણસ શાહ, (શીતાર)

ભરસમુદ્રમાં એક જીર્ણ નૌકા શાંતિથી ચાલી રહી છે. આ નૌકાની ખ્યાતિ એક વખત સારા ભારતના ખુણે ખુણે ગાઝ રહી હતી. એક વખત એના વિજયધ્વજ દુનિયામાં ફરકી રહ્યો હતો, તે એક વખતની સુંદરતા તથા વેગને માટે જગતમાં પ્રસિદ્ધ નૌકા આજે જીર્ણ દેખાય છે. આ નૌકાને જમીનદોસ્ત કરવા માટે વટોળીયાએ ઘણા વખત હુમલા કરેલા, પણ તે હુમલાને ના ગણુકારતાં તે શાંતિથી પોતાનું કાર્ય જાનવી રહી હતી. આ નૌકા ને આજે અસ્તિત્વ ધરાવતી હોય તો તેના બહાદુર અને ઉત્સાહી સુકાનીઓના જાતિભોગથી અને તેમાં બેઠેલા વફાદાર ઉતારોઓની તનતોડ મહેનતથી.

આજે તે જીર્ણ નૌકા કંઈક શાંતિ અનુભવતી ક્વચિત્ ખરાબા સાથે અથડાતી પોતાની મંદગતિએ ચાલી રહી હતી; ત્યારે તેને દુનિયાપરથી નાણુદ કરવા અસાધ્ય માસની ધનચોર વાદળી ચઢી આવી. પ્રલય-કાળનો વટોળીયો વાવા લાગ્યો. નૌકા ડામાડોળ થવા લાગી. ઉતારોઓ ગભરાવા લાગ્યા. નૌકાનું અસ્તિત્વ રહેશે કે કેમ તેનો વિચાર થઈ પડ્યો; પણ નૌકાએ હજી સુધી પોતાનું ગૌરવ શુભાચું નથી, કારણકે તેના ઉત્સાહી સુકાનીઓએ નૌકાને સીધે રસ્તે દોરવા વટોળીયા સામે ઝુકાવ્યું. ત્યારે ત્યારે નૌકા આવી ગંભીર સ્થિતિમાં પડેલી ત્યારે ત્યારે તેના સેવાભાવી ખલાસીઓએ અને ફરજદાર ઉતારોઓએ જાતિભોગ આપીને પણ તેણે રક્ષણ કરેલું હતું.

ધનચોર રાત્રી વ્યાપી ગઈ છે. નૌકા સામે એક મહાન ખડક પડેલો છે. તેને હુમલો કરવા માટે પરધર્મી-રૂપી તાર્કિકોએ ચારે બાજુથી ઘેરી રહ્યા છે. નૌકા ક્યા ટાઇમ ખરાબા સાથે અથડાશે. તેનું ઠેકાણું રહ્યું નથી. તેના સુકાનીઓ તથા ઉતારોઓની શી દશા થશે?—તેનો જરા પણ વિચાર સેવ્યા વગર શાંતિથી નિદ્રામાં નતીન સ્વપ્ન આવવા લાગ્યાં.

કેટલાક સુર ખલાસીઓએ તેને આશ્તમાંથી ઉગારવા પ્રયત્ન આપ્યો, પણ ધનચોર રાત્રિમાં પ્રકાશનું પ્રતિ-બિંબ ક્યાં સુધી ટકે? ત્યાં ખલાસીઓ સુકાનીઓ પોતાની ફરજ સુધી ગયા હોય ત્યાં એક ફરજદાર શું કરે?

પણ એટલામાં કાંઈ કારણસર સુકાનીઓમાંજ તકરાર પડી. તેઓ અંદરા અંદર લડવા લાગ્યા, તે લડવામાં એટલા ખલાસી મશગૂલ થઈ ગયા કે તેમણે ન કરી પરવા નૌકાની કે ન કરી પરવા ઉતારોઓની. તેમાંના ઉતારોઓ પણ નૌકાની શી દશા થશે, તેનો વિચાર ક્યાં સીવાય સામા સામા ડોળા ચડાવીને જાતમાં ઘી હોમવા લાગ્યા. કેટલાક સુર ખલાસી-ઓએ તથા ઉતારોઓએ ટંકે બંધ પાડવા કોશીશ કરી પણ તે ફેલ્યું!

આજે આપણો જૈનસમાજ ઉપર ખતાવેલી નૌકા જેવી ડામાડોળ સ્થિતિમાં આવી પડેલો છે. આજે આપણા કહેવાતા સુકાનીઓ પોતાના સુમાર્ગ-માંથી ખસીને અવનતિની મહન ગતિમાં ગળડીને સમાજને ગળડાવી રહ્યા છે. આજે ત્યારે દુનિયાના કહેવાતા સમાજનેતાઓ પોતાનો સમાજ આગળ દેખ વધે, તેનાં મહાન સ્વપ્નાં સેવી રહ્યા છે, ત્યારે આપણા સમાજનેતાઓ પોતાનો ધર્મ જૂઠીને કલહ-પ્રિય બન્યા છે. આજે ત્યારે આપણી ઉપર પર-ધર્મીઓના જે ખુની હુમલા થઈ રહ્યા છે, તેને શી રીતે અટકાવવા તેનો વિચાર ના સેવનાં ઉગતા જૈન-સમાજને ચળમાંથી ઉભેરી રહ્યા છે. મને નથી સમજતું કે સભ્યસમાજ આવા સમાજનેતાઓને ચામાટે પોષી રહ્યા છે? અને ક્યાં સુધી પોષશે? ઓ! રાહુની વિષમ દશામાં ઘેરમેલા સમાજ! જાગૃત થા! આજે જેના શબ્દોથી અને વર્તનથી સમાજમાં દાવાનળ સળગતો હોય, જેના શબ્દો અને વર્તન સમાજને હાનિકર્તા હોય તે લલે સુચારુ હો, વા જુદું હો, કવિ હો વા લેખક હો, તેને દૂર કરી-નિષ્પ્રાણ બનાવી તું આગળે આગળ વિજયમાર્ગે ધપવા કટિબદ્ધ થા!

તંત્રીની નોંધ.

૧ જૈનસમાજની નોકા શું હોય છે ?—

એક જૈનભાઈ સીતારથી જે લખી જણાવે છે તે આ પહેલાના ટુંક લેખમાં જણાશે. ત્યાં ક્લેશ અને અશાંતિનું વાતાવરણ અમુક રાગાંધ અને પ્રત્યક્ષપાથી વ્યક્તિએ દિનપ્રતિદિન બદલે વર્તમાન-પત્રો દ્વારા, ચોપાનીઓ અને છાપેલ કાગળોમાં દ્વારા અનેક સત્યાસત્ય-અસત્યમિશ્રિત આવેશમય અને અસભ્ય વાણીનું સેવન કરીને-પ્રચાર કરીને ઉપજવી રહી છે, ત્યાં સમજી અને સત્યપ્રિય સંબંધી જનો મૌનનું જ સેવન કરે છે અને પ્રભુને પ્રાર્થના કરે છે કે આ કપાયનો ઉષ્ણ વીતરાગના શાસનમાં આવ્યો છે તે ઝટ વેદાર્ધી જય ને નવાં કપાય આદિથી થતા કર્મબંધનમાં સમાજ ન પડે એવી સહયુક્તિ આપ. શ્રીમત્ મહાવીર પ્રભુ વીતરાગ થયા પહેલાં 'ત્યાં મારાથી અરૂચિ થાય ત્યાં મારે ન રહેવું ઘટે' એમ ભાવી તેવા સ્થાનનો ત્યાગ કરતા હતા: તેમણે વીતરાગ થવાની તૈયારી માટે બાર વર્ષ સુધી મૌન સેવ્યું હતું—એવા મહાન ધર્મપ્રવર્તકના અનુયાયીઓ પૈકી કેટલોક લાગ વિશેષે કરીને મુંબઈ જેવી મહાન નગરીમાં મૌન એટલે વચનચુષિ તો દૂર રહી, પણ વચનસમિતિ જળગ્યા વગર પકાતકા બંદે જાય છે ત્યારે ધણાને એમ લાગે છે કે ગાંધી મિથ્યાપ્રધાપીઓનો સમૂહ આપણી સમાજમાં ધણો મોટો છે. કેટલાકને આ સ્થિતિ ભયાવહ લાગે છે અને તેથી શું જૈનત્વની નોકા ખરાબે ચડી છે? રખેને તે હૂબી જાય, વાતો તે ફૂલવાની છે યા ફૂલતી જાય છે એમ પણ કેટલાકને લાગે છે.

અમોને આવી ફૂલવાની વાતો ગમતી નથી એટલુંજ નહિ પરંતુ અમને તો તેમાં કંઈ જાણ્યતિનાં ચિન્હો દેખાય છે. નિરાશાવાદી થવાની જરૂર નથી. નિરાશાવાદી થઈએ તો ચૈતન્યવંતા થવાનું નથી. પણ એટલું તો સાથે સાથે ખરું છે કે આ જમાનોજ એવો છે કે તેમાં રહીને બહુ કળજવાળા થવાનું છે અને ખોટા પ્રચારની સાથે તણાયા વગર તેની સામે

મોરચો માંડી સાત્ત્વિક ભાવે પણ જોસથી ધસારો કરવાનો રહે છે. અસત્ અને અનુચિત સાથે અસહકાર કરી-તેની સામે લડી સત્ અને ઉચિતનું શોધન કરી તેને વળગી વિધાયક એવા સમાજના ઉદ્ધારનું કાર્ય કર્યા કરવાનું છે.

વર્તમાન સમય પૂર્વે પણ અનેક નિરર્થક અધ-કાર્યો થયા છે. નાની નાની બાબતને મોટામાં મોટું રૂપ અપાયું છે, તેથી પક્ષો-વાડાઓ-ગચ્છો-મત-મતાંતરો અખંડ અને નિરાધાર એવા વીર-શાસનમાં પડ્યા છે, અને એવી ભૂલો સમયે સમયે થતી ગઈ છે. તેવી ભૂલો ન થાય, થયેલી ભૂલોનું વિસ્મરણ કરાય અને સનાતન જૈન શાસનનાં સુસ્ત અનુયાયીઓ રહી શકીએ એ સમજી લેવા વર્તમાન જમાનો કહે-છે. રા. વિકારી નામના એક જૈન બંધુ જૈનના પૂર્વના અધકાર્યોનું નીચે પ્રમાણે ટુંકમાં આલેખન કરે છે:-

‘કાઈએ એકાંત ક્રિયામાંજ કબજ્યા, કાઈએ જ્ઞાન-માર્ગ સ્વીકાર્યો; કાઈએ મૂર્તિને આશરો લીધો, કાઈએ મુદપત્તીને. કાઈએ મુદપત્તીમાં દોરા ઘાલ્યાનો અને કાઈએ હાથપત્તી તરીકે રાખ્યાનો ધર્મો કર્યો. કાઈએ મેલાં કપડાંનાં વાંધા કાઢ્યા, કાઈએ પીળાં કપડાંનાં. કાઈએ દયા દાનનો નાસ કર્યો એટલે કાઈએ બાહ્યાદ્યવર્માજ મોક્ષવાસ નિશ્ચયરૂપે ધાર્યો. કાઈએ દહેરાં, મૂર્તિઓ, સંઘો કાઢનામાં મહાપુરુષ બતાવ્યું, કાઈએ પાટાસ્તવ, દીક્ષા-ઉત્સવ અને ચોમાસાના કાઠોત્સવમાં પોતાની મહત્તા ગાઈ; કાઈએ એક દિવસ આગળ સંવત્સરી ઉપજવી, કાઈએ બીજે કે ત્રીજે દિવસે પરુપણ્ય માન્યું; કાઈએ નવાવસ્થામાંજ કેવજ્ઞાન, સુનિપણ્ય માન્યું. કાઈએ પુસ્તકો, કપડાંઓ વગેરેના ગાંસડાંઓ બાંધી પોતાની માલિકીની ઉપાશ્રય, કબાટો, પેડી, પટારાઓમાં રાખ્યા-રખાવ્યા, કાઈએ કોડા શંખ વગેરેમાં સ્થાપના માની-મનાવી, કાઈએ એતા વગરનું ચલાવ્યું એટલે કાઈએ પૂલ બજારવામાં જ મોક્ષાનંદ માન્યો વગેરે.’

આ સમજો શબ્દો રૂપેજ પકડી ન લેતાં તેમાં રહેલ આશય વિચારવાનો છે. એટલે કે આમ અનેક મોટા પડેલા-તે પૈકી દરેક અમુક નયે ઉપયોગી અને મદદરતના હોય, પણ બંધી દૃષ્ટિએ વિચારતાં

તે સર્વ ઐકાંતિક ગણાય, અને તેથી જૈનના અને-
કાંતમાર્ગમાં તેનું સર્વથા સમર્થન ન થઈ શકે. સર્વ
ગચ્છગચ્છાંતરે થયા છે તેની ઉત્પત્તિ તપાસીશું તો
મૂળ કોઈ ઐકાંતિક વિચારનું-વિધિનું જૂઠું જોરથી
કરેલું પોષણ મળી આવશે. શાસન-ગેદ થયા ને તેથી
શાસનની ઊભલિન-નતા થઈ. આ શાસનની અવિ-
ચિન્નતા થાય એટલે કે બધાનું, સંગઠન થઈ અખં-
ડિત વીરશાસનના એકજ નીચે બધા આવી રહે
એવો સુધન્ય દિવસ આવે ત્યારે ખરો, પણ જે જે
કંઈ રિથિત છે તેમાં વિશેષ શીલુતા આપીને વિશેષ
તકા અને પક્ષો ન પડે એવી કાળજી તો સૌ
શાસનપ્રેમી સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકાએ રાખવી
પટે જ.

કાકા કાકેલકરના શબ્દો અને ઉલ્લેખવા યોગ્ય
હોય અને ઉતારીએ છીએ:—

‘આ કાંતિનો સંપ્રકાશ છે. આદર્શો ધડાય છે.
નહતું ધણું તોડવાનું છે. એની શાથે કેટલુંક સાચવવાનું
છે. તેજસ્વી ભવિષ્યકાળની ઝાંખી કરી તે સિદ્ધ કરવા
માટે અવિરત પુરુષાર્થ કરવાનો છે. હટ યાજી નય કે
કંઠાળી નય, અશ્રુજાળુ અને કે નિરાશ થાય એવા અદ્ય-
વીર્યનું એ કામ નથી આપો સમાજ આશાનિરાશાનાં
અરિહાસનમાં સપડાયો છે. આવે વખતે જોતાથી થાય તેણે
દૃઢતા કેળવી બતાવવી જોઈએ. દંડતા એ ચોપી વસ્તુ છે.
એટલે યુવાનોએ (કાર્યકર્તાઓએ) સડેલી મીમાંસા અને
સડેલા રસ્તાઓ નહિ શોધતાં સાચા રસ્તા અને આકાશ
ધવાએ પણ અજાનવા જોઈએ. જે રહિનાં જાંધેનો તેડો
તેનું જીવન આર્યત્વને હાલે એવું આદરણીય હોવું જોઈએ.
અજ્ઞાન, આળસ અને વિભાસપ્રિયતા એ ત્રણ ખાયા પર
સામાજિક સડો ઊભો છે. આ ત્રણે પણ તોડવા જોઈએ.’

૨ “ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં જૈન ધર્મ-ધ. સ.
પૂર્વે ૮૦૦ થી ઇ. સ. ૫૯૧ પરં”

ભાઈથી ચીમનલાલ જેયંદ શાહના ઉપલા મુનિ-
પૂર્વિદી-પીસીસ ગાળન અને અમારા ગયા અંકમાં
જણાવી ગયા છીએ. આજની આ નોંધમાં વાચક-
વર્ગને એ પુરતકનો થોડોક ખ્યાલ આપવા ધાર્યો છે.

ભાઈ શાહે એમના નિબંધમાં ઉત્તર હિંદુસ્તાનના
જૈનોનો પ્રભુ પાર્શ્વથી તે દેવર્ધિગણી ક્ષમાશ્રમણ
સુધીનો ઇતિહાસ તપાસ્યો છે, એટલે જૈનોના ઇતિ-

હાસની દ્રષ્ટિએ એની ઉપયોગિતા વિશે એ મત ન
હોય. દેવર્ધિગણી ક્ષમાશ્રમણ યા વલ્લભીની પરિપદ
પત્રીનો આપણો જે ઇતિહાસ છે તેને માટેનાં
સાધનો પુરતાં છે અને સુલભ છે, ન્યારે પરિપદ
પહેલાંની પરિસ્થિતિ માટેનાં સાધનોનો ઉપયોગ કર-
વામાં બહુજી વિવેક વાપરવાની જરૂર રહે છે અને
ઘણું ખર્ચ ગુરુવાઈ જવાય તેવું છે.

પ્રારંભિક નોંધમાં જૈન ધર્મ બાબત ચાલી
આવતી કેટલીક ગેરસમજોનો, તથા હિંદુસ્તાનના
ઇતિહાસની દ્રષ્ટિએ જૈનોના ઇતિહાસની ઉપયોગિ-
તાનો વિચાર કર્યો બાદ આ નિબંધના પ્રથમ પ્રક-
રણમાં પ્રભુ મહાવીર પહેલાંના જૈન ધર્મનો વિચાર
કરવામાં આવ્યો છે. આ બાબતમાં પ્રથમ તો મહા-
વીર સ્વામી પહેલાંના આ યુગના વેવીશ તીર્થંકરોનો
ઉલ્લેખ કર્યો બાદ પાર્શ્વનાથ પ્રભુની ઐતિહાસિકતા
વિશે વિસ્તારપૂર્વક ચર્ચા કરી છે.

પુરતકના બીજા પ્રકરણમાં પ્રભુ મહાવીર તથા
એમના સમયનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. આ
પ્રકરણના ચાર વિભાગ પાઠી નાંખ્યા છે. પ્રથમ
વિભાગમાં મહાવીર સ્વામીનો સમય, બ્રાહ્મણોની
સર્વોપરિતા, તથા દેશના ધાર્મિક તેમજ સામાજિક
ક્ષેત્રોમાં ચાલી રહેલા મંથનો એ બધાનું હીક સ્પ-
ષ્ટીકરણ કર્યું છે. પ્રકરણના બીજા વિભાગમાં મહા-
વીર સ્વામીના જીવન બાબત હુંકમાં થોડુંક લખ્યું છે
ન્યારે ત્રીજા વિભાગમાં જૈન ધર્મના મૂળ સિદ્ધાંતો
તથા એની કેટલીક વિશિષ્ટતાઓ બાબત જરા વિ-
સ્તારપૂર્વક સારી નોંધ લીધી છે. અંતમાં ચોથા
વિભાગમાં પ્રભુ મહાવીરના સમયથી જૈન સમાજમાં
પડેલા લાગણાઓનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે,
અને તેમાં દિગંજર-શ્વેતાંબરો બાબત કેટલુંક વિચા-
રવા યોગ્ય લખાયું છે.

ત્રીજા પ્રકરણમાં પ્રભુપાર્શ્વથી કે મોર્ચીના અંત
સુધીના સત્ત્વવંશમાં જૈન ધર્મનો કેટલો પગપેસારો
થયેલો તે બાબત કેટલીક ઉપયોગી વાતો કરી છે.
જૈન ઇતિહાસની દ્રષ્ટિએ આ પ્રકરણ હીક અજવાળુ
પાડે તેવું છે, અને ભાઈ શાહે કેટલાક જરૂરી સાધ-
નોનો ઉપયોગ કરવામાં મહેનત પણ હીક લીધી

છે. આની પંજીના બીજા ત્રણ પ્રકરણો પણ ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ એટલાજ ઉપયોગી છે. ચોથા પ્રકરણમાં કલિંગ દેશમાં જૈન ધર્મ એનો ઉલ્લેખ છે. આ પ્રકરણની ખાસ વિશિષ્ટતા એ છે કે ખારવેલ રાજાના હાથી શુશ્ર્વાના શિક્ષાલેખનો પુરાતા વિસ્તાર-પૂર્વક ઉલ્લેખ કરવા ઉપરાંત ઉદયગિરિ તથા ખંડગિરિ ઉપરનાં બીજા સાધનોનો પણ એમાં સમાવેશ કરી લીધો છે.

પાંચમા તથા છઠ્ઠા પ્રકરણમાં કુશાન તથા શુભ સમયનો જૈનોનો ઇતિહાસ આની જાય છે. આમાં મથુરાના શિક્ષાલેખો પિંગેરેનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આ ઉપરાંત સાતમા તથા આઠમા પ્રકરણમાં આ સમય સુધીના જૈન સાહિત્ય તથા જૈનકળાને પુરતો નહિતો ઠીકઠીક ન્યાય આપ્યો છે.

૩ નવા રેસી. જનરલ સેક્રેટરીઓ—રા.

ચીનુભાઈ લાલભાઈ સોલીસીટર શ્રીમતી કૉન્ફરન્સના રેસી જનરલ સેક્રેટરી નીમાયા પછી તેમની સાથે સહકારીપણે કાર્ય કરી શકે એવા શેઠ નગીનચંદ કરમચંદ પાટણવાળાની બીજા જનરલ સેક્રેટરી તરીકે નિમણૂક થઈ હતી. આ બંને પૈકી શેઠ નગીનચંદ પોતાથી નાદુરસ્ત તબીયતના અંગે કાર્ય બની શકે તેમ નથી એ કારણે ૨૭-૮-૨૮ ના પત્રથી રાજનામું આપ્યું તે આખરે ૨૦-૧-૨૯ ને રોજ રવીકારાયું. પછી રા. ચીનુભાઈ એકલ હાથે કાર્ય કરતાં આખરે તેમણે પણ તા. ૨-૮-૨૯ ના પત્રથી રાજનામું આપ્યું ને તે ૧૩-૯-૨૯ ના દિનની રેસિંગ કમિટીમાં રવીકારાયું. આની પહેલાંની રેસિંગ કમિટીની સભામાં શેઠ નગીનદાસની જગ્યાએ શેઠ છોટાલાલ પ્રેમજી ભંગરોળવાળાંની નિમણૂક કરવામાં આવી અને ૧૩-૯-૨૯ ના દિને રા. ચીનુભાઈની જગ્યાએ શેઠ રણછોડભાઈ રાયચંદ મોતીચંદ ઝવેરીની નિમણૂક કરવામાં આવી. સામાન્ય રીતે એવા રવેરા હતા કે એક શ્રીમંત આગેવાન અને તેની સાથે એક સુશિક્ષિત બંધુ એ રીતે બે સેક્રેટરીઓની નિમણૂક કરવામાં આવતી. પછી રા. મકનજી જે. મહેતા અને રા. મોતીચંદ ગિ. કાપડીઆ

એમ બે સુશિક્ષિત બંધુઓની નિમણૂક થઈ અને પછી રા. મોતીચંદ વિલાપત જતાં તેની બદલીમાં સુશિક્ષિતોમાંથી રા. મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી સોલીસીટરની નિમણૂક થઈ. પછી તે બંનેની બદલીમાં એક સુશિક્ષિત રા. ચીનુભાઈ સોલીસીટર અને શેઠ નગીનચંદ શ્રીમંત શ્રેષ્ઠીની નિમણૂક થઈ. હવે તે બંનેની બદલીમાં બંને શ્રીમંત આગેવાનોની નિમણૂક થઈ છે.

શેઠ છોટાલાલ પ્રેમજીએ તો અંગ્રેજી કેળવણી પણ કોલેજ સુધીની લીધી છે અને તેઓ બ્રાહ્મણ કાર્યવાહક છે. શેઠ રણછોડભાઈ પણ એક લલા અને સમજુદાર શ્રીમંત છે. આ બંનેના સહકારથી કૉન્ફરન્સની ઓફિસનું કાર્ય સાફ ચાલશે એમાં શંકા નથી. શ્રીમતી કૉન્ફરન્સમાં સમાજસેવા બહુ મોટા પ્રમાણમાં કરી શકાય એવી શક્યતા ભરેલી છે. તેની દ્વારા અનેક કાર્યો સંધને ઉપયોગી થાય તેવાં કરી શકાય તેમ છે. રા. મોહનલાલ સોલિસિટરે પોતાની કારકીર્દિમાં જખરો પત્રવ્યવહાર કરી અનેક કાર્યોના ઝીણવટથી અભ્યાસ કરી યોગદાન ભર્યું છે. ઉપન્ય કરી હતી અને તેમાં રા. મકનજીભાઈ બેરિસ્ટરનો જખરો સહકાર હતો અને તેથી તે બંને બંધુશ્રીના સમયમાં સાફ પ્રચારકાર્ય વગેરે થયું હતું. નવા સેક્રેટરીઓ એ બધા કાર્ય પર નજર ફેરવી જઈ અણઉકલાયેલા જૂના પ્રશ્નોને ફરી ચેતવશે, નવા ઉભા થયેલા પ્રશ્નોને શાંતિ અને સંપન્નપૂર્વક છણી તેનો તોડ કાઢશે અને કૉન્ફરન્સ ઓફિસને ગમે તે ભોગે નલાવી તે દ્વારા ન્યારે સંભોગે અનુકૂળ થાય ત્યારે તેનું અધિવેશન ભોલાવવા પૂરી જહેમત લેશે એમ અમે ધર્યોશું. કૉન્ફરન્સના સભાગૃહે આપણને યોગ્ય મંત્રીઓ મળ્યેજ જાય છે. એકની બદલીમાં બીજા લાગક મંત્રી ગમે છે એ સારા લાવિષ્યની આગાહી છે.

૪ વિદેશમાં 'જૈનવસતિ'—હવે આ દેશની એવી સ્થિતિ થઈ છે કે તેના વાસીઓને વિદેશ સાથે સંબંધ અને પરિચય રાખવાના તથા તેની મુલાકાત પણ લેવાના પ્રસંગો લીધા વગર છૂટકા

નથી. પૂર્વે પણ જૈન તેમજ બીજા ધર્મના વ્યાપારી-ઓએ સમુદ્રપ્રયાણ કર્યાના દાખલા ઘણા છે. અનેક જૈન કથાઓમાં-રાસમાં તેનાં વર્ણનો આવે છે. શ્રીપાળ રાજાનો રાસ તો ઘેર ઘેર વંચાય છે-તે શ્રીપાળ રાજાનીએ સમુદ્રપ્રયાણ કર્યું હતું. હવે પૂર્વનાં વહાણો કરતાં વધુ સહીસલામત સમુદ્રવાયા થઇ શકે તેવાં આગબોટ આદિ સાધનો થયાં છે: દેશનો વ્યાપાર આ વિદેશી સરકારની હકુમતમાં વિદેશના વ્યાપારની ગતિપર અવલંબે છે. જૂદા જૂદા ધંધા અને શિક્ષણની લાઇનો પરદેશમાં હોવાથી ત્યાં તે સાધવા માટે પણ ગયા-વગર છૂટકો નથી. અનેક જૈન ગ્રંથોનીઓ અને જૈન વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં ગયા છે અને જતા જાય છે. હવે વિદેશગમનનો પ્રતિબંધ જે થોડાં વર્ષો પહેલાં દષ્ટિગોચર થતો હતો તે રહેલો નથી. બંગાળના જૈન બાણીઓમાં પણ થોડુંક અ્યાં તેવો પ્રતિબંધ ક્યાંક રહેલો સહેલો હતો તે બાણી પૂરણુચંદ નંદાર આદિના યુગ પ્રવાસથી દૂર થયો છે.

વાણીઆને વ્યાપારથી લક્ષ્મી મેળવવાનું લક્ષ્ય હોવા છે, ને તે મેળવવા ગમે ત્યાં જવું પડે તો ત્યાં જઈ વાણીઓ લઈ આવે. વિદેશે વસતિ લક્ષ્મી:એ વાત ચોક્કસ છે. તેથી વિદેશમાં જઈ અહીંના કારીગરો જે સસ્તા મજૂરીના દરથી ઉચી જરી-ભરતની યા બીજી કારીગરીની વસ્તુઓ તૈયાર કરી આપે છે તે તથા બીજી બનાવટની ચીજો માટે ત્યાં દુકાનો રાખી સારી કમાણી કરી શકાય તેમ છે અને તે દ્વારા આ નિર્ધન થયેલા અને ઉત્તરોત્તર થતા જતા દેશમાં તે ધન લાવવું ધટે છે.

આ સર્વ સ્થિતિમાં વિદેશ ગયા વગર છૂટકો-ગતિ નથી, પણ વિદેશમાં હિંદીઓ માટે રહેવા વગેરેની સગવડો બેઠતા પ્રમાણમાં નથી તેથી કલકત્તાના પ્રસિદ્ધ રોડ બીરલાએ હિંદુઓ માટે 'આર્મ'બુવન' એ નામનું એક મકાન લંડનમાં બોણું છે અને તેમાં ઘણી સગવડતાઓ હિંદુઓ માટે કરી આપી છે. ત્યારપછી પારસીઓએ પણ હમણાં તાજેતરમાં Zoroastrian House એ નામનું નિવાસસ્થાન લંડનમાં ઉઘાડ્યું છે ને જેની ઉદ્ઘાટન કિવા તેમના

ધર્મગ્રંથો દસ્તુર ધાલાએ કર્યાના સમાચાર પ્રકટ થયા છે. પારસીઓ નિરામિધી નથી તેમજ બધા હિંદુઓ તેવા નથી, ત્યારે જૈનો મંપૂર્ણરિતે નિરામિધી છે. તેમને માટે વિદેશમાં ઘણી અગવડતાઓ છે; છતાં તેઓ તે વેડીને જૈનત્વ પળાય તેટલું પાળે છે. આવી વસ્તુસ્થિતિ વિચારીને એતો કળ્પ કરવું પડશે કે અહીંના શ્રીમંત જૈનોએ લંડન, પારીસ, બર્મિંગ આદિ જૂદી જૂદી મહાન વિદેશી પ્રજાઓનાં પાટનગરોમાં જૈનો માટે 'વસતિ' કરી આપવી ધટે. થી જિનવિજયના શબ્દો તેમના લંડનના પત્રમાં જૈનયુવના ગત અંકમાં પૃ. ૪૦૭ મે પ્રકટ થયા છે તે અહીં પુનઃ ઉતારીએ છીએ:—

‘આજણ દેરાવાળા જે ધર્મચુરત બાઈઓ દેશમાં સલાવતો અને સામીવચ્છો કરી કરી જેમ હલાવો લેવામાં આનંદ અને પુણ્ય માને છે તેમ જો આ દેશમાં કોઈ એકાદુ’ શબ્દ બોજનાતથ સારા પાયા ઉપર સ્થાપે તો તેમાં કેટલું પુણ્ય અને તેની સાથે દેશસેવા સાધી શકે છે !

આથી 'જૈન વસતિઓ' વિદેશમાં રથશે રથશે થાય તો અનેક જૈનો વિદેશમાં જવા લક્ષ્યાય અને પોતાનું નાનું સરખું 'Colony'—સંસ્થાન જેમ જૈનોએ પારિસમાં પ્રાપ્ય કર્યું છે તેવું દરેક રથશે થાય અને પછી જૈન દેરાસરો-ધર દેરાસરો પણ સ્થાપિત થાય. એ દ્વારા જૈન ધર્મ-દર્શનની ખૂબીઓ વિદેશીઓસાં વિસ્તારી શકાય. બીજું જે ક્યાંક ઉલ્લેખ પરદેશગમન કરનારા જૈનોને માટે થાય છે કે તેઓ દાર માંસ આદિ 'અભક્ષ્ય' પદાર્થો સેવે છે, તેવો ઉલ્લેખ કરવાનો પ્રસંગ કોઇને આવશે નહિ.

૫ 'જૈનોના ઘેર પણ દાર ને ઈંછાં ખવાય છે ?—એક મુનિએ પોતાના વ્યાખ્યાનમાં કેટલીક બાબતો જણાવવા સાથે જે વક્તવ્યે કર્યું તે તેમની પત્રિકામાં પ્રકટ થયું કે 'આજે સારા ઘરે પણ અભક્ષ્ય અપેવનો વિચાર નથી. જૈનોના ઘેર પણ દારના શીશા અને ઈંછાં ચટણીની જેમ ખવાય છે' આ વક્તવ્યથી ચારે બાજુ ખજલખાટ થઇ ગયો. અનેક સજાઓ ભરાઈ, અનેક ઠરાવો પસાર થયા,

અનેક અર્થપત્રો વર્તમાનપત્રોમાં આવ્યાં, અનેક ઉદ્દેશિકો તીકલ્યાં.

આ પરથી અનેક વિચારો પ્રકટ થયા છે કોઇ કહે છે કે ‘આવું ભયંકર કથન કરી જૈન જનતા પર એક નર્થો બોમ્બ ફેંક્યો છે. જે ધર્મમાં બટાટા અને રતાળ ખાવા એ પણ પાપ મનાય છે, જેમાં સંયમ એક મહા સિદ્ધાન્ત મનાયો છે, તે ધર્મના અનુયાયીઓ ને ઈડા ખાતા થઇ ગયા હોય, તો ખરેખર એમ કહેવું જ નોંધવું કે એ ધર્મ હવે રસાતાળ જવાની તૈયારીમાં છે. જગત પર એવું અસ્તિત્વ હવે મહેમાનગીરી જેવું છે. થોડા કાળનું જ છે’ કોઈ કહે છે કે ‘આવું કથન આખી જૈન કોમની બદનામી-નાશેથી કરનાર છે, માટે એવું કહેનાર પર કોટમાં ‘હેરોશન’ કેસ કરવો નોંધવું, કોઇ કહે છે કે “તે જે કથન થયું છે તે આગળ પાછળનો સંબંધ જોતાં અનાયદેશમાં જઈ લાન ભૂલી જે કોઇ વાપરતા હોય તેનેજ ઉદેશીને થયું છે. બધા જૈનોને કે ઘણા જૈનોને તે લાગુ પડતું નથી. કારણ કે તેમાં જણાવ્યું છે કે ‘આયદેશમાં પાકેલા હિંસા વધારવા પ્રયત્ન કરે છે. અહીંથી લાં જઈ આવી નકલી બની પાપની ક્રિયાઓનો પ્રયાસ કરે છે.” કોઇ કહે છે કે જૈન દારૂ ને ઈડા ખાતાજ નથી.’

આના સંબંધમાં અમે જણાવીશું કે બધા જૈનો ઈડા ખાતાં થઇ ગયા નથી, ને ધર્મ રસાતાળ જવાની તૈયારીમાં નથી; આખી જૈનકોમને માટે ને કહેવામાં આવ્યું હોય તો તે માટે કાયદાની નજરે આખા વર્ગ (class) પર આક્ષેપ તે ‘હેરોશન’ થઇ શકતું નથી એમ કોઇપણ સામાન્યરિતે કાયદો બાબતે કહી શકે તેમ છે, તેમાં ‘એડવોકેટ જનરલ’ની સલાહ કે અભિપ્રાય લેવાની જરૂર રહેતી નથી. બધા અનાયદેશમાં જઈ આવનાર જૈનો અગત્ય ખાય છે એમ પણ નથી, તેમ બધા આ આયદેશમાં રહેનારમાંથી કોઈપણ અલક્ષ્ય સેરતા નથી એમ પણ નથી. અમદાવાદના આખકારી ખાતાના અંદેવાસો (રીપોર્ટ) જોવામાં આવશે તો દારૂ પીનારમાં કોઇક જૈનો પણ આવી જાય છે એવું જણાશે.

તો પછી આટલો બધો કોલાહલ શા માટે? એ પ્રશ્નના જવાબ માટે ઈડા ઉતરતાં એમ લાગે છે. તે કથન કરનારે જે જનતાના શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યો છે તે બહુ સારા અર્થવાહી અને સ્પષ્ટ-શબ્દો નથી. દારૂના શીશા દારૂ પ્રવાહી હોઇ પીવાય પણ ખવાય નહી, ઈડા પણ ચટણીની માફક ખવાતા નહિ હોય. ચટણી શબ્દ દારૂ કરેલી ઉત્પેક્ષા બરાબર નથી જણાતી, ‘જૈનો’ એ શબ્દ પહેલાં ‘કોક’ એ શબ્દ મૂકવો જોઈતો હતો. બોલવા કરતાં લખાણમાં વધુ કાળજી રખાય તે રાખવી ઘટે, વળી લોકો સામાન્ય નજરે જોનારા ને વાંચનારા, તેઓ કંઈ સાક્ષર નથી હોતા, કે જેઓ બરાબર પૂર્વાપર સંબંધ, કારક, વિલક્ષિત, વિગેરેપર પૂર્ણ વિચાર કરી નિર્ણય પર આવે. જે કથન કહેવામાં આવ્યું તે સામાન્ય જનતાની સમક્ષ કહેવામાં આવ્યું હતું, નહિ કે સાક્ષરોની સમક્ષ. આથી સાક્ષરોના મત સામાન્ય લોકોને શું કામ લાગે? બહુતો ‘સામાન્ય’ લોકો તેવું કથન કરનારને કહે કે આપ આપની સહી સાથે ખુંલાસો બહાર પાડો એટલે તેનો નિકાલ આવે. આવું સહી સાથે બહાર પાડવાનું પણ તે ખુનિએ સ્વીકાર્યું હત તો વધુ યોગ્ય થાત અને તેમાં તેમનો સરલસ્વભાવી ગુણ પરખાત.

આના જેવું કથન આવી પહેલાં મહાકવિ નાનાલાલે તા. ૧૬ મી જુન ૧૯૨૯ ના દિને ભાવનગરમાં ‘કાન્ત’ની જયંતીના પ્રમુખપદે વ્યાખ્યાન આપતાં કર્યું હતું. તે સંબંધી પારાગ્રીએ પ્રમાણ છે:—

“પહેલું શબ્દ એમને ૧૮૯૨ માં વાળ્યું. એમણે પ્રીત્ત-શાસન સ્વીકાર્યું. એટલે સર્ગાએ, સ્નેહીએ, ન્યાયીશાએ એ જોગનો પરિત્યાગ કીધો. ધર્મચુસ્ત પ્રાચીનપક્ષવાદી એવે અવસરે બદ્ધિબ્ધ કરે એ સ્વાભાવિક ને સહમત્ય એવું છે. પણ આતો ઘરાની ચ્હારીદી સેવનારે મણિમાઈનાં ચ્હારીદી તત્ત્વાં; કેરીની-પેટે ઈડાં ચૂસનારે મણિમાઈ સંજાએ એક રોતરત્યે એસી પાણી પીવા ના પાડી; પ્રીત્તીઓનાં મધમાંસની છીટ નથી એમણે મણિમાઈના ધરના અનુસાર કહ્યાં. સંસારનો દોંગ મણિમાઈ ને પ્રવક્ષ થયો. એ બદ્ધિબ્ધ કરતાં સમાતતતને નામે આપણા સંસારે પ્રવર્તતો દોંગ મણિમાઈને વધારે સાવતો.” સુજરાતીની સાહિત્યપત્રિ તા. ૩૦-૬-૨૯.

આમાં આપેલ શબ્દો ને ઉત્પ્રેક્ષા આદિ ઉપ-
રોક્ત મુનિકથન સાથે સરખાવા યોગ્ય છે. વળી તે
મુનિને આ કવિનું વ્યાખ્યાન વાંચવામાં આવ્યું હોય
ને તેનો ભાવ મનમાં રહી ગયો હોય એ ખનવા
જોગ છે. ગમે તેમ હો! ગમેને તો આપું કથન
જરા થોડા સ્પષ્ટીકરણવાળા શબ્દો સહિત થયું હોત
તો વધારે સાહે થાત એમ લાગે છે. વળી તે કથન
પરથી પણ આખી સમાજે એ બોધ લેવાનો છે કે
તેવી યદી જરા પણ ધર કરી ન જાય અને જ્યાં
જ્યાં ખૂલે જોગ્યે તેવી સ્થિતિ હોય તેને દૂર દુશ્મની
તેનું નામ નિશાન ન રહે તેમ દરેક સ્થળના સંધિ-
મુનિમંડળે કરવું જોઈએ. માન કોલાહલ કરવાથી કે
અંધ ધર્મજનનથી સરવાતું નથી. અમલી કાપું કસો,
દોષને દેખી શો, દરેક દોષ જ્યાં જોઈએ-તોડવા
જોઈએ. અનાયદેશમાં જનરમા અનાય દોષ ન
પ્રવેશે તે માટે વિદેશમાં નૈનવસતિએ-નૈનાલથો
સ્થાપવાનું અમે ઉપર જણાવી ગયા છીએ.

૬ દીક્ષાનો પ્રશ્ન—નવ વર્ષના એક બાલકને
દીક્ષા આપવાનો પ્રસંગ આવનાં જનમનમરના સંધિ
તે બાલકની આગા-સંમતિ ન આપી એટલે તેને
દીક્ષા અમદાવાદમાં આપવામાં આવી એ હકીકતે
ઉપરવર્ણન જન ચેતાગર મુર્તિપૂજક કોમમાં પડ્યું
છે, અને તેવી દીક્ષા યોગ્ય કે અયોગ્ય કહેવાય તે
સંબંધી ચર્ચા પૂરે જોસથી ઉપડી છે. આવી ચર્ચા
પહેલાં પણ થઈ હતી, પણ આટલા શીરમકેર અને
જોસપૂર્વક થઈ હોય એવું યાદ નથી. તે સવાલ
માત્ર મુનિમંડલનોજ છે એમ નથી પણ શ્રાવક-
મંડલનો પણ છે. કારણ કે તે મંડલમાંથીજ તે
દીક્ષા લેનાર દીક્ષા લાભ મુનિપદ ધારણ કરે છે
અને મુનિપદ લેતાંજ તે શ્રાવકમંડલનો વંદનીય બને છે.

‘સાધુ’ એ પદ જેવું તેવું નથી. શ્રી પંચપરમેષ્ઠી
‘નવકાર’ મહામંત્રમાં પણ તમો લોણ રાજ્ય સાદુર્ગ-
એટલે લોકમાં સર્વ સાધુઓને નમરકાર એ પદથી
તેને સ્થાન મળ્યું છે. ભાગવતી દીક્ષા પરમકલ્યાણનું
ભાગ્ય છે એમ સમજવું ગર્વ સ્વીકારે છે. સાધુ
અને સાધુદીક્ષા એ મહત્ત્વનાં અંગો હોઈ તેની અંદ-

રની જવાબદારી પણ મહાન-મહતાવાળી છે. આ
જવાબદારી સંપૂર્ણપણે ખ્યાનમાં રાખી સાધુપદને
યોગ્ય એવી તૈયારીઓ દીક્ષા લેનાર તેમજ દેનાર
બંનેને માટે શાસ્ત્રકારે કરમાવી છે. એ સર્વને તથા
હાથના દ્રવ્યક્ષેત્ર કાળનાવને અનુસરી જે સમયાનુ-
સારી આવસ્થક ધર્મ હોય તે સ્વીકારવો થયે. માટે
આ દીક્ષાને સવાલ જેટલો જણાય તેટલો-વધુમાં
વધુ જણી તેના મન્યન રૂપે તેના નિયમો બરાબર
અમલમાં મૂકી શકાય તેવા ધ્યાન લેજો.

એક સાંપ્રત વિચારવંત ભાઈ કહે છે કે ‘દીક્ષા
જેટલે આત્મા અને કર્મનો અનંતકાળથી સંબંધ
છે તે કર્મની સત્તાને ઉપશમાવવા કે ક્ષય કરવાની
અવિરતપણે મન્યા રહી આત્મભાવને પ્રાપ્ત કરવાની
નિર્મળ સાધના. દીક્ષા જેટલે દ્રવ્યક્ષેત્રકાળભાવને
અનુસરી શાસ્ત્રાગ્રામે અનુકૂળ રીતે વર્તી માનવજીવન
અને સાધુમત પાળવાની જીંદગીની અખંડ પ્રતિજ્ઞા.
દીક્ષિત સાધુ એટલે એકભાવ પૂર્ણસંવર આત્મો-
લ્લાસ અને અજેદશ્વિ સાથે વિશ્વપ્રેમ આરાધવારૂપ
અહિંસાધર્મ, ત્રિકાશાખાધિત સત્ય, તીર્થંકર ગુરુ અને
જીવની આત્મવગર પરવરણ ન થઈ શકે કરવા રૂપ-
એક ક્રિયા ન કરવારૂપ અદત્તવ્રત, ને સેવનાર,
વિચાર, વાસના વિકલ્પો એ વગેરેથી પરભાવમાં
પ્રવર્તનારૂપ અમલકાર્યને મનવચનકાર્યાથી ત્યાગનાર
અહાચારી તથા આત્મધન સિવાય સર્વ વસ્તુ વિના-
શી છે એમ ધારી મૃત્યુભાવને ત્યાગનાર સંપન્નો-
અદિચન વતધારી; દીક્ષિત સાધુ એટલે હું છું તારું
મારું એ કુલ્લક વાસનાને બુલી જ્યાં કાશીશ કરેતો
અથવા તેને બુલી ગમેશે એક પૂજ્ય આત્મા; અને
અનેક આત્માઓ પ્રલક્ષરૂપે જૂઠા જૂઠા દેહ મધ્યે
ખીરાજીત છતાં નિશ્ચયનયના પરિણામરૂપ એ જાણ
ના અંતરભાવમાં રહેલા આશયને પ્રગટપણે સેવતો
ધીમાન પ્રજુ મહાવીર દેવનો શિષ્ય; આત્મવાદ માન-
પ્રવાદ કર્મ-ક્રિયા અને લોકના સ્વરૂપને જાણનાર
આત્મવિદ મહાનુભાવ, માનયુક્ત ભાગ્યુર્ણ નિર્મળ
પણ સચેતન જગત્ત્રાનુભૂતિ અને વિશ્વપ્રેમ દિવ્યદષ્ટિ
દૃઢ સંકલ્પ શક્તિથી જગતના વિશ્વસોને જોઈ
હસનાર એક મરત યોગી.

આવી દીક્ષા મેળવી ખરા સાધુ બનવા માટેના પૂરો અભ્યાસ, સદાચાર, વ્રતાચરણ વગેરે તૈયારીઓ તે દીક્ષા લીધા પહેલાં થાય તો-દીક્ષાહં મનીને દીક્ષા લેવાયતો તે લેનારને, દેનારને તથા સંબંધે ગૌરવ અને મહત્તા અર્પનાર સાલનું-કલ્યાણનું કારણ થાય એમાં કંઈ શક નથી. આવી તૈયારીઓ માટે 'ગૃહકલ્પ' 'મુનિશાળાઓ' ખરા મુનિ ઉત્પન્ન કરવાની શાળાઓ મુનિમંડલ કાઢે એ વિશેષ અભિનંદનીય છે. અગ્રે દીક્ષા સંબંધી શાસ્ત્રો-પૂર્વાચાર્યોની કૃતિઓ શું કહે છે તેનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો છે ને તેના આદિ પ્રયાસ રૂપે 'દીક્ષા-મોમાંસા' એ નામથી લેખમાળાનો એક ભાગ આ અંકમાં આપ્યો છે, અને હવે પછી આપવા વિચાર છે. શ્રી સાગરાનંદચરિત્ર તરફથી દીક્ષા સંબંધીનું એક ચોપાનીયું નીકળ્યું છે અને હવે પછી 'દીક્ષાપ્રકાશ' નામનો એક વિસ્તૃત ગ્રંથ તેમના તરફથી બહાર પડનાર છે, પાઠ્યુમાંથી પવિત્ર-દીક્ષા નામની એક નાની ચોપડી પ્રકટ થઈ છે, જામનગરથી પંડિત હીરાલાલ હંસરાજ તરફથી એક ચોપાનીકું પ્રકટ થયું છે અને એ રીતે સર્વ વિદ્વાન મહાશયો પ્રકટ અપ્રકટ શાસ્ત્રમાંથી દીક્ષા સંબંધીનું જે જે કંઈ વક્તવ્ય છે તે બહાર પાડે અને તેથી સમાજના આ દીક્ષા સંબંધીના મહાન પ્રશ્નો તોડ નીકળે એ અતિ આશ્ચર્ય છે. ઉપરિચિત થતા સામાજિક અને ધાર્મિક સવાલોને દાખ્યા રાખવાથી અત્યારે દેખાતાં અનિષ્ટ દૃશ્યો નજરે પડે છે, માટે તેનો ઉકેલ કૃષ્ણ છૂટકો છે.

૭ અર્ધ ધર્મજાનુન અને વિચારની અસહિષ્ણુતા-આ એક જાતનો રોગ-માનસિક રોગ છે. તેથી મન અસ્વસ્થ રહે છે અને ચાલન-જનોમાં તેથી ભયંકર અસર થાય છે. તે રોગને નાશ થવો ઘટે-કરવો ઘટે. કઈ રીતે થાય એ એક બારી પ્રશ્ન છે. સારા વિચારકો એ કહે છે કે એવી મનોદશા બદલાવવા માટે સુશિક્ષણનો પ્રચાર એ ઉપાય છે. સામાન્ય જનનામાં સર્વત્ર તેનો પ્રચાર એકદમ થઈ જાય એવી સ્થિતિ નથી તે માટે મક્ત અને દુર-અપાન શિક્ષણનો કાયદો સરકારે કરી અમલમાં ચૂકવે

ઘટે પણ તેનો અમલ તે વિદેશી સરકાર ત્યાં સુધી તેના પર કરજ નહિ પડે ત્યાં સુધી નહિ કરે તેથી ત્યાં સુધી રાહ જોઈ શકાય તેમ નથી. તેની સામે વિચારકોએ સંયમપૂર્વક વિધાયક-પ્રતિપાદક વિચાર અને કાર્યના ધોધ ઉઠાડવા જોઈ શિ-એવા ધોધ disinfectant ની ગરજ સારશે. આલેખોની સામે આલેખો તેવીજ ભાષામાં કે તેના જેવી રીતે દેવવાથી દેપ અને ઇ-ધ્યામાં વધારો થાય છે તેથી તેવા આલેખો કરવાની સામે અમારો વિરોધ છે. સમજી સત્પુરુષોએ તો ચાંત અને સ્વસ્થ મન રાખી સહન કરવું જોઈએ અને પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરવી ઘટે કે આવા અસ્પર્શ દેહકતા ગંધીય આલેખો દૂર થાય.

આધરીશ વીર મેક્કલોનીના છેલ્લા શબ્દો એ હતા કે This contest on our side is not of one of rivalry or vengeance but of endurance. It is not those who can inflict the most, but those who can suffer the most will Conquer.

—આ અમારી લડાઈ હરીફાઈની કે વેરની નથી, પણ સહનશીલતાની છે. જેઓ સૌથી વધારે પા મારી શકે તેઓ વિજય નહિ પામે પણ જેઓ સૌથી વધારે સહન કરશે તેઓ વિજયવાદા પહેરશે.

આની સહનશીલતા એ એક જાતનો પરિપક્વ છે-એક જાતની આંતરિક તપશ્ચર્યા છે. તપશ્ચર્યાનાં શુણ્યાન જૈનધર્મે બહુ ગાથાં છે. તપસ્વીની સામે વિરોધીઓનો વિરોધ ગમે તેટલો પ્રયત્ન હોય છતાં તે તપસ્વીને સ્પર્શતા નથી અને તપસ્વીની તપશ્ચર્યા તે વિરોધીઓમાં રહેલા વિરોધને બાળી ભસ્મ કરે છે અને તેથી તે વિરોધી પણ મિત્ર બને છે.

આજકાલ છૂટથી છપાતાં ને વહેંચાતાં અસ-ભ્ય ભાષા અને અસત્ય હરીફતોથી મિથિત ચોપા-નીઆંઓ આ ચોમાસામાં ચાગશીઆની માફક મુંબ-ધમાં ઉભરાઈ ગયાં છે ને ઉભરાય છે. અનેકને ન જાજતા શિરપાવો અપાયા છે અને અપાતા જાય છે. વ્યક્તિગત વેરના પોપણ માટે સમાજની અંદર પડેલા બની અસહિષ્ણુતા વધતી જાય છે. છત્રાઝવી, મુઝામુઝી, મારામારી પણ ક્યાંક ક્યાંક દેખા દે છે. એકે કુટુંબમાં લુહા લુહા રાગ થયા છે. આવી સ્થિ-તિના નિમિત્તબૂન જે હોય તે કદરત પાસે પોતાને

માટે શું કરાવવા ઇચ્છે છે એ કહિ. તેમણે વિચાર્યું છે ? ખીજ સમાજોમાં જૈન સમાજ માટે અને જૈન સાધુઓ માટે હાલ શું કહેવાય છે અને કહેવાશે તેનો ખ્યાલ તેમણે કર્યો છે ?

આ વાતાવરણ દુઃખમય છે-વેદના ઉત્પન્ન કરે તેવું છે. તેના ઉત્પાદકો સારું ક્ષણ કાઢે એમ અમો માનતા નથી. ગ્રામાણિક મતબદ્દે હોય તેનો ગ્રામાણિક સાધનોથી ઉકેલ કરવો જોઈએ-વચનગુપ્તિ ન હોય તો વચનસમિતિ રાખી રખાણી સમતાભાવે-સાત્ત્વિક ભાવે વિવાદગ્રસ્ત પ્રશ્નોની ચુંચ કાઢી નાંખવી ધરે. બાકી જે રચનાત્મક કાર્યમાં થકા રાખે છે તેમણે તો તેવું કાર્ય ધપાવ્યેજ રાખવું જોઈએ-પછી તે પૂર્વોચ્ચારોના પુસ્તક પ્રકાશન રૂપે, જૈન ઇતિહાસનાં સાધનો બહાર પાડ્યા રૂપે અને સાહિત્યની સેવા કરવા રૂપે માનવજીવન કેમ ઉત્તમ વહન કરી શકાય તે માટેના સતત ઉપદેશ આપવા કે લેખ લખવા રૂપે વગેરે ગમે તે રીતે હોય; તે વિધાયક કાર્ય કર્યું રાખવાથી સ્થાયી ફસોડ છે.

૮ શ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી અને 'ખરતર વસિ'નો પ્રકર:-શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થ સમસ્ત જૈન શ્વેતામ્બર મુર્તિપૂજક સમાજને માન્ય વંદનીય છે. તેની ઉગમવંશતામાં તથા તેને City of Temples ખનાવવામાં જૈનોએ પુષ્કળ-દ્રવ્ય ખર્ચ્યું છે. 'ખરતર વસિ' એ નામનું મંદિર ત્યાં હતું અને છે એ વાતની સાખીતીઓ ઐતિહાસિક સાધનો પૂરી પાડે છે. શ્રી હીરસૌભાગ્ય કાવ્યમાં 'જગદ્ગુરુ' શ્રી હીરવિજય સુરિ શ્રી શત્રુંજયની યાત્રાએ ગયા ત્યારે દરેક મંદિરનાં દર્શન કર્યા હતાં.

તત: રત્નરામિનાં વસતિમન્થુપેતય પ્રમુ:

સ્વવાસત ફાગતં રચનયત્રિ નમ્સ્તિથરં ।

સરાજિમિતિનં દુરુરચ્ચતુરિકાં પુનર્નમિનો

નિમાલ્ય જિનપુંગવાનિહ તમામનંસીનુદા ॥

—સર્ગ ૧૬, શ્લોક ૪૮.

—ત્યારપછી એટલે રૈવાતતાર-વસ્તુપાલ વસતિમાં જિનપતિને નમન કર્યા પછી પ્રમુ હીરવિજયસુરિએ ખરતર (ખખાયેલું ખરહન છે તે ચોખ્ય નથી) નામની વસ-

તિમાં-ખરતર વસતિ-ખરતર વસિ (ટીકા. ખરહત ? એ નામ જેનું છે તે વસતિ-ખરહત ? નામના વ્યવહારિએ પોતાના નામથીજ ખનાવેલા પ્રાસાદમાં) કે ને વસતિ જણે નનીશ્વર દીપણ પોતાના સ્થાનમાંથી ચડી આવ્યા હોય નહિ એવી રચનાત્મક છે ત્યાં આવેને રાજમતિ સહિત નેમિતી રચના ચાતુર્ધર્મી શેઠાતી ચતુરિકા-ચોરી'ને જોયને ત્યાં એટલે ખરતર વસતિમાં હર્ષથી જિનપુંગવાને નમસ્કાર કર્યા.

ખરતરને બદલે ખરહત જો કવિએ લખ્યું હોય, અને તેના પર કવિએ રવેપદ્ય ટીકા કરી છે તેમાં ખરહત નામના વેપારીએ તે પ્રાસાદ બંધાવ્યો' છે એમ જણાવ્યું હોય તો તે તપાગચ્છના હોવાથી એક વિરોધક દષ્ટિએ લખ્યું સંભવે છે.

આવક કવિ ઋપજહાસ તપાગચ્છના અનુયાયી હતા તેણે હીરવિજય રાસ સં. ૧૬૮૫ માં રચ્યો તેમાં કહેલ છે કે:-

ખરતર વસદીમાં જામિ આવે, ભાવે પ્રભુખી જિનશુભાવે' બિ સિ' (૨૦૦) બિંબ મન ભાવે હો:-

શ્રી હીરવિજયજી સં. ૧૬૫૨ માં સ્વર્ગરેષ થયા પછી તે ખરતર વસતિમાં પાસે ચોમુખ મંદિર (ખરતર ગચ્છના) અમદાવાદના (દશા) પોરવાડ શો-ગચ્છના પુત્ર રૂપજી સંઘવીએ બંધાવ્યું યા જીણોદ્ધાર કર્યો. તેની પ્રતિષ્ઠા ખરતર આચાર્ય જિનરાજસુરિએ કરી સં. ૧૬૭૫. અને ત્યારપછી સમકાલીન કવિ સમયસુદરજીએ સં. ૧૬૮૬ માં શત્રુંજય રાસ રચ્યો તેમાં જણાવ્યું છે કે:-

વંશ પોરવાડે ખરતરો એ સોમજી રાહ મહાર, રૂપજી સંઘવી કરાવીયો એ ચોમુખ મૂલ ઉદ્ધાર. શ્રી જિનરાજ સુરીશ્વર એ ખરતરગચ્છ ગણુધાર, સ્વહારે જોણે પ્રતિષ્ઠા કરી એ શુભ દિવસ શુભ વાર. ચોમુખ પ્રતિમા ચરચોયે એ ભમતીમાંહે ભક્તો બિંબ, પાંચે પાંડવ પૂજ્યે એ અહલુદ આદિ પ્રદંબ. ખરતર વસદી ખાંતું એ, બિંબ જીહાં અનેક, નેમિનાય ચોરી' નયું એ, ટાહું અલગ હલેગ.

સં. ૧૮૪૦ માં તપાગચ્છના અમૃતવિજયે રચેલ વિચલાચલ તીર્થ'માલામાં પણ જણાવ્યું છે કે:-

ખરતર વસદીની બારીયે' એ પહેલું શાંતિમવન, બહુતેર જિનશુ વંદીયે' એ ચોવીસપદા વન,

પાસે' પાસ જિનેસદ્ધિએ ગેહા બુવનમચાર,
ચાલીસાદો એક તેહમાં એ સાધુમદ્દા દોષ પાર.
તેહમાં નંદીશ્વર થાપના એ બાવન જિન પરિવાર,
અવધિ આસાતના યક્ષીને એ બિંબ હમરયાસી ભુંદાર.

x x x

પાસે વિહાર હતંગ વિસાને રંગમંડપ દિસિ ચાર,
સેક શિવા સોમચર્ચે કરાઓ ખરચી વિત્ત કહાર.
અનંત ચતુષ્થ ચાલુ નિપન્યાચ સરખાં ચારે રૂપ,
પરમેશ્વર શબ્દ સમયે' યાખ્યા ચારે દિસારે' અનુપ.
તે શી કમલ જિનેશ્વર ચૌશુખ બીજ જિન ત્રેતાક,
શુદ્ધ નિમિત્ત કારણ લક્ષી એકલાં હું પ્રણયું નવચકાવ.

x x x

શ્રી જિનવિજય મં. ૧૬૭૩ માં પ્રકટ થયેલ રવ
સંપાદિત શત્રુંજય તીર્થોદ્ધાર પ્રબંધની પ્રસ્તાવનામાં
જણાવે છે કે:—

ચૌશુખજીની હુંકે—આ હુંકે બે વિભાગમાં વહે-
ચાયેલ છે. બહારના વિભાગને ખરતર-વસહી કહે છે
અને અંદરની ને 'ચૌશુખ-વસહી' કહે છે. ચૌશુખ વસ-
હીની હુંકે અઢમહાપાદના સેક સોમજ સવાઈએ સંવત
૧૬૫૫ માં બંધાયેલ છે, વગેરે.

આ સ્થિતિ છે તે શ્રી ગિરનાર પરની હુંકેનાં
નામો જેવાં કે સંપ્રતિ મહારાજની હુંકે, કુમારપાળ
રાજની હુંકે, વરતુપાલ તેજપાલની હુંકે વગેરે બધાં
મંદિરોના હુંકે ઉપર બહારથી નામો મૂકવામાં
આપ્યાં છે અને તેનાં પાદીઆં પણ મૂકવામાં
આપ્યાં છે. તેજ પ્રમાણે શ્રી શત્રુંજય પરની
જે નામો છે તે નામોનાં પાદીઆં મા તે નામો
બરાબર જળવાઈ રહે તેવી રીતે લખાયેલ કે કોત-
રાયેલ તરીકે-ગમે તે રીતે બહાર મૂકવામાં કેઈ જા-
તની હસ્કત હોઈ ન શકે, પણ તેથી તે તે હુંકેનો
કલિદાસ જળવાઈ રહેશે અને દરેક હુંકેનું નામ જા-
ણાયે તેનું તે નામ જાણવાની દરેક યાત્રાળુને જિજ્ઞાસા
થશે ને તેને તૃપ્ત કરવા જાણકારને પૂછી મહાન
પ્રભાવક મંદિરનિર્માતાઓની કીર્તિનાં ગાન ગાશે.
માટે શેક આણુંદજી કથ્યાણુજીને ગમારી વિનતિ છે
કે ખરતર વસહી આદિનાં નામો દરેક સ્થળે મૂક-
વાનો પ્રબંધ કરશે અને તેથી ખરતરગરજના જૈન
બંધુઓમાં જે પ્રતિવાદ થયો છે અને લાજણી ઉરકે-

રાઈ છે તેને શાન્ત કરશે. જે જે યોગ્ય રીતે ગ્રંથ-
ગ્રંથો, કસેશો અને વિવાદો શાન્ત થાય તે તે સર્વ
રીતો અહંણુ કરવાની જરૂર છે કે જેથી સમાજમાં
એકસંધી બની રહે, અંદર અંદર લડાઈ ન થાય અને
પોતે સંગઠિત થઈ આખા દેશના સંગઠનમાં ફાળો
તે આપી શકે.

૯ સંધની મહત્તા:—અમુક ગામના 'સંધ'ની
પણ મહત્તા જાળની રાખવા માટે પહેલાં
બહુ પ્રયત્ન થયા હતા અને તેની આરાની
અવગણના કરનારને 'સંધ બાલ' જેવી
મહાન સિક્ષા કરવા પ્રત્યે વધણુ રહેતી હતી. શ્રીમંત્ર
મહાવીર પ્રણયે 'ચતુર્વિધ સંધ'ની સ્થાપના કરી
તેમાં સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકા એ ચાર પ્રકારના
સંધનો સમાવેશ થાય છે. દરેક ગામ અને શહેરમાં
જૈન દેરાસર આદિની વ્યવસ્થા તે તેના સંધ કરે છે
તેમાં સંવતો અર્થ શ્રાવક સંધ છે. 'સંધને લગતાં
બ્યાવહારિક-સામાજિક કાર્યો તે સંધ કરે છે. બાકી
જિનાત્વા સંહિત જે હોય તે સંધ છે. જિનનો સ્થા-
પેશો સંધ જિનની આજ્ઞા પાળનારો હોય જે, અને
તેથી તે સંધ કહેવાય. સંયોધસિત્તરીમાંના 'હાકાનો
માજો' એ લગ્નકે લઈ સંધ માટે વાપરવા તે અંગેને
ઠીક લાગતું નથી. આથી કલેશવૃદ્ધિ થાય છે અને સામા-
ન્ય રીતે સર્વ સ્થળે સંધની સ્થિતિ, શ્રમણની સ્થિતિ,
તે અને તરફ લોકોનાં પ્રેમ અને ભક્તિ બની રહેલ
છે તે પર કહાર પડે છે અને વિવેક સ્થિતિ ઉત્પન્ન
થાય છે. સંયોધસિત્તરી નાગપુરી તપાચચ્છના
જયશેખર સ્તરિએ નહિ પણ તેમના શિષ્ય સ્તલકોષર
સ્તરિએ 'સંયોધમાંથી સારનો ઉદ્ધાર કરી'ને કરી છે
તેમાં સંધ સંબંધી અને ગચ્છ સંબંધી તેમ બધી
બાબતો સંબંધીની ગાથાઓનો ઉદ્ધાર છે. એ બધાને
દરેક બાબત પર ધરાવનાં શું સાર નીકળે તે વિચા-
રવાનું છે. છતાંય તે ગ્રંથમાં સંધ સંબંધી માત્ર ત્રણ
ગાથાઓ છે તે સર્વ નીચે જણાવીએ છીએ:—

સુદહીલાઓ રાઠ્ઠદવારિઓ વૈરિઓ સિવવહસ્ત ૧

આજામજાઓ વહુજાઓ મા મળહ સંપુતિ ॥૩૬॥

एगो साहू एगो च साहुणी सावओषि सही वा ।

આજાજુતો સંધો સેસો પુળ મટીસંપાઓ ॥૩૭॥

નિમ્મલનાણપદાણો દંસણગુતો ચરિત્તગુણવંતો ।

તિત્યવરાણ ચ પુગ્ગો વુચ્ચદ્દ ઇવારિસો સંધો ॥૩૮॥

—સુખશીલીઆ-સાંસારિક મુખો ભોગવવાની પ્રકૃતિવાળો, સ્વચ્છંદાચારી, મોક્ષ પથના વૈરી, આજ્ઞાબ્રજ બહુભંગો હોય તેને તું સંધ ન કહે.

—એક સાધુ અને એક સાધ્વી, એક શ્રાવક પણ ને એક શ્રાવિકા પણ આજ્ઞાયુક્ત હોય તો તે સંધ છે જ્યારે બાકીનો અસ્થિસંઘાત છે.

—નિર્મલ જ્ઞાનની પ્રધાનતાવાળો, દર્શન એટલે સમ્યક્ત્વ યુક્ત, ચારિત્ર શુભવાળો એવો સંધ વીર્યકેતનો પણ પૂરત્ય છે.

સંબોધ પ્રકરણમાં શ્રી હરિભદ્રચરિત્રે ચૈત્યવાસીઓને ઉદ્દેશીને ઘણું વક્તવ્ય કર્યું છે. કુશીલીઆ સાધુઓ વધી પડ્યા હતા તેથી તેવા સાધુઓનાં લક્ષણ-ગુણસંધ અને ગચ્છનાં લક્ષણ વગેરે એટલું બધું કર્યું છે કે તે સર્વનું ગૂજરાતી ભાષાંતર કરી કરાવીને મુનિમંડલે બહાર પાડવાની જરૂર છે. શ્રી સંધમાં શાસ્ત્રોક્ત સર્વ શુભો છે, શ્રાવક શ્રાવિકામા શાસ્ત્રોક્ત સર્વ શુભો છે અને સાધુસાધ્વીમાં પણ તેમ છે એ સર્વથા બની શકે તેવું નથી. જે શુભોની

ખામી હોય તે તે કાઢી નાંખવી જોઈએ. એકબીજાએ સહકાર સાધી દોષનું નિવારણ સર્વકાળે કરવું જોઈએ.

છેવટે અમે સંધનું મહાત્મ્ય દર્શાવતી શ્રી શાંલાચાર્યકૃત ચૈર્ધધર્મદણુ મહાભાસ-ચૈત્યવંદન મહાભાષ્યમાંથી ગાયાઓ ટાંપીશું.

સંધો મહાનુભાવો તિયંકરવંદિઓ તદાચારો ।

સૂદ્ધજંતો સમ્મં રિસિગુણસંપાદ્યો હોદ્દ ॥૧૦૫॥

જો ભવમન્નદ સંધ અજ્ઞાનતમોહમોહિઓ જીવો ।

સો પાવદ્દ દુસ્સાદ્દ સગરસુવાળં વ સંદાહો ॥૧૦૬॥

જોડ મહાધે સંધે પમાવળં કુગદ્દ નિયવસતીદ્દ ।

સો હોદ્દ વંદણિજ્જો દેવાળ વિ વદ્દરસામિ વ્વ ॥૧૦૭॥

—મહાનુભાવસંધ તિયંકરવંદે વંદિત-વંદના કરાયેલ છે તેનો આચાર સમગ્ર રીતે સૂચવવામાં આવે તો તે ઋષિયુક્તને પ્રાપ્ત કરનાર શાધ છે.

અજ્ઞાનરૂપી અધિકારના સમુદયો મોહિત એવા જે છવ સંધની અવગણના કરે છે તે ભ્રમ સગરના પુરેરોત્તે સંદાહ થશે-તેઓ બળ્યા તે પ્રમાણે દુઃખો પામે છે.

—જે સ્વશક્તિ પ્રમાણે મોંઘા સંપર્માં પ્રભાવના કરે છે તે વજ્રસ્વામીની પેઠે દેવાનો પણ વંદનીય બને છે.

વિવિધ નોંધ.

(કાન્દુરંસ ઓફિસ-પરિપદ્ધ કાર્યાલય તરફથી.)

૧. શ્રી અંતરીક્ષ-કેસ અને રા. ગોતી-ચંદ્રભાઈ:—શ્રી અંતરીક્ષ-પાર્શ્વનાથજીના તીર્થથી ભાગ્યેજ કોઈ વ્યક્તિ અસાત હશે. આ તીર્થની માલિકી અને સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા શ્વેતાંબર જૈનસમાજ દસ્તક લાંબા કાળથી છે, પરંતુ દિગંબર ભાઈઓએ કેટલાક વખતથી તેમાં દસ્તક્ષેપ કરવા પ્રયાસો હાથ ધર્યા હતા અને તેના પરિણામે દિગંબરો સાથે ત્રીજેક વર્ષથી દોંદુરયાનની કોરોમાં કેસ ચાલતો હતો. નાગપુરના એડીશનલ જુડીશીયલ કમીશનરેએ સન ૧૯૨૩ માં તે કેસનો ચુકાદો શ્વેતાંબરોના લાભમાં આપ્યા પછી દિગંબર ભાઈઓએ તે વિરુદ્ધ પ્રીન્સીપલ કોર્ટસીસમાં અપીલ નોંધાવી હતી. આ અપીલ ચલ

માર્ચ ૧૯૨૬ માં પ્રીન્સીપલ કોર્ટસીસ સમક્ષ નીકળી હતી. શ્વેતાંબર સંધ તરફથી આપણા સુપ્રસિદ્ધ, વિદ્વાન સોલીનીટર રા. શેઠ ગોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ આ કેસ સમજાવવા માટે વિદાયત ગયા હતા. તેઓએ આ કેસ, રાજઆતથી અસાર શુધીમાં બનેલા બનાવો, જુના દસ્તાવેજો, પુરાવાઓ વિગેરેનો પુરેપુરો અભ્યાસ કરી અને લંડન જઈ આપણા કોર્ટએવને ઘણીજ કુનેદ સાથે-સર્વ વિગતો સમજાવી હતી, અને વગભગ એક માસ ત્યાં રોકાઈ ધણુંજ સુંદર કાર્ય કરી બનાવ્યું હતું. તેઓ આ પ્રકારના કેસોમાં રાજઆતથી રસ લે છે અને તીર્થ અને સમાજસેવા પ્રત્યેના આ એક તાજે શાખ્યો

રાજકોટ, B. Sc. મા. શ. ૪), અમૃતલાલ હરી-
ચંદ દોશી, મહુવા, મા. શ. ૩), નંદલાલ પ્રેમચંદ
અન્નેરા, વીંછીઆ, L. C. P. S. મા. શ. ૪),
કૃષ્ણસિંહ ભંડારી, બનેડા (મેવાડ), બી. કૉમ. મા.
શ. ૩), મી. વાડીલાલ મોહનલાલ શાહ, જોટાદ,
B. A. LL.-B. શ. ૬૦) (લેન તરીકે). કુલ
શ. ૯૮) માસિક તથા શ. ૬૦) લેન તરીકે મંજુર
કર્મી છે.

૭. સં. ૧૯૨૯-૩૦ માટે પાઠશાળાઓને
મંજુર કરવામાં આવેલી મદદ:—શ્રી વ્રતન
જૈન પાઠશાળા, ખોરસદ મા. શ. ૩), શ્રી અમરેલી
જૈન સ્વે. મૂ. પાઠશાળા તથા કન્યાશાળા મા. શ.
૪), શ્રી જૈન સ્વે. પાઠશાળા આમોદ, મા. શ. ૩),
શ્રી ભક્તિવિજયજી જૈન. પાઠશાળા, ઝંઝીઆર મા.
શ. ૨), શ્રી આત્મહંસ જૈન પાઠશાળા, સામખી
આરી-કચ્છ મા. શ. ૨) શ્રી જૈન પાઠશાળા, ધલોલ
મા. શ. ૨), પંચાસજી મહાવિજયજી જૈન પાઠ-

શાળા, સાલડી મા. શ. ૨), શ્રી યશોવ્રદ્ધિ જૈન સ્વે.
પાઠશાળા, મુળપુર મા. શ. ૨), શ્રી વેન્દવપુર જૈન
પાઠશાળા મા. શ. ૨), જૈન પાઠશાળા સેલાણા, મા.
શ. ૨), શ્રી સુકિતવિજયજી જૈન પાઠશાળા, વિકલા-
પુર મા. શ. ૩), શ્રી સુકિતવિજયજી જૈન કન્યાશાળા,
ખોરસદ મા. શ. ૨), શ્રી જૈન શાળા, જોટાદ મા.
શ. ૨), શ્રી મહુવા જૈન પાઠશાળા મા. ૩), શ્રી
જૈન પાઠશાળા, લાંધણજી મા. શ. ૨), શ્રી જૈન
પાઠશાળા, ટાંણા, મા. શ. ૨), શ્રી વિજયનેત્રીસરી
જૈન પાઠશાળા, મહુવા મા. શ. ૩), શ્રી જૈન પાઠ-
શાળા, છુલ્હા મા. શ. ૨, શ્રી આત્મારામજી જૈન પાઠ-
શાળા, દલોલ મા. શ. ૨), શ્રી જૈન પાઠશાળા,
માતર શ. ૩), શ્રી વિજય સિદ્ધિસેરી જૈન પાઠશાળા,
કેપલ મા. શ. ૨), શ્રી જૈન પાઠશાળા, વરજ, મા.
શ. ૩), શ્રી જૈન પાઠશાળા, ખોરજડામા મા. શ.
૨), શ્રી જૈન પાઠશાળા, કોળાઆઠ મા. શ. ૨),
કુલ અરજીઓ ૨૫ આવી તેમાંથી ૨૪ પાઠશાળા-
ઓને મા. શ. ૫૭) ની મદદ મંજુર કરવામાં આવી.

આ માસિકકું ચોથું વર્ષ પૂરું થયું. તે વર્ષની વિષયાનુક્રમણિકા હવે પછીના નવા

વર્ષના પ્રથમના અંક સાથે આપવામાં આવશે.

લેખક પાઠક-વાચકકું કંદ્યાણુ થાઓ!!

॥ नमो तित्यस्त ॥

જૈન યુગ

[શ્રી ૦ જૈન સ્વે ૦ કો-ફેર-સંતુ' મોનિક-પત્ર]

વાર્ષિક લઘુગ્રંથ ૩. ત્રણ.

પુસ્તક ૫

લાદપદ્મી-કાર્તિક

અંક ૧-૨-૩

૧૯૮૫-૬

માનવ તંત્રી

મોહનલાલ દલીપદેશાઈ

બી. એ. એલએલ. બી.

વજીવ-દાઈકેડે, મુ'બઈ

વિષયાનુક્રમ.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
આત્મસામાપના (કોવ્ય)		જૈનતીર્થ લીમપલ્લી અને રામસૈન્ય	
રા. ડાહ્યાલાલ દલ્દીયંદ દેસાઈ.	૧	(મુનિશ્રી-કલ્યાણવિજયજી)	
ને દષ્ટિએ મહાત્મા ગાંધી		સમયસુચકૃત સંતાસીઆ દુકાળનું વર્ણન	
રા. મોહનલાલ દ. દેસાઈ B. A. LL. B.	૨	સં. ૧૬૮૭ (સં. તંત્રી)	૬૮
ર્માન સમસ્યા		દીક્ષા-ગીર્માંસા	૭૦
આણુ પુરણચંદ નાહર M. A. B. L.	૧૬	રત્નવિજયકૃત અમદાવાદ તીર્થમાળા સં. ૧૯૧૨	૭૦
ઉત્તર હિંદમાં જૈન ધર્મ (ધ. સં. પૂર્વ ૮૦૦		(સં. તંત્રી)	૭૦
સ્થા. ધ. સં. પૃષ્ઠી પર ૬)		વરવૃત્તજયગમાં સાહિત્યપ્રવૃત્તિ	
રા. શ્રીમનલાલ જી. સાહે M. A.	૧૭	[જૈનસાહિત્યના ઇતિહાસનું એકપ્રકરણ] તંત્રી: ૮	
રી વાદિવેવસુરિકૃત ધર્મોપનયતત્ત્વજ્ઞાનકાલેકાર		લંડનના પત્રો.	૮
(આનંદ રા. મોહનલાલ જી. અવેરી		વીકાકૃત અસૂત્રનિરાકરણ પત્રોશી—	૮૮
સોલિસિટર.)	૨૧	ત્રણ રાજ્યગીતી ગીતો.	૧૦
૨૫. પુણ્યાત્મા શ્રીમાન મુનિશ્રી મોહનલાલજી		જર્મનીના પત્રો.	૧૦
(રા. મોહનલાલ દ. દેસાઈ B. A.)	૩૧	અમારો જ્ઞાનપ્રકાશ-ગીર્ણવાડા [તંત્રી]	૧૦
શ્રી ઓસવાલ હવલ્તિ-પત્ર		તંત્રીની નોંધ:	૧૧
આણુ પુરણચંદ નાહર M. A. B. L.	૩૬	૧ સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ. ૨ ૨૫. અવેરી	
India and Religious Suicide G. K.		મણિશોલ સુરજમંલ. ૩ સંધ્ય એટલે શું ?	
Nariman E. O.	૩૮	આવકવર્ગ. ૪ નવીન વર્ષ. ૫ આણુ પુર-	
મહાકવિ વાગ્મટકે જૈનયંત્રી વગ્ધાયમે મહાવંદ		ણચંદ નાહર અને શુભાશ્રીકુમારી લાલજીરી.	
મુનિશ્રી હિમાંશુવિજય)	૪૨	૬ દેશી રાજ્યએને જ્ઞાનપત્ર. ૭ જુનનેરમાં	
દર્શન ઔર અનેકાન્તવાદ		કોન્ફરન્સના અધિવેશનનું આમંત્રણ. ૮	
(સમાલોચક-વાલચંદ્રાચાર્ય)	૪૬	દિગ્ગજર પરિવહ. ૯ આણુ જુગલકિશોર	
અર્થશાસ્ત્ર એટલે શું ?		અને સમન્તલદાશ્રમ. ૧૦ સમન્તલદાશ્રમે	
રા. અવેરચંદ તેમચંદ શ્રી.	૪૮	કરવા ધારેલાં કાર્યો. ૧૧ અનેકાંત પત્ર.	
મેરુનંદનકૃત અનિત-શાંતિ રતવ		વિવિધ નોંધ.	
(સં. તંત્રી)	૫૨	૧ ૨૫. શેઠ મણિલાલ સુરજમંલ અવેરી.	
Place of Mantra Vidya and Tantra		૨ કોન્ફરન્સ નિલાવદ્. ૩ શ્રી તીર્થકેરા-	
in Jainism		ના ફોટોગ્રાફી થતી આશાતમા. ૪-શ્રી	
(Mohanlal B. Jhaveri Solicitor.)	૫૩	સુદૃઢલાંકાર કંડમાં ફોટોગ્રાફ તથા રેસીડેન્ડ	
અપવંચમાં શ્રીમધર સ્વામી-સ્તોત્ર. સં. તંત્રી. ૫૬		જનરલ સેક્રેટરી. ૬ કોન્ફરન્સનું તેરમું	
વિજ્ઞાનનિવૃક્ષમુરિ અને વિજ્ઞાણદ્વયગિતા પાદુલા		અધિવેશન. ૭ કોન્ફરન્સનો સં. ૧૯૮૪	
સેજો. સં. તંત્રી.	૫૮	ની સાક્ષી હિમાપ. ૮ આંદોલનની નિ-	
દ્વય સુભાષિત. સં. તંત્રી.	૫૮	મણિક. ૯ જૈનતીર્થોના ઇતિહાસ સંધિ	
		અમારો અભાસ.	

જૈનયુગ.

દરેક મોટી હાલમાં વિનય હાલવાઓની ચાખ્યાથી નહિ પણ તેમનાં શોય, વીરતા, સહનશક્તિ આદિથી જ થાય છે. જગતની બધી મહાન વ્યક્તિઓએ તેમનાં મોયમાં મોટાં કમો એકલાજ રહીને કર્યાં છે.

જેકસમુદ્ધરે એક જગ્યાએ કહ્યું છે. 'હિંદુસ્તાનનાં લોકોનાં જીવનનાં આદર્શો માત્ર કર્તવ્યને જ છે; તેમાં અધિકારની વાત જ નથી.' એ વાતનો પુરાવો આપણાં રાષ્ટ્રોમાંથી પણ મળે છે. પોતાના કર્તવ્યપાલનથી માણસને કેરવાક અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે એ ખરું, પણ આ અધિકારોનો ઉપયોગ એ કોઈ સ્વાર્થ માટે કરે તો તે પદબ્રુ થાય. અધિકારનો ઉપયોગ પણ પારમાર્થિક દૃષ્ટિથી જ થવો જોઈએ. જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ અધિકાર મેળવવાના હેતુથી જ પોતાનું કર્તવ્ય બનવે છે ત્યારે નથી તે શોભતું, નથી તેને અધિકાર મળતો; અને એ મળે તો પણ તે તેને શોભાઈ થઈ પડે છે.

—ગાંધીજી.

પુસ્તક પૃ. ૧ ની નીચીરાત ૨૪૪૫-૬ વિ. સં. ૧૯૮૫-૬ લાદપદથી-કાર્તિક. અંક ૧ થી ૩

આત્મ-ક્ષમાપના

ભવિષ્યમાં પડી જશે,
અનન્ય સંયોગ સંસ્કાર;
છતાં સંબંધ તવ સમજશે,
ખમાવું આજ હું સહુને.

અનંતા જન્મ-પામીને,
કમાણી શી કરી છેવે ?
અરે ! ઘટ કર્મ-ચર-પર-ચર !
ખમાવું આજ હું સહુને.

ફરશે મદ મોહમાં પૂરો,
કરી દરકાર ના કોની;
મયો બાજુ હવે હારી;
ખમાવું આજ હું સહુને.

ધવામાં કાળજી કેણી,
ઉચારી આકરી વાણી;
દયાદૃષ્ટિ કૃપા જુદી;
ખમાવું આજ હું સહુને.

દિવિવાર લાંદરવા શુદ્ધ પે.

વર્યાં જે વેર હંધામાં,
ભણી જે ઝેર આ જગતમાં;
અમાની આંખથી જોલે,
ખમાવું આજ હું સહુને.

કર્મ આપરાધ બળીને,
વિચારે ચિત્તવ્યું બૂંદે.
જગા એ ભરમ થઈ જાતે,
ખમાવું આજ હું સહુને.

વિચારે તત્ત્વ આ ઉડા,
પ્રભુ મહાવીરનાં પ્રેમા;
સદા કલ્યાણ કરનારાં,
ખમાવું આજ હું સહુને.

ક્ષમા ચાચું, ક્ષમા આપું,
હજી-કર્મો થવું, બંધ;
કઈ સંપ્રાપ્ત પદ-સિદ્ધિ,
ખમાવું આજ હું સહુને.

સાંજાસાંજ દલીયદ દેશાઈ.

જૈન દષ્ટિએ મહાત્મા ગાંધી.

[સં. ૧૯૨૦-૨૧ માં આપેલ વ્યાખ્યાન. મુંબાઈમાંગરોળ જૈનસભા ભાષણ શ્રેણી.]

મહાત્મા ગાંધીને જૈન દષ્ટિએ ચર્ચાએ, કહીએ તે પહેલાં જૈન દષ્ટિ એટલે શું તે વિચારીએ. જિનના સિક્ષાન્તોને અનુસરનાર એ જૈન. જિન એટલે છતનાર-જય મેળવનાર. કોને છતનાર તો શત્રુને, કયા શત્રુ-સામાન્ય નહિ, પણ જે આત્માને વિરોધ કરનારી શક્તિરૂપી-આત્માની અંદર રહેલી રાજદ્રોણી માનવરૂપી શત્રુઓ. આજ શત્રુઓ ઉપર જય મેળવેલા સંકલ્પ સ્વાભાવિક સૂચક બને, પણ આંતરિક શત્રુઓ ઉપર જય મેળવેયો જે પરમ દુર્લભ અને અતિ અસાધ્ય છે. જે પુરૂષ એ શત્રુઓને છતી લે છે-એમના પર વિજય મેળવે છે-તેજ પુરૂષ 'જિન' એ મહાન વીરત્વ સૂચક વિશેષણને પાત્ર થાય છે. એવા જિનોને આપણા પરમ નમસ્કાર હો.

આવા જિનજ જગતને કલ્યાણનો ખરો માર્ગ ખતાવી શકે તથા તૃષ્ણાના વેગમાં તૃષ્ણાતા જતા છપાત્માઓને ધારી રાખનાર યથાર્થ ધર્મની પ્રતિષ્ઠા કરી શકે. આવા સાધક 'જિન' નામધારી સમર્થ પુરૂષોએ અભાવેલા અને ખતાવેલા ધર્મનો અનુયાયી તે 'જૈન'.

આ 'જૈન' ની દષ્ટિથી જોતાં ગાંધીજી જૈન ગણાય ? એ પ્રશ્નનાં ઉકાળમાં ઉતરી ઉત્તર લેતાં જણાશે કે ગાંધીજી પોતાને કુલધર્મ તેમજ પોતાના સ્વીકારેલા ધર્મથી વૈભવજ ગણાવે છે, છતાં તે 'જૈન' છે એટલું જ નહિ, પરંતુ તેમના વિચાર અને આચાર જોતાં પરમ જૈન છે એવું ઘણા સ્વીકારે છે.

પરમ જૈન-મહદ્ જૈન કાણ છે એ ચારે એક મુદ્દર પદ શ્રીમદ્ યશોવિજયજીએ રચ્યું છે:-

પરમ જૈન-મહદ્ જૈન.

(રાગ ધનાશી.)

જૈન કહો ક્યું હોવે ? પરમ ગુરુ ! જૈન કહો ક્યું હોવે ? ગુરુ ઉપદેશ વિના જન મૂઝા, દર્શન જૈન વિગોચ-પં કહત કૃપાનિધિ સમજય ગાથે, કર્મ મેલ્લ ને ધોવે,

જલ્લ પાંપ મલ અંગે ન ધારે, શુદ્ધ રૂપ જિન જોવે-પં સ્વાદવાદ પૂરન જે જાને, નયગણિત જસ વાચા, ગુન-પર્ચાય દ્રવ્ય જે ખૂણે, સોષ જૈન હે સાચા-પં ક્રિયા મૂઢમતિ જે અચાની, ચાલત ચાલ અપૂરી, જૈન દશા ઉનમે હો નાહો, કહે સો સખહી જૂડી-પં પરપરનતિ અપત્તી કરી માને, કિરિયા ગર્વે થેહેલો, બિનકું જૈન કહો ક્યું કહિએ, સો મૂરખમે પહિસો-પં જૈનભાવ ચાની સખમાંહો. શિવસાધન સદ્વહિએ, નામ ભેખસે કામ ન સીએ, ભાવ ઉઠાસી રહિએ-પં ચાન સકલ નવસાધન સાધો, ક્રિયા ચાનકી દાસી, ક્રિયા કરત ધરતુ હે મમતા; મોહિ ગલેમે કાસી-પં ક્રિયા વિના ચાન નહિ કબહું, ક્રિયા ચાન બિન નાહિ, ક્રિયા ચાન દોઈ મિલત રહતુ હે, બંધો જલ રસ જલ-માંહિ-પરમં

ક્રિયા મગનતા ખોહિર દીસત, ચાન શક્તિ જસ ભાંગે, સદ્ગુરુ શીખ સુને નહિ કબહું, સો જન જનતે ભાગે-પ. તરવણહિ જિનકી પરનતિ હે, સકલ સૂતકી કૃત્વી, જગ જૈનવાદ વહે ઉનહીકો, જૈન દશા જસ-ઉચી-પં

—યશોવિજયજી.

“ પ્રસંગોપાત, આવાજ એક મહદ્ જૈનના પરિચય કરાવું તો અરથાને નહિ ગણાય. એની કોને કલ્પના હશે કે હાલવાન મહાવીર અને યુદ્ધ પછી વર્તમાન કાળમાં અહિંસા ધર્મનો પુનરુદ્ધાર જૈનતર કુટુંબમાં જન્મ પામેલ એક નરવીરથી થશે ? આજ દેશના નવજયનના મંત્રો અવ્યાહત નાદથી મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી-ઉચ્ચારી રહ્યા છે અને સમય આપાવતની નવ પ્રજા તે મંત્રોને આપવે શક્તા અને ભક્તિથી ઝીલી રહી છે. તેમનું રહસ્ય માત્ર અહિંસા, સત્ય અને ચંન્યાસ (યા સ્વાપણ) માં સંક્રાંત થાય છે. જે આશ્રમજીને આપણે તે કળતી છાલથી જુદું કલ્પી શકીએ, જે આકાશને રંગબે-રંગી વાદળોથી લિનન સમગ્ર શકીએ, જે વરતુને પાછાપાથી વ્યતિરિક્ત ગ્રહણ કરી શકીએ તો એ

પણ સહજ સમજાય તેવું છે કે મહાત્મા ગાંધીજીનું ધર્મનોત્તર પ્રકાશ છે. અને જૈનધર્મ મહાત્મા ગાંધીના નિર્માણનું મૂળ છે. તેમણે સત્યાગ્રહ આશ્રમમાં દાખલ થનાર માટે જે પાંચ પ્રતો આવશ્યક ગણ્યાં છે તે શું છે ? અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, અહમકાર અને અપરિચ્છેદ. આમાં અને આપણા પાંચ મહાવ્રતમાં શું ફેર છે ? તેમની જીવનચર્યા તપાસો તો પણ એકજ જાંખના માણસ પડશે કે મારા જીવન-માંથી હિંસાને કેમ દૂર કરું, અસત્યને કેમ નિર્મૂલ્ય કરું, સ્વાધર્મને કેમ અહિંસકાર કરું ? આજ દેશની રાજકીય નૌકા તેમની પ્રવૃત્તિઓથી હાલકેશેલ થઈ રહી છે. આપણું વાતાવરણ ક્ષોભાચ્છાન બની રહ્યું છે. દેશ અધર્મ અને પરતંત્રતાથી છુટો શાય અને સ્વાશ્રયને સ્વીકારે એ તેમનો જીવન મંદેશ સમગ્ર પ્રજાને તે મંજણાવી રહ્યા છે. દેશને સ્વાતંત્ર્ય અપાવવું છે પણ તે મારામારી, ઊળકપટ કે ખૂનરેણથી નહિ, પણ અહિંસાથી, સત્યથી, સહનશિક્ષતાથી, સ્વાર્પણથી, દેશના ખૂણે ખૂણે તે અહિંસાનો પટલ વગારી રહ્યા છે. સત્યનું સિંચન કરી રહ્યા છે, આત્મજોગથી ઉત્તેજ રહ્યા છે. આવા મહદ્ જૈનને જૈન સાધુ તેમજ શ્રાવક યગ દહ્યુ કેમ ઓળખી શકેા નથી તેજ આશ્ચર્ય છે.

“આવા એક નહિ પણ અનેક પ્રગટ તેમજ અપ્રગટ મહદ્ જૈનો દેશમાં વસે છે. પણ એકતો આપણને તેમની જોખમ થવી બાકી છે અને બીજું આપણી ભાવનાઓ તેટલી વિશાળ બનવા પામી નથી. આપણે એટલું નથી સમજી શક્યા કે જૈન ધર્મને જાતિ કે કુળ સાથે સંબંધ નથી, વર્ણ કે દેશ સાથે સંબંધ નથી, પણ માત્ર આચાર અને ચારિત્ર સાથેજ સંબંધ છે. આટલી વિશાળ આપણી ભાવનાઓ અને અને તે ઉપર આપણા જીવનમાર્ગો ધમપ તો ટુંકી દષ્ટિના કલહો એની રેણે શમી જાય, કૃત્રિમ બંધનો સહેજે ટળી જાય, સાધારણ બાજતોમાં વધી જતા વિવાદો એકદમ બંધ થાય અને આપણી જૈન સમાજનું જીવન વિશેષ ઉજ્જવળ અને લોકપ્રિય બની શકે. આશા છે કે ભાવી જૈન

પ્રજા આ અભિલાષને સફળ કરશે.” (રા. પરમાનંદ કુંવરજી આણંદજી, તા. ૧-૬-૨૦. મહાત્મા જૈન વિદ્યાલયના પાંચમા વર્ષના રીપોર્ટના પુઠાપરથી).

જિનપ્રરૂપિત અહિંસામાં અપવાદ હોયજ નહિ અને ગાંધીજી પણ જણાવે છે કે:—

અહિંસાનો નિરૂપવાદ કાયદો—અહિંસાનો અપવાદ વિનાનો કાયદો શોધનારા મધિમુનિઓ પોતે મહાન યોદ્ધા હતા. જ્યારે તેમણે આયુધ બળતી વચ્ચેતાને જોઈ લીધી, મનુષ્ય સ્વભાવનો સાક્ષાત્કાર કર્યો ત્યારે તેઓ આ હિંસામય જગતમાં અહિંસાનો નિયમ જોઈ શક્યા. આત્મા આખા જગતને જીતી શકે છે, આત્માનો મોટામાં મોટો શત્રુ આત્માજ છે, તેને જીતો એટલે જગતને જીતવાનું જોર આવ્યું એવું શિશુજી તેઓએ આપણને બતાવ્યું.

‘એ કાયદો મધિમુનિઓ શોધ્યો તેથી તેઓજ પાળી શકે એવું કંઈ તેઓએ જાણ્યું, જણાવ્યું કે શીખવ્યું નથી, તેઓએ જણાવ્યું કે બાળકને સાફ પણ કાયદો તો એજ છે અને તે તેને પાળી પણ શકે છે. એ સાધુ મન્યાસીજ પાળે છે એમ નથી; બધા થોડે ઘણે અંશે તો પાળેજ છે. અને થોડે ઘણે અંશે પાળી શકાય તે સર્વાંશે પણ પળાય.

ગાંધીજીનું નવજીવન (૪૩૦).

આ રીતે શ્રી મહાત્માજી પુરુષાર્થ અહિંસા પ્રવર્તકોને પોતે માન આપે છે, અને તેમના પ્રયત્નો અહિંસા સિદ્ધાંતનું નિરૂપવાદ રીતે પ્રતિપાદન કરે છે.

પોતાનો દેહરખો કે દેવરખો ધમ નથી—હવે જૈનધર્મ તેમજ દરેક આધર્મ Universal Brotherhood—વિશ્વના દરેક જીવ પ્રત્યે બંધુભાવ શીખવે છે, તો ગાંધીજી સામાજી દિન પ્રત્યેજ અભિમાન રાખી દેવરખો ધર્મ રાખે છે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર તેમના નીચેનાં વાક્યોથી મળી જશે કે પોતે તેટલા સંકેતિત નથી, એટલુંજ નહિ પણ દિન પ્રત્યેની પોતાની મમતા વાસ્તવિક છે —

‘હિન્દુસ્તાનને મારો મુલક ગણી હું અભિમાન ધરાવું છું, કેમકે હું માનું છું કે હિન્દુસ્તાન આત્મ-

બળની સર્વોત્તમતા જગતને ખતાવવાની શક્તિ ધરાવે છે. બ્યારે પશુબળની સર્વોત્તમતાનો સ્વીકાર હિન્દુ-સ્તાન કરે ત્યારે તેને મારી માતૃભૂમિ કહેવામાં મને હર્ષ ન રહેવો બેઠકો, મારા ધર્મને ક્ષેત્રીની, ભૂગોળની મર્યાદા નથી એમ માઈ માનવું છે. દેહરખો કે ક્ષેત્ર-રખો ધર્મ હું નથી માનતો એમ સિદ્ધ કરવાની મારી શક્તિ હો એવી મારી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના છે.”

નવજીવન (૪૩૧).

“જે દિવસે આ દેશમાં તલવાર ખેંચાશે તે દિવસે મને હિમાલયનાં અરણ્યો તરફ ચાલી નીકળેલો જોશો. હિન્દુ જે દિવસે તલવારનો ન્યાય સ્વીકારશે તે દિવસે હિન્દી તરીકેનું માઈ જીવન સમાપ્ત થશે. હિન્દુસ્તાનને આ દુનિયામાં પ્રભુતા ધરતો વિશેષ આદેશ છે એમ હું માનું છું તેથીજ, અને હિન્દના પ્રાચીન ઋષિઓએ સંકેદો વર્ષોના અનુભવ પછી પશુબળ ઉપર ખરો થયેલો ન્યાય નહિ, પણ આપતોગ ઉપર, યદ (સ્વાર્પણ) ઉપર, કુરખાની ઉપર ખડો થયેલો ન્યાયજ આ સંસારમાં કોઈ પણ મનુષ્યને મારે ખરી વસ્તુ છે એ મહાન સત્યને શોધી કાઢ્યું છે એમ હું માનું છું; તેથીજ એ સિદ્ધાન્તને વળગી રહ્યો છું અને મરણની ઘડી લગી વળગ્યો રહીશ.

નવજીવન ૪૪૫.

જૈનો સાથે પરિચય.

અજૈન કુલમાં-વૈષ્ણવધર્મમાં રહીને પણ મહદ્ જૈન એવા ગાંધીજીના વિચારોનો પરિચય કરીએ તે પહેલાં જૈનોના પરિચયમાં તેઓ આવ્યા છે અને તેમની પાસેથી જૈનત્વ લીધું છે, તે સંબંધી હુંકમાં અત્ર જણાવીશું:—

તેમના માતૃથી ચુસ્ત વૈષ્ણવ હતા. તેમને ત્યાં બેચરજી સ્વામી કરીને સ્થાનકવાસી જૈન સાધુ આવતા. ગાંધીજીએ વિદ્યાવત જવાનો આગ્રહ લીધો અને માતૃથીએ ના પાડી એવું કહીને કે ત્યાં તું વટલી જા-માંસ લેતો યા તેમને ન પોષાય. ગાંધીજીએ ખાત્રી આપી કે હું માંસ કદિ પણ ખાઈશ નહિ; પણ માતાજીને શ્રદ્ધા ન બેસે. બેચરજી સ્વામીએ તોડ કાઢ્યો અને બાધા આપી. ગાંધીજીએ તે

વિદ્યાવતમાં સાંગોપાંગ સાચવી. તે વખતના તેમના સહાધારીઓ અહીંથી ગયેલા ઉચ વર્ણના-બ્રાહ્મણો વગેરે હતા છતાં બ્રષ્ટ થયા હશે પણ તેમાં અપવાદ રૂપ ગાંધીજી રહ્યા. ત્યાં ટાક હતી તો નવશેકું પાણી રાંખી પીતા, ઘઉં પલાળી ખાતા; વગેરે વગેરે. આ તપશ્ચર્ય ૧૯ મા વર્ષથી માતાજી ને બેચરજી સ્વામીની બાધા સાચવવા કરી. ત્યાર પછી વિદ્યાવતથી પાસ થઈ આવ્યા. ત્યારે રાજવંદજીનો સમાગમ થયો. આત્મા શું છે તે જાણવામાં અને તેનો બહાવો કરવામાં સાથે રહી કેટલોક સમય ગાળતા. દિંદમાં ૧૯૪૭ માં નારિતકતાનું વાદળ ચડી આવ્યું હતું. વિદ્યાવતવાસી થયેલા માંસ ખાતા, અનાતમભાવ ધણામાં હતો. ત્યાં રાજવંદજીનો પરિચય સુભાગ્યે થયો. પછી આફ્રિકા ગયા; અને ત્યાં ખ્રીસ્તી પાદરીઓ સાથે સંબંધ થયો. મિશનરીઓ ગરીબની સેવા કરતા એ બહુ નિહાળ્યું, પોતાને આત્મામાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી આવી નહોતી. હિંદુશાસ્ત્રોમાં જ્ઞાન જે કંઈ ભર્યું હોય તે બહાર હિંદુઓમાં પ્રત્યક્ષ દેખાય નહિ, જ્યારે ખ્રીસ્તીઓમાં કેટલાંક સારાં તત્ત્વોનો સાંક્ષાત્કાર જોવામાં આવ્યો, એટલે તે પ્રમાણે જાણવી પોતાને ખ્રીસ્તિ થવાની ઇચ્છા પ્રકટ કરી સાથે તેમણે કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા. (આ પ્રશ્નો શ્રીમદ્ રાજવંદમાં તેમના ઉત્તર સહિત છપાયા છે.) આમાં પહેલોજ પ્રશ્ન એ હતો કે આત્મા શું છે ? તે કંઈ કરે છે ? અને તેને કર્મ નડે છે કે નહિ ? આ અને આવા બીજા અનેક પ્રશ્નોથી પોતાની શંકાઓ ઉઠાવી. શ્રીમદ્ રાજવંદ મહા જીવિવાન દિલ-સુદ્ધ અને સુન્દર ન્યાયપુરસ્કાર, સમદૃષ્ટિથી આંતરિક ભાવ બાળી મર્મને પ્રકટ કરનારા હોઈ તેમણે અતિ જીદિગમ્ય ઉત્તર આપ્યા. છેલ્લો રૂઝ મોં પ્રશ્ન તો જરા અજબ હતો કે ‘અને સર્પ કરડવા આવે ત્યારે તેને મારે કરડવા દેવો કે મારી નાંખવો ? તેને બીજી રીતે દૂર કરવાની મારામાં શક્તિ ન હોય એમ ધારીએ છીએ’—આનો લખ્ય ઉત્તર શ્રીમદ્ રાજવંદે આપ્યો કે ‘સર્પ તમારે કરડવા દેવો એવું કામ ખતાવતાં વિચારમાં પડાય તેવું છે, તથાપિ તમે જો ‘દેહ અનિત્ય છે’ એમ જાણ્યું હોય, તો

પછી અસારજૂત દેહના રક્ષણાર્થે, જેને તેમાં પ્રીતિ રહી છે એવા સપ્ને, તમારે મારવો કેમ યોગ્ય હોય ? જેણે આત્મહિત ઇચ્છ્યું હોય તેણે તો ત્યાં પોતાના દેહને જતો કરવો એજ યોગ્ય છે. આત્મહિત ઇચ્છવું ન હોય તેણે કેમ કરવું ? તો તેના ઉત્તર એજ અપાય કે, તેણે નર-કાદિને પરિભ્રમણ કરવું; અર્થાત્ સપ્ને મારવો એવો ઉપદેશ ક્યાંથી કરી શકીએ ? અનાયૃત્તિ હોય તો મારવાનો ઉપદેશ કરાય—તે તો અમને તમને સ્વપ્ન પણ ન હો એજ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્તરો આપી પદ્મદર્શન સમુચ્ચય નામના અંધને સમજાવ્યા જણાવ્યું. ગાંધીજીના પ્રત્નો ઉપરથી જણાય તેવું છે કે તેમના મનની સ્થિતિ તે વખતે જગવાદ પરની હતી, પણ તે સાથે એ પણ ખડું કે તેમની સત્યની શોધ તરફજ પ્રગતિ હતી, અને આચરણ પવિત્ર હતું. સત્યની શોધ કરતો નારિતકે અંધશ્રદ્ધાવાળો, ગાનહીન યા કિષાજડ હ-જારો આસ્તિક કરતાં ચડીઆતો છે કારણકે તે નારિતકે હમેશ સત્યની શોધમાં પ્રગતિ કરતોજ નય છે અને પછી તે ઉત્કાન્ત થતો થતો અંતિમ આસ્તિક એવા પ્રકારનો થાય છે કે તેની અટલ શ્રદ્ધા બધા પણ ચળાવી ન શકે, તેના સિદ્ધાંતો અચળ રહે.

ગાંધીજીના ઘણા વિચારો પરમ જૈન ફિલસૂફ ખોલતો હોય તેવા છે, સૂત્ર જેવા છે અને જણાય છે કે તે પર શ્રીમદ્ રાજચંદ્રની છાપ છે. તેઓ પોતે પણ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર સંપ્રદાય જણાવે છે કે:-

“સુરોપીય તત્ત્વગાનીઓમાં હું ટાસ્ટોપને પ્રથમ અને રસ્કિન્ને બીજો ધાંડું છું; પણ એ ઉભય કરતાં કવિ રાજચંદ્રભાઈનો અનુભવ ઉચ્ચ હતો.

“ઘણીવાર કહીને લખી ગયો છું કે મેં ઘણાના જીવનમાંથી ઘણું લીધું છે. પણ સૌથી વધારે કોઈના જીવનમાંથી મેં મહત્વ કંઈ હોય તો તે કવિશ્રીના જીવનમાંથી છે. દયાધર્મ પણ હું તેમના જીવનમાંથી શીખ્યો છું.”

આવા શ્રી રાજચંદ્રની સાથે પત્રવ્યવહાર થયો તેમાં રાજચંદ્રજીએ ગાંધીજી પર લખેલા ત્રણ પત્રો ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ માં છપાયા છે તે ખાસ મન-નીય છે. પછી વિચાર થયો કે સમાગમ કરી સ-માધાન કરવું એ યોગ્ય છે તેથી સં. ૧૯૫૧-૫૨ માં આફ્રિકાથી આવ્યા. મુંબઈ છમાસ રાજચંદ્રજી સાથે રહ્યા. શ્રીસ્તી ધર્મમાં જવાના વિચાર ઉડી ગયા હતા તે અહિંસાઆદિ સનાતન તત્ત્વો પર પૂર્ણ શ્રદ્ધા થઈ. રાત્રે ફરવા સાથે જતા હતા. જૈનધર્મ પર પ્રીતિ જામી. ત્યારપછી પોતાની આત્મદશા શ્રદ્ધા પામી. છેવટે એવો વિચાર થયો કે રાજચં-દ્રની સાથે રહી ધર્મનો ઉલોગ કરવો ત્યાં તો શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર સ્વર્ગરેય થયા.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રનું આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર છે તેનો પોતે અંગ્રેજીમાં અનુવાદ કર્યો હતો, પણ તે મન-સુખભાઈના પ્રમાદથી શુભાષ્ટ ગયો. રાજચંદ્રજીનું ઉત્તમ પદ નામે ‘અપૂર્વ’ અવસર એવો ક્યારે આ-વશે ?’ એ હલુ સુધી ગાંધીજી આત્મદપૂર્વક લલ-કારે છે અને તે પદની ઉદ્દેશી ચાર લીટીઓ તો હૃદયમાંથી ખસતીજ નથી—નામે

એહ પરમપદ પ્રાપ્તિનું કંઈ ખ્યાન મેં

અન્નવગર ને હાથ મનોરથ રૂપ જો.

તો પણ નિશ્ચય રાજચંદ્ર મનને રહો

પ્રભુ આગાએ થાયું તેજ સ્વરૂપ જો.

—અપૂર્વ

ગાંધીજી અહિંસાવાદને તેના logical con-clusion ઉપર લઈ ગયા છે—તર્ક ન્યાં સુધી લઈ જાય ત્યાં સુધી અહિંસાનું નિરપવાદ સ્વરૂપ તેમણે સ્વીકાર્યું છે અને તે આસ્વા ધણું વર્ગીથી સતત રીતે પ્રયત્નવંતા થઈ રહ્યા છે. અન્યાયી અન્યાય કરે તો તે અન્યાય સામે ઝૂઝવું—તેને નિષ્ક્રીય કરવા સર્વ આત્મભોગ આપવા, પણ તે અન્યાયી સાથે દેવ-કોષ ન રાખવો, પણ ગ્રેમ રાખવો; નિરપરાધી સ્ત્રીની ઉપર અસાચાર કરનાર પુરુષની સામે આ-પણે પોતે પોતાનું બલિદાન આપી તેને અત્યંત ગ્રેમ બેળવડે વશ કરવો; ધર્મમાં કોઈ પણ અંશે

અસત્ય ન હોય-કઠોરતા ન હોય-હિંસા ન હોય, ધર્મનું માપ પ્રેમથી દયાથી સત્યથી થાય છે, ને તેના ત્યાગથી મળેલું સ્વર્ગ પણ નિર્વ છે-સત્યનો ત્યાગ કરવાથી હિંદુસ્તાનને સ્વરાજ્ય મળતું હોય તો તે નકાસું છે-વગેરે સૂક્ષ્મદષ્ટિના અહિંસામય વિચાર ધરાવનાર ગાંધીજીના વિચારો શકે પ્રતિ શાક્યના સૂત્રપર ચાલનાર 'પોલીટીકલ' મનુષ્યો યા દેશપ્રેમ ખાતર સર્વદેવ-સદ્ગુણુદિ ખપાવી નાંખવું જોઈએ એવી માન્યતા ધરાવનાર અને હુણે સખ્ત નરીયતે પૂરી સખ કરી પહોંચાડવો જોઈએ એવા દેશભક્ત નેતાઓને પ્રથમ દષ્ટિએ ન ગમે એ સ્વાભાવિક છે. આના ઉદાહરણ તરીકે લાલા લજપતરાયને લઈએ.

લાલા લજપતરાય અને ગાંધીજી સને ૧૯૨૬ માં-પંજાબના પુરણસિંહ-નરેકેસરી દેશભક્ત લાલા લજપતરાય મૂળ જન્મથી જૈન હતા અને પછીથી આર્ય સમાજ થયા-તેમને જૈનધર્મ પ્રત્યે પૂણું માન નથી એમ તેમનાં અત્યાર સુધીનાં લખાણો અને ઉદ્ઘાર પરથી જણાય છે. ગાંધીજી રજા સંપૂર્ણ અહિંસાવાદી, માંસ મિશ્રિત સેરવો આપ્યા વગર પોતાની ધર્મપતિનો દેહ પડે એ રજૂ કરનાર અને આત્મા કરતા દેહ વડાનો ન ગણનાર, ને દેહથી આત્મા જુદો જાણી દેહની હિંસક રજા દષ્ટિ પણ ન સ્વીકારનાર મહાત્માજીના અહિંસાવાદ પરના તેમનાં લખાણો થયાં અને તેના જે ડાપામાં રીપોર્ટ આવ્યા તેથી લજપતરાયજીને ઘણું લાગી આવ્યું. તેને લાગ્યું કે અહિંસાપરમો ધર્મ એ ઘેસજા છે, તેને સ્વીકારનાર જૈન કેમ નિઃસત્ત્વ અને બાયલી બની છે, તેનો આદર કરવાથી હિન્દુ અધઃપતન થયું છે, અને તેથી ગાંધીજી હાલમાં અહિંસાવાદ જે રીતે ફેલાવે છે તેથી હિન્દોના વિશ્વેષ અધઃપાત થશે માટે તેને ચેતવણી આપવાની પોતાની દરજ છે-આમ 'માની એક લેખ' અહિંસા પરમો ધર્મ-સત્ય છે કે ઘેસજા' એ નામનો લખા નાંખ્યો અને તે મૅડર્ન-રિવ્યુ જુલાઈ ૧૯૨૬ ના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયો.

આ લેખ ઘણો વિચારપૂર્ણ અને દેશભક્તિની પૂરી લાગબીથી લખાયો છે એ નિર્વિવાદ વાત છે,

પણ તેના લખનાર ગમે તેવા મહાન હોય, છતાં તેની સાથે મતભેદ ન જ હોય-આપણે ન રાખી શકીએ એવું કંઈ નથી. તેમાં તેમણે જે વિરોધવાળું જૈનધર્મ-અહિંસા સંબંધી દર્શાવ્યું છે તેનો ઉલ્લેખ કરી ગાંધીજી તેનો પ્રત્યુત્તર આપે છે તે પણ આપણે જોઈએ-લાલાજી જણાવે છે કે:-

‘અહિંસાના વિપરીત આચરણના દુરપયોગને લીધે અથવા સર્વ ઉચ્ચ તત્ત્વોને જોગે તેને અમર્યાદિત મહત્ત્વ આપવાથીજ હિંદુઓનો સામાજિક, રાજકીય તેમજ નૈતિક અધઃપાત થયો.’

‘જૈનધર્મના સંરચાપકો આત્મસંયમન અને દેહ-દમનમાં જીવનને વ્યતિત કરનાર મહાત્માઓ હતા, તેમના અનુયાયી જૈનસાધુઓ વિકારોનો નાશ કરવામાં મહાન સંભવિત વિજય પ્રાપ્ત કરનારા મહા પુરુષોની કોટિમાં આવે છે. ટાઈટ્ટોપનો અહિંસા-સિદ્ધાંત ઘોડાંજ વર્ષ પહેલાં જ જન્મ પામ્યો છે. જૈન અહિંસાને ભારતવર્ષ ત્રણ હજાર વર્ષથી જાણુતો આવ્યો છે. પૃથ્વીતળ ઉપર એકે એવો દેશ નથી કે જેને ભારત વર્ષની માફક સૈકાઓ થયાં આવા, અનેક અહિંસાવાદીઓ, શોલાવી રજા હોય, પણ પૃથ્વીતળ ઉપર એવોયે એક દેશ નથી કે જે હાલનાં અથવા છેલ્લા પંદર શતકના ભારતવર્ષ માફક તદ્દન ક્યદાઈ ગયેલો અને પુરપત્થના એકે એક અંશ ગુમાવી બેઠેલો હોય. કેટલાક લોકો કહેશે કે ભારત વર્ષની આ સ્થિતિ અહિંસાવાદનું પરિણામ નથી, પણ બીજા સદૃશ્યોને તિલાંજલી આપવાનું પરિણામ છે. પણ હું તો આગ્રહપૂર્વક માતું છું કે ગૌરવ, મનુષ્યત્વ, અને સદૃશ્યનાં માગને વિસારે પારી અધઃપતન આણનાર જે જે કારણો છે, તેમાંથી એક અહિંસાવાદના ઉચ્ચ સત્ત્વની વિકૃતિ છે.

‘અહિંસાના અમર્યાદિત વ્યવહારે જૈનોને અન્ય કોમ કરતાં વધારે ઉચ્ચ તીલિતા પંથે ચડાવ્યા નથી. વસ્તુતઃ જ્વેર જુલમ અને લુટફાટને લીધે જો કોઈ કોમને વધારે અમતું પડતું હોય તો તે જૈન કોમજ છે, કારણકે વારસામાં મળેલી ભીરતા અને બળના ઉપયોગ તરફ તિરસ્કારને લીધે બીજા કરતાં તેઓ

વધારે લાચાર હોય છે. તેઓ આત્મરક્ષણ કરી શકતા નથી, તેમજ પોતાના પ્રિયજનની આબરૂને સાચવી શકતા નથી.”

હમણાં શું કર્તવ્ય છે?—એના સંબંધમાં તેઓ વિશેષ જણાવે છે કે:—

“વર્તમાન કાળે યુરોપ, સામર્થ્યના દેવી હલ્લ માગનાર અવતાર છે. ત્યાં ટાંક્ડોયનો અપતાર યુરોપના સદ્ભાગ્યે જ થયો. પરંતુ ભારતવર્ષની સ્થિતિ તદ્દન જુદીજ છે. જુદાગાઠના, આક્રમણના કે જુદાકાંડનાં કર્તવ્યો માટે ખરજેરી કે જખરસ્તી ન વાપરવાનો (હિંસા કરવાનો) ઉપદેશ આપ્યોતોનો આપેજ નહિ. મને વિશ્વાસ-અદ્વા છે કે આર્થશૂનિ એટલી પતિત થશેજ નહિ” —આમ કહી પછી ગાંધીજીના આદિસાવાદને માટે ગાંધીજીને ઉક્ષા જ લીધા છે. એમાં આપણે નહિ ઉતરીએ, દાસ પ્રસ્તુત ઉક્તે-એનો ગાંધીજીએ શું ઉત્તર આપ્યો છે તે જોઈએ:—
(જુઓ જુલાઈ ૧૯૧૫ નું જૈન સ્વ. કા. ફેરફાર)

‘With due deference to Lalaji, I must join issue with him when he says that the elevation of the doctrine of Ahinsa to the highest position contributed to the downfall of India. There seems to be no historical warrant for the belief that an exaggerated practice of Ahinsa synchronised with our becoming bereft of manly virvirtues. During the past 1000 years we have as a nation given ample proof of physical courage, but we have been torn by internal dissensions and have been dominated by love of self instead of love of Country. We have that is to say been swayed by the spirit of irreligion than of religion. × × ×

I donot know how far the charge

of unmanliness can be made good against the Jains. I hold no brief for them. By birth I am a Vaishnavite, and was taught Ahinsa in my childhood. I have derived much religious benefit from Jain religious works as I have from scriptures of the other great faiths of the world. I owe much to the living company of the deceased philosopher Raichand Kavi who was a Jain by birth. Thus though my views on Ahinsa are a result of my study of most of the faiths of the world, they are no longer dependent upon the authority of these works. They are a part of my life and if I suddenly discovered that the religious books read by me bore a different interpretation from the one I had learnt to give them, I should still hold the view of Ahinsa as I am about to set forth here.

Our shastras seem to teach that a man who really practises Ahinsa in its fulness has the world at his feet, he so effects his surroundings that even the snakes and venomous reptiles do him no harm. This is said to have been the experience of St. Francis of Assisi. × ×

A man cannot deceive the loved one; he does not fear or frighten him or her. અભયદાન (Gift of life) is the greatest of all gifts. A man who gives it in reality, disarms all hostility. He has paved the way for an hono-

urable understanding. And none who is himself subject to fear can bestow that gift. He must therefore be himself fearless. A man cannot then practise Ahinsa and be a coward at the same time. The practice of Ahinsa calls forth the greatest courage. It is the most soldierly of soldier's virtues. General Gordon has been represented in a famous statue as bearing only a stick. This takes us far on the road to Ahinsa. × × ×

If we are unmanly to-day, we are so, not because we do not know how to strike, but because we fear to die. He is no follower of Mahavira, the apostle of Jainism, or of Buddha or of the Vedas, who being afraid to die, takes flight before any danger, real or imaginary, all the while wishing that somebody else would remove the danger by destroying the person causing it. He is no follower of Ahinsa (I agree with Lalaji) who does not care a straw if he kills a man by inches by deceiving him in trade, or who would protect by force of arms a few cows and make away with the butcher, or who in order to do a good to his country does not mind killing off a few officials. All these are actuated by hatred, cowardice and fear. Here love of the cow or the country is a vague thing intended to satisfy one's vanity, or sooth a stinging conscience.

Ahinsa, truly understood, is, in my humble opinion, a panacea for all evils mundane and extra-mundane. We can never over-do it. Just at present we are not doing it at all. Ahinsa does not displace the practice of other virtues, but renders their practice imperatively necessary before it can be practised even in its rudiments. Lalaji need not fear Ahinsa of his father's faith. Mahavira and Buddha were soldiers, and so was Tolstoy. Only they saw deeper and truer into their profession, and found the secret of a true, happy, honourable and godly life. Let us be joint sharers with these teachers, and this land of ours will once more be the abode of Gods.

—Jain Gazette.

November. 1916.

આ બંને લેખો વાંચવા વિચારવા અને મનન કરવા યોગ્ય છે. દરેકનું દષ્ટિ બિન્દુ વિચારવાનું છે, અને તે છતાં હું અહિંસાવાદી છું તેથી કે ગમે તેમ પણ મને તો ગાંધીજીના વિચાર સત્ય જણાય છે.

ઓર્વિજ રીતે ભાષણ. કે. નરીમાને ખુલ્લો પત્ર ગાંધીજીને લખી તેણે ઉદાવેલી શંકાઓમાં છેલ્લી એક શંકા જેનની અહિંસા સંગ્રામી હતી. તેને ગાંધીજીના શબ્દોમાં જણાવીએ:—

‘અહિંસાનો મારો ઉપદેશ હાસ્યજનક છે, તે કેવળ જેનને જ માન્ય છે; ને તે પ્રમાણે વર્તનાર આપધાતજ કરશે જોછો.’

આનો જવાબ પોતે નીચે પ્રમાણે દીધો છે:—

‘અહિંસાનો મારો ઉપદેશ હાસ્યજનક લાગે. તેમાં દિનું ધર્મ રહેલો છે. તેના વત્તા ઓળખા પા-

લનમાં બધા ધર્મની જડ છે. જેટલી દયા તેટલોજ ધર્મ છે. દયાની સીમા ન હોય. હદ બાંધવી એ માફ કામ નથી. હદ પોતપોતાની સહુ બાંધી લેશે. વૈષ્ણવ ધર્મમાં અહિંસા પ્રધાન છે. જૈન ગ્રંથોમાં તેનો સવિશેષ વિચાર છે એ મને માન્ય છે. પણ અહિંસાનો ઈર્ષાદે જૈન કે બીજા કોઈ મતને નથી. અહિંસા એ સર્વવ્યાપક અચ્ચિત નિયમ છે. જૈન દર્શનમાં અપવાસાદિ નિયમો છે તેને આત્મચાતના પોષક કહેવા એ જૈન દર્શનને ન સમજવા જેવું મને લાગે છે. પણ અહિંસાના અન્તિમ લક્ષણની ચર્ચાની અહીં જરૂર નથી. તેનો સ્વીકાર ન કરાય તોયે અત્યારે આપણું કર્તવ્ય શાન્તિપૂર્વક સહન કરીનેજ યુદ્ધ કરવાનું છે એ સહુને સ્વીકાર્યો વિના ન જ ચાલે.”

ગાંધીજીનું નવજીવન ૧૦૧૫.

રાજ્ય પ્રકરણમાં ધાર્મિક તત્ત્વનું મિશ્રણ ચોખ્ખું છે ?—શ્રી મહાત્માજી યુદ્ધાદિએ ધર્મનો ઉપયોગ રાજ્ય પ્રકરણની બાબતમાં કર્યો નથી, ત્યારે ગાંધીજીએ ઉપયોગ કર્યો છે એ કંઈ ઓછી વાત ન ગણાય ? વળી ત્યાં શાં પ્રતિ શાક્ય રહેલું હોય એવી ‘પોલિટિક્સ’-રાજનીતિમાં અહિંસા સત્યના ઉંચા ધર્મતત્ત્વો કેમ બાળવી શકાય ? અને ગાંધીજી રહ્યા ધાર્મિક ઇતિહાસ અને ‘મહાત્મા’ ગણાયા તો તેમણે ધર્મનું મિશ્રણ ‘પોલિટિક્સ’માં ન કરવું નોંધ્યું આવેા પ્રશ્ન સહેજ ઉડે.

આ સંબંધે ગાંધીજીએ એક વખત મજુરો પાસે લાપણ કરતાં જણાવ્યું છે કે:—

‘હજીપૂર્વક કે આપણી હજી વચર પણ રાજ્યબંધારણ નેડે આજે આપણેા સંબંધ જ એવા પ્રકારનો બંધાય ગયો છે કે ને આપણે તેમાં હડા ઉતરીને આપણું જોતાં ન સીખીએ તો કચકાઇ જ નીકળે. આથીજ હું ધાર્મિક ઇતિહાસ અને રાજ્ય પ્રકરણ બાબતમાં જેને બિનકુલ રસ રહ્યો નથી એવો માણસ છતાં છેલ્લા કેટલાક મહિનાથી એમાં જ ચુંથાઈ ગયો છું. આનું કારણ એટલુંજ છે કે રાજ્યપ્રકરણની બાબતમાં આવેા લાગ લીધા વચર

આજે હું મારો ધર્મ સાચવી શકું કે કેમ એ વિશે મને શંકા થઈ છે.

શકંપ્રતિ શાક્યમ્ એટલે જેવા સામે તેવા એ પશ્ચિમના રાજદારીઓનું સૂત્ર છે. લોકમાન્ય તિલકાદિ પણ એજ સૂત્ર સ્વીકારતા હતા. તેમણે લો. તિલકે લખેલું કે રાજપ્રકરણ એ સાધુઓની નહિ પરંતુ સંસારીઓની બાજુ છે અને અક્ષોબ્ધ જિનેશ્વર એ છુદના ઉપદેશ કરતાં ‘યે યથા માં પ્રપચંતે તાંસ્તથૈવ મજામ્યહમ્’ એ શ્રીકૃષ્ણનું સૂત્ર માનવાનું હું વધારે પમંદ કહું છું ૫૦’—આનો ઉત્તર ગાંધીજીએ એ આપેા કે ‘લોકમાન્યે જીજ્ઞાસેમાં બને સૂત્રોમા મને તો કંઈ વિરોધ લાગતો નથી. છુદનું સૂત્ર સનાતન સિદ્ધાંત રહ્યું કરે છે અને ભગવદ્ ગીતાનું સૂત્ર તો તિરસ્કારને પ્રેમથી અને અસહને સત્યથી જીતવાના સિદ્ધાંતનો પ્રયોગ બતાવે છે. બીજા સાથે આપણે જેવું વર્તન રાખીએ તેવુંજ વર્તન પ્રભુ આપણી સાથે રાખે છે એ ખરું હોય તો ગીતાવાક્યનો તો એ અર્થ થાય કે સખત શિક્ષામાથી છૂટવું હોય તો આપણે કોધનો બદલો કોધથી નહિ પણ શુદ્ધતાથીજ વાળવો નોંધ્યો. આ નિયમ વૈરાગીઓ માટે નહિ પરંતુ ખસુસ કરીને સંસારીઓ માટેજ છે. લોકમાન્યને માટે મને માન છે, છતાં હું કહેવાની હિમત ધરું છું કે સંસાર સાધુઓ માટે નથી એમ કહેવામાં માનસિક મંસ્તા જણાઈ આવે છે. પુરપાઈ કરવો એ સર્વ ધર્મનો ઉપદેશ છે. અને પુરપાઈ એ સાધુ-ખરેખરા દરેક અર્થમાં શુદ્ધરથ gentleman થવાના વિષય પ્રયાસ સિવાય બીજું કંઈજ નથી. છેવટે, ત્યારે મેં લોકમાન્યના મત પ્રમાણે ‘રાજ પ્રકરણમાં બધુય ચાલે’ એ વાક્ય લખ્યું ત્યારે તેમણે ઘણીવાર ઉચ્ચારેલું ‘શનંપ્રતિ શાક્યમ્’ એ વાક્ય મારા મનમાં રમી રહેલું હતું. મારી નજરે તો તેમાં ખોટી નીતિ સમાયેલી છે. શનં પ્રતિ શાક્યમ્માં સમાયેલા વ્યવહારસૂત્રની સામે હું મારો એક જુગાનાનો અનુભવ ખરો કહું છું. ખરી નીતિ તો શનં પ્રત્યપિ સત્યમ્’ એ જ છે. પૃ. ૨૦૪-૫ ગાંધીજીનું નવજીવન.

અહીં સાથે કહેવાતું કે એક જણે પ્રશ્ન આવો જ પૂછ્યો હોતો. ‘આપ પૌલિટિક્સમાં ધર્મની મેળવણી નથી કરી હતા? પૌલિટિક્સ મહાત્માઓને સારું હોઈ શકે? શું આપે આફ્રિકામાં ને એશિયામાં થોડાને સારું વિજય મેળવ્યો તેથી કરોડો માટે પણ મેળવી શકશો?’

આના ઉત્તરમાં ગાંધીજીએ જણાવ્યું કે ‘હું અવસ્ય ધર્મનું મિશ્રણ રાજપ્રકરણી વિષયોમાં કરું છું. દુનિયાની એક પણ ક્રિયા ધર્મરહિત ન હોવી જોઈએ એમ મારી અલ્પમતિ છે. ‘મહાત્મા’ ને સારું શું ન હોઈ શકે એ સવાલ છે. બે તે સર્વ દુઃખોમાં ભાગ ન લે તો મહાત્મા શાનો? મારાથી બધાં દુઃખોમાં ભાગ નથી લેવાતો તેથી હું ‘મહાત્મા’ હોવાનો દાવો નથી કરતો. પણ મહાત્મા થવાનો પ્રયત્ન આપણે બધા કરીએ તેમાં અવિવેક નથી. આપણા રાજ્ય પ્રકરણમાં આપણે ધર્મનીતિને દાખલ ન કર્યા તેથી તો સ્વરાજ્ય મળતાં આટલો વખત લાગ્યો. જેવું એકે તેવું બનેકે એ કાયદો છે. જે ધોરણે ખેડમાં લડી શકાયું તેજ ધોરણે બારતવર્ષમાં લડી શકાય, તે જીત પણ મળે.’

આજના વિષયમાં આ રાજપ્રકરણમાં ગાંધીજીએ શું કહ્યું કે આફ્રિકામાં ચંપારણ્યમાં અને એશિયા કેવી રીતે યુદ્ધ કર્યું, શેલેટ એક્ટ દર કરવા કેવી રીતે ‘સત્યાગ્રહ ચલાવ્યો’ પંજાબ અને જિલ્લાકતના ગાંધીઓ દર કરવા કેવાં કેવાં પગલાં નામે અસહકાર, સત્યાગ્રહ, ધારાસભાની ગદિબદાર, સ્વદેશી હિન્દુ-મુસલમાન વગેરેની એકતા, સંનિય કાયદાનો ભંગ વગેરે લીધાં ને ગદાર પાંડ્યાં, કેવી રીતે કોંગ્રેસને લોકોની ખરી પ્રતિનિધિ રૂપ મહાસભા બનાવી, કેવી રીતે સરકારે તેમને જેલમાં નાંખ્યા, વગેરે બાબતો વસ્તુતઃ ચર્ચા થોડી ગણાય નહિ, છતાં એટલું તો ચોક્કસ છે કે એ સર્વમાં શુદ્ધ ધાર્મિક દૃષ્ટિ, આત્મશુદ્ધિ, અહિંસા અસ્તેષ સત્ય ધર્મચર્ચા અને અપરિગ્રહ એ પ્રતોતું પોંદત ધણે અંશે સંપૂર્ણતાથી જોવામાં આવશે. તદુપરાંત જેમ દરેક ‘ગિન’ શુદ્ધ ક્ષત્રિય-વીર થોડા હોઈ આંતરિક

સત્તુ સામે લડે છે, દરેક શુદ્ધ જૈન પણ થોડા હોય છે તે પ્રમાણે ગાંધીજી પણ એક પ્રજા ધાર્મિક થોડા આપણને સ્પષ્ટતાથી જણાઈ આવે છે.

તેઓ લખે છે કે ‘એક ગૃહસ્થે સવાલ પૂછ્યો કે આપણે જે કાર્ય કરી રહ્યા છીએ તે શુદ્ધ કહેવાય ખરું? મેં તો તુરત જવાબ આપ્યો ‘આપણી લડતમાં શુદ્ધતા બધાં લક્ષણ છે. જે આપણને જોઈએ છીએ, -સ્વરાજ-તે શુદ્ધ વિના નજ મળે. તેથી સાધનો પણ શુદ્ધતાજ હોવાં જોઈએ. એટલે કે આપણે સામાન્ય વ્યવહાર બંધ કરી આપણે આપણું આચરણ જોઈએ. શુદ્ધમાં અને આમાં ફરક માત્ર અથવા મોટો ફરક એ છે કે આપણા શુદ્ધમાં યથાગત-સત્યજાગને અવકાશ નથી; એટલુંજ નહિ પણ શરીરમળમાં આપણી હાર છે. બીજાં લક્ષણ આ શુદ્ધમાં સામાન્ય શુદ્ધતા જેવાંજ છે. જેમ સામાન્યમાં તેમ આમાં આપણોગતી, તાલીમગતી, યોજના ઇલાકિની આચર્યકતા છે.”

આ વીરશોહાના વિચારો જૈનધર્મના સૂત્રોને વિચારોને મળતા આવે છે તે અત્ર મુશ્કેલી. તે વિચારો આજકાલના નથી પરંતુ ઘણા વર્ષો પૂર્વેના પોતાના યુગદિને પત્રો લખ્યા તેમાં સ્વતઃ સ્પષ્ટિત હૃદયના ઉદ્ઘારો છે. તે વિચારો તે પત્રોમાંથી જ ટાંકવામાં આવ્યા છે.

ધર્મોની સરખામણી કરવાની જરૂર નથી. આપણા ધર્મને પ્રોત્સાહન સમજ બીજા ધર્મ એટલે શું. સમજવા. સાધારણ રીતે સરખામણી કરવામાં દયા-ધર્મ તે માપ છે. જેમાં દયાને અવકાશ વિશેષ છે ત્યાં ધર્મ વિશેષ છે. (૪. ૩૮) સરખાવો.

सच्चासौवि तर्क्यो क्रमेण जह साहरंभि निवडंति
तह भगवई अहिंसि सच्चे धम्मा समिहंति ॥
—સંગોધસતરી.

—જેમ સર્વ નદીઓ અનુક્રમે સમુદ્રમાં આવીને મળે છે, તેમ ભગવતિ અહિંસા (દયા)માં પણ સર્વ ધર્મ આવીને મળે છે.

હકીકતમાં જેટલા માણસ તેટલા ધર્મ છે. માણસ
લુદા છે ત્યાં સુધી ધર્મ લુદા
જૂદા જૂદા ધર્મ.

જ રહેશે. જે માણસ પોતાના
આત્માની બીજાના આત્મા
સાથે એકતા જોશે તે ધર્મમાં પણ એક જોશે. પૃ. ૩૯.

ધર્મ છે ને નથી. તેના મૂળ અર્થે નથી.

મોક્ષ પામેલો આત્મા ધર્મ

ધર્મ. છે, એટલે તેને મૂર્ખતા જ્ઞાન

છે. ભક્તિનો ખરો અર્થ તો

આત્માની શોધ એ છે. ત્યારે આત્મા પોતાને ઓ-
ળખે છે ત્યારે ભક્તિ મરી જ્ઞાન પ્રકટ થાય છે. (પૃ. ૩૭)

ધર્મ નથી એમ કહેનારા અવળે રસ્તે ચડે.

દેમકે તેઓએ આત્મા નથી

અવતાર. એમ કહેવું પડશે. (૩૮)

અવતારની જરૂર છે ને સદાય

રહેવાનીજ. ત્યારે લોકોમાં અત્યંત નિરાશા પેદા થાય

અને અનીતિ દેશાય ત્યારેજ અવતાર મનાય. ધણા

દુષ્ટ લોકોમાં કેટલાક સાધારણ નીતિ જળવનારા

પોતાને સાદ મદદ ધરે છે, તેવે સમયે જે બળવાન

નીતિવાળો છે, ને દુષ્ટોથી દબાતો નથી પણ દુષ્ટો

તેનાથી દબાય છે, તે અવતાર રૂપે તેના મરણ પછી

કે જીવતાંજ મનાય છે. ઘણે ભાગે તે પોતે

અવતાર છે એમ જન્મથીજ માને છે એમ

નથી ખતયા જોગ. ૩૮. પૃ.

૧. સવાલ—ધર્મ ન હોય તો મોક્ષ ક્યાંથી

હોય ? મોક્ષનો અર્થ શું ?

જવાબ—ધર્મ ન હોય તો મોક્ષ ક્યાંથી એ

મોક્ષ ન સમજવા જેવું છે. મોક્ષનો અર્થો અર્થજ

આપણે જાણી શકીએ. બાકી તો અનુભવાય પણ

વર્ણવાય નહીં. તેનું વર્ણન કરવાની આપણી પાસે

છદ્ધિ નથી. જે જાણી શકાય તે આ:-અનેક પ્રકારના

દેહોની પ્રાપ્તિમાંથી ને તેથી નિપજતા કચેરા-

માંથી છૂટવું, છતાં ધર્મ નથી એમ કહેવાની જરૂર

નથી. ધર્મનો ખરો અર્થ આપણા જ્ઞાનની સીમા

પ્રમાણે કરીએ. કૃષ્ણ દેનારે ને કર્તા ધર્મ તો

નથી, પણ દેહધારી આત્માઓ છૂટા થયા છે ને

પછી જે આત્મા કંઈપણ શકતો હોય તો તે ધર્મ
છે. ને જે જડ વસ્તુ નથી પણ શુદ્ધ ચિત્તન્ય છે,
ધર્મની કોઈ કાંઈ ને કોઈ રિધિતિએ જરૂર નથી.
ને જરૂર માનવાથી આત્માની અનંત શક્તિની
આપણે હક બાંધીએ છીએ. પૃ. ૯૯-૧૦૦

‘કૃષ્ણ, રામ, બુદ્ધ, જીસસ વિ. માં કેણુ મોટું

તે કહેવું મુશ્કેલ છે. બધાંનાં

શ્રીકૃષ્ણાદિ. કાર્ય લુદાં, લુદે વખતે, ને

લુદા સમયને લખને હતાં.

ચારિત્રનોજ વિચાર કરતાં વખતે બુદ્ધ ચઢી જાય.

પણ કેમ કહેવાય ? તેઓનાં વર્ણન લક્ષણોએ કીક

લાગ્યાં તેમ કર્યા છે. કૃષ્ણને વિષે પૂર્ણ કળા વૈષ્ણુ-

ચોએ માની છે. ને માનવીજ જોઈએ. તે વિના

અનન્ય ભક્તિ ન ઉપજે, ખીરિત, જીસસને વિષે

એવું માને છે. હિન્દુધર્મામાં કૃષ્ણ છેલ્લા તેથી તેમનો

મહીમા વિશેષ છે. જે ૧૯૬૯ (પૃ. ૩૭-૩૮).

‘ભાગવતનો શ્લોક તમે ટાંક્યો, તેના શબ્દોને

વળગાય તેમ નથી. કૃષ્ણની

કૃષ્ણલીલા. લીલા કૃષ્ણજ જાણે. તે કામ-

નાવાળા થઈને કામ કરે તો

પણ આપણે સ્થૂલ પ્રાણીથી તેમ ન થાય. તેની

પ્રજ્ઞતા તેને છુટ આપે તે આપણાથી ન લેવાય.

બાકીનો કૃષ્ણને વિષે ભાગવતને લખનાર પોતાના

જ્ઞાનની હદ પ્રમાણે લખ્યું. ખરા કૃષ્ણને કોઈ

જાણતું નથી. અસા. ૧૯૬૯ (પૃ. ૪૨)

હવે મં. ૧૯૫૦ માં પોતાને રામકૃષ્ણ માટે પ્રથ

યગો હતો અને શ્રીમદ્ રાજચંદ્રને પૂછ્યો હતો ત્યારે

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે શું ઉત્તર આપ્યો હતો તે જોઈએ:-

પ્રથમ કૃષ્ણાવતાર ને રામાવતાર એ ખરી વાત

છે ? એમ હોય તો તે શું ? એ સાક્ષાત્ ધર્મ હતા,

કે તેના અંશ હતા ? તેમને માનીને મોક્ષ ખરો ?

ઉત્તર. (૧) બન્ને મહાત્મા પુરુષ હતા એવો તો

મને પણ નિશ્ચય છે. આત્મા હોવાથી તેઓ ધર્મ

હતા; સર્વ આવરણ તેમને મેટ્યાં હોય, તો તેનો

મોક્ષ પણ સર્વથા માનવામાં વિવાદ નથી. ધર્મનો

અંશ કોઈ જીવ છે એમ મને લાગતું નથી, કેમકે

તેને વિશેષ આપતાં એવાં હમરો પ્રમાણુ દષ્ટિમાં આવે છે. ઇશ્વરનો અંશ જીવને માનવાથી બંધ, મોક્ષ. બધાં વ્યર્થ થાય, કેમકે ઇશ્વરજ્ઞ અચાનાદિનો કર્તા થયો; એમ અચાનાદિનો જે કર્તા થાય તે પછી, સહેજે ઇશ્વર હોય તોય, ઇશ્વરપણું ખોલ ખેસે; અર્થાત્ ઉત્કું જીવના સ્વામી થવા જતાં ઇશ્વરને નુકસાન ખમવાનો પ્રસંગ આવે તેવું છે. તેમ જીવને ઇશ્વરનો અંશ માન્યા પછી પુરુષાર્થ કરવા ચોગ્ય રી રીને લાગે ? કેમકે તે રીતે તો કંઈ કર્તાહત્તા દરી શકે નહીં; એ આદિ વિશેષથી ઇશ્વરના અંશ તરીકે કોઈ જીવને સ્વીકારવાની મારી જુદી થતી નથી; તો પછી શ્રીકૃષ્ણ કે રામ જેવા મહાત્માને તેવા યોગમાં ગણવાની જુદી કેમ થાય ? તે બંને 'અવ્યક્ત-ઇશ્વર' હતા, એમ માનવામાં અડચણ નથી; તથાપિ તેમને વિશે સંપૂર્ણ જ્યૈશ્વર્ષ પ્રગટકું હતું કે કેમ ? તે વાત વિચારવા ચોગ્ય છે. (૨) 'તેમને માનીને મોક્ષ ખરો કે ?' એનો ઉત્તર સડજ છે. જીવને સર્વ રાગ, દૂષ, અચાનનો અભાવ અર્થાત્ તેથી છૂટકું તે મોક્ષ છે. તે જેના ઉપદેશે થઈ શકે તેને માન્યે, અને તેવું પરમાર્થ સ્વરૂપ વિચારી સ્વાત્માને વિશે પણ તેવીજ નિશ્ચય થઈ, તેજ મહાત્માના આત્માને આકારે (સ્વરૂપે) પ્રતિજ્ઞાન થાય ત્યારે, મોક્ષ થવો સંભવે છે. બાકી બીજી ઉપાસના કેવળ મોક્ષનો હેતુ નથી. તેના સાધનોનો હેતુ થાય છે. તે પણ નિશ્ચય થાયજ એમ કહેવા ચોગ્ય નથી.

પ્રશ્ન—પ્રહ્લા, વિષ્ણુ ને મહેશ્વર તે કોણ ?

ઉત્તર—સષ્ટિના હેતુરૂપ ત્રણ ગુણુ ગણી તે આશ્રયે રૂપ આપ્યું હોય, તો તે વાત બંધ બેસી શકે છે, તથા તેવાં બીજાં કારણોથી તે બ્રહ્માદિનું સ્વરૂપ સમજાય છે; પણ પુરાણમાં જે પ્રકારે તેમનું સ્વરૂપ કહ્યું છે, તે પ્રકારે સ્વરૂપ છે, એમ માનવા વિશેમાં માઈ વિશેષ વતણુ નથી, કેમકે તેમાં કેટલાંક ઉપદેશાર્થે રૂપક કતાં હોય એમ પણ લાગે છે; તથાપિ આપણે પણ તેનો ઉપદેશ તરીકે લાભ લેવો અને બ્રહ્માદિના સ્વરૂપનો સિદ્ધાંત કરવાની જાગૃત્તમાં ન પડવું; એ મને વિશેષ હીક લાગે છે.

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ૪. ૨૯૮-૨૯૯)

આરી રીતે ઇશ્વરને કર્તા હર્તા માનવાથી આત્માની અનંત શક્તિને દૂપણુ લાગે છે એમ ગાંધીજીને કહી જૈનધર્મનો એક મહાન્ સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત કરે છે. આત્મા ઇશ્વરનો અંશ નથી, પણ અવ્યક્ત ઇશ્વર પોતેજ છે, આત્મા અનંત શક્તિ વાળો હોઈ અવ્યક્તમાંથી વ્યક્ત ઇશ્વર બની શકે છે—મોક્ષ પામી શકે છે. આત્મા પોતેજ ઇશ્વર છે—જીવ તે શિવ છે, અને આત્મા અનંત શક્તિવાળો હોઈ અન્ય આશ્રયની-સહાયની સર્વથા સર્વકાળે અપેક્ષા રાખી શકે જ નહિ. શ્રીમહાત્મી પ્રભુએ ઇન્દ્રની સહાય સ્વીકારીજ નહિ. મોક્ષ આત્મા પોતાની શક્તિથી સ્વતંત્ર રીતે પામી શકે છે. આ જૈનનો પરમ સિદ્ધાંત આતિ ઉત્તમ અને ઉચ્ચતમ કોટિ પર લઈ જનારો છે.

‘તમે મોક્ષનું તત્ત્વ સમજો અને મોક્ષેશુ થાવ

એ મારી તોમ આશા છે,

આત્મા અનંત અને તે જ્યાંમુધી તંમા-
શક્તિમાન છે. રામાં સ્વતંત્ર વિચાર કર-

વાથી શક્તિ અને દદતા

નહિ આવે તોંમગી કહી બનશે નહિ. હાલ તો તમારી દશા વેલડીના જેવી છે, વેલડી જે આડ ઉપર ચઢે છે, તેનું રૂપ પકડે છે. અને એ દશા આત્માની નથી. આત્મા તો સ્વતંત્ર છે અને મૂળ રૂપે સર્વ શક્તિમાન છે. (૪૮)

‘તમારે નિરાસ નહિ થવું એ તમારું કર્તવ્ય છે. મહાપ્રભુની ચઢી ચક્રશો. પણ ન્યારે તમે ચઢશો ત્યારે એની ઉચ્ચતા પામશો કે તેની હદ ન બાંધી શકાય. સાદસ મોટું છેજ ને કરવાને તમે સમર્થ છો, કેમકે આત્મા માત્રતા શુણુ સરખા છે. જે આપરણો છે તેને ઉજેડા એટલે તમારી શક્તિ તમેજ જોઈ શકશો. તેની ચાવી યમ નિયમ છે. (૫૧)

‘મારો આત્મા તમે સમર્થ માનતા હો તેવોજ તમારો છે. આપણા આત્મા આત્મા સરખા છે. વિશે કરશો બેદ નથી. પણ તમારામાં એટલું અનામ-
પણું-ભીરતા-સંશય-અનિશ્ચય વિગેરે હોય તે કહાડી

નાંખે એટલે આપણે બન્ને સરખાજ છીએ. તદ્વાત્ત એજ રહ્યો છે કે મહાપ્રભાસે મેં ઘણા મઠ કહાડ્યા છે તેટલા અને તેથી વધારે તમે દહતાપૂર્વક સા- હસ કરશો એટલે કહાડી શકશો."

જૈનમાં આત્મસિદ્ધિ અર્થે '૭ સ્થાનક' કહ્યાં છે, તેનો નિશ્ચય યથા વગર ૭ સ્થાનક. સમ્યક્ત્વ-સર્વપ્રાપ્તિ પરમા-ર્થપ્રાપ્તિ થતી નથી "આત્મા

છે', 'તે નિત્ય છે', 'છે કર્તા નિજકર્મ' 'છે ભોક્તા' વળી 'મોક્ષ છે', મોક્ષ ઉપાય સુધર્મ.

સરખાવે આની સાથે 'ગાંધીજીનાં' વચન:—

'ઈશ્વર પરમાત્મા છે, આત્મા છે, તેનો મોક્ષ છે-પાપ પ્રુણ છે. આ હવે પણ મોક્ષ સંભવે. આટલું દંઢ થઈ ગયા પછી આપણે સંશોધન ક્યાં જ કરવાનું છે, જે ચાલે છે તે ચાલે છે તેથી જ દીક છે, અથવા તો વડીલોએ કહ્યું વારતે અમુક ખરોખર છે, એ માનવાનું રતીભાર કારણ નથી, એ આત્માની વિરોધી વાત છે. પ્રાચીન ઘણુંએ ચરસ છે. પણ અગ્નિની પાછળ જેમ ધૂમાડો છે, તેમ પ્રાચીન ઉત્તમતામાં કનિષ્ઠતા રહેલી છે. તેનું પૃથક્કરણ કરી આપણે તત્ત્વ જે'ગવું તેમા જ્ઞાન રહેલું છે.'

પોતાની પતિની સખ્ત બીમારી હતી ત્યારે પોતે જણાવે છે કે:—

'જેવટે મોત આવે તો પણ આપણે તો મોતથી ડરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. આત્મા છે છ તે છે એટલે ચિંતામાં પડવાનું છે એટલે અમર છે. નહિ, શરીર તો પડવાનુંજ દેહ ક્ષણિક છે. છે, તે વળી પોતાને પક- વાને દહાડેજ પડે છે. ને તેને અનુસરીને આપણને ધવાને સૂઝે છે. વળી આત્મા તો અમર છે. ને જોકે આપણે સંબંધ તો શરીરનોજ રાખતા જણાઈએ છીએ, છતાં ખરો સંબંધ તો આત્માને વિશેજ હોવો જોઈએ શરીર- માંથી છૂવ ગયા પછી આપણે ધડીલર તેને સાચ- વતા નથી એ તો ચોક્કસ વાત છે. આમ સમજ...

ના શરીરના વિશે ઉપાયો લીધા પછી હુંતો નિશ્ચિંત રહું છું, ને તમે બધા રહો એમ ઇચ્છું છું. હવે શરીરની આવી સ્થિતિ જાણી આપણે સાધુતા ને ઉદાસીનતા પકડનાં જોઈએ. સાધુતા એટલે સ્થૂળ વૈરાગ્ય અથવા જગતમાં ભટકવું એ નહિ, પણ આ કેટલાં તેનો અર્થ શુદ્ધ ચારિત્રને લગતો છે. ઉદા- સીનતા એટલે દીલગીરી નહીં, પણ વિપયોતો અ- લુગમો ને સંસાર વિશે નિર્મોહપણ. (૪૦-૪૧)

'રાજકોટમાં ઉદર મર્ચા એટલે મેં' મહુને ઘર

કે ગામ ફેરવવાની સલાહ મરડીધી તો પછી આપી. એ મારા વિચારો શું કામ બીને તે વખતના (૧૯૫૮) તેમાં નાસવું? હવે મને ખૂબ ઇર્ષ્ય એમ જણાય છે. એવા મારા વિ-

ચારો બહુ ફરેલા છે. બધી વેળાએ હેતુ એકજ હતો-સત્યની શોધ. હવે જોઈ છું કે એમ ઘર ફેર- વવાં એ આત્માના ગુણની અજ્ઞાનતા છે. આનો અર્થ એમ નથી કે કાઢ કાઢે ગમે તેમ ચાલ તો પણ ઘર ન બદલાય. ઘર બળી જતું હોય તો તેને ખાલી કરીએજ. તેમાં સર્પ, વિંછુ એટલા નિકળી પડે કે તેમા રહેવું એ તત્કાળ મૃત્યુને મળ- વાનું થઈ પડે તો તે વેળાએ પણ ફેરવાય. જોકે આમ કરવું એમાં પણ દોષ નથી એમ માફ' કહેવું નથી. જેણે આત્માને સંપૂર્ણ જોળખ્યો- અનુભવ્યો છે તેને માટે તો છાપડે આકાશનું હોય. તે જગલમાં વસતા સર્પ, વિંછુને મિત્ર સમ ગણે. આ દશા નહિ ભોગવનારા આપણે ટાંઢ તડકાથી કરીને ઘરમા વસીએ તેથી ત્યાં લય ઉત્પન્ન થવાથી ઘર તજીએ પણ ખરા, છતાં મનમાં ઉમેદ એવી રાખીએ કે આપણને ઉતાવળે આત્માનું દર્શન થાય, નિદાન મને તો આ પ્રમાણે લાગે છે. મર- ડીની વેળાએ મો-ગયા ને તેના પટેલને ઘર સાચ- વવા મૂકી ગયા. આમ કરવું એ માણસને અ- સુચિત છે. જો ઘર બળતું હત તો પટેલ પણ જાત. આ દાખવા ઉપરથી તમે ભેદ ઘટાવી શકશો. મરડી આદિનો લય સાધારણ ગણ્ય છે. મુસલમાન

ધર નથી હોડતા પણ ઉધર ઉપર આસ્થા રાખી પડી રહે છે. જે તેની સાથે જરૂર પડતા ઉપાય લે તો વધારે સાફ કરે. જ્યાં લગી આપણે નાશભાગ કરીએ છીએ ત્યાં લગી મરકી જવાનો યોગજ સંભવ છે. જે જે ગામમાં મરકી ચાલે છે તે તે ગામમાં આપણે કમરણ શોધવાને બદલે ભાગી છુટીએ એ દીનતા સમજાય. (૧૪-૧૫)'

પોતાની સ્ત્રીની દેહ પડવા જેવી સ્થિતિમાં પણ પોતે જણાવે છે કે: 'પોતાની સ્ત્રીને 'બા' કહેતા.

"બાને સેરવો આપ્યા વિના બાનું શરીર પડત તો મને તે કષ્ટ હવું પણ બાની પરવાનગી વિના હું તો તેને સેરવો નજ આપવા દેત. આત્મા કરતાં દેહ વધારે ન થયો જોઈએ. જે આત્માને બાણે છે છે તે દેહથી જુદો છે એમ જાણે છે. તે દેહની હિંસક રક્ષા નહિ કરે. આ બહુ અથડે કામ છે પણ જેના મરકાર અતિ પવિત્ર છે તે સહેજે સમજે છે, ને તે પ્રમાણે કરે છે. દેહમાં રહીનેજ આત્મા સાફ અથવા ખરાબ કરી શકે છે એ માન્યતા બહુ જૂલ બરેલી છે, ને તેવી માન્યતાથી દુનિયામાં અધાર પાપ થયાં છે x x દેહ તે દમન કરવા આપણને મળ્યો છે. (૩)

શરીર નાશવંત તો પછી સગાં વ. નાં મરણથી શોક શા માટે? પોતાનો બાઈ મરણ પામતાં પોતે લખે છે કે:—

'આવા આધાતોથી માણસમાં મૃત્યુ વિશે વધારે નિર્જાપતા આવતી જાય છે. શા માટે એ જવથી મારા હૃદયમાં ખજાણાટ ઉઠવો જોઈએ? આવા શોકમાં સ્વાર્મની ટાપા છે. જો હું મૃત્યુ માટે તૈયાર થાઉં અને આવકારદાયક પ્રસંગ તરીકે મૃત્યુને ગણું તો મારો બાઈ મરી ગયો એ કંઈ આપત્તિ નથી. મૃત્યુનો આપણને ઠર લાગે છે તેથી આપણે ખીનજોના મૃત્યુ માટે રૂબ કરીએ છીએ. શરીર નાશવંત છે અને આત્મા અમર છે એમ જાણ્યા છતાં શરીર અને આત્મા છુટા પડતાં હું શોક કેમ કરી શકું? પણ આ સુન્દર અને આજ્ઞાસન બધાં સિદ્ધાન્તમાં સાચી માન્યતા હોય તોજ એ રિયલિટી પ્રાપ્ત થાય. જેને આમાં શ્રદ્ધા હોય છે તેણે શરીરનું

લાલનપાલન ન કરવું ઘટે પણ તેનો નિયંત્રતા બનવું ઘટે. તેણે પોતાની શારીરિક જરૂરીઆતો એવી 'શ-ખવી' જોઈએ કે જેથી દેહ દેહી ઉપર અધિકાર ન જોગવતાં પોતાના તાત્કાલિક રહે. (૭૫)

દક્ષિણ આફ્રિકાની પોતાની લડતમાં કેટલાક તેમના આશય ન સમજતાં તેમને વિશે વહેમી બની તેમનો જીવ લેશે એવા ભય રખાતો હતો તે વખતે પોતે શું લખે છે ?

'મને જાત સાંભળવાની લાલામણુ કરો છો, પણ આપણું શિક્ષણ એવું છે કે જાત (આત્મા) નથી મરતો, નથી મારતો, કે નથી મરાવતો. શરીરને 'જાત' માની તેને સંભાળવાનું કહ્યો તો તેને શી ભયવાને મોહ કહ્યો છે. હવે મારે 'શું' સંભાળવું? હું તો જાતજીવ સંભાળીશ એટલે કે તેનું જાન બનતા પ્રયત્ન કરીશ. તેમ કરતાં દેહને જતો કરવા જેટલી તાકાત તો આવરીજ જોઈએ. (૧૦)

ખીન પત્રમાં 'મારે વિશે ચિન્તા કરવાની જરૂર નથી. હું મારું હું કે મારો ભોગ આપવોજ પડશે. (જનરલ) રમદસ છેવટ સુધી દગો 'ઈ' શકે એવું માનતો નથી. લોકો અધિરા થાય છે, અને તેથી જીંદગી ઉપર ધા કરવા તૈયાર રહ્યા છે. તેઓને લાગ મળે છે. તેમ થાય તો સંતોષ માનવાનો છે. જેને હું કહ્યાણુ માનું છું તે કરતાં જીંદગીનો ભોગ આપવો પડે તો ખીનું કુશળ મોત કયું ?

'જો...ને મરવું યોગ્ય -હવું. તો પછી મોતથી જીવ ઉદ્ધવ કેમ થાય? આ દુનિયા કાની છે. તો પછી મારો જીવ આ દુનિયામાંથી જશે તેમાં હેતુ-જોના ચિંતા કરવી કેમ ઘટે છે? મરણ પર્વત મારાથી અવરિત ન થાય એ હિંમતું જાય છે, ને તેમ રખેને થઈ જાય તેની ચિંતા રાખવી ઘટે છે. હું મોક્ષ પામું એવી દશા તો હજી નથી, પણ એમ માનું છું કે જે મારા વિચારો હાલ જે પદ્ધતિને પામ્યા છે તે વિચારોમાં હું આ શરીર છોડું તો પુનર્જન્મ એવો થાય કે સઘ મોક્ષ મળે. (૧૨) સરખાવો:—

સંભારાસક ચિત્તાનાં મૃત્યુ મોર્તિયેચ્ચનૂનાં ।
મોદાયતે પુનઃ સ્તોડપિ જ્ઞાનયોગ્યવાસિનાં ॥
—મૃત્યુ મહોત્સવ.

ઉપર કહ્યું કે 'ઈશ્વર પરમાત્મા છે...આ લયે તદભવમોક્ષ પશુ મોક્ષ સંલયે. આ-સંલયે? ટકું દટ ચર્ધ ગયા પડી આપણે સંશોધન કર્મીજ

વાનું છે.' આ વિચાર શ્રીમદ્ રાજચંદ્રે પણ સ્પષ્ટ-તાથી અંગત જણાવ્યો છે:—

‘આ લવ વણુ લવ છે નલિ, એજ તકે અનુકૂળ, વિચારતાં પાળી ગયા, આત્મધર્મનું મૂળ. વર્ષ ૧૮-૧૯ (૫. ૧૧૩).

યમનિયમ—

ઉપર કહ્યું કે આત્મા ઉપરનાં-આવરણો (ઐદરે કે રાજદ્રેષ) ઉમેરો એટલે તંમારી શક્તિ તમેજ નેઈ શકશે અને તેની ચાવી યમનિયમ છે. આ યમ-નિયમ સંબંધમાં ટુંકામાં તેમણે પોતાના પુત્ર પરના એક પત્રમાં જણાવ્યું છે તે નેઈએ:—

‘અહિંસાનું’ અંગ દયા, અદોષ, અમાન વિગેરે છે. સત્યાગ્રહનો પાયો અહિંસા ધર્મ છે. x x (યમનિયમ) -એ પ્રતો પાળવામાંજ હિંદુસ્તાનનો ને આપણો મોક્ષ રહ્યો છે, એમ હું સાક્ષાત નેઈ શકું છું.

‘અપરિગ્રહ વ્રત પાલવામાં મુખ્ય ધ્યાનમાં રાખવાનું’ એ છે કે ન નેઈવતું કંઈ. પણ ન સંધરવું. ખેતી કરતાં બળદ હશે તો બળદ તથા તેમને લગતો સામાન સંધરવું. દુકાળનો લય સદાય હશે ત્યાં ઘણા સંધરવું, પણ બળદની કે ઘણાની જરૂર છે કે નહિ એ સવાલ હમેશાં પૂછવું. બધા યશો આપણે વિચાર દશાએ પાળવાના છે, એટલે તેમાં દહતા દિવસે દિવસે વધતી જશે ને નવા ત્યાગો સૂઝતા જશે. ત્યાગની દહજ નથી. જેમ વિશેષ ત્યાગ યશે તેમ આત્માનું દર્શન વિશેષ કરવું. મનની ગતિ પરિગ્રહના ત્યાગ તરફ હશે ને શરીરશક્તિ મુજબ ત્યાગ કરીશું એટલે અપરિગ્રહ વ્રત પાળવું જણાશે.

‘તેમજ અસ્તેષ વિગે અપરિગ્રહમાં ન નેઈતી વસ્તુના સંગ્રહનો સમાસ થાય છે. અસ્તેષમાં તેવી વસ્તુના ઉપયોગનો સમાસ છે. મને એક યહેરણી શરીર ઢાંકવાનું અને છતાં હું બે પહેડે તો બીજાની મેં ચોરી કરી છે, કેમકે જેનો ઉપયોગ બીજા કરી શકત તે પહેરણુ માફ ન કહેવાય. જે હું યાંચ કેળાંથી મારો નિર્વાહ ચલાવી શકું તો મારે છઠું ખાવું તે ચોરી છે. ધારો કે આપણે બધાને જરૂરના

બજી ૫૦ ચિંતુનો પરિગ્રહ રાખ્યો. મને માત્ર બેની જરૂર છે પણ વધારે છે તેથી હું ત્રીજું લઉં છું. તે ચોરી થઈ.

‘આમ વિશેષ ઉપયોગ એ અહિંસાવ્રતનો પણ ભંગ કરે છે. જે અસ્તેષ ભાવનાથી ઉપયોગ થતા-રીએ તો અપણામાં ઉદારતા વધે. જે અહિંસા ભાવનાથી ઉપયોગ એણે કરીએ તો દયા ભાવના વધે. પ્રાણી-જીવ-માનને હંમેશાં આપણે અલપદાન આપીએ તેમાં દયા-પ્રેમ-નું ચિંતન રહ્યું છે. તે ચિંતન જે કરશે તેની સામે સ્વપ્ને પણ કોઈ જીવ નહિ થાય એ શાસ્ત્રનો ખાસ નિશ્ચય છે. મારો અનુભવ છે.

‘આ બધાં વ્રતોનું ચત્ર સત્ય છે, મનને છેતરી જે ચોરી હોય તેને અચોરી મનાય, મનને છેતરી પરિગ્રહને અપરિગ્રહ મનાય, એટલે હમણે હમણે સત્યને આપણે ધણા સૂઝમ વિચારથી પ્રવરતાવી શકાય. બ્યારે અમુક વસ્તુને સંધરતી કે નહિ એ વિષે શંકા હોય ત્યારે ન સંધરતી એ સીધો નિયમ છે. ત્યાગમાં સત્યનો ભંગ નથી. બ્યાં બોલવા વિષે શંકા હોય ત્યાં મૌન રહેવું’ એ સત્યવ્રતોનું કર્તવ્ય છે. (૯૪-૯૫).

આ દરેક વ્રત માટે ધણા વિસ્તારથી સ્પષ્ટ અને સારી લાપામાં ગાંધીજીએ જણાવ્યું છે તે અતિ મનનીય અને આચરણીય છે. તેમની અહિંસાએ રાજકીય પ્રકરણમાં પોતાનું નેર ઝૂંકાવ્યું છે અને તેમાંથી ઝરતું અશ્રુત પોતાના ‘નવજીવન’માં પાને પાને ભર્યું છે; અને તે સર્વ વિસ્તારથી ચર્ચવાની ઇચ્છા છે તે બીજા લેખમાં પાર પડી શકશે. વિશેષમાં ગાંધીજી જૈનોને શું સંદેશો આપી રહ્યા છે? જૈનો તેમની પાસેથી શું અટકણ કરી શકે તેમ છે? ગાંધીજીને પોતાના અગ્રનેતા બનાવી તેમના અહિં-સાતત્ત્વના પ્રચારમાં કેટલો ફાળો આપી શકે તેમ છે? એ પણ આપણે અન્ય પ્રસંગે ચર્ચાશું. અત્યારે તો ધીમર મોહનદાસને સંપૂર્ણ જત, દીર્ઘ આયુષ્ય અને ઉત્તરોત્તર વધતી જતી અપ્રમત દશા પ્રાપ્ત થાઓ કે જેથી તેમના ઉમદા સિદ્ધાંતોનો વિશ્વમાં વિશેષ પ્રચાર થાય એવું આપણે પ્રભુ પાસે સંદેવ પ્રાર્થના કરી ચાલીશું.

મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ B. A. LL. B.

वर्तमान समस्या.

मैं जल्दसे परिष्कारक स्वामी सत्यदेवशुभक लेख सुनकर अकटर आनाथके नामसे परिचित हुआ हूँ तथासे उनका एक बार मेरे नेत्र द्विभागेकी आन्तरिक छिन्नायी। उन द्विभागे मेरे आभोंका धुंधलापन यह जन्तेके कारण शीघ्रही अन्धकार गहर उठा अकटर साहेबसे परीक्षा करावेनेका विचार करताही था कि ओकाओके समाचार पत्रोंमें वहां के जैनी भाषाओंमें परस्पर वैमनस्य यह कर कलह के विरुद्ध स्वरूप होनेका और पुलिस तहकी सहायता देनेकी नौबत आ जन्ते का समाचार सुनकर चिन्ता सी छुंधी।

अस्तु, मैं नागपुर मेवसे खाना हुआ और यथा समय गोरी अंदर स्टेशन पहुँचा। स्टेशन पर मेरे मित्र उपस्थित थे। वे मुझे अपने मोटरसे जंगलमें ले गये। यह एक स्वारथकर स्थान था और शहरसे कुछ माइलके दूरीसे पर था छिन्नायी कारण अकटरसे आगे द्विभागे में २-३ दिन लग गये। औरही कठ कारणसे वहां कठ दिन ठहरना पड़ा। वहाँके साधुओंमें अन्धकारों में पहले हीसे 'दीक्षा' विषय पर जे दृश्यक मय रहीथी छिन्नायी प्रतिदिन संवाद पत्रिकाओं और हस्तियोंसे जनता के विचार और वहाँकी परिस्थिति मुझे अच्छी तरह उपलब्ध होती रही। मैं भी छिन्नायी विषय पर सोचता रहा और वर्तमान समस्या पर जे कुछ मेरा अनुभव हुआ है वह दो व्यक्तियों में पाठकों के सम्मुख उपस्थित करनेका साहस किया हूँ, आशा है कि हमारे विचारशील पाठकों का अस्विकार न होगा।

सहस्र अन्धकार समुद्रों में कि आन्ध्र दीक्षा जे प्रश्न उठा है उसकी भीमांसा अपने आगगाहि सिद्धान्त के वाक्य पर ही निर्भर है और श्री वीर परमात्मासे लेकर आन्ध्र तक जितने अस्विकारोंकी दीक्षा छुई है उन दृष्टान्तों पर ही यह प्रश्न दब हो सकता है और छिन्नायी विषय पर जे जनता छिन्नायी हुआ है उसका यही मुख्य कारण है। परंतु हम यह कदापि स्वीकार नहीं करेंगे। आन्ध्र अपने

जितने जे २ केंद्र हैं जैसे 'राजनगर, जैननगर, सरत, पाटन, पादणपुर, राधनपुर' आदि 'जैन, जैन जीवन, वीरशासन' धर्मादि सर्वत्र स्थान और पत्रिकाओं में उपस्थित 'दीक्षा' प्रश्न पर वादविवाद बढ़ता जाता है। 'दीक्षा' काही प्रधान रोग समुद्रके उसक निदान और औपचारिक कारणों औरसे जेष्टा हो रही है। मेरे मुख्य विचार में इस रोगका कैसाही निदान क्यों न हो, कैसीही कड़ी से कड़ी औपचारिक क्यों न सेवन कराई जाय, यह रोगमुक्तकी कदापि आशा नहीं है। कारण रोग दूसरा ही है, यह व्याधि काष्ठ व्यक्तिगत, स्थानिक, धार्मिक या सामाजिक नहीं है। यह समस्याका जन्म उदाहरण है। आन्ध्र आप जिस ओर आगे जाकर होंगे वही समस्याका दोटा भिन्न हुआ भिन्नगा। जे सत्यन असली स्वरूपका ज्ञानकर आदि नामवरीके सिधे आदि अंध विस्थाससे अथवा अंधकारनेसे शरदिया प्रवाहकी तरह अंध सत्ताके संधिगे वे थोड़े ही क्षणमें अवश्य होकर जायगे। मैं काष्ठ पक्षकी भाते धृष्ट करनेका यह विषयनेका प्रयास नहीं किया हूँ अधिक अपने श्री संघकी साधु साध्वी, आचक आचिकाओंकी शक्ति, समय और अर्थ अथवा नष्ट होते देखकर समय रहते अपना विचार प्रगट करना कर्तव्य समझ कर ही धृष्टता किया हूँ। देखिये ! छोटे जे सत्ताकी दीक्षा अन्धकार होती यही आतीथी, द्वि. आन्ध्र जैसा प्रश्न क्यों उठा ? मेरा वही एक उत्तर है कि समय के कारण ही आन्ध्र यह प्रश्न उठा है, यह दृष्टान्तिया हो रही हैं, लड़ने के सिधे कोप 'संघ' हो रहे हैं, यहाँ तक की धर्मिकाओं में भी यही दृष्टिकोण सुनी जाती है। व्याप्यनमें नाना प्रकार कटाक्षपूर्ण जैसीसे लापथ हो रहे हैं और जनता छिन्नायी पर अपना महत्व समझ रही है।

मैं जल्द जल्दमें था सुना कि परस्पर में अग्रजों के सिधे दोनों पक्षों निर्दिष्ट सम्प्यक मेम्बर युनाव होकर वे लोग कलहका अंत करेंगे। जैसे

સરસ પ્રસ્તાવિકા કાચું રૂપમે પરિણત કરનેકી એટલા બી હોતી રહી પરંતુ યદાં તો રોગ દૂસરાહી યા, કોઈબી આશાપ્રદ શાન્તિ માર્ગ દિખાઈ ન પડા। દેખિયે! આજ સભી સમાજ, સભી ધર્મવાલે બાબા વાક્ય પ્રમાણુમ્’ કા હડ જોડકર ઉન્નતિ કે પથ પર અગ્રસર હો રહે હે। ચાહે કિસી રથાનકે કોઈ સાધર્મી બંધુ અથવા કિસી ગૃહકે કોઈબી આચાર્ય, કિસીબી જૈનાગમ કે કોઈબી મૂલ યા ટીકાઓંકી ઓટમે સમય કે વિરુદ્ધ કુછબી સફલતા પ્રાપ્ત નહીં કર સકેગે। યદિ કિસીકો ઇસ સિદ્ધાન્ત કે વિપરીત વિશ્વાસ હો તો ઉત્તર બમ હૈ। વે ઘોખા ખાયગે। ઇસ વિષય પર એક હી સિદ્ધાન્તકો સ્મરણુ રખિયે કિ સમય કબીબી અન્યાયકો સ્તોત નહીં બહાતા। જિસ સમય લોગ અપને ૨ કર્તવ્ય સમજેગે, દૂસરોં કે હકોં પર ધાવા નહીં ડાલેગે, સ્તિગ્ધ મસ્તિષ્કસે જનતાકો મૂલ સિદ્ધાન્ત આંખે ખોલ કર દેખેગે તો

હસ્તામલક વત્ સ્વયંશાન્તિ હો જયગી; પુનઃ પૂણું શક્તિ ઔર બલ પ્રાપ્ત હોગા। યદ સમય અવિધ્યકે અંધકારમે હૈ। યદિ વર્તમાન મેં રોગકી અવધિ દીર્ઘ-વ્યાપી હોગી તો ન જાને દિનો દિન કેસે ર નયે ઉપસર્ગ ખડે હોતે જાયગે। નયે ૨ રથાનો મેં બી વિકટ રિયતિ દિખાઈ દેગી ઔર સમજીતે કે બેટકોં કા કોઈબી ફલ ન હોગા ઔર જળ અવધિકે અંત કા સમય સગીપ રહેગા ઉત્ત સમય અનાયાસસે પૂણું શાન્તિ પ્રાપ્ત હો જયગી।

અંતમે પરમાત્માસે પ્રાર્થના હૈ કિ શ્રી સંધ કે વર્તમાન એસી સંકટમય સમસ્યા કે સમય પારસ્પરિક ઇર્ષ્યા ઔર દ્વેષવાદકો દૂર હંકારે ઔર સમયાનુકૂલ વિચારકી શક્તિ દેકર શ્રી સંધ કે મહાત્મકો અશુભુ રહેગે।

કલકત્તા

તા. ૩૦-૮-૨૮

નમ્ર નિવેદક

પૂરણચંદ નાહુર.

“ઉત્તર હિંદમાં જૈનધર્મ—ઈ. સ. પૂર્વે ૮૦૦ થી ઇ. સ. પછી ૫૨૬”

કર્તા—શ. ચીમનલાલ જ્યૌંદ શાહ એમ. એ.

અનુકંભણિકા.

પ્રારંભિકા—૫. ૧-૧૩

જૈનધર્મ એ પુરાતત્વની એક નહિ એકાએકી શાખા-બૌદ્ધધર્મે પાયાલ વિદ્વાનોનું પ્રથમ ધ્યાન ખેંચ્યું-જોટા ઉલ્લેખોનાં કેટલાંક ઉદાહરણો-બૌદ્ધધર્મની એક શાખા તરીકે મનાયો-ઉત્તર હિંદના જૈનોના ઇતિહાસનું કંઈજ ન યથેક્ષ્ણ સંશોધન-ઉત્તર હિંદના ઇતિહાસની દ્રષ્ટિએ એની ઉપયોગિતા-સાહિત્ય, કળા વિગેરે ક્ષેત્રોમાં આપેલો સામાન્ય કિંમતી ફાળો-“ઉત્તરહિંદ” ની મર્યાદા.

પ્રકરણ પહેલું—૧૪-૩૪

મહાવીર પહેલાંનો જૈન ધર્મ.

જૈન ધર્મ એટલે શું?—એનું મૂળ-અર્વાચિન સંશોધનની દ્રષ્ટિ કરતાં ચાલી આવતા મન પ્રમાણુ વધુ જુનો-ઐતિહાસિક વ્યક્તિઓ તરીકેની પાર્શ્વ

અને મહાવીરની ગણના-પાર્શ્વની ઐતિહાસિકતાના પુરાવાઓ-પાર્શ્વ અને મહાવીરના ધર્મના સંબંધ-બૌદ્ધ અને હિન્દુ સાહિત્યમાં જૈન ધર્મ બાબતના ઉલ્લેખો-જૈન ધર્મની પુરાતનતા વિશે અત્યારના વિદ્વાનો-

પ્રકરણ બીજું—૩૫-૧૪૭

મહાવીર અને તેનો સમય.

ગોતાના પૂર્વજ પાર્શ્વ પછી ૨૫૦ વર્ષે-હિંદમાં ધર્મ બાબત જળદું મંથન-બ્રાહ્મણોની વધતી જતી અસરનું જણાવું-ધર્મોધિકારી મંડલોની અમર્યાદિત સત્તાનો તથા સમાજમાં ચાલુ કટ્ટર જાતિભેદનો મહાવીર તથા શુદ્ધના પ્રગટ ચંતાં અંત આણ્યો-હિંદના આ બજવા પાછળ બ્રાહ્મણો સામે તીવરકાર જેવું કંઈ નહોતું-આતો લોકોના માનસમાં તથા એસની દષ્ટિમાં થઈ રહેલું હળવું પરિવર્તન હતું.

આવા જળરા મંચનકાળમાં મહાવીરનું આવવું-
જૈન ધર્મનો પ્રગ્નજીવનમાં ધીમે ધીમે પ્રવેશ થવા-
સામાન્ય દષ્ટિએ જૈન ધર્મ-મહાવીરનું જીવન-ગર્ભનો
બદલો-આ હકિકત પાછળ રહેલી વસ્તુનો ખુલાસો-
મહાવીરના માતૃપિતા પાર્શ્વના પૂજારા અને શ્રમ-
ણોના અનુયાયીઓ-ત્રીશ વર્ષ સુધી મહાવીર ગૃહ-
સ્થાશ્રમી-આર વર્ષ સાધુ તરીકે કર્યો-પ્રથમ તેર માસ
સુધી કપડાં રાખ્યાં-મહાવીરની નમ્રતા અને જૈન
શાસ્ત્રોનો ખુલાસો-એમનું જમણુ ધણુ પ્રદેશમાં થયું-
ખેતાલીશ વર્ષે કેવલી થયા-ત્રીશ વર્ષ સુધી જૈન
ધર્મમાં સુધારક તરીકે રહ્યા-૭૨ વર્ષની ઉંમરે કાળ
કર્યો-મહાવીરનો નિર્વાણ સમય.

મહાવીરનો સુધારકો જૈન મત-જૈનોની દષ્ટિએ
દષ્ટિની ઉત્પત્તિ-સમજી શકાય તેવા પ્રથમ કારણમાં
ન માનનારા-જેને જૈનો શ્રદ્ધાપૂર્વક માને છે તેનાં
ખાસ લક્ષણો-જિનો જૈનોના આધ્યાત્મિક નેતાઓ-
જીવ, અજીવ, પાપ, પુણ્ય, સંવર, બંધ, નિર્જરા અને
મોક્ષ-મોક્ષ એ જીવને બહાર મેળવવાની વસ્તુ નથી.
કર્મબંધનોથી છુટા થવું એટલે મોક્ષ-મોક્ષનો માર્ગ
ત્રણ રત્નો દ્વારા છે-મુક્ત આત્મા ઇશ્વરનાં બધાંય
લક્ષણો અનુભવે છે-સર્વજ્ઞ તીર્થંકરો કહેવાય છે-
જૈન ધર્મના કેટલાંક મુખ્ય લક્ષણો-અહિંસાનો આદર્શ
અહિંસા કાષ્ઠની ફરજોની આડે એમ નહિ-વિશ્વ-
વ્યાપી પ્રેમ અને ભ્રાતૃભાવ એ અહિંસાનાં પરિણામો
વિશ્વભાવના એ જૈનદર્શનનું મુખ્ય લક્ષણ-જૈનોની
હિંસરતા અને પ્રગ્ન તંત્રીય સંસ્થા-સામાયિક અને
પ્રતિકમણ એ બે આવશ્યક ક્રિયા-જૈનોનો સ્વાધ્યાય-
હિંદના ન્યાયશાસ્ત્ર ખાતે ખાસ ધાળો-સ્વાધ્યાય એ
સંશયવાદ નથી.

જૈનધર્મમાં પહેલા મુખ્ય બેદો-જૈનધર્મના સાત
નિન્દવો-મહાવીરનો મુખ્ય અને મહાભયંકર પ્રતિ-
સ્પર્ધી ગોશાળ-હિંદના તે વખતના મંચનકાળનું પરિ-
ણામ તે ગોશાળ-તે સમયના ધાર્મિક ઉત્સાહના
ઉછાળામાં મંબલીપુત્રનું સ્થાન-ડો. ગરૂઆ અને
આજીવિકા-મહાવીરના જૈનધર્મ ઉપર ગોશાળની
અસર-ગોશાળના અવસાનની તારીખ-ઐતિહાસિક

દષ્ટિએ આજીવિકા-જૈનધર્મમાં બીજો મહત્વનો બેદ-
આ બેદ બાબત મેતાંબરી અને દિગંબરી કથનો-બેદના
સમજ બાબત બંનેનું સામાન્ય મળતાપણું-બેદનું મૂળ
કારણ-સાધુતાની ખાસ આવશ્યકતા નમ્રતા-જૈનો
અને નમ્રતા-મથુરાના શિષ્યો અને આ મોટો બેદ-
ઈ.સ. ની શરૂઆત સુધીમાં આવા ભાગલા હયાતીમાં
નહિ-વલ્લીની પરિપક્વતા સમયે છેવટનું જીદાપણું-
સ્થાનકવાસી અને બીજા જૈનધર્મમાં પહેલા બેદો-
બેદો પાડવા એ જૈનોની ખાસીયત-જૈનોની હયાતીનાં
કારણો-જૈનોની રિયતિયુસ્તતા અને એમનું ભાવિ.
પ્રકરણ-ત્રીજું-૧૪૭-૨૬૯.

રાજ્યવંશી કુટુંબોમાં જૈનધર્મ-ઈ. સ.
પૂર્વ ૮૦૦ થી ઈ. સ. પૂર્વે ૨૦૦.

પાર્શ્વનો સમય-કાશીના રાજા અશ્વમેજીના
પુત્ર-કુશરચલના પ્રસંગિત રાજાના કુટુંબમાં લગ્ન
થયાં-બંગાળમાં સંજેત શીખર ઉપર કાળ કર્યો-
પાર્શ્વના સમય માટે જૈન સાહિત્ય સિવાય બીજું
કંઈ નથી. ઐતિહાસિક અને સાહિત્યની દષ્ટિએ
આ સાહિત્યની ઉપયોગિતા અને મહત્તા-પાર્શ્વના
સમયમાં રંગવાડાઓની મદદ-મહાવીર સમય કરતાં
ઓછી નહિ-પાર્શ્વથી મહાવીર સુધી કંઈ સાધન
નથી. લગભગ ૨૫૦ વર્ષનું અંધારું-જતાં જૈનધર્મ
એક જીવંત ધર્મ હતો-મહાવીરનો સમય-એના પિતા
સિદ્ધાર્થ ગાત્ર વંશના ક્ષત્રિય-વિદેહનો, સિંચવીઓ,
ગાત્રકો અને વનજીઓનો વનજીયા સિંચવી સંધ-
મદ્દકી જતો અને કાશી કોસલના ગણરાજાઓ
સાથેનો એ લોકોનો સંબંધ-આ બધા વંશો મહાવીર
યા એમના ધર્મની અસર હેઠળ આવેલા-મહાવીર
અને એમનો વિદેહનો સાથેનો સંબંધ-મહાવીર અને
એમનો લીંચવીઓ સાથેનો સંબંધ-મહાવીરની માતા
ત્રિશયા એક લીંચવી રાજ્યપુત્રી-વૈશાળી તે લી-
ચવીઓનું મુખ્ય ધામ-ચેટક વૈશાળીનો રાજા-
ત્રભાવતી, પદ્માવતી, યુગાવતી, શિવા, જ્યેષ્ઠા, સુ-
જ્યેષ્ઠા અને ચેદલના ચેટકની પુત્રીઓ-આમાંની છ
રાજ્યવંશીમાં પરણાવેલી-એક સાધ્વી યધ્-આ બધા
રાજ્યવંશીનો જૈનધર્મ સાથેનો સંબંધ-આ પ્રમાણે

લીચ્છવીઓ દ્વારા સૌવિર, અંબ, વત્સ, અવનંતિ, વિદેહ, અને મગધ કે જે તે વખતનાં મોટાં રાજ્યો ગણાતાં તેમાં મહાવીરના ધર્મનો પ્રસાર થયો—જૈન સાહિત્યમાં લીચ્છવીઓ બાબતના બીજા કેટલાક ઉલ્લેખો—વેદેહનોત્તરી માધ્વ કે લોકો પણ જૈનો હતા—કુંડગ્રામ અને વૈશાલી વચ્ચેનો સંબંધ—ગાત્રકો અને જૈનો—ગાત્રક વંશનો ઉમઘ સીતાશે તે મહાવીર—ગાત્રકો પાર્શ્વના અનુયાયીઓ—આથી સ્વાભાવિક રીતેજ એમના ઉપર નાતપુત્રના સિદ્ધાંતોની સારી અસર પડેલી—વીજ્યઓ અને જૈનધર્મ એકંદર રીતે રીતે જોતાં પશ્ચિમ મા લીચ્છવી સંધ મહાવીરના દર્શનને સારા રોકે રૂપ હતા—મલ્લકીઓ અને મહાવીરના સીદ્ધાંતો—કાશી—કોસલના ગણરાજ્યો અને તે લોકોનો મહાવીર પ્રત્યેનો પ્રેમ.

આમ સોળ મોટાં રાજ્યો (મહાજનપદો)માંથી ધણુ ખરા જૈન ધર્મની અસર. નીચે આલેખા—મગધના સામ્રાજ્યની ચઢતી—જૈન ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ મગધની ભૌગોલિક તથા ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા—મગધમાં રાજ્ય કરી ગયેલા લુદા લુદા વંશ—શૈલ્ય—નાગો અને મગધનું સામ્રાજ્ય—શૈલ્યનાગોના આધિપત્ય હેઠળ જૈનધર્મ—નન્દો અને મગધનું સામ્રાજ્ય—નન્દોની હેઠળ જૈનોની સ્થિતિ—આણક્યદ્વારા મૌર્યોની ચઢતી—મૌર્યોની હેઠળ મગધના સામ્રાજ્યનો વિસ્તાર—મૌર્યોના રાજ્યમાં જૈન ધર્મની પ્રગતિ—મગધની પડતી અને કલિંગની ચઢતી.

પ્રકરણ ચોથું—૨૭૦—૩૩૬.

કલિંગદેશમાં જૈનધર્મ.

કલિંગદેશમાં જૈનધર્મ એટલે ખારવેલના સમયનો જૈનધર્મ—હાથીગુપ્તનો શિલાલેખ એજ એક ઐતિહાસિક સાધન—જૈન—ઈતિહાસની દ્રષ્ટિએ ઓરીસાનું મહત્વ—હાથીગુપ્તના શિલાલેખની આજુ-બાજુના ખડેરો—ઉદયગિરિ અને ખંડગિરિના બંને પર્વતો ઇ. સ. પૂર્વેની બીજા અને ત્રીજા સદ્દશી ગુફાઓથી પથરાયેલા છે—સત્પથખર, નવમુનિ અને

અનન્ત ગુફાઓ—ખાર લુગ, ત્રિશલ અને લાલકેન્દુ કેસરી ગુફાઓ—ઉદયગિરિ ઉપરની ગુફાઓ—રાની અને મણેશ ગુફાઓ—જયવિજય, સ્વર્ગપુરી, ટાઇગર અને સર્પેન્ડ ગુફાઓ—આ છુટાં છવાયાં ખડેરોની ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા—પાર્શ્વને આપાયેલું આધિપત્ય હાથીગુપ્તનો શિલાલેખ—આ શિલાલેખની ઐતિહાસિક તવારીખની દૃષ્ટિએ ઉપયોગિતા—ખારવેલનો સમય—શિલાલેખની વસ્તુ—ખારવેલની ૩૫ લાખની પ્રજા—ખારવેલનું રાજ્યદ્વારી જીવન—આન્ધ્રરાજ શત-કલિં સામે મોટું લશ્કર મોકલાવ્યું. શતકલિં હરાયો. નહિ, પરંતુ મુખિક રાજ્યધારી કબજે કરી—ખોતાના રાજ્યના મોટા વર્ગે રાષ્ટ્રિકો અને ભોજકોને હરાવ્યા. મગધ ઉપર ચડાઈ કરી—ઉત્તરપંથના રાજાઓમાં હાહાકાર વર્તી ગયો—નન્દ રાજા લઈ ગયેલા કલિંગના જિન નામની પ્રતિમા ઘેર લાવ્યો—અહમતીમિત્ર અને પુષ્પ મિત્રનું એક હોલું—કલિંગમાં જૈનધર્મની પુરાતનતા—જૈનધર્મ અને તેમાં ખારવેલનો ફાળો—યાપ ગુફાઓને દાનો—જીવ અને દેહ તારિકવક અભ્યાસ તરફ એનો પ્રેમ—ઉપર્મદાર.

પ્રકરણ પાંચમું—૩૩૭—૩૬૬.

મથુરાના શિલાલેખો.

ખારવેલ પછી મહત્વનો ખનાવ તે મથુરાના શિલાલેખો—વચ્ચેનો સમય ખાલી નથી—ઉત્તરપંથની નો વિકાસાદિત્ય—વિક્રમનો સંવત અને સિદ્ધસેન દિવાકર—વિક્રમના પૂર્વજ ગદ્ધલિલ્લ—કાલિકાચાર્ય અને ગદ્ધલિલ્લ—કાલિકાચાર્ય અને પ્રતિષ્ઠાપુરનો સાત-યાન—સિદ્ધસેન દિવાકર અને તેનો વખત—પાદલિપ્તાચાર્ય અને એમને આંગ્રેની કેટલીક પાતો—વિક્રમની હયાતી અને જૈન સાહિત્યની ઐતિહાસિકતા—જૈનોનું પશ્ચિમ તરફનું પ્રયાણ—મૌર્યોના સમયથી મથુરાના શિલાલેખોના સમય સુધીની ઉત્તર હિંદના ઇતિહાસની શ્રમિકા—મથુરાના શિલાલેખોની ઐતિહાસિક ઉપયોગિતા—મથુરાના જૈન લેખોનું મૂળ કંઠાલીલીલા—જુનામા જુનો શિલાલેખ—મથુરાના સત્રપો સાથે સંબંધ ધરાવતા શિલાલેખો—સત્રપોએ ઉપયોગમાં લીધેલો

સંવત-પ્રાચીન એ મધ્યાબ્દ હેઠળ મુકાયેલા બીજા કેટલાક શિલાલેખો-સંવત્પાળા અને વગરના કુશાન લેખો-દેવોએ બંધાવેલા વોડવ સ્તૂપ-જૈન ઇતિહાસની દ્રષ્ટિએ મથુરાના શિલાલેખોની ઉપયોગિતા-શિલાલેખોની ભાષા.

પ્રકરણ છઠું—૩૬૭-૩૮૧.

ગુપ્તકાળમાં જૈનધર્મની સ્થિતિ.

કુશાન સમયથી ગુપ્તો આવ્યા ત્યાં સુધીની ઐતિહાસિક ભૂમિકા-ગુપ્ત સામ્રાજ્યની ધર્મોદ્ધ-ગુપ્ત કાળમાં ધર્મની પરિસ્થિતિ-જૈનો તરફની ગુપ્તોની લાગણીના શિલાલેખો પુરાવા-કુમારગુપ્ત અને મથુરાના બીજા બે શિલાલેખો-ગુપ્ત સંવત-ગુપ્તો સાથે સંબંધ ધરાવતા બીજા બે લેખો-કુમારગુપ્ત પહેલાનો ઉદયગીરી શુકાનો લેખ-૨૬-૬૭૫ પહેલાનો કહાઉનો સ્તંભ પ્રતે લેખ-કુચલયમાલા અને ગુપ્ત સમયનો જૈન ઇતિહાસ-ગુપ્તકાળમાં જૈનધર્મ એક જીવંત ધર્મ-વધ્વભીઓ અટકી અને ગુપ્તોત્તર પતન-વધ્વભીવંશ ગોથો રાજા દુષ્સેન પહેલો-દુષ્સેન અને જૈન ઇતિહાસના unrecorded period નો અંત.

પ્રકરણ સાતમું—૩૮૨-૪૩૮,

ઉત્તરનું જૈન સાહિત્ય.

પ્રારંભિક ઉદ્દગારો-જૈનોના સિદ્ધાન્ત-સ્વેતાંબર શાસ્ત્ર વિશે દિગંબરોના મત-પાટલીપુત્રની પરિપદ-વધ્વભીની બીજી પરિપદ-સ્વેતાંબરની તરફની કેટલીક ભૂમિકાઓ-જૈનશાસ્ત્ર પાછલા સમયની રચના

નથી. ૧૪ પૂર્વો-૧૨ અંગો-૧૨ ઉપાંગો-૧૦ પદ્યના-૬ ઉદ્દસૂત્રો-૪ મૂલસૂત્રો-૧૨ બીજા અંગો-જૈન શાસ્ત્રોની ભાષા-શાસ્ત્રો સિવાયના જૈન સાહિત્યના બે વિભાગો ટીકા-સાહિત્ય કે જે નિયુક્તિ તરીકે ઓળખાય છે અને બીજા સ્વતંત્ર અંગો-પ્રથમ ટીકાકાર તે ભદ્રબાહુ-મહાવીરના સમયના ધર્મદાસ ગણી-જૈન સાહિત્યના બે નાણીતા સીતારાંતે સિદ્ધસેન દોવાકર અને પાદવિભાગાર્ય-એ બંનેના અંગો-ઉપસંહાર.

પ્રકરણ આઠમું—૪૪૦-૪૬૮.

ઉત્તરની જૈનકળા.

સ્થાપત્યમાં જૈનધર્મની મોટાઈ જણાઈ આવે છે, કેટલાક સ્થાપત્યના તથા ચિત્રોના નમુના આપણા સમયની બહારના છે-આપણા સમયના-હિંદીકળાની કેટલીક ખુબીઓ-ધર્મ દ્રષ્ટિએ કળાના વિભાગો કરવા તે ખામી ભર્યું-બધી હિંદુ કળાજ ધાર્મિક છે-ઓરીસાની શુકાઓ-એની કળાની દ્રષ્ટિએ ઉપયોગિતા-જૈનોમાં સ્તૂપ પૂજા જૈનોમાં મૂર્તિપૂજા-જૈન મૂર્તિનું સ્વરૂપ-મથુરાનાં જૈન ખડેરા-કેટલાક સામાન્ય ઉદ્દગારો-મથુરાના આયાગપટો-દેવોએ બંધાવેલા વોડવ સ્તૂપ-મથુરાનું 'તોરણ' સ્થાપત્ય-હરિયુગમેશની પ્રગ્તિ દેખાડતું શિલ્પ-ઉપસંહાર.

ઉપસંહાર—૪૬૯-૪૭૧.

વાંચેલાં પુસ્તકોની નોંધ—૪૭૨-૫૦૫.
પરિશિષ્ટ ખારવેલો લેખ.

'ઉત્તર હિંદમાં જૈનધર્મ' એ નામનો નિબંધ લખી રા. ચિત્રનલાલે M. A. ના પહેલા વર્ગની ડીગ્રી મેળવી છે અને તે પ્રકાશ કરવા લાયક છે એ વાત અમે અગાઉ જણાવી હતી; તથા તેમાં શું હકીકતો સમાવી છે તે ટૂંકમાં જણાવવાનું વચન આપેલું હતું તે વચન આ અનુક્રમશીકા આપી પૂર્ણ કરીએ છીએ. આના પ્રકાશન માટે જૈન એસોસિએશન ઓફ ઇન્ડિયા, શેઠ આણંદજી કપાણીની પેલી વગેરે સાથે પત્રવ્યવહાર અને વાટાઘાટ ચાલે છે અને આશા છે કે તેનું પરિણામ સંતોષકારક આવશે. તંત્રી.

શ્રી વાદિદેવસૂરિકૃત પ્રમાણનયતત્વાલોકાલંકાર:

અનુવાદક:—મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી સોલિસિટર.

ગત વર્ષેજુના અંક પૃ. ૪૧૩ થી આગ્રુ.

અય પદ્ય: પરિચ્છેદ:

યત્પ્રમાણેન પ્રસાધ્યતે તદસ્ય ફલમ્ ૧૧।
તદ્દ્વિવિધમાનન્તર્યેણ પારમ્પર્યેણ ચ ૧૨।
તન્નાનન્તર્યેણ સર્વપ્રમાણાનામજ્ઞાનનિવૃત્તિ:
ફલમ્ ૧૩।
પારમ્પર્યેણ કેવલજ્ઞાનસ્ય તાવત્ફલમૌદાસી-
ન્યમ્ ૧૪।

શેષપ્રમાણાનાં પુનરુપાદાન હાનોપેક્ષાવુદ્ધય: ૧૫।
તત્પ્રમાણત: સ્યાદ્વિગ્રમભિન્નં ચ પ્રમાણફલત્વા-
ન્યથાનુપપત્તે: ૧૬।

ઉપાદાનયુધ્ધ્યાદિના પ્રમાણાદિન્નેન વ્યવહિત-
ફલેન દેતોર્થ્યભિચાર ઇતિ ન વિભાવનીયમ્ ૧૭।
તસ્યેકપ્રમાણુતાદાત્મ્યેન પ્રમાણાદભેદ વ્યવ-
સ્થિતે: ૧૮।

પ્રમાણતયા પરિણતસ્યૈવાત્મન: ફલતયા પરિ-
ણતિપ્રતીતે: ૧૯।

ય: પ્રમિમીતે સ પથોપાદત્તે પરિત્યજ્જયુપેક્ષતે
ચેતિ સર્વસંવ્યવહારિભિરસ્થલિતમનુભવાત્ ૧૦।
ઇતરથા સ્વપરયો: પ્રમાણફલવ્યવસ્થાવિપ્લવ:
પ્રસજ્યેત ૧૧।

જ્ઞાનનિવૃત્તિસ્વરૂપેણ પ્રમાણાદનિન્નેન સાક્ષા-
ત્ફલેન સાધનસ્યાનેકાન્ત ઇતિ નાસાજ્ઞનો-
યમ્ ૧૨।

કથશ્ચિત્સ્યાપિ પ્રમાણાદ્વેદેન વ્યવસ્થાનાત્ ૧૩।
સાધ્યસાધનભાવેન પ્રમાણફલયો: પ્રતીયમા-
નત્વાત્ ૧૪।

પ્રમાણં હિ કરુણાઘ્યં સાધનમ્, સ્વપરવ્યવ-
સિતૌ સાધકતમત્વાત્ ૧૫।

સ્વપરવ્યવસિતિક્રિયારૂપાજ્ઞાનનિવૃત્ત્યાઘ્યં
ફલં તુ સાધ્યમ્ પ્રમાણનિષ્પાદત્વાત્ ૧૬।
પ્રમાણુરપિ સ્વપરવ્યવસિતિક્રિયાયા: કથશ્ચિ-
દ્ભેદ: ૧૭।

કર્તૃક્રિયયો: સાધ્યસાધકભાવેનોપલમ્ભાત્ ૧૮।
કર્તા હિ સાધક: સ્વતન્ત્રત્વાત્; ક્રિયા તુ
સાધ્યા, કર્તૃનિર્વર્યત્વાત્ ૧૯।
ન ચ ક્રિયા ક્રિયાવત: સકાશાદભિદ્વૈવ, ભિ-
દ્વૈવ ઘા; પ્રતિનિયતક્રિયાક્રિયાવદ્ભાવમજ્ઞ-
પ્રસજ્ઞાત્ ૨૦।

સંવૃત્ત્યા પ્રમાણફલવ્યવહાર ઇત્યપ્રમાણિકપ્ર-
લાપ: પરમાર્થત: સ્વાભિમતસિદ્ધિવિરોધાત્ ૨૧।
તત: પારમાર્થિક ઇવ પ્રમાણફલવ્યવહાર:
સકલપુરુષાર્થેસિદ્ધિદેહુ: સ્વૌકર્તવ્ય: ૨૨।

છઠો પરિચ્છેદ:

[આ પરિચ્છેદમાં અર્થી મુખ્યત્વે હેત્વાભાસ
સંબંધી છે, તે આ પ્રમાણુ:—હેત્વાભાસ ત્રણજ છે;
અસિદ્ધ, ચિરુદ્ધ, અનેકાન્તિક-વધારે નથી તેનું
પુક્તિ પુરસ્કર પ્રતિપાદન; હેત્વાભાસના ઉપભેદો.
સામાન્યત: પ્રમાણુ અને તેનાં ફલ, અનેતેના બેદા-
ભેદ, તથા પ્રમાણુને લગતા સર્વ પ્રકારના આભા-
સોની અર્થો છે.]

પ્રમાણુફલ—(પ્રત્યક્ષાદિ કાર્ણ પણ) પ્રમાણુથી
ને (અજ્ઞાન નિવૃત્તિ આદિ) સાધવામાં આવે તે એ
(પ્રમાણુ)નું ફલ. ૧.

પ્રમાણુના લક્ષણ સંખ્યા તથા વિષય દર્શાવી હવે
ફલ કહે છે.

ફલના એ પ્રકાર—સાક્ષાત્-નિકટ અને પર-
પરાનુ-દૂરનું એમ તે (ફલ) એ પ્રકારનું હોય છે. ૨.

સર્વ પ્રમાણુનું સાક્ષાત્ફલ—તે (એ પ્રકારે)
માં સર્વ પ્રમાણુનું સાક્ષાત્-અનન્તર ફલ અજ્ઞાન-
નિવૃત્તિ છે. ૩.

સંશય, વિપર્યય, અન્યથવસાય આદિ જ્ઞાનની અનિ-
શ્ચિતાત્વી એકલે અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ અર્થાત્ ૨૫ તથા પરતો
નિશ્ચય એજ સાક્ષાત્ ફલ સમગ્રનું. સરખાવે પ્રમાણ-

મીમાંસા “કલમર્થપ્રકાશઃ” ૧-૧-૨૫ તથા “અજ્ઞાનનિવૃત્તિર્વા” ૧-૧-૨૯

કેવળ જ્ઞાનનું પરંપરાનું ફલ—કેવળ જ્ઞાનનું તો પરંપરાએ ફલ ઉદાસીનતા છે. ૪.

હેય સંસાર અને તેનાં કારણોને ત્યાગ કરેલો હોવાથી અને ઉપાદેય મોક્ષ અને તેનાં કારણોને અંગીકાર કરેલો હોવાથી કેવલિયો સિદ્ધ પ્રથાન છે, તેથી તેઓને વિવિધ પદાર્થો અનુભવતાં પણ ઉપેક્ષાશુદ્ધિ અર્થાત્ માધ્યસ્થાન રહે છે. ખીજી રીતે કહીએ તો રાગ અને દ્વેષનો ક્ષય કરેલો હોવાથી તેઓને માધ્યસ્થ ભાવન રહે છે. સરખાવે ન્યાયાવતાર શ્લોક ૨૮-

પ્રમાણસ્ય ફલં લાભાદ્જ્ઞાનવિનિવર્તનમ્ ।

કેવલસ્ય કુલોપેક્ષે શ્રેયસ્વાદાનહાનયીઃ ॥

અત્ર ઉપેક્ષા ઉપરાંત કેવળજ્ઞાનના પારંપરિક ફલ તરીકે સુખનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે. પછીના નેપાધિકારે તેનો નિર્દેશ કર્યો નથી. એમ કહેવના ચઢ શકે છે કે શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરે ખહિરંગ-બાહ્ય દક્ષિણી તેમજ અંતરંગ-આંતર દક્ષિણી ઉપેક્ષા અને સુખનો કેવળજ્ઞાનના કમિક ફલરૂપ ઉલ્લેખ કર્યો હશે અને પછીના નૈપધિકારે આ અંતરંગ ફલનો નિર્દેશ ઉપયોગી ન લાગવાથી ગૂઢી દેવાથી હશે. બુદ્ધિ આતમીમીમાં શ્લોક ૧૦૨-

ઉપેક્ષા ફલમાયત્ત્ય શ્રેયસ્વાદાનહાનયીઃ ।

પૂર્વાવાડજ્ઞાનનાથો વા સર્વસ્થાપ્ય સ્વમોચરે ॥

અત્ર ઉક્ત બે શ્લોકોની સરખામણીથી શ્રી સમંતસદ્ શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર પણ ચઢવા હોવાનું અનુમાન થાય છે તે નજીવાની રેલું અસ્થાને નહિ ગણાય.

ખાકીનાં પ્રમાણોનું પારંપરિક ફલ—(કેવળ જ્ઞાન સિવાય) ખાકીનાં પ્રમાણોનું તો (પરંપરાએ) પ્રદણ, ત્યાગ તથા ઉપેક્ષાશુદ્ધિરૂપ ફલ છે. ૫

સરખાવે પ્રમાણમીમાંસા—“અવમહાવીનાં વા ક્રમાપેક્ષજનનપર્માણાં પૂર્વપૂર્વ પ્રમાણસુત્તરસુત્તરં ફલમ્” તથા “હાનાદિદુલ્લસો વા” ૧૭-૪૦, ૪૧

પ્રમાણ અને તેનાં ફલનો બેદાલેદ—તે (ફલ) પ્રમાણથી કદાચ ભિન્ન અને કદાચ અભિન્ન હોય છે, કારણકે અન્યથા પ્રમાણફલપણું ઘટતું નથી. ૬.

પ્રમાણ અને ફલનો એકાન્ત ભેદ કે અભેદ કહેવાવાળા નેપાધિક તથા ઔદ્યોત્ અત્ર ખંડન છે. નેપાધિક એકાન્ત ભેદ માને છે અને ઔદ્યો એકાન્ત અભેદ માને છે.

હેતુના વ્યભિચારની શંકાનો નિષેધ—

પ્રમાણથી ભિન્ન ઉપાદાન શુદ્ધિ આદિરૂપ વ્યવહિત ફલથી હેતુનો વ્યભિચાર છે એમ ધારવું નહિ, ૭.

નેપાધિક હેતુના વ્યભિચાર છે એવા શંકા કરે છે તેનો અત્ર પ્રતિવેધ છે. પ્રતિવેધનો હેતુ નીચેના સૂત્રમાં દર્શાવ્યો છે.

હેતુ વ્યભિચાર નિષેધમાં હેતુ—તે (ફલ) નું એક (૪) પ્રમાણ સાથે તાદાત્મ્ય હોવાથી (તે ફલનો) અભેદ વ્યવસ્થિત થાય છે—ઘટે છે. ૮.

પ્રમાણથી ને નહિ છે તેનું પ્રમાણને તે પ્રમાણનું ફલ ઉપાદાન શુદ્ધિ આદિ થાય છે તેથી એકનું પ્રમાણ સાથે પ્રમાણ તેમજ તેના ફલનું તાદાત્મ્ય છે તેથી પ્રમાણ અને તેનું ફલ સર્વથા સિત નથી અર્થાત્ કયંચિત્ અભિન્ન છે.

તાદાત્મ્યમાં શંકાનું નિવારણ—પ્રમાણપણે પરિણેત એટલા આત્માનીજ ફલરૂપ પરિણતિ પ્રતીત થાય છે. ૯.

અત્ર શંકા નિવારણ કરી પ્રમાણ અને તેના ફલનું એકનું પ્રમાણ સાથે તાદાત્મ્ય છે તે નિર્વિવાદ સિદ્ધ કર્યું છે, અને એ રીતે પ્રમાણ અને ફલનો અભેદ પણ સિદ્ધ થયો છે.

સાર્વજનીન અનુભવથી સમર્થન—કારણકે ને પ્રમાણથી નહિ છે—નિશ્ચય કરે છે તેનું ગ્રહણ કરે છે, ત્યાગ કરે છે, અને ઉપેક્ષા કરે છે એવો દરેક વ્યવહારિયોનો અસ્ખલિત-અખંડ અનુભવ છે. ૧૦

અન્યથા અન્યપરથા પ્રસંગ—અન્યથા પોતાના પ્રમાણને ફલ તથા ખીનના પ્રમાણને ફલ એવી વ્યવસ્થાના નાશનો પ્રસંગ ઉભો થાય. ૧૧.

એકનું પ્રમાણ સાથે પ્રમાણ તેમજ તેના ફલનું તાદાત્મ્ય નહિ સ્વીકારવામાં આવે તો આ પ્રમાણને ફલ પોતાનાં તથા આ પ્રમાણને ફલ ખીનનાં એવું ચાક્કસ નહિ થઈ શકે. આ રીતે ઉપાદાન શુદ્ધિ આદિ વ્યવહિત ફલમાં પ્રમાણ સાથેનો અભેદ સિદ્ધ થતો હોવાથી છઠ્ઠા સૂત્રમાંના હેતુમાં અભિચારરોપ નથી એ સિદ્ધ કર્યું.

અન્ય વ્યભિચાર શંકા પ્રતિવેધ—પ્રમાણથી અભિન્ન અજ્ઞાનનિવૃત્તિરૂપ સાક્ષાત્ ફલને લાભને હેતુમાં અનેકાન્ત રોપ છે એવી શંકા કરવી નહિ. ૧૨

ઉક્ત સૂત્રમાંની શંકા પ્રમાણ અને ફલનો સર્વથા અભેદ માનનાર બોદ્ધોની છે, નેપાધિકા કહે છે કે પ્રમાણફલ અજ્ઞાનનિવૃત્તિરૂપ હોવાથી પ્રમાણથી અભિન્ન છે.

શંકાપ્રતિષેધહેતુ—કારણ કે તે (સાક્ષાત્ ફલ) ની પણ પ્રમાણુથી કથંચિત્ કોષ પ્રકારે લિન્નરૂપે વ્યવસ્થા છે. ૧૩.

પ્રમાણુફલભેદ સિદ્ધિપ્રકાર નિર્દેશ—
પ્રમાણુ અને ફલનો સાધ્ય સાધનભાવ માલમ પડતો હોવાથી (એ રીતે ભેદ સિદ્ધ થાય છે.) ૧૪.

જે સાધ્ય સાધનભાવરૂપે પ્રતીત થાય છે તે પરસ્પર ભિન્ન હોય છે જેમકે કુકાર-કુકુડાંત્રી અને છેદનક્રિયા; પ્રમાણુ તથા તેનું અર્ધાનનિવૃત્તિરૂપ ફલ સાધ્યસાધનભાવ રૂપે પ્રતીત થાય છે તેથી પરસ્પર ભિન્ન છે. અહિંયાં પ્રમાણુ તે સાધન અને તેનું ફલ તે સાધ્ય સમન્વય.

પ્રમાણુમાં સાધનપણાનું સમર્થન—પોતાનાં તથા અન્યનાં અવધારણુ (રૂપક્રિયા) માં પ્રમાણુ વિશિષ્ટ સાધક હોવાથી તેજ કારણુ નામનું સાધન છે. ૧૫.

જે ક્રિયામાં સાધકતમ-વિશિષ્ટ સધક હોય તે કરણુ નામનું સાધન હોય જેમકે કુકારી છેદનક્રિયામાં વિશિષ્ટ-સાધક હોવાથી કરણુ નામનું સાધન છે; પ્રમાણુ પણ સ્વ-પર વ્યવસાયરૂપ ક્રિયામાં સાધકતમ હોવાથી કરણુ નામનું સાધન છે.

ફલમાં સાધ્યપણાનું સમર્થન—સ્વપર અવ-ધારણાત્મક ક્રિયારૂપ-અર્ધાનનિવૃત્તિરૂપ ફલ તો સાધ્ય છે, કારણકે પ્રમાણુવડે નિષ્પાદ્ય છે. ૧૬.

૧૪ મા સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણુનો પ્રમાણુ અને ફલનો સાધ્યસાધનભાવ સિદ્ધ થતાં તે બન્નેનો ભેદ સિદ્ધ થાય છે; તેથી પ્રમાણુ અને તેનું ફલ એકાન્ત અભિન્ન છે એમ કહેવું ઠીક નથી, સર્વથા તાદાત્મ્ય હોય તો પ્રમાણુ અને તેનું ફલ એવી વ્યવસ્થા થતે નહિ. ન્યાં સર્વથા તાદાત્મ્ય હોય ત્યાં સાધ્યસાધનભાવ થતે નહિ, પ્રમાણુ અને તેના ફલ વચ્ચે સાધ્યસાધનભાવ છે, તેથી પ્રમાણુ અને ફલનું સર્વથા-તાદાત્મ્ય નથી અર્થાત્ બન્ને વચ્ચે કથંચિત્ ભેદ સિદ્ધ થાય છે.

કદાચ એમ કહેવામાં આવે કે સર્વથા તાદાત્મ્યમાં સારૂપ્ય તે-પ્રમાણુ અને અધિગતિ તે ફલ એમ થતે છે તો તે ઠીક નથી કારણકે અતિપ્રસંગ થાય છે. તેના ન્યા-બમાં એમ કહેવાય કે પ્રમાણુની આસારૂપ્ય વ્યાવૃત્તિ તે સારૂપ્ય અને અનધિગતિ વ્યાવૃત્તિ તે અધિગતિ એમ વ્યાવૃત્તિ ભેદથી, એક હોવા છતાં, પ્રમાણુ અને ફલ એવી વ્યવસ્થા થતે છે; તો એમ કહેવું ઠીક નથી, કારણકે સ્વ-ભાવભેદ સિવાય અન્ય વ્યાવૃત્તિમાં પણ ભેદ થતો નથી,

નહિતો પ્રમાણુની અપ્રમાણુ અર્થે વ્યાવૃત્તિથી જેમ પ્રમાણુ વ્યવસ્થા યથાવવામાં આવે છે તેમ અન્ય પ્રમાણુ-અન્ય ફલ વ્યાવૃત્તિથી અપ્રમાણુપણું અને અર્ધવપણું પણ કેમ થયેલી ન શકાય? માટે સ્વરૂપભેદ સિવાય માત્ર વ્યાવૃત્તિ-ભેદથી ખરેખરે ભેદ સિદ્ધ થઈ શકતો નથી.

પ્રમાણુફલનો પ્રમાતાથી ભેદ—સ્વપરનો નિશ્ચય કરનારી ક્રિયા (રૂપ પ્રમાણુફલ) પ્રમાતાથી-નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરનારથી પણ કથંચિત્ ભિન્ન છે. ૧૭.

ત્યારે પ્રમાણુફલનો પ્રમાતાથી ભેદ છે ત્યારે તેને પ્રમાણુથી તો હોયજ એમાં સંદેહ શા?

પ્રમાણુફલ અને પ્રમાતાના ભેદમાં હેતુ-કારણ કે કર્તા અને ક્રિયામાં સાધ્ય સાધકભાવની ઉપલબ્ધિ છે. ૧૮.

જે સાધ્ય સાધક ભાવે માલમ પડે તે ભિન્ન હોય છે જેમકે દેવદત્ત અને કાષ્ટછેદનક્રિયા, પ્રમાતા અને સ્વપરવ્યવસિતિક્રિયા સાધ્ય સાધક ભાવે માલમ પડે છે તેથી ભિન્ન છે. ઉક્ત દૃષ્ટાંતમાં સાધક તે દેવદત્ત અને પ્રમાતા, સાધ્ય તે કાષ્ટ છેદન ક્રિયા અને સ્વપર વ્યવસિતિ ક્રિયા.

હેતુમાં અસિદ્ધતા દોષનો પ્રતિષેધ—(ક્રિયામાં) સ્વતન્ત્ર હોવાથી કર્તાજ સાધક છે, ક્રિયા તો સાધ્ય છે કારણ કે તે કર્તા વડે સંપાદ્ય છે-થાય છે. ૧૯.

એમ કર્તા અને ક્રિયામાં સાધ્ય સાધક ભાવ સિદ્ધ થતા હોવાથી બન્નેમાં કથંચિત્ ભેદ થતે છે.

ક્રિયા ક્રિયાવાનના એકાન્ત ભેદ કે અભેદનો નિષેધ—ક્રિયા ક્રિયાવાનથી અભિન્નજ છે કે ભિન્નજ છે એમ નથી, કારણ કે તેમ હોય તો પ્રતિ-નિષ્પત્તિ ક્રિયા ક્રિયાવદ્ ભાવના ભંગનો પ્રસંગ ઉભો થશે. ૨૦.

ક્રિયા અને ક્રિયાવાનનો એકાન્ત અભેદ બૌદ્ધો માને છે. એકાન્ત ભેદ વૈશેષિક આદિ માને છે. એ બન્નેનું અત્ર ખંડન છે. એકાન્ત અભેદમાં માત્ર ક્રિયાવાનજ તાર્કિક હોઈ શકે, ક્રિયા ક્રિયાવાન બન્ને નહિ, અભેદ પ્રતિજ્ઞાના વિરોધનો સંભવ હોવાથી. એકાન્ત-ભેદમાં ક્રિયા ક્રિયાવાનમાં અમુક નિર્ધારિત

પદાર્થનીજ આ ક્રિયા એવા સંબંધનું અવધારણુ-
નિશ્ચિત ગ્રહણ થઇ શકતું નથી કારણ કે તે નિર્ધો-
રિત પદાર્થ જેમ તે ક્રિયાથી એકાન્ત ભિન્ન છે તેમ
જ સર્વ પદાર્થો પણ તેવીજ રીતે ભિન્ન હોવાથી
(અર્થાત્ ભેદમાં વિશેષતા ન હોવાથી) તે ક્રિયા સર્વ
પદાર્થની કેમ ન સંભવે ? અને પક્ષમાં આ રીતે
ક્રિયા ક્રિયાવદ્ ભાવના ભંગનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે.
સમવાય પણ નિયામક ન સંભવે, કારણ કે તે
વ્યાપક હોવાથી નિયામક તરીકે પૂરતો નથી.

પ્રમાણુદ્ભવ્યવહાર કાલ્પનિક હોવાનો
પ્રતિષેધ—પ્રમાણુદ્ભવ્યવહાર સંવૃત્તિથી-વ્યાપ્તિથી
-કલ્પનાથી છે એ અપ્રામાણિક પ્રજ્ઞા છે, કારણ કે
પરમાર્થથી સ્વાભિમત સિદ્ધિનો વિરોધ થાય છે. ૨૧.

પ્રમાણુદ્ભવ્યવહાર સંવૃત્તિથી છે એમ કહેનારને સ્વ
કથન સિદ્ધ કરવા પ્રમાણુ આપતાં પ્રતિજ્ઞાભંગનો પ્રસંગ
પ્રાપ્ત થાય છે અને કાલ્પનિક કે અપ્રામાણિક પ્રમાણુ, કે
અપ્રમાણુ કંઈ પણ સિદ્ધ કરી શકતું ન હોવાથી તે દ્વારા
પણ સ્વાભિમતસિદ્ધિ થઈ શકતી નથી.

પ્રમાણુદ્ભવ્યવહાર પારમાર્થિકજ છે
એવું નિગમન—માટે મક્કશ પુરુષાર્થની સિદ્ધિમાં
હેતુભૂત પ્રમાણુદ્ભવ્યવહાર પારમાર્થિકજ છે એમ
સ્વીકારવું જોઈએ. ૨૨.

પ્રમાણસ્ય સ્વરૂપાદિચતુષ્ટયાદ્વિપરીતં તદા-
ભાસમ્ ૥૨૩।

અજ્ઞાનાત્મકાનાત્મપ્રકાશકસ્ત્રમાત્રાવભાસક-
નિર્વિકલ્પકસમારોપાઃ પ્રમાણસ્ય સ્વરૂપાભા-
સાઃ ૥૨૪।

યથા સન્નિકર્ષાયસ્વસંચિદિતપરાનવભાસકજ્ઞા-
નદર્શન વિપર્યય સંશયાનધ્વજસાયાઃ ૥૨૫।
તેભ્યઃ સ્વપરવ્યવસાયસ્યાનુપપત્તેઃ ૥૨૬।
સાંવ્યવહારિકપ્રત્યક્ષમિથ યદાભાસતે તત્ત-
દાભાસમ્ ૥૨૭।

યયાઽમ્યુધરેષુ ગન્ધર્વનગરજ્ઞાનં, દુઃખે સુખ-
જ્ઞાનં ચ ૥૨૮।

પારમાર્થિકપ્રત્યક્ષમિથ યદાભાસતે તત્તદા-
ભાસમ્ ૥૨૯।

યથા શિવાશ્ચયસ્ય રાજર્પેરસંલ્યાતદ્ધીપત્તમુ-
દ્રેષુ સપ્તદ્વીપત્તમુદ્રજ્ઞાનમ્ ૥૩૦।

અનનુભૂતે વસ્તુનિ તદિતિજ્ઞાનં સ્મરણાભા-
સમ્ ૥૩૧।

અનનુભૂતે મુનિમણ્ડલે તન્મુનિમણ્ડલમિતિ
યથા ૥૩૨।

તુલ્યે પદાર્થે સ યવાયમિતિ, પર્કસ્મિન્ન તેન
તુલ્ય इत्याદિજ્ઞાનં પ્રત્યભિજ્ઞાનાભાસમ્ ૥૩૩।

યમલકજાતવત્ ૥૩૪।

અસત્યામપિ વ્યાપ્તૌ તદવભાસસ્તર્કાભાસઃ ૥૩૫।

સ શ્યામો મૈત્રતનયત્વાદિત્યગ્ર યાવાન્મૈત્રત-
નયઃ સ શ્યામ इति યથા ૥૩૬।

પક્ષાભાસાદિસમુત્યં જ્ઞાનમનુમાનાભાસમવસે-
યમ્ ૥૩૭।

તત્ર પ્રતીતનિરાકૃતાનભીષ્તિતસાધ્યધર્મવિશે-
ષણાસ્ત્રયઃ પક્ષાભાસાઃ ૥૩૮।

પ્રતીતસાધ્યધર્મવિશેષણો યથાઽઽર્હતાનુ પ્રત્ય
ચધારણવર્જે પરેણ પ્રયુજ્યમાનઃ સમસ્તિ જીવ
इत्याદિઃ ૥૩૯।

નિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણઃ પ્રત્યક્ષાનુમાનાગ-
મલોકસ્થવચનાદિભિઃ સાધ્યધર્મસ્ય નિરાક-
રણાદ્નૈકમકારઃ ૥૪૦।

પ્રત્યક્ષનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણો યથા નાસ્તિ
શૂતવિલક્ષણ આત્મા ૥૪૧।

અનુમાનનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણો યથા
નાસ્તિ સર્વજ્ઞો ધીતરાગો યા ૥૪૨।

આગમનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણો યથા જૈનેન*
રજનિમોજનં ભજનીયમ્ ૥૪૩।

લોકનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણો યથા ન
પારમાર્થિકઃ પ્રમાણપ્રમેયવ્યવહારઃ ૥૪૪।

સ્થવચનનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણો યથા
નાસ્તિ પ્રમેયપરિચ્છેદકં પ્રમાણમ્ ૥૪૫।

અનભીષ્તિતસાધ્યધર્મવિશેષણો યથા સ્પા-
દાદિનઃ શોશ્વતિક ઇથ કલશાદિરશાશ્વતિ-
ક ઇવ ચેતિ વદતઃ ૥૪૬।

પ્રમાણાભાસ લક્ષણ—પ્રમાણના સ્વરૂપ વગેરે ચારથી (જે) વિપરીત (તે) પ્રમાણભાસ.

સ્વરૂપાદિચાર તે પ્રમાણનાં સ્વરૂપ સંખ્યા વિષય અને ફલ. આગલા પરિચ્છેદોમાં જે ચારેની બાબત કરવામાં આવી છે. તે (સ્વરૂપાદિ)ના જેવા લાગે-પણ ખરી રીતે તે નહિ—તે સ્વરૂપાભાસ, સંખ્યાભાસ, વિષયાભાસ અને ફલાભાસ; જે સર્વે પ્રમાણભાસો સમજાવા.

સ્વરૂપાભાસ લક્ષણ—આચારપ, પોતાને નહિ પ્રકાશનાર, માત્ર પોતાનો ભાસ કરનાર—પ્રકાશનાર, નિર્વિકલ્પ અને સમારોપ જે પ્રમાણના સ્વરૂપાભાસો (જાણવા.) ૨૪.

નિર્વિકલ્પ એટલે દર્શન અર્થાત્ સામાન્ય સત્ત્વ માત્રનો ભાસ.

સંનિકર્ષાદિ અજ્ઞાનાત્મક સ્વરૂપાભાસનું ઉદાહરણ; અસ્વસ્થવિદિત જ્ઞાન અનાત્મપ્રકાશનું ઉદાહરણ; પશનવભાસક જ્ઞાન સ્વમાત્રાવભાસક—બાહ્યાર્થપત્તિજ્ઞાનનું ઉદાહરણ; દર્શન જે નિર્વિકલ્પકનું ઉદાહરણ અને વિપર્યય આદિ ત્રણે સમારોપનાં ત્રણ ઉદાહરણો સમજાવા. સરખાવે. પરીક્ષામુલ ૬-૨ "શસ્ત્રસંવિદિતગૃહીતાર્થદર્શનસંઘાયકયઃ પ્રમાણભાસઃ"

ઉક્ત ઉદાહરણો સ્વરૂપાભાસ હોવામાં હેતુનિર્દેશ—એનાથી પોતાનો તથા પરનો નિશ્ચય-અવધારણ થતો નથી. ૨૬

સ્વપરબ્યવસાયિજ્ઞાન પ્રમાણમ્ ૧-૨, અર્થાત્ પોતાના સ્વરૂપનો તેમજ અન્ય પદાર્થનો નિશ્ચય કરનાર જ્ઞાન તે પ્રમાણ. જે જ્ઞાનથી જે રીતે સ્વપરબ્યવસાય-નિશ્ચય ન થાય તે પ્રમાણ નહિ પણ પ્રમાણભાસ, એટલે કે સ્વપરનો નિશ્ચય ન થયો જે પ્રમાણભાસ સિદ્ધ કરવામાં હેતુ છે. સરખાવે પરીક્ષામુલ ૬-૩ "સ્વવિષયોપદર્શકરૂપમાવાત્" પ્રમાણસ્વરૂપાભાસ સામાન્યતઃ કદીને વિશેષતઃ કહેવાની ઈચ્છાથી પહેલાં સાંવ્યવહારિક પ્રત્યક્ષાભાસ કહે છે:-

સાંવ્યવહારિક પ્રત્યક્ષાભાસ—સાંવ્યવહારિક પ્રત્યક્ષ જેવું ભાસે (પરંતુ વસ્તુતઃ તે નહિ) તે સાંવ્યવહારિક પ્રત્યક્ષાભાસ. ૨૭.

સાંવ્યવહારિક પ્રત્યક્ષ ઇન્દ્રિયનિબન્ધન અને અનિન્દ્રિયનિબન્ધન એમ જે પ્રકારનું બીજા પરિચ્છેદના ૫ મા સૂત્રમાં કહ્યું છે. સાંવ્યવહારિક પ્રત્યક્ષાભાસના પણ તેથી જે પ્રકાર છે અને તે બન્ને પ્રકારનાં ઉદાહરણો નીચેના સૂત્રમાં આપ્યાં છે..

જે પ્રકારના સાંવ્યવહારિક પ્રત્યક્ષાભાસનાં જે ઉદાહરણો—જેમકે વાદળોમાં ગન્ધર્વનગર (હોવારૂપ) જ્ઞાન, તથા દુઃખમાં સુખ (હોવારૂપ) જ્ઞાન. ૨૮.

પહેલું ઉદાહરણ ઇન્દ્રિયનિબન્ધન સાંવ્યવહારિક પ્રત્યક્ષાભાસનું છે; બીજું તે અનિન્દ્રિયનિબન્ધન સાંવ્યવહારિક પ્રત્યક્ષાભાસનું ઉદાહરણ છે. અવગ્રહાભાસ આદિ ઉપલેદો વાંચકોએ સ્વશુદ્ધિથી જાણી લેવા.

પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષાભાસ—પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષ જેવું ભાસે (પરંતુ વસ્તુતઃ તે નહિ) તે પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષાભાસ. ૨૯.

પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષ ચિકલ અને સ્કલ એવા જે પ્રકારનું છે એ બીજા પરિચ્છેદના ૧૬ મા સૂત્રમાં કહ્યું છે. પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષાભાસ ચિકલ પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષમાંના અવધિજ્ઞાનનો સંભવે છે, કાચકે ચિકલપારમાર્થિક પ્રત્યક્ષનો બીજો પ્રકાર મનપર્યય જ્ઞાન તો સંયમવિશુદ્ધિથી થઈ હોવાથી તેનો વિપર્યય-આભાસ કદાપિ સંભવતો નથી તેમજ સ્કલ પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષ એનું કેવલજ્ઞાન સમસ્તાપરણના ક્ષયથી ઉદ્ભવઈ હોવાથી તેનો પણ વિપર્યય-આભાસ કદાપિ સંભવતો નથી.

પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષાભાસનું ઉદાહરણ—જેમકે શિવ નામના ચંદ્રર્ષિનું અસંખ્યાત દ્વીપસમુદોમાં સાતજ દ્વીપસમુદ (હોવારૂપ) જ્ઞાન. ૩૦.

તેન સિદ્ધાંતમાં કહ્યા પ્રમાણે શિવ નામના ચંદ્રર્ષિને આતુ અવધિજ્ઞાનના આભાસરૂપ વિષમજ્ઞાન થયું તે પારમાર્થિક પ્રત્યક્ષાભાસના ઉદાહરણ રૂપે છે. ટવે સૂત્રકાર પરીક્ષાભાસ કહેવાની ઈચ્છાથી તેનો એક પ્રકાર સ્મરણાભાસ સોદાહરણ ચાત્ર ૩૧ તથા ૩૨ થી દર્શાવે છે:-

સ્મરણાભાસ લક્ષણ—નહિ અનુભવેલી વસ્તુમાં તે (અનુભવેલી) આમુક છે એવું જ્ઞાન તે સ્મરણાભાસ. ૩૧.

નહિ અનુભવેલી વસ્તુ એટલે કેઈ પણ પ્રમાણથી નહિ ગૃહીત થયેલી વસ્તુ. સ્મરણાભાસ સમજના સ્મરણનું લક્ષણ ચિચારવું નેહયે. ઉક્ત લક્ષણ મટિ બુદ્ધિ બીજા પરિચ્છેદનું ૩ જી સૂત્ર તથા પ્રમાણભાસો ૧-૨-૩. પરીક્ષામુલક સ્મરણનું લક્ષણ આનું કરે છે. "સંસ્કારોદ્ગ્રોધનિવ્યવના તદિત્યાચારા સ્મૃતિઃ ।" ૧-૩ તથા સ્મરણાભાસનું લક્ષણ આનું કરે છેઃ- ઇતરિમસ્તરિતિ જ્ઞાન

સ્મરણાભાસં જિનદત્તે સ દેવદત્તો વયેતિ” ૬-૮. પરીક્ષ-
મુખધારના સ્મરણભાસના આ લક્ષણ કરતાં પ્રમાણનય-
કારણે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ સ્મરણભાસરૂં લક્ષણ વિશેષ સારું
લાગે છે, કારણકે “અનુભૂતે” એ વિશેષણ “અતસ્મિન્”
કરતાં સ્મરણભાસ વધારે સ્પષ્ટતાથી દર્શાવે છે. વળી પરી-
ક્ષમુખધાર પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાભાસરૂં લક્ષણ આપું કહે છે:-
“સદસો તદેવેદં તસ્મિન્નૈવ તેન સદસં યમત્તં ક્વદિત્યાદિ
પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાભાસમ્” ૬-૧ પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાભાસના પરી-
ક્ષમુખધારના આ લક્ષણ તથા તેનાજ સ્મરણભાસના
લક્ષણ વચ્ચે ખાસ ફરક રહેતો નથી, કારણકે સ્મરણભા-
સમાં પણ ભ્રમથીયે કંઈક સાદૃશ્ય લેવા સિવાય
“અતસ્મિન્નદત્” એવું જ્ઞાન ઉદ્ભવતાં નથી; એથી પ્રત્ય-
ક્ષિજ્ઞાનાભાસ લક્ષણમુખે “સદસો તદેવદમ્” એ વિશ્વાસ
સ્મરણભાસને તથા તે વિશ્વાસદર્શિત પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાભાસને
“અતસ્મિન્નદત્” એવું સ્મરણભાસરૂં લક્ષણ લાગ પડે
છે. એથી જ્ઞાન લક્ષણ નિર્દોષ માલમ પડતું નથી.

પ્રમાણનયકારના સ્મરણભાસના લક્ષણ તથા પ્રત્યક્ષિ-
જ્ઞાનાભાસના લક્ષણ વચ્ચે એવું સંમિશ્રણ થતું નથી એ
બીજક સ્વતઃ જોઈ શકાયે. વળી પરીક્ષમુખધારરૂં સ્મર-
ણભાસરૂં જ્ઞાન લક્ષણ સમરોપને લાગુ પડતું હોવાથી પણ
દ્વિવિત છે. સમારોપ પ્રમાણના સામાન્યતા સ્વરૂપભાસનો
એક પ્રકાર છે, વિરોપતા સ્વરૂપભાસ નથી, અર્થાત્ પ્રમા-
ણવિરોપના આભાસનાં વિરોધિત તત્ત્વો તેમાં નથી. સમારોપ
એ નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાનનો વિરોધી છે ને તેમાં અત્યુક પ્રક-
રનાં અપયાર્ય જ્ઞાનનો સમાવેશ થાય છે; પરંતુ તેમાં સ્મ-
રણભાસાદિ રૂપ અપયાર્ય જ્ઞાનનો સમાવેશ નથી, કારણકે
સમારોપ વિપર્યય, સંશય તથા અન્યવચ્ચાસ એમ ત્રણજ
પ્રકરનો છે, અને તે એકેમાં ખરું કે ખોટું અનુસંધાન
નથી ને સ્મરણભાસમાં છે. કંઈકમાં દોરડીમાં સાપરૂં
જ્ઞાન, દોરડી છે કે સાપ છે એવું સંશયભર્ય જ્ઞાન, અને
રસ્તે જતાં પગે કંઈક લાગ્યું એવું અનિશ્ચયભર્ય જ્ઞાન એ
સમારોપનાં કંઈ ત્રણ પ્રકારનાં ઉદાહરણો છે પરંતુ તેમાંથી
એક સ્મરણભાસ નથી. પ્રમાણનયકારે સમારોપનું લક્ષણ
આપું કહ્યું છે:-“અતસ્મિન્નદત્તવચ્ચલાયઃ સમારોપઃ” આ
લક્ષણ અને પરીક્ષમુખધારના સ્મરણભાસના લક્ષણ
વચ્ચે ફરક લાગતો નથી. પરીક્ષમુખ પરીક્ષ પ્રમેયસ્મરણભાસ
નામની અનંતભીર્ષ દૃઢ ધીકમાં સ્મરણભાસનાં લક્ષણ
રૂપર વિવેચન કરતાં અતસ્મિન્ન એટલે અનુભૂત કાર્યઃ
એમ સ્પષ્ટ લખ્યું છે, ને જેમાં છે કે અતસ્મિન્ન સ્પષ્ટ

અનુભૂતે ને સ્થાને પ્રચીનભાષા છે, અર્થાત્ પ્રમાણનય!
રની બાધ્યા સ્પષ્ટ અને શુદ્ધ છે.

સ્મરણભાસ અને પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાભાસ વચ્ચે ખરો તફાવત
તો આ છે. સ્મરણમાં અનુભૂત વસ્તુનું અનુસંધાન
થાય છે, અને સ્મરણભાસમાં ભ્રમને લઈને અનુભૂત
વસ્તુ અનુભૂત છે એવું અનુસંધાન થાય છે, અથવા
નિર્મૂલ-મિથ્યા અનુસંધાન થાય છે. પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનમાં
અને સ્મરણ પદાર્થનું ચર્ચાર્ય સંકલન થાય છે, પ્રત્યક્ષિ-
જ્ઞાનાભાસમાં ભ્રમયુક્ત કે મિથ્યા સંકલન થાય છે, ભ-
તે જ્ઞાનિ હકમાં-જોડે જોડે સમજનાથી હોય કે સ્મરણ-
જોડે સ્મરણ કરવાથી હોય.

સ્મરણભાસ ઉદાહરણ—જેમકે નહિ અ-
નુભવેલાં-અપરિચિત મુનિમણ્ડલમાં તેજ મુનિમણ્ડલ
છે. ૩૨.

પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાભાસ લક્ષણ—(પૂર્વે જોયે
પદાર્થ) સદૃશ (અન્ય) પદાર્થમાં તે (પૂર્વે જોયે
પદાર્થ) ન છે એવું જ્ઞાન તેમજ (પૂર્વે જોયેલ કોઈ
એક પદાર્થમાં તે (પૂર્વે જોયેલ પદાર્થ)ના સદૃશ
(અન્ય પદાર્થ) છે ઈત્યાદિ જ્ઞાન તે પ્રત્યક્ષિજ્ઞાન
ભાસ. ૩૩.

પ્રત્યક્ષિજ્ઞાન તિર્યક સામાન્ય તથા જીવંતા સામા-
ન્યાર્થિને વિષય કહે છે તે ત્રીજ પશ્ચિમદેશના પાંચમા સ્ત-
માં કહ્યું છે. ખરે સદૃશ પશ્ચિમ લક્ષણ તિર્યકસામ-
ન્યવાળા જિન પદાર્થમાં તેજ દૃષ્ટપૂર્વ પદાર્થ છે કે
જ્ઞાન તથા પરસ્પર વિવર્ત્યાપિ જીવંતા સામાન્ય સ-
ભાવવાળા અનુવર્તનાં એકજ દ્રવ્યમાં દૃષ્ટપૂર્વ પદાર્થ
દ્રવ્ય જિન પદાર્થ છે એવું જ્ઞાન તેમજ “આદિ
ચક્રદી તેવાં બીજાં જ્ઞાનો પણ પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાભાસ
તિર્યક સામાન્યવાળા તથા જીવંતા સામાન્યવાળા પદાર્થ
દર્શાવે દિશ્વચ્ચ અર્થ છે. તે સિવાયના પણ બીજાં પ્રક-
રના પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાભાસનાં અન્ય ઉદાહરણો નોંધવે છે.

પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાભાસ ઉદાહરણ—જેમકે ને
હિના ન-જોશની જેમ. ૩૪.

એકજ સ્ત્રીના એકજ દિવસે ન-જોયે પૂર્વે જોયે
નેહિયા દોરડાઓમાંનો પહેલો બીજાના નેહો છે એ
સમજવાને બદલે તે બીજો છે એમ સમજવું, અથ-
વા તેને ને તેને ખીટ વખતે જોતાં પ્રથમ જોયો કં-
તેના જોવા આ બીજો છે એવું જ્ઞાન થયું તે નેહિયા
સંભવે છે. નેહિયા ન-જોવામાં આ પ્રકારના પ્રત્યક્ષિજ્ઞાન

ભાસો યાય છે તેથી જોડિયા જન્મેલ પ્રત્યક્ષાનાભાસ યવામાં દહાદહરણુમત છે.

તર્કભાસ લક્ષણુ—વ્યાપ્તિ ન હોવા છતાં તે (વ્યાપ્તિ હોવા)નો ભાસ તે તર્કભાસ. ૩૫.

વ્યાપ્તિ એટલે અવિનાશાય સંબંધ—સદ્ભાવ તેમજ ક્ષમભવનો નિયમ, તેનું જ્ઞાન તે બિદ્ય અપરનામ તર્ક. તર્કના લક્ષણુ માટે જુઓ ગ્રીલ પરિચ્છેદનું ૭મું સૂત્ર.

તર્કભાસ ઉદાહરણુ—જેમકે મૈત્રતનય-મિત્રાનો તનય હોવાથી તે રયામ છે-એમાં “જેટલા મૈત્રતનય હોય તેટલા રયામ હોય” એવી ધારી લીધેલી વ્યાપ્તિ. ૩૬.

ક્રમ વ્યાપ્તિ તર્કભાસનું દહાદહરણુ છે. મૈત્રતનયલ હેતુની રયામપણુ સાથે વ્યાપ્તિ નથી; કારણ કે શામદિ આહારની પરિણતિ હોય ત્યારેજ રયામતા હોય અર્થાત્ શામદિ કહેલા શામદિ આહારનાં પરિણામવાળો પુત્ર તેજ રયામ હોય. અત્ર એમ. વ્યાપ્તિ ન હોવા છતાં માની લેવામાં આવી છે તેથી તે તર્કભાસનું દહાદહરણુ છે.

અનુમાનાભાસ—પક્ષાભાસ વગેરેથી ઉત્પન્ન થતા રાનને અનુમાનાભાસ જાણવું. ૩૭.

સૂત્રમાત્રા આદિ શબ્દથી હવે કહેવામાં આવનારા સ્વ-રૂપવાળા હેવાભાસાદિથી ઉત્પન્ન થઈ જ્ઞાન પણ અનુમાનાભાસ છે એમ સૂચવાયું છે. પક્ષાભાસનું લક્ષણુ આજગ કહેવાશે. સ્વ પ્રતિપત્તિ-બોધને અર્થે હોય ત્યારે સ્વાર્થાનુમાનાભાસ અને પરપ્રતિપત્તિ અર્થે હોય ત્યારે પરાર્થાનુમાનાભાસ એમ અનુમાનાભાસના બે પ્રકાર જણવા. અનુમાનાભાસમાં પ્રથમ પક્ષાભાસ લોકોપલેદ સહિત વર્ણવે છે:-

ત્રણુ પ્રકારના પક્ષાભાસ—સાધ્યધર્મ વિશે પણ જેમાં (પૂર્વે) પ્રતીત થયું હોય તે, નિરાકૃત-બાધિત હોય તે, તથા અનભીષિત-અનિષ્ટ હોય તે એમ ત્રણુ પક્ષાભાસ જાણવા. ૩૮.

પ્રતીત સાધ્યધર્મ વિશેષણુ પક્ષાભાસનાં બીજાં નામ “સિદ્ધસાધન” તથા “પ્રસિદ્ધ સંબંધ” છે. જે પક્ષને પ્રતીતસાધ્યધર્મ વિશેષણુ હોય તે પ્રતીતસાધ્યધર્મ-વિશેષણુ નામનો પક્ષાભાસ; તેજ પ્રમાણે નિરાકૃતસાધ્ય-ધર્મવિશેષણુ તેમજ અનભીષિતસાધ્યધર્મવિશેષણુ નામના પક્ષાભાસો સમગ્ર લેવા. હવે પ્રતીતસાધ્યધર્મ, નિરાકૃતસાધ્યધર્મ, તથા અનભીષિતસાધ્યધર્મો એટલે શું? તે વિચારીએ. ગ્રીલ પરિચ્છેદના ૧૪ મા સૂત્રમાં સાધ્યનું લક્ષણુ આમ આપ્યું છે:-“અપ્રતીતમનિરાકૃતમભીષિતં

માધ્યમ” તેજ પરિચ્છેદના ૧૮ થી ૨૦ સૂત્રોથી માલમ પડે છે કે વ્યાપ્તિમદ્ધણુ સમયે ધર્મની સાધ્ય છે, અને અનુમાનિકજ્ઞાન સમયે ઉક્ત ધર્મની જે વિશિષ્ટ છે અર્થાત્ ધર્મી છે તે સાધ્ય છે. એ ધર્મો એટલેજ પક્ષ. વ્યાપ્તિ-શ્રદ્ધણુ સમયનો સાધ્યધર્મ ત્યારે અનુમાન સમયે ધર્મી-પક્ષમાં પહેલાંથીજ પ્રતીત હોય, કે નિરાકૃત અર્થાત્ અન્ય કોઈ પણ પ્રમાણથી બાધિત હોય, કે અનભીષિત કહેતાં સાધ્ય તરીકે ઈષ્ટ ન હોય ત્યારે તે તે ધર્મી સમ્યક્ પક્ષ ન હોઈ પક્ષાભાસ યાય છે અને તેના યણુ પ્રકાર ઉપરના ૩૮મા સૂત્રમાં દર્શાવ્યા છે. ન્યાયાવતાર શ્લોક ૨૧ માં પક્ષાભાસ આમ વર્ણવ્યા છે:-

પ્રતિપાદસ્ય યઃ સિદ્ધઃ પક્ષાભાસોડક્ષલિદ્ધતઃ ।

લોકસ્વલવચનાભ્યાં ચ વાપિતોડનેકધામતઃ ॥

એ શ્લોકમાં અનભીષિત સાધ્યધર્મ વિશેષણુ નામનો ગ્રીએ પક્ષાભાસ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવ્યા નથી, તેમજ આગમં નિષાકૃત સાધ્યધર્મ વિશેષણુ નામનો બીજા પક્ષાભાસનો ઉપલેદ પણ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવ્યા નથી.

અત્ર ન્યાયની વિચારણા અને વિકાસને અંગે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી કંઈક વિવેચન કરીશું. ન્યાયના વિકાસ અને વિચારણામાં જૈન બૌદ્ધ તથા હિંદુઓનો ફાળો છે. જૈન અને બૌદ્ધ વિચારશાસ્ત્રે અસ્તરપસ્તર અસર કરી છે. જૈનોનો પદ્ધતિસર રચાયેલો માત્ર ન્યાયના વિષયને અર્થતો ક્ષાથી પરોલો શ્રંધ ન્યાયાવતાર છે. બૌદ્ધમાં મહાન નૈયાયિક હિંદુનામ યથા તેણે પ્રમાણસ-મુખ્યચ, ન્યાયપ્રવેશસૂત્ર આદિ અનેક મહત્ત્વના શ્રંધો રચ્યા. ત્યારબાદ બૌદ્ધોમાં પ્રસિદ્ધ નૈયાયિક ધર્મકીર્તિ યથા, જેણે હિંદુનામના પ્રમાણસમુખ્યચ પર પ્રમાણુનાતિકા-લંકાર નભની રીઝ રચ્યા તેમજ ન્યાયબિહુ, હેતુબિહુ નામના સ્વતંત્ર શ્રંધો રચ્યા. પ્રો. જેઝાબી વગેરે કૃતલાક વિદ્વાનો ન્યાયાવતારકાર શ્રી સિદ્ધસેન હિનાકર બૌદ્ધાચાર્ય હિંદુનામ તેમજ ધર્મકીર્તિ પછી યથા એમ માને છે. લેખક શ્રીસિદ્ધસેન ઉક્ત અને બૌદ્ધાચાર્યો પહેલાં યથા એમ માને છે, પરંતુ તેનાં કારણોની અર્થા સ્થળસંજ્ઞાને લધને અત્ર કરવી સમ્ય નથી. જૈન પરંપરા શ્રીસિદ્ધસેનને વિક્રમાદિત્યના સમકાલીન માને છે જેથી ન્યાયાવતારકાર અને બૌદ્ધાચાર્યો પહેલાં યથા એમ માલમ પડે છે. પક્ષાભાસ સંબંધી આ અન્યકારણી અર્થા તેઓના અન્યોન્ય પૌર્વાપર્યનો કંઈક નિર્ણય કરાવી શકે, એ હેતુથી સૂત્રોમાં અંગ્રે નોંધી છે. ધર્મકીર્તિદેવ ન્યાયબિહુમાં (મશી સંસ્કૃત સીરિઅ) પ. ૭૬ પર પક્ષનું લક્ષણુ આપ્યું છે:-“સ્વરૂપેણ સ્વયમિષ્ટોડનિરાકૃતઃ

પક્ષ ફરતી । આ લક્ષણમાંના સ્વરૂપેણ-એવ-સ્વયમ્-દ્યૌઃ એ શબ્દોની સામ્યકતા દર્શાવી બુદ્ધિરાક્ત સમ્પન્ની સાથે-કતા બતાવતા અન્યકાર કહે છે-“તત્ત્વલક્ષણયોગેડપિ ચઃ સાધ-વિતુ મિથોડપ્યર્થઃ । પ્રત્યક્ષાનુમાનપ્રતીતિસ્વચ્ચને નિરા-ક્રિયતે ન સ પક્ષ ફરતી પ્રદર્શનાર્થમ્ । તત્ત્વ પ્રત્યક્ષ-નિરાકૃતો યથા-અશ્વાવળઃ શબ્દ ફરતી । અનુમાન-નિરાકૃતો યથા-નિત્યઃ શબ્દ ફરતી । પ્રતીતિનિ-રાકૃતો યથા-અચન્દ્રઃ ક્ષણીતિ । સ્વચ્ચનનિરા-કૃતો યથા-નાનુમાન પ્રમાણ । એતદેવ તુ ચચત્સ્યાર્થ-મન્યાન્વચત્સ્યાર્થાનિ ન દર્શિતાનિ મવન્તિ । ફરતિ ચ-ત્વારઃ પક્ષાભાસા નિરાકૃતા મવન્તિ । ધર્મશી-તિ પહેલાં યથા બોદ્યાથર્થ દિર્ઘનાગ ચેતાના “ન્યાય પ્રવેશ સત્” ગ્રંથ-કે જેની ઉપર પ્રસિદ્ધ હરિહરસેરિએ લીધા કરી છે-તેમાં પક્ષાભાસ આમ વર્ણવે છેઃ-
“સાધવિતુમિથોડપિ પ્રત્યક્ષેદિવિરુદ્ધઃ પક્ષાભાસઃ” તથા ।
પ્રત્યક્ષવિરુદ્ધઃ ૧ અનુમાનવિરુદ્ધઃ ૨ આગમવિરુદ્ધઃ ૩ લોકવિરુદ્ધઃ ૪ સ્વચ્ચનવિરુદ્ધઃ ૫ અપ્રસિદ્ધવિશેષણઃ ૬ અપ્રસિદ્ધવિશેષણઃ ૭ અપ્રસિદ્ધોમયઃ ૮ પ્રસિદ્ધસંયમયથ મહા-મતિ સિદ્ધિસેન દિવાકર ન્યાયાવતારના ઉપર-રહેલા સ્થાનમાં
“પ્રતિપાસ્યમ્ યસિદ્ધિ” એ શબ્દોમાં જે પક્ષાભાસ વર્ણવે છે તેમ દિર્ઘનાગનો પ્રસિદ્ધવેચન્ય છે. બાકીના “પક્ષાભાસો ક્ષણિક્ષતઃ લોકસ્વ વચનાભ્યાં ચ વાધિતઃ એ શબ્દોથી ન્યાયાવતારમાં વર્ણવેલ પક્ષાભાસો ન્યાયપ્રવેશસૂત્રકારના પ્રત્યક્ષવિરુદ્ધ, અનુમાનવિરુદ્ધ, લોકવિરુદ્ધ તથા સ્વચ્ચન-વિરુદ્ધ નામના પક્ષાભાસો છે. ન્યાયપ્રવેશસૂત્રકારે આગમ-વિરુદ્ધ, અપ્રસિદ્ધવિશેષણ, અપ્રસિદ્ધવિશેષણ, અપ્રસિદ્ધોમય એ પક્ષાભાસો વધારે જણાવ્યા છે. ન્યાયશિલ્પકાર ધર્મશીતિ પ્રતીતિનિરાકૃત નામનો પક્ષાભાસ ઉમેરે છે અને ન્યા-યાવતારનો લોકબાધિત તેમજ દિર્ઘનાગના આગમવિરુદ્ધ તેમજ અપ્રસિદ્ધવિશેષણ આદિ ગણુ છોડી દે છે. ન્યા-યાવતારની પક્ષાભાસનિરૂપણપદ્ધતિ અને ન્યાયપ્રવેશસૂત્રની પક્ષાભાસનિરૂપણપદ્ધતિ સરખાવતાં ન્યાયાવતારની ઇ-રાણી માલમ પડે છે જેમાં ન્યાયપ્રવેશકારે નિકાસ કરી વધારે દર્શાવ્યા. ધર્મશીતિએ તેના પૂર્વવર્તી દિર્ઘનાગનું કેટલેક સ્થળે ખંડન પણ કર્યું છે અને ચોતે તેની સમ-લોચના કરી ચેતાનો સ્વતંત્ર મત પણ દર્શાવ્યા છે. ચે-તાના પૂર્વવર્તી નેયાયિકાએ પ્રવેશ પક્ષાભાસોમાંના કેટ-લાક તેથી તેલું કીક ન લાગવાથી મૂકી દીધા અને પ્ર-

તીતિનિરાકૃત ઉમેર્યો છે. એ પ્રતીતિનિરાકૃતમાંના તેલું લોકનિરાકૃતનો સમાવેશ કર્યો હોય એમ લાગે છે. આ-ગમો પણ પ્રતીતિ-અર્થ-માન્યતા પર આધાર રાખતા હોઈ આગમનિરાકૃતનો પણ પ્રતીતિનિરાકૃતમાં સમાવેશ કરવા ધાર્યો હશે એમ લાગે છે, કિંમ્બર પરીક્ષામુખકાર કે જે ધર્મશીતિ પછી થયા તેમણે “તત્ત્વનિષ્ઠાદિઃ પક્ષાભાસઃ”

૩-૧૨ વાધિતઃ પ્રત્યક્ષાનુમાનાગમલોકસ્વચ્ચનેઃ”, એ સૂત્રોથી પૂર્વવર્તી નેયાયિકાએ ન વર્ણવેલાં અનિષ્ઠ ના-મના પક્ષાભાસ વિશેષ દર્શાવ્યા છે, બાકી દિર્ઘનાગના પ્રત્યક્ષવિરુદ્ધ, અનુમાનવિરુદ્ધ, આગમવિરુદ્ધ, લોકવિ-રુદ્ધ, સ્વચ્ચનવિરુદ્ધ અને પ્રસિદ્ધસંયમ પક્ષાભાસો સ્વીકાર્યા છે, અને દિર્ઘનાગના બાકીના મૂકી દીધા છે. પરીક્ષામુખકારના લોકબાધિત તથા સ્વચ્ચનબાધિતનાં ઉદાહરણે પણ દિર્ઘનાગે આપેલાં તેમ છે. પ્રમાણુનયતત્ત્વ-લોકબાધકારે અને વર્ણવ્યું છે તેમ પરીક્ષામુખકારે સ્વીકારેલા સર્વ પક્ષાભાસો સ્વીકાર્યા છે. પૂર્વવર્તી કોષ પણ નેયાયિકાએ ન દર્શાવેલાં જેના, રત્નાકરસંવતારિકા લીકા-કારે સ્તુટ કર્યા પ્રમાણે, સમરણનિરાકૃત, પ્રત્યક્ષાનુમાન-નિરાકૃત, તથા તર્કનિરાકૃત આ પક્ષાભાસો સમ્યક્ છે-અન્ય-આમ પરિચ્છેદના ૪૫ મા સૂત્રનું વિવરણ. લોકનૈયાયિકા તે આ યોગેનો અનુમાનનિરાકૃતમાં સમાવેશ કરી શકે તેથી તેમણે પૃથક્ નિર્દેશ ન કર્યો હોય એ સંભવે છે. પરંતુ પરીક્ષામુખકારે તે આ પૃથક્ દર્શાવવા પડે અને માનવા પડે. જણા રત્નાકરસંવતારિકા લીકાકારે દિર્ઘના-ગના અપ્રસિદ્ધવિશેષણ, અપ્રસિદ્ધ વિશેષ, અપ્રસિદ્ધોમયનું ખંડન આજ પરિચ્છેદના ૪૬ મા સૂત્રની લીકામાં કર્યું છે. પ્રમાણુપદાર્થસાકાર પક્ષાભાસોની વ્યાખ્યાપરથી પરીક્ષામુખકારે તથા પ્રમાણુનયકારે સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવેલા પક્ષાભાસો સ્વીકારે છે તે માલમ પડે છે, પરંતુ આગમ અને લોક બાધિતથી પ્રતીતિબાધિત શિન્ન માની વિશેષ દર્શાવ્યું છે બુદ્ધિઃ
“પ્રત્યક્ષાનુમાનાગમલોકસ્વચ્ચનપ્રતીતયો વાધાઃ” ૧-૨-૧૪ । પ્રમાણુ યોગોપસાકારની પક્ષાભાસો વ્યાખ્યાઃ-
“સિપાવધિવિવિત્તમસિદ્ધમવાચ્ય સાધ્ય પક્ષઃ” ૧-૨-૧૩.

પ્રથમ પક્ષાભાસનું ઉદાહરણ-પ્રતીત સાધ્ય-ધર્મવિશેષણ (નામનો પક્ષાભાસ), જેમકે આદર્શતા-જેનો પ્રતિ અન્યથી કરાતો “શુભ છે” ઇત્યાદિ એ-કાન્ત વગરનો પ્રયોગ. ૩૯.

જેનો છવાદિ સકલ વસ્તુ અનેકાન્તાત્મક માને છે તેથી અન્ય કોઈ વાદીએ એકાન્ત સહિત કહેશે સમસ્ત

વાદ પ્રયોગ જોનાના પ્રવીત-પ્રસિદ્ધ-સ્વીકૃત અર્થનેજ કહે છે. માટે તેમના પ્રત્યેનો તેવો વાદપ્રયોગ પ્રમાણુ વાક્ય અથવા સુનયવાક્ય હોઇ પ્રસિદ્ધ અર્થનું જ હજીબાબન કરતો હોઈ બ્યર્થ છે.

દ્વિતીય પક્ષાભાસના અનેક પ્રકાર—નિરાકૃત સાધ્યધર્મ વિશેષણ (નામનો બીજો પક્ષાભાસ) પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, આગમ, લોક અથવા સ્વવચન આદિ વડે (યત્તાં) સાધ્ય ધર્મનાં નિરાકરણ—બાધને લઇને અનેક પ્રકારનો છે. ૪૦.

આદિ શબ્દથી સમરણનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણ, પ્રત્યક્ષપતિનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણ, તથા તત્ત્વનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણ એવા અન્ય પ્રકારો સૂચવાયા છે. પ્રમાણુ મીમાંસા ૧-૨-૧૪ માં પ્રતિતિબાધિત જેમકે “અચન્દ્રઃ શશી” એવો વિશેષ પ્રકાર દર્શાવ્યો છે. ધર્મ-કૌતિકીત્વ ન્યાયબિન્દુ વૃત્તીય પરિચ્છેદમાં પણ તેમજ છે બુદ્ધિ તેનું ૫. ૮૪.

પ્રત્યક્ષનિરાકૃતસાધ્યધર્મ વિશેષણનું ઉદાહરણ—પ્રત્યક્ષ નિરાકૃત સાધ્યધર્મ વિશેષણ (નામનો પક્ષાભાસ) જેમકે મહાભૂતથી ભિન્ન આત્મા નથી. ૪૧.

સારી રૂપે પરિણુમેલા પૃથિવી, અગ્નિ, તેજ ને વાયુથી બુદ્ધો આત્મા સ્વાનુભવરૂપી પ્રત્યક્ષથી માલમ પડે છે તેથી મહાભૂતથી વિલક્ષણ આત્માના નિષેધની પ્રતિજ્ઞા એ સ્વ-સંવેદન પ્રત્યક્ષથી બાધિત થાય છે જેમ અગ્નિ અનુષ્ઠુ-શીતલ છે એવી પ્રતિજ્ઞા બાહ્યેન્દ્રિય પ્રત્યક્ષથી (અર્થાત્ સ્પર્શેન્દ્રિયથી સ્પર્શ કરવાથી) બાધિત થાય છે.

અનુમાનનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણનું ઉદાહરણ—અનુમાનનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણ (નામનો પ્રત્યક્ષાભાસ) જેમકે સર્વજ્ઞ અથવા વીતરાગ નથી. ૪૨.

હજી હજારોમાં તાત્પર્ય એ છે કે કોઇ પણ પુરુષમાં રાગાદિ દોષનો તથા જ્ઞાનનાં આવરણોનો સંપૂર્ણ નાશ-ક્ષય થતો નથી. હવે જે કોઇ દોષ-મલનો ક્ષય કરવાના શુભવાણે છે તે કોઈક વખત તેવી કારણસામગ્રી મળતાં દોષનો નિર્મૂલ ક્ષય કરે છે, જેમકે સુવર્ણહિના મલનો સંપૂર્ણ નાશ થાય છે. આ પ્રમાણે દોષ તથા આવરણોનો સંપૂર્ણ નાશ આ અનુમાનથી કોઈક પુરુષક્રેડમાં સિદ્ધ થાય છે. જેમ પુરુષ તે સર્વજ્ઞ તેમજ વીતરાગ હજી સંત-

માંનું હજારોથી તેથી અનુમાનબાધિત સાધ્યધર્મવાળા પક્ષાભાસનું સ્પષ્ટ થાય છે. બીજું હજારોથી આમ આપી શકાયઃ “શબ્દ અપરિણામી છે” ઈત્યાદિ પ્રતિજ્ઞા, “કૃતકત્વ અત્યયા ઘટનું હોવાથી શબ્દ પરિણામી છે” એ અનુમાનથી બાધિત છે.

આગમનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણનું ઉદાહરણ—આગમનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણ (નામનો પક્ષાભાસ) જેમકે જોને રાત્રિજોગન કરવું જોઇયે. ૪૩.

પ્રસિદ્ધ પ્રામાણ્યવાળાં આગમનાં વચનોથી રાત્રિજોગન પક્ષનો પ્રતિષેધ થતો હોવાથી એ સાદું છે—કરવા યોગ્ય છે એમ સિદ્ધ થઈ નથી, અર્થાત્ એ આગમબાધિત સાધ્યધર્મવાળા પક્ષાભાસનું હજારોથી સિદ્ધ થાય છે. તેમ પ્રમાણુ “જોને પરસ્પરીના અભિલાષ કરવો જોઇયે” ઇત્યાદિ પણ તેવાજ હજારોથી છે.

લોકનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણનું ઉદાહરણ—લોકનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણ (નામનો પક્ષાભાસ) જેમકે પ્રમાણુ પ્રમેયનો બ્યવહાર પારમાર્થિક નથી (અર્થાત્ કાલ્પનિક છે). ૪૪.

અત્ર લોક શબ્દથી લોકપ્રતિતિ સમજવી, લોકપ્રતિતિથી નિર્ણય સાધ્યધર્મવિશેષણ એવો અર્થ થાય છે. સમસ્ત લોકની પ્રતિતિ એવા છે કે પ્રમાણુ પારમાર્થિક છે, કાલ્પનિક નથી, અને તેથી તત્ત્વાત્તવનો પારમાર્થિક-સાચો વિવેક થાય છે. હજી પક્ષાભાસનો પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણુનિરાકૃતમાં અંતર્સાવ થાય છે, પરંતુ તેનો પૃથક્ નિર્દેશ રાખ્યાદિની જીહ્વા વિકાસ અર્થેજ છે. જેમ પ્રમાણુ “અનુષ્ઠનાં માયાની ઝોપરી પ્રમુખ પવિત્ર છે કારણ કે પ્રાણિયં અંજ છે, સંજ તથા શક્તિની જેમ”—એ પણ હજી પક્ષાભાસનું હજારોથી છે. જેમ હજારોથી ન્યાય-પ્રવેશપ્રકારે તથા પરીક્ષામુખકારે પોતાના અન્યમાં આપ્યું છે.

સ્વવચનનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણનું ઉદાહરણ—સ્વવચનનિરાકૃતસાધ્યધર્મવિશેષણ (નામનો પક્ષાભાસ) જેમકે પ્રમેયને ગ્રહણ કરનારું—વિપય કરનારું પ્રમાણુ નથી. ૪૫.

પ્રમાણુ આવનો નિષેધ કરનારનું વચન પોતાના અભિપ્રાયને પણ પ્રતિપાદન કરી શકતું નથી, તેથી તેને તો મીઠા જ ધારણ કરવું સાદું છે. “પ્રમાણુ પરિચ્છેદક પ્રમાણુ નથી” એમ, પોતાનાં વચનને પ્રમાણુભૂત માની,

કહે તો તે કથનનો તેનાં પોતાનાં વ્યવસ્થા બાધા થાય છે. હક્ત સૂત્રમાંનું ઉદાહરણ સ્વવચન નિરાકૃત સાધ્યધર્મ-વાળા પક્ષાભાસનું છે તે એ રીતે સ્પષ્ટ માલમ પડે છે. “હું સદા જૈન રહું છું” ઇત્યાદિ પણ હક્ત પક્ષાભાસનાં ઉદાહરણ છે. સ્વવચન શબ્દરૂપ હોવાથી તેનાથી નિરાકૃત સાધ્યધર્મ વિશેષણ પક્ષાભાસનો ઉપર વર્ણવેલ આગમ નિરાકૃત સાધ્યધર્મ વિશેષણ નામનો પક્ષાભાસમાં અંત-ભાવ થાય છે, પરંતુ તેનો પ્રયત્ન નિર્દેશ શિષ્યાદિની જી-હિના વિકાસ અર્થે છે. ૪૦ મા સૂત્રમાંના આદિ શબ્દથી સૂચિત ગ્રણ પ્રકારના બીજા પક્ષાભાસોનાં ઉદાહરણો અત્ર આપીશું. સ્મરણ નિરાકૃત સાધ્યધર્મ વિશેષણ નામનો પક્ષાભાસ જેમકે “અમુક આજિા કેરી વગરનો છે.” અ-દિયાં કોઈ પુરુષને બરોબર યાદ હોય કે તે આજિા કેરીથી લચી રહ્યો છે તો તે પુરુષનાં સ્મરણથી હક્ત કથન બા-ધિત થાય છે. પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનનિરાકૃત સાધ્યધર્મ વિશેષણ નામનો પક્ષાભાસ જેમકે કોઈ હિર્વતા સામાન્યની-અનુ-વર્તનારા પદાર્થની જ્ઞાનથી અમુક વસ્તુના જેવી બીજી વસ્તુમાં “તેજ આ છે” એવા પક્ષ કરે, તો તેનો પક્ષ “અમુક વસ્તુના જેવી આ છે” એ પ્રકારનાં વિર્યક સા-માન્યનું અવલમ્બન કરનારા પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનથી બાધિત થાય છે. તક નિરાકૃત સાધ્યધર્મ વિશેષણ નામનો પક્ષાભાસ જેમકે “જે જે તેના પુત્ર હોય તે તે સ્વામ હોય” એ

બ્યાધિ હીક છે. આ પક્ષ “જે માતાના શાકાદિ આહારના પરિણામપૂર્વકનો પુત્ર હોય તે સ્વામ હોય” એ બ્યાધિનું અદક્ષ કરાવનાર સમ્યક્ તકથી બાધિત છે.

અનભીષિતસાધ્યધર્મવિશેષણ નામનો
ત્રીજો પક્ષાભાસ—અનભીષિતસાધ્યધર્મવિશેષણ જેમકે કલશ-ઘટાદિ શાશ્વતજ છે અથવા અશા-શ્વતજ છે એમ કહેતાં સ્યાદાદિનો પક્ષ તે ઉકત નામવાળો પક્ષાભાસ છે. ૪૬.

સ્યાદાદિને સર્વ વસ્તુમાં નિત્યત્વરૂપ એકાન્ત અથવા અનિત્યત્વરૂપ એકાન્ત ઇત નથી તો પણ તે કદાચ સક્ષા-ક્ષાભાદિથી એમ પણ કહે ત્યારે ઉકત પક્ષાભાસ થાય. એજ પ્રમાણે બૌદ્ધ શબ્દ નિત્ય છે એમ કહે તો પ્રકૃત પ-ક્ષાભાસ થાય. અપ્રસિદ્ધવિશેષણ, અપ્રસિદ્ધવિરોધ, અપ્રસિદ્ધોભય નામના પક્ષાભાસો બીજાએ કહ્યા છે તે યોગ્ય નથી. અપ્રસિદ્ધ વિશેષણ સિદ્ધ કરાય છે, નહિ તો સિદ્ધ સાધ્યતાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી એ ગ્રંથમાંનો પહેલો પક્ષાભાસ ઘટતો નથી. વિરોધરૂપ ધર્મો-ની સિદ્ધિનું તો વિરૂધ્ધથી પણ પ્રતિપાદન થાય છે તેથી એની અપ્રસિદ્ધતા કેમ સંભવે? આમ હોવાથી અપ્રસિદ્ધો-ભય પક્ષાભાસ પણ ઘટતો નથી એ સિદ્ધ થઈ ન્ધ છે. ન્યાયવેશસૂત્રકારે હક્ત પક્ષાભાસો વર્ણવ્યા છે. જેનું રત્નાકરાવતારિકા દીકારે ઉપર મુજબ અંકન કર્યું છે.

સ્વર્ગસ્થ પુણ્યાત્મા શ્રીમાન્ મુનિ મહારાજ શ્રી મોહનલાલજી.

રાગ-સોહણી.

અંતર ભરે છે ઉભરા, ક્યાં આપ, ને ક્યાં જઈ શમું ?
દેહાભિમાનીને થતા, ક્યાં આપ, ને ક્યાં જઈ શમું ?
શુભ ને અબાધિત ધામમાં, શાન્તિ અનુપમ ભોગવો,
સંસાર છોલો મારતા તોફાની દરિયામાં ભમું

—અંતર૦

યમ દમ અને ઉપશમનો ઉપદેશ સાધુ ક્યાં સુણું ?
દુઃખમુક્તિસાધન એ વિના દુઃખમાંથી ક્યાંથી વિરમું ?

—અંતર૦

૧.

જીવનભૂમિકા:—શ્રીમાનતો જન્મ બ્રાહ્મણના
કુલમાં મારવાડના ગામ આંદધોરમાં સંવત ૧૮૮૫ ના
ત્રિત્ર વદ ૬ ને દિને થયો. પિતાનું નામ બદમચંદ્ર
હતું અને માતાનું નામ સુંદર હતું. તેમણે યતિ દીક્ષા
મંવત ૧૯૦૩ માં લીધી. ૨૪ વર્ષ યતિ તરીકે રહી
મંવત ૧૯૨૭ માં મંવેગી સાધુની દીક્ષા કલકત્તાના
દેશસરમાં લીધી. યતિત્વને પરિત્યજી સાધુત્વ રિવકાર્યું.
ત્યારપછી કેટલાંકેક સ્થાનોમાં વિહાર કર્યો. મુંબઈ
અનાર્થ દેશ કહેવાતો, તેથી ઘણા લાખા કાલ સુધી
મુંબઈ નગરી પવિત્ર મુનિશ્રીનાં પૂજ્ય પગલાંથી
પાવન થવામાં અભાગી રહી; મુંબઈ પ્રજા કેવળ
ધનસંચય કરવામાં તત્પર રહેતી તેથી ઉદરભરીનું
નામ અન્યજનોએ પાડ્યું. આનો પ્રતિકાર કરવાનો
સમય પ્રાપ્ત કરવાને તે પ્રયત્નવતી બનતી ગઈ. આ
પ્રયત્નો પ્રતિ પ્રતીક્ષિત થયા. શ્રીમાન્ મોહનલાલ-
જીનું આવાગમન મંવત ૧૯૪૭ માં થયું. અત્યાર
સુધી સાધુઓ દક્ષિણમાં દમણ સુધી વિહાર કરી વિ-
રમી જતા. દમણ પછી રહેશે કાટ કોઈ પણ ભેદી
શકવાને સમર્થ થયા ન હતા. પરંતુ મુંબઈના સહ-
ભાગ્યે શ્રીમાન્ મોહનલાલજી દમણ કાટ મીરીને એ-
ટલે મુંબઈનો સાગ્ર ખુલ્લો કરી મોહમયીનો મોહ-
ધનતણા નિવારવા પધાર્યા. મુંબઈની ઉત્કંઠ જૈન
પ્રજાએ મહારાજશ્રીને વધાવી લીધા અને જિન

સાસનની ઉન્નતિનો પ્રસાર ધીમે ધીમે અને દૃઢપણે
થતો ગયો. તે વર્ષ પછી મુંબઈમાં શ્રીમતે સંવત
૧૯૫૪ માં ખીજ વખત અને સંવત ૧૯૫૮ માં
ત્રીજી વખત પોતાનાં પતેતાં પગલાં કર્યાં.
છેલ્લી વખતે તો પોતે કેટલાંક વર્ષ લગોલગ રહ્યા.
આ વખતે તેમની વૃદ્ધાવસ્થા હોવાથી શાંતિ અને
એકાંત નિવાસની જરૂર હતી. છતાં પોતાનો વાણીરૂપી
અચૂતપ્રવાહ સતત ચાલુ હતો, કંઠ પૂર્વ જોવા વેગ-
વાન હોતો, છતાં ધ્વનિ એવી ઉઠતી કે દરેક શ્રોતા-
ના મન ભાગમાં પહોંચી વળતી. મુંબઈમાં ગાજેલાં
વર્ષોમાં તેમણે સમગ્ર જૈન પ્રજાપર અતીવ સ્વામી
ઉપકાર કરેલા છે; સંખ્યાવત અને ઉદારતાને જરો
પહેવસાવ્યો છે. શ્રીમતોથી તે રંક સુધી, વિકાનથી
તે અનસૂર સુધી કોઈ પણ તેમના અક્ષરને, આ-
ગને શીરપર ચડાવતા. આજ પ્રકટ રીતે દર્શાવે છે
કે તેઓ મહાન વીર હોઈ પોતાની અહંબુત અસર
ઉપજવી શક્યા હતા.

તેમના જીવન કાલનાં છેલ્લાં વર્ષોમાંજ તેમના
વીરત્વનું પ્રાકટ્ય થયું હતું. આ છેલ્લાં વર્ષની શર-
આત તેમનું મુંબઈમાં પહેલું આગમન-એટલે સંવત
૧૯૪૭ છે; સંવત ૧૯૪૭ થી તે મંવત ૧૯૬૩
સુધી એટલે ૧૬ વર્ષની પહેંચણી કરીયું તો સ્પષ્ટ
જણાશે છે કે તેના ત્રણ સુગો પાડી રાકાશે પહેલો
મુંબઈ નિવાસ, ખીજો અન્ય સ્થલે વિહાર અને
ત્રીજો-સુરત નિવાસ. પહેલો અને ત્રીજો મુખ્ય સુગો
હતા કારણ કે તે અરસામાં તેઓથી સાઈ અને
વચરવી કાર્ય બળવી શક્યા છે અને ખીજો સુગ તે
બે વચરેનો-આંતરિક સુગ હતો. આમાં પણ તેઓ-
શ્રીએ દીક કાર્યો કર્યાં છે. મુખ્ય સુગો દરમ્યાન લા-
ખોની સખાવતનો પ્રવાહ ચાલુ કર્યો છે. ઉત્સવ,
પ્રતિષ્ઠા, ઉપધાનાદિ દિવા વગેરે અનેક કરી ગતિ-
સય પુણ્ય ઉપાજન કરી પુણ્યલાલ આપ્યો છે.
આંતરિક સુગમાં અમદાવાદ આદિ સ્થલોએ વિહાર

કરી અનેક જિન-શાસન પ્રભાવક. વીરોને ઉત્સાહિત કર્યો છે. તે જૈનપુરીની શ્રદ્ધા પણ પોતાનામાં જમાવી છે. સુરતનિવાસથી પોતાના નિસ્તીમ ભક્તો અને અચ્ચલ આરાધનસારી લગભગ સર્વ સુરતવાસીઓને બતાવ્યા છે. શ્રીમોનનો એક શબ્દ રાજ્યથી તંત્રિત ચએલા ધારા-કાયદા (Law) સમાન હતો સુરતમાં મુખ્ય આવ્યા પછી બીજાજ વર્ષમાં એટલે સં ૧૯૪૮ પહેલીવાર ગયા. બીજીવાર મેવત ૧૯૫૧ માં અને, ત્રીજી વખત મેવત ૧૯૫૫ માં ગયા હતા. ત્રીજી વખત તેઓ ત્રણ વર્ષ (સં ૧૯૫૫, ૧૯૫૬, અને ૧૯૫૭ સુધી) રહ્યા. અહીં લખ્ય દહેરાસરની પ્રતિષ્ઠા, એમ્મલ (ઉત્સવ) વગેરે પાછળ લાખો રૂપિયા ખર્ચાયા. તે તે શ્રીમાનશ્રીની સુપસાધને લ-ધનેજ. ૧૯૫૭ પછી તેઓશ્રીએ મુખ્ય ધણા વર્ષ સુધી રહેવા નિહાર કર્યો પણ અંતિમ ઈચ્છા એ થઈ હતી કે સુરતમાં મારો અંતકાળ ગાળવો. આયુષ્યની મર્યાદા મપાઈ ગઈ હતી. તેથી પોતાના શત્રુ પહેલાં તેઓ ત્યાંજ (ચોથીવાર) નિહાર કરી ગયા; અને સાંજ શત્રુ થયું.

આંતરિક યુગ ક્રાંતિ બે વર્ષનો હતો. સુરતથી સંવત ૧૯૪૫ માં સંધ સાથે પાલીતાણા ગયા ત્યાંથી સંવત ૧૯ માં આહમદાવાદ (જૈન પુરીમાં) નિહાર કર્યો.

શ્રીમાનના પ્રથમ આગમનથી સાધુઓ માટે મુખ્ય માર્ગ ખુલ્લો થયો એ ઉપર કહ્યું. આથી અત્યાર સુધીમાં અનેક મુનિ મહારાજો આવ્યા. આ સર્વના સુપ્રભાવથી મુખ્યના વિવિધ લતાઓમાં જૈન પુરીનું નિયમિત યત્ન હોય એમ લાગે છે. વિધવિધ વસ્ત્રાલંકારથી સજ્જ થઈ પ્રમદાઓ મદ તણ, પુરો પ્રમાદ તણ, તણ કુમારો ઉત્કૃષ્ટલતાને ત્યાગ કરી અને કુમારીકાઓ બાલિશભાવ છોડી એકજ સમયે ગર મહારાજશ્રીની ઉપદેશ વાણી શ્રદ્ધાપૂર્વક શ્રવણ કરવા સમુદાયમાં એકા નેક એ ત્યારે કોના હૃદયમાં આનંદ પ્રાપ્ત અને વ્યાપ્ત ન થાય! આતે જન સમાજની પ્રજ્ઞા કે મુનિ મહારાજના આકર્ષણનું ફલ! જે માને તે, પરંતુ એતો નિશ્ચિત છે કે અ-

ર્વ, ચિત્ર દષ્ટિગ્રાચર થતું અને તે નયનમનોહર અને હૃદયસંતોષક હોવાથી આનંદ પ્રાપ્ત કરાવતું.

વિશેષ શ્રીમાનના છેલ્લાં વર્ષો દરમ્યાન જૈનોના વર્તમાન ઇતિહાસ પર બીજી અનેક પ્રબલ સુધારણાની અસર થઈ. જૈન પત્રની ઉત્પત્તિ રા. લગુલાઈના હસ્તથી થઈ, જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ દેવી પ્રગટ પામી પોતાના અનેક પૂજારી એટલે ઉપાસક પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થઈ; અવીચીત વર્તમાન પત્રોએ પણ જૈન વિચાર, સાહિત્ય, અને સમુદાય ચર્ચાનાં તત્ત્વો આગેજ કરી નવુંજ શુભ વાતાવરણ ઉપજાવ્યું; વિચાર વધ્યા, વિચારાનુસાર કૃતિઓ ફલીત થઈ તેથી અનેક જૈન સંસ્થાઓ જેવી કે પુસ્તકાલયો, કન્યાશાળા, જૈન શાળા, વાંચનાલયો, ઔષધાલયો, હાઈસ્કૂલ વગેરે જન્મ પામી. આથી જૈન સમુદાય પર શુભ સંસ્કારી રેખાઓ અંકીત થઈ. આ સંસ્કાર અને સંયોગ સાથે, શ્રીમન્ શ્રીના ઉપદેશ, તેમના લાલો અને પ્રગતોનાં ફલ મેં તો પછી થું પછવાડું! સ્વર્ણ અને સુગન્ધ સાથે.

સ્વર્ગસ્થ શ્રી મુનિ મહારાજ મોહનલાલજીનું સંમગ્ન જીવનવૃત્તાંત હું આપવાનું ઉચિત ધારતો નથી. કારણ કે તે વૃત્તાંત વધારે પરિચિત નિદાનને હસ્તેથી લખાશે એમ મનોવાંછના છે. ઉક્ત મુનિશ્રીના જીવનમાંથી ઘણું ઘણું મળે છે. તે ક્રમે ક્રમે ચર્ચાશક્તિ તપાસીશું.

આવા પ્રતોષી વીર, સંમાનનીય સંહારના પુણ્ય-પીયુષભરિત આત્માની કાલવશતા સુરતમાં-નિસ્તીમ ભક્ત સુરતવાસીઓમાં સંવત ૧૯૬૩ ના ચૈત્ર વદિ દ્વિયદશીને દિને ૭૮ વર્ષની વયે થઈ. આથી સમગ્ર જૈનપ્રજ એક-પૂર્ણ છે.

શ્રીમાનનો મુનિ શિષ્ય વર્ગ મોટો છે, તેમના શિષ્યો ૩૫ અને ગુરૂજી ૬૫ છે. બાકી તેમના ગુરૂદયાશ્રમી ભક્તો અનેક છે.

સુખમુદ્રા—શ્રીમાનની સુખમુદ્રા શાંતિજન્ય તેજવી જળદળીન અને દેહીખમાન હતી. આકૃતિ ભવ્ય, નયન મનોહર, અને સાથે દાયોપશમથી સુચિન્દિત હોવાથી દર્શકે આતા ઉપર અપૂર્વ ભાવ

અને છાપ પાડતી હતી. હું તેમનાં દર્શન કરવાને ભાગ્યશાળી થયો છું. એક વખત મેં તેમને જોયા ત્યારે અપૂર્વ ભાવના હૃદયમાં પ્રગટ થઈ હતી અને સાથે 'કલાપી' ની નીચેની કહીઓ સ્મરણમાં આવી હતી.

“આ ત્યાગીનાં નયન ફરીથી જોઈ લે એકવાર શું તેમાં ના સતત વહતી પ્રેમની એક ધાર ? હા ! તેવારી સહુ અરપવા ત્યાગમાં એ નથી શું ? બીજાનાં કેં દુઃખથી ગળી એ નેત્ર જાશે નહીં શું ?”

આ પ્રમાણે આપણે વીચિ કે વીચિસમૂહથી અધ્યાધિત અધિધના બાહ્યભાવમાં અપૂર્વ ગંભીરતા પ્રકટપણે અચ્છેદી જોઈ.

૨.

ગુણપ્રદેશઃ—ઉપરોક્ત ગંભીરતામાં સંસારી શ્રોતાજનનાં કષ્ટ, પૈર, લોભ વગેરે અશુભવૃત્તિ અને પરિણામો ઢૂળી જતા જોઈશું અને તે માટે ગુણપ્રદેશના વિસ્તારમાં જરા ચંચુપાત કરીશું તો હંસ જેમ ચંચુથી શુદ્ધ મોતી ચરે છે તેમ શુદ્ધ મોતીજી પ્રાપ્ત કરીશું.

શ્રીમાનું વિચારગાંભીર્ય પળેપળે પ્રકટ હતું; વચન વિચારાનુસાર હતાં; વિશેષ વચનમાં તામસ ગુણ કદીપણ અપ્રકટપણે ધણ બહાર ન આવતો, તેમ શ્રીમનું વાક્યતુર હોષ સામાને લોભાવી પોતાના પક્ષમાં સંઘેલાઈથી લઈ શકતા. તદનુસાર વિચાર પણ તામસ ગુણથી નિરાળાંજ પ્રતીત થાય છે. તેમ વચનાનુસાર તેમની કૃતિ (ચારિત્ર્ય-આચાર) હતી.

આચારમાં મંથમ, દમ, અને શમમાં પ્રવૃત્ત હતા. આપણા સાંધુના આચાર અતિશય કઠિન, અને શરીરની પૂર્ણ કસોટી કરાવનાર છે. આત્મનિગ્રહ વગર ઇન્દ્રિયદમન નથી, ઇન્દ્રિયદમન વગર શાન્તિ નથી. ચિત્તના રોધથી થયેલી શાન્તિ પાસે મનના પજાડા બીલકેલ કાર્યસાધક નથી. મનની સંપૂર્ણ જીત કરનાર મહાત્મા કહેવાય છે. આવી રીતે મોક્ષ સાધનત્રયમાંનું એક સાધન સમ્યગ્ આચાર ઉક્ત મહાત્મામાં મૂર્તિમાન થયું.

હવે જ્ઞાન વિષયે વદતાં કહેવું પડશે કે જ્ઞાન પ્રદેશ મર્યાદિત હોતો, જ્ઞાનમાં એકા-સર્વ પ્રતીત્ય કદી રાકાય નહિ, છતાં મર્યાદિત જ્ઞાન એવું ઓપનું હતું કે તે કેટલાક અસંગોપર પ્રબળ પ્રકાશ પાડ્યા વગર રહેતું નહીં. શ્રીમાનને વાંચનપર બહુજ પ્રેમ હતો; અવકાશ સમયે પુસ્તક વાંચનમાં મગ્ન માહુસ પડતા અને તેથી પુસ્તકોના ભંગાર પુષ્કળ રાખતા.

દર્શનમાં આસ્તિક્યતા, નિર્વેદ, અતુકંપા આદિના હૃદયમાં વાસ રાખી તેમણે અનેકને જૈન ધર્મમાં શ્રદ્ધાવંત કર્યા છે; અન્ય દર્શનીઓને પણ જૈન ધર્મના અભિવંદનીય આચાર નિષ્ક્રોધ પાલન કરાવ્યું છે. મતાદિ લેવરાવ્યાં છે. જિન શાસનનો ઉલોત થાય તેમ કરવામાં કશી ખામી રાખી નથી. જિન મંદિરોની પ્રતિષ્ઠા કરી અનેક ઉત્સવાદિમાં સહાયભૂત બનકે નિમિત્તભૂત થયા છે, અણુઝ-અજાનીનાં નયન પણ જ્ઞાનાંજન રાક્ષાકાથી દૂર કર્યાં છે. શેઠિરવાસી જૈનો કે જે બહુધા વ્યવસાયી અને વેપારી વર્ગ છે તેમને ભક્તિ માર્ગનો ઉત્તમ પરિચય કરાવી આવશ્યક ક્રિયાઓ કરવામાં મદદગાર કર્યાં છે. વિશેષ અને મહાન ઉપયોગી કાર્યો કરવામાં ધન એ મુખ્ય સાધન છે તેથી ધનવાન જનોને ઉપદેશ આપી તે કાર્યો તરફ તેમની પ્રબળ પ્રેરણા કરી છે તેથી તેઓ અનેક સમ્પાતના કારણભૂત થયા છે. તેવાં ધર્મકાર્યોની નોંધ લઈશું તો અપ્રામૈયિક નહિ ગણાય.

અ-સુંબઈમાં બાણ પતાલાલ પુનમચંદનાં ખાતાઓ જૈન હાઇ સ્કુલ અને જૈન ડિસ્પેન્સરી આ કાર્યમાં આવી ગયા છે.

આ-સુંબઈમાં શેઠ લાલચંદલાલજીએ લાલપ્રાગમાં ધર્મરાજા કરાવવાનું શરૂ કર્યું છે જે હજી ચાલુ છે.

છ-મુબઈમાં મોંગેશ જૈન કન્યાશાળા.

ઈ-સુંબઈમાં શેઠ ધરમચંદ ઉદયચંદ હસ્તક ચાલતું જીર્ણોદ્ધાર ફંડ.

ઉ-શેઠ નગીનચંદ કપૂરજી હસ્તક ચાલતું જીવણા ફંડ.

જી અમલાવાદમાં-શ્રી મોહનલાલજી જૈનલાયબેરી.

એ-પાલીતાણામાં-શ્રી મોહનલાલજી જૈન પા-
ઠશાળા.

ઐ-પાલીતાણામાં-શ્રી મોહનલાલજી જૈનશાસ્ત્રી.

એ-સુરતમાં ૨૦ સાં હીરાચંદ મોતીચંદ જૈન
ઉદ્યોગશાળા ઉદ્યાકવાની છે.

વગેરે વગેરે.

આ સિવાય બીજી કેટલીક સંખ્યાવતો, કેટલાંક
ધર્મ કાર્યો તેમના જીવન પર્યન અને જીવન બાદ
થયાં છે. સુરતમાં સમેત શીખરપર કોટ બાંધવાને
રા. બા. નગીનચંદ ઝવેરચંદ એક લાખની સંખ્યાવત
કરી છે.

આવી અનેક સંખ્યાવતો જેના ઉપદેશથી થાય
તે કેવા મહાત્મા હોવા નોંધ્યો તેનો ખ્યાલ થશે.

આ મહાત્મા વળી જૈન સંઘકાર્યમાં અપૂર્વ
ઉત્સાહ લેતા. સંઘની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું પૂર્ણ નિ-
રીક્ષણ કરી વિચારપૂર્વક સલાહ આપતા તે સર્વને
સફળ પડતી અને સમાધાન આપોઆપ થઈ જતું.

આવા પુણ્યમાનો સ્વર્ગવાસ થતાં તેની ખબર
ચોક્કસ પથરાઈ. મુંબઈમાં ખબર પડતાં બચ્ચે, મો-
તીના કાંઠા, માર્કેટી વગેરે બંધ થઈ હતી ગરીબોને
જગણુ આપવામાં આવ્યું હતું, અને મુંબઈ સીધા
અન્ય રથને પણ ઘણાં ધર્મ કાર્યો થયાં હતાં.

૩.

અનુકરણીય ચરિત્રપરથી બોધ—

(૧) તેમના અવિરલગુણોની પ્રતિ હૃદયમાં ચિ-
રંધાથી રાખી નિરંતર તે ગુણો ખ્યાલવા નોંધ્યો.
તેથી ઉત્તમતાનો આલિંગ્ય થતાં ઉત્તમતાનું પ્ર-
કટી કરણ થશે. દરેક જન-ન્યક્તિ દોષહીન નથી.
સંસાર અત્યંત દોષથી પૂર્ણ છે, તેમાં પરદોષવાદિ
મહારિપુત્રો ચક્રવર્તિના જેવું સામ્રાજ્ય લોગવે છે;
અને અમુલ કાર્યોમાં પણ હમેશ પ્રવૃત્તિ થતી જો-
વામાં આવે છે તો તે સંસારમાં રચીપત્રી રહેનાર
સંસારીઓમાં એવું પણ-ધોરે અંશે હોય તે સ્વા-
ભાવિક છે. સર્વ, ગુણોમાં સમાન નથી. એક એકથી
મટે છે વા ઉતરે છે. ત્યારે દરેક મનુષ્યે ઉત્તરોત્તર
પદ પ્રાપ્ત કરવાને કરવું નોંધવું-આલંબન પોતાથી

ઉત્તમ પ્રકારનું હોવું નોંધ્યો. સ્વમાન જૂલી જવું
નોંધ્યો. જેમ દુઃખી મનુષ્યે દુઃખને માની, દુઃખ-
ગુજ હમેશાં ધ્યાન કરી અત્યંત દુઃખમાં પોત ને
દાશેજ સપાયાં રહે છે પણ જો તેઓ 'દુઃખે
દુઃસ્વાધિકં પદ્ય' એ સુખ-વધે ચાલે તો તુર્તજ
મનનું સમાધાન થાય છે, પોતાનું દુઃખ હળવું થાય
છે, તેથી દુઃખભાસ દૂર થતાં મનમાં આનંદ વૃત્તિ
આવે છે એટલે મુખનાં કિરણો સ્વતઃ ફૂટે છે. તેમ
પોતે ગુણવાન છે એવું મનમાં રાખવાથી પોતે શીખી
શકે તો નથી પરંતુ માનને હાથ, પોતાનામાં રહેલું છે
તે પણ ધોમે ધોમે નષ્ટ થતું જાય છે. શીખોત
મુનિશ્રી મોહનલાલજીમાં અનુકરણીય, ઉત્કૃષ્ટ, અને
ઉત્તમ ગુણો જનન્યમાન હતા. દેહાભિમાન તથા
તપશ્ચર્યાથી તેમણે શરીર કૃષ કર્યું હતું પરંતુ શરીર
અને મુખની કાન્તિ આછી ત્વચામાંથી મનોવેધક
રીતે પ્રકાશતી દષ્ટિગોચર થવા વગર રહેતી નહિ.

(૨) ઉપદેશની અસર કેવી હતી તે ઉપર આ-
પણે વર્ણવી ગયા છીએ. ભક્તિ અને ભાવ જૈન
પ્રજામાં પ્રગટાયાં, સંખ્યાવત ઝરાતું વહન કરાવ્યું
અને જૈન શાસનની પ્રભાવના કેશવી વિખ્યાતિ
મેળવી. આવા ઉપદેશકોની ગંરૂર છે અને આવા
ઉપદેશકોને પૂર્ણ જ્ઞાન, આદરભાવ, અને પ્રેમ અર્પિ-
વાની જરૂર છે. વિનયથી ઉપદેશ લેવાનું કહ્યું છે.
આમ થતાં અનેક પુણ્યનું ઉપાર્જન કરીશું અને
સાથે અનેક કર્મનો ક્ષય કરવાનું પણ સાધી શકીશું
વર્તમાન સાકુઓએ શ્રીમાનનો દાખલો ઉપદેશક્રિયામાં
લેવા યોગ્ય છે.

(૩) કર્તવ્ય—આવા પુણ્યવાન પુરૂષનો ઉપ-
કાર ચિરમરણીય નથી. આપણે મુંબઈ-સુરત-અમદા-
વાદ વાસીઓ વગેરે જે કોઈ તેમના સમાગમમાં
આવ્યા હોય તો તેમના કાર્યનું કલ્પ લોગવતા હોય
તે સૌ તેમના ઋણમાં દબાવવા છીએ. આ ઋણ-
માંથી કિચિદંશે પણ મુક્ત થવાને ઉમંગ ભેર થઈ
પ્રયત્નો કરવા નોંધ્યો. A country does not
know its great men એટલે દરેક દેશ પોતા-
ના મહાન નરોને જાણતો નથી એ કહેતી અનુસાર
ન થવું નોંધ્યો. દેશના મહાન નરોમાં કેટલાક પ્રચંડ

છે, કેટલાક પ્રકટ લાવે છે. જે પ્રકટ આપણે દૃષ્ટિથી નોંધએ છીએ, જેની મહત્તા સિદ્ધ થઇ ચૂકી છે તેમના પ્રતિનાં કર્તવ્યો આપણે શા માટે જુદી જવાં નોંધએ ? તેમ થશે તો 'નયણા' એ પદને શબ્દશઃ યોગ્ય થયું. ઉક્ત ઝાણમાંથી મુક્ત થવાના માર્ગો અનેક છે, અનેક પ્રકારે રહેશે. ને કરીએ તેટલું જોઈએ એ વાકયની શ્રીમંત શેડીઆઓએ આગત્યતા સ્વીકારી અક્ષરશત્રુઓને રાત્ર અર્પણું નોંધએ. અને જૈન પ્રવ્રનમાંના અકિંચન અને અનાથોને સહાય આપવી નોંધએ. 'કુલ નહિ તો કુલની પાંખડી' એમ ધારી દરેકે યથાશક્તિ કંઈ કરવું. નોંધએ. 'ઠીપે ઠીપે સંતોષર લરાય' એ અનુસાર સર્વે એકત્ર થઇ ચિરકાલ સુધી નબી શકે તેવી સંસ્થા અગર સંસ્થાઓ સુવ્યવસ્થાપૂર્વક કાઢવી નોંધએ. આ સંસ્થાઓનું સૂચન સૌ યથામતિ નીચે પ્રમાણે કરશે. જૈન અનાયાસય, જૈન બાલ રક્ષક વિદ્યાલય, જૈન પુસ્તકાલય, જૈન આરોગ્યશુલ્કન (Sanitarium) વગેરે સંસ્થાઓ સ્થાપનીય છે. પરંતુ મારા અધીન મત પ્રમાણે તો ઉત્તમ માર્ગ સ્વસ્થ મહાત્માનું નામ ચિરસ્થાપી રહે તેવું એક જખંડ વિશાળ રાનાલય એટલે પુસ્તકાલય કરવું. આ પુસ્તકાલયમાં જૂના અપ્રકટ સર્વજનસાદિત્ય ગ્રંથોની સંગ્રહ કરવો. એક ઉત્તમ પુસ્તક ખીન્ને મળે અને અહીં ન મળે એમ ન થતા આથી ખીન્ને ન મળે અને અહીં મળે એમ થવું નોંધએ. સાધુઓ અને શ્રાવકોને પુસ્તક ગેળવતા પડતી અનેક મુશ્કેલીઓ દૂર થશે, રાત્ર માર્ગ રહેવો થશે અને અત્રાન રૂપી અંધકાર દૂર જશે. વર્તમાન યુગમાં સુસિક્ષિત જૈનોની સંખ્યા ધીમે ધીમે સુભાગ્યે વધતી જાય છે. પરંતુ અફોસ એ છે કે જલ્દી આપણા દોષથી એમ થાય છે કે તેઓએ જ્યારે દિવિશ વિદ્યામાં ઉત્તમ ડિપ્લોમા મેળવ્યાં હશે તો પણ જૈન ધર્મનું જ્ઞાન યથારિચત હોતું નથી. કારણ નોંધઈએ તો ડિપ્લોમા મેળવી વ્યવસાયમાં પડે છે, આ વ્યવસાયમાં કટકે કટકે થોડો થોડો અવકાશ મળતો જાય છે, અને તે અવકાશમાં પુસ્તકોની સહાયતા વગર ધર્મજ્ઞાન કયાંથી પ્રાપ્ત થઇ શકે ? ગુરૂશ્રી

પાસે જતાં સમજતાં કેટલોક વખત નોંધએ. વળી આથી જડવાદનો પ્રસાર થતો મળથી અટકશે. જડવાદ એ ભાવકર સત્ત્વ છે તો તેની ઉપેક્ષા કરવી નોંધતી નથી. આ મારો મત છે તે જણાવી સૌને યથામતિ વિચારવાનું સોંપું છું. કારણ કે મુંઢે મુંઢે મતિ મિત્રા.

આ વિષયે આટલું કહી શ્રી 'કલાપી'નું કથન વિચારવા વિનંતિ કરું છું.

“રે સંસારી ! નિમિષભર તું દેંકજે દષ્ટિ આંહી,
આ દષ્ટિનું અનુકરણ કેં રાખ સંસાર માંહી;
બોળા ! હારી ધમમયલમાશાન્ત થા શાન્ત થા કેં,
રિચિતિની તું ઉપર ચઢી જો ત્યાગની દષ્ટિ આંહી.”

૪

સંક્ષિપ્ત અવલોકન-શ્રીમાન મોહનલાલના નામની માહિતી ન ધરાવનાર જૈન શ્વેતાંબર ભાએજ કોઈ નીકળશે. તે મહાત્માને ગત થયાં હજુ ત્રણ માસ પૂરા નથી થયા, તેથી તેમની સ્મૃતિ કાયમ રહે તેમાં આશ્ચર્ય નથી પરંતુ કહેવું પડશે કે કેટલાંક વર્ષો વીતી જશે તોપણ તેમની વિમલ કીર્તિ સ્મૃતિહારક કાલના સપાટામાંથી અત્યાધિત અચલ રહેશે. ગત મહાત્માઓના ચરિત્ર અને ગુણોપર કેટલાક કથાકાર કથા કરશે, પુરાણિક પુરાણો લખશે, કવિ કાવ્ય રચશે, સ્ત્રીઓ ગાણા ગાશે અને ચિતારા તેમનું ચિત્ર કાઢશે તથા પટપટ રંગશે. આખાલગુલ જૈન સ્ત્રીપુરુષ તેમની વાર્તા ગ્રેમપૂર્વકે એકમેકને કહેશે.

આ પુરુષપુરુષનું મંગલ ચરિત્ર બોધપ્રદ છે પણ તેનું જ્ઞેટનું ગૌરવ કરવું નોંધએ તેટલું કરવાનું છે, અને તે ચરિત્રપરથી મળતો બોધ લેવાનો છે.

આમની દષ્ટિપર અહંકારનું પડા આભું ન હવું, ગંતકરણ કંઠણ જાનું નહોતું. આનું સદ્ય અન કરણ ઉત્તમ, મન્યમ વા કનિષ્ઠ એટલે કોઈ પણ રિચિતિમાંના લોકાગર નૈસર્ગિક તેજ પાડ્યા વગર કદી રહેવું નથી.

આપણા આચાર્યો-સંતો અને પાદિમાત્મ સંતોમાં અંતર છે તે દર્શાવીએ. આપણા સંતો જિન લક્ષિમાં સંપૂર્ણ રહી અન્યને તેમ રાખી જિનશાસનનો ઉલોત કરવા અધિસા ધર્મને હૃદયમાં વજ-

લેપ સમાન સ્થાપી ઉપદેશપીથપુત્ર પાન કરાવે છે. આપણા પૂર્વીચારો તત્ત્વજ્ઞાન, ન્યાય આદિ અદ્વૈત. પ્રથો રચી પરમબોધદાતા થઈ મંગલ અને. પરભવ અર્થે કલ્યાણકારી નીવડ્યા છે પરંતુ તે સર્વ જિન-પ્રવચન વાણીને સંગત, એકમત રહીનેજ. આપણી સંતમાલિકામાં પાશ્ચિમાત્મ સંતોમાં દષ્ટિગોચર થતું વિશ્વદાણુ દૈવિય નથી. પાશ્ચિમાત્મ દેશના ઉદારથી મહાન સંતોએ આત્મા સમર્પણ કરી સ્વજનોનાં તેમજ છતર લોકોનાં દુઃખ વિહારવા માટે અનેક પ્રકારના પ્રયત્નો કર્યા છે.

તુરંગમાંના કેદીઓની રિયતિ સુધારનાર, મહા-રોગગ્રસ્ત લોકોમાં વસી આત્માસન આપી ઔષધ આપનાર અને તેથી કદાચ પોતે પણ મહારોગી થનાર, પોપમહારાજના હોંગનું પરિરોટન કરનાર, સમરભૂમિપર જઈ જખમી સેનિકોની સુશ્રૂષા કરનાર અનાથ અર્લોકોને સદાય મેળવી આપનાર, આવા અનેક પ્રકારના સંતોની માલિકા પશ્ચિમમાં બનાવી ચકીરું. આપણા સાધુઓએ સંસાર કે વ્યવહારમાં કષ્ટપણુ અંશે પડવાનું નથી તેથી તેઓ ઉપરેશ ભક્તિ, જ્ઞાન, અને સદાચારનો બોધ આપી હૃદયમાં સન્નિધા, અને ધર્મ ધારી એકજ યોગે આત્મા જાળ્ય છે. વળી પાશ્ચિમાત્મ સંતોનો મુખ્ય ઉદ્દેશ અદ્વિક છે, જ્યારે આપણા સંતોનો ઉદ્દેશ પારગામી પારલૌકિક છે કારણ કે પશ્ચિમ પ્રવૃત્તિમય છે, પૂર્વ નિ-

વૃત્તિમય છે. પ્રવૃત્તિમાં રહી અદ્વિક કલ્યાણ શોધવું તેના કરતાં નિવૃત્તિમાં રહી બીજાઓને પણ નિવૃત્તિ શીખવી અને નિવૃત્તિમય બનાવી પારલૌકિક પરમકલ્યાણ શોધવું એ કાટચવાધિ ઉચ્ચતર છે.

પ

મનોવાંછા-આપણે સૌ એક હૃદયથી એવું ધૃષ્ટી વિરમીશું કે ઉક્ત મહાત્માની અમૃતકણિકા (આત્મા) અક્ષયધામમાં વાસ કરી શાન્તિ સર્વકાળ ભોગવે.

સ્મારક-તેની સાથે સૌ સાહિત્યપ્રેમી અંતઃકરણો ધૃષ્ટશે કે ઉક્ત મહાત્માના સ્મરણાર્થે વિશાલ જૈનસાહિત્ય ગ્રંથાલય સ્થાપવા તેમના અનુયાયી અને પ્રત્યક્ષો બદ્ધે સૌ જૈનો શ્રદ્ધાવાન પ્રયત્નવાન અને કાર્યવાહી બનો કે જેથી એટલું તો સ્મરણમાં રહે કે

"But it is in all tender hearts
That this good sage, who was all
feeling,
Has raised the eternal monument of
his soul."

‘મુખ્ય
આપાદ શુદ્ધિ દ્વિતીયા
સંવત ૧૯૬૩.
જૈન પત્રિકા દે. માચ
૧૯૦૮

જાહેનગલ દલીઅંદ
દેસાધ બી. એ.

શ્રી ઓસવાલ ઉત્પત્તિ-પત્ર.

(લે. બાપુ શ્રી પૂરણચંદ નાહર M. A. B. L.)

અપને પ્રાચીન આચાર્ય ઔર વિકાન લોગ યથાપિ બહુતસે અતિહાસિક રચનાદિ ઔર નાના પ્રકારકે સાહિત્યકા પૂરા ભંડાર રખ ગયે હૈં. પરંતુ વે અપને ઉપદેશ દ્વારા અન્યમતિયોં કો જૈની બના-નેકા કાઈ. વિશેષ ઇસિદાસ નહી હોઃ ગયે હૈં. કુલભાટ ઔર ચારણોંકે પાસ ને વિવરણ મિલતે હૈં વે અધિકતયા કલિપત ઔર અત્યુક્તિ-

પૂર્ણ હોતે હૈં ! ઇસ હેતુ અતિહાસિક દ્રષ્ટિસે ઉનકા રચાન ઉચ્ચ નહીં હૈં. શ્રી ચૌર પરમાત્માકે નિર્વાણકે પશ્ચાત્ જીં બહુતસે રાજ-ગદારાજાદિ ઉચ્ચ કોટીકે મનુષ્યોંકી જૈન ધર્મ પર અપૂર્વ શ્રદ્ધાકા ઉદ્ભવ મિલતા હૈં ઔર ઇન લોગોંકે સમય ર પર અપના પૈત્રિક ધર્મકો ત્યાગ જૈન ધર્મ અકૂળીકાર કરનેકા દ્રષ્ટાંત જૈન પ્રથો ગેં બહુધા દ્રષ્ટિ-

[દૃઢા.]

શ્રી સરસતી દેવ્યો મુદા, આસૈ બહુત વિસાલ ।
નાસૈ સગ સંકટ પરા ઉત્પતિ કહું ઉસવાલ ॥૧॥
દેસ કિસૈ કિણુ નગરમૈ, ખાત હુઈ છે એલ ।
સુચર ધરમ સિવાવીયો, કહિરયું અખ સસનેહ ॥૨॥

(છંદ)

પુર સુંદર ધામ વસૈ સકલ કિરન્યાવત પાવસ હોય ભલં ।
ચઝિટા ચઝિરાસિ વિણુજી પરૈ પગ ભેલય બેય
સુગ્યાનં ધરૈ ॥૧॥
લિનમાલ કરૈ નિત રાજપરં ભલ લીમ નરંદઉ પતિ
વરં ।

પટરાંણી કે દોય સુતમ ભરં સુરસુંદર ઉપલ મત
ધરં ॥૨॥

અલકા નગરી જિહ રીત પરી અઢવીસ વવાકરી
સોલ ધરી ।

તસ નારી વસૈ બહુ સુખ કરી હુગ્ય ભવન પાસૈ
સુદૂર ટરી ॥૩॥

ત્રિય સુંદર ઓપય ફલ કલી કનઆ મયસુ ઉતરી
વીજલી ।

મુચતાચર જેમ ચક્રે પધરં બહુ રૂપ ભલો મનુકામ
હરં ॥૪॥

સુરસુંદર જે સહોદર છે લધુ ઊપલ રાવ બેધાર અછૈ ।
સુરસુંદર લોકમૈ લીમ ગયા પધરા ભિનમાલકો રાજ

વડો જી કરા ॥૫॥
પુનઃ દોષ સહોદર મિત્ર બલ્યા, સમ રૂપ મયંક મુધાર
કલા ।

નલરાજ મનમથ રૂપ જિસા, મહિરાંણુ અથગ્ય સો-
લાય ઇસા ॥૬॥

કિરણાલ તપૈ પુન ભાગ ભલં, ચારિ દૂર ભજૈ ઇક
આપ બલૈ ।

નગરાજ ઉદાર દીપતિ પરાં, કિલ જાત પૈવાર મુગટ
પરાં ॥૭॥

(દૃઢા.)

દ્રંગમોહિ મંત્રી તણા બેટા દોય સરુપ ।
વડો દુરગ મોહિ રહૈ રુપિયા કોડ અનુપ ॥૧॥
સહર મોહિ છોટો વસૈ લાય ઘાટ છે કોડ ।
વડૈ બાતને ધમ કલૈ કરુ કોડરી બોડ ॥૨॥

ગોચર હોતે હૈં । રાજપૂત ક્ષત્રિયોંસે જૈનધર્મકી
દીક્ષા પ્રદણુ કરકે એક સમયમે' હી કઈ રાજપૂત
વંશકે લોગને આદિસા ધર્મકા સર્વોચ્ચ ધર્મ માનકર
એક નવીન સમાજકી સ્થાપના કીયી પરન્તુ એ
હૈં કિ ઈસ ઘટનાકા કોઈ બી પ્રામાણિક ઇતિહાસ
ઉપલબ્ધ નહીં હૈં । પશ્ચાત્ ઇસી પ્રકાર વૈદિક ધર્મ
માનનેવાલે બહુતસે ઉચ્ચવણુકે લોગ જૈનાચાર્યો
દ્વારા પ્રતિબોધિત હોતે હુએ સમય ૨ પર જૈનધર્મ
સ્વીકાર કરકે સમાજમે' મિલતે ગયે । હર્ષકા વિષય
હૈં કિ ઉક્ત સમાજકા ગૌરવ અદાવધિ જૈન સમા-
જમે' પ્રધાનરૂપસે માતા જાતા હૈં ।

ઓસવાલ ગાંતિકી ઉત્પત્તિકે વિષયમે' કષ્ટ પુસ્તક
ઔર લેખ આદિ પ્રકાશિત હુએ હૈં જિનકા સારાંચ
યહ ગાંત હોતા હૈં કિ-શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનકી
છટી પાટમે' શ્રી રતનપ્રભસુરિજી હુએયે । ઉન્હોને
વિ. સં. ૨૨૨ મે' ઓસીયા (ઉપકેલ) નગરકે
રાજા ઉપસંદેવ જેકિ પેંવાર રાજપૂત જાતિકે યે ઉનકા
સહ કુટુંબ ઔર સમસ્ત નગરવાસી રાજપૂતોંકે સાથ
જૈન બનાને પર મેહી ઓસવાલ સંગાસે ખ્યાત
હુએ । ઈસ ઘટના કે પશ્ચાત્ બી ઇસી પ્રકાર રાજ-
પૂત આદિ કૌમ જૈનાચાર્યોં કે ઉપદેશસે જૈનધર્મ
મે' દીક્ષિત હોતી ગઈ ઔર ઉન લોગોકા ઉસ સમય
અખાધાસે સમાજમે' સ્થાન મિલતા ગયા । વીર
નિર્વાણુકે ૭૦ વર્ષ મે' ઓસવાલ સમાજકી સ્થાપકી
કિર્તિતિ અસંભવસી પ્રતીત હોતી હૈં । ઔર શ્રી
પાર્શ્વનાથ ભગવાનકે છઠે પાટકે શ્રી રતનપ્રભસુરિ
દ્વારા ઓસવંશકી સ્થાપના કી કથા બી વિશ્વસનીય
નહીં હૈં । એસી દશામે' ઓસવાલ સમાજકી ઉત્પ-
ત્તિકા ઇતિહાસ આપણુસાહી હૈં ઔર ઈસ વિષયમે'
જોગજી આવશ્યકતા હૈં । મેરે સંગ્રહ મે' ઓસવાલ
જાતિકી ઉત્પત્તિ કે વિષયમે' એક પ્રાચીન કવિત્તકા
અપુણુ' પત્ર હૈં જે યહાં પ્રકાશિત કિયા જાતા હૈં ।
યદિ કિસી પાઠકકે સાથ ઈસ કવિત્તકા પૂરા પાઠ હો
તો આશા હૈં કિ જે મહાશય ઉમે પ્રગટ કરૈં । સં-
ભવ હૈં કિ ઉક્ત અંશકા રોપ ભાગ મિલનેસે ઓસ-
વાલ સમાજકે ઇતિહાસમે' ઔર બી પ્રકાશ પડેગા ।

એક લાય દેવે પરા દુરગ વસું હું આય ।
 વધતી ભોભધ કહૈ વચન શુરો ચિત લાય ॥૩॥
 દેવરથ સુણુઓ તુમ્હે કિસો કોટ છે સૂન ।
 થા વિણુ આયાં હી સરે રાષો થે અખ મૂન ॥૪॥
 વડી ધરણુ વપાણીયે છોટો બિહડ બંધુ ।

ઉડીયો વચન સુણી કરી, લઘુ બંધવ હરિ રાંણુ ॥૫॥
 કોપ અંગ તિણુ વેદ ધણુ કલો વસાઉ દ્રંગ ।
 એમ કહી આયો સહર, બહુવો પોરસ અંગ ॥૬॥
 ઉપદને પાસે જઇ. વદે પાછલી વાત ।
 ભોભધ મોસો દીયો સુવાલો મુઝ તાત ॥૭॥

India and Religious Suicide.

Reflections on Martyrdom of Jatindas.

(By G. K. N.)

The death of the young Bengali Jatindas, by the grim resolve of starvation, has aroused considerable interest abroad. He is believed in some quarters to have imitated the Irish patriot Mc Swiney. It is, however, a common place of the history of Indian religions that such extreme steps to gain a spiritual object nor religious beatitude are not novel or have been unknown in this land of ours, where far more pains are taken for a guarantee of happiness in the next world than here below.

All the great indigenous religions of India recognise the stoic end put to one's natural life. We in India are familiar with religious suicide as occasionally committed by devout Hindus. Under a vow to some deity they take poison, drown themselves, burn themselves, throw themselves down a precipice or die by slow starvation. In Brahmanism, Manu appears to

countenance, at any rate, voluntary death as appropriate consummation of an anchorite's career, though other Shastric texts would seem not to sanction it.

Buddhist Teachings.

The intention behind the genuine Buddhist texts, which I hope to examine on another occasion is much less clear. As Vallee Poussin shows, the precepts recommending and also prohibiting suicide are strewn over the "Pitakas." The Buddha himself prohibits such suicide on one occasion. On the other hand, self-sacrifice in honour of the Buddha is highly commended in the Bodhisattwa or a being who is qualifying for Buddhahood. One of the Buddhist sacred books, the "Parajika" denounces it. Suicide is regarded as a desperate effort of disgust and desire, both of which should be avoided by a follower of the Buddha. On the other hand,

we have canonical examples of Buddhist saints who committed self-murder and who have been held up as ideals to the fraternity-Siha, Sappadasa, Vakkali and Godlika. Hence I should not be surprised if there is wide divergence of views in the Burmese monasteries over the self-starvation of the Pongyi Wizaya and others. At any rate, suicide to promote political ends is not in keeping with the accepted tenets of the Buddha.

The Jain Attitude.

But if the attitude of Brahmanism and Buddhism towards self-slaughter in the name of religion be ambiguous, among the Jains, religious suicide is unequivocally encouraged under certain definite conditions, and elaborate rules are laid down for the same. It is permitted to ascetics who have risen to the highest degree of perfection and are ripe for Nirvana. "It is better for an ascetic that he should take poison", says the Acharanga Sutra. A man who cannot conquer his sensualities is allowed to destroy himself by hanging so that he may put an end to his strifes and temptations. A man whose sickness prevents him from persevering in a life of austerities is permitted to commit suicide by rejecting food and drink. The laws of penance and self-mortification are extremely severe among the Jains and their practice extorts

our admiration even when your better judgment is painfully perplexed over the minutia of the fine art to which the Jains have reduced the perpetration of laying violent hands on oneself. "If the thought comes to a monk, - that he is sick and not able to regularly mortify the flesh that monk should reduce his diet and so diminish his sins' The terrible vow of "Ingitamarana" consists in starving oneself while keeping the body confined within a limited space. Such so-called "euthenasia" is usually permitted only to those who have during 12 years, under gone preparatory penance consisting chiefly in protracted periods of fasting. The "Acharanga Sutra" describes in detail the methods of starvation. "Speaking the truth free from passion, crossing the "Samsara," abiding in resoluteness, overcoming the pains and troubles and trusting in the religion, the postulant accomplishes the fearful religious death. This course has been adopted by many who are free from delusion. It is good, wholesome, proper, gratifying meritorious. It is laid down that the monk should not long for life nor wish even for death. He should yearn for neither life nor its opposite "Without food he should lie down, bear the pains which attack him. When crawling animals or such as live on high or below, feed on his

flesh and blood, he should neither kill them nor rub the wound; though these animals destroy the body, he should not stir from his position." Another prescription calls upon the devotee "to lie on bare ground without any comfort and food and when weak strive after clamness. He should remain quiet as if life-less." A law more severe and in proportion held more exalted, directs that he should thoroughly mortify his flesh, that as long as he lives the dangers and troubles should be regarded as instrumental in the dissolution of his body. The monk should not nourish desire and greed looking only for eternal praise. He should not trust in the powers of the gods."

Final Liberation.

"Anasan" or complete abstinence from any kind of 'nourishment for a stated period or till death is a recognised Jain method of final liberation. A candidate for Nirvana may abstain for a day or two or a month during which period it is optional for him to drink boiled water during day time. Hopeless invalids often take a vow of starvation. It is called Sallekhana. A Sadhu determines to stand or sit upright motionless in a particular posture in a lonely place in the jungle, vows not to stir voluntarily till through exhaustion he sinks to the ground and expires. This mode of religious suicide is technically

called the "Padapogamano" or the assumption of the state of a tree, though von Kamptz on the authority of Leuman has recently rejected the etymology as mistaken.

Four-Fold refuge.

When a Jain contracts a mortal disease or is otherwise in danger of certain death, he may have recourse to self-starvation. The practice prevails among the Jains, even at the present day. The late renowned Acharya Indravijaya Suri gave me recent instances of the members of his flock having denied themselves food to death. When a monk is unable to follow the rules of his order, he should starve and die rather than break the regulation. At the end of long penance a monk abstains from all food and devotes himself to intensive self-mortification by the last emaciation patiently awaiting his death. This applies to laymen. In the case of a monk the self-mortification as Jacobi shows is spread over twelve years instead of twelve months. When a monk is disciplined to such perfection that he might enter upon his final mortification he applies to his Guru who puts him through various ordeals before issuing the permission. For a period of twelve years the monk exercises himself with every mode to overcome worldly consciousness and annihila "Karma" yet, at the same time I

takes care not to be surprised by premature death and easy relief. At the termination of the period he completely abstains from all nourishment till his soul parts from his body. The rules of the religious suicide are mainly laid down in the three special canonical works, best known or these being the "Chausarna" which means the four-fold refuge with the Arhats, the Siddhas, Sadhus and Dharma.

Can we know direct the authoritative doctrine of Mahavira on the subject of extinguishing life by slow torture? According to the canonical works, that sage did not approve of self-murder by dashing oneself down

a hill or from a tree or death by water fire or poison. He also considered reprehensible suicide in any shape with a desire for happy existence in the next world. Mahavira does not recommend it. Under certain circumstances he permits cessation of mundane existence by hanging or by a serene surrender to birds of prey but he allows as well as commends by starvation the gradual disintegration of the material body.

The Bengali patriot has for the first time, in the history of India, employed self-immolation to patriotic ends.

Bombay Chronicle 5-10-29.

[આ લેખમાં જૈનધર્મમાં સ્વેચ્છાથી મરણને શરણ ચવાના-અનશન લેવાંતા જે પ્રકારો છે તે કુંકમાં ચર્ચ્યા છે. તે બહુ વિગતથી ચર્ચવાની જરૂર છે. આ લેખમાં મોકડીનું નિશાન છે ત્યાં જણાવ્યું છે કે આચાર્યમાં સાધુએ વિપલક્ષણ કરવાનું કહ્યું છે. પણ અમે તે આચાર્યગણું મૂક્યું પ્રો. રવજી-ભાષના ભાષાંતરવાળું જોયું પણ તેમાં ક્યાઈ સીધી રીતે સાધુએ વિપલક્ષણ કરવાનું કથન કરેલું જણાવ્યું નથી. જે આકતરી રીતે અને ટીકાકારના કથનથી તેવું જણાવ્યું છે તે નીચે પ્રમાણે છે:-

वस्तुनं निक्खुस्स एवं भवति पुटो खलु महंसि सीयकासं अहियासितए मे वल्लभं सब्वसमणाय-पण्णाणेण अण्णाणेण कैद अकरणाए आवट्टे, तवसिणो ह तं सेयं पं से मे विहमादि । आचार्यं वध्यं .
c उद्देश ४-४२३

—જે સાધુના મનમાં એવી વિચાર ઉપજે કે 'હું ઉપસર્ગમાં સપડાયો છું, હું શીતાદિક ઉપસર્ગ ખમી શકતો નથી' ત્યારે તે સંપત્તિ સાધુએ જોમ જને તેમ સમજવાન ચઢને અકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ ન કરતાં વેદાનસાદિક મરણે મરવું ઉત્તમ છે. ટીકા-ગ્રંથમાં એટલે ઈંધુનાદિકમાં વેદાનસાદિક-વેદાનસ મરણ એટલે આકાશમાં ચાલી મરવું. આદિ શબ્દથી વિપલક્ષણ, અંપાપાત વગેરે મરણ લેવાં.

મરણ, મરણોના પ્રકાર વગેરે સંબંધી કોઈ વિદ્વાન સાધુ કે આવક પ્રમાણસહિત લેખ કે લેખમાળા મોકલશે એવી વિનંતિ કરીએ છીએ કે જેથી જનદષ્ટિએ અનશનાદિ મરણમાં ખીજઓ આત્મધાત કચે છે તે ભ્રમણા દૂર થાય.

તંત્રી.]

महाकवि वाग्भट के जैन ग्रन्थकी व्याख्या में गड़भड़.

[सभासोच्यता.]

वाग्भटदास'कार व्याख्या सहित, मूल लेखक जैन महाकवि वाग्भट व्याख्याकार श्रियुक्त पं. धर्मश्रीरत्न शास्त्री, प्रो० दयालसिंह कोशेज, प्रकाशक लावा मोतीवाल अनारसिंहस लाहौर । वाग्भटदास'कार अलंकार विषय का जो एक जोसा ग्रन्थ है कि काव्य के साधारण विद्यार्थी से लेकर प्रौढ पण्डित तक के लिये जोसा उपयोगी है । शब्दालंकार तथा अर्थालंकार का यह स्वतन्त्र ग्रन्थ होने से अलंकार विषयक जितना पक्षग्रन्थ था उतना कवि ने इस ग्रन्थ में पक्ष ग्रन्थ विधि गणा है । इसी कारण यह ग्रन्थ पठना (विहार) की गवर्नमेंन्ट संस्कृत परीक्षा और सन् १९१४ और १५ में लाहौर की परीक्षा के पाठ्यक्रम (course) में रकमा गया है । वाग्भट आरम्भ की शताब्दी के शुभशत के सम्राट् सिद्धराज जयसिंह के प्रधान जैन मन्त्री थे । हम आगे जाऊँ प्रमाणों से इनका परम जैन होना सिद्ध करेंगे । इनके वाग्भटदास'कार पर जैनार्थों की प्राचीन ४-५ टीकाओं में पतञ्जलि में उपलब्ध है, जिसमें से आसिंहदेवगणु की सुन्दर टीका निरुपम सागर प्रेस जम्मा से करीब १५ साल पहले प्रकाशित हो चुकी है । इसी ग्रन्थ के लिये पण्डित धर्मश्रीरत्नशास्त्रीजीने 'प्रातमनोरञ्जनी' नाम की नवीन टीका लिखी है मुझे अभी तक मालूम नहीं होता कि पण्डितजीने इसमें प्राचीन टीका से क्या विशेषता की है ? हाँ, यह विशेषता जरूर नजर पड़ती है कि जगद २ पर भूख लेखक (वाग्भट) के आदेशोंका पण्डितजीने अपने कुतर्क से विपरीत कर दिया है किन्तु क्या जोसा अनर्थ करने से ही साहित्यसुधार हो सकता है ? क्या जोसी मतमानी कल्पना करने से ही सुद्धि हो

इ जिनवर्धन सूरि हूँ, हेमदत्तसखिभूत, अनन्त-
भक्तसुन्दर, रत्नदत्त दयाध्यायभूत, और सिद्धदेवसखिभूत,
ये पाँच टीकाओं प्राचीन पुस्तक क'उरी में हैं ।

वृत्तार्थता हो सकती है ? प्रतिज्ञास तो साक्ष २ कहता है कि वाग्भट जिन का अपरनाम आहुड भी था वे परम विद्वान् आवक (जैन) थे । उन्होंने शत्रुंजय (पाक्षीताला) आदि छह तीर्थों में लाखों रुपयें धर्म कर मन्दिर व धर्मसाधने' अनयाध थीं, जो आजभी हम देख सकते हैं । तथापि वाग्भट का उल्लेख कई जैन ग्रन्थों में पार र आया है । निरुपम सागर से' प्रकाशित वाग्भटालंकार की प्रस्तावना में निरुपम वैदिक विद्वान् श्री वासुदेवशर्मा और पण्डित शिवदत्तशर्मा ने भी इसी प्रकार लिखा है "अरथैव वाग्भटस्य आहुडं प्रति प्रार्थितं नामान्तरभरितं यतो अत्रैव ग्रन्थे 'लं' उच्चित्तं पुस्तुत्तियमभिलिखो पदासमूहव । सिरि आहुडंति तद्युगो आसि सुद्धो तस्य सेभस ॥... जिनवर्धनसूरिव्याख्यातः पितुः 'सोम' धृति, तस्य आहुडं धृति नाम प्रतीयते..... अथैव 'अथास्ति आहुडो नाम धनवान्धर्मिकाग्रणीः । गुरुपादाग्रभू-
आय अके विद्यापनामसी ॥ २ ॥.....
आस्थितामतिरवाभ्य' कृत्य' यत्र धनः व्यये ।
प्रभुसाहाय्ये जेने रूपस्य सद्गो व्ययः ॥
आदेशानन्तर' तेनाकार्यत श्रीजिनाक्षयः ।
हेमाद्रिधवलरुद्रो दीधकुरुमहाभयिः ॥.....

पत्तरे तत्र अनेन 'पूछो' श्रीदेवसूरिभिः ।

श्री वीरस्य प्रतिष्ठां स आहुडाडकारभयुहा ॥

—धृति प्रलाभ-द्रमुनी-द्रविरचितप्रालाविकस्वरित-
तो वाग्भटस्य सत्ता ११७७ विक्रम संवत्सरे (११२३

अधिलक्ष (१०) सत्ता हेमदत्तसखिभूत यत्र मन्दिर । स श्री
वाग्भटदेवोऽत्र तस्यैते विप्रुषैः क्षयः ॥ वर्षे कदाचित् 'अथै'
रत्नमन्त्रयसा विक्रमास्तप्रवर्तयतिनाः सिद्धेश्वरे (सर्व-
व्ये) जिनपतिपुत्रव्य वाग्भटः ग्राहकधार ॥ अग्र-
न्धयितोमभिलुका कुमारास प्रणय पु० २२० की
टिप्पणी से' कविदास सङ्ख्यन्द से सुद्धि की नहीं
आवृत्ति ।

A. D.) स्फुटं प्रतीयते.....श्रीमद्वाग्भट्टदेवोऽपि कु
छल्लोद्धारमकारयत् । शिष्वादिदुरवि (१२१३) वीं
य ध्वजरोषं व्यधापयत् ॥ धृत्वग्रिम आलाविक-
वरितो वाग्भट्टस्य सत्ता १२१३ विक्रम संवत्सरे
(1157 A. D.) प्रतीयते ॥

—वाग्भट्टालंकार निष्कृत्यसागर की आवृत्ति
शैथी पृष्ठ १-२ ।

धिसके सिवाय ग्रन्थध्वनितामसि आलाविक ग-
रित्र और संस्कृत व्याथय (हिमग्र-द्रायायकृत) आदि
जैसे ऐतिहासिक ग्रन्थों से भी साक्ष्य आलुभ होता
है कि वाग्भट्ट ऐसे कट्टर जैन थे । यह बात स्वयम्
धरी वाग्भट्टालंकार में भी प्रतीत होती है । धनके
उदाहरण भी जैन तीर्थंकरों की भी भक्ति से पूर्य है ।
दृष्टिसे मैं कुछ पाठकों के संसुम्भ रहता हूँ:—

श्रियं दिशतु वा देवः श्रीनाम्नेम जिनः सदा ।

भोक्षमार्गं सदा झूते यदागमपदावली ॥

वाग्भट्टालंकार पृष्ठ १

गत्या विभ्रममन्ध्या प्रतिपदं या राजहंसायते ।

यस्याः पूज्यभृगादुक्तमपउन्नमिव श्रीमत्सहैवाननम् ॥

यस्याश्चातुक्रोति नेत्रमुग्रं नीलोत्पलानि श्रिया ।

तां कुन्दाग्रणीं त्यज्य जिनपती* राजभर्तापात वना

वा० पू० ६३ +

१ पुराने हुज्जे भद्रिचों की छीक करने की जैन
खोज छल्लोद्धार कहते हैं । वाग्भट्ट ने राजहंसा
(जैन) का बहुत बड़ा तीर्थ के बहुत भद्रिचों का छ-
ल्लोद्धार करवाया था अतएव भीषा की ओर प्राचीन पु-
स्तक में लिखा है कि 'वाग्भट्ट भर्ताये खौदभोरे
तीर्थे' कथों उद्धार । आर तेशान्तर (१२१३) वर्षभारे
वंशश्रीमाहती सार हो जिनछ..... । नवाछ
भकार की पूजा पू० २५६ ।

* यहाँ जिनपति से जैनों के भाइयसे तीर्थंकर नेम-
नाथ सम्बन्ध, धन्दोने राजभर्ता नाम की अपनी पुत्री
और को छोड़ कर संन्यास लिया था ।

+ इस खोज में उसी वाग्भट्टालंकार की आवृत्ति
के उदाहरण दिये गये हैं जो पं० धर्मवीरदास जी की टीका
युक्त लाहौर में लाहवा नोतीलाव भ० के यहाँ से
प्राप्तित हुई है, और जिस पर धन्वी प्रस्तुत पंडित
छं की टीका है और जो यहाँपर सभासाध्य है ।

तं लुभह वीर्यराज्यं जिजिह्व मुहसिवा हिं
अरक्षसाभम् ।

जस्त गज्यं व सरीरं भज्यं सरीरं व सुपसन्तम् ॥

वा० पू० ६५

कसेव ग्रन्थ कवटकमुक्ता मुक्तावली चारुगुणप्रपन्ना ।

जगतत्रयसाक्षिभनं दधाना, जैनसर्वरी कल्पक्षतेय

भर्तिः ॥ वा० पू० ६६

ऐसा होते हुज्जे भी पं० धर्मवीरदास जी सम्प्र-
दाय के मोह से प्रारंभ में व्याख्या करते हुज्जे
भगवान्परछ के ओर श्लोक का मुख्य अर्थ धस
प्रकार लिखते हैं कि 'नालेरपत्यं नालेयः'.....

यदा श्रीः लक्ष्मीः, नालेयः नालेरुत्पन्नः अक्षा
ताभ्याम् उपलक्षितः अनेन जिनस्य विष्णुव-
तारता प्रदर्शिता, यदा श्रियः सकलशान्तिनिष्ठा-
तत्त्वसमृद्धः धनः स्वामी भति श्रीनः नास्ति किं
मपि लेयं नीतिजननक्षमं यस्य भति अलेयः जिन+
शुद्धः..... वा० पू० १

श्रीनः लक्ष्मीपतिः अलेयः नीतिरहितः

जिनः जिनायतारः अयः विष्णुः अक्षरो वासु-

देवः स्यात् धृतेकाक्षरकोशवचनात् वः श्रियं दिशतु

दधतु यस्य व्यासायतारस्य विष्णोः आगमप-

दानां वेदान्तसिद्धान्तानाम् आपली समुदायः

श्रेयं पूर्ववत् वा० पू० २

* जैनो के प्रथम तीर्थंकर श्री भू [१] पञ्चदेव के
पिता का नाम नासि था जिस बात को जैनो का पुरा
ग्रन्थ भी ज्ञानता है "नासिरय जितसत्त्वस्य" हेम-
कोष काण्ड पहिली श्लोक ३६ ।

ईश्वरकृपस्त्रिभिधाभ्याहूय, यद्वान्विशालप्रथमं पुराणस्याम
नालेस्त्वदा युग्मिपतेः प्रपेदे, तन्मूल्यं प्रथुतादिवः ॥

-जयशेखरसूरिचिरचित जैनकुमारसम्भव सर्ग १

श्लोक १७१

भायवत पुराण में भी कहा है कि— "नालेः सुतः
सः वृषलो मरुवीर्यपुर्णो वै यचार मुनिधौव्ययार्थम्"

+ यद्यपि जिन राजहंसा जैन तीर्थंकर और महात्मा
शुद्ध धन दोनों के अर्थ में हैं परन्तु यहाँ पर जैन
तीर्थंकर का ही अर्थ लेना चाहिये क्योंकि अन्यकार जैन
ही हैं ।

... व्याख्याना टाछपक्ष वाक्योसे स्पष्ट भावम होता है कि पंडितल डिग्रीली तरहसे धर्म जैन ग्रन्थको वैदिक ग्रन्थ जलाना चाहते हैं 'नहीं तो "जिन" (तीर्थंकर) के साथ विष्णु: लक्ष्मी, अक्षय और व्यासावतारस्य आदि पंडोकी संगति कैसे हो सकती है? वैदिक विद्वानोसे पूछने पर पता चला है कि वैदिक लोग शुद्धदेवका विष्णुका अवतार मानते हैं जिन (तीर्थंकरों) का नहीं मानते, इससे 'जिनस्य विष्णुवावतारता प्रदर्शिता' विष्णुनाली भूल है इससे अथवा व्याख्याकार का यह भी विचार है कि यह ग्रन्थ जौदोका हो नये तो भी अच्छा है इसी धरिसे अथवा समग्र ईर से जहां भूत स्त्रोक में 'जिन, जिनन्द* और अर्द्धन् सप्त आयें है वहां २ (लेखने) इसका अर्थ शुद्ध अथवा शुद्धदेव : दिया है और जहां २ जैनो के २२ [पाण्डिसे] तथा २४ [शिखीसे] तीर्थंकरों के नाम नेमि [निमिनाथ] और वीर [महावीर स्वामी] आयें हैं वहां २ भी उ-होने स्पष्टता नहीं दी है देखिये कुछ नमूना जाता है.....

विनयात् [त्वां] स्तुवां [स्तुवे] वीर !
विनत त्रिदशैथरः ॥ वा० पृष्ठ १३

टीका—हे वीर ! विनयात् (महां वीर २४ वे तीर्थंकर महावीर स्वामी से) कविका मतमय है)
'स्वामी त्रिदशः स जिनः शुद्धः यः पुष्मान् पातु ।
वा० पृ० २१

स प्रसिद्धः जिनः शुद्धः जयति । वा० पृ० २२

यथा जिनः शुद्धः स्वामी अवप्रमनय गरम तरुने अक्षते तजामकसम्प्रदायविशेषत्रातः काम नेमयेत्र तन्नाम्ने.....
वा० पृ० २३

• जिनन्द, अर्द्धन्, वीरशम और वीरान्त सप्त आयें हैं जेने के तीर्थंकरों के विषे दी प्रशंसा होती है ।

* अक्षितमिदं नेमिः वीरशम वीरान्त महा-
वीरश वीरमाने देवाया साततन्दनः देम देय प्रथम
शब्दः श्लोक ३० ।

सज्जनः सः प्रसिद्धः जिनः शुद्धदेवः वा० पृ० १६
जिनयोतेः शुद्धः यः पुष्मान् पातु । वा० पृ० १३
जिनोदम शुद्धदेव नमतः.....वा पृष्ठ ६५

जैनस्वामी...जिनस्वराय शुद्धदेवय धर्म (धर्म)
शक्तिः कथयता ध्वि..... १. वा० पृ० ५७

अगर व्याख्या लेखक यह समझते हैं कि जैन धर्म और बौद्ध धर्म जोड़ है तो अथ इस भुक्ति-
वाद के परीक्षक जमाने में यह समझना उनको भूल है क्योंकि जर्मनी के प्रसिद्ध विद्वान् डाक्टर याकोबी, डा० हर्टल, डा० ग्लासेनप और भारत के नेता लोकमान्य तिलक, महात्मा गांधी कान्दरवीन्द्र राजगुरु और श्रियुक्त कन्नामल्ल और पुराने विद्वानों ने भी इस कथना का निरुद्ध मान कर जैन दर्शन को स्वतन्त्र दर्शन है-
इसी की शाखा या लोह नहीं है—असौ सर्वत्र उद्दिष्टपक्षादी है देखिये—

जर्मन के प्रसिद्ध विद्वान् डा० जेकोबी ने जो कथन 'ने' यह कहा था कि—

"In conclusion let me assert my conviction that Jainism is an original system quite distinct and independent from all others and that, therefore it is of great importance for the study of philosophical thought and religious life in ancient India."

देशनेता लोकमान्य तिलक सन् १९०४ के दिसम्बर के अपने 'डेसरी' पत्र में लिखते हैं कि—अथो तथा सामाजिक व्याख्यानों से जना जाता है, कि जैन धर्म अनादि है । यह विषय निर्विवाद तथा मतभेद रहित है । सुतरां इस विषय में धर्तुहास

ई यदां पर अन्धि लोकर जिनता होना अक्षि परन्तु पंडितलने अपनी टीका में 'नहीं' ऐसा शुद्ध या अशुद्ध बिधा है ऐसा ही दम का यदां प दलाय करना पडा है, पंडितल भी इस टीका में जो सेकों अवधिां है ।

के दृढ संप्रदाय हैं और निदान धर्म की सत्ता से परक
वर्ष पहिले का तो जैन धर्म सिद्ध ही है। महा-
वीर स्वामी जैन धर्म का पुनः प्रकाश में लाये
इस बात को आज २४०० वर्ष व्यतीत हो
चुके हैं। महाकवि धर्म की स्थापना से पहिले
जैन धर्म कैसे रहता था यह बात विचार करने
योग्य है। आधीस तीर्थंकारों में महावीर स्वामी
अन्तिम तीर्थंकर थे। इससे भी जैन धर्म की
प्राचीनता ज्ञानी ज्ञानी हैं महाकवि धर्म की छे से हुआ
यह बात निश्चित है। "यदि व्याख्याकार पवित्र
धर्मपरीक्षा शुद्ध कहे कि जिनेंद्र, जिनेंद्र
और वीतराग राजा का पर्याय वाणी, शुद्ध और
शुद्धदेव राजा है इसी लिये हमने जिनेंद्रादि राजा
की जगह, शुद्ध और शुद्धदेव राजा रखे हैं तो
यह भी उनका कहना ही नहीं क्योंकि प्रसिद्ध हनु-
काश में जिनेंद्र जिनेंद्र और वीतराग
(जैन तीर्थंकर) के जो नाम आये हैं उन नामों
में शुद्ध और शुद्धदेव राजा कहीं भी नहीं है।
शुद्ध महाकवि धर्म का गलताने के नाम के विधान
ने जो 'अभिधानपदीपिका' नाम का पाणी
लाया का शुद्ध रूप बनाया है उसमें भी [भीष्मा-
सत्ता, (त्य) उत्तरवा, (य) वीतराग, (तथा) उत्तर
प्रथम सर्ग १० श्लोक] जैन तीर्थंकरों के जो नाम
आये हैं उनमें भी शुद्ध और शुद्धदेव राजा नहीं
हैं। अगर पंडितों अपने ज्ञान के लिये यह

इ अर्द्ध जिनः पारमार्थिकविवर्द्धिपुण्यार्थं परमे-
श्वरार्थं ॥

शंभुः स्वयंभुवर्गवान् जन्मप्रवृत्तिर्धर्मसंस्कारो
जिनेश्वरः ॥

स्वादादीनयदसर्वाः सर्वज्ञ सर्वदृशि देवदिव्यौ ॥
देवाधिदेव गोविन्दपुत्रोत्तम वीतरागायः ॥ हेमचन्द्र
प्रथमपाद श्लोक २४-२५

• यह पाणी लाया का रूप शुद्धात् पुरातन
मंदिर आहमहापाद से प्रकाशित हुआ है और जो
सिखान के जोधलिखु के का बिभा हुआ है।

भी कहे कि जिनेंद्र, जिनेंद्र और वीतराग राजा
शुद्ध के पर्याय वाणी हैं जैसे धर्म के कलश आदि
राजा, तो यह भी कहना उनका सुकितार्थ है
क्योंकि प्रसिद्ध अमर काश और पौद्धों के आभि-
धानपदीपिका काश में जो शुद्ध लगवान के नाम
आये हैं उनमें कहीं भी जिनेंद्रादि राजा नहीं हैं।

पादक लोग इस छोटी सी समाख्यान के पढ़ने
से लगी बातें समझ हैं कि इस जैन ग्रन्थ की
व्याख्या में पं० महाशयजीने कितनी गजब की
है ? मुझे लिखते हुये दुःख होता है कि हिन्दु-
स्तान के अमुचित सम्प्रदायमोह से और लोगों
की साहित्य के प्रति विरोधा से जो नही अनेक
प्राचीन जैन ग्रन्थों में जोसे लोगों ने गजब करके
अपने ग्रन्थ बना लिये हैं। परन्तु ध्यान रखना
कि अज नमाना परीक्षा का और पौद्ध जोड़ने
का आया है और अज जोसे लोगों की गजब
नहीं यह सकती है। इसी लिये जोसे लोगों का
अज निष्पक्ष होकर स्वरूप कल्याणकारी कार्य करना
आहिये, इस टीका के प्रकाशक श्रीयुत मोतीलाल
जनारसीदासजी से भी मेरी प्रेरणा है कि वे इस
टीका के लेखक पं० धर्मपरीक्षा का जो एक पत्र
लिखकर इस ग्रन्थ में की दुर्घटियों का सुधार
करवा कर आत्मान के महासत्ता अभ्यास जैन
कान्दरुस अर्थवा, दूसरी का धर्म जैन संस्था में
और साहित्यिक पत्रों में क्षमायाचना के सहित
लेखेंगे, ऐसा करने से साहित्य ने गिगाड होते हुये
रुकेगा और जैन विद्वानों का सन्तोष होगा।

मुनिर्दिभां शुविजय-अनकान्ती, शिवपुरी।

† सर्वज्ञः सुगति शुद्धो धर्मराजस्तथागतः।

समंतसद्गो भगवान्मरिचोक्षमन्त्रिनः ॥

पञ्चमित्रो दशवर्षाद्वयवादी विनायकः।

मुनीन्द्रः श्रीधनः शास्ताज्ञिः शाक्यमुनिस्तु यः ॥

स शाक्यसिंहः सर्वार्थसिद्धः शौचोनिन्द्यस्तः।

गौतमस्याप्युपेक्ष भाषादेवीसुतस्तु सः ॥

—अमरकोष प्रथम पाद श्लोक १३-१४-१५

દર્શન ઔર અનેકાન્તવાદ.

સમાલોચક બાલચન્દ્રાચાર્ય.

સંવિસર્વ આચાર્ય શ્રીમાન વિજયવલ્લભ સુ-
રિછ ને હમે ઉપરાંકત પુસ્તક સમાલોચનાર્થે જોટ
સ્વરૂપ મેં પ્રદાન કરી. હમને ઇસ પુસ્તકો આવાપાન્ત
પદ્ધતી. ઇસ પુસ્તક કે લેખક હેં પંજાબ નિવાસી
પં. હંસરાજ શાસ્ત્રી ઔર પ્રકાશિત હુમિ હૈ શ્રી
આત્માનન્દ જૈન પુસ્તક પ્રચારક મંડલ-નોશન ગુ-
હસ્તા આગરા સે. ઔર વહીસે આઠ આને કે મૂલ્ય
સે મિલતીહે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૨૦૦ કેહે. પુસ્તક
કીઉન ૧૬ પેજ સાઈઝમેં છપાઈહે. છપાઈ સફાઈ
ખડકતી અચ્છીહે. શુદ્ધિપત્રલો સાથમેં લગા હુઆહે.
પછી છદ્દ બહીલી મુંદરહે. આઠ આને મૂલ્ય બહોત
કમહે. પરંતુ મંડળને પ્રચારાર્થે સ્વરૂપ મૂલ્ય રકખા
બન પડતા હૈ.

ઇસ પુસ્તક કે લેખક પં. હંસરાજજી શાસ્ત્રી
હમારે ચિરપરિચિતહે. આપ સંસ્કૃત કે વિદ્વાન હૈ
ઔર હિન્દી કે સિદ્ધહરત વક્તા ઔર લેખક હૈ. યહ
દર્શનીક વિષય કા ગ્રંથ હોને પરબી જટિલ વિ-
ષય કો સરલ બના દિયાહે. યહ આપકી મનોહારિણી
પ્રાસાદ્યુચાસિની લેખની કા પ્રજાવહે. પંડિતજી
લિખતેતા હૈ બહી દેરસે બદકે છાટીસી પુસ્તક લિખ
ને મેં વર્ગો ખીત બતે હૈ. પરંતુ લિખતે હં બહી
બોજ કે સાથ. માધ્યમ્ય વાદ ગ્રંથમાલા કે તીન-
પુખ ૧૬ વર્ગો મેં પ્રકટ હુવે હૈ પરંતુ તીનો હી
પુખ ઉપાદેયહે ઇસ સમય હમારે મરુખ તીસરા
પુખ હં ઇસકા નામ હૈ “દર્શન ઔર અનેકાન્ત-
વાદ.” માલા કે ઇસ તૃતીય પુખ મેં વિશ્વવ્યાપિની
પરિભવ કા કોપ બરા હુઆહે. વિશ્વ યહ નાનાવિધ
અનેક પદાર્થો સે પરિપૂરિતહે. ઉન સબી પદાર્થો
કા યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરને કે લિયે અનેકાન્તવાદ કો
બન લેનેકી અસન્તાલન્ત આવશ્યકતાહે. વિનાઅને-
કાન્તવાદકોં બને વિશ્વકા યથાર્થ જ્ઞાન હોહીનહી શકતા.
એક મંદરમન કે સિવા ભારતીય સબી મતમતાન્તર
ધર્મ પંથ આદિ સબી દર્શનકાર વિશ્વમેં નાનાવિધ

પદાર્થોકા અસ્તિત્વ સ્વીકાર કરતે હૈ. જડ ઔર ચે-
તન સબી પદાર્થોકે કારણ હૈ. ઇસલિયે ઉનકોં દૈત-
વાદીબી કહેતેહે પરંતુ વિશ્વકે નાનાવિધ પરસ્પર વિ-
રોધી પદાર્થો કી કીક વ્યવસ્થા લગાને કે લિયે ઉન્હે
અનેકાન્તવાદકા અવશ્ય આગ્રય લેના પડતાહે. પ્ર-
ત્યક્ષ યા અપ્રત્યક્ષરીત્યા, શબ્દ માત્ર સે નહીં તો
અર્થ રૂપસે અનેકાન્તવાદકા આગ્રય સબીદર્શનકા-
રોને કિસ પ્રકારસે લિયા હૈ યહ પંડિતજીને ખૂબી
કે સાથ સિદ્ધ કરદિયાહે. કુમારિલભટ્ટ સરીખે મીમાંસ-
કનેં તો અનેકાન્તવાદકે ઉત્પાત વ્યય ઔર દુષ્વ
ધન તીન તત્વો કોં શબ્દદર્શન કિસ પ્રકાર લિયેહે યહ ખાત
લાટે કે રચિત ગ્રંથોકે અવતરણ દેકર સિદ્ધ કરદિયા
હે. કે-અનેકાન્તવાદ (સાપેક્ષવાદ) સબી કો માન્યહે.

અખ રહી શંકરમતકી ખાત! યહમત અપને
ત્રિએ અદ્વૈતવાદી હોનેકા દાવા રખતાહે મગર ધર્મ
ઔર આનિર્વચનીય ત્રાયા સ્વીકાર હોનેસે યહમત-
બીહે તો દૈતવાદી; પરંતુ કથનમાત્રસે બનતાહે અ-
દ્વૈત. પરંતુ “અહમસત્યં જગન્નિશ્ચયા” કહનેવાલા
અદ્વૈત કેસા ? એક સત્ય પદાર્થ જલ ઔર દુસરા
અસત્ય પદાર્થ જગત્ ઇસ પ્રકાર સત્, ઔર અસત્
કો પદાર્થોકા અસ્તિત્વ માન્ય કરકે બી અદ્વૈતવાદી
કહલાતે હૈ યહ-ક્યા આશ્ચર્ય નહીં હૈ ? એવં સિથ્યા
જ્ઞાન પ્રપંચો સે છુટકારા પાનેકે લિયે ગ્રંથો કી
રચનાકર લોકોં કો અપને તર્ક ખીચ લેને કી અ-
દ્વૈતવાદી કો આવશ્યકતાહી ક્યાહે ? અતએવ શંકર
મતબી જડ ઔર ચેતન એવં સત્ ઔર અસત્
આદિ પદાર્થો કો માનને વાલા દૈતવાદીહી હૈ ! ય-
રંતુ કો પદાર્થ માનને વાલા માયાવાદી (પદવાદી)ને
છલ પૂર્વકે અદ્વૈતકા બલ બિચા રકખાહે. પંડિત-
જીને વેદ વેદાંગ (ઉપનિષદ્ દર્શન શાસ્ત્ર મહાભારત,
મનુસ્મૃતિ આદિ) ગ્રંથો કે અવતરણ દે કર યહ
ખતલા દિયાહે કિસ બી મત અનેકાન્તવાદ કે આ-
શ્રિત હૈ. ઔર પ્રત્યક્ષ યા અપ્રત્યક્ષરીત્યા ઉન્હે અને-
કાન્તવાદ કો સ્વીકારના પડાહે.

धर्म अथवा विचार पुरा कर पंडितजीने धर्म याताका परामर्श किया है कि-जिन २ दर्शनकारोंने 'अथ' वादियोंने आहूत दर्शन के अनेकान्तवादका भंडन किया है वह वास्तव में भंडन है? या येन केन प्रकारेण शिष्यकर भंडनकिया मानसिया है? धर्मके विषे पंडितजीने अनेकान्तवादका पथार्थ स्वरूप अतसा कर भंडनकारोंके भंडनात्मक अवतरण देकर गहरी समाशोचना की है और यह सप्रमाण सिद्ध कर अतसा दिया है कि यह भंडन अनेकान्तवादका छेदी नहीं, और धर्म प्रकार अनेकान्तवादका भंडन होताही नहीं, पंडितजीने धर्म प्रकार गवेषणपूर्वक समाशोचना करके आहूत दर्शनके अनेकान्तवाद रूपी वैजयन्ति पताका सभी धर्मोंपर डहरादी है.

पंडितजी विद्यान (सायन्स-डेमेस्ट्री) विषय से अपरिचित होने के कारण विद्यान विचार करनेकी दृष्टि धर्म निर्णयमें रह गछ है. यदि धर्म विषयमें हमारा निम्न वक्तव्य योग्य व आदरणीय प्रतीतहो तो धर्म निर्णय की द्वितीयावृत्ति में लगेई.

हमारी समझ से तीर्थंकर-सर्वज्ञोंकी अनेकत वाणी में अनेक तत्त्व छरे हुवे हैं. ओक शब्द में अनेक अर्थ रहे हुवे हैं. दर्शनकारोंने केवल दार्शनिक दृष्टिसे ही सर्वज्ञत्वको छिछोरा दिया है परन्तु अन्वयदृष्टि से नहीं किया. आन्तरिक जैन और जैनतरीने अनेकान्त वाणीका विद्यान (सायन्स-डेमेस्ट्री) दृष्टि से विचार किया हुआ नहीं है. पश्चिमायोंने उनके गूढ़ अर्थों को लेखकर विद्यान द्वारा सर्वज्ञत्वसे समझिसाही जून गे है. और जिस वारतकी वह पैतृक सम्पत्ति है वे करे रह गये हैं. "असंगतमिदमार्हन्मतम्" कहने वाले शंकराचार्य आदि वादियोंने अलसत्त्व के "नैकस्मिन्संभवत्" धर्म सूत्र के आधार पर ही भंडन बिभाडे उन लेखकों का यह मंतव्य है कि "दोविरोधी धर्म ओक स्थान पर किसी प्रकारसे भी नहीं रह सकते." मगर विद्यान (सायन्स-और डेमेस्ट्री) धर्म सिद्धान्त को प्रत्यक्षता असत्य सिद्ध

कर दिखना होता है. परस्पर विरोधी धर्म ओक स्थान पर संयोग-विभागे (कमीकल पद्धति) से ओकत्रित रहते हुवेका अथक्करण करके अतसा शकते हैं. तुल्य नामक धातु परस्पर विरोध धर्म वाली ओकसे-अन और हाथेजून नामक दो प्रकारकी वायुसे अन्ती है और दोनोका अथक्करण करने पर तुल्य धातु जलरूप हो जाता है. और जलमें सीतल गुण होना चाहिये पर वह जल छटक होता है. विद्युत् में नेगेटीव और पोझेटीव नामक दो विरोधी धर्मोंका समुदाय है. उसको अथक् करने पर विद्युत् विद्युत् के रूपमें रह सकतीही नहीं. समुद्र के जलमें अग्नि मत्व धर्म वाली विद्युत् रही दुर्लभ. अतः जलके सीतल धर्मके साथ अग्निभाव धर्मकी सद्व्यभिचयम् व्याप्ति है. और वेदो में भी "अग्निनाप" कहकर कार्य करणु भावसे अग्निमें अपका कारण माना है. पाषाणमें पार्थिव धर्म के साथ अग्निमत्व धर्म रहा हुआ है. धरतीसे धर्षणु द्वारा पाषाणमें से अग्नि प्रकट हो जाती है. धर्म प्रकार ओक वस्तु में परस्पर अनेक प्रकारके विरोधी धर्म रहे हुवे विद्यान वेता सिद्ध करके अतसा सकते हैं. देखिये! कपीनेन में नवर लेनेकी और नवर हूर करनेका परस्पर विरोधी धर्म रहा हुआ है. ३० जैन कपीनेन देनेसे यथेष्ट नवर होजाता है और नवर आताहो उसको देनेसे वह कपीनेन नवरका नारा कर्ता है. रिट्टकनीया नामक ओक उग्रविष है. उसमें कम्पवायु लाने का और नारा करनेका परस्पर विरोधी धर्म रहे हुवे होता है. ज्यों में विपत्त और अमृतत्व यह दोनो विरोधी धर्म रहे हुवे होता हैं. शुभमें सीतल और उष्णत्व दोनो परस्पर विरोधी धर्म रहे हुवे हैं. अत में आरोज्यवर्द्धक और प्राणरक्षक धर्म रहते हुवेजी विसृष्टिदि रोग, कारक और प्राणनाशक विरोधी धर्म रहा हुआ है. दुर्गासमझती में लिखा है "निश्चेश्वरी जगदात्री, स्थितिसंसारकारिणीम्" (अध्याय १ श्लोक ७१) अर्थात् दुर्गा में स्थिति और संसार कारक दोनो परस्पर विरोधी धर्म रहे हुवे माने हैं. आगे यक्षकर भयुङ्कलकी उत्पत्ति विष्णु के कानके मैससे अतसा है और अक्षकी उत्पत्ति

વિષય કે નાનીકમલ સે. જતલાઈ છે. ઇસ પ્રકાર દેવદાનવ રૂપી દો વિરોધી ધર્મ એક વિષયમાં રહે હોવે થે પ્રકટ હોવે અત્યેષ વ્યાસ ઔર શંકરાચાર્ય આદિ દાર્શનિકોં કો નેં યહ મત હૈ કિ-પરસ્પર વિરોધી ધર્મ એક સ્થાનપર નહીં રહસકતે યહલી ઉત્તર પ્રમ હૈ. ઔર બ્રહ્મસૂત્રકો 'નૈકરિમન્ સંભવાત્' આદિ સૂત્ર વિજ્ઞાનકે સામને અસત્ય હર જાતેહે. આજકો જમાના વિજ્ઞાનકો હોતેસે નિરાધાર લિખ દેને વાલેકો દાલ નહીં ગણતી. ઇસ જમાને મેં તો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ દ્વારા વક્તવ્યકોં સિદ્ધકર જતલાદેના પડતાહે. આજ 'આખો વાક્ય' પ્રમાણુ' માનને વાલેકો જમાના નહીં હૈ.

નિયતિવાદ, કાલવાદ, સ્વભાવવાદ, પરમાણુવાદ, કર્મવાદ, સત્કાર્યવાદ, સત્કારણુવાદ, હેતુવાદ, દર્શનશિવાદ, કર્તવ્યવાદ, એકાત્મવાદ, નાનાચિદાત્મવાદ, આભાસવાદ, કૈતવાદ, અકૈતવાદ આદિ સર્જી વાલોંકે ઝગડોં કોં મિટાકર શાંતિ દેને વાલો આહત્ત મતકો સુદર્શનચક્રરૂપ અનેકાન્તવાદ હૈ. યહવાદસર્જી વાલોંકે સાપેક્ષરીત્યા યથાર્થ જ્ઞાન દેકર સર્જીકોં અ-

વિરોધી ખતા દેતા હૈ ઔર પંડિતજીને ઇસ વિષયકો યહ નિર્ણય લિખકર સંસારપર બહા ઉપકાર કિયા હૈ.

એક વાત હમે પંડિતજીસે ફિર યહ કહનાકિ. ઇસ નિર્ણયકે પ્રથમ પૃષ્ઠપર આપને યહ લિખા હૈ કિ-"જૈન પરંપરાસે ઇનકો (ઉમાસ્વામી) સમય વિક્રમકો પ્રથમ શતાબ્દિ માના જાતા હૈ. યહ કીક નહી હૈ. હાં! દિગંબર સમ્પ્રદાય તત્વાર્થકે કર્તાકો સમય વિક્રમકો પહલી શતાબ્દિ માનતી હૈ. પરંતુ શ્વેતામ્બર સમ્પ્રદાય ઇનકો સમય વિક્રમકે પહલેકો માનતી હૈ. ઇસ વિષયમેં મેરા એક લેખ લિખા હુઆપડાહે યહ છાપનેસે પંડિતજી દેખસકતે હૈં.

અન્તમેં યહ લિખતે હોવે અત્યાનન્દ હોતા હૈ કિ-પંડિતજીને અનેકાન્તકો વૈજયંતિ દ્વરારનેવાલી યહ અદિતીય નિર્ણય લિખા હૈ. ઇસકે લિપે શ્રીમાન્ વિજયવલ્લભસરિજીકો, પંડિતજીકો ઔર મંડલકોં મેરા હાર્દિક કોટીશઃ ધન્યવાદ હૈ.

શ્રી વર્ધમાન જૈન આશ્રમ,
આમગાંવ.
(મેસાર) તા. ૧૩-૧૦-૨૬

આલય-દ્રાચાર્ય.

અર્થશાસ્ત્ર એટલે શું ?

લેખક:-હવેરચંદ નેમચંદ શેઠ, જ્યુનીયર બી. કૉલ.

(આલુ ગતિક પૃ. ૪૫૨થી)

[અત્યાર સુધીમાં આપણે અર્થશાસ્ત્રના મુખ્ય ચાર વિભાગો પૈકી પેદાશ (અથવા production) નોંધ ગયા. તે "પેદાશ"ના વળા ચાર વિભાગો-જમીન (land), મજૂરી (labour), સાધન (capital) અને વ્યવસ્થા (organisation)-પૈકી પ્રથમ ત્રણ વિભાગો નોંધ ગયા છીએ. હવે આપણે પેદાશનો અંતિમ ભાગ "વ્યવસ્થા" નોંધશું.]

પૂર્વે અર્થશાસ્ત્રમાં આ વિભાગ હતો જ નહિ. પ્રાચીન સમયમાં એટલે થંઝસંશોધન ચલ્યું તે પહેલાંના અર્થશાસ્ત્રમાં આ વિભાગની અગત્યતા જણાઈ ન હતી. તેથી આ વિભાગને આધુનિકજી કહી શકાય.

અત્યારે એ વિભાગ પ્રથમના ત્રણેય વિભાગો કરતાં વધુ અગત્યતા ધરાવે છે. એ જેને આપણે અત્યારે કાર્યક્ષમતા અથવા efficiency કહીયે છીએ તેને મારે બહુજ ઉપયોગી છે. એ જ કાર્યક્ષમતા લાવે છે એમ કહીયે તો પણ ખોટું નહિ. હવે આ વિભાગ મુખ્યત્વે કરીને ચાર રૂપોમાં ચર્ચા શકાય. એ ચાર રૂપો તે આ છે:-(૧) થંઝ અને કાર્ય વહેંચણી, (૨) ક્ષેત્ર વિભાજનતા (અથવા geographical division of labour) અને પ્રદેશીય ઉદ્યોગો (અથવા localization of industries), (૩) ન્યાયાંધી પેદાશ અને નાની પેદાશ (અથવા large scale

and small scale production) અને (૪) ઉદ્યોગ સંભાળનું (અથવા Business management.)

પ્રથમ તો આપણે યંત્ર અને કાર્ય વહેંચણી લઈએ. અત્યારના સમયમાં ન્યાં ન્યાં ભેંશો ત્યાં ત્યાં યંત્રથી જ કામ થઈ રહ્યું હશે. હા, કોઈ જગ્યાએ થોડા પાયા પર હોય, ને કોઈક જગ્યાએ બહોળા સ્વરૂપે હોય. હિંદુસ્થાન જેવા દેશમાં યુરોપની સરખામણી કરતાં યંત્રનો ઉપયોગ ઓછો થાય છે એ આપણને સહેજે માલુમ પડે છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં તો ડગલેને પગલે યંત્ર વપરાય છે. બોદાના કારખાનાથી માંડી ઘરના સુધા સુધીમાં યંત્રથી કામ લેવાય છે, ચાલવું તે યંત્રથી, બોલવું તે પણ ટેલીફોન ને ટેલીગ્રાફની મદદ લઈને, ખાતું તો તે પણ રસોઈ તો ત્રિજાનીનાં સુશાસ્ત્રોથી થયેલી હોય તેનાથી, કપડાં વગેરે પણ યંત્રની મદદથી જ તૈયાર થાય, છુટ પણ એમ જ, મોઝા પણ એમજ, અને લગભગ બધુંયે એ યંત્રદેવની સહાયથી જ થાય.

પણ યંત્રનો મુખ્ય ઉપયોગ તો જે કાર્ય મનુષ્યથી અડપથી, સહેલાઈથી અને સારી રીતે ન થઈ શકે તેમાં છે. દાખલા તરીકે, ઇમારતો બાંધવી, પત્થરો ભાંગવા, કાપઃ વણવું, દરિયાઈ વ્યાપાર કરવો, વગેરે આ બધામાં યંત્રની જરૂરિયાત કાંઈ થોડી નથી. તેથી એ સર્વેમાં યંત્રો વપરાય છે. મનુષ્ય-એકલાથી ઇમારતો બાંધી શકાતી નથી, પત્થરો તોડી શકાતા નથી, કાપઃ સહેલાઈથી વણી શકાતું નથી ને દરિયાઈ વ્યાપાર ટુરત થઈ શકતો નથી.

યંત્રના કાર્યદાઓ છે, ને હાનિ પણ છે, એના કાર્યદા તો સહજ સમજી શકાય તેવા છે. ન્યાં ગોડી મોડી નહેરો બાંધવાની હોય, ન્યાં પુરો, વગેરે બાંધવાનું હોય, ન્યાં પવંતો તોડીને ગારી માટે રસ્તો કરવાનો હોય ત્યાં યંત્રનો ઉપયોગ અનિવાર્ય છે. વળી યંત્ર મનુષ્ય કરતાં વધુ અડપથી કાર્ય કરે છે. ન્યારે મનુષ્ય કલાકના સાધારણ રીતે ચાર, પાંચ માર્કસ જઈ શકે ત્યારે આગમણી, અથવા મોટર કલાકના પચીસ, ત્રીસ માર્કસ સહેજે જઈ શકે, વળી

યંત્રથી તો જે કાર્ય મનુષ્યથી સારી રીતે ન થઈ શકે તે થાય છે. આખું જેની અમુલ્ય અને કામળ વસ્તુનું ઓપરેશન યંત્રની મદદથી જ થાય, અને વસ્તુઓનું સૂક્ષ્મ વર્જન કરવામાં પણ યંત્રજ નોંધાયે. આ તો આપણે યંત્રના કાર્યદા ગણ્યા.

વસ્તુને, પ્રાયઃ પ્રત્યેક વસ્તુને બે ખાલુંઓ હોય. એક ધોળા ને બીજી કાળી, એક સાદી ને બીજી અરાજ, એક ગુણવંતી, બીજી દોષવંતી એમ હોય. મુંબઈ, અમદાવાદ, કનકતા વગેરે મોટાં શહેરોમાં જે દૃષ્ટિપાત કરો તો આપને માલુમ પડશે કે ત્યાં હજારો મીલો ચાલી રહી છે. એમાં કામ કરતા મજૂરોનું જીવન આપણને એકવાર તો લાજવાર છે, બિચારાઓનાં ઘર તરફ દૃષ્ટિ કરીએ તો એમનાં બાળકોની દશા ઘણીજ શોચનીય છે. સહેવાનું ઘર એક નાની કોટડી સરીખડી હોય. એના કરતાં તો કેદખાનું વધારે સાફ, એ મજૂરોનું જીવન પણ ઘણું દુકું, કારણકે એમને યંત્રની સાથે આખો દિવસ કામ કરવાનું, ને એની ગંધ લેવાની. તેથી જીવન દુકું થઈ જાય. નોકે યંત્રની સાથે કામ કરનારોની કાર્યક્ષતા વધે છે, કારણકે એમાં અમુક દરમજ સુધીના કેળવણ્યા માણસો નોંધાયે, છતાં યંત્રે ઘણાં જીવનપોષણ લઈ લીધું છે. એ આવું એટલે દર યંત્રે નવ, દશ માણસોને રજા મળે, ને ઘેર બેસે. વળી ચિત્રકળા, સુધારી કામ, હાકાર કામ વગેરેમાં કળાની સુંદરતા યંત્રથી નષ્ટપ્રાય થઈ જાય છે.

તેથી આપણે એમ કહીએ કે ન્યાં યંત્રો યોગ્ય ઉપયોગ થઈ શકે તો હોય ત્યાં કરવો. યંત્રને સૌથી પહેલવહેલાં ન્યારે દાખલ કરશો ત્યારે તો બેકારી વધવાની. પણ જેમ જેમ એનો ઉપયોગ વધશે તેમ તેમ એનાથી ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુ સસ્તે ભાવે મળશે, ને આપણે એમને વધુ ને વધુ વાપરીશું. આથી આપણી વાર્ષિક આવકમાંથી વધુ વસ્તુઓ ખરીદી શકીશું. આપણી માંગ વધશે. ને તેને પહોંચી વળવાને વધુ ને વધુ માણસો રોકાવા પડશે. આમ બેકારી ઓછી થતી જશે. આથીજ હિંદુસ્થાનમાં ન્યાં ન્યાં યંત્રનો ઉપયોગ તાત્કાલિક થાય છે ત્યાં ત્યાં બેકારી વધે

છે, ન્યારે સુરોપમાં ચંત્ર ઘણા પ્રાચીન કાળથી વપરાતું હોવાથી બેકારી ઝોઝી છે.

ઉપર પ્રમાણે આપણે ચંત્રના ચુલુદોષ જોયા. તેથી આપણને ખાતરી થાય કે ન્યાં ન્યાં ચંત્રની યોગ્યતા હોય ત્યાં ત્યાંજ ઉપર કહેલા હેતુ માટે જ તે વપરાય.

હવે આપણે કાર્યવહેચણી (અથવા division of labour) નોંધએ. આધુનિક સમયમાં આપણે ન્યાં નોંધશું ત્યાં કાર્યવહેચણીથી થતા ફાયદા માન્ય પડશે. ન્યાં ધંધો, વેપાર મોટા પાયા ઉપર ચાલતા હોય ત્યાં કાર્યવહેચણી વધારે હશે, ન્યાં ધંધો, વેપાર નાના પાયા ઉપર હશે ત્યાં કાર્યવહેચણી ઓછી હશે. દાખલા તરીકે એક જીનીંગ ફેક્ટરી અથવા કપાસ પીલવાની એક નાની મીલ હોય, ત્યાં એક વિભાગમાં કપાસ તોલવાનું કામ થતું હશે. બીજા વિભાગમાં કપાસમાંથી કપાસીયા અને ૩ જુદાં પડતાં હશે. ત્રીજી નીજા વિભાગમાં જે ૩ જુદાં ચાય તેને લાંબાવીને ગાંસડી રૂપે બંધાવવામાં આવતું હશે. ચોથા વિભાગમાં પેલી બંધાયેલી ગાંસડી લોઢાના પાટાથી બંધાતી હશે. આમ કપાસ પીલવાની એક નાની મીલમાં મુખ્ય કાર્ય કપાસીયા ને ૩ જુદાં કરવાનું. પણ તેના ચાર વિભાગો થયા. આ ચાર વિભાગોને આપણે કાર્યવિભાજનતા કહીએ. જે આવા ચાર વિભાગ ન પાડવામાં આવે તો કપાસ પીલવાનું જે મુખ્ય કાર્ય છે તે યોગ્ય રીતે ન થાય. એમાં ખૂંડ કામ વેંડી જાય. ન્યાં કપાસ તોલવાનો હોય ત્યાંજ જે ૩ ને કપાસ જુદો ચાય, તો કપાસ ને ૩ સાઈ ન નીકળે. માટે આ કાર્યવિભાજનતાની જરૂર અનિવાર્ય જ છે. ન્યાં એ ન હોય ત્યાં એગ પણ કંદાય કહી શકાય કે એકજા વિનાનાં મીડાં નકામાં.

આ કાર્યવિભાજનતાથી અનેકલા ફાયદા થાય છે, જેવા કે, (૧) વ્યક્તિયોગ્ય કાર્ય વહેંચણી (૨) મૌલિક વિકાસ (૩) કાળકરકસર (૪) યોગ્ય સાધન સંપન્નતા ને વપરાશ (૫) ચંત્રોપયોગ (૬) સંશોધન.

કપાસ પીલવાની મીલમાં ઉપર પ્રમાણે ચાર વિભાગ પાડવાથી જે વ્યક્તિ જે કાર્યને યોગ્ય હોય

તેનેજ આપણે રાખીએ. જે કાર્યવિભાજનતા ન હોય તો આપણે ચારેય વિભાગને માટે એક જ વ્યક્તિ રાખવી પડે. તેથી તે આખરમાં જે વિભાગને માટે તે વ્યક્તિ અયોગ્ય હોય તે વિભાગનું કામ પણ તેને સોંપાય. કાર્યવિભાજનતા હોવાને દૂર કરે છે. એમાં તો જે વ્યક્તિ જેને માટે યોગ્ય હોય તેનેજ માટે એને આપણે રાખીએ. કપાસ તોલનાર કપાસ તોલવાનું જ કામ કરે, ને કપાસીયા, ૩ જુદાં કરનાર એનું જ કામ કરે.

પછી આજી મૌલિક વિકાસ. ઉપર પ્રમાણે દરેક વ્યક્તિ સ્વચ્છતાયોગ્ય કાર્ય કરવાથી એમાં જ વધુ ને વધુ ટેવાય, અતુલવી થાય ને પછી એમાંજ નિપુણ બને. આમ મૌલિક વિકાસ થાય.

જે કાર્યવિભાજનતા ન હોય તો દરેક વ્યક્તિને એક કામમાંથી બીજા કામમાં વારંવાર જવું પડે. ને તેમાં કાળક્ષેપ થાય. પણ જે તે એકજ કામ હર વખતે કરતો હોય તો એને એકમાંથી બીજામાં જવાનો કાળક્ષેપ ન કરવો પડે, આ પણ કાર્યવિભાજનતાનો જ ફાયદો કહી શકાય.

ચોથો લાભ સાધનસંપન્નતા ને વપરાશ. એકજ માણસ એક જ જગ્યાએ કામ કરતો હોવાથી એ એનાં સાધનોનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરે છે. કપાસ પીલવાની મીલમાં કપાસ તોલનાર આખોય દિવસ ત્યાંજ રોકાયેલો હોવાથી કપાસ તોલવાના કાંટાનો પરિપૂર્ણ ઉપયોગ થાય છે. પણ જે એને એના ઉપરાંત બીજાં કાર્ય કરવાનાં હોય, તો જે બીજાં કાર્યો કરતી વખતે કાંટો નકામો પડી રહે ને યોગ્ય ઉપયોગ ન થાય. આ પણ કાર્યવિભાજનતાનો ફાયદોજ ગણાય.

ચંત્ર એ એવી વસ્તુ છે કે જે એનો ઉપયોગ કરવાનો હોય તો એને સદૈવ ચાલતું જ રાખવું નહિ તો એને ખરીદવાથી થતો ખર્ચ યથાયોગ્ય વાળો ન શકાય. એજીનને દિવસના જે ફક્ત અડધો અથવા કલાકજ ચલાવવાનું હોય તો એનો ખર્ચ બ્યભળી નથી. એને જે ખરીદીએ તો તો એને આખોય દિવસ ચલાવવું નોંધએ. તેથીજ એનો સફ-

પયોગ થઈ શકે. આ થયો કાર્યવિભાજનતાનો પાંચમો લાભ.

એક વ્યક્તિ આખોય વખત એકજ કાર્ય કરતી રહે તો એ એમાં નિપુણ બને. પછી એને અનેક વિચારો સૂઝે ને એમાંથી નવી શોધો થાય. આ શોધો એના કાર્યને વધુને વધુ સહેલું કરે. આ થયો કાર્યવિભાજનતાનો અંતિમ લાભ.

કાર્યવિભાજનતાથી હાનિ પણ છે. પણ લાભનું પક્ષતું વધી જાય છે, ને તેથી એ હિતકર છે. માણસ એકજ કાર્ય હરહંમેશ કરતો રહે તો એના શુદ્ધિ ક્ષેત્રની સંકુચિત થઈ જાય છે. વળી એ ને એક ઉદ્યોગમાં પુરા પૈસા ન મેળવી શકવાથી ખીજામાં જોડાય તો એને ખીજાં ધંધો ન આવડે. ને તેથી એ ભૂખે મરે. આ બે કાર્યવિભાજનતાની હાનિઓ.

હવે આપણે વ્યવસ્થાના પ્રથમ મંત્રને કાર્યવહેચણીના વિભાગ પરથી પ્રદેશીય ઉદ્યોગો ને ક્ષેત્રવિભાજનતા ઉપર આપીએ. ત્યારે સેંકડો કારખાનાંઓ એકજ ધંધો કરતાં હોય ને છતાંયે એકજ પ્રદેશમાં આવી વસ્યાં હોય ત્યારે આપણે એને પ્રદેશીય ઉદ્યોગો (અથવા localisation of industries) કહી વર્ણવીએ.

આનાથી ઘણા ફાયદા થાય છે. મુખ્ય અથવા અમદાવાદ જેવા શહેરોમાં એકી સારે પચાસથી સો

મીલો કાપડ વણે છે. એ બધી મીલો ધંધો એકજ કરે છે. આથી મુખ્ય અથવા અમદાવાદની મીલોનું કાપડ બધે વખણાય છે. જેલીકાનું કાપડ બધાંયે વખાણે. પછી કહેવાય કે આ તો અમદાવાદી કાપડ. તેવી જ રીતે ઢાંકાનું કાપડ પૂર્વે વખણાતું.

વળી એકજ જગ્યાએ અનેક મીલો એક ધંધો કરતી હોય તેથી ત્યાં એને જોઈતા મજૂરો બહુ વસે. મજૂરો જેઓ કાપડવણાટમાં હોંશિયાર હોય તેઓ ત્યાં આવી વસે ને રોજ મેળવે. મીલોવાળાઓ પણ એમને જોઈએ તેવા કામદારો મેળવી શકે. આથી મજૂર વર્ગ તેમજ મીલમાલીકાને ફાયદો થાય.

મીલો એકજ પ્રદેશમાં આવેલી હોવાથી એમને જોઈતું દ્રવ્ય ત્યાંની બેંકોમાં પુરતું મળી શકે. જે એઓ છુટી છવાઈ વહેંચાઈ ગયેલી હોય તો દરેકને પુરતું દ્રવ્ય મેળવતું અઘરું થઈ પડે. ત્યાં બેંકેય ન હોય. પણ સમૂહમાં ઘણી બેંકો હોય ને તેઓ મીલોને દ્રવ્ય પુરું પાડે.

આમ આપણે ઘણા ફાયદાઓ કહી શકીએ હવે પછી આપણે જગ્યાબંધી પેદાશથી થતા ફાયદાઓ જોઈશું.

x x x

મેઝનંદન ઉપાધ્યાયકૃત અજિત-શાન્તિ સ્તવ.

વિક્રમ ૧૫ મા શતકની ગુજરાતીમાં-૨૨૫૫ સં. ૧૪૩૨ આસપાસ.

સં-તંત્રી.

મંગલ કમલાકંઠુએ સખિ સાગરપૂનિમચંદુએ
જગગુરુ અગ્નિય જિણુંદુએ, સંતીસર નયણુનંદુએ. ૧
એ જિણુવર પણુગેવિએ, બિહુ ગુણુ. ગામ્મિ સંખેવીએ
પુણ્યલંકાર ભરેસુએ, માનવલય સફલ કરેસુએ. ૨
કોડિ હિ લાખ પંસાસુએ, સાગર જિણુ સાસણિ લામ્મએ,
રિસહ જિણુસર વંસુએ, ઉવળાઠિરિ સરવર હંસુ
એ. ૩
ધણિ અવસરિ તિહ રાહ્યકેએ, રાજા જિતથત્રુ
જગિ ગાહકેએ,
ચિજ્યા તસ ધરિ નારિએ, જે રમધ તુ પાસ સારીએ. ૪
કુકમ્મહિ જિણુ અપંતારેએ, તિણિ રાહ મનાવિહ હારએ,
ઉવરિ વસિહે દસ મામ્મુએ, પુણુ પૂરધ જણુણી
આમ્મુએ. ૫.
બિહુ જણુ મનિ આણુંદિહએ, સુત નામ અગ્નિય
જિણુ તુહ દીયકેએ,
તિહુયણુ સયલ ઉછાહુએ, કમિ કમિ વાધર્ધ જગ
નાહએ. ૬
હંસ ધવલ સારસ તણીએ, ગતિ સુઘલિત નિજ
ગતિ નિરજણીએ,
મથપતિ ચાલધ ગેલીએ, જણુનયણુ અમીયરસ રેલિ
એ. ૭
અવર ન સમઉ સંસારીએ, બલ નાણુ વિવેક વિચારિએ
ગુણુ દેખી ગજ ગહગહધએ, લંછણુ મિસિ પગ લાગી
રહધએ. ૮
જોવન વય જય આવીયકેએ, તવ વર રમણી પર-
ણાવીયકેએ,
પ્રિય સાધર્ધ સવિ કાણુએ, પ્રભા પાલધ પુદવિહિ
રાણુએ. ૯
હવિ હુતિયણુઠિર દામિએ, વિસસેણુ નરેસર નામએ
રાહ્ય અમર દેવિએ મણુદર સુખ માણુધ બેવિએ. ૧૦
ચઉદ સુમિણે પરવરિકેએ, અમર ઉપરિહિ સુવ
અવનરિકેએ,

માનવદેવિ વખાણીયકેએ, ચક્કીસર જિણુવર
જોણીયકેએ. ૧૧
દેસિ નયરિ હુએ સંતિએ, તીણુ નામ કીયકે સિરિ
સંતિએ
જિણુ ગુણુ કુણુ જાણુધ કહીએ, તિહુ લવણુ તસ
ઉપમ નહીએ. ૧૨
નયણુ સલ્લણુકે હરિણુલકેએ વનિ સિંહિ બીહધ
એકલકેએ
નયર સમાધિ નિરોધુએ અનર્ધ નયણુ નારિ વિરોધુ
એ. ૧૩
ગીતહ રાગ સુરંગએ, પુણુ પલણુધ લોક કુરંગએ
તઉ ઉલગધ સમંકુએ, તીણુધ પામિઉ નામ
કલંકુએ. ૧૪
ધણિપરિ મૃગ આતિ ખલલસિકેએ, લખલજણુ સામી
સાંભલિકેએ,
તુ આણુંદિહ મનિ આપણુધએ, પાય સેવધ મિસિ
લંછણુ તણુધએ. ૧૫
લીલા પતિ પરણુધ ઘણીએ, નવનવીય કુંયરી રાયહ
તણીએ.
બલજહિં ચારિજણુ જોગવધએ, પ્રીય રાજ લલીપરિ
જોગવધએ. ૧૬
કુમર તણુધ મંડલિ સમએ, પંચાસ સદસ વરસહ ગમએ
તઉ તેજહિ દિણુયર નિસકેએ, જીવનનઉ ચક્કરયણુ
ધસકેએ. ૧૭
સાધીય ભરહ છ ખંડએ, વરતાવિય આણુ અખંડએ,
ચઉદ્દરયણુ નવનિહિ સહીએ, વર સોલ સહરસ-
જકંખ ગાહીએ. ૧૮
સદસ ખદતરિ પુરવરહ, બતીસ મહિધર નરવરહ
પાયક ગામહ કોડિએ, જનનવધ નવધ કરેનેડિએ. ૧૯
દય ત્રય રહ વર જૂજીઆએ, લખ ચઉરાસી મંદિર
દુઆએ

લખાન્નિ વાગ્નિ વમધમ્મો, બાનીસ સદ્ગ્સ નાદઃ
 મધમ્મો ૨૦
 રૂપિ નિરસી સુરસુદરીઓ, લખણુ બાવન લીલા ભરીઓ
 જંગમ મોહગ્ગ દેવરીઓ, ઇમી ચઉસદિ સદ્ગ્સ અંતે-
 ઉરીઓ. ૨૧
 ચાવજા નિદિ પ્રકારઓ, મણિ કંચણ રથણુ ભડારઓ
 તિણિ દહિવધ કુણુ જાણુઓ, બપુનપુરે પુન્ય પ્રમા-
 ણુઓ. ૨૨
 ઇમ ચક્કીસા પંચમથઓ, ચઉધર્થ દ્વસમ સુસમથઓ,
 વરિસ સદ્ગ્સ પચરીમઓ, સવિ પગીય મનદિ
 જગીમઓ. ૨૩
 ઇણિપરિ મિટું તિત્થકર, ચિગ પાલીય ગજા વિરિદ
 પગિદ,
 જાણિઉં અવસર સાગ્ગો, મિઃ લીધકે મેજમ ભાડ
 ઝો ૨૪
 મિટું ખમમ્મ ખીરિમ ધગ્ગિઓ, મિટું ગોદ મથળ
 મદ પગિદરીઓ,
 મિ' જાણુ જાણુ રામાણુઓ, મિટું પામિડ કેવર
 નાણુઓ. ૨૫
 મિટું દેવદ કોગિદિ મનિય, મિટું મંડીતીમદ અધસધ
 સીય,

સમહિસરણુ બિટું દાણુઓ, બિટું જોજા વાણુ
 વખાણુઓ. ૨૬
 નાચાધ રણુકત નેઉરીઓ, બિટું આગણિ ઇદ્ર અંતેઉરીઓ,
 ટમમ જોવદ જગ સા'ઓ, રંગિદિ શુણુ ગાયધ
 સુર બટુંઓ. ૨૭
 મિટું સિરિ જન ચમર વિમય, બિટું પચનણિ નન
 મોતન કમય,
 મિટું જિણુ તણુધ વિદારિઓ, નવિ ગગ ન સોગ ન
 માગિ રે ૨૮
 મિટું ઉવચારિ જાનુ ભરીઓ, મિ' સિદિ મથણિ
 સિદિ વચગીઓ,
 મિટું બનિય ભવગંદુઓ, મિટું ઉદય ઉપર માણુદંડો ૨૯
 ઇમ ખીજઉં અનહ મોવમકે ઝો, જિણુ ચિનામણિ
 સુરનર સમકેઓ,
 શુણુધ મંદિખવિદાણિઓ, તદ નન પરિ જાણુ
 વિદાણિઓ. ૩૦
 જો ઉહવ મમય કાણુ, મિટું સયય મેધ દુગ્ધિા દરણુ
 મિટું વચમય વચણુનયણુ ખેઉં શ્રીય જિણુગા'
 જાણુનયણુ. ૩૧
 ઇમ ભગતિદિ લોચમ તારીઓ, સિદિ અજાપ સનિ
 નિજા શુધ ભારીઓ,
 સરખ મિટું જિણુ પાણે, શી મેડનંદણુ ઉવજાણુઓ ૩૨

Place of Mantra, Vidya & Tantra in Jainism.

Bombay, 14th November 1929

In reply to an inquiry made by Sjt. Chintaharin Chakravarty, the writer was asked by His Holiness Shri Virjyavallabhasaraji to prepare a brief article describing to what extent Mantra, Vidya and Tantra are known to or recognised in Jainism and refutation if any, of Tantric

practices therein. In pursuance thereof the following is being submitted —

It is necessary to distinguish Mantras and Vidyas from Tantrism as a creed, for historically the Tantric creed commenced in or about 2nd or 3rd century A. D. as a secret doctrine and came only to be preached openly after 600 A. D. It

natural therefore that ancient holy scriptures of the Jainas do not contain refutation of Tantric creed. This does not mean that whatever references to Mantra & Vidya there are in the said scriptures encourage any of the condemned doctrines of Tantrism. On the contrary the Atharvan sacrifices involving killing of living beings are described as being practised by followers of one of the heretic creeds in Sutrakritanga 1-8 p. 168-9. This creed may be taken as the precursor of the later Tantrics. In that case that is a refutation of the predecessors of Tantrics and shows the true origin of the Tantrics. Of course, they do recognise Mantras and Vidyas but that is for a distinct purpose and seem to be incorporation of Adhidaivikavada and Upasanamarga of Vedic and Aupanishadic period.

“सत्यमेव तु सिद्धवता, अतिवायाय पणिणं ।

एवमेव अहिंसेति, पाणभूय विहेदिणो ॥४॥

पृ. १६८ सूत्रकृतंग १-८

दीलंकाचार्य टीका:—किञ्च एके केचन पायो-
दयात् मन्त्रानभिचारकानापर्यणानश्नमेव पुरुषमेव
सर्वमेवादि यागार्थमधीयन्ते etc. पृ. १६९ (क)

Also see भगवती शं. १४ उ० ८ संतर्जभग
meaning deities connected with मन्त्र
and at the same place विज्ञानभग meaning
deity connected with विद्या ॥

There is difference of opinion in respect of the source and origin of tantrism as a creed. Until recently it was usually believed to be a deve-

lopment of the Atharvan practices co-mingling with the Adhidaivikavada of the Upanishads and Puranic Traditions about the marvellous achievements of gods and goddesses. Benoyatosh Bhattacharya, the learned Editor of “Sadhanamala” thinks Tantrism originated with the Buddhist and was copied by others. This writer thinks that though the Buddhist Vajrayana's contribution was very great to the spread of Tantrism it did not originate Tantrism. Tantrism is but a development of popular belief in the miracle-working powers of Mantras co-mingling with the Adhidaivikavada of Vedic times and Atharvan practices referred to in commentary on Sutrakritanga 1-8 p. 169.

Amongst the Jainas, it appears these Mantras and Vidyas were recognised mainly for the peace and tranquility of body mind and soul from the respective afflictions howsoever caused with the aid of particular deities presiding over the particular Mantras or Vidyas, otherwise Mantrashastra is classed amongst 29 kinds of पापपुत्र and practice thereof is prohibited for instance in Samavayanga 29. see

वेद्यावच्चरणं संतिगराणं सम्मदिष्टी समाहिगराणं ॥
which is one of ‘suttas’ comprised in the 6 Avashyakas and indicates the mode in which aid of deities was sought for by the Jains.

In Shri Bhagwati Sutra 20th Shataka 9th Uddesha Sutra 683 p. 793 there is reference to Vidyāchārana as follows:—

इदं विद्वा नं भंते ! चारणा पञ्चता ? गोयमा !
दुविद्वा चारणा पं० तं० विज्ञाचारणा य जंघा चारणा य
से केणट्टेणं भंते । एवं बुच्चइ विज्ञाचारणा ? गोयमा !
तत्तत्तं छट्टं छट्टं अमिक्खितेणं तवोक्कमेणं विज्ञाए
उत्तरणुज्झं रायमाणस्त विज्ञाचारणलद्धीनाम लद्धी
समुप्पज्झं से तेणट्टेणं जाव विज्ञाचार० ॥

Commentary by Shri अभयदेवसूरि at
p. 794 (A. Samiti Edn) or विज्ञाचारण
सू. ६८३ । 'विज्ञाचारण'ति विद्या-धृतं तच्च पूर्वगतं
तत्कृतोपकाराधारणा विद्या चारणा ॥ सू. ६८३ .

This shows that Vidya was a part of 'Purva' literature which is considered most sacred and forms the 12th Anga of the Jainas. Similarly aid of deities through Mantras or performance of austerity was taken for performance of proper Repentances as also for guiding Sadhus if they happened to lose their way in jungles. See Vyavahara Sutra Churni:—and Nishitha Sutra 16th 'Uddesha. In Dikshavidhi as well as Pratishtavidhana the Kayotsargas (meditations) of goddesses sacred to learning earth and divisions thereof as also Shantidevta (goddess of peace) and Shashanadevta (deity presiding over the Jain Fold.) are referred.

Such references can be easily multiplied from the Jaina literature but the few quotations already cited will be deemed sufficient.

Referring particularly to the inquiry whether there is refutation of Tantrism, this writer has not been able to trace any direct reference but may point out the remarks of Shri Haribhadrāsuri in 'Sambodha-prakarana in reference to certain degraded Sadhus who can be identified as Chaityavasis. From page 13 to 18 Haribhadrāsuri condemns them saying these are no Sadhus but are selfish persons out only to look to their personal satisfaction and pleasure and says "Before whom should we complain about these, who are like shooting pain in one's own head". To understand the said remarks it should be noted that these Chaityavasi Sadhus flourished from about 200 A. D. to 1000 A. D. when they were finally vanquished in the 'Sabha' of King Durlabharaj of Jujrat by Shri Jinashwar-suri. These Chaityavasis were loose in their practices and generally indulged in the Shatkarmas described in the Tantras. Their origin amongst Jains is contemporaneous with the rise of Vajrayana amongst the Buddhists but the rigour with which the Jainas dealt with this looseness of principles by driving out of the fold those who least dared to tamper with the sacred fountains of Jainism viz :—the holyscriptures, as Nihnavas, acted as sufficient check upon them and Jainism did not degrade nor ultimately suffer heavily as did Buddhism

which finally vanished from the land of its origin. The word તન્ત્ર is used in several places in ancient Jaina scriptures in the sense of શાસ્ત્ર of दर्शन but as far as this writer has been able to search not in the sense of વિદ્યા or મન્ત્ર.

Haribhadrāsuri in his શાસ્ત્રવાર્તા સમુદય સ્તવક 10-88 p. 385 refers to શાવરમન્ત્ર, and શવર being a known Tantric this is an indirect reference to Tantric, but according to recent investigations Haribhadrāsuri is known to have flourished in the 8th century. There does not appear to be any

reference to તાન્ટ્રિક in these scriptures.

It is not the object of this 'short article to trace the history of Mantravada in Jainism from its beginning to the present day but it is sufficient to state that all the same it was there and is still there. It does not occupy that prominent position which it did amongst the Buddha and Hindu Tantrics. It is subordinate and subservient to and harmonious with the tenets of Jainism. The writer therefore leaves it to be dealt with in details for another occasion.

C/o Jhavery & Co.
35 Meadows Street,
Bombay.

Mohanlal Bhagwandas Jhavery.

B. A. LL. B. Solicitor.

અપભ્રંશમાં સીમંધર સ્વામિ સ્તોત્ર.

સં-૦-તંત્રી.

મે નમિ સુર અસુર નરનંદિ વંદી પથ
લુકર કરનિકર કિસિલરપુરિય
પયમણ ધમ્મદ પરિમાણ પરિમંડિયં
યુણ્હંભતીય સીમંધર સામીયં. ૧
મેરૂ ત્રિરિ સિકર ધય બધણું જો કુણ્ણ
ગયણિ તારા ગણ્ણ પેરુયા કણ મુણ્ણ
ચરમ સાપર જરે લદરિમાલા મુણ્ણ
સો વિ તુદ સામિ ન દુ સંવદા યુણ્ણ મુણ્ણ. ૨
નદવિ તિણ્ણનાદ નિય જન્મ સદ્ધીકએ
વિગય તુદ યાણ સિદ્ધાણ સંસિદ્ધ એ
અયુદ દમ કમ્મ મત્ત પદય નિન્નાસણું
તાન કરિ વાણિ તુદ મંપવે બદ્ધ ગણ્ણ. ૩
મેાદ ભરબદ્ધ જલ પુરિ સંપુરિયે
વિપવ ધણ કમ્મ વામુરાજ સરાજીયે

ભવ જલદિ મત્ત નિવડતુ જંતુકએ
સામિ સીમંધરે પોય જિન્મ સોદએ. ૪
તે વ ભર ભરિય વિસિ વિદિસ ગયણુંગણે
પજ્જ મિચ્છતા તમ તિમર વિધ્વંસણે
ભવિય જણ કમ્મ વણ સંક યોદકરે
સામી સીમંધરે દિધએ દિલુયરે. ૫
સુગણ્ણ મણ નયણ આણ્હં સંપુરિ
દુરિત હરતા રતા રૂક્મણીનાયકે
સયજ જન્મ જંતુ ભવ પાપ તાપાપકે
નમડ સીમંધરે ચંદ સોભાવડે. ૬
સુર ભુવણિ ગયણિ પાપાસિ ભ્રમંકરે
નયરિ પુરિ નીરિ નિદિ મેરૂ પુચ્ચ કુલે
દેવ દેવી ગણા નારિ નર કિંનરા
ગુપ્ત જરા નાદ ગાયત્રિ સાદરે પુરા. ૭

નાણુ ગુણુ જાણુ ગુણુ ચરણુ ગુણુ મોહિયા,
સાર ઉવપાર સંભાર...સોહિયા
ચણિ દિણહરિ સિ વસિ સુત જગર મણા
તાત તુહ નામ આયંતિ તિહુપણુ જણા. ૮
સિદ્ધિ કરિ શુદ્ધિ કરિ રિદ્ધિકર સંકરા
વિયયવિપ અમીયભરિ સામિ સીમંધરા
પુવ્વભવ વિહિય વર પુન્ન ચય પામિયા
રામિ હિવ જૂરિ ભવ ભમણુ મૂસામીયા. ૯
કંમ્મ ભર ભાર સંસાર અઘ બગગઉ
ધણુઈં ફિરિજણુ જિણુ પાપ તુહ લગગઉ
મજજ હીણુરસ દીણુરસ સિવ ગામીયા
કરવિ કરણાર સંસાર કરિ સામીયા. ૧૦
કઠિન હઠ ધાય તિરિય તણે તાજીઓ
નરય ગઠ કરણુ વિચયંત નહુ લાજીયઓ
મયણુ ગય હીણુ પરિ કમ્મવાસિ પડિયઓ
ભાગિ તુહ ચરણુ આણુઈં હિવ ચડિયઓ. ૧૧
કેવિ તુહ દંસણુ કેવિ સિવ સાહિગા
કેવિ વાણી મુણી ચરણુ ભવમોહિગા
ભરહખિત્તંમિ હઠિં જાણિ છઠિં લગગઓ
દેહ આસંખણુ નાહ જઠ જગગઓ. ૧૨
ધન્ન તે નયર જિહિ સામિ સીમંધરે,
વિહરએ ભવિય જણુ સવ્વ સંસયહરે
કામઘટ દેવ મહિયુ દેવનર ફલીયઓ
તીહ ધરિ અહરઘ સામિ તુહ મિલીયઓ ૧૩
કરણુયજ નોડિ કરિ વણુ તું નિસણિસો
આલ જિમ હેલ દે પાપ તુમ્હ પણુ મિસો
મહુર સિરિ તુમ્હ યણુ ગાહણુ હઠિં ગાધસો
નિય નિયણુ રૂવ રોમચિયં નોધસો. ૧૪
તુમ્હ પામે ડિઓ ચરણુ પરિપાલિસો
હણીય કમ્માણુ કેવલસિરિ જામિમે

તુમ્હ જિણુ નિયછ કરિ સિરસિ સંઠવિસઠિ
સો વિ કથિયા વિ મૂ હોપસઠિ દિવસઠિ. ૧૫
ભરહખિત્તંમિ સિરિ કુંથુચર અંતરે
જમ્મ પુંડરગિણી વિજય પુખલ વરે
મુણિ સુવ્વધ તિરિય નમિ અંતરં અહિભુયા
રજ્જ સિરિ પરહરવિ ગહિય સંજમતયા. ૧૬
હણિય કમ્માણિ લહુ લહ કેવલસિરી,
દેહિ મે દંસણુ નાહ! કરણુ કરી
લાવિએ હેલ જિણુ સત્તમે સિવ ગમે
જહુય કાલેણુ સિદ્ધિ ગમે સામીએ. ૧૭
મોહ(ભ)ર મોનભર લોભભર ભરિયઠિ
દંભભર રાગભર કામભર પૂરિઠિ
એહ પરિ ભરહખિત્તંમિ મિત્તં સામીયા.
સાર કરિ સાર કરિ તારિ ગો સામીયા. ૧૮
ભોગપદ રાજપદ નાણુપદ સંપદં
ચક્ષુપદ ઈન્દ્રિયપદ નવ પરમં પદં
તુમ્મ ભત્તીય સવ્વપિ સંપન્નજએ
એહ માહપ્પુ તુહ સપથ જગિ મજ્જજએ. ૧૯
તુહિ જ ગતિ તુહિ જ મતિ તુહિ જ મમ અવનં
તાત તૂં પરમ ચર કંમ્મમલ પાવનં
કમ્મ કરિ વિણુય વર નોડિ કરિ વીનવું
દેહિ મે દંસણુ અજજ્યા અભિનવું ૨૦
ધમિ ભુવણુપણુ દણિયદૂપણુ સવ્વ લકખણુ મંડણો
મદ માનગંજણુ મોહભંજણુ વામકામવિહંડણો
સુરસાયરંજણુ નાણુદંસણુ ચરણુ ગુણુ જયનાયગો
જિણુનાહ ભવિ ભવિ તાત ભવ મે બોધિબીજહ
મયગો. ૨૧

—કૃતિશ્રી સીમંધર સ્વામિ સ્તોત્ર સમાપ્ત.
(આની હસ્તલિખિત પ્રત અમારી પાસે છે. તંત્રી)

વિજયતિલક સુરિની પાદુકાનો લેખ.

અર્થ નમઃ ॥

૧૯૦ ॥ સંવત ૧૬૭૬ વર્ષે । વાગુણ સુદિ ૨
દિને । મહારાજશ્રી સુરતાળજી સુત મહારાજાધી રાજસિંહ
યુવરાજશ્રી જયવરાજજી । વિજય રાજ્યે । શ્રી સીરોહી
વાસ્તવ્યે । પ્રાગઢ જ્ઞાતીય યુદ્ધશાલીય સકલ મંત્રિશિ-
રોમણિ । સા । તેજપાલ વસ્તુપાલ । વર્દમાન સંઘવી
જયમલ્લ । સં । મેહાજલ । સં । વીદા નાના પ્રમુખ
સમસ્ત સંઘેન । શ્રી તપાગચ્છ નાયક શ્રી દિલીસુરજાળ
પ્રતિવેષક । મદારક શ્રી હીરવિજયસૂરિવટ પ્રભાવક શ્રી
દિલી સુરજાળ સમાસમક્ષ વિવિતાનેકાદિવૃંદ મદારકશ્રી
૫ વિજયસેન । સૂરિપ્રદેશ ગિરિદિનમણિ શુદ્ધ પ્રભુપક ।
સુવિહિત સાધુ શિરોમણિ મદારક શ્રી વિજયતિલક સૂરિ-
નાં પાદુકા કારિતા । પ્રતિષ્ઠિતા ચ । મદારક શ્રી વિજ-
યાગંદસૂરિમિઃ શ્રી તપાગચ્છ સંઘ વંચમાના ચિરં નંદતાત
ધિયેસુ ॥

વિજયાણુંદ સુરિની પાદુકાનો લેખ.

॥ સંવત ૧૭૧૩ વર્ષે માર્ગશીર્ષ સુદિ ૩ રવિ
મહારાજશ્રી રાજસિંહજી સુત મહારાજાધી અપયરાજજી
યુવરાજશ્રી હદયમાળજી વિજયરાજ્યે શ્રી સીરોહી વાસ્તવ્ય
પ્રાગઢ જ્ઞાતીય યુદ્ધ શાલીય સકલ મંત્રિશિરોમણી મં ।
ધર્મદાસ । મં । ધનરાજપ્રમુખ વિજયપક્ષીય સકલ સંઘેન
તપાગચ્છનાયક મ । શ્રી હીરવિજય સૂરિવટ પ્રભાવક
મ । શ્રી વિજયસેનસૂરિ પદ્યોચોતક શુદ્ધપ્રભુપક મદારક
શ્રી ૫ શ્રી વિજયતિલકસૂરિ પદ્યોચ ગિરિદિનમણિ સકલ
સુવિહિત સાધુશિરોમણિ મદારક શ્રી વિજયાગંદ સૂરિ-
શ્રાવણં પાદુકા કારિતા પ્રતિષ્ઠિતા ચ તત્ત્વ પદવરે મદારક
શ્રી વિજયરાજ સૂરિમિઃ શ્રી તપાગચ્છ સંઘ વંચમાના ।
ચિરં નંદતાત ધિયેસુ ॥

—ત્રી—

છૂટાં સુભાષિત.

૧ એક પાનાની ખંડિત પ્રતમાંથી.

ઉને લાકડ વેઠ, પડે, પહિલ કહુ કાંઈ
ઉતાવથા ઉભરા સુપરિ પાવે નહી.
કીયા ઉતાવથ લાજ કાજ પહિલ વિજુસે કાવે,
એક હામે વલી હાથ પહિલ પછે ખજતાવે,
ઉતાવથા સો આવથા ધીસ લજ નિશ્ચય યાઈ,
સાસતા કાજ શીતે સપથ, વહે પેમ હરખીત હીઈ. ૧
બારંતી બાવા નિચુ નરખે,
સારવણી સેનાથ, જતી મ'કાશ કીડિ,
પીપા દેખા નોય ન છુહારિ ધણુ-ધમ્મી,
જતો શણો કમી ન મારક, ભગત કરે ભરતાર તણુ,
એકલી ધરિ ધરણી જે નર પામા તે સરજ કૈલાસ
ધણુ. ૨

શુંદર માન ન કીજે, માન ન સ્વપ્ન મન
કં કીજ્ય તેણુ આભરણે, કણુઆય તેડે કંન. ૩
કંધ કમી ન જડરી જે કર વડગી દોહ,
ણુ સક ન કણુરીઈ, પહિલ કણુપ ન નખક કોય. ૪

શુંદર તેનો માન કર, જેતો કંથ સુહાપ
જે લાખીથી વાણુ હી, તે પિરેવી પામ. ૫
શુંદર તે સાચો વધો, જક ન જ યોયોય,
જેણુ કુખઈ નર ઉપજઈ, તે વાહણી કેમ હોઈ. ૬
જે દુહો તે ચારણા, ચારણુ દુહા કામ,
જિહ્વે કેસર વનરખણો, તુહિ કેસર વનવસરાય. ૭

+ + +

પિટ કરાવક વેઠ, પેટ આકરી કરાવક
પેટ કરાવક ઘેઠ, પેટ સિર નીર વહાવક,
પેટ કરાવે પાખંડે, પેટ ચણુ માન ગલાવક,
પેટ કરાવે પાખંડે, પરદેસ ભભાવક,
અભિમાન ગાયે ઘણો, પેટ કાજ સુરા મરક
અણુંદ સિંધ સાધક જિઠે, પેટ કાજ ધરિધર
કરક. ૮

(આની સાથે આવો સામગ્રણસનો છપેા છે
તે સરખાવે)

જિથી દીપે કામ વિકાર, ઇચ્છા વચન બોલે અવિચાર,
ભડ તણી પરિ ચેષ્ટા કરઇ, લોક હસાડિ ત્રત
અતિ ચરિ.
મુખથી બોલે આલપપાત્ર, લોક માહિ લણુપદ
વાચાલ. ૧૦

૨ બીજી એક પાનાની ખંડિત પ્રત પરથી.

લેપ સંદેશો ન મોકલવે, એતા દિવસ મગારિ,
તે દુપ મુજનઇ અપઇ, જિમ કરવતની ધાર. ૧
સજન ! કાં તઈ ટાલિલે, સંદેશા વિવહાર,
વાંકે કસિલે અમ્હારોડો, માયા તણ અપાર. ૨
તુમ્હ ગામિ કાગલ નથી, કઈ માંસ નથી ત્રીલોક,
કઈ અમ્હારો પપ નથી, લેપ ન લપીલે એક. ૩
જેલે તુમ્હનિ આલસ થલે, અમ્હનિ લિપતાં લેપ,
તો કો હાથિ સંદેસડો, સિં ન કાહાવિલે એક. ૪
હરપઈ કાગલ હું લિપું, વચિ ૨ કરે સલામ,
તુમ્હ અમ્હ વીણુડે તે દીનથી નીલે હરામ. ૫
જલે અંચુલ ચીવડી, મોકલતા ધરી નેલ,
તો તે વાલત ચળેગણી, પાક રાપત એલ. ૬
ભમરે સમરઇ માલતી, દાથી સમરઇ વિનજ
મરૂથલી સમરઈ કરદડો, તિમ સમરે તુજ. ૭
ટલવતાં નિસિ નીગમલે, પાપી દિવસ ન ભાપ,
દિન ઝૂરતાં જલે ગમ્, તુ વિહાણું ન વિહાઇ, ૮
બોલતાં મુપિ અમીનજરી, હસતાં કુલ પરતિ,
તું શુણવતી ગોરડી, કિમ દીસારી જંતિ. ૯
નયણે વીધું હીયડવલે, વયણે સાંધ નેલ,
તું ગોરી કિમ વીસલ, જા' ન મલઇ એલ દેલ. ૧૦
સજન તાદરિ વિરોગડઇ, જે મુજનઇ છઈ દુપ,
તે દુપ જગદીસર લલઇ, મીઈ ન કાહાઇ મુપિ. ૧૧
મુજન જાપરિ માયા નથી, જાણું છઈ તુમ્હ વાત,
હું તુજ ઉપરિ આપું, તે જાણે જગનાપ. ૧૨
કલિતાં દીસઇ કારિમલે, મેલાઈ સદીન,
ચોડે અમ્હરે જાણિજો, તુમ્હ પાસઇ છઇ છવ. ૧૩
મન બીનરિ કો બસિ, આદરિ ધુમ ન હોઇ,
વાલેસર એક તું વિનાં કુણુ ઉલાવઇ સોઇ. ૧૪
નયણે દીસઇ નવનવી, રૂપવંતી ઘણી નારિ,

પણુ તુજ સિલિં મુજન નેહલલે, અજર નહી
સુખન મુજગારિ. ૧૫
અંગારિ ગાજઇ જેતલઇ, તલીથી નાચઇ મોર,
જે જેલનિ મનિ વસઇ, તે સેલનઇ નહી દુરિ. ૧૬
સરોવર સધલિ કમલ છઇ, નીરમલ નીર અપાર,
વિણુ માન સરોવર હંસનું, ન ઠરઇ મલ (ન) લગાર. ૧૭
મારા ટુંગરો લવઇ, ઉપરિ ગાજઈ મેલ
દુરિ ગયાં ન વીસરઇ, સજનતણુ સનેલ. ૧૮
સજન તું જેણુ દેસડઇ, તિહાં જાણિ મુજન પ્રાણુ,
કાયા સુની રડવડિ, કરી ન દીસઇ સાન. ૧૯
સજન મ જાણિ સિનેલ ગલે, ઘણે દીહાઇ દુરિ,
વરસ જેલઇ મેલ મિલઇ, નાચઇ હરપિ મધુર. ૨૦
સજન તુજ વિણુ મુજન નહી, જે દુપ છઈ
નિસિ દીન,
કઇ મન જાણિ માલકે, કઇ જાણે જગદીસ. ૨૧
એક નારી અતિ સામલી, પાણીમા

૩ ત્રીજી એક પાનાની પ્રત પરથી

ફાલ

જિણુ દીકઈ કોઇ ઉપસમઈ, વાધે અધિક સનેલ
પ્રવ ભવ સંબંધ તલે, તિણુ સેતી કોઈ તેલ. ૧
જિણુ દીકઈ પ્રેમ ઉપસમે, જાગઈ કોઇ કપાઇ,
વચર ભાવ કોય પાછલલે, તિણુ સેતી કેલિવાય. ૨

સીતલ અન્ન ૧, જનમ પુત્રીનલ ૨,
કરસણુ દણુલે કુવાયણ ૩,
વચર વિરોધ સગામું ચાર ૪,
સ્વાદહીન કલિવાયણ. ૧

હુંણુ ઘણુ કુમંચુસાં, ઈ ત્રિલો એક સભાવ,
જિહાં જિહાં મોડિ વાસ હો, તિહાં નિહાં ફેડે હાંપો. ૧

જિણુખાણુ કુમિત્ર ગુણુ, કીઓ સો ગત ગાયો,
નીચ ન જાણે નમ્મરો, બચદટ ચોપડીયો. ૧

૪ ચોથી એક પાનાની પ્રત પરથી
સચુર તુ મહેલદિ, મોટા સુવચાર

એક પદારથ) બેચકર, ટાંચે ન ઉતારે ખાર.
મકલ છત્રપતિ ખસ કીએ, આપ નહીં:ખલ બાલ,
મુખે લોક સખલને અખલા કતજ માલ. પ
સીધુકા સર ખીટલી, હાથે લાલ કમાણ,
મુરખ મુરખ છુડ કે, મારા ચતુર મુલખ.
નર સદ દેર જળાવતી, ઉદીક પડતો કંચ,
સાગ લમક કુસહા ચર ગજ હથીકા દંત.
મુરા ચડે સંઘામકું, દેસ પાવલી ન જોએ,
મરવાકો ભે દુર કર, કરતા કરે સો હોપ.
ખણ ખાડો, ખણ વાટલો, ખણ ખાખણ ખણ લીલ,
ચાંદ સા મન સરજયા, મહં સરખા (ન) દીલ.

આપણુ આદરીયા, ઉદાઉ ખજાએ નહી
જયહર ધનંતરા વરએ વરવંઈ નહી.
ચિંતા કીધી કવણુ ગુણ, જેણે તન કાલો હોમ
સત આદર સંતો(પ) કર, લખો ન મીટલ કોપ.
કહે, કટારી અસતો, મોર હથીઆરી ને જોએ,
જે આગે કસ ગોવતી, સો લાજ સરહે માપ.
જેકા ખાઇ ઝડપડે, ઉભી રહે કી રાઝ
જે આગે કસ ખોલસુ, ઉવટી ખાઈ મરોડ.
[આ બધો હસત લિખિત પાનાં અમારી પાસેછે.

તત્રી.]

જૈન તીર્થ લીમપદ્મી અને રામસૈન્ય

(લેખક—મુનિ કલ્યાણવિજયજી.)

વિક્રમની ચૌદમી, પંદરમી અને સોલમી સદીમાં
લખપેલા ઘણાએક ગ્રન્થો અને શિલાલેખોમાં લીમ-
પદ્મી અને રામસૈન્યનો તીર્થ તરીકે અથવા પ્રા-
ચીન નગર તરીકે ઉલ્લેખ થયેલો જોવામાં આવે
છે. કેટલાંક સ્તોત્રો અને ચૈત્ય-પરિવારિયોમાં આ
બંને સ્થળોને તીર્થ ગણીને વંદન કર્યું છે. આ ઉપ-
રથી એ વાત તો નિસ્સંદેહ છે કે 'લીમપદ્મી' અને
રામસૈન્ય' કોઈ પ્રાચીન જૈન તીર્થ છે, પણ તે કયા
દેશમાં આવેલાં છે અને હાલમાં કયા નામથી ઓળ-
ખાય છે એ વાતની કોઈકને ખબર હશે.

લીમપદ્મી

લીમપદ્મી નગર કે જે એક વખત ઘણી પ્રસિ-
દ્ધિને પામેલ હતું, જેના નામથી 'લીમપદ્મીય ના-
મનો ગમ્મ નિકલ્યો હતો અને જેની પ્રાચીનતા
અને સમૃદ્ધતાને સૂચવનારી હજી પણ અનેક દંત-
કથાઓ ત્યાંના નિવાસિયોના મુખ થકી ખેદ અને
ગ્વાનિ પૂરક સાંભળીએ છીએ તે આજે એક ન્હાના
ગામગાના રૂપમાં 'લીલડી' એ નામથી ઓળખાય છે.

લીલડી ગામ પાલણપુર એજન્સીમાં હીરા-
કેમ્પથી લગભગ આઠ કાશને છેડે પશ્ચિમદિશામાં

આવેલું છે. હીરા પાસે આવેલી ખનાસ નદીને કીધી
કોઈમાં આના વર્તમાન નામના સંબંધમાં એક એવી
દંતકથા પ્રચલિત થયેલી છે કે શ્રેષ્ઠિકે રાજા પો-
તાના બાપથી રીસાઈને ઘરથી નિકળી પડી પરેશ
યાત્રા કરતો અને આવ્યો હતો અને બીલ કુમા-
રીના ગ્રેમમાં ફરી જઈ તેણીની સાથે પરણવાને
તૈયાર થયો હતો, પણ પાછળથી તેને જાણ્યું કે
લીલડીની જોડે પંચજીને પોતે, એક અયોગ્ય કામ
કરનારો ગણાશે. આ વિચારથી તેણે પરણવાનું માંડી
વાળ્યું, પણ હૃદયમાં ઉગેલા ગ્રેમની, જન્મે તોડી
શક્યો નહિ. છેવટે પોતાના ગ્રેમને છોડનારી બીલ-
ડીનો પ્રસંગ ચિરમરણીય રાખવાના વિચારથી તે
નગરને-કે જે તે પહેલાં 'ત્ર્યંબાવતી'ના નામથી
ઓળખાતું હતું-'લીલડી' એવું નામ અપાવીને ત્યાંથી
વિદાય થયો.

૧ શ્રેષ્ઠિક ચરિત્રમાં એવી હકીકત આવે છે કે ઘરથી
નિકળીને સુલાફના વેશમાં ફરતો ફરતો શ્રેષ્ઠિકે બેન્દાતલ
નગરમાં ગયો હતો. વિશેષ સંભવ છે કે આ હકીકત ઉ-
પરથી જ ભનાઈ નદીની પાસે આવેલા લીમપદ્મી ન-
ગરની આજે શ્રેષ્ઠિકના સંબંધ વાળી દંતકથા પડાઈ હશે.

ઉપરુકત દંતકથા ઇતિહાસની સાથે કોઈ પણ જાતનો સંબંધ રાખતી હોય એમ અમારું માનવું નથી. ભારતવર્ષમાં ધણું એક નગરો અને તીર્થોના સંબંધમાં જે પ્રકારની દંતકથાઓ જન્મ પામે છે તેજ પ્રકારની આ એક છે. આની પ્રકૃતમાં કંઈ પણ ઉપોગિના હોય તો તે એટલી જ કે લીમપદ્મીની પ્રાચીનતા સૂચવનારું તે એક આડકતરું પ્રમાણ છે.

લીમપદ્મીનો પ્રાચીન ઇતિહાસ ક્યાંક જોવામાં આવતો નથી અને તેથી તેની પ્રાચીન હકીકત જાણવાનું કઠિન થઈ પડે છે. અગ્રે કહી નથી શકતા કે લીમપદ્મીની સ્થાપના ક્યારે થઈ? તેની જોડાજવાલી ક્યાં સુધી રહી? અને તેની અનિષ્ટ દશા ક્યારથી થેલી? લોકો કહે છે કે લીલડી એક સમૃદ્ધ નગર હતું, પણ અકાચ કાલકાળને લીધે તે અગ્નિથી બળીને ભસ્મીભૂત થઈ ગયું. સુભાગ્યે નગરનિવાસિયોને આ અકાલ ઘટનાની ખબર કોઈ એક મુનિએ પ્રથમથી જ જણાવી દીધી હતી તેથી લોકો ધણે ભાગે જનમાલ બચાવી શક્યા હતા. લોકો એમ પણ કહે છે કે તે નિમિત્ત સમુદ્રની કૃપાથી નગરનિવાસિયો પોતાના પ્રિયનગરનો ભાગ કરીને ધણું કોશા દૂર જઈને એક નવું નગર વસાવીને રહ્યા જે નગર આજે રાધનપુરના નામથી ઓળખાય છે. સાર પછી નિશ્ચિત દિવસે લીલડી નગર બહીને રાખ થયું. આ કથનની સત્યતાના વિષયમાં એવું પ્રમાણ આપાય છે કે લીલડીમાં જુના વખતનું એક દેવીનું મંદિર છે; આ દેવી રાધનપુરના ધણુંક કુળોની કુલદેવી છે અને હજી પણ લગ્ન વિગેરેના પ્રસંગોએ રાધનપુરી લોકો એ દેવીને ખાસ ભુદારવા આવે છે. એથી લીમપદ્મીના લોકાથી રાધનપુર વસવાટી હકીકત સાચા હશે છે.

ગામ બળી ગયાની સત્યતા લોકો એટલા ઉપરથી માને છે કે હજી પણ ગામમાં કે તેની આસપાસ ખોદતાં બે ત્રણ હાથના ઉડાણમાંથી રાખનો થર નિકળે છે અને કેટલીક બજેલી ઇમારતો પણ નિકળે છે.

ઉપરની દંત કથામાં સત્યાંશ કેટલો દરો તે બતાવવાની વિશેષ ચેષ્ટા નહિ કરતાં અગ્રે એટલું જ કહિશું કે ઉપરની દંતકથા કેવળ નિરાધાર નથી પણ, કોષ્ટક : ખરી ઘટના ઉપરથી જન્મેલી હોઈ ઐતિહાસિક સત્યતા દાખવનારી છે. ઐતિહાસિક સત્યની ઝાંખી કરાવનારો ઉલ્લેખ પંદરમી સદીના ગ્રાંઠ વિદ્વાન આચાર્ય મુનિમુદરસુરિની ગુર્વાવલીમાંથી પણ મળી આવે છે જે નીચે પ્રમાણે છે—

‘શ્રુતાતિશાયી પુરિ ભીમ પહુચાં

વર્ષાસુ વાષેપિ દિ કાર્તિકેડસો ।

અગાત પ્રતિક્રમ્ય વિચુદ્ધ ભાવિ,

મજ્જં પરેકાદશ સુર્યચુદ્ધમ્ ॥ ૬૪ ॥

ગુર્વાવલી પૃ. ૬૧ -

ભાવાર્થ—‘અતિશયવંત ઈત જ્ઞાનના ધારક તે (આચાર્ય) ધર્મધાપના શિષ્ય શ્રીસોમપ્રભસુરિ) લીમપદ્મી નગરીમાં ચૌમાસુ રહ્યા. આ ચાતુર્માસમાં બે કાર્તિક માસ હતા તેથી શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે બીજા કાર્તિક સુદિમાં ચૌમાસી પ્રતિક્રમણ કરીને ચૌમાસુ સમાપ્ત કરવાનું હતું, પણ લગ્ન કુંડલીમાં ખારમા ભુવનમાં પડેલા સ્વર્પરથી તેઓએ જાણ્યું કે થોડા જ વખતમાં આ નગરનો ભંગ થવાનો છે. આથી તેઓ પ્રથમ કાર્તિકમાં જ ચૌમાસી પ્રતિક્રમણ કરીને ત્યાંથી વિદાર કરી ગયા.

આ ઉપરથી એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે કોઈ પણ અકસ્માતથી લીમપદ્મીનો નાશ થયો હતો અને દંતકથા પ્રમાણે તે અગ્નિથી થયો હોય તો અસંભવિત નથી.

ગુર્વાવલીના પૂર્વોક્ત પદ ઉપરથી એ વાત પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે લીમપદ્મીની પડતી આચાર્ય સોમપ્રભના વખતમાં થઈ હતી, સોમપ્રભસુરિ તપગચ્છીય આચાર્યથી ધર્મધાપસુરિના પંદર હતા અને તેમનો સાધુત્વકાલ ગુર્વાવલીમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ૧૩૨૧થી ૧૩૭૩ સુધીનો હતો.

૧ “દિવિશ્વવર્ષે ૧૩૧૦ જનનં કુવાળિ-વિદ્યે ૧૩૨૧ વ્રતં પ્રાપ્ય રહત્રિચંદ્રે ૧૩૩૨ ।

વદ્રપ્રતિષ્ઠાં ચ ગુરુર્જગામ ત્રિસપ્તવિદ્યે ચ સ દેવધામ

॥૬૬॥—ગુર્વાવલી પૃષ્ઠ ૬૧.

એટલે ચૈદમી સહીના લગભગ મધ્યભાગમાં ભીમ-પક્ષીનો નાશ થયો હશે. ભીમપક્ષીનાં પ્રાચીન ખંડેરો, તેમાંથી નિકળતી છોટા અને બીજા પદ્ધતી ઉપરથી એમ જણાય છે કે ખારમી અને તેરમી સહીમાં ભીમપક્ષી નગરી સંપર્ણ નહોતજવાલી ભોગવતી હતી.

ભીમપક્ષીમાં ઘણી એક મોટી તેમ જ ન્હાની પાપાણુની પ્રાચીન જિનપ્રતિમાઓ છે, પણ કોઇના ઉપર લેખ નેવામાં આવતો નથી, આ ઉપરથી સહેજ અનુમાન થઈ શકે કે આ પ્રતિમાઓનો ઘણો ભાગ અગ્યારમી અથવા ખારમી સહીનો હોવો જોઈએ, બ્યારે કે પ્રતિમા ઉપર લેખ લખવાની પદ્ધતિ લગભગ નહિ જેવી હતી. કેટલાક છુટા છવાયા લેખો ત્યાં દેખાય છે ખરા, પણ તે અર્વાચીન સમ-યના છે. હાલમાં ત્યાં મળતા લેખોમાં જુનામાં જુનો સં. ૧૨૧૫ ની સાલનો એક ધાતુની પ્રતિમાનો લેખ છે, પણ આ પ્રતિમા ભીમપક્ષીમાં પ્રતિષ્ઠિત થવાની ખાતરી મળી શકે તેમ નથી. ભાંના લેખોમાં અર્વાચીન ૧૭૫૮ ની સાલનો એક દેવતાની મૂર્તિનો લેખ છે, ત્યાર પછી અદારમી સહી સુધીમાં લખા-યેલ એક પણ લેખ નેવાતો નથી. આ ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે ચૈદમી સહીના મધ્ય ભાગ સુધી તો ભીમપક્ષીમાં ધાર્મિક પ્રજ્ઞિ થયાં કરતી હતી, પણ ત્યાર પછી ભીમપક્ષી સહીની શાંત નિદ્રામાં મૂતેલી લાગે છે. આ પછી ઠેક પાંચસો વર્ષ પછી ભીમપક્ષી-હાલનું ભીલડી-ગામ કંઈક ઉત્તરગર દશામાં આવ્યું હોય એમ તે ગામમાં સં. ૧૮૯૨ માં થયેલી નેમિતાયની પ્રતિષ્ઠા ઉપરથી જણાય છે.

પરમાન દશા.

પૂર્વે કહ્યું તેમ વર્તમાનમાં ભીમપક્ષી એક ન્હાની ગામખાના રૂપમાં ભીલડીના નામે ઓળખાય છે. ભીલડીની દશા ખરે જ ભીમડીના જેવી છે. કેટલીક અન્ય વસ્તિની સાથે માત્ર પાંચ સાત ઘર આવેલો છે અને તે પણ સાધારણ સ્થિતિનાં. ગામમાં ધર્મશાળાની અંદર શ્રી નેમિતાયનું દેવશસ્ત્ર

છે જેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૮૯૨ ની સાલમાં તપગચ્છના શ્રીપૂજ્યના હાથે થયેલી છે.

પશ્ચિમ તરફ ગામને છેડે એક વિશાલ ધર્મ-શાળા અને ભોંયરાવાળું એક મંદિર આવેલ છે. મંદિર નવીન છે, પણ તેની નીચેનું ભોંયરું અસલના વખતનું છે. તીર્થનાયક પાર્શ્વનાથ ને 'ભીલડિયા પાર્શ્વનાથ'ના નામથી પ્રખ્યાત છે. તે આજે ભોં-યરામાં મૂલનાયકને રથાને બિરાજે છે. આજુબાજુમાં નેમિનાથ વિગેરેની કેટલીક મૂર્તિઓ છે જે લગભગ સર્વે લેખ વગરની છે. મૂળનાયકને સમુખ પૂર્વ તરફ ગૌતમ સ્વામિની મૂર્તિ છે જેની પ્રતિષ્ઠા જિ-નપ્રબોધ સુરિએ કર્યોનો લેખ છે.

ભીલડિયા પાર્શ્વનાથની આજુબાજુના ગામ નગરોમાં સારી પ્રખ્યાતિ છે. પ્રતિવર્ષ પૌષ દશમીને દિવસે ત્યાં મેળો ભરાય છે જેમાં કેમ્પ, ડીસા, પારણ વિગેરેથી હજારો યાત્રાળુઓ એકત્ર થાય છે. આ તીર્થનો વહીવટ ડીસા-કાઉનનો સંઘ કરે છે. ડીસાના રાંધની દેખરેખ નીચે આવ્યા પછી આ તીર્થ સારી સ્થિતિમાં મૂકાયું છે. આ વાત જણાવતાં અમને આનંદ થાય છે. ઉવટે ભાવિક જૈનોને આ તીર્થની યાત્રા કરવાની લક્ષામણ કરીમે છીએ.

રામસૈન્ય.

ભીમપક્ષીથી ઉત્તર દિશામાં ખાર કોશ અને ડીસા-કેમ્પથી વાયવ્ય કોણમાં દશ કોશને છેડે પ્રાચીન જૈન તીર્થ 'રામસૈન્ય' આવેલું છે, જે હાલમાં 'રામસેણ' ના નામથી ઓળખાય છે.

રામસૈન્યની પ્રાચીનતા અને જહોજવાલીને જણાવનારા શિક્ષકોએ મળી આવે છે. શુર્વાવલીએ અને ચેત્યપરિવારીયો પણ આની પ્રાચીનતા અને તીર્થ તરીકેની ખ્યાતિ આપણને જણાવે છે.

આચાર્ય સુનિસુંદરસુરિ પોતાની શુર્વાવ-લીમાં લખે છે કે 'આચાર્ય સર્વદેવ સુરિએ વિક્રમ સં. ૧૦૧૦ ની સાલમાં રામસૈન્ય નામક નગરના ઋષભદેવના ચંદિમાં આઠમા તીર્થકર શ્રીચંદ્ર-પ્રભાના જિજ્ઞની વિધિપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરી આ જા-યને જણાવનાર શુર્વાવલીનું પદ નીચે પ્રમાણે છે-

“નૃપાદશાયે શરદાં સદ્ભક્તે

યો રામસૈન્યાદ્વપુરે ચકાર ।

નાભેયચૈત્યેષ્ટમતીર્યરાજ-

ચિન્વપ્રતિષ્ઠાં વિધિવત્ સદર્ચ્યઃ ॥૬૭॥”

ગુર્વાવલી. પૃ. ૧૪

આ ઉપરથી જણાશે કે એક હજાર અને દશની સાલમાં ચંદ્રપ્રભની પ્રતિષ્ઠા થઈ તે પહેલાંનું ત્યાં ઋષભદેવનું મંદિર પ્રતિષ્ઠિત હતું.

રામસૈન્યમાં એક પ્રાચીન સમયનો ધાતુનો પરિકર નિકસેલ છે. તે પરિકર ઉપર વિક્રમ સં. ૧૦૮૪ ની સાલનો આચાર્ય હંડમાં રચેલો લેખ છે. લેખનો કેટલોક ભાગ ઘસાઈ જવાથી સ્પષ્ટ વંચાતો નથી, પણ જેટલો વંચાય છે તેનો અર્થ નીચે પ્રમાણે થાય છે.

‘વર્તમાન શાસનના નામક ભગવાન વર્ધમાન સ્વામિની શિષ્ય પરપરામાં વજ્ર નામના આચાર્ય થયા કે જે વજ્રની ઉપમાને ધારણ કરનાર હતા. ॥૧॥

તેની શાખામાં (વજ્રી શાખામાં).....^૧ચંદ્ર-કુલીન મહામહિમાર્વત વટેશ્વર નામના આચાર્ય થયા ॥ ૨ ॥

તે વટેશ્વરથી ચારાપદ નગરના નામથી ‘ચારાપદ’ નામક ગમ્મ ઉત્પન્ન થયો. જે સર્વ દિશાઓમાં ખ્યાતિ પામ્યો છે અને જેણે પોતાના નિર્માલ યશ વડે સર્વ દિશાએને ઉત્તવ્ય કરી દીધી છે ॥૩॥

તે ગમ્મમાં ધણુએક વિદ્વાન આચાર્યો ઉત્પન્ન થઈ દેવગત થયા પછી જ્યેષ્ઠાર્થ નામના આચાર્ય થયા. જ્યેષ્ઠાર્થ પછી શાંતિભદ્ર, શાંતિભદ્ર પછી સિદ્ધાંત મહોદધિ સર્વદેવ સૂરિ અને સર્વદેવની પછી શાંતિભદ્રસૂરિ થયા ॥૪॥’

૧ મૂલ લેખમાં આ સ્થલે “સ્થાનીયકુલોદ્ભૂતો” આહું કંઈક વંચાય છે, પણ વટેશ્વરને માટે “ચંદ્રકુલોદ્ભવ” વિશેષણ હુંદું લખેલ હોવાથી “સ્થાનીયકુલોદ્ભૂત” એ વિશેષણ કોને લાગુ પાડેલું તે શંક્યવશું બરેલું છે. આની ભેટે જ “મહામહિમા” શબ્દ મૂકેલો છે, પણ તે “સ્થાનીયકુલોદ્ભૂત”નું વિશેષ્ય માત્રવાને કંઈ પણ આધાર નથી, વિચારક વર્ગને આ સ્પષ્ટ લક્ષ્યપૂર્વક ભવાની ભાવનામણ કરીયે ળીયે.

આ પછીનો છઠી આચાર્ય અને સાતમો અનુષ્ટુપ એ બે પહો બરાબર વંચાતાં નથી, છઠી આચાર્યનો પ્રથમનો “શ્રી શાંતિભદ્રસૂરો વ્રતપતિ” આટલો ભાગ સ્પષ્ટ વંચાય છે. ત્યાર પછી બીજા પાદમાં “પૂર્ણભદ્ર” ત્રીજા પાદમાં “રઘુસેન” એ નામો વંચાય છે. સાતમા શ્લોકની આદિમાં ત્રણ અક્ષરો વંચાતાં નથી, બાકીના શ્લોક નીચે પ્રમાણે વંચાય છે—

“.....યદિદં ચિવં નાભિલ્લનોર્મહાત્મનઃ
લક્ષ્મ્યાશ્ચંચલતાં જ્ઞાત્વા જીવિતવ્યં વિદોષતમા”

છેવટે “મંગલ” મહાશ્રીઃ ॥ સંવત ૧૦૮૪ ચૈત્રપૌર્ણીમાસ્યામ્ ॥” આટલો ગણનો ફકરો લખી લેખની સમાપ્તિ જણાવી છે. છેલ્લા ખંડિત બે પદોના અર્થનું પૂર્વગી સાથે અનુસંધાન કરતાં એવું તાત્પર્ય સમજાય છે કે ઉપર જણાવેલ આચાર્ય શાંતિભદ્રના સમયમાં સં. ૧૦૮૪ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૫ પૃષ્ઠિમાને દિવસે પૂર્ણભદ્રસૂરિએ ભગવાન શ્રી ઋષભદેવના જિજ્ઞની પ્રતિષ્ઠા કરી. છઠી આચાર્યના ત્રીજા પાદમાં જે “રઘુસેન” નામ વંચાય છે તે પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર ગૃહસ્થનું લાગે છે, અને તે ગૃહસ્થ રામસૈન્યનો રાજા હોવાની સંભાવના થાય છે, કારણ કે ઉપર જણાવેલા વર્ષમાં જ પ્રતિષ્ઠિત થયેલી એક ધાતુની ઉભી પ્રતિમાના લેખમાં “રઘુસેનીવરાજ્ય” આવેલો ઉલ્લેખ ભેવામાં આવે છે.

ગુર્વાવલીકાર ૧૦૧૦ના વર્ષમાં ઋષભદેવના ચૈત્યમાં ચંદ્રપ્રભની પ્રતિષ્ઠા થયાનું જણાવે છે, ત્યારે ઉપર્યુક્ત રામસૈન્યનો લેખ ૧૦૮૪ માં ઋષભદેવની પ્રતિષ્ઠા થયાની દૃકીત પ્રકટ કરે છે. આ ઉપરથી ખન્ને લેખોનો પરસ્પર વિરોધ માની લેવાનું સાદસ કરતું બોધ એ નહિ, કારણ કે ધાતુના પરિકરનો લેખ અને તેજ વર્ષના લેખવાલી કાર્યોત્સર્ગસ્થિત ધાતુની પ્રતિમા એમ સૂચવે છે કે સં. ૧૦૮૪ના વર્ષમાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલી ઋષભદેવની પ્રતિમા ધાતુની હોવી બ્નેધરિ અને તે પ્રમાણમાં અવ્યસંગતા જિનમંદિરમાં બેઠેલી પ્રતિમા જેવડી મહોડી.

મુનિમુંદરસૂરિ જે ઋષભદેવના ચૈત્યનો ઉલ્લેખ કરે છે તે આ પ્રતિમાવાહું નહિ, પણ આથી પ્રાચીન

ખીજું પાપાણીની પ્રતિમાવાલું સમજવું જોઈએ અને તે ઘણું કરીને હાલનું લોચનું અથવા તેને લગતું મંદિર હશે અને હાલમાં લોચરામાં શાંતિપ્રકટાવતી ચાર જિન પ્રતિમામાંની કોઈ એક પ્રતિમા સ્વપ્નદેવની હોઈ પૂર્વે તેના મૂલ નાચકના રથાને ખીરાજંતી હશે.

આ બધું જોતાં એટલું તો ચોક્કસ થાય છે કે રામસૈન્ય એક પ્રાચીન તીર્થ છે. વિક્રમની અગ્યારમી સદીમાં ત્યાં પ્રભાવક આચાર્યોના હાથે અનેક પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ હતી. તે વખતે તો રામસૈન્યનો રાજા 'રઘુસેન' પોતે જૈન હોઈ તીર્થકરોના મંદિરો અને પ્રતિમાની રચાવના કરાવતો હતો. આની રીતે રાજ્યાશ્રયને માટેને અગ્યારમી સદીનું રામસૈન્ય ધાર્મિક ઉન્નતિની ટોચે પહોંચ્યું હતું. હજી પણ ત્યાં ત્યાં ઐદકામ કરતાં પ્રાચીન પ્રતિમાઓ, ધમારતોનાં ખંડેરા, મંદિરોના પથ્થરો, કુવા વાવડિયોના દેખાવો અને સિક્કા વિગેરે પ્રાચીન ઉન્નતિનાં સ્મારકો ઘણી અજાણખી વચ્ચે પ્રગટ થઈ દેખનારના હૃદયને આકર્ષે છે અને સાથેજ નગરની પૂર્વકાલીન સમૃદ્ધિની સાથે આજની કંગાસિયત દર્શાવે મુકાબલો કરાવી વજ્જહલ્લી માનવના હૃદયને પણ પિંગલાની જે આંસુ સરાવે છે.

વર્તમાન સ્થિતિ.

આપણે ઉપરની હકીકતથી બાજુ શક્યા કે આજનું રામસૈન્ય ગામ એક સમયે સમૃદ્ધિશાલિ 'રામસૈન્યનગર' હતું, પણ હાલમાં એની કેવી સ્થિતિ છે તે પણ જણાવવાની જરૂર છે.

ગુજરાત અને મારવાડની સીમા ઉપર આવેલા આ ગામમાં આજે કેટલીક અગત્યની સાથે પંદર પર આવકોનાં ખાડી રતાં છે.

રામસૈન્ય એક વાણેજી રાજપૂત કોટિલા તાખાનું ગામ છે કે જે હાલની પ્રશાસન આ રચના ન હોવા છતાં પણ એટલું કહેવું પડે છે કે તે લગ્ના પંકારના જેવા નાગીરશરો, વિરઘાજ હરી અને જિન મંદિરો તરફની તેની લાગણી ધોરાવનારા તો ભાગ્યે જોઈ જોવા મળશે.

પશ્ચિમ તરફ ગામને છેડે ઘણાજ છુના વખતનું એક ભોંવડું છે અને તેમાં અખણિત લગભગ ત્રણ

ત્રણ શીટના પ્રમાણવાદી પાપાણીની મુંદર ચાર જિન-પ્રતિમાઓ છે. આ પ્રતિમાઓ ઘણીજ પ્રાચીન છે. લોચનો ઓલખાતાં નથી તેથી તે ક્યાં ક્યાં લગવા-નની છે તે કહેવું મુશ્કેલ છે. પ્રચલિત પરીક્ષા પ્રમાણે પ્રાચીનતાનાં ચિન્હો જોતાં તે સંપ્રતિરાજના વખતની છે એમ કહેવામાં કંઈ વાંધો નથી, પણ અમે આ પરીક્ષા ખરી હોવાનો ઘાવો કરતા નથી. તેથી એટલુંજ કહી શકીએ કે હાલની પ્રતિમાઓ સંપ્રતિરાજના વખતની ન હોય તો પણ તે અગ્યારમી સદી પછીની તો નથી જ.

કેટલાક વર્ષો પહેલાં એક ધાતુની કાર્યોત્સર્ગ-સ્થિતિ મોટી પ્રતિમા કોણનાં ખેત્રમાંથી નિકળેલી, પણ કોરોરજની મૂર્તિ બાજુ આવકોએ લીધી નહિ તેથી રામજના મંદિરમાં પધરાવવામાં આવી. આ પ્રતિમાને અમે એ નજરે જોયા પછી જિનપ્રતિમા હોવાનું જણાવી જૈન ભોંયરામાં પધરાવવાનો બંધામત્ત કરાવ્યો હતો.

એ સિવાય એક અંબિકાની મોટી મુંદર મૂર્તિ, કેટલીક ધાતુની જિનપ્રતિમાઓ અને મંગલશબ્દ વિગેરેનાં કેટલાંક માંખાનાં ધંત્રો પણ ભોંયરામાં જોવાનું ખાંસ-ખેંચે છે. આ સર્વ ચીજો છુદા છુદા અવસરે જાનીનમાંથી નિકળેલી અને ભોંયરામાં પધરાવેલી છે.

ત્યાંના લોકોનો એવો દૃઢ વિશ્વાસ છે કે જિન-મંદિરની પથ્થર સુદાં કોણ પણ ચીજ ધરના કામમાં વાપરવાથી વાપરનારને તત્કાલ તુલકાન પહોંચે છે. આ વિશ્વાસના ખરાપણા વિષેનાં અનેક દૃષ્ટાંતો ત્યાંના નિવાસિયોની જગ્યાન પર નાચી રહ્યાં છે, જેમાંના એક જોનો અત્ય ઉલ્લેખ કરવો નાંચકોનાં વિનોદનું કારણ થઈ પડશે.

કહે છે કે એક મોટો પ્રાચીન જૈનમંદિરો પથ્થર ગામ બહાર રખડો પડ્યો હતો, તેને લઈને એક કુવાવાળાએ ન્હાવા ધોવાને વારતે પોતાના કુવા ઉપર મૂકી દીધો, આનું પરિણામ એ આખું કે.એ.સ. દિવસમાં કુવા હલીને, સર્વો તોળો થઈ ગયો, આથી દેરાન ચક્ર લોકોએ તે પથ્થરને ત્યાંથી દૂર કઢાડી નાખ્યો.

તેજ પત્યરને કાઢાંતરે કોઇ બીજા કુવાવાલો પોતાના કુવા ઉપર લઈ ગયો અને તેના પછુ કુવાની તેવીજ દશા થઈ જેવી પહેલાની થઈ હતી.

એકવાર ત્યાંના જૈનમંદિરની રખડતી એક શિલા પોતાના મકાનના ઓટલા ઉપર બીડાવી, પછુ રાત્રે એવો કોઇ અગમ્ય ચમત્કાર તેના નેવામાં આવ્યો કે બીજે દિવસે ઓટલો ખોદાવીને તે શિલા કઢાડી નાખવી પડી.

એક વખત દેહરાના કોટની બહાર કાંકરની જમીનમાં ઉભેલું નિંખડાનું વૃક્ષ પવનના કપાટાથી ઉખડીને મંદિરના કંપાઉડમાં જઈ પડ્યું. આ વૃક્ષ પોતાના તાબાની જમીનમાંનું હોવાથી કાંકર સાહેબે પોતાના કબજામાં લેઈ લીધું, પણ દેવેચાથી તેમને કોઈ અગમ્ય ભય લાગ્યો કે કાપ્યું કપાડ્યું તે આ કાંકરે પાછું દેરાસરમાં ચોકલાવી દીધું. છતાંજ અનેક ચમત્કારિક વાતો રામસેણના લોકોના મુખથી સંભળાય છે. આ ચમત્કારોની સત્યતા વિશે વિવેચન કરવાનું આ રથલ નથી, પણ આ ચમત્કારોનું જે પરિણામ આવતું નોંધે તે સંપૂર્ણ રીતે આવ્યું છે, ગામની સર્વ પ્રજાનો જિનમંદિર પ્રત્યે ભક્તિભાવ પ્રત્યક્ષ નોવાય છે. ગામના કાંકર સાહેબની પણ આ દેહરા તરફ ધણી સહાનુભૂતિ છે. અને કોઈ છણોદ્ધાર કરાવનાર હોય તો તે માટે નોંધે તેટલી જમીન મફત આપવાનું પોતે જણાવે છે. હું જ્યારે ત્યાં હતો ત્યારે પહેલેજ દિવસે એક મુસલમાન બહેરે આવીને દેહરાની ખરાબર સાર સંભાળ રાખવાના માટે શ્રાવકોને ઉપદેશ કરવાની મ્હને ભલામણ કરી હતી. આ દાખલાઓ ઉપરથી રામસેણના લોકોની જૈન મંદિર પ્રત્યેની પૂજ્યભૂષિતું માન થઈ શકે તેમ છે.

હાલમાં જે ભોંયરામાં પ્રતિમા છે તે જીર્ણ થયેલું હોઇ સુધારવાય ગયું છે. ભોંયરા ઉપર ન્હાતું શિખર-ખંધ દેહકું બંધાવવાનું કામ થોડા વર્ષ પહેલાં ગામના શ્રાવકોએ શરૂ કરાવ્યું હતું જે બે હજાર જેટલી રકમ ખર્ચાયા પછી દ્રવ્યના અભાવે બંધ પડ્યું છે.

ભોંયરાની આજુબાજુ જુના વખતનો કોટ છે જે કેટલેક દેકાણે-મુખ્યત્વે દક્ષિણ તરફનો-પડીને

જમીનદોસ્ત થયો છે અને તે દેકાણે હાલમાં કાંટાની વાડ કરવામાં આવી છે.

ઉપરના થોડાજ વિવરણથી વાંચકો સમજી શક્યા હશે કે રામસેણ તીર્થની વર્તમાન સ્થિતિ ઘણી ખરાબ છે.

ભોંયરાની મરામત, અપૂર્ણ શીખરની પૂર્ણતા અને નવા કોટને માટે હાલ તરત યોજામાં આણી દસ હજાર રૂપિયાની જરૂર છે.

આની ઉપયોગીતાનો ઉપદેશ કરતાં તે વેળાએ ડીસા-કેમ્પના સંઘે આ કામ ઉપાડી લેવાની હિન્મત દેખાડી હતી અને તે માટે દીપ પણ શરૂ કરી દીધી હતી, જેમાં કેમ્પ અને રાજપુર વિગેરેની મળી લગભગ રૂ. ૨૦૦૦ ની રકમ તેજ વખતે લખાઈ ગઈ હતી અને શેઠ આણુંદજી કલ્યાણજીની પેઢી તરફથી યોગ્ય મદદ મળતાં કાર્ય શરૂ કરવાનો વિચાર રાખ્યો હતો. આ માટે ડીસા કેમ્પના સંઘનું એક ડેપુટેશન આણુંદજી કલ્યાણજીની પેઢીની મુસાફરી ગયું અને યોગ્ય મદદની માગણી કરી, પણ પેઢી તરફથી ઉત્તર મળ્યો કે આવતી જનરલ મિટીંગમાં આનો વિચાર થશે. છેવટે જનરલ મીટીંગે થઈ અને બીજી પણ કેટલીયે મીટીંગો ભરાઈ ગઈ; પણ સાડા ત્રણ વર્ષ સુધી ડીસા-કેમ્પના સંઘની માગણીનો કંઈ પણ ઉત્તર મળ્યો નહિ. આ પ્રમાણે મદદના અભાવે અને કાર્ય ઉપાડનાર સંઘના પ્રમાદના પરિણામે રામસૈન્ય તીર્થના છણોદ્ધારનું કાર્ય રખડ્યું.

હમણું મહારા જાણવામાં આવ્યું છે કે રામસેણના છણોદ્ધાર માટે એક હજારની રકમ આપવાનો ઉક્ત પેઢીએ નિણય કર્યો છે અને તે રકમ વેઈ જવા માટે ડીસા-કેમ્પના સંઘને પેઢી તરફથી હાલમાંજ ખર્ચ આપાઈ છે.

આ પ્રસંગે મ્હારે ડીસા-કેમ્પના સંઘને ઉદ્દેશ્યને બે બોલ કહેવાની જરૂર જણાય છે કે તેણે જે ઉત્સાહથી આ તીર્થના ઉદ્ધારનું કામ માથે લીધું હતું તેજ ઉત્સાહથી હવે શરૂ કરી દેવું જોઈએ. એ કહેવાની જરૂર નથી કે આ કામને માટે હજી છ સાત હજારની જરૂર છે, પણ મ્હને વિશ્વાસ છે કે આ કામને માટે ઉક્ત સંઘ જો થોડી પણ

મહેનત કરશે તો તેટલી રકમ વગર મુશ્કેલીએ જોવાની શકશે.

શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠીને પણ મહારી નવ્ર લક્ષમાંથી છે કે જેને આ કાયદે મોટી સાક્ષ્યો મળે તે સંધિ પોતાની અશક્તિ જ બતાવે તો તાકીદ આ કામ પેઠીએ પોતાના હાથમાં લઈ નામ શ્રેષ્ઠ થતા પ્રાચીન જૈન તીર્થના વિકાર કરી પોતાની ફરજ અદા કરવી જોઈએ.

ભીમપદ્મી અને રામસૈન્ય તીર્થના સંબંધમાં જુનો અને નવો જે કંઈ ઇતિહાસ અચારા જાણુવામાં હોય તે સંબંધમાં ઉપર જણાવી દીધો છે. આજા છે કે નવીન મંદિર કરાવવા કરતાં જુનો વિકાર કરવામાં આઈ ગયું હોય બતાવનાર અને માનનાર વેરાગી અને મુદ્દર વાચકો ઉપરુકા બંને તીર્થોને વિશે પણ તે ઉપદેશને લાગુ પાડશે. તથાસ્તુ.

રામપુરા (બેઠાડા) } સુત્રી કલ્યાણવિજય,
તા. ૧૧-૮-૧૯૨૦

પરિશિષ્ટ અ.

ભીમપદ્મી ગચ્છ સંબંધો લેણો

૧ સં. ૧૫૦૬ વર્ષે વૈશાખ શુ. ૧૨ શુક્રેશ્વર ગાં. હોં ગોપાલ ભાં. સાઈ પિત્રમાત્રેયસે સુત ધર્મસાગરાભ્યાં શ્રીશીતલનાથબિંબ કાં. શ્રીપૂર્ણિમાપદે ભીમપદ્મી ભં. શ્રીજયંદ્રસૂરીણામુપદેશન પ્રં. ૧૧

૨ સં. ૧૫૦૭ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૧૦ શુક્રેશ્વર શ્રીશ્રીમાલ ગાંતીય બ્યં. સોમ ભાં. ચંદ્રવંદે પુત્ર મુરા ભાં. સુદાગદે પિત્રમાત્રેયસે સું. પાંચકેન શ્રીસંલવપુમ્ય પંચતીર્થ કાં. પૂર્ણિમાપદે શ્રીભીમપદ્મીય શ્રીપાસચંદ્રસૂરિપદે ભં. શ્રીજયંદ્રસૂરીણામુપદેશન પં. વિધિના ૧૧

૧ આ લેખમાં કેવળ 'ભીમપદ્મીય' શબ્દનો જ ઉલ્લેખ છે. 'ગચ્છ' શબ્દ લખવામાં આવ્યો નથી, ગચ્છ તરીકે 'પૂર્ણિમાપદે' અને 'પૂર્ણિમાગચ્છ' શબ્દો લખાયા છે. આ ઉપરાંત ૨૫૧૨ જણાય છે કે 'ભીમપદ્મીય ગચ્છ' 'પૌર્ણમિક ગચ્છની જ એક સાખા છે; તથાપિ સાખાને સ્વતંત્ર ગચ્છ તરીકે ઉલ્લેખવાની પુણ્યશી રીતેને અનુસરીને અગોએ આ સ્થાનકે 'ભીમપદ્મીય' શબ્દની સાથે 'ગચ્છ' શબ્દ મેરડો છે.

૩ સં. ૧૫૩૬ વર્ષે માહવદિ ૭ સોમે શ્રીશ્રીમાલગાંતીય મં. માણુ ભાં. માલ્લુદે સુત મં. ભાપર ભાં. કરમી પિત્રાઃ શ્રેયસે પુત્ર મં. દેવસીકેન શ્રીવિમલનાથબિંબ કાં. શ્રીપૂર્ણિમાગચ્છ ભીમપદ્મીય ભં. શ્રીભાવચંદ્રસૂરિપદે ભં. શ્રીચારિત્રચંદ્રસૂરીણામુપદેશન પ્રતિ પાંચાશ અમવાસતવ્ય ૧૧

૪ સં. ૧૫૭૮ વર્ષે માહવદિ ૯ સોમે શ્રીશ્રીમાલ ગાં. મં. નારદ ભાં. રંગી પું. મં. વર-જાનેન ભાં. જીતુ પું. મં. કાન્હ મં. મેઘરાત્ન-દિસમસ્ત કુટુંબયુતેન કાકરવાસતવ્યા ધર્મભગિની શ્રાં. માંજુશ્રેયસે શ્રીવિમલનાથબિંબ કાં. શ્રીપૂર્ણિમાપદે ભીમપદ્મીય ભં. શ્રીચારિત્રચંદ્રસૂરિપદે ભં. શ્રીમુનિચંદ્રસૂરીણામુપદેશન પ્રં. પત્તનવાં. ૧૧

૫ સ્વસ્તિશ્રીઃ સંવત્ ૧૫૯૮ વર્ષે મૌઘવદિ ૧ સોમે શ્રીકેશવશે બ્યવં. પરવત ભાં. રૂદ્રક સત્પુત્ર બ્યં. જયતા ભાં. અદિવદે પું. બ્યં. શ્રીપાલપરિવારેણ મો (સ્ત્રી) કાવિસેન કર્મનિર્જાર્ય સ્વામપરિવારશ્રેયોધે શ્રીપાર્શ્વનાથબિંબ કાં. પ્રતિં શ્રી પૂર્ણિમાપદે ભીમપદ્મીય ભં. શ્રીમુનિચંદ્ર સૂરિપદે શ્રીવિનયચંદ્રસૂરીણામુપદેશનેતિ ભદ્રં ૧૧ (નાં. ૧ નં. ૧૦૪ માં પણ આ લેખ છે.)

[આ સિવાય ઉક્ત જયંદ્રસૂરિ કે જે પાસચંદ્રસૂરિના પદધર હતા તેમના બીજા લેખો નામે સંવત ૧૪૮૨ નાહર ૨, નં. ૧૫૧૪, ૧૪૯૨ ના. ૩ નં. ૨૩૦૯ જી. ૧, નં. ૬૦૯ અને ૧૨૪૦, ૧૫૦૨ જી. ૧ નં. ૨૩૦, ૧૫૦૩ ના. ૩ નં. ૨૩૧૮, જી. ૨ નં. ૨૭૫, ૧૫૦૪ જી. ૨ નં. ૬૯, ૧૫૦૮ જી. ૧ નં. ૮૨૭, ૧૫૦૯ જી. ૧ નં. ૯૩૧ તથા ના. ૩ નં. ૨૩૨૯, ૧૫૧૬ જી. ૧ નં. ૨૧૬ અને જી. ૨ નં. ૬૩૨, ૧૫૧૮ ના. ૩ નં. ૨૩૪૨, વિં. ૧ નં. ૩૨૦ અને ૩૨૧, સં. ૧૫૨૦ જી. ૧ નં. ૨૯૯ અને ૩૦૫, સં. ૧૫૨૩ વિં. ૧ નં. ૩૭૬, સં. ૧૫૨૪ જી. ૨ નં. ૩૪ અને સં. ૧૫૨૬ જી. ૨ નં. ૩૨૪ માં મળે છે. તે જયંદ્રના પદધર જયરાત્નસૂરિનો સં. ૧૫૪૭ નો લેખ વિ. ૧, નં. ૪૯૪ માં પ્રાપ્ત થાય છે. ચારિત્રચંદ્ર

● ઉપરના પાંચ લેખો શ્રીચુદ્ધિસાગરસૂરિ સંચર્યોત્તેન ધાતુપ્રતિમા લેખ સંમત' ભાગ ૧ લા માં અંતક્રમે નંબર ૩૦૯-૧૧૩-૩૪૪-૩૮૫-૩૮૩ તરીકે ઉપાયે છે.

સરિના પટ્ટધર ઉક્ત મુનિયંદ્રસરિના બીજા લેખો સં.
૧૫૫૮ શુ. ૨ નં. ૧૧૨, ૧૫૭૫ ના. ૩ નં.
૨૪૬૬, સં. ૧૫૭૬ ના. ૨ નં. ૧૩૦૨, સં.
૧૫૭૭ ના. ૧ નં. ૧૩૨, અને સં. ૧૫૬૧ શુ.
૨ નં. ૬૨ મા પ્રાપ્ત થાય છે. તંત્રી.]

પરિશિષ્ટ ૧.

મોમપહ્લી (મીલકિયા) તીર્થના લેખો—

૧ સંવત્ ૧૨૧૫ વર્ષે વૈશાખ શુદિ ૯ દિને શ્રેં
તિલ્લુમર (?) લાચી હાંસી શ્રેયોર્થ રતમા (ના) જેન
શ્રી શાંતિનાથગિયં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં ન-તિ-ગચ્છીય
શ્રી... (વર્ધમાન ?) સરિશિષ્યે શ્રી રત્નાકરસરિભિઃ ૧
૨ સંવત્ ૧૩૨૪ વૈશાખ વદિ ૫ શુધે શ્રી
ગૌતમરવાગિમૂર્તિઃ શ્રી જિનેશ્વરસરિશિષ્ય શ્રી જિન-
પ્રબોધસરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતા કારિતા ચ સા...પુત્ર સરિ-
વધજ્ઞેન મૂલદેવાદિપ્રાતૃસહિતેન સ્વશ્રેયોર્થ કુંડુળ-
શ્રેયોર્થ ચ ૧

૩ સં ૧૩૪૪ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદિ ૧૦ શુધે શ્રેં
લખમસિંહિત અગ્નિકા કારિતા ૧

૪ સં ૧૩૪૪ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદિ ૧૦ શ્રેં લખ-
મસિંહિત કારિતઃ ૧

૫ સં ૧૩૫૧ વર્ષે મૂર્ગશ્રાવી ૬૦ ખીખા-
સુતયા ૬૦ લક્ષ્મીકૃષ્ણમૂતયા ખાદ્ય હીરવયા આત્મ-
શ્રેયસે શ્રીપાશ્વનાથગિયં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીમ
(ન ?) રૈશ્વરસરિભિઃ ૧ શુભં લખતુ ૧

૬ સંવત્ ૧૩૫૮ વર્ષે આશ્વિન વદિ ૧૫ રોગે
શ્રીમાલગ્રાવી શ્રેષ્ઠિ સોભલુ સુત સમરાકેન મૂર્તિઃ
કારાપિતા ૧

૧ આ લેખ બીલકિયાના દેહરામાં રહેલી એક ધાતુની
પ્રતિમા ઉપર છે

૨ આ લેખ ભોલગ્રાની અંદર એક આલામાં બેઠેલી
ગૌતમ સ્વામિની પ્રતિમાને નીચે છે.

૩-૪ આ બન્ને લેખો જમીનમાંથી નીકળેલ અને
હાલ આમમાં નમિનાયના મંદિરમાં રહેલી અગ્નિકાની અને
એક દેવની મૂર્તિ નીચે કાતરેલા છે.

૫ આ લેખ પણ બીલકિયાના મંદિરમાંની એક
ધાતુની પ્રતિમા ઉપર છે.

૬ ધર્મશાળાની દક્ષિણ બાજુ પાસેના ચિત્રમંદિરની
બાજુમાં બેઠેલા એક મત્સ્ય ઉપર કાંઈ દેવતાની ન્હાની
મૂર્તિ છે અને તેની નીચે આ લેખ કાતરેલા છે.
આ લેખ જેન હોવાની અમને શંકા છે.

પરિશિષ્ટ ૨.

રામસૈન્યતીર્થના લેખો

૧ અનુવર્તમાનતીર્થ-પ્રણાયકાદ્ વર્ધમાનજિન-
વૃપમાતૃ ૧

શિષ્યકમાનુયાયો જાતો ઘચસ્તદુપમાનઃ
તચ્છાપ્તાયાં જાત સ્યાનીયકુલોદ્ભૂતો (દ્વવો)
મદામદિમા ૧

ચંદ્રકુલોદ્ભવસ્તત (તો) ઘટેશ્વરાશ્ચઃ
ક્રમ-ચલઃ ૧

ચારાપદ્રોદ્ભૂતસ્તસ્માદ્ ગચ્છોઽ સર્વદિ-
વચ્ચાતઃ ૧

સુદ્ધા-યસો (શુદ્ધાચ્છમશો) નિકરેધૈવલિ-
તદિક્ચકલાલોસ્તિ ૧

તસ્મિન્ ભૂરિપુ સ્વરિપુ દેવત્વમુપાગતેષુ
વિક્રતુ ૧

જાતો જ્યેષ્ઠાયર્થસ્તસ્માત્શ્રોતાંતિમદ્રાશ્ચઃ ૧
તસ્માચ્ચ સર્વદેશઃ સિદ્ધાંતમદ્દોદધિઃ સદાગાહઃ ૧
તસ્માચ્ચ શાલિમદ્રો મદ્રનિર્ધિગ્ચલ્લગતયુદ્ધિઃ ૧

શ્રોતાંતિમદ્રસૂરો પ્રતપતિ જા—પૂર્ણમદ્રાશ્ચઃ ૧

રઘુસેના—સ્તિ——યુદ્ધોન્ ૧

—પ(ય?) દિદં દિવં નામિસૂનોમહાત્મનઃ ૧

લક્ષ્મ્યાશ્ચલતાં જ્ઞાત્યા જીવિતવ્યં વિશેષતઃ ૧
મંગલ મહાશ્રીઃ ૧ સંવત્ ૧૦૮૪ ચિત્રપૌર્ણ-
માંસ્યામ્ ૧

૨ શ્રીશીરાપદ્રીયગચ્છે રઘુસેનોયરાજ્યે સં
૧૦૮..... ૨

૩ સંવત્ ૧૨૮૧ વર્ષે વૈશાખ શુદિ ૧૦
સુરો શ્રેં રાજા ધનાકયોઃ સુત કેલ્હણેન
બ્રાહ્મ શ્રેયોર્થે પ્રતિમા કારિતા પ્રતિષ્ઠિતા પં
પૂર્ણકલસેન ૧

૧ આ પ્રાપ્તિ જમીનમાંથી નિકળેલ અને હાલમાં
જમસૈન્યના જિનમંદિરના દોઢાની અંદર પડેલા ધાતુના
એક રહેલા પરિકર ઉપર લખેલા છે.

૨ આ લેખ જમીનમાંથી નિકળેલા ધાતુના મોટા કાઠ-
સળિયાના પત્રની પાસે લખેલા છે. લેખનો છેલ્લો કેટલોક
ભાગ તુટી ગયો છે. સં. ૧૦૮૪ માંથી ચોગરો હડી ત્રણે
જગ્યાએ છે તેથી હાલ સં. ૧૦૮ વર્ષાય છે.

૩ આ લેખ વગરામાંથી નિકળેલ એક ત્હાની ધાતુની
પ્રતિમાની પછવાડે છે.

સમયસુંદરકૃત સત્તાશીઆ દુકાળનું વર્ણન.

[સં. ૧૬૮૭ માં ગૂજરાતમાં પડેલા મહા દુકાળ]

સંશોધક તંત્રી.

રૂઢી શ્રી ગુજરાતિ દેશ સગલામાં દાખી,
ધર્મ કર્મ સુવિવેક ગુણધ, લોક મોકી ભાખી;
સખી રહિ શરીર શાક તો સખરા ભાવઈ,
ઉચ્ચા કરમ આવાસ લાખ કોડિ દ્રવ્ય લગાવિ.
ગેહીની દેહ ગરદણે ભરમ હોસિ લોક તણો હીઓ,
સમયસુંદર કહિ સત્યાસીઓ અસધ પડયો અભાગીઓ. ૧
જ્યો દીપણો જાણુ સાહ સંબજરી સાગિ,
ગુરાચાર શનિચાર હતા તે લીધા હાવિ;
કપૂર ચક્ર પશ્ચિ કાઠિ જાણુ જ્ઞેતરી એ જ્ઞેઓ,
આરાધક થયા અધ બિજમતિ ફલ સંવલો ખેળો.
નિપટ કિણુજ જાગ્યો નહી ખરો શાસ્ત્ર ખોટો છીઓ,
સમયસુંદર કહિ સત્યાસીઓ પડયો અજાણ્યો પાપીઓ. ૨
મહિઅસ ન હુઆ મેહ, હુઆ તિકાં થોડા હુઆ,
ખડયા પડયા રજા ખેત કમખી જ્ઞેતરીયા કુઆ;
કદાચિત નિપતો કેય કોલી તે લીધો કાખી,
ઘટા કરી ધનધોર પશ્ચિ વૂડો નહી પાપી.
ખલક લોક સહુ ખલજાત્યા છવઈ કિમ જલ બાહિરા,
સમયસુંદર કહિ સત્યાસીઓ તે કરવટ સહુ તાહરા. ૩
લાગી લટાલૂટ ભય કરી મારગ ભાગા,
લતો ન મંકિયંડ નારિ નર નિકરછ નાગ;
ખઈ નિ આલિ બંધ માટીનિ મોહકમ મારછ,
ખંદિખાનિ બંધ ઉભો થઈ સહુ પર અરઈ.
હુદિવોં દંડ માપછ કરી તીપમ ગાવિ બીજડા,
સમયસુંદર કહિ સત્યાસીઓ યારો કાલો મુઠ પગ
નીવડા. ૪

બધા હતા જૂપાલ પિતા જિમ પૃથવિ પાલિ,
નગરસેક નરનારિ નેદર્યું નજર નિહાલિ;
હાકમનિ હુઓ લોભ ધન લેખ પોતિ ધારછ,
મહા મોગો કરઈ મોઘ દેખો લેચછ દરખારિ.
મસધન લોક પામઈ નહી લેતા ધડ ન લાગઈ ધડા,
સમયસુંદર કહિ સત્યાસીઓ તછ કમતિ દીધી તકા. ૫

સૂઠિ રૂપધર્મ સેર મૂંગ અઢીસેર માહા,
સાકર લી ત્રણસેર ભૂડો ગોલ માહિ ભાહા;
ચોખા ગોહ અચારિ સેર તૂંચર પશ્ચિ નં મલિ તેહી,
જાણુ બાજરી પાડ અધિક ઉ જાણુઈ જોહી,
સાચિ દાલિ ધૂત ધોઘર્યું જે નર જિમતા સામટછ,
સમયસુંદર કહિ સત્યાસીઓ તછ પવરાઓ ખાવટા. ૬
માટી મુંકી નયરિ મૂક્યા બહરે પશ્ચિ માટી,
બેટ મૂક્યા ખાપ ચતુર જે દેતા અટી;
ભાઈ મૂકિ ભમણુ બચણુ પશ્ચિ મૂક્યા ભાઈ,
અધિકો વાહો અન ગઈ સહુ કંટબ મગાઈ.
ધરબાર મૂકી માણુસ ઘણા પરદેશઈ ગયા પાધરા,
સમયસુંદર કહિ સત્યાસીઓ તછ નવરાઓ આધરા. ૭
ધરે તેડિ ધણીવાર ભગવનના પાત્રા ભરતા,
ભાગા તે સહુ ભાવ નિપટ વિહરણુ થયા નિરતા;
જિમતાં છુડે કમાડ કહે સવાર હિંદેખ,
ઘઘ ફેરા દસ પાંચ પતી નેટિ જાઈ લેખ.
આપછ દુપઈ અણુછૂટતા તે દુપણુ સહુ તુજ તણુ,
સમયસુંદર કહિ સત્યાસીઓ એ વિહરણુ નહી
વિજોવણુ. ૮

પડિકમણો પોરાણ કરણુ કે આવક નાવિ,
દેહરાં સવલોં દીઠ ગીત મોંધવં ન ગાવિ;
શિષ્ય ભણુછ નહી શાસ્ત્ર મુખ જૂપ છમ ચકોડિ,
ચુર વાંદણુ ગઈ રીતિ છતી ખીતિ માણુસ ખોડિ.
વપાણુ પાણુ માહા પડયા ગજ ચોરાસી એહ ગતિ,
સમયસુંદર કહિ સત્યાસીઓ કાં દીધિ તિં એ કુમતિ. ૯
દ્રવીયા થયા દરસણી કુધા આઘી ન પમાયછ,
આવક ન કરઈ સાર ધિર ધીરજ કિમ થાએ;
એલે કીધી ચાલ પૂન્ય પરિગ્રહ પરહો જાડછ,
પુસ્તક પાના વેચિ જિમ તિમ અજાનિ છવાડછ.
વજ પાત્ર પુસ્તક વેચિ કરિ કેતો કાલ કાટીયઓ,
સમયસુંદર કહિ સત્યાસીઓ તીએ વૃત્તનિરદાશીઓ. ૧૦

પછિ આયો મો પાસિ તું આવનો મધ દોડો,
દુરબલ કીધો દેહ મ કરિ કહિહિ બોજન મીઠો,
દૂધ દહી ધૂત ધોલ નિપટ છમિવા ન દીધા,
શરીર ગમાડી શકિત કેઈ લંઘણુ પણિ કીધા.
ધરમ ધ્યાન અધિકા ધયાં સુર દત્ત ગુણુણો પિણુ ગુણુઓ,
સમયસુંદર કહિ સત્તાશીઆ તુંનિ હાક મારિ નિ

મિં હપ્પે. ૧૧

સોબાસિ શાંતિદાસ પરગલ આપણા સુર પોષ્યા
પાત્રોં ભરિ ભરિ પૂર સાધનિ ધણું સંતોબ્યા
ઉસાપાણિ આણિ વસ્ત્ર પણિ ભશા વિહરાવ્યા
સપર કીયા લથું શિષ્ય ગચ્છ પણિ ગરબડિ પાયા
સાગર જિંદે સાહમી કીયા સદુ જિહનિ સંતોષીયા
સમયસુંદર કહિ સત્તાશીઆ તંઇ સાગરનિ ન સંતા-
પિઆ. ૧૩

સત્તાશીઈ સંહાર કીયો નરનારિ કેરો
આણુલાણુ વરતાવિ હુંદ ટંડેરો ફેરકો
મહાવીરથી માંડિ પડ્યા ત્રણ વેસા પાપી
બાર વરસી દુઝાલ લોક લીધા સંતાપી
પણિ એકલિ એક તઈ તે કીઓ બારવરસી બાપડા
સમયસુંદર કહિ સત્તાશીઆ મારિં લોહિ ન લણા

લાકડા. ૧૪

હસઈ પ્રસ્તાવિ ઈંદસણા સુર ધરમા બધડો

દીઠો અવધિ દૂઝાલ પાપી ભરતમિં પઈદો
ગિરઈ શ્રી ગુજરાતિ નિપટ દુખી કરિ નાપી,
સીદાણા સહ સાધ સહી હું ન શકું સાધી
તુરત અઠયાસીહિ તેડિનિ એહું કામ ઈંદિ કીએ.
સમયસુંદર કહિ અઠયાસીઆ, તું મારિ કાદિ
સત્તાશીઆ. ૧૫

ઈંદ્રનો લેઈ આદેશ આયો અઠયાસિહિ ઈંદાં
અહમ્મદવાદિ આવિ પૂછા કાસમપૂરો કિદાં
મહિ વરસાવ્યા મેહ ધાન ધરતી નીપળયો
આણી નદી અતાગ પ્રજા લોક ધીરજ પાયો
ગુલ ખાંડ આવલ ગોહું તણા પોટ આણિ પરગટ કીયા
સમયસુંદર કહિ સત્તાશીઆ તું પરહો જા હિવ
પાપીઆ. ૧૬

[આ એક પાનાની બે બાજુ લખેલી પ્રત છે.
પછીનું પાનું નથી મળ્યું તેથી આ કાવ્ય ચોક્કસ
અધૂરું રહ્યું છે. આ વર્ણન સં. ૧૬૮૮ થું વર્ષ
મુખકારી નિવડ્યા પછી કવિએ કર્યું જણાય છે. આ
ઉપરાંત કવિએ પોતાની એક કૃતિમાં આ હુકાળનું
વર્ણન ગૂજરાતીમાં કર્યું છે તે માટે જુઓ આ કવિ
પરનો મારો નિર્બંધ (આનંદ કાવ્ય મહોદધિ વૉ.
૮ મું) તથા સંસ્કૃતમાં પણ કર્યું છે (જુઓ મારો
નૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ.)]

દીક્ષા મીમાંસા.

[ગતીક પૃ. ૪૯૯ થી].

પ્રયોજક-તાંત્રી.

પ્રકરણ બીજું.

દીક્ષા લેનારનું વયઃપ્રમાણ.

આહારમિચ્છે મિય મેસગિજં સહાયમિચ્છે નિષ્પત્યવુદ્ધિં ।

નિકૈયમિચ્છેજ વિવેગજોષ્ઠં સમાહિકાને સમણે તવસ્તી ॥

—ઉત્તરાધ્યયન અધ્ય૦ ૩૨ આથા ૪

—જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રની સમાધિના ઇચ્છનાર તપસ્વી એવા શ્રમાણ એટલે સાધુને જો આહારની ઇચ્છા થાય તો એપણીય મિત આહાર-મયાદિપૂર્વક દોષરહિત આહાર વાંછે, જો સદ્ધાય-શિષ્ય-ગચ્છવર્તી સાધુની ઇચ્છા થાય તો નિષ્કલ્યાણ કુદ્ધિ એટલે જીવાદિક નવતરના અર્થને વિષે જોની નિષ્કલ્યાણ કુદ્ધિ છે તેવા શિષ્યને વાંછે, જો નિકેત-સ્થાન-આશ્રય-ઉપાશ્રયની ઇચ્છા થાય તો વિવેકપુત્રા-વિવેકયોગ્ય એવા એટલે સૌ પદ્ય નપુ'સક રહિત એવા ઉપાશ્રયને વાંછે.

ગુણાઃ પુજાસ્થાનં ગુણિષુ ન ચ લિંગં ન ચ વયઃ ॥

—લવભૂતિ.

—શુણીએને માટે લિંગ કે ઉમર પૂજનું સ્થાન નથી, પણ શુણીજ પૂજનું સ્થાન છે-પૂજનીય છે.

૧૬ પંચવસ્તુકમાં દીક્ષા લેનારના વય માટેનું વક્તવ્ય—[ગાથા ૫૦ થી ૭૩].

વીતરાગ-ગિનોએ કહ્યું છે. કે આ પ્રવ્રત્ત્યા લેવાને યોગ્ય જે કલા તેમનું વયઃપ્રમાણ ખરી રીતે જથ્થા (ઓછામાં ઓછું) આઠ વર્ષ છે એટલે દ્રવ્યલિંગની પ્રતિપત્તિ-પ્રાપ્તિમાં આટલી ઉમર ઓછામાં ઓછી છે, જ્યારે ઉત્કૃષ્ઠ (વધારેમાં વધારે) વયઃપ્રમાણ અત્યંત વૃદ્ધાવસ્થા ન આવી હોય તેટલા સુધી છે.

૧૭ આઠ વર્ષથી ઓછી ઉમરનાને કેમ દિક્ષા ન આપવી ?—પંચવસ્તુક ગાથા ૫૧.

પૂર્વપક્ષ-કોઈ એમ પ્રશ્ન કરે કે આઠ વર્ષથી ઓછું પ્રમાણ કેમ નહિ ? તો તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે-આઠ વર્ષની નીચેની વય પરિણવતું ક્ષેત્ર-ભાજન છે, એવા આઠ વર્ષની અંદરની વયવાળા બાલકોને પ્રાયઃ ચરણપરિણામ એટલે ચારિત્રનું પરિણામ થતું નથી. (૫૧)

કોઈ કહે કે આગ કહેવાથી સૂત્રનો વિરોધ આવે છે, કારણ કે સૂત્રમાં કહ્યું છે કે 'હમ્માસિયં છમ્મજર્વં માઝણ સમન્નિયં વંદે'—એટલે હમાસના અને છ હવ નિકામની રક્ષા કરતા અને માતાએ અર્પણ કરેલા અથવા માતાએ સહિત એવા (વજ્જવામીને) હું વંદના કરું છું. વજ્જવામી છ કાષમાં યતના કરનારા હતા અને તે ચરિણુ પરિણામ વગરના ભાવથી બની શકે નહિ; તો તેના ઉત્તરમાં સૂત્રકાર જણાવે છે કે તે કદાચિત્ ભાવસૂચક સૂત્ર છે (૫૧). (વજ્જવામીને એવી રીતે ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થઈ એ આશ્ચર્ય છે. અને એવી વાત કોઈ કાલેજ-કદાચિત્જ અને છે, અને તેથી અહીં 'પ્રાયઃ' શબ્દ વાપર્યો છે અને તે કારણે અહીં સૂત્રવિરોધ નથી. (વળી જુઓ મલ્લપગિરિની પંચસંગ્રહના બીજાદ્વારની ૪૩મી ગાથા પરની દીકામાં પણ ઉપર પ્રમાણે કહ્યું છે. પૃ. ૬૬.)

૧૮ ખાલભાવ વગરના-ભોગ ભોગવ્યા હોય તેનેજ દીક્ષા આપવી થટે ?—

બીજાઓના અભિપ્રાય દર્શાવે છે—કેટલાકે (તત્રાંતરીય એટલે અન્યદર્શની ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધ આદિ) એમ કહે છે કે આ અષ્ટ વર્ષનાને વયયુક્ત કલા છે તે ખરેખર ખાલજ છે કારણ કે તેમનામાં કુલ્લકભાવ-ખાલભાવ છે અને તેથી તે ચરણ-ચારિત્રને યોગ્ય નથી. બીજાઓ (ત્રૈવેદ્યવૃદ્ધ), તેણે ભોજો ભોગવ્યા છે એટલે જેમણે યૌવન વ્યતીત કર્યું છે તેવાનેજ પાપ-રહિત-નિર્દોષ પ્રવ્રત્ત્યા આપવી થટે એમ, પ્રતિપાદન કરે છે કારણ કે જે દોષો કુલ્લકોને થાય છે તેજ સંભાવનીય દોષો-વિપયસેવનના અપરાધો, યૌવન વયમાં થાય છે માટે પતિઓએ જે દોષોના સંભવ હોય તેને પરિકરેલા જોઈએ. જેણે વિપયનો સંગ અનુભવ્યો હોય તેજો એટલે જેમણે યૌવન વ્યતીત કર્યું હોય તેજો તેથી ખરી રીતે સુખે કરી પ્રવ્રત્ત્યાનો યોગ પાળે છે કારણ કે તેજોનાં જીવન-પ્રાવ

જતા રહ્યા હોય છે-નિમિત્ત કારણ હોય તો પ્રાયઃ સર્વનું દર્શન થાય.' એ વચનને અનુસરીને વિષયના આલેખન રૂપ કૌતુકની નિશ્ચિત થવાથી તેની પ્રવ્રત્ત્યા અસંકેપનીય થાય છે. માટે લોકમાં ચારે પુરુષાર્થો નામે ધર્મ (અહિંસાદિના લક્ષણવાળો), અર્થ (દિરૂપ્ય આદિ), કામ (ધન્ય મદન લક્ષણવાળો) અને મોક્ષ (અનાયાસ) એ સર્વે નિજ નિજ કાલે સેવવા ધટે. (નદિ તો કામના ઉત્પાદક કર્મ ક્ષીણ થયા વગર તેનો પરિભ્રમ કરતાં દોષની ઉપપત્તિ થાય). તથા જેમણે ભોગ નથી ભોગવ્યા તેમના દોષો સુરત વિષયમાં ઉત્સુકારૂપ કૌતુક, તેનું અનાસેવનનો ઉદ્વેગ યતાં યતો વિગ્રમ-કામગ્રહ, સ્ત્રી માટેની પ્રાર્થના આદિ થાય છે તે યોગ્ય અધિકારી એવા ગત યૌવનવાળામાં ન્યભ્યેક્ષા થાય છે. એટલે તે તેઓને યતા નથી, માટે તેવા ગત યૌવનવાળાને દીક્ષા આપવી યોગ્ય છે-અન્યને ઉક્ત દોષોની ઉપપત્તિને કારણે આપવી અયોગ્ય છે. પર-૫૬.

આ પૂર્વપક્ષને ઉત્તર દલે સૂત્રકાર આપે છે:-જે કુલ્લક બાવ-આસલાવ કહેવામાં આવે છે તેની સાથે, કમના ક્ષયોપશમ બાવમાંથી જેની ઉત્પત્તિ થાય છે એવા ચરણ-ચારિત્રનો શું વિરોધ છે કે જેથી કરીને કુલ્લકો અયોગ્ય છે એવો અસદ્ધાહ-કદાગ્રહ કરવામાં આવે છે? અર્થાત્ તેવો કાંઈ વિરોધ નથી. એટલે જાળ-લાવ અને ચારિત્રને વિરોધ નથી. ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમ જુદાં જુદાં કારણોથી ઉદ્ભવે છે અને નહિ કે વચના કારણથી, એમ અર્હંતાદિએ કહ્યું છે તેથી તે બંને વચ્ચે એટલે વચ અને ચરણ પરિણામ એ બે વચ્ચે અવિરોધ છે, જેનું યૌવન વ્યતીત થઈ ગયું છે એવા પુરુષો પણ જાહનની પેઠે-યૌવનમત્તની પેઠે દુર્ગતિનાં કારણ એવાં કર્મો આચરે છે ન્યારે કેટલાક યૌવનવંતાઓ પણ તેવાં કર્મો કરતાં નથી. (૫૯)

(કાઈ એમ કહે છે કે) યૌવન અવિવેકજ છે એમ પરમાર્થથી ન્તણું. અવિવેકનો અભાવ તે યૌવનનો વિગમ-વ્યતીત, થવાપણું છે, યુનઃ અવિવેકનો અભાવ જીનોએ કદાચિત્તિરોધ્યો નથી; વળી બે યૌવનારૂપ હેતુ બલિયારી હોય તો પત્તી શામાટે વચ ઉમરનો (આઠ વર્ષની વયનો) એવો

નિયમ ક્યો છે?-તો તેનો ઉત્તર એ છે કે એમ કહ્યું નથી. અહીં તો આઠ વર્ષની નીચેની વય થણે પ્રકારે પરિભવ રચનાદિનું કારણ છે એમ પૂર્વે કહેલું છે.

એમ પૂર્વપક્ષમાં જે કહેવામાં આવ્યું કે આઠ વર્ષના વયના કુલ્લકો સંભાવનીય દોષવાળા છે તે પણ કહેવામાં આવ્યું છે છતાં તે કથન અનધ-પાપરહિત શોભન નથી, કારણકે સારી રીતે ભોગ ભોગવવા વાળાને પણ-વચને વટાવી ગયેલા ઋપિશૃંગણિતા વગેરેને પણ સંભાવનીય દોષપણું સરખું જ હોય છે, કારણકે કર્મોમાં ઓથે મિથ્યાત્વ આદિથી આરંભી અશુભતાથી પ્રધાન એવું વેદનીયથી તે મોહનીય સુધીનો યોગ (તે જૈન પ્રક્રિયા પ્રમાણે-અને તંત્રાંતર પ્રમાણે ભવાભિનંદિની અવિદ્યા) રહે છે ત્યાં સુધી-ચરમદેહ વાળા પણ સંભાવનીય દોષવાળા રહે છે. તેટલા માટે ન્યા સુધી અનિશ્ચિત બાદર ગુણુચ્ચાન ન થાય ત્યાં સુધી-ક્ષપકચ્છે પ્રક્રમે ન્યાં સુધી અનિશ્ચિત બાદર ન થાય ત્યાં સુધી-દીક્ષિત ન કરવા (એ જૈન પ્રક્રિયા પ્રમાણે). (તંત્રાંતરોની પરિભાષામાં આનંદશક્તિના અનુભવથી અણિમા આદિ ભાવો પ્રાપ્ત કર્યાં હોય ત્યાં સુધી) અને તે અનિશ્ચિત બાદર અથવા અણિમા આદિ ભાવો પ્રાપ્ત કરનાર પ્રાયઃ દીક્ષાવિકલ-પ્રવ્રત્ત્યાર્થી અન્ય ન રહેવા નોંધ્યે-એવી વિધિ સ્થિતિ થાય છે, દીક્ષા વગર વિશિષ્ટ ગુણો ન આવે, અને વિશિષ્ટ ગુણો વગર દીક્ષા ન આપવી એમ ઇતરેતરાશ્રય વિરોધ આવે છે.

પૂર્વ પક્ષમાં વિષયનો સંગ જેમણે અનુભવ્યો હોય તેને દીક્ષા આપવી ઇલાદિ ને કહ્યું છે તે પણ મારા પક્ષે પણ સરખું છે કારણકે વિષયના સંગથી જે ચાસાત છે તેવા કેટલાક પણ તેવો સંગ અનુભવનારના ગુણોવાળા હોય છે, પ્રાયઃ કામ અભ્યાસથી વધુ જન્મે છે તેથી અશુભ પ્રજ્ઞતિના નિમિત્ત રૂપ તેજ ભવનો ગામ્યાસ જેણે વિષય નથી અનુભવ્યો તેમાં નથી હોતો (અન્ય ભવનો કંઈક ગામ્યાસ હોય તે દૂર હોય છે) માટે ચાસાત વિષય સંગવાળા તો વધુ સારા. (૬૬) ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ સંબંધી પૂર્વપક્ષવાદીએ જે કહ્યું છે તે તુચ્છ-અસાર છે કારણકે પ્રજ્ઞતિથી-સ્વભાવથી અર્થ અને કામથી

કર્મ બંધ થાય છે તેથી તે બંને સંસારના હેતુ છે, અને ધર્મ સંબંધી એ બાણવાનું છે કે આ સંસાર અશુભ અને મહા પાપ રૂપ છે, તેવા સંસારનો પરિક્ષય કરવા માટે શુદ્ધિમાન પુરૂષે શુદ્ધ ધર્મ કર્તવ્ય છે-શુદ્ધ ધર્મ તે સ્વ (જૈન) પ્રક્રિયા પ્રમાણે ચારિત્ર ધર્મ છે અને તત્ત્રાંતર અનુસારે અપ્રવૃત્તિ છે. અન્ય જીવન રિતિમાં વિજળાના જેવું ચંચલ અને સ્વરૂપે અસાર છે તેમ પ્રિયજનનો સંબંધ પણ તેવોજ છે માટે ધર્મ આરાધવો-કરવો. મોક્ષ સંબંધી આપતાં મોક્ષ એ ધર્મનું ફલ છે એમ પરમાર્થે બાણવું, માટે મોક્ષાર્થે પણ બિનબાણિત ધર્મજ-ચારિત્ર ધર્મ અમરતે કર્તવ્ય છે.

જેણે ભોગો ભોગવ્યા નથી તેના સંબંધી પૂર્વ પક્ષવાદીએ જે કહ્યું છે તે ખાલી ઉક્તિ રૂપે-વચન માત્ર રૂપે છે કારણકે બીજાએ એટલે જેમણે ભોગ ભોગવ્યા છે, તેઓના રમ્પતિ આદિ દોષો વધારે દુષ્ટ છે, જેમણે ભોગ ભોગવ્યા નથી તેઓ બાલભાવ વગેરેથી-બાલપણથી આરંભીને જિન વચનમાં પરોવાયેલી મતિવાળા હોય છે અને તેમ યતાં તે વિષયથી અનભિજ્ઞને વિષયસખના દોષો (કૌતુકાદિ) પ્રાપ્ત થતા નથી.

કપ્પહ નિમગ્ન્યાણ વા નિમગ્ન્યાણ વા, સુગ્મં વા હુદ્ધિયં વા સાદરેણ બદ્ધવાસજાયં ઉવઠાવેત્તણ વા સંમુજિત્તણ વા ॥૧૮॥

(શિષ્યનો જન્મપર્યાય બાણવા માટે આ મુત્ર છે તે કહે છે.) નિર્ઝન્ય (સાધુ) કે નિર્ઝન્યી (સાધ્વી), બિનાષ વધ બીજા એટલે આદ્ય વધથી ઝોછી ઉમરવાળા કુલ્લક કે કુલ્લિકાને ઉપસ્થાપવાને-દીક્ષા દેવાને, કે (માંડલી) સાથે જમાડવાને કલ્પે નહિ, તથા નિર્ઝન્ય કે નિર્ઝન્યીએ આઠ વધથી વધારે વધવાળા કુલ્લક કે કુલ્લિકાને ઉપસ્થાપવાને (દીક્ષા દેવાને) તથા મંડલીમાં સાથે જમાડવાનું કલ્પે.

આના પર ભાષ્ય કહે છે કે:-શામાટે આદ્યી ઝોછી ઉમરનાને ઉપસ્થાપન (દીક્ષા) આદિ ન કલ્પે? જળદ્રુણ ચરિત્તં ન ત્રિદ્વદ વાસળીણ ઉદગં વા ।

બાલદત્ત વ જે દોસા મળિયા મળિયા કારોવળા દોસા ॥૧૪॥
તો કહે છે કે આઠ વધથી ઝોછા વધે જન્મેલા બાળમાં ચાળણીમાં પાણી ન ટકે તે પ્રમાણે ચારિત્ર ટકતું નથી. તથા બાલના જે દોષો કલાં છે તે દોષો બાલના ઉપસ્થાપનમાં-દીક્ષામાં આરોપિત થાય છે. બાલના દોષો કહે છે:-

—તે બાલના કાપ વાળ અને મનના (શરીર; વાળી અને મનના) યોગી અનવસ્થિત હોય છે તેથી તેને ઉપસ્થાપવો—દીક્ષા દેવી નહિ.

અપવાદ—આમાં પણ અપવાદ છે—સંજ્ઞાની અનાભોગમાં દુર્ભિક્ષમાં સદસાકારથી સંજોગનમાં અપવાદથી આઠ વર્ષથી ઓછી વયવાળાને પણ દીક્ષા આપવી. સંજ્ઞાથી સંજ્ઞાથી કહે છે કે—આ બાલક મારી સાથે જન્મશે એમ કહીને મંડલીમાં કીધો હોય તે હવે તે આચાર્ય વગર જન્મવાની ઇચ્છા ન રાખતો હોય, તો તે આચાર્યનો સ્નેહથી સંજ્ઞા હોવાથી લીધેલી પ્રત્યક્ષામાં સાથે બોજન કર્યો વગર રહી શકે? ન રહી શકે.

૨૦ બાલ અને વૃદ્ધ દીક્ષાને યોગ્ય નથી. (પંચકલપચૂર્ણિ.)

પંચકલપચૂર્ણિ—કે જે હલુ મુદ્રિત યગેલ નથી તેમાં દીક્ષાને મટિ અદાર પ્રકારના અયોગ્ય પુરણ બનાવ્યા છે તેમાં બાલ અને વૃદ્ધનો સમાવેશ થાય છે. તેનો પાઠ નીચે પ્રમાણે છે.

પાલે છુદ્ધે નમુસે ચ જડે કીટે તવાહત (ચ વાહિતે) તેણે રાયાવકારી ચ ડમ્મસે ચ શર્દણે ॥

દસે દુટ્ટે ચ મુદ્દે ચ જળતે ગુનિણે દ્ય ॥

ઉવદ્દણે ચ મયણે સેમનિષ્કેડિયા હમ ॥

ઈર્ષીયુ એણેવ નવરે ગુઝિળી ધાલવચ્છા ચ અ-
દિયા ગાલિવચ્છા ॥

—‘બાલ, વૃદ્ધ, નમુસક, કલીષ, જડ, વ્યાધિન, સ્તેન, રાજપદારી, ઉન્નત, અદર્શન, દાસ, કુદ્ધ, મૂઢ, અણુત એટલે પ્રજ્ઞાત’ (કરજથી પીઠવેરો), ભુંગિત, અવગદ્, ભતક અને શેક્ષનિષ્કેટિકા.

સ્ત્રીજોના માટે પણ આ અદાર ઉપરાંત ગર્ભિણી સ્ત્રી અને બાળકવાળી સ્ત્રી એ વીશ પ્રકારની અયો-
ગ્યતા ન્હાળવી.” [સુત્રોપા ૬૦ શુ. ૧૫ સં. ૧૯૮૩ ‘દીક્ષાનું સાત્ત’ પૃ. ૮].

પ્રવચન સારોદ્ધાર નામનો ગ્રંથ નેમિચંદ્ર સૂરિએ સં. ૧૧૨૯ થી ૧૧૪૧ એ સમયમાં રચેલ જાણીય છે તેમાં પણ લગભગ સરખી એવી ઉપલી ગાથાઓ ૭૬૦ અને ૭૬૧ દ્વારા ૧૦૭ માં મૂકી છે. તેના પર સિદ્ધસેનસૂરિએ સં. ૧૨૪૮માં ટીકા કરી

છે તેમાં બાલ અને વૃદ્ધનો શું અર્થ કર્યો છે તે નીચે જણાવીએ છીએ—[આગમેદ્ય સમિતિથી પ્રકાશિત પ્રવચન સારોદ્ધાર વૃત્તિ પૃ. ૨૨૯-૨૩૦].

૨૧ બાલનો અર્થ—સિદ્ધસેનસૂરિ.

“જન્મથી માંડીને આઠ વર્ષો સુધીનો તે બાલ બાલ કહેવાય છે; તે ગર્ભમાં રહી શકે નવ માસથી ઠાંધકે આધિક એમ પૂરા માસ કરે છે અને જન્મ્યા છતાં આઠ વર્ષો સુધી દીક્ષા લેતો નથી, કેમકે આઠ વર્ષની નીચે રહેલા સર્વ મનુષ્યોને પણ દેશથી વિરતિ (આવક્રમત) કે સર્વથા વિરતિ (સાધુમત) ની પ્રતિપત્તિ એટલે પ્રાપ્તિનો-અંગીકાર કરવાનો અભાવ છે—એ તે પ્રકારનો સ્વભાવ છે. કહ્યું છે (પંચ વસ્તુક ગાથા ૫૦ માં) કે ‘વીતરાગ-જિનેએ જાણ્યું છે કે આ પ્રવચ્ચા લેવાને યોગ્ય જે કલા તેમનું વયઃ પ્રમાણ ખરી રીતે જન્ય એટલે ઓછામાં ઓછું આઠ વર્ષ છે’—(વળી) જીજ્ઞાસો તો ગર્ભથી આઠમા વર્ષ વાળાને પણ (એટલે ગર્ભથી સાત વર્ષને ત્રણ માસ થઈ ગયાં હોય તેને પણ) દીક્ષા હોમ એમ માને છે જે માટે નિરાશ ચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે

‘અદેષેણ વા ગન્મદ્મસ્ટ દિસ્ય’.

—(કાષ્ઠક આચાર્યના) આદેશ-મત પ્રમાણે ગર્ભથી આઠમા વર્ષ વાળાને દીક્ષા હોય.

(કાષ્ઠ એમ કહે છે) આમ કહેવું તે ભગવાન વજ્રસ્વામીના દર્શન સાથે અસંગત થાય છે, કારણકે ભગવાન વજ્રસ્વામીએ જ માસના થયા છતાં પણ ભાવથી સર્વસાવધિરતિ-સાધુપદ સ્વીકારેલ એમ સંભળાય છે; તેવું સૂત્ર પણ છે કે,

છમ્માસિયં છસુજયં મારુણ સમશ્ચિયં વંદે ॥

—જ માસની (વયના) જ છપાદિમાં ચતના કરતા તથા માતાએ સંકિત એવા (વજ્રસ્વામિને) હું વંદના કરું છું. ઉત્તર—આ વાત એવી રીતે સત્ય છે. પરંતુ બાલ્યકાળમાં ભગવાન વજ્રસ્વામિની એવી ભાવથી ચરણપ્રતિપત્તિ—ચારિત્રની પ્રાપ્તિ એ આશ્ચર્યકારક છે. એવી વાત કાષ્ઠ કહેજ અને તેવી કાઠાયિત્વી છે, તેથી તેમાં અસંગતતા નથી—અભિ-
ચાર હોય નથી.

(૧) પંચવસ્તુકમાં પણ ૫૧ મી ગાથામાં

કહ્યું છે કે 'આઠ વર્ષની નીચેની વય પરિભવનું ક્ષેત્ર-ભાજન છે.

આઠ વર્ષની અંદરની વયવાળા બાલકોને પ્રાયઃ ચરણપરિણામ એટલે ચારિત્રનું પરિણામ થતું નથી'—આ ગાથાની વ્યાખ્યા ઉપર કરી દીધી છે.

(૨) અન્યત્ર જણાવ્યું છે કે બાલદીક્ષામાં સંયમ વિરાધના આદિ દોષો છે.

તે (બાળક) લોહાના ગોળા સમાન છે તેથી તે (ગોળો) જે પ્રમાણે સ્પન્દમાન થાય છે—ત્યાં ત્યાં ફરી જાય છે તે પ્રમાણે તે બાલ અજ્ઞાનીપણાને લીધે ત્યાં ત્યાં દોરાર્ધ જતાં તેનાથી છ છવનિકાયનો વધ થઈ જાય છે.

(૩) વળી આ (દીક્ષા આપનાર) શ્રમણોમાં અનુકંપા નથી અને તેથી તેઓ બાળકોને પણ બળથી-પરાણે દીક્ષાકારના આગારમાં-અંદીખાનામાં ફેંકી દે છે અને તેથી તેમની સ્વચ્છંદતાને ઉચ્છેદ કરે છે એવી જનનિન્દા થાય છે.

(૪) વળી માતૃજન જેવી રીતે પરિચર્યા કરે તેવી પરિચર્યા કરવામાં મુનિઓને સ્વાધ્યાયમાં અંતરાય આવે છે. [આથી સર્વથા બાલક દીક્ષા આપવાને યોગ્ય નથી.]

૨૨ વૃદ્ધનો અર્થ (સિદ્ધસેનસૂરિ પ્ર સા વૃત્તિ) હવે વૃદ્ધનો અર્થ સિદ્ધસેનસૂરિ કરે છે તે નો-

ધ્યોઃ—સીતર વર્ષથી અધિક તે વૃદ્ધ કહેવાય છે. વળી બીજાઓ એમ કહે છે કેઃ—(તે સીતર વર્ષથી) પહેલાં પણ ઇન્દ્રિયાદિની દાનિ થતી દેખાય છે તેથી સાઠ વર્ષ કરતાં વધારે તે વૃદ્ધ કહેવાય છે. આનું પણ સમાધાન કરવું હિમાચલ છે કારણકે કહ્યું છે કેઃ—

અગાત્તં સમીહદ વિગમં ન કરેદ મન્વસુન્નહરઃ ।
પુરુષો ન દિક્ષિતવ્યઃ જદ જાઓ વાણુદેવેન ॥

—(૧) હવે આગળ ઉપર પેસવાની ઇચ્છા કરે, (૨) પિતૃય કરે નહિ અને (૩) ગર્ભને ધારણ કરે તેથી વાસુદેવનો પ્રેમ હોય તો પણ વૃદ્ધો દીક્ષા આપવી નહિ.

હવે ચ વર્ષસંતાપુર્ણ પ્રતિ દ્રષ્ટવ્યં, અન્યથા વર્ષયશ્મિન્કાલે સ્વકૃષ્ણમાયુસ્તદ્ દશવા વિમજ્ય અષ્ટનવમ દશમમણેષુ વર્તમાનસ્ય વૃદ્ધત્વમવત્તેરં ।

—આ વાત સો વર્ષના આયુષ્યને આશ્રીને બળથી; અથવા—બીજી રીતે જે કાળે જે ઉત્કૃષ્ટ (વધુમાં વધુ) આયુષ્ય (ગણતું) હોય, તેના દશ ભાગ પાડીને તેના આઠમા નવમા અને દશમા ભાગમાં રહેનારને વૃદ્ધપણું છે એમ જાણવું.

[આજ પ્રમાણે ધર્મસંપ્રદામાં અક્ષરશઃ ઉતારી લીધું છે. ઉત્તર ભાગ પૃ. ૩]

[એટલે ધારોકે આ કાળમાં વધુમાં વધુ ૬૦ વર્ષનું આયુષ્ય સામાન્ય રીતે જોવામાં આવે તો તેના દશ ભાગ પાડતાં આઠમા નવમા ને દશમા ભાગના એટલે ૪૩) વર્ષથી તે ૬૦ મા વર્ષ સુધીના) ને વૃદ્ધ ગણી તેને દીક્ષા લેવા માટે અયોગ્ય ગણવા ધરે.]

દીક્ષાને માટે નપુંસક કલીજ જડ આદિ જે બીજા પ્રકારો છે તે હવે પછી જોઈશું. અહીં ઉભરતો સવાલ હોવાથી બાલ અને વૃદ્ધનું વિવરણ કર્યું છે. બાલપણું વીત્યા પછી યૌવન આવે છે, અને યૌવન આવ્યો ગૃહસ્થાશ્રમ આવશે માટે છે. હવે કાષ્ટ પ્રેશ કરે કે યૌવનમાં ગૃહસ્થાશ્રમ મારી તેના ભોગો ભોગવ્યા પછી દીક્ષા લેવાય તો નહિ સાઈ? કે જેથી દીક્ષા લીધા પછી પુનઃ ભોગની ઇચ્છા ન રહે અને સંયમ સુજેથી નિર્વહાય, કારણકે કહ્યું છે કે

યૌવને ચિક્રોત્થેવ-મનઃ સંયમિનામપિ ।
રાજમર્ગે પરોહમિતિ વર્ષાકાલે કિલ્લંકુરાઃ ॥

—યૌવનોવસ્થા છે તે સુનિયોગના મનમાં પણ વિકાર ઉત્પન્ન કરે છે, કેમકે વર્ષાકાલમાં તો રાજમાર્ગમાં પણ અંકુરાઓ ઉગી નીકળે છે.

—ઉપદેશતરંગિણી.

આ વાત પૂર્વે ચર્ચાઈ ગઈ છે.

(૧) કેટલાક એમ કહે છે કે ગૃહસ્થાશ્રમ સારો અથવા (૨) ગૃહસ્થાશ્રમી આવક દશામાં જે ૧૧ આવક પ્રતિમા નતવિશેષ કહેલ છે તે બરાબર પાળી પછી દીક્ષા મદ્ય કરવામાં આવે તો ઘણું વધારે સાઈ ન કહેવાય કે કારણકે તેમ ચવાથી દીક્ષાનો આગાર પાળવામાં

બાધા કે મુશ્કેલી આવતી નથી. આ હેતુથી બે બાબત હરિભક્તસૂત્રિએ અનુક્રમે પંચવસ્તુક પ્રથમ વસ્તુમાં અને પંચાશકના દશમા પંચાશકમાં ચર્ચા છે તે બતાવીશું.

૨૩ શું શુદ્ધસ્થાશ્રમ નહિ સારો ? (પંચવસ્તુક ગાથા ૭૪ થી ૭૮)

પૂર્વપક્ષ-મંદુલ્લિ અન્ય વાદીઓ જાણાવે છે કે શુદ્ધાશ્રમજ-શુદ્ધસ્થાશ્રમજ વધારે શ્લાઘ્ય છે કારણકે તેઓમાંથી સર્વે આશ્રમીઓ નિયમે અગ્રણ્યભાવિની ઉપજીવિકા પ્રાપ્ત કરે છે.

ઉત્તર-આનો ઉત્તર એ છે કે ઉપજીવિકા કરવાનું-આપવાનું બે પ્રાધાન્ય હોય તો તે શુદ્ધાશ્રમથી વધારે પ્રધાન-શ્લાઘ્ય હક બેચનાર પૃથિવી જલ આદિ પદાર્થો ગણાય કારણકે તેમાંથી-તેના ધાન્ય-લાભથી તે શુદ્ધસ્થો પણ ઉપજીવિકા પ્રાપ્ત કરે છે.

પૂર્વપક્ષ-આમાં શંકા એ છે કે તે હક આદિ આ ધર્મમાં નિરત એવા શુદ્ધસ્થોને ધાન્યપ્રદાનવડે ઉપકાર કરે છે એવું પોતે જાણતા નથી તેથી તેમનું પ્રાધાન્ય કેવી રીતે ?-એટલે તેમનું પ્રાધાન્ય છે નહિ કારણકે તેનામાં મનનો અભાવ છે.

ઉત્તર-આનો ઉત્તર એ છે કે તે હક આદિ તે શુદ્ધસ્થોને ક્રિયાવડે અધિક પ્રધાન છે-તેની ક્રિયાઓ છે તેથીજ ધાન્યાર્હિના લાભ થાય છે અને તેનાથી શુદ્ધસ્થોને ઉપજીવિકા મળે છે-આ ઉદ્દેશ્યથી ક્રિયાનું પ્રાધાન્ય હોવા છતાં હકઆદિ પદાર્થો જ્ઞાનાદિથી વિરહિત છે, તેથી તેમના જ્ઞાનાદિનું પ્રાધાન્ય થાય છે, તેમના ઉપજીવિકા આપવાપણાનું પ્રાધાન્ય નથી.

ત્યારે હવે શું ?-તો કહેવામાં આવે છે કે:-

યતિ-દીક્ષિતાનાં જ્ઞાન આદિ જેથી વિશુદ્ધ થાય છે તે હેતુ વડે તે યતિઓનું પ્રાધાન્ય યુક્ત છે. જેથી આરંભ થાય તે પાપહેતુ છે, તેથી તે આરંભના રહિતપણાને લીધે તે યતિઓનું પ્રાધાન્ય યુક્ત છે.

૨૪ આવકપ્રતિમાના પાલન પછી દીક્ષા લેવી ઉચિત છે. (પંચાશક ૧૦, ગાથા ૩૯.)

૧૧ આવક પ્રતિમાના પાલન પછી શું કરવું થટે તે જણાવે છે:-

મર્ચેઋણતાણં સ્વેદ પદ્મજ્જમેવ સોપચ્છા ।

અહવા મિહત્વમાયં સચિયતં ષણ્ણો જાતં ॥૨૧॥

—(૧૧) પ્રતિમાના અનુષ્ઠાન વડે ભાવિત બની-વાસિત રહી તે શ્રાવક, પછી એટલે પ્રતિમાના પાલન કર્યો પછી, પ્રવ્રજ્યા (અનગારત્વ) પોતાના આત્માને માટે ઉચિત છે એમ જાણવામાં આવે તો આત્માને પ્રવ્રજ્યા પાસે લઇ જાય છે એટલે પ્રવ્રજ્યા લેશે અથવા શુદ્ધસ્થભાવ (શુદ્ધિત્વ) પોતાને ઉચિત લાગે તો શુદ્ધસ્થભાવમાં વર્તે છે.

હવે જ્ઞા માટે પ્રતિમાથી ભાવિત રહેતાં આત્માને પ્રવ્રજ્યા પ્રત્યે લઇ જાય છે તેની શંકાના ઉત્તરમાં જણાવે છે કે:-

મહાનં પવગ્જાણં જામો અજોગાણં ણિયમતોઽણ્ણત્વો ।

તો તુલ્લિઋણપાણં ધીરાણં ઇયં પ્રવ્રજંતિ ॥૨૦॥

—પ્રવ્રજ્યા (શ્રામણ્ય)નું પ્રાદુષ્ય અથોગ્ય-નાલાયકો માટે નિયમે કરીને-અવશ્યમેવ અનર્થકારક છે તેથી કરીને ધીર જતો આત્માની-પોતાની ઉલ્લસા કરીને ભાવનાથી પરીક્ષા કરીને આ પ્રવ્રજ્યાનો અંગીકાર કરે છે.

કેવી રીતે તુલના કરવી ? તો કહે છે કે:-

તુલ્ણા ઇમેણ વિહીણાણીણીણં હંદિ નિયમતો વિણેયા ।

જો દેસવિરહ કંઠ્યપતીણ વિણા જમેસ સિ ॥૨૧॥

—ઉપર કહેલી તુલના એટલે યોગ્યતાની પરીક્ષા વિધાનવડે એટલે ૧૧ શ્રાવકની પ્રતિમાના અનુષ્ઠાન વડે આ પ્રવ્રજ્યા માટે નિયમે કરીને જાણવી. કારણ કે દેસવરતિ એટલે અણુવ્રતાદિની પ્રાપ્તિ થી પરીણામના કંડકો એટલે અધ્યવસાયના સ્થાનોની જે પ્રાપ્તિ તેનો અભાવ હોય તો તે પ્રવ્રજ્યા થઇ શકતી નથી.

[અહીં દીક્ષાકાર અભયદેવસૂત્રિ ઉમેરે છે કે અહીં પ્રાપ્તિક જાણવું પ્રાયઃ એટલે મોટે ભાગે એમ ઉમેરવું; કારણકે સિદ્ધિનો અસંખ્યાતમો ભાગ દેશવિરતિ જેણે પ્રાપ્ત કરી નથી છતાં પણ સિદ્ધવને પામેલો છે કારણ કે જણાવ્યું છે કે:-

‘માગેહિં અસંયેજ્જેહિં (જ) ફાલિયા દેસવિરહ સિ’ વળી તુલના આ વિધિથી કરવાની કહી છે તે પણ પ્રાપ્તિક સમજવું. એ વાત સૂત્રકાર આગળ દર્શાવશે.]

આમ તુલનાપૂર્વક પ્રવ્રત્ત્યા લેતાં જે થાય છે તે બતાવે છે:—

તીર્થ ય અવિગ્લાપ વજ્જા ઘેઠા જહો દિયા પાવં ।
હોતિ જનરં વિસેસા કજ્જતિ લલિજ્જેણ ન તથા ॥૪૨॥

—ઉક્ત તુલનાપુરસ્સર લીધેલી પ્રવ્રત્ત્યા હોમ તો તે યોગ્યતાના નિશ્ચય વડે લીધેલ હોવાથી તેમાં જેવી આગમમાં બતાવી છે તેવી બાજુ ચેષ્ટાઓ-પ્રત્યુત્પેક્ષાઓ આદિ સામાચારીની અનુપાસનારૂપ ક્રિયાઓ પ્રાપ્ત થાય છે. (પ્રાપ્ત: યુક્તવાનું કારણ એ કે ઉક્ત વિધિથી વિપરીત વર્તતા ભારે કર્મી પ્રાપ્તિઓ સંબંધી વ્યભિચાર દોષ ન આવે.) આવી અનુપાસના સ્થાન મુનિઓ યા પ્રવ્રત્ત્યા લીધેલામાં નથી દેખાતી એવી આશંકા કરી કહે છે કે તે સામાન્યપણે હોય છે એટલુંજ નહિ પરંતુ તે વિશેષપણે કશમિત્વ દેશ કાલે કાષ્ઠ પુરપને પુષ્ટાલંબન આદિના આશ્રય લેવાના અપવાદ કારણે રચ્યુલ દષ્ટિઓથી ભેદ શકાતી-લક્ષ-માં આવતી નથી. (ગર્હભિત્ત્ય રાત્રીએ હરેલી સાષ્ઠીના છાંડાવવા માટે ઉત્તરપિનીમાં કાન્નિકાચાચે ૯૬ સા-મંતોનું શેન્ય આપ્યું હતું તે ઉદાહરણ અહીં સમજાવેલું. દીકાકાર અભયદેવમુનિ).

શામારે દીક્ષામાં આગમોક્ત ચેષ્ટા તેઓ પ્રતિ-માપાળી દીક્ષા લેનારાઓ કરી શકે ? કારણ કે—
મવળિવેવાદ જ્ઞાતો, મોલે રાગાદ વાળપુત્રાઓ ।
સુદાસનસ્ત્વ ઇસા, જોદેણ વિ વળિયા સમય ॥૪૩॥

—કારણ કે આ (પ્રવ્રત્ત્યા) શુદ્ધ આરાય એટલે નિર્મલ અધ્યવસાયવાળા જીવને માટે ઓછવડે એટલે સામાન્ય રીતે પણ (સામાયિક માત્રની પ્રાપ્તિની અપેક્ષા વડે સામાન્ય રીતે, પણ વિશેષપણે તો અપ્ર-મત્તાદિ સામાયિકની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે) ભવનિર્વેદ એટલે સંસાર પ્રત્યેના વિરાગ માટે અને તેથી સમ્યગ્ જ્ઞાનપૂર્વક મોક્ષ પ્રત્યેના વિરાગ માટે સમય એટલે સ્વિક્ષાન્તમાં વળીવેલી છે. આથી તે પ્રવ્રત્ત્યામાં આ-ગમમાં ન જણાવેલ એવી ચેષ્ટા કેમ થઈ શકે ? એ ગાથાનો અર્થ છે.

જે વચન વડે પ્રવ્રત્ત્યા સિદ્ધાંતમાં વળીવી છે તે કહે છે:—

તો સમજો જહ સુમણો ભવેણ ચ જહ ન હોદ પાવમણો,
સવણે ચ જણે ચ, સમો ચ માણાવમાણસુ ॥૪૪॥

—(અહીં પ્રાકૃત શૈલીએ શ્રમણ શબ્દની વ્યુ-ત્પત્તિ કરે છે) તે માટે સહમણેણ ચિત્તેણ વદ્ધ સિ સમણો-મન એટલે ચિત્ત સહિત ને વર્તે તે શ્રમણ (માત્ર મનનું અસ્તિત્વ એમ અન અર્થ નથી પણ સામાયિક વિશેષનું જે મનથી પ્રતિપાદન થાય છે તે -કે જે મન સર્વ સંઘી જીવોમાં સાધારણ છે.) વળી ચુ એટલે સાદ-શોભન જેનું મન છે-અર્થધ્યાનાદિમાં પ્રવૃત્ત જેનું ચિત્ત છે એવો સુમનસ તે શ્રમણ. આમ સહજુણથી યુક્ત એવા મનવાળો શ્રમણ કહ્યો. હવે દોષરહિત મનવાળો પણ હોવો જોઈએ તે માટે કહે છે કે ભાવ એટલે આત્મપરિણામવડે તત્ત્વથી-નિરૂપ-ચરિત વડે જેનું મન પાપ એટલે પ્રાણાતિપાતાદિ વાશું વા નિદાનવાળું હોય છે એવો જે હોતો નથી; સ્વચ્છનમાં કે અન્યજનોમાં સમદષ્ટિવાળો અને માન કે અપમાનમાં સમભાવ રાખનારો તે-શુદ્ધાશયવાળો શ્રમણ, એમ શ્રમણ વર્ણવાયો છે.

૨૫ અપવાદ.

કાષ્ઠ પણને પ્રતિમાનુષ્ઠાન કર્યા વગર શાસ્ત્રોક્ત પ્રવ્રત્ત્યા બની શકે ? તેના ઉત્તરમાં જણાવે છે કે એવું ગાત્ર એવો કર્મક્ષયોપશમ હોય તોજ બની શકે. તા કમ્મસજ્જોષસમા જો, ઇ ચ પગાર મંતરેણ વિ ।
જાયતિ જહોદય ગુણો, તત્ત્વ વિ ઇસા તદ્દાણેયા ॥૪૫॥

—જે પ્રવ્રત્ત્યા ભવનિર્વેદાદિના લીધે વિશુદ્ધ આરાયવાળાની બને છે એમ વર્ણવી છે તે કારણે કર્મના ક્ષયોપશમથી-જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મના વિગમ-વિશેષના કારણે જે પ્રાણી એ પ્રકાર વગરનો હોય એટલે બાલકવાદિ કારણે પ્રતિમાનુષ્ઠાનનો વ્યતિરેક-અભાવ હોય તે છતાં પણ પ્રવ્રત્ત્યાને ઉચિત ગુણવાળા તે પ્રાણીને આ પ્રવ્રત્ત્યા થાય છે એટલે કે પ્રતિમા કરીને જેની પ્રવ્રત્ત્યા થાય તેવી પ્રવ્રત્ત્યા પ્રતિમા ન કરનારને કર્મક્ષયોપશમથીજ થાય છે.

પ્રતિમાપ્રાપ્તિ વિના પણ પ્રવ્રત્ત્યા થાય છે એના સમર્થનમાં વળી જણાવે છે કે—
એતો ચિત્તયં પુચ્છાદિસુ, હંદિ વિસુદ્ધસ્ત્વ સત્તિ પવતેણ ।
દાયવ્વા મીતેજં, મળિયમિળં સચ્ચદંતીદિ ॥૪૬॥

—એ પ્રકાર સિવાયની પણ ઉચિત ગુણવાળાને, પ્રતિમા કરનારા જેવી યથોક્ત પ્રવ્રત્ત્યા થાય છે એ કારણે પૃથ્થા આદિમાં એટલે પૃથ્થાથી, કથનથી અને પરીક્ષાથી વિશુદ્ધ એટલે નિદેષ જે જાણાય તેને પ્રયત્ન એટલે આદર વડે (સંકૃત સદા) પ્રવ્રત્ત્યા ગીતાર્થ—સૂત્રાર્થપિદે (ખીન્નએ નહિ) આપની એમ સર્વદર્શી એટલે કેવલીઓએ જાણાવ્યું છે. આમાં પૃથ્થા કેમ કરવી તો કહે છે કે કોઈ જીવનું કતો વા પવ્યયસિ વા કિ નિમિત્ત એટલે ‘તું કોણુ છે ? શું કરનાર છે, શા માટે દીક્ષા લે છે’ એ આદિ પ્રશ્નો વડે પૃથ્થા કરવી. કથન કેમ કરવું તો કહે છે કે પ્રવ્રત્ત્યાનું સ્વરૂપ કહેવું કે જહચેવ મોલકલયા આળા આરાહિયા જિણિદાળં, સંસાર દુષ્કલયા તદ્દ ચેવ વિરાહિયા હોદિતિ ॥ એટલે કે ‘આમાં જિનેદ્રાની આગા આરાધવામાં આવે તોજ તે મોક્ષક્ષત્રી દેનારી છે, અને જે તેમાં આગાની વિરાધના થાય તો તે મંસારનાં દુઃખોનું ક્ષત્ર દેનારી છે.’ એ વગેરે સ્વરૂપ કથનું. પરીક્ષા કેમ કરવી તો દીક્ષાકાર જાણાવે છે કે છ માસાદિના કાલપ્રમાણુ વિનય આદિ વડે તેની ચોખ્ખતાનું નિરૂપણ કરવું. આ પૃથ્થા, કથન અને છ માસ સુધી પરીક્ષા કરતાં જે ગીતાર્થને તે પ્રવ્રત્ત્યાનો આધિકારી જાણાય તોજ તે દીક્ષા આપે.

વળી પુનઃ સામાન્ય રીતે પણ પ્રવ્રત્ત્યાનું ગ્રહણ થાય છે તેનું સમર્થન કરે છે:—

તદ્દ તમ્મિ તમ્મિ જોદ્, સુત્તુવગોગપરિક્કલ્લમાવેજ ॥
દરદિગાદ્ વિ જગો, પલ્લિલ્લો વળિગો દત્ત ॥૪૭૫॥

—તે પ્રકારે તે તે જોગમાં એટલે પ્રવ્રત્ત્યન મુંડન આદિના પ્રવ્રત્ત્યા દેવાના વ્યાપારના વિષયમાં, જેમનો સૂત્રના ઉપયોગ વડે એટલે આગમની ઉપ-યુક્તતાથી પરિશુદ્ધ-વિશુદ્ધ ભાવ એટલે અધ્યવસાય છે એવા શુદ્ધી અપાનારી કે નહિ અપાસેલી પ્રવ્રત્ત્યામાં આનો પ્રતિગેધ-નિગેધ વર્ણવ્યો છે—એટલે કે અયોગ્યને માટે હવે પછી કહેવાતા પ્રવ્રત્ત્યા નામના સૂત્રમાં પ્રવ્રત્ત્યાનો નિગેધ કહ્યો છે. આથી પ્રતિમાદુષ્કાન વગર પણ પ્રવ્રત્ત્યાભિધાન થાય એમ જાણાય છે તેમ આ ગાયોનો અર્થ છે.

હવે કેવી રીતે સૂત્રમાં પ્રવ્રત્ત્યાનાં પ્રતિયોગ નિગેધ કહ્યો છે તે જાણાવવા ખતાવે છે કે:—
પવ્વાવિઓ સિયતિય, મુંડાવેડ માદ્ જં મળિયં ॥
સવ્વં ચ દમ્મં સમ્મં, તપ્પરિમ્મે હવતિ પાવં ॥૪૮૫॥

—જેમાં પ્રવ્રત્ત્યાનો નિગેધ વર્ણવ્યો છે તે સૂત્રમાં આદિ પવ્વાવિઓ સિયતિ અને મુંડાવેડો સિયતિ છે, તે સૂત્ર આ પ્રમાણે છે:—

“પવ્વાવિઓ સિ ય તિ ય, મુંડાવેડં અણાયરણજોમો ॥
તે ચિય મુંડાવેડે, પુરિમપય નિવારિયા દોસા ॥
મુંડાવિઓ સિ ય તિ ય, સિણાવેડં અણાયરણજોમો ॥
તે ચિય સિણાવેડે, પુરિમપયનિવારિયા દોસા ॥
એવં ડઝાવેડં એવં મુંજોવેડં એવં સંવાસેડં”

—કલ્પમાત્રે.

—પ્રવ્રત્ત્યા જેને અપાછ છે તેને મુંડાવવામાં—અષ્ટ આગ્રહણથી દુલ્લેય કરાવવામાં અનાચરણને લાયક—અયોગ્ય થાય તો પણ મુંડનાર એ આચાર્યને આગાલંગાદિ પ્રવ્રત્ત્યન-દીક્ષા આપવા સંબંધીના દોષો અનિવાર્ય થાય છે, તેજ પ્રમાણે જેને મુંડ્યો છે તેને શિક્ષા પામવામાં અનાચરણને લાયક—અયોગ્ય થાય તો તે શિષ્યવત્નાર—આચાર્યને મુંડવાના દોષો અનિવાર્ય લાગે છે. એ પ્રમાણે ઉભા રહેવામાં, સાથે જમાડવામાં, અને સાથે વાસો કરવામાં સમજ લેવું.

(પરતુત અર્થ પર આવતાં) માટે આ (પૃથ્થા-દિથી વિશુદ્ધ યથેલાને પ્રવ્રત્ત્યા આપવી વગેરે આગમમાં જાણાવેલ વસ્તુ) સર્વ પ્રાયઃ સમ્યક્ષણે-સમીચીન થાય, અથવા સમ્યક્ત્વના પરિણામે યથાવત્ પ્રવ્રત્ત્યાની પરિણુતિમાં પ્રાયઃ પરિણુમે, (‘પ્રાયઃ’ મુકવાનું કારણ એ કે અંગારમદ્દે આદિના વ્યભિચાર દોષોના પરિહાર કરવા માટે). માટે પ્રતિમાકરણ સિવાય પણ પ્રતિમા કરનાર જેવી પ્રવ્રત્ત્યા બની શકે એ લાવાર્થ છે.

અરી રીતે જે પ્રતિમાકરણ વગર પણ પ્રવ્રત્ત્યા સમ્યક્ રૂપે થાય છે તો તે પ્રતિમા કરવાની જરૂર શી ? તે વગર ચક્ષાવી શકાય. તો કહે છે કે:—

૨૬ ઉત્સર્ગ માર્ગ-સામાન્યે આ કાળે

અનુસરણીય માર્ગ

સુતો પુત્ર એસ કમો, લોહન સંપત્તિ કિસેસેનં.

જન્મદા અમુદો કાલો, દુરણુચરો સંજમો દૃષ્ય ૧૪૮૧.

—જે કે ખીન પ્રક્રમથી પ્રવચના થાય છતાં

પણ પુનઃ ઉપર કહેલ પ્રતિમાનુષ્ઠાન આદિનો ક્રમ-પ્રવચના પ્રતિપત્તિ માટેની પરિપાટિ ઓઘથી એટલે સામાન્ય પણે છે, (સર્વથા નહિ, કારણકે તે વગર બહુએ પ્રવચના લીધી છે) અને સાંપ્રત એટલે વર્તમાન કાલમાં વિશેષ કરીને આ ક્રમ એટલે આવકની ૧૧ પ્રતિમા વહન કરી પ્રવચના લેવી એ ક્રમ યુક્ત છે કારણકે આ (ક્રમમાં લક્ષણવાળો) અશુભ એટલે અશુભ અનુભાવ (પરિણામ) વાળો કાળ વર્તે છે અને તેથી તે અશુભ કાળમાં સંયમ (સંયતપણું) દરમિયાન એટલે દુઃખ કરીને પાળી શકાય તેવું છે મારે સાંપ્રતકાળે પ્રવચના લેવા ઇચ્છનારે પ્રતિમાનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ એ ભાવ છે એમ આ ગાથાનો અર્થ છે.

ખીન તંત્રો એટલે અન્ય દર્શનોમાં એ પ્રસિદ્ધ વાત છે કે પ્રતિમાપૂર્વક પ્રવચનાનું યોગ્યત્વ છે તે બતાવતાં કહે છે કે:—

તંત્રેતરેણ વિ ઇમો, જાસમનેઓ પસિદ્ધઓ ચેવ.

તાં હ્યં હ્યં જડયર્થ, મવવિરહં હચ્છમણિહિં ૧૫૦૧.

—તંત્રાન્તરે એટલે ખીન દર્શનોમાં (જિન પ્રવચન

એક જાણુ રાખો) પણ આ ઉપર કહેલ આ આશ્ર-મબેદ એટલે “વ્રજ્જચારી ગૃહસ્થથ વાનપ્રસ્યો યતિસ્તથા” (૧) બ્રહ્મચારી, (૨) ગૃહસ્થ (૩) વાનપ્રસ્ય (૪) યતિ એટલે સંન્યાસી રૂપી ચાર પ્રકારની ભૂમિકાવાળો કહેલો પ્રસિદ્ધ છે.

તેટલા મારે એટલે (૧) અશુભકાલ હોવાને લીધે અને (૨) તે કાળમાં સંયમ પાળતું મુશ્કેલ હોવાને લીધે—એમ ઉક્ત બે કારણોને લીધે, અથવા અહીં એટલે જૈન પ્રવચનમાં તેમજ અન્ય દર્શનોમાં પ્રસિદ્ધ રીતે સિદ્ધ કરેલ છે (નહું સાધ્ય કરવાનું રહેતું નથી) તે કારણે—યુક્ત ન્યાય પૂર્વક—અહીં સંસારથી મુક્તિ મેળવવાની ઇચ્છા રાખનારાઓએ—સર્વ શાસનમાં પ્રવર પારગત એવા કેવલી ભગવાનોનાં આગમોનું અવલંબન કરનારાઓએ પ્રતિમાપૂર્વક પ્રવચના લેવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

અહીં સાથે સાથે ભાવદીક્ષા કેને અને કયારે થાય છે, તેના વિશેષ અધિકારી કેણુ, તેને દીક્ષારાગ જોઈએ, લોક વિરહ અનુષ્ઠાનનો તેણે ત્યાગ કરવો જોઈએ, એ ગત ચંકના ૪૯૧ માં પાને પંચાશક-ખીનું પંચાશક ગાથા ૩ થી ૭ નો ભાવાર્થ આપેલ છે તે પણ વિચારી લેવા વાંચકોને ભલામણુ છે કે જેથી તે સર્વ કરી શકવામાં જોને દીક્ષા આપવામાં આવે તેની ઉપર કેટલી હોવી જોઈએ તેનો વિચાર બરાબર થઈ શકે.

(ક્રમશઃ)

રત્નવિજયકૃત અમદાવાદ તીર્થમાળા સં. ૧૯૧૨

[સંગ્રાહક—તંત્રી.]

વચન મુદારસ પરસતિ, સરસતિ સમરી માય;
સુર ગીર્યા ગુણ આગલા, તેહના પ્રણમું પાચ. ૧
ગુજરાત ધરમે ગાજતો, રાજનગર શુભ યાન,
મોટા મંદિર જિનતણી, સુનીયે સત અનુમાન. ૨
કિણુ કિણુ પોલે દેહરો, તીર્થકર અભિધાન,
રસના શુચિ કરવા ભણી એ ભણું તસ અહીંકાણુ. ૩
૧ દાહ પ્રણ પાસનું મુખડા નેચા, ભવભવનાંકુખડાં
જોવા—એ દેશી.

જુદરીવાડે જિનવરધામ, માનુ શિવમારજ વિસરામ;
પહોડાં ધર્મજિણુંદ જુદારો, મનમોહન સંભવ સારો. ૧

સુપારસનાથ નિહાલો, આજ આણુંદ અધિક દિવાલી;
શાંતિનગર પોલમે સાર, શાંતિજિન જગદધાર. ૨
જુદરી પોલ ને લેહરીયા નામ, બે વીર જિનેસર ધામ;
પાસુપૂજ્ય દિહાં આણુંદ, બે શાંતિનાથ જિણુંદ. ૩
જગવદ્ધલ જગતનો સ્વામિ, નિસાપોશમે અંતરબામી;
સહઅરણ્ય શ્રી પારસનાથ, ધર્મ શાંતિ શિવપુરસાથ. ૪
ચિંતામણુ પારસદેવ, સુર છેદ કરે સહુ સેવ;
પાડે શેપને ચાર વિદાર, પાસુપૂજ્ય શ્રી તલ જયકાર. ૫
શાંતિનાથ ને અજિત જિણુંદ, મુખ જોતાં કરગ નિકંદ
દેવસાને પાડે નારય, ચિંતામણી સાવડા પાસ. ૬

ધર્મનાથ જગતનો સુર, શાંતિનાથ દિશં સુખપુર;
તિલકસાની પોલ સુધાન, શાંતિજિન તિલક સમાન. ૭
પોલ પાંજરે ચ્યાર ગ્રાસાદ, બેટિ શાંતિ મેટા વિષવાદ;
વાસપૂજ્ય શીતલ જિનસાર, પ્રભુ પુછ કરો ભવપાર. ૮
મુડેવાની ખડકી એક, તિહાં દેહસં દોષ વિવેક;
મુડેવા પારસ પાંચિ, ધર્મનાથ નમું શિરનામી. ૯
શાંતિનાથ હરણુ ભવતાપ, મહાજનને પાંજરે આપ;
એક ચૈત્ય કાલુપૂર દોડો, જિન શાંતિ સુધારસમીકો. ૧૦
ધનામુધારની પોલ પ્રકાસ, તણુ દેહસં દિશં ઉદ્ધાસ;
શ્રી આદીશ્વર દીનદયાલ, દીકા પારસ પાપ પખાલ. ૧૧
કુંથુનાથ વદો નરનાર, કાલુ સંઘવીની પોલ મજ્જર;
એ દેહસં અમરવિમાન, ચિંતામણી અજીત નિદાન. ૧૨
જાંખડાપોલ જૂદારણુ કોડ, શાંતિનાથ નમું કરજોડ;
રાજમેતાની પોલ ઉદાર, દોષ દેહસં સુખદાતાર. ૧૩
કુંથુનાથ આદીશ્વર તાર, બીજો તારક નહીં સંસાર;
ચંગપોલમે' નેમસુરંગ, મુખદેખણુ અમને' ઉમંગ. ૧૪
ગોલ્લવાડની પોલ સમાજ, જિનરાજ મહાવીર મહારાજ;
પુર સારંગ તસિયા જાણુ, પ્રભુ પારસ અભિનવ
ભાણુ. ૧૫
કાનેશ્વર પોલ નિહાલ, જિન સંભવનાથ સંભાલિ;
વાગેશ્વરી પોલ વિખ્યાત, આદીશ્વર ત્રિશુવનતાત. ૧૬
આડાચોખ્યાની પોલ પ્રધાન, નાથ સંભવચંદ્ર સમાન;
પોલ નામે' સાવલા પાસ, વીર શાંતિ નમે' ઉદાસ. ૧૭
જિનવંદન લાભ અપાર, ગોમે માણુધર સૂત્ર મજાર;
જિન વદે ચપ ઉજામાલ, ભવ ત્રીજો' વરે શિવમાલ. ૧૮
ટોહા.

ચંદ્રકિરણુસમ સોભનો, ચંદ્રપ્રભુ જસ નામ;
ધન પિંપલીપોલે' સદા, અતિ ઉતમ જિનધામ. ૧
હાલની પોલે' વેદના, મુનિમુવત મહારાય;
તુમ પંદવંદન ભવિ લહે', તીર્થેકર પદ પ્રાપ. ૨
જમ્ભાવપુરના પાસછ, કીજો પર ઉપપાર;
ગોડિ બેડિ તુમનણી, સુંણિ નહિ સંસાર. ૩
૨. દાલ એક દિવસેરે રોઠ સુમત પોરો કરે. એ દેશ.
પોલ માંડવીજ તે માંડે પોલાં ધણી,
કાકા બિચાની મુનિધિ તણી પ્રતિમા મુણી,

હરિ કિસનાથ પોલ શેઠની અતિ ભલી,
પર ઉપગારીજ શાંતિ નિરખો રંગ શલિ.
રંગ રસિ જિન પાસ પેખો, સદસ્વનાથ કૃણાવલિ.
પોલ ત્રીજ સમેતશિખરે, જેતાં જિન કમલા મલિ,
સુરદાસ સુસાર શ્રેષ્ઠી પોલ તેહના નામની,
આદિ જિનને નિરખ સજની કાંતિ ધનમે' દામની. ૧
જિન વિમલરે લાલભાઈની પોલમે',
નાથ ભુધરે શાંતિ જિન રંગ રાલમે',
ચોક માણુકરે મહુત્ત' પોલ વિશાલ છે,
જિન શીતલરે ત્રિશુવન નાથ દયાન છે.
દ્યાસ દોડો અજીત જિનવર પોલ લૂહાર તણી મુણી,
રૂપ સુરચંદ પોલ પ્રતિમા, વાસુપૂજ્ય સોહામણી,
તીર્થસ્વામિ વિમલ નામિ દાઢની ખડકી સદા,
પોલ ઘાંચી નાથ સંભવ સાથ દાયક શિવ મુદા. ૨
જિન સંભવરે ક્ષેત્રપાલના વાસમે',
ગતિ છેદીરે નાથ મથ્યા મુખ રાસમે',
બેટી સુમતિરે મુકો મનનો આવલો,
ચ્યાર દેહરારે પોલ કૃતાસાની સાંભલો.
સાંભલો ભાવે સુજાણુ ચેતન વાસપૂજ્ય વિરાજતા,
શ્રેયાંસ જિનવર જગત ઈશ્વર સગલ જલધર'ગાજતા,
વીર મેટો ધીર મહીમે' ચૈત્ય ચોથો મન ધરો,
સુમતિ રમણી સ્વાદ લેવા 'ભવિક સેવા નિત કરો. ૩
નેમિ જિનવરે બહાચારી શિરસેહરો,
પોલ દીંબધરે દોડો અભિનવ દેહરો,
પોલ હાજરે છાજે નવ શાસનપતિ,
પોલમોહિરે શાંતિનાથની શુભ મતિ,
શુભ અતિ સેવા ચંદ્ર શાંતિ જે ભણી ગ્રંથે વિધિ,
નાંમ પોલનું રામ મંદિર મહાવીર મહિમાનિધિ,
એક પોલે' ભવિક નિરખો શ્રી સુપારસ દિનમણી,
ખીપરડીની પોલમોહિ સુમતિ જિન શોભા ધણી. ૪
પાસાનીરે પોલે' ઝડપસ દિવાકર,
કુળ જિનવરે ધર્મ અનંત ગુણાકર,
કૂવે ખારેરે પોલે' સંભવ જિન તમે',
લાંબેશ્વરે એ જિન યોગીશ્વર જપે'.
જપે' યોગી સહસ્રકણુના સાવલા સુહામણી,
નામ સમરો ભવિક ભાવે પાસ પ્રભુ રતિયામણી,

દેહસીવાડે દોષ દેહરાં નાથ સકલ શુણાકરા,
પાર્શ્વભાવા જગત ચાવા સ્વામિશ્રી સીમંધરા ૫
વાડે કુસમેરે શાંતિ જિન પ્રતપે અતિ,
મારવાડિરે ખડકી માંહે જિનવપતિ,
દેવ દુળરે નિત સમરે સુરતરપતિ,
પોલ સારીરે કેહારીની શુભ મતિ,
શુભ મતિ સુણજ્યો તેહ માંહે પોલ વાધણુ પરચરી,
જગતવલ્લભનાથ સમર્થ કેમ વિસર્જે ધિક ધરી,
તેહ પાડે જૈન સારાં પદ તણી સંખ્યા સુણો,
આદીશ્વર ને અનિત સ્વામિ દોષ શાંતિ જિન ભણો. ૬
ચિંતામણીરે પારસ આસા પુરતો,
વીર વંદેરે સંકટ સંધનાં ચૂરતો,
પોલ ચૌ મુખરે કલિકુંડ નામે પાસ છે,
વલિ શાંતિરે દિનકર જેમ પ્રકાશ છે.
પ્રકાશ પ્રણુનો પોલ નગીના આદિ જિનવરનો સુણ્યો,
સાહપુરમે નાથ સંભવ ભક્તિભાવે સંયુક્તો,
પંચભાઈની પોલ રૂડી જૈન જે જિન રાજતા,
આદિ શાંતિદેવ દેખી દેવ દુળ લાજતા. ૭

દુહા

ઈસલ પારસનાથના, શુણુગણુમણી ગંભીર,
પૃથ્વી ટીકા પોલમે, લવજલ તરવા ધીર. ૧
ભાવે નિરખુ હરપ્રમે, સંભવ પ્રણુ દીધર,
હુણુસે વાડે નિત નમું, નાથ હીયાનો હાર. ૨
દરવાજે દિશ્વિતજે, વાડી શેઠને નામ,
કીધી તિરથ ચાપના, શિવમારગ વિશારમ. ૩
દિવાકર પ્રણુ દીપતા, ધર્મનાથ અભિધાન,
ઝોર ન અરજ હજારમાં, મુજોડે લીંચો માન. ૪
૩ કાલ-લીલે અવસર ભણી કરે સંલેખણુ સાર એ દેશી.
સહુ જૈન નમીને વંદો ગુરુ શુણવંત,
સહુલિ સાથે અનુભવ સુખ વિલસંત;
પરિસંદને સહવા દંતી જિમ રણધીર,
શુનરપણે ભરીયા દરિયા જિમ ગંભીર. ૧
દુર્ગણને ટાલે પાલે શુદ્ધાચાર,
જલ ઉપશમ ઝીલિ મિમલ કરે અવતાર;
મદા જંગી જલો કાગ સુમત નિરધાર,
નવકંઈ કરતા ઉત્તમ આપ વિદાર. ૨

સહુ આગમજ્ઞાયક ન્યાય તણો ભંડાર,
બાકરણુ પ્રકૃતિકંત કરતા શબ્દ વિચાર;
કોશ નાટક વક્તા સાહિત્યને વલિ છંદ,
રામસલામાં જાહેરે કરે કુતીથીનિકંદ. ૩
ટીકા અવચૂરી નિયુક્તિના જાણુ,
ચૂર્ણી ભાષ્યાશય દોતક અભિનવ ભાણુ;
પદ શાસ્ત્રને જાણે તાણે નહી લવજેશ,
વીસ વરસ પ્રમાણે વિહરે સગલે દેશ. ૪
સહુ દેશના સંધને ઉપજાવે પરતીત,
રૂચિ પદને ધરવા રહે આપ અતીત;
શુદ્ધ ચારિત્ર ધરતા વીસા વરસ દુવીસ,
પ્રાય તેહને આપે આચારિજ ગણુ ઈસ. ૫
પડિશ્વાદિક સહુ ઉપદેશમાલા વક્તુ,
પદ્મિશંત ગણુ ગણુ સરિપદના યુક્ત;
પદ ધરવા એ વિધિ વિશેષાવસ્થવીજ,
યદિ શિવસુખ અર્થો ગુરુ એહવાને ધીજ. ૬
સાધુ ને થાવક પડિતે જેહનાં નામ,
વલિ ગજના સ્વામિ કિજે તસ પરિણામ,
દેશકાલ સંભાલિ શુદ્ધ કરે ઉપદેશ,
લોકિક લોકેત્તર બાધક નહી લવજેશ. ૭
તસ આંણુ ધોરો જે કહે તે ઠીક,
ઉપદેશપદાદિક પોડશ સમેત હતીક;
ગીતારથ આપે પીંચો વિષ ને આપ,
અશ્રુતે આપે અગીતારથ છાપ. ૮
તસ અશ્રુત છડો નીર્ણીત એક અસાર,
ગચ્છાચાર પંચને જોવો એ અધિકાર;
પડિક્કમણુ અવસર અથવા ખીજવાર,
અક્ષાં છે મુકી જે સુત્રાચાર. ૯
એ રીતે વંદો ચિહ્ન દેશના અણુગાર,
સદગુરુને અભાવે વંદન એહ પ્રકાર;
મૂઢ મત્સરધારી અક્ષરો નવિ ભોધ,
જગજોષા યદને કરે પરંપર શોધ. ૧૦
કામકલેશ ને કરતા ધરતા મેક્ષો વેશ,
મનમાન્યું જોલે કરે આગમ ઉદેશ;
જિનસાસન રૂપે જોલે જલધિમંજાર,
ત્રિકલોચે કરજો એહવાનો પરિહાર. ૧૧

અનુધાન કરતા કરવા પર અપમાન,
માંગરતણી પરિ ક્રિયાનો તોશાન;
કોધી ને કપડી લપડી રસના જેહ,
છડ હેરે કહીણા કુચર કદાવે તેહ.
જે સાધુ યજ્ઞને કરે કુશીલાચાર,
પદ તેહને કરતાં વિધિ વંદન વ્યવહાર;
જિણુ આણુ વિરાધે કરે અનંત સંસાર,
મહાવીર પયપે મહાનિશીથ મચાર.
દોષ ઉત્તર દેખી રાગો સમપરિણામ,
શુદ્ધ ધર્મ સુણાવે એહિજ ઉત્તમ કાળ;
મથમાંહિ મોતી લેવાનો નહિ દોષ,
ઉપદેશ સુણીને ધરજ્યો મન સંતોષ.

૧૨

૧૩

૧૪

દોહા.

કામભોગ મેલાઅ છે, આર્ત રોદનાં બીજ;
ધન્ય જન એહવી આસપાં, પ્રગટયા જસ બોધબીજ. ૧
રૂપવિજય વિદ્યાનિધિ, વિમલ ઉદ્યોત સુસંત;
વીરવિજય વચનાવસિ, થયાથી વીર ગુણવંત;
શેઠ હુકિંસિંધ સાંભરે, જેહના ગુણ અલિરામ;
વિસાયાં નવિ વીસરે, સત્જન જનના નામ. ૩
કામ કલણ છુટા નહિ, તિન સમય અણુગાર;
શ્રાવક ને વસિ શ્રાવિકા, વંદો વાર હનર. ૪

૪ દાવ—હવે શીપાલકુમાર એ દેશી.

તપગચ્છોનો મુગ્ધતાન સિંહ મૂરીશ્વર જગ જ્યોત;
સત્યવિજય અભિધાન, શિષ્ય વિજયણુ તસ યયોત. ૧
કીધો ધર્મ ઉદાર, સવેગી નજ દિનમણીત;
કપૂરવિજય પટધાર, ઉજ્જવલ કમલા તસ તણીત. ૨
પદકજ મધુકર રૂપ, ક્ષમાવિજય ગુણ આગલાત;
જિનવિજય જિનરૂપ, પાટે તેહની નિરમલાત. ૩

બુદ્ધિવિજય પંચાસ, હંસવિજય ગુર ગુણનિધિત;
મોહનવિજય પાસ, આરાધનની બહુ વિધિત. ૪
તેહના શિષ્ય પ્રધાન, અમૃતવિજય સોદામણીત;
શીતલચંદ સમાન, અતિશય ગુણગણના મણીત. ૫
પાલીપુરે પાસ, હાય પ્રતિષ્ઠા સાંભલીત;
જાએ પ્રણનો ઉગસ, જિન જોતાં મતિ અતિભલીત. ૬
કાળજ કેશર જાત, નમણે જેહને નિહાતાજોત;
એહવા તસ અવદાત, ગુણ ગીર્યા સંભાલજોત. ૭
બહુલા જૈન પ્રાસાદ, તસ ઉપદેશ નીપનાત;
દોષાં અધિક આઠ્ઠાદ, ઇશ્વરોકે ગુર ઉપનાત. ૮
તરણી તુલ્ય પ્રકાશ, ગણધર ગોપમ જેહવાત;
તસ પદ અધિક ઉદ્દાસ, તેજવિજય ગુણી તેહવાત. ૯
તપગણુ હવણાં અધિષ, દેવેન્દ્રશરિ પેખજોત;
કિન્ને અવગુણ ત્યાગ, કેવલ ગુણને દેખજોત. ૧૦
અમદાવાદ અચંલ, શેઠ હિમાભાઈ મહાગુણીત;
સુલૈઈ શાસનચંલ, શેઠ હીવે કરણા ધણીત. ૧૧
સાધુ સમનાવંત, ગુણવંતી ગુરણી ધણીત;
નરનારી ધનવંત, ખાણુ રતનની છતાં સુણીત. ૧૨
ઓગણીસેને આર સાર ચોમાસો સેદરમાંત;
મુજ સિદ્ધચક્ર આરાધ, પાર ઉતારે લદેરમાંત. ૧૩
શુકલાશ્વિન મચાર, નવપદ ચોલી ઉગલીત,
આઠમ દિન ગુરવાર, વાંણી ગુર ગંગા જલીત. ૧૪
ચિત્તજ જિન ગુણમાધ, ચંદ્રકલા ગચને ટલીત;
એ ભણી ચ્યારે દાવ, મનની આચા અમ ફલીત. ૧૫
તેજવિજય જ્યકાર, શાંતિવિજય સમના ધણીત;
ઉપગારી અવનાર, અસિદારી તસ પદમણીત. ૧૬
તસ પદ્મકંકર માન, રતનવિજય મુનિ શિવ લાણીત;
વીરયમાલા નામ, કીધો રચના જિનનાણીત. ૧૭
અલીકાચ્યારણુ પાપ, મિત્તોમિ દુકક મો ભણીત;
કીન્ને અવગુણ માદ, લીન્ને સત્જન ગુણ મણીત. ૧૮

વસ્તુ-તેજયુગમાં સાહિત્યપ્રવૃત્તિ.

જૈનસાહિત્યના ઇતિહાસના ચોથા વિભાગનું ચોથું પ્રકરણ.

[સં. ૧૨૭૫ થી સં. ૧૩૦૩]

પ્રયોગક-તંત્રી.

[જૈનસાહિત્યનો ઇતિહાસ હમણાં છપાય છે તેમાંનું એક પ્રકરણ વાનગી તરીકે આ માસિકના વાંચકો પા-
નિવેશિત કરવામાં આવે છે કે જે પરથી તેમને તે ઇતિહાસ કેવી રીતે પર લખાય છે તે બહુવાનું મળી આવે
આ ઇતિહાસ પૂરે ચતાં જૈન ગૂર્જર કવિઓનો બીજો ભાગ ગહાર પઠરો, કારણકે તે ઇતિહાસ તે ગ્રંથની પ્રસ્તાવ
તરીકે છે.]

વીચૂપાદિ પેશા: ચક્રાવર્તયોત્તનાકલાવાદિ
સ્વચ્છા નૂતનચૂતમર્જરિભરાદપ્યુક્તસૌભા: ।

વારદેવીસુલસામસૂક વિશ્વદોહગારાદિ પાંચલા:
કેપાં ન પ્રવચન્તિ ચેતસિ મુદં શ્રી વસ્તુપાલોક્તયઃ ॥

—અમૃતથી પણ મધુર, ચંદ્રમાની ચાંદનીના સમહથી
પણ સ્વચ્છ, નૂતન આગ્રમંજરીના રંગથી પણ વિશેષ
ઢંઢી સુગંધવાળી અને સરસ્વતીના મુખના સામસૂક્ષ્મતાના
શુદ્ધ ઉદ્ગારો કરતાં પણ મનોરમ એવી થી વસ્તુપાલની
હકિયો કેના ચિત્તમાં પ્રભેદ પ્રસારતી નથી ?

—સંસ્કૃતપૃ. ૬૨, જિનદર્શ પૃ. ૮૩, ઉપદેશતરંગિણી પૃ. ૭૦.

પૃ૩૧. વસ્તુપાલ વીર પુરષ હતા એટલુંજ નહિ
પરંતુ પ્રસિદ્ધ વિક્રાન્ત પણ હતા—કવિ હતા. તેણે
નરનારાયણાનંદ નામનું કાવ્ય (પ્ર. ગા. ઓ. સી.
નં. ૨) ૧૬ સર્ગમાં રચ્યું, તેમાં પોતાનું નામ કત્તો
તરીકે કવિ હરહર અને સોમેશ્વરે આપેલ 'વસન્ત-
પાલ' રાખેલ છે (જુઓ સર્ગ ૧૬-૩૮) અને તેજ
નામ પરથી બાલચંદ્રસૂરિએ તેના ચરિત્રરૂપ 'વસન્ત-
વિલાસ' નામનું મહાકાવ્ય રચ્યું. આ નરનારાયણાનંદ
કાવ્યમાં કૃષ્ણ અને અર્જુનની મિત્રતા, બંનેનો
ગિરનારપર આનંદવિહાર, અર્જુનકારા સુલદ્રાનું કૃષ્ણે
કરાવેલું દરજી—એ મહાભારતમાંથી લીધેલ વિષય છે,
અને તેમાં મહાકાવ્યનાં બધાં લક્ષણો કવિ માધકૃત
શિશુપાલવધના નમુના પ્રમાણે સમાવ્યાં છે. તેનો
રચનાકાળ સં. ૧૨૭૭ થી ૧૨૮૭ ની મધ્યમાં
આનુમાનાય છે. આની પહેલાં સંસ્કૃતમાં આદિજિનેશ્વર
મોરમય સ્તોત્ર રચ્યું હતું. (જુઓ નરનારાયણાનંદ
૧૬-૨૬. તેની પરિવિષ્ટમાં મુદ્રિત) તથા અંગિકા.

રતવન રચ્યું (જુઓ જૈનસ્તોત્ર સમુચ્ચય પૃ. ૧૪
તેણે અનેક સૂક્તિઓ બનાવી હતી કે જે પૈકી કે
લીકનાં અવતરણ યાદવ રાજા કૃષ્ણના સૈન્યના બ
હાથીઓના ઉપરી જલ્દલણે પોતાના સૂક્તિમુક્તાવ
નામના ગ્રંથ કે જેમાં હેમચંદ્ર, સિદ્ધરાજ, શ્રીપા
સોમપ્રભ, અરસિં (અરિસિંહ) હમ્મર, વિજયપા
વગેરે ઘણા કવિઓનાં કાવ્યોને સ્થાન મળ્યું છે તેમ
પ્રગંધચિત્તામણિ, અતુર્વિંશતિ પ્રગંધ, સારંગધર પા
તિમાં લેવાયાં છે. સોમેશ્વરના ઉદ્ધાસરાધનપરથી૭૯
જણાય છે કે વસ્તુપાલને સૂક્તિઓ રચવાનો શો
હતા; અને વિશેષમાં વસ્તુપાલની કવિ તરિકેની ખ્યા
ક્ત ગૂર્જરાતમાંજ નહીં પણ ચારે દિશાએ પ્રસર
પામી હતી. તેનાં મિશ્રો પણ તે વાત સિદ્ધ ક
છે. પોતે પોતાને સરસ્વતીપુત્ર-વાગ્દેવીસનુ (સરખાવે
શારદા પ્રતિપન્નાપત્ય-ગિરનારપ્રશસ્તિ), જણાવે છે
ખીજાં મિશ્રો કાવ્યદેવી પુત્ર (ગિરનાર પ્રશસ્તિ
'કવિકુંવર' 'કવિચેકવર્તિ' 'મહાકવિ વગેરે હતાં અં
આખતી પ્રશસ્તિમાં સોમેશ્વરે તેને 'અષ્ટ કવિ
વર્ણવેલો છે. એક કવિએ વીચૂપાદિ પેશાના એ
શ્લોકથી તેની સૂક્તિઓનું વર્ણન કર્યું છે તે અ
પ્રકરણની આદિમાં મૂકેલ છે.

પૃ૩૨. વસ્તુપાલ મહાકવિ હતા છતાં તેનામાં તે
માટે અભિમાન નહોતું; એ વાત પોતાના નરનારાયણા-

૩૬૧. ગંગોત્રસંગવચુતા વક્ત્રાંગોજેડસ્તિ વસ્તુપાલસ્ય ।

વદ્ધીગારણિતાનિ થ્યન્તે સુકિદમેન ॥

ઉં ૨૦ ૮ મો સર્ગ.

નદમાં છેવટે આપેલ નમ્રતાભાવો શ્લોકપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે.

સદ્માસ્વદ્ વિશ્વવિદ્યાલયમયમનતઃ કોવિદેન્દ્રા વિતન્દ્રા
મન્ત્રી વદાંજલિ વૉ વિનયનતશિરા ચાચતે વસ્તુપાલઃ ।
અત્પ્રજ્ઞામવોદાદપિ સપરિ મયા કલ્પિતેડસિમન્નન્ધે
મૂયો મૂયોડપિ યૂયં જનયત નયનક્ષેપતો દોષમોવમ્ ।

—પ્રકાશવન્તા વિશ્વવિદ્યાનાં સ્થાનરૂપ જેનાં મન છે
જેના છે વિતન્દ્ર કાવિદો । આપને હસ્તાંજલિ લેતી વિન-
યથી શિર નમાવી વસ્તુપાલ મંત્રી ચાચતા કરે છે કે
અદ્વૈતમિત્તાનથી પણ એકદમ જે કહેવેલા આ પ્રજ્ઞ-
ધર્મા આપ વારંવાર દક્ષિણ કરી દોષને દૂર કરશો.

પૃષ્ઠ. તેનામાં ટીકાકારની—સમાલોચકની, કાવ્યના
ગુણ દોષ પારખવાની અને ધીનજ્ઞોનાં કાવ્યોની
ભૂત્રો શોધી કાઢવાની વિવેચક શક્તિ હતી. મુંદર
કાવ્યકલાને લે હમેશાં પ્રશંસેતા, જ્ઞાનના પ્રચાર
અને ઉદ્ધાર માટે બહુ ચીવટ રાખતો. અઢાર કરોડ
રૂપીઆના મોટા ખર્ચે ગણ પુસ્તકાલયો (લેન્ડ્ર) કરાવ્યાં હતાં. ૩૯૨

પૃષ્ઠ. તે કવિજ્ઞોના આશ્રયદાતા હતા. રાજ-
પુરોહિત સોમેશ્વર આદિ કવિજ્ઞોને ભૂમિ આદિ
દાનથી પુષ્કળ આહુવિકા કરી આપી હતી તે
કૃતરાતા પ્રકાશના માટે સોમેશ્વરે એક શ્લોક કહ્યો
હતો કે:—

સૂત્રે યત્તિઃ કૃતા પૂર્વં દુર્ગસિદ્ધેન ધીમતા ।

વિસ્ત્રે તુ કૃતા લેપાં વસ્તુપાલેન મંત્રિણા ॥

આશય—પૂર્વકાલમાં હુદ્દિમાન દુર્ગસિદ્ધે સૂત્રોમાં
(વ્યાકરણના સૂત્રોમાં) યત્તિ (વ્યાખ્યા) કરી, પરંતુ

૩૯૨. ગણદશ કોટિસુવર્ણવ્યયેન સરસ્વતીમાળા-
મારાણાં સ્થાનત્રયે ભરણં કૃતમ્ ।—ગ્નિપ્રભસરિતા
તીર્થકલ્પમાના વસ્તુપાલ સંકીર્તનમાંથી. સ્વં સ્ત્રીં દલાલે
'પાટણના ભંડારો'. નામના લેખમાં જણાવ્યું છે કે 'વસ્તુ-
પાલના સ્થાપેલા ભંડારોના નાશ મુસલમાનોના હાથે થયો
જણાય છે. રોક હાલાખાઇના તાડપત્રના સંજ્ઞામાં શ્રી
ચંદ્રસરિની બનાવેલી જ્વલંકલ્પવત્તિની સંવત્ ૧૨૮૪માં
હતારેલી પ્રન મળી આવે છે તેને છેવટે વસ્તુપાલની સ્તુ-
તિમાં બતાવેલ શ્લોકો મળી આવે છે; તેથી આ વસ્તુ-
પાલના ભંડારમાંની એક પ્રત હોય એમ ધારી શકાય છે.'

અદ્ભુત તો એ છે કે વસ્તુપાલે વિસ્રનોમાં (સૂત્રોની
રચના કર્યાં વગર પણ) યત્તિ (આહુવિકા) કરી આપી.

પૃષ્ઠ. સોમેશ્વર—પોતાના સુરથોત્સવ કાવ્યમાં
પોતાનો પરિચય આપતો કવિપ્રશસ્તિવર્ણન નામનો
સર્ગ છે તે પરથી જણાય છે કે તેના પૂર્વજો
ચૌહુદય મૂલરાજથી રાજપુરોહિત તરીકે કામ કરતા
વંશપરંપરા યાત્રા આપ્યા છે. મૂળ પુરૂષ સોલ તે
મુલેના કુલનો આત્માજી, તે દિવેનો 'નગર' (આનંદપુર-
વડનગર) માં રહેતો તે મૂલરાજનો પુરોહિત થયો.
તેનો પુત્ર લક્ષ્મણમાં આગુંકારાજનો, અને તેનો પુત્ર
મુંદર દુર્લભરાજનો પુરોહિત હતા. તેનો પુત્ર સોમ-
તેનો પુત્ર આમશર્મા કૃષ્ણનો પુરોહિત હતા. તેનો
પુત્ર કુમાર સિદ્ધરાજનો પુરોહિત હતા અને તેનો
પુત્ર વિષ્ણુનો ઉપાસક સર્વદેવ (૧)—તેનો અભિગ
ને તેનો સર્વદેવ (૨૦) એ કુમારપાલનાં કુલ
જંઆહમા નાંખ્યા. સર્વદેવ (૨) ના નાનાભાઈ કુમાર
(ગીત) એ ધવાયેલ અન્યપાલની વ્યથા દૂર કરી.
તે રાષ્ટ્રકૂટ વંશના પ્રતાપમલ્લનો પ્રધાન બન્યો
ને પછી ચૌહુદય રાજનો સેનાપતિ પણ થયો હતો.
તેને લક્ષ્મી નામની સ્ત્રીથી ગણ પુત્ર નામે મહાદેવ,
સોમેશ્વર અને વિજય થયા તે પૈકી સોમેશ્વરે
વામાર્ધ (દાંડ કસાક) માં એક નાટક અને એક
મુંદર ભાવપૂર્ણ કાવ્યની રચના કરીને ભીમ (ભોળા-
ભીમ) ની સલાહના સભ્યોને પ્રસન્ન કર્યાં. (આ કાવ્યનું
યું નામ હતું તે જણાવું નથી) ત્યાર પછી તે
વીરધવજનો રાજપુરોહિત થયો. તે વસ્તુપાલનો
આશ્રિત કવિ હતો. વસ્તુપાલે અનેક વખત જાગીર
વગેરે બશ્ત્રીસ તેને આપી હતી. તેના ગ્રંથો ૧ સુરથો-
ત્સવ-૧૫ સર્ગનું ૧૨૮૭ શ્લોકનું કાવ્ય. આનો
વિષય માર્કંડેય પુરાણના દેવીમાહાત્મ્ય યા સપ્તશતી
ચંદ્રી આખ્યાનમાંથી લીધો છે અને તેની શૈલીપર
લખાયું છે (પ્રં કાવ્યમાલા નિ. પ્રેસ.) ૨. રામશતક-
(તિની ડા. લાંડારકરને ૧૨ પત્રની પ્રતિ પ્રાપ્ત થઈ
છે) ૩ ઉત્સાધરાધવ-નાટક કે જેના દરેક અંકને
અંતે એક શ્લોક વસ્તુપાલની પ્રશંસાના લખ્યો છે.
૪ કીર્તિકૌમુદી-૯ સર્ગનું ૭૨૨ શ્લોકનું મહાકાવ્ય
તેમાં વસ્તુપાલની કીર્તિકૌમુદીનું પ્રધાનતઃ વર્ણન છે

અને તે આપતાં આદિના શ્લોકોમાં વાલ્મીકિ, વ્યાસ, કાલિદાસ, માધ, ભારવિ, બાણ, ધનપાલ, બિહલણ, હિમસરિ, નીલકંઠ, પ્રહલાદનંદ, નરસંદ્ર, વિશ્વસિંહ, સુભટ, યશોવીર અને વસ્તુપાલની પ્રશંસાના અમરૂત શ્લોક લખ્યા છે. વિશેષમાં ચૂલ-રાજથી લઈ વીરધવલ સુધીનું જ્ઞાત છે. આથી આ એક ઐતિહાસિક કાવ્ય છે. તે 'લગભગ સં. ૧૨૮૨ માં રચાયું હોય છે. (ચૂ. ભા. ૨૫. વલ્લભજી હરિદત્ત આચાર્યકૃત ગુ. વ. સો. એ પ્રકટ કર્યું છે.)

પૃષ્ઠ ૧ આ ઉપરાંત સં. ૧૨૮૭ માં આખૂતા 'લઘુવસંહી' મંદિરમાં લગાવેલી પ્રશસ્તિ, સં. ૧૨૮૮ માં ગિરિનાર પર્વતપર વસ્તુપાલ તેજપાલે જીર્ણોદ્ધત મંદિરપર લગાવેલી ગણપદ પ્રશસ્તિ, સોમેશ્વરે રચી છે. વળી વીરનારાયણ નામનો પ્રસાદ વીરધવલે પાટણમાં કરાવ્યો હતો તેમાં સોમેશ્વરે ૧૦૮ શ્લોકની પ્રશસ્તિ રચી હતી એમ અગ્રવિંશતિ પ્રબંધમાં હરિહર પ્રબંધ પરથી જણાય છે પણ તે હાલ ઉપલબ્ધ નથી. સોમેશ્વરે પોતાની કવિતાના પ્રશંસા કરતાં સુરશોભનમાં જણાવ્યું છે કે વસ્તુપાલ, હરિ-હર, સુભટ આદિ કવિપ્રવરો પોતાની કવિતાની ઘણી પ્રશંસા કરી કરતા હતા.

પૃષ્ઠ ૨ હરિહર—ગૌડેશી પંડિત હતો. તેણે જૂનાગઢમાં આવી સોમેશ્વરનો દૂપ છતાં રાજસભામાં આદર પામ્યો. પછી તેને અને સોમેશ્વર વચ્ચે સારો મેળ થયો હતો. હરિહરની 'નેપથીય' ની પ્રત પોતે ચણદીર્ઘથી ઉતારી વસ્તુપાલે પોતાના પુત્ર-કાલયમાં રાખી હતી. [વધુ માટે લુગ્ના અગ્રવિંશતિ પ્રબંધમાં હરિહર પ્રબંધ]

પૃષ્ઠ ૩ સુભટ—તેમનું રચેલું દ્વાંગદ નામે એક અતિ લઘુ નાટક છે. દેવશી કુમારપાદવના મેળામાં મહારાજાધિરાજ ત્રિચુવનપાવની પરિપદ્ધતી આરાધી આ નાટક લખવાય છે એમ આરંભમાં સૂતધાર જાહેર કરે છે. માત્ર એકજ ગાંકનું આ નાટક છે, અને તેમાં પણ રાજશેખર ભરૂંદરિ આદિ પૂર્વના કવિઓમાંથી કાંઈક કાંઈક લીધું છે—જતાં આ કવિ માટે સોમેશ્વર કહે છે કે—

‘સુમટેન પદન્યાસઃ સ કોડપિ સમિતૌ કૃતઃ ।
યેનાધુનાડપિ ધીરાણાં રોમાંચો નાપચીયતે ॥’

દ્વાંગદમાંના કેટલાક શ્લોકોને આ પ્રશંસા લાગુ પાડી શકાય એવી છે ખરી, પરંતુ અત્રે તેમજ અન્યત્ર પણ ‘કવિપ્રવર’ માં એમની મહત્તા થઈ છે તે માટે તો આ લઘુ નાટક કરતાં કાંઈક વધારે મહત્ત્વની કૃતિ તેણે રચેલી હોવી જોઈએ એમ લાગે છે.

પૃષ્ઠ ૬. નાનાકપંડિત—તે પણ તેજ સમયના જીવના એક સંસ્કૃત કવિ હતા. વડનગર પાસેના એક ગામમાં કપિબુલ ગોત્રના એક કુળમાં એ જન્મ્યા હતા. એ કવિપંડિત શાંતિએ નાગર, શ્રીમાળ અને વેદ રામાયણ હરત નાટક અલંકાર આદિ વિષયોમાં ધણા નિપુણ હતા. એમનું એકે કાવ્ય ઉપલબ્ધ થતું નથી.

પૃષ્ઠ ૭. આ સર્વ સોમેશ્વરથી માંડી નાનાક પંડિત સુધીના સર્વ કવિઓ જૈનેતર હતા. અરિ-સિંહ જૈન હતો કે સૌંવ તે ખાત્રીથી કહી શકાતું નથી. સોમેશ્વરના પોતાના સમયમાં કેટલાક નવીન કવિઓની કદર થવા માંડી હતી એમ તેણે તેની યાદી પોતાના મંથમાં આપેલી છે તે પરથી જણાય છે. જૈન-બ્રાહ્મણ વચ્ચેના ભેદ ભૂલાર્થજી હિમસંદ્રની વાણી કેવી લોકપ્રિય થઈ હશે એ પણ એમની વિશેષા શ્લોક ચકી જણાય છે. વળી જૈન મન્ત્રી પણ બ્રાહ્મણને દાન આપતા એવો એ બે ધર્મના અનુયાયીઓના પરસ્પર પ્રીતિભર્યા સંબંધ હતા એમ દેખાય છે.

પૃષ્ઠ ૮. “જૂનાગઢમાં જૈનધર્મની સાથે બ્રાહ્મણ-ધર્મની શૈવસંપ્રદાય પ્રચલિત હતો અને વિષ્ણુભક્તિ પણ અગત ન હતી. સોમેશ્વરની કીર્તિકૌસુદીમાં વસ્તુપાલ સંબંધે શ્લોક આ પણ છે કે—

(૧) નાત્વે મક્ષિનાન્નેમૌ નેમૌ ચંકરકેશવૌ ।

જૈનોડપિ યઃ રવેદાનાં દાનામ્મઃ કુરુતે કરે ॥

—તેમજ ભગવાનમાં શક્તિવાળા આ વસ્તુપાલે ચંકર અને કેશવનું પૂજન ન કર્યું એમ ત સમજવું જૈન જ્ઞાંત્રિ વદધર્મીઓના હાથમાં પણ એ દાનનું પાણી આપે છે. એટલુંજ નહીં પણ કેટલેક ઠેકાણે એ કાવ્યમાં શંખપૂજનો ઉલ્લેખ જોઈએ છીએ, અને એ કાવ્યના

દેવની સ્તુતિ છે, તે તેને જૈન હોવાનું : પૂરવાર કરે છે. વસ્તુપાલની માતા કુમારદેવી જૈન ધર્મ પાળનારામાં એક અગ્રગણ્ય હતી છતાં : તેને શૈવ ધર્મમાં પણ શ્રદ્ધા હતી તે વાત તેણે જ આપેલી હોવાથી તે આપણને તે શૈવ હોવાનું કારણ આપે. સૂક્ત મુક્તાવલી નામના ગ્રંથમાં જલ્દલેજ અમરસી દંકુરના ચાર શ્લોક આપેલ છે તે અમરસી ધણે ભાગે આ અરિસિંહ જણાય છે. ઉક્ત અમરચંદ્ર તે અરિસિંહને 'સારસ્વતામૃત-મહાહર્ણવપૂર્ણિમેન્દુ જેવો સુકવિ' જણાવે છે.

૫૪૪. અમરચંદ્રસુરિ-એ સંસ્કૃત સાહિત્યમાં એક નામાંકિત વ્યક્તિ છે. તેના ગ્રંથોની કીર્તિ માત્ર જૈન સમાજમાં જ નહિ પરંતુ બ્રાહ્મણોમાં પણ વિસ્તરેલી હતી. બ્રાહ્મણોમાં તેના ગ્રંથો બ્રાહ્મભારત તથા કવિકલ્પલતા વિશેષ પ્રખ્યાત હતા. બ્રાહ્મભારત તેણે બ્રાહ્મણોની પ્રેરણાથી અદ્ભુત કાવ્યોની રચના પૂર્વક સંસ્કૃત મહાકાવ્ય વિશલદેવના રાખ્યમાં રચ્યું. (ભા. ૪, ૧; વે. નં. ૧૭૫૬ પ્ર. પંક્તિ વાં. ૪-૬ અને નિ. પ્રેસની કાવ્યમાલા સન ૧૮૬૪). કવિકલ્પલતા પર પોતે કવિશિક્ષાશ્રુતિ નામની ટીકા પણ રચી છે (વે. નં. ૧૩૧) કે જેમાં પોતાના ગ્રંથો નામે છંદોરતનાવલી; મંજરી નામની ટીકાસહિત કાવ્યકલ્પલતાપરિમલ, અશ્વકારપ્રભોધનો ઉલ્લેખ કરેલ છે. (વે. નં. ૬૦) તેના હાલમાં ઉપલબ્ધ થતા બીજા ગ્રંથોમાં છંદોરતનાવલી, સ્વાદિ-સમુચ્ચય (જુલ. ૪, નં. ૨૮૭, પ્ર. ૫૦૧ ગ્રં.) અને પદ્માનંદકાવ્ય મુખ્ય છે. પદ્માનંદકાવ્ય પાટણના એક વામડા વાણીઆ નામે કોષાધારિક પદ્મની પ્રાર્થનાથી રચવામાં આવ્યું તેથી એ નામ આપેલું છે; ને તે 'વીરાંક'થી અંકિત છે, તેમાં ૨૪ તીર્થકરોનાં ચરિત્રો આપ્યાં છે. (કા. વડા. પી. ૨, ૨.) તેથી તેનું બીજું નામ ચતુર્વિંશતિ જિનચરિત્ર-જિનેન્દ્ર-ચરિત્ર છે. પ્રબંધકોશમાં તેના બીજા જે જે ગ્રંથોનાં નામ પણ આપ્યાં છે તે સૂક્તાવલી તથા કંથાકલાપ નામનાં છે.

૫૪૫. તેણે બ્રાહ્મભારતમાં એક જગ્યાએ પ્રભાતવર્ણનના એક શ્લોકમાં વેણી-અંબોડાનું વર્ણન

કરતાં તેની કૃપાણુ-તરવાર (કામદેવની) સાથે સર-ખામણી કરી છે તેથી તેને 'વેણીકૃપાણોડમર' પણ કહેતા હતા. અમરચંદ્ર તે વિવેકવિલાસના કર્તા ૩૯૯ વાયડ-ગચ્છાદિ જિનદત્તસુરિ (જુઓ પારા ૪૯૬)ના શિષ્ય હતા. પ્રબંધકોશમાં રાજ્યેશ્વર જણાવે છે કે જિનદત્તસુરિના શિષ્ય અરિસિંહ કવિરાજ પાસેથી અમરચંદ્રને સિદ્ધ સારસ્વત મંત્ર મળ્યો. તે મંત્રને ૨૧ દિવસ જપવાથી સરસ્વતીએ પ્રત્યક્ષ થઈ વર આપ્યો કે તું એક સિદ્ધ કવિ ચપ્પરા અને બધા રાજાઓ તને માન આપશે. તેજ પ્રબંધકોશ તેને વીશલદેવના દરબારમાં પ્રવેશ તથા તેની દ્વારા તેના ગુરુ અરિસિંહનો પ્રવેશ કેમ થયો તેનું વર્ણન કરે છે. પ્રબંધચિંતામણિ જણાવે છે કે અમરચંદ્રે વસ્તુપાલના વખતમાં ધોલકાના દરબારમાં પ્રવેશ કર્યો હતો અને ત્યાં શક્તિશાલી તથા કીર્તિવંત કવિ તરીકે તે સન્માનિત હતો. અમરચંદ્ર પોતે અરિસિંહનો શિષ્ય હતો એવું પોતાના એક પણ ગ્રંથમાં જણાવતો નથી, પણ ગ્રંથો પરથી એટલું જણાય છે તે પોતે અરિસિંહ અને તેની કવિતાને બહુ જ માન દૃષ્ટિથી જોતો હતો. અરિસિંહદ્વારા અમરચંદ્રને સિદ્ધસારસ્વત મંત્ર મળવાની ખિના તથા વિશલદેવના દરબારમાં અરિસિંહનો અમરચંદ્ર દ્વારા અગ્રેષ્ઠ પ્રવેશ-એ બંને બાબતો સત્ય હોય એ બહુ વિચારણીય છે, પણ એક વસ્તુ રૂપ છે કે વિશલદેવના દરબારમાં અરિસિંહ અને અમરચંદ્ર એ બંને કવિ તરીકે નામાંકિત દરબારે ભોગવતા હતા. જેમ મુદ્રતસંકીર્તનમાં અમરચંદ્રે ચાર શ્લોકો રચ્યા છે તેની જ રીતે અમરચંદ્રની કાવ્યકલ્પલતામાં કેટલાંક સૂત્રો અરિસિંહે અને કેટલાંક સૂત્રો અમરે બનાવ્યાં છે; ૩૯૪ વળી તેમાં અમરચંદ્રે જણાવ્યું

૩૯૩. વાયડગચ્છમાં સુરિપરંપરામાં જિનદત્ત, રાશિલલ અને શુવદેવસુરિ વારંવાર આવ્યાં કરે છે:-

અમીમિશ્વિરેવ શ્રી જિનંદતાદિનામમિઃ ।
સૂર્યો મૂર્યોડમૂલ્લવ તત્પ્રમાવાસ્તદન્યવે ॥

—પદ્માનંદકાવ્ય પ્રશસ્તિ શ્લોક ૩૫.

૩૯૪. સારસ્વતામૃતમહાહર્ણવપૂર્ણિમેન્દોડમત્વાડરિસિંહસુકવેઃ
કવિતારહસ્યં ।

કિંચિત્તત્તદ્વિતમાત્મકૃતં ચ કિંચિદ્ વ્યાખ્યાસતે
ત્વરિતં કાવ્યકૃતેડન સૂત્રં ॥

—કાવ્યકલ્પલતા શ્રુતિ ૧-૧.

છે કે અરિસિંહ કવિનારહસ્ય નામનો એક વધુ ગ્રંથ પણ રચ્યો છે અને સુકૃત સંકીર્તનમાં અરિસિંહને એક શક્તિસંપન્ન તાર્કિક તરીકે અમરચંદ્રે જણાવ્યો છે.

૫૪૬. અમરચંદ્રના ૩૯૫ શ્લોકકવિત્વનો એક રમુજ પ્રસંગ એક રચણે નોંધાયો છે. એકદા તેણે વ્યાખ્યાન કરતાં એક શ્લોકાર્થ કહ્યો:—

અસ્મિન્નસારે સંસારે સારં સારંગલોચનાઃ ।

—“આ અસાર સંસારમાં મુગ્ધનથી (શ્રીઓ) સારરૂપ છે.”

આ વખતે વંદના કરવાને મંત્રી વસ્તુપાલ આવ્યો હતો. તેણે બારણામાં આવતાં આ શ્લોકાર્થ સાંભળતાં વિચાર્યું ‘અહો ! આ યુનિ તો સ્ત્રીકથામાં આસક્ત રહેલ છે.’ તેથી તેણે નમન કર્યું નહિ. તેની અભિપ્રાય જાણી તે આચાર્યે ઉત્તરાર્થ કહ્યો કે:—

ચક્રક્રિપ્રભવા एते वस्तुपाल ! भवादृशाः ॥

—કે જેની કૃપમાંથી હે વસ્તુપાલ ! તથાજા જેવા જન્મ્યા છે.”

આ સાંભળીને વસ્તુપાલે આચાર્યના પગમાં પોતાનું શિર ઝુકાવ્યું.

“એમ કહેવાય છે કે આ અમરચંદ્ર વીશવદેવ રાબની સલામાં આવ્યા તે વખતે શુભરેશ્વર પુરા-હિત સોમેશ્વરદેવ, વામનરચલીના કરિ સોમાદિત્ય, કૃષ્ણનગરના કમલાદિત્ય તથા વીસલનગરના-મહા-નગરના નાનાક પંડિત બેઠા હતા. તેમાં જુદા જુદા કવિઓ એ અમરચંદ્રને જે રામસ્યા પૃથ્વી તેમાં નાનાક પંડિતની ‘મીતં ન ગાયતિતરાં ભુવતિ નિશાકુ’ની પ્રતિમાં અમરચંદ્રે કહ્યું.—

શુભા ધ્વનેમંપુરતાં વહસાતપીઠે ભૂમૌ મૃગે વિગત-

લાંછન એવચન્દ્રઃ ।

માંગાન્ મરીચવદનસ્ય તુલામતીવ ગીતં ન ગાયતિતરાં

ભુવતિ નિશાકુ ॥

૩૯૫. આનો ઉલ્લેખ ઉપદેશતરંગિણીમાં છે ૫૨૮ રાજતોષળના ચૈ. ૩ માં પૃ. ૧૧૯ તેમજ નિત્યદર્શના વ. ચ. માં ચૈ. બા. ૫. ૧૨૬-૧૩૫. સ્તંભનીચમાં સ્તંભનપાર્શ્વનાથના ચૈયાના અધ્યક્ષ કવીશ્વર મદલવાદીના સંબંધમાં આ પ્રસંગ યજ્ઞવાયો છે.

તાત્પર્ય કે—હું ગાદરા તો આ ચન્દ્રમાનો મૃગ તે સાંભળતા નીચે જતરી આવશે અને આમ મૃગલાંઘનથી મુક્ત થઈને ચન્દ્ર મારા મુખની બરાબરી કરી શકશે: તેથી એ સ્ત્રી રાગે ગાતી નથી !

આ પ્રસંગે અમરચંદ્રમુરિએ કુલ ૧૦૮ સમરયા પૂર્ણાંત કહેવાય છે.

૫૪૭. વસ્તુપાલની કવિઓ તરફ દાન-વીરતા એટલી બધી હતી કે તેને ‘લઘુ લોભરાજ’ કહેવામાં આવતો. સોમેશ્વર, હરિહર, અરિસિંહનો તે ખાસ આશ્રયદાતા હતા અને દાગોદર, નાનાક, જયદેવ, મદન, ચિકલ, કૃષ્ણસિંહ, શંકર રવામી, સોમાદિત્ય કમલાદિત્ય અને તે ઉપરાંત બાટ ચારણો અને અન્ય કવિઓને તેણે ધનવાન બનાવ્યા હતા.

ખાલચંદ્રમુરિ.

बहुवचनकर्तुः श्री बालचन्द्रस्य का स्तुतिः ।

मन्त्रीशवस्तुपालेन यः स्तुतः कवितायुगात् ॥

—મહુગવચનકરતાર ખાલચંદ્ર કે જેની સ્તુતિ કવિ-

તાના શુણે માટે મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલે કરી હતી તેની શું સ્તુતિ કરવી ?

૫૪૮ પ્રમંથ ચિંતામણીમાં વસ્તુપાલ મંત્રી પ્રત્યે આ ખાલચંદ્ર પંડિને એક સ્તુતિશ્લોક ૩૯૧ કહ્યો હતો તેનો ઉલ્લેખ છે:—

गौरी रागवती त्वयि त्वयि ह्यो बद्धादरस्त्वं युतो भूयस्त्वं च लसद्गुणः शुभमग्नः किं वा बहु मूमहे । श्री मंत्रीश्वर ! नूनमीश्वरकलायुक्तस्य ते शुभ्यते बालेन्दुं चिरमुच्चै रचयितुं त्वतोऽपरः कः प्रभुः ॥

—હે મંત્રી ! તારામાં અને શિવમાં હવે કંઈ ફેર રહ્યો દેખાતો નથી, કેમકે શિવને ગૌરી (પાર્વતી) જેમ બાંધી સ્ત્રી છે તેમ તને ગૌરી-ગૌરી અંગવાળી બાંધી સ્ત્રી છે, જેમ શિવમાં રૂપને-નંદીને ધણી આદર છે તેમ તારામાં રૂપ-ધર્મનો આદર છે, જેમ શિવ ભૂતિ-સરમથી યુક્ત છે, તેમ હું પણ ભૂતિ-સમૃદ્ધિથી યુક્ત છે. જેમ શિવ જુણથી શોભે છે તેમ હું પણ શુભથી શોભે છે, જેમ શિવને શુભ ગણુ છે તેમ તને શુભ ગણુ-સેવકો છે એથી હું ઉશ્વરની-શિવની કલાયુક્ત છો. શિવને (બાલમો)

૩૯૧. આ શ્લોકને લગભગ ગણતો શ્લોક ખાલચંદ્રે નેત્રસિંહ સંબંધી કહ્યો છે તે માટે જુઓ વસંતવિહાર ૩ નં સર્ગને અંતે મૂકેલો શ્લોક ૫. ૧૧.

બાલિન્દુ છે તે રચવાનું-આ બાલયન્દ્રને સ્વીકારવાનું તેને થોડું છે. તારા કરતાં બીજા કયા પ્રશ્ન છે ?

આ કહેનાર બાલયન્દ્રને તેની આચાર્ય પદ સ્થાપનામાં વસ્તુપાલે એક હજાર દ્રામ ખર્ચ્યાં.

૫૪૯. આ કર્તાએ પોતાની હકીકત પોતાના વસંતવિલાસ કાવ્યના પ્રથમ સર્ગમાં આપી છે કે:-
મોદેરક નામના શહેરમાં (ગાયકવાડ રાજ્યના કડી પ્રાંતમાં આવેલું મોદેરા) ધરદેવ નામનો પ્રસિદ્ધ મોઢા બ્રાહ્મણ હતો. તે દીન જનોને રક્ષતો અને જિનપ્રણીત શાસ્ત્રના રહસ્યોને જાણનાર હતો. તેને વિદ્યુત (વીજળી) નામની પતિનથી મુંબલ નામનો પુત્ર થયો. તે પિતાના ધરમાં રહેતો હોવા છતાં સંસારને જાલ સ્વરૂપ સમજતો હતો. હરિભદ્રસૂરિની વાણી સાંભળી વિવેક રૂપી સંપત્તિ મેળવી માળાપની ચતુર્મતિથી જૈનમતનું વ્રત અભ્યાસ્યું-કમે કરમે સમગ્ર કલામાં ગુરૂ પાસેથી નિપુણ યથ દીક્ષા લીધી અને બાલયન્દ્ર નામ રાખ્યું. હરિભદ્ર સૂરિએ પોતાના આયુષ્યને અને બાલયન્દ્રને પોતાના પદમાં સ્થાપ્યા. ટુંકમાં તેના ધર્મોચ્ચાર્ય અને સૂરિપદપ્રદાતા હરિભદ્ર સૂરિ હતા. રત્નશ્રી ગણિનીના તે ધર્મપુત્ર હતા. ચૌદુક્ય ભૂપાલો જેના ચરણમાં નમતા અને જે સરસ્વતીના નિવાસ સ્થાન રૂપ હતા એવા ચૌદુક્ય રાજગુરૂ પદ્માદિત્ય તેના અધ્યાપક હતા. વાદિ દેવસૂરિ ગચ્છના આચાર્ય ઉદયસૂરિએ તેને સારસ્વત મંત્ર આપ્યો હતો. એક વખત તેણે સરસ્વતીનું ધ્યાન કરતાં યોગનિદ્રામાં એક સુદૃઢ આવી શારદાએ કહ્યું 'વત્સ ! તારા બાલ્યકાળથી સારસ્વતકંપથી કરેલા મારા ધ્યાનથી હું તારા પર પ્રસન્ન થઈ છું અને જેમ પૂર્વે કાલીદાસ વાદિ શુદ્ધિશાળી મારી ભક્તિથી કવીન્દો થયા તેમ વત્સ ! તું પણ થશે.' આ સરસ્વતીના પ્રસાદથી જેણે મહાકવિત્વનીતિ મેળવી છે એવો હું આ વસંતવિલાસ કાવ્ય રચું છું.' તેણે પોતાને 'વાગ્દેવીપ્રતિપન્નસુત' તરીકે ઓળખાવેલ છે. (પી. ૩, ૧૦૦; પી. ૫, ૪૮).

૫૫૦. પોતાની ગચ્છ પરંપરા પોતે ઉપદેશ કંદેશી શ્લોકમાં આપી છે કે:-ગ્દ્ર ગચ્છમાં પ્રભુન્ન સૂરિ થયા કે જેણે તત્ત્વવાટકના રાગને પ્રજોષ્યો હતો, તેની પછી ચંદ્રપ્રભ સૂરિ થયા કે જેણે જિનની પ્રાસ-

તિક સ્તુતિ રચી હતી, તેના ધનેશ્વરસૂરિ થયા જેણે પોતાના સ્વર્ગસ્થ ગુરૂ પાસેથી મંત્ર પ્રાપ્ત કે હતો અને સમયુ નામના નગરના દેવતા-પુરુષેવત પ્રજોષ્યો હતો. તેને સરસ્વતીના ચાર હસ્ત ને ચાર શિષ્ય નામે વીરભદ્ર, દેવસૂરિ, દેવપ્રભ ૨ દેવેન્દ્રસૂરિ થયા, તે પૈકી છેલ્લા દેવેન્દ્રસૂરિએ જિ પ્રાસાદે જ્યાં પુષ્કળ હતો એવી અંહલી (માંડલ) નામ નગરીમાં મહાવીર ચૈત્યની પ્રતિષ્ઠા કરી. તેના ભદ્રે સૂરિ અને તેના અભયદેવસૂરિ થયા કે જેનું ધર્મોપદેશ વ્રત પોતે આસડે પોતાની વિવેકમંજરી ૨ ઉપદેશકંદેશી રચી. તેના શિષ્ય હરિભદ્ર સૂરિ પદ્મદર્શ અને સાહિત્યમાં નિષ્ણાત થયા; અને તેના શિષ્ય બાલયન્દ્ર. સમરાદિત્યસંક્ષેપાદિના કર્તા અને. આં પ્રથેના સંશોધક પ્રસિદ્ધ પ્રભુન્નસૂરિને પદપ્રતિષ્ઠાપ્રા આ સુકવિ બાલયન્દ્ર દ્વારા થઈ હતી.

૫૫૧ આ બાલયન્દ્રસૂરિએ કરણાવજ્જાસુધ (૧ આ. સલા) એ નામનું પંચાંકી નાટક રચ્યું, વીરધવલના મંત્રી વસ્તુપાલની આગાથી શત્રુંજ મંડન પ્રથમ તીર્થંકર (મયભદેવ) ના ઉત્સવ ભજવાયું હતું તે પરથી જણાય છે કે તે મં શત્રુંજયની યાત્રાએ ગયા (સં. ૧૨૭૭) ત્યારે ૨૨ તેમાં વજ્જાસુધ ચક્રવર્તિએ પોતાના પ્રાણના ભે પણ પારિવાનું રક્ષણ કર્યું તે પ્રસિદ્ધ વસ્તુને અવક બીજા આ નાટક રચાયેલું છે. પોતાના સમકાલ મહાકવિ આસડે રચેલા પ્રથે નામે વિવેકમંજ અને ઉપદેશકંદેશી ઉપર ટીકાઓ તેણે ૨૨ વિવેકમંજરી ટીકા સં. ૧૨૪(૭)૮ માં રચી (૨, ૫; પી. ૩, ૧૦૦), કે જે નાગેન્દ્ર ગચ્છ વિજયસેનસૂરિએ અને જ્ઞાદેહગચ્છના શ્રી પદ્મસૂરિ શોધી તથા તેમાં દેવાનંદગચ્છના કનકપ્રભસૂરિ શિ પ્રભુન્નસૂરિએ સહાય કરી; અને ઉપદેશકંદેશી શ્લોક રચી કે જેની તાડપત્રની સં. ૧૨૯૬ની ૭ પાટણના ભંડારમાં છે. (પી. ૫, ૪૨). અને તે ઉપર વસંતવિલાસ નામનું મહાકાવ્ય (ગા. જો. રી. નં. ૧ બનાવ્યું છે, તેમાં કીર્તિકાસુદીનીપદે વસ્તુપાલ પરાક્રમે વધુ વિલાં છે. વસ્તુપાલ સોમશર્મા ૨ હરદરાદિ દેવિઓથી વસંતપાલ કહેવાતો હતો તેથી

નામ પરથી કાવ્યનું નામ વસન્તવિજ્ઞાસ રાખ્યું છે. આમાં વસ્તુપાલના મૃત્યુનો ઉલ્લેખ હોવાથી તે મૃત્યુ સંવત્ ૧૨૯૬ પછી અને તે વસ્તુપાલના પુત્ર જૈનસિંહના વિનાશ માટે રચાયું તેથી તે ગ્રંથનો રચનાસમય વિક્રમ તેરમા સૈકાની આખરનો અથવા ચૌદમા સૈકાની શરૂઆતના આશરોનો છે એ યોગ્યસ છે. તેમાં ૧૪ સર્ગો છે અને તેમાં ગૂજરાતના ઇતિહાસ માટે કેટલીક સામગ્રી મળી આવે છે. ૩૯૭

પપર જયસિંહસૂરિ—તે વીરસૂરિના શિષ્ય અને ભરૂચના મુનિસુમત સ્વામીના મંદિરના આચાર્ય હતા. તેજપાલ મંત્રી એકદા મંદિરની યાત્રાએ આવતાં તે આચાર્યે કાવ્યથી તેની સ્તુતિ કરી અને અમળડના શકુનિકાવિહારમાંની ૨૫ દેવકુશિકા માટે સુવર્ણવજ્ર દંડ બનાવી આપવા કહ્યું. વસ્તુપાલની સંમતિથી તેજપાલે કરાવી આપ્યા તેની સ્મૃતિમાં આ સૂરિએ બંને લાખઓના આ દાન માટે એક સુંદર લાંબું પ્રશસ્તિકાવ્ય રચ્યું, કે જેમાં મૂળરાજથી વીરધવલ મુખીના રાજઓની વંશાવલીએ હુંક વર્ણન પણ આવેલ છે. અને તે ઉક્ત મંદિરની બીંતના પથ્થરમાં કોતરવામાં આવ્યું હતું તેમ લાગે છે. જે કે શકુનિકા વિહારની મસ્જિદ બનાવવામાં આવી છે, છતાં તે તેના અન્ય નાટક ગ્રંથ હુમ્મીરમદમદન-કાવ્યની પ્રતની અંતે લખાયેલ મળી આવ્યું છે. (જુઓ પા. ૫૨૮) બીજો ગ્રંથ નામે ઉક્ત હુમ્મીરમદમદન (ગા. ઓ. સી. નં. ૧૦) તે ગૂજરાત ઉપર મુસલમાનોએ કરેલો હુમલો બંને લાખઓએ પાછો દહાવ્યો એ ગૂજરાતના ઇતિહાસમાંના એક અગત્યના બનાવને નાટકના રૂપમાં રજૂ કરતું કાવ્ય છે; અને તે નાટક વસ્તુપાલના પુત્ર જયન્તસિંહની આરાધી (ખંભાતના) લીંગેશ્વર^{૩૯૮} ભગવાનની યાત્રાના ઉત્સવ

૩૯૭ જુઓ તેના પર ૨૧૦ સાક્ષર ચિખનલાલ દલાવની અંગેષ્ટ પ્રસ્તાવના, કે જેના ૨૦ લાપાન્તર માટે જુઓ જૈનયુગ સં. ૧૬૮૭ ભાદ્રે ૦ આશિત ને સં. ૧૬૮૪ ના અંકો.

૩૯૮, આ લીંગેશ્વર—લીંગેશ્વરના ખંભાતના મંદિરમાં સોનાના કલસ અને ધ્વજદંડ વસ્તુપાલે કરાવ્યા હતા—જુઓ નિનહર્ષકૃત વસ્તુપાલચરિત ૪-૭૨૦, અને મુક્તસંકીર્તન ૧-૩.

પ્રસંગે ખંભાતમાં પહેલ વહેલું ભજવાયું હતું. આમાં પાંચ અંક છે. તેની તાડપત્રની સં. ૧૨૮૬ ની લિખિત પ્રત મળી આવે છે તેથી તે પહેલાં અને વસ્તુપાલનો કારભાર સં. ૧૨૭૬ માં થયો ત્યારપછી રચાયેલું છે.

પપર ઉદયપ્રભસૂરિ—આ વસ્તુપાલના ગુરૂ ઉપશંકૃત વિજયસેનસૂરિના શિષ્ય હતા. તેને વસ્તુપાલ મંત્રીએ સુરિપદથી સમલકૃત કરાવેલ હતા. તેણે મુકૂતકલ્લોલિની (કાં. છાણી) નામનું પ્રશસ્તિકાવ્ય રચ્યું (પ્ર. હમીરમદમદન પરિ. ૩ ગા. ઓ. સી.) તેમાં વસ્તુપાલ અને તેજપાલનાં મુકૂત્યો-ધાર્મિક કાવ્યો અને યશનો ગુણાનુવાદ ખતાવેલ છે. વસ્તુપાલે શનુંજયની યાત્રા કરી (સં. ૧૨૭૭) તે પ્રસંગે આ કાવ્ય રચાયું લાગે છે, અને વસ્તુપાલે પોતે બંધાવેલા ઈદમંડપના એક મોટા પથ્થરની તખતી ઉપર તે કોતરાવ્યું હતું. આમાં કાવ્યવના ઉચ્ચા ગુણો હોવા ઉપરાંત ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આપણને ઘણી માહિતી મળે છે. અરિસિંહના મુકૂતસંકીર્તન કાવ્યની માફક આમાં પણ વસ્તુપાલની વંશાવલી આપેલી છે અને આપોત્કટ (ચાવડા) અને ચૌલુક્ય વંશના રાજઓનું વર્ણન આપ્યું છે. વિશેષમાં બહુ મોટા ગ્રંથો ઉક્ત સૂરિએ રચ્યા છે:—૧ ધર્મોચ્ચય મહાકાવ્ય વસ્તુપાલના યાત્રા પ્રસંગે 'લદમ્બક' રચ્યું છે. (પી. ૨, ૩૩ પી. ૩, ૧૬) તેનું બીજું નામ સંધાધિપતિ ચરિત્ર મહાકાવ્ય છે. તેમાં પ્રથમ તથા છેલ્લા સર્ગમાં વસ્તુપાલ તથા તેના ગુરૂ અને બીજા જૈનાચાર્યો સંબંધી ઐતિહાસિક વૃત્તાંત છે. બાકીનો ભાગ આદિનાથ અને નેમિનાથ વગેરે તીર્થંકરોનાં ચરિત્રોનો છે. તેને મલધારી નરચંદ્રસૂરિએ સંશોધ્યું. (પા. લં. તાડપત્ર) ૨ જ્યોતિષનો ગ્રંથ નામે અપરંભસિદ્ધિ (પ્ર. પુરોગતમ ગીતાભાષા ભાવ. ૦) ૩ સંસ્કૃત નેમિનાથચરિત, ૪-૫ પડશીતિ અને કમરતવ એ જે કર્મગ્રંથોપર ટિપ્પન, તથા ૬ સં. ૧૨૯૬ માં ધર્મદાસ ગણિકૃત ઉપદેશમાલા પર ઉપદેશમાલાકથિયું નામની દીકા ધોળકામાં રચી પૂર્ણ કરેલ છે.

પપર વસ્તુપાલનો પોતાનો પુસ્તકલાંકગાર જખો હોતો અને તેમાં સર્વ જાતના કિંમતી અને

અલભ્ય ગ્રંથોનો અપૂર્વ સંગ્રહ એકત્રિત કર્યો હતો (હરિહર પ્રબંધ). પ્રસિદ્ધ આલંકારિક માણિક્યવંદસરિ કાવ્યપ્રકાશ પરની ટીકા નામે કાવ્ય પ્રકાશ સંકેત રચવામાં બ્રહ્મ હોવાથી વસ્તુપાલે તીર્થયાત્રામાં સાથ આપવા બોલાવ્યો છતાં આવી શક્યા નહોતા, તેમને પોતાના પુસ્તકાલયની સર્વ ધાર્મિક ગ્રંથોની પ્રતો આપવાની આજ્ઞા કરી હતી. તે સૂરિએ તે મંત્રીને 'સર્વ ધર્મશાસ્ત્રોના એક આદ્ય' એવું બિરુદ આપ્યું હતું. (જિનહર્ષકૃત વ. ચ.)

૫૫૫. વસ્તુપાલ કાવ્યસંક્રાંતિની કદર કરતો એટલું જ નહિ પરંતુ ગ્રંથકરોને ધાર્મિક તેમજ સાહિત્યના ગ્રંથો રચવાને પોતાના બોધ અને આનંદ માટે વિનવતો-પ્રેરતો; તેના ઉદાહરણ તરીકે નીચે જણાવવામાં આવ્યું છે.

૫૫૬. નરચંદ્રસૂરિ કે જે હર્ષપુરીય ગચ્છના જ્યોતિષસૂરિ-અભયદેવસૂરિ (મહાધારી)-હેમચંદ્ર સૂરિ-શ્રીચંદ્રસૂરિ-સુનિચંદ્ર સૂરિના શિષ્યો દેવાનંદ અને યશોભદ્ર-તેમના શિષ્ય દેવપ્રભસૂરિના શિષ્ય હતા તે વસ્તુપાલની સંધ્યાત્રામાં ગયા હતા ને તેની સાથે ધણો પરિચય ધરાવતા હતા. તેમને એકઠા વસ્તુપાલે વિનંતિ કરી કે 'આપે મારા શિર પર હાથ મૂકવાથી હું સંધ્યાતિપત્ય પામ્યો, સેંકડો ધર્મગ્રંથો અને દાન-વિધિઓ કથી, અને હવે જૈનશાસનકથાઓ સાંભળવા માંડ્યિત ઉત્કંઠ છે' તેથી તેમણે ૧૫ તરંગોમાં કથારતનસાગર રચ્યો. (સં. ૧૩૧૩ની તાડપત્રની પ્રત પા. સચિ) વિશેષમાં એક વિગતિ કરી કે 'અતિ નિરવૃત્ત અને અતિ સંક્ષિપ્ત એવા ગ્રંથો છે તે કલેસથી સમગ્રાય છે અને કાવ્યરહસ્યોના નિશુષ્પ તેથી યદ્ય શક્યો નથી તો અતિ નિરવૃત્ત નહિ પણ કવિ કથાનું સર્પરચ જેમાં આવી નય અને દુર્મેધને પણ બોધક થાય એવું અનન્યસદૃશ શાસ્ત્ર કહ્યો' આથી તે સૂરિએ પોતાના શિષ્ય નરેન્દ્રપ્રભ સૂરિને તેજા મંથ રચવાની આજ્ઞા કરતાં વસ્તુપાલના આનંદ માટે નરેન્દ્રપ્રભે આજ્ઞા પ્રકરણમાં અર્ચકારાગદિદિધિ નામનો પ્રંથ રચ્યો.

૫૫૭ નરચંદ્રસૂરિએ વળી ચલ્લમુરારિકૃત અન-ધર્મરાધવ પર ૨૩૫૦ શ્લોક પ્રમાણુ ટિપ્પન (જે. નં. ૨૨૦), શ્રીધરકૃત ન્યાયકદંલી પર ટીકા (કે જેમાં વિમલસૂરિએ સહાય આપી હતી જે. ૪), જ્યોતિષસાર (વે. નં. ૩૧૧; પી. ૩, ૨૭૫) કે જે નારચંદ્ર જ્યોતિષ સાર કહેવાય છે, પ્રાકૃત દીપિકા-પ્રબોધક જેમાં હેમાચાર્યના અષ્ટમાધ્યાયના આખ્યાનોની રૂપસિદ્ધિ છે. (જુદ્. ૭ નં. ૮; પા. ૭ ભં.), ચતુર્વિંશતિજિન સ્તોત્ર (પી. ૫, ૬૬) ઇલાદિ અનેક ગ્રંથો રચ્યા છે. ૪૦૦ તેમજ સ્વચરુ દેવપ્રભસૂરિનું પાંડવચરિત અને ઉદય પ્રભાસૂરિનું ધર્માવ્યુદય કાવ્ય સંશોધ્યાં છે. તેમના આદેશથી ગુણવત્સલે વ્યાકરણ ચતુષ્કાવચરિ સં, ૧૨૭૧ માં રચી. સં. ૧૨૮૮ માં તેમણે રચેલા વસ્તુપાલની પ્રશસ્તિરૂપ રતુતિકાવ્યો ગિરનાર પર શિલાલેખમાં મોબદ છે. (જે. ૪. ૩૨ અને ૬૫) તેમણે સમગ્રાદાય સંક્ષેપના કરતાં પ્રદ્યુમ્નસૂરિને ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રની વાચના આપી હતી. ૪૦૧

૫૫૮ નરચંદ્રસૂરિના ગુરુ દેવપ્રભસૂરિએ સં. ૧૨૭૦ લગભગ 'છઠા અંગેપાતિપદ-જ્ઞાતા ધર્મકથા અને ત્રિપિણ્ડિશાકા પુરૂષચરિત્ર ઇત્યાદિ જોઇને કૌતુહલથી પાંડવોના ચરિત્ર રૂપે' ૧૮ મર્ગનું ૮૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ પાંડવ ચરિત્ર મહાકાવ્ય રચ્યું તેનું યશોભદ્રસૂરિ રાનચંદ્રસૂરિ અને નરચંદ્રસૂરિએ સંશોધન કર્યું હતું. (પી. ૩, ૧૩૨; વે. ૦ નં. ૧૭૪૮ પ્ર.

૩૬૬. 'મુરારિનું અનર્ધરાધવ ગચ્છરાતમાં ધણું પ્રિય યજ્ઞેનું માત્રમ પડે છે, કારણકે તેના હપર મહાધારી દેવપ્રભાચાર્યના અનર્ધરાધવ રહસ્યાદર્શ (ગ્રંથ ૭૫૦૦), તેમના શિષ્ય નરચંદ્રાચાર્યનું મુરારિ ટિપ્પન (ગ્રંથ ૨૫૦૦) અને તપાગચ્છના જયચંદ્રસૂરિના શિષ્ય જિન-હર્ષની અનર્ધરાધવચરિત્ર એમ ત્રણ ટીકાઓ છે. -સ્વ. ૦ દલાદ.

૪૦૦. આ નરચંદ્રસૂરિના વંશમાં પદાદેવસૂરિ-શ્રોતિલક-સરિશિષ્ય - રાજ્યોપનરસૂરિએ શ્રીધરકૃત ન્યાયકદંલી પર પંક્તિ (પી. ૩, ૨૭૨-૨૭૫) રચી છે તેમાં નરચંદ્રસૂરિના ગ્રંથો જણાવેલા છે કે:-

ટિપ્પનમનધર્મરાધવશાસ્ત્રે ફિલ દિપ્પનં ચં કંદલ્લાં
ચારં જ્યોતિષનમદમઃ પ્રાકૃતરૂપિકામપિ ચ ॥૧૫॥

૪૦૧. ધ્રોમતે નરચંદ્રાય નમોઽસ્તુ મલધારિણે ।
૬૬ મેઝગુત્તર યેનોત્તરાધ્યયનુવાચના ॥૨૩॥

કાવ્યશાલા સન ૧૯૧૧. તેનું ચૂ. ભા. ભી. મા. તરફથી મુદ્રિત); વળી દેવપ્રભે ધર્મસારશાસ્ત્ર ૪૦૨-અપરનામ મૃગાવતી ચરિત્ર પાંચ વિભાગમાં (જેસ. પૃ. ૫૨) તથા મુરારિના અનર્ધરાધવ પર અનર્ધરાધવ-કાવ્યાર્શ. (અથ ૭૫૦૦) ૨૨માં. ઉક્ત નરેન્દ્રપ્રભે અર્ધકાર મહોદધિ ઉપરાંત કાકુત્સ્થકેલિ નામનો અથ ૨-ઓ હતો. ૪૦૩

૫૫૯. આ સમયે 'કવીન્દ્રબન્ધુ' નામનું બિરુદ ધરાવનાર યશોવીર તે બળાધિપુરમાં આહમાન રાજા ઉદયસિંહનો મંત્રી હતો. એ બદુશ્રુત વિદ્વાન્ અને રાજનીતિનિપુણ પ્રધાન હતો. મહામાત્ય વસ્તુપાલ તથા તેજપાલની સાથે આની યાદ મૈત્રી હતી. તેજપાલના બનાવેલા આશુ પરના નેમિનાથ ચૈત્યના શિલ્પકામમાં એણે કેટલાક દોષો બતાવ્યા હતા. (જુઓ જિનહર્ષનું ૧૦ ચ૦). તેણે માદ્દીમા સં. ૧૨૮૮માં બિંબ પ્રતિષ્ઠા તથા મં. ૧૨૯૧માં આશુ પર દેવકુલિકા કરાવી હતી ૪૦૪

૪૦૨. તત્કાલિકો દેવપ્રભસૂરિ: કિલ પાંડવાયનચરિત્રે ।

શ્રી ધર્મસારશાસ્ત્રે ચ નિર્મમે સુકથિકુલતિલક:

૥૧૩૫

—રાજશેખરકૃત ન્યાયકંઠલિપિન્ધા પી. ૩, ૨૭૫.

૪૦૩. તત્ત્વ ગુરોઃ પ્રિયચિન્થાઃ પ્રમુ નૈરેન્દ્રપ્રભઃ

પ્રમાવાદ્યઃ ।

ચોડલંકારમહોદધિમકરોલ્કાકુરસ્થકેલિ ચ ૥૧૬૥

—જે.ન.

૪૦૪. માદ્દી તે હાલકું માદ્દી કે ને જેનપુરયશોધી ૩૦ ગ્રેલ પશ્ચિમ નેધપુર રાજ્યમાં આવેલું નાલું ગામ છે, તે તે વખતે મોઢું શહેર હતો. ત્યાંના બે શિલાલેખો સં. ૧૨૮૮ના 'જિન' તા. ૧૩-૧૧-૨૭ ૪ ૭૮૭ માં પ્રકટ થયા છે તે પરથી જણાય છે કે તે વર્ષમાં ખંડેરક ગચ્છા-ચાર્યોના ચરણોના ઉપાસક શુદ્ધવંશી સમસ્ત રાજ્યોમાં ભયંત યજ્ઞવાલ અને હૃદયસિંહના પુત્ર યશોવીર મંત્રીએ સ્વમાતા હૃદયશીના હૃદયાણ્યાર્થે પોતે કરાવેલા જૈનમાં નેક શુદ્ધ ૧૩ છુધે શાંતિનાથનું બિંબ તથા જિનયુગલની કાર્યત્સર્ગસ્થ મૂર્તિઓ શાંતિસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરી; અને સં. ૧૨૯૦ના લેખ માટે જુઓ જિ. ૨, નં. ૧૦૮-૧૦૯-તેમાં જણાવેલ છે કે તેના પિતાનું નામ મંત્રી શી હૃદયસિંહ હતું કે ને વિપુલ ધનનું દાન કરનારી દાનવીર,

૫૬૦. આ સમયે અનેક પુરતકોની તાડપત્ર પર પ્રતિઓ લખાઈ હતી. તે પૈકી કેટલીકનો ઉલ્લેખ ઉપલબ્ધ થાય છે તે આ પ્રમાણે:-સં. ૧૨૭૪માં સિદ્ધસૂરિએ જિનભદ્ર ગણિકૃત દ્યોતસમાસ પર સ્થેલી ટીકાની (પા. સૂચિ નં. ૪૪) સં. ૧૨૭૫માં તાડપત્ર પર કર્મવિપાક ટીકાની (પા. સૂચિ નં. ૨૦), સં. ૧૨૮૪માં તાડપત્ર પર શ્રીચંદ્રસૂરિકૃત છતકદ્વપચૂર્ણિ (પા. ભં. પી. ૫, ૧૨૯), ની પ્રતો લખાઈ; તથા આધાટકુર્ગમાં જૈનસિંહના રાજ્યમાં ને જગતસિંહના મહામાત્યપણામાં હેમચંદ્ર નામના શ્રાવકે સમસ્ત સિદ્ધાંતોને ઉદ્ધાર કર્યો એટલે કે સર્વ યજો તેણે તાડપત્ર પર લખ્યાં-લખાવ્યાં. આ પૈકી દશવૈકલિક, પાશ્વિક સૂત્ર અને એધ નિયુક્તિની પ્રતો ખંભાત શાંતિનાથના ભં. મા વિદ્યમાન છે (પી. ૩, ૫૨). સં. ૧૨૮૬માં જયસિંહ સૂરિકૃત હુમીર મહમદનની તાડપત્ર પર લખાયેલી પ્રત હાલ જે. ભં. માં છે. સં. ૧૨૮૮માં ગોવિન્દ ગણિકૃત કર્મરતવ ટીકાની પ્રત ગુર દેવનાગની આગાથી શ્રીલયદ્રે જિનસુંદરી નામની ગણિનીને માટે તાડપત્ર પર લખી (પા. ભં., કી. ૩ નં. ૧૪૮) ગર્ગઃ ઋષિકૃત કર્મવિપાક પરની પરમાનન્દ સૂરિકૃત ટીકા અને બુદ્ધ ગચ્છીય હરિભદ્ર સૂરિકૃત આગમકવસ્તુવિચારસારવૃત્તિ લખાઈ (પા. સૂચિ નં. ૧૯) મં. ૧૨૮૯માં દ્રેણાચાર્ય કૃત એધનિયુક્તિ વૃત્તિ, મત્તયજિરિકૃત પિંડનિયુક્તિવૃત્તિ, દશવૈકલિક, તે પરની નિયુક્તિ તથા હરિભદ્રસૂરિકૃત ટીકા તાડપત્ર પર લખાઈ (જે. ૪૧) સં. ૧૨૯૧માં લખાયેલા એક તાડપત્રના પુરતકમાં (પા. ભં.) સિદ્ધસેન, પાશ્વિક, મચ્છાદિ અને બપ્પલદિનાં પ્રાકૃત પદ્યમાં ચરિત્રો છે. બપ્પલદિ ચરિત્રમાં ગોણવહોના કર્તી બપ્પલદિરાયને બપ્પલદિએ જૈન બનાવ્યા એ વાત

ચિત્તનાર આદિ દીર્ઘેની મહાન આડંબર સાથે ચાત્રા વગેરે ધર્મકૃત્યો કરવાથી ધર્મવીર અને રાજ-મહારાજોનું પશુ માનમર્દન કરવાથી શુદ્ધવીર-એમ ત્રિવિધવીર ચૂકામણી કહેવાતો હતો. તે પિતાના પુણ્યાર્થે આ યશોવીર કે જેને સરસ્વતી અને લક્ષ્મીએ એકસાથે અંગીકાર કર્યો છે તેણે સુમતિનાથની પ્રતિમાયુક્ત એક, અને પોતાની આતા અર્ધે પદ્મપ્રભની પ્રતિમાવાળી બીજી એમ બે દેવકુલિકાઓ કરાવી.

વર્ણવેલી છે. આ પ્રાકૃતચરિત્રો ગ્રામીન હોવાથી સંસ્કૃત કરતાં વધારે વિશ્વસનીય છે (સ્વ. દલાલ) સં. ૧૨૯૨માં વીળપુરમાં દેવભદ્રગણિ, પં. મલય-કૃતિ, પં. અનિતપ્રભગણિ વગેરેનાં વ્યાખ્યાનથી સમસ્ત શ્રાવકોએ સંઘના પદન-વાચનાએ મલયગિરિ-કૃત નંદીટીકા તાડપત્ર પર લખાવી. (પી. ૩, ૩૬) સં. ૧૨૯૪માં સ્તંભતીર્થવાસી શ્રીભાલવંશીય ઠ. સાદાસુત ઠં. કુંભરસીદિ નિશીથચૂર્ણિની પ્રત તાડપત્ર પર લખી (પી. નં. ૩૯) સં. ૧૨૯૫માં શ્રીમન નલકમાં મહારાજ જયતુગિદેવના રાજ્યમાં મહાપ્રધાન ધર્મદેવના સમયમાં ઉપકેશ વંશના ચિત્રકૂટવાસી સાં. સાલ્હાડે કર્મસ્તવ તથા કર્મવિપાકની ટીકાની તાડપત્ર પર પ્રત લખી (જે. ૫. ૨૬) અને તેજ વપમાં વીસલદેવ રાજ્યે ઇંડાધિપતિ વિજસિંહના વારામાં સં. ૨૨૨૭થી ગણિ 'આસન્નદ્ર શિં. પંડિત શુશ્રાકરે પંડુવિધાવસ્થક વિવરણ (યોગ શાસ્ત્રમાંથી) ની તાડપત્ર પર પ્રત લખી (પા. સુચિ નં. ૩૭) સં. ૧૨૯૬માં ત. દેવેન્દ્રસુરિ, વિજયચંદ્રસુરિ, ઉપા. દેવભદ્ર-ગણિના વ્યાખ્યાનની અસરથી વીળપુરમાં નાગપુરીય શ્રાવકોએ પાશ્વિક પ્રતિક્રમણની ચૂર્ણિ અને વૃત્તિ તાડપત્ર પર લખાવી (પી. ૧, ૩૫; ખં. શાંતિ. ભં.) અને તે વર્ષમાં મહારાજ હીમદેવના રાજ્યમાં મહા-મંડલેશ્વર રાણક વીરમદેવની રાજધાનીમાં વિઘ્નપુર (વીળપુર)માં રહીને મત્રયગિરિકૃત મંત્રાદિણી ટીકા તાડપત્ર પર લખાઈ (જે. ૩૫.)

૫૬૧ આ સમયમાં (સં. ૧૨૯૦ પછી) વિશેષાવસ્થક પર શિષ્યહિતા નામની ટીકાની તાડપત્ર પરની પ્રત આશાદિત્ય નામના કિન્ને લખી તે લેખકે ખં. જિનપતિસુરિના પરમલકત મોટ વંશીય શાંતિ નામના શ્રાવકને યશોભતિ નામની ભાયાંથી ચયેલ પ્રવુમ્ન નામના પુત્રની ભાયાં લાકની માટે પ્રચરિત રચી પ્રતિ મૂકી છે. તે લાકનીએ વર્હગાન (વરવાણ) નામના પુરમાં દેવભદ્રસુરિનાં વ્યાખ્યાન સાંભળી આ પ્રત લખાવી તેજ સુરિને સ્પર્ષણ કરી તે ભાં. ધ. માં યોજા છે.

૫૬૨ આ વસ્તુ-તેજ-યુગમાં બીજા ઘણા અંધ-કારો થયા:- સં. ૧૨૭૬માં રાજગરહના અભયદેવ-

સુરિ. (સંમતિ ટીકાકાર) -ધનેશ્વર-અનિતસિંહ-વર્ધ-માન-શાંતિભદ્ર-ભરતેશ્વર-ચેરવાગી-નેમિચંદ્ર-સાગ રેન્દુસુરિ શિષ્ય) માણિક્યચંદ્રસુરિ કે જેમણે સં. ૧૨૧ (૪) ૬ માં કાવ્યપ્રકાશસંકેત રચ્યો હતો તેમણે પાશ્વચરિત (પી. ૩, ૧૫૭; જે. ૫) લિહમાલવંશીય શ્રેષ્ઠ દેહડની પ્રાર્થનાથી સં. ૧૨૭૬માં દિવાળી દિને વેલાકૂલ શ્રીદેવકૃષ્ણકમાં પૂર્ણ કર્યું; અને શાંતિનાથ ચરિતાદિ (જે. પ્ર. ૪૯) ગ્રંથો રચ્યા. સં. ૧૨૭૭માં મૂલ ચંદ્રપ્રભ સુરિકૃત પ્રાકૃત સમ્યક્ત્વ પ્રકરણ-દર્શન-શુદ્ધિ પર અદ્યેશ્વરસુરિએ આધૂરી ટીકા મૂકી સ્વર્ગે જતાં તેના પ્રશિષ્ય પૂર્વોક્ત તિલકાભાષ્યે પૂરી કરી; (કાં. વડા. નં. ૧૬૯) અને તેમણે સં. ૧૨૯૬માં આવસ્થક નિર્ણયકલધુવૃત્તિ (પી. ૨, ૬; પી. ૪, ૭૪) તેમજ દશવેકાલિક ટીકા (પી. ૫, ૬-૫૨) તથા બીજા સામાચારી-જૈન સાધુ શ્રાવકોના આચાર-સંબંધી સં. ૧૩૦૪માં અનેક ગ્રંથો પર વૃત્તિઓ જેવી કે શ્રાવક પ્રાયશ્ચિત સામાચારી-પૌષધિક પ્રાયશ્ચિત સામાચારી-ચૈત્યવંદના-વંદનક-પ્રત્યાખ્યાન લઘુવૃત્તિ-શ્રાવક પ્રતિ-ક્રમણ સ્વવૃત્તિ-સાધુ પ્રતિક્રમણસૂત્ર લઘુવૃત્તિ (પી. ૪, ૧૦૮), પાશ્વિકસૂત્ર-પાશ્વિકક્ષામણુકાવચૂરિ આદિ રચી. (જેસ. પ્ર. ૨૦, ૩૬) તેઓ સં. ૧૩૦૪ સુધી વિદ્યમાન હતા.

૫૬૩. વળી સં. ૧૨૭૮માં ચંદ્રકુલના વર્ધમાન સુરિ-જિનેશ્વર-નવાંગીવૃત્તિકાર અભયદેવ-જિનવલ્લભ-જિનશેખર-પદ્મેન્દુ શિષ્ય અભયદેવસુરિ (બીજા) એ 'શ્રી' એ શબ્દથી અંકિત જયન્તનિજય કાવ્ય (પ્ર. કાવ્યમાલા નં. ૭૫), સં. ૧૨૮૦માં શ્રીપ્રભસુરિએ હેમચંદ્રના કારકસમુચ્ચયોધિકારત્રયમાંથી પહેલા બે અધિકાર પર વૃત્તિ, સં. ૧૨૮૧માં લક્ષ્મીધરે તિલક-મંજરીકથાસાર, સં. ૧૨૮૨માં (ખં. જિનપતિસુરિ શિં) ઉક્ત પૂર્ણભદ્ર ગણિ એ સ્થાનાંજ-ભગવતી-અપિસ્તવમાંથી ઉદ્ધરી અતિયુક્તચરિત પાલણપુરમાં, અને તેજેજ સં. ૧૨૮૫માં જેસલમેરમાં ૭ પરિવેદ-વાળું ધન્યશાલિભદ્રચરિત તેમજ જેસલમેરમાં સં. ૧૩૦૫ (માણુચ-પાનલગની ?) કૃતપુણ્યચરિત (મોટી ટોલી ભં. પાલીતાણા) આદિ રચ્યાં. આ ધન્યશાલિ-ભદ્રચરિતમાં સર્વદેવસુરિએ સદાય આપી છે અને

તેના સંશોધક સૂરપ્રભવાચક હતા કે જેમણે વાદિ
ચમદંડ નામના ડિગ્ગરને ખંભાતમાં હત્યો હતો,
કાચરવરપકુલક વૃત્તિ રચી હતી અને જેમણે ચંદ્રતિલક
ઉપાધ્યાય અને વિદ્યાનંદને અભ્યાસ કરાવ્યો હતો.

૫૬૪. સં. ૧૨૮૫ના અરસામાં પાર્શ્વનાથ ચરિત્રાદિ
વિંશતિ (૨૦) પ્રબંધના કર્તા આચાર્ય વિનયચંદ્ર
વિદ્યમાન હતા. તેમનો કવિશિક્ષા નામનો કાવ્યસાહિત્ય
પર રચેલ (વિનયાંક) ગ્રંથ તાંડપત્ર પર પાટણ
ભંડારમાં વિદ્યમાન છે. (પા. સૂચિ નં. ૫૬) તે કવિ
તેમાં કહે છે કે બપ્પભટ્ટી ગુરૂની વાળીમાં કવિશિક્ષા
કલીશ (નત્યા શ્રી ભારતી દેવી વપ્પમદ્વિગુરો-
ગિરા). કાવ્યશિક્ષા પ્રવક્ત્ર્યામિ નાનાશાસ્ત્ર-
નિરીક્ષણાત્ ।) બપ્પભટ્ટી કાવ્યશિક્ષ કહેવાતા હતા;
અને તેમની રચેલી કાવ્યશિક્ષાનો વિનયચંદ્ર પોતાના
ગ્રંથમાં ઉપયોગ કરેલો હશે. પ્રસ્તુત શિક્ષામાં તે
વખતના ૮૪ દેશોની ૪૫૦માહિતી આપેલી છે; તે

૪૦૫. ચોરાશી દેશોનાં નામ નીચે પ્રમાણે ગણાવેલાં છે:-
'ચતુરસીતિદેશઃ ગોડકન્યકુલ્લ કૌશાક કલિંગ ળંગ
વંગ કુર્ગ ભવાલ્ય કામાશ કોષ્ટ પુન્ડ્રબીશ માલવ-
લોહિત પશ્ચિમ કાઠવાલમ સૌરાષ્ટ્ર કંકણ લટ શ્રીમાલ
ઠર્વુદમેદવાટ મરવરેન્દ્ર ચમુનાંગાલીરઅંતર્વેદિ માગધ
મધ્ય કુરુકાહલ કામરૂપ કાંચી અવંતી પાપાંતક કિરાત
સૌવીર ઔક્તીવાકાળ ઉત્તરાપચ ગુર્જર સિંધુકેકાળ નેપાલ
ટકઃ ગુરુષ્ક તાદકાર ચર્ચરજર્જર કાર્મીર હિમાલય
લોહપુરુષ શ્રી રાષ્ટ્ર દક્ષિણપચ સિંધલ ચૌલ કૌશલ
પાંડુ બેન્દ્ર વિન્ધ્ય કર્ણાટદ્રવિડ શ્રીપર્વત વિદર્ભ ધારા-
ઝરલાજી તાપી મહારાષ્ટ્ર ગામીર નર્મદાતટ દ્રીપદેશથેતિ॥

હીરવાળી इत्यादि पट्कं । पत्तनादि द्वादशकं ।
मांतरादिचतुर्विंशतिः । बहू इत्यादि पट्त्रिंशत् । मालि-
जादि चत्वारिंशत् । हर्षपुरादि द्विपंचाशत् । धीनारप्रभृति
पट्पंचाशत् । जंबूवरप्रभृति पष्टिः । पट्टवाण प्रभृति
पट्सप्ततिः । दर्भावतीप्रभृति चतुरस्रतिः । पेटलापद-
प्रभृति चतुरस्तरसत् । पदिरालकाप्रभृति दशोत्तरं शत् ।
मोगपुरप्रभृति षोडशोत्तरं शत् । धवलक प्रभृतिः पंच-
शतानि । माहणवालाचमर्षाद्यमशम् । कौकणप्रभृति
चतुर्दशाधिकानि चतुर्दशशतानि । चंद्रावतीप्रभृति अष्टा-

પૈથી સુરાષ્ટ્ર નવહજાર ગામનો, લાટ દેશ એકવીસ
હજાર ગામનો, ગૂર્જર દેશ સિત્તર હજાર ગામનો
વગેરે જણાવ્યું છે. પ્રાયઃ આ વિનયચંદ્રે સં. ૧૨૮૬
માં મહિનાચરિત્ર મહાકાવ્ય રચ્યું ને ઉદયસિંહે રચેલી
ધર્મવિધિવૃત્તિને સુધારી-શોધી. (કાં. છાણી)

૫૬૫. સં. ૧૨૮૫ના વર્ષમાં જગન્નંદ્રસૂરિએ
ઉગ્ર તપ આદ્યું હતું તેથી મેવાડના રાજાએ 'તપા'
ખિંરદ તેમને આધાટમાં આપ્યું અને તેનાથી 'તપા
-ગચ્છ' રચાયો. (મેવાડની ગાદીપર સં. ૧૨૭૦
થી ૧૩૦૯ સુધી જૈતસિંહ નામે રાજા હતા. સં.
૧૨૭૯ સુધી મેવાડની રાજધાની નાગદ-દહ-નાગદહ-
હાલનું નાગદા શહેર હતું, તે તટ્યાં પછી ચિતોડ
રાજધાની થઈ. આધાટ તે ઉદયપુર પાસેનું આદાડ
કે જે મેવાડનું એક પ્રાચીન નગર હતું.) આ તપા
જગન્નંદ્રસૂરિ અને તેના શિષ્યમંડળને વસ્તુપાલે ૪૦૬
ગૂર્જરાતમાં અતિ માન આપ્યું અને તેથી ગૂર્જરાતમાં
તપાગચ્છનો પ્રભાવ અત્યાર સુધી જખરો ચાલ્યો
આવ્યો છે. આ જગન્નંદ્રસૂરિના શિષ્ય વિનય-
ચંદ્રસૂરિ તે ગૂણ વસ્તુપાલના ગૃહમાં લેખ્ય 'કમ'

દસશતાનિ । દ્વાવિંશતિ શતાનિ મહિતં । નવ સહસ્રાણિ
સુરાષ્ટ્રઃ । દ્વાવિંશતિ સહસ્રાણિ લાટદેશઃ । સપ્તતિ
સહસ્રાણિ ગૂર્જરો દેશઃ પારતથ । અહ્લહસાણિ । ત્રાક્ષિણ-
પાટકં । નવલક્ષાણિ હાહલાઃ । અષ્ટાદશલક્ષાણિ દિન-
યત્યધિકાનિ માલવો દેશઃ । પટ્ત્રિંશલક્ષાણિ કન્યકુલ્લઃ
અનંતમુત્તારાપયં દક્ષિણપયં ચેતિ ॥—પટ્ક એટલે ૭
આમેનો સમુદાય; ઇત્યાદિ-સ્વ. સાક્ષર વિમનલાલ દલાલેનો
'પાટણના ભંડાર' અને 'આસ કરીને તેમાં રહેલું અપભ્રંશ
તપા પ્રાચીન ગૂર્જરાતી સાહિત્ય' એ લેખ. (પાંચમી
ગૂર્જરાતી સા. પરિષદનો અહેવાલ).

૪૦૬. તદાદિવાળદ્વિપમાનુ વર્ષે ૧૨૮૫ શ્રી વિક્રમાન્ત
પ્રાપ તવીય ગચ્છઃ ।

ચૂદ્ધ ગુણહોડપિ તપેતિ નામ શ્રીવસ્તુપાલાદિ-
મિરર્ચ્યમાનઃ ॥

—મુનિસુંદર સુર્વાવલી શ્લો. ૬૬.
આ સુર્વાવલીમાં જણાવ્યું છે કે આધાટપુરમાં તપ-
સંભામાં ૩૨ ડિગ્ગર વાદીને છતવાથી સબંધે જગ-
ન્નંદ્રને 'હીરવા' એટું ખિરદ આપ્યું, શ્લો. ૧૦૬.

કરનાર મંત્રિ-હિસાબી મહેતા હતા અને તેને આચાર્યપદ અપાવવામાં પણ વસ્તુપાલની સામેલગીરી હતી. (મુનિસુંદરકૃત શુર્વાવલી શ્લોક. ૧૨૨-૧૨૫) આ વિજયચંદ્રસૂરિયી 'વૃદ્ધ પોશાલિક તપાગચ્છ' રચપાથે.

૫૬૬. સં. ૧૨૮૬માં નાગોરના રહીશ દેહલાના પુત્ર પૂનડ કે જેણે સં. ૧૨૭૩માં બિંબેરપુરથી શત્રું-જ્યની પ્રથમ યાત્રા કરી હતી તેણે શત્રુંજ્યની યાત્રા માટે સંધ કાઢ્યો. અને વસ્તુપાલે ભક્તિ સારી કરી સાથે રહી યાત્રા કરી હતી. (ચ. પ્ર.) સં. ૧૨૮૭માં સર્વદેવસૂરિએ જેસલમેરમાં સ્વપ્નસપ્તતિકાવૃત્તિ રચી (કાં. છાણી).

૫૬૭. ખં. જિનપતિસૂરિ શિષ્ય જિનપાલ ઉપાધ્યાયે (કે જેમણે સં. ૧૨૬૨માં પદ્મયાનક વૃત્તિ અને પછી સનતકુમારચક્રિયરિત મહાકાવ્ય સત્રીક રચેલ છે) સં. ૧૨૬૨માં જિનદત્તસૂરિકૃત ઉપદેશ રસાયન પર વિવરણ, સં. ૧૨૬૩માં જિનવલ્લભસૂરિકૃત ક્ષાદ્ધ કુલક પર વિવરણ અને પંચલિંગી વિવરણ-ટિપ્પન, સં. ૧૨૬૪માં જિનદત્તસૂરિકૃત ચચરી નામના અપભ્રંશ કાવ્ય પર વિવરણ, (પ્ર. ગા. ઓ. સી.) તથા તે ઉપરાંત સ્વપ્નવિચારભાષ્યાદિ રચ્યાં. (અપભ્રંશ કાવ્યત્રયી. પ્રસ્તાવના પૃ. ૬૫-૭૦, જેસ. પ્ર. ૪૧. વે. નં. ૧૬૨૩)

૫૬૮. સં. ૧૨૬૨માં દિગંબરી પંડિત આશાધર ત્રિપશ્ચરમુતિ માલવાના પરમાર દેવપાલના રાજ્યમાં અને સં. ૧૩૦૦માં જયતુર્ગિ દેવ (જયસિંહ)ના રાજ્યમાં ધર્માશ્રુત શાસ્ત્રની રચના કરી. આ ઉપરાંત તેણે અનેક ગ્રંથો રચ્યા છે.

૫૬૯. સં. ૧૨૬૪માં આં. ધર્મધોષ સૂરિના શિષ્ય અને પદ્મર મહેન્દ્રસૂરિએ ઉકત ધર્મધોષની શતપદીમાં કેટલાક પ્રશ્નો ઉમેરી, ઉદ્ધરી, કમરચનામાં કવચિત્તેરકાર કરી તે શતપદી-પ્રશ્નોત્તર પદ્ધતિનો સમુદ્ધાર કર્યો (પી. ૧, ૧૨; પી. ૫, ૬૭). કે જેની સં. ૧૩૦૦ માં લખાણેલી પ્રત પા. ભં. માં છે. વળી તેણે ૧૧૧ ગાથાનું તીર્થમાલા સ્તોત્ર-પ્રતિમા સ્તુતિ પ્રાકૃતમાં સત્રીક રચ્યું (શુદ્ધ ૮ નં. ૪૧૮ મુ. વિધિપદ્ય પ્રતિક્રમણ. બી. મા.) ઇરાવલ્લી પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર (પી. ૧ નં. ૩૧૬)ના રચનાર

મહેન્દ્રસૂરિ આ હશે. આ મહેન્દ્રસૂરિના શિષ્ય (પ્રાપ્ત ભુવનનુંગસૂરિએ) ચતુરશરણાવચૂરિ રચી (લીં.)

૫૬૯. વળી સં. ૧૨૯૪માં ચંદ્ર કુલના વિશુધ-પ્રભસૂરિ શિષ્ય પદ્મપ્રભસૂરિએ મુનિસુત્રતચરિત (પી. ૩, ૩૦૨) અને કુંધુચરિત (કે જેની સં. ૧૩૦૪ની પ્રત જેસ. ભં. માં છે) રચ્યાં. પાર્શ્વસ્તવ ભુવનદીપક આદિના ગ્રંથકાર આ પદ્મપ્રભ છે કે બીજા તેનો નિશ્ચય થયો નથી.

૫૭૦. સં. ૧૨૯૫માં ખ. જિનપતિસૂરિ શિષ્ય સુમતિ ગણિએ મૂલ જિનદત્તસૂરિકૃત ગણધરસાર્થ-શતક પર વૃદ્ધકૃતિ રચી. તે વૃત્તિ પહેલાં ખંભાતમાં આરંભીને ધારાપુરી-નલ કચ્છકાદિ નિકાર કરતાં કરતાં છેવટે મંડપકુર્ગ-માંલકગદમાં પૂરી કરી, અને તેને જૈન વિદ્વાન જલ્હણે લખી; અને તેનો પ્રથમાર્થ ખ. જિનેશ્વરસૂરિ શિષ્ય કનકચંદ્રે લખ્યો. (જેસ. ૩૯, જે. પ્ર. ૫૦; ભાંડા. રી. ૧૮૮૨-૮૩ પૃ. ૪૮). આજ વર્ષમાં ઉદયસિંહસૂરિએ જિનવલ્લભની પિંડ-વિશુદ્ધિ પર સુત્ર સહિત ૭૦૩ શ્લોક પ્રમાણુ દીપિકા રચી. (પા. સચિ)

૫૭૧ સં. ૧૨૯૬માં શુભાકરસૂરિએ નાંગાજીન કૃત યોગરત્નમાલા પર વૃત્તિ કરી; સં. ૧૨૯૮માં ચંદ્રગચ્છમાં (ભદ્રેશ્વરસૂરિ-હરિભદ્ર-શાન્તિસૂરિ-અભય-દેવ-પ્રસન્નચંદ્ર-મુનિરત્ન-શ્રીચંદ્રસૂરિશિષ્ય) દેવેન્દ્રસૂરિએ ૫૭૩૦ શ્લોક પ્રમાણુ ઉપમિતિલપપ્રંપચકયા સારોદ્ધાર (પી. ૬, ૪૦) રચ્યો કે જેનું સંશોધન પ્રસિદ્ધ સંશોધક પ્રભુમ્નસૂરિએ કર્યું હતું, આ દેવેન્દ્રસૂરિને સૂરિપદ તેના શુર શ્રીચંદ્રસૂરિના પદ્મર ચશેદેવ-સૂરિએ આપ્યું હતું.

૫૭૨. ગૂર્જરેશ્વર લીમદેવ અને મહારાણા વીરધવજના મહામાત્ય, ગૂર્જરાતના ગૌરવને વિસ્તારનાર, ઔદ્યતિભાસેપન, લક્ષ્મી અને સરસ્વતીના લાડીલા ધર્મપુત્ર, તેજપાત્રના ન્યેષ બંધુ, પોતાના પ્રયંત આડુંબસથી વૈરીઓના નિકમને પરાસ્ત કરનાર યુદ્ધવીર, દિલ્હીના સુલતાન મોન્ઝદીન પાદશાહને વિચક્ષણતાથી ગૂર્જરેશ્વર સાથે સંધિ કરાવનાર, મહારાણા વીરધવજ દ્વારા શત્રુંજ્યની પૂજા માટે અંગેવા-વાસિય ગામ શાસનમાં અપાવનાર, શત્રુંજ્ય-ગિર-

ર-આણુ વગેરે અનેક તીર્થસ્થાનોમાં-દેવમંદિરોમાં-ધ્યાના મહોત્સવોમાં તથા મેંકડો અન્ય ધર્મ-પ્રાનકોમાં ફરોડો અને અખન્તેની સંખ્યામાં લક્ષ્મીનો દૈવ્ય કરનાર ધર્મવીર, ચતુરતાપૂર્વક નિર્દોષ ધર્મ-રણે આચરી કલિયુગમાં પણ કૃતયુગને ઉતારનાર વંદ્યોનો સન્માન અને સમભાવથી જ્ઞેનાર, વિજ્ઞેના આશ્રયદાતા, સુવર્ણધારાધર પરસાવી ભરત યાચકોને સંતુષ્ટ કરનાર દાનવીર, નરનારાયણાનંદ હાકાવ્ય આદીશ્વર મનોરથમય સ્તોત્ર સંક્રિતઓ જેરે રચનાર, વિચારચતુર, વિવેકવાચરપતિ વિખ્યાત 'ત્રીશ્વર વસ્તુપાલ'નું ૪૦૦ શત્રુજ્યની તેરમી યાત્રા માટે લખાયું કરતાં માર્ગમાં વિ. સં. ૧૨૯૬માં માધમાસની રાત્રી તિથિએ રવિવારના પ્રથમ પહેરમાં ધર્મરાજ-કૃત્રી સફળિત સાથે પાણિગ્રહણ થયું-સ્વર્ગમન થયું. ૫૦ વિગ). મંત્રી તેજપાલ સં. ૧૩૦૪માં વર્ગરથ ગયો. ૪૦૮

પછી વસ્તુપાલના મુખથી મૃત્યુ પહેલા જે પદો નીકળેલાં રાજ્યોષ્વર જણાવે છે તેથી તેની અંતર્ગત લાવનારું સ્વરૂપ સમજાય છે.

શાસ્ત્રાખ્યાસો જિનપદનતિઃ સંગતિઃ સર્વદાયોઃ
સદ્વૃત્તાનાં ગુણગણકયા દોષવદે ચ મૌનમ્ ।
સર્વસ્યાપિ પ્રિયહિતવચો માવના વાતમતત્ત્વે
સમ્પદન્તાં મમ મવમવે શવદાસોડપર્વઃ ॥

૫૭૪. 'ઇ. સ. ૧૩૦૩ સંકેત સોમેશ્વરદેવ, નાનાક પંડિત, સુલટ, અગિસિહ, આમરચંદ્રસૂરિ વગેરે સમ-કાલીન કવિઓના તેજથી ઉજ્જવળ દીપે છે. આ યુગ સાહિત્યના વિશાસનો હતો. કુમારપાળ, ભીમદેવ, લલણપ્રસાદ, વીરધવલ, વીશળદેવ, વસ્તુપાળ, તેજપાળ વગેરે સાહિત્યના શેખરોન ઉત્તેજકો હતા. બોજ અને વિક્રમરાજની સલામાં જેમ કવિમંડળો મળતાં, તેમ

૪૦૭. પંડિત લાલચંદનો લેખ 'ચિદ્ધરાજ અને જૈનો.' ૪૦૮ સ્વ. તા. મં. ત્રિપાઠીને એક છલું પ્રતના પાનામાં પણ લખેલું મળ્યું હતું કે

'સં. ૧૨૯૬ મહં વસ્તુપાલો દિવં ગતઃ ।

આ સમયમાં ગૂજરાતના રાજાઓની સલાઓ પણ વિવિધ દેશના કવિઓની ચાતુરી બનાવવાનું સ્થાન હતું. અનેક નાના મોટા કવિઓ ત્યાં એકઠા થતા, પરસ્પર સ્પર્ધા કરતા, અને ત્યાં કવિના આકર્ષક વ્યવ પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન હતું ત્યાં 'કાવ્યચૌરનો અલાવ ન હોય તે સ્વાભાવિક છે.' ૪૦૯

પાછા 'પાટણના ગૂર્જર રાજ્યની સ્થાપના જૈનોથી થયેલી છે; અને વનરાજના સમયથી પાટણ જૈનોના મધ્યખિન્દુ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. જૈન ધર્મ તથા તેના આચાર્યોને મળતા રાજ્યાશ્રયથી ૧૦ થી ૧૩ માં રાતક સુધીમાં જૈન આચાર્યોએ ગૂજરાતના પાટનગરમાં તથા અન્ય રથજોએ રહીને ઘણા અત્તમના ગ્રંથો રચીને ગૂજરાતનું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરેલું છે. જૈન આચાર્યોએ રચેલું સાહિત્ય બાદ કરીએ તો ગૂજરાતનું સાહિત્ય અત્યંત ક્ષુદ્ર દેખાશે. સાહિત્યની પ્રવૃત્તિ પુસ્તકોના સંગ્રહ વગર અસમ્ય છે અને તેથી જૈનોએ પોતાના ધાર્મિક સાહિત્ય ઉપરાંત બૌદ્ધ તથા બ્રાહ્મણ ગ્રંથો પાટણ, ખંભાત વગેરેના રથજોના ભંડારોમાં સંગ્રહેલા હતા; અને આ ભંડારોના લીધેજ બૌદ્ધ તથા બ્રાહ્મણોના પ્રાચીન ગ્રંથોને કાઢી પણ ટેકાણેથી મળે નહીં તેવા, અહિંયા ઉપલબ્ધ થયેલા છે.' ૪૧૦

સં. ૧૩૦૪ મહં તેજપાલો દિવં ગતઃ ॥

જ્યારે ૪૦ પ્ર માં વસ્તુપાલનું અને તેજપાલનું મૃત્યુ સં. ૧૨૯૮ અને ૧૩૦૮ માં અનુક્રમે થયેલું જણાવેલું છે, તે ઠીક નથી.

૪૦૯. ગ્રેાન આનન્દરા'કરનો લેખ 'ગૂજરાતનું સંસ્કૃત સાહિત્યઃ એ વિષયનું ચોટુંકે રેખાદર્શન.' (નોંઝ ગ. સા. પરિષદનો અહેવાલ)

૪૧૦. સ્વ. ચીમનલાલ દલાલનો લેખ 'પાટણના ભંડારો અને ખાસ કરીને તેમાં રહેલું અપભ્રંશ તથા પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્ય' (સુરત ગ. સા. પરિષદનો અહેવાલ) તેમજ તેમનો લેખ નામે 'પાટણના ભંડારો' - લાલચેરી મિસેલેની-જુલાઈથી અક્ટોબર સને ૧૯૧૫.

લંડનના પત્રો.

(ગતીક પૃ. ૪૮૪ થી આશુ)

૧

લંડન તા. ૧૧-૭-૨૮

આપાક વદ ૬ શુક્રવાર ૧૯૮૪

મિત્ર.....

x x આ અઠવાડિયામાં ખાસ કાંઈ નોવાણું નથી. કેન્સિંગ્ટન ગાર્ડન પેલેસ કરીને જે જૂનો રાજમહેલ છે તે એક દિવસે ભોઈ આગ્યો. એમાં રાણી વિક્ટોરિયાનો જન્મ થયો હતો. અને એવું બાળપણ પણ એમાં જ વ્યતીત થયું હતું. અમારા મકાનથી બહુ પાસે જ એ મહેલ આવેલો છે.

x x હમણું ખત બહુ સારી રહે છે. વરસાદ કે વાદળ નથી. સૂર્ય તપે છે ને આજે તો જાણે આસો માસનો અનુભવ થતો હોય એમ લાગે છે.

પંજાબી મી. દારાનો ચિત્રસંગ્રહ ફરી ભેંચો. ઘણો કિંમતી સંગ્રહ છે. એ બધી સામગ્રી ભેંચીને હિંદુસ્થાનની વિશ્વતિનો સંહાર કેવી રીતે થઈ રહ્યો છે તે માટે મનમાં બહુ બહુ દુઃખ થયું. એ માણસ વ્યાપારી તો છેજ, પણ તેની સાથે અવ્યાસી અને દેશપ્રેમી પણ છે. કલાકોના કલાકો ખેડીને વાતો કરીએ છીએ, કાંઈ કાંઈ વાંચીએ છીએ અને રીડીએ પણ છીએ. એમણે મને થોડાંક યુરોપિયન ચિત્રો વિલાપીકમાં મોકલવા માટે આપ્યાં છે. ચિત્રકળાનો અભ્યાસ કરવા ઇંગ્લંડના પ્રાથમિક અભ્યાસીને એ ઉપયોગી છે. આવતા મેઘમાં એ મોકલવા ઇચ્છું છું. બહુ મોડાં અને વજનદાર છે તેથી ચેક વજોરે કરવાની ખૂબ માયાફાઈ છે. એવું કામ સહેલાઈથી થઈ શકે તેમ નથી. ચેક કરવા માટે તેજાજ કેઈ કંપાઈરીને ત્યાં જવું ભેંચએ ને તે માંજે તે પૈસા આપવા ભેંચએ.

જિનવિજય.

૨

લંડન તા. ૨૫ જુલાઈ, ૨૮

શ્રાવણ સુદ ૮, શુક્રવાર, ૧૯૮૪

એક દાગળ આજે નાસેલો કરતી વખતે મળ્યો. ૫ મી તારીખનો લખેલો આજે મળ્યો અને ૬ થીએ

લખેલો ગઈ કાલે મળ્યો! કારણ એ છે કે થોમસ કુકની ઑફિસમાંથી જેમ જેમ પત્રોનું વિશ્લેષણ થતું જાય તેમ તેમ એ લોકો ટપાલમાં રવાના કરતા જાય. ૨૭૪૬ વજોરે પત્રો એકદમ જુદા કાઢી લે છે અને બાકીના પછી ધીમે ધીમે છાંટતા જાય અને રવાના કરતા જાય. એની ઑફિસ એટલે એક જબરદસ્ત પોસ્ટઑફિસ જ છે. હજારો કાગળો એની માર્ફેત મુસાફરોને આવે છે ને જાય છે. એ, બી, થી લઈને એડ સુધીના દરેક અક્ષરવાર જુદા જુદા કંપાઈમેંટ છે ને તે દરેકમાં અકે છોકરી કામ કરતી હોય છે. માઈ નામ મુનિ એટલે મારે 'એમ' ના ખાનામાં જઈને માઈ કાર્ડ આપું અને ટપાલ માંગવી. હોય તો તરત કાઢી આપે, ન હોય તો તેવો જવાબ આપે. આવી જ રીતે ગેંકના ખાતાઓ, લગેજના ખાતાઓ, રેલ્વે ટીકીટના ને રીમરની ટીકીટના ખાતાઓ, મોટર વાટે મુસાફરી કરવાના ખાતાઓ, વિદેશી નાણું પુરું પાકનારા ખાતાઓ વજોરે અનેક ખાતાઓ એની ઑફિસમાં કામ કરતા હોય છે. દુનિયાના ગમે તે ભાગમાં આપણે મુસાફરી કરવી હોય અને તે ગમે તે વાહન-જેમકે મોટર, રેલ્વે, રીમર, વિમાન-દ્વારા કરવી હોય તો તેની બધી વ્યવસ્થા એ ઑફિસ કરી આપે છે! કેટલી બધી વ્યવસ્થા અને કેટલી બધી ચોળના! અને આવી તો અહિં અનેક કંપનીઓ અને ઑફિસો છે.

મુંબઈથી માઈ ૨૭૨૨૬ પત્ર આવ્યું તે માઈ નામ કામ લખી લઈ, પાસપોર્ટ જોઈ, મારી સહી લઈને મને આપવામાં આવ્યું તે લઈને પછી હું બેંકિંગ ડિપાર્ટમેંટમાં ગયો. ત્યાંના ગણેસે ફ્રેંચ લેયો, મારી સહી માંગી, નામકામ પાસપોર્ટ વજોરે તપાસ્યાં, ને ત્રણ મિનિટમાં મને પૈસા આપી દીધા. મુંબઈમાં આટલાજ કામ માટે ઝોલામાં ઝોલા ત્રણ કલાક ભેંચએ. ત્યાંથી પછી ફાવેલીજ એકના ડિપાર્ટમેંટમાં ગયો. ત્યાં તે પૈસાના ફાવેલસ એક મેવાના

હતા. એટલે ત્રણ મિનિટમાં બધા ફોર્મ ઉપર સહી-ઓ વગેરે કરાવી લીધી ને કલ્કુ કે સાંજે પાંચ વાગ્યા સુધીમાં આવીને એક લઈ જશો. એ ટાઇમને ત્યાં જઇને ઉભા ને રસીક બતાવી કે એક મિનિટમાં આપણને આપણા એક આપી દીધા. ત્યાંથી પછી ટીકીટડિપાટમેંટમાં જઇને એંટવર્પની ટીકીટ લઈ લીધી. ટીકીટ કાઢવાની પણ એવી સુગમ રીત કરી રાખેલી છે કે પાંચ મિનિટમાં ગમે તે રથળની ને ગમે તે માર્ગની ટીકીટ કરી આપે. આપણને રેલ કે સ્ટીમરની સીટ રીઝર્વ કરાવવી હોય તો તે પણ કરી આપે. કોઇ પણ સહેરમાં અગાઉથીજ હોટેલની એરેન્જમેંટ આપણને જોઇતી હોય તો તે પણ કરી આપે. આપણે માત્ર પાઉંડ ગણી ગણીને આપે જ્યાં બાકી બધું એ કરી આપશે. આપણે આખા જગતની મુસાફરી કરવી હોય ને કહીએ કે દરેક દેશમાં દરેક દર્શનીય વસ્તુ બતાવી શકે અને તેનું વર્ણન સચત્તરી શકે એવા એક માણસ સાથે જોઇએ તો તે પણ એ આફ્રિકસ આપવા તૈયાર છે. આ તે વ્યવસાય આ તે વ્યાપાર ને આ તે ઉદ્યોગ. આ રીતે લાગો કરોડો રૂપિયા મેળવાય છે ને દેશની સ્થિતિ વધારાય છે.

આજે છુધવાર છે. આવતી કાલે સાંજની આ-હની ગાડીમાં નીકળી હું એંટવર્પ જઈ છું. ટીકીટ લઈ લીધી છે. આજે બધો સામાન પેક કરેલો છે. પેક કરવાની મારી રીત તમે જાણે જ છે. લંડનમાં આવે ૧ મહિનો ને ઉપર ૧૮ દિવસ યઈ ગયા. આટલા દિવસ અહિંના ઘર કરીને જ જાણે રહ્યા હોઇએ તેવું લાગે છે માટે સામાનસુમાનને ગોઠવવાની માયાકુટ ઉભી થાયજ ને.

જે પાસેલ ગઇ કાલે તમારા તરફ રવાના કરવા ટપાલમાં નાંખી દીધા. એકમાં છોકરાઓને એવા મટે કેટલીક ચિત્રોની સાદી ચોપડીઓ ને એક હેંડબેગ... ને માટે મોકલી છે અહિંની સ્ત્રીઓની-આખા યુરોપની સ્ત્રીઓની જે એક ચિત્રોના મારી નજરે પડી તે એ કે ઘરથી બહાર નીકળતી વખતે દરેક સ્ત્રી-નાની કે મોટી ગમે તે હોય પણ પોતાના હાથમાં એક

હેંડબેગ અવશ્ય રાખે છે. એ બેગ વગરની એક પણ સ્ત્રી જાતિને મેં હજી સુધી રસ્તામાં જોઈ નથી. એટલે આવી બેગ નમુના તરીકે મોકલું છું. આનો ઉપયોગ અહિંની સ્ત્રીઓને દર મિનીટ હોય છે. પૈસાટકા એમાં રખાય, રમાલ એમાં રખાય, જરૂરી કાગળો વગેરે એમાં રખાય ને વધારે મહત્વની વસ્તુ જે અહીંની સ્ત્રીઓ માટે છે તે મોં પર લગાડવાના પાઉંડરની કપી અને તેને લગતું સાહિત્ય તે એમાં રખાય. આપણને તો એ જોઇને કાંઈક નવાંઈ લાગે કાંઈક હસવું આવે ને કાંઈક રામ પણ આવે પરંતુ અહિંની સ્ત્રી જાતિ માટે એ ભારે આવશ્યક વસ્તુ મનાય છે કે તેણે પોતાનું મોઢું હમેશાં દર ક્ષણે પાઉંડરથી રંગેલું રાખવું જોઈએ. રેલમાં જુઓ, ટ્રામમાં જુઓ, મોટરમાં જુઓ, રેસ્ટોરામાં જુઓ કે પછી ગમે ત્યાં ગેડેલી કે ચાલતી જુઓ-અહિંની સ્ત્રી, ૧૨ વર્ષની છોકરીથી લઈ ૭૨ વર્ષની છુટ્ટો સુધાં, બે માર મિનિટ પોતાની હેંડબેગ ઉઘાડે, તે-માના કાચમાં મોઢું જુએ ને પછી પાઉંડરનું કુંમડું લઈ જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં તે ફેરવે ને પાછી કામે લાગે. બાકી અહિંની સ્ત્રીઓ કેટલી બધી યુરુપાથી છે, કેટલી ઉચ્ચેલી છે ને કેટલી નિબીક છે એ બધું તો અવસરે લખીશ.

છોકરાઓ માટે જોવાનાં અહિંના થોડાંક ચિત્રો ને થોડીક ઇંગ્રેજની તેથી ચોપડીઓ ને બનશે તો આજે લઇને મોકલીશ.

લખસત્ર, અહિં દોઢ મહિનો રહેવાથી મને ઘણું જ્ઞાન અને અનુભવ મળી ગયાં. હવે આખા યુરોપમાં મુસાફરી કરતા મને જરાએ સુઝવણ થાય તેમ નથી. હું સીધો અહિં આવ્યો તે ઘણુંજ કાર્યસાધક થઇ પડ્યું. જે કે અભ્યાસને અવકાશ મળ્યો નથી પણ તે કરતા બીજું ઘણું આવશ્યક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ ગયું.

લંડન આખું ઉપર ઉપરથી જોવાઇ ગયું. ઇંગ્રેજ જાતિના રીતરીવાજ, સ્વભાવ, વ્યવસાય, દેશ, ભૂમિ અને જલ વાસુ વગેરે બાબતોનો ચોગ્ય પરિચય થઈ ગયો. એ પરિચય દ્વારા યુરોપની બીજી પ્રજા-

એનો પરિચય સહેલાઈથી થઈ શકશે અને તેની વિશેષતા જોઈ શકશે.

આ ગયા સંવિધારે, ઇંગ્લીશ રાજવંશનો જે જગ પ્રખ્યાત જૂનો રાજમહેલને કિલ્લો છે તે જોઈ આવ્યો. એનું નામ વિંડસર છે. અહિંથી ૨૦-૨૨ માઈલના અંતરે છે.

તેની પાસેજ એક ઇટન કરીને ગામ છે જ્યાં એક ૫૦૦ વર્ષની જૂની કોલેજ છે. આખા ઇંગ્લેન્ડમાં એ પહેલી પબ્લીક સ્કૂલ છે ને એનો ઇતિહાસ અદ્ભુત છે. એ ખૂબ ધ્યાનથી જોઈ આવ્યો. એના વિષે આજ લખવાનો અવકાશ નથી. પણ એ જોઈ મને જે કંઈનાં આવી અને જે ઉર્મિઓનો અંતઃક્ષોભ થયો તે અકથ્યજ છે. રાષ્ટ્રીય વિદ્યાપીઠ કેવું હોઈ શકે છે અને તેણે શું કરવું જોઈએ એનું પ્રત્યક્ષ ભાન આ સંસ્થા જોયા સિવાય થવું અશક્ય હતું. આની બધી વિગત લખવા માટે મન થઈ જીજ્ઞાસા મારે છે પણ સમયના અભાવે લાચાર છું. હવે પછી લખીશ.

વિદ્યાપીઠમાં મોકલવા માટે, એક મિત્રે મને ટ્રેલ્લાક યુરોપીય જગ વિખ્યાત ચિત્રોના સુંદર ફોટાઓ આપ્યા છે તે આજે પેક કરવા છે પણ તેમની સાઇઝ અને વજન વધારે પડતાં હોય છે તેથી પેક કરવાની મુશ્કેલીમાં પડ્યો છું. યુંકા કામજો વગેરે લઈ આવ્યો છું ને હવે તે કામ કરવા મંડું છું. લગભગ ૪૫ ચિત્રો છે. તે દરેક સામે તેના વર્ણનનું અકેટ જાપેકું મોડું છે. પાસેઈ કાકા સાહેબના નામનું કરીશ.

મારા અહિંના નિવાસ દરમ્યાન મને ભાઈ સવાઈલાલની મદદ થઈ કિમતી અને મદદરતની ઘઈ પડી. આઇટન અને વિંડસર વગેરે જોઈ જ મને ખતાવ્યાં.

ધરીરે મળવું છે. કોઈ જાતની કપાઈ નથી. મન પણ સ્વસ્થ છે. તમારી બધીની સ્મૃતિ તો અનિવાર્ય છે. સુંદર, સત્ય અને શિવનાં દર્શન યાચ ત્યારે સ્વજનની સ્મૃતિ ન થાય તો પછી ક્યારે યાચ. જીવનના જાતકાળનો ઇતિહાસ સમજી છું ને-ને અહિં

આત્મા પછી વધારે ને વધારે સ્મૃતિપટ ઉપર દસ્ય થતો જાય છે-પોતાના અસ્તિત્વના વિષે પ્રમિથ બનું છું. એક જ જીવનમાં-એક જ ભવમાં માત્ર ૪૦ જ વર્ષમાં-અનેક જીવનના-અનેક લખના-અનેક યુગોના અનુભવોનો જાણે એક વિચિત્ર સમૂહ બનેલો નજરે પડે છે. જગતમાં આવા ઘણા થોડા મનુષ્યો હશે જેના જીવનમાં મારી જેમ જગત ન જાણે તેવી રીતે, મહાત્મ પરિવર્તનો થયાં હશે. મનને જરાક અવકાશ મળે છે કે ખૂબ અંતરાવલોકન થવા માંડે છે. ચીપીઆને લંગોટીની ધૂન ગઈ નથી ને જવાની પણ નથી, પણ એવો બધું.....

આ દેશમાં કાગળ લખવાની પણ ભારે કળા છે. કદા માણસને કેવા કાગળો એટલે કે કેવી જાતના કવરો અને કાગળો વાપરવા તે પણ એક સંસ્કારની શિષ્ટતા સૂચવે છે. આ વખતે હાથનો લખેલો કાગળ જોઈને મને આપણા સંસ્કારની ગ્લાનિ થઈ આવી. આવી જાતનો લખેલો કાગળ જો અહિં કોઈ મનુષ્યના દેખતાં આપણે વાંચીએ કે ઉધારીએ તો પૂરી દિમ્ભતજ થઈ જાય. ફોટો કાગળના ગમે તે જાતના કક્કા ઉપર, અહિં વિદેશમાં બેઠેલા શિષ્ટ પુરુષ ઉપર, લખાને મોકલવામાં ભારે અનોખિય છે. એકદાઈ લેતી વખતે એ કાગળ મળ્યો. કવર ફાડીને અંદર જોતાં જ મારે આમનો આમ કાગળ ખીસામાં મુકી દેવો પડ્યો. પાસેના ટેબલ પર બેઠેલા જોતાનું ધ્યાન તે પર જાય ને જુએ તો આપણી સંસ્કૃતિની ઘણી ગાડી અસર તેમના પર થાય. જે કાગળો પર આપણે લખીએ છીએ તેના કરતાં વધુ સુંદર કાગળો તો અહિંના જાનજી માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે. ચઢાના કપ રકાખીઓ નીચે મુકવાના જે કાગળો આવે છે તેટલી દિમ્ભતતા તો આપણી પાસે હાથે મોં લુંછવાના રૂમાલ પણ નથી હોતા.

છેકરાઓને કહેશે કે લખવા માટે સારામાં સારા નોટ પેપર માંગી લે. ગમે તે નોટમાંથી ફારીને કોઈ કાગળ પર ન લખે. આપે પણ ખ્યાલમાં રાખવું. લખનારને ખાસ સૂચના કરી. ધરમાં

ધણ્યો નોટ પેપરો પડ્યા છે. ન હોય તો બન્ન-
રમાંથી સારા નોટ પેપરો ને સારા કવરો થોડાક
મંગાવી લેવા. આની બાબતો પર અર્ધિ ધણું ધ્યાન
અપાય છે. રદી કાગળો કે કવરો પર હોટેલના
માણ્યોસો પણ પૂરી નગર નથી નાંખતા અને કાંઈ
ચિંથરાયું સમજીને ફેંકી દે છે. બાહ્ય દેખાવ પર
આખા યુરોપમાં ધણું ભારે વચ્ચન અપાય છે, એક
પૈસાની ચીજ પણ પૈસાના પાકીટમાં પેક કરીને

આપવાની અર્ધિ પદ્ધતિ છે. આ બાબત બધાએ
ધ્યાનમાં લેવી ને તે પ્રમાણે બિનચુક કરવું.

શી પાકકણ અને લાઈ રસિકલાલના કાગળો
મળ્યા છે. જવાબ દવે પછી લખીશ. અત્યારે તો
બધાને માત્ર જય જય.

ગેચરભાઈના સર્વ પરિવારને આશીર્વાદ.

બધાનો
જિનવિજય.

વીકાકૃત અસૂત્રનિરાકરણ બત્રીશી.

વીર જિજ્ઞેસુર મુગતિ દિં ગયા,
સઘં ઓગણીસ વરસ જવ થયાં,
પણુયાક્ષીસ અધિક માજનઈ,
પ્રાગવાર પદિદર્શ સાજનઈ. ૧
લૂંકા લીલાની ઉતપત્તિ, સીધા થોલ દસ વીસની જિંતિ,
મતિ આપણી કરિહિ વિચાર,
મુલિ કયામ વધારણ હાર. ૨
તસં અનુવધ હજીઓ લાખણસીદ,
જિનવર તણી તીણું લોખી લીલ,
ચઉપ્પદી કીધહિ સિદ્ધાંત, કરિહિ સતાં સંસાર અનંત. ૩
વિણુ વ્યાકરણિ હિં બાલાભોધ,
સત્ર વાત બે આર (ચ વિવિધ);
કરી ચઉપકા જણુ જણુ દયા,
લોક તણા તીણું ભાવ જિ ગયા. ૪
ધર ખૂણુધ તે કરઈ વખાંણુ,
છાંડપ પડિકમણું પચખાણુ,
છાંડી પૂજા છાંડિઈ દાન,
જિન પડિમા કીધઈ અપમાન. ૫
પાંચમિ આઠમિ પાખી નથી,
મા છાંડીનઈ માણી ધમ્મી,
વિનય વિવેક તિજિહિ આચાર,
ચારિત્રીયાં નઈ કહઈ () આધાર. ૬
મુગ્ધ સ્વાભાવી જે શુણ્યવંત,
તે બોલપીયા એણું અનંત,

નાલક નાલકિ તસ યહ્ કહઈ,
તીણું વાત ભવિયણુ લદિબહઈ. ૭
સ્વામી તો નવિ થોલધ ધમિ, આપણુ પૂજા કીજઈકીમ,
અચિત પ્રેરિ સચિત કિમ ચઢઈ,
ધણું થોલિઈ સહ મંદાય પડઈ. ૮
જ્ઞાતાધર્મ કયા જે અંગ, તેહનુ એહ કીધહિ ભંગ,
દેવઈ સઘવર મંડપ ઠાણુ,
જિન પૂજયા જિણુદર મંદાણુ. ૯
ઉપપાતિકનાઈ રાજપ્રથેણુ,
છવાલિગમ મુત મજજેણુ,
અટપગારી પૂજા ખરી,
સૂરીયાલ દેવિઈ તિલાં કરી. ૧૦
શ્રી આવરચકિ બોલિઈ સહી,
નામ દવણુ દબ્ય ભાવ જિ કહી,
ચિહુ બેદે બોલ્યા જિનરાજ,
કુત્સિત મતી ન માનઈ આજ. ૧૧
અષ્ટપદ કુણિ દીહિ કહઈ,
નંદીસર વર નવિ સાંસદઈ,
મેઝ ચૂલાં જે વનિ પ્રાસાદ,
તે ઉચાપઈ કરઈ કુવાદ. ૧૨
ભુવનાધિપ અંતર માહિ જેહ,
દેવલોકિ ચોતિપ બિહુ લેહ,
જિણુદર પડિમા સાસઘ યહ્,
તે મતવાલે લોપિઈ સહ. ૧૩

સમવસરણ જે સમઘ પ્રસિદ્ધ,
 તેહ તણુહિ એ કરછ નપિદ્ધ,
 પૂજા દ્રવ્ય ભાવ બિહું તણા,
 હામિ હામિ અક્ષર છછ ઘણા. ૧૪
 એક વચન તીર્થંકર તણું, જમ્ભાલિહ કુચાપિહું ઘણું,
 તીણું કીધછ બહુ કાલ જિ રસિહિ,
 એહ મત તેહ નર્થ જમ્ભ મિલિહ. ૧૫
 અર્થ પ્રસ્પંછ શ્રી અરિહંત,
 સૂત્ર રચઈ ગણુધર ગુણવંત,
 ચણિદ અનંદ દશ પૂરવધાર,
 સૂત્ર રચઈ બિન્દછ સુવિચાર. ૧૬
 પ્રત્યેકશુદ્ધ વિરચછ તે સહી,
 એહ વાત જિન આગમિ કહી,
 સૂત્ર ન માનછ તે કુદ્ધ કરિયા,
 આરાધકનર્થ મનિ કિમ ત્રયા. ૧૮
 બિ મારગ શ્રી જિનવરિ કહિયા,
 ભવ્ય હવ તેહે તે ગહિયા,
 હુરિ સુશ્રમણ સુશ્રાવક યહઈ,
 સંવિગ પાપિક ત્રીગ અહછ. ૧૮
 મહામત અણુત્રત છાંડી બેહ,
 તીર્થં દસવ તપ ગોત્રછ જેહ,
 બેડી છતાં સિદ્ધાં તે ચરઈ,
 ભવસાગરિ તે નિશ્ચિઈ પડઈ. ૧૯
 સુંદર શુદ્ધિ વિમાસછ ઘણું,
 રૂઝઈ વિચારિઈ તું હુઈ આપણું,
 જિન વાણી જે બહુ અવગણુઈ,
 તેહનેછ પાત્ર મૂરખ વલી ભણુઈ. ૨૦
 પડાવસ્યક જે જિનવરિ ભણ્યા,
 એહેતે સવળાં આવગણ્યાં,
 અણુત્રત સામાણક ઉચ્ચાર,
 મોપધ પ્રતિમા નહી વિવહાર. ૨૧
 ચાપછ હવદ્યામછ ધર્મ, સૂક્ષ્મ બાદર નલહછ મર્મ,
 સનિન અસન્ની જે આતમા,
 એકંત્રી પંચેત્રી સમા. ૨૨
 ભવ્ય અભય નેદવછ, લીતરાગ દવવા ડસવછ,
 ખાંછ પીસઈ હેઈ સદા,
 પ્રાણુક વિપિ નવિ માનછ કદા. ૩૨

પૂજા ટાલઈ હંસા ભણી, સવરિં લીતે હુ ધણી,
 સર્વાદરિ ગાંઠઈ વ્યવસામ,
 ધન મેલછ બહુ કરી ઉપામ. ૨૪
 ખત અખત યકી નવિ વમઈ,
 મન ગમતૂ ભોજન નિત જિમઘ,
 તે ગનિ માનેછ તેહજિ સહી,
 ધર્મ ધ્યાનથી વાત જિ રહી. ૨૫
 નીસા સાડ ચકા દિઈ ઘણા,
 પર નિંદાની નહી કાંઈ મણા,
 રાગ દોસ જે મહુવડિ કરિયા,
 કોધાદિ કિમ દિછછ પરિવરિયા. ૨૬
 ટીંટલુડી ભાંચછ પગ કંરછ, આલ પડંતાં કાઠણુ ધરછ
 તિમ બાણુઈ અમ્હે તારક અમ્હું,
 પાત્રપણું સધસઘ અમ્હે પણું. ૨૭
 નવા વેપ નવલા આચાર,
 ભણુઈ ગુણુઈ વિણુ શૌચાચાર,
 ગાન વિરાધછ મૂરખપણુઈ,
 જાણુ શિરોમણિ તેહનઈ ભણુઈ. ૨૮
 લાલ છેહા નવિ ગણુઈ ભેહ,
 ઉત્સર્ગ અપવાદ ન માનછ એહ,
 નિશ્ચય નર્થ વ્યવહાર જિ કિમિહિ,
 સ્વામી ગોષ ન બો...હ ૨૯
 દ્રવ્ય દોષનઈ કાલ જિ ભાવ,
 તેહ ઉપરિ છઈ ખરહિ અભાવ,
 મૂલોતર ગુણુ જે છઈ ઘણા,
 તે લોપ્યા જિનસારાન તણા. ૩૦
 નિન્દવિ આગમ્મ ગોદ્યા ગોમ,
 આ તો સિવહું માદિ નિરોધ,
 નિન્દવ સંગતિ જે નર કરછ,
 કાલ અનંત સંસારિ જિ ફિરછ. ૩૧
 ધમ જાણી સંગતિ મન કરહે,
 આપણુપૂ આપિદિ સગ ધરહે,
 એ જત્રીસી લૂંકા તણી,
 સાધુ શિરોમણિ વીકછ ભણી. ૩૨
 —છતિ અસુત નિરાકરણુ જત્રીસી સમામા. ૭.
 શ્રી. પન ૧ પં. ૧૫ ગોફળભાષા નાનછતો સમંધ
 રાજકોટ.

ત્રણ રાજેમતિ ગીતો

૧ પ્રીતમવિજયકૃત.

અપીયડા ! તું ચતુર સુગ્ધણ, તાહરિ મધુરિ વાણિ,
માદરો ખીઉડો ગુણુખાણ, તેહનધ તું મનાવિ આણ
૨-૪૫૦
તું ગદ ગિરનારે વસિહિ, નેમ શિવ રમણિનો રસિહિ,
મુઝ મુકી રાહિ ધસમરહિ રે. ૨
તું તો પંથ તણા દુઃખ સહિજે, જ શાક તિહાં
૨૬૪૪,
જીવનને સમાચાર કહિજઈ જોલડે જોલે તેહનધ
દેહજઈ ૨-૩
મુઝ ધરિણિ રાજક નારિ, રાગ માંડિ કાં ધૂતારિ,
એહથી કુણ છે સારી, વણ વાકે મુકી નિરધારિ-૪
યોવન રસ લહેરિ જઈ, પીઠિ વિના કિમ રહેવાઈ,
તેણુક દુખડે અન ન ખાઈ, એમ દુખીયાના દિન
જઈ ૨-૫
દુખ આગિ કરિ દેહ ગાલી, અંગતી મુશૂપા ટાલિ,
મુઝ પાખિ હૃદ સા ડાલિ, નાહ નેહ વાચા નવિ
૫૬૧ ૨-૬
દરમણુ વિણુ સા કમલાણિ, જિમ મેહ વિના સરપાણિ,
નાહ સંગ પખે અકલાણિ, જિમ ખાધિ કોદરા
મણી ૨-૭
નિરમેહા નેહમું બાંધિ, કાં મુકી પદમની લાધિ,
તાહરિ મુગતિ રમણિ મન બાધિ, તું સો રાજવનો
અપરાધિ ૨-૮
રાજક પીઠિ પાએ લાગિ, જવજમણુ થકી સા લાગિ,
લાધિ દિખા આદેશ ગાગી, પ્રીતમવિજય મુગતિનો
રાગીરે. ૯

૨. રૂચિરવિમલકૃત.

રાજિ મુગાનચણીરી નાકરી ફૂલો, કુલડી કાનલસારઈ
રાજક હ્યાં જમરની જરાં મારઈ મુગાનચણીરી નાકરી
ફૂલો-એ દેશી.
માત શિવાદેવી જાયા, રાજિ, મુરનર નારી ગુણુ ગાયા,
રાજ ધર આવોરે.

હાલીલા હલ છોડી, રાજિ હોતો અરજ કરે કરનેરી

રાજ ધર આવો રે. ૧
જીવદયા મન આંણી, રાજિ કાં છોડો રાજક રાણી. રાજ
થેં તો જાદવ કુલરા હીરા, રાજિ રથ ફેરો રે નણ-
દલના વીરા. રાજ ૨
ધણુ છાંડ્યાં જગ હાસો, રાજિ ધર આવી કરો ધરવાસો,
છેહ જયલ્લ ન દીજે, રાજિ ધણુ જોવન લાહો
લીજઈ. રાજ ૩
થેં તો માસંજ પ્રીત ઉતારી, રાજિ થાંનેં અવર
મીલી ધૂતારી. રાજ ૪
પ્રીયા માંસંજ પ્રીત હોગરી, રાજિ, કરી ચિતડું લીધું
ચોરી, રાજ ૫
સખી કટકી કીડી કાજઈ, રાજિ કરતાં કિમ કંત
ન લાજઈ, રાજ ૬
સખી નયણા નીંદ ન આવઈ, રાજિ સામલીયો સયણ
સોહાવઈ. રાજિ ધર ૭
પીયા થે છોજ કામણુગારા, રાજિ અજલાસાં માંણ
આધારા, રાજ ૮
પીઠિ રડા રીસ ન આંણે, રાજિ અવણુ તે ગુણ
કરી જાણે. રાજ ૯
ધમ પ્રીતનધ જોલંભા દેતી, રાજિ પ્રીઠિ પાસેં સંજમ
લેતી, રાજ ૧૦
રૂચિરવિમલ ગુણુ ગાયા, રાજિ નેમિ રાજક સવ
મુખ પાયા. રાજિ ધર આવોરે હાલીલા હલ છોડી ૧૧

૩. મેઘમુનિકૃત.

કહે કરનેરી રાજક નારિ કે, મુણના સામલા રે લો,
થેં છો ચાદવ કુલરા અંદ કે, નિરૂપમ નિરમલા લો. ૧
પારો પૂરવ જવની પ્રીત કે, મેલો આમલો રે લો,
દેખી પંજરમાંય પશુવંદ કે, કીધા મોકલો રે લો. ૨
વલીયા તોરણથી તતખેવ કે, થયા મન આકલા રે લો,
એહ ન ધટે તુમને વાત કે, નેમજ નાહલો રે લો. ૩

મેં છાં લવ લવ તુમચા દાશ કે, ચાકર રાવલા રે લો,
આબ્યો આપણા ધરમાંહિ કે, માંડાવીયા ચાકલા રે લો. ૪
મેસો સાંગામાંથી માહિ કે, ધોવું પાવલા રે લો,
કાળે ભોજનની લાલી ભાત કે, મીઠા અતિ ગભ્યા રે લો. ૫
નેમજી દીધા વરસી દાન કે, ખરી મન ખંતશું રે લો,
ચઢીયા ગઢ ગિરનાર કે, રી રીતશું રે લો. ૬
ધાતે કીધો સંજમનો સાથ કે પૂરણ પ્રીતશું રે લો,
સાથે સહસં પરિવાર કે, સમતા ચિત્ત રજું રે લો. ૭
એહવું સુણીને રાણુલ નારિ કે, પૂરવ પ્રીતશું રે લો,
ચાલી પોતે પીળે પાસ કે, ગજગતિ માંમિનીરે લો. ૮

લીધા પંચ મહાવ્રત ભાર કે, લાલી પરે ભામિની રે લો,
કીધો શિવપુરનો સંઘાત કે, સાથે શ્યામની રે લો. ૯
નેમજી રાજો અવિહત નેહ કે, રાણુલ નારિશું રે લો,
આપો શીલશું રંગો ધાટ કે, વ્રત આધાર શું રે લો.
પોહતા મોક્ષ પુરી ચુઝાર કે, સહું પરિવારશું રે લો,
ધન ધન બાપીસમો જિનરાય કે, શીવજ સજુગારશુરે લો.
પ્રભુજી પોતાનો કરી દાસ કે, પાર ઉતારબો રે લો.
દેજો દોલત દીન દયાલ કે, દુરજન વારજો રે લો.
તાહરા સેવકની ચરદાસ કે ચિત્તમાં ધારજો રે લો,
માંગે મેઘ મુનિ માય બાપ કે મુઝને તારજો રે લો. ૧૬

જર્મનીના પત્રો.

૧

હામ્બુર્ગ, તા. ૮-૮-૨૮.

અધિક આવણુ વદ ૭, શુક્રવાર, સં. ૧૯૮૪.

પ્રિય:—

ગયા મેઘમાં લખ્યા પ્રમાણે, ગત ગુરુવારની સવારે એટવર્પથી વિદાય થઇ સાંજના નવ વાગે અહિં હામ્બુર્ગ આવી પહોંચ્યો. હું. એ દિવસની મુસાફરી બહુ આનંદથી થઇ. રસ્તામાં આપો હોલ્ડાં દેશ જોવા મળ્યો, અને તે ઉપરાંત જર્મનીનો ઉત્તર પ્રદેશ જોવામાં આવ્યો. હામ્બુર્ગ જર્મનીના ઉત્તર ભાગમાં લગભગ કિનારા ઉપર આવેલું છે. મુંબઈ જેવું સહેર છે. ચાલ્સે અને ચાલ્સ્ટર આ નામની બે નદીઓ આ સહેરની વચ્ચે વહે છે. ચાલ્સે એ ઉત્તર જર્મનીની મુખ્ય નદી છે. અહિંથી ૬૦ માઇલ નીચે જર્મ એ ઉત્તર સમુદ્રમાં મળે છે. હામ્બુર્ગ આખા યુરોપમાં સૌથી મોટું બંદર છે. ચાલ્સે નદીના કાંઠા પર લગભગ ૧૦ માઇલ સુધી આ બંદર પથરાયેલું છે. હુનિઆના બધા ભાગોમાંથી અહિં સ્ટીમરો આવે છે ને જાય છે. બંદર પર નાની મોટી દુકાનો સ્ટીમરો પહેલી કે દોઝાદોઝ કરતી હોય છે. જગતની મોટામાં મોટી સ્ટીમરો અહિં હામ્બુર્ગના બંદરમાં જ બંધાર્થ છે. જર્મનીના વ્યાપાર અને વસાહતવાનું હામ્બુર્ગ મુખ્ય સ્થાન ગણાય છે.

મેં એટવર્પથી આગળ જ લખી જણાવ્યું હતું તેથી સ્ટેશન ઉપર લાઈથી ભાઈલાલ પટેલ, મુંબઈ-વાળા ડૉ. શ્રી ત્રિભોવનદાસના ચિરંજીવ ભાઈ શિશિ-કાંત અને પ્રો. તવાડીઆ સામે લેવા આવ્યા હતા. એ ભાઈઓએ અગાઉથીજ ઉતરવા માટે એક રૂમ નક્કી કરી રાખેલું હતું તેમાં આવીને મુકામ કર્યું.

ભાઈલાલ પટેલ નદીઆદના વતની છે ને જૈનશુ-એટ છે. અહિં વ્યાપાર કરે છે. મુંબઈમાં ઘણા વર્ષો સુધી રહેલા તેમજ પરમાણુદ શેકને લાંબા બાળકાના ટયુટર તરીકે કામ કરતા હતા તેથી મારાથી પરિચિત છે. બહુ ઉત્સાહી અને સેવાપ્રિય સંવર્જન છે. જર્મન ભાષા ઘણી સરસ રીતે જાણે છે. કેઇ પણ હિન્દીને પોતાની સેવા આપવા એ હંમેશાં તત્પર રહે છે. પ્રો. તવાડીઆ એક પારસી યુવક છે. મુંબઈ યુનિવર્સિટીના ગ્રેજ્યુએટ છે. ૬ વર્ષથી અહિંની યુનિવર્સિટીમાં ગૂજરાતી અને હિન્દી ભાષાના લેક્ચરર તરીકે કામ કરે છે. એ દમણમાં જ ડૉક્ટર Ph. D. થયા છે. બહુ સંવર્જન, પ્રેમી અને જ્ઞાનપ્રિય મનુષ્ય છે. યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરતી અને ડૉક્ટરની ડીગ્રી માટે તૈયાર થયેલી એક જર્મન બાનુ સાથે એમણે લગ્ન કર્યા છે. બાઈ પણ બહુ લગ્ન અને સુસંસ્કારી છે. એ બંને Ph. D. ની ડીગ્રી માટે પડમચરિયોનો અભ્યાસ કરવા માંગ્યો હતો. એના ડેટલાક લાગતો

જર્મન લાપામાં અનુવાદ પણ એમણે કરેલો. એમના પિતા એક સારા ઈંગ્લીશ્વર હતા. મારો ઉતારો એ દંપતીએ પોતાના મકાનની બાલુમાં જ એમણે રાખ્યો છે. ખૂબ સદલાવ અને પ્રેમ બતાવે છે. સવાર સાંજ ચંદા વગેરે માટે એમને ત્યાં જ બેસવા કરવાનું રાખ્યું છે. પરમ દિવસે આદિના સીટીપાર્કમાં બધા સાથે ફરવા ગયા હતા. તે વખતે મિસીસ તવાડીઆએ મારો એક ફોટો લઈ લીધો હતો. જેની કોપી આ સાથે તમને બધાને લેવા મોકલું છું. જર્મન બાલુ બાલુએ મિ. તવાડીઆ ગેહા છે. તવાડીઆને જૂની ગૃહસ્ત્રીના અભ્યાસ નરક શોષ છે ને તે માટે એ વિપ્લવને લગતા પુસ્તકોના ગ્રંથાલની એમને આવશ્યકતા રહે છે. આ સાથે એમને જોઈતા પુસ્તકોની એક યાદી મોકલું છું તે આપ લાઈ થી કેશવનાથ મોદી વગેરે માર્ગ મોકલી આપવાની મોકલવું કરશો.

પ્રો. શુશ્રીંગ હાસ આદિ નથી. યુનિવર્સિટીમાં રજા પડેલી હોવાથી તે ક્યાંએ બહાર પ્રવાસે ગયા છે. પણ મારી બધી સગવડ માટે પ્રો. તવાડીઆને ખૂબ લાગમણી કરતા ગયા છે. પ્રો. યાકોબી આદિ આવેલા છે. તેમને મળવા માટે આવતી કાલે અગર પરમ દિવસે જવાનું થશે.

બીજા રોડિઓમાં, શ્રી વાડીલાલભાઈ પણ આદિજ છે. અવારનવાર મળાંએ છીએ ને પોતાની ધુનની વાતો ક્યાં કરીએ છીએ. એક નવા રોડી આદિ મળ્યા છે ને તેમના સહવાસનો અમૂલ્ય આનંદ મળે છે. એમનું નામ ડૉ. લાઈકરસાવ પટેલ છે. સો-છત્રાના ખાનદાન પાટીદાર છે. અસહકારના જમાનામાં સરકારી કોલેજ છોડી ખેડા છંદલામાં ખૂબ કામ કરતા હતા. શ્રી મહાદેવ દેસાઈના ખાસ મિત્ર છે. આપણા મંડળનાજ વ્યક્તિ છે. ૫-૬ વર્ષથી આસ્ટ્રીઆ અને જર્મનીમાં રહી ડોક્ટરી લાઈનનો ખૂબ અભ્યાસ કર્યો છે અને વીએના યુનિવર્સિટીના M. D. થયેલા છે; આદિ એક મોટી હોસ્પિટલ છે તેમાં અનુભવ મેળવવાની ખાતર આસિસ્ટન્ટ તરીકે કામ કરે છે. આદિ કોઈ પણ હિન્દીને આ કામ સોંપાયું હોય તો તે આ ડૉ. લાઈકરસાવ સોંપાયું છે.

ઘણા ઉત્સાહી, રસિક અને આનંદી છે વારે ઘડીએ મળાંએ છીએ ને પરસ્પર ખૂબ આનંદ અને દેશની વાતો કરીએ છીએ. આમ આદિ ત્રણે આરે રોડિઓનો ખૂબ અગ્રવ્ય સહવાસ પ્રાપ્ત છે.

ખાવાની સગવડ પણ હાન ગેરીસ કરતાં આદિ ઘણી સારી છે. એક ખાસ વેજેટરિયન રેસ્ટોરા છે જેમાં આપણને જોઈતા શુદ્ધ ખોરાક સરસ રીતે મળે છે. એ રેસ્ટોરાના માલિક અને તેના આખા કુટુંબ સાથે શ્રી પટેલ મારતરનો ઘર કરતાં પણ વધુ નિકટ જેવો સંબંધ છે અને તેથી જાણે ઘરમાંજ ગેહા જવાતા હોઈએ તેટલા આનંદ ત્યાં મેળવી શકાય છે.

આમ આદિ જોઈતી બધી સામગ્રી સારા પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત છે તેથી હવે હાલ આદિજ રહેવાનો અને અભ્યાસનો કાર્યક્રમ ગોઠવવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.

અત્યારે જે મકાનમાં ઉતારો કરેલો છે તે બરાબર માફકસર ન હોવાથી ગઈકાલે બીજા મકાનની તપાસ કરી લીધી છે અને આજે સાંજે પાંચ વાગે એ જગ્યાએ સામાન ફેરવી નાંખીશ. આવતી કાલથી હવે જર્મન લાપાના રજીસ્ટ્રી શુરુઆત થશે. આદિ એના માટે મથેઈ સગવડ સુગમતાપૂર્વક મળી શકશે.

આમ હવે હું હેઠ ઇચ્છિત સ્થાને આવી પહોંચ્યો છું. તમારા બધાના શુભાશીર્વાદના પ્રતાપે આનંદ અને ઉત્સાહમાં છું.

હવે મને આદિ તમારે જે મોકલવાનું હોય તે ખુશીથી મોકલશો. ખીજું, ગવર્સન અને પ્રગંધ-ચિંતામણિને લગતી પ્રતો, પ્રેસકોપી વગેરે મોકલાવશો એટલે ધીમે ધીમે એ પણ કામ કરતો રહીશ. પ્રગંધચિંતામણિની એક પ્રત હાલતરી પોળમાંથી લાઈ મોદી લાવવાના હતા તે લાવ્યા કે કેમ? ન મળી હોય તો ફરી તેમની પાસે માંગણી કરવી ઉચિત લાગે તો કરશો.

પ્રધાનના તમારા લેખવાળા અંકની બે નાખ કોપીઓની જરૂર છે. સંશોધકના ઉદ્દેશ અંકની પાંચ બે ત્રણ નકલો મોકલવી. પ્રો. શુશ્રીંગને એ અંકની એક નકલ આરોગ્યાર મોકલાવી દેશો.

કો. તવારીઆ માટે, આપણા પુસ્તકોમાંથી-જૈનગૂર્જર કાવ્યસંચય, લેખસંગ્રહ, કૃપારસકોપ, વિશ્વસિ ત્રિવેણી, છત્રકદ્વયચૂષિ, શત્રુજય તીર્થોદ્ધાર પ્રબંધ વગેરે પુસ્તકોની એકેક નકલ જોઈએ. સંશોધકની રજા ૩ જા ભાગની કામલ પણ.

પુરાતત્ત્વમંદિરના પુસ્તકો પણ જે બધાં એમને મોકલી શકાય તેમ હોય તો પ્રયત્ન કરશે. એ બંધાનો રીચ્યુ લેવા તૈયાર છે ને હું પાસે હોવાથી સારી પેઠે સમજાવી પણ શકીશ.

તમારો-જિનવિજય.

૨.

હાથમુર્ગી. તા. ૧૫-૮-૨૮

પ્રથમ આવણુ વદ ૧૫, શુક્રવાર. સં. ૧૯૮૪.

પ્રિય...

કાગળના સમાચાર તો અક્ષત બહુ જૂના જ લાગે. કારણ મહિના દોઢ મહિના પહેલાં લાગેલી વાતનો જળાપ બ્યારે વાંચવા મળે ત્યારે અહિં તો કેટલુંએ બદલાઈ ગયું હોય. ભારત તો સદાનો સ્થિતિ-શીલ દેશ છે એટલે ત્યાંની દૃષ્ટિએ તો એ બધું ધરાબર જ હોય પણ પુરાણ તો ગતિશીલ છે. અહિં તો દરેક મનુષ્યને નિશ્ચિત ભાન છે કે આપણે જે પૃથ્વીપર વસીએ છીએ તે ભગરડાની માફક અવિરત વેગે ફરી રહી છે. એની ગતિ સાથે આપણે પણ ગતિશીલ છીએ. એ ભાનથી પ્રગ્ન પણ, ગતિ કે પ્રગતિ ગમે તે કહો, પ્રતિદેશુ તેના વેગમાં ચાલી જાય છે. ૧૯૦૮માં પુરાણનો-આખા પૃથ્વી ખંડનો જે નતનો નકસો હતો તે ૧૯૧૮માં નથી રહ્યો અને ૧૯૧૮માં જે વસ્તુસ્થિતિ જર્મનીની હતી તે આજે ૧૯૨૮માં સ્વપ્નવત છે. ૧૦ વર્ષમાં તો જાણે આખી દુનિયા બદલાઈ ગઈ, આખી સંસ્કૃતિ બદલાઈ ગઈ, આખી માનવજાત બદલાઈ ગઈ હોય એમ દેખાય છે. ખેર. આ ફિલસૂફીને ક્યાં કેળાવે. સુદાની વાન કરીએ.

આદિના પરિચિત મંડળના સમાચાર તો ગયા કાગળમાં લખાયા છે. આવતી કાલે આદિ આવે

મને એક પક્ષ યદિ જશે. જર્મન ભાષાનો અભ્યાસ શુરુ થઈ ગયો છે. ૩-૪ કલાક એ અભ્યાસમાં જાય છે. રહેવા કરવાનો કાર્યક્રમ ગોઠવાઈ ગયો છે. શહેરની વચ્ચેવચ્ચ એક મોટું તળાવ છે જેની ચારે બાજુએ શહેર વસેલું છે. એ તળાવના કિનારાપર એક ઘર જેવી હોટેલ છે તેમાં હાલ રહ્યો છું. રોજના પાંચ માક (પાંચ શિલીંગ) ભાડું છે તેમાં રહેવાનું અને સવારની ચઢા એક મળે મુંબઈના વાલ-કેશ્વર રોડ જેવો આ લતો છે. મકાનમાં બેઠા બેઠા આખું તળાવ અને તેની બધી બાજુએ વસેલું શહેર દેખાય છે આબેહુલ મુંબઈના ચોપાટીના દરિયા જેવો દેખાય છે. ચોપાટીના દરિયામાં બ્યારે એકલા પાણીના મોળાજ દેખાય છે ત્યારે અહિં તેના બદલે તળાવમાં હળરો નાની મોટી ફરતી હોડીઓને રડી-મ મોટો દેખાય છે. આ હોડીઓ ને રડીમ મોટો ફક્ત લોકોના આનંદ અને આરોગ્યની વસ્તુઓ છે. આવડું મોટું તળાવ છે અને તેની ચારે બાજુએ શહેરની મુખ્ય વસ્તી રહેલી છે છતાં એક પણ માણસ તેમાં હાથ કે પગ પણ મોળતો નથી તો પછી ખીંછ ચીએ નાંખવાની તો વાતજ શી. આપણે ત્યાં જે આવી વસ્તી વચ્ચે આવું તળાવ હોય તો તેને મોટું ગટરનું જ રૂપ મળે. સવાર સાંજ હળરો સી પુરોને બાળકો પોતપોતાની નાની હોડીઓમાં બેસી તળાવમાં સહેલ કરવા નીકળે છે. શનિ રવિ જેવા રજાના દિવસોમાં તો નાના તંબુઓ વગેરે લઈ હોડી માર્કેટ કેઈ દૂરના ખુલ્લા મેદાનમાં કે જંગલમાં ચાલ્યા જાય અને ત્યાં તંબુ વગેરે નાંખી આખો દિવસ ખુલ્લી હવા અને સૂર્યસંદર્શનો આનંદ મેળવે. ગરીબ અને તવંગર બંધાનો આવા સરખો જીવનક્રમ છે, કહે છે કે હાંથુર્ગમાં આવી જાતની કોષ ૨૦ હજાર પ્રાઇવેટ હોડીઓ છે. ભાડે ફરતી તો વળી નોખીજ છે.

પ્રગ્નનું આરોગ્ય આશ્રય ઉપજાવે તેવું છે. એવા આરોગ્યની તો આપણને કદપના પણ ન હતી. આપણા દેશના જેવા દુર્બળ કે નિઃસાર્ય શરીર વાળો તો એક પણ મનુષ્ય હજી મારી નગરે સુધાં

ચક્રો નથી, હું દરેક મનુષ્ય તરફ ધારી ધરીને નેહિ છું કે આપણા જેવા સરીર વાળા કોઈ જીવાત્મા આ ભૂમિ ઉપર નજરે પડે છે? પણ દહાડા સુધી નથી દેખાયો. ત્યારે અહિં પણ નેટલા દિન્દીઓ છીએ તે બધાજ વધતા ઓછા એક જ નમુનાના છીએ. દરેક નાનું બચ્ચું અને દરેક સ્ત્રી પુરુષ મજાનુ ગાંધાના અને બેવડા હાડના દેખાય છે. ૧૫ વર્ષની છોકરી આપણે ત્યાંની ૨૫ વર્ષની જુવાન સ્ત્રી કરતાં વધુ પુખ્ત દેખાય ત્યારે આપણે ત્યાંની ૨૫ વર્ષની બાઈડીઓ ૧૨-૧૪ વર્ષની છોકરીઓ કરતાં નિઃસ્વર દેખાય. આનું કારણ આરોગ્ય અને જીવનની રહેણી છે. અહિં સ્ત્રી અને પુરુષ સરખી રીતે જ મહેનત કરે છે, કામ કરે છે અને કસરત કરે છે. એક દિવસે અહિંની કસરતશાળામાં ગયો. ત્યાં હજારો સ્ત્રીઓ આપણા અખાડાખાનેની માફક ખુદ્દા મેદાનમાં ઉઘાડી રીતે કસરતો કરતી દેખાણી. હું તો નેહને દિગ્મુદ જ ચઢ ગયો. આની તો મને કદ્યપના પણ ન હતી. આખા જર્મનીમાં આવી ઘણી મોટી મોટી કસરતશાળાઓ છે જેમાં વ્યવસ્થિત રીતે કસરત અને વ્યાયામનું સાપેક્ષિક જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. જર્મનીમાં વ્યાયામની જે મુખ્ય મંત્રણ છે તેના ૧૬ લાખ સ્ત્રી પુરુષો મેં જર છે અને એ મેં જર તે કાંઈ આપણે ત્યાંના નામના મેં જરો નહિ પણ દરરોજ નિયમિત કામ કરનારા. જર્મનીમાં જે પૂર્વે દરજીઆત લસકરી તાલીમલેવાતી તે યુદ્ધની મુલેહ પ્રમાણે બંધ કરવામાં આવી ત્યારે તેના બદલે પ્રજાએ એ તાલીમને આ વ્યાયામનું રૂપ આપ્યું. ને જર્મનીને જર પડે તો એક આવા-ડીઆમાં આ ૧૬ લાખ કસરતશાળાના મેં જરો લસકરીના રૂપમાં ફેરવાઈ જાય તેમ છે. અને આવી તો કેટલીક સંસ્થાઓ અને કેટલી કદ્યો છે. જર્મની પાસે કોઈ મોટો દરીઓ નથી કે સમુદ્ર કિનારો નથી છતાં નૌકાવિદ્યામાં જર્મની આજેપણ સર્વશ્રેષ્ઠ ગણાય છે. હાંજુર્મની એકને નદી કલકત્તાની હુગલી કરતાં આડધી પણ નથી છતાં તેમાં જગત્સરી સૌથી મોટામાં મોટી સ્ટીમરો બંધાય છે ને તરે છે. આજ સુધીના કાળમાં સૌથી મોટી જે સ્ટીમરો જર્મનીએ

બાંધી હતી જે લાઈપ્સિગ દંડ તરીકે અમેરીકા અને ઇંગ્લંડને આપી દેવી પડી. તેના બદલે ફરી બીજી તેવી જે સ્ટીમરો જર્મનીએ નવી તૈયાર કરી છે જેમાંની એક આજેજ અહિંની ગોદીમાં તરતી થશે અને બીજી આવતી કાલે બ્રેમેન શહેરની ગોદીમાં ગ્રેસીસ્ટ હિંડેનબર્ગના હાથે તરતી થશે. ઇંગ્લંડના છાપાઓ આ નેહ મનમાં બળી રહ્યા છે અને વ્યંચમાં લખે છે કે જર્મની દહાડા પણ નૌકાસંગ્રહમાં જગતમાં બીજું સ્થાન મેળવી રહ્યું છે. જર્મનીની બાંધેલી સ્ટીમરોને ઇંગ્લેન્ડ કે અમેરીકન નાવિકો જરાજર ચકાવી પણ નથી શકતા. આવો આ પ્રજાનો પુરુષાર્થ છે. પણ આ તો બધું વિષયાન્તર થતું જાય છે. અર્થમિત્યને પ્રકાંતમનુસારમાં:

મેં શુક્રવારે પ્રો. પાકોબીને મળ્યા આવ્યો. અહિં તેમના એક પુત્ર વ્યવસાય કરે છે. તેને ત્યાં તે ઉતર્પા છે. ડોસા ઘણા પ્રેમ અને આદરથી મને મળ્યા. બહુ જ સદ્ગુણ બતાવ્યો છે. મારી સાથે ડૉ. તવા-ડીઆ હતા. બધી ખુશ ખજારો પૂછી રસ્તાની મુસા-ફરી કેવી નીતડી તે વિષે પૂછ્યું. શુરોપ કેવું લાગે છે તે પૂછ્યું. બધી વિગતથી વાતો કરી. આવસ્થાને લઈને કાને જરા ઓછું સંકળાય છે. તેથી સંસ્કૃત શબ્દો કાન જરાજર ઝીલતા નથી. લગભગ પોણા કલાક બેઠો હોઘરા. હમણા ક્યાં પુસ્તકો હું તૈયાર કરું છું તે વિષે પૂછ્યું. પછી તપાસ વિષે વાત નીકળી. મેં થોડા પરિચય આપ્યો. તે સાંભળી બહુ ચકિત થયા. સમ્પતિ માટે બોલ્યા કે ધણું સુંદર અને આદર્શ કામ ચાલ છે. ખાસ કરીને નીચે જે સરખામણી મારેની ટિપ્પણીઓ આપેલી છે તે માટે તે વધુ આકર્ષિત દેખાયા અને તે આપણે સમજી શકીએ છીએ. અહિંના વિદ્વાનોના બધા અભ્યાસ વૃત્તનાની પદ્ધતિએ હોય છે તેથી એવી વૃત્તનાત્મક વસ્તુ એમને વધારે આકર્ષે છે. તમારી માફક સમ્પતિની એકે એક પંક્તિને અર્થ દ્રષ્ટિએ લગાવી શકે કે સમજી શકે તેવો તો કોઈ પણ વિદ્વાન આખા શુરોપમાં મળે તેમ નથી. પંક્તિ તો શું પણ આખું પ્રકરણ પણ કોઈ સમજી શકે તેમ નથી. આપણા દેશના ન્યાયશાસ્ત્રીની ઝીણી તર્ક પરંપરાનો એ લોકો

જરાએ અભ્યાસ નથી કરતા. એમનાં અભ્યાસનો સંપર્ક ઓક લાપા અને ઇતિહાસની વસ્તુઓ તરફ વળેલો હોય છે. અસ્તુ.

હું બેન ક્યારે આવીશ એ વિષે ડાસાએ બહુ ઈતેન્નરીથી પૂછ્યું. મેં भारी વાત કહી અને હાથ થોડો સમય અહિં રહેવા ઈચ્છું છું એમ જણાવ્યું. ડાસાએ કહ્યું બેનમાં બે ત્રણ મારા વિદ્યાર્થીઓ છે જેઓ નવાજ પી. એચ. ડી. થયેલા છે તેમની સાથે તમને બહુ મજા પડશે અને તેઓ તમને જોષ્ટી દરેક મદત ધણી ખુરીથી આપશે વગેરે. પછી ઉઠતી વખતે ડાસાએ મારા મકાને મળવા આવવા માટે ઈચ્છા જણાવી. ત્યારે મેં કહ્યું કે તમે જુદા છો અને અસકત છો તેથી એવી કશી તકલીફ લેવાની જરૂર નથી. છેવટે બેનમાં આવતી તારીખ ૨૧ થી ૨૫ સુધીમાં જર્મન રેકૉલરોની ડેન્કરન્સ છે તેમાં આવવા માટે ખાસ જણાવ્યું છે. પણ અહિંથી અત્યારે ત્યાં જઈને ફરી પાછા અહિં આવતાં જતાં નકામે વધુ ખર્ચ થાય તેમ હોવાથી માફ મન મેળું જ છે. પ્રો. શુર્બોગે પણ બેનમાં મળવાનું જણાવ્યું છે.

અહિં હમણા બધા ક્રમ ગોઠવી દીધા છે. મિત્ર મંડળ પણ બહુ જ મજાનું મળી ગયું છે. લાઈલાલ પટેલ અને ડૉ. ભાસ્કરરાવ, તેમજ ડૉ. તવાડીઆ અને તેમના પત્ની વગેરે સાથે યથાવસરે ખૂબ આનંદ લેવાય છે.

રોજ સવારે ઉઠી (લગભગ ૬:૧૦-૭ વાગે ઉઠાય છે) સૌથી વગેરે જઈ મુખ પ્રજ્ઞાસન કરી, બરાબર આઠ વાગે ચહાને નાસ્તો લઉં છું. અહિંના નાસ્તાનો ક્રમ લંડન કરતાં જુદો છે લંડનમાં તો બરાબર પેટ ભરીને ખાવાનું મળતું અહિં તેવું નથી. નાસ્તો કરીને અભ્યાસ કરવા બેસું તે લગભગ ૧૨ વાગ્યા સુધી ચાલુ રહે. પછી કપડાં વગેરે પહેરી બહાર નીકળું તે આમ તેમ ફરી કરી એક વાગે રેસ્ટોરામાં પહોંચું. ત્યાં લાઇ પટેલ વગેરે આવે. બધા સાથે ખાઈ કરી પાછા મકાને આવીએ અને પછી ૧ કલાક સુધી વાંચીએ. હજી તો જર્મન હું પટેલ મારતર પાસે જ વાંચું છું આવતી ૨૨ તારીખથી એક જર્મન ટીચર આવશે. તેને કલાકના રોજના બે માર્ક ઠરાવ્યા છે. આમ ૪ વાગ્યા સુધી વાંચી કરી છુટા પડીએ. પછી ફરવું હોય તો જરા ફરી આવું આગર બીજા કોઈ ઠેકાણે જવું હોય તો ત્યાં જઈ. સાંજના ૭ વાગે પાછા રેસ્ટોરામાં મળીએ અને જમી કરી રાતના ૯-૧૦ વાગે મકાને આવી વાંચવાની ઈચ્છા હોય તો વાંચું નહિ તો સુઈ જઈએ. આ અભ્યાસનો કાર્યક્રમ છે.

જર્મનભાષામાં પ્રગતિ હીક થતી જાય છે અને બે બરાબર સરખી રીતે આવ્યું તો ૩-૪ મહિનામાં એનું સાફ સરખું જ્ઞાન થઈ શકશે.

તમારો

જિનવિજય.

અમારો જ્ઞાનપ્રવાસ-૧ ઝીંઝુવાડા.

[ત'ત્રી]

નિઃસ્વાદિવૈશ્વર્યમનાપ્ય શંકુ-
પુરાકૃતો દુર્જનશલ્યમૂમાત્ ।
સ્વં યતઃ સ્મારમિવાપ્ય દેવ-
સન્નેવ ચથેત્યમચીકરચ્ચ ॥

—હીરસૌભાગ્ય સર્ગ ૧ શ્લો. ૪૦.

શ્રી હીરસૌભાગ્ય મહાકાવ્યમાં (૨૨મ્વા સં. ૧૬૪૬ પહેલાંથી સ. ૧૬૭૧ સુધી) ઝંઝુપુરનો જે ઉલ્લેખ છે તે ઉપરના શ્લોકમાં છે. તે કાવ્યમાં ગૂઝરાતનું વર્ણન કરતાં તેમાં આવેલ તીર્થત્રયજો પૈકી શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું વર્ણન પ્રથમસર્ગના શ્લોક ૩૨ થી ૪૩ માં આપ્યું છે તે પૈકી ૪૦ મો શ્લોક ઉપર આપ્યો છે તેનું શૂં ભાષાંતર નીચે પ્રમાણે છે:—

દુર્જનશલ્ય નામનો રાજ યથા તેણે ઝંઝુપુર એટલે ઝંઝુવાડા (હાલનું ઝીંઝુવાડા) ના (અધિષ્ઠાત્ર વાળા) સ્વર્ગ દેવતા પાસેથી નિઃસ્વ એટલે કારિદ પાસેથી એશ્વર્ય ન મળે તે પ્રમાણે પોતાને કામદેવ જેડું રૂપ ન મળવાથી અને જે શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પાસેથી મળવાથી તેમનું દેવસદન-સુખવિષાન જેડું ચૈત્ય (શિલ્પિએ પાસે) કરાવ્યું.

દીકામાં કવિ કહે છે કે-ઝંઝુપુરમાં એટલે ઝંઝુવાડા નામના ગામમાં જે અર્ધ એટલે અધિષ્ઠાત્ર સહિત સ્વર્ગપ્રતિમા હતી ત્યાંથી પોતાનું રૂપ ગ્રાપ્ત થશે એમ ધારી દુર્જનશલ્ય નામનો રાજ પહેલાં સૂર્યની પાસે ગયો હતો. ત્યાં તેના અધિષ્ઠાત્રે જણાવ્યું કે 'તારા અંગના કુદાદિ રોગ મારાથી દૂર કરી શકાય તેમ નથી, તેથી તું શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ પાસે જ, તે જ તારા સર્વે અંગના રોગો દૂર કરશે' પછી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથને આરાધી સમ્યક્ રૂપવતી થયો એવા સંપ્રદાય છે.

આના સમર્થનમાં કવિ દીકામાં પૂર્વાચાર્ય-પ્રણીત ૭ રત્નિ કાવ્યોત્તો ઉલ્લેખ કરે છે તેમાં છેડનું કાવ્ય ઝંઝુપુરને લગતું એ છે કે:—

શંકુપુરે સૂર્યપુરોડનવાતં
ત્વતોડધિગમ્યાગનનંગરૂપં ।
અચીકરદ્ દુર્જનશલ્યમૂખો
વિમાનતુલ્યં તવ દેવચૈત્યં ॥

—ઝંઝુપુરમાં સૂર્યની પાસે જે નંદોહાલ મળ્યું તે તારી પાસે કામદેવ જેવા રૂપવાળું સારીર મળતાં દુર્જનશલ્ય નામના રાજાએ તારે વિમાન જેવું દેવચૈત્ય-દેવમંદિર કરાવ્યું.

આ ઉપરની દંતકથા પરથી એટલું તો લાગે છે કે ઝીંઝુવાડામાં પૂર્વે સ્થપતું દેવળ હતું. સ્થપતે કાકી લોકો છુદ્દેવ તરીકે પૂજે છે અને તેની નિશાની તરીકે કાકિયાવાડામાં યાત્ર ગામ પાસે સ્થપદેવળ છે ત્યાં કાકી લોકો-રાજાઓ પૂજા અર્થે જાય છે. ઝીંઝુવાડા કાકેરાના હાથમાં છે તે તે કાકેરા હાલ કાળા કાકેરા કહેવાય છે પણ પૂર્વે તે કાકી હશે એમ અનુમાન થાય છે.

હીરસૌભાગ્ય કાવ્યની ૨૨મ્વા પહેલાંના બે ધાતુ-પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૨૦ અને સં. ૧૫૪૭ ના હાલમાં વીરમગામના શાંતિનાથજીના મંદિરની અને રાધનપુરના શાંતિનાથના મંદિરની ધાતુમૂર્તિઓ પર કાત-રેલા મળે છે કે જેમાં ઝીંઝુવાડાનો ઝંઝુવાટક અને ઝંઝુવાડા તરીકે ઉલ્લેખ છે. તે નીચે પ્રમાણે છે:—

—સં. ૧૫૨૦ વર્ષે ચૈત્ર વ ૦ ૮ શુક્રે
ઝંઝુવાટકે શ્રી ૨ માલ (શ્રીશ્રીપાલ) જ્ઞાં
શ્રેં ગોવલ લાં પૂજા સુત સુહ્ય લાં
આહિષ્ટુદે સુત પાતક વનક પાતાભાર્યા રમકૂ
સહિતેન શ્રેં પાતાકેન આત્મશ્રયસે પૂર્વજન
(નિ)મિત'(ત) શ્રી શીતલનાથ જિંગ' કારિં
પ્રતિં શ્રી આગમગચ્છે લકારક....(વિ. ૧
નં. ૩૪૫)

—સં. ૧૫૪૭ વર્ષે માઘ સુદિ ૧૦ શુરો
શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતીય વ્યવ (૦) કેતાભાર્યા

કદમીરદે સુત મેહા લાર્યા માણિકિ । તયા
સ્વશ્રેયસે શ્રીજીવિતરવામિ શ્રીસુમતિનાથગિજાં
કારિત । વંદપ્રવીય શ્રીપૂર્ણિમા પદ્મે શ્રીદેવચું-
દસસરીણામુપદેશેન પ્ર૦ ઝંજૂવાદા. [વિ
૧. નં. ૪૬૫]

[આ બંને લેખોને કરાવી પ્રતિજ્ઞા કરાવનાર
શ્રીમાલી રાતીય વણિકો હતા. વીસા કે દસા શ્રીમાલી
તે લેખોમાં જણાવ્યું નથી. હાકમાં ઝંજૂવાડામાં બંને
ગાંતીના વણિકો વસે છે; ને દસાશ્રીમાલીની સંખ્યા વધારે
છે પણ આજુબાજુનાં ગામોમાં દસાશ્રીમાલી વણિકોની
વસ્તી નથી જણાતી, ત્યારે વીસાશ્રીમાલી વણિકોની
જેવામાં આવે છે.]

આ ગામ સાથે ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ રાજાઓ
કચ્છ અને સિદ્ધરાજ-જયસિંહના નામોના મંત્રી
ઉદયનનો સંબંધ હોય એમ સ્પષ્ટ જણાય છે, તે
પરતે રવ. સાક્ષરશ્રી તત્ત્વસુખરામ મનસુખરામ
ત્રિપાઠીએ એક નોટ સને ૧૯૧૫ના બન્ધુચારીના
જીવિતકાંડના શ્રી પોરબંદર રાજ્યમાં કંટોલા ગામમાં
મહાકાશ્યેવર મંદિરનો સં. ૧૩૨૦ નો શિલાલેખ એ
લેખમાં કરી હતી કે:—

‘ઉદયન મંત્રી-એ હેમચંદ્ર તથા કુમારપાળ સાથે
નિકટ સંબંધથી આતિ પ્રસિદ્ધ છે. એ ધર્મે જૈન
અને રાત્રિએ શ્રીમાલી વણીએ હતા. એનું રજાત
ગુજરાતી રાસમાલામાં (આ. ૨) લાગ ૧૫. ૧૫૪
-૫ ના ટિપ્પણમાં તથા ૫. ૨૪૮-૨૮૪-૨૮૫ માં
સંગૃહીત છે.

લેખો આદિ લેખરથી અવગત થાય છે કે એ
કોષ પણ સમગ્ર ગુજરાતના મહામાત્ય (પ્રધાન-
Minister) પદને પામ્યો ન હતો, પણ મંત્રી
(Councillor) પદ પામ્યો હતો.

કચ્છના સમગ્રમાં શ્રીમાલ (જિન્નમાલ) થી તે
પ્રથમ ગુજરાતમાં વ્યાપાર સાર આવ્યો, સિદ્ધરાજ
તેને સ્તંભાતીય (ખંભાત) નો અધિકારી નિયમ્યો
હતો. કુમારપાળ ત્યારે સિદ્ધરાજથી તાસતો રહેતો
હતો ત્યારે તે મંત્રી ઉદયન પાસે ગયો હતો અને

પાથિય (ભાધુ) માર્યું હતું, પણ રાજ્યભયથી
આપ્યું ન હતું. પરંતુ હેમચંદ્ર (જેના પિતાએ
યનની પ્રેરણાથી તેને સાધુ થવા દીધો હતો અને
ઉદયનનો આશ્રિત હતો) તેણે કુમારપાળ ભવિષ્ય
રાજ્ય થશે એ વચન કહેવાથી તેને પાથિયાદિ અ
જવા દીધો (અભાવક ચરિત.)

ઝિંજુવાડાના પ્રાચીન કિલ્લાના કેટલાક ભાગ
મહં શ્રી કદલ એમ અક્ષરો છે, તે દર્શાવે છે કે
અપ્રકૃતતાએ તે બંધાયો હશે. (રાસમાલા ભા. ૧
૩૭૯) કુમારપાળ રાજ્ય થયો ત્યારે તેણે તેના
લામાં ઉદયનના પુત્ર વાહકને (મહાકવિ-વાગ્ધ
વાગ્ધ) મહામાત્ય પદ આપ્યું (કુમારપાળ ચરિત
સંપત્ ૧૨૧૩ ના એક લેખમાં એ માત્ર ૧૫૫
કુમારપાલે ઉદયનને સૌરાષ્ટ્ર છૂટવા મોકલ્યો હો
તાં આશરે સં. ૧૨૦૫ (કે ૧૨૦૮)માં છૂટવાત પામ્યો

આમાંનું ખણું ખર્ચે ઝિંજુવાડા સંબંધી જણવા
આવતાં તે જવાની ઉત્કંઠા થઈ અને વિશેષ કો
ઈ ત્યારે વડોદરા પ્રથમ વાર પંડિત લાલચંદને તે
ઉત્તરો તે વખતે કવિ ઋષભદાસજીત નવતણ રાસન
પ્રત ઝિંજુવાડાના ભંડારની જોઈ ત્યારે ત્યાં પુત્ર
ભંડાર હોવા ધટે એમ સમજી ત્યાં જઈ આવવા
તીવ્ર ઇચ્છા રહેતી હતી. રવ. મુનિશ્રી ‘આતિવિજ
યજીએ એક સારો સંગ્રહ હસ્તલેખિત પ્રતોનો કરી
ત્યાં રાખ્યો છે તેની ખબર મળતાં તે ઇચ્છા
વધુ વેગ મળ્યો.

અને અહીંથી વંદનાણવાળા રા. રતિલાલ લખ-
ચીચંદ સાથે ૧૨ મી ઓક્ટોબરે રાત્રે મોડમાં ઉપડી
વીરગામ ઉતર્યો, ત્યાંથી ખારગોદા જતી બીજી
ટ્રેનમાં જઈ ખારગોદા ઉતર્યો. ત્યાંથી ઝિંજુવાડાની
ભાડાની મોટરમાં મેસી ૧૩ મીએ સાંજે ચાર વાને
ઝિંજુવાડા ગયા.

અહીં શ્રી ઉનેશ-આનિત જૈન યાનમંદિર રજાપુર
છે. તેના સ્થાપક પ્રસિદ્ધ મુનિશ્રી આનિતવિજયજી
દમણજી ખંભાતમાં સ્વર્ગસ્થ થયા, તે મંદિર એક
માળવાળું પાકું છે, અને બાજરમાં આવેલું છે, પણ
જગ્યાની પગતાણુ નથી, તેમાં લૂગડાના બંધનની

પોથીઓમાં પુસ્તક રાખવામાં આવ્યાં છે. હસ્ત-
લિખિત પ્રતો ૪૨૭ છે, તે ઉપરાંત છાપેલ પ્રતો-
પ્રતાકારમાં ગ્રંથો, પચ્ચ તેટલી છે તે છાપેલ પુસ્તકો
૧૧૫૭ છે. એકંદરે છાપેલાં પુસ્તકની સુંદરણી બહુ સારી
કરી છે. આમાંના હસ્તલિખિત પુસ્તકોમાં ભાષામાં લખા
યેલ રાસ ચોપાઇ આદિ બધાં જોઇ લીધાં તેમાંથી મારા
સંગ્રહમાં આવેલ રાસ વગેરેથી કોઇ નવીન ન સાંપડ્યું,
છતાં તેમાં આપેલી લેખક (હાથીયા)ની પ્રશસ્તિઓ
વગેરે ઉતારી લીધું, તે ભાષાનાં પુસ્તકોમાં અહીં હીર
રત્નસુરિના વંશજો-મતિઓ રહેતાં તેમનો સંગ્રહ
મુખ્યત્વે કરીને છે. આ રીતે જૈન ગૂર્જર કવિઓને
લગતું મુખ્ય કાર્ય કરવાનું હતું તે કરી લીધું. ભાષા
સિવાયનાં પુસ્તકો જોવાનું ન બની શક્યું, કારણકે
વિશેષ શેઠાવાનું બની શકે તેમ ન હતું, તે હવે
ભવિષ્યમાં થઈ રહેશે. આ સિવાય સંધનો કે દેશ-
સરનો જુદો કંઈ પુસ્તકઠંડાર નથી.

દેરાસર મોટું પાંચી આંધણીવાળું છે, તેને ઉપયો
એક માળ છે. તેનો પાયો સં. ૧૯૦૧ માં નંખાયો
ને સં. ૧૯૦૫ માં પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી. મૂળ નાયકની
પાપાણુપ્રતિમાપર લેખ નથી પચ્ચ તેની નીચે પરધર
છે તેમાં નીચે પ્રમાણે કૌતરેલ છે:—

—સંવત ૧૯૦૭ ના વર્ષે વૈશાખ માસે શુકલપક્ષે
૩ સનીવાસરે શ્રી પરધરજનનું દેવને સાં હડીસંધ
કેસરીસંધજીની લાહતી કારી સા. વળજાલ ભજ-
વાનદાસે શ્રી ઝીંઝુર મધ્યે રાજરા...સંધ સમસત
થઈ કરાખીત સીરરત્ન કલ્યાણમરુવ.

આમાં જણાવેલ સા. હડીસંધ કેસરીસંધ તે
આમદાવાદના પ્રસિદ્ધ હડીસિંધ શેઠ કે જેમનું દિલ્હીના
દરવાજા મોટા જિનાલય સાથનું મંદિર પ્રસિદ્ધ છે કે
જેને 'હડીસિંધની વાડી' કહેવામાં આવે છે, વળા
આમાં જણાવેલ સા. વળજાલ ભગવાનદાસ તે તે
ઝીંઝુવાડાનાજ રહીશ વીસાનેમા વાણિયા હતા એ
વાત ત્યાં એક ધાતુની પ્રતિમા છે તે પરના નીચેના
લેખ પરથી જણાય છે:—

સં. ૧૯૦૩ માહા વ. ૫ સુકે ઝંઝુપુર

વાસતવ્ય વિસા નેમા સા. વરજલાલ સ્વાર્થ
પાર્શ્વનાથ ણિળં સમવીસ.

આ મૂર્તિ અતિ ચક્રચક્રીત છે, તે વળનમાં
બારે છે તે સોનાની હોય નહિ તેવી કાંતિ આપે છે
તેથી તેમાં સોનાનો ભાગ વિશેષ હોય એમ જણાય છે.

પહેલા માળ પર બે પાપાણુપ્રતિમા છે તે પરના
લેખ નીચે પ્રમાણે છે:—

સંવત ૧૮૫૪ મહા વદિ ૫....રાજવીજ્ય
સૂરિ ગણે શ્રીમુક્તિરત્ન સૂરી રાજ્યે.

સંવત ૧૮૫૪ વર્ષે મહા વદિ ૫ ચંદ્રે
રાજવીજ્ય સૂરી ગણે....

આ દેરાસરમાં ધાતુની મૂર્તિઓ લગભગ બે ડઝન
છે. ધાતુની પ્રતિમાઓ મુખ્યત્વે જૂની હોય છે અને
તે દરેક પર પ્રાચ: જરૂર લેખ લખાયેલ હોય છે.
પ્રાચીન શાંધકાએ દરેક સ્થળે ધાતુની પ્રતિમાઓના
લેખો લઈ લેવા ખાસ કાળજી રાખવી કારણકે તેમાંથી
પુરાતત્ત્વને લગતી સામગ્રી મળ્યા આવે છે. આ ધાતુની
મૂર્તિઓ પરના લેખો ઉતારી સંવત વાર અત્ર
મૂકાએ છીએ:—

૧ સં. ૧૪૧૧ વૈશાખ શુ ૫. શ્રીમાલી સા-
તીય પિતૃ સોલિત માતૃ શ્રીમલદે પિતૃ
રાણિમ ધિધો શ્રેયસે સા. મોલત શ્રી શાંતિ-
નાથ કારિત પ્રં શ્રી વિંધાધર ગચ્છે શ્રી
લલતપ્રભ સૂરિજિ: સવલપણુ મુજ (૫) ૨.

૨ સં. ૧૪૧૩ વૈશાખ....શનૌ શ્રીમાલ સા.
પિતૃ ભલવા ભાર્યા સુહજદે ભૂત દેવજ
પાતલ પડપૌત્ર શિવર...કા. પ્રં શ્રી
બ્રહ્માણુગચ્છે સલખણુ પુરીય શ્રી મુણિ-
ચંદ્ર સૂરિજિ:

૩ સં. ૧૪૩૨ કૃષ્ણ શુદિ ૨ શુકે મોહ
જાં શ્રેં પદમ ભાં રૂપલ પું નરસીહ
ભા. મદન પું ઉદયસિંહેન પિતૃ પિતૃ
થયો: શ્રેં શ્રી પાર્શ્વનાથણિળં કા. પ્ર.

વિદ્યાધરગચ્છે શ્રી હલદતપ્રભસૂરિ પદે શ્રી
સુનિપ્રભસૂરિભિઃ

૪. સં. ૧૪૭૩ માહ વદિ ૧૨ સોમ શ્રી
શ્રીમાલ જ્ઞાતીય વ્યવ૦ દેવસીહ ભાર્યા
દેવલદે નિમિત્તં બ્રાતૃવ્ય વચસકેન શ્રી
સુમતિનાથ ગિંખં કાં પ્ર૦ પિરપલગચ્છે
શ્રી સુનિપ્રભસૂરિભિઃ

૫ સં. ૧૪૫૦ વર્ષે માહ વદિ ૬ સોમે શ્રી
શ્રીમાલ જ્ઞાતીય સંઘ એલૂઆ ભાર્યા
ધાંપલદે શ્રેયસ પુત્ર ચતુર્ભુજેન શ્રી
ધર્મનાથગિંખં ત્થં કાં શ્રી પૂણિમા શ્રી
રત્નસાગરસૂરીભ્યામુપ૦ પ્ર. શ્રી સૂરિભિઃ

૬ સં. ૧૪૭૧ વર્ષે માહ શુદ્ધિ ૬ શનૌ
શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતીય વ્યવ૦ રાજપાલ
ભાં લપમાદે સુત સંઆમ પિત્રોર્બ્રાતૃ
શ્રેયસે સુત સા માલન શ્રી આદિનાથ
ગિંખં કાં પ્ર૦ પિરપલ ગચ્છે શ્રી સોમ-
ચંદ્ર સૂરિભિઃ ॥

૭ સં. ૧૪૬૧ વર્ષે આઠા આઠાદિ ભરવે દ્રવ્ય
ભાર્યા સારૂ પુત્ર સાં ગગાકેન કેરા સ.ઉધરણ
સુતેન શ્રી નેમિગિંખં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં
શ્રી સૂરિભિઃ શ્રીઃ ॥ હ

૮ સં. ૧૪૬૬ વર્ષે પ્રાગ્વાટ જ્ઞાં મં૦
જેલા ભાર્યા ધારૂ સુત મં૦ સહસા ભાં
માંજૂ સુત મં૦ વાનરેણુ સ્વપિતૃવ્ય
શ્રેયસે શ્રી શ્રી શ્રેયાંસનાથ મૂલનાયક
ચતુર્વિંશતિજિનપદ્મકઃ કારિતઃ પ્રતિ-
ષ્ઠિતઃ શ્રી તપાગચ્છેશ શ્રી સોમચંદ્ર
સૂરિભિઃ ॥

૯. સંવત ૧૫૦૩ વર્ષે માર્ગશર શુદ્ધિ ૩
પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીય મહં સહિસરાજ ભાર્યા

ચમકસુત સાચરેણુ ભાર્યા ડાહી સુત
હરાજગલાદિ કુટુંબયુતેન સ્વશ્રેયોર્થં
શ્રી પાર્શ્વનાથગિંખં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં
તપાગચ્છ નાયક શ્રી જયચંદ્રસૂરિભિઃ શ્રી
વીરમઆમ વાસ્તવ્યઃ ॥

૧૦. સં. ૧૫૦૩ વર્ષે જ્યેષ્ઠ વદિ ૨ સોમે
શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતીય વ્યવ૦ ધીરા ભાં
ધરગાદે સું ડાહા ભાં અમકલદે આત્મ-
શ્રેયોર્થં શ્રીધર્મનાથ ગિંખં કારિતં પ્રતિ-
ષ્ઠિતં પિરપલગચ્છે શ્રી ગુણદેવસૂરિ પદે
શ્રી ચંદ્રપ્રભસૂરિભિઃ શુભં ॥

૧૧. સં. ૧૫૦૬ વર્ષે વૈશાં શુદ્ધિ ૧૫ સોમે
શ્રી શ્રીમાલજ્ઞાં વ્યવ૦ ગોસલ ભાં બલ્લ
સું પૂંભા દૂભા વેલાભિઃ સંમલિતેન
પિતૃવ્ય દેસલ ન(નિ)મિતં આત્મશ્રેયસે
શ્રી શાંતિનાથ ગિંખં કારિતં પ્રષ્ઠિતં આગ-
મગચ્છે શ્રી હૈમરત્નસૂરિભિઃ

૧૨. સં. ૧૫૧૦ માહ માસે દેકાવાટકીય પ્રાં
એં સિંધાભાયગોની પુંદ્રભા ભાર્યા આં
સારૂ નામ્યાશ્રી કુંથુનાથ ગિંખં સ્વ શ્રેયસ
કારિત પ્રતિષ્ઠિતં તપા શ્રી સોમચંદ્રસૂરિ
શિષ્ય શ્રી શ્રીશ્રી રત્નશેખરસૂરિભિઃપ્રાશીના

૧૩. સં. ૧૫૧૧ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૫ રવૌ શ્રી
શ્રીમાલજ્ઞાતીય વ્યવ૦ દેવરાજ ભાં દેવલદે
સુત ભૂમવ દીડાકથાં પિતૃગાતૃ લાડણુ શ્રેયસે
શ્રી શીતલનાથ ગિંખં કાં પંવં શ્રી
પૂણિમા પક્ષે ભં શ્રી રાજતિલક સૂરી-
ભ્યામુપ૦ પ્રતિષ્ઠિતં સૂરિભિઃ ।

૧૪. સં. ૧૫૧૩ વર્ષે જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૩ રવૌ
શ્રી શ્રીમાલજ્ઞાતીય એં બૃહતા ભાર્યા
સારૂ સુત ઠર્મસી મૂલુધના સૂરા મૂલૂ
ભાર્યા માલુદે સુત માંડણ મહિપા મા-

શ્લોક માધવ કર્મસીલાર્યા હોરે સ્વ પૂર્વિજ
ભાવસ્વાર્થ શ્રીસુવિધિનાથ ણિંખં કારિતં
પ્રતિષ્ઠિતં આગમ ગછે શ્રી આણુંદ્રપલ
સૂરિભિઃ ॥ મૃલૂસણ વાસ્ત૦

૧૫ સંવત ૧૫૧૬ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૪ શુક્રે ।
શ્રી શ્રીમાલગાતીય વ્યપ ચાંપા લા.
ચાંપલદે પુત્ર બૂગડેન લાં વસમાદે
સહિતેન પિતૃમાતૃ સ્નેહોર્થે શ્રી મુનિ-
મુજત સ્વામિ ણિંખં કાં પ્રં શ્રી નાણુરૂ
ગછેશ્રી પદાણુંદ્ર સૂરિ પદ્મે શ્રી વિનય
ત્રલ સૂરિભિઃ ॥ કાકરેચ્ચ શુરૂ ॥

૧૬ સં. ૧૫૧૭ વ.....શ્લોક સ્વભાતૃ નિમિત્તં
ગોઠિદેન આત્મશ્રેયસે શ્રી કુચુનાથણિંખં
કાં પ્રં ચૈત્રગઢ ધારણાદીય । શ્રી લક્ષ્મી-
દેવ સૂરિભિઃ દેવાસર આમે મં ૨

૧૭ સં. ૧૫૨૦ (૧૫૨૬) વર્ષે પોસ વદિ ૫
શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાં કાં ટાપર લાં નાંઈ
સું કન્ઢ લા (૦) એ મકગદિ આત્મ
શ્રેયસે શ્રી છવત સ્વામિ શ્રીસુમતિના

વિં કાં પ્રં શ્રી નાં શ્રી ગુણસમુદ્ર
સૂરિણાં શ્રી ગુણદેવસૂરિ પ્રમુખ સહ.

૧૮ સં. ૧૫૨૭ જ્યેષ્ઠ વદિ ૮ સોમે શ્રી
શ્રી (માલ) જ્ઞાં શ્રેં નધરણ ભાં વળૂં
સું રાજૂ સ્વભૂતૃ નિમિત્તં આ આત્મા
શ્રેયસે સુવિધિનાથ છવિતસ્વામિ ણિંખં
પ્રં શ્રી પ્રદ્યાણ ૧ વીરસૂરિભિઃ ॥શ્રીઃ

૧૯ સં. ૧૫૩૬ વર્ષે વૈશાખ વ. ૧૧ શ્રી
શ્રીમાલ જ્ઞાં પિતૃંચ રણ સા. કુંઠરા
ભાવ કાન્ઢા તદામ્ (....) વાકેન શ્રી વાસ-
પૂત્ય પંચતીર્થા કારિતા । શ્રી દેવલદ્ર-
સૂરીણામુપદેશત ।

૨૦ સંવત ૧૫૬૫ વર્ષ પોપ વદિ ૫ શુક્રે
ઉસવાલ ન્યાતીય સાહ શુણીયા લાં
વાલ્હી સુત સૂરા ભા. અછતેન સ્વશ્રેયો
નિમિત્તં શ્રી કુંથનાથ ણિંખં કારિતં ।
પ્રતિં હારીજગછે શ્રી શીલલદ્રસૂરિભિઃ
સીધા (ધા) વાં

[અપૂર્ણ]

તત્રીની નોંધ.

૧ સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ.

દર વર્ષે તેના અંતમાં તે વર્ષમાં થયેલ સર્વ
છવો પ્રત્યે મૈત્રી દાખવી તેના પ્રત્યે કંઈ પણ પોતાને
વેર નથી એવી પ્રગોષણા કરીતેઓ પ્રત્યે મન વચન
કાયાએ યદ્ય ગયેલા દોષ, રખડન, અપરાધ, ગુન્હા,
વિરોધ માટે ક્ષમા યાચી પોતે તે દરેકના દોષાદિ પ્રત્યે
ક્ષમા આપવા નેટલી ઉદારતા બતાવવા માટે સમજી
જેન સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરે છે, અને તેટલુંજ
તેમાં કરવામાં આવે છે એમ નથી, પણ તે ઉપરાંત
હવે પછી તેવા દોષાદિ નહિ થાય એમ મન વચન
કાયાએ પ્રમત્ત કરીશ એવી સાથે સાથે પ્રતિજ્ઞા પણ
લેવામાં આવે છે.

આ ધોષણા આ પ્રતિજ્ઞા-આ હૃદયનિષ્ઠા શુદ્ધ
અને નિર્મળ હોય તો અનેક બંધો-કલેશમય બંધો-
આત્માની ઉન્નતિના બાધક બંધોના તૂટે અને કલ્યાણ
થાય. વ્યક્તિ અને વ્યક્તિ વચ્ચેના, વ્યક્તિ અને
પંચ-સગાજ વચ્ચેના, પંચ પંચ વચ્ચેના, સંઘ સંઘ
વચ્ચેના, મુનિ મુનિ વચ્ચેના અધકાનો અંત આવે
અને નિરાબધ શાંતિમય વાતાવરણ સર્વત્ર ફેલાય.

ખરું આ બંધો તો નથી-તેનો કિંચિદ્ અંશ
પણ પ્રકટપણે દર્શિગોચર નથી થતું તેથી એમ સમજી
શકાય છે કે આ માત્ર પ્રયાપાતર સેવાય છે, તે
સેવનામાં ઢોંગ-દંભ અને આત્મવંચના ચાય છે અને
તેથી નથી થતું પોતાનું કલ્યાણ, કે નથી થતું સંઘનું.

એક ગાળ ન દે અને શાંત બેસી રહે એટલે બીજો આવી ગાળ આપે, તે મોઢામાં આંગળી નાંખી બોલાવવાનો પ્રયત્ન કરે, એકે ભાઈ એકે આક્ષેપ કરે તો બીજા છતા અછતા અનેક આક્ષેપ કરે, એક એક નાનું ચોપાનીઈ પ્રકટ કરે તો બીજો સામા અનેક લાંબા ચોપાનીયાં છપાવે, એક અંગત વાત કરે તો બીજો તેના બાપના બાપને ચોપાડાવે, આમ અનેક તિસ્કરણીય દેખાવો નજરે પડે, ત્યારે વીતરાગનો પ્રપેલો ધર્મ તેના અનુયાયીઓના વિપરીત આચરણને લઈને-રાગદ્વેષમાં અંધતાને પરિણામે વગોવાય છે; અને શ્રીદેવચંદ્રજીની વાણીમાંથી એક નાનું પદ યાદ આવી નય છે કે:—

તત્ત્વરસિક જન થોડલારે બાહ્ય ક્રિયા રૂઝિ થવ,
ઉપદેશકે પશુ એહવારે, શું કરે ? થવ નવીન

અંદાનન જન !

આમાંથી ક્વચિત્ નિરાશા એક બાલુ થાય છે, બીજી બાલુ સંદોહિત અમો એ વિચારવાળા છીએ કે જાગૃતિ કયારે આવશે કે ત્યારે કંઈક અચલતા હશે તો, નરી સ્મશાનશાંતિ નિર્બળતાની નિશાની છે. કાદવ ઉબેળવાથી પશુ તે કાદવને કાઢી નાંખવાની ભાવના યતાં કાદવ દૂર થશે તે પાણી વધુ અખંડ રીતે નિર્મળ રહેશે. સમજીએ ચોતાના ધ્યેયપર નજર રાખી આગળ ધપોજ જવું. સ્વકાર્યમાં-સ્વધર્મમાં શ્રદ્ધા રાખી યથાશક્તિ સેવા કર્યો જવી.

અમારાથી બને તેટલી સેવાભાવના રાખી સંઘની હિતદષ્ટિ નજરમાં રાખી જે કંઈ કર્યું છે તે વાંચકો અને સંઘ સમસ્ત સમક્ષ પ્રકટ છે, તેમાં અમારી નજરના અનાપૂર્વો નથી. ગોલા ભાચી ધાડે સુત મં' સહસ્રા ભા' માંજ સુત મં' વાનરેણુ સ્વચિત્રંચ શ્રેયસે શ્રી શ્રી શ્રેયાંસનાથ મૂલનાયક ચતુર્વિંશતિજનપદ્મકઃ કારિતઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ શ્રી તપાગરહેશ શ્રી સોમસુંદર સરિભિઃ ॥

૨ સ્વર્ગસ્થ ઝવેરી મણિલાલ સુરજભલ:—

આ ભાષના આત્માએ સં. ૧૯૮૫ના પશુપણ પર્વમાંજ આ જ્ઞાની સંસારનો ત્યાગ કરી દીધો તેથી મુંબઈની અનેક સંસ્થાઓએ-સંઘે એક ઉત્સાહી વિચારવાનું કાર્યકર્તા ગુમાવ્યો છે અને સખત આઘાત અમારા જેવા અનેકને કર્યો છે. જે કાંઈ તેમના પરિચયમાં આવેલ હોય તે એટલું તો વિના સંકોચે સ્વીકારશે કે તે પોતાનું મગજ કે મિનજ કદિ પશુ ખોતા નહિ. શાંતિથી વિચાર કરી પ્રત્યુત્તર આપે, ખરેલી મુંબયનો તોડ કાઢે, અને સલાહ લેવા આવનારને સાચી અને વ્યવહાર સલાહ આપે, એવા એ નર હતા.

તેઓ જૈન એસોસિયેશન ઓફ ઇડિયાના એક માનદ મંત્રી હતા. સહમંત્રી ઉત્સાહી યુવક હોઈ કદિ ઉતાવળા ચઇ નય તો તેના તે 'Break' (બ્રેક) સમાન હતા. બનેએ એક બીજાનું નળવડી તે સંસ્થાનું માન-પ્રતિષ્ઠા વધારેલ છે. કૉન્ફરન્સ રૅટિંગ્સ કમિટીના એક આગેવાન સભાસદ હતા અને તે તરીકે તેમણે તેની લગભગ દરેક મીટિંગમાં હાજરી આપી રહ્યું થયેલા સલાહોને માટે પોતે જે અભિપ્રાય દર્શાવતા તે લગભગ સ્વીકાર્ય જતા. રૅટિંગ્સ કમિટીનું પૂર વિશેષ વધારવાની મંત્રીઓની દરખાસ્તે રહ્યું થાય તે પહેલાં બંધારણપર નજર મેંચી તે કૉન્ફરન્સના દરબ વગર જાતી ન શકે તેમ અભિપ્રાય જાહેર કરવા ઉપરાંત જે તે છતાંય દરખાસ્ત મંજૂર રાખવામાં આવે તો પોતે જણાવેલા બીજા અનેક ઉત્સાહી અને શિક્ષિત જ્ઞાની પૂરણા કરવી ઘટે એમ તેમણે નિરૂપણે સુત હતું, આ અભિપ્રાય મીટિંગે મંજૂર રાખી શ્રી શ્રીમિટીના સભ્યોના પ્રમાણુ માટે આવતા પૂર્ણિ પર વાત રાખવાનું સ્વીકારાયું હતું. આ છાસુપાવેલી નિરૂત્તા ખરેખર પ્રશંસાપાત્ર હતી.

૧૪. સં. ૧૯૬૨-૬૩ના અધિવેશનો વખતે તેમજ શ્રી શ્રી સર્વજ્ઞ સંઘના સેક્રેટરી, ખમ્મનચી આદિ કૉન્ફરન્સની સેવાઓ બજાવી છે. તેમના સાથે જે મોટી ખોટ પડી છે એમાં જરાય શક નથી. ભાચી મેદાનીર જૈન વિદ્યાવતી અને મુંબઈ માંગ.

૯. ચંવત ૧૫૦૩ વર્ષે માર્ગશર શુદ્ધ ૩ પ્રાચીનસાત્વીય મહા સહિયસજ ભાચી

રોળ જૈન સભાની વ્યવસ્થાપક સમિતિના એક પ્રખર કાર્યકર્તા સભ્ય હતા. તે સિવાય શ્રી યશોવિજય જૈન ગુરુકુલ તેમજ બીજી અનેક સંસ્થા સાથેનો સંબંધ હતા. આગમોદ્ધ સમિતિના માનવંતા મંત્રી તરીકે ઘણું સુંદર કાર્ય બજાવ્યું છે. એક ભાષાંતર કરવા માટે ફંડ થયું હતું ને તેના મંત્રી તરીકે તે નીમ્યા હતા પણ હુલાંબવશાત્ તે ફંડનો કંઈ પણ ઉદ્દેશ પાર પડ્યા પહેલાં તે ફંડ પાછું ભરનારાઓને આપી દેવાથી માત્ર ભાષામાં જૈનોને ધાર્મિક ગ્રંથોનો જોષ આપવાનું બંધ રહ્યું.

તેઓ પાલણપુરના રહીશ હતા. પાલનપુર વાસી-ઓમાં ઉંચા પ્રકારનું માન અને આદર ધરાવતા હતા. મુંબઈમાં અને કલકત્તામાં અવેશતની દુકાનો હતી. પોતાનો ધંધો કુશલતાથી ચલાવવા ઉપરાંત બહેર કામોમાં પુષ્કળ વખતનો ભોગ આપતા એ નિર્વિવાદ છે. આપણા શ્રીમંતો તેમના આ ગુણનું અનુકરણ કરે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ. તેમને વાચવાનો પુષ્કળ શોખ હતો અને તે માટે ઉત્તમ, મહત્વનાં અને ઉપયોગી પુસ્તકોનો મોટો સંગ્રહ પોતે કરેલ છે. ધાર્મિક જ્ઞાન પણ સાફ હતું અને તેથી કેટલાય જિજ્ઞાસુઓની શંકાઓનું સમાધાન તેઓ કરતા. મિત્રોને પ્રેરણા આપતા અને લેતા. સાધુઓની વૈયાવચ્ચ કરતા અને તેમને અનેક રીતે સહાયક નિવડતા. જ્યોતિષનું ઉંડું જ્ઞાન હતું અને તેથી પ્રતિષ્ઠા, દીક્ષા, પ્રવેશ આદિનાં દિન મુહૂર્ત કાઢી આપતા અને તે રામબાણુ નિવડતા. કોઈ સાધુ તો તેમને તેથી 'જોશી'ની ઉપમા આપતા. આવા સંસ્કારી બાહ્ય આત્મભોગી વીર બંધુ પચાસ વર્ષ પૂરાં કર્યા પહેલાંજ એક જીવંત તારાની પેઠે અત્યાનંદ અદ્વય થયા તે માટે તેમના કુટુંબી જનો આદિ પ્રત્યે અમે સમવેદના બતાવી તેમના આત્માને જગૃતિ વાળી સદૃશિત મૂળા એમ હૃદયથી વિશેષને વિશેષ પ્રાર્થાએ છીએ.

૩ સંઘ એટલે શું? આવકવર્ગ.

આ મંત્ર્યમંડળ હીરસૌભાગ્ય કાવ્યના એક શ્લોક અને તેની દીકા પરથી જે પ્રકાશ પડે છે તે નીચે પ્રમાણે:—

પુરસંપજનૈઃ પ્રણોદિતૈ રમુનાધીતિકૃતે કૃતીન્દુના ।
પ્રતિચિન્મિવ સુતદ્ગુરો દ્વિજ આનાયિ તતઃ કૃતધન ॥
સર્ગ ૬ શ્લોક ૫૦

—ત્યાર પછી કૃતીન્દુ એટલે કાવિદ્વમાં અંદર એવા આ હીરસૌભાગ્યને સ્વાધ્યયન કાર્ય માટે પ્રેરિત થઈ પુર એટલે દેવગિરિ-નગરના સંઘજનો એટલે શ્રાદ્ધ વર્ગ ખાસે કોઈ સ્થાનમાંથી સ્વર્ગના સદ્ગુરુ એવા બૃહસ્પતિનું પ્રતિબિંબ હોય નહિ—ખીન્દુ રૂપ હોય નહિ એવા એક દ્વિજ બોલાવરાવ્યા—

આમાં સંઘ શબ્દ પર કવિએ પોતાની જીકમાં જણાવ્યું છે કે ચંચલ સાધુસાધ્વી આવક ધારિકા રૂપ ચતુર્વિધસંઘઃ પ્રોચ્યતે તથાપિ બન્નાધિકારાદ્ સંપ્રદાયાદ્ વા શ્રાદ્ધવર્ગ એવ સંઘઃ ।

—એકે સાધુ સાધ્વી આવક શ્રાવિકારૂપ ત્યાર પ્રકારનો સંઘ કહેવાય છે છતાં પણ અહીં અધિ-કારથી અથવા સંપ્રદાયથી શ્રાદ્ધવર્ગ એજ સંઘ છે.

આ ઉપરથી અધિકાર પરત્વે તેમજ સંપ્રદાય પરત્વે જે 'સંઘ' નો સામાન્ય અર્થ અને ભાવ છે તે શ્રાવકવર્ગ—શ્રાદ્ધવર્ગના સંઘનો છે. મુનિઓ પોતાના અસ્પર્શસના વ્યવહાર અર્થે તેમજ આત્માર્થિક પોતાના સાધુશિષ્યો સાથેના વ્યવહાર અર્થે જે કંઈ કરે તે શ્રમણ સંઘના માટે કરે છે ને તેમાં સંઘનો અર્થ શ્રમણસંઘ થઈ શકે. આપકોને તીર્થો-દેરાસરો સંભાળવાના છે, તેનો વહીવટ કરવાનો છે, સ્વામી વાત્સલ્ય સંઘના થાય તેમાં મુખ્યત્વે શ્રાદ્ધ સંઘ ભાગ લે છે, અને તે રીતે શ્રાવકનો સંઘ પોતે સંઘના નામે કાર્ય કરી શકે છે, તેમજ સાધુ સાધ્વી વગેરેના આહાર વિહાર માટે તેમજ ઉપાશ્રયાદિ માટે તેમજ ઉપકરણો માટે વ્યવસ્થા શ્રાવક-સંઘ કરે છે. એજ રીતે શ્રાવકસંઘ પોતાના સંઘના શ્રાવક શ્રાવિકા પ્રત્યે આદેશ આપી શકે છે તેમજ સાધુ સાધ્વી-માંથી જે કોઈ બ્રહ્મ-શિષ્યાવાચારી થાય અને સમ-ભવનાં પણ કેકાણે ન આવે તો તેનો જોલો મુહ-પત્તિ લઈ ઉપાશ્રયમાંથી-ગચ્છમાંથી બહાર કાઢવાનો અધિકાર પણ શ્રાવક સંઘને મળેથી છે. વળી એ પણ ખરૂં છે કે સંઘના આગેવાનો જે નીતિ ને ધર્મ

વિરૂદ્ધ ચાલતા હોય, પોતાના હાથ નીચે ચલાવતાં દૂરેડા કે ધર્મોદ્ધાતાનાં વહીવટોમાં અંધેર પ્રવર્તતું હોય, અને તેના હિસાબો ખરાબર રહેતા ન હોય કે ન દેખાડતા હોય તો અન્ય શ્રાવકો સંધ તરીકે ભેગા મળી તે આજેવાનો પાસેથી તેમનો અધિકાર-સત્તા લઈ તેની બદલીમાં ખીજ આજેવાનોને નીચી શકે છે અને સુવ્યવસ્થા કરી શકે છે.

૪ નવીન વર્ષ

વિક્રમાર્ક ૧૯૮૫ નું વર્ષ પૂર્ણ થયું ને સંવત ૧૯૮૬ નો પ્રારંભ થયો. ગત વર્ષમાં ભારતે અનેક મુશ્કેલીઓ સહન કરી અને આ વર્ષમાં હજી શું શું વિશેષ ઉપાધિઓ તેના કપાસે નિર્માણેલી છે તે યાત્રી જાણે! પણ આપણે બધાએ એ પ્રતિજ્ઞા લેવી ઘટે કે આપણે એવા પ્રયત્નો પ્રમાદ તણ કરીએ કે જેથી આવનારી ઉપાધિઓથી ચતા દુઃખને ઓડે ધણે અંશે નિવારી શકીએ, સુખના આનંદ લઈ શકીએ, અને આપણે આપણી જાત, સંધ, દેશ વગેરેને ઉન્નત કરી શકીએ.

માત્ર પાંચ સાલ મુખ્યાર્ક' એમ એક બીજાને કહેવાથી કે લખવાથી દહાડો વળવાનો નથી. માત્ર ઇચ્છાથી બની શકતું હોત તો કામચતુ, કષ્ટ વૃક્ષ આદિ કષ્ટવાની જરૂર રહેત નહિ.

શુભ ઇચ્છા કરવાની ના નથી પણ તે ઇચ્છા સાથે તે પાર પાડવાનું બળ ફેરવવું જોઈએ-તે માટે જે જે સામગ્રીઓ જોઈએ તે એકઠી કરી તેને કામે લગાડવી જોઈએ, સર્વ ઈર્શિયાના વ્યાપારો તેમાં તથાકાર-તત્ક્લીન બની ઇચ્છેલા ધ્યેયની સિદ્ધિ કરવી જોઈએ.

સંધના અનેક સવાલો છે. સંધની સત્તા શું છે? સંધ અને મુનિનો સંબંધ, સંધની વ્યવસ્થા અને તેના નિયમો, સંધમાં રહેલાં અનેક દૂરદેશી અને ધર્મોદ્ધાતાનાં, તેમાં રહેલા અંધેરનું નિવારણ અને તેની સુધરના, વગેરે જે હાથ ધરવામાં આવે તો દરેકનો તોડ કાપે કરી જાતની ત્વરાએ લાગી શકાય તેમ છે. સંધમાં બાવના ફેલાવો, દરેક વ્યક્તિના ધર્મો સમજાવો, સાથે મળીને કાર્ય દ્યોઃ અને આપો, શ્રીમતો અને શિક્ષિતોના સદાકાર સાથે, શિક્ષા

અર્થેના તલસત્તા જીવોને શિક્ષા આપો, વ્યાધિગ્રસ્તને માટે દવાનાં સાધનો આપો, વ્યાધિ ન આવે તે માટે યા વ્યાધિ જોર કરી ન જાય તે માટે આરોગ્યલ-વનો, સસ્તા ભાડાની ચાલીઓ સ્થાપો-સ્થપાવો, ધર્મના ચેતનરહિત દેખાતા પિંજરમાં પ્રાણ રેડી શુદ્ધ ધર્મને ખિલાવો-ખતાવો-આચરી ખતાવો, વીતરાં-ગના ધર્મમાં-ધર્મના અનુયાયીઓમાં જ્યાં જ્યાં રાગ-દ્વેષનું વર્ધમાનપણું છે તેમાં ત્યાંથી દૂર કરાવી એખ-લાસ-સંપ-ઐક્ય વધારી સંગઠન કરો, દેશનાં જીવંત પ્રજાઓમાં ભાગ લઈ દેશ જે જોનાથી સૈકાઓ ધર્મ કચકારી રહ્યા છે તે જોખ દૂર કરો, સામાજિક રૂઢિચુસ્તો-કુપ્રથાઓનો હાંકી કાઢો. આ સર્વ યથે એટલે આપણને આપણું સ્વરાજ મળી જશે.

આટલું કહી શ્રીમાન શેઠ મહાસુખભાઈ સુનીલાલે નૂતન વર્ષાભિનંદન નિમિત્તે આમારા પર મોકલેલ પોતાની ભાવના-પ્રાર્થનાં ઉલ્લેખ રજૂ કરીએ છીએ. સર્વે કાયં સ્વતંત્રતાથી કરવા શક્તિ પ્રત્યેક વસે, શ્રદ્ધા ને દહતા સ્વરાજ્યની વસે ભ્રાંતિ ભ્રાંતિના ખસે, ધર્મ કલેશ કુસંપને તણ ઈર્ષ મુસંપ શાંતિ સંજે, એવો દિવસ આ નવા વરસમાં વિશ્વેશ ઇં આપજે. કોમી જેર વિવાદ વાદ ઝગડા વિનાશ પામે સદ્, સર્વેનાં દિલ સાફ થાય સંધને શુદ્ધિ પ્રવર્તે બહુ, ભાવભાવ વસે પરસ્પર વળી દેશી ભાંતિને તણે, એવો દિવસ આ નવા વરસમાં વિશ્વેશ ઇં આપજે. લક્ષ્મી દેવીની દૃષ્ટિ હો અભિસરી વેપારના કાર્યમાં, પામે સહાય સહાય આ અવનિર્મા ઉલ્લેખના આગંમાં, પામે નારા અરે જુરી અવદશા લાચાર એકર જે, એવો દિવસ આ નવા વરસમાં વિશ્વેશ ઇં આપજે. વ્યાધિ ને પરિતાપ જાય તત્કથી કાયા નિરોધી રહે, મ'વૃજાનિનું રત્ન સો નરનરે વેગે પ્રત્યેક વહે, પામે શુભ સંધ વિજય મહા છે દેશનું નૂર જે, એવો દિવસ આ નવા વરસમાં વિશ્વેશ ઇં આપજે. બુદ્ધિમાન મહા પુરુષ પ્રક્ટ ખ્યાતિ ખીલે વિશ્વમાં, કંપે દુસ્મન દેખી આચે નરને શક્તિ વસે અંગમાં, પામે હિંદી મહાસશા સંજીવતા છે દેશનો આત્મ જે, એવો દિવસ આ નવા વરસમાં વિશ્વેશ ઇં આપજે. બુદ્ધિમાન ગભરો દે વહી મુખે "વહે બુદ્ધિમાતરમ" માગે ઉચિત પાસ વ્યુત્તિ કરીને "કુર્ચત સદાસંગવપ" પામી આમ પ્રભ મહા સુખ નવા વર્ષે પ્રમુને બજે, એવો દિવસ આ નવા વરસમાં વિશ્વેશ ઇં આપજે,

૫ બાબુ પુરણચંદ નાહર અને ગુલાબ-
કુમારી લાયબ્રેરી—મુશિદખાદ છત્તીમાં આવેલ
અછમગંજનું નાહર કુટુંબ એક પ્રસિદ્ધ એસવાલ
જેન કુટુંબ છે. એસવાલ મૂલ ક્ષત્રિય હતા, તેમાં
પ્રમાર કરીને યદ્ય ગયા તે નાહર કુટુંબના સ્થાપક
ને તેની ૮૧મી પેઢીએ રાય સિતાબચંદ નાહર
બહાદુર થયા. વખત જતાં આ કુટુંબની અનેક
શાખાઓ થઈ. ૩૫ મા વંશજ આશધરજીએ 'નાહર'
એ બિરુદ ધારણ કરેલું અને ત્યારથી જેન ધર્મમાં
તે આવ્યા. ઉક્ત રાય સિતાબચંદના બીજા પુત્ર તે
પુરણચંદ નાહર સન ૧૮૭૫ માં જન્મ; ૧૮૯૧ માં
કલકત્તા યુનિ. માં એન્ડ્રુસ પરીક્ષા ને ૧૮૯૫ માં બી.
એ. ની પરીક્ષા પાસ કરી, પછી બી. એલ. ની
પરીક્ષા પાસ કરી. ૧૯૦૩ માં બેલ્કોમપોરમાં વકીલાત
કરીને પછી M. A. ની પરીક્ષા સન ૧૯૦૮ માં
પાસ કરી. બંગાળના જેનોમાં તેઓ પહેલા જીલ્લાએટ
અને વકીલ છે. ૧૯૦૮ માં કલકત્તામાં આવ્યા પછી
કલકત્તાની હાઈકોર્ટની એવ્વર પરીક્ષા પાસ કરી
૧૯૧૪ માં ત્યાંના વકીલ તરીકેની સર્વદ લીધી. તેમનો
સ્વભાવ મિલનસાર, એક સન્નજન અને સદૃશ્યરથને
સર્વ રીતે છાજતી સભ્ય અને શાંત રીતલાત, ઉંચી
કેળવણી અને સાર્વજનિક ક્રિયામાં રસ લેવાની વૃત્તિ—એ
સર્વ કારણોએ તેમણે પોતાની કેમમાં લોકપ્રિયતા
સાથે ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું, અને અનેક પદો મેળવ્યાં—
૧. લાલબાગ ઇન્ડિપેન્ડન્ટ બેચના ઓનરરી માજ
ટ્રેટ (સન ૧૯૦૧), ૨ અછમગંજ મ્યુનિસિપલિ-
ટીના કમિશનર (સન ૧૮૯૮), ૩ ત્યાંની ધર્મોદ
દવાખાનાની વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્ય, ૪ મુશિદ-
દખાહની લોકલબોર્ડના સભ્ય (૧૯૦૯), ૫ ત્યાં
છવ્વાગંજના એડવર્ડ કેરોનેશન ઇન્સ્ટિટ્યુશનના
મંત્રી અને વ્યવ. સં. ના સભ્ય, ૬ હિંદુ મુનિવર્સિટી
કોર્ટના સભ્ય. ૭ હાઈ સરકારના પુરાતત્વખાતાના
માનદ 'કોન્સર્વેન્ડન્ટ', ૮ કલકત્તા અને ઢાકા ઇનિવ-
ર્સિટીમાં પરીક્ષક ૯ 'હિસ્ટોરિકલ રેકર્ડઝ કમિશન'ના
સભ્ય (૧૯૨૩), ૧૦ થી ૨૮ કલકત્તા મુનિવર્સિટી
ઇન્સ્ટિટ્યુટના 'સીનિયર' સભ્ય, પૂના લાંડાકરના આ-
જીવન સભ્ય, જેન સ્વેતાંબર એન્ડ્રુકેશન બોર્ડના આ-

જીવન સભ્ય, કલકત્તાની રામમોહન લાયબ્રેરીના આ-
જીવન સભ્ય અને જેનસાહિત્ય સંશોધક સમાજ પુતાના
આજીવન સભ્ય, ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લેન્ડની રાયલ
એસિયાટિક સોસાયટીના, કલકત્તાની એસિયાટિક
સોસાયટી ઓફ બેન્ગાલના, ૧૯૨૩ ના કલકત્તાના
પ્રદર્શનના પુરાતત્વ અને ઇતિહાસ લાગના, કલકત્તા
ગંગીય સાહિત્ય પરિષદના, કાશીની નાગરી પ્રત્યારણી
સલાના, પટનાની બિહાર અને ઓરિસા રીસર્ચ
સોસાયટીના, આસામની કામરૂપ અનુસંધાન સમિ-
તિના લંડનની ધી ઈડિયા સોસાયટીના, કલકત્તાના
સંસ્કૃત ગદ્યામંડલના, કલકત્તાની સંસ્કૃત પરિષદના ને
સંગીત પરિષદના, કલકત્તાની સોસાયટી ઓફ ઓરિ-
એન્ટલ આર્ટના, તથા કાશીની ભારતકલા પરિષદના
સભ્ય છે અને કલકત્તાની અર્કિસા ધર્મ પરિષદના
આજીવન સભ્ય છે.

તેમની જગીરોનો વહીવટ, આખા નાહર કુટું-
બનો બેઠો વગેરે હોવા છતાં પોતાનો ઘણો સમય
વાંચનમાં, અંગ્રેજી, હિંદી અને બંગાલીમાં નિબંધ
લેખો લખવામાં તથા પુસ્તકો બહાર પાડવામાં ગાળે
છે. તેમણે જેન શિક્ષણે સંપ્રદાન ગ્રણુ ભાગ
બહાર પાડ્યા છે તેમાં તેમણે પ્રવાસ ગામેગામ કરી
ખૂબ પ્રયાસ કરી શિક્ષણેબોને લઈ એકત્રિત કરી
બહાર પાડ્યા છે તે પરથી જેન ઇતિહાસમાં એક
અગત્યની પૂરવણી ઉમેરી છે.

અમે કલકત્તાની જેન કોન્ફરન્સના અધિવેશન
વખતે ગયા હતા, ત્યારે તેમના મોટાભાઈ મણિલાલ
નાહરના તરફથી એક મોટા મકાનમાં પુરાતત્વનો
જગરો સંપ્રદ—સિદ્ધા, ચિત્રો, હસ્તલિખિત પ્રતો, જૂનાં
વસ્ત્રો વગેરે રાખેલો બેઠો હતો. તે સરકારને સોંપી
દેવામાં આવ્યો છે. બાબુ પુરણચંદની તે સંપ્રદ કર-
વામાં ઘણી મહેનત હતી. આ છતાં તે સિવાયનો
બહુ જગરો સંપ્રદ તેમણે કરેલો તે પોતાના પુત્ર
માતુશી ગુલાબકુમારીના નામથી 'ગુલાબકુમારી લા-
યબ્રેરી' કલકત્તામાં ઇન્ડિયન મિરરરશીટમાં કાઢી તેમાં
રાખેલો છે. તેમાં પુરાતત્વને લગતી ઘણી જગરો
સામગ્રીઓ જેવી કે અલબ્ય જર્મનીમાં ને થ્રોપાહિ
દેશમાં બહાર પડેલાં કેટલોગો, જર્મનો, ઇતિહાસો,

હસ્તલિખિત પ્રતો, સિક્કાઓ, હિંદી પ્રાચીન ચિત્ર-કલાનાં ચિત્રો, શિલાલેખો વગેરે છે. આ એક મહાન સંસ્થા તેમણે પોતાના દ્રવ્યથી એકલે હાથે ઉભી કરી છે તે માટે સમગ્ર જૈન સમાજને અભિમાન લેવાનું છે. આનું કાર્ય મોટાં મોટાં દેશી રાજ્યો કે સરકાર કે મોટી સંસ્થાઓ ભાગ્યેજ કરી શકી છે તે તેમણે કરેલ છે. હસ્તલિખિત પ્રતોનાં ૧૫૪ બંડો છે. અને તેમાં કુલે ૪૮૧૯ પ્રતો છે. આ ઉપરાંત ૧૨૫ ગુટકાઓ છે કે જે દરેકમાં એક કરતાં વધુ કૃતિઓ લખાયેલી છે. આવા બધાં સત્ત્રહ ગાન એકત્રિત કરી સંઘરી રાખવામાં જુરુવામાં ન માનતાં તેનો લાભ તેના અભ્યાસીઓને નેદેષ્ટી સામગ્રી પૂરી પાડવામાં પણ આવે છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ થતે છે. અમોને વેબરનાં વૉલ્યુમો, પોતાનાં સચિપત્રો, કેટલીક હસ્તલિખિત પ્રતો પૂરી પાડેલ છે તે માટે તેમનો હાર્દિક આભાર માનીએ છીએ.

આ લાયબ્રેરીનું અનુકરણ કરી અમદાવાદ, ખંભાત આદિ ન્યાં ન્યાં છતાં છતાં ભંડારો છે તે સર્વ એકત્રિત કરી એક 'ધાયરયુઝ' મહાનમાં મૂકી તેની મુલ્યવસ્થા માટે 'કુરુદર' જેવા અધિકારી તીમી સર્વે અભ્યાસીઓને પ્રસ્તુત નિયત કરેલા નિયમોએ મળ્યા શકે તેમ કરવાની જરૂર છે. દરેક સ્વજના ભંડારના વહીવટદારો આટલી સગવડ કરે તો કેટલો બધો હાલ જૈન સાહિત્યના પ્રચાર અર્થે થાય ! શ્રી મોહનલાલજી સેઠજી લાયબ્રેરીમાં જૂની પ્રતોનો જેમ અને તેમ વધુ સત્ત્રહ કરવાનું ધ્યાનમાં રાખે એમ ઇચ્છીશું. આગ્રાની વિજયધર્મસરિ લાયબ્રેરી તો બંધજ લાગે છે, તેનો પુનરિક્કાર થાય તો સાહે.

૬ દેશી રાજ્યોને માનપાન-દરેક દેશી રાજ્ય પોતપોતાના સંસ્થાનમાં એક રાજ કે કોંગ્રેસી કુલ સત્તાની નીચે ચાલે છે અને ન્યાં રૂપે gross misgovernment એટલે અતિ ઉમ અધિર-ગેર-વલિવટ ન હોય ત્યાં સુધી સાવર્ણીમ (Paramount) બ્રિટિશ સરકાર વચ્ચે આવતી નથી એ જાતનો સિદ્ધાંત હમણાં સ્પષ્ટકારે લેંડો ઇશ્વિન વાઘસરાય સહેજના ખાનગી લેકેટરીએ જણાવે પાડેલ છે. એટલે દેશી સંસ્થાનમાં વસતી પ્રજા તેના રાજ્યની ઇચ્છા

અને હદ પ્રમાણે ચાલે છે અને તેનું જેટલું ગાંઠ મનસ્વીપણું કે શાણપણવાળું વર્તન તે પ્રમાણે પ્રજા પર જીલમ કે ન્યાય થાય છે. સામાન્ય રીતે આદર્શ રામરાજ્ય દેશી સંસ્થાનોમાં દેખાતું નથી. હવે શ્રોક્-શાસનની ઉપચોગિતા-કિંમત સમજાવ છે. આ દેશી રાજ્યો પોતાની પ્રજાપર કેવો ત્રાસ ફેલાવી રાજ કરી રહ્યાં છે તે સંબંધીની બહાર પડતી ખીનાઓ ધ્યાનમાં લઈ પછી કહી શકાય તેમ છે. તે વાત એક બાજુએ મૂકીએ, પણ તે રાજ્યોને બ્રિટિશ હિંદમાં વસતી પ્રજાએ કે તે પ્રજાના અનુક લાગે ગાન-પાન આપી તેગના પ્રજાપરના અનિયંત્રિત કારોબારને વિશેષ ઉત્તેજન આપતું જોઈતું નથી. દેશી રાજ્યની પ્રજા સાથે સમવેદના અનુભવી તેમની બહારે ધાતું એ તો દૂર રહ્યું, તેમના દુઃખોપર મક્કમપદા કરવા એક બાજુ રહ્યાં, પણ 'દાંડ્યા ઉપર ડામ' એ રૂપે તેમના ઝારસાહી રાજ્યોને માનપાનથી ડુલાવવા એ યોગ્ય નથી એમ અમોને લાગે છે.

આપણી સંસ્થાઓ અને દેશી રાજ્યો એ મથાળા નીચે અમે સં. ૧૯૮૫ના કારતક આગસારના અંકમાં પ. ૧૬૭-૮ માં જણાવ્યું હતું તે ફરીથી માફ દેવા-ડીએ છીએ. તેમાં અને વલ્લાણમાં રહેતા પ્રસિદ્ધ શ. મોહનલાલ પીતામ્બરદાસ સંઘવીએ સુખમની જીવદયા મંડળીએ કાંગડા નરસને માનપન આપવા બદલ તે મંડળીને જે ખુલ્લો પત્ર લખી પ્રકટ કર્યો હતો તેમાંથી અનેક કુકરઓ દાંડ્યા હતા. તેમાંનો એક નીચે પ્રમાણે હતો.

ઉપરે સુખમની લક્ષ્મીનંદનો પાસે એક પ્રાર્થના કરી લેવા લલયાક છ' કે કોઈ પણ દેશી રાજ્યની પ્રજાના સ્થિતિ-સ્થિતિની સાચી કેરીયત જાણવા સિવાય આપ આપની મહેબત તરફ તાણાઈ રાજ્યોના મદમસ્ત અભિ-માનમાં જોર વધારો ન કરાવે. આથી બને છે એ કે રાજ પોતાની પ્રજાની પાસરતા કરવા તે તરફ તિરસ્કારની દષ્ટિએ ત્રેયાં કરે છે. અને એથી પ્રજાપર નવાં સંકટો મુકાય છે. આ સ્થિતિ અનુભવીજ નાણી શકે તેવું છે, દેશી રાજ્યની પ્રજાના દુઃખમાં સહાય કરવાનો આપનો ધર્મ છે એટલે આપ જ પ્રજાને બીજી રીતે મદદ કરી ન શકો તો પણ જલસાના આવા તમારા પરથી આપનું લક્ષ ઉઠાવી લેશે તો રાજ્ય-ઓને પોતાની પ્રજાની મહેબતને માલ જતન થશે, તે તરફ માનદષ્ટિ જણાવો ને કોઈ નહિ તો એ પ્રજા તિર-સ્કારથી મુજ રહેશે એની માત્રી પ્રજા છે.'

આવી ખરી સત્તાદ નથી મનાતી અને કંઈક સ્વાર્થથી યા ધારેલા સ્તોતરથ પૂરા પાડવા યા ગમે તે કારણે લક્ષ્મીનન્દ્રો રાજ્યઓને માનપાન આપવા જાય છે એથી પોતાનો મનોરથે સિદ્ધ થતો નથી, અને તે રાજ્યની પ્રજાઓ એક રીતે દ્રોહ થાય છે.

અત્ર વિદ્યાવતથી જામ સાહેબ પધાર્યા એટલે કેટલાક જૈન ગૃહસ્થો પોતાની ટોળી સાથે બંદર પર દ્વારતોરા વગેરેથી માન આપવા ગયા, વળી અમદાવાદ અને આનંદ રેલ્વેને અગ્રુક જૈન સોસાયટીનાં માણસો માન આપવા ગયા, એવું બહાર આવ્યું છે. જામ સાહેબ તો હાસવારે વિદ્યાવત જાય છે ને આવે છે છતાં કોઈ વખત નહિ અને આ વખતે જ આમ માન આપવાની વૃત્તિ ઉભરાઈ આવે તેવું કારણ શું હોઈ શકે ? જામ સાહેબ તો મહા વિચક્ષણ રાજા છે અને તે આનો ભેદ ન સમજી શકે તેવું બનવા જોગ નથી. જૈનોની મનોદશા કોઈ વિચક્ષણ છે. તે બદલાઈ શુદ્ધ નિર્મળ થાય અને દેશી પ્રજાને સાચ દે યા સાચ ન દે તો તેનો દ્રોહ થાય યા તેને તુક-શાન થાય એવું એક પણ પગલું ન ભરે એમ આમે ઇચ્છીએ છીએ.

શ્રી શત્રુંજય તીર્થના સંબંધમાં પાલીતાણા દર-બાર સાથે ગ્રગડો ચર્તા ત્યાં યાત્રાએ ન જવાની દુદાઈ ફેરવાઈ ને બે વર્ષ સુધી ત્યાં ન જવાની જૈન પ્રજાએ ટેક સાચી રાખી છતાં આખરે તેના પરિણામે પંદરનો સાઠ હજારનો રૂપિયાનો ચાંદો થયો. આ રીતે પતાવટ થઈ એટલે એકના ચારગણા દામ આપવાનું નક્કી થયું. તે કેમ થયું તે જાણીતી વાત છે. પણ તેથી મલકાઈ જવાનું અને તે મારે તે દરબાર અમદાવાદ કે મુંબઈ પધારે ત્યારે મોટું માન આપવાનું કારણ ઉપરિચિત્ત યત્ન નથી, છતાં માન-પાન અપાય તો પછી જે દેશી રાજ્યોના સંસ્થા-નોમાં આપણાં બીજાં તીર્થો છે તે તીર્થો મારેના કર લેવાતા નથી યા ગોઠા લેવાતા હશે તે રાજ્યો મારે આપણે કંઈ પણ કરતા નથી, તેથી તેઓને પણ વધારે કર નાંખવા લેવાનું ઉત્તેજન મળે કે નથી તેમને પણ માનપાન મળે. સાઠ હજાર મારેવું

ઉઘરાણું પૂરું થયું ને ભેગી થએલી રકમના વ્યાજમાંથી ૩૫ વર્ષ સુધી તે રકમ આપણ શકશે એવું-શ્રીમંતપણું આપણે દર્શાવી આપ્યું છે. તેથી તે મુદત પછી તે રકમ વધુ કરવાની હઠ પાછા પાલીતાણા દરબાર પકડે તો નવાઈ નહિ. આપણામાં મુસદ્દીગિરિ ફેટલી છે તે પુરવાર કરવામાં આ આખો ઇતિહાસ કીક સાધન પુરું પાડે છે.

૭ જી.નેરમાં કૉન્ફરન્સના અધિવેશનનું આમંત્રણ—કૉન્ફરન્સનું અધિવેશન પૂનામાં થઈ ગયું હતું. પાણું મહારાષ્ટ્રમાં અધિવેશન જી.નેર મુકામે કરવા માટે ત્યાંથી આમંત્રણ આવતાં તે આમંત્રણ સ્ટેન્ડિંગ કમિટીએ સ્વીકાર્યું છે, હવે તે અધિવેશન સફળ કરવા માટે ભગિરથ પ્રયાત મહારાષ્ટ્રના જૈન નેતાઓએ કરવાના છે. પ્રમુખ સાહેબની પહેલાં પ્રથમ નિમણૂક થાય તે માટે ડેપુટીશન તીકળી ચોગ્ગ જૈન-નેતાના પર વરમાળ આરાપવાની છે. પ્રમુખ પર મહા સલાના વિજયનો ઘણો આધાર છે. તે માટે અમારી નજર અમદાવાદના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન-શ્રીમંત આગેવાન શેઠ કસ્તૂરભાઈ લાલભાઈ પર પહેલી જાય છે. તેમણે કન્વેન્શનના પ્રમુખ તરીકે સુદર કાર્ય તેમણે જાનવી આપ્યું હતું અને ત્યાર પછી શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીએ તેમને વડીવટદાર પ્રતિનિધિ પદેથી એક-તેના પ્રમુખ તરીકે નીમી તેમની ચોગ્ગ કદર પીજાણી હતી. તેઓ મિત્ર માલેક છે અને બહાર દિતમાં રસ ભર્યો ભાગ લે છે. જીનીવાની કૉન્ફરન્સમાં તેઓ પ્રતિનિધિ તરીકે જઈ પોતાની બાહોશી તેમણે બતાવી આપી છે. એવા નરપ્રાપ્ત થાય તો એક નંબરની વાત છે. ત્યાર પછી કૉન્ફરન્સના સ્થાપક તે રા. ગુલાબચંદજી દદા M. A. છે. દદા સાહેબની કારકીર્દિ સુવિખ્યાત છે તેમની સેવાઓ જાણીતી છે અને તેમની કદર આવા વખતે નહિ કરીએ ત્યારે ક્યારે કરીશું ? ત્યાર પછી રા. મકનજી જે. મહેતા બેસિસ્ટરનું નામ હોઈ આવે છે. તેમણે વડીલાત કરવા માંડી ત્યારથી તે અત્યાર સુધી કૉન્ફરન્સની સેવા ઓછી કરી નથી. જૈન ગ્રેન્યુએટસ એસોસિ-યેશનનાં સ્થાપક તેઓ હતા કે જે દુર્ભાગ્યે બંધ

પડી છે. કૉન્ફરન્સના મુંબઈ અધિવેશનોમાં 'સેક્રેટરી તરીકેની જાહેરાત લરી સેવા સર્વને વિદિત છે. તેમજ રેસિડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી તરીકે પણ સૌંદર્ય કાર્ય બજાવ્યું છે. શેઠ અમૃતલાલ કાળીદાસ એક ઉત્સાહી યુવાન શ્રીમંત અને પ્રતિષ્ઠિત પુરુષ છે. શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીના એક વહિવટદાર પ્રતિનિધિ છે. આમ જે નામો અમારી નજરમાં હાલ આવે છે તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

આ અધિવેશનમાં યોગ્ય પ્રશ્નોનો-કારણ-પ્રસ્તાવનો પણ વિચાર કરવાનો રહેશે. તે તૈયાર કરવાની જરૂર છે. કૉન્ફરન્સનું બંધારણ જેટલે જેટલે અંશે ખાતરી વાળું હોય તે દૂર કરી વિશેષ વ્યાપક અને વ્યવહાર કરવાની જરૂર છે. આ પર સ્વાગત સમિતિ પૂરેપૂરું લક્ષ રાખશે એવી અમોને આશા છે.

૮ દિગંબર પરિપદ—નું સાતમું અધિવેશન શ્રી અંતરીક્ષજી તીર્થ ભરાયું તેમાં થયેલા કાર્યોની હકીકત દિગંબર પત્રોમાં આવી છે. તેમાંના જાણુવા યોગ્ય કાર્યો એ છે કે ૧ જૈન જાતિના હાસને દર્શિમાં રાખી આ પરિપદ ઉચિત સમજે છે કે જે જૈન ધર્મોત્સાહી જાતિઓમાં જેના આચાર વિચાર સમાન જેવા છે તેમાં પરસ્પર વિવાહ સંબંધ કરવો (ખજુ મતથી પસાર) ૨ ગ્રાણીઓના આત્મહિત અને ઉચિતને માટે જૈન ધર્મનો પ્રચાર કરવો તથા જે મહારાષ્ટ્ર જૈન ધર્મની દીક્ષા લેવાનું ઇચ્છે તેને દીક્ષિત કરવો અને જે વ્યક્તિ જૈન ધર્મની દીક્ષા લે તેને આપણે બ્રાહ્મણવધી અપનાવવો. ૩ જૈન પાઠશાલાઓ માટે આ પરિપદ આવશ્યક સમજે છે કે જૈન સિદ્ધાંતના આધારે નવીન શૈલીથી હિન્દી પુસ્તકો Readers ના રંગ પર તૈયાર કરવી. તે માટે શ્રીયુત પ્રો. હીરાલાલજી એમ. એ. એક્વર્ડ કૉલેજ અમરાવતીને પ્રેરણા કરવામાં આવે છે કે આવાં પુસ્તકો તેઓ એક વર્ષમાં તૈયાર કરી આપે. ૪ વર્તમાન ઇતિહાસોમાં જૈન ધર્મ સંબંધી અનેક જૂલો છે, તેને સુધારવા માટે આ પરિપદ એક ઇતિહાસ સંશોધક બૉર્ડ (૧) પ્રો. નીરાલાલજી અમરાવતી, (૨) શ્રી કામતાપ્રસાદજી અલીપૂર (૩) શ્રી જુગલકિશોરજી સુખતાર-દિલ્લી

(૪) શ્રી નાથુરામજી પ્રેમી-મુંબઈ (૫) બા. બા. હોટેલા-લજી-કલકત્તાની નિયત કરે છે અને તેનું મંત્રિત્વ ઉક્ત પ્રો. હીરાલાલજીને સોંપે છે. ૫ પ્રાચીન જૈન-કલાર જાતિ મધ્ય પ્રાંતમાં કલચૂરી વંશની સંતાન બે લાખ ઉપર છે. તેને પોતાની પ્રાચીનતા સમજાવવા શેઠ માણેકચંદ જુગલદીયાજી દુરદેહક મુંબઈ દ્વારા મોકલેલ છંડ કુંવર દિગ્વિજયજીએ જે ઉદ્યોગ કર્યો છે તેને અનુમોદના આપે છે અને તે કાર્ય આગળ વધુ તેજથી વધારું એમ કારણ કરે છે. ૬ શારદા એકટ નામનો જાલવિવાહ પ્રતિબંધક કાયદો પસાર કરાવવા માટે શારદાજીને સુધારકબાદી આપે છે અને તે કાયદો સમાજ માટે અતિ લાભદાયક છે એમ માને છે-સમજે છે. ૭ હિંદુસ્થાનની મનુષ્ય ગણના સંબંધી વસ્તીપત્રમાં જૈનો માટે જુદું ખાતું રાખવામાં આવે છે અને જૈન ધર્મ હિંદુ ધર્મથી સ્વતંત્ર છે, તો મનુષ્ય ગણના સમયે જૈનોનું જુદું ખાતું રહેવાથી સહજમાં જૈનોની સંખ્યાની પરિચયિતિ જ્ઞાન થાય છે તેથી જૈન સમાજની દૃષ્ટિથી જૈનોની મનુષ્ય ગણના વખતે એક જુદું ખાતું છે તેમ રાખવાનું અત્યંત આવશ્યક છે અને તે ખાતું જૈનો માટેનું કાઢી નાંખવું નહિ અને તે માટે હિંદુ સભાએ આંદોલન કર્યું છે તેનો વિરોધ આ સભા કરે છે...

૯ બાણ જુગલકિશોર અને સમન્તભદ્રા-અમ.—બાણ જુગલકિશોર સુખતાર મેટ્રિક સુધી અંગ્રેજી અભ્યાસ કર્યો છે, પણ ધર્મ અને શાસ્ત્રનું પર્વોચ્ચ અને સતત અભ્યાસમાં આખી જીંદગી તેમણે રોકી છે. તેઓ આધુનિક નવીન વિચારપ્રણાલીના સાતા પણ છે. પ્રાચીન અને અર્વાચીન વિચારપ્રવાહનો સમન્વય કરી ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી ધાર્મિક સાહિત્ય પર અને વર્તમાન સમસ્યાઓ પર અનેક તાર્કિક અને વિચારપૂર્ણ લેખો તેમણે લખ્યા છે. ધાર્મિક સાહિત્યમાં અનેક નવી-વિકૃત સ્વરૂપો દાખલ થઈ ગયાનો ઘટસ્ફોટ કર્યો છે. જૈન દિતૈયીના પ્રેમાદક તરીકે ઉત્તમ કાર્ય કર્યું છે. અનેક ગ્રંથોની તલસ્પર્શી સમાલોચના લીધી છે. જ્યાં જ્યાં દિગંબરી

ભંડાર છે ત્યાં ત્યાં જઈ તેમાંના અંધોની પ્રશસ્તિઓ ઉતારી આખા દિગંબર જેન સાદિત્યનો ઇતિહાસ લખવાના અને પ્રશસ્તિસંગ્રહ પ્રકટ કરવાના તેમના કાલ છે. પુરાતત્ત્વનો તીવ્ર શોખ છે. આ કાલ અને શોખ પૂરા પાડવા માટે તેમણે દિલ્હીમાં કરીચ બાગમાં 'સમન્તભદ્રાશ્રમ' નામની સંસ્થા સ્થાપી છે. સમન્તભદ્ર નામના મહાન તાર્કિક, અને શાસ્ત્રકાર પૂર્વોચાર્ય યદુ ગાપ કે જેમનું શ્વેતાંબરમાં પણ 'વનવાણી' તરીકે સ્થાન છે. તેમના નામ પરથી આ આશ્રમનું નામ અપાયું છે તે યોગ્ય છે. ધર્મ તથા સમાજનું ઉચ્ચાન કરવાનું, તેના લુપ્તપ્રાય ગૌરવને પુનઃ પ્રકાશમાં લાવવાનું, પ્રાચીન કીર્તિઓને સુરક્ષિત રાખવાનું, ઇતિહાસનો ઉદ્ધાર કરવાનું અને સમાજની વ્યક્તિઓમાં ગાનવૃદ્ધિ કરી તેને તેના કર્તવ્યનો સાચો બોધ કરાવવાનું જાડુ જરૂરી છે અથવા જેન નતિની જીવિત નતિઓમાં ગણના કરાવી તેનું ભવિષ્ય સુધારવાનું અને જેન શાસનને સમુચિત કરવાનું અતિ આવશ્યક છે તેટલા માટે આ આશ્રમની સ્થાપના છે.

શ્રી લુગલકિશોરજીએ અધિષ્ઠાતા તરીકે વિરોધિ પત્ર ખંડાર ખાડ્યું છે તેમાં સમજાવ્યું છે કે આમાં સેવાભાવી વિકાસો સહયોગ કરી શકે છે, ત્યાં આવી નિવાસ કરી શકે છે ને તે માટે ધનની ખાસ જરૂર છે. કેટલાક પ્રાયઃ એમ ધારતા હોય કે આ કાર્યો જેનસમાજમાં થતાં અશક્ય છે યા તેની શક્તિથી ખંડારનાં છે, તેા તેઓ જૂઝ કરે છે કારણકે જેન-સમાજમાં કેટલાંયે વિકાસ છે, શીમાન છે, સેવા કરવાના લાવુક પણ છે અને તેઓ ધનસંપત્તિનો વ્યવ ધર્મો-દિમાં કરતા પણ રહે છે, જે કામ કરવાને યોગ્ય વ્યક્તિ પોતાની શક્તિ ગોપવ્યા વગર સેવાનું વ્રત લે-પ્રતિદિન કલાક અર્ધો કલાક યા દરેક અર્ધિયાડિયે થોડા કલાક આ કાર્યોમાં લે-અર્પણ કરે તેા તે સર્વ-કાર્યો બની શકે તેમ છે. ખેલ્નો વિષય એ છે કે સમાજમાં સંગઠન નથી, વ્યવસ્થા નથી, કર્તવ્યનો સાચો બોધ નથી, સમયની ગતિ-દેશકાલની પરિ-સ્થિતિ અને ઉપયોગિતા-અનુપયોગિતાની ભેદિએ તેની પિઝાન નથી, તેથી ઘણી વ્યક્તિઓનો સમય

પ્રમાદ, આશ્રય અને વ્યર્થ કામોમાં જાય છે, અને આપસ આપસની ખેંચતાણુને મારામારીમાં-ઝઘડા કલેશમાં વ્યતીત થાય છે. ખર્ચ કાર્ય તેથી થતું નથી.

જો સમાજ આવા સેવા-આશ્રમ દ્વારા પોતાની શક્તિને કેન્દ્રિત કરે, સંગઠિત પ્રયત્ન તથા વ્યવસ્થિત રૂપમાં કાર્ય કરવાનું મહત્ત્વ સમજે, સાચા સેવકોને પિઝાને અને પોતાના લોકમાં ઉત્સાહ તથા સેવાભાગ જન્યુત કરે, તેા સમાજની સર્વ વ્યક્તિ નિયમિત રૂપે સેવા કરવાનું શીખી જાય અને તેમ કરવું પોતાનું કર્તવ્ય-સ્વધર્મ સમજે-તો આજ આ એક આશ્રમ દ્વારા ધર્મ તથા સમાજનું ખાસ અનુબંધાન યદુ શકે છે. ગદ્ય કાલે જે શક્તિ વગેરેનો દુરુપયોગ થતો હતો તેનો આજથી સદુપયોગ થતો જાય, અને આ સં-સ્થા પરસ્પરના વૈમનસ્થને દૂર કરવામાં સહાયક જનતી બનતી જેનના સર્વ સંપ્રદાયોને મેળાવી લેવા અથવા તેમાં પ્રેમ પ્રતિષ્ઠિત કરી વ્યાવહારિક તથા સામુદાયિક એકતા સ્થાપિત કરવા માટે એક પુનઃના જેનું કામ દેતી થાય તેા તેના નામ પ્રમાણે સર્વત્ર ભદ્ર-કલ્યાણ થાય, જેન સમાજને જીવંત હોય અને લોકમાં ધન્યજન સહિત જીવંત હોય તેા તેણે સર્વ કંઈ કરવું પડશે અને પ્રાયઃ આવાં આશ્રમો દ્વારાજ તે યદુ શકશે.

૧૦ સમન્તભદ્રાશ્રમે કરવા ધારેલાં કાર્યો-ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે. તે સર્વ વિધાયક-સ્વ-નાભક (constructive) છે. તે નીચે પ્રમાણે છે:-

૧ અંધસંગ્રહ-એટલે આશ્રમના ભારતી-ભાવનમાં સંપૂર્ણ જેન અંધોની ઓછામાં ઓછી એક એક પ્રતિતો સંગ્રહ કરવો અને સાથે સાથે બીજા ધાર્મિક તથા ઐતિહાસિકાદિ અનેક વિષયોનો ઉત્તમોત્તમ તથા ઉપયોગી અંધોનો એક વિશાલ સંગ્રહ કરવો કે જે આશ્રમનાં કામોમાં સર્વ રીતે સહાયક અને અને જનતા તેના સારો લાભ લઈ શકે.

૨ લુપ્તપ્રાય જેન અંધોની પોજ-એટલે જે અંધોની સ્થના વગેરેનો પત્તો મળે છે પરંતુ જે મળતા

- નથી તેને ભારત કે ભારતની બહારનાં શાસ્ત્ર-ભંડારોમાં તપાસ કરી ગ્રાપ્ત કરી રાખવાં.
- ૩ ગ્રંથ પ્રસારિત આદિનો સંગ્રહ-એટલે જૈન ગ્રંથોમાં અપાયેલ ગ્રંથકાર આદિનો પરિચય તથા બીજા ઐતિહાસિક ભાગોનો સંગ્રહ કરવો.
- ૪ પૂર્ણ જૈન ગ્રંથાવલીનું સંકલન-અર્થાત્ સંપૂર્ણ જૈન ગ્રંથોની એક બૃહત્ સૂચી તૈયાર કરવી કે જેમાં ગ્રંથ નામ, કર્તા, ભાષા, વિષય, શ્લોક સંખ્યા, નિર્માણ સમય, લેખન સમય અને ભંડાર નામ આપવામાં આવે અને જરૂર પડતાં તે ગ્રંથની અવસ્થા સંબંધી ખાસ 'રિમાર્ક્સ' આપવામાં આવે.
- ૫ જૈન શિક્ષાત્રેષુ સંગ્રહ-જૈન મૂર્તિઓના લેખ સંગ્રહ સહિત.
- ૬ જૈન તાત્ત્વપત્ર, ચિત્ર અને સિક્કાઓનો સંગ્રહ.
- ૭ જૈન મંદિરાવલી, મૂર્તિ સંખ્યાદિ સહિત-સર્વ સ્થળનાં જૈન મંદિરોની પૂરી સૂચી.
- ૮ ત્રિપિકક આદિ પ્રાચીન બૌદ્ધ ગ્રંથો પરથી જૈન ઇતિહાસનો (અનુકૂલ કે પ્રતિકૂલ સર્વ વૃત્તાંતનો) સંગ્રહ.
- ૯ પ્રાચીન હિન્દુ ગ્રંથો પરથી જૈન ઇતિહાસનો સંગ્રહ.
- ૧૦ બીજા પ્રાચીન ગ્રંથો પરથી જૈન ઇતિહાસનો સંગ્રહ.
- ૧૧ પ્રાચીન જૈન સ્મારકો તથા કીર્તિચંદ્રોનો ફીક ફીક પરિચય-વિશેષ શોધ સહિત.
- ૧૨ જૈન સંબંધી આધુનિક અજૈન વિદ્વાનોના વિચારોનો સંગ્રહ-તેમનાજ શબ્દોમાં.
- ૧૩ દિવંબર-સ્વેતાંબર બેદ પ્રદર્શન (અનુયોગ બેદે ચાર ભાગોમાં)-અર્થાત્ બંને સંપ્રદાયોમાં પરસ્પર કષ્ટ કષ્ટ બાબતોમાં બેદ છે તેની સૂચી.
- ૧૪ બૌદ્ધ અને જૈન પરિભાષાઓ (Technical terms) નો વિચાર; સમાનતા અને ભેદિતતાની દૃષ્ટિથી.
- ૧૫ ઉપવનનિષેષો તથા ગોત્ર આદિના ઇતિહાસનો સંગ્રહ.
- ૧૬ ઐતિહાસિક જૈન દાસનું નિર્માણ, કે જેમાં જૈન આચાર્યો, વિદ્વાનો, રાજાઓ, મંત્રિઓ, તથા અન્ય ઐતિહાસિક વ્યક્તિઓનું, તેમના સમય આદિ સહિત, સંક્ષેપમાં પ્રામાણિક પરિચય.
- ૧૭ જૈન ઇતિહાસનું નિર્માણ, પૂર્ણ શોધ સહિત.
- ૧૮ ભારતીય ઇતિહાસની અપૂર્ણતા અને તુટિઓ દૂર કરવાના પ્રયત્ન.
- ૧૯ પુરાતન જૈન વાક્ય સૂચી-ખાસ ખાસ પ્રાચીન ગ્રંથોની શ્લોકોની અનુક્રમણિકાઓ, સંસ્કૃત પ્રાકૃતના વિભાગ પ્રમાણે બે ભાગમાં. સર્વે જ આદિ શ્લોકોની તપાસ તથા ગ્રંથાદિના સમય નિર્ણયના કામમાં સહાયતા લેવા માટે.
- ૨૦ ગ્રંથાવતરણ સૂચીઓ-વિચાર પૂર્વક-ગ્રંથોમાં આવેલાં ઉદ્ધૃત વાક્યોની સૂચીઓ તે ગ્રંથોના પૂરા પડ્યા સહિત કે ન્યાંધી તે ઉદ્ધૃત કરાયેલાં હોય.
- ૨૧ જૈન લક્ષણાવલીનું નિર્માણ-અને પ્રાચીન જૈન ગ્રંથોમાં આવેલા પદાર્થો આદિનાં લક્ષણોનો મહત્ત્વપૂર્ણ સંગ્રહ કે જેથી સર્વનું વસ્તુતત્ત્વ જાણવામાં સહેલાઈ થાય.
- ૨૨ જૈન પારિભાષિક શબ્દકોશની રચના.
- ૨૩ મહત્વના ખાસ ખાસ ગ્રંથોના અનુવાદ.
- ૨૪ જૈન સુભાષિત સંગ્રહ-જૈન ગ્રંથોમાં અનેક વિષય પર સુંદર શિક્ષાપદ રસભરી સંક્ષિપ્તોનો સંગ્રહ.
- ૨૫ કથાસાર સંગ્રહ-પુરાણો આદિ પરથી અક્ષરદ્વારે છોડીને ચૂળ કથા ભાગનો સંગ્રહ.
- ૨૬ વિષયબેદથી ગ્રંથોનો સાર સંગ્રહ અથવા ખાસ ખાસ વિષયો પર મહત્ત્વપૂર્ણ યા અસાધારણ વાક્યોનો સંગ્રહ.
- ૨૭ જૈન રિયલિટી-પરિજ્ઞાન, ગણના તથા દેશબેદથી સામાજિક રીતિ રિવાજોના પરિચય સહિત-સાથે સાથે એવાં જૈન કુટુંબોનો પરિચય મળશે કે જેની આમદની રાજની ચાર આનાથી પણ ઓછી છે.
- ૨૮ મહાત્મીર લગ્નવાળ અને તેમના પત્ની ધર્મેશ્વર ખાસ ખાસ પ્રભાવક આચાર્યોનાં ચરિત્રોની રચના-પૂરી શોધ સહિત.

૨૯ પાઠ્ય પુસ્તકોનું નિર્માણ-૧ બાલકો માટે, ૨ સ્ત્રીઓ માટે ૩ સર્વ સાધારણ માટે.

૩૦ ગૃહસ્થ ધર્મ ઉપર એક ઉત્તમ અને સર્વોપયોગી પુસ્તકની રચના કે જે upto date સર્વ વાતોનો સંતોષજનક ઉત્તર દેખ શકે તે હોય.

૩૧ જૈનયોગ વિદ્યાની શોધ-જૈન ગ્રંથોમાં યોગ સાધનાદિ સંબંધી જે મહત્વનાં કથન છે તે સર્વનો સંગ્રહ કરી તેમાંથી સાર ખેંચવો.

૩૨ જૈન તત્ત્વોના રહસ્યનું ઉદ્ઘાટન અને જૈન ધર્મની વિશેષતાઓ તથા તેની ઉદારનીતિનું પ્રતિપાદન.

૩૩ જૈન ધર્મનો લોકમાં સર્વત્ર પ્રચાર અને પ્રસાર.

૩૪ જૈન સમાજને સ્વાવશ્યી, સુખી અને વર્ધમાન બનાવવી-પ્રગતિ કરવી.

૩૫ 'અનેકાન્ત' પત્રનું સંપાદન અને પ્રકાશન, કે જેની નીતિ સદા ઉદાર અને લાભા સિદ્ધિ શાંત તથા ગંભીર રહેશે.

૩૬ ઉપયોગી પુસ્તકોનું પ્રકાશન.

આવા આશ્રમની ખાસ જરૂર છે. તેને મદદ કરી વગર તેનું આશ્રમનીભી ન શકે. સ્વેચ્છાથી લાખો આવા આશ્રમો ખોલે તો સાફ, પણ મુખત્યાર જેવા સેવાભાવી લાખો ક્યાં છે? હોય તો તેને સદાય આપનાર ક્યાં છે? છતાંય ન્યાં સુધી તેવી સંરચા ન રચાય ત્યાં સુધી શ્રી મહાવીર જૈન વિલાસ-મુંબઈ, ગુજરાતવાલા ગુરૂકુલ વગેરે પણ કંઈ આ સંબંધી કરી શકે તેમ છે. તે જગત યાય તો સાફ.

૧૧ 'અનેકાન્ત' પત્ર-આ પત્ર ઉક્ત આશ્રમ તરફથી બહાર પાડવાનું ધાર્યું હતું તેનો પ્રથમ અંક બહાર પડી ગયો છે. તેમાં 'વિશ્વમાં સત્, શાંતિ અને લોકહિતના સદૈશ તેમજ નીતિ વિજ્ઞાન-દર્શન ઇતિહાસ-સાહિત્ય-કલા અને સમાજશાસ્ત્રના ગ્રંથ વિચારો, પ્રકટ કરવાનું ખીડું સંપાદક મદાસ્ય બાણ જીવલ કિશોરે ઝાપ્યું છે. તેમાં બહુવિધ વિદ્વાનોના લેખો મેળવી પ્રકટ કરવાનો તેમજ પોતે શોધ અને ગવેષણાથી પૂર્ણ લેખો લખી બહાર પાડવાનો પુરુષાર્થ તંત્રીશ્રી કરશે એમ આશા રાખી હતી તે ઘણું

અંશે પહેલો અંક જોતાં પાર પડી છે. વિષયોની સૂચી તેમણે પસંદ કરી હતી તે એ છે કે ૧ અનેકાન્તતત્ત્વ યા રહસ્ય, ૨ અનેકાન્તવાદ, સ્વાદેશ્ય અને સમ્મલંગીવાદ, ૩ તત્ત્વવિવેક અથવા જૈનતત્ત્વજ્ઞાન, ૪ દર્શનશાસ્ત્રોનાં તુલનાત્મક અભ્યયન, ૫ જૈનધર્મની ઉદારનીતિ, ૬ જૈની આદિસા, ૭ ભક્તિમાર્ગ અને રત્નત્રિપ્રાર્થનાદિનું રહસ્ય, ૮ શુદ્ધિતત્ત્વગીર્ણાંસા, ૯ ઐતિહાસિક અનુસંધાન, ઐતિહાસિક જૈનવ્યક્તિઓ પુરાણી વાતોની શોધ, ૧૦ દુષપ્રાપ્ત અને અવગ્ય સાહિત્ય, ૧૧ જીવનજ્યોતિ જગતવાસી સુભાષિત મણિઓ, ૧૨ હૃદયેશ્વ જૈની, ૧૩ મરણોન્મુખ જૈનસમાજ, ૧૪ જિનવાણિ સાથેની જોનોની બેવશ્વ, ૧૫ સેવાધર્મ, ૧૬ મહિલાસમુદાય, ૧૭ વૈજ્ઞાનિક જગત, ૧૮ બલ્લી આરાધના, ૧૯ કેઈ પ્રલાવકનું ચરિત્ર યા ઐતિહાસિક ગદ્ય, ૨૦ દાનવા અર્થશાસ્ત્રનું રહસ્ય, ૨૧ ખાદીના વ્યવહારમાં ત્યાગનું તત્ત્વ.

આ પત્રનો પ્રથમ અંક માર્ગશિરનો બહાર પડ્યો છે તેમાં વિષયસૂચી બહુવા જેવી છે. ૧ કામના (કાવ્ય) 'યુગવીર' ૨ ભગવાન મહાવીર ચૌર ઉત્તર સમય એક શોધથી ભરેલો લાંબો લેખ. તંત્રી મુખતા-રજી ૩ નીચ ચૌર અદ્ભૂત (કાવ્ય) લેખ ભગવન્ત ગણપતિ, ૪ અનેકાન્તક ઇતિહાસપર એક દષ્ટિ-ખાંડ કામતા પ્રસાદજી, ૫ અનેકાન્ત (કાવ્ય)-કલ્યાણકુમાર જૈન, ૬ ધનિક-સંબોધન (કાવ્ય)-યુગવીર, ૭ અનેકાન્તવાદશ્રી મયોદા-એક શાસ્ત્રીય લેખ લેખ શ્રીમાન પં. સુખલાલજી, ૮ વિદ્યુચ્ચર-ગદ્ય લેખ જોનેન્દ્રકુમાર, ૯ અર્હિસા ચૌર અનેકાન્ત-એક પાનાનો ટુકડો લેખ લેખ પં. બેચરદાસ, ૧૦ મહાકવિરત્ન લેખ શાંતિરાજ શાસ્ત્રી, ૧૧ સુભાષિતમણિયાં, ૧૨ સ્વાસ્થ્ય-સાકે મુલમન્ત્ર લેખ પં. શીતલપ્રસાદ રાજવૈદ્ય, ૧૩ સંપાદકીય છે. આજો અંક મહત્વપૂર્ણ લેખોથી ભરપૂર છે. સંપાદકીયમાં સમન્તભદ્રાશ્રમની યોજના સમજવી છે. તેમાં તે આશ્રમના ૪ હેડસ્ક આખ્યા છે. (૧) એવા સાચા સેવક ઉત્પન્ન કરવા કે જે વીરના ઉપાસક, વીરગુણ-વિશિષ્ટ અને પ્રાયઃ લોક

વિવિધ-નોંધ.

(કૉન્ફરન્સ ઑફિસ તરફથી)

(૧) સ્વ. શેઠ મણીલાલ સુરજમલ ઝવેરી:—ગત ભાદ્રવા માસમાં થયેલાં સમાજના એક અગ્રેસર પુરુષના એકાએક દેહાવસાનની નોંધ લેતાં આત્યંત ખેદ થાય છે. સમાજમાં ઉત્સાહપૂર્વક કાર્ય કરનાર વ્યક્તિઓ મણી ગાંડીજી છે. તેમાંથી એક બાહેરા, કાર્યકુશળ અને અતુલની આ વ્યક્તિની ખોટ ન પૂરી શકાય તેવી છે. શેઠ મણીલાલભાઈ કૉન્ફરન્સની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના એક સભ્ય હોવા ઉપરાંત ઑ. ટ્રેઝરર તરીકે પણ કાર્ય કરતા હતા. તેઓએ આ જાગાઉ વખતો વખત સંસ્થાના દરેક કાર્યમાં રસ લઈ સમાજની અમૂલ્ય સેવાઓ બજાવી છે. સ્વર્ગસ્થ જૈન જોશીસિએઘન એક છટીઆના એક ઑનરરી મંત્રી તરીકે પણ વિવિધ જાતની સેવાઓ બજાવી રહ્યા હતા. તેઓના દિલગિરી લખાં આવસાનની નોંધ-કૉન્ફરન્સે તા. ૧૩ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૯ ની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની મિટીંગમાં નીચે મુજબ દસાવ કરી-લીધી હતી, જેની નકલ મહુમના ભાષ રા. ડાયર્યંદ ઉપર મોકલી આપવામાં આવી હતી.

હતા, જેમણે આ સંસ્થાની સુકૃત લાંઘાર ફંડ કમિટીના સેક્રેટરી તરીકે ઘણા વખત સુધી કાર્ય કર્યું હતું-જેઓ આ સંસ્થાના ટ્રેઝરર તરીકે પણ કામ કરતા હતા, જેમનો અભ્યાસ સાર્વત્રિક હતો અને જેઓ ઘણાં કાર્યોમાં આત્મનોગ આપી કાર્ય કરી રહ્યા હતા તેમના અંચાનક અવસાનથી આ સંસ્થાએ સારો કાર્યવાહક ગુમાવ્યો છે. તેમની સેવાની નોંધ આજની મિટીંગ ઘણા ખેદ સાથે લે છે અને મહુમના આત્માને શાંતિ ધૃવે છે. ”

(૨) કૉન્ફરન્સ નિભાવ ફંડ:—સંસ્થાના નિભાવાયે કેટલીક ચર્ચાઓ તા. ૧૩ સપ્ટેમ્બર ૨૯ ની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની સભામાં નિકલી હતી, અને તેના પરિણામે ‘શ્રી કૉન્ફરન્સ નિભાવ ફંડ’માં સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના સભ્યોએ ટીપમાં જે નાણાં લઈ છે તે બદલ આભાર માનવાની આ તક લાઇએ છીએ, અને આશા રાખીએ છીએ કે બીજા સભ્યો પણ સંસ્થાના નિભાવ અર્થે પોતાથી બનતો ફાળો આપી જરૂર સંસ્થા પ્રત્યેની ફરજ બજાવશે.

“ શ્રી જી. સ્વ. કૉન્ફરન્સની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના એક ઉત્સાહી સભ્ય શેઠ મણીલાલ સુરજમલ ઝવેરી જેઓ કૉન્ફરન્સના દરેક કાર્યમાં ઉત્સાહથી ભાગ લેતા

૧૦૧) શેઠ મોહનલાલ હેમચંદ ઝવેરી
૧૦૨) શેઠ રણછોડભાઈ રાયચંદ ઝવેરી.
૫૧) શેઠ ગુલામચંદ ૬૬.

- ૫૧) શેઠ મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીયા
- ૫૧) શેઠ મણીલાલ મોતીલાલ મૂલજી.
- ૫૧) શેઠ ગોવિંદજી ખુશાલભાઈ.
- ૫૨) શેઠ રવજી સોનપાળ
- ૪૧) શેઠ નાનજી લધાભાઈ
- ૨૫) શેઠ મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ
- ૨૫) શેઠ વીરચંદ પાનાચંદ
- ૨૫) શેઠ પ્રેમજી નાગરદાસ
- ૨૫) શેઠ લક્ષ્મીભાઈ કરમચંદ
- ૨૫) શેઠ લાલભાઈ કેસાણભાઈ
- ૨૫) શેઠ અમરચંદ પેત્રાભાઈ
- ૧૫) શેઠ છોટાલાલ પ્રેમજી
- ૧૫) શેઠ નરૌતમ ભગવાનદાસ શાહ
- ૧૫) શેઠ વાહીલાલ સાંકળચંદ ગેરા
- ૧૫) શેઠ મોહનલાલ બી. ઝવેરી
- ૧૫) શેઠ રમણિકલાલ કે. ઝવેરી
- ૧૫) શેઠ ચીતુભાઈ લાલભાઈ
- ૧૫) શેઠ ઓધવજી ધનજી શાહ
- ૧૫) શેઠ હીરાલાલ મંછાચંદ શાહ
- ૧૫) શેઠ મકનજી જે. મહેતા.
- ૧૫) શેઠ ગોવિંદજીભાઈ લાલજી
- ૨૫) શેઠ હવતલાલ પ્રતાપશી

(૩) શ્રી તીર્થકેશના ફેરાઓની થતી આ-
શાતના:—અમારા ઉપર એક પત્ર શ્રી રંગુન જેન
દેરાસરજીના મેનેજીંગ ટ્રસ્ટી શેઠ પ્રાણજીવનદાસ બેઠા-
ભાઈ તરફથી શ્રી મહાવીર સ્વામીના ફેરાઓની થતી
આશાતના અટકાવવા સંબંધે આવેલ છે. આ પત્ર
ઉપર અમારા તરફથી ચોગ્ય કામવાહી ચાલુ છે.

આ વિષય ઉપર વિચાર કરતાં જણાઈ આવે છે
કે આપણા પરમપૂજ્ય તીર્થકેશદેવોની છત્રીઓ આજે
બજારમાં દરેક રૂયજે વહેંચાતી નજરે ચડે છે. ફેરી-
આઓ અનાન હોઈ એ ફેરાઓને અશુદ્ધ જમીન
ઉપર મૂકતાં બિસ્ફુલ અચકાતા નથી. દિવાળીના તહે-
વાર પ્રસંગે હજારોની સંખ્યામાં પોરટકાર પગરસ્તા
(સડક) ઉપર રાખતા કેટલાક લોકો આપણે નીચે શકીએ
છીએ. આપણા જેન બંધુઓ જ તે છત્રીઓ અને

પોરટકારોને ખરીદ કરી તેઓને એક બતનું ઉતો-
જન આપતા હોય એમ રહેજ રહ્યના થઈ શકે છે.
ગમે તે હોય પણ આ બતની આશાતમાં એક અ-
થવા બીજી દૃષ્ટિએ ખાસ અટકાવવા યોગ્ય લાગે છે,
અને તે તરફ સમાજના સુચ બંધુઓનું લક્ષ્ય ખેંચીએ
છીએ.

(૪) શ્રી સુદૃઢભંડાર ફંડમાં ફાળો:—શ્રી
પરુપણુ પર્વાધિરાજમાં સુદૃઢ ભંડાર ફંડ ઉધરાવવા
અમારા તરફથી બનતા પ્રયાસો લાંબા ધરવામાં આવ્યા
હતા. મુંબઈના શ્રી ગોરીજી ખલારાજના દેરાસરના
ટ્રસ્ટી સાહેબોને પણ અમારા પ્રયાસમાં મદદ આપવા
વિનંતિ કરવામાં આવી હતી. શેઠ મણીલાલ મોતીલાલ
મૂલજી—જેઓ તે વખતે ઉકત દેરાસરજીના મેનેજીંગ
ટ્રસ્ટી તરીકે કાર્ય કરતા હતા તેઓએ અમારી આ
ફંડની સ્કીમને અમલમાં મૂકાવવા આચાર્ય શ્રીમદ્
વિજયવલ્લભ સૂરીધરજીના વ્યાખ્યાનમાં શ્રી સંઘ
સમક્ષ આપીલ રજુ કરી હતી. વ્યાખ્યાનમાં હાજર
રહેલા અન્ય નેતાઓએ પણ તે સમયે આ સ્કીમને
વધારી લઈ પોતાનો ફાળો આપ્યો હતો. આ પ્રકારે
શરઆત થતાં ઓતાવગંભાથી ફંડ ઉધરાવવા સૂચના
થઈ હતી અને તેમ કરતાં ફંડમાં રૂ. ૨૨૮) વચ્ચે
આવ્યા હતા. અમારા આ પ્રયાસને સફળ બનાવવા
માટે શ્રી ગોરીજીના દેરાસરના ટ્રસ્ટી સાહેબોનો આ
સ્થાને આભાર માનતાં અમેને આનંદ થાય છે.

(૫) નવા ડેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી:—
શેઠ ચીતુભાઈ લાલભાઈએ પોતાના ઓફીસનું તા.
૫-૭-૨૯ ના પત્ર દ્વારા આપેલ રાજીનામા સંબંધે
સંસ્થાની સ્ટેન્ડિંગ કમિટીઓમાં વિચાર થતાં તા.
૨૮-૭-૨૯ ના રોજ મળેલી સભાએ તેઓનું રાજી-
નામું નહીં સ્વીકારતાં સેક્રેટરી તરીકે ચાલુ રહેવા
આમ્રહ કયો હતો. તેના બવાબમાં શેઠ ચીતુભાઈ
તરફથી આવેલ તા. ૨-૮-૨૯ નો પત્ર-તા. ૧૩
સેપ્ટેમ્બર ૨૯ ના રોજ સ્ટે. કમિટીમાં રજુ કરવામાં
આવ્યો હતો, કમિટીએ વિચાર કરી તેઓએ બાજ-
વેલી સેવાની આભાર સાથે નોંધ લઈ દિલગિરી સાથે
રાજીનામું સ્વીકારવાનો દરમિય કયો અને આ રાજી-

નામાના પસાર થવાથી ખાલી પડેલી જગ્યા માટે ખીજ નિમણુંક કરવાના વિચાર પર આવતાં સર્વોત્તમતે રા. શેઠ રણછોડભાઈ રાયચંદ મોતીચંદ ઝવેરીની નવા એ. રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી તરીકે નિમણુંક કરવામાં આવી હતી.

(૬) કૉન્ફરંસનું તેરમું અધિવેશન:—સાદી મુકામે કૉન્ફરંસનું બારમું અધિવેશન ભરાયા પછી કેટલાક ઉત્સાહી આગેવાનોની ઇચ્છા અને શેઠ મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ, શેઠ મકનજી જે. મહેતા, શેઠ મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ, મોહનલાલ હેમચંદ ઝવેરી આદિના શુભ પ્રયાસથી મુંબઈમાં શેઠ કરતુરભાઈ લાલભાઈના નેતૃત્વ હેઠળ કન્વેન્શનની એક મોલાવવામાં આવી હતી, અને જેમાં સમાજ-દિત્તને લગતા કેટલાક પ્રશ્નો ચર્ચાયા પછી આગામી અધિવેશનને લક્ષ્યમણ કરનારા ઠરાવો થયા હતા. તે પછી શ્રી શર્તુજયના પ્રશ્ન અંગે શ્રી ખાસ અધિવેશન કક્ષેતા નિવાસી શેઠ બહાદુર સિંહજી સંધીના પ્રમુખપણા નીચે મુંબઈમાં મોલાવી સમાજમાં નવીન જાગૃતી પ્રકાશી તીર્થાધિરાજના વિકટ પ્રશ્નમાં કૉન્ફરંસે પોતાનો અમુલ્ય ફાગો આપ્યો હતો, જેના પરિણામે સમગ્ર હિંદના જૈનોમાં સંપ સાથે એક અજબ જુરસો પ્રકટ થયો હતો. કૉન્ફરંસના ઉક્ત ખાસ અધિવેશન પછી રા. મકનજી જે. મહેતા, બાર. એટલો અને રા. મોહનલાલ ખી. ઝવેરી સોલીસીટર જેવા કાર્યક્રમણ રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓએ પોતાના જોદાના રાજનામાં મોકલાવ્યા તેઓની જગ્યાએ શેઠ મીતુભાઈ લાલભાઈ સોલીસીટર અને તેઓ સાથે શેઠ નગીનદાસ કરમચંદની નિમણુંક કરવામાં આવી જે તેઓ તરફથી સદસ્ય રજી-કારવામાં આવી હતી. શેઠ નગીનદાસ કરમચંદે નાહુ-ફરત તળિયનના કારણથી કૉન્ફરંસનું કાર્ય કરવા પોતાની અશક્તિ દર્શાવી રાજનામાં આપ્યું. શેઠ મીતુભાઈ બાલાભાઈએ કક્ષેતા, પાલણપુર, વટવાણ અથવા તો તેવા અન્ય રથગે અધિવેશન ભરવા બનતા પ્રયત્નો કર્યા અને તે તરફના કેટલાક આગેવાન ગૃહસ્થો સાથે પત્ર વ્યવહારની શરૂઆત પણ

કરી હતી. દરમ્યાન શેઠ મીતુભાઈએ પણ રાજનામાં મોકલાવ્યું. બે નવા સેક્રેટરીઓ મુંડી કાઢવા સ્ટેન્ડીંગ કમિટી સમક્ષ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતાં રા. શેઠ છોટાલાલ પ્રેમજી અને રા. શેઠ રણછોડભાઈ રાયચંદ મોતીચંદ ઝવેરીની નિમણુંક કરવામાં આવી.

મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં 'લુન્નેર' મુકામે કૉન્ફરંસનું અધિવેશન થાય એમ મહારાષ્ટ્રના કેટલાક ઉત્સાહી જાંધુઓની ઇચ્છા થતાં તેઓએ પ્રથમ 'મુંબઈમાં કેટલાક આગેવાનો સમક્ષ પોતાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી હતી, અને તે માટે નિશ્ચય કરવા શેઠ મોતીલાલ વીરચંદ-સેક્રેટરી શ્રી મહારાષ્ટ્રીય જૈન શ્રવે. પ્રાંતિક પરિપદ-ને આ સંબંધે વાટાઘાટ કરવા મોકલાયા હતા. તેઓ તથા મહારાષ્ટ્રના અન્ય આગેવાનો તા. ૧૨-૧૦-૨૬ ના પત્ર દ્વારા લુન્નેરમાં અધિવેશન ભરવા આમંત્રણ આપતાં સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની મિટીંગ બોલાવવા આગ્રહ કર્યો હતો. આ ઉપરથી સંસ્થાની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની એક સભા તા. ૧૪-૧૦-૨૬ સોમવારના રોજ રાતના ૮.૩૦. ૮ વાગે સંસ્થાની ઝાંતીસમાં રા. શેઠ ગોવિંદજી ખુશાલના પ્રમુખપણા હેઠલ મળી હતી, જે વખતે શેઠ મોતીલાલ વીરચંદે હાજરી આપી કેટલીક હકીકતો રજૂ કરી હતી. કમિટીએ આજીઆજીના સર્વ સંતોગો વિચારી સર્વોત્તમતે નીચે મુજબ ઠરાવ કર્યો:—

“રા. શેઠ મોતીલાલ વીરચંદ તરફથી કૉન્ફરંસના અધિવેશન સંબંધે આવેલ પત્રની નોંધ આજની સંસા આભાર સહિત લે છે અને ઠરાવ કરે છે કે લુન્નેર મુકામે માધમાસ લગભગ કૉન્ફરંસ બોલાવવા સંબંધે આવેલ ઇરીઆ સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના સર્વે સમ્યોને પત્રો લખી તેઓના અભિપ્રાય આપુ (વ ૦) સુધીમાં મેળવવા અને તે અભિપ્રાયો કૉન્ફરંસની આવતી સ્ટેન્ડીંગ કમિટી (સ્થાનિક) સમક્ષ રજૂ કરી તે પર વિશેષ વિચાર કરી નિર્ણય ઉપર આવવું.”

ઉપરોક્ત ઠરાવ અન્યથે નીચે મુજબ એક પત્ર તા. ૧૫ મી ઓક્ટોબર ૧૯૨૬ ના રોજ (જા. નં. ૧૩૭૩) લખવામાં આવ્યો હતો:—

શ્રી જન શ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સ ઓફ ઈંડીઆ
સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના સભ્યશ્રી ભેગા.

મુન્ન શ્રી,

સચિત્ર વિશ્વશિક્ષા કે અભ્યાસ નૈન કોમમાં અનેક પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થયા છે તેના સંબંધમાં સામાજિક નજરે વિચાર કરવાની જરૂર છે. અભ્યાસ વાતાવરણ સંસ્કૃત્ય થયું છે, તેના સંબંધમાં માર્ગસૂચક હરણો કરવાનો અવસર આવી લાગે છે. કૉન્ફરન્સ ઓફીસ પર તે સંબંધી પત્રો આવ્યા છે અને જાહેર પત્રોમાં સૂચનાઓ થઈ છે. આ પ્રશ્નોને કૉન્ફરન્સ જેવું મોહાદર મંડળ પોતાનો અભિપ્રાય વિચાર કરી જાહેર કરે તે સર્વમાન્ય થઈ પડવાનો ઘણો સંભવ રહે છે.

દરમિયાન, મહારાષ્ટ્રના આપણા અનેક જ્ઞાતિથી માધ્યમોએ કેન્દ્રીય સ્થળમાં કૉન્ફરન્સનું અધિવેશન કરવા તૈયાર થયા છે એવો પ્રસંગ મળતાં આપણે વિચારવિનિમય કરવાનું બની આવશે અને આપણી અનેક કુચ્છયોગોની નીકાલ થઈ જશે. કૉન્ફરન્સનું અધિવેશન જેમ બને તેમ જલ્દી થાય તે ઈષ્ટ છે, એમ કેટલાક ભાષ્યોના મત થતાં એ સંબંધમાં ઉપદેશો નિર્ણય કરવા પડેલાં એક ઈંગ્લીશ સ્ટેન્ડીંગ કમિટીનો વિચાર જણવાની જરૂર લાગે છે.

તે આપશીને વિશ્વશિક્ષા કે અભ્યાસ માધ્યમોમાં મહારાષ્ટ્રમાં કૉન્ફરન્સનું અધિવેશન કરવા સંબંધમાં આપનો અભિપ્રાય જરૂર લખી મોકલ્યો. આવી મહત્વની બાબતમાં અભિપ્રાય આપ્યા વગર ન રહેશે એવી વિશ્વશિક્ષા છે. અભ્યાસની બાબતોમાં વિચાર કરવાની ખાસ જરૂર છે અને વિચાર કરવા માટે સાધન અને તક હજી કરવા યોગ્ય લાગે છે.

આપ જરાબર વિચાર કરી દિવાળી (તા. ૩૧-૧૦-૨૬) પહેલાં અમને મળે તેમ આપનો જવાબ લખી મોકલ્યો. એટલે એ સર્વ પત્રનો સાર તુરતમાં રચાતિક સ્ટેન્ડીંગ કમિટી સમક્ષ રજૂ કરી ઉપદેશો નિર્ણય રજૂ કરવામાં આવશે.

આપ જવાબ જરૂર તુરત લખશો.

આ પત્રના જવાબમાં અમોને મુન્નરાત, કાલી-આવાડ, પંજાબ, બંગાલ, સંયુક્તપ્રાંત, સિંધ, દરજ, મહારાષ્ટ્ર, મધ્યદિંદ, મેવાડ, મારવાડ, માળવા, દિલ્હી આદિ વિદેશ લગભગ સર્વે પ્રાંતોના તથા રચાતિક સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના સભ્યો તરફથી પણ અભિપ્રાયો પ્રાપ્ત થયા હતા. ૫૧ સભ્યોએ અધિવેશન ભરવાની તરફેણમાં, ૩ સભ્યોએ અરપટ (મંદિર) રીતે,

તથા ૧ સભ્યે વિરૂદ્ધમાં અભિપ્રાય લખી મોકલાવતાં તે સર્વે ઉપદેશો નિર્ણય માટે કૉન્ફરન્સની તા. ૭-૧૧-૨૬ ની સ્ટેન્ડીંગ કમિટી સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા, જે સમયે શેઠ મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ, શેઠ જીવતલાલ પ્રતાપશી, શેઠ મકનજી જે. મહેતા, રા. મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ, શેઠ મોહનલાલ બી. ઝવેરી, શેઠ રણછોડભાઈ રામચંદ, શેઠ છાટાલાલ પ્રેમજી, શેઠ કકલભાઈ બી. વજીત, શેઠ મુળચંદ હીરજી, શેઠ ગોવિંદજી ખુશાલ, શેઠ હીરાલાલ મંજીચંદ શાહ, શેઠ ઓધવજી ધનજી શાહ, શેઠ વીરચંદ પાનાચંદ, શેઠ નાનચંદ કે. મોદી, શેઠ નાનજી લલાભાઈ, શેઠ પરમાણંદ કુંવરજી કાપડીઆ, શેઠ લલ્લુભાઈ કરમચંદ, શેઠ વાડીલાલ સાંકળચંદ, શેઠ મનલાલ મુળચંદ, શેઠ નરોત્તમ લગમનલાલ શાહ અને શેઠ સુનીલાલ વીરચંદ એ હાજરી આપી હતી. પ્રમુખસ્થાન શેઠ મકનજી જી.ભાઈ મહેતા, ખાર. એટ.લો ને આપવામાં આવ્યું હતું. કાર્યક્રમ હાથ ધરતાં ઉપર જણાવવામાં આવેલા અધિવેશન ભરવા સંબંધેના અભિપ્રાયો વાંચી સંલગ્નાવવામાં આવ્યા હતા. તે ઉપર વિચાર કરતાં સર્વે ઉપસ્થિત સભ્યોએ પોતાના મત, આમંત્રણ સ્વીકારી અધિવેશન ભરવાની તરફેણમાં આપ્યા હતા. પરિણામે રા. શેઠ મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ, સોલીસીટર નીચેનો હરાવ રજૂ કરતાં સમાજમાં ફેલાયેલી અશાંતિ અને તેથી ઉત્પન્ન થતાં નુકસાનોનું સંક્ષેપમાં દિશ્વર્શન કરાવ્યું હતું. તે સાથે કૉન્ફરન્સ જેની સંસ્થાએ સમાજ દિલ માટે કરવાનાં કાર્યો તરફ સમયોનું લક્ષ્ય મેંચ્યું હતું. આ હરાવને રા. મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ બી. એ. એલ. એલ. બી. એડવોકેટ તરફથી ટેકા આપવામાં આવ્યો હતો.

ઠરાવ:—“ઓલ ઈંડીઆ સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના કૉન્ફરન્સના અધિવેશન ભરવા મેંમ્બરી આવેલા અભિ-પ્રાયો વિચારતાં આગામી કૉન્ફરન્સના અધિવેશન માટે શ્રી જી.નરેન્દ્રનું આમંત્રણ આવ્યું છે તે સ્વીકારવું.”

આ હરાવને સર્વે સભ્યોએ હૃદયપૂર્વક વધારી પાસ કરવા અનુમતિ દર્શાવી હતી અને પ્રમુખે તે

સુબળ દરાવ સર્વાનુમતે પાસ થયેલો જાહેર કર્યો હતો.

(૭) કૉન્ફરંસનો સં. ૧૯૮૪ ની સાલનો હિસાબ:—સંરચાની તા. ૭-૧૧-૨૯ ના રોજ મં-
જેલી રેન્ડીંગ કમિટીની બેઠક વખતે સં. ૧૯૮૪ ની
સાલનો ઑડિટ થયેલ હિસાબ સર્વેષુ તથા આવક-
જવકનો હિસાબ રજુ કરવામાં આવતાં શેઠ નાનચંદ
કે. મોદીની દરખાસ્તને શેઠ વાલીલાલ સાંકલચંદનો
ટેકા મળતાં સર્વાનુમતે પાસ કરવામાં આવ્યો છે. આ
હિસાબ અન્યત્ર પ્રકટ કરીએ છીએ.

(૮) ઑડીટરની નિમણૂક:—સંરચાના ઑન-
રરી ઑડિટર તરીકે છેલ્લા ચાર વર્ષથી શેઠ નરેન્દ્રભ
ભગવાનદાસ શાહ પોતાના સમયનો ભોગ આપી સેવા
અનની રહ્યા છે, તેની મોંઘેલેતાં અમે તેઓનો
આભાર માનીએ છીએ. સંવત ૧૯૮૪ ની સાલનો
હિસાબ તેઓએ તપાસી આપતાં સંરચાની રેન્ડીંગ
કમિટીએ પાસ કર્યો છે અને આવતા વર્ષ-એટલે કે
સં ૧૯૮૫ ની સાલ માટે ફરી તેઓની ઑનરરી
ઑડિટર તરીકે-નિમણૂક રેન્ડીંગ કમિટી તરફથી
કરવામાં આવી છે.

(૯) જૈન તીર્થોના ઇતિહાસ સખંધે અ-
મારો ખુલાસો:—જૈનજીવનના મતાંકમાં 'સત્ય શું
છે' ના મથાળા હેઠલ જે ટીકાઓ કરવામાં આવી છે
તેના ખુલાસા ૩૫ ઉક્ત પત્રના તંત્રી ઉપર જ. નં.

૧૨૧ તા. ૩૦-૧૧-૧૯૨૯ ના રોજ લખવામાં આ-
વેલ છે જે અત્રે પ્રકાશિત કરીએ છીએ:—

મે. અધિપતિજી 'જૈનજીવન,' પુતા.

વિ. આપના તા. ૨૧ નવેમ્બર ૧૯૨૯ ના અં-
કમાં 'સત્ય શું છે' ના મથાળા હેઠલ ભાષ નાથા-
લાલ જગનલાલ શાહ પાલજીપુર વાલા તરફથી પ્રકટ.
થનાર શ્રી જૈન તીર્થોના સચિત્ર ઇતિહાસ નામક
પુસ્તક સંબંધે કેટલીક હકીકતો જનતામાં ગેરસમજ
ફેલાવનારી હોષ અમરે જણાવવું જોઈએ કે કૉન્ફ-
રંસે આ ઐતિહાસિક સાહિત્ય બહાર પાડવાના કાર્યમાં
આ ભાષને કોઈ પણ જાતની નાણાં સંબંધી સહા-
યતા આપવાનું દરાવ્યું નથી. માત્ર આ પુસ્તકના
ગ્રાહકો પાસેથી ડિપાઝિટના જે રૂપીઆ આવે તે
ઑડિસમાં જમા રાખવા સિવાય અમારે તે સાથે
વિશેષ સંબંધ નથી, અને કિંમત માટે જે ટીકા
'સાહિત્ય પ્રેમી' તરફથી કરવામાં આવી છે તે આ
જાતના ઐતિહાસિક સાહિત્ય અને તેને મેળવવા
પાછળ થતાં ખર્ચથી તદ્દન અજબસા હોય એમ
સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. શોધખોળના કાર્યો મહેનત
અને આત્મભોગ શિવાય થઈ શકતા નથી અને તે
ખીના લક્ષમાં રાખતાં-ખર્ચના પ્રમાણમાં-અમોને તો
આ પુસ્તકની કિંમત વ્યાજબી જણાય છે.

આશા છે કે આ ખુલાસો આપના આવતા
અંકમાં જરૂર પ્રસિદ્ધ કરી આભારી કરશેજી. પત્રની
પહોંચ સ્વીકારવા વિનંતિ છે.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કૉન્ફરંસનું સંવત ૧૯૮૪ ના આસો વદ ૦)) સુધીનું સરવૈયું.

ઉ

૧૦૯૦૦-૫-૯ શ્રી ખાતાઓ.

૪૩૭૦-૮-૬ શ્રી કૉન્ફરંસ નિભાવ
ફંડ ખાતે જમા.

૬૪૨૯-૫-૩ શ્રી પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ ખાતે
જમા.

૭૬-૦-૦ શ્રી પુસ્તક વેચાણ
ખાતે જમા.

૧૩૬૨-૯-૯ શ્રી અંગત હોણા ખાતે.

૪૪-૩-૦ ઉપદેશક વાલીલાલ સાંક-
લચંદ ના ખાતે ઉધાર.

૧૨-૮-૩ ઉપદેશક રાજમલ ભગ-
વાનદાસના ખાતે ઉધાર.

૪૯-૮-૯ ઉપદેશક દરેસનદાસ વન-
ગાળીના ખાતે ઉધાર.

૧૫-૦-૦ શ્રી હવદયા ખાતે જમા.

૧૦૬૦૦-૫-૯

૮૪૨૨૧-૨-૧ શ્રી વ્યક્તિગત ખાતાંગો.

૧૩૩૫૬-૬-૭ શ્રી જૈન સ્વેનાંજર
એન્યુકેશન બોર્ડ ખાતે
જમા.

૧૦૦૦૦-૦-૦ શ્રી બીજી કોન્કરેસ
રિશેપ્શન કમિટી ફંડ
ખાતે જમા.

૪૯૨૮૧-૧૦-૩ શ્રી બનારસ હિંદુ
યુનિવર્સિટી જૈન ચેર
ગ્રાન્ટ મદદ ફંડ ખાતે
જમા.

૬૮૦૯-૭-૩ શ્રી રામુલ્લ પ્રચાર કાર્ય
ફંડ ખાતે જમા.

૧૦૫૮-૯-૬ શ્રી અણુષ્ટતા આલેખો
લખાણો માટે થોમ્સ
ઉપાયો લેવાના ફંડ
ખાતે જમા.

૩૪૭૦-૬-૯ શેઠ ફરીચંદ ગ્રેમચંદ
સ્કૉલરશિપ ગ્રાન્ટ ફંડ
ખાતે જમા.

૧૪-૯-૯ રા. શંભુલાલ જગમી
અમદાવાદ વાળા ખાતે
જમા.

૨૨૫-૦-૦ ઉપદેશકોના પગાર
ખાતે જમા.

૮૪૨૨૧-૨-૧

૯૫૧૨૧-૭-૧૦

૮૮-૧૧-૦ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રચારક
સંસા લાનનગર ખાતે ઉ.

૧૫૦-૦-૦ ધી રાયમંડ ન્યુબીલી પ્રિ.
પ્રેસ અમદાવાદ ખાતે.

૧૨-૧૧-૯ બાણુ કીર્તિપ્રસાદજી ખાતે.
૨૫૦-૦-૦ મી. દરીશાલ એન. માંકડ
ખાતે.

૧૦૦-૦-૦ પ્રો. પી. એલ. વૈદ્ય ખાતે.
૧૧૨-૫-૬ સીપાઈ રામજી દેવજી ખાતે.
૧૦૯-૧૨-૦ શેઠ મુળચંદ આશાશમ
અવેરી અમદાવાદ ખાતે.

૩૦-૦-૦ મી. મંગળદાસ ત્રીકમલાલ
અવેરી મુગ્ધ વાળા ખાતે.
૨-૫-૬ મી. માણેકલાલ હી. મોદી
ખાતે.

૧૩૬૨-૬-૯

૯૧૦૯૭-૪-૦ શ્રી મિકેયોરિટીઓ તથા શેઠકડ.

૧૦૦૦૦-૦-૦ સીડી ઇમ્પ્રુવમેન્ટ ટ્રસ્ટ
બોર્ડ ખાતે.

૭૫૦૦-૦-૦ સાડા ત્રણ ટકાની સન
૧૯૦૦-૧ ની લોન ખાતે.

૪૯૬૮૪-૪-૭ સાડા ત્રણ ટકાની જૂદા
જૂદા સનની લોન ખાતે.

૩૦૦૦-૦-૦ ત્રણ ટકાની લોન ખાતે.

૪૦૦૦-૦-૦ પોસ્ટલ કેસ સર્વિસિંગ
ખાતે.

૧૪૭૨-૧૩-૨ બેંક ઓફ ઇરીઆના
ચાલુ ખાતે.

૪૯૦૦-૦-૦ બેંક ઓફ ઇરીઆના
મેલિંગ બેંક ખાતે.

૧૦૦૦૦-૦-૦ બેંક ઓફ ઇરીઆ લી.
ના ફિક્સડ ડિપોઝિટ
ખાતે.

૩૫૦-૧-૩ ઇમ્પ્રુવમેન્ટ બેંક ઓફ
ઈન્ડિઆના ચાલુ ખાતે.

૧૯૦-૧-૦૦ શ્રી પુરાંત શિક્ષ
આશીસમાં.

૯૧૦૯૭-૪-૦

૨૬૬૧-૧૦-૧ શ્રી ખાતાઓ.

૬-૨-૬ શ્રી જૈનયુગ ખાતે.

૧૪૬૨-૨-૦ શ્રી જૈન યુગર કવિઓ
પ્રથમ ભાગ ખાતે.

૧૬૧-૫-૧૦ શ્રી કોન્ફરંસ ખાસ
અધિવેશન ખાતે.

૭૨૩-૧૦-૩ શ્રી ડેડ રટાક ફરનીયર
ખાતે.

૧૧૫-૮-૦ શ્રી લાખજેરી ખાતે.

૩-૧૫-૬ શ્રી ન્યાયાવતાર ખાતે.

૧૩૪-૧૪-૦ શ્રી જૈન યુગર કવિઓ
ભાગ ૨. ખાતે.

૨૬૬૧-૧૦-૧

૯૫૧૨૧-૭-૧૦

I have examined the cash book, Ledger and the Vouchers. I have obtained all the explanation I demanded and to the best of my knowledge, the above Balance-Sheet truly represents the condition of the Conference as at Asho Vad 30th. Samvat 1984. I have seen the receipt of the Securities lying with the Bank of India Ltd.

Bombay, 29-10-29

Sd. NAROTTAM B. SHAH.

Hony. Auditor.

નોંટ : રકમ સંકેતના લીધે આ અંકમાં આવક જનકનો હિસાબ તથા સિક્યોરિટીઓનું સિદ્ધિ આપી સક્યા નથી.

ગ્રાહકોને વિનંતિ.

આહુ નવી સાલનું લવાજમ રૂ. ત્રણ આ અંક મળેથી મોકલી આપવા તરફી લેવી. હવે પછીનો અંક પણ તૈયાર જ છે એટલે લવાજમ મોકલી આપવામાં નહિ. આવ્યું હશે તો આવતો અંક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે તો તે સ્વીકારી લેવા વિનંતિ છે.

જૈનયુગ-આશીસ.

C/o. જૈન સ્વેતાંબર કોન્ફરંસ.

૨૦, પાયથેલી, મુંબઈ ૩.

॥ नमो नित्यस्त ॥

जैन युग

[श्री० जैन अवे० डॉ० ई० सतु० भासिक-पत्र]

पाषाणिक लवाजम रु. नव.

पुरतः ५

अंक ४-५

मानव तंत्री

भागसर-पाप

१८८६

मोहनदास दलीचंद हेशाध

जी. ए. ओलमेल. जी.

ओलमेल. हाउस, मुंबई

અનુક્રમણિકા.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

On the Results of Critical
Research into the Siddhanta.

[Prof. W. Schubring Ph. D.] 129

અર્વાચીન નાસ્તિકતા [રા. વિનોદ ... ૧૪૫

અર્થશાસ્ત્ર એટલે શું ? (રા. ઝવેરચંદ્રને. શેઠ) ૧૪૯

(તપાગચ) ગુર્વાવલી [સં. મુનિ ચતુરવિજય] ૧૫૨

અપભ્રંશમાં શ્રી શાંતિનાથ નમસ્કારાદિક

(સં. મુનિ ચતુરવિજય) ... ૧૫૩

મહાવ્રતોમાં યુગધર્મની થેયણા

(યતિ શ્રી બાલચંદ્ર) ... ૧૫૪

પદાવલી સંગ્રહ - (વિનયવિજય ઉ. કૃત)... ૧૫૬

અલગ્ય પ્રાણુત ગ્રંથો.

(લેખક-રા. મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી

ગી. એ. ... ૧૬૧

વિદ્યાર્થી જીવનમાં બ્રહ્મચર્યની આવશ્યકતા.

(લેખક-મુનિ શ્રી અમરવિજય સિંધ મુનિ

શ્રી ચતુરવિજય). ... ૧૬૨

વિનયવિજય ઉપાધ્યાય કૃત શ્રી આનંદ લેખ. ૧૬૫

પૂર્ણિમા ગચ્છતી ગુર્વાવલી ... ૧૬૭

આજ્ઞાતીર્થાદિનો આનંદ-પ્રવાસ... ૧૭૦

ઓશવાલ સંપ્રદાયકી ઉત્પત્તિ ... ૧૭૬

સાનમેરકૃત કુચર છત્રીશી ચોપઈ. ... ૧૮૦

તેજપાલ કૃત કુચર પચીસી ... ૧૮૨

જિનહર્ષ કૃત સુચર પચીસી ... ૧૮૩

અમદાવાદનો બાદશાહી સમયનો ધરેણા ખતનો

દસ્તાવેજ સં. ૧૭૭૧ ... ૧૮૪

દીક્ષા-ગીર્માંસા. ... ૧૮૭

સુભાષિત ... ૨૦૦

સૂચનાઓ—

- ૧ આ પત્રમાં પ્રકટ થતા લેખો માટે તે તે લેખના લેખકો જ સર્વ રીતે જોખમદાર છે.
- ૨ અભ્યાસ, મનન અને શોધખોળના પરિણામે લખાયેલા સર્વ લેખો, વાર્તાઓ અને નિબંધોને પ્રથમ રથાન મળશે.
- ૩ લેખકોએ તેમજ આવશોકન માટે પુસ્તકો મોકલવા ઇચ્છતા સભ્યોનોએ તંત્રી સાથે પરખારો પત્રવ્યવહાર કરવો.
- ૪ કોષપણ લેખ પૂર્વે જાતે કે બીજાએ અન્ય સ્થળે પ્રસિદ્ધ કર્યો હોય તો તે કૃપા કરી ન મોકલવો.
- ૫ લવાજમ સંગ્રહી તેમજ જૈનયુગ મંગાવવા કે ન પહોંચ્યાની ક્ષયાદ કરવા વગેરે સર્વ બાબતોને પત્રવ્યવહાર જૈન સ્વે. કૉન્ફરન્સ ઑફિસ, ૨૦ પાણધુની મુંબઈ નં. ૩ એ સરનામે કરવો. તે માટે તંત્રીને તરદી આપવી નહિ, તેમ તે પરત તંત્રી પાસે આપી શકશે નહિ.

મોહનલાલ દલીપંદ દેશાઈ, B. A. LL. B.

એડવોકેટ હાઈકોર્ટ બોદાદરગાલ, મુંબઈ, આનંદ તંત્રી.

પ્રાપ્તિરથાન ને પત્રવ્યવહાર.

જૈન સ્વે. કૉન્ફરન્સ ઑફિસ, ૨૦ પાણધુની મુંબઈ.

જૈનયુગ.

卐

માયા દીક લાગ્યેજ દશ હજારમાંથી એક મોટરકર રાખી રાકે તેમ છે. આવી સ્થિતિ છતાં આપણે આપણે જેખાવ ટકાવી રાખવા માટે બાપીકી મિલકતો આરંગેજ મૂકીને આપવા કરજ કરીને પણ મોજશોખ કરીએ છીએ. જેમ તમામ દરદોમાં ક્ષયનો રોગ થયેલો લય'કર છે તેવીજ રીતે કેળવણીએ આપણા પર અદૃશ્ય રીતે છત મેળવી લય'કર અસર કરી છે. મેકોલે એ લવિધ્યસૂચનકાર પેટે કહ્યું હતું કે આપણે દિ'દીઓનો એવો વર્ગ ઉત્પત્ત કરવો જોઈએ કે જે લોક અને રંગમાં દિ'દી હોય પણ તેમનો શોખ છવિશ હોય. પ્રથુને ખાતર તમે નકલ કરતાં શીખશો નહિ. નકલી ખોઈવાળા જનવરની સ્થિતિ કદંબી યદ્ય પડે છે.

—સર મકુલ્લચંદ્ર ફોય.

પુસ્તક ૫

વીરાત્ ૨૪૫૬

વિ. સં. ૧૯૮૬

માગસર-પૌષ, અ'ક ૪-૫

On the Results of Critical Research into the Siddhanta.

By

Professor Walthes Schubring Ph. D.

The great Indian scholar, Ramkrishna Gopal Bhandarkar, on returning from his visit to the Congress of Orientalists held at Vienna in 1886, published a lecture on his impressions in the Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society, Nr. XLVI, in which he says: "The great excellence of German scholarship consists in the spirit of criticism and comparison that is brought on the facts that come under observation, and the endeavour made to trace the gradual develop-

ment of thought and language and to determine the chronological relations of events." The manner in which Indian philology has developed since these words were written does not allow of applying this description solely to the German scholars. For although a number of literary monuments have been critically examined for the first time by Germans, critical research may nevertheless be said to be essentially in accordance with the structure of the European and American mind in general.

I may not suppress the fact that Dr. Bhandarkar utters some doubts which to a certain degree must be said to be justified. For it stands to reason that criticism must not be exaggerated, that it must be founded on "innate ability and naturally sound judgment". But then every scholar applying the critical method to his work is of course convinced that he possesses both these gifts and that errors and exaggerations of which he may have been guilty, will be set right, sooner or later, by the public discussion of his work. But the resistance which is to be felt in Dr. Bhandarkar's words and which probably most of his countrymen will feel with him, lies rather within the sphere of sentiment than in the sphere of intellect. The imperishable works, religious and literary, of ancient and mediaeval India are too near the heart of the Hindu than that it should always be agreeable to him, that Western scholars should scrutinize them and examine their pretensions to age, authenticity and homogeneity. In this respect the European thinks differently. For a long time and during different periods scholars had been at work examining the two great epics of Ancient Greece, the Iliad and the Odyssey, with regard to their origin and composition, when, in 1795, the German scholar F. A. Wolf became the fat-

her of methodical Homeric research, on which since then classical scholars try their discrimination. The German's Mahabharata is the "Nibelungenlied"; since 1816, this highly revered work, too, was brought, by Lachman, into the range of vision of what may be termed the historical spirit in philology. Biblical research began at a much earlier date, but especially in the last century the Christian divines have learned to admit, even in these questions, affecting so nearly their feeling and their creed, the existence of various sources, of older and younger parts, of parts genuine and spurious. Now what is the general result, which all these researches into the three greatest works of western antiquity have in common? Far from breeding indifference and coldness towards these works, they have only strengthened our reverence and love for them. For in the first place the impression which the spirit and the wisdom of the old poems and tenets will leave, will be the deeper the more searchingly they have been studied. In the second place this disintegration of the elements will have the result that the genuine parts stand out in their full splendour; more distinctly than before we recognize the will and the words of Christ, of His Apostles, of the old Biblical Authors and of the poets of old Greece and Germany. And those parts which we

make out to be of younger origin, are none the less of great value to us. For, being the expression of a later time and its religious and poetical sentiments, they are eminently characteristic of the development of the human mind and its attitude towards the monuments of past times which it is for ever striving to preserve, to defend, or to interpret anew.

These few words I felt obliged to say before presenting to my Indian friends, the Jains, a few specimens of the notions, I have conceived through applying the above-mentioned critical method to some texts of the old Siddhanta. The employment of this method would lead to results identical with those described above: not only would the condition and the creed during some of the earlier periods of the Jain Church come out more clearly as far as they have not already been made more tangible by the researches especially of Prof. Jacobi, but we would also behold more clearly the venerable figure of the Lord Mahavira; perhaps we might even learn to discriminate between His own words and those attributed to Him to further some pious design. I may mention here only a few facts taken from my German editions of the Ayaranga^x (Acharanga) Kappa

(Kalpasutra), Nisiha (Nisitha), Mahanisiha (Mahanisitha). Vavahara (Vyavahara) and from some other texts and translations as yet unprinted.

The comparative examination of the two oldest collections of Jain monastic rules allows an insight into their relation to each other and their composition. *Kappa* and *Vavahara* must not be separated; on the contrary they serve as supplements to one another. Anybody reading the two texts will notice instantly that the words *niggantha*, *nigganthi*, *bhikkhu* which denote the Jain monk or nun, interchange with each other here. On comparing the sutras in which these different terms are found, with regard to their contents, it is seen that in the *bhikkhu*-sutras, as I should call them, the monk is considered in the first place in the quality of culprit (*bhikkhu ya ahigaranam kattu...*), of confessant (*bhikkhu ya...padisevitta aloejja*), of penitent (*pariharakappa-tthie bhikkhu*) and in the quality of faster (*bhikkhu ya uggaya-vittie...*). In the second place the *bhikkhu*-sutras treat the death of a monk or a teacher and the consequences resulting therefrom for his companions and subordinates (*bhikkhu ya ahaccavisambhejja...*), and in the third place the rules for the behaviour of a monk towards his superiors are laid down (*bhikkhu ya icchejja...*) especially in the case of

^x Works written in Prakrit I quote by the prakrit title belonging to them or due to them.

his leaving the "gana". A number of rules in Kappa and Vavahara are not bhikkhu-sutras, properly speaking, as the word *bhikkhu* does not occur in them, but on account of their contents and their mode of expression they may not be separated from the former. They treat the superiors themselves and their replacement or occupy themselves with the matters mentioned above with regard to the "companions" (*sahammiya*) or with regard to monks partly engaged in absolving a penance (*parihariya* and *aparihariya*).

The *niggantha*-sutras it is not possible to group together in this way. They form a variegated collection of what is lawful and proper in the different sphere of monastic life. The comprehensive expression for this is Kappa and from it the collection has received the name Kappa-sutta. Now, starting from the fact that in the Kappa the *niggantha*-sutras are in the majority, whereas in the Vavahara the *bhikkhu*-sutras prevail, it must be supposed that the kind of sutras prevalent in either text forms its primary component, an isolated minority of which has somehow got into the other text. We must therefore assume the existence of an older Kappasutta, lost to us, which did not contain any *bhikkhu*-sutras, and of an older Vavaharasutta without the *niggantha*-sutras. The *Kappa* is the

fundamental law. *Vavahara* comprises the more minute regulation of gradation and subordination and of the proceeding against persons guilty of transgressing the law, which were worked out when once the *kappa* had been fixed. It is quite in keeping with this succession in the genesis of the two collections that in the old times we find their names arranged in the order Kappa-Vavahara, in the reverse order of to-day.

The two texts have some other kinds of sutras in common. Those terming the monk *samana niggantha* occupy themselves with the district (*oggaha*) in which he may live and with the inhabitants of which he may have intercourse (e. g. K. 3, 29-33), and also with his spiritual age (*pariyaga*; e. g. V. 3, 3-10). The sutras of this third class are of later origin than the ones treated hitherto. This is shown clearly by the fact that the canonical literature is known to them in its full expansion, so that K. and Vav. themselves are mentioned. We observe, moreover, in the Pajjosavanakappa (i. e. the Samacari in the "Kalpasutra of Bhadrabahu"), that the introduction and conclusion speak in opposition to the principal part, of *samana niggantha*; they quite evidently form the subsequently written

x Isolated sutras of both kinds are to be found in the Thananga (Sthananga) and in the Viyahapannatti (Bhagavati).

frame of the whole. In the texts not exclusively disciplinary we have *sama-na niggantha* as the usual term in monastic rules and in other connexions (compare for instance the *Thananga*).

Kappa and Vavahara have further more in common enumerations occurring in some sutras (e. g. K. 4, 1-8, V. 6,2 foll.) They also hardly belong originally to one of the two collections; the expression "*ḥamattā*" shows that they do not make new statements, but only summarize tenets already existent.

Lastly the *sagariya*-sutras must be mentioned which treat the host of the monk and gifts proceeding from him (e. g. K. 2, 19-28).

The texts Kappa and Vavahāra, then, as known to us to-day, are the result of a fusion of these five sources. A few sutras it is not possible to place in any of them; and several additions beginning with the words *se kim ahu bhante* are quite obviously of later origin, as they are attached to sutras of the different groups mentioned above. The same probably is the case with some sentences using a peculiar mode of expression, e. g. K. 4,14. To Kappa and Vavahara belongs together with the before-mentioned Pajjosavanakappa. In this text also the two main groups are to be discerned. With regard to the special

intention of the collection they have been brought to an outward conformity through the use of the same opening words, which proves the text to be of later origin than Kappa and Vavahara. For disciplinating rules after the manner of the Vavahara there was no room in this collection adapted as it was to the special conditions of the rainy season.

My exposition, the references to which will be found in my edition of the Vavahara and Nisihassutta, has proved to us that the precepts for nigganthas and bhikkhus are the oldest ones, the former word being used earlier in its technical sense than the latter. The texts mentioned hitherto belong to an earlier period than the great collections we now shall have to examine, viz. the *Nisihassutta* and the first and second Cula of the *Ayaranga*. This is proved by a grammatical observation. The word *niggantha*, occurring already in the *Magadhi* as *nyantha*, has the feminine *nigganthi*. This is also used for the feminine in the bhikkhu-sutras of Kappa and Vavahara—the Pajjosavanakappa has no example—instead of *bhikkhuni* (compare Vav. 5,11 foll. with 4,11 foll.). The same is the case in the *Nisihā*, compare 4,23 foll 12,2. The form *niggantha* is met with only one in the *Nisihā*, viz. 17,15. Its occurrence is explained by the fact that sutra 15 begins with *ja nigganthi*,

which quite naturally is not followed by *bhikkhu* but by the corresponding male form *niggantha*. The next groups of sūtras follow this example. Only in the second sūtaskandha of the Ayaranga (and once before in the Vimoha in Ayaranga I) *bhikkhu* and *bhikkhuni* appear in juxtaposition and in almost exclusive use. Only in a very few passages still speak of *niggantha* and *nigganthi*, viz. the beginning of the Vatthesana and Paesana. These regulations, contracting strongly with the bulk of rules as to contents and outward appearance, and, standing moreover at the beginning of their sections must of necessity be older than what follows. For also the bhavanas in II 15 which speak only of *niggantha*, are attested as already existent by K. 3,24.

Although on the strength of this observation we have ascertained that the Nisiha is on a level with the Vavahara, it is nevertheless younger than the latter, since into its last section it has received the greater part of Vavahara 1. On the other side it would precede the first and second Cūlas of Ayaranga II. Though on first sight it seems to be quite natural that the numerous sūtras of the Nisiha corresponding with sūtras in the Ayaranga should have been taken from the latter, the relation of the two texts is probably of a different kind. For the Cūlas of the Ayaranga

are more or less a mixture of fragments of different origin (the foregoing observation concerning the word *niggantha* reveals only two such cases). This shows them to be a selection of rules already existent. To a far greater extent these rules-together with a number of regulations from Kappa and Vavahara-have been received into the Nisiha. The Nisiha therefore does not borrow from the Ayaranga; both borrow from one and the same source or from several sources. That these sources were made use of to such an extent by the Nisiha, may have been the cause or their loss. Our conjecture is strengthened by a comparison between the careful arrangement of the matter in the Ayaranga and the lack of a perceptible order in the composition of the Nisiha. A retrogression from the former to the latter cannot well be explained.—Tradition asserts that the Nisiha belonged, for a time, to Ayaranga II as fifth Cūla. One should say that the designation Nish'aj-jhayana dates from this period.

In the texts treated hitherto the analysis and the rearrangement of the precepts could be accomplished, for the greater part, on the strength of the outward appearance of the sūtras. A confusion in the use of the terms, in those old times when the rules for monks and nuns were first fixed and given an authoritative and

binding from, is as little to be thought of as nowadays a decree which in the course of its paragraphs would apply different terms to one and the same object in thorough confusion. For in every governmental precept, whether issued by secular or by clerical rulers, the unambiguous, homogeneous designation of the object is the fundamental condition of its efficiency and lucidity. Now if the parts grouped together on the strength of outward criteria fit into each other also in their contents, their homogeneity may be looked upon as definitely proved.

But it is not always a case of simply being guided by certain characteristic terms. When analyzing the *Mahanisiha*, I had to survey greater portions. I found the composition of the text to be the following:—

- A. On unreserved confession: Chapter I.
- B. On the fatal consequences of evil deeds: 2 I-foll.
- C. On the shunning of intercourse with bad fellow monks:
 - a. The species of the single monk worthy of censure 3 I, XIII foll., the consequences of the intercourse with such: 4.
 - b. A description of the bad gaccha: 5 III
 - c. A description of the bad teacher: 5 IV-VIII.

D. On fidelity towards the precepts: 6 I, III-V, VIII foll.

The legends of D besides this lay great stress upon:

E. The unreserved confession 6 VI and upon penance: 6 V. 6 II foll. VII treat both these themes.

Supplement: {Concerning the penance: 7 I-III, V foll. Concerning disregard of the penance: 7 VII; 8.

This shows the composition of the *Mahanisiha* to be carefully considered. A middle part systematically arranged is inserted into the main discourse. It is written in prose, the main discourse—always taken as a whole—in verse. Starting from the confession it returns to this theme at least by indications. The themes B and D stand in a natural connection by their train of thought. Finally, even if the last two chapters were not expressly stated, in the colophon, to be a supplement, the arrangement of Chapter 1-6 would show them to be such. They are logical supplements of the main part: confession is followed by penance.

In this composition and its supplement we are able to discern several inserted pieces. Thus we designate those portions, which, from outward or inner reasons contrast distinctly with the rest. These are:

A description of sexual sensations 2 VI-IX.

A treatise on "fasting to show reverence" with an inserted piece dealing with the piety of monk and layman 3 II-XII.

A description of the good and bad teacher and gaccha 5 II.

Spells and magic emblems protecting from perils 7 IV.

In contradistinction to the confusion of the texts above mentioned, we perceive as said before, a carefully considered arrangement of matter in the Mahanisiha. We see here (the fact is proved by a grammatical study of the entire work, the results of which I of course cannot give in detail within the compass of this essay) a single scholar at work, combining treatises on different subjects which, however, stand in a certain connection with each other, and erecting from this material a carefully thoughtout structure; the whole he then clothes in the language in which his own individual mode of thinking expresses itself. May it fall to my lot to publish this text which is so interesting in every respect. The manuscripts at present within my reach do not suffice for this work. I am sure, though that one or the other of the readers of these lines might succeed in procuring me a good old manuscript, and I would beg earnestly to keep this possibility in mind.

To the portions received into this

work belongs one named the Pacchita-sutta. It is a collection of short sentences, which quite without the solemnity perceptible in the older disciplinary texts specify the punishment* due for the various small offences of a monk. Compared with the poems in sloka and gatha and with the romantic and devotional tales, this piece is one of the least remarkable portions of the Mahanisiha; I mention it only because I think that the name of the whole work has been derived from it. For exactly as in the Nisiha we have in this piece a variegated collection of all possible offences.

Whereas in the Mahanisiha it was a matter of discriminating between pieces which, from their contents and style, rendered this work of differentiation fairly easy, this proceeding is far more difficult with regard to one of the oldest "Angas" of the Svetambara-Siddhanta, the first part of the Ayaranga. Together with the Suvagadanga (Sutrakrtanga, the second "Anga") this work which stands at the head of the whole canon, enjoys the greatest respect. For, like the former, it is provided with a detailed commentary written by the learned and industrious Silanka. Silanka's task, in the execution of which he, however, depended upon a previous work,

* *nivvigaṇṇa, eṣasana, purimaddha* etc., *caṇṭha pacchitta, chaṭṭha p.* etc., *khavaṇa, micch' ukkada.*

the Cunni (Curni) written in Prakrit, was very difficult. The Ayaranga came into his hands far less as a succession of polished expositions in carefully arranged periods than of short, incoherent sentences, joined together in a seemingly desultory, fashion, of energetic demands, interrogations and formulatory sentences, with a great number of Sloka- and Tristubh-verses and padas strewn in between, the metrical nature of which cannot have been hidden from the commentators, even if they do not refer to it by a single word. Silanka has sought to establish, within each chapter, an uninterrupted logical connection between the isolated fragmentary sentences and parts. What could be done in this respect he has done. The translation of the Ayaranga and Suyagadanga, made by Prof. Jacobi for the Sacred Books of the East, reflects clearly the interpretation which, since the time of Silanka, has become traditional. I do not in the least want to depreciate the reverential feeling, which of necessity comes to be connected with a notion handed down from one century to another, but I may not suppress the fact that, from philological researches, I have come to a different conception of the Ayaranga. The violence which is to be felt in Silanka's work, on account of his constantly being obliged to have recourse to logical

complements and laboured interpretations, will, by following the way taken by me, be exchanged for the course of natural development. The method is the same as the one set forth above,* with the addition of a rigorous separation of all metrical parts (even the traces of such) from the prose parts. In the piece which, for the sake of an example, I invite the reader to turn his attention to, on the supposition that he has at hand Prof. Jacobi's edition or mine we need not occupy ourselves with the verse parts. The composition of the Ayarangs (which here always means the 1st. Srutaskandha, the so called Bambhaceraim), is to be seen with special clearness in the *Vimoha* without my researches, however, having started from this chapter. The first two thirds of the 2nd. Uddesa (*se bhikkhu parakkamejja va...*) treat (A) the case of a householder offering to, or preparing for, a monk nourishment, equipment and shelter of a nature not according to the rules; the monk therefore refuses to accept the gifts. In the last third (B) we have other expositions, some of them with verse lines strewn in between; the last part consists of continuous prose (C). This mixture (B) continues in the third Uddesa (D), but in its last section we again have (E) a conver-

* The texts treated above have been examined after the Ayaranga.

sation between a householder and a monk, this time with the aim of lighting a fire against the cold (*am bhikkhum siyaphasa-parivevamanya-gayam...*). Uddesa 4-7 (F) all begin with rules concerning the use of the garments. In the fourth Uddesa we have attached to these rules a protasis (G) speaking of a monk unable to endure the cold (*jassa nam bhikkhussa...*); the apodosis is wanting, for assuredly nobody would think of taking the words (H) *se vasunam...* in this sense. In the 5th. Uddesa also (J) a monk is infirm, but refuses the nourishment provided by the householder (*jassa nam bhikkhussa evam bhavai: puttio.....*). This is followed (K) by an account of an arrangement with other monks in case he or one of them should fall ill; this extends to the sentence (L) *evam se...*, before which an incision must be made. In the 6th Uddesa we have, following the rule concerning the dress a small piece (M) treating the proper way of eating (*se bhikkhu va bhikkhuni va...*), after this (N) a monk's resolve to fast (*jassa nam bhikkhussa...*), and lastly (O) verses and prose *tam saccam...*. In the 7th. Uddesa the above-mentioned beginning is followed by an arrangement (P) similar to the one just mentioned, and lastly (Q) we meet again with a resolve to fast. The 8th Uddesa (R), written throu-

ghout in slokas, describes an ascetic fasting of this sort.

The Uddesas described above present a section which reproduces faithfully the distinctive features of the whole and which therefore I think very well adapted to demonstrate my opinions. It is, first of all, quite improbable that the single parts should have been put together thus confusedly by one author; the state of a mind working in this manner simply cannot be imagined. We must rather join together the pieces with the same contents. By thus joining together A, E, G, J, N, Q and R we obtain a section with the following train of thought:

The monk renounces 1. nourishment, equipment or shelter which a householder has offered to him exclusively. 2. In cold-weather he renounces the warming provided for him by a householder. 3. When unable to walk he renounces the nourishment procured for him by a householder. 4. Rules for fasting exercises, when the monk does not want to take nourishment.

I must add, that Q is simply a variant of M giving the resolve to do mortification in a more precise form. For in Q the monk renounces 1. his body (*kayam ca*) 2. the moving of his limbs (*jogam ca*) and 3. walking

(*iriyam ca*). R is a treatise in verse attached to Q occupying itself with this threefold selfrestriction, (with an introduction extending from *anupuv-vena* to *tiuttai*). 1. (*kaya*) begins with *kasae*, 2. (*joga*) with *ganthe-him*, 3. (*iriyā*) with *ayam c'ayayatare*.

It is evident, that the pieces F in Uddesa 4-7 belong together. This second section contains:

Rules concerning the dress of the monk.

The precept M stand quite isolated, especially because it is addressed also to a nun. To this I give the heading:

A precept treating the decent manner of eating.

The pieces B, C, D, H, K, L, O, P still remain to be treated. They all have this in common, that they must be connected with portions of the Vimoha not contained in Uddesa 4-7, which by way of example have been examined here exclusively. In the first place K and P belong together as will be seen instantly on comparing the two. Their contents occupy themselves with a relation between monk and monk (to express it by the most general formula). Do we meet with anything of this sort anywhere else in the Vimoha? Quite at the beginning (Udd. 1), performances of a monk for his companions (*samanunna*) and for laymen (*asamanunna*) are discoursed upon. These sentences occur again, in a slightly different form, at

the end of the 2nd Uddesa. Undoubtedly all these pieces belong together; but it is also possible to show how they fit into each other. For, in the pieces K and P (*jassa nam bhikkhussa*) the apodosis is wanting, and this gap is filled by C; only in connexion with C those precepts in K and P come to have sense and meaning. We have here before us a case met with not so very seldom, viz. that fragments do not stand in their original order and must therefore be rearranged. The contents of K, P, C, and of the beginning of the Vimoha, I should express by the formula:

Services rendered by a monk to monks and laymen.

But I must not weary the reader by putting before him still more details from the Vimoha, which could not be described here without becoming diffuse, as, to my regret, has become evident from the exposition in the above; one glance at the text and especially at my translation (for some years now ready for print) which is so arranged as to afford an immediate survey of how the fragments fit into each other, will suffice to join together immediately the homogeneous pieces to an inseparable whole. But this much I may be allowed to say that the fragments B, D, H, L, and O belong together with the passage in the 1st. Uddesa *savvattha* to *viyahiya*. To the whole I give the heading:

The embracing of the Doctrine by the middle-aged house-holder. So-litude the proper place of penance.

I cannot describe here in detail the special and characteristic thoughts the 1st Uddesa contains, as we must now examine the general results of our investigation. As said before the main task was to recognize the verses and verse fragments, and I found them to be much more numerous than in Prof. Jacobi's edition: stanzas and padas of verses and fragments of such in the sloka and tristubh metre. The relation of this poetry to the prose in which it is embedded, is not the one usually met with in these texts. We have before us *not* a sermon in prose made more vivid by the employment of numerous quotations by the preacher; on the contrary we see here poems which have been subjected to an interpretation. This becomes evident on examining more closely the contents and the form of these verses. If in-ing have had before us a sermon with ing the proper way of eating (*se bhikkhu va bhikkhuni va...*), after this (N) a monk's resolve to fast (*jassa nam bhikkhussa...*), and lastly (O) verses and prose *tam saccam...*). In the 7th. Uddesa the above-mentioned beginning is followed by an arrangement (P) similar to the one just mentioned, and lastly (Q) we meet again with a resolve to fast. The 8th Uddesa (R), written throu-

example of this is the 3rd. Chapter Siosaniijjam. Here we distinguish between thoughts :

1. On the inconstant monk (metre: tristubh).
2. On the equality of all living creatures, the lives of which consequently must be spared (metre: sloka).
3. On equanimity (metre: sloka).

I shall show presently the method in which the fragments of the themes (here easily distinguishable) have generally been put together. But first we must ask how the interpreter treats his theme. Here too one example will suffice; it begins with the following sloka (in the 6th Uddesa of the 2nd. Chapter (Logavijaya: *duvvasu-muni ananae tucchae gilai vatthae*. The words of the theme are printed in italics; supplements for the better comprehension are put into brackets.

An incapable monk from lack of knowledge tires of preaching ment *pty* (heads) in this man-household his praises are sung as a exercise (Vira), "He overcomes not want annexion with the world,

I must be called (offspring of) Naya; variant of which "men on earth" mortification; as suffering, "experienced For in Q the suffering they preached body (*kayan* knowledge of the perni-his limbs (*jo* consequences of evil deeds

according to the words of the Sacred Writings):" One who has recognized actions of this kind (as hurtful) never etc. (But) who regards the one only rejoices in the one only; who rejoices in the one only, regards the one only. As he preaches to an intelligent person,* so he preaches to an empty-headed person; as he preaches to an empty-headed person, thus he preaches to an intelligent person. It may happen that the former strikes (him), because he does not wish to embrace (his teachings saying) What sort of man is this, and whom does he follow? (But he will answer): *His praises are sung as a hero who delivers those who are in bondage!* (But) he (is) wise who (accepts instruction and) has learnt to refrain from violent actions and long since has known deliverance from bondage. *The clever one is free;* (but) he is not free in what he does or neglects to do! *if he undertakes nothing (new) after he has thoroughly understood* (the pernicious consequ-

ences of) *every slaughter and (of) world-consciousness.* A judicious man does not need instruction.*

After this example it is hardly necessary to treat more thoroughly the individuality of the interpreter; it is seen and will be seen again and again in my complete translation that he himself makes use of reminiscences (marked by inverted commas) that he is rather fond of using a rhetorical figure consisting of an assertion and its conversion and that he establishes the connexion between the lines of the theme by quick and clever thinking of his own. It is also of importance that more than once he or the verses quoted by him refer to Mahavira himself. We know now two authors of the present form of the Ayatanga. In the first place the poet or poets, who, to judge from their strikingly similar mode of expression are closely akin to the poets of the *Suyagadanga*, the *Uttarajjhayanaim* (*Uttaradhyayana*) and the *Dasaveyaliya* (*Desavai-kalika*). In the second place there is the interpreter of these poems who, as we have seen, splits up the verses, making their contents fit his system of thought. Thirdly we have the revisor, who endeavoured to mould the fragments current in his time into a whole. It is evident that a text not held together by the firm bond of

* "an intelligent person" literally "a full head".

× The following line *ettham pi jana...* and the one after this (*uddham to vire*) belong to a tristubh theme and are therefore omitted.

* This sentence is a repetition of the end of Udd. 3.

metre and in itself almost devoid of form must needs go to pieces in the course of the centuries, as it was handed down from generation to generation by word of mouth, and it is a wonder that the original relation of the different parts is preserved or can be restored to such an extent. The revisor has endeavoured to do the best of his ability, to make something of the text that came into his hands. He put together the parts and particles, where he saw a continuous train of thought on the strength of a word or several words; we see with astonishment that sometimes even a superficial resemblance of words, as for instance of *hassae*, *kiddae* to *taae*, *saranae*, of *panatta* (*pramattah*) to *hanta*, *chetta*, of *manavanam* to *samsanciyanam*, of *sattiha* to *sadda* was sufficient for him to establish a connexion. In other passages, especially in the 1st Chapter, we perceive a carefully thought-out plan in the composition. He is also the author of the division of the chapters and their titles which he partly took from certain passages in the text. That we indeed feel the hand of a revisor in the *Siddhanta*, where we feel it and whose hand it was I shall show in my above-mentioned translation. The revisor has done all that could be expected considering that he lived almost fifteen hundred years ago, and through him the *Ayaranga* since then impresses

hearers and readers alike. He can hardly have been able to discern the original state of things.

This old state of things we perceive in every chapter of the *Bam-bhaceraim*, with the exception of perhaps the last, a ballad from *Mahaviras* life, by employing the same method of research as in the *Loga-vijaya*. But it would be strange indeed if the trains of thought clothed in the *sloka* and *tristubh*-metre were confined within the limits of every chapter. For if we take away from the extent of every exposition what has been added by the interpreter we have left only a small extent of the metrical theme: Now we see that indeed the same thoughts recur in the same metre in different chapters. Here too I shall give a few examples. From the chapters 1, 3 and 6 (*Satthaparinna*, *Siosanijja*, *Dhuya*) we obtain by this method the following stratum of thought:

The unity of all living creatures in the world; their lives consequently must be spared (*sloka*).

Chapter 1-7 all contain

Treatises on the relapse and lack of determination in some monks, contracted with faithful perseverance (*tristubh*).

We must naturally conclude that we always have to do with the same

poems which extend through the whole of the Bambhaceraim. The first theme has been treated and expounded in about 20 sloka stanzas, the other in about 41 tristubh stanzas

But it would be a mistake to suppose that the Bambhaceraim consisted exclusively of poems split up in this manner by the work of an interpreter. On the contrary they also contain pure prose unalloyed by any sort of interpretation. These prose parts too have been brought into the sphere of the commentator's work the method of which I have described above. We have met with this kind of prose before, in the treatises of the Vimoha. Now we also have expositions in prose that do not bear the character of monastic precepts, as those in the Vimoha. These prose parts occur in Chapter 1, 4 (Sammatta), 5 (Logasara) and in the 1st. Uddesa of the Vimoha; I should give them the heading:

On the pro's and con's of the different views, especially with regard to the commandment dealing with kindness to all creatures.

The expositions united under this heading are of special interest because in other parts of the Canon besides the Ayaranga we have prose parts connected with the expositions above-mentioned in more than one respect. These are, in the 2nd Srutaskandha

of the Suyagadanga, parts of chapters 1 and 2. These parts must, on account of their mode of expression, be connected with the prose parts of the Ayaranga (as in the exposition of the Bambhaceraim, I am unable to give the details within the scope of this essay).

The same is the case with the contents: we easily perceive a strain of justification and controversy, and towards the end of Suy. II, I we again have the law of kindness towards all living creatures, so that we need not hesitate to put these sections under the above-mentioned heading. Now in Suy. II, 1, II and 48 Mahavira is introduced as speaking in a manner which, contrary to that of other texts in the same case, gives the impression of sinfulness. This has induced me to examine other texts or pieces of such with regard to their relation to Mahavira. To be brief the result is the following: proceeding from the passages quoted above we may or rather we must add to these further sections of the Suyagadanga and parts of other texts (especially of the Viyapannatti (Bhagavati) and Ayaitthana (Dasasrut. 10) whereas besides others the voluminous Upangas which pretend to be authentic dialogues between Mahavira and Goyama, must be omitted from this combination. This shows us that in the Siddhanta there are parts in which the probability that Mahavira is really speaking is, com-

paratively speaking, very great. On them every attempt to comprehend Mahavira's personality must be based; they show us his attitude towards his predecessors, his rivals and his disciples, and furthermore they teach us the doctrines that he taught we perceive in him many human traits as for instance: fidelity towards his mother, approbation of his followers, love of children, and lastly as evidence of a strong and eloquent mind secular knowledge, clever comparisons and an adroit play upon words.

But beholding more clearly the figure of the Lord Mahavira will be only *one* result of the critical research into the Siddhanta. Of the tasks put before us in its older parts I may mention here the working out of those doctrines which, in the Vyahapan-natti, in the Dasao, in the Uttaraj-jhayanaim and in the Dasaveyaliya are expressly stated to be teachings of the "*thera bhagavanto*"; contents and outward appearance alike suggest a combination of the parts in the

texts beginning with these words. Of the problems connected with the younger works of the Siddhanta I shall mention only the question as to the relation of a number of Painnas (Prakirnas) closely akin as to their contents; as every reader will have noticed they have many stanzas in common while the metre frequently changes from Arya to Sloka so that we may well put the question which of the two is the original. These two questions connected with the older and younger parts of the Siddhanta have been chosen at random from the abundance of problems that crop up as soon as we research methodically into the Siddhanta. Our Jain friends, even though on account of their tradition and inborn feeling the critical method will often appear strange to them, may nevertheless from the devotion with which we work at their sacred texts, recognize our high esteem for their moral value which, in a time full of *krodha*, *mana*, *maya* and *lobha*, shines with special brilliance.

અર્વાચીન નાસ્તિકતા.

ભાઈ કુંવરજી કાપડીઆ મારા બાળવયના મિત્ર થાય છે. મારા કરતાં ઉંમરે બે ત્રણ વર્ષ મોટા હશે, પરંતુ અત્યારે તો અગ્રે એકએકના જીવનમિત્ર થઈ પડ્યા છીએ. એમના કુટુંબીઓ તથા બીજા સંબંધીઓના કહેવા મુજબ સ્વભાવે ભાઈ વખતે જરા ગરમ હશે, પરંતુ એમની એ ગરમાશનો મને તો હજી સુધી પરિચય થયો નથી. મારી માફક ધર્મે પોતે જૈન છે એટલે એકએકના કુટુંબમાં પણ અગ્રે ઠીક પગપેસારો કરી શક્યા છીએ વધારામાં કુંવરજીભાઈ એક વખત જૈન સમાજમાં ગોડામાં ખપતા, ન્યારે અત્યારે જીવાનો જગ્યા છે એટલે એમનું મારું ઠીકઠીક આસ છે.

હું બૂલતો ન હોઈ તો આજથી વર્ષો પહેલાં જ્યારે ન્યારે હું એમને ઘેર જતો ત્યારે એમના વડીલો એમના બળવાબાર વિચારોથી જ મને યુગી નાખતા, “શાંતિભાઈ, કુંવરજીને તમારા સિવાય કોણ સમજાવી શકે તેમ છે ? એતો હવે માંડાની માફક જ્યાં ત્યાં ફેંકી દેવાની વાતો કરે છે. એને તો આપણી અત્યારની સાધુસંસ્થા નિર્માણ દેખાય છે. આ આખી સાધુસંસ્થાને. ઉધાપવામાં ન આવે ત્યાંસુધી એને આપણું શ્રેય નથી દેખાતું. આપણી મૂર્તિપૂજાની દબ પણ એને પસંદ નથી પડતી. એતો એમજ કહે છે કે વીતરાજ દેવાની પૂજામાં લાખોના ખર્ચા શા કરવા ? ભાઈ, હવે તો અગ્રે એનાથી યાક્યા છીએ. અમારી આજરૂ જ્યાં બેઠી એટલે હવે તો એના પુરતા અગ્રે તો હાથ ધોઈ નાંખ્યા છે.” કુંવરજીભાઈના વડીલોની આવી વાતો સાંભળતાં પ્રથમતો મને એમજ યતું કે બીજું કંઈ નહિ તો વિચારસ્વતંત્ર્યની દ્રષ્ટિએ પણ આપણે જો વ્યક્તિને પ્રાધાન્ય નહિ આપીએ તો આપણે ક્યાં આરો આવશે ? કુંવરજીભાઈ અમુક વિચારો ધરાવે યા અમુક ધાર્મિક તથા સામાજિક વ્યવહારોને પ્રામાણિકપણે ન માને અને તેથી મકન-જીકાકાને સમાજમાં નીચું જેવું પડે યા મનમાં મુંઝવું પડે એ બધું કેટલું બેહુક લાગે છે ?

કુંવરજીભાઈના પત્ની ગુલાબબેન પણ બીંધારા મનમાં એટલાજ મુંઝાતા એતો જીવનમાં એકજ સૂત્ર શીખેલા કે જો ત્યાંસુધી પતિને પગલે રહેવું, એમની મુંઝવણ ઘણુંખરૂં ધરના વડીલો પુરતી અને બહારનાઓ પાસેથી જે કંઈ માંગુએલું સાંભળતા તેને અંગે રહેતી, બાકી એમને અંગત કંઈજ મુશ્કેલી જેવું નહોતું. કુંવરજીભાઈના રાજ્યમાં એ છુટથી પોતાને યોગ્ય લાગે તે માર્ગે જઈ શકતા હતા, અને અગ્રે છતાં એમના પરિણીત જીવનના લઢાવા બંને સાથે રહી હુડી રહે તેમ હતું.

વર્ષો પહેલાંના કુંવરજીભાઈના આ કૌટુંબિક દરથો પાછળ આપણે વધુ ડોકીયું નહિ કરીએ. ધીમે ધીમે વાત એટલી હદ સુધી પહોંચેલી કે છેવટે અગ્રે એમજ નિશ્ચય કર્યો કે કુંવરજીએ એમના વડીલોથી જાહેર રીતે અલગ થઈ જવું કે જેથી ધડી ધડી જોડી અપડામણ ન થયાં કરે. એ વખતે એમને બહુ આકર્ષ લાગેલું પરંતુ બીજો કંઈ રસ્તોજ નહોતો. છુટા થયા તે દિવસે રાતેજ બંને પતિપત્ની મારે ત્યાં આવેલા, અને કુંવરજીભાઈતો આવતા વેતજ ગળગળા થઈ ગયેલા. જરા કુસકે ભરાઈ ભરાઈને રહેલા પણ ખરા. કહેવાતા નાસ્તિકવાદીઓને પણ આવા કડવા અનુભવો યતા હશે અને જીવન આમ નીચોવવા પડતા હશે એતો મેં તેજ દિવસે જાણેલું ! કેને ખબર આપણા દેશમાં એમ પણ હોય કે કહેવાતા નાસ્તિકવાદીઓને પોતે મનેલા ધર્મને ખાતર જમાનાથી ચાલી આવતા નાસ્તિકવાદીઓ કરતાં વધુ જહેમતો ઉઠાવતી પડતી હોય ! આમાં ખરા ધર્મી કોણ, ધર્મને ખાતર મરવા જીવતાની ખરી ધમશ કેનામાં, વિગેરે વિગેરે બધું તો માનીજ જાણે ને !

વાતાવરણ જરા સ્વસ્થ યતાં ભાઈ બોલ્યા, “શાંતિભાઈ, આપણે બધા આમ જકડાઈ જઈશું તો આપણી પ્રગતિ કેમ થશે ? મારી દીવા જેવી વાતને માટે પણ મારે નશીબે આવા કડવા અનુભવો આવી પડે તો બીજાઓનું તો પુછવુંજ શું ? આપણી

સાધુસંસ્થા અંદરથી ખર્ચાઈ ગઈ છે. મારે હીસાએ સાધુતા બોળી મળતી નથી. અભારે માફે કોઈ સાંભળે તેમ નથી એટલે મારે આમ પાછાં પડતું પડે છે. લોકો એમ માને છે કે આપણા જૈની સાધુઓ બીજા ધર્મોના સાધુવર્ગ કરતા સારા છે અને આમ બાંધોમુકી લાખતી એ કહેવત મુજબ આંધળે બહેઈ કુટાયા કરે છે. ભાઈ, કહેતાં 'દુઃખ થાય છે, પરંતુ આ સાધુસંસ્થા હવે લાંબો વખત નહિ ટકે. ચાલુ સ્થિતિ કામચ રહી તો એનો અંત મનેતો બહુજ નજીક દેખાયાં કરે છે. સમાજમાં ઉંડે ઉંડે એના તરફ આંગળી ચીંધાય છે, પરંતુ ભાંસુધી કોઈ વરનો ભા થશે નહિ ત્યાં સુધી ઘાંવાનળ નહિ સળગે. આતું મુખ્ય કારણ એ છે કે એક પ્રજા તરીકે આપણે ધણું ખર્ચે સ્થિતિ-ચુસ્ત છીએ. ચાલુ પ્રવાહોમાં આપણે તણાઈ શકીએ છીએ, પરંતુ લાપતાનો વિચાર કરી ગોઝ પરિવર્તનો આપણે નથી કરી શકતા. હું ચોક્કસ નેહ શકું છું કે આજથી દસ વર્ષ પછીની પ્રજામાં આજના આપણા સાધુઓ પ્રત્યે જરાએ માન નહિ હોય. તમે એમની પાસે જાઓ તો એમનામાં ન બોલવાની યા રીતમા-તની સમ્મતા હોય-ન તમારા સમયની યા તમારી કેળવણીની કીમત હોય. કેળવણી એટલે શું એનું જેને લાન પણ નથી તેવા સાધુઓ સમયના પ્રવાહમાં તણાઈ સમાજના મોટા ઉદારક થઈ ફરે-નવી નથી સંસ્થાઓ, પાઠશાળાઓ અને ગ્રંથકોષો બોલે-ચોતે જતે એના સંચાલક થઈ ગામે ગામે વિદ્યાર્થીઓને નામે બીજા માગે-ગરીબ બીમારા વિદ્યાર્થીઓને નાટ-પ્રીયાઓની માફક પોતાની પાછળ રખડાવે-કેળવણીને નામે ન કરવાનાં કામો કરે અને એ બધામાં આ ગાંડી સમાજ પોતાનો ઉદાર જુએ. એક બે ઘડીજ આપણે ને આનો વિચાર કરીએ તો આપણને જણાઈ આવે કે અધિકાર વગરની આ બધી વાતોમાં કંઈજ સાર ન હોઈ શકે. વળી બધા પુસ્તકોને નામે સમાજમાં લાંબોના પાણી ફસાવે તે લુહું. દરેક સંધ્યાને પોતાનું પુસ્તકાલય લુહું નેહજે. દ્વાણા મહારાજના પચાસ કબાટ અને દ્વાણાના ત્રણસો કબાટ એવી તો બહુચીએ ચાલે, અને આ બધામાંથી

આપણા જેવા કોઈ વિદ્યાર્થીને બે પુસ્તક લેઈએ તો કોણ જાણે કેટલીએ ખુશમત કરવી પડે.

“આવી રીતે આપણી ભૂતિપૂજાની સંસ્થા પણ દિવસે દિવસે પ્રજાને વિશેષ ઉપકારી થાય તો સારું. અભારે આતું કંઈક બોલવું એજ નકામું છે, પરંતુ કેક વખતમાં એ પણ સમય આવશે કે ભારે પ્રજા પોકારીને કહેશે કે આપણે હવે આજથી આ સંસ્થામાં પણ અમુક અમુક પરિવર્તનો કરવાં પડશે. ને કંઈ ફેરફાર નહિ કરીએ તો બીજા ધર્મો સાથે ઉભા નહિ રહી શકીએ, અને છેવટે પાછા પડી જઈશું. ભૂતિ-પૂજાનો સંદર્ભ નાશ દુનીઆબરમાંથી કોઈપણ ઐતિહાસિક કાળમાં થયો નથી અને થશે પણ નહિ, પરંતુ એમાં ઘુસી ગયેલી કેટલીક નકામી તથા ખર્ચાઈ કિયાઓને તો આપણે છોડીજી પડશે. જે વસ્તુ યા કિયામાં આપણે ધર્મ માન્યો તેના ગુણહોષનો વિચાર સરખો પણ શું આપણે ન કરી શકીએ ? શાંતિભાઈ, આતું આતું બીજું પણ હું કેટલું કહી શકું છું, અને મારા આપા કંઈક વિચારો માટે મારે વહીશોથી અલગ થવું પડે છે. ખર્ચે કહું છું કે હું અભારે તદ્દન જકડાઈ ગયો છું. શું કરવું તે સુજાતું નથી, અને ગુલાબને વિચારે તળી વધુ સુંઝાઈ છું. ને એકલો હોતો કોણ જાણે સુંડું શું કરી નાંખત. સમાજને આંગણે આંગણે જઈ મારી ગાંડી વાતો સંકળાવત, એને મનની વાતો મનમાં ન રહેવા દેતાં એ સ્વપ્નાં-ઓને વાસ્તવિક રૂપમાં બેવાના પ્રયત્નમાં આ જીવન પુર્ણ કરત. હશે, હજી પણ હિંમત ટાળો નથી. ગુલાબને પણ પ્રેરણા કરી રહ્યો છું. લાંબા, બીજું કંઈ નહિતો તમે તો અમને ન તરડોડતા. જીવનમાં ઉઠા-વેલી આ બધી સરકેલીએ પાછળ બીજું કંઈ નથી-કેવળ પ્રભુ મહાવીર માટેની. આ મારી ભક્તિ છે. બીજો કોઈ અંગત સ્વાર્થ નથી. હા, હું વખતે બૂલતો હોઈશ, પરંતુ એ બૂલતી પાછળ મારો મમત નથી-મારી આત્મામીલકતા નથી, પરંતુ માફે શુદ્ધિપૂર્વકેનું સચોટ માનવું છે. તમને નથી લાગતું કે જીવનમાં કેટલી આવી ભૂલો માટે તો આ લોક અને પરલોકમાં પણ મારા પ્રત્યે ક્ષમા સીવાય બીજું કંઈ ન હોઈ શકે ? ”

કુંવરજીભાઈનો આ પ્રવાહ મારાથી વધુ ન ઊર-
વાયો. અક્ષરે અક્ષરે એ રીઆતા હતી તે હું સારી
પેઠે જોઈ શકતો હતો. વાતનો જલ્દી અંત લાવના
મેં કહ્યું, “ભાઈ, તમે જરાએ મુંઝારો નહિ. આટલા
દિવસ નહેતા બળ્યા તેથી વધુ મેં તમને આજે
જાણ્યા. તમારી નીડરતા અને પ્રામાણિકતા માટે મને
આત્માર સુધી માન હતુંજ, પરંતુ આજે તો હું જોઈ
શકું છું કે તમે તમારા મંત્રણા માટેજ છુપી રહ્યા
છો. તમારી આ જીવંતધરનામાં હું મારો પાંદ નહિ
ભળ્યું” તો કોણ ભળવશે ? તમે નિશ્ચિત રહેજો. જે
કંઈ તમારી કાર્યવાહી ચકાવી રહ્યા છો તે ચાલુ
રાખજો, અને જરૂર માનવ્યે કે તમારું અવિષ્કલ્પન
ખડું પડશે.”

આ બધી ઘોડાં વીંતી પહેલાંની અમારી વાતો-
અમારાં ગાંડાંચિંતાં. અત્યારે આપણી આલુચાણુ આ-
પણું શું જોઈ રહ્યા છીએ ? કુંવરજીભાઈનું માનવું
અક્ષરે અક્ષર ખડું પડે તેવાં ચિન્હો શું નથી જણાતાં ?
સાધુસંસ્થાના દિવસો ભરાઈ ગયા છે એવા બહુકાર
શું નથી થઈ રહ્યા ? આમાં હાર્દ યા ગૌરવ લેવા
જેવું કંઈજ નથી, પરંતુ દશ વર્ષ પહેલાંના એ
નાસ્તિકને સાંભળવા જેટલી પણ ધીરજ કોનામાં
હતી ? એને સાંભળ્યો હોત, અને ચેત્યા હોત તો
આ દિવસો ન આવત. અત્યારે જેની સાધુઓ માટે
ગમે તેવી વાતો શાય-કાનમાં ટીકા પડે તેવા શબ્દો
એમને માટે ઉપાડેઓક બોલાય. રસ્તે ચાલતો જનને
છાકરી પણ આપણા સાધુઓ માટે વિવેકભરી
વાતો ન કરે. અરે ! જનને અંદર અંદર પોતાના
સાધુઓ માટે ગલીય જાળોતોની શોધમાં ફરે. ખરેખર
દુઃખની આ વાતો કેને કહેવી ? ખીચારા કુંવરજી-
ભાઈ અને ગુલાબબેન આગળ કરતાં અત્યારે વધુ
રીળાય છે. કંઈક હલનવા પોતાં એટલે યાત્રીને જાહે-
રની નજરથી દૂર ખસી ગયાં છે. ગૃહસ્થ છતાં સાધુને
દોષાને તેવું જીવન વીતાવી રહ્યા છે, અને પોતાને
ધણોળશે સમય ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાંજ વિતાવે છે.

આજથી આડેક દિવસ પહેલાંજ એક રવિવારે
દંમેશ મુજબ હું એમને મળવા ગયેલો ત્યારે અત્યા-

રના પ્રશ્નો જાળન કંઈક મુંઝવ વાતો થયેલી. એમની
તથા ગુલાબબેનની રૂપિય વાતોથી મને બહુજ આનંદ
થયેલો. વાતની શરૂઆત કરતાં મેં કહ્યું. “ભાઈ,
કહેવો તમે જાડાર પડો. આમ કંડા થઈ બેસી રહો
તેવો કીક નહિ. જ્યારે તમારી વાતો સાંભળવા જેટલી
પ્રજ્ઞમાં જાગ્રતી આવી ત્યારે તમે દૂર જઈ બેઠા
જીવનમાં જેને માટે આટલાટલાં દુઃખો વેડ્યાં તેમાં
તો કંઈક રસ લેતા રહો ? આમ નિરંજન નિરાકારની
માફક શાંતમર્તિ થઈ જાયો તે મનેતો ગમતું નથી.”

કુંવરજીભાઈ પ્રથમતો મારા સામું જોઈ જરા
હસ્યા. થોડીવારે ગુલાબબેન તરફ આપણું રિમત કરી
બોલ્યા “શાંતિભાઈ, તમે અધીરા ન થાઓ. હા,
જીવાન જાયો છે, પરંતુ જાગ્રાન છે. એને ધર્મનું,
સમાજની અત્યારની પરિસ્થિતિનું તથા આપણું પ્રવાહમાં
પોતે ક્યાં ઘસડાઈ રહ્યા છે તેનું કંઈજ જ્ઞાન નથી.
મને પુછો તો જીવાન જાયો નથી, પરંતુ તોફાને
ચડ્યો છે-વિવેક વગરની પક્ષાપક્ષીમાં પડ્યો છે. એને
દંઘધડા વગરનો સુધારાનો મદ ચડ્યો છે. આ બધાનું
નિમિત્ત કોણ છે તે જાણવું છે ? ભાઈ, દુઃખી દીલે
કહેવું પડે છે કે પેલા અનેક પક્ષીઓને ધારણ કર-
નારા અને આરિય વૃક્ષમણિઓના કર્મોનું ફળ સમાજ
અત્યારે બોગરી રહી છે. દીકાને નામે વિનાકારણ
કેટલાં કર્મો થઈ રહ્યાં છે તે તમારાથી ક્યાં જાણવું
છે ? આ કહેવાતા ચુકિતમાર્ગના જામીઓને આ
બધું શું સુઝ રહ્યું છે તે મને તો સમજતું નથી.
જે વાત સાદી સમજમાં ન બેસે તેને માટે આ ભણા
રિચિતિયુક્તો આગમોનાં પાનાં ઉપસાવી રહ્યા છે. શું
એમને અત્યારે તોફાને ચડેલા જીવાનો પાસેથી એમ
સાંભળવું છે કે તમારાં પાનાંઓ હવે તમે તમારી
પાસેજ રાખો ? આમ વાત હાથથી જતી કરવામાં
આ ધુરંધરો શું સમજતા હશે તે મને તો નથી
સમજતું. એ જાગ્યશાલીઓ આ નવરી ધાંધલમાં નથી
પોતાનું કંઈ સાર્યક કરી શકતાં નથી સમાજ
જીવનના પ્રશ્નો ઉકેલવામાં પોતાનો જોગ્ય ફાળો આપી
શકતા જેટલી આધિન્યાધિ આપણું ગૃહસ્થોને નથી
હોતી તેથી વધુ એ મહાવીરના વેશધારીઓ માથે લઇને

ક્યાં કરે છે. હવે તો જૈની ઉપાશ્રય એટલે ખરીખોટી ધાંધલોતું એક મોટું ધામ જેઠ લે. રોજ તાર ટપા-લોના તો દગલા, બેચાર જૈન યા જૈનેતર નોકરો તો 'સાહેબ' ની તહેનાતમાં 'કરતાજ' હોય, અને વળી પક્ષાપક્ષીને નામે ભક્તજનોનાં યોગાં બેઠાં હોય તેતો વધારામાં. આમાં સુક્તિનો માર્ગ ક્યાં આવ્યો? ખરું જોતાં તો પુરતી શાંતિનો મારગ પણ આ ધાંધલમાં નથી રહેતો.

આ બાબુ જીવાનીઆઓ કોઇપણ પ્રકારના રચનાત્મક કાર્યનો વિચાર નથી કરતા. એ બધાઓને સુધારાનો વા વાયો છે, પરંતુ સુધારો શું તે સમજ્યા નથી. આપણા આજના વાતાવરણમાં જીવાનો નામે જે કંઈ ચાલી રહ્યું છે એમાં એમનો કંઈ ખાસ ફાળો નથી. ક્યાંથી હોય? જ્યાં પક્ષાપક્ષીને નામે જાતના વેચાણ ચતા હોય ત્યાં બીજા તે શા પરિણામની આશા રાખી શકાય? સુધારાને નામે ચાલી રહેલી આટલી ધાંધલમાં પણ સાધુમહાત્માઓને પગલે વધેલાઓ આવે, નૌકારશીઓ જન્મે અને બીજા પણ અનેક પ્રકારનાં ખોટાં ખર્ચો થાય. આ બધી ગાંડી-થેલી કાચવાડીમાં પણ જીવાન આગળ પડતો ભાગ લેતો હોય, અને છતાં જીવાન જાગ્યાનાં આપણે બધા સ્વપ્નાં સેવીએ. શાંતિભાષ, હવે તમેજ કહો કે આવા ઘેલા વાતાવરણમાં ક્યાં અવાજ કહાડવો? આપણે થોડીજ અમુક એક 'વિજય' ની 'જે' બોલાવરી છે? મારે તો આખાયે જૈન સમાજને ધર્મના અને પોતાના બાધાને માંમે જોતો છે. 'જે' બોલાવરી તો કેવળ પ્રજા મહાવીરની, અને ખીટકુલ મનમાં મેલ રાખ્યો વગર વાતાવરણ ચોક્કસ કરવું. આપણું વાતાવરણ આટલું ગુન્નવાયેલું રહે છે એનું મૂળ કારણ એટલુંજ છે કે સમાજનો મોટો ભાગ અજ્ઞાન છે. સારા-સારનો વિચાર સ્વતંત્રપણે કરી શકે તેવા બહુ થોડાજ છે. મુરખ્ખીઓમાં જે કોઇ થોડા વિચારી શકે તેવા છે તેઓ પોતાની પ્રતિષ્ઠા સમાજમાં જાળવવા ખાતર ગમે તે એકાદ ટોળાના નાયક ધર્મ જાણ છે. એમની વાતોમાંજ કંઈ દંગવડા હોતો નથી. જેવો વખત, તેવી વાતો કરવામાં એ લોકો મોટાઇ માને છે. આ રિયલિટમાં પ્રથમ કાર્ય સમાજને કેળવવાનું હાય ધરવું

જોઇએ, કે જેથી હર્દી અને દુધમાં પગ રાખનારા મુરખ્ખીઓની. જાહેર જીંદગીનો અંત આવી જાય, જીવાનોમાં યા આખાયે સમાજમાં આવેલી ગાંડીથેલી જાગૃતિનો પ્રથમ લાભ આ લેવો ધટે છે. જૈન ધર્મ, જૈન ઇતિહાસ તથા જૈન જીવન એ બધી બાબતોથી સમાજનાં મોટા ભાગને વાકેફ કરી નાખવો જોઇએ. એ સિવાય સમાજમાં ખરું ચેતન નહિ આવે. તવી સાધુસંસ્થાના ખરા મંડાણ પણ તે સિવાય નહિ મંડાય. કોઇ દ્યુધર યા દ્યાનદના પગલાં પણ તે સિવાય નહિ થાય. પ્રજા મહાવીરનો અહિંસાનો સંદેશ દુનીઆ ભરમાં પહોંચાડવો હોય તો તેને માટે પણ સમાજના જીવાનને ખરો જગાડવો પડશે. આ બધામાં મને એમ પણ થાય છે કે આપણા અત્યારના સાધુઓ પોતાની મર્યાદા સમજી લે, અને પોતાના હાથમાંથી સંરી જતી સમાજજીવનની લગમ કહાપણ પૂર્વક સાચવી લેતો કેટું સાફ? આમ છતાં શાંતિ-ભાષ! પાણું મન એમ પણ કહે છે કે આપણો કેટલોક સાધુવર્ગ પ્રાયઃ બુદ્ધજ અજ્ઞાન છે. શાસ્ત્રોની ચાર વાતો અને અંદર અંદરના ધ્રુવ સિવાય બધાખરોને તો દેશદુનીઆનું કંઈજ બાંન નથી હોતું. આંતરરાષ્ટ્રીય યા રાષ્ટ્રીય એવા કોઇ પ્રયોગો તો એમને કંઈ પડીજ નથી હોતી. તમે જાણો છો એટલે તમારી પાસે આ વર્ગ માટે વધુ તે શું કહેવું, બાકી એકંદર એટલો બધો અજ્ઞાન છે કે સારા કેળવાયેલા યુવાનને એમની પાસે બેઘરી પણ આનંદ ન આવે. હવે આ સંજોગના આવા વર્ગની ખોટી પ્રતિષ્ઠા જાળવવામાં પણ શો ફાયદો? હા, એટલું છે કે એના નાસમાં કોઈએ ગૌરવ નથી લેવાતું. સમજું યુવાનોને શિરે હવે સ્તિપ્રતિષ્ઠિન જવાબદારી વધતીજ જવાની-સન્ન્યાસને જીવનનો આદર્શ બનાવવો પડશે. પચીસ અને ત્રીસના ગણમાં સમાજના મીઠાનરી થવું પડશે. આ બધું પ્રજા મહાવીર માટે આપણને ભક્તિ હોય તે, બાકી કેવળ પક્ષાપક્ષીમાંજ સર્વસ્વ માનવું હોય તો વાત જુદી છે. કેમ શાંતિભાષ, આમાં કંઈ ખોટું છે?"

કુંવરજીભાઈની આટલી વાતે મને તો બુદ્ધજ સંતો થયો. હું તૈયારી કરતો હતો ત્યાં યુવાજાગૃતિ જ

સ્મિત કરી બોલ્યા “શાંતિભાઈ, જેસો એક વાન મારે તમને કરવાની છે. આત્માર સુધી તમારાથી છુપાવ્યું, પરંતુ હવે હાલો છે કે તમને તો મારે કહેવું. તમારા ભાઈ આજ થોડા દિવસ થયાં મને એક વાતથી મુંઝવી રહ્યા છે, અને લગભગ આખોયે દિવસ એના વિચારમાંજ સુમસામ પડી રહે છે. એમને સમાજમાં ખરો સાધુ કેવો તે ખતાવવા માટે સાધુ તરીકે જાહેર રીતે બહાર પડવું છે. અને હું તેમ કરવા એમને ના પાડું છું. મારે સાધવી થવું એ પણ એમની તીમ ધ્વજી છે. શાંતિભાઈ! મને તો આમાં કંઈજ નથી સુઝતું. એમનો સ્વભાવ હમણાં હમણાં તો એટલો બધો શાંતિપ્રિય થઇ ગયો છે કે રાત દિવસ વિચારમાં પડી રહે છે.”

શુભાખ્યેનના આ સમાચારે હું ઠંડોજ થઇ ગયો. મેં નહોતું ધાર્યું કે જમાનાના આ ‘નાસ્તિક’ ના દિવસમાં આગળ જેટલું જ લેમ કાયમ હતું. શુભાખ્યેનના વિચારે એનો આત્મા ખરેખર મુઝાતો હતો. સમાજને ખરી સાધુતાના પાઠ ભણાવવા એનો આત્મા ધગધગી રહ્યો હતો, પરંતુ શુભાખ્યેન

હજી એના જેટલી દહે પહોંચ્યા નહોતા. એ બીજારા કુંવરજીભાઈની વાતોમાં પોતાનો માર્ગ ન કરી શકે એમાં નવાઈ શી? એમને તો પતિસેવામાં સર્વસ્વ માન્યું, અને ગમે તે મંત્રોગોમાં પતિને સાથ આપવાનું ન ચૂક્યા. બીજારા કુંવરજીભાઈ પણ એમનું મન દુઃખાવા જેટલી દહે ભાષ તેવા નથી. જ્યારે આશાવાદી છે એટલે ધીમે ધીમે શુભાખ્યેનને પણ પોતાને રસ્તે ઉતારશે.

હું પણ આમ વિચારમાં થોડો વખત બેસી રહ્યો. જરા જન્યત થતાં બેધું કે હાલ તુરત તો મારે સ્વાંથી નાસી છુટવું. જરા અચકાતાં અચકાતાં બંને ‘નાસ્તિકો’ ની રમ્મ લીધી. અને રસ્તામાં એમની અજોડ આસ્તિકતાનો મહિમા ગાતો ગાતો ઘેર પહોંચી ગયો, બાકી કાસે શું થશે તે તો જ્ઞાનીજ ભણે ને ?

—વિનોદ

[આ સંબંધમાં અમારા વિચારો તંત્રીની નોંધમાં આપવા ધારીએ છીએ. તંત્રી]

અર્થશાસ્ત્ર એટલે શું ?

(૩)

લેખક—રા. ઝવેરચંદ નેમચંદ શેઠ, જીનિપર બી. કૉલે.

ગતીકથી ૫. પર થી.

[આત્માર સુધીમાં આપણે અર્થશાસ્ત્રના મુખ્ય ચાર વિભાગ પૈકી પ્રથમ વિભાગ ઉત્પત્તિ (અથવા production) નો વ્યવસ્થા નામના ભાગને લેવા. એ વ્યવસ્થામાં ચંત્ર ને કાર્ય બહેનજીને લેવા. ચંત્રથી થતા કાર્ય ને ગેરકાર્ય નિહાળ્યા. વળી ક્ષેત્રવિશાળતા ને પ્રદેશીય ઉદ્યોગો પણ તપાસ્યાં. હવે આપણે જમ્યાબંધી પેદાશ (અથવા large scale production) ઉપર આવશે.

આ જમ્યાબંધી પેદાશ એટલે દાખલા તરીકે કાપડ, તેને ખૂબ પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન કરવું તે. કોઈ મીઠ શેજના ૧૦૦૦ ધોલીયાં કાઢતી હોય ને બીજી મીઠ શેજનાં ૧૦૦૦૦ ધોલીયાં કાઢતી હોય. તો આ બેમાંથી જમ્યાબંધી પેદાશ કરનારી મીઠ તે બીજી મીઠ. અથવા બીજો દાખલો લાઇએ. રેંડીયા ઉપર સુતર કાઢવું એ નાના પાયા પર, પણ સુતર કાઢનારી મીઠ ન્યાં શેજના હજારો ને લાખો વાર સુતર નીકળે એને જમ્યાબંધી પેદાશ કરનારી મીઠ

કહેવાય. વળી ગાડી મારફત એક જમ્યાબંધી બીજી જમ્યાબંધી માલ મોકલવો ને લાવવો એ જમ્યાબંધી કહેવાય, ન્યારે બજા ગોડીમાં માલ લાવવો લઇ જવો એ નાના પાયા પર કહેવાય.

આ જમ્યાબંધી પેદાશ યુગોપમાં ટેર ટેર નજરે પડે છે, ન્યારે પૂર્વ દેશોમાં ને મુખ્યત્વે કરીને હિંદ ને ચીનમાં છુટી છવાઈ જોવામાં આવે છે. હવે આવી જમ્યાબંધી પેદાશ સારી કે નાના પાયા પરની પેદાશ સારી એ જોવાનું રહે છે. સધળા કાયદા ને

ગેરકાયદા વિચારતાં પેહેલાં આટલું ધ્યાનમાં રાખવું ઘટે કે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં મજુર વર્ગની તાજી હોય, ને તેથી પરિણામે મજુરી મોંઘી હોય છે, ન્યારે પૂર્વ દેશોમાં ને ખાસ કરીને ચીન ને હિંદમાં મજુરી ઝટ મળી શકે ને તેથી સોંઘી હોય છે. આથી પાશ્ચાત્ય દેશોમાં વસ્તુને ઉત્પન્ન કરવામાં વધુ ખર્ચ થાય છે. ને એ ખર્ચ જરૂરથી પેદાશ કરવાથી ઘણો ઘટે છે. આથી ત્યાં જરૂરથી પેદાશ થાય છે. ત્યારે હિંદ ને ચીનમાં આવી પેદાશ કરવાનો સવાલ બહુ ઓછો રહે છે.

સામાન્યતઃ જરૂરથી પેદાશથી નીચે પ્રમાણે કાયદા થાય છે:—

જરૂરથી પેદાશ કરનારી મીલ ઘણા હોંશિયાર ને બારે વર્ગારવાળા માણસોને નોકરીમાં રાખી શકે, કારણ કે એ એમની પાસેથી પુરતું કામ લઇ શકે. ત્યારે નાની મીલ એવા માણસોને ન રાખી શકે, કેમકે એને થોડુંક જ કામ કરવાનું હોય. જે એમ ન કરે તો એને ખર્ચ વધારે થઈ જાય.

વળી જરૂરથી પેદાશ કરનારી મીલ કાર્ય-વિભાજનતા બહુ સારી રીતે કરી શકે, યંત્રોનો છુટથી ઉપયોગ કરી શકે, ને એ કાર્યવિભાજનતાને લઈને તેનો માલિક કાપડની માંગ, લાવ, વગેરે વેચાણની બાબત ઉપર સાઈ લક્ષ્ય રાખી શકે.

વળી એજ જરૂરથી પેદાશથી નવાં નવાં ને સારામાં સારા યંત્રો એ મીલ આણે, કારણકે મીલને ઘણું કાપડ ઉત્પન્ન કરવાનું જેથી એ યંત્રોનો વધુમાં વધુ ઉપયોગ કરે.

મીલના નવા પ્રયોગો કરવા માટે એકદમ અલગ પ્રયોગશાળો જ દાટે ને એમાં યોગ્ય ખર્ચ કરે.

વળી એવી મીલમાં જેને અંગ્રેજીમાં “Waste” ચીને અથવા નકામી ચીને કહે છે તેનો સારામાં સારો ઉપયોગ કરે. કાષ્ટ કહેશે કે આતો નાનકડી મીલ હોય તે પણ તેમ કરી શકે. પણ એમ નહિ. આ મોટી મીલમાં કાપડ વણનાં ઘણું નકારું કાપડ પડી રહે. એ નકામો કાપડનો સારામાં સારો ઉપયોગ થાય.

વળી છેવટે જ્યાં “હેન્ડો” વેપાર ત્યાં ખરીદી સરતી. ખર્ચમાં કાષ્ટ વસ્તુ છુટક લેવા જાય તો ત્યાં જરૂરથી વસ્તુ ખરીદી તેના કરતાં વધારે કિંમત ખેસશે.

હારે આ ઉપરના કાયદાઓ ઉપરથી કાષ્ટને સંકો થાય કે આવું જો હોય તો જરૂરથી પેદાશ ખૂબ જ કરવી જોઈએ, પણ એવું નથી. દરેક વસ્તુને હદ હોય. હદ બહાર ગયા તો પેદાશ બધાયે કાયદા ધીમે ધીમે ગેરકાયદામાં પરિણમે છે. જરૂરથી પેદાશ ત્યાંસુધી સારી કે જ્યાંસુધી કાર્યવિભાજન નીચું ખરાબર થઈ શકે, જ્યાં સુધી બધા વિભાગો યોગ્ય રીતે જળવાઈ રહે.

આ કાયદાઓનો અર્થ એમ નહિ કે બધે જ જરૂરથી પેદાશ સારી ને નાના પાયા પરનાં બધાં કામ ખોટાં. જ્યાં કળાની દૃષ્ટિએ કામ થતું હોય ત્યાં જરૂરથી પેદાશ નકામી. રંગતું કામ, ચિત્ર કામ, ઘરેણું ધકવાતું કામ, વગેરે નાના પાયા પર જ થાય.

છેવટમાં આ જરૂરથી પેદાશ કાપડવણી, લોખંડનાં કામો, વગેરેમાં યોગ્ય લેખાશે. પણ ખેતી-વાડીમાં, તથા ઉપર જણાવ્યાં તેનાં કળાનાં કામોમાં ઓછી સત્ય ગણાશે.

અગાઉ આપણે “પેદાશ” ના પ્રથમના ત્રણ વિભાગો તપાસ્યા. પછી છેલ્લો વિભાગ ઉદ્યોગ સંમાર્જન ઉપર આપણે આવીએ. આ ઉદ્યોગસંમાર્જનને અંગ્રેજીમાં “Business management” કહે છે. Business અથવા વેપારને સમજાવતાં એક લેખક કહે છે: Business means profit-seeking by supplying the wants of others. અથવા લાભાલાભની દૃષ્ટિએ વસ્તુની આપ લે કરવી તેનું નામ વેપાર. વેપાર શબ્દ બ્રહ્માના અર્થમાં વપરાય છે. તેથી તેમાં ઉદ્યોગ પણ આવી જાય. એટલે આપણે આ વિભાગનું નામ ઉદ્યોગસંમાર્જન આપીએ.

ઉદ્યોગસંમાર્જનના મુખ્ય ૭ ભાગ પાડી શકાય:—

(૧) Single entrepreneur management અથવા વ્યક્તિગત સંભાળના. આવા ઉદ્યોગમાં માલિક એક, તેને ચલાવનાર એ જ, ઉદ્યોગને માટે જોઈતી સામગ્રી ભેગી કરનાર એ જ, ધંધાને જાંગે જોઈતી મુંડી લાવનાર પણ એજ અને બધું જ ધંધાને લાગતું હોય તે એ જ. આવા ઉદ્યોગો મોટા પાયા પર ન થઈ શકે. કારણ કે મોટા પાયા પર ઉદ્યોગો કરવા હાંખી મુંડી એક માણસ ન લાવી શકે. વળી ધંધો ચલાવનાર એક જ માણસ તેનાથી બધું ન બની શકે. એની સાથે મોટા પાયા પર ચાલતા ધંધામાં અનેક માણસો જોઈએ. તેથી આવા ઉદ્યોગો મુખ્યત્વે કરીને સુધારી કારખાનું, લુહારનું કામકાજ, મોટાં સમારવાનું નાનું કારખાનું વગેરે હોય.

(૨) બીજા વિભાગ partnership system અથવા ભાગીદારી પ્રથા. અહિંયાં ઉદ્યોગો એક માણસ ન ચલાવે, મુંડી એક જ માણસ ન લાવે, ને ઉદ્યોગને નફો અથવા મોટા એક જ માણસ ન ભોગવે, પણ ભાગીદારો બધું ભેગા મળી કરે, ને ધંધા માટે જોઈતું દ્રવ્ય બધાં જ લાવે. આનાથી એક ફાયદો થાય કે ઉદ્યોગ ખુલેખા પાયા ઉપર થઈ શકે.

(૩) ત્રીજા વિભાગ joint-stock company અથવા ભાગીદારી સંસ્થા. આ સંસ્થામાં અનેક ભાગીદારો હોય. ઉપરના વિભાગની જેમ આ ભાગીદારો મુંડી લાવે, પરંતુ ઉપરના વિભાગમાં એકથી ધન્યસ સુધી ભાગીદારો હોય, ત્યારે અહિંયાં હજારો ને લાખો ભાગીદારો હોઈ શકે; તેથી આ વિભાગમાં મુંડી બહુ સારી એકઠી કરી શકાય. આથી મોટા મોટા ઉદ્યોગો ચાલી શકે. તાતા આયર્ન ને સ્ટીલ વર્ક્સ, અમેરીકાની રૅન્ડૅલ્સ ઓઇલ કંપની, બર્મા ઓઇલ કંપની, કેનેડાની ન્યુ લાઇફ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની, એસીયાટિક ઓઇલ કંપની, વગેરે મોટી સંસ્થાઓ એમના ભાગીદારોના વિશાળ સમૂહને લીધે ટકી રહી છે, ને એમને લઇને જ મહાન કાર્યો કરી શકે છે.

(૪) ઇન્વેસ્ટમેન્ટ કંપનીઓ જેને જર્મનીમાં કૅપિટલ્સ, વિશાળતામાં મોનોપોલીઝ, ને અમેરીકામાં-ટ્રસ્ટ્સ કહે

છે એ અહિં ચોથા વિભાગમાં મુકી શકાય. આ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ કંપનીને લગતા હોય, દેશને લગતા હોય ને સમસ્ત વિશ્વને જ લગતા હોય. વળી એ કુદરતી હોય, સામાજિક હોય, કાયદાથી અપાયેલા હોય ને ઐચ્છિક પણ હોય.

આ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ કંપનીને પેદાશ કરવાનો ઇન્કાર હોય, પણ માંગનો ઇન્કાર ન હોય. આવા ઇન્વેસ્ટમેન્ટ કંપની પેદાશ ઓછી કરી ગમે તેટલો નફો મેળવી શકે, કિંમત વધારી શકે. પણ એ નફાને માંગ ઉપર બહુ આધાર રાખવા પડે છે, કારણ કે કંપની અમુક હદ સુધી જ કિંમત વધારી શકે. નહિ તો લોકો એનો માલ ઓછો ખરીદે.

(૫) સરકારી કંપની એ પાંચમો વિભાગ છે. આ કંપનીની વ્યવસ્થા બધી સરકાર ઉપર આધાર રાખે છે. આમાં એટલું નક્કી કે આવી કંપની લોકોના હિતાર્થે હોય. એમાં લાભાલાભનો સવાલ બહુ થોડો હોય. તેથી બહુલા: આ કંપની ઉપરની બધીયે કંપનીઓ કરતાં સારી નીવડે છે. દાખલા તરીકે ટ્રાન્સ કંપની, વોટર વર્ક્સ, વગેરે.

(૬) છેવટે સહકારી મંડળીઓ આવે છે. આ મંડળીઓમાં વેપારીઓ અથવા ખેડૂતો અથવા કામદારો સંખ્યા હોય. એઓ બધા અમુક ફાળો આપી એક ફંડ ભેગું કરે. એ ફંડમાંથી વેપારી વેપાર માટે વસ્તુઓ સોંધે લાવે ખરીદે ને સંચોવે તથા બીજાં જોઈએ માણસોને વેચે, તેવી રીતે ખેડૂતો સરકાર અથવા સાહુકાર પાસેથી બધા ભેગા મળી પૈસા ઓછા વ્યાજે લે ને ખેતીમાં વાપરે ને તેવી જ રીતે કામદારો પણ પેન્શન યોગ્ય કાર્ય કરે આનાથી બધા સંખ્યા વચ્ચે સહકાર વધે, ખેડૂતો બધા મોટી સંખ્યામાં હોવાથી ઓછા વ્યાજે પૈસા મેળવી શકે ને વેપારીઓ અથવા અન્ય માણસો ઓછી કિંમતે માલ ખરીદે ને વેચે. આવી સહકારી મંડળીઓ દિંદ જોવા ગરીબ દેશને બહુ ફાયદાકારી નીવડે.

આમ આપણે અર્થશાસ્ત્રના પ્રથમ વિભાગ ઉત્પત્તિ અથવા પેદાશનો પુરો કર્યો. હવે બીજી વખતના વિભાગ જોઈશું.

(ક્રમશઃ)

(તપાગચ્છ) ગુર્વાવલી.

વીર નમેવિષ્ણુ ભણિસુ ગુરાવલિ,
 દિપ્પદ દિણ્ણયર જમ કિરણાવલી, તારાવલી સસિ ચંગો. ૧
 તિમ ધુરિ ગણુદર ગોયમસામી,
 સોહમ જ'ણુ થૂલભંદુ નામી, પ્રામીજઈ સુહસંગો. ૨
 સામી વયરકુમાર નમીજઈ,
 વયરસેણુ ગુરરાઉ યુણીજઈ, ખીજઈ કંમકિલેસ. ૩
 ઇણિ કમિ ચઉદહદસપૂરવધર,
 લખધિવત સુપકેવલિ લુગવર, પૂરવરિણિ પ્રણમેયુ. ૪
 પહિલઈ દેવભદ્રગણિ ગુણુઆસિઉ,
 સંજમમારયુ જિણિ ઉલ્લુઆસિઉ;
 લાલિઉ ધમ્મનરિંદો. ૫
 સસિ ગણિ તપતેજઈ દિણુકારો,
 દસમિ દુઃખર ચારિત ધારો, સુરિ શ્રીજગચદો. ૬
 દેવિંદુસરી દેવે વંદિઉ, વિદ્યાણુદસરિ જયુ આણુદિઉ;
 ઉદિયમગણુનિર્મોહો. ૭
 ધર્મધુરંધર શ્રીધર્મધોપસરિ,
 સોમવપણુ શ્રીસોમપ્રભસરિ, સુરિજ જિમ નિકલંદો. ૮
 વિમલપ્પદ શ્રીવિમલપ્પદસરિ,
 પરમાણુદકર પરમાણુદસરિ, પ્રરિઉ હરખિ નમામિ. ૯
 ભાવઈ વંદઈ પાવતિમિરહર,
 પઉમતિલયસરિ સાસયસુદકર,
 ગણુદર પઈ સિર નામિ. ૧૦

... તારા ...
 મીઠને ઘણું કાપડ ઉત્તે વાજઈ,
 વધુમાં વધુ ઉપયોગ કરે.

મીઠના નવા પ્રયોગો કરવા માટે એકાદ અલગ
 પ્રયોગશાળો જ દાટે ને એમાં યોગ્ય ખર્ચ કરે.

વળી એવી મીઠમાં જેને અંગ્રેજીમાં "Waste"
 ચીજને આપવા નકામી ચીજને કહે છે તેનો સારામાં
 સારો ઉપયોગ કરે. દાખ કહેશે કે ચાતો નાનકડી
 મીઠ હોય તે પણ તેમ કરી શકે. પણ એમ નહિ.
 આ ગોડી મીઠમાં કાપડ વધુનાં ઘણું નકામું કાપડ
 પડી રહે. એ નકામા કાપડનો સારામાં સારો ઉપ-
 યોગ થાય.

શ્રી દેવસુંદરસરિ ચૂકામણિ,
 જમલિ કોષ ન દીસમ તિહુમણિ, સુવિદ્યાણુઈ પ્રણમેયુ ૧૬
 મોહનરેશ્વર વિશ્વવિદીતઉ,
 આલપણુ ધુરિ જિણિ રણિ છતઉ,
 વરતઉ જય જયકારો. ૧૭
 જ્ઞાનસરોવર ક્રીડાહંસો, જ્ઞાનસાગરસરિ મુણિઅવતંસો,
 પ્રણમઈ સોહગસારો. ૧૮
 જે બાપકુલા કુમહિ જડિયા, લોકવિચારઈ ઊવટિ પડિયા,
 ચડિયા માણુગઈદે. ૧૯
 જિણિ લીલાં તીહં ભવમ્રમ ચૂરી,
 જયુ જયુ શ્રીકૃત્તમંડણુ મરી,

સુરિસરોમણિ વંદે ૨૦

જિણિ લદુઅત્તણિ તિછઉ સંસારો,
 નિરપઈ લીધઈ સંજમભારો,

સારો દુત્તર તારો. ૨૧

સુરિ શ્રી ગુણુરમણુ વપાણુઈ,
 ગરઈ ગણુદર ગઈ પ્રમાણુ,

પ્રણમઈ જ્ઞાનમંડારો ૨૨

એ સરિ ગણુદર તિહુમણિ ભાણુ,
 વચનિ સુકોમલુ કરઈ વપાણુ,

વાણિ વસઈ કિરિ વણે ૨૩

ચિંતામણિ એ કરપદુમ, કામણેણુ એ તીરથ જંગમ,
 અમિહ ધરધ કિરિ નયણે. ૨૪

ખ્યાનિ લીણા પરમ જોગેસર,
 અંગ્રેજીનજીવાલય દાન સર,

Business કટરે લખાધિ ઉદાર રંપ

કહે છે: But રિણિ અધિક પ્રતાપો,

supplying પણિ નાસઈ પાપો,

લાભાલાભની જ ખપુરે સંઘ સાધાર ૨૭

નાગ વેપાર. વેણાધિ રહિયા,

તેથી તેમાં ઉદ્યમદબ્ધ સહિયા,

આ વિભાગનું અરિરે સીલંગ ધાર ૨૭

ઉદ્યોગસંગમ વજ પંજર,

અકાષ:— 'સાગિદિ અંગિર,

કુંજગતિપથચાર ૨૮

નવ કલપર્ષિ પ્રભુ કર્ષિ વિહાર, દોસ બયાસિસ સુદાહાર,
તારણતરણ સમત્ય. ૨૯
જં બોલર્ષિ તં સહુર્ષિ નિશ્વપુ, ભાવહિભંજણુ સેવકવચ્છુ,
લવજ્જનિહિભોદિત્ય. ૩૦
આગમસારવિચારવિમલણુ,
વાઘિ વાદિ હરાવિય તકખણિ, લક્ષણવંત સરીર. ૩૧
પુરપાટણમે ધનધન નરવર,
છહં વિહરર્ષિ જે સેવછ સિવકર, ગણહર સાહસ ધીર. ૩૨
વરઉવગ્રાય વણારીય ગણિ મુણિ,
ગુરુણીય મહંતર પવતિણિ સાહુણિ,
અણુદિણુ પય સેવંત. ૩૩
સાવય સાવિય સંધિહિ પૂરા, પ્રતપઉ જં દ્રુમદિવ્યંદસરા,
ગર્યા સુરગુર પંતિ. ૩૪
આનુ પરિપાટિદિ એ ગુરમાલા,
સોહર્ષિ જમ અંપકવરમાલા, સાલા સુકખનિહાણુ. ૩૫
નિતુ ભસટિ જે કંઠિહિં પહિરર્ષિ,
અદ્યમદાસિદિ ફલીછ તીહં હુર્ષિ,
અનુહુર્ષિ સાહુ વિહાણુ. ૩૬
ધતિ ગુર્વાવલી-રાસમર્ષિ સમામા.
—વીરપ્રભુની ગુર્વાવલી આપતાં જોનમ, સુધમાં,

જંજુ, સ્થૂતજાદ, વજ્જરવામી, વજ્જરોન આદિ ૧૪
અને ૧૦ પૂર્વના ધારક એવા પૂર્વ ઋષિઓને પ્રણ-
મીને (૧-૫), દેવજાદ ગણિનું નામ આપી તેના
(તપાગચ્છ રથાપક) જગચ્ચંદ્રસરિ થયા. ૬ પછી
દેવેન્દ્રસરિ તેના વિદ્યાનંદસરિ, (દેવેન્દ્રપદ્મર) ધર્મ-
ધોમસરિ, (તેના) સોમપ્રભસરિ (તેના નામે વિમલ
પ્રભસરિ, પરમાણંદસરિ, પદ્મતિલકસરિ, સોમતિલક-
સરિ, અંદ્રોખરસરિ અને જ્યાનંદસરિ થયા તે પદ્-
મર તથા ગચ્છનાયક દેવસુંદરસરિ થયા. દેવસુંદરસરિના
જ્ઞાનસાગર, કુલમંડલ અને શુશ્રુરતસરિ થયા. (૭
થી ૨૨) આ સર્વે ગણધરો-સરિવયો-આમાયોના
ગુણો ૨૩ થી ૩૬ કરી સુધીમાં વણવેલા છે. રચ-
નારે નામ આપ્યું નથી લાગતું. રચના જૂની છે.
શુશ્રુરતસરિએ રચેલા અનેક ગ્રંથોમાં સં. ૧૪૬૬
નો કિયારત સમુચ્ચય નામનો ગ્રંથ છે. તો તેની
આસપાસ આ રચના યર્ષ જણાય છે, આની નકલ
મુનિમદ્વારાજશ્રી અમરવિજયગચ્છ ગહારાજના શિષ્ય
મુનિશ્રી અતુરવિજયે કરેલી જૈનયુગ માટે પ્રાપ્ત થતાં
અન દાખલ કરેલી છે. તેમનો ઉપકાર માનીએ છીએ.
તંત્રી.

અપભ્રંશમાં શ્રીશાંતિનાથ નમસ્કારાષ્ટકં.

[સં. મુનિમહારાજશ્રી અમરવિજય શિઠ અતુરવિજય]

તિજ્યપપયડિયમાહપ્પ તિજ્યપપયડિયપપપંકય,
નિજ્યપિયામહતુલ્લ તિજ્યવીરીગમ્મસંપપ.
તિજ્ય પપાસિયધન્ન તિજ્યગયવલ્લપપાસર્ષ,
તિજ્ય મુગુર ! મહ દેહિ સુકખ સિરિ સંતિ ! મુહા-
સય ! ૧૧૧
ગયઉરિપહુ સિરિ વીસમેણ કુલનહયલસરિહર !
સિરિ અપ્રિશર્ષિવિદુવિહકમલકલ્લહંસ ! કલાગર !
સરણુગયજ્જુરકખદકખ ! પચ્ચમ ચક્કીસર !
લયલવયત ભવિયહ પર કુતુર સંતિ મુલ્લીસર ૧૧૨
રયણુ ચક્રિંસ પરિહરવિ રયણુતઉ પાવર્ષ
રમણિ સહમ ચક્રિંસહિ મુપવિ ધિગતવસિસિ લાલર્ષ.

બાવતરિ પુરસ સહસ વધવિ ધિગસિવપુર રકખર્ષ
તહ સિરિ સંતિજણુદંતત મુરગુરવિ ન લકખર્ષ ૧૧૩
ધગધહ અસંજમહણુ ! દુવિહબંધણુ સંચુરણુ !
તિવિહદંડખંડણુ ! પચ્ચંડચક્રિંસમુસમુરણુ !
પંચિદિયનિગહણુ ! દેવ ! છવિહહજ્જમરકખણુ !
પસિય સંતિ ! ભયસતઅદુમયમાઉવિચકખણુ ! ૧૧૪
સો સંવચ્છરખવરમાસુ નિવસધ સોમહમણિ
તં દિણુ દિણુમ...નામિ સા રયણિસુકખણિ,
તં નકખત પવિત સમઉ સો સમપસિરેમણિ,
જં દીમધ મુદ કમણુ તુમહ તિદુઅણુચૂડામણિ ! ૧૧૫

મિષ્ટાન્નસંયુત્તરંગમદ ! સિરિસંતિજલેસર !,
સોલસવિસમકસાય તિમિરવિક્સ દિલેસર !

રમણુત્તમસુપવિત્તગત ! કેવલસિરિકુલહર !,
સિદ્ધિનિયંભિજિહ્વિયહાર ! મહ દુરિયમ અવહર ॥૬॥
મહ લોપણ મહકમલ તુમ પદુ ! નિયમ નિરંતર
મહ મુણુ તુલ ગુણુઝાણુ રમઈ પરિહર જોગંતર.
મહ પુણુ વયણુગણિકકલવણુ ! અંચછ યુધધયપર.

તિહુઅણુગંગલ સામિ સાલ ! હલ મંગલ કિમ
વર ? ॥૭॥

ઈય રોગદુલિકખંડકર અરિમારિમહગ્ગલ
જ્યુપેયજલજલણુપમહ લયહરનામગ્ગલ.
નિહુમણુજલકયસંતિ ! મુતિકલ ધમમસુલિલ
તુલ પમ સંતિ સધાધિ સંતિ મહ જણુ કણુ
પંદુ ॥૮॥

(અર્ચન.)

મહાવ્રતોમાં યુગધર્મની ઘોષણા.

લેખક:—શ્રી. ખાલચંદ્રાચાર્યજી લોકાગચ્છ ડીપાશ્રય-કોટ-મુંબઈ.

જૈનશાસ્ત્રોમાં સાધુઓ અને ગૃહસ્થો માટે જુદા જુદા વ્રત નિયમો દર્શાવ્યા છે. અને એ અપેક્ષાએ ગૃહસ્થધર્મ અને યતિધર્મ દિવિધ ધર્મ કહેવાય છે. અહિંસા, સાત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મ અને અપરિગ્રહ એમ કેમશા પાંચ મહાવ્રતો મનાય છે. એ વ્રતોને સંપૂર્ણ રીતે (એટલે મન-વચન-કાયાના ત્રિવિધ યોગે) પાલન કરનારને મહાવ્રત-યતિ કહે છે.

પરંતુ પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરોના અનુયાયી યતિઓ માટેજ ઉપર પ્રમાણ પાંચ મહાવ્રતો છે; ત્યારે વચલા ૨૨ તીર્થંકરો (અજિતનાથથી પાર્શ્વનાથ પર્વત)ના અનુયાયી યતિઓ માટે ચાર મહાવ્રતો મનાય છે. બ્રહ્મ અને અપરિગ્રહ એ બે મહાવ્રતોને તેઓ જુદા માનતા નથી-આલિનરૂપે માને છે. અને ચોથા મહાવ્રતનો પાંચમા મહાવ્રતમાં અંતર્ગતભાવ રવીકાર છે. અને તે માટે તેઓ કહે છે કે જિયો પણ પરિગ્રહ રૂપેજ છે. માટે બ્રહ્મવ્રતને જુદો માનવાની જરૂર નથી. મહાવીર અને તેઓના અનુયાયિયો પણ પરિગ્રહના ૯ બેદોમાં સ્ત્રી પુત્ર દાસ દાસી આદિને દિપદ પરિગ્રહમાં રવીકારે છે. (જુઓ વંદિતુની ગાથા ૧૮) છતાં પણ બ્રહ્મવ્રતને જુદો દર્શાવેલો છે. તેનું કારણ શાસ્ત્રોમાં એવું દર્શાવવામાં આવે છે કે, પહેલા તીર્થંકર ઋષભદેવના સમયના

મતુષ્યો જડજીવિવાદા હતા પણ સ્વભાવે સરલહતા. તેથી તર્કસાનના અભાવે અને સરલપણાને લીધે જીવિને ખીલવવાની શક્તિ નહોતી; તેથી પહેલા તીર્થંકરને પંચયામધર્મ સ્થાપન કરવાની ફરજ પડી હતી; તેમજ છેલ્લા તીર્થંકર મહાવીરે ચોતાના અનુયાયિયોને વિપરીત વર્તણૂકવાલા અને જડજીવિવાદા વજ્જડ બણી પંચયામ ધર્મની પુનઃ સ્થાપના કરી; ત્યારે મધ્યકાલીન ૨૨ તીર્થંકરોના સમયમાં માનવસમાજ જીવિશાળી અને સરલ હૃદયી (ખેજુ પ્રાચ) હોવાને લીધે તર્કશક્તિનો વિકાસ બણી ૨૨ તીર્થંકરોએ આનુયાયી ધર્મની પરંપરા ચાલુ રાખી હતી. એવી રીતે ચારપાંચમા બેદ માટે તારતમ્યભાવ જણાવવામાં આવેલ છે.

તાત્વિક દૃષ્ટિથી જોવામાં આવે તો ચારપાંચમાં કાંઈ પણ બેદ નથી. સિદ્ધાંતને બાધ આવતો નથી. છતાં પણ જે બેદ જોવામાં આવે છે તે સમયધર્મની અનુકૂલતા માટે છે. મહાવીરને ચારથી પાંચ કરવામાં સમયે ફરજ પડી ત્યારે તે પૃથ્વીના આચાર્યોને પાંચ મહાવ્રતોમાં ઇડું વ્રત ઊમેરવું પડ્યું અને રાત્રિજોગનનો નિષેધ કરવા માટે ફરજ પડી. આ તારતમ્યતા પરથી વિચારશીલ પુરોહિત સમજ શકે તેમ છે કે ધર્મના પ્રધાન સંચાલકોને પણ સમય પરિવર્તનના

સાથે વ્રતોના સ્વરૂપમાં પરિવર્તન દર્શાવવું પડ્યું અને ચારમાંથી પાંચ અને પાંચમાંથી છ વ્રતો કહેવા પડ્યા. અગર ચાતુર્થીમાં ધર્મની પરંપરામાં પરિવર્તન કરવામાં ન આવ્યું હોત તો મહાવીરના અનુયાયી મુનિઓમાં એકાદ એવા મત પણ નિકળી પડત કે “જિજ્ઞેસા રાખવાની મનાઈ ક્યાં છે? મહાવ્રતનો ભંગ ક્યાં થાય છે?” વક્રજડાને કુતર્ક કરવામાં કાંઈ પણ ભય તો રહેતો નથી, પોતાનો કેસ ખરો રાખવા ખાતર ઓછાસ પણ રાખતા નથી. એમ ધારીનેજ મહાવીરદેવને પંચધામ ધર્મની પરંપરા ચાતુ કરવી પડી. એવાજ કારણેને લીધે, મહાવીર પછીના પૂર્વાચાર્યોને રાત્રીભોજનનિષેધ નામનું છઠું વ્રત ઉમેરવું પડ્યું. (જુઓ પાશ્વિક સૂત્ર) આ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે, મહાવીરદેવને પાર્શ્વનાથની પરંપરાથી ક્રિયાકાંડમાં ભિન્નતા રાખવી-કરવી પડી તે સમય (કાલ)ને માન આપીનેજ ફરજપાત કરવી પડી છે, છતાં પણ ત્યારપછી ગમ્મઝ મતો આદિના કદાચ કુર્મચ કાંઈ પણ ઓછો જણાતો નથી. શબ્દ અને અર્થોમાં ફેરફાર કરીને સમાજની ઊંન-ભિન્ન દશા કરી મુકી છે. એ કાંઈનુંજ મહાત્મ્ય છે.

વર્તમાનના યુવકો પણ પરિરચિતના પરિવર્તનની સાથે ધાર્મિક વ્રતનિષેધોમાં પરિવર્તન આણે છે. આંદોલન આજુ કર્યા છે; પરંતુ શ્રદ્ધા સિદ્ધાંતને બાધા ન પહેલે તેની રીતે પરિવર્તન કરવા તેઓ ચક્રાંત હોય તો કાંઈપણ હરકત નથી. મારા મતે પણ પરિવર્તનની ખાસ જરૂર છે. તે વિના જેન સમાજનું અસ્તિત્વ સંસારમાં રહેવું અસંભવ છે. ક્રિયાવાદી વર્ગ જુના વિચારના આધારે દેખાડે ક્રિયાને પક્ષ કરે છે અને કાંઈપણ ફેરફાર કર્યા સિવાય સ્થિર રાખવા હમ્મઝ છે અને મુવકોથી વિરોધ કરે છે, એ સમાજ માટે હિતકારક તો નથી જ પણ ધાતક છે. માટે મતાગ્રહનો ત્યાગ કરીને ફેરાકાલ પરિરચિત પ્રમાણે પરિવર્તન કરવાની ખાસ જરૂર છે.

આજુ પરિરચિતના અંગે ભારતના આદર્શ ગૃહસ્થોને ત્યાગી પુરોષો કેવા હોવા જોઈએ છે તે માટે ગાંધીજીનો દર્શન ખસ છે. સામ્પ્રદાયિક પદ્ધતિ ત્યા-

ગીઓ ગૃહસ્થજીવનમાં કાંઈપણ ઉપકારક થઈ શકે એવા સંજોગો નથી; છતાં કોઈને આત્મસાધના માટેજ ત્યાગી થવાનું હોય તો અને વનકંદરામાં ગૃહસ્થોથી જુદા રહી મોક્ષ મેળવવાનું હોય તેને કોઈ આડો આવી શકતો નથી. પણ મોક્ષ સ્વર્ગ મેલવી આપનાર ધર્મના ઠેકઠેરો સમાજોદ્ધારની ડીંગ મારે તો હવે કોઈ કચલ કરે તેમ જણાતું નથી. ખરો ત્યાગમાર્ગ અપવાદ રૂપેજ દેખાય છે. ભારતનો સમાજ લૌકિક સુખસાધના માટે ટળવળી રહ્યા છે, છતાં હજી સ્વાર્તવ્ય પ્રાપ્ત કરી શક્યો નથી. માટે લોકોત્તર સુખનો વિચાર કરવાને અવકાશજ ક્યાં છે? આ લોકમાં અ-શુદ્ધ કરી શકે એવી પણ જેમાં તાકાત ન હોય તે નિઃશ્રેયસની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાને કેમ લાયક હોઈ શકે? દશ રૂપીઆ મેળવવાની જેમાં તાકાત ન હોય તે હજાર રૂપીઆ કેમ મેલવી શકે? આ કારણુ માટેજ ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ એમ ઉત્તરોત્તર વર્ગચતુષ્ટય સાધવા માટે શાસ્ત્રો આદેશ કરે છે. આ દૃષ્ટિએ ધર્મની વ્યાખ્યા એમ કરવામાં આવે છે કે “ધર્મ-દત્તં ધનતદેવ સમસ્ત કામાઃ” અર્થાત ધર્મ તેજ કે જેના વડે અર્થસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકાય અને અર્થ તેજ કે જેનાથી ભોગોપભોગ અને લૌકિક સુખો મેળવી શકાય, અને ખરો વિશ્વાસ તેજ કે જેના સેવન પછી એવું મુત્તુ પછી જેની મોક્ષાવસ્થાને કોઈ અટકાવી ન શકે. એવા પ્રકારે ઉત્તરોત્તર વર્ગચતુષ્ટયની સાધના કરવી થટે છે. અને ત્રણ વર્ગની ૩ સાધના માટે સિદ્ધ પ્રકરણુ કાર એમ કહે છે કે- “ચિવર્ગેન્દ્રસાધનમન્ત્રેણ, પશ્ચોરિવાયોર્ધિક-લ્લં નરસ્ય” અર્થાત ત્રણ વર્ગસાધન કરવા જે સમર્થ ન હોય તેનું આપુલ્ય પશુના પ્રમાણે નિષ્ફલ જાય છે. આ પરથી સૂદઘ સમજ શકાય તેમ છે કે ત્રણ વર્ગના સાધન કરવાની પણ જેમાં લાયકાત ન હોય તે મોક્ષ મેલવવા માટે લાયક કેમ મનાય? અને આજના ત્યાગી વર્ગમાં જે કોઈ નિર્મોલ્યદશા ભોગવી રહ્યા હોય, અને ત્રણ વર્ગ સાધવાની કાય-સ્તાને લીધે વેપ પહેરીને મોક્ષના બહાને અંદરથી અર્થકામ સાધવા લલચાઇ અશોભ્ય રીતે સાધના કરતો હોય તેમાં દંભ રહેલો છે. એવા દાંભિક ત્યાગી-

ના અપેક્ષા જણાતી નથી. કેરા સ્વર્ગમોક્ષના ઢોંકેથી હવે સંસારને કોઈપણ લાભ નથી, બદકે પતન રહ્યું છે માટે વતમાન સાધુસમાજ માટે યુવકો ફરી વિરોધ ચાલુ થયો છે. પરંતુ યુવકો નો સાધુ થાનો સુધારો કરવા અઠાતા હોય તો બાંધ ક્રિયાના હંબરની લાલચમાં ફસવું ન જોઈએ. અને જ્ઞાનની બિનચતા સ્વીકારી આગલ વધવું જોઈએ. વિશુદ્ધ જ્ઞાન વગરના ક્રિયાધિ લડે છે, પણ દિવ્ય જ્ઞાનાનુભવ ચાલતાર પાસે કલગલ ટકતો નથી. માત્ર શુદ્ધ ક્રિયાવાદિયોમાં જે કલક વ્યાપી રહ્યું છે તે સ્પષ્ટ રૂપે છે કે તેઓ જ્ઞાન વગરના ક્રિયાવાદી અંધ છે. માટે હવે સમસ્ત ત્યાગી સમાજને પણ ધડો લેવાનો છે કે નો પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવવાનું હોય તો લૌકિક સુખોની ધૃષ્ટિ સિદ્ધિ માટે શૃંંગરોને શુદ્ધ વ્યવહાર

નીતિધર્મ પુરસ્કરનો માર્ગ દર્શાવવાનું મહા વ્રત આદરી લેવું અને જહા વ્રતના સાથે આ સાતમું વ્રત જોડીવું આ વગર સાધુ સંસ્થાને સમય ટકવા દેએમ લાગતું નથી. છાની રીતે અણસમણ વર્ગને યંત્ર મંત્રના બહાને તથા તેજમંદીના બહાને યા સંતાન પ્રાપ્તિના બહાને કસાવી અતિથિ મેળવવાનો માર્ગ ક્યાં સુધી ટકવાનો છે? આનો વિચાર કરી પોતાના હિત માટે સમાજની લાલાઈ માટે અને ભારતનાં કષ્ટો દૂર કરવા માટે સમયધર્માનુસાર હૃદયથી ખરા સાધુ બની ચાલવાથી સમાજનો સહેકાર મળી શકે તેમ છે. સમયધર્મનો આદર કરવો ધટે છે. અને યુગપરિવર્તન સાથે યુગધર્મનું પરિવર્તન થયાજ કરે છે. તેને કોઈ અટકાવી શકેજ નહીં. આ માટેજ તીર્થંકરોને પણ યુગધર્માનુસાર પરંપરામાં પરિવર્તન કરવું પડે છે. એ વાત આ લેખમાં દર્શાવામાં આવી છે.

વિનયવિનય ઉપાધ્યાયકૃત પટ્ટાવલી સંજ્ઞાય.

૬૬૦.

શ્રદ્ધાણી વાણી દિવ્યો, આણી અધિક સતેહ;
હું સેવક છું તબ તણો, મન અવધારો તેહ. ૧
શુણ મોલીસ ગણધર તણા, જિહા કરિસિ પવિત્ર;
મંગાજલ પરિ નિરમલા, જેહતા સરસ ચરિત્ર. ૨
ચર પરિ વાડી વેલિતું, મૂલ નમું મહાવીર;
ફલધાયક તેહ જેહથી, પસરિ ગૌંદિર ગંબીર. ૩
છદ્દભૂતિ આદિ નમું, ચર ગણધર ધન્યાર;
સયલ સૂત જેણિ રમ્યાં, જિસ શાસન જયધાર. ૪
ગણધર માંદિ પાંચમે, નગો સુધર્મા સ્વામિ;
પાટ પરંપર જેહની, વર્તિ શુણ અભિગમ. ૫
હાલ-દુમ સાથિ નદી જોહ રખતજ, તથ સુચનઈ વીસ-
રોજ, એ દશી.
વીર તણઈ પાટિ પુર ધોરી, સમઈ સોદમ સામીજ;
ખીન્ને જાજી જગિ જયવંતો, અંતિમ સિવમગામીજ. ૬
ભવિજન વંદો ભાવિ ગણધર, સદૃષ કરો અવતારજ.
આંગલી.
જેણિ નવાણું કંચન કોરી, આહમ અખલા છોરીજ;
સંયમસું મતિ જેહીજ. ભવિજન ૭

તસ પાટિ પ્રભવો શુણ ધોરી, કાંતિ સજ જસ ધોરીજ;
જાજીજ જેણિ કંચન છોરી, લીધું ચરિત્ર ધોરીજ. ૮
સમયભવ તસ પાટિ પ્રગટયા, નામ લલહ તસલીધુંજ;
જિણિ નિજ સુત ઉપગારનઈ હૈતિ, દશવિકાલિક
કીધુંજ. ભવિજન ૯
શ્રી યશોભદ્રસરિ તસ પાટિ (તસ પાટિ) હઆ દોષજ;
શ્રી સંજીવનિવજ ગચ્છધોરી, ભદ્રબાહુ ચર
હોષજ. ભવિજન ૧૦
તસ પાટિ જિનશાસન દીપક, શૂલકભદ્ર અણુગારજ;
શક્તિલવંત શુણવંત સોભાગી, નાગર કુલ સિણુગ-
રજ. ભવિજન ૧૧
નંદ નરસર નયરી સુંદર, કોસ્યા મંદિર આયોજ;
મંત નઈનુતી આવંતો બાણી, સાગો સયલ બના-
યોજ. ભવિજન ૧૨
કોસ્યા કુલ બૃધર વિચિમગદ, તિહાં જઇ પૂયો વાસજ;
વેણિ કૃપાણુક બાણુભદ્ર દિવ, બાણુ નમણ સુવિ-
શાસોજ. ભવિજન ૧૩
નાશા પુટ બંધુક બનાઈ, તસ યુગિ યુગતા મોલીજ;

અવણુ પાલિ ગોદણુ ગુણુ સાંધી, ઝાલિ ચક રહો
તોલીછ. ભવિ. ૧૪

વેધક વચન કુંભ યાંતિ તીખા, ભુજ બોગ લલિલાલીછ;
નેઉર પર વરણુ વૂર વળવઈ, કાયરના મદ ગાલઈ
છ. ભવિ. ૧૫

તે ગરસવેગ ગ્રહીતવ મુનિવર, ધ્યાન ફલક કરિ લીધુંછ;
જિન ઉપદેસ લલ્લલ લાલી, મયણુનઇ મહધણું
દીધુંછ. ભવિ. ૧૬

ઉદિય નાડિ હવઈ કિહાં જાઇસ, આજ હરંતુભ પ્રાણુછ;
નંદિયેણુ આદમ સુતકેરાં, વાણુ વયર મુનુણુછ.

ભવિ. ૧૭

બાથ કરિ આગઈ બચલ છેતરીઆ, તેણુઇ ન કલ્પે
ગુઝ તાગછ;

હું ગુઝ ચૂલ મરમ સવિ જાણું, ધંહાં નહી ગુઝ લાગછ.
ભવિ. ૧૮

અપરણુકમુનિ રહનેમિ સંભારી, મ કરિસિ મતિઉન્માદછ;
જંબુ પ્રમુખ પણુઇ મુનિ રાવઈ, ગુઝ ઉતાપો માદછ.

ભવિ. ૧૯

જાણું છઉં હું સવિ માંડીપણું, મરમ કસ્યા કહું આજછ;
જાતાદિક તારિ જળ છતો કિસી રહી ગુઝ લાગછ.

ભવિ. ૨૦

ધમ અતુલીબલ કામ નિકંદો, અકલ્લ કહાણું કીધીછ;
કોસ્યા મનિ ગટિં ધર્મ વસાવી, વિજય પતાકા લીધીછ.

ભવિ. ૨૧

ચઉરાસી ચઉવીસી સુધી, રાખું અવિચલ નામછ;
શ્રુતિભદ્ર મુનિના બ વરણુઇ, હોયો વિનય પ્રણામછ.

ભવિજન વંદો જાવિ ગણુધર. ૨૨
હુહુ.

તસ પાટિ આર્ય મહાગિરિ, બીજ આર્ય મુહસ્તિ;
જિણુઈ તુલના જિન કલ્પની, કીધી સાધુ ગલાસ્તિ. ૨૩

દોશા દેઈ હુમ કનઇ જિણુઇ, સંપ્રતિ તપ કીધ;
જિન મંડિત પ્રથવી કરી, ત્રિણુઇ બહુશો જસ લીધ. ૨૪

નોમઇ પાટઈ વીરથી, સુસ્થિત સુપ્રતિ શુદ્ધ;
કોટિ મંત્રના જાણુથી, કૌટિક નામ પ્રસિદ્ધ. ૨૫

ઈન્દ્રદિન સૂરીસર, તાસ પદોધર ધીર;
દિન સૂરી તસ પટધણી, રત્નાકર ગર્ભીર. ૨૬

પ્રભુથી પાટઇ બારમઈ, દિન સૂરીના સીસ;
સીહ ગિરિ નામઇ હૂઆ, અધિકી છસ જગીસ. ૨૭

દાહ. રજ રામગિરી,
રંમ ભણુઈ હરિ હરિહ હું ભાળો ગુઝ નીરે, એ દેશી.

અથવા દેશી લલનાની.
ધનિ. ધનગિરિ નંદન, માંત મુનંદાનો પૂતઈ;

જાતીસમરણુ જનમથી, પામ્યા અતિ અદભુતરે. ૨૮
ધનિ ધનગિરિ નંદન. એ આંચલી.

સંયમ લેવાનઇ કારણુઈ, રૂદન કરઇ નિતિ મેવરે;
આકુલિ માઇ વહરોવિઓ, ધનગિરિનઇ તત અિવરે.

ધનિ. ૨૯
આણુ ગુર કરિ આપીઉ, વજ બરાબરિ લારરે;
નામઈ વજ ગોલ્લાવિઓ, વાધઈ જિન સહકારરે.

ધનિ. ૩૦
અંગ ઇંબાર આ...કાવીઆં, સૂતાં પાલણુ માહિરે;
લહુ પણિ આરિન આદ્યું, આણી અધિક ઉત્સાહરે.

ધનિ. ૩૧
પૂરવ સરિજન સુર વરઈ, આવી પારખા હેતરે;
કોહલાપાક દેખાડિઓ, નવિ વિહરઇ સાવચેતરે. ધનિ. ૩૨

વિદ્યા ધઈ નહ મ ગામની, તૂકા દેવ તે વરિરે;
ધમિ પરિખા વહી છેતરઈ, વૈકિય લબધી દિસારે. ધનિ. ૩૩

કન્યા રૂકમણી રાગિણી રાગિણી, કંચણુ કોટિ સંગેતરે;
ધનપતિ તાતઈ આગલિ ધરી, નવિ પરણુઇ પુન્ય હેતરે.

ધનિ. ૩૪
લેઇ સુભિલ્લ દુભિલ્લથી, લખાઈ પોહ વાખો સંધરે;
આણી ફૂલ પરદેસથી, રાખ્યો જનનો રંગરે. ધનિ. ૩૫

તે શ્રી વયર સ્વામી હૂઆ, પ્રભુથી તેરમઇ પાટરે;
શ્રી વયરસેન સૂરીસર, તસ પાટઈ ગુણુ હાટરે.

ધનિ. ૩૬
નિજગુર વણુતે સંભરી, પોહોતા સેષપારઈ ગામિરે;
ગોજનમાં વિખ બેલતો, દોડો વિવહારી તામરે.

ધનિ. ૩૭
બાર વરસ પૂરાં થયાં, ચાસિ કાલિં મુગાલરે;
ધમ કલી તેહ ઉગારીયા, વચન કલ્યાં તતકાલ. ધનિ. ૩૮

વિવહારી વ્યાપારી પુત્રસ્યું, લીઈ સંયમ લારરે;
પાલી સંયમ નીરમત્રો, પામ્યો લવનણો પારરે.

ધનિ. ૩૯
ધનિ. ૩૯

આચાર્ય પદ થાપિયા, તે વ્યાપારઇ અણુગારે;
શાખા ચ્યાર તેહથી હવી, જન શાસન સિણુગારે.

ધનિ. ૪૦

નાગેદ્ર ચેદ્ર નિ નિવૃત્તિ, વિદ્યાધર ગણુધારે;
તેહ માહિ ચેદ સરિસરૂ, પાટિ પત્રમર્ધ સારે.

ધનિ. ૪૧

સામંતભદ્ર સરિસરૂ પાટિ સોલમઈ સેવિરે;
સત્તરમઈ પાટિ સુખકરૂ, સરીસર વૃદ્ધ દેવે.

ધનિ. ૪૨

પ્રભોતન સરી તસ પાટિ, તસ પાટિ શ્રી માનદેવે,
લઘુ શાંતિ સ્તવ જોડતાં, શાંતિ કરી તતખેવે.

ધનિ. ૪૩

માનતુંગચરિ તસ પદોધર, લક્ષ્મીભર જેણુ કીધેર;
બેરી તાલાં ઊધાડતાં, જગિ મોરો જસ લીધેર.

ધનિ. ૪૪

વીરાવીર્ય તસ પાટિ, જસદેવ ગણુધર તાંસરે;
દેવાનંદ સરીસરિ કિય તસટઈ પ્રકાસરે. ધનિ. ૪૫

વિક્રમ સરીસ હવિ દ્વ્યા, નરસિંહ તેહના સીસરે;
સામુદ્ર સરિંદ પચ્છી હુઆ, વલિ માનદેવ સરીસરે.

ધનિ. ૪૬

વિશુધ પ્રભુ તસ પટ ધણી, સરીસર જ્યાણુદેર;
સરિ સવિપ્રભ તસ પાટિ, જસોદેવ તસ પટી ચંદેર.

ધનિ. ૪૭

જે સાસનનારે રાજ્યા, સરિ પ્રદ્યુત જાણિરે;
વલિ માનદેવ સરીસર, વિમલ સરિંદ વર્ણાણિરે.

ધનિ. ૪૮

ઉદ્યોતન સરિ તસ પાટિ, સરિ શ્રી સર્વદેવે;
દેવસંરી તસ પટધણી, વલિ સરિ સર્વદેવે. ધનિ. ૪૯

શ્રી યશોભદ્ર સરીસરૂ, સરિશ્રી નેમિચંદેર;
પાટઇ એ ગણુ બ્યાલમઈ, દોષ પચ્છિ મુનિ વંદેર.

ધનિ. ૫૦

દ્વઘ.

અજિતદેવ સરીસરૂ, પિત્રવસિંહ વરપદ;
શ્રી મણિરત્ન સરીસરૂ, સોમપ્રભ પરગદ. ૫૧

પાટિ ચઉઆલીસમઈ, મદાવીરથી જાણિ;
શ્રી જગચંદ્ર સરીસરૂ, તપ કિરિયા શુણ્યાણિ. ૫૨

બાર વરસ આખિલ કરી, આખ્યા આહક માંહિ;
'તપા' બિરદ ત્યારિ દીઓ, રાણુધરી ઉત્સાહ. ૫૩

વાદ ચચોરાસી ઇંતિઆ, કીરિઆ કીચો ઉધારિ;
બિરદ ધરાવ્યું 'હીરલા', ધનિ ધનિ એ ગણુધાર. ૫૪

શ્રી દેવેદ્ર સરીસરૂ, તસ પાટઈ ઝૂંગાર;
કર્મચંચ જેણુ કીયા, લાખ્યાદિક સુવિચાર. ૫૫

ઠાલ. સારહ છુદિદાઈ એ દેશી.

તસ પાટિ દુરધર સરિશ્રી ધમધોપ,
ઉજેણી માંહિ જેણે કીધો ધમધોપ.

જોગીઈ કજીયો મુનિનઈ વિધન કરતો,
જન સર્વ વખાણુઇ ગુરની સકતિ અનંતો.

રૂઢક.

ગુરની સકતિ અનંત વખાણો, સોમપ્રભ તસ સીસ;
સોમપ્રભ તસ પટ દુરધર, દેવસુંદરહ ચઢ ઇસ;

તસ પાટિ શ્રી સોમ સુંદરગુર, રાણુધર જસવારિ;
ધરણો સંધપતિ દેહલ કરાવઈ, દેવલવન અતુકારિ. ૫૬

તિહાં બિખ પ્રતિષ્ઠા શ્રી ગુર કીધા રંગિ,
પાટિ તસ ઉઘ્યા મુનિસુંદર ગુર ચંગિ;

સંતિકરૂ તેણુ કીધું જગમાંહિ મારિ નિવારિ;
શ્રી રત્નસેખર સરિ, હઆ તસ પટધારિ;

રૂઢક.

હઆ તસ પટધાર દુરધર, મુનિ મધુકર અરવિંદ,
જેણુ સખલા મંથ નીપાયા, સરસ સુધારસ કંદ;

વિધિ આવકની કીધ ભલેરી, વંદિતાની વ્રતિ,
પલી આચાર પ્રદીપ નીપાયા, હારઈ પંડિત ચિત્ત. ૫૭

પંડિત ચિત્ત હારઈ લક્ષ્મીસાગરસરી,
ઉઘ્યા તસ પાટિ, સુમતિ સાધુ ચણુધર;

હઆ હેમવિમલસરી, પંચાવનઈ પાટઈ,
આણુદવિમલ ગુર, અણુઆસઈ પુણ્યવાટ.

રૂઢક.

પુણ્યવાટ અણુઆલઈ સહગુર કિરિયાનિ ઉદારઈ,
કુમત પંકમાંહિ પડતા પ્રાણિ વિદુર કરતા તારઈ;

વીરતણું સાસન અણુઆલ્યું કલિયુગિ કિલ અજેડ,
વિદ્યાસાગર કરઈ સખાસત, જોડું એહ ભલેડ. ૫૮

તસ પાટિ નભાંગણુ દિનમાંણિ તેજ નિધાન,
પદોધર પ્રગટયા, સરિ શ્રી વિજયદાન;

પ્રતિભોધ્યા ભવિજન, જેણું કીધા ઉપગાર,
એહવા ગુર નમતાં, લડુ તરીઈ સંસાર;
રૂઠક.

લડુ તરીઈ સંસાર મહાજન રમતાં ગુર પદપદ્ય,
તસ પાટિં શ્રી હિરવિજયગુર, ઉદ્યા ગુણમણિ સવ;
જેણું અકબર પ્રતિભોધો વર્તાયતી અમારિ,
અકર અનિતિ અનેક દલાવ્યા સયલ (ગુણ)નુ
હિરકાર, પદ

શ્રી હેમસુરિંદ્ર...હી દુછર તરેસ,
પ્રતિભોધો એહમાં અવરજ નદિ લવચેસ,
આ મોડું અચરજ મુગલ કિઓ મહરવાન,
ધનિ ધનિ રે જગ ગુર જગિ વાધો તુઝ વાન.
રૂઠક.

જગિ વાધો તવ વાન પથોરા, સત્તુજ નઈ ગિરિનારિ,
કર મુંકાવ્યો પાત્રા કેરો કુરોકુલ સિથગાર;
હુકાનો ગજપતિ રિપિ મેઘછ ગુર પાસિ લઈ દીખ્યા,
શ્રી ઉદ્યોતવિજય અપારાધું મેઘ તણી પરિ સિખ્યા. ૧૦
તે સાધિં મુનિવર આવધ અણવીસ,
તે સહની આશા પૂરઈ હીર સુરિસ;
જગિ માંહિં હુક એ પણિ અચરિજ વાત,
પુણ્યઈ કેરા વધી નિમણો અવદાત.

રૂઠક.

વધી જુઓ ગુરની પુણ્યાર્ધ ગોપાલ નઈ કલ્યાણ,
મલિક સહસકરણુના કુંઅર ધર્મ મર્મના જાણ;
બાર વારિસ કુંઅર ગોપાલઈ અધિકી કીધી વાત,
જાજૂ પરિ લીધું ચોથુ વ્રત દુઃખ આણઈ મનિ
તાત. ૧૧

અનુમતિ નવિ પામઈ માય આપની તેહ,
લખઈ મનિ વસિ આ સિવકુમાર પરિ જેહ;
પણિ કેતે વરસે માય આપ અલ્લાવઈ,
દિખ્યાનિ હેતિ રાજનગરમાંહિ આવઈ,
રૂઠક.

રાજનગરિ આગ્યા લગનીપતિ, સહા હંનુઆ
આવાસિં,

વસતા પુર્ય ધણાનિ કીધો, સંયમનો ઉલ્લાસ;
છ મહીના ફૂલેકે ફૂરીઆ, ધન જગસ હજાર,
રૂપઆ ત્યારઈ અરયાણા, દીખ્યા મહોત્સવસાર. ૧૨

જગગુરનઈ હાયઈ સાથઈ જાણુ અઢાર;
દોષ બધવ ભગનિ ત્રિણિ ત્રિભુવન સાર,
સાધવી વિમલશ્રી સોમવિજય ઉવઝાય;
શ્રી કીર્તિવિજય ગુર હુપા વાયકરાય.

રૂઠક.

દુઆ વાયક શિષ્ય જેહના વલી અનેક યતેરા,
શ્રી કલ્યાણવિજય વાયકશુધ રામલાણુ ગુર કેરા;
ધણિપરિ શિષ્ય અનેક નીપાયા તપ વસિ બહોલા
કીધા,

ભાદવા મુદિ ધગ્યારસ દિવસઈ, ઊનામાંહિ સીધા. ૧૩
વલી મોડું અચરિજ જિહા ગુરનો સંસ્કાર,
તિકાં ફલિઆ ડાલઈ વિણ કાલઈ સહકાર;
તસ પાટિં પટોધર પ્રગકા ગુર જેસિગ,
જેણુઈ રાજસભાઈ છત્યા વાદ અલંગ.

રૂઠક.

વાદ અભંગ જેણું બહુ છત્યા મોહ્યા કુમતિ માંન,
ખિંચ પ્રતિષ્ઠાદિક ઉત્સવના કુણ મોલઈ તસ માંન;
જેણુઈ ઉત્તમ નિવારિ દૂરઈ વિમલ કિઉ મુનિપંચ,
વિજયસેનશ્રિ સરિ શિરામણિ ઉદ્યો મહાનિર્ગંધ. ૧૪
તસ પાટિં ઉદ્યાચલ નિરમલ ભાતુ ચમન,
શ્રી વિજયદેવશ્રિ ઉદ્યા યુગદપ્રધાન;
શ્રી વીરજિજ્ઞેસર સાસન સોભાકાર,
ધણિ પંચમ આરઈ, ગુર જાતમ અવતાર.

રૂઠક.

જાતમ ગણુધર સમ એ મુનિવર, લખિધવંત સોભાગી,
ગુણ ગંબીર પુર્યોતમ, જનમ ચક્રી વધરાગી;
દરીસણુ દીકઈ સવિ દુખ તાસઈ, લકીઈ પરમાણુદ,
કોઠી વરસ છવો જગવદ્નભ, ભવિજન સોચનચંદ. ૧૫
ધનિ ધનિ ધરપુર ધનિ ધનિ સાહ ચિરપાલી,
ધનિ ધનિ રૂપાઈ સુકલીણી સુકમાલ;
જેણુઈ જનમ્યાં ગજપતિ, સુવિહિત મુનિ અણુગાર,
જિન સાસન દીપક એસત્તંસ સિણુગાર.

રૂઠક.

ઓસ વંસ સિણુગાર સુલક્ષણુ જાણી ગુણ આધાર,
અલ નવરમાંહિ પટિં ધાપઈ શ્રી વિજયસેન ગણુધાર;
શ્રીમદ્વી સગલ પદ મહોત્સવ ઉત્તનિ કરઈ અપાર,
રૂપઈઆ અઢત ધમ તરંગઈ અરચઈ સહસ અગાર. ૧૬

તે ગુરૂ જસવંતા વિચરઈ દેસ વિદેસ,
અહનિસિ ઉપગારી બપિકનઈ દિધ ઉપદેસ;
કનઠી વીંળપુર સોઠઠ પ્રયુષ વિહાર,
કિધિ દેસઈ શુભજર મરધર.

ત્રોટક.

શુભજર મરધર દક્ષણ દેસઈ બિંબ પ્રતિષ્ઠા કાધી,
કરિ ઉત્તર જગમાંહિ જિનશાસનિ સિખર પતાકા
લીધી,
હામ હામના મોટા નરપતિ, આવી પ્રણમધ પાપ;
હવ આમારિ પ્રયુષ દિનદિન પ્રતિ, ધર્મ મહોત્સવ
યાપ. ૬૭

તસ પાટઈ પ્રતપઈ જયવંતા સુવરાજ,
શ્રી સરિશિરામણિ વિજયસિંહ મુનિરાજ;
ગચ્છભાર ધુરંધર શુદ્ધિઈ અભયકુમાર,
શ્રુતધરં સવેગી શુભમહિમા ભંડાર;

ત્રોટક.

શુભ મહિમા ભંડાર મુનીસર ઉપસમ રસ ભરપૂર,
દીપામ્બુ જિન શાસન જગમાં જિમ ગયંશુ સર;
ધિર ગંભીર પ્રકૃતિ ઉત્તમ ખિમાવંત માહિં લીહ,
વીર પરંપર સોભાકારક વિજયસિંહ મુનિસીહ. ૬૮
મેઘનપુર મંડણસાહ નયમત્સ મુગળુ.
નાપકદે પરણી તસ મુલ કરણિ ખાણિ;
તેણુઈ જનમ્યા તપગચ્છ મુગટ. છત્ર,
શ્રી સરિ સિરૌમાંણિ જંગમ તીરથ ધન્ય.

ત્રોટક.

જંગમ તીરથ ધનિ એ જેણુઈ લીધો સંયમભાર,
સંચારજ રમારસ છાંડ્યો જાણી અધિર સંસાર;
સાત ખેત્રે ધન કરી કનક કૃતારથ નિજ પરમારથ
સાધઈ,
માતાપિતા ત્રિહુ બધેવ સાચઈ સુલ સંયમ આરા-
ધ. ૬૯

શુભવંત વહરાગી કનકવિજય અણુગાર,
દિન શોભઈ પામ્યા શાન્ત સયદનો પાર;
અનુક્રમણ પામ્યા પુણ્યઈ પદ ઉવગ્રાથ,
સધઈ મનિ સેવઈ શ્રી વિજયદેવ સુરિપાથ.

ત્રોટક.

શ્રી વિજયદેવ સુરિસર જાણી, જોગ્ય સખધ શુભવંત,

ઈડર નગરમાંહિ પટિ ચાપધ, જિમ સોહમનઈ
ભગવંત;

દિનિ દિનિ ઉઘ્ય અધિક હોઈ સાસનિ શ્રી
ગુરૂ પુણ્ય પ્રતાપધ,
કુમતિમાન ગલઈ મહિં મંડલિં, જસ કીરતિ જગ
વ્યાપધ. ૭૦

કલિયુગ અનુભાવઈ વિજય(સિંહ) સૂરીસ,
સુરસોકિ પધાર્યો, નહી તસ રાગ નિ રીસ;
તવ નિજ પટિ ચાપ્યા, શ્રી વિજયદેવ સુરિંદઈ;
વિજયપ્રસંગણુધર ગચ્છદીપક આણુંદઈ.

તુટક.

આણુંદઈ નિજ પાટિ ચાપ્યા શ્રીવિજયપ્રભ મુનિરાય
કચ્છદેસ મંડણ શિવગણ સુત ભાણી કુચર સુહાઈ,
ઓસવંસ ઉત્તતિકર ઉઘ્યો સીલવંત માહિં લીહ;
સંવેગી જિનશાસન મોહન નિરમલ ચિત્ત નિરીહ. ૭૧
કલસ.

એ વીરજિનવર પદ દીપક મોહણપદ. ગણુધરા,
કલ્યાણકારણુ કુખનિવારણુ વરણુઆ જગિ જયકર.
હીરવિજય સુરિ સીસ સુંદર કીર્તિવિજય ઉવગ્રાથ એ,
તસ સીસ ધમ નિસદીસ ભાવઈ વિનય ગુરૂ શુભ
ગાયએ. ૭૨

इति श्री पट्टावली सङ्ग्राहः सम्पूर्णः । श्रीरस्तु ।
कल्याणमस्तु ।

આ પદાવલી સંગ્રાહમાંથી વિશેષ નવીન કંઈ
મળતું નથી. માત્ર વીરપ્રણ પછી સુધમાંથી મોંઠી
પાટ પરંપરાનાં નામે આપ્યાં છે ને તે તપાસગ્રંથની
પાટમાં છેવટે વિજયપ્રભસુરિ બેઠા ત્યાં સુધી છે.
ખાસ જાણવા જેવું મળે છે કે તે એ છે કે પોતાના
ગુરૂ કીર્તિવિજય સંબંધી હકીકત કહી ૬૧ થી તે
૬૩ સુધીની છે. મલિક સહસકરણુના બે પુત્રો
નામે ગોપાલ અને કલ્યાણ હતા. ગોપાલે ખાર વર્ષ
સુધી ચોથું યત (શ્રદ્ધાચરિત) લખ પાણું છતાં
માખાપ તેમને દીક્ષા લેવાની અનુમતિ આપે નહિ.
આખરે કેટલાંક વર્ષ પછી માખાપ સ્વર્ગસ્થ થયાં
ત્યારે રાજનગર-અમદાવાદમાં પોતાના બનેલી સાહ
હુતુઆને ત્યાં રહી હજારો રૂપિયા દીક્ષા મહોત્સ-
વમાં ખર્ચા જગદ્ગુરૂ હીરવિજયસુરિ પાસે તે બંને

ખંધુએ તેમજ તેમની બહેને દીક્ષા લીધી અને બહેનનું નામ વિમલશ્રી અને પોતે ગોપાલ અને કલ્યાણનાં નામ સોમવિજય અને કીર્તિવિજય રાખ્યા. આ દીક્ષા વખતે ૧૮ જુલો સાથે દીક્ષા લીધી હતી. સોમવિજય અને કીર્તિવિજય પછી ઉપાધ્યાય થયા હતા. (જુઓ સૂરીશ્વર અને સત્રાદ્ પ્રથમાવૃત્તિ પૃ. ૨૧૭-૮).

ખીજ હકીકત જે મળે છે તે વિજયદેવસુરિના સુવરાજ વિજયસિંહસુરિ સ્રેષ્ઠથી છે. તેઓ મેદિનિપુર (મેડતા)ના શાહ નયમલ્લ અને તેની પત્ની નાયક-

દેના પુત્ર હતા. તેમણે માતૃપિતા તથા ત્રણ ખંધવ સાથે દીક્ષા લીધી હતી. તેમને ૪૩૨માં આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું. પછી ગુરૂ વિજયદેવસુરિની હયાતીમાંજ તેઓ સ્વર્ગસ્થ પામ્યા એટલે વિજયપ્રભને સુરિપદ વિજયદેવસુરિએ આપ્યું. (જુઓ ઐતિહાસિક સંબંધપ્રમાણ ભાગ ૧જો પ્રસ્તાવના પૃ. ૨૭),

આની નકલ મુનિશ્રી પુણ્યવિજયે ઉતારેલી તે શ્રી જિનવિજય તરફથી મળી છે તેને યથાર્થિત મુદ્રી અત્ર પ્રકટ કરવામાં આવી છે. અમે તે બંને મહાશયોનો ઉપકાર માનીએ છીએ. તન્ત્રી.

અલભ્ય પ્રાભુતત્રયો.

લેખક—રા. મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી B. A. (hons). LL. B. સોલિસિટર.

તત્ત્વનિર્ણયપ્રાસાદ પૃ. ૫૩૦ પર સ્વર્ગસ્થ આચાર્યશ્રી ૧૦૦૮ વિજયપ્રાનંદસુરિ—આત્મારામજી લખે છે કે “અતુલશ પૂર્વમે” શબ્દ પ્રાભુત ૧, નાટ્ય પ્રાભુત ૨, વાદ્યપ્રાભુત ૩, સંગીતપ્રાભુત ૪, સ્વર-પ્રાભુત ૫, યોનિપ્રાભુત ૬, ધર્મ્યાદિ સર્વ જગત્કી વિદ્યાકે પ્રાભુત થે. તિનમેસે’ શબ્દ પ્રાભુતમે’ સર્વ શબ્દોકે રૂપોકી સિદ્ધિ થી, નાટ્ય પ્રાભુતમે’ સર્વ નાટકોકે વિધિકા કયન થા, ઔર પ્રમાણુનય પ્રાભુતમે’ સંસારતાર નયત્વકી સવાલક્ષ કારિકાથી, તિસકી એક કારિકા ઉપરસે’ શ્રી મદ્યવાદિ આચાર્યને દાદશાર નયત્વકતુંખ નામક તર્કશાસ્ત્ર રચા, સો વૃત્તિ સહિત અષ્ટાદશ સહસ્ત્ર (૧૮૦૦૦), શ્લોક સંખ્યા હૈ. તિસકી પ્રથમકારિકા યહ હૈ.

‘વિધિનિયમભંગવૃત્તિવ્યતિરિકત્વાદનર્યકમ-
બોધમ્ ।

જૈનાદ્યમ્ચછાસનમનૃતં ભવતીતિ વૈષ્ણવ્યમ્

॥૧૩॥

તથા સમ્ભવિતર્ક મૂલ ૧૬૮, કારિકા વૃત્તિસહિત ૨૫૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ હૈ. યહબી, પૂર્વકે પ્રમાણુ-નયપ્રાભુતસે ઉદ્ધાર કરે વિકમાદિલ રાજકે સમયમે’ વીરાત (વીર-મહાવીરકા સંવત) ૪૭૦ વર્ષકે લગભગ શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરને રચા હૈ. ”

લેખકના જૈનમુગ્ધના તૃતીય વર્ષના પૃ. ૧૬૨ પરના “અલભ્ય પ્રાભુતત્રયો” એ નામના લેખના અવગ્રંથાનમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે. અત્ર કરવામાં આવેલા અવતરણમાં નોંધાયેલું નાટ્યપ્રાભુત તે રામપ્રસેણી સૂત્રની ટીકામાંના નાટ્ય વિધિ પ્રાભુતનું સંક્ષિપ્ત નામ સમન્વય છે. વળી ગાંધર્વપ્રાભુત હોવાની કલ્પનાને ઉપરના અવતરણમાંના વાદ્યપ્રાભુત તથા સંગીત પ્રાભુતના ઉલ્લેખથી ટેક મળે છે. સ્વર પ્રાભુતનો ઉલ્લેખ ઠાણંગ સૂત્રની ટીકામાં છે તેજ ઉપર નોંધાયું છે. યોનિપ્રાભુત વગેરેનો ઉલ્લેખ જાદેશ્વરસુરિની કથાવલિમાં પાલિત ચરિતમાં છે. અને આપેલા અવતરણમાં નિર્દિષ્ટ શબ્દપ્રાભુત પરથી વેદાંગ ઉપવેદાદિ ગૌણ સાહિત્ય સંગરતનો પ્રાભુત ત્રયોમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલો હોવાની લેખકની કલ્પનાને ટેક મળે છે વિશેષમાં જૈન-ન્યા-યનાં મૂળ તરીકે તેમજ દાદશાર નયત્વક અને સમ્ભ-વિતર્કના મૂળ તરીકે પણ પ્રમાણુનય પ્રાભુત ઉક્ત અવતરણમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે તે વિચારવા જેવું છે.

અત્ર સમવાચાંગ સૂત્રના ૨૯મા સમવાચમાં દર્શા-વેલા ૨૯ પાપશુન સંજ્ઞાથી ઉલ્લેખ ઉપરોગી હોવાથી ટાંકવામાં આવે છે.

‘પયૂળતીસર્વિદે પાવસુયપસંગે પં પં ૦ તં ૦

મોમે ઉપ્પાપ સુમિણે અંતરિક્ષે અંગે સરે વં-
જણે લક્ષણે, મોમે તિવિદ્ધે પં. તં. સુત્તે
વિજી વત્તિપ, પવં પક્કેકં તિવિદ્ધં ૨૪ ચિક્ક-
હાણુજોમે ૨૫ વિજ્ઞાણુજોમે ૨૬ મંતાણુજોમે ૨૭
જોમાણુજોમે ૨૮ અણ્ણતિથિયપવત્તાણુજોમે ૨૯
આમાં આઠ પ્રકારનાં નિમિત્ત સૂત્ર વૃત્તિ તથા વાર્તિક
એમ દરેક ત્રણ પ્રકારે હોઈ ૨૪ પાપશ્રુત થયા. પછી
વિક્ષાનુયોગમાં અર્થ અને કામ સંબંધી કામન્દક

વાંત્યાયનકૃત શાસ્ત્રો અથવા મહાભારત વગેરે ગણ્યાં
છે. વિદ્યાનુયોગમાં રોહિણી આદિ વિદ્યાઓની સાધન-
વિધિના તથા મન્ત્રાનુયોગ એટલે એટકાદિ મન્ત્રસા-
ધનવિધિના તથા યોગાનુયોગ એટલે વશીકરણાદિ
અર્થે ચૂણાદિ વર્ણનના હરિમેખલા-હરમેખલાદિ
શાસ્ત્રો ગણ્યાં છે અને છેવટે સમુચ્ચયરૂપે અન્ય
દર્શનીના ગ્રંથોના અન્યતીર્થિક પ્રવૃત્તાનુયોગમાં સમા-
વેશ કરવામાં આવ્યો છે.

વિદ્યાર્થીજીવનમાં બ્રહ્મચર્યની આવશ્યકતા.

[લે. મુનિશ્રી અમરવિજય શિષ્ય મુનિશ્રી ચતુરવિજય]

વિદ્યાર્થીજીવન એજ જીવનના પ્રારંભનો સુખ-
મય સમય છે. આ જીવન કુટુંબોથી રહિત અને
બ્રહ્મચર્યોદિ સદ્ગુણોથી ભેટાં છૂટી ગયે અને પવિત્ર હોય
કેટલું સુખ અને દીર્ઘાયુ પ્રાપ્ત થવા ઉપરાંત તે
મોક્ષાયક અને છે.

આ લોક અને પરલોકમાં ઉચ્ચ દક્ષા મેળવ-
વાનું કારણ, સર્વ ગુણોનો મૂળ પાત્રો, અને યશઃ-
પ્રાપ્તિનું સાધન બ્રહ્મચર્ય ત્રુત છે. વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય
પાળનારમાં અપૂર્વ શક્તિ, અત્યંત તેજ અને મજ-
જીત મનોબળ હોય છે, તેથી તેઓ ગહનમાં ગહન
અને કઠિનમાં કઠિન કાર્યમાં પણ સહેલાઈથી
પસાર થઈ શકે છે. પ્રયત્નસાધ્ય કાર્ય કરતાં પણ
શ્રાંત થતા નથી અને બીજા ઉપર પોતાની મજાજીત
છાપ બેસાડી શકે છે.

ब्रह्मणि चरणं ब्रह्मचर्यम् અર્થાત્ આત્મ-
સ્વરૂપમાં વિચરતું-રમતું એ બ્રહ્મચર્ય છે. આ દૃઢ
સુધી પહોંચવાને માટે શરીરની આરોગ્યતાની ખાસ
આવશ્યકતા છે અને રોગોનું આગમન વીર્યના અ-
ભાવથી (નિષ્પાત્રથી) થાય છે તેથી વીર્યનિરોધની
પ્રથમ અગત્ય છે, એ માટે વીર્યનિરોધનેજ અર્દ્ધ
બ્રહ્મચર્ય નામ આપાય છે.

વીર્ય એ શરીરનો રાગ છે. પ્રગ્ન જેમ રાગને
આધીન હોય છે તેમ શરીરના પ્રત્યેક અંગ ઉપા-

ગની પ્રવૃત્તિ વીર્ય ઉપર આધાર રાખે છે. રાગ
હણાઈ જાય ત્યારે નગરની હાનિ થવી ક્વાભાવિક
છે તેમ વીર્યની પાપમાલી થતાં શરીરમાં કાંઈ સત્ત્વ
અથવા પામતું નથી. જેમ સેકડીને કાલુમાં પીલ-
વાથી તેનો રસ બહાર નીકળી જતાં માત્ર તેના
કુચાજ બાકી રહે છે તેમ શરીરમાંથી વીર્યરસ
નીકળી જતાં શરીર કુચા સમાન બની જાય છે.
દહીમાંથી થી કાઢી લેતાં પાછળ છાસરૂપે પાણી રહે
છે તેમ શરીરમાંથી વીર્યરૂપ તત્ત્વ નાશ પામતાં
શરીરનું પાણી થઈ જાય છે.

આજકાલ જુવાનીઓ વર્ગમાં લાગેજ કાઈ
એવો જોવામાં આવશે કે જેણે પોતાની વીર્યની
ચયાવિધિ રક્ષા કરી હોય. શાળાઓમાં અને વિશેષતઃ
કોલેજોમાં લાજુતા વિદ્યાર્થીઓની કેવી ખરાબ હાલત
હોય છે તે ખારીક વિચાર કરનાર પુરોધી છુપી નથી.

ब्रह्मचर्यप्रतिष्ठायां वीर्यंलाम્-આ રાનથી
સર્વથા અનભિસ હજારો વિદ્યાર્થીઓ પોતાના દુષ્ટ
સાચિઓ (friend) દ્વારા હસ્તકર્મોદિ કુચેષ્ટાઓ શી-
ખી પોતાનું સત્યાનાશ વાળે છે. લાજુલા વર્ગમાં આ-
શરે નવાણે ટકા છોકરાઓ આ ક્રિયામાં એજાવતા
સપગાએલા હોય છે, અને ઉગતી જુવાનીમાંજ આ
ઉધમ્પિષી કુટુંબથી કાંતિ, શક્તિ, અને ઉત્સાહ વિગેરે
નાશ પામે છે. ચક્રત ક્રિયાહીન થઈ રંગ પીળો પડે

છે. જરૂરાં મેં મંદ થઈ બૂખ નષ્ટ થાય છે. આંતર-
જાની ક્રિયા શન્ય થવાથી કષ્ટજીવાતનો રોગ લાગુ
પડે છે અને માથાનું દરદ થવા કંઈ છે. મગજ નળણમાં
પડી જવાથી યાદશક્તિ જતી રહે છે. કોઈની સાથે
વાત કરતી પણ ગમતી નથી, અને ચીડીયાપણું વધી
જાય છે. દંદપાની ટેવ વધી જવાથી શ્વાદિ રોગોના
ભોગ બની પધારીવશ થઇ થોડાજ વખતમાં પરલોક
ગમન કરી જાય છે. દસ્તક્રિયાના દોષથી બચી જઇ
દંદાય જે થોડું વીર્ષ રહી ગયું હોય તો સામાજિક
કુરુદિઓને અંગે બાળકમનો ભોગ થઇ, સ્ત્રી સમા-
જમાં અત્યંત આસક્ત બની શારીરિક શક્તિનો
અંત આણે છે.

વર્તમાન સમયમાં દરેક ગાંઠિમાં બાળકમનો
ધણે દેવાનો થયેલો નેવાય છે. અગાન માતૃપિતાને
એમ થવા કંઈ છે કે ‘ક્યારે છોકરાની વડુંતું મોઢું
દેખું ?’ એ દુરલ્લભાવાથી નાની ઉમરના (પતિપત્ની
કર્તવ્યથી સર્વથા અખલ) છોકરાઓને વિપચરપ
અગિનની ન્યાળામાં પડે છે, તેમના વિદ્યાભ્યાસને
તિલાંજલી અપાવે છે અને તેમના બાવી અબુદ્ધ
ઉપર છુટી ફેરવે છે.

શાસ્ત્રીય નિયમ પ્રમાણે વિચારતાં પચીસ વર્ષ
તો શરીરનો આંધો બંધાતો રહે છે, તે પહેલાં
કુમાર-કુમારીને વિદ્યાભ્યાસમાં નાખવા એ કુદર-
તની રહામે હુમલો, કરવા જેવું છે. તળાવમાં પાણી
ભરાતું હોય તે વખતે બીજી તરફથી પાણીને નિક-
ળવાનો રસ્તો આપવામાં આવે તો તળાવ પાણીથી
ભરાય ખરું ? તેમજ આંખની નડ મજબુત થતા
પહેલાં તેના ઉપર કુદારાધાત કરવામાં આવે તો તે
આંખો બનીને ટેરીઓ આપવાનો હતો ખરો ?

યોગ્ય ઉમર પહેલાં પરલેલાં સ્ત્રીપુરોગથી ચનારી
સંતતિ અતિ દુર્લભ અને સત્વહીન હોવા ઉપરાંત
લાંબો વખત જીવી શકતો નથી.

ચરકશાસ્ત્રકાર ક્રમભાવે છે કે—

ऊनषोडशवर्षायामग्रतः पञ्चविंशतिम् ।

यथाधत्ते पुमान्गर्भं कुक्षिस्थः स विपचते ॥

નાતો ઘાન ચિરંજીવેદ્ જીવેદ્ વા દુર્વલેન્દ્રિયઃ ॥

“સોળ વર્ષ સુધી નહીં પહોંચેલી સ્ત્રીમાં પચીસ
વર્ષની ઉમરને નહીં પ્રાપ્ત થયેલ પુરુષ યદિ ગર્ભાધાન
કરે તો તે ગર્ભ કુક્ષિમાંજ મરણને શરણ થાય છે,
અગર જન્મ લે છે તો વધુ વખત જીવતો નથી,
અને જીવે તો તેની જીંદગી દુર્લભ આવશ્યકતામાં પસાર
થાય છે.”

ધણી વખત અગાધ શારીરિક બળ અને અત્યંત
માનસિકબળ ધરાવનારા પૂર્વ મહાત્માઓનાં ચરિત્રો
શ્રવણગોચર થતાં આપણને મહાન આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન
થાય છે, પણ અભ્યર્ચના પ્રતાપ આગળ કંઈ અ-
સાધ્ય નથી. પચીસ ત્રીસ મણ બોલે ઉપાડી લઇ
જવો, લોહાની મજબુત સાંકળને આંચકા મારી તોડી
નાંખવી, નેરાગેર ચાલી જતી મોટર ઉભી રાખવી,
પોતાની છાતી ઉપરથી ગાડી ચાલી જવા છતાં
આંચકા ન ખાવો, એકેક કલાકમાં બસો ત્રણસો
શ્લોક કંઠય કરી લેવા, કરોડો શ્લોક પ્રમાણુ ગ્રંથો
રચવા, ચતુર્વેંગી મહાસભાઓમાં પ્રબલ વાર્ત્તિસિદ્ધોને
પરાસ્ત કરી વિજયપતાકા મેળવવી, મોટી વિદ્યાર્પિ-
યદોને અતિ પ્રૌઢ વક્તૃત્વથી આકર્ષણ કરવી એ બધો
અભ્યર્ચ રાજેશ્વરનોજ પ્રસાદ છે. પ્રાચીન કાળમાં
નેએ મહાત્મા-મહાપુરુષ બની પોતાના પવિત્ર નામ-
રેખાને અમર કરી ગયાં છે તેઓ સાંચા અભ્યારી
હતા. ન્યારે અર્જુને એક પ્રતિસ્પર્ધિને હાર દીધી
ત્યારે એ પરાજીત પ્રતિસ્પર્ધિએ અર્જુનને કહેલું કે—
“તમે મને આ પરાજય આપો છો એ તમારા અભ-
ચર્યનો પ્રતાપ છે.” અત્યારની પ્રજા અભ્યર્ચના
મહદમ્પને જુલો છે તેથીજ દિલ્લેલી પરાધીનતાની
જૂંપના પહેરી દુઃખાવશ્યમાં આવી પડી છે.

લોહના ચણા ચાવવા, સિંદની સાથે કુસ્તી કરવી,
સર્પના મ્દોમાં લાય થાલી દાંત ગણવા અને કાચો
પાશ પચાવવો એ સડેલ છે પણ ભર જુવાનીમાં
સાતુકૂલ સંગોગો છતાં ઇદ્રિયોનો નિયંત્ર કરી અભ-
ચર્યવ્રત પાલણ કરવું એ અત્યંત કઠિન છે. તેથી
જે અભ્યર્ચનું રક્ષણ કરવું હોય તો અભ્યર્ચને
વિરોધી સંગોગોથી દૂર રહેવું એજ શ્રેષ્ઠકર છે. મનુ-
સ્મૃતિમાં ક્રમાનુષ્ઠ છે કે—

આજા સ્વચ્છા દુદિગ્ધા ચા ન વિવિક્તાસનો
ભવેત્ ।

લઘ્વાનિન્દ્રિયગ્રામો વિદ્વાંસમપિ કર્પેતિ ॥

અર્થાત—માતા, બહેન અને પુત્રી સાથે પણ
મેકાંતમાં રહેવું નહીં. કેમકે ઈન્દ્રિયો બહુ બળવાન
છે. અને તે વિદ્વાનને પણ ચક્કરમાં નાંખે છે.

આ શ્લોકથી માતા બહેન અને પુત્રી સાથેનો પણ
એકાંતવાસ નિષેધો છે તો પછી અન્ય સ્ત્રી સાથેનો
એકાંતવાસ સુતરાં નિપિઠ થાય છે. એકાંતવાસરૂપ જુગ્-
મના સહવાસમાં અભયચરણ દૂધ સહિસલામત રહી
શકે એ કદિનતા ભરેલું છે. નારદ પરિવાળકોપનિય-
દ્દમાં જણાવ્યું છે કે—

ન સંભાષેત સ્ત્રિયં કાશ્ચિત્ પૂર્વદ્દષ્ટાં ચ ન સ્મરેત્ ।
કર્તાં ચ વર્જયેત્ તાસાં ન પશ્યેદ્દિશ્ચિતામપિ ॥

અર્થ—સ્ત્રી સાથે સંભાષણ ન કરવું, પૂર્વ પરિ-
ચિત સ્ત્રીને યાદ કરવી નહીં, સ્ત્રીની કથા કરવી નહીં,
અને સ્ત્રીનું ચિત્ર પણ જોવું નહીં

અભયચરણની રક્ષા માટે મૈથુનના આઠ અંગો વર્જ-
વાની જરૂર છે. દક્ષરમૃતિમાં કહ્યું છે કે—

દ્વલ્લચર્યં સદા રક્ષેદ્દષ્ટા રક્ષણં પૃથક્ ।

સ્મરણં કીર્તનં કૈલિઃ પ્રેક્ષણં ગુહ્યમાપણમ્ ॥

સંકલ્પોઽપ્યવસાયશ્ચ ક્રિયાનિવૃત્તિરેવ ચ ।

પતન્મેયુનમણ્ઠાં પ્રવદન્તિ મનોપિણઃ ॥

ભાવાર્થ—મૈથુન આઠ પ્રકારનું છે: સ્મરણ, કીર્તન,
ક્રીડા, જોવું, ગુહ્યભાષણ, સંકલ્પ, અપ્યવસાય અને
કેપ્રવૃત્તિ. આ મૈથુનના આઠ અંગથી દૂર રહેવાથીજ
અભયચરણનું પાલન થઈ શકે છે.

આશ્રાદિ રસાવ વૃક્ષની રક્ષા માટે જેમ વાડ કર-
વામાં આવે છે, તેમ અભયચરણની રક્ષણ માટે જૈન
શાસ્ત્રમાં નવ પ્રકારની વાડ કરવાનું ફરમાવેલું છે—તે
નવ વાડ આ પ્રમાણે:—

વસદિ-કદ-નિસિદ્ધિદિય-કુદિતર-પુલ્કયકી-
લિપ-પણિપ ।

અહામાયાદારવિભૂસણાદં નવ વંમચેર ગુત્તીકો ॥

સારાંશ—ઓપુકત સ્થાન વર્જવું, સ્ત્રીની કથા
ન કરવી, સ્ત્રીના આસને બેસવું નહીં. વિકારદૃષ્ટિએ

સ્ત્રીનાં અંગોપાંગ જોવાં નહીં. સ્ત્રીપુરુષ ક્રીડા કરતાં
હોય—શબ્દ સંભળાય તેવો સ્થળે ભીંતને આંતરે પણ
સોડું નહીં. પૂર્વકીર્તિત યાદ ન કરવાં, અતિસ્નિગ્ધ
અને માપ ઉપરાંત ભોજન ન કરવું તેમ શરીરની
વિશેષ ટાપટીપ ન કરવી. આ નવ પ્રકારથી અભ-
યચરણ જાળવી રાખાય છે.”

આદિ કદાચ કેટલાકોને એવી શંકા ઉદ્ભવેકે
અધાએ મદિ અભયચારી થઈ જશે તો પછી સંસાર
સંતતિ થી રીતે યાદશે ? પરંતુ આ કથનમાં કંઈ
વલુદ નથી. અભયચરણને બે વિભાગ છે. એક સાધુનું
અભયચરણ અને બીજું ગૃહસ્થનું અભયચરણ. સાધુને માટે
તો સર્વસ્ત્રીવિરમણરૂપ મહાદેવ અભયચરણ છે અને
ગૃહસ્થને માટે સ્ત્રીસંતોષરૂપ લઘુ (દેશતઃ) અભ-
યચરણ છે. વૈદિક સંપ્રદાયમાં ચાર આશ્રમો યોગ્ય છે
તેમાં પણ ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરતા પહેલાં વિદ્યા-
ર્થીજીવન ગાળતાં સુધી અભયચરણમ પાળવાનું ફર-
માવેલું છે અને ગૃહસ્થાશ્રમી થયા બાદ પણ પરસ્ત્રી,
વેસ્થા વિગેરેનો ત્યાગ કરી સ્વદાસાંતોષી થવાનો
ઉપદેશ કરવામાં આવેલ છે.

વિષયસેવનની પ્રવૃત્તિને બહુજ નિયમિત બના-
વવાથી નીચું પુષ્ટ થવાના પરિણામે તેનાથી ઉત્પન્ન
થતું સંતાન પણ તેજસ્વી, પ્રૌદ્દેહ અને બુદ્ધિશાલી
બને છે. જેઓ વધુ પુત્રોની લાલસાથી સ્ત્રીમાં અ-
ત્યંત આસક્ત રહે છે તેઓની સંતતિ નિર્માલ્ય નીવડે
છે અને નિર્માલ્ય પ્રભ વધવાથી ‘શો કાષ્ઠોઽ ઉલકે
આર્થિક દૃષ્ટિએ દેશને નુકશાનજ અમરુ’ પડે છે.

લાલના વિદ્યાર્થીઓએ અભયચરણ ઉચ્ચ આદર્શ
ગુમાવ્યો છે. જીવનમાં પ્રથમ પચ્ચીસ વર્ષો તનના
અને મનના વિકાસમાં વ્યતીત થયાં જોઈએ એ પુરા-
તન લાલનાને આજના વિદ્યાર્થીજીવનમાં સ્થાન નથી
રહ્યું, અભયચરણીકાની લાલના સર્વ સંમાનિત જીવ-
નધર્મ તરીકે જીવંત નથી રહી શકી, આપણા પૂર્વજો
અભયચરણને જે કિંમત આંકતા તે કિંમત આપણે
નથી આંકી શકતા, એ જોઈને મને અનંદદ ગ્લાનિ
ઉત્પન્ન થાય છે.

ને તમેને મદાન કાચો કરવાની હેંશ હોય, દિંદિના તેજસ્વી હીરા બનવાની આર્કશા હોય, સ્વ-રાન્ય મેળવવાની હાર્દક અભિલાષા હોય, દેશ સમાજ અને માતિને પુનરુદ્ધાર કરવાની ધમસ હોય, અને જીવનના અંત સુધી રોગરહિત તદુસ્ત શરીર ટકાવી રાખવાની ઉત્કંઠા હોય તો નકારી મોખ્ખોતો ત્યાગ કરો, ઘણા ગરમ અને માફક પદાર્થો ઓછા વાપરો, નાટક સિનેમા નોવાનું તથા શૃંગારરસપૂર્ણ-વિકરાર-ત્યાદિક નોવેલ વિગેરે પુસ્તકો વાંચવાનો શોખ તથા

ઉચ્ચ મદાત્માઓના નીતિપૂર્ણ અર્થોનું વાચન વધારો અને મન વચન અને કાયાથી સંપૂર્ણ રીતે પ્રભય-ર્થનું પાલન કરી દુનિયાને આદર્શરૂપ બનો. એ શિવાય કોઈ અન્ય શ્રેષ્ઠ માર્ગ નથી. સુલેપુ કિં વહુના ?

સદ્ ઘણચર્ય ઘત માદરેણ

વિચારિનિઃ શુદ્ધધિયોઽવિકારાઃ ।

ચે પાલયન્તિ પ્રતિવાસરં તે

લોકેઽપ્ત સૌરવ્યં ચ યશો લભન્તે ॥

વિનયવિજય ઉપાધ્યાયકૃત શ્રી આનંદલેખ.

મહોપાધ્યાય વિનયવિજય એ પ્રસિદ્ધ અને નામાંકિત વ્યક્તિ છે. તેમણે સંસ્કૃતમાં રચેલ પુસ્તકો નામે દશપ્રસ્તર પર દશપ્રસુભોધિકા ટીકા સં. ૧૬૬૧, લોક-પ્રકાશ સં. ૧૭૦૮, હેમ લઘુપ્રક્રિયા બ્યાકરણ મં. ૧૭૧૦, નયકર્ણિકા, શાંતિ સુધારસભાવના, અર્હન નમસ્કાર સ્તોત્ર તથા જિનસદ્ભાવ નામ મં. ૧૭૩૧ માં આદિ તેમજ ગૂજરાતીમાં રચેલ શ્રીપાદરાસ ગ્રંથો, મં. ૧૭૩૮, ચૈત્રીશી વીથી આદિ રતવનો વગેરે જાણીતાં છે. તેમના સંબંધી ટુકડાં ચરિત્ર માટે જુઓ ગૂ. ભાષાંતર સહિત છપાયેલ નયકર્ણિકામાં અમારી અપેક્ષી પ્રસ્તાવના ને તે તેમણે છદ્મકૃત કરીને એક સંસ્કૃતમાં વિગ્રહિ લેખ રચ્યો હતો તે વિજયપ્રભસુરિને સુરત મોકલવામાં આવ્યો હતો. તે નિર્ણયસાગરની કાવ્યમાલામાં પ્રસિદ્ધ યદ્ય ગયો છે અને તેનો ઉલ્લેખ શ્રીજિનવિજયે પોતાની વિરમિ ત્રિવેણીની પ્રસ્તાવનામાં (પૃ. ૬ થી ૧૯માં) જરા વિસ્તારથી કર્યો છે. તેમાં જોધપુર, સુવર્ણાચલ (જાલોર) આખૂ, સિદ્ધપુર, અમદાવાદ, વડોદરા ભરૂચ અને પછી સુરતનાં સુંદર વર્ણન કર્યો છે. આની પહેલાં એક વિરમિ લેખ-લેખપ્રગંધ વિજ્યાનંદસુરિને લખ્યો હતો. શ્રીવિજયદેવસુરિના સમયમાં ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયના અધ્યાને લઇને જે વિજયતિલકસુરિને તે વખતના કેટલાક સાધુના મંડળ તરફથી સ્થાપનામાં આવ્યા હતા તેમણે સં. ૧૬૭૧માં વિજયા-

ણંદસુરિને સ્થાપી પોતે કાલ કર્યો હતો એટલે વિજ્યાનંદસુરિ વિજયદેવસુરિના પ્રતિરૂપિ તરીકે યથા હતા. આ વિજ્યાનંદસુરિપર ખંભાતમાં સં. ૧૬૯૭ના ધનતેરસને દિને વિનયવિજય ઉપાધ્યાયે ઉક્ત લેખ મોકલ્યો હતો; આ વખતે એક બાલુ વિજયદેવસુરિ અને ખીજ બાલુ વિજ્યાનંદસુરિ એમ રપદ્ધા જામી હતી ને ગમ્મના બે બેઠ પડી ગયા હતા કે જેના લીસોટા દેવસુર અને આણંદસુર પક્ષ ગમ્મ તરીકે હજી સુધી ધામ્યા આવ્યા છે. આ વિગ્રહિનું નામ વિજ્યાનંદસુરિ પરથી આનંદ લેખ આપેલું છે અને તેની રચનાના વર્ષ સં. ૧૬૯૭માં વિનયવિજયજી વિજ્યાણંદસુરિની આગા નીચે હતા એમ રપદ જણાય છે. પાછળથી તેમનાપર દયાણુ ચર્ચુ હશે તેથી કે ગમે તે કારણે વિજયદેવસુરિના પક્ષમાં જઈ વિજયદેવસુરિના પટ્ટધર વિજયપ્રભસુરિની આગા સ્વીકારી જણાય છે ને તે તેમની રચેલી અને અત્યારસુધી અસુપ્રિત તથા આ અંકમાં પ્રકાશીત તપાગમ્મની પદાવલી પરની સજાય પરથી, તેમજ તેમના ગ્રંથોની પ્રચારિત પરથી રપદ જણાય તેમ છે.

આ આનંદલેખમાં કુલ ૨૫૧ શ્લોક છે ને તે જુદા જુદા છંદમાં છે ને તેમાં કેટલાંક ચિત્ર કાવ્યો છે. તે પાંચ અધિકારમાં વિભક્ત છે. પહેલા અધિકારમાં ૫૧ શ્લોક છે ને તેનું નામ પ્રથમાવધવ્યાવર્ણન

૩૫ ચિત્ર ચમત્કાર છે, બીજામાં સ્તંભતીર્થ નગરનું વર્ણન છે કે ત્યાં તે વખતે વિજયનાનંદસૂરિ બિરાજતા હતા. તેમાં તેનો દુર્ગ, વપ્ર, સાગર, જિનમંદિર, શ્રીમંતોનાં ગૃહો, ઉપાશ્રય, સ્ત્રીપુરૂષો, ચોક વગેરેનું વર્ણન છે તે પરથી ૧૦૭ શ્લોકમાં છે ને તે અધિકારનું નામ તત્તેત્યવયવ વ્યાવર્ણન ૩૫ અલંકાર ચમત્કાર આપ્યું છે. ત્રીજામાં ૧૦૮થી ૧૫૨ શ્લોક તેમાં પ્રથમ પારેજ (દારપુર) નગર-ગામનું વર્ણન છે. અહીંથી કવિ આ લેખ ૨૫૧ મોકલે છે. આમાં પોતાના ગ્રંથ નામે કલ્પસુગોધિકાનો પણ ઉલ્લેખ છે. આ અધિકારનું નામ 'ઉદન્ત' વ્યાવર્ણન ૩૫ આપેલ છે. ચોથામાં ગચ્છાધિરાજ વિજયનાનંદસૂરિનું વર્ણન છે. તેઓ પ્રાચીન વંશના (મારવાડના) શ્રીરૌદ્ર નગરીના શ્રીવંતના વંશના ને શુંગારદેના પુત્ર હતા એમ જણાવ્યું છે, તેમાં ચિત્રકાવ્યો પણ મૂક્યાં છે. તે ૧૫૨થી ૨૧૨ શ્લોકમાં છે ને તેનું નામ 'તૈસ્તતપાદૈ' ધ્યાદિ અવસર પ્રાપ્ત શ્રી ગુરુવર્ણન ૩૫ એ રાખ્યું છે. પાંચમાંમાં લેખપ્રશંસા અને સુજન હુર્જન સ્વરૂપ વ્યાવર્ણન છે અને તે ૨૧૪થી ૨૫૧ શ્લોકમાં પૂર્ણ થાય છે.

આ લેખની આદિ આ પ્રમાણે છે:—

સ્થરિત ધિયાં મન્દિર મિન્દિરાલી

મિન્દિન્દિરાલી મિત્ર યઃ પિપત્તિ ।

રજ્યસ્ત્રવાલયિતપાદપદં

પદ્મે ચમાહુઃ પ્રવિતોર્ણપદમ્ ॥ ૧ ॥

છેવડની પ્રશસ્તિ નીચે પ્રમાણે છે:—

મનો મરીયં સુ ચવા સરોજે

સૌરમ્ભમૌક્ષત્વમિવાડમરાદ્રી ।

હુમ્બે જલં શૈલ્ય મિવાપ્તુ વન્દ્યાં—

સુખત્વમિન્દાવિષ કૌમુદી ચ ॥ ૨૪૩ ॥

માધુર્યેમિકાવિષ વઃ ક્રમાન્જે

તથાગતં તન્મયતાં તતઃ કિમ્ ।

લિલામિ ગચ્છી સુરુ નામધેય—

પ્રાદં ગમાન્પ્રાદં પાદપદ્માન ॥ ૨૪૭ ॥ શુભમં ।

સંવત્સરે વાદિ નિપાતચન્દ્ર

કલામિતે (૧૬૧૭) વાહુલમાયિ દિવ્યે ।

મનોરયો મે ફલિનસ્તુ ધન્ય—

ત્રયોદશી સેષતિર્થો વખૂવ ॥ ૨૪૮ ॥

ચાલ્દ ચંરિત્રી ફલકે હુમેઃ

શંકુ નિષ્કાતો દિનમાનકારી ।

પ્રતિષ્ઠિત સ્તાવદયં પ્રવન્ધો

જીયાત્ પ્રસુદ્ધશ્રવણાધ્વનીનઃ ॥ ૨૪૯ ॥

કલ્યાણનાતોમ્મનમીઠસિદ્ધિઃ

સમૃદ્ધિલભિષ્થ મુળપ્રસિદ્ધિઃ ।

મહોક્તિઃ કીર્તિતતિઃ પ્રતીતિઃ

સંધેડનપેક્ષાદ વિતતેતિ મદ્રં ॥ ૨૫૦ ॥

પૂજ્યાર્હદ્ મક્ત મદારક તતિતરણી

વન્દ્યાન્નવ્યલેસા—

રાઘવશ્રી શ્રીય સુ શ્રી નતવદ વિજયા—

નન્દ સૂરીસપૂજ્યાન ।

ધ્યેયપ્રાધાન્ય ધન્યાં સ્તપગણપતીન્

વ્યક્ત વિશક્ષિપદ્રં .

નામ સ્થાવેકતાનઃ શિશુ રિતિ નગરે

સ્તંભતીર્થે ડ્હુલૌક ॥ ૨૫૧ ॥

—ઈતિ મહોપાધ્યાય શ્રી કીર્તિવિજય ગંગિ

શિષ્યોપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજય ગણિતા શ્રી શ્રી

પરમગુરુનાં પ્રાસુતીકૃતે આનન્દલેખ નામ્નિ લેખઃ

પ્રવન્ધે લેખપ્રસંગ મુજનહુર્જનસ્વરૂપ વ્યાખર્ણનરૂપો

દ્વ્યાન્તચમત્કાર નામા પંચમોઽધિકારઃ સમ્પૂર્ણઃ ॥ ૭ ॥

સંપૂર્ણધાયમાનન્દલેખ નામા લેખપ્રવન્ધઃ ॥

આ લેખપ્રબંધની નકલ શ્રીમન્ સુમિત્રદાસજીશ્રી

અમરવિજયજીના શિષ્ય ચતુરવિજયજીએ લખીને

અમારા મિત્ર રા. સારાલાલ મગતલાલ મોદીપર

અમારી પ્રેરણાથી મંગાવતાં મોકલવામાં આવી હતી

અને લાંથી બેલા મળી. આ માટે તે સર્વનો ઉપ-

કાર માનીએ છીએ.

આ લેખ લખ્યાની સાલ ૧૬૯૭ છે નહિ કે

૧૬૯૪, વાર્ધિ એટલે સમુદ્ર એ ૪ તેમજ ૭ અને

અંક સૂચવે છે. કલ્પસુગોધિકા ટીકા સં. ૧૬૯૬

માં સંપૂર્ણ અર્થ અને તેનો આ લેખમાં ઉલ્લેખ છે

તથા સાતનો અંક ચારને બદલે સ્ત્રીધારવા થયો છે.

તંત્રી.

પૂર્ણિમા ગરબની ગુર્વાવલી

અપભ્રંશ તથા ગૂજરાતીમાં

(આદિની બે કડી નથી મળી)

.....લિહામિ નિણિ

અતુકમિ દસપુત્રપરમુલિદ,
સિરિ વયરમામિ પણમધ સુરિદ;
તસુ સીપવર જણિ ગરબ આરિ,
થાપ્યા સોપારા પુર મઝારિ. ૩
તિહિ અન્દગચ્છિ ગુરણનિહાણુ; ?
પુદુ અન્દધાદુ સુરિ જગપદાણુ;
નિહિ પકખ ગમણુ મંડણુમયં,
કમિ જવ નિકંદણુ મનિ નિમંકુ. ૪
જિણિ અણુદિદ્ધપુર પાટણુ વિદિતુ,
ચઉરાસી વાઠી સુરિ જિત્ત;
માવર્ધ પર્ધુ પૂનિમ પમાણુ,
જીધ માસિ નંદજીજિ નિણુદ આણુ. ૫
જીણુધ ચઉપટ જીવટ ફિરીય દૂરિ,
ચઉદ્દસીઆ દીક્ષા પંચસુરિ;
જીતીસ સુરિ સિદ્ધંત સાર,
ઉદ્દરાવી અસંનિમતણુકે રો ભાર. ૬
તસુ પદમ કીસુ સુરિ ધમ્મથોપ,
સિદ્ધરાય નમંસીય રહીય રોપ.
જે નિરીહ સિરામણિ મણુદરાણિ,
પરહરહ પચ્ચસર્ધ નિણુદરાણિ;
નિણિ ગાનહીજ મૂઝીય એકમનિ,
ચુરેવિણુ દમ્મ હલ્લપતિનિ;
એગંતર વરિસ પંચાસ જેણુ,
ખીચ કંજી પારીય મુણિવરેણુ. ૮
સિરિ દેવભદ્રસુરિ સુગુરરાઠિ,
નિણુદતસુરિ પણુમું ધરીય ભાઠિ;
સિરિ સંતિભદ્રસુરિ ગુરુ પઢાવ,
જગણુમાં જાણુધ નિમ્મલગણુ સહાવ. ૯
જગુ પદ મહોગ્ગવ વીરકામિ,
એધમંડપૂઠક પાદગામિ;
સિરિ ભૂવણુતિલકસુરિ લુવણુલાણુ,
સુરિ રેયણુપદ આગમિ સુજાણુ. ૧૦

સિરિ હેમતિલકસુરિ કંયુદ્ધગિ,
ગોધણુજગ્ગ આણુકિ નિણુદમગિ;
વીનજી ઉ નરેસર સમરસીહ,
પડિગોહીકિ સિદ્ધીયા સુચંદ લીહુ. ૧૧
સિરિ હેમરયણુ સુરિ નમંક પાય,
પદુ હેમપ્પહ સુરિ ગયકસાય;
ગુરુ રેયણુસેહરસુરિવર પસંસુ,
નિણુવરપપકંજરાયહંસ. ૧૨
દૂસગિ દલિ ભૂયંબલિ જે ભડતિ,
નવ નવ ગણુ શેણુદિનિ તુવડતિ;
સિરિ રેતનસાગર સુરિ મૂણિ વરિદ,
શ્રીસંધહ પૂરધ મનિ આણુદ. ૧૩
વંદણુ રસ સીતલ સીયર સાર,
ગણુ ગણુ મણિ સોહધ બહ વિચાર;
શ્રી ગુણુસાગરસુરિ ગણુ ભંડાર,
તરિહ વરિહિ ભવિયણુ સંવે વાર. ૧૪
જિનસાસન ભાસન ભાતુરૂપ,
સમતાગણિ ગંજહ મોહભૂપ;
તસુ પદિ પપ્પટિય ઝગમગંતિ,
શ્રી ગુણુસમુદ્રસુરિ ગુરુ જગતિ. ૧૫
કલિયુગિ કલપતર કામધેનુ,
ચિંતામણિ સુરવદ સગણુ શેણુ;
તસુ પદિ પુરવ ગણુદર સમાન,
શ્રી સુમતિ પ્રણુ સુરિ ઉદયકે ભાણુ. ૧૬
તસુ બંધવ નંદન અતિ ઉદાર,
બાલાપણિ ધરિકે ગરબ ભાર;
જગ રંજન ગુરુ સેવક સાધાર,
શ્રીય પુણ્યયણુસુરિ પુનિ ભંડાર. ૧૭
તસુ પાટિ પ્રગટ ગરુ ગુણુનિહાણુ,
શ્રી સુમતિસયણુ રિ જુગપહાણુ.
જસ વાણી સરસ અગી સમાણુ,
પુમિ વંદુ ભવિયંણુ નિત સુજાણુ. ૧૮
શતિ ગુરવલી.
આજ હરિખ હરધિ મઝ અતિધણુ,
ગુણુગાવા શ્રી સહગુરુ તણુ;

પૂનિમપાણિ નિરમલ જસધરુ,
 શ્રી સુમતિરતનસરિ સુનિવરુ.
 અન્તરાય સંધે નિરાકરી,
 યતિધર્મ જિતામણિ ચિતિ ધરી;
 સાતા વરીસે સંયમ શ્રીવરી,
 ગુરચરણ કમલ સેવા કરી.
 રૂપ નિરુપમ ભાગ્ય સોદામણા,
 લક્ષણ ગુણ લાવણ્યે નીહી મણા;
 દિન થોડે આગમ બહુ ભણ્યા,
 એ મહીયલિ મહિમા પુણ્ય તણા.
 સહજઈ સહલિત રહીઆમણા,
 વિધિ વિનયાર્દિક ગુણમણિ તણા;
 સોભાગઈ સિરિ જંબૂ જર્યા,
 નિરખતા ગુરુનઈ મનિ વર્યા.
 મંડવગદિ સાહ દેવા તણુ,
 પુત્ર કરઈ મહોત્સવ તિહા ધણુ;
 માન માગઈ ગુરુપદ થાપણુઈ,
 ધન વિશ્વસઈ ભાવઈ આપણુઈ.
 પન્નરસતતાલઈ વૈશાળ ધરિ,
 ગુરુ પંચમિ જંગમાડિ સપાર;
 સવિ સુજન રોમાંચિજે સચા,
 વેગઈ કરઈ સજાઈ હસમચા.
 કરનેરી પૂજ્ય પાએ નમઈ,
 પ્રભુ પાત્ર કહુ જે દુમ્ભ ગમઈ,
 પરિવાર પૂછી તવ દાખીઆ,
 જગરાજ જસાર્દિક હરખીઆ.
 નર્દણ આવાર કરાવીઆ,
 અનુપમ અર્ધકાર પહરાનીઆ;
 સહવિ સવિ હેજિ લધાવીઆ,
 હરિ હજણ દોષ નિવારીઆ.
 નાદિ મંડપ ઘાસવા મોકલા,
 ચિદ્દિ દિસિના સંધ જેવા મથ્યા,
 રંગિ ધવન મંગલ મહિલા દીઈ
 આવી લગન વેશા આણુંદીઈ.
 ગુરુઈ મઈ હાથિ વાસ આરોપીઈ,
 વિધિ મારગ કિસિઈ ના લોપીઈ;

શ્રી સુરિમંત્ર કાને નિશ્યા,
 પરમાણુદ હૃદયકમલિ વચ્યા. ૧૦
 વરીસ પનરમઈ સુરિપદ લહઈ,
 નામઈ સુમતિરતન સુરિ ગહઈ;
 ગુરુ આદેશઈ ઉપદેશ રીધ,
 સુધારસ વચન વિલાસ કીધ, ૧૧
 ઘણુ વાજિત વાજઈ મધુરસરઈ,
 ચામિકજન જયજય ઉચ્ચરઈ;
 સાહમીવત્સલિ સવિ કહઈ પોપીઈ,
 ચઉરાસી ગચ્છ સંતોષીઈ. ૧૨
 સાતે ફેરે નિજ વિત વાવરઈ,
 જીવરાજ કીરતિ જગિ વિસ્તરઈ;
 આચારિજ દિનિ દિનિ દીપતા,
 તપ તેજઈ રવિ સસિ જ્યતા. ૧૩
 દદ પંચમહાવ્રત સાદરુ,
 છઈતાલીસ દોષ નિરાદરુ;
 જિનશાસનમંડનસુંદરુ,
 સવિ સુવિહિત સાધુ પુરંદરુ. ૧૪
 ગુરુ પાયકમલિ અહનિશિ વસઈ,
 પ્રમાદ પ્રતિઈ નવિ વીસસઈ;
 ક્રોધ માન માયા લોભ મદ્દરુ,
 ભવીયણુ તારઈ સહિગરુ. ૧૫
 પ્રવચન આરાધક સમરથુ,
 નિજ આણુ મનાવિહિ મનમથુ;
 લક્ષમીવંત જંગમતીરથુ,
 સેવકજન કરણ કૃતારથુ.
 સિદ્ધાંત પયોનિધિ સિસિધરુ,
 વાણી જસી સજલ પયોધરુ;
 પ્રતિયા મેરુ મીઠીધરુ,
 છીત્રી સરિવર ગુણધરુ. ૮
 આહ પ્રવચનમાત રક્ષાકરુ,
 અગ્રાણુ તિગિર ભર દિનકરુ;
 ત્રસ થાવર જીવ કૃપાકરુ,
 નવ બ્રહ્મચર્ય વિધિ તત્પરુ. ૯
 લવિષણુ જણુ કમિત ગુરતરુ,
 મંસાર સમુદ્ર તારણુતરુ;

પંચાચાર વિચાર ચતુરત્તર,
પ્રજાપતિ નિર્જિત સુરચરુ. ૧૯
વિહરધ મહિમંડલિ શ્રુતધરુ,
શ્રાવય કુલ કમલ પ્રભાકરુ;
લખિધવંત છહં કરધ સિરિકરુ.
તીહં મંદિરિ રદ્ધિ પ્રભાભરુ. ૨૦
શ્રીવંશ મંત્રિ મુખાગરુ,
સુતમાતા પૂગી જયવિરુ;
શ્રી ચારિહં દેવ આરાધકુ,
પુલ્લવધ પરમારય સાધકુ.

એ ગુરુ ગુણ શ્રેણી નિત ગુણધ,
ધરિ વિદ્યસધ વંછિત તીહતલુધ;
પ્રભુચરણરેણુ હું ભામણુધ,
સીસ ઉદ્ધયસમુદ્ર વલી વત્રી ભણુધ. ૨૨
ચંદ્ર ગણિ શ્રી ગુરુ રતનસાગર,
સુરિશ્રી ગુણસાગરુ;
સુરિ ગુણસમુદ્ર શ્રી સુમતિપ્રભરુએ,
સીસ નમિત યતીશ્વરુ;
જયવંત શ્રીગુરુ ગુરુઅગણુધર,
પુણ્યરત્ન સરીશ્વરુ.
પાટિ સુમતિરત્નસુરિ ગુણ જંપંતાં,
સુખસમૃદ્ધિ સ્વયંવરુ. ૨૩

કહી ૩-૬ દશ પૂર્વધર વજ્રગામીના ચાર
શિષ્યોએ ચાર ગચ્છ સોપારાપુરમાં રચાયા. તે પૈકીના
ચંદ્ર ગચ્છમાં ચંદ્રપ્રભસુરિ યથા તેઓ વિધિપક્ષના
મંડન હતા અને અણુદિદ્ધવપુર પાટણમાં ૮૪ વાદી
આચાર્યોને છતી પૂર્ણિમા ખતાવી. ચૌદસીઆ-ચૌદસમાં
માનનારા પાંચ સુરિને પોતાના પક્ષની દીક્ષા આપી. ૭-૮
પ્રથમ શિષ્ય ધમધોપ સુરિ યથા કે જેને સિદ્ધરાજ
જયસિંહ નમતો હતો. તેણે પાંચસે મુંદર જિનગૃહો
કરાવરાવ્યા. ૪૯ વર્ષ સંયમ પાળ્યો ૯-૧૧ પછી
દેવમદ્રસુરિ, પછી જિણુદત્તસુરિ, શાંતિભદ્રસુરિ, કે
જેના પદ્મમહોત્સવ વખતે પાદ્ર (પાદરા ?) ગામમાં
ગેધ વૂંટ્યો હતો, શ્રી ભુવનતિલકસુરિ, રત્નપ્રભ,
હેમતિલકસુરિ કે જેણે કુંધુકુર્ગમાં (કંથકોટમાં) ગોધણ
પક્ષને જૈન માગમાં લાગ્યો અને સમરસિંહ રાજને

પ્રતિગોષ્ઠો હતો, ૧૨-૧૪ પછી હેમરત્નસુરિ, પછી
હેમપ્રભસુરિ, પછી રત્નશેખરસુરિ, પછી રત્નસાગર
સુરિ, પછી ગુણસાગરસુરિ યથા. ૧૫-૧૮ તેના પદ્રે
ગુણસમુદ્રસુરિ અને તેના પદ્રે સુમતિપ્રભસુરિ-તેના
પછી ગુરુભાતા પુણ્યરત્નસુરિ પાટે આવ્યા. ને તેની
પાટે સુમતિરત્નસુરિ યથા. આ રીતે અપવંશ
ભાષામાં ગુર્વાવલી પૂરી થાય છે.

આ પછી ૨૩ કહીનું ઉક્ત સુમતિરત્નસુરિ સંબંધી
ગૃહસ્તીમાં કાવ્ય છે. તેનો હુંક સાર એ છે કે મોંડવગ-
દમાં સાહ દેવાના પુત્રે આ ગુરુની પદરચાપનાનો સં.
૧૫૪૭ વૈશાખ શુદ્ધ ૫ ગુરુવારે મહોત્સવ કર્યો. તે
સુરિએ સુરિપદ લીધું ત્યારે ૧૫ વર્ષની તેમની ઉંમર
હતી. તેમને શ્રીવંશ (શ્રીમાલીવંશ), પિતાનું નામ
મુંગાધર અને માતાનું નામ પૂગી હતું. આ કાવ્ય
રચનાર આ સુરિના શિષ્ય ઉદ્ધયસમુદ્ર છે. આ
રચના પણ સં. ૧૫૪૭ માં કે તે પછી તે અરસામાં
થયેલી લાગે છે. આ શ્રી જિનવિજયના સંપ્રદ્યમાંથી
મુનિશ્રી પુણ્યવિજયના હસ્તે લખાયેલી નકલ પરથી
છપાવવામાં આવેલ છે તેથી તે બંનેનો ઉપકાર
માનીએ છીએ.

પ્રતિમા લેખો-આમાં જણાવેલ સુરિઓ પૈકી રત્ન-
શેખરસુરિનો સં. ૧૪૩૨ છુ. ૨ નં. ૫૬૬, ગુણસાગર-
સુરિના સં. ૧૪૮૩ છુ. ૨ નં. ૪૬૫, ૧૦૧૪, અને સં.
૧૪૮૬ ના છુ. ૨ નં. ૧૦૬૭, સં. ૧૫૦૪ છુ. ૧ નં.
૭૩૮ ગુણસમુદ્રસુરિના સં. ૧૪૯૨ વિ. નં. ૧૫૮, મં.
૧૫૦૧ છુ. ૧ નં. ૨૨૫, ના. ૨. નં. ૧૫૬૫, સં.
૧૫૦૪ વિ. નં. ૨૦૫, સં. ૧૫૦૬ છુ. ૧. નં. ૭૩૮,
છુ. ૨. નં. ૧૦૭૬, સં. ૧૫૦૭ છુ. ૧ નં. ૪૧૫,
છુ. ૨. નં. ૪૪૧, સં. ૧૫૦૮ છુ. ૧ નં. ૧૦૧૭,
છુ. ૨ નં. ૯૫૭, ના. ૩ નં. ૨૩૨૬, સં. ૧૫૦૯
છુ. ૨ નં. ૧૦૩૪, સં. ૧૫૧૦ છુ. ૨ નં. ૯૬૪,
મં, ૧૫૧૧ છુ. ૨ નં. ૧૩૮, ૩૭૭ અને ૪૬૨
અને વિ. નં. ૨૬૭ અને સં. ૧૫૧૨ ના. ૩ નં.
૨૧૩૬; પુણ્યરત્નસુરિના સં. ૧૫૧૫ છુ. ૧ નં.
૧૦૬, સં. ૧૫૧૭ ના. ૨ નં. ૨૦૮૫, સં. ૧૫૧૮
છુ. ૨ નં. ૧૭૦, સં. ૧૫૧૯ છુ. ૧ નં. ૨૮૭,
ના. ૨ નં. ૧૧૬૭ સં. ૧૫૨૨ છુ. ૨, નં. ૫૩૩,

સં. ૧૫૨૪ છુ. ૧ નં. ૧૧૭૦, છુ. ૨ નં. ૧૦૮૧
નાં. ૩ નં. ૨૫૮૪, સં. ૧૫૨૮ છુ. ૧ નં. ૮૮૭,
સં. ૧૫૩૧ છુ. ૨ નં. ૪૪૦ અને ૪૪૯ વિ. નં.
૪૩૮ થી ૪૪૧ તથા ના. ૧ નં. ૬૬, સં. ૧૫૩૨
ના. ૨, નં. ૧૧૯૮, સં. ૧૫૫૩ છુ. ૧ નં. ૧૨૦૦,
સં. ૧૫૬૦ છુ. ૨ નં. ૭૭૪ અને સુમતિરત્નચૂરિના
સં. ૧૫૬૮, છુ. ૨ નં. ૪૧૯, સં. ૧૫૭૬ છુ.

૨ નં. ૩૦૫, સં. ૧૫૮૦ છુ. ૨ નં. ૨૭ અને
સં. ૧૫૮૭ છુ. ૧ નં. ૧૨૩૪, એ પ્રતિભાવેળો
ઉપલબ્ધ થાય છે. (આમાં છુ. એટલે શુદ્ધિસાગર,
ના. એટલે નાદર પૂરણચંદ અને વિ. એટલે
વિજયધર્મ) યા વિદ્યાવિજયના લેખ સંગ્રહ સૂચવે
છે. ૧, ૧, ૩ એ તે નંબરના ભાગ સૂચવે છે).

તાંત્રી.

આબૂ તીર્થાદિનો આનંદ-પ્રવાસ

કેળવણી માસિકપત્રના ડિસેમ્બર ૧૯૧૨ ના અંકમાં
‘ગુજરાતની દેવતાઈ દોલતપર રા. ચૌપટલાલ ગોવિં-
દજી સાંગાણી કહે છે કે:—

બુદ્ધો પેસે આબુ, ગિરિગગન રપરા કરતો,
વળા આ શેત્રુંજો, પતિત જળનાં પાપ હરતો;
ભુનાથે શ્રેકેસો, તીરથવૃપતિ રેવત પડ્યો,
ખળનો દેવાંશી, યુનિત ગુજરાતે બહુ લયો.

પંચાસરા પારસનાથનું દહેરું—તેમાં મુખ્ય
મૂર્તિ પારસનાથની છે. તે દહેરાની અંદર હેમાચાર્યની
શ્વેત આરસની દળદળાલેલી શુંદર મૂર્તિ એક આર-
સના ગોખમાં આવી રહેલી છે. આસપાસ ઉદયન
અને કુમારપાળની નાની મૂર્તિઓ સેત્યસેવકભાવનું
ચંપૂર્ણ સ્થપન કરતી હેમાચાર્ય તરફ હાથ જોડી
ભક્તેલી દષ્ટિએ પડે છે. બીજા એક ગોખમાં વનરાજ
અને તેના પ્રધાન ચાંપાની મૂર્તિઓ છે. વનરાજની
ભવ્ય મૂર્તિ ઉપર રાત્ર્ય ચિન્હ તરીકે આરસનું રાત્ર્ય
જન, કાને કુંડળ, લાંબી દાડી અને હાથમાં ચોંચી
છે. વળા જનોદને રથને શુંદર લાંબો કંઠો ધારણ
કરેલો દષ્ટિએ પડે છે. પાટણમાં આ પંચાસરા પાર-
સનાથ અને તેના દેરામાં આવી રહેલી હેમાચાર્ય,
કુમારપાળ, ઉદયન, ચાંપો, વનરાજ વગેરેની પ્રાચીન
સ્થપના રીતરિવાજનું સહેજ ભાન કરાવનારી ભવ્ય
મૂર્તિઓ ખાસ જોવા લાયક છે. ગુજરાત રાજાપત્ર.
માર્ચ ૧૩ ના આનંદપર્વટન નામના લેખમાંથી.

પાટણનગર—મહાયાત્રિજી આવડામણિ જ્યોતિ-
ષરીના પ્રતાપી પુત્ર વનરાજે રચાવેલું, અને મૂળ-

રાજ તથા સિદ્ધરાજ જેવા વીરનરોએ અલંકૃત કરેલું,
તેમજ જૈનધર્મી કુમારપાળે સેંકડો દહેરાં બંધાવી
મહિમાવાન કરેલું આ વિસ્તીર્ણ અને શુંદર પથ્થ
આત્મરે અશ્રુ પડાવનાર આ પાટણનગર છે.

-ઉપરના લેખમાંથી.

માઉંટ આબુ અને આબુ ઉપર મુખ્ય
જોવાયોગ્ય સ્થળો:—આશુરાશ સ્ટેશનથી માઉંટ
આબુ ખડે જોતાં ઘણું દૂર નથી, તો પણ એક માઈ-
લની ઉંચાઈએ જવા માટે નાના મોટા વીસેક પર્વતો
ઓળંગી ચઢાવામાં “સમૃદ્ધ” ખાઈ ઉપર જવાનો
રસ્તો હોવાથી આશરે અઢારેક માઈલ દૂર થાય છે.
માઉંટ આબુ ઉપર જવામાટે સરકારે ટેક સુધી
પાકો રસ્તો બાંધેલો છે; અને તેના રસ્તા ઉપર,
સરકાર પાસેથી રસ્તા ઈન્જરે રાખનાર કંપનિ ખાસ
કરીને ત્રણ પ્રકારની બાઝની ગાડીઓ ફેરવે છે. તેનો
સઘળો વહીવટ સરકારી કંપનિઓના જેવોજ નિય-
મિત ચાલે છે. અમે સઘળા ૧૦ ગાડીઓ (ટ્રમ્સ)
ભાડે કરી માઉંટ આબુ ઉપર જવા તૈયાર થયા.
આબુ ઉપર જવાનું ઘણું ચુરકેલ હોવા છતાં સરકારે
રસ્તો બંધાવી ઘોડાગાડીઓની ઘણી સારી ગોઠવણ
કરેલી છે. શરૂઆતમાં ત્રણ ચાર માઈલ સુધીનો રસ્તો
તદન સરસ અને સપાટ જેવોજ છે. પરંતુ ત્યારપછી
જેવા જેવા પર્વતો અને તેની બખોલોમાં ચઢને તે
રસ્તો જંગમ છે. લગભગ અડધી મુસાફરી કર્યા પછી
રસ્તો બાંધેલો હોવા છતાં ઘણો વિપમ આવે છે.
છાતીપૂર સીધા પર્વતો ઉપર ચઢવા માટે એક પછી

એક એમ છ સાત ચકાવા ખાઈ તે રસ્તો આગળ ચાલ્યો જાય છે. રસ્તે જતાં બાલુ બાલુ દટિ ફેરવનાં પારે તરફ ઊંચાં ઊંચાં પહાડોની દારને દાર દટિ-ગોચર થાય છે. એક એકને વળગી રહેલાં હોઈ હમ-ચાંગ મળે તૂટી પડશે એવાં જણતાં પ્રચંડ શિશ્વામય શેખરો નિહાળતાં, તેમજ આવા દુર્ઘટ પ્રદેશથી બચવવા માણસને ભય પમાડનારા, અને સટાની ખગાધ શક્તિનું ભાન કરાવના ગિરિસમૂહોમાં થઈને જતાં જે બેહદ આનંદ અને કર્તૌની રચનાનું ચંપૂ-ચુંપણું અનુભવાય છે, તે દર્શાવવા જતાં અદ્ધલ અટકી પડે છે. દૂરના પવંતોના ઉપરના ભાગમાં અને સમીપના પવંતોની ખીણોમાં આવી રહેલાં નાનાં મોટાં વિધિવિધ પ્રકારનાં વૃક્ષોની રમણીય ધટાઓ, વચ્ચે વચ્ચે શિલાસમૂહોમાંથી બહાર આવતાં નાનાં નાનાં ઝરણાંઓ, નગર ન પહોંચે તેવી ભયંકર ખાઈઓ, દૂરથી જોતાં પચરંગી નભપટ ઉપર આજીવંત થયેલા કાંઈપન ચીચરવટા જેવા નીચાણના પ્રદેશમાં આવી રહેલા દટિગોચર થતા રસ્તાઓ, એક એકની પાછળ ડોડીઆં કરી રહેલાં ગિરિશૃંગો-આ સઘળું નિહાળતા, ઈશ્વરની અગાધ શક્તિનું ગાન કરતા અને સઘળા મુંગાં પથુઓની સહાયતાથી આગળ ને આગળ વધવા લાગ્યા. આશરે ખાર તેર માઈલનો રસ્તો કાંધ્યા પછી નાટકનાં પાત્રોની માફક ગોઠવાઈ રહેલાં નાનાં મોટાં પુષ્પવૃક્ષો અને લતાઓની મંજરીઓમાંથી નીકળતો સુવાસ, શીતળ અને મધુર પથુ મંદ પવનની લલિત લહરીઓ, અને કવચિત દટિગોચર થતા અચળેશ્વરના દહેરાથી હૃદય આલ્લસિત બનવા લાગ્યું. સૃષ્ટિસૌંદર્યના અભાસીને આનંદ સાથે ઈશ્વરની અગાધ શક્તિનું ભાન કરાવનારી આ અદ્ભુત અને રમ્ય લીલા પહેલીજવાર નિહાળનારા અમારામાંના કેટલાકે શિષ્યોના મુખમાંથી હર્ષભર્યા ઉદ્ગાર નીકળ્યા કે “બસ, આત્મારસુધીનો-મુસાફરીનો સંપૂર્ણ ખર્ચ અને શ્રમ વિભુની વિભુતા દર્શાવનારો આ રમણીય ગિરિશૃંગો અને ખીણોમાં આવી રહેલી આ રમ્ય વૃક્ષવટિકાઓના દર્શનથીજ સદ્ગ થઈ ગયો.” જેમ જેમ ઇષ્ટ સ્થાન પાસે આવવા લાગ્યું તેમ તેમ હૃદયનો આનંદ સર્વના મુખ ઉપર સ્પ્રટ થવા લાગ્યો.

શિવ શિવ વણાના છુદાવાળી છુદાવા પોપટીઆ રંગની સાડી ધારણ કરનારી સૃષ્ટિને બદલે હવે દૂરથી દટિ-ગોચર થતા માઉન્ટ આણુ ઉપર આવી રહેલા બંગલાઓ તરફ દટિ ખેંચાવા લાગી. તા. ૧૨-૧૧-૧૨ ના રોજ સાંજના આશરે ૪૩૫ વાગે ૩૩૨૨નું સર્ટિફિકેટ મેળવેલું હોવાથી કેન્ટોનમેન્ટના મેજિસ્ટ્રેટના હેડક્વાર્ટ્સ ઉપરના લાક્ષમણપત્રથી અને નખીતળાવ ઉપર રૂઝનાથજીના મંદિરનાં આમારો મુકામ ત્રણ દિવસ માટે નિર્માણ થયેલો. અમારા સામાનની ચોખ્ખો વ્યવસ્થા કર્યા પછી બનતી ઝડપથી મગેલા વખતનો લઈ રાકાય તેટલો લાભ લેવા સાયકાળ થયા છતાં તૈયાર થયા. અને સઘળા માઉન્ટ આણુ ઉપરનાં જોવા યોગ્ય મુખ્ય મુખ્ય રથોના સંબંધી અધ્યાપક સાહેબ તરફથી મળતું સંશિષ્ટ વર્ણન થયું કરતા, સંધ્યા સમયનું નિર્માણ, આસમાની અમ્મ અવશેષકતા, મંદમંદ અને શીતળ પવનની લહેરો લેતા શ્રમિત હોવા છતાં હર્ષપૂર્વક નખીતળાવનું પરિક્રમણ કરવા લાગ્યા. આ વિશાળ અને રમ્ય સરોવરની આસપાસ ચારે બાલુ બાંધેલો રસ્તો છે. રસ્તાની એક બાલુ પહાડોનાં પ્રચંડ શિષ્વરો જાણે સરોવરના અચૂત જળનું પાન કરવા સાઈ નીચી ડાક નમાવતાં હોય, અને કોઈ કોઈ તો જાણે આ શીતળ જળના પાનથી તૃપ્ત બની ઉચ્છૃંખત માતંગની પેટે મસ્ત થઈ રસ્તા ઉપર ધસી પડતાં હોય તેવાં ભાસે છે. સરોવરની આસપાસ આવી રહેલી લીલાંકુલર વૃક્ષોની ધટાનું, સરોવરના નિર્માણ જગમાં દૂરના દીપકોના પ્રતિબિંબથી થઈ રહેલા આનંદકારક દેખાવનું, રવચ્છ આ-કાશમાં ઝગઝગાટ કરતા દીપકોનું અવશેષકન કરતા, અને આ રમયના શીતળ, સુખદ અને સુવાસિત મંદમંદ પવનના સપાટાથી આખા દિવસના શ્રમિત તનમનને શાંતિ આપતા અને આગળને આગળ ચાલ્યા. સરોવરની આસપાસ ફરતા મુસાફરોના મુખ મંડળ ઉપર આ સ્થાનની લખનાથી અને પુષ્પનુમા શીતળ પવનની લહરીઓથી ઉદ્ભવતો આનંદ તેઓના વાતોપિત્તોમાં અને મસ્ત બની ચાલવાની તૃષ્ણામાં પ્રત્યક્ષ થતો હતો. આશરે બેએક માઈલના વિસ્તારવાળા આ સુંદર સરોવરની આસપાસ ફરતાં કવીશ્વર

આરસની હોષ રત્ન જડિત છે. આ બંને લબ્ય અને ચિત્તાકર્ષક મૂર્તિઓ અને તેની આસપાસ આવી રહેલી નાની નાની બીજી રત્ન જડિત મૂર્તિઓ જોતાં તેના સ્થાપકોના વૈશવથી બહારની દુનિયાનું તદ્દન વિસ્મરણ યથા જાય છે. આ દેહરામાં આવી રહેલા તેના સઘળા ભાગોનું વર્ણન આપતાં પાનાનાં પાનાં ભરાય તોપણ તે વર્ણન અપૂર્ણ રહે તેમ છે. વસ્તુપાળ તેજપાળના દહેરાનું અવલોકન કરનારની દષ્ટિમાંથી દેરાણી જેઠાણીના મુંદર ગોખવાઓનું જારીક કાતરકામ ભાગ્યેજ ખસશે! આ દેહરાં બાંધનાર કારીગરોનેત્યાં પણ સુવર્ણનો વરસાદ વરસી રહ્યો હતો! કાતરણી કરવામાં જેટલી પથ્થરની રજ ખરી પડે તેટલું રૂપું દરેક કારીગરને આપવામાં આવતું!! કારીગરોએ પોતાની કમાઈમાંથી એક દહેરું બંધાવેલું છે. તેમાં પારસનાયની મૂર્તિ છે. આ દહેરું પણ ઘણું મુંદર છે, તોપણ આ સ્થળે ઝગઝગાટ કરના સૂર્યના તેજ આગળ આનું નાની સરખી ચણગારી જેટલું તેજ નહિ જેવુંજ લાગે છે, ખરેખર, યુગ્મર જૂમિના ગૌરવનું આ મુખ્ય સ્થળ એકવાર જોયું હોય તો નિઃશ્ચીમાં ન વિસરાય તેવું છે.

અચ્યોતેશ્વર—માઉન્ટ આલુથી આશરે પાંચેક માઈલ દૂર છે. રસ્તો લગભગ ટેક સુધી બાંધેલો છે; પરંતુ ઘણા ભાગમાં વાહન ચાલી શકે તેમ નથી તેથી પગેજ મુસાફરી કરવી પડે છે. આણુ ઉપર જોવાનું અને જાણવાનું એટલું બધું ભર્યું છે કે તેને માટે જેટલો શ્રમ અને જેટલું દ્રવ્ય ખર્ચાગ્યે તે સઘળું નહિ જેવુંજ છે? આનંદની રેલડેલ આગળ આખા દિવસનો શ્રમ થોડા કલાકના વિશ્રામ સાથેજ ચાલ્યો જાય છે! વસિષ્ઠાશ્રમ જેવી અહિં જવા આવવાની મુશ્કેલી નથી તોપણ રસ્તો લાંબો અને અતિશય લાળવાળો હોવાથી પોતા હૃદયના માણસો તો આધેધીજ પાછા વળે છે! રસ્તાનો ધણો ભાગ ચાલ્યા પછી અચ્યોતેશ્વર મહાદેવનું દહેરું આવે છે. આ લબ્ય દહેરામાં શંકરના ચરણનો અંગુડો પુતળ છે. દંતકથા પ્રમાણે તેમના મસતકનું પૂજન બનાવવામાં યાય છે. એમ કહેવાય છે કે અચ્યુદિગિરિ રથાને અગાઉ લખકર ખીણ હતી. તેથી ઋષિ

મુનિઓને જતાં આવતાં ઘણી મુશ્કેલીઓ નડતી; આથી વસિષ્ઠજીએ :હિમાલય પાસે તેના નંદિવર્ધન પુત્રની માગણી કરી; પરંતુ તે પાંગળા હોવાથી શેષનાગ ઉપર આરૂઢ થઈ અહીં આ ખાંધ પુરવા માટે આવ્યો હતો. એ ખાંધમાં પોતે સમાઈ ગયો તો પણ એ જગ્યાએ પોતાણુ ભાગ રહી ગયો છે જેમાંનો એક આ દહેરામાં અને બીજો ગૌનમાશ્રમ તરફ આવેલો છે. એ પોતાણુ—માગ અંતુમાન ન કરી શકાય તેટલો જોડો હોઈ “અદ્ભપાષ” નામે ઓળખાય છે. આ દહેરાની પાસે ડાબા હાથ તરફ આની રહેલા એક કુંડ ઉપર દક્ષિણાભિમુખે ત્રણ મંદિપ ઉભેલા અને તેની પાછળ એક બાલુ “પરમાર ધારાવર્ધનું” બાવલું તીર તાણીને બેઠેલું જોવામાં આવે છે. આ સ્થાનની પાસે યુગ દતાત્રયનું મંદિર છે; તે મંદિરની પાસે ભાર્ગવરિ અને ગોપીચંદની આશ્વર્ષકારક મુક્ષાઓ છે. આ સઘળા દેખાવોનું અવલોકન કરી, શિખર ઉપર જવા માટે મુસાફરોને ચકલી નાખી પોતાનું સામર્થ્ય દર્શાવવા તૈયાર થઈ રહેલા શિક્ષાખંડોમાં યથા સીધા લાળવાળો વિષમ રસ્તો આગળ ચાલ્યો જાય છે. તે રસ્તે યથા થોડે દૂર જઈ શિખર ઉપર ચડતાં એક મોટો દરવાજો દષ્ટિએ પડે છે. ત્યાંથી અંદર જતા પથ્થરનો બાંધેલો એક રસ્તો છે. તેની આસપાસ નાનું સરખું પડું વસેલું છે, સહેજ આગળ વધતાં ડાબે હાથે એક જૈન દેહરું આવે છે. એ દહેરામાં મુખ્ય મૂર્તિ પારસનાયની છે. આ લબ્ય દહેરાની નિરીક્ષા કરનારની દષ્ટિમાંથી પેલી ૧૪૪૪ મણ સોનાની પરિક્રમણ કરતાં ચારે બાજુએ દષ્ટિએ પડતી, આદીત્યર ભગવાનની મૂર્તિ ભાગ્યેજ ખસવા પામશે! આ મુંદર જૈન દહેરું કુંભારાણાની વિધવા રાણીએ બંધાવ્યું છે. આ દહેરાને છોડી આગળ જતાં બેરવપોળ, આવણુભાદરવો પોળ, (ત્યાં આગળ “આવણુ ભાદરવો” નામનું શરોવર બાલુબાલુ ગોઠવાઈ ગયલા પથ્થરોની ખીણમાં આવેલું હોષ ઘણું ઉડાણમાં છે) વગેરેમાં થઈ આગળ જતાં હરિશ્ચંદ્રની મુદ્રા તથા ટેક શિખર ઉપર કુંભારાણાના કિલ્લાનાં ચિહ્નો જોવામાં આવે છે. એ કિલ્લાનો એક નાનો ભરખો ચોરડો અઘાપિ છુલું સ્થિતિમાં

ઉભો રહેશે દષ્ટિએ પડે છે. આ સ્થળેથી આલુ-
ખાલુ દષ્ટિ ફેંકતાં આશુપર્વતનાં નાનાં મોટાં અનેક
શિખરો; તેની ખીણોમાં અને ઉપરના ભાગમાં આવી
રહેલાં જુલોની ધટાઓ; શિલાસમૂહોમાંથી બહાર
આવતાં નાનાં પણ મોટાં અરણ્યો; અને તેની
આસપાસ કુદરતી રચનાની પરિપૂર્ણતા દર્શાવનારા,
આંખને ઠારી નાખનારા, ભિન્ન ભિન્ન વર્ણના પણ
ખડુધા લીલાછમ દેખાતા સ્વાભાવિક ગાદીયાઓ
નિહાળતાં અમારામાંના એક મિત્ર રા. છોટલાઈ
દાઢલાઈના હૃદયમાંથી નીચેના ઉદ્ગારો નીકળી ગયા:-

સચેયા.

જે ગિરિને કવિઓએ વખાણ્યું વખાણ્યું કર્યું ખડુ
ત્રેષ પરે,
આ અરણ્ય ગિરિ શુભ દર્શન માટ ન ઉત્સુક
કેણુ અરે;
પુણ્ય ભૂમિ મહોં પુણ્ય સ્થળો વર્જો સંદિ લીલા
ખડુ નેત્ર ગમી,
ચિત્ત અચિત્ત ન થાય અરે ક્યમ નીરખવા ફરી
સર ભૂમિ.

તેનું ફરી ફરીને મનન કરતાં, વિચુની વિચુતા
નિહાળના, અતિશય શ્રમિત હોવા છતાં-નાટકના
પટ્ટાની પેઠે એક પછી એક દષ્ટિએ આવતા ભિન્ન
ભિન્ન અને સુંદર દેખાવાનું અવલોકન કરવામાં મગ્ન-
શુદ્ધ અનેકા અમે સઘળા બનતી ત્વરાથી મુકામ
તરફ પ્રયાણ કરવા લાગ્યા. સમયની તંગાશને લીધે

ગુરુશિખર, ગૌતમાશ્રમ વગેરે સ્થળો જોવાનાં પડતાં
મૂકી તા. ૧૪-૧૧-૧૨ ને રોજ પાછા ખરેડી આવી
ત્યાંથી રાતના ૧૨ કલાક ૧૭ મિ. ની ટ્રેનમાં અજ-
મેર તરફ પ્રયાણ કીધું. આખા દિવસના શ્રમિત
હોવાથી ટ્રેનમાં થોડા પછી નિદ્રાદેવીએ પોતાની સત્તા
અકષથી અમરા ઉપર જમાવી દીધી. જે સમયે
અરણ્યે આવી સોનાની કુંચી વડે પૂર્વ તરફનો મોટો
દરવાજો ઉઘાડ્યો તથા જે સમયે દિવાકરના ચોપ-
દાર કુકડાઓએ નેકી પોદારીને સૂર્ય દેવતાની પદ-
રામણીને વખત થયો એમ સૂતેલી દુનીયાને જાહેર
કીધું તે સમયે સઘળા ધીમે ધીમે જાગૃત થવા
લાગ્યા. પછી પૂર્વ તરફના અગંગાટ કરતા સોનેરી
આકાશમાં પ્રતિષ્ઠાએ બદલાતા ભિન્ન ભિન્ન આદહા-
દક અહલુત રંગોનું અવલોકન કરતા, બાળ સૂર્ય-
કિરણોની ખુબી નિહાળતા, આગળ જતાં ફેલાય જઈ
આજા આજા થતા કેશરી રંગથી બની રહેલી
ખુબીથી મળતો આનંદ અનુભવતા, ટ્રેનખાઈના
અગાધ સામર્થ્યથી એક પછી એક સ્ટેશનોની મુલા-
કાત લઈ અંતે સવારના સવા આઠ વાગ્યાને સુમરે
અજમેર સ્ટેશને ઉતર્યા. નામદાર વાહસરોયની પદ-
રામણી થવાની હોવાથી ખજાવાવડાથી તે લસ્કરી
સોલ્ડીઓની ઉત્તમ ગોઠવણથી શહેરને સારી રીતે
શણખારવામાં આવ્યું હતું. સર્વ સ્થળે આનંદ આનંદ
વર્તાઈ રહ્યો હતો. અમે પણ આવી રીતે અલંકૃત બનેલા
શહેરને અવલોકવા-ભાગ્યશાળી બન્યા તેથી તેઓના
આનંદમાં સહભાગી થયા. (શુ. શા. જા. ૧૬૧૩)

ઓશવાલ સંપ્રદાયકી ઉત્પત્તિ

ભગવાન પાર્શ્વનાથ કે સમય સે જૈનશ્રેણી કા બે સાધુ સમ્પ્રદાય યજ્ઞ આરહા થા ઉત્તરે નાયક, કેશી-મુનિ ભગવાન મહાવીર કે સમસામયિક થે । આપ (કેશીમુનિ) પહિલે મહાવીર કે તીર્થંકર બોલ કર સ્વીકાર કરને મેં ઔર ચતુર્થામ ધર્મ કે બદલે પગચાળાઃ ધર્મ સ્વીકાર કરને મેં સમ્મત નહીં હુવે । તીર્થંકર ભગવાન મહાવીર કે પ્રથમ શિષ્ય ઔર પ્રથમ ગણધર ઈન્દ્રજીતિ ગૌતમ કે સાથ કેશી-મુનિ કી ઇસ સમ્પ્રદાય મેં આશ્રયના હુધ ઔર ઉસીકે ક્ષય સ્વરૂપ કેશીમુનિ ને મહાવીર કે ચોવી-સવે તીર્થંકર ઔર ઉત્તરે પ્રવર્તિત પંચયામ ધર્મ કે સ્વીકાર કિયા ।

કેશી મુનિ કે પ્રશિષ્ય રત્નપ્રભાસરિને વીર નિર્ગોળ કે પર સમ્પ્રદાય મેં પાર્શ્વનાથ કે શિષ્ય સમ્પ્રદાય કે સાધુઓ કે પ્રધાન આચાર્ય પદકા પ્રાપ્ત કિયા । આપ સંશિષ્ય મામાતુઆમ વિચરણ કરને હુએ ‘ઉકેશ’ થા ‘ઉપકેશ’ પુર મેં પધારે ।

ઉપકેશપુર+ વર્તમાન બોધપુર સે ૩૦-૩૨ મીલ

● જૈન ધર્મ કે પ્રધાન પાંચ મતોકા પગ્ચ મહામત કહતે હે । ઉત્તરે નામ (૧) પ્રાણાતિપાત વિરમણ (૨) મૃગાવાહ વિરમણ (૩) અદત્તાદાન વિરમણ (૪) મૈયુન વિરમણ જૈર (૫) પરિચ્છંદ વિરમણ, તેમીસમે તીર્થંકર ભગવાન પાર્શ્વનાથ કે સમય તક મૈયુન જૈર પરિચ્છંદ કા લાગ એક હી મહામત કે અન્તર્ગત સમજા જતા થા । જૈર ઇસલિયે ઉસ સમય તક પગ્ચ મહામત કી જગહ ચતુર્થામત હી પ્રચલિત થે ઇસીકા ચતુર્થામ ધર્મ બી કહા કરતે થે । ભગવાન મહાવીર ને મૈયુન જૈર પરિચ્છંદ કે પૃથક કર પંચ મહામત કા પ્રવર્તન ત્રિયા યહી પગ્ચયામ ધર્મ કે નામ સે ખ્યાત હે ।

* ઉત્તરાર્ધચત્ર સુત ૨૩ અધ્યાય ।

÷ “So called from the town of Osia or Osian in Marwar about 30 miles north of Jodhpur city”—Todd's Annals and Antiquities of Rajasthan by Crooke Vol. II, P. ૬૦૩.

ઉત્તર કી તરફ હે । અધ્યાપક અમૃતલાલ શીલ મહા-શય ને ગત ચૈત્ર માસ કી “પ્રવાસી” મેં પ્ર-કાશિત પ્રગ્રન્થ મેં જો લિખા હે કિ-અઓશ ગ્રામ આધુનિક બોધપુર સે ૬ કોસ દક્ષિણ કી તરફ ઇલાહિ—વહ સમ્પૂર્ણ બંમપૂર્ણ હે । નહીં માલુમ અધ્યાપક મહાશય ને કહાં સે વહ બ્રહ્મભક્ત સમ્પ્રદાય સંગ્રહ કિયા । ઉપકેશપુર કા નામ બી હમલોગાં કે ‘ઉઓશપુર’ ‘ઉકેશપુર’ ‘ઉપકેશપુર’ ‘ઓશ’ એવં ‘ઓ-શિયાં’ જન કષ આકારોં મેં મિલતા હે । લેકિન અઓશ શબ્દ કહીં બી નહીં પ્રાપ્ત હુઆ । શીલ મહાશય ને અઓશ શબ્દ હી બાર બાર પ્રયોગ કિયા હે । વહ શબ્દ ઉત્તરે કહાં મિત્રા ઇસ પર વે અવસ્ય હી પ્રકાશ ડાલેગે ।

ઉસ સમય ઉપકેશપુર, અમિકુલ કે ખમાર વંશીય ઉત્પલ દેવ કે શાસન મેં થા । આપ ‘લિણુમાલ’ નગર કે (પૂર્વનામ ‘શ્રીમાલ’) રાજ ભીમસેન કે પૌત્ર થે । આપ કે પિતા કા નામ થા શ્રીપુત્રજ । કિસી ર કે મત સે વહ ભીમસેન કે પુત્ર બી કહાતે હે । કિસી એક કારણ કે વશીજીત હોકર ‘ઉત્પલ’ થા ‘ઉપપલ’ દેવ ને ‘લિણુમાલ’ પરિત્યાગ કર મન્ત્રી ‘જીહડ’ ઔર અજ્ઞાદશ સદસ પરિજનોં કે સાથ મરુદેશ કે અન્તર્ગત ઉપકેશપુર મેં આકર વાસ કિયા । જપાદ સમ્ભવ તો યહી હે કિ કોઈ શત્રુ દ્વારા પ્રપીડિત હોકર હી ઉત્તર લોગોને મરુદેશ કે દુર્ગમ સ્થાન મેં આકર આશ્રમ લિયા, નહીં તો ઇતને અધિક મનુષ્ય એક હી બાર સ્વદેશ છોડ કર મરુભૂમિ મેં આશ્રય લે, ઇસકા કોઈ દૂસરા સંગત કારણ નહીં દિખાઇ દેતા । જો હો ઉપકેશપુર થોડે હી દિનોં મેં વિસ્તૃત લાલ કર સમૃદ્ધિસમ્પન્ન હો ઉહા ।

“Osia.....is situated thirty two miles north—Northwest of Jodhpur”—Archaeological survey of India 1908-9. P. 100 (The temples of Osia).

“જૈન સમ્પ્રદાય શિક્ષા” પૃ ૬૦૮

जिस समय रत्नप्रभसुरि वहां गये थे उस समय वह नगर अच्छा समृद्धिवादी हो उठा था । रत्न-प्रभसुरिने मन्त्री जेहड़को सपरिवार जेवं और भी १२५००० (मतान्तरमे १८४०००) व्यक्तिपोंको जैन धर्म में दीक्षित किया जेवं आहारह गोज़ की स्थापना की । उपदेशगमकीय पढ़ावली में जैसा लिखित है कि रत्नप्रभसुरि ने मन्त्रो जेहड़ को ही जैन धर्म में दीक्षित किया किन्तु अन्यान्य पुस्तकों से तथा विद्वान्तिथों से यह मालूम होता है कि राज उत्प-लदेव मन्त्री जेहड़ के साथ दीक्षित हुये । यहाँ हम आसवासियों की उत्पत्तिके सम्बन्ध में प्रयत्नित एक गाथा दृष्ट करते हैं । किन्तु गाथा की लाप्य से मालूम होता है कि यह गाथा विशेष पुरातन नहीं है । वर्धमान तने पछे वरप गायन पद लिखे ।

श्री रत्नप्रभसुरि नाम तासु सतगुरु मत दिखे ।
बीजुभाज सुं उठिया गय ओसिया वसना ।
क्षत्रि हुवा साध आहारा उठे ओसवास कहना ॥
एक बाण औरशि सदस धर राजकुंभी प्रतिभोषिया ।
श्रीरत्नप्रभ ओरिया नगर ओसवास जिन दिन किया ॥

उपदेशपुर में दीक्षित जैनीगण उस नगरके नाम के अनुसार जेहड़ या जेहड़ वंशीय जेवकर परिचित होने लगे ! पश्चात् जेहड़पुर 'ओश' जेवं 'ओशिया' और जेहड़ वंश 'ओश वंश' में परि-चित हुवा । 'ओश' शब्द के साथ 'वास' शब्द भी जो मिला कर 'ओशवास' शब्द की उत्पत्ति हुई । उप-देशपुर के नामानुसार से रत्नप्रभसुरि के साधुसम्प्र-दाय का नाम भी 'उपदेशगम' हुवा । मतान्तर से पञ्चायनपर व्यक्ति (Refugee) जिस अर्थात् राजस्थानी लाप्य में 'ओशिया' कहते हैं । उत्प-लदेव जेवं उनके अनुयायीगण पञ्चायन कर आये थे इसलिये वे लोग 'ओसिया' नामसे अभिहित होने लगे तथा इसी 'ओसिया' शब्दसे ओसवास जेवं ओसिया की उत्पत्ति हुई जैसा कहा जाता है । ओसिया नगरका पूर्वनाम 'माहेपुर पटन' अथवा 'नवतरी नगरी' था । हम लोगों को यह मत समीचीन नहीं मालूम होता कारण जे समय

सिवादिपि पाछ जाती है उनमेंसे पुरातनो में 'जेहड़' या 'जेहड़' पुर या जेहड़ का नाम इतिहास्यर होता है और पीछे वाशोंमें 'ओश' शब्द भी पाया जाता है 'ओशिया' से 'जेहड़' या 'जेहड़' शब्द निष्पन्न होने की अपेक्षा 'जेहड़' या 'जेहड़' शब्द से 'ओश' शब्द निष्पन्न होना अधिकतर सम्भव है ।

अध्यापक श्रीमदभाषयने उक्त प्रमन्धमें लिखा है कि दक्षिणात्यके कल्याणनगरके मन्धव-शीय क्षत्रिय समाज के एक राजकुमारने भोला-लिन्य के कारण स्वदेश त्याग कर महेश के राज के अधीन अयोध्या आगये वास किया जेवं उस स्थान में एक महीने वास करने के पश्चात् ही उनके पुत्र को पीडा, आरोग्य लाभ, और जिन सर्वोका जैनधर्म ग्रहण व्यापार संघटित हुये । हम लोगोंने 'उपदेशगमकीय पढ़ावली' "जैन सम्प्रदाय शिक्षा" "जैन गोज संघ", Todd's Annals and Antiquities of Rajasthan प्रभृति ग्रन्थोंमें दक्षिणात्य के कल्याण नगर के मन्धव वंशीय राजकुमार का उल्लेख नहीं पाया परन्तु सध जगह प्रभार वंशीय उत्पलदेव या उत्पलदे की कथा ही मिली हुई है । अध्यापक मदाशय को यह वृत्तान्त कहां से मिला मालूम नहीं । आशा है आप इस पर अनस्य प्रकाश डालेंगे ।

रत्नप्रभ सुरि ने मदावीर निर्वाण के ७० सम्ब-त्सर में उपदेशपुर में मदावीर की प्रतिमा और मन्दिर की प्रतिष्ठा की । क्षत्रियों का जैनधर्म ग्रहण भी उगी साज हुआ था जैसा प्रसिद्ध है । प्रभार वंश की कुवदेवी 'सन्धिया माता' का मन्दिर भी ओसिया में है । 'सन्धियादेवी' का पूर्व नाम या-मुण्ड या जेवं उनके पशुपति भी दी जाती थी किन्तु प्रभारवंश वाशों के जैन होने के बाद पशुपति जन्म कर ही गयी । आश्वर्य की बात तो यह है कि ओसवासों की एक घर की वस्ती भी अज-सिया में नहीं है लेकिन जड़न जगह के ओसवास गृहकारण जेवं विवाद संस्कार उपवास में सन्धिया-माता की पूजा करने को वहां गया करते हैं ।

“ओसवालो” के बाद ही जैन स्वेताम्बर सम्प्रदाय में “श्रीमालो” की गिनती आती है। जेजे जेजे सहस्रों में जे, जेहरी है वे अधिकतया “श्रीमाल” है। इनके साथ ओसवालो की सामाजिक या धार्मिक किसी विषय में कुछ बिजता नहीं है। सम्भवत उत्पन्न अण्ड में शम्भेरगम्भ के श्रीउदयप्रभ सूरि नामक एक आचार्य ने बिनमाल नगर के श्रीमाल आचार्य जलिके महा धनाढ्य इर अघियेडा जैन जनाकर श्रीमालक वंश की स्थापना की। श्रीमालों के जैन धर्म ग्रन्थ करने के पहिले ही ओसियां में क्षत्रियगण जैन हुअे थे।

उपदेशगम्भ की पड़ावली में यह वर्णित है कि वीर निर्वाणके ७० वर्ष बाद ही ओसवालो की उत्पत्ति हुई। इस पड़ावली में लगवान पार्श्वनाथ से आरम्भ कर पड़ावरी आचार्यों के नाम तथा उनके समय की उत्प्रेषणोक्त घटनाओं का समावेश है। अन्यान्य जैन सभ ग्रन्थों में ओसवालो की उत्पत्ति का विवरण दिया गया उनके आधार पर यह पड़ावली, या कुछ श्रुतियों का बिम्बित विवरण या किंवदन्ती है। इनके अतिरिक्त और किसी पुस्तक का विवरण नहीं मिलता। ऐसा कुछ विश्वास योग्य प्रमाण भी नहीं मिलता जिससे पड़ावली में बिम्बित घटनाओं की परिपुष्टि सामिल हो सके। उपदेशगम्भ में रत्नप्रभसूरि, यशदेवसूरि, कच्छसूरी, देवयुगसूरि और सिद्धसूरि अनुक्रम से केवल मात्र ये पाँच नामके आचार्य हैं। ३५ वां पदमें देवयुगसूरि होनेके बाद रत्नप्रभसूरि और सिद्धसूरि के दो नाम उड़ा दिये गये और सिद्ध तीन नाम के ही आचार्य हुअे। इसलिये ओसवालो के प्रतिभोधक रत्नप्रभसूरि ने प्रथम रत्नप्रभसूरि ही से यह स्थिर करना कहिन है। बाद और आरजो में यह किंवदन्ती प्रचलित है कि सम्बन् २२२ (वीये वाधसे) साव में ओसवालो की उत्पत्ति हुई। किन्तु इस किंवदन्ती का परिपुष्ट करने के लिये अभी तक कुछ भी प्रमाण आविष्कृत नहीं हुआ। यह २२२ साव निश्चय

है या शकाब्द है या और कुछ स्पष्ट है इसका भी कुछ ठीक नहीं।

ओशियां में वत्तमान में महावीर स्वामीका जे मन्दिर है उसके ‘नाल भण्डप’ की प्रशस्ति में से यह मालूम होता है कि इस मन्दिर के नालभण्डप को ‘जिन्दक’ नामक एक व्यक्ति ने सम्बन् १०१३ में बनवाया था। शिवालिपि अर्द्ध अक्षर है। जहाँ तक पाठोद्धार हुआ है उससे यह पता चलता है कि पहिले जने हुवे मन्दिर में ही जिन्दकने एक भण्डप तैयार कराया था। इस शिवालिपि में प्रतिहार वंश के राजाओं का उल्लेख है। और यह भी वर्णित है कि प्रतिहार वत्सराज ने उक्तेश्वर में राज्य किया था। वत्सराज धरती अष्टम शताब्दी के अन्त भाग में हुवे धरती धारण प्रसिद्ध ऐतिहासिक लड़कार की राय में ओशियां का यह महावीर का मन्दिर धरती अष्टम शताब्दी के किसी समय में निर्मित हुआ है। किन्तु इस तरह विचारने की बात तो यह है कि जे सभ राजपुत-क्षत्रिय जैन हुवे वे उनके राज प्रभार वंश के वे जेव ‘उन्ही’ के समय में महावीर का मन्दिर निर्माण हुआ। वत्सराज प्रतिहार वंश के है अतः यही मालूम होता है कि उन्होंने प्रभारों के हस्त कर उक्तेश्वर पर अधिकार कर लिया। सम्बन् १०१३ साववाली शिवालिपि में प्रतिहारों की वर्णना है, प्रभारों का कुछ भी उल्लेख नहीं। इससे यही धारणा होती है कि प्रभारगण हीनगण होने से प्रतिहारगण ने ओशियां पर अधिकार कर लिया। उत्पन्न देव का समय प्रभारों के अनुसूय का समय था और इसी समय महावीर के मन्दिर की प्रतिष्ठा हुई। अतः यदि मन्दिर का निर्माण काल वत्सराज के समय से (धरती ८मी शताब्दी) पहिले धर लिखा गया तो कुछ अनुचित नहीं होगा। जैन लेख संग्रह ३ रे अंश की भूमिका में ‘ओसवाल जति’ शीर्षक आशायना में श्रीपुत्र पुराणम्

७ नाहर् ने बिष्णा है कि सम्वत ५०० से १००० सम्वत के बीच किसी समय में ओसवालोंने की उत्पत्ति हुई होगी। ओशियां में और ओक पा-श्वनाथ की प्रतिमा* मिली है। उसमें '१०११ सम्वत' 'उपदेशीय चैत्यगृह' ओव' 'कञ्जायाथ' नाम मिलते हैं। १०१३ सम्वत की प्रशस्ति से यह और भी दो वर्ष पहिले की है। अतः प्रशस्ति के पहिले भी मूल मन्दिर या इस बात में और कोई संशय नहीं रहता। 'उपदेशीय चैत्य गृह' शब्द से यह भाज्य होता है कि उपदेशपुर या उपदेशवश का जो मन्दिर था उसमें और भी नष्ट प्रतिमा स्थापन की गई ओव' 'कञ्जायाथ' नाम उपदेशग-च्छीय पद्मवली में लिखित नामकी परिपुष्टि साधन करता है।

उपदेशगम्भ की पद्मवली में बिष्णा है कि, उप-देशपुर में महावीर की प्रतिमा प्रतिष्ठित होनेके ३०३ वर्ष बाद कथ अपरिणामदर्शी दुष्टयुद्ध युवकों ने प्रतिमा के हृदयस्थित अग्निथों का छेदन किया। इस घटनासे जैन समाज में अत्यन्त आन्दोलन ओव' नीति का भंगार हुआ। उपदेशगम्भ के उस समय के आचार्य कञ्जसरि ने उपद्रव निवारण करने के लिये तैय्य किया। तैरे के तीसरे दिवस स्वयं शासनदेवी आविर्भूत हुए और कहा कि युवकों ने बहुत अन्याय किया है ओव' इस महा-पातक के क्षमस्वरूप उपदेश नगरका धीरे धीरे ध्वंस होगा, उपदेशगम्भ में प्रायोंके अन्दर कलह होगा अत्यादि बहुत अनर्थ होगा। इस वल्लूना से यही विचार में आता है कि उस समय जैनेतर अन्य कोष्ठ सम्प्रदाय के आक्रमण से या महाभारती, दुर्भिक्ष या ऐसे कोष्ठ कारण से प्रमारवंश का जल खास हुआ तथा उसी समय या उसके थोड़े दिन बाद ही ओशियां अन्य किसी जाति द्वारा विजित हुई। यह विज्ञेता प्रतिहार वंश के वत्सराज भी हो सकते हैं। यदि यह हो तो वत्सराज के समय-ईस्वी ८

वी शताब्दी के शेष भाग-में और भी ३०० वर्ष पहिले अर्थात् ५ वी शताब्दी में या उससे और भी कुछ पहिले ओशियां में महावीर की प्रतिमा की प्रतिष्ठा हुई यह अनुमान किया जा सकता है। और वही समय क्षत्रियों के जैन धर्म ग्रहण का समय है ऐसा भी सोच सकते हैं। किन्तु जन्मतक और कोष्ठ शिवादिधि या वैष्णवी कोष्ठ अन्य वि-श्वासयोग्य प्रमाण नहीं मिलेगा तथा तब सन्देह की छाया को दूर करनेका कोष्ठ उपाय नहीं दिखाई देता।

अध्यापक शीख महाशय ने और भी बिष्णा है कि "जैन क्षत्रियों को छोड़ कर और कोष्ठ भी कुछ व्यवसायी क्षत्रिय ने अधिक संख्या में शासक जैन समाज में प्रवेश नहीं किया। ओव' बाद में अनेक जैनी दश पाँच दिन 'अओश' ग्राम में रहकर अपने को 'अओशवाल' घोष कर परिचय देने लगे। किन्तु वास्तव में ये दोनों उक्तियां सत्य नहीं हैं। परवर्तीकाल में भी जैनआचार्य गण ने बहुत राज-पूत परिवार को जैन धर्म में दीक्षित किया था और जैन करने के साथ साथ उनको ओसवाल समाज के अन्तर्भुक्त कर लिया और वे ओसवाल नाम से अलिखित होने लगे। इस यहाँ पर पर-वर्ती काल में जो जैन हुवे हैं उनका कुछ दृष्टान्त देते हैं। इससे भाज्य हो ज्ञायगा कि परवर्तीकाल में भी राजपूत क्षत्रियगण जैन हुवे थे।

विहम सम्वत १०२६ में यौहान राजपूत से सम्बन्धित जैन

" "	१०६१	,"	लाटी	,"	लक्ष्मसाही	,"
					या लक्ष्मसाही	,"
" "	११५२	,"	पट्टहार	,"	चोपडा	,"
" "	११५५	,"	भीम	,"	चोरगिया	,"
					गोहोला प्रभृति	
" "	११७७	,"	भीम	,"	दुगा	,"
" "	१२२१	,"	प्रमार	,"	पादावत	,"

दुदोडिया आदि }

ગોત્રો કા ઉલ્લેખ ક્રિયા હે ઓસવાલોં કે ગોત્ર ઔર શાખાએં બહુત હો ગયા હૈ । કહાવત હે કિ એક સમય ગણના કરને પર ૧૪૪૪ ગોત્ર ગિને ગયે એવં કહ ગોત્ર છુટ ગયે એસા સન્દેહ થા । 'જૈન સમ્પ્ર-

દાય શિક્ષા' કે અન્યકાર ને ૬૦૬ ગોત્રોં કી તાલિકા દી હૈ । છત્ર સજ ગોત્રોં કે ઓસવાલ અધિકાંશ રાજપૂત હે । છત્રી રૂપ સે ઓસવાલોં કી ઉત્પત્તિ ઔર વિસ્તૃતિ હુધ ।

જ્ઞાનમેરૂકૃત કુચુરછત્રીશી ચોપઈ

કેમ તરશે ચુર કેમ તારશે ?

પ્રણયું જિનવર ચુરના પાપ, પ્રણયું ને સધા ચુરચાય;
ભવિક સદા ઇમ વિચારસી, કિમ તરસી ચુર કિમ તારસી ? ૧

પૃથિવી પાણી આગિ ને વાય, વનરપતી છડી ત્રસકાય,
ત્રિવિધી જીવ ને સંહારસી. કિમં ૨

સાધુ થઇને બોલે કૂડ, તિણિ વાંદાં બન્યે દ્રહ છુડ;
પ્રપંચ કરી બોલે પારસી. કિમં ૩

અણુદીધે લીધે ઇક તુણે, જિનવર ચોર સરીખો ગણે;
ભળે સદા ગત સોનારસી. કિમં ૪

ન રહે સાધુ જિહાં હુને નારિ, બગે નારી દેખિ ચિકારઈ
કરે સ્ત્રીસંગ ચારિત ધારસી. કિમં ૫

સચિત અચિત પરિગ્રહ દોષ બેદ, સાધુ ન રાખે દૂ વેદ;
પરિગ્રહ રાખે કરમ ભારિસી. કિમં ૬

દોષણુ રાતી ભોજન જિકે, કેવલનાણી બાણે તિકે;
દોષ લગાવે જિહારસી. કિમં ૭

કોષ કરીને બોલે ગાલ, દેવાતુગ્રિમ વચન રસાલ;
વાણી અતિ બોલે ખારસી. કિમં ૮

કરત રહે આઈં અલિમાન, ભણ્યો ગુણ્યો તેહનો
અપ્રમાણ; કિમં ૯

ગાહલ જિમ નિતુ હુંકારસી. કિમં ૯

કૂડ કપટ બોલે અણુગાર, સાધુ તણો સાચો વિવહાર;
મનિ ધારે ને મંત્રારસી. કિમં ૧૦

જૈન પરવતો ને ઉપવાસ, કરતો વીસ કરે વેષ્ણસ;
કરે સોમ આદિત ઇચારસી. કિમં ૧૧

અવદસિરે દિન અવવાર, ખૂણે બેસિ કરે આહાર;
કરે ચોધિ મોરતા ખારસી. કિમં ૧૨

મદા માર્ધ જેતલ અપ્રાધ, બપતિ રહે જિનધર્મ
વિહાધ; કિમં ૧૩

તે મિથ્યાત્વ કિમે વારસી. કિમં ૧૩

ઓપધ મંત્ર તંત્ર ને ચંત્ર, સાધુ પ્રયુંને નહી કુતંત્ર;
કહે બોતિષ નિજ મૃત ડારિસી. કિમં ૧૪

કરે પીડી લગાવે તેલ, દિનમાંહિ નાહવે દોલ વેદ,
લાધ ફૂલેલ દેખે ખારસી. કિમં ૧૫

કેસર ચંદનની કરાવે બોલ, પહિરે ત્રીણા વસ્ત્ર અમોલ;
ઇમ દેહી ને સંગારસી. કિમં ૧૬

ધરિ પહિરણુ ન હૂતા ત્રાપડા, પછે વણાવે સખર કાપડા
ફૂલરી બલ તિહાં કારિસી. કિમં ૧૭

હીયકાશ્હિ નહી જિનધર્મ, દે ઉપદેશ વધાવે કર્મ;
માતો કરે નિર્ભય સારસી. કિમં ૧૮

સાધુ વચનનો એહ વિવેગ, સુણિ સુણિ મન બગે
સંવેગ; કિમં ૧૯

કહે દોહા વિરહી સંહારસી. કિમં ૧૯

રાસ ધમાલ વિરહ અઉપધ, કહે વખાણુ લિધે મતિ દધ;
સુણિ સુણિ રીઝે નારસી. કિમં ૨૦

આગે નારી યુઠિ) નારી, મૂસક હસે મનમે સવિકાર;
તિહાંથી દષ્ટિ ન ને ડારસી. કિમં ૨૧

લિગિનિ વિધવા સંગે દોષ, સમકિત નાશ કલો નિરધોષ;
તેહસું રમી જનમ હારિસી. કિમં ૨૨

જેહવો વંત અને ઉચ્ચાર, તેહવો આધા કર્મ આહાર
સ્વાદ અરથે ને મુનિ આહારસી. કિમં ૨૩

સાધુ સરસ આહાર ન લેએ, શીશરત રાખણુ
મતિ દેએ; કિમં ૨૪

સર્વથી ભળને વારિસી. કિમં ૨૪

કોષ લોલ માયા ને માન, કરે સદા ન કરે ધર્મધ્યાન;
કર્મ અગિનિ તે સ્થું તારિસી. કિમં ૨૫

વિરતિ નહી કે નહી પચખાણુ, ફૂડો લ'પડી નિપટ
અન્નણુ; કિમં ૨૬
તે ગુરૂ નરકે સંચારસી. કિમં ૨૬
ન કરે ક્રિયા સૂદ્ધ સન્ન્યાય, માદલ જિમ છૂટે મુખ
ખાણ, કિમં ૨૭
અદ્વિનિશિ સિન્ધ્યા સંચારિશી. કિમં ૨૭
કહે પુરતક એવાઈ કામ, આવક પામે રાખે દામ,
કમ બોલા જન સંભારસી. કિમં ૨૮
અર્થવિહ્વળી સોલન હોધ, એહની વાત જાણે
સહુ કોઇ, કિમં ૨૯
કહાવે પાઠક વાણ્યારસી. કિમં ૨૯
ભલો કુચરૂથી કાલો સાપ, આગે કોઈ ન કરે સંતાપ,
કુચરૂ અનંત ભવ લગિ મારિસી. કિમં ૩૦

કુચરૂ ગમાવે સમકિતનગ્ગ, કાલો મુદ્ધ તમુ નીત્રા પગ,
જાતાં કુગતિ ન આધારસી. કિમં ૩૧
આપ ન ચાહે સુધે માગ, સુધા સાંધાં સું કરે લાગ,
ન્યાય મતિ કહે ન ધારિસી. કિમં ૩૨
પીવે રાખડીમા ને દૂધ, જાણે મુગતિ જાણિસિ સુધ,
તિણિ ન કરે નવકારિસી. કિમં ૩૩
કહ પરભવસું જાસ ન કાજ, પીઠા ન કરે
કિણની લાજ, કિમં ૩૪
તેહને જિન કયું સિદ્ધારસી. કિમં ૩૪
સીખ કહે જ્ઞાનમેરૂ મુનિ ધરિસી, ભવિકા લાગે
અમૃત જિસી, કિમં ૩૫
જે મનમાંહિ ન સંભારિસી. કિમં ૩૫

-(મુનિ જશવિજય સંગ્રહ)

તેજપાલકૃત કુચરૂપચીસી.

તે ગુરૂ કેમ તરશે તારશે ?

કુહા.

શ્રી જિનવર પ્રણમી સદા, લેઈ સદ્યાર આધાર,
કુચરૂ તણા લક્ષણ કહું, સંણુયો સહુ નરનાર. ૧

દાસ ચોપાઇ.

મન શુદ્ધિ સંણુયો નરનાર, હૃદય ન ધરજો રીસ
લગાર, ૧
પ'ચપ્રમાદ જે નવિ ઝાંડસિ, તે ગુરૂ કેમ તારસિ

તારસિ. ૧

કંઈ લગે નિત્ય ભોજન કરે, જે પરચોક ચકી
નવિ ડરે, ૨

તે ગુરૂ ૨

સાંભા સાંઝથી સંચારસિ. તે ગુરૂ ૨

દિન ઉગ્યા વિણ દાનણુ કરે, મનમાં મુગપણું આદે,

ન કરે કદિ એ નવકારસિ. તે ગુરૂ ૩

પટિયાં પાડે સમારે કેથ, નિલ નિત્ય નવા બનાવે વેથ;

મુખ ઘોવે જોઇ આરસિ. તે ગુરૂ ૪

સાકર દુધ પીયે પ્રેભાત, ચાવલ દાલ જમે નિલ લાત;

સાખ (શાક) વિણ ન વિસારસિ. તે ગુરૂ ૫

ઓસું વાત કરે જે ઘણી, મનિ મેં શંકા કરે કોતણી;
જે ખટકાય નવિ ઉગરસિ, તે ગુરૂ ૬

ઉનો નીર નવિ પીયે કદા, જલ કુંલ ભરિ મુકે સદા;

ઝહઝરીએ પાંણી ઠારસિ. તે ગુરૂ ૭

તે મુનિ રાતે દોષા કરે, પડેલો બાધિ પુણે ઉતરે;

ભક્ષ્ય અભક્ષ્ય નવિ જાણસિ. તે ગુરૂ ૮

સેવેં મૈયુન રાખેં દાંમ, નાંમ ધરાવેં જીતમસાંમ;

વિવચ કથાય જે નવિ વારસિ, તે ગુરૂ ૯

દિવસ સારેં જે ભમતા ભમેં, રાત પડેં સારે

પાસે રમેં; તે ગુરૂ ૧૦

એક જીતેં એક હારસિ, તે ગુરૂ ૧૦

ધમ ધમ મારગ ચાલ્યો જાય, ધર્મો સમિતિ નવિ જેવાઈ,

મનમાં જાણ્યા નવિ ધારસિ. તે ગુરૂ ૧૧

જડી છુટિને જન્મોતરી, હણ્યો હાથ કરેં હિત ધરી,

સાપ લિંછું જે ઉતારસિ. તે ગુરૂ ૧૨

માઝાં ભાઈ ચલાવેં વધી, વણજ વ્યાપાર કરેં મન રથી,

સાવલ કરણી સંભારસી, તે ગુરૂ ૧૩

અમદાવાદનો બાદશાહી સમયનો ઘરેણાખતનો દસ્તાવેજ

સં. ૧૭૭૧

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ સ્વસ્ત શ્રીમન્નૃપ વિક્રમાઢ્ય સમયાતિત સંવત્ ॥
 ॥ ૧૭૭૧ વર્ષે શકે ૧૬૩૭ પ્રવર્તમાને અસાડવદિ ૧૧ ભગૂનાસરે લીધીત ॥
 ॥ મીઠં ગ્રહ ૧ તસ્ય અડાણુક પરસ્પર પતપત્રમમી લીધ્યંતે સમસ્ત ॥
 ॥ રાજવલી સમલકૃત વૈરી વીરથીની ગજપદા કુંભસ્થલવી ॥
 ॥ દારણૈક એવ પંચાનના ન્યાયેન વૃક્ષોન્મૂલન તેજ પ્રૌઢ પ્રતાપમા ॥
 ॥ તૈડ રીપૂ વનદહન દાવાનલ માહારાજ ધીરાજ સૂરનાણુ પાતશા ॥
 ॥ હા શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી ૭ પાતશાહા દૂરકશાહા બાહાધૂરા ॥
 ॥ ગાજી શ્રી ઘણામધ્યે વિજયરાજ્ય કીયતે તત્ર વજીરં વજીર શ્રી ॥
 ॥ ૫ નબાખ અખડુલાપાન તત્ર શ્રી એહેમ્મદાવાદ મધ્યે સો ગેસાહે ॥
 ॥ બ માહારાજજી શ્રી ૫ માહારાજ અજીતશંઘજી શ્રી જ્યોદ્ધપુરમ ॥
 ॥ ઈયે વિરાજે છિ તેના સકલકાજ્ય કર્તા નાયબ શ્રી ૫ ભંડારી વીજ ॥
 ॥ યરાજજી ધર્મન્યાયા પ્રવર્તેત તત્ર પાતશાહી દીવાન શ્રી ૫ મી ॥
 ॥ જૈ મોહોતરમયાન તત્ર બકશી શ્રી ૫ મીર્જા મેહેરઅલી પાન ત ॥
 ॥ ૩ કાજી શ્રી ૫ રોષ અખડુલ પેરદલાપાન તત્ર મુફતી શ્રી ૫ મૂદલાં ॥
 ॥ નૂરદલા તત્ર કોટવાલ શ્રી ૫ મીર્જા અખૂતાલ્યબ તત્ર ચોતરા ॥
 ॥ નો અમલ દસ્તુર મંડપીકા માફ છિ તત્ર હવાલદાર કાંહાનૂંગોએ ॥
 ॥ ૪ તથા ધર્મે દીપકસમસ્ત માહાજન સંજ્ઞકે એવં પંચકુલાન્વ ॥
 ॥ યે તત્ર શ્રી શ્રી હવેલ્યાં ચ્યકલે દીકુઆને એવેરી પાડાની પો ॥
 ॥ હ્ય મધ્યે દેવશી સાહાના પાડાની પોલ્ય મધ્યે તત્ર સ્થાને વાસ્તવ્ય ॥
 ॥ લેનાર વણીક મોઢ ગોભૂજ જ્ઞાતીય લધુ શાખાયાં સાહા. લક્ષ્મીચંદ ॥
 ॥ બીન હરીદાસ બીન દ્વારકાદાસ એ સાહા. લક્ષ્મીચંદ પારસ્યાત્ આપ ॥
 ॥ નાર વણીક મોઢ ગોભૂજ જ્ઞાતીય સ્વજ્ઞાતીય સાહા. જસવંત બીન ક ॥
 ॥ દયાણજી બીન મહંકાલ તે સાહા. જસવંત શ્રી ઉજ્યેણુ મધ્યે વિરાજે ॥
 ॥ છિ તેના વણીલ પોતાના ગોરબટ. ગણેશ બિન ઇશ્વર બીન લક્ષ્મીધ ॥
 ॥ ૨ તે બટ. ગણેશ હસ્તાક્ષરણી દતા યત્ ધર ૧ પદ્યમાલીમૂખ ॥
 ॥ નૂં છિ એ ધર મધ્યે ઝોરડો ૨ પદ્યમાલીમૂખના બે ॥ ડાગલા જડી ॥

॥ ત છિં અગ્રે પટશાહ્યો ૨ બે પથીગામીમૂખની ડાગલા જડીત છિ અ ॥
 ॥ એ ચોક અગાસો છિ ચોરડી ૧ દક્ષણાભીમૂખની છે તે ચોરડીની જોડે ॥
 ॥ પાંણીહાર ૧ દક્ષણાભીમૂખનું છિ તે મધ્યે ઘડું ૧ ઉદક ભરવાનું છિ તે એ ॥
 ॥ ધર દેસે(ડે) છિ તથા ભાગ ૨ બે બીજા અનાંમત છિ તે ધર ૨ બેના છિ એ ધરના ॥
 ॥ હાલ ૨ બે છિ એ ધરના પૂંટ ૪ પૂર્વ દીશે એ ધરનાં પછીત્ય પાછલા પડાલ ॥
 ॥ નાં નેવ ગોઝાર્યનાં નેવ મોહોતીએ છિ તથા ધરમાં નેવ શ્રીનારીએ છિ ૫ ॥
 ॥ ક્ષેમ દીશે એ ધરનું દ્વાર ચાલે નેવ છિ તથા ગોપ છમની બારી ૧ છિ ચોક સા
 ॥ થય છિ દક્ષિણ દીશે એ ધરના ઘરેણાના આપનારનૂ ધર છિ તે સાહા ॥
 ॥ હીરચંદ બીન રહીઆ પાસે આડઘરેણુ છિ કરો તથા ફેડતાલ સાથ્ય છિ ॥
 ॥ તથા એ ગોઝારીનૂ દ્વાર ચાલનેવ ચોકમાં પડે છિ તે ગોઝાર્ય તથા ॥
 ॥ એ ચોરડી એક કર્યા છિ ઉત્તર દીશે એ ગોઝાર્યનો કરો છિ તે મોરાં ॥
 ॥ મૂગલાંણી બીબીની છીડી છિ તથા ચોરડીને કરે એ સાહા સેઠ. સાંતી ॥
 ॥ દાસ સાહાના પરીવારના દ્રવ્યખાંના મધ્યે પડે છિ એહવેમખા પછી ॥
 ॥ ત્યનેવ ઉપર લ્યખ્યાં છિ તે મૂગલાંણી બીબીની બીજી છીડી મધ્યે પડે ॥
 ॥ છિ એહવી વીધ્યનૂં ધર ૧ ભટ. ગણેશે એ સાહા. લક્ષ્મીચંદ હસ્તે ધ ॥
 ॥ રેણુ આપ્યું તે સાહા. લક્ષ્મીચંદે લીધું તર્ય દ્રવ્યખાં નાંણાવટ ॥
 ॥ ફડી અટચલ ન્યાયેન નવી ૨ ॥ નાં માસા ૧૧ ॥ ના અમદાવાદી ॥
 ॥ ટંકસાલના બાકરખાંની યત્ રૂપૈઆ ૪૦૧) અક રૂપૈઆ ॥
 ॥ ચ્યારસે હેને એક પૂરા સાહા. લક્ષ્મીચંદે ભટ. ગણેશ હસ્તે ॥
 ॥ એક મૂક્કા દત્તા ભટ. ગણેશ તેના ગહીતા એગૂર્ય રૂપૈઆ ૪૦૧ ॥
 ॥ અક રૂપૈઆ ચ્યારસે હેને એક પૂરા સાહા. લક્ષ્મીચંદ પા ॥
 ॥ સેથી લેહને એ ધર ઘરેણુ આપ્યું તે સાહા. લક્ષ્મીચંદે લીધું તે ધર ॥
 ॥ નૂં બાહુ નહી દ્રવ્યનૂં વ્યાજ નહી નેવાં રહેનાર સંચરાવે પોટ નહી ॥
 ॥ ચાંની ધણીને માથે વલતીયૂં વર્ષ ૨ પ્રત્યે દોકડા ૨૫ છૂટા તાંબા ॥
 ॥ ના વલે સહી એ ધર પડયૂં આપડયૂં ધણી સમરાવે ધણી હાજર ન હો ॥
 ॥ ય તો પંચને દેખાડી પરચે મુલ દ્રવ્ય સાથે વર્તિ આપે હવે એ ધ ॥
 ॥ ૨ મધ્યે સાહા. લક્ષ્મીચંદ તથા લક્ષ્મીચંદના પુત્ર પરીવાર વસે ॥
 ॥ વસાવે ભાડે આડઘરેણુ મુંદે ત્યારે એ ધરના ધણી કશી વાત ॥
 ॥ ની કનવાર ન કરે એ ધર મધ્યે સાહા. લક્ષ્મીચંદ ત્યારલગણુ ॥

॥ રહે ઝાર લગણુ ભટ. ગણેશ દ્રવ્ય નાપે ઝારે ભટ. ગણેશ તથા ॥
 ॥ ભટ. ગણેશના પુત્ર. પરીવાર દ્રવ્ય રૂપેઆ ૪૦૧ અંકે રૂપેઆ ॥
 ॥ ચ્યારસેંહે ને એક પૂરા આપે ત્યારે એ ઘર ઘરેણેથી ॥
 ॥ છૂટે પાલી કરી આપે ઘડી ૧ નો અજર ન કરે એ ઘરનું કો વાર ॥
 ॥ સ હીસાદાર સફાદાર કર્જદાર જે કોઇ આવી પ્રગટ થાયે તે ॥
 ॥ હેને ભટ. ગણેશ તથા ગણેશના પુત્ર પરીવાર જ્યવાળ કરે સમ ॥
 ॥ ઓવે સહી એ ઘરનો પાલ પ્રનાલ નેવ નીજરો વાડો પારા પાં ॥
 ॥ છી નીકેઈ એ સર્વ પૂર્વ રીત્યે સાંમધે સહીતં એહવાં પત સાહાંમસાં ॥
 ॥ હાંમાં દ્યધી લીધાં છિ રૂપેઆ ૨૭૫ અંકે રૂપેઆ બ્યસેંહે ને પંચ્યોતે ॥
 ॥ ૨ પૂરા બા. રાજકૂંઅર્થ સાહા. માંણ્યક પંજીતી દીકયરીને અપાવ્યા સમ ॥
 ॥ સ્ત પંચ હજુર અપાવ્યા છિ તથા રૂપેઆ ૧૨૬ અંકે રૂપેઆ એકસો ને છ ॥
 ॥ વીસ પૂરા એ ઘર ઉપર પચ્યાંછિ જમદત્તે રૂપેઆ ૪૦૧ અંકે રૂપેઆ આ ॥
 ॥ રસેહે ને એક પૂરા માટે એ ઘર ઘરેણે આપ્યું છિ એવાં પત સાંમસાંમાં છિ ॥

૧ અત્ર મતુમ ॥

૧ સાહા. જરવંત કક્ષાણુના વક્રીલ દ્વેઃ ગણેસ
 ધસવરજ મતુ ઉપર લખા પમણે ખત ૩.
 ૪૦૧ નું કરીઆપુ છે.

૧ અત્ર સાક્ષરાણી ॥

૧ સા. રાણાછેકદાસા દાવારકાદસા સાખા ધાણુ
 બી હાજરી
 ૧ સા. રામાદાસ કાસીદાસ સાખાલા ખાતા
 લરની બે...
 ૧ સા. નાતા વાજારાજ સાખા ધાણુ બી હાજરી
 ૧ સા. હરમાં દરતરી ખા ધાન બ હરજ
 ૧ સા. નાનચંદ લાલ સાખ
 ૧ પરી. તારાચંદ દકરસી મંતુ ઉપર લખુ ત સહી
 ૧ સોમચંદ નાનજ સાખ ધણી ૨ હજુર કરી છે
 ૧ નાથ અમરસી સાખ ધણુ બ હજુર કરે છે
 ૧ આમારમી નાળકજના સાખા ધણુ લધ હજુર

(ખત પાછળ જમણે બાણુ આ પ્રમાણે બીજા બાર જણુની સાખ લીધી છે તે તે બધાએ
 જોડીઆ અક્ષરમાં સાખ કરી છે.)

[વળી ખત પાછળ ઝાખી બાણુએ પણ ઉક્ત ગણેશના હરતાક્ષરમાં લખ્યું છે કે:-]

જા જમે એ ઘર ઉપર ખરચ ચઉ

જા) ૩. જાનો મત

૨) ૩. ચોરમાં એહણુ પછતે

૨) મણુરી કહીઆ

૦૧ સુખરી લ. ગણેસ ધસવર સં. ૧૭૭૪ આવણુ શુદ્ધ ૧૦

[આ લેખ લૂગડા-કાપડ પર લખાયેલો છે અને તે અમને જૈન ગૂર્જર કવિઓ સંબંધીની હસ્ત-લેખિત પ્રતોની શોધમાં પહેલાં પ્રથમ અમદાવાદ જતાં અમારા મિત્ર મી. છોટાલાલ વાઘીલાલ પામેથી મળેલો. તે અત્યાર સુધી સાચવેલો ને તે પરથી આખાદ નકલ કરી અત્ર આપવામાં આવે છે. આ લેખ સં. ૧૭૭૧ નો છે એટલે ઔરંગઝેબ બાદશાહના પછીના સમયનો-તેના મરણ પછીના સાતમે આઠમે વર્ષનો છે તે વખતે દિલ્હીમાં ફરોકશોર બાદશાહ હતો વજીર નવાબ અબ્દુલ્લાખાન હતો અને અમદાવાદમાં સત્તા બેધપુરના અજયસિંહ રાજાના નામથી (દિવાન) વિજયરાજની પ્રવર્તતી હતી પણ અમદાવાદો બધા મુસલમાન હતા. પાતશાહી દિવાન મોહોતરમખાન, બક્ષી મીમાં મહેરબાનીખાન, કાજી અબ્દુલ ખેરદાખાન, મુક્તી મુદ્દાં વરદા અને કોટવાલ મીમાં અબ્દુલ્લાખ નામના હતા. એ બધાનો ઉદ્દેશ્ય આ લેખમાં છે અને આ લેખ દેવનાગરી લિપિમાં લખાયેલ છે ને તે વખતે કેવી જાતના દસ્તાવેજ લખાતા હતા તેનો નમુનો આપણને આથી મળે છે. સંસ્કૃત શબ્દો પણ અત્ર તત્ર વપરાતા હતા ને વિશેષે ગૂર્જરાતી લાખા વપરાતી. મુસલમાની વખતમાં લખાતા દસ્તાવેજો પૈકી એના નમુના થી જિનવિજયે 'પુરાતત્ત્વ' ત્રિમાસિકમાં બહાર પાડ્યા છે અને તે પર પોતાનું વિવેચન પણ કર્યું છે. તેમાં આ લેખથી એક વધુ નમુનાનો ઉમેરો થયો છે. આમાં દસ્તાવેજ કરી આપનાર અને કરાની આપનાર મોદ ગોબુજ વણિક છે અને તે પૈકી એકનો વધીક (મુખત્યાર) બ્રાહ્મણ છે. ધરની ચતુર્સંધિમાં જૈનોમાં પ્રસિદ્ધ નમરશેઠ શાંતિદાસના કુટુંબના દસ્તાવેજનો ઉદ્દેશ્ય છે. આથી ઘણી બાબતો પર પડતા પ્રકા-શથી પુરાતત્ત્વના શોખીનોને આનન્દ થશે.

તંત્રી.]

દીક્ષા-મીમાંસા.

પ્રયોજક—તંત્રી ગતાક ૫. ૭૮ થી

તદા જાગરિજ ધમ્મજાગરિઆ, કો મમ કાલો, ક્લિમેઅસ્સ ચચિંદં, અસારા વિસયા નિઅમગામિણો વિરસાવસાણા ।

મીસણો મરુચ્ચ સવ્વામાવકારી અવિજ્ઞાયાગમણો અણિવારિજો પુણો પુણોશુબંધી ।

—(અણુવ્રતાદિ) તથા (આવનિદાનો સ્થાગ કરી તત્ત્વના વિચારરૂપ) ધર્મજગરણુવડે જગતું (એટલે વિચારતું કે) મારો (અવસ્થારૂપ) કાલ (હાલ) કથો છે ? આ (કાળ) ને કયિત એવું શું (ધર્મનુષ્ઠાન છે) ? અત્રાર એના (કામ ભાગાદિક) વિષયો નિયમે (એટલે અવશ્ય) ચાલ્યા નવા-વાળા છે તથા વિરસ (એટલે કડવાં) પરિણામજાણું છે. વીધણુ-અયંકર એવું મરણુ સર્વને અશાવ-વિનાશ કરનારું છે, અને તેનું આગમન અવિદિત છે છતાં તે અનિવાર્ય-શાકસ આવાનારું છે, ને પુનરપિ પુનઃ ન્યામદિકના અનુ-બંધવાણું છે.

ધમ્મો એવસ્સ ઓસહં, એગંતવિણુલો, મહાપરિસસે-વિથો સવ્વહિઅકારી નિરદ્ધારો પરમાવંદહેજી ॥

—આનું (આવા મૃત્યુનું) ઓસહં ધર્મ છે, (કારણકે તે નિવૃત્તિરૂપ ધર્મ) એકાંત વિચાર છે, (તીર્થેકારણ) મહા પુરુષોથી સેવાયેલો છે, (ત્રેતી આદિરૂપે) સર્વને દિત્તામરી, અતિચાર રહિત પ્રમાણે પાળવાથી પરમાવંદને હેતુ-ચો-ક્ષના કારણરૂપ છે.

નમો દમસ્સ ધમ્મસ્સ । નમો એઅધમ્મવ્વગાસ-માણં । નમો એઅધમ્મપાલમાણં । નમો એઅધમ્મપરુ-વગાણં । નમો એઅધમ્મવવજ્જમાણં । રુદ્ધામિ અહ-મિણં ધમ્મં પઠિવજ્જિત્તે સમ્મં મળવવણકાયજોગેહિં । હોવ મમેઝં કલ્લાણં પરમકલ્લાણાણં જિણામણુમાવડો સુવ્વણિણાણમેવં ચિત્તિજ્ઞા પુણો પુણો । એઅ ધમ્મસુતા-ણમવવાચકારી સિદ્ધા । પહાણં મોહચ્છેઅણમેઝં । એવં વિસુજ્જમાણે માંવણા એ કમ્માપગમેણ ઉવેદ એઅસ સુગયં । તદા સંસારવિરતે સંવિગ્ગે ભવદ્ અમ્મે અપ્પ-રોચતાવી વિણુદે વિણુદે વિણુદમાણમાણે ॥

—(૭૫૨ કહેલો) આ ધર્મને નમસ્કાર, તે ધર્મને પ્રકા-શનાર (અર્થતો) ને નમસ્કાર, આ ધર્મને પાળનાર (મુનિ-

આ) ને નમસ્કાર, આ ધર્મની પ્રદીપ્તિ કરનાર (સાધુઓ) ને નમસ્કાર, તથા આ ધર્મને અંગીકાર કરનાર (આવકો) ને નમસ્કાર. હું આ ધર્મને સમ્યક્ (શુભ) મન વચન અને કાયાના યોગ વડે અંગીકાર કરવા ઇચ્છું છું. પરમ-કલ્યાણરૂપ જિનોના અનુભાવ-અનુમદનને આ (આ ધર્મની પ્રાપ્તિરૂપ) કલ્યાણ મારે હો. આનું શુભ પ્રણિધાન-એકા-ગ્રધ્યાન પુનઃ પુનઃ વારંવાર ચિંતવણું, તથા આ ધર્મથી શુક્ત એવા (સાધુઓ) ની આજ્ઞા પાળનાર થવું, (કારણકે) આ (તેમની આજ્ઞામાં વર્તવું) તે પ્રધાન છે, મોહને છેદનાર છે. આ પ્રમાણે (કુશળ અભ્યાસવડે) ભાવનાએ કરીને (શુભ ભાવનાએ) વિશુદ્ધ થતો થતો કર્મનો વિનાશ થવાથી આ (ધર્મ) ની યોગ્યતાને પામે છે. તથા (સંસારના દોષ ભણવાથી) સંસારથી વિરક્ત થાય છે, સંવેગવાળો-ગો-ક્ષનો અર્થો થાય છે; મમતારહિત થાય છે, અપરોપ-તાપી-પરની પીડાનો પરિહાર કરનાર થાય છે, (અર્થે ભોક્ષકવડે) વિશુદ્ધ થાય છે અને (શુભ કંડકની રક્ષિત વડે) વિશુદ્ધ ને વિશુદ્ધ થતો ભય છે.

પ્રકરણ ૩ ભુ.

માતાપિતાદિને ઉપતાપ આપી હીક્ષા લેવી નહો.

‘જરોપતાપો હિ તપ્પલ્લિવત્તિવિગ્ધ’

—પરોપતાપ જ ધર્મ અંગીકાર કરવામાં વિધન રૂપ છે.

—પંચસૂત્ર.

આ પ્રકરણ માટે પહેલાં આપણે પંચસૂત્ર લખ્યો. તે પ્રાકૃતમાં છે અને તેના અંગકાર ચિરંત-નાચાર્ય કહેવાય છે અને તેના પર પ્રસિદ્ધ યાકિની-પુત્ર શીમાનહરિભદ્રચરિત્રે ટીકા કરી છે કે જે આખી ટીકા હજી અમોને હસ્તગત થઈ નથી. તે મૂલ અને તેની ઉક્ત ટીકા પરથી ચૂંટારાતી અનુવાદ શોડા વિવેચન સહિત શાસ્ત્રી જેઠાલાલ હરિભદ્રાચરિત્રે કરેલો છે તે ભાવનગર શ્રાવિકા સમાજ તરફથી સં. ૧૯૮૩ માં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે અને તે આઠ આનાની કિંમતે જૈન ધ. પ્ર. સભા ભાવનગર પાસેથી મળી શકે છે. અમોને આ જાણેલ અથ અમારા મિત્ર શ. મોહન-લાલ અવેરી પાસેથી જોવા મળતાં તેનો ઉપયોગ અમ્મ કરીએ છીએ.

આ પ્રાચીન ગ્રંથ ઘણો મુંઝવે અને અર્થગભિર સંપ્રાપ્તિ પૂર્ણ છે અને તેમાં પાંચ ભાગ-સૂત્ર હોવાથી તેનું નામ ‘પંચસૂત્ર’ રાખેલું છે. તે પાંચે સૂત્રનાં નામ આ પ્રમાણે છે:—૧ પાપપ્રતિષ્ઠાત-ગુણપ્રીતપાન સૂત્ર એટલે પાપનો વિનાશ કરી ગુણરૂપ બીજ (સમ્ય-કત્વને) ધારણ કરવું તે, ૨ સાધુધર્મપરિભાવના સૂત્ર એટલે સાધુધર્મની ભાવના કરવી તે (અણુમ-તાદિક પાળવા સાથે), ૩ પ્રવ્રજ્યાપ્રદહણવિધિ સૂત્ર એટલે પ્રવ્રજ્યા-દીક્ષા પ્રદહણ કરવાની વિધિ-કેવી રીતે પ્રદહણ કરવી તે, ૪ પ્રવ્રજ્યાપરિપાલનાસૂત્ર એટલે પ્રવ્રજ્યાનું સમ્યક્ પ્રકારે પ્રતિપાલન કરવું તે, તથા ૫ પ્રવ્રજ્યાફલસૂત્ર એટલે પ્રવ્રજ્યાનું પાલન કરવા જે (મોક્ષારૂપ) ફલ પ્રાપ્ત થાય છે. તે.

‘આ પાંચે એક પછી ક્રમ પ્રમાણે મૂકેલ છે તેમાં આશય એ રૂપ છે કે:—પ્રથમ પાપકર્મનો નાશ કરી સમ્યક્ત્યાદિક ગુણરૂપ બીજને ધારણ કર્યા વિના પ્રવ્રજ્યાની શ્રદ્ધારૂપ અંકુર પ્રગટ થતો નથી; તેની વિના સાધુધર્મની ભાવના થઈ શકતી નથી; સાધુ-ધર્મની ભાવના વિના પ્રવ્રજ્યા પ્રદહણ કરવાનો અ-ધિકાર પ્રાપ્ત થતો નથી, પ્રવ્રજ્યા પ્રદહણ કર્યા વિના તેનું પાલન કરવાનો યત્ન થઈ શકતો નથી, અને પ્રવ્રજ્યાનું પાલન કર્યા વિના તેનું ફળ પામી શકાતું નથી. આમાં સમ્યક્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ક્રિયાનો યોગ હોવાથી આજ સમગ્ર પ્રવચનનો સાર છે. અન્યથા એટલે સમ્યક્ જ્ઞાન-ક્રિયા વિના આ અનાદિ સંસારમાં યથા કથંચિત્ પ્રકારે અનેકવાર અનેક જીવોને આ પ્રવ્રજ્યાદિકની પ્રાપ્તિ થયેલી હોય છે, પરંતુ તેના મુખ્ય ફળરૂપ મોક્ષની પ્રાપ્તિ તે સર્વ જીવોને થતી નોંધાયે તે થયેલી નથી. કેમકે યથા કથંચિત્ પ્રાપ્ત કરેલી પ્રવ્રજ્યાનું ગૌણ ફળ તરીકે સુરેવ્રત્યાદિક-ઉત્તમ દેવાદિક ચર્યું તે કહેલું છે, અને તેથી કરીનેજ અ-નેક પ્રાણીઓ અનંતીવાર ગ્રેવેયકમાં પણ દેવપણે ઉ-ત્પન્ન થયા છે એમ શાસ્ત્રમાં કહેલું છે. તો સાધુપણું લખને તે સંબંધી ક્રિયા કર્યા વિના તો ત્યાં, ઉત્પત્તિ થઈ શકતી જ નથી. અને તેમાં જેઓ સમ્યગ્દષ્ટિ હોય છે તેમનો તો અપાર્થક્યદૃગ્વપરાવર્ત કરતાં અધિક-સંસારજ હોતો નથી. માટે સિદ્ધ થાય છે કે

સમ્યક્ત્વ ગુણરૂપ ખીજ વિના માત્ર ક્રિયા કરવાથી અનંતવાર નવધૈર્યકની પ્રાપ્તિ થઈ શકે. પરંતુ સમ્યક્ત્વગુણ રૂપ ખીજ સહિત સમ્યક્ ક્રિયાની પ્રાપ્તિ થઈ હોય તો દીર્ઘકાળ સંસારભ્રમણ કરવું પડતું જ નથી.

આ અતિ ગંભીર રહસ્યને ભવાભિનંદી જીવે સમજી પાછું શકતા નથી, તો તેને અંગીકાર કરી આચરણમાં તો ક્યાંથી જ મૂકે ? ”

સૂત્ર પહેલું—પ્રારંભમાં સૂત્રકાર નીતરગાદિક વિશેષણોથી વિશિષ્ટ એવા અરિહંત ભગવાનના નમસ્કારરૂપ મંગલ કરી અનાદિ કર્મયુક્ત જીવ અનાદિ કુખમય સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે; આનાથી મુક્ત થવા માટે એક શુદ્ધ ધર્મને જ કારણરૂપે જનાવે છે. તે શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિ તથા પ્રકારના ભવ્યત્વાદિકના પરિપાકથી પાપકર્મોના વિનાશ થયે જ થઈ શકે છે, અને તે ભવ્યત્વના ઉચ્ચતાં સાધનો તરીકે ૧ અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ અને ધર્મ એ ચારતું શરણ, ૨ કુષ્ઠતની નિદા અને ૩ સુકૃતની અનુમોદના એ ત્રણ બાબતો કહી તેનો સર્વિસ્તર વિધિ બતાવ્યો છે. આ સૂત્ર સમ્યક્ત્વ માટે ખાસ માનનીય છે.

સૂત્ર બીજું—રસાયનાદિકનું વિધિપૂર્વક સેવન કરી રોગનિમુક્ત થઈ અમરથવાની ઇચ્છાવાળા પુરૂષે પ્રથમ તે રસાયન ઉત્પન્ન કરવા માટે જ્યેષ્ઠ પારદાદિકને અમુક અમુક ઔષધાદિકની ભાવનાકે વાસના, પુટ દેવામાં આવે છે, તેમ ચારિત્ર-રસાયનનું વિધિપૂર્વક-નિરતિચારણ સેવન કરી ભવરોગથી નિમુક્ત થઈ મુક્તિપુરીમાં જઈ અમર થવાની ઇચ્છાવાળા પ્રાણીએ પ્રથમ તે ચારિત્ર-રસાયન ઉત્પન્ન કરવા માટે મનરૂપ પારદને અમુક અમુક અણુવ્રતાદિક રૂપ ઔષધાદિકની ભાવના આપવી યોગ્ય છે, તેથી પ્રથમ સૂત્ર વડે તત્ત્વજ્ઞાન-સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી અણુવ્રતાદિ ગ્રહણ કરી જિનાસાના આરાધક થવાની સંપૂર્ણ શિક્ષા આપી છે. તે સાથે અધર્મ મિત્રોના લાગ અને ધર્મમિત્રની સેવા કરવા બાજન સર્વિસ્તર ભલામણ કરી છે. મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિ કરવાની રીત અને જરૂરીયાત બતાવી છે, તથા ગૃહસ્થના સર્વ આચાર બતાવતાં ધર્મજનરિકાનું

સ્વરૂપ, તેમાં કરવા લાયક ચિત્તવન અને તે કરવાથી પ્રાપ્ત થતી ચારિત્રની યોગ્યતા વગેરે યુક્તિ અને વિસ્તાર સહિત કહ્યું છે. આ સૂત્રજ ભાવનાવિષયક હોવાથી નિરંતર સ્વાધ્યાય કરવા લાયક છે. ગૃહસ્થના વ્રતો-અણુવ્રતો આદિ કરવામાં સાધુધર્મની પરિભાવના છે તેથી આ સૂત્રનું તે નામ આપ્યું છે ને તેનો વિષય ગૃહસ્થનાં વ્રતો આદિ છે.

સૂત્ર ત્રીજું—આને પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવાની વિધિનું સૂત્ર એ નામ આપ્યું છે. તે વિધિ અમુક વિધાન ક્રિયા નથી પણ કંઈ નવીન અપૂર્વ તત્ત્વવાળી છે અને તે એ છે કે—આપણે જાણીએ છીએ કે માત્ર શ્રાવકે પણ ગૃહ, ઉપાશ્રય કે શ્યામ વગેરે મકાન બાંધતાં આડોશપાડોશમાં કોઈ પણ જીવને નારાજ કરવા નહી, બદ્ધે સ્થાવરની દયાને માટે પણ ચૂનો છોડે વગેરે બાંધકામની વસ્તુઓ પણ તે તે બ્યાપારી પાસેથી તૈયાર હોય તે જ ભેવી, પણ તેને તૈયાર કરવા માટે આગળથી સૂચના કે સાદું વગેરે કાંઈ પણ કરવું નહિ. તેમાં પણ ચૈત્સાદિક ધર્મકાયને માટે તો વિશેષે કરીને આ નિયમ પાળવાનું શાસ્ત્ર ફરમાન છે. તો પ્રવ્રજ્યા જેની સાક્ષાત્ મોક્ષ મેળવવાની અદિતીય અને એકાંત કારણરૂપ ધર્મ-ક્રિયા અંગીકાર કરનાર ભવ્ય સંસ્કારી અને પુણ્ય-શાળી જીવ કયા જીવને ઉપતાપ ઉત્પન્ન કરવાનું નિમિત્ત બને ? અરે ! જે ચારિત્ર અંગીકાર કરીને સ્થાવર જીવોને પણ ઉપતાપ તો ઉપભવવાનો નથી, પરંતુ તેમના ઉપતાપનું નિમિત્ત પણ થવું નથી—એવા ઉત્કૃષ્ટતર હક્ષેના અધિકારી જીવ તે ચારિત્રને ગ્રહણ કરતાં માતા, પિતા, ભ્રાતા, ભાઈ, પુત્ર વગેરે બાંધવોને પરિતાપ ઉત્પન્ન કરે, કે તેનું કારણ બને, તેનું સ્વપ્ન પણ ન હોવું જોઈએ. બદ્ધે પોતે એવા જીવને ધર્મનો અધિકારી યથો હોય તો તે પોતાના બાંધવોને, મિત્રોને અને યાવત પ્રાણીમાત્રોને મૈત્રી ભાવનાને લીધે ઉદ્ધાર કરવા તત્પર થઈ પોતાની ધારણા પારં પાડે છે. આવો ભાસ રપટ રીતે આ સૂત્રમાં વિસ્તારપૂર્વક કર્તા મહાત્માએ મુખ્યપણે આપ્યો છે. પ્રાયઃ આપ્યું સૂત્રજ આ વિષયવાળું છે. તેમાં કદાચ અનેક પ્રકારે પ્રયાસો કર્યા છતાં માતાપિતાદિક

આ ઉત્તમોત્તમ કામ માં સંમત ન થાય તેમ તેમ તેમને સમજવવાના અનેક અનેક ઉપાયો ગ્ધાનતા દર્શાવતી રીતે બતાવ્યા છે, કે જેથી પોને કોઇ પણ પરોપતાપ ઉપજાવ્યા વિના પોતાનું ઉત્કૃષ્ટ ધર્મકાર્ય સાધી શકે. કેમકે (આ પ્રકરણમાં મથાળે દર્શાવે છે તે સૂત્ર એટલે) 'પરોપતાવો હિ ત્વષ્ટિવત્તિવિગ્ધં'—'પરોપતાપન ધર્મ અંગીકાર કરવામાં વિધન રૂપ છે'—આમ રચ્યટ શબ્દથી પરોપતાપનેજ વિધનરૂપ કહ્યો છે, તે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સુક્તિયુક્તાજ છે. આ આખત વધારે દઢ કરવા માટે સૂત્રકાર મહાક્રમાએ જ ત્રિલોકપૂજ્ય ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામીનું દર્શાવે આપ્યું છે, તે આપણને સુપ્રસિદ્ધ છે. આ મુખ્ય વિધિ તો આ કાળમાં અદરશપ્રાય થયો હોય એમ જણાય છે, તે અદ્ય શાશ્વતીય નથી. આત્માર્થી મુમુક્ષુ જનોએ તો ઉક્ત ઉત્તમ વિધિનો અધિક આદર કરતા રહેવાની જરૂર છે, જેવટ સૂત્રકારે એ ત્રણ લીટીમાંજ જિનપૂજાદિક કરીને યાવત્ સામાયિકનો ઉચ્ચાર કરવા વગેરેનો સંક્ષિપ્ત અતિદેશ (ભલામણ) કર્યો છે."

—જુઓ અનુવાદકની પંચસૂત્ર પર પ્રસ્તાવના.]

ઉપર કહેલ ત્રીજા સૂત્રમાંના વક્તવ્યને અત્ર સવિસ્તર પ્રકીરું. ધર્મ શુભ અંગીકાર કરવાની શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થયે સતે અણુત્રતાદિક અહણુ કરવા દ્વારા સાધુધર્મની ભાવના ભાવવી, એ હકીકત બીજા સૂત્રમાં કહી છે. હવે તે સાધુધર્મની ભાવના ભાવીને પછી શું કરવું ? તે કહેવા માટે શાસ્ત્રકાર આ ત્રીજું સૂત્ર આપે છે કે જે આપું સૂત્ર તેનાપરથી ઉરિભદ્રસૂરિની ટીકા કે જે બંને અભિધાન રાજેન્દ્ર કોપ માં પવજ્ઞાના મથાળા નીચેના ૧૯ માં પૃ. ૭૪૭ થી ૭૪૯ માં આપેલ છે તે પરથી જોઇયું.

૨૭ પરોપતાપ કરી દીક્ષા ન લેવાય. (પંચ સૂત્રનું ત્રીજું પ્રમત્તથા વિધિસૂત્ર)

પરિમાવિદ સાધુધર્મે જહોદિઅગુને જડ્ડજ્ઞા સમ્મ-મેઝં પઢિવજિતવ અપરોવતાવં. પરોવતાવો હિ ત્વષ્ટિ-વત્તિવિગ્ધં, અણુપાઓ સુણ્ણોન સલ્લ અકુસલાલ્લમો દિર્ઘા

—(સંસારવિરક્ત, સંવિગ્ન, અમથ, અપરો-પતાપી, વિશુદ્ધ અને વિશુદ્ધમાન ભાવવાળા થ-

વાના) કહેલા (બીજા સૂત્રમાં—આ પ્રકરણની આદિમાં અમેએ મૂકેલાં સૂત્રોથી દર્શાવેલ) શુભવાળા સાધુધર્મ વિશેષપણે ભાવ્યે સતે-વિચાર્યે સતે બીજાને ઉપતાપ—સંતાપ ન થાય તેવી રીતે સમ્યક્ પ્રકારે (એટલે વિધિ પ્રમાણે) આ ધર્મ અંગીકાર કરવા માટે (દીક્ષા લેવા માટે) પ્રયત્ન કરવો જોઇએ; કારણકે પરોપતાપ—બીજાને ઉપતાપ કરવો એ તે (ધર્મ) અંગીકાર કરવા માટે વિધનરૂપ—અંતરાય છે. આ (પરોપતાપ) ધર્મ અંગીકાર કરવામાં) અનુપાયજ છે એટલે ઉપાય-રૂપ નથીજ, (કેમકે) નિશ્ચ અંકુશલ આરંભ એટલે પાપારંભ થકી (પ્રાણીનું—દીક્ષા લેનારનું) હિત થતું નથી—એટલે કે ધર્મ અંગીકાર કરવામાં (દીક્ષા લેવામાં) પરોપતાપ કરવો તે અંકુશલ આરંભજ છે.

૨૮ સંભવતા પરોપતાપને દૂર કરવા માટે શું કરવું ? પ્રતિબોધ પમાડવો.

અણ્ણિવુદ્ધે કહિત્તિ પઢિવોહિજ્ઞા અન્નાપિયેરં.

—કોઇપણ પ્રકારે (એટલે કર્મના વિચિત્ર પણા વડે) પ્રતિબોધ નહીં પામેલા માતાપિ-તાને પ્રતિબોધ પમાડવો જોઇએ. (ધણું કરીને મહા સત્વશાળીના માતાપિતા પ્રતિબોધ પામેલાજ હોય છે.) ૨૯ માતાપિતાને શી રીતે પ્રતિબોધ પમાડવો ?—નીચે પ્રમાણે સમજાવીને.

(એવી રીતે કે) બંને લોકમાં સદૃશ એવુંજ જીવિત પ્રસંસા કરવા યોગ્ય છે, તથા સમુદાયે કરેલાં શુભ કર્મો પ્રક્રમે સમુદાયને (શુભ) ક્ષણ આપનાર હોય છે; અને અન્યથા એટલે શુભ કર્મ નહીં કરવાથી આ પ્રકારે (એટલે ભવપરંપરાએ કરીને) આપણા સર્વનો અતિ દોષકાળનો વિયોગ થશે. અને એ (દોષ) કાળનો વિયોગ થાય એવી એટલા તો) એક વક્ષ પર વસનાર પક્ષી ગુલ્મ થશે.

એમકે કહું છે કે:—

"વાસદ્ધસં સમાગમ્ય વિગચ્છરિત ચયાડ્ડગ્ઢજાઃ ।
નિવર્તં વિપ્રયોગાન્તસ્તથા મૂતસમાગમઃ ॥"

—જેવી રીતે પક્ષીએ વસનાના વૃક્ષપર બેસા થઇ ચાલ્યા બધ છે તેવીજ રીતે પ્રાણીઓના સમાગમ ઉપર નિયંત્રણમાં નિયંત્રણપણે પરિણમે છે.

(કારણ કે) મૃત્યુ ઉદ્ધામ એટલે નિવારી ન શકાય તેવું અને (પ્રાપ્તિ: છવે અરૂપ આયુષ્યવાળા હોવાથી) પ્રત્યાસન્ન એટલે નજીકમાંજ રહેલું છે; તથા (ભવ રૂપી સમુદ્રમાં) મનુષ્યપણું સમુદ્રમાં પડી ગયેલા (ચિંતામણિ) રત્નના લાભ તુલ્ય દુર્લભ છે, (કારણ કે) બીજા (મનુષ્ય સિવાયના) ભવો (પૃથ્વી કાયા-દિકના ભવો) અતિ પ્રબૂત-પ્રચ્છા છે,

[કેમકે કહ્યું છે કે:—

અસ્વસ્તોસ્તિપિનસિરિપનીઽ દમિદનાગ ડ ચઢ્ઢં ।

તા ચેવ ક અર્ગતા, વળસ્તીષ ડ વોવન્ના ॥

—અસંખ્ય ક્ષતિપિણ્ણિ અવસર્પિણ્ણિઆમાં ચાર એકે-દિયોના અને વનસ્પતિના અનંત ભયુવા.]

અને ઘણાં દુઃખવાળા છે-ઉત્કટ અસાતા વેદ-નીયવાળા છે, (મોહનીય કર્મના તીવ્ર ઉદયથી) મોહ-રૂપી અંધકારવાળા છે અને પ્રકૃતિથી અસત ચેષ્ટાના કારણે) અકુશલાનુબંધી એટલે અશુભ કર્મના અનુબંધવાળા છે તેથી (તે ભવો) શુદ્ધ ધર્મને-ચારિત્ર લક્ષણવાળા ધર્મને માટે અરોચ્ય છે, અને યોગ્ય તો ભવ રૂપી સમુદ્રમાં તારનાર વહાણ રૂપ આ (મનુષ્ય ભવ) જ છે, તેથી સંવરથી (પ્રાણાતિપાતા-દિક) છિદોને લાંકનાર, રાત રૂપી કણ્ઠધાર (સુકાની) વાળું અને (અનશનાદિક) તપ રૂપી પવન વડે વેગ-વાળું આ મનુષ્ય ભવરૂપી વહાણ રવકાર્યમાં (ધર્મ રૂપ આદમાના કાર્યમાં) નોડવાને યોગ્ય છે. (કારણ કે) સર્વ કાર્યમાં ઉપમાથી પાર ગયેલા એવો-અનુ-પમેય આ (મનુષ્ય ભવરૂપી) લાણ-અવસર સિદ્ધિ એટલે મોક્ષને સાધનારા ધર્મનો સાધક હોવાથી દુ-ર્લભ છે, વળી આ (સિદ્ધિજ) છવેને ઉપાદેય-અંકલ કરવા લાયક છે. કારણકે આ સિદ્ધિને વિશે-સિદ્ધિ પામ્યા પછી ફરીથી જન્મ નથી, જ્ઞાનાસ્થા નથી, મરણ-પ્રાણવ્યાગ નથી, ઇષ્ટ જનને વિયોગ નથી, અનિષ્ટનો સંયોગ નથી, ક્રુધા-ભૂષ્ય નથી, તરસ નથી, તેમ અન્ય (શીન ઉષ્ણ વગેરે) કોષ પણ દોષ (ઉપદ્રવ) નથી; સર્વ પ્રકારે પરતંત્રતા રહિત અશુભ રાગાદિકથી રહિત, (ક્રોધાદિક રહિત હોવાથી શક્તિથી) શાંત, (સમગ્ર અશિવ એટલે અકલ્યાણના અભાવથી)

સિવ-કલ્યાણ રૂપ અને (ક્રિયા રહિતપણું હોવાથી) વ્યાપ્તારહિત એવું છવેાતું ત્યાં અવસ્થાન છે.

જ્યારે (બીજાઓ) આ સંસાર (જન્મ-મરણ-રૂપવાળો હોવાથી સર્વે ઉપદ્રવોનું સ્થાન છે તેથી કારણકે કહ્યું છે કે:—

જરા મરણદર્શિત્ય વ્યાપય સ્તાવદાસતો ।

મન્યે જન્માપિ વીરસ્ય મ્યો મ્યલ્લવાકરં ॥

—તેમાં જરા મરણ દુર્ભવિપણું વ્યાધિઓ લેલ છે તેથી તેમાં વીરનો જન્મ પણ ઘણો લગ્નમારક માનું છું”)

નિશ્ચે સિદ્ધિ એટલે મોક્ષથી વિપરીત છે તેથી સંસાર) અનવરિધત-અરિધર રત્નાવવાળો (કહેવાય છે), આ (સંસાર) માં સુખી પ્રાણી પણ અસુખી છે, છતી (વસ્તુ) પણ (પર્યાયથી) અછતી થઇ જાય છે-વિનાશ પામી જાય છે, રવનની જેમ આ સર્વ આળપવાળ છે, તેથી આ (સંસાર) માં પ્રતિબંધ-મમતા કરવા વડે સર્વ-મમતા કરવી નકામી છે; તેથી મારા પર અનુબંધ-કૃપા કરો, આ (સંસાર) નો ઉત્ક્રોધ-વિનાશ કરવા ઉદ્યમ કરો. હું પણ આપની-તમારી આરાધી આ (સંસારવિચ્છેદ) ને સાધું-સાધીશ, (કારણ કે) જન્મ મરણ વડે હું નિર્વેદ-ખેદ-કંટાળો પામ્યો છું તથા માઈ (સંસારવિચ્છેદ રૂપ) કમ્બિત ગુરના પ્રભાવવડે સમૃદ્ધિવાળું યશે-સિદ્ધ થશે. ’

આ પ્રકારે બીજા (સ્ત્રી યુગાદિક)ને પણ બોધ આપવો ઘટે-ઉચિત પ્રમાણે પ્રતિબોધ કરવો ઘટે-સમગ્રવત્તાં ઘટે. ત્યારપછી જીવો-ની સાથે ધર્મને (ચારિત્રધર્મને) સેવવો-પાળવો જોઈએ તથા ઉચિત કર્તવ્યને (એટલે પંચ મહામતતા સેવનને) (આ લોક અને પરલોકની) આરાધના રહિત થઇ સર્વદા કરવું ઘટે એવું પરમંસુનિ (શ્રી વીતરાગનું) શાસન-આજ્ઞા છે.

૩૦ પ્રતિબોધ પમાડવા પ્રયત્ન કરતાં છતાં માતા પિતાદિ પ્રતિબોધ ન પામે તો શું કરવું? નિર્બોહાદિ સાધન કરી આપવું.

હવે કર્મ પરિણતિને લઇ (માતા પિતા-

દિક) બોધ નહિ પામે તો યથાશક્તિ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સ્વમતિથી-સ્વબુદ્ધિથી આવક (નવી ઉપજ તે આવક) અને ઉપાય (વ્યાજ વગેરેથી ઉત્પન્ન થાય તે ઉપાય) થી શુદ્ધ એવું તેઓ (માતાપિતાદિક) નું ઉપકરણ એટલે નિર્વાહનું સાધન (અર્થપ્રાપ્તિ) કરી આપવું જોઈએ, (કારણ કે) નિશ્ચે એજ કૃતસતા છે અને (એવી કૃતસતા અને દયા) લોકને વિશે ધર્મની (શાસનની) પ્રધાન માતા-શાસનની ઉન્નતિને ઉત્પન્ન કરનારી કશ્ચા-દયા છે. (આમ કયાં પછી તેમની અનુજ્ઞા લઈ ધર્મ-આરિત્ર ધર્મ અંગીકાર કરવો (દીક્ષા લેવી.)

અતિમમાર્ગ-અપવાદમાર્ગ.

૩૧-૩૨ પ્રતિબોધ આપતાં નિર્વાહાદિ સાધન કયાં છતાં પણ માતાપિતાદિક આજ્ઞા ન આપે તો શું કરવું? ૧ માયારહિતપણે માયા સેવવી, અને ૨ માયાથી ન માને તો અસ્થાને રહેલા ગ્લાનનો ઔપધ મેળવવા માટે ત્યાગ કરવો પડે એ દષ્ટાંતે તેમના ત્યાગ કરવો.

અન્યથા (તેઓ પ્રયાસ કયાં છતાં પણ તેમની અનુજ્ઞાના અભાવે) અનુપધિ એટલે ભાવથી ઉપધિ-માયા કષ્ટ રહીત છતોજ ઉપધિ યુક્ત એટલે માયાવાળા (બહારથી) થવું-અહાનાં કાઢવાં (કહ્યું છે કે નિર્માય... એ શ્લોક હવે પછી આવશે)

ધર્મનું આરાધનજ સર્વ પ્રાણીઓને હિતકારક છે, (તેથી) તથાપ્રકારે (એટલે કુદૃષ્ટ સ્વપ્નાદિક કહેવા વડે) ધર્મનું આરાધન પ્રાપ્ત કરવું.

આ સંબંધી એકજ પ્રકારનું પાંચ નજાક જુદા ક્રમમાં હરિભદ્રસૂરિએ પોતાનાં ધર્મમિટુના ચોથા અધ્યાયમાં જે જણાવ્યું છે તે બતાવીશું.

તથા ગુરુજનાણુસેતિ ॥૨૫॥

તથા તથોપપાયોગ' ઈતિ ॥૨૬॥

દુસ્સ્વાદિકવ્યનમિતિ ॥૨૭॥

તથા વિપર્વમલિગયેવેતિ ॥૨૮॥

દૈવજૈસ્તથા તથા નિવેદનમિતિ ॥૨૯॥

ન-ધર્મે સાયેતિ ॥૩૦॥

અમયહિતમેતદિતિ ॥૩૧॥

યથાશક્તિ સૌવિહિત્યાપાદનમિતિ ॥૩૨॥

આનો અર્થ મુનિચંદ્રસૂરિની દીકાસહિત આપીશું.

ગુરુજન (એટલે માતાપિતા વગેરે) આદિ (એટલે બહેન, સ્ત્રી આદિ બાકીના સંબંધી જનો)ની અનુજ્ઞા (એટલે તું પ્રમથ્યા લે એવી અનુમતિ રૂપની) લેવી એમ વિધિ પાળવી. (જ્યારે તે સંબંધી વર્ગ તે તે પ્રકારના ઉપાયોથી આજ્ઞા માગતાછતાંપણુ દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા ન આપે તો પછી જે કરવું તે કહે છે) તે તે પ્રકારે (એટલે સર્વથા બીજને માલુમ ન પડે એવા પ્રકારે) ઉપધા એટલે માયાનો યોગ-પ્રયોગ કરવો. (શી રીતે માયા-કષ્ટ કરવી તે કહે છે) દુઃસ્વપ્ન એટલે નહારાં સ્વપ્ન (જેવા કે ગમેમાં, ઉટ પાડા વગેરે અયોગ્ય વાહન ઉપર બેસવાનાં સ્વપ્નો દીઠાં કે જે મૃત્યુસૂચક ગણાય છે) આદિ (એટલે માતૃમંડળ-કેવીઓનું ટોણું વિગેરે વિપરીત દેખાવ પ્રમુખ)નું (માતા પિતા વગેરેને) કહેવું-નિવેદન કરવું; તથા વિપર્વમ (એટલે પોતાની પ્રકૃતિથી વિપરીત ભાવ)નાં લિંગ એટલે ચિન્હનું સેવન કરવું (એટલે મરણ સૂચક ચિન્હો બતાવવાં કે જેથી માતાપિતા વગેરે વહિલ જન 'આતું' મૃત્યુ નજીક આવ્યું છે' એમ જાણી દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપે) ૨૮. દૈવસ (એટલે નિમિત્ત શાસ્ત્રને જાણનારા જોશી લોકોની) પાસે તે તે પ્રકારે (એટલે તે તે નિમિત્ત શાસ્ત્રના પાઠાદિરૂપ ઉપાય વડે) નિવેદન (ગુરુજન આદિ પાસે વિપરીત ભાવના ચિન્હનાં કથનની પેઠે) કરાવવું. ૨૯ (આવી માયા કરનાર દીક્ષા લે તેથી શું ફાયદો? એ સંકાના ઉત્તરમાં કહે છે કે) ધર્મમાં માયા નથી એ વિધિ છે (એટલે ધર્મમાં માયા કરવામાં આવે તે માયા-વ્યયના નથી થતી કારણ કે પરમાર્થે તે અમાયાપણું છે) ૨૫-૩૦ (આમ સાચી કહે છે? તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે:-) તે (એટલે એવું પ્રમથ્યાવિધિમાં માયા-કષ્ટ કરવું તે) બનેને (સ્વને તેમજ ગુરુજન આદિને) હિત એટલે અપરૂપ

છે (કારણ કે તેના ક્ષરણે લેવાતી પ્રત્યયા સ્વ અને પર અનેને ઉપકારી છે.

મારણ કે ક્યું છે કે—

‘અમાયોડપિ હિ માયેન માયેવ મવેત્સ્વચિત્ ।

પરયેત્ સ્વપરયોર્યંત્ર સાદુવંધં હિતોદયં ॥’

‘જ્યાં પોતાનો અને અન્યનો નિરંતર હિતનો કલ્પ લેવામાં આવે ત્યાં બાવથી (અંતઃકરણથી) માયા વચરેને મનુષ્ય કચચિત્ માયાવા પણ થાય ’) ૩૧

(હવે આ પ્રમાણે કરતાં છતાં પણ નિર્વાહ ન મેળવી શકે એવા માતાપિતા પુરુષન આદિ હોય તો તેઓ તેને પ્રત્યયા અર્થે અનુસા આપતા નથી તો શું કરવું ? તો કહે છે કે) પોતાની શક્તિ પ્રમાણે (જેની જેટલી શક્તિ હોય તેણે તેટલી શક્તિ પ્રમાણે) સુવિહિતપણું (એટલે માતાપિતા પ્રમુખનું) શો હનર વગેરે પ્રમાણુવાસા નિર્વાહનો કારણરૂપ દ્રવ્યાદિના આપવા રૂપ સુરથપણું) કરવું (જેથી પ્રત્યયા લીધા પછી તેઓ દુઃખી ન થાય તે માટે તેમના નિર્વાહનો ઉપાય કરી જવો એ ભાવ છે. આગ કરવાથી પોતે કૃતઘ્નતા કરેલી થશે તેમજ કશ્ચા થશે. તે માર્ગની પ્રલાવનાતું’ ખીજ છે, તેથી માતા પિતાદિની અનુસા લીધા પછી પ્રત્યયા લેવી.)

આ રીતે ધર્મચિદુમા ક્રમ એ આવ્યો કે (૧) માતાપિતાદિની આરા લેવી (૨) ન આપે તો માયા સેવવી-દુસ્વપ્નાદિ કહીને તથા મરણસૂચક ચિન્હાદિ બતાવીને બેશી પાસે તેવું કંઈ કહેવરાવીને. (૩) તેમા સફલતા ન થાય તો નિર્વાહનાં સાધન પૂરાં પાડી જવાં; ન્યારે આતી પહેલાના પંચમુખમાં ક્રમ એ હોતો કે (૧) આરા લેવી-ઉપનાપ ન ઉપગ્નવે (૨) ઉપનાપ દૂર કરવા પ્રતિજ્ઞાક પમાડવો (૩) તેમ છતાં ન માને તો નિર્વાહાદિ સાધન કરી આપવાં (૪) તે છતાં ન માને તો પછી માયા સેવવી. ધર્મ ચિદુકાર અને તે પર દીકાકાર બનેની સમક્ષ પંચમુખ હવું એ સ્પષ્ટ છે. આ પ્રમાણે બનેનો મુકાબલો કરીને હવે પ્રથમ આપેલ પંચમુખનું ત્રીજું સૂત્ર આગળ લખાવીશું.

સવરહા અવડિનજ્જમાણે ચરજ્જા તે અઢ્ઢાણલિલ્લ-જોસહત્તયચાગનાણં ॥

—સર્વથાપ્રતિવદમાનાત્ ત્યજેત્ તાનસ્થાનગ્લાની-પર્ષાદ્દયાગરાતેન ॥

—સર્વથા પ્રકારે પ્રતિપાદન ન કરનારા-અંગી-કાર નહિ કરનારા એટલે આરા નહિ આપતા એવા તે (માતા પિતાદિક)ને અસ્થાને (રહેવા) ગ્લાનનો ઔપધ માટે ત્યાગ કરવો પડે એ દૃષ્ટાંતે ત્યાગ કરવો. ૩૩ અસ્થાને રહેલ ગ્લાનના ઔપધના ત્યાગવું દૃષ્ટાંત શું છે ?

તે દૃષ્ટાંત કહે છે-તે અમુક નામવાળો કેાઇ પુરુષ કેાઇક પ્રકારે જંગલમાં માતાપિતા સહિત (ઉપસક્ષણથી ભાષાદિ સહિત) ગયો સતો તે (માતાપિતા ભાષાદિકના) પ્રતિપદ એટલે મમતા વાળો જન્ય, ત્યાં જંગલમાં તેમને નિશ્ચયે પ્રાણધાત-મરણ કરે એવો, (અને) પુરુષ (સામાન્ય માણસ) માત્રથી અસાધ્ય છતાં જેને માટે ઔપધ સંભવે છે એવો, મહા બાધિ, યાય, ત્યાં તે પુરુષ તેમના પ્રત્યેના પ્રતિપદ-મમતાથી આ પ્રમાણે આલોચીને-એટલે આ (માતા પિતાદિક) નિશ્ચયે ઔપધ પિના નહી રહે-નહી જવે, અને ઔપધ સતે સંશય છે એટલે કલ્પાય જવે પણ ખરા, તથા આ (માતાપિતાદિક) કાળને સહન કરે તેવા છે એટલે થોડા કાળમાં મરણ પામે તેવા નથી-એમ વિચારીને તથાપ્રકારે (એટલે લોજન આચ્છાદન વગેરે પ્રકારે સમ્યક્ પ્રકારે) સ્થાપીને (એટલે તેમની સારી ગાઠવણ કરી આપીને) તેમના ઔપધ નિમિત્તે અને પોતાની વૃત્તિ અર્થે તેમનો ત્યાગ કરવો તે શોભન છે-સારો છે કેમકે આ ત્યાગ તે (વાસ્તવિક રીતે પાછા સંયોગના ફળવાળો હોવાથી) અત્યાગ છે, અને તેમનો અત્યાગ તિમને થોભીને બેસવારૂપ અત્યાગ) (વિયોગ રૂપ ફળવાળો હોવાથી) ત્યાગજ છે. (જે આમ જ છે તો પછી શું ? તો કહે છે કે) આ બાબતમાં શુધ્ધ એટલે પુરિને ફળજ પ્રધાન છે. ધીર પુરો આ બાબતને દેખનારા હોય છે એટલે નિષ્કલ્પ સુદિધી ક્ષણથી હોય છે.

૩૪ આ દૃષ્ટાંતનું રૂપક પ્રસ્તુત વાતમાં લાઘુ પાડે છે.

તે પુરુષ તે માતાપિતાને ઔપધ લાવી આપવા વડે (જવાડવાનો) સંભવ હોવાથી જવાડે-તેણે સંભવ હોવાથી તે પુરુષને આ પ્રકારે ત્યાગ કરવો ઉચિત છે (એ દર્શાવે કહ્યું—તેનો અર્થોપનય કહે છે:—) એજ પ્રમાણે શુકલપાશિક મહાપુરુષ (એટલે જેનો સંસાર પરીત એટલે મર્યાદિત છે એનો, કારણકે કહ્યું છે કે:—

“ જસ્ય અવદ્વૌ પોમલ-પરિયદ્વૌ સેસગો અસંસારો ।

સૌ સુકલપશિકઓ સ્વલુ, અહિંમે પુણ કળ્પવલ્લીઓ ॥
'જેનો સંસાર અર્થપુદ્ગલપરાવર્તથી એજો શેષઃ બાકી છે તે ખરે શુકલપાશિક છે; ત્યારે જેનો અધિક છે તે કૃષ્ણપાશિક છે.')

સંસારરૂપી અટવીમાં પડ્યો સતો માતાપિતા સહિત (ઉપકલ્પણથી ભાર્યાદિ સહિત) ધર્મથી પ્રતિબિંબ થઇ વિચરે, ત્યાં (એટલે સંસાર અટવીમાં) (તે માતા પિતાને) નિશ્ચયે વિનાશકારી, બોધબીજ-હિ જેણે પ્રાપ્ત કરેલ નથી એવા પુરુષ-સામાન્ય પુરુષ માત્રથી અસાધ્ય (પણ) સમ્યક્ત્વાદિ ઔપધ જેનું સંભવે છે એવા મરણાદિનિપાક-કળવણો (કિલ્લટ) કમરેથી મહા વ્યાધિ થાય, ત્યારે તેમાં-તે બાળતમાં તે શુકલપાશિક પુરુષ ધર્મના પ્રતિબંધના હેતુએ આ પ્રમાણે સમાશોચના-વિચાર કરીને, એટલેકે-આ (માતા પિતા) સમ્યક્ત્વ આદિ ઔપધના અભાવે અવસ્થા વિનાશ પામશે, અને તે (સમ્યક્ત્વાદિક ઔપધની પ્રાપ્તિ વડે) વિભાષા છે (એટલે કદાચિત તે મળશે યાં કદાચિત નહિ મળે એ રૂપી વિભાષા છે-ચાતો વિનાશ કદાચ પામે યા ન પામે એ વિભાષા છે) અને વળી તે (માતાપિતા) કાળને સહન કરનારા છે (એટલે વ્યવહારથી બધી શકાય છે કે હજુ તેમનું આયુષ્ય છે, પણ નિશ્ચયથી જીવન-સંભવ ન કહેવાય. કારણકે કહ્યું છે કે:—

બાપૃષિ મહાપસર્ગે, વાતાહતસલિલકુટુમ્બાનિવતરે ।

ઉચ્છૃવસ્ય નિઃશ્વસિતિ યઃ, છુતો વા ચદવિલુપ્યતે તથિત્ર ॥

—આયુષ્ય બહુ ઉપસર્ગવાળું. અને પતનથી દાહતા બલના પરપોશથી વધુ અનિદ્રા દોષના છવાં ને મણુસ વન્દીસ લઇ નિઃશ્વાસ લઇ શકે છે અથવા લે છે તે સુતો છે વા અને છે તે કહેવું વિચિત્ર છે.”—

એમ વિચારી-તે પ્રકારે (એટલે ને પ્રકારે તેમને મનમાં સંતોષ-તુષ્ટિ થાય તે પ્રકારે તેમનાં યોગ્ય નિર્વાહનાં સાધનોને) રચાપન કરીને આ લોકની ચિંતા વડે તે (માતાપિતા) ના સમ્યક્ત્વાદિક ઔપધને નિમિત્તે વિશિષ્ટ ગુરૂ આદિના ભાવ વડે (ધર્મ-કથા આદિ ભાવવડે), અને પોતાની ઇચ્છાને નિમિત્તે (તથોગ્ય) કૃત્ય કરવાના હેતુથી સંપત્તિની પ્રાપ્તિ વડે તેમનો ત્યાગ કરતો તે સિદ્ધિના વિપયમાં સાધુ-સારો છે-ધર્મશીલ છે. (કારણકે) આ ત્યાગ તત્ત્વભાવનાથી (તેમના હિતની પ્રગતિ વડે) અસાગ છે, (અને) અત્યાગ એજ મિથ્યા ભાવનાથી (તેમના અહિતની પ્રગતિ વડે) ત્યાગ છે. અહીં પરમાર્થથી તત્ત્વશ્વ-તાર્ત્વિક્ષણ (તેના અનુબંધ સહિત) (પંડિતોને) પ્રધાન છે. આત્મ જેનારા-દશાઓ ધીરજનો આસન-ભવ્ય હોય છે.

તે (શુકલપાશિક પુરુષ) તે (માતાપિતા) ને સમ્યક્ત્વાદિ ઔપધને મેળવીને અમરણુ. એટલે છેજા મરણના અવધ્ય બીજના યોગ વડે-અવધ્ય કારણ સમ્યક્ત્વાદિ યોગવડે (જવાડવાનો) સંભવ હોવાથી આત્મતિક એટલે અત્યંત-દૂરી મરવું ન પડે - તેથી રીતે જવાડે એ (એટલે આ પ્રકારે તેમનો ત્યાગ) સત્પુરુષને ઉચિત છે, (કુંકમાં તેમનું લાભિષ્પમાં કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છાપૂર્વક તેમનો ત્યાગ કરવાની શાસ્ત્રકાર છૂટ આપે છે.)

(આ પ્રમાણે હરિભદ્રસૂત્રિ ધર્મખંડમાં રાત્રીના પચાદિકાવાલ ત્યાગ દત્તિ ॥ ૩૩ ॥ એટલે ગ્ધાનનો ઔપધઆદિના દર્શાવે ત્યાગ કરવો એવું દ્રેકું સૂત્ર આપે છે અને તે ઉપર ચિરંતનાચાર્યે ને દર્શાવે આખું આખી સમજાવ્યું છે તે પ્રમાણે તે ધર્મખંડના સૂત્ર પરની ટીકામાં સુનિવૃદ્ધસૂત્રિએ આપ્યું છે.)

૩૫ ચિરંતનાચાર્યશ્રીએ છેવટે કહેલો ઉપસંહાર —ત્રીમહાવીર પ્રભુનું અનુકરણીય દર્શાવે.

હુણ્ડિઆરાણિ અ અમ્માપિદેણિ । એસ ધમ્મો સ-ચાર્ણે । મગવંં દત્તય નારં પરિહરમાણે અકુસલાણુવંંચિ અમ્માપિદેણોવંંતિ । એવમપરોતારં સવ્વહા હુણ્ડિસ-નીવે પૂરતા મગવંંંતે વીજરાણે સાદુ અ તોવિજ્ઞપ વિહ-

વોચિઅં-તિવળાદૈ, સ્વપ્નઉત્તાવસ્તપ્ સુવિશુદ્ધિનિમિત્તે સમ-
હિવાસિતે વિમુક્ષમાણો મહ્યા પમોર્ણં સમ્મં પવ્વહ્જ્યા
લોઘધમ્મેહિંતો લોગુત્તરધમ્મગમણે । એવા જિણા-
માણા મહાકલાણ તિ ન વિરાહિઅવા બુદ્ધેનં મહાનત્ય-
મયાઓ સિદ્ધિકાંક્ષિણા ॥

—દુષ્પ્રતિકારો ચ માતાપિતરૌ । એપ ધર્મેઃસતાં ।
મગવાનત્ર જ્ઞાતં પરિહરન્ અકુચલાનુવન્ધનં માતા-
પિતૃશોકમિતિ । એવમપરોપતાપં સર્વથા સુગુરુસમીપે
પૂજયિત્વા મગવતો વીતરાગન્ સાધુંશ્ચ, તોપયિત્વા ચિમ-
વોચિતં કૃપણાવીર, સુપ્રવુચાવદયકઃ સુવિશુદ્ધિનિમિત્તઃ
સમનિવાસિતો વિશુષ્પ્યમાનો મહતા પ્રમોદેન સમ્પત્ક-
પ્રવજેત્ લોકધર્મેષ્વો લોકોત્તરધર્મગમનેન । એવા જિના-
નામાજ્ઞા મહાકલ્યાણે તિ ન વિરાધિતવ્યા બુદ્ધેન મહા-
નર્યમચાત્ સિદ્ધિકાંક્ષિણા ॥

—માતાપિતા દુષ્પ્રતિકાર છે એટલે તેમનો પ્રત્યુ-
પકાર-સામે ઉપકાર ન કરી શકાય તેવા છે એટલે
તેમના ઉપકારનો બદલો વાળી શકાય તેમ નથી એમ
સમજી કાઢવું એ સાપુરોપાનો ધર્મ છે. આ
બાબતમાં (પોતાની પ્રત્યક્ષ લેવાથી ઉદ્ભવતા)
અશુભ કર્મના અનુભવવાળા (તથા કર્મપરિણતિ
વડે થતા) માતપિતાના શોકને (ગર્ભમાંથી અભિ-
ગ્રહ લઇને) દૂર કરતા એવા ભગવાન (શ્રી મહાવીર
પોતે) દર્શાવે ૩૫ છે. (કહ્યું છે કે:-

“અહ સત્તમમ્મિ માસે, ગચ્છત્તો ચેવડસિમહં ગેણે ।
ખાહં સમણો હોહં, અમ્માપિયરે જિંતમ્મિ ॥

—“હવે ગર્ભથી સાતમે માસેજ અભિગ્રહ લે છે કે
ન્યાં સુધી માતાપિતા છવતા હશે ત્યાં સુધી હું શ્રમણ
થઇશ નહિ-દીક્ષા લઇશ નહિ.”—આવશ્યકનિયંત્રિત)

(પ્રસ્તુત નિગમન માટે કહે છે કે) આરી
રીતે અપરોપતાપ-પરને ઉપતાપ ન થાય તેમ
સર્વથા-સર્વપ્રકારે-સમ્પદ પ્રકારે પ્રત્યક્ષ લેવી એ
યોગ છે. (બાધીની વિધિ કહે છે) સુચર સમીપે,
(અન્યત્ર નહિ), ભગવાન વીતરાગ (જિનો)ને
તથા સાધુઓને-યતિઓને પૂજીને વૈભવને ઉચિત રીતે
કૃપણાદિ-દુષ્પ્રિયતા ધરતે પ્રવૃત્ત કરીને-સંતોષ પમાડીને,
સુપ્રયુક્ત આવસ્થકવાળા થઇને એટલે સમુચિત

વેશાદિથી યુક્ત થઇ, અતિ વિશુદ્ધ નિમિત્ત બોધ, પ્રતિયોગે
સમભિવાસિત એટલે ગુરુએ ગુરુમંત્રથી અધિવાસિત
થઈ, વિશુદ્ધમાન થઇ મોટા પ્રમેદ-હર્ષ વડે લોકોત્તર
એવી સમ્પદાભાવરૂપના આદિ શુદ્ધિ વડે (પ્રત્યક્ષ
લેવી) એટલેકે (સંપદ એવા) લોક ધર્મમાંથી લોકોત્તર
ધર્મમાં જવા વડે પ્રકર્ષણ જવું-પ્રત્યક્ષ લેવી. આ
જિનોની આજ્ઞા છે માટે આ પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ લેવી.
અને આ આજ્ઞા મહા કલ્યાણકારક છે એમ જાણી
સિદ્ધિના ઇચ્છનાર કાલા માણસે વિરાધી નહિ-
અન્યથા ન કરવી, કારણકે વિરાધનાથી મહા અનર્થનો
ભય છે (આરાવિરાધન એવા બીજો કાષ્ઠ અનર્થ
નથી; માટે અર્થધાણી તેની આરાધના છે. તેથીજ
કહ્યું છે કે સિદ્ધિના ઇચ્છક-સુકિતના અર્થએ તે ન
વિરાધી. નિશ્ચયે આજ્ઞાના આરાધનથી બીજે સિદ્ધિનો
માર્ગ નથી એમ ભાવવું.) આ પ્રમાણે પંચસૂત્રનું
ત્રીજું પ્રત્યક્ષાધિકરણ વિધિ નામનું સત્ર પૂર્ણ થયું.

૩૭ શ્રી મહાવીર પ્રભુના દર્શાવે પર હરિ-
ભદ્રસૂરિનું પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય પ્રધાનફલ
નામનું અષ્ટક (૨૫ મું)

શ્રી હરિભદ્રસૂરિના (આઠ શ્લોકોના સમૂહ 'તે
અષ્ટક એવા) ૩૨ અષ્ટક છે તે પર ચંદ્રકુલના
વર્ધમાનસૂરિના શિષ્ય જિનેશ્વરસૂરિએ સં. ૧૦૮૦માં
ભયાલિપુર (ગજોર) માં દીક્ષા રચી. આ બંને શ્રી
વિજયનેમિસૂરિના ઉપદેશથી સ્વ. શેઠ મનસુખભાઈ
ભગુભાઈ તરફથી પ્રકટ થયેલ છે.

શ્રી હરિભદ્રસૂરિએ ૨૪ મા પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યાદિ
વિવરણ નામના અષ્ટકમાં પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય, પાપાનુ-
બંધિ પુણ્ય, પાપાનુબંધિ પાપ અને પુણ્યાનુબંધિ પાપ
એ ચાર ભાગાનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે; તેમાં પુણ્યા-
નુબંધિ પુણ્યથી પ્રાણી, મનુષ્ય રૂપી સારા ભવમાંથી
નિકળી તેથી વધારે સારા દેવાદિ ભવમાં જાય છે,
પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યથી નાશ ન પામે એવી સઘળી
મોક્ષ આદિ સંપદાઓ પ્રાપ્ત થાય છે. તેવું પુણ્ય
હવેચાં આગમથી શુદ્ધ થયેલા ચિત્તથી કરાય છે,
અને તે આગમથી શુદ્ધ ચિત્ત ગાનવદ્દે પાસેથીજ
મળે છે. તેવા પુણ્ય માટે ઉપાય એ છે કે પ્રાણીઓ
પ્રત્યે દયા, વૈરાગ્ય-વિરાગતા-વિગ્રહપ્રત્યા
ગુરુનું પૂજન, વિશુદ્ધ શીતવૃત્તિ એ પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય

છે-એટલે તેથી તેવું પુણ્ય થાય છે. આ રીતે આ અષ્ટકમાં પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યનું સ્વરૂપ કહ્યું.

હવે સાર પછીના રૂપ આ અષ્ટકમાં પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યનું પ્રધાન એટલે મુખ્ય ફલ શું છે તે જણાવે છે:—

આ પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યનો અતિ પ્રકર્ષ-વૃદ્ધિ થાય તો તેનું ઉત્તમ-પ્રધાન ફલ સદા (ગર્ભાવસ્થાથી સર્વકાલ) ઔચિત્ય પ્રવૃત્તિ વડે-જે પ્રમાણે શોખ છે તે પ્રમાણે વર્તવાથી મોક્ષને સાધનાઈ એવું તીર્થંકરપણું છે. ૧

સદાકાલ ઔચિત્ય પ્રવૃત્તિ ગર્ભથી માંડીને તેની (એટલે જે પ્રકૃષ્ટ પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યના ફલભૂત એવા તીર્થંકર તેની) (થાય છે) (શાથી થાય છે તો કહે છે કે) જે કારણથી ત્યાં (ગર્ભમાં) પણ (પ્રવ્રજ્યાની પ્રાપ્તિમાં) ન્યાય-ઉચિત અભિગ્રહ એટલે પ્રતિજ્ઞા-વિશેષ (કે જે હવે પછી કહેવામાં આવશે) જન-હયુરનો (ત્રિશ્લોકમાં જોરવને યોગ્ય મહાવીરનો) થયેલો સંભળાય છે. ૨

હવે તે અભિગ્રહ કેવો અને શું હતો તે કહે છે:—

પિતૃદ્વેગનિરુણાય મહતાં સ્થિતિચિદ્ધયે ।

દ્વિત્કાર્યવનુષ્ઠ્યર્થમેવમ્ભૂતો જિનાગમે ॥૩॥

જીવતો ગૃહવાસેઽસ્મિન્ યાવન્મે પિતરાવિઘ્નો

તાવદેવાયિવત્સ્યામિ ગૃહાનહમ્પીટતઃ ॥ ૪ ॥

—માતા અને પિતાના ઉદ્વેગ એટલે ચિત્ત-સંતાપનો નિરાસ-નાશ-અણવા કરવા માટે (વિશ્વનો પણ ઉદ્વેગ કાટવા માટે મહાન્ પુરુષો પ્રપાત્ન કર્યા કરે છે એતેમનો સ્વભાવ છે તેથી, અને વિશેષપણે માતા પિતા દુષ્પ્રતિકાર છે એટલે તેમનો ઉપકાર વાળા શકાય તેમ નથી તેથી) મહાપુરુષોની સ્થિતિસિદ્ધિ માટે-વ્યવસ્થાસાધન માટે (એટલે અન્ય મહાપુરુષો પણ માતાપિતાના ઉદ્વેગ દૂર કરવા વડે પ્રવૃત્ત છે એ માટે એ મહાન્ પુરુષોના પ્રધાનમાર્ગને અનુસરવાપણે) તથા છટકાર્ય (વાંછિત પ્રયોજન એવી મોક્ષાર્થોની પ્રવ્રજ્યા) ની સમૃદ્ધિ-નિષ્પત્તિ માટે (આ અભિગ્રહ લીધો તે મોક્ષની સિદ્ધિ અર્થે હતો. ઉચિત પ્રવૃત્તિથી મોક્ષની સિદ્ધિ-પ્રાપ્તિ થાય છે, અત્યુચિત પ્રવૃત્તિ તેમાં વિધ્ન રૂપ છે) એવી રીતનો અભિગ્રહ (કે જે નીચે

કહેવામાં આવશે) જિનાગમમાં-આમ વચનમાં સંભળાય છે (આવશ્યક નિર્બુદ્ધિનો પાઠ બહુ સત્તમન્નિ ...અગાઉ કહેવાઈ ગયો છે) ૩

(શ્રી વીરપ્રભુએ અભિગ્રહ લીધો) કે ત્યાં સુધી આ ગૃહસ્થાવાસમાં મારાં માતા પિતા હવે ત્યાં સુધી હું પણ મારી હનુજાથી ગૃહમાં રહીશ. ૪

હેમચંદ્રાચાર્યે ત્રિપણિશલાકા પુરુષચરિતના દશમા પર્વામાંના શ્રી મહાવીરચરિતમાં આ અભિગ્રહની વાત જણાવી છે પણ રીકારાર જિનેશ્વરસૂરિ હેમચંદ્રાચાર્યથી પહેલાં થઈ ગયા, તે આ શ્લોકની રીકા કરતાં મહાવીરપ્રભુનો અભિગ્રહ સાથે સાથે જણાવે છે તે પણ બેઠવું કે:-) ખરે ભગવાન શ્રીમન્ મહાવીર-વર્ધમાનરવામી દેવભવમાંથી અવતર કરી પૂર્વભવમાં ઉપાર્જિત નીચગોત્ર નામનું કર્મ બાકી રહેલાથી બ્રાહ્મણ-કુંડગ્રામ નામના નગરના નિવાસી મૃગબલ્હત નામના દિગ્ભતિ-બ્રાહ્મણની દેવાનન્દા નામની સ્ત્રીની કુશિમાં ઉત્પન્ન થયા પછી એંશીમે દિવસે પોતાનું સિદ્ધાસન ચલિત થવાથી ઇંદ્રે અવધિતાનથી તે વાત જાણીને હરિનૈમગેપિ નામના દેવકારા ક્ષત્રિયકુંડ નામના નગરના નાયક સિદ્ધાર્થ નામના નરપતિપ્રધાનની ત્રિશલા નામની પત્નીના ગર્ભમાં પ્રભુને સંક્રમાવ્યા. સારે દેવાન્દા, પોતે જોયેલ યૌદ મહા સ્વપ્નના અપહારથી પોતાના ગર્ભના સંહારની સંભાવના જાણીને પોતાનું સર્વસ્વ લૂટાઈ ગયું એમ સમજી અતિ શોકસાગરમાં મગ્ન થઈ, એમ (પ્રભુએ) જાણીને અડો! મારા નિમિત્તથી અને અવપર્યં દુઃખ થયું તો હવે આ ત્રિશલા પણ મારા અંગહલનની એષ્ટા નિમિત્તે અસુખ પ્રાપ્ત ન કરેતો સારું એમ વિચારીને પોતે નિઃશ્વર રહ્યા ત્યારે તે ત્રિશલાને ગર્ભનું દરકરું થતું નહોતું જાણીને મારો ગર્ભ ગળી ગયો કે શું એવી ભાવનાથી ગાદતર દુઃખ ઉત્પન્ન થયું. પછી ભગવાન તેના દુઃખને દૂર કરવા દરકર્યા અને તેમણે વિચાર્યું કે હજી મને જોયેલ નથી ત્યાં મારા પ્રત્યે માતા પિતાનો આવો ગાંઠ સ્નેહ છે તો પછી મને જોયા બાદ પરિચયથી મારા અણુગ્રામ જાણીને તેઓ વિશેષ ગાંઠ સ્નેહવાળા યશો, પછી પ્રવ્રજ્યા લેતી વખતે શોકના અતિશયથી તેમને

મહાન્ અંતઃસંતાપ યશે, તેથી તેઓ જીવતાં તેમના સંતાપને દૂર કરવા માટે મારે અપ્રત્યક્ત રહેવું એમ ભાવીને સોનામે માસે અભિગ્રહ (ઉપર કહ્યો તે) લીધો.

(આ અભિગ્રહ પોતાની ઇચ્છાથી લીધો કારણકે તેટલો વખત ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ઉદય હોતો તેથી ગૃહાવસ્થામાં રહેવાનું કર્ત્ય, અન્યથા નહિ. હવે જો એમ કર્મ વિશેષનો ઉદય ગૃહાવસ્થાનું કારણ હોય તો પછી તે મારેના અભિગ્રહ લેવાનું શું પ્રયોજન ? આમ દીક્ષાકાર એક પક્ષ ઉભો કરી તેનો ઉત્તર આપે છે કે તે પક્ષ અસંગત છે. મોહકર્મવિશેષના ઉદયના અભાવે વિરતિને તો ભાવ વડે ગૃહાવસ્થાનો અસંભવ છે, તો આલો અભિગ્રહ લેવો વ્યર્થ છે તે (પક્ષ) મારે કહેવાનું કે મોહનીયનો વિશેષ ઉદય છે તેથી તેનું અવસ્થાન છે, પરંતુ તે કર્મનું સોપાનપણું હોવાથી માતાપિતાના ઉદ્દેશને દૂર કરવા રૂપ અવધાન એવો અભિગ્રહ ન લેવા છતાં વિરતિને તો ભાવથી ગૃહમાં રહેવાના હેતુ રૂપ અભિગ્રહ લેવાનું અસંગત નથી. કર્મનું સોપાનપણું કહેવામાં આવે છે કારણકે કર્ત્યું છે કે:—

“હવ્યક્તયસ્કઞ્ચોવસમોવસમાર્જં ચ કમ્મુણે મળિયા ।
દવ્યં સિત્તં કાલં મર્થં ચ માર્થં ચ સંપન્ન ॥
—હવ્યક્તયસ્કયોવસમોવસમા યચ્ચ કર્મણે મળિતાઃ ।
દવ્યં ક્ષેત્રં કાલં મર્થં ચ માર્થં ચ સંપ્રાપ્ય ॥

—કર્મના ઉદય, ક્ષય, ક્ષયોપશમ, ઉપશમ જે કહેવામાં આવ્યા છે તે ક્યય ક્ષેત્ર કાલ ભવ અને ભાવને સંપ્રાપ્ત કરીને—આશીને કહેવાયા છે.”

તે માટે અહીં ઉક્ત વિરોધવાદો અભિગ્રહ તે ભાવને આશીને ચારિત્રમોહનો ઉદય છે, તેના અભાવનાં લક્ષણ રૂપ ભાવને આશીને તેનો ક્ષયોપશમ છે તેથી અભિગ્રહ લેવો તે વ્યર્થ નથી

અહીં કાંઈ શંકા કરે કે એવી રીતનો અભિગ્રહ કરવાથી, માતાપિતાના ઉદ્દેશનો નાશ થાય અને એવી રીતની મહાતોની નિષ્તિસિદ્ધિ થાય તે તો મરામર, પરંતુ તેનાથી ઇષ્ટકાર્ય એટલે મોક્ષની પ્રશ્નિ નજીવાનું કહ્યું તે તો મરામર નથી લાગતું

કારણકે ગૃહાવસ્થાને પ્રત્યક્તાનું વિરોધિપણું છે; તો તે શંકાના ઉત્તર રૂપે કહે છે કે:—

इमौ शुभ्रपमाणस्य गृहानावसतो गुरु ।

प्रतन्याप्यातुपूर्वणं न्याग्न्यान्ते ने गविष्यति ॥ ૫ ॥

—આ (પ્રસક્ત આસન્ન) એવા ગૃહ એટલે માતા પિતાની સેવા ગૃહમાં રહ્યા છતાં કરતાં યકાં (તેમના ઉચ્ચના નિરાસ ઉપરાંત) અતુર્વાએ—પરિપાટિથી—પરંપરાએ (તે ગૃહશૂણ્યાના અંતે) યુક્ત એવી (ઇચ્છેલી) પ્રત્યક્તા યશે. ૫

सर्वपापनिवृत्तिं यैतु सर्वेषां सतां मता ।

गुरुद्वेगृहोत्पत्यन्तं नेयं न्याग्न्योगपचते ॥ ૬ ॥

—સર્વ પાપોમાંથી નિવૃત્તિ જેમાંથી સર્વથા-સર્વ ભાવે (નિમિત્ત ભાવથી પણ) થાય છે એવી આ પ્રત્યક્તા સારા-વિક્ષાન્ માણસોએ માનેલી છે અને તેથી ગૃહ એટલે મામાપને ચિત્તસંતાપ કરાવનારને (અતિશયથી તેમને સંશોધન કરી વગર-પ્રતિષેધ પમાડ્યા વગર ચાતો શાસ્ત્રોક્ત રીતે તેમને સંશોધન કરવાના ઉપાય અન્યમાત્રા વગર દીક્ષા લેવા પ્રવૃત્ત થનારને) આ (પ્રત્યક્તા) ન્યાયયુક્ત ઘટતી નથીજ.

દીક્ષાકાર વધુમાં ઉમેરે છે કે:—પિતાના સંતાપને રક્ષવાના—દૂર કરવાના ઉપાયમાં અપ્રવૃત્ત રહેવાથી અને નિમિત્ત ભાવ વડે તેઓનાં ચિત્તસંતાપ રૂપી પાપ કરવાથી તેને દીક્ષા ઘટતી નથી. તેમનો ચિત્તસંતાપ દૂર કરવો નેદ્યએ; કારણકે કહ્યું છે કે:—અપદિબુક્ત-માર્ગે...અન્માપિચરે (પંચમુત્તનું આ કથન અગાઉ ૨૮ મા શીર્ષકમાં કહેવાઈ ગયું છે)—તે પ્રમાણે તેમને પ્રત્યક્તાના અભિસુખ કરવા નેદ્યએ એ અર્થ છે. ‘અપદિબુક્તમાર્ગે...વર્મ’ (આ પંચમુત્તનું કથન છે ને તેનો અર્થ ૩૦ મા શીર્ષક નીચે આપ્યો છે) તે છતાં અનુભા ન આપે તો અણુવદે...સિજા (એટલે માપારહિત છતાં માપાયુક્ત થતું એ પણ પંચમુત્તનું કથન છે ને તે ૩૧-૩૨ મા શીર્ષકમાં આપ્યું છે.) અર્થાત્ હું અવધાયું છું ઈત્યાદિ રૂપી માપા કરવી આ રીતે ઉપાયમાં પ્રવૃત્ત થવા પછી પણ ન્યારે તેઓ

સ્રોક્ષ્ણ-હ્રુત ન આપે સારે તેમને તજવાં. તેમને તજતાં-
તેમને રહેતો ચિત્તસંતાપ હોવા છતાં પણ વિશુદ્ધ-
ભાવ હોવાથી દીક્ષા લેનારનો દોષ થતો નથી કારણકે
કહ્યું છે કે 'સવ્વહા...નાણં' (એ પંચસૂત્રનું સૂત્ર
૩૧-૩૨ માં શીર્ષકના છેવટના ભાગમાં આપણે અર્થ
સહિત આપી ગયા છીએ) એટલેકે જેમ માગમાં
ગ્ધાન થયેલા માતા પિતાના ઔપધાદિ માટે જનારને
તેમનો ત્યાગ, ભાવથી અત્યાગજ છે, એ રીતે તેમના,
પોતાના અને પરના ઉપકાર માટે પ્રવ્રત્ત્યા લે છે એમ
જ્ઞાનભાવના છે, માટે 'સોયણમકન્દળ...દોસો' (પંચ-
વસ્તુ ગાથા ૮૦ કે જેનો ભાવાર્થ હવે પછી મૂકીશું.)
ધત્યાદિ આશ્લેષનો પરિહાર થયો. 'અન્નુવગમેણ....
વિશુદ્ધચિત્તસ' (પંચવસ્તુ ગા. ૬૦ કે જેનો અર્થ હવે
પછી મૂકીશું.)

[શામાટે માતા પિતાને સંતાપ આપીને લેવાતી
દીક્ષા ન્યાયયુક્ત નથી? તો કહે છે કે:-]

પ્રારંભમંગલં છત્વા ગુરુશ્રવણં પરં ।

एतौ धर्मप्रवृत्तानां चर्णा पूजास्वदं महत् ॥ ૭ ॥

—કારણકે આ (દીક્ષા) નું ઉત્તમ પ્રારંભમંગલ
—આદિમંગલ એટલે ભાવમંગલ માતા પિતાની શુશ્રૂષા
કરવાપણું છે, (કારણકે) ધર્મમાં પ્રવ્રત્ત થયેલા—મોક્ષ
હેતુ રૂપ સદ્ અનુશાનમાં સારી રીતે ઉપસિયત થયેલા
—આણસોને આ એટલે માતાપિતા મોટું પૂજનું
સ્થાનક છે. [કારણકે કહ્યું છે કે:-

‘માતા પિતૃપૂજા આશુભિક્ષ્મક્રમોગકારણં, તદનુજ્ઞયા
પ્રવૃત્તિઃ પ્રધાનામિનવોપનયનં, તદમોગોડમોગોડયજ્ઞ ત-
દનુચિતાદ્’

—‘માતાપિતાની પૂજા આશુભિક્ષ્મક્રમોગનું કારણ
છે, તેમની અનુયાયી પ્રધાન એવું નવું ઉપનયન
એટલે નવી દીક્ષાની પ્રવૃત્તિ કરવી. તેમનો અભોગ
તે અભોગ છે કારણકે અન્યત્ર તે અનુચિત છે.’

હવે માતાપિતાના પૂજનપદ્ધતિનું સમર્થન
કરે છે:-

સ કૃતઃ પુમાન્ લોકે સ ધર્મગુરુપૂજકઃ ।

સ શુદ્ધધર્મમાક્ષુ ચૈવ ય ઇતૌ પ્રતિપચતે ॥ ૮ ॥

—જે માણસ આ (માતાપિતા)ની સેવા કરે છે

તે આ લોકમાં (સૌકિંદ્ર માર્ગે) કૃતજ છે—તેમના કરેલા
ઉપકારનો ચાતા છે, તથા તેજ ધર્મગુરુનો (દીક્ષા-
આર્થનો) પૂજનાર છે (એટલે ધર્મગુરુપૂજક થશે એ
અન્ય ભાવાર્થ છે, કારણકે કહ્યું છે કે

‘उपकारीति पूज्यः स्याद् गुरु चाद्युपकारिणौ ।

तावप्यर्चयते यो न स हि धर्मगुरुं कथं ॥

—જે ઉપકારી છે તે પૂજ્ય થાય છે, અને ગુરુ
(એટલે માતાપિતા) ઉપકારી છે. તેમને જ ન પૂજે
તે ધર્મગુરુને કઈ રીતે નિશ્ચયે પૂજશે?) તથા તેજ
શુદ્ધ ધર્મને ભજનાર છે—નિર્દોષ કુશલ ધર્મનો પાત્ર
થાય છે. [માતાપિતાની સેવા કરવી કારણકે તેઓ
દુષ્પ્રતિકાર છે. કહ્યું છે કે:-

दुष्प्रतिकारौ मातापितरौ स्वामी गुरुश्च लोकैऽस्मिन् ।

तत्र गुरुरिहामुत्र च सुदुष्करतरप्रतिकारः ॥

—આ લોકમાં માતા પિતા, સ્વામી અને ગુરુ દુષ્પ્ર-
તિકાર છે એટલે તેમના ઉપકાર વાળી શકાય તેમ નથી,
તેમાં ગુરુ તો આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં અધિકતર
દુષ્પ્રતિકાર છે.]

૩૮ માતાપિતાનો ઉપકાર વાળી શકાય તેમ
નથી એ સંબંધી સ્થાનાંગમાં ઉલ્લેખ.

(પ્રસિદ્ધ વિનયવિજયના ગુરુ કીર્તિવિજય કે
જે શીમાન્ હીરવિજયસરિના શિષ્ય થાય તેમણે
વિચારરત્નાકર-નામનો ગ્રંથ સં. ૧૬૬૦ માં રચ્યો
છે અને જે શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકાલય દેડના
ગ્રંથાંક નં. ૭૨ માં પ્રકટ થયો છે તેના ૨૫ મે પાને
એવું જણાવ્યું છે કે:)

“આ જ જગદ્ગુરુશ્રી વર્દમાન સ્વામીએ પણ
અનુમત કરેલા પરમોપકારી પોતાના માતાપિતાની
પ્રત્યેની લક્ષિતના અતિશય માટે અને ધર્મના અવ-
ભોધ આદિ શુભ પરિણામ માટે પ્રાર્થોએ સર્વથા
યત્ન કરેલા જોઈએ. તે માતાપિતા પોત પોતાની વેદ-
વિક્રિયાના ઉપશમન માટે પ્રવ્રત્ત થયા હતા અને
તેથી જેમ પૃથ્વી અને જલનો સંયોગ થતાં તૃણ ઉત્પન્ન
થાય છે એ ન્યાયે તેઓએ પ્રાણીનો જન્મ આપ્યો
તેમાં તેમણે ઉપકાર શું કર્યો?—આણું કપન કહેવું ન
જોઈએ. જન્મ થયા પછી પણ તે માતાપિતાએ

ધારણ, પાલન, પોષણ, વાત્સલ્ય આદિ અનેક ઉપકાર કરવાથી તેઓનો પ્રત્યુપકાર કરવો-તેમના ઉપકારનો બદલો વાળવો તે અશક્યજ છે. આ લૌકિકજ વાત છે એમ નથી, પરંતુ આગમમાં પણ જણાવ્યું છે; ને તે નીચે પ્રમાણે:—

તિહં દુષ્પટિયારં સમણાડતો ! તં જહા-અમ્મા-પિડ્ડણો મદિસ્સ ધમ્માયરિયસ્સ, સંપાઓવિય ણં કેદ્ પુરિસે અમ્માપિયરં સયપાગસહસ્સપામેહિં તિલ્લેહિં અન્ન-ભિત્તા ગંધવટ્ટણ્ણ ડવ્વટિત્તા સીહિં ઉદ્દણ્ણ મજ્જવિત્તા સવ્વાલંકારવિભૂતિયં કરેત્તા મણુણં ધાલીપાગસુદ્ધં અટ્ટા-રસ વંજગાડલં મોયણં મોયાવિત્તા જાચઙ્ગીવાણ પિટ્ઠિવડિ સયાણ પરિવહેજ્ઞા, તેણાવિ તસ્સ અમ્માપિડસ્સ દુષ્પટિ-યારં મવદ્, અહેણં સે તં અમ્માપિયરં કેવલ્લિપન્નતે ધમ્મે આઘવદ્ત્તા પન્નવદ્ત્તા પલ્લવદ્ત્તા ઠાવિત્તા ગવદ્ તેણામેવ તસ્સ અમ્માપિડસ્સ ॥

—હે શ્રમણુ ! હે આયુધમન ! ત્રણ દુષ્પ્રતિકાર છે એટલે ત્રણના ઉપકાર એવા છે કે જેના કરેલા ઉપકારની પ્રતિક્રિયા દુઃખથી થઈ શકે એટલે કે તેના ઉપકાર વાળી શકવા દુઃશક્ય છે, કહો કે અશક્ય છે. (આમ ભગવાને શિષ્યને સંબોધી કહ્યું છે) (એકતો) માતાપિતા (બીજા) ભત્રી-ધર્મી-સ્વામી-પોષક. (ત્રીજા)

ધર્મીઆર્થ—(આ ત્રણ દુષ્પ્રતિકાર છે એ માટેનો શ્લોક દુષ્પ્રતિકાર...પ્રત્યુપકારઃ । ઉપર બતાવેલો છે તે અહીં પણ વૃત્તિમાં આપ્યો છે.) (આમાં માતાપિતા કે જે જન્મદાતા છે તેનું દુષ્પ્રતિકારપણું બતાવે છેઃ) પ્રભાત સમકાલે કોઈ પણ કુલીન પુરુષ-માનવ માતા પિતાને શતપાક સહસ્ત્રપાક તેવથી આભ્યંગ કરીને, ગંધાદ્રકથી ચોળીને ત્રણ ભતના (ગંધોદ્રક, શીતોદ્રક અને ઉષ્ણોદ્રક) પાણીથી નહવરાવીને સર્વ અર્થકારથી વિશુદ્ધિ કરીને મનોર સ્વાધીપાકથી શુદ્ધ અને અદાર વ્યંજનવાળું ભોજન જમાડીને યાવજીવ આધે ધરેણીની માફક કરીને વહે પણ એટલે એમ કરવા છતાં પણ તે માતા પિતાનો ઉપકાર વળી શકે તેમ નથી.

હવે તે પુરુષ તે માતાપિતાને ધર્મમાં સ્થાપે છે-સ્થાપવાના લક્ષણવાળો બને છે. (શું કરીને ? તો કહે છે કેઃ—) કેવલીએ કહેલા ધર્મને કહીને-ધર્મનાં આખ્યાન કરીને, તે ધર્મને પ્રચાપીને-ધર્મબોધ આપીને, તે ધર્મની પ્રરૂપણા કરીને-તેના રોટાપમેદ સમભવીને ધર્મમાં સ્થાપે છે-ધર્મવૃદ્ધાનમાં દઢ કરે છે. આવી ધર્મસ્થાપનાથીજ (બોધે ચક્રાવીને નહિ) તે માતા પિતાઓનો ઉપકાર વાળવો, સ્થાનાંગ તૃતીય સ્થાનકે પશ્ચોત્તેજે ૪૪૦ પ્રતિ ૧૦૧૫ પત્રે ॥

સુભાષિત.

હંસાનંદ સરોવર ધણા, ફૂલ ધણા ભમરાનંદ
સચ્ચાનંદ સન્નનંદ ધણા, દેસ વિદેસ ગયાનંદ. ૧
સહિજ સદૃશી સચ્ચાણી, હસતી રમતી હીંમતી
વાલિભલીસિદ્ધિ વાટનંદ મિથ્યા તુ ખુબારાની આધિપતી. ૨
હંતી મોટી આસ, સાવર ઝીલેવા તણી,
હંસા હયા નિરાસ, પરી દોડી પાણી તણી. ૩
દિઠણિ હોમ સુંદર, જન વિન પાવતિ અંગ સંગામ,
હર દિયેવિ ચંદો, આસા સમ સયલ કલ સુમામ. ૪
હંસ તરંગ પરીખીમ, પાણી નદી વહંત
સોન કિરી પરીખીમ, માણસ વાત કરંત. ૫
કાગ કરંદિ હિ હંસ જલિ, જગે છલ્લરિ ખર છારિ,
ચુણીઆ ચુણી આ સિદ્ધિ મિલમ, મૂરખ મિલમ ગમાર. ૬
અહંઆ નર દોસંતિ, નારી નર્મ બડી મૂઆ
વિરલા કેવિ તરંતિ, તારંમર્મ તારે હયા. ૭
જેમ લીજમ જાતિ, વરિવર સાસુ વલંખીમ,
જિમ પડેલે વાતિ, ફાટમ પણ શીટમ નહી.
છેલે દોઢે છેલ, હિઆ મ દાખસિ આપણો
કરિ બહુતેરિ નેહ, ઉછાં તેજ મીટસમ.
(નહો કહવિ ન કિમનંદ આપણે)

વિહસતિ હસતી હસતી હિયંદુ હરમ ગળ ગતિ ચમ-
કંતી સંચરમ, ઉતરમ.
મુખે મયંક મનોહર સાધરે, નનહ તે રમણી કિમ
વધા કાલે ગિણા મીઠા ઉજણકાલે ચ ગૂધરી,
સીત કાલે તિલા મીઠા, સદા મીઠી ચ બાજરી.
કલિ કૂડો કવિઆણુ લણુમ, કહું ન જાણુમ કેમ
જસ કીજમ ઉવયારડો, સો ફિર વયરી હોય. ૫
(આંગે ૧ જેસ ૨ પોડી ૩ પુરમ જે સીધ મં
ભરમસાત કૃત: ૧૧)
સુખ ગયાં સવિ સાસરનં, પીઠરિ ટલીયાં માન
કંત વિહુણી કામિની, જિહાં જાણ તિહાં રાન.
૨ સીદા મમ ગવ કરિ, ચદિ આંગે સુલતાન,
કિ બસ દાખવિ આપણો, કિ અવગાહો રાન. ૭
વાળ વાળે જણું મિથ્યો, મલો તે રણિારાણ,
જલે મુઝ દોઢે ડંગ ભરિ, તો જનની અપ્રમાણ. ૮

॥ नमो तित्थस्स ॥

જૈન યુગ

[શ્રી ૦ જૈન શ્રવે ૦ ઈન્ફરન્સનું આર્થિક-પત્ર]

પાર્થિક લવાજમ રૂ. ત્રણ.

પુસ્તક ૫

અંક ૬-૯-૮

માહ-દાગણ-ચેત્ર

૧૯૮૬

માનદ તંત્રી

મોહનલાલ દસીચંદ દેશાઈ

બી. એ. એલ. એલ. બી.

એડવોકેટ હાઇકોર્ટ, મુંબઈ

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
તેરમું અધિવેશન, જુનનેર	૨૦૧	આદર્શ પાઠશાળાનું રેખાદર્શન	૨૪
શ્રીમતી "જૈન કોન્ફરન્સ" અને સમાજ	૨૦૨	વિવિધ નોંધ... ..	૨૪
મંત્રીની યોગ્ય વિચારો	૨૦૩	જૈનો બરાબર	૨૫
તંત્રીની નોંધ	૨૧૪	અમદાવાદનો પાદશાહી સમયનો ધરણાખતનો	૨૫
ડૉ. પ્રાણજીવનદાસનું ભાષણ	૨૨૫	દસ્તાવેજ	૨૫
જુનનેર અધિવેશનમાં મવાએલા પદો	૨૩૩	સાનયદ્રુત આરમાસ... ..	૨૫
માનપત્ર	૨૩૫	ઈનામી પરિણામું પરિણામ	૨૫
જુનનેર કોન્ફરન્સ અને કહેવાતા શાસન	૨૩૭	સ્વાગત અધ્યક્ષનું ભાષણ	૨૬
પ્રેમીઓનાં દલ કે પુલાસો ?	૨૩૭	અર્થશાસ્ત્ર એટલે શું ?	૨૬
જુનનેરના મોટરવાળાઓ શું કહે છે	૨૩૮	પ્રમુખનું ભાષણ	૨૬
જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સની આસ-ઈન્ડીઆ	૨૩૮	મહીલા પરીપદના પ્રમુખનું ભાષણ	૨૬
સ્ટેડીંગ કમિટીના સભ્યો	૨૩૮	પસાર થએલા હરાવો	૨૬
તેરમા જૈન કોન્ફરન્સનું ભવિષ્ય શું ?	૨૪૨	પસાર થએલું બંધારણ	૨૬
Junnar Conference Incident	૨૪૩	એમાં શું	૩૨

સૂચનાઓ—

- ૧ આ પત્રમાં પ્રકટ થતા લેખો માટે તે તે લેખના લેખકો જવાબદારી લેવાશે.
- ૨ અધ્યક્ષ, મંત્રી અને શાંધખાતના પરિણામે લખાયેલા સર્વ લેખો, વાર્તાઓ અને નિબંધોને પ્રથમ સ્થાન મળશે.
- ૩ લેખકોએ તેમજ અધ્યક્ષને માટે પુસ્તકો મોકલવા હજી તો સંજોગોએ તંત્રી સાથે પરખારો પત્રવ્યવહાર કરવો.
- ૪ કોઈપણ લેખ પૂર્વે જાતે કે બીજાને અન્ય સ્થળે પ્રસિદ્ધ કર્યો હોય તો તે કૃપા કરી મોકલવો.
- ૫ લનાજી મંત્રી તેમજ જૈનયુગ મંત્રાવલોક કે નં પહેલ્યાની કૃપા કરવા વગેરે સર્વ આજ્ઞાઓ પત્રવ્યવહાર જૈન શ્વેત કોન્ફરન્સ ઓફિસ, ૨૦ પાપુની ચુંગઈ નં. ૩ એ સરનામે કરવો. તે માટે તંત્રીને તરફી આપવી નહિ, તેમ તે પર તંત્રી પાસે આપી શકશે નહિ.

જૈનયુગ.

સ્વ

The Man Of The Day.

It is not the critic who counts, nor the man who points out how the strong man stumbles, or where the door of deeds could have done better. The credit belongs to the man who is actually in the arena; whose face is 'marred by dust and sweat, who strives valiantly; who errs and may fail again because there is no effort without error or shortcoming, but who does actually strive to do the deeds, who does know the great enthusiasm, the great devotion, who spends himself in a worthy cause; who at the best, knows in the end the triumph of high achievement, and who at the worst if he fails, at least fails while daring greatly, so that his place shall never be with those cold and timid souls who know neither victory nor defeat.

આજનો મહા—જે દીક્ષાર્થ દોય તેની કે મજબૂત માણસ કેવી રીતે દેરા ખાય છે અથવા કાર્ય કરનાર વધુ કાર્ય કરી કઈ દિશામાં કરી શકત એ બતાવનાર માણસની કિંમત નથી. ખરું જોરન તો તે મનુષ્યનું છે કે જે ખરેખરે મયદાનમાં દોય, જેને ચહેરો ધૂલ અને પરસેવાથી ખરકાયેલા દોય, જે બહાદુરીથી પ્રયત્ન કરતો દોય, જે શુદ્ધ કરતો દોય અને પુનઃ પુનઃ નિષ્ફળતા પામતો દોય, જે મદાન ઉત્સાહ, મદાન ભક્તિ પિછાનતો દોય, જે સત્કાર્યમાં પ્રવ્રત દોય, જે વધુમાં વધુ આખરે પોતાની પ્રવ્રતિની ફેલ નહિ, યા તો જે બહુ યાય તો નિષ્ફળતા પામે તોયે આખામાં આહું મદાન હિંમતથી ધાયે ગયા પણ નિષ્ફળતા પામે છે, કે નેથી તેની ગણના ને કંઈ અને કાયર આત્માઓ વિનય કે પરાજય શું છે તે બહુતા નથી તેમની સાથે કદિ પણ થઈ શકે નહિ.

પુસ્તક ૫ વીરાત રત્નપદ

વિ. સં. ૧૯૮૬

માહુ થી ચેત્ર અંક ૬-૮.

શ્રી જૈન પ્રવેતાંબર કાન્દુરસ

તેરમું અધિવેશન જુનનર.

શનિવાર માહા સુદ ૧૦ વીર સંવત ૨૪૫૬.

—મંગલ—

શાહીલ વિકીરિત

હરિગીત

વંદે પાર્થ જિનેન્દ્રના ચરણમાં પ્રેમે સદા સર્વદા
શ્રી શાંતિ પ્રણામ વંદન કરી ટાળો સદુ આપદ
યાજો સન્મતિ સર્વની શુભ ઇહાં ઉત્સાહ વાણી ધણી
તેથી મંગલ સર્વનું શુભ યાજો આનંદ વર્ણી ધણી

શિવશ્રવણન પવિત્ર ભૂમિ નામ જુનનર જોહનું
શિવભક્તિ અદ્યુત પ્રેરણા શિવનેર કારણ તેદનું
તે પુણ્યભૂમી પ્રેરણે ઉત્સાહ જૈન સમાજમાં
નિજ તેજ સૌમ્ય પ્રકાશ યાજો આજ જૈન સમાજમાં

સંઘ-ભક્તિ

પ્રેમે નમન સંઘ ચરણે
ભારતભૂપણ સુરનર વંદિત ॥ નમન૦ ॥
રીતિ કુરુદી સકલ નિવારી
ધર્મવિરુદ્ધ પ્રચાર વિદારી
સદાચાર ચિત્તમાં નિતધારી
કરજો શાંત મને ॥ નમન૦ ॥ ૧

કન્યા-વિક્રમ દૂર નિવારો
ટલ વિવાહ થતો નહીં સારો
વ્યર્થ ખર્ચ સહુ સત્વર વારો
વિનવું સંઘ તણે ॥ નમન૦ ॥ ૨
જૈનધર્મ અનુસાર વિધાનો
ચોગ્ય ધરી ચિત્તમાં તે માનો
એજ માર્ગ છે શુભ તરવાનો
ધરજો એહ મને ॥ નમન૦ ॥ ૩
સુધારા કરો.

કરો સુધારો સાર બંધુઓ કરો સુધારો સાર
સંસાર તણે આધાર બંધુઓ કરો સુધારો સાર—
કન્યા વિક્રમ બાળકમને ધણા કુધારા જેહ
દાણા વેગે થઇને શરા પાપ પુજ છે તેહ ॥ બંધુ ॥
શુદ્ધ આપા ડગમગ હાલે દંત હીન નિર્મોલ્ય
એવાનો નહીં વિવાહ કરશો ચાલો સારી ચાલ. ॥ બંધુ ॥
વેસ્થા નારી બુદ્ધ અમંગલ મંગલમાં ન અણુાય
ઉચ્ચ કુળમાં જન્મી આવ્યા નીચ કામ કેમ થાય ॥ બંધુ ॥
ખર્ચ નકામાં સાર વિનાના રીત ગણીને ચાય
બંધ કરી તે સત્કારણમાં વાપરજો એ ન્યાય. ॥ બંધુ ॥
લમ રીત જે જૈન ધર્મની શુભ સંસ્કાર ગણાય
તે આદરજો પ્રેમે સારી સમકિત નિર્મળ ચાય. ॥ બંધુ ॥

પદ (શામ સુનરિયા દે દે મોરી-એ ચાલ)

પાસ ચરણમે લાગું તેરે
નિશ દિન શીશ નમાઉં જિનદસે
ચરતિ તેરી મુજ મન ભાવે તજી લય સારે. ચરનમે.
ત્રિભુવન તિલક શ્રી પાર્થ જિનદા સાધુ મધુરકે મેધ
સુનિદા
અમ સંકટ સજ દૂર દૂરે. ॥ ચરનમે. ॥

“પ્રવાસી પદ પ્રભુ પંચે.”

હૃદય કર્મે ઉડીને તું, પડ્યો આ ધર્મશાળામાં;
સમજ આ રાત-વાસો છે, પ્રવાસી પદ પ્રભુ પંચે.
રમી નિદ્રા ખેલનમાં, દશા બચપણ વિતાવી તે,
ચડ્યો ગાલે દુઃખી ચાવો, પ્રવાસી૦
વિષય ખ્યાને ધરાયો ના, અમલ ધેને ધવાયો તું;
હવે તો ચાલ બદલીને, પ્રવાસી૦
કરી ધંધા કમાયો શું? પડ્યો તું પાપ પંકજમાં;
જગત જંજળ આ જાણી, પ્રવાસી૦
મૃદુતા, ન્યાય નીતિ, ને, અહિંસા, ત્યાગ મન શાંતિ;
ધીરજ ધર તું કમર કસજે, પ્રવાસી૦
સદા શુભ ચિત્તવી સહુનું, મધુર વચનો વદી ભાવે;
કર્મે જા કર્મે-તું તારા, પ્રવાસી૦
શ્રવણ કર સંતની વાણી, હૃદય ઉડે ઉતારી દે;
લાલા, ભાતુ ભરી લખને, પ્રવાસી૦
સહન કર સત્યને કાળે, સુખે સ્વીકાર આશ્વતને;
પછી આ આત્મ જોળખવા, પ્રવાસી પદ પ્રભુ પંચે.

હાહાલાલ દલીચંદ દેશાધ.

રાજકોટ તા. ૧૩૬ શનિવાર મધ્યાહ્ન.

શ્રીમતી 'જૈનકૉન્ફરન્સ' અને સમાજ સંબંધી થોડા વિચારો.

પ્રસ્તાવ,

આખી કોમના હિતના સવાલો ચર્ચા, નુક-સાનકારક તત્ત્વોને કદાહી નાંખવા, કલ્યાણના ઉપાયો યોજવા અને દુંકામાં સર્વ પ્રકારની પ્રગતિ કરવા-ને કોમના સર્વ પ્રકારના લોકોને એકત્રિત કરી તેમના સહકાર સાધવા તથા તે સર્વનું એકત્રિત બળ ઉત્પન્ન કરી યોગ્ય રસ્તે વાપરવા માટે મહાસભાની જરૂર દરેક કોમો સ્વીકારી છે; અને તે માટે આપણે અઠાવીસ વર્ષો ચર્ચા. તેવી મહાસભાના પ્રચાર અને કાર્ય માટે થોડો ઘણો પણ પ્રયાસ સેવ્યો છે અને સહાનુભૂતિ ખતાવી છે. આ મહાસભાનો વિચાર કરતાં તે સાથે સમાજનો વિચાર કરવો આવશ્યક છે, એ સમાજના તાજેતરમાં કેટલાયે સ્થળો આપણે ગુમાયા છે તે આપણી નજર સામે ખડા થાય છે. નાયકોની ખોટ.

વેપારી છતાં દેશ અને કોમની સેવામાં જીવંતી ભાગ લેનાર શેઠ ગુણાબયંદ દેવચંદ અવેરી, અમ-દાવાદની પાંજરાપોળની વ્યવસ્થા સાચવવાનું છૂપું પરંતુ સતત કાર્ય કરનાર શેઠ જમનાભાઈ ભટ્ટાચાર્ય, અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓ ઉભી કરી તે માટે શહેર શહેર ફરનાર રા. વેણીચંદ સુરચંદ, જળરો વેપાર કરનાર અને વિશાળ વિચારો દાખવનાર શેઠ નરોત્તમ ભાણુજી, બીજી સંબંધ પરિપક્વના પ્રમુખ રાય બટી-દાસજીના પુત્ર રાજકુમારસિંહ વગેરેનાં અવસાનથી દુઃખ થાય છે. અને

તાજેતરમાં વાગેલો ધા શેઠ દેવકરણ મૂળજીનો બૂલાય તેમ નથી. તેઓ અનેક સખાવતો કરી અનેક સંસ્થાના આત્મા હતા અને છેવટે પણ પોતાની રહેલી મિલકતનો પ્રાયઃ અધો ભાગ વિલ કરી સમાજના ઉપયોગી ખાતાંઓ માટે આપી ગયા છે.

આવા સ્વાર્થ સાથે પરમાર્થ સાધતા અનેક નરો ને જૈનકોમો ગૂમાવ્યા છે અને ગૂમાવતી જાય છે. તેમની જગ્યાએ તેજ પ્રકારે કાર્ય કરે એવા નરો પ્રાપ્ત કરવા તે ભાગ્યશાળી બનતી નથી તેથી કોમનું

ભવિષ્ય કેવું થશે એ વિચાર મુંઝવે છે પણ શાસન જ્યવંતું છે થોડા ઘણા કાર્યકર્તાઓ મળતા જાય છે તે દવે પછી પણ આપણી સંસ્થાઓમાંથી ભવિ-ષ્યના કાર્ય કરનાર લોક નાપકો સાંપડશે એ આશા-એ દિશાસો મળે છે.

પરિપક્વની જરૂર અને યુવકોનો ફાળો.

કૉન્ફરન્સ તે જૈનસ્વતાગ્રજ કોમની મહાસંસ્થા છે. કોમી સંસ્થાનું અસ્તિત્વ કોમીવાદને વધારે દૃઢ અને દેશના હિતને ધાતક થવા માટે નથી પરંતુ કોમની અંદરની બદલી અને કુરિવાલોની જડ તોડી દેશની સાધનામાં મદદગાર થવા માટે છે; કોમની અંદર જે જે અનિષ્ટો અને બદલીઓ છે તેની સામે લડવામાં મોરચો માંડવા માટે છે. જરા પણ શરમ વિના તે બદલીઓ બહાર પાડવી જોઈએ અને વિન-યને છેવટ સુધી સાચવી અને તેટલા ઉપાયોથી તેનો નાશ કરવો જોઈએ. આવી સંસ્થાઓમાં મોટા તેમજ નાના, જૂદ તેમજ યુવાન સર્વેએ ભેળાઈ કાર્ય કરવું જોઈએ. મોટાઓ અને જૂદો એકલાથી કામ ચાલ-વાનું નથી પણ દરેક શહેર કે તાલુકાના સામાન્ય યુવક મંડળની સાથે સંબંધ રાખવો જોઈએ અને મધ્યમિદ્ તરીકે કૉન્ફરન્સ જેવી મહાસભાની મંત્રણા સલાહ અને જરૂર પડે ત્યાં કુમકનો લાભ તેમને આપવો જોઈએ. યુવકમંડળો પોતપોતાના ગામ અને શહેરમાં જે જે પોતાથી શક્ય હોય તેવા કાર્યો કરી પોતાના સ્થાનિક સંબંધમાં તેને અમલમાં મૂકે તો કામ ઘણું સાદું થાય.

યુવકમંડળો.

યુવકમંડળો સાદું કાર્ય કરવાની શક્તિવાળું હોઈ તે શક્તિ બહાર લાવી પોતાનું અમલી કામ વિનય-પૂર્વક મક્કમતાથી કરતાં હોય તો તે માટે તેમની પ્રશંસા થાય છે. યુવકો દેશ, કોમ અને માતિના ઉલ્લેખમાં મોટો ફાળો આપી શકે છે. તેમના તરફથી ચળવળો હવે વિશેષ જોરમાં આપ્યા દેશમાં ચાલુ થઈ છે. પણ તે જે રીતે કાર્ય કરે છે, એટલે કે

બોલવામાં અભિપ્રાયો, આપવામાં નેતાઓની ટીકા, કરવામાં જે નતની પદ્ધતિ સ્વીકારે છે તે તરફ આવતાં કેટલાકને તે સંબંધી ઉગ્ર પણે કહેવાનું મન થઈ જાય છે, એટલે કે યુવકોને બહુ કામ કરવાની દાનત નથી, તેમને માત્ર તમાશા જોઈએ છીએ, સોંધી રીતે નેતા બનવું છે, એવા આક્ષેપો તેમના પર આવવા માંડ્યા છે.

યુવકોએ કશુંજ કામ કર્યું નથી એમ તો કેમ કહેવાય ? પણ યુવકોએ એ વિચારવાનું છે કે તેમનાં મંડળોમાં જે ચર્ચાઓ ચાલે છે તેમાં કામ કરવા વિશેની કેટલી છે અને માત્ર તમાશા જેવી કેટલી છે ? બીજું એ વિચારવાનું છે કે યુવકો પોતે પોતાની પ્રવૃત્તિ વિશે શું માને છે ? એવા ઘણા યુવકો છે કે જેઓ પોતેજ યુવકમંડળની પ્રવૃત્તિને તમાશા જેવી માને છે, તેવા મંડળમાં અર્થ કામ કરનારા આગળ પડીને કામ નથી કરી શકતા અને ધાંધલિયા ફાવી જાય છે, એમ માને છે. યુવકોને પોતાને પોતાનાં મંડળો માટે માન ન હોય તો બીજાને માન આવવાનું નથી.

બીજું યુવકોએ એ યાદ રાખવું જોઈએ કે આપણા દેશમાં તાલિમની મુખ્ય ખોટ છે અને તે ખોટ તેમનામાં પણ છે. અત્યાર સુધી સરકારી નિશાળો અને કોલેજોમાં જે તાલિમ મળતી હતી તે ન્યાં સુધી સરકાર પોતાનાં કામોથી આપણું માન જીતી ન શકે ત્યાં સુધી તે સરકારી શાળા કે કોલેજમાં મળવાની હવે આશાજ નથી. એટલે યુવકો માટે સૌથી મોટી જરૂર તાલિમ કેળવવાની છે. અર્થાં સારાં કાર્યો કરી નાંખવાની ધમ્મજા અને તેને માટે સહન કરવાની અને ત્યાગ કરવાની તૈયારી છતાં તાલિમ વિના કશુંજ થઈ શકવાનું નથી. અને તેમનામાં તાલિમ કેટલી છે તે યુવકમંડળો સાથે સંબંધ ધરાવનાર દરેક યુવક, કહી શકશે. યુવકમંડળના દર્શનથી તેની તાલિમ દેખાઈ આવે છે. તાલિમ કદી છૂપી રહી શકતી નથી અને તાલિમ નહિ સુધરે ત્યાં સુધી જાહેર પ્રબલમતને તેઓ મેળવી શકશે નહિ.

સામાન્ય રીતે ત્રીસ વરસે જમાનો બદલાય છે. પણ હવે આપણે ત્યાં દર પાંચ વરસે બદલાતો

જણાય છે. જમાનાનો એક એકદમ તીવ્ર પડવા માંડે છે. તેમાં જૂના જમાનાના માણસો યુવકમંડળને દોરતા નથી એમ વાંક કાઢવાને બદલે, યુવકમંડળ તેમની સાથે વાટાઘાટ કરે, પોતાના માટેનું લાયક કામ નક્કી કરે અને લાંબી છુટ્ટીઓમાં તે કરે તે તેમને માટે ખરી રીતે શોભાવાળું છે. છતાં જૂના નેતાઓનું કામ તેમને ગમે નહિ, તો જૂના જમાના વાલાને તેમને રસ્તે રહેવા દઈ પોતાને મનગમતું કામ કરવા માંડે. કામનો તોટો નથી, કામ કરનારને નવ-રશનો તોટો નથી. તેમનામાં સેવાવૃત્તિ, સૈનિકભાવ અને અહંતાનો ત્યાગ એ ત્રણે વૃત્તિ ખીલતી જાય, અને તે દારા સમાજનું કલ્યાણકારી ધડતર કરે તેટલા માટે તેમનું ચૈવન પવિત્ર અને પરાક્રમી રહે એવી પરમાત્મા પાસે પ્રાર્થના છે.

ગંદું વાતાવરણ.

આજે કેટલેક સ્થળે ગંદું વાતાવરણ થઈ ગયું છે તે નાખૂદ થવું જોઈએ. અગ્રેડો કરતાં વાર નથી લાગતી; ધૂળ જેવી બાબતમાં ધમક કરી લડવાને કેટલાક ઉભા થઈ જાય છે, હાલતાં ચાલતાં ગાળાગાળો કે મારામારી પર કે તોફાન પર આવી જવાય છે. અંજત આક્ષેપવાળા ચોપાનીયાઓ ફડફડાટ કરતાં નીકળતાં જાય છે. પોતાના વિચાર સામેના મતો પ્રત્યે દામા નથી, તે સાંભળવા કે વિચારવા જેટલી ધીરજ નથી, આવેશ એટલો બધો આવી જાય છે કે મગજ કંઈ કામ કરતું નથી, વિવેકશુદ્ધિ નથી, તાલીમ જેવી વસ્તુ નથી; અને તેથી વીતરાગના અનુયાયીઓમાં રાગ અને દ્વેષનું વધતા પછું વધતું જાય છે. આથી નિપજતાં ઝેર અને વેર શાંતિ આપી શકેજ નહિ. આના ઉપાય માટે એ જરૂરનું છે કે આપણે દરેકનો એ હક્ક હક્ક પૂર્વક સ્વીકારવો જોઈએ કે તેને પોતાના વિચાર બતાવવા છૂટ છે, અને તે બતાવવા માટે તેના પર કોઈ પણ જાતનો તિરસ્કાર કે દ્વેષ લાદવો ન જોઈએ. સામાના અણગમતા વિચારો શાંતિથી સાંભળવા તેનો તોલ કરવો જોઈએ. અને સામુદાયિક સંસ્થામાં એક બીજાથી વિરોધી વિચારો આવે તો તેનો નિર્ણય બહુ મતિથી કરવો જોઈએ

અને તે બહુમતિ આપણા વિચાર પ્રમાણે ન હોય છતાં તે બહુમતિને હસતે મુખે અને જીવંતી તાબે થવું જોઈએ. આ તાલિમનો એક મોટો સિદ્ધાંત છે. 'મારો કંકડોળ ખરો' અથવા 'હું કહું તેજ સાચું' એ મોટો આગ્રહ છે. કવિ રાણાભાઈ ધોળશાજી ખરું કહે છે કે 'મારું તે સાચું' માને મુરખજન, સાચું તે માઈ માને પંડિતજન.'

નવી નવી સંસ્થાઓ.

આત્માર મુધીનો જમાનો સમાજના અને કુટુંબના વર્ગો પાડવાનો રહ્યો છે. જોટલા વર્ગો પાડી રાકાય તેટલા પાડવા અને તે તે વાડાના અભિમાનીઓને ભેગા કરી તેમને જોડે લડવું એ થોડાક અભિમાનીઓને ધંધોળ ચર્ધ પડ્યો છે. ન્યાત જાતના અધકમાં આપણી શક્તિ વેડફી નાંખતા હતા એ સ્થાને વર્ગોના અધક દાખલ કરવાથી નવો રસ જામે છે પણ નવી શક્તિ કેળવાતી નથી. જરૂર જણાય તો અમુક વખતને માટે ભંડે આવા વર્ગો પાડીને અધકો ચલાવાય, પણ કાયમનાં બેઠ પાડવા એ ઇષ્ટ નથીજ.

નવી સંસ્થાઓ ઉભી કરવાનો મોહ આપણે ત્યાં વધ્યો છે. અનેક સંસ્થાઓ આરંભે શરૂની માફક થોડાક વખત ચાલી મરણ પામે છે. આ માત્ર નામની રહે છે, અને વળી બીજી ઉભી થાય છે. નવું ઉત્પન્ન કરીને નિર્માણ વિસ્તાર કરવા કરતાં જે છે તેને વધુ સંગીન બનાવવાના પ્રયાસ થાય એજ વધારે સારું છે.

જૂની સંસ્થામાં પ્રાણુસંચાર.

આપણી સંસ્થાઓ થોડા અપવાદ સિવાય નિષ્પ્રાણુ ચર્ધ રહી છે, લોકજીવન ધડવાને બદલે લોકજીવનથી દૂર છે. સંસ્થાના સભાસદો અને કાર્ય કર્તાઓ જેવા હોય તે પર તેનો આધાર છે. કેળવણી પામેલાઓમાં સેવા વૃત્તિ, સૈનિકભાવ અને અહતાનો ત્યાગ એ ત્રણે શક્તિ હોવી જોઈએ, વકીલ, ડાક્ટર આદિ ભણેલાઓ, શિક્ષક અને નોકરીઆત વર્ગ, શ્રીમંત વેપારી કે કોરીગર સર્વે પોતાના કામમાં તકીન રહીને બીજાં એટલે કામ સમાજનાં અનેક કામોમાં રસ લઈ

જીવન જીવવાની ખરી રીત અમલમાં મૂકી શકે તેમ છે. આથી પ્રજાજીવન ધડારો.

આખા દેશમાં જે જે પરિપક્વ થાય છે તેનું સ્વરૂપ પ્રાયઃ કૃત્રિમ, દેખાવવાળું અને વાણીના વિલાસવાળું સર્વ ટૂંકાણે જોવામાં આવે છે. તેને વ્યવહાર સ્વરૂપ આપવું ઘટે. નૈતિક ઉન્નતિની ધગશ અને કરેલા દરાવો અમલમાં મૂકવાની સંકલ્પ શક્તિએ તેનું યોગ્ય લક્ષણ છે. તેમાંથી મતભેદને કારણે પક્ષાપક્ષી ઉભી થઈ કંકડા થવાનો સંભવ નાખ્યું કરી સમાજ મુધારો અને કેળવણી એ બે ક્ષેત્રજ રાખ્યા હોય તોયે તેમાં ધર્મનિષ્ઠ, દેશપ્રેમી, તેજસ્વી નાથકોની આગેવાની નીચે ધણું કામ થઈ શકે. દાખલા તરીકે હજારમાં એક કન્યાવિકલ્પ કરે અને પૈસાના લોભે વૃદ્ધ સાથે પરણાવે તો ત્યાં કન્યા આપનાર ને લેનાર બંને પાપી બને છે, અને બંને આવી પરિપક્વતાં તે સંબંધી થયેલા દરાવોને તોડે છે; પણ તે ઉપરાંત આ પાપ છૂપાં નથી થતાં, પંજું ઉઘાડે છોએ તેની જાન, વરઘોડા, નાચ, જમણ; આદિ થાય છે ને તેમાં ધણા બીજાઓ ભાગ લે છે, અને તે રીતે ઉત્તેજન આપે છે, તેથી તેઓ પણ પાપના ભાગી થાય છે; કારણકે દિસા દોષને મારી નાંખવાથી થાય છે એટલુંજ નહિ પણ પ્રાણુને કુપ દેવાથી પણ થાય છે. એ હેતુથી વિચારતાં બીજારી બોળા કન્યાઓને આખી ઉંમર મુધી મહા ત્રાસ વેઠવામાં તેના માઆપો ઉપરાંત તેના લગ્નમાં ભાગ લેનાર સગાં સંબંધીઓ નિમિત્ત ભૂત થાય છે, ને દરાવને તોડે છે. માટે આવાં મોટાં પાપોનો ત્યાગ કરવો ઘટે અને પરિપક્વતા દરાવોનો તે રીતે અમલ કરવો ઘટે.

કૃત્રિમ ભેદો.

આખી જૈનકોમ પ્રાવઃ વલ્લિક્ષ ગાતિની છે તેમાં ઓસંવાળ, પોરવાડ, શ્રીમાલ, આદિ લુદી લુદી ગાતિઓ છે તે દરેક ગાતિમાં દશા વીસા એવી શાખાઓ છે. આવી શાખાઓ અને ગાતિઓ વચ્ચે જોજન વ્યવહાર હોવા છતાં બેટી વ્યવહાર નથી. વળી એકજ શાખાની એક ગાતિમાં પ્રાન્તિક ભેદો છે જેવા કે સુરત, અમદાવાદ, પાટણ, પાલણપુર વગે-

કંઈ કંઈ તીર્થો અને દેરાસર આદિનાં જગ્યા કંડા છે તે કંડાનો સીધાતાં તીર્થો કે દેરાસરોમાં ઉપ-યોગ થવો યોગ્ય છે. ગમે ત્યાં કંડ હોય તો તે એકજ દરબારનું છે. સમસ્ત સંધનું છે. સંધનું કંડ સંધની હેઠળનાં મંદિરો માટે વાપરવામાં કાંઈ હાનિ નથી. કામલા તરીકે કેશરીમાછ તીર્થમાં રૂપીઆ જવાહીર વગેરે એટલું બધું છે કે તેની આવક અન્ય તીર્થ મંદિરોદ્ધારમાં વાપરી શકાય અને સર્વત્ર નહિ તો મેવાડ દેશમાં વાપરવામાં આવે એવી પ્રાર્થના ઉદયપુર મહારાણા સાહેબને તથા તે તીર્થના મેંબર સાહેબોને કરી શકાય.

છણોદ્ધાર માટે અનેક ટીપો થાય છે પણ એકેક પ્રદેશ કે ગામનાં દેરાસરોનું કામ તે પ્રદેશ કે ગામની શક્તિ અને જરૂરના પ્રમાણમાં પૂરું થાય તેવી વ્યવસ્થા પૂર્વક છણોદ્ધારનું કામ તાકીદે પૂરું થવું જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે મેવાડ છણોદ્ધાર કમિટી હાલ કેટલાંક વર્ષોથી કામ કરી રહી છે તે રીતે પણ કામ થતાં ઘણું મંદિર નવીન જીવન મેળવી શકશે. અહિંસાતત્ત્વ.

ધર્મીનંદ કેસબી એક રચને કહે છે કે 'પાણી એ જગતનું જીવન છે, પણ તે જ્યારે એક જગ્યાએ ભરાઈ રહે છે ત્યારે તેમાંથી મનુષ્ય વગેરે રોગના જન્મ થાય છે અને તે સર્વને તુલકસાનકારક થાય છે. આ પ્રમાણે અહિંસાતત્ત્વનું છે. તેનો પ્રવાહ સતત વહેતો રહેવો જોઈએ, અને તે પ્રમાણે વહેતો રાખવો એ કામ પ્રણાં છે. જીવના અંતઃકરણમાં ઉદભવેલા આ તત્ત્વનો પ્રવાહ હિન્દમાં સાતસો આઠસો વરસ સુધી કેટલા જોરથી વહ્યો તે હિન્દના પ્રાચીન ઇતિ-હાસના વાચકોને જણાવવાની જરૂર નથી, પણ પછી શું થયું? ચોમાસામાં વહેતી એકાદ નદી ચોમાસુ બંધ થયા પછી સુકાઈ જાય છે અને નાનાં નાનાં ખાખોચીયાં થઈ જાય છે, તેમાં મનુષ્યો થાય છે, અને પાડાઓ, લોસો અને કુકરો તેમાં યથેચ્છ આળોટી છે. એજ પ્રમાણે યૌદ્ધ ધર્મનું થયું. જે વિદ્યારમાંથી મોટા મોટા ધર્મોપદેશકો હિન્દમાં નહિ પણ ચીન વગેરે દેશમાં પણ આ (અહિંસા) તત્ત્વનો પ્રવાહ ચાલુ રાખતા

હતા તેજ વિદ્યારમાં મંત્ર તંત્રના ગ્રંથો રચાવા લાગ્યા. એમાંજ લઘુપદ મહિપ જેવા મહત્તો પડ્યા રહેવા લાગ્યા. તે વિદ્યારો નકામાજ નહીં પણ તુલકસાનકારક થવા લાગ્યા. આપણે આજે ટીબેટમાં જઈએ તો ત્યાં પણ આજ સ્થિતિ અત્યારે પણ માલુમ પડશે. તેટલા માટે અહિંસાતત્ત્વનો પ્રવાહ સુકાય નહિ અને તેમાં એવાં સંકુચિત ખાખોચીયાં થાય નહિ. એ માટે આપણે ખજરદારી રાખવી જોઈએ, અને એ કામ પ્રગાથીજ થાય છે એટલે પ્રગા વધારવા માટે પણ આપણે સતત તત્પર રહેવું જોઈએ.

સ્ત્રી કેળવણી.

હમણા મહિલા પરિપદો જ્યાંત્યાં ભરાય છે. તેવી એક પરિપદ હમણાંજ અમદાવાદમાં ભરાઈ ગઈ. તેના પ્રમુખે અનેક વિચારો બતાવ્યા તેમાં કેટલાક તો ઘણાંબને ભડકાવનારા લાગે. છતાં એક વાત તેણે ખૂબ ભાર દીધે કહી હતી કે 'સ્ત્રીઓનું માનસ બદલાવવું જોઈએ. સ્ત્રીઓમાં જે હલકાપણાની-ઉતરતાપણાની લાવના આવી ગઈ છે તે દૂર થવી જોઈએ. અને તેને માટે (૧) વિશાળ શિક્ષણ અને (૨) આર્થિક સ્વ-તંત્રતા એજ ઉપાય છે. બાળકામ, અનેક સ્ત્રીઓ કરવાનો રિવાજ, પડાનો રિવાજ, વિધવાઓની પરા-ધીનતા, અનાય સ્ત્રીઓની અધમ સ્થિતિ, એ સર્વ આ જે ઉપાયથી નાબૂદ થઈ શકે તેમ છે. સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા, તેમની ખરી સ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવવા, સ્ત્રી સમુદાયો એકઠા કરી અખંડ લાપણી, ચિત્રો, સિનેમા વગેરે રજૂ કરવાં, કલાની મારફત સ્ત્રી જીવનમાં આનંદ અને ઉત્સાહ આવશે તો પછી તેમને આ નવાં કાર્યોમાં રસ પડશે. જેમને અક્ષરજ્ઞાન નથી તેમને પણ આ રીતેજ જ્ઞાન આપી શકાશે વગેરે.'

સ્ત્રીઓનું માનસ બદલાવીએ તેની સાથે આપણું સ્ત્રીઓ પ્રત્યેનું માનસ પણ બદલાવું જોઈએ. સ્ત્રી દાસી નથી પણ આપણું ગર્વ અંગ છે-અધીજના છે. સ્ત્રી એક સામાન્ય વસ્તુ નથી, પણ ચેતનમય

પ્રાણવાન મનુષ્ય તરીકે સહધર્મ ચારિણી છે. તેને કેળવવાથી વધારે સંસ્કારી બનાવવાથી સંતતિ મુધરે છે અને દેશ જાગ્રત થાય છે. મરદ ગમે તેટલો શૂરવીર, સંસ્કારી અને પંડિત થાય, પણ તેનું અર્થુ અંગ જે બળ રહિત સંસ્કાર રહિત, કેળવણી રહિત, રહે તો સંસાર સાથે નિભતો નથી, કુટુંબના કલેશો વધે છે અને દેશનો ઉદ્ધવ સાધી શકતો નથી. માટે સ્ત્રીઓમાં ભયંકર અભયપણું છે તે દૂર થવું જોઈએ. આર્થિક સ્વતંત્રતા સ્ત્રીઓને સંપૂર્ણ હોવી જોઈએ અને તે માટે જુદા જુદા ધંધાઓ મરદો કરે છે તેવા કરો તેવા પોતે લેવા જોઈએ. એ વાતમાં સંમતિ ધણાઓ આપી શકશે નહિ. તેઓ તો ગૃહ દેવીઓ તરીકે ધરની રાણી તરીકે રહે. તે પ્રકારનો મોભો સર્વ હક્ક સહિત આપવો જોઈએ-તેવા મોભો તેઓ જાળવી શકે તે માટે સર્વ પ્રકારનું સારા સંસ્કારવાળું શિક્ષણ આપી તેમનો વિકાસ કરવો જોઈએ. પુરૂષોપર કુટુંબના નિર્વાહની જવાબદારી છે. તે તે તેમજી નિભાવવી જોઈએ. પણ જ્યાં તેવા નિર્વાહ કરનાર કોઈ ન હોય ત્યાં સ્ત્રીઓની થંટી હુદ્દાશા નિવારવી જોઈએ; અને તે બીજા ન નિવારી શકે તો પછી સ્ત્રીઓ માંથે તે ફરજ આવી પડે છે તે અદા કરવા જેટલી અને જેની કેળવણી તો તેમને આપવી જોઈએ અને તેમજી લેવી જોઈએ.

આજની રિચતિમાં પણ કુટુંબોનાં ચરિત્ર ટકાવવાની જવાબદારી, કુટુંબનો મોભો સાચવવાની ઇતેન્દ્રી અને કરકસરથી જીવન શોભાવવાની કુનેદ સ્ત્રીઓનીજ હોય છે. છોકરાછોકરીઓને અનુકૂળ વહુવર શોધી કાઢવાની જવાબદારી પણ ઘણે લાગે એમનીજ હોય છે. ધરના કુટુંબના ને યાત્રિના જીવનનો મોટો ભાર સ્ત્રીઓ પરજ હોય છે. તેઓ જે પરિપદ્માં લાગ ન લઈ શકે તેવી પરિપદ્ શા કામની ? પરિપદ્ના કાર્યમાં ભાગ લઈ એવી બહેનો નથી. એવો વડોપાત કરવાને બદલે સમાજનું દિત અદિત હમેશ જેમના હાથમાં રહેલું છે અને જેમની શક્તિ પ્રમાણેજ આખરે પરિપદોના સામાજિક દર-વોનો અમલ થવાનો છે, તેમના સ્વભાવને અનુસ-

રીનેજ આપણે પરિપદો ગોઠવવી ધટે; એમ થતાં સામાજિક જીવન કેટલું નબળું છે તે પણ જણાઈ આવશે. કંઈ નહિ તો કુટુંબમાં તેમજ કામમાં સ્ત્રી જીવન અને પુરુષજીવન વચ્ચે જે મોટું અંતર પડી ગયું છે અને જેને લીધે પ્રગતિ અટકી છે, તે તો દૂર થશેજ. ગાડાનું એક પૈડું બહુજ મોટું અને બીજું બહુજ નાનું હોય તો ગાડું ગોખ ગોળજ ફરશે અને અંદર બેસનારાઓ અંદર ટકવાના નથી.

શારીરિક કેળવણી.

આજના જમાનામાં આપણી સમાજમાં શારીરિક દુર્બળતા જોવામાં આવે છે. ખાનપાનાદિ આહાર જેવાં જોઈએ તેવાં ન હોવાથી, શરીરની શક્તિનો અણુજાજતો ઉપયોગ થવાથી, અને માથે પડેલી જવાબદારીઓને પહોંચી ન વળવાથી રહેતી માનસિક ચિંતાઓથી, કસરત ન કરવાથી તેમજ શ્રમજીવી જીવન ન હોવાથી એમ અનેક કારણોથી જૈનોમાં પૂર્ણ તંદુરસ્તી, ખડતલ શરીર, અને ગમે તેવા મહાભારત કામો ખેડવાનું બળ જેવું જોઈએ તેવું જોવામાં નથી આવતું. ૨૦ વર્ષની ઉંમરે માણસ જીવાનીમાં આવી ગયેલો ગણાય, ૪૦ વર્ષે યુવાવસ્થા પુરી થાય અને આપણા દેશમાં ૫૦ વર્ષે નમતી દશા આવેલી ગણાય. શારીરિક શક્તિ, ઉંચાઈ, બાંધો વગેરેનો આધાર હવા પાણી ખોરાક, કસરતની ટેવ, ધંધા, બાળકશ વગેરે અનેક બાબતો પર રહે છે છતાં કહેવું પડશે કે ખ્રીસ્તી પારસી તથા મુસલમાન કરતાં હિંદુઓ અને હિંદુઓ કરતાં જૈનો વધુ સાંકડી જાતીવાળા, વધુકમવજનદાર અને ઝોછા સંગીન અને ઝોછા મજબૂત છે.

ગૂંચાતવું હિંદુ રાજ્ય સ્થાપવામાં જૈન મંત્રીઓનો જજરો હિરસો હતો અને તે મંત્રીઓ માત્ર મુસફી અને રાજકુશલ હતા એટલુંજ નહિ, પરંતુ પ્રચંડકાય, ચરવીર, લડવૈયાઓ હતા. તેઓમાં કેટલાક તો દંડનાયક-સેનાપતિઓ હતાં અને લડાઈમાં જઈ તેમજી દેશો સર કર્યા હતા. આવા પૂર્વજોનાં ગાન ગુણ ગાઇનેજ બેસી ન રહેતાં તેમનો દાખલો થઈ શરીરબળમાં વધારો કરવો જોઈએ. આચીન

પદ્ધતિ પ્રમાણે પ્રાણુધામ અને આસન આદિથી તે માટે ઘણી સફળતા મળેલી છે. તે પદ્ધતિ પ્રમાણે ખચ્ચાંઓને કસરત શીખવ્યા બાદ હાલની મરદાનગી ભરી રમતગમતો નામે કુસ્તી, લકડીપટા, લાકી, જુજુલુ, મુકકાબાજ વગેરેની જરૂર રહે. શરીરને કસવામાં અને જુદા જુદા અવયવો ખીસવવામાં લાડી એ કસરતનું અંગ નથી પણ એને સ્વરક્ષાને અર્થે કે એવાં બીજાં કારણોસર અપાતી તાલીમનો ભાગ ગણવો જોઈએ.

પરમ શ્રાવક કવિ ઋષભદાસ હિત શિક્ષાસત્રમાં જણાવે છે કે મનુષ્યે (શ્રાવકે) અંગકસરત અવશ્ય કરવી; તેના અનેક પ્રકાર છે, તે બરાબર સમજી લઈને ચોતાના શરીરને માફક આવે તેવી કસરત કરવી. કસરતથી શરીર હલકું થાય છે; શરીરની જડતા દૂર થાય છે, માંસ અને તેની ગાંઠો સ્થિર અને વ્યવસ્થિત થાય છે, પાચનશક્તિ વધે છે, દુઃખ સહન કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને ધડપણ મોડું આવે છે. આ રીતે કસરતથી બળવાન થવાય છે. પરંતુ માત્ર બળવાન થવાથી બીજાના અન્યાયી હુમલા સામે હિંમત ન હોય તો રક્ષા ચંદ્ર શકતી નથી. હિંમત હોય તો મુકલ્લકડી પણ બળવાન સામે કામ કરી જાય છે. માટે બળ અને હિંમત બંને કેળવવાં જોઈએ. તે બંને વગર ગોધરામાં અને કુચ્ચીમાં જૈનોની યું સ્થિતિ થષ તે આપણી સમક્ષ તાજ દાખલા છે. શરીર વિકાસથી પ્રસન્નતા અને તેથી હિંમત વગેરેના ગુણુવાળો માનસિક વિકાસ થાય છે અને આવો મનુષ્ય સામાન્ય રીતે વિષયમાં આસક્ત નથી રહેતો પણ વિષય વાસનાની સામે ટક્કર ઝીલે છે.

વિદ્યાર્થી ભુવનો.

કામના ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યા લઈ શકે તે માટે બંને તેટલાં સાધનો સમાજે પૂરાં પાડવાં જોઈએ અને તેમ ક્યાંથી કેળવણીમાં વધારો થશે એ હેતુથી વિદ્યાર્થીઓ માટે ભુવનો શહેરે શહેર ખોલવામાં કોન્ફરન્સે જખરું વાતાવરણ ઉત્પન્ન કર્યું છે અને તેથી તેનાં ભુવનો જ્યાં જ્યાં ખોલાયાં છે, એ એક

ઉદ્યતી નિશાની છે. પરંતુ તેનાં ભુવનો ફિઝિકલ થાય અને નૈતિક પ્રગતિ વગરનાં સ્થિરનાં સ્થિર રહે અને ફક્ત વ્યવહારિક કેળવણી લીધાં કરે તો આ સંઘ શત્રુજયે નહિ પહોંચે. આવાં ભુવનોના વ્યવસ્થાપકોએ જગતા રહેવાનું છે-જાગવાનું છે લક્ષ-પૂર્વક વિકાસ સાધી પ્રગતિને મોખરે રહેવાનું છે અને પ્રગતિમાં ચોતાનો ફાળો આપવાનો છે.

વિદ્યાર્થીભુવનો એ નિરાળ કે કોલેજને અનુકૂળ વીશીઓ ઊભી કરવાથીજ ઉત્પન્ન થયાં છે. ફેર એટલે કે તેમાં મુદ્દપતિ રાખ્યો, વ્યવસ્થા મૂકી, નિયમો ક્યાં અને આદર્શો પણ મૂક્યા. હવે તો આ ભુવનો માર્ક્ષિત સામાજિક પરિવર્તન કરવાનાં પણ લોકો સ્વપ્નાં સ્વી રહ્યા છે. કુટુંબ સંસ્થાની અવે-જમાં વિદ્યાર્થીભુવનોની સંસ્થા કેટલે દરજ્જે બેસી શકે એના પણ વિચાર લોકોના મનમાં આવવા લાગ્યા છે, અને જો મારી આગાહી સાચી પડે તો આ ભુવનો દ્વારા કોમોનું સંગઠન પણ થવાનું છે. સમાજના જીવતા જગતા પુરૂષો, વિચાર વાન અને પુરૂષાર્થી સેવકો જે સંસ્થા હાથમાં લે તે સામા-જિક જીવનની શિરોમણિ થવાની જ. આજનો જમાનો એ રીતે જોતાં આશ્રમોનો એટલે શરૂકોનો છે અને વિદ્યાર્થીભુવનો તો આશ્રમોનો એટલે શરૂ-કુજોની હળવી લોક સુલભ વ્યવહાર કુશળ આશ્રિત છે. એટલે હવે પછીની પ્રવ્રનું ધડતર મોટે ભાજે વિદ્યા-ર્થીભુવનોમાંથીજ થવાનું છે એમ કહું તો તેમાં કોઇ નવાઇ નહિ માને. આ સંસ્થાઓનું રૂપાંતર થવાનું છે અને એમાંથી એક મોટું સંગઠન થયેલું આપણે જોઈશું. તેમની માર્ક્ષિત આખા સમાજનું પરિવર્તન કરી ચકાપ તેમ છે. ખાસ કરીને સમાજ સુધારાનું કામ તો બીજી કોઇ પણ સંસ્થા કરતાં વિદ્યાર્થીનાં આશ્રમો જ વધારે કરી શકશે.

દીક્ષા.

આવહીક્ષા એટલે આકંથી નવ વર્ષની પહેલાંના બાળકને દીક્ષા ન આપવી ધટે એ સર્વ સ્વીકારે છે, પણ ત્યારપછી નવ કે ૧૮ વર્ષની ઉમર' વાળાને દીક્ષા આપવી યોગ્ય છે. કે નહિ એ પ્રશ્ન હિંદુમાં

ધડાચેલા કામદાએ ૧૮ વર્ષની અંદરના ઉમર વાળાને સગીર-અચાન જાણવેલ છે અને તેથી તેના તરફથી સર્વ કામ તેના વાલી જ કરે છે અને તે પોતે કોઈ પણ જાતનો કરાર કે લેવડદેવડ કરી શકતો નથી, કરે તો તે કાયદાસર ગણાતું નથી; માટે તેવા સગીરની દીક્ષા આપતા પહેલાં તેના વાલીની સંમતિ લેવી થતે એ સર્વે સ્વીકારશે. કેટલાક આવી સંમતિ લેવા છતાં એવા સગીરને કોઈ પણ સંજોગે દીક્ષા આપવા સામે વિરોધ બતાવે છે, બ્યારે કેટલાક અમુક વર્ષસુધી અભ્યાસ અને ચારિત્ર પાલન હોય ને તે પરથી યોગ્યતા જણાય તો જ તેવી દીક્ષા આપવામાં સંમતિ આપે છે.

કેટલાક સામાન્ય રીતે દીક્ષા આપવામાં માવિત્ર, વડિલો, સ્ત્રી આદિ પરિવાર, અને સંધની રત્ન આવશ્યક ગણે છે; કેટલાક દીક્ષા એ એક અંગત પ્રશ્ન છે તેથી તેની ધમ્મજ્ઞ થતાં દીક્ષા લેનારને કોઇ પણ અટકાવી શકે નહિ અને કોઇની રત્ન લેવાની જરૂરીઆત નથી એમ જાહેર કરે છે કેટલાક તો એટલી હદે જાય છે કે દીક્ષા લેનારને નસાદી ભગાડીને પણ દીક્ષા આપવામાં મંદાપુષ્પનો ઉલ્ક માને છે, બ્યારે કોઇ તેટલી હદે જવા બિલકુલ પુરતી નથી.

વંશ પરંપરા વધારવા માટે જે દીક્ષા હોય તે નહિ પણ લાગના પોપણ અને રક્ષાપૂર્વક વૈરાગ્ય ભાવનામાં રંગાઇ જવા અને સદોદિત સમાજસેવામાં અને આત્મકલ્યાણમાં પોતાનું જીવન અર્પણ કરી દેવા માટે-દીક્ષા છે અને એ દીક્ષા લેનારા આ જીવન કાર્ય કર્તાઓ-એ સમાજને ઉન્નતપથે ચડાવી છે અને ચડાવી શકશે. દીક્ષા લેનારને મુરખની વડિલો હોય છે, અન્ય સગાઓ હોય છે, સ્ત્રી પુત્ર પરિવાર હોય છે, તેનો દીક્ષા લેનારનો, દીક્ષા આપનાર ગુરૂનો અને સંધનો આમ ચાર બાજુઓનો વિચાર કરવાનો હોય છે. જેનાં માળાપો ગરીબ હોય, આંધળા હોય, રોગીયા હોય, એવાઓની સેવા કરવામાં બીજા કોઇ ન હોય અને તેથી રક્ષણ પડતા હોય, જેના સ્ત્રી-આદિ પરિવારની સ્થિતિ એવી હોય કે સામાન્ય જોરાક પુરતું પણ સાધન નહોય, આખા જીંદગી

અસલ જાળવી પડતી હોય એટલે કુંકમાં નિરાધાર સ્થિતિ હોય, દીક્ષા લેનાર કરજદાર હોય, અનાચારી હોય, દુરાચારી હોય, વિનય, તપ, અભ્યાસ, સત્યાગ્રહ, ધ્યાન કરી શકે તેમ નહોય, દીક્ષા આપનારનો હેતુ માત્ર વંશવધારવાનો હોય તે નસાડવા ભગાડવાના પ્રયત્નો કરે, દીક્ષા લેનારના અનાચાર જાણવા છતાં તે પર લક્ષ ન આપે, જેને દીક્ષા આપતાં સંધ કે સમાજમાં કુસંપ દ્રેષ કે તકરાવો થાય તે સર્વેના વિચાર કરવાનો હોય અપવાદ માર્ગના સેવન પ્રતિ મોહ ન રાખતાં ઉત્સર્ગના માર્ગના સેવન પ્રત્યે જરૂર જોઇએ. **મુનિઓ અને મુનીસંમેલન.**

મુનિઓ તારણહાર છે. તેઓ આખા ભારત-વર્ષમાં સતત વિહાર કરી સમાજને ઉચી ક્રાંતિપર લઇ જઇ શકે તેમ છે.

આપણને સાધુઓ પ્રતિ માનને બદલે રાગમોહ જાગ્યો એટલે આપણે તેમને વિનંતિ પર વિનંતિ કરી જૂજરાત બહાર વિહારવા ન દીધાં; પરિણામમાં આપણી સંખ્યા ધર્મોત્તર આદિને લીધે દિનપ્રતિદિન ઓછી થતી ગઇ અને કેટલાક પ્રદેશોમાં આપણું નામ નિશાન રહ્યું નથી. વિહારનો હેતુ એ છે કે એક તરફ કુદરતી પ્રભાતની તાજગી આપતી હવા માનસિક વિચારણા માટે સ્ફૂર્તિ આપે છે, ખીજી તરફ તેથી શારીરિક સ્થિતિ સારી રીતે જળવી શકાય છે, ત્રીજી તરફ વચન તરફનો સંયમ કેળવાય છે અને ચોથી તરફ વિહારમાં આવતાં ગામોમાં અમુક સમય સુધી સ્થિરતા થવાનું રહેતાં જડ જેવા લાગતાં લોકોને ફર્શન અને ઉપદેશ દ્વારા જાગૃત્વદેશના પંથે મૂકી શકાય છે. જુદાજુદા દેશના લોકોની ભાષા, વિચાર, રહેણાંકરણ જાણવામાં આવે છે, ભગવાનના સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર થાય છે અને સમાજ એ રીતે શુદ્ધ નીતિ અને આચારનો વિસ્તાર થતાં ઉચો ચડે છે.

મુનિસંમેલન થવાની ઘણી જરૂર છે. યતુંજય તીર્થનો મોટો મામલો ઉભો થયો તે વખતે પણ તે ન ચઇ શક્યું; છતાં હવે પણ તેની જરૂર વિશેષ અને વિશેષ જણાય છે. દીક્ષા, વિહાર, અરરપરસ

એકતા, બુદ્ધબુદ્ધ ગચ્છના પ્રત્યે વલણ, સાહિત્ય પ્રચાર, મૌલિક ગ્રંથોની રચના, દુનિયામાં જૈન સાધુઓની રહેલી પ્રતિષ્ઠા જળવળી રાખવાના ઉપાયો, પરસ્પર યતા મિત્રતા આદ્યોના નિષેધ, આચારમાં ક્યાંક જણાતી શિથિલતાનો નાશ, જમાનીની જરૂરીઆતો, સાતે ક્ષેત્રની ઉન્નતિના પ્રયાસો વગેરે એટલું બધું કરવાનું છે કે તેનો ઉકેલ તેજ વિશેષ સારી રીતે કરી શકે. આવકાને એક કંઈ ઉપદેશો, બીજા બુદ્ધજ ઉપદેશો તેથી તેમની માનસિક દશા વિમાસણમાં અને મુંઝવણમાં પડે છે તે પણ તેથી દૂર થશે. અને તે માટે પૂજ્ય મુનિઓના સંમેલન રૂપે થવી જોઈતી એકતા તરફ સમજી વર્ગ વધુ આશા રાખે છે.

રાજકીય વિષય.

આપણા પૂર્વ પુરોએ રાજકારણમાં લાગ લઈ જમરો ફાળો આપ્યો છે. શુભરાતનો વનરાજીયો તે વાઘેલા રાજ સારંગદેવ સુધીનો ઇતિહાસ જૈન મંત્રી-ઓએ ધકેલો હતો. હમણાં સુધી જુદાં જુદાં રાજ્યોમાં દિવાનગીરી જૈનોએ કરી છે. આખો દેશ રાજકીય વિષયોમાં રસ લેવા લાગ્યો છે. તેથી રાજકારણના હાથથી ખી જવાનું નથી. કોઈ પણ વિષય લઈએ તો તેને સીધી કે આડકતરી રીતે રાજકીય બાબત સાથે સંબંધ હશેજ. પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત કરવી, સ્વદેશી કાપડ અને સ્વદેશી ગીઝે વાપરવા સર્વકોમો અને પેટા કોમોમાં એકતા કરવી, બાળકોનો નિષેધ કરવો, શુદ્ધિ સંગઠન વગેરે મળી ઉપદેશો અને જરૂરી સામાજિક બાબતો છે અને તેની અસર અંતે તો રાજકીય છેજ. હિંદુમાત્રના માટે અને સરાશી

બેકિંગ સંબંધી અતેક ચળવળો કરવાની છે માટે જૈનોને લગતા 'રાજકીય' સવારો કોન્ફરન્સ લેવાની પૂરી જરૂર છે.

અતિમ નિવેદન.

આપણામાં એક ધર્મકૃત્ય પ્રાચીનકાળથી ગૃહસ્થના કર્તવ્ય રૂપે સ્વીકારાયું છે. તે એકે ગૃહસ્થે પોતાની આવકનો દશાંશ, અને બહુ ગરીબ હોય તો વીશાંશ, ધર્મકાર્યમાં આપવો જોઈએ. સમાજ પ્રત્યેનું દેવું અદા કરવા માટે આ નાનામાં નાનો હતો છે. ધર્મ-બુદ્ધિથી આ દશાંશ અથવા વીશાંશ નિયમિત રીતે સમાજના કાર્ય માટે અર્પણ કરવો એ કમાતા જૈન માટે-વેપારી કે શ્રેણ્ય એટ માટે ઓછામાં ઓછું કર્તવ્ય છે. વિશેષમાં ઉમેરવાનું કે આ ઉપરાંત વળી દિવસનોયે દશાંશ, વીશાંશ (કે ચાળીશાંશ પણ) સમાજસેવા માટે દરેક જૈન ખાસ કરી જૈન શ્રેણ્ય એટ સમાજસેવા માટે આપવાનો ટેક રાખે તો એ શ્રેણ્ય એટ પાસેથી વધારે પડતી આશા રાખી નહિ ગણાય. એકલો હોય તો એકલો અને બીજાના સાથમાં હોય તો મંડળમાં રહીને જો જગ્યાએ પોતે હોય ત્યાં કોઈક પણ સમાજની નિરૂપાયે સેવાની પ્રજ્ઞિ આણુજ રાખે; જીવનની માસુલી ધરડમાંજ પડ્યો ન રહે.

આ વિચારો દરેક સમજી જૈન બ્રાહ્મણમાં રાખી સમાજનું કલ્યાણ કોન્ફરન્સ જેવી મહાસંસ્થા દ્વારા યથાશક્તિ અને યથામતિ કરવા કટિબદ્ધ થાય એમ અમે ઇચ્છી અમારું આ લાંબું વક્તવ્ય પૂરું કરીશું. જૈન પરિવર્તનો-જૈન સ્વેચ્છ મહાસભાનો જન્મ હો ! જન્મ હો !

તંત્રી.

તંત્રીની નોંધ.

જીવનર કૌન્દર-સની તૈયારી.

મહારાષ્ટ્રના જૈન આગેવાનોએ પોતાની પ્રાન્તિક જૈન કૌન્દર-સ જીવનર મુકામે નોતરી હતી તે પ્રસંગ ને સમયે સમગ્ર ભારતવર્ષની જૈન સ્ત્રીઓ કૌન્દર-સનું અધિવેશન આપણે ન કરી શકીએ એ વિચાર તેમને ઉદ્ભવ્યો. તે માટે મોટી તૈયારી મોટું ખર્ચ કરવું પડે તે માટે શું વ્યવસ્થા કરવી એ મનમાં ને મનમાં વિચારમાં કરતું હતું. સુબધની કૌન્દર-સ આંદોલનમાં તે સંબંધી કેટલાક માસ પહેલાં આવી આ સંબંધમાં ઉદ્ઘોષ કર્યો હતો. તેઓ પછી એવા મુશ્કેલી વિચાર પર આવ્યા કે કોઇની પણ મદદ વગર આપણા પોતાના પગપર રહી આ મહાકાર્ય કેમ ન કરી શકીએ ? આ બાબતમાં તેમણે પ્રચાર કાર્ય કર્યું તો માલુમ પડ્યું કે મહાસભા બોલાવતાં સંબંધી સેવા ને તેનાં ફર્મ કરવાનો અમૂલ્ય અવસર સંપર્કે એ ભાવનાથી પ્રેરાયેલ અનેક જૈનો જણાયા ને તૈયારી કંઈ ન આશા રાખી શકાય ત્યાંથી સહાય અને શ્રી મળવાનાં વચનો મળવાં લાગ્યાં. આથી મહારાષ્ટ્રીય આગેવાનોનાં પગ વધુ મજબૂત થયા અને કૌન્દર-સનું આમંત્રણ આપ્યું; અને કૌન્દર-સ આંદોલને જીવનરમાં મહાપરિવહ લાવવાનું આમંત્રણ સ્વીકારવું કે નહિ તે સંબંધી અભિપ્રાયો સર્વ રચાયેલી મંગાવ્યા. એકાદ બે અપવાદ સિવાય સર્વ સંમતિતા જવાબ ફરી વળ્યા અને સ્ટેન્ડિંગ કમિટીએ તે આમંત્રણ આનંદસહિત સ્વીકાર્યું. મુળધર્મ કૌન્દર-સનું લક્ષ્ય હતી, ત્યાર પછી ખાસ બેઠક થી શરૂઆત તીર્થના અંગેની મુળધર્મમાં લક્ષ્ય-તે બાદ કરીએ તો મુખ્ય પરિવહની બેઠક લક્ષ્યે દેશક વર્ષ વીતી ગયાં હતાં તેથી આવેલા આમંત્રણને સ્વીકારતાં હર્ષ કેમ ન થાય ?

મહારાષ્ટ્રીય આગેવાનોને ખબર મળતાં તેમના આનંદ નો પાર નહોતો અને સાથે જવાબદારીનો બોજો પણ મોટો હતો. તે જવાબદારી પૂરી રીતે જાળવવા માટે તેમના ખાસ આગેવાન પ્રયત્નોએ પોતાનો ધંધો વ્યવસાય છોડી સદકેરું જીવનરમાં આવી માત્ર સેવા

લાવથી મહાસભા માટેની તૈયારી કરવા માટે જીવનરમાં પોતાનું ચાલું નાંખ્યું. મંડપ માટે અમલ ત્યાં કિંઈ મુસલમાનોનો ન્યાય કાજદાર તોળાતો હતો તે જીવનર થયેની પ્રાપ્તિ તેના માલિક એક જૈન ગૃહસ્થ તરફથી મળી. જમખંડીમાં લક્ષ્યે દરબારની સામગ્રી મળી આવી અને એક ભવ્ય વિશાળ અને સારો છતાં દબળા બંધ મંડપ તૈયાર કરવામાં રાતરિન મહેનત લેવામાં આવી. બીજી બાજુ જૈન દેરાસરની સામેની તેની ખાલી જમીન પર ભોજનાર્થે મંડપ બાંધી તેમાં સોબેક બેઠકો (લાગો) પાડવામાં આવ્યા ને એક સાથે પાંચ છ હજારની સ્ત્રીઓ યથા શકે એવા સ્ત્રીઓ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. પાણી માટે માટીની નદીની વરદી આપી. ન્હાવા માટેની દેરાસરમાં સગવડ કરવામાં આવી અને ઉતારા માટે જીવનરના જૈનોએ પોતાનાં મકાનો કાઢી આપ્યાં. ચાર બાજુ જઈ પ્રચારકાર્ય શરૂ કરી દીધું. મહારાષ્ટ્રના જૈનોએ જીવનરમાં આવી સ્વયંસેવક તરીકે કાર્ય કરવાની તૈયારી બતાવી. જીવનર જીવન કાર્યની વહેંચણી રૂપે પેટા સમિતિઓ નીમવામાં આવી ને સ્વાગત સમિતિ નીમાઈ, ને તેના પ્રમુખ તરીકે જાહેર કાર્યમાં આત્મભોગ આપી રસપૂર્વક લાગ લેતા રાજકીયા વેપારી શ્રીયુત યુનીલાલ સ્વરૂપચંદ પારેખની નીમણૂક થઈ.

પ્રમુખ માટેની શોધ.

આવી સર્વ તૈયારી છતાં મુખ્ય કાર્ય તે યોગ્ય પ્રમુખને ચેળવવાનું હતું. તે મળી જાય ત્યાર પછી જ તૈયારી પાંચ હજાર આમંત્રણ પત્રિકાઓ મોકલાવી શકાય કારણકે તે પત્રિકામાં પ્રમુખનું નામ લખવું જ જોઈએ. આ માટે મહારાષ્ટ્રના કાર્ય કરનારાઓનું એક ઉપદેશન નીકળ્યું. મુળધર્મ અગાઉથી કરેલી યોજના મુજબ અગાધાવાના શ્રીમંત અને વિદ્વાન શેઠ કરુણ-ભાઈ ધાંગલાઈને ત્યાં જઈ આગ્રહ કરવામાં આવ્યો પણ તેમણે પોતાના સાંસારિક કાર્યમાં ધણી અડચણ આવે કારણકે વિદેશમાં ધણી વખત રહી આવેલ, તેથી પોતે મારી મારી લીધી, એટલે

અમદાવાદના શેઠ અમૃતલાલ કાલીદાસને ત્યાં જઈ તેમને વિનંતિ કરી, પણ તેઓ ઉપરનો બનાવ બનતાં સ્વીકારી ન શક્યા. એટલે શ્રી કૉન્ફરન્સના રથાપક-ઉત્પાદક-પિતા શ્રીયુત ગુલામઅંદુલ દહાને પત્રદ્વારા વિનંતિ કરવામાં આવી પણ તેમણે દેશી રાજ્યની નોકરી અંગેના તેમજ બીજાં કારણોને અંગે દિલ્લગીરી બતાવી અને છેવટે રાવસાહેબ શેઠ રવજી સોજાપાલ કે જેઓ સંમેતશિખરની યાત્રાએથી તે દાંકણે મુખ્ય પાઠા ક્યાં તે પર દષ્ટિ ગઈ. તેની પાસે જઈ વાટાઘાટ અનેક વખત ક્યાં પછી, કચ્છી બંધુ શ્રીયુત કાનજીલાઈની ગ્રેરણા અને પ્રોત્સાહનથી પ્રમુખપદ પ્રેમપૂર્વક અને વિના સંકોચે સ્વીકાર્યું, અને એથી મહારાષ્ટ્રના કાર્ય ક્ષતિઓનું બોળવાળું કાર્ય ઘણું હળવું થયું. મામલો એવો હતો કે દીક્ષાના સવાલ તેમજ તે સંબંધી સંઘની સત્તાના સવાલથી પાતાવરણ ચક્રચારવાળું થઈ ગયું હતું, અને તેથી પ્રમુખ તરીકેની ભારે જવાબદારી સ્વીકારવા જેટલી દિમ્મત, અને સેવાલાલ ભરી નિષાલક્ષ નિઃરતા બતાવવા કોઈ તૈયાર થાય એવો નાણક મેળવવામાં પડેલી ભારે મુશ્કેલીનો અંત આવ્યો. પ્રમુખ તટસ્થ નેહાએ, છતાં દરેક પક્ષને વ્યાજબી છૂટ આપવામાં તૈયાર સંજ્ઞા નેહાએ, કોઈપણ પ્રશ્ન કોઈપણ પ્રતિનિધિ હણવા તૈયાર હોય તો તે જરૂર મહાસભા પાસે મૂકી શકે અને તેમાં વાંધો લઈ ન શકાય એ વિચાર સ્વતંત્રતાનું અને સંગઠિત સંસ્થાનું આવશ્યક સૂત્ર છે અને તે સ્વીકારવું જ નેહાએ. આ વાત તેમના પાસે પૂરી રીતે ચક્રવામાં આવી હતી અને તેમાં તેમણે સંમેત આપી હતી. બાકી બનેલાં સંઘી વિવાદગ્રસ્ત પ્રશ્નોનો નિકાલ શાંતિથી સુમનસવત્થી અને ઐક્યના લક્ષ્યપૂર્વક કરવામાં આવશે અને તેમાં સર્વે પ્રમુખને સહકાર આપશે એ પણ સ્પષ્ટ જણાવવામાં આવ્યું હતું. આ સુદ-ભીમાં મુંબઈની કૉન્ફરન્સ એકિસે તથા કાર્યવાહકોએ સારી મહેનત લીધી હતી.

પ્રમુખ સાહેબ,

પ્રમુખ સાહેબ રાવસાહેબ રવજી સોજાપાલની ઓળ-

ખાણ વિશેષ શરૂઆતમાં આપવાની જરૂર રહેતી નથી. તેમને ખાસ શ્રી શત્રુંજય કૉન્ફરન્સની બેઠક વખતે મુંબઈની સ્વાગત સમિતિના અધ્યક્ષ તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. તેઓ કચ્છી વીસા ઓસવાળ ગાંતિના એક મોટા આગેવાન અને પ્રધાન પુરુષ છે અને તે ગાંતિના જૈન બંધુઓએ કૉન્ફરન્સ પ્રતિનિધિ તરીકે ચુંટાઈ હાજરી આપી જાણે સાચા આપ્યો હતો. તેમનું જીવન ચરિત્ર હુંકમાં અગાઉ જૈનયુગમાં શત્રુંજય કૉન્ફરન્સનો અહેવાલ આપવામાં આવ્યો છે ત્યારે પ્રકટ થયું છે.

સ્વાગત સમિતિના અધ્યક્ષ.

શ્રીયુત સુનીલાલ સરપચંદ રાણુરીકર એક સાદી સેવા ભારી વ્યક્તિ છે. તેમનું ચરિત્ર પ્રકટ થયું નથી, પરંતુ જે કંઈ થોડું જાણવામાં આવ્યું છે તે હુંકમાં એ છે કે તેમણે મહેસાણાની જૈન પાઠશાળામાં અભ્યાસ નાનપણમાં કર્યો હતો. પાટણની જૈન કૉન્ફરન્સમાં એક સ્વયંસેવક તરીકે કાર્ય જન્યું હતું. તે વખતે જૈન સમાજની ઉચ્ચ સેવા કરવાના ભાવ ઉજળ્યા હતા ને મનોરથ પણ થયા હતા કે એવો અપૂર્વ અવસર ક્યારે આવે કે કૉન્ફરન્સના ઉચ્ચાસને ગિરાણીએ. આ સમય સ્વાગત સમિતિના અધ્યક્ષ તરીકે જીન્નેરમાં આવ્યો ને હવે કદિ તેથી પણ ઉંચા આસને ગિરાજવાનું થાય ! આ રીતે તેમણે હતા સાહેબ પાસે ઉચ્ચારી દીધું હતું. પોતે ધંધામાં પડી ઘર ખર્ચ જેટલું રાખી બાકીનું સર્વ લોકહિતના કામમાં કે રાષ્ટ્રીય હિતના કાર્યમાં ખર્ચી નાંખતા. લોકમાન્ય તિલકના સમયમાં તેમના તે અનન્ય ભક્ત હતા. પછી શ્રીયુત કેલકર આદિની રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે રસ લઈ રહ્યા હતા, પરંતુ જ્યારે મહાત્મા ગાંધી પ્રત્યેના અશોભન ઉદ્ગારો તેમના પક્ષ તરફથી નીકળતા બેસ્યા તો ગૂંજરાતીઓ પ્રત્યે અવમાનના કથો રાખેલી નીકળ્યા, ત્યારથી તેમનું ચિત્ત તે પક્ષથી પરંગમુખ થયું. દેશ-હિતને માટે તેમણે સરકારના મહેલ પણ સેવક છે. આવો ખાદી ટોપી ધારી સાદા કપડામાં સંજ્ઞા થયેલો અને લોકોના હિતમાં કાર્ય કરી લોકપ્રિયતા

પાસેલો રાજુરીનો રાજુરીકર તે પ્રદેશમાં એક લોક-
પ્રતિષ્ઠા પામેલો રાજા સમાન હતો. તેવા સેવાલાવી
સભ્યને સ્વાગત સમિતિના અધ્યક્ષ તરીકે મેળવ-
વામાં જુનેર કો-ફરન્સ અલિમાન લઈ શકે તેમ છે.

જુનેર શહેર.

તે ધણુ પ્રાચીન છે, પૂર્વે તે વેપારનું મથક
હતું. થોડાં વર્ષો પહેલાં આશરે ૮૦૦ જેના વસતા
હતા. હાથે કાળ તૈયાર કરવાનો કંધો જેનોના
હાથમાં હતો. તેની પાસેના શિવનેરી પહાડ-કિલ્લામાં
મહારાષ્ટ્રના મહાન વીર પુરુષ શિવાજી મહારાજનો
જન્મ થયો હતો અને પાસેના બીજા પર્વતો પર
જૂતા કાળની કોતરેલી ગુફાઓ છે કે જે પરથી ત્યાં
શ્રમજીના વિહાર અને અભ્યયન થતાં હતાં. ત્યાં
હાલ બે મોઢાં જૈન મંદિરો છે. ત્યાં ન્હાવાની સારી
ગોઠવણ અને આસપાસની વાડીઓ ફૂલ આપે છે.
તેમાં પ્રજા પૂજા કરતાં ચિત્તને લણી આસ્વાદ યાપ
છે તે વૈદ્ય એક મંદિરમાં રાખેલી ધાતુ પ્રતિમાઓ
પરનાં લેખો અંગે ૧૧-૨-૩૦ ને દિને ઉતારેલા તે
નીચે પ્રમાણે છે:-

૧. સં. ૧૨૮૫ શક. વદિ ૨ રવૌ. પીપલ વાસ્તવ્ય
બાહ્ય સુત તાતિ લાંબો થોતીવુ પું નાગચંદ્ર
અમીયાં શ્રેયસે પું જપતકિન પાર્થનાથ
બિંબ કારાપિત પ્રતિષ્ઠિત શ્રી વડગચ્છે શ્રી
પદ્મભદ્રા સુરિભિઃ ॥
૨. સં. ૧૫૦૯ શાં. વ. ૧૦ લાડઉલિશ્રી શ્રીમાલ
શ્રેં સદન લાંબો ધર્મિણિ પુત્ર દેવદાસ અશ-
ભાં શ્રેયસે શ્રી આદિનાથ બિં. કાં પ્રં
પૂર્ણિમા પદ્મે શ્રી ગુણસુદ સુરિભિઃ ॥
૩. સં. ૧૫૧૩ વૈ. ૧૦ ૨ સોમે ઉં સાં (ગા)
સુદ લાંબો સદહુદે પુત્રાઃ નગરાજ દેવસી
યોગા નાસણ નામાનઃ તેષુ દેવસીદિન લાં
લભાદે સુતેન સ્વ લાં શ્રેયોર્થે શ્રી શાંતિનાથ
બિં કાં પ્રં તપા ગચ્છનાથક શ્રી સોમ-
સુદસુરિ શિષ્ય શ્રી રત્નશેખર સુરિભિઃ વીસ-
લનગરે ॥
૪. સં. ૧૫૧૫ વર્ષે માધ સુદિ ૧૦ બિકેશ ગાં

- શ્રેં દુબર લાં માપરિ સુત થેં ઠકુરસિંહ
(હિં) લાં દુધી પ્રકુખ કુટુંબસુતેન સ્વશ્રેયસે
શ્રી અગ્નિતાનાથ બિંબ કાં પ્રં તપા શ્રી
સોમસુદ સુરિશ્રી મુનિસુદ સુરિપદે શ્રી રત્ન-
શેખર સુરિભિઃ ॥ વાપીયામે ॥ ૭ ॥ શ્રીઃ ॥
૫. સં. ૧૫૨૧ વર્ષે જેં શું ગરો શ્રીમાલ ગાતિ
સેકીયા સં. કમલાં લાં કમલસિરિ પું સંધીયા
ભાવ્યા સં. ગુણરાજ લાં વાં (ચાં) પલદે
પ્રજા શ્રીં ધણસિરિ નામ્યા સ્વશ્રેયસે ૨૪
બિંબાનિ કારણત્વા શ્રી અંદમલ બિંબ કાં
પ્રં તપાગચ્છ નાથક શ્રી લક્ષ્મીસાગરસુ-
રિભિઃ ॥
 ૬. સં. ૧૫૨૪ વૈશાખ શુકલ તૃતીયાયાં સોમે શ્રી
કોરંગચ્છે શ્રી નાનાચાર્ય સંતાને ઉપં
સાં જેસા લાં જાસલદે પું સાં પાસા
લાં રગાપ પું સાં કુંડાલચેન વૃદ્ધ લાવં
સાં વીરા રત્નાભ્યાં શૃંગારિતેન નિજાભવ-
પિત્રોઃ પુરુષાર્થ સ્વશ્રેયસે ચ શ્રી સંલવનાથ
મુખ્ય જિનચતુર્વિંશતિપદઃ કાં પ્રં શ્રી
કંકસુરિ પદે શ્રી સાવદેવસુરિભિઃ । શ્રી
સ્તલતીર્થ નગરે ॥
 ૭. સં. ૧૫૪૨ વૈશાખ સુદિ ૭ સોમેશ્રી મૂલસંધે
ભં શ્રી વિદ્યાનંદિ પદે ભં શ્રી મહિલભૂષણ
ચરપદેશાત્ સિંહપુરા સાતીય શ્રેં રાણા
લાં વાર્ધ લાંહિ સુતા બમાછ (દિગ્જયીવ)
૮. સંવત ૧૬૨૨ વર્ષે પોસ વદિ ૧૨ વૈ જ્યોત્સ-
વાલ સાતીય લઘુસંખ (શાખા) સાહા બંગા
પુત્ર સાહા જિતપાથ લાં મદ્ પુત્ર સાહા
દ્વનજી લાં કુંબર શ્રી પારસ્વ (પાર્થ)નાથ
બિંબ (બં) કારાપા(પિ)ત શ્રી તપાગચ્છે શ્રી
શ્રી વજ (વિજય)દાન સુરભી (સુરિભિઃ)
પ્રતષ્ઠત (પ્રતિષ્ઠિત) ॥
 ૯. સંવત ૧૬૨૫ વર્ષે માહા ઉદિ ૫ રવૌ શ્રી
મુલસે. સરસ્વતીગચ્છે બનાકાર ગણે શ્રી
કુંદકુલાચાપીનયે ભં શ્રી જ્ઞાનભૂષણ તપદે
ભં શ્રી વેરાધી (દિ) તપદે શ્રી સુ (શુ)ભચંદ

તતપદે બાં શ્રી સુમતિશ્રીતિ ગુરુપદેશાત્ તેલ-
વાહાવાં બહુવદ્ ગતીય કમલેસ્વરગા(ગા)રે
સં. સાધ્યાં બાં સરપદે તથા (:) પુન સં.
વેસા બાં દાગમદે બાં સં. રૂપા બાં પાર-
માદે તથા (:) પુન સં. શ્રીવંત બાં સં.
સુરદાસ સં. સારંગ એતે સર્વે નિલ સુમતિ-
નાથ પ્રણમતિ ॥ (દિગંબરીય)

૧૦. સં. ૧૬૬૬ વર્ષે ચૈત્ર સુ. ૧૫ રવૌ બ. લલિ-
તકીર્તિ બાં ધર્મકીર્ત્યુપદેશાત્ સા ચતુ-
ર્થજ લપમીચદે નમતિ ॥ (દિગંબરીય !)

૧૧. સં. ૧૯૦૯ સિતાંબર લક્ષ્મીચંદ.

૧૨. મં. ૧૯૨૧ ૧૦ માહા સુદિ ૭ ગુરુ દિનશ્રી
શાંતિનાથ જિન બિંબ.

૧૩. સં. ૧૯૪૬ સાં ૧૯૧૧ કાં સુ. ૧૦ દને સા
ધનજી અગણ સ્થાપીત મહાવીર સ્વામી ॥

૧૪. સાં. ૧૯૪૬ સાં ૧૯૧૧ ના કાં સુ. ૧૦
દન શ્રી પાર્શ્વનાથ સા ગૌતમ અમીચંદ
સ્થાપીત કલ્યાણમરણ.

આ ધાતુપ્રતિમા લેખો શાંતિનાથના મંદિરમાં
છે અને એક પાપાણુ પ્રતિમાપર એવો લેખ છે કે:

૧૫. સંવન ૧૯૪૯ મહા સુદિ ૧૦ શુક્રવાસરે શ્રી
અંદ્રપ્રભુ જનબિંબ...વિજયરાજસૂરિ.

ખીજા મંદિરમાં નીચે પ્રમાણે લેખ મળે છે.

૧૬. સં. ૧૯૯૩ માધ શુકલ ૧૦ શુધે રાજનગર
વાસ્તવ્ય ઉ (આ) શવાલ ચાંતિય વૃદ્ધ
શાખાયાં દોસી અમરચંદ તત્ પુન મોહક-
મચંદ તત્ પુન્યાર્થ શ્રી અજિતનાથ બિંબ
કરાપિત પ્રતિષ્ઠિત બાં શાંતિસાગર સુરિ-
સાગર ગચ્છે ।

આ લેખોપરથી જણાય છે કે ધાતુની મૂર્તિઓ
કોષ વીસલનગરમાં સ્તંભતીર્થમાં, વાપી (હમણ રોડ
સ્ટેશન પાસેના) ગામમાં, પ્રતિષ્ઠિત થઈ છે તે કોષ
પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર પિપલ ગામના, રાજનગર (અમ-
દાવાદ)ના વાસી છે. આથી તે તે ગામના જુનેરમાં
એતાંબર જેનો રહેવા આવ્યા હોય તે સંજ્ઞિત છે.
તે પૈકી કેટલાક એસવાલ, કેટલાક શ્રીમાલ છે અને

એક લાગવા (લાડકવિ) શ્રીમાલ પણ છે દિગંબરાની
બે ત્રણ છે તે પરથી દિગંબરાની વસ્તી ત્યાં હોવી
જોઈએ અને ત્યાં તપાસ કરતાં પહેલાં સારી વસ્તી
દતી એમ કહેવામાં આવે છે. દક્ષિણ દેશ આવે
દિગંબર જેન ધર્મોચ્ચી વસાયેલા હતા, અને ત્યાં
તેમનું જન્મ પૂર હતું એ તેનો ઇતિહાસ કહી આપે છે.
સ્વાગત સમિતિના અધ્યક્ષનું ભાષણ.

અતિ પ્રોત્સાહક જોશીનું અને મહારાષ્ટ્રના જુ-
સ્સાને છાજે તેવું હતું. યુવાન વગર વિશેષ પ્રેરણા
આપનારું હતું. પૂનામાં ભરાયેલ બેઠક પછી મહારા-
ષ્ટ્રમાં આ સ્થાને મહાસભા ભરાય છે તે બંને વચ્ચે
ઘણું અંતર છે અને તે બંનેની સરખામણી કરતાં
જમાનાની અસર તાદૃશ દેખાઈ આવે છે. તેઓ
જણાવે છે કે:—

“ ધણુએક બંધુઓની એવી માન્યતા જવામાં આવે
છે કે જુનેરના કક્કો ધુંટયા કરે, અને ‘પીછેરે’ આઈ’
વાળી કહેવત ખરી કરવી અને નહું કરવા જેવું કાંઈ દોષ
સકેલ નહીં. આવી જોડી માન્યતા હવે ટકવી અશક્ય
છે. ભારતવર્ષનો યુવક વર્ગ હવે ભ્રમત થયો છે. નવી
પ્રેરણા, નવી શક્તિ અને નવી કમેદ પ્રગટ થઈ ચૂકી છે.
મહાન કોયેશ જેવી સંસ્થા પણ તેવા પ્રવાહમાંથી બચી
સાચી નથી તો જેન જેવી વેપારી અને કાઠી કોમમાં નવો
પવન ફુંકાય તેમાં નવાઈ જેવું નથી નૂતનવર્ગ જુનાઓની
મર્યાદા રાખી મોટે હુઆ મારવાનું સહન કરી શકે તેમ
નથી જુનાઓ પાસે કાર્યના હિસાબ તેઓ માંગે અને
કાર્યક્રમ થઈ એકદન આગળ વધે. સાચની પ્રેરણાથી
યુવકવર્ગ પ્રચંડ ક્રાંતિ કરી મૂકે, ત્યારે તેવા પ્રવાહને
રોકવું (રોક) એ તદ્દન અશક્યપ્રાય છે. ”

આટલું જણાવી સાથે સાથે લક્ષ કેવું રાખવું
જોઈએ તે ટૂંકમાં સૂત્રરૂપે બતાવ્યું છે કે:—

‘ માટે કાળ આગળ નમતું આપી મુખ્ય સિદ્ધાં-
તને વળગી રહી પ્રગતિમાં સાધકરૂપ બનવું એજ
ચોખ્ખ છે; તેમજ યુવક અને પ્રગતિમાન ઉત્સાહી
બંધુઓએ પણ કાર્યનું મહત્ત્વ, જુનાઓનો અનુભવ
અને તેઓએ અનુભવેલા સારાસાર વિચારોનો પણ
સાથેજ વિચાર કરવો જોઈએ. વૃધ્ધોમાં જેમ સાહસ
હોતું નથી તેમ યુવાનોમાં વિચારની ગંભીરતાનું વૈયુ-
ષ્ય હોય છે—એ વાત નજર બહાર રાખી પાલવે

તેમ નથી. માટે વૃષ્ણોનો અનુભવ અને સુવાનોનું સાહસ અને એના ભેગા જેળ સાથે હાલતા પ્રગતિ પ્રિય જમાનામાં કાર્ય પ્રવૃત્તિ ચતુર્થ જોઈ કોઈને પસ્તાવવાનો પ્રસંગ આવશે નહિ. સમાજથી ઝીલી ન શકાય એવા પ્રશ્નો સમાજ આગળ ધરી પહેલેથી જ અભાવ ધારણ કરનાર બીકણ સમાજને એકદમ ભડકાવી મૂકી સુધારા વિષે પરાંગમુખ કરી નાંખવાનું સાહસ કરવાનો હજી સમય આવ્યો નથી;પણ સંઘર્ષ જો નિર્મોહ્ય, અવ્યવસ્થિત અને અસંધારિત હશે તો પછી બાકી ઉત્સાહ અને ક્રિયાઓ અર્થજ નિવડશે.

મુખ્યત્વે અધ્યક્ષે પોતાના મહારાષ્ટ્રના ખાસ સંવાલો અર્થમાં હતા અને પોતાના તે દેશપર મજબૂત લાર અને જવાબદારી તે માટેની જવાબદારી આશા સાથે પણ મૂકીને કહ્યું હતું કે:—

‘અમેને આશા છે કે જૈનોના પુનરુદ્ધારનો પાયો એજ પુણ્ય ભૂમિમાં ન’ખાશે, અને જૈનોમાં નવચેતન ડેડવાનું માન મહારાષ્ટ્રને મળશે..... મહારાષ્ટ્ર પોતાની અનેક કૉન્ફ્રન્સો ભરી કૉન્ફ્રન્સના દરબારો અમલ શરૂ રાખ્યો છે, અને દરેક ભત્તની ભગૃતિ કાયમ ટકાવી રાખી છે. મહારાષ્ટ્રમાં અમે જૈનો ધણા નાના નાના ‘ગ્રૂપો’ (Groups) માં વહેંચાઈ ગયેલા છીએ. અમારું જૈનત્વ ટકાવી રાખવું હોય તો અમારે કૉન્ફ્રન્સનો કાર્યક્રમ ઉપાડી લેઈ પ્રચારકાર્ય શરૂ કરી દેવું જોઈએ. (૧) જૈનસમાજ તે જૈનધર્મ ટકેલા રહેશે, તોજ અમારું કોઈક ગૌરવ ટકી રહેશે તે માટે અમારે પ્રતારોપ સંસ્કાર જેવા સંસ્કારોનો ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ. (૨) અન્ય ધર્મો જૈન ધર્મપર આસ્થા મૂકી જૈન ક્રિયાઓ ભાવપૂર્વક કરે તો તેના આદર કરવી ઘટે. (૩) સરળ સ્વભાવી જૈનને તેના સામાજિક આદેશ માટે તેના ધાર્મિક હકો પર ત્રાપ ન પડવો જોઈએ. (૪) મામ ઉપરથી, પ્રદેશ ઉપરથી કે રહેણી ઉપરથી નાના પ્રકારના વાઙ્માનો નજરે પડે છે તો તેનાં તરફ ધ્યાન ભાગલાઓ જેવા કૃત્રિમ બેદરદારી લખ વ્યવહાર ચલા નથી, સેંકડો વાંછાઓ નજરે પડે છે, તેમ અનેક બાલ વિધવાઓ દુઃખી

થઈ રહે છે—આ બધી ખામીઓનો તોડ કાઢવો જોઈએ. (૫) શુદ્ધિની પ્રાચીન પરંપરાનો ઉદ્ધાર કરવો વગેરે.

આમાં બતાવેલ સુધારા બીજા પ્રદેશોને પણ લાગુ પડે છે. સામાન્ય પ્રશ્નો કે જે સર્વને લાગુ પડે છે તે જમાનાના પ્રવાહપર લંકા રાખી બતાવ્યા છે કે જૈનોમાં વધુ ને વધુ થતી જતી ગરીબાઈ માટે જૈન બેંક જેવું ખાતું ખોલવાને સ્વદેશની ચળવળ થતાં ખાદીની હીલચાલને ટેકા આપવાનો આગ્રહ કર્યો હતો.

મુસલમાન આદિ તરફથી થતાં મંદિરો અને વરપોડા પ્રત્યેના આક્રમણો ને બીજા અત્યાચારો સામે જોડાઈને જણાવ્યું હતું કે:—

‘આપણે આવે વખતે આપણું ક્ષત્રિયત્વ પ્રગટ કરવું જોઈએ અને આપણાં ધર્મસ્થાનોનું અને આપણી મા બહેનોનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. આપણે આમજ બેસી રહીશું તો મને ધારતી છે કે આપણે થોડા દિવસમાં જ નામ ક્ષેપ થઈ જઈશું. આપણે શારીરિક કેળવણી છૂટથી મેળવવી જોઈએ. દરેક ગામમાં વ્યાયામશાળાઓ—કસરતશાળાઓ અને સાર્વજનિક શુદ્ધિથી એકદમ યાદોમ કરી ધર્મરક્ષણ કરનારા વીરો આપણે પેદા કરવા જોઈએ. આ પ્રથમ આપણે બિલકુલ પાછળ રાખી શકાય તેમ નથી. આપણે આવાં કાર્યોમાં પ્રવેતામયરી દિગંબરી કે સ્થાનકવાસી આવા કુદ લેહો લૂલી જવા જોઈએ, આપણે હાલમાં આપસમાં આપણા બંધુઓનાજ આર્થો ભાગલામાં બંધુ ચરાતન અભિમાનવા બેઠા છીએ. તેથી આપણું ગૌરવ તો વધતું જ નથી પણ દરેક પરધર્મી આપણી તરફ ધના (ધૂણી)ની નજરે બેવા માંડ્યો છે.’

પોતાના ભાવણને અંતે કરેલા કેટલાક શુદ્ધિગમ્ય વિચારો તોંપવા લાયક છે.

‘આપણા તીર્થના ઝગડાઓ દિગંબરી બંધુઓ સાથે ચાલતા કંકાસ આપણે ખાનગી લવાઈ ભારે રૂતે દૂર થવા જોઈએ. ધર્મના નામે ઝગડાઓ પોષવાના વિવેકો હવે લઈ ગયા છે માટે કચેરા અને ઝગડાઓ ઝાઝા કરવાનો આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

‘નવાં મંદિરો બાંધવા કરતાં તો જૂનાં પ્રાચીન તીર્થોનો ઉદ્ધાર કરવા તરફ આપણે વધારે લક્ષ આપવું જોઈએ.

‘વીસમી સદીનાં અન્યથાનાં આપણા જીવંત પ્રયત્ને બતાડવા જોઈએ; અને હુનિયાની પ્રચલિત ભાષામાં તેનાં ભાષાંતરો’ પ્રગટ થવાં જોઈએ. પ્રાચીન મહાગ્રંથો અર્વાચીન પદ્ધતિને અનુસરી લખાવી ભાષાંતરિત કરવા જોઈએ, કે જેથી તેમાં રહેલા અમૂલ્ય રહસ્યો લોકો જાણતા થાય અને તેનું ગૌરવ વધે.

‘આપણા ધર્મનો વિદેશીઓ અને અન્યધર્મીઓ પણ અભ્યાસ કરે તે માટે ઘટ્ટતાં સાધનો આપણે પૂરાં પાડવાં જોઈએ.

આ ભાષણમાં કટાક્ષમય કે સાર્મિક વચનો કરેલા હોય એમ લાગે છે ને તે જરા વધુ પડતા શબ્દોમાં (જૂની આંખે તપાસતાં) કર્યા છે. આ જોને જોને લાગુ પડે છે તેણે તેણે આ જમાનાના વિચારો યુ છે તે સમજી લેવા ઘટે. તે વચનો નીચે પ્રમાણે છે:-

‘આપણામાં કેટલાએક એવા ખડેખાંઓ હજી મહા છે કે જેઓએ જુદાવિવાહ, બાલવિવાહ, કન્યા, કન્યાવિક્રય, વૈશ્યા નાચ-ગાયનો વિગેરે કરાવેને પગ તળે કચડી નાખી ‘જુદા નારી પતિવ્રતા’ (૧) બની બીજાઓને ઉપદેશ કરવાનો ડાંગ ધાલે છે, આવા જુદકપિઓ પોતે હજી ઓઢા ધારણ કરવામાં પણ શરમતા નથી. આવા લોકો તરફ આંગળી કરી કોન્ફ્રન્સના કાર્યનો હિસાબ લોકો રજુ કરે છે. આવા આવા ઓદ્દેશરોને આપણે વીણીશીળને દૂર કરવા જોઈએ, અને નવા ઉત્સાહી, નિરપેક્ષ, કાર્ય કરવાની હિંમત ધરાવનારા ચતુર અને ડાઘા લોકોની નિમણૂક કરવી જોઈએ.

‘જુદવિવાહ તો હજી કેઇ વખતે થાય છે, પણ આવા છુટ્ટા કાકાઓનો સમાજમાં હવે મોનો રહેલો નથી. આવા ધરડા વરરાજાઓ તરફ બધા તિરસ્કારની નજરે જુએ છે અને તેમની ફજેતીના રાસડાઓ ગવાય છે. હવે આવા લક્ષ્મીનંદન જુદાઓને વધુ સખત સજા અમરોનો પુલકવર્ગ કરશે એવી ખાતરી છે.’

એકંદરે ભાષણ કરનાર યુવાનના શ્રેવાધર્મથી

પ્રેરિત હોય તેમ જાણાતું હતું. જૂજરાતમાં લોહીના લાકુની ચિકેટિંગ કરનાર યુવાનોનું કાર્ય તેણે ઉચ્ચિત જ ગણ્યું છે; અને હાનિકારક પ્રથાઓ દૂર કરવા કરાવવા પર તેણે યુવાનોપરજ મદાર રાખ્યો છે. જૂજરાત અને મુખ્યત્વે હલમવાવી રહેલ દીક્ષાના, દેવદમ્ય કે એવા વિવાદ્યસ્ત વિષયપર સ્પષ્ટાકારે એક શબ્દ પણ ન કહેતાં તેમણે મૌનજ સેવ્યું છે; તે પરથી મહારાષ્ટ્ર પોતાની નિરપેક્ષતા-નિર્પક્ષતા સિદ્ધ કરી છે.

પ્રમુખનું ભાષણ.

એક ગંભીર ભારેખમ માણસ ઉંચે આસને બેસી એક ફિલસુફ જે નજરે વિચાર કરે અને પોતાની તટસ્થતા રાખી લખે, એવું આ ભાષણ હતું. તેમાં ‘હકાર’ (મહેને, તહેમના, તમહેને, એ સર્વ નામોમાં અને સદમજ વગેરે શબ્દોમાં) બહુ આવતો હતો અને ક્યાક ક્યાક લાખાં લાખાં વાક્યો પણ આવ્યાં છે અને કેટલેક સ્થળે નવી નવી વ્યાખ્યાઓ આપી છે. ભાષા ધરગતુ પણ વેગવાળી ને જોસીલી તેમજ હલ્લમાં આરપાર જાય તેવા શબ્દોવાળી છે. વિવાદ-ગ્રસ્ત વિષયો પણ તટસ્થતા સાચવી રાખવાના લક્ષ-પૂર્વક પણ બંને બાજુનું થોડું આહું દિગ્દર્શન કરાવવા જેટલા છેડાયા છે પણ પૂરેપૂરી ‘lead’ આપવાથી અજગાપણું સેવ્યું છે. આ ભાષણમાં સાધુ અને સુધારક બંનેને લીધા છે અને ગંભીર રીતે બંનેને કંઈને કંઈ સંભળાવ્યું છે, ને આમ કરવામાં પ્રમુખે જાહેર હિંમત બતાવી છે એમ કહી શકાશે.

નવી વ્યાખ્યાઓની વાનગીઓ પહેલા આપીએ:-

- (૧) મતુખના ખરા શત્રુ કોણ ? બે; એક બીરૂતા અને બીજો પાશવવૃત્તિ. (૨) જૈન કોણ ? -એ બે શત્રુઓને જીતવાની જેણે તાલીમ લીધી છે તે જ.
- (૩) મહાન ‘બંધ’ કોણ ? -એ જ બે એટલે બીરૂતા અને પાશવવૃત્તિ એ જ સમાજ અને દેશની પ્રગતિ અટકાવનાર મહાન ‘બંધ’ છે. (૪) સંયમ એટલે મનોનિગ્રહ (૫) યુષ્ઠિ એટલે પોતાની શક્તિઓનું પ્રદર્શન કરવાના મોહને જીતવાપણું. (૬) જ્ઞાનજી એટલે નિર્મલ અને પ્રકાશિત જીવિવાળો (૭) ક્ષત્રિય એટલે-રક્ષાના અજગાળો (૮) વૈશ્ય અર્થોદ વ્યાપારી

કુનેહ-વ્યવહાર કુશળતા વાળો (૯) યદ્દ એટલે સેવા-શુદ્ધિથીજ જીવનારા (૧૦) સમાજ એટલે પોતાની રક્ષા અને પ્રગતિની ગરજથી પોતા જેવી ગરજવાળા બીજાઓને એકલા મેળવી કરાવવું સંગઠન.

પહેલાં ભાષણમાં 'આપણા જૈન સમાજમાં પશુ-યુવક વર્ગમાંજ માત્ર નહિ પણ પુરાણપ્રેમી વર્ગમાં પશુ-લાંબો વખત ચૂતેલી વિચાર શક્તિ અને ક્રિયાશક્તિ દૃઢતા મારવા લાગી છે, થાય તે થવા હેતું, ઘર સાચવીને બેસી રહેવું એવી જે ભાવનાના પાસમાં દેશ અને સમાજ જકડાયા હતા તે ભાવના શિથિલ થવા લાગી છે' એ જાતના હાલના આપણી આસપાસના 'જીવતા વાતાવરણ' માં વિકાસક્રમમાં આગળ વધવા માટે 'વિવિધતાઓમાંથી એકતા રચવા' ની જૈનશિલ્પસુરીની વાત કરી વ્યક્તિ ગત પ્ર(પ્રા)ભણિક અભિપ્રાય એ સામાજિક કાર્યની જરૂરીઆત છે તેથી બહુમતના મહત્વનું પ્રતિષ્ઠાન કરી 'પોતાના અભિપ્રાયોને ડખલગીરી કરવા નહીંજ દબ' એમ જણાવી કહ્યું છે કે:—

તે સાથે એ પશુ એકરાર પ્રગટ કરવાની જરૂરી ફરજ છે કે કોઇ પશુ વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓ-પક્ષી તે સુધારક હોવા પુરાણપ્રેમી હો ગમે તે હો-સલાના સર્વમાન્ય નિયમોને ઈરાદાપૂર્વક ભંગ કરવા કોશીશ કરશે તો તેવે વખતે તેવી ચોટી વ્યક્તિઓની ક્ષણભરની લાગણીઓ તરફ નહિ, પણ કૉન્ફરન્સના જુવણ તથા સમાજના હિત તરફ વધુ ધ્યાન. મને કોઇ પક્ષ તરફની વાહવાહ બોધતી નથી, કારણ કે જ્યાં એક પક્ષ તરફની વાહવાહ છે ત્યાં બીજા પક્ષ તરફની નિંદા પણ સાથેજ છે. પ્રસૂષ એ સમાજનો 'દાસ' છે, પણ દાસ છે તેથી જ સમાજનું ઘર જાળવવાની જોખમદારી જુવની એને પાઠવી શકે નહિ. તદ્દમારો નોકર તદ્દમારો મહોદા પુત્ર તેમજ જ્ઞાનાપુત્ર બન્નેની ભક્તિ કરતો હશે, પરંતુ જે એજ બે પુત્રોમાંનો એક તદ્દમારો ઘરને આગ લગાડવાની કેશીશ કરતો બેઠામાં આવશે તો તેવે વખતે તે નોકર તદ્દના સ્થાને હાથ નેડી પૂતળા માફક

હિસો રહેશે કે તદ્દના હાથમાંથી જળરદસ્તીથી આગની સામગ્રી છીનવી લેશે? (આ છેલ્લું જ કાર્ય કરશે. કેવું સુંદર દષ્ટાન્ત!)

વાજબી કે ગેરવાજબી રીતે પોતે માનેલા નેતાની એકહૃદ્ય સત્તા સમાજપર ઠોકરી બેસાડવાનો પાઠ ગોખીને કોઈ આવ્યું હોય તો એ પાઠને મંડપની બહાર ઝાટકી આવ્યા પછીજ પવિત્ર નીતરાગ દેવના મિશનરૂપ આ યજ્ઞમાં બોડાય.

આ શબ્દો કૉન્ફરન્સમાં વિશેષ પાઠનાર માટે સ્પષ્ટાકારે ચેતવણી રૂપ ગણાય. આ કરતાં પણ વધુ કડક અને સ્પષ્ટ શબ્દો ત્યાર પછી મૂકાયા છે કે જે કેટલાકને વિશેષ ખૂંચ્યા હશે. તે શબ્દો નીચે પ્રમાણે છે:—

'આપણે બધા કોઇ હવાઇ પ્રદેશમાં રહેતા નથી પણ સ્થૂલ જુદી પર રહીએ છીએ, જ્યાં ઇચ્છાએ કે વગર ઇચ્છાએ પણ કોઇ રાજના કાનુનો પાળવા સિવાય ચાલતું જ નથી અને બહુરમતની પણ દરકાર ક્યાં વગર ચાલતું નથી, તથા જ્યાં ગમે તેવા વિદ્વાન સાધુ પણ કાયદાને માન આપ્યા સિવાય, પાપી (?) શુદ્ધ-સ્થાશ્રમ પાસેથી મેળવેલું અન્ન ખાધા સિવાય, પાપ મૂલક (?) પૈસાની મદદ સિવાય અને મિથ્યાત્વી (?) હુનિયાના અભિપ્રાયની દરકાર ક્યાં સિવાય તો એક રંગલું ભરી શકે તેમ નથી. બે ને બે ચાર કહેવા જેવી આ સાદી વાતો સ્મરણમાં રાખીને કામ કરાય તો વિવિધ અભિપ્રાયો અને વિવિધ બગાડો તો હિઠામાં આપણી ગતિને શક્તિ ધીમ્નાર થઈ પડે, અને ને એ સાદાં મતોને ઇરાદાપૂર્વક તરછાડવામાં આવે તો છેદન ભેદન થઈ ચૂકેશે આપણો સમાજ નષ્ટપ્રાય થવા સાથે આપણે બધા જગતની હાંસીને પાત્ર બનીએ એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર હોય.'

આ શબ્દોમાં સુધારક તેમજ પુરાણપ્રેમી બંનેને દિત વાક્યો સંભળાવ્યા છે. દરેકના અભિપ્રાયની દરકાર કરવામાં આવી છે અને આપણી સમાજમાં સત્યાધારી અને હવે આસને બિરાજતો સાધુ વર્ગ

પણ કાયદાને આધીન રહીજ ચાલી શકે છે એમ બતાવ્યું છે. સાધુ વર્ગ માટે તેમ કહેતાં જે શબ્દો પાસે પ્રશ્નાર્થક ચિન્હ મૂકેલ છે તેવા કે પાપી (?) ગૃહસ્થાશ્રમ, પાપમૂલક (?) પૈસા અને મિથ્યાત્વી (?) દુનિયા, તે શબ્દો પાસે તે ચિન્હ મૂકીને કટાક્ષ પણ કરવામાં આવેલ હોય એમ લાગે છે. એ પ્રશ્નાર્થક ચિન્હ મૂકનાર એ શબ્દોને યથાર્થ તરીકે માનતો નથી એમ ગણી શકાય; અને તેથી ગૃહસ્થાશ્રમ પણ અપાપી બની શકે છે, પૈસા પણ અપાપમૂલક હોઈ શકે છે, અને (અમુક) દુનિયા પણ સમ્યક્ત્વી યથ શકે છે એવો પણ લાવાર્થ નીકળે છે. અમને લાગે છે કે એ પ્રશ્નાર્થક ચિન્હ ન મૂકાયેલ હત તો કેટલાકને આપું ખુચ્ચત, અને એ બધા શબ્દોવાળું આપું લાંચું વાક્ય બીલકુલ ન મૂકાયું હત તો તે કેટલાકને જરાયે ખુચ્ચત નહિ. પણ એટલું તો અમને લાગે છે કે પ્રમુખ સાહેબનો કોષપણને ખૂંચતું બોલવાનો આશય હતો જ નહિ.

પ્રમુખ સાહેબના ભાષણમાં ચાલુ વાતાવરણમાં જે લખકારક તત્ત્વ હતું તેનો ઈસારો કરવામાં આવ્યો છે અને તે માટે સુધારક અને પુરાણપ્રેમી બંનેને સંબોધન કરીને તે બંનેમાં જે સત્તાલોહપી-સત્તાધીરા હોય या થવા માગતા હોય તેને ઝાટકવામાં આવ્યા છે; અને સાચા નેતા અને સ્વયંસેવકને પ્રશંસવામાં આવ્યા છે. તે આ રીતે:—

‘શોડાકે કે જેઓને પુરાણ કે નવા અભિપ્રાયો ચૈકા એકેકેની ગરજ કે ચાહ નથી પણ માત્ર પોતાની સત્તા જમાવવાની જ ચિંતા છે તેવા શોડાઓ લોકોના બોળપણનો લાલ લપ્ પુરાણ કે નવા વિચારોની રક્ષાની આડમાં સ્વાર્થનો શિકાર ખેલતા હોય છે. હરેક સમાજ અને હરેક દેશને ખરો લય આ દિશાનોજ હોય. ચેતવાનું ત્યાંજ હોય; કારણકે એ વર્ગ કોષપણ બતતા સિદ્ધાન્તને માથે મ્હડાવવા માંગેતા હોતો નથી પણ પોતાના સ્વાર્થનો શિકાર ખેલવામાં સિદ્ધાન્ત માત્રને દારૂગોળા તરીકે વાપરતો હોય છે. એવા સત્તાલોહપીઓ રાજદારી ક્ષેત્રમાં, ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં, સમાજ-ક્ષેત્રમાં, સર્વત્ર હોય છે. એ એમનોજ પ્રનાય છે કે

જે વડે કંઈ દેશાની સ્વતંત્રતાનાં લીલામ થવા પામ્યાં છે, કંઈ પ્રજાઓ નાશ પામી છે, કંઈ સમાજો ઇન્નલિન્ન થઈ ગયા છે, કંઈ ધર્મો સેતાનીચ્ચતનાં સ્થાન બનવા પામ્યાં છે.’

‘નેતા કે સ્વયંસેવક સમાજને સંગઠિત અને શક્તકર કરે છે તેની સીપાઇગીરીના પાયામાં સમાજપ્રેમ, કાતુન અને વ્યવસ્થા તરફ શ્રદ્ધા અને આરાપાલનમાં મરી ખૂટવાની તાલાવેલી; એ તરવો અવસ્ય નોંધએ. સીપાઇગીરી એ કંઈ દાદાગીરી નથી.’

વિવાદસ્ત વિષયો પણ છેડવામાં આવ્યા છે.

(૧) વિધવા વિવાહ સંબંધી જણાવતાં,

‘આપણામાંના કેટલાકો આપણા મ્હોટા ભાગને હજી અગ્રિપ એવા વિધવા લગ્નાદિ સુધારા કૌન્શર-સના કરાવ તરીકે કેમ સ્વીકારવામાં આવતા નથી એવો પ્રશ્ન કરે છે ત્યારે મને આપણી વ્યવહાર કુશલતાની ખામી માટે અરસોસ થવા વગર રહેતો નથી. (પછી ગરીબને ખાનગી ખાવાનું દર્શાવેલ છે) લગ્નને લગતા અંતીમ સુધારા કૌન્શર-સ જેવી પ્રતિનિધિ સંસ્થામાં ઉપસ્થિત કરવા પહેલાં વિદ્યમાન વિધવાઓની સ્થિતિ સુધારવાનાં તથા વિધવા થવાના માગો બંધ કરવાનાં કામો વગર વિદ્યબે હાય ધરવાં નોંધએ. (એ સ્થિતિ સુધારવાનાં કામો એ ગણાવ્યાં છે કે) નર્સિંગ અથવા બીમારની યથારોગ્ય ચાવજત, શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી બાળ ઉછેર, સ્ત્રીવર્ગને જરૂરી શિક્ષણ આપવાનું કામ, ગામોગામ ફરી સ્ત્રીવર્ગમાં સ્વમાન અને સંસ્કાર પ્રેરવાનું કામ: વિદ્યમાન વિધવાઓને આ કામ માટે તૈયાર કરવાનું સુવ્યવસ્થિત ખાતું ખોલવું નોંધએ. (વિધવા થવાના માગો બંધ કરવાનાં કામો એ ગણાવ્યાં છે કે) જે અકુશરતી કારણોથી એટલે કે આપણી મૃષાઈના કારણથી હજારો સ્ત્રીઓને વિધવા સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે તેવાં કારણોને-આગલમ, વૃદ્ધલમ છતાં-દિને-આપણા દરેકના ધરમાંથી સર્વથા બહિષ્કાર કરીને અને આપણા લાગતા વળગતાઓ પર આપણું નૈતિક દયાણુ ચઢાવીને શામાટે આપણે આ ગ્રામ્યમિક સુધારા એકજ વર્ષમાં ન કરી શકીએ ? (આ એક

વર્ષની મહેનત મૂકીને તે પ્રમાણે તેટલા સમયમાં બાળકમાદિ બીજોનો બહિષ્કાર કરાવ્યા પછી તો એ સવાલ લાવી શકાય એવું સચન પ્રમુખ સાહેબના આ ભાષણમાં નથી નિકળતું ?)

બીજો સવાલ દીક્ષાનો છે કે જે સંબંધીનો કાલાહલ હમણાં હમણાં પૂરજોસમાં થઈ રહ્યા છે અને જેને માટે સંધની સત્તાનો પણ સવાલ તેમાં અંતર્ગત છે. તે બળતો પ્રશ્ન છેડતાં.

‘ગડચુંબડ લોહીમાં થયેલા વિકારની બહેરખબર છે. એ ગુમડાને મલમપટ્ટીથી નાણું કરવાથી કાંઈ લોહીનો વિકાર દૂર થવાનો નથી. અંદરનો બગાડ દૂર કરવામાં આવશે એટલે એની બહેરાત રૂપ ગડચુંબડની શરીરને જરૂર ન રહેવાથી તે આપો આપ અદશ્ય થશે. (તેવીજ રીતે) દીક્ષાનો અંધડો એવી બહેરખબર માત્ર છે. અને, બહેરખબર કુંદરતની જરૂરીઆત છે. (અને તે દીક્ષાનો અંધડો એમ બહેર કરે છે કે) લાંબા વખતથી સમાજ શરીરમાં વિકાર થવા લાગ્યો હતો પણ તેને યાગડ-યીગડથી લાંબી રાખવાની જૂલ સેવવામાં આવવાથી તે રોગ હવે વધી પડ્યો છે અને બહાર ઉભર્યા આવ્યો છે. (સાધુવર્ગ પર હવે ચીમટી લગાવે છે કે) માત્ર આપણાજ ધર્મના નહિ પણ દુનિયાભરના તમામ ધર્મોના ધર્મગુરુઓ બાબતમાં કેટલીએ ગંભીર ફર્યાદો ચોક્કસ પછે નજરે જેવામાં આવે છે અને તે પર લાંક પીછોડો કરવા ઉપરાંત કેટલાક સ્વાર્થોએ ઉલટો બચાવ કરતા રહ્યા છે. પરિણામે એ ક્ષેત્રમાં વિકાર જનમતો જાય તો એમાં તાણુજ થવા જેવું શું છે ? (સાધુઓએ પોતાના સંબેલનથી આનો નિર્ણય કરવો જોઈએ, અને જો તેમ ન કરે તો પછી) જેમ એક પક્ષને (સાધુપક્ષને) પોતાની મરજી મુજબ વર્તવાની છૂટ છે તેમ બીજો (શ્રાવક પક્ષ) પણ પોતાની મરજી મુજબ વર્ત્યાજ કરશે એને અટકાવી કોણ શકશે ? (સંધની સત્તાની વાત કરતાં) શાસ્ત્રકરોએ જ ફરમાવ્યું હતું કે સાધુ-સાધ્વી શ્રાવક-શ્રાવિકા ચારે શ્રી ‘સંધ’નાં અંગ માત્ર ગણાશે અને ચારેને ‘સંધ’ની આઠામાં રહેવું જોઈશે; અને પૈસા પાંડિત્ય અને પદવી કરતાં પવિત્રતાનું સ્થાન ઉચું ગણાશે. (આટલી

વાતનો અમલ યાચ તો) આ દીક્ષાપ્રશ્ન અને એવા ૧૨૦૦ પ્રશ્ન આપોઆપ શાન્ત થઈ જાય, અને કૌન્દર-સને પોતાની શક્તિઓનો ઉપયોગ સ્વજનાત્મક કાર્યમાંજ કરવાની સરળતા થાય. (આ પ્રશ્ન કૌન્દર-સ લઈ શકે નહિ તે બાબત ઉપર ગભિર રીતે બતાવ્યા પછી કાનુની પ્રશ્નોના મથાળા નીચે જણાવ્યું કે) શ્રાવકોની રક્ષા અને ઉન્નતિનો કોઈ સવાલ એવા નહિ હોય કે જે સાધુવર્ગ, અન્ય કોમો, દેશ અને સરકાર સાથે પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ સંબંધ ધરાવતો ન હોય, એ વાત બાનમાં રાખીને કૌન્દર-સનું કાર્યક્ષેત્ર વિસ્તૃત કરશે તો વાળખીજ કર્યું ગણાશે.

ત્રીજો વિવાદચરત દેવદબ્બનો પ્રશ્ન પણ ઉકેલતાં પ્રમુખ સાહેબે પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો છે કે:—

‘હવે પછીથી થતી ધીની બોલીમાં સાધારણનો ભાગ રાખવાનો ફાવ કરવો વાળખીજ ગણાશે. એથી એ ભાગનાં નાણાંમાંથી સંધની ઉત્પતિ ઘણું કામ બની શકશે.’ (આ પ્રશ્ન કૌન્દર-સે ચચ્છોજ નથી)

આપણી સુપ્રસિદ્ધ આણુંદળ કથાણુની પેટી તથા ધર્મોદા ખાતાને માટે જે કરવું યોગ્ય છે તે આ ભાષણમાં કહેવાયું છે, અને તે ‘સખાવતો’ એ નામના મથાળા નીચે જણાવ્યું છે. તેમણે તે ખાસ નોંધી રાખવા જેવું છે અને તેમાં પણ તેનો કાર્ય-વહેંચણીનો છંદનો પારાગ્રહ. આર્થિક બિંમારી જે બધાને પળી રહે છે, બહેર પ્રજા સાથે સહકાર કે જેના મથાળા. નીચે શારીરિક કેળવણી-આરોગ્ય સંબંધી પ્રચારકાર્ય-સારદા બિલ (અંકત જોઈએ) સાથે સહાનુભૂતિ વગેરે સંબંધી ઉચિત વક્તાવ્ય કર્યું છે. ધર્મસાહિત્ય સંબંધી ખાસ જણાવ્યું છે કે ‘અંતુનને સ્થાને પ્રેમ, અને અધઃશક્તિને સ્થાને દબતી અંદા-જીવતી અંદા ઉત્પન્ન થાય એવું સાહિત્ય રચાવું જોઈએ. કાનુની પ્રશ્નો નીચે કોમીવાદનો તિરસ્કાર કરી કોમી પ્રતિનિધિત્વ પર ટકાર કરી તે અસ્વીકાર્ય ગણી જણાવ્યું છે કે ‘આપણે સરકારને તેમજ દેશને બહેર કરીશું કે અમારી કૌન્દર-સની મોહારવાળા સંબંધને કામના અચાજ તરીકે માનવો.’

આખા બાપલુમાં આપણે ધર્મોપદેશકર્મ ઉપર સુધારાની પ્રગતિનો ધણો આધાર છે તે બતાવવા સાધુવર્ગ પર કેટલેક સ્થળે ટકોર અને ઇસારા માત્ર રૂપે હિતવચન કહી સમાજની પ્રગતિનો મદાર ધણો બાંધ્યો છે. તેમ કરવા જતાં ક્યાંક અમને નિશેની દિલસુરીની થોડી ગંધ આવે છે. તે દિલસુરી અમે બાપલુતા નથી-તેમ તેનો પૂરો ખ્યાલ નથી છતાં જે કંઈ અરપષ્ટ ખ્યાલ છે તે પરથી આમ અમે કહીએ છીએ. આ સંબંધી બાપલુના ફકરા થોડા આપીશું.

‘સાધુ હો વા સુધારક હો, એમની મોરલી પર નાચનારાઓ માત્ર પોતાના પગને ચકવે છે અને સાચકતા કંઈજ પામતા નથી. તે કરતાં તો લોકોને પોતાની શુદ્ધિ પ્રમાણે પોતાનું ફોડી લેવાને સ્વતંત્ર રહેવા દેવામાં આવે એ જ વધુ પ્ર (પ્રા)ચાલુક છે. પોતાના પગે ચાલતાં, પડતાં, આચકતાં, વહેલા મોડા પણ તેઓ પોતાનો માર્ગ કાપી શકશે. ‘કયાણુ’ એએ જ દુનિયાને ડુબાવી છે (આમાં નિશેની દિલસુરીની અમને ગંધ આવે છે. એવું કહેવડાવમા કારણભૂત ન થયવા તો ય ગનીમત છે.

‘આખી દુનિયાની દ્યા ખાવા નીકળેલા, સર્વ જીવોને વીતરાગ માર્ગનારસીઆ બનાવવાનું મિશન લાઇ બેઠેલા, કોષ-માન-માયાનો જગતમાંથી બહિષ્કાર કરવાનો સતત ઉપદેશ કરનારા, અને માલીકી તથા મમત્વ બાવનાના લાગ રૂપ દીક્ષા પામેલા સાધુવર્ગમાં પોતામાં એક બીજા પ્રત્યે કચેશ કે નિંદા નોઇ શકતા હોઇએ તો ‘શુદ્ધચરણ’માં પક્ષા-પક્ષી, ગાળાગાળો અને મારામારી નોઇને કોણુ આશ્ચર્ય પામશે ? પાલીતાણું સંકટ આવી પડ્યું ત્યારે પણ સાધુવર્ગ પોતાનું સંમેલન ન કરી શક્યો એ શું આપણે ચોતરફ જાહેર પ્રજામાં આપણી કામની અને ધર્મની હાંસી થાય છે તે છતાં એ હાંસી કરાવનાર કારણનો વિચાર કરવા પુરતીય સાધુપરિષદ ભરવાનું તેઓથી બન્યું નથી. શુદ્ધ-સ્થવર્ગની કૉન્ફરન્સને સાધુવર્ગની કોઈબાબ-તનો ઠરાવ કરવાનો હુકમ નથી એમ કહીને

જ સંતોષ ન પકડતાં તેઓ પોતાનું સંમેલન કરવાના ય અખાડા કરવાનો આગ્રહ કરે તો એનો અર્થ તો એજ થવા પામે કે, સ્વચ્છંદનો જ નિશ્ચય છે.

“લોકોમાં ધર્મપ્રેમ જગાડી શાન્તિ, પ્રગતિ અને સંગઠન રચવાને બદલે ધર્મઝનુનના હથીઆર વડે સમાજનું સત્વાનાશ કરનારા જે કોષ હોય તે બધાઓ દેશરિપુ ગણાશે અને હિંદના પુનરુદ્ધાન કાળમાં એમની શી દશા થશે એ કહેવા કોષ બિવ-ખ્યેતાની જરૂર બાગે જ પડે. જરા સંશુર કરો, લોકોને અસહ્ય સ્થિતિમાં આવવા દો, પોતા સિવાય કોષ પોતાને બચાવી શકતું નથી એવું લાન ઉગવા દો, પછી ‘પરગણુ’ એાની સ્થિતિ જોજો. (આ ‘પરગણુ’ શબ્દ વાપરી કટાક્ષ કરવામાં નિશેની દિલસુરીની ગંધ આવે છે.)

“વરતુસ્થિતિ બ્યારે અસહ્ય બનશે ત્યારે કાંતો આ કૉન્ફરન્સને હસ્તક્ષેપની ફરજ પડશે, કાંતો સુવાન વર્ગ નિરંકુશ બનશે, કાંતો આત્માર્થી સાધુઓ અને એવા શ્રાવકો સમાજથી અલગ થવાનું પર્વદ કરશે. ત્રાસની અવધિ થાય ત્યારે રાજ્યકાંતિ થાય છે, એ વાત રખે કોઈ બૂલે. જો હુકમીની માત્રા વધી પડે ત્યારે નબળી પ્રજા પણ સંગઠન રીખે એ પણ કોષ રખે બૂલે.

આ પ્રમાણે પહેલાં ઠાવકામથી પણ જરા માર્મિક રીતે પોતાને જે કહેવું છે તે પોતાના પૂજ્ય સાધુવર્ગને સામાન્ય રીતે સંભળાવી દીધું અને તેમાં સમજાય તો ફીક છે, નહિતો કાંતિ થશે એ પણ જણાવ્યું, છતાંયે સાધુઓનું ગૌરવ રાખીને તેમનામાં પોતાની પૂજ્ય શુદ્ધિ છે તે અનુસાર તેમની મદદતા અને ઉપયોગિતા છે તે લક્ષમાં રાખી કચેશ છે કે:-

‘સાધુવર્ગમાં કંઈ રત્નો મોજાદ છે અને જો બધા સંધાડના સાધુવર્ગોનું સંમેલન થાય તો શાસ્ત્રો, સ (સા)માચારીઓ અને પોતાની વિવેકબુદ્ધિ-એ ત્રણેની મદદથી તેઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-લા-વના ઉપયોગપૂર્વક નિયમો ક્યાં વગર નજ રહી શકે.

“ધર્મ પ્રવૃત્તિમાં છૂપા આશયો, પેચ, કાનુની

જાળ, શરમા શરમી મુદ્ધ ન જોધએ. જીવનનાં અન્ય ક્ષેત્રોમાં ધર્મપ્રવાહ વહેવડાવે ત્યાંની અપવિત્રતા ધોઈ નાંખવાની અને એ ક્ષેત્રોને ઉન્નત બનાવવાની ફરજ જે ધર્મને માથે છે તે ધર્મને નામે તેજ ધર્મના ક્ષેત્રમાં વક્રતાની ખરદાસ નજ થઈ શકે. જ્યારે આ વાતની કાળજી કરતા થવાશે ત્યારે ધર્મનો વિજયધર્મ સધળાં ક્ષેત્રે ફરકશે અને માનવ જાતિનું જીવન દૈવી બનવા લાગશે.

“ધર્મસાહિત્ય રચવાનું કામ માથે લેનાર વિદ્વાનોમાં તત્ત્વજ્ઞાન, સાયન્સ, સમાજશાસ્ત્ર, માનસશાસ્ત્ર એ સર્વનું જ્ઞાન હોવું જરૂરી છે.

“દ્વક્ત સાધુઓજ એકસંખી કરે તો આખો સમાજ પુનર્જન્મ પામે.

“સાધુઓ, વિદ્વાનો, ધર્મીઓ અને સ્વયંસેવકોએ સર્વનો સહકાર હોય તો આખા દેશનું કલ્યાણ સાધી શકે (શકાય).

‘વિદ્વાનો અને સાધુઓ એમની પાસેથી તો આપણે ઉદ્યની ચાવી મેળવવાની હોય, એમને ધર્મશી પણ કરવો પડે એવો દુઃખનો વિષય ગણાવો જોઈએ. સ્વર્ગસ્થ રાષ્ટ્રભૂપણુ લાલા લજપતરાય જેવી વ્યક્તિઓએ જૈન સમાજથી અલગ થવાનું કેમ પસંદ કર્યું હશે એ પર ઉઠા વિચાર કરવાનું. હું વિદ્વાનો અને સાધુઓનેજ સોંપીશ. ઉંડું મનન, વ્યાપક દષ્ટિ, ઉદાર ભાવના અને જાહેર જીવનમાં જે તેઓ અપ કરે તો જૈન યુવનો ઉદય હમણાં થવા લાગે. ક્ષણિક અને તાત્કાલિક પ્રાપ્તિઓનો મોહ છોડ્યા સિવાય કોઈ જાતની મહાનુ સિદ્ધિ સંભવતી નથી. શ્રી શાસ્ત્રનાયક સર્વને સિદ્ધિની શક્તિ આપો!”

આગ છેવટે વિદ્વાનો અને સાધુઓને પ્રાર્થના કરી પ્રશ્નને આપણું ભાષણ સમાપ્ત થાય છે. કરાવોની સમાલોચના હવે પછી કરવાની ધારણા રાખી છે.

જૂનાં પદો.

પદ રાગ કેદારી.

ગુણ અનંત અપાર પ્રભુ તોરા ગુણ અનંત અપાર.

સહસ રચનાં કરત સુરગર, તોહી ન પાવે પાર.

૧ પ્રભુ

કૌન અંબર ગિણું તારા, મેર ગિરકા ભાર,

ચરમ સાગર લહિર માલા, કરત કૌન વિચાર.

૨ પ્રભુ

ભક્તિ ગુણ લવલેસ ભાષે, સુવિધ જન સુખકાર,

સમયસુધર કહત હમકે, સ્વાસ તુમ્હ આધાર.

૩ પ્રભુ

[મુનિ જશવિજય સંગ્રહ].

પદ.

મેરે કતનો ચાહીયે, નિત દરસણ પાવું,

ચરણકમલ સેવા કરું, ચરણે ચિત લ્યાવું.

૧ મેરે

શિવ મંદિર કે મહેલમે, પ્રભુ પાસ બસાઉં,

નિપટ નછકે હોય રહું, મેરો જીવ રમાવું.

૨ મેરે

પ્રભુજી અંતરજામી એક તું, અંતરીક ગુણ ગાઉં,

આનંદ કે પ્રભુ પાસજી, મેરો અવર ન ધ્યાવું.

૩ મેરે

(એન્ડ).

તા. ૮ મી દેસુઆરી ૧૯૩૦ ના રોજ જીન્નેર મુકામે, ધી જૈન સેનેટરી એસોસીએશન તરફથી આરોગ્યતાના પ્રદર્શનને ખુલ્લું મુકવાની ક્રિયાના પ્રસંગે ડૉ. પ્રાણીયનદાસ એમ. મહેતા, એમ. ડી. એમ. એસ. (મુંબઈ) એફ. સી. પી. એસ, તરફથી પ્રમુખ સ્થાનેથી આપવામાં આવેલું

ભાષણ.

સભ્યજનો અને સત્તારીઓ,

આજે આ સ્થાન મને અર્પણ કરીને માફ જે બહુમાન કર્યું છે તે માટે હું આપ સૌનો આભાર માનું છું, આજનો આપણો વિષય સ્વાસ્થ્ય સંરક્ષણ અને જનસુખાકારીનો છે. દરેક મનુષ્યને વૈદકનું ગાન ભલે ન હોય, પરંતુ પોતાનું શરીર સ્વાસ્થ્ય કેમ જાળવવું અને પોતાની આસપાસનાઓની સુખાકારી કેમ જાળવાય એ જાણવું, એ તો પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરુષનો ધર્મ છે. આપણે આપણી એ ફરજ કેટલી સમજીએ છીએ? કેટલી અદા કરીએ છીએ? તેનો વિચાર કરવો એ આજનો પ્રસંગ છે. એટલે એ વિષયે હું મારા વિચારો યથાશક્તિ રજુ કરવાની તક લઉં છું.

માનવ દેહની રચના એવી અદ્ભૂત અને ગહન છે કે, અનેક યુગોથી ચાલી રહેલાં માનવ પ્રયત્નો તેને સંપૂર્ણ રીતે તો નથીજ સમજી શક્યા. વિશ્વના પંચ મહાભૂતોનું એમાં એવું અજ્ઞ અભિશ્રય કરવામાં આવ્યું છે કે, તેને સંપૂર્ણ સમજવાની કે વર્ણન કરવાની શક્તિ માનવામાં તો નથીજ. અદ્યત્ત આજના વિજ્ઞાન યુગમાં શરીર વિશે આપણે ઘણું ગાન મેળવી શક્યા છીએ, છતાંયે હજી ઘણું એવું બાકી રહ્યું છે કે જે આપણે હજી જાણી, સમજી કે ઉઠેલી શક્યા નથી.

માનવદેહરૂપી યંત્ર એટલે અસ્થિ અને સ્નાયુઓ, ચરબી અને પિંડો, રક્ત અને ત્વચા, એવા અનેક અનેક તત્ત્વોનું અજ્ઞ યુક્તિથી કરાયેલું સંયોજન-તે યંત્રમાં મોઢવેલા હૃદય કે ફેફસાં, મગજ કે મુત્રપિંડ, હોઝરી કે આંતરડાં, હાથ કે પગ ઇત્યાદિરૂપી નાનાં મોટાં અનેક એકોની, શ્વાસોશ્વાસ કે શ્વિસ-લિસરણ ક્રિયા, પાચન કે વિસર્જન ક્રિયા, સમજ

કે ગતિક્રિયા ઇત્યાદિ એટલીજ અદ્ભૂત અને અલૌકિક ક્રિયાઓ, સતત ચાલી રહી છે કે જેનો વિચાર કરતાં કુદરતની રચના-શક્તિના પ્રભાવમાં મનુષ્ય શુદ્ધિ મુગ્ધ થઈ જાય તો નવાઈ નથી. વિશ્વભરના બધા સર્વોત્તમ તત્ત્વો અને તેની શક્તિઓને સાડાપાંચ શીટ ઊંચા, દોઢેક શીટ પહોળા, અને એકાદ પુટ જડા એવા ત્રણ મણના માનવદેહમાં ગોઠવીને કુદરતે પોતાના હાથ ધોઈ નાખ્યા છે.

કુદરતના એક એક અણની, તેના રચેલાં નાનામાં નાના જીવોની જીવનક્રિયા એટલી અદ્ભૂત અને એ છે, કે તે પ્રત્યેકની રસભરી કથા કરવા અનેક પુસ્તકો રચવાં પડે. કુદરતની આવી મહાન અને ગહન રચનાનો એટલોજ મહાન અને ગહન હેતુ તો અવશ્ય હોવો જોઈએ.

માનવ જીવિને એ કોયડો આજીકેલ છે. વિધવિધ ધર્મોમાં એ કોયડો ઉઠેલવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ ધર્મ એ શ્રદ્ધાની જીમિકાપરથી પોતાનો નિર્ણય દર્શાવે છે. ન્યારે આજના વિજ્ઞાનયુગમાં અનેકને શ્રદ્ધા નહિ પણ જીવિગમ્ય વાત જોઈએ છે. સામાન્ય રીતે માનવ જીવિ મશોદિત હોઈને પરિણામે તો અંધકારજ વધ્યો છે. અને સૌ કોઈ પોતપોતાના મનમાન્યા ઉદ્દેશ ધરી કાઢી તેની સિદ્ધિમાં સુખ માને છે અને તેની પ્રાપ્તિના પ્રયત્નમાં રમ્યા પમ્યા રહે છે.

માનવ દેહના ધ્યેયનો નિર્ણય ગમે તે થાય, પરંતુ એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે પ્રત્યેક માનવી પોતાના ધ્યેયને સંપૂર્ણ સિદ્ધિ તો જરૂર હમજે છે. એ ઇચ્છા ત્યારેજ પરિપુર્ણ થાય કે ન્યારે ધ્યેયના સાધનરૂપી દેહની શક્તિઓનો સંપૂર્ણ સદુપયોગ થાય, એ દેહનું અસ્તિત્વ લંબાય અને સાંડેએ આયુષ્ય સંપૂર્ણ સ્વાસ્થ્યપુર્ણ જીવન શક્તિથી વહેતું હોય.

પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે આજે માનવ સૃષ્ટિમાં એવી સ્થિતિ છે કે કેમ? આપણે અનુભવી રહ્યા છીએ કે મનુષ્યના આયુષ્યની મુક્તિ હુંકી થતી જાય છે, અને ખાસ કરીને હિન્દમાં તો સ્રાસરી તેમજ વ્યક્તિગત જીવન દોરી ઘણીજ હુંકી થતી જાય છે. વળી જેટલું જીવન જીવાય છે તે પણ સંપૂર્ણ સ્વાસ્થ્યપૂર્ણ તો ભાગ્યેજ હોય છે. કુદરતી રીતે રહેજે ને સ્વસ્થતા હોવી જોઈએ, તે એટલી મહામુલી બની ગઈ છે કે “પહેલું મુખ તે જાતે નર્મ” એવું જન બુદ્ધિમાં કહેવતરૂપે ઠસાવવું પડે છે. સ્વાસ્થ્ય હાર્યું જીવન એટલે ચૈતન્યશક્તિ, ઓજસ્વિતા, સ્ફુર્તિ, આશાવાદ, સહનનંદ, એવું જીવન જીવનારા આજે આપણને બહુ યોગ્ય મળશે, સામાન્ય રીતે આપણે એમ માનીએ છીએ કે, માણસ ખાય પીએ અને હરે હરે એટલે તે તંદુરસ્ત છે. આવી ઉપલક્ષ્ય દૃષ્ટિએ સાંજસ નિરાગી કદાચ હોઈ શકે, છતાં તેનામાં જો જીવનશક્તિ ન હોય, સ્ફુર્તિ ન હોય, આશાવાદ ન હોય, સહનનંદ ન હોય, તો તેવા સ્વાસ્થ્ય વિહોણા માનવી પોતાના જીવનના ખ્યેયની સિદ્ધિ ક્યાંથી કરી શકે?

એટલે આપણે વિચાર એ કરવાનો રહે છે કે કુદરતે સંપૂર્ણ શક્તિઓ આપી સર્જેલા માનવદેહ મળવા છતાં તેના સંપૂર્ણ સદુપયોગની મનુષ્યની શક્તિ કાં ધટી ગઈ? શાથી હણાઈ ગઈ? આ પ્રશ્નોનો સવિસ્તર વિચાર કરતાં પહેલાં વિજ્ઞાના વ્યવહારમાં મનુષ્યનું સ્થાન ક્યાં છે અને વિજ્ઞાના નિયમો સાથે મનુષ્યનો સંબંધ કેવા પ્રકારનો છે તેનું વિહંગાવલોકન જરા કરીએ તો તે અચ્ચતે નહિ ગણાય.

વિજ્ઞામાં કુદરતની ઉત્તમોત્તમ કૃતિ તે માનવદેહ-કુદરતની કોષપણુ જરા કે ચૈતન્યશક્તિ એને તોલે ન આવે-પરંતુ કુદરત પોતાની રચનામાં જેમ જેમ ઉત્તરોત્તર વધારે જીવનશક્તિ રેડતી ગઈ તેમ તેમ તે કૃતિએને પોતાની સહાય ઝોછી કરતી ગઈ, એટલે પોતાની જે કૃતિને કુદરતે ઝોછામાં ઝોછી જીવનશક્તિ આપી છે, તે તેના લાડકાં નાનાં બાળકો છે, જ્યારે વધુમાં વધુ જીવનશક્તિવાળા તેના મોટાં બા-

ળકો છે, અને એ મોટાં બાળકની કુદરત પછીથી ઝોછી કાળજી રાખે છે, આ વાત આપણે દૃષ્ટાંતથી વિચારીએ:—

“એમીબા” (Ameeba) કે જે એકજ આણુંતો બનેલો જીવ છે, તેને જીવનશક્તિ ઝોછામાં-ઝોછી આપી છે, પરંતુ જીવનોદાર (Power of Regeneration) ની સહાય વધુમાં વધુ કરી છે. તેના બે કકડા થાય તો તેનો નાશ થતો નથી, પરંતુ બંને કકડાના બે આખા “એમીબા” બની જાય છે. “એમીબા”થી ચડતી કોટીમાં જતા અણુશીયાનું દૃષ્ટાંત લઈએ, તેને જીવનશક્તિ “એમીબા”થી વિશેષ મળી છે, પરંતુ જીવનોદારની સહાય ઝોછી થતી આવે છે, એટલે કે અણુશીયાનું પુંછું કપાય તો તેમાંથી અણુશીયા નથી થતાં, પરંતુ બેમાંનો મોટો કકડો પુંછું પાછું મેળવી મૂળ સ્વરૂપમાં આવી શકે છે. આ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર વધતાં સૌથી ચંદીયાતી શ્રેણીનાં માનવદેહનું દૃષ્ટાંત લઈએ, તેને જીવનશક્તિ અન્ય સર્વ જીવોથી વિશેષ, પંચતેટલાજ પ્રમાણમાં તેને જીવનોદારની સહાય ઝોછી. દાખલા તરીકે મનુષ્યનું કોષપણુ અવધવ કપાતાં તે મનુષ્યને પાછું સાંપડતું નથી. આજ ક્રમ અને નિયમ પુનઃ મનુષ્ય દેહમાં પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. મનુષ્ય દેહ એટલે અસંખ્ય અણુઓનો સમુદ. તે બધાં અણુઓ એક સરખી કોટીના નથી, તેમાં કેટલાક સામાન્ય કોટીના અને કેટલાક વિશિષ્ટ કોટીનાં; ઉપરોક્ત ક્રમાનુસાર સામાન્ય અણુ જેવાં કે ત્વચા કે અસ્થિનો પુનરોદાર શક્ય છે, એટલે કે તે કપાય તો ફરીથી મળી શકે છે; જ્યારે સૌથી વિશિષ્ટ એવાં મગજના અણુઓનો પુનરોદાર અશક્ય છે.

એજ પ્રમાણે કુદરત પોતાના નાના બાળકોને બીજી રીતે પણ સંરક્ષે છે. દૃષ્ટાંત તરીકે લીલ કુગ જેવા જીવોને જીવન ટકાવવાના પ્રતિકુળ સંયોગો ઉપસ્થિત થતાં કુદરત તેને Suspended Animation એટલે સમાધિની સ્થિતિ બહે છે. એટલે કે એવે પ્રસંગે તે જીવો પોતાનો સમગ્ર જીવન વ્યવહાર સંકેલી સુરક્ષિત બને છે અને પુનઃ સાનુકુળ સંયોગો પ્રાપ્ત થતાં તે પોતાની સમાધી અવસ્થા

ત્યાગી જીવન લીધા પુનઃ શરૂ કરે છે. આમ કુદરતે આ પ્રકારના જીવોને સંયુક્તિમ દશા બક્ષી તેમના સંરક્ષણનો પ્રબંધ કર્યો છે, જ્યારે મનુષ્ય જાતિને કુદરતે આવી સહાયથી વંચિત રાખી છે. આમ મનુષ્યને કુદરતે સૌથી વિશેષ શક્તિવાળો બનાવ્યો. પણ તેની પડખેથી પોતાનો સહાયક હાથ ખેંચી લીધો.

પોતાની મજેલી શક્તિ અને સ્વતંત્રતાથી સ્વ-ચઢંદી બનતો મનુષ્ય કુદરતની રચના અને નિયંત્રણ ઉલ્લંઘન કરવા લાગ્યા છે અને પોતાની શુદ્ધ પર વિશ્વાસ રાખી અકુદરતી જીવન વ્યવહાર રચતાં અચકાતો નથી. પરંતુ કુદરતના નિયમો તો વિશ્વના સૌ જડ અને ચૈતન્ય માટે એક સરખાંજ છે, તો મનુષ્યને તેના દરેક અકુદરતી પગલાં માટે સહેવું પડે છે અને તેથી તેની જીવનશક્તિ તેટલી ઓછી થાય છે, હણાય છે.

દૃષ્ટાંત તરીકે કુદરતે દેહના પરમાણુઓના રક્ષણ માટે ચામડી બનાવી. પૃથ્વીપરના સર્વ પ્રાણીઓએ એટલેથી સંતોષ માન્યો. ત્યારે મનુષ્યે કપડાં બનાવ્યાં. પરિણામે ચામડીની રક્ષણશક્તિ કમી થઈ. કુદરતના મહાન તત્ત્વો જેવાં કે, સૂર્યના કિરણો અને તેજ અને ખુલ્લી હવા વિગેરેનો લાભ ધટ્યો અને તેટલી કુદરતી સહાય ઓછી થઈ.

કુદરતે પૃથ્વીની જમીન અને આકાશનું ઊપર બનાવ્યું, ત્યારે મનુષ્યે અહર્નિશ રહેવા બંગ્લો અને મકાનો બનાવ્યા. તેટલા પ્રમાણમાં સૂર્યની ગરમી, તેજ અને હવાનો લાભ ગુમાવ્યો.

કુદરતે નદી, ઝરણાં, અહર્નિશ ખજાખજા વહેતાં મુકાં. મનુષ્યે કુવા, તલાવો બાંધ્યા અને છેવટે નાની નાની ટાંકીઓ અને નગો રચ્યા. વહેતાં પાણી કરતાં સ્થિર પાણીમાંથી કુદરતી તત્ત્વ કમી થયું. કુદરતે મનુષ્યની સંખ્યા કરતાં જમીન ઘણી વિશેષ બનાવી કે જેથી મનુષ્ય છૂટો છૂટો વસી શકે, જ્યારે માનવીએ ગીચોગીચ એકજ સ્થળમાં વસવાનું કર્યું. પરિણામે ખુલ્લી અને સ્વચ્છ હવાના તત્ત્વો વિપરીત બન્યા. પ્રાણુ-વાયુ નષ્ટ થયો.

કુદરતે મનુષ્યને ચામડા શક્તિ એટલી ઓછી

આપી કે લાગ્યેજ દિવસના દસ કોપ જઈ શકે. માનવીએ યંત્રો રચી દિવસમાં જળ, સ્થળ કે આકાશમાં સેંકડો યોજનો કાપવા માંડ્યાં. કુદરતનો કાનુન એવો છે કે જીવ જે સ્થળ કે વાતાવરણમાં ઉત્પન્ન થાય તેજ વાતાવરણમાં તેને જીવવું અનુકુળ પડે; મનુષ્યે શીત કે ઉષ્ણ પ્રદેશના પ્રતિબંધો પણ ઉલ્લંઘ્યા. આ રીતે લિનન હવા પાણીમાં જઈ વસતા મનુષ્યની જીવનશક્તિ હણાય છે.

કુદરતે મનુષ્યને આહાર માટે ફલપુલાદિ અને વનસ્પતિ આપ્યાં. મનુષ્યે પાકશાસ્ત્ર રચ્યું અને જાલને રાજ કરી. ખોરાક કુદરતી રીતે ટકી શકે તેથી યે વધુ વખત તેને સાચવવાના પ્રબંધો રચ્યા. પરિણામે ખોરાકમાંથી પોષક તત્ત્વ કમી થયું.

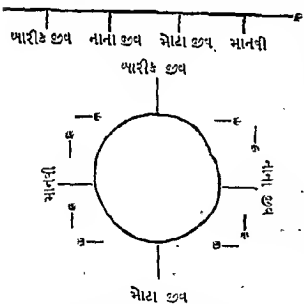
કુદરતે મનુષ્ય-દેહરૂપી સાંચા કામની રચનાની સાથે ઉધ, પીડાયા, દસ્ત વિગેરે દ્વારા એ સંચાને આરામ અને સાફસુદની પણ વ્યવસ્થા કરી. મનુષ્ય તે કમ તોડવામાં પણ અચકાતો નથી અને પરિણામે, યંત્રના આયુષ્ય અને કાર્યશક્તિ બંનેપર નુકસાન બંધે બંધે પ્રહાર કરે છે.

આમ રાજકુમારની જેમ સત્તા એટલે શક્તિવાળો પણ ભણ્યા વિનાનો એટલે અજ્ઞાન એવો કુદરતનો રાજકુમાર માનવી સ્વચંદી બન્યો. અજ્ઞાનમાં ફાંફાં મારતાં જીવનનો સ્વાભાવિક કમ સુકાય અને તેથી શાંતિ અને સ્વચંદતા નષ્ટ થાય, આથી માનવી યુગ્ગાપ. સ્વાભાવિક સુખ નષ્ટ થતાં કૃત્રિમ વિલાસ મેળવવા મનુષ્ય પ્રયત્ન કરે. ક્ષણિક સુખ મળે, પરંતુ પરિણામ તો ચરતા ધોડાને ચાણક ચારી ચલાવવા જેવું થાય. આનંદ કરતાં થાક વધે અને એકંદરે સ્વચંદતા તુટે.

વાસના વધતાં સુખ, દુઃખ, રાગ અને દ્વેષ ઉદભવે, પોતાનું અને પારકું એવા વિભાગો પડે. એ વિભાગોમાં સૌ પોતાના માટે વિશેષ મેળવવા મથે અને એ રીતે પરિગ્રહ રચના ધામ-સ્વાધર્મમાં પડતાં ધ્યેય સુકાય અને ધ્યેયને બદલે સ્વાધર્મની સિદ્ધિ અથો વિવિધ પ્રબંધો રચાય. એ પ્રબંધોમાં મનુષ્ય એવો તો ગરકાવ થઈ જાય કે પોતે ક્યાં તણાય છે ? શું કરે છે ? તેનું જ્ઞાન છુટી જાય, આ

આત્મવિશ્વરૂપ તે માયા. અને માયાના મદમાં મનુષ્ય કુદરતના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરતાં એ પણ ભૂલે, કે વિશ્વમાં અસંખ્ય જડ અને ચૈતન્યનો વાસ થઈ રહ્યો છે, સહુ સહુના માર્ગે વહી રહ્યા છે, તેમાં મનુષ્ય ઉપાત રહે, વિશ્વભરની જડ અને ચૈતન્ય-શક્તિના જીવન-પ્રવાહમાં ઉલ્કાપાત કરાવે, પોતાની વાસના પોષવા કરોડો ગ્રાણીઓને ત્રાસ આપે, અમાપ ચૈતન્ય, અવાજ, અગ્નિ, વિદ્યુતશક્તિને વેકરે; અમાપ જડ, ધાતુ, માટી, પત્થરને ફેદે અને વિશ્વના નિયમબદ્ધ વ્યવહારમાં રખસન પહોંચાડે તે કુદરત ક્યાં મુઠ્ઠીમાંથી લે ?

'Might is right' અથવા 'બલીયાના બે ભાગ' ની કહેવત રચનાર માનવી ધરીભર પણ ન ભુલે કે કુદરતને પોતાની નાની કે મોટી સર્વ કૃતિઓ એક સમાન છે; અને તે સૌના જીવન વ્યવહાર સંરક્ષિત રાખવા એવા સંચોટ અને સંપુર્ણ નિયમો ધડ્યા છે કે તેના લેશ માત્ર પણ ભંગ કરનારને કુદરત પુરેપુરી સજા આપે છે. કુદરતે એવું તો અનંત કુંડાળું રચ્યું છે કે જેમાં વિશ્વભરના નાના નાના મોટા સૌ જીવો એકબીજાપર અવલંબી રહ્યા છે.

જે આ કુંડાળાને બદલે શીધી લાઈનનો કમ હોત તો નાના જીવોથી વધતાં વધતાં છેક સૌથી મોટા જીવ તે મનુષ્ય આવત અને તેના પછી કોષજન ન રહેત; એટલે મનુષ્ય નિરંકુશ અને નિર્બળ જાત; પરંતુ કુદરતે તો અનંત કુંડાળું રચી પહેલાનો બેદ

રાખ્યોજ નથી. અનંત કુંડાળામાં તો ઉત્તરોત્તર એક બીજા જીવો એક સરખી કોટીમાં ગોઠવાઈ ગયા છે. પરિણામે મોટામાં મોટા એવા મનુષ્ય જીવ પણ નિરંકુશ કે નિર્બળ વિચરી શકતો નથી. મનુષ્ય પોતાને સૌથી મોટા માને તોયે અનંત કુંડાળા પ્રમાણે તો તેની ઉપર નાનામાં નાનો વતરપતિ જીવ આવે છે. એટલે જો મનુષ્ય પાછળના જીવોને વેદ કે ત્રાસે તો તેની પછીનો જીવ જરૂર તેને સજા કરે, એ આ કુંડાળાનો નિયમ છે અને આજનું વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર સિદ્ધ કરે છે કે મનુષ્યને નાનામાં નાનો જીવ Bacteria વધારેમાં વધારે સજા કરી શકે છે. આમાંથી સાર એ નિકળે છે કે મનુષ્ય જાતિ અન્ય જીવોના જીવન પ્રવાહમાં જેટલી ઓછી અડચણ કે હરકત કરશે તેટલીજ ઓછી અડચણ કે હરકત પોતાના જીવન વ્યવહારમાં થશે. આજ અહિંસા પરમે ધર્મ' ના ચતુર્થ ગૂણ.

આરે કુદરતની મર્યાદાના ઉલ્લંઘનનો અતિરેક થાય ત્યારે કુદરત પોતાની આંખ ફેરવે છે. માનવ પછીના જીવો એટલે Germs, Bacteria ફારા કોષ મહા રોગના ઉપદ્રવથી અથવા મનુષ્ય શુદ્ધિને માયાથી ભ્રમિત કરી મહા વિચ્છેદ જગાડી કરોડો મનુષ્યની જીવનશક્તિ આકાળે નષ્ટ કરી ધરતીમાં રેડી વિશ્વની ડોળાયેલી સમતોલતા પુનઃ સ્થાપિત કરે છે અને સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરાવે છે.

આટલું જતાંજે કુદરતમાં પોતાની ઉત્તમોત્તમ કૃતિ માનવ જાત માટે ઉડે ઉડે પ્રેમ તો છેજ. જો માનવી ધરીભર માટે પણ આત્માનો તેના ધ્યેયનો વિચાર કરે અને પરિગ્રહ વિદ્યાણો અને એટલે કે મારા તારાનો ભેદ ભૂલે અને વાસના મુક્ત અને તો તેટલો સમય પણ અન્યથા વિપરીત વર્તનવાળા માનવીને કુદરત સહજોનંદ આપે છે. ધર્મમાં માનનારા દેવમંદિરે અને પ્રભુ પ્રાર્થનામાં એ સ્થિતિ પામી શકે છે. ધર્મમાં નહિ માનનારા પણ નિર્દોષ રમત ગમત અથવા કુદરતના દરેકોના દર્શન છત્વાદિથી અચાંત જીવનમાં થોડીક પણ શાંતી મેળવી શકે છે.

આમ વિશ્વમાં મનુષ્યનું સ્થાન અને સંબંધનો વિચાર કરતાં જગતમાં ત્રણ પ્રકારનું જીવન શક્ય જણાય છે.

(૧) કુદરતના નિયમોને સંપૂર્ણ અનુસરતું સ્વાસ્થ્યપુણ્ય જીવન.

(૨) કુદરતના સામાન્ય નિયમો વિશે બેદરકાર પરંતુ વિશિષ્ટ નિયમોને અનુસરતું, 'આદિસા પરમો ધર્મ' માં માનનારું જીવન.

(૩) સ્વચ્છંદી એટલે કુદરતની તદ્દન અવગણના કરતું જીવન.

પહેલું જીવન તે સાધુનું; બીજું તે સામાન્ય મંસારીનું અને છેલ્લું તે સેતાનનું.

સાધુનું જીવન કુદરતી હોય, દેહ હોવા છતાંયે વિદેહી એટલે કે 'વિગતમ દેહસ્ય ભાવના યસ્મ' તરીકે તે વિચરે. આ પૃથ્વીમાં વસવા છતાં તેમનું ક્ષેત્ર મહાવિદેહ ક્ષેત્રરૂપ બની ગયું હોય, તેમને સદ-જનન દેહો, તેમને ન રાગ હોય ન દ્વેષ; ન ઈચ્છા હોય ન વાંચના. સર્વ વિશ્વના જડ અને ચેતન્ય તેમને સમાન છે. કુદરતના નિયમોનો ભંગ થતો યતો નથી તેથી કુદરતે તેમને કાંઈ કહેવાનું રહેતું નથી.

બીજો પ્રકાર તે સામાન્ય મંસારીનું જીવન. તેમાં નજીકે અજીવ્યે માયાના આવરણથી કેટલાક દોષો થયા કરે છે. પરંતુ કુદરતના મુખ્ય નિયમોનું પાલન ચુકાતું નથી. તેથી કુદરત તેની નાની નાની ભુલો તરફ ક્ષમાદાયી બુદ્ધિ બુદ્ધિ છે. છતાંયે જેટલા પ્રમાણમાં ભૂલ થાય તેટલા પ્રમાણમાં જીવન પ્રવાહમાંથી શોષણ તો થાયજ; પછી ભલે તે ભૂલ અજાનતાને લીધે હો કે બેદરકારીથી હો કે અજાનતાને લીધે હોય. અહિં માનવ જાત જરૂર વિચાર કરે કે આ ભૂલ શી રીતે ઓછી કરી શકાય? અને તેનો શી રીતે પ્રતિકાર કરી શકાય, અજાનતાને ચેતનીને અને અજાનતાને સદાય કરીને મનુષ્યની જીવન-શક્તિ સંરક્ષી શકાય, આ જ્ઞાન તે સ્વાસ્થ્ય સંરક્ષણ અને જનસુખાકારી (Sanitation and Hygiene)

ત્રીજો પ્રકાર તે સેતાનનું જીવન. તેને તો કુદરતની એકદમ અવગણના કરવી છે, આનો પ્રતિકાર માનવી શોધી ન શકે એને તો કુદરતજ જ્ઞાન આપે.

હવે મંસારી જીવનની સ્વચ્છતા જાળવવા માટે મનુષ્યે વ્યક્તિગત સંભાળ લેવાની જરૂર છે. તેમજ સમાજ સામુદાયિક સંભાળ લેવાની જરૂર છે. એટલા માટે દરેક વ્યક્તિએ શરીર નિરોગી અને સ્વાસ્થ્ય-પૂર્ણ કેમ રહે, સ્વાસ્થ્ય રાથી ઓછું થાય છે અને

તે કેમ અટકાવી શકાય તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. વ્યક્તિએ સ્વાસ્થ્યભર્યા જીવન માટે આહાર વિહારનો અતિહીન કે મિથ્યાયોગ થવા ન દેવો જોઈએ, મિતાહાર પાન કરવું, નિયમસર વર્તવું, જરૂરી વ્યાયામ અને શ્રમ કરવો, શરીર અને મકાનની સ્વચ્છતા રાખવી, વિગેરે તેની ફરજ છે. વળી જન સુખાકારીના કેટલોક આધાર સમુદાય પર રહે છે. એક માણસ ગમે તેટલી ઠાણજી રાખે પરંતુ તેનો પાડોશી ગંદકી કરે તો તે પરિણામે સૌને ભોગવવું પડે છે. એથી રોગોનો ફેલાવો ઓછી રીતે થાય છે. અને તેમાં એકની ભૂલથી ધણીને ખમવું પડે છે. આવી ભૂલ કરનાર આત્મદોષી તેમજ સમાજદોષી બને છે. આવી ભૂલો સુધારવા માટે મ્યુનીસિપાલીટી અને સ્વાસ્થ્ય સંરક્ષક મંડળો (Sanitary Association) ની જરૂર છે.

કોઈ પ્રશ્ન કરશે કે આપણા બાપદાઓના વખતમાં મ્યુનીસિપાલીટીઓ કે સ્વાસ્થ્ય સંરક્ષક મંડળો ક્યાં હતા? તેમને તે વિના આશુનું તો આપણને તેની શી જરૂર છે? તેનો જવાબ એ છે કે તેમના અને આપણા જીવનમાં ઘણા ફેર પડી ગયો છે. તેમનું જીવન ગ્રામ્ય હતું, સૂર્ય અને વાયુ તેમની ધણી ભૂલો સુધારી લેતાં. વળી તે વખતે મહાજનો સમાજ દિલ્લો કાઢી જરૂર કરતા. આજે પશ્ચિમના પવનથી આપણે છવાઈ રહ્યા છીએ. ગામડાં લાંગીને શહેરો વસવા લાગ્યા છે. શહેરમાં સાંકડા અને ગંદા મકાનોમાં સેંકડો કુટુંબોને વસવાટ કરવો પડે છે અને તેથી કુદરતના સાધનોનો ઉપયોગ ધટતાં માનવી સાધનોની જરૂર અનિવાર્ય થઈ પડે છે.

મનુષ્ય જીવનનો આધાર હવા, પાણી, ખોરાક, વ્યાયામ અને સંયમ નિયમ ઉપર છે. આમાં હવા સૌથી અગ્રથાન ભોગવે છે, કેમકે તેના વિના મનુષ્ય લાગેજ થોડી મીનીટો પછી જીવી શકે. એટલે ખુલ્લી અને ચોખ્ખી હવાની જરૂર અનિવાર્ય છે. ત્રત્યેક પળે આપણે જે આસોધાસ લઈએ તે આપણા લોહીને શુદ્ધ કરે છે. જેમ હવા ખુલ્લી અને સ્વચ્છ તેમ લોહીની શુદ્ધિ વિશેષ. આથીજ સ્વાસ્થ્ય વિહોણા બનતા માનવીને આપણે હવાફેર કરવાની, એટલે જ્યાં હવા વધારે ખુલ્લી અને સ્વચ્છ હોય ત્યાં જવાની સલાહ આપીએ છીએ.

હવા બગડવાના કારણોમાં આપણા શરીર બહાર નીકળતો શ્વાસ, મળમુત્ર, ગટરો, ગંદા પાણીના વહેણો, કારખાનાના ધુમાડા, અને અન્ય પ્રકારની ગંદકી વિગેરે છે. આ અશુદ્ધ ચયેલી હવા કુદરત, વાતાવરણની ગતિ, સૂર્યનો તાપ અને વરસાદથી સાફ કરે છે. પરંતુ જ્યાં મનુષ્યનો વસવાટ ગીચ છે, ત્યાં કુદરત પોતાનું એ કાર્ય પૂરું કરી શકતી નથી અને તેથી મનુષ્યે પણ મળમુત્ર વિસર્જન, કપડાં ધોવાં, ગટરો બાંધવી વિગેરે બાબતોમાં હવા જેમ અને તેમ અશુદ્ધ ન થાય તે પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ અને બીજા પ્રયત્નો રચવા જોઈએ. વળી રહેવાના મકાનોમાં પણ જેમ અને તેમ વધારે હવા આવજન થાય તે પ્રમાણે બારીબારણા રાખવા જોઈએ. સૂવું, બેસવું, ચાલવું વિગેરે ક્રિયાઓમાં પણ શ્વાસો-શ્વાસની ક્રિયા નિયમિત અને તે પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ.

હવાના જેટલીજ બીજી અનિવાર્ય વસ્તુ પાણી છે અને તે પણ નિમગ્ન હોવું જરૂરી છે. સૌથી વધુ સાફ પાણી તે સતત હોય તે છે. આમ જીવનમાં તે સુલભ હોય છે વળી ગામડાંઓમાં કુવાઓનું પાણી પણ મોટે ભાગે પીવા લાયક હોય છે, કેમકે એવા કુવાઓમાં પાણીની આવક જમીનની ઉંડાણમાં વહેતાં ઝરાઓમાંથી હોય છે. એ કુવાઓની પાસે શહેરોની માફક ગટરો કે બીજા ગંદા પાણીનો પ્રવાહ હોતો નથી. પાણી અસ્વચ્છ થવાનું કારણ પણ આસપાસથી એકઠો થતો મેથ, તેની નજીકમાં મળમુત્ર વિસર્જન, તેમાંજ કપડાં ધોવાં વિગેરે છે. વળી ચોટા શહેરોમાં તો સંગ્રહેલું પાણી નળવાટે પૂર્વ પાડખામાં આવે છે. આવા સંચય કરેલા પાણીમાં ખજખજ વહેતાં પાણીમાંના સઘળા તત્વોની આશા ક્યાં રાખી શકાય? જેમ ખરાબ હવાથી રોગનો ચેપ ફેલાય છે, તેમ પાણીથી પણ બને છે. એટલે પીવાનું પાણી બને તેટલું ચોક્કસ હોવું જોઈએ. પાણી સ્વચ્છ બનાવવાની રીત જૈનોને તો લાગ્યેજ શીખવવાની હોય? પાણીને ઉકાળાને પછી ઠંડું પાડીને પીવું એ સૌથી સહેલો અને ઉપયોગી ઉપાય છે.

પાણી પછી જીવન માટે ત્રીજી જરૂરી વસ્તુ ખોરાક છે, આજે જન સમાજનો મોટો વર્ગ શરીરના

પોષણ કરતાં જીલના સ્વાદની વિશેષ કાળજી કરતો દેખાય છે. દરેક પ્રકારની ખાદ્ય વનસ્પતિઓ અને અનાજમાં કુદરતના જીદા જીદા તત્વો જીદા જીદા પ્રમાણમાં હોય છે. એ તત્વોમાંથી શરીરનું પોષણ થાય છે અને હાડકાં, માંસ, રક્ત, ત્વચા, વિગેરે તેમાંથી બને છે.

હવે કયા ખોરાકમાંથી કેટલું પોષણ મળે છે તેનો નિર્ણય કરવાને નીચેની ત્રણ બાબતોનો વિચાર કરવાનો રહે છે:—

- (૧.) રસાયણિક પૃથક્કરણ-ગ્રોટીન-ફેટ-કાર્બોહાઈડ્રેટ-સોલ્ટ (ક્ષાર) અને પાણીનું પ્રમાણ.
- (૨.) બાહ્ય ગુણ અને અનનસત્વ (Physical Properties and Vitamine.)
- (૩.) મનુષ્યની પાચનશક્તિ અને મનોદશા.

થોડાં વર્ષ અગાઉ જ્યાં સુધી અનનસત્વ Vitamine સમગ્રનું નહેાતું, ત્યાં સુધી રસાયણિક પૃથક્કરણ પરજ ખોરાકની કિંમત અંકાતી. હવે Vitamine પર વિશેષ લક્ષ આપાય છે. જેમ ખોરાકમાં Vitamine વિશેષ, તેમ શરીરનું ચૈતન્ય વિશેષ સુધરે છે. હવા જેમ કલુપિત બનતાં “પ્રાણવાયુ” નષ્ટ થાય છે, તેમ ખોરાક પણ વાસી બનતાં કે પચાના અટપટા પ્રયોગોમાંથી પસાર થતાં વીટામીન નષ્ટ થાય છે, જેમ દૂધ, ફળપ્રવાહિ તાજાં વિશેષ, તેમ પ્રમાણમાં વીટામીન વિશેષ અને પાચન પણ સહેલાઈથી થઈ શકે. ધાનનું વીટામીન યંત્રપ્રયોગોથી નષ્ટ થઈ જાય છે, જેથી હાલના આપણા શહેરના ખોરાકના લગભગ દરેક ઔગમાંથી સત્વ નષ્ટ થયું છે. આપણો મુખ્ય પૌષ્ટિક ખોરાક દૂધ, ઘી, ઘઉં અને ચોળા છે. શહેર અને ગામડાના દુધની સરખામણી કરવી? શેડયર્કડું દૂધ સર્વોત્તમ હોય છે, પણ શહેરમાં તો તે મળવું અશક્ય છે. ગામડામાં ઢોરો ખુલ્લાં ખેતરે કે વગડામાં આખો દિવસ ફરી, ચોરા કરી જીવનસત્વ મેળવે તે શહેરમાં હવા ઉજાશ વિનાના ગંદા તબેલામાં આખો દિવસ સગરતા ઢોરો ક્યાંથી મેળવે? તેથી ગામડાં અને શહેરના દુધમાં ઘણો ફેર રહે છે. ઉપરાંત શહેરમાં મેળમેળની તો વાતજ પૂછવી નહિ.

બીજું ધઉં પણ યત્રોમાં પીસાતાં તેનો આટો ગોટલો બારીક અને લીસો બને છે કે તે મનુષ્યને કબજામાં કરી તેનું સ્વાસ્થ્ય બગાડે છે, અને તેની શક્તિ હણે છે.

ચોખ્ખાના સંબંધમાં પણ ડાંગર યંત્રમાં સાફ થતાં ચોખ્ખા ઉપરાંતું વીટામીન ધરાવતું તેનું ફેતકું નીકળી જાય છે અને ચોખ્ખાનો દાણો સલ્ફીન બને છે. શહેરી જીવનમાં આદાર પરત્વે આવી સ્થિતિ પ્રવર્તે છે.

શરીરની સ્વસ્થતા માટે આ ઉપરાંત વ્યાયામની ખાસ જરૂર છે, ખાસ કરીને આપણા વર્ગને જે વર્ગ મહેનતુ છે તેમને તો તેમના નિલસા કામમાં પણ જરૂરી વ્યાયામ મળી રહે છે, પરંતુ વેપારી અને માનસિક ધંધાધારીને વ્યાયામની ખાસ જરૂર છે. આપણામાં જોટા સ્ત્રી પુરો તો શું? પરંતુ બાળકોમાં રમતગમત પ્રત્યે બહુ અભિરુચિ નથી. ક્રીકેટ, ફુટબોલ જેવી રમતો અથવા બીજી રમતોનો અને સામાન્ય કસરતનો પ્રચાર કરવો આવશ્યક છે. “શ્રીઝી-ક્રેડ કસ્ટર” શારીરિક તાલીમ માટે અતિશય ખર્ચાળ નહિ એવા ગામડામાં ગામડાને યોગ્ય અને શહેરોને અનુકૂળ પ્રબંધો રચવા જોઈએ.

સંયમ-ખાવાપીવામાં તેમજ જીવનની અન્ય રહેણી કરણીમાં સંયમ જળવાવો જોઈએ. જીભના જોટા સ્વાદોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. માદક અને કેશી પીણાઓ સર્વથા બંધ કરવા જોઈએ. ચા, બીડી જેવી વસ્તુઓનું સેવન બંધ તેટલું બંધ અથવા એણું કરવું જોઈએ. જનન વિજ્ઞાન (Sexual science) આદાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ ચાર સંસ્કારોમાં મૈથુન સંસાર મનુષ્યમાં પ્રાધાન્ય છે. છતાંએ આપણામાં આજે તે વિષયે શરમ કે એવા કારણે તદ્દન અજ્ઞાન પ્રવર્તે છે. એ જ્ઞાનના ફેલાવા સામે એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે જે કુમળાં મગજોને જાતિય ભાન ન હોય તેને એવા પુરસ્કોથી આપણે ભાન કરાવીએ છીએ. પરંતુ આ માન્યતા ખોટી છે. જ્યાં ચારે તરફ સંસારી જીવનમાં Sex life ચાલી રહી હોય ત્યાં બાળકોને તેના પ્રત્યે જીજ્ઞાસા વૃત્તિ નજર પેદા થાય એ માનવું એ કેવળ ભ્રમ છે, અને બ્યારે સત્ય જ્ઞાનથી એ જીજ્ઞાસાને ઉત્તર મળતો નથી ત્યારે

જોટે માર્ગેથી એ જ્ઞાન મેળવવા પ્રયત્ન થાય છે. અને એવા ખરાબ જ્ઞાનથી અથવા તો કેવળ અજ્ઞાનથી યુવાનો અવળે માર્ગે દોરાય છે.

આ બધાં કામો વ્યક્તિગત તેમજ સામુદાયિક રીતે થઈ શકે. વ્યક્તિએ પોતાના શરીરની રક્ષાનો તેમજ પોતાના પાંડેશી, સમાજ અને દેશ પ્રત્યેનો ધર્મ સમજવો અને સમજીને અદા કરવો જોઈએ. સમુદાયે એટલે કે આપણા જેવા મંડળે સ્વાસ્થ્ય સંરક્ષણ પ્રત્યે લોકમત કેળવવો, પોળ, ગામ કે શહેરની સ્વચ્છતાના પ્રબંધો રચવા, વ્યાયામ-શાળાઓ સ્થાપવી, સ્વાસ્થ્ય સંરક્ષણ માટે પ્રદર્શનો ગોઠવવાં, પત્રિકાઓ, ભાષણો, મેજીક સે-ટર્ન્સ કે સીનેમા શ્રીલ્પ દ્વારા સ્વાસ્થ્ય રક્ષણનું જ્ઞાન પ્રસારવું, કોમના જન્મ મરણ પ્રમાણના આંકડા અને દક્ષિણે એકઠી કરવી, મરણ પ્રમાણ વધવાના કારણોની તપાસ કરાવવી, તે કારણો દૂર કરવાના પગલાં લેવાં, પ્રજ્ઞના જીવન વિકાસમાં આડે આવતી સામાજિક કુશલિઓ દૂર કરાવવા પ્રયત્નો કરવા, સમાજને દૂધ, અનાજ વિગેરે સારાં મળે તેવા પ્રબંધો રચવા અને હેલ્થ સ્વાસ્થ્ય વિદ્યાથી અને અશક્તોની સેવાયે જોળનાઓ કરવી એવા અનેક વિધિ કામો પડ્યાં છે, પરંતુ આવા સામુદાયિક કાર્યોમાં સમાજની પ્રત્યેક વ્યક્તિએ સહકાર આપવો જોઈએ; એટલે કે સમાજના આવા કાર્ય કરતા મંડળના સભ્ય તરીકે જોડાઈ મંડળના કાર્યમાં સહકાર, તેમાં પોતાનો ફાળો એક યા બીજી રીતે આપવો જોઈએ. આવો સહકાર સંઘાતો જૈન કે જોની કુલ વસ્તી નાના ગામ-ગ્રામી માંડીને જોટા શહેરોમાં વસી રહી છે, તે સહુનો પૃથક્ પૃથક્ વિચાર કરી, તે તે સ્થળોને અનુકૂળ પડે એવા સ્વાસ્થ્ય સંરક્ષણના પ્રબંધો રચવા જોઈએ.

જૈન કોમનો કે ભાગ જોટા શહેરોમાં વસે છે. આમાંનો જોટો વર્ગ એક યા બીજો કારણે સાંકડા, હવા ઉભસ વિનાના મકાનોમાં વસે છે. આવા સ્થાનમાં વસતા કુટુંબોનો નિર્વાહ કરનાર પુરૂષ વર્ગને આખો દિવસ સવારથી રાત સુધી વૈતરું કરવાનું હોય છે. આ બધાઓને આરામ, પૌષ્ટિક ખોરાક, ખુલ્લી હવા વિગેરે ક્યાંથી મળે? કોમની હાસ પામતી જીવન-શક્તિના સંરક્ષણ માટે બધી ઉણપો પૂરવી એ ઉપરોક્ત મંડળનું જરૂરી કર્તવ્ય છે.

જૈનોની ચોણાબાર લાખની વસ્તીમાં સાડા પાંચ લાખ સ્ત્રીઓ અને બાલિકાઓ છે. તેમાંથી ૨ લાખ ૩૮ હજાર પરણેલી છે અને એ ૨ લાખ ૩૮ હજારમાંથી ૧ લાખ ૪૩ હજાર એટલે કે પરણેલી સ્ત્રીઓમાં અર્ધ કરતાં વધુ વિશેષ સંખ્યા વિધવાઓની છે. વિધવાઓનું જીવન હિંદુસ્થાનમાં કેવું છે તે આપણે સૌ જાણીએ છીએ. જૈન જેવી ઉચ્ચ વિચારશ્રેણીપર વિહરતી કોમ મનુષ્યજીવનના આટલા આત્માઓ વિના વાંકે રહેસાઈ જતાં હોય તેનો કાંઈ ઉકેલ કરી ન શકે, એ જરા અજાણતું નથી લાગતું? આચાર કે વ્યવહાર બંધનના આંતરેક જડમૂળથી તોડનાર જૈન કોમ શા માટે વિધવાજીવનનો ઉકેલ કરવા પ્રયત્ન કરતી નથી? વાણિજ્યવૃત્તિમાં આધાન્ય ભોગવતી જૈન કોમ પોતાની જનસમૃદ્ધિ આટલી વિધવાઓની મોટી સંખ્યાને કારણે ઘટતી જાય છે તેનો વિચાર નહિ કરે? વધુ નહિ તો છેવટ દયા કે વ્યવહારીક દૃષ્ટિએ પણ એવી બહેનોને કોમની સેવાઈ (Nursing) નર્સિંગનું સિદ્ધાંત આપી એક સેવાકળ તો સહેજે ઉત્પન્ન કરી શકે.

આવા કાર્યોમાં ખર્ચ તો અવશ્ય થાય, પરંતુ નફા તોટાનો દિસાળ ગણીએ તો પરિણામે તો કોમે ઉપાડેલા સેવાકાર્યોથી સરવાળે નફો જ રહે છે. દાખલા તરીકે શહેરોમાં વસતા જૈન કોમના ૩૬ લાખ મો-જુસોમાંથી સોંકડો કુટુંબને સામુદાયિક રાહત કાર્યો દ્વારા મદદ આપી શકાય તો તેટલા કુટુંબોનું કેટલું ખર્ચ બચે અને તે ઉપરાંત કેટલી જનસમૃદ્ધિ નાશ પામતી અટકે તેના આંકડા કાઢના ખેતીએ તો મતિ મુંઝાઈ જાય છે.

સહવાયે જૈન કોમ આર્થિક દ્રષ્ટિએ હિંદમાં અગ્રસ્થાન ભોગવતી કોમોમાંની એક છે, એમ કહેવાય છે કે હિંદુસ્થાનના વેપાર અને નાણાં પ્રકરણનો લગભગ અડધો હિસ્સો જૈનોના હાથમાં છે. દુઃખ માત્ર એટલું જ છે કે આવી કોમનું લક્ષ્યબિંદુ પૈસો ટકોળ ચંપ પડ્યું છે. વેપાર અને દ્રવ્ય પ્રાપ્તિની દિવાલોમાં જૈન કોમ ગોધાઈ રહી છે. એ વૃત્તિમાં સ્વાર્થ પ્રધાનપણે રહે એ દેખાતું છે. જૈન કોમ જાનપરચય છે, પરંતુ તેના દાનના ખાજો જનહિ-

તાર્થે બહુ ઝોળા છે. હવે એવો સમય આવી લાગ્યો છે કે દાનના એ ઝરણાઓ સમાજના કલ્યાણ પ્રત્યે વાળવાની જરૂર છે.

છેલ્લે એક વાત કહી લઉં અને તે વધારે સૌથી ઉપયોગી છે. હવે માત્ર બોલવાનો, લાપણું કરવાનો જમાનો ગયો છે. બોલેલું કાર્યમાં, વર્તનમાં ઉતારવાનો સમય આવી લાગ્યો છે. આવા એક તો શું પરંતુ સોંકડો લાપણું કરવાથી પરતુ સ્થિતિ સુધરવાની નથી. દરદીના બીજાના પાસે દર્દી શાયી થયું? શું ઉપાય કરવો? એવી ચર્ચા માત્ર કરવાથી દરદીને આરામ થતો નથી, પરંતુ દર્દીની ચિકિત્સા કરી, તેનું ઔષધ આપવાનું ચાલુ કરવાથી જ આરામ થઈ શકે છે. જરૂર પડ્યે એક કરતાં વધુ ડાક્ટરોની સલાહ પણ લઈએ છીએ. સડો જણાય ત્યાં વાઢ કાપ (Operation) પણ કરીએ છીએ. ટુંકામાં જેમ દરદીને આરામ કઈ રીતે થાય, દર્દી કેમ દૂર થાય એ જ જેમ લક્ષ્યબિંદુ હોય છે તેમ જ સમાજના રોગના નિવારણ માટે પણ એટલી જ એક ચિત્તાથી કાર્યકર્તા થઈ જવું જોઈએ.

હું તો એમ પણ સુચવું કે શા માટે વિચાર-શીલ વ્યક્તિઓની એક કમિટી આજે ન સ્થાપવી? કે જે કમિટી સમાજની આજની સ્થિતિથી સંપૂર્ણ વાકેફ થાય, સમાજના દર્દીની ચિકિત્સા કરે અને તેના ઉપાયો શોધી, તે ઉપાયો કરવા લાગી જાય. જે આપણે શિક્ષિત વર્ગ ખ્યાનમાં લે તો આ કામ એવું વિકટ નથી કે ન થઈ શકે. દુનિયાના પ્રગતિ-શીલ દેશોના દૃષ્ટાંત આપણી નજર સમક્ષ છે. થોડાક યુવાનોએ સેવા લાવથી બહાર પડવાની જરૂર છે. શું જૈન સમાજ એટલી નિર્મોલ્ય થઈ ગઈ છે કે તેમાંથી કોમની સેવા અર્થે થોડી વ્યક્તિ નહિ મળી શકે? આજના જનશક્તિ અને વેગના યુગમાં એવી નિરાશા, એવો નિરાસાદ નિર્મોલ્યમાં જ સેવાવે. જેનામાં લેશ પણ જીવન છે-જીવનસક્રિત છે તે જરૂર આશાવાદ છોડી શકતો નથી. જૈન કોમના યુવકને હાકલ છે:—

હતિષ્ઠત જાગ્રત પ્રાપ્ય વરાન્નિવોષત ॥

ઉકે, બગ અને શ્રેષ્ઠને પ્રાપ્ત કર, શાંતિ! શાંતિ!! શાંતિ!!!

શ્રી જૈન ધર્મોપદેશ કાન્દરુપ

તેરમું અધિવેશન જુનર.

રવિવાર માહા સુદ ૧૦ વીર સંવત ૨૪૫૬.

મંગલાચરણ.

હરિગીત.

આનંદ મંદિર તરણતારણ શાંત શ્રી અરિહંતને
સિદ્ધાર્થ કુલદીપક સુરેશ્વર વંદના શ્રી વીરને ॥
સદ્ભાવના પ્રેરક જિનેશ્વર સન્મતિ પ્રગટાવતો ।
શાંતી જો પથરાવિને શુભ ઐક્ય જનમાં લાવતો ॥૧॥
હાની કરે જે ધર્મની તે ઉચ્ચકુલની લોકમાં ।
ઋદ્ધી અને કૃત્રિતિઓ નિઃશ્વેષ યાઓ લોકમાં ॥
નિજ ધર્મની તે કામની સેવા શુભોત્તતિ જામતો ।
ધનધાન્ય વૃદ્ધી સર્વ ધધને ભક્તિપૂજ્ય પામતો ॥૨॥
નિજ કામમાંના કલહખીનો દગ્ધ હોતો આજથી ।
અતિ પ્રેમના ઉછરંગ હોતો ક્રોધમીલન કાજથી ॥
વિદ્યા અશ્વકૃતિ વિવિધ મુદ્ર લોકને દીપાવતો ।
કોકો વિજયનો જૈન મતનો લોકમાં વગડાવતો ॥૩॥

ભલે પધારો.

(ગમક)

આવો ભલે પધારો આનંદને વધારો
શ્રી વીરના સુપુત્રો નિજ કામને સુધારો ॥૧॥
સુકતા ફળે વધારો આનંદનો સ્વો લ્હાવો ।
સુવિચારને સુધારો વિદ્યા ધણી વધારો ॥૨॥
કન્યા સુતો તમારા કરતો સુવિચ સારા ।
આચાર શુદ્ધ ધારો નિજ તેજને વધારો ॥૩॥
શ્રી જૈન ધર્મ કેરા આધાર છો અતેરા ।
શ્રી સંધને પુરોથી હેતે વધારો સારા ॥૪॥
બેસી સુશાંત ચિત્તે કાઢો વિચાર સારા ।
આ બાલની વિનંતી ધારો મને હો પારા ॥૫॥

બુધાળી

ઉઠો શ્રી વીર તણા વ્હાલા
ધ્વજ હાથમાં જૈન ધર્મની ફરકનો વ્હાલા ધૂન
ઉઘ કમાં સુધી હજી લેશો
જગતિ દીગે સુગ અગમાં રપદ તમે જોશો ૧

બંધુઓ જગ્યા લોક ભક્ષા

કૃત્રિમ નિદ્રા લઈ આજમુ ધાવું નહી વ્હાલા ૨
ભણાઓ ત્યાગ જગત સહુને
માંસ અંગનું આપ્યું કાઢી ત્વરિત પારધીને ૩
નગો તે શાંતિ પ્રભુ ચરણે
પારવાની દયા દાખવી ધર્મતણે રારણે ૪
કાલિકાચાર્ય ધન્ય મુનિજ
સત્ત્વ ધર્મ સરેલણ કારણ સાધવી શીલ સજી ૫
ફેરવી સંવતસરી ત્યાંથી
કુશલ ત્યાગનું તત્ત્વ દાખવ્યું શરુ થયું જ્યાંથી ૬
એહવો સત્ય ધર્મ જનનો
તત્ત્વ વિચારો સંશય છોડી કુશલ યોગ મનનો ૭

સોમવાર-મહા શુદ્ધ ૧૨ વીર સંવત ૨૪૫૬

મંગલાચરણ-રાગ હૈરવી તાલ દુમરી
(૨મ કહેા રદિમાન કહેા કોઠ કાહાન કહેા)

આવો આવો ભલે પધારો સકલ સંધ મળી સાથ રે
જુનર નગરે આજ મહોદય ઉત્તિ કેરો ચાત રે ॥
આવો આવો વંશ નિવાસી કાશી અયોધ્યા નિવાસી રે
પંજાળી સૌરાષ્ટ્રી ગુર્જર મારવાડ સુવિલાસારી રે ॥
વૈદ્યની તિમ મદ્રનિવાસી મહારાષ્ટ્રના આવો રે
સુવિચારો શુભ વાણી તેમજ સદાચારને લાવો રે ॥
સેવું ચરણ તમારા હેતે સુકતાફલથી વધાવું રે
સકલ સંગ સ્વાગત મંગલ આ હેતે શીર નમાવું રે ॥
ભાગ્ય કૃપા મહારાષ્ટ્ર સંધના સક્લ દિવસ યથો આજ રે
ચરણ રપશથી પૂનિત ભૂમી સદ્ગણ યથા સર્વિ કાજ રે ॥

રાગ પ્રભાત

(માત પ્રથિવી મુન પ્રાત ઉડી નગો)

જગતે બંધુઓ છોડી નિદ્રા હવે ઉઘવો કાળ
આવો સમીપે
યુવક પક્ષી થયા જગતા હિંદમાં કાદતા અરજુદ
ધ્વનિ સુવગે ૧

उध पुरी करो लव्य प्रभातभां जगति चिन्ह
 सङ्ग २५४ स्त्रि
 मधुर मंलु ध्वनी विविध भंगध यथा जगवानो
 यथो समय स्त्रि २
 उधभां काण गढु अर्थ कीयो हने जगती लोकभां
 २५४ आपी
 रुदिना जौनो अंभां सुधी राभशो आणसु यर्ध
 तरे उध धापी ३
 देव गुरु धर्मने नित्य आराधने कुप्रथा भूजने
 हरे छंडी
 कुमति सङ्ग छोडणे सुमति आहरे करी प्रगतीना
 मार्गपर जौनो मंडी ४
 विजय उडो करो वागतो जगतभां जैननो अमर
 धार्ति प्रसारी
 तेदथी सङ्ग तुम जन्म थाशे परो टेक देहेरो
 परो अमर सारी ५

स्वागत-गीत.

पधारो प्रतिनिधी महाराज.
 लुमेर नगरी आप पधारि, धन्य धन्य है
 भाग्य हमारे,
 हो तुम हम सिरताज पधारो ॥१॥
 महावीरके पुत्र पधारो, मिलकर कुछ
 सन्मार्ग विचारो,
 व्याकूल जैन समाज. पधारो ॥२॥
 भारतकी जब हलकी जाति, है उन्नतिके
 पथपर जाति,
 तब हम है मुहताज. पधारो. ॥३॥
 शुभागमन यह आज तुम्हारा, शीघ्र करे
 निज कीम सुधारो,
 होवे हम कृत काज. पधारो ॥४॥
 ऐक्य भावनामें जोडो, हानिकारक बंधन
 तोडो,
 सफल करे दिनराज. पधारो ॥५॥
 तिलक चि.

जैन झंडा.

झंडा उंचा रहे हमारा, जैन धर्मका यजे
 नगारा. झंडा
 वृषभदेवने इसको रोपा, भरत चक्रवर्तीको
 सौंपा,
 उसने इसका किया प्रचारा. झंडा ॥१॥
 महावीरने इसे उठाया, भारतको संदेश
 सुनाया,
 धर्म अहिंसा जग हितकारा. झंडा ॥२॥
 गौतम गणधरने अपनाया, अनेकान्त जगको
 समझाया,
 स्याद्वाद करके विस्तारा. झंडा ॥३॥
 हुवा कुमारपाल भूपाल, जैन तत्वको जिसने
 पाला,
 इस झंडेका लिया सहारा. झंडा ॥४॥
 जिन दत्त रत्नमय सुरिराये, लाखों नूतन
 जैन बनाये,
 यही तत्व जगमें विस्तारा. झंडा ॥५॥
 आज इसे गांधीने संभाला, भारतमें कर
 दिया उजाला,
 यही करेगा देश सुधारा. झंडा ॥६॥
 स्याद्वाद और दयाधर्मकी, दुनिया प्यासी
 इसी मर्मकी,
 इसमें तत्व भरा है सारा. झंडा ॥७॥
 हम सब मिलाकरके सेवेंगे, नही जरा नमने
 देवेंगे,
 हो चाहे बलिदान हमारा. झंडा ॥८॥
 तिलक विजय.

જૈન નગર કીર્તન, જુનર કૉન્ફરન્સ.

(ફુલે વેલીની-હી ચાલ)

પટવિ જનતેલા, યા જૈનધર્મ ગુરુતેલા
હિંસાયુગ હૈં સંપત આલે, તત્વ અહિંસા મર્ના ઘાળે
શુદ્ધ તત્વ હૈં જગત્ પટલે, કાઠ હા આલા ૧
પરમ સનાતન જૈનધર્મ હા, જીવેં મરલે વિશ્વવિ પાહા
સત્ત્વિ પટલેં વ્યાપક દેહા, દિવસ વ્હેલા ૨
બોસ કરાલા હૈં પટવાયા, આગમપ્રંચીં લિહિની માયા
જગત્ત્વ નિશ્ચલ હૈં સમજાયા, સમય હાં શાલા ૩
રાજકારણીં, ધર્મકારણીં, સમાજહિત પટવાયા મુજની
તત્વ અહિંસા આળા સ્વપનીં, સાર હૈં બોલા ૪
જગા મુલેં ફતરાંત જગ્યા, મુજાતુનીં મુજ તત્વ પટૂં શા
હિંસા દુઃખા કારણ આયા, હેતુ હાં શાલા ૫
વઠા વઠા તુમ્હીં જૈનવંધુનો, નિદ્રા સોઢા તુમ્હીં મુજનાંનો
કાઠ પુન્દાં નવ વેદ વંધુનો, સ્વકરી હેલા ૬
જગત્ત્વ નિક્યા ફિરા મરોધર, દેસીં વિદેશીં ચલાવિ સત્તર
સરે પુમ્પ હૈં યાંત સરોધર, ધરતિ તત્વાલા ૭
રાષ્ટ્ર પરિપદા કિતિહીં ઉપડા, શસ્ત્રાંચા સંન્યાસ મચ્છડા
માહિ અહિંસેવાસુનિ પગડા, હૃદય નિજ ચોલા ૮

ધારજોલિંચા વિજય કરાચા, ગાંધીજીંચા વિજય કરાચા
અષ્ટે અહિંસા વિજયવિં સાચા, મુ જય જય બોલા ૯
નાંદાયા મુજ સરી શાંતતા, ટાઢાયા જગતાંત વિષમતા
જૈનધર્મ સિકવા શ્રમ સમતા, નાદ હાં શાલા ૧૦
જૈનાંનો માંઢાર કરાચીં, વિસરુનિ ફિરતાં અનેક દેશી
સર્વેવિ આહે ના તુજપારીં, પટવિ સ્વમનાલા ૧૧
વ્હાવેં મુજ જગતાંવિ આપણ, ધર્માસાઈં દેહ સમર્પણ
જનમેવેલા વ્હાવેં અર્પણ, મોલ મુમનાલા ૧૨
ક્રિયાકાંડ હૈં કેવલ સાધન, સાધ્ય અહિંસા તત્વ પ્રચારણ
કાં ન પહા હૈં સ્વમનીં શોધુન, હૃદયીં ઢોલા ૧૩
વીરાધે તુમ્હીં વંશ દાળવિતા, માગે માગે કાંઢો સરતા
શંકા ચોરી ચિત્તીં ધરિતા, ચાતસા શોલા ૧૪
વઠા અહિંસા શક્ત સાવરા, મોહ મીસ્તા સ્વરિત આવરા
જૈન ધર્મે યા જગત્ત્વ સારા, સત્તરી બોલા ૧૫
જુનર સેવા સમિતિ બોલે, જૈન તત્વ હૈં નિજમર્મીં ઢોલેં
મુજકાંનો કાં જ્ઞાતા શોલે, ધરા ધૈર્વાલા ૧૬

જુનર જૈનસંઘ સમસ્ત તરફથી શેઠ મુનીલાલ સરપચંદ પારેખ.

સ્વાગતા ધ્યક્ષને આપાચેલ માનપત્ર;

વન્દે શ્રીજિનવરમ્.

જૈન સમાજ ભૂપણુ દેશભક્ત

શ્રીયુત શેઠ મુનીલાલ સરપચંદ પારેખ, રાજુરીકર. (જુનર)

પ્રિય બન્ધુ વર્ષ.

આપ શ્રી અખિલહિંદની મહાસભા-પરિષદ તથા મહારાષ્ટ્રીય પરિષદના અધિવેશનો પ્રસંગે તેની સફલતા સાધવાના હેતુથી મહારાષ્ટ્રીય જૈનો તરફથી જુનરના શ્રીમેધને મદદ કરવામાં જે સહાયકૃતિ દાખવી છે તે બદલ આપને શ્રી જૈન સંઘ સમસ્ત જુનર તરફથી અભિનંદન આપવાની તક લઈએ છીએ.

પરિપોશની સફલતા મેલવવામાં આપના સ્વાર્થતાગ અહર્નિશ કરેલી મહેનત, સમદૃષ્ટી અને જૈનધર્મ અને

સમાજની સેવા કરવાની અપ્રતિમ અને અવિરત ધન-શને લઈ આપ તે સાદૃશ્ય મેલવવા ભાગ્યશાલી નિવલ્યાછો તે બદલ આપને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

આ મદદકારી ઉપરાંત આપે મહારાષ્ટ્રીય જૈન સમાજની સુંદર અને અગ્નેઃ સેવા બળવવાની તકો મેલવવાનું આપને વ્યસન છે અને તેવા કાર્યો હાથ ધરવાની આપ એક પણ તક ગુમાવતા નથી એ આપની સેવા વૃત્તિનો જીવંત પુરાવો છે.

આપ સમય ધર્મને પિઠાણુનારા હોવાથી આપની દાનવૃત્તિ સમયાનુકૂલ દિશાએ, વિદ્યાજ્ઞાન, કેલ-

વણી શિષ્ય વૃત્તિઓ આપવા વગેરે કાર્યોમાં આપની સમૃદ્ધિનો ઉપયોગ કરી રહ્યા છે એ હંપની વાત છે.

આપની આ સમયધર્મની ભાવના સાથે ભવ-પૂર્ણ, ઉત્તમભણદિ ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં આપની જે જે પ્રવૃત્તિ ભણીતી છે તે બનતો સુયોગ આપનામાં સાંપડેલી નોંધ અમને હર્ષ પ્રદર્શિત કરવા મહેલી આ તક અમે જતી કરી શકતા નથી.

આ ઉપરાંત આપના તરફથી મહારાષ્ટ્રનાં કુટુંબોને અનેક પ્રકારની ધટતી સહાય આપવામાં આવ્યા બદલ આપનો જેટલો આભાર માનીએ તેટલો આજો છે.

જીવનમાં આપના શુભ પ્રયાસો વડે “જૈન સેવા-સમિતિ” સ્થાપન કરવામાં આવી છે અને તેણે આપની શુભાશિયો અને શુભ વાંછનાઓના સામર્થ્ય વડે મહારાષ્ટ્રના અનેક સેવા ક્ષેત્રોમાં ઉચ્ચ સ્થાન મેલેવું છે તે આપના હાલક પ્રયત્નોને આભારી છે એમ કહ્યા વિના ચાલતું નથી.

આપના નિવાસસ્થાન રાજુરીમાં હિંદુમુસલમાનોને જે અનિષ્ટ કાગડો બાંધ્યો હતો તે વખતે આપે જિંદગીના નેખાને પણ ન્યાયપક્ષને પડ્યો ઉભા રહી અન્યાયની સામે જે પ્રયત્ન વિરોધ દાખવ્યો હતો અને ન્યાય મેળવવા ભાગ્યશાળી નિવડ્યા હતા. એટલુંજ નહીં પણ વ્યાસપીઠ ઉપરથી ઉંચે અવાજે સંઘટનના વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન કરનારાઓ કરતાં આપ સંઘટનના સિદ્ધાન્તોને ક્રિયામાં સમર્થ નિવડ્યા તે બદલ આપને ધન્યવાદ ધટે છે, અને સદરહુ આપની પ્રવૃત્તિ લક્ષમાં લઈ પૂના જીલ્લા તરફ હિંદુ સલામતી ઉપપ્રમુખનું માનવાર્ણ્ય સ્થાન મળ્યું છે એ બદલ પણ આપને અભિનંદન આપવાની આ તક લઈએ છીએ.

આપણા પરમ પવિત્ર તિર્થાધિરાજ શ્રીશત્રુંજય અંગે ઉપસ્થિત યજ્ઞેલા મામત્રા પ્રસંગે સદરહુ કાર્મ માટે શ્રી જૈન સ્વેત્કાંચર કોન્ફરેન્સના ખાસ અધિવેશન વખતે નિમાએજ શ્રી શત્રુંજય પ્રચાર સમિતિના

કાર્યોમાં મદદ આપી જરૂર પડે સત્યાગ્રહ કરવા સુધી પણ સમાજમાં મક્કમતા કેલવી આપે શ્રી શત્રુંજયના પ્રશ્ન અંગે એકમ જાળવવામાં જે સહાય આપી સેવા બંભવી છે તેની તોંધ લેવાનું અમે ચૂકી શકતા નથી.

જૈન સમાજની સેવાનાં અનેક કાર્યો આપે કર્યા છે અને કરવાની ધગશ ધરાવો છો. એટલુંજ નહીં રાષ્ટ્ર હિતના સાંવર્ણનિક કાર્યો કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા આપને હૈયે સન ૧૯૦૮ થીજ લાગેલી છે અને મહારાષ્ટ્રના આપ એક ખરા સેવા ભાવી રાષ્ટ્રપિતા તો છો એ અમને અને જૈન સમાજને મગરૂરી લેવાનું કારણ છે અને અમે ઇચ્છીએ છીએ કે આપ આ બન્ને દિશામાં આપની સેવા આપવા વિશેષ ભાગ્ય-શાળી નિવડો, વિશેષ સમૃદ્ધ બનો અને દિર્ઘાયુધી થાઓ.

રાજુરીમાં જમીન મહેસુલ ગેરવાજખી રીતે સરકારે વસૂલ કરવાની નીતિ દાખલેલ તે પ્રસંગે આપે અવિશ્રાન્ત શ્રમ લઈ દર ભરનારાઓમાં મજબુત સંઘટન કરી ન્યાય નહીં મલે ત્યાંસુધી કર નહીં ભરવાની જે ઝુંબેશ ઉપાડી હતી અને તે બદલ આપને કારાગૃહવાસ શુદ્ધ ભોગવવા ફરજ પાડવામાં આવી હતી છતાં આપના પ્રયાસોમાં આપની અકબતા અને સત્તાની લડત, ધૈર્ય અને શુદ્ધ શુદ્ધિના કારણે આપ સફલતા પામ્યા. આપે તે વિનય મેળવી ખારડોલીની લડતમાં આદર્શ પૂરો પાડ્યો તે બદલ આપને કેટીરા ધન્યવાદ આપીએ ચીએ.

છેવટે અમે શાશનદેવ પ્રત્યે એટલુંજ પ્રાર્થાએ છીએ કે આપ આપના કુટુંબ પરિવાર સહિત સમૃદ્ધિ યશ અને સમ્પૂર્ણ આબાદી ભોગવો અને જૈન સમાજ અને રાષ્ટ્રની ઉન્નતિના કાર્યો સાધવા સમર્થ બનો એવી અમારી શુભ વાંછના સદૃ પ્રથુ-ભીએ છીએ ઝઞ શાન્તિ.

લિ. શ્રી સંઘ સેવકો,

જુલર (પૂના)
તા. ૧૫ ફેબ્રુઆરી
૧૯૩૦.

{ શા. મોતીચંદ હલીચંદ.
શા. હગનદાસ માનચંદ.
શા. મોતીચંદ પીતામ્બર.
શા. દલપતભાઈ રચચંદ.

જીનર કોન્ફરન્સ અને કહેવાતા શાસનપ્રેમીઓનો દંભ કે ખુલાસો ?

મે. અધિપતિ સાહેબ,

વિશેષ જણાવવાતું કે જીનર મુકામે મહેળા શ્રીજીન સ્વેતાંબર કોન્ફરન્સના તેરમા અધિવેશનની સ્વાગત સમિતિનો હું એક અગેવાન સભ્ય હતો અને રૂપીઆ પચાસ આપી તેની બીજા નંબરની સ્વાગત ટિકીટ ખરીદી હતી.

તારીખ ૮ મી ફેબ્રુઆરી ૩૦ના રોજ કોન્ફરન્સમાં કેટલાક બહાર ગામથી આવેલ બંધુઓએ એક ખુલાસો પ્રકટ કર્યો છે તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે કોન્ફરન્સના કાર્યવાહકોએ તેઓ માટે ખાવાપીવા, આ, પાણી વગેરેની વ્યવસ્થા કરી નહોતી તથા જીનર છોડી જતી વખતે તે વ્યવસ્થા પુનાવાલા ચીમનલાલ લખમીચંદ તરફથી કરી ભક્તિપૂર્વક બરદાસ કરવામાં આવી હતી. આ સંબંધે મારે બાર-પૂર્વક ખુલાસો કરવો જરૂર પડે છે કે હું ઉપર જણાવ્યા મુજબ સ્વાગત સમિતિનો સભાસદ હું અને મહેં જીનર છોડી જનાર પાર્ટીને જે મદદ આગતા સ્વાગતા કરી હતી તે અંગત નહોતી. સ્વાગતાધ્યક્ષ તથા સ્વાગત સમિતિના સેક્રેટરી વગેરે તરફથી મહા-રાષ્ટ્રીયન તરીકે આ કાર્ય મને સોંપવામાં આવતાં સ્વાગત સમિતિ તરફથી તેની વતી મહારાથી બની શકે તે વ્યવસ્થા કરી છે એટલે જીનરની સ્વાગત સમિતિ ઉપર જે આક્ષેપ સંદર્ભ મંડલીએ કર્યો છે તે તદ્દન ખોટો અને બિન પાયાદાર છે. સ્વાગતસમિતિએ મહારા દ્વારા બંધી બની શકતી થોડી ગોઠવણી કરી હતી. આ ખુલાસો એટલા માટે કરવા જરૂર પડે છે કે લોકો ગેરસરતે દેરાય નહોં અને

અમારા મહારાષ્ટ્ર પર તદ્દન અસત્યપૂર્ણ આક્ષેપ આવે નહોં. આશા છે કે ગેરસમજુતી આટલેથી દૂર થશે. આ શિવાય મોટરવાળાઓએ વધારે પૈસા માંગી અગવડતા ઉભી કરી હોવાના જે બીજાં આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે તે પણ તેટલોજ અસત્ય છે. મોટરો કરી આપવાની વ્યવસ્થા મહારા હસ્તક હતી અને તે મુજબ મહેં કરી આપી હતી. મોટરવાળાઓએ વધુ પૈસા માંગ્યા નથી અને તેઓ સાથે કન્ડ્રક્ટ ચએલો હોવાથી તે રીતે વધુ માંગવા હક્કદાર નહોતા એ હું જાણતો હતો. આ હકીકત ગેર સમજુત ઉત્પન્ન કરવાના ઇરાદાથીજ પ્રકટ કરવામાં આવેલી છે. આ જીનર છોડી જનાર પાર્ટીમાં ૭-૮ ખાનગી મોટરો ટૂરીંગ કાર હતી અને ૭-૮ ભાડાની હતી. બધા મલી જીનર છોડી જનાર માણસોની સંખ્યા ૧૨૫ થી ૨૦૦ની વચ્ચે હતી એમ હું ખાત્રી પૂર્વક જાહેર કરું છું. એક હજાર માણસ જીનર છોડી ગયાની જે હકીકત જાહેર તેમણે કરી છે તેમાં લેશ પણ સત્ય નથી હું તેમની સાથેજ હતો એટલે વિશેષમાં કહી શકું છું કે જીનરમાં હજાર અગર તેથી ઓછી વધતી સંખ્યામાં તેઓ સભા ભરી શક્યા નથી અને ભરી પણ નથી. આવી ખોટી અફવાઓ અને હકીકતો પ્રકટ કરવામાં શાસનની કબ જતની સેવા આ ભાઈઓ બનવી રહ્યા છે અગર શાસન પ્રત્યેનો-પોતાનો પ્રેમ પ્રકટ કરી રહ્યા છે તે સમજ શકાતું નથી.

શા. ચીમનલાલ લખમીચંદ દાઃ પોતે.

જીનર તા. ૧૫-૨-૩૦

જીવનરના મોટરવાળાઓ શું કહે છે ?

શાસનપ્રેમીઓને જવાબ.

મે. અધિપતિ સાહેબ,

વિશેષ જૈન કોન્ફરન્સમાં આવેલાં કેટલાક મુંબઈના અને બીજા જગ્યા તારીખ ૮ મી ફેબ્રુઆરીની સાંજના જીવનર છોડી ગયા હતા તેમના બહેર પત્નિ-માનપત્રમાં થયેલા ખુલાસા તરફ અમારું ધ્યાન ખેંચાતાં અમને નવાઈ ઉપજે છે કે આવી જોડી હકીકતો શાસન પ્રેમીઓ તરફથી શા માટે પ્રકટ કરવામાં આવી છે. તા. ૮-૨-૩૦ નારોજ સાંજના અમે તેમને પૂના તરફ લઈ જવા માટે તેમની માંગણી મુજબ તેજ વખતે કબૂલ કર્યું હતું. અમે રૂપિયા પાંચ પ્રત્યેક સીટ દીઠ માંચા હોવાનું કહેવામાં આવ્યું છે તે તદ્દન જુલું છે. અમે કોન્ફરન્સના સંચાલકો સાથે દરેક સીટ દીઠ રૂપિયા ૧-૮-૦૦ દોઢ લઈ કોઈની પણ વર્ધી એક કલાકમાં પૂરી પાડવા સંબંધે કંટાળેટ કરી લેખિત દસ્તાવેજ કર્યો હતો એટલે અમે તે મુજબજ રૂપિયા દોઢની માંગણી કરી છે, અમે વધુ માંગણી કર્યાનું કહેવામાં આવે છે તે તદ્દન જુલું છે એમ ભારપૂર્વક કહીએ

છીએ. પૂનાવાળા શેઠ ચીમનલાલ પણ તે વખતે હાજર હતા અને ઠરાવેલા દરે અમે અમારી મોટર બાઉથી આપી હતી. તેઓની સંખ્યા આશરે સવાસોની અમારી બાઉટી ગાડીઓમાં હતી અને બીજી ૬-૭ ખાનગી ટુરીંગ ગાડીઓ હતી. જનારાઓની સંખ્યા ૧૨૫ થી ૨૦૦ ની વચ્ચે હતી. એક હાજરની સંખ્યા જણાવવામાં આવે છે તે તદ્દન મલત અને અસત્ય છે. અમારી આ હકિકતને વિશેષ ટેકા બેઠતો હોય તો અમે નારાજગામની પોલીસ ચોપી પર કેટલી ગાડીઓ તેટલા વખતમાં ગઈ હતી તે તપાસી પૂરવાર કરી શકીએ તેમ છીએ. આવી જુલો હકીકતો છપાવી અમારા જીવનર અને મહારાષ્ટ્ર પર જે આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે તદ્દન અસત્ય છે.

શિવપ્રશાદ વિઠ્ઠલપ્રશાદ-એન.કે.
કિશનસિંહ ગોવિંદસિંહ પાર્ઠનર
રાયલ મોટર સર્વિસ.

જૈન શ્રવે. કોન્ફરન્સની ઑલ ઈન્ડિયા સ્ટેડિંગ કમીટીના સભ્યો.

જનરલ સેક્રેટરીઓ—શેઠ ગુલાબચંદળ દક્ષ, જીપુર. શેઠ છોટાલાલ પ્રેમજી, મુંબઈ. શેઠ રણછોડભાઈ રાયચંદ, મુંબઈ. શેઠ અચ્યુતલાલ કાલીદાસ, અમદાવાદ. બાણી કાર્તિકપ્રસાદજી, ગુજરાતવાલા. પ્રાંતિક સેક્રેટરીઓ—શેઠ પુરણચંદળ નદાર, ખેંગાલ. બાણી સુખરાજજી રાય, બિહાર ઓરીસા લાલ દયાજયંદળ, ત્ર્યુક્તપ્રાંત. લાલા તેમીદાસજી, પંજાબ. શેઠ પોપટલાલ ત્રીભોવનદાસ, સિંધ. શેઠ ખેતરીભાઈ (કમાનજી), કચ્છ. શેઠ બાલચંદ હીરાચંદ, મહારાષ્ટ્ર. ઈન્ડિયાવાડ—શેઠ ભગવાનદાસ હરખચંદ ઝાલાવાડ. શેઠ કુવંરજી આણંદજી, ગોહીલવાડ. શેઠ મોતીચંદ પાનાચંદ, હાથાર. કેકટર પ્રણુદાસ ત્રીભોવનદાસ,

સોરાઠ. ઉ. ગુજરાત—શેઠ મૂળચંદ આશારામ વૈરાડી અમદાવાદ. શેઠ ડાલાભાઈ દોલતચંદ, પાટણ તાલુકો. શેઠ વારીલાલ મગનલાલ વૈવ, વડોદરા-ખેડા વિ. શેઠ હરજીવનદાસ દીપચંદ વકરીલ, રાધનપુર-એન.સી. શેઠ મણીલાલ ખુસાલચંદ, પાલણપુર-એન.સી. શેઠ મહાસુખભાઈ યુનીલાલ, કડી પ્રાંત. શેઠ કુતેહચંદ મોતીચંદ, મહીકોંઠા વિભાગ. દક્ષિણ ગુજરાત—શેઠ જયણલાલ કપુરાજી, સુરત જિલ્લો. શેઠ યુનીલાલ હીરાચંદ, ભરૂચ. શેઠ નગીનદાસ રાયચંદ, નવસારી. વડસાડ. મુંબઈ—શેઠ ચતુરભાઈ પીતીબરદાસ, દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર. શેઠ શુભાનમલ રાઈગજી, મદ્રાસ-મદ્રિસુર. શેઠ રંગનાથમલ મણેશમલ, નિઝામ રાજ્ય. શેઠ હર-

ખચંદ હોશીલાલ, બાલાપુર-મધ્યપ્રાંત. શેઠ કેસરીલાલ જુહારલાલ, મારવાડ. શેઠ ચંદનમલજી નાગોરી, મેવાડ. શેઠ જેસીંગલાલ મનસુખલાલ, જરમા. શેઠ પુનમ-ચંદજી દેરે, પૂર્વ રાજપૂતાના. શેઠ હીરાચંદજી ચંચેલી, અજમેર-મેરવાડ. લાલા ઉમરાવસિંહજી ટાંક, દિલ્લી. શેઠ અચલમલજી મોદી, માળવા. શેઠ રિધરાજી ધા-ડીલાલ, મધ્યદિ દ પુર્વ-વિલાગ.

સભ્યો.

(૧) ખંભાળા ૭—બાણુ રાયકુમાર સિંહજી, શેઠ નરોત્તમદાસ જેઠાભાઈ, મહારાજ બહાદુરસિંહજી, રાજા વિજયસિંહજી, બાણુ પુરબુચંદજી નંદાર, શેઠ અમનલાલ માવજી શાહ, શેઠ કલ્પીનસ જસરાજ. (૨) ખીહાર-ઝારીસા ૧—બાણુ મુખરાજરાય, નાયનગર. (૩) રાંચુકત પ્રાંતો ૬—લાલા દયાળ-ચંદજી નેહરી, આગ્રા. બાણુ નવહીરલાલ લોઢા, આગ્રા. લાલા કનૈયાલાલ જૈન, કરચલા. બાણુ કીર્તિ-પ્રસાદજી જૈન, ખીનોલી. બાણુ મિત્રીલાલજી, મિર-જાપુર. બાણુ ગુલામચંદજી રાય સુરાણી, ખનારસ. (૪) પંજાબ ૧૦—બાણુ ગોપીચંદજી જૈન, અંબાલા. બાણુ નેમીદાસજી જૈન, અંબાલા. લાલા બાણુરામજી, ઝીરા. લાલા ખેલુરામજી, ઝીરા. મોહનલાલ જૈન, અમૃતસર. લાલા માણેકચંદ જૈન, ગુજરાતવાલા. લાલા ટેકચંદ ઝંડીવાલા ગુર લાલા ભોગાનાથ જૈન, જલધર સીરી. લાલા માણેકચંદ, લાહોર. લાલા મુકેટ બિહારીલાલ, લાહોર. (૫) સિંધ ૨—શેઠ પોપટલાલ ત્રીભોવનદાસ, કરાંચી. ચત્રબુજ પીયસી, કરાંચી. (૬) કચ્છ ૧૨—શેઠ કલ્યાણજી ધનજી, કેડાપ. કાનજી રવજી, નાનીખાખર. હીરજી શીવજી, ભૂજપુર. જીવરાજ માઠજી, ખીડા. ખેતરપીલાઈ (ક્ષેત્રાનંદજી) ભૂજપુર. સાંકરચંદ પાનાચંદ, ભૂજ. પ્રેમચંદ સાંકર-ચંદ, માંડવી. દામજી ધારશી, અંજર. જસરાજ સાં-કરચંદ, મુદ્રા. ગોવિંદજી ખીમજી. વેલજી પાસવીર ગોસર. ત્રીકમજી દામજી. (૭) કાઠિયાવાડ ૩૬—જલવાણ ૮—શેઠ હરિલાલ જુઠાભાઈ, ધ્રાંગધ્રા. ભગ-વાનદાસ હરખચંદ, લીંબડી. લાકડચંદ પાનાચંદ, ખોટાદ. જગજીવન જીવરાજ, રાણપુર. જેચંદ વેલશી,

મૂળી. મળીલાલ વલ્લભજી કેઠારી, મનસુખલાલ કેસ-લચંદ, મોટીલા. ઠાકોરદાસ મંગળજી, વઘવાણ શહેર. સોરઠ ૧૦—શેઠ નરોત્તમદાસ ધનજી, વંથલી. ઉત્તમ-ચંદ દામોદર, જુનાગઢ. બલ્લજી રવજી, ધોરાજી. રા. પ્રભુદાસ ત્રીભોવનદાસ, જુનાગઢ. શેઠ પ્રેમજી નાગર-દાસ, માંગરોળ. ગોવિંદજી ખુશાલ, વેરાવળ. અવેરચંદ પરમાણુદ, પોરબંદર. તારાચંદ જુઠાભાઈ, ધોરાજી. ગોવિંદલાલ ૧૦—શેઠ કુંવરજી આણુદંજી, ભાવનગર. જીવરાજ આધવજી, ભાવનગર. કૃતેચંદ અવેરચંદ, દેવચંદ દામજી, જમનાદાસ અમરચંદ, વનમાલીદાસ ખેચરભાઈ, કુંગરશી મૂલજી, કરસનદાસ ગુલામચંદ, વનમાલી ગોપાલજી દોશી, હરગોવન રામજી, હાલાર. ૮—પંડિત કૃતેચંદ ક. લાલન, શેઠ મનસુખલાલ હીરા-લાલ, મોતીચંદ પાનાચંદ જમનગર, ધનજી જગનલાલ, ભગવાનજી હેમચંદ, વીરચંદ પાનાચંદ, પ્રભુદાસ નેલુશી, છોટાલાલ તેજપાલ, રાજકોટ. ઉત્તર ગુજરાત—અમ-દાવાદ શહેર અને જિલ્લા ૧૬—શેઠ ચીતુભાઈ લાલભાઈ, અમૃતલાલ કાલીદાસ, કરતુરભાઈ લાલભાઈ, મુલચંદ આશારામ વેરાડી, મોગીલાલ તારાચંદ, મળીલાલ મોકમ-ચંદ, ચંડુલાલ સારાભાઈ મોદી, પોપટલાલ શામલદાસ, કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી, મોહનલાલ હેમચંદ અવેરી, રમણીકલાલ કે. અવેરી, સારાભાઈ ડાલાભાઈ, પ્રતા-પસિંહ મોહોલાલભાઈ, ચીમનલાલ દલસુખભાઈ, સારાભાઈ એમ. દલાલ, માણેકલાલ જેઠાભાઈ ગુલા-નચંદ. પાટણ તથા તાલુકો જનગરશેઠ પોપટલાલ હેમચંદ સંધપતિ, પાટણ બાણુ દોલતચંદ અગીચં-દજી, શેઠ ડાલાભાઈ દોલતચંદ, અમૃતલાલ સુરજમલ અવેરી, અગીચંદ ખેમચંદ, કૃતેચંદ લલ્લુચંદ; જેસંગ-લાલ પુનમચંદ. વડોદરા, ખેડા તથા આસપાસના વિ. ૭—શેઠ ઠાકોરદાસ પી. શાહ, અંભાત, વાડીલાલ આશારામ, ખેડા. રા. સા. હરીલાલ ગોકલદાસ, ખેડા. શેઠ સવાણચંદ જગજીવનદાસ. વડોદરા ૧ વાડીલાલ મગલાલ વેલ, વડોદરા ૨. નેમચંદ પીતાં-જરદાસ, મીયાગામ. રાધનપુર ૫—શેઠ મોહનલાલ ખોડીદાસ, સુતીલાલ વીરચંદ, વાડીલાલ પુનમચંદ, ચીમનલાલ શિરચંદ, હરજીવનદાસ દીપચંદ. પાલ-નપુર એજન્સી ૫—નગરશેઠ ચીમનલાલ મંગલજી,

પારી મણીલાલ ખુશાલચંદ, શેઠ નાગરદાસ હરમચંદ
 શાહ, કાલીદાસ સાંકલચંદ દોશી, હીરાલાલ મજાચંદ
 શાહ, કઠી પ્રાન્ત ૭-શેઠ મહાસુખલાલ સુનીલાલ,
 વીસનગર. વારીલાલ સાંકળચંદ, વડનગર. ભીખાભાઈ
 લલ્લુભાઈ, બીખપુર. મંગળદાસ ભીખાભાઈ, ખેરાળ.
 મોહનલાલ સુનીલાલ વીસનગર. ચીમનલાલ સુનીલાલ,
 મહેસાણા. મહીકાંઠા ૭-શેઠ કૃતેહચંદ મોતીચંદ,
 હીમતનગર. નીહાળચંદ લક્ષ્મીચંદ, સાદરા. વર્ધમાન
 સરપચંદ, ધર. વીરચંદ કૃષ્ણાજી, માણસા. નગી.
 નદાસ સાંકળચંદ, પેથાપુર. દક્ષિણ-ગુજરાત સરત
 જલ્દેશ ૮-શેઠ બાણુભાઈ ગુલાબચંદ, નગરશેઠ. દલી-
 ચંદ વીરચંદ, ધનરાજ અવેરચંદ પરમાર. સાકરચંદ
 બાણુચંદ પરીમાલી. જીવનચંદ કપુરાજી, વાંઝ,
 કુંદનમલ હીરાચંદજી અવેરી. બાધચંદભાઈ નગીન-
 નલાઈ મંજુભાઈ, દાકોરદાસ નગીનદાસ. ભરૂચ જલ્દેશ
 ૩-શેઠ સુનીલાલ રામચંદ, ભરૂચ. સુનીલાલ હીરાચંદ,
 ભરૂચ. કીકભાઈ અમરચંદ, સીસોદરા, વલસાડ-
 નવસારી બીલીભારા સાથે ૭-શેઠ દુધીરાચંદ
 કેસરીચંદ, ડો. ચીમનલાલ જયચંદ શ્રાદ્ધ, શેઠ નગી-
 નદાસ રામચંદ, લલ્લુભાઈ દીપચંદ, અવેરચંદ ઠાકરશી,
 નગીનદાસ જગજીવનદાસ, દેવચંદ મોતીચંદ ઉત્તર-
 મહારાષ્ટ્ર ૧૬-શેઠ બાળચંદ, હીરાચંદ, માલેગામ.
 પોપટલાલ રામચંદ, પૂના. બાણુલાલ નાનચંદ, પૂના
 મોતીલાલ વીરચંદ સોલાપુર કીશનદાસ ભુખણદાસ,
 માલેગામ. મોતીલાલ સુનીલાલ, ચાંદવાડ. સુનીલાલ
 સરપચંદ, રાજુરી (પૂના). વીરચંદ શ્રીચંદ, સંગમનેર.
 રાજગલ માનલાલ, મંચર. જગનલાલ દમોદર-
 દાસ, નાસિક, મંગળદાસ સરપચંદ, મુરગાડ, બીખુ-
 ભાઈ કંકુચંદ, જુનર, ગમનાજી પિતાજી, પૂના,
 શીવલાલ ભગવાનદાસ, સોલાપુર, ધનરાજ કીચનદાસ,
 નગર, ભીકમદાસ કીચનદાસ, પૂના. દક્ષિણ મહાર-
 ૨૧-શેઠ ગોવિંદજી કરતુરચંદ નહાર બીખપુર,
 ગણપત જગનલાલ, નિખાણી, કુંગરચંદ અમયારામ,
 એક્કસંબા, બાલારામ ગીતમચંદ, એક્કસંબા. રાજરામ
 ગયાચંદ, કરાડ. રામચંદ દેવચંદ, તાસગામ. ચતુરભાઈ
 પીતંબરદાસ, સાંગલી. લાલચંદ દેવચંદ, સાંગલી,
 હરમીચંદજી રંગાજી, કોલાપુર. મદારા મહિસુર ૨

શેઠ નવમલ ઠાકરજી આદોની, ગુમાનમલ રાઈગજી,
 આદોની. નિહામ રાજ્ય ૨-શેઠ રંગનાથમલ ગણે-
 શમલ, લાલજી મેધજી, મધ્યપ્રાંત ૫- શેઠ બંસી-
 લાલ વીરચંદ, છુરાનપુર, માણેકલાલજી કેચર, નર-
 સીંહપુર, મુંદરલાલ ગુલેશજી, જમ્બહપુર. જમનાલાલજી
 ચોપડા રાયપુર. હરખચંદ હોંસીલાલ, બાલાપુર.
 મારવાડ ૧૦-શેઠ વસ્તીમલ ગુલાબચંદ, કાંકરીયા,
 પાલી. હીરાચંદજી પરમાર, સાદરી. કેસરીચંદજી જુ-
 હારમલ લલવાણી, કાસેલાન, સુનીલાલજી રાણાવત,
 ખુપળા. અવેરચંદ પ્રેમચંદજી, પાલી. હીરાલાલ મોતીજી
 કાલંદરી. ભુરમલ ગુલાબચંદજી, પાડીવ. મોતીલાલ
 લાધાજી, તવરી. જેઠમલ અસલાજી ચડવાળ. હાંદ-
 મલ જેતરાજ, કાલંદરી. મેવાડ ૫- શેઠ ચંદનમલજી
 નાગોરી, છોટી સાદરી. સુનીલાલજી ચીમક, ઉદેપુર.
 કેસરીમલજી સીરોબા, ઉદેપુર. રોશનલાલજી ચતુર,
 ઉદેપુર. મદનસીંહજી કોઠારી, ઉદેપુર. પુર્વ રજપુ-
 તાના ૩-શેઠ પુનમચંદજી ઢોરે, જેપુર. અજમેર
 મેરવાડા ૨-શેઠ હીરાચંદજી સંમેતી અજમેર. અર્મા
 ૨-શેઠ જેશંગલાલ મનસુખશાહ. રવજીભાઈ ગોશર.
 દિલ્હીપ્રાંત ૩-લાલા દલીસીંહજી જેઠરી, ઉમરા-
 વસીંહજી રાંક, ગોરાતીરામજી જેઠરી. માળવા ૫-
 શેઠ અચલમલજી મોદી, રતલામ, નયમલજી બોયરા,
 છંદર. મધ્ય હિંદ પૂર્વવિલાસ ૫-શેઠ રીધરાજજી
 ધાડીલાલ, ગાલીપર લખર. મુંબઈ ૬૫-શેઠ મોતી-
 ચંદ ગિ. કાપડીયા, મકનજી જે. મહેતા, મોહનલાલ
 દલીચંદ-દેશાઈ, મોહનલાલ ભગવાનદાસ અવેરી, મગ-
 નલાલ મૂળચંદ શાહ, લલ્લુભાઈ કરમચંદ કલાલ, ડો.
 નાનચંદ કરતુરચંદ મોદી, જીવજીચંદ ધરમચંદ અવેરી,
 નેગીનદાસ કરમચંદ, જીવાલાઈ મહોકમચંદ, પાના-
 ચંદ મારજી, ઉમેદચંદ દોલતચંદ બરોડીયાં, સારાલાઈ,
 નેમચંદ હાજી, પરમાનંદ કુંવરજી કાપડીયા, મૂળ-
 ચંદજી સજમલજી, રણછોડભાઈ રાયચંદ અવેરી,
 છોટાલાલ પ્રેમજી, કલકલાઈ બી. વધીલ, જીવતલાલ
 પ્રતાપશી, મણીલાલ મોતીલાલ મૂળજી, હીરાલાલ
 લાલાચંદ દલાલ, રતનચંદ ખીમચંદ મોતીશા, ગ્રાધ-
 વજી ધનજીલાલ, વલ્લભદાસ યુલચંદ શાહ, લાલજી
 બારમલ, પાસુભાઈ મણુશી, કાનજી કરમશી માસર,

નાનજ લલાભાઈ, દેવજી રોકરશી મૂળજી જે. પી. રવજી ઘેલાભાઈ, ઘેલાભાઈ પૂનશી, શાંતિદાસ આચ-
કરજી, ગદાલચંદ શીવજી, ખીમજી સામજી, દેવજી
ધારશી, જે. પી. ચાંપરી કુંવરજી, ભગવાનજી ચર-
જી ખીમજી, પુનશી હીરજી મૈત્રી, શીવજી ચત્રભૂજી,
પુંજભાઈ કેશવજી, હીરજી કાનજી મણુશી, ગુલા-
બચંદ વનાજી, મેધજી સોજપાળ, કાનજી ઉદેસીંગ,
સોભાચચંદ ઉમેશચંદ દોશી.

નોટ—રથાળી સમિતિમાં બાકી રહેલાં સભ્યોના
નામ જંધારણાનુસાર કાર્યાવાહી સમિતિ મુકરર કરી
ખાંડેર કરશે.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સ

જુન-૨૨ અધિવેશન વખતે કૉન્ફરન્સ નિભાવકંડમાં
ભરવામાં આવેલ નામવાર રકમોની-યાદી.

૨૫૦૧ રાવસાહેબ શેઠ રવજીભાઈ સોજપાળ
મુંબઈ ૨૫૧ ઝવેરી રણછોડભાઈ રાયચંદ મોતીચંદ
૨૦૧ શેઠ લાલજી ભારમજ ૨૦૧ દોલતચંદ અમી-
ચંદ આણુ ૧૫૧ હીરજી ઘેલાભાઈ ૧૫૧ રોકર-
શી મુળજીભાઈ ૧૫૧ લાલજી પુનશી ૧૫૧ કુરપાળ
હરશી ૧૫૧ તેજુકાયા હરતે શેઠ દેવશી ધારશી રાવ-
સાહેબ ૧૩૧ મણુશી લખમશી ૧૦૧ ધનજી ભોજ-
રાજ ૧૦૧ મોતીચંદ ગીરધર કાપડીયા ૧૦૧ લજુ-
ભાઈ કરમચંદ દલાલ ૧૦૧ કુરપાળ હેમરાજ ૧૦૧
લજુભાઈ દીપચંદ. હરતે શેઠ મગનભાઈ ૧૦૧ નરશી
નાગજીની કુંપતી ૧૦૧ પાનાચંદ માવજી ૧૦૧
આણુંદજી જીવન ૧૦૧ માણેક કુરપાળ જ્યેન્ડ કલ્હર્સ
૧૨૧ ક્રમીરચંદ કેશરીચંદ ભાજુભાઈ ૧૦૧ મણુ-

ભાઈ મોતીલાલ મુલજી ૧૦૧ ગોવીંદજી ખુરાલભાઈ
૧૦૧ પુંજભાઈ ધારશીની કુંપતી ૧૦૧ જીવનલાલ કપુ-
રાજ વાંઝવાળા-૧૦૧ મવલચંદ હેમચંદ અમરચંદ મુંબઈ
૫૧ મકનજી જુડાભાઈ મહેતા મુંબઈ ૫૧ રોકર-
પુનશી હીરજી ગૈસરી ૫૧ શેઠ છોટાલાલ પ્રેમજી ૫૧
કકલભાઈ બી. વકીલ ૫૧ વીરચંદ પાનાચંદ ૫૧
૫. લાલનની વીંડીના હરજીના હ: નેમચંદ જી.
સાહ. રોકડા મંડપમાં ૫૧ ધનરાજ ઝવેર પરમાર
સુરતવાળા ૫૧ મુલચંદ આશારામ વૈરાટી અમદા-
વાદવાળા ૫૧ સોમચંદ ધારશી મુંબઈ ૫૧ છોટાલાલ
વલ્લભજી ૫૧ જગનલાલ ધનજી સુરતવાળા ૫૧ બા-
જુભાઈ નાનચંદ પુનાવાળા ૫૦) ખરચુરજી હ: સૌ.
ગુલાળ બહેન તથા વાલી જેન રોકડા મંડપમાં ૨૫
શેઠ પુનશી દેવશી ૨૫ કેશવજી પુંજભાઈ ૨૫
નેજુશી દેવરાજની કુંપતી ૧૫ રમણીકલાલ કેશવ-
લાલ ઝવેરી ૨૫ મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ ૧૧
નરશી શામજી ખીમજી ૧૧ સુનીલાલ માર્શીંગજી
કાલ્હાપુર ૧૧ વીહલદાસ કાલીદાસ મુંબઈ ૧૧ જૈન
મુલક મંડલ વડોદરા ૧૧ જીવજીલાલ નાનજી ગાંધી
પ્રાંગધ્રાવાળા ૧૧ પ્રાગજી ભીમજી માંગરોળવાળા ૧૧
ચાંપરી કુંવરજી ૧૧ “જૈન પત્ર” ભાવનગર ૧૦
માદન કાંઈચા ૧૦ મેધજી પાશારીયા ૧૦ પુંજ
મુલજી ૧૦ શીવજી મેધરાજ. ખરચુરજી રૂપીઆ દશની
નીચેની રકમો મંડપમાં આવી શ. ૨૪૬)

૧૬૪૦૧ મંડપમાં બીજા રોકડા આવ્યા તે.
કુલ ર. ૬૬૯૦૦૦૦.

“ જે બોલો તે ગમે તે ભોગે કરી બતાવજો. ”

આજે ધણાએ પ્લેટફોર્મ ઉપર ચઢીને ઘણુંજ સુંદર અને આકર્ષક બોલે છે. પણ જે તે બોલે
છે તે પોતે પણ પાળવાને અસક્ત હોય છે. જે હું બીજાને કહું છું તે મારામાં છે કે નહીં, તે તપાસતાં
શીખજો. જે માણસ બોલે અને પછી જો તે પાલે નહીં તો તેની કીમત વાંકા બોલ્યા વેપારી સમી-
ચાય છે. જેમ વાંકા બોલ્યા વેપારી પોતાનું બોલું ધરી ધરીમાં ફેરવે છે, તેવા વેપારીની કીમત જેમ
બીજા વેપારીઓમાં થાય છે, તેમ જે બોલે અને ન પાળે તેની કીમત પણ તેવીજ થાય છે. માટે જે
બોલો તે પરીપૂર્ણ વીચાર કરીને બોલજો ને “ જે બોલો તે ગમે તે ભોગે કરી બતાવજો. ”

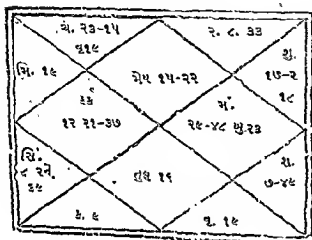
વિમળભાઈ મુલચંદભાઈ વૈરાટી,

“ વિમળેશ ”, અમદાવાદ.

શ્રી પૃથ્વિ: તેરમી જૈન સ્વેતાંબર કોન્કરન્સનું સવિધ્ય શું?

અન્ન સમય: તા. ૭-૨-૩૦ શુક્રવાર, સવાર ૨૬: ૨૧. ૧૦-૧૮ મી કલાકે જુનર.

અન્ન કુંડલિ (સાધના)

૨. લગ્નેશ મંગળ ઉચ્ચ રાશીમાં પણ હોવા અંશમાં અને શતુલેખમાં બેઠેલા છે એ ઉપરથી કોન્કરન્સને શરૂઆતથીજ શંકા હોઈ નવીન શતુ પણ પેદા થશે અને શતુ તરફથી નિરક્ષાથી થવાના પણ પ્રસંગો ઉપરિચિત થશે, પરંતુ લગ્ન પૂર્ણ બલવાન હોવાના લીધે કલમ ૧ માં જણાવ્યા પ્રમાણે તે (કોન્કરન્સ) પણ સંપાદન કરશે એટલુંજ નહીં પણ શતુ પાસેથી પણ માન્યતા મેળવશે. માત્ર લગ્નમાં મેદા રાશી ઉદિત હોવાના લીધે તેના કાર્ય પ્રત્યે અનેક પ્રકારના નિષ્કારણ મેદા અને તેની પ્રગતિને વિરોધ કરવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવશે પણ તે (કોન્કરન્સ) કોઈ પણ હરકતની પરવા નહીં કરતાં પોતાનો પગ આગળ ધપાવશે. અપયશમાંથી પણ

મળશે તે સધન હશે. માત્ર તેઓની મદદ સહેલાઈથી નહીં મળનાં પ્રયત્ન વડે મળશે. સરવાળે સ્વાગત સમિતિનું કાર્ય સાફ થશે અને માન્યતા મેળવશે પણ અનેક જાતના અપવાદો સહન કરવા પડશે.

૫. ઠરાવ:-સમાજ સુધારણાના ઠરાવો મદતવ-પૂર્ણ થશે કારણુ અંદ્ર એ સમાજનું ઉદ્દોતક ગૃહ શુધ તરફથી શુભ દષ્ટ છે. આ સંસ્થામાં પહેલાંના જે માનદ સત્તાધારી અધિકારીઓ (મંડળ) હશે તેની સત્તા કમી પડતાં લોક મતની સત્તા પ્રસ્થાપિત થશે અને તે સત્તા પોતાની શુદ્ધિ, બળ અને આતુ-ર્યને પ્રભાવે આધિપત્ય પ્રાપ્ત કરશે. ધાર્મિક બાબ-તના ઠરાવ માત્ર પૂર્વ પરંપરાને અનુસરીને થશે નહીં તેથી દ્વેષ અને રાગવ વધશે. વાદ વિવાદ ધણી થશે “પૂણ સદ્મ” ઉપર ગુરૂ અને શનીની પુર્ણ અશુભ દષ્ટિ હોવાના લીધે અને ગુરૂ શનિમાં અશુભ યોગ થએલો હોવાના લીધે અને ગુરૂએ ધર્મને વ્ય-વસ્થાનનો અધિપતિ હોવાથી કાંઈસેનો આખો વાદ વિવાદનો હાર આ વિષય ઉપર રહેશે-ટંટા બખેડા મારા મારીના પ્રસંગો આ વિષય ઉપર ઉભા થશે. આ બાબત કંડ પણ થોડું થશે. વિવાદશ્દિ,

સામાજિક (ધાર્મિક નહીં) સુધારણા આ બાબતમાં કાયમ કંડ ભેગો કરવામાં આવશે. ધાર્મિક જુતિની દિશાબદ્ધતાના પ્રયત્નો થશે તેને બહુ દરકતો આવશે.

તાત્પર્ય: લગ્ન પ્રગતિ પ્રિય બેશયી, કાર્ય કર-વાની ધ્રુષ્ટા ધરનાર બેકે હોય તોપણ લગ્નલ મંગલ તદ્દન નિર્બંધ હોવાના લીધે ઉપરના સર્વ કામો અનેક વિધ્નોમાંથી થશે. તંટા, બખેડા, ન્હાની ન્હાની મારામારીઓ થવાનો મંભવ છે.

૭-૨-૧૯૩૦ } રઘુનાથરાવ ઉર્ફે અન્ના
બેરેના ૧-૩૦ } સાહેબ આશામ-ગોપાલદર
વાગતે } કાળદર્શી આંદોલન.
૩૫૭, સદાશિવપેઠ-પૂના.

નોટ: આ પ્રશ્ન પૂછ્યા બાદ તેનો ફળદેય લખી કવર (પાકીટ)માં સીલબંધ મુકીને સ્વાગત સમિતિ-પ્રમુખને સોપવામાં આવનાં તે અધિવેશનના અધ્ય-ક્ષની સ્વાનગી વખતે તોડવામાં આવ્યું હતું, અને મુજબ વગેરેના આગેવાનો સમક્ષ રજુ કરવામાં આવ્યું હતું. આ લવિષ્ય બેઈ સર્વ ખુશી થયા હતા, અને રૂપીયા ૧૧૫ અચાર ભોજિતિથીને બેટ આપવામાં આવ્યા હતા.

Junnar Conference Incident.

With regard to incident that took place at first day session of Jain conference at Junnar about which one telegram has already been sent, general secretaries of conference have issued following statement.

In order to create disturbance, some nonprogressivists came down to Junnar. They numbered about two to three hundred. From time they arrived, they tried to create troubles with office bearers and staff of conference without any substantial reasons. They then objected to certain passages in presidential address which was already published and asked for dele-

tion of same. They refused to take meals until their proposal was accepted. After great persuasion they did take meals. Some of their leading members had purchased delegate and visitor tickets and were already in pandal. Others who could not succeed in their mischief tried to enter pandal without obtaining tickets. Most of these were not delegates and insisted to have delegate tickets. Volun- teers in charge of pandal refused to admit anybody without tickets. They made rush on volunteers. Officers immediately reached on spot and tried to pacify rushing mob but it

was to no purpose. These mischief-mongers then began to throw stones on pandal as well as volunteers some of whom were hit. At this stage police appeared on scene and dispersed mob. One of general secretaries approached some of their leaders and offered to admit their party for time being even without tickets and to issue tickets on their producing authorized list and to pay accordingly. They raised their old contention at this stage and said that as long as remarks on burning questions of day existed in presidential address they were unable to take part in sessions. It was suggested that they can attend sessions and put forth their objections and protest. In case they found majority on their side they can have their view point carried. If that was not possible they could record their protest and walkout. They did not dare to take this step. When this was going on, Mr. Dalpatbhai Ravchand, resident of Junnar in whose house these people were accommodated was hit by stone thrown by some from amongst members of this party who had gathered there. This excited owner of house—who fearing serious mischief asked them to vacate at once. Police authorities had posted constables on outside house and on streets to preserve order. Attitude of this party was very turbulent. When they found that was difficult for

them to carry on their mischief they immediately resolved to leave Junnar and to spread false rumours. In interests of Conference and Reception Committee we deem it necessary to issue this statement in order to avoid any misunderstanding. The conference sessions on the first day conducted proceedings very peacefully and further work is carried on smoothly.

Junnar, 9th. Feb. 30

Chhotalal Premji.

રજીસ્ટ્રારસાઈ રાયચંદ.

G. C. Dhadha.

General Secretaries

Jain Swetamber Conference.

“કોલાહલ મચાવવાના આશયથી, લગભગ ૫૦ સેથી ત્રણસો રિથતિયુરતોની એક સેના જુનનર મુકામે આવી પહોંચી હતી. આવાગમનકાળથી જ, કંઈપણ સંગીન કારણ રજુ કરવા સિવાય, કોન્ફરન્સ અને તેના કાર્યવાહકોને હેરાન કરવાનો તેઓએ પ્રયાસ આરંભ્યો, પ્રમુખમથાનેથી રજુ કરવાનું ભાષણ કે જે પ્રગટ થઈ ગયું હતું, તેમાંના કેટલોક ભાગ રદ કરવાની તેઓએ માંગણી રજુ કરી અને જ્યાંસુધી તે માંગણીને સંકારવામાં ન આવે ત્યાંસુધી - બોજન નહિ લેવાની હક પકડી. ઘણી વાટાઘાટ ચાલવા પછી તેઓએ આખરે બોજન લીધું. આમાંના કેટલાક સભ્યોએ પ્રતિનિધિ કે પ્રેક્ષક તરીકેની ડીપીટ ખરીદી હતી, અને તેઓએ સભા મંડપમાં પોતાનું સ્થાન પણ લઈ લીધું હતું. જ્યારે બાકી રહેલાઓએ, પોતાના તોફાનમાં ન હાવવાથી. ડીપીટ સિવાય મંડપમાં દાખલ થવાને માટે પ્રયાસ કર્યો, આમાંના કેટલાએક પ્રતિનિધિ નહિ હોવા છતાં પ્રતિનિધિની ડીપીટ મેળવવા આગ્રહ કર્યો, પ્રવેશદ્વાર ઉભા રહેલા સ્વયં સેવકોએ, ડીપીટ વિના પ્રવેશ કરતા તેઓને અટકાવ્યા, તેઓએ સ્વયંસેવકો ઉપર હુલો કર્યો, આ

કોસાહલ નેષ્ઠ અધિકારીઓ તુર્તજ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને ધસતાં ટોળાંને શાન્ત કરવા પ્રયત્નો કર્યા, પરંતુ પ્રયાસ નીષ્ફળ જતાં 'ટોળાંએ' સમા-મંડપ તેમજ સ્વયંસેકો ઉપર પત્થરોનો વરસાદ શરૂ કર્યો. પરિણામે સ્વયંસેવકોને કેટલીએક ધમ્મ થઈ, આ તમકે પોલીસપાટી આવી, અને તેણે ટોળું વિખેરી નાખ્યું. ત્યારબાદ કોન્ફરન્સના એક જનરલ સેક્રેટરીએ આ ટોળાના આગેવાનો પાસે આવી દીકીટ નહિ ધરાવનારાઓને પણ કેટલાક સમય માટે મંડપમાં પ્રવેશ કરવા દેવા અને પ્રતિનિધિ હોવાના પ્રમાણભૂત કારણો રજૂ કરે તેઓને યોગ્ય ચાજ લઈ દીકીટ આપવા માટે જણાવ્યું, ત્યારે ટોળાંએ પોતાનો જુનો વિરોધ રજૂ કરી ન્યાંસુધી પ્રમુખના વક્તવ્ય-માંથી બળતા પ્રત્યેનો ભાગ રદ કરવામાં ન આવે ત્યાંસુધી અધિવેશનમાં ભાગ લેવાની પોતાની અશક્તિ જણાવી. સેક્રેટરીએ સૂચવ્યું કે તેઓ મંડપમાં આવે, તેઓના વાંધારજૂ કરી તે માટે વિરોધ ઉઠાવે અને વિરોધ-ની દરખાસ્ત બહુમતીએ સ્વીકારવામાં આવે તો તે દર-ખાસ્ત મંજૂર રાખવામાં આવશે, અને જે આ પ્રયાસમાં તેઓ નીષ્ફળ નીવડે તો તેઓ પોતાનો વિરોધ નોંધાવી મંડપ બહાર જઈ શકે છે. આ સૂચના માન્ય થ.

ખવાની હિંમત તેઓ દાખવી શક્યા નહિ. આ પ્રકરણ ચાલતું હતું તેવામાં જુનનેર નિવાસી મી. દલપતભાઈ સ્વયં કે જેના ધરમાં તેઓનો કેમ્પ હતો, તેમને આ ટોળાંમાંના કોઇ તરફથી ફેંકાએલ પત્થર વાગતાં તે ઉરકેરાયા અને ભાવિષ્યમાં આ પાટી કદાચ જંબીર તોફાન જન્માવે એ બીકથી પોતાનું મકાન ખાલી કરવા તે ટોળાંને તેમણે જણાવ્યું. શાન્તિ જળવવા પોલીસખાતાએ મકાન અને રસ્તાઓ ઉપર પોલીસોને બંદોબસ્ત કર્યો, આ પક્ષની વગર ધણી તોફાની જણાતી હતી.

આખર કોસાહલ મચાવવાની પોતાની આશા સ્વપ્નવત્ લાસવાથી આ પાટીએ તુર્તજ જુનનેર છોડવાનો અને કોન્ફરન્સ કે સત્કાર સમિતિને અંગે બીન પાયાદાર અફવાઓ ઉઠાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ બનાવ પછી કોન્ફરન્સનું કાર્ય શાંતિપૂર્વક શરૂ થયું છે. પ્રથમ દિવસનું કાર્યક્રમ પસાર થવા પછી આગળનું કામ સરળતાથી ચાલી રહ્યું છે.

જોડેર જનતામાં ગેરસમજ ઉત્પન્ન ન થાય તે આશયથી આ ખુસાસો રજૂ કરવાની અગત્ય ઉભી થઈ છે.

છાટાલાલ ગ્રેમજી.

રજુછોડભાઈ રાયચંદ અને સુલાખચંદજી દહા.
શ્રી જૈન શ્વે. કે. ના જનરલ સેક્રેટરીઓ.

આદર્શ પાઠશાળાનું રેખાદર્શન.

આપણા ધર્મનાં મૂળતત્ત્વો જ ગણ્યા ગાંધ્યા જેમાં સર્વ બીજાં તત્ત્વોને ઘટાવી શકાય તેટલાંનું એક નાના કદનું પુસ્તક છેક પાચથી સાત વર્ષનાં બાળકો સમજી શકે તેવી વાર્તાઓ-મુળ તત્ત્વોને ગોધની તૈયાર કરાવી નાણુક કરકમલમાં મુકવી. તેમાં મુગેને ટુટોટમાં આપવાં. ને તે જે ભાષામાં તેઓ મુળ રચાયાં હોય તે ભાષામાં જાપવાં. ને વાર્તાના દેહમાં જે તે મુગે આપવાં યોગ્ય ગણવામાં આવે તો તે મોટા ટાઇપમાં માટુભાષામાં લખવાં. આવી બાલપોથી એક વર્ષમાંજ ભણી શકાય તેટલાજ પાઠોવાળી બનાવરાવવી જોઇએ. સાથે સાથે ભાષાનું વ્યાકરણ પણ તેટલીજ સરલતાથી તેમાં આપવું જોઇએ. આવી શાલાના મુરદો બનવામાં પ્રથમ લાઇન દોરી નોખવા માટે ઉત્સાહી, કૃપાળુ આચાર્યોએ પણ ભાગ લેવો જોઇએ. તેટલું બસ નથી પણ તેમણે દેખરેખ પણ રાખવી જોઇએ અને બાલ સંઘ યુવક સંઘ ત્યાં આ ઘેડ સંઘમાં ઉત્સાહન દિન પર દિન વધતું રહે તેવી રીતની પોતાની ન્યાં ન્યાં, ત્યારે ત્યારે હાજરીની જરૂર જણાય ત્યાં ત્યાં ત્યારે ત્યારે આપવી જોઇએ, કારણે આ ધાર્મિક સંસ્થા છે અને ધર્મનો પ્રચાર, નિભાવ અને અભિવૃદ્ધિ કરવાનું મુખ્ય કાર્ય તેમનું છે અને ન્યાં ન્યાં દ્રવ્યની જરૂર પડે ત્યાં ત્યાં તે જૈન સંઘ પુરું પાડવું જોઇએ. જેની ઉપર કહી તેવીજ વજ્ર વિશેષ ધર્મ મુગે ને વાર્તાઓવાળા તથા યોગ્ય ટીકાઓવાળા ચોપડીઓ ક્રમશઃ તૈયાર કરાવવી જોઇએ. આ બધું જલદી થાયને જૈન સંઘ સાચા ધાર્મિક જ્ઞાનથી વંચિત ન રહે તેટલા માટે કોઇના અધ્યક્ષપણા નિમે એક કમીટી નીમાવવી જોઇએ અને જોઇતો વખત લેઇ જેમ અને તેમ તાકીદે પુસ્તકો તૈયાર પ્રથમ કરાવી જોઇએ. વિમળલાઇ મુલચંદ ઝવેરી.

વિવિધ નોંધ.

(પરિષદ કાર્યાલય તરફથી)

તા. ૯-૩-૩૦ના રોજ મળેલ કાર્યવાહી સમિતિના કામકાજનો હું કે અહેવાલ.

૧ સભા કોનફરન્સ ઓરીસમાં ૨૮. ટા. ૩ વાગે
રા. શેઠ સુનીલાલ સરુપચંદ રાજુરીકરના પ્ર-
મુખસ્થાન હેઠળ મળી હતી. ઓગણપચાસ સભ્યોએ
હાજરી આપી હતી.

૧ ગઈ બેઠકની મિનિટ્સ વંચાતા પસાર કરવામાં
આવી. બાદ કાર્યવાહી સમિતિના પ્રયુગ તરીકે
રા.સા. શેઠ રવજી સોજપાલ તથા ઉપપ્રમુખ
તરીકે શ્રીયુત મકનજી જે. મહેતા બાર-એટ-બો-
ની સ્વીકૃતિ મેળવી ચક્ર હતી.

૨ બાદ નીચે જણાવેલી પેટા સમિતિઓ નિમ-
વામાં આવી.

૧ કાર્યવાહી સમિતિના કામકાજને લગતા પેટા
કાનુની ધડનારી પાંચ સભ્યોની એક સમિતિ
નિમાધ.

૨ સુકૃત ભંડાર ફંડ વસૂલ કરવા, તે અંગે પ્રચા-
રકાર્ય અને જરૂર પડે પ્રવાસ કરવા તથા
ધટું ખર્ચ કરવાની સત્તા સાથે ત્રીસ સભ્યો-
ની એક સમિતિ નિમાધ.

૩ જૈનયુગ અને પ્રકાશન કાર્યને લગતી સમિતિ-
જૈનયુગની સર્વ વ્યવસ્થા તેમજ કોનફરન્સને
લગતું પ્રકાશન કાર્ય સંભાળવા માટે પાંચ
સભ્યોની એક સમિતિ નિમવામાં આવી.

૪ શ્રી પાવાપુરી તીર્થના આલતા કેસમાં મદદ જો-
ગવવા સંબંધેના પત્ર રજુ થતાં તેની નોંધ લેવામાં
આવી શ્રીયુત ધનુલાલજીના કાર્ય પરત્વે સદ્ગ-
તુભૃત દર્શાવવામાં આવી. તથા આ કેસના
અંગે અત્યાર સુધી મળેલી મદદ ચર્ચેલ ખર્ચ
તથા હવે પછીની જરૂરીયાત સંબંધેની વિગતો
માંગવા ઠરાવવામાં આવ્યું.

૫ સરદાર વલ્લભલાલના જેલમાં જવા બદલ તેમને
અભિનંદન આપનારો તથા સરકારની દમન-
નીતિને વખોડી કાઢનારો ઠરાવ પસાર કરવામાં
આવ્યો.

૫ સમવાલાયે અન્ય પેટા સમિતિ નિમવાનું તથા
રચાથી સમિતિના સભ્યોની ખાલી રહેલી જગા
પૂરવાનું તથા પ્રચારકાર્ય સમિતિના ખર્ચ અને
કાર્ય વ્યવસ્થાનું કાર્ય મુદતવી રાખવામાં આવ્યું.

પેટાકમિટીઓ.

(તા. ૯-૩-૩૦ ના રોજ મળેલ કાર્યવાહી
સમિતિમાં નિમાયેલ પેટા કમિટીઓ.)

૧ સુકૃત ભંડાર ફંડ કમિટી:—

સભ્યોનાં નામ:—

રા. શેઠ. લલુભાઈ ક. દલાલ, રા. શેઠ રતનચંદ
ખીમચંદ, રા. શેઠ નાનજી લધાભાઈ, રા. શેઠ લાલજી
ભારમલ, રા. શેઠ મેવજી સોજપાલ, રા. શેઠ દેવજી
ટેકરશી જે. પી. રા. શેઠ મણીલાલ મોતીલાલ મૂલજી,
રા. શેઠ ગોવિંદજી ખુશાલભાઈ, રા. શેઠ વીરચંદ પા-
નાચંદ શાહ, રા. શેઠ જમનાદાસ અમરચંદ, રા. શેઠ
મણીલાલ મોહમચંદ, રા. શેઠ ચીમનલાલ સીરચંદ,
રા. શેઠ અમૃતલાલ કાલીદાસ, રા. શેઠ મોહનલાલ
હેમચંદ ઝવેરી, રા. શેઠ મૂલચંદજી સજમલજી, રા.
શેઠ ગુલાબચંદ વનાજી, રા. શેઠ સુનીલાલ વીરચંદ
રા. શેઠ અમીચંદ ખેમચંદ, રા. પંડિત ક. ક. લાલન,
રા. શેઠ ગલાલચંદ શિવજી, રા. શેઠ કાનજી કરમશી
મારતર, રા. શેઠ નગીનદાસ કરમચંદ, રા. શેઠ છવા-
ભાઈ પ્રતાપશી, રા. શેઠ સાંકરચંદ. માણેકચંદ, રા.
શેઠ કાલીદાસ સાંકરચંદ, રા. શેઠ કાનજી ઉદેસીંગ,
રા. શેઠ ડૉ. પૂનશી હીરજી મેશરી, રા. શેઠ મયન-
લાલ મૂલચંદ શાહ, રા. શેઠ વલ્લભદાસ દુલચંદ મહેતા,
રા. શેઠ વીરચંદ ફળજી. (અને રચાનિક મંત્રીઓ).

૩ જૈનયુગ અને પ્રકાશન સમિતિ:—

જૈનયુગની સર્વ વ્યવસ્થા તથા કોનફરન્સને લગતું
પ્રકાશન કાર્ય સંભાળવા માટે નીચેના ગૃહસ્થોની પેટા
સમિતિ નિમવામાં આવી છે. સભ્યોનાં નામ. રા. શેઠ
મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ, (૨) મોતીચંદ ગિ. કાપ-

ડીઆ. (૩) રા. ઓધવજી ધનજી શાહ. (૪) રા. જ્યનાદાસ અમરચંદ ગાંધી. (૫) રા. પરમાણુદ કુંવરજી કાપડીઆ.

૪ પ્રાંતિક સમિતિઓની રચના:—

પ્રાંતિક સમિતિની રચના માટે વિભાગ વાર પ્રાંતિક સેક્રેટરીઓને સૂચનાઓ નીચે મુજબ આપવામાં આવી છે.

૧. કો. નાં બંધારણની કલમ ૧૩ અન્વયે દરેક પ્રાંત યા વિભાગે પોતા માટે પ્રાંતિક સમિતિ રચવી જરૂરી છે.
૨. પોતાના પ્રાંતના રચાયે સમિતિમાં (સ્ટેન્ડિંગ કમિટી) ચૂંટાએલા સભ્યો તે પ્રાંતની સમિતિના સભાસદો ગણાશે.
૩. પ્રાંતિક સમિતિના સભ્યોની સંખ્યા વધારેમાં વધારે ૫૦) પચાસની હોવી જોઈએ; રચાયે સમિતિના સભ્યોની સંખ્યા બાદ જતાં બાકીની પચાસમાં ઓછી રહેતી સંખ્યા માટે ચૂંટણી કરવી. પચાસથી ઓછી સંખ્યા પાંચ રાષ્ટ્રી સહાય. પોતાના પ્રાંતના રચાયે સમિતિના સભાસદોની મીટિંગ કરી આથી પ્રાંતિક સમિતિ રચવી.
૧. રચાયે સમિતિના સભ્યો; (૨) પોતાના પ્રાંતનાં મુખ્ય ગાગોનો ઓછામાં ઓછો અડેક સભાસદ; (૩) બાકીના રચાનિક સભ્યો લેવા.
૪. આવા સભ્યો માટે પોતાના પ્રાંતને અનુકૂળ હોય તેવી રકમ સુકૃત બંદાર ફંડમાં ઓછામાં ઓછા ફાળા તરીકે પ્રતિવર્ષ માટે નક્કી કરી મુખ્ય કાર્યાલય (મુખ્ય)ને ખજાર આપવી અને ફાળો મોકલતા રહેવું.
૫. જેઓ રચાયે સમિતિનાં સભ્યો હોય તેમણે આ પ્રાંતિક કમિટીના સભ્ય તરીકેના ફાળા આપવો કે નહિ તે તેની મરજી ઉપર રાખવું.
૬. આ પ્રાંતિક સમિતિની સભાએ જરૂર પડે પ્રાંતિક સેક્રેટરીઓએ પોતાના પ્રાંતને લગતા કામકાજ કરવા માટે જોગવાવવી. અને ત્યાં સુધી દર માસે જોલાવવી.
૭. પત્રવ્યવહાર, મિટિંગની મિનિટસ વિગેરે રાખવાને રેસ્ટનરી, પોસ્ટેજનું જરૂરી ખર્ચ કોન્ફરન્સના

હિસાબે કરે અને તેનો હિસાબ દરમાસે કોન્ફરન્સ ઓફીસના મુખ્ય કાર્યાલયને મોકલતા રહેવું તથા માસિક કાગકાજનો રિપોર્ટ મોકલવો.

૮. કામકાજ:—

૧. કોન્ફરન્સના દરવોનો સામાન્યતઃ અમલ કરવો, કરાવવો તથા કોન્ફરન્સનું ધ્યેય અને ઉદ્દેશો અનુસાર પોતાના પ્રાંતને લગતાં કાર્યો કાર્યવાહી સમિતિની અનુમતિ મેળવીને કરવા.
૨. પોતાના પ્રાંતના ગામોમાં મહાસભાની ગ્રામ્ય અને શહેર સમિતિઓ રચાવવી અને તે દ્વારા દરવોનો અમલ કરાવવો.
૩. કેળવણીની સંસ્થાઓ જરૂર હોય ત્યાં ઉઠી કરવા તજનીજ કરવી. કેળવણી લેવા ઇચ્છતા બાલક-બાલીકાઓ-વિદ્યાર્થીઓ માટે આલ્પના ગુરૂકુલો, ઓર્ડિંગમાં રહેવા, ખાવા, લાણવા વગેરેની સગવડો જરૂર હોય તેને મેળવી આપવી.
૪. કેળવણી લેવા માટે લોકોમાં પ્રેરણા કરવી અને જાને ત્યાં અને ત્યારે તે સંબંધે લાપણો આપવાં, અપાવવાં.
૫. સામાજિક કુરિવાજો દૂર કરવા કરાવતા બાપણો દ્વારા પ્રયત્નો કરવા.
૬. પાઠશાળાઓ, લાયબ્રેરીઓ ન હોય ત્યાં રચાવના ચાય તેવા પ્રયાસો કરવા.
૭. વ્યાયામશાળાઓ સ્વયંસેવક મંડળોની જરૂરીઆત સમજાવવી, ન હોય ત્યાં રચાવવા પ્રયાસ કરવા. વ્યાયામને જનસેવાની અગત્ય સમજાવવી.
૮. આર્થિક દૃષ્ટિએ પ્રાંતના જોનોની સ્થિતિ સંબંધે ખજાર મેળવી તે સુધારવા; જરૂર જણાય તો તેના ઉપાયો યોજવા અને તે સંબંધે વખતો-વખત મહાસભા મારફતે રિપોર્ટ પ્રકટ કરવા યોગ્ય કરવું.
૯. કોન્ફરન્સના તેમજ તેને અંગે ચાલતા કાર્યોનો મુખ્ય આધાર સુકૃત બંદારફંડ હોઈ દરેક સ્થળથી દરવોનો અમલ થાય અને ફાળો પ્રતિવર્ષ કોન્ફરન્સને મળતો રહે તેવી વ્યવસ્થા કરવી. સમિતિના બંદાર મામના સભ્યો અને શહેર અને

આમ સમિતિ મારફતે તે તે ગામેમાં પ્રવાસ કરવો, અને પ્રાન્તમાં સેવાલાવી મંડેણ, સંધાની સહાય માંગી ફંડ વચૂક કરવું અને મુખ્ય કાર્ય-લયમાં મોકલી આપવું. કેળવણી, નિરાશ્રિત વગેરે અનેક ખાતાઓનો આધાર આ ફંડ ઉપર છે તે સમજવું.

૧૦. કૉન્ફરન્સના મુખ્યપત્રનાં આદેશ વધારવા તથા તેના પ્રકાશનો ખરીદાય તેવી તજવીજ કરવી.

૧૧. શ્રી કૉન્ફરન્સના એજ્યુકેશનલ બોર્ડ મારફતે દેવામાં આવતી ધાર્મિક પરિક્ષાઓમાં દરેક ગામના વિદ્યાર્થીઓ બેસે તેવી તજવીજ કરવી. (અભ્યાસ-ક્રમ આદિ સૂચનાઓ અત્રેથી મંગાવવી).

આ ઉપરાંત વખતો વખત કામકાજ માટે સૂચના અપાતી રહેશે.

૫. અચારકાર્ય અને પ્રાંતિક સેક્રેટરીઓના રિપોર્ટ.

૧. કચ્છ વિભાગના પ્રાંતિક સેક્રેટરી શ્રી ક્ષમાનંદજી શીજીમહાજી લખી જણાવે છે કે:— તા.૩૦-૩-૩૦ ના રોજ માંડવી તાબે ગ્રેરાઉ ગામમાં જૈનોની ધર્મશાળા મધ્યે એક જાહેરસભા (આપણા સમાજની) ઠરવામાં આવી. કૉન્ફરન્સના હેતુ અને ઉદ્દેશ સમગ્રવી જુનેર મુકામે પસાર થએલા ઠરાવો વાંચી સંભળાવવામાં આપ્યા અને દરેક ઠરાવો પર વિવેચન કર્યું. લાપણુ બે કલાકે ચાલ્યું. પરિપદનું નામ સરખું ન જાણનાર વર્ગમાં પણ એની શ્રેષ્ઠતા સ્વીકારવામાં આવી. જાહેરસભાએ પરિપદનો વિજય ડંકો હિંદભરમાં વાગે એવી મના-ભાવના જાહેર કરી.

૨. તા. ૩૧-૩-૩૦ ના રોજ માંડવી તાબે બારા મુકામે જૈન મહાજન વાડીમાં જૈનોની પ્રચંડ સભા મળી. સભાનો સમય રાત્રિનો હોવા છતાં શ્રી પુરોએ મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી. અહિં પણ બે કલાકે લાપણુ ચાલ્યું. બારા ગામમાં જાહેર પ્રતિષ્ઠા કે કોઈ પણ સામાજિક વા રાજકીય ચળવળનું નામ નિશાન નથી. જાહેર જૂના વિચારનું સ્થિતિચુસ્ત ગામ છે, પણ આ લાપણુથી જૈનસ-

માજમાં સારી જોવી નવરૂતિ આવી છે અને સમાજ પરિપદ પ્રત્યે પોતાની આંતરિક સહભાવના જાહેર કરી તેની ફતેહ ઈચ્છી છે.

૩. તા. ૬-૪-૩૦ ના રોજ માંડવી તાબે લાયજી ગામે શેઠ રવજીભાઈ સોજાખાજની આગેવાની તળે જાહેરસભા મળી. શેઠ રવજીભાઈએ વક્તાની યોજાખાણુ આપ્યા બાદ 'પરિપદની ઉપ-યોગિતા અને આપણી ફરજ' એ વિષય પર લગ-લગ બે કલાકે લાપણુ અપાયું. તેમાં પરિપદના "હાનિકારક રિવાજો" વાળા ઠરાવ પર ખૂબજ ભાર દઈને નાણું કરવા મજબૂત અપીલ કરી. પરિ-ણામે રવજીભાઈના અતુષ્ટમોદનથી 'મરણ પાછળનાં ખર્ચ' બંધ કરવા માટે ખૂબ ચર્ચા થઈ. દરેકજણે આ રિવાજ નિરપયોગી હોવાનું સ્વીકાર્યું. સભાએ આ હાનિકારક રિવાજ થોડા વખતમાં જ મહાજનની ધોરણુ સર સભા મેળવી નાણું કરવાનો ઠરાવ કરવા નક્કી કર્યું.

તે ઉપરાંત એક મિત્રમંડળની સ્થાપના કરી ખાજકો અને યુવાનોને તાલીમ આપી કેળવવા માટેની જરૂરીયાત સ્વીકારી. આ સભામાં મેદની ખૂબ જગી હતી. સભાસ્થાન વિશાળ હોવા છતાં જન-તાથી સંકીર્ણુ જન્યું હતું. પરિપદ પ્રત્યે સભાએ પોતાની આંતરિક સહાનુભૂતિ જાહેર કરી.

પરિપદના કાર્ય માટે ત્રણ ગામેમાં સભા મેળવી છે. અને લોકે લાગણી વધતી જાય છે. પ્રાંતિક સમિતિ રચવા માટે પ્રયત્ન ચાલુ છે.

દીક્ષાના ઠરાવ—જે પરિપદે પસાર કર્યો છે તે કચ્છમાં સંપૂર્ણ રીતે અમલમાં આવશે. કચ્છના માટે તો આ ઠરાવ બહુ મોજો છે એટલે જોનો અમલ સહેલ વસ્તુ છે.

૪. જામનગર—હાલાર વિભાગ પ્રાંતિક સેક્રેટરી શેઠ મોતીચંદ પાનાચંદ મહેતા લખી જણાવે છે કે:—શ્રી જુનેર મુકામે મળેલ જૈનસ્વ-તાંત્રિક કૉન્ફરન્સમાં જે ૨૧ એકવીશ ઠરાવો સર્વા-નુમતે કૉન્ફરન્સે મંજૂર કર્યા છે, તેજ ૨૧ એકવીશ ઠરાવો અત્રે પરમ પૂજ્ય મુ. શ્રી. રામવિજયજી

મહારાજશ્રીના અધ્યક્ષપદે તા. ૧૧-૪-૩૦ ના રોજ ઉજવાયેલ શ્રી મહાવીર પ્રતિનિધી જન્મ જયન્તીના સુભગ્ન અવસરે એકત્ર થયેલ ચતુર્વિધ સંધે માન્ય રાખી તેને ટેકા આપેલ છે. ચતુર્વિધ સંધના ફર- માનથી અનિ સંલેપમાં વાંચી રજુ કરનાર:-ડૉ. શુભાભયંદ મૂલચંદ બાવીંગી આફ્રીકાના M. D. L. M. P. H. etc.

ટેકા આપનાર:-શ્રીમાન આયોજાન શેઠ ઝવેરી ઝવેરચંદલાલ પ્રાગજી, મધુ ટેકા: શ્રી પાર્વતીઆમ જૈન કન્યાશાળાના ટ્રસ્ટી શ્રીમાન મોતીચંદ પાનાચંદ મહેતા. (સર્વાનુમતે પસાર). વિ: શા. ઝવેરચંદ પ્રાગજી, સાંકળચંદ નારાયણજી શાહ, મેતા ડોકરશી પાનાચંદ, તારાચંદ પાનાચંદ, પારખ હરીસંગ માનસંગ, શેઠ પ્રભાસ હરખજી, દોશી પદમશી દામજી, મોતીચંદ પાનાચંદ (ની સહીઓ છે).

૫. પાલણપુર-વિભાગ પ્રાંતિક સેક્રેટરી શ્રી. મણીલાલ ખુરાલાચંદ ધારી. આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયકેસર મરિચનાં શિષ્ય ન્યાયવિજયજીની પંચાસ પહાં પ્રસંગે ફાગણ શુદ્ધ ૩ સીંધાર આવલું થયું. શુદ્ધ ૪ ના દિવસે તેજોશીના વ્યાખ્યાન પ્રસંગે 'કોન્ફરન્સની જરૂર દર્શિત-આજ સુધી કરેલ કાર્યો-હરાવો-તેને ટકાવી રાખવા અને સુકૃત લંડાર ફંડ મોકલી આપવા સારી રીતે સમજાવવામાં આવ્યું. શુદ્ધ ૫ વહનગર. શુદ્ધ ૬ વીસનગર આવી સભા બોલાવી શુદ્ધ ૭ સભા રાખવામાં આવી પરંતુ તે દિવસે મૃત્યુ થતા સભા બંધ રાખવી પડી. સીંધાર તથા વહનગરનું વસ્તી ઝવક લગાવવામાં આવેલ છે.

૬ સુરત જીલ્લા પ્રાંતિક સમિતિ-સુર- તના વાનની અને કોન્ફરન્સના એક રેસીડેન્ટ જન- રલ સેક્રેટરી શ્રીયુત રણછોડલાલ રાયચંદ ઝવે- રીને જૂનર અધિવેશન મેળવી અધ્યાગ શ્રમ સેવો અને આમજોગે કામ કરવા બદલ અભિનંદનનો મેળાવડો થયો. સુરત જીલ્લા યુવક સંઘના આશય હેતુ જૈન કોન્ફરન્સ અને આપણી ફરજોએ વિષય ઉપર નગીનચંદ દોઢમાં જાહેર વ્યાખ્યાન થયું હતું જે વખતે કોન્ફરન્સના ખાસ આયોજાન કાર્ય કર્તાઓ

પદાર્થો હતા. જેનો ફંડ આજેવાલ આ સાથે જુદો મોકલ્યો છે. પ્રાંતિક સમિતિની સ્થાપના કરવામાં આવી છે અને બવરિયલ કાર્ય ફંડ સમયમાં શરૂ કરવામાં આવશે. પ્રાંતિક સેક્રેટરી શ્રીયુત જીવણલાલ કપુરાજીને મોતાના દરેક કાર્યમાં રા. ઉજમશી ની શાહે દરેક જાતની મદદ આપવા સ્વીકાર્યું છે.

૭ વડોદરા-ખેડા વિભાગ પ્રાંતિક સેક્રેટરી રા. વાડીલાલ મગનલાલ વૈદ્ય-શ્રી મહાવીર જયંતી પ્રસંગે એક ખાસ મેળાવડો યોજવામાં આવ્યો હતો જેનું પ્રમુખ સ્થાન કોન્ફરન્સના એક રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી રા. શેઠ છાટાલાલ ગ્રેમજીએ સ્વીકાર્યું હતું. ગાંધીજી અને કસરતના આકર્ષક પ્રયોગો શ્રી વીરવ્યાયામ મંડળના વિદ્યા- થીઓએ કરી બતાવ્યા હતા. આ મંડળને શેઠ રણછોડલાલ રાયચંદ ઝવેરી તરફથી રા. રખ તથા શેઠ કાનજી રવજી તરફથી રા. રખ ની ભેટ આપવામાં આવી હતી. 'કોન્ફરન્સ અને આ- પણી ફરજ' એ વિષય ઉપર જાહેર વ્યાખ્યાન થયું હતું. સભાનું પ્રમુખરથાન અંગેના સુપ્રસિદ્ધ ડોક્ટર બાલાલાલ મગનલાલ નાણાવટીએ સ્વીકાર્યું હતું. જેમણે સુકૃત લંડાર ફંડમાં અપીલ થતાં રા. ૫૧) ભરી આપ્યા હતા. અંગેના યુવક સંધે સતરના હાર મુજબથી પધારેલા આયોજાનોને ખરેખરી તેમને મળ આપ્યું હતું. પ્રાંતિક સમિતિની રચના કરવામાં આવી. બવરથીત કાર્ય પુરતમાં શરૂ કરવામાં આવશે.

૮. ઉત્તર-વિભાગ ના પ્રાંતિક સેક્રેટરી શેઠ મુળચંદ આશારામ વૈદાટી અમદાવાદ તેમજ આ- સપાસના ગામોમાં કોન્ફરન્સના હરાવોને અમલમાં મૂકવાના પુરતમાં જાહેર નિકળવા વધી છે. હરાવો તથા બંધારણની કાપીઓ પ્રતિષ્ઠિત બંધુઓ ઉપર 'સંધ સમસ્ત' કરી મોકલી આપેલ છે અને શ્રી સુકૃત લંડાર ફંડ નિયમિત રીતે વધુલ આવે તે માટે ખાસ પત્ર દ્વારા તેમણે વિનંતિ કરી છે. 'તેઓએ પ્રાંતિક સમિતિ નીમવા માટે પણ સક્રીય તૈયાર કરી રાખેલ છે જે પ્રવાસમાં નિકળ્યા પછી અમલમાં મૂકવા' ધારે છે.

૯. મુખ્યમાં જાહેર સભા:—

મુખ્યમાં ગત તા. ૯ મીએ માર્ચ ૧૯૩૦ રવિવારના દિવસે મહાવીર જૈનવિદ્યાલયના હોલમાં 'કોન્ફરન્સના સંદેશ' ને અંગે જાહેરસભા મળતાં શ્રી હરિલાલ માન્ડરના પ્રાયમિક નિવેદન પછી શાહ વીરચંદ પાનાચંદની દરબારત અને શેઠ મગનલાલ મુળચંદના ટેકાથી શેઠ નાનજી લઘાભાઈને સભાનું પ્રમુખસ્થાન આપવામાં આવ્યું, બાદ મુખ્ય વક્તા શ્રી મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ બી. એ. એ જીને-રની પ્રાચીનતા અને ગૌરવ ઉપર વિવેચન કરવા બાદ પરિપક્વ મળવા પૂર્વેની સ્થિતિ, મહારાષ્ટ્રીય ભાષાઓના કોન્ફરન્સને સફળ કરવાની અડગ ભાવના, પ્રતિનિધિઓ અને કોન્ફરન્સને અંગે આવેલ ગમે તે વર્ગનું અતિથ્ય કરવા માટે રાખવામાં આવેલ સુંદર વ્યવસ્થા અને શાન્તિપૂર્વક કામ કરવાની અખત્યાર કરવામાં આવેલ પદ્ધતિ સમજાવી હતી. છેવટ સમય ધર્મ અને આજના યુગની પ્રગતિને લક્ષમાં લઈ પસાર કરવામાં આવેલા દરોબો ખાસ કરીને દીક્ષા વિગેરેના, મહત્વના અને જરૂરી હોવાનું સચવી પોતાનું લાપણ સમાપ્ત કર્યું હતું. બાદ શ્રી મોહનલાલ બી. ઝવેરીએ કૃપ મંડુકજીતિ ઊઠી વિ-શાળતામાં પ્રવેશ કરવા અને વ્યાપાર વિકાસ તથા અંગૂળજીને અંગે કોન્ફરન્સે જે દરોબો પસાર કર્યા છે તે દિશામાં કાર્યની શરૂઆત કરવાની અગત્ય દર્શાવી હતી. બાદ પં. લાલને સંસ્કૃત સંદર્ભે ઉપર મોલવા પછી દીક્ષાના દરોબને અંગે જણાવ્યું કે- આપણે દીક્ષાના વિરોધી નથી પરંતુ અયોગ્યતાના વિરોધી છીએ. દીક્ષા એ સાધન છે અને પ્રજા મહાવીર જેટલો વિકાસ એ સાધ્ય છે માટે દીક્ષામાં સુવર્ણની પંસંદગી યોગ્ય ગણાય, પીચગોલ્ડથી અયોગ્ય અને દીક્ષા આપતી એ પીચગોલ્ડ લેવા જેવું ગણાય. બાદ મંડિત આણુંદજીભાઈએ અડધા કલાક સુધી પ્રભાવીક વક્તવ્ય રજુ કરતા જૈનસમાજનું પુર્વે જૈનત્વ અને અત્યારે થયેલ વિચારણી પરિસ્થિતિનું સુંદર ચમત્કારી ચિત્ર રજુ કર્યું, અને રા. રાજુભર તથા રા. મણીલાલ મુંદરજીના વક્તવ્ય પછી પ્રમુખશ્રીએ ઉપસંહાર કરતા કોન્ફરન્સના દરોબોની

સમાસાધના રજુ કરી તેને અમલમાં મૂકવામાં ભલામણ કરી હતી, છેવટે રા. મોતીચંદ બી. કાપડીયાએ પ્રમુખાદિના આભાર માનવા બાદ સભા વિસ-ર્જન કરવામાં આવી હતી.

૧૦ સુરતમાં જાહેરસભા.

જાહેર જૈન કોન્ફરન્સના નિણયોનું સહય સમજાવવા ગયા રવિવારે જૈનોની જાહેર સભા શેઠ દલીચંદ વીરચંદના પ્રમુખસ્થાને નગીનચંદ હોલમાં મળતાં કોન્ફરન્સના આગેવાન કાર્યવાહકોએ મુખ્યથી આવી આ સભામાં હાજરી આપી હતી. તેમજ શહેરના આગેવાન ગૃહસ્થોએ સારી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી. પ્રારંભમાં પ્રમુખશ્રીએ નિવેદન રજુ કરતાં કેળવણીના ફેલાવા અને સમાજમાં આગે બીજા જે જરૂરીઆતો ઉભી છે તેને પહેાંચી વળવા સુકૃત ભંડાર ફંડને વધારી લેવાની વિનંતી કરી, બાદ શ્રી મકનજી જીહાભાઈ મહેતા. બાર-એટ-સો એ કોન્ફરન્સના આદર્શને અંગે વિવેચન કરી આજની રાજકીય લડતમાં જૈનોનાં સ્થાનને અંગે જણાવ્યું કે હાલમાં રાષ્ટ્રીય લડત ચાલી રહી છે તેમાં મદદ આપવી એ આપણું કર્તવ્ય છે. કોન્ફરન્સ મહાત્મા જીની સરદારી નીચે ચાલતી લડતમાં ભાગ લેવાની જૈન સમાજને લલામણ કરે છે. દેશને ખાતર જૈનો પણ પોતાનો ભોગ આપવામાં કોષપણ રીતે ઉતરે એમ નથી. તે જાતાવી આપવા માટે બળાદાન આપના આજે આબાલબુદ્ધે તૈયાર થવાની ફરજ છે. મહાત્મા જીનો વિદાર જૈન માણુ જેવો છે. તેમને ઉપદેશ અને જીવન પણ જૈન સાધુતા જેવું જ છે. આપણા પરમ પુન્યોએ જે સૂત્ર આપ્યું છે તે સૂત્ર તેઓ જગતને આપી રહ્યા છે. બાદ કોન્ફરન્સનું આગામી અધિવેશન પોતાના આંગણે મેળવવાનો ધરા સુરત મેળવવા લાગ્યાના નીચે એવી ઇચ્છા સાથે મેળવવાની છે અને જણાવ્યું છે કે કુની કોન્ફરન્સની કાર્યરેખાની કાલિયનું નામ ન હતું. જૈન સુનીવરસીદીમાં જૈન સંપ્રદાયનું નામ ન હતું. જૈન કોન્ફરન્સ પછી મુંબઈ, કલકત્તા અને બનારસ સુનીવર-સીદીમાં જૈન સંપ્રદાય દાખલ કરવામાં આવ્યું છે.

હાજરમાં જૈન સાહિત્ય ક્ષીપવવા માટે ખતારસ યુનીવર્સિટીમાં શ્રી. ચાલીસ હજાર આપવાનો જુદોર કોન્ફરન્સે ઠરાવ કર્યો છે. આપણી કામના પરદેશ કેળવણી દેવા જતા અભ્યાસકોને પણ કોન્ફરન્સે મદદ કરે છે. સરકાર આપણી પવિત્ર જન-પ્રતિમાઓ વિચાર્યતમાં લઈ જઈ ત્યાં પ્રદર્શનમાં મૂકે છે. આ કમથી આશાતના લાગે એમ જાણી તેનો પ્રતિબંધ કરવા હાજરમાં કોન્ફરન્સે તે કાર્ય હાથ કર્યું છે. અને તે કામ શ્રીયુત સારાભાઈ નેમચંદ હાજરને સોંપવામાં આવ્યું છે. આ ઉપરાંત રાજકીય દષ્ટિએ કોન્ફરન્સની લડતનો ખાસ આપવામાં આવ્યા બાદ શ્રી મોતીચંદ ગીરધરલાલ કાપડીયાએ કોન્ફરન્સના કાર્ય-પ્રદેશ ઉપર પ્રકાશ પાડતા જૈન સમાજનું હૃદય જીવંત છે એ વાત સ્પષ્ટ કરી હતી. બાદ પંડીત આણંદજીએ જણાવ્યું કે આને દેશના સરદારો ખરે પગે ઉચા છે ત્યારે જૈન યુવાનો પોતાના જીવનકાળીન ગોરવ પર ચીટ માંડવામાં મુકશે ? રાષ્ટ્રનું પરિવર્તન યુવાનોએ કર્યું છે. એ જગતનો ઇતિહાસ પોકારે છે. રામચંદ, શ્રીકૃષ્ણ, શ્રી મહાવીર, શ્રી ગૌતમબુદ્ધ જેવાએ યુવા-વયમાં જ કાર્ય કર્યો છે તે સૌને વિદિત છે. આપણા મહાપુરોએ પરિવર્તન કર્યો છે આને પણ આપણે પરિવર્તન માંગીએ છીએ ને કરવાનો આપણો જન્મ સિદ્ધ હક છે. ત્યારબાદ શ્રી મોહનલાલ દલી-ચંદ દેસાઈ. B. A. LL. B., શ્રી છોટાલાલ પ્રેમજી શેઠ મગનલાલ મુળચંદ વિરેરેએ પ્રામંગીક વિવે-ચનો કર્યો હતો. બાદ સુકૃત લંડાર ફંડની શરૂઆત કરવામાં આવનાં લગભગ રૂપિયા પાંચસો નોંધાયા હતા. છેવટે પ્રમુખશ્રીના યોગ્ય ઉપમંહાર પછી સભા વિસર્જન કરવામાં આવી હતી.

૧૧ પંડોદરમાં કોન્ફરન્સનું પ્રચાર કાર્ય.

પ્રમુખશ્રી શ્રી મહા વીર જાપંતી ઉજવવા અને પરિપક્વના પ્રચાર કાર્ય માટે ખાસ બોલાવેલી સભામાં હાજરી આપવા શેઠ અવેરી રણજીડાભાઈ રામચંદ, શેઠ છોટાલાલ પ્રેમજી, શેઠ કાનંજી રવજી, પં. લાલન, પં. આણંદજી વગેરે તા. ૧૨ મી એપ્રિલના દિવસે ત્યાં ગયા હતા.

શ્રી મહાવીર રવાગીના માન અર્થે નીકળેલા સરવસમાં સૌએ ભાગ લીધો હતો અને સેક છોટાલાલ પ્રેમજીના પ્રમુખપણા હેઠળ મળેલી સભામાં હાજરી આપી હતી. સભામાં પ્રસંગાનુસાર લાપણો થયા હતા જે વેળાએ પ્રેક્ષકોની ગોરી હાજરી હતી. વીર બાલામ મંદીરના વીદ્યાર્થીઓએ કસરતના ખાસ આકર્ષક પ્રયોગો કરી દેખાડ્યા હતા.

રાતના ૮ વાગે જાપાની તબીબ અને ૧૦ મી જૈન કોન્ફરન્સના પ્રમુખ ડૉ. બાલાભાઈ નાણા-વડીના પ્રમુખપણા હેઠળ જૈનોની એક જંગી સભા મળી હતી તેમાં રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી શેઠ છોટાલાલ પ્રેમજીએ કોન્ફરન્સના હેતુઓ સમજાવતાં પરીપક્વનો છતીદામ આપ્યો હતો. તેમણે જુનેર કોન્ફરન્સની આપુર્ત ક્ષેત્રપર ભાર મેલતાં પરાણા અને ડેલીમેટોના સ્થાગત માટે તૈયારીઓ વખાણ કર્યાં હતા અને કોન્ફરન્સે કેળવણીવીર્યક કરેલા ઠરાવો પર ભાર મેલતાં સુકૃત લંડારના ફંડ માટે અપીલ કરી હતી.

અવેરી મુલચંદ આશારામે (અમદાવાદ નિવાસી) જૈન એક હાઉસિંગ સોસાયટી તથા સુકૃત લંડાર પરી-પક્વને સોંપવા વગેરેને લગતા કોન્ફરન્સે ને ઠરાવો કર્યો હતા તેની સમજ આપી હતી.

પં. આણંદજી જુસ્સાદાર રાજદોમાં મોટી સંખ્યામાં એકલા થઈ કોન્ફરન્સની પ્રવૃત્તિને ટેકો આપવા અને દીક્ષા સંન્યાસીના ઠરાવની મજબુત હિમા-યત કરવા અપીલ કરી હતી.

પં. લાલને પણ તેને અંતઃકરણથી ટેકો આપવા અને સુકૃત લંડાર ફંડને મદદ કરવા અપીલ કરી હતી.

શ્રી. વાડીલાલ વેદ પ્રાતીક કમીટી સ્થાપવા અને તેમાં વડોદરા અને કમીટીને સ્થાન આપવા જણાવ્યું હતું સુકૃત લંડાર ફંડને ત્યાંજ મદદ મળી હતી.

જૈન યુવકસંઘે પરાણાએને હારતુરા પહેરાવ્યા પછી સભા વિસર્જન થઈ હતી.

૧૨. તા. ૧૬-૧૭-૨૦, રવિવારના રોજ મળેલી કાર્યવાહી સમિતિની બેઠકનો ટુંક અહેવાલ. ઉપર જણાવેલ દિવસે કોન્ફરન્સ આંધીસ-પરિ-

પદ કાર્યાલયમાં કાર્યવાહી સમિતિની એક એક બેઠા-રનાં સદાં. ટા. ૨-૩૦ વાગતે મળી હતી જે વખતે સભાનું પ્રમુખ સ્થાન રા. શ્રીકૃત મકનજી. જે. મહેતા-જેઓ આ સમિતિના ઉપપ્રમુખ છે-તેમણે લીધું હતું. સભાસદોએ સારી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી. કામકાજ નીચે મુજબ થયું હતું.

૧. જૂનાર અધિવેશનમાં નિમાએલ પ્રચાર સમિતિના સભ્યોના પ્રવાસ તથા તે અંગે થનાર ખર્ચ સંબંધે ચર્ચાને અંતે ઠરાવવામાં આવ્યું કે જે જે વિભાગ માટે સભ્યોની નિમણૂક થઈ છે તે તે વિભાગમાં નિમાએલ સભ્યોએ ઠરાવો અમલમાં મૂકવા, સુકું ભંડાર ફંડ વસૂલ કરવા કરાવવાનું પગે કામ કાજ કરવું. પ્રવાસાદિ ખર્ચ આપવું. રેલ્વેનું ચાર્ટર કરાવવાનું લાડું આપવું. આ સભાસદો પૈકી કોઈને બીજા વિભાગમાં મોકલી શકાય એવું હોય અને તેઓ જઈ શકે તેમ હોય ત્યાં તેઓ ફેરફાર કરવો. આ સંબંધે પણ વ્યવહાર કરી સેક્રેટરીઓએ યોગ્ય કરવું. યતિ શ્રી બાલ ચંદ્રાચાર્યને બીજા વિભાગમાં તેમની માંગણી મુજબ કોન્ફરન્સમાં પ્રચાર કાર્ય માટે નિમણૂકમાં આવ્યા. પં. લાલનને કન્હ, પં. આહુ-દજીને શુભરાત વિભાગમાં તેમજ અવેરી મુલચંદ આશારામને કાકીપાવાડ માટે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા.

૨. સ્થાયી સમિતિના સભ્યોની ખાલી રહેલી જગ્યાઓ પૂરવા માટે તે તે વિભાગના પ્રાંતિક સેક્રેટરીને એક માસમાં તેવી નિમણૂક કરવા જણાવવું અને તેમ ન બને તો સ્થાનિક મહામંત્રીઓએ તે જગ્યાઓ પૂરવા મોકલવું કરવી.

૩. પેટા કાનુની ધનનારી પેટા સમિતિએ દરેક રિપોર્ટ રજુ થતાં કાર્યવાહી સમિતિના કામકાજના નિયમો નિર્ણય થયા ને-આ સાથે જાણવામાં આવ્યા છે.

૪. સભાસદોને જૈનયુગ વિના મૂલ્ય આપવા સંબંધે શેક કલ્કલાલ બી. વઝીરનો ઠરાવ રજુ થતાં ઠરાવવામાં આવ્યું કે જૈનયુગ અને પ્રકાશન સમિતિના રિપોર્ટ રજુ થયા પછી તે પર વિચાર કરવો.

૫ શ્રી. પાવાપુરીજીના ચાલના દેસ માટે આશુ

ધનુલાલજી તરફથી રૂ. ૧૫૦૦૦)ની મદદની જરૂર હોવાનો બીજો પત્ર આવેલો તે રજુ થતાં વિચાર કર્યો બાદ શ્રી શંતુજી પ્રચારકાર્ય ફંડની જે શિલ્ક બાકી રહે છે તેમાંથી રૂ. ૨૦૦૦)એ હાજર આપવા ઠરાવવામાં આવ્યું.

૧૩. કાર્યવાહી સમિતિના પેટા કાનુનો ધડવા જે પેટા સમિતિ નીમાઈ હતી તેના રિપોર્ટ ઉપર તા. ૬-૪-૧૯૩૦ની કાર્યવાહી સમિતિએ વિચાર કરી સર્વાનુમતે નીચેના નિયમો પાસ કર્યા છે:-

૧. કોદમ-મિટીંગ માટે ૧૫ મેંબરોનું (સભ્યોનું) કોદમ ગણાશે.

૨. કોદમ ન હોય તો-મિટીંગ (સભા) માટે નક્કી કરેલા વખત પછી ૩૦. મિનીટની અંદર જરૂરી કોદમ (કાર્ય સાધક હાજરી) ન માથ તો બીજાં આહવારીઆમાં તેજ દિવસે, વખતે અને જગ્યાપર મીટીંગ (સભા) મુલતવી રહેશે. અને જો એવી મુલતવી રહેલ મિટીંગમાં જરૂરી કોદમ ન થાય તો હાજર રહેલા મેંબરોનું કોદમ ગણાશે અને જે કામ માટે મિટીંગ બોલાવવામાં આવી હોય તે જ કામ કાજ તેઓ બાળવી શકશે.

૩. મીટીંગના પ્રમુખ-દરેક મિટીંગમાં પ્રમુખ અને તેમની ગેરહાજરીમાં ઉપ-પ્રમુખ પ્રમુખસ્થાનશેશે. જો પ્રમુખ કે ઉપ-પ્રમુખ મિટીંગ ભરવા માટે નક્કી કરેલા વખત પછી પંદર મિનીટની અંદર હાજર ન થાય તો, હાજર રહેલા મેંબરો પોતામાંથી એકને પ્રમુખ-સ્થાન લેવા માટે ચૂંટી કાઢશે.

૪. ખજુરમતથી નિર્ણય:-હાજર રહેલા મેંબરોની ખજુરમતથી મિટીંગમાં રજુ કરવામાં આવેલા દરેક સલાહના નિર્ણય કરવામાં આવશે. જો મત સરખા હશે તો મેંબર તરીકેના પોતાના મત ઉપરાંત એક વધારાનો મત ચેરમન આપશે.

૫. મિટીંગના પ્રકારો-સામાન્ય રીતે મહિનામાં એક વાર સ્થાનિક મહા-મંત્રીઓ કાર્યવાહી સમિતિની મિટીંગ બોલાવશે. પરંતુ ખાસ મિટીંગો કોઈપણ વખતે બોલાવી શકશે, અને મેંબરોના ૧૫ કે વધુ મેંબરોના રેકવીઝિશન-Requisition (વિ-

નિતિ પત્ર) ઉપરથી એક ખાસ સલા તેઓએ બોલાવી જોઈશે.

૬. મીટીંગની નોટીસ—અસાધારણ પ્રસંગ સિવાય, દરેક પ્રકારની મીટીંગ બોલાવનારો સરકાર (ખબર પત્ર) દરેક મેમ્બરને મીટીંગના વખતની ઓછામાં ઓછા ૨૪ કલાક આગળ મળવો જોઈશે.

૭. કેપાધ્યક્ષ કોણ? —સ્થાનિક મહા-મંત્રીઓ કેપાધ્યક્ષ (ખબર પત્ર) તરીકે પણ કામકાજ કરશે.

૮. સુકૃત ભંડાર ફંડના ફાળાની વસૂલાત—દરેક સભ્યે પોતાનો સુકૃત ભંડાર ફંડનો ફાળો વધારેમાં વધારે ચાર માસની અંદર દર વર્ષે ભરી દેવો જોઈશે. મજબૂર મુદત પછી તેવો ફાળો નહીં ભરનાર સભ્ય તરીકે બંધ થએલો ગણવામાં આવશે.

નોંધ—પહેલાં એટલે ચાલુ સાલ માટે સુકૃત ભંડાર ફંડનો ફાળો ભરવાની મુદત ફેબ્રુઆરી ૧૫ના રોજ તારીખથી ચાર માસ ગણી તે ફરમીઆન ભરી આપવો, તથા પછીના વર્ષોમાં કારતક શુદ્ધ ૧ થી ચાર માસની મુદતમાં ભરી આપવો જોઈશે.

૧૪. પ્રકીર્ણ—

સ્થાયી સમિતિમાં નિમાએલ સભ્યોને તેઓની જૂનર અધિવેશનમાં થએલ નિમણૂકના ખબર આપવામાં આવ્યા. આ સમિતિના લગભગ ઘણા ખરા સભ્યોએ પોતાનો ચાલુ વર્ષનો સુકૃત ભંડાર ફંડનો ફાળો મોકલી આપ્યો છે. જેઓ તરફથી તેવો ફાળો હજી સુધી મોકલવામાં આવ્યો ન હોય તેમને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે પોતાનો ફાળો તુરત ફેબ્રુઆરી ૨૦, પાલ્લુની મુજબ એ રીતનારે મોકલી આપવો.

શારદા એક્ટ—શ્રી દરબિલાસ શારદાને અધિવેશને પસાર કરેલા દરાવ અન્યે અગિનંદન આપનારો પત્ર લખવામાં આવ્યો.

હાલખીલ—સદરહુ ખિરા દેશદિનને અતુલકી મંજૂર કરવા માટે ધારાસભા તથા તેમાં વિરાજતા સભ્યોને આ બિલને સંપૂર્ણ સલાહભૂતિ આપવા લખી જણાવવામાં આવ્યું.

વસ્તી ગણતરી—આગામી વસ્તીપત્રકમાં જૈનોની અંખ્યાના આંકડા જૂદા દેખાડવા માટે પત્રવ્યવહાર શરૂ કરવામાં આવ્યો છે.

ફેળવણીને લગતા આંકડાઓ ના. સરકાર તથા મ્યુનીસીપલ શાળાઓના વાર્ષિક રિપોર્ટમાં જૈન વિદ્યાર્થીઓ માટે જૂદા પ્રકટ થવા બાબત જણાવવામાં આવતાં અમને જણાવ્યું છે કે તેવા આંકડાઓ જૂદા બહાર પાડવામાં આવે છે.

ના. વાર્ષિકરૂઢને અધિવેશને પસાર કરેલા નં. ૩-૯-૧૦ અનુક્રમે હાલખીલ (ફારટલ રેઝર્વેશન બિલ) હુદીઆમણ તથા બેંક વહીવટને લગતા દરાવો મોકલી આપવામાં આવ્યા છે અને લાગતાવળગતા ખાતાઓની જાણ માટે મોકલી આપવામાં આવ્યાનું જણાવવામાં આવે છે.

જૈનચેર—બનારસ વિશ્વવિદ્યાલયમાં જૈનચેર સ્થાપનાને લગતા દરાવ અન્યે સદરહુ મ્યુનીસીપીટી સાથે અત્યારસુધી ચાલેલ પત્રવ્યવહાર ખ્યાનમાં ભૂતોં નિશ્ચિત થએલ શરતોવાળાં કરારનામોના કુદ્દત-ખરડા તેમને મોકલવામાં આવ્યા છે. જે સ્વીકારાએથી રૂ. ૪૦ હજાર મોકલવામાં આવશે.

માંતિક સમિતિઓની સ્થાપના માટે જૂદા જૂદા વિભાગના સેક્રેટરીઓને સૂચના પત્રક જે અન્યત્ર જણાવેલ છે તે મોકલવામાં આવ્યું છે. સુરત, વડોદરામાં સમિતિની સ્થાપના થઈ ચુકી છે. કચ્છમાં થોડા સમયમાં થશે. અન્ય સેક્રેટરીઓને તુરત તે કાર્ય અમલમાં મૂકવા સૂચના કરવામાં આવી છે.

સુકૃત ભંડાર ફંડ—ખીરા સી. પી. માં એક ઉપદેશક મી. કરસનદાસને મોકલવામાં આવ્યા છે. પાલજીપુર વિભાગમાં ઉપદેશક મી. વાડીલાલ સાંકલચંદ શાહેને મોકલવામાં આવ્યા છે. શેઠ હીરાચંદ વસનતજીએ આ ફંડમાં રવેન્જાએ રૂ. ૧૦૦) એક એકસો પોરબંદરથી મોકલી આપ્યા છે. તેમની આ ઉદારતા બદલ તેમનો આભાર માનીએ છીએ.

ફેબ્રુઆરી નિલાયન ફંડ—જૂનર મુકામે મળેલ અધિવેશન વખતે આ ફંડમાં ભરાયેલ ધણી.

નંબર	નામ	સેન્ટર	મા.	છ. ર.	નંબર	નામ	સેન્ટર	મા.	છ. ર.
૫૭	લાલભાઈ મહત્તવાલ	અમદાવાદ	૬૫	૧	૯૧	ચંદુલાલ શ્વરાજભાઈ	અમદાવાદ	૫૫	૧
૫૮	કાંતીલાલ ગિરધરલાલ	અમદાવાદ	૬૫	૧	૯૨	મણીલાલ મોતીચંદ	છડર	૫૫	૧
૫૯	ધીરજલાલ ગોરધનદાસ	ભાવનગર	૬૪	૧	૯૩	શાંતીલાલ ડાહ્યાલાલ	,,	૫૫	૧
૬૦	ચંદુલાલ ગુલાબચંદ	ડીસા-રાજપુર	૬૪	૧	૯૪	શાંતીલાલ વાડીલાલ	ખંભાત	૫૫	૧
૬૧	રતીલાલ સકરચંદ	અમદાવાદ	૬૪	૧	૯૫	ડાહ્યાલાલ ધીરજલાલ	કરાંચી	૫૪	૧
૬૨	રમણલાલ ભોગીલાલ	ખંભાત	૬૪	૧	૯૬	જયંતિલાલ ત્રીકમલાલ	સુરત	૫૪	૧
૬૩	નંદલાલ કસ્તુરચંદ	લીંમડી	૬૪	૧	૯૭	જંજીભાઈ કાંધારલાલ	ખંભાત	૫૩	૧
૬૪	રતીલાલ પ્રાણુજીવન	લીંમડી	૬૪	૧	૯૮	અમૃતલાલ વાડીલાલ	ખંભાત	૫૩	૧
૬૫	ધીરજલાલ કેશવલાલ	,,	૬૩	૧	૯૯	કીર્તિલાલ શેખલાલ	પાલજીપુર	૫૨	૧
૬૬	માણેકલાલ છોટાલાલ	પાટણ	૬૩	૧	૧૦૦	બાણુભાઈ પ્રેમચંદ	સુરત	૫૨	૧
૬૭	હર્ષિતલાલ માણેકલાલ	ખંભાત	૬૩	૧	૧૦૧	હીરાલાલ સુખલાલ	લીંમડી	૫૨	૧
ભાવસાર					૧૦૨	બાણુભાઈ છોટાલાલ	ખંભાત	૫૨	૧
૬૮	મહત્તલાલ સુનીલાલ	પાલજીપુર	૬૨	૧	૧૦૩	રમણલાલ હીરાચંદ	રાંદેર	૫૧	૧
૬૯	કાંતીલાલ ચત્રભુજ	વડરાણકેમ્પ	૬૨	૧	૧૦૪	માણેકલાલ પુનભાઈ	ખંભાત	૫૧	૧
૭૦	કેશવલાલ તારાચંદ	ખંભાત	૬૨	૧	૧૦૫	અમૃતલાલ જગનલાલ	ભાવનગર	૫૧	૧
૭૧	હીરાલાલ ગુલાબચંદ	લીંમડી	૬૧	૧	૧૦૬	છોટાલાલ નાગજીભાઈ	લીંમડી	૫૧	૫
૭૨	તારાચંદ દુલભસી	ડીસા-રાજપુર	૬૦	૧	૧૦૭	ગીરધરલાલ ખીમચંદ	ખોટાદ	૫૧	૧
૭૩	ધર્મજીલાલ ધરપચંદ	રાંદેર	૬૦	૧	૧૦૮	કાંતીલાલ મોહનલાલ	ભાવનગર	૫૧	૧
૭૪	જયંતિલાલ તારાચંદ	લીંમડી	૬૦	૧	૧૦૯	ચંદુલાલ ચતુરદાસ	પાલજીપુર	૫૦	૧
૭૫	પુલચંદ મગનલાલ કરજણુ-ચિપાગામ	૬૦	૧	૧૧૦	ગોહડભાઈ ચતુરદાસ	ચાણુરમા	૫૦	૧	
૭૬	વૃજલાલ લખમીચંદ	લીંમડી	૬૦	૧	૧૧૧	સુલચંદ અમૃતલાલ	અમદાવાદ	૫૦	૧
૭૭	ચંદુલાલ શ્વભાઈ	ખંભાત	૫૮	૧	૧૧૨	મોહનલાલ સાંકળચંદ	લીંમડી	૫૦	૧
૭૮	બ્રજલચંદ બીખાભાઈ	ચાણુરમા	૫૮	૧	૧૧૩	દુલભદાસ જગનલાલ	ભાવનગર	૫૦	૧
૭૯	મણીલાલ જગનલાલ	ખેડા	૫૮	૧	૧૧૪	ચંપકલાલ વર્ધમાન	લીંમડી	૫૦	૧
૮૦	ધર્મજીલાલ માણેકલાલ	સુરત	૫૭	૧	૧૧૫	સરપચંદ કપૂરચંદ	સુરત	૫૦	૧
૮૧	કાંતીલાલ અમુલખ	પાલજીપુર	૫૭	૧	૧૧૬	મંચુલાલ કુબેરદાસ	છડર	૫૦	૧
૮૨	જયંતિલાલ પુનમચંદ	પાટણ	૫૭	૧	૧૧૭	ચંદુલાલ હડીસંગ	મહેસાણા	૫૦	૧
૮૩	મનસુખ ક્ષેત્રસિંગ	ભાવનગર	૫૬	૧	૧૧૮	ચંદુલાલ હરજીવન	કપડચણ	૫૦	૧
૮૪	મંગલદાસ બીખાભાઈ	ખંભાત	૫૬	૧	૧૧૯	ચીમનલાલ કૃતેચંદ	કરાંચી	૫૦	૧
૮૫	મોહનલાલ જયચંદ	સુરત	૫૬	૧	૧૨૦	શિવલાલ ડાહ્યાભાઈ	મહેસાણા	૪૯	
૮૬	પાનાચંદ ભાઈચંદ	લીંમડી	૫૬	૧	૧૨૧	કાંતીલાલ નયુચંદ	ચાણુરમા	૪૯	
૮૭	રતીલાલ દલસુખ	જાણી	૫૬	૧	૧૨૨	રમણિકલાલ કેશવલાલ	અમદાવાદ	૪૯	
૮૮	સુનીલાલ ગુલાબચંદ	સુખઈ	૫૬	૧	૧૨૩	સુખમલભાઈ મંગલજી ડીસા રાજપુર	૪૮		
૮૯	કાંતીલાલ લહેરચંદ	ઉઝા	૫૬	૧	૧૨૪	ચીમનલાલ જગનલાલ	ભાવનગર	૪૮	
૯૦	ચીમનલાલ શ્વરાજ	પાલજીપુર	૫૫	૧	૧૨૫	ચીમનલાલ મોહનલાલ ડીસા રાજપુર	૪૮		
					૧૨૬	અમૃતલાલ પ્રેમચંદ	જુનાગઢ	૪૮	

નંબર	નામ	સેન્ટર મા. છ. ર.	નંબર	નામ	સેન્ટર મા. છ. ર.
૧૨૭	અંબાલાલ પોપટલાલ	ચાણુરમા ૪૮	૧૬૨	બાણુલાલ નગીનદાસ	પાલણુપુર ૪૧
૧૨૮	મીમનલાલ ઝવેરચંદ	લીંબડી ૪૮	૧૬૩	મીમનલાલ વર્ધમાન	ભાવનગર ૪૦
૧૨૯	હશ્વરલાલ ગબડચંદ	ચાણુરમા ૪૭	૧૬૪	હાકોરલાલ સોમચંદ	આમોદ ૪૦
૧૩૦	અમૃતલાલ મંગલજી	પાલણુપુર ૪૭	૧૬૫	હીરાલાલ શંકરલાલ	મહુધા ૪૦
૧૩૧	જેતસીભાઈ છોટાલાલ	કરાંચી ૪૭	૧૬૬	મણીલાલ હશ્વરલાલ સોની	રાજપુર ૪૦
૧૩૨	હાકોરલાલ નગીનદાસ	આમોદ ૪૭		ડીસા	
૧૩૩	ધરમચંદ જગનલાલ	આમોદ ૪૭	૧૬૭	નંદલાલ નાગરદાસ	વડવાણુ કેમ્પ ૪૦
૧૩૪	ત્રીકમલાલ અમૃતલાલ	ખારિજ ૪૬	૧૬૮	કેશવલાલ ન્યાલચંદ	લીંબડી ૪૦
૧૩૫	બનુલાલ ન્યાલચંદ	રાજપુર-ડીસા ૪૬	૧૬૯	પાનાચંદ હશ્વરલાલ મીયાગામ	કરજણુ ૩૯
૧૩૬	મણીલાલ ખુખચંદ	ખંભાત ૪૬	૧૭૦	કાંતીલાલ મોહનલાલ	પાલીતાણુ ૩૯
૧૩૭	મીમનલાલ માનચંદ	સુરત ૪૫	૧૭૧	મોહનલાલ રાધચંદ	બીલીમોરા ૩૯
૧૩૮	જગન્નાથ પાનાચંદ	જુનાગઢ ૪૫	૧૭૨	કાંતીલાલ હરીલાલ	ભાવનગર ૩૮
૧૩૯	પ્રશાન્તચંદ ધારશી	જુનાગઢ ૪૫	૧૭૩	પદમશી પુનશી	મુંબઈ ૩૮
૧૪૦	મણીલાલ પાનાચંદ	જુનાગઢ ૪૫	૧૭૪	કાંતીલાલ મંગલદાસ	ગોધરા ૩૮
૧૪૧	હરીલાલ દામોદર	જુનાગઢ ૪૫	૧૭૫	પોપટલાલ કેશવલાલ	લીંબડી ૩૭
૧૪૨	સેવંતીલાલ મીમનલાલ	પાટણુ ૪૫	૧૭૬	મગનલાલ પ્રગજી	કરાંચી ૩૭
૧૪૩	કેશવલાલ ચંદુલાલ	પાલણુપુર ૪૫	૧૭૭	મણીલાલ પ્રેમચંદ	વડવાણુ કેમ્પ ૩૭
૧૪૪	રસિકલાલ પ્રેમચંદ	મુંબઈ ૪૫	૧૭૮	મદનલાલ ચંદુલાલ	સુરત ૩૭
૧૪૫	લાલચંદ ખેતસીભાઈ	લીંબડી ૪૫	૧૭૯	વસંતરાય અમૃતલાલ	ભાવનગર ૩૭
૧૪૬	જયચંદ મોહનલાલ	મહેસાણુ ૪૪	૧૮૦	હરીલાલ ગિરધરલાલ	લીંબડી ૩૬
૧૪૭	શામલજી ઝવેરચંદ	જુનાગઢ ૪૪	૧૮૧	શાંતીલાલ જીખણુદાસ	પાલણુપુર ૩૬
૧૪૮	અમૃતલાલ શાંતિલાલ	વડવાણુ કેમ્પ ૪૪	૧૮૨	અમૃતલાલ છોટાલાલ	મુંબઈ ૩૬
૧૪૯	કાંતીલાલ ભોગીલાલ	ખંભાત ૪૪	૧૮૩	બાણુભાઈ વાગીલાલ	ગોધરા ૩૬
૧૫૦	નગીનદાસ ભગવાનદાસ	મુંબઈ ૪૩	૧૮૪	પુનમચંદ મોતીલાલ	મિયાગામ ૩૫
૧૫૧	શાંતિલાલ સરપચંદ	ડીસા-રાજપુર ૪૩		કરજણુ	
૧૫૨	ઝવેરચંદ રૂપચંદ	સુરત ૪૩	૧૮૫	ઓટરમલ જોહારમલ	પુઝાલા ૩૫
૧૫૩	મીમનલાલ મણીલાલ	ખંભાત ૪૩	૧૮૬	નટવરલાલ ગિરધરલાલ	ગોધરા ૩૫
૧૫૪	હીરાલાલ મદનજી	ભાવનગર ૪૨	૧૮૭	દીપચંદ માણીકચંદ	સુરત ૩૫
૧૫૫	હરતીમજ શેલાચંદજી	સાદરી ૪૨	૧૮૮	લવજીભાઈ મગનલાલ	પાલીતાણુ ૩૫
૧૫૬	બાણુભાઈ ડાલાભાઈ	બીલીમોરા ૪૨	૧૮૯	મીમનલાલ તલકચંદ	પાલણુપુર ૩૫
૧૫૭	મોહનલાલ લલ્લુભાઈ	મહેસાણુ ૪૨	૧૯૦	સુમતીલાલ મોહનલાલ	અમદાવાદ ૩૫
૧૫૮	ગેરીલાલ વખ્તાવરમલ	મહેસાણુ ૪૨	૧૯૧	ધરમસી પ્રેમચંદ	અમદાવાદ ૩૫
૧૫૯	જગજીવન ગુલાબચંદ	ભાવનગર ૪૧	૧૯૨	વાગીલાલ કસલચંદ	કરાંચી ૩૫
૧૬૦	સવાઈલાલ રાધચંદ	ભાવનગર ૪૧	૧૯૩	મોહનલાલ મીમનલાલ	આમોદ ૩૬
૧૬૧	અમૃતલાલ મંગનલાલ	મુંબઈ ૪૧	૧૯૪	પુકરાજ રીકખાજી	પુઝાલા ૩૪
			૧૯૫	નરેન્દ્ર મીકલાણુ	પાલીતાણુ ૩૪

નંબર	નામ	સેન્ટર	મા.	ધ.ર.	નંબર	નામ	સેન્ટર	મા.	ધ.ર.
૧૦૪	મથુરાલાલ ગૌરીમલ	રતલામ	૩૩		૧૯	લીખાલાલ ચેલછ પરીખ	પાલજીપુર	૫૦	૧
	ધોરવાડ				૨૦	લીલાધર કુલચંદ મહેતા	ઘોટાદ	૫૦	૧
૧૦૫	કાંતીલાલ ગોવિંદજી	ભાવનગર	૩૩		૨૧	હડીસંગ અમુલખ ઠોરડીઆ	મહેસાણા	૫૦	૧
૧૦૬	હકમીચંદ કુંગરસી	જુનાગઢ	૩૩		૨૨	જ્યોતિલાલ મંગલદાસ	ગોધરા	૪૯	
૧૦૭	પદમકાન્ત કાંતીલાલ	પાલીતાણા	૩૩			મગનલાલ			
	મહેતા				૨૩	ચીમનલાલ અમીચંદ	આમોદ	૪૮	
૧૦૮	ચંપકલાલ ચુનીલાલ શાહ	"	૩૩		૨૪	ગોહનલાલ ગંગારામ શાહ	સુરત	૪૮	
૧૦૯	અમૃતલાલ જાદવજી	જુનાગઢ	૩૩		૨૫	પુરસોત્તમદાસ નથુભાઈ શાહ કરજી	જાગ		
	રામાણી					મીયાગામ			
૧૧૦	હાકોરલાલ શુભાખચંદ	સુરત	૩૩		૨૬	નરસિંહલાલ બાવનજી શાહ	મહેસાણા	૪૭	
૧૧૧	રતીલાલ કુરંજી મતા	જુનાગઢ	૩૩		૨૭	ધજીરાલાલ કચરસીંધ કાઠારી	પાલજીપુર	૪૬	
૧૧૨	અમરચંદ રાયચંદ	મોતીવાલા સુરત	૩૩		૨૮	મકતલાલ રાજકરજી શાહ	"	૪૬	
૧૧૩	જ્યોતીલાલ ભુદરજી મહેતા	જુનાગઢ	૩૩		૨૯	શાંતીલાલ વર્ધમાન	ભાવનગર	૪૫	
૧૧૪	અનુપચંદ માણેકચંદ	જુનાગઢ	૩૩		૩૦	ચીમનલાલ જોડાલાલ	પાલજીપુર	૪૫	
	ધોલકીઆ					ગોરખીઆ			
૧૧૫	જ્યોતિલાલ પરસોત્તમદાસ	ભાવનગર	૩૦		૩૧	જ્યોતીલાલ માણેકલાલ	ગોધરા	૪૫	
	પુરૂષ ધોરજી ૧:—					છગનલાલ			
૧	મોહનલાલ છોટાલાલ શાહ	બોરસદ	૬૭	૧૫	૩૨	પોપટલાલ લક્ષ્મીભાઈ શાહ	પાલજીપુર	૪૫	
૨	અંબાલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ	આમોદ	૬૫	૧૦	૩૩	સુલચંદ પુનમચંદ મહેતા	"	૪૫	
૩	મોહનલાલ પ્રેમચંદ શાહ	પાલનપુર	૫૮	૬૧	૩૪	કાંતીલાલ ચુનીલાલ બક્ષી	"	૪૫	
૪	છોટાલાલ લક્ષ્મીભાઈ	આમોદ	૫૮	૬૧	૩૫	ચંદુલાલ પીરચંદ	"	૪૪	
૫	અમુલખ પુનમચંદ શાહ	પાલનપુર	૫૮	૬૧	૩૬	ચંદનમલ સલગીઆ	રતલામ	૪૪	
૬	દિમતલાલ નથુભાઈ	ભાવનગર	૫૫	૩		પ્રતાપગઢ			
૭	ડાભાલાલ કલ્લલદાસ	પાલજીપુર	૫૫	૩	૩૭	ચીમનલાલ ગગલચંદ	પાટણ	૪૪	
૮	ચીમનલાલ તારાચંદ	ભાવનગર	૫૧	૩	૩૮	માણેકલાલ દલસુખભાઈ	સુરત	૪૩	
૯	નરોત્તમદાસ નગીનદાસ	મહેસાણા	૫૫	૩	૩૯	અંબાલાલ ચેલછભાઈ	પાલજીપુર	૪૨	
૧૦	પોપટલાલ કલ્લલભાઈ શાહ	પાલજીપુર	૫૩	૨	૪૦	રતીલાલ મંગલદાસ શાહ	સુરત	૪૨	
૧૧	હીરાલાલ ખેમચંદ શાહ	પાલજીપુર	૫૨	૧	૪૧	માનચંદ ત્રીભોવન પરીખ	પાલજીપુર	૪૨	
૧૨	પ્રતાપરાય માણેકલાલ	ભાવનગર	૫૨	૧	૪૨	જ્યોતિલાલ જયરાદાસ	ભાવનગર	૩૯	
૧૩	ગિરધરલાલ કપૂરચંદ મહેતા	જુનાગઢ	૫૨	૧		શાહ			
૧૪	રતીલાલ નિહાલચંદ પરીખ	પાલનપુર	૫૧	૧	૪૩	વિનોદરાય લક્ષ્મીભાઈ	"	૩૮	
૧૫	અમૃતલાલ મોહનલાલ બોલુ મહેસાણા	૫૧	૧		૪૪	મણીલાલ કરતુરચંદ	સુરત	૩૫	
૧૬	નગીનદાસ હરગોવિંદ સસોત	ઘોટાદ	૫૧	૧	૪૫	પોપટલાલ નિહાલચંદ	પાલજીપુર	૩૪	
૧૭	સંધવી ડેસજી ઉત્તમચંદ	પાલજીપુર	૫૦	૧	૪૬	સોમચંદ દેવસી શાહ	મહેસાણા	૩૩	
૧૮	લક્ષ્મીભાઈ કાણજી	સુરત	૫૦	૧	૪૭	દલીચંદ મગનલાલ	આમોદ	૩૩	
					૪૮	મીઠીલાલ માનાજી માલવી	રતલામ	૩૩	

નંબર	નામ	સેન્ટર	મા.	ધ. ર.	નંબર	નામ	સેન્ટર	મા.	ધ. ર.
૪૯	રાજમલ રતીચંદ માવવી	રતવામ	૩૩		૨	પ્રભાવતી જ્ઞેસંગલાલ	પાટણ	૮૮	૯
પુરૂષ ધોરણ ૨:—					ઉત્તમચંદ				
૧	ચોથમલ ધુલાજી શાહ	મુંગઇ	૭૩	૨૦	૩	ચંદ્રમણી ત્રીભોવનદાસ	ઢાણી	૮૭	૭
૨	ગાંડલાલ પોપટલાલ જૈની મહેસાણા		૭૨	૧૫	૪	હીરા ગિરધર	ઈડર	૮૬	૬
૩	સાકરલાલ તાપીદાસ તલાવી આગોદ		૫૩	૧૦	૫	મંગુ સુનીલાલ શાહ	ઢાયાપુરી	૮૦	૪
૪	રતનચંદ ડાહ્યાભાઈ	આગોદ	૪૫		૬	કમળા કેશવલાલ	કપડવંજ	૭૬	૩
૫	નંદલાલ દરીચંદ શાહ	કરાંચી	૩૫		૭	શાંતા જ્ઞેસંગલાલ લહેરચંદ	પાટણ	૭૬	૩
૬	ભાવલાલ રતીલાલ	મુંગઇ	૩૪		૮	તારા નગીનદાસ	ઢાણી	૭૬	૨
પુરૂષ ધોરણ ૩:—					૯	રંજા ઉકાભાઈ	પાલીતાણા	૭૬	૨
૧	મનસુખલાલ નાગરચંદ	ભાવનગર	૬૬	૨૦	૧૦	તારા ધનજીચંદ	ચાણુરમા	૭૫	૨
	પારેખ				૧૧	શાંતા ડાહ્યાચંદ વીરચંદ	પાટણ	૭૫	૨
૨	કુંવરજી મોદનલાલ શાહ	ભાવનગર	૫૩	૧૫	૧૨	કાન્તા હીરાલાલ	પાલણપુર	૭૫	૨
પુરૂષ ધોરણ ૪:—					ભણસાલી				
૧	પોપટલાલ ત્રી. મોનજી મોતા લુતાગઢ		૭૨	૩૦	૧૩	વિમલા સામત મલજી	પાલણપુર	૭૪	૧
પુરૂષ ધોરણ ૫:—(વિભાગ-૨ જો).					મેદતા				
૧	અમૃતલાલ પુરૂષોત્તમ શાહ અમદાવાદ		૭૫	૨૦	૧૪	કમલા સુનીલાલ	ઢાયાપુરી	૭૪	૧
૨	હીરાલાલ જૈન	ગુજરાતવાલા	૬૭	૪	૧૫	ચંપા ધુરાભાઈ શાહ	ઢાણી	૭૪	૧
૩	મણીલાલ કેશરીચંદ	ગુજરાતવાલા	૫૭	૨	૧૬	ચંપા મોહનલાલ શાહ	ઢાણી	૭૩	૧
૪	ઉમેશલાલ જુજલાલ શાહ	ગુજરાતવાલા	૫૫	૨	૧૭	સકરી દલસુખભાઈ	ઢાણી	૭૩	૧
પુરૂષ ધોરણ ૫:—(વિભાગ-૩ જો).					૧૮	પદમા ચંદુલાલ	ઢાણી	૭૩	૧
૧	ભગવાનદાસ મીઠાભાઈ શેઠ મહેસાણા		૬૩	૨૦	૧૯	શાન્તા ગિરધરલાલ	કપડવંજ	૭૨	૧
૨	જયચંદ નીમચંદ પ્રારેખ	કરાંચી	૬૨	૫	૨૦	કમલા ઓછવલાલ	કપડવંજ	૭૨	૧
પુરૂષ ધોરણ ૫:—(વિભાગ ૭ કા)					૨૧	ભીખી ઉજમચંદ	ચાણુરમા	૭૧	૧
૧	જુલાલાલ કાલીદાસ જૈન મહેસાણા		૧૦૪	૨૫	૨૨	જહેન લલીતા વીરચંદ	ચાણુરમા	૭૧	૧
૨	સુમંતરાય અમૃતલાલ શાહ	ભાવનગર	૧૦૨	૧૫	૨૩	હીરાવતી મોહનલાલ	ઈડર	૭૦	૧
૩	અંબાલાલ સુનીલાલ શાહ મહેસાણા		૭૬	૧૦	૨૪	ચંપા વાડીલાલ	કપડવંજ	૭૦	૧
૪	વસંતરાય કાનજીભાઈ શાહ	ભાવનગર	૭૦	૪	૨૫	શાંતા મોહનલાલ	અમદાવાદ	૬૯	૧
૫	જયંતિલાલ લક્ષ્મીચંદ શાહ	ભાવનગર	૬૮	૩	છોટાલાલ (પ્રયા. વ.)				
૬	લહેરચંદ હેમચંદ શાહ	મહેસાણા	૬૭	૩	૨૬	ડાહી ચકુભાઈ	સમૌ	૬૯	૧
૭	ચંપકલાલ જયચંદ શાહ	ભાવનગર	૬૬	૩	૨૭	સશી કેશવલાલ	પાલણપુર	૬૮	૧
૮	કચ્છનલાલ રાયચંદ પટેલ	ખેડા	૬૪	૨	ગાંધી				
૯	રતિલાલ વેલચંદ શાહ	ભાવનગર	૬૨	૨	૨૮	હીરા ગાંડાભાઈ	ખંભાત	૬૮	૧
કન્યા ધોરણ ૧:—					૨૯	ચંદન વાડીલાલ	કપડવંજ	૬૮	૧
૧	જહેન દસમુખ દિમતલાલ	ઢાયાપુરી	૯૪	૧૨	૩૦	કાન્તા પુનમચંદ	ઈડર	૬૮	૧
	શાહ				૩૧	સુલક્ષા મણીભાઈ	પાલણપુર	૬૭	૧
					પરોખ				

નંબર	નામ	સેન્ટર	મા.	ધ.ર.	નંબર	નામ	સેન્ટર	મા.	ધ.ર.
૩૨	મંચુ ઘેલજી	ઇડર	૬૭	૧	૬૫	શુભવંતી શંકરલાલ મહુધા	૫૧	૧	
૩૩	જસકુંવર બાવચંદ	પાલીતાણા	૬૬	૧	૬૬	ચંદનજીવન અમૃતલાલ પાલજીપુર	૫૧	૧	
૩૪	ધુરી મગનલાલ	ઈડર	૬૬	૧		મહેતા			
૩૫	ખીખી વીરચંદ	પાલીતાણા	૬૪	૧	૬૭	કાન્તા જવાભાઈ શાહ	૫૧	૧	
૩૬	હીરામણી સુતીલાલ	ખંભાત	૬૩	૧	૬૮	તારા શાંતિલાલ હાહ વડવાજીકેમ્પ	૫૦	૧	
૩૭	હીરા અમુલખભાઈ	પાલજીપુર	૬૩	૧	૬૯	જશી હીરાચંદ	જાયાપુરી	૫૦	૧
૩૮	પરસન ત્રીકમભાઈ	પાલીતાણા	૬૨	૧	૭૦	કાન્તા મોહનલાલ	ખેડા	૫૦	૧
૩૯	શારદા ચીમનલાલ શાહ	ખેડા	૬૨	૧	૭૧	લીલો હીરાલાલ	અમદાવાદ	૫૦	૧
૪૦	વિમલા નગીનદાસ	કપડવંજ	૬૨	૧		(પ્રધાન. ક.)			
૪૧	શાંતા નેમચંદ	ખંભાત	૬૧	૧	૭૨	પ્રભાવતી હેમચંદ	અમદાવાદ	૫૦	૧
૪૨	ચંપા રતનશી	પાલીતાણા	૬૧	૧		(ગંગા. ક.)			
૪૩	નંદન હીરાચંદ	જાયાપુરી	૬૦	૧	૭૩	ચંપા કુંવરજી	પાલીતાણા	૫૦	૧
૪૪	કંચન તલકશીભાઈ	વડવાજીકેમ્પ	૫૯	૧	૭૪	શાંતા ધરમચંદ મગનલાલ પાલજીપુર	૫૦	૧	
૪૫	કમલા ત્રિગોવનદાસ	ખંભાત	૫૯	૧	૭૫	લીલો દાસીદાસ	૫૦	૧	
૪૬	શાંતા મોહનલાલ	જાણી	૫૮	૧	૭૬	વસુમતી મારાભાઈ	અમદાવાદ	૫૦	૧
૪૭	આનંદ મગનલાલ	ખેડા	૫૮	૧		(ગંગા. ક.)			
૪૮	નંદન જગનલાલ	જાણી	૫૬	૧	૭૭	મંચુ મણુકચંદ	પાલજીપુર	૪૯	
૪૯	પરોમતી નરોત્તમદાસ	અમદાવાદ	૫૫	૧	૭૮	કાન્તા જેસંગભાઈ	અમદાવાદ	૪૮	
	(શ્રા.ઉ.શાળા)					(દ. મ. શારદા ભુ.)			
૫૦	રંભા જીવરાજ	પાલીતાણા	૫૫	૧	૭૯	શુશીલા મણીલાલ	અમદાવાદ	૪૭	
૫૧	સુભદ્રા છોટાલાલ	મહુધા	૫૫	૧		(ગંગા. ક.)			
૫૨	ગોટા પીતાંબરભાઈ મેતા પાલજીપુર	૫૪	૧		૮૦	કાન્તા ચીમનલાલ	ખેડા	૪૭	
૫૩	મંચુ સંકેલચંદ	ખેડા	૫૪	૧	૮૧	વિમલા અમૃતલાલ	પાલીતાણા	૪૭	
૫૪	હીરા માણેકલાલ શાહ	ખેડા	૫૪	૧	૮૨	વિમલા સંકેલચંદ	ખેડા	૪૭	
૫૫	કાન્તા જમનાદાસ	અમદાવાદ દ.મ.	૫૪	૧	૮૩	શારદા મગનલાલ	અમદાવાદ	૪૬	
	(શા. ભુવન)					(શ્રાવિકા. ઉ.)			
૫૬	શાન્તા મણીલાલ શાહ	ખેડા	૫૩	૧	૮૪	કમલા રતનચંદ	અમદાવાદ	૪૫	
૫૭	શારદા મણીલાલ	ખેડા	૫૩	૧		(દ. મ. શા. ભુવન)			
૫૮	સુભદ્રા માવજી	પાલીતાણા	૫૩	૧	૮૫	શાન્તા મણીલાલ	અમદાવાદ	૪૫	
૫૯	કાન્તા કેશવલાલ ગાંધી	ખેડા	૫૩	૧		(પ્રધાન. ક.)			
૬૦	કંચન કેશવલાલ	અમદાવાદ	૫૨	૧	૮૬	શાન્તા કુલચંદ	કરોચી	૪૫	
	(પ્રધાન ક.)				૮૭	વસુમતી ચંદુલાલ	અમદાવાદ	૪૪	
૬૧	મણી ભાઈલાલ	ખેડા	૫૨	૧		(પ્રધાન ક.)			
૬૨	શારદાગૌરી ધરમચંદ	રંદેર	૫૨	૧	૮૮	પુરીબેન ખુશાલચંદ	કરોચી	૪૩	
૬૩	શાન્તા પાનાચંદ	કપડવંજ	૫૨	૧	૮૯	ચંદ્રાવતી મણીલાલ	મુંબઈ	૪૩	
૬૪	સુભદ્રા ગિરધરલાલ	મહુધા	૫૧	૧					

નંબર	નામ	સેન્ટર મા. ઇ. ર.	નંબર	નામ	સેન્ટર મા. ઇ. ર.
૯૦	વસુમતી કુલચંદ	અમદાવાદ ૪૩ (પ્રધાન ક.)	૧૧૪	ચંદ્રમણી લાલભાઈ	અમદાવાદ ૩૬ (જિન. ક.)
૯૧	હેમકોર ગુલાબચંદ	કરજી ૪૩ મિયાગામ	૧૧૫	શારદા મકુતલાલ	અમદાવાદ ૩૬ (પ્રધાન. ક.)
૯૨	ચંદનજીવન દલસુખભાઈ	” ૪૨	૧૧૬	દરી ઉત્તમચંદ	સુરત ૩૬
૯૩	કાન્તા મોતીચંદનાગજી	લાવનગર ૪૨	૧૧૭	કાન્તા ગુલાબચંદ	ખોરસદ ૩૬
૯૪	શાન્તા કેશવલાલ	જીનીઆર ૪૧	૧૧૮	વિજયા માવજીભાઈ	કરંચી ૩૫
૯૫	ભુરી મોતીચંદ	બીલીમોરા ૪૧	૧૧૯	નારંગી ખેમચંદ	અમદાવાદ ૩૫ (પ્રધાન. ક.)
૯૬	ચંદ્રા ગુલાબચંદ	લાવનગર ૪૧	૧૨૦	સુષ્માલા જગાભાઈ	અમદાવાદ ૩૫ (લાલભાઈ નિશાળ)
૯૭	મંજુ ચમનલાલ	અમદાવાદ ૪૧ (પ્રધાન ક.)	૧૨૧	લીલા કેશવલાલ	અમદાવાદ ૩૫ (પ્રધાન. ક.)
૯૮	કાન્તા તારાચંદ	ખંભાત ૪૧	૧૨૨	ચંદન પોપટલાલ	લાવનગર ૩૫
૯૯	પ્રભા દલપતભાઈ	ખંભાત ૪૧	૧૨૩	જયાગૌરી છગનલાલ	લારચ ૩૫
૧૦૦	વર્ષત નાગરદાસ	લાવનગર ૪૧ દેવચંદ	૧૨૪	ચંદનગૌરી વાડીલાલ	મહુધા ૩૫
૧૦૧	વસુમતી મોહનલાલ	ખેડા ૪૦	૧૨૫	પદ્માવતી દિમિતલાલ	મહુધા ૩૪
૧૦૨	કેશરખેન ખેતસી	ડીસા-ગજપુર ૪૦	૧૨૬	પદ્માવતી મણીલાલ	મુંબઈ ૩૪
૧૦૩	કાન્તા મુલચંદ	અમદાવાદ ૪૦ (ગંગાબા ક.)	૧૨૭	વિમલા બાપુલાલ	મુંબઈ ૩૪
૧૦૪	કાન્તા સુનીલાલ	વડવાણકેમ્પ ૪૦ મોટી	૧૨૮	સકરી મોહનલાલ	પાલણપુર ૩૪
૧૦૫	સુભદ્રા સાંકલચંદ	અમદાવાદ ૪૦ (શ્રવિકા ક.)	૧૨૯	શાન્તા ઘેલાભાઈ	અમદાવાદ ૩૪ (ગંગાબા. ક.)
૧૦૬	સાંકુ મણીલાલ	અમદાવાદ ૪૦ (પ્રધાન ક.)	૧૩૦	નંદકુંવર કેશવલાલ	લાવનગર ૩૪
૧૦૭	શાન્તા મોહનલાલ	અમદાવાદ ૪૦ (દ. મ. શારદાજીવન)	૧૩૧	પ્રભાવતી સુનીલાલ	મહુધા ૩૪
૧૦૮	લીલાવતી મંગલદાસ	અમદાવાદ ૩૯ (ગંગાબા. ક.)	૧૩૨	ભાનુમતી કાનજી	લાવનગર ૩૩ હરજીવન
૧૦૯	શાન્તા ચમનલાલ	અમદાવાદ ૩૮ (પ્રધાન ક.)	૧૩૩	મનહર રાયચંદ	અમદાવાદ ૩૩ (જિજ્ઞાસાઈ ક.)
૧૧૦	મંછા નથુભાઈ	લાવનગર ૩૮	૧૩૪	સવિના મણીલાલ	અમદાવાદ ૩૩ (ગંગાબાઈ ક.)
૧૧૧	શારદા નાથાલાલ	અમદાવાદ ૩૭ (દ. મ. શારદાજીવન)	૧૩૫	રેલા પ્રભુદાસ	લાવનગર ૩૩
૧૧૨	દીરા બીખાભાઈ	લાવનગર ૩૭	૧૩૬	કંચન મોતીચંદ	લાવનગર ૩૩
૧૧૩	મંજુ ખેતસીભાઈ	દીરાગજપુર ૩૭	૧૩૭	શારદા ત્રિજનલાલ	અમદાવાદ ૩૩ (પ્રધાનબા. ક.)
			૧૩૮	તારા નગીનદાસ	કરજી ૩૩ મિયાગામ

નંબર	નામ	સેન્ટર મા. ઇ. ર.	નંબર	નામ	સેન્ટર મા. ઇ. ર.
૧૩૬	વિમલા નાનાલાલ અમદાવાદ (શ્રા. ઉદ્યોગશાળા)	૩૩	૧૬	વિમલા જેસંગભાઈ અમદાવાદ (પ્રધાન. ક.)	૧૩ ૧
૧૪૦	વિમલા મોહનલાલ અમદાવાદ (પ્રધાનઆ. ક.)	૩૩	૧૭	સુભદ્રા મંગલદાસ અમદાવાદ (પ્રધાન. ક.)	૧૨ ૧
૧૪૧	લીલી હાથીભાઈ	૩૩	૧૮	રક્ષમણી મણીલાલ દેસાઈ પાલનપુર	૧૧ ૧
૧૪૨	રક્ષમણી નાનચંદ બીલીમોરા	૩૩	૧૯	મંગુ ડાહ્યાલાલ ઇડર	૧૧ ૧
૧૪૩	સુલાખ વીરચંદ	૩૩	૨૦	ચંદન ભોગીલાલ કપડવંજ	૧૦ ૧
૧૪૪	વસુમતી બાબાભાઈ અમદાવાદ (પ્રધાનઆ. ક.)	૩૩	૨૧	કાન્તા જીવજીલાલ અમદાવાદ (પ્રધાન. ક.)	૫૯ ૧
૧૪૫	ચંપા મોહનલાલ ભાવનગર	૩૩	૨૨	જસી ભાઈલાલ અમદાવાદ (પ્રધાન. ક.)	૫૯ ૧
૧૪૬	જ્યાલક્ષ્મી દરગોવંદદાસ	૩૩	૨૩	સવિતા છોટાલાલ અમદાવાદ (પ્રધાન. ક.)	૫૭ ૧
૧૪૭	વિદ્યા અમૃતલાલ અમદાવાદ (ગંગાઆઈ. ક.)	૩૩	૨૪	મૃગાવતી આમુમખ બી. શાહ ભાવનગર	૫૭ ૧
૧૪૮	કંચન પ્રેમચંદ ભાવનગર	૩૩	૨૫	જશોદા મોતીલાલ અમદાવાદ (પ્રધાન. ક.)	૫૭ ૧
૧૪૯	કંચન મણીલાલ ભાવનગર	૩૩	૨૬	સુનંદા માણેકલાલ અમદાવાદ (પ્રધાન. ક.)	૫૬ ૧
૧૫૦	તારા ખેતસીભાઈ હિસા રાજપુર	૩૩	૨૭	કાન્તા રતીલાલ અમદાવાદ (પ્રધાન. ક.)	૫૫ ૧
કંચા ધોરણ ૨:—					
૧	જહેન ચંપાવતી મોહનલાલ ઇડર	૭૯ ૧૦	૨૮	જનમતી જીવજીલાલ કપડવંજ	૫૪ ૧
૨	સરસ્વતી મણીલાલ પાલજીપુર પારેખ	૭૭ ૭	૨૯	ધનલક્ષ્મી ભોગીલાલ અમદાવાદ સુતરીઆ (શ્રા. ઉ.)	૫૪ ૧
૩	અણુગૌરી જેસંગલાલ પાટણ	૭૬ ૫	૩૦	ચારદા જગનલાલ સુરત	૫૩ ૧
૪	કાન્તા મોહનલાલ સમોહ	૭૪ ૪	૩૧	લીલાબેન જીવાભાઈ રાધનપુર	૫૩ ૧
૫	ધુળી કેવળદાસ ઇડર	૭૨ ૩	૩૨	કાન્તા રતનચંદ અમદાવાદ (પ્રધાન. ક.)	૫૩ ૧
૬	મણી પાનાચંદ ઇડર	૭૧ ૨	૩૩	મરઘા ચીમનલાલ અમદાવાદ (ચા. જી.)	૫૨ ૧
૭	મોતીકોર હરભોચન લારચ	૬૯ ૨	૩૪	મંજુલા ત્રીકમલાલ અમદાવાદ (દ. મ. શા.)	૫૧ ૧
૮	શાંતી હીરાચંદ સમો	૬૮ ૨	૩૫	સૂર્યાલા તારાભાઈ અમદાવાદ (દ. મ. શા.)	૫૧ ૧
૯	હીરા મુલચંદ ઇડર	૬૭ ૧	૩૬	સુભદ્રા ચીમનલાલ અમદાવાદ (ગંગા. ક.)	૫૦ ૧
૧૦	લક્ષ્મી મણીલાલ અમદાવાદ (પ્રધાન. ક.)	૬૬ ૧			
૧૧	શાન્તા શંકરલાલ કપડવંજ	૬૫ ૧			
૧૨	રેવા મોતીચંદ ઇડર	૬૫ ૧			
૧૩	કસુમ મણીલાલ અમદાવાદ (પ્રધાન. ક.)	૬૪ ૧			
૧૪	તારા અમૃતલાલ અમદાવાદ (પ્રધાન. ક.)	૬૩ ૧			
૧૫	કાન્તા ડાહ્યાભાઈ અમદાવાદ (પ્રધાન. ક.)	૬૩ ૧			

નંબર	નામ	સેન્ટર મા.	છ. ર.	નંબર	નામ	સેન્ટર મા.	છ. ર.
૩૭	મંછા રાયચંદ	ભાવનગર	૫૧	૬૨	વિજયા રામચંદ કૃતેચંદ	ભાવનગર	૩૬
૩૮	શારદા જમનાદાસ	અમદાવાદ (પ્રધાન. ક.)	૪૯	૬૩	નિમલા રતીલાલ	અમદાવાદ (ગંગાયા ક.)	૩૬
૩૯	નિમળા વાલીલાલ	અમદાવાદ (દ. મ. શા.)	૪૯	૬૪	સવિતા અમૃતલાલ	અમદાવાદ (શ્રા. ઉ.)	૩૫
૪૦	વિદ્યા ચંદુલાલ કોક્કરી	અમદાવાદ (ગંગાયા ક.)	૪૯	૬૫	જસુદ વાલીલાલ	અમદાવાદ (દ. મ. શા.)	૩૫
૪૧	મનુ બહાદુરસિંહ	અમદાવાદ (ગંગાયા. ક.)	૪૯	૬૬	પાર્વતી નંદલાલ	મુંબઈ	૩૫
૪૨	શાન્તા વીરચંદ	અમદાવાદ (ગંગાયા. ક.)	૪૯	૬૭	સવિતા ખરમાણુંદ	ભાવનગર	૩૪
૪૩	નંદકોર ડાહ્યાલાલ	ભાવનગર	૪૮	૬૮	લીલાવતી મોહનલાલ	ભાવનગર	૩૪
૪૪	લીલી બહેન કરમચંદ	રાધનપુર	૪૭	૬૯	સન્નજન મિશ્રીલાલજી	રતલામ	૩૪
૪૫	સુભદ્રા નગીનદાસ	અમદાવાદ (શ્રા. ઉ.)	૪૬	૭૦	સુભદ્રા હીરાલાલ	રાધનપુર	૩૪
૪૬	કંચનબેન કરમચંદ	રાધનપુર	૪૬	૭૧	વિદ્યા પરસોત્તમદાસ	અમદાવાદ (ગંગાયા ક.)	૩૪
૪૭	જીવી મગનલાલ	ભાવનગર	૪૫	૭૨	સાંકલી ઝવેરચંદ	ભાવનગર	૩૩
૪૮	કંચન મોહનલાલ	અમદાવાદ (ગંગાયા. ક.)	૪૫	૭૩	પ્રભાવતી શામજી	ભાવનગર	૩૩
૪૯	સવિતા સોમચંદ	અમદાવાદ (દ. મ. શા.)	૪૫	૭૪	રંભા ઓધવજી	ભાવનગર	૩૩
૫૦	ભગવતી ધરમચંદ	મુંબઈ	૪૪	૭૫	શારદા સારાભાઈ	અમદાવાદ (પ્રધાન. ક.)	૩૩
૫૧	શારદા રતીલાલ	અમદાવાદ (ગંગાયા. ક.)	૪૩	૭૬	ચંદ્રાવતી મણીમામ	અમદાવાદ (ગંગા. ક.)	૩૩
૫૨	કાન્તા લક્ષ્મીચંદ	ભાવનગર	૪૨	૭૭	કળાવતી ડાહ્યાભાઈ	અમદાવાદ (ગંગા. ક.)	૩૩
૫૩	લીલી બહેન કમળશી-ભાઈ	રાધનપુર	૪૨	૭૮	નિર્મલા જીવાભાઈ	મુંબઈ	૩૩
૫૪	કેમુદસુંદરી બાહુભાઈ	મુંબઈ	૪૦	૭૯	કંચન પ્રાગજી	રાધનપુર	૩૩
	ભગવાનદાસ			૮૦	સંપત પનાલાલજી	રતલામ	૩૩
૫૫	રમા છોટાલાલ	ભાવનગર	૪૦	૮૧	શારદા મોહનલાલ	અમદાવાદ (ગંગા. ક.)	૩૩
૫૬	નિમલા પુનમચંદ	રાધનપુર	૪૦	૮૨	સવિતા જ્ઞેસંગભાઈ	અમદાવાદ (ગંગા. ક.)	૩૩
૫૭	પુષ્પાવતી સારાભાઈ	અમદાવાદ (ગંગાયા. ક.)	૪૦	૮૩	મંજુ ત્રીકગલાલ	અમદાવાદ (ગંગા. ક.)	૩૩
૫૮	શાન્તા ગોવિંદજી	ભાવનગર	૩૯				
૫૯	શ્રીમતી પરશોત્તમદાસ	અમદાવાદ (ગંગાયા. ક.)	૩૯				
૬૦	કાન્તા ધરમશીભાઈ	વડવાણકેમ્પ	૩૯				
૬૧	મણી ચુનીલાલ	કપડવંજ	૩૭				

સ્ત્રી ધોરણ ૧:—			
૧	જીવીબેન રતનચંદ	કપડવંજ	૮૩ ૨૦
૨	બહેન સમરચ વીરચંદ	ભાવનગર	૮૨ ૧૫
૩	ચંપા સરપચંદ	ધર	૮૨ ૧૫

નંબર	નામ	સેન્ટર	મા.	ધ.	ર.	નંબર	નામ	સેન્ટર	મા.	ધ.	ર.
૪	લલિતા મણીલાલ	ધડર	૮૧	૧૨	૩૯	લક્ષ્મીબેન વાડીલાલ	,,	૩૩			
૫	મૂળા ગિરધર	ધડર	૭૮	૯	૪૦	સીતા જગશીભાઈ	રાધનપુર	૩૩			
૬	સુભદ્રા નાગરદાસ	રાધનપુર	૬૬	૭	૪૧	ધન્દુમતી લાલભાઈ	અમદાવાદ	૩૩			
૭	વિમળા દલસુખભાઈ	ખંભાત	૬૫	૫	૪૨	ચન્દ્રાવતી અમૃતલાલ	અમદાવાદ	૩૩			
૮	ચંપા ચંપાલાલ	ખંભાત	૬૩	૨૧	શ્રી ધોરણુ ૩:—						
૯	મોતી સાંકલચંદ	,,	૬૩	૨૧	૧	ખેન ચંચલ લવજી જેઠા	પાલીતાણા	૬૭	૨૫		
૧૦	દિવાળી ભોગીલાલ	ખંભાત	૬૩	૨૧	૨	જેઠાર દગનાથ	,,	૬૫	૧૫		
૧૧	જસદેવ દુર્લભદાસ	ભાવનગર	૬૦	૧	૩	સુરજ મગનલાલ	,,	૬૦	૧૦		
૧૨	લલિતા ગોવિંદજી	ભાવનગર	૫૮	૧	૪	અજવાલી છગનલાલ	,,	૫૯	૧		
૧૩	કાન્તા ગજુરભાઈ	ખંભાત	૫૮	૧	૫	શકરી તલકચંદ	ચાણુરમા	૫૮	૧		
૧૪	નારંગી મણીલાલ	અમદાવાદ	૫૮	૧	૬	પુરી ઝવેરચંદ	પાલીતાણા	૫૫	૧		
૧૫	મંજી પ્રભુદાસ	ભાવનગર	૫૬	૧	૭	ચંપા પુનમચંદ	કપડવંજ	૫૪	૧		
૧૬	લીલી મંગળદાસ	અમદાવાદ	૫૬	૧	૮	મણી પોપટલાલ	અમદાવાદ	૫૨	૧		
૧૭	ચંદન કુમેરદાસ	ખેડા	૫૫	૧	(કાલીપાઈ પા.)						
૧૮	મોતી સુખલાલ	ખેડા	૫૪	૧	૯	વિમળા મુલચંદ	પાલીતાણા	૫૦	૧		
૧૯	સવિતાબેન અમનલાલ	અમદાવાદ	૫૪	૧	૧૦	સાંકલી માધવજી	,,	૪૫			
૨૦	ચંપાબેન પુરશોત્તમ	ભાવનગર	૫૩	૧	૧૧	કમળા રતીલાલ	અમદાવાદ	૪૫			
	જીવરાજ				(દ. મ. શા.)						
૨૧	ખેન કુસુમ મોતીલાલ	,,	૫૨	૧	૧૨	કેશર પ્રેમચંદ	ચાણુરમા	૪૨			
૨૨	શારદા મણીલાલ	અમદાવાદ	૫૧	૧	૧૩	કમલા લવજી	પાલીતાણા	૩૬			
૨૩	શાન્તા પ્રેમચંદ	,,	૪૮		૧૪	ઈંદુ ચંપકલાલ	અમદાવાદ	૩૬			
૨૪	પાર્વતી બાલાભાઈ	ખેડા	૪૮		(દ. મ. શા.)						
૨૫	જસદેવ મોહનલાલ	,,	૪૮		૧૫	કંચન વિઠ્ઠલભાઈ	પાલીતાણા	૩૫			
૨૬	મણી ચીમનલાલ	,,	૪૮		૧૬	કંચન ચામજી	પાલીતાણા	૩૪			
૨૭	લીલાવતી મગનલાલ	ભાવનગર	૪૭		શ્રી ધોરણુ ૪:—						
૨૮	જાસુદ જેસંગભાઈ	અમદાવાદ	૪૭		૧	હીરાબેન સારાભાઈ મોદી	મુંબઈ	૬૦	૨૫		
૨૯	શકરી લક્ષ્મીભાઈ	ખંભાત	૪૬		૨	મોતીબેન આલમચંદ	ચાણુરમા	૫૪	૧૫		
૩૦	હાલી મગનલાલ	,,	૪૫		૩	ચંચલબેન આલમચંદ	ચાણુરમા	૫૩	૧૦		
૩૧	જીવી પાનાચંદ	ગોધરા	૪૫		૪	મોંઘીબેન મુદરજી	ખોરાદ	૫૧	૨		
૩૨	સવિતા મોહનલાલ	અમદાવાદ	૪૫		૫	ચંપાબેન ત્રીભોવનદાસ	મુંબઈ	૫૦	૨		
૩૩	વસંત માણેકલાલ	ભાવનગર	૪૪		છગનલાલ						
૩૪	શારદા ચંદુલાલ	અમદાવાદ	૩૯		૬	હીરાબેન મણીલાલ	મુંબઈ	૪૫			
૩૫	ચંદ્રાવતી ચીમનલાલ	અમદાવાદ	૩૮		૭	રમ્મિન ચુનીલાલ	ચાણુરમા	૪૩			
૩૬	બાળાબેન ત્રીકમલાલ	,,	૩૮		૮	વીજબેન પ્રેમચંદ	ચાણુરમા	૩૪			
૩૭	કમલા સકરચંદ	,,	૩૮								
૩૮	પ્રભાવતી જગાભાઈ	,,	૩૪								

નંબર નામ સેન્ટર મા. ઇ. રૂ.

શ્રીધોરણ પ:—ગ્રીજો વિભાગ.

શ્રી વિભાગના ધનામો.

૧ લીલાવતીબેન સોમાભાઈ કપડવાળ ૭૦ ૨૦

૨ ધીરજબેન બાલાભાઈ કપડવાળ ૫૨ ૩

શ્રી ધોરણ પ:—(વિભાગ ૩ ને):

૧ પ્રધાનબેન પ્રેમચંદ કપડવાળ ૫૩ ૨૦

શ્રી ધોરણ પ:—વિભાગ ૪ ક) અને (સ્ત)

૧ શુભવંતાબેન ચંદુલાલ અમદાવાદ ૭૧ ૨૫

ક વિભાગ (ફત્તાશા પો. પા.)

૨ સમુબેન કેશવલાલ અમદાવાદ ૪૮

ક વિભાગ (ફત્તાશા પો. પા.)

૩ સરસ્વતીબેન નિકેલદાસ અમદાવાદ ૮૭ ૨૫

સ્ત વિભાગ (ફત્તાશા પો. પા.)

કન્યા ધોરણ ૧ ધનામ ૭૬ રૂ. ૧૧૮—૦—૦

કન્યા ધોરણ ૨ ધનામ ૩૭ રૂ. ૬૪—૦—૦

સ્ત્રી ધોરણ ૧ ધનામ ૨૨ રૂ. ૧૦૧—૧૨—૦

" ૨ " ... રૂ.

" ૩ " ૯ રૂ. ૫૬—૦—૦

" ૪ " ૫ રૂ. ૫૪—૦—૦

" ૫ વિ.૨ " ૨ રૂ. ૨૩—૦—૦

" ૫ વિ.૩ " ૧ રૂ. ૨૦—૦—૦

" ૫ વિ.૪ક " ૧ રૂ. ૨૫—૦—૦

" ૫ વિ.૫સ્ત " ૧ રૂ. ૨૫—૦—૦

રૂ. ૪૮૬—૧૨—૦

પુરૂષ વિભાગના ધનામો.

બાલ ધોરણ ૧ ધનામ ૧૧૯ રૂ. ૧૫૫—૦—૦

બાલ ધોરણ ૨ " ૭૪ રૂ. ૧૦૮—૦—૦

પુરૂષ ધોરણ ૧ " ૨૧ રૂ. ૬૮—૧૨—૦

" ૨ " ૩ રૂ. ૪૫—૦—૦

" ૩ " ૨ રૂ. ૩૫—૦—૦

" ૪ " ૧ રૂ. ૩૦—૦—૦

" ૫ વિ.૨ " ૪ રૂ. ૨૮—૦—૦

" ૫ વિ.૩ " ૨ રૂ. ૨૫—૦—૦

" ૫ વિ.૪ક " ૯ રૂ. ૬૭—૦—૦

૫૬૧—૧૨—૦

નોટ:—પરીક્ષક મહારામને અનિવાર્ય અકસ્મા-

તિક કાર્ય ઉપરિચિત થયેલ હોવાના લીધે કન્યા

ધોરણ ૨ માં બેઠેલ વિદ્યાર્થીઓનું પરિણામ આપી

શક્યા નથી જે હવે પછી પ્રકટ કરવામા આવશે.

લિ. સેવક;

વીરચંદ પાનાચંદ શાહ;

સૌભાગ્યચંદ ઉમેદચંદ દાશી;

માનદ મંત્રીઓ

શ્રી જૈન શ્રે. એન્ડ્રુકેશન યોડ.

૨૦, પાલધુની મુંબઇ ૩.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કાન્દરન્સ તેરમું અધિવેશન જુનર.
સ્વાગતસમિતીના પ્રમુખ શેઠ ચુનીલાલ સરપચંદ્ર રાજુરીકરનું

ભાષણ.

ભાદ્રા સુદી ૧૦-૧૨-૧૨ વીર સંવત ૨૪૫૬

તા ૦ ૮-૯-૧૦ ફેબ્રુઆરી સન ૧૯૩૦

શ્રી શાંતિપાર્શ્વો શિરસા નમામિ

શ્રી સંઘપાદૌ મનસા સ્મરામિ ।

આદ્રીયતાં સ્વાગતપુષ્પમાલં

યા ગુમ્ફિતા સુન્દરવાલભાવૈઃ ॥૧॥

પ્રિય બંધુઓ અને બહેનો !

આજના માંગલિક પ્રસંગે આપ સહુનું મહારાષ્ટ્રના જૈન બંધુઓ તરફથી અત્યંત પ્રેમથી સ્વાગત કરું છું. અને સ્વધર્મી બંધુઓની સેવા કરવા માટે આપણે બધા એકત્ર મળ્યા છીએ તે માટે શાસનદેવના હું ઉપકાર માનું છું. આપ ધર્મબંધુઓના દર્શન થયા તે માટે પોતાને મહા ભાગ્યવંત સમજીને છું. અને જૈન સમાજના પુનરુદ્ધાર માટે આપ એકત્ર મળી કાર્યકર રચાયા વડનાઓ તૈયાર કરે અને એવી યોજનાઓથી જૈન સમાજની ઉન્નતિ થઈ શી છત્રશાસનનો યશોધ્વજ આપી દુનીયામાં ફરકતો ચાગ તેવી શાસનદેવની પ્રાર્થના કરું છું.

આપ સાહેબ પોતાના મહેલો અને વાડીઓ છોડી, પોતાના મનોહર અને સુંવાળા આસનો છોડી, અહીંઆ કેવળ શાસન અને સ્વધર્મીઓના પ્રેમની ખાતર એકત્ર મળી બધા બંધુઓ સાથે ભેગા થઈ સહકાર્ય કરવા તૈયાર થયા તે માટે આપના જેટલા ઉપકાર માનીએ તેટલા જોછાજ કેહેવાય. આપ ગો-જશોખ અને ચારાગ સ્વાદીષ્ટ અને મીઠ લોજન છોડી દહીંબુની ચટણી અને લાકરી ખાવા અહીંઆ કેવળ શાસન પ્રેમથી એકત્ર થયા છે તે આપની શાસનશક્તિ અને ઉદારતા પુરવાર કરે છે.

આશરે ત્રણસો વર્ષ પહેલાં આજ પુણ્યભૂમીમાં હિંદુઓનો ઉદ્ધાર કરનારી પ્રચંડ શક્તિ શિવાજીના રૂપમાં પ્રગટ થયેલી હતી. અને હિંદુઓનું અસ્તિત્વ

કેવળ મર્યાદા શિવાજીનેજ આભારી હતું. તેથીજ એક કવિએ કહ્યું છે કે,

શિવાજી નહોં હોત તો સુન્નત હોત સબકી.

કેવળ જંગલી માવળાઓની મદદથી શિવાજીએ મહાન શક્તિ ઉત્પન્ન કરી હતી. જોડેના-હુંગર ઉપરના કીસા ઉપર એ મહાન પુરુષનો જન્મ થયો હતો. હજુ પણ શિવનેરી કીલ્લાનું નામ ઉચારતાની સાથે મહારાષ્ટ્રીય લોકોમાં સ્વાભિમાનની નિર્ગતિ થઈ આવે છે. હજુ પણ મહારાષ્ટ્રીઓના અંતરંગમાં સ્વાતંત્ર્યની નિર્ગતિ પ્રગટ થાય છે, અને આશાના કારણે ચળકી ઉઠે છે. અમોને આશા છે કે જૈનનોના પુનરુદ્ધારનો પાયો એજ પુણ્ય ભૂમીમાં નખાશે. અને જૈનનોમાં નવચેતન રેડવાનું માન મહારાષ્ટ્રનેજ મળશે. આપ સર્વે બંધુઓ કેવળ અધિક્ય, ઉન્નતિ, પ્રગતિ અને શાસન પ્રેમના બીજરોપણ પોતાના હૃદયમાં કરી આ કાર્ય ઉપાડી લેશે અને જેની રીતે શિવાજીએ કેત્રળ શૂન્યમાંથી સર્વવ્યાપી શક્તિ પ્રગટાવી તેવીજ રીતે જૈનસમાજની એકત્ર શક્તિ પ્રગટ કરશે એવી મને પ્રમળ આશા છે.

કાન્દરન્સની બેઠક હાલમાં કેટલાએક વરસોથી ભરતી બંધ પડેલી છે, અમારા કેટલાએક ઉત્સાહી બંધુઓના મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે, આપણે કાન્દરન્સની શિથિલતા દુર કરવા માટે મહારાષ્ટ્રમાં જો કાન્દરન્સની બેઠક ભરીએ તો કેવું સારું ? આ વિચાર દેખીતો ધણો આકર્ષક અને ઉત્સાહજનક હતો. પણ તેની સાથેજ તેની જગ્યાનદારીઓનો ખ્યાલ કરતા તે અત્યંત કટપ્રદ હતો. અત્યાર સુધી જે જે ભાગમાં કાન્દરન્સ યથા ત્યાં કરી નોતર બીજકુલ ગઈ નથી. એટલુંજ નહીં પણ

અનેક લાયક ગામેએ કોન્ટ્રી-સને પોતાને આંગણે નોતરવાનું હતુ યોગ્ય ધાર્યું નથી. આપી પરિચયનીમાં મદારાષ્ટ્રે આ બીજવાર આમંત્રણ આપવાનું સાદસ કેવળ સંધના દર્શન કરવાની ઉત્સુકતા અને સંધની શાલા અને મદાવ વધે એવા સાત્વિક મે:દના લીધે ઉપાડી લીધું છે.

જે વખતે આપણા સગાજનાં અનેક પક્ષોપ પક્ષો ઉત્પન્ન થયા છે, અને એકજ ધરમાં જે તડા જેવા દેખાવ થયા હાગ્યો છે. અને કેાણુ ગૃહસ્થ કયા પક્ષેના હશે એ સમજવું પણ મુશ્કેલ થઈ પડેલું છે, તેમજ સલાહ સંપ કરાવવામાં બ્યારે આપણાંના ઉત્તમમાં ઉત્તમ અને ગંભીર વિચારવાળાઓના મગ્નને ખાલી થયા છે. આવા કટોકટીના વખતમાં મહારાષ્ટ્રે કેવળ પોતાના આત્મવિશ્વાસ ઉપર અને આપ સાહેબ જેવા સગાજના આગેવાન સાંત અને વિચારક વર્ગ ઉપર વિશ્વાસ રાખી આ સાદસ માથે વ્હોરી લેવું યુક્ત ધાર્યું છે. માટે આપ સાહેબ અમારી આ ધારણા યજ્ઞસ્વી કરી સમતા, શાંતિ અને ધર્મપ્રેમથી પ્રેરાઇ યોગ્ય ઘટનાઓ અમક્ષમાં લાવશે એવી મને સંપૂર્ણ આશા છે.

પ્રિય બંધુઓ !

લુન્નર શેહેર થણું પ્રાચીન છે અને પ્રાચીન કાલમાં તે વેપારનું એક મોટું મથક હતું. તેમજ યુગ્ય અને પુનાને નેડનાર એક અમોઘ સાધન હતું. તેથી અહીં આ મોટા વેપાર વ્યવસ્થા હતો અને લાગેા રૂપીઆનો વેપાર આ ક્ષેત્રમાં ખેડતો હતો. શેડાજ વર્ષો પાછળ લુન્નર શેહેરમાં આશરે ૮૦૦ જેનો વસતા હતા અને વેપારના બધા સુત્રો જૈનોનાજ હાથમાં રમતા હતા. લુન્નરમાં હાથે કાગળ તૈયાર કરવાના મોટા કારખાનાઓ ચાલતા હતા. અને તે બધો વેપાર જૈનોનાજ હાથમાં હતો. હલુ પણ શેડા કાગળો અહીંયા અને છે. અને કેટલાએક ગૃહસ્થો પોતાના ચોપડાઓ માટે તે પમંદ કરે છે. પરંતુ કાલવચ્ચાત્ અર્વાચીન રેલવે વિજેરતા સાધનોથી આ શેહેર વંચિત રહેવાના કારણે અત્રેના વ્યવહાર પડી બાંગ્યો હતો, અને વેપારીઓ લુદાલુદા લાગમાં

વિખેરાઈ ગયા હતા. અને તેથીજ જૈનોની વરતી ઘણીજ ધડી ગયેલી છે. અત્રેના બંને વિશાળ જૈન મંદિરો જોવાથી અત્રેના જૈનોની જાહેજલાલીની કલ્પના થઈ શકે તેમ છે.

અત્રે નજીકમાં બહુતા પવતોમાં ભગવાન મહાવીર અને સુહદેવના કળમાં કોતરેલી ઘણી સુ-કાઓ છે જેમાં વિદ્યાર્થીઓના રહેઠાણો તેમજ ભણવાનાર આચાર્યોના નિવાસ અને સાથે યેસી ભણવાના મોટા મોટા હોલો જોવાથી આપની ખાત્રી થશે કે, આ ક્ષેત્ર પ્રાચીન કાળની મોટી યુનિવર્સિટી હોવી નેહ્યે. હાલમાં તે શન્ય અને ઉજ્જડ જેવી દેખાય છે, પણ પ્રાચીન વૈભવના તે જગતા પુરાવાઓ છે, એ સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ થાય છે. એ ઉપરથી નેહ શકાશે કે, આ એક પુણ્યભૂમિ છે અને આપણા પુનરુદ્ધારનો આપણે વિચાર કરીએ તેને અતુકલ વાતાવરણ અહીંયા મળી શકે તેમ છે.

કાલચક્રના ચડતી પડતીના સપાટામાં કેાણુ નથી સપડાતું ? નેકે, લુન્નર શેહેરના જૈન બંધુઓ ઉપર ઘણી આપત્તિઓ આવી પડી છે. અને જૈનો છીન્ન વિહીન્ન થઈ ગયેલા છે પણ શ્રી સંધની સેવા ભક્તિ કરવાના અંકુરો હલુ એવાને એવાજ ટટી રહેલા છે. અને તેથીજ અમેએ અમારે આંગણે શ્રી સંધને આમંત્રણ આપ્યું છે. અમારી લુખી સુટી સેવા આપ સ્વીકારી લેશો અને અમારી પ્રત્યક્ષ સેવા તરફ નહી પણ અમારી અંતઃકરણની પ્રેમની લાગણી તરફ નેહ અમારી દરેક ખામીઓ માટે દરચુજર કરશો એવી અમેને આશા છે.

આચાર અગાઉની કોન્ટ્રી-સોના પ્રમુખોમાંથી કાઈ કેાઇ પ્રમુખ સાહેબોએ એવા ઉદ્દેશોર કાઢવાનું મારા રમરણમાં છે કે, નાનાનાના આમડાઓમાં પણ કોન્ટ્રી-સનું અધિવેશન થઈ શકે. તેવી ચેાજના થવી નેહ્યે. તે ઉદ્દેશારેને માન આપી અમેએ આ સાદસ ખેડવાનું મનમાં લાવી કેવળ શાસનદેવની કૃપાઉપર અને આપ સાહેબોના પ્રેમ ઉપર આધાર રાખી આ કાર્ય ઉપાડી લીધું છે.

કોન્ટ્રી-સને આમંત્રણ કરવા પાદ બ્યારે એ વાત પ્રગટ થઈ ત્યારે કાઈએ કૌતકથી અને

કોઈએ હીતસ્વી દ્રષ્ટીના ભયથી આ કાર્ય તરફ આવશેકન કહ્યું હતું. અમારા આસપાસના પુના હલ્લાના દરેક જૈન વસ્તીવાળા ગામે પ્રસંગનું મહત્વ જોઈ ઉદાર હૃદયે તન મન અને ધનથી પોતાની મદદ આગળ ધરી હતી. તેમજ મહારાષ્ટ્રના જુદા જુદા ભાગોમાંથી અમૂલ્ય મદદ અમોને આવી પોહોંચી હતી. જેના વખાણ કરવા મારી શક્તીની બહાર છે. અમોએ જે ગૃહસ્થ પાસે જેટલી મદદની અપેક્ષા રાખી હતી તે ઉપરાંત પણ અમોને પ્રેમથી મદદ મળી હતી. એ ઉપરથીજ હજુ સુધી જૈનોમાં સમાજ પ્રેમ અસ્તિત્વમાં છે એમ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. એટલુંજ નહી પણ કોન્કરન્સના કાર્યો તરફ સહાનુભૂતિ પણ જોવામાં આવે છે. એવા પ્રત્યક્ષ દાખલા જોવાથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે, જે કુશલ કાર્યવાહક હોય તો જૈનો-સારી જાગૃતિ કરી શકે અને કોન્કરન્સના કરાવોને અમલ પણ સારા પ્રમાણમાં થાય તેમ છે. અમો ગામડીઓએ અત્યારસુધી શેહેરા મદદ આપે છે કે નહીં તેની દરકાર ક્યાં વગર યથારાશિત કોન્કરન્સના કાંડમાં નાણા ભરી આપેલા છે.

અમોએ કોન્કરન્સનું આયત્રણ આપ્યું ત્યારથી કેટલાએક અમારા જરૂરિયાણા ચાંબલાઓએ પોતાનો અશુભ સ્વર કાઢી અમારા માગમાં કાંટા પસારવામાં બાકી રાખી નથી. આમ છતાં તમારા આ ભાઈ-ઓના આવા ભુંડા કાર્યની અમોને ઉલટી મદદજ થએલી છે. અને આવા કાર્યોથી અમારા સહકારી બંધુઓનો ઉત્સાહ દિગ્વિષ્ટ વધી ગયો હતો. આવી બાલીશ લીલાઓથી સમાજ પોતાના કાર્યથી પરાડ-મુખ થાય એ બનવું તદન અશક્ય છે. સારાંસ કે મહાન કાર્યોમાં વિદ્ન વગર તેની ખુબી જણાતી નથી અને ખરા આત્મવિશ્વાસનો સતોષ મળતો નથી. તેવી દ્રષ્ટીથી આ અમારા ભાન જુલેલા બંધુ-ઓનો પણ અમો ઉપકારજ માનીએ છીએ.

ધણુએક બંધુઓની એવી માન્યતા જોવામાં આવે છે કે, જુનેજા કેકો દુટયા કરવો. અને 'પીએસે આપ' વાળા કેહેવત ખરી કરતી અને નવું કરવા જેવું કાંઈ હોષ શકેજ નહીં, એવી ખોટી

માન્યતા હવે ટકવી તદન અશક્ય છે. ભારત વર્ષનો યુવકવર્ગ હવે જાગૃત થયો છે. નવી પ્રેરણા, નવી શક્તિ અને નવી ઉમેદ પ્રગટ થઈ ચુકી છે. મહાન કેંગ્રેસ જેવી સંસ્થા પણ તેવા પ્રવાહમાંથી બચી શકી નથી તો જૈન જેવી વેપારી અને કાઢી કામમાં નવો પવન પુકાય તેમાં નવાહ જેવું કાંઈ નથી. અને એને રોક્યા જેટલા પ્રયત્નો થશે તેટલા તદન બ્યર્થજ થવાના. એમાં શંકા જેવું કાંઈ નથી. વૃત્તન વર્ગ જુનાઓની હવે મર્યાદા રાખી મોટે હુએ મારવાનું સહન કરી શકે તેમ નથી. જુનાઓ પાસે કાર્યનો હીસાજ તેઓ માંગશે. અને કાર્ય પ્રવૃત્ત થઈ એકદમ આગળ વધારે. સત્યની પ્રેરણાથી યુવક વર્ગ પ્રચંડ-ક્રાંતિ કરી શુકશે. ત્યારે તેવા પ્રવાહને રોકવું એ તદન અશક્ય પ્રાય છે. માટે કાળ આગળ નમતું આપી મુખ્ય સિદ્ધાંતને વળગી રહી પ્રગતીમાં સાધક રૂપ બનવું એજ યોગ્ય છે. તેમજ યુવક અને પ્રગતિમાન ઉત્સાહી બંધુઓએ પણ કાર્યનું મહત્વ, જુનાઓનો અનુભવ અને તેઓએ અનુભવેલા સારાસાર વિચારોનો પણ સાથેજ વિચાર કરવો જોઈએ. જુદોમાં જેમ સાહસ હોતું નથી તેમ યુવાનોમાં વિચારની ગંભીરતાનું વૈયુષ્ય હોય છે. એ વાત નજર બહાર રાખી પાલવે તેમ નથી. માટે જુદોનો અનુભવ અને યુવાનોનું સાહસ એના ભેગા ભેજ સાથે હાલના પ્રગતિપ્રિય જમાનામાં કાર્યપ્રવૃત્ત થવું જોઈએ જેથી કોઈને પરતાવાનો પ્રસંગ આવશે નહીં. સમાજથી ઝીલી ન શકાય તેવા પ્રયત્નો સમાજ આગળ ધરી પહેલેથીજ અભાવ ધારણ કરનાર બીકણ સમાજને એકદમ ભડકાવી ચુકી સુધારા વિષે પરાડમુખ કરી નાખવાનું સાહસ કરવાનો હજુ સમય આવ્યો નથી. એમ મને લાગે છે.

બાં જુઓ ત્યાં કોન્કરન્સે શું કરી બતાવ્યું?

લાખોનું ખસ્ય મક્ત ગયું. વિગેરે હજારો કાઢી કેટલાએક સમાજના હેતના કટકા આમ બોલવામાં જાણે ચોતે મોટો વાઘ માયો હોય એમ માને છે. અને કોન્કરન્સના કાર્યકર્તાઓને જાણે આપણે નિર-ત્તર કરી નાખ્યું હોય એવા ડાળ ધાલે છે. પણ માચીન ધર્મદ્રષ્ટીથી વિચાર કરીએ તો પણ ઉજમણા,

ઓત્સવો, વરધોડા, સ્વાગીવચ્છળ, સંધનત્રા વિગેરે ધાર્મિક કાર્યોમાં કાંઈ પાપ માનતું નથી. એટલુંજ નહીં પણ તેમાં મોટું પુણ્ય માને છે. દેવનત્રા કે દેવપૂત્ર કરવામાં પુણ્ય મનાય ત્યારે સંધ, કે જેને પચીસમા તીર્થંકરની ઉપમા આપી તે નામથી આપણે સંબોધીએ છીએ, તેવા સંધને-પચીસમા તીર્થંકરને-પોતાને આંગેણે આમંત્રી કે તેના દર્શન કરી વિચાર વિનિમય કરવાથી કાંઈ પુણ્ય નહીં હોય એમ એવા લોકો માને છે શું? અમારું તો એવું સ્પષ્ટ માનવું છે કે, દેવનત્રા કે દેવપૂત્ર કરનારા શ્રી સંધજી છે અને સંધના અંગશ્રુત બીજી ક્રિયાઓ છે. સંધની જહોજલાલી અને ઉત્તતીમાંજ બધા પુણ્ય કર્યો સમાઈ જાય છે. સંધ ધનધાન્ય અને શુદ્ધિ વિચાર નથી પુષ્ટ હોય તોજ બાકી પ્રગતિ થવી શક્ય છે. પણ સંધજી જો નિરમાત્મ્ય, અવ્યવસ્થિત અને અસંઘટિત હશે તો પછી બાકી ઉત્સાહ અને ક્રિયાઓ બ્યર્થજ નિવડશે એ દ્રષ્ટીથી જોતા પણ કોન્કર-સની ઉપયોગિતા અને ધર્મદ્રષ્ટીએ પણ પુણ્ય કાર્ય છે એમ સમજશે. કદાચ જુના વિચાર વાળાઓને કોન્કર-સ શબ્દથી મુગ ચટ્ટી હોય તો સંધ, સમાજ, સમા, સંગેલન કે બીજા કાંઈ નામથી સંબોધવામાં જરાપણ દરકત નથી.

આવા વિચારો ઉદ્ઘારનારા બંધુઓએ કોન્કર-સના કાર્યની બીજકુલ અભ્યાસ કરેલો હોતો નથી કોન્કર-સે દરેક દરાવ પરત્વે શું પ્રગતિ કરી છે? તેમજ સમાજની કોન્કર-સ પૂર્વેની મનોદશા કેવી હતી અને આજની મનોદશા કેવી છે? કોન્કર-સે સામાન્ય કેળવણી અને ધાર્મિક કેળવણીને આંગે શું કાંચે કર્યો છે? તેનો વિચાર કરવાથી તેની ઉપયુક્તતા જોવામાં આવશે. તેમજ ધાર્મિક સંસ્થાઓ અને ખાતાઓ પેહેલા કેમ ચાલતા હતા અને હાલમાં કેમ ચાલે છે તેનો પણ વિચાર કરવાથી પ્રગતિજ નજરે પડશે. હાનીકારક રીવાજોમાં અન્યધર્મીઓના પરવા અને વિધિ વિધાનોનું આપણા સમાજ ઉપર કેટલું આક્રમણ હતું અને હાલમાં તે કેટલું ઘટ્યું છે તેનો પ્રત્યક્ષ વિચાર અને અનુભવ જોતાં આપણી કોન્કર-સે કાંઈજ કર્યું નથી એ વિચારો છોડવાજી પડશે.

અજાણત જેટલું થયું છે તેટલું ખસ છે. અને હવે કાંઈ કરવાપણું રહેતું નથી એવા મંકુચિત વિચારો રાખવા પણ બૂલ લગેલા છે. પ્રગતિને માટે ધણુંજ મોટું કાર્યક્ષેત્ર પડેલું છે માટે કોન્કર-સ લશતી રહેશે તોજ તેવા કાર્યો આપણે હાથ ધરી શકીશું કોન્કર-સે શું કર્યું? એવા પ્રશ્ન પૂછનારાં જાણે એમજ માનતા જણાય છે કે, કોન્કર-સવાળા અમુક લોકો ગાયવા અમુક વ્યક્તિઓજ છે. અને તેઓનાજ માથે બધી જવાબદારી રહેલી છે. અને શંકા કાઠનાર, પ્રશ્ન કરનાર જાણે કોન્કર-સ સાથે કાંઈ જાતનો સંબંધ ધરાવતો નથી. અને કોન્કર-સની ખામીઓ માટે પોતે જાણે બીજકુલ જવાબદારજ નથી. આવા વાદગ્રેષી લોકો સાથે વાદ કરવામાં નકામે વખત ગાળવો પણ બ્યર્થ છે. ભયારે કોન્કર-સે અમુક કાર્ય કેમ ન કર્યું એવા પ્રશ્નો કરે છે ત્યારે પ્રશ્નકારને એ ભાન નથી હોતું કે કોન્કર-સ એક વિચારપ્રેરક અને પ્રગતિનો માર્ગ દેખાડનારું મંડળ છે. નિમ્નહાતુમૂલક કરી કાંઈને સજ્ન કરનારું કે જોર જુલમથી સુધારા-ઓનો ગમલ કરાવનારું મંડળ નથી. આવી વિચાર કરશો તો કોન્કર-સે જે કાંઈ કાર્ય કર્યું નહીં હોય તે માટે આપણે બધાઓ અંશતઃ જવાબદાર છીએ. આપણે એકમતે કાંઈ દરાવ પસાર કર્યો અને ઘેર જઈ તે દરાવ જાપરે ચટ્ટાવી દીધો તો પછી કોન્કર-સ શું કરે? બાંધોળાં દરાવ કરતી વખતે દરેક શુદ્ધિ તેની ગંભીરતા સમજે અને પોતે દરાવ પાળી પોતાના બંધુઓને તે દરાવ પાળવા માટે પ્રેરણા કરે તો પછી આમ દીકા કરવાનો વખતજ ન આવે. જો ઉપરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે, કોન્કર-સ એટલે આપણે બધા ભેગા મળી બનાવેલી સંસ્થા તેના આપણે બધા અવધવો છીએ. તેના શુશ્રુષાપતા આપણે બધા સરીખા સહભાગી છીએ. અને કોન્કર-સ એ વિચાર પ્રચાર કરનારું પ્રગતિકારક મંડળ છે. અને તેના હાથમાં હજી આપણે નિમ્નહાતુમૂલકની શક્તિ આપી નથી. એવા પ્રકારનો આપણે દર્શીકાણુ રાખવો જોઈએ.

ટીકાકારોનું એક શરૂ

ટીકાકારોના હાથમાં એક મોટું શસ્ત્ર આવી

નય છે, તે એ છે કે, આપણામાં કેટલા એક એવા બેડાઓ હજુ મ્હાલે છે કે, જેઓએ વૃદ્ધ વિવાહ, બાલ વિવાહ, કબ્જા, કન્યા વિક્રય, વેશ્યા નાચ, ગાયનો વિગેરે કરાવેને પગતળે કચડી નાખી વૃદ્ધા નારી પ્રતિ-
વ્રતા બની બીજાઓને ઉપદેશ કરવાનો રાણ ધાલે છે. આવા વૃદ્ધકપીઓ પોતે હજુ યોદ્ધા ધારણ કરવામાં પણ શરમાતા નથી. આવા લોકો તરફ આંગળી કરી કોન્ફરન્સનો કાયનો હીસાબ લોકો રણુ કરે છે. આવા આવા ઓધ્ધેધારોને આપણે વીણી વીણીને દૂર કરવા જોઈએ. અને નવા ઉત્સાહી, નિરપેક્ષ, કાર્ય કરવાની હીમત ધરાવનારા ચતુર અને કાલા લોકોની નીમણૂક કરવી જોઈએ.

મહારાષ્ટ્રે પોતાની અનેક કોન્ફરન્સો ભરી કોન્ફરન્સના કરાવેનો અમલ શરૂ રાખ્યો છે. અને દરેક ભતતી ભગતી કાયમ ટકાવી રાખી છે. બીજા બ્રેંડના કોષ્ટકપણ લાગે એવી પરંપરા કાયમ રાખી થી અને એને લીધેજ મહારાષ્ટ્રે આવા કરોડકીના સમયમાં પણ કોન્ફરન્સને આમંત્રણ આપ્યું છે. એ કેપ્સલી સ્પષ્ટ થાય છે કે, કોન્ફરન્સની હીલચાલ હમેશા ચાલુ રાખવીજ ધરે છે. ગુજરાત કોડીઆવાડ મારવાડ પંજાબ કે બંગાલ કે જે પ્રમુખોની ખાણ તરીકે ઓળખાય છે; ત્યાં કોઈ પણ ભતતી કોન્ફરન્સની હીલચાલ કાયમ રહી નથી એ કાર્ય ફક્ત મહારાષ્ટ્રે કરી બતાવ્યું છે એ પ્ધાનમાં રાખવા લાયક છે અને એ હીસાબેજ કોન્ફરન્સના કાયનો હીસાબ લેઈ શકાય અને આખા દેશે આગળ જતા આ દાખલો લેવાની ખાસ જરૂર અમો જોઈએ છીએ.

કોન્ફરન્સના બંધારણ

ઉપર આપણે પેહેલા ઘણા વિચાર કરી ગયા છીએ. પણ યથાકાલે પરિસ્થિતિ બદલાય છે. માટે બધા આશેષોનો નિવેડો થવા માટે આપણે બંધારણનો ફરી વિચાર કરી તે પાકું અને પ્રત્યક્ષ કાર્ય કરી બનવું જોઈએ. મુખ્ય પંચાગારમાં ચાલી ફેરવવાથી જેમ અનેક નાના મોટા યંત્રો એક સાથે ચાલવા માંડે છે તેમ આપણે આખા દીંદમાં એવી ચોક્કસ પ્રેરણા જોઈએ કે મુખ્ય હેતુ ઓછીસમાં કોઈ ફાલ થાય કે તરતજ તેનો અમલ આખા

દીંદમાં એક સાથે થવો જોઈએ. આમ ચવાથી કોન્ફરન્સને હાલમાં વગોવાનું કેટલાએકોને મન થઈ આવે છે તે બંધ પડશે. માટે બંધુઓ, હવે ઉઠો, કટિબદ્ધ થાઓ અને કોન્ફરન્સના બંધારણ ફરીથી તૈયાર કરો અને જૈન સમાજની ઉન્નતિના પાયા મહારાષ્ટ્રની આ પુણ્યભૂમિમાં નાખો.

બંધુઓ, કેળવણીની બાબતમાં આપણે કેટલું એક કાર્ય કરીએ છીએ. ધાર્મિક હરીફાઈની પરિ-
ક્ષાઓ લેવાય છે. અને મહાવીર વિદ્યાલય જેવી સંસ્થાઓ હાલમાં જન્મ પામી છે. પણ બ્રાંચની આપણે દરેક જૈન વસ્તીવાળા ગામમાં પાંદશાળા એકજ ઘટનાથી ખોલી ન શકીએ અને દરેક મોટા જૈન વસ્તીવાળા ગામમાં જૈન હાઈસ્કૂલો, યુરેકલો આપણે ન ખોલી શકીએ ત્યાર સુધી આપણી કેળવણીની ખામી તો દેખીતી રીતે કાયમજ રહેશે. આપણે જૈન વિશ્વવિદ્યાલય સ્થાપન કરવાની આકાંક્ષા રાખવી એ કાંઈ અશક્યપ્રાય વસ્તુ છેજ નહીં. આપણે આમ તો ધનાઢય કેમ ગણાઈએ છીએ. અને લાખો રૂપીઆઓ અનેક ધાર્મિક કામોમાં ખર્ચી નાખીએ છીએ. પણ તે ધનને ઉપાદક અને કાર્ય સાધક માર્ગે ખર્ચવાનું આપણે મનમાં લાવીએ તો કેટલું સાફ ? આપણે વેપારી છીએ. અને એટલા માટેજ આપણે આપણા દ્રવ્યનો વધારેમાં વધારે બદલો મળે એ કેમ તે જોવાનું આપણું કર્તવ્ય છે. સાત ક્ષેત્રમાં ધન ખર્ચવાનું રાજકાર કહે છે પણ તેમાં વિશેષ કરી જે ક્ષેત્ર નબળું પડી ગયું હોય તેવા ક્ષેત્રમાં આપણે નાણાનો ઉપયોગ નહિ કરતા અન્ય ક્ષેત્રોમાં નાણાનો ઉપયોગ કરીએ છીએ એ હાલની પરિસ્થિતિ જોતાં અત્યંત ખેદજનક છે. અવગણે પ્રવાહ ફેરવી સવલો પ્રવાહ કરવાથી આપણે જે નાણા ખર્ચીએ છીએ તેનો વધારેમાં વધારે લાભ આપણે લેઈ શકીએ તેમ છે. માટે આ તરફ અમારા ધનાઢય લોકોનું લક્ષ જશે એવી અમેને આશા છે.

મહારાષ્ટ્રમાં અમો જૈનો ઘણા નાના નાના ગ્રુપોમાં વહેંચાઈ ગયેલા છીએ. અનેક ગામોમાં અમો થોડા થોડા પ્રમાણમાં છીએ. અને ધાર્મિક

આક્રમણો અમારી ઉપર થતા રહ્યા છે. અનેક બંધુઓ એવા છે કે, જે નામનાજ નૈનો રહેલા છે. તેમના કાન ઉપર આપણી આ મહાસલાતી અવાજ સરખી પહોં ગઈ નથી. અન્ય ધર્મીઓના તહેવારો, તેમના આચારવિચારો, તેમના દેવતાઓ, તેમના ધર્મગુરુઓ અને બ્રાહ્મણ પુરોહિતોનું અમારા ઉપર એટલું આક્રમણ થયું છે કે, અમારી અમલની મંરૂતિ ભુલાતી જાય છે. અને ધીમે ધીમે અમારા બંધુઓ અન્ય ધર્મમાં ઘસડાતા જાય છે. અમારું જૈનત્વ ટકાવી રાખવું હોય તો અમારે ક્રાન્દનસનો કાર્યક્રમ ઉપાડી લેઈ પ્રચાર કાર્ય શરૂ કરી દેવું જોઈએ. જૈન સમાજને જૈનધર્મ ટકેલો રહેશે, તોજ અમારું કંઈક ગૌરવ ટકી રહેશે તે માટે અમારે પ્રતારોપ સંસ્કાર જેવા સંસ્કારોનો ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ. દરેક જૈન માટે આ સંસ્કાર દરજ્જાના રાખવો જોઈએ. અને આ સંસ્કાર કરતી વખતે જૈનોના દેવ, ગુરુ, મંદિર, સ્નાન, શ્રાવકના ગુણો સમજાવવા ઉપરાંત નવકાર મંત્ર અને આવસ્થક ક્રિયાઓનું જ્ઞાન તો અવશ્ય કરાવવુંજ જોઈએ. દર વરસે અનેક કારણોથી આપણી સંખ્યા ઓછી થતી જાય છે અને જોજ અનુક્રમ આજી રહેશે તો મને લાયક છે કે, આપણે જૈન તરીકે તદ્દન નામશેષ થઈ જઈશું. માટે આપણે સંધન કરી દરેક આક્રમણનો પ્રતિકાર કરવા માટે તૈયાર રહેવું જોઈએ. અન્ય ધર્મીઓના વિધિવિધાનોને જૈનેતર ગુરુઓના સંસ્કારોથી આપણે જાણવું જોઈએ. અને લગ્નવિધિએ જૈનધર્મને અનુસરીને કરવી જોઈએ. ઘણા લોકો તો જૈન કુળમાં જન્મ પામ્યા તેથીજ જૈન કહેવાય છે. પણ જૈન કુલનું ગૌરવ તેઓ જાણેજ સમજે છે. માટે જૈન પ્રતારોપ સંસ્કાર અમલમાં મુકવો જોઈએ.

કોઈ અન્યધર્મી ભાવિક ગૃહસ્થ જૈન ધર્મઉપર આસ્થા મુકી દેવદર્શન, છત્રપૂજા આદિક્રિયાઓ ભાવપૂર્વક કરતો હોય, તેની જાન્ય શ્રદ્ધા જૈન ધર્મ ઉપર હોય છતાં તેનો આદર કરવો તો જાણુ ઉપર રહ્યો, પણ તેને ધાર્મિક ચલાવા લેવાગાર હરકત કરનારા પણ જોજા ધર્મી લોકો અમારામાં પેદા થયા છે. એટલું જ નહીં પણ પ્રત્યક્ષ જૈન હોય, ત્યાર

લક્ષિત સહીત જૈનોના ધર્મ પાળતો હોય એવા સરળ સ્વભાવી જૈનેતર પણ તેના ઉપરના કોઈ સામાજિક આરોપ માટે તેના ધાર્મિક હકો ઉપર ત્રાપ મારવાનો પણ અમારા કેટલાએક બંધુઓ આચકાતા નથી. જૈનધર્મ જેવો ઉદાર ધર્મ હોવા છતાં પણ આવા લોકોના હાથમાં તેના મુકાન આવી પડ્યા છે કે, તેઓ તેને નિર્મોલ્લવત્ જતાવી દે છે. અને નાના પ્રકારની આડખીલીઓ લાવી ઉભી કરે છે. આવા પ્રસંગે જૈનોની સંખ્યા વધારવાનો સવાલ તો જાણુપર રહ્યો પણ છે તેને ટકાવી રાખવાની પણ સુચુદ્ધિ અમારા બંધુઓમાં જોવામાં આવતી નથી. અન્યધર્મીઓના આચારો અને સંસ્કારોનું આ અશુભ પરિણામ છે એ આપતા જોવામાં આવશે.

પ્રિયબંધુઓ હાલમાં આખી કોમને હચમચાવી નાખે એવો વિશ્વશુદ્ધ પ્રશ્ન આપણી આગળ ખડો થયો છે. આપણા મુસલમાન બંધુઓ હિંદુઓ મંદિરો મૂર્તિઓ અને ધર્મચર્ચાનો ઉપર અવારનવાર હુમલાઓ કરે છે. અને હિંદુઓ ઓપો ઉપર અસાચાર અને બલાકાર કરવાના દાખલાઓ અનેક જોવામાં આવે છે. અને અત્યંત ખેદની વાત છે કે, જોના આવા હુમલાઓથી અને અત્યાચારોથી બચી ગયેલા નથી. ગુજરાતમાં અને મહારાષ્ટ્રમાં પણ જૈનોના મંદિરો અને મૂર્તિઓ તેમજ જૈનોની ધર્મ ભાવનાઓ ઉપર અત્યાચારો થયાના અને છેવટ ખુનામરથી સુધી જીવલે થયાના દાખલાઓ નોંધાઈ ચુકેલા છે. કુકથી ગામમાં જૈન મંદિરો ઉપર હુમલો થયોલો હતો, અથળી ગામમાં પણ તેવોજ હુમલો થયાના સમાચાર મળ્યા છે. ઉદેપુર રોડમાં કાંકરોળામાં થયેલા અત્યંત નીચ કૃત્ય જાણો સારી પેઠે જાણુ છે. ગોધરાના અત્યાચાર અને ખુનામરની દમીકનથી કોઈ અનુવંતુ હોય એમ મને લાગતું નથી. આ બધું આપણે મુંગે મોઢે સહન કરી રહેલા છીએ. આપણી કોઈ ફર્યાદ સાંભળવા તૈયાર નથી. અને આપણું કોઈ વાલી પણ નથી. આપણે ક્ષતિઓ છતાં હતપ્રભ નિર્વિરો અને છેક પ્રાપકંગલા ખતી ગયા છીએ.

ગમે તે માણસ ગુજરાતી કે મારવાડીની ટેકડી કેરવામાં મળે માણવા લાગ્યો છે. બંધુઓ, આ બધું ઉઘાડી આંખે જોવા છતાં તમે ઉઘતા રહેવા માગો છો શું? તમારામાં તાકાદ હોય, હીંમત હોય, અને જીવમનો પ્રતીકાર કરવાની શક્તિ હોય તો ગમે તેઓ નહીંમ પણ કાંઈ કરી શકવાના નથી આપણે આવે વખતે આપણું ક્ષત્રિયત પ્રકટ કરવું જોઈએ અને આપણા ધર્મસ્થાનોનું અને આપણી માળેહેનોનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. આપણે આમજ બેશી રહીશું તો મને ધારતી છે કે, આપણે થોડા દીવસમાંજ નામશેષ થઈ જોઈશું આપણે શારીરીક કેળવણી છુટથી જોળવવી જઈએ. દરેક ગામમાં વ્યવસાય શાળાઓ, કસરતશાળાઓ અને સાવજનીક જીવોથી એકદમ યાદોમ કરી ધર્મરક્ષણ કરનારા વીરો આપણે પેદા કરવા જોઈએ. આ પ્રશ્ન આપણે બીજા કુલ પાછળ રાખી શકાય તેમ નથી. આપણે આવા કાર્યોમાં શ્વેતાંબરી, દીગંબરી કે રથાનકવાસી આવા ક્ષુદ્ર બેશો જીવી જવા જોઈએ. આપણે હાલમાં આપસમાં આપણા બંધુઓનાજ માથા લાગવામાં બંધુશ્રુતન અજમાવવા બેસા છીએ. તેથી આપણું ગૌરવ તો વધતું નથીજ પણ દરેક પરધર્મી આપણી તરફ ધ્રુણાતી નજરે જોવા માંડ્યો છે.

હાલમાં દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રમાં અન્ય ધર્મી લોકોની શુદ્ધિ કરવાનું કાર્ય આપણા દીગંબરી બંધુઓએ હાથ ધર્યું છે. અને આમ કરી જૈનોની સંખ્યામાં ઉમેરો કરવાનું કાર્ય હાથ ધર્યું છે. આ કાર્ય કદાચ નજીવ જણાશે અને તે તરફ ઉપેક્ષાની નજરે આપણે નિહાળીશું પણ આ રીતે આ કાર્યની ઉપેક્ષા કરવી તે પોતાને હેતરવા સમાન છે. થોડાજ સૈકાએ પહેલા દબરો જૈનો જીવમથી, આર્થિક લોભથી અને અજ્ઞાનતાથી અન્ય ધર્મમાં ચાલી ગયાનો ઇતિહાસ મોજુદ છે. અને કદાચ કોઈ સમર્થ પુરૂષ આવા સંસ્કારનું કાર્ય ઉપાડી લે તો નવાઈ જોવું નથી. આપણે જો આગ આગ લાગવા પડી કુલો જાહેવાનું કાર્ય ઉપાડીશું તો તે કવખતનુંજ ગણાશે. માટે આપણે પહેલાથીજ સાવધ થવું જોઈએ. અને ખરતી સંગવડ કરી આપની જોઈએ. આપણે બીજા-

ઓને જૈન ધર્મમાં દાખલ કરી લાંબાં છીએ એ નવી વાત નથી. પણ શાસ્ત્રમાં તેના સંખ્યાબંધ દાખલાઓ મોજુદ છે. આપણે કંઈક પ્રાચીન પરંપરાનો પુનરુદ્ધાર કરવો છે કે કેમ તેટલોજ પ્રશ્ન વિચારવાનો છે. અને પ્રસંગોપાત આપણે એ પ્રશ્ન ઉપાડી લેવોજ પડશે એમાં શંકા નથી.

પ્રિય બંધુઓ, જૈનોની ગરીબાઈનો આપણે ધણોજ ઓછો વિચાર કરીએ છીએ. થોડાક શ્રીમાન બંધુઓ તરફ નિહાળી આપણે ગરીબાઈની ઉપેક્ષા કરી મુકીએ છીએ. એ ચકાવી લેવા યોગ્ય છે શું? જે કુટુંબો ખાઈ પી સુખી ગણાતા હતા તેઓ હાલમાં ચીંચેરે હાલ થયા છે. જેઓ મોટા જમીનદાર ગણાતા હતા તેઓ ધરખાર વગરના થઈ ગયા છે. વેપાર પડી ભાંગ્યો છે ઉપરસે તો ખુબ બની અંદરજીરામ જાણે એવી દંડા થઈ ગઈ છે. શ્રીમંતોની સંખ્યા દીવસે દીવસે ઘટતી જાય છે. તેનો આપણે વિચાર કરીશું નહીં શું? કેળવણીના અભાવે અન્યધર્મીઓ ગુજરાતી અને મારવાડીઓ તરફ હમેશા તીવ્રકારની નજરથી જોતાં આવેશે છે અને જૈનોને જે કોઈ કારણથી ઉતર્યું જણાય છે તો તેઓ તે તોડી પાડવા પ્રયત્ન કરે છે. માટે અમારે સમાજ તરીકે જીવવું હોય તો સંઘટન અને વ્યવહારીક કેળવણીનો ખુબ પ્રચાર કરવો જોઈએ.

પ્રિયબંધુઓ, જૈનોની ગરીબાઈ અને બેકારીના પ્રશ્નો આપણે ખતતી ત્વરાએ નીવેડો કરવો જોઈએ એવો વખત આવી લાગ્યો છે. આપણા સાવજનીક નાણાઓ સરકારી જોડામાં અને ગ્રામીસરી નોટામાં આપણે રોકીએ છીએ. તેને ગણે આપણે જો સારા પાયા ઉપર એક જૈન-બેંક શરૂ કરીએ તો તે મેહેલાઈથી ચલાવી શકીએ એમાં શંકા નથી. સહકારી તત્વઉપર લાયક જૈનોને જો નાણા ધોરવામાં આવે તો ગરીબાઈને આપણું અંશતઃ હટાવી શકીએ. પણ એ બધું થવાને અમારા શ્રીમંત મુરખીઓએ પોતાના મેંજશોખ અને આરામ જરા બાજુ ઉપર મુકી જનતાની સેવા કરવા માટે આગળ આવવું જોઈએ. તેમની વ્યાપારી દીર્ઘદષ્ટી, ખતતી અનુભવ અને વેપારી કુશળતા લોકોના ઉપયોગમાં

આવરી નોંધએ. જેનો જેવી વેપારી કેમને પોતાની ગરીબાઈ અને ખેડારી દુર કરવા માટે આટલું કહેવું પડે એ આશ્ચર્યની અને ખેદની વાત છે.

આખા હિંદના હિતમાંજ આપણી કેમનું હિત પણ સમાયેલું છે એ ધ્યાનમાં રાખી આપણે દરેક સાર્વજનિક હિલચાલમાં લાગ લેવો નોંધએ. મુનિ-સિપાલિટીઓ ચોકસોબરોડે, સ્કુલબોર્ડો અને હોલ્સ કૌન્સિલો અને અસેમ્બલી મુદ્દી પણ આપણે દરેક ખાતાઓમાં જેનોતું અસ્તિત્વ દાખલ કરવું નોંધએ. આપણે એમાં શું કરવું છે. આપણો એમાં સંબંધ નથી. એવા જુના વિચારો હવે તરતજ મુદ્દી દેવા નોંધએ. આપણી લાગવગ અને મોભો વધવાથી દરેક કાર્યમાં આપણે કાર્ડને કાર્ડ કરી શકીશું નહીં, તો આપણે કેવળ એક તિરસ્કૃત સમાજમાં પડી રહીશું. દરેક રાજકીય સલાહમાં આપણે રસ લેતા શીખવું નોંધએ. અને આપણે આપણો દરને સ્થાપિત કરવો નોંધએ.

ખાદીની હિલચાલ આપણે અત્યંત પ્રેમથી અને સ્વતંત્રી દ્રષ્ટીથી ઉપાડી લેવી નોંધએ. ખાદીના પ્રચારમાં રાષ્ટ્રકાર્ય અને ધાર્મિક દ્રષ્ટીથી આદિસા કાર્ય એવા બન્ને કાર્યો સાથે સાધી શકાય તેમ છે. ખાદીની ઉપયુક્તતા વિશે વણા વિકાસોના લેખો પ્રગટ થયેલા છે. માટે આદિસા વિશેષ વિવેચન કરવાની હું આવશ્યકતા જોતો નથી.

રાષ્ટ્રીય આકાંક્ષા અને હિંદમાતાને મુક્ત કરવા માટે જે જે હિલચાલો દેશભરમાં ચાલતી હોય તેના સુરમાં આપણો સુર મેળવી દેશના ઉદ્ધારના મહાન કાર્યમાં આપણે સામેલ થવું નોંધએ. આપણી સંઘટના શુદ્ધિ અને પુષ્ટી કરવી એનો મુખ્ય હેતુ આપણો પોતાનો ઉર્ષયેગ આપણો દેશ આપણો ધર્મ અને આપણો સમાજ એ બધાને યથા નોંધએ. આપણા સમાજની ઉન્નતી કેવળ દેશની ઉન્નતીને આશ્રિત થઇને રહેલી છે. દેશના કલ્યાણમાં આપણા સમાજનું પણ કલ્યાણ છે. આપણે ધર્મસાધન કરવા માટે શાંતતા નોંધએ તો આપણે મહાન દેશભક્તોના પગને ચાલી દેશક્ષિતના દરેક કાર્યમાં સદાયજૂત થવું નોંધએ.

અમોને મોટી આશા છે કે કોન્ગ્રેસ જેવી મહાસભામાં જેનોતું તેજ પડે તેવા દેશોદ્ધારક વીરવરો પેદા થવા નોંધએ. આપણે જો દેસરોહી અને ખુશામતીઆ પેદા કરીશું તો આપણું અસ્તિત્વ નકારુંજ છે. આપણે હિંદુઓ સાથે મળી જઈ દરેક રાજકીય, સામાજિક, ઔદ્યોગિક અને ધાર્મિક આકાંક્ષાઓમાં સહભાગી થવું નોંધએ તેમાંજ આપણો અને આપણા દેશનો ઉદ્ધાર છે. હિંદમાતાના બંધનો દુર થઈ તેને સ્વાતંત્ર્યના લાલ ચામ એવી આકાંક્ષા આપણે રાખવી નોંધએ.

જણે અમારા દુઃખો બીજી રીતે જોવાજ છે એમ માની તડો, ઘોળ, ભાગલાઓ ગામ ઉપરથી, પ્રદેશ ઉપરથી, કે રેલ્વે ઉપરથી નાના પ્રકારના વાજાઓ નજરે પડે છે. અને એવી રીતે છીનવે વિછીન થઈ અમોએ હાથે કરીને સમાજના કડકાઓ કરી મુક્યા છે. હવે એમાંથી શી રીતે બચવું એ અમારી આગળ મહાન પ્રશ્ન છે. યોગ્ય વર કન્યાનું નેહું મળવા છતાં કેવળ આવા કૃત્રિમ બેદોષી અમો લગ્નમાં નેડી શકતા નથી. અમારામાં સંકેડો વાંદાઓ નજરે પડે છે. તેમ અનેક બાલવિધાઓ દુઃખી થઈ રહે છે આ બધી ખામીઓનો અમોએ તોડ કાઢવો નોંધએ.

ધાર્મિક ખાતાઓના હિસાબોના કારણોથી સંપર્કમાં નાના પ્રકારના ગતભેદો ઉત્પન્ન થયા છે તડો પડે છે. અને દેવદ્રવ્યનો અનેક રીતે નાશ થઈ જાય છે. માટે દરેક ધાર્મિક કે સાર્વજનિક ખાતાઓના હિસાબોની ચોખવટ આપણે રાખવી નોંધએ. અને બની શકે તો પ્રગટ પણ કરવા નોંધએ. આપણે વેપારી છીએ તેથી કેઈને પણ દુઃખ ન લાગે એવી રીતે દેવદ્રવ્યનું નુકસાન થવું આપણે અટકાવી શકીએ એવી ચોળના ઘડી કાઢવી ઘટે છે.

બાલવિવાહ માટે આપણે હવે દરવા કરવાની આવશ્યકતા રહી નથી. સારકા બીચેનો કાયદો ચલાવી આપણને મોટો લાભ થયો છે. આપણી સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિ પણ બાલવિવાહ રોકવા તરફજ છે. વૃદ્ધિવાદ તો હજી કોઈ કોઈ વખતે થાય છે. પણ આવા શુદ્ધ કાકાઓનો સમાજમાં હવે મોભો રહેવા નથી. આવા ઘરમાં વર રાખવો તરફ બધો તિરસ્કારની

આ વસ્તુચિત્રી પ્રત્યેક મનુષ્યના જીવનમાં જાણે બનજી ધર કરી ખેડી છે. જે મારે ઘી ખરીદવું હશે તો હું પ્રથમ એમ વિચારીશ કે એની કિંમત મને મારી સ્થિતિમાં, આપણના સંબંધોમાં અને મારી બીજી જરૂરીયાતોની સરખામણીમાં કેમ છે કે અગોચર અને એ બધી માનસ વિચારણાથી વ્યવહારમાં માંગ અથવા Demand રૂપે પરિણમે છે. દરેક વ્યક્તિ ઉપર આંધેલી હદ કરતાં વધુ નહિ ખરીદે જેની કિંમત વધવા લાગી કે તુરત એ એની ખરીદી ઓછી કરશે, અને જેની ઘટવા લાગી કે ખરીદી વધશે.

આમ દરેક મનુષ્યની માંગ જે નક્કી થાય તો પ્રત્યેક વસ્તુની માંગ અમુક સંબંધોમાં કેટલી છે એ નક્કી કરી શકાશે. પણ આ બધું મનનું સંકલન છે એટલે કશુંયે નિશ્ચિત ન થઈ શકે. છતાં નીચે પ્રમાણે એ નક્કી કરાયું:—

વ્યક્તિ કિંમત ઘી માસિક માંગ શેર માસિક દુધ
રૂ. આ. પા. ઘી દુધ આવક કિંમત
રૂ. પીઆ આના

૧-૦-૦ ૪ ૩૦ ૩૦૦ ૪
૨ ૩૦ ૨૦૦ ૪
૩ ૨૦ ૧૦૦ ૪
૪ ૧૦ ૫૦ ૪

મારે દુધની કિંમત ૪ આના હતી ત્યારે મારી માંગ ૩૦ શેર હતી. પણ તે જ વખતે ક, જ, જ ની માંગ ૨૦, ૧૦ અને ૫ શેરની હતી. આનું કારણ એ કે પ્રત્યેકની વાંધે આવકમાં ઘણો તફાવત છે. બીજું, જે દુધની કિંમતમાં ઘટાડો થાય તો દરેકની માંગ થોડી થોડી વધશે. આ કિંમતની અસર કહેવાય.

ત્રીજું, જે દુધની કિંમત વધશે તો પ્રત્યેકની માંગ ધીમે ધીમે ઘટશે.

આમ પ્રત્યેક વ્યક્તિની માંગ વસ્તુની કિંમત, સંબંધો, તેની આવક, વગેરે ઉપર આધાર રાખે છે. આની ઉપરથી એક નવો સિદ્ધાંત ઉભો થાય છે, જેને અંગ્રેજીમાં Law of Demand and Supply અથવા માંગ અને પેદાશનો ધારો કહે છે. એનો ભાવાર્થ એ છે કે—જેમ જેમ કિંમત વધે તેમ

તેમ માંગ ઘટે અને પેદાશ વધે, અને જેમ જેમ કિંમત ઘટે તેમ માંગ વધે અને પેદાશ ઘટે. આ વાત નીચેની રચનાથી સમજાશે—

કિંમત	માંગ	પેદાશ
ઓછી	વધારે	ઓછી
વધારે	ઓછી	વધારે

આ-માંગ નીચેની વસ્તુઓ પર આધાર રાખે છે:—

(૧) વિકાસ તથા મૌજીશીલ્પની વસ્તુઓ દાખલા તરીકે હીરો, માણેક વગેરેને કમવંતો જ ખરીદી શકે, એટલે એમને માટેની માંગ બીજી વસ્તુઓ કરતાં થોડી અને તેથી એમની કિંમતમાંનો ઘટાડો અથવા વધારો માંગ ઉપર બહુ અસર નથી કરતા.

(૨) જરૂરીયાત ચીજો આ વસ્તુઓના નાનો તથા મોટા માણસોને જોઈએ. તેથી એમની માંગ વધારે અને એમની કિંમતમાંનો ફેરફાર કુલ માંગ પર સારી અસર કરે છે.

(૩) પ્રતિરૂપી વસ્તુઓ, જે વસ્તુની જગ્યા બીજી વસ્તુ સાથેની શકે તેવી માંગ જલદી વધે અને ઘટે. દાખલા તરીકે ચાહની કિંમત વધારે હોય તો કાશી વપરાય.

આમ આપણે માંગ ઉપર થતી અસર જોઈ પેદાશ ઉપર પણ એક મુખ્ય વાત કહેવાની છે. વસ્તુની કિંમત, દાખલા તરીકે, વધુ વધે છતાં એની પેદાશ કેટલાક કારણોને લીધે વધારી શકાતી નથી. ઘઉં, કે રાગવેળાએ જ ઉગાડી શકાય. તેથી એમની કિંમત ગમે તેટલી વધે છતાં અન્ય સમયે તો પેદાશ ન જ વધે. કેટલીક વસ્તુઓ તો એવી છે જેની પેદાશ ફરીથી ન જ થઈ શકે. તેથી તેમની પેદાશ ન વધે, પછી ભલેને એ વસ્તુની કિંમત ખૂબ વધે. આટલું આપણે વપરાશ વિષે જોયું. હવે પડીથી અર્થશાસ્ત્રની તૃતીય વિભાગ અર્થશાસ્ત્ર અથવા Exchange નોખીએ. (કમશ)

જીવનશૈલી નેમચાંદ શેઠ

શ્રી મોતીલાલ નીરવ.
ગાંધી મેમોરિયલ, ભુવનેશ્વર અધિવેશન ૧૯૩૦.

શ્રી યુનીલાલ મસ્તકદ પારેખ.
સ્વામીનાથકેશ્વર ભુવનેશ્વર મંદિર-મંડપ, ૧૯૨૦.

રાવસાહેબ, શેઠ રવજી સોજપાળ,
પ્રમુખ:—
૧૪મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૦, જુનેર, ૧૯૩૦.

તુમ્હં નમઃ ત્રિભુવનાતિહરાય નાથ !

તુમ્હં નમઃ ક્ષિતિતલામલંભૂષણાય ।

તુમ્હં નમઃ ત્રિજગતઃ પરમેશ્વરાય

તુમ્હં નમો જિન ! ભવોદધિશોષણાય ॥

નમસ્કાર હો તે જિનદેવને, કે જે કોઈ જાતિવિશેષના જ નહિ પણ ત્રણે લોકના જાવોની પીઠાને હરનાર છે, જે સમસ્ત પૃથ્વીને શોભાવનાર શુદ્ધ અલંકાર છે, જે ત્રણે લોકના પરમ ऐश्वર્યરૂપ છે, અને જે (જીવન-મૃત્યુને લગતા વિકટ પ્રશ્નોરૂપ ભયંકર મોહાંધી ઢોલાયમાન) સંસારરૂપ સમુદ્રનું શોષણ કરવાની કબ્જા આપે છે.

વન્ધુઓ અને વ્હેનો !

જે જિનદેવનું પૂજન હું મંગલાચરણરૂપે હમણાં કરી ગયો તે જિનદેવનું વાસ્તવિક પૂજન તો કાર્યરૂપે અને આપ સર્વના સહકારથી હજી હવે કરવાનું છે. કેવાં કાર્યો કરવાથી શ્રી જિનદેવનું વાસ્તવિક પૂજન થયું ગણાય એ તો મંગલાચરણમાં આચાર્યશ્રીએ જ સૂચવી દીધું છે. ત્રણે લોકના જીવોની પીઠા હરવી અને જીવન-મૃત્યુને લગતા વિકટ પ્રશ્નોની પુંચ ડોકેલી જનતાના જીવનને ભયરહિત-ક્લેશરહિત કરી આપવું એ શ્રી જિનદેવનું પરમ ધ્યેય છે, કે જે ધ્યેયની સફળતા માટે આપને રહેમના મક્તો રહેમનાં અંગોપાંગ અને શસ્ત્રો તરીકે યોજાયા છીએ. જૈન સમાજ તરીકેનું આપનું મિશન જેટલું પાવિત્ર છે તેટલી જ મહાન આપની 'જૈન' તરીકેની જોખમદારી છે. એ મહાન જોખમદારી સંપૂર્ણપણે અદા કરવાનું ત્યારે જ બની શકે કે જ્યારે શ્રી જિનદેવના વાહનરૂપ જૈનસમાજ પોતે ऐश्वર્યવાન અને એકરૂપ હોય. સમાજને એવો બનાવવા માટે જ આજથી ૨૮ વર્ષપર સંગઠન રચવામાં આવ્યું હતું અને એને 'જૈન કોન્ફરન્સ' એવું નામ આપવામાં આવ્યું હતું. ૧ કોન્ફરન્સનું આજે ત્રીસું અધિવેશન છે. આ અધિવેશનમાં ભાગ લેવા દૂરદૂરથી પધારેલા

વન્ધુઓ અને બહેનોનાં દર્શનથી મ્હને વીતરાગ દેવનાં દર્શન જેવો આનંદ થાય છે. જૈન સમાજને ऐश्वर्यवान् અને એકરૂપ બનાવવાનાં વ્યવહારૂં ફૂલાંજો શોધવાનાં આપનાં કાર્યમાં માર્ગદર્શક અને નિયામક તરીકે મ્હારી નીમણુંક કરીને આપે મ્હારા પરનો આપનો વિશ્વાસ પ્રદર્શિત કરી મ્હને આપનો કૃપા વનાવ્યો છે. એ વિશ્વાસને સફળ બનાવવાની મ્હારી જોશ્વમદારીપર મ્હેં સતત વિચાર કર્યો છે. આપની જોશ્વમદારી અને કર્તવ્યપર અક્ષર વટીક બોલવા પહેલાં મ્હારે મ્હારી જોશ્વમદારી સમ્પૂર્ણપણે વિચારવી અને જાહેર કરવી એને મ્હારૂં પ્રથમ અને પ્રમાણિક કર્તવ્ય માતું છે.

હું કબુલ કરીશ, મહાશયો ! કે મ્હારા જેવાં અદના વ્યાપારી માટે આ જોશ્વમદારીનો વોજો અસાધારણ છે. અને જો કે હું એક વ્યાપારીને સ્વાભાવિક એવી 'સાદી સ્હમજ' સહિષ્ણુતા તથા શાન્ત ઉત્સાહ વડે એ વોજો ઉપાડવા પ્રયત્ન કરીશ, તોપણ પૂર્ણ સફળતા માટે તો મ્હેં આપ સર્વની—બૃહ્દો તેમજ યુવાનોની—'સાદી સ્હમજ' અને સહૃદય સહકાર પર જ મદાર વાંધ્યો છે.

જીવતું વાતાવરણ.

વીરપુત્રો ! પ્રારંભમાં જ હું આપને એ સુંદર યોગ મેલવવા માટે સુવારકવાદી આપું છું. તે એ યોગ વીજા કોઈ નહિ પણ આ સમ્મેલનનું સ્થાન અને સમ્મેલનનો સમય. વન્ધે યોગમાં વિલક્ષણતા છે, 'જીવતું વાતાવરણ' છે. આ સ્થાન તે છે કે જેણે સમસ્ત ભારતના આર્ય સંસ્કારનો નાશ થતો અટકાવનાર શીવાજી જેવો વીરપુત્ર પ્રસવ્યો હતો. એ વીરપુત્રની વીરતાના પાયમાં ચારિત્રનું ચળતર હતું. સમર્થ યોગી રામદાસે એને એવા સંસ્કાર આપ્યા હતા કે જેથી શરીરવલનો દુરુપયોગ થવા જ ન પામે. એને શત્રુનાં અને પોતાનાં સાધનોનું જ્ઞાન હતું, અનુકૂળ પ્રસંગ મળતાં સુધી યોધી જવાની એનામાં ધીરજ હતી, પ્રસંગ મળતાં સંગઠિત વલ્લ્ચી અને વજ્રની ઇચ્છાશક્તિથી હુમલો કરવાની તે કુનેહ ધરાવતો હતો, દેશીઓ કે તટસ્યો કે નિર્દોષો કે નવલ્લાઓને રક્ષા જ થવા પામે એવી દયા તેનામાં હતી, અને મહાન સંકટોને પરિણામે મળતાં જય શુરૂંચરણમાં અર્પણ કરવા જેવી ત્યાગ-ઘાતિ તથા અક્તિ તે ધરાવતો હતો, સાચી વીરતા, સાચી માણસાઈ, એનું નામ કહેવાય.

એ ગુણો અથવા સંસ્કારો વગર કોઈ વ્યક્તિ કે સમાજ કે દેશનો વિકાસ કે મુક્તિ સંભવે નહિ. આપણે હમણાં આદરેલાં કાર્યની સફલતા માટે પણ એ ગુણોની આરાધના આવશ્યક છે. શિવાજીના શત્રુઓ શરીરવલ્લમાં કોઈ ઓછા ન હોતા, પણ ચારિત્રવલ્લ અર્થાત્ આધ્યાત્મિક વલ્લમાં હારતા હતા. નરા શરીરવલ્લ અથવા પાશવવલ્લને ચારિત્રવલ્લના ઐંકુશમાં મૂકવું એ આર્યમજાનો સનાતન પુરુષાર્થ છે. અને શિવાજી મહારાજ એ ‘પુરુષાર્થ’ના ત્રાચા પ્રતિનિધિ હતા. એવા પુરુષની જન્મભૂમિમાં આ સમ્મેલન ભરવાના પ્રયત્નમાં ફતેહપંદ પણ માટે આપણે અભિનંદન આપ્યા શિવાય મ્હારાથી રહેવાય જ કેમ ?

બીજો યોગ સમ્મેલન માટેનો સમય છે. આ કૉન્ફરન્સનો જન્મ થયો તે સમયના તાતાવરણ કરતાં આજે હપારે અઢાવીસ વર્ષે તેરમું અધિવેશન થાય છે તે સમયનું વાતાવરણ તુલું જ છે. આજે આશી દુનિયામાં જયપિપાસાની આગ સળગી ઊઠી છે. આપણી જન્મ-ભૂમિએ સેકંડો વર્ષની પરાજિત મનોદશાને દેશવટો દર્દે સ્વતંત્રતાનું ધ્યેય જાહેર કર્યું છે. આપણા જૈન સમાજમાં પણ-યુવક વર્ગમાં જ માત્ર નહિ પણ પુરાણમેમી વર્ગમાં પણ-લાંબો રાક્ષત મૂતેલી વિચારશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિ કૂદકા મારવા લાગી છે. ‘યાપ તે થવા દેવું’ ‘ધર સાવનીને વેશી રહેવું’ એવી જે ભાવનાના પાસમાં દેશ અને સમાજ જકડાયા હતા તે ભાવના હવે શીથીલ થવા લાગી છે. ટુંકમાં કહું તો, આજે આપણી આસપાસ ‘જીવંત વાતાવરણ’ ઉત્પન્ન થઈ ચૂક્યું છે.

એ નવીન પરિસ્થિતિમાં આપણે પહેલી વાર જ એકઠા મઝીએ છીએ. ‘જીવંત વાતાવરણ’ને મેટવાની પહેલી તક મેલવા માટે હું આપ સર્વને મુવાકવતી આપું છું. વિવિધ અભિપ્રાયો અને વિવિધ વલ્લોની અંત્રે હાજરી હોવી એ આપણા વિકાસનો ચોક્કસ પુરાવો છે. અને એ વિકાસ-ક્રમમાં આગલ વધવા માટે આપણે એ વિવિધતાઓમાંથી એકતા રચીશું. જ્યાંમુખી આપણા પૈનીના ઘનાલરાના હરાદા પ્રમાણિક હશે, ધ્યેય ચોક્કસ હશે, અને હૃદય એક હશે, ત્યાંમુખી અભિપ્રાયભિન્નતાનો ભય રાખવાની લેશમાત્ર જરૂર નથી. એથી હલકું, જ્યાં તમામ મનુષ્યો એક જ અભિપ્રાય ધરાવવાનો દેસ્વાવ કરે છે ત્યાં કાં તો દંભ છે, કાં ભય છે, કાં પ્રમાદ છે, કાં અજ્ઞાનતા છે. પોતપોતાના અનુભવપ્રમાણે માણસ પોતાનો અભિપ્રાય ધરાવે અને એમજ

પાઠ કરે, એ જ પ્રમાણિકતા છે. કોઈના ધુણાવ્યા ધુણે એ માગ્યે જ મનુષ્ય કહેવાય. એક સપામાં જૂદાજૂદા પ્રમાણિક અભિપ્રાય ધરાવનારાઓની હાજરીથી એક વિષય જૂદાજૂદા દૃષ્ટિવિદુઓથી વિચારી શકાય છે અને વધુમાં વધુ કાર્યસાધક માર્ગ નક્કી કરી શકાય છે. તાત્પર્ય કે વ્યક્તિગત પ્રમાણિક અભિપ્રાય એ તો સમાજની જરૂરીઆત છે. પણ તે સાથે જ, એ પણ સમાજની જરૂરીઆત છે કે સામાજિક કાર્યના નિર્ણય વચ્ચે વ્યક્તિએ વહુમતનું મહત્વ સ્વીકારી પોતાના જ વિચારનો અમલ કરવાની સમાજને ફરજ પાડવાના મોહથી વચનું જોઈએ. જો દરેક વ્યક્તિ એમ જ આગ્રહ કરે કે સમાજે તેના જ વિચારનો અમલ કરવો જોડાવ, તો સમાજનું કાર્ય જ અશક્ય થઈ પડે. સારામાં સારો વિચાર પણ કોઈપર-અને ત્યાસ કરીને વિરુદ્ધ મત ધરાવતા હજારો માણસોપર-વલાત્કારથી ઠોકી ઘેસાડવાનું શક્ય નથી, -સહીસલામત પણ નથી. જે શક્ય છે, સહીસલામત છે અને પ્રમાણિક છે તે પટલું જ કે પોતાનો અભિપ્રાય બીજાઓને વંધુભાવે સમજાવવાનો દરેક મયાસ કર્યા વાદ તેના સ્વીકાર કે અસ્વીકાર માટે તેઓને સ્વતંત્ર રહેવા દેવા. પોતાના હૃદયનો અવાજ બીજાના હૃદયમાં ડતારવાની બનતી તમામ કોશીશ ન કરવી એ ચારિત્રવચ્છની સ્વામી મૂલ્ય છે, અને પોતાનો વિચાર ન સ્વીકારી શકે તેઓપર ગલીચ વાક્ય મહાર કરવો કે દાથ ડપાડવો એ પશુનું લક્ષણ છે. પશુપણામાંથી મનુષ્યપણામાં આવી ચુકેલા જીવો માટે જ-એથી ય હંચી યોગ્યતા આપવા સ્વાતર-જૈન ધર્મ યોજાયો છે. પાશવ મકૃતિ ન્હાનામ્હેલા એક પણ જૈનમાં વરદાશ કરી શકાય નહિ. એક તરફ ખીરૂતા અને બીજા તરફ પાશવ વૃત્તિ: એ બે મનુષ્યત્વના સ્વરા શત્રુ છે;-અને એ શત્રુઓને જીતવાની જેને તાલીમ લીધી છે તે જ 'જૈન' છે. ખીરૂતા અને પાશવ વૃત્તિ એ જ સમાજ અને દેશની પ્રગતિને અટકાવનાર મહાન 'વંધ' છે.

આવી પ્રતિનિધિસભામાં ભાગ લેનાર તમામ વ્યક્તિઓ પાસેથી પટલી આંશ રાંધવાનો આપણો હક્ક છે કે તેઓ સર્વનું ધ્યેય જૈનસમાજને સંવદિત અને સશક્ત બનાવી તે દ્વારા જગતને વધારેમાં વધારે ઝનત બનાવવાનો મયાસ કરવાનું છે, અને તેઓ સર્વનું હૃદય આ ધ્યેયને સ્વીકારનારા સચળાઓના સુખે સુલી અને દુઃખે દુઃખી છે.

એ આંશના આધારે જ મ્હં આ મહારયનું ધુંસલું લપાડવાની હિમત ધરી છે. આપ સર્વના સહકાર અને 'સાદી સંમત' વડે જ આ રથને યથેષ્ટ સ્થાને પહોંચાડી શકાશે, અન્યથા નહિ જ. ધ્યેય સફલ થશે તો ત્હેનો યશ આપને છે, નિષ્ફલ જશે તો અપયશ આપને અને ગેરલાભ આપસહિત સમસ્ત સમાજને છે. મ્હારા તરફથી હું પ્રારંભમાં જ સ્વામી આપું છું કે મ્હારાં અંગત અભિપ્રાય ગમે તે હશે તે છતાં ઠરાવો કરવાના ત્હમારા પ્રમાણિક પ્રયાસમાં મ્હારા અભિપ્રાયોને ડચ્છલગીરી કરવા નહીં જ દઉં. તે સાથે એ પણ એકરાર પ્રગટ કરવાની મ્હારી ફરજ છે કે કોઈપણ વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓ-પછી તે સુધારક હો વા પુરાણપ્રેમી હો ગમે તે હો-સમાજના સર્વમાન્ય નિયમોનો ઇરાદાપૂર્વક ભંગ કરવા કોશીશ કરશે તો તેવે વચ્ચે તેવી થોડી વ્યક્તિઓની ક્ષણભરની લાંમણીઓ તરફ નહિ પણ કોન્ફરન્સનાં ભૂષણ તથા સમાજના હિત તરફ વધુ શુકીશ. મ્હને કોઈ પક્ષ તરફની વાહવાહ જોઈતી નથી, 'કારણ કે જ્યાં એકપક્ષ તરફની વાહવાહ છે ત્યાં વીજા પક્ષ તરફની નિંદા પણ સાથે જ છે. પ્રમુખ એ સમાજનો 'દાસ' છે, પણ દાસ છે તેથી જ. સમાજનું ઘર જાળવવાની જોખમદારી ભૂલવી અને પાલવી શકે નહિ. ત્હમારો નોકર, ત્હમારો મ્હોટા પુત્ર તેમજ મ્હાના પુત્ર વચ્ચેની ભક્તિ કરતો હશે, પરંતુ જો એજ વે પુત્રોમાંનો એક ત્હમારા ઘરને આગ લગાડવાની કોશીશ કરતો જોવામાં આવશે તો તેવે વચ્ચે તે નોકર ત્હેના મ્હામે હાથ જોડી પૂતળા માફક ડમો રહેશે કે ત્હેના હાથમાંથી જવરજસ્તીથી આગની સામગ્રી છીનવી લેશે ?

ગૃહસ્થો ! મ્હારા વલ્લભ અને મ્હારા નિશ્ચયથી હું આપને વાકેફ કરી ચૂક્યો છું. અને હવે આપ સર્વના વલ્લભ અને નિશ્ચય વાવતમાં મ્હને આપ નિશ્ચિત રાખશો એટલું માંગી લઉં છું. હું માંગી લઉં છું કે, ગમે તેવી પવિત્ર ફરજ વજાવવા નિમિત્તે પણ કોઈની લાગણી દુઃખાવવાની કોઈ મ્હને ફરજ ન પાડે. હું માંગી લઉં છું કે, વાજવી કે ગેરવાજવી રીતે પોતે માનેલા નેતાની એકદમ સત્તા સમાજપર ઠોકી વેસાડવાનો પાંઠ મોલીને કોઈ આવું શોય તો એ પાંઠને મંડપની વહાર ક્ષાટકી આવ્યા પછી જ પવિત્ર-વીતરંગ દેવના મિશનરૂપ આ યજ્ઞમાં જોડાય. હું માંગી લઉં છું કે, જિને દેવે પ્રોત્તે જેની ગરજ કરી હતી એવો સંયમ

ગુણ એટલે મનોનિગ્રહ તથા-ગુસિ એટલે પોતાની શક્તિઓનું પ્રદર્શન કરવાના મોહન-જિત-વાપર્ણ: એ વે ગુણરૂપ શસ્ત્રોથી જ સર્વકોઈ સંતોષ પકડે. હું માંગી લઉં છું કે, સુધારકો કે પુરાણમેયીઓ કોઈ અશક્ત્યની આશા ન કરે-આશા સમાજના મ્હોટા ભાગને પસંદ ન હોય તેવા કોઈ કાર્યને એક ઘણતની દલીલ માત્ર વડે થઈ ગયેલું જોવાની આશા ન કરે. હું માંગી લઉં છું કે 'વ્યવહાર'નું ય સ્વરૂપ ઠીક ઠીક નહિ સ્પષ્ટજના છતાં- 'નિશ્ચય'નું નાટક ભજવવા જેવી આત્મવંચના કોઈ ન કરે. હું માંગી લઉં છું કે, કોઈ પણ: અભિમાય આપવા પહેલાં યાદ રાखવામાં આવે કે આપણે ઘણા કોઈ હવાઈ પ્રદેશમાં રહેતા નથી પણ સ્થૂલ પૃથ્વીપર રહીએ છીએ, જ્યાં ઈચ્છાએ કે વગર ઈચ્છાએ પણ કોઈ રાજાના કાનુનો પાલવા સિવાય ચાલતું જ નથી અને જાહેર મતની પણ દરકાર કર્યા વગર ચાલતું નથી, તથા જ્યાં મમે તેવા વિદ્વાન સાધુ પણ કાયદાને માન આપ્યા સિવાય, પાપી (?) ગૃહસ્થાશ્રમ પ્રાપ્તેથી મેલવેલું અન્ન સ્વાધ્યા સિવાય, પાપમૂલક (?) પૈસાની મદદ સિવાય અને મિથ્યાત્વી (?) દુનિયાના અભિમાયની દરકાર કર્યા સિવાય તો એક ઢગલું ભરી શકે તેમ નથી. વે ને વે વાર કહેવા જેવી આ સાદી વાતો સ્મરણમાં રાखીને કામ કરાય તો વિવિધ અભિપ્રાયો અને વિવિધ ઘણો તો હલટાં આપણી ગતિને શક્તિ ધીરનાર થઈ પડે. અને જો એ સાદાં સત્યોને ઈરાદાપૂર્વક તરછોટવામાં આવે તો છેદનભેદન થઈ ચૂકેલો આપણો સમાજ નષ્ટવાય યથા સાથે આપણે ઘણા જગતની હાંસીને પાત્ર બનીએ એ કહેવાની માગ્યે જ જરૂર હોય.

મય કઈ દિશાનો છે ?

કોઈ પણ કોમ કે દેશની સહીસલામતી અને પ્રગતિને મય કઈ દિશાનો હોઈ શકે ? શું સુધારકો મયરૂપ છે ? શું પુરાણમેયીઓ મયરૂપ છે ? એક પળ નહિ. એ વસ્તુ તો કોમ કે દેશના રચની ચોક્કસ પ્રગતિ સાધનારી શક્તિઓ છે. એક શક્તિ રચને આગળ ધક્કેલવા મયે છે, બીજી શક્તિ પ્રતિજોર કરી રચને વંધો પડતો અટકાવવા મયે છે, અને એ રીતે વજનદાર રચ ધીમે પળ ચોક્કસ પગલે આગળ વધવા પામે છે. એ વે શક્તિઓના સદકાર વગર તો કોઈ રચની સહીસલામત પ્રગતિ સંભવતી જ નથી. એ વસ્તુ તો પોતાના

મથવા દ્વારા જ-પોતાના ભોગે જ-રચનું જીવન શક્ય બનાવે છે. ત્યારે પછી રચને મય કોનો છે ? થોડાકો કે જેઓને પુરાણા કે નવા અભિપ્રાયો પૈકી એકેની ગરજ કે ચાહ નથી પણ માત્ર પોતાની સત્તા જમાવવાની જ વિંતા છે તેવા થોડાઓ લોકોના મોહપણનો લાભ લઈ પુરાણા કે નવા વિચારોની રક્ષાની આદમાં સ્વાર્થનો શિકાર खेलતા હોય છે. હરેક સમાજ અને હરેક દેશને સ્વરો મય આ દિશાનો જ હોય. ચેતવાનું ત્યાં જ હોય; કારણ કે એ વર્ગ કોઈપણ જાતના સિદ્ધાન્તને માથે ઘટ્ટાવવા માંગતો હોતો નથી પણ પોતાના સ્વાર્થનો શિકાર खेलવામાં સિદ્ધાન્ત માત્રને દારૂગોળા તરીકે વાપરતો હોય છે. એવા સત્તાલોહપીઓ રાજદ્વારી ક્ષેત્રમાં, ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં, સમાજ ક્ષેત્રમાં, સર્વજ્ઞ હોય છે. એ એમનો જ પ્રતાપ છે કે જે વહે કંઈ દેશોની સ્વતંત્રતાનાં લીલામ યવા પામ્યાં છે, કંઈ મજાઓ નાશ પામી છે, કંઈ સમાજો છિન્નભિન્ન થઈ ગયા છે, કંઈ ધર્મો સેતાની અતનાં સ્થાન બનવા પામ્યાં છે. એ પ્રકૃતિના જીવોને શુભાવવાનું કંઈ નથી હોતું. 'જીતશું તો સત્તાધીશ બનીશું અને હારીશું તો સમાજ માટે માણ પાયનાર (Martyr) ગણાઈશું' એ એક જ એમનો સિદ્ધાન્ત હોય છે. દરેક દેશ અને સમાજે, એટલા માટે, પોતાના નેતા કે સ્વયંસેવક યવા મથનારના દૂષા આશય શોધી કાઢવાની કાઢજી કરવી જોઈએ. નેતા કે સ્વયંસેવક યવા હચ્છનાર ભોગ આપે છે કે ભોગ લે છે એ શોધવા તરફ જ દૃષ્ટિ રાखવી જોઈએ. કસોટીનો ધીજો પ્રકાર આ છે કે, નેતા કે સ્વયંસેવક સમાજને સંગઠિત અને સશક્ત કરે છે કે વિખત અને નિર્બલ કરે છે, તે તપાસવું.

આત્મબંધુઓ ! આપણને નેતાઓ અને સમાજસેવકોની-ક્ષ્માનો તેમજ સીપાઈઓની-બચેની જરૂર છે, ઘણી મ્હોટી જરૂર છે. જોત્તમદારીનો મહાન ડુંગર ઊઠાવનાર ક્ષ્માનો મેલવવા એ તો મ્હોટું સદ્ભાગ્ય છે, પણ ક્ષ્માનની આજ્ઞાને વફાદાર રહી સીપાઈગિરી સાંગો-પાંગ ઊઠાવનારા સીપાઈઓ મેલવવા એવું ઘડું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે. સીપાઈગિરી એ કંઈ દાદાગીરી નથી. સીપાઈગિરીના પાયામાં સમાજપ્રેમ, કાનુન અને વ્યવસ્થા તરફ શ્રદ્ધા અને આજ્ઞાપાલનમાં મરી-સુટવાની તાલાવેલીઃ એ તત્ત્વો અવશ્ય જોઈએ.

પોતાને જૈન નેતા કહેવડાવનારાઓમાં ત્હમે સંખ્યાબંધ શ્રીમંતો, સંખ્યાબંધ કેલવા-પલાઓ, સંખ્યાબંધ લેસંકો અને સંખ્યાબંધ સાધુઓનાં નામો સાંભળ્યો છો. ધીજી તરફ

પોતાને ધર્મશાના કે સુધારાના સ્વયંસેવકો તરીકે ઓળખાવનારાઓની પણ મ્હોટી સંખ્યા જુઓ છો. આટલી મ્હાની કોળમાં આટલા યથા 'કક્ષાનો' અને 'સીપાઈઓ' હોવા છતાં, આપણી સંખ્યા હરસાલ કૂદકે ને ખૂસકે ઘટતી જાય છે, માગલા વધતા જાય છે, અંધાધુંધી અને જોડુકમી વધતી જાય છે એનો કંઈ અર્થ-કોઈ સમજાવશે? ધર્મસંબંધી અને સુધારાસંબંધી માપણો આપણે જોરશોરથી કરવાનું શરૂ કર્યું ત્યારથી આજ સુધીમાં ઇટાલી અને જાપાન જેવા કેટલાય દેશોના દેશો પુનર્જન્મ પામી પ્રકાશવા લાગ્યા છે, જ્યારે આપણે આપણા ધર્મનું તત્ત્વજ્ઞાન હજુ આપણા જ લોકોને પણ સમજાવી શક્યા નથી તો પરદેશો અને પરકોમોમાં એને લોકપ્રિય કરવાની વાવતમાં તો કહેવુંય શું? સંસારસુધારા સંબંધમાં અઢાવીસ-અઠાવીસ વર્ષો થયાં સમસ્ત હિંદના પુરાણમેધી તેમજ સુધારક પક્ષના જોડાણથી જે ઠરાવો ફરી ફરીથી કરતા આવ્યા છીએ તે ઠરાવોનો અમલ કંઈ બની શક્યો છે? વાલલમ્, વુડ્ડલમ્, અજોડલમ્, કન્યા-વિક્રય, ફજૂલ સ્વર્ચ, પોતાનાં ધર્મસ્થાનોની વ્યવસ્થાનાં અંધેર: આ રોગો આપણે દૂર કરી શક્યા છીએ ખજા? આપણું મનુષ્યત્વ કોતરી खानાર આ કીડાઓને નાશુદ કરવાના કામમાં કોઈ સરકાર આઢી આવતી નથી, કોઈ સંઘ-કે ધર્મગુરુ મના કરતા નથી, મહાવંધ કોમોની ઇતરાજી ઘોરથી પડતી નથી, -તે છતાં આટલા લાંબા સમયમાં અને 'કક્ષાનો' તથા 'સીપાઈ-ઓ'ની આવડી મ્હોટી ફોજ છતાં આ પ્રાથમિક અને સરલ કાર્ય પણ બની શક્યું નથી; તે છતાં આપણામાંના કેટલાકો આપણા મ્હોટા ભાગને હજુ અપ્રિય એવા વિધવાલગ્નાદિ સુધારા કોન્ફરન્સના ઠરાવ તરીકે કેમ સ્વીકારવામાં આવતા નથી એવો પ્રશ્ન કરે છે ત્યારે મ્હને આપણી જ્યવહારકુશલતાની સ્વામી માટે અફસોસ થયા વગર રહેતો નથી. વધાને મંજુર એવું કામ પણ આપણે કરી ન ચતાવીએ અને મ્હોટા ભાગને નામંજુર એવા કામનો આગ્રહ કરવામાં શક્તિ સર્વી નાલીએ તો તેથી સાર્થકતા શું છે? ખૂંસંધી-લથડતો એક મિષ્ટુક એક લથપતિના ધરના આગળામાં જઈ રહ્યા લાગ્યો ત્યારે પરસાબમાં ઘેસી સ્વાર્જું સ્વાતો શ્રીમંતનો વાલ્ક ચોલી ડઠપો કે, રહે છે કેમ? ખૂંસ લાગી છે તો સ્વાર્જું કેમ સ્વાતો નથી? મિષ્ટુક-ચોલપો: માઈ સ્વાર્જું તો શું પણ છુટ્ટી જુવારીની રોટલીનો ડુકડો પણ મચ્છતો હોત તો ખીસ માગવા આવ્યો જ ન હોત: જો સમાજના લોકો પોતાની નિર્વજ્જતાઓ પોતે જ દૂર કરી શકતા હોત તો કોન્ફરન્સ, સુધારક, પત્રકાર, નેતા કે

ધર્મશુરુ પાસે જાત જ શું કરવા? અને આ વધા 'શ્રીમંત પુત્રો' સુકી રોટલીના ટુકડાં જેટલું પણ સુધારકાર્ય કરી આપવાને વદલે પાટ કે પ્લાટફોર્મ પરથી 'શું કામ દુઃખી થાઓ છો? મ્હોટામાં મ્હોટાં સુધારાનાં સ્વાર્જાં સાઓ ને।' એવું 'વ્યાખ્યાન' આપવામાં જ વહાદૂર છે. આથી સમાજનું દારિદ્ર ફીટથું નથી અને ફીટવાનું નથી. સહેલા, ન્હાનાં, સર્વમાન્ય સુધારા પાછલ કેપ્ટનો અને સીપાઈઓ યાદોમ કરીં કીપલાવે અને એક કિલ્હો સર કર્યા પછી જ વીજા કિલ્હાને જીતવાની યોજના કરે ત્યારે જ એ 'સેવાકાર્ય' કહેવાય; ત્યારે જ એ કોન્ફરન્સ અને ઠરાવોની સફલતા કહેવાય, અને ત્યારે જ અંતીમ વિચારના સિપાઈઓ પુરા-ળપ્રેમી જનતાનો ચાહ અને વિશ્વાસ અને આભારની લાગણી સેવી શકે, કે જે ઘઘથી પછી તેઓ એક પછી એક કઢીન સુધારાનો પણ સ્વીકાર કરાવી શકે. લગ્નને લગતા અંતીમ સુધારા કોન્ફરન્સ જેથી પ્રતિનિધિસંસ્થામાં ઉપસ્થિત કરવા પહેલાં વિદ્યમાન વિધવાઓની સ્થિતિ સુધારવાનાં તથા વિધવા ધવાના માર્ગો વંધ કરવાનાં કામો વગરવિલંબે હાથ ધરવાં જોઈએ. નર્સીંગ અથવા ધીમારની યથાયોગ્ય માવજત, શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી વાઝ ઉઠેર, સ્ત્રીવર્ગને જરૂરી શિક્ષણ-આપવાનું કામ, ગાયોગાય ફરી સ્ત્રીવર્ગમાં સ્વમાન અને સંસ્કાર પ્રેરવાનું કામ; આ કામો કરતાં વધુ પવિત્ર અને વધુ ઉપયોગી કાર્ય હું શોધી શકતો નથી. વિદ્યમાન વિધવાઓને આ કામ માટે તૈયાર કરવાનું સુવ્યવસ્થિત સાતું ચોલવામાં શા માટે વિલંબ થવો જોઈએ? જે અકુદરતી કારણોથી પટલે કે આપણી મૂર્ત્સાઈના કારણથી હજારો સ્ત્રીઓને વિધવાસ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે તેવાં કારણોને-વાઝલગ્ન, દુઢલગ્ન, રૂપાદિને-આપણા દરેકના ધરમાંથી સર્વથા વહિષ્કાર કરીને અને આપણા લગ્નતત્કાલતાઓ પર આપણું નૈતિક દવાળ ચલાવીને શા માટે આપણે આ માથમિક સુધારો એક જ વર્ષમાં ન કરી શકીએ? અને જો આટલું કરવાની આપણી ઇચ્છા શક્તિ ન હોય તો ન્હાના કે મ્હોટા કોઈ જાતના 'ઠરાવો' વીજાઓ પાસે મંજૂર કરાવવાનો આગ્રહ પણ શા માટે કરવો?

જ્યની જોશમદારીનું અને વિર્યની કિમતનું ખાન-આપણી મજાને વહુજ ઓછું છે, ધમધમ નથી જ. વૈધીહીન અને પરતંત્ર વની જવા છતાં ય આપણી દરેક વ્યક્તિ માત્ર ધમધાસના વસ કરવા સ્વાતર પોતાના અદ્યક્ત પંડ પર છુટુંવ વોજો ઉત્પન્ન કરે છે અને તેના

પોષણ, રક્ષણ અને સંસ્કરણ માટે લાચાર બને છે. પછી આપણે નિરાધારની દયા સ્વાધીનતા માપણો ગજાવી ફંડો કરવા માંડીએ છીએ. આ વધું શું અકુદરતી થતું નથી ? અકુદરતી રીતે શું વીમારીઓ મટાઢી શકાશે ? આપણા વેપારોની દશા જુઓ, આપણી હિમતની કિમત કરો, અને પછી કહો કે વે વાર તો શું પણ એક વાર પણ લગ્ન કરવામાં ઘણીસરી વ્યક્તિઓ ‘શુન્હો’ કરતી નથી ? યુવકો કે કન્યાઓની, વિધુરો કે વિધવાઓની, દયા જાણવી એક વાત છે અને એમને એક વાર કે ફરીફરીને પરણવાનું સહેલું કરી આપવું એ બીજા વાત છે. જીવનને લગતા વધા પ્રશ્નોનો તોડ એકમાત્ર ‘દયા’ની દલીલથી કઢાડવામાં આપણે થાપ જ શાઈશું.

હું ‘સુધારા’ શબ્દથી ઢરવાની ના કહું છું. આજનું આવતી કાલમાં પરિવર્તન એ જ સુધારો છે. આજના સુધારકો આવતી કાલે પુરાણમેધી મનાશે. એમ ન બને તો દુનિયા ચાલે જ નહિ. પણ મુંવડથી જુઝર કૉન્ફરન્સમાં જવું હશે તો કાંઈ કલ્પના કરવાથી પહોંચી શકાશે નહિ, વાતો કરવાથી ય પહોંચાશે નહિ, અને ચાલવા માંડ્યા પછી રસ્તામાં લઢવા વેસવાથી ય પહોંચાશે નહિ. સતત ચાલ્યા કરવાથી જ જુઝર પહોંચાશે, —રે જુઝરને ય વટાવી જઈ શકાશે. સવાલ ફક્ત એટલો જ છે કે ચાલવાની—ચાલ્યા કરવાની—એક ગામને વટાવી બીજે ગામ પહોંચવાની દાનત અને ઘસઘસ છે કે ? પહતર જલ્લ સહે છે, એ તો પુરાણમેધીઓ પણ ક્યાં નથી જાણતા ? અને શું સુધારકોને એ સ્મરણ કરાવવાની જરૂર છે કે એકલા દોડનારની શ્લેષ કરતાં બીજાઓને લપાડીને દોડનારની શ્લેષ સ્વાભાવિક રીતે જ ઓછી હોય ? ધીમી ગોકલગાય અને શ્લેષી સસલા વઘે દોડાયેલી શરતમાં ગોકલગાય જીતી હતી. આપણે હમ્મ વેગથી અને તે સાથે જ નિયમિત રીતે દોડતા અથો ન બની શકીએ તો કમમાં કમ ધીમી પણ મક્કમ ચાલતી ગોકલગાય તો વનવું જ જોડશે; તરંગી થેકડા મારનાર સસલા વનવાથી સમાજનું કે આપણું પોતાનું—કોઈનું—હિત નહિ સધાય.

સમાજ શું છે ? પોતાની રક્ષા અને પ્રગતિની ગરજથી પોતા જેવી ગરજવાળા બીજાઓને એકઠા મેલવી ફાયલું સંગઠન. એનું સુત્ર હોય એક બીજા માટે લાગણી અને એક બીજાને સહાય. જે સમાજ ‘જીવતો’ હશે તેમાં ‘હુંફ’ અને ‘સહાય’નાં તત્ત્વો હશે જ.

જે સમાજમાં તે તત્ત્વોની ગેરહાજરી હશે અને માત્ર શીકાર खेलવાની જ વૃત્તિ રાજ કરતી હશે તે સમાજમાં કોઈ સાચો પુરાણમેમી કે સાચો સુધારક રહી શકશે જ નહિ. પણ સમાજમાં જેઓ પોતાને પુરાણમેમી તરીકે ઓળખાવતા હશે તેઓ મુઢદાં હશે અને જેઓ પોતાને સુધારક તરીકે ઓળખાવતા હશે તેઓ વગભક્તો હશે. આટલું જેઓ વરાવર સ્હમજી શકશે તેઓ તો સમાજમાં હુંફ અને સહાયનાં તત્ત્વો આમેજ કરવાનું કદાપિ ચૂકશે નહિ. તેઓ વગરવિલંબે સમસ્ત જૈનો વચ્ચે લગ્નવ્યવહારમાં અંતરાયરૂપ પ્રાંતભેદ અને જાતિભેદને તિલાંજલિ આપશે, લોકોને જીવવામાં અકુદરતી આઢચીલ કરનાર રીવાજોને નાબુદ કરશે; રૂઝી દાનતથી મહેનત કરી ઉદરનિર્વાહ કરવાના મયત્ન છતાં અસહ્ય લાચારીમાં આવી પડતા જાતિભાઈને સુખ રીતે ટેકો કરીને પગભર કરવામાં પોતાનું જ ગૌરવ અને પોતાનો જ આનંદ માનશે, કેલ્લવળીનો પ્રચાર સ્ત્રીપુરુષ વચ્ચે વર્ગમાં અને દરેક પ્રાંતમાં ઉગ્ર વેગથી કરવાની યોજના અને સાધન ડર્ખાં કરશે, અને વિપ્રવા વર્ગમાંથી નસોં, સ્ત્રીશિક્ષકો, સ્ત્રી-ડાક્ટરો અને ઉપદેશિકાઓ ઉત્પન્ન કરનારું મુખ્યવસ્થિત સ્થાનું સ્થાપવાની પેરવી કરશે. આ કામોમાં કોઈ પ્રમથનિક જૈનનો વિરોધ ન હોય. શું આપણે વધા આટલું ય કરવા તત્પર છીએ? શું આજે જ એ કામ કરવાના સોગન લેવા આપણે તૈયાર છીએ? અને કંઈ કરવું જ ન હોય તો કમમાં કમ સોટા દેખાવો પાછળ લોકોના પૈસા અને સમયનો મોગ લેવાનું છોડવા જેટલી ‘પ્રમાથિકતા’ માટે પણ આપણે તૈયાર છીએ કે? સાધુ હો વાં સુધારક હો, ઇમની મોરલીપર નાચનારાઓ માત્ર પોતાના પગને થકવે છે અને સાર્થકતા કંઈ જ પામતા નથી. તે કરતાં તો લોકોને પોતાની બુદ્ધિપ્રમાણે પોતાનું પોઢી લેવાને સ્વતંત્ર રહેવા દેવામાં આવે એ જ વધુ પ્રમાથિક છે. પોતાના પગે ચાલતાં, પડતાં, આથડતાં, વહેલા મોઢા પણ તેઓ પોતાનો માર્ગ કાપી શકશે. “‘દયાલુ’ઓએ જ દુનિયાને ડુવાવી છે” એવું કહેવડાવામાં કારણભૂત ન થવાય તો ય ગનીમત છે.

દીક્ષા.

... વીરપુત્રો ! હું ત્હમારી પાસે હજાર મુઢાનો નિવંધ વાંચવા સુસી નથી. હું ફક્ત વદ-
ચાપલા દેશકાલ્ને-નવીન વાતાવરણને-સ્પર્શવા માંગું છું. આજના ‘વલ્લતા પ્રશ્નો’થી મંદ-

કીને દૂર ભાગવા કરતાં, એને ટાળવા કરતાં, એની ડોષેષા કરવા કરતાં, એની
 હયાતી અને એમનું અગત્ય સ્વીકારી મારા વક્તવ્યમાં એને પ્રધાનપદ આપવામાં
 જ પ્રમાણિકતા માનું છું. કુદરતના નિયમો અનુસાર ઉપચાર કરનાર કોઈ તબીબને પૂછો
 કે કોઈ વીમાર પોતાના શરીરપર નીકળેલ ગઢગુંવડ નાબુદ કરનારી દવા માંગશે તો તે શું
 કહેશે ? તે કહેશેઃ ભાઈ ! ગઢગુંવડ તો તમારા લોહીમાં થયેલા વિકારની જાહેર-
 સ્વરૂપ છે. એ ગુમડાને મલમપટ્ટીથી નાબુદ કરવાથી કોઈ લોહીનો વિકાર દૂર થવાનો નથી. એ ગુમડાં
 ન ફુટી નીકળ્યાં હોય તો અંદર કોઈ વગડ્યું છે તે વાત જાણવામાં ન આવી
 શકી હોય. અંદરનો વીગાડો દૂર કરવામાં આવશે એટલે એની જાહેરાત રૂપ ગઢગુંવડની
 શરીરને જરૂર જ ન રહેવાથી તે આપોઆપ અદૃશ્ય થશે. દીક્ષાનો જ્ઞગડો એવી જાહેર-
 સ્વરૂપ માત્ર છે. અને, જાહેરસ્વરૂપ કુદરતની જરૂરીઆત છે. એ જ્ઞગડો દાંડી
 દેવો શક્ય હોય તો પણ દૃષ્ટ નથી. તાવને મટાડવા અપાતું ક્વોનાઈન શરીરમાં ઝલટી
 વીંચી વિકૃતિ કરશે. ટાઈફોઈડ જેવા મર્યાદા તાવમાં કોઈ જ ઔષધ ન અર્પાય એવો
 નિશ્ચય હવે વૈદ્યક શાસ્ત્ર પોતે જાહેર કરવા લાગ્યું છે ! ઉગ્ર રૂપે ફાટી નીકળેલો દીક્ષાનો
 જ્ઞગડો જાહેરસ્વરૂપ કરે છે કે લાંબા સમયથી સમાજશરીરમાં વિકાર થવા લાગ્યો હતો પણ
 દેને યાગદર્શિગદ્યથી ઢાંકી રાખવાની ભૂલ સેવવામાં આવવાથી તે રોમ હવે વધી પડ્યો છે અને
 ત્રહાર ઉપરાઈ આવ્યો છે. માત્ર આપણા જ ધર્મના નહિ પણ દુનિયાભરના તમામ ધર્મોના
 ધર્મગુરુઓ વાતમાં કેટલીયે ગંભીર કર્યાદો ચોક્કસપણે નક્કર જોવામાં આવે છે
 અને તે પર ઢાંકપીછોડો કરવા ઉપરાંત કેટલાક સ્વાર્થીઓ ઝલટો ધવાવું કરતા રહ્યા છે.
 પરિણામે એ ક્ષેત્રમાં વિકાર જામતો જાય તો એમાં તાલુક થવા જેવું શું છે ? આવી દુનિ-
 યાની દયા સાચા નીકળેલા, સર્વ જીવોને વીતરાગ માર્ગના રસીઆ બનાવવાનું મિશન હોઈ
 વેવેલા, ક્રોધ-માન-માયાનો જગતમાંથી વહિવટ કરવાનો સતત ઉપદેશ કરનારા,
 અને માલીકી તથા મમત્વ ભાવનાના ત્યાગરૂપ દીક્ષા પામેલા સાધુવર્ગમાં પોતામાં એકબીજા
 પ્રત્યે કલેશ કે નિંદા જોઈ શકતા હોઈએ તો ગૃહસ્થવર્ગમાં પક્ષાપક્ષી, માલામાલી અને મારા-
 મારી જોઈને આશ્ચર્ય કોણ પ્રાપ્તશે ? પાલીતાણાનું સંકટ આવી પડ્યું ત્યારે પણ સાધુવર્ગ
 પોતાનું સંમેલન ન કરી શક્યો એ શું આપણે નથી જોયું ? આજે ચોતરફ જાહેર પ્રજામાં

આપણી કોમની અને ધર્મની હાંસી થાય છે તે હતાં એ હાંસી કરાવનાર કારણનો વિચાર કરવા પુરતી એ સાધુપરિપદ ભરવાનું તેઓથી વ્યવસ્થા નથી. ગૃહસ્થવર્ગની કૉન્ફરન્સને સાધુ-વર્ગની કોઈ વાતનો ઠરાવ કરવાનો હક્ક નથી એમ કહીને જ સંતોષ ન પકડતાં તેઓ પોતાનું સંમેલન કરવાના એ અલાહા કરવાનો આગ્રહ કરે તો એનો અર્થ તો એ જ થવા પામે કે, સ્વચ્છંદનો જ નિશ્ચય છે. સાધુવર્ગમાં કોઈ રત્નો મોજુદ છે અને જો વધા સંઘાટનાં સાધુવર્યોનું સંમેલન થાય તો શાસ્ત્રો, સમાચારીઓ અને પોતાની વિવેકબુદ્ધિ એ ત્રણેની મદદથી તેઓ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવના ઉપયોગપૂર્વક નિયમો કર્યા વગર ન જ રહી શકે. એવું નહિ થાય તો, જેમ એક પક્ષને પોતાની મરજી મુજબ વર્તવાની છૂટ છે તેમ બીજો પણ પોતાની મરજી મુજબ વર્ત્યા જ કરશે અને અટકાવી કોણ શકશે ? વસ્તુસ્થિતિ જ્યારે અસહ્ય બનશે ત્યારે કાં તો આ કૉન્ફરન્સને હસ્તક્ષેપની ફરજ પડશે, કાં તો યુવાન વર્ગ નિરંકુશ બનશે, કાં તો આત્માર્થી સાધુઓ અને એવા શ્રાવકો સમાજથી અલગ થવાનું પસંદ કરશે. ઝાસતી અવાધિ થાય ત્યારે રાજ્યક્રાન્તિ થાય છે, એવાત રહે કોઈ ભૂલે. જો-હુકમીની માત્રા વધી પડે ત્યારે નવલી મજા પણ સંગઠન શીખે એ પણ કોઈ રહે ભૂલે. લોકોમાં ધર્મપ્રેમ જગાડી શાન્તિ, પ્રગતિ અને સંગઠન રચવાને વદલે ધર્મ દ્વાનુનના હથેલી આર વહે સમા-જનું સત્યાનાશ કરનારા જે કોઈ હોય તે વધાઓ દેશરિપુ ગણાશે અને હિંદના પુનરુત્થાન કાળમાં એમની શો દશાં થશે એ કહેવા કોઈ મવિવ્યવેત્તાની જરૂર ભાગ્યે જ પડે. જરા સચુર કરો, લોકોને અસહ્ય સ્થિતિમાં આવવા દો, પોતાં સિવાય કોઈ પોતાને વચાવી શકતું નથી એવું ખાન ડગવા દો, પછી 'પરગણું'ઓની સ્થિતિ જોજો.

... દીકાનો મશ્ત થું સ્વરેસ્વર મહાન વિકટ છે કે જેથી એને માટે આટઆટલી હાંવી દલીલોની વચ્ચે પક્ષને જરૂર પડે ? અજ્ઞાન જનતાની અક્ષલને ચક્રમાં તારાવાની દાનંત ન હોય તો, આ પ્રશ્નને અંગે ક્ષમણી જાગવા ખેલું કોઈ છે જ નહિ. સમાજે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે કોઈ ક્ષમણી જ થવા ન પામે અને સાધુ કે શ્રાવક કોઈ આપસુદ થવા જ ન પામે. એવી કાલ્પજી શાસ્ત્રકારોમાં અવશ્ય હતી, કારણ કે તેઓ મનુષ્યપ્રકૃતિ વચાવર જાણતા હતા. એમણે જ ફરમાવ્યું હતું કે, સાધુમાત્રે નિરંતર અમણં કરવું અને કોઈ સ્થલ કે વ્યક્તિ સાથે 'સંબંધ' જોડવો નહિ. એમણે જ ફરમાવ્યું હતું કે, સાધુ-સાધ્વી-

શ્રાવક-શ્રાવિકા ચારે શ્રી 'સંઘ'નાં અંગ માત્ર ગણાશે અને ચારેને 'સંઘ'ની આજ્ઞામાં રહેવું જોઈશે. એમણે જ વલી ફરમાવ્યું હતું કે, પૈસો, પાંડિત્ય અને પદ્ધિ કરતાં પવિત્રતાનું સ્થાન હંતું ગણાશે. લોકો આટલું જ વરાવર ધિરે અને એ શાસ્ત્રફરમાનોનો અમલ કરવા-કરાવવા કટિબદ્ધ થાય તો દીક્ષાપ્રશ્ન અને એવા વીજા વારસો પ્રશ્ન આપોઆપ જ્ઞાત થઈ જાય અને કૉન્ફરન્સને પોતાની શક્તિઓનો ઉપયોગ સજનાત્મક કાર્યમાં જ કરવાની સરલતા થાય.

... એક વાત સઘળાં થાદ રાત્રવાની જરૂર છે. રાજકાજ અને વ્યાપાર પ્રવૃત્તિથી ધર્મ પ્રવૃત્તિ જૂદી વીજ છે. ધર્મ પ્રવૃત્તિમાં છૂપા આશયો, પેષ, કાનુની જાલ, શરમાશમી મુદ્દલ ન જોઈએ. જીવનનાં અત્યંત ક્ષેત્રોમાં ધર્મ પ્રવાહ વહેવડાવીને ત્યાંની અપવિત્રતા ધોઈ નાશવાની અને એ ક્ષેત્રોને ઉચ્ચત બનાવવાની ફરજ જે ધર્મને માથે છે તે ધર્મને નામે તે જ ધર્મના ક્ષેત્રમાં વક્તાની ઘરદાસ ન જ થઈ શકે. જૈનો અને અન્ય ધર્મોઓ ઉપારે આ વાતની કાઢણી કરતા થશે ત્યારે ધર્મનો વિજયધ્વજ સઘળાં ક્ષેત્રે ફરકશે અને માનવજાતિનું જીવન દૈવી બનવા લાગશે.

ધર્મસાહિત્ય.

ધર્મ એ મનુષ્યજીવનને ઉચ્ચત બનાવનાર કલા છે અને તેથી ધર્મના સિદ્ધાન્તોને જીવન સાથે લાગુ પાડીને નવું સાહિત્ય રચાવાની અને તેનો વહોલો પ્રચાર થવાની જરૂર. પ્ર જેટલો માર મૂકાય તેટલો ઓલો છે. આ કામ માથે લેનાર વિદ્વાનોમાં તત્ત્વજ્ઞાન, સાયન્સ, સમાજશાસ્ત્ર, માનસશાસ્ત્ર એ સર્વતું જ્ઞાન હોવું જરૂરી છે. ચાલકો, યુવાનો અને વૃદ્ધો મોટે ચઢવા સ્વરતા ક્રમનાં પુસ્તકો રચાવાં જોઈએ. આવું કાંઈ થવા પામે તો સમાજમાં 'મૃતુન'ને સ્થાને 'પ્રેમ' અને અંધશ્રદ્ધાને સ્થાને દેહતી શ્રદ્ધા-જીવતી શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય અને સંપ તથા પ્રગતિનું કાર્ય સરલ બને. જૈન પત્રકારિત્વને અંગે તો ઘણું કહેવા જેવું છે, પણ હંકમાં પટલું જ કહીશ કે સમર્થ વિચારક અને મહાન શ્રીમંતના જોહાણ સિવાય એવા જૈન પત્રકો સંભવ જ નથી કે જે પત્ર સમાજનું માનસ પીછાનીને અને પ્રગતિના પંથનાં સ્ટેશનો વિચારીને સ્વરા ધ્યેયપર સમાજને પહોંચાડવાનું કામ બજાવી શકે. સમાજે મંદાં, સંકુચિત દૃષ્ટિવાળાં, હંદકેરણીમયી પુસ્તકો અને કેન્દ્રોનો અનાદર કરતાં શિસવું જોઈએ છે.

કાનુની પ્રશ્નો.

મહાશયો ! દરેક સમાજ અને સરકાર પોતાની રક્ષા અને વિકાસ માટે કાનુનો રચે અને ચુસ્તપણે તેનું પાલન કરે-કરાવે છે. કાનુન અથવા નિયમ વગરનો સમાજ કે સરકાર આંતરિક ગેરવ્યવસ્થા અને બહારથી થતા આક્રમણોનો ભોગ બની નાશ પામે. કાનુન કે પોષાતા સમાજ કે સરકારનું શરીર જેમ જેમ સ્વીલવટ પામે તેમ તેમ તેના કાનુન પળ ધારે હદાર બનતા જાય.

આપણી આ કોન્ફરન્સને પણ ચોક્કસ વંધારણ અને ચોક્કસ કાનુન છે. હમણાં હમણાં ટૂંકીક દિશામાંથી અવાજ આવવા લાગ્યો છે કે એ વંધારણ સ્વામીવાલું છે અને કાનુનો ધારો માંગે છે. હું કહીશ કે સુધારો ન માંગે તે તો એક માત્ર 'નિશ્ચય,' 'વાકી' 'વ્યવહાર' માં સતત સુધારા થવા જ જોડે. પણ આપ જે સુધારા કરો તે સમાજની આજની તાત્કાલિક જરૂરીઆતો, આપણી તથા દેશની પરિસ્થિતિઓ તથા આપણું અંતીમ ધ્યેય; એ સર્વને યાનમાં લઈને કરજો. શ્રાવકોની રક્ષા અને ઉન્નતિનો કોઈ સવાલ એવો નહિ હોય કે જે યાદુર્ગ, અન્ય કોમો, દેશ અને સરકાર સાથે પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ સંબંધ ધરાવતો ન હોય, એ તત્ત્વ ધ્યાનમાં રાખીને કોન્ફરન્સનું કાર્યક્ષેત્ર વિસ્તૃત કરશો તો વાજવી જ કર્ણુ ગણાશે.

હમણાં હમણાં પ્રજાકીય લડતમાં કોમી તત્ત્વનો પ્રવેશ થવા લાગ્યો છે, એ સ્વચ્છર ફાસોસજનક છે. એક જૈન તરીકે હું તો એમન કહું કે હું પ્રારંભમાં, મધ્યમાં તેમજ અંતે જૈન' જ છું, અને જૈન છું માટે જ વ્યક્તિ કરતાં કોમી હિતને અને કોમી હિત કરતાં દેશ-હિતને પ્રાધાન્ય આપવાની દૃષ્ટિ જ હરેક નિર્ણય કરું. ન્હાની કોમોના હિતની દરકારનો દેખાવ કરીને હમણાં હમણાં કેટલાક રાજદ્વારીઓ સમસ્ત પ્રજાના મોગ્રામને ઘુંથી નાલવાની વૃત્તિ ચલાવી રહ્યા છે એમાં કોઈપણ ફસાવું જોઈતું નથી. આપણે સરકારને તેમજ દેશને જાહેર કરીશું કે અમારી કોન્ફરન્સની મોહોરવાળા શબ્દને જ કોમના અવાજ તરીકે માનવી.

સ્વધર્મી ઘન્ટુઓ ! આપણી કોન્ફરન્સ એ અચીલ હિંદના શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈનોની પ્રતિનિધિ સંસ્થા છે. આ વર્ગને લાગેવળે. એવી કોઈ પણ વાતની અરજ કે સૂચના કે પ્રકાશન સરકાર પ્રત્યે કે પ્રજાકીય મહાસભા પ્રત્યે કરવાની જરૂર પડે કે કોઈ જવાબ

આપવાની જરૂર પડે ત્યારે તેમ કરવાનો. ફક્ત આ પ્રતિનિધિસંસ્થાને જ હોઈ શકે. અને જ્યારે સમસ્ત જૈન કોમને લગેવળે પશું પગલું મરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે આપણી કોન્ફરન્સ ઑફિસે વીજા જૈન ફીરકાઓની કોન્ફરન્સ ઑફિસો સાથે સહકાર પૂર્વક ઇચિત કરવું જોઈએ.

સલાવતો.

પારસી કોમની માફક આપણી કોમ પણ સલાવતો માટે મશહૂર છે. પણ સલાવતોની વ્યવસ્થામાં તે કોમ કરતાં આપણી કોમ ઉતરેલી છે. અને તે છતાં પારસી કોમના દુર્દેશ નેતાઓ એમની વ્યવસ્થાને પણ ઘણી જ સ્વામીવાળી કઠી પોકાર ઊઠાવે છે, જ્યારે આપણે વધુ સ્વામીવાળી આપણો વ્યવસ્થા સ્ટામ્પે અક્ષર વટીક કોઈ ચોલી ન શકે એમ ઇચ્છીએ છીએ. આપી છાત્રો રૂપિયાનો દુર્વ્યય થવા પામે અને છતાં નાણે ઉપયોગી કામો રસદી પડે એ સ્વામાયિક છે. હું તો એમ જ ઇચ્છું કે સઘડી સલાવતો અને ધર્મદાઓ એક જ વગવાળી સુવ્યવસ્થિત કમીટીને રાજીજીજી સોંપવામાં આવે અને ઘણાં ઘણાં કાર્યસાધક રીતે સ્થેનો ઉપયોગ થાય એવી યોજના કરવામાં આવે.

વિવિધ મંદિરો પાસે ફાજલ રહેતી મ્હોટી રકમો અને ધો નિમિત્તે થતી ચાલુ આવકના ઉપયોગ સંબંધમાં કેટલાક વિવેકને સ્થાન છે. એક મંદિરની ફાજલ રકમ વીજા મંદિરોની મરામતમાં સ્વર્ચવાની આનાકાની કરવામાં આપણે મૂલ નીતિનો ભંગ કરી બેસીએ. વળી પ્રત્યેક ગામના સંયે, જો દેવદ્રવ્ય જરૂર પુરતું હોય તો, હવે પછીથી થતી ધોની પોલીમાં સાધારણનો ભાગ રાખવાનો ઠરાવ કરવો વાજબી જ ગણાશે. એથી એ ભાગનાં નાણાંમાંથી સંઘની ઉચિતિતું ધણું કામ વની શકશે.

આપણી સુપ્રસિદ્ધ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના સંબંધમાં પણ વિચાર કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય. આ પેઢી હસ્તક કેટલાંક તીર્થો અને વીજાં સ્થાતાંઓ છે. સઘડી જૈન તીર્થો આ એક જ સંસ્થાની દેલ્ખરેલ તહે મૂકાય અને ધાકી સઘડાં સ્થાતાં કોન્ફરન્સની દેલ્ખરેલ તહે મૂકાય એ વ્યવસ્થા થઈ પડશે. આ સંસ્થાઓનો મરત્તવો વધે અને લોકોનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ તે તરફ સ્વંચાય પડ્યા માટે એ જરૂર છે કે સ્થેમણે હિસાબ અને કામ

કાજનો રિપોર્ટ દરસાલ જાહેરમાં મૂકવો, વહીવટદાર પ્રતિનિધિઓમાં વિવિધ માન્યતાના સુમતિષ્ઠિત નેતાઓને મેલવવા અને વંધારણ તથા વ્યવસ્થાપદ્ધતિનું અવારનવાર સંશોધન કરતા રહેવું. તૈયારીને લગતા અન્ય સંપદાઓ સાથે થતાં મતભેદોનો સુલેહખરી રીતે ઘરમેલે અંત લાવવાને હત્તુક રહેવું. પગારદાર કારખાનીઓ, વની શકે ત્યાંસુધી, સ્વંધર્મીઓમાંથી જ મેલવવા પ્રયત્ન કરવો.

અને એવી જ રીતે પ્રત્યેક ગામનાં, મંદિરો અને સંસ્થાઓને સુવ્યવસ્થિત ધોરણપર મૂકવાની જરૂર છે. આપણે જો આપણાં જ સ્વાર્તાઓ અને પૈસાનો સારામાં સારી રીતે વહીવટ ન કરી શકીએ તો સ્વરાજ્યની આપણી યોગ્યતાની કિંમત કરાવી વેસીએ.

સચલાં મ્હોટાં સ્વાર્તાઓમાં કામની વહેંચણી હોવી જોઈએ. કેટલાકો પોતાની પ્રતિષ્ઠા અને લાગવંગથી નાળાં મેલવી આપવાનું કામ વગાવે, નાળાં જાલવવાનું અને હિસાબ રાખવાનું કેટલાકોને સોંપાય, કેટલાકોને શિર સંસ્થાના ઉદ્દેશો મુજબનાં કામો કરવાનું મૂકવામાં આવે, કેટલાકો તપાસ અને સલાહ માટે નીમવામાં આવે. આમ લાગવગ, ધન, બુદ્ધિ, અનુભવ, અંગત સેવા इत्यादि તત્ત્વોનો સંયોગ થવાથી ઘણું કામ અને સુવ્યવસ્થિત કામ નીપજાવી શકાય, પટલુંજ નહિ પણ સ્વર્તી સ્વોટી શંકા લઈ જવાનું કોઈને માટે શક્ય ન રહે.

આર્થિક વિમારી.

એક વચ્ચત હિંદુ સમૃદ્ધ દેશ હતો. એનો વ્યાપાર જગવિખ્યાત હતો. એ વચ્ચતે લગભગ તમામ ચીજો આ દેશમાં જ વનતી અને નિર્વાહ સ્વર્ચ આજથી ઘણો જ ઓછો હતો. આપણે જૈનો વ્યાપારના રાજા હતા. આ સર્વ પરિસ્થિતિઓમાં આપણાં દીલ સ્વાભાવિક રીતે જ ધરપૂર અને ઉદાર હતાં. આજે એ વધા સંયોગો પલટાઈ ગયા છે. વ્યાપાર આપણા હાથમાંથી મ્હોટાં ભાગે સરી ગયો છે. સમસ્ત દેશના વ્યાપારીઓ ચિંતાતુર દિવસો પસાર કરે છે. સરકારે એક રૂપિઆના એક શીલિંગ છ પેન્સનો હુંડીઆમણનો ભાવ રાખ્યો તેથી વ્યાપારી માત્ર સ્વલભલી ઉઠ્યો છે. આપણા સરાફી ધંધાને પણ આજની સરકારી નીતિ મ્હંકર થઈ પડી છે. આ વચ્ચે વાચતમાં સમસ્ત વ્યાપારી વર્ગ સાથે આપણો પણ

અવાજ સામેલ છે. સરકારે જાહેર મજાના અવાજને માન આપી રાહત આપવી જ જોઈએ. આપણે માટે એ ગર્વનો વિષય છે કે આપણાંમાના એકે ઘડી ધારાસભામાં 'હાજી કોસ્ટલ વીલ' રજુ કરી આજ્ઞા દેશના આર્થિક લાંબની લડત ઉપાડી છે. આ જાહેર જુસ્સો મન-સનીય છે. આપણો સમાજ તે વીલને સમ્પૂર્ણ અનુમોદન આપે છે અને ઇચ્છે છે કે એ લડતને સમ્પૂર્ણ જય મળે,

સર્વજ્ઞ લાલુ પટેલી આર્થિક વિમારી દૂર કરવા સઘળા લોકોએ મળીને ભગીરથ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ છે. સ્વદેશી માલ વાપરવા તરફ લોકોએ વધુ લક્ષ રાખવું જોઈએ છે. વેપાર પદ્ધતિમાં આજના જમાનાને ચરના ફેરફાર કરવા જોઈએ છે. દરેક વજારનાં એંતો-સીંપણ કરી પઢતાના હાથ પકડવાની યોજના કરવી જોઈએ છે.

વેપારીઓને માટે એ પણ ઉચિત છે કે તેઓ પોતપોતાની કોમના લાયક પુરુષોને પોતાના ધંધામાં એક યા ધીજા રૂપમાં જોડવા તરફ લક્ષ આપે. વેપારી તેમજ નોકરીઆત હરકોઈ પોતાની આવકનો અમુક હિસ્સો વેકારીના મોગ થઈ પડેલા દેશવંધુઓને પગમર કરવામાં સર્ચતા રહે એ પણ જરૂરનું છે.

જાહેર પ્રજા સાથે સહકાર.

મહાશયો ! કોઈ પણ દેશની કોઈ પણ એક કોમ પોતાની રક્ષા કે પ્રગતિ છેક જ સ્વતંત્ર રીતે કદાપિ નહિ કરી શકે. સમાજસુધારણા, કેલ્ચર્ણી, વ્યાપાર, રાજકીય હિતો, તાલીમ અને કલા, આરોગ્યસંરક્ષણ આ સર્વ વાચતમાં અન્યાન્ય જૈન ફીરકાઓ સાથે જ નહિ પણ સમસ્ત મજા સાથે મળીને જ કામ કરવું જોઈશે. આવો સહકાર સાપવા માટે એક ધીજાની જાણીઓ, વિચારો, સિદ્ધાન્તો અને ઇતિહાસ જાણવાની અને એક ધીજા તરફ સહિષ્ણુતા ધરાવતા થવાની જરૂર છે. આરોગ્ય અને તાકાદ વધારવા માટે તો આવા સહકારની જાણ જરૂર છે. કહેવાની માગ્યે જ જરૂર હોય કે આરોગ્ય અને તાકાદની વાચતમાં આપણી કોમ આજે ઘણી ઉતરતી છે. આપણા ધર્મમાં શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિ તરીકે તીર્થંકરને માન્યા છે, કે જેમનું શરીરવલ્લ દેવોના દેવ ઈન્દ્રને પણ લાચાર બનાવી શકે. આપણા ધર્મનો ઉદય કાલ તે અરસામાં હતો કે વ્યારે રાજાઓ અને યોદ્ધાઓ આ ધર્મને સેવતા હતા. એ તો સુધી

વાત છે કે દયા શૂરવીરોમાં જ સંભવે. ‘કમજોર યુસ્સા વહુત’ અને ‘ક્ષમા વીરસ્ય ધૂષણમ્’ એ કહેવતો તો જગજાહેર છે. સાંકડું મન, છૂપા દાવપેચ, નિંદા, ઈર્ષ્યા આદિ રોગો નવઝા મનુષ્યના હૃદયમાં સ્થેલાઈથી ઊગી નીકળે છે. એક પૂરો મનુષ્ય ચારે વર્ણનો પ્રતિનિધિ હોવો જોઈએ: તે ‘બ્રાહ્મણ’ અથવા નિર્મલ અને પ્રકાશિત બુદ્ધિવાળો હોવો જોઈએ, ‘ક્ષત્રિય’ એટલે રસાનાં વઢવાળો હોવો જોઈએ, ‘વૈશ્ય’ અર્થાત્ વ્યાપારી કુનેહ-વ્યવહાર કુશલતા-વાળો હોવો જોઈએ અને તે સાથે જ ‘શૂદ્ર’ એટલે સેવાબુદ્ધિથી જ જીવનારો હોવો જોઈએ. ચારે યોગ્યતા જે પ્રજામાં સ્વીકવાય તે પ્રજા સ્વતંત્ર બન્યા સિવાય રહેતી જ નથી. જૈન ધર્મે વ્રત, તપ, નિયમ આદિ જે જે ફરમાવ્યું છે તે સર્વનો આશ્રય મનુષ્યની સર્વ શક્તિઓને સ્વીકવવાનો જ છે, નહિ કે મારી નાંખવાનો. આમ હોઈ, હું ઈચ્છું છું કે સમસ્ત જૈન કોમ આરોગ્ય અને વઢ માટે જરૂરના સચળાંકો વગર વિઠંબે શોધે અને અમલમાં મૂકે, અંગ વઢનો તાલીમની વ્યવસ્થા કરે, કુસ્તી અને લાઠીની હરીફાઈઓ યોજે, આરોગ્યને લગતું જ્ઞાન ફેલાવવા માપણો, ‘સીનેમા શો’, પ્રદર્શનો આદિ યોજનાઓ કરે. સુધી થવા જેવું છે કે સુવર્દની જૈન સેનીટરી ઍસોસીએશને આ રસ્તે સારી પહેલ કરી છે. એને સહાય આપો એના કાર્યક્ષેત્રને વિસ્તારવાની સમવડ કરી આપવી એ આપણું કર્તવ્ય છે.

જાહેર પ્રજા સાથેના સહકાર પર ચોલવાં મ્હને ‘શારદા બીઝ’ યાદ આવ્યા સિવાય રહેતું નથી. દેશમાંથી બાઝલગ્નનો વહિવટ કરનારું એ બીઝ છે કે જે સરકારી કાનુન રૂપે અમલમાં આવે તો જૂદી જૂદી કોમોના ધર્મગુરુઓ અને મુધારકો અને યુવક મંડલો જે અતિ અગત્યનું કાર્ય નથી કરી શક્યા તે કાર્ય જલદી સફળ થાય. શારિરિક, માનસિક અને ચારિત્રવિષયક નિર્વેક્ષતાના પાપારૂપ બાઝલગ્નના વીયારી જૈન, હિંદુ તથા મુસલમાન ગ્રણે કોમમાં લાંબાકાળથી ઘર કરી રહી છે. તે છતાં કેટલાક સ્વાર્થીઓ આ હિતકારી બીઝનો પણ વિરોધ કરી દેશગ્રોહ કરી રહ્યા છે. આપણે જૈનો એકમતે એ બીઝને વધાવી લીધે અને ઈચ્છીએ છીએ કે ધર્મના નામનો દુરુપયોગ કરવા દ્વારા જે વિરોધ સંઘો કરવામાં આવે છે તે નિષ્ફળ જાય. વસ્તુતઃ આલો કાનુન પચાસ વર્ષ પહેલાં સરકારે પોતે કરવો જોઈતો હતો. આપણે ઈચ્છીશું કે તમામ દેશી રજવાડા વગરવિલંબે આ ધારો પસાર કરે.

નેતાઓનો દુઃખદ વિયોગ.

ગૃહસ્થો ! આપને છેલ્લા મઝ્યા ત્યાર પછી આપણી કોમપર કેટલાંક આફતો વર્ષો ગઈ છે, જેમાંની એક કેટલાક નેતાઓના દુઃખદ વિયોગરૂપ છે. શેઠ ગુલાબચંદ દેવચંદ શ્વેરી, શેઠ જમનાભાઈ મધુભાઈ, શેઠ નરોત્તમ માળજી, રાય વદ્રીદાસજીના પુત્ર શ્રી રાજકુમારસિંહ, શેઠ દેવકરણ મૂલજી, રા. વેળીચંદ સૂરચંદ, રા. સા. તેજુભાઈ કાંયા, જે. પી., શેઠ જેઠાભાઈ નરસિંહ, કે જે મહાશયો તહેમણે કોઢી વિવિધ સેવાઓથી લોકપ્રિય હતા, તેઓના અવસાનથી આપણી કોમને મ્હોટી ઓટ પડી છે. એમના આત્માને અલ્લહ શાન્તિ મળે અને એમનાં પગલે ચાલવાની આપણ સર્વને શક્તિ મળે.

સંપ અને સેવા.

સજ્જનો હું કહી ગયો તેમ કરવાં જેવાં અતિ અગત્યનાં કામો તો ઘણાં છે, પણ સંપ અને સેવામાત્ર વગર એક પણ કાર્ય પાર પાડવું અશક્ય છે. ફક્ત સાધુઓ જ એકસંપી કરે તો આજનો સમાજ પુનર્જન્મ પામે. સાધુઓ, વિદ્વાનો, શ્રીમંતો અને સ્વયંસેવકો એ સર્વનો સહકાર હોય તો આજના દેશનું કલ્યાણ સાધી શકે. સ્વયંસેવકોનાં મંડળો હમણાં હમણાં થવા લાગ્યાં છે તે સુશી થવા જેવું છે. એમને હું એક જ ધંત્ર આપવાની જરૂર જોઈ છે: 'સંયમ' - પૂર્વક અને સેવાના ધ્યેયને ચૂકાવ નહિ એવી રીતે કામ કર્યે જાઓ. શ્રીમંતોને અરજ કરીશ કે દાન કરો તો જોડવાના કામમાં કરજો, તોડવાના નહિ. વિદ્વાનો અને સાધુઓ એમની પાસેથી તો આપણે ઉદયની ચાંચી મેળવવાની હોય, એમને ફેસારો પણ કરવો પડે એ તો દુઃખનો વિષય ગણાવો જોઈએ. સ્વર્ગસ્થ રાષ્ટ્રપૂજ્ય લાલા હજીવતરાય જેવી વ્યક્તિઓ એ જૈન-સમાજથી અલગ થવાનું કેમ પસંદ કર્યું હશે એ પર ઠંઠો વિચાર કરવાનું હું વિદ્વાનો અને સાધુઓને જ સોંપીશ. ઠંડું મનન, વ્યાપક દ્રષ્ટિ, ઉદાર ભાવના અને જાહેર જુસ્સાનો જો તેઓ રાખે તો જૈન સૂર્યનો ઉદય હમણાં થવા લાગે. ક્ષણિક અને તાત્કાલિક પ્રાપ્તિઓનો મોહ છોડ્યા સિવાય કોઈ જાતની મહાન સિદ્ધિ સંભવતી નથી. શ્રી શાસનનાયક સર્વને સિદ્ધિની શક્તિ આપો !

શ્રી જીન્નેર જૈન મહીલા પરીપદ્ધતિ પ્રમુખ

શ્રીમતી ગુલાબ ખેન મકનજી મહેતાનું ભાષણ.

ખેનૌ અને ભાઈઓ,

આપે મને જે માન આપ્યું તે માટે ખરા અંતઃકરણપુર્વક આપ સર્વેનો આભાર માનું છું. પણ આપે કરેલ પસંદગી માટે અભિનંદન આપી શકતી નથી. પ્રમુખપદનું માન મેળવવામાં હું મને પોતાને ભાગ્યશાળી માનું છું પણ જવાબદારીનું ભાન થતાં ઘણાંક તકવિતર્કો થઈ જાય છે. આ પદને મારા કરતાં વધુ યોગ્ય ખેનૌ આપણા સમાજમાં ઘણી છે. અને એવી કોઈ ખેનૌને જો આજ આ સ્થાન શોભાવ્યું હોત તો આપણને વધુ જણવાનું મળત. મારા જેવી પાસે આપ જો વધુ આશા રાખતાં હો તો ગમે તેટલા આત્મવિશ્વાસ છતાં એ આપ નાસ્તીપાસ થશે. હું આશા રાખું છું કે આપ સર્વેના સહકાર અને શુભેચ્છાથી પરિવરતનું કામ નિર્વિઘ્ને પુરું કરી શકીશું.

આપણે લેગાં મળીએ ત્યારે લાંબી વાતો કરી, જીસ્સાદાર ભાષણો કરી મોટા મોટા ઠરાવો પસાર કરીએ અને પછવાડેથી ઠરાવ ઘડતાં જેટલી મહેનત કરી હોય તેટલી તેને અમલમાં મુકવા ન કરીએ એ આ જમાનામાં તો ન વાલી શકે. આપણું મળણું ત્યારેજ સાર્થક થયું કહેવાય કે જ્યારે આપણે પરિસ્થિતિનું યથાર્થ નિરીક્ષણ કરી તેનો યથાશક્તિ ઉકેલ કરી અમુક કાર્યક્રમ નક્કી કરીએ અને વર્ષ આખરે જ્યારે પાછાં લેગાં મળીએ ત્યારે આપણે હૃદય ઉપર હાથ મુકી કહી શકીએ કે હમે હમારાથી જાનતું કર્યું છે, અને હમારી રહેઠાણી લીધેલ જવાબદારી થોડેક અંશે પણ સાર્થક કરી જતાવી છે.

પ્રથમ તો આપણે ક્યાં છીએ અને કેવી રીતે આગળ જઈ શકીએ તેનો વિચાર કરવો રહ્યો. સાથે આપણે દેશમાં શું સ્થાન લોગવી રહ્યાં છીએ તે પણ જુદી ન શકાય અને આપણે સઘળાં જો એકમતે એનો વિચાર કરી ઉકેલ કરીશું તો એમાં અસકય કર્યું છે જ નહીં. અને આપણે અહીં કરેલ નિર્ણયો જો અમલમાં યથાશક્તિ મુકવા પ્રયત્ન કરીશું તો મારી ખાતરી છે કે વર્ષ આખરે આપણે પોતાને અને જેમણે આપણામાં વિશ્વાસ મુક્યો છે તેમને પુરતો ન્યાય આપી શકીશું.

જે કે અનિવાર્ય સંજોગોને લીધે હજી થોડાજ વખત ઉપર પુરી થયેલી અખિલ ભારતવર્ષીય મહિલા મંડળમાં પુરતો ભાગ લઈ શકી ન હતી. છતાં એમાં જે થોડુંક જોયું તે ઉપરથી એટલી તો ખાત્રી થઈ છે કે હવે સ્ત્રીઓ પોતાના ઉત્કર્ષ માટે ખીજ કોઈના કરતાં જાતના ઉપરજ પુરતો વિશ્વાસ રાખે છે. અને તે સાધવા માટે કેવળ ઉપર ઉપરથી નહીં પરંતુ ખરા અંતઃકરણથી ગમે તે આત્મલોચો આપવા તૈયાર છે. આજે હિંદુ સ્ત્રી ઘરને ખુણે રિખાઈ મરવા પોતાને સર્વશક્તી માનતી નથી. અને જો કે તે પહેલાં પહેલાંમાં પહેલી અને મોટામાં મોટી જુહીણી પદની ફરજ તે કાલાંતરે પણ ચુકવા માગતી નથી. પણ પોતાને સામાજિક, સાંસારિક અને રાજકીય ન્યાય મેળવવા કોઈ પણ હદ સુધી જવા તૈયાર છે. અને પોતાના પ્રતિનિધિઓ જગતનાં સ્ત્રી સંમેલનમાં મોકલી પોતાના જીવનની ધગશ જગત સમક્ષ મુકવા હિંમત કરી શકે છે. કેટલીએ સ્ત્રી ઉપયોગી સંસ્થાઓ હસ્તીમાં આવી છે અને આવતી જાય છે. અને દરેક સંસ્થા એટલી ઝડપથી આગળ વધે છે કે આપણામાંના ઘણાક આશાવાદીઓ ધારતા હોય તેથી પણ થોડા વખતમાં પોતે પારેલ પ્રગતિ કરી શકશે એમાં જરાયે શંકા નથી. જે બહેનોએ શુભરતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળની રજત મહોત્સવની ઉજવણી જોઈ હશે તેઓ ચોક્કસ કહી શકશે કે એ સંસ્થાએ જે કરી બતાવ્યું તે જન સમાજની કોઈ પણ સંસ્થા માટે અભિમાન લેવા યોગ્ય કહી શકાય. નાનકડી સરળી શ્રી જૈન મહિલા સમાજ પણ આજસુ ધઈ ખેંચી રહેલ નથી. પણ અણધારેલ વેગે આગળને આગળ વધતી જાય છે. હું જો આવી અનેક સ્ત્રી સંસ્થાઓની મોંઘ લઉં તો પાર ન આવે-એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે ભારતવર્ષની સ્ત્રી હવે પોતાના માટે દયા નહિં પરંતુ ન્યાય મેળવવા માગે છે. અને મોરો ઠંહેલી પણ તે ન્યાય તેમને જરૂર મળશેજ.

ધર્મના નામે સ્ત્રી ઉત્કર્ષની વિરૂદ્ધ પડતા લોકોને જવાબ આપવો એજ એમની કદર કરવા જેવું છે એટલે એવા સંકુચિત મનના ધર્મોધીને તો કેવળ નામથીજ વિદાય-ગીરી આપીશ. કારણ કે કોઈ પણ નિષ્પક્ષપાત તુજરે જોનાર કહી શકશે કે એકલો પુરૂષ-સમાજ કાંઈપણ કરી ન શકે. સ્ત્રી એનો હરિફ નહીં પરંતુ સહાયક છે અને સમાજનાં પૂર્ણ સંગઠન માટે જાને પાત્રેનો યોગ્ય વિકાસ થયેલો હોવો જોઈએ. કાંઈપણ આગળ વધેલા સુખ સમાજની કડપના પણ કરી જોશે તો માલમ પડશે કે ત્યાં સ્ત્રી એ પુરૂષની શુભમતી નહીં પરંતુ better half (અર્ધાંગના) મતાય છે અને યોગ્ય સ્થાને વિરાજે છે. મુલાંડની પાર્લામેન્ટમાં બાતુઓ જઈ શકે છે, cabinet (પ્રધાન મંડળ) માં સભાસદ થઈ શકે છે. સ્ત્રી મતોથી મજબૂર સરકાર સત્તા ઉપર આવી શકે છે. અમે-

રિકનો ઉત્કર્ષ જેટલો પુરૂષોને તેટલોજ સ્ત્રીઓને આભારી છે. એ તો ખુદ અમેરિકન વિચારકોનીજ ઉક્તિ છે. એશિયામાં પણ જાપાનનો દાખલો લેશો તો જોઈ શકશો કે સ્ત્રી અને પુરૂષો બંને પોતાની ફરજ સમજી અને જાળવી શકે છે અને તેથીજ પશ્ચિમના આગળ વધેલ દેશો જોડે હરિક્ષામાં ઉતરી શકે છે.

ભૂતકાળની મહત્તા ઉપરજી જીવણું નુકશાનકારક છે. પણ એમાંથી ચેતન અને પ્રેરણા મેળવવી તે ખાસ જરૂરનું છે. ઇ. સ. પૂર્વે ૬૦૦ વર્ષ પહેલાંના સમાજ માટે લખાએલ સૂત્રોને આજે અક્ષરસઃ વળગી રહેવું એ તો જાણી જોઈને કુવામાં પડવા બરાબર છે. પરંતુ તે સૂત્રોનું ખરું રહસ્ય સમજી જમાનાને અનુકૂળ આવરણ આઢરવું એજ ખરેખરી નીતિમાર્ગ છે. આજથી લગભગ ત્રણ હજાર વર્ષ પુર્વે જ્યારે આજની આગળ વધેલી પ્રજા મનુષ્યની પંક્તિમાં પણ મુકી શકાય તેવી ન હતી ત્યારે પણ આપણે જૈન ધર્મ તો જગતના મહાન ધર્મોમાંનો એક હતો. અને વધુ અભિમાનની વાત તો એ છે કે જ્યારે ઇ. સ. પૂર્વે ૬૦૦ વર્ષ ઉપર અનેક ધર્માચાર્યોએ પોતાના ધર્મો પ્રગટાવ્યા તેમાંના આજ જેજ ધર્મ એવા છે કે હજી જગતના મહાન ધર્મોમાં લેખાય છે એક જૈન અને બીજો ગૌડ એટલુંજ નહીં પણ લગવાન મહાવીર જે ત્રણ હજાર વર્ષ ઉપર જોઈ શક્યા હતા તે ત્રણ હજાર વર્ષ અધારમાં ગોથાં ખાઈ આજે પાશ્વર્ય દેશો પોતાની આંખ ઉઘાડે છે. કવિશ્રી નાનુલાલે શ્રી માંગરોળ જૈન સભાના વાર્ષિક ઉત્સવ વખતે સ્વચોટ રીતે કહ્યું હતું કે અહિંજા પરમે ધર્મ આજે માત્ર જૈન શાસન નથી પરંતુ એ તો જગધર્મ થતો જાય છે. જગતમાંથી લગાઈ નાણુદ કરવા સ્થપાએલ લીગ ઓફ નેશન્સ કે નેવર કોન્ફરન્સનાં અધ્યક્ષ પદ ઉપર જોડાઈ જૈનાચાર્ય આવે તો તે પરિપક્વ વધુ ઇતિહાસ જૌરવવંતી અને ચારાંચ એટલોજ કે આપણે જગતના એક મહાન ધર્મના અનુયાયી છીએ. અને કાળ વહે પણ એનાં સુખ સૂત્રો તો અખંડ સત્યજ લેખાય છે. માટે જો આપણે જમાનાને અનુસરી એ સૂત્રોને અમલમાં મુકીએ તો ભવિષ્ય ભૂતકાળ કરતાં પણ વધુ ઉજવલ અને એમાં કંઈ સંશય નથી. આપણે આ જમાનામાં ધર્માધ યત્ની જોડા ધર્મજનુનમાં વખત ગુમાવીએ તેના કરતાં હુબમળી કંઈક, સંગીન કાર્ય કરીએ તો જે મહાન ધર્મનાં આપણે અનુયાયી છીએ તેને વધુ લાયક યત્ની શકીએ. ઉપવાસ, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ આદિ ધાર્મિક મતોથી સ્થુલ અને સૂક્ષ્મ જીવને થતા કાયદાઓ અણસુલ છે જતાંએ સઘળું કરતાં પણ વધુ તો આપણે આપણે જીવંતીનો ધર્મ ભુલવો ન જોઈએ. અરસ પરસ માનેની લાગણી રાખવી, મદદ કરવી, પોતાને તેવું બીજાને લેખણું, ભાતુભાવ વધારવો, પ્રીતી, મંકોડી, માંકણના ઉપરની

જીવદયાની લાગણી જગતનાં હરકોઈ પ્રાણી ઉપર રાખવી. આવાં ધર્મનાં મુળસુત્રો હમેશાં આવરણમાં મુકવાં એજ ખરો ધર્મ છે. પ્રત્યેક જહેન સાધવી બની લોક સેવા કરે એ જમાનો તો કદાપિ ન આવે પણ આપણી દરેક જહેનો પોતાનાથી અને તેટલી મનુષ્ય અને સમાજ સેવા કરવા હમેશા પ્રયત્ન કરે તે તો ખુબજ સહેલું છે, ધર્મના માટે લડી મરવા કરતાં જો આપણે એટલુંજ ધ્યાનમાં રાખીશું કે ધર્મ માણસ જાતિમાં કેટલા કંકાસ વધારવા નહીં પરંતુ ઓછા કરવા છે. અને આવો ધર્મપરાયણ-ગમે તે ધર્મમાં હોવા છતાં-ધર્મને નામે લડી મરતા ધર્મીયા કરતાં સમાજને હબ્બર રીતે આવકાર દાયક છે. ઘણા લોકોની એવી માન્યતા હોય છે કે ધર્મોના સૂત્રો જોડે સ્ત્રી જાતિને કંઈ લેવા દેવા નથી. પણ મારી માન્યતા પ્રમાણે જો જહેનો ધર્મ સૂત્રોનો સંકુચિત વિચાર ન લેતાં ખડું રહસ્ય સમજી પોતાનાં બાળ બચ્ચાં અને સગાં ફનેહીઓ ને સમજાવે તો સમાજમાંથી ધણીજારી ધર્મીયતા દુર થાય. એટલા ખાતરજ આટલું કહેવાની હિંમત કરું છું. પરંતુ મહિલા પરિવહનું ખરું કાર્ય તો સમાજની સ્ત્રી જાતિની અગવડો અને આકાંક્ષાઓનો વિચાર કરી કોઈ ચોક્કસ માંગણી કરી તે મેળવવા માર્ગો શોધવાનો કહેવાય એટલે હું આપણને જોઈતા સામાજિક, રાજકીય અને કાયદામાં સુધારા ઉપર જરા લંબાણથી વિવેચન કરું તો અસ્થાને તો નહીંજ ગણાય.

સ્ત્રી કેળવણી—પ્રથમ તો આ જમાનામાં સ્ત્રી કેળવણીની વિરુદ્ધ તો કોઈ પણ ન હોઈ શકે. પણ સ્ત્રીઓને કેવા પ્રકારની કેળવણી આપવી તેનોજ ઉકેલ કરવો મુશ્કેલ છે. સ્ત્રી કેળવણીની જરૂરીયાત માટે તો ઘણું લખાયું છે. અને હરકોઈને વિદિત હશે એટલે વધુ કહેવું નકામું છે પણ હાલની શિક્ષણ પદ્ધતિ સ્ત્રીઓને માટે તફાવત યોગ્ય છે એમ તો હું જે જહેનો કેળવણીનો લાભ લેવા ભાગ્યશાળી થઈ હોય અને સ્ત્રી ઉત્કર્ષ માટે જીવતોડ પ્રયત્ન કરતી હોય તેઓ તરફ પુરતા માનની લાગણી છતાં પણ કહી શકતી નથી. એક ભાષાશાસ્ત્રી કે તત્ત્વવેત્તા સ્ત્રી કરતાં આજે હિંદુસ્તાનને એક સમજી ઉઘમી અને કેળવાયેલી ગૃહિણીની વધુ જરૂર છે. અને આવી આદર્શ ગૃહિણી કેમ હસ્તીમાં લાવવી એજ અત્યારે તો સ્ત્રી કેળવણીનાં હિમાયતી અને સંચાલકોએ વિચારવાનું છે. સ્ત્રી કેળવણીના બે વિભાગ પાડી શકાય—કન્યા કેળવણી અને જે જહેનો પોતાના કન્યાકાળમાં સંજોગવશાત્ પૂરતી કેળવણી મળતા પહેલાંજ ગૃહ સંસારમાં દાખલ થઈ હોય તેવી ગૃહિણીઓની કેળવણી.

કન્યા કેળવણી—આપણી બાળિકાઓ આધુનિક કેળવણી લઈ પરિક્ષા પસાર કરી શ્રેષ્ઠોચેષ્ઠ થઈ નીકળે એવું સદ્ભાવ્ય તો હજી આપણા જેવા રૂઢિગત સમાજમાં થોડાનેજ

ખાસ થશે. એમાંની એક હબરમાંથી નવસોનવાણું ને તો થોડું ઘણું શીખાયું તે શીખી ગૃહકાર્યમાં જ રહેવાનું થશે. એટલે એમને એવા પ્રકારની કેળવણી મળવી જોઈએ કે ગૃહ ઉપયોગી સ્ત્રીઓમાં પણ પરણી સાસરે બીય તે વખતે પુરતો ખાલ અને આવડત હોય શકે સારી રીતે લખતાં વાંચતાં આવડે, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, રસાયન વિદ્યા વિગેરે બાબતોનું જ્ઞાન પણ જરૂરનું છે. પણ જો એક ગૃહિણીની નજરથી જોશો તો એના ગૃહ વ્યવહારમાં અલગત આ સિદ્ધિઓ એને આનંદ આપશે પણ એથીએ વધુ જરૂરીઆત તો ગૃહકામ વિષે કેળવણીની છે. ઘર વ્યવસ્થિત કેમ રાખવું, અરસપરસ પ્રેમ કેમ વધારવો, વડીલોને માન, સાસરીયા પ્રત્યે પ્રેમ અને બાળકોને લાગણી કેમ બતાવી શકવી, મોટાને કેમ સંતોષવા, લાયક સંતતિ કેમ ઉછેરવી. સફાઈ કેમ રાખવી, પ્રબળ સંસ્કારી અને સુધર કેમ બનાવવી એ એને છાંદગીની મુખ્ય ફરજ લાગશે. અને તે વખતે એનું કાળીદાસ કે શેકરપીયરનું વાંચન કામ નહીં આવે પણ ઘરમાં કેળવણી પામી હશે અને જે સંસ્કારો એના માતૃપિતાએ પાડ્યા હશે તેજ કામ લાગશે. એટલે આવી જરૂરી બાબતો તરફ કેળવણીકારોનું દુર્લક્ષ્ય ન થવું જોઈએ. પણ શાળામાં આવી બાબતોના સંબંધી પણ ખાસ પાઠો અપાવવા જોઈએ, અને આપણા જેવી સ્ત્રીઓએ પણ જો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે આપણી બાલીકાઓ પોતાના નિયમિત પાઠો સાથે આવી બાબતોમાં પણ રસ લઈ શીખતી રહે છે.

કોઈપણ કાર્યક્રમ રજુ કર્યો કે પૈસાનો સવાલ ઉભો થાય છે. પણ આતો તદ્દન સાદો અને સરળ સવાલ છે. કન્યાશાળાઓમાં આવા વિષયો ખાસ શિખવવાજ જોઈએ. અને તેને જોઈતું ઉત્તેજન મલવું જોઈએ. જે સરકાર મોટી મોટી કોલેજો પાછળ લાગે. રૂપિઆનો ખર્ચ કરી શકે તો આવી નજીવી અને જરૂરીઆત બાબત તરફ ધ્યાન તો મીંચી નજ શકે.

હવે તો સિવલુ, ગુંધલુ ભરત વિગેરે કામ કન્યાશાળાઓમાં શીખવાય છે; એટલે એ ઉપર વધુ વિવેચન ન કરું પણ દરેક ખરેખર મનમાં એટલી તો ખાતરી થવી જોઈએ કે આપણા હિંદુસ્તાન જેવા ગરીબ દેશમાં કુટુંબી આવકવાળા કુટુંબમાં જો સિવલુ ગુંધલુ ભરત ક્રીન્ડરગાર્ટન જેવું આવડતું હોય તો કુટુંબને થોડે ઘણે અંશે આર્થિક સહાય પણ થઈ શકશે.

ઉપરનાં ધોરણોમાં સંગીત કલા કે ચિત્રકામ ઉપર પણ જોઈતું ધ્યાન આપવું જોઈએ કે જે બહેનો તેમાંથી આનંદ મેળવવા લાગ્યશાળી થાય તેમને તેની ખોટ ન લાગે.

હું કેટલીએ જાહેનોના સમાગમમાં આવી છું કે જેઓ નાનપણમાં આવી જાળતો ઉપર ધ્યાન ન આપી શક્યા હોવાથી મોટપણે તેની જામી લાગે છે. માટે બની શકે ત્યાં સુધી એ શિક્ષણને પણ શાળાઓના અભ્યાસક્રમમાં યોગ્ય સ્થાન આપવું જોઈએ.

નર્સિંગ:-હિંદુસ્થાનમાં દરેક કુટુંબ કાંઈ માંદગી પ્રસંગે નર્સ ન લાવી શકે, કે જરાક માંદા પરચેશી હોસ્પિટાલમાં ન જઈ શકે. એટલે આપણી જાળકીઓને માંદાની સારવાર કરતાં અને નર્સિંગ કરતાં પણ શિખવવું જોઈએ. દરદીઓને યોગ્ય માવજતથી કેટલો સંતોષ થાય છે. અને કુટુંબમાં કેટલો ગચાવ થાય છે, તે કહેવાની જરૂર તો નજ હોઈ શકે. દરેક કન્યાશાળામાં અડવાડીયામાં જે ત્રણ કલાકે આવી જરૂરી જાળતના શિક્ષણ માટે શકવા જોઈએ.

ધાર્મિક:-ધાર્મિક શિક્ષણ જૈન સંસ્થાઓના આશર હેઠળ ચાલતી શાળાઓમાંતો અપાય છે પણ દરેક કન્યાશાળાઓમાં એને માટે જાહેરતરત હોય એમ જ્યાં નથી. ખાસ કરીને જો નાનપણમાંથી જ જાળકનું મન વિશાળ કરી શકાયે તો મોટપણમાં એ ધર્મી થઈ ન બને અને બરે ધર્મ સમજી અને સમજાવી શકે. સ્ત્રીઓને તો ધર્મની રક્ષણ કરનાર કહી છે. એટલે સ્ત્રીઓ ધર્મનું ખરું રહસ્ય સમજે એ ખાસ ધ્યાન લેવા જોઈ.

સ્વતંત્ર કૅળવણી:-જૈનોમાં જાળકનો તો હવે નહીં જેવાંજ રહ્યાં છે અને તે પણ આ એપ્રીલ માસથી શારદા એક્ટ અમલમાં આવ્યા પછી તદ્દન નાબુદ થશે એટલે હવે ચૌદ વર્ષ પહેલાં તો કન્યા પરણાવવી અશક્ય છે. છતાં પણ એ તો ઓછામાં ઓછી વય કહેવાય. આપણને જો એમ લાગે કે આપણી પુત્રીઓ પરણી સંસાર બંધનમાં પડવા કરતાં આગળ લણવાની હોંશ ધરાવે છે. તો તેમને તેમની ઇચ્છાનુસાર આગળ લણી પોતે નહીં કચેલ લાઈનમાં પારંગત થઈ ઠીક લાગે તો સ્વતંત્રપણે પોતાનું જીવન ચલાવે તો એમાં હું કાંઈજેહુડુ જોતી નથી જૈન ધર્મમાં તો તેરમી અને ચૌદમી સદીઓમાં પણ ગ્રામી, સુંદરી, ચંદનખાળા જેવી અનેક જાળાઓ કુમારી રહી ધર્મ સેવા કરી ગઈ છે તો આ જમાનાને અનુકૂલ કાર્યક્ષેત્ર નહીં કરી જો કોઈ જાળા પોતાની જીવનની અર્પણ કરવા માગે તો માળાપોએ આડે આવવું એ ભુલ છે. એમ મારી માન્યતા છે. હવે તો કેટલાંય ક્ષેત્રો એવાં છે કે જ્યાં સત્ય વિશ્વાસ અને યત્નથી જૈન યુવતીઓ સમાજનું તેમજ દેશનું લજ્જું કરી શકે. આથી હું એમ કહેવા નથી માગતી કે પરણવું એ ભુલ છે કે હલકું છે-એ તો સ્ત્રી જીવનનો સુદ્રાવેળ છે છતાં એવા અપવાદો હોય જે ગૃહરાત્રી થવા કરતાં સમાજ સેવિકા થવાનું પસંદ કરે જો તે તેમને ઠીક

લાગતું હોય તો આપણને વચ્ચે આવવાનો અધિકાર નથી. આવી કેળવણી તો મોટી વયની યુવતીઓ માટે રહી એટલે પોતે જાને માટે યોગ્ય છે તે પોતેજ વિચાર કરી શકે એટલે કંઈ પણ કહેવું અસ્થાને ગણાય, પણ એટલું તો કહેવું જોઈએ કે જો કોઈ જાહેન આવી રીતે કેળવણી મેળવવા બેટલી ભાગ્યશાલી થાય તો તેણે પોતાના માળાપોએ અને સમાજને સુદૃઢ વિશ્વાસ અને સખેલ આશા પુરી કરવા માટે હરહુમેશ તૈયાર રહેવું જોઈએ. અને પોતાને મહેલ છુટનો દુર ઉપયોગ ન થવો જોઈએ.

શુદ્ધીણી:-જાણીકાઓ માટે જે આવશ્યકતા છે તેજ શુદ્ધીણી માટે પણ છે અને સંજોગ વશાત્ જો તેઓ યોગ્ય કેળવણી લઈ ન શક્યા હોય તો પણ જો હોંસ અને ખંત હોય તો ઘણું શીખી શકાય અને છાંદગી સુધારી શકાય. અલગત્ જોમને માટે આખો વખત શાળામાં રહી પદ્ધતિનર અભ્યાસ કરવો તે અશક્ય છે પણ જો તેમનામાં ખંત અને સમાજની સહાનુભુતિ હશે તો એનામાં રહેલ ન્યુનતા ઘણે અંશે દુર કરી શકાશે કોઈપણ જાહેનને અન્યાય ન કરતાં હું એટલું તો પુછી શકીશ કે આપણામાં કેટલી જાહેનો પોતાને મજેલ વખતનો સદ્ઉપયોગ કરે છે? કલહ કુથલી કે વાટાઘાટમાં કીમતી વખત ગુમાવવો તેના કરતાં તો અરસપરસ હળીમળી એક બીજને બળીતી બાળતો શીખી શીખાવવી એ ખંતે માટે વધુ લાભકારક છે. જો કોઈ જાહેનને વેતરતાં આવડતું હશે અને કોઈને શીવતાં આવડતું હોય તો કોઈને શુધતાં ભરતાં તો કોઈને ઉત્તમ પકવાન કરતાં આવડતું હશે. માટે જો દરેક જાહેન નકામો વખત ન ગુમાવતાં અરસપરસ શીખવે અને શીખે તો દરેક જાહેન ઘણું બળી શકે અને ઘણું કરી શકે અને સમાજમાંથી કશુંય કંકાસ પણ ઓછા થાય અને સુગરના વધે, વલી બપોરના વખતે જ્યારે પુરૂષ વર્ગ કામે જાય ત્યારે ઘણી ખરી જાહેનોને અવકાશ હોય છે. અને તેવે વખતે જો સંખ્યા પુરતી થાય તો સિવળ શુધળ કે કોઈ એવો ઉપયોગી કલાસ કાઢી બધી જાહેનો ભેગી મલી શીખે તો તેમાં કાંઈ જોડું લાગતું નથી. આવા કલાસો જો જાહેનો ધારે તો ઠેરઠેર ચલાવી શકે અને થોડે અર્થે ઘણું શીખી શકે. વળી આ બાબતમાં જાહેનોજ એકલી બધુ કરી શકે તેમ નથી. જે ભાઈઓ સી કેળવણી તરફ સહાનુભુતિ ધરાવતા હોય તેઓ પણ આર્થિક અને તૈતિક ટેકો આપી આપી સંસ્થાઓને ઉત્તેજન આપી શકે છે. અને સંસ્થાની છાંદગી સુધારી શકે છે. મારા વીસ વર્ષના અનુભવમાં હું એવા પણ લોકોના સંદવાસમાં આવી છું કે જાહેને ભણતરની ટોચે પુગવા છતાં પોતાની સ્ત્રીઓને અલગ રાખવામાં જોલા માને છે. અને કંઈક જગ્યાએ સ્ત્રીમાં ઉત્સાહ હોય તો પણ તે તોડી પાડવામાં આવે છે. હું જો કે અભળુ હમંશ તો પણ એક જાણ મીનીટ આવા ભાવા શાસ્ત્રી

ઓની અદેખાઈ તો નજ કરી શકું. પ્રભુ એમને એટલી સફળુદ્ધિ આપે ! કેળવણી આતાએ પણ જ્યાં આગળ આવી બતના કલાસો નીકળી શકવાનો સંભવ હોય ત્યાં ત્યાં તેવા કલાસો કાઢવાના પ્રયત્નો કરવા ભેદજો, ભવિષ્યની પ્રબલો વિચાર કરતાં વર્તમાન પ્રબલો ભુલ જવી એ સારી રીતી નથી. સારા પાયા ઉપરજ મજબુત ઇમારત બાંધી શકાય છે.

કુરિવાળો:-કેળવણી પામેલી સ્ત્રી હવે પોતાના સમાજનાં નિંદુર રિવાજો તરફ દર્શક ન કરી શકે. મારા નમ્ર અભિપ્રાય પ્રમાણે રાજકીય સુધારા માટે જેટલી ચળવળ કરીએ છીએ તેનાથી અરધ પણ જો આમાણક સુધારા માટે કરીએ તો આપણી અધોગતિ લગભગ પોણા ભાગ દુર થાય. આપણામાં થોડીકજ બહેનો એવી હશે કે જે પોતાના અંતરમાં આવા રીતરિવાજોથી ત્રાસથી ન હોય છતાં એક કદે તે બીજાએ કરવું અને બાપદાદાથી ચાલતી આવેલ રૂઢી શી રીતે સુકાય એ બીકથી મને કે કમને પણ એના વચનમાં પેચાય છે. રડવું કુટવું ન્યાતવરા પાછળ બીન જરૂરી હબરો રૂપીઆ ઉડાવવા. આવા રિવાજો તો દુઃખ ઉપર હુલામ સમાન છે. અને તે કેવી રીતે અને શા માટે હસ્તીમાં આવ્યા હશે તેનો લેશ પણ જ્યાલ કર્યાવગર ગાડરિયા પ્રવાહની માફક તણાયે બેઠ છે. આ પ્રગતિના જમાનામાં આવા નિંદુર રિવાજો આપણે એક દિવસ પણ સાંપી શકીએ એજ આપણી નિર્જાનતા ગણાય. જે આપણે એક મતે આવા રિવાજોને વળોડી કાઢી આવા કુરિવાજોને દુર કરવા નિશ્ચય કરીએ તો થોડાકજ વખતમાં એ રિવાજોને જડમુળથી નાબુદ કરી શકીએ એ નિર્વિવાદ છે. અને સમગ્ર પુરૂષો પણ આપણને અપ્રયાસમાં અવશ્ય મદદ કરશેજ.

વરવિક્રમ કે કન્યાવિક્રમ કદાચ હાલ તુરત એકદમ તો બંધ થવો કદાચ અશક્ય હોય પણ જેમ અને તેમ તેનો ભુલમ જોણો કરવો ભેદજો.

ન્યાયોના અવહારમાં પણ બુની રીતને સુકી દઈ જમાનાને અનુકુળ જોણો બર્જ કરવો ભેદજો.

કાયદામાં ભેદતા દેરફાર:-કાયદામાં સ્ત્રીબતિને થતા ઘોર અન્યાય સામે ન્યાયે આખા દેશની સ્ત્રી સંસ્થાઓ પોકાર ઉઠાવી રહી છે. ત્યાં આપણે સુજે મોઢે મેસ્રી રહીએ એ કેમ અને ? પારાસભામાં શારદાબીલ પસાર થયું એટલેજ કંઈ. આપણને ભેદતી સમાનતા કે ન્યાય મળી ગયા નથી. અલગત શારદાબીલ પસાર થયું એનો અર્થ એટલેજ કે આપણને ભૂતકાળમાં ગમે તેટલાં કચડ્યાં હોય પણ હાલનો સુધારેલો

સમાજ આપણને થતા અન્યાયો દુર કરવા તત્પર છે. શારદા એકટ જેવા જરૂરી કાર્ય દાઓ સામે પણ ધર્મને નામે વિરોધ બતાવાય છે. એ, આશ્ચર્યજનકજ, કહેવાય. છતાં સારા નશીએ એ વિરોધ થોડાક ધર્મોષોમાંજ રહેલો છે. એટલે વખત ગયે એ કાયદાનાં મીઠાં ફળ ભારત જનતા આપી શકશે. આવા જરૂરી અને માનુષી કાયદા પસાર કરાવવા માટે રા. બ. શારદાએ ઉઠાવેલ મહેનત માટે આપણે તેમનો જેટલો આભાર માનીએ તેટલો ઓછો છે. અને મેં ઉપર કહ્યું તેમ શારદા એકટમાં લગ્નની ૧૪ વર્ષની મર્યાદા કરી છે. પણ તે તો ઓછામાંઓછી ઉમર એટલે માત્ર એ કાયદાનેજ નહીં પરંતુ એના શુભ આશયને કરવો જોઈએ અને થોડ વર્ષ પુરાં થયાં એટલે બાળીકાઓને પરણવાની ઉતાવળ ન કરવી જોઈએ. પણ તેમની અને સમાજની જેમ ઉન્નતિ થાય તેમ વર્તવું જોઈએ. એક શારદા એકટથીજ આપણને કાયદામાં લઘુત્વ ન્યાય મળી જતો નથી. બે હબ્તર વર્ષ પુર્વે કાયદા આજે બદલાયતા સંજોગો અને સમાજોમાં પણ માન્ય છે. અને એ કાયદાનો ખરો અર્થ સમજાવ્યા વિના ગમે તેમ મારી મચડી પોતાને યોગ્ય ગોઠવી કાઢી તેમ પ્રસિદ્ધિ આપી દે કરેલ કાનુનો વિચારી સદીમાં વાપરવામાં આવે એ ઘોર અન્યાય નહિં તો બીજું શું ?

રાજકીય બાબતોમાં કાળા કાયદાઓ સામે થતાર પોતાનાજ સમાજમાં દ્રઢ બની ગએલા કાળા કાયદાઓ સામે કેટલો પોકાર ઉઠાવે છે ? તેને દુર કરવા કેટલા પ્રયત્નો કરે છે ? કેટલી હદ સુધી જવા તત્પર છે ? રાજકીય અન્યાય માટે દેહ અર્પણ કરવા ઉત્સુક દેશભક્ત સમાજમાં થતાં ઘોર અન્યાય માટે ખંડ ઉઠાવવા ક્યાં તૈયાર છે ?

એક દેશીય સમાજ સ્વતંત્ર થશે તેથી પણ શું ? સામાજિક સુધારા વિના સઘળું બ્યર્થ છે. ભારત માતાના રૂદન માટે દેહાર્પણ કરવા ધૃતતા દેશોભિમાનીને સમાજમાં સડતી અને અન્યાય પામતી પોતાનીજ માતા તરફ દ્રષ્ટી કરશે તો તેના પર થતા અન્યાય દુર કરવા એ કોઈપણ ભોગે તૈયાર થશે. અને બીજાનામાં એ અન્યાયની ઝાંખી કરાવીએ તે પહેલાંજ આપણને થતા અન્યાયનું આપણને પોતાને ભાન થવું જોઈએ. અને બીજાને તે સમજાવી શકવું જોઈએ. ખાસ કરીને મારા મત પ્રમાણે નીચેની બાબતોમાં કાયદામાં ફેરફાર થવો જોઈએ. અને કાનુનો એ મુજબ અમલમાં મુકાવા જોઈએ.

સનમાં કન્યાની અનુમતી:—૧) પહેલાં તો લગ્નના કાયદામાં શારદા એકટ પસાર થયો એટલે સંપૂર્ણતા થતી નથી. સુબંધ હાઇકોર્ટે તો કાયદાનો અર્થ એમ કહે છે કે

એ એકવાર બાપે લગ્ન નક્કી કર્યાં તો કાંતો લગ્નમાં પુત્રીની સંમતિ ન હોય તો પણ કરવાજ બેઠકે નહિં તો નુકશાની આપવી બેઠકે. વડીલો પ્રત્યે પુરતા માનની લાગણી છતાં હું એટલું તો કહી શકીશ કે ભલે દર્દીલા દર્દીનીમાં લગ્ન કરવામાં આમ સંમતિની જરૂર ન હોય પણ મોટી વયની કેળવાયેલી સ્ત્રી ભાગ્યેજ એ સાંખી શકે. અને વખત અનુસાર કાયદામાં યોગ્ય ફેરફાર થવો જોઈએ. અસલ તો કન્યાને પસંદગી કરવાનો અધિકાર હોતો. અને તેથીજ સ્વયંવર અને ગંધર્વ લગ્ન હિંદુ ઇતિહાસમાં બાણીતાં થયાં છે. પણ મુસલમાન વખતમાં પરીણીત સ્ત્રીઓનું હરણ કરવું તે પાપ મનાતું હોવાથી માત્ર કુંવારી બાળાઓનું હરણ મુસલમાનો કરતા અને તેથી બાળલગ્નની પ્રથા ચાલુ થઈ લાગે છે. અને તેવે વખતે પિતા પોતાની મેજેજ બાલકોને વરાવી દેતા એ સ્વભાવીક છે. પણ હવે તો પંદર સોળ વર્ષની કેળવાયેલી કન્યા પોતાના સારાસારનો વિચાર સારી રીતે કરી શકે એમ છે. એટલે એક વખતની રૂઢીને અનુસરી અન્યાયો કાયમ રાખવા એ ભાગ્યેજ પરવડે. અને એવાં સંમતિવિના થયેલ લગ્નની સફળતા પર પણ શોંઠાજ ભણાં રાખી શકાય.

જીવતીપર બીજી-(૨) જોકે હિંદુ રૂઢી પ્રમાણે એકજ સ્ત્રી પરણાય છે છતાંએ ધર્મમાં ગમે તેટલી સ્ત્રી કરવાની છુટ છે. હિંદુ લગ્નમાં કાંઈ છુટાછેડા જેવા પાશ્ચાત્ય વિવાજને સ્થાન નથી. એટલે એક વખત પરણી પછી ગમે તેટલી સ્ત્રીઓ કરવાની ધર્મ બહાલી આવે એ નવાઈ જેવું છે. જીવતીપર બીજી કરવી એ રૂઢી માત્ર સંમાજમાં વજોડી એમી રહેવાય એમ નથી. ગુન્હેગારને કાયદામાં યોગ્ય શિક્ષા થવી જોઈએ.

ક્રોડા:-(૩) જોકે કલેડાં હવે દિનપ્રતિદિન એટલાં થતાં જાય છે. છતાં પણ કાયદામાં એનો નિયેધ નથી. અને તેથી એક શ્રીમંતને હૃદય વેચી કન્યાવિક્રય કરવા તરફર હોય તો યુદ્ધાપામાં પણ કાંઈ યુવતીની છંદગી બગાડી શકે છે. અને કેટલીક વાર તો માત્ર આર્થિક લાભને ખાતરજ નહિં. પરંતુ મિશ્રબલિમાનથી પણ આવાં ક્રોડાં થાય છે તે થતાં અટકાવવા કાયદા રચાવા જોઈએ. એક પંદર વર્ષના છોકરાને આલીસ પચાસ વર્ષની સ્ત્રીની કડપના કરી બેસો તો ખાલ આવશે કે તે રીતી કેટલી ભયંકર છે. વરકન્યાની ઉમર તે વચ્ચે પંદરથી વધુ વર્ષનો ફેર હોવો ન જોઈએ.

વારસા દફ—(૪) સ્ત્રી જતીને વારસા સંબંધી હકમાં થતો અન્યાય પણ અક્ષમ્ય છે. પુત્રને ભણાવી ગણાવી કમાતો કરી સંતોષ ન પામતાં પોતાનો સંપુર્ણ વારસા તેને કરવો અને પુત્રી ગમે તેટલા કઠીન સંયોગમાં હોય છતાં પણ તેને ભાઈ ભોતરની દયા

ઉપરના જીવવાનું રહ્યું. કોઈપણ સુધરેલો દેશ આમ ન કરી શકે, પુત્ર અને પુત્રી વચ્ચે વારસા હકમાં કોઈપણ દેર ન હોવો જોઈએ. એકજ પિતાના બંને બાળકોને સરખીજ અભિલાષા હોય છે. અને કાયદો તેમાં આટલો દેર રાખે એ કેમ ચાલે. અને તેથી એ વધુ પોતાની અંગત પુત્રી સુક્રી જો પિતા અપુત્રવાન શુભરી બન્ય તો દુરનાં પર પિત્રાઈ હકદાર થાય એ તે કયો ન્યાય ! પુત્રી બીજા કુળમાં પરણી જાય તેથી તેનો હક હુણી જાય. એ હસવા જેવું છે. એથી પણ આગળ વધીને કહીશ કે પુત્રીને પુત્ર કરતાં મદદની વધારે જરૂર છે. માટે પુરુષ સ્ત્રીનો વારસા હક તો સમાન હોવો જ જોઈએ. આ હક તરફ આપણે ઘણું જ દુર્લક્ષ કરીએ છીએ. આ તરફ આપણે ઘરેક પ્રકારની અળખણ કરવી જોઈએ, અને સઘળી દિશામાંથી સહાનુભૂતિ મેળવી જેમ બંને તેમ જલદી એ હક મેળવવા જોઈએ. જે કોઈ પિતા કે ભાતુને આપણા આ હકમાં વિશ્વાસ હશે તેમને તો મારે એટલું જ કહેવાનું કે ભલે કાયદો તેમની તરફથી માં હોય તો પણ પોતાના હાથેજ કાયદાને બદલે પોતાનાજ સંતાનોને આવો સ્વાર્થી અન્યાય ન કરે અને સરખી રીતે બહેનથી કરી આપે વળી જે મીઠકતની સ્ત્રી હકદાર થાય તે તેની જીવનની સુખીનીજ અને તેમાં પણ અસુક આમ સંભોગ સિવાય ઉપસોગ પુરતીજ આ પણ ન હોવું જોઈએ. પ્રથમ તો બંનેને મીઠકતમાં સમાન હક આપવા જોઈએ, અને ભાગે જે મીઠકત આવે તેની ઉપર અંપુર્ણ સુખત્યારી હોવી જોઈએ આપણા સામ્રાજમાં પણ અવિભક્ત કુટુંબમાં આપણે આત્મ જોરાકીનાંજ હકદાર નહીં પરંતુ મીઠકતમાં ભાગ મક્કવો જોઈએ. એક તો પતિ વિના નિરાધાર થવું અને વળી તેમાં સઘળી માલ મીઠકત ભાઈ ભાટું કે પરપિત્રાઈ ખાય અને આપણને ફક્ત જોરાકી એ બેવડો ભુરમ કેમ ચઢન થઈ શકે. કુટુંબમાં સ્ત્રી સુકપના વારસા સમાન અને સંપુર્ણ હોવા જોઈએ. અને વધુમાં સ્ત્રી હકદારને ભાગ છુટા પડાવવાનો પણ હક મળવો જોઈએ.

પરિપદ શું કરી શકે ? :- હવે આપણે આ સઘળું કેમ કરી શકીએ તેનો વિચાર કરવો રહ્યો. એ બહેનનાંજ કહ્યું હતું તેમ પરિપદનું કામ ડસવો પસાર કરવાનું નથી. પણ તેને અમલમાં મુકવાનું છે. માટે આપણાંમાંની ઘરેક બહેને નિશ્ચય કરવો જોઈએ કે જે કોઈ આપણે નક્કી કરીએ તે પાર પાઠવાને પોતાનાથી બનતી મદદ, તન, મન અને ધનથી કરવી. આખા દેશનું વાતાવરણ પ્રગતિમય થઈ રહ્યું છે. તેવે વખતે આપણે આમાલક અને રાજકીય બાબતોમાં બનતો ફાળો આપવો જોઈએ. માટે અત્રે એકઠી મળેલ સઘળી બહેનોને મહારી તો એજ વિનંતી છે કે પરિપદનો કાર્યક્રમ ઘરમાં પોતાથી બનતો ફાળો આપે અને પરિપદનો આદેશ પોતે અમલમાં મુકવા

ત્રયા પછી કોમની હાલની કેળવણીની જરૂરીયાતો પુરી પડે અને અન્ય કોમોની સાથે સરસામણીમાં જૈન કોમ કેળવણીમાં વધુ પ્રગતિ કરી શકે તેવું એક પાંચ વર્ષનું પ્રોગ્રામ છ માસમાં ઘટવું અને તે પ્રોગ્રામને અમલમાં મુકવાના દરેક પ્રયાસો કરવા અને તેનો રિપોર્ટ કોન્ફરન્સની આવતી વેઠક બચતે રજુ કરવો.

દરસાસ્ત મુક્તાર:-શેઠ વીરચંદ પાનાચંદ શાહ, વી. એ. (મુંબઈ.)

ટેકો આપનાર:-શ્રીયુત વાવુ કિર્તિપ્રસાદજી જૈની, (પંજાવ.)

” ” શેઠ વાવુલાલ નાનચંદ, (પુના.)

” ” વ્હેન રાણચાઈ, (કન્હ.)

” ” પંડિત લાલન, (કાઠીયાવાડ.)

” ” અ. સૌ. સુન્દરચાઈ, (પુના.)

૩. હાજી ઘીલને ટેકો:--

મહારાષ્ટ્ર તરફથી સુંદી વડી ધારાસભામાં મોકલવામાં આવેલા આપણા જૈન વંધુ શ્રીયુત સારાચાઈ નેમચંદ હાજી ચેરીસ્ટર તરફથી હિંદી વ્યાપાર અને દેશી વહાણવટાના ઉદ્યોગની ઉન્નતિ અર્થે કોસ્ટલ રિસર્વેશન ચીલ (હિંદી કાંઠાના વ્યાપારને લગતું ચીલ) વરિષ્ઠ ધારાસભામાં રજુ કર્યું છે તેને આ કોન્ફરન્સ સંપૂર્ણ સહમત છે અને આ ચીલ દેશહીતને અનુલક્ષી મંજૂર કરવા પેસેન્બલીના સભાસદોને તથા નામદાર હિંદ સરકારને આગ્રહપૂર્વક મહામણ કરે છે.

પ્રમુખસ્થાનેથી.

૪. શારદા એક્ટ.

વાલ લગ્ન પ્રત્યે આ કોન્ફરન્સે મુલ્યથીજ વિરોધ દર્શાવ્યો છે અને તેથી પૂર્વા લગ્નો અટકાવવા માટે શ્રીયુત હરવિલાસજી શારદાએ જે કાયદો વરિષ્ઠ ધારાસભામાં પસાર કરાવ્યો છે તેને આ કોન્ફરન્સ વધવે છે, તેટલા માટે શ્રીયુત શારદાજીને ધન્યવાદ આપે છે અને દેશી સંસ્થાનો આવી કાયદો પોતાના રાજ્યમાં જલ્દીથી કરી અમલમાં મૂકે એમ આ કોન્ફરન્સ તેમને મહામણ કરે છે.

પ્રમુખસ્થાનેથી.

૫. જૈન બેંક.

જૈનોમાં વેકારી વધી છે, વેપાર ધંધાઓ મોટે ભાગે પડી ભાંગ્યા છે ને મદન પડી ભાંગવાના સંભવ વધતા જાય છે. નાણાંની સમવહતાના અભાવે જૈનો આગલ આવી શકતા નથી તો તેના નિવારણનો એક ઉત્તમ ઉપાય જૈન બેંક જેવું જાતું છે. અને સાર્વજનિક જાતાઓનાં નાણાં સામાન્યે સરકારી બેંકો કે સિક્યોરિટીમાં રોકાણ છે તો જૈનોને આશ્રયને સહાય્ય આપવા રૂપે જૈન બેંક

દ્વારા તેનો વિશેષ સદુપયોગ થઈ શકે એમ આ કૉન્ફરન્સ માને છે. આથી જૈન વૈવકને વ્યવહારુ રૂપમાં મુકતા માટે એક યોજના ઘડી કાઢવા નીચેના ગૃહસ્થોની એક કમિટી યથારાની સત્તા સાથે નીમવામાં આવે છે.

શેઠ અમૃતલાલ વાલીદાસ અમદાવાદ, શેઠ સારાભાઈ નેમચંદ હાજી મુંબઈ, શેઠ રવજી સોજપાલ મુંબઈ, શેઠ શાંતિદાસ આશ્રકરણ મુંબઈ, શેઠ નગીનદાસ જગજીવનદાસ શાહ મુંબઈ, શેઠ ચતુરભાઈ પીતામ્બર શાહ સાંગલી, શેઠ અંબાલાલ સારાભાઈ અમદાવાદ, શેઠ દલીચંદ વીરચંદ સુરત, શેઠ દોલ્લતચંદજી અમીચંદજી મુંબઈ અને શેઠ વાલુલાલ નાનચંદ પુના.

આ કમિટી કૉન્ફરન્સના સેક્રેટરીઓ ચોલાવશે અને તે કમિટી પોતાનો રિપોર્ટ એક વર્ષ સુધીમાં ઘડશે અને તેપરના સ્ટેન્ડીંગ કમિટીના અભિપ્રાયો લઈ સેક્રેટરીઓ આગતી વેટમાં રજુ કરે.

પ્રમુલસ્થાનેથી.

૬. શુદ્ધિ અને સંઘટન.

સમસ્ત જૈન કોમની ઉન્નતિને માટે જૈન યોગના ત્રણે પિરકાઓમાં પ્રેમ વૃદ્ધિ કરી સંઘટના કરવી જરૂરી છે એ હેતુથી ત્રણે પિરકાના આગેવાનોની સભા થાય તો તેમાં સહયોગ આપવા આ કૉન્ફરન્સ તૈયાર છે. જૈનોના જુદા જુદા પિરકાની ધાર્મિક જુદીજુદી માન્યતામાં વચ્ચત્વારે દાખલ ગીરી ન કરવી ઘટે એ આ કૉન્ફરન્સની મહામણ છે અને સ્વેચ્છાપૂર્વક જૈનધર્મ સ્વીકારનારને જૈન તરીકે ગ્રહણ કરવા તેમજ સ્વામીચ્છા નવકારસી જેવા જનણમાં તેમને ભાગ લેવાની છૂટ આપવા આ કૉન્ફરન્સ મહામણ કરે છે. સાથે સાથે આ કૉન્ફરન્સનો આ અભિપ્રાય છે કે જે જૈનધર્મ પાલ્લી જ્ઞાતિઓને પાલીતાણાની શ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી તરફથી તથા વીજે સ્વચ્છોળ થતી નવકારશ્રીમાં વાકાત રાજવામાં આવે છે તે યોગ્ય નથી તો તેવી રીતે તેને વાકાત હવે પછી ન રાખવા, શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીને તથા સર્વ સ્થળના સંઘોને આગ્રહપૂર્વક માર દઈને મહામણ કરે છે.

ત્રીમંથી, ટ્રસ્ટીઓના નાણાં પોતાને સ્વાં ન રાખનાં સદ્દર જામીનગીરીમાં રાખવા ઘટે અને વ્યવસ્થાપક સમિતિને કરેલી વ્યવસ્થાનો હિસાબ વરાવર રાખી તેને દર વરસે ઑડીટ કરાવી પ્રસિદ્ધ કરવો ઘટે એમ આ કોન્ફરન્સનો ખાસ અભિપ્રાય છે કે જેમ થતાં બહિષ્કારો અને ટ્રસ્ટીઓ ઉપર થતા આશ્રેષ્ઠો દુર થશે અને ચોક્કસ બહિષ્કારની લોકોમાં શ્રદ્ધા વેસશે.

દરખાસ્ત મુકનાર—શેઠ મહાસુખભાઈ ચુનીલાલ, (વીસનગર.)

ટેનો આપનાર—શેઠ મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ, (મુંબઈ.)

“ “ શેઠ મોહનલાલ દીપચંદ ચોકશી “

૮. ઐતિહાસિક સાધનોનો ઉદ્ધાર.

જૈનોનો પ્રાચીન સ્થિતિ મહાપૂર્વજો અને તેમના સાહિત્ય સ્થાપત્ય આદિ પ્રત્યે ખાલો વગેરેનો ઇતિહાસ સમાજ પાસે સ્પર્શ સ્વરૂપે સિલસિલાબંધ મુકી શકાય તેટલા માટે ઐતિહાસિક સાધનો જેવા કે શિલાલેખો, ધાતુપ્રતિમા લેખો, નકશા અને દરેક મંદારોમાં રહેલ મંત્રો આદિ સુરક્ષિત રાખવાની અને પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર છે એમ આ કોન્ફરન્સનો ચોક્કસ મત છે અને તેથી ખાસ મહત્ત્વના કારણો છે કે:—

(ક) સર્વ લેખોને સ્વચ્છ પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ કરવા કારણવા.

(ખ) ગ્રંથ મંદારોની ટીપ ઐતિહાસિક સ્થળો અને સાધનોની શોધલોલ કરવી અને કરાવવી.

(ગ) ગ્રંથ મંદારોને દેશના જૈન વસ્તીવાળા મોટા મોટા શહેરોમાં એકત્રિત કરાવે ‘યુરેટર’ આદિના પ્રબંધવાળા એક ‘ફાયર પુક’ મકાનમાં રાખવા જોઈએ કે જેથી આવા દેશમાં કોઈ પણ અભ્યાસીને યા પ્રકાશકને અમુક શરતે કોઈવળ હકિત મળી શકે તથા તેજ પ્રમાણે,

(ઘ) ઉપયોગી ઐતિહાસિક સાધના યોગ્ય વસ્તુઓનો સંગ્રહ, એક ‘મ્યુઝીયમ’ ના આકારમાં સારા મકાનમાં કરાવો.

દરખાસ્ત મુકનાર—શેઠ મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ, વી. પ. એલ એલ બી.; એડવોકેટ, (મુંબઈ.)
ટેનો આપનાર—શેઠ મુલચંદ આશારામ સેવેરી, (અમદાવાદ.)

૯. હિંદીનો દર.

જૈન કોમ એ વ્યાપારી કોમ હોવાથી શ્રી. જૈન ચંદામ્બર કોન્ફરન્સનો આં વેટક એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે ૧ શીલોમ ૬ પેન્સના હિંદીના દરે હિંદના વ્યાપાર ઉદ્યોગ અને લેલી ઉપર ઘણી મારી અસર ઉત્પન્ન કરી છે, તેની સાથે સરકારી ટ્રેઝરી બીજાનાં વેચાણથી નાણાં લેવવાની પદ્ધતિ અને

ચાંદીના ઓછામાં ઓછા માથના વેચાણથી દેશની શ્રવણી થતી જાય છે તેથી આ કોન્ફરન્સ નામદાર વાઈસરોય અને હિંદી સરકારને આમશૂર્યક મહામણ કરે છે કે વિલિયમની હુંડીનો દર વિના વિલેંવે શીલીંગ ૧૧૨ પેન્સનો નહીં કરવો અને ડંચા વ્યાજના દરવાજા દેશી-બીલથી નાણાં લેંચવાની અને ચાંદીના વેચાણનો ચાલુ તુકસાનકારક પદ્ધતિ શંક કરવી.

દરલાસ્ત મુકનાર-શેઠ લલ્લુભાઈ કરમચંદ દલાલ (મુંબઈ.)

ટેકો અપનાર-શેઠ મગનલાલ મુલચંદ શાહ

૧૦. બેંક વહીવટ.

આ દેશમાં નાણાંની સગવડોની ઘણી યામી છે અને તે દુર કરવા ઇન્ડીયન માર્ચન્ટસ એન્ડ તથા ગ્રીજા વ્યાપારી મેંડેલોઈ ઇન્ફીરીઅલ અગર સ્ટેટ બેંકની શાખાઓના વહીવટ શરાફોને મોટીડ ઇજન્ટ તરીકે સોંપી દેવા અને તે પદ્ધતિ અલસ્યાર કરવા જે મહામણો કરી છે તેને આ કોન્ફરન્સ સંપૂર્ણ ટેકો આપે છે.

પ્રમુલ્કસ્થાનેથી.

૧૧. શારીરિક વિકાસ.

હાલમાં અન્યકોમો તરફથી જૈનોના ધાર્મિક ઉત્સવ મસંગે રથ યાત્રાઓ અને ધાર્મિક સ્થાનો ઉપર અનેક હુમલાઓ થાય છે તે જોતાં તેમજ જૈનોમાં મરણ પ્રમાણ અસાધારણ વધતું જાય છે અને શારીરિક નબળાઈ વધતી જાય છે તે જોતાં શારીરિક કેળવણી મેળવવાના સાધનો પટ્ટે વ્યાયામ શાળાઓ અને અલાદાઓ, શારીરિક સ્થિતી સુધરે તે માટે સુલાકારી સ્થળોએ આરોગ્ય ગૃહો અને સ્થળે સ્થળે દવાખાનાઓ અને મોટાં શહેરોમાં સસ્તા ખાંડાની ચાલીઓ ઊભી કરવાની જરૂરી-આત આ કોન્ફરન્સ સ્વીકારે છે.

દરલાસ્ત મુકનાર-ડૉ. પુનશી હીરજી મૈશરી, જી. પી. (મુંબઈ.)

ટેકો અપનાર-ડૉ. ચીમનલાલ એન. શ્રોફ

,, ,, રા. વાહીલાલ મગનલાલ વૈધ (વહોદરા.)

,, ,, ઉમેદચંદ હી. વરોડીઆ (મુંબઈ.)

૧૨. જૈન ગણગ્રી.

જૈનકોમ એ હિંદુ કોમનો એક અગત્યનો ભાગ હોવાથી તેમજ દેશની અમગળ વ્યાપારી કોમ હોવાથી સરકારી અને મ્યુનીસીપલ શાલાઓ તરફથી જે આંકડાઓ ચલ્લો ચલ્લન વહાર

પાઢવામાં આવે છે તેમાં નીચેની પદ્ધતિ અલ્પચારુકરી ઘટતો ફેરફાર અમલમાં મૂકવો જરૂરી છે એવો દત્ત અભિપ્રાય આ કૉન્ફરન્સ ધરાવે છે અને તેટલા માટે સુચવે છે કે :

- (ક) વસ્તી ગણતરી વખતે તૈયાર કરવામાં આવતાં વસ્તી પત્રકોમાં જૈનોની વસ્તી ની સંખ્યાના આંકડા જુદા પાડવા.
- (ઘ) મ્યુનિસીપાલીટીના રજીષ્ટ્રોમાં જૈનોનાં જન્મ અને મરણ વગેરેની સંખ્યા અને પ્રમાણને લગતા આંકડા જુદા દર્શાવવા.
- (ગ) સરકારી કેલવણી છાતાં તરફથી કેલવણીને લગતા આંકડાઓમાં કેલવણી છતાં જૈન વિદ્યાર્થીઓ અને કન્યાઓના આંકડાની નોંધ જુદી રાખવી.
- (ઘ) યુનિવર્સિટીને લગતા મતદારોના લીસ્ટમાં જૈન મતદારોનાં નામો હિંદુ મતદારો તથાજ એકત્ર વિભાગમાં દાખલ કરવાં.

પ્રમુખસ્થાનેથી.

૧૩ ડેક્કન ઍગ્રીકલ્ચરિટ્ રીલીફ એક્ટ.

લેહુતોના સંરક્ષણ માટે ઘડાયેલો ડેક્કન ઍગ્રીકલ્ચરિટ્ રીલીફ એક્ટ નામનો કાયદો જે હેતુ પાર પાડવા માટે ઘડી કાઢવામાં આવેલ છે તે હેતુઓ પાર પાડવાને વડેલે તે લેહુતો અને વ્યાપારીઓના હિતને નુકશાનકારક નિયંત્રણો છે તેથી આ કૉન્ફરન્સ સર્વહુ કાયદો રદ કરવા નામંદાર મુંબઈ સરકારને આગ્રહપૂર્વક મહામળી કરે છે.

દરખાસ્ત મૂકનાર—શેઠ મકનંજી જે. મ્હેતા, વાર-પટ-લો (મુંબઈ.)

ટેકો આપનાર—શેઠ મોતીલાલ વીરચંદ, શેઠ કેશવલાલ વાલારામ.

શેઠ રાયમલ હીરજી.

૧૪ વનારસ વિશ્વ વિદ્યાલય અને જૈન ચેઅર.

વનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં જૈન ચેઅર સ્થાપના માટે વાલકજ્ઞાની બેઠક વહેત થયેલ ઠરાવ તથા સ્ટેન્ડીંગ કમીટીએ નીમ્ણેલી પેટા કમિટીઓના રિપોર્ટ અને સર્વહુ યુનિવર્સિટી સથે થયેલ પત્રવ્યવહાર વિંગેરે ધ્યાનમાં લઈ આ કૉન્ફરન્સ ઠરાવે છે કે નિશ્ચીત થયેલી ઘટતો પ્રમાણે સર્વહુ યુનિવર્સિટીમાં જૈન ચેઅર સ્થાપના માટે મોટવળ કરવી અને એકત્રિત થયેલ ફંડમાંથી રૂ. ૪૦૦૦૦) સર્વહુ યુનિવર્સિટીના સત્તાવાચકોને સોંપવા.

પ્રમુખસ્થાનેથી.

૧૫ સુકુત મંદાર ફંડ.

આ કૉન્ફરન્સ એવો દત્ત અભિપ્રાય ધરાવે છે કે 'શ્રી સુકુત મંદાર ફંડ' ઉપર સમાજની દરેક જાતની કેલવણી અને અન્ય છાતાઓનો આધાર છે અને તેથી દરેક જૈન બંધુ અને સ્નેહને

આમહૂપૂર્વક મલામળ કરે છે કે દરેકે ઓછામાં ઓછા વાર્ષિક ચાર આનાનો ફાલો પ્રતિ વર્ષ સંસ્થાનો ઑફીસમાં મોકલી આપવો.

અત્યાર સુધી જે જે ગામ અને શહેરના શ્રી સંયોજ પોતાના ફાલો આપ્યો છે તેમને ધન્યવાદ આપે છે અને સમાજને પ્રતિવર્ષ પોતાનો ફાલો આપવા આમ્રહ કરે છે.

દરલાસ્ત મૂકનાર—શેઠ છોટાલાલ પ્રેમજીભાઈ (મુંબઈ.)

ટેકો આપનાર—શેઠ મૂલચંદ આશારામ (અમદાવાદ.)

„ „ શેઠ વાવુલાલ નાનચંદ (પુના.)

„ „ શેતશીભાઈ શ્રીજી (કચ્છ.)

„ „ મોતીલાલ વીરચંદ (સોલાપુર.)

૧૬ પ્રચાર કાર્ય.

કોન્ફરન્સના ટરાચોને અમલમાં મૂકવા તથા તેનું સર્વ જાતનું પ્રચાર કાર્ય કરવા માટે આ કોન્ફરન્સ નીચેના સમ્યોની સંલગ્ન વધારવાની સત્તા સાથે એક પ્રચારકાર્ય સમીતિ નીમિ છે. આ સમીતિ રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓની સલાહથી કામ કરશે અને દરેક પોતાનાં કાર્ય મુશ્કેલી અને તેનાં ઉપાયનો રિપોર્ટ દર વર્ષે કરશે.

શાલુ કીર્તિપ્રસાદજી જૈન ગુજરાતવાલા (પંજાબ), શેઠ પોપટલાલ રામચંદ શાહ પુના (મહારાષ્ટ્ર-લાનદેશ), શેઠ હીરાચંદ કુવેરચંદ (દ. મહારાષ્ટ્ર), શેઠ ચંદનમલ નાગોરી છોટી સાદજી (માલવા-મેવાડ), શેઠ મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી અમદાવાદ (ગુજરાત), શેઠ નવલ-કુમારસિંહ નવલખા અજીમગંજ (બંગાળ), શેઠ મળીલાલ કોઠારી અમદાવાદ (કાઠીયાવાડ), શેઠ મળીલાલ હુશાલચંદ પાલળપુર, પંડિત આણંદજી (કચ્છ), શેઠ કેશરીચંદ હુદારમલ કોસેલાવ (મારવાડ), પંડીત પતેચંદ કપુરચંદ, લાલન. પ્રમુખસ્થાનેથી.

૧૭ હાનિકારક પ્રથાઓ.

અનેક હાનિકારક પ્રથાઓ કોમનું જીવન હુસી રહી છે તેથી તે દૂર કરવા તેમજ ફેરવવા માટે જોશપૂર્વક કામ કરવાની જરૂર છે અને તેમાં લાસ કરી નીચેની વાતતર કોમનું લાસ લક્ષ લેવામાં આવે છે કે, દરેક ન્યાત તથા સાથ પોતપોતાનાં તેનો અમલ કરવા યોગ્ય પ્રપત્નો આદરશે.

(૧) પુત્રોને અઢાર વર્ષની ઉમર નીચે અને પુત્રીને ચૌદ વર્ષની ઉમર નીચે પરણાવવા નહીં આપી ઓઢી ઉમરના લગ્નોમાં ભાગ ન લેવો.

(૨) ૪૫ વર્ષ પુરા થયાં હોય પણ કોઈપણ ગૃહસ્થે લગ્ન કારણ નહિ.

(૩) એક ઉપર બીજી લી કરવા સામે પ્રતિવંધ હોવો જોઈએ.

(૪) મરણ તેમજ સીમંત પાછલ થતાં જમણો બંધ કરવાં, અને લગ્નાદિ નાતવરા.

તથા ફરજીઆત તેમજ નકામાં સર્વો બંધ અમર ઓછા કરવા.

(૫) કન્યાવિક્રય કે વર વિક્રયની પ્રથા બંધ કરવી અને લગ્નાદિ પ્રસંગે વેશ્યાના નાચ ન કરાવવા.

દરખાસ્ત મુકનાર—શેઠ મહાસુખભાઈ ચુનીલાલ, ચિસનગર.

ટેકો આપનાર—શ્રી સ્વેતસીભાઈ શ્રીજી, કચ્છ.

૧૮. વંધારણ.

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કૉન્ફરન્સનું વંધારણ નીચે મુજબ મુકાવર કરવામાં આવે છે.

દરખાસ્ત મુકનાર—શેઠ મગનલાલ મુલચંદ યાદ

(મુંબઈ)

ટેકો આપનાર—શેઠ મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ, સોલીસીટર.

૧૯. આર્થિક પરિસ્થિતિની તપાસ.

જૈન કોમમાં બેકારી વધતી જાય છે. બંધા રોજગાર અને વ્યાપાર ઉદ્યોગમાં આપણી કોમનું સ્થાન કમતી થતું જાય છે, સમાજમાં અનેક વંધુઓ અને ઢેનો નિરાશ્રિત અને અસહાય વદશ મોગવી રહ્યા છે. વગેરે વાસ્તોમાં અને સમગ્ર રીતે આપણે સમાજની આર્થિક પરિસ્થિતિની તપાસ કરવાની જરૂરીયાત જુએ છે અને તે માટે એક તપાસ કમીશનની નિમણૂક કરવા માટે યોગ્ય પ્રવેશ કરવા તથા કમીશનનો રીપોર્ટ તૈયાર થવાથી સમાજની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવા અને તે ઓંગે ઘટતા ઉપાયો યોજવા આ કૉન્ફરન્સની ઑલ ઇન્ડિયા સ્ટેન્ડીંગ કમીટીને સત્તા આપવામાં આવે છે.

પ્રમુખસ્થાનેથી.

૨૦. દેશ અને સમાજોદ્ધાર.

ભારત દેશના ઉદ્ધારમાં જૈન સમાજનો ઉદ્ધાર ઓતપ્રોત સમાયેલો છે તેથી ભારતના ઉદ્ધારના કાર્ય માટે જે શુભ પ્રજાકીય ચલચલો અને પ્રવૃત્તિઓ છે તેમાં સક્રિય ભાગ લેવા જૈનો માટે આવશ્યક છે એમ આ કૉન્ફરન્સ માને છે અને આપણા દેશની ઉન્નતિનો એક મુખ્ય માર્ગ સ્વદેશી વસ્તુઓનો ઉપયોગ છે તો આપણે ત્યાં તેમજ આપણા દરેક જાહેર સ્થાનોમાં બને તેટલી સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવી તેમાં સ્વદેશી કાપડ અને વિશેષ કરી હાથ મુતરની હાથવળાટની. શાદી વાપરવા આ કૉન્ફરન્સ આગ્રહપૂર્વક મહામન કરે છે.

પ્રમુખસ્થાનેથી

૨૧. દીક્ષા.

દીક્ષા સર્વથી આ કૉન્ફરન્સનો એવો અભિપ્રાય છે કે દીક્ષા લેનારને તેનાં માતાપિતા આદિ અંગત સર્ગાઓ તથા જે સ્થળે દીક્ષા આપવાની હોય ત્યાંના ધી સંઘની સંમતિથી. યોગ્ય જાહેરાત વગેરે દીક્ષા આપવી.

પ્રમુખસ્થાનેથી.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સ.

૨૦, પાંચધુની, મુંબઈ નં. ૩.

તેરમાં અધિવેશનમાં પસાર થયેલું વંધારણ.

૧. ઉદ્દેશ:—આ કૉન્ફરન્સ કે જેનું નામ શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સ રાખવામાં આવ્યું છે તેનો ઉદ્દેશ જૈનને લગતા કેલચરણીના પ્રશ્નો સંબંધમાં તેમજ ધાર્મિક, સામાજિક, આર્થિક, રાજકીય અને ધીંજા જૈન કોમ અને ધર્મ સંબંધી સવાલો ઉપર વિચાર ચલાવી યોગ્ય ઠરાવો કરવાનો અને તે ઠરાવોને અમલમાં મુકવા માટે ઉપાયો યોજવાનો છે.
૨. કાર્ય વિસ્તાર:—સમસ્ત જૈન કોમને (સંઘ) લાગુ પડતા સવાલોજ કૉન્ફરન્સ હાથ ધરશે. ન્યાતના, સ્થાનિક સંઘના, મહાજનના અને પંચના તકરારી વિવાદપ્રસ્ત વિષયો સીધી કે આડકતરી રીતે કૉન્ફરન્સ હાથ ધરી શકશે નહિ.
૩. અધિવેશન:—કૉન્ફરન્સની આગલી બેઠક બેઠાપ ઠરાવવામાં આવેલ વસતે અને સ્થળે આ કૉન્ફરન્સ સાંચારણ રીતે દર વર્ષે એક વગ્વન મેળી મળશે.
 - (અ) જો એવો કોઈ પળ ઠરાવ આગલી બેઠક બેઠાપ કરવામાં આવેલો નહિ હશે તો કાર્યવાહી સમિતિ કૉન્ફરન્સની બેઠક અનુકુલ તીર્થ સ્થળમાં મ્હોટા પર્યના દિવસો લગભગ મરવા માટે સગવડ કરવી.
 - (બ) જો કદાચ તેવી ગોઠવણ ન થઈ શકે તો કાર્યવાહી સમિતિ તેની બેઠક મુંબઈમાં મરવા ગોઠવણ કરવી.
 - (ક) કૉન્ફરન્સની બેઠક અનુકુલ તીર્થ સ્થળોમાં અગર તો મુંબઈમાં મરવાનું સંયોગવશાત્ વની નહીં શકે તો મહામંત્રીઓ (જનરલ સેક્રેટરીઓ) અને કાર્યવાહી સમિતિ સ્થાયી સમિતિ (સ્ટેન્ડીંગ કમીટી) ની તથા સમાજના અન્ય સંભાવિત પ્રાંતિક આગેવાનોની સમા અનુકુલ સ્થળે કોમના અગત્યના પ્રશ્નોની વિચારણા માટે દર વર્ષે ઘોઠાવશે.
૪. પ્રતિનીધી:—આ કૉન્ફરન્સ પ્રતિનિધીઓથી વનશે. જેઓ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈનો હશે અને જેઓ મુદ્દત મંદાર પંડમાં પોતાનો પાઠો દર વર્ષે આપ્યો હશે તેઓજ નીચેના નિયમોને અનુસરી પ્રતિનિધિ થઈ શકશે.

૧. સ્થાયી સમિતી (સ્ટેન્ડીંગ કમીટી) નું કાર્ય:—નીચે જણાવેલા કાર્યો માટે કૉન્ફરન્સની વેઠક વેળાએ એક સ્થાયી સમિતી (સ્ટેન્ડીંગ કમીટી) નીમવામાં આવશે, જે સાધારણ રીતે દરેક કાર્યો કાર્યવાહી સમિતી દ્વારા કરશે.

(૧) કૉન્ફરન્સ પોતાની વેઠક વેળાએ જે ઠરાવો પસાર કર્યા હોય તે અમલમાં મુકવા.

(૨) કૉન્ફરન્સની આવતી વેઠક ભરવા માટે ગોઠવણ કરવા.

(૩) કૉન્ફરન્સમાં જોડેલાં નાણાં ભેગા કરવા તથા ચર્ચ કરવા.

(૪) કૉન્ફરન્સને સોંપેલા નાણાં તથા સચાવતોનો વહીવટ કરવા.

૧૦ સ્થાયી સમિતી (સ્ટેન્ડીંગ કમીટી) ની નીમણુંક:—દર કૉન્ફરન્સની વેઠક વસતે વિષય વિચારણી (સબજેક્ટસ કમીટી) લગભગ ૨૫૦ અડીસોની સંખ્યાની એક અચીલ હિંદની સ્થાયી સમિતી (ઑલ ઇન્ડિયા સ્ટેન્ડીંગ કમીટી) ની ચુંટણી કરી તે નામો કૉન્ફરન્સની વહાલી માટે રજુ કરશે. સ્થાયી સમિતી (સ્ટેન્ડીંગ કમીટી) માં નીચે પ્રમાણે પ્રાંતો અને શહેરોમાંથી ચુંટણી કરવામાં આવશે.

બંગાળ	૭	વડોદરા, જેઠા તથા આસ-	૬	મહારાષ્ટ્ર	૯
વિહાર ઓરીસ્સા	૧	પાસનો વિભાગ	૭	મદ્રાસ-મેમૂર સાથે	૨
સંયુક્ત પ્રાંતો	૬	રાધનપુર એજન્સી	૫	નિજામ રાજ્ય	૨
પંજાબ	૧૦	પાલણપુર એજન્સી	૫	મલ્ખ પ્રાન્ત	૫
સિંધ	૨	કડી પ્રાન્ત	૭	મલ્ખ હિંદ પૂર્વ	૫
કચ્છ	૧૨	મહિકાંઠા વિભાગ	૭	માલવા	૫
કાઠીયાવાડ ૩૬.		૬. ગુજરાત ૧૮.		મારવાડ	૧૦
શાલાયાડ વિભાગ	૮	સુરત જીલ્લો	૮	મેવાડ	૫
ગોહિલવાડ "	૧૦	મરુચ જીલ્લો	૩	પૂર્વ રૂઝપુતાના	૩
મોરઠ "	૧૦	ચલસાડ, નવસારી ચીલી-		અજમેર-મેમ્બાડા	૨
હાલાર	૮	મોરા અને આસપાસનો વિ.	૭	વરમા	૨
૭. ગુજરાત ૫૪.		મુંબઈ	૪૫.	દીન્દી પ્રાન્ત	૩
અમદાવાદ શહેર અને જીલ્લો	૧૬	૭. મહારાષ્ટ્ર	૧૬		
પાટણ શહેર અને તાલુકો	૭				

કોન્ફરન્સના અધિવેશનોના પ્રમુખો પોતાના હોદ્દાની રૂઝે સ્થાયી સમિતી (સ્ટેન્ડીંગ કમીટી) ના સભ્યો ગણાશે.

અખિલ હિંદ સ્થાયી સમિતી (ઓલ ઇન્ડિયા સ્ટેન્ડીંગ કમીટી) ની વેઠક આમંત્રણ કરીને કોર્ડેપણ એકસથલે બોલાવવા કાર્યવાહક સમિતી ઘોઠવણ કરશે તથા આ સમિતી (કમિટી) નું કામ સરકારતાથી થાય તેમાટે પેટા નિયમો કરવાં તે સમિતી (કમિટી) ને સત્તા રહેશે.

સ્થાયી સમિતી (સ્ટેન્ડીંગ કમિટી) ની વેઠક (મીટીંગ) વર્ષમાં ઓછામાં ઓછી એકવાર અનુકૂળ સ્થલે બોલાવવી. કોર્ડેપણ અમલના પ્રશ્નો સંબંધે વાંચાર કરવા ઓછામાં ઓછા આ સમિતી (કમીટી) ના પાંત્રીસ મેમ્બરોની સહીવાળું માળખી પત્ર (રેસ્ક્રિપ્શન) આવેતો, સ્થાનિક મહામંત્રીઓ (રેસીડન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓ) વનતી ત્રણાં સ્થાયી સમિતી (સ્ટેન્ડીંગ કમિટી) ની વેઠક (મીટીંગ) બોલાવશે.

નોંધ (નોટ):—જેઓ સ્થાયી સમિતી (સ્ટેન્ડીંગ કમિટી) ના સમાસદો તરીકે જુઠાશે તેઓએ સુઘટ મંદાર પંડમાં ઓછામાં ઓછા વાર્ષિક રૂ. ૫) પાંચ પોતાના પાઠા તરીકે આપવા પડશે. સમિતી (કમિટી) ના કોર્ડેપણ સમાસદ ઉપર પ્રમાણે પોતાનો પાઠો આપવામાં નિષ્ફળ જશે તો તે સ્થાયી સમિતી (સ્ટેન્ડીંગ કમિટી) ના સમાસદ તરીકે બંધ પડેલ ગણાશે અને તેવા સમાસદને બદલે બીજા સમાસદની નીમણુક કરવામાં આવશે.

સ્થાયી સમિતી (સ્ટેન્ડીંગ કમિટી) ના કોર્ડેપણ સમાસદની જગ્યા ગમે તે કારણસર છાલી પડશે તો તેની જગ્યાએ જે પ્રાંતના સમાસદની જગ્યા છાલી પડી હોય તે પ્રાંતના ચાલુ સમાસદો એક માસની અંદર નવા સમાસદની નીમણુક કરી મહામંત્રી (રેસીડન્ટ જનરલ સેક્રેટરી) ને લખર આપશે; જો તે પ્રમાણે લખર આપવામાં નહિં આવે તો કાર્યવાહક સમિતી (કમિટી) તે પ્રાંતમાંથી લાયક ગૃહસ્થની નીમણુક કરી છાલી પડેલી જગ્યા પુરશે.

કાર્યવાહી સમિતિ:—અખિલ હિંદ સ્થાયી સમિતી [ઓલ ઇન્ડિયા સ્ટેન્ડીંગ કમિટી] માં સુંબડે-માંથી જુઠાયેલા સભ્યો તથા સદરહ કમિટીના બીજા વિમાગોમાંથી જુઠાયેલા સભ્યો જે સુંબડેમાં રહેતા હશે અથવા હાજર હશે તેઓની એક કાર્યવાહી સમિતિ બનશે અને તે કાર્યવાહી સમિતિ કોન્ફરન્સનું તેમજ સ્થાયી સમિતી [સ્ટેન્ડીંગ કમિટી] ને સોપાયલ દરેક કાર્ય કરશે અને સ્થાયી સમિતી [સ્ટેન્ડીંગ કમિટી] ના ટરાનોનો અમલ કરશે. સદરહ

કાર્યવાહી સમિતિ પોતાના પ્રમુખ [ચેરમેન] અને ઉપ-પ્રમુખ [વાઈસ ચેરમેન] ની નીમણુક કરશે અને સ્થાનિક મહામંત્રીઓ [રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓ] સદરહુ સમિતિના મંત્રીઓ [સેક્રેટરીઓ] ગણાશે આ કાર્યવાહક સમિતિ પોતાના કામકાજ કરવાના પેટા કાનુનો ઘડી કાઢશે.

મહામંત્રીઓ (જનરલ સેક્રેટરીઓ) :—નીમાયેલ સ્થાયી સમિતી (સ્ટેન્ડીંગ કમિટી) માંથી કૉન્ફરન્સની બેઠક ચલતે પાંચ મહામંત્રીઓ (જનરલ સેક્રેટરીઓ) ની નિમણુક કરવામાં આવશે જેમાંથી બે મુંબઈના રહેવાશી જોઈએ. મુંબઈમાં રહેતા મહામંત્રીઓ (જનરલ સેક્રેટરીઓ) સ્થાનિક મહામંત્રીઓ (રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓ) ના નામથી ઓલ્યાશે. પાંચ મહામંત્રીઓ (જનરલ સેક્રેટરીઓ) માંથી કોઈનું પણ રાજીનામું આવશે તો મુંબઈની કાર્યવાહક સમિતી કામચલાઉ નિમણુક કરશે.

૧૩. પ્રાંતિક સમિતીઓ :—કૉન્ફરન્સના અધિવેશન ચલતે દરેક પ્રાંતના સ્થાયી સમિતી (સ્ટેન્ડીંગ કમિટી) ના સમ્યો (મેમ્બરો) જુટાપ તેમાંથી તે તે પ્રાંતના પ્રાંતિક સેક્રેટરીઓની કૉન્ફરન્સ નીમણુક કરવી. આવા પ્રાંતિક સેક્રેટરીએ તે તે પ્રાંતની સમિતી, તે તે પ્રાંતમાંથી સ્થાયી સમિતી (સ્ટેન્ડીંગ કમિટી) ના જે મેમ્બરો જુટાયા હોય તે ઉપરાંત યોગ્ય લાભે તો ધીજા હમેરીને ઘણાં ઘણાં ૫૦ ની સંખ્યાની પ્રાંતિક સમિતી રચવી અને તે સમિતી દ્વારા (જનરલ સેક્રેટરીઓ) ૯ કૉન્ફરન્સને લગતાં કાર્યો કરવાં તથા ટરાવ અમલમાં મુકવાં પ્રયત્નો કરવા. આવી પ્રાંતિક સમિતીઓ ધીજી સ્થાનિક સમિતીઓ નીમશે. આવી સ્થાનિક સમિતીઓના સમ્યો જો તે સ્થાનમાં રહેતા હોય તો તેઓ તેના સમ્ય ગણાશે.

૧૪. કૉન્ફરન્સના પ્રમુખની નીમણુક :—જ્યાં કૉન્ફરન્સનું અધિવેશન ધરાવતું હોય ત્યાંની સ્વાગત સમિતી (રિસેપ્શન કમિટી) સ્થાનિક મહામંત્રીઓ (રેસીડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓ) ની સલાહ લઈ તે અધિવેશનના પ્રમુખ નીમી શકશે.

૧૫. કૉન્ફરન્સ મુલ્ય કાર્યાલય [હેડ ઓફીસ] :—કૉન્ફરન્સનું મુલ્ય કાર્યાલય [હેડ ઓફીસ] મુંબઈમાં કાર્યવાહી સમિતીની દેખરેખ નીચે રહેશે અને કાર્યવાહી સમિતીની મોટીગમાં બહારગામના સ્થાયી સમિતી [સ્ટેન્ડીંગ કમિટી] ના સમ્યો [મેમ્બરો] મુંબઈમાં હોય ત્યારે ભાગ લઈ શકશે.

૧૬. સલાવતો :—કૉન્ફરન્સના ઉદ્દેશ અને કાર્યોને અંગે જે જે સલાવતો જાહેર કરવામાં આવશે તેનો વધિવટ સ્થાનિક મહામંત્રીઓ [રેસીડેન્ટ સેક્રેટરીઓ] કાર્યવાહી સમિતી દ્વારા કરશે. તે સિવાયની ધીજી કોઈપણ સલાવતો જાહેર કરવા દેવામાં આવશે નહિ.

૧૭. અહેવાલ [રિપોર્ટ] તથા હિસાબ:-સ્થાનિક મહામંત્રીઓ [રેસીડન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓ] કૉન્ફરન્સને ઢગતા દરેક કામકાજનો અહેવાલ [રીપોર્ટ] દરેક મહામંત્રી [જનરલ સેક્રેટરી] તથા પ્રાંતિક સમિતીઓ [કમિટીઓ] ના મંત્રીઓ [સેક્રેટરીઓ] પાસેથી વિગતો મંગાવી તૈયાર કરશે અને તેનો હિસાબ તપાસાવશે [ઑડીટ કરાવશે] અને તે અહેવાલ [રીપોર્ટ] તથા હિસાબ છપાવી વહાર પાડી કૉન્ફરન્સના અધિવેશન વચ્ચે રજુ કરશે.

કૉન્ફરન્સની બેઠક વેઢાપ કામકાજ ચલાવવાના કાનુનો.

૧ કૉન્ફરન્સની દરેક બેઠક સ્વાગત કમિટીજ જાહેર કરેલા વચ્ચે અને જગ્યાએ મળશે.

૨ કૉન્ફરન્સના પહેલા દિવસનું કામકાજ વનતાં સુધી નીચે મુજબ રહેશે.

ક સ્વાગત કમિટીના પ્રમુખ તરીકેનું પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપનારું ભાષણ.

સ કૉન્ફરન્સના નીમાયેલ પ્રમુખનો યથાવિધિ સ્વીકાર અને તેમનું ભાષણ.

ગ કૉન્ફરન્સના કામકાજનો રિપોર્ટ.

ઘ વિષય વિચારણી સમિતિ [સબજેક્ટ કમિટી] ની સુટળી.

૩ કૉન્ફરન્સની દરેક બેઠક શરૂ થાય તે આગમન થી શકે ત્યાં સુધી તે દિવસના કામકાજના કાર્યક્રમની ઢાપેલી નકલ સેક્રેટરીઓ વહેંચશે.

૪ કૉન્ફરન્સ સમુલ્લ જે ભાષણો થાય તે ઉપર અથવા તેમાં દર્શાવેલા વિચારો ઉપર કોઈપણ જાતનો વાદવિવાદ ચલાવવા દેવામાં આવશે નહીં.

૫ કાનુનને ઢગતા અને કામકાજ ચલાવવાની રીઢીને ઢગતા સઘડ્યા સચાલોનો પ્રમુખ પોતે વગર ઢીલે નિર્ણય કરશે, અને તેમનો નિર્ણય સઘડ્યા દાખલાઓમાં છેવડનો અને સંધનકર્તા ગણાશે.

૬ કોઈ મંત્રી ગડબડને લીધે અથવા વીજા કોઈ ચોક્કસ કારણસર ચોક્કસ વચ્ચે સુધી અથવા કોઈપણ દિવસ નક્કી કર્યા વિના કૉન્ફરન્સ મુલતવી રાખવાની સત્તા પ્રમુખને રહેશે.

૭ કાર્યક્રમમાં જે અનુક્રમ રાહ્યો હોય તે અનુક્રમમાં ફેરફાર કરવાની પ્રમુખને સત્તા છે.

૮ કોઈપણ ઢરાવ રજુ કરવા માટે તેની દરખાસ્ત મુકનાર, તેને ઢેકો આપનાર અને તેના વધુ સમર્થન માટે અનુમોદન આપનાર સબજેક્ટ કમિટીજ સુટી કાઢેલા પ્રતિનિધિઓ હોવા જોઈએ.

ते सिवाय कोई बीजाने बोल्वा देवानी रजा आपसी के न आपसी ते प्रमुखनी मुनसफी उपर छे.

९. सवेनेकटस कमिटीए दरखास्त अने देको आपनारनां नाम साथे मुकरर करेला ठराव पण प्रमुखने योग्य जणाय तो ते पोता तरफनी रजु करी शकशे. अने तेमां कोईपण बांधो लई शकशे नहि.

१०. सघळा बोलनाराओने अमुक वखत सुचीज बोल्वा देवानी, तेमज वळी कोईपण बोलनारने कानुनसर वर्तवा कइवानी तथा कोई बोलनार प्रमुखनी तरफनी चेतवणी छतां चर्चाना नियमोतुं चालु उल्लंघन करे तो तेने ठरावेला वखतनी हद पुरी थाय ते अगाऊ पण बहु बोलता अटकाववानी कौन्फरन्सना प्रमुखने सत्ता रहेसे.

११. कौन्फरन्सना कार्यमां विघ्न करनार या कानुननो भंग करनार कोईपण प्रतिनिधि के प्रेक्षकने कारण जगाव्या के फी पाछी आप्या अगर मंडप छोडी जवानुं प्रमुखने परमान करवानी सत्ता छे.

१२. स्वागत कमिटी तरफनी नक्की करवावां आवे ते कारो अने शारतो मुजब प्रेक्षकोने कौन्फरन्सनी बैठको बेल्वा तेओ माटे राखवावां आवेला एलमदा भागमां हाजर रहेवा देवामां आवशे. तेओने फी आप्या सिवाय सभा छोडी जवाने कौन्फरन्सना प्रमुख कोईपण वखते परगावी शकशे.

शुद्धि पत्रक.

पृष्ठ.	लाइन.	अशुद्ध.	शुद्ध.
३	९	(१२) महाराष्ट्र १२,	(१२) महाराष्ट्र १३.
"	१४	मां ख तरीके	मां प्रमुख तरीके
"	२०	सामिति	समिति.

એમાં શું ?

(લેખક—રા. મુલચંદ આશારામ વેદાદી. અમદાવાદ.)

એમાં શું ! એમ કરીને દરરોજ આપણે જરૂરી કે બીન જરૂરી નાની નાની રકમોનો વ્યય કરે જઈએ છીએ. યુરોપીયનોના સહવાસ પછી આપણા હવનમાં ઘણી બીન જરૂરી હાજતો વધવા પામી છે, સોડા, લીંબુ, આઈસક્રીમ. ચા. સીગરેટ, અને હોટલ આદિના હાનીકારક ખાણા પછવાડે દરરોજ નાની નાની રકમો કરતાં આપણી મોટી રકમો ધસાર્ધ બાજુ છે. આપણા ઘરની કળા ધૂણી પ્રાચિન ચીજો આપણે કચરાના મુલે કાઢી નાંખી. ઘર શણગારમાં અનેક નાની માટી બીન જરૂરી પરદેશી ચીજોનો સંગ્રહ કરતા જઈએ છીએ. અને એમાં શું ! એમ કરી કરીને આપણી તીજોરીના ખુણાઓ ખાલી કરતા જઈએ છીએ. આપણા બીન જરૂરી ખરચો ઉપર આપણે ધીરે ધીરે સંયમને કેળવતા જઈએ. અને નાની નાની રકમો બચાવતા જઈએ તો તે રકમો કાળે કરી કેવી ધરખમ રકમો બનવા પામે છે. તે નીચેના કોઠાથી આપણને સમજશે.

દરરોજ એક નાની રૂી રકમ બચાવ્યાથી દર વરષે દર સેક્ટે પાંચ ટકા પ્રમાણેના સઘતા વ્યાજે તે કેટલી રકમ થાય છે તે સમજાવનારો કોઠો.

દરરોજ બચાવતી રકમ.	૧૦ વરસે ચનારી રકમ.	૨૦ વરસે ચનારી રકમ.	૩૦ વરસે ચનારી રકમ.	૪૦ વરસે ચનારી રકમ.	૫૦ વરસે ચનારી રકમ.
૩. આ. પા.	૩. આ. પા.	૩. આ. પા.	૩. આ. પા.	૩. આ. પા.	૩. આ. પા.
૦-૨-૨.	૧૨૮-૧૪-૦	૧૧૫૩-૪-૮	૩૩૨૧-૧૫-૦	૬૦૩૯-૭-૮	૧૦૪૬૭-૬-૪
૦-૪-૪	૧૨૫૭-૧૨-૦	૩૩૦૬-૯-૪	૬૬૪૩-૧૪-૦	૧૨૦૭૬-૧૫-૪	૨૦૯૩૪-૧૨-૮
૦-૮-૮	૨૫૧૫-૮-૦	૬૬૧૩-૨-૮	૧૩૨૮૭-૧૨-૦	૨૪૧૫૬-૧૪-૮	૪૧૮૬૯-૯-૪
૦-૧૩-૨	૩૭૭૩-૪-૮	૯૬૧૯-૧૨-૮	૧૯૯૩૧-૧૦-૮	૩૬૨૩૯-૧૪-૮	૬૨૮૦૪-૬-૮
૧-૧-૬	૫૦૩૧-૨-૮	૧૩૨૨૬-૬-૦	૨૬૫૭૫-૮-૦	૪૮૩૧૬-૧૪-૮	૮૩૭૩૦-૩-૪
૧-૫-૧૦	૬૨૮૮-૧૫-૪	૧૬૫૩૨-૧૫-૪	૩૩૨૧૯-૬-૮	૬૦૩૩૯-૧૪-૦	૧૦૪૬૭૪-૦-૦
૨-૧૧-૧૦	૧૨૫૭૭-૧૪-૦	૩૩૦૬૬-૧૫-૪	૬૬૪૩૮-૧૩-૪	૧૨૦૭૬૯-૧૨-૮	૨૦૯૩૪૮-૦-૦
૫-૭-૮	૨૫૧૫૫-૧૨-૦	૬૬૧૩૧-૧૪-૮	૧૩૨૮૭૭-૧૦-૮	૨૪૧૫૬૯-૯-૪	૪૧૮૬૯૬-૦-૦
૮-૩-૬	૩૭૭૩૩-૧૦-૦	૯૬૧૯૭-૧૪-૦	૧૯૯૩૧૬-૮-૦	૩૬૨૩૯૬-૬-૦	૬૨૮૦૪૪-૦-૦
૧૦-૧૫-૪	૫૦૩૧૧-૮-૦	૧૩૨૨૬૩-૧૩-૪	૨૬૫૭૫૫-૫-૪	૪૮૩૧૯૯-૨-૮	૮૩૭૩૦૨-૦-૦
૧૩-૧૧-૨	૬૨૮૮૯-૬-૦	૧૬૫૩૨૯-૧૨-૮	૩૩૨૧૯૪-૨-૮	૬૦૩૬૯૮-૧૫-૪	૧૦૪૬૭૪૦-૦-૦

પાઠશાળાના શીક્ષકોએ સંસ્કારી બાળકોની ખાતર !

૧ બાળ સ્વચ્છતા અને બાળ શિક્ષણનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

૨ બાળકની તંદુરસ્તી અને સ્વભાવને આણંદી બનાવવા બધા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

૩ પાઠશાળાનું મકાન તેના બીજાના ચોપડીઓ, સાંપડ કક્કાસણા સુદૃષ્ટિ, અને પાઠશાળાના સર્વ સાધનોને સ્વચ્છ રાખવાનું અને વ્યય સ્પીત રીતે ગોઠવવાનું શીક્ષણ આપવું જોઈએ.

૪ જ્ઞાન પંચમી, કલ્યાણકના દીવસો ગ્રહાષ્ટમી દીવસો આદી તહેવારના દીવસોએ તે તહેવારની ઝો (બાળકો સમજે તેવી સહેલી ભાષામાં) સંભાળવરી અને તહેવારોનું મહાત્મ સમજાવવું જોઈએ.

૫. પાઠશાળાનું મકાન ખતતા સુધી વસ્તીથી જરા નીરાળું રાખવા પ્રયત્ન કરવો. મકાનને કંમ્પાઉન્ડની સગવડ વાળું બનાવવું. મકાનના જોડે એક સુંદર બગીચો, એક નાનકડી કસરત શાળા, એક નાનકડી લાયબ્રેરી અને એક નાનું શું જ્ઞાન, દર્શન, ચારીત્રના ઉપકરણો અને લાવપૂણું ચીત્રો વાળું પ્રદર્શન પથ જોડાવવું જોઈએ. પ્રદર્શનથી શીક્ષણ આપતી વખતે કેટલીએક ચીજો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ તરીકે બતાવી શકાય. બગીચાથી વનસ્પતી આદિ જીવોનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન આપી શકાય. અને કસરત વડે શરીરનો અવયવોની ખીલવણી સાથે નિર્ભયતાના સંસ્કાર પાડી શકાય.

૬. બાળકોની ટેવો ઉપર સદૈવ લક્ષ આપવું જોઈએ અને તેમની કુટેવો સુધારવાને આખંડ પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. તેઓને નિંદા કરતાં અટકાવવાં અને તેવી ટેવો ખાસ સુધારવી જોઈએ.

૭. ભાષાની સમ્મતા અને વિનયશુભને કેળવવા પુરતા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

૮. સ્વદેશી, શુદ્ધ અને સ્વચ્છ કપડાં પહેરવાની ફરજ પાડવી જોઈએ.

૯. બાળકોને એકબીજાના કાર્યમાં મદદ કરતાં શીખવવું જોઈએ, અને સદ્વર્ત્માં વાત્સલ્યનો મમ સમન્વયવો જોઈએ.

૧૦. અઘવાડીઆમાં ૧ ગાયવા બે વખત ગામ બહાર ખુલ્લી હવામાં ફરવા લઈ જવા અને ત્યાં કુદરતી ચીજોનું શિક્ષણ આપવું અને કૃષિ વજોરની તાલીમ આપવી જોઈએ.

૧૧. વધારે ગાથાઓ કંઈક કરાવવાનો લોભ નહીં કરતાં શુદ્ધ હિન્મય અને ભાવ સમન્વયવા બનતા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

૧૨. સંગીતનું શીક્ષણ તાલ બદ ખાસ સંગીત શીક્ષક મારફતજ આપાવવું જોઈએ !

૧૩. સંત, અહિંસા, પ્રમાણિકતા આદી સદ્ગુણો તેના જીવનમાં ખીલવા પામે તે માટે બનતા બધા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

૧૪. જમણ કે મીઠાખાતીના પ્રસંગો વરસમાં અમુક વખતે ગોઠવી તેની સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા બાળકો પાસેજ કરાવી જમણમાં જાનતી, વ્યવસ્થા, સ્વચ્છતા, નીયમીતપણું અને ઊંડું નહીં આદિ જમણના નિયમોનું શીક્ષણ તે મારફતે આપવું જોઈએ. અને પોતાનું કામ પોતાના હાથેજ કરી લેવાની ટેવ પાડવી જોઈએ.

૧૫. પાઠશાળામાં પદમાસને જોડેલ ભગવંતની પ્યાનરંધ વ્યવસ્થાનો ખ્યાલ ઉપજાવે તેવી (અલ્પકારો વિનાની) એક સુંદર છબી પૂર્વ અથવા ઉત્તર દિશામાં રાખવી.

૧૬. પાઠશાળાનો દાહમ મુકરર રાખવો. અને તેજ દાહમે બધાં બાળકોએ પ્રવેશ કરવો. અભ્યાસ શરૂ થતાં પહેલાં સર્વ બાળકો અને શીક્ષકોએ સાથે ભગવંતની છબી સાથે પ્રાર્થના કરવી. પ્રાર્થના માટે લાવપૂણું સ્તોત્રો અને સ્તવનોની પસંદગી કરવી. સંગીત શીક્ષકની સગવડ હોય તો વાજાં સાથે તાલબદ્ધ સંગીત ગાવાની ટેવ પાડવી.

એન્યુકેશન બોર્ડ શીક્ષકો અને શીક્ષિકાઓ તૈયાર કરવા માટે એક મોજના ધડી કાઢવી અને દર વર્સે બોજમાં બોજા પાંચ શીક્ષકો કે શીક્ષિકાઓ તૈયાર કરવા.

બધી પાઠશાળાઓના આદર્શ રૂપ એક સર્વાંગ સુંદર પાઠશાળા મુખ્યાલયમાં એન્યુકેશન બોર્ડ ચલાવવી.
મુળમંત્ર આશાશંક વૈરાટી.
અમદાવાદ.

॥ नमो नित्यस ॥

જૈન યુગ

[શ્રી ૦ જૈન સ્વેચ્છા કોન્ફરન્સનું માસિક-પત્ર]

વાર્ષિક સવાજમ રૂ. ત્રણ.

પુસ્તક ૫

અંક ૬-૧૦

વૈશાખ-જેઠ

૧૯૮૬

માનવ તંત્રી

મોહનલાલ દલીપ્ત દેસાઈ

બી. એ. એલ. એલ. બી.

એડ્યોકેટ હાઇકોર્ટ, મુંબઈ

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.
મહાત્મા મોહનદાસ ગાંધી (કાવ્ય) ...	૩૩૧	જૈન ધાતુ-પ્રતિમા લેખસંગ્રહ (સંગ્રાહક તંત્રી).
તંત્રીની નોંધ-જુનિયર કોન્ફરન્સના દંડોવાની		પાટણ પાંચમી પુસ્તકાલય પરિપદ-પ્રદર્શન
હુક તપાસ. ૧ રાજકીય ચળવળ ૨		જૈનવિભાગ (સં. તંત્રી) ...
સ્વદેશી પ્રચાર ૩ વ્યાપારી સવાલો ૪		'જગદ્ગુરુ' શ્રી હીરવિજયસુરિ (હીર સૌભા.
આર્થિક પરિસ્થિતિની તપાસ ૫ શ્રી		અનેા સાર. તંત્રી) ...
આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી અને ખરતર		ઋષભદેવ સત્તવન (પ્રાચીન કવિ રૂપચંદ) ...
વસીતો પ્રશ્ન ૬ સ્વદેશી માલનો પ્રચાર	૩૩૨	આપણી સંસ્થાઓ (શ્રી પાટણ જૈનમંડળ
વર્તમાન સમયમાં ધર્મગુરુઓની ફરજ શું છે ?		બોર્ડિંગ) ...
(શ્રી બાલચંદ્રાચાર્ય) ...	૩૩૭	શ્રીહીરવિજયસુરિના સલોકો (સં. મુનિશ્રી
લોકાશાહ ક્યારે થયા ? (અં. (૧) લોકાશાહ		ચતુરવિજય) ...
કવ્ય હુએ ?-એક પત્ર (૨) લાલપ્રસન્ન		જિનચંદ્રસુરિ સંબંધી કાવ્યો (સં. તંત્રી)...
કૃત સિદ્ધાંત ગોપર્ધ સં. ૧૫૪૩	૩૩૯	સ્વીકાર અને સમાલોચના (તંત્રી)
ગાનસાગરકૃત આખૂતી ચૈત્યપરિપાટી		(૧) પ્રાચીન લેખસંગ્રહ ભાગ ૧સો (૨)
(સં. તંત્રી) ...	૩૪૦	દાનપ્રદીપ (૫) યુગાદિદેશના મૂળ, મૂળ
કવિવર સમયસુંદર (સં. તંત્રી) ...	૩૪૨	ભાષાંતર અને દિલો ભાષાંતર. (૬)
સમયસુંદરકૃત સત્તાશીઆ દુકાળનું વર્ણન		રત્નપાલ નૃપકથાનક ...
(સં. તંત્રી) ...	૩૪૩	ભિના સંપ્રતરકથી વિજયસિદ્ધસુરિને વિતરણપત્ર
અગમવાણી (પ્રાચીન)...	૩૪૫	સં. ૧૭૦૫ (સં. તંત્રી) ...
શ્વેતાશ્વર જીવર વિગમ્બર જૈન સંપ્રદાયોંકી પ્રાચીનતા		કવિ દેપાલકૃત સમગ્ર સારંગનો કડખો
(શ્રી પૂર્ણચન્દ્ર નાહર B. A. B. L.) ...	૩૫૬	(સં. તંત્રી) ...
સં. ૧૮૪૪ માં શ્રી શરૂઆતનાં દેહરો અને		દંસરનાજીની સન્મતિઓ (સં. તંત્રી) ...
પ્રતિભાઓ (સં. તંત્રી) ...	૩૬૫	પાટણથી નીકળેલ સંધ સં. ૧૯૨૨ (સં. તંત્રી).
મહાજનની ૮૪ ન્યાતનાં કવિન (સં. તંત્રી)...	૩૬૮	Was Amichand a Jain ? No.
આનંદપ્રતનું એક અપ્રસિદ્ધ પદ (મોકલનાર		શ્રી વાદિદેવસુરિકૃત પ્રમાણનય તત્ત્વાલંકાર-
ભોજક મોહન (મરધર) ...		અનુવાદક ને વિવેચક રા. મોહનલાલ
અપભ્રંશ-કાવ્યત્રયી (સમાલોચક રા. મધુસૂદન		ભગવાનદાસ ઝવેરી સોલિસિટર ...
મોહી B. A.) ...	૩૬૯	

સૂચનાઓ—

- ૧ આ પત્રમાં પ્રકટ થતા લેખો માટે તે તે લેખના લેખકો જ સર્વ રીતે જોખમદાર છે.
- ૨ અભ્યાસ, મનન અને શોધખોળના પરિણામે લખાયેલા સર્વ લેખો, વાંતાઓ અને નિબંધોને પ્રથમ સ્થાન મળશે.
- ૩ લેખકોએ તેમજ અવલોકન માટે પુસ્તકો મોકલવા ઇચ્છતા સંજ્ઞાઓએ તંત્રી સાથે પરખારી પત્રવ્યવહાર કરવો.
- ૪ કોઇપણ લેખ પૂર્વે જાતે કે બીજાએ અન્ય રચણે પ્રસિદ્ધ કર્યો હોય તો તે કૃપા કરી ન મોકલવો.
- ૫ લખાણ મેંબંધી તેમજ જૈનયુગ મંગાવવા કે ન પહોંચ્યાની ફરિયાદ કરવા વગેરે સર્વ બાબતોના પત્ર-વ્યવહાર જૈન શ્વે. કોન્ફરન્સ ઓફિસ, ૨૦ પાલધુની મુંબઈ નં. ૩ એ સરનામે કરવો. તે માટે તંત્રીને તરફી આપવી નહિ, તેમ તે પર તંત્રી પ્યાન આપી શકશે નહિ.

મોહનલાલ દલીચંક દેશાઈ, B. A. L.L. B.
એડવોકેટ, હાઈકોર્ટ લોલારનાથ, મુંબઈ, માનદ તંત્રી.

પ્રાસિદ્ધાન ને પત્રવ્યવહાર.

જૈન શ્વે. કોન્ફરન્સ ઓફિસ, ૨૦ પાલધુની મુંબઈ.

જૈનયુગ.

卐

‘જૈન’ પદની રજત-અર્થે પ્રસંગે મહાત્મા ગાંધીજી જૈનસમાજને નીચેના સંદેશ પાઠવે છે:—

‘ચોતાને શ્રાવક માનનારા, અહિંસાને પરમધર્મ’ તરીકે ઓળખનારા, બાદી સિવાયનું બીજું વસ્ત્ર કેમ પહેરે, એ મારાથી તો સમજાયું જ નથી. શું તેઓના દયાધર્મમાં હિંદુસ્તાનના અગણિત જૂએ મરતાઓને કંઈ સ્થાન નથી? જેની દયાની સમાપ્તિ કીડીયાફૂં પૂરવાની કે પાંચ માછલાંને બચાવવામાં થાય છે તે શ્રાવકની દયા ન હોય. શ્રાવકના વિશાળ હૃદયમાં તો મત્સ્યકંદુ:ખી માછલીને સાફ નિરંતર સ્થાન હોય.

મોહનદાસ ગાંધી.

પુસ્તક. ૫ વીરાત સં. ૨૪૫૬ વિ. સં. ૧૯૮૬ વૈશાખ-જેઠ અંક ૯-૧૦

મહાત્મા મોહનદાસ ગાંધી.

રાગ કાન્હરો.

(બધમારે સુંદરવા મોહકો લાગ મંગાદે—એ લયમાં).

જગદ્વંદ્ય પુરૂષ એક મોહન,

જુગ જુગ જીવો એ મનમોહન—જગદ્વંદ્ય

તેત્રીસ કોટિ માનવ માટે, કારાગ્રહ સેવે એ મહાજન—જગદ્વં

સત્ય અહિંસા તેજથી શોભિત, ચોંગી બેઠો સ્થિર પદ્માસન—જગદ્વં

સાર્વભૌમ સત્તાથી અણુનમ, ચિતે ભારત નિશ્ચિત સ્વાધિન—જગદ્વં

કાંડી પીટી દેશ જગાંચો, કર્યા કુરબાન બધાં તનમનધન—જગદ્વં

જીવનમુક્ત એ સ્વાતંત્ર્ય લેશે, એને અમારાં કોટિ વંદન—જગદ્વં

જુગ જુગ જીવો એ મનમોહન,

જગદ્વંદ્ય પુરૂષ એક મોહન.

જન્યરા અભ્યાસી અને અનુભવીઓએ ખેત્યું છે અને વધારામાં કોન્ક્રેટને ખેત્યું, પણ સરકારે તેના પર કાંઈ પણ લક્ષ હણુ સુધી આપ્યું હોય એમ જણાતું નથી. હોકાને બોલવાનો સ્વભાવ છે, તેથી અમે સાંભળીએજ શેના ? અગર તેના પર અમે ભાવિ-પ્રમાં-અમારી સગવડે લક્ષ આપીશું એવા જવાબ સરકાર વાળે છે તો પ્રશ્નએ ઠરાવ કરી બેસી ન રહેતાં વિશેષ અસરકારક અગવળ ચલાવવી થતે અને એવી સ્થિતિ ઉભી કરી મૂકવી જોઈએ કે બહેરાની પણ ધાક નીકળી જઈ તેને સાંભળ્યા વગર અને સાંભળીને તુરત અમથલ કરી વગર છૂટકો ન રહે. આ માટે એકાદ બે ચાર વેપારીઓથી કંઈપણ ન બને, પણ બધા બેગા મળી સામુદાયિકપણે કાર્ય હાથમાં લે તોજ આવી ફાયદોનો અંત આવે. હુડિયામણની બેંકો (Exchange Banks) મુખ્યત્વે પરદેશી બેંકો છે. ન્યાસુધી સ્વદેશી હુડિયામણની બેંકો ઉભી ન થાય ત્યાંસુધી ધાર્યું ફળ નિપજ ન શકે. હુડિયામણની બેંક એક બાજુએ રહી, પણ સાદી બેંક પ્રણુ દેશીઓનાં નાણાંથી દેશીઓના હાથે ચાલતી ધણી જુજ છે. દરેક કોમમાં જોઈશું તો તેનાં પોતાનાં અનેક ખાતાઓનાં નાણાં છે. જૈન કોમમાં અચ્છય સંસ્થાઓ છે અને મંદિરો છે. તે સર્વનાં નાણાંનો સરવાળો કરીએ તો લાખોનો ચાપ. આ બધાં નાણાંની વ્યવસ્થા ખાનગી ધીરધારમાં, મુખ્ય કારવત્તાના જણોતા શરાદેને ત્યાં ચત્તામત રાખવામાં, સરકારી બંચીનગીરીએત્યાં, યા કોઈનાં મકાનો પર ધીરવામાં ચાલે છે. એમ કરવામાં ધણી વખત નાણાં ખોટાં થાય છે, ખોટ ખમવામાં આવે છે અને કોઈ વખત તો તેના વ્યવસ્થાપકો કે દુરુદીઓ ઉઘાડી-પંચાસી-દગ્ધ કરી જાય છે. આ સ્થિતિ દૂર કરવા માટે બધાં ખાતાનાં નાણાંને એક-જિન સદિસત્તામત જગ્યામાં રાખવામાં આવે તો તેનો લાભ ધણી રીતે તે ખાતાને મળે એટલુંજ નહિ, પરંતુ જે કોમનાં તે ખાતાં હોય તે કોમને પણ સાથે સાથે લાભ મળે. આવી જગા તે જૈન બેંકની સંસ્થા છે, આવી સંસ્થા સંખ્યા કોન્ક્રેટ એનો પ્રસ્તાવ પાસ કર્યો છે કે—

જેનોમાં બેઠારી વધી છે, વેપાર ધંધાઓ મેટિ ભાગે પડી બાંધ્યા છે ને તદ્દન પડી લાંબાવાના સંભવ વધતા જાય છે, નાણાંની અગવડતાના અભાવે જેનો આગળ આવી શકતા નથી તો તેના નિવારણનો એક ઉત્તમ ઉપાય જૈન બેંક, જેલું ખાઈ છે અને સાંસ્કૃતિક ખાતાઓનાં નાણાં સામાન્ય સરકારી બેંકો કે સિંક્રુ-રિટીયાં રોકાય છે તો જેનોને આશ્રય ને સહાય આપવા રૂપે જૈન બેંકદ્વારા તેનો વિશેષ સંકુલેશન થઈ શકે એમ આ કોન્ક્રેટ માને છે.

આવી જૈન બેંકને વ્યવહાર રૂપમાં મૂકવા માટે એક યોજના ધરી કાઢવા ૧૦ અનુભવી ગૃહસ્થોની એક સમિતિ સંખ્યામાં વધારો કરવાની સત્તા સાથે નીમવામાં આવી છે.

આવી બેંક કાઢવા માટે ધણાં વર્ષોથી ચોકાર થાય છે, છતાં તેનું વ્યવહાર સ્વરૂપ આજુબું નથી ને તેથી ઉપરની સમિતિને તેનું સ્વરૂપ ધડવા માટે ખોસ નીમેલ છે. તે સમિતિનું કાર્ય ક્યારે સફલ થાય કે જૈન કોમમાં જુદાં જુદાં જાહેર ખાતાઓ-દરેકસરે, અપાશરા, પુસ્તકાલયોનાં કંડો, સંસ્થાઓનાં દરો વગેરેના કાર્યવાહકો જૈન કોમનું સામુદાયિક હિત ધ્યાનમાં લઈ આવી બેંકમાં નાણાં મૂકવાં કમજૂ થાય. ત્યાં સુધી તેમ નહિ થાય યા તેઓ એક પણ સંભવ નહિ હોય ત્યાં સુધી ગયો તેવી સુધર અને વ્યવહાર યોજના ધડવામાં આવે તે અભેરાઈપર યા કાગળપર રહેશે. બીજી વાત એ પણ છે કે સારા થોડા દુરુદીઓ પણ કિરેકટર તરીકે બહાર પડી બેંકની સ્થાપના કરે ને તેમાં પોતાનાં દુરુદોનું નાણું રોકે. તો પછી બીજાં ખાતાઓના દુરુદીઓ પણ તેમનાં દુરુદોનાં નાણાં તેમાં મૂકવા લલચાય. અને આશા રાખીએ છીએ કે નીચેથી સમિતિને મેળવી રીપોર્ટ ધડાવવા માટે તાકીદે પગલાં બરવામાં આવશે. જૈન લોકોમાં ગરીબાઈ અને બેઠારી વધતી ગઈ છે ને આવી યોજના અમલમાં આવે તો કંઈક રાજનું તેમજ મધ્યાનું ખારજું ઉઘટે. અનેક જૈનો બેંકની નોકરીમાં રહી શકે અને અનેક જૈનો જુદી જુદી જનની આર્થિક સગવડો પામી શકે.

૪ આર્થિક પરિસ્થિતિની તપાસ—જૈન કોમમાં બેઠારી વધતી જાય છે તે દીવા જે. ૧૫૯

વાત છે, ધંધા રોજગાર અને વ્યાપાર ઉદ્યોગમાં જૈન કોમનું સ્થાન કમતી થતું જાય છે. સમાજમાં અનેક બંધુઓ અને બહેનો નિરાશ્રિત અને અસહાય દશા ભોગવી રહ્યા છે વગેરે જાણતોમાં અને સમગ્રરીતે આપણી સમાજની આર્થિક પરિસ્થિતિ તપાસવાની, તેનાં કારણો શોધવાની અને તે માટે ઉપાયો યોજવાની જરૂરીયાત છે અને તે કોઈ અનુભવીઓની સમિતિદ્વારા થઈ શકે તે માટે એક તપાસ કમિશનની નિમણૂક કરવા માટે યોગ્ય પ્રયત્ન કરવા તથા કમિશનનો રીપોર્ટ તૈયાર થયાથી સમાજની જાણ માટે પ્રસિદ્ધ કરવા અને તે અંગે ઘટતા ઉપાયો યોજવા આ કોન્ફરન્સે ઓણ ઇન્ડિયા રૅલિન્ડગ કમિટીને સત્તા આપેલ છે.

આની સમિતિ હજી સુધી ઘડાઈ નથી, કારણકે હમણાં જે ચળવળ આપ્યા દેશમાં પ્રસરી રહી છે તેમાં આણું કરવા પ્રત્યે લક્ષ જાય તે કરતાં વધુ લક્ષ દેશમાં ચાલતા રમતનામક કાર્ય પ્રત્યે જાય એ રવાભાવિક છે. દર સવાર થાય કે ઉત્સાહની-દમનની જીવાળના સમાચાર ચાલ્યા આવે છે. આખો દેશ નિર્ધન થયો છે અને તેથી બન્યું છે એમ કે 'સંસ્વયંતે વિલીયન્તે નિર્ધનાનાં મનોરથાઃ' નિર્ધનોના મનોરથો ઉઠે ને શમી જાય છે, આ નિર્ધનતાની સામે આખી ચળવળને તાકવામાં આવી છે, અરખો-તકલી-સ્વદેશી વસ્ત્રોજ ઉપયોગ, વિદેશી વસ્ત્રોનો ત્યાગ તે તેમાં ખાસ કરી બ્રિટિશ કાપડ-વસ્ત્રોનો બહિષ્કાર આ પર ખાસ લક્ષ આપ્યા દેશના તેતાઓએ બેઠ્યું છે અને કોન્ફરન્સ ઓફિસે 'સ્વદેશી પ્રચાર અને બ્રિટિશ બહિષ્કાર' સમિતિ મીમી તે અંગે સર્વ પ્રકારની યોજના ઘડવા, ચળવળ ચલાવવાની તેને સત્તા આપી છે. કોન્ફરન્સ ઓફિસે દરાવે આ રીતે અમલમાં મૂકી રહી છે તે માટે ધન્યવાદ ઘટે છે ને તેના સંચાલકોમાં ખાસ કરી મહાત્માની શેઠ રણજીડાગાધ રાયચંદનો ઉત્સાહ અદભૂત છે. જુનને કોન્ફરન્સમાં બીજા જે કુશલ થયા છે તેની ટુંક સમાવેશના હવે પછી કરીશું.

૫ શ્રી આણુંદેશ કલ્યાણુદીની પેઢી અને 'ખરતર વસી'નો પ્રશ્ન—

આ મથાળા નીચે અગ્રે ગત આપાદ-શ્રાવણ

સત્યતા પ્રમાણુપૂર્વક બતાવી શકે આણુંદેશ કલ્યાણુદીને વિનિતિ કરી હતી કે 'ખરતર વસહિ' આદિનાં નાગો દરેક સ્થળે ચૂકવાનો પ્રયત્ન કરશે અને તેથી ખરતર ગમ્મના જૈન બંધુઓમાં જે પ્રતિવાદ થયો છે અને લાગણી-ઉત્કેરાઈ છે તેને શાન્ત કરશે. જે જે યોગ્ય રીતે અધ્યાઓ કલેશ અને વિવાદો શાંત થાય તે તે સર્વ રીતો પ્રહણુ કરવાની જરૂર છે કે જેથી સમાજમાં એકસંધી બની રહે, અંદર અંદર લડાઈ ન થાય અને ચોતે સંગઠિત થઈ આખા દેશના સંગઠનમાં ફાળો તે આપી શકે. આ અમારો લેખ ઉક્ત પેઢીની એક સભામાં વંચાયો હતો.

અમને જાણીને આનંદ થાય છે કે ખરતર ગમ્મીય બંધુઓ અને પેઢી સાથે ઘણો પત્રવ્યવહાર થયા પછી અને જરાક મમતવને આવેશનું પ્રદર્શન થયું તથા પછી આખરે સમાધાનજતિ પેઢીએ બતાવી અને સં. ૧૯૮૬ ના માહ શુદ્ધ ૧૩ ને દિને આ અધ્યાનો અંત આવ્યો, અને તે સંદર્ભમાં 'ખરતર વસી'નું પાટીક લગાડવામાં આવ્યું. આ માટે પેઢીના ચાહુ કાર્યવાહકોને અમે ખરેખર ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

ખરતરગમ્મ અને તપાગમ્મ વચ્ચે અધ્યાઓ પૂર્વે ચાલ્યા હતા. શ્રી હીરવિજયસરિના સંમયમાં તે અધ્યાના ઉત્પાદક સુખ્ય પુરુષ ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય હતા; પણ તે સરિ હરદર્શી અને ઐક્યપ્રેમી હતા. તેમણે સંધના સર્વ અધ્યાને જાણવો ખાસ દરમાન રૂપે સં. ૧૯૪૬ માં કાદેશ ખાર જોતમાં 'પરપક્ષીને કોષ'એ કહેલુ વચન કહેલું નહિ, પરપક્ષી કૃત ધર્મકાર્ય સર્વથા અનુમોદવા યોગ્ય નહિ એમ કોષ'એ કહેલું નહિ. જે માંહી દાન રૂચિ પાછું, સ્વલોભે વિનિતપણું, અલ્પકપાપીપણું, પરાપકારી પણું, ભગ્નપણું, દયાળુ-પણું, દાક્ષિણ્યપણું પ્રિયજાપીપણું ઇત્યાદિક સર્વત્ર એટલે ન્યાંત્યાં તે જોવામાં આવે તે અનુમોદવા યોગ્ય છે. એમ જણાવ્યું હતું. આ પરપક્ષીમાં અજોનોનો ચોખ્ખો સમાવેશ થાય છે. આવા અજાનો લેશ માત્ર મણુ ઉદભવ થવો ન જોઈએ. અસ્પરસ ખાડી કછળા કરી દરેક સમાજને ઘણે ગમાવળ છે અને દેશના દિતકાર્યને

ફાળો આપી શકીએ તેમ છીએ. ખરતરનચ્છીપ બંધુઓનાં આથી દિલ શાન્ત થયો અને પોતાની વ્યાજબી લેડતનું શુભ ફલ આપ્યું એ નાણી અમને આનંદ અને સંતોષ થયાં છે અને તેઓ સંયમપૂર્વક આવેશમાં આવ્યા વગર શાન્તિથી કાર્ય કરે અને જનસમાજને પૂરી રીતે દૃઢ અને એક કરે એમ ઇચ્છીશું. શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના ચાલુ સંચાલકો અસલી ઉડાવવાની રીતિને દૂર કરી ઉપરિથત થતા પ્રશ્નોનો તાબડતોબ નિકાલ દીર્ઘદષ્ટિપૂર્વક કરવાની વૃત્તિ ધરાવે. છે એ તેમણે આ મામલામાં પૂરતાર કર્યું છે તે માટે તેમને મુખ્યારક્ષણાદી આપી ઇચ્છીશું કે તેઓ એવીને એવી વૃત્તિ સંદોહિત રાખી જિન શાસનની પ્રભાવના કરે.

ગાંધીજીએ બહાર આવી તેને તે ચળવળના અનેક પ્રયોગો સંદોહિત ચાલુ રાખી આખા દેશમાં સતત અપ્રતિબંધ વિહાર કરી ઉપદેશ દ્વારા જગૃતિ લાવી મૂકી. આફ્રિકાથી હિંદમાં આવ્યા પછી આખું જીવન ગાંધીજીએ ભારતસેવામાં અર્પણ કરી પોતાની પાછળ આખા દેશને દોરી જવા માટે જે આદોલનો કર્યા છે તેનો ઇતિહાસ સોનેરી અક્ષરોથી ભારતના જીવનકાળમાં કાતરાઈ રહેશે.

કોંગ્રેસની મહાસંસ્થા કે જે આપણી કોન્ફિડન્સ અત્યાર સુધી કામ કરે છે તે પ્રમાણે ઠરાવો પસાર કરવામાં ઇતિકત્તબ માનતી હતી તેનું બંધારણ ફેરવી અમલી કાર્ય કરતી સંસ્થા બનાવવાનો યથા ગાંધીજીનેજ શિરે છે. તેની અસર દેશની બીજી દરેક

કારની કેબિનેટ ટેકા આપશે એવી માન્ય મુખની કબજાત મંગાઇ પણ તે ન અપાઇ એટલે સરકારને કોઈ કરવું નથી ને ખોટાં ઢોળ ચલાવી બંદાનાં કંઠી વાત ઉઠાવવી છે એમ માનવાને કારણ મળ્યું. લાહોરની મહાસભાએ ૩૧-૧૨-૨૯ ને દિને સંપૂર્ણ સ્વરાજનું ધ્યેય પોતાનું નક્કી કર્યું.

૧૨ મી માર્ચે સાબરમતી આશ્રમમાંથી મદા-ત્માએ ૮૦ સ્વયંસેવકોની સેના લઈ પગે કૂચ કરી ૨૮ મે દિવસે-પછી એપ્રિલે દાંડી તપોચી છડીએ પીત જકાતી મીડું લઈ મીઠાના કાચદાને લંગ કર્યો. તે દરમ્યાન ગાંધીએ દરેક ગામડામાં ગામડીઆઓ-એકત્રીતે તેમને રાજકીય ચળવળમાં શું ધર્મ-ભાગ છે તે સમજાવી તે આખા પ્રદેશને પ્રજ્વલિત કર્યો. ફડી-એએ ગાંધીજીને પકડી ૧૮૧૭ના જૂના કાચદા-ના આશ્રય લઇ સરકાર બંદીવાસમાં નાંખ્યા ને આ-ખો દેશ સંગળી ઉઠ્યો. ધારાસભા વડાલા આદિમાં પોલીસનો માર સ્વયંસેવકોના પર સખત પડ્યો. પેશાવરનો ગોળાબાર ને મુબમમાં કૂતરાના કિસાથી ગોળાબાર થયો, મુસલમાન બંધુઓ કકળા ઉઠ્યા. ઓર્ડિનસો પ્રેસ વિરૂધ્ધ તેમજ પિકેટિંગ વિરૂધ્ધ વાઇ-સરોયે બહાર પાડી ચાલુ કાચદાને ટપાવી જાય, ને એક-દમ હુકમથી અને પોલીસના માર ને ધરપકડથી. ચળવળ દુશ્મની દેવાની સરકારની કાયપધ્ધતિ ધર્મ, મુબમમાં

પિકેટિંગ કરતાં નિર્દોષ પારસીઓ પર માર પડ્યો. પારસીઓ કકળા ઉઠ્યા. મુબમના મેદાનપર સ્ત્રીઓ પર પડ્યો એટલે વિખરસોએ પણ વિરોધ બતાવ્યો. સ્ત્રીવર્ગમાં હુસ્સો અગળ થયેલો તેને જોઈ મળ્યું. આમ અનેક રીતે ચળવળને જોઈ મળતું રહ્યું.

તેમાં અહિંસાના તત્ત્વને મુખ્યપણે માનનારા જોનેનો એજો ફાળો નથી. છતાં તેમણે જે કર્યું છે તે જો કે લખતાં ઘણાં પૃષ્ઠો ભરાય તેમ છે છતાં તે કંઈજ નથી કર્યું એમ સમજી પ્રજાકીય હિલ-ચાલમાં વિશ્વ ફાળો આપવો ઘટે છે ને તેમાં ખાસ કરી સ્વદેશી વસ્તુનો વાપર અને વિદેશી વસ્તુનો ત્યાગ ને તેમાં બ્રિટિશ વસ્તુનો તો જરૂર બહિષ્કાર કરવાનો જોનેનો ધર્મ થયો છે. લીધાં વગર ચલાવી શકાય તો ચલાવો, તેમ ન ચલાવી શકાય તો થોડું-અર્ધું લઇને ચલાવો અને તે થોડું પણ સ્વદેશીજ થયો. આવો સાર લોક નેતાઓના ઉપદેશનો નીકળે છે.

આ માટે કોન્ટ્રેન્સ તરફથી સ્વદેશી પ્રચારને બ્રિટિશ બહિષ્કાર સમિતિની થોડુંક થયાં સંધાપનાં થઇ છે અને તેણે શું કાંઈ કર્યું છે તેની રૂપ રેખા આવતા અંકમાં આપવામાં આવશે.

દરેક જોન સ્વદેશી પ્રચારની લડત-હિલચાલ ઉપાડી લેશે એમ અમારી વિનંતિ છે.

વર્તમાન સમયમાં ધર્મશુરૂઓની ફરજ શું છે ?

(લે. શ્રી. બાલચંદ્રાચાર્યજી c/o લોકાગચ જૈન ઉપાશ્રય ફોટ-મુબમ).

આ વખતે ભારતમાં અશાંતિ ચાલી રહી છે. આખો દેશ અજબળા ઉઠ્યો છે. ભારતની પ્રજા દુઃખદ અવસ્થા ભોગવી રહી છે. અને તેથી તેણે સ્વાયત્ત માગનો સ્વીકાર કરેલો છે. અત્યારે શાંતિ બળતી કહી કરવાનું છે. ત્યાગ મળીને સુખનું કારણ માની આને ભારત ત્યાગી બન્યો છે. નેતાઓ કુબુજ-મ-સ્યાનમાં જઈ પડ્યા છે. દેશમાં ૬૦ લાખ ભિક્ષુકો ગણાય છે. ધર્મશુરૂઓની ગણના પણ લોકો ભિક્ષુક વર્ગમાંજ કરે છે, અને કહે છે કે-“ભિક્ષુકો દેશને ભારત છે.” માટે આ વખતે ધર્મશુરૂઓએ પો-

તાની ફરજ અદા કરવી જોઈએ. ત્યાગીઓએ પોતાનાં ત્યાગ ખરો છે એમ પ્રજાને દર્શાવી આપવું જોઈએ. પોતે દેશહિત અને પવિત્રતા માટે ખાદીનાં વસ્ત્રો પહેરવાં અને પોતાના લડતોને તેવાં વસ્ત્રો લેવાનો ઉપદેશ કરવો ઘટે છે. અદ્યકારનું શસ્ત્ર એટલે માતેલું ગોટાપણું મુઝી પરપરમાં ધર્મશુરૂઓએ ધ્યેય અને મિત્રભાવ વધારવાં જોઈએ. પરપરનાં દેવ અને કલક-ને જૂલી જવાં જોઈએ; તોજ ધર્મશુરૂઓએ કાંઈ કર્યું કહેવાય.

સ્યાનકવાસી જૈન સાહુઓમાં કેટલાક દેશ કાયને

મદદ કરવા લાગ્યા છે. સતેગી જૈન સાધુઓમાં શ્રી: વિજયેન્દ્રસૂરી, વિદ્યાવિજયજી, ન્યાયતીર્થનાંયવિજયજી અને જૈન પ્રતિવર્ત્તમાં રાયપુરના યતિ જ્ઞાનલાલજી આદિ પણ પોતાના લોકોને દેશ હિત માટે ઉપદેશ કરે છે અને એમ સ્વીકારે છે કે મહાત્મીર પ્રણિત અહિંસક માર્ગ વધારવાનો આ સમય છે. બિપ્રેરક્ત મહાત્મલાલેનું અનુકરણ કરી બીજાઓએ આ શુભ કાર્યમાં જોડાઈ જવું જોઈએ છે. પ્રતિક-મણાદિ આવશ્યકીય ક્રિયાના વખતે પણ ખરા અંતઃકરણપૂર્વક શાંતિપાઠ બિચારવા ઘટે છે. કેટલાક ધર્મગુરુઓ વિરોધી ગણાય છે. તેઓએ વિરોધ યુક્તિ અવિરોધ આદરી આ વખતે જોડાઈ જવું જોઈએ. કારણ પાપો અને દ્વેષ ધર્મનું મૂલ નથી પણ પાપનું મૂલ છે. માટે વિરોધ રાખવાથી ત્યાગમાર્ગનો સમૂલ ઉત્તેજ થઈ જાય છે. ગુરૂતોનો તાર થાય છે. જે દેશના અનુજ્ઞથી પોપણ મૂલ છે તે દેશના ધર્મગુરુઓ દેશહિત સાધવા કાંઈ ન કરે તો પછી તેઓનો ધર્મ પણ કેમ ટકી શકે ? મોનો પણ કેમ રહે ? માટે દેશહિતને ધર્મહિતનું કારણ માની કાંઈ પણ કરવું ઘટે છે. દેશ દરિદ્ર દશા ભોગવતો હોય તો ધર્મગુરુઓને તેનો હિસો-મત્સ્યા વગર કેમ રહે ? અને દેશ સમૃદ્ધિવાદી હોય તોજ તેઓના કાર્યને પ્રુષ્ટિ મળી શકે છે, માટે ધર્મગુરુઓએ આ વખતે પ્રમાદી રહેવું અગોચ ગણાય.

બીજી વાત એ છે કે, જે ધર્મગુરુઓ પોતાના ધર્મને વિશ્વધર્મ માનવાનો ઘાવ કરતા હોય તેઓનું કર્તવ્ય એ છે કે-આપું વિશ્વ સુખી બને, વિશ્વમાં શાંતિ સચવાય, કોઈ દુઃખી ન થાય, કોઈ ક્રાંતના ઉપર બલજબરી કે અસાચાર ન કરી શકે, એવા ઉપાયો લેવા ઘટે છે. પુનર્જન્મ માનનાર સાધુશ્રવણે તો યાતનાનો ભય મંદી. અભય સ્વીકારી. સત્ય ને

અને તેજ સાચો ધર્મગુરુ મનાય છે-બીજા ઉપર વિશ્વાસ રાખી ચાલનારને ધર્મશાસ્ત્રો અનધિકારી માને છે, નીતિશાસ્ત્ર પણ અનોતિત કહે છે. માટે ધર્મગુરુઓએ દેશોન્નતિને ધર્મોન્નતિનું કારણ માની, સ્વાવશ્ય બની નિડર થઈ, કામ કરવું જોઈએ; તોજ ધર્મગુરુ કે સાધુપદને યોગ્ય મનાય. આશા છે કે ભારતના ધર્મગુરુઓ મારા વક્તવ્યપર લક્ષ આપી કંઈ કરવા તત્પર બની પોતાની સાધકતાદર્શની આપશે.

લાલજાગમાં વસતા મુનિશ્રી રામવિજયજીનો ઇન્દરજી તા. ૧૨-૭-૩૦ ના ખુબજી સમાવેશમાં પ્રકટ થયો છે. તેમાં શબ્દજલ કરી રામવિજયજી રેડીઆ, તકલીને યંત્ર (પીલન) કર્મમાં હઠરાવવા માંગે છે. પણ જૈન શાસ્ત્રાનુસાર રેડીઆ અને તકલીનો પન્નર કર્મોદાનમાં સમાવેશ થતો નથી. “યંત્ર કર્મને પરાપૂર્વથી જૈનશાસ્ત્ર પાપરૂપ માને છે” એમ રામવિજયજી કહે છે એના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે રેડીઆ તકલીને આપ યંત્ર પીલન કર્મમાં બતાવી શકશો કે કેમ ?

લાકડાને ચરખપર ચઢાવી પાત્ર (કે જે ખાસ જૈન સાધુઓના વપરાસ માટેજ વ્યાપારીઓ બનાવી વેચે છે અને શ્રાવકો ત્યાંથી વેચાતાં લઈ વોહોરાવે છે) તેવાં પાત્ર શ્વેતાંબર મુનિઓ રાખે છે તેમાં અને પાત્રાંઓ ઉપર રોગાન અને રંગ જે દેવતાં આવે છે તે પણ કર્મોદાન રૂપે છે અને તેવા રંગ રોગાન સાધુઓ પોતાના હાથે પાત્રાંઓના ઉપર પણ ચઢાવી રંગે છે, અમદાવાદમાં તો જૈનસાધુઓ માટે વપરાતાં લાકડાના પાત્રવાજાઓની દુકાનો છે ત્યાં વેચાતાં લઈ શ્રાવકો સાધુઓને વોહોરાવે છે. તે પાત્ર યંત્ર (ચરખ) પર ચઢવા વગર અનતાજ નથી. તેવા પાત્ર જેવા રંગ કરવામાં જૈન સાધુઓને કેમ પાપ લાગતું નથી ? અને રેડીઆ તકલીને ઉપદેશ આપવાથી પણ કેમ દોષ લાગે છે ?

લોકાશાહ ક્યારે થયા ?

અમારા પર એક લેખકે હિંદીમાં 'લોકાશાહ કય હુએ ?' એ નામનો લેખ સન ૧૯૨૭ ના ડિસેમ્બરમાં મોઢલી આપ્યો હતો તેમાં લોકાશાહ નામની કોઈ ઐતિહાસિક વ્યક્તિ થવાનો શક બતાવ્યો હતો. આ શક ખોટો છે એવું ઇતિહાસ કહે છે એ અમેએ જાણવા છતાં ઐતિહાસિક પ્રમાણો આપ્યા વગર લેખક કે એના વિચારના બીજાને સંતોષ ન થાય તેથી જ્યાં સુધી ચોક્કસ પ્રમાણો આપ્યાં એકત્રિત કરી ન શકાય ત્યાંસુધી એ લેખને દાખી રાખ્યો હતો. તે પ્રમાણો લોકાશાહના સમસમયી યા તેમના સમયની નજીકમાં થયેલાનાં હોય તે વધુ ઐતિહાસિક અને વિશ્વસનીય ગણાય, એમ તે શંકાશીલ લેખકના લેખમાં જ છે તેથી પ્રસિદ્ધ કવિ અને વિમલગ્રન્થને ગૂજરાતી કાવ્યમાં મૂકનાર તપાગચ્છના મુનિ લાવણ્યસમયે સં. ૧૫૪૩ના કાર્તિક શુદ્ધ ૮ ને રવિને રોજ રચી પૂજી કચેલ સિદ્ધાંત ચોપઈ આપી, તથા તે સમયમાંજ થયેલ ખરતરગચ્છના કમલસંયમ ઉપાખ્યાયે રચેલ ગદ્ય પુસ્તક નામે સિદ્ધાંત સારોદ્ધાર-સંમ્ભવોદ્ધાસ ટિપ્પનકની આદિમાં ૧૩ કરી ગૂજરાતી કાવ્યમાં રચી તે મૂકી છે. બને સામા પદ્યના-મૂર્તિપૂજક હોવાથી મૂર્તિનિષેધક લોકાશા સંબંધી અંગત કંઈક વધુ પડતું જો તેમણે કહેલું લાગે તો તે સમયના સદજ આભિનિવેશને પરિણામે ખંડનાત્મક લખવાનું બનતાં તેમ બન્યું ગણાય. અમારા વિને જાણીએ છીએ કે જ્યારે મૂલ ઉત્પત્તિના સવાલ શંકાવાળો કાઢીને ગણાય, ત્યારે તેની સામે ઐતિહાસિક ખિનાવાળું સાહિત્ય શોધી તેને મૂળ આકારમાં આવવાની ઉચિતતા લખને સર્જન આપ્યા સિવાય અમારે છૂટકો નહિ, એ હેતુથીજ તે આપવામાં આવેલ છે. આમાં અમારો હેતુ કાઢીને પશુ લેશમાત્ર દૂલભવાનો નથી અને નજ હોઈ શકે. વળા અમે કહીશું કે લોકાશાના અનુયાયીઓએ ચોતાને ત્યાંની સર્વ ઐતિહાસિક હકીકતો જૂનામાં જૂનાં પ્રમાણથી બહાર પાડી ઘટે છે, તેમનો ગન બહુ ચાલ્યો ને અનુયાયીની સંખ્યા લગભગ ૨૦ મૂર્તિપૂજક જેટલીજ થઈ ગઈ, છતાં તે

સ્થાપતાં મૂળ મંતવ્યો શું હતાં, ચોતે દીક્ષા કેમ ન લીધી તથા તેમના નામ પરથી પડેલા લોકાગચ્છ નામના ગચ્છમાં મૂર્તિપૂજા છે, જ્યારે અન્યમાં નથી જ, વગેરે અનેક હકીકતો પ્રકાશમાં લાવવાની છે. કાષ્ઠપશુ તે સંબંધી યા તીએના વ્યક્તવ્ય સામે પશુ મર્યાદાપૂર્વક લખી જણાવશે તો અમે પ્રકટ કરીશું. મૂળ મંતવ્યો પર લાવણ્યસમય અને કમલસંયમનાં વક્તવ્ય ખાસ પ્રકાશ પાડે છે એમાં કંઈ શક નથી. આ બંને અમને ઘણી મહેનતથી પ્રાપ્ત થયેલા હોઈ પાટણબંદારના વહીવટદારનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

હવે અમારા પર લોકાશાહની ઉત્પત્તિ પર શંકા નાંખનારો જે લેખ અમને મળ્યો હતો તે તે લેખકનું નામ તેમણે પ્રકટ કરેલું છે છતાં અપ્રકટ રાખી એક ચર્ચારૂપે છે તેથી અત્ર નીચે આપીએ છીએ, અને તેના રદીઆ રૂપે ઉપયુક્ત બે પ્રાચીન ગ્રંથકરિણાં વક્તવ્ય અમને આપવા ફરજ પડી છે. આ પરથી સર્વને અને તે લેખકને દીવા જેવું જણાશે કે લોકાશા એ ઐતિહાસિક વ્યક્તિ છે જ, અને તે વિંકમ સોળખી સદીના પ્રારંભમાંજ.

સ્થાનકવાસી બંધુઓને અમારી પ્રાર્થના છે કે શ્રીયુત વાડીલાલ મોતીલાલ સાહે ધણી વર્ષો પહેલાં ધણા શ્રમપૂર્વક લખેલી નોંધ ઉપરાંત જે કંઈ પ્રાચીન પટાવલી કે પ્રમાણ હોય તે રજુ કરશે તો તેમના સંપ્રદામના સ્થાપક સંબંધી વિશેષ પ્રકાશ પડશે. તંત્રી]

(૧) લોકાશાહ કય હુએ ?

“વદ દંતકથા પ્રચલિત હૈ કિ-સોલહવી શતાબ્દ પૂર્વોદ્ધ” મેં લોકાશાહ (ઉર્ફ લખમશી) નામ કા એક વૈશ્ય હોગયા હૈ વદ અમદાવાદ મેં રહતા યા ઔર જૈનાગચ્છોંકી પુરાની પ્રતિયોક્ષા ઉતારા કર (નવી લિખકર અપની આજીવકા ચત્રાતાયા. અમદાવાદ કે એક યત્રિકે ઉપાગ્રયકે બંડારકી જૈનાગચ્છોંકી પુરાની પ્રતિયોક્ષા નવી પ્રતિયોક્ષા તૈયાર કરવાને કાં લિખને કે કિયે લોકાશાહકાં નિયત કિયા ગયા થા. લોકાશાહ દિનકે બંડાર કે કિયે લિખતે થે ઔર રાતકા આપને કિયે. ઇસે પ્રકારે એક ગ્રંથકી રો પ્રતિ તૈયાર કરને થે. એસા કરને ઠર

જૈનાગમેષી દો દો પ્રતિયા વે તૈયાર કર્યુકે થે
 ઉસ સમય બંડાર કે સ્વામી યતિજી કો યહ ખબર
 મિલી કિ-લોકશાહ ગુપ્ત રૂપસે એક પ્રતિ રત્નકો
 અપને પાસ રખતે કે લિએ લિખતા હૈ. તથા ઉસસે
 લિખવાના બંધ કર દિયા તદ્દનંતર લોકશાહને ઉન
 ડર જૈનાગમેષી અધ્યયન કર યહ મત પ્રસ્થાપિત
 કિયાકિ-“ મૂર્તિપૂજા જૈનાગમ સમ્મત નહી હૈ ઔર
 જૈન સાધુઓને નિરંતર મુખપર મુખવસ્ત્રિકા બાંધ
 રખની આહિયે ” પરંતુ હમારી સમજમે સ્થાનક-
 વાસી ભાષ્યોં કા યહ કહના ઇતિહાસ દૃષ્ટ્યા સત્ય
 પ્રતીત નહી હોતા. ક્યોંકી જિન લોકશાહ કે હાથસે
 ડર જૈનાગમેષી દો દો પ્રતિયોં લિખી ગઈ થી તથા
 ઉસમેસે એકાદ પ્રતિ યા એકાદ છોટા મોટા પન્ના
 ઉનકે સ્વદસ્તાક્ષર કા લિખા હુઆ કહી ઉપલબ્ધ
 નહી હોતા ઇસકા ક્યા કારણ હૈ ? અવધવીં યા
 પંદરહવીં શતાબ્દિ કે લિએ હુએ અનેક ગ્રંથ ઇસ
 સમય મિલતે હૈ તથા સોલહવીં સદી કે લોકશાહ
 શાહકે દસ્તાક્ષર નહીં મિલનેકા ક્યા વિશેષ કારણ
 હુઆ ? યદિ કિસીકે પાસ હો તો મુદિત કરકે પ્રકટ
 કરના આદિયેયા પરંતુ હમારી સમજસે તો લોકશાહ
 શાહ નામકા કોઈ લહિયા હુઆ હી નહીં ઔર ૧૬
 વીં સદી કે પૂર્વાર્ધમે મૂર્તિપૂજા કે મંબંધકા વિવાદ
 ઉપસ્થિત હુઆહી નહીં થા. ૧૮ વીં શતાબ્દિ મેં
 સ્થાનકવાસી પંથકી સ્થાપના હુઈ તથાસે મૂર્તિ-
 પૂજાકા વિવાદ ઉપસ્થિત હુઆ. ઔર ઉસકે પચાત
 કે દોનો પક્ષોં કે ગ્રંથકારોને ખંડન-મંડન કે ગ્રંથ
 વ લેખ તૈયાર કિયો. ઇસ લિયે હમ યહ કહ સકતે
 હૈ કિ લોકશાહ નામકા કોઈ લહિયા હુઆહી નહીં
 ઔર હુઆ બી હો તો વહ મૂર્તિપૂજાકા વિરોધી
 હોનેકા પ્રમાણ નહીં મિલતા. યદ્યપિ ખરતર ઔર
 તપાગચ્છકે ૧૭ વીં સદી કે લેખકોને ખંડનામક
 દૃષ્ટિ લોકશાહ કે મંબંધમે ઉલ્લેખ કિયા હૈ પર
 ઇતિહાસકી દૃષ્ટિસે વહ બી નિરૂપયેગી હૈ ક્યોંકી
 સોલહવીં શતાબ્દિ કે પૂર્વાર્ધમે જિનકા અસ્તિત્વ
 યા એસે કિસી વિદ્વાનમે લોકશાહકે અસ્તિત્વ કે
 લિયે યા ખંડન મેં કુછ બી ઉલ્લેખ કિયા
 હુઆ દેખતેમે નહીં આતા. એવં લોકશાહકે જ્ઞાન-
 પરનાઓકે સંજ્ઞામે ઇતિહાસદૃષ્ટ્યા કુછ બી હીક

પતા નહીં મિલતા. ઇસ લિયે જહાંતક વિશ્વાસ કરતે
 યોગ્ય પ્રમાણ ન મિલે તહોં તક લોકશાહકા અસ્તિત્વ
 ઇતિહાસકોં સ્વીકાર નહીં હો સકતા.

કિતનેક યહ ખાત કહતે હૈ કિ-હુપકમત (લોકા
 ગચ્છ) કે સંસ્થાપક લોકશાહ થે. પરંતુ યહ ખાત
 બી ઐતિહાસિક દૃષ્ટ્યા સત્ય પ્રતીત નહીં હોત
 ક્યોંકી હુમ્પકગચ્છકી સંસ્કૃત પદાવલિયોં મેં લોકશાહ
 શાહકા કહીંપર ઉલ્લેખ નહીં હૈ ઔર મૂર્તિપૂજાક
 વિરોધ બી ઉન પદાવલિયોંમે નહીં કિયા ગયા
 તથાપિ હમ ઇતના અવશ્ય કહ સકતે હૈ કિ-ગુજ
 રાતી હુમ્પક ગચ્છકી બે પદાવલીયાં અકરાવીં સર્દ
 મેં ગુજરે ભાષા મેં બની હૈ ઉનમે લોકશાહક
 અસ્તિત્વ વિ. સં. ૧૫૨૯ કા સ્વીકાર કિયા ગયા
 હૈ પર વહ પદાવલિયોં બી દોસો વર્ષ પીછે કી બની
 હુછ હોને સે વહ બી ઐતિહાસિક દૃષ્ટ્યા-ઉપયોગી
 નહીં માની જા સકતી. સારાશ લોકશાહ કે અસ્તિત્વ
 કે સંબંધ મેં લોકશાહકે સમયકે કિસી ગ્રંથકાર યા
 લેખકને કુછ બી ઉલ્લેખ કિયા હુઆ દેખને મેં
 નહીં આયા-પર ઉસ સમય કે સો પચાસ વર્ષ કે
 પચાત કે લેખકોને લોકશાહકા અસ્તિત્વ અવશ્ય
 સ્વીકાર કિયા હૈ. અખ પ્રારંભના યહ હૈ કિ-દોનો
 પક્ષકે વિદ્વાનોને ઇતિહાસશોધકોને સત્ય પ્રકટ કરનેકે
 હેતુ સે ગવેષણાપૂર્વક અપને નિચાર પ્રકટ કરના
 યોગ્ય હૈ.

(૨) લાવણ્યસમય કૃત સિદ્ધાંત ચોપદ્ય.

સ્થા સંવત (દ્વહા) ૧૫૪૩ કા. શુ. ૮ સંવિ.
 સકલ જિજ્ઞુસુક પથ નયું, હિમગઈ હરિષ અપાર,
 અક્ષર નેત્રી ગોલસિઈ, સાચક સમયવિચાર. ૧
 સેવિજા સરસાતિ સામિષી, પામિય સુચર પસાઉ,
 સુલિ ભવિયજી જિજ્ઞુ વીર જિજ્ઞુ, પામીઉ શિવપુરિ
 ઘાઉ. ૨
 સર્ઈ ઉગણીસ વરિસ યથાં, પાણ્યાલીસ પ્રસિદ્ધ,
 ત્યાર પછી હુકું હઉ, અસમંજસં તિણુક કિદ. ૩
 હુકા નામિઉ મુદંતજી, હુઉ એકઇ ગામિ,
 આની જોટિ ગિદંપરિ, ભાણુ કરમ વિરામિ. ૪
 રવજી અપઘ પીજીઘ ધણું, હાથિ ન લાગઘ કામ,
 નિણિ આદરિઉ ફેરવી, કરમ લીલાનું તામ. ૫

આગમ અરથ અમ્મલુતુ, મંડઈ અનરથ મૂલિ,
જિનવરવાણી અવગણી, આપ કરિહં. ૧૭ ધૂલિ. ૬
રૂઢિ દેવ કિસિહં કરધ, વદનિ ચપેટ ન દેઈ,
કિસી કુણહિ તિસી દીધ, જિણિ બહુ કાલ રૂપેઈ. ૭
દેવ અવંતીમઈ સુણિહિ, તિહા મંડપગઢ જોઈ;
તિહાં વજીઆતી આવિઆ મિત્યા લખમસી સોઈ. ૮
લુંકઈ દ્રવ્ય અપાવિ કરિ, લોલિઈ કીધઈ અંધ,
લુંકામત લેવા લણી, પારખિ ઓડિહં ખંધ. ૯
પારખિ હુઠિ કુપારખી, જોઈ રમિહ કુધર્મ,
પારખિ કિપિ ન પરિખિહં, સપણ રૂપ જિનધર્મ. ૧૦

સુપથ

લુંકઈ વાત પ્રકાસી ઇસિ, તેહતુ સીસ હુઠિ લખમસી,
તીણઈ ખોલ ઉઘાખા ધણા, તે સમવા જિનશાસન
તણ. ૧૧

ધન ધન જિનશાસન સિણુગાર, જિન લાપિત સિ-
દ્ધાંત વિચાર,
જનસ પ્રતાપિઈ લહીઈ માન, કુમતી કોઈ ન કાઈ
કાન. ૧૨ આંચલી.
મતિ થોડી નઈ થોડું જ્ઞાન, મહીવસિ વડં ન માને દાન,
પોસહ પડિમણું પચ્ચખાણુ, નવિ માને એ ધર્યા
અમણ. ૧૩

જિનપૂજ કરિવા મતિ ટલી, આપાદ બહુ તીરથ વલી,
નવિ માને પ્રતિપ્રાસાદ, તે કુમતી સિહં કેદુ વાદ. ૧૪
કુમતિ સરિસું કરતાં વાત, નવ નિચે લાગે મિત્યાત,
જિનશાસને મંડિહ સેતાપ, જોવણિ અધિકેઈ પાપ. ૧૫
જિનમતિ વલી ન માને જેઅઆવો ઉતર આપું તેઅ,
ચિહંદિસિ સુપટ મંડિઓ વાદ, જોતારિસું કુમતિને
નાદ. ૧૬

ધુરિ નવિ માનહિ દેયું દાન, ઇણ વાતે લહિસિહ અપમાન,
આચારાંજ માહિ મતિ આણિ, સંવત્સરી દાન તું
ખણિ. ૧૭

પોરસિ માહિ જિનવર વીર, વંરિસઈ સોવન સહસધીર,
એક કોડિ અડ લખ એતવું, પરસિ દિવસિ દુઈ
કેતવું. ૧૮

ત્રિણિસઈ તિમ અડયાસી કોડિ, લાખ અડી તિહાં
સરિસા જોડિ,

છડે અંગે મલિલ જિન વલી, ઇણ પરિ દાન દિહં
મનિ રલી. ૧૯

પરદેસી રાહ સત્કાર, રાયપુસેલી માહિ વિચાર,
ચિત્ર સારથિ છે તામ પ્રધાન, ચિહં પર્વા પોસહ
અપિદાન. ૨૦

પુનરપિ સુણજ્યો ભગવઈ અંગિ, તુંગીયા નયરી
શ્રાવક રંગિ,

નિતુ દેં દાન સુપરિ તે તિસી, એક જલ પરિ પોલું
કિસી. ૨૧

જિમ આચરલ જલહર જલધાર, વહે અવારી તિમ અનિવાર
મનવંછિત જાયક દિએ અન્ન, ત્રિજુવનિ તે શ્રાવક
ધન ધન. ૨૨

કલ્પસૂત્ર સુણતાં આણુંદ, કલ્પક નેમિ જ્ય પાસ જિહુંદ
વીર તણી પરિ સંવત્સરી, દીધા મયગલ મસપત
તુરી. ૨૩

ધણ કણિ મણિ મુકતાફલ બહુ, આજ લગે તે જાણે સહ,
સાતે લેવે દેયું દાન, ભતપયવા માહિ પ્રધાન. ૨૪
રે કુમતી તુઝ મનિ સંદેહ, મઈ નવ નિચે પ્રીછિઓ તેહ,
દાનિઈ તુ વાધે સંસાર, કિમ પામીએ મોક્ષ જ્યાર. ૨૫
જાણ જીવ કુમતીને નટે, દાદા એ સહ 'સાચું' ઘટે,
તુ કહું જે વિધંકર ભયા, દેઈ દાન શિવપુરિ કિમ
ગયા. ૨૬

હાતુ ધક ધણું જલહલક, દ્રવ્યહીણુ હેતર આલકલે,
પોતપ પરિરણિ નહિ પોતીહં, વંછક પદકૂલ ધોતીહં. ૨૭
તિમ નવિ જાણે આગમ મર્મ, જાણે અર પ્રકાસઈ ધર્મ,
એ એતલી ન જાણે વાત, દાનિઈ કર્મ તણુહિ ઉપ-
ધાત. ૨૮

દાનિઈ જી ઘટ પાપિ ભરાઈ, તુ તુમ્હે લિક્ષા માય કાંઈ,
વચન તણો હક છે અતિ ઘણો, પરમારથ પ્રીછિહ
તુમ્હે તણો. ૨૯

છેદપ્રંચમાહિ સંપ્રદિહ, કલ્પસૂત્ર સવિશેષક કહિહ,
દીવાલી દિનિ ઉત્સવ સાર, ચિહ પોસહ તવ રાખ
અદાર. ૩૦

ભગવઈ અંગે અમાવસ તણુ, આહમિ ચજીદિસિ
પૂનમિ ધણા,
તુંગીયા નયરી શ્રાવક તેહ, પોસહ લેતા ભાવ ધરેઈ. ૩૧

નંદિ સૂત્ર જોયો ઉત્સાહિ, વલી વિશેષાવશ્યક માંહિ,
 દાર અછે અનુયોગહ દામ, ચઠિવિહ સંધ તણાં તિહાં
 નામ. ૩૨
 તિહાં ચાપના ઠણ્ઠારી ભણી, છ આવશ્યક કરિવા ભણી,
 ઉભય કાલ પડિકમણું સહી, બોલિઉં છે શુભ ધ્યા-
 નિષ્ઠ રહી. ૩૩
 પાંચ સમિતિ તવ હિઆડઈ ધરે, ત્રિણિ ગુપતિ
 સરિસી આદરે,
 ધમ છ આવશ્યક ઉચ્ચાર, કરિ ભવિઆણુ મમ
 ભૂલિ ગમાર. ૩૪
 ભગવદ્ અંગ અમે ઠાણાંગ, તિહાં મેં દીઠા અક્ષર અંગ,
 આવશ્યકિ બોલ્યાં પચખાણુ, દસે પ્રકારે જાણે જાણુ. ૩૫
 કુમતિ બોલે કુડો મમ, જિનપૂજ કરતાં નહીં ધર્મ,
 પૂજ કરતાં હિસા હવઈ, એહવી વાત અનાહત લવઈ. ૩૬
 શ્રી આવશ્યક અતિ અભિરામ, જિહાં ચઉવિસતયાનું દામ
 શ્રાવક પૂજતે અધિકારિ, તે ગાથા તું હીષ વિચારિ. ૩૭
 પૂજ કરતાં હુઈ આપાર, દસે પાપ જિમ કૂપ પ્રકાર,
 કૂપ ખણુંતાં કાલવ ચાઈ, કચરે (દનગર) લાગે
 શિર ખરડાઈ. ૩૮ ધન ૦
 નિર્મલ નારિ ભરિઉં તે જિસિષ્ઠ, વિમલ દેહ. તસ
 ભાજઈ તિસિષ્ઠ,
 ઘણા જીવ પામે સંતોષ, ત્રિપા રૂપ નારો મનિ રોપ. ૩૯
 કૂપ તણે દર્શતે કહી, દ્રવ્યપૂજ આવકને સહી,
 યતિ શ્રાવક મારગ નહીં એકે, અંગ ઉપાસક માંહિ
 વિવેક. ૪૦
 જિ મારગ આવશ્યક દામિ, ધુરિ સુશ્રામણુ (સુવિહિત)
 સુશ્રાવક નામિ,
 સંવિઅપાસિક ત્રીજા જોઈ, મુનિવર પૂજ ભાવ જિ
 હોઈ. ૪૧
 પંચમહાવ્રત આદિષ્ઠ જાણી, દશવિધ યતિનુ ધર્મ વખાણી,
 ભાવ દ્રવ્ય પૂજ વ્રત પાર, ધુરિ સમકિત શ્રાવક કુલિ
 સાર. ૪૨
 રામ પ્રદેશી કેરી પાસિ, જિનમત જાણીઉં મન ઉલ્લાસિ,
 પુહુતળ આણુ દિવંગત બણુ, સુરિઆભ નામિષ્ઠ સુર
 ચણું. ૪૩
 સતરબેદિ જિન પૂજ કરી, આલિ વીર પાસિ સંચરી,
 ચઉદ સદસ મુનિવર મનિ ધર્મ, દેવ કહુ તું નાટક
 કહું. ૪૪ ધન ૦

વીર ન બોલે અનુમતિ હુઈ, તું તિણિ પરિ મંડી
 જાણુ,
 પાંદરિયા સુર સરિખા સિણુગાર, પચધમ ધમ ધુધર
 ધમકાર. ૪૫
 હુંહુલિ ગયણું ગણિ ગડમડી, સરમંડલ ભૂંગલ હઉં દડી
 ધપ મપ ઘોં ઘોં મદલ સાદ, આલવિઉં તિણુદ
 અનુપમ નાદ. ૪૬
 નવલ છંદિ નવિ ચૂકુ તાલ, રંભ્યા છદ્રચંદ્ર ભૂપાલ,
 તવ જિન વીર મૌન પરિહરઈ, સાતે પદે પ્રશંસા
 કરઈ. ૪૭
 દ્રવ્ય પૂજની જાણે સહી, ઋષિને અનુમતિ દેવી કહી,
 એ અક્ષર બોલ્યા છે કિહાં, જોયો રામપસેણી જિહાં. ૪૮
 કુસુમાદિક લેખ મનરંગિ, સતરે બેદે છઠ્ઠા અંગિ,
 દોમઈ સપંચર મંડપ ઠાણી, જિન પૂજ્યા મોટે
 મંડાણી. ૪૯
 જીવાભિગમ માંહિ છે તથા, વિજયદેવ પૂજની કથાં,
 જિનપૂજ ઉથાપી જિહાં, રે કુમતિ તે અક્ષર કિહાં. ૫૦
 તીરથ અષ્ટાપદ ગિરિનાર, નંદીસર રાનુંજય સાર,
 ભગવદ્ અંગિ કલા છે વલી, કઈ મુનિવર કઈ જિન
 કેવલી. ૫૧
 એ એકઈ વંદાં વિણુ સહી, અસુર પ્રતિષ્ઠ જાણી
 ગતિ નહી,
 તાં ગતિ જાં સોદમ્મુ લંહઈ, તીરથ નહીં તું ધમ
 કાં કહઈ. ૫૨
 જાંધા વિદ્યા ચારણ હોઈ, સુરગિરિ નંદીશ્વરે તું જોઈ
 અષ્ટાપદિ જઈ આવઈ પ્રદાં, વંદઈ ચેતવ વલી હુઈ
 જિહાં. ૫૩
 ભગવદ્ અંગિ જિસિ વીસસઈ, એ અક્ષર નુમઠ ઉદિર
 શ્રી આવશ્યકિ વલી વિશેષિ, હૃદય કમલિ
 આણી દેખાઈ. ૫૪
 રિપલ તણી વાણી માંનિ ધરી, ચાપી ભરતિ ભવલી
 પરિ કરી,
 જિજીહસ જિણુ પ્રતિમા ચઉસિસ, અષ્ટાપદિ પ્રણય
 નિસિદીસ. ૫૫
 જીવિ ધણે પ્રદાં સિવપદ લાદિઉં, સિદ્ધિભેવ તિણી
 કારણિ કદિઉં,

પકે નુ થૂભ કરાવ્યાં જોઇ, જિમ બૂચલણિ ન
ચપઇ કોઇ. ૫૬
એક બોલ એ કાઢિલ મથી, પ્રતિમા ભરાવિની કહી નથી,
ધડતાં લાગઇ પાતક ધણું, પાચરમાંહિ કિસિઈ
જિનપણું. ૫૭
ઈસ્યાં વચન દૂરિઈ પરિહર, એલનું ઉતર ઇઈ પાંચર,
આજ લગઈ જેવે બહુ ઠામિ, અપાનગરી જીવન
સામિ. ૫૮
સોપારમ પદણુ ઇઈ જેઅ, આદિનાયતી પ્રતિમા તેઅ,
વિસ્તર કહિતાં લાગઈ વાર, તિણિ કારણુ કઈ જોમ
જિન્યાર. ૫૯
રાઉ ઉદાપને જગિ જયવંત, પ્રભાવતી રાણીનું કંત,
વીભઈ પાદણુ વિચસઈ રાજ, લાધું મોડ સરિઆં
સવિ કાજ. ૬૦
વિનજીઅમામિ તણી મોકલી, ગોસીરપ ચંદની લલી,
જીવત પ્રતિમા વીરહ તણી, પ્રગરી પેપિ નમઇ
નરથણી. ૬૧
જેદનઈ મનિ સંદેહ લગાર, જેનયો દસમઈ અંગિ વિચાર,
વલી અપૂરવ જોઈ વાત, ચેશા મણગ તણુડ જે
તાત. ૬૨
પ્રતિમા દેપિ હુઇ પ્રતિજીવ, તિણિ લીધું ચારિત્ર વિશુદ્ધ,
દશવૈકાલિકનુ કરણુદાર, સિનજીવ ગિરજ ગણુદાર. ૬૩
અંગ ઉપાસક માંહે પેપિ, સમકિતનુ અલાવડ દેપિ,
નવ આવક સરિસુ આજુંદ, સિંઈ સમકિત દિઈ વીર
જિજુંદ. ૬૪
પરતીરયિ જિન પ્રતિમા મલી, આજ પછી તે વંદું નહીં,
ધણિ અક્ષરિ જાણુઈ જિનમતી, જિન પ્રતિમા સહી
આગઈ દતી. ૬૫
છેદમંથ અતિ રઅડક હોઈ, કંઠપમ્પર સવિદ્યો જોઈ,
તિહાં બહુ સુઅ જોલાં સોહિલાં, પણિ દસણુ જણુ
દશન દોહિલાં. ૬૬
ધુરિ તીર્થકર જાણે સહી, છેદકઇ જિનવર પ્રતિમા કહી,
આંહ વચન જે વિચિત્રાં અજઇ, ભવિજાણુ પૂઝી
લેનયો પછઈ. ૬૭
એ દસનુ પરમારય સુણુડ, દીકર લાભ હુઈ અતિ ઘણુડ,
પ્રતિમા પેપી આદરકુમાર, કમિ કમિ પામિઉ મોપ
દુઆર. ૬૮

લેપી પૂતલી દેપી ભાંતિ, રાગપસઈ રાગીનઈ ચીંતિ,
જિમ જિન પ્રતિમા પપ મન વસઈ, તિમ સમકિત
અધિકૃ ઉદ્ધસઈ. ૬૯
છેદમ્પર અક્ષર અમિનવા, જિનપ્રાસાદ કરાવઈ નવા,
તે સુરલોડ જિહાં બારસુ, હુઈ સુરપતિ કઈ સુરપતિ
સમુ. ૭૦
મૂલ સૂત્ર આવસ્યક સાર, અંગ ઉપાસકમાંહિ વિચાર,
ઠામિ ઠામિ અક્ષર ઇમ ઘણા, જિનપ્રાસાદ કરાવા
તણા. ૭૧
ઇમ ગણિવિનજી પપનું જિહાં, જિનપૂજનાં મહુ-
રત તિહાં,
આગઇ ઇમ જોદયા જિનરાજ, તે કુમતી નવિ માનઈ
આજ. ૭૨
જઅંદીવ પર્નાતિ જાણિ, દેવિદંત્યુ પપન વપાણિ,
ગીજઇ અંગિ વલી અવલોખ, જીવાભિગમ ભલીપરિ
જોઇ. ૭૩
દેવલોકિ બારે સુવિચારિ, પર્વતકૂટ તણુઇ અધિકારિ,
શાશ્વત જિનસંખ્યા સુણિ જાણુ, જોલા જિનપ્રાસાદ
પ્રમાણુ. ૭૪
જોટાં કાજ પ્રતિષ્ઠા તણા, તીરથ જિનયાત્રાદિક ઘણાં,
મહુ મુનિ જી તેડિઉ જાઈ, ઘણુડ લાભ લાભઈ તિણિ
ઠાઈ. ૭૫
યાત્રા તણી ઘણી ઇઈ સાધિ, નવિ જીજઇ તે અક્ષર દાપિ,
રથયાત્રા રાઉ સંપ્રતિ તણી, બીજ અવર હુઈ અતિ
ધણી. ૭૬
મુનિનઈ ચેલ ભગતિ એવરી, જોલી ઇમ સુજીજો
જેવરી,
ગામિ નગરિ પડુતુ કિણિ ઠાપ, દીહુ ચેલ ન વડલી
જાઈ. ૭૭
મહુડ જિનપ્રાસાદ મજારિ, દેષઇ આશાતના અપારિ,
ભમરી મંદિર આજાં જાજ, પડકારિઆ તણાં
અડસાદ. ૭૮
તે જીવેપી જાઈ કિ વારિ, આશયિત ગુર લાગઈ ચારિ,
જઈ દેડમ તુ લહુઆં જાણિ, ચેત્ય ભગતિ કરતાં
મી કાણિ. ૭૯
જિનતીરથ રથયાત્રા કહી, ચેત્ય ભગતિ મુનિવરનઈ સહી,

છેદગ્રંથિ એ અક્ષર પ્રસિદ્ધ, તે મગ દિવ્યકર્મ ગાદા
વર્યા. ૮૦

રિપિનઈ પૂજનુ ઉપદેસ, દેતાં દોષ નહીં લવલેસ,
ભદ્રબાહુ જે શ્રુતકેવલી, તિણિ આપસપકિ બોલિઉં
વલી. ૮૧

વધરસાગિ પરિ કીધી કિસી, જોભ્યો હુદય વિમાસી
તિસી,

નગરી માહેચરી મચારિ, સંધ બાણુઈ સદિ યુર
અવધારિ. ૮૨

આવિઉં પર્વ પૂજસણુ આજ, બૈદ્ધમતી રાજનું રાજ,
તિણિ રાખી માલીની કોડિ, શ્વેતાંબરનઈ લાગઇ બોડિ.

બાણુ ફૂલ ન મૂકિઉં એક, વધરસાગિ માંનિ ધરધ,
વિવેક,

આ પદમદહિ હરખ્યા હીઠ, લક્ષ્મીદેવિ કમલ કરિ
દીઈ. ૮૪

પંચિ કુતાશન વન અભિરામ, આપઇ યક્ષ કેસુમ
પાડુ તામ,

કુસુમ કમલ આખ્યાં સંધનઈ, જિણુહરિ જિણુ પૂજ્યા
કક મનઈ. ૮૫

સ્નાન મહોત્સવ કેસ બંગ, કરતાં દિગ્ગજ ધરિભ્યો રંગ,
જિનવર જનમ સમય જવ હોઈ, અચ્યુત ઈર તણા

પરિ જોલ ૮૬
મેર શિખરિ જિન લેઇ બાઈ, અઉસઈ ઇદ્ર મિલઇ

તિણિ કાઇ,
આણુઈ કમલ સદસ પાંખડી, જોતાં સુખ પામઇ

આંખડી. ૮૭
ભરિઆ કયસના નિર્ગલ નીર, નહીંઈ જિનવર

સાદસ ધીર,
જંજીવીવ પનતી જિદાં, એ આલાવક વિગતિઈ

તિદાં ૮૮
દયા જે તીથકર હુરિહ, જનમ અમયપરિ એદજિ

તિસિઇ,
ઇણિ ઉકઇ જિનવરનાં સ્નાન, કરિભ્યો જિન નિર્ગલ

હુઈ ગાવ ૮૯
જિદાં જિન બોલઈ તિદાં સિઉ વાદ, હુરિ ઉત્તર્ગ

અનઈ અપનાદ,

એકજિ જીવદયા યતિ તણુઈ, એ ઉત્તર્ગ સદ્ગે
બાણુ. ૯૦

દ્રવ્ય સેન નઈ કાલ જિ ભાવ, તે બપરિ તુરહે ધરિ-
ભ્યો ભાવ,

જે પદ છઈ અપવાદ તણુ, લાલ છેદાનું કારણ
ધણુ. ૯૧

અધિનઇ વિરાધના જલ તણી, તિમ ખીજ વરજ
છઇ ધણી,

કલ્પસ્યમઈ મન ઉલ્લાસિ, સુણિઉં સુલલિત સદિ-
યુર પાસિ. ૯૨

વીરતણુ તિદિ વચનવિલાસ, સુણિ એકઈ જાણુ પંચાસ,
આલાવા બોલ્યા જિનરાજ, રિપિનઈ સામાચારી કાજ.

તિદિ વિહરિવા તણુ અધિકારિ, તે અપાવક હીઠ
વિચારિ,

કહી કુણાલા નામિઈ કિસી, ઇદ્ર તણુઇ નહીં નગરી
ધરી. ૯૪

ઐરાવતી નદી તણુતીરિ, ગાજ અલખ વહઇ નિતુ નીરિ,
ઇસિ ઉપહટ ઉલ્લેખી વેગિ, આગઇ મુનિ જતા

સવેગિ. ૯૫
એક પથજલ ભીતરિ ચલિ એક, ઇણિપરિ જઇ

આવતા અનેક,
દોષ શદિત લિક્ષાનઇ કાજિ, ન ગણી વિરાધના રિપિ

રાજિ. ૯૬
ઇમ અપવાદ તણાં પદ જોઇ, નિશ્ચઈ ભંગિ ભલાં

ફલ હોઇ,
કેવલિ વાત પ્રકાસઈ ધરી, તે માંનતાં વિમાસણુ કિસી.

ત્રિણિ બેકાલા વલિ આ પપઈ, ફાસુ નીર કદઈ તે અપઈ,
આઉલ ધોઅણુનું જઇ જેઉ, જિ ધણી પૂઈ ફાસિ

તેઉ. ૯૮
અવાન મદારિપિ સદિ યુર તણી, ઉપધિ વિધિઈ સિઉ

ધેલી બાણી,
એ ત્રિણિઉં તિદિ બોલી ઉત્તિ, જોભ્યો પિંડતણી

નિયુકિતા. ૯૮
યતિનઇ રાગિ ચિકિત્સા કદી, અઉમાસી પડિકમણું સદી,

અનિદર્મ તીથકર તણા, આજ સિન ઉત્સવ ધણી. ૧૦૦
યાનક વીસ કલાં છઈ સદી, જે, વિણુ તીથકર

પદ નહીં,

૭૬ અનંદ અહમ તપ જેઉ, વલી વિશેષત બાણે
તેહ. ૧૦૧

શત્રુજય તીરથ ગિરનાર, સિદ્ધખેત્ર યાપના વિચાર,
છછ અંગિ અનંદ આહમં, એ ૭ ખોલ કલા મઝ
ગમર્ધ. ૧૦૨

ગહિલા ગામટ મૂઠ ગમાર, પભણુ થી સિદ્ધાંત વિચાર,
યોગ અનંદ ઉપધાંન વિહીત, જતે દિનિ તે યાસિર્ધ
દીન. ૧૦૩

ભાવ હુધ જુ દીક્ષા તણુઉ, ૭ જીવણી લગઈ તુ ભણુઉ,
યોગ વલા વિણુ આધઉ સહી, શ્રી સિદ્ધાંત ભણાઇ
નહી. ૧૦૪

સીધી પડિલેહણુ આતિ ખરી, લેવા કાલ અવધિ પરિહરી,
ત્રિહુતિરિ ખોલ ભક્ષા મનિ વસઈ, તુ સમકિત સધૂં
ઉલ્લસઇ. ૧૦૫

જસુ ધરિ ઝાઝાં માણસ જિમઈ, તે ઉદેશિક મ
કડુ કિમઈ,
હરિકેસી રિપિ લિઈ આહાર, નવિ લાગઇ તસુ દોપ
લગાર. ૧૦૬

હરિકેસી નામિઇ માતંગ, પામી દોપ હવે મુનિ ચંગ,
ઇક દિનિ વિહરતુ સંચરઇ, યક્ષ તણુઇ દેહલિ ભીત-
રઇ. ૧૦૭

તિહિ આસર નવર સુવિશાલ, કૌસલ નામિ ભાતુ ભૂપાલ,
તસુ ખેટી છછ ભગ નામિ, યક્ષ પ્રતિઈ નિતુ જઇ
પ્રણામિ. ૧૦૮

તિણિ દિણિ યક્ષભવનિ ગઈ જનમ, રિપિ રહીઉ તુ
કહસિંગ તામ,
પેપી દૂખ મલ આધાર, કુંઅરી કીધઉ ધૂધુકાર. ૧૦૯

કુપિઉ યક્ષ તવ કુંઅરિ છલી, ધૂનતી ધર મંડલિ ટલી,
માત તાત મિલિઉ પરિવાર, નવિ લાગઇ લેપ ઉપ-
ચાર. ૧૧૦

જૂત પ્રેત વરિ વ્યંતર કોઇ, ભણુઈ જૂપ કુણ વણુ હોઇ,
પ્રગટ થઈ તે કારણ કડુ, જિમ મનવંછિત જિમણાં
લડુ. ૧૧૧

જિમ ધૂત વેધાનરિ ધરહડિઉ, ભણુઇ યક્ષ તિમ
કાપિઈ ચડિઉ,
સુણુળો ખોલ અગ્રહાર કહિઉ, અગ્રહ દેહરિ રિપિ
આતી રહિઉ. ૧૧૨

ક્ષમાવંત તે મહામુનિ તણી, કીધી કુંવરિ અવન્યા ઘણી,
હાસઈ ખોલ્યા ખોલ કુખોલ, મુનિ મુકિઉ અવગણી
નિગલ. ૧૧૩

નહીં સાંખૂં એહતુ અન્યાહિ, સિદ્ધ કરિસિધ રીસા-
વિહ રાય,
તુ મુકે જુ રિપિનઇ વરઈ, નહીં તરિ કુંઅરી નિશ્ચઈ,
મરઇ. ૧૧૪

ઇસિઈ વચન રાગ સંભલઇ, કુંઅરી દૂખિ ધણુ
ટલવલઇ,
વેદન ટાલિ ભણુઇ નરનાહ, કરિસિઉ રિપિસરિ સુ-
વીલાહ. ૧૧૫

તતખિણિ આણિઉ સવિ સમુદાય, કુંઅરી ચેત
વલિઉ તિણિ કાય,
યક્ષ મહારિધિ સિરિ અવતરી, તિણિવેલાં તે કુંઅરિ
વરી. ૧૧૬

રિપિ પ્રભાતિ આલિઉ સજ યઈ, કુંઅરી પિતા
તણુઈ ધરિ મઝ,
જૂપતિ ભણુઇ અમ્હારઇ રાગિ, રિપિ રમણી નવિ
આવઇ કાગિ. ૧૧૭

યજ ભણુ બ્રાહ્મણુ છછ જિહાં, રિપિ રમણી તે
આપી તિહાં,
કેતે દિનિ અંતરિ લહી લાગ, બ્રાહ્મણુ મંડઇ મોટઉ
યાગ. ૧૧૮

બ્રાહ્મણુ વગર મિલિઉ તિહિ બહ, હુધ દિપિ તે
સુણુળો સહ,
રાજકુંઅરિ પરણીતી જેણિ, તે રિપિ આવિઉ લિહા
લેણિ. ૧૧૯

સિરિ મંઠણુ પણિ મતિ બેનંદી, હાથિઈ દેડ કંધિ કાંબી,
યજ પાટિ જઇ ભેલઉ રહઇ, ધર્મલાલ હરિકેસી
કહઇ. ૧૨૦

તવ બંધા બંભણુ ખલભલઇ, કે વાસઇ કે અલગા ટલઈ,
કે જાતાવંધિ જિયા ચડઇ, એ વરતીઉ રખે
આભાઈ. ૧૨૧

યાગમાંદિ જે જાણુ વડા, તે ખોલઇ રદિયા ઇક તડા,
ધાંન અમ્હારઇ અજઈ અખોટ, નં નહીં તરિ કઈ
પાસિસિ ચોટ. ૧૨૨

બિંધ્યા હુંદલકેવિ અતિચંડ, મેલ્લઈ સાટ સરીસા દંડ,
 કે હાસઈ તરણા છોકરા, લલકઈ સેઉ લાંખઈ કાંકરા. ૧૨૩
 રાજકુંબરિ તે રિપિ બોલખઈ, ચિંતઈ લોક કિસિઈ
 એ જખઈ,
 હાસં છાજઈ જેહસિઈ લાડ, એ રિપિ હસતાં લાંજઈ
 હાડ. ૧૨૪
 કુંબરી બોલઈ સહુકા સુણુઈ, એ મુનિવરનુ મહિમા
 ઘણુઈ,
 જઈ એ રિજિનઈ ભવેખિસિઈ, તુ ફિરતાં દેહલ
 દેખિસિઈ. ૧૨૫
 એહનું હાંસં અમ્હનઈ ફલિઈ, રાજરિદ્ધિ મુખ
 સધલું ટલિઈ,
 જિમ જિમ કુંબરિ નિવારઈ ફિરઈ, તિમ ઉપસર્ગ
 ધણેરા કરઈ. ૧૨૬
 રિપિનઈ વેદન જાણી ઘણી, આવિઈ યક્ષ સખાપત લણી,
 ધસિઈ પેખિ કાપિઈ ધમધમઈ, પરીઆ વિપ્ર મુખિ
 લોહી વમઈ. ૧૨૭
 કુંબરિ લણુઈ હિવ કિમ બહિસિઈ, ચંકઈ દોહિલા
 છૂટિસિઈ,
 એ બખાણુ સાચઈ હોઈ, વિણુ લાટ માનઈ
 કોઈ કોઈ. ૧૨૮
 પુમ્હે મંડિઈ ગિરિ નખિ બેહિલા, તર મંડિઈ ચૂલિઈ
 છેહિલા,
 પુમ્હનઈ રીસ કરૂં દિવ કિસી, સવિ કુંચુદિ પુમ્હ
 દિઆડઈ વસી. ૧૨૯
 પુમિ જાણુઈ ધણિ સિઈ ચાપસિઈ, એ ફૂટિઈ વાઈ
 જાપસિઈ,
 એહના ચરણુ ચરણુ દિવ લીઈ, એ પાધરસી નહો
 વરતીઈ. ૧૩૦
 તવ બંભણુ બોલઈ કરજોડિદેવ દયા કરિ અમ્હનઈ છોકડિ,
 છોરૂ હોઈ કુંછોરૂ કદા, માયખાપિ સાંસદિનું સદા. ૧૩૧
 એ ઉત્તમના ધરની રીતિ, કુવચન કિસિઈ ન મુદ-
 ટઈ ચીતિ,
 ચણુ મણિ રચણાચર છઉ પુમ્હે, એક વરાંસુ લહિણુઈ
 અમ્હે. ૧૩૨
 વિનય વચનિ મનિ રંજિતે વગા, તવ ચક્ષાં માલુ-
 સના લક્ષ,

ગયુ યક્ષ જઈ બધઈઈ કામિ, બિંધ્યા વિપ્ર સવે સિર
 નામિ. ૧૩૩
 લણુઈ વિપ્ર હો રિપિ ધન ધન, કૃપા કરૂં સિઈ
 ખપાનું અન્ન,
 યજ લણી ઝાઝા પરદણા, અમ્હ મંદિરિ આવ્યા
 છઈ ઘણા. ૧૩૪
 માસખમણુ કેરઈ પારણુઈ, ગયા વિપ્રનઈ ધર બારણુઈ,
 સરસ ગવિલ વિહરાવલ પાક, ફૂર દાલિ ધૂત ઝાઝાં
 શાક. ૧૩૫
 વિહરઈ મુનિવર ખપતી ખીર, ઘોલ ઘણું નઈ ફાસૂ નીર,
 ભાવ સહિત ધમિ લિક્ષા દેઈ, વંદઈ બેલાણુ ભાવ
 ધરેઈ. ૧૩૬
 ઘન પુણ્ય મંદિમા વિસ્તરઈ, કુંસંમણ્ણિ તિહિં સુર-
 વર કરઈ,
 તતખિણિ વિપ્ર તણુઈ અંગણુઈ, સોવનણ્ણિ હુંધ સંદ
 લાણુઈ. ૧૩૭
 વાર કરી મુનિ બહકઈ જિસિઈ, આમ્હણુ વંદણુ
 આવ્યા તિસિઈ,
 ધર્મ તણુઈ ઉપદેશિઈ કરી, પ્રતિબોધ્યા બંભણુ
 કુંબરી. ૧૩૮
 હરિકેસી રિપિ વિહરિઈ ધમ, બેદેશિક નવિ લાણુ નીમ,
 શ્રી ઉત્તરાધ્યયન છઈ સાર, એ સધલું તિહિં કરિ
 હિઈ વિચાર. ૧૩૯
 ખીર સામિ અતિશય પરવરિયા, તે નાવઈ બધરી
 બિતરિયા,
 મારગિ ગંગા નદી પ્રવાહિ, એ અશર આવારયકમાંહિ.
 શ્રી ઈન્નકાપૂત સુરિંદ, બધકા બેરી મનિ આણુદ,
 લોક તણુઈ મિત્રીઈ બદ્ધ વગા, વયરી દેવ કરઈ
 ઉપસર્ગ. ૧૪૧
 જિહાં બધસર્પ સહિ ચરણ, તિહાં તિહાં બેરી નીચી જાઈ,
 ગંગા નદી મહાજલિ ભરી, લોકે ચરૂં લાંખ્યા કરિ
 ધરી. ૧૪૨
 તિણિ અવસારિ તે સુર પ્રતિદૂલ, પડતાં દેહલિ
 ધરજ ત્રિશલ,
 ચિર ચીંપાણુ શોણિનિ જિરઈ, સરિદુરૂ વીઈ વિમા-
 મણું કરઈ. ૧૪૩

સિરિ લોહી ખાંડે હુસિઈ, જલના જીવ મરણ
પામિસિઈ,
કહધ બેપરિ સમતા ધરધ, શુભ ખ્યાનિ કેવલ
સિરિ વરધ. ૧૪૪
એટી ધરયા સુમેધ, કિમ ચાઈ તેહતુ નિવેધ,
પી સાખિ સમયની દેખિ, સંચારગ સુખનું
ચેખિ. ૧૪૫
અરય કહધ અરિહંત, રચધ સૂત્ર ગણધર
ગુણવંત,
પ્રતેકથુદ્ધ નધે શ્રુતકેવલી, દસ પૂરવધર બોલ્યા
વલી. ૧૪૬
એહતુ ભાખિજિ આગમ હોધ, જિનશાસનિ જયવંતુ સોધ,
તાસુ પક્ષ મધે અંગી કીધ, રે કુમતી પુન્ધ ઉતાર
દીધ. ૧૪૭
જે પૂજવું હુધ તે કહુ, કાંઈ મ અણુબોલ્યા યઈ રહુ,
સુશુદ્ધ પસાઈ ત્રિભુવનિ સાર, જાણું આગમ અરય
વિચાર. ૧૪૮
તેજ પુન જાં સોહધ ભાણુ, તાં ખલુઆર કિસિહ
પરાણુ,
જાં હુઈ ચિંતામણિનુ લાપ, તાં કાકરનુ કિસિહ
પ્રતાપ. ૧૪૯ ધન.
જાં સુરગિરિ તાં સરિસવ કિસિહ, મૃગપતિ આગણિ
જાંશુક નિસિહ,
તિમ આગમિ જી એહવું કહિહ, હુ બોલવું
હુ મ્હાં રહિહ. ૧૫૦
જિનવરિ ભાખિહ જિનમત જાણિ, હુંકટ મત
કોકટ મ વપાણિ,
જિનમત એ મત અંતર ધણુહ, સાવધાન યઈ સદ્
કે સુણુહ. ૧૫૧
દહો.
મદિ ઝિરનુ મયગલ કિહાં, કિહાં આરડવું જાંટ,
પુન્યવંત માનવ કિહાં, કિહાં અધમાધમ ખૂંટ. ૧૫૨
રાજહંસ વાયસ કિહાં, જૂપતિ કિહાં દાસ,
સપત જૂમિ મંદિર કિહાં, કિહાં ઉવલેવાસ. ૧૫૩
મધુચ મોહક કિહાં લવણ, કિહાં સોદ કિહાં લોહ,
કિહાં સુરતર કિહાં કપરડુ, કિહાં ઉપશમ કિહાં
કોહ. ૧૫૪

કિહાં ટંકાહિ હાર વર, કિહાં કણુચરની માલ,
શીતલ વિચલ કમલ કિહાં, કિહાં દાવાનલ અલ. ૧૫૫
બોળી ભિક્ષાચર કિહાં, કિહાં લલિતું કિહાં હાણિ,
જિનમત હુંકટ મત પ્રતિ ઈ, એવડ અંતર જાણિ. ૧૫૬
આવિઈ ધણિ દૂસમ સમધ, જિન મત માનઈ આજ,
તે નર પુરુષોત્તમ હુસિઈ, લલિસિધ સિવપુર રાજ. ૧૫૭
અય સુપધ.
હુંકટ મતનુ કિસિહ વિચાર, જે પુણુ ન કરધ શૈયાચાર,
સૌય વિદુણુક શ્રી સિદ્ધાંત, પઠતાં ગુણતાં દોષ
અનંત ધન. ૧૫૮
કણુગર દેખો ઉદિર ઝરધ, નીસાસા ડચકા જિમ કરધ,
રાતિ દિવસ એહનઈ પરિ એહ, પરનિદા નવિ
લાભ છેહ. ૧૫૯
પાતક ભય દેખાડઈ ધણુહ, બહુ આરંભ કરધ ધર તણુ,
કૂટ કપટ માયાના ધણી, જાતે દિનિ યાસિહ
રેવણી. ૧૬૦
શુર નવિ માનુ એ અતિ ભલું, હુ પુન્ધ કિમ
જાણિહ એતલું,
શાસ્ત્ર પદાવી કીધી મયા, તેહજિ શુરદઈ સામદા
થયા. ૧૬૧
જે હુંકટ મતિ ગાદા ગ્રહિયા, તે કેતા ભિક્ષાચર થયા,
નવા વેપ તસુ નવલી રીતિ, નવિ અધસધ
ભવિઅણુનઈ ચીતિ. ૧૬૨
ધમ્મજાં દોડધ ધમ્મજાં જિમધ, નરભય લાધહ
સુહિઆં ગમધ,
મુદ મચકોડધ મંડઈ વાત, અલવિધ બોલધ રિપિની
ધાત. ૧૬૩
શ્રી સિદ્ધાંત રચિહ ચહિપધ, ખાલાબોધ તણી પરિ જાણી,
વિણુ બ્યાકરણી ગાદા રણઈ, સુત અરય સધાં
નવિ મિલધ. ૧૬૪
જે જિનવચન બોધાપઈ કીમ, તે નવ નિચઈ
નિન્દવ સીમ,
નિન્દવ સંગતિ જે નર કરધ, પાપઈ પિંડ સદા તે
ભરધ. ૧૬૫
માતાપિતા સહોદર કોઈ, જન એ મતનઈ મિલીહ હોઈ,
રે ભવિઅણુ મઝ વારિહ કરે, તસુ સંગતિ ફરિઈ
પરિહરે. ૧૬૬

ક્રમતિ કેરા સુણીઠ બોલ, તુ જનમ જિન ધર્મ નિટાલ,
તે સોનાનઇ કેહં માન, જીણી સોનાઈ તૂટઈ

કાંન. ૧૬૭

કહુ કેયઈ ફીજઈ તે પૂત, જીણી બાજઈ ધરે સંત,
હુંકટ મતન કિસિઈ પ્રમાણુ, જિહાં લોપાઈ

જિનવર આણુ. ૧૬૮

જે મઈ થાપિઈ સભા મઝારિ, તે પુણુ આગમનઈ
આધારિ,

આગમ સત્ર કલાં છઈ સાર, તે સવિહું ધુરિ
અંગ અગ્યાર. ૧૬૯

બારઉપાંગ પયના દસઈ, છદ ગ્રંથ જામઝ મનિ વસઈ,
મૂલ સત્ર બોલાં છઇ ચ્યાર, નંદિસત્ર અનુયોગ-

દાર. ૧૭૦

એ આકેકાં અતિ મુવિસાલ, આગમ સત્ર કલાં
પણુપાલ,

તિહાં બાપિઈ તુમ્હ મિતિ સુદાઇ, તુ એ બોલ ન
ગાલુ કાઇ. ૧૭૧

સુણુજ્યો ભવિઆણુ કેરી કોડિ, હુંકટ મતનઈ
સાગી બોડિ,

મંડિઈ વાઢ ચયા તા ધીર, પણુ ત્રિભુવનિ જીતરિઈ
નીર. ૧૭૨

સામઢ ધર્મ તિહાં જય હેઈ, એહ વાત જાણુઈ
સહ કેહ,

દારિઈ હુકે ગણુ રૂકાર, જિનશાસનિ વરતઈ
જયકાર. ૧૭૩

કોઇ નથી પોવિઈ મઈ રતી, વાત કહી છઇ
સપળા છતી,

બોલિઈ શ્રી સિદ્ધાંત વિચાર, તિહાં નિદાનુ સિદ્ધ
અધિકાર. ૧૭૪

અવ સવે મઝ બંધન સમા, પડિઈ વરસાઇ
ધરિન્યો રૂપ,

જે જિન જાણુઈ તે તિમ કહ, પણુ જિનધર્મ
ખરૂ આદર. ૧૭૫

અવ ગરૂ શ્રી શોભમુંદર ચરિ, જસુ પસાઈ
દુરિઆં દરિ,

તપગજનાયક સુણુ નિધાન, લક્ષ્મીસાગર સરિ
પ્રધાન. ૧૭૬

શ્રી સોમજય સરિ સુજાણુ, જસુ મહિમા જગિ
મેરૂ સમાણુ,

અહનિસ દરપઇ પ્રણમ પાપ, સુમતિસાધુ સરિ
તપગજરામ. ૧૭૭

સુણુમંડિત પંડિત જયવંત, સમવરત્ન ગિર્યાગ્રણુવંત,
તસુ પયકમસિ ભમર જિમ રમ, ઈણિ પરિ

ભગતિઈ દિન નીજમૂ. ૧૭૮

જસુ મહિઆસિ રઆડિ જતવાડિ, તે સહિ ગુરુ
બહી પસાઈ,

એ ચઇપઈ રચી અભિરામ, હુંકટ વદન ચપેટા
નામ. ૧૭૯

સંવજર દહપંથ વિશાલ, ત્રિતાલા વરે ચઇસાલ,
કાંતી શુદ્ધિ આદમિ શુભવાર, રચી ચઇપઇ બહુત

વિચાર. ૧૮૦

નરનારી એકમનાં યઇ, ભણુઈ શુણુઈ જે એ ચઇપઇ,
મુનિ લાવણસમય ધમ કહઇ, તે મનવંછિત

લીલા લહઇ. ૧૮૧

—ઇતિ શ્રી સિદ્ધાંત ચતુઃખંડી ॥ હુંકટવદન-
ચપેટાભિધાના ॥ લિખિતા પરાપકારાવ ॥ શુભ

ભવતુ ॥ લેખક પાંડકરોઃ ॥ શ્રી. ॥

(આની એક પ્રતમાં છેવટે તે કવિનાં બે ગીત
મૂક્યાં છે તે સાથે સાથે આપી દઇએ છીએ. તંત્રી.)

વૈરાગ્ય ગીત.

એહ સંસાર સવે મોહ જાલા, જે કુજ દીસઈ
આલ પંખાલા,

પુણુ કરેવા પાપ દરેવા, જઈ લોડઇ માનવકલ લેવા
ભલા કરેવા શુરા દરેવા, જઈ લોડઇ કિરતાર

મિલેવા-આંચલી.

હર તિકું ગિરજ નિરૂ ન દેલી, ચોરી પિચારી

વરતુ ન લેલી. ૨ પુણુ કરેવા.

પૂત્ર કલન-લાઈ મંદિર માયા, લોચન મીચે સહ

રે પિરાયા. ૩ પુણુ.

ફૂલ મરમગા રદિગા વાસા, કોઇ ન અવઈ તીન

પંચાસા. ૪ પુણુ.

મુનિ લાવણસમય કહઇ લાઇ, મિડર સરીસી

કર રે સમાઇ. ૫ પુણુ.

ગીત

તુંહજિ જીવન મોરખ અર ન લામા, પ્રસ્થાં વયણુ
 બોલખ રાજલિ રામા, રખ માધ. ૧
 નીહર ન થઇખ નેમિ નીહર ન થઇ, દૂહબ્યા વિણુ
 દેવ દયા કરિ ન જઇ, રખમાધ, નીહર. આંચલી.
 નવ ભવ મોહ માયા ન મુકું હું પાયા, જગત જીવ
 મુણિ યાદવરાયા. રખમાધ. ૩ નીહર.
 લાવણ્યસમય કહઇ નીહર ન નેમિ, રાજલિ
 પુદ્યાદી જોઉ શિવપુર ખેની રખમાધ. ૪ નીહર.

—૭—૧૫ હા. ભાં. પાટણ. દા. ૮૨. નં. ૧૩૬

(૩) કમલસંયમ ઉપાધ્યાયકૃત સિદ્ધાંત
 સારોદ્ધાર-સમ્યક્ત્વોદ્ધાસ ટિપ્પનક.

સં. ૧૫૪૪ આસપાસ.

(કમલસંયમ ઉપાધ્યાય પુરતરગચ્છના જિન-
 હર્ષસૂરિના શિષ્ય હતા, તેમણે સં. ૧૫૪૪ માં
 ઉત્તરાધ્યયન વૃત્તિ રચી અને સં. ૧૫૪૬ માં કમરેતવ
 પ્રકરણ રચ્યું, એ પરથી તેમનો સમય નિશ્ચિત છે.
 આ ગ્રંથ ૧૮ પત્રોના પાટણના હાલાલાઇ ભંડારમાં
 ૩૦ ૮૩ નં. ૧૨૭ નો અપૂર્ણ છે તે તેમાં પત્ર ૧૮
 મે પહેલો દેવતત્ત્વ સ્થાપનાધિકાર પૂરો થયો છે. તેમાં
 જણાવ્યું છે કે इति श्री वृहत्स्वरत्नरमण्डले : श्री
 जिनहर्षसूरि शिष्य श्री कमलसंयमोपाध्याय
 विरचिते सिद्धांतसारोद्धारे सम्यक्त्वोद्धार-
 टिप्पनके देवतत्त्वस्थापनाधिकारः ॥ પછી
 જિનપ્રતિમા સંબંધીના અવર્ણવાદ મોટેના ઉત્તર
 આપવાનું શરૂ કર્યું છે. આગળ યું અધિકાર છે તે
 આપું પુસ્તક મળ્યે જણાય તેમ છે.

॥ सं १० ॥ ॐ नमः श्री महाचैत्येभ्यः ॥

વીર જિણેસર પણમિય પાય, સમરિય ગોયમ
 ગણુદર રાય,

કુમત નિવારણ કહઉ સંખેવિ, એકમના યજનપ
 સુણઉ હેવિ ॥ ૧

સંવત પનર અઠોતરઉ જાણિ, લુક લેહઉ
 મૂલિ નિખાણિ,

સાધુનિદાં અહનિસિ કરખ, ધર્મ ધડાળખ
 દીલઉ ધરદી ॥ ૨

તેહનખ શિષ્ય મિલિખ લયમસી, તેહની શુદ્ધિ
 દીઆથી ખિસી,

ટાલખ જિનપ્રતિમાનખ માન, દયા દયા કરિ
 ટાલખ દાન ॥ ૩

ટાલખ વિનય વિવેક વિચાર, ટાલખ સામાયિક ઉચ્ચાર,
 પડિકમણનઉ ટાલખ નામ, લામખ પડિયા

ધણા તિણિ ગામ ॥ ૪

સંવત પનરતુ ત્રીસખ કાલિ, પ્રગટયા વેપધાર સમકાલિ,
 દયાદયા ચોકારખ ધર્મ, પ્રતિમા નિંદી બાંધખ કર્મ ॥ ૫

એહવર્ષ દૂઉ પીરોજજિમાન, તેહનખ પાતસાહ
 દિષ માન,

પાડખ દેહરા નખ ચોસાલ, જિનમત પોડખ
 દુખમા કાલ ॥ ૬

લુકાનખ તે મિલિઉ સંયોગ, તાવ માહિ જિમ
 સીસક રોગ,

ડગમગિ પરીડ સધલઉ લોક, ચોસાલખ આવખ
 પણિ દેક ॥ ૭

જોઉ હીઆ સંધાતિઇ કાઈ, બાડઉ લોકો કુમતી થાઈ,
 એક અક્ષર બિયાપખ જોઉ, છેહ ન આવર્ષ

દુખનખ તેઉ ॥ ૮

હિંસા ધર્મ દયાધ ધર્મ, કુમતી પૂછખ ન લલખ મર્મ,
 આવખ મહાં પાણી ગલખ, ધર્મ બણી કિમ

હિંસા ટલખ ॥ ૯

નદી બીતરવી જિણુવરિ કહી, કહઉ તુમિદ હિંસા
 તિહા કિમ નહી,

કરિખ કરાવિખ સરીખઉ પાપ, બોલખ વીતરાગ
 જગ્યાયા ॥ ૧૦

ચોડે હાથી બધકા નઈ, જિણુવર વંદણિ ધસમસ થાઈ,
 કહઉ તેહનખ કિમ ન હુખ ધર્મ, કાંઈ બિયાપી

બાંધક કર્મ ॥ ૧૧

એવંકારખ કહ કેતલઉ, જણુક લાખઉ તુમિદ એતલઉ,
 જિન શાસનનઉ એહજિ મર્મ, વીતરાંગની

આગા ધર્મ ॥ ૧૨

એણિ ઉપદેસિ દૂહવાખ જોઉ, પાજ લાગી ખમાવઉ તેઉ,
 જીવ સંવિદુસ્ય મેત્રીકાર, જિનશાસનનઉ એહજિ

સાર ॥ ૧૩ ॥

—પ્રતિ ગઈપર્ષ સમાસ ॥ ૭ ॥

[આ ઉપરથી જણારો કે લોકાશાહ અને લખ-
 મથી શરૂ-શિષ્ય હતા અને બંને જુદી જુદી ઐતિ-
 હાસિક વ્યક્તિ છે. તેથી.]

જ્ઞાનસાગરકૃત આખૂની ચૈત્યપરિપાટી.

વિ. સં. ૧૭૨૦ આસપાસ.

॥ ૯૦ ॥ તિલુવનતિલક સોહામણીરે એ દેશી

અપરુદ્ધ ગદ રલીઆમણી રે, આર જ્યેષ્ઠ વિસ્તારરે,
એ ડુંગર વાર

શિખર ધણે કરી સોલતો હો લાલ,

જિહ્વાં નંદનવન સારિખારે,

વનતો નહી કોય પારરે, એ ડુંગર વાર ૧

આજ અપુરવ દિન લસો હો લાલ

અંધક જુહી કેવરીરે,

વીઢિલસિરી કણુવીરે એ ડુંગર ૨ આજ ૦

કરમદી કરણી ધણીરે, રૂડી દ્રાપની મેલિરે એ ડું

મહિકેષ મોગર માલતી હો લાલ

ઉંખર છોડ બદામનારે,

ખેલધી મોર નધ દેલિરે એ ડું ૩ આજ ૦

બહુ દિનની મુઝને હુલીરે, મનની એહ ઉમેરે એ ડું

આખૂ ગદિ જુધ કરે હો લાલ મેટ લલી લગવંતરે,

લાવ પૂજનનંદ મેરે એ ડું ૪ આજ ૦

દાલ

ધારા મહલા માયઈ મેહ અંખઈ વીળલી હો લાલ

અંખઈ વીળલી : એ દેશી.

આજ સફલ અવતાર,

અયો પ્રભુ માદરો હો લાલ, અયો પ્રભુ માદરો ૦

નિરખિલ તાલિમસ્દાર,

મેં દરસણ તાદરો હો પ્રભુ, મેં દરસણ તાદરો ૫

આખૂ શિખર ઉર્ગ,

અનોપમ દેહરો હો લાલ, અનો

ચિમલ મુદગારિલ અંગ,

તીરય સિંસિદરો હો લાલ, તીર ૬

દું બલિહારી તાલ

કરી તિલિ કોરળી હો લાલ, કરી ૦

પુતલકી આરાસ તણી,

ચિત મોરણી હો લાલ, તણી ૭

કોયી કમલ અનેક,

લલી બલી ભાતિના હો લાલ, બલી ૦

પ્રાપ્ત વલીય વિવેક,

નાટક બહુ ભાતિના હો લાલ, નાટક ૮

તોરણ કોયી ત્યાંહિ,

ચંલ કોયી વલી હો લાલ, ચંલ ૦

પંચાલી તિણિ માંહિ,

હેલ દિલ લલી લલી હો લાલ, હેલ ૯

નવસદા નંચારી બિંબ,

મેહ ભરિ નિરખીમાં હો લાલ, મેહ ૦

પામિ પ્રીતિ અચંભ,

છીલ મનિ હરખીલ હો લાલ, છીલ ૧૦

તીનસેં ચ્યાલીમ ચંલ,

આરા સમય અતિ લલા હો લાલ, આરા ૦

સોહિ સોવનમય કુંભ,

દંડ ધજ ગુણુનિવો હો લાલ, દંડ ૧૧

દેહરી પંચાવન દેવ,

જુહારી ઉલસિલ હો લાલ, જુહા ૦

મિલુવનપતિ જિનદેવ,

મંડપલ મુઝ મનિ વસિલ હો લાલ, મંડ ૧૨

દાલ

નીદલક વચરણી હોઈ રહી : એ દેશી

લુંણુગવસલીઈ દનઈ,

લણઈ મેટિલ હો પ્રભુ નેમિ જિણુદ કિ,

સરસ સલ્લુલ સાદિખડ,

અજયારી ચૂડામણિ, નિકલંકી હો ચાદવકલમદ કિ,

સરસ સલ્લુલ સાદિખડ. ૧૩

અજયારી ચૂડામણિ,

અચૂતરસ હો આંખીએ, આજ કિ,

પધક પુરણ ફલ લાલિલ,

ચઈ તો જુહારિલ હો યુગતિ મદારાજ કિ,

સરસ સલ્લુલ સાદિખડ ૧૪

નિરખી નિરપમ કોરણી,

મન મોઈ હો તિણિસિલ લપલીન કિ,

ધન્ય કપાઈ તેદની,

જિણુદરની હો રચંના જિણુ પ્રીધ કિ, સરસ ૧૫

નિરખા નવલખિ આલીઆ,

ગજશાલઈ હો ચલિમણિ અતિ અંચકિ,

નિરૂપમ ચરિપન દેહરી,
તિહાં જુહારી હો પ્રતિમા પુનરંગ કિ, સરસં ૧૬
પાંચસઈ ને ત્રહિપન લલી,
જિણુ પ્રતિમા હો એણે પ્રાસાદ કિ,
થંબ ખિસે પાંત્રીસ તિહાં,
ભલાં કામી હો લીધ ગમનસિદ્ધિ વાદ કિ, સરસં ૧૭
ભીમસાદ ગૂજર તણુધ,
હવધ ભેટધ હો દેહરધ ભગવંત કિ,
પીતલમધ શ્રી નકપભજ,
જગજીવન હો જિન કરણાવંતકિ, સરસં ૧૮
પ્રતિમા સવિ ભલી એકસઈ,
ધણિ દેહરધ હો જુહારી ઉશ્વાસિ કિ,
ખરતરવસહીઈ વલી,
મેતો વંઘાં હો તિહાં નવદણ પાસ કિ, સરસં ૧૯
મંધવી મંડલીકઈ ભલકે,
તરણુધ હો ચરિમુખ કીકે એક કિ,
એકસો નિ ચરિત્રીસ તિહાં,
જિન પ્રતિમા હો નિરખી ધરી નેહ કિ, સરસં ૨૦
એકસઈ આદીસ આગલા,
ખધ ખમણા હો વસતીના ઝિખ કિ,
છૂટકે યણિ દેહરી તણાં,
ઝિખ સત્તર હો વાંઘા અવિધાંજ કિ, સરસં ૨૧

રાગ સારિંગ મદ્દાર

ધણુ સમરય પ્રીક નાન્દગા એ દેશી.
અચ્ચગદ ભેટયા દવધ,
પીતલમય ચરિમુખ જિનરાજ
વાદેસર મુણે પીનતી
મયા કરી મુજરકે લીધે,
નકપભજ ગોરા ગરીખનિવાજ
વાદેસર મુણે પીનતી. ૨૨
રીરીમે બેહુ ભલા,
કાલિસગીઆ તિહાં કંચણકંતિ, વાં
પ્રતિમા પિસતાલીસ તિહાં,
ફિરતીમાં ખમડી ઊર્ધ પંતિ, વાં ૨૩
સહસા મુલતાને કીકે,
એ ચરિમુખ સખરકે પ્રાસાદ, વાં

પીતલ મણુ સર્ધ ચરિદેની,
પ્રતિમા ધાર ભલી આદલાદ, વાં ૨૪
પાંચસઈ લેધુ પ્રાસાદ ઊધ,
પ્રતિમા પાંચ મનોહર જેહ,
વાંદીને તિહાંથી વલિદ,
આવિડ કુંચુતાય જિનગેહ, વાં ૨૫
સાહ એતઈ મોદધ કીકે,
એ પ્રાસાદ મનોહર સાર, વાં
મૂલનાયક શ્રી કુંચુજ,
પીતલમય પ્રતિમા શ્રીકાર, વાં ૨૬
ઝિખ ખિસે ત્રિપન ભલાં,
બેરીને ભાંજીને ભવભાંતિ, વાં
કુમરવિદારે તિહાં યપી,
ગમે જિનવંદન મનિ એકાંતિ, વાં ૨૭
પાંસઈ પ્રતિમા સિદ્ધિ તિહાં,
સોલસમા શ્રી શાંતિ જિણુદ, વાં
બેરી જિન સદ્લક કીકે,
વારિકે દુખ દોહગ સવિ દંદ, વાં ૨૮
હુંસિ દતી જે માહરી,
પૂરણ તેહ ચરી પરમાણિ, વાં
યાત કરી જિનવર તણી,
આજ યપી યથો સદ્લ વિહાણુ, વાં ૨૯

દાઢ જૂંજખાની

ગીજે માસે જનમખી, પામિકે તિલક પડર, કુમર પુણ્યેસર
દોશી ઉતમચંદણ, લે ચણિકે મંધ સત્તર,
કુમર પુણ્યેસર ૩૦
સુખચાતા સિદ્ધિ તેહના, મંધમાહે સુવિચાર, કું
એતર વદિ દશમી દિને, યાત કરી સુવિચાર, કું ૩૧
ચઘાં ફૂગર ભપરિ, પ્રગટી વાદલ જાંદિ, કું
મંધ સપથ સુખીકયયકે, આદીસર પ્રહી બાંદિ, કું ૩૨
જગજીવન જગજેહુ ઘું, ઘું સુઝ માય ઘું તાય,
શ્રી નકપભ જિણેસર
ચિતામણિ મુરતર યપી, અધિક ઘમે સુખદાય,
શ્રી નકપભ જિણેસર ૩૩
મહિર કરકે મહારાજજી, મુઝ દુસ્તરનિ તારિ, શ્રી
અનૂ અગરપદ આપ્યો, આવાગમણુ નિવારિ, શ્રી ૩૪

નવનિધિ ગુઝ દરિસણુ લહિહિ, પામિહિ અષ્ટ
મહાસિદ્ધિ શ્રીં
હલિલિતિ હ્રંધ દીપતી, આવી અવિચલ પ્રહિ, શ્રીં ૩૫
કલરા
ધમ રતવ્યા અમરસુદ અમયલ મંડણુ સમલ

નિજુહર નિજુવરા,

નિજગનાયક સૌખ્યદાયક, દુરતિ દોહલ કુપ હરા,
અમયલગણુ શુધ લલિતસાગર, સીસ માણિકસાગર,
તસ વિનથી સેવક ન્યાનસાગર, લણુધ લાવ
ભગતિ ભર. ૩૬

—કૃતિશ્રી અશુદ્ધામલ ચૈલ પરપાટી સંપૂર્ણમ્ ॥શ્રેયમ્ ॥

[આ આખૂ ચૈલપરિપાટી મુનિ જયન્તવિજયના 'આખૂ' નામના ગ્રંથના બીજા ભાગમાં ઉપયોગી થશે. આ કૃતિના રચનાર જ્ઞાનસાગરે ઘણી કૃતિઓ સં. ૧૭૦૧ થી સં. ૧૭૩૦ માં રચી છે તે માટે જુઓ અમારો 'જૈન ગૂર્જર કવિઓ' ભાગ બીજો પૃ. ૫૭ થી ૮૦. તંત્રી.]

કવિવર સમયસુંદર

આ કવિશ્રી સંબંધે એ લાવનગર ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદ માટે એક નિબંધ લખ્યો હતો અને તે જૈન સાહિત્ય સંશોધકના ખંડર અંક ૩-૪ માં અને તે સુધારા વધારા સંદિત આનંદ કાવ્ય મહોદધિના મૌકિતક ૭ માંની પ્રસ્તાવનામાં પ્રકટ થયો છે. તે કવિ સંબંધી - વિકાસરના એક સભ્યન શ્રીયુત અગરચંદ ભંવરચંદ નાહટા ધણો પ્રયાસ કરતા રહ્યા છે અને અનેક અપ્રકટ કૃતિઓ તેમણે મેળવી છે. એ શોધના પરિણામ રૂપે તેમના સંબંધમાં તેમના શિષ્ય હૃયર્નનંદે અને કેવીદાસે 'ગીતો' રચ્યાં છે તે પરથી તેમના માતપિતા સાચોર ગામના પોરવાડ વંશના હીલાદે અને રૂપશી વણિક હતા એમ સ્પષ્ટ થાય છે. વિશેષમાં તેમની ગ્રંથ રચના ઉપરાંત બીજા સેવાઓની ટુંક નોંધ તેમાં લીધી છે કે તેમણે સંપાદન મારવાનું જેસલમેરના રાજા રાહલ હીમ પાસે જઈ બંધ કરાવ્યું, લાહોરમાં અષ્ટમક્ષી (આઠ લાખ અર્થજતાની) રચી આકબર ખાદરાહને રજિત કર્યો અને ત્યાં વાચક પદવી પ્રાપ્ત કરી એ ઉપરાંત શીતપુરમાં-સિંધુ વિદારમાં મખનુમ મહમુદ શેખને (આ કેસુ હતો તે ગ્રેડેસર કામદાર જેવા શોધી આપશે) સમજાવી જીવનકાળે પડેા વગડાઓ-પાંચે નદીઓ (ગંગા, યમુના) નો પ્રદેશ જીવ-દ્યા વાળો કથો ને તેમાં યેનુ-ગાયત્રી-વિશેષતા કરાવી. તેમને ગેસતા અને મંડાવના રાજકર્તા પશુ માન આપના દના. ખરતરચઝના ક્ષી નિનચંદ્રસુરિએ

પોતાને હાથે દીક્ષા આપી હતી. આ બંને 'ગીતો' અમે નીચે ઉતારીને આપીએ છીએ અને તેનો ઉપકાર શ્રીયુત નાહટાજીને છે કારણકે તેમણે પોતાના સંપ્રદાયમાંથી ઉતારીને મોકલી છે. તંત્રી.

રાગ માહણી

સાચ સાચોરે સદગુર જનમિપારે, રૂપશીજીરા નંદ,
નવ યૌવનભર સંયમ સંપ્રદેહોજી, સદ્ગુરે શ્રીજિનચંદ ૧
ભલે રે વિરાજ્યો ઉપાધ્યાય દેશમે' રે, સમયસુંદર સરદાર,
અધિક પ્રતાપી વડ નિમ વિસ્તારે રે, શિષ્ય શાખા
પરિવાર. ૨ ભલેરે.

અઘે વિદ્યા આપણુ અભ્યસી રે, પંડિત રાય પ
છાડાવ્યા સોડા મયણે મારતા' રે, રાહલ હીમ
હજૂર. ૩ ભલે

લાહાઉરે અમકબર રંજિયો રે, આહલાખ અર્થ દિખ
'વાચક' પદવી પશુ પામી તિહાં રે, પરગડ વંસ
પોરવાડ. ૪ ભલે

સિંધુ વિદારે લાભ લિયો ધણો રે, રંજી મખનુમ
પાંચે નહિયો જીવદયા ભરી રે, રાખા યેનુ વિશેષ.
૫ ભલે

પદિરાયા પુરા મુનિવર ગચ્છના રે, પ્રણમે જીવપતિપા
બજાડાવ્યા બાળ તાળ મેડતા રે, રંજી મંડાવર
રાય. ૬ ભલે

વાહો લાગે ચતુર્વિધ સંધને રે, સકલચંદ ગણિ શી
બડવખતી વાદી સદા રે, હૃયર્નનંદ મુજગીસ. ૭ ભલે

—કૃતિ શ્રી સમયસુંદરોપાધ્યાયાનાં ગીતકથં ।
(બીજું ગીત નીચે પ્રમાણે છે.)

રાગ આસાવરી સિન્ધુડા
સમયસુંદર વાણરસ વધિયે, મુલવિત વાણી વખાણોછ
રાધરંજણુ ગીતારય ગુણુનિલોછ, મહિમા મેર
સમાણોછ. ૧ સમય.
અર્થ કરી અમકબર મન રીઝવો, વલિ કરું
બીછ વાતોછ,
જેશવમેર માંડા છવ છોડાવ્યા, રાવમ કરિ
રલિયાતોછ. ૨ સ.
શીતપુર માંહેં જિણુ સમનવિયો, મખનુમ
મહમદ સેજોછ,
છવદ્યાપરા પઝહ ફેરાવિયો, રાખી ચિદું ખંડ
રેજોછ. ૩ સ.
દા દિવાને સગલે દીપતા, સંધ ધણો સોભાગોછ
માને મોટા રાણા રાજિયા, વણારીસ બડલાગોછ. ૪ સ.

સદશર સિગલો ગમ્મ પહિરાવિયો, લોક માંહેં યશ લીધોછ,
હુપંનેદન સરખા શિખ જેદને, 'વાદી' ખિરદ
પ્રસિદ્ધોછ. ૫ સ૦
જન્મભૂમિ સાચોરે જેદની, વંસ પેારવાડ વિખ્યાતોછ,
માતુ દીલાદે રૂપસી જનમિયા, એદવા ગુર
અવદાતોછ. ૬ સ૦
શ્રી જિનચંદ્રસરિ સર્ધ હથે દીખિયા, સકલચંદ
ગુર શીશોછ,
સમયસુંદર ગુર ચિર પ્રતપે સદા, દે દેવીદાસ
આસીસોછ. ૭ સ૦

—શ્રી અગરચંદ લંબરલાલ નાદટાના સંબ્રહમાં પત્ર
એકની પ્રતિ.

સમયસુંદર કૃત સત્તાશીઆ દુકાળનું વર્ણન.

[સં. ૧૬૮૭ માં ગૂજરાતમાં પડેલો મહા દુકાળ]

સંશોધક તંત્રી.

ગતાંક ૫. ૬૯ સાથે ચાલુ.

કવિતમાં કરેલું સમયસુંદરનું મં. ૧૬૮૭ ના-
સત્તાશીઆ દુકાળનું વર્ણન અપૂર્ણ અમે ગતાંક
૫. ૬૯ માં આપ્યું હતું કારણ કે તેની અસલ પ્રત
અમને પૂરી સાંપડી નહિ હતી; આ અપૂર્ણ વર્ણ-
નમાં સત્તાશીઆ પછી અક્ષાસીઓ સુકાળ થયો એ
વાત જણાવી છે તેથી તે વર્ણન અક્ષાસીઆમાં
કવિએ કરેલું એમ અમે જણાવ્યું હતું, પરંતુ હમણાં
વીકાનેરથી શ્રીયુત્ત અગરચંદ ભેરવલાલ નાદટા પાસેથી
સત્તાશીઆનું ૨૪ કવિતામાં વર્ણન કરેલું છે એની
બે પાનાંની આખી પ્રત અમને મળી છે તે સાથે
ગતાંક ૫. ૬૮ અને ૬૯ પર આપેલ કવિત સર-
ખાવી જોતાં એમ માલુમ પડે છે કે પ્રથમ ચાર
કવિતનો અનુક્રમ બંનેમાં સરખો છે. ત્યાર પછી
૫ મું કવિત તે છઠું, ૬ઠું તે ૭ મું, ૭ મું તે
૮ મું, ૮ મું તે ૧૦ મું, ૯ મું તે ૧૬ મું, ૧૦ મું
તે ૧૭ મું, અને ૧૧ મું તે ૧૯ મું આ ૨૪ કવિ-
તમાં છે. તેમાં ૧૨ નો નંબર નથી. ૧૩, ૧૪, ૧૫

અને ૧૬ એ આ કવિતમાં છે જ નહિ, એટલે
હવે જે ૨૪ કવિતમાં નવાં કવિત નં. ૫, ૮, ૧૦,
૧૧, ૧૨, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૨૦ થી ૨૪ છે તે નીચે
આપ્યાં છે. તે પહેલાં જે બંનેમાં સામાન્ય છે તેમાં
પાકાંતર ને સાચા પાક છે તે આપીશું. આથી
અક્ષાસીઆનું વર્ણન અધૂરું તે અધૂરું જ રહ્યું છે.
કવિત ૨ વાંચો, સાઠ સંબલરી સાખિ ને બદલે
શુદ્ધ સાઠ સંબલરી સાખિ

હાથિ ને બદલે હાથિ;

કાઠિ જણુ જોતકો એ જોએ, તે બદલે

કાઠિ જણુ જોતકોએ જોએ.

કવિત ૪ લતો ન મહિલડ-લતો ન મૂઠિ લંડ
નારિ નર નિકરઈનાગા-નારિ નરનિ કરઈ નાગા
ખમરનિ ઝાલિ બંધ-ખમરનિ ઝાલિ બંદિ
બંદિખાનિ...ઝાલિ-બંદિખાનિ બંદિ ઉંદાથી
સહુ પરઝારહ.

દુહિલો...ભીલાડ-દુહિલો દંડ માથઈ કરી
 ભીખ મંગાવિ ભીલાડ
 જુવું કવિત ૬-અહુલા...એહી-અહુલા બાજરી પાઠ
 આધિક ઉછા દુષ્ટએહી.
 ,, ૭-માટી મુંકી નયરિ-માટી મુંકી બયરિ.
 તથ નવરાબ્યા આધરા-તઈ નવ રાખ્યા (ઇહાં
 ન: રાખ્યા આધરા.
 ,, ૮-મુખ ભુપ ધમ ચકોડિં-મુખ ભૂખધ મચકોડિં.
 પ્રીતિ માણસ જોડિં-પ્રીતિ માણસ જોડિં
 વખાણુ ખાણુ-વખાણુ માણુ.
 ,, ૧૦-પુસ્તક પાના વેચિ જિમ તિમ અજાનિ
 જવાડ-પાઠાંતર

ઉઘત કરઉ વિહાર માંડ કાંઈ ખીજ માંડઉ,
 હવે સાંપડેલ ૨૪ કવિતમાંનાં નવાં કવિત તેમાંના
 નંબર પ્રમાણે અન આપવામાં આવે છે:—
 ગદ્ય ગાથ ને લૅસિ ઉઠ છાંદીના એછડ
 અમ્હનઈ એ આધાર તિયા ધણિયાંની આત્રેવર
 ચરિયા મૂંકયા ચ્યારિ નિજક નિજ નગરની સીમઈ
 ખડ ત્રિણ પણિ આઈ કદાચિત હવે કીમઈ,
 તેહવઈ ધાડિ કોલી તણી, સગલા લે ગયા સામઠા
 સમયસુંદર કહે સત્યાસીયા, તૂંતો પહડો જાતાકા. ૫
 અધપાન લહે અન જસા નર ચયા લિખારી
 મૂંકી દીધઉ માન પેટ પિણુ દૂબર ભારી
 એ માહીયાના પાંત કોઈ બચૌ ને કાંદી
 ખાવે જોજડ છોડ સાલિ તુસ સગલાં વાંટી
 અન્ન કણુ ચુણે કે અધઠિએ પાંચે ચાછડિ પુસલી ભરી
 સમયસુંદર કહે સત્યાસીયા એહ અવરયા તેં કરી. ૮
 આપણા વાહા અત્રે પડયા જે આપણાં પેટાં
 નાણો નેદ વિગાર બાપ પિણુ વેચ્યા બેટા
 લાવઉ જતિયે લાગ મૂંકનઈ માહે લીધા
 દુતી જેતરી દુંસ તીએ નિતય દિજ કીયા
 ચૂકયા ધણુ આવક કિ તાન દિ દીખ્યા-લાલ દેખાડિયા
 સમયસુંદર કહે સત્યાસીયા તેં કુંડું વિછોહા પાડિયા. ૧૦
 ખાતાં ખૂટા ગરય પહે ઘર વેચ્યા પરગટ
 વસિ મદણા દીયા વેચ કિમદી રદઈ ઘરની કુલ(વ)ટ,
 પણિ પસંપો દુર્બાર કદજ કેલીપર કીજઈ

આપિ ન કો ઉધારિ સત નહી સગઇ સણુજઈ
 લાજ તે ભીખ લીધી નહી, મુંકઈ પગ ચૂક મૂંકયા
 સમયસુંદર કહે સત્યાસીયા તેહ ચાલ તાહરા દૂપા. ૧૧
 તઈ હીઠ કીયા તુરક વિપ્રતો મૂલ વિટાલ્યા
 વણિકે ગઇ વિગતિ રાંક કરિ લંગરિ રાલ્યા
 દરસા દુખિયા કિંદ જતી યોગી સત્યાસી
 જટાધાર જલધાર પ્રગટ જે પવન અભેચાસી
 અન્ન માત્ર એ અપામતે ભાગા સૂંસ ભૂખાલુ એ
 સમયસુંદર કહે સત્યાસીયા તે પાત્ર ત્રિકાલુ એ. ૧૨
 પાટણુ અદમદવાદ પૂરો સ્મરતિ અભાધત
 લાયક લખપતિ લોક વણિકે પિણુ હૂંતા વિલાઈત
 જગડસાહની જોડિ ન ઉઘો કો નામ ઉગારઈ
 સગલા સત્રધાર માંડિ મહિયલ સાધારઈ
 કેતેક દિસિ દીધઉ કિ એ પુણિ ચિર ચોલનકો થયો
 સમયસુંદર કહે સત્યાસીયા તેતઈ તૂં વ્યાપી ગયો. ૧૪
 મૂંકા ઘણા મનુષ્ય રાંક ગલિયે રડવડીયા
 સોજો વડયઈ શરીર પછપ પાડા માંહિ પડીયા
 બાલક કવણુ બલાઈ કુણુ ઉપાડઈ કિહાં કાકી
 તાણી નાંખ્યા તેહ માંડ યઈ સગલી માકી
 દુરગધિ દિસોદિસિ બીજી, મઠા પડયા દીસઈ ચુયાં
 સમયસુંદર કહે સત્યાસીયા, કિણુ ધરિ ન પડયા
 કુકયા. ૧૫

શ્રી લલિતગણુ ચરિ પાટણુ પૂનમિયો સદ્યર
 પ્રતુ લડી ચોસાલ પૂજ્ય પીપલિયા બે ખરતર
 ગુજરાતી ચરિ બેઉ વડઉ જરાવંત નઇ કેસવ
 રાસિવારીયો ચરિ કહું કિતક પુરઉ તેલવઈ,
 સિરદાર ધણેરા સંદર્શો, ગીતારય ગણતી નહી
 સમયસુંદર કહે સત્યાસીયા, તૂંલતિયારો સાચઉ સહી. ૧૮
 પાટ યજી પાંચુરી ઇહાં અદમદવાદ અણો,
 દેખી માદરી દેહ મચ્ચ બલ ગંધ ગમાયો
 ગરો ગીતારય ગચ્ચ ચરિયારી આવો
 આવક ન કરી માર પિણુ રદિસંઈ પછતાવઉ
 આવકે હોસ નેહો સહી, મણુ(ત) જાણુકે પાંક માદરો
 સમયસુંદર કહે સત્યાસીયા તે દૂપણુ મહ તાદરો. ૨૦
 કુચરજ કરમરી રતન વછરાજ ઉદો વિજિયાવત
 જીવો સુખીયો જાણુ વલી વીરજ વિજિયાવત,
 મનજ કેસો મેલિ સાદ સ્મરજ સવાયઉ

પંચ પરબી કીયલે પુન્ય, માસ ચાર પાંચ ચલાવલે
જનસાગર સમવાય જસ હાથી સાહ, ઉદમ હયો
સમયસુંદર કહે સત્યાસીયા, તાં સીમ સાહમી નકા હયો. ૨૧
નાગોરી નામ જાહ સાહ લટકે સુણીયઈ
વચલે તે અહમ્મદવાદિ લલલે પ્રતાપસી લલિયઈ,
વચલે પુત વદમાન લલલે તિસોકસી લાલ
કીજઈ પુણ્ય કનૂત, ઇલિય વર એહ વડાઈ,
સાંભલે વાત સત્યાસિયા તૂં મ કરે કેહનઈ આકુલા,
પ્રતાપસી સાહરી પ્રેલિમઈ, દીજે રોડી આકુલા. ૨૨
પાટણ માંહિ પ્રસિદ્ધ મોટો સામલદાસ માર,
જયતારણીયો જાણુ વીત તિણુ વાવયો વાર,
તાપા જતીનઈ તેડિ અન્ન બે ટંક વિદરાવ્યો,
સહ સવાસહ સાહુ સદ્દેકા સાતા સુખ પાવ્યો,
દોહિલા દુખિયા દુખલાં સત્કાર દીયો સદા
સમયસુંદર કહે સત્યાસીયા તાહરલે વલન ચલ્યલે તદા. ૨૩
શ્રીમાલી આવક ગચ્છ કકુલા મતી મરયો,
પૂજા કરે પ્રધાન આદર આંપો નહ મરયો,
દાન સુદ્ધ દાતાર પચલે તે દુરલિલ પેખી,
ખોલા ધાન વખારિ અન્ન દાઈ અવસર દેખી
દરસણી સદુનઈ અન્ન દાઈ ચિરાદે ચોલી લીયા
સમયસુંદર કહઈ સત્યાસીયા તિહાં તુઅનઈ ધકા દીયા. ૨૪

—ઈતિ સત્યાસીયાના કવિત સમાપ્તા ॥

(આ બે પાનાંની પ્રતમાં ઉપરનાં ૨૪ કવિત લખ્યા પછી છેવટે અગમવાણી નિસાણી કરીને આગળથી લલિયમાં શું યશે એ માટેના હુકા હુલાલખ્યા છે તે પંજી સાથે સાથે આપી દીધે છીએ. તંત્રી)

અગમવાણી

આખાતીજ અઠાણુવે, આગમ પવે (ચે) દીહ
પાવૂરા પૂરમાણુ સૌં એહની બોલી જીહ
સુપનામે સુણીયા સગદ, મુઝ ચીચકીયો મન,

જાણું ધર ભજડ દૃવે, વસતી હુવે જી વન,
અન ચિગથો દીસે ઇલા, મુંઝસી કાષ સડસી,
વિપ્રદોષ સડો જીહસી; વડલી વિગડસી.
પડસી ઇસડો પીટણો, માહે મુગલાણાં
જિસરેહડો જીહસી, જીહસી જીમલાણાં
ખુટિ સિદ્ધ ખૂરસાંણુરા, ખુટિસિ તુરકાણાં
સાહિબદા આલટસી, આંકા વાચાણાં,
પાતિસાહી જતાં પગાં વડસી નિમલાણુ
મરસી મ્હેજ મિરગીયાં, ગુર લાં મહાણાં.
ગુણુ તીસે ગૈબી મદ જીહસી જીણુ ઠાણાં
ચકતા સૌ નિરખાણુ છુટિ, જીહસી જીમલાણાં,
મંવત પૈતીસે સમૈ જૈ કાષ જાણુ
પડસી ઇસડો પીટણો, જાલિમ બેધાણુ
મરસી ખત્રી મંડોવરૈ, ચિર કાખિલ થાણુ
પતિ સાહી પાલટસી સાકા દીવાણુ.
હેક રસો કુધસીઈ સીદલ અલ દીંદવાણુ
અદિ પાતસાહ ચલાવસી, રાગ કાષ રાણુ
કાષક ગૈબી જીહસી, એ સરજીણુ ઠાણુ
ઉત્તર ખંડ સૌ આવસી, બેધાણુ સિવાણુ
જાલિમ કાષક જગસી, રાહીઝ ધરાણુ
અવતારી હુઈ જીહસી, નર કાષક જાણુ
કરસી ઇસી મંડોવરૈ, દાડિમ દીવાણુ
જેતી ધરતી તુઅરાં જેતી ચહવાણુ
જેતી આણુ વરતસી રાડોણુ ધરાણુ
કે લાણુયાં કે નેતિયાં કે આગમ જાણુ
આકા બચલ પચલ આઈ દુકા ટાણુ
એ વાતાં ઔલી નદી પતે પુરમાણુ
ખેતા સૌં પાણુ કહે બોલ ઠિકાણુ
દિવે હોસી હો કાકરા દિલી દિંદવાણુ ॥

—ઈતિ અગમરૂપ વાણી નીસાણી.

श्वेताम्बर और दिगम्बर जैन सम्प्रदायोंकी प्राचीनता.

लेखक:—पूरणचन्द नाहर. M. A. B. L. कलकत्ता.

इस बातसे प्रायः सभी लोग परिचित हैं कि जैन सम्प्रदाय श्वेताम्बर और दिगम्बर इन दो सम्प्रदायोंमें विभक्त है। पाश्चात्य और भारतीय विद्वानोंने आज तक जितनी खोज की है, उससे इन दोनों सम्प्रदायोंकी प्राचीनताके सम्बन्धमें कोई सन्तोषप्रद ऐतिहासिक प्रमाण नहीं मिलता है। भारतीय विद्वानोंमें डा० भाण्डारकर, डा० आचार्य, डा० बरुआ, डा० ला, और प्रोफेसर चक्रवर्ती, प्रो० विद्याभूषण, प्रो० भट्टाचार्य, प्रो० शील इत्यादि बंगीय विद्वान आजकल जैनत्व, इतिहासादि विषयकी विशेष चर्चा करते हैं। ये महानुभव पुस्तक तथा निबन्धादि लिख कर जैनत्व और इतिहासकी जो अमूल्य सेवा कर रहे हैं, उसके लिये जैन समाज उनका चिर कृणी रहेगा। वर्तमान कालमें पाश्चात्य विद्वानोंमें भी जैनियोंके प्राचीन इतिहास, तत्वज्ञान, इतिहास एवं आचार व्यवहारके बारेमें, विशेष चर्चा हो रही है, जिनमें लन्धमतिष्ठ स्वर्गीय डा० ब्रूलर, डा० वर्नेस, डा० हारनेल तथा डा० हार्मन जैकोबी, डा० ग्लासेनप, डा० गोएरीनो, डा० बीन्टर्नीज आदिके नाम विशेष उल्लेखनीय हैं। इनके अतिरिक्त, डा० चार्पेन्टियर, डा० रामस, प्रो० थ्रॉमि, मि० वारन, डा० लोओमैन, डा० हार्डेल, डा० चर्नैड, डा० कुमारस्वामी और प्रतिद्ध ऐतिहासिक

स्व० किन्सेन्ट स्मिथ इत्यादि विद्वानोंने जैन धर्म सम्बन्धी भिन्न भिन्न विषयों पर गवेषणापूर्ण पुस्तकें और निबन्ध लिखे हैं, जिनसे अधिकांश पाठक भी परिचित होंगे।

इन दोनों सम्प्रदायोंकी प्राचीनताके विषयमें मैंने जो कुछ ऐतिहासिक अनुसन्धान किये हैं, उन्हींको पाठकोंके समक्ष इस लेखमें रख रहा हूँ। आशा है जैन इतिहासप्रेमी भारतीय विद्वान गण इधर ध्यान देंगे और सुदृढ़ विश्वास है कि उनके परिश्रमके फल स्वरूप थोड़े ही समयमें सत्यका और भी पता लगेगा और इस विषयकी एक प्रामाणिक पुस्तक तैयार हो सकेगी। यह लिखनेकी आवश्यकता नहीं कि हिन्दी और गुजराती भाषाओंमें दोनों सम्प्रदायोंकी प्राचीनताकी पुष्टिके लिये अलग अलग कई पुस्तकें लिखी गयी हैं। मैं उन पुस्तकोंके सम्बन्धमें टीका टिप्पणी करनेके उद्देश्यसे अथवा श्वेताम्बर होनेके कारण अपने सम्प्रदायकी मर्यादावृद्धिके अभिप्रायसे यह निबन्ध नहीं लिख रहा हूँ, बल्कि निरपेक्ष होकर प्रकृत सत्यके अनुसन्धान द्वारा इस विषयके भ्रमको दूर करनेकी पवित्र भावनासे प्रेरित होकर ही इस ओर प्रयत्नशील हुआ हूँ।

श्वेताम्बर और दिगम्बर शब्दोंकी व्याख्या करनेसे यही धारणा होती है कि दिगम्बर सम्प्रदाय अर्थात् वस्त्र रहित या नग्न

अवस्था, श्वेताम्बर अर्थात् सफेद वस्त्रधारी सम्प्रदायसे पुराना है, पर वास्तवमें यह धारणा भ्रमपूर्ण है। जिस प्रकार प्राकृत और संस्कृत शब्दोंके अर्थोंपर ध्यान देनेसे यह मालूम होगा कि प्राकृत अवस्था संस्कृतसे पहिलेकी है, अतः प्राकृत भाषा संस्कृत भाषाकी अपेक्षा प्राचीन होनी चाहिये, परन्तु यह भ्रमात्मक है। वर्तमान समयमें प्राकृत भाषाके जितने ग्रन्थ मिलते हैं वे सब संस्कृत भाषाके वेदादि ग्रन्थोंसे बहुत पीछेके हैं, यद्यपि नामसे यह मालूम होता है कि प्राकृत भाषा बहुत पुरानी है और उसी प्राकृत भाषाके क्रमशः परिमार्जित होनेसे संस्कृत भाषाकी उत्पत्ति हुई है, तथापि वैदिक कालसे पूर्वका प्राकृत भाषामें लिखे हुए किसी ग्रन्थका भी पता आजतक नहीं चलता। प्राचीन जैन इतिहासके देखनेसे यही मालूम होता है कि जैन सम्प्रदायके श्वेताम्बर और दिगम्बर सम्प्रदायोंकी उत्पत्तिका इतिहास भी उपर्युक्त संस्कृत और प्राकृत भाषाके दृष्टान्तके समान ही है।

जैनलोग जिनदेव अर्थात् तीर्थंकरोंके भक्त हैं और उनलोगोंका यह विश्वास है कि जिनदेवद्वारा प्रणीत शुद्ध धर्म-मार्ग ही निर्वाणप्राप्तिका एकमात्र साधन है। उनके मतानुसार सृष्टि और कालचक्र अनादि है। कालचक्र अनादि कालसे चल रहा है और बराबर चलता रहेगा। उन लोगोंने कालचक्रको दो भागोंमें विभक्त किया है—अवसर्पिणी और उत्सर्पिणी। कुण्डलाकार घड़े

हुए किसी साँपके सिरसे क्रमशः पूँछ पर्यन्त और पुनः पूँछसे सिर तक यदि कोई चक्र चलता रहे और सिरसे पूँछ और फिर पूँछसे सिरका यह क्रम जारी रहे, तो जिस प्रकार उस चक्रकी समाप्ति नहीं होगी, ठीक उसी गतिके समान कालचक्र भी घूमता है ऐसा समझना चाहिये। सिरसे पूँछकी तरफ जाने की गतिको अवसर्पिणी और उसके विपरीत गतिको उत्सर्पिणी नाम दिया गया है। इस अवसर्पिणी और उत्सर्पिणी कालकी गतिसे इतना ही समझना पर्याप्त होगा—कि जिस समय कालचक्र अवसर्पिणी गतिसे भ्रमण करेगा उस समय अच्छी अवस्थासे क्रमशः बुरी अवस्थाकी तरफ और जिस समय उत्सर्पिणी गतिमें रहता है, उस समय हीन अवस्थासे क्रमशः अच्छी अवस्थाकी तरफ अग्रसर होता रहेगा। जैन मतानुसार यही कालचक्र है। जिस प्रकार हिन्दुओंने कालको सत्य, त्रेता, द्वापर और कलि इन चार भागोंमें विभक्त किया है, उसी प्रकार जैन लोगोंने भी अवसर्पिणी और उत्सर्पिणी को क्रमशः छः छः भागोंमें विभक्त किया है। भेद इतना ही है कि हिन्दुमतानुसार कलियुगके बाद मलय होकर पुनः सत्ययुगका आविर्भाव होता है, परन्तु जैनमतसे कलियुग अर्थात् निकृष्ट अवस्थासे एकवार ही सत्ययुग नहीं होजाता, बल्कि क्रमशः श्रेष्ठता प्राप्त होती है। वैज्ञानिक दृष्टिसे भी यही अधिक सत्य प्रतीत होता है। प्रत्येक अवसर्पिणी और उत्सर्पिणी कालमें २४ तीर्थंकर आवि-

भूत होते हैं। किन्तु यहांपर अप्रासङ्गिक होनेके भयसे इस विषयकी अधिक आलोचना करनी उचित नहीं है। इस विषयकी अधिक जानकारीके लिये प्रेमी पाठक जैन ग्रन्थोंका अवलोकन कर सकते हैं। यहां इतना ही बतलाना पर्याप्त होगा कि वर्तमान कालकी गति अवसर्पिणी है। इस कालमें प्रथम तीर्थंकर ऋषभदेवसे लेकर अन्तिम तीर्थंकर महावीर तक कुल २४ तीर्थंकर हो चुके हैं। इनमें अन्तिम तीर्थंकर महावीर स्वामी ई० सनसे ५२७ वर्ष पूर्व निर्वाण लाभ किया था। इनके पूर्ववर्ती तेईसवें तीर्थंकर भगवान् पार्श्वनाथने महावीरसे अढ़ाई सौ वर्ष पूर्व यानी ७७७ ख्रिष्ट पूर्वमें निर्वाण प्राप्त किया था। आधुनिक विद्वानगण तीर्थंकर पार्श्वनाथको ऐतिहासिक युगके महापुरुष और इनके पूर्ववर्ती शेष २२ तीर्थंकरों को Prehistoric Period अर्थात् ऐतिहासिक युगसे पूर्वका मानते हैं।

भगवान् महावीरके समयमें जैन धर्म किसी सम्प्रदायमें विभक्त नहीं था। उनके बाद भी कई शताब्दी तक इसके अविभक्त रहनेके प्रमाण मिलते हैं। श्वेताम्बर सम्प्रदाय वालोंके आचारांग सूत्रादि ४५ प्राचीन धर्म ग्रन्थ हैं। और उन्हें वे लोग जैन सिद्धान्त कहते हैं, परन्तु दिगम्बर सम्प्रदायवाले इन प्राचीन सूत्रादिको अमान्य करते हैं। दिगम्बरी लोग कहते हैं कि उक्त प्राचीन समस्त जैनगम नष्ट हो गये हैं,

अतः वे लोग श्वेताम्बर सम्प्रदायवालोंके मान्य आगमोंको यथार्थ नहीं मानते थे। इन बातोंपर अच्छी तरहसे विचार करने पर यह बतलानेकी आवश्यकता नहीं रह जाती कि प्राचीन जैन-तत्त्व इतिहासादिके सम्बन्धमें दिगम्बर ग्रन्थोंका उपादान श्वेताम्बर ग्रन्थोंकी अपेक्षा बहुत कम है। जैन दर्शन-वित् समस्त विद्वानोंने भी श्वेताम्बर ग्रन्थोंकी प्राचीनता मुक्त कंठसे स्वीकार की है। दिगम्बरियोंमें ऐसे प्राचीन ग्रन्थ उपलब्ध नहीं हैं।

सम्राट् अशोकके समयमें जैन साधु निर्ग्रन्थ नामसे पुकारे जाते थे और उनके प्राचीन शिला लेखमें इसी नामका उल्लेख भी है, किन्तु निर्ग्रन्थ शब्दका नम साधु अर्थ करना उचित नहीं। निर्ग्रन्थ शब्दका अर्थ यहां ग्रन्थरहित अर्थात् रागद्वेषादि बन्धनमुक्त साधु समझना होगा। सम्राट् अशोकके बाद कलिङ्गाधिपति महाराज खार्वेलके नामसे बहुत लोग परिचित होंगे। लब्धप्रतिष्ठ ऐतिहासिक म० के० पी० जायसवाल महोदयने उदयगिरि और खण्डगिरिस्थित हस्तिशुम्भा नामक गुफासे प्राप्त, उक्त जैन सम्राट् खार्वेलके प्रसिद्ध शिला लेखकी विस्तृत आलोचना की है। इसका समय ई० सनसे १७० वर्ष पूर्व निर्धारित हुआ है। इस शिलालेखमें सम्राट् खार्वेल द्वारा जैन साधुओंको भांति भांतिके पट वस्त्र और श्वेतवस्त्र देनेका स्पष्ट वर्णन है। अतः यह अकाट्यरूपसे प्रमाणित होता है

कि इस समय जैन साधुगण श्वेत और रेशमी वस्त्र भी धारण करते थे।

प्रसिद्ध दिगम्बर-ग्रन्थ लेखक देवसेना-चार्यने अपनी दर्शनसार नामक पुस्तकमें लिखा है कि सितपट अर्थात् श्वेताम्बर संन्यासी उत्पत्ति सं० १३६ विक्रमीयमें हुई है, परन्तु यह सर्वथा भ्रमात्मक और पक्ष-पातपूर्ण है। दिगम्बर मतानुसार यदि श्वेताम्बर सम्प्रदायकी उत्पत्ति सं० १३६ मानी जाय तो उक्त शिला लिपिमें कथित महाराज खार्वेल द्वारा जैन साधुओंको श्वेतवस्त्रदान देनेका वर्णन सम्भव नहीं; क्योंकि यह शिला लेख ही विक्रमाब्दके प्रारम्भसे ११० वर्ष पूर्वका खुदा है। श्वेताम्बर ग्रन्थानुसार महावीर तीर्थङ्करके पूर्व, भगवान् ऋषभदेवके बादसे भगवान् पार्श्वनाथ पर्यन्त २२ तीर्थङ्करोंके समयमें जैन-साधुगण वस्त्र व्यवहार करते थे। इसके बाद यानी चौबीसवें तीर्थङ्कर महावीर स्वामीके अभ्युदय कालमें सम्पूर्ण वस्त्रत्यागकी पद्धति चली। इससे यह अनुमान होता है कि भगवान् महावीरके समय तपस्याकी कठोरता अपनी चरम सीमापर पहुँच चुकी थी। महावीर स्वामी गृह-त्यागी होकर संन्यास ग्रहण करनेके बाद कुछ समयतक शरीरपर एक वस्त्र धारण करते थे, परन्तु पीछे उन्होंने अपने एकमात्र वस्त्रका भी त्याग कर दिया। उन्होंने किस कारणसे सम्पूर्ण वस्त्रोंका परित्याग किया था, इसका निरूपण करना

वास्तवमें बड़ा कठिन है। उस समयकी घटनाओंका जो कुछ संग्रह हो सका है, उससे यह प्रकट होता है कि महावीर स्वामीके समयमें धार्मिक प्रतियोगिता पराकाष्ठापर पहुँच चुकी थी और धर्मसम्बन्धी आध्यात्मिक विचारपूर्ण उन्नति लाभ कर चुके थे। प्रचलित धर्मोंके विरोधीगण बहुत बड़ी संख्यामें उस समय देश-देशान्तरोंमें भ्रमण कर रहे थे और सम्पूर्णरूपसे संसार-त्यागके गुणागुणके निर्णयकी चर्चा जोरोंपर थी। भगवान् महावीरने भी सर्व त्यागी होकर अर्थात् अपने एक मात्र वस्त्रका भी त्यागकर उस समयके आदर्श त्यागकी उग्रताको दिखाया था। सम्भवतः सभी वस्त्रोंके त्यागका नियम उन्होंने अपने समकक्ष उच्चश्रेणीके जैनसाधुओंके लिये ही निर्धारित किया था। उन्होंने किसी शुभ विशेष अवस्था में जैन साधुओं और साध्वियोंके लिये इस प्रकारसे वस्त्रत्यागका समर्थन नहीं किया था, तोभी दिगम्बर मतानुसारी साधुगण न मालूम क्यों इस समय भी उलंग रहते हैं। इस प्रकार दिगम्बर लोगों द्वारा प्राचीन जैन सूत्रादिकी अवहेलना कर नवीन जैन शास्त्र और इतिहासकी रचना करनेके फलस्वरूप मूल जैन सिद्धान्त, प्रकृत जैन धार्मिक तत्त्व तथा इतिहासमें जो कुछ परिवर्तन हुआ है, उसकी विस्तृत व्याख्या-कर लेखके कलेवरको बढ़ानेकी आवश्यकता नहीं। दो-एक दृष्टान्त ही इसके लिये प्रस्तुत होंगे।

दिगम्बर सम्प्रदायवाले स्त्रियोंके मुक्तिके अधिकारको नहीं मानते; किन्तु मौलिक जैन सिद्धान्तकी दृष्टिसे स्त्री-पुरुषोंकी आत्मामें कुछ विभिन्नता नहीं है। आत्मा अनन्तवली है। वह केवल कर्मवशात् स्त्री या पुरुष रूपमें जन्म ग्रहण करता है। अर्जित कर्मोंके क्षय हो जानेसे मुक्ति प्राप्त होती है, इसमें जाति अथवा लिङ्ग भेद कुछ भी बाधक नहीं। श्वेताम्बर सम्प्रदायवाले इस अनादि और प्राचीन जैन-सिद्धान्तको मानते हैं। इस सिद्धान्तके अनुसार स्त्री और पुरुष दोनोंको समान रूपसे मुक्तिका अधिकार है। श्वेताम्बर और दिगम्बर सम्प्रदायवालोंमें इसी प्रकारके और भी अनेक भेद देखनेको मिलेंगे।

दिगम्बर सम्प्रदायवाले चौबीसवें तीर्थंकर श्रीमहावीरस्वामीको अविवाहित और ब्रह्मचारी मानते हैं; परन्तु श्वेताम्बर मतानुसार महावीर स्वामीका विवाह हुआ था और उनकी विवाहिता स्त्री यशोदाके गर्भसे मियदर्शना नामकी एक कन्या भी उत्पन्न हुई थी। दिगम्बराचार्य जिनसेन द्वारा रचित हरिवंश पुराणमें महावीर स्वामीके विवाहका उल्लेख है। दिगम्बर मतानुसार जैन विद्वान् प्रोफेसर हीरालाल जैन पिटर्सनकी चतुर्थ रिपोर्टके १६८ वें पृष्ठके ६ से लेकर ८ श्लोकोंमें हरिवंश पुराणसे उद्धृत उक्त उत्सवका वर्णन देखकर इस अंशको उक्त पुराणकी किसी पुरानी हस्त-

लिखित प्रतिमें होनेके बारेमें सन्देह किया था; परन्तु बंगालकी एशियाटिक सोसाइटीके पुस्तकालय तथा और और स्थानोंमें सुरक्षित हरिवंश पुराणकी पुरानी प्रतियोंमें यह अंश वर्तमान है। अतएव, इन श्लोकोंकी प्राचीनता के सम्बन्धमें सन्देहका कोई कारण नहीं है। जिनसेनाचार्यके समान प्राचीन प्रामाणिक ग्रन्थकारने जब अपनी पुस्तकमें महावीर स्वामीके विवाहोत्सवका वर्णन किया है, तब यह सप्रश्नमें नहीं आता कि किस कारणसे दिगम्बर लोग उन्हें अविवाहित मानते हैं।

अब मूर्ति और मूर्तिपूजा द्वारा भी इन दोनों सम्प्रदायोंकी प्राचीनताकी आलोचना करनी उचित समझता हूँ। मूर्तिपूजा बहुत प्राचीन कालसे चली आ रही है, इस सिद्धान्तमें मतभेद नहीं है। इससे यह प्रमाणित होता है कि जैन लोग प्राचीन कालसे मूर्तिपूजा करते आ रहे हैं। इसका काफी प्रमाण मिलता है कि भगवान् महावीरके निर्वाणलाभके बहुत समय पीछे तक उनके मतानुसारियोंमें श्वेताम्बर और दिगम्बर नामका कोई सम्प्रदायभेद नहीं था। भगवान् महावीरने सम्पूर्ण वर्गोंका परित्याग कर तत्सामयिक अवस्थानुसार निश्चय ही त्यागकी चरम सीमाका आदर्श रखा था और इसके फलस्वरूप उनके मतानुसारियोंने नम्र भूतिका प्रतिष्ठा की इसमें कोई आश्चर्य नहीं है। इसी कारण मथुराके निकट कंकाली

टीला नामक स्थानसे जितनी जैनमूर्तियां खोदकर निकाली गयी हैं, उनमेंसे अधिकांश कायोत्सर्ग मुद्राकी खड़ी भूर्तियां दिगम्बर हैं अर्थात् उनमें पुरुष चिन्ह वर्तमान हैं। इस प्राचीन जैन मूर्तियोंपर जो कुछ खुदा है, उससे उस समयके प्रचलित गण, गोत्र, कुल, शाखा और गच्छ इत्यादिका पूर्ण विवरण मिलता है। किसी-किसी मूर्तिमें समसामयिक महाराज कनिष्क और हविष्क इत्यादि राजाओंके शासनकालका भी उल्लेख है, परन्तु विक्रमकी ११ वीं शताब्दीसे पूर्व समयके जैन लोगोंने सम्प्रदाय विभेदका कुछ भी उल्लेख आजतक नहीं मिला है। विक्रमकी ११ वीं शताब्दीके बादकी जो कुछ मूर्तियां वहां मिली है, उनमें कहीं कहीं श्वेताम्बर शब्दका उल्लेख वर्तमान है; किन्तु उस समयकी मूर्तियोंकी शिला लिपिमें आज तक "दिगम्बर" शब्द कहीं नहीं मिला। पाठकगण इससे सहज ही अनुमान कर सकते हैं कि प्राचीन कालमें जैनियोंमें कोई सम्प्रदाय भेद नहीं था। इन शिला लिपियोंमें कुल, गण, शाखा, गच्छ इत्यादिका जो कुछ उल्लेख आया है, प्रायः वह सब श्वेताम्बरी लोगोंके कल्प सुत्रादि ग्रन्थोंमें वर्णित हैं, किन्तु दिगम्बर लोगोंके किसी ग्रन्थमें, इन शाखा कुल प्रभृतिका उल्लेख नहीं मिलता। अतएव श्वेताम्बर सम्प्रदायकी अपेक्षा दिगम्बर सम्प्रदायकी प्राचीन कहना भ्रमपूर्ण है।

पाठकगण निम्नांकित एक और दृष्टान्तसे यह भली भांति समझ जायें कि दिगम्बर

सम्प्रदायवाले अपने सम्प्रदायकी प्राचीनता साधित करनेके लिये चाहे जितने भी प्रमाण और व्याख्याएँ क्यों न उपस्थित करें, पर वे इतिहासकी दृष्टिसे भूल्यवान नहीं हो सकते और इस दृष्टान्त द्वारा श्वेताम्बर सम्प्रदायकी प्राचीनता स्पष्ट सिद्ध होती है। श्वेताम्बर सम्प्रदायके मतानुसार चौबीसवें तीर्थंकर भगवान महावीर अपनी क्षत्रियानी माता त्रिशलाके गर्भसे जन्म ग्रहण करनेके पूर्व देवानन्दा नामक ब्राह्मणीके गर्भमें अवतीर्ण हुए थे। पश्चात् इन्द्रादेशसे हरीनेगमेपी नामक देवताने देवानन्दाके गर्भसे भगवान महावीरको उठाकर माता त्रिशलाके गर्भमें स्थापित किया था। यह घटना श्वेताम्बरी लोगोंके प्रसिद्ध कल्पसूत्र नामक ग्रन्थमें सविस्तार वर्णित है। इसी दृश्यकी एक सुन्दर भास्कर शिला उक्त कांकाली टीलेसे प्राप्त हुई है। पाठक विंसेट स्मिथकी 'जैनस्तूप एन्ड अदर एन्टीक्विटीज आफ मथुरा' Vincent Smith's Jaina Stupa and other Antiquities of Mathura नामक पुस्तकके २५ वें पृष्ठमें इसे देख सकते हैं। लिपितत्त्वविशारदोंने इस बातको प्रमाणित किया है कि उक्त शिला लेख ई० सन्से एक शताब्दी पूर्वसे भी कुछ पहलेका है। दिगम्बर सम्प्रदायके किसी ग्रन्थ और उन लोगोंद्वारा रचित महावीर स्वामीकी जीवनीमें इस प्रकारकी किसी घटनाका उल्लेख नहीं मिलता। वे लोग इस गर्भापहारकी आख्यायिका पर भी विश्वास नहीं करते। इससे यह सिद्ध होता है कि दिग-

स्वर ग्रन्थोंकी अपेक्षा श्वेतांबर ग्रन्थ अधिक प्राचीन है और इनके विचार और भी पुराने हैं।

श्वेतांबर संप्रदायकी प्राचीनता और दिगंबर संप्रदायकी अर्वाचीनताके संबंधर्म और भी एक उल्लेखनीय विषय पाठकोंके समक्ष रख मैं इस निबन्धको समाप्त करूंगा। जैन तीर्थंकर न केवल स्वयं सिद्ध, बुद्ध और मुक्त होते हैं, वरन् वे तीर्थ अर्थात् संघोंकी स्थापना भी करते हैं। प्राचीन जैन सिद्धान्तानुसार ये तीर्थ अथवा जैन संघ चार प्रकारके होते हैं। बौद्ध धर्ममें भी भगवान बुद्ध देवने संघकी स्थापना की थी। जैन संघके साधु, साध्वी, श्रावक और श्राविका ये चार भेद हैं। जैन ग्रन्थोंमें वर्णित चउविह संघ अर्थात् चारों प्रकारके संघोंकी, प्रथम तीर्थंकर ऋषभदेवसे लेकर चौबीसवें तीर्थंकर महावीरतक प्रत्येक तीर्थंकरने अपने अपने अभ्युत्थान कालमें इसी प्रकारसे स्थापना की थी। जैन साधु अर्थात् पुरुष संसारत्यागी संन्यासी, साध्वी अर्थात् स्त्री संसारत्यागिनी संन्यासिनी, श्रावक यानी जैन धर्मोपासक पुरुष गृहस्थ और श्राविका अर्थात् जैन धर्मोपासिका स्त्री गृहस्थ इन चार प्रकारके संघोंकी स्थापना संबंधी पहले तीर्थंकर ऋषभदेवसे लेकर तेईसवें तीर्थंकर भगवान् पार्श्वनाथ तक का इतिहास दुष्प्राप्य है। इतिहाससे यह मालूम होता है कि दिगंबरी लोगोंकी यह धारणा सर्वथा निर्मूल है कि महावीर स्वामीके समयमें जय संघोंकी स्थापना हुई थी,

उस समय मुक्तिके विषयमें स्त्रियोंका पुरुषोंके समान अधिकार नहीं था और स्त्रियोंके लिये संन्यासग्रहण वर्जित था। उस समय उत्तर भारतमें वैदिकधर्मकी शक्ति पराकाष्ठापर थी। ब्राह्मण लोग धर्म और धर्मानुष्ठानके एक मात्र ठेकेदार बन बैठे थे और धर्मके नामपर असंख्य पशुओंके रक्तसे पृथ्वी रंजित की जाती थी। बुद्धदेव इस अमानुषिक हिंसा और तत्कालीन कठोर तपस्याकी निस्सारता दिखाकर अपने ज्ञानार्जित नवीन धर्मका प्रचार कर रहे थे। भगवान् महावीर भी छुस्त-प्राय जैन धर्ममें पुनः प्राणप्रतिष्ठा कर आत्माके कल्याणार्थ सत्य-धर्म मार्गका उपदेश कर रहे थे। इस धार्मिक द्वन्द्वकालमें यदि महावीर स्वामी दिगंबर मतानुसार स्त्री जातिको हीन समझ कर उन्हें अपने स्वाभाविक अधिकारोंसे वंचित करते तो जैन धर्मका अस्तित्व ही मिट जाता।

तीर्थंकर महावीरके उपदेश उदार और सरल थे। उनके मतानुसार जैन, अजैन, श्वेतांबर, दिगंबर, हिन्दू, बौद्ध इत्यादि सभी धर्मावलंबीकी आत्माको निर्वाणलाभका अधिकार है। परन्तु दिगंबर मतानुसार केवल मात्र दिगंबर मतावलंबी और उनमें भी पुरुष ही मुक्तिके अधिकारी हैं। प्राचीन जैन धर्मग्रन्थोंमें कहीं भी इस प्रकारका अनुदार भाव दृष्टिगोचर नहीं होता। सभी प्राचीन जैनधर्मोपदेशोंमें उपादर्शके जाज्वल्यमान प्रमाण भरे पड़े हैं और इन मौलिक

ग्रन्थोंकी प्राचीनता भी वैज्ञानिक दृष्टिसे सिद्ध हो चुकी है, किन्तु यह दुखका विषय है कि दिगंबर सम्प्रदायने इन मूल ग्रंथोंको अग्राह्य कर दिया है। संभवतः दिगंबर सम्प्रदायके धर्मतत्त्व और नीति, अनुदार तथा अदूरदर्शी होनेके ही कारण मुसलमान राजत्वकालमें किसी प्रकारकी भी उन्नति न हो सकी। अबुल फजलने अपनी 'आ-ईने अकबरी' नामक पुस्तकमें लिखा है कि सम्राट् अकबरके समयमें बहुत चेष्टा करने पर भी जैनियोंके इस नम्र यानि दिगम्बर सम्प्रदायका कोई पता नहीं चला, परन्तु इस समय अंग्रेज राजत्वकालके शान्तिमय युगमें वे अपनी मर्यादा वृद्धि करनेकी चेष्टा कर रहे हैं।

इस प्रसंगमें और भी एक बातका उल्लेख कर देना उचित होगा। भगवान् महावीरके निवांणके पश्चात् पंचम संवनायक यशोधरजीने संभूतिविजय और भद्रबाहु नामक दो शिष्योंको रख कर स्वर्गारोहण किया। इनके पश्चात् आचार्य संभूतिविजय छठे और उनके गुरुभाई सातवें संघ नायकके पद पर अधिष्ठित हुए। दिगंबर लोगोंका कहना है की उन्हींके समय सम्राट् चन्द्रगुप्तके राजत्वकालमें १२ वर्षव्यापी भीषण अकाल पड़ा। उस समय अन्नभावके कारण जैन साधुओंके लिये जीवन यापन करना कठिन हो गया, अतः भद्रबाहु स्वामी यह विकट स्थिति देख बहुत साधुओंके साथ पाटली-

पुत्र (पटने) से दक्षिण दिशामें चले गये। दिगंबरी लोग औरभी कहते हैं कि इसी समय सम्राट् चन्द्रगुप्तने भी भद्रबाहु स्वामीके साथ दक्षिण दिशामें प्रस्थान किया और जैन दीक्षा ग्रहण कर श्रवण बेलगोलेके निकट पहाड़की कन्दरामें तपस्याकर प्राण त्याग किया। आज भी यह स्थान चन्द्रगिरीके नामसे प्रख्यात है और यहांकी शिलालिपिमें इस घटनाका वर्णन भी खुदा है, परन्तु किसी संश्लेष इतिहास अथवा श्वेतांबर धर्म ग्रन्थोंमें इस प्रकार चन्द्रगुप्तके दक्षिण जाने और साधु होनेका उल्लेख नहीं है। और भी जहांतक प्राचीन अजैन इतिहास देखनेको मिलता है, उसमें मौर्य-सम्राट् चन्द्रगुप्तकी ही दक्षिणयात्रा अथवा दक्षिण दिशामें मृत्युका कहीं वर्णन नहीं मिला है। दिगंबरी लोगोंद्वारा कथित और शिलालेख द्वारा प्रमाणित घटनाकी दो प्रकारसे व्याख्या की जा सकती है। (१) यातो महाराज चन्द्रगुप्त का यह वृत्तान्त सत्य घटनाओंके आधार पर खोदा गया होगा अथवा (२) चन्द्रगुप्त और भद्रबाहु ये दोनों व्यक्ति मौर्य सम्राट् चन्द्रगुप्त और श्रुतकेवली भद्रबाहु न हो कर इसी नामके दूसरे भद्रबाहु और कोई दूसरा चन्द्रगुप्त नाम धारी राजा होंगे। इस दूसरी व्याख्याको ही आजकलके इतिहासवेत्ता ठीक मानते हैं।

उपर्युक्त दुर्भिक्षकालमें अनेक जैन साधु दक्षिणदिशामें चले गये और वहां अपने

अहिंसाके सिद्धान्तका प्रचार किया यह सर्वमान्य है । इतिहासमें इसके पर्याप्त प्रमाण हैं कि जैनधर्मप्रचारमें यहां उन्हें काफी सफलता भी मिली थी । उस समय धर्मोपदेशोंको पुस्तकाकारमें लिखनेकी आवश्यकता पड़ी । उत्तर भारतके सभी जैन साधुगणोंमें प्रसिद्ध मथुरा नगरी और सौराष्ट्र प्रान्तस्थ वलुभी नामक नगरीमें एकत्रित होकर प्राचीन सूत्रादि और भगवान महावीरके उपदेशोंका संग्रह कर लिपिवद्ध किया था । किन्तु दक्षिण प्रान्तीय साधुओंने उत्तर प्रान्तके साधुओंकी तरह न तो कहीं एकत्रित होकर प्रान्तीय मौलिक तत्त्व और इतिहासादिका संग्रह ही किया और न उत्तर भारतके साधुओंद्वारा संगृहीत सूत्रादिको ही प्रमाणित माना, बल्कि उन लोगोंने स्वच्छापूर्वक अलग ही धर्मग्रन्थ और इतिहासादिकी रचना कर डाली । उस समयके लिखे हुए धर्मग्रन्थादि ही वर्तमान दिगम्बर सम्प्रदायवाले जैनियोंके प्रा-

चीन धर्मग्रन्थ हैं । इतिहास और प्रमाणोंसे यह सिद्ध होता है कि इसी प्रकार क्रमशः जैन सम्प्रदायमें दो विभाग हुए और ईस्वीकी पहिली शताब्दीमें श्वेताम्बर और दिगम्बर इन दो विभिन्न सम्प्रदायोंका नामकरण हुआ ।

उपर्युक्त सभी बातोंको भलीभांति मनन करने और ऊपर बतलाये प्रमाणों तथा दोनों संप्रदायोंके मान्यग्रन्थों और इतिहासादिके अध्ययनके पश्चात् निरपेक्ष भावसे समालोचना करनेसे श्वेताम्बर संप्रदायकी सब प्रकारसे प्राचीनता सिद्ध होती है । श्वेताम्बरी लोग ही मूल जैन संप्रदायके हैं और दिगम्बर संप्रदायकी पृथक् नवीन सृष्टि होनेपर ये श्वेताम्बर नामसे प्रसिद्ध हुए ।

सोयंवरो य आसं

वरो य बुद्धो अ अह्व अन्नो चा,
समभाच भाचि अप्पा

लहेइ मोएखं न सन्देहो ।

—श्वेताम्बराचार्य रत्नशेखर

સં. ૧૮૪૪ માં શ્રી શત્રુંજયનાં દેહરાં અને પ્રતિમાઓ.

(સં. તંત્રી.)

સંવત ૧૮૪૪ વર્ષે વૈશાખ સુદ ૪ થી સિદ્ધાયલી ઉપરે દેહરા તથા પ્રતિમા સંખ્યા સંધ્યે યદને ૩૯૬૫ સગશે યદને છે' લીખાયે છે

૫૨ શ્રી આદિશ્વરજીને મૂલ ગંભારા મધ્યે કાઉસગીયા સહિત પ્ર૦ (પ્રતિમા)

૮૦ આહિર રંગમંડપે મરેલી માતા ભરતચક્રી સહિત છે પ્ર૦

૧૯૩ મુલનાયક દેહરા આહિર ચોદેર દેહરી ૪૫ તે મધ્યે પ્ર૦

૪૩ રંગમંડપની બીજી ભૂમિ મધ્યે પ્ર૦

૧૬ મુલદેવ ગૃહ પાછે ચોમૂખની પંક્તિ મધ્યે પ્ર૦

૮૦ ચોમૂખ છોટા ચોદેર સર્વ ૨૦ તેહની પ્ર૦

૧૯ સંઘવી મોતી પટણીના દેહરા મધ્યે ચોમૂખ ૧ આલીયા મધ્યે

૨૨ સમેતસીખરજીના ચાપનાના દેહરા મધ્યે પ્ર૦ પાડુકા ૨૦ છે

૨૧ કૂસંગજાધના દેહરા મધ્યે ચોમૂખ ૧ આલીયા મધ્યે પ્ર૦

૩૨ દક્ષિણુદેસે અંચલગજના દેહરા મધ્યે પ્ર૦

૭૦ સા મૂલાના દેહરા મધ્યે પ્ર૦ ચોવીસવરો ૧ છે ॥ પ્ર૦

૬૪ અષ્ટાવદના દેહરા મધ્યે પ્ર૦ એ દેહરા પાસે પાંણી ટાંકો છે

૩ સેક સૂર્યદેવી દેહરી મધ્યે પ્ર૦

૩ સા કૂરાં ઘીયાની દેહરી મધ્યે પ્ર૦

૮ સહસ્રકૂટ પાસે સમેતસીખર પાસે ગોરવ છે તે મધ્યે પ્ર૦

૧૦૨૮ સહસ્રકૂટની દેહરી મધ્યે આ...મધ્યે પ્ર૦

૩૪ વસ્તપાલ તેજપાલના દેહરા મધ્યે) ઋપભદેવ...ના પગલા

૧૨ સમોસરજીના દેહરા મધ્યે પ્ર૦

૧૦ સા ભાંણા લીખડીયાની દેહરી મધ્યે

૧૦ વસ્તપાલ તેજપાલના દેહરા પાસે દે...ની દેહરી મધ્યે

૩૮ ખરતરગછે પંચભાયાના દેહરા મધ્યે

૧૩શ્રાવકના દેહરા મધ્યે પ્ર૦

.....રી ૧ છે તે મધ્યે પ્ર૦

(પત્ર ફાટી ગયો છે.)

.....મધ્યે પ્ર૦

પ્ર૦ બૌદ્ધ મતીની છે

મધ્યે ઉપરા ઉપર ચોમૂખ ૨ પ્ર૦

ઋપભદેવી પગલા તે પાસેના ગગો

મધ્યે આદીજન નમીવીન.

કાઉસગીયા છે

ચાંભામધ્યે પ્ર૦

૭ (સમોસર)જી સ્થાપનાના દેહરા મધ્યે પ્ર૦

૧૦ સા ભૂખજીદાસ જગજીવનદાસના દેહરા (મધ્યે)

- ૫ સા વાછડા મંગલજીના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૮ સરતવાસી સ્નાકરખાઈના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૧૫ સા વસ્તપાલ તેજપાલના દેહરા:.....ચોમૂખ મુલાં
 ૧૩ એ દેહરાથી ઉગમણી પાસે દેહરી ૨() તે મધ્યે પ્ર૦
 ૨ વલી એ દેહરાને દક્ષિણદેરી સા હેમચંદની દેહરી મધ્યે પ્ર૦
 ૧૧ સા રામજી ગંધારીયાના દેહરા મધ્યે ઉપરે તથા હેઠે સર્વ પ્ર૦
 ૪૩ એ દેહરાને પાસે છોટી દેહરી ૭ તીહાં ૧ દેહરી મધ્યે તીર્થંકરની માતા સહિત ચોવીસ-
 વટા ૧ છે એ સાતે દેહરીની પ્ર૦
 ૫૩૨ કોટની ભમતીની દેહરી ૧૦૮ પ્ર૦ છુટક ૩૮૮ ચોવીસવટા તેહની પ્ર૦ ૧૪૪ એ સર્વ પ્ર૦
 એ મૂલગઢના દેહરા પ્રતી૦ સંખ્યા.

હવે હાથીપોલ બાહિર દેહરા તથા પ્રતિમા સંખ્યા લખી છે

- ૫ સા મીઠાચંદ લાધાના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૪ મુહણોત જયમલના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૧૦ દોસી ઝૂપભવેલજીના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૭ સા રાજસીના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૨ હુબડના દેહરા મધ્યે પ્ર૦ રંગમંડપ મધ્યે સ્નાત્રવેદી છે ॥
 કવચજક્તી દેહરી ૧ ચક્રેશ્વરીની દેહરી ૨ વાઘણ પોલબાહિર દેહરી ૧ હનુમાનની છે એ
 પેઢેલી ટુકના દેહરા જાણુવા.

હવે બીજી ટુકના દેહરા તથા પ્રતિમાસંખ્યા લીખી છે ॥

- ૧ અદબડ સ્વામીના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૨ તીહા પાશ્વર્જિન કાઊસગીયા મૂદા છે
 ૬૪ મોદી પ્રેમચંદ લવજીના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૧૫ મોદી હેમચંદના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૬ દેહરી ૬ છે તે મધ્યે પ્ર૦
 ૭ પાંચ પાંડવના દેહરા મધ્યે ૫ પાંડ...એ સાતે કાઊસગીયા
 ૫ છીપાની કરાધયા દેહરી ૫ ધાંજ...ને મધ્યે પ્ર૦
 ૨ અજીત સાંતિના દેહરા ૨ બેઝબેડ છે તેમાં...પ્ર૦
 ૧ નેમનાયજીના દેહરા ૧ તે મધ્યે પ્ર૦ ૧
 ૩ મોટા દેહરા ૧ તે મધ્યે પ્ર૦ ૩
 ૩વરો ૧ તે મધ્યે પ્ર૦ ૩
 (૭ લીટી કાટી ગણ છે)
 ૫ સીમંધરના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૪ અજીતનાયના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૩ દાથીપોલિને બેડુ પાસે આલીયા મધ્યે પ્ર૦
 ૭૩ કુમારપાલના બાવન જીનાલય દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૭ જ્યેદર ધનરાજ જયરાયની દેહરા મધ્યે પ્ર૦

- ૭ સા વર્ધમાનના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૧૫ રાધણુપૂર વાસી રવજી અમેચંદના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૬ હીરબાઇના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૮ વોરા નિમાના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૭ ગાંધી ડોસાના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૪ લાહુઆ શ્રીમાલી વીરજીના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૧૧ સંધની ખચરા કીકાના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૩૪ સા કુંઅરજી લાધાના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૮ વિમલવસહી પાસે દેહરા ૨ તે મધ્યે પ્ર૦
 ૮૧ વિમલવસહીની બૂલવણી મધ્યે દેહરા ૪ ઓટા ૧ બાવન છનાલય છે તે મધ્યે.
 ૧૭૧ નેમીશ્વરજીની ચવરી પાસે લોકનાલ સમોસરણ છે તેની (પ્રતિમા મોક્ષ બારીને ઉપર ઉટ છે.)
 ૪ ચોખણા સમોસરણ મધ્યે પ્ર૦
 ૨૦ સમોસરણ પાછે ગઢની ભિત પાસે દેહરી ૮ સુમટની તે મધ્યે પ્ર૦
 ૫ રત્નસાઈ ભંડારીના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 એ દેહરાને પશ્ચિમ દસે દેહરી ૫ ધાબાલી છે તેમાદિ પ્રતિમા નથી.
 ૨૧ એ દેહરાને પાસે ઊટી ૫ દેહરી તે મધ્યે પ્ર૦
 ૫ સા પ્રેમજી વેલજીના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૫ સા નયમજી આણુંદજીના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૧૮ સા વધૂ પટણીના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૧૦ વો લાધા સરતિના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 ૧૩ છટા ચોમૂખ ૩ રાયજીતલે પગલાની દેહરી
 ૩ શાંતિનાથના દેહરા મધ્યે પ્ર૦.....બોલીસવટા ૨ છે પ્ર૦
 એ દેહરાને ઉગમણી દસાં દેહરી છે તે મધ્યે ચાવયા સુક પ્રભ સીલકા
 ૨૫૦૦ ચાવ પ્રમૂખ ૨૫૦૦ સાધૂના પગલાની ચાપના છે.
 ૬ દક્ષિણ દસે કાટની યડમાં દેહરી ૨ તે મધ્યે પ્ર૦
 ૪૪ સવાસોમજીના ચોમુખ દેહરા મધ્યે પ્ર૦ ૧૬ ચોલીસવટો ૧ પ્ર૦
 ૫૫ એ દેહરા ઉપર ચોમૂખ ૧ પ્ર૦ ૩૦ છટક ચોલીસવટો ૧ સર્વ પ્ર૦
 ૧૬૦ હવે ભમતી મધ્યે પ્ર૦ ૧૩૬ ચોલીસવટો ૧ સર્વ પ્ર૦ શ્રી પૂજ્ય મૂર્તિ ૧૪.
 ૪ પૂંડરીક ગોલધી બાહિર વેલબાઇ ચોમૂખ ૧ પ્ર૦
 ૧૦ સંપ્રતિ રાજના દેહરા મધ્યે પ્ર૦
 મરહેની માતાનો દેહરા ૧ તે મધ્યે મરહેની હસ્તિ ખંધાધી જઠ છે તેહ થકી આજે ઇમારસા પીરની કબર છે.
 એ ખરતર વસીહીના દેહરા તા પ્રતિમા સંખ્યા જાણુની ૥ શ્રી લિપીત સુતી હિમસાગર આચલીયા ગછે પાલીતાણા મધ્યે.
 (એક દીપણા જેવા પત્રમાં.)
 —સુનિ જશવિજય સંચલ.

મહાજનની ૮૪ ન્યાતનાં કવિત.

શ્રી શ્રીમાલ શ્રીમાલ બાજા ઐસવાલ વહીજે
પોરવાહ પરસિદ્ધ ડીડુવાલ સુજસ દખિજે;
પોદા પોદકરવાલ મનુ મેડતવાલ સુણિજે
વલે હરસોરા વાલગિર દીસાવાલ સુણિજે
પલ્લીવાલ કલીછે ગ્રગટ ભાંજવાલ ભણેલ
ખંડેઅડવાલ ધમ અખીઈ દોહિલવાલ દિલેલ. ૧

ખંખેરવાલ ખરવટ સાહસ ખરા સૂરાણા
ગૂજરવાલ ગજગોજ કે સુહરવાલ કહાણા;
અગરવાલ ઉપમ જામલવાલ રિદ્દ જેદા
નાંજાવાલ સુનિધિ ધરકટકા લસુથેદા
ચિત્રાવાલ કેારંટવાલ ચવિ સોનીવાલ સુચિત
સોજિતવાલ દાની સરસ નાગરવાલ સુનિત. ૨

મોઢવાલ મતિવંત જાલહરવાલ સુન્નણું
લાડવાલ કાલખરેણું (!) કેપોલવાલ સુકિતાણું
અંગામત ધરતી ચવિત વાપડા જાંખસરાજેદા
આયવાલ બલસુધિ નાગધ્રદા સુભનેવા
કરલીયા ભરેરા કહાં મેવાડા મોટે મને
મુસિખપુરા દીયે નિર્ધે કથરોડીયા જાજી કને. ૩

સંખ્યા ૪૦

હુમેરવાલ કહિ હેત સિરખાંડા સુવિચારી
વાપસીયા વગિધ સસ્ત કીઆ આચારી
કંબોવાલ ભારી કરગ ઝીંગડીઆ ભલવારી
ભેમડીઆ શખાં ભલા ખાંભણીઆ રિધુઆરી
શી સુરઅજિતવાલસું કટકદડા મકવાંજુરા
નિસોરા પોરઆ નિપટ લાહીરસંખ્યા સાંજુરા. ૪

વધેરીઆ કહિ વિધ રાજેશરીઆ વડરાજ
વધેરીઆ નેમા વદે હૂંખક પદમાવતીઆ હુખ
સોરહવાલ જેઠ રાંણા ધાડડીઆ માખેરા
ગોલાવાલ ગણિ ચીલોરા મહુવરીઆ મહેડરા
કાંકલીઆ ભિટીયા કહાં અમણેદોસારા નાખરા
ભવરાસોરા ભૂંગડા જગિ મગાહાડા જાવરા. ૫
અઢાંણુ સાવગેદા મડોવરા મજરાલા
જાંગડા ભૂંગડા જોર ચલિસરવાલ ચોસાલા
દોસરવાલ દુખાદ અણવર્ગો અધિકેરા
સોરહા પેઈવાડા સુજસ ન્યાત મોરારી નવેરા
શ્રી સંધતિસક ઉદયો સરિસ ઐસવાલ દુર આણીઆ
ન...ડમાહે નિત નવા વડા પ્રિયીમે વાંણીઆ
॥ છતિ ૮૪ ન્યાત મહાજનના કવિત સંપૂર્ણ.

એક પત્ર-સુનિ જશવિજય સંગ્રહ.

(પત્રની પાંછળ નીચેના કુદા ઉતાર્યા છે)

પરચક પીધોડજેઠ પાવાસરરે પાંવટે
નાનકડે નાડેહ જીવન ફૂકે જેણુડા. ૧
પાવાસર પેસેહ રંને કે હિયોં નહી
જીમપાસે બેસેહ ગયો જમારે જેડુઆ. ૨
ધટગલદ લીધો ભવ પંજર પગ માંડે નહી
ખટકે કાથળ માંહે કોઈકે લલકો ભીમજીત. ૩
લંભલીયા નવણાંદ નીસરતે વાલા નિપટ
અતિ હીઅણિયા લીદ ખટકણુ લાગા કાથળે. ૪
જેડુઆ બહુ જાણુ અગ્નજીતો મેં છ નહી
પાછા દીયોજ પાણુ જવા ન છું જેડુઆ. ૫

આનંદધનનું એક અપ્રસિદ્ધ પદ.

(બાવનસું પદ)

કિયુસ કરીયે રે લગનગત કિયુસ કરીયે રે
પુત્ર ભયો બ્યવહાર. લગન ૧
માય બાપે જનમીયે રે પુત્ર પિતાતે પેટ,
સગી નણુતના ગર્ભથી સગો ઉપજે જેડ. લગન ૨
બહેન ભલી દમ લાડુલી રે, કિયો પિતાસું નેદ,
સાચુ દોડીલા પારણે, વાંધી નણુદ લીડાવા દેત. લગન. ૩
પુત્ર કુસુમ વાક્ર કહો, સું મત જાણો કોઈ
આનંદધન અવિચળ કળા, ચારી જુરી કેને કોઈ, જાં ૪
(લખી મોકલનાર મોજક મોદન ગિરધર, પાટણ.)

અપભ્રંશ-કાવ્યત્રયી

અથવા

જિનદત્તસુરિનાં ત્રણ અપભ્રંશ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

સમાલોચક—રા. મહુમુદન મોદી, M. A.

૧

અપભ્રંશભાષા અને અવોચીન ગૂઝરાતીભાષાને લાપાપરત્વે ઘણોજ નિકટ સંબંધ છે એ ભાષાશાસ્ત્રીને સુવિદિત વાત છે. ગૂઝરાતી ભાષાનો ભાષાતરીકે અભ્યાસ કરવો હોય તો અપભ્રંશના અભ્યાસને વિસારી કરી (છૂ) શકાય નહિ. તે ઉપરાંત દેશી છંદો, કાવ્યપદ્ધતી, સામાજિક ઈતિહાસનાં કેટલાંક તત્ત્વો વિશે ઘણી ઉપયોગી બાબતો અપભ્રંશ સાહિત્યમાંથી મળી રહે છે. અને વળી તેના જ્ઞણકારને એક ઉપજોગ્ય સાહિત્ય તરીકે પણ તેની કીમત છે. આવારે મળતું અપભ્રંશસાહિત્ય ગદ્યુજ જૈનસાહિત્ય છે. જિજ્ઞાસુને મતમતાન્તરોના બાધ પાઘવે નહિ અને જૈનધર્મી વિદ્યાર્તને તો તેમાં જેવડું મહત્ત્વ રહેલું છે. આટલી આટલી અગત્યતા છતાંય હજુ બેઠાએ તેટલા પ્રમાણમાં તેનું સુઅપરિચિત પ્રકાશન થયું નથી.

અપભ્રંશ-કાવ્યો અત્યાર સુધી જે સારી અને શાસ્ત્રીય રીતે પ્રકાશિત થયાં હોય, તો ફક્ત ચારજ છે. જે ગ્રો. યાકોબીનાં-‘ભવિષ્યત્તકલા’ અને ‘નેમિનાદચરિત’; અને બીજાં બે ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં-‘ભવિષ્યત્તકલા’-સં. દલાલ અને ગુણે તથા પ્રસ્તુત ‘અપભ્રંશ કાવ્યત્રયી’ ચં. પંડિત લાલચંદ્ર ગાંધી. આ ચાર પ્રકાશનોમાં ગ્રો. યાકોબીનાં પ્રકાશનોમાં મૂળપાઠ દેખનલીપીમાં છે અને પ્રસ્તાવના તથા વિવરણ જર્મન ભાષામાં છે એટલે ઘણાને તે અવાચ્ય રહે; પં. લાલચંદ્રના પ્રકાશનમાં પ્રસ્તાવના તથા વિવરણ સંસ્કૃતમાં છે એટલે તેમાં રહેલા નિધિનો લાભ સંસ્કૃતને જે પંડિતો માતૃભાષાની સુઘલતાથી વાંચી શકે તેજ લઈ શકે; ફક્ત દલાલ અને

ગુણેનું સંપાદન અંગ્રેજી જ્ઞણનારને ઉપયોગી થાય. આ સીવાય બીજાં બે ચાર પ્રકાશનો થયાં છે પણ તે શાસ્ત્રીય રીતે તો નજ કહેવાય. અને વળી અપભ્રંશ સંબંધે કેટલાંક નાનાં કાવ્યોનું પ્રકાશન લેખરૂપે થયું હોય, તો તે કેટલાંક માસિક, ત્રિમાસિકોમાં (પ્રતિષ્ઠિત પ્રાચ્ય વિદ્યા-મંડળોનાં); એટલે તે સાધારણ અભ્યાસકને ઝટ મળી રહે નહિ. અપભ્રંશ કાવ્યોનો સમૂહ કાંઈ નાનોસૂનો નથી. જેને જૈન ભંડારો બોલા છે કે ‘જૈન ગૂજર કવિઓ’ ભાગ. ૧ (સં. ગ્રો. દ. દેસાઈ)ના પ્રસ્તાવના-વિભાગમાં અપભ્રંશ-કાવ્યોની વિગતવાર હકીકત બેઠા હોય, તેને સહજ જણાઈ આવશે કે આટલાં જૂજ પ્રકાશનો તો આખા સમુદ્રના એક નાના બિંદુના પરિચય-સમાં છે.

આ બધાં અપભ્રંશ-કાવ્યોના પ્રકાશનની બાબત જે વિદ્યાનો અને કેટલીક પ્રકાશન સમિતિઓ લક્ષમાં લે, તો ઘણીજ સાહિત્યસેવા બજાવી શકાય. જૈન ધર્મના દાનવીરો પુસ્તકોદ્ધારમાં અખૂટ દ્રવ્ય ખચે છે. પુસ્તકોદ્ધારને જૈન ધર્મે ધાર્મિક-સંસ્થાના એક અનવગર્ય તત્ત્વ તરીકે લેખ્યું છે. અને પુસ્તકોદ્ધાર કાળે ઠેક કુમારપાલથી માંડી અવોચીન જૈન દાનવીરોએ દ્રવ્ય પાણી માફક ગણ્યું છે, પણ લાલ, પ્રકાશનમાં ઘણું દ્રવ્ય ખર્ચોવા છતાંય, સંઘટિત પ્રયાસ અને શાસ્ત્રીય પ્રકાશનની ખાતરી છે. આજ કારણે જૈન પ્રકાશન-સમિતિઓનાં ઘણાંય પ્રકાશિત પુસ્તકો વિદ્યમાન્ય થઈ શક્યાં નથી. કેટલાંક પુસ્તકો તો તફન સાધારણ અને કેટલીકવાર સંકુચિત દષ્ટિના

માણસોથી સંપાદિત થવાથી અનેક જાતના પ્રમાદ અને અસાચીય દબાવી ભરપૂર માલમ પડે છે. આજ કારણે અનેક જૈન પુસ્તકોદ્ધાર સમિતિઓ ધર્મ-પુસ્તકોના પ્રકાશનમાં એકવટોકત્ર અને છૂટા છવાયા પ્રયત્નો છોડી-સંઘટિત યથ વિદ્વાનોને હાથે ધર્મનાં પુસ્તકો અને જૈનસાહિત્યનાં પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરાવે તો જૈન-સાહિત્ય અને જૈન-ધર્મ તથા જૈન તત્ત્વજ્ઞાનના ફેલાવાનું ઉચ્ચગતિ ભાવિ છે. જૈન-ધર્મના અભ્યાસને પોષતી, જૈન-સાહિત્યને પ્રકાશમાં પૂકતી એક જૈન સંશોધનમંદિર (Academy) જેવી સંસ્થા અને તો પુસ્તકોદ્ધારનું સારું કાર્ય બની શકે. આચારે પણ કંઈ પ્રકાશનમાં ઓછું દ્રવ્ય ખર્ચાતું નથી; પણ પ્રકાશન-સંસ્થાઓનું એકમ અને તે બધીયનો વિદ્વાનો સાથે પ્રકાશનમાં પૂરતો સહકાર એ બે બની શકે, તો ખરેખર વાપરું દ્રવ્ય ઉગી નીકળે અને સાથે સાથે ભાષા, સાહિત્ય અને ધર્મ એ ત્રણેયની ખરેખર સેવા યાય.

કોણ જાણે સાચીય?—અપભ્રંશભાષાનું આટલું વિરાળ સાહિત્ય હોવા છતાંય એક પણ જૈન પ્રકાશન-સંસ્થાએ તેના તરફ લક્ષ આપ્યું નથી. દેખાઈ આવતાં કારણોમાં તો પ્રસિદ્ધીકરણમાં પસંદગી અને વિદ્વાનોના પૂરતા સહકારનો અભાવ એજ છે. જે સંસ્થાઓ જુના જૈન ગૂજરાતી-સાહિત્યને પ્રકાશિત કરે છે તેમણે અપભ્રંશ-સાહિત્ય તરફ કેમ અવગણના કરી હશે તે ઉપરાંત કારણો શીવાય કોઈ બીજી રીતે સમજી શકાતું નથી. અપભ્રંશ સાહિત્યનું ગૂજરાતી ભાષામાં પ્રસ્તાવના તથા વિવરણ સાથે પ્રકાશન થાય તેના કરતાં બીજું રૂકું શું હોઈ શકે? અપભ્રંશ-સાહિત્ય જૈન ધર્મની મદદતા અને ગૂજરાતીનું ગૌરવ છે. અને તેની અવગણના કોઈ પણ જૈન પ્રકાશન-સંસ્થાને કરવી ઘટેજ નહિ; અને તે ઉપરાંત ગૂજરાતી ભાષાના ઉદ્ધારને પોતાના એક હેતુ તરીકે ગણતી કોઈ જૈનેતર સંસ્થાને પણ એવું દુર્લભ જાગે નહિ, અને આ સંસ્થાઓની આંખ આપા દુર્મંદા તરફ ઉઘાડી આપતી એ દરેક ગૂજરાતી-ભાષાના અભ્યાસીની ફરજ છે.

પં. લાલચંદે ગયા વર્ષમાં (ખરી રીતે તો સને ૧૯૨૭ ના છેલ્લા ભાગમાં; પણ પુસ્તક મળ્યું તો સને ૧૯૨૮ માં જ) જિનદત્તસુરિનાં ત્રણ અપભ્રંશ કાવ્યો 'અપભ્રંશ કાવ્યત્રયી' એ નામે સંપાદિત કરી પ્રકાશિત કર્યાં. તેના તરફ વિદ્વાનોને આકર્ષવા તેમજ જે સતત સંસ્કૃતથી ઈંટાળતા અભ્યાસકોને 'વાંચવાની મહેનત નિરર્થક નથી' તે ખતાવવા આ પ્રકાશન ઉપર મારી મતિ પ્રમાણે વિવેચન લખ્યું એમ ઘણા વખતથી ઇચ્છા હતી; પણ એ ઇચ્છા આટલી મોટી હવણાજ ફળાશ્રુત યાય છે. આ લખવાનો હેતુ અપભ્રંશ લખાણો તરફ વાંચકની અભિરુચિ થાય અને તેના અભ્યાસ વધે એ પણ છે. વિદ્વાનોને આ ગ્રંથ કેટલો ઉપયોગી થઈ પડશે તે તો તેને વાંચનાર વિદ્વાનોને જણાવું જ હશે.

આ ગ્રંથમાં પં. લાલચંદે પ્રસ્તાવનામાં ૧૧૭ પાન રોક્યાં છે. અને તેમાંય વળી 'નામૂલં લિખ્યતે. કિંચિન્માનપેક્ષિતમુચ્યતે' એ ન્યાય જ જાળવ્યો છે. તે છતાંય આટલી વિરાળ પ્રસ્તાવના થઈ છે. જિનદત્તસુરિ-આ ત્રણ કાવ્યોના કર્તા તથા જિનવંશજ-સુરિ-જિનદત્તસુરિના પહેલાંના ખરતર ગચ્છના પટ્ટધર, વિધિમાર્ગના સ્થાપક અને ચર્ચરીના નાયક-નાં ચરિત્રો પ્રસિદ્ધપ્રસિદ્ધ પુસ્તકોમાંથી અનેક પૂરાવા ટાંકી સવિસ્તર આપ્યાં છે. અનેક અપ્રસિદ્ધ તાપત્રોનાં ઘણાં છાંયું-પુસ્તકોમાંથી પ્રમાણ ટાંક્યાં છે; અને સર્વ સ્થળે યંચણમાં તટસ્થતા જાળવી છે એ પ્રસ્તાવનાની વિરાળ સપ્રમાણતા બાદ કરતાં મોટો શુભ દીસી આવે છે. તદુપરાંત અપભ્રંશભાષા વિશે પણ કંઈક નવું કહેવાનું એ પ્રસ્તાવનામાં છે. અપભ્રંશ-ભાષાના અનેક જૂના ગ્રંથોમાંથી મળી આવતા સમાન દુદા-ઓનાં અવતરણ (પ્રસ્તા. પાન. ૧૦૨-૧૦૪) અપભ્રંશ-કાવ્યના ઉદ્ભવ અને ઉત્કર્ષના અભ્યાસમાં ઘણા ઉપયોગી છે. તેજ પ્રમાણે કુવચમવાલા (અપ્ર. સિદ્ધ લે. દક્ષિણચિન્મેશ્વરનાનાચાર્ય લે. સં. ૮૩૫) તથા વિજ્ઞાસવતીકથા (અપ્રસિદ્ધ લે. સાધારણાંક સિદ્ધ-મેનસુરિ સં. ૧૧૨૩) નાં સચિતર અવતરણો અપભ્રંશના અભ્યાસકને ઘણાં ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે.

૨

પ્રસ્તાવનાની ઉપયોગિતા બતાવવા આદિ હું પ્રસ્તાવનાનું સવિસ્તર પૃથક્કરણ આપું તો અસ્થાને નહિ ગણાય. કારણકે ક્રમસૂચિ (અ. ત્રયી. પા. ૩) માં તો ફક્ત વસ્તુનો નામનિર્દેશ કરીને ચલાવી લીધું છે; પણ સાધારણ વાંચકને સુગમ-વાંચવામાં તેમજ સમજવામાં-પડે અને અનેક પ્રમાણો અને અર્થોનાં ટાંચણના વ્યવસ્થામાં તે ઝડકાઈ ન જાય તે કાળે આ પ્રસ્તાવનાનું સવિસ્તર પૃથક્કરણ જરૂર ઉપયોગી થઈ પડશે.

પ્રસ્તાવના-પૃથક્કરણ:—(કલપાન ૧૧૭)

(૧) ચરિત્રવિભાગ (પા. ૫-૭૨)

(૧) પાન ૫-૭૭ જિનવંદનસૂચિનું જીવનવૃત્તાંત.

૫-૧૫-જિનવંદનસૂચિના ચરુ કાણુ દત્તા-પ્રસ્તુતસૂચિએ કયા અન્ય લખ્યા; કોને તેમનો તથા તેમના અર્થોનો ઉદ્દેશ્ય કયો છે; તથા તેમના અર્થો ઉપર કાણુ વિવરણો કર્યા છે તેનો અનેક પ્રમાણો સહિત બિદ્યોદય.

૧૫-૩૦-સુમતિગણિએ રચેલા ગણધરસાધર્મશતક બૃહદ્વૃત્તિમાંથી (૨ચના. સં. ૧૨૫૯) જિનવંદનસૂચિના જીવનચરિત્રનું અવતરણ; તથા ત્યાર પછીના પ્રસ્તુત ચરિત્રોના જીવનચરિત્રના લેખકો દાખલા તરીકે ચારિત્રસિદ્ધગણિ, સર્વજનગણિ તથા સં. ૧૬૨૯માં ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય.

૩૦-૩૭-જિનવંદનસૂચિના શિષ્યો અને પ્રસંગિકો સંખ્યા.

(૨) પાન ૩૭-૬૪ જિનદત્તસૂચિનું જીવનવૃત્તાંત.

૩૭-૪૦-જિનદત્તસૂચિનાં અનેક વિદ્વાનોએ કરેલાં યશોગાનના ઉદ્દેશ્ય.

૪૦-૫૩-ઉપરિનિર્દિષ્ટ ગણધરસાધર્મબૃહદ્વૃત્તિમાંના જિનદત્તસૂચિના જીવનચરિત્રનું ટાંચણ.

૫૩-૬૦ જિનદત્તસૂચિના પ્રશ્નસંકો.

૬૦-૬૨-જિનદત્તસૂચિએ રચેલા અર્થોની યાદી.

૬૨-૬૪-જિનદત્તસૂચિના સમકાલીન મોટા મોટા

સુરિઓની નોંધ (પા. ૬૨-૬૩). (પા. ૬૪) વાદિદેવસૂચિ, હેમચંદ્રસૂચિ તથા જિનદત્તસૂચિ એ ત્રણના જન્મ, તિથિ, માતા, પિતા, યાત્રિ, દીક્ષાસમય, ગમ્મનામ ઇત્યાદિનું કાલક.

(૩) પાન ૬૫-૭૧-અપભ્રંશ કાવ્યત્રયીના વ્યાખ્યાનાનો પરિચય.

૬૫-૭૦-જિનપાલ ઉપાધ્યાય: ચર્ચરી તેમજ ઉપદેશ રસાયનરાસ એ બે કાવ્યોના વ્યાખ્યાનાનો પરિચય.

૭૦-૭૧-મુરપાલ ઉપાધ્યાય: કાલચરૂપકલકના વ્યાખ્યાનાનો સંક્ષિપ્ત પરિચય.

(૨) અપભ્રંશભાષા (પાન ૭૨-૧૧૨)

(૧) પાન ૭૨-૧૧૨ અપભ્રંશ ભાષાનું મંદર અને ભાષામાં તેના સ્થાન વિશે વિવેચન.

૭૨-૮૪-અપભ્રંશ એ પ્રાકૃતનું એક અંગ છે; એટલે અંગનો અંગીમાં સમાવેશ થાય છે એ અન્યથા અંગી પ્રાકૃત ભાષા સંબંધિ વિવેચન: પ્રાકૃત ભાષાનો વિદ્વાનોમાં સત્કાર, માધુર્ય, સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતમાં પ્રાકૃતનું સ્થાન, પ્રાકૃતની મુક્તા અને લાલિત્યના સમર્થનમાં અનેક પ્રમાણોનાં ટાંચણ ઇત્યાદિ. (પા. ૮૧-૮૪) પ્રસ્તાવના-ત્રેષક પ્રાકૃત ભાષાએ સંસ્કૃતની વિકૃતિરૂપ છે એ પ્રશ્નનો બિદ્યોદય અને એ મતનું ખંડન અને પ્રાકૃત એ સંસ્કૃતનું મૂળ એ મતનો પુરસ્કાર કરે છે.

૮૪-૮૮ અધ્ધભાગથી ભાષાનું વિવેચન.

૮૮-૯૪-અદારદેશી ભાષાનાં પ્રમાણો તેમજ કુવલ્લભભાષામાંથી ૧૮ દેશી ભાષાનાં ઉદ્દેશ્યનું ટાંચણ.

૯૪-૧૦૦-દેશભાષાઓમાં અપભ્રંશનો સમાવેશ અને તેનું વૈચારણ્ય તથા આજકારિ-કાળે બતાવેલું તેનું સ્થાન.

૧૦૦-૧૦૧-પ્રસિદ્ધપ્રસિદ્ધ અપભ્રંશ અર્થો વિશે વિવેચન.

૧૦૧-૧૦૪-કેટલાક અપભ્રંશ દૂઢા જે અનેક ગ્રંથોમાં સમાન મળી આવે છે તે સંબંધે ટાંચણ અને વિવેચન.

૧૦૪-૧૧૨-કુવલ્લપમાલા (લેખક: દાક્ષિણ્યચિન્હો દ્યોતનાચાર્ય સં. ૮૩૫) ચતુષ્પંચાશ-નમ્હાપુરુષ ચરિત (શીલાંકાચાર્ય વિમલમતિ સં. ૬૨૫) ઉપદેશપદ ટીકા (વર્ધમાનસુરિ સં. ૧૦૫૫) તથા વિલાસવતી કથા (સાધારણીક સિદ્ધસેન-સુરિ સં. ૧૧૨૩) નાં અપભ્રંશ ભાષાનાં અવતરણો. કુવલ્લપમાલાનાં અવતરણો જરા શ્રીલૂ આંખે જોવા જેવાં છે.

(૩) ઉપસંહાર (પાન ૧૧૩-૧૧૭)

(૧) ૧૧૩-૧૧૭ ત્રણેય કાવ્યોનો છંદ, રચના તથા કાવ્યનું અંતરંગ પરીક્ષણ તથા આભાર અને ઉપસંહાર.

આ પ્રમાણે પ્રસ્તાવનામાં વિષયો છે. તેની ઉપ-યોગિતા પ્રયક્ષરણ વાંચનારને સહજ જણાઈ આવશે. આ પછી ત્રણેય કાવ્યોનું કડીએ કડીનું વિષયપ્રદર્શન કરી, ચર્ચરી, ઉપદેશરસાપનરાસ અને કાવસ્વરૂપકલકને સંસ્કૃત છાયા તથા પ્રથમ બે કાવ્ય ઉપર જિનપાલ ઉપાધ્યાયની વ્યાખ્યા તથા હેટલા ઉપર ચરપાલ ઉપાધ્યાયની ટીકા સાથે આપવામાં આવ્યાં છે. ત્યારપછી કેટલાંક પરિશિષ્ટો આપવામાં આવ્યાં છે. તે પરિશિષ્ટો-૧ સંઘપદક (જિનવદલસુરિ વિરચિત) ૨ ગણધરસાધર્શતક (જિનદત્તસુરિ રચિત) ૩ સુચરુ પારતન્યમ (જિનદત્તસુરિ રચિત) ૪. પદાવલિ (જિનદત્તસુરિ સ્તુતિ: પદ્ધ કવિની લખેલી) અને બાકી રહેલા પાંચેદ તથા વિશિષ્ટનામની સૂચિ મૂલ્ય પુસ્તકની તેમજ વ્યાખ્યાની-એ પ્રમાણે આપેલાં છે.

પ્રસ્તાવના અને ત્રણેય કાવ્યોના વિષયપ્રદર્શનમાં પાન ૧૨૪ રોકાયેલાં છે અને સહીક મૂલ તથા પરિશિષ્ટો મળી ૧૧૪ પાન રોકાયેલાં છે. તે ઉપરાંત વિદ્યમંત્રવત-૧૩૩૪ માં પાટણમાં જિનપ્રભાકરસુરિએ પ્રતિષ્ઠિત કહેલી જિનદત્તસુરિની મૂર્તિ-તથા જેસલમીર ભાંડારની તાડપત્રની પોથી ઉપરના પાટીયા ઉપર ચિત્રેલી જિનવદલસુરિની તથા જિન-

દત્તસુરિની એમ બે વ્યાખ્યાન કરતી મૂર્તિઓના ફોટોગ્રાફ આપેલા છે.

આ પ્રમાણે ગ્રંથની સવિસ્તર ઘટના છે.

૩

જિનવદલસુરિ તેમજ જિનદત્તસુરિનાં જીવન-વૃત્તાંત તો જિન્નામુઓએ સંપાદકની પ્રસ્તાવનામાંજ જોઈ લેવાં. સ્થલસંક્રાંતિને લીધે ફક્ત પુનરુદ્ધિજ આદિ કરી શકાય નહિ. પણ કાવ્યની વિવેચના આદિ પ્રાસંગિક ગણી શકાય. ત્રણેય કાવ્યોમાં ‘ચર્ચરી’ ઘણુંજ સુંદર ગીત છે. ‘ચર્ચરી’ એ નૃત્ય-ગીત છે. ટીકાકાર શરુઆતમાંજ કહે છે કે ‘इयं च प्रथममंजरीभाषणा नृत्यवर्णनोपेतम् । ચર્ચરી બહુજ મધુર-ગેય છે. કેક કવિ કાલિદાસના સમયથી તેનું માધુર્ય પરખાયેલું છે. શ્રીહર્ષે પણ રતનાવંદી નાટિકાના પ્રારંભમાં ‘ચર્ચરી’ ને સ્મરી છે.

જિનદત્તસુરિની આ પ્રસ્તુત ચર્ચરીમાં ૪૭ પદો છે. તેના વિષય જિનપાલ ઉપાધ્યાયના શબ્દોમાં: સ્તુતિસ્વરૂપાં જિનવલ્લભસ્ય પતંગતથૈવ્યવિશિષ્ઠાનામ્ । મીતિપ્રવૃત્તોક્તસને વિદ્યધામયેષ્ય નૈનાં મુનિ મોદતે ક: ॥

“ જિનવદલસુરિની સ્તુતિરુપ, અને પ્રાસંગિક વિધિમાર્ગના વિવેચનથી પ્રધાનપણે યુક્ત, અને તેના ગાનથી પ્રવર્તતા ઉદ્દાસઘી સુંદર આ ચર્ચરીને જોઈ કાણુ આ જૂમિ ઉપર આનંદ પામતો નથી ? ”

ઉપર બતાવેલી ત્રણેય આખતો ઘણી ઉત્તમ રીતે ચર્ચરીમાં સમાયેલી છે. આ ચર્ચરીની રચના જિનદત્તસુરિએ વાગડદેશના વ્યાધપુરમાં કરેલી. આ ચર્ચરીના પ્રભાવને લગતી એક વાત ગણધરસાધર્ બૃદ્ધ-દ્વરત્તિમાં સુમતિગણિએ ટાંચી છે:

આ ચર્ચરીની રચના પછી જિનદત્તસુરિએ મેદર, વાસજ વિગેરે જૈનોના ઉપદેશ અને જ્ઞાન કાન્ડે-વિક્રમપુર ગોકલી. આ પોથી રાખવાની પૌપ-ધણલા સરિદય નામના એક શ્રાવકના ઘર પાસે હતી. તેના પુત્ર દેવધરને ધર્મ ઉપર આરથા ન હતી. એટલે ત્યારે આ ‘ચર્ચરી’ ની પોથીને પૌપધણામાં છોડી વાંચવાનું આવડે શરુ કરતા દત્તા એટ-

લામાં આ મદોન્મત દેવધરે તે ખેંચી લઇ તેને ચીરી ફાડી નાખી. તે ઉન્મત ખન્ધે હતો એટલે આવકો તેને કાંઈ કરી શક્યા નહિ. તેઓએ જિન-દત્તસુરિને કાગળ લખી આ વાત જણાવી. જિનદ-ત્તસુરિએ ખીજી પોથી મોકલી અને કાગળ લખ્યો કે દેવધરને કાંઈ ખૂંટું મોકલશે કરશે નહિ અને શુરપ્રસાદથીજ એ ભવ્ય ખમશે. આ ફેરે આવકોએ ચર્ચરી ઉઘાડી વાંચી અને પૌપધસાલાને ખરાબર વાસી કરી આવકો પોતાને ધેર ગયા. આ બાબુએ દેવધરે વિચાર કર્યો કે 'ચર્ચરી' માં જરૂર કાંઈ હોવું જોઈએ; નહિ તો આચાર્ય ફરીથી ન મોકલશે. આથી તે પૌપધસાળામાં પોતાના ધરતી ઉપરથી બારીએ ચઢીને પેડા અને ચર્ચરીને ઊભોમાંનો વાંચવા લાગ્યો. અને ચર્ચરીએ તેના ઉપર એટલી બધી અસર કરી કે તે વાચનથી તે સુવિનીત ભવ્ય ખન્ધે. આ ચર્ચરીનો પ્રભાવ.

ચર્ચરીમાંથી એટલું સચોટ વિદિત થાય છે કે જિનવલ્લભસુરિ એ એક મહાન કાન્તિકારી આચાર્ય હતા. ખ્રીસ્તીધર્મમાં દ્યુધર થયો તેમ આ જિનવ-લ્લભસુરિ-જનધર્મના સંપાદક હાલના કાન્તિકારી દ્યુધરસમાજ હતા. ચૈત્યવાસથી સાધુજીવિઓમાં જે તોનાની શિશિલતા અને મનોનિબંધમાં અનેક અંત-રાય આવતા તેને નિર્મૂળ કરવા તેમણે વિધિ માર્ગ રચાધ્યો. વિધિમાર્ગના સિદ્ધાંત ટૂંકમાં, ટીકાકાર જિનપાલના કહેવા પ્રમાણે ચિત્રકૂટ, નાગપુર, મરુ-પુર ઇત્યાદિ સ્થળોએ વિધિમાર્ગનાં જિનમંદિરામાં લખેલી પ્રશસ્તિઓ ઉપરથી પ્રતીત થાય છે. જિન-પાલ એક પ્રશસ્તિ ટાંકે છે (જુઓ: ચર્ચરી પૃ. ૨૮ ઉપરની ટીકા.)—

અગ્રોત્સર્જનકમો ન ચ ન ચ સ્નાનં રજન્યાં સદા
સાધૂનાં મમતાઽઽથ્રયો ન ચ ન ચ સ્ત્રીનાં પ્રવેશો નિશિઃ
જાતિ-જ્ઞાતિ-કદાંપદો ન ચ ન ચ ધ્રાદેપુ તાંવૂલમિ-
ત્યાઽઽગ્રેયમનિશ્રિતે સિધિગૃહે શ્રીવીરૈત્યાલયે ॥

ફહ ન લગુદરાસઃ સ્ત્રીપ્રવેશો ન રાત્રાં
ન ચ નિશિ ચલિદિસાસાગ્રત્યપ્રતિષ્ઠાઃ ।

પ્રવિશતિ ન ચ નારી ગર્ભગૃહસ્ય મધ્યે
ઽસુચિતમકરણીયં ગીતવૃત્તાદિકાર્યમ્ ॥ ઇત્યાદિ.

આજ બાબત ચર્ચરીમાં ૧૫-૨૮ ગાથાઓ રોકે છે. આ વિધિમાર્ગ રચાપનાની જરૂર શ્રીજિ-નવલ્લભસુરિને લાગી હશે તેનું કારણ ચર્ચરી ઉપ-રથી સદજ જણાઇ આવે છે કે તે સમયે લગુડ-રાસ (ગંડીઆનો રાસ), નર્તન, સ્ત્રીઓનો ચૈત્યમાં છૂટથી યતિધર્મવિધાતક અવરજવર, ઇત્યાદિ વેવલા-ભક્તિનાં ચિન્હો જૈનમંદિરમાં જડેચોક દેખા દેતાં હોવાં જોઈએ. ચૈત્યોમાં લૌકિકતા અને વ્યાવહારિકતા બહુજ આવેલી, તે ચર્ચરી ૧૩ માં ગાથામાં ૨૫૪ જણાવે છે:—

લોચપવાહપયટ્ટિહિ કોઝહલપિટ્ટિ
કીરન્તાદ કુઝ્ડોસદ સંસયવિરહિયહિ ।
તાદં વિ સમઽનિતિદ્વદ સમઽકયતિયયહિ
ધમ્માધીહિ વિ કીરહિં નહુજગપતિયયહિ ॥

“લોકપ્રવાહમાં પ્રવૃત્ત થયેલા અને કુપ્રહલપ્રિય જનોથી કરાતાં શાસ્ત્રસિદ્ધાંતથી નિપિદ થયેલાં અને સ્કૃદ દોષવાળાં (નૃત્ય જલક્રીડાદિ) કાંઈ કલુષિત બુદ્ધિ વાળા ધર્માર્થીજનો પણ અનેક જનોના કહે-વાથી નિઃશંક યદ કરે છે.”—એક સ્થળે તો આ ઉત્સુક પ્રવૃત્તિને ગાડરીઆ પ્રવાહની પ્રવૃત્તિ (ગા. ૧૧ મદરિગમપવાહપવિત્તિ વિ સંચરિયઃ વળી જુઓ ગા. ૧૦) તરીકે ગણાવી છે. આ સંપાદકે ફરે કરવા વિધિમાર્ગની રચાપના જિનવલ્લભસુરિએ કરી, એકે આ માર્ગનું પ્રવર્તન વિશેષાંક (ગા. ૧૨) હરિભદ્ર-સુરિ (ગા. ૧૪) ને નામે ચતાવેલું છે. શરૂઆતમાં જિનેશ્વર ધર્મનાયની સ્તુતિ કરી (ગા. ૧) યુગપ્રેવ-રાગમ જિનવલ્લભસુરિની જ દર્શન (ગા. ૨) વ્યાક-રણ, જંદશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ (ગા. ૩) સ્તુતિ, સ્તોત્રના રચયિતા (ગા. ૭) સૂત્ર-સિદ્ધાંતના ચાતા અને ખરા જિનમાર્ગના પ્રવર્તક (ગા. ૯-૧૧) તરીકે જણાવ્યા છે. કાવ્ય રચયિતા તરીકે તેમને માધ (ગા. ૪) કલિદાસ (ગા. ૫) વાક્ય તિરાજ (ગા. ૬) ને પણ દક્ષર મારે એમ વર્ણવ્યા છે. છેવટમાં (ગા. ૪૪)

પ્રસ્તુત સુરિની શુરપરપરા અને (ગા. ૪૭) આ કાવ્યના લેખક જિનદત્તસુરિના નામ સહિત ઉપસંહાર બોવા બેળાં છે. બાકીના વચલા ભાગમાં વિધિમાર્ગનો હિહાપોદ છે.

ચર્યરી પછી 'ઉપદેશ રસાપન રાસ' કાવ્ય આપવામાં આવેલું છે. આ કાવ્યમાં ૮૦ ગાથાઓ છે. આ કાવ્ય લોકરંજની ભાષામાં છે; એમાં ચર્યરીની પ્રૌઢ અને ગૌરવવાળી શૈલીનો અભાવ છે. પણ તેથી તે જનતા સમક્ષ ચર્યરી કરતાં સીધુ પહોંચી શકે તેવું છે. આ કાવ્ય 'પન્નડિઆ' (પદ્ધતિકા) જંદમાં લખાયેલું છે પણ ગીતિકાવિદ તેને સર્વરાગમાં ગાઈ શકે (જુઓ: દીકાકારના આદ્યશ્લોકો શ્લો. ૪). આ કાવ્ય સામાન્ય ઉપદેશનું છે. કાવ્યનું નામ પણ તત્સંવાદી છે.

અપભ્રંશ કાવ્યત્રયીનું ત્રીજું કાવ્યસ્વરૂપ કુંઘક છે. જિનદત્તસુરિએ આ કાવ્ય વિ. સં. ૧૨૦૦ માં (વિક્રમ સંવત્ષરે સપ વારહ. ગા. ૨) આવતા વિધમ અને ખરાય સમપ (ન્યોતિય શાસ્ત્ર પ્રમાણે ગા. ૨) માં સન્માર્ગે ચઢી જિનલક્ષિત કરી શિવશર્માપ્રાપ્તિને બોધતું આ પણ ઉપદેશ કાવ્ય છે. આ કાવ્યમાં ૩૨ ગાથા છે. આ કાવ્ય પણ ઉપદેશ રસાપન રાસની કોટિનુંજ છે. જંદ પન્નડિઆ છે. જિનદત્તસુરિના સ્વર્ગવાસ વિ. સં. ૧૨૧૧ માં અજન્મેરમાં થયો. એટલે આ કાવ્ય તેમણે પોતાની ઘરડી ઉમરમાં લખ્યું જણાય છે. આજ કાવ્યની ૨૫ મી હંકમાં કવિએ 'આદિલ' નામનો નિર્દેશ કર્યો છે; અને તે સંબંધે દીકાકાર જણાવે છે કે 'આદિલ' એ વિધિમાર્ગને માનનારો હતો; પરંતુ તેના પુત્રો યશોદેવ, આબુ, આસિગ અને સંભવ એ અન્ય-ધર્મી હતા અને તેમને વિધિમાર્ગમાં લાવવા કાળે આ કૃતિ પ્રતિલેખ રૂપે લખાઈ હતી. એ ગાથા નીચે પ્રમાણે છે.

તુમ્હદ શુ પહુ યાદિલિ દંલિવ

હિપદ ચહુતુ સરડ વિમંસિડ ।

શુ કરેજી તુમ્હિ સમાવર

લીલદ જિવ તરેહુ ભવસાવર ॥ (કાલસ્વરૂપ ગા. ૨૫)

ઉપરની ગાથામાં બીજી લીટીમાં 'ચહુતુ સરડ' એ શબ્દ ઉપરથી ગચ્છના નામની વ્યંજના છે. અર્થાત્ વિધિમાર્ગનો ગચ્છ તે 'ખરતરગચ્છ' નામેજ ઓળખાય છે. આ ઉપરાંત પ્રથમ ગાથાના 'સુગુલ્લ-વુ' અને છેલ્લી ગાથા (૩૨) માં 'જિનદત્તવણુ' એ બંને ઉપરથી કદાચ 'ઉપદેશકુલક' નામ હોય એમ પણ સૂચિત થાય છે. પણ ગાથા ૨ અને ૩ થી સૂચિત તથા દીકાકારના આદિ શ્લોકમાં સ્પષ્ટ બતાવેલું 'કાલસ્વરૂપકુલક' નામ વધારે ગ્રાહ્ય હોય એમ જણાય છે.

૪

પ્રસ્તાવનાની ઐતિહાસિક સામગ્રીની અનન્ય ઉપસુક્તતા વિશે તો કહીજ બે મત ન હોય. પ્રસ્તાવનામાં અપભ્રંશની ભાષાવિષયક ચર્ચા અત્યંત નવીન પ્રમાણોથી અને અદ્યત્તપૂર્વ ટાંચણોથી સંદર્ભિત કરી છે. કુવલ્યમાલાનાં એમનાં ટાંચણો અપભ્રંશ ઉપરના આ જનન્યુઆરીના 'ઈન્ડીયન એન્ટીક્વરી' ના અંકમાં અપભ્રંશના ભાષાવિષયક ઇતિહાસના ઉપસુક્ત પૂરાવા તરીકે એક લેખમાં વપરાયાં પણ છે. આ બાબત વિશે જેણે પ્રસ્તાવના વાંચીજ છે તેને માટે તો કદાચ હું ઘણી બાબતો આંહી કહી નાહું તો પુનઃ સુકિતજ થાય, માટે એ વિવેચના મૂકી મારે આગળ ચાલતુંજ ઘટે છે.

આ અન્યના સંશોધનમાં હજુ ત્રણ બાબતો ઉગેરાઈ હોત તો સંપાદકત્વની ઉત્કૃષ્ટતા જરા વધારે ખીલી ઉઠત. એ ત્રણ બાબતો:—

(૧) અંગ્રેજ પ્રસ્તાવના-સંસ્કૃત પ્રસ્તાવના ઉપરાંત; પ્રવિવિમુને તે ઘણીજ ઉપયોગી થાત; અને સાધારણ વાચકને સંસ્કૃત કરતાં હાલના જમાનામાં અંગ્રેજ વાંચકું સુગમ પડે.

(૨) શબ્દકોષ—અપભ્રંશ કાવ્યોની સંસ્કૃત છાયા આપી છે એ ખરું પરંતુ તોય કાવ્યમાં વપરાયલા શબ્દોનો કોષ ઉપયોગી છે; કેટલીક દેશે જૂની ભાષાના અન્યેયમાં તે ઉપયોગી થઈ પડે છે; ઘણલા તરીકે, કોક અમુક અભ્યાસીને—અમુક શબ્દ આ

કાવ્યમાં વપરાયો છે કે નહિ તે જાણવું હોય તો શબ્દકોષથી સહેલાઈથી જાણી શકાય.

(૩) આ કાવ્યોમાં વપરાયલા વ્યાકરણપ્રયોગોઃ કદાચ એમ કહેવાય કે વ્યાકરણપ્રયોગો તો હેમચંદ્રે બતાવેલા અપભ્રંશ વ્યાકરણની પ્રયોગવિશિષ્ટતાની સમાનજ છે.....તો પણ તે ઉપરાંત કેટલીક વાર અપભ્રંશ પ્રવાહી લોકભાષા હોવાને લીધે તેમાં હેમચંદ્રે નહિ ટાંચેલાં એવાં રૂપો, ગણા આવે-જે વ્યાકરણવિષયક અનિયતતાઓ 'ભયં बहुलम् ॥ અને શૌરસેનીવત્ । व्यत्ययश्च । અને શેષં संस्कृतवत्सिद्धम् । ઇત્યાદિ સૂત્રોથી અનિયત વ્યાકરણને વ્યાકરણમાં હેમચંદ્રે નિયંત્રિત કર્યું છે.

આ ત્રણ બાબતો જો અંચના સંપાદનમાં ઉમે-

રાધ હોત, તો એક પૂર્વ-પશ્ચિમની પદ્ધતિના પૂર્ણ મેળ વાળું સંપાદન અચૂક થાત. મને લાગે છે કે આ બાબતો કદાચ પંડિત લાલચંદ્ર સંપાદક સંસ્થાની ઝટ સંપાદન કરવાની અધીરાઈ અને અંગ્રેજી ભાષાના અનુભવાસને પરિણામે મૂંઝી શક્યા નહિ હોય.

બાકી, પ્રસ્તાવનામાંથી આવિર્ભૂત થતી વિદ્વત્તા અને સંપાદનની સચોટતા આ પુસ્તકમાં તરી આવે છે. આવાં વિદ્વત્તા અને સચોટ પ્રમાણોથી ભરપૂર સંપાદનો ઘણાં વિરલ હોય છે. અને તેમાંય વિદ્વાનોથી અત્યુણુમાર્ગે અપભ્રંશ ભાષામાં આવાં સફળ અને ઉત્તમ સંપાદન થાય તે તો કેવું ઉત્તમ કહેવાય ? હજુ ગ્રાખ્યૂટ અપભ્રંશકાવ્યો છે અને પં, લાલચંદ્ર જેવા લાપક વિદ્વાનો તે સંપાદન કરે તો ભાષાસાહન અનેરુંજ બળે.

જૈન ધાતુ-પ્રતિમા લેખસંગ્રહ.

(૧) ક્રિસ્ટીઅર ૧૯૨૯ ના નાતાલમાં વસંતરાત્ર પાસે અગાશીમાં જવાનું થતાં ત્યાંના જૈનમંદિરમાંથી
(૨) તા. ૨૬-૧-૩૦ ને દિને જીન્નેર જતાં વચમાં તળેમાંવ થોડા કલાક ઉતરવાનું થતાં ત્યાંના મંદિરમાંથી
(૩) ૪-૩-૩૦ ને દિને દમણ થોડા કલાક રહેવાનું થતાં ત્યાંના જૈનમંદિરમાંથી અને ધાતુપ્રતિમાના ક્ષેત્રો ખાસ ઉતાડી લીધા તે સંવત્સાર નીચે આપીએ છીએ. તંત્રી.

(૧) અગાશીમાં ધાતુપ્રતિમાપરના લેખો.

૧ સંવત્ ૧૫૧૫ વર્ષે શં પ્ર૦ ૯ રવો ।

શ્રીશ્રીમાલ જ્ઞાતીય શ્રે૦ પંચાયણ ભા૦ રાંજ સુ૦ વખ્ખ ભા. બાંધ નાન્યા આમ(ત્મ) શ્રેયસે શ્રી નેમિનાથ બિંબં પિપ્પલ ગચ્છે શ્રી ધર્મસાગરસૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતં નવધેના ॥ કાકરઆમો ॥

૨ સં. ૧૫૧૮ વર્ષે માધ સુદિ ૧૦ બુધે શ્રીમાલ જ્ઞાતીય ઢૂ સા જ (૧) ગોત્રે સં. લપમણ ભાર્યા લપમાદે તત્પુત્ર સ૦ ઝાંઝણેત ભાર્યા મલ્હાઈ યુતેન કારિતં શ્રી આદિનાથ બિંબં પ્ર૦ ખરતર

ગચ્છે શ્રી જિનતિલકસૂરિવરે:

॥ શુભરતુ ॥

૩ સં. ૧૫૩૧ વર્ષે માહ વદિ ૮ સોમે શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતીય ભણ૦ વાધા ભાર્યા હર્પુ સુત ભ૦ વધરસી વિકા વધજ ભ૦ વધરસી ભાર્યા ઝાંઝ સુત લટકણ મ શ્રી: હર્પુ શ્રેયોથે શ્રી શ્રેયાંસનાથ બિંબં કારાપિત શ્રી પૂણિમા પક્ષે શ્રી મુનિસિંધસૂરિણામુપદેશેન પ્રતિષ્ઠિતં ॥ શ્રી સધે.....લ. ॥

૪ સં. ૧૫૩૩ વર્ષે વૈશાખ ૩ પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતીય વૃદ્ધશાખા મ૦ કુગર ભા૦

ભાહૂ પુત્રરત્ન મં વીરમહેવેન ભાર્યા
આસૂ પુત્ર પાસવીર દેવદાસ હિ કુટુંબ
યુતેન નિજશ્રેયાર્થે શ્રી શંભવનાથ
ચતુર્વિશતિ પદ્મઃ કારિતઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ શ્રી
તપાગચ્છ શ્રી સોમસુંદર સૂરિ સંતાને
શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિભિઃ ઘોઘા
વાસ્તવ્ય ॥

૫ સં. ૧૫૩૬ વર્ષે વૈશાખે વદિ ૭ સોમે
શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતીય । ૬૦ સમરા ભાં
તેજ પાત્ । સુત નરપાલેન । બ્રાત્
હીરા । સૂમણ્ ॥ હીરા સાં સાધુ
યુતેન । પિતૃમાતૃ સ્વશ્રેયસે । શ્રી
ધર્મનાથ મુખ્ય ૮ તીર્થી કારિતા ।
પ્રં પૂર્ણિમા પક્ષીય શ્રી સાધુસુંદર
સૂરીણામુપદેશેન । શ્રી સાંધન ॥
તલાક ॥

૬ સં. ૧૫૩૬ વર્ષે વૈં વદિ ૧૧ શુક્રે
તાલુકવજ વાસ્તવ્ય ઉસવાલ જ્ઞાતીય
સાં પૂના ભાં લપમાદે તસ્ય પુત્ર
સાં માંકુ સાં રાજુ તયો ભગિની
બાધ પૂતલિ નામ્ન્યા આત્મ શ્રેં શ્રી
કુચનાથ બિંબં કાં પ્રં વૃદ્ધ તપા
પક્ષે શ્રી ઉદયસાગર સૂરિભિઃ ।

૭ સં. ૧૬૧૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુદિ ૮ રવો
બાઈ સોનાઈ શ્રી આદિનાથ બિંબં
કારાપિતં પ્રતિષ્ઠિતં.

૮ શ્રી પાર્શ્વનાથ બિંબં ॥ સં. ૧૮૦૨
વર્ષે ॥

૯ સં.....(સંવત્ વગેરે મળતું નથી)

નારદ જોગા પચાણયુતેન પિતૃમાતૃ
શ્રેં શ્રી વિમલનાથ બિંબં કાં પ્રં
શ્રી વિજયેસિંહ સૂરિભિઃ ॥ ઊધરજ
વાસ્તવ્ય ॥

(એક નાની પાષાણની પ્રતિમા પર
વિજયદેવેન્દ્રસૂરિતું નામ છે).

(૨) તળેગાંવમાં ધાતુપ્રતિમાપરના લેખો.

૧ સં. ૧૪૨૮ વૈશાખ વદિ ૨ શ્રીમાલ
પિતૃ પૂમા માતૃ માણિક બ્રાતૃ લૂણારામ
શ્રેયસે સુત લાલા ભૂણાભ્યાં શ્રી શાંતિ-
નાથ પચતીર્થી કારિતા પ્રં મહકર
શ્રીગુણમલ સૂરિભિઃ ॥

૨ સં. ૧૫૨૧ વર્ષે વૈં સું ૧૦ સોમે
ખાંવાટ જ્ઞાતીય । શ્રેં પાલદા ભાર્યા
ઝલુ સુત શ્રેં રાજકેન ભાર્યા રાજલદે
સુત શ્રી પૂના । જસલ ડાહાદિ કુટુંબ
યુતેન । શ્રી સુભતિનાથ બિંબં
કારિતં પ્રં શ્રી વૃદ્ધ તપા શ્રીઉદય-
વલ્લભ સૂરિભિઃ ॥

૩ સં. ૧૫૨૩ વર્ષે કૃત્તિકા વદિ ૪ સોમે
શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાં શ્રેં માંકણ સુત
શ્રેં ઝાંડા ભાં જસમાદેવ્યા સુત
વંરસિંગ અબયુતપા સ્વભર્તૃશ્રેયસે શ્રી
ધર્મનાથ બિંબં શ્રી આગમ ગછેરા
શ્રી દેવરત્નસૂરિ શુદ્ધપદેશેન કારિતં
પ્રતિષ્ઠિતં । પાનસીણા વાસ્તવ્ય ।
શુભં ભવતુ ॥

૪ સં. ૧૫૨૭ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૨ ચતુર્થી
શ્રી ઉપકેશ જ્ઞાતી સાહે સરવણ ભાં

રાત્ર સું સાં વીરાકેન સ્વઆત્-
પિતૃવ્ય પૂર્વજ ન(નિ)મિતં સ્વઆત્મ
ત્રેયસે શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામિ બિંબં
કારિતં પ્રં શ્રી ચેત્ર ગછે ધારણુ-
પદ્મીય ભં શ્રી જ્ઞાનદેવ સૂરિભિઃ
લોહીયાણા વાસ્તવ્ય । કાછલી
યાસપા ।

૫ સંવત ૧૫૩૬ વર્ષે.....આગવાટ
જ્ઞાતિય સાં શ્રી ધનંતરાજ ભાં
ધર્મભણિ । તસ પું સા સદા સાં
શ્રીપતિ ભાં શી.....

૬ સં. ૧૫૪૭ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૩ સોમે
શ્રી શ્રીમાલી જ્ઞાતીય દોં પહિરાજ
ભાં રામતિ સું દોં નાવડ ભાર્યયા
તથા ઠં સહિસા ભાં દેમતિ સુતયા
બાઇ નામ્ન્યા સ્વત્રેયસે શ્રી શીતલ-
નાથ બિંબં કારિતં પ્રં શ્રી પૃથ્વિમા-
પક્ષે શ્રી પુણ્યરત્નસૂરિભિઃ બોર-
સિદ્ધિ આમે ॥

૭ સંવત ૧૫૫૮ વર્ષે ફાલ્ગુણ સુદિ ૧૨
શુક્રે । ઉશવાસ । જ્ઞાતીય સાં મેઘા
ભાં પાળૂ પું સાં ડ(ડું)ગરેણુ ભાં
ધનાદે પિતૃપુણ્યાર્થ શ્રી અનંતનાથ
બિંબં કારાપિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રી
ધર્મધોપગચ્છે ભં શ્રી પુણ્યવર્દ્ધન
સૂરિભિઃ ॥

(૩) દમણના દેરાસરના ધાતુપ્રતિભા લેખો.

૧ સં. ૧૫૦૫ વર્ષે માધ સુદિ ૫ રવો શ્રી
શ્રીમાલ જ્ઞાતીય ત્રેં વિજેસી ભાં

વર્જ આતૃવ્ય હીરાકેન પિતૃવ્યત્રયસે
શ્રી અજિતનાથ બિંબં પૃથ્વિમા
પક્ષે શ્રી ગુણસમુદ્રસૂરીણામુપદેશેન
કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં ચ વિધિના ॥

૨ સં. ૧૫૧૫ વર્ષે માધ સુદિ-૭ દિને
આગવાટ જ્ઞાતિય ગંધાર વાસિ સં.
વચરસી ભાં જઘત સુત સં. નર-
પાલેન ભાં નરમાદે સુત વર્દ્ધમાન
ભાં સિંવરાજ ભાં કમોદે સુત વસ્તુ-
પાલાદિ યુતેન ભાર્યા શ્રેયોર્થ શ્રી આ-
દિનાથ બિંબં કાં પ્રં તપા શ્રી
રત્નશેખર સરિભિ ગંઝનાયકવરેં ॥

૩ સંવત ૧૫૨૨ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૧
શ્રીમાલી જ્ઞાતીય ત્રેં નારદ ભાં
ગલ્લં પુત્ર ત્રેં જગાકેન ભાં જસી
ભાં ઈલા ભાં અજી પ્રં કુટુંબ-
યુતેન સ્વ શ્રેયોર્થ શ્રી ધર્મનાથ ચતુ-
વિંશતિ પદઃ કાં પ્રં તપા શ્રી સોમ-
સુંદર સૂરિ સંતાને શ્રી લક્ષ્મીસાગર
સૂરિભિઃ ॥ સુરનાણુપુર વાસ્તવ્યેના
શ્રી શ્રી શ્રીઃ

૪ સં. ૧૫૩૦ વર્ષે ચેત્ર વદિ ૫ ગુરૂ પય-
રજ ગોત્રે હુંબડ જ્ઞાતીય દોં પેતા
ભાં સરસઈ સું દોં કુંપાદેન ભાં
પૃષ્ઠી બ્રાન્નિકા લૂપાપ્રતિમ સ્વત્રેયસે
શ્રી ધર્મનાથ બિંબં વૃદ્ધતપાગચ્છે
ભં જ્ઞાનસાગરસૂરિભિઃ

૫ સં. ૧૫૩૫ પોષ વદિ ૧૩ બુધે દ્વં
ત્રે પીમા ભાં વરજી સુત દેપા ભાં

દ્વિ સુત જિણુદત જવડ પિત્રમાત્ર
શ્રેયસે શ્રી શાંતિનાથ બિંબં કારાપિતં
પ્ર૦ ૭૦ શ્રી નરચંદ્રેણા રૂદ્રપદ્મીય
ગચ્છે.

૬ સંવત્ ૧૫૮૭ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધિ ૧૧
દિને દીવ મં(બં)દિર વાસ્તવ્ય ઉસ-
વાસ જ્ઞાતિ સાં પૂરણ પુત્ર સાં
વજ્રપાલ ભાં કરતુરાઈ નામ્ન્યા શ્રી
શ્રેયાંસનાથ બિંબં કારિતં પ્રતિષ્ઠિત
તપાગચ્છે શ્રી સૂરીંદ્ર શ્રી સૌભાગ્ય-
હર્ષ સૂરિભિઃ । શ્રી શ્રી ।

૭ સંવત ૧૬૨૮ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધિ ૧૨
બુધી શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતીય મહં જવડ
ભાર્યા છત્રાદે સુત રતનજી ભાં કોડ-
મદેકેન શ્રી સુમતિનાથ બિંબં કારા-
પિતં શ્રી તપા ગ. ના. શ્રી હીરવિજય
સૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતં.

૮ સં. ૧૬૬૭ વૈશાખ વદ...શ્રી શાંતિ-
નાથ બિંબં શ્રી હેમસોમસૂરિભિઃ
૯-૧૦ સં. ૧૮૨૨ વર્ષે સાધારણ શ્રાવિકા
શ્રી પાર્શ્વનાથ બિંબં કારાપિતં । એક
બીજી સં. ૧૮૨૨ ની છે તેમાં કાંઈ
વિશેષ નથી.

૧૧-૧૪ (૧) સં. ૧૮૩૩ માં શ્રી સંધેન
(૨) સં. ૧૮૩૩...સુદી ૫ તેમજ બીજી
બે સં. ૧૮૩૩ ની છે પણ તેમાં વિશેષ
કાંઈ મળતું નથી.

૧૫ સંવત્ ૧૮૪૫ વર્ષે શ્રીમાલી જ્ઞાતિ વ
બાઈ જીવિ બિંબં કારાપિતં ।

૧૬ સં. ૧૮૭૭ માઘ વદિ ૨ વાર ચંદ્ર.
રાજકેર દમણના શ્રી તપાગચ્છધી-
રાજ્ય શીતલનાથ સ્વામિ કારાપિતં શ્રી
આણંદસોમસૂરી પ્રતિષ્ઠિતં. દમણ
મધ્યે ॥

૧૭ સં. ૧૮૮૧ પ્ર. વૈ. શુ. ૬ શ્રી અંચલ...

વડોદરા રાજ્ય પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદ-પાટણ.

પ્રદર્શન-જૈન વિભાગ તેમાં મૂકાયેલ પ્રતો-વસ્તુઓ.

તાડપત્રપરની પ્રતો

મયંદ્રાચાર્ય જૈનસભા પાટણ તરફથી-નાયાધમ્મ
કદાઓ (ગાતાધર્મ કથા) સચિત્ર.

પત્ર ૮૫ દા. ૧ નં. ૧૬

બદાર મૂકેલું ચિત્ર-ત્રેણિકના પુત્રની દીક્ષા.

૧૫ધમ્મ કદાઓ (ગાતાધર્મ કથા) સચિત્ર.

પત્ર ૭૦ દા. ૧ નં. ૧૭

બદાર મૂકેલું ચિત્ર-ત્રેણિકનાં પુત્ર મેધકુમાર
દીક્ષા લીધા પહેલાં ઝનનરથીને સમગ્રવે છે.

અન્યદેવ પ્રવિહન દીક્ષા.

નિરખાવેલ સુતટ્ટિ સચિત્ર.

રત્તિકાર શ્રીચંદ્રચરિ પત્ર ૧૨ દા. ૨ નં. ૧૯

બદાર મૂકેલું ચિત્ર-ત્રેણિકના પુત્રા નરકે જઈ
ભોગવતા દુઃખે.

ધર્મવિધિ રત્તિ પત્ર ૩૯

કર્તા શીખલસૂરી રત્તિ-ઉદયસિંદચરિ.

૨મી સં. ૧૨૮૬ લખા સં. ૧૪૧૮

કપડા ઉપર.

કચ્છથી રામ-(પ્રાચીન. ગુજરાતીમાં)

ત્રિપષ્ટિશલાકા પુરુષચરિત્ર હેમચંદ્રાચાર્ય કૃત. કપડા પર
પડશીલિપ્રકરણુ વૃત્તિ-કર્તા પશોદેવચરિ તાડપત્ર પર
કાતંત્રવૃત્તિ પત્ર ૨૬૬ દા. ૨૪ નં. ૪૮

કર્તા દુર્ગસિદ્ધ દીકાકાર

(યાજ્ઞ લુદા અક્ષરમાં શ્રી દષ્ટ પ્રિયોપાખ્યા-
યાનાં શિષ્યેન જ્યારાજ્ઞેન પુસ્તિકા ભાંડાગારે
પ્રદત્તા પીસલનગરે શ્રેયોરતુ)

પત્ર ૨૪ ઉપર ચિત્ર બે-જિનચંદ્રચરિ અને સરસ્વતી,
કલ્પચત્ર સુબોધિકાદીકા કર્તા વિનયવિજયોપાખ્યાય
રચ્યા સં. ૧૬૯૬ સચિત્ર

ગોપ્યાક્ષરી-પ્રત-રૂપેરી સાહીમાં

કલ્પચત્ર-સુવર્ણોક્ષરમાં.

વિપાકસુત સચિત્ર પત્ર ૨૨ દા. ૨ નં. ૨
બહાર મૂકેલું ચિત્ર મૃગાપુત્ર-જૌતમ મહાવીર
ઉવાસંગ દશાંગ સચિત્ર પત્ર ૧૬ દા. ૧ નં. ૧૮
બહાર મૂકેલું ચિત્ર-મહાવીર ઈશ્વરિ દેવો દશ શ્રાવકો
દાણુગસુત સચિત્ર પત્ર ૬૯ દા. ૧ નં. ૯

બહાર મૂકેલું ચિત્ર-તીર્થંકર-આખ્યાન પાઠમાં.

અંતગઢ દસાસુત સચિત્ર પત્ર ૧૫ દા. ૧ નં. ૧૯

બહાર મૂકેલું ચિત્ર-મલિમાણિ આદિ દશ કુમારો.

ભગવતીસુત સચિત્ર પત્ર ૩૨૦ દા. ૧ નં. ૧૫

બહાર મૂકેલું ચિત્ર-તીર્થંકર-આખ્યાનપાઠ, દેવ-
દેવીઓ.

ગૌતમસ્વામીનું સ્તોત્ર પત્ર ૧ રીપ્પ અક્ષરમાં

લિપિકૃત પુરોહિત લક્ષ્મીનારાયણ ૥

તપસ્યા વિધાનસંગ્રહ પત્ર ૨

લાલ ને કાળી સાહીના મિત્ર ઉપયોગ

સંવત ૧૬૭૭ વર્ષે આસો સુદિ ૭ રવિ શુભ

ભવતુ । છ । લખિત પરોપકરાય.

દાસકાચાર્ય કથા સંસ્કૃત સોનેરી

પત્ર ૧૩ નંબર ૨૧૯૦

સં. ૧૫૬૬ માં દેવકલ્પોલકૃત સચિત્ર

શ્રીમદ્દેશગમ્મીયાઃ કમ્ભસાગર પાઠકાન્ડ

તમિષ્ઠયા દેવકલ્પોલો કાપીલ દપોલ કથા-

ગિમાં. ૬

શ્રી વિક્રમ નૃપાત્પદપદ પંચેકમિતિ વત્સરે

ભતા કથેયં મુનિભિર્વાર્વિતાનં દિતામિયરં ૭

જૈન આત્માનંદ ગ્રંથરત્નમાળાનાં પુસ્તકો. પત્ર-

કારે અને પુસ્તકાકારે છપાવેલાં.

હુદિસાગરગ્રંથમાળાનાં છપાવેલાં પુસ્તકો

યેશોવિજયગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો ભાવનગર

માયકવાડ ઓરિયેન્ટલ સ્ટીરીઝનાં પુસ્તકો.

માયકવાડ ઓરિયેન્ટલ ઇન્સ્ટિટ્યુટનાં હસ્ત-

લિખિત પુસ્તકો અને તેના નમુના.

૧ કુલવચમાલાની તાડપત્રની પ્રતનો ફોટો લખ્યા

સં. ૧૧૩૯ જેસલમેર.

૨ બ્રહ્મદેશનું લાખવાળું તાડપત્ર, મૌદ્ધ ધર્મની દીક્ષા

આપતી વખતે બોલાતા મંત્રો સોનેરી શાહીમાં.

૩ સંગીતચૂડામણી કર્તા કવિ ચક્રવર્તી તાડપત્ર-

પર લોહાની લેખિનીથી કોતરેલા અક્ષરોમાં.

૪ ગીતગોવિંદ કાગળપર કોતરેલા અક્ષરોમાં.

૫ ભાગવત સચિત્ર વૉટરકલર.

૬ ભગવદ્ગીતા ૯૧ ચિત્ર વૉટરકલર.

૭ અગ્રજાત્ ઉપર લખેલ હસ્તપ્રત. આસામ બ્રહ્મ

વૈવર્તપુરાણુ-અંગાળી લિપિ શક ૧૬૨૬ ઇ. સ.

૧૭૧૪

૮ સિદ્ધરાજના સમયમાં જૈન સાધ્વી માટે લખા-

યેલી પ્રાકૃત પુષ્પવતી કથાનો ફોટો સં. ૧૧૯૧

૯ ભગવદ્ગીતા એક ઈયમાં બાર લીટી અને એક

લીટીમાં વીસ અક્ષરો-સોનેરી શાહી.

૧૦ ભાગવત એક ઈયમાં ૧૬ લીટી, એક લીટીમાં

સો અક્ષરો સચિત્ર સં. ૧૯૦૩

૧૧ ભરત બાહુઅલિ રાસ રચના સં. ૧૨૪૧ તેનો ફોટો.

૧૨ સૌંદર્યસંહરી સચિત્ર.

૧૩ ઓસવાલ વંશના કુંડુંબની વંશાવલી ૧૧ મું

શતક કપડાપર હસ્તલિખિત.

૧૪ વિનતિપત્ર સં. ૧૯૧૬ સચિત્ર.

૧૫ હેમચંદ્ર ને કુમારપાળનાં ચિત્રોના ફોટા વિ. સં.

૧૨૯૪ ની તાડપ્રત પરથી.

૧૬ વાંસની અંદરની છાલપરથી બનેલ કાગળ.

૧૭ પંડિત લાલચંદ સંપાદિત ગ્રંથો.

રાજશ્રી નરવર્મદેવના રાજ્યમાં લખાયેલ છે. તા. ૩૫૩-
નો પણ દુર્લાભે દ્રષ્ટી ગયેલો છે.]

નિશીથચૃણિ જિનદાસ મહત્તર ખંભાતમાં સં. ૧૧૫૭
માં સિદ્ધરાજ જયસિદ રાજ્યે લખાયેલ છે.

ત્રિપથિ શલાકા પુરપથરિત તા. ૩૫૩ સં. ૧૨૮૪
માં લખાયેલ તેમાં આચાર્ય હેમચંદ્ર તેમજ કુમારપાળ
દેવની તેજ સમયમાં ચિતરેલી મૂર્તિ.

બપ્પભટ્ટી સુરિફિત ચતુર્વિંશતિકા સરીક

[સં. ૧૨૧૧ માં કાળજપર પોષ વદી ૮ ધુધે
લખાયેલ પુસ્તક]

આચાર્ય જિનદાસ સુરિએ સંવત ૧૨૦૪ માં
શ્રેષ્ઠ કલ્પસૂત્રની પ્રતિનું પાનું. દોરો, બ્રૉન્ઝ, Brown
સાહેબે કરાવી પ્ર. કાંતિવિજયજી પર ગ્રોકલાવેલ તે.

‘જગદ્ગુરુ’ શ્રી હીરવિજયસૂરિ

[શ્રી હીરવિજયસૂરિ સંબંધી હકીકતો નજીક માટે અનેક સાધન છે તે પૈકી તેમના સંબંધી મહાન કાવ્ય
નામિ હીરસૌભાગ્ય મહાકાવ્યમાંથી મળતી હકીકતો કાળજપૂર્વક એકઠી કરી અને અત્ર મૂકી છે. તંત્રી.]

હીરસૌભાગ્ય કાવ્યમાંથી ટૂંક સાર નીચે
મુજબ છે:—

૧ ગૂઝરાત દેશના પ્રહલાદન (પાલન) પુરમાં
મહમુન્દ પાતંશાહના રાજ્યમાં કુંડા નામના ઓસવાલ
વણિદ્ને ત્યાં તેની પત્ની નાયાબે સં. ૧૫૮૩ ના
માર્ગશીર્ષની શુદ્ધ ૬ સોમવારે પુત્રસ્તનનો જન્મ
આપ્યો. તેનું નામ હીર (હીરો) પાડ્યું. પિતાનો
પરશોકતાસ થયાં પછી તેણે તં. વિજયદાનસુરિ પાસે
અષ્ટાદિક પાટણમાં ૧૩ વર્ષની ઉમરે સં. ૧૫૬૬
માં કાંતિક વદ બીજને દિને દીક્ષા લીધી અને ગુરુએ
તેનું નામ ‘હીરદર્પ’ રાખ્યું. ગુરુ પાસે સમય પારખ્ય
—સાત્રનો અભ્યાસ કર્યો.

૨ દક્ષિણ દેશમાં દેવગિરિમાં નિઝામસાદિ હતી
ત્યાં શ્રીમંત શ્રેષ્ઠ દેવગી અને તેની સુપત્ની જસમા
દેવી વસતા હતા. ત્યાં આચાર્યની આજ્ઞાથી ચૈત્રાદિ-
યાસન-દશનેત્રે તે તે દર્શનમાં નિપુણ એવા પાસેથી
શીખવા હીરદર્પગણિ ગયા. સાચે ધર્મસાગર નામના
મુનિ પણ હતા, ત્યાંના સૌથી અ-ય રચતેથી એક
બ્રાહ્મણ પંડિતને બોલાવ્યો; અને તેની પાસેથી
નૈવાયિક યાત્રી હીરદર્પ ગણિએ શીખી લીધું; એટલે
વિશ્વવિદ્ય પ્રમાણે યાત્રો નામે તદ્દપરિભાષા, મિન-
ભાવિની, યજ્ઞપદ, મણિકંઠ, વરદશઙ, પ્રચરપદભાષ્ય,
વર્ધમાન, વર્ધમાનો-દ્વ, કિરણવલી પ્રમુખનું અધ્યયન
ક્યાં પછી તે પંડિતને સંધ પાસે સાઈ પારિતોષિક
આપ્યું તેથી તે પંડિતે મિનામણિ નામનો ચૈત્ર

મંચ આપ્યો. લક્ષણ (બ્યાકરણ), સામુદ્રિક, જ્યોતિષ
અને રધુવંશદિ કાવ્યોમાં નિપુણતા મેળવી. પછી
ગુરુને મળતા ત્યાંથી મરદેશ થઈ ત્યાંથી ધર્મસાગર
ગણિ સાથે ગુરુ પાસે આવી વંદના કરી. ગુરુએ સં.
૧૬૦૭ માં નારદપુરમાં (નંકુણાઈમાં) ‘પંડિત’ની
પદવી આપી; અને તે નગરમાં વરકાણા પાશ્વનાથના
મંદિરમાં સં. ૧૬૦૮ ના માઘ શુદ્ધ ૫ ને દિને વાયક
—ઉપાધ્યાયનું પદ આપ્યું. પછી તે સંહિત તે આચાર્ય
શિવપુરી—શ્રીરાદિહી—સીરાદી નગરે આવ્યા, ત્યાં દ્વદ્વ
નામનો રાજા હતો ને તેનો મંત્રી યાગી સંધવી હતો
કે જેનો પૂર્વ રાજ્યપુરના ચતુર્થ મહાપ્રભા પ્રાસાદનો
કરનાર મં. ધરણાક હતો. ત્યાં આચાર્યે ત્રણમાસ સુધી
સરિમંત આરાધ્યો. દ્વદ્વ રાજ્યે પોતાના રાજ્યમાં
પ્રાણીઓની હિંસાનો નિષેધ કર્યો. તે આચાર્યે હીરદર્પ
મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ છે માટે તે આચાર્યની ગાદી શોભાવશે
એ પ્રમાણે ઘેરણા મળનાં યાંગા મંત્રીએ કરેલા
મહોત્સવપૂર્વક સં. ૧૬૧૦ ના પૌષ શુદ્ધ ૫ (વિજય
પ્રચસ્તિ પ્રમાણે માર્ગશીર્ષ શુદ્ધ ૧૦) ના દિને હીર-
દર્પને આચાર્ય પદે રથાવી તેમનું ‘હીરવિજયસૂરિ’
એ નામ આપ્યું. તે દિને ઉદ્ધવસિદ રાજ્યનો સીરાદીની
ગાદી પર રાજ્યાભિષેક થયો.

૩ પછી પાટણમાં બંને આચાર્યો ગયા. ત્યાં
સેરખાન રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાંના સમયરૂ નામનો
લાણુશાહી તે યવન-પદામી રાજાનો સચિવ હતો. તે
સચિવે આચાર્યપદનો નંદિ મહોત્સવ-ગચ્છાનુવા

મહોત્સવ ગુર્જરમંડલના સંધને પાટણમાં બોલાવી કયો. પછી વિજયદાનસૂરિએ સુરત બંદરમાં ચાતુર્માસ કર્યું કે ત્યાં જયવિમલ કે જે પછી વિજયસેનસૂરિ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા તેને દીક્ષા આપી (સં. ૧૬૧૩) અને (પછી પાટણ ગયા અને ક્રમે વિહાર કરતા) તે વિજયદાનસૂરિ વટપતિ (વડલી)માં સ્વર્ગસ્થ થયા (સં. ૧૬૨૧ વે. શુ. ૧૨) ને ત્યાં શ્રી સંદે ગુરુ પાકુંકાની સ્થાપના રૂપ એક સ્તૂપ બંધાવ્યો. હીર-વિજયસૂરિ હવે તેના પદ્મર અને તપાગચ્છના નાયક થયા.

૪ હીરવિજયસૂરિએ દીસામાં ચાતુર્માસ કર્યું-ત્યાં સૂરિમંત્ર આરાધતાં પરિણામે જણાયું કે જય-વિમલ સર્વશિષ્યોમાં શિરોમણિ છે તે આદિ દીપાવશે, અને શાસનની શોભા વધારશે. આ વાત તેમણે મનમાં રાખી. ક્રમેક્રમે વિહાર કરતાં અદમ્ભદાવાદમાં આવતાં ત્યાં અકમિપુરના સંધના આગ્રહથી જય-વિમલને ઉપાખ્યાય પદ અને પછી આચાર્યપદ આપ્યું, ને નામ વિજયસેનસૂરિ રાખ્યું. ત્યાંના મૂલાનામના શ્રેષ્ઠિએ તે આચાર્યપદના મહોત્સવમાં ઘણું દ્રવ્ય ખર્ચ્યું. તે આવસરે લોકાપશના મેધજી નામના મુનિ કે જેને તે પક્ષનો સ્વામી કુંઝરજી નામનો ઋષિ પોતાના પદે સ્થાપનાર હતો તેણે લગવત્પ્રતિમાનો અધિકાર સિદ્ધાન્તમાં બેસા પછી પોતાના ૩૦ શિષ્યો સહિત તે પક્ષ તથા હીરવિજયસૂરિ પાસે પુનઃ દીક્ષા લેવા અકમિપુર આપીને તપાગચ્છની દીક્ષા લીધી. [મં. ૧૬૨૮] તેનો ઉત્સવ પૂર્વ દિશાના અકબ્જર માન્ય રામાસાહદ્યુત્ત સ્થાનસિદ્ધાદિ અને ગૂર્જર શ્રાવકોએ કર્યો. મેધજીઋષિનું નામ ઉઘોતવિજય રાખ્યું.

૫ અનુક્રમે વિહાર કરતાં પાટણમાં આવી ગચ્છબાર વિજયસેનસૂરિને સોંપો-તેનો આચાર્ય પદાનુભાવ વંદનાદિ મહોત્સવ હોમરાજનામના મંત્રીએ કર્યો. હીરવિજયસૂરિએ લાખો મુર્તિમિત્રોની પ્રતિષ્ઠા કરી; સેંકડો વણિક પુરોને દીક્ષા આપી-તેની સાખા વિમલ, વિજય, સાગર, સુંદર આદિ અને પ્રજાખાઓ આનંદ, હર્ષ, કૌલાચલ, વિશાલ, કુશલ આદિથી પરિવૃત્ત થયેલ તે સૂરિ થયા. લાટ મંડલના તિલક-રૂપ સમુદ્ર તટ પર રહેલ ગંધાર નગર ચોમાસુ કર્યું,

જ્યારે તેમની આગાથી વિજયસેનસૂરિનું ચાતુર્માસ પાટણમાં હતું.

૬ ગુર્જર જનપદની પૂર્વમાં સર્વ દેશમાં પ્રધાન મેવાત નામનું મંડલ-દિલ્લી દેશ હતો તેમાં દિલ્લી નગરીમાં મુદ્દગચ્છ (મોગલ) દર્માકિનો પુત્ર અકબ્જર દિગ્વિજય માટે સર્વત્ર સૈન્ય સહિત ફરી સર્વ પ્રતિ-પક્ષોને છતી એક ચક્રે રાજ કરતો હતો. ત્યાંથી આગરા નગરમાં પોતાની રિયતિ કેટલાંક વ્યોથી કરી હતી. ત્યાં શિલ્પિ પાસે પોતાની આગાથી ખાર માઉમાં આવેલું એવું ઠાળર નામે સરોવર બોલાવી તે તપાવની પાસે શ્રીકરી (સીકરી) નામનું નગર વસાવી ત્યાં રહેવા લાગ્યો. તેણે પોતે સર્વત્ર વિજય કર્યો તે ખાતર તેનું નામ કુતોપુરસીકરી આપ્યું. એ સત્રાદ યયેલા અકબ્જરે હવે એકદા મોક્ષસાધક માર્ગ એવા ધર્મનો વિશેષ પરિચય લેવાનું મન કર્યું એટલે પોતાની સલામાં વિદ્વાનોને બોલાવી શાસ્ત્રગોષ્ઠી કરતો હતો. મારા મંદામંડલમાં સર્વ દેશોમાં કોઈ પ્રસિદ્ધ સાધુ મહાત્મા છે કે જે નિષ્પાપ માર્ગની પ્રશ્નણા કરતો હોય ? એવા તેના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સલાજનોમાંથી કોઈએ જણાવ્યું કે એવા તો જૈનમાં હીર-વિજયસૂરિ છે. તેમનું ગુણવર્ણન સાંભળી તેમને જોવાની ઉત્સુકતા અકબ્જરને થઈ ને તેમને બોલાવી લાવવા બે દૂતોને આજ્ઞા કરી કે આ વખતે તે સૂરિ લાટ (લાઠ) દેશના) સમુદ્ર તટિર આવેલા ગંધાર નગરમાં છે તો ગૂજરાતમાં સેવક-સામેત (સુખો) સાહિયજાન છે તેને આ ‘ફરમાન’ (લેખ) આપજો ને તે સર્વ કરશે. દૂતોએ તે લખ અદમ્ભદાવાદ (અકમિપુર) માં આપી સાહિયજાનને ફરમાન આપ્યું. ‘તસલીમ’ પૂર્વકે તે રતીકારી માહેજાનને ત્યાંના શુદ્ધ શ્રાવકોને બોલાવી પાતશાહનું ફરમાન ચંબળાવી તે સહિત ગંધાર સૂરિ પાસે મોકલ્યા, કે પહેલાં અદમ્ભદા-વાદ આવે. તે શ્રાવકોએ ગંધાર જઈ ફરમાન આપી સર્વ દહીકત નિવેદન કરતાં સૂરિને જણાવ્યું કે ‘અ-કબ્જર પાતશાહ પ્રતિજોધ્યો ધરે, કોઈ આવી મને અભ્યર્ચના કરે એનું મારે કામ કરવું એવી અપેક્ષા ન રાખવી, સંતપુરો રવલાવથીજ સર્વનાપર ઉપ-કાર કરે છે. જે કારણે પાતશાહ શીમ્હ માટે સમુ-

તકં છે તે કારણે શ્રીમદે તેની પાસે જઈ તેના પર ઉપકાર કરવા ઘટે? આપની દેશનાની અક્ષર શાહના હૃદયમાં પ્રતિષ્ઠા-યશો' સુરિએ વિચાર્યું કે આથી જૈન શાસનનો ઉદ્દેશ યશો ને હિંસક પ્રચંડ આશયવાળા દંડ આપતા એવા અક્ષરના હૃદયમાં દયા મૂકી સકાશે-જૈનધર્મોક્તિમુખ તેને કરી સકાશે તેથી જણાવ્યું કે 'અક્ષર બાદશાહે ખાસ બોલાવેલ છે, મારે પણ ગ્રામ્ય દેશમાંના જનોનાં દર્શન કરવાનાં છે તેથી મારા જગ્યાથી ધર્મશુદ્ધિ યશો માટે કોઈએ મારા જગ્યામાં નિપેદ દર્શાવતી ના કહેવી નહિ.'

૭ સુરિ વિદ્યાર કરી મહી નહો, ઉતરી વાદલું ગામ થઈ શિષ્યપરિવાર સહિત અરેદાવાદ આવી સાહેબજાનને મળ્યા. બહુમાનપૂર્વક પોતાને ત્યાં બોલાવી આચાર્યનો આદરસત્કારથી ખાને વાત કરી કે 'સુરિ જે કંઈ માગે તે આપી ફતેહુર મારી, સમીપે મોકલો એમ પાતશાહનું આમંત્રણ છે તો દ્રવ્ય, રથ, દાથી અથ પાલખી આદિ આપને માટે તૈયાર છે.' સુરિએ ઉત્તરમાં કહ્યું 'મોક્ષના કામી જૈન સાધુઓ તેની કિંચિત્માન સ્પર્શ ન કરે-તત્તે માટે મારા કાને લાવેલી કોઈ પણ યોજ મોક્ષ હેતુ નથી, તેથી તે અમારે માટે નકામી છે.' પછી અકમિપુરમાં થોડા દિન રહી અહ-મદાખાદથી પ્રસ્થાન કર્યું. આગળ મોદી અને કમાલ નામના મેવાડ-સાહનાં દૂતો ચાલતા હતા. વિશ્વલ-પુર (વીસલપુર), મહીસાનક (મહેસાણા) આદિને વડાવી અણુદિફલપાટક પાસે આવતાં વિજયસેનસુરિએ આવી વંદન કર્યું. પાટણમાં પ્રવેશ કરી ત્યાં રહી વિજયસેનસુરિ પ્રમુખ મુનિમંડલ સહિત વટપરિવ્રજા (વડલી) ગામમાં આવી ત્યાંના સ્વચ્છ વિજયવાનપ્રસિન્ના સ્તૂપ પાસેની પાંદુકાને નમન કર્યું. સિદ્ધપુર ગયા. વિજયસેનસુરિ આદિ પાછા વળ્યા. ત્યાંથી ચાલતાં લિદ્ધોના શિરોત્તરા નામના ગામમાં આવતાં ત્યાંના મુખી અર્જુન પોતાને ઘેર લઈ ગયો, ત્યાં ઉપદેશ આપતાં તેણે તથા બીજા લિદ્ધોએ અહિંસા આદિ નિયમો લીધા. પછી આખું પર્વતપર આવી સર્વ યેતોના-વિમલવસતિ-વરદુપાલ વસતિ-કુમાર-પાલપ્રસાદ આદિનાં દર્શન કર્યા; પછી શિવપુરી (સિ-રાહી)માં સુરચાણ નામના રાજા, દેવડા નામના રાજપુત્રો

તથા લોકોએ વિનંતિ કરતાં આવ્યા. ત્યાંથી સાદી જતાં ત્યાં કંથ્યાણુવિજય ઉપાધ્યાય પહેલાં વાગડ (ગુર્જર અને માલવ વચ્ચેનો પ્રદેશ), વિરાટ (માલવ અને દક્ષિણ વચ્ચેનો પ્રદેશ-વધરાડ-વરાડ), ખાન (લાટની દક્ષિણનો પ્રદેશ), લાટ, ગુર્જર અને અર્જુદ ગિરિ થઈ સાદીમાં આવી પહોંચ્યા. પછી બધા રાણપુર જઈ ધરણના પ્રાસાદમાં નમસ્કારવની યાત્રા કરી. આઉઆમાં આવતાં ત્યાંના તાલ્હાસાહે પીરાણ નાણુંની પ્રજાવના કરી. ત્યાંથી કંથ્યાણુવિજય વાચક પાછા વળ્યા.

૮ સુરિથી મેદિનીપુર (મિડતા) આવ્યા. ત્યાં મ્હે-મ્હે રહેતા હોવાથી તે વખતે તે 'મક્કા' કહેવાતું હતું. ત્યાં વિક્રમનગર (વીકાનેર) અને નાગપુર (ના-ગેર)ના સંધીએ આવી પ્રણામ કર્યો. ત્યાંના સાહિબ સૂતતાને પણ બહુમાન કર્યું. ફલાવધિ પાર્શ્વનાથને પ્રણામ કર્યો. વિમલહર્ષ વાચક સિદ્ધપુરથી નીકળી મેડતામાં આવી મળ્યા, તેને અગાધિયી અક્ષર બાદશાહ પાસે મોકલ્યા. સીદ્ધિવિમલને ઉપાધ્યાય પદ આપ્યું. વિમલહર્ષે અક્ષર પાદશાહને ફતેહુર સીકરી જઈ સુરિના આવાગમન સંબંધી જણાવ કરી. સુરિ સંજાનેર હતા ત્યાં રાંધ જઈ અભિરામાખાદ લઈ આવ્યા. ફતેહુરમાં આવતાં (સં. ૧૬૭૯ જેઠ વદિ ૧૩) અક્ષરશાહની આજ્ઞાથી રચાનસિંહ આદિ સંધજનો મહાન ઉત્સવ કર્યો. શાહે અર્ચકૃત કરેલી શ્રીકર, (સીકરી)માં આવી જગમદલ કચ્છવાહના મુદમાં તેમણે 'સો કથો, ને વ્યાખ્યાન કર્યું. તેને અંતે શ્રાદ્ધોએ દાન આપ્યું. બ્રીજ આંખ જેવા અને ટુરુક (ચુરિલમ)નાં પ્રેમો ગાતા શેખ અચુલજીવ હતા તે પોતાને ત્યાં રિને લઈ ગયો ને ત્યાં બુદ્ધ (દિવ), કુસાન (સારજ) ધર્મ સંબંધી પ્રત્યેસર થયા. પછી અક્ષર શ્રેષ્ઠ દરબાર ભરી ત્યાં સુરિ ને બોલાવ્યા અરુપરસ કુશલ પ્રશ્ન પૂછ્યા પછી અધાર નગરથી પગે ચાલી ન આવવાતું થયું કા-રણ કે આ સુરિ જૈન પુ-આલીને વિદ્યાર કરે છે, વાર જમે છે અને તે પણ નિકળા આદાર, સુચે છે, ઉપવાસાદિ તપ કરી ચરીત્ર જોવી રાજા પને છતે છે, અનિત્ય

ભાવના લાવે છે, અને આ સૂત્રિને તીર્થસ્થ સમજી વંદન કરવા હળશો લોકો આવે છે—આ હજીકત મોહલેલા મેવાડા દૂતો પાસેથી જાણી અકબરને આશ્ચર્ય થયું. જૈન તીર્થો ક્યાં તે પૂછતાં સૂત્રિએ સૌરાષ્ટ્રમાં શંતનુજ્ય અને ગિરનાર, અણુદ (આખ), સંમેતશિખર, અષ્ટાપદ, કાશી પાર્થનાથ, ગણાવ્યાં. સૂત્રિએ અકબરને અને તેના શાહબહાને ધર્મ લાલ આપ્યો. (૧૩મો સર્ગ પૂર્ણ).

૯ પછી સૂત્રિને ચિત્રશાલામાં લઇ ગયા, ત્યાં ગલીઓ હતો તે પર ન ચડાપ તેથી ત્યાં થોભી ગયા, કમણ કે રખેને તે નીચે જીવ હોય તેથી તે ચપાપ. આ જાણી બાદશાહે ગાલીઓ ઉપાડ્યોતો ત્યાં નીચે ટી-ડીઓ દેખાઇ એથી તે વિચિત્ર થયો. પછી ચિત્રશાલામાં સૂત્રિએ ધમદિયના આપી સંસાર ને લક્ષ્મીની અસ્થિરતા, દેવ ગુરુ મંમનું સ્વરૂપ, મુનિનાં મુખ્ય પાંચ વ્રતો—અહિંસા, સત્ય, અરતેય, બ્રહ્મચર્ય અને અષ્ટરિગ્દ તથા છઠ્ઠું રાત્રિભોજન વિરમણ અને સાતમું નિમિત્તાદિનું કથન કરવું એમ સાત વ્રતોનું નિરૂપણ કર્યું. શાહે પરીક્ષા કરવા પોતાના અમુક જન્મપ્રહેતુ ફળ જાણવા માગ્યું. સૂત્રિએ કહ્યું કે એ ફલ મોક્ષ પથે જનાર કદિ કહેતા નથી. આથી બાદશાહ મુગ્ધ થયો. પછી શિષ્યસંખ્યા પૂછતાં તે વાત જણાવવી એ આત્મગૌરવ કરવા જેવું છે એમ સૂત્રિએ જણાવ્યું. શાહે લોકચૂતિ પ્રમાણે બે હળર શિષ્યો તેમના જાણી સંતોષ બતાવ્યો. સાથેના શિષ્યોનો પરિચય કર્યો. તેના મોટાપુત્ર શેખુજીએ (સહીમે) પેટીમાંથી પુસ્તકો કાઢી ખાનખાન મીમાંખાન માફત ગોકવ્યાં, તેમાં જૈન અજૈન પુસ્તકો જોઇ સૂત્રિએ આ પુસ્તકો બાદશાહ પાસે કેમ આવ્યાં તે પૂછતાં બાદશાહે જણાવ્યું કે પંડિતરાજ નામના વારાણસીના વિપ્રને સજ્જા સમક્ષ જીતનાર પદ્મસુંદર નામના અમારા મિત્ર હતા તેના સ્વર્ગગમન પછી તેનું સર્વ લિખિત પુસ્તક મને આપવામાં આવ્યું હતું. આ સર્વ આપને આપું છું. સૂત્રિએ કહ્યું અમારે તેની જરૂર નથી કમણ કે અમારી પાસે જોઇએ તેટલું છે. વિશેષની ચૂચ્છાં શા માટે ? બાદશાહે શેખ અખલજૈન તથા રામાશાહના વ્રતપહેરીથી થયેલા ધ્યાનસિંદને બોલાવી ગમે

તે પ્રકારે સૂત્રિ તે પુસ્તક ગ્રહણ કરે તેમ કરવા કહ્યું. તે બંનેએ પૂજા વિનમ્રિ કરી, અને અંતે તે ગ્રહણ કરવાનું સ્વીકાર્યું. પછી ઉપાશ્રયે ગયા. ઉકા પુસ્તકો માટે કેશ-લંકાર સ્થાપી તેને ધ્યાનસિંદની અધીન. તામાં રાખ્યો. પછી ઉચ્ચેન—આગરા નગરમાં સૂત્રિ ગયા; ને ત્યાં મોમાંનું ગાળ્યું. (સં. ૧૬૩૯) યમુનાને હોડીથી ઓળંગી ત્યાંથી ૨૨મા તીર્થસ્થ અરિષ્ટ નેમિનાથની જન્મભૂમિ સૌરપુર ગયા. ત્યાં બે દિવસ રહી ત્રયશહેવ અને નેમિનાથની અપ્રતિષ્ઠિત રહેલી બે પ્રતિમાને પ્રતિષ્ઠિત કરી પછી આગરા પુનઃ આવ્યા. ત્યાં ચિંતામણિ પાર્થનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી. પછી પુનઃ ક્ષેત્રપુર સીકરી આવ્યા. ત્યાં શેખ અખલજૈનને ત્યાં બોલાવતાં ગયા.

૧૦. બાદશાહ ત્યાં આવતાં (બીજાવારનો મેળાપ) તેણે અથ હાથી વગેરે ભેટ કરવા જણાવ્યું. આચાર્ય તે પોતે સ્વીકારીજન શકે તે જણાવ્યું. કંઈ પણ ભેટ લેવા આગ્રહ કરતાં આચાર્ય બંદિવાનોને દેહમાંથી મુક્ત કરવા અને પિંજરમાં પૂરેલાં પક્ષીઓને છોડી મૂકવા કહ્યું. પોતા માટે કંઈ માગવાનું કહેતાં તેમણે પધુપણના આઠ દિન દિસા ન ચાપ એમ કરવા જણાવ્યું. બાદશાહે તેમાં પોતાના પુણ્યાર્થે ચાર દિન ઉમેરી બાર દિવસ સમસ્ત રાત્ર્યમાં ‘અમારિ’ પ્રવર્તે એમ પોતાની સહી અને મહેરવાળાં છ કુરમાન કરી હીરવિજયસૂત્રિને આપ્યાં. પહેલું શુજર અને સૌરાષ્ટ્ર મંડલ માટે, બીજું ક્ષેત્રપુર રાજધાનીવાળા મેવાત મંડળ માટે કે જેમાં દિલ્લીની પાસેનો બાગ અંતર્ગત હતો, ત્રીજું અજમેર દેશ કે જેમાં મરથલી નાગપુરાદિ દેશ આવે છે તેને માટે, ચોથું માલવમંડલ—અવન્તિ દેશ કે જેમાં દક્ષિણનો સર્વ ભાગ આવી જતો હતો તેને માટે, પાંચમું લાલપુર (લાહોર) દેશવાળા પંચપ (પંજાબ) નામના મંડલ માટે કે જેમાં તેની સમીપનો મુલતાન આદિ ભાગ આવી જાય છે, છઠ્ઠું સૂત્રિને પોતાની પાસે બતાવવા રાખવા માટે. પછી શાંતિચંદ્ર ગણિએ કામરતળાવનાં માછલાં દયા માટે વિનવિ કરતા હોય નહિ એવા શ્લોકો કહેવાથી તે આપું તળાવ હીરવિજયસૂત્રિને અપાઈ કહ્યું એટલે ત્યાં માછલાંનો ચતો વધ બંધ કર્યો; કદિ પણ શિકાર નહિ કર્યું એની પ્રતિજ્ઞા લીધી. નવરાજ નામના પદને દિવસે ‘અમારિ’નું પ્રદાન

કર્ણ. વળા તે અવસરે હીરવિજયસુરિને ‘જગદ્ગુરુ’ એ નામનું ખિરક આપ્યું. આ વખતે બંદીવાનોને છોડી ચૂક્યા, સુરિના સચિવ ધનવિજયને સાથે લઈ બંધ ડામર તળાવે જઈ ત્યાંના પાંજરામાં પૂરેલાં પક્ષિઓને યુક્ત કર્યા. ગુરુ ઉપાશ્રયે ગયા.

૧૧. પછી ધાનસિંહે (ફતેપુરમાં) કરેલા મહોત્સવ પૂર્વક સુરિએ અનેક જિનગિયની પ્રતિષ્ઠા કરી અને શાંતિચંદ્રને ઉપાધ્યાય પદ આપ્યું. આદર્શાહના માન્ય ઝવેરી દુર્જનમદ્દલ નામના શ્રાવકે સુરિ પાસે ભગ-વદ્ભિષેનો પ્રતિષ્ઠા કરાવી. પછી સુરિ મથુરા બંધ સંઘ સહિત પાશ્વે અને સુપાશ્વની યાત્રા કરી અને જંબૂ પ્રમુખના ૫૦૦ રત્નપોતે વંદન કર્યું. પછી ગોપાલ શેલ-ગ્વાલેરગઢમાં આવનગળ મ્હાલનાથની મૂર્તિનાં દર્શન કર્યાં, ત્યાંથી ફરી (આલાહાબાદમાં સં. ૧૬૪૧ માં ચાતુર્માસ કરી વળા આગરામાં આવ્યા, ને ત્યાં મેદિનીપુર-મેડતાના વાસી સદારંગ શ્રાવકે ધણું દાન કર્યું. (આમ સં. ૧૬૩૯ થી ૧૬૪૨ માં આગ્રા, ફતેપુર, અલિરામાબાદ અને આગ્રા એમ અનુક્રમે ચાર ચોમાસાં કર્યા-ધન ૫૦ પછી આદર્શાહ પાસે શાંતિચંદ્રને ને રાખી નાગપુર(નાગોર)માં ચાતુર્માસ રહ્યા. (સં. ૧૬૪૩) કે જ્યાં જગમહા નામનો રાજા હતો ને તેને મેહાજલ નામનો વશિક મંત્રી હતો. તે મંત્રી સુરિની સેવા કરતો હતો. અને જેસલગેરથી સંઘ સહિત આવેલ કોહારી માંડણે લાં સુરિને સોનેવાથી પૂજા વિવિધ દાન કર્યું. અનેક દેશના ગ્રંથો સુરિના વંદનાથે આવ્યા. ચાતુર્માસ પૂરું કરી વિદાર કર્યો. પીપાદિ (પીપાડ) ગામમાં આવતાં ત્યાંના તાલા સાહે પ્રવેશ-ઉત્સવ કર્યો વિરાટનગરના સ્વામી શ્રીમાલ બારમલના પુત્ર ઈંદરાજે પોતે કરાવેલા જિનમંદિરમાં મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરવા આવવા પિનતિ કરી એટલે સુરિએ મૂળ દરખાના પુત્ર એવા કલ્યાણવિજય ઉપાધ્યાયને ત્યાં મોકલ્યા-તેણે પ્રતિષ્ઠા કરી-ત્યાં ઈંદરાજે ૪૦ (મત્તારિયા) દબર રૂપાતેમાં ખચ્યાં. પીપાદિપુરથી સુરિ શ્રીરાહિ-નીમાં (શિરોહીમાં) ત્યાંના સંધે કરેલ ચતુર્મુખ પ્રાસાદમાં મિત્રપ્રતિષ્ઠા કરવા આવ્યા. વચમાં વરકાણુક (વરકાણુ) ના પાર્શ્વનાથને નખીને શીરોહી આવનાં વિજયસેનસુરિ મળ્યા. ત્યાં આસપાસ સંઘપતિએ કરાવેલા ચતુર્મુખ પ્રાસાદમાં આદિનાથની, અને નેતરે કરાવેલ અગ્નિ-

નાથ ચેત્યમાં અગ્નિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી આજુનાં દર્શન કરી ચોમાસું શિવપુરી-શિરોહીમાંજ કર્યું. [સં. ૧૬૪૪] જ્યાં સુધી સુરિ ત્યાં રહે ત્યાં સુધી આખા રાજ્યમાં અમારિ રહેશે તંથા લોકો પરનો કર માફ રહેશે એવો બોલ ત્યાંના રાજા સુરનાથે આપ્યો. ચાતુર્માસ પછી ગ્રામાંતુગામ વિહાર કરતાં ગુજર દેશના અણહિલપુર પત્તનમાં આવ્યા. (અહીં ચોમાસું કર્યું સં. ૧૬૪૫ ધર્મસાગર પદાવલી) (સં. ૧૬૪૬ ના પોપ શુદ્ધિ ૧૩ ને દિને પાટણથી બાર બોલનો પટો લખી બહાર પાડ્યો.)

૧૨ શાંતિચંદ્ર ઉપાધ્યાય કે જે એ સુરિની આજ્ઞાથી અકબર આદર્શાહ પાસે રહી તેને પોતે રચેલ કૃપા-રસકોશ નામનું આદર્શાહની પ્રસારિત રૂપ કાવ્ય તેને સંભળાવતા તેમણે સુરિને મળવાની ઉત્કંઠા થતાં પોતાના રથને ભાનુચંદ્ર વિશુધને રાખી આદર્શાહની રજ માંગી. આદર્શાહે સુરિ પાસે જઈ પોતા તરફથી ભેટ કરવા માટે જીજ્ઞાસા નામનો હજી ગૂજરાતમાં કરે લેવાતો તે કાઠી નાંખનારું પુરમાન પોતાની મુદ્રા મારીને આપ્યું કે જે શાંતિચંદ્રે ગૂજરાતમાં આવી સુરિને આપ્યું. આદર્શાહે વિશેષમાં દયાજી ઘઈ અમારિ માટે અગાઉ જાહેર કરેલા પયુપણાદિ બાર દિવસમાં બીજા દિવસો ઉમેર્યા-બાર માસમાં એટલા, રવિવાર આવે તે, સોશીવાન દિવસો-સૂરી લોકોના દિવસો, ધનદા દિવસો, સંક્રાંતિના દિવસો, પોતે જે માસમાં જન્મેલ તે આખો માસ, ગિહિરના દિવસો, નવરોજના દિવસો, પોતાના (ત્રણ) પુત્રોના જન્મ માસો, રજા (ગોદરમ) મહિનાના દિવસો; એટલે આ સર્વ મળી એક વર્ષમાં કુલે ૭ માસને ૭ દિન થાય છે તેમાં કોઈ પણ જીવની દિસા કોઈ પણ ન કરે એવા હુકમ હીરવિજયસુરિના ઉપદેશને પરિણામે અકબર આદર્શાહે કાઢ્યા હતા.

૧૩ કાસ્તીરના રાજા જયનલે ૪૦ કોશમાં જ્ય-નવવંકા નામનું એક સરોવર કરાવ્યું હતું ત્યાં આદર્શાહ જતાં ત્યાંજ ભાનુચંદ્રે અરજ કરી કે ચતુર્મુખ તીર્થમાં જતા યાત્રાજી પરનો લેવાતો કર માફ કરવો એટલે આદર્શાહે તે આખા પર્વતને કચી મુદ્રા કરીને હીરવિજયસુરિને અપાણ કરી દીધો અને તેનું દરમાન મહેરવાજી કરીને સુરિ પ્રત્યે ગોઠમાની દીધું.

સુરિએ વિજયસેનસુરિ માથે પાટણુથી (ખંભા-
તમાં સં. ૧૬૨૬ માં જઈ સોની તેજપાસે કરાવેલ
હનરે રૂપીઆના ખર્ચે કરાવેલ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા
કરી ધર્મસાગર પદાવલી) સં. ૧૬૪૭-૪૮માં અમદા-
વાદ રહી ૧૬૪૮ માં રાધનપુરમાં ચોમાનું કહ્યું. ત્યાં
શનુંજય કરથી મુક્ત થયાનું અને તેના દાનનું ફરમાન
બાદશાહે મોકલ્યું તે મળ્યાથી. સંતુષ્ટ થઈ ત્યાંથી
રાસસેપ મોકલી લાહોરમાં ભાનુચંદને ઉપાધ્યાય પદ
અપાવ્યું. આ જાણ્યા પછી અકબરને વિજયસેન
પ્રસિદ્ધ દર્શન કરવાનું મન થયું અને તેમને બોલાવવા
ગોતાના કુરમાન સહિત બે મેલવાને મોકલ્યા. આ
ફરમાન વાંચી સુરિએ શિક્ષા આપી વિજયસેનસુરિને
લાહોર મોકલ્યા.

૧૪ વિજયસેનસુરિએ અકબરને પ્રસન્ન કર્યો
અને ભાનુચંદના ઉપાધ્યાય પદનો નિર્દિવિધિ કર્યો.
વખતે શેષ અમલકેને ઇસે રૂપિયા અમદાન
લૂંક ચાચકોને આપ્યા. વિજયસેનસુરિએ અકબરની
રિપદ-જાગસભામાં ૩૬૬ બ્રાહ્મણ વાંદીઓને જીત્યા
થી અકબરે તેને ‘સવાઈ વિજયસેનસુરિ’ એ ખિત્ત
લાખ્યું. આ જાણી હીરવિજયસુરિ આનન્દ પામ્યા.

૧૫ હીરવિજયસુરિએ ઘણા શ્રેષ્ઠિયુઓને સમહો-
ત્ર દીક્ષા આપી, ઘણાં હનરે મુતિઓની પ્રતિષ્ઠા
ની અને જિનશાસન પર એક જગે રાજ્ય કર્યું
(૪ મો સર્ગપૂર્ણ)

૧૬ હવે સુરિને સૌરાષ્ટ્રના શનુંજય તીર્થની
મા કરવા ઇચ્છા થતાં તે તરફ સંધ લઈ ગૂજરાતથી
જ્યા. (સં. ૧૬૪૯ ના શીયાલામાં શનુંજયનું
જન્મ ૧૫ મા સર્ગમાં આવે છે) પાલીતાણા
વતાં ત્યાં ચારે બાજુથી આવેલા સંધો એકઠા
1, અને યાત્રા કરી. (સં. ૧૬૫૦) ત્યાંથી ઉતરી
વિમ (પાલાતાણા) થી કીપ (દીવ) જંદર અને
નનપુરા (ઉના) પ્રત્યે પ્રયાન કર્યું. અજય (અજમર)
રીના અજમરા પાર્શ્વનાયરી યાત્રા કરી. ત્યાં
તે સંધ આવ્યો કે જે સદિત દીવ ગયા. ત્યાંથી
1 ઉનામાં આવ્યા, ત્યાં નરીનગર (નવાનગર),
ફિગ (જૂનાગઢ) મંગલપુર (મોંગરોલ), વિશાક્રક
વજા, દેવપતન (મલાસપાટણ) વગેરેનાં જગ્યા
[અંચે આવ્યા દતા. ત્યાં ચાતુર્માસ કર્યું. [સં. ૧૬૫૩]

૧૭ આ સુરિને શિવ્યપરપરામાં ૧૫૧ પંડિતો-
પં-યાસ (પ્રમાંસપદધારી) ૭ ઉપાધ્યાયો, બે હનર
સાધુઓ, ૩૦૦ સાધીઓ અને વિજયસેન નામના
સુરિ દતા. તેમના ઉપદેશથી ઘણાં દેહરાસરો અને
ચૂદચૈત્યો થયાં હતાં. તેમણે હનરો જિનજિજની
પ્રતિષ્ઠા કરી દત્તી અને સર્વે દિશામાં વિદાર કર્યો
દત્તો. આજ, સંગેત શિખર, શનુંજય, ગિરિનાર આદિ
તીર્થોની યાત્રા કરી દત્તી, તેમનું ચાતુર્માસ રત્નભારીય
(ખંભાત)માં થતાં ત્યાંના સંધે કોટિ ટંકાનું દાન
કર્યું હતું.

૧૮. આ સુરિએ જોલું ચાતુર્માસ ઉનામાં કર્યું.
તપાદિ કરી સંલેખના કરી સર્વ મતોમાં થયેલ
શિથિલતાની આજોગ્યના કરી આરાધનાપૂર્વક સં.
૧૬૫૨ ના પર્વે લાદવા શુદ્ધ ૧૧ ની રત્નિએ સ્વર્ગરેષ
થયા. વિજયસેનસુરિ ગમ્જનું સાસન કરે એમ વિમલ
હર્ષ અને સોમવિજય ઉપાધ્યાયને કહેતા ગયા. આ
વખતે ઉનાની પાસેના ગામમાં રહેતા એક બ્રાહ્મણને
દિવ્ય વિમાનનું દર્શન થયું. તેના ચૂદદેહને ગારે
કથીપા આદિ વસ્ત્રની માંધવી કરી, તેમાં બે હનર
દ્વારી બેઠી. દેહસંસ્કાર કર્યો. અકબર બાદશાહને
તેના સ્વર્ગગમનની ખબર તેજ દિને સ્વપ્ન દ્વારા મળી.
ત્રયોદશીને દિને સવારે દેહસંસ્કાર રચણે નાટક થતાં
વંજીકોએ જેથું તેથી તે રચણ તીર્થભૂમિ ગણાયું.
પાસેનો આંગો ક્યો ને તેની કરી બાદશાહને
મોકલવામાં આવી.

૧૯ પરીપ મેઘનામના દીવના શેર કે જેને
લાડકી નામની સ્ત્રી હતી તેણે દેહસંસ્કારના રચણે
સ્તૂપ બનાવ્યો ને તેમાં સુરિપાદુકા મૂકી. તેની પૂજા
નિમિત્તે ખર્ચને કારણે અકબર બાદશાહે ૨૨ વીધાં
જમીન આપી. તે સ્તૂપની આસપાસ વન હતું. લાં
અનેક યાત્રિકો આવના.

૨૦ આ વખતે વિજયસેનસુરિ કે જેઓ અક-
બર બાદશાહ પાસે લાહોર ગયા દતા. ને જેમણે તેને
સંતુષ્ટ કરેલ હતો અને તેની રાજસભામાં વાંદીઓને
જીત્યા દતા, તેમને હીરવિજયસુરિના સ્વર્ગયાસ પહેલાં
અકબર બાદશાહે ફરમાન આપી તે સુરિ પાસે જવા
મોકલ્યા દતા. તે ફરમાનમાં એવું જણાવેલું હતું કે

ભેંસ, પાડા, ગાય ને બળદ એ ચારને કોષ્ટએ મારવા નહિ, અને મારા કોઈ પણ સેવકે માણસોને બંદિ તરીકે પકડવા નહિ. વિજયસેનસુરિ અણહિલપુર પત્તને આવ્યા તે લગભગમાં હીરવિજયસુરિના સ્વર્ગ-વાસની ખબર તેને પડી ગઇ, અને ભારે શોક થયો. તે સુરિ ગચ્છતું પાલન કરતા હતા. તેની પાટે હાલ આ (વૃત્તિ કરતી વખતે) વિજયદેવસુરિ ગચ્છનાયક છે.

૨૧. કર્તા દેવવિમલ ગણિ અંતે પોતાની પ્રશસ્તિમાં જણાવે છે કે—

શ્રીપતિ નામના પંડિત થયા કે જેઓ વૈરાગ્ય-વાન, તેજસ્વી અને કવિ હતા. તેમના શિષ્ય જગર્થિ (જગા ઋષિ) થયા કે જેમણે ૪ વિકૃતિ (વિગઇ) નો ત્યાગ કર્યો હતો અને છઠ વડે પારણું કરતા હતા અને એકજ સ્થળે ખાતુ પીતુ કરતા હતા અને જેમણે હુપાક (લોકા સંપ્રદાયવાળા)થી વ્યાપ્ત થયેલ

સૌરાષ્ટ્ર દેસને પ્રતિભાધ આપ્યો હતો; જેના પ્રાસ-ચંદ્ર વાચક માલદેવના ભેદપુરમાં રહેતા અને અનેક સુનિઓ ગણાધીશને ભજતા હતા. તેમના શિષ્ય સીહવિમલ થયા કે જેઓ સ્વર્ગસ્થ થયા હતા (૧) અને જેમણે ગૌતમ નામના વાદીને સભા સમક્ષ જીત્યો હતો, નારાયણ દુર્ગના રાગને સ્વર્ગમાં પણ પ્રસન્ન કર્યો હતા અને જેમણે માંડલિક ચંદ્રભાણ નામના કાયસ્થને પોતાનો ભક્તો શિષ્ય બનાવ્યો હતો તથા ગિર્યાલી રથાનસિંહને જૈનધર્મી બનાવ્યો હતો, જિનવૃષભસમવસરણ પ્રકર તથા ભવિક પ્રકર રચ્યાં હતાં, તેમના સરણુકમલ સેવકે વિશુધ દેવવિ-મલે આ હીરસૌભાગ્ય કાવ્ય રચ્યું અને તેના પર સુખાવભોધા નામની વૃત્તિ પણ રચી. આ આપુ કાવ્ય કલ્યાણવિજય વાચકના શિષ્ય ધનવિજયવાચકે સંશોધ્યું છે.

ઋષભદેવ સ્તવન.

રાગ. ભરવ.

આજુ તો વધાર્ધ રાજ નાભિકે દુવાર રે
અરહેલીને બેટા જગા જગ્યા ઋષભ કુમાર રે— આજ. ૧
અભોધ્યામે ઉચ્છવ હુવે મુખ ભોલે જ્યકાર રે,
ધનન ધનન ધંટા વાજે પાત્ર કરે ચેષકાર રે— આજ. ૨
ઇદ્રાણી મિલિ મંગલ ગાને લાવે મોતી માલ રે,
ચંદન સરગી પામે લાગે પ્રભુ જીવે ચિરકાલ રે— આજ. ૩
નાભિરાજ દાંન દેવે દેવે અક્ષત ધાર રે,
ગામ નગરપુર પાટણ દેવે દેવે મણિખંડાર રે— આજ. ૪
દાપી દેવે સાથી દેવે-દેવે રથ તોખાર રે,
દીર ચીર સિરગધ પિતંગર દેવે રાજ સિલગાર રે— આજ. ૫
તીન લોકને દિનકર પ્રગટયા ધર ધર મંગલમાલ રે,
કેવલ કમલા રૂપ નિરંજન અપાદીસર દયાલ રે— આજ. ૬

રૂપચંદ.

આપણી સંસ્થાઓ.

શ્રી પાટણ જૈનમંડળ બોર્ડિંગ.

આજથી ૧૭ વર્ષ પહેલાં સં. ૧૯૬૯ ના માર્ગશર શુક્ર ૭ ના રોજ પાટણની જૈન પ્રતિષ્ઠા કેળવણીનો પ્રચાર કરવાના ઉદ્દેશથી શ્રી પાટણ જૈન મંડળની સ્થાપના કેટલાક કિસ્સાહી બાધાઓએ કરી. પાટણ જૈની આગળ વધેલી જૈન નગરીમાં આ વખતે બહાર ગામના વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ કરવા રહેવા-ખાવા પીવા માટે કાંઈ પણ સાધન નહોતું. આવાં સાધનના અભાવે બહારગામના વિદ્યાર્થીઓ આગળ અભ્યાસ કરી શકતા નહોતા. આ વિશે ચાલુરમાના વકીલ શ્રીયુત રવચંદ્રભાઈ આશ્રમચંદ મંડળનું ધ્યાન ખેંચ્યું અને મંડળે આ ઉપયોગી કાર્ય હાથ ધર્યું. તેના ફળ સ્વરૂપ સં. ૧૯૭૦ ના ફાગણ વદ ૬ ના રોજ શ્રી પાટણ જૈનમંડળ બોર્ડિંગની પ્રાં. હર્મન જેકેબીના પ્રમુખપણા નીચે સ્થાપના કરી રંજુનના જણીતા ઝવેરી શેઠ મુળચંદ્રભાઈ ખેમચંદના શુભ હસ્તે બોર્ડિંગ ખુલ્લી મૂકવામાં આવી.

ઉદ્દેશ—

પાટણ તેમજ બહાર ગામના વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણની વ્યવસ્થા અને અનુકૂળતા માટે જોઈતાં સાધનો પૂરાં પાડવાં, વિદ્યાર્થીઓને શારીરિક, માનસિક અને ધાર્મિક વિકાસ કરવા તરફ લક્ષ્ય રાખવું, વિદ્યાર્થીઓને ઉચ્ચ, સરકારી ગૃહજીવન પૂર્વ પાઠ્ય, વિદ્યાર્થીઓના અનેક પ્રકારે યથાવિદ્ય વિકાસ થાય અને તેઓ પ્રાણવાન, સ્વાશ્રયી અને ચારિત્રવાન શહેરીઓ ઉત્પન્ન થઈ સમાજ અને ધર્મદેશ અને રાષ્ટ્રના સાચા સેવકો થાય તેવા યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવા એ છે.

મકાન વ્યવસ્થા—

બોર્ડિંગની શરૂઆતથી શ્રીમાન શેઠ ઝવેરચંદ્ર ચુમાનચંદના સુપુત્ર શેઠ જેસીભાઈ ઝવેરચંદ પોતાની ભત્રીયાની વાડીમાંથી એક બંગલો અને થોડી છુટી જમીન બોર્ડિંગના ઉપયોગ માટે આપેલી.

બોર્ડિંગની વધતી જતી જરૂરીઆતોને પહેંચી વળવા આ મકાનો પુરતાં નહોતાં, બોર્ડિંગની ઉપ-યોગીતા શ્રીયુત જેસીભાઈ શેઠના ધ્યાનમાં હતીજ. કાર્યવાહકોની વિનંતિથી એ દાનવીર રતને પોતાની આખી વાડી, સઘળી છુટી જમીન આશરે ૧૧ વીધા, એ નવા બંગલાઓ, એક છુટો બંગલો, બગીચો, પાકો કુવો વગેરે સુંદર જગ્યા અને મકાન બોર્ડિંગને ૧૯૨૦ માં ભેટ આપ્યાં છે. શ્રીમાન શેઠ જેસીભાઈની આ ઉદારતા અને કેળવણીના પ્રેમને ધન્યવાદ ધટે છે. આજે તો કમીટીએ મકાનોમાં સારા વધારો કર્યો છે. બાલાશ્રમ બોર્ડિંગમાં લાવવામાં આવ્યું હોવાથી ૩. ૧૫૦૦૦ ખર્ચ કરી એક સુંદર મકાન બનાવ્યું છે. રસોડું વધારીને વિશાળ બનાવવામાં આવ્યું છે, વ્યાયામ માટે એક એકઠાળીયાંવાળો મોટો અખાડો, ન્હાવા ધોવા માટે ૧૨ ચકલીઓવાળી ટાંકી, બાળવાનને રહેવાને મકાન, ધાસ ભરવા ચોરડી તથા બળદને રાખવાને ઠાળીયું આદિ ઉપયોગી મકાનો કરી બોર્ડિંગની મકાનની જરૂરીઆતો પૂરી પાડવામાં આવી છે.

ફંડ વ્યવસ્થા—

બોર્ડિંગના સ્થાપી ફંડમાં રૂ. ૯૧૬૪૯ ભરાયા છે તેમાં ૯૦૩૪૬ વસુલ આવ્યા છે. આ ઉપરાંત દહેરાસર ખાતે જુદા જુદા ગૃહસ્થો તરફથી શ્રી વિદ્યાર્થી, છાત્રાની ફંડ તથા જમણતિથિ આદિના મળી. (૧૫૦૦૦) લગભગનું ફંડ છે. આ જમા રકમ જનરલ કમીટીના નિયમ પ્રમાણે સંદર મિત્રો, બેન્કો તથા સરકારી જમીનગીરીઓમાં એટલે કે બેન્ક, લેન ડીપોઝિટ વિગેરેમાં સંત દૂરડીઓ પૈકી ચાર જથ્થાના નામે રોકવામાં આવી છે.

આવકના માર્ગ—

સ્થાપી ફંડના વ્યાજમાંથી બોર્ડિંગના ખર્ચ આંશી રીતે નહિ તેથી વિદ્યાર્થી જમણા ડીપોઝિટની યોજના

કરવામાં આવી છે જેથી ૫૦૧) આપીને સાધર્મી પાત્સલ્ય દાતા કોઈ પણ ગૃહસ્થ યજ્ઞ શકે છે તેમની એક તિથિ ગણવામાં આવે છે અને એ રીતે આજ સુધીમાં માત્ર ૭ તિથિઓ નોંધાઈ છે. પાટણ જેવા પ્રસિદ્ધ નગરમાં આટલી તિથિઓ બહુ ઓછી ગણાય. આ ઉપરાંત રૂ. ૨૦૦૦ આપી એક ફી વિદ્યાર્થીના પાલક બંની શકાય છે. આવાં નામો દિન પ્રતિ દિન વધુ આવવાની જરૂર છે. શેઠ ભીખાભાઈ વસ્તાયંદ તરફથી બોર્ડિંગના મકાનમાં દહેરાસર બંધાવવા ૫૦૦૦૧ તેમની તરફથી બાપુભાઈએ આપ્યા છે. કામ ચાલુ છે.

લાલજીરી, નિલાવડ, ધનામીડંડ અને યાત્રા પ્રયાસ આદિમાં યથાશક્તિ દાન દ્રઢ બોર્ડિંગને વધારે ઉન્નત અને પ્રાણવાન બનાવી શકાશે.

કમિટી-વ્યવસ્થા—

બોર્ડિંગનું કાર્ય જનરલ મીટિંગ લગભગ ૧૭૦ સભ્યો દ્વારા અને તેમાંથી સુટેશ ૨૮ સભ્યોની મેનેજીંગ કમિટી જેમાંથી એક પ્રમુખ, એક ઉપપ્રમુખ એ સેક્રેટરી, એક ખજાનચી તથા ૭ ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા નિયમ અનુસાર ચલાવવામાં આવે છે.

વિદ્યાર્થીઓ અને સગવડો.

આજ સુધી જુદા જુદા ૬૬ ગામના ૨૬૯ વિદ્યાર્થીઓ બોર્ડિંગને લાલ લીધે છે. આજ સુધીમાં ૩૧ વિદ્યાર્થીઓ મેટ્રિક પાસ થઈ ગયા છે. કેટલાક તો ગ્રેન્ડ્યુએટ થાય છે, કેટલાક સ્વનંત્ર વેપાર કરે છે, કેટલાક સારી નોકરીઓ કરે છે. આજે ૫૧ વિદ્યાર્થી જુદા જુદા ધોરણમાં અભ્યાસ કરે છે, અને ૪૫૫ વર્ષથી બાલાશ્રમની વ્યવસ્થા પણ બોર્ડિંગને સોંપવામાં આવી છે, જેથી બાલાશ્રમના ૨૦ વિદ્યાર્થી મળી કુલ વિદ્યાર્થીઓ લાલ થયે છે.

બોર્ડિંગના વિદ્યાર્થીઓમાં પેઈંગ વિદ્યાર્થી ૨૯, દાદ ૩, ફો. ૧૧ અને લોકલ ૧ વિદ્યાર્થી છે. બાલાશ્રમમાં ૨૦ માંથી ૨ ફી, ૨ દાદ ફી અને ૧૬ પેઈંગ છે-પેઈંગ વિદ્યાર્થી પાસેથી બોર્ડિંગમાં ૮, માસિક અને બાલાશ્રમમાં ૭ માસિક લેવામાં આવે છે-કેપમાં અને સ્ટેશનરી સિવાય, પતંગ ચેતરંજ,

ગાદલું-રબ, ખતુસ, ઓશીકું, ટેબલ-ચુરશી લોટો, પ્યાલો આદિ સાધનો બોર્ડિંગ તરફથી આપવામાં આવે છે. કસરતનાં સાધનો, સંજિતશિક્ષણ, ટ્યુશનની વ્યવસ્થા પણ કરવામાં આવી છે. વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી બધાં સાધનો પૂરાં પાડવામાં આવે છે. ઘોળી, હળમ દીવાબત્તીની વ્યવસ્થા બોર્ડિંગ તરફથી આપવામાં આવે છે.

ધાર્મિક-શિક્ષણ—

ધાર્મિક શિક્ષણ પદ્ધતિસર અને વ્યવસ્થિત આપવાની ગોઠવણ છે-એક વિકાન પંડિત શ્રી. વીરચંદ્રભાઈની બોર્ડિંગની શરૂઆતથી તે માટેજ ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. તત્વાર્થ સુધીના અભ્યાસની યોજના કરવામાં આવી છે. ધાર્મિક સંસ્કારમાં કંદમૂળ, રાત્રિ ભોજન ને પાંચ તિથી લીલોતરીને ત્યાગ છે; તેમજ નિયમિત સેવાપૂજા, નિયમિત ધાર્મિક અભ્યાસ તથા પાંચ તિથિ પ્રતિક્રમણ-સામાયિક અને યથાશક્તિ વ્રત પચ્ચખાણુ પોતાની ભાવનાથી કરે છે. હમેશાં સમૃદ્ધ-પ્રાર્થના તથા ઉપયોગી પ્રવચન થાય છે. વિદ્યાર્થીઓમાં જીવનને ઉપયોગી વિધવિધ પ્રવૃત્તિઓથી ઉચ્ચ સંસ્કાર ધરાવતો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે.

પુસ્તકાલય—

બોર્ડિંગમાં ઉપયોગી મહાન પુસ્તકોનાં જીવનચરિત્રો નીતિ, તત્ત્વગોન, રાષ્ટ્રીય અને બોધક શ્રેષ્ઠતાની અંગ્રેજી હિંદી પુસ્તકોનો સારો સંગ્રહ છે-આ ઉપરાંત વાંચનાલયમાં અંગ્રેજી-જૂજરાતી દૈનિક-અઠવાડિક-માસિક ત્રિમાસિક ૧૫ જેટલાં પત્રો આવે છે.

વિધવિધ પ્રવૃત્તિઓ—

બાપામ અને કસરત માટે, અખાત્રા અને દેવી રમતો માટે વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે. બે હાંચકા એક પેરેલલ બાસ, એક મલખમ, અખાડો, ફૂટબોલ, બોલબેટ, ક્રીક આદિ સાધનો રાખવામાં આવ્યા છે. વિદ્યાર્થીઓ-તેનો સારો લાલ થયે છે, વિદ્યાર્થીઓના વજનની નોંધ લેવામાં આવે છે.

વિદ્યાર્થી-મંડળની પણ યોજના કરવામાં આવી છે. લેખન તથા વક્તૃત્વમાં વિદ્યાર્થીઓ રસ લેતા

શ્રી હીરવિજયસૂરિનો સલોકો

યાય તેમજ સારી ભાષામાં પોતાના વિચારો ધરી-
લખી-બોલી શકે તેથી દર રવિવારે ભાષણ શ્રેણી
ચલાવવામાં આવે છે તથા નિબંધો લખાવવામાં આવે
છે, આ માટે વિદ્યાર્થીઓને ધનામ આપવાનો નિયમ છે.

પ્રવાસ એ શિક્ષણનું મહત્વનું અંગ હોઈ દર
વર્ષે જુદા જુદા યાત્રાના સ્થળોએ તેમજ ઐતિહાસિક
જગ્યાઓએ યાત્રાએ લઈ જવામાં આવે છે.

વિદ્યાર્થીઓની લેખનશક્તિના વિકાસ માટે એક
દ્વિમાસિક દસ્ત લિખિત રાસ કરવામાં આવ્યું છે.

આટલા કાર્યથી કમીડીને સંતોષ નથી. ૬૭

ધણું કાર્ય કરવાની અભિલાષા છે. બની શકે તો
નજદીકના ભવિષ્યમાં એક વેપારીશાળાની યોજના
કરવા ભાવના છે ઉદ્યોગના શિક્ષણની વ્યવસ્થા પણ
નજદી કરવા ઉમેદ છે. ૭૧ થી ૧૦૦ વિદ્યાર્થીનો
સમાવેશ કરી શકાય તેમ ઇચ્છા છે.

શેક ઉજમશી પીતામરની શ્રી આયુર્વેદિક મહા
વિદ્યાલયમાં અભ્યાસ કરતા જેન વિદ્યાર્થીઓને પણ
ખોડિંગમાં દાખલ કરવામાં આવે છે.

ભવિષ્યમાં ખોડિંગમાં એક સ્વતંત્ર શિક્ષણશાળા
ખોલવાના પણ મનોરમ છે.

શ્રી હીરવિજયસૂરિનો સલોકો.

સં. મુનિશ્રી ચતુરવિજય.

શાસન દેવિ તુમ પાંચે લાણું,
ગુર ગુણ ગાવે જુદજ માંડું;
હીરવિજય સૂરિ સલોકો,
વરણી કહું છું સાંભળને લોકો. ૧
પાદલુણુપુર નગરી કેહવી વખાણું,
અમરાપુરીવથી અધિકરી જાણું;
શાહ કુંવરો તિહાં મોટા વિવહારી,
સતિઆં શિરોમણિ નાથી છછ નારી. ૨
સોંહ સુપન દેખી સુત જાણે,
મહોત્સવ મોટા તારિતે કરાણે;
લખ્યણુ બનીશ રંજિ રંગીશો,
કુંવર વાધછ જયલ જમીશો. ૩
વયસગ પામી ચારિત્ર લીધે,
કુંવરે કામ અવલલ કીધે;
હીરહરખ મુનિ સિરદાર,
ભણિઆ સિદ્ધાંત અંગ અચાર. ૪
શ્રી આણુંદવિમલ સૂરિ શિરોમણી,
જેણિ દીપાન્ધુ શ્રી જિનશાસન;
આગરા લાહોર દિલ્લી મુલતાન,
મરહર માતવ મેવાડ માન. ૫
સોરઠ કંચ ગુજર હવાર,
દખણ કંકણ મરહક સાર;

એકવે દેશે કીધે વિહાર,
મતિએણિ શ્રાવક કીધા સુવિચાર. ૬
સધવપંથ દુનંય ટાલી,
શ્રી જિનશાસન અતિદિ અણુઆલી;
શ્રી આણુંદવિમલ પાદ દીપામે,
શ્રી વિજયદાન સૂરિ દરપામે. ૭
સરિમંત જપછ સૂરિસર ધ્યાનછ,
શાસન દેવી આવ્યા બહુમાનછ;
ગુરછછ પુછ્યું કહું દેવી આપો,
હીર મુરછ ક્યો છછ પ્રતાપી. ૮
શ્રી હીરવિજયસૂરિસર કીધા,
પદ દરશનમાં હયા પ્રસિદ્ધા;
દેશે પ્રદેશે કીધા વિહાર,
ચોમાસું પોહોતા નયર ગંધારદ. ૯
પૂરે પકવાને સાહીઆ પોષિધ,
વાચક જન દાને સંતોષધ;
પૂજા સ્નાતકચ્છવ રંગેરાલ,
દેવરાષ રાતિજગે તંજોલ. ૧૦
હવિ આગરામાંહિ હજ જે વાત.
થાનસંગ માનસંગ કેરી માત;
નામિ તે આંખાખાઈ પ્રસિદ્ધ,
મોટે તે તપ જમાલી કીધ. ૧૧

સેહર આગરામાં હુધ બહુ ખ્યાત,
 પાતિસાહિ સાંભલી એ તપ વાત;
 ભુકુચ બોલિં હિંદુ કાશર,
 પાતસાહપેટિ ચહ્યું છધ આશર. ૧૨
 હુકમ કરીને ચાંપા બોલાવ્યા,
 સુખપાલ બેસી દરબાર આવ્યા;
 તપને તેણે પાતસાહ કાંપધ,
 પૂછ્યા જ્યાપ ચાંપા તે આપધ. ૧૩
 અનાજ વગર ક્યું કહો રહેવાય,
 ચાર મહિને રોજે ક્યું ચાય;
 ચોડીય છાંડું મોહલમાં રહણ,
 અમ્હ જાણું સાચા તુમ્હ કહણ. ૧૪
 મહેલમાં બેઠા તપ આરાધિ,
 તપને મહિમા ધણો જરા વાધધ;
 કોરધ પારો કિનકુ કાંધ સજધ,
 અનકી કરામત કોષ ન ખરધ. ૧૫
 ક્યા હૈ કરામતિ ચાંપા તુજ પાસે,
 પાતસાહજ પૂછધ મન ઉત્સાસે.
 રોજે કંઈ શૈ દેવગુર ખ્યાને,
 પાતસાહ બોલાવિ દેધ બહુમાને. ૧૬
 તેરેધ આદિયે સો મંગિ ઉલાસિ,
 તેરે રોજેકું બહોત સાખાસી;
 દિલ્લીપતિ સાહ ધણુ નિવાજ,
 પાતસાહી નોખત આગલ વાજ. ૧૭
 થાનસંઘ માનસંઘ દીધા બહુ માન,
 બાર હજારી ઘોડા દીવાન;
 પાતસાહીમાં દુઆ વેં વંજર,
 થાનસંઘ રહે છે પાતસાહ હજૂર. ૧૮
 પાતસાહ મનમાં એહવો સંદેહ,
 ગુરખી કરામતિ રોજે કરે એહ;
 ધનકે ગુરકું ઈલો બોલાવું,
 તે એસિ કરામતિ મેંબીજા પાઉ. ૧૯
 રંજોઈ આપે પાતસાહ મોજ,
 પદ્મચંદનની નેપથી ખોજ;
 તમારે ગુરકા કહો ચાંપા નામ,
 ક્યાં વસને હીરકો કોણ ગામ ? ૨૦

હીરવિજયસૂરિ પાતસાહ ગોર હમારા,
 સકલ દુનિયાંકું કરે ઉપગારા;
 ગુરજર દેશિ કરે વિહાર,
 ચોમાસું સુણિયાં નયર ગંધારિ. ૨૧
 ચાંપા ગુનહ કયો મુહલામાં તેડી,
 બહેન માનીને ઘર સંપ્રેડી;
 હુકમ ફરમાનિ હજરત બોલાએ,
 હાથ નોડિનઇ આગલિ આએ. ૨૨
 બડે ફરમાને લિખ્યું એકતાએ,
 હીરગુરકું પાતસાહ બોલાએ;
 તરત ગુજરાતિ મેવાડા ચલાએ,
 દિન સાત પાંચ ગુજરાતિ આએ. ૨૩
 ગુજરાતિ સુખા ફરમાન દીધા,
 તસલેમ કરી હાથમેં લીધા;
 ફરમાન સુબો દિવ વાંચધ,
 હીરગુર તેડણુ કયો પ્રપંચ. ૨૪
 પાતિસાહિ લખી ઐસીચ કહણ,
 સતાબી ચલણા ઇન ન દેણાં;
 રોજ મહીના પાતસાહી પીણા,
 હણએ હણએ આગરમેં લાણા. ૨૫
 સુમે આદમી તરત ચલાએ,
 આસવાર દો સીઈ ગંધાર આએ;
 પાતસાહ ફરમાને આગલ છોડે,
 હીરગુર વાંચે મનને એ કોડે. ૨૬
 સંધ સહુકો મલી વિમાસે,
 હીરગુર તેડ્યા પાતસાહ પાસે;
 અકબર પાતસાહ જે મહા ખુની,
 વિનતી ન માનિ ઉવચ કોહિની. ૨૭
 પૂન્યજી પાતસાહ હી અતિદુષ્ટ,
 મહા યુગલ તે રખે યે કષ્ટ;
 એ દિશ્યું કુડકપટ રચોધ,
 વાદણ બેસારી દીવ પહોંચવીધ. ૨૮
 હીરગુર વસતુ ધમ પ્રકાસધ,
 ધર્મ પ્રભાવિ મંગલિક યાસિધ;
 શ્રી-ગિનશાસન સજલીજ રામ,
 નાશીય જનનાં નવિ રહે ધર્મ. ૨૯

પાર મહુરત કર્યું પ્રરથાન,
 જ્યપતાકા કુશલ કલ્યાણુ;
 શકુન સખલા મારગ થાઇ,
 કન્યાઓ ઉભી મોતિએ વધાઇ. ૩૦
 ડાવીય દેવિ તોરણુ ઉચાસ,
 જનણે ભેરવ પૂરેશે આસ;
 ખર ડાવો નંદી ડાવો જ લાલી,
 જનણું તોરણુ બાંધે મલ્હાલી. ૩૧
 સુકન સખલે દુઆ ઉચ્છાદિ,
 હીરગુર ચાલ્યા ચઢમાસા માંહિ;
 પાતસાહિ મેવડા સાચિયઇ દીધા,
 હસુખજોદિ ચલણા ગુરુ છે ખાદા. ૩૨
 અમદાવાદિ સંધમનિ બહુ ભાવિ,
 ઇતિ આડંબર સામીઆં આવિ;
 રાજનગરમાં પૂજ્ય પધારી,
 ખાન ખાનાસાહેબ વાંદવા આવ્યા. ૩૩
 નિકલી નિકલી ગુર હીરજી આ ચલણા,
 પાતસાહ ચાહેતહે તુમ્હાં મિલણા;
 ઇમ કહીને નખાપજ વલિઆ,
 રાજનગરના આવક સહુ મલિઆ. ૩૪
 શાહ મૂરા ને કુંવરજી જવહરી,
 પનિયાસાહા પ્રમુખ ધણા વિવહારી,
 પૂજ્ય ! કહો તો નખાપ ફેરવીએ,
 પર્વ પજુવણુ ઇહાં કર્યું કરીએ. ૩૫
 પૂજ્યજી બોલ્યા મન ઉચ્છાહે,
 છે છાંટી બોલી સિદ્ધાંત માંહે;
 પ્રભાતિ તેણિ કારણ પાંગરેતું,
 પાતિસાહી હુકમ પાછો ન કરવો. ૩૬
 અનુભાન વાયક અનઇ પન્યાસ,
 સાથે આ ચલાવ્યા ઠાણુ પાંત્રીસ;
 મોણીઆ માંદા અને સેજવાલા,
 વેલહુ દોસીઆ સાચિઆ ચાલા. ૩૭
 પાતસાહિ નોખત નીશાન વાળે,
 આડંબરિ ચાલ્યા શ્રી ગુરરાજ;
 મિસાણા પાલણુપુર સિદ્ધપુર માંહિ,
 મરોતર નગર ઇમ પહોતા ઉજાદિ. ૩૮

મરોતર સખલા આવક વાસ,
 મહુસા અર્જનનો મોટો મેવાસ,
 મહુસા અર્જન બે મહવાસી બલિયા,
 ગુર પડે લાગીયા ને મલિયા. ૩૯
 ગુરજી ચોમાસું ઇહાંકણુ કરિઈ,
 પૂજ્ય પરમેસરથી ઇહાં કરીઈ;
 કહો તો મ્હેજી ઇ મારીનઇ કાદું,
 કુશલિ જેમિ સંધ ઘેરિ પહોંચાદું. ૪૦
 ગુર કહિ અધટતું કિમ કરીઈ,
 પાતસાહ કન્હે જાતાં ઘણું જરા વરીઈ;
 તો પર્વ પજુસણુ ઇહાંકણિ કરીઈ,
 અમાર પલાવિ જીવ ઉદરિઈ. ૪૧
 પજુસણુ કરવા પૂજ્યજી રહિયા,
 નવમ વખાણુ કદંપ સાંભલિયા;
 સંવત્સરિ દાન સોનવા આપ્યા,
 વાયકજનના દાલિદ કાપ્યા. ૪૨
 પારણા પૂજ સખલ સમજ,
 ધન ધન હીરગુરની કમાઇ;
 મહુસા અર્જુનનંદી ઇમ પ્રતિબોધ,
 નાસંતા ન માર બાંધિએ લીધા. ૪૩
 પજુસણુ કરી પૂજ્ય પાંગરીઆ,
 નગર સીરાહી જઇ ઉતરીઆ;
 સુરતાણુ રાય આવ્યા સામીલીઇ,
 તેના વજુન કેતાંચ કહીઈ. ૪૪
 જલોહોર ચોધપુર મેડતા માંહે,
 પૂજ્ય પધાર્યા અતિ ઉચ્છાહે;
 * * * * *
 હુંજણે વાયક હાથિયા દીધા. ૪૫
 પાતસાહિ મેવડા આગલ ચલિઆ,
 હીરગુર આવ્યા અકબર સાંભલીઆ;
 શાનસંઘ માનસંઘ સખલ સમજ,
 દિલ્લી સાહ આગલ દીધી વધાઈ. ૪૬
 મેડતાથી પૂજ્ય કર્યું શ્રીનાથ,
 નગર કુતેપુર દુઆ મેલ્હાણુ;
 સેખજી સામ્હા પાતસાહ મોઢલીઆ,
 આગરા સંઘ મનોરથ રહિઆ. ૪૭

પાતસાહિ નેળ વડા નિસાણુ,
 નોખત વાળે મોટે મંડાણુ;
 પાતિસાહિ ઘોડા હાથી પાખરીયા,
 કેતલ દોસિ આગસિ ડીયા. ૪૮
 પંચશબ્દ ને કરણાંધો વાળે,
 ઢોલ ધ્રુવકે અંબર ગાળે;
 માદલ તાલ સરણાંધ વાળે, x x x x. ૪૯
 આગરા સંઘ કર્યુ સામ્હીઈ,
 વરણ્યુ ન ભાઈ તે પણ કહિઈ;
 મહોત્સવ મોટે પૂજ્ય પધરાવ્યા,
 હીરવિજયસુરિ આગરામાં આવ્યા. ૫૦
 પરભાવના સખલી દુષ્ટ રૂપીએ,
 યાયક સંતોષી બહુ રૂપીએ;
 આગરાધ આવક ચતુર સુખાણુ,
 થાનસંઘ માનસંઘ માનું કલાણુ. ૫૧
 ગુરુ ઉતરીયા દરબાર નેડા,
 પરભાતિ પાતસાહિ મહોલમાં તેડ્યા;
 હીરગુરુ સાચિ કાણાજ સાત,
 પાતસાહ પૂજઈ શી શીખ વાત. ૫૨
 આશીસ દેખ આગલ રહિઆ,
 દરિસણુ દેખી પાતસાહ ગહગહિઆ.
 દિલ્લી સાહ દેખી દરિસણુ આણુદે,
 હાથ નેડી સહુ ઉમરાવ વંદે. ૫૩
 પાતસાહ ગમેયા સોનેરી દીકા,
 કાંબલી વિજાણ આગસિ બપકા,
 પાતસાહ કહે ગુરુ એકા દુલીચે,
 સાધુ એક બોલ્યો જીવ હોઈ નીચે. ૫૪
 અતિ ઉગ્રાહિ શાહ સેદાંગરંગ x x x;
 મહોલમાં જનાવર કિહોમુખ હોવણ,
 પાતસાહ ગોઈ ખોજીઅ નેવઈ,
 નેજાંતાં કીડી ન્દાની ખિચાર, ૫૫
 દેખીઅ ચમક્યો હીયા મજાર.
 એક નદિ માનવી આદમરૂપ,
 અધ્યા ખુદાકા સદિ સરૂપ,
 અખજલકજલ સેખ દિવાન.
 માનસંઘ કણુઆ સુરસેન જાણુ. ૫૬

હીરબલ રાજ ટોલરમદલ,
 રતનસંઘ ડાહિ ઉમરાવ અવદલ;
 સહુ સભામાં પાતસાહ આપે,
 હીરગુરુ નામ જગતગુરુ ચખે. ૫૭
 પાતસાહ બોલિઈ બોલ બિચારા,
 કઈસા હૈ ઇલમ ગુરુ જુમહારા ?
 જીવ ઉગારે જીવ ન બોલ,
 ચોરી ન લ્યું નાકા નવિ બોલ. ૫૮
 દુનિયા ન જોડું રાતિ ન ખાઈ,
 એસાહિ ઇલમ સદા નિરવાઈ;
 ખાત સુણીને પાતસાહ દિલ બેડે,
 હુકમ હુઆ ને ગુરુ ઉડે. ૫૯
 મળલસ ખીજ પૂજ્ય પધારિ,
 પદ દર્શનમાં લાજ વધારી;
 સુકુંઈ સન્માસી ગોદી હુચી,
 હાથિ હલકાર્યો ન થાય ઉચી. ૬૦
 જગતગુરુ કેશો ગોદી ઉઠાડણ,
 પાતસાહ રીભ્યો એ હઠ માંડણ;
 ગુરુ એ ખિરદ આપણો રાખો,
 ગોદી ઉઠાડી અલગીઅ નાંખો. ૬૧
 માલદેવ ચિત્યો હવિ ઇલાં આજ,
 કિમ કરિ ખોધઅ દરિસણુ લાજ;
 હકારી હીર ગોદી ઉઠાડી,
 સોફિઈ એક કરામતિ માંડી. ૬૨
 નિજ માયાથીઅ રોપી ઉજાળા,
 ઉડી આગસિ પાતસાહ નિહાલી;
 દિલ્લી સાહ બોલ્યા તંવ એક તારી,
 ગોદી રોપી લીજ ઉતારી. ૬૩
 ગોદી રોપી માલદેવ ખાધ્યા,
 સોરી સન્માચી અંગ ચર્પો કીલાં;
 પાતસાહ હુકમ કર્યો એ દેરી,
 ગોદી મંગાવો અજ કચેરી. ૬૪
 આપણે આધો માલદેવ ચલાવે,
 કોરે ગોદી રોપી બે મારીતે લાવે;
 સોરી સન્માચી રો હુઆ ચિના,
 પાતસાહ દરબાર હીરગુરુ યતા. ૬૫

જગગુરુ બિરદ સાખ્યું ગણું,
અર્ધ અધ હીરગુરુ પુણ્ય જ માતું;
આદાણુ મિથ્યાતિ અતિ ઉન્માદ,
પદ દર્શન સ્થું છતાં છે વાદ. ૬૬

માલદેવમુનિ અભિગ્રહ લીધો,
આજથી હીરગુરુ માથે કીધો;
દિલ્લી સાહ અકબર હીરગુણ ગાઇ,
પાતસાહ દહિ માંગે બહોત પસાઇ. ૬૭

હાથી થોડા ને પરગણે ગામ,
જો આદિએ સો તિનકા થયે નામ;
માંઆ સો ઘો તો અમારિ પલાવો,
નવ મોહરી છાપુ દેસે ચલાવો. ૬૮

પરં પંજસણ અમારી વરતાવે,
શેરુંજો તીરથ મુકતો કરાવે;
હુકમ હજરત ગાયો છોડાવી,
બંદીવાન લાખ તરત ચેલાવી; ૬૯

પંખીમ મુગલાં ઘણાં ઉદ્ધરિયાં,
કાબર મરોવર નલ છોડાવીયાં;
છછઓ ધુધા દાણુ મેલાવી,
શ્રીજિનશાસન ઘાટ રોપાવી. ૭૦

શ્રીજિનશાસન સખલા જ ધર્મ,
હીરવિજયચરિ શુભ કર્મ;
એક ચોમાસું આગરે રહીને,
ખીજું ચોમાસું કીધું ફેતેહપુર જધને. ૭૧

પાતસાહજ બહુત દુરમાન ભેળે,
ત્રીજું ચોમાસું આગરે રહીને;
અકબરશાહનો આગ્રહ નળી,
ધન ધન હીરગુરુની કમાણી. ૭૨

ત્રીજું ચોમાસું આગરે આવે,
સખલ સામહીઈ પૂજ્ય પધરાવે.
અકબર સાહ સખલ તે રીનયો,
શ્રીગુરુ વચને ઘણું પ્રતિજ્ઞયો. ૭૩

પામરી પુરતક ભેટણા કીધાં,
અકબર આગ્રહે કાંઈય ન લીધાં;
અકબરસાહે આગરિ ક્યોં લંડર,
જગગુરુ કીધો અતિ મનોહાર. ૭૪

લાખ પિસ્તાલીસ પુરતક મંચ,
પદદર્શનના શાસ્ત્ર પ્રપંચ;
પારણે પૂજ્ય કરી પાંગરીએ,
હજરત મલામતિ હુકમ કરિયે ૭૫

પાતસાહે બહુત ક્યાં ખુસમાના,
જે તુમ ચાહે તે તુમ લેણા.
નિમ શ્રેણિક વાહલો શ્રીમહાવીર,
અકબર વહાલા સરિશી હીર. ૭૬

કેશીઈ કીધો પરદેશીઈ રીધો,
શ્રીગુરુ અકબર તિમ પ્રતિજ્ઞાધો.
શાંતિચંદ્ર વાયક પાસે હજુર,
ચાપી પાંગરીયા શ્રી હીરસર. ૭૭

મરધર ગુજ્જર પાવન કરતા,
શ્રીજિનશાસન માંદિ ગહગહતા.
મેઘજ ન્હપિ આચાર્ય હુકે,
દાણું સતાવીસ નિજમતિ મુંકો. ૭૮

પ્રતિમા જુહારી સંસાર તરિયા,
હીરગુરુ દરિસણ પાખી ઉદ્ધરિયા;
પંચમહામત ઉચ્ચરિયા ફેરી,
હુકા મતિ દાદયું અંઝેરી. ૭૯

શ્રીહીરવિજય ચરિગુણ ગાયા,
દિન દિન પ્રતપો કોડિ સવાયા,
વીવાહ મંગલ ઉત્સવ કાળે,
એ સલોકો લણુજે વરરાજ. ૮૦

શ્રી આણંદવિમલચરિ શિષ્યના શિષ્ય,
દેવવિમલગુરુ પંડિત પ્રત્યક્ષ;
તસ શિષ્ય મંગલિક સલોકો ગાયો,
વીર વિદ્યાધર આણંદ પાયો. ૮૧

કલશ—
એ શ્રીહીરવિજયચરિતણો સલોકો,
સાંલલિ લોકો પરહરજો શોકો;
ભણે ગણે તિહાં ધરે એક સલોકો,
કોઠી કલ્યાણ મંગલીક લોકો. ૮૨

નષ્ટિ શ્રી હીરવિજયચરિ સલોકો સંપૂર્ણ ગણિ
કેશરવિજય વિજય લિખીત, સંવત ૧૭૬૧ વર્ષે જ્યેષ્ઠ
સુદિ ૨ દિને લિખીકૃત પ્રેમાપુર મધ્યે શ્રીરત્ન.

જિનચંદ્રસૂરિ સંખંધી કાવ્યો.

૧

રાગ આસાહરી

લલઈ રી માઈ શ્રી જિનચંદ્ર સૂરિ આએ,
શ્રી જિનધરમ મરમ ખંડણુકું અકબર સાહિ
ખૂલાએ. ૧ લાં

સદગુર વાણિ સુણી સાહિ અકબર, પરમાણુંદ
મનિ પાએ,

હદત હરોજ અમારિ પાલણુકું, શિખિ પુરમાણુ
પહાએ. ૨ લાં

શ્રી ખરતર ગજ જીનતિ કીની, દુરિજન દૂરિ પુલાએ,
સમયસુંદર કહણ શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ, સખ જનકે
મનિ લાએ. ૩ લાં

૨

રાગ આસાહરી

સુગુર ચિર પ્રતપે તું કોડિ વરીસ
ખંભાપત બંદિર માહણી, સખ મિલિ દેત

આસીસ. ૧ સું
ધન ધન શ્રી ખરતરગજ નાયક, અમૃત વાણિ વરીસ,
સાહિ અકબર હમકું રાખણુકું, ગસુ કરી ખગ-
સીસ. ૨ સું

શિખિ પુરમાણુ પહાવત સખદી, ધન ક્રમચંદ મંત્રીસ,
સમયસુંદર પ્રભુ પરમકૃપા કરિ, પૂરજ મનહો
જગીસ. ૩ સું

—ધતિ શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ ગુર ગીતદય સમાપ્ત.

૩

સવૈયા

જિનચંદ્રકી વાણિ સુણીસુ અકબર વંસ ઉત્થોતકરા,
જસુપાંચ નમઝ નરખૂપ, અનૂપ સરૂપ મહોદય લાઅધરા,

મુનિ કેશવદાસ ઉવાસ કહણ પ્રતપકે ગુર જા
સૂર જૂમિધરા

જિનસાસનમઝ જિનચંદ્ર ભદ્રારક અઉર ભંટારક
પેટભરા. ૧

જિનચંદ્ર મુણિંદ મહામુનિ રાજ જયજી જસ વાણિ
પિયપ ઘટા

ક્રમતી મદમત મતંગજ કુંભ. વિદ્યારણુ (જેસી)
સિદ્ધધટા,

મુનિ કેશવદાસ નમઈ ગુરકું જિણુ છતઈ કામ
મહાસુભટા,

જિનસાસનમઝ જિનચંદ્ર ભદ્રારક અઉર કરઈ
સવિ પેટ નટા. ૨

અકબર સાહિ કહણ પતિસાહિ ભલજી જિણુચંદ
સુરિંદ જતી,

ખરતર ગમજપતી જસ વાણિ સુણી સાવિ દૂરિ
ગએ ક્રમતી,

તસુ નામ મહાનિધિ સિદ્ધિ કરમ, જસુ પાંચ નમઝ
સૂર જૂમિપતી,

મુનિ કેશવદાસ કહણ જિનચંદ્ર જયજી જિનસાસન
છતપતી. ૩

દરસણુ સુખકર વિકટ સંકટહર,
દરબર તાપ પાપ નાસી ગયજી દૂરકો

કંચણુવરણુ કાય સવ નર સેવજ પાપ,
તહાં બહુ સુખ યાચ સુભં ભરપૂરકો,

સકલ કલાનિધાન, જંગમ જુગપ્રધાન,
નીકજી વડજી ભાગ ભઈયા જિનચંદ્ર સૂરકો,

હદત કેશવદાસ મુઝમતિ પૂરજ આસ,
જિનચંદ્ર વંદવાર વંદન સત્પૂરકો. ૪

(મુનિશ્રી જશવિજયના સંમંદમાંથી)

[આ ત્રણ કાવ્યમાં પહેલાં બે સમયસુંદરનાં રચેલાં છે. તે સમયસુંદર જિનચંદ્રસૂરિ સાથે અકબર બાદશાહ પાસે ગયેલા હતા. ત્રીજા કાવ્યના રચનાર કેશવદાસ મુનિ પણ તે સૂરિના સમ-
કાલીન છે.]

સ્વીકાર અને સમાલોચના.

૧-પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ ભાગ ૧ લો-સંગ્રહક-સ્વં શ્રી વિજયધર્મસેરિ સંપાદક મુનિ વિદ્યાવિજય મુલ્ય રૂ. ૨. પ્રં મશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા ભાવનગર. ૫. ૬૨૫૪૬) અત્યારસુધીમાં જૈનપ્રતિમા લેખના સંગ્રહ શ્રી જિનવિજયજીના જે ભાગો, પૂરણ-ચંદ નાદરના ત્રણ ભાગો, સ્વં શ્રી જુહિસાગર સરિના જે ભાગો પ્રગટ થયા છે; અને તેમાં આથી એક ઉમેરો પડ્યો છે. આ સંગ્રહની વિશિષ્ટતા લેખોને કાલાનુક્રમે ગોઠવીને મુકવાની રીતિ છે. આ રીતિ અમને ઘણી પસંદ પડી છે. એજ રીતે સર્વ સંગ્રહ યાવ તો દરેક શતકવાર એકી સાથે આપણે દરેક ગ્રંથમાં ક્યા ક્યા આચાર્ય હતા તે જાણી શકાય. આ સંગ્રહમાં સં. ૧૧૨૩ થી શરૂ કરી સં. ૧૫૪૭ સુધીના એકદર પાંચસો લેખો છે. તેના સંબંધમાં વિધિવિધ અનુક્રમણિકાઓ લેવી કે જે જે ગામમાંથી લેખ લીધા તેની, જાતિવંશ કુલની, ગોત્ર શાખા અન્વયની, ગચ્છાની, ગચ્છની અંતર્ગત શાખાઓની, આચાર્યો સાધુઓની તેમના ગચ્છ સહિતની, લેખમાં આવેલ ગામોની અનુક્રમણિકાઓ આપીને સંગ્રહ તૈયાર કરનારે ઘણી સગવડતા કરી આપી છે. આવી જાતની અનુક્રમણિકા દરેક આવી જાતના સંગ્રહમાં હોવી ઘટે. વળી લેખો સંસ્કૃતમાં હોવાથી તે અને સાથે અનુક્રમણિકાઓ બાળબોધ લિપિમાં આપવાથી દરેક તેનો લાભ લઈ શકે તેમ છે. લેખો આપવામાં ગાતિનું, ગામનું, ગચ્છનું, પ્રતિષ્ઠાપત્રનું નામ વધુ-કાળા અક્ષરોમાં આપવાથી અભ્યાસકર્તા વધુ સરજતા કરી છે. લેખનો સંગ્રહ કરવામાં કાળજી એ મુખ્ય વસ્તુ છે અને તે આ સંગ્રહમાં સચવાઈ હોય તેમ લાગે છે; છતાં પણ પ્રેસ દોષાદિને લઈ ક્યાંક સખલન રહેલા સંભવ છે તે શુદ્ધિપત્રમાં બન્યો તે-ટલો દૂર કરેલ છે. અનુક્રમણિકાની 'નોટ' આપી છે તેમાં ખૂબ ચોક્કસાઈ જોવામાં આવે છે. આવા સંગ્રહ વધુ બહાર પડે અને તેથી ઐતિહાસિક સાધનોમાં વધારો થયાં કરે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

દરેક નિદાન સાધુ કે શ્રાવક જુદાંજુદાં રચે

જવાનું થતાં ત્યાંના દરેક દેરાસરમાંની પાપાણુ ને ધાતુમય પ્રતિમાનું બરાબર ચર્ચારિયત વાંચન કરી કરાવી લેખોની નોંધ કરી લે અને તે માસિકમાં મોકલાવી આવે યા મોટા સંગ્રહ થતાં પુસ્તકાકારે બહાર પાડે કે પડાવે તો ઘણું કાર્ય થઈ શકે. અમે તો આ બાબત પર ખાસ બાન રાખીએ છીએ અને દરેકને રાખવા વિનવીએ છીએ. આ રીતે કાર્ય થશે તો જે લેખો ભુલાઈ ગયા કે દટાઈ ગયા છે તેનો થતો શોક ઘણે અંશે દૂર થશે અને અવનવું પ્રકાશ જુદા જુદા સમયનું પડવાથી જૈન ઇતિહાસનાં પુટતાં પ્રકરણો લખવામાં ભારે સહાય મળશે. વિશેષમાં કહેવાનું છે કે—

શિલાલેખોમાં આવેલી અટકોની થોડી ટુંકાક્ષરી પ્રસ્તાવનામાં સમજાવી તેની સાથે બીજી ટુંકાક્ષરી પણ સમજાવી હોત તો વધુ યોગ્ય થાત. જેમકે ગાંઠા=ભાંગનારિક, મહં=નો અર્થ આપ્યો નથી પણ તે મહંતમનું ટુંકું રૂપ છે. કા=કારાપિત=કરાબુ, પ્ર=પ્રતિષ્ઠાપિત=પ્રતિષ્ઠા કરાવી મા=ભાર્યો સુ=સુત પુ=પુત્ર. ડપ=ડેપરોન. ષે=શ્રેયસે.

૨ દાનપ્રદીપ—[શ્રી આત્માનંદ જૈન ગ્રંથમાળા નં. ૫૦, વડોદરા હરીચંદ નથુભાઈ સીરીઝ નં. ૧ ૫. ૨૬૫૪૬૬ આનંદ પ્રી. પ્રેસ ભાવનગર ફિ. ત્રણ રૂ.]

આ ગ્રંથ તપાશજીના સોમસુંદરસરિના પાંચ શિષ્યો પૈકી જિનસુંદરસરિના શિષ્ય આરિનરત્ન ગણિએ ૧૨ પ્રકાશમાં ૬૬૭૫ શ્લોક પ્રમાણુ સં. ૧૪૯૯ માં ચિતોડગઢમાં રચી પૂર્ણ કર્યો છે. આ ગ્રંથકારે સં. ૧૪૯૫ નાં ચિતોડગઢમાં જ મહાવીર સ્વામીના મંદિરની પ્રશસ્તિ તરીકે મહાવીર પ્રશસ્તિ ચિત્રકૂટ પ્રશસ્તિ (કાચવટે રીપોર્ટ) આપી ફોલ્ડ એસિયાટિક જર્નલ પુસ્તક ૩૩ નં. ૬૩ સન ૧૯૦૮ ૫. ૪૨ થી ૬૦ માં ૩૦ દેવધર ભંડારે પ્રકટ કરાવી છે) તેમાંથી ઘણી ઐતિહાસિક વિગતો મળી આવે છે. (જુઓ ટિપ્પણ ૪૪૪ તથા પાસ ૬૮૯ મારો જૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ) દાનનો વિષય

કયા અને ઉપકથાથી ધણો મનોરમ્ય અને ઉપદે-
શક શૈલીમાં સમજાવવામાં આવ્યો છે. વિષય સ્પષ્ટ
કરવા માટે અનેક મુંદર સુભાષિતોનો ઉપયોગ કર્યો
છે અને પ્રમાણો પણ ટાંક્યાં છે.

દાનના પ્રકાર—૧ જ્ઞાનદાન ૨ અભયદાન ૩
ઉપદેશદાન એટલે કે જેનાથી ધર્મનો ઉપદેશ-
ઉપકાર-અવરૂબન થાય તે. સમ્પત્તિધારીને-તેથી
ચડતા એવા દેશવિરતિ શ્રાવકને અને તેથી ચડતા
સર્વ વિરતિ મુનિને અનાદિક દાન આપવું તે ઉત્ત-
રોત્તર ઉત્તમ ઉપદેશદાન છે. ગ્રંથકાર કહે છે કે:—

જે મુનિઓ પોતાની આશ્ચર્યજનક નિમિત્તે જ્ઞો-
તિપરાશ્ત્ર નિમિત્તશાસ્ત્ર ગણિતશાસ્ત્ર મંત્રતંત્ર
કામજ્ઞ ઔષધ ઇન્દ્રજ્ઞાદિક કૌતુક અને શાંતિ આ-
દિક પ્રયોગોનો ઉપયોગ કરે છે તેઓ ત્રતની વિરા-
ધના કરવાથી દુર્ગતિને પામે છે. તે વિશે ઉપદેશ-
માળામાં કહ્યું છે કે:—

જોદસ નિમિત્ત અઘર કોઢ આણ મૂઝકમેદિં ।
કરણાણ મોલણા દિઝ ચાહુસા તવજ્ઞઓ હોદિ ॥

—જ્ઞોતિપ, નિમિત્ત, અક્ષર, કૌતુક, આદેય,
ભૂતિકર્મ (શરીર આદિની રક્ષાને માટે કરવામાં આ-
વતા ભરમથેપન-સુત્રબંધન આદિ) અને કોષ્ટએ
કાંઈ કર્યું તેની અનુમોદનાએ કરીને સાધુના તપનો
ક્ષય થાય છે.

માટે ઉત્તમ પુરોએ મતીધરોને જે દાન આ-
પવું, તે આ લોકના ઉપકારનું ફળ પામવાથી ઇચ્છાથી
આપવું નહીં; કેમકે જિનભાષિત આગમનો અભ્યાસ
કરનારા સુનીધરો ઉપકારની શુદ્ધિ વડે તેમની પાસેથી
લેતા નથી. પૃ. ૧૫૮-૧૬૦.

(આ જ્ઞોતિપ આદિના વ્યવસાય કે ઉપયોગ
કરનારા જનિઓનો ઉદ્દેશ્ય ગ્રંથકારે કર્યો છે તે
પરથી તેમના સમયમાં પણ એવા દાન એટલું જ
નહિ પણ ઉપદેશમાળાકારના સમયમાં પણ એ
જાતનો ઉપયોગ થતો. સાંપ્રતકાળે કેમ ચાલે છે તે
પણ ઉત્તમ પુરોએ ઉદાહરણી ન્દેષ તેનો ઉપયોગ
કરનારા ધૃદ આચારથી ખરા સાધુ દોષ શકે-
ધમ શકે કે નહિ એનો નિર્ધાર કરવો પડે)

આ ગ્રંથકારના સમયમાં વલ્લભી સંપ્રદાયનો
ઉદ્ભવ થયો નહોતો છતાં વૈષ્ણવો-વિષ્ણુ ભકિતની
વિષમાનતા હતી તે તેણે વૈષ્ણવનું દર્શન પૃ. ૧૬૦-
૧૬૧ પર આપેલ છે તે પરથી જણાય છે.

ઉપદેશદાનના-પાત્ર દાનને આઠ જાતની યોગ્ય
વસ્તુથી ઉપદેશ-ઉપકાર કરાય તેથી તેના આઠ
પ્રકાર પાડ્યા છે:—તે આઠ વસ્તુ ઉપદેશમાળામાં
આ પ્રકારે જણાવી છે:—

વસહી સયણાણ મત્તપાણ મેસજ્જ વત્થપત્તાદિ ।

—વસતિ, સાધન, આસન, ભક્ત-ભોજન,
ભેષજ-ઔષધ, વસ્ત્ર અને પાત્ર-વાસણો.

આ ઉપરાંત દાન સંબંધી અનેક હકીકતો આપી
છે. આ ગ્રંથનું ગૂજરાતી ભાષાંતર કરાવી તેને પ્રકટ
કરી સભાએ તેમજ તેમાં આર્થિક સહાય આપનાર
શાહ-નાનાસાહ હરિચંદ વાંચક વર્ગ પર ઉપકાર
કર્યો છે.

૩-૫. યુગાદિદેશના પત્રાકારે પત્ર ૨૩૦ સં.
અને પ્રાં પડિત અશ્વત્થાલ અમરચંદ વિ.સં. ૧૬૦૬
મળવાનું ટેકાણું પં. ત્રિશુવનદાસ અમરચંદ પાલી-
તાણા કિંમત રૂ. દોઢ

યુગાદિદેશના ગૂં ભાષાંતર—પ્રાં જૈન-
ધર્મ પ્રસારક મહા ભાવનગર વિ.સં. ૧૬૭૨ પૃ.
૬૫૨૦૨ આનંદ પ્રિ. પ્રેસ. કિંમત આઠઆના.

યુગાદિ-જિનદેશના—દિલીમાં અનુવાદિકા
સાધ્વી શ્રીમતી વિનયશીળ પ્રાં જ્ઞાતી શ્રીમતી
પુણ્યશીળ રમારક ગ્રંથમાળા જયપુર સિટી રાજપૂ-
તાનાં વિ. સં. ૧૯૮૩ પૃ. ૮૫૩૦૩ એવાંબર પ્રેસ
આગરા. કિં. સદુપયોગ.

પ્રથમ તે ગૂં સંસ્કૃત પદમાં ૨૪૨૦ શ્લોકમાં
છે અને બીજું પુસ્તક તે ગૂજરાતીમાં અને ત્રીજું
તે દિલીમાં યથેષ ભાષાંતર છે. ગૂં ગ્રંથ તે તપા-
ગચંડા સોમસુંદર સુરિના પાંચ શિષ્ય પૈકી સિદ્ધ
સારસ્વત કવિ મુનિસુંદર સુરિના શિષ્ય સોમમંડન-
ગણિએ રત્નશેખર સુરિના રાજ્યમાં રચ્યો છે. આમાં
પાંચ ઉદ્દાસ છે. યુગની આદિમાં યથેષ
આદિનાય ભગવાનની દેશના-ઉપદેશવાણી એ

આ અંચના નામનો અર્થ છે. પહેલા ઉલ્લાસમાં આદિનાયના પુત્ર ભરતચક્રવર્તીથી ઉદ્ભવ પામી તેમની પાસે આવેલ પુત્રોને ક્રોધ માન મર્યા અને હોલ એ ચાર કપામનું ત્યાગ્યપણું જીણવી કપાથી છતાં પાર પામનાર કામલકળીનું દર્શન અને સંકપાથી કેટલું દર્શન આપ્યું છે. બીજામાં મોહનો ત્યાગ છટ ખતાવી અભ્યાસિ પાંચ કુળપુત્રોનું, અને મોહકુળ પર સરસ્વતી આદિનાં દર્શનો, ત્રીજામાં લક્ષ્મીના ત્યાગ્યપણા પર રતનાકરાદિનાં, ચોથામાં ઇન્દ્રિયોના વિપયોનાં ત્યાગ્યપણા પર સુંદર સુંદરી આદિનાં દર્શન આપ્યાં છે. ને પાંચમા ઉલ્લાસમાં ભરતને થયેલા પ્રજ્ઞાતાપ, તેનું પ્રભુ પાસે જવું, તેની મુનિદાનની પ્રયળ મુચ્છા, લગવંતે ખતાવેલ અવગ્રહનું સ્વરૂપ, ભરતે કરેલી સ્વામીવાત્સલ્યની શરૂઆત ને તેનું પરિણામ ઇત્યાદિ વર્ણવ્યા પછી ભરતે બાહુબલિ પાસે મોકલેલ દૂત, તેનું કથન, બાહુબલિનો ઉત્તર, દૂતે ભરતચક્રીને કહેલી હકીકત, સુપેણ સેનાપતિની સલાહ, યુદ્ધ કરવા કરેલ પ્રયાણ, બાહુબલિનું સામે નીકળવું, યુદ્ધની શરૂઆત, દેવોએ કરેલ પ્રતિજ્ઞા, તેણે સ્થાપેલ પાંચ પ્રકારનું (દૃષ્ટિયુદ્ધ, વાયુયુદ્ધ, બાહુયુદ્ધ, મુષ્ટિયુદ્ધ અને દંડયુદ્ધ) દંડયુદ્ધ—તે પાંચમાં થયેલ ભરતની દાર, ભરતે મૂકેલ ચક્ર, તેનું પાછું ફરવું, બાહુબલિએ ઉપાડેલ મુષ્ટિ અને તેને થયેલા સહનિયારથી તેણે કરેલ તેજ મુષ્ટિથી કેશભોગ, અદ્ભુત કરેલ ચારિત્ર, ઉત્પલ થયેલ માન, તેમનું કષોત્સર્ગે રિયત થવું, બાહી સુંદરીના કહેવાથી તેને થયેલ બોધ ને ત્યાંથી પગ ઉપાડતાં થયેલ કેવલમાન, ભગવંત સહિત ૧૦૮ મહાપુરોહિતો સમંકાળે નિર્વાણ, ભરતચક્રીને આરીસા ભુવનમાં થયેલ કેવલમાન, તેની તથા બાહી સુંદરીની મુક્તિ—ઇત્યાદિ હકીકત આપી છે.

સંસારી જીવોને ઉપદેશમાં આવસ્યક પાંચે બાબતો નામે કપાય, મોહ, લક્ષ્મી, સ્ત્રી અને રાજ્યકાંક્ષાનું પરિણામ કેવું આવે છે તે આમાં જીણવી દર્શાવેલ વડે સુંદર કરેલ છે. વચમાં વચમાં સુભાષિતો યોગ્યમાં છે.

કેટલીક ઉપયોગી હકીકત મળી આવે છે દાખલા તરીકે ગ્રામ, પતન, નગર, દોષ્યુ આદિમાં શું બેદ છે, દરેકનાં લક્ષણ શું છે તે જીણવેલ છે કે:—

પ્રામાદીનાં ચ લક્ષ્યમિદં:—

ગ્રામો વૃત્ત્યાવૃત્ત: સ્યાન્નગસુરચતુર્ગોપુરોદમાધિ શીર્ષં
શેટં નયદ્રિષ્ટે પરિપ્રતમમિત: કર્વંતે પર્વતેન ।
પ્રામૈર્યુત્તમટ્વં દલિતદશગતૈ: પત્તનં રત્નયોનિ:
દોષાહ્યં સિન્ધુવેલાલલિતમથ સમ્માધનં ચાદિકૃતે ॥

૫-૫૫૫

—પ્રાચી વીંદાયેલું તે ‘ગ્રામ’ કહેવાય છે. કિંસ્તો અને મોટાં ચાર ગેપુર એટલે દારથી શોભીતું હોય તે ‘નગર’ કહેવાય છે; નદી ને પર્વતના ઘેરાવાયાળું તે ‘ખેટ’ કહેવાય છે, ચારે બાજુ પર્વતથી પરિવૃત હોય તે ‘કર્ષટ’ કહેવાય છે. એક હજાર ગામેથી યુક્ત હોય તે ‘અટખ’ કહેવાય છે, જ્યાં રત્નની ખાણ તે ‘પત્તન’ કહેવાય છે, સમુદ્રની વેલાથી ઘેરાયેલું હોય તે ‘દોષ્યુ’ કહેવાય છે.

આવા કથામિશ્રિત ઔપદેશક અંથોની સામાન્ય લોકોને બહુ જરૂર છે અને તેથી તેનાં ભાષાંતર ગુજરાતી અને હિંદીમાં થતાં ધરે છે. આ અંથ સંબંધે મૂળ ઉપરાંત બંને ભાષામાં ભાષાંતર પ્રકટ થયાં છે બહુ આનંદ થાય છે.

૬ રત્નપાલનૃપ કવ્યાનક—આત્માનંદ અંથ રત્નમાલા નં. ૨૨ પત્રાકારે સંપાદક પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજય શિષ્ય મુનિ ચતુરવિજય પત્ર ૩૨ વિં ૨૦ ૧૯૬૬ કિંમત જીણવી નથી નિશ્ચયસાગર પ્રેસ).

આ કૃતિ ઉપયુક્ત સોગમંડન ગણિની છે. આમાં પણ રમ્યા સંવત્ કર્તાએ આપેલ નથી, પણ રત્ન-શેખરસરિના રાજ્યમાં જ રચેલ છે એટલે બંને કૃતિઓ લગભગ સાથે રચાઈ છે ને તે વિક્રમ સોળમા શતકના પહેલા બીજા દશકમાં એ નિર્વિવાદ છે. આ રત્નપાવની કથા દાનના માહાત્મ્ય પર છે, ને તે માટે ૮૭૮ સંસ્કૃત શ્લોક રમ્યા છે.

હિના સંઘ તરફથી વિજયસિંહસૂરિને વિજ્ઞાપિતપત્ર સં. ૧૭૦૫

x x સ અક્ષર બ્રાહ્મી લિપિનંદ્ર વિપદ, વિરા-
જમાન સતતાલીસ સદશ જોયણ ઝાંઝેરા થકી સ્પર્ષ
માહિ: લિપિ આવધં તેહના પ્રકાશક અઠતાલીસ સદશ
વર પાટણુના ધણી ચક્રવાતના વંદનીક છઠે ઉગણ
પંચાસ દિહાડા સત સતીયા લિપ્ત પડિમાના ઉપદેશક
નવ જ્ઞાનચર્ચના એકાવન ઉદ્દેશણ કાલના પ્રકાશક
ધૃત્યાદિ બહુલિ યાયક શ્રી પૂજ્યજી જાનસંપન્ને કુલ-
સંપન્ને બલસંપન્ને રૂપસંપન્ને વિનયસંપન્ને નાણુ-
સંપન્ને દંસણુસંપન્ને ચારિતસંપન્ને ઉચંચી તેયંચી
વચ્ચંચી જ્ઞસંચી જ્યકહે જ્યમાણે જ્યમાએ જ્ય-
કોહે જ્યપરીસહે જ્યધદીય જ્યવિયાસા મરણુભય
વિષ્ણુમુકે તવપ્પહાણે શુણુપ્પહાણે એવં ચરણુકરણ
નિચ્છાદિ નિચ્છાદ ખંતીય અનન્ય મદવ ગુત્તી ગુત્તી
વિદ્યામંત બંબચેર નયનિયમ સમ્યસોય નાણુદંસણ
ચરિતે ઉરાલે ઘોર તવચ્ચી ઘોર બંબચેરવાસી અચ્છદ
સરીરે ધૃત્યાદિ શુણુકરી અલંકૃત.

અસિતગિરિ સમસ્યા કળજલં સિંધુપાત્રે
સુરતરવર શાખા લેખિનીપત્રમુર્ધ્વ
લિખતિ યદિ ગૃહીતં શારદા સર્વકાલે
તદપિ તવ શુણુનામીશ પારં ન યાતિ. ૧

દ્વિહા

શયણુગણ કાગલ કડં લેખણુ કડં સમ વણુરાય,
મહિય કડં મસિયાંજણુ, તુહિ ગુણુ લખ્યા ન જાય. ૨
અમ્મ હિયકું દાડિમકૂલી, ભરિહં તુમ્હ ગુણુણુ,
અવગુણુ એક ન સંભરણુ, વીસારીજાળં જેણુ. ૩
દિયમ તે કિમ વીસરણુ, જે સુહુ ગુર સુવિચ્છાદિ
દિન દિન પ્રતિ તે સંભરણુ, જિમ કોષલ સદકાર. ૪
ચિત્તં તુદ પાસદી, તુદ ગુણુ સુણુ એણુ જવણુ સંતોસો,
જહા નામગદળે, એગા દિગ્ધી તરુદકએ. ૫
યથા સ્મરંતિ ગો વત્સં ચક્રવાતી દિવાકર:
સતી સમરંતિ ભત્તારં તથા હં તવ દર્શનં. ૬
નિત્યં જ્ઞાનયથા સ્મરંતિ મુનિ(ન)પો દંસો યથા માનસં
સારંગા રજ્જુ સિદ્ધિનનયુતં ખ્યાવંતિ રેવા ગર્જ
યુષ્મદ્ દર્શનલાલસા પ્રતિદિનં યુષ્માન્સ્મરંગો વયં
ધન્યઃ કાપિ સ વાસરો ત્ર ભવિના યત્રાવપો સંગમઃ ૭

સો દેશો જાત્ય તુમં, તે દીહા જેહિ દીસં સે નિચ્ચ
નંધણું તે સુકપ્ત્યો, જે તુમ્હ મુહિએ લોખંતિ. ૮
યથા કેકી રમરંતિ મેહા ચંદ્ર ખીર પયોનિધે
માનસં રાજહંસાચ તથા હં તવ દર્શનં. ૯
વીસારી ન વીસરણુ સમર્થો ચિત્તં ન સમાદિ
તે સાજન કિમ વિસરંજ જે વિણુ ધરીય ન જામ. ૧૦

ભૂમો કલાપી ગગને ચ મેધો

લક્ષ્યાંતરે ભાતુ જલેષુ પદ્મં

દ્વો લક્ષ્ય સોમ્યે કમલઃ પ્રદંતે

યો યસ્ય ચિત્તે નહિ કદાચિ દૂરે.

અહો તે નિચ્ચિઓ કોહો અહો માણો પરાજિઓ
અહો તે નિરંજિયા માયા અહો લોહો વસી કઓ. ૧૨
ત્વં નામ નામ મંત્રાયં તંત્રય જગતિ વિશ્રુતઃ
કોધાદિવિપતંકીણું કિં રચાદતંજગત્યં. ૧૩

ધૃત્યાદિ સર્વોપમા યોગ્ય આચાર્ય પુરંદર આચાર્ય
શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી (એમ ૨૧
વાર શ્રી) વિજયચિંહ સૂરીશ્વરણું હિનાનગરાત
મદા આદેશકારી ચરણુસેવક દો, કાવા કુંયરજ દોઁ
તેજપાલં દરજ દો. અમીપાલ દેવચંદ દોઁ ખીર નાન
વં રૂપા હીરજ દોઁ રામજ દેવજ દોઁ ગોવિંદ વીર
પાલ દોઁ માધવ પદમસી દોઁ મંગલજ ધરમસી દોઁ
કમલસી સૂર દોઁ ધનજ કેશવ વં શ્રીપાલજ
પૂરજ વં કાન્હજ ભાયા વં સોમજ ભાયા દોઁ
સિવચંદ ઉદયકરજ દોઁ વિજયકરજ સિવસી દોઁ
મહા ધનજ દોઁ રામ કુંયરજ દોઁ શીમલ સિવજ
દોઁ પ્રેમા દેવજ દોઁ કેસવ દરજ દોઁ વિશ્રામ જયા
સાળ વિમલ રાયચંદ સંઁ કેશવજ દોઁ વજરાજ રામજ
કેન પ્રસુખ સમસ્ત શ્રી સંધની ત્રિકાલ વંદના અ-
વિધારી.

યતઃ શ્રી પૂજ્યજીના ચરણુકમલપ્રસાદથી સુખ
સાતાર્યું ધરમ ખ્યાન નિરવદષ છંદ શ્રી પૂજ્યજીના
ચરીરના સુખસમાધના લેખપ્રસાદ કરિવા જિન
ગ્રંથનંદ સંતોષ ઊપજાઈ અપરં શ્રી પૂજ્યપણા પૂર્વ
મદા મહોત્તવ સેતી આરાધ્યા છંદ તથા સતરંગેદ
પૂજા ૭ યજ છંદ પૂજા સંલેખ ૫ પ દેદરે ૫૦, ૫૦

એક, એક સમસ્ત દેદરઈ યઈનઈ બસઈ અનઈ.
 પં યઈ ઇઈ અપરં ચેત્ય પરિવાઠ સરય દેદરઈ
 થૂભઈ મહા મહોછવ પૂરવક હુયા ઇઈ તથા પાખીના
 પારણા સમસ્ત ચાલેછઈ તથા સંવત્સરીના પારણા
 સા. ક્રીકા હીરજી હીવના આવકઈ કરાવ્યા ઇઈ
 તથા પારણા કરાવી ઊપરિ શ્રીકલ આપ્યા ઇઈ સત ૨
 નઈ માંજનઈ આવક શ્રાવિકાનઈ સમસ્તનઈ આપ્યા
 ઇઈ તથા શ્રી (પૂ)ન્યજીને આદેસઈ ગણેશ શ્રી હરપ-
 વિજય હાણું ૨ સાથે પધાર્યાં તિણઈ સમસ્ત સંધને
 સંતોપ ઊપના તથા ગણેસ થાણું વધરાગી સંવેગી
 છે જેહવા શ્રી પૂન્યજીના શિષ્ય ભેદ્યઈ તેહવા
 ઇઈ તે અવિ ધારવા તથા સમસ્ત ઊનાના
 સંધ શ્રી અનંજાહરા પાર્શ્વનાથની યાત્રા કરઈ
 ઇઈ ૧૦ દશમઈ તિહાં શ્રી પૂજનઈ સંભારઈ ઇઈ
 તથા દિનપ્રતિઈ પરમ ભદ્રારક શ્રી શ્રી શ્રી
 હીરવિજયસરિનું છલ વાંદઈ ઇઈ તિહાં શ્રી પૂન્ય-
 જીનઈ સંભારઈ ઇઈ તે અવિધારવું શ્રી પૂન્યજીના
 ચરણકમલ ભેટવાની ઉત્કંઠા ઇઈ છે તે માટઈ શ્રી
 પૂન્યજીયઈ શ્રી સોરક દેશ પાઠન કરિવા શ્રી શેત્રું-
 નજી શ્રી ગિરિનારિ શ્રી અનંહર પાર્શ્વનાથ ભુહા-
 રિવા પધારિવું જિમ શોરક દેશના સંધનઈ પરમ
 સંતોપ ઊપનઈ તે અવિધારવું તથા શ્રી પૂન્યજીના

સમસ્ત પરિવારનઈ ઊનાના સંધની ત્રિકાલ વંદના
 પ્રસાદ કરવી સંવત ૧૭૦૫ વર્ષે આસુ વદિ ૭ દિને.

[ચારે બાલુ લાલ, વાઘળી, કોળા એમ ત્રણ
 રંગમાં વેલડીઓ-ભાત મુઝા પછી લાલ-પીળા
 રંગની લીટી દોરેલી છે એવા બે પુટ લાંબા ને દસ
 ઇંચ પહોળા કાગળમાં બાળભોધ-દેવનાગરી લીટીમાં
 સળંગ લખાણ રૂપી આ વિશ્વસિલેખ ઊનાનાં સંધ
 તરફથી પાટણ બિરાજેલા તપગચ્છીય ભદ્રારક શ્રી
 વિજયસેનસરિ કે જે હીરવિજયસરિના પદધર ચાપ
 તેમના શિષ્ય વિજયદેવસરિ અને તેમના શિષ્ય વિજય-
 સિંહસરિ (સ્વ. ૧૭૦૮) પર મોકલેલ છે. પ્રથમ ભાગ
 નીકળી ગયો છે. તેમાં એવી વિનંતિ કરી છે કે ઊના
 પધારવું સોરકમાં શત્રુંજય ગિરિનાર અનંહરા પાર્શ્વનાથ-
 ની ભત્રા કરવા પધારવું. પર્યુપણમાં જે જે બન્યું તે
 જણાવ્યું છે-આ વખતે હરખવિજય બેઠાણું ઊનામાં
 વિરાજતા હતા, સંવત્સરીનાં પારણાં દીવના પ્રસિદ્ધ
 આવક ક્રીકા હીરજીએ કરાવ્યાં ને ઉપર શ્રીકળની
 લહાણી કરી હતી. ઊના પાસે અનંહરા પાર્શ્વનાથ
 છે અને આ ઊનામાં હીરવિજય સરિએ સં ૧૬૫૨ માં
 કાળ કર્યો ને ત્યાં તે વખતે બનાવેલી થૂલ જો વખતે
 હતી ને હજી હયાત છે. (તંત્રી.)

કવિ દેપાલકૃત સમરા સારંગનો કડખો.

અર્થ સમરા સારંગનો રાસ વિખ્યતે.
 ફુલા
 પ્રણમી પાસ જિણુંદના, ચરણકમલ સુખકાર,
 સકલ જીવના સુખકરણ, જૈન ધર્મ જ્યકાર. ૧
 પાતસાહા મુમુદ જોકે દિલીપત સુજ્ઞાન
 તાસ તણો વછર ગે ખાન મુલક મહેમાન. ૨
 પાતસાહ પોતા યકી હય ગમરય અસચાર
 વહલ સખાસન પાલખી છત્ર આંમર લે સાર. ૩
 મહા સુદ સાતમ દિને શુભ મુરત લે સાર
 સંધન તેર ઇકાંતરે મંથિયો સંધ શ્રીકાર. ૪

સમરા સારંગ ભાવદો સકલ સંધ અતિપૂર,
 આઠ્યા તીરથ સિદ્ધિગિરિ શુભ ભાવે ભરપૂર. ૫
 લાલ કડખો
 સમરા સારંગ શેત્રુંજ ભણી સંચરા
 ભરત અનુસાર તિહાં દેખી ભૂલે,
 આપ અસવાર અદારસે જોપતે
 સત સણધારા ગજ અઠ્ઠિ બૂલે. ૧
 પાખરા પવંગ પોતા તણા પાંચસે
 સહસન તાંમ સેજવાલ છાજે
 પંચ લખ સંધ નર નારી પાસા પલે

ત્રણસે વિવિધ વાજિત્ર વાજે. ૨
સંધ મુકામ કરે એકલી પારમાં,
પાંચસે મુનિવર આહાર પામે
સહસ એક જૈન જક જોડે જમે.

સંધ સુઠાં ચલે ધર્મ પામે. ૩
ત્રણસે મુનિ ગુરુરાજ તપગચ તણા

ચિત્ત એક ચીતતાં રંગ દીસે
ચતુર્વિદ્ધ સંધ કાળ નીત દીછયે,
વાડ સુત શુદ્ધ વિદ્યા દીસે દીસે. ૪

મંદ દલીપત દીતા સેતુન્જ યાજ,
પંથ દન રાત નવકાર બોલે

બેર સોના તણી ચાલ તે ત મુણી
સાથે પંચસેર મોઢક તોલે. ૫

આપહી આવતો થીર કરી થાપતો,
વીથમાં આપતો ધર્મધારી

બંધી નવલાખ સોરઠ તણા લાવતો
સાંભો મલો મુલતાંન ગોરી. ૬

કરી હકમંત ફરમાય છત્રપતી તણા
આપ છોડાવતો સર્વ (બં)ધિ

સોહ નીરવાહ સમરા સારંગ કરે,
કાદીયા લીયા જમ જગત વંદી. ૭

પંદીયા રામ છોડાય નિજ રાજ દીયો
સોધ સેતુન્જે ગિરિ રામ પાંખી

દાંન નવલાખ લેખે કીયા લુછણા
દીઠલા જામ આદલ સામી. ૮

હુદા
સારંગ તું સોનીયેણુ સર હોઠા સેતુન્જ લણી,

બંદી જણુ બાપેણુ પીઠ પીઠ કહેતાં પામીયો. ૯

સારંગ તું સારંગધર તે બદ્ધ ચપો પચાલ,
કે દાલીદર દુર કરે, કે બદ્ધ રાજ દેખાડ. ૧૦

સારંગ કે મુલતાંન, ત્રીજો તું તોલે નહી
કે આદિનાયતી આંણુ, ને મુખં બુદ્ધ બોલવા. ૧૧

સારંગસાદ (પાતસાદ), બીજસે પાવલીયા
નદી તો જંગ પ્રવાહ, બીજ સેવાવલીયા. ૧૨

દાલ કડખો
દેવગૃહ સિખરગૃહ દસ પોસાલ દેગંવ,
વાવકું દાસ ખાસન મોટા,

બહોલધર મસાલ સતુકાર વિસરામ પર,
સાતસે સહ મીઠ્યાં નાંમે મોટા. ૧

તોરણુ આર એક એક સવા કોડતું,
રણુ જડીત ધ્વજ સુંધટ ધોટે

સોધ સેતુન્જ ગિરનાર આણુ આજને તો,
મોકલા મોટા કા તીર્થ મોટે. ૨

સંવત તેર એકોતરે...આપ સેતુન્જે ઉદ્ધાર કીતો
કોડ અગિઆર ધન ખરચી શુભ સંધ કિયો

લજવતે લજ લાહો લીધો,
વરસમાં ત્રણ સંધ પૂજા રચે

સાંભી ભગતવાવર જમે સંધ નીતી,
સંકરદાસ કહે સારંગ સમરા તણી,

કીરત કાંમની વિશ્વગાતી. ૪
(દાલ)

અમે ઉદ્યાયા વાયાં અતિ ધણુ ઉવાયાં
સાખા સરખીલેક ન દુષ્ટલાં લગે લેંછે લાલાં. અમ. ૧

દુધ તે ધોલો છાસ પણુ ધોલી, અમાંણુ મન કોચુ
એણે પીત લીધા બોત બોલાયા, સાચલે કીધુ સાચુ. અમ. ૨

પુત્રો અમારી અમકંઠું મક, અમુરે લીધા ઉલાલી,
રાજ કરે સમરાના બંધ, પ્રત્યે કોડ દીવાલી. અમ. ૩

દેસલહરા હરતેસર લણીયે, સેતુહરો સવાઉ,
માલવી આઘ બીજહ ટાલવા, દેસ માંતે લલે

આપો. અમ. ૪

ચોરાસી ચારણો આસીસ દીએ, માંગેરાલ સરની પાને
તેદ તણા કયન સાંભલાં, કહીયાં કવિ દેપાલે. અમ. ૫

રાગ સામેરી
ધન ધન્ય જિનરાસન મુજસતા, મહિમા મેરે સમાન

સારંગસા અણુમાંગ્યું આપે, કર કમલા ચડદાન, ધન. ૧
છણે અંગુઠે લખધી આઝી, વીર ગાયમને જેમ,

સારંગસા અંગુઠે હાથ સોદાવે તેમ. ધન. ૨
એણુ અંગુઠે પર સરસી, વિધિ ગુરૂએ ગોઠ

સારંગ સા અંગુઠે દેને દાલીદર કંઠ. ધન. ૩
જાત્રા કરી ઘેર આવીયા, વરતો જે જેકાર,

કર નેદી દેપાલ બણે તું ઓસવસ સણુગાર. ધન. ૪

—છતિ સમરા સારંગનો કડખો સમાપ્ત ॥ લખી-
તંત્ર ભોજક કૃષ્ણ દરગા જે વાંચે તેદને દમરો

જનાય નમઃ (ગિનાય નમઃ) ॥ જે પાનાંની પ્રત,
દરેકમાં પંક્તિ ૧૩. મુનિ જશવિજયસંગ્રહ

[કવિ દેખાવે માંગરોળના સરોવરની પાળે ચારણો
પાસે જે જૂતાં કડખો કવિત સાંભળ્યાં તે અહીં
નોંધેલ છે. તે કવિત કરનારા એકનું નામ શંકરદાસ
છે. સારંગે માંગણ ચારણ આદિને પુષ્કળ ભેટ સોગાત
આપી જણાવ્યું છે. સમરા અને સારંગ બંને ભાઈઓ
હતા. મોટા સંઘ લઘ સં. ૧૩૭૧ માં સિદ્ધગિરિનંતયા
ગિરનારની જત્રા કરી હતી. આ કવિ દેખાવે વિક્રમ
સોળામ સૈફાની શરૂઆતમાં ચર્ચેલ છે. જૂઓ અમારો
ગ્રંથ નામે જૈનગૂર્જર કવિઓ ભાગ ૧ લો પૃ. ૩૭

થી ૪૧. સમરા સારંગ દેસલદરા હતા અને તેમના
વંશજો દેસલદરા કહેવાતા હતા. તે વંશજોને આશ્રિત
તે હતો, નહિ કે સમરા. સારંગનો, કારણકે સમરા
સારંગ સં. ૧૩૭૧ માં થયા, ન્યારે દેખાલ સં.
૧૫૦૧ થી ૧૫૩૪ સુધીમાં હયાત હતો. બંને વચ્ચે
લગભગ સો ઉપર વર્ષોનું અંતર છે. આ ન્હાની કૃતિ
ઉક્ત અમારા ગ્રંથમાં નોંધાઈ નથી, કારણકે હમણાંજ
તે મુનિ જશવિજય પાસેથી તે પ્રાપ્ત થયું. તે ઐતિ-
હાસિક હોષ ઉતારી અત્ર મૂકી છે અને તેમ કરવામાં
ઉક્ત મુનિશ્રીનો ઉપકાર છે. સમરા સારંગ મંદિ વાંચો.
પં. લાલચદનો સમરસિદ્ધ પર લેખ જૈનયુગ વર્ષ ૧
પૃ. ૧૦૨, ૧૮૩. ૨૫૫, ૪૦૩. તંત્રી:

હંસરતનજીની સજ્જાયા. (એ૦)

શુર. ગીરજો ગુણસાગર, પર ઉપગાર પ્રધાન
પરમ દયાલ પ્રસોત્તમ, પરદુષ્ણ ભંજ પુરુષ...
તે શુર હંસને વંદીએ લીજે ધરમનું વાહો (વાહન)
પંખાસ પદને ફરસવા, ચતુરવિધ સંધને આહો-૨
ધરમ હુરે ધોરી પર, નિરમલ નિરવહે નિત,
ધીર શુણ મેર ધીનિધિ, વાસો દસો યશકીરત-૩
ચંદ્ર વદન આહતા ઘણું, ચતુર નરનપણ ચકોર,
વાંછી જલધર વરસતી, સુંણતાં લવીયણ મોર. ૪
શાસ્ત્ર સંદેહ નિવારતા, જાણે સુરશુર શુધ.
ભગત ભગવતના ભાવસું, ભજતા...સદા શુદ્ધ. ૫
પરમ જૈન પર દેનને, હડાડી વાયુ પર એન
જોતી સદૃષા જલહસે, વખાંણો ન જાણે વેણ ૬
માનઆષ માતા ઉચરે, પ્રગટયો પુત્ર રત્ન,
સા વરધમાન વંસ વધારીને, ધરમનાં કીધાં જતન. ૭
વાચક શ્રી સોનરતનનો, સિખ ચિરમણી સંત,
શ્રી ઉલ્લ વાચકનો સોદર, હંસરતન નામ સોહંત. ૮
સતરસ્યે અહાંછુંના, ચર્ચતર સુદ દશમીદિન,
શનીવાર સોહાવીયો, જાણે સરગ ભોવન. ૯
મનોહર મીમાંસામાં, પુરે જે પ્રગટ આયાસ,
ત્રિવિધે ત્રિકાલે સેવીએ, શુરના ચરણને ખાસ. ૧૦
નાંમે નવનિધિ સંપન્ને, સંકટ ભાજે સરવ,
મહીપતી માન દીધે મુદા, શુર જ્વતાં તણ્યે ગરવ. ૧૧

ભુત પ્રેત વ્યંતર સાકતી, નાંમથી નાસે જોર
તાપ સંતાપ ત્રાસે સદા, પાપ પરાં નમ ધોર. ૧૨
માંડવીઈ મન મોહીઈ, યુએ થીર થોભ,
સંસાર સંઘ તે સોભીયો, એ જાન ધર્મનો મોભ. ૧૩
કીહાં કીહાં શુંજી કહી શકે, કવીજન માનવ માત્ર,
સકલ કલાનું સાર એ છે; શુર ઉત્તમ પાત્ર. ૧૪
—છતિ પંખાસ થી હંસરતનજીની સજ્જાયા
લખી છે.

પુનઃ કીહાં મરધર કીહાં મેવાડ, પાંચવડું કીહાં
ધોરવાડ હો,
અવસર જોર ભન્યો સંયમ લોભી,
એતો પ્રવચન માતાનો મોભી હો. ૧ અવસર૦
વરધાસુત માનઆષ જાણા, હેમરાજ કહી હલરાણા
હો. અવ૦
કીહાં રાજવીજ્ય સરીગજ, હંસરતન ચયાજ હંસ
વજ હો. ૨ અવ૦
કીહાં ગુજર કીહાં કાંનમ ધરતી, ચોદેર ફરસી
જેણે ફરતી હો, અવસર.
સઘળા મેદશી સહવાસ, મીવામાં પુર્યો જેણે પાસ
હો. અવસર. ૩
કાંનનમે ગીતારથ કીધો, મીયાં મોદે માદા
જસ લીધો હો. અવસર.

વાંચું છહાં ભગવતી સુત્ર, સધલેં શતકે સસુત્ર.
 અવસર. ૪
 સતરસેં અઠાણુઆ વરષેં, અષ્ટતર સુદ શુકર
 હરષેં હો, અવસર.
 નવમીએ થયું નીરવાણુ, દસમીએ જાંબુડું કધ્યાણુ હો.
 અવસર. ૫
 નવકાર આંખેલ તપ આદેં, આપ્યાં બહું વાદોવાદ
 હો અવ૦
 વંન દૂર માંનપરને પેણું, લખું ન આલખુ હો
 અવ૦ ૬
 સોના રૂપા ને પુલે, વધાવેં બહુ અમૂલ હો અવ૦
 પર્મસાનો ન લહું પાર, જાણેં કુકો જલધાર હો.
 ૭ અવસર.
 માંકવીઠ મનડું મોહું, સધળાં કરતે ધણું સોહા હો
 અવસર.
 થુલની રચના થીર આપી, મુંકુનેં જણુ સુંલ આપી
 હો અવસર. ૮
 સનાત્ર વાધેં રંગરોલ, વાળાં છહાં જાંગી ઢોલ હો
 અવસર.
 ઉદ્યરતન વાંચકે ધમ ભોલેં, ના આવે કોષ હુંસને
 તોલેં હો અવસર. ૯

શ્રી ઉદ્યરતનની સજાયા લખી છે.
 સકલ વારી સીરસેહરો, શ્રી ઉદ્યરતન ઉવજાયા,
 ધ્યાઈ ગુર ધ્યાનમાં
 એક મનેં એકાસનેં સેવીએ ગુર નીકલક-ધ્યાઈ
 સદા દીવો ગુર છે સંસારમાં સાર-ધ્યાઈ
 ગુર મરજ ગુર ચંદ્રમા અચાન તિમિર હરનાર ધ્યા૦
 પ્રથમ તે ...

આ પછીનું પાતું દુભાંગ્યે નથી. નહિ તો આ
 સજાયા પૂરી મળતાં તેમાંથી ઉદ્યરતનના માતાપિતા
 તથા સ્વર્ગવાસ વગેરે સંબંધી હકીકત જરૂર મળી
 શકત. હજુ પણ ખેડના રસુલપુરના બંડારમાં જે
 ત્રુટક પાનાં પડ્યાં છે તેમાં શોધ કરતાં કદાચ આ
 પાતું જડી આવે તેવો સંભવ છે. હંસરતનજી તેમના
 સમકાલીન હતા. તેઓ સં. ૧૭૬૮માં મીઆંગામમાં
 સ્વર્ગરથ થયા ને તેની દેરી પણ ત્યાં થઈ છે તે
 કોષ મીઆંગામની રહીશ શોધી તે ખાખતનો લેખ
 વગેરે હોય તે લખી મોકલશે તો આભાર ધશે,
 હંસરતનના સુંદર અક્ષર લખેલાં પુસ્તકો મેં ખેડા
 બંડારમાં જોયાં છે. તત્રી.

પાટણથી નીકળેલ સંઘ સં. ૧૯૨૨.

શ્રી જિનાય નમ ॥ દુહા.
 શ્રી શંખેધર પાસછ, નમી પદ્માવતી માય,
 નિજ ગુર ચરણનેં સરસ્વતિ, ગ્રેમે પ્રણમું પાય. ૧
 પંચ તીરથ બેટણુ લણી, મુજ મન હરપ અપાર,
 ઉગાણીસ બાવીસ પાસ વહ, મેર તેર સમતુહાર. ૨
 દાલ । સાંગલિયાન । દેરી ॥

પાટણમાં પેચાસરો બેટિ રે,
 સીખ લીધી સજ્જન ગુણ પેટી રે;
 સંઘ પંચ તીરથ જાયે રે,
 નરનારી મલી ગુણ ગાયે રે. ૧
 જિન રાય રે, પંચમી ગતિ શિવગુખદાય રે,
 જિનગાય રે. આંકણી૦
 સખિ સંપત્રી તે વચ્ચેસંઘ ભાઈ રે,
 સખિ સંપલ બાગવાંનઆઈ રે.

સખિ બહેન લાંણેછ તે ગ્રામ રે,
 એક એકની ધરતાં માયા રે. ૨ જિન.
 ઇત્યાદિક લેષ પરિવાર રે,
 સંઘ ચાલ્યો તે હરખ અપાર રે,
 આદ્ય સાધવી જે ગુણ ભરીયા રે,
 શ્રાવક સાચી આંણા સિર ધરિયા રે. ૩ જિન
 સખિ સાદામીવજલ યાય રે,
 સખિ ગોરી મંચલ ગાય રે,
 સખિ વિધિસ્થુ જિનવર પૂજે રે,
 સખિ કુગતિ તણા મન ખૂજે રે. ૪ જિન૦
 સખિ સંપત્રી જે શોભા સારી રે,
 સખિ જાણે સડુ નરનારી રે,
 સખિ સંઘ તણા પરિવાર રે,
 સખિ જાણે ગોત્રલ દેરી માત રે. ૫ જિન૦

મેતરાંણે મનોહર મલીયા રે,
 આદિનાથ દીક્ષા પુન્ય બલીયા રે,
 સિદ્ધપુર મહાવીર જિજ્ઞંસ રે,
 પ્રભુ દીકે પરમ આશુંદ રે. ૬ જિન૦
 કુમારી એકંત તે મિલિયા રે,
 રાંણુલ નારી નેમેસર બલીયા રે,
 આદિ વીર ને પાસ તે જાંણું રે,
 જિન દેહરા પંચ પ્રમાણું રે. ૭ જિન૦
 ગોલામાં તે વીર જિજ્ઞંસ રે,
 મુખં સોહે તે પુન્યમયંદ રે,
 પાલવિયા પાલણુપુર દીક્ષા રે,
 શાંતિ સંભવ આદે લાગ્યા મીક્ષા રે. ૮ જિન૦
 સખિ આબૂની ઉમેદવારી રે,
 મહા વદ્દ ત્રીજે કીધી તપારી રે,
 સખિ મજ્જે મજ્જે ચાલો રે,
 સખિ ભર્તૃ વૃપતિ પરે માહાલે રે. ૯ જિન૦
 આબૂ દેખાને પ્રેમ ઉલસીયો રે,
 દાન દ્યાનો મન તિહાં વસીઓ રે,
 અવચલગઢ ચોમુખ વદો રે,
 દૂષ દોહગ દૂરે કંકો રે. ૧૦ જિન૦

દાય.

ચાલો ચાલોને ભાવિકા છે, પંચતીરથ જાણ્યે;
 ભેટિ તીરથ ભાવિકા છે, પંચમી ગતિ પાછયેરે-આંકણી
 આબૂ આદિસર છે, અવિચલગઢ ચલિઓ,
 ચોમુખ ભેટીને છે, મોહાદિક છલીઓ-ચાલો. ૧
 સીરોઈમાં સાહેબ છે, આદેસર દીક્ષા,
 જિનધર તે ચઢે છે, લાગ્યા મૂઝ મીક્ષા-ચાલો. ૨

ઈલાદિક વાટે છે, જિનવર બહુ દીક્ષા,
 રાંણુકપુર રસીયો છે, ચોમુખજ મીક્ષા-ચાલો. ૩
 ઘાણેરે જિનધર છે, નવ નિરંખ-જોયા,
 આદિ વીરને વાંદિ છે; પાપ મેલ ધોષ્યા-ચાલો. ૪
 નાડોલ નારલાઈ છે, ભાંધા તિહાં સોહે,
 પદ્ય પ્રભુ ભેટી છે, વરકાંણે મન મોહે-ચાલો. ૫
 વામાનો જોયો છે, વરકાંણે જોયા,
 મુખ પુનમયદો છે, દેખી મુર મોહ્યા-ચાલો. ૬
 પાલીમાં પ્રેમે છે, મુઝ મન લલચાવ્યો,
 નવલખા દેખી છે, મનકું તિહાં કાવો-ચાલો. ૭
 ચૈત્રી બીજેથી છે, સી.....

(અપૂર્ણ એક પાનું. મુનિ જરાવિજય સંગ્રહ.)

(સં. ૧૯૨૨ પોશ વદ ૧૩ ને દિને સંઘ લઘ
 સંઘની વિજયસિંધ સંઘવીણુ લાગ બાઈની સાથે
 નીકળ્યા. મેતરાણામાં આદિનાથ, સિદ્ધપુરમાં મહાવીર
 આદિનાં પાંચ દેરાસર, ગોલામાં મહાવીરનાં, પાલણુ-
 પુરમાં પાલવીયા પાર્શ્વનાથ, શાંતિનાથ, સંભવનાથ
 આદિનાં દર્શન કરી આબૂએ મહા વદ્દ ત્રીજે આવ્યા.
 અહીં પંચતીર્થો બતાવી છે-આબૂ-અવચલગઢ, સિરોહી
 કે ન્યાં ૧૪ દેરાસર હતાં, વચમાં રાણુકપુર, ઘાણે-
 રાવ કે ન્યાં ૯ દેરાસર હતાં, નાડોલ અને નાડલાઈ
 કે ન્યાં નેમનાથ ને પદ્યપ્રભુનાં દેરાસર હતાં, વરકા-
 ણામાં પાર્શ્વનાથની યાત્રા કરી પાલીમાં નવલખા
 (પાર્શ્વનાથ)નાં દર્શન કર્યા. આ વખતે ચૈત્ર સુદ ૨
 હતી. પછી આ નાની કૃતિ અટકે છે ને અપૂર્ણ
 રહે છે. તંત્રી—

Was Amichand a Jain? No.

Politics in Bengal a Hundred and Fifty Years Ago.

Clive once wrote to Orme that he could supply volumes of materials for a history, in which would appear "fighting, tricks, chicanery, intrigues, politics and the Lord knows what." Such was the history of Bengal, indeed, more or less of all India, at the dawn of the British Empire in the East. The battle of Plassey was not a great battle from a military point of view: it is a landmark in the history of India, because it effected a revolution in the Muhammadan government of Bengal, overthrowing an enemy and installing a friend of the British, and it demonstrated to the native races the political and military capacities of the white traders. In the early stages of his quarrel with the British, and especially in the first flush of his victory after the capture of Calcutta, Siraj-uddaula thought that Europe did not contain more than ten or twelve thousand men, and that a pair of slippers was all that was necessary to govern his European subjects. There must have been others at his court who cherished the same illusion. That illusion was dispelled by the events of 1757. The historical records of the period, however, do not impress one with the magnitude of military operations: they rather throw a flood of light on the tricks and intrigues—the "Oriental games," as they were called—in which Natives and Europeans alike took part. Indeed, Mr. S. C. Mill, in his Introduction to the three volumes of Records which he has published for the Government of India, doubts whether even now the native of Bengal appreciate at their full value the benefits they have received by the liberation of the coun-

try from the tyranny of a man like Siraj-uddaula, or the disinterestedness of the work done since then by the servants of the East India Company, and of the British Crown. Clive did not and could not profess to be immaculate. Siraj-uddaula once asked Clive and Watson reproachfully whether men of the Book, as they professed themselves to be, were going to break their treaties, when even the Mah rattas abode by the terms of their agreements. While the general tone of political morality was far from being high among all races, it is possible that Omichand was sincere when he once remonstrated with the Nawab that he had lived for forty years under English protection, and he never knew them once to break their agreement. If a lie could be proved against any person in England, he added, he would be "spit upon and never trusted." Omichand swore to this statement by touching a Brahman's foot: no wonder that, when not long afterwards he was undeceived, or shamefully deceived by the white men whom he threatened to betray, he went nearly mad. At the present moment, when the demand for self-government and the rupture between Hindus and Muhammadans are among the leading features of "politics" in Bengal, we would turn from the servants of the Company—the future rulers of the country—to the Native characters in the instructive drama.

Siraj-uddaula was a young man of twenty-six. It cannot be said that he was more sinned against than sinning; but he was a spoilt child, and as there was no constitutional check on his faults of temper

and the excesses in which he indulged, he may well be pitied for the fate which befell him. If he had contempt for the British, he had no higher opinion for the people of Bengal. "Thou art a Bengali coward," he once fulminated against a dependant Raja, who counselled peace with the British. Even the British do not seem to have been quite of the same opinion in those days regarding the fighting qualities of the natives of Bengal. Governor Drake, in his narrative of the siege of Calcutta, mentions how the inhabitants were terrified by the approach of the Nawab's army, but adds: Govindram Metre (Mitra) who employed several hands at his part of the town in felling down trees and cutting through the roads to break the enemy's passage, stopped up the small avenues leading into our town, and destroyed many houses where the enemy might have obtained shelter." He was thrown into jail for his loyalty to the British: from his prison he managed to send secret information to them regarding the distribution of the Nawab's troops, and in reply he was allowed to enter the service of the Nawab so as to regain his liberty. With the exception of a few officers whom he had raised to power, almost every man's hand was against the Nawab. Among the favourites whom he raised to positions of influence and trust were Mohan Lal, whom he made his prime minister, and Manick Chand, whom he appointed Governor of Calcutta. Mohan Lal was, like himself, a man of inordinate pride. It is believed that he was once poisoned by rival courtiers, and on his recovery from illness, his intellect seems to have been so disordered that he asked all the grandees and chiefs to come and salute him. The

Nawab supported his adviser in this absurd demand, with the result that he alienated the sympathy of all self-respecting nobles, among whom was Mir Jafar. Manick Chand is described as a man "presumptuous, arrogant, destitute of capacity, and wholly without courage." Sharing his master's contempt for the British, he once exposed himself to personal risk at Budge Budge and received a bullet through his turban. Both these officers, as also Mir Madan, a man of low origin raised to the position of the General of Household Troops, Coja Hadi, an Armenian adventurer, and Naba Singh Hazari, were present at the battle of Plassey. With the fall of Mir Madan, the Nawab gave up hopes of a victory. Raf Durlabh, Mir Jafar, and Lutf Khan commanded separate detachments, but struck no blow, as they were not interested in the Nawab's triumph. Indeed, the last two Muhammadan commanders were hostile to Siraj-uddaula, and Mir Jafar had already entered into a treaty with the British. The fatuous young ruler had incurred the implacable hatred of the Jagat Seths by slapping them in the face in open Durbar, in a fit of uncontrollable temper. They supported Mir Jafar and espoused the cause of the English. In his flight after the battle of Plassey, Siraj-uddaula was recognised and betrayed by one Dana Shah, whom he had disgraced by ordering his ears and nose to be cut off. Mahammad Beg, who consented to be the murderer of the unhappy Nawab while in Miran's custody, fell upon him and despatched him with the cry that the death of Hasan Kuli Chan, his first victim, was thereby avenged. It will thus be seen that the enemies of this Muhammadan ruler were not all Hindus. On the other hand,

there were Hindus among the Nawab's trusted friends. It was not religious bigotry, but his insensate pride and folly, that brought about the ruin of Siraj-uddaula. There was no likelihood of any Hindu competitor supplanting him in his office of Nawab of Bengal; for the Emperor of Delhi was not likely to appoint an unbeliever as the head of a province. Before the British and their allies set up Mir Jafar against him, he apprehended danger from his cousin Shaukat Jang, who had been secretly intriguing at Delhi. Shaukat is described by a Mahammadan chronicler as a man who used to stupefy himself with drugs and to boast that he would not only conquer Bengal, but place a new Emperor on the throne of Delhi and govern India from Kandahar or Khorassan, because the climate of India did not suit him. He is said to have obtained a *farrman* appointing him Nawab of Bengal, and the situation was so dangerous that Siraj-uddaula had to wage war upon him with the help of the Hindu Ramnarain, whom he summoned from Patna. The rival armies met near Raj Mahal, and Shaukat was shot dead in the action. Siraj-uddaula's spies were many of them Hindus. The head spy was one Rajaram, *naib* of Midnapur. Rajaram's brother, Narain Das, seems to have been another spy at any rate he was expelled from Calcutta as such by Governor Drake, when he was found to have brought some secret message to Omichand's house. Yet another spy in the service of the Mahammadan ruler was one Mathura Lal. One of the most distinguished of Siraj-uddaula's officers was Rai Durlabh, who was a Dewan and who also held a high military command. It was he who captured Calcutta and who boasted himself as the conqueror of the

white men there. Later on, he joined Mir Jafar's party. Rai Ballabh was as important a personage in what might be called Siraj-uddaula's navy as Rai Durlabh was in his army. He was a native of Dacca, evidently a Bengali; and he had the management of the fleet of boats stationed at that town to hold in check the pirates of the Sunderbans. Later on he was appointed to watch the movements of the British ships which arrived from Madras and to resist their progress, if possible. He also seems to have been disgusted with his master and discharged his duties indifferently. Nand Kumar was another Hindu who held a high position. He was Faujdar of Hooghly. He was bought over by the British, and he in his turn bribed Rajaram, the Nawab's head spy, thus enabling his master's enemies to know his intentions and movements. The leading characters in the drama at this time do not seem to have been Bengalis. But we read of several of them in subordinate positions, which also carried some amount of influence with them. Thus Governor Manick Chand had an agent, Radha Krishna Malik, who was employed in the Governor's negotiations with Clive. Ras Bihari, who was sent by Siraj-uddaula to take charge of certain Faujdaris in Purneah, when he heard of Shaukat Jang's intrigues, was evidently a Bengali.

The leading Hindu characters were the Jagat Seths and Omichand. The family of the Jagat Seths was founded by a Jain merchant Manick Chand, who handed over his business to his nephew Fath Chand. The title of Jagat Seth, or Merchant of the World, was for the first time conferred on this representative of the family by Murshid Kuli Khan, who appointed him Imperial Banker. The Seths who figure in the

history of Bengal in 1757 were Fath Chand's grandsons, Seth Mahtab Rai and Maharaja Svarup Chand. It appears that about two-thirds of the revenues of Bengal were paid into the house of the Jagat Seths and the Government drew its cheques upon their bank as merchants would do, and the Seths are said to have made in this manner an annual income of about forty lakhs. Their influence, in consequence of their wealth, was sufficiently great to constitute them "king-makers," if they could find a capable rival to the Nawab for the time being. They had already helped one of Siraj-uddaula's predecessors to the throne, and now they financed Mir Jafar. They were parties to the famous treaty, which Clive effected with Siroj-uddaula's rival, and from which Omichand's name was omitted, because of the opposition of the Seths. Omichand was a Punjabi by race and a Sikh by religion. It is said that he also was offered the honour and appointment of a Jagat Seth shortly before the Nawab's attack on Calcutta. Anyhow he was a rival of the descendants of the Jain Manick Chand. He had for many years acted as the agent of the English, and he figures as an important personage in the negotiations of the British with other parties. Governor Drake had a cavalier way of dealing with spies and other natives suspected of treason: just as he expelled Narain Das from Calcutta, he also imprisoned Omichand when he suspected him of treachery in 1756. Omichand surrendered without resistance, but his brother-in-law, Hazari Mal and his Jamadar made a stout resistance. The Jamadar, as was the custom in those days, when men laid down their lives in a fight, killed with his own hands thirteen women

and three children and set fire to the house, before the soldiers who had come to arrest Omichand could effect their purpose. Omichand's house is said to have been full of weapons, but whether he intended any treason or whether the weapons were required for the defence of his property is doubtful. In those days men frequently changed sides, and few were implicitly trusted. Clive once professed to be willing to abide by the arbitration of the Nawab's officers and their common friends in the settlement of the dispute between Siraj-uddaula and the British. None of these arbitrators, however, seemed to have been uniformly trusted by either party. Every man had his price and politics was a combination of indifferent fighting and heavy bribery. While the Jagat Seths set up Mir Jafar, their rival Omichand supported Lutf Khan. The British preferred Mir Jafar as the more capable man. The Jagat Seths insisted upon the exclusion of Omichand's name from the treaty with Mir Jafar, and Omichand threatened to betray the plot to the Nawab if his name was left out. The Jagat Seths do not seem to have held out a like threat in case their request was not complied with; yet there was no certainty as to the line of action they would adopt. The Jagat Seths were also at one time suspected of setting up the Nawab against the English. In the circumstances Clive decided upon the famous trick whereby he outwitted the Punjabi banker. Clive's defence of his conduct is contained in the following statement made to the Select committee of Parliament:

Omichand had insisted upon 5 per cent on all the Nabob's treasures, and thirty lakh in money, and threatened if he did not

comply with that demand he would immediately acquaint Serajah Dowlah with what was going on, and Mr. Watts should be put to death. When he received this advice he thought art and policy warrantable in defeating the purposes of such a villain, and his Lordship himself formed the plan of the fictitious treaty to which the Committee consented. . . His Lordship never made any secret of it; he thinks it warrantable in such a case, and would do it again a hundred times: *He had no interested motive in doing it*, and did it with the design of disappointing the expectations of a rapacious man.

It was a characteristic feature of the political life of the period that the Government was always to be approached through middlemen, who exacted their heavy commissions. Another man besides Omichand and the Jagat Seths, who lent his services as a political broker, was the Armenian Coja Wazid. Though clever and influential, he was excessively timid, and he drops out of the plot of the Revolution which placed Mir Jafar on the throne of Bengal. He was also once suspected of intriguing against the British, though his services were now and then requisitioned by them. Indeed, even those who had co-operated with the English in placing Mir Jafar on the throne were not above suspicion. After Mir Jafar had taken possession of the Nawab's palace at Murshidabad, when Clive was about to enter the town, the Seths warned him that Miran, Rai Durlabh, and others had formed a plot to kill him on his way to the palace. Clive had therefore, to postpone his visit until the next day, when he made his entry with an adequate guard of troops, and after making every prepara-

tion to meet any contingency that might arise in consequence of the plot.

The "chemistry" of human progress is sometimes very instructive and more strange than the chemistry of biological growths. Out of the repelling ingredients of manure are built up the lovely and fragrant petals of the rose. The seeds of British Empire in India were cast in a soil impregnated with "tricks, chicanery, intrigue and the Lord knows what"—even the drunkenness of the Company's soldiers. The restoration of Calcutta would no doubt have been sought, if necessary, by recourse to arms. But it was the Black Hole tragedy which particularly cried out for revenge. The circumstances in which that horror was perpetrated were remarkable. Calcutta had fallen, the Muhammadan priests were singing a psalm of thanksgiving, and the Europeans were left unmolested, when the scene changed suddenly because some European soldiers made themselves drunk and assaulted the Natives. The Nawab's officers were already enraged at the losses inflicted on them by the defenders of the fort, and they executed with fiendish eagerness the orders of their master that the Europeans might be punished for the assault by being confined in the room in which it was usual to imprison soldiers who had misbehaved themselves. They did not respect even sex, and among the unhappy prisoners to the number of 146 who were forced into the room, 18 feet square, was a lady, who, strangely enough, survived the dreadful night. The imprisonment of the woman, at least, must have been an act of thoughtless contempt for the lives of Europeans, and not a deliberate act. It is acknowledged by contemporary writers that the Muhammadans did not ill-treat women,

and even during a siege respected the privacy of women's apartments. It seems that Mrs. Watts, a celebrated character in the history of Calcutta in those days, used to say that she was saved from the Nawab's harem by the intercession of his mother, Amina Begam. But Siraj-uddaula also, with all his faults of character, was credited with chivalry, and he could not be responsible for the presence of Mrs. Carey in the Black Hole. Indeed, it is amusing to read how even Englishmen sometimes took advantage of the respect paid by Muhammadans to the *dholey* and the veil. Mr. Watts did not dare to go openly to Mir Jafar's palace to secure his signature to the treaty with the future Nawab. The Armenian Coja Petrus conveyed him in a *dholey* to the palace at night and the signature was obtained! With all the redeeming features in the character of the leading personages, the growth of the British Empire took place amid surroundings which none would wish back again. When Native politicians in Bengal show a tendency

to divide themselves into two camps, associated with their respective religions, there is at least one feature of the politics of a hundred and fifty years ago which may be recalled with advantage and instruction, and that is how the Muhammadan and the Jain, the Panjabi and the Bengali, the Englishman, the Hindu and the Armenian, served one another irrespectively of their religious faiths, and even in seeking personal profit, each unconsciously worked in a cause which ultimately made for liberty and righteousness. January 1907 East and West.

B. M. Malabari.

[We have given certain sketches about Jagatseth's House in J. C. Herald and its geneology in J. Uga. Jagatsheth's family has performed a greater part in Bengal Politics a century ago than in Jain religious affairs. To give a fairly good idea thereof we crave leave of the Editor 'East and West' to publish the above. By the way we may point out that the noted Amichand was not a Jaina Bania as many wrongly allege. Editor.]

શ્રી વાદિદેવસૂચિત પ્રમાણનયતત્વાલોકાલંકારઃ

અનુવાકઃ—મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી સોલિસિટર

ગત ભાદ્રપદ-કાર્તિકનો અંક પૃ. ૩૦ થી આગુ.

અસિદ્ધ વિરુદ્ધાનૈકાન્તિકાસ્ત્રયો હેત્વાભાસાઃ ॥૪૭॥

હેત્વાભાસના ત્રણ પ્રકાર—અસિદ્ધ, વિરુદ્ધ, તથા અનૈકાન્તિક. એમ હેત્વાભાસો ત્રણ છે. ૪૭.

હેતુના લક્ષણ માટે જુઓ પરિચ્છેદ ૩ નો સૂત્ર ૧૧. હેતુના એવા લક્ષણથી રહિત અહેતુ પણ હેતુ-સ્થાને મૂકાતાં હેતુ જેવા ભાસે છે.

પ્રમાણુમીમાંસાકાર શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ પણ એજ સૂત્ર શબ્દશઃ આપે છે. જુઓ પ્રમાણુમીમાંસા ૨-૧-૧૬. પ્રમાણુમીમાંસા પરની સ્વોપવટીકામાં તેઓ કહે છે કે હેતુ ન હોવા છતાં હેતુ જેવા ભાસે તે અસિદ્ધાદિ હેત્વાભાસો નજીવા. અસિદ્ધાદિ ખરી રીતે સાધનના દોષો જ છે, અને સાધન દુષિત યતાં તેનો (સાધનનો) અભાવ થાય છે; તો પણ સાધન-વાચક હેતુમાં ઉપચારથી હેત્વાભાસનું નિર-પણ પૂર્વાચાર્યોએ કહ્યું છે, તેથી તેની તેવી પ્રતિ-ષ્ઠિમાં બાધા ન લાવવાની ઇચ્છાથી અગ્રે પણ હેત્વાભાસો હેતુદોષ તરીકેજ વર્ણવીએ છીએ.

અત્ર લેખકનું કહેવું એ છે કે હેતુ, હેત્વાભાસ અને અહેતુ એ ત્રણે ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુસ્થિતિ દર્શાવે છે. ન્યાં નિર્દિષ્ટ લક્ષણવાળો સદહેતુ હોય છે ત્યાં તેનું સાધ્ય સાથે સર્વથા અર્થાત્ અવ્યભિચરિત સાહચર્ય-અવિનાભાવ સંબંધ હોય છે એટલે વ્યાપ્તિ નિર્દોષ હોય છે. હેત્વાભાસમાં સાધ્ય સાથે પ્રાયઃ સાહચર્ય-અવિનાભાવ સંબંધ હોય છે અર્થાત્ પ્રથમ દર્શને વ્યભિચાર લક્ષમાં આવતો નથી. વધુ વિચાર-ને પરિણામે સાહચર્ય કોષ્ઠ સ્થળે વ્યભિચરિત, કોષ્ઠ સ્થળે બલવત્તર પ્રમાણુથી બાધિત, કોષ્ઠ સ્થળે મુદ્ધ બળવાળા ક્ષિપ્રીત સાધક હેતુના અસ્તિત્વથી સં-દિગ્ધ દાટિમાં રહી સાધ્યસિદ્ધિ માટે ઉક્ત હેતુ-હેત્વાભાસ દોષ-અસમર્થ નિવરે છે અને બીજા પ્રમાણુ-ની અપેક્ષા રહે છે. અહેતુમાં તો સાધ્ય સાથે

બિલકુલ સાહચર્ય અર્થાત્ અવિનાભાવ સંબંધ હોતો જ નથી. ત્રણેનાં ઉદાહરણો અત્ર આપવામાં આવે છે: (૧) પર્વત અગ્નિવાળો છે કારણ કે ધૂમાડાવાળો છે—એમાં ધૂમાડાવાળા હોવું તે હેતુ છે. (૨) પર્વત ધૂમાડાવાળો છે કારણ કે અગ્નિવાળો છે—એમાં અગ્નિવાળા હોવું તે હેત્વાભાસ છે. (૩) પર્વત ધૂમાડાવાળો છે, કારણ કે ધડાવાળો છે—એમાં ધડો અહેતુ છે.

પ્રમાણુમીમાંસાની ટીકામાં શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય ઉક્ત યત્ર પર વિવેચન કરતાં લખે છે કે સૂત્રમાંનો “ત્રણ” શબ્દ ત્રણથી ઓછી તેમજ વધતી સંખ્યાના વ્યવ-ચ્છેદ અર્થે યોગ્ય છે, અર્થાત્ તે એમ દેખાડે છે કે હેત્વાભાસ ત્રણજ છે વધુ પણ નથી તેમ ઓછા પણ નથી. એટલે કાલાતીત અને પ્રકરણસમ હેત્વાભાસનો વ્યવચ્છેદ થાય છે. તેમાં કાલાતીતનો પક્ષાભાસમાં અન્તર્ભાવ થાય છે. ધર્મિ પ્રત્યક્ષ કે આગમથી બાધિત છે એવો નિર્દેશ થયા પછી થતો પ્રયોગ તે કાલાત્યયાપદિષ્ટ અપરનામ કાલા-તીતનું ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે. જેમકે, તેજસ અવ-યવથી બનેલ અગ્નિ અનુબ્રુ-શીતલ છે, કૃતક હોવાથી, જેમ કે ઘટ. પ્રકરણસમ હેત્વાભાસ સંભવતોજ નથી કારણ કે યથોક્તલક્ષણવાળાં અનુમાનના પ્રયોગમાં તેમજ અદ્વિષિત અનુમાન પ્રયોગમાં બીજા અનુમાનનો સંભવ જ નથી.

મહામ તિ સિદ્ધરોન દિવાકર ન્યાયાવતારના શ્લોક ૨૨-૨૩ માં હેત્વાભાસનું લક્ષણ કરી તેના ત્રણ પ્રકારનાં પણ લક્ષણ આપે છે:—
અન્યયાનુપવગ્નત્વં હેતો લક્ષણમીરિતમ્ ।
તદપ્રતીતિચન્દ્રેહવિપર્યયેસ્તદામતા ॥૨૨॥
અતિદસ્તવપ્રતીતો યો યોડ્યયેવોપવચત્ ।
વિરુદ્ધો યોડ્યયાપ્યગ્ર યુક્તોડનૈકાન્તિકઃ સત્ ॥૨૩॥
ન્યાયદર્શનકાર પાંચ હેત્વાભાસો વર્ણવે છે:—

સમ્યમિચાર, વિરુદ્ધ, પ્રકરણસમ, સાધ્યસમાતીતકાલા
હેત્વામાસા : ૧-૨-૪

તત્કર્ત્રગ્રહકાર પણ પાંચ હેત્વાભાસો વણુવે છે:-
સમ્યમિચાર, વિરુદ્ધ, સત્પ્રતિપક્ષસિદ્ધ ઘણિતા: પ્રચ્ચ-
હેત્વામાસા : ૧ વળી તત્કર્ત્રગ્રહકાર સમ્યમિચાર અપર-
નામ અનેકાંતિક હેત્વાભાસના સાધારણ, અસાધારણ,
અને અનુપસંહારિ એવા ત્રણ ભેદ દર્શાવે છે, અને
અસિદ્ધ હેત્વાભાસના આશ્રયાસિદ્ધ, સ્વરૂપાસિદ્ધ અને
અને વ્યાપ્ત્યાસિદ્ધ એવા ત્રણ ભેદ દર્શાવે છે. ન્યાય-
દર્શનકાર જેને સાધ્યસમ હેત્વાભાસ કહે છે તેનેજ
જેન તેમજ બૌદ્ધ નૈયાયિકો તથા તત્કર્ત્રગ્રહકાર
આદિ વૈદિક નૈયાયિકો અસિદ્ધ હેત્વાભાસ કહે છે.
ન્યાયદર્શનકાર જેને પ્રકરણસમ હેત્વાભાસ કહે છે
તેનેજ તત્કર્ત્રગ્રહકાર સત્પ્રતિપક્ષ કહે છે. ન્યાયદ-
ર્શનકાર પ્રકરણસમની વ્યાખ્યા આમ કરે છે:-“જે
હેતુથી પક્ષ પ્રતિપક્ષ રૂપ પ્રકરણની ચિન્તા થાય તે
જે સાધ્યસાધનાર્થે યોગ્ય તે તેને પ્રકરણસમ કહીએ.”

પરીક્ષામુખકાર શ્રીમાણિક્યનન્દિ તથા ન્યાય-
દીપિકાકાર શ્રીધર્મભૂષણ આદિ દિગ્ગજ જેન નૈયાયિકો
અકિચ્ચિત્કર નામનો ચોથો હેત્વાભાસ વણુવે છે
પરંતુ પ્રમાણનિષ્પત્તિ પૃ. ૫૦, ૫૨ દિગ્ગજ વાદિ-
રાજસૂરિ અત્ર વણુવેલા ત્રણજ હેત્વાભાસો વણુવે
છે, અકિચ્ચિત્કર એવો જુદો હેત્વાભાસ વધારા તરીકે
વણુવતા નથી. પરીક્ષામુખના દીકાકાર અનંત-
વીર પ્રમેયરતનાલા નામની દીકામાં કહે છે કે
લક્ષણનિરૂપણ પૂરતીજ અકિચ્ચિત્કરની ઉપયોગિતા
છે, કારણકે વ્યુત્પન્ન પુરુષનો પ્રયોગ પદ્ધતિ દર્શા-
વ્યાથીજ દૃષ્ટ સિદ્ધ થઈ જાય છે. વળી સિદ્ધસાધન
અને બાધિતવિષય નામના અકિચ્ચિત્કરના બે પ્રકાર
પ્રતીત અને નિરાકૃત નામના પદ્ધતિસાથી જુદા પાડી
શકાય એમ નથી. અને પદ્ધતિ દર્શાયેલાં હેતુદોષ
જરૂર કહેવાજ. તેછે એવું કંઈ નથી, કારણકે એમનો
દર્શનનાદિ દોષો પણ કહેવા પડશે. આ રીતે કાલા-
ત્યયાપદિષ્ટ અપરનામ કાલાતીતનો પણ નિ-
રાસ થઈ જાય છે, અર્થાત્ પ્રત્યક્ષાદિનિરાકૃત પદ્ધતિભાસ
માં તેનો અંતર્ભાવ થાય છે. પ્રકરણસમ પણ જુદો
સંભવતો નથી, કારણકે સાધ્ય સાધક તથા સાધ્ય

વિષયસાધક એવા બે હેતુ હોય ત્યારે પ્રકરણ
સમ થાય છે અને પ્રકૃત બને સાધનો તેમની અન્ય
યાનુપપત્તિનો નિશ્ચય ન હોવાથી અસિદ્ધ હેત્વા
ભાસમાંજ અંતર્ભૂત થાય છે-એમ જેન તત્કર્ત્ર
ભાષામાં (જુઓ પૃ. ૧૨૫) ન્યાયવિશારદ યશોવિ-
જયજી કહે છે. આ પ્રંથની સ્પષ્ટતા રતનાકરાવ
તારિકા નામની દીકામાં રત્નપ્રભસૂરિ લખે છે કે
પ્રકરણસમ હેત્વાભાસ વણુવવાની જરૂર નથી: પ્રક-
રણસમનું આજુ ઉઘાડરણ અપાય કે:-“શબ્દ અ-
નિત્ય છે કારણકે નિત્યધર્મની અનુપલબ્ધિ છે” એમ
એક કહે તેને બીજો ઉત્તર આપે કે “શબ્દ નિત્ય
છે કારણકે અનિત્યધર્મની અનુપલબ્ધિ છે;” આ
કંઈ ઘડી શકે નહિ, કારણકે જે નિત્યધર્મની અનુ-
પલબ્ધિ નિશ્ચિત હોય તો એ હેતુથી અનિત્યધ-
ર્મની સિદ્ધિ કેમ ન થાય? અર્થાત્ શબ્દ અનિત્ય
છે એમ સિદ્ધ થાયજ. જે નિત્યધર્મની અનુપલ-
બ્ધિ અનિશ્ચિત હોય તો સંદિગ્ધાસિદ્ધ નામનો
હેત્વાભાસ થાય છે. ઉકત ઉઘાડરણમાં પ્રતિવાદીને
તો નિત્ય ધર્માનુપલબ્ધિ સ્વરૂપાસિદ્ધજ છે, કારણકે
તેને ત્યાં નિત્યધર્મની ઉપલબ્ધિ સિદ્ધ છે. અનુપ-
લબ્ધિનાં યોગ્યયોગ્ય વિશેષણ મૂકી દધને-અર્થાત્
ઉપલબ્ધિની યોગ્ય સામગ્રીના સહભાવમાં જે અનુ-
પલબ્ધિ તે યોગ્ય અનુપલબ્ધિ અને તેવી સામગ્રીના
અભાવમાં જે અનુપલબ્ધિ તે અયોગ્ય અનુપલબ્ધિ
એ વિચારણામાં ઉતર્યા સિવાય-નિત્યધર્મની અનુ-
પલબ્ધિ માત્ર નિશ્ચિત હોય તો તે વ્યાપ્તિચારી અપર
નામ અનેકાંતિક હેત્વાભાસજ છે. આથી સિધ્ધ
થાય છે કે સૂત્રકાર વણુવ્યા પ્રમાણે હેત્વાભાસો ત્રણ
જ છે. પ્રસિધ્ધ બૌદ્ધ નૈયાયિકો દિક્ષનાગ અને
ધર્મકીર્તિ પણ અસિધ્ધ વિરુધ્ધ અને અનેકાંતિક
એમ ત્રણજ હેત્વાભાસો વણુવે છે. જુઓ ન્યાયપ્ર-
વેશ સૂત્રમાં ૨૨ મું સૂત્ર:-અવિદ્યનૈકાન્તિકવિરુદ્ધા
હેત્વામાસા : ૧ તથા ન્યાયમિદ્ધુ ત્રીજો પરિચ્છેદ પૃ. ૧૧૦
:-“एवं त्रयाणां रूपाणामेकैकस्य द्वयोर्द्वयोर्वैकस्यो-
रसिद्धौ संदेहे च यथायोग्यमसिद्धविरुद्धानैकान्तिका-
स्यो हेत्वामासा : ।

ન્યાયપ્રવેશ સૂત્રમાં પ્રસિદ્ધ બૌદ્ધ નૈયાયિક આચાર્ય દિજ્ઞનાગ ઉક્ત ત્રણ હેત્વાભાસોના ઉપબેદો નીચે પ્રમાણે દર્શાવે છે:-અસિદ્ધ હેત્વાભાસના ઉભયાસિદ્ધ,અન્યતરાસિદ્ધ,સંદિગ્ધાસિદ્ધ તથા આશ્રયાસિદ્ધ એવા ચાર પ્રકાર; અનેકાંતિક હેત્વાભાસના સાધારણ, અસાધારણ, સપક્ષેક દેશવૃત્તિવિપક્ષવ્યાપી, વિપક્ષેક દેશવૃત્તિસપક્ષવ્યાપી, ઉભયપક્ષેક દેશવૃત્તિ તથા વિરુદ્ધાભ્યભિચારી એવા છ પ્રકાર, અને વિરુદ્ધ હેત્વાભાસના ધર્મસ્વરૂપ વિપરીતસાધન, ધર્મ વિશેષ વિપરીતસાધન, ધર્મસ્વરૂપ વિપરીતસાધન તથા ધર્મવિશેષ વિપરીતસાધન એવા ચાર પ્રકાર.

પ્રસિદ્ધ બૌદ્ધાચાર્ય ધર્મકીર્તિકૃત ન્યાયબિન્દુમાં અસિદ્ધ હેત્વાભાસના આચાર્ય દિજ્ઞનાગ કથિત ઉક્ત ચાર પ્રકારો ઉપરાંત ધર્મ્યસિદ્ધ એવા એક વિશેષ પાંચમો પ્રકાર ગાન્યો છે (જેનો દિજ્ઞનાગના મત પ્રમાણે તો આશ્રયાસિદ્ધમાંજ સમાવેશ થાય છે.) ધર્મકીર્તિએ અન્યતરાસિદ્ધના વાદ્યસિદ્ધ અને પ્રતિવાદ્યસિદ્ધ એવા બે ઉપબેદો માની બે ઉદાહરણો આપ્યાં છે. આવી રીતે આચાર્ય દિજ્ઞનાગે વધુ વેશા હેત્વાભાસોના પ્રકારોમાં, ધર્મકીર્તિની પ્રાયઃ સંમતિ બાદમાં પડે છે, પરંતુ આચાર્ય દિજ્ઞનાગે અનેકાંતિકના એક પ્રકાર તરીકે વધુ વેશા “વિરુદ્ધાભ્યભિચારી”નો સ્વીકાર ધર્મકીર્તિ કરતા નથી, અને તેના બીજા પ્રકારો “સાધારણ” “અસાધારણ”નો સ્પષ્ટ રીતે પૃથક્ ઉલ્લેખ કરતા નથી, પરંતુ સાધારણનો સ્વીકાર ઉદાહરણમાં કરે છે, અને સાધારણને તેમજ સપક્ષેક દેશવૃત્તિ વિપક્ષ વ્યાપી, વિપક્ષેક દેશવૃત્તિ સપક્ષ વ્યાપી તથા ઉભયપક્ષેક દેશવૃત્તિને “અસિદ્ધ વિપક્ષ વ્યાવૃત્તિક”માં ઘટાવતા હોય એમ તથા અસાધારણ જુદા પ્રકાર તરીકે માનતા હોય એમ લાગે છે. વિરુદ્ધ હેત્વાભાસના ધર્મકીર્તિ જેજ પ્રકાર માને છે; અને તેનાં ઉદાહરણો પરથી એમ કહ્યુંના થાય છે કે સાધ્ય વિપર્યય સાધનમાં યોગ્યતા હેતુ-અપરી રીતે તો હેત્વાભાસ-સ્વભાવ હેતુ તરીકે યોગ્ય ત્યારે એક પ્રકાર અને કાર્ય હેતુ તરીકે યોગ્ય ત્યારે બીજો પ્રકાર, એવી રીતે વિરુદ્ધના બે પ્રકારો પાડેલા છે. આ જુને પ્રકારો આચાર્ય દિજ્ઞનાગના મત પ્રમાણે “ધર્મસ્વરૂપ વિપરીતસાધન” નામના તેણે માનેલા પ્રકારમાં ઘટાડાય. વળી ધર્મકીર્તિ ચોતે માનેલા

પ્રકારમાંજ આચાર્ય દિજ્ઞનાગે માનેલા “ષ્ટ વિધાત-કૃત” અર્થાત “ધર્મવિશેષ વિપરીતસાધન”નો સમાવેશ થઈ જાય છે એમ કહે છે, અને આચાર્ય દિજ્ઞનાગે માનેલા વિરુદ્ધના “ધર્મસ્વરૂપ વિપરીત-સાધન” અને “ધર્મવિશેષ વિપરીત સાધન”માં સંમતિ દર્શાવતા નથી. આ છેલ્લા બે પ્રકારનું રત્નાકરોપતારિકા ટીકાકાર પણ ખડન કરે છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંત્રકાર જૈન નૈયાયિક શ્રીવાદિ દેવસુરિ દિજ્ઞનાગ કરતાં ધર્મકીર્તિને વધુ મળતા આવે છે એ સ્વાભાવિક છે; કારણ કે પ્રથમ દિજ્ઞનાગ થયા અને તેમની પછી ધર્મકીર્તિ અને તેમની પછી વાદિદેવસુરિ-એટલે ન્યાયનો વિકાસ થતો ગયો અને તેમાં ક્રમે પોતાના પૂર્વવર્તી નૈયાયિકોની ધર્મકીર્તિએ સમાલોચના કરી અને કેટલેક સ્થળે સ્વતંત્ર મત પ્રગટ કર્યો અને તેમની યોગ્ય ટીકાઓના સ્વીકાર કરી અને અન્યત્ર તેમના મતથી જુદા પડી પોતાનો સ્વતંત્ર અભિપ્રાય રજૂ કરી ન્યાયનો વધુ સારો વિકાસ વાદિદેવસુરિએ કર્યો. ડિગ્રીબર જૈન નૈયાયિકો તેમજ અન્યાન્ય વૈદિક નૈયાયિકોની પણ સમાલોચના તેમણે કરી અને પોતાના સમય સુધીનાં સર્વ ન્યાય-ગ્રંથોનો નિષ્કર્ષ કાઢી વિશેષ વિકાસરૂપે પ્રસ્તુત ગ્રંથની તેમણે રચના કરી. હેત્વાભાસનું તેમનું વર્ગીકરણ આનો પુરાવો છે.

શ્રી વાદિદેવસુરિ અસિદ્ધ હેત્વાભાસના ઉભયાસિદ્ધ તથા અન્યતરાસિદ્ધ એવા બેજ પ્રકાર, અને અનેકાંતિક હેત્વાભાસના નિર્ણીત વિપક્ષવૃત્તિક તથા સંદિગ્ધ વિપક્ષવૃત્તિક એવાં બેજ પ્રકાર વર્ણવે છે; પરંતુ વિરુદ્ધના બિઘકુલ ભેદ પાડતા નથી; અને બૌદ્ધ તથા વૈદિક નૈયાયિકોએ માનેલા પ્રકારો જ તેમને સંમત છે તે બધાનો આ વર્ગીકરણમાં તેઓ સમાવેશ કરે છે. હાખલા તરીકે ધર્મકીર્તિએ માનેલા વાદ્યસિદ્ધ અને પ્રતિવાદ્યસિદ્ધનો શ્રી વાદિદેવસુરિએ માનેલા અન્યતરાસિદ્ધમાં સમાવેશ થાય છે, તેમજ સંદિગ્ધાસિદ્ધ આશ્રયણસિદ્ધ તથા ધર્મકીર્તિએ માનેલા ધર્મ્યસિદ્ધ એ સર્વેનો અગ્રે માનેલા અસિદ્ધના બે પ્રકારો માં વિવક્ષા પ્રમાણે પડેલા કે બીજામાં સમાવેશ થઈ જાય છે.તેમજ વૈદિક નૈયાયિકોના આશ્રયાસિદ્ધ, સ્વરૂપાસિદ્ધ

તથા વ્યાપ્તવાસિદ્ધતા એક પ્રકારનો પણ અત્ર સમાવેશ થઈ જાય છે. સ્વરૂપાસિદ્ધતા ઉભયાસિદ્ધમાં તથા બાકી બેનો વિવક્ષા પ્રમાણે એક કે બીજા પ્રકારમાં સમાવેશ થાય છે. રત્નાકરાવતારિકામાં તો આશ્રયાસિદ્ધિનું ખંડન કરેલું છે અને વ્યાપ્તવાસિદ્ધતા બીજા પ્રકાર સોપાધિકને અનેકાંતિકના ભેદ તરીકે વર્ણવેલ છે. વાલ્મીકીય સ્મૃતિ આશ્રયાસિદ્ધતા સ્વરૂપાસિદ્ધમાં અંતર્ભાવ કરે છે. અત્ર માનેલ અનેકાંતિક હેત્વાભાસના બે પ્રકારોમાં તકસંપ્રદહકરે માનેલ સાધારણ, અસાધારણ, તથા અનુપસંહારિ તેમજ દિગ્દાસે માનેલ ઉક્ત છ અથવા ધર્મદર્શિતિ-સંમત પાંચ પ્રકારોનો સમાવેશ થઈ જાય છે, જે કે જેન તથા બીજા નૈયાયિકોના મતે દર્શનત અનુમાન-નું અંગ ન હોવાથી અનુપસંહારિ એવો જુદો પ્રકાર સંભવતો નથી. તકભાષાકરે પણ અનુપસંહારિ નામનો જુદો પ્રકાર માન્યો નથી. રત્નાકરાવતારિકાના મતે અસાધારણનો વિરુદ્ધમાં સમાવેશ થાય છે. વળી દિગ્દાસ સંમત વિરુદ્ધા બ્ય-હિચારીનો જનમતથી વિરુદ્ધમાં અથવા સંદિગ્ધ વિપક્ષવૃત્તિ અનેકાંતિકમાં સમાવેશ થાય છે. વિરુદ્ધના પ્રકાર વૈદિક નૈયાયિકો પાડતા નથી અને અત્ર પણ પાડ્યા નથી અર્થાત બીજાએ માન્યા છે પણ બીજાનું રૂંદી છે એવો પાછળના નૈયાયિકોના તેમજ શ્રી વાલ્મીકીય સ્મૃતિના મત છે.

લક્ષણદોષોનો સમાવેશ પણ હેત્વાભાસમાં જ થાય છે તે આ સ્થળે દર્શાવીશું. લક્ષણની વ્યાખ્યા અક્ષરકદેવ આમ કરે છે:—

“અતિકીર્ણવસ્તુગ્રાપ્યતિદેહુલ્લંચનમ્ ॥” પર-

સ્પર ભેગી મળેલી વસ્તુઓ જેવડે જુદી પાડી ચકાવ તે લક્ષણ. લક્ષણના આત્મભૂત અને અનાત્મભૂત એવા બે પ્રકાર છે. જે સ્વરૂપને અનુલક્ષી હોય તે આત્મભૂત અને તેથી લિન-ને આનાત્મભૂત. અગ્નિની ઉષ્ણતા તે આત્મભૂત અને દેવદંતનો દવડ તે અના-ત્મભૂત લક્ષણ છે—એટલે ઉષ્ણતાવાળો પદાર્થ તે અગ્નિ અને દંડધારી તે દેવદંત એમ કહેવાય ત્યાં ઉક્ત રીતે લક્ષણનું વર્ગીકરણ થાય. અનાત્મભૂતને તટસ્થ પણ કહે છે. લક્ષણ જેવું પણ લક્ષણ નહિ તે લક્ષણભાસ. તેના ત્રણ ભેદ છે એટલે લક્ષણદોષો ત્રણ પ્રકારના છે:—અવ્યાપ્તિ, અતિવ્યાપ્તિ, અને અર્સ-

લભ. આ ત્રણે દોષોનો સમાવેશ અસિદ્ધ હેત્વાભા-સમાં થાય છે. તકભાષાકરે અતિવ્યાપ્તિના વ્યાખ્યા-ત્વાસિદ્ધમાં સમાવેશ કરે છે, કારણ કે વિપક્ષ માત્રમાં અસત્ત્વનો અભાવ અને સોપાધિકપણ છે—જેમકે ગાયનું પશુ એવું લક્ષણ કરવામાં આવે તો પશુપણું નહિ પણ—સારનાદિમત્ત્વ (ગળે યુલ્લી ચામડી—કામળો હોવો તે) પ્રયોજક છે—જુદો પાડી ઝોળખાવે છે. તેમજ અવ્યાપ્તિ એ ભાગાસિદ્ધ હેત્વાભાસ છે જેમકે ગાયનું ચિત્રિત હોવું તે. અસંભવ એ સ્વરૂપાસિદ્ધ છે. જેમકે ગાયનું એકશક્તિવ્યાપી ખરી હોવી એવું લક્ષણ.

અવ્યાપ્તિનુપપત્તિ: પ્રમાણેન ન પ્રતીયતે
સોડસિદ્ધ: ૧૮૮

સ દ્વિવિધ ઉમયાસિદ્ધોઽન્યતરાસિદ્ધિઃ ૧૮૯।
ઉમયાસિદ્ધો યથા પરિણામી શબ્દબ્રાહ્મપત્તવાત્ ૧૯૦।
અન્યતરાસિદ્ધો યથા અવેતનાસ્તરથો વિજ્ઞાને-
ન્નિગ્રાપ્યુર્નિરોધલક્ષણમરણરહિતત્વાત્ ૧૯૧।

અસિદ્ધ હેત્વાભાસ લક્ષણ—જેની અન્ય-થાનુપપત્તિ-અવિનાભાવ-પ્રમાણદારો ન: માલમ્ પડે તે અસિદ્ધ ૪૮.

હેતુનું લક્ષણ “અન્યથાનુપપન્નત્વ” જ છે એ બીજા સામે તેમના હેતુનાં “નિરૂપણ” કે “નિરૂપ” એવાં લક્ષણનું ખંડન કરતાં દિગ્દાસે જૈનાચાર્ય પાત્રસ્થામિ-એ રચેલા આ શ્લોકો ચક્રમમતિ બીજાચાર્ય શાંત-રક્ષિતે મુખ્યપક્ષમાં પોતાના તત્ત્વસંગ્રહ નામના ગ્રંથ-માં ઉદ્ધર્ષા છે (જુઓ તત્ત્વસંગ્રહ ભાગ-૧ શ્લો ૫. ૪૦૫-૬):—

અન્યથાનુપપન્નત્વે નતુ દૃષ્ટા ચુદેહુતા।
નાસતિ ઈંધનકદવાપિ તસ્માત્કોપાસિલક્ષણા: ॥૧૩૬૪॥
નાન્યથાનુપપન્નત્વં યત્ત તત્ત્ર ઇયેણ કિમ્।
અન્યથાનુપપન્નત્વં યત્ત તત્ત્ર ઇયેણ કિમ્ ॥૧૩૬૫॥

હવે હેતુના લક્ષણરૂપ અન્યથાનુપપત્તિથી વિપરીત-ને વિરુદ્ધ તથા અનિશ્ચિત અન્યથાનુપપત્તિને અનેકાંતિક હેત્વાભાસ તરીકે હવે પછી વર્ણવવામાં આવશે તેથી અહિંયાં હેતુસ્વરૂપની અપ્રતીતિકાર એકજ પ્રકારની અન્યથાનુપપત્તિની અપ્રતીતિ સમ-જતી, જે કે આ અપ્રતીતિ અસાન, સન્દેહ કે વિપ-ચંથી પણ થાય. દૂકામાં હેતુનું જૈન લક્ષણ ધ્યાનમાં રાખી તપાસીએ તો ત્રણ હેત્વાભાસની જૈન પ્રશ્નણા

અન્યથાતુપપત્તિની અપ્રતીતિ, અનિશ્ચિતતા, તથા વિપરીતતા પર થયેલી છે, અને બૌદ્ધોની તો ત્રણ રૂપમાંના એકેક અથવા બન્નેની અસિદ્ધિ કે સંદેહ ઉપર રચાય છે. આજ જૈન અને બૌદ્ધ વચ્ચેના હેતુબોધ સંબંધી મંતભેદનું મૂલ છે.

અસિદ્ધના બે પ્રકાર—તે (અસિદ્ધ હેતુ-ભાસ) ઉભયાસિદ્ધ અને અન્યતરાસિદ્ધ એમ બે પ્રકારનો છે. ૪૬.

ઉભયને અસિદ્ધ એટલે વાદિ તેમજ પ્રતિવાદિ બન્નેને અસિદ્ધ; અન્યતરને અસિદ્ધ એટલે વાદિ અથવા પ્રતિવાદિને અસિદ્ધ.

ઉભયાસિદ્ધનું ઉદાહરણ—ઉભયાસિદ્ધ જેમકે શબ્દ પરિણામી છે કારણકે આંખથી જોઈ શકાય એવો છે. ૫૦.

શબ્દ જોઈ શકાય એવા ન હોઈ કાનથી સાંભળી શકાય એવા હોવાથી વાદિ અને પ્રતિવાદિ બન્નેને અસિદ્ધ છે. આ સ્વરૂપાસિદ્ધનું ઉદાહરણ છે, કારણકે ચાતુપત્તની સ્વરૂપાસિદ્ધ શબ્દમાં અપ્રતિપત્તિ છે.

અન્યતરાસિદ્ધનું ઉદાહરણ—અન્યતરાસિદ્ધ જેમકે જ્ઞાન અચેતન છે કારણકે વિજ્ઞાન હૃદય અને આકૃષ્ટના નિરાધ-નિવૃત્તિ-રૂપાવર રૂપ મરણ રહિત છે. ૫૧.

બૌદ્ધોનું આવું કથન જૈનોને અસિદ્ધ છે, કારણકે જૈનામયોમાં જ્ઞાનમાં પણ વિજ્ઞાન, હૃદય અને આયુષની સિદ્ધિ સમગ્રાણ કરેલી છે. આ પ્રતિવાદિને અસિદ્ધ હોય તેનું ઉદાહરણ છે. વાદિને અસિદ્ધ હોય તેનું ઉદાહરણ—“સુખાદિ અચેતન છે કારણકે ઉત્પન્ન થાય છે.”

અહિંમાં ઉત્પત્તિ ધર્મ સાંખ્યવાદિ માનતા ન હોવાથી તેને તે અસિદ્ધ છે, કારણકે તેનો ધર્મનો આવિર્ભવ થાય છે એમ સર્વજ્ઞ માને છે, અર્થાત તે ઉત્પત્તિ અને નાશ માનતા નથી પરંતુ આવિર્ભવ અને તિરોભાવ માને છે.

પ્રમાણમીમાંસાકાર અસિદ્ધનું આવું લક્ષણ આપે છે:~

“નાત્વનિશ્ચયિતસત્ત્વો વાજ્યયાતુર્ગ્ગ્ન દત્તિ સરવ-જ્ઞાતિદો વન્દે વાડિદ:” ૨-૧-૧૭ પ્ર. મી. ૫. ૭૯

સ્વોપગીકારમાં તેઓ અસિદ્ધના સ્વરૂપાસિદ્ધ અને સંદિગ્ધાસિદ્ધ એવા બે પ્રકાર દર્શાવે છે. તેમનાં મતે સ્વરૂપાસિદ્ધ તે ઉભયાસિદ્ધ છે. સ્વરૂપાસિદ્ધના સંબંધમાં તેઓ લખે છે કે પક્ષધર્મત્વ ન હોવાથી આ અસિદ્ધ છે એમ ન માનવું, એવો અન્યથાતુપપત્તિરૂપ હેતુ-લક્ષણથી રહિત હોવાથી અસિદ્ધ છે. પક્ષધર્મત્વ કંઈ હેતુનું લક્ષણ નથી, તેના અભાવમાં પણ અન્યથાતુ-પપત્તિના બદલી હેતુપણું થતે છે એ કહેવાઈ ગયું છે. કુમારિલભટ્ટ પણ એમ જ કહે છે:~

“પિત્રોથ માત્રાણત્વેન પુત્રમાણતાનુમા.”

સર્વલોકપ્રસિદ્ધા ન પક્ષધર્મસંયેષતે ॥”

સંદિગ્ધાસિદ્ધના વાદિ, પ્રતિવાદિ તથા ઉભયને અસિદ્ધ એમ ત્રણ પ્રમેદો તેઓ વર્ણવે છે.

દિગંબર વાદિરાજસરિ અસિદ્ધના ત્રણ પ્રકાર આમ વર્ણવે છે:~

“અતિદોષોપિ ત્રિવિધ એવ.”

સ્વરૂપાસિદ્ધસંદિગ્ધાસિદ્ધવિવેકાત્ ॥”

સ્વરૂપાસિદ્ધ જેમકે, “શબ્દ નિત્ય છે, કારણકે ચક્ષુગ્રાણ છે.”

અત્રાતાસિદ્ધ જેમકે, “શબ્દ અનિત્ય છે, કૃત-કત્વાદિ હોવાથી,” આ અત્રાતાસિદ્ધ છે કારણકે પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ પ્રમાણથી શબ્દમાં કૃતકત્વ સિદ્ધ થતું નથી.

સંદિગ્ધાસિદ્ધ જેમકે, જ્યારે ઝાકળ છે કે ધૂમાડો છે એવો સંદેહ પૃથ્વી આદિ પદાર્થસમૂહ જોતાં થાય ત્યારે “અહિંમાં અગ્નિ છે કારણકે ધૂમાડો છે.” એમ કહેવામાં આવે તો સંદિગ્ધાસિદ્ધ થાય. વાદિરાજસરિ આશ્રયાસિદ્ધના સ્વરૂપાસિદ્ધમાં અંતર્ભાવ કરે છે, પ્રમાણ-મીમાંસાકાર વિશેષાસિદ્ધ, વિશેષણાસિદ્ધ, બાગાસિદ્ધ, આશ્રયાસિદ્ધ, આશ્રયકેદશાસિદ્ધ, વ્યર્થવિશેષાસિદ્ધ, વ્યર્થવિશેષણાસિદ્ધ, સંદિગ્ધવિશેષાસિદ્ધ, તથા સંદિ-અવિશેષણાસિદ્ધને વાદિપ્રતિવાતુપપત્તિસિદ્ધમાં સમાવે છે.

નાયલશ્નનકાર સાધ્યસમ અપરનામ અસિદ્ધની આવી વ્યાખ્યા કરે છે:~ “સાધ્યવિચિટ: નામ્યવા-ત્સાધ્યવય:” એટલે જે હેતુ સિદ્ધ ન હોય સાધ્ય

કોટિમાંજ હોય તે સાધ્યના જોવાજ હોવાથી સાધ્યસમ અર્થોત્ અસિદ્ધ કહેવાય. સાધ્ય અસિદ્ધ હોય છે, તેથી જે હેતુ અસિદ્ધ હોય તેને સાધ્યસમ કહે છે.

તત્કાલાપાકાર અસિદ્ધનું આનું લક્ષણ આપે છે કે જે ઉદ્યનાચાર્યે કરેલું છે:-

“ વ્યાતસ્ય પસધર્મતાપ્રતીતિઃ સિદ્ધિસ્તદભાવોઽ સિદ્ધિરિત્યસિદ્ધલક્ષણમુક્તમ્ ”

અને અસિદ્ધના આશ્રયાસિદ્ધ, સ્વરૂપાસિદ્ધ તથા વ્યાપ્તવાસિદ્ધ એવા ત્રણ ભેદ વર્ણવે છે, અને તે દરેકનાં આમ લક્ષણ આપે છે:- (૧) “ યસ્ય હેતોરાશ્રયો નાવગમ્યતે સ આશ્રયાસિદ્ધ યયા ગગનારવિન્દે ચુરમિ અરવિન્દસ્વાત્ સરોજારવિન્દત્વ ” અહિંયાં અરવિન્દ પશુનો ગગનારવિન્દરૂપ આશ્રય જ નથી તેથી આશ્રયાસિદ્ધ થાય છે. (૨) “ સ્વરૂપાસિદ્ધસ્તુ સ ઈવોચ્યતે ચો હેતુરાશ્રયે નાવગમ્યતે । યયા જ્ઞામાન્યમનિત્યં કૃત-ક્લ્યાદિતિ । ” કૃતક્ત્વ હેતુ સામાન્યરૂપ આશ્રયમાં નથી તેથી સ્વરૂપાસિદ્ધ થાય છે. (૩) “ વ્યાપ્તવાસિદ્ધસ્તુ સ યત્ર વ્યાપ્તિર્નાવગમ્યતે । સ દિવિષઃ । ” એકઃ સાધ્યેનાસદ્ધરિતઃ । અપરસ્તુ સોપાધિક્તયા સાધ્યસંબન્ધઃ । તત્ર પ્રથમો યયા યસ્યતત્ત્વનિકં યયા જલધરઃ । સત્ત્વરૂપ હેતુની અહિંયાં લક્ષણકત્ત્વરૂપ સાધ્ય સાધ્યે વ્યાપ્તિ હોવાનું કંઈ પ્રમાણ નથી તેથી પહેલા પ્રકારનો વ્યાપ્તવાસિદ્ધ થયો. બીજા પ્રકારનું ઉદા-હરણ:- “ તે સ્થામ છે, મિત્રાપુત્ર હોવાથી, જેમ મિત્રાના પ્રત્યક્ષ દેખાતા બીજા પુત્રો સ્થામ છે. ” અહિંયાં શાકાલ્પનપરિણુતિ ઉપાધિ છે.

તત્કાલાપાકારના મતે લાગાસિદ્ધ તેમજ વિરો-પણાસિદ્ધ, વિરોધાસિદ્ધ, અસમર્થ વિરોધણાસિદ્ધ, અસમર્થ વિરોધાસિદ્ધ આદિ પણ સ્વરૂપાસિદ્ધનાજ ભેદો છે.

હેતુના અન્યોન્યાશ્રય, ચક્રક અને અનવસ્થા પણ દોષો છે, અને એ દોષોથી હેતુ અસિદ્ધ થાય છે તેથી અસિદ્ધ હેત્વાભાસમાં એ ત્રણેના સમાવેશ થઈ શકે છે, ત્યાં એક હેતુને સિદ્ધ કરવાને બીજો હેતુ

અને એ બીજા હેતુને સિદ્ધ કરવાને પાછો પહેલો હેતુ યોગ્ય, અથવા ત્યાં હેતુને સિદ્ધ કરવાને સા-ધ્યનેજ હેતુ બનાવવામાં આવે ત્યાં અન્યોન્યાશ્રય દોષ કહેવાય; જેમકે, આકાશ અનિત્ય છે, કારણકે કાર્ય છે, અને આકાશ કાર્ય છે કારણકે અનિત્ય છે. આ દોષ પરસ્પરાશ્રય અથવા ઇતરેતરાશ્રય પણ કહે-વાય. ત્યાં ત્રણથી વધારે હેતુની સિદ્ધિ એકબીજા ઉપર અવલમ્બી રહે ત્યાં ચક્રક દોષ થાય. ત્યાં ઉત્તરોત્તર નવી નવી જોડી કલ્પનાઓ કરવી પડે અને તે કલ્પનાઓનો અન્ત ન હોય તો ત્યાં અન-વસ્થા દોષ થાય. કલ્પનાઓ જે સમ્રમાણ હોય તો એ દોષ યતો નથી. આ ત્રણે દોષો લક્ષ્ય લક્ષણ, કાર્યકારણ વગેરેમાં સંભવે છે. છુટ્ટો પ. દરબારીલાલકૃત ન્યાયપ્રદીપ પૃ. ૬૫-૬૬

સ્ત્રીકારવાતારિકા ટીકાકાર જૈનેતર નૈયાયિકાએ પ્ર-વેશા અસિદ્ધના પચીસ પ્રકારો ઉદાહરણ સહિત આપે છે તેનો અત્ર સ્થળસંક્રાંતિને લખેને માત્ર નામનિર્દેશ કરીશું. પોતે તે પ્રકારોનું વર્ણન નથી કર્યું તે માટે અંચકાર કહે છે કે ત્યારે અન્યે વાદિપ્રતિવાદિની અપેક્ષાએ અસિદ્ધ કહેવાય ત્યારે તેનો ઉભ-યાસિદ્ધમાં અને જેમાંથી એકની અપેક્ષાએ અસિદ્ધ કહેવાય ત્યારે અન્યતરસિદ્ધમાં સમાવેશ થાય છે.

એ પચીસ પ્રકારનાં નામો આ પ્રમાણે છે:-
(૧) સ્વરૂપાસિદ્ધ (૨) વ્યધિકરણાસિદ્ધ (૩) વિશ-ભ્યાસિદ્ધ (૪) વિશેષણાસિદ્ધ (૫) લાગાસિદ્ધ-પદ્ધિદેશાસિદ્ધ (૬) આશ્રયાસિદ્ધ (૭) આશ્રયેક-દેશાસિદ્ધ (૮) સંદિગ્ધાશ્રયાસિદ્ધ (૯) સંદિગ્ધાશ્રય-કેદેશાસિદ્ધ (૧૦) આશ્રયસંદિગ્ધવૃત્તસિદ્ધ (૧૧) આશ્રયેકદેશસંદિગ્ધવૃત્તસિદ્ધ (૧૨) વ્યથવિશેષણા-સિદ્ધ (૧૩) વ્યથવિરોધાસિદ્ધ (૧૪) સંદિગ્ધા-સિદ્ધ (૧૫) સંદિગ્ધવિરોધાસિદ્ધ (૧૬) સંદિગ્ધ-વિશેષણાસિદ્ધ (૧૭) એકદેશાસિદ્ધ (૧૮) વિરોધ-ણકદેશાસિદ્ધ (૧૯) વિરોધ્યેકદેશાસિદ્ધ (૨૦) સં-દિગ્ધેકદેશાસિદ્ધ (૨૧) સંદિગ્ધવિરોધણકદેશાસિદ્ધ (૨૨) સંદિગ્ધવિરોધ્યેકદેશાસિદ્ધ (૨૩) વ્યથેકદેશા-

સિધ્ધ (૨૪) વ્યથાવિશેષલૈકદેશાસિધ્ધ (૨૫) વ્યથાવિશેષલૈકદેશાસિધ્ધ.

શ્રીવાદિદેવસરિ ઉપથા પચીસ પ્રકારોમાંના કેટલાકનું ખંડન કરે છે. તેઓના મતે વ્યથિકરણાસિધ્ધ આશ્રયાસિધ્ધ ને આશ્રયકદેશાસિધ્ધ સંભવતા નથી; સંદિગ્ધાશ્રયાસિધ્ધ હેતુદોષ નથી પણ પક્ષદોષ છે કારણકે ધર્મા અસિધ્ધ છે, તેમજ સંદિગ્ધાશ્રયકદેશાસિધ્ધ પણ પક્ષદોષ છે. આશ્રયસંદિગ્ધવ્યસિધ્ધ તો હેતુભાસ ત્યારે જ કહી શકાય કે જો હેતુનું પક્ષધર્મત્વ અનુમાનના અંગ તરીકે સ્વીકારાય. તેજ પ્રમાણે આશ્રયકદેશસંદિગ્ધવ્યસિધ્ધ પણ અસિધ્ધ ન કહેવાય. વ્યથાવિશેષણાસિધ્ધ, વ્યથાવિશેષ્યાસિધ્ધ ને વ્યથાકદેશાસિધ્ધ ધોરેમાં વર્તેલી કુશલતાને અભાવેજ વ્યથાનની વ્યથતા આવે છે તેથી તે કંઈ અસિધ્ધના બેદ નથી. એ પ્રમાણે દશ પ્રકાર અસ્વીકાર્ય હોઈ બાકીના ૫૬ પ્રકાર સંભવે છે અને તેનો અંતર્ભાવ વિવક્ષાની અપેક્ષાએ ઉભયાસિધ્ધ કે અન્યત્રસિધ્ધમાં થાય છે.

સાધ્યવિપર્યયેણ ચ સ્થાન્યયાનુપપત્તિરપ્યવ્યયતે સ વિરુદ્ધઃ ૧૫૨
યથા નિત્ય પદ પુરુષોડનિત્ય પદ ધાઃ પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાદિમત્ત્વાત્ ૧૫૩

વિરુદ્ધહેતુભાસ લક્ષણ—જેની અન્યથાનુપપત્તિ સાધ્યથી વિપરીતપણે જ માલમ પડે તે વિરુદ્ધહેતુભાસ પર.

પ્રમાણપ્રમાણસાધર વિરુદ્ધ આઈ લક્ષણ આપે છે: "વિપરીતનિવમાન્યધોપપદમાનો વિરુદ્ધઃ । પ્ર૦ મી. ૨-૧-૨૦ પૃ. ૮૦. તર્કભાષ્યકાર આણંદ લક્ષણ આપે છે:—" સાધ્યવિપર્યયગ્યાતો હેતુવિરુદ્ધઃ । " તર્કભાષ્ય પૃ. ૧૦૬

સાધ્યના વિપરીત સાથે અભિનાશાવ સંબંધવાળો હેતુ સાધ્યની સાથે અભિનાશાવ સંબંધ હોવાની શ્રાન્તિથી જાઈ શકે ત્યારે વિરુદ્ધ હેતુભાસ થાય.

વિરુદ્ધનું ઉદાહરણ—જેમકે પુરુષ નિત્યજ છે અથવા અનિત્યજ છે કારણકે પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાદિવાળા છે.

પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાદિમાંના "આદિ" શબ્દથી સ્મરણ પ્રમાણ અને તેના આભાસ ધોરેનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

ઉક્ત ઉદાહરણમાં પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાદિમત્ત્વ હેતુ પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાદિ નિત્યત્વ-સ્થિરકરણરૂપત્વ સિધ્ધ કરવાને સાંખ્યોએ યોજ્યો છે.

આદિમાં સ્થિરકરણરૂપવાળા પુરુષરૂપ સાધ્યથી વિપરીત પરિણામિ પુરુષથી પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાદિમત્ત્વ હેતુ વ્યાપ્ત છે, તેથી વિરુદ્ધ હેતુભાસ થાય છે. સ્થિરકરણરૂપવાળા પુરુષમાં નિદ્રામાં જેમ બાહ્યપદાર્થને ગ્રહણ કરવારૂપ પ્રવૃત્તિનો અભાવ છે તેમજ જાગૃત અવસ્થામાં પણ બાહ્યપદાર્થગ્રહણપ્રવૃત્તિનો અભાવ તેનાં સ્થિરકરણરૂપને લઈને માનવીજ પડશે, અને તેમ માનીએ તો તેને પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાદિ બિનકુલ ધરો નહિ; અને તે પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાદિ થાય છે એમ માનીએ તો તેનું સ્થિરપણું રહેશે નહિ. આના બચાવમાં એમ કહેવામાં આવે કે આ વ્યવહાર તો અવસ્થાબેદને લઈને છે તો એમ કહેવું પણ યોગ્ય નથી, કારણકે અવસ્થાથી અવસ્થાનો (અવસ્થામાં રહેનાર)નો કેવલ બેદ કે કેવલ અભેદ પડતો નથી. જો નિતાંત બેદ હોય તો તે તે અવસ્થાઓ તે અવસ્થાતાની છે એવો (અવસ્થાતા અને અવસ્થાનો) સંબંધ પડશે નહિ કારણકે નિતાંત બેદ હોય ત્યાં કોઈ પણ સંબંધ સંભવે નહિ. જો નિતાંત અભેદ હોય તો કેવલ અવસ્થાતાજ છે અને અવસ્થાબેદને સંભવે નહિ કારણકે નિદ્રાવસ્થા આદિ બાહ્યવસ્થા ધ્યાવસ્થા આદિની જેમ અભિન્ન માનીએ તો અવસ્થાતાજ તે તે અવસ્થાવાળા હોઈ અવસ્થાનો અભાવ પ્રાપ્ત થશે. ઉક્ત પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનાદિમત્ત્વ હેતુથી યોગ્ય એકાન્ત અનિત્યત્વ સાધે છે તોપણ હેતુ પરિણામિ (અર્થાત્ નિત્યનિત્યધર્મી) પુરુષથી વ્યાપ્ત હોવાથી વિરુદ્ધ હેતુભાસ થાય છે. પુરુષ જે અત્યંત વિનાશધર્મી હોય તો પૂર્વલક્ષણ કે સમયનો પુરુષ ઉત્તરલક્ષણ કે સમયના પુરુષથી તદ્દન અસંબંધ અને જુદાજ સંભવે-જેવી રીતે ગમે તે કોઈ એક પુરુષ પ્રીતિ, ગમે તે કોઈ પુરુષથી જુદો હોય છે. દરે જેમ ગમે તે એક

પુરુષના ચિત્તે અનુભવેલ વસ્તુનાં સ્મરણુ કે પ્રત્ય-
ભિચાન ગમે તે કાંઈ બીજા પુરુષને ચતાં નથી તેમ
પૂર્વસમય-ક્ષણના પુરુષના ચિત્તે અનુભવેલ વસ્તુનાં
સ્મરણુ કે પ્રત્યભિચાન ઉત્તરસમય-ક્ષણના પુરુષને
ચતાં નથી અર્થાત્ સ્મરણુ પ્રત્યભિચાન અત્યન્ત-
વિનાશ ધર્મો પુરુષમાં સંભવેજ નહિ. પરંતુ નિત્યા-
નિત્યધર્મો પુરુષમાં બધું સ્પષ્ટ થતે છે, કારણકે
સામાન્ય તથા વિશેષ જ્ઞાન વચ્ચે તથા ચિત્રજ્ઞાનમાં
જેમ વિરોધ સંભવતો નથી તેમ નિત્યાનિત્ય ધર્મમાં
પણ સંભવતો નથી.

રતનાકરાવનારિકા દીકાંકાર વિરુદ્ધનાં સપક્ષ હોય
ત્યારે ચાર અને ન હોય ત્યારે ચાર એમ કલ
આઠ પ્રકાર ઉદાહરણુ સહિત વર્ણવે છે. અત્ર તેનો
માત્ર નામનિર્દેશજ કરવામાં આવે છે:—

સપક્ષ હોય ત્યારે ચાર પ્રકાર હોય તે આમ:—
(૧) પક્ષવિપક્ષવ્યાપક (૨) વિપક્ષકદેશવૃત્તિ પક્ષ-
વ્યાપક (૩) પક્ષવિપક્ષકદેશવૃત્તિ (૪) પક્ષકદેશવૃત્તિ
વિપક્ષવ્યાપક;

સપક્ષ ન હોય ત્યારે બીજા ચાર પ્રકાર એવાજ
હોય; એટલે કુલે આઠ પ્રકાર થયા.

કાંઈ જો એમ કહે છે વિરુદ્ધના આવા આઠ
પ્રકાર યોગ્ય નથી અને જે ચાર પ્રકારો પક્ષવ્યાપક છે
તેજ ખરી રીતે વિરુદ્ધ ભેદ છે કારણ કે જે પ્રકારો
પક્ષકદેશવૃત્તિ છે તેને તો અસિદ્ધ બંધણુ લાગુ પડે
છે, તો તેમ કહેવું યોગ્ય છે. તે પક્ષકદેશવૃત્તિ ચાર
પ્રકારોને અસિદ્ધ અને વિરુદ્ધ બનેલાં લક્ષણુ લાગુ
પડતાં હોવાથી તેને માત્ર અસિદ્ધનાંજ પ્રકારો નહિ
પણ વિરુદ્ધના પણ પ્રકારો તરીકે વર્ણવી શકાય,
જેમ જાણવું છે તે એક વસ્તુ હોઈ પ્રમેય છે (એટલે
પ્રમાણુનો વિષય છે) અને અન્ય વસ્તુનાં તોલનરૂપ
નિશ્ચિત જ્ઞાન કરવું હોઈ પ્રમાણુ પેલું છે.

તેજ દીકાંકાર આગળ કહે છે કે બીજાને સંમત
ધર્મિસ્વરૂપ વિપરીતસાધન અને ધર્મિવિશેષ વિપરીત-
સાધન હેત્વાભાસો સંભવતાજ નથી, કારણકે સાધ્ય
સ્વરૂપથી વિપરીત સાધકજેજ વિરુદ્ધ હેત્વાભાસ એવું
નામ અપાડું છે. તેમ નહિ માનીએ તો સંમત

અનુમાનના ઉચ્છેદનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે, જેમકે
“કૃતક હોવાથી શબ્દ અનિત્ય છે,” એમાં કૃતકસ્વરૂપ
હેતુ અનિત્યપણુ તો સાધે છે પરંતુ જે જે કૃતક
હોય તે કંઈ શબ્દ હોતો નથી, જેમકે ધૂટ; વળી “જે
જે કૃતક હોય તે સાંભળી શકાય એમ પણ નથી,
જેમકે ધૂટ,” એ ઉદાહરણુથી ધર્મિનું સ્વરૂપ તેમજ
ધર્મિવિશેષને પણ સાધે છે તથા તે અહેતુ થશે
પણ એમ કૃતકત્વ-હેતુ માનવું તે યોગ્ય નથી. તેથી
ધર્મિસ્વરૂપ વિપરીતસાધન અને ધર્મિવિશેષ વિપ-
રીત સાધન સંભવતાજ નથી એમ દૂર છે. આ બે
પ્રકારનું સમર્થન કાંઈ જન નૈયાયિકે કર્યું હોય તો
તે દિગ્બર વાદિરાજસૂરિ છે, જુઓ તેમનો પ્રમાણુ-
નિર્ણય પૃ. ૫૮ થી ૬૧ તેઓ કહે છે:—“સાધ્યાર્થ-
ભાવનિશ્ચિતો વિરુદ્ધો હેત્વાભાસઃ । સ. ચાનેકર્ષા, ધર્મ
તદ્વિશેષાભ્યાં ધર્મિતદ્વિશેષાભ્યાં ચ વિપરીતસ્વરૂ-
પાપનાત્ ॥” इत्यादि ।

ચતુષ્પાદપતિ: સંદિગ્ધયતે સૌડનૈકાન્તિકઃ
સ. લેધા-નિર્ણાતિવિપક્ષવૃત્તિકઃ સન્દિગ્ધવિપ-
ક્ષવૃત્તિકઃ ૧૫૫

નિર્ણાતિવિપક્ષવૃત્તિકો યથા નિત્યઃ શબ્દઃ
પ્રમેયત્વાત્ ૧૫૬
સન્દિગ્ધવિપક્ષવૃત્તિકો યથા વિવાદપદાપન્ન
પુરુષઃ સર્વજ્ઞો ન ભવતિ વક્તૃત્વાત્ ૧૫૭

અનૈકાન્તિક હેત્વાભાસ લક્ષણુ—જેની
અન્યથાનુપપતિ સંદિગ્ધ હોય તે અનૈકાન્તિક ૫૪.
હેતુ સાધ્ય હોય ત્યાં હોય તેમજ કાંઈક સ્વયં સાધ્યના
અસાધનાં પણ હોય ત્યારે અન્યથાનુપપતિ સન્દિગ્ધ થાય છે.
તકાલા પૃ. ૧૦૭ પર અનૈકાન્તિકનું લક્ષણુ આમ છે:—
“સાધ્યસંસાધહેતુરનૈકાન્તિકઃ” ।
પ્રમાણુભીમાંસાધક અનેકાન્તિકનું આલું લક્ષણુ કરે છે:—
“નિયમસંસાધિષ્ઠી સન્દેહે વાડન્યયાનુપપદમાનોડૈકાન્તિકઃ” । ૨/૧૨૧ પૃ. ૮૧. અનૈકાન્તિકના ઉદાહરણુ
સહિત જેનેતર નૈયાયિકોએ કહેલા આઠ પ્રકારો, જે નિર્ણાતિ
વિપક્ષવૃત્તિમાંજ ભેદ છે, પ્રમાણુભીમાંસા માટે જુઓ
પૃ. ૮૨

અનૈકાન્તિકના બે પ્રકાર—તે (અનૈકાન્તિક
હેત્વાભાસ) બે પ્રકાર છે:—(જેનું વિપક્ષમાં હેતુ

॥ नमो तित्यस्त ॥

જૈન યુગ

[શ્રી ૦ જૈન સ્વે ૦ કાન્કર-સતુ' માસિક-પત્ર]

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ત્રણ.

પુસ્તક ૫.

અંક ૧૧-૧૨

માનદ તંત્રી

આપાદ-આવણ

૧૯૮૬

મોહનલાલ દસીયાંદ દેશાઈ

ખી. એ. એલએલ. ખી.

એડવોકેટ હાઇકોર્ટ, મુંબઈ

વિષય.	પૃષ્ઠ.
મહાત્માજીને સમજો ને તેમના વિચારોને જ્ઞાન-	
પૂર્વક અનુસરો.	૪૨૧
રેડીયાની સગ્રાથ	૪૨૩
એક મહાન સંત	૪૨૫
અમારો જ્ઞાન પ્રવાસ-૧ ઝીઝુવાડા	૪૨૭
શ્રીવિનયચંદ્રકૃત ચાર દ્વત રાસ	૪૩૦
જેસલમેરના લંડારોના જૂના ગ્રન્થોના ફોટા	૪૩૫
વસ્ત્રિકૃત વીશ વિદ્યમાન જિન રાસ	૪૩૮
નવાં મંદિરો	૪૪૦
નત્રસંસ્કૃત અર્થદે ચેત્ય પ્રવાહી	૪૪૪
આપણી મેસ્થાઓ	૪૪૬
જર્મનીના પત્રો	૪૪૯
શ્રી યાદિદેવ સ્મૃતિકૃત પ્રમાણનવતરદ્વા-	
લોકાલંકાર:	૪૫૩
વિવેકદીપકૃત હીરવિજય સુરિ (નિર્વાણ) રાસ	૪૬૦

વિષય.	પૃષ્ઠ.
જૈન ઘાતુ પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ	
માનવિજ્ઞયકૃત અને ભાવવિજ્ઞયકૃત નેમિસ્તવન	
સં. ૧૫૩૫માં લખાયેલાં પ્રાચીન કાવ્યો	
ખ. જિનચંદ્ર સુરિને અકબર ખાદશાહનું ફરમા	
સાત લેખો	
કવિ સોમકૃત મેધજી-હીરજી સંવાદના સવૈયા..	
સમ્યક્ સુંદરકૃત આખું તીરથભાસ	
હંસરાજકૃત હીરવિજયસુરિ અતુભાર્ગ લાઠ	
પ્રવદણ સંગ્રહ	
પ્રાચીન થેરાવલી	
જયસોમ ઉપાધ્યાયકૃત શ્રી કર્મચંદ્ર વંશાવલ	
પ્રાર્થના	
જૂનું નવું ને જાણવા જેવું	
સમાલોચના	
પિતા મહાવીર પુત્રોને !	
ખનારસ હિંદુ યુનીવર્સિટીમાં જૈન ચેર	

સૂચનાઓ—

- ૧ આ પત્રમાં પ્રકટ થતા લેખો માટે તે તે લેખના લેખકો જ સર્વ રીતે જોખમદાર છે.
- ૨ અભ્યાસ, મનન અને શોધખોળના પરિણામે લખાયેલા સર્વ લેખો, વાર્તાઓ અને નિબંધોને પ્રથમ સ્થાન મળશે.
- ૩ લેખકોએ તેમજ અવલોકન માટે પુસ્તકો મોકલવા ઇચ્છતા સભ્યોએ તંત્રી સાથે પરખારો પત્રવ્યવહાર કરવો.
- ૪ કોઇપણ લેખ પૂર્વે જાતે કે બીજાએ અન્વય રચ્યે પ્રસિદ્ધ કર્યો હોય તો તે કૃપા કરી ન મોકલવો.
- ૫ લવાજમ સંબંધી તેમજ જૈનયુગ મંથાવવા કે ન પહોંચ્યાની ફર્માદ કરવા વગેરે સર્વ બાબતોના પત્રવ્યવહાર જૈન શ્રેવે કોનફરન્સ ઓફિસ, ૨૦ પાયધુની મુંબઈ નં. ૩ એ સરનામે કરવો. તે માટે તંત્રીને તરફી આપવી નહિ, તેમ તે પર તંત્રી ધ્યાન આપી શકશે નહિ.

મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ, B. A. LL. B.

એડવોકેટ, હાઈકોર્ટ લોદારસ્થાન, મુંબઈ, માનદ તંત્રી.

માનિરધાન ને પત્રવ્યવહાર.

જૈન શ્રે. કોનફરન્સ ઓફિસ, ૨૦ પાયધુની મુંબઈ.

જૈનયુગ

ઉત્તમ વિચાર માત્રથી બ્રહ્મચર્યનું પાલન તદ્દન શક્ય ને સહેલું છે. વાંચનાર ધર્મશર અંતરિક્ષમાં સાત ચિત્ત વિચારે ને બ્રહ્મચર્યખંડનની મશિનવાનો પૂરો ચિતાર પોતાની આંખ આગળ ખસે કરે તો તેને ચોતરી નહિ ચડે ? પણ ત્યારે મનુષ્યને મેલા વિચાર આવે છે ત્યારે તે શેલો બને છે; તે શરાખ પીધા વિના મુશ્કિલ થાય છે ને જોશાન રિશતિમાં મેલી ક્રિયામાં મુખ માને છે, ને ક્ષણિક મુખ ભોગવ્યા પછીનો કડવો અનુભવ ભૂલી જઈ પાછો તેનો તેજ બને છે.

બ્રહ્મચારી ડુળજ હોયજ નહિ. તેનું મન, તેનું શરીર, તેનો આત્મા ધાર્ણ કામ આપે છે. બ્રહ્મચારીને પશુ-બળની આવશ્યકતા નથી. યજ્ઞ એમ માનતા જણાય છે કે બ્રહ્મચારી એટલે પશુબળવાળો, 'બ્રહ્મચારીનું' શરીર યાકું જ નથી એમ કહીએ તો ચાલે. એવા બ્રહ્મચારી નવદશેજ ભેટામાં આવે છે.

—મહાત્મા મોહનદાસ. ૧૨: ૨: ૨૨:

પુસ્તક ૫ - વીરાત સં. ૨૪૫૬ વિ. સં. ૧૯૮૬ આપાઠ-આવણ અંક ૧૧-૧૨

મહાત્માજીને સમજો ને તેમના વિચારોને જ્ઞાનપૂર્વક અનુસરો.

હું ધર્મધર્મમાં દેશને પણ હોમવા તૈયાર ચાઉં એવી મારી ભાવના છે. મારું સ્વદેશભિમાન ધર્મ-ભિમાનથી મર્યાદિત છે; તેથી જો દેશહિત ધર્મહિતનું વિરોધી હોય તો દેશહિતને જતું કરવા હું તૈયાર ચાઉં. આનંદજીને અસૂચ્ય ગણવામાં હું અધર્મ માનું છું, ને અધર્મ આચરીને દેશહિત કરવાની મારી લેશ છવ્વા નથી. મારી દૃઢ માન્યતા છે કે દેશમાં જ્યારે મરી ધર્મ જાગૃતિ થશે ત્યારેજ સ્વરાજ મળશે. એવી જાગૃતિનો સમય આવ્યો જણાય છે..... (૭૨૨)

મેં જો કંઈપણ વસ્તુનું આ જગતમાં અનન્ય દૃઢતાથી સેવન કર્યું હોય તો તે અહિંસાનું, સત્યનું ને બ્રહ્મચર્યનું તે ત્રણેનું પાલન કેટલું કઠિન છે એ મારો આત્માજી જણે છે, ત્રણેનું કાપિક વાચિક પાલન મેં સારી રીતે કર્યું છે એમ મારી માન્યતા છે. મનમાં કોઈ નથી આવ્યો એમ કહું તો અસત્ય ભાવણ થાય; મનમાં વિપવવાસના નથી જાગેલી એમ

કહું તો પાપી બનું. છતાં, આ ત્રણે વ્રતનું સર્વોચ્ચ પાલન કરવાની પૂર્ણ શક્તિ મારામાં આવી ગઈ હોય તો જે સંશય રાજ.....ને ઉદ્ભવ્યો છે તે જ ઉદ્ભવત, એવો એ ત્રણ વ્રતના કાપિક, વાચિક ને માનસિક પાલનનો પ્રભાવ છે એમ માનું છું. (૭૫૪)

હું નિર્ભજ થવા અને રહેવા પ્રયત્ન કરું છું; બુદ્ધથી બરેશે છું, બુદ્ધ સુધારવા તત્પર છું. આ જગતમાં એવું મારું કંઈજ નથી કે જે હું છપાવવા છાજું છું. જે વિચારો મને સહે છે તે હું તુરંત જાહેર કરું છું. પણ હું અતિશય વિચારપૂર્વક કામ કરનારો હોવાથી મારો મત એકાએક ઊંડો શકતો નથી. આથી મને મારા સાથીઓ પણ 'આપબુદ્ધી' માનતા હોય તો નવાઈ નથી. હું 'આર્ટિકલ' નથી એવી મારી નમ્ર માન્યતા છે. આપબુદ્ધ માણસ ખીમનું સાંભળવાનું ધમ્મંતો નથી. મને તો એવા જ સ્મરણ છે કે હું બાળકોનું પણ સાંભળું છું, અને

તેમની પાસેથી ઘણું શીખ્યો હતું. મેં ભરવાડો, ખેડૂતો પાસેથી ઘણું જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

‘મેં’ કોઇને ધર્મગુરું પદ આપ્યું નથી. મને પોતાને હું તે પદને સાર લાવક ગણતો નથી. જ્યાં સુધી મનથી, વાચાથી ને કાયાથી હું યત્નિયમાદિનું વ્રત સંપૂર્ણપણે પાળવાની શક્તિ નથી મેળવી શક્યો ત્યાં સુધી અનેક ભૂલોને પાત્ર છું. તેવા માણસથી કોઇને શિષ્ય બનાવાય જ નહિ. એક જ મિત્રને તેના આગ્રહને વશ થઈ શિષ્ય ગણવાની થોડાં વર્ષો પહેલાં મેં ભૂલ કરેલી; તેમાં હું ડાખાયો. માફ ગુરુપણું ચાલીજ ન શક્યું. મારી પરીક્ષા ખોટી હતી. (૭૫૫)

‘આ યુગમાં કોઇને ગુરુ બનાવવા અથવા કોઇએ ગુરુ બનવું એ બહુ જોખમકારક ગણ્યું હતું. ગુરુમાં આપણે પૂર્ણતા કલ્પીએ છીએ. અપૂર્ણ મનુષ્યોને ગુરુ બનાવી આપણે અનેક ભૂલોમાં પડીએ છીએ. તેથી જ મેં ઇશાપૂર્વક કહ્યું છે કે મારા વિચારના અનુયાયી મને પસંદ છે; અનુયાયી હું ઇચ્છતો નથી. વિચારોને અનુસરવામાં જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે. મનુષ્યને અનુસરવામાં શ્રદ્ધા પ્રધાન છે. હું મારી શ્રદ્ધાભક્તિ માગતો નથી; મારા વિચારોની ભક્તિ અવશ્ય માગ્યું છે. તે તો જ્ઞાનપૂર્વક જ હોય. એમ છતાં હું જાણું છું કે અત્યારે અનેક માણસો મારી ઉપર મોહિત હોવાથી મારા વિચારોને અનુસરે છે. તેમનું પાપ હું નહિ વહેાડું, કેમકે તેઓને હું મારા અનુયાયી નથી ગણતો. મારા અનુયાયી ને મારા વિચારના અનુયાયી વચ્ચે એટલો તફાવત છે જેટલો બેદરદારને એક માણસને મૂર્ખ કહેવો ને તેના વિચારોને મૂખ કહેવામાં બતાવ્યો હતો.

‘ચરણરૂપશ્રી ને જ્યોત્સોથી હું બહુ અકળાયેલો છું, ભાઈ....તે ચરણરૂપશ્રી પ્રહારથી મને બચાવવા હમેશાં ભારે પ્રયત્નો કરે છે, ઘણા સ્વયંસેવકો પણ તેમાં રોકાયેલા રહે છે. પણ તેમાંથી હું સાવ બચી શક્યો નથી. તેની સામે અપવાસ કરીને અગર લોકોની સામે અબોલાનું વ્રત લઈ સત્યાગ્રહ કરવાની મારામાં હિમ્મત નથી, મને ઇચ્છા નથી. જ્યોત્સોથી હું એટલો અકળાઉં છું કે મારા કાનમાં હું ઘણીવેળા ખરેખર રૂનાં પ્રમથાં સુકું છું, પૂજની ભૂમિવામાં ન પડવાની ને તિરસ્કારથી મારું કર્તવ્ય ન હોવાની હું રાં....ને ખાત્રી આપું છું. (૭૫૬)

‘અહિંસા ધર્મનો સંપૂર્ણ પાળનારો જ સંપૂર્ણ મરદાની બતાવી શકે. એક માણસ પણ અહિંસા જીવન સંપૂર્ણપણે પાળવાને તૈયાર હશે તો દુનિયાને વશ કરી શકે છે. નમ્રતાથી કહીશ કે આજે મારા આ જીવિત કેટલે પણ આટલી ભારે લડત હાથવાની મારી ઈર્ષક શક્તિ છે, તેનું કારણ મારું અહિંસાધર્મનું પાલન છે. અને હિન્દુ પોતાનો ધર્મને ઝાળખી તેને માનશે તો પોતાની છાંપ જગતમાં પાડશે. હિન્દુસ્તાન ને દિવસે દિવસ ધર્મને પ્રાધાન્ય આપશે તે દિવસે મારું જીવન શરૂ થઈ પડશે.

‘આ ધર્મમંદિરમાં હું તમારી પાસે એટલું જ માગ્યું છું કે આત્મવિકાસના આ સુદમાં મને મંથર આરોગ્ય અને સન્મતિ આપે, દોષ અને કાયરતાથી મને સદાય વેગળો રાખે એવી તમે પ્રાર્થના કરો.’ (૫૧૧)

—ગાંધીજી.

રેડિયો

‘રેડિયો નિરૂપણો તો નથી, પણ તે દરેક ધરની આવશ્યક અને જોના વિના ન ચલાવી શકાય તેવો ધરવખરી છે. દેશની બરકતનું અને દેશની સુખીદંડ તે વિન્દ છે. દુનિયાના દેશોને દેખવો નહિ પણ પ્રીતિનો અને સ્વાશ્રયનો ગુરૂશો તેના ઓઠા ચંબાર સુરથી તે સંભળાવે છે. કોરોના એક એટલા નિયંત્રી તેને નજર છે કે અમારા ધર્મમાં આજે જેમ અને અમારા કુટુંબ માટે અત્યંત રોષી-સહજ છે એ તેમ અમારા ધર્મમાં અમે અમારા કુટુંબને માટે સુતર ઠીંગ લઈએ. મારી યાત્રી ભૂલ્યો. માટે હું ભવિષ્યની પ્રવલ્લા શાપને પાત્ર બને દોડું, પણ રેડિયોને યજ્ઞન કરવાની સલાહ આપવા આજે તો તેઓ અને આશિષન આપશે એવે મારો અથવા વિશ્વાસ છે.

રંદીઆની સઝાય.

પ્રથમ નમું મરદેવી મલ્હાર, જે જિન ઉતારિ ભવપાર,
કલિ કાલિ ભાવો ભાવના, લાલ ધણા હોધ તેહના. ૧
આવકનિ ધરિ હોઈ સંતાન, કષ ખેટા કિ ખેટિ બલિ,
સરખિ ધરમ વંશ વિવાહ, કરિ ધરી નિજ મન
ઉછાહ. ૨

માખાપિ વર જોઉ ભવો, સહ સમ સખિ! પરણુ નાહલુ,
જપ્યુતું સુખ સરજીહસિ, પરણિ મૂકિ પનોતો તસિ. ૩
નિજિ જિમણો દીધો હાથ, તિણિ ભરતારિ મેહલ્યુ
સાથ,
તવ આદ્યો સુગણુ રતનસી, તેહસું પ્રીતિ જ
ગાદી વસી. ૪

કહીઈ તે નવિ અયગો રહિ, ધરનો ભાર સહ નિરવહિ,
હાથિ હાથ ન મેલિ કદા, નિત નાચિ વાંત કરિ સદા. ૫
રતનસીનો રૂડો સાથ, ધરસતાર્ એહનિ હાથિ,
કહીઈ પાસુ મેહલિ નહી, કહું કરમ સુકલીણો સહી. ૬
એ ભઈઆ સમ અપર ન કોઈ, પેટાદરીઉ એહથી
હોઈ,
વિધવા સધવા સહ આદરિ, કલિયુગ પેટ ભરાઈ કરિ. ૭
પાંચ સાત ગલિ ગાઉ ગાન, રતનસીનિ કરો કલ્યાણુ,
કુવચન કલક તણો ભય ધરો, તો એ રતનસી આદરો. ૮
એ રહિડીઉ મહકરયો કોઈ, હીઆ આગલિ રાખો સોઈ,
ધણીઆણી સુશ્રુષા કરિ, રતનસી રખે વીસરઈ. ૯
પ્રથમ દુખ જે સ્ત્રી અવતાર, ખીજી દુખ જે મુઉ
ભરતાર,

ત્રીજું દુખ જે નહીં સુત રતન, ચોથું દુખ જે નહિં
ધર ધન. ૧૦
પાંચમું દુખ જે કરવું પાપ, છઠું દુખ જે નહિં માયખાપ,
ગરબ ધરો તો વહિવો ભાર, ખડુધાં દુખ તણો

ભંડાર. ૧૧
૫મ જાણી ચારિત્ર આદરો, નહિંતરિ સધો મંવર કરો,
જિમ છૂટો સ્ત્રી વેદહ યદી, કાદો જડ સધથી પાંપણી. ૧૨
દુખ ધણી મુખ થોડાં હોઈ, જિનવર વચન વિચારી જોઈ,
એ સંસાર એહવો જાણુયો, લાલવિજય દુખ માંણુયો.

૫તિશ્રી અરડીયા સઝાય.

(આ લાલવિજય તે શુભવિજયના શિખ ચા
જુઓ જૈન ગૂજર કવિઓ પ્રથમ ભાગ નં. ૨૩
૫. ૪૮૭)

સાર—પ્રથમ મરદેવીના પુત્ર શ્રી નપલનાથનું
નમી તે જિન, ભવનો પાર ઉતારનાર છે એવી લા
વના કલિકાલમાં ભાવવાથી ધણા લાલ ધાય છે
આવકને ત્યાં પુત્ર પુત્રી આદિ સંતાન ધાય છે અને
સરખા ધરમીના વંશમાં વિવાહ તેઓ ઉત્સાહપૂર્વક કરે
છે. માખાપે મારા માટે સારો વર જોયો, નાથને પરણું
ને જવણું કે સુખ સરજેહું હશે, પણ પરણ્યા પછી
પનોતો નાથ મૃત્યુ પામ્યો. જેને જમણો હાથ અર્ધો
હતો તે ભર્તારે સાથ મૂકી દીધો—સંસાર તથા ચાલી
ગયો. એટલે સુગણુ રતનસી (રંદીઆ) ને આદ્યો
અને તેની સાથે ગાઠ પ્રીતિ બંધાઈ. તે કદિપણ અ-
જગ્યો રહે નહિ અને આખા ધરનો ભાર નિભાવે.
હાથ પકડી હાથ કદિ મૂકતો નહિ, હમેશાં નાચ કરે
ને સદા વાતો કરે. આવો રૂડો સાથ રતનસી
(રંદીઆ) નો થયો. આણું ધરમન તેના હાથમાં હતું,
મારું પડખું મૂકે નહિ અને તે એટલો બધો સુકલીન
—ખાનગી કે મારું કહું કરે. એ ભયા (ભાઈ) જેવો
ખીજો કોઈ મળે નહિ, એનાથી પેટીઉ નુકું પડતું.
આનો આદર વિધવા કે સધવા સહુ કરતી, અને
કલિયુગમાં તેનાથી પેટભરાઈ કરતી. પાંચ સાત
(સ્ત્રીઓ) મળીને તેનું ગાન ગાતી કે રતનસીનું કલ્યાણ
થને; ખોટાં વચન અને કલકનો ભય હોય તો તે
હર કરવાને રતનસીનો આદર કરજો. એ રંદીઆને
મુકશો—તજ્જશો નહિ અને તેને હૈયા આગળ રાખજો.
ધણી આણી—લાથી ચાતો ધણીઆણી જેવી તે સુશ્રુષા—
ચાકરી કરે છે તો રખેને તે રતનસીને વિસરતા.

પહેલું દુઃખ સ્ત્રી અવતાર છે, બીજું દુઃખ
પતિનું મૃત્યુ છે, ત્રીજું દુઃખ રતન જેવા પુત્રનો અ-
ભાવ, ચોથું દુઃખ ધરમાં ધનની ખામી, પાંચમું દુઃખ
તે પાપ કરવું પડે તે છે, છઠું દુઃખ તે માંખાપ ન

હોવાં એ છે. મનુષ્યે ગર્ભ પૂરો તો પછી સંસારનો ભાર વહેવાનો છે જ અને તેમાં ધણાં દુઃખ સહન કરવાંજ પડે. આ બાબી ચારિત્ર હશે એટલે સંસારનો ત્યાગ કરો, તે ન બને તો શુદ્ધ સંવર કરો-કર્મનિરોધ કરો, કે જેથી સ્ત્રીપુત્રિમાં આવવું ન પડે અને સંપત્તિ પાપની જડ બને. જિનવરતું વચન છે કે આ સંસાર એવા છે કે તેમાં ધણાં દુઃખ અને થોડાં સુખ છે આટલે લાભવિન્ય કહે છે કે દુઃખ આણુશો નહિ.

સ્તનબાળની રેડીઆની સત્રાય પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે તેમાં એક રેડીઆથી કેટલું બધું થઈ શકે છે તે બતાવ્યું છે. આ સત્રાય એક વધારો છે. કર્તા લાભ-વિન્ય એ એક સાધુ-મુનિ છે અને તેમણે બતાવી આપ્યું છે કે સમવા વિધવાના ખાસ તારણદાર આ રેડીઓ છે. આવો ઉપદેશ આપનાર ત્યાગી પુરુષનો દાખરો હાથના ત્યાગીઓ લેશે કે? તેમણે અપરાધ સિવાય સર્વેએ આ યુગમાં લેવાજ પડે.

શ્રીમંત મહાવીર પ્રભુના પહેલાથી-કહો કે ઋષ-ભદ્રે પ્રભુના વારાથી કાંતવાની કળા ચાલી આવે છે અને તેથી તે ઋષભદ્રેવને પહેલાંજ આ કવિએ નમ-સ્કાર કરેલ છે. આમાં ચંદ્રપીથનું કર્મસાન નથી. શ્રી મહાવીર પ્રભુનું દેવદ્રવ્ય વસ્ત્રનું અર્ધ એક યાચક બ્રાહ્મણને તેમણે આપ્યું, પછી ઝાંખરામાં ભરાયેલું બીજું અર્ધ વસ્ત્ર તે બ્રાહ્મણ પાછળ પાછળ ભરીને છાંં ગયો અને તે બંને તંતુનાય-તુણનાર પાસે પાછાપીરો-સરખું કરાવીને આપું બનાવી રાક્યો એ વીત શ્રીભદ્રે પ્રસન્નિના મહાવીરચરિત્રમાં આવે છે. શ્રી હરિશ્ચંદ્રસિર ઉપદેશપદમાં વણકર અને તુણનારની શુદ્ધિને કર્મજન શુદ્ધિતરીકે બતાવતાં કહે છે કે:-
એવે કોલિગોવિહુ પૂંજા માળાદ અવિગલે મુણદ ૧-

x x x

તુણાણ પુણ તુણદ મનાયસંધિં દુર્યવેવ ॥ ૨૫ ॥

ટીકા-એમ વતિ-એમવે કોલિગો વિહુતિ-કોલિ-કોડપિતુજાત સુત્રપિંડકપાવ દટાદસ્તટીતાડ્યા માનાદિ-માનં તંતુપ્રમાણં આદિ રાજદાલ તલિઃપાચપટ્ટમાર્ણ-ચ અવિચલ-અવ્યભિચારિ મુગતિ-ગર્જાતે.

x x x તુણાણ ક્વિ તુણાવાયઃ તુદિતવદાદિચં-

યાનકારો પુનઃ તુણગતિ તુણનં-વક્ષસંધાનં અજ્ઞાતસંધિ પરેતુણ સંક્રિતવિમાળં દુર્તં-ચેવ સીમ્રમ્ એવ અન્નાસાત્ કરોતિ યથા ભગવતા રક્ષવક્ષસ્ય.

તથાહિ-ભગવાન મહાવીરઃ સાંવત્સરિકદાનપૂર્વ પ્રતિપન્નત્રતતાકાલમેવ શકારોપિતસ્કંધપ્રેશદેવદુણ્યઃ કુંડપ્રમાદ વહિર્દશે વિહરન્ દાનકાલાસિહિતદ્રવ્યપ-ચાયમિત્રદ્વાદાણેન આગત્ય પ્રાર્થનયોપદદઃ સત્ તર્મ દેવદુણ્યદ્દે દરો ॥ સાધિકવર્ણનંતે ચ સુવર્ણવાલુકાનવીત-પ્રહૃદ્યુક્ત-કંટકાલેપાત્ ભૂમૌ પપાત દ્વિતીયમર્ષ ॥ ગૃહીતં ચ તત્તેન વ પૃથ્લમેન દ્વાદાણેન ॥ સમર્પિતં ચ લેહ-દ્વિતયમપિ તુલવાયસ્ય ॥ તેનાપિ તથા તદદાનવર્તિ યો-જિતં યથા લઘ્વપ્રાચ્ચલસપ્રમાણમૂલ્યં સંજાતમિતિ ॥

મૂળગ્રંથ-એ પ્રમાણેજ વણકર પશુ સૂત્રની દીઠી તેનું બરાબર માપ બાણી લ્યે છે. x x તેમજ સાંધા માસમ ન પડે તે રીતે બટવારમાં કેપડ વણવું તે કર્મજન શુદ્ધિ છે.

ટીકા-એજ રીતે કોલિક એટલે વણકર-પશુ પૂંજ એટલે સૂત્રની દીઠી બેઈ અથવા હાથમાં લઈ તે ઉપરથી તેનું માન એટલે કેટલાં તાંતણાં થશે તેનું માપ તથા આદિ શબ્દથી તેમાંથી કેટલું કેપડ વણાશે તે બરાબર બાણી લ્યે છે.

x x x તેમજ તુણનાર ખીખને સાંધાની બજાર ન પડે તેમ વસ્ત્રને બટ સાંધી આપે છે જેમકે ભગ-વાનના આંધ-ખલાનું વસ્ત્ર સંધાયું હતું તેમ.

તેની એમ વાત છે કે ભગવાન મહાવીર સંવ-ત્સરી દાવ દષ ટીક્ષિત યથા તે વખતે છટે તેમના રક્ષકપર દેવદ્રવ્ય મૂક્યું (ને) તેઓ દુઃક્રાંતચો બહાર વિદરવા લાગ્યા. હવે (સાંવત્સરી) દાનના વખતે ગેર-દાનર રહેજ એક બ્રાહ્મણ કે જે ગૃહસ્થપણમાં ભગ-વાનનો મિત્ર થતો હતો તેણે ભગવાનને ખૂબ પ્રાર્થના કરી એટલે તેમણે તેને દેવદ્રવ્યમાંથી કાઢી આપ્યું આપ્યું. બાદ એક વર્ષ કરતાં કંઈકે અધિક સમય જતાં સુવર્ણવાલુકા નદીના કાંઠે જોગેલા ઝાડના કાંઠાપી ખેંચાઈને બીજું આપ્યું (દેવદ્રવ્ય) જમીન પર પડી ગયું તે પશુ પડે ફરતા તે બ્રાહ્મણે લઈને એ અર્ધથી કાંઈ છુણનારને આપ્યાં. તેણે તે કાંઈને સાંધાની

ખજાર ન પડે તેમ સાંધ્યા તેથી તે વસ્ત્ર પ્રથમ પ્ર-
માણે લક્ષમ્ભ્ય ખન્યું.

અનેક આરંભ સમારંભ ચાલુ છે, સંસારમાં
રહેતા ગૃહસ્થને અવસ્થ કરવા પડે છે, સાધુ મુનિને
ઉપકરણો એટલે વસતિ, શયન, આસન, ભક્ત-
ભોજન, ભાષ્ય-ઓપધ, વસ્ત્ર અને પાત્ર-વાસણોને
વાપરવા વગેરેની ક્રિયામાં આદ્ય પશુ ક્રિયાજનિત કર્મ
આંધ્યા વગર છૂટકા થતો નથી. સંસારીઓને કરવા

પડતા વ્યવસાય ધંધા આદિની પ્રવૃત્તિમાં રેંટિયાની
પ્રવૃત્તિ અન્યની અપેક્ષાએ ઝોળા આરંભવાળી છે.
તેનાથી ચતા સૂતરની વણવાની ક્રિયા, ચપેલ કાપડને
ખરાખર તૂણી સાંધવાની ક્રિયામાં કર્મજન શુદ્ધિ-કળા
રહેલી છે. આ સર્વ કળાવાળી ક્રિયાઓ સાધી પો-
તાનો, દેશનો ઉદાર કરવામાં-દેશની ચડતી કળા
કરવામાં ફાળો આપેલો એ આજના મુગમાં દરેક
ગૃહસ્થનો પરમ ધર્મ છે. તત્રી,

એક મહાત્મ સંત.

(અંગ્રેજીમાં લેખક:-મહાત્મા ગાંધીજી)

અનુવાદક રા. ચંદુલાલ એસ, શાહ B.A.L.L.B.

(નોંધ:-મોડર્ન રીવ્યુ મારીકેતા જુન ૧૯૩૦ ના અંકમાં પહેલો લેખ નીચેનો મહાત્મા ગાંધીજીનો
લેખ પ્રગટ થયો છે. તે લેખ ઉપર તે પત્રના તત્રીજી બાજુ રમાનંદ એતરજીએ એક લાંબી નોંધ લખી છે,
તે નોંધ વાંચનારને ઉપયોગી થશે એમ ધારી તેનો અનુવાદ પણ નીચે આપ્યો છે.

[મોડર્ન રીવ્યુના અધિપતિની નોંધ:-મહાત્મા
ગાંધીના આ ન્હાના લેખ પાછળ કાંઈક કલિદાસ છે. દશ
પંદર વર્ષ પહેલાં મહાત્માજીના એક લખાણમાં મેં વાંચ્યું
કે આધુનિક સમયના જે ત્રણ મહાપુરુષોએ તેમના જીવન
ઉપર જંડી છાપ પાડી છે તેમાં શુભરાતનાં કવિ રાજવંદ્ર
અથવા રાયવંદ્રમાર્જી અસર ખીલ્યો કરતાં વિરોધ હતો.
આ વાંચીને મેં ગાંધીજીને લખ્યું કે તેમણે શ્રીમદ્ રાજ-
વંદ્ર ઉપર એક લેખ મને લખી આપવા મહેરબાની કરવી.
તેમણે મને લેખ આપવા વચન પણ આપ્યું હતું, પણ
છેલ્લાં કેટલાક વર્સથી તેઓ પ્રવૃત્તિમાં વણા રોકાયેલ
હોવાથી મેં તેમને યાદ દેવાવવા પત્રો પણ ન લખ્યા
અને તેઓ પણ આ બાબત વિસરી ગયા. ગયા વર્સમાં
એક નાનો લેખ મોકલવા મેં તેમને વિનંતિ કરી અને
તેમના વચનની પણ યાદ દેવડાવી. જવાબમાં ડીસેમ્બરની
સોલમી તારીખે તેમણે વર્ધાથી નીચેનો પત્ર લખ્યો:—

“ તા. ૨૧-નવેમ્બરનો તમારો પત્ર આજે મળ્યો.
તમે એક હંભર શબ્દોનો લેખ મંગિો છો પણ હાલમાં તે
હંભર જીવતા દાંત જેવી કાંટવા જેટલું મુશ્કેલ છે. અને
તમારે આ લેખ નાતાલના અંક મટે જોઈએ તો તે માટે
તો ઘણું જ મોડું થયું છે અને મોડું ન હોય તેવજી તમે
મંગિો છો તેવડો લેખ લખવો માટે માટે શક્ય નથી.
મારી પ્રત્યેક મિનિટ અત્યાર અગાઉથી જ રોકાઈ ગઈ છે.

તમને આપેલ વચન હું સાચ વીસરી મર્યા છું. પણ
અન્યુઆરીમાં હું યરોડાના આરામગૃહમાં ન હોઈ અને
તમે મને યાદ દેવડાવો અને ત્યાં સુધી શાહ જોઈ શકો
તો હું ઘણી ખુશીથી માફ વચન પૂર્વ કરીશ—”

મહાત્માજીની દરેકે દરેક પળ માનવ ભૂતિના ઉદારના
કામમાં રોકાયેલી હતી તેથી તેમને મેં ફરી પત્ર લખી
આ બાબત યાદ દેવડાવી નહિ. પણ તેમને યોતાલું વચન
પાળ્યું ? અને તે પણ પાતે અગાઉથી ધારેલું તે મુજબ
યરોડામાં મુકયા પહેલાં આ લેખ તેમણે ડાંડી જતાં
સ્થાતમાં લખ્યો હશે જે કારણે તે વખતના તેમના સેકે-
ટરી શ્રીયુત ખ્યારેલાલ મને લખે છે કે તમને અગાઉ આપેલા
વચન પ્રમાણે મોડર્ન રીવ્યુ માટે ગાંધીજી શ્રીમદ્ રાજવંદ્ર
ઉપર લખેલો લેખ રજીસ્ટરથી અમારી ડાંડીની કુચ દરમ્યાન
તા. ૧૫ મી માર્ચના અરસામાં રવાના કર્યો છે.

તત્રી મોડર્ન રીવ્યુ]

કવિ રાજવંદ્રનો જન્મ કાઠિયાવાડના વવાણીયા
ગામમાં થયો હતો. સને ૧૮૯૧ માં હું વિદ્યાલયથી
પાછો આવ્યો. ત્યારે ડા. પી. જે. મહેતાને ત્યાં
મુંબઈમાં મારો તેમની સાથે પ્રથમ મેળાપ થયો.
હું નેમને હમેશાં કવિ કહેવો. તેઓ ડા. મહેતાના
નજીકના સંબંધી હતા, શતાવધાની એટલે એક

સામગ્રી થતી સો વાતો યાદ રાખી શકનાર પુરુષ તરીકે તેમનો મને પરિચય કરાવવામાં આવ્યો. તે વખતે કવિની ઉમ્મર મારા જેટલીજ એટલે એકવીસ વરસનીજ હતી, પણ તેમણે પોતાની અસાધારણ શક્તિ

ઓળેા જાહેર પરિચય આપવાનું બંધ કર્યું હતું અને ફક્ત ધાર્મિક વિષયોમાંજ રસ લેતા. તેમની સાદાઈ અને સ્વતંત્ર તુલના શક્તિનો મારા ઉપર સારો પ્રભાવ પડ્યો. તેમનામાં અંધ પક્ષપાત ખીલકુલ નહોતો.

તેમણે ધંધાનો ધર્મ સાથે વ્યવહારમાં સમન્વય કર્યો તેની મારા ઉપર ખાસ છાપ પડી. તેઓ ધર્મના સિદ્ધાંતોના સતત અભ્યાસી હતા અને પોતાની માન્યતાઓ પ્રમાણે વર્તન કરવાનો પ્રયત્ન કરતા. તેઓ જૈનધર્મી હતા છતાં ખીલ ધર્મો તરફ તેમની સહિષ્ણુતા ઘણીજ હતી. વિશ્વાયત અભ્યાસ કરવા જવાના તેમને સંશયોગે અતુકુળ હતા પણ તેઓ ન ગયા. ઇંગ્રેજ પણ ન શીખ્યા. તેમની કેળવણી પ્રાયમિક હતી. પણ તેઓ એક મહાત્મ પ્રતિભાશાળી પુરુષ હતા. તેમને સંસ્કૃત અને માગધીનું તથા હિંદી ધાકે છું કે પાલી ભાષાનું પણ જ્ઞાન હતું. ધાર્મિક સાહિત્ય તેઓ ઘણુંજ વાંચતા અને ગુજરાતી પુસ્તકો દ્વારા તેમણે ઇસ્લામ, ખ્રિસ્ત અને પારસી ધર્મનો પણ પોતાના અપ જ્ઞેવો સાધારણ પરિચય મેળવી લીધો હતો. આ

પુરૂષે ધાર્મિક જાગૃતોમાં માફ હૃદય જીતી લીધું અને હજી સુધી કોઈ પણ માણસે મારા હૃદય પર તેવો પ્રભાવ પાડ્યો નથી. મેં ખીજે રચેલ કથું છે કે માફ આંતરિક જીવન ધડવામાં કવિ સાથે

સ્પિકન અને ટ્રાન્સક્રીપ્શન દ્વારા છે, પણ કવિની આસર મારા ઉપર વધુ ઉઠી છે કારણકે હું કવિના (પ્રત્યક્ષ) ગાદા પરિચય અને સહવાસમાં આવ્યો હતો. ધણી જાગૃતમાં કવિનો નિર્ણય-તુલના મહારા અંત-

રાત્રીને-મારી નૈતિક ભાવનાને ખૂબ સમાધાનકારક થતો. કવિના સિદ્ધાંતનો મૂળ પાથો નિઃમંદ્રેહ “અ-હિંસા” હતો. અપંગ દોર અને ઝીંઝી હવાત બચાવવામાંજ જેમનું ક્ષેત્ર મર્યાદિત હોય છે તેવા અહિંસાના કહેવાતા અનુયાયીઓના જેવી નિઃસત્ત્વ અપકર અહિંસા તેમની ન હતી. પણ કવિની અહિંસાના ક્ષેત્રમાં ઝીંઝીમાં ઝીંઝી જનુધી માંડીને આખી મનુષ્ય જાતિનો સમાવેશ થતો હતો.

આમ છતાં હું કવિને એક પૂર્ણ પુરુષ માની શક્યો નથી. પણ જે બધાં માણસોને મેં જાણ્યાં છે તેમાં કવિ સૌથી વિશેષ પૂર્ણ સ્વરૂપની નજદીક હતા એમ મને લાગ્યું છે. ખેદની વાત છે કે તેઓ તેત્રીસ વર્ષની બહુજ નાની વયે-જે સમયે કવિને લાગ્યું કે તેઓ ખાત્રીપૂર્વક સત્યનો પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર કરશે-તેવા સમયે તેમનો દેહાન્ત થયો. તેમની પાછળ તેમના લોકો ઘણા છે પણ તેમના ખરા અનુયાયીઓ બહુ થોડા છે. તેમનાં લખાણો, જે મોટે ભાગે મુમુક્ષુઓને લખેલા આત્માનું અંતર્દર્શન કરાવતા પત્રોના રૂપમાં છે તેમના સંગ્રહરૂપે પુસ્તકાકારમાં છપાયાં છે. તેનો હિંદી અનુવાદ કરવાનો પ્રયત્ન ચાલુ છે. અને હું જાણું છું કે તેનો ઇંગ્લેન્ડ અનુવાદ શક્ય છે. તેમનાં

લખાણો માટે હૃદયના અનુભવ ઉપર રચાયેલાં છે-નાપા-તા. ૧૮-૩-૪૦.

[મહાત્મા ગાંધીપર એક જૈન દિવસુદનો પ્રભાવ કેવો પડ્યો છે તે આ ટૂંક લેખમાં તેમણે પોતેજ ઝાંડી સુધીની દૃશ્ય દરમ્યાન અધ્યાગ પરિશ્રમ અને અવકાશભાવ પોતાને રહેતા હોવા છતાં લખેલા આ ટૂંકા લેખમાં વ્યક્ત કરેલ છે. ગૂજરાતી ભાષામાં તેમણે જે લખેલું તે ‘રાખચંદભાઈનાં કેટલાંક સ્મરણો’ એ નામથી જૈન સાહિત્ય સંશોધકના ખંડ ૩ અંક ૧ માં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. જૈનધર્મની ચોખ્ખી અને સુરેખ અસર મહાત્મા મોહનદાસના અંતરાત્મા પર અહિંસા અને સત્યની ઊંડી ઝીણવટપૂર્વક યથા છે તેનું ખર્ચ માન ધીમદ રાજચંદ્રને છે એમ જણાય છે. મહાત્માજીની આત્મકથામાં પોતે તેમના મંધી જણાવ્યું છે. તેમના હવનચરિતનો-આશ્વરદેહનો પરિચય વિશેષને વિશેષ સમાજમાં થતો જાય છે એટલુંજ નહિ પણ હિંદી અને અંગ્રેજીમાં અનુવાદ યથા બહાર પડતાં અખિન્ન હિંદમાં અને તેની બહારના જગતને થશે, અને તેના પર ઊઠાપોઠ થતી ધણું જાણવાનું મળશે, તત્ત્વી જૈનયુગ.

અમારો જ્ઞાનપ્રવાસ-૧ ઝીંઝુવાડા.

(ગતિક ૫. ૧૧૧ થી)

ગઢ ઉપર અને ખાસ કરી કરેલા મોટા દરવાજાના પથ્થરોમાં ત્યાં ત્યાં મહં શ્રી જ્ઞાનજીવ અક્ષરે પુષ્કલ કેતરેલા છે. એકાદ સ્થલે બીજા અક્ષરે નજરે પડ્યા છે તે એ છે કે ‘મહં શ્રી જ્ઞાન; મહં શ્રી હરપાવ(લ), મહં શ્રી મદનસી. વગ્ના એક કેકણે ૧૧૧૩ મહં શ્રી જ્ઞાન રાજઆઈ માતાની પામેના કેટપર ચડતા કેતરેલ જણાયું છે. વળી પથ્થરોના ભેલાં પર હા એમ મૂકી તેની પાસે ૨, ૬ વગેરે અનેક આંકડાઓ પાણવાળા છે. આ હા નો શું અર્થ છે તે કોઇ સમજાવશે ?

ગઢને ચાર મોટા દરવાજા છે કે જે દર્શનીય અને કારિગિરિના નમુનારૂપ છે. જે દરવાજા વચ્ચેનું ઉપરું પા પા ગાઉનું છે. આ ગઢને ખાસ કરી દરવાજાઓનો ફોટો લેવા યોગ્ય છે.

રાજઆઈ માતાની પાસેનાં કેટની ઉપર બેઠક છે ત્યાં મોટે શિલાલેખ છે તેનું ખાસ રચીય કરી સંપૂર્ણ ઉકેલવા યોગ્ય છે. લાંબું તટયું જણાયું તે એ છે કે :—

૧ સંવત ૧૬૮૨ વર્ષે ફાગણ માસે શુકલ પંચે રતી-વારે વા

સ્તબ્ધ સંસ્કારાઢા માંહો અમરશ્વમે નરપતી રાજ-
મક(વા)ળા

૨ વસસ.....રાજા

૪ વકળનો કાઠીયા પામા કરાવો આઠમળો રાવ્વનો...

૫ જીળાદ આ રાજી સેન કરાવ્યો જીર્ણકોટનાથી...

૬ રાજી...સરચો ડગમળા રાંચર ડચી કરાવી ગઢ

૭ માંહે કરાવ્યો...વેઠક રા મહા મકરાવાકો દેવાવો.

આ પરથી જણાય છે કે ગઢની રાંચ સરખી
રાસી. જીર્ણકોટ સમરાની ઉગમણી રાંચ ઉંચી કરાવી
ને તેમાં ખર્ચ કર્યો તે સં. ૧૬૮૨ માં મકવાણાના
રાત્ર્યમાં થયું.

દેરાસરની ઉપર પહેલે માણે એક છૂટો પથ્થર
પાદુકાનો છે તેમાં બે પાદુકાદય છે તેમાં ચારે બાજુ
થઈને નીચે પ્રમાણે કોતરેલું છે:—

॥ કલ્યાણક વમુવ

॥ ૧૦ ॥ સંવત ૧૭૭૪ વર્ષે શાકે ૧૫૧૯ પ્રવર્ત-
(માને) પા શ્રી હીરત્તલસૂરીશ્વર્ય પદોધર મહારક શ્રી
જમરત્તલ...સ્વ શ્રી ભાવત્તલસૂરીના શ્રી ગુરુના પાદુકા
પ્રતીષ્ઠિતા ॥ સંવત ૧૭૩૫ વર્ષે માર્ગશિર માસે...ઉદ
સિંધ હવિ.....

॥ સંવત ૧૭૩૫ વર્ષે શ્રી વ...ધિકાજૂ-મહારક શ્રી
હીરત્તલ સૂરીશ્વર્ય...(બહુ ઘસાર્થ ગયું છે ચારે બાજુ)

ત્રીત્રાણદ પાસે જૂની એક નાની દેરી છે તેમાં
પાદુકા મૂકી છે ને તેમાં કોતરેલું છે કે:—મહારકશ્રી
હીરત્તલસૂરી પાદુકા. આ દેરી ન્યાં તે સરિનું રાખ ત્યાં
બાળકમાં આવ્યું હોય ને ત્યાં કાવવામાં આવી હોય
એમ લાગે છે. તે દેરીમાં ચાર નાનાં ચાંબડા છે.

આની પાસેનાં સ્થળમાં જે પાળાયા હતા તે
નેવા તો એકમાં સંવત ૧૬૨૫...ખીજમાં 'શ્રી
ગંગા માય નમઃ સંવત ૧૬૯૫ વર્ષે વૈશાખ વદ ૧
છુલે કવેઃ મગદસન ગચ્છ દસકમ માણ્યય લઅ
અતા...' ત્રીજામાં 'સંવત ૧૬૮૫ ન્વેષ માસ'
કોઇનું મરણ થયાના હતાં. કોઇમાં ધોરેન્વાર, કોઇમાં
ઉદરવારનો ચિત્ર હતાં. આ પૈકી સં. ૧૬૨૫ ને
૧૬૬૫ ના પાળાયા ચુકાવાના હોય ખજા પછીના

કાટખણે મુકેલ હતા તે સ્ત્રીના જણાય છે. ને તે
સતી થયાના હોય થા રાજવંશી સ્ત્રીઓના દાહસ્થાન
હોય એમ લાગે છે.

તળાવપર દેરી છે તેમાં ચાર પાદુકાદય છે. તેમાં
ચારે બાજુ નીચે પ્રમાણે કોતરેલ છે.

૯૦ ॥ સંવત ૧૮૯૦ ના શાકે ૧૭૬૫ ના
જેઠ સદ ૧૧ પં. રામરત્તલ દેવગત થયા.

॥ ભા. શ્રીમત શ્રી કીર્તિરત્તલ સૂરીશ્વર
પાદુકા

તત્ત શિષ્ય પં. મયારત્તલની પાદુકા

તત્ત શિષ્ય પં. સૌભાગ્યરત્તલની પાદુકા

તત્ત શિષ્ય પં. શ્રીપ રામરત્તલની પા-

દુકા છે.

સં. ૧૯૦૨ શાકે ૧૭૬૬ પ્રવર્તમાન માહા
વદ ૬ વાર શુક્રે !

પં. શ્રી રામરત્તલ પાદુકા સ્થાપન કરી
છે. ચેલા તેજરત્તલ.

કાઠિયાવાડ સર્વ સંપ્રદ ૫. ૪૧૦. ૫ી ૪૧૨ માં
જણાવ્યું છે કે:—ઝીજુવાડા-અમદાવાદના સુધ-
તાનોના રાજ્યના આરંભમાં આ તાલુકો સુસતા-
નોના તાળામાં આવ્યો. પછી બ્યારે અમદાવાદ બાદમાં
ગુજરાત છતી લીધું ત્યારથી અહીં મુગસોતું એક
ચાણું રહેતું. અરાધી સદીમાં મુગસ રાત્ર્ય પરી
લાંચું ત્યારે કોળાઓએ તાલુકો છતી લીધો ને તેમની
પાસેથી હાંસના તાલુકદારોના પૂર્વજ કુંભોજએ
ખુંચવી લીધો. એ તાલુકદારો કોળા હાંસના છે. તે
કહે છે કે તેઓ પહેલાં પ્રાંગદાના કોઇ કોળા કન્યા
વેર પરણ્યાથી તેને નાતળદાર કાંચો હતો. એ તા-
લુકદારોની બે શાખા છે: (૧) રાસાણી ને (૨) ગેલાણી.
મૂળપુર પ કુંભોજના પૌત્રના પૌત્ર રાયસિંગજ (રા-
સોજ) તથા ગેસોજ ઉપરથી એ શાખાઓનાં નામ
પડ્યાં છે. ઝીજુવાડાના કુળમાં એ શાખાઓના ધણા
વંશજો છે. પ્રાંગદાના રાજસાહેબ અમરસિંગજએ
મ. સ. ૧૮૧૪માં તે છતી લીધું ને તેના બે વર્ષ
સુધી વહિવટ કર્યો. પછી મ. સ. ૧૮૧૬માં આપક-

વાડ સરકારને ખંડણી આપી નહિ શકયાથી તે સર-
કાર તરફથી એ તાલુકાનો વહિવટ વિદુલરાવ દેવાજી
એ ઇ. સ. ૧૮૧૮-૧૯ સુધી ચલાવ્યો. પછી ઇ. સ.
૧૮૨૦-૨૧ સુધી એ તાલુકો ઈન્તરે આપવામાં
આવ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૮૨૭ ની આખરે અમલ-
વાદના કલેક્ટરે એ તાલુકા ઉપર જમી મૂકી; પણ
ઇ. સ. ૧૮૩૯માં એને કાઠીઆવાડ એજન્સીની
હુકમતમાં સોંપ્યો તે હાલ સુધી છે. દસાડાના થાણાના
તાબામાં એ હતો પણ તાલુકદારો કરજમાં ડૂબી
ગયલા હોવાથી તે એજન્સી તરફના એક સરકારી
કામદારના હવાલામાં સોંપાયો. લેફ્ટેનન્ટ જી. એલ.
વારડને એ તાલુકા વિરુદ્ધના ઘવાઓનો નિકાલ કર્યો
ત્યારથી તે આજ સુધીમાં તાલુકાનું ઘણું ખર્ચ કરજ
ડેડાઇ ચૂક્યું છે ને થોડાંક વર્ષમાં આ આખાં તાલુકો
ઝણમુક્ત થશે. (હજી સુધી આ એજન્સીની નીચે છે)

“ ઝીંજુવાડા કમ્પના નાના રણુના પૂર્વ કિના-
રાથી એક મૈત્ર અંદરના ભાગ તરફ આવેલું છે.
અગાઉ આ તાલુકામાં ઝીંજુવાડા, ક્તેહપુર ને ઓહુ
એ ત્રણ ગામોમાં મીઠાના અગર હતા; પણ હાલમાં
એ બંધ કર્યાને બદલે બ્રિટિશ સરકાર તરફથી તાલુ-
કદારોને દર વર્ષે અમુક રકમ નુકસાની ઘખલ મળે છે.
ઝીંજુવાડામાં સુરોખાર થાય છે.

“ તાલુકામાં સત્તર ગામ છે. સૌથી મોટું ઝીંજુ-
વાડા (વસ્તી ૩૭૭૦) ખારયોડા રેલવે સ્ટેશનથી સોળ
મૈત્ર ઉત્તર તરફ આવેલું છે. એ ધણું પુરાતન ગણાય
છે ને સુંદર દેખાવડું કિલ્લાવાળું હોઇ તેમાં પત્થરે
બાંધેલું એક તળાવ છે. બહારની કિલ્લેબંદીના દર-
વાજા હિંદુ લોકોના બાંધકામના સૌન્દર્ય નમુના છે.
કિલ્લાના ઘણાખરા પત્થરો ઉપર મહાન શ્રી ઉદલ
એ અક્ષરો કેતરેલા છે.

‘ દંતકથા એવી છે કે પ્રસિદ્ધ સિદ્ધરાજ જય-
સિંહે એ કિલ્લો તથા તળાવ બંને બાંધાવ્યાં હતાં ને
ઉદલ તે સિદ્ધરાજનો મંત્રિ હતો. કહે છે કે
સિદ્ધરાજનો જન્મ ઝીંજુવાડામાં થયો હતો. કરણની
રાણી મીનમતેવી મર્મવતી હતી ત્યારે ઝૂંઝો રખારી
જેણે ઝીંજુવાડા વસાવ્યું કહેવાય છે તેણે રાણીને

ઝીંજાનંદના બાવાની સહાય માગવા કહ્યું હતું ને તેની
મદદથી સિદ્ધરાજનો પ્રસવ થયો. આથી જ્યારે સિ-
દ્ધરાજ પાટણની ગાદીનો અધિપતિ થયો ત્યારે ઝૂંઝો
રખારી ઉપર તેની ઘણી મહેરબાની હતી.

‘ ઝીંજુવાડા એ નામ પાડવાનો સંભવિત ખુલાસો
એ લાગે છે કે આ ગામ રણુને મોખરે આવ્યાથી
અહીં ઝંઝવા ઘણું થાય છે તેથી એ નામ પડ્યું હશે.

‘ ઝીંજુવાડામાં એક નિશાળ ને પોસ્ટ ઓફીસ છે.
ઝીંજુવાડાથી ઉતરતું ગામ આદ્રિઆણા (વસ્તી સને
૧૮૭૨માં ૧૭૮૧) ઝીંજુવાડાથી ઈશાને છ મૈત્ર ઉપર
છે. એમાં એક તળાવ છે. પાસેના રણુનો ઘણો
ભાગ ઝીંજુવાડા તાલુકાનો છે. એ ભાગમાં ઘણા બેટ
છે જેમાનો મુખ્ય ઝીંજાનંદ છે.

‘ ઝીંજાનંદ એ નામની ઉત્પત્તિ આવી કે ઝીમ
એટલે કુંડ ને આનંદ એક રાજનું નામ. એ રાજને
સ્તપીતનો આજર હતો. એ સોમનાથ પાટણની
જતરા કરવા જતો હતો તેવામાં આંકુંડમાં તેણે સ્નાન
કર્યું તેથી તેનો કેહોડ જતો રહ્યો ને તેથી એ કુંડ
એના નામથી ઓળખાવા લાગ્યો. અહીં ભાદરવા વદ
અમાસને દહાડે જતરા ભરાય છે. એ ટાપુ નવ દશ
ચોરસમૈત્ર વિસ્તારનો છે અને તેમાં કેટલાંક નાનાં
તળાવ તથા બિના પાણીના લોઢવા (ઝરણુ) છે.

ઝીંજુવાડાના તાલુકદાર મરી જાય છે ત્યારે તેને
સ્મશાને લઇ જતી વખતે તે આ પાખી દુનિયામાંથી
દૂરથો તેનો આનંદ જણાવવાના હેતુથી તાસાં વગાડે
છે ને બંદુક ફોડે છે. વળી બીજો રીવાજ એ છે કે
તાલુકદારની વહુઓ પોતાની સાસુની પણ લાજ
કાંટે છે.”

આ ઝીંજુવાડાનું બારીક નિરીક્ષણ કરતાં એમ
લાગે છે કે તે પહેલાં બંદર હશે મોટા મોટા પાણી
કિલ્લા પાસે હતા તેમાં લોઢાનાં કડાં પણ હતાં કે જે
સાથે વહાણ નાગરવા માટે દોરડાં બાંધવા વપરાતાં હોઈ
સકે. ઉપરના ઝીંજાનંદની મુખાકાત અમે લીધી અને
ત્યાં હીરતનકરની પાટુકા તથા પાળાયા વગેરેની
હમીકત જણાવી. ત્યાંથી ભોટવા બેથો. તેનું પાણી
નિર્મલ સ્ફટિક જેવું અને સ્વાદે જરા લાંબરૂ છે.

ત્યાંથી બાણગંગા, નળેશ્વર ને ગાયત્રી ખરી એ નામથી ઓળખાતાં ઝરણાં બેયાં. 'અહીંથી વાંછડા સોલંકીને કુડ છે' તે પશ્ચિમમાં રણમાં સાત ગાઉ ઉપર છે. તેનું પાણી પીવાથી હડકવા દૂર થાય છે એમ કહેવાય છે.

આ ઝીંજુવાડામાં વાણીઆનો મોટો ભાગ પણ છે. તેમાં વીસા શ્રીમાળીનાં ૪૦ અને દશાશ્રીમાળીનાં ૬૦ ઘર છે. બાપામાં ૬ નો ચ (ક્યાંને બદલે ચ્યાં), સનો હ (લેસો ને બદલે લેહો) એમ બોવાય છે. આ ગામથી વડગાંમ પાંચ ગાઉ દૂર છે ત્યાં જઈ ત્યાંના જૂના દેરાસરમાં આદિનાથની પ્રતિમાનાં દર્શન થયાં. આ ગામથી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ આઠ ગાઉ છે કે જેમની યાત્રા અમે પૂર્વે કરેલી હતી અને સમય નહોતો તેથી ત્યાં ન જવાયું. પંચાસર (વનરાજના પિતા જયશિખરીની રાજધાની) પણ ખીજ બાબુ આઠ ગાઉ છે. ઉપરીયાણું ગામ ૧૩ ગાઉપર સ્ટેશન છે, અને ત્યાંના દેરાસરની પ્રતિષ્ઠા સ્વ. વિજયધર્મસૂરિએ વધારી ને તેની વર્ષગાંઠે ૬૧ શુ. ૮ છે. આહી પણ ન જવાયું.

ઝીંજુવાડાના તળાવનું સેહેસર નામ અપાય છે. ને તે ઝૂંઝા રઆરીના બાઈ સેહેસાના નામથી સિદ્ધરાજે

કરાચ્યું એમ કહેવાય છે. વાવનું નામ સમળવાય છે તે ઘણી મુંદર અને પ્રાચીન છે ને તેમાં બેસવાના ગોખા મુકેલા છે. ફોટો લેવા યોગ્ય છે. તેને ખૂટલની વાવ પણ કહે છે ને તેની એક દંતકથા કહેવાય છે. વરતી અંદર જ્યાં વસેલી છે તેને રાજગદી કહેવામાં આવે છે ને તે માટે એમ કહેવાય છે કે સં. ૧૮૬૮ ના દુકાળમાં કાકોરો-તાલુકાકારોએ પોતાની રાજગદી છોડી ઉજળી વસ્તીને અંદર રહેવા દીધી ને પોતે બહાર જઈ વસ્તીનું રક્ષણ કર્યું. હીરરતનસુરિના વંશજો-યતિઓ અહીં રહેતા ને તેઓ આ ગામને સૂર્યપુર કહીને લખતા. યતિવર્ગના લખેલાં પુસ્તકો મળી આવે છે અને તે ઉમેદ-ખાતિ જ્ઞાનમંદિરમાં રખાયો છે. તે યતિમાં એક મંત્રત્રવાદી જતી થઈ ગયો એવી તેની દંતકથા પણ આવે છે. હાલ કોઈ પણ યતિ નથી. હાલના વિજયદાસ સુરિની અને એક મુનિ પ્રુદયવિજયની જન્મભૂમિ આ ઝીંજુવાડા છે.

પાદક મતિક્રાંતિના શિષ્ય મુમતિસિંધુરે 'તિરોત્તર સંવત સત્તરઠ શ્રાવણ વદિ નંવમી દિનઘ' અઠોત્તર પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર આઠ કહીનું રચ્યું છે. તેમાં ઝીંજુવાડામાં પાર્શ્વનાથનું બિંબ હોવાનું જણાવ્યું છે કે:- કાકર વીસલનગરમઈ, ઘાસ નખરિ સિર સામિ; ઝંજુવાડે પદાઘવ, રાણપુર લિન્નમાલ સામિ.

શ્રી વિનયચંદ્રકૃત

વાસ્તવ રાસ

સં. ૧૩૩૮

..... પીયકૃતીયડાં સમસતીડ સજ્જરા ચીછી ભમરા ।
 દિવ પંચિદિય વત્તિસડં । જલચર ફલચ માછા મગરા ॥ ૧૦ ॥
 થલચર ઝંદિર નડલ યિહાલા । સપ્પગોઢ કઢિહ ચિરોલા
 લડંકડ મંકડ સસ હરિણ । ગયવર વસહ તુરંગમ વેસર ।
 પંચિ જાતિ આગાસચર । ચિહો કાગ વગલા ચાંતો તોર ॥ ૧૧ ॥
 નર સુર નારય સધિ પંચિદિય । નિરપરાંધ નવિ મારડ જોય ।
 નિરદયધંધનું લંચણડં । જીવ યદાવડ મ અતિમાર ।
 અંકળછેયણ મત કરડ । ગોરૂ છોરૂ મૂપિયાં સાર ॥ ૧૨ ॥
 અગલિ પાળી કદવિ મ પાલડ । અણસોધિડં ઇંધણ મ પ્રજાલડ ।
 પૂલિહ અગાસો મત કરડ । પંદડ પીસડ સોધિડં ધાનું ।
 પંજડ મ ધર મુદ્ધારોય । લિપણિ ચૂંપણિ જવણ મધાન ॥ ૧૩ ॥

पुण निरदय जीव बहंते । कालखयर जिम नरयद जते ।
 धि जीव जि संहरइ । कु(प)रिसराम जिम नरयद जते ।
 तराकर पुण जे करइ । लोढा जिम बहु दुख संहंते ॥ १४ ॥
 तियां वितियां घाहइ जे पुण । दढणकुमार जेम दुहभायण ।
 पुण पालइ जीवदया । तांद हुंति इद्रिय सवि पुरा ।
 कलत्र बधव सहित । चिर जीवई नीरोगसरीरा ॥ १५ ॥
 तिनाहि पारेवड रापिउ । नेमिहि अभयदानु पुस दापिउ ।
 पिउ कुचु मेया(र)ज रिति । कुमरराइ हेमखरि उपदेनि ।
 अद वरिस अम्मारि किय । व्यसन निवारिय सातइ देतिहि ॥ १६ ॥
 हं दरिसण छन्नवइ पसढह । सयल लोयह अनुग्रहंढह ।
 िवदया विणु धम्मु नधि । सुणि हिव बीजउं व्रतु जिम होय ।
 ठउं वयणु न बीलीयप । सचइ समु न धम्मु जि कोप ॥ १७ ॥
 सु जिम कूडी सापि न दीजइ । आल न सीता जिम भासीजइ ।
 व्रभेदु मसिभेदु नधि । राउल देउल तति निधारउ ।
 ड कपट वेसासघन कृतघनपणइ म बोइ जमारउ ॥ १८ ॥
 इ भूमि कृनालि म भासउ । परनिदउ मत आप प्रससउ ।
 र हरपाई घोलि मनइ सामिद्रोहु मित्रद्रोहु न कीजइ ।
 सियइ तर किं वयर परे पंडव कौरव जिम विणसीजइ ॥ १९ ॥
 ठा घोला कोइ न धीरइ । मुखु दुर्गंधु जीम अरु होरइ ।
 गला मूयला बीवडा । सच परिखा हरिचंदु राओ ।
 रमणि पुरि कालिगखरि जाउ । सचमूल सवि धम्म जगउ ॥ २० ॥
 गीजउं व्रतु सुणि अदत्तादाणु । परिहरि कूडनुला कूडमाणु ।
 वि तृण मान्न चोरीयप । मत लइ पडिउ पुडिउ घोसरियउं ।
 खइ ग्रांस न कीजइय नवि । ओलीवियइ थोपणि यधियउ ॥ २१ ॥
 गोरहसउ संसर्ग न कीजइ । चोराहउ नहि लीजइ दीजइ ।
 गोरइ पचइ पातगीय । परधनु चीरइ नरगिसु जाय ।
 गवि भवि दासु जि दालिद्रिय । तसु वेससइ न घापु न माय ॥ २२ ॥
 हुक समउ जो परधनु पेखइ । प्रभव जेम भवदुख न देखइ
 तेहिणीउ जिम निस्तरण । चउयउं व्रतु मैथुनपरिहारी ।
 मद्रचर्यु परिपालीयय । नवेलख जीवह रापि संहारो ॥ २३ ॥
 वेसा संगिहि वे भवजते । सातिहि व्यसनिहि ते बूढंते ।
 न गुरु न देव न बधुजणु । माइ बहिनि जिम परछी मग्नउ ।
 परछीय लागि दस वयण विवग्नउ । चंद्रपयोतु सुवधीयओ ॥ २४ ॥
 पुण्यवत जो पालइ सील । सेवइ देवासुर पयमूल ।
 सेठि सुदसण सीलधरो ॥ २५ ॥
 अखंडसील इलिभद्र सुणिराओ । वयरसामि अनुगणहरराओ ।

चंदणवाल महासईय । सीलयंनि(ती) रायमइ पविस्ती ।
 रहनेमि जिणि प्रतियोधीयउ । नवभव नेमि अवह नवि चित्ती ॥ २६ ॥
 वंभी सुंदरि सीय दवदंती । अंजणसुंदरि सुभद्रा कूती ।
 अखलीयसील कलावईय । चंचइ ना पुण निय भत्तारो ।
 धरणह भज्जा लच्छि जिम सा दोहागिणि भमइ संसारो ॥ २७ ॥
 राणी संकलि हणिय विगुत्ती । मीठलु छंडिउ चोरहरन्ती ।
 दोहवि चुक सीयाल जिम । सुकुमालीं मारिउ भत्तारो ।
 पंगुलु माथइ किउ बहण । दिव सुणि नारि कुलीण आचारो ॥ २८ ॥
 देवह जिम भत्तार मत्रीजइ । सासुसत्तरा भगति करीजइ ।
 नीलज वयणु न बोलियउ । नीचई संउं नालापु संभासो ।
 सउंकिवि नवि अपमानोयप । नणंद भगति गुरुजण संवासो ॥ २९ ॥
 करि आवज्जन सयल परिवारह । बंधव गोरू भूपियां सार ।
 अजमिं वरदिं ति जिमइ नवि । एकल्ले वारे न गमीजइ ।
 दोण अणाह दुरिययह । हुंता मानि विशेषिई दीजइ ॥ ३० ॥
 पंचम व्रतु परिग्रहपरिमाणू । धण धन दुपय चउप्पय माणू ।
 रूपउं सोनउं पेतु घरो । घरववखर सहु परिमित्तु कीजइ ।
 सुख संतोपह समुं नहीय । बिणु संतोपह लोभु न छोइजइ ॥ ३१ ॥
 सगर राउ नवि वेटे तृपतउ । कुचकुनु सेठि न गोधनि सपतउ ।
 ब्रव्यइ तृपतउ नंदु नवि । कण संप्रहि नयि तृपतउ तिलको ।
 लोभ मूल सवि पातकई । लोभिं पामिउ कोणो नरको ॥ ३२ ॥
 लोभिं न गणइ वापु न माया । लोभिं विहडइ सोदरभाया ।
 जिम भयेश्वर थाहुयलि । लोभिं कणयकेति सुत विनडिय ।
 पव्वउ मारिउ चाणकई । लोभिं अंतरा पडिआ पंडिअ ॥ ३३ ॥
 अभयकुमार जिम लोभु न कीजइ । राखु तिजीउं विरइवतु लीजइ ।
 चक्रवइ सनत्तकुमार जिम । दसाणभद्रिहि छांडिउं राजां ।
 पुरीय ईद्रिहि सउं अडप । वीर पासि लिउ संजमराजो ॥ ३४ ॥
 सोना लव कजु कोडि न निठिउ । कपिलु संतोषिहि केवलि परिठियउ
 चोरइ घोधिय पंचसई । बह्वदत्ति निउ त्रिउ चिंभभाओ ।
 चक्रवत्ति पदु भोगवओ । सो संतोषि सिद्धि जाओ ॥ ३५ ॥
 कलिग देसि रायाकरकंहु । विरतउ देयोउ गोकुलि संह ।
 जातिसमरणि व्रतु लियउं पंचालादिह दुम्मुदराओ
 रिद्धि अरिद्धि इंद्रधज । यीजउं प्रत्येक्युद सुजाओ ॥ ३६ ॥
 मिथिलविदेहाधिपु नमि राया । दाघज्वरि तसु वेयण जाया ।
 कंकण शयदि बोधोयओ । नग्गइ पुण गंधारनरिंदु ।
 अंधय रिद्धि अरिद्धि लगु । सो प्रतिवृत्तोउ हुउ मुणिइ ॥ ३७ ॥ उवणि ॥१॥
 छटउ व्रतु करि दिसिदि माणु । न चडेयउं प्रयहणि ।
 जोअण सउं चहु दिसिदि गिरिदि चडिवा दो जोयण ।

सातमवति भोगोपभोग परिहरि महु मज्जर ।
 मदिरा जादवकुल मलओदधि चारम्मइ ॥ ३८ ॥
 परिहरि पीपल चड पिलंपउं ऊंवर कालुंवर ।
 मूला सूरण लहसण कंदडित आदां गज्जर ।
 सुयर घल्लगलोय वंस कर लइ सत्तावरि
 कोमल अंगिलि अमृतवेलि खिल्लुडा धोहरि ॥ ३९ ॥
 गिरणय किसलइ लण लोढ आल पिंढाल ।
 नोली हलद्र कचुर मोथ पल्लंक कुंआरी ।
 आमिपु मंपणु कुहिय अन्न चित हिम करमट्टी ।
 रींगण वयंगण भोलवणय अत्थाण पेपुट्टी ॥ ४० ॥ ठवणि ॥ २ ॥
 रयणि भोयणु रयणि भोयणु जे करइ मूढा ।
 ताहिं कीडीय मति हणइ वमण मखि जूयह जलोदर ।
 धोछी फोडइ तालुं कुठरोगु कोलिउ असुंदर ।
 अन्न भयंतरि तेहयइं अहि घूयड मंजार ।
 वायस रखस रयणि चरभुंड गिरील सीयाल ॥ ४१ ॥ वस्तु
 मंस वसणि सोदास राय जिम नरगि गमीजइ ।
 अणजाण्यं फल वंकचूल जिम सीमु करीजइ ।
 निहु चीतवीइ बिगइ द्रव्य सचित्त प्रमाणु ।
 न्हाण विलेपण सयण जाण मेहुण पञ्चाणु ॥ ४२ ॥
 म करि तलारउं कूरकर्मु खीरय ईटवाउ ।
 चूडउं भाड उगरकम्म तरुवल्लीछेउ ।
 गाढां घडविमयी कणउ मत भांडइं घाडउ
 खाणि म मंडउ कूव वावि सरभूमि म फोडउ ॥ ४३ ॥
 आगरि मत लिउ चमर दंत नख लाख गुलीतह ।
 बहुरि म मंगण मधु मदिर वंदां अनु चउपय ।
 वीकणि मत विस्तु इत्थियास तिलदंड म पीलउ
 दंड मयालिम नास विधि मत रइ पालतउ ४४ ॥
 पोसि म कुकूड सुणह मोर स्या सालहिया ।
 मत चदइ दनु मत सोसि सिंधु ब्रह कूष तलाया ।
 व्रति आठम्मइ अणयदंडि अंठशीणु न कीजइ
 विणु दासो नह पाप कम्म उपदेसु न दोजइ ॥ ४५ ॥
 आउध अंगि न आपिइं शोलण हौंढोला
 साधि म औषध मंत्र यंत्र परिहरि कलि-झगडा ।
 अलि उ धि जुउ न खेलिय प नलि हारिउ राजो
 जूय पसाइ ग वार वरिस पडय वणवात्तो ॥ ४६ ॥ ठवणि ३

णवमउं व्रतु परिपालि चंद्रवतंसक राय जिम
 सामायकु विहु कालि कोडि सुवन्नह दान समु ।
 दसमइ देशवगासि दिसि संकोडिउ पा(प)चखउ
 चाणुकु दिसि संन्यासि अणसणु लेविणु सग्गि गयउ ॥ ४७
 कामदेव जिम पालि पौषध व्रतु इग्यारमउं
 पापारंभ सवि दालि आठमि चऊदसि पख तिथो ।
 वारम व्रति सेविभाउं सूसुतु दीजइ मुणिवरहं
 जिम धनु सारयवाह तीर्थकर घृतदानि हूउ ॥ ४८ ॥
 धणि धणवइ संजुति मुणिवर पाणी पाइयउ
 नव भव हुइ विभूति नेमिनाहु अनु रायमण-
 मोदक दिइ नयसार, मारगि भूला मुणिवरह
 सो तीर्थकर सार, वीर जिणेसर वन्नियण ॥ ४९ ॥
 मुंणि परमन्नु जु देइ, सालिभद्र कयवन्न जिम
 उत्तम भोग लहेइ, नंदिसेण अहयकुमर ।
 विरूयउं जो मुणि देइ, नागसिरि दुर्गंध जिम
 सो संसार भमेइ, जिम रुपिणि भवि पाछिलण ॥ ५० ॥
 औपध दान प्रधानि, जिम रिसहेसर विज्ज भवे
 वीरह औपधदानि, रेवइ होसिइ तीर्थयो ।
 पंचसइं वेयावच्चि, भरहेसर हुउ चक्रधरो
 पीसामणा पर्यच्चि, बाहूबलि बलवंतु जगे ॥ ५१ ॥
 अवयंतीसुकुमालु, वसति-दानि नलिणिहि गयउ
 धम्मोवगरण सयल, सुरवर मुनि जिम आपीयण ।
 जिणवरविच भरावि विचप्रतिष्ठा पुस्तकइं
 चउविह संघह भावि, सात खेवि धनु बावीयण ॥ ५२ ॥
 तेरसइ आठ त्रीसि, सावय धम्मवणस सवि
 रयणसिंह सूरि सीसि, विनयचंद्र सूरि उद्धरीय ।
 पास जिणिइ पसाइं, सानिधि सासणदेवि तणइं
 जे उपदेस कराइ, ते मणवंछिय सुह लहइं ॥ ५३ ॥

જેસલમેરના ભંડારોના જુના ગ્રન્થોના ફોટા

(વિવેચન સહિત)

સાહિત્યના વર્ધન અને રક્ષણ માટે મધ્યકાલ-માં મારવાડે ઘણીજ સારી નામના મેળવી છે. તેમાં પણ જેસલમેરનું નામ આ કાર્યમાં મોખરે ચડ્યું છે. અનેક વિષયના સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, માગધી, અપભ્રંશ, શૌરસેની, પાલી, ગુજરાતી, મારવાડી અને હિન્દી ભાષાના જુના ગ્રન્થો તાડપત્ર-કાગળ વગેરે ઉપર સુંદર ચતનાપૂર્વક લખેલા આજસુધી પણ જેસલમેરના પુનીત ભંડારોમાં ઉપલબ્ધ છે. અજૈન ગ્રન્થો પણ જે અન્ય સ્થલે નથી મળતા તેવા ગ્રન્થો પણ અહિંના ભંડારમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે. પહેલા તો દેરકેની જેમ જેસલમેરના ભંડારાધિકારીઓ અત્યંત સંકુચિત ચિત્તવાળા હોવાથી તે પવિત્ર ગ્રન્થોના દર્શન કરવા પણ સાહિત્ય સેવીઓને દુર્લભ હતા. પરંતુ જમાનાની હવાથી તે સંકુચિતતા જુઓ થતી જાય છે. તેથી હજારો માહત્ત્વ ધરાવતી યુરોપીયનો અને ભારતીય વિદ્વાનો મારવાડ જેવાં શુદ્ધપ્રદેશમાં મુસાફરીની વિડંબના વેડીને પણ જેસલમેર, ઉત્કંઠા અને નમ્રતા ભર્યાં હૃદયે આપીને ગ્રન્થોના આદર્શો, પ્રચરિત સાહિત્યગ્રન્થ, ગ્રન્થકર્તાના નામો વિગેરે લખીને તેના ઉપર સાહિત્યના સુંદર લેખો લખે છે. સાહિત્યસેવી ગાયકવાડ ઝોરીચંદલ સિરીઝને પણ આહું કાર્ય અત્યાવરયક લાગ્યું. તેથી તે મંરયા તરફથી સાહિત્યના મહાન વિદ્વાન શ્રીકૃત શ્રાવક ચીમનલાલ દલાલ M. A. ને જેસલમેર મોકલી કેટલાક ગ્રન્થોની સુંદર મોંઘ કરાવી હતી, તે પછી તેમના આકાશ મૃત્યુથી સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીના જૈન પંડિતવર્મા શ્રાવક લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધીએ આ નોંધોને વ્યવસ્થિત કરી તે ઉપર ચોનાનું સંસ્કૃત લાપામાં દસ્તાવેજીયોગી ટિપ્પણ લખી તૈયાર કરી તે પછી 'જેસલમેરમણ્ડળગીર્ય-ગ્રન્થાના સૂત્રી, નામથી ઉપયુક્ત સિરીઝે ૨૧ આ ગ્રન્થ તરીકે સન ૧૯૨૩માં સુંદર રીતે તે સ્વી-પત્ર બહાર પાડ્યું છે, જેસલમેરના તાડપત્ર ઉપર

લખાએલા ગ્રન્થો પૈકી ૧૧ ગ્રન્થો (જે અત્યંત શુદ્ધ થઈ ગયા છે.) ના કેમેરા દ્વારા ફોટા ઉતારાયા છે. ફોટોગ્રાફર ભાઈ ભગવાનદાસ હરજીવનદાસ ભાવનગરી છે. આ બધા (૧૧) ગ્રન્થોના ફોટાઓનાં દર્શન મને મુંબઈના ચાલુર્માસ દરમ્યાન (ઈ. સન ૧૯૨૭માં) શ્રી મોહનલાલજી જૈન સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં થયાં. બધી થઈને ફોટાની પ્લેટો ૨૫૪ છે. કીમત રૂ. ૩૦૦)ની છે. અક્ષર સાદ દેખાય છે. આમાં નીચે લખેલ નામના ૧૧ ગ્રન્થો છે.

૧. દ્રવ્યાલંકારવૃત્તિ,

શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યના શિષ્ય પ્રત્યક્ષતર્કી મહાકવિ રામચન્દ્ર અને શુશુચન્દ્રની પ્રસૂતકૃતિ ન્યાય અને સિદ્ધાન્ત વિષયની છે. આ કૃતિને તાન્કિકોએ તથા સૈદ્ધાન્તિકોએ પ્રાંશાણિક ગણી છે. સ્વાદ્વૈમજરી, આદિ ગ્રન્થોમાં 'તથા ચ દ્રવ્યાલંકારકારો' ઇત્યાદિ વાક્યોથી આ ગ્રન્થકારોના તથા ગ્રન્થો ઉદ્દેશ્ય આવ્યો છે. પ્રમેયના વિષયમાં આ ગ્રન્થ સારો પ્રકાશ પાડે છે. પરંતુ દુઃખની વાત છે કે આ ગ્રન્થના ત્રણ પ્રકાશો પૈકી પહેલો પ્રકાશ જેસલમેરના ભંડારમાં પણ નથી. છેલ્લા બે પ્રકાશો ત્યાં છે. સાહિત્ય સેવીઓને મારી તો નમ્ર પ્રાર્થના છે કે 'તેઓ આ કીમતી ગ્રન્થના ઉપલબ્ધ ભાગને પણ છપાવી મહાન પુણ્ય હાસીલ કરે' આ ગ્રન્થનો છેલ્લો ભાગ મેં ઉતાર્યો છે, બીજા પ્રકાશના છેડે આ પ્રમાણે છે—

સ્ત્વં ચ સત્ત્વ=ત્ત્વ) મયવાદિચિદૈવિલુપ્ત-મિત્યં યદા સ્થિતિમનીયતપુદ્ગલતામ્ । તન્મા કદાચિદિવ પુદ્ગલત્વાર્થમનો^૨ (?) સદીદશન

૧. નવમા પ્લેટની સ્વાદ્વૈમજરી કીમાં પૃ. ૧૩ ॥
૨ જેસલમેર ભાડાગારીય ગ્રન્થોનાં સૂત્રીમાં "યથા" પાઠ હતોયો છે ॥ ૩ "પુદ્ગલતામગીની" પાઠ જે. ભા. સૂત્રીમાં લખ્યો છે.

પદિ ભવન્તિતમામ્(માં) કૃતજ્ઞાઃ ॥

ઈતિશ્રીરામચન્દ્રગુણચન્દ્રવિરચિતાયાં સ્વો-
પદ્મદ્રવ્યાલંકારટીકાયાં ત્રિતીયપુટલપ્રકાશઃ
સમાપ્તઃ ।

ત્રીજા પ્રકાશના અન્તે ત્રીજે પ્રમાણે ઉદ્દેશ્ય છે.
નોત્પ્રેક્ષાયહુમાનતો ન ચ પરસ્પદ્ધાસિમુદ્ધાસતો
નાડપીન્દુચૃતિનિર્મલાય યદાસે નો વા કૃતે
સંપદઃ ।

આવાખ્યામયમાદતઃ કિમુ બુધા દ્રવ્યપ્રપંચધ્રમઃ
સંદર્ભાંતરનિર્મિતાવનવમપ્રજ્ઞાયકર્પશ્ચિયે ॥

ઈતિશ્રીરામચન્દ્રગુણચન્દ્રવિરચિતાયાં સ્વો-
પદ્મદ્રવ્યાલંકારટીકાયાં તૃતીયોડ્કપ્રકાશઃ
ઈતિ સંવત ૧૨૦૨ સદ્ગજિનેન(ના) લિખિ ।

૨. પ્રમાણમીમાંસા.

સર્વવિદ્યાનિષ્ણુત આચાર્યશ્રી હેમચન્દ્ર-
ચરિત્ રચિત આ ગ્રન્થ જ્ઞાતમકૃત ન્યાયભાષ્યની
પદ્ધતિનો છે. પાંચ અધ્યાયમાં આ ગ્રન્થ પૂરો કરેલો
હોવો જોઈએ એમે પ્રમાણમીમાંસાના પ્રારંભના
'લાઢિકસમૃદ્ધાસ્મકૈઃ પશ્ચમિરશ્વાયૈઃ શાસ્ત્ર-
મેતદરચયદાચાર્યઃ, (સ્વયં શ્રી હેમચન્દ્રસૂત્રિઃ)
ઉદ્દેશ્યથી જાણાય છે, આ ગ્રન્થ પૂરો હજી ઉપલબ્ધ
થયો નથી જેસંકષેપની પ્રતિના અન્તે 'સમાસ-
પરીક્ષાનામપ્રકરણ' છે આહુતમત પ્રભાકર
મંડલ પૂનામાં ૧૧ અધ્યાય 'ન વિપ્રતિપર્ય-
યતિપતિમાત્રમ્ ॥૨।૧।૩૪॥ સૂત્ર સુધી મૂલ,

૧. યદપિ ઉપલબ્ધ નહીં આનુક (૧૧ અધ્યાય)માં
પ્રમેયનું વર્ણન આતુ' નથી. પરન્તુ અન્ધારે ચોતેજ
(શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય) પ્રારંભમાં કહ્યું છે કે—તેન ન
પ્રમાણમાત્રસ્યેવ વિચારોડ્ગાધિકૃતઃ કિન્તુ લોકદેવમૂ-
તાનાં દુર્નયનિરુક્તગદ્ધારેણ પરિસોધિતમાર્ગોં નયાનામપિ ।
“પ્રમાણનયેરધિગમઃ” ઇતિ હિ વાચકમુશ્લઃ ૧ ।
(૧)ય અને નયોનું વર્ણન પણ ૧૧ અધ્યાયમાં આનું નથી)
સકલુદ્ધવાર્થેયું મૂર્દામિષિકાસ્ય સોપાયસ્ય સપ્રતિપશસ્ય
મોસસ્ય ચ । (વિચારોડ્ગાધિકૃતઃ) । एवं हि पूजितो
विचारो भवति । प्रमाणमात्रविचारस्तु प्रतिपक्षनिरा-
करणपर्यवसायी पाकलहमार्गं स्वात् । 'પ્રમાણ મીમાંસા

અને ન વાચિજ્ઞાતસ્વરૂપ પરપત્ર મેતું શક્ય-
મિત્યાહુઃ ॥ (પૃષ્ઠ ૧૦૮) ટીકા સુધી, છપાણું છે.
ઝોટકે કે મુદિતભાગ કરતાં જેસંકષેપમાં થોડો
વધુ ભાગ છે, આખો ગ્રન્થ (પાંચ અધ્યાયનો)
ઉપલબ્ધ થાય તો પણ વિદ્વાનોને નવું જાણવાનું
મળશે, અનુમાન કરતાં આખો ગ્રન્થ લગભગ
૫૦૦૦ શ્લોકોનો હોવો જોઈએ એમ લાગે છે,
જેમાં પ્રમાણ અને છવાદિ પ્રમેયનું વિસ્તારથી
વર્ણન હશે. ?

સાહિત્યપ્રેમી યંચયા અથવા શૃદ્ધેષ્ટોએ સમન્ત-
ભદ્રાશ્રમની જેમ આ ગ્રન્થ માટે સાઈ ઇનામ
કાઢી અથવા ગમે તે ઉપાયોથી આ ગ્રન્થ ભૂંડો હોય
ત્યાંથી તેનો પતો લગાડવો અત્યાવશ્યક છે. પૂનઃ
મુનિરાજોએ પણ આ ગ્રન્થની હરેક બંધારામાં શોધ
કરની જોઈએ. જે વધારે ભાગ ન મહે તો જેસંક-
ષેપના ઉપલબ્ધભાગને સારી રીતે શુદ્ધતાપૂર્વક છપા-
વવો જરૂરનો છે. આહુતમત પ્રભાકરની આ-
વૃત્તિ ઘણી અશુદ્ધ છપાણી છે, આ ગ્રન્થ કલકત્તા
કુનીવર્સિટીની જૈન, સ્વ. ન્યાયતીર્થ પરીક્ષામાં છે.

૩. કુવલપમાલા ।

અખ્યતવા પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ ભાષામાં
રચેલી આ કથા ભાષાના ઇતિહાસમાં સારો પ્રકાશ
પાડનારી છે. થોડાજ બંધારામાં આની પ્રતિઓ છે.

ચુરોપીઅન સ્કેલરે આની બહુજ પ્રતીક્ષા

સૂત્ર ૧. ૫. ૪ આહુતમત પ્રભાકરની આદિત્તિઃ ॥ તેથી
જાણાય છે કે આ પ્રમાણમીમાંસામાં નવ, દુર્નય, આસન,
સંવર, નિર્જરા, શોભાદિત્તિ, વગ્ધન પણ તત્ત્વાર્થની જેમ
હશે । તેમજ પૃથ્વીકથારિ જીવની સિદ્ધિ પણ વિસ્તા-
રથી હશે. એ પણ ૫. ૨૮ સૂત્ર ૧-૧-૨૨ ના
(પૃથ્વીવીનાં ચ પ્રત્યેક જીવત્વતિદિરમે વચયતે) । ઉદ્દેશ્યથી
અનુમાન કરાય છે. । પ્રમાણસ્ય વિષયો દ્રવ્યવર્ણ્યમકં વસ્તુ ॥

૧-૧-૩૧ મૂલથી તો સામાન્ય પ્રમેયનું જ લક્ષણ છે તેનો
પ્રમાણ લક્ષણ પછી પહેલાં આહુતમતમાં આની ગણ છે.

૨ દિલ્હીના સમન્તભદ્રાશ્રમે હુમપ્રાપ્ત જૈન (દિ-
વંજર જૈન) ગ્રન્થોનો પતો લગાડના ૨૭ મંથો માટે
૧૫૦૦ રૂપિયાનું ઇનામ કાઢ્યું છે. વિશેષ પરિચય માટે
જુઓ અનેકાંતનો અંક ૩૬૩નું (૪) ઘં ૫૪ ૨૫૩.

કરી રહ્યા હતા. પુરાતત્ત્વમંદિર આને પ્રકાશિત કરવા વિચાર કરે છે. રચનાકાલ ૧૨૦૦ વર્ષ લુનો છે. અપભ્રંશ ભાષામાટે કથાનો આવો લુનો ખીજે ગ્રન્થ મારાધારવા પ્રમાણે હજી મળ્યો નથી.

૪. સાવગધમ્મ (ધાવકધર્મ) (પ્રાકૃત)
૫. કર્મમકૃતિત્ત્વિનિપ્પણ (સંસ્કૃતમાં)
૬. હરિવંશ
૭. વિલાસવર્કહા (વિલાસવતીકથા)

પ્રસિદ્ધ આચાર્યરત્ન શ્રી હરિભદ્રસૂરિ વિરચિત સમરાઈચ્છકહા (સમરાદિત્યકથા)ના ભાવને લખને ૧૧ સંધિ (વિભાગો)માં અપભ્રંશભાષાની આ કથા હજી સુધી ક્યાંય પણ છપાણી નથી ગ્રન્થ કર્તાએ પોતાનું નામ 'સાધારણ' લખ્યું છે મને તો લાગે છે કે તેમનું ઉપનામ 'સાધારણ' હશે? જેમ 'સન્મિત્ર' 'વીરપુત્ર' 'ભિક્ષુ' 'બંસી'. તેમનું મૂલ નામ તો સિદ્ધસેનસૂરિ હતું. તેઓ કેટલિકગણના અપભ્રંશસૂરિના મહાદાયમાં થયા છે એવો ઉલ્લેખ કરે છે. તેનો છેલ્લો ભાગ આ પ્રમાણે છે.

કહ વિલાસવદ્ પદ સમાણિય નિયલુદ્ધિર્દિ મં
જારિસ જાણિય ।
પદ કહ નિસુણેવિણુ સારુ મુણેવિણુ સયલપ-
માયઈ પરહરહુ ॥
અસુહદં મણુ સંચહુ જિણયર અંચહુ સાહરણુ
ચિરમણુ વરહુ ।

—૬૬(અ) વિલાસવદ્કહાપ પગારસમા સંચો
સમત્તા । સમત્તા । વિલાસવદ્કહા ॥

૮. ધર્મોત્તરટિપ્પણ.

બૌદ્ધાચાર્ય ધર્મપાલના શિષ્ય ઇસ્વી સાતમી શતાબ્દિમા પૂર્વાર્ધમાં યએવ બૌદ્ધ ધર્મકીર્તિ રચિત ન્યાયખિન્દુ ઉપર બૌદ્ધ ધર્મોત્તરાચાર્યે ૧૬ીકા રચી, તે ૬ીકા ઉપર શ્રી મહાવાદિ જૈનાચાર્યનું પ્રસ્તુત ટિપ્પણ સુન્દર રહસ્યોપેત છે. ધર્મોત્તરનો સમય આજકાલના કેટલાક શોધકો ઇસ્વી આઠમી શતા-

બ્દીનું પૂર્વાર્ધ અને કેટલાક ઇસ્વી ૮ નવમીનું પૂર્વાર્ધ માને છે. તો પછી પ્રસ્તુત ટિપ્પણના કર્તા મહાવાદિનો સમય ક્રમમાં ક્રમ ઇસ્વીની આઠમી અથવા નવમી શતાબ્દી હોવો જોઈએ. નયચક્રવા-
લના કર્તા પ્રચલક તાર્કિક મહાવાદિથી આ ટિપ્પણકાર મહાવાદિ ભિન્ન હોવા જોઈએ કેમકે જૈનપરંપરા પ્રમાણે નયચક્રવાલ ના કર્તાનો સમય ઇસ્વી ચોથી શતાબ્દીના છે. આ ટિપ્પણ ને ગાયકવાડ ઓરીયન્ટલ સિરીઝ છપાવે તો સાફ થાય.

૯. સર્વસિદ્ધાન્તપ્રવેશ.

સર્વદર્શનસંગ્રહની પદ્ધતિનો આ ગ્રન્થ જૈના-
ચાર્યનો હોવો જોઈએ. કેમકે આના મંગલાચરણમાં શ્રી જિનેન્દરને નમસ્કાર કર્યો છે. આમા નૈયાયિ-
કાદ સાત દર્શનોનું સુખ્યતથા વર્ણન કર્યું છે તેનો છેલ્લો ભાગ નીચે પ્રમાણે છે.

લોકાયતિકાનાં સંક્ષેપતઃ પ્રમેયસ્વરૂપમિ-
તિલોકાયતરાદ્ધાન્તઃ સમાપ્તઃ । સર્વસિદ્ધાન્તપ્ર-
વેશકઃ સમાપ્તઃ । નૈયાયિકઘૈરોપિફજ્જૈનસાંખ્ય-
બૌદ્ધ મીમાંસકલોકાયતિકાત્તમતાનિ સંક્ષેપતઃ
સમાખ્યાતાનિ ॥

૧૦. સંયમાખ્યાનક

૧૧. પ્રકીર્ણ

ઉપરોક્ત ૧૧ ગ્રન્થો પૈકી 'દ્રવ્યાલંકારવૃત્તિ' 'કુવલયમાલા' 'વિલાસવદ્કહા' 'ધર્મોત્તરટિ-
પ્પણુ' અને 'સર્વસિદ્ધાન્તપ્રવેશ' આ પાંચ ગ્રન્થો તો પ્રકાશમાં આવેલાં હોવાથી આપણી કહેવાતી સાહિત્યસેવી ધનસંપન્ન મંદયાઓ અથવા આનંદજી કહેવાણુજીની પેઠી (જ્ઞાનખાતાના અદ્યક્ષ દ્રવ્યમાંથી) યથાશક્ત પ્રયત્ન કરશે એવી આશા રાખી હું વિરમું છું. શ્રી મોહનલાલજી જૈન સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી મુંબઈની હસ્તલિખિત ઉપ-
યોગી પ્રતિઓની મેં નોંધ કરી છે તે સંગ્રહી સમય મળ્યે વિવેચન સહિત લખવા પ્રયત્ન કરીશ.

શિવપુરી:

ન્યાયતીર્થ મુનિ
હિમાંશુવિજય અનેકાન્તી.

૧ પ્રસ્તુત વીક્ષસહિત 'ન્યાયખિન્દુ' હરિદાસ ગુપ્ત બનારસમાં છપાણું છે.

તંત્રીની નોંધ— પ્રમાણ્યમીમાંસાના મુદ્રિત ભાગ કરતાં જેસલમેરની પ્રતમાં થોડો વધુ ભાગ છે એ વાતની અગતે સંકેત છે. જે ની પ્રતની અંતે 'સમાસ પરીક્ષા' નામ પ્રકરણ છે એમ લેખક જણાવે છે. તો તેવું પ્રકરણ વ્યાકરણના સમાસવું હોય એમ મંભવે છે, રા. મોહનલાલ ઝવેરીએ મુંબઈની શ્રી મોહનલાલજી જૈન સંદ્રેશ. લાયબ્રેરીમાંના ઉલ્લિખિત ફોટાની નકલ છે તે જોઈ હતી તે હમણાં પુનઃ જોઈ તો તેમનું કહેવું મુદ્રિત ભાગ જેટલુંજ જેસલમેરની પ્રતમાં છે એવું થાય છે. છતાં પણ લેખક જે થોડો ભાગ જે પ્રતમાં વધુ હોવાનું જણાવે છે તે થોડો ભાગ લખી મોકલાવશે તો અમારી સંકેત કારણ નહિ રહે, જેટલુંજ નહિ પરંતુ અમે તે પ્રસિદ્ધ કરીશું. આદર્તમતપ્રભાકરનો પ્રમાણ્ય મીમાંસા ઘણી અશુદ્ધ છપાણી છે એવું લેખકનું કથન અમે સ્વીકારતા નથી; છતાં પોતાના ઉક્ત કથન માટે પ્રમાણ્ય લેખક લખી મોકલાવશે તો તે પણ પ્રકટ કરીશું.

વસ્તિગકૃત વીશ વિહરમાન જિન રાસ.

૨૨મ્યા વિક્રમ સંવત ૧૩૬૮ માઘ શુદ્ધ ૫ શુક્રવાર,
સં. તંત્રી.

વિહરમાન તિથ્યપર પાચ કમલ નમેવિય,
દેવલધર દુનિ કોડિ સવિ સાધુ નમેવિય ॥ ૧
જિથુ ચંડેરીસંધ પાચ નમેસો,
ગુર્યાં સદિ ગુરુ ભત્તિ કરેસુ
સમરિય સામિથિ દેવિ,
પરિસિદ્ધ જિથુ વીસંધ સંખેવિ. ૧
સંવત તેર અંકસંકર્ષ માહુ મસવાડધ
પાંચમિ હુધ શુક્રવારિય પહિલધ પપવાડધ
તલે આરભિય અભિનય રાસો
જિમ હુધ કામયુગરણવિણુસો,
મુઝ મૂરખ નવિ બોલવા ઠાઉ
પુણુ ગુર્યાં શ્રી સંધ પસાઉ ॥ ૨
મઝ મનિ બિપનઉ ભાઉ હડે અત્તાનહ હોઉ
સહિગુરુ તણુઉ પસાય, એ પ્રભાવ હોઈ ॥
આગમ માહિ એહ કહીએઉ સારો ॥
એ નર કર્મભૂમિ તણુઉ વિચારો ॥
સંખેપિઈ લવ એક કહીજઈ
પસાઉ કરી ભવિઆ નિસુણીજઈ ॥ ૩
અદધ દીપ મઝારિ કર્મભૂમિ ભણીજઈ
જેઅણુ લખ પંચ તાલીસ વિસ્તાર ભણીજઈ ॥
તેદ વિચિ જન્મ દીપ ભણીજઈ,
જેઅણુ લખ એક નિસુણીજઈ ॥

લવણુસમુદ્ર છધ વિવયાકારે
દુનિ લખ જેઅણુ વિસ્તારે. ૪
પાછલિ ધાતકીખંડ લખ ચ્યારિ ભણીજઈ
કાસોદધિ સમુદ્ર લખ આઠ ભણીજઈ ॥
પુખ્તર વર દીવ અદ્ધઉ હોઈ
આઠ લખ જેઅણુ હુધ સોઈ ॥
એ જેઅણુ દેવકા ભણીજઈ
એક જેઅણુ સંઈ ચ્યારિ ભણીજઈ ॥ ૫
સાઠ બાવીસ લખ પૂરવ દિસિ ભાગે
અણુ પરિ યાકઉ અદ્ધ પાછમ દિસિ લખેઈ ॥
તે વિચિ ગુરુ મેર ભણીજઈ
જાચઉ લખ જેઅણુ સુણીજઈ
પૂરવ પશ્ચિમ દિસિ બેધ જેએ
દુનિ દુનિ મેર પાખલિ હોઈ
મેર મેર ત્રિણુ...ભણીજઈ
ઐરાવત પંચ પંચ મહાવિદેહ ભણીજઈ ॥
શેત્રિ શેત્રિ વિજયા બત્રીસ
પંચશેત્રિ વિદરઈ જિન વીસ
સુસસ(મ) કાલ વિશેપિઈ જેઅ
વિજય વિજય તિથ્યકર હોઈ ॥ ૬
પંચશેત્રિ સઉ સાટ જિનવર વિહરતા
દસધ શેત્રિ દસ હોઈ ॥ સઉ સનરિ મિલતા ॥

સસમતણુકે જોએ પ્રભાવો
નિસુણુક શ્રી સંઘ કરીય પસઉ (પસાઉ)
હુઆ નવ કોડિ કેવલધર દિનકર
નવધ સહસ કોડિ મુનિ ચારિતધર ॥ ૭

(વસ્તુ)

અવધારિ સામિય અવધારિ સામિય શ્રી સીમંધર
સ્વામિ
ગુમ્હ દરસણિ વિણ હીંડીઉં, અનંતકાલ જહુકુખ
પામિય ૧
ભમ ભમંતધ લખધુ મધ ચર સુસાધુ જિનવર સુસામિય
ભરતદેત્રિ ચઉ વીનવઉં, સામિયાસુ અવધારિ
ભમ ભમંતઉ ભમનઉ, જનમણુ મરણુ નિવારિ
જમ ૦ ॥ ૮ ॥ ૨
હિવ યુણુ દ્રસમ જાણીધએ ૧ એવડઉ અંતરિ
નિહાલિ

પંચ મહાવિદેહિ વીસ જિણુ વહરધં સંપઠ કાલિ ૧
હુન્નિ કોડિ કેવલહરહર ॥ પંચ ક્ષેત્ર વિહરંતિ
હુન્નિ સહસ કોડિ મુણિ રણુ નિર્મલ ચારિત
પાલંતિ ॥ ૨

પહિલધ ક્ષેત્ર મહાવિદેહે જંજૂદીપ મઝારિ
વિહરમાન તિત્યંકરહં વહિસુ જિનવર ચારિ ૧ ૩
ત્રિભુવનતિવક સુસામીય એ, શ્રીય સીમંધર સ્વામિ
શ્રી યુગમંધર ખાહુ સુખાહુ, જાણ પાપ લિધ નામિ. ૪
ત્રિહુચ ગોનેસિયં અવયરિય, ધર્મિહ કંક (?) જાઓ
પૂવલયાપ ચઉરાસીયહ, આકિયઉ જગનાહ. ૫
સામિય રૂપ સુવન્નમઠ એ, પાચસઈ ધનુપ પ્રમાણિ
દેવ રચઉ સમોસરણુ યોજન વાણિ વખાણિ. ૬
બારઇ પર્પદિ બઇસઇ તિહા બધસઈ સુરવધ ધંદ
અમિયવાણિ દેસણુ સુણુઇ એ અમૂવઇ ભવકંદ ૭
સુરનર પંનંગ ભુવનપતે જોડી દેવ મિલંતિ
અમંખ્ય કોડિ દેવહંતણીય સામિય સેન કરતિ
ધન્નુ તે ધન્નુ તે નરનારિ. ૮

જે ગુમ્હ પાચકમલ નમઇ સામિય સભા જિણુદં
સમોસરણુ દેસણુ સુણુઇ, સુરપન્નંગ ધંદ. ૯
તે નર ધન મવખણુ જે ગુમ્હ એન કરતિ
સૂધધં નામિઇ જે નમધં, તે સંસાર તરનિ. ૧૦

ઘાતકીએ ખંડ મઝારિ, આઠ તીયંકર વિહરમાન
સામિય એ સંસાર, તારંતિ સમ પ્રબુ જામલ હઉં
નમઉં. ૧

જિણુવર એ આણુંત વીર, દિધ સુખ અણુંતા એ
નિમલએ કરઉં સરીર, ધરઉં ધ્યાન સામી તણુ. એ. ૨
લીજધ એ નામ ઉચાર, સર દેવો વિશાલ જિન
તારઇ એ ભવ સંસાર, વિજયધરો ચંદ્રાનન્ય. ૩
સામિય એજો કરઇ વિહાર, દેવકમલ સંચારી એ
ભરિ એ દયઇ જન, આગવિ ચમરં દયંતયા એ. ૪
સરમીય એ દેવહં કોડિ આગ ઉવગ સામીયં કરઇ એ
રાખજ એ ભવ ભમંડત, વલીય વલીમ તે ધમ
ભણુઇ એ. ૫
અતિસય એ હુધ ચઉનીસ, વિહરમાન તિત્યંકરહં
તહિ મેર (?) એ ધન તે દીસ, પાપકમલ સામી
નમઇ એ. ૬

(વસ્તુ)

ધન્નુ ભમિય ધન્નુ ભમિય સાહુ સુપવિત
ધન નરવધ ધન દેસ તહિ, જિણુ જિનવર વિહરંતિ
સમોસરણુ દેસણુ સુણુઇ નિવુ નવા ઉચર કરંતિ
વિહરમાન તિત્યંકરહં, સામિયં વીસ જિણુદં
ત્રિણુવન ગુમ્હે સેવા કરઇ આવધ ચક્રસદ્ધિ ધંદ. ૭
સેવક વીનવઉં ગુમ્હે તણુકે, સામિ વીનતી અવધારિ
આઠ જિણુસર વિહરમાન પુખ્તરદીપ મઝારિ
વહઉં સામી ય ચંદ્રપંખે, વંદઉં ભુવંગદેવ
કેસુમલ પાપહ છોડવઉં એ, કરઉં સંસારહ છીહ
ધા(સા)મીયં ધસર પ્રણમધએ, સામીયં સુગતિ ઘાતાર
સમરઉં સામિય નેમિપ્રતો, જિમ પામઉ ભવ પારો
ત્રિધા શુદ્ધિ જે નમઇ એ, સામિય સુગતિ ઘાતાર
પંચમ ગતિહિ તે ગમઇ એ, છંડઇ એહ સંસાર. ૪
પંચમ ક્ષેત્ર મહાવિદેહ, નરે સયા, વંદિસુ જિનવર ચારિ
વચરસેન સામિય ગાયસિઉં એ નરે.

સામિય તિહુચણુનાહ. નરે
મહાપ્રતો જિનવર અજઇએ નરે સામિય દેવાધિદેવ
દેવયશો સામી નમ્ર એ નરે હેડલઇ લાઉ ધરવિ. ૫
અજિતનીર જિણુ વહિયાસિઉં
છડવિ હુખ સંસારતણુ નરે જિવ શિવ નયરીયં જોઇ

સપરિવાર પ્રભુ વાંદિસિઈ એ નરેં સામિય વીસ
જિણ્હિ.
દિધ સુખ સિદ્ધિ પણા નરેં ત્રોડે સો ભવકંદ. ૩
માન પ્રમાંણા સિવ હં સમાં, નરેં સરિણુ બેધ સમાચાર
સંસારસંયુદ તારણુ તરડો નરેં સામિય ગુણુ
અપાર. ૫
સિંહાસણિ સામિય સમેસરણિ નરેં અમીય વાણિ
વરસંત
ભવદહ દાહ જિ અહ્લવધ એ નરેં શિવપુરિ લેધ
મૂકંતિ. ૬
કાલઈ ગહિલઈ વીનવઈ એ નરેં તુમ્હયઈ સેવક હોષ
મૂરપિ પદી આશાતના એ નરેં તે સહ ક્ષમા કરેઈ. ૭
લોટા ગંણુ વસ્તિગ લણ્ણુ એ નરેં સામિય
વીનતી અવધારિ

કર્મ નટાવઈ નચાવીઈ એ નરેં ચબદહ રંગજહ
મઝારિ. ૮
તે ભવ બીહતઈ વીનવઈ એ નરેં સામિય કરઈ
પસાપઈ
એતલઈ માગઈ લાડતઈ નરેં દિહ અમરાપુરિ કાઉ. ૯
વીસ જિણ્હેસર ગાયસિઈ એ નરેં લેસિઈ નામ ઉચ્ચાર
ચિહંગતિ મીડઈ વાલિ એ નરેં છૂટિમુ ભવસંસાર. ૧૦
તારામંડલ જા અછઈ એ નરેં અનય સરિજ્યંદ
તેમ એઉ નંદઈ સરિગુરો, નરેસપા મહવિહ સંધ
આણુદ. ૧૧

—મતિ વિશતિ વિહરમાન રાસ સમાપ્ત ૫૭૭
પત્ર ૨-૧૩ મુનિ જશવિજય સંપ્રદ.

નવાં મંદિરો

આપણે નવા જમાનાના લોકો પહેલાં જેટલો
મંદિરોનો ઉપયોગ નથી કરતા. મંદિરોમાં જવું આ-
પણને લગભગ નકામો વ્યાપાર લાગે છે. કોઈ ખાસ
ઉત્સવ હોય અને જવું પડે તો વાત જુદી. નહિ તો
મંદિરો હવે અશિશ્વિત રૂઢિચુરતો, ડોરડીઓ, વિધવા-
ઓ અને દક્ષિણાર્થી ગોર બાહ્યો માટે જ છે, એવી
આપણી લાગણી થઈ ગઈ છે. કોઈ મંદિરની મૂર્તિ
ખાસ રૂપાળી હોય અથવા વિશેષ શણગાર પહેરતી
હોય તો એ મોહકતા જેવા મન લલચાય ખરૂં. પણ
દશન માટે જેવા થયેલા અસરકારી લોકો પોતાના
કોલાહલથી ક્યાંયે મોહકતા અને કાવ્ય ટકવા દે ત્યારે
ને ! ગોર લોકો, પંડાઓ અને માગણો આપણને
એક મિનિટનીયે શાંતિ મળવા ન દે. મૂર્તિનું પ્ધાન
ધરવા એક ક્ષણ બિભા રહીએ ત્યાં તો 'ચરણતીર્થ'
લો અને દક્ષિણ આપો' ની બિધરાણી શરૂ થઈ જ
સમજવી.

કેટલાંક મંદિરોના દેવો ગર્ભશ્રીમંત રજવાડા જેવા
હોય છે. રજવાડામાં જેટલાં ભોગવિકાસ અને વ્યસનો
હોય તે બધાં એ દેવોને ગળવાં નેઈએ. એક ગં-

દિરમાં તો જે વેશ્યાઓને મંદિરોનાં પગથિયાંની પથ-
ચી કરતાં નેઈ છે. આ દેવોના રણવાસમાં અનેક
દેવીઓ પણ હોય છે, અને રજવાડાની પેઠે રાણી-
ઓને મળવાના વાર પણ નક્કી કરેલા હોય છે. ઇશ્વર
જેવા લોકો જે દિવસે થશે તે દિવસ સુદિન. પણ
ત્યાં સુધી ઇશ્વરને પોતાના ભક્ત જેવા થવું પડે છે
એ વાત સાચી છે. મત્સરી પ્રમના દેવો પણ મત્સરી.
જેહુકમીયો દેવાથેલી પ્રમના દેવો પણ ધડીકમાં
રહીમ અને છે ને ધડીકમાં કહાર અને છે. આપણા
કેટલાક દેવો શીઘ્રકોપી છે, કેટલાક રુધિરપ્રિય છે.
અને આ સ્વભાવ આખરે પૂનર્વિધિમાં પ્રગટ થાય છે.

જેમ આપણા ધનિકો મેળવેલી સંપત્તિ પેદા-
ભિતાર ચાલે એટલા માટે એનું સ્થાવર જમીનમાં
રૂપાંતર કરે છે તેમ જ જેને કંઈક પૂજનો વિધિ
મુશ્કેલ તે તરત તેને શાસ્ત્રની આજ્ઞાનું સ્વરૂપ આપી
તેને ચિરંતન કરી મૂકે છે. દરેક મંદિરની પૂજાપ્રણા-
લિકા જુદી, પણ એક વાર ચાલી એટલે એમાં ફેર-
ફાર ન થાય. સરકારની જખરદરતી અથવા શંકરા-

ચાર્ય જેવાની શિરઝેરી આગળ જે દેરદાર થાય તે ખરો.

આપણું મંદિરોની સંપત્તિ અને એનો યતો ઉપયોગ કોઈ પણ માણસને અસ્વસ્થ કરી મૂકે એવાં છે. છતાં એની વ્યવસ્થામાં ઊતરીને કંઈક સંકુપ્તો-ગતું કાર્ય કરાય એ આશા લગભગ ફોગટ છે. શીખ લોકોએ પોતાનાં મંદિરોમાં સુધારો દાખલ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો ત્યાં તો ખૂનામરડી સુધી વાત આવી. દક્ષિણમાં મંદિરોની આવાંક પર સમાજનો કે સરકારનો કાણુ એસાડવાનો કાયદો ધડવાની હીલચાલ ચાલે છે. જ્યાં સુધી સરકારને મહાયુદ્ધ જેવા પ્રસંગે મંદિરોની સંપત્તિમાંથી વૉર-ઝાડને સાટે પેસા મળે છે ત્યાં સુધી સરકાર પણ શા માટે મંદિરોની વ્યવસ્થામાં દાખલ કરે ?

‘મંદિર એ સંસ્થા જડતાવી ઘેરાયેલી છે. એમાં કશો સુધારો થવાનો નથી. એની મેળે જ્યારે એ જીર્ણ થશે ત્યારે થશે.’ એમ માનનારા ઘણા હશે. પણ હમણાં હમણાં ચમરેલી તેમજ દોહાદ જેવે ટેકાણે સમાજસેવકોએ પોતે જ ‘મંદિરો’ સ્થાપ્યાં છે ત્યારે એ સંસ્થા નિષ્પ્રયોજન નથી થઈ એમ જ કહેવું પડે છે.

આપણી નવી ભાવના, નવી આધ્યાત્મિક બૂખ અને નવા સામાજિક સવારો અને નવા આદર્શોનો વિચાર કરીને જ આપણે નવાં મંદિરો સ્થાપીએ અને નવા નિયમો ધડીએ. આજે નવાં મંદિરો ભલે રમકડાં જેવાં હોય. એ મંદિરો સ્થાપવામાં મદદ કરનાર મધ્યમ વર્ગના લોકોનાં મનમાં ભલે મંદિરો વિશેની આરથા અને શ્રદ્ધા મોળી હોય. ચાંદાન લોકોને આશ્વાસન આપવાની ‘લોકસંમદ’ ની દાનતથી જ ભલે આવાં મંદિરો સ્થાપાતાં હોય. પણ જો એમની આસપાસ ધાર્મિક છુદ્ધિ કરેલી સમાજસેવાનું તત્ત્વ વધે તો એ મંદિરો ભવિષ્યકાળમાં જન્યુટ રચાશે તરીકે લેખાશે, અને હમણે અને લાખો લોકો એ મંદિરોને સેવશે. તેથી અત્યારથી જ એ મંદિરોની સ્થાપના, તેમની રચના, અને પૂજાર્ચનાનો વિધિ ભવિષ્ય તરફ દિષ્ટિ રાખીને આપણે નક્કી કરવાં ઘટે છે.

આપણાં જૂનાં મંદિરો નાનાં હોય કે મોટાં, સુખ્ય દેવની મૂર્તિ તો અંધારામાં જ રહેવાની. ‘કપિ-ઓએ જ નહોતું ગાયું’ એ પુરાણપુરુષ ‘ગુહાયાં પ્રવિષ્ઠ’ છે ? અંધારાની મદદથી મૂર્તિ વિશે ભય અને ગૂઠ ભાવ પેદા થાય છે; અને વ્યારણે એટલા વ્યવસ્થાપક કે ગેર મહારાજની આવક નિશ્ચિત થઈ જાય છે. ઇતિહાસની દૃષ્ટિવાળો માણસ કહેશે કે મૂર્તિ કોઈ તોડી ન નાંખે, મૂર્તિને કોઈ લૂંટી ન લૂંટી જાય એટલા ખાતર તેને આમ સુરક્ષિત અંધારામાં સંતાડવામાં આવે છે. સંસ્કૃતિની સ્વાભાવિકતા તપાસનાર લોકો એમ પણ કહે કે પ્રખર તાપવાળા આ દેશમાં જડા જડા પથરાનાં શીતળ મંદિરોમાં ખૂબ જોડાણમાં અર્ધ અંધકારવાળી શીતળ ચોરડીઓમાં બપોરનો વખત ગાળવો એ જ લોકોને સુખાવદ્ધ અને શાંતિપ્રદ હોય છે; તેથી પૂજનનાં સ્થાનો આવાં જ અંધારા.

એ ગમે તેમ હો, પણ હવે પછીનાં મંદિરો દેવોને અંધારામાં ન જ બેસાડે એ જરૂરું છે. જોડકાં જોડકાં દર્શન ભલે દોહાડું હોય, પ્રજ્ઞાનાપક તો બધાની વચ્ચે જ શોભે. હવે પછીનાં આપણાં મંદિરો ચારે બાજુથી ખુલ્લાં હોય. મજબૂત યાંત્રિક ઉપર શિખર ચણવામાં આવ્યું હોય તો શોભામાં જરાયે ઊણપ ન આવે. એવા મંદિરમાં જો મૂર્તિ હોય એટલા પર સ્થાપવામાં આવે, અને એટલાની આસપાસ પૂરતી જગા હોડી કંઠેડા કરવામાં આવે, તો મૂર્તિને સુરક્ષિત અને દર્શન પણ સહેલું, દર્શન કરવા આવનાર લોકોની સંખ્યા જો અમર્યાદ હોય તો કેટલાંક જૈન અને બૌદ્ધ મંદિરમાં હોય છે તેમ મંદિરના મધ્યમાં ચાર દિશામાં જોતી ચાર મૂર્તિઓ બેસાડી દેવી. અને જો મૂર્તિ એકબીજી જ હોય તો એના રક્ષણને અર્થ પાછળની બાજુ એક નાનકડી શિલા ઊભી કરી હોય તોયે બસ છે.

મંદિર ભલે નાનકડું હોય, પણ એની આસપાસ પૂરતી ખુલ્લી જગા હોવી જોઈએ. આપણાં કેટલાંક મંદિરો ચારે બાજુ ઘીચ વરતી કરીને આપણે બગાડી મૂક્યાં છે. પ્રજ્ઞા સમરતને મંદિરની આસપાસ ખુલ્લી

જગતની જરૂર જણાય તો તેની જગાએ મેળવવી એ અધર્મ નથી, અધર્મ તો યાનાણુઓની સંગવડ ખાતર નાનાં મોટાં છાપરાં ચારે બાણુ ઉતારવાનો મોહ જતો કરવો એ છે. પ્રથમ મંદિરની આસપાસ શંકેથી બંધાય છે, પછી ધર્મશાળાઓ આવે છે, અને આગળ જતાં ભાડાના લોભથી તેની દુકાનો બની મંદિરનું વાતાવરણ જ હણાય છે. મંદિરમાં કે આસપાસ જે કોઈ દોવાલ બાંધે છે તે તે દિશામાં દર્શનની સંગવડ રોકવાનું પાપ કરે છે.

મંદિરની બાબતમાં કરવા જેવા મુખ્ય નિયમ તો નૈવેદ્ય અથવા ભોગ વિશેના છે. હિંદુધર્મને પરદેશીઓ 'શુદ્ધાધર્મ' અથવા 'રસોડાધર્મ' કહે છે. જ્યાં રાંધેલી રસોડાનો સવાલ આવ્યો ત્યાં ન્યાતમતના અને આભડછેટના બધા જ સવાલો આવે છે. આપણા ઋષિઓએ કંદમૂળ અને ફળ એટલી જ વસ્તુઓ પવિત્ર ગણવામાં ભારે ડહાપણ વાપર્યું છે એમાં શક નથી. આપણાં મંદિરોમાં સૂકાં કે લીલાં, કાચાં કે પાકાં ફળો જ ભોગ તરીકે લઈ જવાય એવા નિયમ કરવો અત્યંત જરૂરનો છે. ખડુ ખડુ તો સાકર, દૂધ, માખણ અને દૂધમાંથી તૈયાર થતી તાજી મીઠાઈ એટલું જ નૈવેદ્ય માટે યોગ્ય ગણાય. આપણી હોજરી અને આપણો સ્વાદ કૃત્રિમ, તિથી આપણે બનાવ બારીને અને જાતમતના મસાલાથી બગાડીને ખાઈએ છીએ. નિયમનું ઈશ્વરને એવો જ ખોરાક ધરવાની શી આવશ્યકતા ? વાદમીક્રિએ કહ્યું છે ખરું.

યદજઃ પુરુષો મચતિ તદ્વાસ્તસ્ય દેવતાઃ ।

માણસ જેવો ખોરાક ખાય છે તેવો જ દેવોને અપણું કરે છે. એ જ રીતે અનાર્થ દેવો અને દેવીઓ ઘેરાબરો અને પાડોના ભોગ માંગતાં થયાં. આપણે ને પરિશુદ્ધ હિંદુધર્મના દેવોની ઉપાસના કરવા માગતા હોઈએ તો પરમપાવન ઋષિઓએ હવિષ્ય ગણેલાં, કંદમૂળ, ફળ અને મીઠાનું જ નૈવેદ્ય ધરાવવું ઘટે છે. ઋષિપત્ર્યમીને દિવસે બગદારી સેવાથી ઉત્પન્ન થયેલું કંચું ન ખાવાનો નિયમ હોય છે. સ્વાચ્છને લીધે પશુઓ પર આપણે જે હુલસ ગુનરીએ છીએ તેનું જાન એ જ નિયમ કરાવે છે. માણસનું દમ્ભેને માટે

એ નિષ્પાપ ખોરાક લેતી થાય એ આપણું સત્યયુગ માટેનું સ્વપ્ન છે. આપણા પૂજવિધિ દ્વારા એ આશા પોષાય એ કંઈ એહો લાલ નથી.

જેનામાં પ્રભુ પાસે અતિ નિષ્પાપ ચીજો ધરવામાં આવે છે, છતાં તેને નિર્મલ્ય ગણી તે પોતે જમતા જ નથી-પ્રમાદ તરીકે હિંદુઓ માફક સ્વીકારતા નથી તેમાં હેતુ આ લેખમાં જણાવ્યો તેવો હોવો ઘટે.

પૂજમાંથી સુશાધર્મનો છેદ બિડામાં પછી પુરાણકારની નીચેની ભલામણ સ્વીકારતાં આપણા લોકોને ઝાઝો વાંધો નહિ આવે :

કૃષ્ણલયતમીવસ્થાન કૃષ્ણસેવાર્થમાગતાન ।

ચાંડાલગ્નવ્રતિતાન્નાત્યાગ સ્વદ્ધન જ્ઞાનમાચરેત ॥

આપણા પૂજવિધિમાં કર્મકાંડ અને તંત્રને આપણે વધારે પડતું સ્થાન આપ્યું છે. પૂજામાં તો હૃદયધર્મની ઉત્કટતા અને સાદાઈ હોવી જોઈએ. ઈશ્વરને માણસ જેવી બધી હાજતો હોય છે એમ કંપીને પોણા ઉપચારને આડંબર વધારવા કરતાં ઈશ્વરને કશી જરૂર નથી એ ઋષિઓનું વચન યાદ રાખી આપણી ભક્તિ અને આપણી પૂજા આપણા હૃદયને સંતોષે એ જાતની ગોઠવીએ તો ઘણી ઉપાધિમાંથી આપણે બચી જવાના. ઈશ્વરની પૂજા એ ભાવપ્રધાન હોવી જોઈએ. રસાયણશાસ્ત્રના પ્રયોગો અથવા વૈદસોકોના દવા બનાવવાના વિધિઓ જેવી ઈશ્વરપૂજા કર્મકાંડી બનાવવાની કરી જરૂર નથી. ઔષધની ભરમ તૈયાર કરવામાં જીવ શક તો તે ઝેર થઈ જાય છે, એ જ રીતે પૂજવિધિમાં જરાક જીવ શક તો મોહાદેવ કે માતા આપણને ભરમ કરી નાંખશે એવી બીક કેળવવાથી સકામ ભક્તિમાં ભલે ઉત્કટતા આવી હોય, પણ ધાર્મિકતા દર થાય જ છે એમ ન કહી શકાય. પૂજવિધિ સાદો અને ઉત્કટ ભક્તિવાળો હોવો જોઈએ.

એવી પૂજા કરવા માટે કોઈ આસ ગોર, બાહણ કે તપોધન, આવા કે મુખિયાઈ રાખવાની જરૂર નથી. ધંધાદાર પૂજારી રાખ્યો એટલે એની પાછળ અસંખ્ય જાદોઓ આવવાની જ. બૂનાં મંદિરોની વાત આપણે અહીં નથી કરતા. એમને એમના

અધા અટપટા સવાલો મુખારક હો. નવાં મંદિરોમાં તો આપણે ચોખ્ખા રહીએ. જેમને મૂર્તિપૂજનો વિરોધ નથી એવા અધા લોકો-પછી તે ગમે તે ધર્મના હોય-મંદિરમાં દર્શનને અર્થે આવી શકે છે. એમણે મંદિરની મર્યાદા નળવની નોંધએ એટલે નિયમ હોય એટલે જસ. અને પૂજામાં તો એ મંદિરમાં માનનાર હરકોઈ દિંદુને માન્ય વિધિ પ્રમાણે પૂજા કરવાની છૂટ હોવી નોંધએ. પુરપ હોય કે સ્ત્રી, નહાઇને, ઘોડેસાં સ્વચ્છ કપડાં પહેરીને જુએ પેટે પૂજા કરવા મંદિરમાં જાય. એમાં ન્યાતન્તનો ભેદ ન હોય. સ્ત્રીપુરુષનો પણ ભેદ ન હોય. જે લોકોએ મળીને મંદિર બંધાવવાનો ઉપક્રમ કર્યો હોય તે સા પૂજના વારા બાંધે. પૈસાથી મંદિરો બાંધવાની અને ચલાવવાની સગવડ ન્યાયથી લોકોને સુઝી ત્યારથી હિંદુસમાજમાં જરૂર કરતાં વધારે મંદિરો બંધાયા. ભક્તિને પોષવા અર્થે નહિ પણ અમુક લોકોની હોશ અથવા પ્રતિષ્ઠાની લાલસા વૃત્ત કરવા ખાતર મંદિર ચલાવવાનું ખર્ચ ઝાણું ન જ હોવું નોંધએ. જેઓ મંદિર બંધાવે તેમણે જ મંદિર ચલાવવાનું ખર્ચ ઊપાડું નોંધએ.

દર્શન કરાવવા માટે દક્ષિણા લેવાનું તો હોય જ નહિ. દર્શન કર્યા પછી કોઇને કંઈ આપવાનું મન હોય તો તે બંને લેવાય; પણ આવી રીતે ભેટું થયેલું ધન મંદિરના માલિકો, ચાલકો, પૂજારી (જો દુલોંગે હોય તો) કે મંદિરના દેવની માલિકીનું ન ગણાય. જે સમાજમાંથી એ દ્રવ્ય આવે છે તે સમાજની ભાવના પ્રમાણે સમાજનેવાના કોઈ પણ યોગ્ય

કાર્યમાં એ ધન વપરાય. પણ એ સ્વતંત્ર વિષય થયો. એની ચર્ચા સ્વતંત્ર કરવી ઘટે છે.

હિંદુઓના મંદિરોમાં હજારો કે લાખો લોકો બસે ભેગા થતા હોય, પણ પૂજા તો ઘણે લાગે વ્યક્તિગત જ હોય છે. સામુદાયિક ઉપાસના ભાગે જ નેવામાં આવે છે. આને કારણે મંદિરોમાં સંગીતને અદલે બધાં ત્યાં અવકાશ જ દેખા દે છે. મંદિર એ મુખ્યતઃ સામાજિક સંસ્થા છે. ધર્મનું સામાજિક સ્વરૂપ એમાં ખીસે એ તરફ દુર્વક્ષ ન થવું નોંધએ. શુદ્ધ, સાદ્વિક, પવિત્ર અને કલારસિક આગેવાનોએ મંદિરની સંસ્થાનું અર્થ તંત્ર યોગ્યું નોંધએ. પૂજા-વિધિ પણ એને અનુસરતા જ હોય.

જેમ મંદિરમાં વપરાતા અથવા ધરાવાતા ખોરાક વિશે ચોખ્ખવટ કરી તેમ પૂજામાં કે મંદિરમાં વપરાતા વસ્ત્ર વિશે પણ ચોક્કસ નિયમ હોવા નોંધએ. પરમાત્મા 'દીનદુઃખહરણ' છે, પતિતપાવન છે. એને રાજવિલાસ કે વૈભવના શયજાર ન હોય. શુદ્ધ ખાદીના કપડા જ એને શોભે. સિંહાસન પર બેઠેલા રામ કરતા અહમ્મનો ઉદ્ધાર કરનાર, શુદ્ધને ભેટનાર, અને શખરીનાં ખોર ચાખનાર તપસ્વી કે વનવાસી રામની જ મૂર્તિ મને વધારે અનુકૂળ લાગે છે.

આવી રીતે સમાજના ભવિષ્યકાળને ધોય એવી મંદિરોની રચના કર્યા પછી સમાજનાં ઔદિક અને પારલૌકિક કલ્યાણને માટે એ મંદિરોના શી રીતે લાભ લેવાય એ વિચારવા યોગ્ય વસ્તુ છે.

નવજીવન ૧૫-૪-૨૮

દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર.

તંત્રીની નોંધ:—આ લેખ ઠાકા સાહેબે જેતર મંદિરોને ઉદ્દેશને લખ્યો છે અને તે સંબંધી લખતાં જેનમંદિરોની કેટલીક ગ્રહણ કરવા લાયક બાબતો પણ બતાવી છે. આપણે આ લેખમાંથી જે સારી યોગ્ય મુચનાઓ લાગે તે સ્વીકારી શકીએ છીએ અને તેટલા માટે આ બોધક લેખને અત્ર સ્થાન આપ્યું છે.

નનસૂરિકૃત અર્બુદચૈત્યપ્રવાહી.

સં. ૧૫૫૪

શ્રીય અરબુદ ગિરિવર જોષ્ઠઅણુ આર,
જિહ્વાં બારધ પાજ્ઞધ બારધ ગામ ઉદાર,
બારધ ગામ વસધ જસુ ઉપરિ, પગિ પગિ. નીરપ્રવાહ,
કોષધિ વાસિધ મોર કીગાધ નાચધ ધુરિ ઉચ્ચાહ
ચંપક કેતકિ કરણી કરમદી, નારિંગા સદકાર,
કેમ દેખી કાસદ્ર પાજ્ઞધ ચડતા હરખ અપાર. ૧
અચલક ગદિ સંહસા સુરતાણી પ્રાસોદિ,
ચક્રમધિ પીતલમધ પોદા અપારધ આદિ.
આદિ નમી ઉરલીધ ચં(વં)દકે કુંચુનાય મનખંતિ,
કુમારવિહારમાલા ગિરિ બધરિઉ તિહાં પ્રણમલે શ્રીશાંતિ.
ધારાવર પંરમાર મહિપસિઉ, તટિ મંદાગિનિ કુંડ,
અગલિગ અચલેસર આગલિ પીતલમધ વરસંડ. ૨
હિવ હુંખડ દેઉક, દેઉકવાડધ શામિ,
પ્રણમી તિહાં આદિય ચક્રમુપિ નવકેણુ સ્વામિ;
ચક્રમુપિ સંધપતિ મંદલિક કેરધ અપારિ પાસ નિહાલિધ,
તેર અચાસીધ કારીય જિણુકર ઝંજુદે શ્રીમાસિ,
તિહાં પીતલમધ આદિજિણુસર ચાપિઉ જગત્ર વખાણુધ
તે પછિ કુંભાગરિ ગદિ આણિઉ સમધર કુંભધરાણુધક
ગંનિ, ગદધકેવિઉ આદિય વલિ પનરહુપ ચવીસધ,
સંયમણુ પીતલમધ પરિગરસિઉ તિહાં દિસિ,
દીસંધ હુણુસીક દિવ વસીક નેમિનાય ગુણુસતી,
પુત્રનામિ તેજલિધ કરાવી વચ્ચરિ બારસત્યાસી,
વિવિધભાતિ કેરણીય અપૂરવ પાઉલિ દસદતિય સાલ,
જયા સામિ પચૂત પાસ નમિ ને કુંખી પોસાલ. ૪
દસ અકધાસી કધ ચુંદતધ વિમલ કરાવી,
અદ(દ)ચુતજે પિસડી રિસહ નમક તિહાં આવી.
આવી તિહાં બાવન દેદરીએ જિણુવર કરઉ જુદાર,
આગલિ સમેસરણુ દસ કુંજરે વિમલમંત્રિ અસત્રાર,
વિમલબંધવ સંતાનિધ દસરથે બારહસધ પંચિતાલક
તુરગ સદિત હચિસાલ કરાવી ધન ધન તેજિ નિહાલિ. ૫
અઝધ અરબુદદે દેવી રિચરિદિ વિણુ આધારિ,
રસિ રસિઉ બિભક શ્રીમાતાનધ બારિ.
શ્રીમાતા દેખી રિપિ વિશિએ આહિતા(દા)ય,

તિહાં પાદિહુણુ પંરમાર પીતલમધ ગૌતમ વડક પ્રધા-
ધણિપરિ અરબુદ ચૈત્યપ્રવાહિનિ કોળધ આણુદ પા
પનર ચક્રમધ લણુધ મનરગિઉ કોરંદ ગવિજ
નનસૂરિ.

“શ્રી અરબુદચૈત્યપ્રવાહિ”

કર્તા નનસૂરિ કોરંટગચ્છના હતા; ને સર્વદેવ
સરિના શિષ્ય હતા. તેમની ગૂંજરાતી ભાષાની કૃતિએ
સંબંધી ને પ્રતિભાવેખો સંબંધી જુઓ મારો જૈન
ગૂંજર કવિઓ પ્રથમ ભાગ પૃ. ૬૧ થી ૮૮ કે જે
શ્રીમતી જૈન શ્વે. કોન્ટ્રેસે બહાર પાડેલ છે.

આ કૃતિ સં. ૧૫૫૪ માં રચાઇ છે ને તેમાં
આજુ ગિરિપરનાં મુખ્ય જૈન મંદિરાની પરિપાટી
આપી છે, ‘આજુ બાર જોજનનો, બને તેની બાર
પાજો બાર ગામ છે, તેનાપર નીરપ્રવાહ વહાં કરે છે,
કોષલ વસે છે, મોર ઉત્સાહભર નાચે છે. ચંપક
કેતકી કરેણુ કરમદી નારંગી આંખોનાં દુક્ષો જુકેલાં
હોય છે ને તે કાસદ્રાની પાને ચડતાં જોધને આનંદ
ચાય છે.

અચલગદમાં સહસા સુરતાણીના પ્રાસાદમાં
ચોમુખ-પીતલમય મૌદ બાર પ્રતિમા આદિનાથની
છે. આદિનાથને વંદી કુંચુનાથ ને પછી કુમારવિહારના
ઉદારવા મંદિરમાં શાંતિનાથ છે. (આ શ્રી શાંતિ-
નાથવાળું મંદિર કુમારવિહાર હશે અને તેમાં મૂળ
મહાવીરની પ્રતિમા હતી ને તેના છણોદાર ચતાં
ત્યાં શાંતિનાથની પ્રતિમા બેસાડી હશે એ સુનિ
જ્યંતવિજયની ‘આજુ’ પૃ. ૧૬૮ પરની કલ્પના
સત્ય છે.)

૧ સુનિજ્યંતવિજયના ‘આજુ’ નામના પ્રસ્તાવનાં પૃ.
૧૫૮ માં જણાવ્યું છે કે સહસા પોરવાડ સંધવી સાલિ-
વનો પુત્ર ને અચલગદવાસી દત્તા તેણે ચોમુખજીવ
મુખ્ય મંદિર બંધાવ્યું ને તેમાં ત્રયમનાથની મોટી પ્રતિમા
લગાવચ્છના જ્યંતકલ્યાણ સૂરિ પાસે સં. ૧૫૬૬ માં
કરાવી એમ જણાવ્યું છે પણ આ દત્તિ ૧૫૧૪ ની છે તે
તે વખતે આ મંદિર થઈ ગયું હશે.

ધારાવર્ષ પરમારે પીનક્તું અચલચિંગ-અચલે-
શ્વર મંદિરમાં મંદાકિનિકુંડના તટ ઉપર મહિષ શાયે
કરાવ્યું છે, તે બાબતનો લેખ કે જે પૂરા હાથ ઉક-
લનો નથી તે હોવો જોઈએ (જુઓ આખૂ પૃ-
૧૭૩. તેમાં લેખનું વર્ષ સં. ૧૪૬૪ થી કાંઈક
પહેલાંનું છે તેમાં ૧૪૯૪ ને બદલે ૧૨૯૪ જોઈએ
એમ જણાય છે.)

હવે દેવલવાડા ગામમાં હુબડ (દિગંબર) નું
દેવલ છે. (આખૂ પૃ. ૧૪૧) ત્યાં આદિનાથને પંદી
પછી ચોસુખમાં નવરૂપા સ્વામીને વંદ્યા. આ
ચોસુખમાં ચાર પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ સંધપતિ મંડ-
લિકે કરાવી (આ ૧૫૧૫ આખૂ પૃ. ૧૪૧.) અને
ઝંઝણુદે શ્રીમાલીએ મં. ૧૩૮૩ માં એક જિનશુદ
કરાવ્યું તેમાં પીતલમય આદિ જિનેશ્વરની મૂર્તિ
સ્થાપી અને તે પથ્થુ કુંભસમેર ગદમાંથી કુંભા
રાણાએ આણી. (સં. ૧૫૧૮ આખૂ પૃ. ૧૫૮)
એનાં વખાણ બધાં કરે છે.

વળી (ત્યાં) સં. ૧૫૨૫ માં મંત્રિ ગદાએ
સો મણુ પીતલમય પરિકરવાળી આદિનાથની પ્રતિમા
સ્થાપી. (આખૂ પૃ. ૧૩૩-૧૩૧ મા ૧૪૫૨ વિ. મં.
૧૩૭૩ ને ૧૪૬૪ વચ્ચે આ મંદિર બન્યું હોવું
જોઈએ એમ જણાવ્યું છે પણ હવે સં. ૧૩૮૩માં
ભીમાશાહે નદિ પથ્થુ ઝંઝણુદે શ્રીમાલીએ બંધાવ્યું
એમ આમાં જણાવ્યું છે તો સં. ૧૩૮૩ ચોક્કસ
મળે છે. તે કરાવનાર ભીમાશાહ કે ઝંઝણુદે-અગર
બંનેએ કરાવેલ મંદિર એક કે જુદા એ સંબંધી
' આખૂ ' ના કર્તા વિશેષ તપાસ કરી ખીજ લાગમાં
જણાવશે.)

પછી હવે લુણસીહ વસતિ કે જે તેજલે (તિજ-
પાલે) સં. ૧૨૮૭માં કરાવી કે જેમાં વિવિધ વ્યક્તિની
કારણી અપૂર્વ છે. પછી દશ હાથીની શાળા છે.
અને હંઆ સ્વામી પ્રદુમ્ન, પાર્શ્વનાથ, નમિનાથ
(ની મૂર્તિવાલી) પોશાલ (મોપધશાલા) છે.

પછી સં. ૧૦૮૦ માં વિમલમહેતાએ કરાવેલી
અદ્ભૂત ઋષલ વસદિ છે ત્યાં આવીને નમેા ત્યાં
બાવન દેહરીઓ છે તેમાંના જિનવરોને લુકારો.

આગળ સગોસરણુ રચના છે. દશ હાથી ને વિમલ-
મંત્રી (ધોડાપર) અસવાર થયા છે. વિમલમંત્રીના
બાંધવ-ભાઈના સંતાનિક દશરથે સં. ૧૨૪૫ માં
ધોડા સહિત હાથીઓની શાસા કરાવી છે (વિમલના
ભાઈ નેત્રો પુત્ર ધનન-આનંદ-પૃથ્વીપાલ તથા મદિ-
કુના પુત્ર હેમરથ અને દશરથ બે ભાઈઓ. આ બે
ભાઈઓએ સં. ૧૨૦૧ માં વિમલવસદીની અંદર ૧૦
મા નંબરની દેરીનો છળોંદાર કરાવ્યો વગેરે ' આખૂ '
પૃ. ૨૧ પર જણાવ્યું છે ને પૃથ્વીપાલ મંત્રીના પુત્ર
મંત્રી ધનપાલે પોતાના મોટાભાઈ જગદેવના અને
પોતાના નામથી છેલ્લા ત્રણ હાથીઓમાંના બે હાથીઓ
સં. ૧૨૩૭ માં કરાવ્યા છે, ત્રીજા હાથી ઉપરનો લેખ
ખંડિત થઈ ગયો છે, પરંતુ એ ત્રીજો હાથી પણ
મંત્રી ધનપાલેજ કરાવ્યો હશે એમ જણાય છે. આ
ધનપાલે પથ્થુ પોતાના પિતાના પગલે ચાલીને આ
વિમલવસદી મંદિરની કેટલીક દેરીઓનો છળોંદાર
સં. ૧૨૪૫ માં કરાવ્યો છે ' એમ ' આખૂ ' પૃ. ૨૨
પર જણાવ્યું છે, પણ આ કૃતિમાં ચોખ્ખું જણાવ્યું
છે કે તુરંગસહિત હાથીઓ ધનપાલે નદિ પથ્થુ દશ-
રથે સં. ૧૨૪૫ માં કરાવેલ છે એટલે ત્રીજા હાથી
પરનો ખંડિત થયેલ લેખ દશરથના સં. ૧૨૪૫ નો
હોવો જોઈએ) પ.

અણુદેરી વિષુ આધારે વિચરે છે (તેને સોડો
આધર દેરી પણ કહે છે. ' આખૂ ' પૃ. ૧૮૧) અને
શ્રીમાતા (કન્યાકુમારી) ના મંદિરની બહાર રસિઓ
ઉભો છે (રસિયા વાલમની મૂર્તિ છે.) ' આખૂ '
પૃ. ૧૮૦)

શ્રીમાતાને જોઈને પછી ઋષિ વિશિષ્ટનું અધિ-
શાન આશ્રમ આવે છે. ત્યાં પાદલજી (પ્રહલાદન)
પરમારની પિતલની મૂર્તિ છે (તેને કોઈ ધંત્રીની
અને કોઈ આખૂતા રામ પરમાર 'ધારાવર્ષ'ની હોવાનું
ખતાવે છે-આખૂ પૃ. ૧૮૫, પણ ખરી રીતે આ
કૃતિના રામમમાં તે પાદલજીની મૂર્તિ ગણાતી) પછી
ગીતમ વડો પ્રધાન (એટલે ગીતમાશ્રમ) આવે છે.

આ રીતે અણુદ (આખૂ) નાં ચિત્રોની પરિપાટિ

આનંદ પૂરીને કરવી ઘટે એમ કોરડગમ્હના નન્ન-
સરિ મનના રંગેથી સં. ૧૫૫૪માં કહે છે. ૬.

આ નાની કૃતિ-છે છતાં તે અને સોળમા
સદાના મધ્યની હોઈ જતી છે ને ઘણી વારત્તવિક
હકીકતો પૂરી પાડી કેટલાંક સંશયોને નિવારે છે.
આશા છે કે આને પ્રકટ કરી તેનો આધાર લઈ
‘આજ્ઞા’ની બીજા ભાગમાં મુનિશ્રી જ્યંતવિજય તેનો
યોગ્ય ઉપયોગ કરશે. મને જે જણાયું તે ઉપર સાર

રૂપે ‘આજ્ઞા’ના પહેલા ભાગમાંથી ઉતારા ટાંકી સદેહ-
સ્થાનો પર લક્ષ ખેંચી જણાવી દીધું છે.

આ કૃતિ શ્રી જિનવિજયે પોતાનાં ઐતિહાસિક
સાધનો પ્રસિદ્ધ કરવા માટે ઉતારાની હતી અને તે
ઉપલબ્ધ થતાં અત્ર મૂકી છે તો તેમનો ઉપકાર
અત્ર સ્વીકાર્ય હું.

તંત્રી.

આપણી સંસ્થાઓ.

કોઠારી મગનલાલ ભુરાભાઈ જૈન શ્વેત મૂર્તિપૂજક વિદ્યાર્થીભવન, લીંબડી.

કોઈપણ રાષ્ટ્ર કે સમાજના નવચળન માટે
જે કોઈ પણ પ્રથમ કર્તવ્ય હોય તો તે લોકશિક્ષ-
ણજ છે. કોઈપણ રાષ્ટ્ર કે સમાજની અવનતિ જેમ
તેની અજ્ઞાનતાને આભારી છે તેમ તેનો ઉત્કર્ષ તેના
શિક્ષણ-પ્રચારને આભારી છે. આજ અનુભવે કેળ-
વણીનો પ્રચાર દ્વારા પ્રત્યેક રાષ્ટ્ર અને સમાજે પોતાની
ઉન્નતિ સાધી છે. છેલ્લી પચીસીમાં આવો પ્રચાર
કેળવણીની સંસ્થાઓથી થયો છે.

જે કેળવણીની સંસ્થાઓમાં ઝાલાવાડ (કાઠી-
યાવાડ)ના લીંબડી શહેરમાં જૈનતત્ત્વનું અપૂર્વ ભાન
કરાવતી, કાઠીયાવાડ અને ખાસ કરીને ઝાલાવાડમાં
જ્ઞાનની નવબ્યોત ફૂંકનાર-ઝાલાવાડનું ‘નુર’ ગણાતી
“કોઠારી મગનલાલ ભુરાભાઈ જૈન શ્વેતા-
મ્બર મૂર્તિપૂજક વિદ્યાર્થીભવન” નામની
જૈન સંસ્થા છે તેનો હુંક પરિચય જૈન સમાજને
આપવો અરથાને નહિજ ગણાય.

આજથી પંદરેક વર્ષ પૂર્વે મુપ્રસિદ્ધ જૈના-
ચાર્ય શ્રીમદ્ વિજય ધર્મસુરિયનું આગમન
લીંબડીમાં થયેલું ત્યારે તેમણે લીંબડીના જાગૃત જૈન
નાયકોને ઘડી ચણેલી એક યોજનાના પરિણામે આ
સંસ્થાનો જન્મ થયો છે. તેનું સુકાન લીંબડીના
આજેવાન અને આગવણ સહેરીઓ શેઠ કેશવલાલ
લાલચંદ દારી અને શેઠ ઉમેશચંદ નાનચંદ

પરિખને સોંપાયું. તેમનો સતત પરિશ્રમ અને ખડેખાળી
લાગવગથીજ આ સંસ્થાનું નાનું વૃક્ષ જન્મ્યું. ક્રમ-
ભાગ્યે જ્યારે સમાજ આ વૃક્ષનાં ફળો આપી રહ્યું
છે ત્યારે આ સંસ્થાના એ આત્માઓ સ્વર્ગસ્થ થયા
છે એ આ સંસ્થાને તો શું પણ સારાય લીંબડી
શહેરને ન પુરાય તેવી ખોટ છે.

સંવત ૧૯૭૨ ની વસંત પંચમીએ માત્ર આઠ

દશ વિદ્યાર્થીઓ અને અલ્પ

સ્થાપના, સાધનોથી એક નાનકડા મ-

કાનમાં ચક્ર ક્રમશઃ આઠ દશ

વિદ્યાર્થીઓમાંથી ત્રીશ અને ત્રીશમાંથી પચાસ એમ
કરતાં આજે એ સંસ્થા દોઢસો દોઢસો વિદ્યાર્થીઓનું
ભાગી ધડી રહી છે એજ તેની પ્રગતિનો પુરાવો છે.

આવી પ્રગતિ એ સંસ્થાના વ્યવસ્થાપકોનું મુનિ-

પંચિતપણું અને બારિક તપા-

વ્યવસ્થા, સત્ત્વ ફળ છે. સંસ્થાની જરૂ-

રીયાતો મુજબ સામાજિક

સહકાર મળતો ગયો. સંસ્થાને પોતાનું સ્થાયી મકાન
છે. સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ માટે ભવ્ય જિનમંદિર છે.
આથી કોઈ એમ ન સમજે કે સંસ્થાને હવે સહ-
કારની જરૂર નથી. સંસ્થાની હજી ઘણી મુશ્કેલી છે,
જરૂરીયાતો પણ તેટલીજ છે તેથી હજી પણ સમા-
જના વધુ સહકારની સંસ્થાને અપેક્ષા છે.

વિદ્યાર્થીઓને મદત લાભ.

આપણી કેટલીક સંસ્થાઓમાં છે તેમ જ્યાંજ વિદ્યાર્થીઓને વગર લવાજમે તમામ સગવડ પુરી પાડવાની પ્રયા આ સંસ્થામાં નથી અને એવી પ્રયા નભાવી લેવા જેવી નથી. દરેક સમજદાર વ્યક્તિ સમજી શકે છે કે જે વસ્તુની કિંમત ખર્ચમાં આપતી નથી તેની કિંમત સમજાતી નથી અને એમજ કેળવણીને અંગે પણ છે. જ્યાં ખર્ચ લેવાતો નથી ત્યાં વાલીઓનો સંપૂર્ણ સહકાર મેળવી શકાતો નથી. પણ ખર્ચ યતાં સ્વાભાવિક રીતેજ વાલીનું લક્ષ પોતાનો આશ્રિત શું કરી રહ્યો છે, તે સંસ્થા તેની શું પ્રગતિ કરે છે, સંસ્થામાં કેટલી ઉછરે છે, કેટલી જરૂરીયાતો છે તે જોઈ શકે છે, સમજી શકે છે અને દૂર કરવા જનતા સહકાર આપે છે. એટલે 'પેઈંગ', 'હાફપેઈંગ', અને 'ફ્રી' વિદ્યાર્થીઓ રાખવાની અને જા-કીનું ખર્ચ વિદ્યાર્થીઓનું નૈતિક ઋણ ગણવાની પ્રયા આ સંસ્થામાં રાખી છે તે તે ઈચ્છ્યા યોગ્ય છે. કોઈ વિદ્યાર્થી એમ ન સમજે કે 'હું ગરીબ છું' વિદ્યાર્થીમાં એ ગરીબાઈની ભાવના જ ન રહેવી જોઈએ. એ ભાવનાથી પેદા થતી નિર્મોહ્યતા અને કંગાલીયન સમાજના અધઃપતનનું કારણ બને છે. જ્યારે વિદ્યાર્થી સમજતો હોય કે 'મારું જીવન કોઈ પર નથી નભતું, મારે પગલાર રહેવું જોઈએ' ત્યારે જે સ્વાભાવિક અને સ્વતંત્ર જીવનની ભાવના ઉદ્ભવે છે તે એમના જીવનમાં કોઈ અનિર્ણય પ્રેરણાભળ રહે છે.

આજનો યાજક ભવિષ્યની સમાજનો રચના છે; એ માંયકંગલો અને નિર્મોહ્ય શારીરિક વિકાસ નજ હોઈ શકે. આપણી સમાજમાં શારીરિક પરિ-રિથિતિ યશમાવતારી છે એ વિશે એમત છેજ નહિ. શારીરિકવિકાસ એ કેળવણીનું મદતવનું અંગ છે. એ પ્રત્યે આ સંસ્થા બેદકાર નથી. આ સંસ્થાએ એક ભવ્ય અખાડો અને વ્યાયામશાળા રચાયાં છે. ઉપરાંત દેશી વિદેશી રમત રમતનાં સાધનો તો ખસેજ. એ આ સંસ્થાની વિશિષ્ટતા છે.

માનસિક વિકાસ અર્થે એક સુંદર પુસ્તકાલય કે જે 'દેશી કેશવલાલ માનસિક વિકાસ લાલચંદ સાવજનિક પુસ્તકાલય' નામે ઓળ-

ખાય છે તેની વ્યવસ્થા કરી છે. તેમાં સર્વ જ્ઞાતનાં પુસ્તકોની સારી સંખ્યા છે અને સંસ્થાના આત્મા-રૂપ સ્વં શેઠ કેશવલાલ લાલચંદ દોસીનું કાયમી સ્મરણ આ સંસ્થા સાથે જોડાયેલું રહે તે માટે આ પુસ્તકાલય માટે સુંદર રકમ આપી તેમના સુપુત્ર ભાઈ બાપાલાલે આ પુસ્તકાલયને સમૃદ્ધ કર્યું છે એ પણ આ સંસ્થાની સંગીત પ્રવૃત્તિ છે.

આ ઉપરાંત સુંદર વાંચનાલય પણ છે તેમાં યુવાનજીવન ધક્કા સર્વ પત્રો મગાવવામાં આવે છે, તેનો પણ સારો લાભ લેવાઈ રહ્યો છે.

વિદ્યાર્થીઓ પોતાની વક્તવ્ય શક્તિ ખીલવી શકે છે અને જાહેરમાં પોતાના વિચારો અને મંતવ્યો રજૂ કરી શકે એ હેતુથી 'ડીએમટીંગ સોસાયટી' જેવું વાદવિવાદ મંડળ ચાલે છે. ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓ પોતાના વિચારો લખી શકે અને ભવિષ્યમાં સાહિત્યક્ષેત્રમાં ફાળો આપી શકે એવી તાલીમ આપતું "વિદ્યાર્થીખંડુ" નામક હસ્તલિખિત માસિક પણ આ સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર કરે છે. વિજેરે માનસિક વિકાસની વિધિવિધ પ્રવૃત્તિઓ છે.

સંગીત એનો જીવનમાં ઉત્તમ ભેટ છે. આપણાં

સંગીત વર્ગ સ્તવનો, સજ્જાઓ, રાસાઓ, કાન્યો તેની ઉપયોગીતા સમજાવે છે. આ સંસ્થાએ

સંગીતવર્ગ પણ ચાલુ કરેલ છે જેનો લાભ વિદ્યાર્થીઓ લઈ રહ્યા છે.

પ્રવાસ પણ શિક્ષણનું અંગ છે. મોટી રમ્મ-ઓમાં આપણા પવિત્ર તીર્થોમાં પ્રયાસ અને નાની રમ્મઓમાં આસપાસનાં ગામડાંઓમાં પ્રવાસ થાય છે.

વિદ્યાર્થીઓની રસપ્રતિ ખીલે અને તેમને વનસ્પતિશાસ્ત્રનું જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ શ્રુદ્ધોદાન મળે એ માટે આ સંસ્થામાં ન્હાના ન્હાના જાગીયાઓ

છવટે હામ્યુર્ગના આદરદર સરોવરના કાંઠે આવેલા લોહુમાનના પેન્સન હાઉસના નંબર ૬ વાળા રૂમમાં ચરોર-થોડીક ઉંચ લાંબ એ બધાં રમરણોનો જે ઉપસંહાર કરતું હતું ત્યાં આવીને વિશ્રાંતિ મળી.

જિનવિજય.

હાંયુર્ગ, તા. ૫ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૨૮

દ્વિતીય આવણુ વદ ૬, શુક્રવાર. સં. ૧૯૮૪.
ત્રિય,

x x અહિં યુરોપમાં ડાંસ (dance) એ મનુષ્ય જીવનની ખાવા પહેરવા જેટલીજ અગત્યની વસ્તુ છે. જેને ડાંસ ન આવડે એ અહિં મનુષ્ય અને પ્રાણી એ બેની વચ્ચેની કોરીનો કોઈ જીવાત્મા હોય એમ દેખાય છે. આપણે તો એમાંજ ખપવાના નહિં.

ખારડોલીના વિજયના સમાચાર વાંચી હૈયું ગદગદ થયું. સ્વાધીન પ્રજાને આવા પ્રસંગે કેટલા આનંદ અને ઉત્સાહ થતો હશે તેની કલ્પના તો અહિંજ થઈ શકે. તેમજ પ્રજાને સ્વાધીન થવા કે રહેવા માટે કેવી સક્રિય અને ચેતનતા મેળવવી જોઈએ તેનો ખાસ હિંદુસ્થાનમાં ખેડે કે હિન્દી પ્રજાને જોયે કિંચિત્ પણ આવી શકે તેમ નથી. આપણા સ્વશાવ અને સામર્થ્યની દૃષ્ટિએ ખારડોલીનો પ્રસંગ અદ્ભુત લાગે પણ ખીછાજ ક્ષણે આ દેશોની પ્રજાની સામર્થ્યની ન્યારે સરખામણી કરીએ—અને તે પ્રતિક્ષણે આંખ આગળ તરતી હોવાથી કયાં વગર છુટકો નહિં—ત્યારે ભારતના મહાન દુર્ભાગ્યનું મહાચિત્ર આંખ આગળ આવીને ઉભું થાય છે અને દિલ બરાબ મળે છે. ગયા માસની ૧૧ મી તારીખ એ જર્મન રીપબ્લીકની સ્થાપનતી દિવસ હતો. અહિંની પ્રજાએ એ દિવસ ખૂબ આનંદથી ઉજવ્યો તે જોવાનો પ્રસંગ મળ્યો. હાંયુર્ગના મુખ્ય નગરમુખવ આગળ બપોરના અને રાતના એમ બે પોગ્રામ હતા. રાતનો પોગ્રામ જોવા હું પણ પ્રેક્ષકોની વચ્ચે ત્રણ કલાક ઉભો રહ્યો. એ ત્રણ કલાકમાં મને કોઇ ત્રણસો વાર રોમાંચ થયા અને હર્ષભેદના ઉજ્જવાસ-નિઃજ્જવાસ આગ્યા. એ વખતે સ્વાધીન પ્રજાની સાચી ચેતનતાનું પ્રત્યક્ષ લાન થયું. કોઈ એક લાખ મા-

ણસોની મેદિતીએ એમાં લાગ લીધો હતો. શહેરના સર્વ લાગોમાંથી હજારો માણસોની સ્ત્રીઓની ને પુરુષોની સેંકડો ટુકડીઓ લશ્કરી ઢબે, દશે દિશા-ઓના રસ્તાઓ પરથી, એક સેકંડ કે એક પગ-લાનો પણ કમલંગ કર્યા સિવાય આવીને હાજર થઇ. દરેકના હાથમાં બળતી મશાલો, દરેક ટુકડી આગળ લશ્કરી વાજા અને જર્મન રાષ્ટ્રનો ધ્વજ અને દરેકના મુખમાં એકજ સૂરે ગવાતું જર્મન રાષ્ટ્રગીત. એક લાખ માણસોને એકજ સૂરમાં બપોરે પોતાનું રાષ્ટ્ર ગીત, જે અડધ રીતે ગાતા સાંભળવામાં આવે ત્યારે હિંદુસ્તાનના વંદેમાતરમ ગીતને ૧૦ માણસો પણ બેહુદી રીતે ગાતાં-સાંભળવાનું દુઃખદ રમરણ કેટલું બધું સાહે? એક લાખ માણસો વચ્ચે પણ કેટલી નિઃસ્તબ્ધતા! કોઈનું નરકોઈ સુધાં હાસે નહિ. અને આવી આવી તો અનેક બાજતો જે મને ડગસે ડગસે રોમાંચ કરાવતી હતી. આ જોવાથી કલ્પના આવી કે પ્રજાએ કેટલી તાલીમ-લીધેલી છે અને પ્રસંગના મહત્વને સમજવાની કેટલી ખત રાખવામાં આવેલી છે. અસ્તુ

જિનવિજય.

આવણુ સુદ ૧૩, શુક્રવાર સંવત ૧૯૮૪.
તા. ૨૬, ઓગષ્ટ, ૧૯૨૮.
દિવસના ખાર વાગે—હાંયુર્ગ.

ત્રિય

પ્રો. ચાકોબીને મળ્યાની વાત આગળના પત્રોમાં લખી છે. બોનની સલાના સમાચાર જાણુવા ઉત્સુકતા દરોચી પણ તે તો બની ચક્રયું નથી. જવા આવવામાં વધુ હેરાનગતિ હતી તેથી મનને વાળી રાખતું પડ્યું. તેમજ અહિંની વિદ્યવંતરિપદો કાંઈ આપણા દેશની સાહિત્યસભાઓ જેવી કાઠમાઠ-વાળા કે ધામધૂમવાળા ન હોય. એક ટેકાણે માત્ર ૧૦-૧૫ વિદ્વાનો ભેગા થાય અને કાંઈ નવા નિર્મયો કે નવી ચર્ચાઓ વાંચે વિચારે. કોઈ હોટેલ કે રેસ્ટોરાના રૂમમાં એ સભા બેસે અને વેરાઈ નય. આખા જર્મનીમાં અત્યારે ૧૫-૨૦ માણસો આ કો-ફર-સમાં લાગ લઈ શકે એવા છે. ઓક્સ-

દરેકમાં જે પરિપૂર્ણ મળવાની છે, તેમાં જરા વધારે માણસો એટલે ૩૦-૪૦ પંડિતો લેવા થયાના. ડૉ. યાકોબી કે શુધર્ગિ વગેરે કોઇ નથી જવાના.

હું તો અત્યારે અહિં જ રિયર ચઇ ગયો છું. અભ્યાસની અનુકૂળતા બધી રીતે સારી મળી ગઇ છે અને કામ ઠીક ચાલે છે. અકાવારીઆમાં ૩ કલાક એક જર્મન ટીચર આવે છે અને તેની પાસે જર્મન શીખું છું. રોજ લગભગ ૮ કલાક કામ કરું છું. જર્મન અને ઇંગ્રેજ બંને સાથે ચાલુ છે. અધ્યત્મ સ્મરણુચકિત ઉપર હાર તો ખૂબજ પડતો હોય એમ લાગે છે. જેટલો ઉત્સાહ છે તેટલું મગજ કામ નથી કરતું.

સ્મરણુચકિત ઘણી ઘસાઇ ગઇ છે. આ ઉમરે આવો નવી લાપાના અભ્યાસતો ઉત્સાહ અહિંના લોકોને પણ કુતૂહલ ઉપજાવે છે. લાપા ને કે ખાસ તેવી કંઠથી નથી-મને તો તેવી નથીજ લાગતી; કેટલેક અંશે ઇંગ્રેજ કરતાં મને તો એ ઠીક લાગે છે. ઇંગ્રેજમાં વ્યાકરણ વિષયક માથાદેડ ઘણી ઓછી છે પણ સ્પેર્શીંગ અને ઉચ્ચારની વિવિધતા ઘણી મોટી છે. જર્મનમાં સ્પેર્શીંગ અને ઉચ્ચારની કઠિ-જુતા ઓછી છે અને વ્યાકરણની જટિલતા ઘણી છે. સંસ્કૃતની જેમ અનેક વિભક્તિઓ અને અનેક રૂપોની ખૂબ જ લાંબગડ છે. પણ ત્રણેક મહિનાના ચાલુ અભ્યાસથી કેટલોક પ્રવેશ થઇ શકશે એમ લાગે છે.

પ્રથમ દિવસે, યુનિવર્સિટીનું મહાન અને ઓરિ-એન્ટલ ફેકલ્ટીની લાઇબ્રેરી જોઇ આવ્યો. ડૉ. તવા-ડીઆ તેડી ગયા હતા. લાઇબ્રેરી તો બહુજ નાની છે અને થોડાંક જ પુસ્તકો છે. પણ અહિં એવી વ્યવસ્થા છે કે જર્મનીની કોઇ પણ લાઇબ્રેરીમાંથી કોઇ પણ ગ્રંથનું પુસ્તક યુનિવર્સિટી માર્ફત અભ્યા-સીને વગર ખર્ચે અને સુગમતાથી મળી શકે છે. તેમજ દરેક ફેકલ્ટી માટે જુદી જુદી લાઇબ્રેરીઓ હોય છે. યુનિવર્સિટી અને શહેરની બીજી લાઇબ્રે-રીઓ ઘણી મોટી છે. અત્યારે તો રમતો સમય હોવાથી ગ્રેન્ડસેરા વગેરે બધા બહાર ગયેલા છે. પ્રો.

શુધર્ગિ મારા માટે યુનિવર્સિટીમાં જેસવા કરવા માટેની ગોઠવણ પહેલાંથી જ કરી રાખી છે અને રમતી કુંગી પણ મને મોકલાવી દીધી છે. તેમની સાથે કામ કરનાર બીજા એક ડૉક્ટર છે તે ગયા અઠ-વાડીઆમાં ગને મળ્યા આવ્યા હતા અને અપે-ક્ષિત વસ્તુ માટે પૃચ્છા કરી ગયા હતા. એ લાઈ આક્ષરકુંડની કોન્ફરન્સમાં ગયા છે.

કાશ્મીર જવાનું મન યાય છે તે જાણીને અનુ-મોદન તો કરું છું પણ મને મુકીને એકલા જવામાં તમને તેના પુરા આનંદ નહિં મળે, માટે જો ધૈર્ય હોય તો વર્ષ-દોઢ વર્ષ થોભી જવું. અહિં ડગલે ને પગલે કારમીર તો નહિં પણ દાઈલીંગ કે નેની-તાલ જેવાં દરેકો નજરે પડ્યાં જ કરે છે પણ તે જોઈને મને કોંઈ અપૂર્વ આનંદ નથી જ આવતો કારણ સ્નેહનો સહચાર નથી. આખું અને અંબા-જના ટેકરાઓમાં રખડતાં જે આનંદ મળ્યો હતો તેના ચતાંચ પણ અહિં નથી મળતો. કેટલીક વખતે તો ઉલટાં એ દરેકો મનને વિપાદ પણ ઉપજાવે. માટે જો ધૈર્ય રખાય તો રાખવું. નહિં તો જવામાં કશો વાધો નથી. અહિં આવ્યાં પછી મારી તો જોવાની ઉત્સુકતા તો ઘણી મંદ થઇ ગઇ છે માત્ર અભ્યાસની ઉત્સુકતા તીવ્ર થઇ રહી છે.

વિદ્યાપીઠના ઉત્કર્ષના સમાચાર જાણી હર્ષ વધે છે. લંડનથી નીકળતી વખતે એક પાર્સી કોકેનો નામે મોકલ્યું છે તે પહોંચ્યું હશે. x x

હાંબુર્ગ તા. ૨૪-૧૦-૨૮

વિજયાદશમી શુધવાર. સંવત્ ૧૯૮૪

પ્રિય

x x મારવાડની હવામાં નહોતે પડિતજ સારી પોટે હલકા અને પ્રદુષ્ટીત થઇને પાછા આવ્યા જ હશે. અરવલ્લીનું નામ યાદ આવતાંજ દિલમાં અનેક જાતના જુના-નવા તરંગો ઉછળવા લાગે એ સ્વાભાવિકજ છે. હિમાચલ તો હજી સુધી જોયો જ નથી એટલે તેના વિષે કશું કહી શકાય તેમ નથી. બાકી, સલાદિ અને વિંધની પર્વત માળા ઘણી વાર જોઇ છે પરંતુ માર્ફ આકર્ષણ જેટલું એ અરવલ્લીની પર્વતમાળા

તરફ રહેતું આવ્યું છે તેટલું એ બીજાઓ તરફ નથી. મને એ પર્વતમાળા સદા ચુંદર અને ભવ્ય લાગ્યાં કરી છે. અરવલ્લીનું નામ લેતાં જ આણ્ણથી લઈ અજમેર સુધીની આખી પર્વતમાળા આંખ આગળ જાણે આવીને ખરી થઈ જાય છે અને તેનાં શિખરો પર રહેલા ઢુગો એક પછી એક આંખ આગળથી જાણે પસાર થઈને ચાલ્યા જતાં હોય તેમ ભાસ થઈ આવે છે. આજે વિજયાદશમી છે ને સ્વાધીન ભારતના દિવસોમાં આજના દિવસે એ પર્વતમાળાના એકે એક શિખર અને, એકે એક તળમાં વિજય અને આનંદના ધનધોર નિનાદો થયાં કરતા હતા. પણ આજે તો જાણે એ બધા પ્રાણુ-વિહીન રાજ જેવા લાગે છે. અસ્ત.

x અભ્યાસ ઠીક ચાલે છે. શરીર પણ પાછું-ઠીક થયું છે. ગયે શુરુવારે અહિંની એક સારી - જણાતી રફલ જેઈ આવ્યો. શિક્ષકોની શીખવવા વગેરેની પદ્ધતિનો સારો ખ્યાલ આવ્યો. બધા અધ્યાપકો પણ એક ઠંઠાણે બેઠા થયા અને ચલા ઠોરીનું પાન ફરાવ્યું. હિંદુસ્થાનને લગતી ઘણી ઘણી વાતોચીતો થઈ. અધ્યાપકો સારી પેઠે બહુશ્રુત અને જિજ્ઞાસુ જણાયા. અહિંના રીવાજ પ્રમાણે ગઈકાલે રાત્રે મેં પણ એ મુખ્યાધ્યાપકને પાછા ચૂહાપાન માટે નોતપાં. અહિંની નોતરવાની અને ચલા વગેરે પીવા-પીવડાવવાની રીતો ઘણી જ રમુઝ અને રસવાળી હોય છે. બધી વિગતો તો આજે લખાય તેમ નથી. આવા અતિથિને આમંત્રણ આદિ માટે અહિં ખાસ સાર્વજનિક રંધાનો. પંચદ કરવામાં આવે છે જેને અહિં કાફે હાઉસ કહેવામાં આવે છે. એ કાફેહાઉસમાં સેંકડો માણસોને ભેસવાની ને ચલાપાનાદિ કરવાની વ્યવસ્થા હોય છે. એક બાંલુએ સંગીત પાટિ બેઠેલી હોય છે જે સતત સંગીતવાદન કરતી હોય છે. સોફા પોત-પોતાના રેનિડિઓ મિત્રો વગેરેને લઈને આવે અને મોઝ લાગે તે જગ્યાએ બધા બેસી જાય. દરેક પાર્ટી માટે અંકેડું રંગલ વચ્ચે પડેલું હોય અને તેની

આસપાસ પાંચ-છે પુરુષોઆ પડેલી હોય. ભેસનારાઓ બેસી ગયા બાદ તરત નોકર આવે અને પીવા કરવા માટે શી વસ્તુ જેઈએ તે પૂછે. એટલે જે મંગાવ્યું હોય તેનો ઓર્ડર અપાય. બે ત્રણ મિનિટમાં બધું આવીને હાજર થાય એટલે બધા બેઠા બેઠા કલાકોના કલાકો સુધી પીધા કરે અને વાતોચીતો કર્યાં કરે. સાંજના ૮ થી તે ૧૨ વાગ્યા સુધી અહિં આવો ક્રમ ચાલે છે. અગ્રે પણ રાત્રે એજ ક્રમને અનુસરી. અતિથિને ૮૫૫ વાગે નોતપાં હતા. તે બરાબર ૮-૩૦ મીનોટે આવીને હાજર થયા. બે પુરુષો અને બે સ્ત્રીઓ એ હતાં. હું ને મી. ભાર્ગવાલ પટેલ એમ ૬ જણાં હતાં. લગભગ ત્રણ કલાક બેસીને વાતો કરી. એ લોકોની જિજ્ઞાસા, એમનો વિનોદ, એમની રસપ્રતિ, એમની શિષ્ટતા એ ગંધી વંરંતુઓ ઘણી મનોરંજક અને આકર્ષક હતી.

મ. ગાંધીજીના વિષયમાં પણ ઘણી વાતો નીકળી. ખાસ કરીને સ્ત્રિઓને એ બાબતની બહુ જિજ્ઞાસા હતી કે સ્ત્રિઓના વિષયમાં ગાંધીજીના કેવા વિચારો છે અને હિંદુસ્થાનની સ્ત્રિઓના વિકાસ માટે તેઓ શું ઈચ્છે છે. ઇત્યાદિ. મહાત્માજીની ફેડું જેવા માટે પણ એ મહિલાઓએ ખૂબ ઈતેમ્મતી બતાવી. પરંતુ મોરી-પાસે તો તે છે નહિં એટલે શુદ્ધીગતે-ત્યાંથી લાવીને બતાવવાનું કહ્યું છે.

પરમ દિવસે શુદ્ધીગતે ત્યાં ગયો હતો. ત્યાં પણ ત્રણ કલાક ગાળ્યા. શુદ્ધીગતે સંગીતનો બહુ શોખ છે એટલે તેમણે પીઆનો વગાડ્યો અને જર્મન સંગીત વિષે કેટલીક માહિતી આપી. તેમની પત્નીને આપણું સંગીત સાંલગવાની બહુ ઇચ્છા થઈ એટલે મારે પણ જેમ તેમ બેચાર ચાર કાઢવા પડ્યા.

નવારખના મંગલમય પ્રસાદમાં બધા પ્રબુ-પ્રાર્થના કરવાનું અને લગવાનની પૂજા કરવાનું બૂજતો નહિં. એજ.

તમારો
જિનવિજય.

શ્રી વાદિદેવસૂરિકૃત પ્રમાણનયતત્વાલોકાલંકારઃ

અનુવાદકઃ—મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી સોલિસિટર.

ગત વૈશાખ ૧૯૬૦ અંક ૫, ૪૧૨ થી આરુ.

સાધર્મ્યેણ દષ્ટાન્તાભાસો નવપ્રકારઃ । ૫૮ ।

સાધ્યધર્મવિકલઃ, સાધનધર્મવિકલઃ, ઉભયધર્મવિકલઃ, સન્દિગ્ધસાધ્યધર્મા, સન્દિગ્ધ-સાધનધર્મા, સન્દિગ્ધોભયધર્મા, અનન્યયો, પ્રદર્શિતાન્યયો, વિપરીતાન્યયશ્ચેતિ । ૫૯ ।

તત્રાપૌરુષેયઃ શબ્દોઽમૂર્તત્વાદ્ દુઃસ્વવદિતિ સાધ્યધર્મવિકલઃ । ૬૦ ।

તસ્યામેવ પ્રતિજ્ઞાયાં તદ્વિમન્નેવ હેતો પરમાણુવદિતિ સાધનધર્મવિકલઃ । ૬૧ ।

કલશવદિત્યુભયધર્મવિકલઃ । ૬૨ ।

રાગાદિમાનયં વસ્તુત્વાદેવદત્તવદિતિ સન્દિગ્ધસાધ્યધર્મા । ૬૩ ।

મરણધર્માઽયં રાગાદિમત્વાન્મૈત્રવદિતિ સન્દિગ્ધસાધનધર્મા । ૬૪ ।

નાયં સર્વેદર્શી રાગાદિમત્વાન્મુનિવિશેષવદિતિ સન્દિગ્ધોભયધર્મા । ૬૫ ।

રાગાદિમાનં વિવક્ષિતઃ પુરુષો વસ્તુત્વાદિષ્ટપુરુષવદિત્યનન્યયઃ । ૬૬ ।

અનિત્યઃ શબ્દઃ કૃતકત્વાદ્ ઘટવદિત્યપ્રદર્શિતાન્યયઃ । ૬૭ ।

અનિત્યઃ શબ્દઃ કૃતકત્વાદ્, યદનિત્યં તત્ કૃતકં ઘટવદિતિ વિપરીતાન્યયઃ । ૬૮ ।

સાધર્મ્યવાળા દષ્ટાન્તાભાસના નવપ્રકાર-સાધ્યધર્મી થતાં દષ્ટાન્તાભાસ૩૫-દષ્ટાન્તાભાસ નવ પ્રકારનો છે. ૫૮.

આ પ્રથમા ત્રીજા પરિચ્છેદના ૪૩-૪૮ માં સૂત્રોમાં દષ્ટાન્તાનાં લક્ષણ તથા સાધર્મ્ય અને વૈધર્મ્યથી થતા બે પ્રકારો ઉદાહરણે સહિત આપ્યા છે. હવે તેજ પરિચ્છેદના ૩૩-૩૪ માં સૂત્રોમાં દર્શાવ્યું છે કે “દષ્ટાન્તકથન કંઈ અન્યને નિશ્ચય કરાવી શકતું નથી કારણ કે તે નિશ્ચય કરાવવામાં તો પક્ષ તથા હેતુના કથનનીજ પ્રવૃત્તિ નજરે આવે છે, તેમજ હેતુની અન્યથાનુયપત્તિનો પણ તે નિશ્ચય કરાવી શકતું નથી.” વળી દષ્ટાન્તકથન વ્યાપ્તિર્બંધ-અવિનાભાવના સ્મરણ માટે પણ કાર્યકારી નથી, અને એક દષ્ટાન્ત જો આપણે પ્રયોગમાં આવશ્યક માની સ્વીકારીએ તો વિવાદ થતાં બીજું અને ત્રીજું અને એમ ઉત્તરોત્તર નવાં નવાં માનવા પડે અને એ રીતે અનવસ્થા દોષ પ્રાપ્ત થાય છે; છતાં તેજ પરિચ્છેદના ૪૨ માં સૂત્રમાં અન્યકાર મંદમતિ અર્થે આસપ્રયોગાદિમાં દષ્ટાન્ત, ઉપનય, તેમજ નિગમન

પણ યોજના એમ કહી તેનો સ્વીકાર કરે છે, તેથીજ અત્ર અન્યકાર દષ્ટાન્તાભાસ વર્ણવે છે અને આગળ ૮૦મા સૂત્રમાં ઉપનયાભાસ અને નિગમનાભાસ પણ વર્ણવશે. ત્રીજા પરિચ્છેદના ૫૩ માં સૂત્રમાં પક્ષ, હેતુ, દષ્ટાન્ત, ઉપનય, નિગમન એ પાંચે અવયવ દહેવાય છે એમ વર્ણવ્યું છે. વૈદિકનૈયાયિકો એ પાંચેના પ્રયોગશ્ચ પંચાવયવી ન્યાયવાક્ય અનુમાન માટે આવશ્યક માને છે. બૌદ્ધનૈયાયિકોમાં પ્રાચીન આચાર્યો દિવ્યતાગાદિ પક્ષ હેતુ અને દષ્ટાન્ત એ ત્રણને અનુમાન માટે-અપ્રતીત અર્થના પ્રતિપાદન માટે આવશ્યક માનતા પરંતુ બૌદ્ધાચાર્ય ધર્મકીર્તિએ દષ્ટાન્તનું પ્રથમ કથન અનાવશ્યક છે એમ સિદ્ધ કર્યું અને પાછળના બૌદ્ધ નૈયાયિકો ધર્મકીર્તિને અનુસરે છે. જૈનોના પ્રાચીન પરંપરા એક બેથી માંડી દસ અવયવ સુધી અધિકારી પ્રમાણે પ્રયોગ કરવાનું કહે છે. અને ઉક્ત પાંચ અવયવો અને તે દરેકની શુદ્ધિ સાથે દસ અવયવ હોઈ શકે એમ દર્શાવે છે, અને તેથીજ ત્રીજા પરિચ્છેદના ૫૩માં સૂત્રની ટીકામાં તે તે શુદ્ધિઓને પણ અવયવ સંસ્યા આપી છે.

પ્રમાણુમીમાંસાકાર પણુ કહે છે કે “ન દષ્ટાન્તોડુમાનાદમ્ ૧” ૧-૨-૧૮ પ. ૧૯ છતાં દષ્ટાન્તનું “સ વ્યાપ્તિર્દર્શનમુચ્ચિ: ૧” એવું લક્ષણ ૧-૨-૨૦ સૂત્રમાં આપે છે. પ્રમાણુમીમાંસાની સ્વોપત ટીકામાં એ વિષયની ચર્ચા કરતા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય કહે છે કે દષ્ટાન્તથી પ્રતીત થતી બહિર્વ્યાપ્તિના બલથી કાઈ પ્રમાતાને પણુ અન્તર્વ્યાપ્તિની પ્રતીતિ થાય છે. તેથી દષ્ટાન્ત સ્વાર્થાનુમાનમાં ઉપયોગી છે તેમજ બોધ્ય પુરૂષની અપેક્ષાએ પણુ દષ્ટાન્તપ્રયોગ જરૂરી થાય છે. તેથી દષ્ટાન્ત ટીકે છે કે નહિ એ પરીક્ષા આવશ્યક હોઈ સૂત્રકાર સાધર્મ્ય અને વૈધર્મ્ય દષ્ટાન્તના જેવા પણુ તે નહિ એવા બે પ્રકારના દષ્ટાન્તાભાસોનું ઉપમેદો સહિત વર્ણન કરે છે. વળી બધાજ દષ્ટાન્તાભાસો કંઈ હેતુભાસનેજ લઇને થતા નથી; સમ્યજ હેતુ હોય તો પણુ દષ્ટાન્તાભાસો સંભવે છે, તેથી પણુ દષ્ટાન્તાભાસોનું વિવરણ આવશ્યક છે.

દષ્ટાન્તાભાસો એટલા માટે દષ્ટાન્તના આભાસો કહેવાય છે કે તેમાં હેતુની અન્યથાનુપપત્તિ અર્થાત્ સાધ્ય સાધનો અવિનાભાવ સંબંધ દર્શવી શકતો નથી.

બૌદ્ધાચાર્ય ધર્મકીર્તિ ન્યાયમિત્રુ ત્રીજો પરિચ્છેદ પ. ૧૩૧-૨ પર દષ્ટાન્ત અને દષ્ટાન્તાભાસોની નિરર્થકતા વિષે આમ કહે છે કે:—

“નયેર્મિદષ્ટાન્તાભાસિદ્ધંતો: સામાન્યલક્ષણં સપક્ષ ઇવ સત્યં વિપક્ષં ચ સર્વત્રાસત્ત્વમેવ નિશ્ચયેન શક્યં દર્શયિતું વિશેષલક્ષણં વા । તદર્થપરપૃષ્ઠાં નિરાસો વેદિતવ્ય: ૧”

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર ન્યાયાવાતરમાં પૂર્વવર્તી ન્યાયવિદોની પરંપરા પ્રમાણુ સાધર્મ્ય અને વૈધર્મ્ય થી થતા બન્ને પ્રકારના દષ્ટાન્તાભાસોના છ છ ઉપમેદો વર્ણવે છે. વૈશેષિક, સૂત્રના પ્રશસ્તપાદ ભાષ્યમાં પણુ તેજ પ્રમાણુ છ ઉપમેદો વર્ણવ્યા છે. બૌદ્ધાચાર્ય દિશ્નાગ ન્યાયપ્રવેશ સૂત્રમાં પાંચ પાંચ પ્રકાર દર્શાવે છે, પરંતુ ધર્મકીર્તિ ન્યાયમિત્રુમાં નવ નવ પ્રકારો વર્ણવે છે. એજ પ્રમાણુ પ્રસ્તુત અંશકારે નવ નવ પ્રકારો વર્ણવ્યા છે. પરંતુ પ્રમાણુમીમાંસાકાર શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય બન્ને પ્રકારના અનન્ય

અને અવ્યતિરેક નામના એકેક ઉપમેદ છોડી દષ માત્ર આહ આહજ ઉપમેદો માંન્યા છે, કારણ કે તે બે ઉપમેદોનો અંતર્ભાવ તેઓ બીજા ઉપમેદોમાં કરે છે. જુઓ પ્રમાણુમીમાંસા ૨-૨-૩૩. ન્યાયાવાતરમાં સાધ્યવિકલ, સાધનવિકલ, ઉભયવિકલ, સંદિગ્ધ સાધ્યધર્મ, સંદિગ્ધસાધનધર્મ, અને સંદિગ્ધોભયધર્મ એમ સાધર્મ્ય દષ્ટાન્તાભાસોના છ ઉપમેદો, અને સાધ્યાવ્યાદત્, સાધનાવ્યાદત્, ઉભયાવ્યાદત્, સંદિગ્ધ સાધ્યવ્યતિરેક, સંદિગ્ધસાધનવ્યતિરેક, અને સંદિગ્ધોભયવ્યતિરેક એમ વૈધર્મ્ય દષ્ટાન્તાભાસોના છ ઉપમેદો વર્ણવ્યા છે. બૌદ્ધાચાર્ય દિશ્નાગકૃત ન્યાયપ્રવેશસૂત્રમાં સાધર્મ્ય દષ્ટાન્તાભાસના સાધનધર્મોસિદ્ધ, સાધ્યધર્મોસિદ્ધ, ઉભયધર્મોસિદ્ધ, અનન્ય અને વિપરીતાન્ય એમ પાંચ, તથા વૈધર્મ્ય દષ્ટાન્તાભાસના સાધ્યાવ્યાદત્, સાધનાવ્યાદત્, ઉભયાવ્યાદત્, અવ્યતિરેક અને વિપરીતવ્યતિરેક એમ પાંચ ઉપમેદો માંન્યા છે. પ્રશસ્તપાદભાષ્યકાર ન્યાયપ્રવેશમાં માનેલ ઉપમેદો ઉપરાંત આશ્રયાસિદ્ધ નામનો એક વિશેષ ઉપમેદ સાધર્મ્ય દષ્ટાન્તાભાસના તેમજ વૈધર્મ્ય દષ્ટાન્તાભાસના ઉપમેદોમાં માંન્યો છે.

દિગંબર જૈન નૈયાયિક પરીક્ષામુખકાર બૌદ્ધ ન્યાયપ્રવેશકારે માનેલ બેઉ પ્રકારના દષ્ટાન્તાભાસોના પાંચ પાંચ ઉપમેદોમાંથી અનન્ય અને અવ્યતિરેક એમ એકેક છોડી દષ ચાર ચારજ માને છે. તેથી આ બે ઉપમેદો જેમને માંન્ય હોય એવા પ્રસ્તુત અંશકાર તથા ધર્મકીર્તિ અને ન્યાયપ્રવેશકારજ છે એ રપટ થાય છે.

આ દષ્ટાન્તાભાસોના વિવિધ રીતે કરવામાં આવતા બેદોપમેદ, શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર, બૌદ્ધ નૈયાયિકા દિશ્નાગ અથવા ધર્મકીર્તિની અસર તળે આવ્યા હતા એવી પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાનોની માન્યતાની કસોટી કરવાના એક સાધન તરીકે હોઈ એમ માનવાને ગ્રેરે છે કે ઉક્ત માંન્યતા ભ્રાન્તિપૂર્ણ છે, કારણ કે શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરે કરેલું દષ્ટાન્તાભાસોનું વર્ગીકરણ તથા નિરપણુ સ્વતંત્રજ છે એ રપટ છે. કંઈક સામ્ય હોય તો માત્ર સંખ્યા સંબંધી પ્રશસ્તપાદભાષ્યકારે

કરેલા વર્ગીકરણ સાથે છે, પણ બન્નેએ માનેલા ઉપ-
બેદો ચોખ્ખી-રીતે જુદા પડે છે. શ્રી સિદ્ધસેન
એ પ્રાચીન પરંપરા માન્ય કરી પોને વર્ગીકરણ
કર્તાનો ઉલ્લેખ કરે છે તે કઈ હતી એ નિશ્ચયથી
કહેવું નોંકે શક્ય નથી, પણ પૂર્વગીમાંસામાંથી યથેચ
ન્યોચસાસ્ત્રની ઉત્પત્તિ ધ્વાનમાં લેતા કોઈ પૂર્વગી-
માંસકાલી પરંપરા લક્ષીએ ઉલ્લેખ હોય એ બનવા
જોય છે.

સાધર્મ્ય દર્શતાભાસના નવ પ્રકારોનો
નિર્દેશ—સાધ્યધર્મવિકલ, સાધનધર્મવિકલ, ઉભય-
ધર્મવિકલ, સન્દિગ્ધસાધ્યધર્મ, સન્દિગ્ધસાધનધર્મ,
સન્દિગ્ધોભયધર્મ, અનન્વય, અપ્રદર્શિતાન્વય, તથા
વિપરીતાન્વય (એ સાધર્મ્ય દર્શતાભાસના પ્રકારો છે.)

સાધ્યધર્મવિકલનું ઉદાહરણ—રાખ્દ અ-
પૌરુષેય છે, અમૂર્ત હોવાથી, જેમકે કુખ-એ સા-
ધ્યધર્મવિકલ છે. ૧૦. (૧)

અત્ર કુખ સાધ્યધર્મવિકલ દર્શતાભાસ છે કારણ કે
સાધ્યધર્મ અપૌરુષેયત્વ તેમાં નથી. નોંકે અમૂર્તત્વરૂપ
સાધનધર્મ છે.

સાધનધર્મવિકલનું ઉદાહરણ—તેજ પ્રતિ-
ગામાં અને તેજ હેતુ હોય ત્યારે, જેમકે પરમાણુ
(એવું દર્શાત યોગ્ય) એ સાધનધર્મવિકલ છે. ૧૧. (૨)

પરમાણુને નૈયાયિકો અપૌરુષેય માને છે તેથી પર-
માણુમાં સાધ્યધર્મ અપૌરુષેયત્વ તો-છે, પરંતુ પરમાણુ
મૂર્ત હોવાથી તેમાં અમૂર્તત્વરૂપ સાધનધર્મ નથી તેથી
સાધનધર્મવિકલ નામનો દર્શતાભાસ થાય છે.

ઉભયધર્મવિકલનું ઉદાહરણ—(તેજ પ્રતિ-
ગામાં અને તેજ હેતુ હોય ત્યારે) જેમકે કલશ (એવું
દર્શાત યોગ્ય) એ ઉભયધર્મવિકલ છે. ૧૨. (૩)
કલશમાં અપૌરુષેયત્વરૂપ સાધ્યધર્મ તેમજ અમૂર્ત-
ત્વરૂપ સાધનધર્મ બન્ને નથી તેથી ઉભયધર્મવિકલ
દર્શતાભાસ થાય છે.

સન્દિગ્ધસાધ્યધર્મનું ઉદાહરણ—આ સમ-
વાજો છે, વક્રત્વ હોવાથી, જેમકે દેવદત્ત-એ સન્દિગ્ધ
સાધ્યધર્મ દર્શતાભાસ છે. ૧૩ (૪)

અત્ર દેવદત્તમાં સાધ્યધર્મ રાગાદિનું હોવું તથા ન હોવું

બન્ને સન્દિગ્ધ છે, કારણ કે પરનાં મનના આવે પરાક્ષ
છે અને રાગાદિ સાધ્ય સાથે કોઈપણ અન્યભિચારી
વિદ્ય માલમ પડવું નથી; તેથી સન્દિગ્ધસાધ્યધર્મ નામે
દર્શતાભાસ થાય છે.

સન્દિગ્ધસાધનધર્મનું ઉદાહરણ—આ મર-
ણ્યધર્મવાજો છે, કારણ કે રાગાદિ રહિત છે, જેમકે
મૈત્ર-એ સન્દિગ્ધસાધ્યધર્મ નામે દર્શતાભાસ છે. ૧૪ (૫)

મૈત્રમાં રાગાદિમત્ત્વરૂપ સાધનધર્મ સન્દિગ્ધ છે તેથી
સન્દિગ્ધસાધનધર્મ નામનો દર્શતાભાસ થાય છે.

સન્દિગ્ધોભયધર્મનું ઉદાહરણ—આ સર્વ-
દર્શી નથી, રાગાદિવાજો હોવાથી, જેમકે અમુક સુનિ
એ સન્દિગ્ધોભયધર્મ છે. ૧૫ (૬)

સર્વદર્શિત્વ અને રાગાદિમત્ત્વરૂપ સાધ્યધર્મ અને
સાધનધર્મ બુદ્ધિવિશેષમાં સન્દિગ્ધ છે, કારણ-કે તેને સિદ્ધ
કરનાર અન્યભિચારિ વિદ્ય-હેતુ માલમ પડવું નથી.
તેથી સન્દિગ્ધોભય ધર્મ નામનો દર્શતાભાસ થાય છે.

અનન્વયનું ઉદાહરણ—વિવક્ષિત પુરુષ રાગ-
યુક્ત છે, વક્રત્વ હોવાથી, જેમકે ઇષ્ટ પુરુષ-એ
અનન્વય છે. ૧૬ (૭)

નોંકે કે ઇષ્ટ પુરુષમાં રાગાદિમત્ત્વ તથા વક્રત્વરૂપ
સાધ્યસાધન ધર્મો છે તેાપણ વક્રત્વસાથે રાગાદિમત્ત્વનો
નિયત સહચાર-અભિસંબંધ સિદ્ધ ન હોવાથી અનન્વય
નામનો દર્શતાભાસ થાય છે.

અપ્રદર્શિતાન્વયનું ઉદાહરણ—રાખ્દ અનિ-
ત્ય છે, કૃતકત્વ હોવાથી, જેમકે ઘટ-એ અપ્રદર્શિ-
તાન્વય છે. ૧૭ (૮)

નોંકે કે અદિયાં ખરી રીતે તો કૃતકત્વ સાથે અનિત્ય-
ત્વનો વ્યાપ્તિસંબંધ છે, તેાપણ વજાએ વચનદ્વારા
પ્રકારણ નથી તેથી અપ્રદર્શિતાન્વય નામનો દર્શતાભાસ
થાય છે. અદિયાં વાસ્તવિક કંઈ પણ હોય નથી તેાપણ
પરાયણમાનમાં વચનના ગુણહોય અનુસાર વજાના ગુણ-
હોયની પરીક્ષા કરવાની હોવાથી આ પ્રયોગ દુર્બિત છે.
એજ પ્રમાણે વિપરીતાન્વય, અપ્રદર્શિત્યવિરુદ્ધ તથા
વિપરીત્યવિરુદ્ધમાં પણ સમગ્ર લેવું, અર્થાત્ વચનની
ન્યૂનતાને લીધે પ્રયોગ દુષિત સમજવો.

વિપરીતાન્વયનું ઉદાહરણ—રાખ્દ અનિત્ય
છે, કૃતકત્વ હોવાથી, જે અનિત્ય હોય છે તે કૃતક

હોય છે જેમકે ઘટ-એ વિપરીતાન્વય છે. ૬૮ (૯)

પ્રસિદ્ધ વસ્તુધર્મના અનુવાદથી અપ્રસિદ્ધ વસ્તુધર્મનું વિધાન હોય છે, અહિંયાં હેતુરૂપે યોગવાથી ફલકલ્ય પ્રસિદ્ધ છે અને સાધ્યરૂપે નિર્દેશ થયેલો હોવાથી અનિત્યત્વ અપ્રસિદ્ધ છે. તેથી પ્રસિદ્ધ ફલકલ્યનો અનુવાદ સર્વનામ “સ” થી હલ્લેખ યોગ્ય છે, નહિ કે અપ્રસિદ્ધ અનિત્યત્વનો; તેમજ અનિત્યત્વનો વિધિ સર્વનામ “તે” થી હલ્લેખ યોગ્ય છે, નહિ કે ફલકલ્યનો.

વૈધર્મ્યેનાપિ વૃષ્ટાન્તાભાસો નવધા ૧૬૧।

અસિદ્ધસાધ્યવ્યતિરેકો, સિદ્ધસાધનવ્યતિરેકો, સિદ્ધોભયવ્યતિરેકઃ, સન્દિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેકઃ, સન્દિગ્ધસાધનવ્યતિરેકઃ, સન્દિગ્ધોભયવ્યતિરેકો, સ્વપતિરેકો, સપ્રવર્ણિતવ્યતિરેકો, વિપરીતવ્યતિરેકઃ ૭૦।

તેષુ બ્રાન્તમનુમાને પ્રમાણત્વાદ્ યત્પુનર્બ્રાન્ત ન ભવતિ ન તત્ પ્રમાણં યથા સ્વપ્રજ્ઞાનમિતિ અસિદ્ધસાધ્યવ્યતિરેકઃ, સ્વપ્રજ્ઞાનાદ્ બ્રાન્તત્વસ્યાનિવૃત્તેઃ ૭૧।

નિર્ધિકલ્પકં પ્રત્યક્ષં પ્રમાણત્વાદ્ યત્તુ સન્ધિકલ્પકં ન તત્પ્રમાણં યથા લૈક્ષિકસિત્ત્યસિદ્ધસાધનવ્યતિરેકો લૈક્ષિકાત્પ્રમાણત્વસ્યાનિવૃત્તેઃ ૭૨।

નિત્યાનિત્યઃ શબ્દઃ સત્ત્વાદ્ યસ્તુ ન નિત્યાનિત્યઃ સ ન સંસ્તંભયા સ્તમ્ભા સ્વસિદ્ધોભયવ્યતિરેકઃ સ્તમ્ભાન્નિત્યાનિત્યત્વસ્ય સત્ત્વસ્ય ચાવ્યાવૃત્તેઃ ૭૩।

અસર્વેશોડનાતો યા કપિલોડશ્ચળિકાન્તવાદિત્વાદ્ યઃ સર્વેશ આતો યા સ શ્ચળિકાન્તવાદી યથા સુગત ઇતિ સન્દિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેકઃ સુગતેડસર્વેશતાનાત્તવયોઃ સાધ્યધર્મયોગ્યાવૃત્તેઃ સન્દેહાત્ ૭૪।

અનાદેયવચનઃ કષ્ઠિદ્વિવક્ષિતઃ પુરુષો રાગાદિમત્ત્વાદ્ યઃ પુનરાદેયવચનઃ સ વીતરાગસ્તંભયા શોદ્ધોદનિરિતિ સન્દિગ્ધસાધનવ્યતિરેકઃ શોદ્ધોદનો રાગાદિમત્ત્વસ્ય નિવૃત્તેઃ સંશયાત્ ૭૫।

ન વીતરાગઃ કપિલઃ કરુણાસ્પદેષ્વપિ પરમકૃપયાડનર્પિતનિજપિશિતશકલત્વાદ્ યસ્તુ વીતરાગઃ સ કરુણાસ્પદેષુ પરમકૃપયા સમર્પિતનિજપિશિતશકલસ્તંભયા તપનવન્નુરિતિ સન્દિગ્ધોભયવ્યતિરેક ઇતિ તપનવન્ન્યો વીતરાગત્વામાવસ્ય કરુણાસ્પદેષ્વપિ પરમકૃપયાડનર્પિતનિજપિશિતશકલત્વસ્ય ચ વ્યાવૃત્તેઃ સન્દેહાત્ ૭૬।

ન વીતરાગઃ કષ્ઠિદ્વિવક્ષિતઃ પુરુષો વક્તૃત્વાદ્ યઃ પુનર્વીતરાગો ન સ વક્તા યથોપલક્ષણં ઇત્યવ્યતિરેકઃ ૭૭।

અનિત્યઃ શબ્દઃ કૃતકત્વાદાકાશવદિત્યપ્રદર્શિતવ્યતિરેકઃ ૭૮।

અનિત્યઃ શબ્દઃ કૃતકત્વાદ્ યદ્કૃતકં તન્નિત્યં યથાડકાશમિતિ વિપરીતવ્યતિરેકઃ ૭૯।

વૈધર્મ્યં વાળાદૃષ્ટાન્તાભાસના નવ પ્રકારે-વૈધર્મ્યં યથા દૃષ્ટાન્તાભાસસપ્ત દૃષ્ટાન્તાભાસ નવ પ્રકારનો છે. ૮૦

વૈધર્મ્યં દૃષ્ટાન્તાભાસના નવ પ્રકારનો નિર્દેશ-અસિદ્ધસાધ્યવ્યતિરેક, અસિદ્ધસાધનવ્યતિરેક, અસિદ્ધોભયવ્યતિરેક, સંદિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેક, સંદિગ્ધસાધનવ્યતિરેક, સંદિગ્ધોભયવ્યતિરેક, અવ્યતિરેક, અપ્રદર્શિતવ્યતિરેક તથા વિપરીત વ્યતિરેક (એ વૈધર્મ્યં દૃષ્ટાન્તાભાસના નવ ઉપમેદો છે). ૭૦

અસિદ્ધસાધ્યવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ-તે (ઉપમેદો)માં અનુમાન બ્રાન્ત છે, પ્રમાણ હોવાથી, અને જે બ્રાન્ત નથી હોતું તે પ્રમાણ નથી હોતું, જેમકે સ્વપ્રજ્ઞાન-એ અસિદ્ધસાધ્યવ્યતિરેક છે; કારણ કે સ્વપ્રજ્ઞાનમાંથી બ્રાન્તત્વ અનિવૃત્ત છે. ૭૧ (૧)

અસિદ્ધસાધનવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ-પ્રત્યક્ષ નિર્વિકલ્પક છે, પ્રમાણ હોવાથી, જે સવિકલ્પક છે તે પ્રમાણ નથી, જેમકે અનુમાન-એ અસિદ્ધસાધનવ્યતિરેક છે, કારણ કે અનુમાનમાંથી પ્રમાણત્વ અનિવૃત્ત છે. ૭૨ (૨)

અસિદ્ધોભયવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—શબ્દ
નિત્યાનિત્ય (કથંચિત્ નિત્ય, કથંચિત્ અનિત્ય)
છે, સત્તાર્પ-અસ્તિત્વરૂપહોવાથી, જે નિત્યાનિત્ય નથી
તે સત્તાર્પ-ભાવરૂપ નથી જેમકે સ્તમ્ભ-એ અસિદ્ધો-
ભયવ્યતિરેક છે. ૭૩ (૩)

સન્દિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—
કપિત્વ અસર્વગ્ન અથવા અનામ છે, ક્ષણિક એકા-
ન્તવાદી ન હોવાથી, જે સર્વગ્ન કે આત્મ હોય તે
ક્ષણિક એકાન્તવાદી હોય, જેમકે સુગત-શુદ્ધ-એ
સન્દિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેક છે, કારણ કે સુગતમાથી
આસર્વગ્નતા અને અનામત્વરૂપ સાધ્યધર્મોની વ્યવસ્થિતિ
સંદિગ્ધ છે. ૭૪. (૪)

આ ખરી રીતે તો અસિદ્ધસાધ્યવ્યતિરેકનું છે,
કારણ કે ક્ષણિક એકાન્ત પ્રમાણુ બાધિત હોવાથી ક્ષણિક
એકાન્તવાદી અસર્વગ્ન અને અનામ કહે છે, પરંતુ સંક્ષિપ્ત-
એકાન્તવાદીને પ્રતિક્ષેપ-અર્થ કરનારા પ્રમાણુનાં મહદભયની
વિચારણા વગરના પ્રમાતાઓને સન્દિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેક
તરીકે ભાસે છે તેથી તેમજ વર્ણવે છે

સન્દિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—
કોઇ વિવક્ષિત પુરુષ અનાદેયવચન (નદિ માનવા
યેભ્ય વચનવાળો) છે, રાગાદિવાળો હોવાથી, અને જે
આદેયવચન હોય તે વીતરાગ હોય, જેમકે શુદ્ધોદન
પુત્ર શુદ્ધ-એ સન્દિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેક છે, કારણ
કે શુદ્ધોદનમાથી રાગાદિમત્તની નિશ્ચિતિ વિશે સંશય
છે. ૭૫ (૫).

તે કે બોદ્ધદર્શનાનુસંગિઓને શુદ્ધનું આદેયવચનત્વ
પ્રસિદ્ધ છે, તેપણુ રાગાદિમત્તવાળાવ તેના નિઃશયક
પ્રમાણુને અભાવે સન્દિગ્ધનું છે

સન્દિગ્ધોભયવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—
કપિત્વ વીતરાગ નથી, કારણ કે કરણપાત્રને પણ
પરમ કૃપાથી પોતાના માસના કટકા આપેના નથી,
પણુ જે વીતરાગ હોય તેણે પરમ કૃપાથી પોતાના
માસના કટકા કરણપાત્રને આપ્યા હોય છે,
જેમકે તપનખન્ધુ-શુદ્ધ-એ સન્દિગ્ધોભયવ્યતિરેક છે,
કારણ કે તપનખન્ધુમાથી વીતરાગપણુના અભાવની
તથા કરણપાત્રને પણ પરમકૃપાથી પોતાના માસના
કટકાના અનર્પણની વ્યવસ્થિતિ સંદિગ્ધ છે. ૭૬ (૬)

વૈધર્મ્ય દૃષ્ટાન્તભૂત તપનખન્ધુ રાગાદિવાળો છે કે
વીતરાગ છે તે તથા તેણે કરણપાત્રને પોતાના માસના
કટકા આપ્યા હતા કે ન હતા તે બંને રાગનું નથી કારણકે
તેનો નિશ્ચય કરાવનાર કોઈ પ્રમાણુ માત્રમ પડતું નથી
તેથી સાધ્યધર્મ તેમજ સાધનધર્મોને વ્યતિરેક સંદિગ્ધ
હોવાથી સન્દિગ્ધોભયવ્યતિરેક થાય છે.

અવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—કોઇ વિવક્ષિત પુરુષ
વીતરાગ નથી, વક્તૃત્વ હોવાથી, જે વીતરાગ હોય
તે વક્તા ન હોય, જેમકે પત્યરનો કટકો-એ અવ્ય-
તિરેક છે. ૭૭ (૭)

જે કે પત્યરના કટકામાંથી સાધ્યધર્મ તેમજ સાધન-
ધર્મ વ્યવસ્થિત છે, તેપણુ વ્યાધિદ્વારા વ્યતિરેક સિદ્ધ થતો
ન હોવાથી અવ્યતિરેક થાય છે.

અપ્રદર્શિતવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—શબ્દ
અનિત્ય છે, કૃતક હોવાથી, જેમકે આકાશ-એ અ-
પ્રદર્શિત વ્યતિરેક છે. ૭૮ (૮)

અદિધાં જે અનિત્ય ન હોય તે કૃતક પણ નથી
હોઈ એમ વ્યતિરેક વિદ્યમાન હોવા છતાં તેને પાદીએ
સ્વચ્ચનવડે પ્રકટ કર્યો નથી તેથી અપ્રદર્શિતવ્યતિરેક
થાય છે

વિપરીતવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—શબ્દ અ-
નિત્ય છે, કૃતક હોવાથી, જે કૃતક ન હોય તે નિત્ય
હોય, જેમકે આકાશ-એ વિપરીતવ્યતિરેક છે. ૭૯ (૯).

વૈધર્મ્ય પ્રયોગમાં તો સાધ્યાભાવ જ્ઞાનમાત્રાથી
આકાન્ત-વ્યાપ્ત દર્શાવેલો નોઈયે. એમ અદિધા દર્શાવેલો
નથી તેથી વિપરીતવ્યતિરેક થાય છે.

ઉક્તલક્ષણોદ્વજનેનોપનયનિગમનયોર્વચને
તદમાસૌ ૧૮૦

‘યથા પરિણામી શબ્દ-કૃતકત્વાદ્ યઃ કૃતક-
સ પરિણામી યથા કુમ્ભ-સ્ત્વત્ર પરિણામી ચ શબ્દ-
ઈતિ કૃતકઽથ કુમ્ભ-ઈતિ ચ ૧૮૧

તસિન્નેય પ્રયોગે તસ્માત્ કૃતકઃ શબ્દ-ઈતિ તસ્મા-
ત્પરિણામીકુમ્ભ-ઈતિ ચ (વા-ઈતિ પાઠાંતરમ્) ૧૮૨

અનામત્તવચનપ્રમથં જ્ઞાનમાગમામાનમ્ ૧૮૩
યથા મેકલરુન્યકાયાઃ કૂલે તાલહિન્તા-

હયોમૂલે સુલભાઃ પિપ્પલ્લવર્જરાઃ સન્તિ ત્વરિતં
ગચ્છત ગચ્છત શાવકાઃ ! ૧૮૩

પ્રત્યક્ષમેવૈકં પ્રમાણમિત્યાદિ સંખ્યાનં તસ્ય
સંખ્યાડડમાસત્મ ૧૮૫

સામાન્યમેવ, વિશેષ એવ, તદ્વદ્યં ઘા સ્વ-
તન્મસિત્યાદિત્તસ્ય વિપયાભાસઃ ૧૮૬

અભિન્નમેવ ભિન્નમેવ ઘા પ્રમાણાત્કલં તસ્ય
તદ્વામાસત્મ ૧૮૭

॥ ઇતિ ફલપ્રમાણસ્વરૂપાદ્યાભાસત્તિર્નિર્ણયો
નામં પઘ્નઃ પરિચ્છેદઃ સમાપ્તઃ ॥

ઉપનયાભાસલક્ષણુ તથા નિગમના
ભાસલક્ષણુ-ઉપનય તથા નિગમનનાં કહેવાઈ
ગયેલ લક્ષણોનું ઉલ્લેખન કરતાં ઉપનય તથા નિગ-
મનં દર્શાવનાર વચન તે ઉપનયાભાસ તથા નિગમ-
નાભાસ ૮૦

ત્રીલ પરિચ્છેદના ૪૨ માં સૂત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે
મન્દમતિ આદિ દુષ્ટાન્ત ઉપનય અને નિગમનનો પ્રયોગ
કરવાનો છે, બાકી પરપ્રતિપત્તિમાં તે અસમર્થ છે,
કારણ કે પરપ્રતિપત્તિ તે પક્ષ અને હેતુપ્રયોગથીજ થાય
છે. ઉપનય તથા નિગમનનાં લક્ષણ ત્રીલ પરિચ્છેદનાં
૪૬ માં તથા ૫૨ માં સૂત્રમાં આમ આપ્યાં છેઃ—
“હેતુનું પક્ષમાં ફરીથી કયન કરવું તે ઉપનય,” અને
“સાધ્યરૂપ ધર્મનું પક્ષમાં કયન કરવું તે નિગમન” —પક્ષ
એટલે સાધ્યધર્મી.

આ લક્ષણોમાં દર્શાવેલી રીતથી ભિન્નપણે ઉપનય
કે નિગમનનો પ્રયોગ થાય ત્યાં ઉપનયાભાસ તથા
નિગમનાભાસ સમાજવા.

ઉપનયાભાસનું ઉદાહરણુ—જેમકે શબ્દ પરિ-
ણામી છે, કૃતક હોવાથી, જે કૃતક હોય તે પરિણામી
હોય, જેમકે કુંભ—આ પ્રયોગમાં “અને શબ્દ પરિ-
ણામી છે” અથવા “અને કુંભ કૃતક છે” (એવું
ઉપનય વચન)—એ ઉપનયાભાસ છે. ૮૧

આ ઉપનયાભાસ થાય છે કારણ કે એક દાખલામાં
સાધ્યધર્મનું પક્ષમાં અર્થાત્ સાધ્યધર્મીમાં કયન છે; અને
બીજા દાખલામાં સાધનધર્મનું દૃષ્ટાન્તધર્મીમાં કયન છે,
ત્યારે ખરી રીતે તે હેતુનું આપનનું સાધ્યધર્મીમાં—

પક્ષમાં કયન હોવું જોઈએ એટલે “અને શબ્દ કૃતક છે”
એવું ઉપનયવચન થાય છે.

નિગમનાભાસનું ઉદાહરણુ—તેજ પ્રયોગમાં
“તેથી શબ્દ કૃતક છે” અથવા “તેથી કુંભ પરિણામી
છે” એ નિગમનાભાસ છે. ૮૨.

અહિંયાં “તેથી શબ્દ પરિણામી છે” એવું નિગમન
કરવું જોઈએ તેને બદલે એક દાખલામાં સાધ્યધર્મીમાં—
પક્ષમાં સાધનધર્મનું કયન છે અને બીજા દાખલામાં
દૃષ્ટાન્તધર્મીમાં સાધ્યધર્મનું કયન છે. ખરી રીતે સાધ્ય-
ધર્મનું સાધ્યધર્મીમાં કયન તેજ નિગમન છે.

પાંચે અવયવોની પદ્યશુદ્ધિ, આદિ જે પાંચશુદ્ધિઓ
છે તેનો ભ્રાન્તિથી વિપરીત પ્રયોગ થાય ત્યારે તે તે
શુદ્ધિના આભાસ થાય એ કહી શકે.

આજ પરિચ્છેદના ૨૩ માં સૂત્રમાં પ્રમાણુના સ્વરૂપા-
ભાસ, સંખ્યાભાસ, વિપયાભાસ અને ફલાભાસનો ઉલ્લેખ
કરી સ્વરૂપાભાસનું વર્ણન ત્યાર પછીનાં સૂત્રોમાં કરવામાં
આવે છે. સામાન્યતઃ સ્વરૂપાભાસ વર્ણવી વિશેષતા વર્ણ-
વતાં બેક પ્રકારના પ્રત્યક્ષાભાસ વર્ણવી પરોક્ષાભાસના
પ્રકારોમાં સ્મરણાભાસ, પ્રસક્ષિણાભાસ તથા તર્કાભાસ વર્ણવી
અનુમાનાભાસ વર્ણવતાં પક્ષાભાસ, હેત્વાભાસ, દૃષ્ટાન્તા-
ભાસ, ઉપનયાભાસ ને નિગમનાભાસ વર્ણવે છે, હવે
આગમવાસ વર્ણવી પરોક્ષાભાસનો પાંચમો પ્રકાર પૂરો
કરી પ્રમાણુના સ્વરૂપાભાસનું વિવરણુ પૂર્ણ કરશે, અને
ત્યારબાદ બાકીના ત્રણ સંખ્યાભાસ વિપયાભાસ અને
ફલાભાસ વર્ણવી આભાસોનું વિવરણુ અન્યકર સમાપ્ત
કરશે. આ સૂત્રથી અનુમાનાભાસની સમાપ્તિ થતી હોવાથી
અનુમાનાભાસ કરવાવાળા મુખ્ય ત્રણ આભાસો પક્ષાભાસ,
હેત્વાભાસ અને દૃષ્ટાન્તાભાસનો સમાવેશ હેત્વાભાસમાં
કરી સમાપ્ત એ અંત દર્શાવીશું. અનુમાન દુષિત કરનારા
પક્ષાભાસોનો મુખ્યત્વે આશ્ચર્યાસિદ્ધિ કે સ્વરૂપાસિદ્ધિમાં અંત-
ર્ભાવ થઈ શકે, અને દૃષ્ટાન્તાભાસો વ્યાપ્તિરોપ હોય ત્યાંજ
ખરી રીતે અનુમાનાભાસ કરતા હોઈ વ્યાપ્ત્યત્વાસિદ્ધિમાં કે
અનેકાંતિકમાં અંતર્ભાવ થઈ શકે—જુઓ આપલેનો તર્કસંગ્રહ
પૃ. ૩૨૧.

આગમનાભાસ લક્ષણુ—અનામનાં વચનથી
થતું જ્ઞાન તે આગમનાભાસ. ૮૩

આજ પરિચ્છેદના ૪૫મા સૂત્રમાં આપણું સ્વરૂપ આમ
વર્ણવ્યું છેઃ—“કહેવાની વસ્તુને જેમ હોય તેમ જે બંધે
તથા જેવી બંધે તેવી કહે તે આમ” તેથી વિપરીત જે
અનામ તેના કહેવાં વચનથી જે જ્ઞાન થાય તે આગમનાભાસ.

આગમાભાસનું ઉદાહરણ—જેમકે મેકલ-
કન્યકાનદીના તીરે તાલ અને હિન્તાલ વૃક્ષોના શ્ર્વમાં
ખગ્ગરૂક્ષો સુલભ છે, (માટે) હે પશુઓ ! જાઓ !
જલદી જાઓ ! ૮૪.

કોઈ રાગધુન્ય અનારા પુરુષ ચોતાતા વિનોદ માટે
જોઈ કંઈ નહિ મળતાં પશુઓની સાથે પશુ રમવાને
તૈયાર થઈ આ વાક્ય કહે છે, તેથી રાગદ્રેષરહિત આસ-
પુરુષ, જે યથાસ્થિત વસ્તુ જાણીને જેવું જાણે છે તેવુંજ
કહે છે, તેનાં વચનની માફક ઈન્દ્ર વાક્ય વિશ્વસનીય
ન હોઈ આગમાભાસનું ઉદાહરણ છે, આ રીતે સ્વરૂપા-
ભાસનું વિવરણ પૂરું થયું, હવે સંખ્યાભાસ કહે છે

સંખ્યાભાસ વ્યાખ્યા—પ્રત્યક્ષજ એક પ્ર-
માણ છે ઇત્યાદિ સંખ્યાકથન તે તે (પ્રમાણ)નો
સંખ્યાભાસ છે.

જેનો પ્રત્યક્ષ અને પરાક્ષ એમ બેજ પ્રમાણ
માને છે, તેથી ઉચ્ચટી રીતે જે સ્વાર્થીક એકજ માત્ર
પ્રત્યક્ષ માને છે, વૈશેષિક અને જૌદ અનુમાન સાથે
બેજ માને છે, સાખ્ય, યોગી, તથા ધર્મશાસ્ત્રી શાખદ
સાથે ત્રણજ માને છે, નૈયાયિકો ઉચમાન સાથે ચારજ
માને છે, પ્રભાકર અર્થોપપત્તિ સાથે પાંચજ માને છે,
કુમારિય ભટ્ટ અનુમયમ્બિ-અભાવ સાથે છજ માને
છે, પારાણિકો સંભવ અને ઐતિહ્ય સાથે આઠજ
માને છે, નવમુ ચેષ્ટાંતાત્રિકોજ માને છે, દશમું
પરિશેષ અમુક મીમાંસકોજ માને છે, અને અગિ-
યારમું પ્રાતિકા કોઈ માને છે—તે માન્યતાઓ પ્રમા-
ણનો સંખ્યાભાસ છે. બીજા પરિચ્છેદના ૧૬ા સુત્રની
ટીકામાં આ ચર્ચા વિસ્તારથી આપી છે જુઓ પૃ. ૪૭ થી
૫૦. ૬૮માં અનુમાન અને આગમ અર્થાત્ શાખદ જેનો-
એ માનેલ પરાક્ષના પ્રકારજ છે, ઉપમાનનો અંતર્ભાવ પ-
રાક્ષના એક પ્રકાર પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનમાં થાય છે, અર્થોપપત્તિનો
અનુમાનમાં અંતર્ભાવ થાય છે, અજ્ઞાપનો પ્રત્યક્ષ કે

પ્રત્યક્ષિજ્ઞાન, કે તર્ક કે અનુમાન કે આગમમાં યથા-
મંભવ અંતર્ભાવ થાય છે, સંભવનો અનુમાનમાં
અંતર્ભાવ થાય છે, ઐતિહ્ય અપ્રમાણ ન હોય તો
આગમમાં અંતર્ભાવ થાય છે, ચેષ્ટાનો આગમમાં-
શાખદમાં અંતર્ભાવ થાય છે, પરિશેષનો અનુમાનમાં
અંતર્ભાવ થાય છે, અને પ્રાતિકાનો પ્રત્યક્ષ કે અસ્પષ્ટ
અનુમાનમાં અંતર્ભાવ થાય છે.

વિષયાભાસ વ્યાખ્યા.—(પ્રમાણનો વિષય)
સામાન્યમાત્ર, વિશેષમાત્ર, અથવા સ્વતંત્ર રીતે તે
બંને છે ઇત્યાદિ (કહેવું તે) ખરી રીતે તો પ્રમાણનો
વિષયાભાસ છે. ૮૬.

પ્રમાણનો વિષય સામાન્યમાત્ર છે એમ સત્તાદૈતવાદીઓ
માને છે. વિશેષમાત્ર છે એમ જૌદો માને છે, સ્વતંત્ર-
રીતે બન્ને છે એમ નૈયાયિકો માને છે. તેમની આવી
એકાન્ત માન્યતા પ્રમાણનો વિષયાભાસ છે. યત્રમાંના
આદિ શબ્દથી નિસર્ગ કે અનિસર્ગ કે સ્વતંત્ર રીતે
નિત્ય અને અનિત્ય પ્રમાણનો વિષય છે એમ કહેવું પશુ
એકાન્તરૂપ હોઈ વિષયાભાસ છે. જેન મત તો પરિચ્છેદ
૫ માંનાં યત્ર શ્લોકમાં કહ્યા પ્રમાણે છે:—“ પૂર્વોક્ત પ્રમાણનો
વિષય સામાન્ય વિશેષાદિ અનેકાન્ત સ્વરૂપવાળો વસ્તુ છે.”

દ્વિસાભાસ વ્યાખ્યા—પ્રમાણથી તેનું દ્વિ બિન્નજ
અથવા અભિન્નજ છે—એ તે (પ્રમાણ) નો દ્વિ-
ભાસ છે. ૮૭.

જૌદો પ્રમાણથી તેનું ફલ અભિન્ન માને છે અને
નૈયાયિને સિત્તજ માને છે. પ્રમાણથી તેનું ફલ ભેદજ છે
અથવા અભિન્નજ છે એવા બંને એકાન્ત અયોગ્ય છે તે
આજ પરિચ્છેદના ૬ શ્લોકી ૨૨મા સુધીનાં ચરોચો
કહેવાઈ ગયું છે.

॥ દત્તિ પ્રમાણનયતત્વાલોકાલંકારગુર્જરમાપાનુવાદે
ફલપ્રમાણસ્વરૂપાવામાસનિર્ણયો નામ ષષ્ઠઃ પરિચ્છેદઃ
સમાપ્ત. ॥

વિવેકહર્ષકૃત હીરવિજય સૂરિ (નિર્વાણ) રાસ

હિતશી પ શી અમરવિજય ગણિ ગુરુઓ નમઃ

રાગ સામેરી

મેં ચિત્તી મનહ મઝારિએ, પાટણુથી કરઈ વિહાર એ
ગણુધાર એ, રાજનગરિ પધારીઆ એ. ૧
પાહયા(ળ)દઈ શાહ મુરાદ એ, હીરનઈ વંદછ અની
આદહાદ એ પ્રસાદ એ, માગછ હીરજની દુઆ
ધણી એ. ૨

પગસીસ કરઈ સંભારણી એ, સહ સહિર સહી ન
મારણી(એ), જગતારણી રે, જુહ હીરજની દેશના એ. ૩
શી શાનુંજ્ય ગિરિવાટ એ, હીરજ અતિ ગહગાટ એ,
ધાટ એ, મુગતા કીધા ગછધણી એ. ૪
અતુકમઈ પાલીતાણુઈ એ, પુહતા ગછપતિ મંડણા એ,
મુખણુ એ, યાત કરઈ તીરયતણી એ. ૫
તિહાં પુહતા હીરજ સાંભલી, કામિ કામિના સંધ
આવંઈવલી, મનરલી, ચાવર જંગમ ભેટવા એ. ૬
ઈકે શાનુંજ્ય મુગતો હવો, વલી તિરય ત્રિણુ સંગમ
નવો, ચૈતિ દિન પુન્યઈ મિલઈ એ. ૭
સંધ પાટણુનઈ સામટઈ, અમહાવાદી અતિ ઊલટયઈ,
ધુસટયઈ ધોંગ અંભાયતનો વલી એ. ૮
આલવનઈ સંધ આવઈ એ, મનમોહન મોતી
વધાવઈ એ, રચવા એ, ગંગ પૂજ આભરણુચું એ. ૯
લાહુર સંધ સુહામણુઈ, અરમંડલનઈ પણિ અતિ ધણુઈ
હીવતણુઈ સંધ અતીદિ રલીઆંગણુઈ એ. ૧૦
મુરતિ લારુઅચ સંધ એ, વીજપુરનઈ કરઈ રંગ એ,
જંગ એ, કાંન્દવ દખણુનઈ કરઈ એ. ૧૧
તિહાં ખરય તણા નહી પાર એ, સંધવીએ કરવ્યે
ઉધાર એ, અપાર એ, લોક લેખઈ નહી એ. ૧૨

દુહા

સંધ સગસ અંભાઈતનઈ. કરઈ વીનતી હેવ,
પૂન્ય ચડમાસિ પધારિઈ, જુહારઈ થંભણુ દેવ. ૧૩
પૂન્ય કદઈ વધરાગિ, આતમ સાધન હેવ,
પાલીતાણુઈ રહી કરી, કરસું તીરયસેવ. ૧૪
દીવનજુહ સંધ દહ કરઈ, નિત્ય પ્રમુ જનરાતિ,
પ્રમુ દુપાપ અદે લદિઈ, અરધર અચન વેચિ. ૧૫

કૃપા કરો અહમ ઉપરિ, અતિ આગ્રહ અવધારિ,
ઉના નયર સમોસર્પા, ચોમાસું ગણુધાર. ૧૬

રાગ મહાર, ઢાલ

દીવ તણુઈ પુણ્ય પાધરું, આવ્યઈ આવ્યઈ રે
તપગજરામ,
વૂહ વૂહ રે અમૃત મેહ, તું મનમોહન હીરજ,
આવક મોર અતિ ગહગલા, અતિ નાચઈ રે મદ-
માચઈ રે,
ધરી અ સનેહ, તું મન મોહન હીરજ-આચલી. ૧૭
ગાજઈ વાજિન નિરધોસ સું, તિહાં વાગાં રે (૨)
નવલાં નીસાણુ, તું.
ધવલ સુધારસ મેહસઈ, હીર જેવા રે (૨) આવઈ
રાણો રાણિ, કે. ટું. ૧૮
હવઈ ઉપદેસ સુધારસિ, વસઈ રે (૨) અમોધ ધારડું.
ભવ દુખ તાપ સમાવીઆ, પ્રતિભાધા રે (૨) વરણુ
અદાર, ટું. ૧૯
રચણુપર વ્યાપારિઆ, અતિ મોટા રે (૨) આવક
જોડિ, ટું.
સાત જેત્રિ વિત વાવરઈ, અહ વાવરઈ રે (૨) દ્રવતી
કોડિ, ટું. ૨૦
હીર આવઈ આનંદ હવા, ધણું વૂહી રે મહિઅલિ
મેહ, ટું.
પ્રવહણુ આખ્યાં પાધરાં, જેહના હતા રે ધણા
સદેહ, ટું. ૨૧
તિહાં પારખ મેધ આવક વડુ, અતિ મોટઈ રે (૨)
મેરસમાણિ, કે. ટું. ૨૦
પ્રવહણુપતિ વ્યવહારિઈ, જસ ધરણિ રે (૨). લાડકી
જાણી અહુ શુણની ખાણિ. ટું. ૨૨
પ્રગટ પ્રતિષ્ઠા-જિન તણી, મંડાવઈ રે (૨) સગસ
મંડાણિ, ટું.
સંધ મલઈ તિહાં સાંગટા, જંગ જેવા રે (૨)
આવઈ રાણો રાણિ, ટું. ૨૩
કરઈ પ્રતિષ્ઠા હીરજ, મેધ ખરયઈ રે (૨) દ્રવ્ય
લાખ, ટું.

અપર આવક એ ખરસીઆ, દ્રવ્ય કલિવા રે (૨)

કિમ મદિ મુન બાખદ, તું. ૨૪

મકા હંતુ કરિ આનિતે, આરુઠિતિ રે (૨)

આનમખાન, તું.

પ્રથમ નમઈ હીર પાવશે, આન્યરે (૨) રે ઉંના

ગામ, તું. ૨૫

ખાંન બજુઈ શુભ! મુજુરે, અખ મઈ બજુઈ રે (૨)

અકખરસાદિ, તું.

વીર ઘાની વઝ વીર તું, બિલિં પિઠાણો રે (૨)

દુનિઆંમઈ તું બડા કપીર તું. ૨૬

પેમકસી શર આગલિ, ખાંન રોવઈ (૨) રે મરૂર કે

દાનર, તું.

સુગર કદરે અલ મનિ કાદરા, બંધ છોડો રે (૨)

ઈણિ દ્રવ્ય અપાર, તું. ૨૭

લખુસાલી અખજી ભાસો, શર વંદરે (૨) જામ

રાગ નેરી, તું.

મરૂર અઘારસઈ આંગતી, કરઈ પૂન રે (૨) ખરચઈ

દ્રવ્ય કાઠિ, તું. ૨૮

દિસક મરેજ મદાહકી, અનિ મોટઈ રે (૨)

મુંડમદખાંન કે તું.

તે પ્રતિખોખ્યડ હીરજી, ખાંન માનઈ રે (૨) લાડખી

બહિન સમાનિ તું. ૨૯

હુલો.

શર દર્શનનઈ અવજયો, શુભરધરનો સંય,

વિનતી વલીવલી મોટઈ પ્રભુ, પૂરો આલ મનિ રંગ. ૩૦

રાગ માલમ

પ્રભુ! શુભરધર નીકી ચિત કરી, આયો આયો

નિ લટક લટક કરી,

પ્રભુ! તમમું ને દિલ કલિન કરઈ, તજે નિજ સેવક

મનુ કિયુજ તરઈ,

બલિહારિ બલે બલિહારિ રે. ૩૧

ગુમ્હ દેખનકું મનમોલી રહે, જિલે અંતરતાપ ન બઈ

કિલે,

હુક દેખું નઈ યું જલ યદ વિહુરી, રવી કયું બસ કઈ

યદમઈ વિહુરી. બલિ. ૩૨

તસથી તમ્હ લાભ બડુ લદઈ, તેણઈ તમ્હ 'જગમુર'

નિરૂદ કદઈ,

અજ કયા તો તમ્હડુંદાં મોહ રહે, ગુમ્હકું નહી રહણી

એકુ મદઈ. બલિ. ૩૩

પરખીનકે બંજન હીરજી હો, મુજી બીનતી

કદાપસઈ અમુપ રહે,

નિમુજે ફનિ બજન આરિયું, નિમ્ દામ દુકની ચીનારિ

ઈયું, બલિ. ૩૪

દમમે પ્રયુ મૂદ સદમું નહી, તોની ખ્યાર ધરજી

સાદિયુ હુમદી,

અજ આજ ન આદિ નિટોર કહે, દુકમાંનું દુ બીનતી

પાડે પડે. બલિ. ૩૫

છતતુ કદાગોર ગરીશુ પરિ, તેરિ ખાટ દેખતદઈ

લોગ ખરે;

અજ શુભરદેશ પધારિ ઇયું, મુનિ બિનેદદઈ

બધારિ ઇયું. બલિ. ૩૬

ધનતી બીનતી ચિનમાં ધરીમઈ, જ્ય ચાલઈ

શુરાજ

રાખઈ શ્રીકક દવે નાચલી, કદી પ્રતિષ્ઠા કાન. બલિ. ૩૭

દાલ રાગ સામેરી

મનમોહન હીરજીએ, જેણિ મોલો અકખર સાહિ રે

તું તજે મુવિદિત સાધૂ સિરોમણિ રે, ગુઝ દરિસન

મોહનગાર રે

હીરજી જેહનિરખિ, જગતપતિ દરખિજીએ જગત્રાં ૩૮

હીર તઈ વેશાખ સુદિમાં, વલી પ્રતિષ્ઠા કિદ,

ઉંના નથર મંડાણ મોટા, હવા જગત્ર પ્રસિદ્ધ

ચેત્ર સુદિ આરંભિ થકી, ગુઝ હવી ચલન-અસકિત,

તજીદિ પણિ ગુઝ તીથપાત્રા, વિમલગિરિ વરિ

ભક્તિ મું. જગત્ર ૩૯

મેધ લીનતી કરઈ પ્રભુ, કિમ આવસયઈ છમ ખંધ

પાલખી પાવન કરો, પાવન કરજી આલ ખંધ

સુગર પગથણ પૂર્વ મુનિષ, મન કીધડ મોહતિ

તજે એ પરંપરા કિમ કીજઈ, નવી રીતિ ન ભતિ

સું. ૪૦

ચહમાસિ વધી ઉંનઈ રણા, બાધા તણુછળ વિશેષિ

લાહુર ભણી માણસ ચવાવ્યા, દેઈ નિજ કર લેખ

આવયું વૃક્ષિ દટ કાગલ, પૂજી અકખર સાહ

શ્રી વિજયગેન સૂરિન વૃક્ષિ, મિલન અતિદિ ઉગાદ.

સું. ૪૧

લેખ દેખત હીરજના, વિજયસેન સરિદઃ
સાહિ અમ્કપ્પરકું કદર્ધ, અભે દેઉ બિદા નરિદઃ,
હીરવિજય સરિદકું કપ્પુ હઇ દરદ-દુક ગુદ,
સુણિ સાહિ હઇ કયા ખુદા કદર્ધ, ભએ અતિ દિગમૂદ.
સું. ૪૨

સાહિ જંપઈ સુપુરકું, સુખ હેનિ છુ ખમરાતિ,
ઇક માસથી અમારિ પુનિ, ફરમાઉ સકલ ખિલાતિ,
તુલ બી બિદાથી સૂખરી, ચાહુ સુ દેઉ સમાધિ,
સુપુર જંપઈ સાહિ બગસઈ, જમઈ આધો આધિ.
સું. ૪૩

દાણુ સખહી છયુડાઈ પ્રમુખ, કરી જગત આશાન,
ખટ વિગઈ અભીગ્રહ ગ્રહી, આવઈ છઈ હીરપટભાસન,
શ્રી હીરવિજય સરિદ ચરણે, આવ્યા તેહવા લેખ,
તે સુણી સંતોષ પામ્યા, જગપુર સવિશેષ. સું. ૪૪
રાતિ દિવસ ચીતવઈ, હીરવિજય જગતપતાત,
ક્યારિ શ્રી આચારજ મિલસઈ, તિમ કહું મનનિ વાત,
જગજ વિશેષઈ ભલાંથી, કીજઈ અણુસણુ સાર,
પણિ દુરિ પંથિ કિહાં કિહાંથી આવઈ, જો ન સરયું
ફિરતારે. સું. ૪૫

અનુકમઈ આત્માં પગસણાં, જાંણા સમય વિશેષ,
સંકેષના ઉપવાસ અટૂમટૂમઈ કરઈ વિશેષ,
મોકલઈ કાગલ રાજનગરઈ, તેડવું અવધારિ,
ઉવજગાય શ્રી કંથ્યાણુવિજયનઈ, સાસનિ(નિ)જ સં-
ભારિ. સું. ૪૬

રાગ મારણી ફુદા.

છણિ અવસરિ દશમી દિનિ, ભાદ્રવ મુદિ દશમી દિનિ
જન આનિ ગાઝિમ રાતિ, જગઈ તવ સહુ સાધનઈ. ૪૭
બોલાવઈ ગુર હીર, વડવરગી હીર
સુરદયોરે મુનિવરા, હીરજ જગત વિખ્યાત. ૪૮
વિમલદર્પ વાયકં તથા, વાયક સોમવિજય મુવજર,
આદિદેષ સહ સાધનઈ, અભે અણુસણુ લેઉ છું હેવ. ૪૯
ભવ ચરિયું પચખી કરી, ચ્યારે આહાર પચખી કરી
તિહાં સાખી જિનવર દેવ, ૫૦
વજ્યાત સમગુણિ પચન. વિશંપતો સોમવિજય
તિહાં સીસ,
ઈંસુ વચન છણિ જનમિ કાં, સોમવાચ્યું જગદીસ. ૫૧

દાસ.

કાઈ વારો રે (૧) હીરજનઈ અણુસણુ કરતાં વારો.
કાઈ ખાઉરે ભવસમુદ જિહાજ, અણુસણુ કરતાં વારો
રે. ૫૨

હીરવિજય તુઝ વિણુ કઉણુ છઈ, અભ મનિ પ્રાણા
ધારો રે કાઈ જિનશાસનકે આધારો રે,
શીલ સંયમ વાનગી, અભ કુણુ દેખાડણુહારો
તુઝ વિણુ કુણુ દેખાડણુહારો. ૫૩ કાઈ
તપ સંયમ ગુણુ ગરીબનઈ, કુણુ તુઝ વિણુ તારણુહારો
તુલ ચરણે વલગા અભો, તસે કુણુ સમગવણુ
હારો રે. ૫૪ કાઈ

સંધ ચતુરવિધ નયણુકાં, કિમ દરસઈ વિણુ પ્રભુચંદોરે
તુઝ વિણુ કુણુ પ્રતિબોધસઈ, સાહ અકખર સરીખો
નરિદો રે. ૫૫ કાઈ

જવદ્યા ગુણુવેલરી, તસુ કુણુ જગિ સીસણુહારો રે
જિજિઆ પ્રમુખ હોડાવવા, જગની તુઝ વિણુ કુણુ
કરઈ સારો રે. ૫૬ કાઈ

દાણુ મહીઅસિ માંડવી, તુઝ વિણુ કુણુ ઉડાઈ રે,
તુઝ વિણુ કુણુ તપ ખૂચરી, ખંદા (દી) લાખનઈ
બંધી કુણુ કાઢઈ રે. ૫૭ કાઈ

કસિ કાલિ મુગલાઈમાં કુણુ, તુઝ વિણુ ગોવધ વારઈ રે,
ચેતુન્ય ગિરિનારિના દેવ, વિણુ કરિ જગત જુદારઈ રે
એહકું કહઈ કુણુ સૂરીનઈ વારઈ રે. ૫૮ કાઈ

અકખર સાહઈ જે ઠગઈ, નામ 'જગતપુર' માહરોરે,
તે કહી કહધનઈ બોલાવિઈ રે, તુઝ વિણુ જગદાધારો
રે. ૫૯ કાઈ

આજ જિનશાસન જગિ જગમઈ, તુલથી તે સવિ
સારો રે,
જનમ લગી ચાકરી અભે તે કાંઈ આજ સળારો રે.
૬૦ કાઈ

અભ ગરીબનઈ વિશવિશઈ, જહ મનિ મહિરમાન
આંજોરે,
તહે શ્રી વિજયસેન સરિદજ, જનનાવઈ તિહાં લખઈ
તાંજો રે.

કાંઈ તેહનઈ મનમાંદિ આંજો રે. ૬૧

રાગ આ(શા)ઉરી સિંધુકે, દુહા.

શ્રીગુરુ જન્મ મુનિવરા રે, કાં ધરઉ મનિ વિષવાદ,
સાહસનઉ આ સમય છઈ, તુલક શ્રુતજલધિ અગાધ ૧૨
જે અઠો સમરાસક ચણુ, રચણુવર મૂખકંદ,
મઈ તુલક થાપી આપીઆ, શ્રી વિજયસેન સુરિદ. ૧૩
જિણિ જિનશાસન મુઝ જતઈ, ભાર્યું જિમ દિણુંદ
તેહથી મુઝ ચિતા નહીં, તુલકનધ પરિ આણુંદ,
ગજનનઈ પણિ જિનશાસન આનંદ. ૧૪

પણિ તે મુઝનઈ નવિ મિલ્યા, દલઈ તુલક ધાઈ સર,
કાલિ જોયો જે સ્યું હસઈ, મુઝ અણુસણુ યાઈઅસર ૧૫
ધન્ય ધન્ય 'જગમુરુ' હીરજી, જિણિ જાણિઉં નિજ
નિર્વાણ,

પંચમ આરમ કેવળી, હીરજી ત્રિભુવનભાણુ,
કરઈ અણુસણુ હીરજી જાણુ. ૧૬

દાઘ.

મુપ્રભાતિ સદ્ સંધ મિલ્યા, મુણિ રાતિની વાત નઈ
જાણિનિ નિર્ણય વહી નિર્વાણનઉ એ;
ધક અચરમ પીઝું દુષિ ભયો, અતિ ગહખ્યાં દિઅ-
જી (૨) નઈ સુણિ અણુસણુ ચઉવિહારનઉ એ. ૧૭
શ્રી ગુરુ સંધ પ્રતિ ભણુંકુ. મુણો માનવી આણુનઈ (૨)

શાસનપતિ જિન વીરની રે,

મુઝ આણું જસ ત્રાઘડી, તિણિ પાલવી આણુનઈ (૨)

શ્રી આચાર્યની સહી એ. ૧૮

અંગ પૂજ સદ્ સંધ કરઈ, મુપ્રભાતિથી માડીનઈ
માંડીનઈ રૂપ કનક મુકા ઘણી એ,
અઢી પુરુર જિહાં દિન ચઢઈ એ, કોઈ ભાવિક વદા-
વઈનઈ (૨)

મુકતાદિક કરી ગજધણી એ. ૧૯

મુખ મમાધિ નિર્જીતિ ઘણી, સોવન તણી કંતિનઈ (૨)
ઝલકઈ અંગ સુહામણું એ,

મંડાણા સખલ મંડાણુ એ, તિહાં આવઈ રણોરાણુ એ,

રાયરાણુએ નિરખઈ મુખ હીરનું તણું એ. ૨૦

જિનશ્રી વીર જિને, દેશના અઈ દિવસની દીધાનઈ (૨)

જિનશાસનિ હિત મતિ ભણી એ,

તિમ મંધ્યાનું પડિકમણું સદ્ સાંભનધ

સંધનઈ (૨) કરાવઈ સ્વયં તપગજધણી એ. ૨૧

જૂકે તપ તેજ ગુરુ હીરનું, કાંઈ ચડત લઈ વાંનજી
ધ્યાનઈજી બઘેલા પડિકમણુ કરી રે,
ગણઈ તુકાર તે પડવડા પદમાસન પૂરીનઈ,
પૂરીનઈ ધ્યાન શ્રીમધિર અતુસરી રે. ૨૨
ભાદ્રવ સુદિ અગ્યારસિ શુભ ગુરુવાર યોગિજી,
સિદ્ધિ યોગિજી શ્રવણ નખ્યત સોહામણુઈજી,
રતિ ધરીઆ પાચ મતઈ, નઉકરવાલી પાંચમી (૨)
ચાડતા 'જગગુરુ' ઈમ ભણુઈજી. ૨૩

વરણ

હીર જન્મઈ હીર જન્મઈ અંત્ય ઉપદેશ
રે ગજવાસી મુનિવરા ! સુણઉ અંત્ય હિતશીખ મોરી,
અઠાઈ પરભવિ પંથી હવા, તુલક હુયો દલિ ધમધોરી,
જિનશાસન દી(પા)નયોરે, સાધયો ધક પરલોક, ।
ધમ કહી નોકરવાલી પાંચમીઈ, હીર પોહોતા સુરસોકજી

દાઘ

જગનઈવાહાલો રે હીરજી, હુંકે જીવતાં જૈનનઈ જત રે
ક્રૂષ તે દેખાડીકેં જગત રે. ૨૪ જગ

હીરજી નિર્વાણ નાંણી કરી, આખ્યાં દેવવિમાન રે
મહોત્તમ કરઈ નિર્વાણુના, કસિમાં અચેરા સમાનજેજી
વિમાન તે નજરિ દોહડકે, સોંગસેસર વામી ભટ્ટ રે,
સુત(૨) પણિ દેખઈ પરગટ રે,

વાણી રે હવે આકાસમાં, તે પણિ સુણિ ઉદભટ્ટ
રે. ૨૫ જગ

રાત્રિ વહી અંગજ પૂજઈ, સ્વાહરી અઢીઅ હગર રે
માડરી દોઈ ઉદાર રે,

કરી કથીપા પ્રગુખરણું, તિહાં બઘેલી સ્વાહરી એક
હગર રે. ૨૬ જગ

માડવી નીપજી જવ રહી, તવ રહી રતિ ધરી ચ્યાર રે
તવ રે ઘંટાનાટ વાજઈ, જેહવો ધીરનઉ સાર રે
સુણિકે તેવણું અદારે, પછઈવાગાં સાત ઉદારે. ૨૭ જગ
જવ ચિતામાંહિ પોહાદિયા, જિહાં લગઈ દોહું

કાઈ અંગ રે,

તિહાં લગઈ પૂજ્યા પૂજ્યજી, રૂપો નાણુંક મન-
રંગ રે. ૨૮ જગ

પન્નર મણુ સુકડિ લંલી, અગર તે ત્રિણિ મણુ જાણિરે,
કપૂર તે ત્રીણુ સેર તિહાં મિલિઉં, ચૂઢ સેર પાંચ
પ્રમાણુ રે,

હરપુરી ખિ સેર આણિ રે, કેસર ત્રિણુ સેર
વખાણિ રે. ૮૧ જ૦
ઈણિ પરિ હીર અંગ સેરકરિઉં, જમલિ લ્હાલરી
સાત હજાર રે,
તિણિ વારી જે અર લાઈઆ, તેહજ મોર્થો સહકાર રે,
અદ્ભૂત એ અપાર રે. ૮૨ જ૦
પારખ મેધઈ કરાવિઉં, ચૂલ તિહાં અભિરામ રે,
તિહાં રાત્રિ આવઈ છઈ દેવતા, કરઈ હીરના ચુણઆમરે
નાટિક હોઈછઈતામ રે, વાગિત્ર વાજઈ તિણિ ઠામિ રે
પ્રસિદ્ધ હવું આખિ ગાંમરે. ૮૩ જ૦

તિહાં ખેત જે વાસો વસઈ, વાણિકે નાગર જાતિ રે
તિણિ તિહાં જઈનઈ જોઈ, ઉઘાત વનમાં ન માત રે
કાનિ ચુણઈ ગીત ગાંન રે, વાગિત્ર દેવતા

વાત રે. ૮૪ જ૦

ઈણિ પરિ હીરજી નિર્વાણના, આળ્યા પાટણુ લેખ રે
તે. શ્રી આચારયઈ સાંભલી, કુખ કીધઈ સવિશેષ રે
તે વિરહની વાત અથેખિ રે, ધુનિ અદઈ તેહ દયાલ
હીર પેખી રે. ૮૫ જ૦

રાગ પરવી

હીરજી ગુર કહનઈ કહીઈ, વિજયસેન સરિંદ બોલઈ
કહું દેવદયાલ રે, હીરજી ગુર કહનઈ કહીઈ. ૮૬
દુર દેસ વિહાર કીધો, કાં જગતપ તાત રે
વીરની પરિ હીર જાતઈ, કરી સધલી વાત રે
મુઝ કિઉં જાતમ ભાંતિ રે. ૮૭ હી૦
સિદ્ધસ રસકુંપિકા, કારકા કંઈતી રસ પારસા,
ધાતુ રપનઈ કનક સાધઈ, નહીઅ તુ ધાતુ

કનકરસા. ૮૮ હી૦

ગુદમતિ અતિ મુઠ મતિ બા, જેહ નિપટ જાનન રે,
અયોગ્ય પણિ તે યોગ્ય કીધા, ચુણઈ આપ સમાન રે
સખી હીર અધિકઈ વાનિ રે. ૮૯ હી૦
દુર દેશથી દરિયાન રસઈ, કાં કૃપાલ કૃપા ન કીધી,
એકવાર દરિયાનઈ. ૯૦ હી૦

શીખ દિન મતિ કહણુદેસઈ, ટુને. વિના નિજ સાસનઈ,
જગતગુર હીરજી ટુઝ વિણ, કદ કણુ સરી સનઈ
૯૧ હી.

રાગ મેવાકો ધન્યાસી

શ્રી હીરજી ગુર કિમંદિ ન વીસરઈ, જેહનો પરમ
ઉપકારોજ
જિણિ જિનજાસનિ જગત જગવીઈ, ધમિ કહઈ
હીર પદોધરજી ૯૨ શ્રી
અકખર સાહના રે ધર્મસંદેસક કહઈ હવિ
કિંહનઈ કહેચુંજી,

હિત આસીસ ને કૃપા નજરિ મિલી, ટુઝ વિણ
કુણથી લહેરચુંજી. ૯૩ શ્રી
નિર્વાણુ ઉછવિ આપા દેવતા, જિમ તીર્થકર વીરોજ
જોતમ જિમ મુઝ વિરહ દેખાડિઉં, તિમ કીધું
ગુર હીરોજી. ૯૪ શ્રી
અંત્ય સમય જિહાં મુઝ સંભારિઉં, ધન્ય હીરજી

ગુરાંજોજી,
પણિ મઈ ચરણુ તે નવિ ભેટી શકયાં, એ કાંઈ
મુઝ અંતરાયોજી. ૯૫ શ્રી
સંધ-સહ મિત્રિ ગુરનઈ વીનવઈ, મ કરો હીરનો
વિવધોદોજી,
જિણિ ટુઝ અહનઈ રે ચાપીઆ, હીરનો મંદાં-
પ્રસાદોજી. ૯૬ શ્રી

શોક નિવારો રે સાસન-રાજીઆ, પ્રતિપાત્રો
સહ મેઘોજી,
અતિ આગ્રહ અવધારિ ગછધણી, કરઈ જિન
સાસનઈ રંગોજી.

વિવેકહર્ષ જગ જંગોજી. શ્રી હી૦ ૯૭
રાગ ધન્યાસી દાલ

જ્યહિ જ્યહિ જગગુરપદધરો, શ્રી(હીર)વિજય ગણધાર
સાહ અકખર દરગાહ (બાર)માં, જિણિ પાંચો જ્ય
જ્યકારજી. ૯૮ જ્યહિ
જિહાં લગિ મેર મહીધરો, જિહાં લગિ ગિરવરની રાજરે
ચિરઈ પ્રતપક ગુર ગચ્છધણી, શ્રી-વિજયસેન
સુરીસજી રે. ૯૯ જ્ય૦

હીર પદોધર ઉગિક, પ્રગટ પ્રતાપી સુ(ર)જી રે
કુમતિ તિમિર દૂરઈ કરઈ, બવિઆણુ મુખ ભરપરજી
રે. જ્ય ઉ. ૧૦૦

વીળપુર વર નયરમાં પાંડવ નયન વરીસ છ રે
હર્ષઆર્ણવ વિશુધ તણો, સીસ દીર્ઘ આસીસ,
વિવેકહર્ષ કહઈ સીસછ રે. ૧૦૧ જય

—કૃતિ શ્રી હીરવિજયસૂરિ જયગુર રાસ
સંપૂર્ણ. પંડિતોત્તમ પંડિત શ્રી પ શ્રી અમર-
વિજયગણિ શિષ્ય મુનિ ગુણવિજય લિપિકૃત શ્રી
વિદ્યાપુર પુરોષકારાય. ૬-૧૫ (મારી પાસે છે).

આ કૃતિ પાંડવ નયન (પર) એટલે સં. ૧૬૫૨ માં
હીરવિજયસૂરિના સ્વર્ગવાસના વર્ષમાંજ તપગચ્છાયા
વિવેકહર્ષે વીળપુરમાં રચી છે અને ત્યાંજ આની
પ્રત લખાઈ છે. જુઓ જૈનગૂર્જર કવિઓ ભાગ
૧ લો નં. ૧૭૮ પૃ. ૩૧૧. તેઓ પોતે હર્ષોર્ણવના
શિષ્ય હતા. અને હીરવિજયસૂરિની શિષ્ય પરંપરામાં
અથવા અને તેમના પદ્ધતિ વિજયસેનસૂરિની આ-
ચાર્યા રહેલા. વિવેકહર્ષ પ્રતાપી હતા તેમણે કચ્છના
રાગ રાવ ભારમદ્વજને (ભારમદ્વજ પહેલા સં. ૧૬૪૨ થી
૧૬૮૮ આત્મારામ કૃત કચ્છના ઇતિહાસ) પ્રતિ-
જ્ઞાવ્યો હતા. તેના મંથંધીની કચ્છની હકીકત કચ્છની
મોટી ખાખરના શત્રુજયવિહાર નામના જૈનમંદિરની
અંદરનો એક મોટો શિલાલેખ છે તેમાં આપેલી છે
(તે શિલાલેખ પંચાસશ્રી હંસવિજયકૃત પ્રસ્નો-
ત્તર પુષ્પમાલા નામના પુસ્તકના પૃ. ૧૫૫ માં અને
જિનવિજય ૨, નં. ૪૪૬ માં છપાયો છે.)

આ લેખનો સાર શ્રી જિનવિજય આપે છે કે-
સં. ૧૬૫૬ માં તપાગચ્છના આચાર્ય વિજયસેન
સૂરિની આચાર્ય પં. વિવેકહર્ષગણિએ કચ્છ દેશમાં
વિહાર કર્યો અને એક ચાતુર્માસ જુજ શહેરમાં અને
બીજું રાયપુર બંદરમાં કર્યું. તે દરમ્યાન તેમણે તત્કા-
લીન કચ્છના રાજા ભારમદ્વજને પોતાની વિદ્વત્તાથી
રંજિત કરીને તેની પામેથી કેટલાક વિશેષ દિવસોમાં
જીવંદિસા બંધ કરાવાનો આમારિ પડહ વગડાવ્યો;
તથા રાવ ભારમદ્વજએ જુજ નગરમાં 'રાયવિહાર'
નામે એક સુંદર જૈનમંદિર પથ્થ બંધાવ્યું. જુજથી
વિદાર કરી પં. વિવેકહર્ષ ગણિ કચ્છના જૈનવા
નામે મંડળ (પ્રાંત)માં ગયા ત્યાં ખાખર ગામના
સેંકડો ઝોસવાસોને ધર્મોપદેશ આપી શુદ્ધ શ્રાવકના

આચાર વચેરે શિખડાવી પૂર્ણ શ્રદ્ધાવાન કર્યા. તે
વખતે ત્યાં સા. વખરસીએ તપાગચ્છના યતિઓને
રહેવા માટે એક નવીન ઉપાશ્રય કરાવ્યો, તથા જૂ-
નરાતમાંથી સત્પાત્રોને જોલાવી કેટલીક જિન પ્રતિ-
માઓ તૈયાર કરાવી. સં. ૧૬૫૭ ના માધ સુદિ ૧૦
સોમવારના દિવસે પં. વિવેકહર્ષગણિના હાથે તેમની
પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આ લેખ પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે વિજયહર્ષ
ઉપાધ્યાયે આરથી સો સુધી અવધાન કરીને મહા-
રાષ્ટ્ર કોંકણના રાજા છુદ્દાનશાહિ, મહારાજશ્રી રામ-
રાજા ખાનખાના તથા નવરંગખાન આદિ અનેક
રાજાઓ પાસેથી લીધેલા જીવો માટેના અમારિ પટલ
તથા ઘણા દેહીઓના છુટકારા આદિ સુકૃત્યો કર્યા
છે. મહારાષ્ટ્રમાં મુલા નામના મુનિને વાદમાં જતા,
પ્રતિષ્ઠાન (પેશ્વ) પુરમાં મવનોને મોટે જૈનધર્મની
સ્તુતિ કરાવી તથા બ્રાહ્મણ જાદોને યુક્તિવડે જતા,
અને ખોરિદ્વરમાં દેવજી નામના વાદીને જતા.
વળી જૈન ન્યાયથી દક્ષિણના જાવણા નગરમાં દિ-
ગંજરાચાર્યને દરાવી કાઢી મૂકાવ્યા, રામરાજની
સલામાં આત્મારામ નામના વાદીને જતા.

આ ઉપાધ્યાયે કચ્છ દેશમાં સં. ૧૬૫૬ ને ૫૭
મા ત્યાના રાજા ભારમદ્વજને (સં. ૧૬૪૨-૧૬૮૮)
પ્રતિજ્ઞાપ્યો ને તેના પરિણામે તેણે લેખ કરી આપી
પોતાના દેશમાં જીવંદિસાનો નિરૂપ કર્યો કે 'હમેશાં
ગાયત્રી બિલકુલ દિસા ચાય નહિ, ઋષિપંચમી સ-
હિત પથુપણના આઠ મળી નવે દિવસોમાં, શ્રાદ્ધપ-
ક્ષમાં, સર્વ એકાદશીઓ, રવિવારો, અમાવાસ્યાઓના
દિવસોમાં તથા મહારાજના જન્મદિવસ અને રાત્ર્ય-
દિને સર્વ જીવોની દિસા ન ચાય' વળી તે રાજાએ
જુજનગરમાં 'રાજવિદાર' નામનું ઋષભનાથનું જૈન
મંદિર કરાવ્યું સં. ૧૬૫૮. ને તપાગચ્છના સંપત્રે
સ્વાધીન કર્યું કે જે હાલ મોજુદ છે. આ મુનિએ
કચ્છના ખાખર ગામમાં ઝોસવાસોને પ્રતિજ્ઞાથી શ્રા-
વક કિંવાઓ સમગ્રવીને ત્યાં સં. ૧૬૫૭ માં ત્રણ
મોટી પ્રતિમાની અન્વનશલાકા કરી સં. ૧૬૫૬માં
ત્યાં શત્રુજયવાતાર નામના તૈયાર અથવા ચૈત્યની
પ્રતિષ્ઠા કરી (જિ. ૨ નં. ૪૪૬).

તેમણે (પોતાના ગુરુભાઈ) પરમાનંદ, મહાનંદ, (પોતાના શિષ્ય) ઉદયહર્ય સાથે જહાંગીર બાદશાહે વિનંતિ કરી કે 'જે સમગ્ર રક્ષણ કરેલા રાજ્યમાં અમારા પવિત્ર બાર દિવસો-ભાદરવા પંચુસણના દિવસોમાં હિંસા કરવાની જગ્યાઓમાં કોઈપણ જાતના છવોની હિંસા કરવામાં નહિ આવે, તો અમને માન મળવાનું કારણ થશે. અને ઘણું છવો આપના ઉંચા અને પવિત્ર હુકમથી બચી જશે. તેમ તેનો સારો બદલો આપના પવિત્ર-શ્રેષ્ઠ અને સુખારક રાજ્યને મળશે.' આથી બાદશાહે ફરમાન આપ્યું કે:-મજદૂર બાર દિવસોમાં દરવર્ગે હિંસા, કરવાની જગ્યાઓમાં તમામ રક્ષણ કરેલા રાજ્યની અંદર પ્રાણીઓને મારવામાં આવે નહિ. (લુઓ સૂરીશ્વર અને સત્રા-દમાં પરિશિષ્ટ ૪) વળી તેમણે પરબ્રહ્મ પ્રકાશ નામનો ગ્રંથ લાપામાં પથમય બનાવ્યો છે.

આ કૃતિમાં સુખ્યત્વે હેરહું ચોમાસું બિનામાં હીરવિજયસુરિએ કહ્યું તેનું વર્ણન છે. પાટણથી અમદાવાદ પધાર્યો ત્યારે શાહબંદો મુરાદ ત્યાં સુધો હતો. (અકબરે પોતાના શાહબંદા સુધતાન મુરાદબંદને આદેશો સુધો સન ૧૫૬૨ થી ૧૬૦૦ સુધીમાં નીચેના તેનો દિવાન તરીકે મહમદ સાદિકખાનને નીચેના લુઓ બાંચે ગેઝેટિઅર વો. ૧ ભાગ ૧ પૃ. ૨૭૨) તે મુરાદ પાંચે પછી હીરસુરિની દુઆ માંગી. ત્યાંથી શરૂઆતની યાત્રા કરવા પ્રવાણુ કહ્યું. પાલીતાણા પહોંચ્યા (સં. ૧૬૫૦ માં) ચત્રિ પુનમે મોટી યાત્રા કરી. તે વખતે પાટણ, અમદાવાદ, ખંભાત, માલવ, લાહોર, મરમકલ (મારવાડ), દીવ, મુરત, ભરૂચ, વીઝાપુર, દક્ષિણ કાનડાના સંધો આવ્યા. તે તે સંધના સંધવીઓએ ઘણું ખર્ચ કહ્યું, ખંભાતના સંધે ચોમાસું ખંભાતમાં કરવાની વિનંતી કરી પણ પૂજ્યે જણાવ્યું કે આતમસાધન પાલીતાણામાં જ રહી કરશું ને સાથે તીથસેવા બનશે. દીવના સંધે આમદપૂર્વક જણાવ્યું કે ગુજરાતમાં આપ બહુ રહ્યા પણ આ મરજૂમમાં આપની અમૃતવેદિ દુજાપ્ય છે. આગ્રહને વશ થઈ જતાં ઉનામાં આવ્યા ને ત્યાં ચોમાસું કહ્યું (નિર્ધારિત થયું)

(પહેલાં દાહા-મહુવા વગેરે યાત્રે દેવલાડા અને ત્યાંથી અનુસાર પાર્શ્વનાથને વંદી પછી) દીવ જઈ ઉપરેશ આવ્યો. ત્યાંના વેપારીઓ સમુદ્રના સફરી હતા.

જેમનાં વહાણો પાછાં ફરવાનો સંદેહ હતો તેમનાં પાછાં ફર્યા આથી આનંદ થયો. આગેવાનોમાં પારેખ મેઘજી હતો કે જેને લાંકડી બાઈ નામની સુરીશ્વ પત્ની હતી. ત્યાં પ્રતિષ્ઠા હીરસુરિએ કરી ને તેમાં મેઘજી પારેખે લાખ દ્રવ્ય ખર્ચ્યું.

આ વખતે મકકે હજ કરી આજમખાન પછો ફરતાં ઉનામાં આવી આચાર્યને નમ્યો અને હજાર મહોર આગળ ધરી. ગુરુ પોતે નિષ્કંથન છે એમ જણાવી તે દ્રવ્યનો અસ્વીકાર કર્યો. જામનગરના જામસાહેબ સાથે (વજર) અગ્રજ લણુશાહીએ (ના. ૨. નં. ૧૭૮૨) સુરિની અંગપૂજા અદારસે મહોરથી કરી, ત્યાંનો ખાન મહેમદખાન હિંસક હતો તેની પાસે હિંસા છોડાવી ને તેણે લાંકડીઆઈને પોતાની બહેન કરી. પછી ગૂજરાતમાં પ્રધારવાની વિનંતિ થઈ. આચાર્યે ઉનામાં વૈશાખમાં પ્રતિષ્ઠા કરી. આચાર્યની ચાલવાની અશક્તિ થઈ તેથી પાલખીથી વિકાર કરવાની વિનંતિ થતાં ગુરુપરંપરાથી તેવી રીતે વિકાર કરવો એ ખરી રીતિ નથી તેથી ઉનામાંજ આટું ગૌસ કહ્યું.

તખીયત બરાબર નહોતી તેથી લાહોરમાં વિજયસેન સુરિને લેખ લખી માણસ મોકલ્યો કે અકબરશાહની સંમતિ લઈ દેખત કાગળે ચાલી નિકળજો. વિજયસેન સુરિએ અકબરશાહની રજા માંગી ને જણાવ્યું કે આચાર્યની તખીયત બરાબર નથી એટલે શાહે દિલ્લીર થઈ આચાર્યની ખેરાત માટે વળી એક માસની અમારિનું ફરમાન વિદાયની સુખડી તરીકે તેમને આપ્યું. તે વિજયસેનસુરિ દાણુ છોડાવી પદ વિગયના ત્યાગપૂર્વક અભિગ્રહ લઈ હીરસુરિને મળ્યા એકદમ ચાલ્યા. એવામાં પલુસણ આવ્યાં એટલે હીરસુરિએ રાજનગરથી કદ્યાણુવિજય ઉપાધ્યાયને બોલાવ્યા.

ઉનામાં ભાદપદ સુદિ દશમીને દિને અંધ રાત્રે હીરવિજયસુરિએ વિમલહર્ય અને વજર સોમવિજય વાચકને બોલાવી પોતે અનશન લે છે એમ જણાવ્યું. વિજયસેનસુરિ આવે ત્યાંસુધી ખેંચી પછી અનશન લ્યો. તો સાડે એમ તે મુનિઓએ કહ્યું એટલે સુરિએ જણાવ્યું છે કે તે વિજયસેનસુરિને ગચ્છનાયક તરીકે મેં રચાધ્યા છે તેથી તેઓ આવે નહિ તો ચિંતા નથી. પોતે ચારે જાતના આદાર વિદારને તથા અ-

ણસણ કરી પછી દેહ તથ દીધો. લાદવા શુદ્ધ ૧૧ ગુરવાર સિદ્ધિયોગ શ્રવણ નક્ષત્રે.

જૈનનો ઉત્તરપતિ ગયો. દેવનિમાન આવ્યાં ને મહોત્સવ થયો. સિંગલેસરના એક વિષ્ણુ તે વિમાન નજરે દીઠું. અંગતી પૂજા કરી અઢી હજાર લાહરી ખર્ચા. શયને માટે માંડરી કથીપાના વસ્ત્રની કરાવી ને તેમાં એક હજાર લ્યાહરી ખેડી. તે તૈયાર મધ એટલે ચાર ધડી રાત રહેતાં જેથી ધંટાનાદ થયો તે બધાએ સાંભળ્યો. અગ્નિસંસ્કાર કર્યો પહેલાં ગિતા પર સરિરને મૂકતા દેખાતા દોઢ અંમની પૂજા રૂપ. નાણું લોકોએ કરી. અગ્નિ સંસ્કાર વખતે ૧૫ મંથુ સુખડી, ૩ મથુ અગર, ૩ શેર કપૂર, ૫ શેર ચૂઓ, ૨ શેર કસ્તુરિ, ને ત્રણ શેર કેશર વાપરવામા આવ્યા. અગ્નિસંસ્કારમાં કુલ સાત હજાર લ્યાહરી ખર્ચ થયું. જે વાડીમાં સંસ્કાર થયો ત્યા આંખાને મોર આવ્યા. પારેખ મેધશ (ઉક્ત દીવ્યાસી)એ ત્યાં સ્તંભ કરાવ્યો. રાત્રે દેવતા આવી હીરજના ગુણગાનને આનંદના નાટક કરતા એમ લોકોમા પ્રસિદ્ધ થયું.

ત્યાં વસતા નાગર વાણીયાએ કાને દેવવાગ્નિન સાંભળ્યા હતા.

હીરવિજયજના સ્વર્ગવાસના ખચર લેખ દ્વારા

પાટણ મળ્યા. વિજયમેનસરિને દુઃખ થયું ને શોક કર્યો. તેમને બધા છેવટે વિનિત કરવા લાગ્યા કે, 'શોક નિવારો રે શાસનરાજ્યા, પ્રતિપાક્ષો સદ્ધ મંધ અતિ આશ્રદ્ધ અવધારિગણધણી, કરો જિનશાસને રંગ.'

કર્તાના ગુરૂ હર્ષાણુંદ તે આણુંદવિમલ સૂરિના શિષ્ય ઋષિ શ્રીપતિના શિષ્ય હતા, અને કર્તાની શિષ્ય પર-પરામાં તેના જ્યાનંદ ગણિ, તેના ગમનંદ ગણિ, તેના રૂપાનંદ ગણિ ને તેના પ્રેમાનંદ ગણિ થયા કારણકે કલ્પ-સત્ર પરના બાળાવબોધની એક પ્રત ખેડમાં જોઈ હતી તેમાં લેખકપ્રશસ્તિ એ છે કે આણુંદવિમલ સૂરિ-ઋષિ શ્રીપતિ-હર્ષાનંદ ગણિ-મહા ઉપાધ્યાય વિવેક-હર્ષ-જ્યાનંદ ગણિ-ગમનંદ ગણિ-રૂપાનંદ ગણિ-પ્રેમાનંદગણિ વાચનાર્થ.

વળી આ વિવેકહર્ષનો સં. ૧૬૬૭નો પ્રતિમાલેખ નીચે પ્રમાણે ઉપલબ્ધ છે:—

"સં. ૧૬૬૭ વ. ૭૦ રા. ૦ જડિયા ગો. મં. ૭ હાલા પુત્ર સં. પૂરણમદ્દ પુત્ર સં. જૂપતિના શ્રી વિમલનાથ ત્રિપ્ત મહોપાધ્યાય શ્રી વિવેકહર્ષ ગણ્યુપદેશાત્ કા. ૦ પ્ર. ૦ તપા ગચ્છેન્દ લ. ૦ શ્રી વિજ-યસેન સૂરિભિઃ" (ના. ૧, નં. ૧૨૦)

જૈનધાતુપ્રતિમાલેખ સંગ્રહ

(૧-૩) માર્ચ ૧૯૩૦માં પાટણમા વડોદરા રાજ્ય પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદમા લાગ લેવા તેમજ ત્યા સાગરગચ્છના ઉપાશ્રયે વિરાજતા પૂજ્ય પ્ર. ૦ શ્રીમત્ કાન્તિવિજય અને મુનિશ્રી જયવિજય કે જેમની ખાસે ગુર્જર સાહિત્યના હસ્તલેખોની પ્રતિઓ પુષ્કળ છે તેમને લાભ લેવા ગયો હતો ત્યારે મણિયાતી પાડામાંજ શેક ખૂબચંદ હીરાચંદને ત્યાં ઉતર્યો હતો. તે પાડામાંના મંદિરમાં તથા નગરશેકના ગૃહ દેરાસરમા પૂજા કરવા જતાં તે તે મંદિરની પ્રતિમાઓના લેખો પાસ મહે-ન કરી અવકાશ લઈ ઉનારી લીધા હતા. નગરશે-

કના મંદિરમા સદસદૃષ્ટ પિત્તલમય પ્રતિમાના લેખ લેવામાં મારા મિત્ર પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધીએ મદદ કરી હતી. વળી સાક્ષર મુનિશ્રી પુણ્ય-વિજય મને તથા પંડિતજીને પંચાસરા પાર્શ્વનાથ મંદિરમાં વનરાજની મૂર્તિ નીચેનો લેખ પુનઃ ઉકે-લવા લાઇ ગયા હતા ત્યારે તેમંદિરમાના બીજા કેટલાક લેખ મેં ઉનારી લીધા તે અત્ર આપેલ છે. વનરાજની મૂર્તિ નીચેનો લેખ જેટલો મેંની મહેનતથી ઉકેલાયો તે મેં મંદિરના ચંદ્રપ્રભચરિનની મારી પ્રતાવનામા આપ્યો છે એટલે અત્ર મૂક્યો નથી. પાટણમાના

કેટલાક લેખો સ્વ. હરિસાગરસૂરિ પ્રયોજિત જૈન પ્ર-
તિમાં લેખ સંગ્રહ ભાગ ૧લામાં પૃ. ૩૬ થી ૬૬માં
અપાયા છે, પણ તે સિવાયના એટલા બધા-ગુણ
જેઓ અગ્રકટ રહ્યા છે કે તેનો સંગ્રહ કરવાની અતિ
આવશ્યકતા છે. શ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી
મુનિશ્રીઓવા વિદ્વાનોદ્વારા આ બધી સામગ્રી એકત્રિત
કરાવી પ્રકટ કરવાનો પ્રયાત્ન સેવે તો ઇષ્ટ યશે.

(૪) કાઠિયાવાડમાં કાઠીના જ્ઞેતપુરના (૫) યાન
-લખતર તામેતા (૬) ગોંડલના-દેરાસરોમાંના લેખો
ત્યાં ત્યાં જવાનું થતાં ઉતારી લીધા તે અત્ર મુક્યા છે.
તંત્રી.

(૧) પાટણ-મણિયાતી પાડાના દેહરાસરમાં.
૧ સં. ૧૪૬૯ વર્ષે ઉિકેશ ગાતીય સં. આલ્હજીસી
ભાં. (શું) ગારદે પુત્રાભયસિદ્ધ ભાઈયા એ. તિકણા
ધરણ પુત્રા લલિતાદેવ્યા સ્વપતિશ્રેયાર્થ શ્રી
મુનિસુવ્રત ચતુર્વિંશતિ પદ્ધતિ: કારિત: પ્રતિદિ-
નથ (ક્રિતથ) શ્રી ગુણરત્નસૂરિભિ:

૨ ૧૪૮૩ વર્ષે કાં. શુ. મોદ ગાતીય એ. વીર-
પાધ ભાં. સુદગલ સુતા શાં. રતન નામ્યા સ્વ-
શ્રેયસે સ્વપતિ એ. હીરા શ્રેયસે ચ શ્રી કુંથુનાથ
ખિંમ કારિત પ્ર. શ્રી સૂરિભિ: શ્રી જ્ઞાનકલસ
સૂરિ ॥

૩ સં. ૧૪૯૧ આં. વ. ૭ શ્રી શ્રીમાલ વંશે
વડલી વાસ્તવ્ય સં. સાંકા ભાં. કામવદે સુત
સં. ઠાલાકેન ભાં. માકૂ સુત માંછવ્યા જ્યર
પ્રમુખ કુંડુબ સહિતેન શ્રી ધર્મનાથ ખિંમ કારિત
પ્રતિષ્ઠિત શ્રી સોમચુંદર સૂરિભિ: ॥

૪ સં. ૧૫૦૭ વર્ષે કાંથ્ય શુ. ૪ મૂળિંગ પુરવા-
સિ શ્રીમાલ ગાતિ મં. જેસા ભાં. જનસદ્દે
પુત્ર મં. પર્વત શાં. લલી સુત રત્નાકેન ભાં.
જનસપુત્ર માંકા લધુ ભાત. ધૂસાદિ કુંડુબયુતેન
સ્વ પિતામદ શ્રેયસે શ્રી કુંથુનાથ મૂલનાથકાલ
કૃતશ્રુતિવિંશતિ પદ્ધતિ: કારિત: પ્રતિષ્ઠિત: શ્રીસૂરિભિ:

૫ સં. ૧૫૧૮ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૩ વાર ચતુર્થી શ્રી
પત્તન વાસ્તવ્ય શ્રી શ્રીમાલ ગાતીય સા. કં.
રત્ના ભાઈ મં. ચ સુત સાં. વસ્તા ભાં. ક્રદ્ધ

સુત રીડા યુતેન સૂભાઈ ક્રદ્ધ શ્રેયસે શ્રી રીત-
લનાથ ખિંમ કારિત પ્રતિ. શ્રી મલધારિ ગરજે
શ્રી ગુણસુંદર સૂરિભિ: ॥ શ્રી.

૬ સંવત ૧૫૩૧ વર્ષે વૈશાખ સુદિ એ. કાકરસી
ભાં. ટખૂ પુત્ર હીરાકેન ભાં. મોણિકે લધુ
ભાત. હીરા ભાં. લખી પુત્ર લાલાદિ યુતેન શ્રી
શાંતિનાથ ખિંમ કારિત પ્રતિષ્ઠિત તપાશ્રી લ-
ક્ષ્મીસાગર સૂરિભિ: મહીજ આમે ॥

૭ સંવત ૧૫૪૪ વર્ષે વૈશાખ સુદિ: ૩ સોમે ૧ શ્રી
ઉમ્મેસ વંશે ॥ વ્યં. દેવા ભાઈ સખી પુત્ર
સોની આણંદ સુત્રાવકેણ ભાં. અમરાદે ભાત
આના અર્જન ભાતવ્ય વસ્તા. જગપાલ સહિતેન
માતુ: પુણ્યાર્થ પીપલગરજે શ્રી રત્નાસાગર
સૂરિભિ: શ્રી વાસુપૂજ્ય ખિંમ પ્રતિષ્ઠિત ॥

૮ સં. ૧૫૫૫ વર્ષે કાગણ સુદિ ૨ સોમે પ્રાંચાર્ય
ગાતીય સં. દેરાજ ભાં. અવિણિ પુ. સં. કર-
પાલેન ભાં. કપૂરાણ પુત્ર શ્રીરંગ શ્રીવજ્ર શ્રીપતિ
પ્રમુખ કુંડુબ યુતેન શ્રેયાર્થ શ્રીનમિનાથ ખિંમ
કારિત પ્રતિષ્ઠિત: કૃદ્ધ તપાપદ્ધે ભદા. શ્રી ઉદ-
યસાગર સૂરિભિ: ॥

૯ સં. ૧૫૭૬ વર્ષે માંગશર શુ. ૧૦ શુક્રે શ્રીમાલ
ગાતીય વિદ્યાપુરીય ગાંધિક સં. હોદા ભાં. લા-
કિકિ પુત્રા સાં. સદરાકરણ ભાઈયા માકૂ નામ્યા
સ્વપુણ્યાર્થ શ્રી શ્રી રીતલનાથ ખિંમ કારિત
પ્ર. શ્રી પૂર્ણિમાપદ્ધે લીમપદ્ધેલીય ભં. શ્રી
મુનિચંદ સૂરીણામુપદેશેન પાત્ર વાસ્તવ્ય.

૧૦ સંવત ૧૬૦૦ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૦ શુક્રે શ્રી શ્રીમાલ
ગાતીય દોસી કુઆ ભાઈ ટહિફ સુત દોસી ધના
ભાઈ અપરાદે સુત ચંપા ॥ લક્ષ્મીદાસ ૧ મંગા
કર્મદાસ ॥ દોસી લક્ષ્મીદાસ ભાઈ જગાજ સ્વ
આત્મ કુંડુબ શ્રેયાર્થ શ્રી સંભવનાથ દિયતુર્વિંશતિ
પદ્ધતિ: કારાપિત ૧ શ્રી પૂર્ણિમાપદ્ધે પ્રધાનશા-
ખાઈ શ્રી કમલપ્રભસૂરિ પદ્ધે શ્રી પુણ્યપ્રભ-
સૂરિ પ્રતિષ્ઠિત વિધિના પત્તન વાસ્તવ્ય મણુ-
લડી પારકે એ.

(૨) પાટણ-પંચાસરા પાર્શ્વનાથના મહિ-
રમાં પાપાણુ મૂર્તિઓ. (૧૯-૩-૩૦)

૧ સં. ૧૧૬૨ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ સોમે પત્તન
વાસ્તવ્ય વૃદ્ધ શાખીય પ્રાગ્ગાદ ગાતી દો. શંકર
ભાં વાહલી નામ્યા સુત દોં કુચરજી બાવૃચ
દોં શ્રીવંત ભાં અમ્મજી સુત દોં લાલજી પુત્ર
રતનજી પ્રમુખ સુતયા સ્વશ્રેયાર્થે બુદ્ધસ્તપા
ગચ્છેશ શીલાદિયુગ્ધારક ભાં હિમવિમલ
સૂરિપદ્મપુણ્ય ભાં શ્રી આણંદવિમલસૂરિ પદે
પ્રભાવક શ્રી વિજયદાન સૂરિ પદાવંકારાણાં સ્વદ-
વી રન્ગિત શ્રી અકબ્બર પાતિસાહ વિહિત સર્વ
જવાલમદનપ્રવર્તન શ્રીશત્રુંજયાદિરસોચનાદિ
વિહિતયશસાં હુપાકમતેશ ઝંઝ મેપજી નામ્ના
દત્તદીક્ષાણાં ભદારકા શ્રી હીરવિજય સૂરીણા
મૂર્તિઃ કા. પ્રાં ચ તત્પદાવંકારકારિભિઃ પાતિસાહ
શ્રી અકબ્બરસભાવબ્ધજયવામ્બોહારિભિઃ જો-
ષ્ટપભમદિધીમહિપવધમૃતધનાદાન બંદ્ર ગ્રહણ નિવા-
રક કુરમાન ધારિભિઃ ભદારકશ્રી ૬ શ્રીવિજયસેન
સૂરિભિઃ

મહોપાધ્યાયશ્રી સોમવિજયગણિપરિવૃત્તે પત્ત-
નાદિ મહં અમજી પ્રમુખ સકલ સધેન વંદમાના ચ
નંદતાત્.

૨ ૯૦ સંવત્ ૧૬૬૪ વર્ષે ફાલ્ગુન શુદ્ધ ૮ શનૌ
પત્તન વાસ્તવ્ય વૃદ્ધ શાખીય પ્રાગ્ગાદ ગાતીય
દોસરી શંકર ભા. વાહલી નામ્યા બાવૃચ દોં
શ્રીવંત ભાં અમ્મજી સુત લાવજી સુ. રતનજી
પ્રમુખ કુટુંબ સુતયા સ્વ શ્રેયાર્થે તપાગચ્છાધિરાજ
શ્રી હીરવિજય સૂરીચર પદે પ્રભાવક ભદારક શ્રી
શ્રી શ્રી વિજયસેનસૂરિ પદે પૂર્વાચક્ર સહજકરા-
તુકારિ શીલાદિયુગ્ધારકાકૃતગાત્ર ભદારકપુરંદર
સંપ્રતિ વિજયમાન સુવરાજપદ ધારકાચાર્ય
શ્રી ૫ શ્રી વિજયદેવ સૂરીચરણા મૂર્તિઃ
કારિના પ્રતિષ્ઠાપિતા ચ ગીતાર્થે ।

મં. અમજી પ્રમુખ સંધ ભદારકેણ વંદમાના
ચિરંજીવાર્ણિ ભદ્ર

એદેવે આજ વર્ષે માસાથે દોશર્વિજય સૂરિ,
વિજયમેનગરિ, વિજયદેવસૂરિની મૂર્તિ એકજ જગે
કરાવેલી અત્રે વિરાજમાન છે.

(૩) પાટણ-નગરશેઠજી ઘર દેહદાસર-મણિ-
યાતી પાડો તા. ૧૯-૩-૩૦

૧ સં. ૧૫૦૭ વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુ. ૧૦ મોમે પત્તન
વાસ્તવ્ય શ્રી ઉસવાલ ગાતીય સૂરે શિવા ભા.
સિંગારદે સુત સાં જયસિંહ ભાત્ર સાં ગહા
ભાં મરગદિ નામ્યા પિત્ર સાહ લીના ભાથો
માત્ર સુતયા નિજભત્ર સાં ગહા શ્રેયસે શ્રે-
યાંસનાથ અતુર્વિ શતિપદ્ કારિતઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ
શ્રી પદ્મીનાભ ગચ્છે શ્રી યશોદેવ સૂરિભિઃ

૨ સંવત્ ૧૫૧૫ વર્ષે ફાં વ. ૨ સોમે શ્રી શ્રીમા-
લ ગાતીય ૫૦ સીના ભાં અર્ચુ સું પાસા-
કેન ભાં સાહસિણિ સુ. દેવાદિ કુટુંબ સુતેન્
સ્વમાત્ર જીવિતસ્વામિ શ્રી સંભવનાથ મિત્ર
શ્રી પૂર્ણિમા પદે સહયશ્ચામુપદેશેન પ્ર-
વિધિના શ્રી પત્તને

૩ સંવત્ ૧૫૩૨ વર્ષે શ્રેત્ર વદિ ૨ ગુર ઉસિવાલ
ગાતી તાતહઝ મોત્રે સાં સાજણુ ભાં ધણિ
પુત્ર સાં સવા ભાં રધવાહી પું સાં શ્રીવંતેન
સાં ગચ્છર સાં કમ્બો જાવૃધુતેન શ્રી શાંતિનાથ
મિત્ર કારિતઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ શ્રી ઉપકેશ ગચ્છ
કુકળચાર્ય સંતાન શ્રી દેવચુસ સૂરિભિઃ શ્રીઃ

૪ સંવત્ ૧૬૨૪ વર્ષે ફાગળ શુદ્ધ રવો શ્રી શ્રી-
માલ ગાતીય શ્રેષ્ઠિ ગોધા ભાથો ખાહીરાઇ પુત્ર
શ્રેષ્ઠિ રતના ભાથો ખાહી ગાઇ પુત્ર શ્રેષ્ઠિ રાયમલ
ભાથો બા. મગાઇ શ્રેષ્ઠિ રાયમલકેન પિત્ર
શ્રેયાર્થે શ્રી શ્રેયાંસનાથ મિત્ર કારિતઃ તપા
ગચ્છ શ્રી હીરવિજયસૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ
પત્તન વાસ્તવ્ય ।

૫ સહસ્ત્રકૃત પ્રતિમાઓ જેતા પર રહે છે તેની
નીચે લેખ છે કે—

સંવત્ ૧૭૭૪ વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુદિ ૮ મોમે પત્તન
મધ્યે । શ્રી શ્રીમાલી ગાતીય વૃદ્ધિ સાખાયા દો । શ્રી
વીરા સુન । દોગી । શ્રીશિવજીસુન । દો. । શ્રી ગેવજી
ભાથો સંહિત વહ સુન । દો. । શ્રી જ્યતરી ભાથો રામ
વહ સુન । દોમી શ્રી તેજમી ભાથો દેવગાઇ સુના પૂર્ણ ।
સુન સુત્રાળ । દિંઝ ભાથો રાધા વહ સુના લ ।
હર્ષી । મધુકચંદ્ર પ્રમુખ સપરિનાર સુતઃ દો । શ્રી

તેજસીદેન સુખશ્રેયોર્થા શ્રી પાર્થનાથાદિ બિંબ
રાહસ્ય પિતૃલમય કોષ્ટઃ કારિતઃ પૂર્ણિમા પક્ષે ।
ભા. ૧ શ્રી ભાવપ્રભ સુરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥ શ્રી
મહિમાપ્રભ સુરિસ્તતપદે । ભ । શ્રી ભાવપ્રભ
સૂરીણામુપદેશાત્ કૃતમહોત્સવેન પ્રતિષ્ઠાપિતં શ્રી
ઠંદેરપાટક સંબંધિના ॥

પદ-નીચેનો લેખ દિનારી પરનો છે:-સં.
૭૭૪ જ્યે. ૧ સુ. ૮ દોઁ શ્રી તેજસી ભાર્યા દેવ
દ્વિ-સુતા પૃથ સુત ગુણાય । દિં ભાર્યા રાધા
કુતા લા. હીરકી સુત મલ્લક પ્રમુખ સપરિવાર-
જિતેન શ્રી તેજસીદેન સુખ શ્રેયોર્થા શ્રી પાર્થ-
નાથાદિ બિંબ રાહસ્ય પિતૃલમય કોષ્ટઃ કારિતઃ
મી પૂર્ણિમા પક્ષે । ભ । શ્રી મહિમાપ્રભ સુરિસ્ત-
તપદે । ભ । ભાવપ્રભ સુરિણામુપદેશાત્ કૃતમહો-
ત્સવેન પ્રતિષ્ઠાપિતં શ્રી ઠંદેરપાટક સંબંધિના ।

૬ સં. ૧૭૭૪ જ્યેઠ ૬ સુ. ૮ દોઁ આણુંદળ
ભાર્યા રતન વદ્ધ કારિત । શ્રી વાસુપૂજ્ય બિંબ પ્રં

૪ જૈતપુર-કાઠીનું-કાઠિયાવાડના દેહરાસરમાં
(તા. ૧૬-૪-૧૯૩૦)

૧ સં. ૧૫૧૬ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૧ શુક્રે શ્રી
શ્રીમાલ જાતીય શ્રેઁ દેહલા સું શ્રે હરીયા
ભા. રત્ન સું સાલિજેન ભા. આસુ સુતેન ।
માનપિત્ર શ્રેયસે શ્રી કુંજુનાથ બિંબ કારિતં (મ)
બ્રહ્માણુ ગંધે પ્રતિષ્ઠિતં શ્રી વિમલ સુરિભિઃ ॥
શ્રીઃ પન્નજયતપુરે ॥

૨ સંવત ૧૫૩૩ માધ વદિ ૧૦ શુક્રે શ્રી કોરંટ
ગંધે શ્રી નન્નાચાર્ય સંતાને શ્રી ઉસવંશે વદ્ધ
શાખીય શ્રેષ્ઠિ નરીઆ ભા. નામવદે પુત્ર
લીલા ભાર્યા વની પુત્ર સાહ. મૂંધા પસલીરા-
બ્યાં ભાત વીરપાલ નિમિત્ત શ્રી સુમતિનાથ
બિંબ કારિતં શ્રી કલ્લસુરિ પદે શ્રી સાવદેવ
સુરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતં અલ્હમદાવાદ નગરે ॥શ્રી॥

૩ સંવત ૧૬ ()૧ વરો શાંતિનાથ વિજયસન
પ્રતિષ્ઠિતં

૫ સરધારના દેરાસરમાં (૧૧-૫-૩૦)

૧ સંવત ૧૬૩૨ વર્ષે દ્વિતીય જ્યેષ્ઠ સુદિ ચતુર્થી
તિથી ગુરુવારે મવાનપુરે શ્રે. રાણા ભાર્યા
રખાદે સુન શ્રે. રાજપાત્રેન શ્રે. કુંડુગપુરેન શ્રી

સુત(મ)તિનાથ બિંબ પ્રતિષ્ઠાપિતં પ્રતિષ્ઠિત
ચ શ્રી તપાગંધે । શ્રી હીરવિજય સુરિભિઃ
શુભ ભવતુ

૨. સં. ૧૮૨૬ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૨ શુક્રે ઉસવાલ
જાતીય શા શ્રી ૫ માધુ તત્ ભાર્યા બાઇ લાસુ
૨ સિદ્ધચક્ર કારાપિતં શ્રી વિજયધર્મ સુરિભી
પ્રતિષ્ઠિત શ્રી તપાગંધે

૩ ૧૮૬૦ સંવત ૧૮૨૧ના વરો શાકે ૧૭૮૬
પ્રવર્તમાને માગ માસે શુકલપક્ષે સપ્તમી તિથી
શ્રી ગુરવાશરે શ્રી અન્નલગ્નગંધે પૂજ્ય ભટારક
શ્રી રત્નસાગર સૂરીશરાણામુપદેશાત્ શ્રી
કલ્લદેશ । શ્રી શાંધાણુનગર વાસ્તવ્ય ઉસવશે
લધુ શાખીય શ્રી લોહાદ્રયા ગોત્રે । સા તેજસી
હીરજી તદ્ ભાર્યા સારખાઇ. । તત્પૂત્ર સા ।
માંડણુ તન્નામના જિનબિંબ શ્રી મુનિસુમંત
સ્વામીજી (કારા) પીતઃ ॥

ત્રણ પાખાણુ પ્રતિમા છે. મૂળનાયકની પર નીચેનો
લેખ છે.

૪ શ્રી ૧૮૨૨ માં શુદ્ધ ૭ ગુરુવારે શ્રી સરધારના
સંધ સમસત શ્રી આદિનાથ બિંબે કરાપિતં
શ્રી સિદ્ધજેત્રે.

૫ શ્રી ૧૮૨૧ શ ૧૭૮૬ પ્ર. માધ શુદ્ધ ૭ ગુરુ-
વાશરે શાંત્રી આણુંદળ કલ્યાણુજી શ્રી સિદ્ધ-
દેત્રે શ્રી શાંતિજન બિંબ સર્વ સુરિ પ્રતિ ।
(પ્રં=પ્રવર્તમાને) બીમમાં એજ પ્રમાણે
આરસની લીંતમાં તખતી.

૬ આ શ્રી અયભદેવ સ્વામીનું જિનાલય તથા
તેની પાસેની ધર્મશાળા શ્રી જૈનધર્મો યુત્તિપૂ-
જક આવકોના ઉપયોગ વાસ્તે, શ્રી જામનગરના
વતની જાતે વીથા યોસવાળ શ્રાવકો શા. લીલાધર
કલ્યાણુજી તથા વેરા અન્નશમર હરજી એએએ
રાજકોટ જલ્લાના ગામ શ્રી સરધાર મધે
પ્રતિષ્ઠા મુદ્દત સંવત ૧૯૩૭ ના ફાગણ શુદ્ધ
૭ સોમવારે કર્યું છે.

(૬) થાન (લખતર તાણે) ના દેહરા-
સરમાં. (૧૩-૫-૩૦)

૧ જ સ્વસ્તિ સંવત ૧૩૪૩ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૧૫
ગુદતીયાણુ જાતીય સાં મના ભાર્યા બાંધ પાંધ
સુત સાં રત્નસીદેન ભા. સીં વાંજી યુતેન

સ્વપુરુષાર્થ શ્રી પાર્થનાથમૂર્તિ ચતુર્વિંશતિ
પદ્મ કારિતઃ ॥ શ્રી જિનવર્દ્ધન સ્ત્રીણા
સુપદેશેન । શ્રીઃ ॥

૨ સંવત્ ૧૫૦૫ કાર્તિક વત્ ૫ પ્રાત્ર ગાં વ્યઠ
છાડા સુત) ધરણા ભાં દેગ સું દોઠ હીરાકેન
• ભાં દાણુ ગા(ગો)રી પુઠ સિવદાસ હેમા
પુશાલભી બ્રાત્ર મં વેલા બ્રાં દાગિંએ ।
શ્રેયસે શ્રી શાંતિનાથ મિંખં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં
શ્રી સાધુઠ શ્રી પુણ્યચંદ્ર સરિણિ ગુરુદે ॥
અહુરમદાવાદ વાં

૩ સં. ૧૫૩૩ વત્ પોસ સુ. ૧૫ સોઠ સિદ્ધ-
પુરે ઉસવાલ ગાં સાં મા...સુત જિણુદાસ-
કેન સ્વ શ્રેયસે શ્રી ધર્મનાથ મિંખં કાં પ્ર-
તિષ્ઠિતં શ્રી વૃદ્ધતપાપદ્મે શ્રીજ્ઞાનસાગરસરિપદે
શ્રી ઉદયસાગરસરિણિઃ ॥ શ્રીઃ ॥

(છ પાપાણુની પ્રતિમા છે, અને તેમાંની કાંઈ પર
લેખ નથી)

(જ) ગોંડલના દેહરાસરમાં. (૨૫-૫-૩૦)

૧ સં. ૧૧૦૬ આસાદ સુદિ ૧૦... (પાર્થનાથ) પરિકર
પદેશે.

૨. સં. ૧૪૪૨ વર્ષે વૈં સું ૧૫ રાત્રી ઉપકેરા
ગાંતીય વ્યઠ પાપરે ભાં ભાંદણુ દેવિ સું
ગૂંગડેન પિત્રે શ્રેયસે શ્રી કુંથનાથ મિ. કાં
પ્રઠ અરતર પદે શ્રી જિનરાજસરિણિઃ ॥

૩. સંવત્ ૧૫૧૬ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૧ શુક્રે ઉશ-
વાલે ગાંતીય પડવઝ ગોત્રે વદ્ધમાન સાખીય સાં
વરતા પુઠ સાં કા-દડ ભાં લયમાઇ પુઠ સાં
સહદેવેન ભાં બધી સોસાદે પુઠ સાં ગોરા
શ્રેયસે શ્રી શ્રી અનંતનાથ મિંખં કારિતં શ્રી ધ-
ર્મચોપ ગઢે લદારક શ્રી વિજયચંદ્રસરિપદે પ્રતિ-
ષ્ઠિતં શ્રી સાધુરત્નસુરિઃ ॥

૪ સંવત્ ૧૫૨૮ વર્ષે પૌષ વદિ ૫ શુક્રે શ્રી
શ્રીમાદ્વી ગાંતીય દક્ષઠ લાગ્ર સુત દં માંડણુ
ભાણી રૂપા સુત દક્ષઠ દેવાકેન ભાણી લાકિકિસુત
આંખાસુતેન શ્રી શાંતિનાથ મિંખં કારાપિતં । પ્રતિ-
ષ્ઠિતં શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષે લદાં શ્રી સાધુસુદર
સરિણિઃ ॥ માંગલ્યપુર વાસ્તવ્ય ॥ શ્રી શ્રીરસ્તુ ॥
(ચતુર્વિંશતિપદ) ॥

૫. સંવત્ ૧૫૩૧ વર્ષે આસાદ સુદિ-૫
શુષ્ણે ઉસવાલે ગાંતીય નાહરે ગોત્રે સાં નુકા
ભાણી નાહરી પુઠ રત્ના ભાણી રત્નાદે આત્મપુન્યાથે
શ્રી ચંદ્રપ્રભ મિંખં કારાપિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રી
ધર્મચોપ ગઢે ભં શ્રી પારસમૂર્તિસુરિ । સુભં ॥
ધાતુના સિદ્ધચક્ર.

૧ સંવત્ ૧૮૩૨ વર્ષે માહ વદિ ૫ સોમવાસરે
શ્રી ગુરુલ નગરે ભં શ્રી શ્રી વિજય ધર્મ
મરીથરણ પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥

૨ સંવત્ ૧૮૭૮ વર્ષે વૈશાખ માસે । શુક્રવત્સે ।
૧૫ તિથો ગુરુ વાસરે । પોરવાલે ગાંતીય । વોરા ।
તલકસી રાધવથ । સુત મોહનગકેન । શ્રી
સિદ્ધચક્ર લગાપિતં । ભાં શ્રી શ્રીવિજયજિનેંદ્ર
સુરિણિ પ્રતિષ્ઠિતં ॥ શ્રીમત્તપાગર ॥
શ્રીરસ્તુ ॥ ॥

૩ ૯૦૦૦ મિંખં સં. ૧૯૧૧ માધ ગુદિ ૧૦ દારાજ
ધનપતિસિંહ બાહુરેન પ્રસિદ્ધ સિરિ બંગદેસે
મદિરના પત્થરના થાંભલામાં તખતી.

॥ સ્વરિત શ્રી સંવત્ ૧૮૪૪ વર્ષે । શકે ૧૭૧૦
પ્રવર્તમાને । મારોતમ માસે । વૈશાખ માસે કૃષ્ણપક્ષે
પટ્ટી તિથો । સોમવાસરે । શ્રીમત્તપાગર ॥ ભં શ્રી
વિજયજિનેંદ્રસુરિ । શ્રી ગુરુલ નગર મધે રાજ
કુંભાણ રાજ્યે અણીલકલપુર પતનાદી સંઘેન નવીન
જિનપ્રાસાદ કારાપીતં પ્રાસાદ મધે પુરાણ જિન
પડિમા પુર્વ સુરિ પ્રતિષ્ઠિતં । ચંદ્રપ્રભજિનમિંખં
સ્થાપીતં ચણુનાર કદીયો ભીમજી ॥

પાપાણુપ્રતિમા—મૂલનાયક ચંદ્રપ્રભપર લેખ
નથી.

સં. ૧૯૨૧ શા. ૧૭૮૬ પ્રા. શુ. ૭ દિન શુક્ર
અંચલગઢે કજ દેઠ કોડારાના વા. ઉશયા લધુ
સાખાયા ગાધે (૨) મોહોના ગોત્રે માં શ્રી નાયક
મણુગી ભાં હીરમાઇ પુન શ્રી કેસવજી શ્રી પાદ-
લક્ષ્મિન સિદ્ધદેવે શ્રી મદિલનાથ જિનમિંખં ભં
ગજનાયક ભં શ્રી રત્નસાગરસુરીજ પ્રતિઠીતઃ

બીજી બે પ્રતિમા નમિનાથ ને પાર્થનાથની
પણુ ૧૯૨૧ ની સાક્ષી છે.

સં. ૧૫૪૮ ની નાની પાપાણુ પ્રતિમા છે પણ
તે અધારમાં છે ને મહેનત કરતા ઉઠેલાતી નથી.

ભાવવિજયકૃત અને ભાવવિજયકૃત નેમિસ્તવન.

પાદ કહેરે નેમજીને વાતડીરે, ઇમ ખોલે રાજુલ નારિરે
યાજી સુંણા(વે) મુગલોપણીરે, ઇમ જાંવે વયજી ઉદારે.

કોષ ૦

ખખર કરે સ્વામિ નેમિનીરે, જોવા ચાલી તે તતકાલેરે,
મમત ભમતાં શુદ્ધિ લહીરે, સખી આવી વેગે ચાલિરે.

કોષ ૦ ૨

ગદ ગિરનાર નેમિજીરે, પુહતા બણી રાજુલ નારિરે,
કરજોડી સંદેશ પાઠવેરે, સ્વામિ! તું મુજ હીયાનો દારેરે.

કોષ ૦ ૩

રાત ચંદે કરી ઉજલીરે, વચે બિછાઇ સોવનખાડેરે,
જોખ સવાલખિ પોડીએરે, વેગે આવો જોઉં તુમ્હ પાટરે.

કોષ ૦ ૪

મેજ બલી સોવનતણીરે, આપજી રમસ્યું રંગ રસાલેરે,
વિરહ દાવાનલ ટાલસ્યુંરે, નવલવ નેહ સંભાલિરે.

કોષ ૦ ૫

રાતદિવસ તુઝને જાગુરે, તુમ્હ વિજી ધડીય ન જાગરે,
દિન ગયું વોતે કરીરે, રાત વલી દોહલી ચાલેરે.

કોષ ૦ ૬

સેજ બિછાઇ રાજમતીરે, ખેડી ઝુરે મનહિ અપારેરે,
આંસુડે ભીંજે કંચુએરે, નેમિ! અપ્રવાની કર સારેરે.

કોષ ૦ ૭

નેમિ સંદેશો લહી કરીરે, પ્રતિખોધી રાજુલ નારિરે,
દાય વલી માથે ઠવીરે, રાજુલ થાપી મુગતિ મજારિરે.

કોષ ૦ ૮

તપગજ માંહિ સુંદરે, શ્રી દેવવિજય ઉરગ્રાપરે
ભાવવિજય કહે ઇણીપરેરે, જિમ મનવંછિત યાપરે.

કોષ ૦ ૯

ભાવવિજયકૃત નેમિનાથસ્તવન.

રાગ મલ્હાર

સરસતિ માત પસાઉવેરે, યુજસ્યું નેમિજિજીંદ,

સમુદ્રવિજય કુલચંદ્રોરે, જેણે જીત્યો ગોવિંદ

યાદવરાજ જામ રજો, ગદ ગિરનાર

નારિ તજી જેણે સુંદરે, વારિ પશુઆ-મારિ-યાદવ
બાલ શ્રદ્ધાચારિ સુહામણેરે, શિવાદેવી માતમલ્હાર
શંખલંછન રવામિ શામલેરે, સૌરીપુર અવતાર.

યાદવ

તોરણથી જવ પ્રણ વળેરે, મન આણી વૈરાગ,
તવ રડતી રાજમતીરે, ઇમ ખોલે ધરી રાગ. યાદવ

પિયુઝ કહે કુણ કારણેરે, તે આણિ મન રીસ,
વિજી અપરાધો કમિનીરે, કાંઈ છોડો જગદીશ

યાદવ

વલ્લભ વેગે પધારીને, મુઝ ધર ધરિ ઉજાહ,
જો બણી હું છાંડવીરે, તો કાંઈ માન્યો વિવાહ: યાદવ

એહ ચોરી એહ માંડવેરે, એહ મંદિર એહ વેશ,
સુણ સુણ તુજવિજી નાહવારે, સુખ ન દિયે લવલેશ.

મેં જાણ્યા તુઝ ખોલડરે, મયંગલ કંઈ પ્રમાણ,
તે સાજન તું કાંઈ કરેરે, કાજી કોટિ સમાન.

તુમથી પારેવોં બલારે, પ્રેમનેણે અધિકાર,
મંગન ભમતાં ભોંવ પડેરે, જવ દેખે નિજ નાર.

વાદલા વેહસો આવિનેરે, પહોચાડો મન રંગ,
વિરહદાવાનલ પરજલેરે, ઠારો માઈ અંગ. યાદવ

એહવા રાજુલ ખોલડેરે, જે ન ચલ્યો વડવીર,
સંયમ લેઈ મુગતિ ગયોરે, સમગ્ર સાહસ ધીર.

કલશ

ઈમ મયજીભજણ મોહનજીજી જીવનજનમનરજીજી,
શિવાદેવીનંદન દુઃખનિકંદન યુગ્મે સોહિય આપજી.
નકુલાર્ધ નયરી સમીપ સુંદર ધરણીધર શિરમંડળો,
સુનિવિમલવાચક શિષ્યનિત નિત નમે ભાવધરી ધણો.

[ભાવવિજય માટે જીઓ જૈનગુર્જર કવિઓ
—પ્રથમ ભાગ નં. ૨૭૩ પ. ૫૮૧ તંત્રી.]

સં. ૧૫૩૫માં લખાયેલાં પ્રાચીન કાવ્યો.

સીહાકૃત જન્મસ્વામી વેલ,

લખ્યા સં. ૧૫૩૫ વૈ શુ. ૬ અલખપ્રગણિના.

॥ ૯૦ ॥ ૧

સમુદ્ર શ્રી પ્રિયપતિ ભણુઈ, હંઈ જલ તુ રત્નસારલિ
બગ કરિ સુગજ કંચુ વણુ, ક્રિયા મન ઉનમૂલિ
ગરમંડ કંઈ સગધ મિલુ ચૂકિસિ, કામભોગ સુખ મૂલિ, ૧

નાહ ન જૂલીયઈ.

નવ પરણીય વર નારિ, હેલિ ન મેદિહયઈ.
યુગતા યુગત વિચારિ, દયા ધરમ પાલિયઈ,
કદલ કમય વન મેદિહ, કનક ન રાચિયઈ,
ચંદ્રુ પાપ મ હેલિ, અગિ વિલેપિઈ, આચલી.
હતિય કલેવર ત્રીપતણુઈ, નઈ હઈ વાયસ નાગિ;
વિષય લણુકુ સોતલિ રહિઉ, મહા સમુદ્ર મઝારિ,
દસ દિસિ યેખઈ પાર ન પામઈ, તિમ ન પડિસુ સંસારિ,
નારિ ન જૂલિયઈ.

રણુ અમૂક મેદિહ, કાચિ ન રાચીય,
મૂકિ ફલિઉ સહકાર, કઈમિ ન જૂઝિયઈ,
હરિઈ સંસાર ગેદિહ, કદમિ (ન) ખૂચિયઈ,
જૂલી મુધિ ગમારિ, વિરહ ન ભોલીયઈ, આચલી
પદમમેના ભણુઈ નાહ સુણિ, પ્રાણનાય અવધારિ,
છકુ વાનર છક વાનરી, તર વિરોધિ નર નારિ,
લોભ લગઈ નર વાનર હંઈ, તિમ તઉ બેડ મહારિ, ૪
નાહ ન જૂલીયઈ.

જન્મ ભણુઈ પદમમેના સુણિ, છકુ નર દહઈ અંગાર,
ત્રિસિતુ સોપઈ સ નરી, સુતઉ સુપન મઝારિ,
ત્રિપતિ નહી તિણિ ખાર મિદુયે તિમ એઉવિ વિષય
સંસારિ. ૫
નારિ ન જૂલિયઈ.

પદ્મશ્રી ભણુઈ જન્મ સુણિ, નરિહ નારિ અવધારિ,
રાય મેદિહ બુય મિ લગી, બુયંચુ મેદિહ રત ચોરિ.
મજ મેદિહ સીપાલ, આમિય જિમ તિમ ધર્મ

ચૂકિમિ સાર. ૬ નાહ ન જૂલીયઈ.

વિગજહરિ માનગધુય, પરણી વિગજરેસિ,
છકુ વિદા સાધવિ ગયઉ, છકુ રહિયઉ પરદેસિ,
હઉ વિગજ માદતલૂ પરિ ન કરિ સુવસુ, સુ નહી
ગિહવાસ. ૭ નારિ ન જૂલિયઈ.

કનકમેના ભણુઈ મ કરિ પ્રિય કમક તપરિ
ગદ સંખ પૂરિન તણિ બડે ગમ્ય, તિમ તઉ મહારિ,
વિષય ભોગ ભોગવિ સુખ પદિહક, પછઈ મુકતિ

વર નારિ. ૮ નાહ ન જૂલીયઈ.
જન્મ ભણુઈ તં નારિ સુણિ, વાનરવનહં મઝારિ,
તિહં પ્રતિ મહિહ, છકુ આનીયઉ, તિડિયા બેડ
તિણિ વઢરિ.

ભાગઉ ત્રિપા લાવસિ, ખૂતઉ તિમ ન પડિસુ
સંસારિ. ૯ નારિ ન જૂલિયઈ.
નલસેના ભણુઈ નાહ સુણિ, સિધિ શુધિ ખરી,
યસ લોભ;

ધન કારણુ જરુક પૂજિયઉ, સમા સમા વર લાધ,
એકઈ એક નયણુ જઉદધ, ઉ ખીછ હુધય રિંધ. ૧૦
નાહ ન જૂલીયઈ.

જન્મ કુમર કયા કદઈ, મુંદરિ સુણિ ધરી લાઉ,
અતીય મુંદર તુરિય છકુ, મહતા સમ પયરાઉ,
ધરમ તણુઈ છરિ ચોર નિશ્ચુ બપ ઉતિમ તુનિહ
વિષય મ ચાહુ. ૧૧ નારિ ન જૂલીયઈ.
કનકવતી ભણુઈ મ કરિ પ્રિય, ત્રિણિ તિણિ
કીઉ ગમારિ,

વિષયઉ રાસમ પૂંછડઈ, પડિયા દંત મિ ચારિ,
અનય બાલ અમહ સંપડુ કરિ કરિ પ્રિય,
મન ચૂકિ નિરધાર. ૧૨ નાહ ન જૂલીયઈ.

જન્મકુમર કયા કદઈ, સોલઉ કુણંબા લુહ.
પોરી મરી વેરયા હુઈ, ઉ હઉરખ રખવાય.
સહઈ અપમાન તણુ નારિ તણા નિતુ,

તિમ ન કરિસિહં બાલ. ૧૩
નારિ ન જૂલીયઈ.

કનકશ્રી ભણુઈ સુણિન પ્રિય, છકુ પચિયા વિચાર,
વાધા તણુઈ મુખિ મંસુતે લેયઈ, અપર કદઈ વવદાર.
આસાદસ તણી પરિ મ કરિસિ, લાગિસિ તં ભરતાર ૧૪
નાહ ન જૂલીયઈ.

જન્મકુમર ભણુઈ, નારિ સુણિ, તિ નિમત્ત, અવધારિ
એકુ દાનિ ન તુ પોષિઈ, એકુ પવં તિધિ વારિ,
એકે જુહાર મિતુ જઈ સરિસઉ, અખત ન સનય
મંસારિ. ૧૫ નારિ ન જૂલીયઈ.
જન્મતિશ્રી ભણુઈ, નોડિવિ કર મ ભણિસિ વારધવાર,

પ્રાહણ્ય ધૂમ્ય કલ્પિત કયા, કોઇ કહ્યું કર્યુંકે વાર,
૧૬ નાહ ન જીવીયઇ.

જીજુકુમર ભણ્યું ત' નારિ સુણિ, તરલ લતંગ કુમાર,
સંચર્ય વિપવર્ણપુ, ધાસિલ નરક મજરિ, પંચ પ્રકારિ,
વિયુ વિરતુ વિપ ભણે, મુહુર્ત નારિ. ૧૭

નારિ ન જીવીયઇ.
નવાણુવઇ કોડિ, કનક તણ જીજુકુમર આઠ નારિ,
વીરજીણુંદ મુદ્રા લઈ, વિરતે ધણિ સંસારિ,
અતુદિતુ અતુવિધ, રાયલ સંધ મુનિ, અણુદિણ
સીહા રવામિ. ૧૮

—ઇતિ શ્રી જીજુરવામિ । વેલિ સમાપ્તઃ ॥ ૭.

સીહાકૃત રહનેમિ વેલ.

લ. સં. ૧૫૩૫ વૈ. યુ. ૬ અલયપ્રલગણિના.
પ્રિય વંદણ પરખતિ ચરી, વરિસાઈ ગદિર અંબીર,
બીનઉ કંબલ કંચૂકે, મુખ ગોમડું સરીર,
દેખી ગજગામિનિ ગયવર ગદિ ગદિલે, જિમ કમલિણિ
મધુકાર, વેલિ પરાલી.

નેમિનાથ કેરી આણુ, ગયણુ ન પાખીઇ,
સીઅલ સળલ રખિવાલ, વન અતિ રૂઝડું
સદમ તજઈ ગજ હોઈ, સુડિ સંભાલીઇ,
રહેનેમિ જીમિ મ જીવિ, નંચણડે આઇ(લી)ઇ, આંચલી
ખડુત દિવસ દુઝર, કેરી, રાણી તમ્હ લગઇ રૈસ
તીણુરજિ હઉ મેવાવડ, બેતર અવ મ દેસિ. ૨
વેલિપરા.

ઇમે વગનિ તપ સંજમ દહેસ ઋષિ, નરજિ
પીઆણુકે દેસિ,
વેલીરે કરહા મન આણિ કરિ, સંજમ ભાર વહેસિ,
દેખી પીઆણાં રામ વન મન પસરત મ મેલિ
(મેલિહસિ) ૩ વેલિ.
ધરિ તોષ મનિ પંચ ઇન્દ્રિય વસિકરિ, અવધડ

મારગિ મ આણિ,
સરસવ તુલ્લી હુંજિ મનિ, તું ગિરિ ગેર સમાન,
ગમરદ કાંધ ખરિ અડઇ, ગજ અંખાણુ. ૪ વેલિ.
મ પડિ મ પડિ મનિ દુગધા ગમન કરિ, આરિતરમણ
મતં દારિ.

પરત્રી દેખિ વિરાગ મુખ, ને વરલા સંસારિ:
ધણા વિગા(તા) સોભાયા, જે રતા પરનારિ. ૫ વેલિ.

ધ્યા દેખી-કુર ખઇ ગઇ, લીમસેન જૂઝારિ,
રૂપ સરિધિ દેખિ કરિ, કીચક મનિ આસિત્તાપ,
પવનનંદન સમોરકરિ, જગત્રિ. રહાવી રેખ. ૬ વેલિ.
સત અંધ-વિસિહં અગનિ પ્રમલી નમઇ, સીકારિ
મન જીવિ

સુદ્ર સખાઇ લંક ગઢ, રાવણુ ધણી નિસંક
પરત્રી કરણિ ગંજિલે, ત્રિભુવન માહિજ વંક. ૭.
વેલિ પ્રી.
સતી. સીતા દેખી રામે રમાયણ, જગિ જીજીઇ વિદીત
કનકમેર ગિરિ જઉ અલઇ, અગનિ-કિ સીતલ હોઇ,
દિણુયણ પઞ્ચમ ભેગમઇ, સીત્ર ન હોપું તોઇ.
ભણતિ રાજલિ રહનેમિ સુણિન ઋષિ, બંચવંડ
દેહ. ન હોઇ. ૮ વેલિ.

આદિ લોકે પરકાસિહ, એ વ્યવહાર સોદ્ધ,
અમ્હે તમ્હે સરિસું તિમં કર, કરિ પસાઉ મુખિ બોલિ.
મ લાણિ મ લાણિ મન દુગધ ગમને કરિ,
મિથ્યાત વચન મ બોલિ. ૯ વેલિ.
રહનેમિ અરંચાતુઅ, ફૂડી સાટ કરેસિ,
રતન રાસિ ગોતી વંડઇ, યુગ્મ હલ કિમ લેસિ,
જે. તું ૧ પદિત મૂરખ અમાણુ ઋણિ(ભિ) બંચવંડ
સી ન હોઇ.

અષ્ટ ભવંતર હું દિરી, તુગઝ અંધવ સિહં નારિ,
તે પ્રતિપન્ન ને પાલકું, હું પ્રિદેરી સંસારી. ૧૧ વેલિ.
તીણું હંદિઈ સંજમ ભતાર વેરિસ ઋગિ, વસિસું
તમ્હારડખ ખારિ,
રાગી પ્રતિ વંચરાગણી, મઝ સિહં કિસી રહાડિ,
ધરિ સંતોષ મનિ આપણુઈ, જિમ રૂઝકે નારિ. ૧૨ વેલિ.
સુડિ અમ્હારડી અવર, પુરપિ રાયઇ, મુગતિ રમણ
વર નારિ.

બેદન ખેટી મનિ રહિલે, સતી કિમઇ ન પતિઆઇ,
તપ હીડઇ સંતાપીડે, ધાઇ લગ્યુ પાપ. ૧૩ વેલિ.
હ આનિગ અનઇ, ખડુંસ પાપ ઋષિ, ખમિન ખમિન
મોરી માઇ.

સીત્ર સુવન સુણિ રાવ મય, લગી મુણિવર પાપ.
અમ્હે સાગી તુમ્હે વીરદય, તસ પાપ જઉ અવતોઇ.
૧૪ વેલિ.

કુકૃત સુકૃત કરિ, વા સમરથ, ઉમ્મિદ સુર આકર
 ઇસ હોઈ,
 ચયણિ લાગી મુનિ અહિચરિત, સાગી કિંચિ અપરાધ,
 હં અ ગિ ઉમ્હરત કિમ કહઈ, તમ્હિ વ્યણુક
 જગનાહ. ૧૫ વેવિં
 વધરિ તમ્હારકાં, સંત્રામિ ગોત્ર ભડ, રાખિ
 જાદવકુવનાય,
 સંધાસ સીહું લણુપ, ભવિ ભવિ નમિ પાપમય,
 રહનેમિ રાજનિ ચરિત સુણિ, પાપ પણાસઘ દૂરિ.
 ૧૬ વેવિં
 પ્રસન્ન ચતુર્વિધ સંધ, સયય મુનિ અગુદિન સીહાયા
 સામિ. વેલિં
 —છતિ શ્રી રહનેમિ વેવિ સમાપ્ત ॥ ૭. ॥

કુંગરકૃત નેમિનાથકથા. (આરમાસ)

લ. સં. ૧૫૩૫.

અહે તોરણિ વાચલ આનિડ, પાદવકુચ કેરક અંદ.
 અહે પસઅ દેખિ રમ વાનિડ, સિદ્ધિ સિંધિ હજી છવિદ. ૧
 અહે નિશિ અંધારી એકથી, મધુર મેવાસિસિ મોર,
 વિરહ સંતાવણ પાપિયો, વાદલ હિઈ કેરોર. ૨
 અહે ધુરિ આસાઠક જાનહજી, મોરીને ગુણનેહ,
 ગાદાઈ ગાનિમ પાપિડ, જાનહ વરિસિ ન મેહ. ૩
 અહે આવણુ વરિસણ સરારો, મેહ ન ખંડણ ધાર,
 મનમયિ મોડ મન વ્યાપિડ, મીયડક કરઈ ન સાર. ૪
 અહે ભાદવડો ભરિ જાનહજી, સરોવર ભડકે જાહ,
 કાયા સરોવર અગ્ન તણુક, સાગીય વિજીમી દાહ. ૫
 અહે રાજાહંસ પરજાતિ ચરી, કિમઈ ન આપણ હેરિ,
 માનસરોવર પગિહરી, છાપરિ જીપરિ દેરિ. ૬
 અહે આયો આસા બંધી, હ મેટ્લી ઇણુ કતિ,
 મધુકરિ માવતિ પરિહરી, પારિધિ પ્રિતિ ભરંતિ ૭
 અહે જિમ જિમ મહીયર સાસરઈ, જાતી દેખું મોહ,
 નિમ તિમ મોડ મન આપણક, કિમઈ ન યાદરહ હાઈ. ૮
 અહે કાતી માસિ મેવાવડ, નેમિ ન કીડકિ આજ,
 જપનકારિ જાદવકુચી, હું મૂડી કુણુ કાજિ. ૯
 અહે વિવરંતી મેટ્લી ગયજી, ગરબા મણુપ ન ગોજ,
 જવ દ્યાવ જાહ કિમઈ, માણસ રંધિપ રોજ. ૧૦
 અહે માગસર મન મેનહજી, એઆ સંજીવિ નાહ,
 જાણે જિમ તીણુન પાવવિકિ, અપનાદ કેરક નાહ. ૧૧

અહે હંસ લણી મધ હેવક, સુર અગવાર્તુ કીન,
 અન લણી મધ સેવિડ, ક્ય લીમોલી દીધ. ૧૨
 અહે પોસમાસિ અહિ પ્રિય મિયણ, તજ મનવજિન હોહ,
 લણુપ રાગી રાઈમઈ, નેમિ ન મેવણ કોઈ. ૧૩
 અહે કરડી કીધકે મધ વહિડ, વાર વિસહર જાણિ,
 દૃષ્ટિ વસઈ મગસિ ગયજી, દેખિતિ રાણો રાણિ. ૧૪
 અહે માહિ મહારઠ ટાડી, ગાડી લાગણ જૂળ,
 નેહ-સાથ હીવકયણ, નેમિ ન જાણુપ દૂળ. ૧૫
 અહે હરણા દેખિઈ પરિભમણ, પાપવિયો સવિનાર,
 હરણુકિ હીપ કરોરકિ, ચરોતે આક મહાર. ૧૬
 અહે કાણુણિ કાગ મમું ગમઈ, દમઈ તે મહણુ સરીરિ.
 કામણુગારો કંતકડ, ગમઈ તિ સામન ધીર. ૧૭
 અહે કરડુ સહિજિ કુણુધીક, મુકવાહક કરીરિ,
 ફલી દ્રાખ પરિહરી, કંટેક લાહ સરીરિ. ૧૮
 અહે એનિ ન મેવણ કંતકડ, સુવિ ફલી એ વણુસાપ,
 પાડવ પરિમસ અહિકતા, મૂરિખ મેટ્લી જાહ. ૧૯
 અહે કહીક ઇસર ફૂલિઓ, ગંગા વહક સિંધિ કીધ,
 ત ઠ પાહિ ધું આગલક, દાહ અધિકેરક હીધ. ૨૦
 અહે વૈશાળે લય વાહસિધ, પરજાતિ જીપરિ નાહ,
 આમઈ કુણિ દિન નીમમઈ, એ અધિકેરક નાહ. ૨૧
 અહે આરહ માસહ માહિયક, એ વડે વર હોઈ,
 પલાણુક રાણી રાઈમઈ, નેમિ ન મેવણ કોઈ. ૨૨
 અહે કિમ લણુપસુણિ રાખમઈ, મિવિમીહ તોરન સામિ.
 અહ ભવંતર ઝીત, સિદ્ધિડિ જીપ કામિ, ૨૩
 અહે જાણું પાદવ ફૂડીક, હું આગઈ મનમાહિ,
 સોલ સહસ ગોપી ધણી, માહ વાતલીય મનાહિ. ૨૪
 અહે તપ જપ મંજમ આદરી, કીડી નિરમન કાચ,
 નેમિ પહેલી રાઈમઈ, રાખે સિવપુરિ જાહ. ૨૫
 અહે રાજમતિ(?) સિદ્ધિ રાઈમઈ, મુકુતી સિદ્ધિ શયાપ.
 કુંગરસ્વામી ગાહેતા, અદૃશ્યા કયણ તાહ. ૨૬
 —છતિ શ્રી નેમિનાથ કાગ સમાપ્ત ॥ ૭. ॥

ઉદયવંતકૃત નવકાર મહાભંત્ર ગીત.

લ. સં. ૧૫૩૫.

અક્ષર સપન જપન પદિ પદિયણ, જીજ્ઞાસ જીજ્ઞાસ પંચ
 જીજ્ઞાસ સાન સાત ચક્રયઈદ્રવ, નવ પંચમઘ પ્રપંચ. ૧
 સુગુણી સુગુણી નવકારો, ચક્રદંડ પૂર ન સારો,
 નવમંપન પદ આદ આદ સદિ અક્ષર અક્ષર કરો. આચવી.

છઠ્ઠું સિંહ સાતમઠ આઠમઠ, પદિ અક્ષર આઠાઠ,
નઠિમઠ નવવિધ એવં કારઠ, આઠસદિ અક્ષર પાઠ. ૨ સુ.
આઠવ કમલ હૃદય જળ જળીધ, જળીધ આઠધકરમ,
ધુરિ લઠ પદિ વિદ્યાધર વિદ્યા, નાણી જાણીધ મરમ.

૩ સુયુણી

સમલીઅસમલિ આવિ હાર, ભરંઅચ્ચિ સહ

કાષ જાણુધ,

નઠિદાર લગઠ નાગ નાગપંતિ, નાગસોકિ સુખ ગાણુધ.

૪ સુયુણી

પલિદ પલિદી નઠિદાર યુણતાં, કુણતાં વનિ સુનિ સેવ,
રાજ ભોગવી રાજસિંધ નંધ, રતનવતી થ્યાં દેવ.

૫ સુયુણી

મારી તે અશોક શેખરિ, એ સમરિદિ મંત્ર પવિત્ર.

તં નિસુણી રણિ વીરસેન તીહ, શિત્ર શીરી થયક મિત્ર.

૬ સુયુણી

ચારવ જંગમં વિપમ મહા વિપ, ગરડ સગરડ સમાણુ.

૭ સુયુણી

મહેસરી ધરિ પરણી તુરણી, આવક કુલની આલાં;

નઠિદાર વડઠ ધમ્મ ધિક્ક થયક, સરપ પુષ્પમાલા.

૮ સુયુણી

સંહિ તણા બેટા ખંધ ભેટિહ, કગવા એક પાખંડી,

નઠિદારિ કરી સો સોનાતુ, પુસકે ભયક નિદરી.

૯ સુયુણી

જે ફલ તાવડિ કાવડિ લીધે, અઠસદિ તીરય કીધે,

તેહતુ આઠ ગણકે એહ આઠ સદિ, વરણે કરણે પીધે.

૧૦ સુયુણી

લાગતિ સંત્ર એ મંત્રરાજ જે, વિધિપુરવ આરાધધ,

લાખ બપતે પાપ પખાલી, તીયંકર, રિદ્ધિ સાધધ.

૧૧ સુયુણી

તપ અંગે નવપદ નવકાર, નવઅક વિગ્રહ વારધ

અભિનવ વંધર પંજરે સર રક્ષા, નવભવમાહિ

ચિવકારધ. ૧૨ સુયુણી

એ નવકાર અંખર અંપૂરવ, આલમાલ ઝણી જાણુધ,

પૂરવધર અણુધર એ ખ્યાઈ, સકલ મંત્રકંઠે રાણુધ.

૧૩ સુયુણી

પરમચન્દ્ર પાંચધ પર મિટ્ટી, સમરિધ અમરધ પાવ,

કિં અહુણા સુરતરે ચિતામણિ, નવનિધિ અધિક પ્રસાવ

૧૪ સુયુણી

તપાગચ્છ નાયક ગુરૂઆ, સોમસુંદર સુરે રાયા,

તાસ પસાઈ ઉઠ(ય)વંત એ, પરમ મંત્ર અન્ધિ પ્રાયા

૧૫ સુયુણી

વૈરાગ્યકુલં.

લ. સં. ૧૫૩૫.

હવતણી ગતિ જોધએ, હિયલધ કાંધ, અં ન. ચાધરે,

કરમળંધનિ હવ અવતરધ, કર્મનિ બંધકે જાંધરે. ૧

અહઅન ચેતક કાંધ હવકા, એવકા ભમણ ન જાંધરે:

સુગરે વચન કાને સાંભલાં, સાંભલાં કાંધ ધમ હારિરે.

૨ આંચલી.

અરે હવ તાહરક કાંધ નયા, તું કહિતક નયા જાણિરે:

ધરીધ વરસાસકે પુકચિસિધ, હુધસિધ હાણિ

વિહાંણિરે. ૩ અહઅ.

અઠરાસી લાખ જાતિ હવતણી, અનંતગણીવાર જોધરે,

ભમત ભમત ભય પ્રામીકે, હવ ન કરધ કેસ યોધરે.

૪ અહઅ.

પદ્મગણપરાવત તંધે કરિયાં, ભરિયાં રાજ અસં

ખ્યાતી વારરે:

તહુઅ ન તુઝ ધર્મ સાંભરધ. આવાગમણ દુખે સારરે.

૫ અહઅ.

માસ દસ ગર્ભવાસતણા, તે દુખ કાંધ ન સંભારધરે,

નરય સાતઠે જિહાં એકા, તે દીહા લખખારરે.

૬ અહઅ.

ગર્ભવાસ તકે વઘરકે પાણિ એતલકે કરકે,

વલી ન આવકે તિમ સમાચરકે,

પાપ પંચન સિરિ પ્રવેસ હુક, તેતલકે તુઝ કાંધ

વીસારકે ૭. અહઅ.

માહરકે તાહરક લીકધ છધ, અત્ર અખત્ર કાંધ ન જાંધરે

મરીઅનધ. જાંસિધ એકલકે, આપણપકે કા.

વિગાઅધરે. ૮ અહઅ.

પાંચધ છેત્રી વસિ કરકે, અધારિ કપાંચ કિમ દમેસિરે,

જકે તું સંજમ ન પત્રકે, તકે ચુકપાએ આણુમરે.

૯ અહઅ.

પાણી જાણી રાખિએ, રાખે બહુ ગુણામયરે,
જઉં તું મેહિયસિ મોકલઉં, અવગુણ અગિય ન
માઈરે. ૧૦ અશ્રવ્ય

મનસા દષ્ટિ મિ બહનરી, એકછ એકજિ જાણિરે,
વાચા તેહ દારિ દાસરી, એ રાખે નિરવાણિરે.

૧૧ અશ્રવ્ય

સંસાર સાગર મહિ મોહ ગિરિ, કામ ક્રોધ લોભ કપાવરે,
અલંગ જન ધર્મ પાંડવી, સુગર સરતિ સુવાયરે.

૧૨ અશ્રવ્ય

કૂડ કપટ દૂહ વંચપણુક, તેહતણા ક્ય દેખિરે,
કુટી કુમળ નઈ પાગવા, અથ વધી વગેખિરે.

અશ્રવ્ય. ૧૩

ધન જોવન સુખ તા લગઈ, જન હુષ પોતઘ પુણ્યરે
તે હય પુણ્ય વિપ્રણુક, કેતા દોસઈ વિદ્યમરે. અશ્રવ્ય. ૧૪
જોતા સર્વ અર્ન દોસઈ, દોસઈ જનધર્મ સારરે,
કરમસી લણુક અરે છાડા, દુધર છાડેવકે લવબારરે.

અશ્રવ્ય ૧૫

—છતિ વૈરાગ્યકુલ.

શાંતિસરિકૃત શેતુજય લાસ

લ. સં. ૧૫૩૫

કરિ કવિ-જાણિ પસાઉ,
હમઈ સરસતિ સરસતિ દઈ મૂં વયણવાએ,
ગાયતરી રથરાઉ,
હમઈ શેતુજ સેતુજ લવસાવર તણુકે એ, ૧
નાભિ નરિંદ મહંદાર,
હમઈ નિસિ નિસિ ધરીય ન વીસરછએ,
ઊમાહડકે અપાગ,
હમઈ અતજઉ અનજઉ અગિ ન જોર તરછએ ૨
જાણુ જોરી જાઉં, "
હમઈ ગિરિવરિ ગિરિવરિ સિદ્ધિર સોદામણુએ,
રિસહેસર ગુણ ગાઉં,
હમઈ અહનિસિ અહનિસિ એહજ મૂંધીએ ૩
આખનડા રસ કોઈ,
હમઈ કોષનિ કોષનિ મન કાગી રહ એ, .
જે પાણિ બડઈ ન મોષ,
હમઈ તોષ ન તોષ ન જોઈ ન સામહ એ ૪

માન સોસવ માહિ,
હમઈ જે જનિ જે જનિ નિરમ ન નાહીછએ;
અવર બનેરકઈ કામિ,
હમઈ તે કિમ તે કિમ હસ ગમયિ કરછ એ. ૫

કેતકિ પરિમન કેતિ,
હમઈ જોછ ન જોઈ ન ફલ ફૂલડા એ;
એ સરસ નતી અનેતિય,
હમઈ જૂનિ મ જૂનિ મ જોલા ભમરલા એ. ૬

જલહર તણુકે સજાણુ,
હમઈ પાણીય પાણીય ચાતકિ ચાખિકે એ.
સરવર નદી નિવાણિ,

હમઈ ચાચનઈ ચાહ ફછ આપણી એ ૭
જે સેતુંજ ગિરિ જાઈ,
હમઈ જગગુર જગગુર રિસહ જુહારિવા એ,
કહિ કિમ તીહ સુહાઈ,
હમઈ તીરથ તીરથ ચિતિ અનેરકું એ. ૮

આદિન અવધી રીતિ,
હમઈ સગપણુ સગપણુ કેરી તાહરઈ એ;
આપણ વછ મજ ચિતિ,
હમઈ મૂપણુ મૂપણુ યાહર નવિ દોષ એ. ૯

તહમહ દરસણુ દેસિ,
હમઈ હં દિવ હં દિવ હલિય ઉતાવળ એ,
કહીઈ પસાઉ કરેસિ,
હમઈ દરસણુ દરસણુ દાખિ ન આપણુકે એ. ૧૦

દૂરિ ચિકકે નહી દૂરિ,
હમઈ જઈ કિ 'મનહ કિમ જોજમ ડિપજઈ એ,
ધમ બોલઈ ગાંતિસૂરિ,
હમઈ સેતુંજ સેતુંજ હછ ધગિ આગણુક એ ૧૧

—છતિશ્રી શેતુજય લાસ સમાપ્તા ॥છા મનન
૧૫૩૫ વર્ષે પુરજોદ મહાનગરે, અભયપ્રભજાણિના
વિખિત ॥

एकादश्री भूमिस्तता (र) करी । पद्भ्या चारी
शुद्धसम्यक्त्वधारी ॥
यात्राकाले सर्वं सचित्तपरिहारी ।

पुष्पात्मा स्यात् सक्रिया प्रयचारी ॥ १ ॥
पद् री ओक ॥ श्री मधुरय शुभं लवणु ॥छा

ખન જિનચંદ્રસૂરિને અકબર બાદશાહનું ફરમાન.

અકબર બાદશાહે ખરતરગચ્છના જિનચંદ્રસૂરિની પ્રાર્થનાથી જે ફરમાન આપ્યું હતું તેની એક નકલ 'સરસ્વતી' હિન્દી માસિકના તૃતી શ્રી મહાવીરપ્રસાદ દિવેદીની પાસે કાશીના મુનિવર ઇન્દુ (? ફર) વિજયે મોકલી હતી. તે ફારસીમાં છે તે તેનાપર શાહી મોહરની નકલ છે. તેનું અક્ષરાન્તર તે તૃતીયએ પોતે 'C' (એટલે સાન સાક્ષર શ્રી ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ) એ એક અંગ્રેજ લેખ નામે Hiravijaya Suri or the Jainas at Court of Akbar લખ્યો હતો (ખન જૈનશાસન વીરાત સં. ૨૪૪૭નો દીવાળી અંક) તે પરથી 'હીરવિજયસૂરિ' નામનો હિંદી લેખ લખી સરસ્વતીના જુન ૧૯૧૨ના અંકમાં પહેલાં પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો તેમાં નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવેલ છે:—

"ફર્માન જલાલુદીન મોહમ્મદ અકબર બાદશાહ ગાઝ—

હુકમ કિરામ વ જગીરદારાન વ કરોરિયાન વ સાયર મુસ્લિમિયાન મુહિમ્માત સયમ મુલતાન વિદાનંદ ।

"કિ ચૂં હમગી તવજ્જનેહ ખાતિર ખૈરદેશ દર આસહગી જમહૂર અનામ બસ કાફરએ જૈંદ મસરફ વ માતફસ્ત કિ તબકાત આલમ દરમહાદ અમન ખદા બદરાગે બાલ બધબાદત હજરત એજિદ મુતઆલ ઇસ્તમાલ તુમારંદ । વ કબ્લે અછ મુરતાજ ખૈરદેશ જૈચંદ સૂર ખરતરગચ્છ કિ બદ્દેજે મુલાજિમત હજરતે મા શરફ ઇખતિસાસ યાફતા હકીકત વ ખુદ તબખી ઓ જગહૂર પૈવરતા ખદ । ઓરા મંશગૂલ મરાહિમ શાહશાહી ફરમદેમ । મુસારન ઇસ્તેદાદ ઇલતિમાસ નમૂદ કિ પેશ અછ હીરવિજયસૂરિ સાગર શરફ મુલાજિમત દરિયાફતા ખદ । દર દર સાલ દોવાજહદે રોજ ઇસ્તફુવા નમૂદા ખદ કિ દાં આપ્યામ દર મુમાયિકે મદદમા તસલીખ જૈંદારે ન શવદ । વ અદદે પૈરામૂન મુર્ગ વ માંડી વ અમસાલે ઓ ન ગરૂદ । વ અજરૂય મેહરખાની વ જૈં પરવરી મુસ્તમસે લી દરજે કબૂલ યાફત । અકબર ઉમ્મેદવારમ કિ યદ હકીકત દીગર કી દુવાગોય મિસ્તે ઓ હુકમે આલી શરફ સદર યાખદ । બિનાબર ઉમ્મ

રાફત હુકમ ફરમદેમ કિ અજ તારીખે નૌમી તા પુર નમાસી અજ શુકલ પછ અરગહ દર હર સાલ તસલીખ જૈંદારે ન શવદ । વ અહદે દર મકામ આખર જૈંદાર.....મેરે ન ગરહદ । વ અસ્લ ખુદ આનસ્ત કિ ચૂં હજરતે ખેચૂં અજ બરાએ આંદમી ચંદી જ્યામતહાય ગૂનાગૂ મુહય્યા કરદાસ્ત । દર હેચ વક્ર દર આખર જનવર ન શવદ । વ શિકમે ખુદશ મેર હવાનાત ન સાજદ । લેકિન બ જોહત બાજે મલાસહ દાનાયાન પેશ તજ્જીજ નમૂદ અંદ । દરીવિલા આચાર્યઃ જિનસિંહ સૂરિ ઉર્દ માનસિંહ બ અરજઅશરફ અકદસ રસાનીહ કિ ફરમાને કિ કબલ અછ બશરફ સદર અજ સદર યાફતા ખંદ શુમ શુદા । બિનાબર મુતાયિક મજમૂન હુમા ફરમાન મુજહૂદ ફરમાન મેરહમત ફરમદેમ । જે બાપદ કિ હરજુલ મરતર અમલ નમૂદા બ તકદીમ રસાનંદ । વ અજ ફરમહદ તખ્તશુદ વ ઇનહિરાફ નવરજંદ । દરી બાપ નિહાયત એહતમામ વ કેદગન અજમ લાજિમ દાનિસ્તા તમઘુર બ તખ્તશુદ બકવાયદ ઓ રાહ ન દિહંદ । તલં રીરન શીરોજ રોજ સી વ યકુમ માહ ખુરશાહ ઇલાહી સન ૪૯ ।

(૧) "બ રિસાલએ મુકર્રુલ હજરત સમુતાની દોલતખાં દર ચૌકી (કમદે ઉમરા)

(૨) "જુબદ તુલ આપાન રાય મનોહર દર નૌખત વાંકયા નચીસી ખાગ લાલચંદ"

આનો હિંદીમાં અનુવાદ જોધપુર નિવાસી (હાલ સ્વ.) મુંશી દેવીપ્રસાદજીએ નીચે પ્રમાણે કર્યો છે. તે ત્યાંજ છપાયા છે:—

ફરમાન અકબર બાદશાહ ગાઝકા ।

"સૂચે મુલતાન કે બડે બડે હાકિમ, જગીરદાર, કરોડી ઓર સય મુસ્લિમી (કમચારી) જન લે કિ હમગી યદી ગાનસિક ઇચ્છા લે કિ સારે મતબ્યો ઓર જન-જનુઓ લે સુખ મિલે, નિસસે સય લોગ આમન ઐનમે રહ કર પરમાત્માકી આરાધનામે લગ રહે । ઇસસે પહેલે શુભચિન્તક તપસવી જન ચન્દ (જિનચંદ્ર) સૂરિ ખરતર (ગચ્છ) હમગી સેવામે રદતા થા । જન હિસદી ભગવદ્ભક્તિ પ્રકટ હુક તખ

હમને ઉત્તરે અપની બડી આદર્શાહીકી મહેરબાનિયોં
મેં મિથા દિયા । ઉત્તરે પ્રાર્થના કી કે ઇસકે પંદરે
હીરવિવિધ સૂરિને સેવામેં ઉપરિચિત હોનેકા ઔરવ
આમ કિયા યા ઔર હર સાલ ૧૨ દિન મેગે થે,
જિનમેં આદર્શાહી મુકેકમેં કોઇ જીવ મારા ન જાવે
ઔર કોઈ આદર્શાહી કિસી પક્ષી, મજલી ઔરે ઉન
જેસે જીવોકા કષ્ટ ન હે । ઉત્તરે પ્રાર્થના સ્વીકાર હો
મજલી । આજ મેં બી આશા કરતા હું કે એક
સપ્તાહ કા ઔર વૈસાહી હુકમ ઇસ શુભચિત્તકે
વાસ્તે હો જાય । ઇસ લિએ હમને અપની આમ
દ્યાસે હુકમ કરમા દિયા કે આપાહ શુકલપક્ષી નવમી
સે પૂર્ણમાસી તક સાલમેં કોઇ જીવ મારા ન જાય
ઔર ન કોઇ આદર્શાહી કિસી જનવરકા સતરવે । અસલ
ખાત તો યહ હૈ કે જીવ પરમેશ્વરને આદર્શાહી કે વાસ્તે
લાંતિ લાંતિ કે પદાર્થ ઉપજાયે હૈ તખ વહ કબી
કિસી જનવર કા દુઃખ ન હે ઔર અપને પેટ કો
પશુઓકા મરવટ ન બનાવે । પરંતુ કુછ હેતુઓ સે
અગશે શુદ્ધિમાનેને વૈસી તજવીજ કી હૈ । ઇન
દિનો આઆયર્ જિનસિંહ ઉદે માનસિંહને અર્જ
કરાધ કે પંદરે ને ઉપર લિએ અનુસાર હુકમ હુઆ
યા વહ ખો ગયા હૈ । ઇસ લિએ હમને ઉત્તરે
માનકે અનુસાર નવા દેરમાન ઇનાયત કિયા હૈ ।
આલિએ કે જૈસા લિખ દિયા ગયા હૈ વૈસાહી ઇસ
આજ્ઞાકા પાલન કિયા જાય । ઇસ વિષયમેં બહુત
બડી કેશિશા ઔર તાકીદ સમજ કર ઇસકે નિયમોમેં
ઉલટ દેર ન હોને હૈ । તાઁ ૩૨ પુરવાદ ઇલાહી,
સન ૪૯ ।

હજરત આદર્શાહી કે પાસ રહેને વાવે ૧૬૩૮૮
કે હુકમ પહોંચાને સે, ઉમદા અમીર ઔર સહકારી
રાય મનોહરકી ઔકી ઔર જવાબ લાઘવંદકે લા-
કિયા (સમાચાર) લિખનેકી બારીમેં લિખા ગયા ।”
આ દેરમાનથી રખડ ચાય છે કે હીરવિવિધસૂરિને
બાર દિવસો માટે જીવદિસા ન કરવામા આવે એ

૧ દોહતખાન ખાતાતના રાય કલ્યાણુનો ચાકર હતો.
જુઓ મિરાસે એકમહીના ગુજરાતી અનુવાદનું ૫. ૧૪૮. તે
અને આ દોહતખાં એક કે જિત હતા તે કટી રામજી નથી.
(જુઓ સૂરીશ્વર અને સપ્તાહ ૫. ૨૨૫ની નોંધ).

વિષયમાં તો દેરમાન મળ્યું જ હતું. આની પછી
જિનયંદ્રસૂરિને પણ એક સપ્તાહ (સાત દિન)ને માટે
દેરમાન મળ્યું હતું.

જિનયંદ્રસૂરિ સંબંધી કાવ્ય.

સત્રે મુગ નયન ચમે મુકવંદન છટિ માનુ ગજરાજ વટા
કર કંકજુ નેવર હાર બપયો ગલ માલતિ બીચ છૂટ લતા
ગોરી ગાવત ગીત સુહાગિન પૂરત મોતિયાં ચૌક છટા
બદારક તો જિનયંદ્ર બદારક ઔર બદારક પેટ લતા. ૧
એક નિર્મલ પંચ મહાવ્રતધારક ભંજિત કામ કંકોર વટા
ચાનનૈ ધ્યાન મહી જીનસાગર વાગ વિનિર્જિત વાદ બટા
ભૂપતિ ભૂરિ ચમે મુકવંદન દર્શાનુ નાશત હર વટા
જિનસાસન જિનયંદ્ર બદારક ઔર બદારક પેટ નટા. ૨
મસૂર પકાન ગર્વ કિયો લેખા વાદ વદ્દ કોઇ પંડિત જાગે
સાહ સવેમ બોલાય શી પુજકું મોગ બરોસો ચદન ભાગે
ભદ્ર હાર મયો ઇક ચોટ શબ્દકી છત ભઇ ઉ જૈન કે તાગે
વાદ જિલ્લો જિનયંદ્ર બદારક યું પાતસાહ દિલીપતિ
આગે, ૩

—શ્રીબંદરવાલ નાહટા-વીકાનેરસે પ્રેપિત.

કર્મચંદ્ર સંબંધી કાવ્ય.

આઆયર્ જિનયંદ્ર સૂરિ કે લાહોર જાને પર
યુગપ્રધાન પદ ઔર જિનસિંહસૂરિ કે આઆયર્ પદ
કે અવસર પર કર્મચંદ્ર બચાવત કી દિયા હુવા
દાન વર્ણન.

નવ હાથી દિવા નરેશ સુતો મદસે મનચાશે
નવે ગાન જગમીસ સોટા નત લાવન હાલો
ઔરારવી સૌ પાચ મો તો જગ સગવો નાણે
સવા કોઇ કો દાન મદદકો સમ્ય જખાણે
કોઇ રાવન રાણી કર સકે શ્રી સંગ્રામ રાય જી કિયા
યુગપ્રધાન કે નામ સે કર્મચંદ્ર ઇતના દિયા.

આઆયર્સીકી સ્વાગત.

ધડી પન્નો મદ નયન શીશ સિંહર સંવારે
ચંવર પ્રમેા લખ ચ્યાર સ્વામરા ચાચરા સુધારે
ધણી નાદ વીરવંટ ઇચ્છિ ઉપર અંગાડી
ધૂધર યાખર પેખતી જી ચરહારે ભારી
પરતિખ ધન્ય કર નિજ હમ સામેલે મંચરે
જિનયંદ્ર સૂરિ આયા જુગતિ હમ કર્મચંદ્ર ઉલાવ કરે.
—શ્રીબંદરવાલ નાહટા-વીકાનેર મેં પ્રેપિત.

સાત ક્ષેત્રો.

સાત ક્ષેત્રોમાં ધનરૂપી બીજ વાવવું જોઈએ એ વાત શાસ્ત્રકારે કહી છે અને તેથી ભાવિક જૈનો પોતાનું વિત સાત ક્ષેત્રમાં વાપરે છે અને કેટલાક પોતાના વસિયતનામમાં પોતાનાં નાણાં સાત ક્ષેત્રમાં વાપરવાં યા સાતક્ષેત્રમાં જે સીદાવું ક્ષેત્ર લાગે તેમાં વાપરવાં એમ પોતાના ટ્રસ્ટીઓને લલામણુ કરી નમ્ય છે. પછી તે સંબંધી કેસ ઉત્પન્ન થતાં કોર્ટમાં જજ સાહેબને સાત ક્ષેત્ર એટલે શું, તે સમજાવવાની જરૂર પડે છે. આવી એક રચણે જરૂર પડવાથી અમોને તે સાત ક્ષેત્ર સંબંધીનાં જૂનાં પ્રમાણો શોધી આપવાનું કહેવામાં આવતાં આ સાદી વાત શોધતાં પણ પ્રયાસ સેવેલા પડ્યો. તેને પરિણામે નીચેની સાંપડેલી હકીકત જણાવીએ છીએ:—

[કપૂર પ્રકરણમાં સાત ક્ષેત્રનું વર્ણન છે અને તે નીચે જણાવેલ સિંદુર પ્રકરણથી જૂનું છે. તે જૈન કથારત્ન કોષ ભાગ પાંચમાં બીમસી માણિક તરફથી પ્રકટ થયેલ છે તેમાંથી જોઈએવું. આ વાત આ લેખ લખાયા પછી જણાતાં તેનો વિસ્તારથી અત્ર ઉલ્લેખ કરી શકાયો નથી.]

વિક્રમ તરમી સદીમાં કુમારપાલ રાજાના સમયમાં થયેલા સોમપ્રભાચાર્ય સિંદુરપ્રકરણ નામનું ગ્રાન્થજાતું એક થતક શ્લોકનું કાવ્ય રચ્યું છે કે જેનું બીજું નામ, સકિત્યુક્તાવલિ પણ છે. તેનો ૮૦ મો શ્લોક દાનપ્રક્રમ સંબંધી એ છે કે:—

તત્પાસપ્ત્રા રતિરત્નચરી કીર્તિસ્તુત્કઠિતા શ્રીઃ
સ્તિગ્ધા વુદ્ધિઃ પરિચયપરા ચક્રવાન્તિવપ્રજ્ઞિઃ
પાળી પ્રાપ્તા ત્રિદિશકમલ્લા કામુકી મુક્તિસ્મૃત
સપ્તક્ષેત્ર્યાં વપતિ વિપુલં વિત્તયોજં નિજં યઃ
॥ ૮૦ ॥

—જે મનુષ્ય પોતાનું વિપુલ વિત્તરૂપી બીજ સાતક્ષેત્રોમાં વાવે છે તે પુરુષને રતિ સમીપવર્તી થાય છે, કીર્તિ દાસી થાય છે, શ્રી એટલે સંપત્તિ મળવા ઉત્કંઠિત અને છે, શુદ્ધિ સિન્ધુ-સ્નેહવતી રહે છે, અધર્મની નાદિ સુપરિચિત થાય છે, રત્નગંધી

કમલા એટલે શ્રી હરતત્ત થાય છે, મુક્તિરૂપી સંપત્તિ-સિદ્ધિ કામુકી એટલે સાલિદાપ્ત અને છે.

સપ્તક્ષેત્રો ક્યાં તે સંબંધી આ ઉપર ટીકા કરનાર હપકીર્તિ કે જે વિક્રમ ૧૮માં શતકમાં થયા તે જણાવે છે કે સપ્તક્ષેત્ર્યાં જિનમુવન વિન્નવ પુસ્તક ચતુર્વિધસંઘમકિતરૂપાયાં એટલે સાત ક્ષેત્રોમાં. અર્થાત્ જિનભુવન-જિન-પુસ્તક-ચતુર્વિધ સંઘની ભકિતરૂપી સાત ક્ષેત્રોમાં. (ચતુર્વિધસંઘ એટલે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા).

આમ મૂળ ગ્રંથકારે 'સાત ક્ષેત્ર'નો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને ટીકાકારે તે સાતનો નામનિર્દેશ કર્યો છે. ટીકાકાર ૧૮મી સદીના હોષ મૂળ ગ્રંથકારની અપેક્ષાએ ઘણા અવગચ્છીન ગણાય.

આ માટે એક અંગત કવિએ સં. ૧૩૨૭ માં 'સપ્તક્ષેત્ર રાસુ' રચ્યો છે કે જે ગાયકવાડ ઓરિયેન્ટલ સીરીઝમાં નં. ૧૩માં પ્રકટ થયેલ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્યસંગ્રહમાં પ. ૪૭ થી ૫૮ મધ્યે છપાયેલ છે તેમાં ઉપયુક્ત સાત ક્ષેત્રોનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે:—

સમકિતમૂલ મ્ત આરમ્ભ ગદિયધરમિ પાલેવડ,
સપ્તક્ષેત્રિ જિનભણિયા તિહ વિપ્ત વાવેવડ. ૧૭

—સમ્યકત્યમૂલ આરે તત ગૃહસ્થ ધર્મમાં પાળો, અને સાત ક્ષેત્રો જિને કહેલાં છે તેમાં વિત વાવો-વાપરો.

પહિલહ ક્ષેત્ર સુ જિણહભુવણ કરાવહ ચગ્
છ છે ગદિમાં કરમ્ સદુ શ્રી ચક્રવિદસંપૂ. ૨૦

x x x x

બીજા એનુ સુજિનહ બિંબુ તે ઇલાં વિચારો
મણિમય રમણ સુવર્ણમયે બિંબ રૂપમ કારો. ૨૮

x x x x

ત્રીજા ક્ષેત્ર સુ સંભલહ એ વરતોયલે ! જ બણિહ
વીરધા

ક્ષેત્રેષુ જિનભવનવિમ્બપુસ્તક સાધુસાધ્વી
આવક-આધિકારુપે સત્તસુ પ્રતિષ્ઠા તીર્થયાત્રા
સાધિતેષુ નવસુ વા ।

ક્ષેત્રમાં એટલે જિનભવન-જિનખિખ-પુસ્તક-
સાધુ-સાધ્વી-આવક-આવિકા રૂપી સાતમાં, અથવા
પ્રતિષ્ઠા અને તીર્થયાત્રા ભેગો કરીએ તો નવમાં.
આમાં વિકલ્પે વળી બે ઉમેર્યા છે પ્રતિષ્ઠા અને તીર્થ-
યાત્રા-આ બંનેનો સમાવેશ જિનભવન અને જિન-

ખિખમાં થઈ શકે.

પદ્યસાગરે સં. ૧૬૪૬ માં હીરવિજયસુરિ ગ્રંથધી
જગદ્ગુરુ કાવ્ય-રમ્યુ છે તેમાં એક શ્લોક છે કે:-

દેશે યત્ર પુરેષુ ચેષુ વિદ્વતિ ચક્રુ સ્તિવમે સ્વરચઃ
સત્તક્ષેત્રધનવ્યયો ધનિકૃતસ્તત્રાઽમવત્તેષુ વાઙ્મર

-જે દેશ અને જે શહેરમાં આ સુરિએ વિદ્વાર
કર્યો તે દેશ અને પુરમાં ધનિકાએ સાત ક્ષેત્રમાં ધનનો
વ્યય કર્યો. તત્રી.

કવિ સોમકૃત મેઘજી-હીરજી સંવાદના સવૈયા.

હું કા ગજનાયક મેઘ કહું શુર હીર! તપ ગજ લીજિયંજી
તજ્યું પદ મેહિ આચાર્યકા હીર! દેહ દિખ્યા શિષ્ય

કીજયંજી
નંદી પ્રત્યામાં જિનભવનમે હીર રથના કંડે દીજયંજી
સખાઈ સેશિષ્ય કરે વિનતી સોમ હીરજી નાહિ ન

કીજયંજી (ના ન પાડશો)
હીર કહે સુનીચે મેઘજી! તુન્દ્યે સે તપ ગજ

કેસે સહોગે
દીજ દીખ્યા ફિરકે ગુરકે કયાં યોગ ખરો ખટ વહોગે
ઉભાં હિં તુહારે આચાર્યજીકો પદ ઈયાં શિષ્યકે શિષ્ય

હોયે રહેગે,
સોમ કહે નનંદને જિનકું વન્યકું અપાજી તુહા

તારક હોગે. ૨
હું કે કરો જીં કરિ મેઘજી પ્રપ ઓ અપનો ગચ્છ-

નાયક તાયે
સિદ્ધાંતમે મેઘ કહિ પ્રતિમા તજ હોતે ગિતારય

પંકિત સાયે
શતાનીસ શિષ્ય અને મેઘજી ઋણ લેધ દિખ્યા ફેર

હીરકે હાય

આયો આચાર્ય મેઘ ન પામે તજ સહ્ય પરી સોમ
હું કાને માયે. ૩

કહા કહું કુંમતિ મત કિ જિનકો પ્રતિમા મહા
મુદ ન માન

ઠોર હી ઠોર લિખિ પ્રતિમા હોમ કિર્ગ પેરિ સિદ્ધા-
તકે પાતે

કિ...હં ભાવ ભવિ પ્રતિમા નન્યહે પ્રતિમા અંદ
ચર ન માન

લોપે શુરદેવ તજિ પ્રતિમા ગચ્છ દુર ભયે સોમ
દેવકે રાને. ૪

જિનમંદિરકુંજ આરંભ કહો વો ઉપાસિર પત્યર
કાંઈ ધરોર

સામિ જિમાઉ સમદિધિ કરો ઉર કાહેડે દેસમે
આર કરોર

એક પાણીકે ખિદ અસંખ જાયા તપ ઓ નદીઆ
તુહા ક્યાંઈ તરોર

પોકારો દયા દયા સોમ કહું તુહા પોથીકે વિંગણ
કાંઈ કરોરે. ૫

વિજયદાનસૂરિ સમયમાં સાધુસ્થિતિ.

૧. સંવત્ ૧૬૧૯ વર્ષે ભાગ્યશીર્ષે અશ્વિન પક્ષે ૧ દિને શ્રી વિજયદાનસૂરિભિલિખિત ॥ આજ પછી પરંપરાગત સામાચારી કેણુધ આધી પાછી કરવી નહીં । નવું વિચાર ગણ વિરૂદ્ધ કેણુધ પ્રકાશવડે નહીં । કાઈ નવો વિચાર ગણવિરૂદ્ધ પ્રકાશધી તેદનઈ ગણનકે કબજે ॥ મલી મહી મહી ॥

અન આચાર્યશ્રી હીરવિજયસૂરિ મતં ।

ઉં સકલચંદ્ર ગણિ મતં ।

ઉં શ્રી ધર્મસાગર ગણિ મતં ।

ઉં શ્રી રાગવિમલ ગણિ મતં ।

પં. કુશલહર્ષ ગણિ મતં ।

પં. શ્રી શ્રીકરણ ગણિ મતં ।

પં. વિમલદાન ગણિ મતં ।

પં. સૂરચંદ્રગણિ મતં ।

પં. સંયમહર્ષ ગણિ મતં ।

પં. કુલહર્ષ ગણિ મતં ॥૭॥

૨-ના ૯૦ ॥ સંવત્ ૧૬૨૧ વર્ષે રાયધનપુરે શ્રી વિજયદાનસૂરિભિલિખિત ॥ આજ પછી કિણુધ સાત અધિક નિહન ન કહણવા, જિઠે કહણ તેહનઈ ગણ-નકે કબજે. પ્રતિમા આશ્રી જિમ આલિડ આલધ છધ તે તિમજ અલવવડે ॥

અન શ્રી હીરવિજય સૂરિ મતં ।

ઉયાધ્યાય શ્રી સકલચંદ્રગણિ મતં ।

ઉં શ્રી ધર્મસાગરગણિ મતં ।

પં. વિજયહંસગણિ મતં ।

પં. રૂપસપિંગલિ મતં ।

શ્રી કુશલવર્દનગણિ મતં ।

પં. શ્રીકર્ણુગણિ મતં ।

પં. વાનરગણિ મતં ।

પં. સૂરચંદ્રગણિ મતં ।

પં. દી(હા)પાગણિ મતં ॥

મદં. ગલા યોગં એ લેપ ચિહ્ન જલે મલીનધ મદં ગલાનઈ મોકલ્યો છધ ॥

૩ સ્વસ્તિ શ્રી આલિન્ગનં પ્રણમ્ય । રાધિન-પુરતઃ શ્રી હીરવિજયસૂરિ, ઉં સકલચંદ્રગણિ, ઉં ધર્મસાગરગણિ । પં. વાનરગણિભિલિખિતં શ્રીમતિ અદ્ભુતમદાવાદે મદં ગલા યોગ્યં । ધર્મલાભ જાણ્યો । અપરં સાત અધિકા નિહન શાસ્ત્રધ નથી છલે તિમ સદહણ્યો । પ્રતિમા આશ્રી પૂર્વઈ જિમ આલિડ આલધ છધ તિમ સદહણ્યો ઇતિ મંગલં ॥

૪ શ્રી વિજયદાન સૂરિભિલિખિતં

૧ દિગંબરનાં ચૈત્ય યતી શ્રાવકનઈ વાંદવા યોગ્ય નહી.

૨ એકલા શ્રાવક ગૃહસ્થના પ્રતિષ્ઠા (દયા) ચૈત્ય વાદવા યોગ્ય નહી,

૩ અભિનિવેશ મિથ્યાત્વીનું ધર્મકર્તવ્ય અનુ-મોદવા યોગ્ય નહી.

૪ ઉત્કેટ ઉત્સવભાષીનું ધર્મકર્તવ્ય અનુમોદવા યોગ્ય નહી.

૫ દ્રવ્યલિંગીના દ્રવ્યઈ પ્રાપ્તાદ પ્રતિમા નીપના હુઈ તે વંદનીક નહી.

૬ સ્વપંખીના ધરનઈ વિષઈ અવંતીક પ્રતિમા હુઈ તે સાધુનઈ વાસલેપઈ વંદનીક હઈ.

૭ સાધુની પ્રતિષ્ઠા શાસ્ત્રઈ છઈ.

૫ સ્વસ્તિ શ્રી શાંતિજિનં પ્રણમ્ય ॥ તિરવાઝ નગરતઃ પરમગુર શ્રી વિજયદાનસૂરિ સેરી ઉં શ્રી ધર્મસાગર ગણિ પ્રિપતિ સમરત નગરે સાધુસાધવી શ્રાવકશ્રાવિકા યોગ્ય ॥ આજ પછી અમ્હે પાંચ નિહન ન કહણ પાંચ નિહન કલા હુધ તે મિજામિ હુઝડ ॥ ઉત્સવ કેદુદાસ મધ ન સદહઈ, પૂર્વઈ સદહઈ હુધ તે મિજામિ હુઝડ ॥ પદ્મેપરી । ચતુ-પરી આશ્રી જિમ શ્રી પૂજ્ય આસિ (આદેશ) લઈ છઈ તે પ્રમાણ ॥૭॥ સાત બોલ જિમ ભગ-વન આસિ ઘઈ છઈ, તે પ્રમાણ ॥ ચતુર્વિધ સંઘની આશાતના કીધી હુધ તે મિજામિ હુઝડ ॥ ચૈત્ય પાચના ઉયાધ્યા હુધ તે મિજામિ

દુષ્ટ ॥ આજ પછી પાંચનાં ચેત્ય વાંદવાં ॥ તિર-
વાડ માહિ શ્રી પૂજ્ય પરમયુર શ્રી વિજયદાનસુરિ
નર્ધ-મિજામિ દુષ્ટ ॥ દીધાં ॥ સંધ સમક્ષ એ
બોલ આશ્રી નિજુષ પોટકે સદલાકે હુધ તે મિજામિ
દુષ્ટ દેળપો ॥છા॥

૧ સ્વરિત શ્રી વીરજિન પ્રણમ્ય ॥ શ્રી ડીસા
સ્થાને પરમયુર ગણનાયકે શ્રી ૧ શ્રી વિજયદાનસુરિ
ચરણુન ॥ ચરણુસેવકે શિવા કિખતે શ્રી પત્તન
નગરે સમસ્ત સાધ સાધવી આવંક આનિકા ગોચ
તથા પરપક્ષી સમસ્ત શિવધ જે અસ્થો આજપછી
પાંચ નિહવ કલા હતા તેહનકે મિજામિ દુષ્ટ

પાછા ઉત્સવ કેદકદાલ અંચની સદલાકા પૂર્વિધ હવે
સદહષ્ટતા તે મિજામિ દુષ્ટ ॥ પોટી પ્રપી તેજણ
શ્રી પૂજ્ય આશાતના તે બંણી આણસ્તા તિમ બોલ્ય
નિમ શ્રી પૂજ્ય આસિ દાષ તે તિમ પ્રમાણ ॥
ચતુર્વિધ સંધની આશાતના શિવધ કીમી ॥ તે
મિજામિ દુષ્ટ ચેત્ય પાંચનાં ઉથાપાં હુધ તે મિજામિ
દુષ્ટ ॥છા॥ આજ પછી પાંચનાં ચેત્ય વાંદવાં ॥
ડીસા માહિ શ્રી પૂજ્ય પરમયુર શ્રી વિજયદાનસુરિ
નર્ધ મિજામિ દુષ્ટ ॥ દીધાં ॥ સંધ સમક્ષ એતલ
આશ્રી જે પોટાં સદલાં હુધ તેહને મિજામિ દુષ્ટ ॥છા॥

(મુનિશ્રી જશવિજયનાં સંગ્રહમાંથી)

સમયસુંદરકૃત આખૂતીરથભાસ.

આખૂ પરખત રૂપકે આદીસર,
ઉચ્ચે ગાઉ સાતસે, આદીસર દેવ,
પાળઈ ચડતાં દોહિલકે, આન
પણિ પુણની ધણા વાતરે આદીસરદેવ. ૧
આખૂતી યાત્રા કરી આ સદલાકે કીપકે અવતારરે. આ.
આખૂતી યાત્રા કરી. આદી. આંકણી.
પહિલા આદીસર પ્રજિયા આ. વિમલ વસહી
સુગમીસરે. આદી.
દેવ જુહાર્યા દેહરી આ. અસ(ધ)ચડયા વિમલ
મંત્રીસરે. આદી. ૨
શ્રી નેમીસર નિરખાયા આ. સામસરતિ સુકમાવરે. આ.
કુણ મંડપની કારણી આ. ધન વસતપાલ તજપાવરે.
આદી. ૩
લીમ લૂણગ વસહી મલી આ. ખરતર વસહી
નિજુદે. આ

સગલા મિથ જુહારિયા આ. દૂર ગયકે દુખદેરે.
આદી. ૪
અચલગઢઈ પછપ આવીયાં આ. અકેમુખ પ્રતિમા.
આરે. આ.
શ્રી સાંતિનાથ કુંધનાથની. આ. પ્રતિમા પૂજ
અપારરે. આદી.
આખૂતી બનત્રા કરી આ. આન્યા સીરાહી ઉલાસરે. આ.
દેવ અનઈ શર વાંદાં તિહાં આ. સહુની પૂગી આસરે.
આદી. ૫
બત્રા કરી અઠયોતરઈ આદી. શ્રી સંધ પૂજ
સનત્રિરે. આ.
સમયસુંદર કહમ સાસતી આદી. ભાસ લલા હુપક
બનરે. આદી. ૬
—ધતિશ્રી આખૂતીરથ ભાસ.

હંસરાજકૃત હીરવિજયસૂરિ ચતુર્માસ લાલપ્રવહણ સંજ્ઞાય.

(દ્વઢા)

પ્રથમ જિણેસર મનિ ધરે, સમરે સરસતિ ગાય,
 ગુણ ગાઈ તપગણપતી, જસ નામિ સુખ યાષ. ૧
 મુખસાગર શ્રી જિનવર, નાભિરાય કુલિ ચંદ,
 મરેવિકુંઁઅર જગત્પુર, પ્રણમું નકુપમ જિનનં. ૨
 નકુપમ અગિત સંભવ પ્રભુ, અભિનંદન જિનદેવ,
 સુમતિ પદમપ્રભ મુપાસ જિન, ચંદ્રપ્રભ કરે સેવ. ૩
 સુવિચ્છ સીતલ શ્રેયાંસ જિન, વાસુપૂજ્ય અરિહંત,
 વિમલ અનંત ધર્મ જિન, શાંતિનાથ લગવંત. ૪
 જ્યેષ્ઠ જનમિ મંગલ બહુ, શાંતિ હર્ષ જગમાહિ,
 કમલાનિધિ લીલાપતી, સોલસમે જિનરાય. ૫
 શાંતિ કુંચુ અરનાય એ, ચક્રવર્તિ અનંત અરિહંત,
 ૭૪ રાજ પ્રતિષ્ઠાધીઆ, મહિસનાથ ગુણવંત. ૬
 મુનિસુત્રત નમિ નેમિ જિન, યાદવકુલિ સિલ્પગાર,
 અલ્પચારી શિરામણિ સહી રાજમતી ભરતાર. ૭
 કમલ હસી મદ ગાલીડ, પત્રમ કીડિ ધરણિંદ,
 યાદવ દસ જવાલીડિ, જય જય પાસ જિણુંદ. ૮
 ધંભણ પાસ ત્રંબાવતી, સુખ સંપતિ દાતાર,
 શાસનપતિ ચક્રવીસમુ, વીરજિન કરે જુહાર. ૯
 અતીત અનાગત વર્તમાન, જિહ્વત્તરિ જિનવર ભાણુ,
 એ ચિહ્ન તીરથ અવરવર, તે સવિ જિણુ વહું આણુ. ૧૦

રાગ દેશાખ મહાર.

આવિહિ (૨)રે આવ્યહિ માસ વસંત સહી,
 વનસપતીરે મુદરી રધ સવિ સંપદ લહી;
 મોહિઆ માહતીરે, ભમરા ચુંબરવ કરધ,
 મિત્રીઆચક તણુકેરે, પવન ચિહ્ન દિશિ વિસ્તરધ. ૧૧
 વિસ્તરધ પરીમલ સુગંધ કુસુમદ કુંકુમ ચંદન છાટણું,
 એક કર્મ કીડા નારિ ઓપડા ખડોખલીએ ઝીવણુ;
 મધુ માસ ગાઈ વેણુ વાધ કુસુમ ધરિ સદ્ધ બરધ,
 તિહાં મયણુ રાજ રતિ અંતેહરી સેનસુ લીલા કરધ. ૧૨
 ઇણિ અવસરિરે, આવિહિ તપગણરાજી,
 ત્રંબાવતીરે, ત્રિસુવન મહિમા ગાજીડ;
 અંભણ પાસજીરે, આગઈ મધુ માધવ રમ્યા,
 તિ તુ મનિ ધર્મીરે, શ્રીપૂજ્ય પ્રભુ ચરણે નમ્યા. ૧૪

પ્રભુ નમ્યા ચરણે યુષ્યા વયણે, અમૃતનયણે નિરખતાં,
 સીમંધર અરિહંત ભગવંત વંદધ હીરજી હરખતાં;
 કંસારી શ્રી પાસ જિનવર, સકરપુર ચિંતામણિ,
 મહિમુંદ પુરિ સુલતાનપુરિ જિન,

આલીમાહિ ત્રિસુવન ધણી. ૧૫

જૂજી અમ્હ ગુરે, વસંત રમધ રલીયામણુઈ,
 નંદનવનરે, પ્રવચન પરિમલ તિહાં ધણુઈ,
 ઉપરામરસરે, મનોહર ભરીઅ ખડોખલી;
 ઝીવધ હીરજીરે, સંયમશ્રીસુ મનિ રલી. ૧૬
 મનિ રલીઅ ઝીવધ દુરિત ઠેલઈ,

ચંદન ગુરે ગુણ છાંટણું,
 કોહિલા કંઈ કામિની તિહા, ગીત ગાઇ ગુરે તણું;
 ધ્યન મન મોરા સહી ચંકોરા,

મધુકર પરિ સુગુર ચલણુ કમલિ રમધ,
 ગુરે ધ્યાન સરોવર લહિરિ શીતલ

પાપ તાપ તે નીગમઈ. ૧૭

મુનિ જૂપતિજી, રૂપિ મયણુ મદ ગાલીડ,
 દીપ્યા-રાણીરે, રતિ તણુઈ ગરવ ટાલીડ;
 સુવાસનારે, આચાર ઉત્તમ દીપીધ,
 હેલા માહિરે, કર્મતણુ દસ જીપીધ. ૧૮
 જીપીધ વધરી કર્મકેરા, સંતોષ સેનિઈ સુખ લહધ,
 કુસુમ પરિચલ કીર્તિમાલા, સુગંધ યશ બહુ મહમહધ;
 દેસના વાજિનનાદ સુણે ભવિ, જિન પૂજા નાટિક કરધ,
 જૂહિ વસંતકીડા માહરા પૂજ્ય કેરી, મુગતિ મુંદરી
 મનિ ધરધ. ૧૯

દાલ-રાગ સામેરી.

જયજીવન પર ઉપચારી, આવિહિ પૂજ્ય મહાનતધારી,
 દેખી સંવનધ હર્ષ ન માવધ, મહાણિ ગુરે પધરાવધ. ૨૦
 મોટા આવક સાદ સારંગ,

સંધવી જયવંતનધ મનિ રંગ,
 સાદ જીવડ સોની સદસધીર,

મંધવી ઉદયકરણુ ચંબીર. ૨૧
 સાદ જયવંત નઈ સાદ રાજ,

કરઈ ધર્મતણું બહુ કાજ,

જાઉ ઉદયકરણ ભાગરી,
કરમ ભગતિ સહિયરની સારી. ૨૨
દોરી વછા ઝીલા ભાકરાજ,
સાહ પતીઆ પરિખ કીકરાજ,
ગુહરા જયરાજ સાહ મહિપાલ,
એહવા શ્રાવક બહુત દયાલ. ૨૩
જિમ મંદિર ગુર પધરાવધ, ભરી માણિક મોતી વધાવધ,
સોહાગિણિ મંગલ ગાવધ,
ધમ ખંભાયતિ રૂપકુ ભાવધ. ૨૪
રાગોઠર્થ ઉપાસરધ સોહધ,
શ્રીપૂજ્ય બધકા ભવિ પડિમોહધ,
નિતિ ઉજવ ધરિધરિ દીસધ, ગુર દેખી હીયકુ હીસધ. ૨૫
દૂલ
ખિમપ્રતિષ્ઠા જિનતંત્રી, જિનશાસનિ મંગાણ,
સીતલ જિનવર થાપીઆ, વાજધ દોલ નીસાણ. ૨૬
ખિમ ખિસધ પનર અવર, સુરનર જોઇ મુનિવંદ,
પ્રાસખેપ એજન દેવ, શ્રી હીરવિજય સુરોદ. ૨૭
દોલ એહજ.
સુંણી વાણી શ્રી મુનિરાજ,
ધ્યન તે નર કરધ એહવાં કાજ,
સંધની ઉદયકરણ ભાકરાજ,
ભાવિ વંદિ શ્રી ઋષિરાજ. ૨૮
જધ વીનતી કરી પૂજ્ય પાસધ,
લાલ જાણિ રહી ચહિમાસધ,
જેઠોડી પરહણુ ભરીયા, રૂઝ વાય સુવાઈ તરીયા,
ગયા ચોર કોર હીનોરા,
તે તુ ચરણપ્રસાદ ગુર તોરા. ૨૯
રાગ ભીમમલ્હાર.
અનોખ માસ આપાઠ કે, આસા સહ લહીરે,
કધ આસ સહ લહીરે,
ગગન ધડક્યા એહ કિ, વીજ જબકધ સહીરે (૨) ૩૦
મોરા કરધ કધગાર કે, આપી પીઉ કરધરે (૨)
તેણુ સમધ પીઉ પરદેશિ કધ,
કામિની મનિ ધરધરે (૨) ૩૧
એદનું જાણી પૂજ્ય ખેખતાં, ભગતજન મન દરધરે,
કધ ભગત
એ વરસધ અખંધાર, નદી પરધ સર ભરધરે (૨) ૩૨

પુન્યક્ષેત્ર સૌચી નીરિ, વાણી ઋષિરાજનીરે (૨)
મુખિ મીઠા પૂજ્ય વેલા ધ્યન આજનીરે (૨) ૩૩
રાગ ધવલ ધન્યાસી.
આ ભવસંસાર સુખર ભર્યોએ, જિનધર્મ અવિહડ વાહણ
જિણુ નીપાઠએ,
તારધ તારધ કું અરાજ કું અરનુ વાહણ, ભલી પરિધએ,
તારધ (૨) કું આંકણી.
જગતના લોકનધ તારવા એ, ધડિઉ વિશ્વકર્મા એહ,
સયલ દુખ વારવા એ, તારધ ૩૪
સુકિત ક્રિયાણું સુખર ભરિયાએ, લેખ આવિહ સાધુ કૃપાલ,
સગાલ થયા પુણ્ય તણા એ. તારધ ૩૫
ત્રિભોવન લોક સુખી થયા એ, ધહ લોક નધ પરલોક,
ભલધ ગુર આવીઆ એ. તારધ ૩૬
સમકિત દદ સદ દીપતો એ, સત્ય વચન તેહાં તેમ,
આરા થંભ રોપીઉ એ. તારધ ૩૭
કોરતિધજ જસ લહકતી એ, સદ્વહણા નાંગર દોર,
માલિમ તિહાં મુનિવર એ. તારધ ૩૮
અનુકંપા સુંદર છત્રી એ, પ્રમતું અતિહિ ઉદાર,
ખિમા જૂલિ અતિ ભલી એ. તારધ ૩૯
મિથ્યાત્વ ફુંગરકો જલવધ એ, કુમતી ચોર પ્રચંડ,
હેલામી છપીઆ એ. તારધ ૪૦
પુણ્યકરણી ગુણુ ઝાખડાં એ, આજિલાં વ્રત પચંખાણ,
દયા દાન નોર ભશે એ. તારધ ૪૧
સંતોષ પંતાસ રૂડિ રાખીધ એ, સંવેગ રસ જલ સોર,
બધવંત મુનિ ખધારીઆ એ. તારધ ૪૨
વાજિન નાદ સઝાયના એ, સાંભલધ શ્રીય મુત્રી,
માલિમ વર નાખુક એ. ૪૩
ધનદત શેઠ પરિવાર થં એ, સલામત આવિહ અખાતિ,
ક્રિયાણું સખર ભરી એ. ૪૪
દાન શીલ તપ ભાવના એ, ન્યાન દરિસન ચારિત્ર,
વધારધ વરતુ ભલી પરિધ એ. ૪૫
શ્રાવક ગુહરતિ આવીયા એ, વિજય કરી માગધ વરતુ,
ઉત્તમ ગુર અમદ દીઉ એ. ૪૬
રાગ સોરડી.
ક્રિયાણું રે પેણુ માહરો પૂજ્યનાં, ન્યાન દરિસન ચારિત્રે,
અમુલિક રૂપણુ એ સીઅંતરણુ જાયા
હીરામાણિક નવતત્ત્વ રે. ૪૭

આસ પુહતી રે માહારામનતણી, પેખતા પૂજ્ય દીધારે,
સૂકૃત ક્રિયાણી ભરી આનીક, કવિયા કૃતિયા ધર્મ

આપાર રે. આસ પુહતી ૩૦ આકાશી. ૪૮

હીરજી ગુણ દાણી મોતી નિરમયા પાવિતે ભાવના મારે,
અમુનિક રત્ન મહાનત ધરણ, ઉપદેશ જનહિર

આચાર રે આસ ૦ ૪૯

પોત સરાસર જાણીધ, ગાસખમણ દોઈ વીસ રે,
મકબ્બ સતરના પદ બિમઈ, સમોસરણ થયા સુ-

નીસ રે. આસ ૦ ૫૦

પાખખમણ પેટી હીરની, અપૂરન દોષ સિંધ સાત રે,
સંસારતારણ વીસ યાનિક, અદીસઈ એ સૂક સક-

લાત રે. આસ ૦ ૫૧

અદૂઈ તે આસઈ ચોલીયા, ઉપધાન દ્રાખ ભરપૂર રે,
આખાઠ બદામ પોસા સામાયક, નવપદ ખારિક

ખજૂર રે. આસ ૦ ૫૨

કવપ અદૂઈ ઉપવાસ રંગિઈ, આખાલિનીની ખીજા
તપ સાર રે,

નમજાં પસતા શીક્ય પૂગીકસ, એહ-નુદરતા લાભ
આપાર રે. આસ ૦ ૫૩

સરમ અસાઠ સકવિં કલાઈ, ભરી આવિકે પૂજ્ય
વડું વાહણ રે,

સાનિધ્ય કરમ સાસન દેવતા, રખવાવ વાહણની
જાણ રે. આસ ૦ ૫૪

કુસુમમાલા સુગંધ ભાવના, પરિમય સુખ વધી લાભ રે,
જિન ગુણ ગીન ગાઈ તિહા,

દેસાહિરના આવ્યા ધરિ લાભ રે. આસ ૦ ૫૫

રાજ ધન્યાસી.

આવણ માસ તે સરવડે, વરસઈ ભાદવડે ભર મેહ,
શ્રીપૂજ્ય વાંછી એ ધીપરિ વરસઈ, વાધ્યા ધર્મ સનેહરે. ૫૬

ભરીઆ પ્રણુમુ પર ઉપમારી, ગુર હીરજી મહાવતધારી,
હૃદિ બાવપણુષ્ઠ બહારી, જાનિ મોટા એ વ્યાપી

જેજે તારિયાબહુ નરનારી રે ભરીઆ ૦ આકાશી ૫૭
જગન મુખી થયુ પૂજ્ય પધારમ, ઉત્તવનિતિ મંડાણુ,

સમોસરણ રચક સધવી,
ઉદયકરણ પ્રણમઈ ગણપતિભાણે. ભરીઆ ૫૮
પરવ પજુસણ રંગ કીજ્ય, ક્લીઆ ધર્મવ્યાપાર,
વરણ અપૂરવ બહુમૂલ આવધ,

આમણુકા કરમ સારે. ભરીઆ. ૫૯

દરમજ વાહણુ ખખાઠ આવ્યા, ૫આ લાભ અર્તન,
આસ ક્લી આસી મસવાડ, પુરન સગાન લવા

મંતરે. ભરીઆ ૬૦

શ્રીપૂજ્ય વાણી સકવઈ ક્લી, ન્યાન દરિમણુ ચરિ ૧,
કાર્તિકે માસ તે કરસણ પાકા, દેસદત્તિ સર્વજીતરે.

ભરીઆ ૬૧

દેસ દેસના સઘ પધારમ, જાગન ગુરતણા દનાવઈ,
ઉઠન મહોત્સન કરઈ વધારા, પ્રભાતના સંધ કરાવઈ.

ભરીઆ ૬૨

ઉપધાન માવારોપણ મહાનત, ચઉથા નત વની આર,
મિત્રપ્રતિષ્ઠા અને અનશન, બહુત હંચા લાભ

અપારરે. ભરીઆ. ૬૩

શ્રી ગુર હીરવિજય મુરીસર, સકવચંદ ઉવગ્રમ
પડિત શ્રી જયવિમન મુનીસર, ગણિ વિલાધર નમુ

પાયરે. ભરીઆ ૬૪

ગણિ રૂઝા ગણિ કૃષ્ણવિજય ગણિ, લક્ષ્મીવિજય
ગુર સજિ,

ધર્મવિજય ગણિ મેધવિજયગણિ, મુનિવિજય ઋષિ
સી(સા)રંગરે. ભરીઆ. ૬૫

પદ્મવિજય ઋષિ સૂરવિજય ઋષિ, જયવિજય ઋષિ
ન્યાનહર્ષ,

ભાવવિજય ઋષિ દેવવિજય ઋષિ, સેવતા હુષ
સુખરે ભરીઆ. ૬૬

ગણિ કુલધર ઋષિ મોટા તપશી, ગણિ જિનકુશલ
વધરાગી,

કરમ વધાવય મુનિવરકેરા, સંયમરણુ લય લાગીરે. ૧
ભરીઆ ૬૭

ચાહુ ઋષિ એમકુસવ રિપિ, નાગજી વિવેકવિમલ
કૃપાયદ,

ભાવકુશન રિપિ ભીમ, લક્ષ્મીવિજય નાનડીઉ
રત્નચંદ ભરીઆ ૬૮

સાધી પ્રણુશી લાલશી સાહિયશી, આણિકસુમતિ
રતન,

ચારિત્રસુમતિ શ્રી વિનયશી, ન્યાનસુમતિ એ ધન્યરે
ભરીઆ. ૬૯
ચંપકશી કનકશી ભાભસુમતિ એ, વધરાગશી
ગુર પાસઈ,

ચાલીસ ઠાણુ ધ્રી ખંભનગરમાં, હીરજી રહિયારે
ચઉમાસમ. ભવીઆં. ૭૦
ખંભનગરનું સંધ વણારગ, પંચવિધ દાન દાતાર,
કનક ચીર સોનહરી ગઠોડા, વરસધ જિમ જલ
ધારે. ભવીઆં. ૭૧

જિહાં જિહાં ગુરની આગા વરતધ, તિહાં તિહાં
ઉત્તવ યાધ,
દિન દિન ચઢતઈ રંગ સોહાવધ, હંસરાજ ગુણ
ગાવાધરે. ભવીઆં. ૭૨

—ધતિ શ્રી હીરવિજય સુરીશ્વર ચતુર્માસક
સંબંધી લાભપ્રવહણું સંપૂર્ણ મિતિ શ્રેયઃ । લિલ્લિમ ।
શુભં ભવતુ ॥ મંગલં લેખકાનાં ચ પાઠકાનાં ચ
મંગલં । મંગલં સર્વ જૈનાનાં સાધુ સાધ્વીતિ
મંગલં ॥ ૧ ॥ સંવત ૧૬૬૫ વર્ષ માગશીર્ષ
શુ. ૧૦ છુધૌ તંદા લિખિતમિદં દેવપત્તને ॥ શુભં
ભવતુ ॥ ૭ ॥ શ્રીરંસ્તુ । ૭ । ૪-૧૨ મારી પાસે.

(આમાં કેટલેક રચને સુંદર કાવ્યત્વ છે. હીર
વિજયસુરિ ખંભાતમાં ચાતુર્માસ કરે છે તે વખતનું
વર્ણન છે તેમાં ખંભાતનાં પરાં, મંદિરા, મોટા
આગેવાન, શ્રાવકો ળંગેરેનું પણ વૃત્તાંત જોષ શકાય
છે. તે વખતે સુરિ સાથે ૪૦ ઠાણુ-શિષ્ય શિષ્યાઓ
હતાં, તેમણે શ્રીતલનાથની પ્રતિષ્ઠા કરવા સાથે ૨૧૫
જિનજિભોની અર્જનશક્ષાકા કરી હતી. સુરિ
વહાણરૂપ છે ને તેથી શું શું લાભ થાય છે તે
ખતાવી આ કૃતિનું નામ લાભપ્રવહણુ આપેલું છે,
અને તેમાં વહાણ સાથે સંબંધ ધરાવતાં નામો
(nautical terms) આપ્યાં છે. તે ગૂંચરાતના
વહાણવટાના અવ્યાસીને આસ જણવા જેવાં છે.
આ કૃતિ રચનાર. હંસરાજે અદાબીરસ્તવન સુંદર
પદ્યમાં રચેલ છે ને તે આચાર્યના સમકાલીન છે.

આ સત્રાયનું નામ પ્રવહણુ સત્રાય છે એટલે
પ્રવહણુ એટલે વહાણ રૂપી ગુર હીરવિજયસુરિ છે કે
જે દ્વારા સંસારરૂપી સમુદ્ર તરી શકાય છે. કર્તાએ
પ્રથમ સરસ્વતી અને પછી ૨૪ વર્તમાન જિનની
સ્તુતિ કરી છે અને ત્રંબાવતીના યંભણ પાર્શ્વનો
પણ ઉલ્લેખ કરી જતારું છે કે હીરવિજયસુરિ
વહાણરૂપે ત્રંબાવતી એટલે ખંભાત વસંતમાસમાં
પદ્યામાં ત્યારે ત્યાંનાં મંદિરા જેવાં કે ગ્રીમધર, કંસારી-

પાર્શ્વ, સકરપુરનું ચિતામણિ (પાર્શ્વનું) અને મહમદ-
પુર તથા સુલતાનપુરનાં મંદિરામાં જઈ દર્શન કર્યાં.
આ માસનું સુંદર વર્ણન આમાં કર્યું છે.

સંધમાં-સાહ સારંગ, સંધવી જયવંત, સાહ
જાવડ, સોની સહસધીર, સંધવી ઉદયકરણ, સાહ
જયવંત, સાહ રાજ (રાજ્યો હશે) ઉમડારી ઉદય-
કરણ, દોસી વળા, ઝીલા, ભાકરાજ, સાહ પતીઓ,
પરિખ કીકરાજ. વોહરા જયરાજ, સાહ મહિપાલ
વજેરે શ્રીમંત શ્રાવકો હતા. પૂન્યશ્રી સાગોટાના ઉપા-
સરે ગિરાજતા હતા. તેમણે શ્રીતલનાથની પ્રતિષ્ઠા
કરી ને તે સિવાય ૨૧૫ જિભોની અર્જનશક્ષાકા કરી.
(આ સમય સંવત ૧૬૭૮ ના માહ શુ. ૧૩ હોવાં
ધટે. જુઓ નાહર ૧ નં. ૬૦૫, તા. ૨ નં. ૧૨૧૫,
શુ. ૨, નં. ૨૫૫, ૧૧૦૦, ૧૧૨૩ કે જે પૈકી ૧૧૦૦
માં ખંભાતવાસી ઓસવંશીય સો. વચ્છાનું નામ
આવે છે; ઉપર દોસી વચ્છાં કહેલ છે તો, દો.નું સો.
ઉક્ત લેખમાં ભૂલથી વંચાયું હોય; અને લેખ નં.
૧૧૨૩ માં ખંભાતવાસી ઓસવંશીય સા. ઉદયકર્ણનું
નામ આવે છે.)

પછી સંધવી ઉદયકરણ અને ભાકરાજ પૂન્ય-
જીને વિનતિ કરી કે ચોમાસું ખંભાતમાં કરવાની
કૃપા કરો ને તેથી તેઓ લાભ જણી ત્યાં ચોમાસું
રહ્યા. (દેવે આપાદ માસનું વર્ણન આપી કુરાની
કુમાર-હીરવિજયને વહાણનું રૂપ આપી આણુ રૂપક
કવિ કાવ્યમાં ઉતારે છે) આપાદનું એ રીતે વિસ્તારથી પૂરું
વર્ણન કરી આવણ-ભાદપદમાં પછુસણું પર્વ આવ્યાં
ત્યારે સંધવી ઉદયકર્ણ સંગેસરણુ રચ્યું. આસો ને કાર્તિક
ટૂંકમાં પતાવી તેમના ચોમાસાથી થયેલ લાભ જણાવી
શિષ્ય પરિવારમાંથી સંકલચંદ ઉ, જયલિમલ, વિલા-
ધર, કૃષ્ણવિજય, લક્ષ્મીવિજય, ધર્મવિ. મેધવિ. મુનિવિ.
સારંગ, સુરવિ. પદ્મવિ. જ્યવિ. ભાવવિ. દેવવિ. કુલ-
ધર, જિનકુશલ, ચાહુ, એમકુશલ, નાગછે, વિવેક-
વિમલ, ભાવકુશલ, બીમ, લખિધાવ, નાનો રતનચંદ
એ સાધુઓનાં નામ આપે છે પછી સાધ્વીઓ નામે
પ્રશુ-લાલ-સાદિય-માણિક-સુમતિ-રતન-ચારિવસ-
મનિ-વિનય-જ્ઞાન-સુમતિ-ચંપક-કનક-લાભ-સુમતિ
શ્રીઓ મળી ૪૦ ઠાણુ ત્યાં ખંભાતમાં હતાં. આ પ્રમાણે
ચોમાસાની સત્રાય કવિ હંસરાજ પૂરી કરે છે. તંત્રી.

પ્રાચીન થેરાવલી.

॥૧૦॥ સુહર્મં અભિવેસાણં જંબુલામં ચ કાસવં ।
 પમવં કિચાયણં વંદે વન્છં સિજ્ઞમવં તદ્દા ॥૧૧॥
 જસમદં તુગિયં વંદે સંભૂયં ચેવ માહરં ।
 મ્હવાહું ચ પાણ્નં થૂલમ્હ વ ચ ગોયમ ॥૧૨॥
 ણલવચ્છસ્સ ગુત્તં વંદામિ મદ્દાગિરિ સુહથિં ચ ।
 તત્તો કોસિયં ગુત્તં ઘહલસ્સ સરિયં વંદે ॥૧૩॥
 હારિય ગુત્તં સાહં ચ વંદિ મોહારિયં ચ સામન્નં ।
 વંદે કોધિયગુત્તં સંઙ્કિલં અજિય જીયધર ॥૧૪॥
 તિસમુદ્દં ચાય કિત્તિં વીચસમુદ્દં સુગહિય પાયાલં ।
 વંદે અજ્ઞ સમુદ્દં અગુભિય સમુદ્દર્ગમીરં ॥૧૫॥
 મળાં કરુણં ડરુણં ઇમાભગં નાણદંસણધરાણં ।
 વંદામિ અજ્ઞ મળાં સુયસાગર પારાંગમીરં ॥૧૬॥
 વંદામિ અજ્ઞધર્મ્મં વંદે તત્તો ય મ્હગુત્તં ચ ।
 તત્તોય અજ્ઞધરં નવ નિયમગુણેહિ વયરસમ ॥૧૭॥
 વંદામિ અજ્ઞેરસિય ધરેરસિય ચરિત્ત સવ્વસો ।
 રયણકરંડગમ્હૂડ અણુયોગોરસિદ્ધ જેહિ ॥૧૮॥
 નાળામિ દંસણમિ ચ તથવિણય નિચ્છકલમુજ્જંતં ।
 અજ્ઞાન્નંદિલ દમણં સરિસા વંદે પસન્નમળં ॥૧૯॥
 વટ્ટો વાયગવંધો જસ વંસો ઠંજ(જ) નાગહરધીણં ।
 વાગરણ કરણમંગિય કમ્મપવલી પહાણાં ॥૨૦॥
 જન્ન જળઘાત સમપ્પહાણં મુચીયકુલ્લયનિહાણં ।
 વટ્ટો વાયગવંસો રેવદ્ધ નિચ્છંત નામાણ ॥૨૧॥
 અયલપુરાનિચ્છંતે કાલીયસુઅળોગે ધીરે ।
 વંમ વીવગ સહિણ વાયગવય સુતમં પત્તે ॥૨૨॥
 જે સમે અણુગે પયરે અજ્ઞાધિ અટ્ટ મ્હરહમિ ।
 વહુયર નિગ્ગયા જસ્સ તં વંદે ચંદિલારીણ ॥૨૩॥
 તત્તો હેમવંત મદ્દંત વિક્કમે ધીયપરિકમ્મે મળંતે ।
 સજ્ઞાયમળંતધરે હેમવંત વંદિમો સરિસા ॥૨૪॥

કાલીસુઅણુગસ્સ ધારે ધારે પુવ્વાણં ।
 હિમવંત ચમાસમળે વંદે નાગજિણારીણ ॥૨૫॥
 મીઠ મદ્ધવસંપન્ને અણુપુલ્લિં વાયુગુલ્લં પત્તે ।
 અહો સુસમાયરે નાગ જિણવાદ્યં વંદે ॥૨૬॥
 ગોવંદાણં પય નમો અણુગેવિઙ્ગલ ધારણં દાણં ।
 નવ પંતિ દયાણં પરોવળે દુલભિદાણં ॥૨૭॥
 તત્તો ય મ્હયદિન્નં નિચ્છંત ત વ સજ્ઞમે અજ્ઞવિહવં ।
 પલીજણસામન્નં વંદામિ સંજમવહન્નં ॥૨૮॥
 વરકણગતવિયચંપગ વિમલવરકમલ ગમસુરવન્ને ।
 મવિય જળહીયદણ દયાગુણ વિસારણ ધીરે ॥૨૯॥
 અઢ મ્હરહપણે વહુવી સજ્ઞાય સમયપ્પહણે ।
 અળોગે વરવસમે નાદલ કુલવંસ નંદિકરે ॥૩૦॥
 મૂય અપ્પગમે વંદે હં મ્હૈદિન્ન સારીણ ।
 મવમય ઘોષ્ઠકદે સીધે નાગજિણારીણ ॥૩૧॥
 સમળિ નિચ્છાનિચ્છં સમળી સત્તવધારે અનિચ્છં ।
 વંદે હં લોહચ સમાવ માવળાણિ ચ ॥૩૨॥
 અત્થ મ્હરહાણં સુસમળવપાણ કહાણ નિચ્છવાણં ।
 પીણ મોહરહાણિ પડ પળમામિ દુસળણ ॥૩૩॥
 તથ નિયમસચ્ચંસંજમ વિણય અજ્ઞપસુતિ સુદ્ધવરયાણં ।
 સીલગુણ ગંધીયાણ અણુગે જગપહાણાણે ॥૩૪॥
 સુકમાલ કોમલતલે તેપિ પળમામિ લલપસથે ।
 પાવય પાવણેણં પાંડત્યગ સણ પળવીણ ॥૩૫॥
 જે અન્ને મગવંતે કાલીય સૂઝ અળોગે ધીરે ॥
 તે પળમીઙ્ગણ સરસા નાણસ્સ પલ્લવણં હુથ્યં ॥૩૬॥

—ઇતિ થેરાવલીયા સમતં ।

[મુનિ જશવિજયસંપ્રહઃ ૨ પત્રાંકપ્રતિઃ]

નોંધ—હિમવંતની સ્થળીરાવલિ પ્રાપ્ત થઈ છે એમ જણાવી તે પરથી પોતે કલિંગ રાજવર્તિ આરવેલું કેટલુંક દતાતં પંડિત હીરાલાલ હંસરાંજી ચુલ્લાતીમાં અંચલગચ્છની મેઘી પદ્ધતિની પુસ્તકમાં આપ્યું છે અને તે સર્વ મૂલ સ્થળીરાવલિ પરથી નિષ્પત્ત થઈ હોય તેા ઘણે ઐતિહાસિક પ્રશ્નસ પાડી શકાય તેમછે; પરંતુ હુણીએ પેલાતની હમેશની રીતિ મુજબ પંડિતજ એ મૂલ હિમવંતની સ્થળીરાવલિ આપી નથી, ને પંડિતજ સ્વર્ગસ્થ થઈ ગયા છે. આ થેરાવલી કચ્છના એક લ'શરમાંથી પ્રાપ્ત થઈ હતી તેથી ત્યાંથી મળી શકશે એવું જણાવવામાં આવતાં તે માટે પ્રયાસ સાક્ષર મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજી અને પંડિતજીજીવાલજી કરી રહેલ છે. તે મળશે કે નહિ એ મોટા

સવાલ છે, પણ મૂળ પરથી હીરાવાલ પડિતે લખેલું છે એમ સ્વીકારી મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીએ મોટા હોદ્દા લેખ લખી નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા માં પ્રકાશ કરેલ છે. હિમવંતનું નામ અહીં આપેલી શેરાવલીમાં આપા ૧૧ અને ૧૫ માં આવે છે; તેના હિમવંત મંદિર હીરાવાલ ન હિમવંતની સ્થાપનાથી જણાય છે તે કોય કે ન કોય તેના નિશ્ચય તે પ્રાપ્ત થાય તે નાથ. આ પ્રાચીન શેરાવલી તેમાં કંઈક પ્રમાણ નોંધી શકશે એમ ધારી આ લેકે મંપૂલું શુદ્ધ સ્વરૂપમાં નથી છતાં બને તેટલું શુંક કરી અત્ર આપી છે. તથા

જયસોમ ઉપાધ્યાયકૃત શ્રી કર્મચંદ્ર વંશાવલી પ્રબંધ.

પ્રસિદ્ધ મંત્રી કર્મચંદ્રની વંશાવલીનો આ સંસ્કૃત પ્રબંધ ઐતિહાસિક છે ને તેમાંથી ઘણી ઐતિહાસિક વિગતો મળી આવે છે. મૂળ પ્રબંધ સંસ્કૃતમાં રચનાર અરવરગચ્છમાં શ્રી જિનકુશલગ્નાથમાં દેશમકર્તિશાખામાં દેશમજલશિષ્ય પ્રમેદભાણિષ્ઠ ગણિના શિષ્ય જયસોમ ઉપાધ્યાય છે. તે સર્વ મળા ૫૩૬ છંદમાં છે. તેની ૫૨ સંસ્કૃત વૃત્તિ તેમના શિષ્ય શુશ્રુવિનય ઉપાધ્યાયે રચી કે જેની આદિમાં નીચે પ્રમાણે છે:—

શ્રી ફલવદ્ધિકપાર્થ, પ્રણમ્ય સ્મયશ્રિયં
શુભપ્રસવં ।

પ્રસવં શ્રી જિનકુશલં, કુશલં દદતે ચ ।

મુક્તિર્ના ॥૧॥

મોદમતાપ સપતે, શ્રી જિનચંદ્ર ગુરુ કવિપ્રણુતે ।

બુધકૃતમંગલલીલં, કોદીકૃત સાધકં વ્યાત્વા ॥૨॥

શ્રી જિનસિદ્ધમુનોદ્ર, ચંદ્રપતિમં કુમુદવિકા-

સકૃતે ।

સમુપત્તોક્ત્ય કૃપાહું, પ્રણમદ્ ભૂપાલંભૂપાલં ॥૩॥

પાઠકપદમધાનાન, શ્રી જયસોમાન ગુરુમનસિ

ધૃત્વા ।

પ્રાપ્ય તદ્વાદેશમર્હ, વિવૃણોમિ વિમાવ્ય નિજ-

શુચ્યા ॥૪॥

સ્વગુરુકૃતમંચિરાજ, શ્રોમદ્ વંશાવલીમિમાં

સુગમાં ।

અપિ દેસગામિનો, ધરપ્રસાદ વિકસનમતિઃ

સરસાં ॥૫॥

અથ પ્રગ્ધે કતિચિલ્ લોકિક સુદેવાપિ સંતિ

નામાનિ ।

ન ચ તદ્ શબ્દશાસ્ત્ર-પેક્ષાર્થ દ્વાદશમ્ર કવેગાદ્ ॥

લાલિત્યં ગ્રન્થકૃતા, વાહાનાં વોધનાય યદ્
વિદયે

શ્રી મંચિરાજભાવા, નુગામિતા દેવુરિદ તત્ત ॥૬॥

આ ૫૨ દીકાકાર પોતે વળી દીકા કરે છે કે-

દ્વદ્ધ નિર્વિઘ્ન સ્વચ્ચરનરચનાશ્ચત્તંગત્યા

ચિકોપિત શ્રી મંચિરાજવંશાવલોમુકતાવલો-

સમારચનમિચ્છુમિ સ્વચ્છમતિમિ શ્રી ગુરુમિ

શ્રી જયસોમોપાધ્યાયે રાદૌ શિષ્ટાચારપ્રતિ-

પાલનાવેદદેવતા તમસ્કારરૂપ વાચિકં મંગલ-

મારમ્પતે । તદ્ધ ત્રિધા કાયિક વાચિકં માન-

સતિકં ચ । તન્નાથે ફલં વ્યમિચરત । વ્યર્થાપિ

વ્યાપિ પૂર્વગમ્યાદી તથા સદ્માવેપિ સમા-

મેરદર્શનાત અમ્યસ્ય નુ નમસ્કારસ્ય નિષ્ઠ-

યિકફલકર્તવાન્નાર્યે કરણે । તથાપિ ત્રિવે-

ળીયોગયગ્માનસિક નમસ્કારસંયદે તે દ્વે અપિ

યથોક્તપૂર્ણફલનિર્પાદકે । તન્નાપિ કાયિકસ્ય

તસ્ય ગમ્યકર્તૃ શિરોનમનાંજલિ કરણાદિ

કાયવ્યાપારરૂપત્વેન તત્ક્ષણ યવ જાતત્વાન્ન-

પરેપામસન્નિષ્ઠિતત્વાદધ્યક્ષેનાવગમઃ । માન-

સિકસ્ય નુ તસ્ય મનોભવત્વેન નાનતિશાયિ

જ્ઞાનિમિઃ પરિચ્છેદઃ કર્તુ શક્યતે । અતોઽ

યદ્વાચિક નમસ્કારનિર્દર્શનં તચ્છિલ્પચ

શિષ્યાનુશિષ્યાર્થ । તદ્દદ્વા સ્વવંદ્યા અપિ

શિષ્યા ગમ્યાદૌ તત્તમારમેરન્નિતિ ॥

દેશથી પાંચનાથ અને જિનકુશલચરિત્ર પ્રણી

જિનચંદ્રચરિત્ર ખ્યાનઃ ધરીને જિનસિદ્ધચરિત્રા રેશ-

કાગુપાદ કરીને પાંક ગમસોગં નામના ગુરુને મનમાં

ધારી તેમને આદિશ લઈ મારી શુદ્ધિ આ ૫૨

વૃત્તિ રચે છે. ૨૫૨૨એ કરેલી કર્મચંદ્ર મંત્રીધરની

नरमणिमंडित भालास्तत्पट्टे नमदनेकभूपालानः श्रीमज्जिनभाणिक्याः सूरिवराः प्राप्त सुगु-
 जिनचन्द्रा गणपाला वाञ्छितदाने विबुध-णमाणिक्याः ।
 शालाः ॥५१०॥ प्रव्राजितगुरवो मम संजाता स्तदनु विख्याताः ॥५२०॥
 श्री जिनपतिगुरुपादाः पट्टत्रिशद्वादलब्ध जयपादाः । तत्पट्टपूर्वाचलचूलिकारविः
 स्थापित गणमर्यादास्ततोऽप्रमादाजयंत्याः सप्तशैलावलिपक्षस्तपविः ।
 द्याः ॥५११॥ जगज्जनामोदकृद्दाननच्छविः सम्यग्यशो वर्णन सारवाक्कविः ॥५२१॥
 तदनु जिनेश्वरगुरवस्समभूवन्नेमिचन्द्र युगप्रधानत्वपदप्रदानाज्जलालदीप्ताहिवरेण
 कुलचन्द्राः । सत्कृतः ।
 तदनु प्रबोध सूरिप्रधरा स्तत्पट्टसवितारः प्रौढप्रतापो जिनचन्द्रसूरि विराजते सद्वि-
 ॥५१२॥ जयी महीतले ॥५२२॥ युग्मं
 फलिकालकेवलीति व्याप्तिं प्राप्तास्ततश्च तत्परणाम्बुजहंसाः श्रीजिनविहाः प्रतापजिन-
 जिनचन्द्राः । हंसाः ।
 बोधितभूपचतुष्टयकृतसेवा राजगच्छाख्याः दीप्यन्ते शुचिवंशाः समस्तजनपूरिताशंसाः
 ॥५१३॥ ॥५२३॥
 श्री जिनकुशलमुनीन्द्रा स्तत्पट्टे विघ्नकरटि- श्री जैनशासनधुरा धरणाय धुर्यं
 पारीन्द्राः । सत्येकतः प्रचलसारयुगप्रधाने ।
 विपमपथे जनमार्गित जलदानप्रथितपुयु- मन्येऽन्यतोऽपि युगकौटिभृतौ समर्थः
 यशसः ॥५१४॥ श्रीसाहिना सुघटितो जिनसिंहसूरिः ॥५२४॥
 तत्पदपद्ममधुव्रतकल्या जिन पद्मसूरिनामानः । श्री जैनचन्द्र सुगुरो राज्ये विजयिनि विपय-
 अवधानकरा राजत्कृत्चालसरस्वतिबिरुदाः बलजयिनि ।
 ॥५१५॥ क्रमतो नृप विक्रमतः खभूतरत्नशशिमे
 श्री जिनलब्धियनोन्द्रा लब्धिनिधानप्रधान- (१६५०) वर्षे ॥५२५॥
 गुणकलिताः । विजयदशम्यां विजया जयादि विबुधावली-
 श्री जिनचन्द्रा गुरवस्तदनु जयन्ति प्रतापा- गिरुपवरितं ।
 द्याः ॥५१६॥ पार्श्वे मानसविषयं कृत्वा विजये मुहूर्तेऽ-
 कृत जैनशासनीदयविभवाः श्रीमज्ज जिनी स्मिन् ॥५२६॥
 दयास्तदनु । श्री जिनकुशलाम्नाये श्रीमच्छ्री क्षेमकीर्ति
 श्री जिनराजगणोदितमार्गरता स्तदनु जिन- शाखायां ।
 राजाः ॥५१७॥ श्री क्षेमराज शिष्य प्रमोदमाणिक्यगणिशिष्यः
 श्री जिनभद्रयतीन्द्रा स्ततो विरेजुः क्रियासु ॥५२७॥
 निष्णाताः । श्री जयसौमैविहिता धोसखवंशावलीगुरो-
 तत्पट्टोदयमूधरसूरा जिनचन्द्र नामानः ॥५१८॥ र्वचसा ।
 सद्गुणराशिसमुद्राः समुद्रसूरीश्वरास्ततो प्रलोकैः प्रायमकल्पिकमतिविभव हेतवे मृदुभिः
 जाताः । ॥५२८॥ युग्मं
 तत्परणक्रमलहंसा श्री जिनहंसा लसद्-
 यंशाः ॥५१९॥

યદધિકમત્રામિહિતં ન્યૂનં વા ઘર્ણિતં મયા
વિહિતાત્ ।

તત્ર મનાગપિ નાગો યસ્માદન્યોત્કમિદ્

લિખિતં ॥૨૨૨॥

રક્તમતિર્વદતિતરાં યસ્માદધિકં કૃતાદપિ પ્રાયઃ

દ્વિષ્ટં કૃતમપિ સકલં ન યદતિ યદપલપના-

કુલિતઃ ॥૨૩૦॥

પૂર્વજાનામદૃષ્ટયાદ્ રાગદ્વેષો ન તેપુ મે ।

દૃષ્ટાન્તાં તુ યયા દષ્ટે ઘર્ણેના વિદધે મયા ॥૨૩૧॥

વંશાવલી વાચક પુણ્યસાર

મુદ્રાયથા થાવિ તયા વિવિચ્ય ।

અસ્માભિરપ્યાદરસારચિતૈ

લિચીકૃતેડ્યં કૃતિનાં સુધાયા ॥૨૩૨॥

વદ્રાભસ્યત્રપ્રમાદાદ્ વા રસિકત્વેન વા મયા ।

ન્યૂનં તથાધિકં જાતા કૃત તદ્દુઃકૃતં મૃપા ॥૨૩૨॥

સુકૃતાનુમોદનાતો યદર્થિતં પુણ્યમદ્ભુતં મયકા ।

તેનાસિહોડપિ લોકો ભવતુ સુધી ધર્મનિરતઃ

॥૨૩૩॥

સાદિ શ્રોમદ્કથ્વરરાજ્યદિતાદલિલલોક-

સુહૃદ્દેહોઃ ।

અટ્ઠિશો ઘર્ષે લામકૃતે લામપુર નગરે ॥૨૩૪॥

નંવાદ્ વંશાવલીગ્રંથો પ્રયિતોડ્યં પ્રમોદકૃત ।

આર્ચદ્રાક્ષે શુભો દર્શ્યઃ સત્સમ્યક્ષે ચ ચક્ષ્યન્

॥૨૩૬॥ યુગ્મં

દીકાકાર ગુણવિનય હેનટે પોતાની પ્રશસ્તિમાં

જણાવે છે કે:—

—ઈતિ શ્રા ક્ષેમશાસ્ત્રાયાં વાચનાચાર્યે શ્રી

પ્રમોદમાણિક્યગણિ શિષ્યરત્ન શ્રી જયસોમો-

પાધ્યાય શિષ્ય વાચનાચાર્યે શ્રી ગુણવિનયે-

મંત્રિરાજ શ્રીકર્મચંદ્રવંશાવલીવૃત્તિઃ સમ્પૂર્ણાં

ચક્રે ॥

શ્રીગુરુરાજકૃતાનાં શ્લોકાનામિવ શુભાર્યઘટિ-

તાનાં ।

પુણ્યાનાં શ્લોકાનાં કાપિ વ્યાહ્યા મયા વિદધે ॥

ન ચ દોષલયો પ્રાપ્નોડુનુગૃહ્ય મે તત્ર યદ્વિમર્શ-

કૃતો ।

વ્યામોદઃ સુધિયામપિ કા મળના મયિ વરાકેડ્વ ॥

મંમોરાર્યાનામપિ વૃત્તાનાં યદ્વિચારણે પ્રમુણા ।

મન્દાપિ મન્મતિરભૂત્ સા મદિમા શ્રીગુરોર્જ્ઞયા ॥

શ્રીકર્મચંદ્રમંત્રો ધન્યો યસ્યાદ્ભુતા ગુણથેજિ ॥

સ્વમુલ્લેન શ્રીગુરુમિર્ષાલ્પાતા દક્ષતાનિષ્ઠિમિ ॥

રસવાળ દર્શનેન્દુ પ્રમિતે વર્ષે વ લક્ષ મધુપક્ષે ।

ધિકમનૃપતોડ્વમ્યાં શનિવાસરે પુણ્યનક્ષત્રે ॥૨૫॥

શ્રીતોસામપુરે વરવાંહિતદાન પ્રધાનસુરુક્ષે ।

શ્રીમેંત્રિરાજકારિત જિનકુશલસ્વપકૃતરક્ષે ॥૬॥

શ્રીકર્મચંદ્રાગ્રહેણ સદનુગ્રહેણ કુશલગુરોઃ ।

કુશલાર્યે સાર્યસંવાદનાચાર્યામિધસ્ય ગુરોઃ ॥

શ્રી જયસોમગુરુનાં સાદિસમાલબ્ધવિજયકમ-

લાપાં ।

શિષ્યેણ વાચકશ્રી ગુણવિનયેનૈક્ષપસદ્ગ્રંથાન્ ॥

રચિતા નિચિતા સ્તૂર્તેમણિચિતામુદ્ધિકે ઘ

દ્દિમીર્ય ।

સદ્વર્ણાંતગુણાપિ ચ વૃત્તિર્માન્યા વુધૈર્યઠમ્ ॥૯॥

—ગ્રંથાગ્રં ૩૧૫૧ । અક્ષર ૧૯ ॥

આ સદ્ગતિ અર્થની મુદર અક્ષરમાં નક્ષ ધીયુત

પૂરણચંદ નકાર M. A. B. L. કલકત્તા પાસેથી

અમને લેવા મળી હતી. તે આખી ભેઈજતાં તેમાંથી

કેટલીક જાણવા યોગ્ય દ્રષ્ટીકોના મત્રે છે, પણ તે

ઉતારી લખ્યે તે પહેલાં તે તેમને પાછી કરવાની

જરૂર આવી પડી, તેથી તે અત્ર મુદ્રી શકાય નથી,

માત્ર અર્થનો કંઈક ભાસ થાય તેટલા પૂરતું તોંધી

શખેહું તે અત્રે રજુ કરવામાં આવેલ છે. પરંતુ

અમારા મિત્ર ધીયુત કૃષ્ણલાલ વર્માજી પાસેથી પણ

એક હસ્તલિખિત પ્રત પ્રાપ્ત થઈ છે તે પરથી હવે

પછી કંઈ વખત અવકાશ સાધીને ઉપયોગી બિના

રજુ કરવાની તક લઈશું. અમો રા. નાકર તથા

વર્માજી બંને મહાશયનો ઉપકાર માનીએ છીએ. અર્થના

મં. ૧૬૫૦માં કર્તા પરાતરગચ્છના જયસોમ ઉપાધ્યાય

છે ને તેના પર મં. ૧૬૫૬માં દીકા કરનાર તેમનાજ

શિષ્ય ગુણવિનય ઉપાધ્યાય છે. (કે જે સંબંધી લુએ

જેનગૂર્જરે કપિએ પ્રથમ ભાગ પૃ. ૩૨૬) તે ગુણ-

વિનયે આ સંસ્કૃત અર્થ પરથી ગૂંચાતી ભાષામાં

કર્મચંદ્ર મંત્રી પ્રબંધ રચેલ છે કે જે શ્રી જિનવિ-

નયજ સંપાદિત જૈન અતિહાસિક રાસ સંચયમાં

પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. વાસ્તવિક રીતે સંસ્કૃત અને ગૂંચ-

રાત્રીમાં બહુ ફેર નથી, છતાં કેટલેક ઠેકાણે ગૂંજરાતી
કૃતિમાં રહી ગયેલ અરપણતા વગેરે સંસ્કૃત અંચની
સહાયથી દૂર થાય છે. અકબર બાદશાહના સમયમાં
તપાગચ્છના હીરવિજયસુરિ આદિ સાધુઓએ અને
થાનસિંહાદિ શ્રાવકોએ જૈનશાસનની સેવામાં મોટા
ફાળો આપ્યો છે; તેમજ ખરતર ગચ્છના જિનચંદ્ર-
સુરિ આદિ સાધુઓએ અને કર્મચંદ્ર મંત્રી આદિ
શ્રાવકોએ પણ સારો ફાળો આપ્યો છે. તંત્રી.

ખમાવો !

-લાવણ્યસમયકૃત પાક્ષિક ચાતુર્માસિક
સાંવત્સરિક ગીત.

રાગ ધન્યાસી

સમકિત સરિખાં રચણા ન રાખ્યાં,

સત્ય વચન નવિ લાખ્યાં

ખરનારીસિદ્ધ રંગિછ રમીઆ, પસુઅ પરાણિઈ

દમીઆરે

ખમાવઉ રે ખમાવઉ હેવ ચિત ચોખઈ રહીએ
વરસ સ્વિસનાં ધાતક ધોઈ, નરવર નિરમલ યઈએ રે.

૧ ખમા૦

છવ યતન સૂધાં નવિ કીધાં, આલ અયુગતાં દીધાં,

ગુર ગુરણીના વિનય ન કરીઆ, દેવતાણાં દ્રવ્ય

હરીઆ રે. ૨ ખમા૦

અણુખણતાં અબોલા કીધા, પરધન ચોરી લીધાં
ખાર તતના નિયમ વિરાધ્યા, સદ્ગુર વચન ન સાધ્યારે.

૩ ખમા૦

ઈંદ્રી પંચ અલીદાં (દીવાં) મેહલ્યાં, દાન પુણ્ય ને ઠેલ્યાં
લાખ સુરાસી યોનિ પ્રસિદ્ધી, તેહની દહવણ કીધી રે.

૪ ખમા૦

કુંભકાર ધરિ ચેલઈ કુંભ જિ કાકરિ કાણાં કરીઆં,
ક્ષણિ ક્ષણિ મિઠાં દુઝડ દેતાં બિહુના કાજ ન સ-

રીઆં રે. ૫ ખમા૦

ચંદનગ્રાહ અનઈ મરધાવિઈ, તીણઈ જેમ ખમાવિડ
કૂંડ કપડ લુ મનથી ટાંચિ, વુ કેવલ કરિ આવિડ

રે. ૬ ખમા૦

ખમા ખમાવી ઉપશમ આણુડ, લુ જિનશાસન બણુ

મુનિ લાવણ્યસમયચી વાણી, ક્ષમા મુગતિ-પટરાણી
રે. ૭ ખમા૦
(મુનિ જશવિજય સંપ્રદ. એક પત્ર).

વર્તમાન વીતરાગધર્મ વિમુખતા.

(ભીમપલાસ રાગમાં)

વીતરાગ ધર્મવિમુખ અંધ લોક બહુ હિંસે
લેતો કાલ ઉચ્છિદ્ધ વિપમતા અધે વસે—વીતરાગ
ગ્નાન શાંતિનો ન મેળ, દહિરાગ સેળમેળ
કથણી રહેણી હેરફેર, ધામધૂમમાં ઢસે—વીતરાગ
વક્તા વિચરે ઉલટ પંથ, મોહનીય કર્મ અંધ
છુડે છુડાડે લોક અંધ, મૂળમાર્ગથી ખસે—વીતરાગ
પુરુષાર્થ ના ઉલ્લાસમાન, મળે ન કાંઈ બેદશાન
કરે ન શાસ્ત્ર-સમાધાન, ચાનીઓને બહુ હસે—વીતરાગ
કલેશ મતાભિનિવેશ, એકતા ન એક લેશ
સળગે જ્વાળા ક્રોધાવેશ, આન ગળખીડે બસે—વીતરાગ
એવા દુર્જનોથી દૂર, પામવા જ આત્મ-નૂર
મોક્ષ સાધે મરત થર, શુદ્ધ રસ નસે નસે—વીતરાગ
તંત્રી.

રાગદ્વેષનો ક્ષય એજ મોક્ષનો ઉપાય છે.

સાધુવિહાર—મુનિકર્ત્તવ્ય.

કિં બહુણા રૂઢ જહ જહ રાગદ્વેષા લહું

વિહિજ્જંતિ !

તહ તહ પયદ્વિયજ્ઞં પસા આણા જિગિદાણં ॥

—યશોવિજયકૃત ધર્મપરીક્ષાની ઉપાંત્ય ગાથા ૧૦૦

—વિશેષ શું કહેવું ? આ સંસારમાં જે જે પ્રકારે
રાગ અને દ્વેષ શીઘ્ર નાશ પામે તે પ્રકારે પ્રજ્ઞત થવું એ
આપણે જિનેન્દ્રોની છે.

આવું કથન આગમના જ્ઞાતા જૈન તર્કના સ્વ-
યંબૂ સમ્રાટ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે પોકારી પોકારી
કહ્યું છે. 'જે જે અંશે નિર્પાક્ષિપણું તે તે અંશે
ધર્મ' એવું મદાન સૂત્ર તેમણે સમાજ પાસે ટૂંકાક્ષરી-
માં રજુ કર્યું છે તે પર લક્ષ સમાજ નહિ આપે તો તે
કારણે સમાજની ઉત્તરોત્તર પડતી ધર્ષ છે ને થતી જશે.
ત્યાં ત્યાં સાધુઓ વિદાર કરે ત્યાં ત્યાં તેઓ સંધમાં
પડેલી કુટો, તડાંગો, પડો, કલેશો વગેરેના નિવાન

કારણમાં ઉતરી તેના સમાધાનકારક ફેંસલો કરે, નવાં તથા પડવામાં પોતે લેશ માત્ર પણ નિમિત્ત કારણ ન બને, અને ત્યાં એવું બનવાના સંયોગ ઉપરિચિત થાય ત્યાં થયેલ અવકાશ સમાધાન ન થાય તો ત્યાંથી વિહાર કરી ચાલ્યા જવું એ એક ઉત્તમ માર્ગ છે.

યશોવિજય અધ્યાત્મમતપરીક્ષામાં પણ ઉપરની ગાથા ઉપાંત્ય ૧૮૩ મી તરીકે મૂકે છે તે તેની રીકામાં અર્થ કરે છે કે:—

અહીં ખરે રાગ અને દ્વેષ સંસારનું કારણ છે, તન્મૂલક પ્રવૃત્તિથી ઉત્પન્ન થયેલ ધર્મ અને અધર્મથી બાણે અપરાપર શરીર સંતાનરૂપ સંસારના ઉત્પાદનથી, તેના વિશ્વ યતાં એટલે તેની અનુપપત્તિ યતાં લોકોના પુનર્જન્મ-પુનર્જન્મ સંભવતા નથી એ નિર્વિવાદ છે; વળા જેઓ તત્ત્વજ્ઞાનથીજ મુક્તિ છે એમ કહે છે તેઓએ પણ તત્ત્વજ્ઞાનથી-મિત્યાજ્ઞાન આદિના નાશકમથીજ તે તત્ત્વજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થતી હોવાથી રાગદ્વેષના નાશનું હેતુપણું તેનું હોવાથી તેને અવસ્થા આદરવું, વળા જેઓ કર્મનાજ પ્રાધાન્યથી મુક્તિહેતુ જણાવે છે તેઓ પણ તે કર્મના નાશ-એટલે રાગદ્વેષના નાશ થવાથી મુક્તિની ઉત્પત્તિ સ્વીકારે છે, હેતુના ઉચ્છેદમાં પુરૂષનો વ્યાપાર-પુરૂષાર્થ થાય છે માટે; વળા સ્વાહવાદ રૂપી અમૃતના પાનથી કુલેશ હૃદયવાળા જ્ઞાનકર્મના સમુચ્ચયથી મોક્ષનું કારણ બતાવે છે તેઓ પણ તે જ્ઞાન અને કર્મ વડે રાગદ્વેષના નાશથી વીતરાગપણાની પ્રાપ્તિ વડેજ તેની-મોક્ષની ઉત્પત્તિ જણાવે છે. આથી તે જો (રાગ અને દ્વેષ)ના ક્ષયથી મોક્ષોત્પત્તિ છે એમ સર્વેની અનુમતિ છે-એકવાક્યતા છે. અને તે પ્રકારે જ તે રાગ દ્વેષના પર વિજય કરવાના ઉપાયમાંજ પ્રવર્તવું ઘટે-પછી તે જ્ઞાનનિષ્ઠતાથી કે ક્રિયાનિષ્ઠ-

તાથી કે તપોનિષ્ઠતાથી, એકાકીપણે કે અનેકાકીપણે કે મને તે પ્રકારે કહો-જેજેથી માધ્યસ્થભાવના જીવની જાગતી આવે તે તેજ ઉપાય સેવવો ઘટે. અત્ર તે માટે વિશેષાગ્રહ કરવાની જરૂર નથી કારણ કે હાથમાં લીધેલા કામ માટે ઇષ્ટ દેશ પ્રતિ જવા ઈચ્છનારો હાથી ન હોય તો તે ઉપર ચડીને જવા માટે તે આવે નહિ ત્યાં સુધી પ્રતીક્ષા કરતો નથી, ઘોડો હાજર હોય તો તેના પર ચડીને જતો નથી એવું કંઈ નથી. માટે આજ ભગવાનની પરમ આજ્ઞા છે તે બાણીને તેની આરાધના કરવી જોઈએ. તેનાથીજ સર્વ અર્થની સિદ્ધિ છે એમ બધું જાણવું.

આવી રીતે પોતાનું ભાષ્ય મૂકીને પછી સંસ્કૃતમાં અંતિમ પ્રશસ્તિમાં તે જણાવે છે કે—

પતાં વાચમુવાચ વાચકઘરો વાચંધમસ્થાપ્રણી
રસ્યા યથ ચ માણ્યકૃત્પ્રભુતયો નિષ્કર્પમાતેનિરે
પતામેષ ચદન્તિ ચેતસિ પરબ્રહ્માર્થિનો યોગિની
રાગદ્વેષપરિણ્યાદ્ ભવતિ યન્મુક્તિર્ન દેવસ્તતૈઃ ॥
લાઘવ્યોપચયો યથા મૃગદ્વશઃ કાન્તં વિના
કામિન્

મૈષ્યાનુપશાન્તમસ્મકહજઃ સદ્મહ્યમોગો
યથા ।

અપ્રજ્ઞાલ્ય ચ પંકમંકસિચયે કસ્તૂરિકાલેપનમ્
રાગદ્વેષકપાયનિગ્રહમૃતે મોઘપ્રયાસસ્તથા ॥૨॥
આત્મધ્યાનકથાર્થિનાં તનુમૃતા મેતા ગિરઃ

શ્રોત્રયોઃ
શ્રીમજ્જૈનઘચોઽમૃતામ્બુધિસમુદ્ભૂતાઃ સુધા-
વિન્દ્યઃ ।

પતા પય ચ નાસ્તિકસ્ય નિતરામાસ્તિક્ય-
જોવાતઃ
સન્તત્રપુસ્તંભવદ્ર્યમુચઃ પીઢાકૃતઃ કર્ણયોઃ ॥૩॥
તંત્રી.

જૂનું નવું ને જાણવા જેવું.

૧ જૈનયુગવિષે કૌમુદીકારનો અભિપ્રાય.

‘કૌમુદી’ પત્રના વિદ્વાન તંત્રી શ્રી વિજયરાય કલ્યાણુરાયે ૧૯૩૦ ના માર્ચના અંકમાં આ પત્રના ગત ભાદરવાથી કાર્તિકના અંક માટે ‘કાપરીમાંથી’ એ મથાળા નીચે ૫. ૧૯૭ માં જણાવેલું છે કે:—

‘જૈનયુગ’ (ભાદરવાથી કાર્તિક)

તા. ૨૨ મી: છ અઠવાડિયાં પર આવેલ આ અંક આજે જ કેંક નિવૃત્તિથી જોઈ શકાયો. તેનાં સવાસોથી પણ વધુ પાનાંમાં મોટે ભાગે તો જૈનો-પયોગી કે પ્રાચીન સાહિત્યના અભ્યાસીઓને ઉપયોગી વિદ્વત્તા ભરચક ભરી છે. મિત્રદાવે માઈ પહેલું ધ્યાન તો ગુજરાતના ગણતર તરુણ વિદ્વાનોમાંના એક ચીમનલાલ જે. શાહના ઉત્તર હિંદમાં જૈનધર્મ વિશેના એમના નિબંધની અનુક્રમણિકાએ જે અધ્ય. આટલા પરથી જ લેખકની મહેનત ને ત્રીણુવટ એટલી બધી દેખાય છે કે આખું પુસ્તક પ્રગટ થયે એ વિષયના વાઙ્મયમાં ધીમતી ઉમેરો થવાનો જ. આજ કથન તંત્રોરચિત ‘જૈન સાહિત્યને ઇતિહાસ’માંથી વસ્તુપાળ તેજપાળના યુગની સાહિત્ય-પ્રવૃત્તિનું પ્રકરણ પ્રસ્તુત અંકમાં અપાયું છે, તેને વિશે કરી શકાય. શો જીવન પર્વેત કયો જ કરેલો સાહિત્યસંચય ! મોહનભાઈ સામે કોષ્ટ પણ વાજગી ફરિયાદ હોય તો એ જ હોઈ શકે કે પોતાનાં સાધન શક્તિનો લાભ આજ પહેલાં જુજ પ્રમાણમાં તંત્રો આપતા હતા; હવે વધુ આપે છે, પણ હજી પ્રસ્તા પ્રમાણમાં કદાચ નહીં. વસ્તુપાળ તત્કાલીન આંતર-પ્રાંતીય પ્રતિષ્ઠાવાળા કવિ અને વિદ્વાનોયક હતા, તેમણે ૩. ૧૮ હજાર (જે એ વાતમાં ખાસ અત્યુક્તિ ન હોય તો) માત્ર લાયબ્રેરીઓ પાછળ જ ખર્ચેલા તેથી એઓ તો સંવત તેરમા સંક્રાંતિ ગુજરાતી કાનૈંજ જેવા, આ બધું મને તો આ લેખે જ પહેલીવાર શીખવ્યું. જિનવિજયજીના લંડન અને હાંજીના પત્રો પણ સામાન્ય વાચકને રસ પડે તેવા,

એમની લાક્ષણિક, સાદી, સાવ સાદી છતાં અરસિક નહીં, એવી શૈલીના નમૂના છે. અગાઉના તેમ આ પત્રોમાં પણ પરદેશીઓનાં જે ચારિત્ર અને વ્યવસ્થાશક્તિનાં એમણે વખાણ કર્યા છે, તે અત્યારે તો આપણામાં નજેવાં જ છે ને? એ વધશે કયારે? વધવામાં અંતરાયરૂપે આજની આપણી સર્વ-દેશી-સાંસ્કારિક, આર્થિક, રાજકીય-પરાધીનતા પણ ભાગ ભજવતી જ હશે ને?

૨ ન્યાયાવતાર અને જૈન ગૂર્જર કવિઓ ભાગ ૧ સંબંધી પ્રસિદ્ધ વકતાં શ્રી ચારિત્ર વિજયજીના અભિપ્રાય.

શ્રી મહાવીરચારિત્ર રતનાશ્રમ સોનગઢ તા. ૨૨-૧૧-૨૯ શ્રી જૈન સ્વેતાંબર કોન્ફરન્સના સેક્રેટરીઓ જોગ-મુંબઈ; આપના તરફથી ન્યાયાવતાર શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર વિરચીત તેમ જ જૈન ગૂર્જર કવિઓ પ્રથમ ભાગ એમ બન્ને પુસ્તકો મળ્યા છે. તે દ્વય સાથે સ્વીકાર્યું છે અને તેના સંબંધમાં અભિપ્રાય લખવા જેવો છે જ નહીં કેમકે વસ્તુ સ્થિતિ સ્પષ્ટ છે. ન્યાયાવતાર પુસ્તક રક્તો અને કોલેજોમાં બહુ નાર વિદ્યાર્થીઓ માટે તેમજ બીજા જીવાંસુ સાધુ સાધ્વિ વિગેરે માટે બહુ જ ઉપયોગી છે અને તેવી જ શૈલીથી છપાયેલ છે. આવા ન્યાયના જૈનપુસ્તકો બહાર પાડવાથી કોન્ફરન્સે અત્યુત્તમ કાર્ય કર્યું છે એમ હું કહું તો તેમાં બીજકુલ અતિશયોકિત નથી.

જૈન ગૂર્જર કવિઓ પ્રથમ ભાગ-સંકલિત કરવામાં મોહનલાલ દશીચંદ દેસાઈએ અતિ પરિશ્રમ સેવી જૈન ઇતિહાસની અને જૈન સાહિત્યની ઉંચામાં ઉંચી સેવા બજાવી છે. હાલમાં સગ્રામ સેતવનોના છપાતાં અનેક પુસ્તકોમાં જે દ્રવ્યનો ગેરઉપયોગ થાય છે તેના કરતાં વિક્રાનોના હાથે આવા સ્વરૂપમાં જૈન ગૂર્જર સાહિત્ય બહાર પાડવામાં આવે તો જૈનોને બહુ જ જાણવાનું અને શીખવાનું મળે. કોન્ફરન્સે અમુક અંશે જે પ્રયત્ન સેવ્યો છે તે આ-

વકાર દાયક છે અને જેનોએ કૉન્ફરન્સને આવા પુસ્તકો બહાર પાડવામાં દ્રવ્યની સહાય આપી જ નોંધે એ એમ હું ઇચ્છું છું.

શ્રી. મુનિ ચારિત્રવિજયના ધર્મલાસ.

૩ ડૉ. હર્મન જેકોબીનો અપભ્રંશ કાવ્ય-
ત્રયી સંબંધી અભિપ્રાય.

Bonn, 30th April 1929

59 Niebuhrstrasse.

Dear Sir,

I am in respect of your letter dated 8th April 1929 and of the complimentary copy of No. XXXVII (Aparbhamsakavyatrayi) of the Gaekwad's Oriental Series and beg to offer my best thanks for either, I have gone over the greater part of this book with the most lively interest. The introduction is an admirable piece of scholarship giving an exhaustive information on the author of the 3 Kavyas, his life etc. With such materials as the Jain Pandit possesses it would be possible to give a substantiated account of the literature and the general culture of Oriental Gujarati during its palmy days. The original texts as well of the main edition as in the appendix are as far as I have been able to examine them as yet carefully edited. On the whole the volume leaves a most favourable impression.

With kind regards.

Yours faithfully,

Sd. Prof. Hermann Jacobi,
Jeheimer Regierungsrat.

‘વહાલા સાહેબ-તમારી તા. ૮ એપ્રિલ ૧૯૨૯નાં પત્ર મળ્યો અને તે સાથે ઉપહાર તરીકે ગાયકવાડ પૌર્ણીય ગ્રંથમાલા નં. ૩૭ (અપભ્રંશ કાવ્યત્રયી) ની એક નકલ મળ્યા. બંને માટે હું અત્યંત ઉપકાર માનું છું. તે ગ્રંથનો મોટો ભાગ અત્યંત જીવંત રસ સહિત નોંધે ગયો છું. પ્રસ્તાવના એ વિદ્વાની સ્વતંત્ર વાનગી છે અને તેમાં ત્રણે કાવ્યના કર્તા, તેનું જીવન વગેરે સંબંધી સંપૂર્ણ હકીકતો આપી છે. આવી સામગ્રીઓ જૈન પંડિત ધરાવે છે તેથી જૂની ગૂજરાતીના અન્ય કાળમાં તેની સામાન્ય સંસ્કૃતિનો અને તેના સાહિત્યનો પ્રમાણપૂર્વક અહેવાલ આપવાનું શક્ય બને, મુખ્ય આશ્રિતના મૂળ ભાગો તેમજ પરિશિષ્ટો અત્યાર સુધી તેમનું બારીક નજરે નિરીક્ષણ કરી શક્યો છું ત્યાં સુધી કાળજી પૂર્વક સંશોધિત કરવામાં આવ્યાં છે. એકંદરે આ પુસ્તકથી અત્યંત અતુલ જીવ પડે છે. પ્રીતિભર્યા આદર સહિત આપનો વિશ્વાસ હર્મન જેકોબી.’

આ અપભ્રંશ કાવ્યત્રયીના સંશોધક આપણા સાક્ષર પંડિત શ્રી લાલચંદ બેંગવાનદાસ ગાંધી છે અને તે સંબંધી રા. મહુસદનસાહેબ વક્તવ્ય પણ આ પત્રના ગતિકમાં આવી ગયું છે.

૪ શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિના કાલ સંબંધી ૩૦
હર્મન જેકોબીનો અભિપ્રાય.

“.....I have just finished reading the Sanskrit Kuvalayamala Katha which makes one desire for the original Prakrit work. If another mss, of the original should come to light, the Prakrit text should be edited as there are but very few old Prakrit works accessible. From the introduction of the Kuvalayamala Katha and from Jinavijaya's paper on the date of Haribhadra I see that I was wrong in my surmise that Haribhadra was the actual guru, and not the પરંપરાગુરુ of Siddharshi...’ Bonn 7-9-20.

—“...સંસ્કૃત કુવલયમાલા કથા મેં વાંચી હમણાંજ પૂરી કરી. તે વાંચીને તેના મૂળ પ્રાકૃત ગ્રંથની ઇચ્છા થાય છે. જો તે મૂળ ગ્રંથની બીજી હસ્તપ્રત પ્રકાશમાં આવે તો તે પ્રાકૃતના મૂળ ભાગનું સંશોધન થાય કારણ કે ઉપલબ્ધ થતા જૂના પ્રાકૃત ગ્રંથો ઘણા થોડાજ છે. દુવલમાલા કથાની પ્રસ્તાવના અને જિનવિજયના હરિભદ્ર સૂરિના કાલનિર્ણયપરના નિબંધ પરથી મને જણાય છે કે હું સિદ્ધર્ષિના પોતાનાજ ગૃહ તરીકે અને નહિ કે પરંપરા ગૃહ તરીકે હરિભદ્રને ગણવાના મારા વિચારમાં હું ખોટા હતો. જાન. ૭-૯-૨૦.

પ ‘જૈન સાહિત્યમાં વિકાર થવાથી થયેલી હાનિ’ પર ડૉ. ઠાકોરનો અભિપ્રાય.

રા. રા. ભાષ જેયરદાસ,

“જૈન સાહિત્યમાં વિકાર થવાથી થયેલી હાનિ” એ તમારા નિબંધ હું વાંચી ગયો છું. ધણેજ આનંદ થયો. (૧) વાક્ષણી વાચના લગી નેતાઓમાં સંઘમ અને આખા સંઘ પ્રતિ કર્તવ્યસુદ્ધિ અને આખા ભરતખંડને જૈન ખનાવવાની આશા ટકેલાં, તે પછી તેમાં પડતી યથા તે હરિભદ્રસૂરિ જેવા કેટલાક “પ્રભાવકો” એ ફરી ફરીને ખનતો પ્રયત્ન કરેલો તથાપિ મટાડી શકાય નહીં. અને ઘણેજ દુઃસહ ચર્ધ ગયું છે; (૨) બૌદ્ધ ધર્મ તેવાનાં ઇતિહાસ અને વારાંકોની સીધી તેમ આડકતરી અસર જેમ પૌરાણિક હિંદુ ધર્મ ઉપર યથા તેમ તે જ અરસામાં એટલે ઇ. પૂ. ૫૦૦ થી ઇ. સ. ૫૦૦ લગીની સહસ્રાબ્દિમાં જૈન ધર્મ ઉપર પણ ચર્ધ છે; (૩) હાલ જેમ હિંદુ ધર્મને નામે પ્રવર્તતો અધર્મ અને મુસ્લિમ ધર્મને નામે પ્રવર્તતો અધર્મ હિંદુ મુસ્લિમોની અધોગતિને જ વેગ આપી રહ્યો છે તેમ જૈન ધર્મ અને જૈન સમાજની પણ દુર્દશા જ છે—એ ત્રણ વાત તમારા નિબંધમાંથી કોઇ પણ સમદર્શી અને ઇતિહાસ પદ્ધતિનું સાંચનાર ખુલ્લી નેઇ શકે છે.

તમને ખબર નહીં હોય કદાચ, પણ સંસ્કૃત બૌદ્ધ વાક્યમય રચાપત્ય અને કલાઓમાં મહા પડિ-તોમાંથી કેટલાક; અત્યારે (ક) પૌરાણિક દેવદેવીઓના

હાલનાં સ્વરૂપો બૌદ્ધ અને તાંત્રિક બૌદ્ધની પૂજ્ય મૂર્તિઓનાં જ રૂપાંતર છે, (ખ) મૂર્તિપૂજા સુદ્ધનિર્વાણ પછી અને કદાચ અશોકના સમય પછી જ હિંદમાં યથા, જોરદાર બની તો નિઃસંશય તે પછી, (ગ) આગલા સુદ્ધ અને ભોધિસત્ત્વોનાં કલ્પનો પરથી જ હિંદુ વિચારમિત્રનામાં દશાવતાર અને ચોવીશ અવતારની કલ્પનાઓ પેડી, વગેરે અતુમાનોને દહાવવા મથી રહ્યા છે.

શહેરો મોટાં થાય છે અને દેશભરમાં વિચાર-વિનિમયનાં સાધનો જેવાં કે તારટપાલ છાપાં આગે-ગાડી આદિ વધે છે તેમ તેમ અગ્ર જગ્યાની સ્વસં-રક્ષણ શક્તિ (જે માત્ર જિજ્ઞાસાની મૂલ્ય ગ્રેરણા instinctનું અર્વાચીન રૂપ છે તે) પણ પુંજીભૂત યથા પુરાણોમાં વર્ણવેલા રાક્ષસોની માયાવી કલાઓ ધારણ કરે છે. રિશ્તં પરિપાલ્લેત રૂપ આ ભૂત (==પ્રાચીન==માત્ર રૂઢ)પરસ્તી જ conservatism નો પાથો છે; તે વટવૃક્ષનાં મૂલ્ય જેવાં ઉંડા ઉતરી ગયેલાં અને પહાણ સાથે પાંપાણીભૂત યથા ગયાં હોય છે. હાલના સુધારકોને સંભાજનો ઉદ્ધાર કરવાનું કર્તવ્ય ઘણું જ વિષમ પડી ગયું છે આને લીધે. તેમણે વધારે ત્યાગ દ્વંદ્વતા અને ચારિત્ર્યવધી એની સામે અધવાનું છે, તેમાંના વધારે વધારે એ માયાવી રાક્ષસની દંષ્ટાઓમાં બલિદાને આનંદથી હોમાવાનું છે. પોપધર્મનો રિજેક્ટ અનેસોસેકસન સમાજોમાં, ખલી-કાધર્મનો ઉચ્છેદ હાલના ટર્કી અને ઇજિપ્તમાં આવા સુધારક શહીદોની પરંપરા વડે જ સધાયો. હિંદમાં હજી લગી રિચિત શંકારપદ છે. મોહનભાઈ ગાંધી જેવાની એકંદર અસર હિંદમાં મધ્યકાલને દહાવવાની જ થવાની કે અર્વાચીન કાળની પ્રચલિત વેગ દેવાની થવાની એ હજી તો નથી સમજાતું. અને ક્રાંતિ, જેમાં અંધ અગ્ર પરંતુ સાગે મોંએ લડી શકાય નહીં એવાં ધાર્મનું ધોડાપંથી સામાજ્ય ધડીભર જલપ્રલયની માફક ગયે ફરી વળી ઘણા ઘણા વિનાશ જ કરી નાખે છે, તે સપાટાનંધ ચડતી નય છે. આમાંથી કેવું ભાવિ ધમણે તે જોવાની મારી તો શક્તિ નથી.

આ નિબંધમાં તમે તમારા બીજા નિબંધો વિશે

સૂચનો કર્યા છે. (૧) વીર જીવન ઉપર (૨) જૈન-યુત ઉપર (૩) શ્વેતાંશર દિગંબરના ઇતિહાસ ઉપર વગેરે ચાર પાંચ નિબંધો કે વ્યાખ્યાનો તમે લખો છો લખવાના છો એને જ તમે તમારી પરમસેવા ગણી રહ્યા છો વગેરે આ વ્યાખ્યાનમાં દરેક યોગ્ય સ્થળે આવે છે. તો આ વ્યાખ્યાનોમાંથી કે નિબંધો-માંથી કયાં પ્રકટ થયાં છે અને કયાં મળી શકે છે તે જણાવવા કૃપા કરશો.

જનવિજયજીનો પ્રાચીન ગુજરાતી ગવસંદર્ભ એ ગ્રંથ ખૂબાર પડી ગયો ? કે હજી પ્રસ્તાવના આદિ કરતાં જર્મનીથી મોકલાવે ત્યારે ખૂબાર પડશે ? જર્મનીથી એમના સારા સમાચાર જ આવતા હશે.

પડિત મુખલાલજીને પ્રણામ. તમારું મહત્કાવ્ય (magnum opus) ક્યાંથી આવ્યું વાર ? છેલ્લું વાલ્યુમ ક્યારે ખૂબાર પડી જશે ? મદનગોષ્ઠી વડોદરા તા. ૩૦-૧૧-૨૯

બળવંતરાય ઠ. ઠાકોરના સલામ.

જૈન ઇતિહાસ વાઙ્મય વિચારણા પરિભાષા સંકેતો આદિ વિષે એટલો તો અર છું તમારા નિબંધમાંથી મારે તમને ટેકાણે ટેકાણે પૂછવું પડે એમ છે. પરંતુ એતો પાછો જ્યારે મળવાનો યોગ્ય થાય ત્યારે ?

૬ મહાકવિ ઘાઘમટકે જૈનગ્રંથકી વ્યાખ્યાના મેં ગઢયઢ-આ નામનો એક લેખ મુનિશ્રી હિંમાં-શુવિજયે લખેલો જૈનયુગના એક મર્તાકમાં પ્રકટ થયો હતો. આ સંબંધમાં તેના પ્રકાશક ગોત્રીલાલ બનારસીદાસ પંચાન સંસ્કૃત શુક દીપો લાહોર સાથે પત્રવ્યવહાર કરતાં નીચેનો તા. ૧૪-૧૨-૨૯ નો પત્ર મળ્યો હતો તે હિંમ મુનિશ્રીએ અમને યશો પાઠતાં પ્રકટ કરીએ છીએ:-

પ્રકાશક પુરતક કે ટીકાકારસે (વાઙ્મટાલકાર જૈન ગ્રંથકી પ્રાણ મનોરજની ટીકા કે લીખનેવાલે શ્રીયુત પ્રો. ધર્મશીલ્પ શાસ્ત્રીસે) સહમત નહીં, ઔર ને ભૂલે હો ગઈ હૈં વે અગલી આશ્ચિત્તેમેં ઠીક કરા દી જાવેગી ॥

ઉ પંજાબના સર્વ જૈન પુસ્તકોની ટીપ કરવા બાબત-આશુ કીર્તિપ્રસાદજીનો તા. ૧૩-૮-૧૯૩૦ નો પત્ર જૈન કોન્ફરન્સ પર નીચે પ્રમાણે આવ્યો હતો ને તેના પર કોન્ફરન્સની કાર્યવાહી સમિતિની તા. ૧૮-૮-૩૦ ની બેઠકમાં જે ઠરાવ થયો હતો તે પણ અમે નીચે આપીએ છીએ, કે જે પરથી દ્રવ્યની સહાયના અભાવને લીધે આવું ઉપ-યોગી સાહિત્ય-કાર્ય અટકી પડે છે તે ખેદનો વિષય છે. જૈન શ્રીમંતો કે જૈન સાહિત્યપ્રકાશની સંસ્થાએ કે હમણાં અમદાવાદમાં ભરાનાર જૈન સાહિત્ય પ્રદર્શનની સમિતિ આ કાર્ય ઉપાડી લેવા દ્રવ્યની મદદ કરે, તો આ મહત્કાવ્ય ટુંકમાં સારીરીતે કરાવી શકાશે. અમે તેમનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ ને બલામણુ કરીએ છીએ કે તેઓ આ કાર્ય ઉપાડી લે.

આશુ કીર્તિપ્રસાદજી લખે છે કે:-પંજાબ મેં બહુતસે જૈન પુસ્તક લંડાર હૈં ઔર ડૉ. બના-સીદાસ Ph. D. Research scholar સે પતા લગા હૈં કિ ઉન લંડારા મેં બહુતસે પ્રાચીન હસ્ત લિખિત ગ્રંથ હૈં જે આપકે છપી હુઈ ગ્રંથાવલીમેં નહીં હૈં. વહ યહબી કહતે હૈં કિ અગર કરીય એક હન્ગર રૂપીઆ કે ચાની દો સાલ તક ૪૦ રૂ. માસિક કે હિસાબસે પંજાબ યુનિવર્સિટીકો દીવા જાવે તો ડાકતર સાહય કોશીશ કરકે પંજાબ કે સખ જૈન ગ્રંથો કી બાકાવલ મકુમલ ફેરિસ્ત તૈયાર કરાકર ૨ સાલ કે અંદર Punjab University કી તરફસે છપવા દેવેં. યહ કામ બહુત જરૂરી હૈં ઔર કામહી સારે જૈન સમાજકો હોનિકે કારણ કોન્ફરન્સ કો રૂપીઆ ૧૦૦૦ દેનેકી ઉદ્દેશતા દિખવાની ચાહીયે આશા હૈં કિ ઇસ કામમેં આપ પુરી કોશીશ કરકે ઇસ રકમકી મંજૂરી જરૂર જલ્દ મેળેગે... ઇસલિયે અખ યહ મોકા હૈં. કિ ઇસ કામમેં મદદ કરતે પંજાબી ભાઈયોકો સંગુષ્ટ કરે..."

તા. ૧૮-૮-૩૦ ની કાર્યવાહી સમિતિનો ઠરાવ એ છે કે-“પંજાબમાં આવેલા લંડારોનું લીસ્ટ કરવા માટે રૂ. ૧૦૦૦ ની મદદ થવા બાબત શ્રી કીર્તિપ્રસાદજી સુજનાવવાલાનો આવેલ પત્ર રજુ થતાં

પિતા મહાવીરના પુત્રોને !

લેખક—પંડિત બહેચરદાસજી, અધ્યાપક ગુજરાત વિદ્યાપિઠ, અમદાવાદ.

મિત્તી મે સવ્વ મૂણસુ

પ્રભુનું આ વાક્ય તો હમેશા ગાઇએ છીએ પણ
આચરશું કપારે !

જૈન સંઘ કહે છે કે:—

બધા પ્રાણીમાં મારી મૈત્રી છે.

—: તો :—

શું એ પ્રાણીઓમાં ભૂખે મરતાં દેશબંધુઓ નથી
સમાર્તાં !

શું એ પ્રાણીઓમાં જોયે જીવાન પણ બેકાર
ચલેલા લોકો નથી આવતા !

શું એ પ્રાણીઓમાં મારી, મીઠું કે શાક પાનજ
આવે છે !

શું એ પ્રાણીઓમાં જીરી, ચંકોરી કે માંકડ
ચાંચડજ આવે છે !

શું એ પ્રાણીઓમાં બેકાર અનેલાં બોડાં ઢોરજ
આવે છે !

શું મિત્તી મે સવ્વ મૂણસુ ના રટણને ખરું કરવું છે!
પ્રાણી માત્રમાં મનુષ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ છે

અને તેમાં પણ દેશબંધુ
તેની સાથેની મૈત્રીમાંજ એ વાક્યની સાધકતા
રહેલી છે.

અમારી એટલે શું ?

મારી = મારવું ✽ અમારી = અચાવવું
વિદેશી કાપડના ઉપયોગને લીધે ભારતના લાખો
મનુષ્યો ભૂખમરો વેડે છે.

વિદેશી કાપડના મોહને લીધે ભારતનાં કરોડો
મનુષ્યો બેકાર રહે છે.

વિદેશી કાપડની મહત્તાથી જગતને કચરી નાખ-
નારો મુડીવાદ બળવાન બને છે.

વિદેશી કાપડના વપરાશથી ભારતના બેકાર
મનુષ્યો આજસુ યથા અનીતિના માર્ગે ચડે છે.

વિદેશી કાપડના વ્યવહારમાં ગંધપાન, વ્યભિચાર
અને અનેક દુર્ક્રમોનો નાશ રહેલ છે.

વિદેશી કાપડની સુવાળખમાં કરોડો પશુઓના
લોહી રેડાય છે.

એવું વિદેશી કાપડ વાપરવું એ

મારી છે કે અમારી ?

ભગવન્ત શું કહે છે ?

[અહિંસા, સંનમ અને તપ જોજ માફશાસન છે.]

શુદ્ધ સ્વદેશી કાપડથી ભારતનાં ભૂખ્યા લાખો
મનુષ્યો અન્ન ભોગા થાય છે.

શુદ્ધ સ્વદેશીની ભાવનાથી દેશબંધુઓની બેકારી
દૂર થાય છે.

શુદ્ધ સ્વદેશીના વ્યવહારથી દેશબંધુઓનાં આજસ
અને અનીતિ ઉડી નાથ છે.

શુદ્ધ સ્વદેશીના પ્રચારથી આડંબરને રથાને સા-
દાઈ આવે છે.

શુદ્ધ સ્વદેશી વસ્ત્રના ઉપયોગમાં સંયમ અને તપ
કેળવી શકાય છે.

શુદ્ધ સ્વદેશી વસ્ત્રના ઉપયોગથી કરોડો પશુઓને
અશપદાન મળે છે.

શુદ્ધ સ્વદેશીમાંજ સમસ્ત રાષ્ટ્રની આખાદી અને
આઝાદી રહેલ છે.

ઝીણું અને સુવાળાં કપડાં

સાધુઓનાં અભયર્થનો નાશ કરનારાં છે

માટે ભગવાન કહે છે કે:—

સાધુઓએ સદા અપરિગ્રહી રહેવું એટલે વસ્ત્રો
ન રાખવા એ મુખ્ય માર્ગ છે ન્યારે

બીજો માર્ગ જીણું:—કાંટાં, તુટેલાં, વસ્ત્રોથી
ચઘારી લેવાનો છે

દેશમાં કરોડો માણસો વસ્ત્ર વિના રડવડે છે,
ત્યારે મુનિ મહારાજોને હવે કેટલા કાળ વસ્ત્રોના શોખ
મારશે ?

—: કેમકે :—

યંગોમાં બનતું કાપડ મનુષ્ય જાતનો ધાણ વાળો રહ્યું છે.

યંગોમાં બનતું કાપડ સેંકડો કતવખાનાંઓ નિભાવી રહ્યું છે.

યંગોમાં બનતું કાપડ કુંડોના નાશ કરનારા મદને લાવે છે.

—: તો :—

ભગવાનની આરા માનવી કે યંગમાં બનતાં ઝીણાં અને મુંવાળા મલમલને વસે યવું ?

તીર્થંકરોની જન્મભૂમિ

જે ભૂમિમાં તીર્થંકરો જન્મ્યા છે,

જે ભૂમિમાં તીર્થંકરો વિચ્યા છે,

જે ભૂમિમાં તીર્થંકરોએ અહિંસા ધર્મનો પ્રચાર કર્યો છે,

જે ભૂમિમાં આનંદ, કામદેવ, જેવા ગૌણાશ્વક શ્રાવકો થયા છે,

તે ભૂમિ હાલ કેવી બેદાલ બની છે ?

કે ભ્યાં

મનુષ્યને ખાવાને પુરતું અન્ન નથી,

પહેરવાને પુરતાં વસ્ત્રો પણ નથી.

અને

જીવવાને કોઈ પ્રવૃત્તિ નથી

તે ભૂમિની સેવા માટે

તીર્થંકરોના અનુયાયીઓ કેશું પણ નહીંજ કરે ?

શું તીર્થંકરોના અનુયાયીઓ પોતાની આંખે

એ પવિત્ર ભૂમિના થતાં અપમાનો જોયાંજ કરશે કે ?

[શ્રમ કરે તે શ્ર-મ-ણ]

ભગવાનના સંઘમાં મચ્છીમાર હરીખજ, ચંડાલ હરિકેશો અને મુનિ ચેતારજ, કુંભાર સદાલપુત્ર, મહા ખેડેલ આણંદ એ બધાને એક સરખુંજ સ્થાન છે.

પ્રત્યક્ષ મહિમા સંપન્ન, તપ અને શીક્ષનોજ છે; પણ કોઈ જાતિવિશેષનો નથી;

માટેજ ભગવાન કહે છે કે:—

“બ્રાહ્મણપણું, ક્ષત્રિયપણું, વૈશ્યપણું અને શૂદ્ર-પણું જાતિમાં નથી પણ પ્રવૃત્તિમાં છે”

મુંડન માત્રથી કંઈ શ્રમણ થવાતું નથી. જેઓ શ્રમણ થઈને બધી જાતની સગવડો ભોગવે છે, અને પોતાનો સમય પ્રમાદમાં ગાળે છે, તેઓને ભગવાને પાપ-શ્રમણો તરીકે જાણખાળ્યા છે.

બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં જૈન ચેર:—

આ યુનિવર્સિટીમાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાન અને ન્યાયની એક ચેર ડૉ. આલીસ હબ્બર (સિક્ક્યોરિટી ડૉ. ૫૨૦૦૦ ની ફેસ વેલ્યુની) આપી સ્થાપવામાં આવી છે. આ સંબંધમાં થયેલ છેવટનો પત્રવ્યવહાર નીચે પ્રમાણે છે:—

No. 4037

To,

The Vice-chancellor,

Benares Hindu University.

BENARES.

Dear Sir,

Re: Endowing a Jain Chair.

We beg to draw your attention to

our proposal for endowing a Jain Chair of Logic and Philosophy in the Benares Hindu University which you have, by virtue of the resolution of your Council dated the 31st March 1930, accepted on the terms and conditions embodied in the resolution No. 5 of the meeting of the Council

dated the 21st August 1926.

We suggest that in case the interest from the funds endowed by us be not sufficient for maintaining the said Chair, the income may be complemented by such amount as may be necessary for the purpose from the general funds of the Benares Hindu University.

We further suggest that in making selection of the Professor for the Jain Chair preference should be given to a Jain Candidate if possessing requisite qualifications for the post.

In case the terms and conditions mentioned are not or can-not be carried out by the Benares Hindu University for any reason whatsoever the income of the said fund shall be utilised in giving scholarships to Jain students prosecuting their studies at the Benares Hindu University.

In connection with the above suggestions we had an interview with your goodself and Pandit Govind Malaviya and thank you for your acceptance of these terms.

We herewith forward the proposed amount invested in 3½% Government papers. The details of the said investment are as under :—

No. B100440,1854-55

Rs. 25,000/- One piece.

No. B100441,1854-55

Rs. 25,000/- One piece.

No. B129827,1900-1.

Rs. 1,000/- One piece.

No. B103463,1900-1

Rs. 1,000/- One piece.

Yours faithfully,

Sd. શ્રી. રણછોડભાઈ રાયચંદ ઝવેરી,

Resident General Secretaries.

Jain Swetamber Conference.

અનુવાદ:-તા. ૨૧-૮-૧૯૨૬ ના રોજ મહેલેલી કાઠન્સીલની સમાના ઠરાવ નં. ૫ માં સમાપ્તી કરતો અનુસાર તમારી કાઠન્સીલની તા. ૩૧ મી માર્ચ ૧૯૩૦ ના ઠરાવથી બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં ન્યાય અને તત્ત્વજ્ઞાન માટે જૈન ચેર સ્થાપવા માટેની આપવા માટે નક્કી થયેલી રકમવાલી અમારી માંગણી તમોપ સ્વીકારી છે તે તરફ આપણું ધ્યાન સંચોપ છીએ.

અમે સુચવોપ છીએ કે સદહું 'જૈન ચેર' નું ચર્ચ નીમાધવા માટે અમારા તરફથી આપવામાં આવતી રકમ પૂરતી ન થઈ પડે તેથી પ્રસંગ આવે ત્યારે બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીના સામાન્ય મેંદોલમાંથી સુદતી રકમ તમારે ઉમેરવી.

ચલ્લી વધારામાં યવી સૂચના કરોપ છીએ કે હક 'જૈન ચેર' માટે પ્રોફેસરની નીમણુંક કરતી ચલ્લતે જરૂરી લાયકાત ધરાવનાર જૈન ઉમેદવાર મળે તો પહેલી પસંદગી તેની કરવી.

કોઈ પણ સંજોગોમાં નિર્ણીત થયેલી કરતી બનારસ યુનિવર્સિટી અમલમાં મુકી ન શકે તો સદહું ફંડની ઉત્પન્ન બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરતા જૈન વિદ્યાર્થીઓને સ્કૉલરશીપ આપવામાં ચર્ચવી.

ઉપરનો સૂચનાથી સંવેધે આપ સાહેબ (પં. મદનમોહન માલવીયા યાઈસ ચાન્સેલર) તથા પેંડીત ગોવિંદ માલવીયા સાથે અમોપ

સ્વચ્છ મુલાકાત લીધો હતો અને આ શરતો
શ્રીકાર્યા ઘડલ આપનો આભાર માની પ છોડ.

સાહચરણ ટકાની સરકારી હોતમાં
રોકેલી સદ્દુ રકમ આ સાથે અમે મોકલી પ
છોડ જેની વિગત નીચે મુજબ છે.

• રૂ. ૨૫૦૦૦ નો ટુકડો પદ નં. ઘી.
૧૦૦૪૪૦-૧૮૫૪-૫૫, રૂ. ૨૫૦૦૦ નો ટુકડો
પદ નં. ઘી. ૧૦૦૪૪૧-૧૮૫૪-૫૫, રૂ. ૧૦૦૦
નો ટુકડો પદ નં. ઘી. ૧૨૧૮૨૭-૧૯૦૦-૦૧.
રૂ. ૧૦૦૦ નો ટુકડો પદ નં. ઘી. ૧૦૩૪૬૩-
૧૯૦૦-૦૧, ૫૨૦૦૦ કુલ રૂપોઆ વાવન હનાર.

Office of the Benares Hindu
University.

No. P/872 Benares, Sept. 17, 1930.
IV (B)-88

To,

The Resident General Secretaries,
Shri Jain Svetamber Conference,
BOMBAY.

Dear Sir,

I am directed to forward herewith
a copy of the resolution No. 73 of
the meeting of the Council of the
University held on the 23rd of August
1930, for your information and neces-
sary action.

Yours Sincerely,
S. C. DE.

For Assistant Secretary
to the Council.

Copy of the resolution No. 73 of
the meeting of the Council held on
the 23rd of August 1930.

"Read letter No. 4037 dated the
18th of August 1930, from Resident
General Secretaries, Shri Jain Svetam-
ber Conference re: the proposal of
endowing a Chair in Jain Philosophy
and Logic and forwarding 3½% Gov-
ernment Promissory Note of the face
value of Rs. 52,000/-.

Resolved that the thanks of the
Council be conveyed to the Secretaries
to the Conference for forwarding the
donation in G. P. notes for the endow-
ment of a Chair in Jain Philosophy
and Logic.

Resolved further that the Sectre-
taries be informed that a lecturer in
Jain literature and philosophy will be
appointed.

Resolved further that the Secreta-
ries of the Conference be informed
that the Council is not in a position
to supplement the amount accruing
as interest from the fund from its own
treasury towards its salary.

• Resolved further that as is sug-
gested by the Secretaries in making
selection of a lecturer, preference will
be given to a Jain candidate posses-
sing the requisite qualifications for the
post; and that in case a lecturer is
not appointed, the amount will be
utilized in giving scholarships to Jain
students prosecuting their studies in
the Benares Hindu University."

નીચેનાં પુસ્તકો વેચાતાં મળશે.

શ્રી ન્યાયાવતાર	રૂ. ૧-૮-૦
જૈન હીરકટરી ભાગ ૧ લો.	રૂ. ૦-૮-૦
જૈન હીરકટરી ભાગ ૧-૨	રૂ. ૧-૦-૦
જૈન શ્વેતામ્બર મંદિરાવળી	રૂ. ૦-૧૨-૦
જૈન રાંધાવળી	રૂ. ૧-૮-૦
જૈન ગુર્જર કવિઓ (પ્ર. ભાગ)	રૂ. ૫-૦-૦

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ

૨૦, પાયધુની મુંબઈ ૩

જૈન ઐત્યુઓટો તથા સંસ્થાઓ પ્રત્યે.

જૈન ઐત્યુઓટો અને સંસ્થાઓનું એક રજીસ્ટર ગત કન્વેન્શન વખતે યજ્ઞેશ્વર દસાવ અન્વયે આ સંસ્થાની ઓફીસમાં રાખવામાં આવ્યું છે, જેથી વિનંતિ કરવાની કે પોતપોતાના નામો વિગત સાથે સત્વરે ઉક્ત રજીસ્ટરમાં નોંધાવવા માટે નીચેના સીરનામે લખી જણાવવું.

એસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી,

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ.

૨૦, પાયધુની મુંબઈ ૩.

અમારા અમદાવાદના એજન્ટ :-

રા. જગશીભાઈ મોરાર

કે. અખાલાલ હીરાલાલ પટેલના ઘર પાસે,
માદલપુરા-અમદાવાદ.

આ માસિક અમદાવાદમાં તેમના મારફતે આહવાને પહોંચાડવા ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. અમદાવાદના અમારા આહવાને તેમજ અન્ય બંધુઓને જણાવવાનું કે નીચેના પુતરફ પણ તેમની પાસેથી વેચાતા મલી શકશે.

“જૈન ગુર્જર કવિઓ” (પ્ર. ભાગ), “જૈન શ્વેતામ્બર મંદિરાવલિ”,

“જૈન હીરકટરી” ભાગ ૧-૨, “જૈન રાંધાવલિ”, વિગેરે.

અમદાવાદના આહવાને પ્રત્યે વિશ્વસિઃ—આપનું લવાજમ હજી મૂકી ગોઠવાયું ન હોય તે સત્વરે અમારા એજન્ટને આપી પહોંચ લેશો.